יִידישע שטעטל, שטעטלעך
און דאָרפישע יישובים אין ליטע

ביז 1918

היסטאָריש־ביאָגראַפישע סקיצעס

פון

בערל כהן

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2019

ניו־יאָרק, 1991

Yidishe Shtet, Shtetlech un Dorfishe Yishuvim in Lite

Jewish Cities, Towns and Villages in Lithuania

סובסידיעס:
Published with the assistance of the
Louis and Miriam Epstein Fund
of The American Academy for Jewish Research

שלמה גאָלדשטיין, יורבורג–שיקאַגאָ.

ד״ר הירש און דבורה ראָזענפֿעלד, נייַשטאָט—מאָנטרעאָל.

נחמה הימל, אין אָנדענק פֿון טאַטן יחזקאל און זיידן חיים מייזעראָוויטש, מינסק מערב.

קלענערע בייַשטייַערונגען: נוסח וילנע,
שמחה און שרה ליינער, לאָס אַנדזשעלעס
יצחק אַראָן, ברוקלין

Copyright © 1990
Berl Kagan
2350 64th Street
Brooklyn, New York 11204

Printed in the United States of America
Simcha Graphic Associates
4311 15th Avenue, Brooklyn, N.Y. 11219
(718) 854-4830

פַֿאר מײַנע טײַערע:

רעיה, מײַן לעבנס־באַגלייטערין דורך אַלע גיהנומס,

טאָכטער מרים און איר מאַן מאַרטין ליבער,

טאָכטער איידע,

אייניקלעך יוכבֿד־דושודי און קלמן־קענעט ליבער

שוועגערין נחמה אילמאַן־הימל און איר מאַן אהרן

*

אין אָנדענק

פֿון מײַנע ליבע

טאַטע־מאַמע אהרן און ברײַנע,

זון יחזקאל־אַהרן,

אַוועקגעריסן אין זײַן בליצײַט פֿון 25 יאָר,

ברודער יעקבֿ־מיכל, הי״ד.

אינהאלט

זייט

הקדמה VII
יִידישע שטעט און שטעטלעך אין ליטע 1
דאָרפֿישע יִישובֿים 641
וואָס איז אַ ליטוואַק? 703
החינוך העברי בליטא העצמאית 719
אינדעקס פֿון שטעט 749
אינדעקס פֿון מענטשן 758
Foreword III

קיצורים*

אגרות א״י, א. יערי. תּ״א, תּש״ג
אגרות יל״ג. וואַרשא, תּרנ״ה
אהלי שם, ש.נ. גאָטליב. פּינסק, 1912
אוצר ישׂראל, י.ד. איזנשטיין. נ״י, תּרס״ד־תּרע״ג
אידישער האַנטווערקער אין ליטע. קאָוונאָס, 1938
אלה אזכרה. נ״י, תּשט״ז —
אנציקלופּדיה לחלוצי הישוב ובוניו, ד. תּדהר. תּ״א, 1947 —
אנציקלופּדיה של גלויות. תּ״א, 1953 —
אנציקלופּדיה של הציונות הדתית. ירושלים, 1958 —
אנשי שם, ח. ברָאוועךמאַן. וואַרשא, תּרנ״ו
ב. כהנס לעקסיקאָן, זע: לעקסיקאָן
בתוך ראשית התּחיה, י. אפּל. תּ״א, תּרצ״ו
ג. קרסל, זע: לכסיקון
ד.מ. ליפּמאן, זע: לתּולדות היהודים
ד. תּדהר, זע: אנציקלופּדיה
דור ודור ודורשיו, יוסף לעווינשטיין. וואַרשא, 1914
דור ודורשיו, א. אפֿרתי. ווילנא, תּרמ״ט
דור ישרים, אלחנן האַרקאַווי. נ״י, 1903
דורות בונדיסטן. נ״י. . .
דורות האחרונים, ב.צ. אייזנשטאַדט. נ״י, תּרע״ד־תּרע״ה, תּרצ״ג־תּש״ח
דעת קדושים, י.ט. אייזנשטאַט. פּטרבורג, 1897
וילנה הציונית ועסקניה, ח. לונסקי. תּ״א, תּרע״ז
ז. רייזען, זע: לעקסיקאָן
זכרון יעקב, יעקב ליפּשיץ, פּרנקפֿורט־קובנה, 1927־1930
זכרונות בת עמי, א. דיינאַרד. נוי ארליאַנס, תּרף
חורבן ליטע, אפֿרים אָשרי. נ״י, 1951
חכמי ישׂראל באַמריקאַ, ב.צ. אייזנשטאַדט. נ״י, תּרס״ג
חלקת מחוקק, אָשר ליב בריסק. ירושלים, תּרס״ב
יהדות ליטא. תּ״א, תּש״ך־תּשד״מ
יהדות ליטא, י.ד. קמזון. ירושלים, תּשי״ט
יזכור־בוך סואוואַלק. נ״י, 1961
יזכור־בוך ראַקישאָק. יאָהאַנעסבורג, 1952
כלילת יופי, ח.נ. דעמביצער. קראקא, תּרמ״ח
ליטע I, נ״י, 1951
ליטע II, תּ״א, 1965
לכסיקון הספֿרות העברית בדורות האחרונים, ג. קרסל. מרחביה, 1965־1967
לעקסיקאָן פֿון דער יידישער ליטעראַטור, פּרעסע און פֿילאָלאָגיע. ז. רייזען. ווילנע, 1926־1929
לעקסיקאָן פֿון דער נייער יידישער ליטעראטור. נ״י, 1956־1981
לעקסיקאָן פֿון יידיש־שרייבערס, בערל כהן. נ״י, 1986
לעקסיקאָן פֿון יידישן טעאטער, ז.זילבערצווייג. נ״י־מעקסיקע, 1931־1969
לקורות היהודים בקובנה וסלבודקה, ד.מ. ליפּמאַן. קידאַן, תּרצ״א
לקורות עיר נאָוואהרדאָק, משה מאַרקאָוויץ. וואַרשא, תּרע״ג
לקורות עיר קיידאן ורבניה, משה מאַרקאָוויץ. וואַרשא, תּרע״ג
לקורות עיר ראסיין ורבניה, משה מאַרקאָוויץ. וואַרשא, תּרע״ג
מדור לדור, צ.ה. קאלפּ. וואַרשא, תּרס״ב
מוסדות תורה באירופּה. נ״י, תּשט״ז
מכתּב מאליהו, ד. בונימאָוויץ. ווילנא, תּרס״ב.
מקור ברוך, ברוך שפּשטיין. ווילנא, תּרפ״ח
נחלת עולמים, ש. יעוונין. וואַרשא, תּרמ״ו
ספֿר האישים. תּ״א, תּרצ״ז
ספֿר הזכרונות, א.א. פֿרידמאַן. תּ״א, תּרפ״ו
ספֿר היובל של אגודת הרבנים דארצות־הברית וקנדה. נ״י, תּרפ״ח
ספֿר הפּרענומעראַנטן, בערל כהן. נ״י, 1975
ספֿר טלז. תּ״א, 1984
ספֿר יזנה. תּ״א, 1967
ספֿר קיידאַן. תּ״א, 1977
עיר גבורים, ש.א. פֿרידענשטיין. ווילנא, תּר״מ
עיר דובנא ורבניה, מ. פּעסיס. קראקא, תּרס״ב
עיר ווילנא, הלל נוח מגיד. ווילנא, תּר״ס
עיר תהלה, א.ל. פֿיינשטיין. וואַרשא, 1886
עלי חלדי, י. ניסענבוים. ורשה, תּרפ״ט
ערים ואמהות בישׂראל, י.ל. מימון. ירושלים, תּש״ח, תּשט״ו
פנקס ביאַליסטאָק, א.ש. הערשבערג. נ״י, 1949

*) דאָ ווערט געגעבן אַ פֿולערע דעסקריפּציע פֿון ביבליאָגראַפֿישע מקורות, וואָס אין טעקסט זיינען זיי אין אַ פֿאַרקירצטער פֿאָרעם.

Biuletin Żydowskiego Institutu Historycznego w Polsce. Warszawa, 1987

Blackbook of Localities whose Jewish Population was exterminated by the Nazies. [Jerusalem], 1965

Birzų Dvaro Teismo Knygos, 1620-1745. Vilnius, 1982

Ghillbert de Lannoy in Medieval Lithuania, P. Klimas. New York, 1945

Haskalah, J. Meisel. Berlin, 1919

Jüdische Ritual-Morde in Russland,J. J. Liutostanski. Peterburg, 1876.

Kedainių miesto istorija, P. Šimkūnas, 1928

Litauen, Y. Ehret. Bern, 1919

Recueil de Matériaux sur la Situation economique des Israelites de Russie. Paris, 1906

Sūduvijos Suvalkijos Istorija, Jonas Totoraitis. Kaunas, 1938

Uzňemunė po Prūsais, Augustinas Janulaitis. Kaunas, 1926

פנקס יעקאָפּאָ. ווילנע, תרצ״א

פעמי הגאולה, א. צנציפר. ת״א, תשי״ב

פֿון וואָלאָזשין ביז ירושלים, מאיר בערלין. נ״י, 1933

קהלת משה, ש. ווינר. פּטרבורג, תרנ״ג

קובֿץ שושנים, י. לונץ. וואַרשא, תרנ״א

קורות בית־העלמין הישן בווילנה, ישראל קלוזנר. וילנה, תרצ״ח

קורות היהודים בשיאוליאי, שמעון כהן. שיאוליאי, 1936

קריה נאמנה, ש״י פֿין. ווילנא, תר״ך

רשימת החברים לתמיכת בני־ישראל עובדי אדמה בסוריא וארץ־ישראל. אָדעסאַ, תרנ״ו

שם הגדולים השלישי, משה מאַרקאָוויץ. ווילנא, תרע״א

תולדות אליהו, א.ל. פֿרומקין. ווילנא, תר״ס

תולדות אנשי שם, ד״ט אפֿרתי. וואַרשא, תרל״ה

תולדות אנשי שם (ראַנד). נ״י, תש״י

תולדות חבֿרת מרבי השפּלה בישראל, י.ל. ראָזענטהאל. פּטרבורג, תרמ״ח־תר״ן

תולדות חכמי ירושלים, א.ל. פֿרומקין. ירושלים, תרפ״ח

תולדות ישיבֿת היהודים בקורלאַנד, לוי אָווצינסקי. פּיעטרקובֿ, תרס״ח

הקדמה

אין מײַן לאַנגיאָריקער אַרבעט אין די גרויסע ביבליאָטעקן פֿון יִיווָא און יִידיש־טעאַלאָגישן סעמינאַר אין ניו־יאָרק איז מיר אויסגעקומען דורכצוקוקן פֿיל טויזנטער ביכער. עס האָבן זיך געווָארפֿן אין די אויגן נעמען פֿון מענטשן און שטעט אין מײַן ליטע. תּחילת האָב איך זיך באַגנוגנט נאָר מיטן לייענען עס, אָבער שפּעטער האָב איך געזומען נאָטירן די אַלע אָנגעטראָפֿענע נעמען, אַ מאָל בקיצור און אַ מאָל מער באַריכות.

אין אָנהייב איז דאָס פֿאַרצייכענען געווען נאָר אויס קוריאָזיטעט וועגן, אָבער וועַן די נאָטיצן האָבן געזומען זיך בערגלען גיך אַרויף, האָב איך אָנגעהויבן טראַכטן, אַז זיי קענען האָבן אַ וויכטיקן באַטײַט פֿאַר דער געשיכטע פֿון יִידישע שטעט און שטעטלעך אין ליטע און אירע גדולים. דעמאָלט זײַנען ניט בלויז מײַנע פֿאַרצייכענונגען געווָארן סיסטעמאַטישער, נאָר איך האָב שוין אַליין געזומען זוכן מאַטעריאַלן וועגן ליטע, סײַ אין ביכער, סײַ אין צײַטונגען.

וואָס שייך צײַטונגען רעדט זיך מערסטנס וועגן העברעיִשע און אין דער צווייטער העלפֿט פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט. צוויי טעמים: 1. אין דער דאָזיקער תּקופֿה זײַנען געווען אין רוסלאַנד פֿיר העברעיִשע טאָגצײַטונגען (מיט איבערראַשן): **המגיד, המליץ, הצפֿירה, היום** — אין יִידיש קיין איינע ניט. 2. זייער וויכטיקע איז אויך אַ סך אַ לענגערע. דאָס יִידישע וואָכנבלאַט **קול מבשר** האָט עקסיסטירט צען יאָר (1862־1872) און דאָס וואָכנטלעכע **יודישעס פֿאָלקס־בלאַט** 9 יאָר (1881־1890). די העברעיִשע זשורנאַלן אין יענער תּקופֿה האָבן זיך אויך געהאַלטן לענגער ווי די יִידישע און אַפֿילו זייער צאָל, דאָכט זיך, איז געווען אַ גרעסערע.

אויסער זייער היסטאָרישן באַטײַט פֿאַר יִידישע שטעט און שטעטלעך אין ליטע אין צווייטער העלפֿט פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט, האָבן די קאָרעספּאָנדענציעס אין די דעמאָלטיקע העברעיִשע צײַטונגען אַ גרויסן ביאָגראַפֿיש־גענעאַלאָגישן ווערט. זיי פֿלעגן זיך נוהג זײַן צו געבן רשׂימות נעמען פֿון מנדבֿים פֿאַר בניין ארץ־ישׂראל, פֿאַר יִידישע געליטענע פֿון הונגער, שריפֿות אָדער אַנדערע אומגליקן אין אַנדערע ליטווישע מקומות — די רשׂימות פֿון ערשטן סאָרט פֿלעגן אָפֿט האָבן הונדערטער נעמען.

ס׳איז אַ גרויסער שאָד, וואָס די רעדאַקטאָרן פֿון אָרום 15 גרעסערע און קלענערע יזכּור־ביכער פֿון שטעט אין ליטע, געדרוקטע אין ישׂראל די לעצטע יאָרן, האָבן ניט געפֿונען קיין וועג צו יענעם וואָגיקן געזעלשאַפֿטלעכן מאַטעריאַל. זיי וואָלטן געקענט צוטראָגן צו זייערע לייענערס צענדליקער און זייער אָפֿט הונדערטער נעמען פֿון זייערע יִידן אין שטאָט און שטעטל, וואָס אַ סך פֿון זיי קענען זײַן מישפּחה און קרובֿים.

מיר האָבן זיך אויך געסטאָרעט אויסצונוצן ווי וויכטיק מעגלעך די יִידישע און העברעישע מעמואָרן־ליטעראַטור. דאָס איז ניט פֿון די לײַכטע זאַכן, ווײַל ס׳איז ניטאָ קיין טעמאַטישער וועגווײַזער צו איר. ס׳האָט ניט איין מאָל זיך געטראָפֿן, אַז מיר האָבן זיך אַרויסגעהאָלפֿן מיט זיכרונות אין אויפֿקלערן סתּירהדיקע דאַטעס וועגן אַ געשעעניש אָדער נאָמען פֿון אַ מענטשן אין אַ שטעטל.

מאַטעריאַלן אין ליטוויש זײַנען גאָר שטאַרק צו ניץ געקומען. אָן זיי וואָלטן געבליבן אַ סך חֶללס, בייִחוד אין דער געשיכטע פֿון יִידישע יִשובֿים אין ליטע.

נאָך ד״ר מענדל סודאַרסקיס גרויס בוך **ליטע** (אין 1951) און נאָך די פֿיר ריזנבענד **יהדות ליטא** (זינט 1960 און ווײַטער), באַזונדערס פֿרך ג׳, וואָס איז ענלעך אין זײַן טעמאַטישער רעם צו אונדזערס (אויסער דער תקופֿת פֿון דער אומאָפֿהענגיקער ליטע) — האָב איך אָנגעהויבן צו ספֿקן אין מײַן פֿלאַן ארויסצוגעבן אַ בוך. מײַנע מאַטעריאַלן זײַנען דעמאָלט געלעגן נאָך צעוואָרפֿענע, ניט סיסטעמאַטיזירט, האָב איך אָן אַ סיסטעם, ריין־צופֿעליק, אין משך פֿון וואָכן ארויסגעצויגן מאַטעריאַלן וועגן שטעטלעך, געשעענישן, פערזענלעכקייטן. ווען זייער צאָל האָט דערגרייכט 75, האָב איך געזומען זיי פֿאַרגליכן מיט די זעלביקע מאַטעריאַלן אין פֿרך ג׳ פֿון **יהדות ליטא** — האָט זיך ארויסגעוויזן אין מערסטע פֿאַלן, אַז אין מײַנע זײַנען דאָ אַ סך הוספֿות, פֿון צײַט־צו־צײַט אויך תּיקונים און זייער אָפֿט אויך לחלוטין־נײַע מאַטעריאַלן.

ווען מען רעדט וועגן נײַע־מאַטעריאַלן דאַרף מען באַזונדערס ארויסהייבן דעם ענין פֿון **דאָרפֿישע** יידישע יישובֿים אין ליטע. די סאָציאַלע מערכה פֿון אַ יישובֿניק איז בײַ יידן אין ליטע געווען זייער אַ נידעריקע. דער יישובֿניק איז כּמעט געווען ווי איינער „שלא מן היישוב״. ווען ער פֿלעגט קומען אין שטעטלשן בית־מדרש ארײַן אויף אַ שבת אָדער יום־טובֿ, פֿלעגט ער זיצן בײַם אויוון, און „עליות״ — אויב מען האָט אים שוין אַ מאָל מכבד געווען מיט דעם — פֿלעגט ער קריגן פֿון די מאָגערסטע. אַ יישובֿניק איז אָפֿט געווען אַן אָביעקט פֿון אָפּלאַכערישע אַנעקדאָטן, זעלטן פֿון פֿאַרשונג.

און מען דאַרף ניט פֿאַרגעסן, אַז די דאָרפֿישע יידישע יישובֿים אין ליטע זײַנען אין צאָל ניט געווען „בטל בשישים״. אין אַ סטאַטיסטיק פֿון 1867 וועגן דער צאָל יידן אין דער קאָוונער גובערניע ווערט אָנגעגעבן: 62,195 אין שטעט, 117,269 אין שטעטלעך און 33,202 אין דערפֿער. אַזוי גרויס צאָל יידישע דאָרפֿלײַט אין אַזאַ קליין לאַנד און די פֿאַרשונג וועגן זיי איז נאָך כּמעט אַ „קרקע בתולה״.

אַ התחלה פֿון אַזאַ פֿאַרשונג — און אפֿשר איז דאָס אַ ביסל מער ווי אַ התחלה — ווערט געמאַכט אין דאָזיקן בוך. אין אַ באזונדערן אָפּטייל ווערן געגעבן 369 דאָרפֿישע יידישע יישובֿים. די ידיעות שטאַמען פֿון ביכער און אַ ביסל אויך באַקומענע בעל־פֿה פֿון יידן, וואָס האָבן נאָך געדענקט פֿון דעם אָדער יענעם דערציילן דאָרף אין זייער סביבֿה. יעקבֿ ראַסיין, אַ מומחה אין די דאָזיקע ענייניס, האָט געשאָצט זייער צאָל אויף איבער 200, ער האָט זיכער שטאַרק אונטערגעשאָצט זייער צאָל. מען קען מיט זיכערקייט איצט משער זײַן , אַז אויך אין אונדזער אַרבעט פעלן אַ פֿאָר הונדערט יידישע דאָרפֿישע יישובֿים און גיכער נאָך מערער.

אַ גאָר וויכטיקער היסטאָרישער צושטײַער האָט דאָס מאַקסימאַלע אויסניצן פֿון פֿרענומעראַנטן־רשימות אין העברעישע ספֿרים. דאָס איז אַ ריין־פֿיאָנעריש אַרבעט. דאָ און דאָרט זײַנען זיי געניצט געוואָרן אין יידיש און העברעיש קולטור־געשיכטלעכע ווערק, אָבער דאָס איז צום ערשטן מאָל, אַז זייער סאָציאָלאָגיש, דעמאָגראַפֿיש און געזעלאָגיש מאַטעריאַל זאָל געגעבן ווערן אין אַזאַ ריזיקן פֿאַרנעם. עס איז כּמעט ניטאָ קיין איין שטאָט אָדער שטעטל אין דאָזיקן בוך, וואָס איז ניט באַרײַכערט געוואָרן פֿון דעם פֿרענומעראַנטן־מאַטעריאַל.

צוליב די אַלע דערמאָנטע נײַע מאַטעריאַלן, ווי אויך צוליב אַן אַ צאָל הוספֿות, האָבן מיר באַשלאָסן ארויסצוגעבן דאָס דאָזיקע בוך.

אין די לעצטע סטאַדיעס פֿון צוגרייטן דעם מאַנוסקריפּט צום דרוק און צונויפֿבאַרבעטונג זוכאַמען אַלע מאַטעריאַלן פֿון איין ענין אין איין אָרט, פֿלעגן זיך אַ מאָל אַרויסשטעלן סתּירות פֿון איין ידיעה לגבי אַ צווייטער, פֿון איין מקור אויף אַ צווייטן.

אין אַזאַ פֿאַל האָבן מיר זיך נוהג געווען אַזוי: אויב די הכרעה איז געווען הונדערט־פּראָצענט קלאָר, זײַנען מיר געווען דער „פּסוק השלישי" און מכריע געווען. אויב ס׳איז אונדז ניט געווען אין גאַנצן קלאָר וואָס פֿאַר אַ צד ס׳איז געווען, האָבן מיר געטראַכט, אַז דאָס גלײַכסטע און יושרדיקסטע איז צו געבן ביידע (אַ מאָל אויך מערערע) זיך סותרדיקע מקורות. אין פֿאַלן, וועלן אונדזערע גופֿא זײַנען געווען ספֿיקות בנוגע אַ דאַטע אָדער פֿאַקט, האָבן מיר צוגעשטעלט אַ פֿרעגצייכן אָדער דעם טראַדיציאָנעלן „וצריך עיון".

*

אין טיטל פֿון בוך שטייט: „ביזן 1918", אָבער פּעריאָדיזאַציעס אין געשיכטע זײַנען ניט זעלטן קינסטלעך, אין אונדזער פֿאַל זיכער. זאָל מען ניט געבן די טויטדאַטע פֿון אַ רבֿ אָדער שרײַבער, ווײַל עס פֿאַלט אויס נאָך 1918? זאָל מען איבערזײַען די סטאַטיסטישע קייט פֿון יידן אין אַ שטעטל, וועלן אַ דאַטע קומט אויס נאָך 1918? — אוודאַי ניט. די גאַנצע באַשרײַבונג פֿון יידישן געזעלשאַפֿטלעכן, קולטורעלן, רעליגיעזן און סאָציאַל־עקאָנאָמישן לעבן נאָך 1918 פֿאַלט, נאַטירלעך, אָפּ, אָבער דאָס איז לחלוטין ניט חל אויף איינצלנע עפּיזאָדן, ווי די צוויי פֿרימער דערמאָנטע אָדער ענלעכע.

איין זאַך איז דאָ אין בוך, וואָס האָט אין גאַנצן צו טאָן מיט דער תּקופֿה פֿון נאָך 1918 — דאָס איז דאָס קאַפּיטל וועגן די העברעיש שולן אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע. אָבער דאָס איז ניט פֿאַרבונדן מיט די איבעריקע טיילן פֿון בוך און וועלט געגעבן בתּורת הוספֿה וועגן אַ וויכטיק קאַפּיטל אין יידישן לעבן פֿון ליטע נאָך 1918.

*

פֿאַר אַרויסהעלפֿן מיט פֿאַרשיידענע אינפֿאָרמאַציעס קומט אַ דאַנק די פֿרײַנד ישׂראל קאַפּלאַן (תּל־אָביב), רפֿאל לעווין, (מאָריסטאון), יעקבֿ שייפער (לאָס אַנדזשעלעס), לייב קאָניוכאָווסקי (מיאַמי), עזריאל (וואַטשעק), טורבאָוו (ברוקלין).

אַ באַזונדערס גרויסן דאַנק קומט דינה אַבראַמאָוויטש, רעפֿערענץ־ביבליאָטעקאַרין פֿון ייִוואָ־ביבליאָטעק אין ניו־יאָרק, פֿאַר באַרײַכערן דאָס בוך מיט אירע פֿילצאָליקע ביבליאָגראַפֿישע מקורות.

א

אַבעל

OBELIAI

ראַקישער קרײַז. לויט אַלטע מצבֿות האָבן יידן דאָ געלעבט שוין אַרום מיטן זעכצנטן יאָרהונדערט, אָבער אין נישטיקע צאָלן. אַן אָרגאַניזירטע יידישע קהילה האָט זיך אָנגעהויבן אַרום מיטן אָדער סוף אַכצנטן יאָרהונדערט.

אין 1897 האָבן דאָ געלעבט 652 יידן, 1923 — 680 און פֿאַרן חורבן — אַרום 500. יידישע פֿרנסות זײַנען געווען קרעמערײַ, מלאכה און מערסטנס האַנדעלעקספּאָרט פֿון פֿלאַקס, האָלץ און פּירות.

אין 1899 איז דאָ געווען אַ גרויסע שׂריפֿה. דאָס און דער געפֿנטער קריסטלעכער קאָאָפּעראַטיוו אין ערשטן צענדליק פון איצטיקן יאָרהונדערט האָבן שטאַרק אָפּגעשוואַכט די יידישע עקאָנאָמישע פּאָזיציעס. דאָס האָט אַרויסגערופֿן אַ גרויסע יידישע עמיגראַציע. דערצו זײַנען נאָך צוגעקומען די טומלדיקע צײַטן פון יאָר 1905, וועלכע אויפֿגעהעצטע פּויערים פֿלעגן באַפֿאַלן די רעגירונג־מוסדות און קאָזאַקן פֿלעגן קומען אין שטעטל דערשטיקן די אומרועלעך.

די אָרטיקע יידישע יוגנטלעכע האָבן אויך געפֿירט אַ רעוואָלוציאָנערע אַרבעט, באַזונדערס די בונדיסטן, צווישן זיי איידל זאַקשטיין, יאַנקל סניעג א״א. אין ערשטן וועלטקריג, אונטער דער דײַטשישער אָקופּאַציע, איז דער בירגער־מײַסטער געווען משה זאַקשטיין. פֿאר דעם האָבן יידן געליטן פֿון קאָזאַקישע פּאָגראָמען סוף 1914 און אָנהייב 1915.

רבנים. — ר׳ שלמה בר׳ גרשון, אַן ערך לעצטן פֿערטל פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט; ר׳ חיים בר׳ שלמה.

ר׳ חיים־נתן לעווין, געבאָרן 1824 אין קיידאַן. פֿרײַער רבֿ אין אַנטיפּאָלע, ליווינהאָף (קורלאַנד), אַליטע און נאָך אַבעל אין ווענגראָוו און ניקאָפּאָל, ווו ניפֿטר געווארן אין 1897.

ר׳ זלמן סג״ל, ארום לעצטן פֿערטל פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט.

ר׳ בונעם־צמח זילבער, געבאָרן אין דוסיאַט. נאָך אַבעל רבֿ אין קאַמײַ און פֿון 1914 אב״ד דוסיאַט. פֿאָטער פֿון ר׳ אליעזר סילווער, באַקאַנטער רבֿ אין אַמעריקע.

ר׳ יוסף יאָסעלאָוויטש, פֿון

1907. שפּעטער רבֿ אין סעמיאַטיטש, סוווּאַלק, וווּ ניפֿטער געווּאָרן י״ט שבֿט, תרצ״ה.

ר׳ שבתי חיים שאָכעט. רבֿ אין וועראַ (פֿינלאַנד), שפּעטער אין אַבעל, פּאָרטלענד (אַמעריקע). מחבר פֿון **זהבֿ שחוט** (בערלין, תרע״ו).[1]

ר׳ טוּבֿיה־דוד שלעזינגער, נאָך אַבעל רבֿ אין דוסיאַט. האָט חידושי־תורה אין **בית ועד לחכמים**.

ר׳ משה־זאבֿ בר׳ שאול הכּהן, געבאָרן 1886 אין קורשאַן. פֿון 1911 רבֿ אין פֿלאָטל, דערנאָך אין אַבעל, ברעסלוי, ליוועניהאָף (קורלאַנד) און פֿון 1924 אין שיקאַגאָ. האָט חידושי־תורה אין **שערי תורה**. 1922 געשריבן אין **אידישער לעבן** (קאָוונע) אונטער „פֿלוני וכהן״.

ר׳ יעקבֿ גפֿן, ניפֿטער געווּאָרן 1928; ר׳ אַבֿרהם מאיראָוויץ, פֿון 1928 ביז זײַן אומקום אין 1941, הי״ד. זײַן שווער, ר׳ בצלאל כּץ, אב״ד ראַקישאָק.

אין 1851 זײַנען דאָ געווען 13 פּרענומעראַנטן אויף **זכר חיים**, נתן־חיים בר׳ משה [שאָכעט].

אָפּשטאָמיקע. — ר׳ אליעזר סילווער, דאָ געבאָרן אין 1882, זון פֿון ר׳ בונעם־צמח. איינער פֿון די פֿירנדיקע אָרטאָדאָקסישע רבנים אין אַמעריקע. ר׳ אליעזרס זון, ר׳ דוד, דאָ געבאָרן 1907, רבֿ אין ברוקלין און הערישבורג. אויטאָר פֿון „דזשוויס קאורט אין די מידל איידזשעס.״; ר׳ טוּבֿיה־דוד שלעזינגער, אַ הי־געבאָרענער.

בנימין־גוטל זאַק, דאָ געבאָרן 1889. יִדישער זשורנאַליסט און איבערזעצער. פֿון 1905 אין קאַנאַדע. אויטאָר פֿון **געשיכטע פֿון יידן אין קאַנאַדע** (מאָנטרעאל), 1945 (ענגליש), 1948 (יִדיש). געשטאָרבן 1967 אין מאָנטרעאָל.

ניכבדים. — ר׳ חנוך־זונדל זינגער, ש״ץ ושו״ב, אַרום 1870־1880; ר׳ מענדל קלאַצקין, זון פֿון ר׳ ישׂראל־איסר קלאַצקין, אב״ד האַנושישאָק און ליווינהאָף (קורלאַנד); ר׳ מאיר־יאָסע מאיראָוויץ.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1899: 185; הד הזמן, 1910: 264; יגדיל תורה, 1911; בית ועד לחכמים, סאַטמאַר, תרפ״ו, תרפ״ח; תולדות אנשי שם (ראנד). נ״י, תש״א, ע׳ 48; ראַקישקער יזכור־בוך. יאָהאַנעס־בורג, 1952. ז׳ 271 א״א; יזכור־בוך סוואָלק. נ״י, 1961, ד׳ 150; שמואל יַלוב, מנחת שמואל. ירושלים, תשכ״ו; מ. מאַרקאָוויץ, לקורות עיר קיידאַן ורבניה. ע׳ י״ב; לעקסיקאָן, 3; ב. כּהנס לעקסיקאָן, ז׳ 257; „ליטע״, I זז׳ 1427, 1545; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 26. Black Book.

אַוואַנטע ALUNTA

קרײַז אוטיאַן (אונטערן צאַר — ווילקאָמיר). אַן אַלטער מקום. אין 1534 איז דאָ געבויט געווּאָרן דער ערשטער

1) לויט ד״ר יצחק ריבֿקינד, איז דאָ אַ פּאָר יאָר געווען רבֿ ר׳ צבי פֿוקסמאַן.

קלויסטער. דער יידישער יישוב האָט זיך געמוזט אָנהייבן סוף 18טן אָדער אָנהייב 19טן יאָרהונדערט. אין 1878 איז דאָ שוין געווען אַ רב — אַ סימן, אַז יידן זײַנען דאָ געווען שוין אַ צײַט פֿריִער. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 222 יידן, פֿאַרן חורבן — אַרום 130.

1878־1883 איז דאָ געווען רבֿ ר׳ בנימין גיטלזאָן, געבאָרן 1851 אין אוז־וועגט, שפּעטער אין טראַשקון און פֿון 1890 אין קליוולאַנד,. ווו ניפֿטר געווָאָרן 1932. בעל **הפּותח וחותם** (נ״י, תּרנ״ח) און **נגיד ונפֿיק**, פּירוש אויף הגדה (ירושלים, תּרס״ד). אייניקל פֿון הצדיק ר׳ הירשעלע שילעלער.

פֿון 1911 איז דאָ געווען רבֿ ר׳ שמואל־יצחק בר׳ חיים־יהודה סיגאַר, געבאָרן 1875 אין פּאָסווָאָל, מגזע הגר״א. איידעם פֿון ר׳ מרדכי הילמאַן, אב״ד פּאַשווָעטין.

דאָס שטעטל האָט מען אויך גערופֿן אַלונטע.

ביבליאָגראַפֿיע. — חכמי ישראל באַמריקא, ע׳ 28; אהלי שם, ע׳ 3; Lietuviškoji Enciklopedija, II. p. 367. Black Book.

אוזווענט UŽVENTIS

שאָוולער קרײַז. אַ יונגער יידישער יישוב. 1897 האָבן דאָ געווווינט 300 יידן, 1923 — 173 און פֿאַרן חורבן — בײַ 120.

בעת דעם ערשטן פּוילישן אויפֿשטאַנד (1831) זײַנען די יידן געווען צווישן צוויי פֿײַערן: די רעגירונג האָט געפֿאָדערט פֿון די יידן לאָיאַליטעט און די אויפֿשטענדלערס האָבן געסטראָשעט יידן מיט נקמה, אויב זיי וועלן ניט העלפֿן דער מרידה. די אויפֿשטענדלערס האָבן געוווּפֿן די ראשי־הקהל אויף א געהיימער פֿאַרזאַמלונג און אויפֿגעפֿאָדערט די יידן צו שפּיאָנירן פֿאַר זיי. זיי האָבן געווָאָרנט, אויב עס וועט זײַן אָנפֿאַל פֿון די סאָלדאַטן אויף זיי אָן אַ ידיעה פֿאַרויס פֿון קהל, וועלן יידן באַצאָלן דערפֿאַר מיט בלוט.

אין 1884 איז דאָ פֿאַרלאָפֿן אַ מעשׂה, וואָס האָט אויפֿגערודערט דאָס שטעטל: אַ מגיד פֿון אַ פֿרעמדן מקום האָט געהאַלטן אַ דרשה אין בית־מדרש. נאָכדעם איז ער מיטגעגאַנגען מיט אַ בעל־הבית, וואָס האָט אים פֿאַרבעטן אויף עסן און נאַכטלעגער. בײַ נאַכט איז דער מגיד באַפֿאַלן דעם מכניס־אורח מיט אַ רעוואָלווער און אים באַרויבט. מען האָט אים געכאַפּט און געפֿונען 1000 רובל אין זײַנע תּפֿילין.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿון 1903 פֿאַר בניין־האָרץ זײַנען דאָ מערערע אוזווענטער.

1904 זײַנען געווען 6 אוזווענטער פֿרענומעראַנטן אויף **בית ידידיה**, שאול־ידידיה שוחט.

רבנים. — ר׳ יעקבֿ מרדכי

דינעזאָן, געב׳ 1840 אין שקלאָוו (אַנדער מקור: נעזאַגער). פֿון 1873 רבֿ אין גאַוורע, 1880־1887 אין אוזוועטע, דערנאָך קאַזיאָנער ראַבינער אין ליבאַוע. מחבר פֿון **ישרש יעקבֿ**. געדרוקט חידושי־תּורה אין אונגאַרישן **אהל יצחק**.

ר׳ שלמה־נתן קאַטלער, געבאָרן 1855 אין קאָוונע. פֿון 1875 ר״מ אין לאָמזשע און סלאַבאָדקע, דערנאָך רבֿ אין אוזוועטע, 2 יאָר אין ניו־יאָרק. 1901 געקומען צוריק קיין ליטע, און פֿון 1901 רבֿ אין קורשאַן און לוקניק. נאָכן ערשטן וועלטקריג 7 יאָר רבֿ אין דעטראָיט (אַמע־ריקע). עולה געווען קיין ירושלים, וווּ ניפֿטר געוואָרן אין 1945. חיבורים: **בית שלמה** (סט. לואיס, תּרפ״ז), **פרם שלמה** (ירושלים, תּרצ״ו). האָט חידושי־תּורה אין סלוצקער **יגדיל תּורה** (1909, 1910) און הערות און חידושי־תּורה אין די ספֿרים פֿון ר׳ יצחק־אייזיק ראַבינאָוויץ, רבֿ פֿון שאַוול. זײַנע איידעמס: ר׳ יעקבֿ־משה חרל״פ, ר״מ פֿון „מרכז הרבֿ״ אין ירושלים, איבער־געלאָזן אַ סך חיבורים בכל חלקי התּורה. ניפֿטר 1952. ר׳ אַריה־לייב הכֿהן קאַפּלאַן, רבֿ אין שיקאַגאָ; ר׳ דוד־גרשון רובינשטיין, שפּעטער רבֿ אין קוּל, הי״ד.

ר׳ נתנאל־יוסף גראַז, 1899־1926. ער פֿלעגט זאַמלען געלט און עס געבן די בעקערס, כּדי זיי זאָלן רעכענען אָרעמעלײַט 2½ קאָפּיקעס אַ פֿונט ברויט אנשטאָט 3½. געווען אויך רבֿ אין וואַר־זשאַן.

ר׳ יעקבֿ וואָלפֿע, איידעם פֿון ר׳ ישׂראל־בענדעט פֿײַוולזאָן, אב״ד בייסעגאָלע און קורשאַן.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ בנימין גיטעלזאָן, דאָ געבאָרן 1851. פֿון 1878 רבֿ אין אָוואַנטע, 1883 — אין טראַשקון, 1890 אין קליוולאַנד, וווּ ניפֿטר געוואָרן 1932. אייניקל פֿון ר׳ הירשעלע שילעלער.

ר׳ ירוחם לייבאָוויץ (ר׳ ירוחם אוזוועטער), געבאָרן 1874 אין לובען (מינסקער גובערניע). געלעבט לאַנגע יאָרן אין אוזוועטע. אַ מוסר־משפּיע אין קעלמער און פּאָנעווועזשער ישׁיבֿות. אויסער זײַן משׂגיחות אין מירער ישׁיבֿה, פֿלעגט ער זאָגן דאָרטן טיפּע מוסר־שמועסן פֿאַר די בני־הישׁיבֿה. אויפֿגעשטעלט טויזנטער תּלמידים. ניפֿטר געוואָרן 1936.

ר׳ משה ראָזענשטיין, געבאָרן 1881 אין אוזוועטע, איז זינט 1912 געווען משׂגיח אין לאָמזשער ישׁיבה. געפֿאַסט אַ סך תּעניתים, געשלאָפֿן ווייניק און געהאַט אַ גרויסע השׁפּעה אויף דער ישׁיבֿה. 1940 מיטגעוואַנדערט מיט דער ישׁיבֿה, אַ קורצע צײַט איןווילנע, דערנאָך אין פֿלונגיאָן, וווּ ניפֿטר געוואָרן י״ג ניסן, תש״א.

אַ שׁייכות מיט אוזוועטע האָט געהאַט ר׳ שבתי סופֿר, בעל **הלכות דעות** (נ״י, 1899).

קאָרעספּאָנדענט פֿון **המליץ** — שרגא לעווין.

אין אַ הויף לעבן אוזוועטע האָבן געווווינט אַ סך יאָרן די עלטערן פון ר׳ אָלינקע קרעטינגער און מסתּמא נאָך עטלעכע יִידישע מישׁפּחות.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1879: 25, 1884: 12, 1898: 166; 1903: 30; ד. בונימאָוויטש, מכתב מאליהו. ווילנא, תרס״א. ע׳ 30; ב.צ. אײַזענשטאַדט, חכמי ישראל באמריקא, נ״י, תרס״ג. ע׳ 28; אהלי שם. ע׳ 105; תולדות אנשי שם. ע׳ 110; הײַנטיקע נײַעס, קאָוונע, 1937: 779; בית־הפּנסת, ת״א, תש״ז, חוב׳ ז׳; עין בעין, ת״א, תשי״ח, ע׳ 53; יהדות ליטא, א,ג; ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ׳ 100; Black Book.

אוזשפּאָל UŽPALIAI

אוטיאַנער קרײַז. אוזשפּאָל איז פֿון די עלטערע שטעטלעך אין ליטע. דער ליטווישער היסטאָריקער A. Salys שרײַבט, אַז דאָס שטעטל ווערט שוין דערמאָנט אין אַ דאָקומענט פֿון ברעסט־ליטאָווסקער אָפּמאַך אין 1453. אין דאָקומענט הייסט דאָס שטעטל: Hus-pole.

דער יידישער יישובֿ דאָ רעכנט זיך פֿון אַרום סוף זיבעצנטן יאָרהונדערט. אין 1765 זײַנען דאָ געווען 109 יידישע שטײַער־צאָלערס, ד״ה אַרום 200 יידישע נפֿשות, אַ נישקשהדיקע צאָל פֿאַר אַ יידישער קהילה אין יענע צײַטן. 1847 האָבן דאָ געווווינט 515 יידן, 1897 — 691, 1923 — 551 און ערבֿ חורבן — אַרום 400.

אין צײַט פֿון פּוילישן אויפֿשטאַנד אין 1863 האָבן די אָרטיקע יידן געהאַט אויסצושטיין צרות פֿון טייל אויפֿשטענדלערס. דערמיט דערקלערט זיך די מסירה פֿון אוזשפּאָלער יידישן שנײַדערמאַן אויף רויבערײַען פֿון די מורדים אין אוזשפּאָלער געגנט, וואָס זײַנען שפּעטער באַשטראָפֿט געוואָרן פֿון דער רוסישער רעגירונג.

אין 1888 איז כּמעט גאַנץ שטעטל אַראָפּ פֿון אַ שריפֿה. פֿון אוטיאַן, 18 ק״מ פֿון שטעטל, האָבן יידן געשיקט געלט און קליידער. קיין איין יידיש הויז איז ניט געווען פֿאַרזיכערט.

אין 1884 זײַנען דאָ געווען 6 פֿרענומעראַנטן אויף **אמתּחת בנימין** פֿון בנימין העשין.

רבנים — ר׳ נפֿתּלי־הערץ קלאַצקין, געב׳ 1823 אין דווינסק, פֿון 1851 ביז 1858, דערנאָך רבֿ אין שימבורג (קורלאַנד) ביז זײַן פּטירה אין 1894. מחבר פֿון **אילה שלוחה** (וואַרשא, תרע״ב).

ר׳ ישראל־משה האַלבערשטאַט, פֿריער רבֿ אין דובנע. ניפֿטר 1871 אין אוזשפּאָל.

ר׳ שמואל בר׳ שלמה לעווין, פֿון 1888; ר׳ אַהרן קאַמראַז, 1934.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ ישראל־איסר קלאַצקין, זון פון ר׳ נפֿתּלי־הערץ, דאָ געבאָרן 1844, רבֿ האַנושישאָק און פֿון 1897 אין ליווינהאָף (קורלאַנד), ווו ניפֿטר 1921.

ר׳ אליהו קלאַצקין, זון פֿון ר׳ נפֿתּלי־הערץ און פֿאָטער פֿון ד״ר יעקבֿ קלאַצקין, באַקאַנטן העברעיִשן פֿילאָסאָף. פֿון 1881 רבֿ אין קאַרטוז־בערעזע, פֿון 1894 אין מאַריאַמפּאָל, פֿון 1910 אין לובלין און פֿון 1928 אין ירושלים. דאָרטן

ניפּטער 1932. איינער פֿון די גדולי־התורה בדורו. מחבר פֿון **אבֿן הראשה** (ווארשא, תרמ״ז), **אבֿן פּנה** (פּיעטרקובֿ, תרס״ז), **דבֿר אליהו** (לובלין, תרע״ה), **דבֿר הלכה** (לובלין, תרפ״א), **קונטרס לדוגמא** (שם, תרפ״א), **חיבת הקדש** (ירושלים, תרפ״ו), **דבֿרים אחדים** (ירושלים, תרפ״ט).

משה־מרדכי בלאָשטיין, געבאָרן 1894. פֿון 1919 אין קאַנאַדע. שטודירט מעדיצין און פּסיכאָלאָגיע. געדרוקט אַרטיקלען אין **דאָס יידישע וואָרט** (וויניפּעג) וועגן פּעדאַגאָגיק און פּסיכאָלאָגיע. מחבר פֿון **אין פֿאַרטיידיקונג פֿון קינד** (וויניפּעג, 1934), **אויף די וועגן צום קינדס נשמה** (עדמאָנטאָן, 1937), **אַ לערער רעדט זיך אַראָפּ פֿון האַרצן** (אַטלאַנטאַ, 1951), **דאָס לעצטע וואָרט** ת״א, 1963). געשטאָרבן 1964 אין מיאַמי־ביטש.

אלחנן־יעקב ראַבינאָוויץ, קאָרעספּאָנדענט פֿון **המגיד**.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1871: 42; המליץ: 205, 218; אחיאָסף, תרנ״ד, ע׳ 460; לקורות עיר קיידאַן, ע׳ כ״ב; תולדות ישׂראל היהודים בקורלאַנד, ע׳ 154; מוראָוויאָווער מוזיי, נומ׳ 1369; ספֿר האישים, ת״א, תרצ״ז, ע׳ 610; יהדות ליטא, ג׳; לעקסיקאָן, I; ספֿר הפּרעסנומעראַנטן. נומ׳ 102, Black Book.

אוטיאַן

UTĖNA

קרײַזשטאָט. דער אָנהייב פֿון היגן יידישן יישובֿ פֿאַלט אויס אַרום אָנהייב 17טן יאָרהונדערט. אין 1665 איז שוין דאָ געווען אַ נישקשהדיקע קהילה — אָפּיציעל האָבן דאָ געווינט 341 יידישע צאָלערס פון קאָפּשטײַער, אָבער יידן האָבן זיך תּמיד געסטאַרעט צו פֿאַרקלענערן זייער צאָל, כּדי צו צאָלן וויניקער שטײַערן, דעריבער קען מען משער זײַן, אַז דעמאָלט האָבן געלעבט דאָ איבער 400 יידן. אין 1897 האָבן דאָ געווינט 2405 יידן, 1923 — 2485, 1935 — אַרום 4500 און פֿאַרן חורבן — בײַ 3000.

פֿון 1834 ביז 1934 זײַנען געווען 97 אוטיאַנער פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אין צײַט פֿון משה מאָנטעפֿיאָריס באַזוך אין רוסלאַנד (1845) האָבן טייל יידישע קהילות געשיקט צו אים שליחים און מעמאָראַנדומס וועגן יידישן מצבֿ אין לאַנד. אַ באַזונדערס שאַרפֿער מעמאָראַנדום איז געקומען פֿון דעמאָלט יונגן רבֿ, דעם הי־געבאָרענעם ר׳ מרדכי גימפּל. ער האָט דערמאָנט, אַז אין לעצטן הונגעריאָר זײַנען געשטאָרבן אַ 150 יידן פֿון הונגער. ער האָט אָפּגעלייקנט די

באַשולדיקונגען פֿון דער רעגירונג, אַז יידן זײַנען פֿוילישאַקעס און ווילן זיך ניט נעמען צו ערדאַרבעט. ער האָט אָנגעוויזן, אַז טויזנטער יידן אין קאָוונער גובערניע האָבן געבעטן, אַז מען זאָל זיי קאָלאָניזירן און געבן ערד, אָבער נאָר 16 יידישע מישפּחות זײַנען קאָלאָניזירט געוואָרן. און גימפּל האָט אַרויסגעשטעלט אַ ריי פֿאַדערונגען צו דער רעגירונג.

בעת דעם צווייטן פּוילישן אויפֿשטאַנד (1863) האָט די אוטיאַנער קהילה געשיקט א טרײַבייט־טעלעגראַמע צום צאַר. דער ריכטער פֿון שטאָט איז געקומען אין בית־מדרש אַרײַן און פֿאַרגעלייענט דעם צאַרס ענטפֿער.

אין די 1860ער יאָרן איז אויסגעבויט געוואָרן אַ פּרעכטיקער בית־הכנסת פֿאַר 6000 רובל. אין דער זעלביקער צײַט איז פֿאַרענדיקט געוואָרן דער בוי פֿון מרחץ פֿאַר 4000 רובל.

אין 1866 איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע כאָלערע־עפּידעמיע. געווען אַ סך קרבנות. דער גבֿיר אַריה־לייב מ״ץ האָט געשאַפֿן אַ קאָמיטעט צו העלפֿן געטראָפֿענע פֿון אומגליק און באַאָרגן אָרעמע קראַנקע מיט רפֿואות. דער פּריס־טאַוו קאָריצקי האָט געהאָלפֿן מיט געלט און געגעבן זײַנע פֿערד צו ברענגען תּבֿואה פֿון די דערפֿער. דאָס איז געווען וויכטיק, ווײַל מען האָט דעמאָלט פֿאַרוועדט די אַרומיקע פּויערים צו קומען אין שטאָט.

אין 1876 האָט „הכנסת אורחים״ אויסגעבויט אַן אייגן הויז. דרײַ מאָל אַ טאָג האָט מען געגעבן עסן. אָרעמע דורכגייערס זאָלן ניט גיין איבער הײַזער, האָט מען אײַנגעפֿירט אַ מינהג זיי צו געבן געלט.

1879 און 1890 האָבן געבושע־ווען צוויי ריזיקע שריפֿות. דאָס האָט זיך אָפּגערופֿן אויף דער יידישער עקאָנאָמיק פון שטאט.

*

אוטיאַן איז געווען אַקטיוו אין העלפֿן בויען א״י. אין אַ רשימה מנדבֿים פֿון 1909 פֿאַר בנין־האָרץ זײַנען דאָ די ווײַטערדיקע אוטיאַנער: צדוק ליפֿשיץ, דוב רובינשטיין, שמעון־לייב גאָרדאָן, רפֿאל ברענער, יעקבֿ פֿין, לייב בערקאָוויטש, אַלטער מאַץ, שאול־געצל צין, שלום־העשל גאָלד, צבי מאַץ, ראובֿן ווינינשקער, חיים־זלמן גאָלדפֿײַן, זלמן שולמאַן.

ה. קראַסקין, יחיאל־יוסף דרוק, חיים לעוויט, מענדל באַק, ישׂראל פֿין, דוב־לייב חייט, אַהרן־יוסף עפּשטיין, בן־ציון ליפֿשיץ, בן־ציון קאַב, ישעיה קאַב, ישעיה ווײַן, מאָניש־יצחק לעווין, שמואל אולפֿבעלמאַן, אלחנן קאַנטאָר, בן־ציון גליקמאַן, ברוך בוז, אַבא־לייב שאַפּירא, יוסף שאַרפֿשטיין.

אַבֿרהם־דובֿ פּעריל, ירחמיאל מילער, נחוץ פֿין, אַבא־דוד שוואַבסקי, אַבֿרהם־משה שו״ב, יונה פֿינקל, אליהו־אַבֿרהם זאַק, ברוך פּאָלאָוויניק, דוד חאַדאַב, מענדל מעלער, מאיר אײַזענשטאַדט, חיים־

צבי באַראילסקי, זאב בערלין, צבי חײַט־אָוויץ, שלמה־יעקב בערשטיין, שניאור־זלמן ליפשיץ.

ברוך גילינסקי, משה פּץ, לייב שאַדור, יקותיאל רופּייל, חיים־שלמה זורער, בצלאל־ניסן באַק, שמעון פּינקל, שמעון אזור. די קלײַבערס: שמואל יאקאָבסאָן, אליעזר העלפּער.

נאָך פּאַרן אויפּקום פון חיבת־ציון געפּינען זיך מצבֿות פון אוטיאַנער יידן אויפּן ירושלימער בית־עולם:

נחמה בת ר׳ אליעזר מאוטיאַן
(אשת ר׳ צבי מאוטיאַן),
תרכ״ז;
אסתר [מלינקעוויע]
בת ר׳ שלמה הכהן מאוטיאַן,
תרל״ד;
הירש בר׳ אַבֿרהם מאוטיאַן,
תרל״ח.

מורשים פון א״י־פּאָנדן: דובער רובינשטיין, שמואל יאַקאָבסאָן, ישׂראל־גרשון כהן — אין רשימות מנדבֿים פון 1898, 1900, 1903.

אין ליסטעס בײַשטײַערערס פּאַר יידישע הונגער־לײַדנדיקע אין ליטע פון 1871, 1872, 1874 זײַנען דאָ אַ סך אוטיאַנער.

רבנים — מיט די רבנים איז אַ גרויס רעטעניש. 1665 האָבן דאָ געלעבט אַרום 400 יידן. אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט זיך די קהילה זיכער פּאַרגרעסערט, טאָ ווי קען דאָס געמאָלט זײַן, אַז אין כּמעט גאַנצע 200 יאָר האָט אוטיאַן ניט געהאַט קיין רבֿ? דער איינציקער תּירוץ: די נעמען זײַנען ניט באַקאַנט.

ר׳ שמואל בר׳ חיים, ניפּטר אַרום 1820.

ר׳ דובער יפֿה, פֿרײַער רבֿ אין קאַרעלין, לויבטש, טוריץ („ר׳ בער טורעצער״) ניפּטר 1823.

זײַן זון ר׳ יעקבֿ, בײַם אָננעמען די רבנות האָט ער געשטעלט אַ תּנאַי, אַז מען זאָל אים רופֿן מ״צ [מורה צדק], און אַזוי איז שוין פֿאַרבליבן זײַן פֿאַמיליע־נאָמען.

ר׳ אַבֿרהם־צבי בר׳ יעקבֿ אײַזענ־שטאַדט, געבאָרן 1813 אין ביאַליסטאָק. מו״צ אין גראָדנע, רבֿ אין ברעסטאָוויץ און פֿון 1856 אין אוטיאַן. געקראָגן 3 רובל אַ וואָך שׂכירות. פֿאָנעוועזט האָט אים פֿאָרגעלייגט 25 רובל אַ וואָך. ער האָט ניט אָנגענומען, ווײַל די גרויסע שטאָט וועט אים שטערן אין לערנען. געפֿאָרן זיך היילן אין קיניגסבערג און דאָרטן ניפּטר געוואָרן ג׳ אלול, תּרכ״ה. מחבר פֿון באַקאַנטן ספֿר **פּתחי תשובֿה**. זיידע פֿון **המליץ** רעדאַקטער לעאָן ראַבינאָוויץ. זיין עלטערע טאָכטער שיינע־מאַשע, פֿרוי פֿון אָשמענער רבֿ ר׳ מאיר־מיכל, האָט געקענט גאָנץ תּנ״ך, מדרשים, ווי אויך דײַטש, רוסיש, פֿראַנצייזיש, פּויליש.

זײַן זון ר׳ בנימין, געב׳ אין ברעסטאָוויץ 1846, איז געווען דאָ רב 52 יאָר ביז זיין פּטירה י״ג שבט תּר״פּ. בעל **משׂאות בנימין**.

ר׳ בנימינס זון, ר׳ אַבֿרהם־צבי,

געב׳ 1871 אין אוטיאַן, איז דאָ געווען רבֿ 19 יאָר ביז זײַן פּטירה ר״ח חשון, תּרצ״ט.

ר׳ נחמן הירשאָוויץ בר׳ יצחק אייזיק אליעזר, רבֿ אין יעלאָק און מו״צ אין אוטיאַן, הי״ד.

ר׳ אַבֿרהם־אַבא שלאָמאָוויץ, געבאָרן 1852 אין יאַנעווע, אין 1888 דאָ געגרינדעט אַ ישיבֿה. פֿון 1894 רבֿ אין סוואַדאָשטש. בעל **נגה אש** (ווילנא, תּרנ״ו. הגהות על **באר היטבֿ** על **יורה דעה**). ניפֿטר 1906 אין ווילנע.

ר׳ אַבֿרהם־אליעזר ווײַן, געבאָרן 1854, געווען מו״צ בײַ 30 יאָר. ניפֿטר 1934.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ מרדכי־גימפּל יפה, דאָ געב׳ 1820. פֿון די באַקאַנטע רבנים בדורו. רב דערעטשין, ראָזינאָי. איינער פֿון די ערשטע רבנים צו העלפֿן חובבי־ציון. ניפֿטר 1892 אין פּתח־תּקווה.

ר׳ דובֿ־אַריה חייט, דאָ געב׳ 1893. רבֿ אין ליבאַווע (1924־1929), שפּעטער אין לאָנג ביטש (אַמעריקע) און באָסטאָן. בעל **אוצר הרעיון והמחשבֿה**. זײַן שוועֿר ר׳ יהושע־מרדכי קלאַצקין, אב״ד ראַסיין. ר׳ דובֿס פֿאָטער ר׳ איסר־חיים ר״מ אין מינסק בעתן ערשטן וועלטקריג.

ר׳ מתּתיהו אוטיאַנער, פֿון די חשובֿי העיר אין ווילנע און איינער פֿון די גרעסטע משפּילים אין ליטע. זײַנע חתימות געפֿינען זיך אין פּנקס הגליל פֿון אוטיאַן. זיידע פֿון פֿרנס ווילנע אַבֿרהם־דוד שטראַשון.

דוד־נתן ברינקער (בר־יקר), אָנפֿירנדיקער עסקן פֿון „מזרחי״ אין ארץ־ישׂראל. געשטאָרבן 1951 אין ירושלים.

מאָריס קאַנטאָראָוויטש, 1881־1964. לאַנגע יאָרן פֿאָרלאַמענט־דעפּוטאַט אין דרום־אַפֿריקע.

שרײַבערס. — זאבֿ־וואָלף שור, געבאָרן 1844. אין די 1870ער יאָרן באַשריבן אין די העברעישע צײַטונגען **המליץ, היום, השחר** זײַנע רײַזעס איבער אַפֿריקע, אינדיע, כינע, פֿיליפּינען און אַנדערע. פֿון 1888 אין אַמעריקע, ווו ער איז געווען פֿון די פּיאָנערן פֿון דער העברעישער פּרעסע, ווי אויך פֿון דער ציוניסטישער באַוועגונג. געווען אויך דעלעגאַט צום פֿערטן ציוניסטישן קאָנגרעס. זײַן געגרינדעטע צײַטשריפֿט **הפּסגה** (1889) איז גיך געוואָרן אַ צענטראַלע טריבונע פֿון דער העברעישער ליטעראַטור אין אַמעריקע און מיזרח־איראָפּע. מחבר פֿון **מחזות החיים** (ווינא, תּרמ״ד), **נצח ישׂראל** (שיקאָגא, תּרנ״ז). געשטאָרבן 1910 אין שיקאָגאָ.

יעקבֿ־מאיר לערינמאַן, געבאָרן 1847. פֿון 1905 אין ארץ־ישׂראל. געדרוקט אַרטיקלן אין **המליץ, הצפּירה** א״א. מחבר פֿון **וועגען די אייניגקייט פֿון אונזער פֿאָלק** (ווילנא, 1900). געשטאָרבן 1929 אין יפֿו.

ראובֿן רובינשטיין, געבאָרן 1891. דעפּוטאַט פֿון ליטווישן סיים, פֿון די אָנפֿירנדיקע יידישע פּערזענלעכקייטן אין ליטע. 1940 פֿאַרשיקט געוואָרן דורך דער סאָוועטישער מאַכט קיין סיביר. פֿון 1948 אין ישׂראל. געווען רעדאַקציע־מיטגליד פֿון

דאַזסוויעט, רעדאַקטער פון דער גרעסטער יידישער טאָגצייטונג אין ליטע **די אידישע שטימע** (ביז איר פֿאַרמאַכט ווערן אין 1940) און פון **אונזער וועג** (מינכן, 1946־1948). מיטרעדאַקטער פון **יהדות ליטא** (ת״א, בב׳ 1־3). אין **ספֿר ראובן רובינשטיין** (ת״א, 1971) איז דאָ אַן אָפּקלײַב פון עסייען און אַרטיקלען. האָט איבערגעזעצט א. דקלס **די געהיים־דינסט פון דער הגנה**. געשטאָרבן 1967 אין ת״א.

ישׂראל חדש, געבאָרן 1908 אין ווילנע, אָבער גאָר פֿרי אַריבערגעפֿאָרן מיט די עלטערן קיין אוטיאַן. פון 1934 אין ארץ־ישׂראל. מיטגרינדער פון די **לעצטע נײַעס** (ת״א) און **יידישע צײַטונג**, פון 1956 איר רעדאַקטער. אין איר געדרוקט, אויסער אַרטיקלען, אויך איבערזעצונגען פון רוסיש און פֿראַנצײזיש. געשטאָרבן 1972 אין ת״א.

אַהרן ברעסטאָוויצקי, געבאָרן 1916. געשריבן אַרטיקלען אין טעריטאָריאַליסטישע אויסגאַבעס און **ווילנער טאָג. אומגעקומען** 1944 אין עסטישן לאַגער קלאָגע.

קאָרעספּאָנדענטן. — המליץ: שבתי־זלמן מרגלית, אַהרן־דוד הכהן (1891 גרויסער אַרטיקל), שמואל־יעקבֿ יאַקאָבסאָן. **המגיד:** חיים־שלמה בר׳ מתתיהו הלוי (אויך חידושי־תורה). **הפרמל:** י.ש. זאַלצבערג. **הצפֿירה:** ד. בהראל״ם.

ניכבדים. — ר׳ דובֿער יפה, פֿאָטער פון הגאון ר׳ מרדכי־גימפּעל יפֿה, מ״מ ומ״ץ, פֿריִער אין ליובטש און קאַרעלין. אין „גליא מסכת״ פון דוד אב״ד נאָווואַהרדאָק (ווילנא, 1844) דאָ הספּד אויף אים. ניפֿטר תקפּ״ט אין ווילנע.

ר׳ צבֿי־נטע ברינקער, דיין ומורה־הוראה און זײַן זון ר׳ יעקבֿ שו״ב; יוסף שאַרפֿשטיין, קאַזיאָנער ראַבינער (1898); קלמן פֿרידקין, אַדוואָקאַט (1899).

מרדכי פֿרידמאַן, נדבֿן, אויפֿ־געבויט הויז פֿאַרן רבֿ ר׳ בנימין אײַזענ־שטאַדט; א.א. דובינאָווסקי, צבֿי־הירש ליבמאַן, חיים־הענעך קאַנטאָר, שמואל טיראַצקי, חיים־אַהרן שרײַבערג.

דובֿ־בער ליפֿשיץ, אַריה־לייב מאַץ, שמואל־חיים ליפשיץ. בן־ציון גליק־מאַן (1903, מו״צ?).

צו אוטיאַן האָבן אַ שייכות: מ. קריינעש, בעל **אהל משה** (ווילנא, 1880, דיין ווילנע); מיכל ר׳ יוזפש, **גיטין וחליצה** (ווילנא, תרכ״ג); ש. הײַלפּערין, **משה שמעון** (ווילנא, תרפ״ג).

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1865: 10; הפּרמל, תרכ״ו: 21; המגיד, 1866: 43; 1872: 16; 1874: 3; דוד גאַנז, צמח צדק. ווארשא, תרל״א; ד״ט אפֿרתי, תולדות אנשי שם. ווארשא, תרל״ה, ע׳ 57.

הצפֿירה, 1876: 31; 1881: 18; המליץ, 1890: 140; 1898: 9, 280; 1899: 223; 1900: 47; 1903: 126; חשבון הנדבֿות . . . 1909: א.ר. מלאכי, אגרות סופֿרים. נ״י, תרצ״ב. ע׳ פ״ז א״א; אידישע שטימע, 1939: 7.

תולדות אנשי שם (ראַנד). נ״י. תש״י, ע׳ 52; אנציקלופּעדיה של הציונות הדתית, ירושלים, תשי״ח, ע׳ 83, 400; ג. קרסל, 2; עיר ווילנא, ע׳ 190; קריה נאמנה, ע׳ 263, 290; אוצר ישׂראל, א׳, ע׳ 268; ישׂראל קלוזנר, קורות בית העלמין הישן בווילנה (אינדעקס); לעקסיקאָן, 4, 8; ב׳ כהנס לעקסיקאָן; יהדות ליטא, א׳, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 103; Black Book.

J. Kabakoff, The role of Wolf Schur as Hebraist and Zionist. Cincinnaty, 1958.

אופּינע UPYNA

טאַוועריקער קרײַז. דער ייִדישער ייִשובֿ האָט זיך אָנגעהויבן אַרום אָנפֿאַנג 19טן יאָרהונדערט. אין דער צווייטער העלפֿט פֿון דאָזיקן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט אַ 60־70 ייִדישע משפּחות, אַזוי אויך אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע. פֿאַרן חורבן זײַנען געבליבן עטלעכע צענדליק פֿאַמיליעס.

רבנים — ר׳ יהושע־אריה [שטיין?], זײַן פֿרוי עלקע ראָזע. שוועסטער פֿון ר׳ נחום־ברוך גינצבורג.

יהודה־לייב בר׳ יעקבֿ, אין מיטן די 1870ער יאָרן. אין „**מבחר הפּנינים** [מיוחס לר׳ שלמה ן׳ גבירול] . . . עם פּירוש קול **יהודא** אשר חברתי . . . יהודא ליב בר׳ יעקבֿ [שאפּירא] חוב״ק אופּינא במדינת זאמוט.״ (ווילנא, תּרל״ה).

ר׳ שלום־אלחנן בר׳ שמעון יפּה, געבאָרן 1858 אין וואַבאָלניק. 1879־1886 אין אופּינע, 1886־1889 אין זיימל און וואַבאָלניק, 1890 — סט. לויס. עטלעכע יאָר רבֿ אין ברוקלין און פֿון 1901 אין בית־מדרש הגדול אין ניו־יאָרק, ווו ניפֿטער 1924. מחבר פֿון **פּרי אשל** (ווילנא, תּרל״ז) **תּפּילה שלמה** (ווילנא, תּרמ״ח), **שואל פּענין** (ירושלים, תּרנ״ה), **שיחה שלמה** (תּרנ״ו).

ר׳ נחום־ברוך בר׳ צמח־דוד גינצבורג, געבאָרן 1882 אין פֿאָנעווועזש. פֿון 1903 דאָ רבֿ, שפּעטער אין וואַרזשאַן, קיבאַרט, יאַנעווע. בעל **מקור ברוך** (תּרפּ״ה־תּרצ״ה). אומגעקומען 1941, הי״ד.

ר׳ שרגא גבֿרין; ר׳ יצחק יפֿה, לעצטער רבֿ, הי״ד.

אין 1865, 1876, 1904 זײַנען דאָ געווען 6 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

שרײַבערס. — נחמיה זאַקש, געבאָרן 1838. געשטאָרבן 1903 אין וואַרשע.

אַבֿרהם יפֿה, געבאָרן 1881. פֿון 1910 אין וואַרשע, שפּעטער אין פּעטער־בורג און מאָסקווע. געווען מערער רוסישער שרײַבער ווי ייִדישער. פֿון 1908 געשריבן אין פּעטערבורגער **פֿרײַנד**, דערנאָך אין וואַרשעווער **פֿרײַנד**, אויך אין **צוקונפֿט** (נ״י). פֿאַרפֿנטלעכט מערערע ווערק פֿון פֿילאָסאָפֿיש־מאַרקסיסטישן כאַראַקטער אין רוסיש און דײַטש. עטלעכע זײַנען איבערגעזעצט אויף ייִדיש: **לודוויג פֿײַערבאַך, לענין דער קעמפֿנדיקער מאַטעריאַליסט, שפּינאָזאַ דער פֿאָרגייער.**

ישׂראל פֿרײַנקעל, געבאָרן 1885. פֿון 1913 אין דרום־אַמעריקע. דאָרטן מיטגעאַרבעט אין פֿאַרשיידענע ייִדיש־ליטעראַרישע אויסגאַבעס. געשטאָרבן 1965 אין יאָהאַנעסבורג.

אָפּשטאַמיקע — ר׳ אליעזר־ראובן מושקין, דאָ געבאָרן 1888. פֿון 1919 רב שיקאַגאָ. מיט מאיר בערלין (בַּר־אילן) געשאַפֿן „מזרחי״ אין אַמעריקע. געשריבן אַ סך מאמרים אין **שערי ציון, יגדיל תורה, פנסת ישראל, דגל התורה, הפרדס**. ניפֿטר 1950.

באָריס (דובֿ־בער) געשמאַן, געבאָרן 1900. מוזיקער. נאָך דער ערשטער ווועלט־מילחמה געשטודירט אין דער מלוכהשער קאָנסערוואַטאָריע פֿון בערלין. פֿון דאָרטן אַוועק קיין דרום־אַפֿריקע. פֿון 1931 רעדאַקטער און אַרויסגעבער פֿון **אַפֿריקאַנער אידישע צייטונג**. געשטאָרבן 1953 אין יאָהאַנעסבורג.

עסקנים: מ.ב. פֿרישמאַן, א.ז. בערנשטיין, יוסף־ראובֿן שניץ, מורשה פֿאַר בניין ארץ־ישׂראל. אין **המליץ** זײַנען דאָ עטלעכע גרויסע רשימות פֿון אופֿינער מנדבֿים פאר בויען ארץ־ישׂראל.

אַ געוויסע צייט איז דאָ געווען פֿריוואַט־לערער יעקבֿ לאַפּין, מחבר פֿון **קסת הסופֿר** (בערלין, 1857).

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1898: 9; 1903: 102, רשימות נעמען; אהלי שם, ע׳ 3; ספֿר היובֿל של אגודת הרבנים, ע׳ קמ״ז; חכמי ישראל באַמריקא, ע׳ 28; נחום־ברוך גינצבורג, מקור ברוך; לעקסיקאָן, 2, 7; תולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 84: אלה אזכרה, ב׳, ע׳ 149;

יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ׳ 184; M.L. Meitles, History of the Jews in Chicago. N.Y., 1974; Jewish Encycl., VII., p. 63.

אייראַגאָלע[1]

קיידאַנער קרײַז. יידן האָבן עס מערסטנס געפֿונען ראַגאָלע. דאָס שטעטל איז פֿון די עלסטסטע מקומות אין ליטע. איר נאָמען ווערט דערמאָנט אין היסטאָרישע דאָקומענטן פֿון 1253 און 1282. אין דײַטשישע כראָניקעס הייסט עס אַראַגעלען, אַראַגעלי.

1) ל. זאַמעט (יודל מאַרק) האָט פֿון אייראַגאָלע און ראַגאָלע געמאַכט בטעות צוויי שטעטלעך (יידישע שפּראַך, ב׳ 4, ז׳ 100).

ARIOGALĖ

יידן האָבן אָנגעהויבן דאָ קומען אַנהייב מיטן זיבעצנטן יאָרהונדערט. אין 1650 זײַנען דאָ געווען 6 יידישע הויזער. 1792 האָט קעניג סטאַניסלאַוו אויגוסט געגעבן דעם שטעטל מאַגדעבורגער רעכט.

אין 1883 איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע שריפֿה. היות די יידן האָבן געווויינט אין צענטער פֿון שטעטל און געווען די נישרפֿים, זײַנען די גויים ניט געקומען לעשן דאָס פֿײַער. נאָר דער גלח האָט שטאַרק געהאָלפֿן און גערעטעוועט פֿון אַ

טאָטאַלער שריפֿה. אין מיטן אַכציקער יאָרן האָט זיך פֿאַרשפּרייט אַ ניט־אויפֿגעקלערטע עפּידעמיע.

1888 האָבן געבילדעטע מיידלעך געשאַפֿן אַ „גמילת־חסדים", וואָס האָט געהאַט בײַ 50 חבֿרות.

אין 1847 האָבן דאָ געווווינט 1237 יידן, 1897 — 1541. פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה — אַן ערך 900. אין 1915 זײַנען אַלע יידן אַרויסגעטריבן געוואָרן קיין טיף־רוסלאַנד. פֿון די צוריק־געקומענע האָבן אַ סך עמיגרירט קיין אַמעריקע, דרום־אַפֿריקע און א״י. אין 1923 זײַנען דאָ געווען 486 יידן און אַרום אַזוי פֿיל פֿאַרן חורבן.

יידן האָבן זיך באַשעפֿטיקט מיט קרעמעריי, מלאכה און מיטן עקספּאָרט פון פֿלאַקס, געהילץ, בהמות. בײַשטאָטישע ווירטשאַפֿט (גאָרטן, עופֿות) איז געווען אַ גרויסע הילף פֿאַרן אויסקום.

*

חיבת־ציון און שפּעטער ציוניזם זײַנען געווען גאַנץ פּאָפּולער אין אייראַגאָלע. אין אַ ליסטע מנדבֿים פֿון 1909 פֿאַר ערדקויף אין ארץ־ישׂראל זײַנען דאָ די ווײַטערדיקע אייראַגאָלער נעמען: יהושע פּהנאָוויטש, יוסף פֿײַטעלעוויטש, שלמה שטערן, משה־דובֿ מלאַמדאָוויטש, אַלטער מאָושאָוויטש, שמואל לעוויטאַן, יצחק בירמאַן.

צבֿי־לייב איציקאָוויטש, מרדכי גרעוולער, לייב נעער, זיידל יודעלעוויטש, דובֿ־לייב לעוויטאַן, דובֿ פֿלעכטער, אַבא פּהנאָוויטש, ישׂראל שואוואַל, גוטמאַן לעוויטאַן, רחל סעסיצקי, משה־יעקבֿ ריק, לייב בלומבערג, שבתי אַמאַלסקי, אליהו שיקאָוויטש.

אין אַ פֿריִערדיקער רשימה פֿון 1900 וועלן אויסגערעכנט אַ ריי מנדבֿים פֿאַר א״י בראש מיטן מורשה אליהו־דוד ריק.

פֿון מצבֿות אויף אַ ירושלימער בית־עולם איז צו זען, אַז אייראַגאָלער זײַנען נאָך פֿאַר חיבת־ציון געפֿאָרן קיין ארץ־ישׂראל:

פּערא משאָוויל
(אשת יהושע מראַגאָלע),
תּרכ״ג;
מרדכי בר׳ שלום שכנא מראַגאָלע,
תּרל״ט;
שמואל בהרבֿ ר׳ יעקבֿ מקעלם
(הרבֿ המפֿורסם
אחי הגאון ר׳ אליהו ראַגאָלער).

רבנים. — ר׳ אַבֿרהם ראַגאָלער, ברודער פֿון ווילנער גאון. געלעבט אין 18טן יאָרהונדערט. פֿריִער מגיד־מישׂרים אין שקלאָוו און בסוף ימיו רבֿ אין נײַשטאָט־טאַווריק. זײַן וויכטיקסטער ספֿר מעלות התּורה (תּקפּ״ח). זײַנע זין: ר׳ גרשון, מו״צ שאַדעווע; ר׳ אליהו, אב״ד נײַשטאָט־טאַווריק; ר׳ שמואל, אב״ד שאַט; ר׳ משה החסיד פֿון קיידאַן.

ר׳ דוד קאַצענעלענבויגן, נאָך אייראַגאָלע רבֿ אין קיידאַן און אה״ו (אַלטונא, האַמבורג, וועגדסבעק). ניפֿטר

1756. זון פֿון ר׳ יחזקאל, בעל **פנסת יחזקאל**.

ר׳ משולם־זלמן קאַצענעלענ־בויגן, ר׳ דודס זון, רבֿ ביז 1758, דערנאָך ביז 1770 אין קיידאַן, ווו ניפֿטער געווען 1771. האָט הספּמות אויף **בית יעקבֿ א״ש** (פּפד״מ, תקכ״ה), **תּפֿארת ישׂראל**, ישׂראל יפֿה (תקל״ג). זײַנע ברידער: ר׳ אַבֿרהם קאַצענעלענבויגן, אב״ד סלוצק, בריסק והגליל; ר׳ יואל ק״ב, אב״ד שינאָוויי, יאַרושאָוו, הרובאַשאָוו; ר׳ ישׂראל ק״ב, אב״ד קאַלוואַריע, ווילקאָווישק.

ר׳ משה־מרדכי בר׳ מנחם קאַצענעלענבויגן, געבאָרן 1810. שפּעטער רבֿ אין קיידאַן, אַרום 1853־1855.

ר׳ אַהרן הלוי (געראָפֿן: ר׳ אַרעלע), נאָך אייראַגאָלע אב״ד ווילקאָמיר, ווו ניפֿטער געווען 1849.[2]

ר׳ אליהו ראַגאָלער (אויך: קאַלישער), געבאָרן 1794 אין נישׂשטאָט־טאַווריק. פֿריִער רבֿ אין שאַט (1821), און נאָך ראַגאָלע 16 יאָר אין סלאַבאָדקע, 10 יאָר אין קאַליש, ווו ניפֿטער געווען ב׳ חשוון, תר״י (1849). בעל **יד אליהו** (ווארשא, תר״ס). גאון בתּורה און גדול במידות. גרויסער אָרעמאַן און גרויסער מכניס־אורח. איין מאָל האָט אַן אורח זיינער צוגעגנבֿעט דאָס דימענט־רינגל פֿון זײַן רביצין. די רביצין האָט זיך געכאַפּט, האָט נאָכגעיאָגט דעם גנבֿ און פֿאָליציי האָט אים אַרעסטירט.

וועג ר׳ אליהו האָט זיך דערוווסט וועגן דעם, האָט ער געבעטן דעם פֿאָליציי־שעף צו באַפרײַען דעם גנבֿ און געגעבן אַזאַ מאָטיוו: ער איז זיך נוהג יעדער אָוונט מפֿקיר צו זײַן אַלץ אין זײַן שטוב, פֿדי ניט מַכשיל צו זײַן אַ מאָל אַ ייִדן, וואָס וועט זינדיקן מיט אַ גניבֿה. דער אורח האָט מסתּמא געהערט וועגן דעם — און ער האָט זוכה געווען מן ההפֿקר. דער רביצין האָט ער געזאָגט, אַז זי דאַרף בעטן מחילה דעם ייִדן פֿאַרן ביזיון און אומקערן אים דאָס רינגל.

ר׳ אליהו פֿלעגט זיך אָפֿט באַקלאָגן: בײַם רבֿ קומט מען מיט אַ סך שאלות וועגן טרפֿות און ענלעכע זאַכן. קיינער קומט ניט פֿרעגן, צי ער האָט פֿשר פֿאַרדינט זײַן רובל, צי די וואָגשאָל איז ריכטיק, צי דער לוין פֿאַרן אַרבעטער איז ניט פֿאַרהאַלטן.

ר׳ אליהו האָט זיך אויסגעלערנט אַ ביסל לאַטײַן פֿון אַ קאָנקאָרדאַנץ. וועג ער איז געווען רבֿ אין סלאַבאָדקע, איז איין מאָל געקומען אַהין פֿירשט ווישנעווסטיין, וואָס אים האָט געהערט דאָס שטעטל. אין אָט דער צײַט איז דער זיבעצן־יעריקער און שפּעטער באָרימטער אַבֿרהם מאַפּו געווען אַ תּלמיד פֿון ר׳ אליהון און ער האָט זיך אויסגעלערנט לאַטײַן פֿון אַ תּהלים מיט

2) מיר ווייסן ניט געניו די צײַט און ניט קיין פּרטים, נאָר דאָ איז זיכער געווען רבֿ איינער אַ ר׳ שמואל בר׳ חיים, וואָס איז שפּעטער געווען אב״ד ירושלים. אַזוי זאָגט עדות זײַן מצבֿה אויפֿן הר הזיתים: „פּ״נ הרבֿ ר׳ שמואל בר׳ חיים פּרוש אב״ד ראגאלע, תרט״ו״ [1855].

לאָטײַנישן תּרגום אין ר׳ אליהוס שטוב. מאַפּוּ האָט געזאָגט דעם רבֿ, אַז ער האָט נאָר „פֿאַרטשעפּעט" די ווערטער, אָבער זיי זײַנען ניט פֿאַרבונדן איינס מיטן אַנדערן. ר׳ אליהו האָט הספּמות אויף ש״ס ווילנא (תקצ״ה), **טורי אבן, גבֿורות ארי׳, זרע קדש**.

ר׳ בנימין ראַבינאָוויץ, געבאָרן 1812 אין שקוד. 1832־1852 רבֿ אין פּיקעלן, ביז 1859 אין שילעל, ביז 1861 אין ראַגאָלע, דאָן אין ווילקאָמיר, ווו ניפֿטער געווען אין 1870.

ר׳ יואל־יצחק בר׳ מרדכי קאַצענעלענבויגן, אַרום די 1860ער, שפּעטער רבֿ אין סיאַד, זעזמער, סעמי־אַטיטש. לעצטע יאָרן געלעבט אין טשעכאָסלאָוויי, ווו ניפֿטער געווען 1891 אין עלטער פֿון 82 יאָר.

ר׳ אַבֿרהם־עבֿר יפֿה, געבאָרן 1823 אין קיידאָן. 34 יאָר רבֿ אין ראַגאָלע און לאָדיי, ווו ניפֿטער געווען אין 1911. מחבר פֿון **מחזה אברהם** (ווילנא, תרנ״ב).

ר׳ צבֿי־יהודה ראַבינאָוויץ־תּאו־מים. האָט חידושי־תּורה אין **ברית יצחק**, יצחק איזאַקסאָן (ווילנא, תרנ״ב. ע׳ 16). ניפֿטער 1887.

ר׳ יעקבֿ בר׳ צבֿי־יהודה ראַבי־נאָוויץ־תּאומים, דאָ געבאָרן 1861. רבֿ אין פּיאָנטניצע, דערנאָך אין ראַגאָלע. ניפֿטער געווען 1941 אין ירושלים. האָט חידושי תּורה אין **דרך שלום**, שלום איזראַעלסאָן (סט. לואיס, תּרפּ״ו, ע׳ 23); ר׳ משה־יצחק וויטשיק, אויך רבֿ אין סוואַשטש, הי״ד.

ר״מים: — ר׳ שמואל בר׳ ניסן ראַפֿאָפֿאָרט, געבאָרן 1842 אין קיידאָן. ר״מ 1876־1881. פֿון 1900 רבֿ אין שפּרינגפֿעלד (אַמעריקע). האָט חידושי־תּורה אין ירושלימער **המאסף**. ניפֿטער 1938 אין ירושלים.

ר׳ יוסף־בן־ציון פֿרידמאַן, געבאָרן 1858 אין נײַשטאָט־טאַוריק, אויך ר״מ אין סלאַבאָדקע און נאָך 1918 רבֿ אין פּיקעלן, ווו ניפֿטער געווען 1929.

ר׳ משה שאַדאָווסקי, ר״מ אין אַ קליין ישיבה׳לע; ר׳ שמעון שרגא־פֿײַוול בר׳ שבֿח יאַשונסקי, סוף 1870ער און אָנהייב 1880ער יאָרן [לויט איין מקור — אויך רבֿ].

צווישן 1842 און 1924 זײַנען דאָ געווען 34 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ שלום־יצחק בר׳ דוד־בנציון לעוויטאַן, דאָ געב׳ 1880. 1908 רבֿ וואָרנע, 1910 מײַסיאַד. בעתן ערשטן וועלטקריג רבֿ אין אָסלאָ (נאָרוועגיע), דערנאָך אין שוועקשנע. דאָרטן אומגעקומען 1941 הי״ד. ספֿרים: **דבֿרי שלום, סופֿת שלום יצחק, ילקוט הדרוש, מנחת ש״י**.

ר׳ שמעון ראַגאָלער. תּלמיד־חכם אין ווילנע. תּלמיד פֿון ר׳ יהונתן אייבעשיץ. בעת דער צעפּלאַמטער מחלוקת מיט ר׳ יעקב עמדין האָט ר׳ שמעון דערציילט, אַז אין 1755 האָט דער ווילנער גאון געזאָגט אויף די קמיעות פון ר׳ יהונתן אייבעשיץ: „יסודותם בהררי קדש" און אויף ר׳ יהונתן

גופא: „בעו״ה ס״ת שרוי בצער״. יעב״ץ (עמדין) האָט שפּעטער באַווּיזן, אַז ר׳ שמעון האָט געפֿעלשט די רייד פֿון הגר״א. דער מלומד אין קבלה דוד כהנא האָט מסכים געווען צו זײַנע רייד, אָבער דער געלערנטער ש״י פֿין ניט.

ר׳ מאיר בר׳ אליהו ראַגאָלער, אב״ד ניישטאָט. בעל **דרך אָבות** (תקצ״ו). **נחלת אָבות**. ניפֿטר 1842 אין ירושלים.

ר׳ שמואל „הרב דראַגאָלי״ [אַזוי שרײַבט אריה־לייב פרומקין], ראש בית־דין האשפּנזים בירושלים. געהאָלפֿן אויסבויען הכנסת־אורחים אין ירושלים.

חיים יעקבֿ עפּשטיין, 1877 — ניו־יאָרק, 1962. יידישער שרײַבער; צבֿי־יהודה שטערן, רעפֿאָרם־ראַבײַ אין אַמעריקע.

קאָרעספּאָנדענטן: — יצחק־פּנחס ווילענציק, מאיר שאַבאַשעוויץ — **המליץ**; ידידיה בלומבערג, צבֿי־זאבֿ סעגאל — **הצפירה**.

ניכבדים: — ר׳ הלל קאַפּלאַן, ראש־הקהילה און עסקן (1880); הרבני הנגיד ר׳ זאבֿ וואָלפֿאָוויץ, שווער פֿון ר׳ יעקבֿ־מאיר בהרבֿ ר׳ מרדכי מווילנא, וואָס האָט שו״ת פֿון 1850 אין **עטרת יצחק** פֿון אב״ד שאַוול; ר׳ יעקבֿ קעסטין, בעל **משפּטי יעקבֿ** (קידן, תרצ״ח), **שפֿע ימים** (קידן, תרצ״ט). אומגעקומען בעתן חורבן, הי״ד.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1883: 33; יודישעס פֿאָלקס־בלאַט, פּעטערבורג, 1883, ז׳ 283; המליץ, 1886: 22; 1887: 261; **הצפּירה**, 1887: 285; פּנסת ישׂראל, תרמ״ז, ע׳ 360; המליץ, 1888: 82; ח. ברַאַווערמאַן, אַנשי שם, א׳. וואַרשא, תרנ״ב, ע׳ 80; אַבֿרהם קאַצענעלענבויגין, זרע יצחק. וואַרשא, תרנ״ח, הקדמה; המליץ, 1900: 41; חשבון הנדבֿות, 1909, ע׳ 15;

ד. כּהנא, תּולדות המקובלים, השבתאים והחסידים, ב׳. אודיסא, תרע״ג, ע׳ 61; ראובֿן ברײַנין, א. מאַפּו. ווילנא, תרפּ״ח. ע׳ 21; ברוך קאָהן, ספֿר הזכּרון. נ״י, תרפּ״ח; אידישע שטימע. קאָוונע, 1934: 4838; ספֿר זכּרון קיידאַן, ת״א, 1977. ע׳ 185, 212; חלקת מחוקק, חוב׳ ג, ד׳; לקורות עיר ראַסיין, ע׳ 7; קהלת משה, מ. ווינר, נומ׳ 567; אהלי שם, ע׳ 113, 310.

תּולדות ישׂיבֿת היהודים, ע׳ 53; תּולדות חכמי ירושלים, ע׳ 229, 231; א.ל. פֿרומקין, תּולדות אליהו, ע׳ 74, 187; דורות האחרונים, ע׳ 324; לעקסי־קאָן, 7; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 313; יהדות ליטא ג׳; י.ד. קמזונס יהדות ליטא.

Lietuviškoji Enciklopedija, I; Black Book, Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce. Warszawa, 1987 nr. 141.

אינטוריק INTURKĖ

אוטיאָנער קרײַז. קליין שטעטעלע. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט אַרום 260 יידן. יידישע פֿרנסות: קרעמערײַ, מלאכה, פֿישערײַ און קליינהאַנדל.

פֿון 1898 איז דאָ געווען רבֿ ר׳ יוסף־חיים בר׳ שלמה טראָפּ, געבאָרן 1872. שפּעטער רבֿ אין ווישינטע.

ר׳ שלמה־זלמן מאַרקאָוויץ, גע־

אַליטע

ALYTUS

קרײַזשטאָט. אַליטע איז איינע פֿון די אַלטע שטעט אין ליטע. דער נאָמען ווערט אָפֿט דערמאָנט אין די כראָניקעס פֿון די קרייצטרעגערס. אין די צײַטן פֿון די מלכים קעסטוטיס און אַלגירדאָס זײַנען דאָ פֿאָרגעקומען מערערע שלאַכטן מיט די קרייצטרעגערס. באַזונדערס גרויסע בלוט־טיקע צונויפֿשטויסן זײַנען געווען אין 1377 און 1392. 1536 האָט קיניג זיגמונד אויגוס־טאָס איבערגעגעבן אַליטע און די אַרומיקע סבֿיבֿה צו יאָנאָס זאַבערזשינסקי. 1581 האָט אַליטע באַקומען מאַגדעבורגער רעכט.

דער ניעמאָן האָט איבערגעשניטן די שטאָט, זײַנען מיט דער צײַט געווָאָרן צוויי אַליטעס. בעת דער טיילונג פֿון פּוילן אין 1795 איז אין טייל געבליבן בײַ פּוילן און דער צווייטער בײַ רוסלאַנד — פֿון דעם זײַנען געווָאָרן די פּוילישע אַליטע און די רוסישע אַליטע.

דער וווקס פֿון שטאָט האָט זיך אַ הייב געטאָן פֿון 1775, ווען מען האָט אַהער אַריבערגעפֿירט די קרײַזגעריכטן. די עקאָנאָמיק האָט שטאַרק אויפֿגעלעבט אין די שפּעטערדיקע יאָרן, ווען אַליטע איז געווָאָרן אַ רוסישע פֿעסטונג. עס זײַנען אויפֿגעשטעלט געווָאָרן מיליטערישע גאַרניזאָנען, עס זײַנען דורכגעפֿירט געווָאָרן עטלעכע שאָסייען און ס׳איז אויסגעבויט געווָאָרן די באַנליניע סווואַלק־גראָדנע.

1886 איז אויסגעבראָכן אַ שריפֿה אין דער רוסישער אַליטע, מיט אָפּגעברענטע 30 הײַזער. אָבער אין דער שריפֿה פון 1909 האָט געליטן אַ גרויסער טייל פֿון שטאָט.

קליינע אָנהייבן פֿון אַ יידישן ישובֿ זײַנען געווען שוין אין די צײַטן פון ווִיטאָווט דעם גרויסן (1388־1430), אָבער דאָס זײַנען געווען יידן יחידים. אַ יידישער ישובֿ מיט אַ מער־ווייניק אָרגאַניזירט לעבן האָט זיך אָנגעהויבן אָרום סוף זעכצנטן יאָרהונדערט. דאָס קען מען אויך לערנען פֿון די מצבֿות אויפֿן אַליטער בית־עולם, וואָס עטלעכע פֿון זיי זײַנען געווען בײַ 400 יאָר אַלט.

באָרן אלול תרמ״ח (1887), פֿרײַער רבֿ אין קאָוואַרסק, דערנאָך דאָ ביז 1925, ווען ער איז געווָאָרן אב״ד אַנטאַליעפּט. 1941 אומגעקומען מיט זײַן זון אין קאָוונער געטאָ, הי״ד. זײַן פֿאָטער ר׳ משה, בעל **שם הגדולים השלישי**.

אַלונטע, זע: אַוואַנטע.

אין 1765 זײַנען געווען 300 יידישע שטײַער־צאָלערס, ד״ה אַרוב 400־420 נפֿשות, (קליינע קינדער און גאָר אַלטע זײַנען געווען באַפרײַט פֿון שטײַ־ערן). אין 1847 האָבן דאָ געלעבט אַרום 1000 יידן. אין 1886 האָבן אין רוסישן (ווילנער) טייל געווויינט 926 תושבֿים, פֿון זיי 290 יידן. אין 1897 איז די צאָל יידן געווען 482. אין 1923 האָבן אין ביידע אַליטעס — דעמאָלט שוין געווען פֿאַר־אייניקט — געלעבט 1730 יידן, אין 1931 — אַרום 2300 יידן און אַרום 2000 פֿאַרן חורבן (לויט אַן אַנדער מקור, זײַנען די לעצטע 2 ציפֿערן — 5000 און 4000).

אין אַליטע, ווי בכלל אין סוּ־וואַלקער געגנט, האָבן גרעסערע אָדער קלענערע ערד־שטחים געהערט צו יידן. נאָכן אויפֿקום פֿון דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָט זיך דאָס שטאַרק פֿאַרגרעסערט און די צאָל יידישע ערד־באַזיצערס איז געוואָרן זייער קליין. אַ סך אַרויסגעהאָלפֿן האָבן די פֿיל בעסטאָטישע לאַנדווירט־שאַפטן און בעסטובֿיקע גערטנערײַען, וואָס יידן האָבן קולטיווירט אין אַליטע און אומגעגנט.

עקאָנאָמיש האָבן יידן שטאַרק געגאָסן פֿון די פֿיל סאָלדאַטן, וואָס פֿלעגן זײַן סטאַציאָנירט אין די גרויסע קאַזאַרמעס אין שטאָט. נאָך מערער האָט צוגעטראָגן דערצו דער פֿאַקט, וואָס אין די לעצטע 70־80 יאָר ביזן צווייטן וועלטקריג זײַנען אַרום אַליטע אויסגעבויט געוואָרן מערערע שאָסייען און די שטאָט איז געוואָרן אַ וויכטיק דורכפֿאָרט פֿון מענטשן און סחורות.

*

אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונ־דערט האָט די יידישע אַליטע געהאַט מערערע פֿאַרטייען און אָרגאַניזאַציעס. אַחוץ דער סאָציאַליסטיש־רעוואָלוציאָנע־רער אַרבעטער־פֿאַרטיי, האָט דעם אויבנאָן פֿאַרנומען די ציוניסטישע טעטיקייט. אין אַ רשימה נעמען פֿון אַליטער מנדבֿים אין 1900 פֿאַרן פֿאָנד צו קויפֿן ערד אין ארץ־ישׂראל געפינען זיך: ד״ר ש. ראַבינאָוויץ, ישׂראל־משה רעמיגאָלסקי, חיים־משה לעווינסאָן, צבי פֿינקעלשטיין, אַהרן יור־שעוויץ, קאָפּל קאַרזמער, ישׂראל־חיים גלאַזמאַן, זלמן בלומענטאַל, בצלאל צערנע־וויץ, חיים־גדליה סטאָלאַרסקי, מרדכי ראַקשיצקי, יעקבֿ נימאַניצקי, יוסף קו־בישסקי, יעקבֿ ראַמיראָווסקי, יעקבֿ מינעס, ליפֿמאַן דוביאָווסקי, שלמה בייראַל, חיים־זעליג זעליכאָוו.

רבנים — ר׳ זאבֿ־וואָלף בר׳ משה־יהושע דאָ רבֿ אין 1785. אין יענעם יאָר איז ער געווען איינער פֿון די עדות אין דער באַקאַנטער מחלוקת הרבנים אין וילנע. פֿון 1770 געווען פֿריִער ראב״ד אין גראָדנע.

ר׳ חיים־נתן בר׳ משה לעווין, געבאָרן 1825 אין קיידאַן. רבֿ אין אַנטיפּאָלע, ליווינהאָף, אַליטע, אַבעל, וועננגראָוו און ניקאָפּאָל, ווו ניפֿטר געוואָרן אין 1897.

ר׳ חיים־צבי־הירש ברודא, אין דער רוסישער אַליטע, דערנאָך רבֿ אין נעמאָקשט, שוועקשנע, זאַגער. זײַנע לעצטע יאָרן אויסגעלעבט אין ירושלים. חיבורים: **שארית חיים** (ווילנא, תרמ״א) **רוח והצלה** (ווילנא, תרמ״ו. געדרוקט מיט **מגלת אסתר**); **ארחות חיים** (ווילנא, תרס״ג); **שיר חדש** (סט. לואיס, תרפ״ב, געדרוקט מיט **שיר השירים**). גרויסער קעגנער פֿון דער מוסר־שיטה. האָט הספּמה אויף **בית ועד לחכמים** פֿון אַהרן הייַמאַן (לונדון, תרס״ב). זײַן זון ר׳ יהושע ראובֿן, געבאָרן 1877, איז 1904 געווארן רבֿ אין שעביז (וויטעבסקער גובערניע).

ר׳ יואל־זעליג זאַלקינד, געבאָרן 1839 אין ווילקאָמיר. רבֿ אין אַראַן, אַליטע, רייגראַד. מחבר פֿון **בית יואל** (וואַרשא, תרמ״ה, געדרוקט מיט **פחד יצחק**).

ר׳ יוסף־יעקבֿ ראָזענבערג, מו״צ אין שערשאָוו. דערנאָך רבֿ בײַ פּערציק יאָר אין אַליטע, ווו ניפּטער געווארן אין 1922. זײַן איידעם, ר׳ משה־אַריה מילעווסקי, מו״צ אין פּרעזן און רבֿ אין דאַרשונישאָק, הי״ד.

ר׳ נוח־יצחק לעווינבוק, אַרום 1880ער־1890ער יאָרן (אין פּוילישער אַליטע); זײַן זון, ר׳ ראובֿן, דאָ געבאָרן 1873, רבֿ פֿון 1901. בעל **חקרי לבֿ** (1913), **מיטבֿ הגיוני היהדות** (פּיעטרקובֿ, תרע״ד).

ר׳ אַהרן בר׳ משה־אַריה מילעווסקי, דאָ געבאָרן 1904, רבֿ 1929־1934, און פֿון 1937 רבֿ הכּולל אין מאָנטעווידעאָ. חיבורים: **מנחת אַהרן** (תש״א), **נחלת אַהרן** (תשי״א), **חלקת אַהרן** (תש״ך). פֿאָטער אב״ד שאַדעווע.

ר׳ אליהו־דוד נחמן קאָלאָדיצקי. נאָך זײַן רבנות אין סיניי עטלעכע יאָר דאָ רבֿ. ניפּטער כ״ג טבֿת תרפ״ו. זײַן זון ר׳ יצחק געווען ר״מ אין רחובֿות. בעל **מנחת אליהו** (ירושלים, תשט״ו).

ר׳ בצלאל לעווין, געבאָרן אין שאַוול, הי״ד; ר׳ יהודה יאַבלאָנסקי, געבאָרן 1882 אין סטאַוויסק, הי״ד.[1]

אין 1903 און 1911 זײַנען געווען 10 אַליטער פּרעזומעראַנטן אויף צוויי רבנישע ספֿרים: **המאיר לעולם**, מאיר־מיכל ראַבינאָוויץ (ווילנא, תרס״ג), **אמרי יעקבֿ**, יעקבֿ פּראַלגעווער (בילגורייא, תרע״א).

אָפּשטאַמיקע. — פּראָפּ׳ היינריך אוֹץ, דאָ געבאָרן 1859. אויטאָר פֿון Litraturgeschichte des Alten Testaments im Abrisz. Berlin, 1911;

ר׳ יעקבֿ־דוד ראַפּאָפּאָרט, דאָ געבאָרן 1860. רבֿ אין רובינישאָק [דעוויניי־שאָק?], פֿון 1886, זיימל, פֿון 1896, און פֿון 1926 אין כּפֿר סבא, ווו ניפּטער געווארן 1927. איידעם פֿון ר׳ יוסף־זכריה שטערן, אב״ד שאַוול, ווו געלעבט אַ סך יאָרן ווי אַ „פּרוש״ אין שטאָטישן בית־מדרש. בעל **חקר דין** (אָדעסאַ, תרמ״ז).

---

1) אין ביידע אַליטעס פֿלעגן זײַן באַזונדערע רבנים, איז געווען שווער אויסצורעכענען זייער אַקוראַטן כראָנאָלאָגישן סדר.

עזריאל־מרדכי טשייס, דאָ געבאָרן 1874. פֿון 1888 אין מאַנטשעסטער (אַמעריקע). גרויסער נדבֿן, פֿאַר זײַן געלט איז אויפֿגעבויט געוואָרן דער בניין פֿון דער העברעישער רעאַל־גימנאַזיע אין קאָוונע. געשטאָרבן 1939.

צבי דרשן (ענריקע), דאָ געבאָרן 1906. אייניקל פֿון קעלמער מגיד. פֿון 1929 אין אַמעריקע.

חיים פּעקער, דאָ געבאָרן 1908. פֿראָפּעסאָר פֿון פֿראַקטישער מאַטעמאַטיק. מיטגליד פֿון די נאַציאָנאַלע אַקאַדעמיעס פֿאַר וויסנשאַפֿטן אין אַמעריקע און אין ישׂראל.

יוסף גלאַזמאַן, געבאָרן 1912. קאָמאַנדיר פֿון די יידישע פֿאַרטיזאַנער אין ווילנער געטאָ. 1943 געפֿאַלן מיט זײַן גרופּע אין וואַלד אין קאַמף קעגן די נאַציס, הי״ד.

שרײַבערס. — ישׂראל חבס, געבאָרן 1868. פֿון 1907 אין ארץ־ישׂראל. 1932 געגרינדעט און רעדאַקטירט דאָס רעליגיעזע וואָכנבלאַט **היסוד**. געווען מיטרעדאַקטער פֿון התּרבות הישׂראלית.

ברכה חבס, טאָכטער פֿון ישׂראל, געבאָרן 1900. עולה געווען מיט אירע עלטערן אין 1907. פֿון 1935 ביז 1953 רעדאַקציע־מיטגליד פֿון **דבֿר**. א מחברטע פֿון אַ דרײַסיק העברעישע ביכער: צווישן זיי: **אלפּסנדר זייד** (תּרצ״ה), **חומה ומגדל** (תּרצ״ט), **הגודרים בצפֿון** (תּרצ״ט), **מכּת־בּיִם מן הגיטאות** (תּש״ג), **דוד בן גוריון ודורו** (תּשי״ב), **פּורצי השערים** (תּשי״ז) א״א. האָט אויך רעדאַקטירט **ספֿר מאורעות תּרצ״ו** (תּרצ״ז), **ספֿר עליית הנוער, ספֿר העליה השניה** א״אַ.

דוד אומרו, אַ הי־געבאָרענער. געווינט אין קאָוונע. דיכטער און דערציילער. געשריבן אין די קאָוונער יידישע ליטעראַרישע זשורנאַלן. אין 1940, אונטער דער באָלשעוויסטישער אָקופּאַציע, געווען רעדאַקטער פון דער טאָגצײַטונג **ווילנער עמעס**. מחבר פֿון **זשאַוועך** (קאָוונע, 1937) און **דערנער** (קאָוונע, 1939). אומגעקומען 1941 אין ווילנע.

שמואל מאַטיס, געבאָרן 1914. געדרוקט לידער, דערציילונגען און ליטעראַרישע אַרטיקלען אין יידישע צײַטונגען, ס׳רובֿ אין ליטע: **אידישע שטימע, פֿאָלקסבלאַט, מאָמענט, טויערן, בלעטער; צוקונפֿט** (נ״י), **דער שפּיגל** (בוענאס־אײַרעס). 1941 אומגעקומען בעת אנטלויפֿן פון קאָוונע צום מיזרח.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1871: 11; הצפֿירה, 1886: 41; חשבון הנדבֿות, 1909, ע׳ 16; ספר האישים, תּ״א, תּרצ״ז. ע׳ 226); ל. פֿאַרעם, בויער פֿון אַ ישובֿ — מעקסיקע. 1947. ז׳ 30; י. ווײַנשענקער, בויער און מיטבויער. מאָנטעווידעאָ, 1957. ז׳ 150; ישׂראל קלויזנער, וילנא בתּקופֿת הגאון. ירושלים, תּש״ב, ע׳ 135.

אהלי שם, 8, 206; תּולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 85; לקורות עיר קיידאַן ורבניה, ע׳ י״ב; יזפֿור־בוך סואוואַלק, ז׳ 303; ג. קרסל, 1; לעקסיקאָן, 1, 5; „ליטע״, I. זז׳ 1001, 1478, 1908; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרעסע־מאַנטן, 432.

Augustas Janulaitis, Užnemunė po Prūsais. Kaunas, 1928, p. 190; Jonas Totoraitis. Sūduvijos Suvalkijos Istorija. Kaunas, 1938, pp. 82, 317, 363; Black Book.

אַלסיאַד ALSEDŻIAI

טעלזער קרײז. דער מקום איז אַ גאַנץ אַלטער. 1471 איז דאָ אויפגעבויט געווארן דער ערשטער קלויסטער.

דער יידישער ייִשובֿ האָט זיך אָנגעהויבן אַרום צווייטער העלפט פון זיבעצנטן יאָרהונדערט. אין 1662 האָבן דאָ געווויינט אַ ביסל יידן, אין 1897 — 295, 1923 — 199 (אויף 1049 תּושבֿים) און פֿאַרן חורבן אַן ערך אַזוי פֿיל.

אין מיטן די 1880ער יאָרן האָבן אַ סך יידן אויסגעוואַנדערט מעבֿר לים. מיט פרנסה איז געווען שלעכט. דער פֿאַל מיט אַ פויער, וואָס האָט דערהרגעט אַ יידן פֿאַר קומען מאָנען זײַן חובֿ, האָט אַרויפֿגעווארפֿן אַ שרעק. אַפֿילו מיט פֿירן נאָרמאַל אַ חדר איז געווען שווער, ווײַל דער אוראַדניק האָט געקראָגן די קאָנטראָל אויף די מלמדים.

די עקאָנאָמיק האָט זיך שטאַרק פֿאַרבעסערט, ווען אַלסיאַד האָט באַקומען דעם סטאַטוס פון אַ שטעטל. אַ דאַנק דעם זײַנען אײַנגעשטעלט געווארן וועכנטלעכע מערק און עטלעכע יאַרידן אין יאָר. דאָס אַלץ האָט אויסגעפועלט דער גבֿיר און עסקן ר׳ ישׂראל. דאָס איז געווען סוף 1880ער יאָרן.

אַז אַלסיאַד איז דאָך ניט געווען אַזאַ שטאַרק־פֿאַרוואָרפֿענער יידישער ווינקל, ווײַזט דער פֿאַקט, אַז 1908 איז דאָ פֿאַרגעקומען אַ קאָנפֿערענץ פון 14 רבנים „מעָרי המחוז והסבֿיבֿה״ וועגן קאָנטראָלירן דעם יידישן חינוך. צוליב אַלגעמיינעם אינטערעס איז כּדאַי איבערצוגעבן אַ פּאָר החלטות: לימודי־חול אין חדרים זאָלן ניט זײַן מערער פֿון אָנדערהאַלבן שעה אַ טאָג און — וואָס איז כּמעט אין גאַנצן אומבאַקאַנט — אַרויסגעבן אַ טאָגצײַטונג אין העברעיִש און ייִדיש. די קאָנפֿערענץ איז געפֿוּן געווארן לויט דער איניציאַטיוו פון טעלזער רבֿ ר׳ לייזער גאָרדאָן.

געציילטע יידן פון שטעטל זײַנען עולה געווען קיין ארץ־ישראל אין די זיבעציקער יאָרן פון 19טן יאָרהונדערט. איינער פון זיי איז „המופֿלג ר׳ דוד בר׳ בנימין מאַלשאַד״, וואָס זײַן מצבֿה פון תּר״ם געפֿינט זיך אויף אַ בית־עולם אין ירושלים.

רבנים. — ר׳ צבֿי־הירש ברודא. אין 1822 איז ער נאָך געווען רבֿ דאָ. שפּעטער לאַנגע יאָרן אין סאַלאַנט. באַקאַנט אונטערן נאָמען ר׳ הירש סאַלאַנטער. זײַן פֿאָטער, הרבֿ החסיד ר׳ ישׂראל אַלסיאַדער, אייניקל פון הגאון ר׳ אַבֿרהם ברודא, בעל **אֶשל אַבֿרהם**; ר׳ אַבֿרהם קרעניץ.

ר׳ אַבֿרהם־אַבא בר׳ אַריה־לייב ז״ק, געבאָרן 1862 אין לוקניק, דאָ רבֿ פון 1890 ביז 1941, הי״ד. אין צווישן איז אַ קורצע צײַט דאָ געווען רבֿ זײַן איידעם ר׳ משה־שמואל שאַפּירא (שמוקלער), געבאָרן 1879 אין וואָלאָזשין, ווען זײַן שווער איז געווען אַנדערשווו׳ [לויט איין מקור: אין יעלאָק].

ש.מ. דובינסקי, **בעל שמן רוקח** (ווילנא, תּרע״ב) האָט אַ שייכות מיט אַלסיאַד.

קאָרעספּאָנדענטן: — ז. קליין (המלין), יום־טובֿ לימאַן זיוו (המלין), גאַנץ אָפּט), שמעון זאַק (הזמן).

ביבליאָגראַפֿיע. — המלין, 1885: 25, 35, 97; הצפֿירה, 1887: 285; חלקת מחוקק, תרס״ב, ע׳ ל״א; הזמן, ווילנא, 1908: 100; משה זבדיה, מעין גנים, ד׳. פּיעטרקובֿ, 1914; משה־שמואל ודורו. נ״י, תשכ״ד; הדואר, נ״י, תשכ״ג: ג׳; יהדות ליטא, ג׳; אהלי שם, 94. Lietuviškoji Enciklopedija; Black Book; Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego w Polsce. Warszawa, 1987, no. 141, p. 32.

אַלעקסאָט ALEKSOTAS

פֿאַרשטאָט פֿון קאָוונע. אונטערן צאַר געהערט צו דער סוווּאַלקער גובערניע, אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע — פֿאַרשטאָט פֿון קאָוונע.

סוף זעכציקער יאָרן פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט איז געגאַנגען אַ גרעסערע עמיגראַציע פון אַלעקסאָטער יידן קיין אַמעריקע. אין אַ ליסטע פֿון 1869 זײַנען אויסגערעכנט די נעמען פון איין גרופּע: מ. אלקיסקי, ס. גאָטליב, ס. גאָלדבערג, ד. גרינבערג, ה. האָלצמאַן, ס. מאַרקאָווסקי, ס. מאַרקסאָן, ס. סעשאָווסקי, ס. פֿינקעל־שטיין, י. ראַבינאָוויטש, מ. ראָזענבערג.

רבנים. — ר׳ אַבֿרהם בר׳ אַהרן שענקער. געבאָרן 1846 אין סלאַבאָדקע. געהאָלפֿן גרינדן דעם „כּולל הפּרושים״ און די ישיבֿה „פּנסת ישׂראל״, ווו געזאָגט שיעורים. זײַנע לעצטע יאָרן רבֿ אין אייבער־אַלעקסאָט. ניפֿטער 1884 אין מערקאָן, איטאַליע.

ר׳ נפֿתּלי בר׳ שלמה אַמשטער־דאַם. געבאָרן 1832 אין סאַלאַנט. 1867־1875 רבֿ העלסינגפֿאָרס, שפּעטער רבֿ אין יאַסוועין און אונטער־אַלעקסאָט. פֿון 1902 אין ירושלים, ווו ניפֿטער געוואָרן אין 1916.

ר׳ ברוך הורוויץ, געבאָרן 1870 אין פּאָנעדעל, פֿון 1900 ביז 1936, ווען ניפֿטער געוואָרן. זײַן זון ר׳ שרגא, ר״מ סלאַבאָדקע, געבאָרן דאָ 1900 און אומגע־קומען 1941, הי״ד. ר׳ ברוכס אייניקל, ר׳ יהושע־לייב שענקער, געבאָרן 1910 אין ירושלים, רבֿ אין באַלטימאָר.

ר׳ שמואל־יעקבֿ ראַבינאָוויץ, געבאָרן 1857 אין קעלם. רבֿ אין איוויע (1887), אַלעקסאָט, סאָפּאָצקין און פֿון 1905 אין ליוועראָפּול, ווו ניפֿטער געוואָרן אין 1921. מחבר פֿון די ספֿרים: **הדת והלאומיות** (ווילנא, תר״ס), **אורח ישר** (ווילנא, תרס״ד), **לתקופת הימים** (לונדון, תרע״ח), **ישרש יעקבֿ** (ליבּראָפּול, תרפ״ה). פֿון די „מזרחי״־פֿירערס אין ענגלאַנד.

צווישן 1842 און 1907 זײַנען דאָ געווען 103 פּרעזידענטן אויף רבֿנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — פּראָפֿעסאָר הערמאַן מינקאָווסקי, באַרימטער מאַטעמאַטיקער, איז דאָ געבאָרן אין 1884. איינער פֿון די גרונטלייגערס פֿון אײַנשטיינס רעלאַטיוויטעט־טעאָריע. 1900 געשטאָרבן אין קיניגסבערג.

שריבערס. — יוסף־שלמה פרענאָוויץ, געבאָרן 1871. פֿון 1888 אין אַמעריקע. געשריבן לידער, אַרטיקלען און צייטונג־ראָמאַנען. זינט 1905 מיטאַרבעטער פֿון **פֿאָרווערטס**. אויטאָר פֿון **געדיכטע** (פֿילאַדעלפֿיאַ, 1910), **געדיכטע** (1921). **פֿון לעבן** (1921). געשטאָרבן 1938 אין ניו־יאָרק.

יענטע טערדאַצקי, געבאָרן 1877. פֿון 1907 אין אַמעריקע. געדרוקט דערציילונגען, סקיצעס און איינאַקטערס אין אַ סך ייִדישע צייטונגען און זשורנאַלן אין אַמעריקע. מחברטע פֿון **געקלײבענע שריפֿטן** (נ״י, 1913). געשטאָרבן 1962 אין ניו־יאָרק.

ביבליאָגראַפֿיע. — צום יוגנט, וויליאַמפּאָלע, 1935: 17; אידישע שטימע, 1939: 13; לעקסיקאָן, 7; תולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 136; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 447; ייִוואָ־בלעטער, נ״י, ב׳, XL, ז׳ 224.

אַנטאַלעפּט ANTALIEPTĖ

עזשערענער קרײַז. אַ ייִדישער ייִשובֿ האָט זיך דאָ אָנגעהויבן אַרום לעצטן פֿערטל — און אפֿשר אַ ביסל פֿרִיער — פֿון 17טן יאָרהונדערט. אין 1723 האָט מען דאָ פֿאַרריכט דעם בית־עולם, זײַנען דאָך ייִדן געווען אַ צײַט פֿאַר דעם.

די ייִדישע קהילה דאָ איז בעיקר אויפֿגעבויט געוואָרן פֿון די אַנטלאָפּענע און טייל פֿאַרטריבענע ייִדן פֿון וויזשון, וויאָרסט פֿון אַנטאַלעפּט [זע קאַפּיטל וויזשון].

ר׳ נתן בר׳ משה לעווין, וואָס איז געווען דאָ רבֿ אין 1858, דערציילט עס אין נאָמען פֿון די ייִדישע זקנים אין שטעטל. די אָרטיקע גלחים און די דאָמיניקאַנער מאָנאַכן האָבן דערלויבט די אַנטלאָפּענע ייִדן זיך צו באַזעצן אין שטעטל. דער רבֿ הגליל פֿון וויזשון, הגאון ר׳ אַבֿרהם קאַצענעלענבויגן, האָט דעמאָלט (1723) אַרויסגעגעבן אַ דערלויבעניש מחקן צו זײַן דעם אַנטאַלעפּטער בית־עולם.[1]

אין 1730 איז דאָ אויסגעבויט געוואָרן אַ קאַרמעליטן־מאָנאַסטיר. דער מאָנאַסטיר, וואָס האָט מיט דער צײַט געהאַט בײַ הונדערט מאָנאַשקעס, איז שפּעטער געוואָרן דער הויפּט־מקור פֿון פֿרנסה פֿאַר די אָרטיקע ייִדן. די אַן ערך 400 ייִדישע נפֿשות, מיט זייערע 8־10 קרעמערס, ווייניק בעלי־מלאכות און אַ סך קאַראַבעלניקעס, זײַנען עקאָנאָמיש געווען שטאַרק אָנגעוויזן אויפֿן מאָנאַסטיר.

אַנטאַלעפּט האָט געליטן פֿון אַ סך שריפֿות. אין 1893 זײַנען 42 הײַזער אַוועק מיטן פֿײַער. נאָך אַ גרעסערע שריפֿה איז געווען אין 1898.

פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט אַרום 350 ייִדן, אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע (1923) — 367, פֿאַרן חורבן — בײַ 300.

---

1) אין מקור איז געדרוקט: אַנטילאָפּ, אָבער דאָס איז געווייס אַנטאַלעפּט. קען זײַן, אַז בשעתו האָט זיך דאָס שטעטל געהרופֿן אַזוי אויף רוסיש.

רבנים. — כאָטש אַנטאַלעפּט האָט שוין געהאַט עטלעכע הונדערט יידישע תּושבֿים אין 18טן יאָרהונדערט און אין דער ערשטער העלפֿט 19טן יאָרהונדערט, זײַנען אונדז ניט באַקאַנט קיין אַנטאַלעפּטער רבנים פֿון יענער תּקופֿה.

דער ערשטער אונדז באַקאַנטער רבֿ איז דער פֿריִער דערמאָנטער ר׳ נתן בר׳ משה לעווין, אַרום ערשטן צענדליק פֿון דער צווייטער העלפֿט 19טן יאָרהונדערט, פֿריִער רבֿ אין ווִיזשון.

אַן ערך אין די זעכציקער־זיבעציקער יאָרן פֿון 19טן יאָרהונדערט האָט דאָ פֿאַרנומען דעם פּסא־הרבנות ר׳ יודל אַנטאַלעפּטער. געווען דאָ רבֿ לאַנגע יאָרן. זײַן איידעם, ר׳ דוד־נוח קאָנוואָנט, האָט געזאָלט ווערן רבֿ נאָך אים, אָבער אַ מחלוקת האָט צעשטערט דעם פּלאַן און ער איז געוואָרן רבֿ אין רעזיצע (לעטלאַנד).

נאָך רבנים: ר׳ אַבֿרהם־דובֿ ראובֿן לעווין, אַ דווינסקער; ר׳ שלמה־זלמן־טובֿיה מאַרקאָוויץ, געבאָרן 1887 אין ראַסיין. פֿריִער רבֿ אין קאָוואַרסק, אינ־טוריק און ביז 1925 אין אַנטאַלעפּט. זון פֿון ראַסיינער משה דער חיבורניק. 1941 אומ־געקומען אויפֿן קאָוונער נײַנטן פֿאָרט צוזאַמען מיט זײַן זון ר׳ חיים־שמשון, מחבר פֿון **דבֿר החיים**, הי״ד; ר׳ יהודה לעווין; ר׳ יצחק נאַסעל, געבאָרן 1911. פֿון 1937, הי״ד.

אין 1893 איז דאָ געווען מו״צ ר׳ מאיר־חיים בר׳ אַבֿרהם.

אין 1875 און 1885 זײַנען דאָ געווען 21 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

ביבליאָגראַפֿיע. — הפּרמל, תּרנ״ג: 42; המליץ, תּרנ״ג: 96; 1898: 109; ראַקישקער יוסף־בֿן־יאָהאַנעסבורג, 1952. ז׳ 346 א״ו; אהלי שם, ע׳ 14, 54; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפֿרענומעראַנטן, נומ׳ 509; י.ד. קאַמזון, יהדות ליטא, ע׳ 227; Black Book.

אַניקשט

ANYKŠČIAI

אוטיאַנער קרײַז. שוין אַנהייב זעכצנטן יאָרהונדערט איז דאָס אָרט געווען נישקשהדיק באַווויינט. 1514 האָט קעניג זיגמונד דער ערשטער דאָ אויסגעבויט דעם ערשטן קלויסטער. 1792 האָט אַניקשט געקראָגן די רעכט פֿון אַ שטאָט.

דער יידישער יִשובֿ האָט זיך אָנגעהויבן אַרום דער צווייטער העלפֿט פֿון 17טן יאָרהונדערט. אַרום צווייטן־דרײַטן צענדליק פֿון 18טן יאָרהונדערט איז דאָ שוין געווען אַ רבֿ — און אַ יידישע קהילה וואָקסט ניט אויס אין אַ פּאָר יאָר אויף קענען אויסהאַלטן אַ מרא דאַתרא.

סוף זיבעצנטן יאָרהונדערט איז אַניקשט שוין געווען אַ קהילה אין גליל וויזשון. אין 1704 איז די קהילה שוין געווען גענוג אויסגעוואַקסן, אַז אַ שליח פֿון די שבתי־צבֿיניקעס, אַבֿרהם קויאַנקי פֿון

חבֿרון, האָט זיך אַהער אַראָפגעלאָזן — בעת זײַן טור איבער אַ סך קהילות אין איראָפּע — צו טאָן זײַן פֿאַרפֿירערישע אַרבעט.

אין 1768, בעת די רעגולאַציע־אַרבעטן פֿון ניעמאַן בײַ רומשישאָק, זײַנען באַשעפֿטיקט געוואָרן אויך יידישע אַרבעטערס. דרײַ זײַנען געווען פֿון אַניקשט, איינער האָט געהייסן אָשקאָ לייבאָוויטש.

אין 1787 ווערט אָנגעגעבן אין אַ ספֿר אויפֿן אַניקשטער רבֿ: „ומצודתו פרושה בגליל וויזון" — דאָס מיינט, אַז אַניקשטער רבנות איז דעמאָלט ניט געווען באַגרענעצט בלויז צו אירע גרענעצן.

אַניקשט האָט געליטן פֿון מערערע נאַטור־אומגליקן. אין 1869 איז דאָ געווען אַ גרויסע שׂריפֿה. אין 1873 האָבן אָפּגעברענט 400 הײַזער. געבליבן גאַנץ זײַנען נאָר 20. 1883 האָט דאָס דערבײַיקע טײַכל פֿאַרפֿלייצט 20 יידישע הײַזער. 1891 האָט אַ שׂריפֿה חרובֿ געמאַכט כּמעט די גאַנצע שטאָט. 418 יידישע הײַזער זײַנען פֿאַרברענט געוואָרן. 1894 האָט אָפּגעברענט דער גאַנצער שטאָטצענטער. 1900 און 1902 זײַנען ווידער געווען שׂריפֿות.

אין רשימות מנדבֿים פֿאַר יידישע הונגער־לײַדנדיקע שטעטלעך אין ליטע אין 1871 און 1874 געפֿינען זיך מערערע אַניקשטער. די קלײַבערס: הרבֿ משה גורין, סענדער טרויב, ישׂראל שיינזאָן.

1883 איז געשאַפֿן געווען אַ חבֿרה „גמילת חסד" מיט אַ קאַפּיטאַל פֿון 500 רובל — אַ גרויסע סומע אין יענער צײַט פֿאַר אַ קליינער קהילה. עטלעכע יאָר האָט די חבֿרה אַ סך געהאָלפֿן ניט־באַמיטלטע יידן, אָבער אין 1887 איז אויפֿגעבראָכן געוואָרן די קאַסע, עס זײַנען אַרויסגענבֿעט געוואָרן משפּנות פֿון גאָלד, זילבער און אַנדערע טײַערע חפֿצים.

*

אין דער צווייטער העלפֿט פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט זײַנען יידן, מערסטנס עלטערע, געפֿאָרן קיין ארץ־ישׂראל. אויף אַ ירושלימער בית־עולם זײַנען פֿאַרצייכנט אַניקשטער:

הרבני . . . שמואל (אַניקשטער)

בר׳ מנחם מאָניש מווייניטאַ, תּרי״ט;

ר׳ אשר בר׳ יוסף מאניקשט, תּרכ״ב

(הוא ר׳ אשר קאמאיקא);

ר׳ מאיר אניקשטער, תּרמ״ה;

שמעון (שו״ב) בר׳ יעקב מאניקשט, תּר״ס.

אויף א׳ ליסטע מנדבֿים פֿון 1900 פֿאַר בויען ארץ־ישׂראל זײַנען דאָ אַניקשטער.

*

אין אַניקשט איז געווען אַ קליינע אינדוסטריע און אַן אַקטיוואַר אַרבעטער־עלעמענט. אין יעדער רעוואָלוציאָנערן אויפֿברויז אין רוסלאַנד האָבן אַניקשטער זיך באַטייליקט. אין 1905 איז דאָ אָנגעגאַנגען א׳ שטאַרקע רעוואָלוציאָנערע טעטיקייט, מיט ניט ווייניק יידישע באַטייליקטע פֿון ס״ס און „בונד". ביזן צווייטן וועלטקריג איז דער „בונד" געווען דאָ זייער שטאַרק און האָט געפֿירט אַ פֿאַר־צוויגטע אַרבעט. שפּעטער האָבן דאָמינירט די פֿאַרשיידענע ציוניסטישע פֿאַרטייען.

אין 1834 האָבן דאָ געווינט 678 ייִדן, אין 1847 — 1556, אין 1897 — 2754, אין 1906 — 5148, תּושבֿים, די מערסטע ייִדן, אין 1923 — 1748 און פֿאַרן חורבן אַן ערך אַזוי פֿיל.

אַניקשט האָט אויסגעמיטן דעם גירוש־ייִדן אין 1915, אָבער דעם 14טן יולי יענעם יאָר איז פֿאָרגעקומען אַ פֿאָגראָם דורך אַ רעגימענט דראַגונער.

רבנים. — ר׳ גרשון בר׳ אבלי איסערליס, אַרום צווייטן־דריטן יאָרצענדליק פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט. געווען אב״ד אין אַ ריי קהילות.

ר׳ אַריה־לייב, פֿאָטער פֿון ר׳ שאול, אב״ד זאָסלע, וואָס איז דער פֿאָטער פֿון ר׳ אריה־לייב, אב״ד טאָוואריק [אין זײַן הספּמה אויף **חיי הנפֿש ונצחיותה** (1787) ווערט געזאָגט: „אַריה ליב בהגאב״ד החוב״ק אניקסט״].

ר׳ אַבֿרהם ליכטענשטיין, ברודער פֿון ר׳ מרדכי אב״ד בוטרימאַנץ. אויסער אַניקשט, געווען 54 יאָר רבֿ אין נאָך 10 שטעט: ליבאַווע, זאַבלודאָווע, וואָלקאָוויסק, ווילקאָמיר, קרייַצבורג, פּראָשניץ א״א. בעל **פּנפי נשרים, אגרת הצופּה, עמודי שמים, גאולת עולם** א״א.

ר׳ יעקעלי בר׳ אַבֿרהם עמדן בר׳ יעקבֿ הלוי שור, אב״ד קראָוש והגליל [לויט **עיר ווילנא** איז שפּעטער דאָ געווען רבֿ ר׳ אליהו ראַגאָלער, אָבער אין **תּולדות אליהו** ווערט עס ניט דערמאָנט].

ר׳ משה־אליהו בר׳ חיים. האָט הספּמה אויף ש״ס ווילנא (תּקצ״ה); ר׳ משה־יואל הפּהן גוריון, בעל **ראשי בשמים** (ווילנא, תּרמ״ד). אין די זיבעציקער און אַכציקער יאָרן פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט. ניפֿטר געווען 1897. פֿאָטער פֿון ר׳ מאיר־שלום, אב״ד מאַליאַט.

ר׳ שלמה בר׳ יעקבֿ־מאיר שלאָסבערג, געבאָרן 1869, דאָ רבֿ 1894, שפּעטער אין קאַפּולע (מינסקער גובערניע), מאַנטשעסטער (אַמעריקע). בעל **אור יעקבֿ, גן הדמים**.

ר׳ אַבֿרהם־אַהרן בורשטיין, געבאָרן 1867 אין קאַמענעץ דליטא. פֿון 1891 רבֿ אין ציטעוויאַן, 1896 אין ריטעווע, פֿון 1897 אין אַניקשט, סאַלאַנט, שאַדעווע, 1902־1924 טאַוואָריק. ר״מ אין „מרפּז הרבֿ״ אין ירושלים, ווו ניפֿטר געווארן אין 1926. בעל **נר אהרן** (ת״א, ת״ש).

ר׳ שמואל אַבֿיגדור פֿײַוולזאָן, געבאָרן 1859 אין ווײַגעווע. פֿון 1885 עטלעכע צענדליק יאָר רבֿ אין בייסעגאָלע, דערנאָך אין שוועקשנע, אַניקשט, פּלונגיאַן. ניפֿטר געווארן 1929 אין בערלין.

ר׳ אליהו־דובֿ בר׳ חיים שור, דאָ געב׳ 1848. לאַנגע יאָרן דאָ רבֿ, פֿריִער אין זופֿראַן, ליאַדי, בירזש. איידעם פֿון ר׳ נתן־נטע לוריא, אב״ד קראַקינאַווע. 1936 ניפֿטר אין ירושלים. בעל **נטעי חיים** (ווילנא, תּרנ״ב).

ר׳ אַבֿרהם־מרדכי וועסעלער, געבאָרן 1892 אין סמילאָוויץ. פֿון 1938 רבֿ אין פּלונגיאַן, הי״ד. איידעם פֿון ר׳ יוסף־לייב בלאָך, אב״ד טעלז; א. פּערלמאַן, פֿון 1922.

ר׳ קלמן־יצחק קאַדישעוויץ. 1878 געבאָרן אין לאָטאָווע, אַרום אַניקשט.

בעל **תּולדות יצחק** (קיידאַן, תּרצ"ז). לעצטער רבֿ, הי"ד.

*

ר' משה־אַבֿרהם, שטאַמט פֿון ראַסיין, איז דאָ געווען מגיד־מישרים אַן ערך אין די 1860ער יאָרן. זײַן פֿאָטער ר' צבֿי־יהודה, אב"ד שידלעווע; ר' יצחק־ברוך טשאַרנאָ, ראש ישיבֿה; ר' חיים־שלמה גירשאָוויץ, מו"צ אָדער ר"מ; ר' משה־שמואל שאַפּיראָ (שמוקלער), געבאָרן 1880 אין וואָלאָזשין, האָט געזאָגט שיעורים אין דער קליינער ישיבֿה, וואָס איז געגרינדעט געווארן אין 1914.

צווישן 1833 און 1911 זײַנען דאָ געווען 72 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — ר' אַריה־לייב שאַפּיראָ, דאָ געבאָרן 1860, רבֿ יעזנע 1880, שערשאָוו 1888, וויטעבסק 1908.

ר' לייב לוריא אַניקשטער בר' יצחק, ד"צ אין ווילנע, ניפֿטער 1838; ר' יהודה־לייב בר' צבֿי האָט הספּמה אויף ש"ס ווילנא תקצ"ה.

ר' צבֿי־אָשר, „אַניקשטער מתמיד", פֿלעגט זיצן און לערנען אַ גאַנצן טאָג אין טלית און תּפֿילין אין ווילנער שול.

ר' מאיר בר' אָשר אַניקשטער איז געווען אַ שם דבֿר בשעתּו. זײַן פֿאַמיליע־נאָמען איז קאַמיזאָ, וואָס מען פֿלעגט וויניק ניצן בײַם דערמאָנען אים. עולה געווען 1857 קיין ארץ־ישראל. געוואָרן דאָרטן מנהל „כולל ווילנא, זאַמוט, קורלאַנד". אויף אַן אָפּמאַך אין 1872 פֿון „איחוד הכוללים" אין ירושלים איז דאָ די חתימה פֿון מאיר בר' אָשר מאַניקשט. ער איז אויך געחתמעט אויף אַן אויפֿרוף פֿון „ראשי אלפֿי ישׂראל אין ארץ־ישׂראל" צו העלפן יידן אין הייליקן לאַנד. איידעם פֿון הגאון ר' משה־מישל לוריא, אב"ד קראַקי־נאָווע. זײַן פֿרוי רבקה־ליפּע האָט פֿאַרפֿאַסט אַ קונטרס וועגן איר נסיעה קיין ארץ־ישׂראל אונטערן טיטל **זכר עולם** (תּרמ"ב, תּרמ"ד). זי האָט דאָרטן געשריבן צו אירע קינדער: „גליתם למדינות זרות לאַמעריקאַ".

שרײַבערס. — אָשר־לייב בריסק, מחבר פֿון **חלקת מחוקק** (ירושלים, תּרפ"ב), אייניקל פֿון ר' מאיר אַניקשטער.

זלמן־ברוך קאַמייקאַ, געבאָרן 1879. פֿון 1889 אין אַמעריקע. געשריבן אַרטיקלען אין אַ ריי ייִדיש־אַמעריקאַנער צײַטונגען. אין שיקאַגער **אידישער קוריער** (1938־1944) האָט ער פֿאַרעפֿנטלעכט אַ גרויסע סעריע זיכרונות. אויטאָר פֿון **אידישע וועלטען** (שיקאַגאָ, 1912). געשטאָרבן 1957 אין מיאַמי.

בנימין קאַדער, געבאָרן 1882. געענדיקט אויף אַדוואָקאַטור אין פּעטערבורגער אוניווערסיטעט. געלעבט אַ ריי יאָרן אין קאָווקאַז, 12 יאָר אין דײַטשלאַנד און פֿון 1937 אין שיקאַגאָ. רוסיש־ייִדישער דראַמאַטורג, געשריבן אויך דײַטש און ענגליש. ייִדישע ביכער: **לײַדענדע נשמות** (באַקו, 1921), **דערוואַכונג** (שיקאַגאָ, 1939), **אלעזר אַטלאַס** (נ"י, 1949). געשטאָרבן 1958 אין שיקאַגאָ.

לייב בערקאָוויטש, געבאָרן

1897. פֿון 1910 אין קאַנאַדע און זינט 1925 אין ניו־יאָרק. געדרוקט לידער און דערציילונגען אין קאַנאַדער און אַמערי־קאַנער יידישע צײַטשריפטן. מיטרעדאַק־טער פֿון די **ליטעראַרישע העפֿטן** (לאָס אַנדזשעלעס). אויטאָר פֿון **קליינוועלט** (ל״אַ, 1934). געשטאָרבן 1958.

דוד־הלל זעלעזניק, פֿון 1896 אין אַמעריקע. אין טרענטאָן, ניו־דזשוירזי, געווען אַ דרשן אין אַ חבֿרה. מחבר פֿון **דברי דוד**, וואָס „ענטהאַלט אַ צאָל דרשות וועגען אידענטום״ (ניו־יאָרק, *1905*, 1908).

קאָרעספּאָנדענטן: — יהודה־לייב טרוּב (**המליץ**), חיים־דובֿ שיינזאָן (**הצפֿירה**), א. פֿרידמאַן (**הצפֿירה**), מאיר־רפֿאל גוריון (**המגיד**), ישראל־מיכל טרויב (**הלבנון**), אַרטיקל), סענדער טרויב (**המגיד**), ישׂראל שיינזאָן (**היום**, פ״ב), צבי פֿעלד־מאַן.

פֿון אַניקשט שטאַמען אויך די באַווּסטע ליטווישע שרײַבערס: י. ביליו־נאַס, א. וויענואָליס און באַראַנאוסקאַס, פֿאָעט פֿון „אַניקשטשוּ שילעליס״ (אַניק־שטער וועלדל).

ניכבדים. — אַבֿרהם קאַדי־שעוויץ, חיים קרעצמאַן, צבי־הירש ליפֿ־שיץ, אַבֿרהם קאַריסענין [קאַדישעוויץ?], אַבֿרהם פֿאַגראָווקע, ישׂראל קוטאַסאָוו, ישׂראל שיינזאָן, יהודה טרויב, צבי־הירש ליפֿשיץ.

ביבליאָגראַפֿיע — (המגיד, 1871: 17, 36; 1873: 47; 1874: 3, הצפֿירה, 1883: 30; האסיף, תרמ״ו, ע׳ 760; היום, פֿעטערבורג, תרמ״ז: 58; הצפֿירה, 1898: 66; המליץ, 1900: 30; דער נײַער וועג, 1906: 22.

א.ל. פֿרומקין, תולדות חכמי ירושלים, ג׳. ירושלים תרפ״ט, 255, 269; פּ, גראַיבֿסקי, חובֿרת המאה. ירושלים, תרצ״ג, ע׳ י״ג; א.ש. הערשבערג, פּנקס ביאַליסטאָק, I, נ״י, 1949, ז׳ 110; א. שטיינמן, ספֿר המעלות. ת״א, תשט״ז; הלבֿנון, גל׳ ז׳: 6; גל׳ ט׳: 25; אהלי שם, 465; עיר ווילנא, 22, 25, 108, 235; ד.ט. אפֿרתי, תולדות אנשי שם, ע׳ 34;

חלקת מחוקק, חובֿ׳ ה׳, ז׳, מחברת ג׳; ח.ל. פֿוקס, 100 יאָר יידישע און העברעיִשע ליטעראַטור אין קאַנאַדע, ז׳ 38; ד.מ. ליפּמאַן, לתולדות היהודים בקובֿנה וסלבודקה; ע׳ 69, 232; קהלת משה, ע׳ 465, 496; יִיוואָ־בלעטער, ב׳ ז, נומ׳ 3־5, העלערס אַרטיקל; י.ד. קמזון, יהדות ליטא, ע׳ 209; „ליטע״, I, זז׳ 108, 1427; לעקסיקאָן, 2, 8; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 520; יהדות ליטא, ג׳.

Lietuviškoji Enciklopedija, I; Black Book.

אַנישאָק[1] (אַנושישאָק) ONIŠKIS

אַ שטעטל אין ראַקישקער קרײַז. יידן האָבן אָנגעהויבן זיך באַזעצן דאָ תחילת נײַנצנטן יאָרהונדערט. אין 1897 האָבן דאָ געווווינט 577 יידן (פֿון 617 תושבֿים), פֿאַרן

1) רוסיש: גאַנושישקי. — געווען אַ צווייט שטעטל מיטן נאָמען האַנושישאָק. ביידע שטעטלעך ווערן אָפֿט פֿאַרמישט. „ליטע״, I, שיקט אָפּ האַנו־שישאָק צו אַנושישאָק; אין **אהלי שם** זײַנען ביידע שטעטלעך צעמישט; אַזוי אויך אין **יהדות ליטא**, ג׳ (ז׳ 290), ווו מ. בודזאָן און הירש לעקערט ווערן אָנגעגעבן ווי געבאָרענע אין אַנושישאָק — עס דאַרף זײַן: האַנו־שישאָק. ס׳איז בעסער צו קוקן אין ביידע שטעטלעך.

ערשטן וועלטקריג — בײַ 350, 1923 — 342.

יִידן האָבן זיך באַשעפֿטיקט מיט קרעמערײַ, מלאכה און מיט פֿערד־און בהמות־האַנדל. נאָכן ערשטן וועלטקריג, וען דאָס שטעטל איז אָפּגעריסן געוואָרן פֿון אָפּזאַצמאַרק אין לעטלאַנד, איז די יִידישע באַפֿעלקערונג געוואָרן אַלץ קלענער און פֿאַרן חורבן זײַנען געבליבן בײַ 120 יִידן.

אין דרײַ רשימות מנדבֿים פֿון 1898, 1900 און 1903 פֿאַרן פֿאָנד צו העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל זײַנען דאָ מערערע אַנושישקער. די מוּרשים: מ. קאַפּלאַן, משה פען [פון?], ר. קאַפּלאַן.

רבנים: — ר׳ ישׂראל־איסר בר׳ נפֿתּלי־ הערץ קלאַצקין, געבאָרן 1844 אין אוזשפּאָל. פֿון 1873, דערנאָך אין ליוועניהאָף (קורלאַנד), וווּ ניפֿטר געוואָרן 1921. זײַן זון ר׳ יהושע־מרדכי, אב״ד קאַרטוז־בערעזע (פּוילן). זײַן ברודער, ר׳ אליהו, אב״ד מאַריאַמפּאָל און לובלין.

ר׳ אַבֿרהם־דובֿ בר׳ אריה פּאָפּעל, געבאָרן אין 1869. פֿון 1897 דאָ רבֿ, 1905 אין הינדוצישאָק, דערנאָך אין מאַריאַמפּאָל. געוואָרן אויך סיים־דעפּוטאַט. ניפֿטר געוואָרן 1923.

פֿון 1934 איז דאָ געוואָרן רבֿ ר׳ נתן־צבי קאַפּלאַן.

אין די 1890ער איז געוואָרן שו״ב מ. פּאָרטנאָי.

אַן אָפּשטאַמיקער פֿון אַנישאָק איז ר׳ אליעזר לעווין, געבאָרן 1898. 1927 ר״מ אין קעלם, 1929־1935 רבֿ אין וואַשקי, שפּעטער רבֿ אין דעטראָיט. זײַן פּאָטער ר׳ חיים־משה, בעל **דברי חיים**. זײַן שוועסטער ר׳ אַבֿרהם אָפּענבערג, אב״ד וואַשקי.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1898: 264; 1900: 31; 1903: 26; יעווריייסקאָיא ענציקלאָפּעדיאַ, VI , ז׳ 618, אהלי שם, 108; לעקסיקאָן, 1; תולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 78; תּולדות ישׂיבֿת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 154; „ליטע״, I, ז׳ 1622; יהדות ליטא, ג׳; ראַקישקער יזכּור־בוך, ז׳ 271 א״וו. Black Book.

אַקמעיאַן (אַקמיאַן) AKMENĖ

מאַזשייקער קרײַז. אין 1705, בעת דער רוסיש־שוועדישער מילחמה, האָבן די שוועדישע סאָלדאַטן פֿאַרברענט דאָס שטעטל.

אין צווייטן פֿערטל פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט זײַנען דאָ שוין געוואָנען יִידן. אין 1839 איז דאָ געוואָנען אַ פּרענומעראַנט אויף אַ רבנישן ספֿר.

יִידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קליינהאַנדל, קרעמערײַ, מלאכה און אַ טייל מיט לאַנדווירטשאַפֿט.

אַרום 1850־1860 איז דאָ געוואָנען אַ רב, וואָס איז שפּעטער אַוועק קיין ארץ־ישׂראל. אויף אַ מצבֿה פֿון אַ בית־עולם אין ירושלים וועט געזאָגט: „הרב הישיש ר׳ אייזיק בר׳ יוסף (וואוּנדער), הרב דאַקמיאן, תּרל״ג.״

אַ צווייטער רבֿ איז געווען ר׳ אַהרן־אליהו פּהנא, פֿרײַער רבֿ אין טירקשלע. דער לעצטער רבֿ נחום־מרדכי וועראָוסקי, געבאָרן 1878, איז געווען פֿון 1907 ביזן חורבן, הי״ד.

ר׳ יהודה־לייב דוואָרעץ, בעל **ארצות יהודה** (ווילנא, תרמ״ז), האָט אַ שייכות מיט אַקמעיאַן.

צווישן 1839 און 1903 זײַנען דאָ געווען 23 פּרעזומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

די צאָל יידן אין 1923 איז געווען 360, פֿאַרן חורבן — אַרום 125.

ביבליאָגראַפֿיע. — חלקת מחוקק, חוב׳ ה׳; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרעזומעראַנטן, נומ׳ 604.
A. Totoraitis, Sūduvijos Suvalkijos Istorija, p. 226; Black Book.

אַראַן VARENA

אַליטער קרײַז. ווי אַן אָרט איז אַראַן שוין דערמאָנט אין דער צײַט פֿון ווּיטאָווט דעם גרויסן, ווי אַ יידישער יישובֿ איז עס גאָר יונג. זײַן אָנהייב איז אַרום סוף 18טן יאָרהונדערט. אַזוי שפּעט ווי 1847 האָבן דאָ געווינט נאָר 158 יידן.

ביז 1870 איז אַראַן געווען אַ קליין און אָרעם שטעטל. אין יענעם יאָר איז דאָ סטאַציאָנירט געוואָרן אַ שטענדיקער גאַרניזאָן, שפּעטער האָט מען נאָר צום שטעטל דורכגעפֿירט אַ באַנליניע — איז דער מקום אויפֿגעלעבט געוואָרן. אויך פֿאַר יידן האָבן זיך געעפֿנט נײַע פּרנסה־מקורות. זייער גײַסטיק לעבן איז באַווירקט געוואָרן פֿון עקאָנאָמישן אויפֿקום. ביז 1870 האָבן דאָ געווווינט בײַ 150 יידן, נאָכן אריבערקום פֿון גאַרניזאָן — בײַ 650.

די שריפֿות אין 1881 און 1894, ווען נאָר ווייניק הײַזער זײַנען געבליבן גאַנץ, האָבן אַ ביסל אָפּגעשטעלט דעם עקאָנאָמישן ווּוקס, אָבער ניט אויף לאַנג. אין 1897 איז שוין דאָ געווען אַ קיבוץ יידן פֿון 1473 נפֿשות, און אין אַ קאָרעספּאָנדענץ פֿון אַראַן אין 1905 רעדט זיך שוין וועגן פֿאַרשטאַרקטן יידישן עקאָנאָמישן מצבֿ אין שטעטל. עס האָט זיך אַנטוויקלט אַ שטיקל אינדוסטריע. אַ ריי מויערן זײַנען אויסגעוואַקסן, צווישן זיי אַ נײַער בית־מדרש און אַ הויז פֿאַר הכנסת אורחים (אין 1901). אַ ריי חברות זײַנען אַקטיוויזירט געוואָרן: ביקור־חולים, גמילות־חסד, תּומכי צדקה, לחם עניים.

אין מײַ 1915 האָט אַראַן דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע.

נאָכן ערשטן וועלטקריג, ווען אַראַן איז צעטיילט געוואָרן צווישן פּוילן און ליטע, האָט זיך אָנגעהויבן אַן עקאָנאָמישע ירידה, ווייל דאָס שטעטל איז אָפּגעשניטן געוואָרן פֿון פּוילישן מאַרק. אין 1923 איז די יידישע באָפֿעלקערונג אַראָפּ צו 399 און אַן ערך אַזוי פיל ערבֿ חורבן.

דער ציון־געדאַנק האָט זיך דאָ פֿאַרשפּרייט פֿרי און גיך. אין 1898 זײַנען

דאָ געווען ביי 200 חבֿרים חובֿבי־ציון. אַ טייל נעמען זיינען באַקאַנט פֿון אַ רשימה מנדבֿים אין 1909 פֿאַרן פֿאָנד צו קויפֿן ערד אין ארץ־ישׂראל[1]:

משה שומאַכער, אַבֿרהם־משה רואַזאַנאָוו, מרדכי גאָרדאָן, חיים קריינער, יוסף יערשאַנסקי, שלמה חאַזאַנאָוויטש, חיים טאטעליס, אַבֿרהם־יהודה וועקסלער, משה פֿראַנק, י״פ אינגעל, יוסף ווילקישקי, משה בלעכאַראָוויטש, אליעזר זוסמאַן, אליהו ראָגאָווסקי, אוריה פֿעסטענשטיין.

זאבֿ עלפֿמאַן, אַבֿרהם יעזעווסקי, דוד קוראַן, פּסח חאַזאַנאָוויטש, קאָפּל גאַלפּערן, רחבֿעם בעקער, דוד גורשעווסקי, חיים מיכאַלאָווסקי, א״ד גודאק, מרדכי לעווין, אַריה כּץ, צבֿי לובעצקי, יעקבֿ גורעל, שמחה גאָלוב.

אַ דעלעגאַט פֿון אַראַן האָט זיך באַטייליקט 1899 אין דער ציוניסטישער ועידה גלילית אין ווילנע.

רבנים. — ר׳ יואל־זעליג בר׳ ישׂראל זאַלקינד, געבאָרן 1839 אין ווילקאָמיר. דאָ רבֿ אַרום מיטן 1860ער, שפּעטער רבֿ אין אַליטע און רייגראַד. בעל **בית יואל**, אויך **פּחד יצחק** (וואַרשא, תרמ״ה, געדרוקט מיטן טעקסט).

ר׳ מתּתיהו־גדליה בר׳ דוד קאַבאַצניק, געבאָרן אין איישישאָק. 1900־1902 דאָ רבֿ, שפּעטער אין סאַרנאָ (וואָלין); ר׳ אליעזר־יהודה בערמאַן, אין די 1880ער ביז 1899. געווען אויך קאַזיאָנער ראַבינער.

ר׳ שלמה־זוסמאַן בר׳ יהודה־לייב הענין, געבאָרן 1864. עטלעכע יאָר ר״מ ומו״צ אין מינסק, פֿון 1895 רבֿ אין האָראָדאָק און פֿון 1903 אין אַראַן; ר׳ צבֿי בליימאַן, לעצטער רבֿ, הי״ד.

צווישן 1835 און 1925 זיינען דאָ געווען 50 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — שלום פּהן, דאָ געבאָרן 1889. געשריבן אַ סך פֿאַרשונגען אין ענציקלאָפּעדישער ביכער וועגן דער געשיכטע פֿון ייִדישע דאָקטוירים אין דער וועלט — אַלע אין ענגליש, חוץ אַ ביסל אין העברעיִש. געשטאָרבן 1955 אין ניו־יאָרק.

אַבֿרהם בלעכאַראָוויטש, באַקאַנטער חזן. צו 21 יאָר געווען ערשטער סאָליסט אין ריגער מלוכה־טעאַטער. אין די 1950ער אייבערחזן אין בוענאָס־אײַרעס און שפּעטער קאָנצערט־זינגער אין ניו־יאָרק.

משה מאַראן, **יד משה** (וואַרשא, תרנ״ז), **אהב מוסר** (וואַרשא, תרנ״ז).

אַבֿרהם בר׳ משה [לעווינזאָהן], מחבר פֿון **בפּורי אברהם** (וואַרשא, תרנ״ז).

קאָרעספּאָנדענטן: — שלום שטערן (**המליץ**, **הצפּירה**), יהושע בודזאָן (**המליץ**, **הצפּירה**), תּנחום רייזעס (**המליץ**), א. פֿרידמאַן (**הצפּירה**), מ. מאַנאַכאָווסקי, פּסח אַבעלניצקי (**הזמן**) — אַזאַ קליין שטעטל מיט אַזוי פֿיל קאָרעספּאָנדענטן.

1) נאָך נעמען פֿון מנדבֿים זיינען דאָ אין רשימות פֿון 1898 און 1903.

ניכבדים. — אין 1879 זײַנען געווען גבאים פֿון חבֿרה ש״ס: ישׂראל קאַפּנאַסקי [קאַפּלאַנסקי?], מאיר קאַלוואַריסקי; פֿון חברה קדישא: יוסף בר׳ חיים שלעווין, צבי־דובֿ בר׳ יהודה לעוויטאַן; אַנדערע חשובֿי העיר: חיים־דובֿ קריינער, יצחק לאַבעצקי, משה־נתן סראָצקי.

אַ גרויסער גבֿיר און נדבֿן איז געווען מרדכי צפֿנת. ער האָט געגעבן 3000 רובל אויף איין וואַנט פֿון דער ישיבֿה, וואָס דער חפֿץ־חיים האָט געבויט אין ראַדין. ער האָט געוואָלט געבן געלט פֿאַרן גאַנצן בניין, האָט דער חפֿץ־חיים ניט אָנגענומען, מיטן מאָטיוו, אַז אַ ישיבֿה דאַרף ווערן געבויט דורכן פֿלל, ניט פֿון קיין יחיד. עטלעכע יאָר שפּעטער האָט צפֿנת באַנקראָטירט און געשטאָרבן. דער חפֿץ־חיים האָט דעמאָלט געבראַכט די פֿאַראָרעמטע אַלמנה קיין ראַדין און זי אויסגעהאַלטן.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ 1878: 21; הצפֿירה, 1878: 8; המליץ, 1879: 1; 1894: 155; 1898: 95; 1903: 46; הזמן, 1905: 31; חשבון הנדבֿות, 1909, ע׳ 18; מ.מ. ישר, דאָס לעבען און שאַפֿען פֿון חפֿץ־חיים. נ״י, תש״ו, ז׳ 323;

י.ל. חדקל, ספֿר החזנים. ב״א, 1957, ז׳ 162;

ג. קרסל, 2; אהלי שם, ע׳ 14, 132; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 616; יהדות ליטא, ג׳. Black Book.

ב

בָּאבְּט BABTAI

קאָוונער קרײַז. דער ערשטער קלויסטער איז דאָ געבויט געוואָרן אין 1862. דער עקאָנאָמישער וווקס פֿון שטעטל האָט זיך אָנגעהויבן אין מיטן נײַנ־צנטן יאָרהונדערט.

דער בראשית פֿון יידישן יישובֿ איז אַרום נײַנצנטן יאָרהונדערט. פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה האָבן דאָ געווווינט בײַ 950 יידן, אין 1923 — 153 און אַן ערך אַזוי פֿיל פֿאַרן חורבן.

אין *1905* איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע שריפֿה, אַ טייל שטעטל איז אַראָפּ מיטן פֿײַער.

יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמערײַ, מלאכה און געשעפֿטערײַ. דער מיסחר פֿון עקספּאָרטירן געהילץ און אַגראַר־פּראָדוקטן קיין פּרײַסן איז געלעגן מערסטנס אין יידישע הענט.

אין 1903 און 1913 זײַנען דאָ געווען 2 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אין 1878 איז דאָ געווען רבֿ ר׳ משה־אליהו בר׳ יעקבֿ בורשטיין, געבאָרן 1858. וועָן ס׳איז ניט געווען קיין רבֿ, האָט מען זיך געוועָנדט צו אַ רבֿ אין קיידאַן.

ביבליאָגראַפֿיע. — אהלי שם, ע׳ 15; ספֿר הפּרעסנומעראַנטן, 802; יהדות ליטא, ג׳. Lietuviškoji Enciklopedija, II., p. 592; Black Book.

בָּאגָאסלָאווישקי PAGAILAVĬSKIS

קליין שטעטל, ווילקאָמירער קרײַז. יידן האָבן אָנגעהויבן קומען אַהער אַרום אָנהייב נײַנצנטן יאָרהונדערט. 1858 איז דאָ געבאָרן געוואָרן ר׳ אַבֿרהם־חיים ש״ס, רבֿ אין דאָרשוניסקי, זאָסלע, ווו ניפֿטער געוואָרן.

פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה האָבן דאָ געלעבט אַ פּאָר הונדערט יידן. זיי זײַנען ניט געווען בפּוח אויסצוהאַלטן אַ רבֿ, אָבער אַ קאַזיאָנער ראָבינער איז דעמאָלט יאָ געווען — אַבֿרהם פּיק.

יידישע פּרנסות: קרעמערײַ, קאָאָבעלניקערײַ, האַנטווערקערײַ.

אין 1915, וועָן ס׳איז שוין גע־

וועָן אָפּגעשטעלט דער גירוש־ליטע, האָט די רוסישע מיליטעריש קאָמאַנדע אין קאָוונע געמאַכט פֿון דער פֿאַרבליבענע שטעטלעך „זאַקלאַדניקעס" (ערובֿניקעס), איינער פֿון באָגאָסלאַווישיק. ערבֿ חורבן האָבן דאָ געווינט אַ 10 יִידישע משפּחות.

ביבליאָגראַפֿיע. — ראַקישקער יזכּור־בוך, ז' 324.

באַזיליאַן BAZILIONAI

שאַוולער קרײַז. אַ מאָל האָט זיך עס גערופֿן פֿאַדאַגיאַי, אויך דאוגעלישקיאַי.

פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געווינט בײַ 200 יִידן, פֿאַרן חורבן — בײַ 70.

יִידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמערײַ, מלאכה און קאַראַבעלניקערײַ.

רבנים זײַנען געווען: ר' גרשון בר' זאבֿ ליפֿשיץ, אַ הי־געבאָרענער [אָן אַנדער מקור: קורשאָן] אין 1855. פֿון 1891 רבֿ אין באַטאָק, שפּעטער אין טוואר, דערנאָך אין באַזיליאַן. געלעבט אַ צײַט אין שאַוול. מחבר פֿון **בני גרשון** (ווילנא, תרנ"ט); ר' ישראל שולמאָן, 13 יאָר נאָך ר' גרשונען.

אין 1904 איז געווען איין באַזיליאַנער פּרענומעראַנט אויפֿן ספֿר **בית ידידיה**, א', שאול־ידידיה שאָחעט (פּיע־טרקובֿ, תרס"ד).

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1898: 132; אהלי שם, ע' 334; „ליטע", I., ז' 94; יהדות ליטא, ג'. Lietu-viškoji Enciklopedija, II., Black Book

ביבליאָגראַפֿיע. — אהלי שם, 334; יהדות ליטא, ג'; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 865.

באַטאָק BATAKIAI

טאַוואריקער קרײַז. דער מקום איז אַן אַלטער. 1509 איז דאָ שוין געווען א קלויסטער. יִידן האָבן זיך דאָ באַווייזן ערשט אָנהייב נײַנצנטן יאָרהונדערט. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט בײַ 450 יִידן, אין 1923 — 88 (אויף 230 תּושבֿים), אַן ערך אַזאַ צאָל פֿאַרן חורבן.

אין מערץ 1915 האָט באַטאָק דורכגעמאַכט די ערשטע דעם גירוש־ליטע אין ערשטן וועלטקריג. אָנגעהויבן האָט זיך עס פֿון אַ בילבול, אַז יִידן האָבן אַרײַנ־געוואָרפֿן אַ קאַץ אין אַ ברונעם צו פֿאַר־סמען די קריסטלעכע באַפֿעלקערונג.

ר' גרשון בר' זאבֿ ליפֿשיץ, געבאָרן 1855, איז דאָ געווען רבֿ פֿון 1891 ביז 1899, פֿרײַער אין טוואר און באַזיליאַן. שפּעטער זיך באַזעצט אין שאַוול. מחבר פֿון **בני גרשון** (ווילנא, תרנ"ט).

ר' גרשון־שלום בר' משה־זעליג קאַב, דאָ געבאָרן אין 1878, האָט דאָ פֿאַר־נומען דעם פּסא־הרבנות אין 1907.

באַלבירישאָק BALBIERIŠKIS

מאַריאַמפּאָלער קרײז. דער נאָ־
מען שטאַמט פֿון אַ שטיין אין ניעמאַן, וואָס
רופֿט זיך barbiera. אין אַלטע מקורות
ווערט טאַקע דער מקום אָנגערופֿן bar-
bieriškis. 1520 איז שוין דאָ געווען אַ
קלויסטער.

פֿון אַ קליין הײַפֿל, וואָס קיניג
זיגמונד דער אַלטער האָט עס געשאָנקען צו
מאָטעיוס מיקיטינעץ, האָט מיט דער צײַט
זיך געשאַפֿן אַרום אַ שטעטל, וואָס מענטשן
האָבן אָנגעהויבן רופֿן: באַלביעריישקיס.
1782 האָט גראַף טישקעוויטש עס אָפּגע־
קויפֿט. פֿון 1841 איז עס אַריבער צו זײַנע
טעכטער און פֿון זיי האָט עס אָפּגעקויפֿט אַ
ייִד.

דער „נײַער" בית־עולם איז
געווען פֿון אַרום 1780. קען מען אָננעמען,
אַז ייִדן האָבן אָנגעהויבן זיך באַזעצן דאָ
אַרום 1750. 1797 האָבן געלעבט אין
באַלבירישאָק 920 איינווווינערס, אַ טייל פֿון
זיי זײַנען געווען ייִדן. אין שטעטל זײַנען
דעמאָלט געווען 107 הײַזער. אין 1854
האָבן זיך דאָ געפֿונען 2424 תּושבֿים.

1881 איז אויסגעבראָכן אַ פֿאָ־
גראָם. געווען איז עס ערבֿ יום־כּיפּור. די
פּויערים האָבן צעראַבירט קראָמען און
הײַזער, צעשלאָגן ייִדן. 20 ייִדן זײַנען ge־
וואָרן פֿאַרוווונדט, אײַן ייִד איז דערהרגעט
געוואָרן. זיי האָבן אויך אויפֿגעבראָכן דעם
בית־מדרש און די שול און אַלץ דאָרטן
חרובֿ געמאַכט. דער גלח האָט געוואָלט
העלפֿן, געקלונגען אין די קלויסטערגלאָקן,
אָבער עס האָט ניט געהאָלפֿן.

דער פּאָגראָם האָט אויך גע־
טראָפֿן די אַרומיקע דערפֿער, ווו עס האָבן
געלעבט ייִדן פֿאַכטערס, שענקערס, קרעטש־
מערס. די פּויערים האָבן אויך געזוכט
דעם רבֿ, אָבער ער איז געווען גוט באַהאַל־
טן. אָננעהויבן האָט זיך עס פֿון דעם, וואָס
אַ ייִדישער קרעמער האָט ניט געוואָלט
אַרויסלאָזן פֿון קראָם אַ פּויער מיט ניט־
באַצאָלטער סחורה.

אין די 1890ער יאָרן איז דאָ
געווען אַ קליינע ביבליאָטעק. דער „ועד
מפּיצי השׂכלה" אין אַדעס פֿלעגט פֿון צײַט
צו צײַט צושיקן אַהין ביכער. אין 1898,
גלײַך נאָכן ערשטן ציוניסטישן קאָנגרעס,
זײַנען ייִדן געוואָרן טעטיקער פֿאַרן א"י־
בוי. אין המליץ פֿון יענעם יאָר איז דאָ אַ
לענגערע רשימה פֿון באַלבירישקער מנד־
בֿים פֿאַרן פֿאָנד צו קויפֿן ערד אין ארץ־
ישׂראל. דער מוּרשה — שמואל קאָטלער.

פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן
דאָ געלעבט בײַ 1000 ייִדן, אין 1923 —
560 און ערבֿ חורבן בײַ 350. באַלבירישאָק
האָט דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע אין
1915.

אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע
איז דער עקאָנאָמישער מצבֿ פֿון שטעטל
פֿאַרגעשריטן גענוג. אַ באַנקיר, וואָס האָבן
פֿאַרקערעוועט דעם מיסחר — דעם הויפּט־

נעדזו פון דער יִידישער פּרעסע — צו אַנדערע שטעט. דאָס האָט געבראַכט צו אַ גרעסערער יִידישער עמיגראַציע פֿון שטעטל.

רבנים. — ר׳ עוזר, ניפֿטער 1819. ש״י פֿין רופֿט אים: „הרב הגדול, התּוכן והמהנדס, אב״ד באַלבירישאָק.״ אויך זלמן זאַלקינד זאָגט אַזוי.

ר׳ צבי־הירש בר׳ אַברהם פּהנא, בעל **ליקוטי רצב״א.**

ר׳ שלמה־זלמן גאָרדאָן, ביז 1858, שפּעטער אב״ד מאַריאַמפּאָל. מען האָט אים געזומען אַהין פֿאַר אַ רב, נאָר צוליבן כּבֿוד פֿון צווייטן אַלטן רב האָט מען שלמה־זלמנען געראָפֿן מו״צ. ניפֿטער 1872.

ר׳ אפֿרים בר׳ אַברהם גבאי, עטלעכע יאָר דערנאָך מו״צ אין ריגע. איידעם פֿון ר׳ אַברהם־דובֿ־ראובֿן, רב אין אַנטאַלעפּט.

ר׳ חיים־ירמיהו בר׳ אברהם פֿלענסבערג, געבאָרן 1842 אין קיידאָן. 1869 רב אין דאַרשונישאָק, 1873 — באַלבירישאָק, 1889 — שאַקי, וווּ ניפֿטער געווארן כ״א תּמוז, תּרע״ד. חיבורים: **נזר הנצחון** (ווילנא, תּרמ״ג), **שאלות חיים** (ווילנא, תּרנ״ח), **דברי ירמיהו**, דרושים (ווילנא, תּרנ״ח), **אוצר חיים** (ווילנא, תּרס״ה־תּרס״ט. פּירוש על **אור ה׳** לר׳ חסדאי קרשקש, געדרוקט מיטן טעקסט), **מרפּאות עמי** (ווילנא, תּר״ע. געדרוקט מיטן טעקסט פֿון **שיר השירים**), **דברי ירמיהו** (ווילנא, תּר״ע־תּרפּ״ז).

ר׳ שמואל־מאיר בר׳ יצחק אַש, ביז 1884; ר׳ משה־שמואל הורוויץ, ביז 1894.[1]

ר׳ אליעזר־יצחק אַלגאַזי; ר׳ ברוך גראָסבאַרד, פֿרִיער רבֿ אין גאַוורע, פֿיליפּאָווע (סוּוואַלקער גובערניע). זײַן זון ר׳ אַריה־לייב, רבֿ אין פֿיליפּאָווע, 1913־1941 אין שירווינט, ווו אומגעקומען, הי״ד; ר׳ אליהו פֿינק; ר׳ חיים הלוי לעוו, הי״ד.

פֿון 1861 ביז 1933 זײַנען דאָ געווען 64 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים, פֿון דעם 20 נאָר אין 1861.

סוף 1890ער איז דאָ געווען חזן ר׳ חנוך־זונדל זאַקהיים. ניפֿטער 1915 אין ווילנע. זײַן פֿאָטער ר׳ יעקבֿ־שלום, ר״מ אין ביאַליסטאָק.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ יצחק בר׳ דוד יאשפּא (יאַשפֿאַן?) מבאַלבירישאָק, בעל **אגרת הפּורים**; שלמה־זלמן זאַלקינד, בעל **דברי שלמה, קול שלמה** (ווילנא, תּרי״ט) — האָט אַ שייכות, מיר ווייסן ניט קיין פּרטים.

ר׳ חיים שיצקוס, אַרטיקלען אין **פּנסת ישׂראל** (תּרצ״ח, תּ״ש); ד״ר יצחק פֿײַנבערג, געבאָרן דאָ 1822. געשריבן פֿיל מעדיצינישע אַרטיקלען אין רוסישע און דײַטשישע ווּיסנשאַפֿטלעכע זשורנאַלן.

1) דאָ זײַנען נאָך געווען רבנים: ר׳ אַברהם אליעזרסאָן, פֿרִיער אין בוטרימאַנץ; ר׳ יוסף־יהודה בערנשטיין, פֿרִיער אין רודאַמין, ראָגעווע, לוקניק, פּילטען (קורלאַנד) — ביידע אַרום מיטן 19־טן יאָר־הונדערט, אָבער מיר קענען ניט אויסרעכענען זייער בערכדיקע דאַטעס פֿון דער היגער רבנות.

גרינדער פֿון מאַפּו־ביבליאָטעק אין קאָוונע. געשטאָרבן 1912.

ר׳ גבֿריאל בר׳ אַריה פֿיינבערג, דאָ געבאָרן 1825. רבֿ אין ווילקי, סאַלאַנט, סלאַבאָדקע, מעמל, ווו ניפֿטר געוואָרן אין 1905; מרדכי ראָזענשטיין, זשורנאַליסט, שפּעטער אין לאָנדאָן און אַמעריקע.

ראובֿן הורוויץ, קאָרעספּאָנדענט (המליץ). לאַנגע יאָרן האָט דאָ געלעבט יצחק ריטענבערג, באַקאַנטער העברעיִשער

פֿון די ניכבדים: ר׳ יהושע־געצל ווינקעלשטיין (1896), יעקבֿ־משה גאלדענ־בערג, שפּעטער אין פּרעגן.

ביבליאָגראַפֿיע. — ש.ז. זאַלקינד, שמע שלמה, ווילנא, תרכ״ו, ע׳ 100; יודישעס פֿאָלקסבלאַט, פּעטערבורג, 1881, ז׳ 28; המליץ, 1881: 38; הצפֿירה, 1881: 39; המליץ, 1882: 49; 1883: 18; 1898: 142; ילקוט מערבֿי, נ״י, תרס״ד, ע׳ 116; ל. אָווצינסקי, תולדות ישיבֿת היהודים בקורלאַנד. פּיעטרקובֿ, תרס״ח, ע׳ 149.

אליהו זאַלודקאָווסקי, קולטור־טרעגער פֿון דער אידישער רעליגיע. דעטראָיט, 1930, ז׳ 226; אהלי שם, ע׳ 10; ש״י פֿין, קריה נאמנה, ע׳ 287; אהלי שם, 54; יזכור־בוך סוּאוואַלק, 186; „ליטע״, I, 1615; י.ד. קמזונס יהדות ליטא; יהדות ליטא, ג׳; ז. רייזען, 3; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 940.

A. Totoraitis. Sūduvijos Suvalkijos Istorija, p. 478; A. Janulaitis, Užnemunė po Prusais, p. 190; Lietuviškoji Enciklopedija, II. p. 801; Black Book.

BALNINKAI באָלניק

ווילקאָמירער קרײַז. 1655 איז דאָס שטעטל חרובֿ געוואָרן פֿון מאָסקווער מיליטער. 1777 האָט עס געליטן פֿון אַ גרויסער שׂריפֿה.

יִידן זײַנען געקומען אַהער אַרום דער שפּעטער העלפֿט פון 18טן יאָרהונ־דערט. 1797 האָבן דאָ געלעבט 52 יִידן (אָן פֿרויען). 1873 איז דאָ געבויט געוואָרן דער ערשטער בית־מדרש.

אין 1896 איז דאָ געווען רבֿ ר׳ חיים בר׳ אליעזר רודין, געבאָרן 1867, שפּעטער רבֿ אין קאָוואַרסק.

באָלניק איז ניט געטראָפֿן ג־ווָארן פֿון גירוש ליטע אין ערשטן וועלט־קריג, זי האָט אָבער דורכגעמאכט אַ גרויסן פּאָגראָם דעם 23סטן יולי, 1915, וועו זי איז כּמעט חרובֿ געוואָרן. די יִידישע עקאָנאָמיק אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע איז געווען אַ געשלאָגענע. פֿון 8 קראָמען זײַנען 6 געווען יִידישע.

אין 1923 זײַנען דאָ געווען 237 יִידן, אין 1933 — 142, אויף 616 אײַנווינערס, אַן ערך אַזוי פֿיל ערבֿ חורבן.

אין פּאָדובי, לעבן שידלעווע, איז 1854 אויפֿגעשטעלט געוואָרן אַ יִידישע קאָלָניע אויף אומזיסטער רעגירונג־ערד, זײַנען דאָרטן געווען 7 מישפּחות פֿון באָלניק, לינקעווע, זיימל.

ביבליאָגראַפֿיע. — יהדות ליטא, ג׳; אהלי שם, 161; „ליטע״, I, ז׳ 109.

Šis tas iš Balninkų parapijos istorija. Rytų Lietuva, Nr. 32-34; Recueil de Matériaux sur la Situation economique des Israelits de Russie, II., p. 367; Black Book.

בוטרימאַנץ

BUTRIMONYS

אַליטער קרײז. עלטערע יידן פֿלעגן עס רופֿן באָלטרעמאַנץ. 1897 האָבן דאָ געלעבט 1919 יידן (אויף 2394 תּושבֿים), 1923 — 948 און ערבֿ חורבן — בײַ 750.

יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מער־סטנס מיט מיסחר, מלאכה, קאַראַבעל־ניקערײַ און בײַשטוביקער גערטנערײַ. זייער עקאָנאָמישער מצבֿ האָט געהאַט פֿאַרשיידענע פּעריאָדן, אָבער געווען מערער שלעכט ווי גוט. אַן עקאָנאָמישער קלאַפּ איז געווען די גרויסע שריפֿה אין 1869, געווען הונדערטער געליטענע און געדאַרפֿט אָנקומען נאָך הילף פֿון אויסלאַנד. דאָס ווערט דערמאָנט אין אַ דין־וחשבון פֿון „תּומכי דלים ברוסלאַנד וּפֿאָלין", וואָס האָט געשיקט 500 רובל.

וועגן יידישן לעבן אין בוטרימאַנץ איז אַרומגעגאַנגען אַ ווּיץ פֿון באַקאַנטן לית מאָטקע חבד צו א גביר אין ווילנע: — אויב איר ווילט לעבן אייביק, גייט אַריבער ווּוינען קיין בוטרימאַנץ. — פֿרעגט דער גביר: האָט דען דער מלאך־המוות דאָרטן ניט קיין שליטה? — ענטפֿערט מאָטקע: איך האָב אַ קבלה פֿון דורות, אַז פֿון שֵׁשת ימי בראשית אָן איז אין בוטרימאַנץ נאָך ניט געשטאָרבן קיין איין רײַכער יִיד . . .

דער השׂכּלה־גײַסט איז דאָ געווען נישקשה פֿאַרשפֿרייט. שוין אין די 1880ער יאָרן איז אַ גרופּע יוגנטלעכע געווען פֿאַרבונדן מיט דעם „ועד מפּיצי השׂכּלה" אין אַדעס, וואָס פֿלעגט זיי שיקן ביכער. די אָנפֿירערס: יצחק־דובֿ בורשטיין, מרדכי סטיל.

אויך סוף נײַנציקער יאָרן האָט זיך געפֿירט א שטאַרקע בילדונג־טעטיקייט. פֿון „מַרבי השׂכּלה" אין פּעטערבורג האָט מען אַרײַנגעשיקט 200 ביכער און מען האָט געעפֿנט אַ ביבליאָטעק בײַ דער פּריוואַטער שול פֿון ה' שנײַדער.

*

די אַרבעט פֿאַרן א"י־בוי איז דאָ געווען גאַנץ שטאַרק, סײַ אין דער תּקופֿה פֿון חיבת־ציון, סײַ שפּעטער. דער גרעסטער פֿאַקטאָר אין דעם איז געווען דער רבֿ ר' אליעזר שטראַשון, אַ הייסער מַטיף פֿאַר יישובֿ־א"י. אין המלין זײַנען געדרוקט געוואָרן מערערע דאַנקאויסדרוקן פֿאַרן רבֿ צוליב זײַן העלפֿן פֿאַרשפֿרייטן דעם רעיון פֿון בניין א"י.

געווען אַ חבֿרה „בנות ציון", טעטיק פֿאַר חיבת־ציון. פֿרוי א. פּהן האָט געלערנט מיט זיי יידישע געשיכטע. געווען אויך אַן „אגודת הציונים", אָנגעפֿירט דורך יעקב־ניסן ליפֿשיץ. די אגודה האָט געשיקט פּראָטעסטן קעגן די יעניקע אין ציוניזם, וואָס האָבן געפֿירט אַ קאַמף קעגן אַחד־העם.

בײַ די חובֿבֵי־ציון זײַנען געווען אַקטיוו ד״ר שלום ראַבינאָוויץ און מ. עדעלסאָן. אין אַ ריי נומערן פֿון **המליץ** זײַנען פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן לאַנגע רשימות נעמען פֿון מְנדבֿים פֿאַר בניין האָרץ. די מוּרשים: שלום אַבראַמאָוויץ, משה־אַהרן ליפֿשיץ, יעקבֿ־ניסן ליפֿשיץ, ד״ר סאַלאָמאָן ראַבינאָוויץ. אין ליסטע מנדבֿים פֿון פֿאָגד צו קויפֿן ערד אין ישׂראל (1903) זײַנען אָנגעגעבן די קלײַבערס: שמואל וואָלפֿיאַנסקי, צבי צעפּעלעוויטש, אפֿרים קישעלעוויטש, יעקבֿ־ניסן ליפֿשיץ.

אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים זײַנען דאָ די מצבֿות פֿון:

המופלג נפתלי זאב בר׳ אהרן דוד הכּהן מבאלטרמאַנץ, תּרל״ח,

אברהם יזפא בר׳ מרדכי מבאלטרימאנץ, תּרמ״ג.

*

1885 איז די חבֿרה ביקור־חולים אַזוי פֿאַרשטאַרקט געוואָרן, אַז מען האָט געזומען אַ דאָקטער פֿאַרן שטעטל. 1886 איז געשאַפֿן געוואָרן אַ גמילות־חסד מיטן גרונד־קאַפּיטאַל פֿון 500 רובל פֿון גבֿיר נחום לייבאָוויץ. 1894 האָט מען געענדיקט בויען אַ גרויסן מויערנעם בית־מדרש. אַ סך האָט געהאָלפֿן דער בוטרימאַנצער תּושבֿ לייב קאַהאַן פֿון פּעטערבורג.

רבנים. — ר׳ מרדכי בר׳ אליעזר ליפּמאַן ליכטענשטיין, שפּעטער 33 יאָר רבֿ איז טוקום, קורלאַנד. דאָרטן ניפּטר געוואָרן אין 1848, אין עלטער פֿון 62 יאָר. אייניקל פֿון ר׳ קלמן ליכטענשטיין, אב״ד ביאַליסטאָק. ר׳ מרדכיס ברודער, ר׳ אַבֿרהם, בעל **פּנֵי נשרים**, איז געווען רבֿ ומ״מ אין אַניקשט [לויט דער רבנות פֿון ר׳ מרדכין אין טוקום קומט אויס, אַז ער איז געווען רבֿ אין בוטרימאַנץ ביז 1815]

ר׳ אַבֿרהם אליעזרסאָן, אויך רבֿ אין באַלבירישאָק.

ר׳ אליעזר שטראַשון, בעל **עמוד אש** (וואַרשא, תּרע״ב), **אש דת**.

ר׳ אַבֿרהם־משה בר׳ חיים־אַהרן וויטקינד, געבאָרן 1882 אין אַמדור. אומגעקומען 1941, הי״ד. בעל **תּועפֿת ראם** (קובֿנה, תּרפ״ד).

אין די 1820ער איז דאָ געווען מו״צ ר׳ קלמן קלונימוס. ער ווערט דערמאָנט אין שאלות־ותשובֿות פֿון ר׳ אַבלי פּאָסוואָלער.

לאַנגע יאָרן איז דאָ געווען מו״צ ר׳ יוסף יאַנקעלעוויטש און פֿאַר דעם ערשטן וועלטקריג אויך ר״מ אין דער קליינער ישיבה. מו״צ איז אויך געווען ר׳ בנימין ביניש פֿליישער, אַ הי־געבאָרענער, פֿון 1914 ראב״ד אין בראַנזוויל (ברוקלין).

ר׳ גדליה נאַוואַרעדקער און ר׳ ברוך־יצחק סינגאַלאָווסקי זײַנען דאָ געווען חזנים אין די 1890ער יאָרן.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ אַהרן באַלטרעמאַנצער, איינער פֿון די חכמי ירושלים אַרום די 1770ער, מחבר פון „לחם תּרומה״; הגאון ר׳ מאיר־שמחה הכּהן, אב״ד דווינסק, ניפֿטר אין ריגע אלול

תרפ״ו. אויף דער באַקאַנטער רבנים־קאַנפֿערענץ פֿון 1910 אין פּעטערבורג געשטיצט די החלטה, אַז רבנים זאָלן האָבן אָפּיציעלן צענזו. בעל **אור שמח, משך חכמה.**

א.י. ליכטענשטיין, בעל **זרע אַבֿרהם**; חיים בר׳ אורי, בעל **מצא חיים**; מ. גאָרדאָן, **משאת נפֿש** (ווילנא, תרפ״ג); יעקבֿ באַלטרימאַנץ, פֿון די ניכבדי ווילנע. ניפֿטר 1846. זײַן פֿאָטער שבתי דיין אין לאַזדיי.

אין די 1890ער יאָרן איז געווען אין ווילנע אַ באַקאַנטער חדר פֿון ישעיה באַלטרעמאַנצער. אַב. קאַהאַן, רעדאַקטער פֿון **פֿאָרווערטס**, האָט געלערנט בײַ אים גמרא און דיקדוק.

שאול גראַפֿמאַן, משורר בײַם באַקאַנטן חזן קופּער אין ווילנע, שפּעטער חזן אין אַ ריי שטעט פֿון אַמעריקע. מישפּחהדיק פֿאַרבונדן מיט חזן סיראָטע; יעקבֿ אַלבערט, חזן אין אַמעריקע. זײַן זיידע איז געווען חזן אין בוטרימאַנץ.

ר׳ ישׂראל בר׳ צבי הפּהן, אַ ווילנער, האָט געלעבט אין שטעטל, מחבר פֿון **בפּורי ישׂראל** (ווילנא, תרנ״ד).

שרײַבערס. — מנחם־מרדכי סילמאַן, געבאָרן 1852. געשטאָרבן 1930 אין קאָוונע.

קדיש־יהודה סילמאַן, געבאָרן 1881. פֿון 1907 אין ארץ־ישׂראל. האָט געשריבן אַ סך העברעיִשע לידער, דערציילונגען, פֿעליעטאָנען און סקיצן. האָט גרויסע פֿאַרדינסטן פֿאַר דער העברעיִשער קינדער־ליטעראַטור, העברעיִשן פֿאָלקסליד, הומאָר און פֿאַראָדיע. האָט אַרויסגעגעבן איבער צוואַנציק ביכער, צווישן זיי: **שירים לעם** (תר״ע), **זמרי עם** (תרפ״ז), **לכו נרננה** (תרפ״ח), **סנסנים** (תרפ״ט), **ויהי בימי אחשורוש** (תרפ״ט), **חיפּה** (תרצ״א), **מרדכי והמן** (תרצ״ד), **שמעון סבֿיכון** (תרצ״ז) און אַנדערע. האָט איבערגעזעצט פֿון ייִדיש יעקבֿ גאָרדינס **האלהים האדם** **והשטן** (תרע״ב) און **אלישע בן אבֿויה** (תרע״ו), דוד פֿינסקיס **המשיח האלם** (תרפ״ה) און אַנדערע. געשטאָרבן 1937 אין ירושלים.

הענרי הורוויץ, געבאָרן 1886, אויטאָר פֿון ענגלישע ביכער. געשטאָרבן 1961; דוד קאַפּלאַן, געבאָרן 1900. האָט אַ סך פֿאַרשונגען וועגן כעמיע, געשטאָרבן 1965 אין ירושלים.

שלמה בינדער, געבאָרן 1904. ייִדישער זשורנאַליסט. כראָניקיאָר פון קאָוונער טאָגצייטונג **פֿאָלקסבלאַט**. ביז 1941 אין קאָוונע, דערנאָך אין ווילנער געטאָ. סוף 1943 דעפּאָרטירט געווארן אין אַן עסטישן לאַגער, ווו אומגעקומען, הי״ד.

אַהרן פּערציקאָוויטש (פּרץ), געבאָרן 1909. מעדיצינער. דורכגעמאַכט קאָוונער געטאָ און דאַכאו. באַפֿרײַט געווארן 1945 און אַ יאָר אַרום עולה געווען קיין א״י. די ספּעציפֿישע מעדיצינישע פּראבלעמען אין געטאָ און לאַגער באשרײַבט ער אין זײַן בוך **דעם גורל אַנטקעגן** (יאָהאַנעסבורג, 1952). געלעבט אין חיפּה.

קאָרעספּאָנדענטן: המליץ —

משה־יוסף הפהן, ק.ל. סילמאַן, אַבא־חיים מיקלישאַנסקי, ע. דראָגעניצקי. **הצפירה** — יעקבֿ קאַבאַצניק, זלמן־יעקל רעזניק. **המגיד** — יהושע יאַצאָווסקי, חידושי־תורה.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1869: 14, 15; המליץ, 1882: 10; 1883: 86; 1894: 69, 197; 1898: 92, 102 188, 233, 238; 1899: 121, 206, 209, 216; 1900: 69, 103, 104, 109; **הצפירה**, 1885: 46; 1886: 9, 190.

א. דרויאנובֿ, ספֿר הבדיחה והחידוד. פ״פ א״נ מײַן, 1922, ע׳ 105; אב. קאַהאַן, בלעטער פֿון מײַן לעבן. נ״י, 1926, ד׳ 115; חזנות. נ״י, 1937, ד׳ 161; עיר ווילנא, ע׳ 31, 163; תולדות ישיבת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 93; חשבון הנדבֿות. ע׳ 27; תולדות חכמי ירושלים, ג׳, 83.

בית־הפנסת, ת״א, חוב׳ י״א־י״ב; חלקת מחוקק, חוב׳ ה׳, ז׳; לתולדות היהודים בקובנה וסל־בודקה, ע׳ 69; ג׳ קרסל, 2; דורות האחרונים, ב׳, 287; יהדות ליטא, ג׳; י.ד. קמזון, יהדות ליטא, ע׳ 15, 20; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 951. Black book.

בייסעגאָלע

BEISOGALA

קיידאַנער קרײַז. שוין אין 1539 האָט בייסעגאָלע געהאַט אַ קלויסטער, אָבער ערשט אין 1780 באַקומען רעכט אויף יאַרידן און 1791 רעכט פֿון אַ שטאָט. דאָס שטעטל איז ווייניק געוואָקסן. 1923 זײַנען דאָרטן געווען 806 אײַנוווינערס, אַרײַנגערעכנט די מענטשן פֿון אַרומיקן הויף און פֿון באַנסטאַנציע.

דאָס שטעטל האָט געהערט צו אַ פּוילישן פּריץ, אויסער צוויי הײַזער פֿון יוסף־אליהו און דוד אַטלאַס, אַן אַלטע ירושה. דער פּריץ האָט געוואָלט אָפּקויפֿן די צוויי הײַזער, געניצט סטראַשונקעס, אָבער עס האָט אים ניט געהאָלפֿן.

יידן האָבן אָנגעהויבן זיך באַזעצן אין שטעטל אָנהייב 19טן יאָרהונדערט. אין 1842 זײַנען שוין דאָ געווען 16 פֿרענומעראַנטן קיידאַנער קרײַז. שוין אין 1539 האָט בייסעגאָלע געהאַט אַ קלויסטער, אָבער ערשט אין 1780 באַקומען רעכט אויף יאַרידן און 1791 רעכט פֿון אַ שטאָט. דאָס שטעטל איז ווייניק געוואָקסן. 1923 זײַנען דאָרטן געווען 806 אײַנוווינערס, אַרײַנגערעכנט די מענטשן פֿון אַרומיקן הויף און פֿון באַנסטאַנציע.

דאָס שטעטל האָט געהערט צו אַ פּוילישן פּריץ, אויסער צוויי הײַזער פֿון יוסף־אליהו און דוד אַטלאַס, אַן אַלטע ירושה. דער פּריץ האָט געוואָלט אָפּקויפֿן די צוויי הײַזער, געניצט סטראַשונקעס, אָבער עס האָט אים ניט געהאָלפֿן.

יידן האָבן אָנגעהויבן זיך באַזעצן אין שטעטל אָנהייב 19טן יאָרהונדערט. אין 1842 זײַנען שוין דאָ געווען 16 פֿרענומעראַנטן אויף אַ ספֿר. אין 1847 האָבן דאָ געווווינט 461 יידן.

אין די הונגעריאָרן פֿון סוף 1860ער האָט אויך בייסעגאָלע אַ סך געליטן. אין אַ רשימה פֿון יידישן מעמלער הילף־קאָמיטעט פֿאַר געליטענע פֿון הונגער אין ליטע פֿיגורירט אויך בייסעגאָלע — באַקומען 30 רובל.

אין 1897 האָבן דאָ געלעבט 634 יידן. אין 1911 איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע שריפֿה. דער רבֿ און מערערע בעלי־בתים זײַנען אַרויס מיט אַ קול־קורא אין „המודיע״ און געבעטן הילף.

יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קליינהאַנדל, געטנערײַ און בײַשטוביקער ווירטשאַפֿט. יידישע יוגנטלעכע זײַנען אין 1880ער געווען פֿאַרבונדן מיט די „מפּיצי

השׂכּלה״ אין אַדעס און געקראָגן פֿון זיי ביכער.

אין רשימות פֿון מנדבֿים אין 1898 און 1899 צו העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל זײַנען דאָ מערערע בייסעגאָלער. דער מוּרשה: נפֿתּלי־הערץ גאָלדבערג.

אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 106 יידן און ערבֿ חורבן — עטלעכע מישפּחות.

בייסעגאָלע האָט ניט געהאַט קיין אייגענעם בית־עולם, די מתים פֿלעגט מען ברענגען אויפֿן בית־הקבֿרות אין גרינקי־שאָק.

רבנים. — ר׳ אברהם־יצחק גרושקין, 19 יאָר ביז זײַן פּטירה אין 1885; זײַן איידעם ר׳ שמואל־אַביגדור פֿײַוועל־סאָן, געבאָרן 1859 אין ווײַגעווע. פֿון 1885, שפּעטער רבֿ אין שווּעקשנע, אַניקשט, פֿלונגיאַן. האָט שאלות־ותשובות אין **חמדת שאול**, שאול שאַפּירא (אדעסא, תּרס״ג, ע׳ י). ניפֿטר 1929 אין בערלין.

ר׳ אַהרן באַקשט, געבאָרן 1867 אין איוויע. שפּעטער רבֿ אויך אין שאַדע־ווע, צאַריצין (בעתן ערשטן וועלטקריג), סוּוואַלק (1921־1925), לאָמזשע (1925־1931), שאָול, ווו אומגעקומען 1941, הי״ד.

ר׳ ישׂראל־בנימין־בענדעט פֿײַוועלסאָן, געבאָרן 1865 אין ווײַגעווע. שפּעטער רבֿ אין וואַרשאַן, שוקיאַן. מחבר פֿון עטלעכע ספֿרים. געשריבן חידושי־תורה אין **פּנסת הגדולה** (1890), **הצפּירה** (1901), **הפּלס** א״א. ניפֿטר 1934. איידעם פֿון ר׳ יעקבֿ וואָלפֿע, אב״ד אוזווענט.

ר׳ ברוך־משה בר׳ שמואל־אַביגדור פֿײַוולסאָן, דאָ געבאָרן 1882. רבֿ פֿון 1922 און פֿון 1938 אין ניו־יאָרק. שפּעטער אַוועק קיין ארץ־ישׂראל. בעל **ברכות משה** (נ״י, תּשי״ב); ר׳ יוסף־פֿײַוול פֿײַוועלסאָן, לעצטער רבֿ, הי״ד.

אַ יידּ אַ למדן איז דאָ געווען ר׳ אַבֿרהם בר׳ רפֿאל ליפֿשיץ, אין צווייטער העלפֿט פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט. ער איז דאָ אין די שאלות ותשובֿות **עטרת יצחק** פֿון יצחק־אײַזיק [ראַבינאָוויץ], אב״ד שאָול.

צווישן 1842 און 1878 זײַנען דאָ געווען 45 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ מאיר אַטלאַס, דאָ געבאָרן 1848. ר״מ אין טעלז, רבֿ אין ליבאַוע, סאַלאַנט, קאָבֿרין, שאָול, ווו ניפֿטר געווּאָרן 1925.

ר׳ יוסף־יעקבֿ בר׳ אַלכּסנדר זיס־קינד מאַרקוס, דאָ געבאָרן 1879. רבֿ אין זשידיק, פֿון 1923 רבֿ אין באַלטימאָר. דאָרטן ניפֿטר 1933.

אליהו־יוסף גאָרדאָן, דאָ געבאָרן 1883. פֿון 1928 פּראָפֿעסאָר־מעדיצין אין אַהײַאָר אוניווערסיטעט.

שרײַבערס. — אלעזר אַטלאַס, געבאָרן 1851. 1884 געקומען קיין וואַרשע, ווו געווען פֿון די הויפּט־מיט־ארבעטערס אין **הצפּירה** און אין נחום סאָקאָלאָווס יאָרביכער **האסיף**. דאָרטן געדרוקט קריטישע מאמרים אויף די גרונדביכער פֿון חכמת־ישׂראל אין יענער צײַט. אין זײַן **הפּרס** (1888) האָבן זיך

באַטייליקט די גרעסטע העברעישע שרײַבערס און געלערנטע. ער איז שאַרף אַרויסגעטראָטן קעגן פּאָליטישן ציוניזם, אויך קעגן אחד־העמען און דער נײַער העברעישער ליטעראַטור. דאָס האָט אים געפֿירט צו ווערן אַ מיטאַרבעטער פֿון הפּלס, אָרגאַן פֿון די אַנטיציוניסטישע רבנים. געשטאָרבן 1904 אין ביאַליסטאָק, ווו ער האָט זיך געהאַט באַזעצט אין 1895.

רפֿאל גרושקין, געבאָרן אַרום 1852. געלעבט אַ לעבן אין ווילקאָמיר. אָנגעהויבן מיט אַ סעריע אַרטיקלען וועגן צײַטפֿראַגעס אין הלבנון און הצפֿירה. געשריבן אויך קריטישע אָפּהאַנדלונגען, לידער, סאַטירעס, מאמרים וועגן ביבל־ווײַסנשאַפֿט אין אַנדערע העברעישע צײַטשריפֿטן. געווען שטענדיקער מיט־אַרבעטער אין טעגלעכן היום (פּעטערבורג). מחבר פֿון תּולדות רש״י הנגיד. געשטאָרבן 1932.

קאָרעספּאָנדענטן: שרגא בן משה ליפּשיץ, נפֿתּלי הערץ גאָלדבערג — המלין.

*

ר׳ נחומקע גראָדנער, איינער פֿון די לעגענדאַרע יידישע געשטאַלטן אין ערשטער העלפֿט פֿון 19טן יאָרהונדערט, איז 1812 געבאָרן אין אַ דערפֿל לעבן בייסעגאָלע. זײַן אמתער נאָמען איז ר׳ נחום קאַפּלאַן. דער טאַטע האָט אים ניט געקענט אַ סך לערנען, איז ער אַנטלאָפֿן קיין בייסעגאָלע און דאָרטן געלערנט אין בית־מדרש. אַרומגעוואָגלט איבער שטעט, ביז ער איז אָנגעקומען אין מירער ישיבֿה. דער משגיח פֿון ישיבֿה, ר׳ ישׂראל העלער, האָט געזאָגט: „תּורה לערנט ער פֿון אונדז, אָבער מידות קענען מיר לערנען בײַ אים.״

ר׳ נחומקע האָט רײַך חתונה געהאַט מיט אַ טאָכטער פֿון ניעשוויזער גבֿיר ר׳ יוסף־אליעזר הכֹּהן. האָט געלערנט בהרחבֿה, אָבער אָפּגעגעבן אַ פּאָר שעה אין טאָג פֿאַר אָרעמעלײַט. ער פֿלעגט זאָגן: „כּל העוסק בתּורה בלבַד ואינו שָׁת לבַּ לכאבַּ האָדם מסביבו, גם לימוד התּורה אין בידו. חַייבַּ אָדם לרדת לעמק הבכא של יסורי העניים ומשם להתעלות לעולם האצילות של תּורת ה׳.״ דער שווער איז שפּעטער פֿאַראָרעמט געוואָרן, איז די גאַנצע מישפּחה אַריבער קיין גראָדנע. פֿון דעם קומט זײַן נאָמען ר׳ נחומקע גראָדנער.

אין אַ ווינטערטאָג, וועט עס איז געווען אַ גרויסער פֿראָסט און אַ סך שניי אָנגעלייגט אויפֿן וועג, האָבן די פֿרײַ־לערנערס פֿון גראָדנע, וועט זיי זײַנען געגאַנגען צום בית־מדרש, געזען ר׳ נחום־קען טאַנצן אין שניי און האַלט אין איין זאָגן: לשם מיצווה, לשם מיצווה. אויף דער שאלה פֿון די לערנערס האָט ער געענט־פֿערט: אויף אָט דעם וועג דאַרפֿן דאָך גיין די מלמדים און קליינע קינדער צו לערנען, און זיי זײַנען אַלע שוואַכע באַשעפֿענישן — טרעט ער אויס אַ וועג פֿאַר זיי, זיי זאָלן ניט קראַנק ווערן. און נאָך אַ סך ענלעכע מעשׂיות ווערן דערציילט וועגן אים. ניפּטר געוואָרן 1879.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1869: 11; המליץ, 1882: 13; 1898: 228; 1899: 109 (רשימה נעמען); השלח, 1904, ע' 478; אחיאסף, תרס"ה, ע' 19; המודיע, 1911: 41 (רשימה נעמען); אהלי שם, ע' 15; א.א. פֿרידמן, ספֿר הזכרונות. ת"א, תרפ"ז, ע' 123.

א.ר. מלאכי, אַגרות סופֿרים. נ"י, תרצ"ב, ע' פ"א; היינטיקע נייַס, קאָוונע, 1937: 779; ב. קאַדער, אלעזר אַטלאַס. נ"י, 1949; תולדות אנשי שם (ראַנד). נ"י, תש"י. ע' 98; י.ל. מימון, למען ציון לא אחשה. ירושלים, תרט"ו. כרך ב', ע' 6; ג' קרסל, 1; יהדות ליטא, ג'; ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ' 1223.

Lietuviškoji Encikl. II. p. 742: Jewish Encyclopedia, II., p. 273; Black Book.

בירזש

BIRŽAI

קרייזשטאָט. פֿון די עלטערע מקומות אין ליטע. אין 1415 ווערט שוין די שטאָט דערמאָנט אין כראָניקעס. 1589 האָט זי געקראָגן מאַגדעבורגער רעכט. אין 1869 איז די צאָל תּושבֿים געווען 2630 און אין 1897 — 4500.

דער יִידישער יִשובֿ איז אויך פֿון די גאַנץ אַלטע ווויניערטער אין ליטע. קריסטאָף ראַדזיוויל דער ערשטער (1547־1603) האָט אַרויסגעגעבן אַ באַפֿעל, אַז קאַטאָליקן (ער איז געווען אַ לוטעראַנער) און יִידן טאָרן ניט זיין קיין בירגער־מייסטערס אין שטאָט. פֿון דעם קען מען משער זיין, אַז יִידן זיינען שוין געווען אין בירזש אַרום סוף לעצטן פֿערטל פֿון 16טן יאָרהונדערט.

אין 1609 האָט שוין אַ צאָל יִידן געווווינט אין בירזש. זייערע רעכט זיינען געווען באַגרענעצט. אַזוי, למשל, האָבן זיי געמעגט האָבן נאָר איין קצבֿ אויף זעקס קריסטלעכע קוילערס.

די בעסטע ראיה, אַז יִידן האָבן זיך אָנגעהויבן באַזעצן אין בירזש סוף לעצטן פֿערטל פֿון זעכצנטן אָדער אָנהייב זיבעצנטן יאָרהונדערט קען מען געפֿינען אין **פּנקס מדינת ליטא.** אין אַ רשימה פֿון יאָר שפ"ג (1623) אין ערשטן ועד המדינה ווערט שוין דערמאָנט קאָפּשטייער פֿון בירזשער גליל. בירזש איז אויך געווען איינער פֿון די דריי גלילים ראשיים אין זאַמעט [די אַנדערע: קיידאַן און וויזשון] — און אַ קהילה איז ניט אויסגעווואַקסן אין איין טאָג.

אין **פּנקס** (ברלין, תרפ"ח) ווערט אין די תּקנות ועד שפ"ג, סימן צ"ז, דערמאָנט **בירש**; אויך ז' 163, סימן תרע"ז פֿון תּקנות ת"ל (1670) ק"ק בירז; אין תּקנות תל"ג (1673), סימן תש"ו: „עוד ניתן כּתבֿ לגליל בירז", און נאָך תּקנות ווועגן בירזשער גליל, וואָס צו אים האָבן געהערט פּאָסווואָל, סאַלאַט, פּומפּיאַן, פּאָקראַי.

ביז רוסלאַנד האָט פאַרנומען בירזש, האָט די שטאָט זיך געפֿונען אין רשות פֿון די ראַדזיווילס. אונטער זייער הערשאפֿט האָבן יידן זיך געפֿילט זיכער. בירזשער יידישע סוחרים פֿלעגן פֿאָרן צו די יאַרידן אין ריגע. איין מאָל זײַנען זיי אַרעסטירט געוואָרן, ווײַל זיי האָבן זיך אָפּגעזאָגט צו באַצאָלן דעם געפֿאָדערטן ספּעציעלן שטײַער צו דער ריגער שטאָט־מאַכט. זיי האָבן זיך געקלאָגט צו פּירשט ראַדזיווויל. יענער האָט גיך פֿראָטעסירט און די יידן זײַנען גלײַך באַפֿרײַט געוואָרן.

די שפּעטערדיקע ראַדזיווילס זײַנען שוין געווען אַ סך ערגער צו יידן. אָנהייב 1660ער יאָרן איז פֿאַקטיש פֿאָר־געקומען אַ יידן־גירוש פֿון בירזש. אין 1662 האָט פּירשט באָגוסלאַוו ראַדזיווויל געלאָזן אויפֿרופֿן אויף אַלע יאַרידן, אַז אין בירזש איז מער [!] ניטאָ קיין יידּ — פּשוט, ער האָט זיי אַרויסגעטריבן. דער גירוש איז געקומען צוליב דער העצע פֿון די אָרטיקע קריסטלעכע סוחרים, אָבער ער האָט לאַנג ניט אָנגעהאַלטן און יידן זײַנען געקומען צוריק.

אין 1683 האָבן די גוישע סוחרים ווידער אויסגעפֿועלט אַ גירוש, אָבער ער איז ניט דורכגעפֿירט געוואָרן. אין דעקרעטן פֿון טריבונאַל פֿון 1700, 1711, 1717 וועלן באַהאַנדלט ענייגים בשייכות מיט אַ פּסק־דין וועגן צונעמען בירגעררעכט פֿון יידן און געלטשטראָפֿן אויף זיי.

אין 1728 און 1729 זײַנען געקומען אָנקלאָגעס פֿון קריסטלעכע אַריס־טאָקראַטן, אַז יידן האָבן אויף אַ כיטרען אופֿן גענומען אין אַרענדע שטײַער־אָפּצאָל, אָנגעטעלנדיק באַצאָלטע קריסטן דאָס צו טאָן פֿאַר זיי.

דאָ איז וויכטיק צוצוגעבן, אַז אויף דער אַנדערער זײַט אָזערע פֿון בירזש, צוויי־דרײַ וויאָרסט פֿון צענטער שטאָט, האָט זיך געפֿונען אַ ריזיקער שטח ערד, וואָס האָט זיך געהערט „בירזשו דוואַראַס״ (בירזשער הויף). ער האָט געהאַט אַן אייגענע אַדמיניסטראַציע, אַן אייגן געריכט מיט געזעצן, אַן אייגענע טורמע.

פֿון שפּעטסטנס מיטן דריטן פֿערטל פֿון זיבעצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געווווינט מערערע יידן כּמעט אַ הונדערט יאָר און אפֿשר מערער. דאָס איז צו זען פֿון די לעצטנס פֿאַרעפֿנטלעכטע פּראָטאָקאָלן פֿון „בירזשער הויף־געריכט.״ דאָ שפּיגלען זיך אָפּ נאָר געריכטלעכע ענייגים צווישן יידּ און יידּ, יידּ און גוי און קריסטן צווישן זיך. דער גרעסטער טייל דרייט זיך ארום ניט־באַצאָלטע חובֿות. אין איין פֿאַל רעדט זיך וועגן אַ יידן, וואָס האָט געהרגעט אַ מענטשן. דער יידּ האָט זיך מודה געווען און געקראָגן טויטשטראָף דורך אַראָפּהאַקן דעם קאָפּ.

אין די פּראָטאָקאָלן ווערן דערמאָנט אַ ריי נעמען: אַראָן יאָסעלעוויציוס, אַבראַם איצעלעוויציוס, איצל דאַנילעוויציוס, אַראָן מאַרקאָוויציוס, מאַרעק שלאָמאָוויציוס, שלמה מאַרקאָוויציוס, מאַרעק נאָכאָמאָוויציוס, אידל איזאַ־

קאָוויציוס, מאָזעס שמערלאָוויציוס, מאָזעס זאַלמאַנאָוויציוס, ישׂראל מאָזעשאָוויציוס, מאָזעס זונדעלאָוויציוס, איזראַעל איזאַקאָוויציוס, אידל נאַטאַנאָוויציוס, איזראַעל לאַזאַראָוויציוס, חיים שאַבשעוויציוס, ראַסיאַ אַבראַמאָציענע, אַבראַם מישאַנאָוויציוס, דוד עליאַשעוויציוס און פרוי ליפקאַ, שכנא נאָכמאַנאָוויציוס, יאָזעף הירשעוויציוס, און אַנדערע. אָפּצוגעבן אַ שבועה פֿלעגט דאָס געריכט שיקן אַ יידן אין בית־מדרש אַריין (1695).

אין דובנאָוו־אַרכיוו פֿון יִוואָ אין ניו־יאָרק געפֿינען זיך צוויי פּנקסים פֿון בירזש: פּנקס הקהל והגליל, תקי״ד־תקצ״ו (1754־1836) און פֿון חבֿרה קדישא פֿון סוף 18טן יאָרהונדערט. אין דער צווייטער העלפֿט פֿון 18טן יאָרהונדערט איז בירזשער קהל געווען פֿאַרטונקען אין חובֿות צו די ראַדזיווילס און צו דער קירך, דעריבער האָבן די קהל־פֿירערס אָנגענומען אַ החלטה אַריינצולייגן אין חרם די אַלע, וואָס וועלן אַוועקפֿאָרן פֿאַר ימים־נוראים [וועז יידן באַצאָלן זייערע יערלעכע חובֿות צו זייערע בתי־מדרשים און בייַשטייַערונגען פֿאַר פֿאַרשיידענע חבֿרות], אָדער פֿראָווען חתונות, בריתן וכו׳ אין אַנדערע ערטער. אויף דער החלטה זײַנען דאָ 13 חתימות פֿון די קהל־פֿירערס.

אין די פֿראָטאָקאָלן וועגן קהילה־וואָלן איז דאָ אַן אינטערעסאַנטער פּרט: ס׳וועט באַשטימט אַ ספּעציעלע סומע פֿאַר ארץ־ישׂראל, באַזונדערס פֿאַר ירושלים „עד ביאַת הגואל״.

די תקנות פֿון חברה קדישא, 27 אין צאָל, שטיצן זיך אויף אַלטע תקנות („תקונים הקדומים״).

אויף די גרויסע יאָרידן אין בירזש פֿלעגן זיך אָפֿט צונויפֿקומען רבנים פֿון זאַמעט און קורלאַנד צו באַטראַכטן רעליגיעזע שאלות.

בירזש איז איינע פֿון די ווייניקע שטעט אין ליטע, ווו עס האָבן זיך געפֿונען גרעסערע קאַראַימישע עדות. זיי זײַנען דאָ געווען שוין פֿון אַלטע צײַטן. לויט ר׳ שמחה יצחק פֿון לוצק (געשטאָרבן 1754), האָבן קאַראַימער געווויינט אין יענע שטעט שוין סוף 15טן יאָרהונדערט.

1578 איז אין בירזש געבאָרן געווען דער החכם זרח בן נתן, איינער פֿון די באַקאַנטע קאַראַימישע געלערנטע. ניפֿטר געווען 1657 אָדער 1658.

דאָ איז אויך געבאָרן געווען החכם יוסף מעלינאָווסקי, איינער פֿון די קאַראַימישע גדולי המשׂכילים. ער האָט געענדיקט און צונויפֿגעשטעלט דעם חזוק אמונה פֿון יצחק בן אַבֿרהם (1533־1593), פֿון די גרעסטע קלאַסיקער חכמים.

אַרום אָנהייב אַכצנטן יאָרהונדערט האָט דאָ געלעבט דער קאַראַימישער מלומד אַבֿרהם בן מרדכי. ער האָט מחבר געווען קאַראַימישע פּיוטים.

אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע זײַנען נאָך געווען איינצלנע קאַראַימישע משפּחות אין בירזש, פֿאַסוואָל און סביבֿה.

אין 1766 האָבן דאָ געלעבט 1040 יידן, אין 1847 — 1685, אין 1897

— 2510. אין ערשטן וועלטקריג האָט בירזש און די גאַנצע געגנט דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 1807 יידן, 1934 — בײַ 3000, אַן ערך אַזוי פֿיל פֿאַרן חורבן. בײַם ראַנד שטאָט האָבן 1923 געלעבט 38 יידן, וואָס זײַנען ניט צוגעלאָזט געוואָרן סטאַטיסטיש צו בירזש.

ביז 1870 האָט די שכנישע שימבורג אין קורלאַנד געגנוצט דעם בירזשער בית־עולם.

יידן האָבן זיך פֿאַרנומען בעיקר מיט פֿלאַקס־און וואַלד־האַנדל. אַ טייל האָבן געצויגן חיונה פֿון מלאכה און פֿון קליינע אינדוסטריע אונטערנעמונגען:ווינטמילן, גאַרבאַרײַען, מעבל־פֿאַבריקלעך טאַרטאַקן, טעפּערײַען, ביר־ברויערײַען און אַנדערע.

אַרום 1908 האָבן גלחים דאָ געשאַפֿן אַ פּוילישן קאָאָפּעראַטיוו, וואָס איז געוואָרן אַ גאָר שטאַרקע קאָנקורענץ פֿאַר די יידישע קרעמערס. ווי אַ רעזולטאַט פֿון דעם האָט מען געמומען פֿאַראייניקן אַלע קליינע גמ״חס, כּדי צו קענען בעסער העלפֿן די יידישע קרעמערס. אין דער תּקופֿה פֿון דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָט די יידישע עקאָנאָמיק דאָ שטאַרק געליטן פֿון די געשאַפֿענע רעגירונג־געשטיצטע האַנדל־און געברויך־קאָאָפּעראַטיוון.

*

אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים געפֿינען זיך די מצבֿות פֿון: משה צבי בר׳ אהרן מבירז, תּר״ל (מלמד). הרבנית מבירז חי׳ ליבע בר׳ פּלתּיאל, תּרל״ט.

צבי בר׳ אַברהם מבירז, תּר״ן.

רבנים. — ר׳ צבי־הירש הלוי הורוויץ, רב אין ג׳ קהילות: קיידאַן, ווישון, בירזש, שפּעטער אין זאַבלודאָווע (וואָס האָט אויך געהערט צו ראַדזיווילס פֿירשטנטום). זײַן זיצאָרט איז געווען אין קיידאַן. איינער פֿון די ערשטע רבנים אין בירזש. מחבר פֿון **גאון צבי** (פּראָג, תּצ״ז) און **אספּקלריה המאירה**. זײַן חתימה איז דא אין ועד הארץ בלובלין, ב׳ ניסן תּ״ח (1648): צבי הירש בלא״א מו׳ הגאון מוה״ר יהושע־משה ש״ן סג״ל.

ר׳ יחזקאל קאַצענעלענבויגן, געבאָרן אַרום 1668 אין בריסק. פֿלעגט זיך חתמענען: אב״ד ור״מ קידאן ובירז והגלילות. פֿון 1713 אב״ד אה״ו (אַלטונאַ, המבורג, וואַנדסבעק). בעל **פנסת ישראל** (אַלטונאַ, תּצ״ג), **מים יחזקאל** (פּאַריצק, תּקמ״ו). ניפֿטר 1749.

ר׳ שלום ז״ק, אב״ד בירז והגליל. זון פֿון הקדוש ר׳ ישׂראל, וואָס איז צוזאַמען מיט ר׳ טוביהן אומגעקומען סוף 1659 אין אַ בלוט־בילבול אין ראָזינאַי. ניפֿטר אַרום 1725 (לויט יוסף לעווינשטיין — 1715). ז״ק מיינט: זרע קדושים. ר׳ שלומס איידעם — ר׳ יואל קאַצענעלענבויגן, אב״ד יאַרטשעוו און זײַן שוויגער — ר׳ משולם־זלמן נײַמאַרק (זלמן מירלס),

אב"ד אַה"ו (אַלטונאַ, הַמבורג, וואַנדס־בעק). און **פנסת יחזקאל** (סימן ס"ד) פֿון ר' יחזקאל קאַצענעלענבויגן זײַנען דאָ שאלות־ותשובֿות פֿון ר' שלומען. ר' שלומס ברודער, ר' נחום, אב"ד פּלאָצק.

ר' ישׂראל בר' שלום ז"ק. פֿרײַער רבֿ אין זאַבלודאָווע און פֿון 1728 אין בירזש. האָט הספּמה אויף **זרע ישׂראל** און **חדושי אגדות** פֿון ר' **ישׂראל**, אב"ד הרומלאבֿ.

ר' חיים בר' ישׂראל ז"ק; זײַן זון ר' יצחק, פֿרײַער אב"ד פּאָסווּאָל; ר' ישׂראל ז"ק. אויף **עמודי בית יהודה**, יהודא . . . איש הורוויץ . . . (אמשטרדם [תקכ"ו]), דאָ הספּמה פֿון „ישׂראל בהרה"ג המפֿורסם ר' חיים החונה פּה ק"ק בירז והמדינה." זײַן הספּמה איז דאָ אויך אויף **צל המעלות** פֿון הורוויץ (קיניגשבערג, תקכ"ה).

ר' אַבֿרהם־שלמה בר' גרשון; ר' נפֿתּלי־הערץ קלאַצקין; ר' מנחם־נחום קאַצענעלענבויגן, זון פֿון ר' אַבֿרהם, אב"ד סלוצק און בריסק. אין **זכר חיים** פֿון חיים ראַפֿאָפּאָרט (לעמבערג, 1865) איז דאָ הספּד ר' נחום אבד"ק בירז והגליל.

ר' שמעון שאַפּירא, ברודער פֿון ר' שמואל שאַפּירא, אב"ד דרויע, פּאָנע־ווּעזש, טעלז; ר' שלמה־זלמן בר' מאיר זאַקש („זעלמעלע פֿרומאַק"), געבאָרן 1814. אויך רבֿ אין לוקניק, לינקעווע, קרעטינגע. ניפֿטר 1876.

ר' עזריאל בר' גרשון־מענדל זיון. האָט צוויי **תשובֿות** אין **גדולת מרדכי**, מרדכי רבֿינער (ווילנא, תרל"ח) און „מכתבי הלכה" אין **מחשבֿת משה** פֿון זײַן ברודער משה. געהאַט נאָך צוויי ברידער: ר' ראובֿן זיוו שקודער און ר' שמואל פּאָנעווועזשער. ר' משה זיוו איז געווען דיין אין שאַוול און רבֿ אין קריזבורג (קורלאַנד).

ר' אָשר־ניסן בר' יהודה־לייב לעווינזאָן, געבאָרן אין מאַריאַמפּאָל. האָט הספּמה אויף **ארץ צבי**, צבי־הירש ראָם (ווילנא, תרל"א־תרל"ה). חיבורים: **גן נעול**[1] (תרל"ד), **לקוטי שושנים** (תרל"ה), **אפּיקי יהודה** (תרל"ה), **צפֿנת פענח** (תרל"ה) — אַלע ווילנע. זײַן זון ר' מנחם־נחום־נתן, באַקאַנט אונטערן נאָמען „בירזשער עילוי", מיט געניאַלע פֿישרונות. יונגערהייט שוין געשמט ווי אַ גאון. חידושי־תּורה פֿון „הבחור הגאון הנודע העילוי מבירז" געפֿינען זיך אין **זפֿרון בספֿר**, י.ה. סינגער (ווילנא, 1900, ע' נ"א, 120). ניפֿטר געוואָרן צו 18 יאָר. 65 רבנים זײַנען געקומען צו זײַן לוויה. פֿיר טעג האָט מען געהאַלטן הספּדים.

ר' יוסף־זונדל, פֿרײַער רבֿ אין קראָק און יאַנעווע, פֿון 1887 אין בירזש. איידעם פֿון ר' יצחק, אב"ד פּומפּיאַן. ניפֿטר 1896.

ר' פּנחס הכֹהן לינטאָפּ, געבאָרן 1852 אין דווינסק. פֿון 1876 רבֿ אין וואַבאָלניק און פֿון 1888 רבֿ פֿון די חסידים אין בירזש. ניפֿטר 1914 אין רוסלאַנד.

---

1) ראשי־תּיבֿות פֿון זײַן יונג־פֿאַרשטאָרבענעם זון: גאון נחום נתן עלה ונתרומם למרום.

חיבורים: **פתחי שערים** (תרמ״א), **בנין האומה** (תרס״ח), **חשבונו של עולם** (תרע״ב). געשריבן מאמרי תורה אין **פנסת הגדולה** (1890). **הפלס** (1901), **המודיע** (8:1911) און אַנדערע.

ר׳ אליהו־יעקבֿ־דובֿ בר׳ חיים שור, געבאָרן 1848 אין אַניקשט. פֿרִיער רבֿ אין זופֿראַן, לאַדי און נאָך בירזש 30 יאָר אין אַניקשט. פֿון 1932 אין ירושלים, ווו ניפּטער געוואָרן כ״ב אייר 1936. בעל **נטיעות חיים** (ווילנא, תרנ״ב).

ר׳ בנימין מאָווּשע, געבאָרן 1887 אין טירקשלע. אומגעקומען אבֿ תש״א, הי״ד; ר׳ יהודה־לייב בערנשטיין, הי״ד.[2]

*

ר׳ אַבֿרהם בר׳ שלמה־זלמן, ברודער פֿון ווילנער גאון, איז דאָ געווען מ״מ און מו״צ. דיין איז געווען [אַ ביסל פֿריער] ר׳ דוד בר׳ חיים סו״ד [סַפֿרא וְדיינא], מחבר פון **שירה לדוד**, פֿירוש על שירהשירים (הוראדנא, תקנ״ז) און מו״צ — ר׳ משולם־שרגא סג״ל, ניפּטער 1859. ש.י. יאַצקאַן, רעדאַקטער און מחבר, שרייבט, אַז זײַן מאַמע רחל איז געווען ר׳ משולם־שרגאס טאָכטער.

צווישן 1836 און 1911 זײַנען דאָ געווען 247 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — די באַרימטע רבנים־מישפּחה קלאַצקין שטאַמט פֿון בירזש. באַוווּסטער ריישער רבֿ ר׳ יעקבֿ, רבֿ אין פּראָג און מעץ, פֿאַרבונדן מיט הגאון ר׳ מרדכי מעלצער־קלאַצקין, רבֿ אין לידע, ווו ניפּטער געוואָרן. ר׳ מרדכי גימפּל יפֿה, רבֿ אין ראָזינאָי און פּתח־תקוה, און ר׳ הלל פֿאַריטשער שטאַמען פֿון בירזשער ר׳ נפֿתלי־הערץ קלאַצקין, 37 יאָר אב״ד שימבורג (קורלאַנד). זײַנע זיבן זין זײַנען געווען לומדים און באַקאַנטע רבנים [וועגן די איבעריקע זען קאַפּיטל מאַריאַמפּאָל און ראַסיין].

פֿון הרבֿ החסיד ר׳ אַבֿרהם שוועקשנער איז אויסגעוואַקסן די מישפּחה חסידים גאונים ר׳ שמעון (ר׳ שימעלע בירזשער), ר׳ שמואלקע טעלזער, ר׳ משה מיינעס פון קראָזש און ר׳ צמח דראָביאַנער. ר׳ אַבֿרהם איז ברודער פֿון הגאון ר׳ דוד, איידעם פֿון טעלזער אב״ד ר׳ זאבֿ, פֿאָטער פֿון ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער.

ר׳ יהושע־יוסף פּריילל, דאָ געבאָרן 1858, איז פֿון 1884 געווען רבֿ אין קראָק. האָט געקענט אויך עטלעכע לשונות און העברעיִשע ליטעראַטור. געשריבן אַ סך פּובליציסטישע אַרטיקלען אין **הלבנון**, **המליץ**. בעל **מועצות ודעת** (תרנ״ט), **אגלי טל** (וואַרשא, תרס״א), **פתחים נבחרים** (תרפ״ד). ניפּטער 1896 אין קאָוונע.

ר׳ יוסף־אלחנן מלמד, דאָ געבאָרן 1859. געווען „מורה ורבֿ בישׂראל״

---

2) לויט איין מקור, איז דאָ געווען רבֿ ר׳ יצחק גור [גאָר?], שפּעטער אין ראַקישאָק, מסתּמא רבֿ פֿון די חסידים, 1907 ר״מ אין ירושלים, ווו ניפּטער געוואָרן אין 1910.

אין פּאַרשיידענע שטעט פֿון רוסלאַנד. חיבורים: **שבֿטי ישׂראל**; **מאָגאַראַפֿיע רבֿן של כּל בני הגולה** (ווילנא, תּרס"ג). אויף דער עלטער אַוועק קיין א"י. מנהל פֿון „מזרחי"־שול אין חבֿרון. ניפֿטר 1932 אין ירושלים.

1876 איז געבאָרן געוואָרן אין בירזש ר' אלחנן־בונעם וואַסערמאַן, איינער פֿון די גרויסע ראשי־ישיבֿות בדורו. געלערנט אין טעלזער ישיבֿה, שפּעטער אין ישיבֿה פֿון חפֿץ־חיים אין ראַדין. איידעם פֿון ר' מאיר אַטלאַס, אב"ד סאַלאַנט און שאַוול, צוויי יאָר ר"מ אין אַמטשיסלאַוו, 1910־1914 אין בריסק, 1915־1921 פֿון אַ טייל פֿון חפֿץ־חיים־ישיבֿה אין סמילאָוויץ. דעמאָלט האָט ער געשאַפֿן אַ ישיבֿה אין באַראַנאָוויטש. נאָך דער פּטירה פֿון ר' מאיר אַטלאַס האָט שאַוול אים אָנגעבאָטן זײַן שוועסטער כּסא־הרבנות. ער האָט עס ניט אָנגענומען — ער האָט געהאַלטן, אַז נאָר אַ ראש־ישיבֿה קען זיך אָפּגעבן אין גאַנצן מיט לימוד־התּורה. 1941 אומגעקומען אויפֿן נײַנטן פֿאַרט פֿון קאָוונע, הי"ד.

ר' אלעזר־מאיר פּריילל, געבאָרן 1881. רבֿ אין מאַנטשעסטער, ברוקלין, טרענטאָן, עליזאַבעט און ר"מ אין ישיבֿה־אוניווערסיטעט אין נ"י. געשריבן מאמרים אין **יגדיל תּורה**, **הפּרדס**, **שערי ציון** א"א.

ר' וואָלף (דער בירזשער מלמד) איז געווען ר"מ אין נײַעם בית־מדרש פֿון מינסק. ר' אײזל חריף און דער שרײַבער יהל"ל האָבן געלערנט בײַ אים.

שרײַבערס. — א.ב. קאָהען, געבאָרן 1873. אויטאָר פֿון **מעמואַרן** פֿון 85 **יאָר** (1958, ענגליש).

צבֿי גאָלאָמבאָק, געבאָרן, געבאָרן, 1880. פֿון 1903 אין ענגלאַנד. 1914 אַרויסגעגעבן און רעדאַקטירט אַ ייִדישע אָוונט־צײַטונג. 1918 רעדאַקטירט זײַן וואָכנבלאַט **אידישע שטימע**. זינט 1928 אַרויסגעבער און רעדאַקטער פֿון ייִדיש־ענגלישן וואָכנבלאַט **דזשוויש עקאָ** אין גלאַזגאָו, וווּ געשטאָרבן אין 1954.

יצחק־אַהרן בערגער, געבאָרן 1889. פֿון 1902 אין אַמעריקע. פֿאַרעפֿנטלעכט לידער אין די אַמעריקאַנער ייִדישע צײַטשריפֿטן. מחבר פֿון **הײַנט ווי אַמאָל** (נ"י, 1936). געשטאָרבן 1979 אין נ"י.

יוסף יהודה לייב זאָסניץ איז דאָ געבאָרן געוואָרן 1837. מאַטעמאַטיקער און פֿאָרשער פֿון נאַטור־וויסנשאַפֿט. צוליב זײַן רעליגיעזער פֿילאָסאָפֿיע אויף די יסודות פֿון השׂכּלה און באַזונדערס זײַן בוך **אָבן יש ה'** (ווילנא, תּרל"ה) האָבן די אָרטאָדאָקסן אים שטאַרק געוידפֿט און געברענט זײַנע ביכער. עס האָט אים ניט געהאָלפֿן דער בײַטיטל „לתּגן על הדת נגד הפּופֿרים" און אויך ניט זײַנע אָפּטע רייד אין זײַן **המאור** (וואַרשא, תּרמ"ט) וועגן „תּורתנו הקדושה, רוח ה', ידע מה ד' אלהינו דורש מעמנו, והתּורה והמצוה שנתן לנו בחכמה יסדה ועליה נחיה לפניו" וכו'.

ראובן ברײַנין, באַקאַנטער העברעיש־ייִדישער קריטיקער, האָט זאָס־

ניצן שטאַרק געריכט פֿאַר זײַן דער איינ־ציקער יידישער געלערנטער, וואָס איז אַרויס קעגן דײַטש־יידישן לודוויג בערנע (שפּעטער געשמדט) פֿאַר זײַן בוך „מאַטעריע און קראַפֿט", וווּ עס ווערט אין גאַנצן געלייקנט אין גאָט. ברײַנין שרײַבט, אז בערנעס געדאַנקען האָבן בשעתּו געהאַט אַ גרויסע השפּעה אויך אויף דער יידישער יוגנט און זאָסניצעס **אָכן יש ה'** איז געווען אַ שאַרפֿער און נוציקער ענטפער אויף בערנעס אידייען.

אין נעקראָלאָג אויף זאָסניצעס טויט (1910, ניו־יאָרק) האָט דער **השלח** געשריבן צ"א, אַז „תּורתו וחכמתו שוות כלום".

אין די זיכרונות פֿון אַבֿרהם־מאיר טײַץ (**אידישע שטימע**, קאָוונע) ווערט דערציילט אַ מעשׂה וועגן י.ל. זאָסניץ, וואָס איז ווייניק באַקאַנט. פֿון קינדווײַז אָן האָט ער געשטרעבט צו איבערנאַטירלעכע וויסנשאַפֿטן. צו 12 יאָר לערנט ער שוין „זוהר" אין ריגע און פֿירט זיך ווי אַ מין בעל־מופֿת. וויבער לויפֿן צו אים אויף אָפּשפּרעכנעניש, ביז מען האָט אים געבראַכט אין קהל־שטיבל און גוט מקיים פּסק געווען.

וועג זײַנע עלטערן זײַנען אַוועק קיין ליובאַוויטש, איז ער געוואָרן אַ חסיד, געפֿאַסט תּעניתים וכו'. וועג ער איז געווען אין בויסק, האָט ער דאָרטן געשאַפֿן אַ מין בית־ספֿר, וואָס האָט אַרויסגערופֿן אַ פּײַערדיקע מילחמה קעגן אים מצד קהל. ער איז געוואָרן מחוסר־לחם, געגאַנגען אָפּגעריסן־אָפּגעשליסן, אַפֿילו ניט געהאַט אויף צו קויפֿן אַ ליכטל. און דאָ איז געשען אַ נס.

דער ריגער פֿאָליטעכניקום האָט באַקומען אַ זייער פֿאַרפֿלאָנטערטע שאלה פֿון אָקספֿאָרד. זײַנע מאַטעמאַטיקערס האָבן בשום אופֿן ניט געקענט פֿאַרענטפֿערן די פֿראָבלעם. דער פֿאָליטעכניקום האָט אויסגערופֿן אַ פּריז פֿון 300 רובל פֿאַרן ענטפֿערער.

וועג זאָסניץ האָט זיך דערווויסט וועגן דעם, איז ער אַוועק צו פֿוס קיין ריגע און זיך פֿאָרגעשטעלט פֿאַרן דירעקטאָר. יענער האָט געזאָגט צו זײַנע קאָלעגן: אָט דער בעטלער וועט דאָס פֿאַרענטפֿערן די גרויסע מאַטעמאַטישע פֿראָבלעמס? אָבער נאָכן זיך דורכשמועסן אַ ביסל מיט זאָס־ניצן, האָט דער דירעקטאָר געזען, אַז יענער איז אַ גרויסער מאַטעמאַטיקער און ער האָט מספּים געווען צו זאָסניצעס בקשה אים צו געבן צײַט ביז מאָרגן אויפֿצוקלערן דאָס מאַטעמאַטישע רעטעניש.

אויף מאָרגן האָבן די גרעסטע מאַטעמאַטיקערס פֿון ריגע און אַנדערע לענדער זיך צונויפֿגעקליבן אין אַ גרויסן זאַל צו הערן דעם ענטפער. וועג זאָסניץ איז אַרויף אויף דער טריבונע אין זײַנע אָפּגעריסענע מַלבושים, האָבן אלע אויס־געשטעלט די אויגן פֿון שטוינונג. אָבער די שטימונג האָט זיך געביטן, וועג זאָסניץ האָט נאָך אַ שעה צײַט אויפֿקלערונגען פֿון

פֿאַרפֿלאָנטערט מאַטעמאַטישע פֿאָרמולעס פֿאַרענטפֿערט די שאלה. דער זאָל האָט געשטורעמט מיט אַפּלאָדיסמענטן. די סטודענטן האָבן אים געטראָגן אויף די הענט.

נאָך דעם האָט זאָסניץ באַקומען ווינערעכט אין ריגע און האָט געקראָגן אַ סך תּלמידים, צווישן זיי דער באַקאַנטער העברעיִשער שרײַבער י.ח. טבֿיובֿ און ד״ר שמעון ברײַנין, מחבר פֿון וויכטיקן מעדיציניש ווערק **אורח לחיים**.

ניכבדים. — ר׳ אַברהם בר׳ שלמה־זלמן [ברודער פֿון ווילנער גאון?], איז דָא געווען מ״מ ומו״צ. האָט הספּמה אויף **חובת הלבבות** עם פּי׳ **נאדר בקודש** (הוראדנא, 1790).

ר׳ חיים־מאיר גינזבורג, בעל „שפֿוט השופֿטים.״ נאָך עטלעכע יאָר אין שימבורג (קורלאַנד) אַריבער קיין בירזש. געווארן אַ סוחר, געעפֿנט דאָ א ישיבֿהלע און געזאָגט אַ שיעור אָן געלט.

ר׳ שניאור הללס איז דָא געווען אַ מלמד, אָבער מבֿינים האָבן געווויסט, אַז ער איז אַ גדול בתּורה. זײַן שווער, ר׳ מרדכי בר׳ יקותיאל, אב״ד שימבורג (קורלאַנד).

ר׳ יצחק בן־ציון בר׳ שמעון איזאַקסאָן, אַ געבאָרענער אין פּאָנעווועזש. מחבר פֿון **ברכת יצחק** (ווילנא, תּרנ״ב), **בריח יצחק** (ווילנא, תּרס״ב). ער גיט זיך אָן: „מגורי בק״ק בירז.״

אַ לענגערע צײַט האָט דאָ געלעבט דער שרײַבער נחמיה־דוב האָפֿמאַן. געשריבן אויך קאָרעספּאָנדענציעס פֿון בירזש אין **הלבנון** א״א העברעיִשע צײַטונגען.

ר׳ בנימין גאָנבאַך, גבֿיר און נדבֿן; ר׳ חיים קאַמענעצקי, אייניקל פֿון ר׳ חיים וואָלאָזשינער; ר׳ זלמן מעלער, שווער פֿון ר׳ שלום־צבֿי שנײַדערמאן, רבֿ אין פֿילאַדעלפֿיע.

ר׳ אַריה כּהן, גבאי אין בית־מדרש. זײַן פֿאָטער געווען מוהל אין בירזש, שפּעטער אין פּאָסוואָל; ר׳ וועלוול כענקין, לייב פֿרידמאַן, לייב ראבינאָוויטש, אָשר גינזבורג. משׂכּילים: ראובֿן קליינשטיין, הירש געער, ברוך מיכעלסאָן.

ביבליאָגראַפֿיע. — הפּרמל, תּרכ״ד; המגיד, 1876: 16; ג.י. ליכטענפֿעלד, כּהן ללא אלהים [וועגן זאָסניץ]. וואַרשא, תּרל״ו. ע׳ 3; ד״ט אפֿרתי, תּולדות אנשי שם. וואַרשא, תּרל״ח, ע׳ 24; בן־יעקבֿ, אוצר הספֿרים. ווילנא, 1880, ע׳ 579.

א.ל. פֿיינשטיין, עיר תּהלה. וואַרשא, 1886, ע׳ 142; המליץ, 1896: 103; הצפֿירה, 1896; 75; לוח אחיאָסף, תּרנ״ו; ב.צ. איינזענשטאַדט, חכמי ישׂראל באַמעריקאַ. נ״י, תּרס״ג, ע׳ 43; השלח, 1910, פֿרך כ״ב, ע׳ 287; הד הזמן, ווילנא, 1910, ע׳ 7; יהל״ל, זכרון בספֿר. זיטאָמיר, 1910, ע׳ 7; משה זבֿדיה, מעין גנים. פּיעטרקוב, 1914.

יוסף לעווינשטיין, דור ודור ודורשיו. וואַרשא, 1914, ע׳ 122; א. דיינאַרד, זכרונות בת עמי, ב׳. נוי אָרלעאַנס, תּרח, ע׳ 33; ש. טשרנוביץ (רבֿ צעיר), עם שחר. תּרפ״ז, ע׳ רל״ז; ראובֿן ברײַנין, כּתבֿים, ב׳. נ״י, תּרצ״ב, ע׳ 187; הפּרדס, נ״י, תּרצ״ב, חוב׳ ב׳; אידישע שטימע, קאָוונע, 1933: 4244; ההד, תּרצ״ג, חוב׳ ד׳, ירושלים.

מ.מ. ישר, דאָס לעבן און שאַפֿן פֿון חפֿץ־חיים. נ״י, תּש״ו, ז׳ 587; אלה אזכּרה, א׳. נ״י, תּשט״ז, ע׳ 82; דער פּוילישער יידּ. ריגאָ, 1958, זז׳ 339-345; אנציקלופּעדיה של הציונות הדתית. ת״א־ירושלים, תּשי״ח, ע׳ 489; ספר זכרון קידאָן. ת״א, 1977, ע׳

187; חלקת מחוקק, מחברת ג׳; חוב׳ ה; חוב׳ ז׳, מחברת ב׳.

עיר ווילנא, 8, 19; דעת קדושים, 9־13, 17; לקורות עיר קיידאַן, ט׳; שם הגדולים החדש, 49, 174; ד.מ. ליפמאַן, 42, 72, 79; אהלי שם, 23; ש. ווינר, קהלת משה, 419; ג. קרסל, 2; „ליטע״, I, ז׳ 1232, 1601; היסטאָרישע שריפטן, ב׳ 2, ז׳ 576; ל. אָווצינס־קי, 154, 157, 167; לעקסיקאָן, 1, 2; יזפור־בוך סוּא־וואַלק, 178; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 1287; יהדות ליטא, א׳, ג׳; קמזונס יהדות ליטא.

Lietuviškoji Enciklopedija, III; p. 1182; Jewish Encyclopedia, XI, p. 471; Black Book; Biržų Dvaro Teismo Knygos, 1620-1745. Parengė V. Raudelionas ir R. Firkovicius. Vilnius, 1982.

בעטיגאָלע BETYGALA

קליין שטעטעלע, ראַסיינער קרייז. יידן האָבן דאָ געלעבט לאַנג פֿאַרן ערשטן וועלטקריג. דערנאָך איז זייער צאָל געוואָרן אַלץ קלענער. אין 1923 זײַנען דאָ געווען 83 יידן, פֿאַרן חורבן — אַרום 50.

ביבליאָגראַפֿיע. — יהדות ליטא, ג׳ Black Book,.

ג

גאָורע GAURĖ

טאָווריקער קרײַז. דער יִידישער יִישובֿ הייבט זיך אָן אַרום מיטן אַכצנטן יאָרהונדערט. אַ שפּעטערדיקער רבֿ אין זשידיק איז דאָ געבאָרן געווָארן אין 1790.

אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 17 יִידן. פֿאַרן חורבן זײַנען דאָ נאָך געווען יִידן.

1878 און 1902 זײַנען דאָ געווען צוויי פּרענומעראַנטן אויף די ספֿרים: **דברי משה**, משה לוי זאַקס (ווילנא, תּרל״ח), **שערי פּדות**, שבתי ליפּשיץ (מונקאַטש, תּרס״ב).

אין צוויי רשימות בײַשטײַערערס פֿון 1898 פֿאַרן פֿאָנד צו בויען ארץ־ישׂראל געפֿינען זיך יִידן פֿון גאָורע.

פֿון די רבנים זײַנען אונדז באַקאַנט:

ר׳ יעקבֿ יפֿה, זון פֿון ר׳ חיים זאַב־וואָלף יפֿה, אב״ד שקוד; ר׳ ברוך גראָסבאַרד, דערנאָך רבֿ אין פֿיליפּאָווע (סוווואַלקער געגנט) און באַלבירישאָק; זײַן זון ר׳ אַבֿרהם־אַריה־לייב, דאָ געבאָרן 1871, האָט 1898 איבערגענומען דעם פֿאָטערס רבנות אין גאָורע. פֿון 1913 רבֿ אין שירווינט, ווו 1941 פֿאַרברענט געוואָרן מיטן בית־מדרש און אַלע יִידן, הי״ד.

1790 איז דאָ געבאָרן ר׳ דובער בר׳ צבֿי־הירש דימאַנד. צו 18 יאָר ראב״ד טאָווריק, שפּעטער רבֿ אין זשידיק און פּילטען (קורלאַנד). ניפֿטר 1850.

אין גאָורע איז אין 1861 געבאָרן געוואָרן דער העברעיש־יִידישער שרײַבער נחמיה־דוב האָפֿמאַן. געהאַט פֿאַרשיידענע קורצע ליטעראַרישע סטאַנציעס אין זײַן לעבן — ווילנע, קיניגסבערג, ליק (פּריסן), וואַרשע, אפֿילו 9 חדשים אין ניו־יאָרק. 1889 עמיגרירט קיין דרום־אַפֿריקע און 1895 זיך באַזעצט אין קייפּטאָן. אומעטום געשריבן נאטור־וויסנשאַפֿטלעכע מאמרים און וועגן טעכניק, מערסטנס אין העברעיש. אין יִידיש אַרויסגעגעבן בײַ 20 ביכלעך: **דיא געהיימע צוואה, דער טיראַן, דון יהודה אברבנאל, אונשולדיג פֿאַרמשפּט, צו דער תּליה** א״א.

אין דרום־אַפֿריקע איז האָפֿמאַן געווען דער פֿיאָנער סײַ פֿון דער יִידישער

פּרעסע און ליטעראַטור, סײַ פֿון דער העברעיִשער. זײַן בוך **ספֿר הזכרונות** (קייפּטאַן, 1916), אין יִידיש מיט אַ חֶלק אין עבֿרית, איז דאָס ערשטע יִידישע און העברעיִשע בוך אין דרום־אַפֿריקע. פֿון זײַנע ביכער וועגן נאַטור־וויסנשאַפֿט: **אוצר נחמד** (ווילנא, תּרל״ז), **תּולדות חכמי הבאָטאַניק** (קאניגסבערג, תּרל״ט), **הנוסע** (ווילנא, תּרמ״ג), **מעשׂה חכמים** (תּרמ״ד), **ספּורי הטבע** (ווארשא, תּרמ״ז). אין אַפֿריקע האָט ער אויפֿגעהערט צו שרײַבן נאַטור־וויסנשאַפֿטלעכע ביכער. געשטאָרבן 1928 אין קייפּטאָן.

אַריה שלמה־זלמן, מחבר פֿון **בית אַהרן** (ווארשא, תּרמ״ו) האָט אַ שייכות מיט גאַוורע.

ביבליאָגראַפֿיע. — המלין, 1898; 132, 198; ספֿר זפֿרון לסוקולוב, ווארשא, תּרמ״ט, ע׳ 30; לקורות עיר ראַסיין ורבניה, ע׳ כ״ו; תּולדות ישיבת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 148; יזפֿור־בוך סוואוואַלק, ז׳ 186; ג. קרסל, 1; לעקסיקאָן, 3; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 1564. Black Book.

גאָרזד

קרעטינגער קרײַז. אויף דײַטש זיך געפֿונען גאַרסדען. פֿון די אַלטע קהילות אין ליטע. אין היסטאָרישע דאָקומענטן פֿון סוף 16טן יאָרהונדערט ווערן דערמאָנט גאָרזדער יִידן, וואָס זײַנען אַחריותדיק פֿאַרן אויפֿמאָנען דעם גרענעץ־אָפּצאָל.

דאָס זײַנען אַלץ געווען איינצלנע יִידן, ווי אַ קהילה האָט גאָרזד זיך אָנגעהויבן אַנטוויקלען אָנהייב 17טן יאָרהונדערט. אין 1639 האָט דער פּוילישער קעניג סטאַניסלאַוו דער פֿירטער געגעבן די יִידן אין גאָרזד אַ טשאַרטער, וואָס גאַראַנטירט זיי בירגערשאַפֿט. די בתּי־תּפֿילה און דער בית־עולם זײַנען באַפֿרײַט געווען פֿון שטײַערן.

אין לעצטן פֿערטל פֿון 17טן יאָרהונדערט איז גאָרזד שוין געווען, משמעות, אַן אײַנגעפֿונדעוועטע קהילה. אין יענער צײַט איז דער ועד מדינת ליטא געווען פֿאַרטונקען אין חובֿות און 1676 באַשלאָסן איבערצושיקן אַ חוב פֿון „אלף ר״ז [רובל זהב] לר׳ גרשון מגאָרזד״ — אַ ריזיקע סומע פֿאַר יענער צײַט.

אין דער צײַט פֿון פּוילישן אויפֿשטאַנד אין 1831 האָבן גאָרזדער יִידן געליטן פֿון ביידע קעמפֿנדיקע צדדים. די קהל־לײַט זײַנען געצוווּנגען געוואָרן אָפּצוגעבן אַ שבֿועה ניט צו העלפֿן די אויפֿשטענדלערס. קעגן צאָר און אַז „קיין שום סודות וועלן מיר דעם שונא ניט צוטראָגן.״

מיטן ערשטן פּוילישן אויפֿשטאַנד איז פֿאַרבונדן אַ טראַגיש געשעעניש אין גאָרזד. די רוסישע מיליטער־קאָמאַנדע האָט געדאַרפֿט איבערשיקן סאָל־

GARGŽDAI

דאָטן פֿון ראָסיין צו פֿאַלאָגגע. דער פֿאַלאָגגער גלח האָט געהאַט אַ בריוו מיט אַ באַפֿעל, אַז דער בריוו זאָל גלײַך אָפּגעשיקט ווערן קיין ראָסיין.

קיין פּאָסט איז דעמאָלט ניט געווען אין זאָמעט, פֿלעגן אָרעמע יִידן אויפֿהאַלטן די צווישנשטאָטישע פֿאַרבינדונג. האָט דער גלח געוואָלן צו זיך דעם גרעסטן בעל־הבית פֿון גאָרזד, זישע זיסמאַנאָוויטש, אַן עלטער־זיידע פֿון היסטאָריקער חיים שויס, און אים אָנגעזאָגט תיכף אָפּצופֿירן דעם בריוו קיין ראָסיין. אָפּזאָגן איז געווען געפֿערלעך, האָט זישע געשיקט דעם אָרעמען וועלווע פֿאַקטאָר. יענער איז אַרײַנגעפֿאַלן מיטן בריוו בײַ די מורדים, וואָס האָבן אים גלײַך אויפֿגעהאָנגען. זישע איז פֿון עגמת־נפֿש יונג געשטאָרבן.

גאָרזד איז איינע פֿון די 19 יִידישע קהילות, וואָס האָבן ניט געענט־פֿערט אויפֿן „אוקאַז" פֿון דער רוסישער רעגירונג פֿון 1854, אַז אַלע יִידן מוזן פֿאַרלאָזן זייערע ווויניערטער, אויב זיי זײַנען ווייניקער פֿון 50 קילאָמעטער פֿון גרענעץ, און אַריבערפֿאָרן אין באַשטימטע גובערניעס טיפֿער אין רוסלאַנד.

גאָרזד איז געווען אַ רײַך שטעטל. איר ווויילשטאַנד האָט זיך געמוזט פֿון דעם שטאַרקן האַנדל מיט דעם שכנות־דיקן פּרײַסן, וואָס איז אויך געווען אַ נאָענטער און באַקווועמער אָפּזאַצמאַרק סײַ פֿאַרן ביסל אייגענע פֿאַבריקאַטן, סײַ פֿאַר אַרײַנגעפֿירטע סחורות פֿון אַנדערע טיילן פֿון ליטע. די גאַנצע עקאָנאָמיע פֿון שטעטל איז געווען אָפּהענגיק פֿון פּרײַסן.

יאָרן לאַנג האָט מען יִידישע מתים פֿון מעמל געבראַכט צו קבֿורה אויפֿן היגן בית־עולם.

אין 1847 האָבן דאָ געווווינט 648 יִידן, 1897 — 1455, אין 1923 — 1037 און פֿאַרן חורבן אַרום 800. איין יאָר פֿאַרן חורבן איז כּמעט דאָס גאַנצע שטעטל אַראָפּ פֿון פֿײַער.

מיט גאָרזד איז פֿאַרבונדן די באַווווסטע מעשׂה מיט ר׳ ברוך־בענדעט פֿאָדקעווער, אַן אַנטלאָפֿענער פון די ת״ח־ות״ט פֿאָגראָמען אין אוקראַינע. ער האָט דאָ שטאַרק אויסגענומען מיט זײַן חריפֿות און בקיאות אין לערנען, האָט איינער פֿון די גאָרזדער גבֿירים אויסגעגעבן זײַן טאָכטער פֿאַר אים.

די חתונה האָט זיך געצויגן זיבן טעג. אין לעצטן טאָג האָט ברוך־בענדעט פֿלוצלינג דערקענט צווישן די אָרעמעלײַט זײַן אַמאָליקע פֿאַרקנסטע כּלה פֿון לובלין, וואָס ער האָט זי געהאַלטן פֿאַר טויט. ניט געקוקט אויף אַלע בעטנישן און פּסק־דין פֿון די רבנים, אַז די פֿרײַערדיקע תּנאים זײַנען שוין בטל — האָט ער חתונה געהאַט מיט דער פֿרײַערדיקער אָרעמער כּלה און געלעבט אין גאָרזד ביז זײַן טויט. — ר׳ ברוך־בענדעט איז דער פֿאָטער פֿון ר׳ שמואל החסיד אין ראָסיין, וואָס דער ווילנער גאון האָט אים געפֿון: דער זאָמעטער חסיד.

*

גאָרזד איז געווען פֿון די געציילטע שטעט אין ליטע, ווו די השכלה האָט געשלאָגן וואָרצלען שוין אין די 1880־1890ער יאָרן. דאָס איז געווען אַ רעזולטאַט פֿון דעם, וואָס די אָרטיקע יידן, האָרט בייַ דער גרענעץ מיט דײַטשלאַנד, זײַנען געווען אויסגעמישט געשעפֿטלעך מיט דער דײַטשישער סביבֿה. אָחוץ דעם איז גאָרזד דעמאָלט געווען אַ הויפּטטראַקט פֿאָרן טראַנספּאָרט פֿון השפּלה־ספֿרים.

אויך אין דער אַרבעט פֿאַר חיבת־ציון און ציוניזם איז גאָרזד געווען זייער רירעוודיק. שווער צו געפֿינען נאָך אַ שטעטל אין ליטע פֿון איר גרייס, וואָס זאָל האָבן אַזאַ צאָל רשימות נדבֿות פֿאַר א״י־בויִ אין דער דעמאָלטיקער העברעישער פּרעסע אין אייראָפּע. פֿאַר נויט־לײַדנדיקע יידן איז דאָ אַ ליסטע פֿון גאָרזדער מנדבֿים אין 1872. דער הויפּטקלײַבער פֿאַר ארץ־ישׂראל איז געווען יחזקאל זוסמאַנאָוויץ, פֿאַר אַלגעמיינע יידישע נויטן — נתן־אליעזר זיוו, אויך ד״ר אַראָנסאָן.

רבנים. — ר׳ משה יפֿה. אין שטעטל האָט מען אים געפֿונען ר׳ משהלע. אַרום 1860־1874. אין זײַן צײַט האָט דאָ געטראָפֿן אַ שרעקלעכע מעשׂה. איינער פֿון די גוטע יידן, ר׳ זוסל פּרײַס, איז געווען גבאי פֿון שול. אין 1866 האָט ער ניט צוגעלאָזן אַ פֿאַרגרעבטן יידן אָפּצוקויפֿן אַ פּסוק אין „אתה הראית״. אויף מאָרגן האָט מען געפֿונען דעם גבאי אַ דערוואָרגענעם אויפֿן פּעלד. דער רוצח איז געווארן אַרעסטירט און פֿאַרמישפּט.

ר׳ יוסף, זײַן זון, געבאָרן 1846 אין ווילקאָמיר, רבֿ אין סלאָנים, גאָרזד, סאַלאַנט, פּאָקראָי, מאַנטשעסטער (ענגלאַנד). בעל **יוסף באור** (תרנ״א), **השכל והיצר, אהבת ציון וירושלים** (תש״ז). ניפֿטר 1897 אין מאַנטשעסטער.

ר׳ יצחק־יעקבֿ ראַבינאָוויץ, געבאָרן 1854 אין שערשאָוו. אַ קורצע צײַט רבֿ אין קאַרעלין, דערנאָך ר״מ אין סלאַבאָדקער ישיבֿה „כנסת ישׂראל״, פֿון 1894 רבֿ אין גאָרזד און זינט 1896 אב״ד פּאָנעוועזש, ווו ניפֿטר געוואָרן אין 1919. מען האָט אים מערסטנס געפֿונען ר׳ איצעלע פּאָנעוועזשער. פֿון די גדולי התורה בדורו און אויך אַן עסקן בצרכי ציבור, לאָקאַל און פֿון כלל ישׂראל.

ר׳ אַהרן וואָלקין, געבאָרן 1865 אין שומיאַטש (וויסרוסלאַנד). נאָך גאָרזד[1] רבֿ אין שאַט [סיאַד?], אַמטשיסלאַוו, פּיל־ווישאָק, פּינסק. מחבר פֿון מערערע ספֿרים. אומגעקומען אין 1942, הי״ד.

ר׳ יצחק־אײַזיק פֿרידמאן, געבאָרן 1874. דאָ רבֿ פֿון 1905, קורשאַן פֿון 1914, טאַווריק פון 1927. 1935 עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל. 9 יאָר רבֿ אין נחלת יצחק (ת״א), ווו ניפֿטר געוואָרן 1944. מחבר פֿון מערערע ספֿרים[2].

---

1) לויט אַן אַנדער מקור: גרוזד. די ביידע שטעטלעך פֿאַרמישן זיך אַנדערש מאָל און ס׳איז שווער אויפֿצוקלערן. זע: קאַפּיטל גרוזד.

2) לויט אנציקלופּדיה של הציונות הדתית — רבֿ אין גרוזד.

ר׳ שבתי־אַהרן שאַפּירא, געבאָרן 1863. רבֿ פֿון 1922 ביז 1939, ווען ניפֿטר געוואָרן. זון פֿון ריגער רבֿ ר׳ משה שאַפּירא און אייניקל פֿון ר׳ אייזל חריף; ר׳ מאיר לעווין, פֿון 1934, הי״ד.

צווישן 1835 און 1911 זײַנען דאָ געווען 82 פּרעזנומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ שמואל חסיד. איינער פֿון דרײַלינג „חסידי זאַמוט״. דאָ געבאָרן 1751.

ר׳ שלמה־זלמן ש״ך, דאָ געבאָרן 1847. מגיד־שעורים אין טעלז. פֿון 1904 דיין אין יפֿו, שפּעטער מגיד־שעורים אין ישיבֿת הרבֿ קוק אין ירושלים. דערהרגעט געוואָרן דורך אַראַבער אין די פּאָגראָמען פֿון 1929, הי״ד.

חיים־בנימין שויס, געבאָרן 1884. היסטאָריקער. פֿון 1910 אין שיקאָגאָ, פֿון 1915 אין נ״י, לעצטע יאָרן אין לאָס אַנדזשעלעס. געשריבן וועגן יִידישער געשיכטע, תּנ״ך און רעליגיע, צווישן אַנדערע: דער אידישער מאָנאָטע־איזם און דער מאַרקסיסטישער מאַטעריאַליזם (**אידישער קעמפֿער**, 1916־1918), ישׂראל און די פֿעלקער (**וואָרהייט**, נ״י. 34 אַרטיקלען), סעריעס אָפּהאַנדלונגען איבער באַווײַסטע משומדים און באַרימטע יִידישע שטעט. פֿון זײַנע ווערק: **ביבלישע געזאַנגען** (נ״י, 1916), **די גרויסע אידישע געשיכטע** (אייגנס און איבערגעזעצטס. נ״י, 1919־1925), **נביאים** (נ״י, 2 בענד), **מעשיות פֿון בראשית** (נ״י, 1945), **היסטאָרישע שריפֿטן** (נ״י, 1956). איבערגעזעצט אָסקאַר ווײַלדס **דאָס בילד פֿון דאָריאַן גריי**, קונאָ פֿישערס **שפּינאָזעס לעבען און כאַראַקטער** (אין **דאָס נײַע לעבען**). האָט אויך אַ פּאָר ביכער אין ענגליש. געשטאָרבן 1953 אין לאָס אַנדזשעלעס.

יודיקאָ־יהודית ציק, געבאָרן 1898. יִידישע דיכטערין. זינט 1920 אין קאַנאַדע, די שפּעטערדיקע יאָרן אין אַמעריקע. געשריבן לידער אין די קאָוונער יִידישע צײַטונגען און זאַמלונגען, אין די קאַנאַדער און אַמעריקאַנער יִידישע אויסגאַבעס. לידערביכער: **נײַע יוגנט** (קאָוונע, 1923), **מענטש און צײַט** (קאָוונע, 1926), **וואַנדערוועג** (מאָנטרעאָל, 1934), **שפּליטערס** (טאָראָנטאָ, 1934), **צער און פֿרייד** (טאָראָנטאָ, 1949). אין 1988 נאָך געלעבט אין ניו־דזשוירזי.

לייב שויס, געבאָרן 1915. יִידישער זשורנאַליסט. געלעבט אין קאָוונע, פֿון 1944 אין ווילנע. אונטער דער קאָמוניס־טישער ממשלה וויצע־דירעקטאָר פֿון דער אָפּיציעלער ליטווישער נײַס־אַגענטור „עלטאַ.״ רעפּאָרטער פֿון **דאָס וואָרט**, 1938 רעדאַקטער פֿון **אָוונט־בלאַט** און 1940 פֿון **פֿאָלקסבלאַט** — אַלע קאָוונע. מחבר געווען די פּיעסע **זאָג ניט קיין מאָל, אַז דו גייסט דעם לעצטן ווועג.**

ניכבדים. — ר׳ דובֿ־בער הכֿהן בארָאכאָוו, מו״צ, אָנהייב 1900. פֿון 1905

אין אַמעריקע, ווּ ניפּטער געווּאָרן 1939. מחבר פֿון **ראשית בפּורים** (ירושלים, תּרצ״ב).

יואל זוסמאַן אַבעלמאַן, אָשר יפֿה, דן פֿאַלק; ד״ר יהודה אַראַנסאָן, גינעקאָלאָג. ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער איז איין מאָל געקומען צו אים זיך אינפֿאָרמירן וועגן גינעקאָלאָגישע ענייניס.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד 1872: 2; המליץ, 1893: 171; י. ברוצקוס, ווּאָסכאָד 1896: 7-9; לוח אחיאָסף, תּרנ״ח, 342; המליץ: 1898: 29, 132; 1903: 120; חשבון הנדפּוס, תּרע״ד, ע׳ 35; אידישע שטימע, קאָוונע, 1937: 5769; אנציקלופּעדיה של הציונות הדתית, תּרצ״ח, ע׳ 382; א.ש. זאַקס, קעמפֿער פֿאַר פֿאָלקס־אויפֿלעבונג — ד״ר ה. פֿרַאַנק. ניו־יאָרק, 1945.

אפֿרים אָשרי, חורבן ליטע. נ״י, 1950, ע׳ 108; חיים שויס, היסטאָרישע שריפֿטן. נ״י, 1956, זז׳ 276, 281, 284; פּנקס מדינת ליטא, תּקנות ועד תּל״ו; חלקת מחוקק, מחברת ג׳; אהלי שם, 367, 451; תּולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 79; לקורות עיר ראַסיין, ע׳ כ״ג; ד.מ. ליפּמאַן, לתולדות היהודים בליטא־זאַמוט, ע׳ 43; ייִוואָ־בלעטער, II., נומ׳ 3; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 1617; לעקסיקאָן, 4, 8; יהדות ליטא, ג׳.
Statistikos biuletinas, Kaunas, 1923, XII.; Black Book; Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce. Warszawa, 1987. no. 141; Jewish Encyclopedia, IV., p. 311; VII., p. 57.

גודלעווע GARLIAVA

קאָוונער קרײַז. ייִדן האָבן עס געגרופֿן אויך דאָס ליטווישע גאַרלעווע. פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה האָבן דאָ געווווינט אַן ערך 400 ייִדן, אין 1923 — 311 און פֿאַרן חורבן אַרום 200. זיי האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קליינהאַנדל, קרעמערײַ און מלאכה. כּמעט אַלע האָבן געהאַט אַ בײַשטוביקע ווירטשאַפֿט (גאָרטן, עופֿות, אַ קו).

אין 1887 איז דאָ געווען אַ גרויסע שריפֿה. 15 ייִדישע הײַזער זײַנען פֿאַרברענט געוואָרן.

כאָטש אַ קליין שטעטל, האָט עס געהאַט מערערע רבנים אין זײַן קורצער געשיכטע.

רבנים. — ר׳ שלמה־ראובן בהרב ר׳ דוד, אַרום 1850ער און אָנהייב 1860ער. חיבורים: **בפּורי ראש** און **פּלפּלא רטיבתא** (ווילנא, תּרכ״ד). פֿרײַער מ״מ אין קאָוונע.

ר׳ זבֿולון בר׳ יום־טובֿ ליפּמאַן, רבֿ אין דאַרשוניישאָק, גודלעווע, פֿילייפּאָווע, קראָזש, פּלונגיאַן.

ר׳ צבי־הירש בר׳ שלמה לאַמפּערט, מיטן 1860ער און 1870ער. האָט חידושים אונטערן טיטל „עמודי א״ש״ **אין פּסקי הגר״א מווילנא** (ווילנא, 1875). אין דער הקדמה שרײַבט ער „ר׳ צבי הירש בר׳ שלמה, החונה בעיר גודלייוואָ, כי זה כּמו עֶשר שנים עמסתי עלי עול ההוראה לנהל עם ה׳ על דרך התּורה והמוסר.״

ר׳ חיים הלוי פֿין, געבאָרן 1854 אין זאָסלע. פֿון 1881, שפּעטער אין איוויע און פֿון 1889 אין פּומפּיאַן, ווּ ניפּטער

געווארן אין 1932. **בעל עונג חיים, מסילות חיים, נתיבות חיים, ישועות חיים, אהבת חיים.** זיינע זין: ר׳ יוסף־ראובן פ״ץ, דאָ געבאָרן 1877. פֿון 1903 רבֿ אין ווישינטע און שפּעטער אין גלובאָק, הי״ד; ר׳ שמריהו, אב״ד וויזשון; ר׳ משה־יונה, רבֿ סרעדניק; ר׳ שמואל־מנחם, אב״ד ווילאָן און פּאַלאָנגע.

ר׳ יהודה בר׳ משה בורשטיין, געבאָרן אין 1872. פֿון 1902, שפּעטער רבֿ אין אַמעריקע. איידעם פֿון ר׳ מרדכי וויניצעל, אב״ד סלאָנים.

הרבֿ כאַרשאַנסקי, פֿון 1922; ר׳ מאיר־לייב מעץ, געבאָרן 1893 אין פּלונגיאַן. געווען אויך רבֿ אין גרינקישאָק. בעל **נתיבֿ מאיר** (קיידאַן, תּרצ״א). אומגעקומען אין קראָק, הי״ד.

אין 1875 און 1911 זיינען דאָ געווען 40 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

קאָרעספּאָנדענט פֿון המליץ איז געווען הצב״י למשפּחת פּילמאַנשעס.

אויף אַן אַלטן בית־עולם פֿון ירושלים געפֿינען זיך די מצבֿות פֿון

חיים בר׳ מענדל הלוי מגודלווא,

תּרכ״ו,

חיים בר׳ צבֿי הלוי מגודלעווי,

תּרכ״ז.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1887: 1; ח. לונסקי, תּולדות הגאון ר׳ מרדכי וויניצעל. ווילנא, תּרע״ז, ע׳ 18; אשל על קבֿרו של הקדוש אברהם איסר הלוי פּץ. תּ״א, תּרצ״ט, ע׳ 70; ע. בן־עזרא, ר׳ מרדכי־לי מסלונים. תּ״א, תּשי״ח, ע׳ 23; קהלת משה, ע׳ 181; אהלי שם, 31, 149; חלקת מחוקק, חוב׳ ז׳; מחברת ג׳; יהדות ליטא, ג׳; י.ד. קמזונס יהדות ליטא; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 1634; Black Book.

גודעל GUDELIAI

מאַריאַמפּאָלער קרײַז, 13 ק״מ פֿון באַלבירישאָק. לויט איר צאָל יידן אין 1923 — 177 — איז דאָס געווען אַ קליין יידיש שטעטעלע, מיט די געווײַנלעכע יידישע פֿרנסות: קרעמערײַ, מלאכה, בײַשטוביקע ווירטשאַפֿט (אַ גאָרטן, עופֿות, אַ קו).

אַ יידישער יישובֿ איז דאָ געווען שוין אין לעצטן פּערטל פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט. אין אַ רשימה פֿון מאַריאַמפּאָלער נדבֿות פֿאַר יישובֿ ארץ־ישׂראל וועלט אויך אָנגעגעבן גודעל.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1899: 46; Black Book.

גירטענאָלע GIRKALNIS

ראַסיינער קרײַז. אין 1847 האָבן דאָ געלעבט 168 יידן, 1897 — 530 (פֿון 648 תּושבֿים), 1923 — 270, פֿאַרן חורבן אַרום 130.

פֿון אירע רבנים זיינען באַקאַנט:

ר׳ יהודה־לייב אָפּענהיים, שפּעטער דיין ומו״צ אין ראַסיין, ווו ניפֿטר געווארן אין 1879. איידעם פֿון ר׳ שמואל

לעווינסקי, אב״ד יאַסוועז, בעל **זכרון שמואל.** חידושי־תורה אין **הלבָּנון** (1869).

ר׳ שמואל־נפֿתּלי הירש הלוי עפֿשטיין, אַרום סוף 1860ער און אָנהייב 1870ער. בעל **אמרי שפֿר.** זײַן זון ר׳ מרדכי יצחק רבֿ אין זיים, פֿון 1902 אין שעפֿילד (ענגלאַנד).

ר׳ צדוק בר׳ יהושע, אַרום מיטן 1880ער, בעל **שפֿתי צדק** (ווילנא, תּרמ״ט). דאָרטן דאָ חידושי־תורה פֿון זײַן ברודער ר׳ ראובֿן.

ר׳ אַבֿרהם־מאיר בר׳ יעקבֿ־ראובן רובינשטיין, געבאָרן 1862. דאָ רבֿ פֿון 1892, שפּעטער אין יאַסוועז. בעל **בית אַבֿרהם** (פּיעטרקובֿ).

ר׳ מאיר סטאָלעוויץ, געבאָרן 1871 אין איישישאָק. פֿון 1903 דאָ רבֿ, שפּעטער אין כאַסלאַוויץ, קאָפּטשעווע, פֿון 1933 רבֿ ומו״צ אין ירושלים, ווו ניפֿטער געוואָרן אין 1951. בעל **מבית מאיר** (ווארשא־ירושלים, תּרס״ט, תּרע״א, תּרצ״ז, תּש״א, תּש״ז). האָט הספּמה אויף **שם הגדולים השלישי,** מ. מאַרקאָוויץ (ווילנא, תּרס״ב).

ר׳ יצחק־אײַזיק ברודא; פֿון 1922 ר׳ יעקבֿ־משה ליעסין, איידעם פֿון ר׳ אליעזר יהושע זעליג שאַפּירא, אב״ד ניישטאָט־טאָווריק.

צווישן 1861 און 1914 זײַנען דאָ געווען 29 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — דער גירטענאָלער שו״ב ר׳ מנחם־מענדל איז געווען אַ צדיק און מקובל. 20 יאָר פֿאַרן שטאַרבן אין 1836 האָט ער אויפֿגענעבן זײַן שחיטה און נאָר געזעסן און געלערנט תּורה אין ראַסיין.

הרבֿ הצדיק ר׳ צבֿי־אָשר מגיר־טאגאלא איז ניפֿטר געוואָרן 1873 אין ירושלים.

ר׳ צבֿי לאָס, דאָ געבאָרן אין 1850, איז געווען רבֿ אין יעזנע (1871־1884), שפּעטער מו״צ אין ניו־יאָרק. מחבר פֿון **עטרת צבֿי** (נ״י, תּרס״ב).

ר׳ שלמה־יעקבֿ בר׳ הלל־גבֿריאל שיין, דאָ געבאָרן 1855. ר״מ אין טאַוריק, שפּעטער רבֿ אין ציטעוויאַן און לאַצקעווע. ניפֿטר געוואָרן 1934 אין קאָוונע; ר׳ שמואל־יעקבֿ בר׳ יצחק סג״ל, גרויסער בעל־צדקה. ניפֿטר געוואָרן 1879.

טוערס פֿאַר ארץ־ישראל: ח.ד. פֿרידמאַן, ר.א. ווייניק.

ביבליאָגראַפֿיע. — חבֿצלת, ירושלים, תּרל״ג: 3; הלבֿנון, 1879: 39; ב״צ אייזענשטאדט, חכמי ישראל באַמריקא. נ״י, תּרס״ג, ע׳ 62; יעווריייסקאיא סטאַרינא, VI. ז׳ 551; לקורות עיר ראַסיין, ע׳ י״א, כ״ד; קהלת משה, ע׳ 98; דורות האחרונים, ע׳ 267; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ׳ 1687; אהלי שם, 72, 101; Black Book.

געדרעוויץ GIEDRAIČIAI

ווילקאָמירער קריז. דאָס שטעטל האָט אויסגעמיטן דעם גירוש ליטע אין מײַ 1915, אָבער מיטן אויגוסט זײַנען אַלע ייִדן אַנטלאָפֿן קיין ווילנע. אין 1923 האָבן

דאָ געלעבט 421 יידן, פֿאַרן חורבן — בײַ 200. יידישע פּרנסות: קרעמערײַ, מלאכה, לאַנדווירטשאַפֿט.

אין 1894 זײַנען דאָ געווען 5 פּרעזשמעראַנטן אויף **בפּורי ישׂראל**, ישׂראל בר׳ צבי הכּהן (ווילנא, תּרנ״ד-תּרנ״ה). איינער פֿון די פּרעזשמעראַנטן איז דער רב ר׳ חיים בר׳ אהרן-מנחם הלוי הורביץ, געבאָרן 1855. דאָ רבֿ פֿון 1880. 1934 נאָך געווען רבֿ.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿון 1914 פֿאַר העלפֿן בויען ארץ-ישׂראל זײַנען דאָ געדרעוויצער. קלײַבער: א. הורוויץ.

ר׳ זונדל קרוק, רבֿ אין שירווינט, איז דאָ געבאָרן אין 1910.

ביבליאָגראַפֿיע. — חשבון הנדבות . . . 1914. ע׳ 35; אהלי שם, 32; ספֿר הפּרעזשמעראַנטן, 1721; יהדות ליטא, א׳, ג׳. Black Book.

געלוואַן GELVONAI

ווילקאָמירער קרײַז. אַן עלטערער יידישער יישובֿ, שוין פֿון אָנהייב 17טן יאָרהונדערט. אויפֿן בית-עולם איז דאָ אַ מצבֿה פֿון 1659. אָבער די קהילה איז קיין מאָל ניט רעכט אויסגעוואַקסן. אין 1914 האָבן דאָ געווווינט בײַ 400 יידן, אין 1923 — 427, אין 1934 — בײַ 300 און פֿאַרן חורבן — בײַ 250.

אין 1886 האָט דער פּריץ פֿון שטעטל פֿאַרווערט יידן דאָס רעכט פֿון פּאַשע אויף דער שטאָטישער לאָנקע. די יידן האָבן אים אָנגעקלאָגט אין געריכט און דער פּריץ האָט פֿאַרלאָרן. אין זעלביקן יאָר איז אויפֿגעשטעלט געוואָרן אַ נײַער בית-מדרש אנשטאָט דעם אַלטן. עס האָט אָפּ-געקאָסט 2000 רובל.

ווילנע איז געווען דער אָפּזאַצמאַרק פון געלוואַנער יידישע מילכפּראָדוקטן, עופֿות און פֿרוכט. ווען ווילנע איז דורך פּוילן אָפּגעריסן געוואָרן פֿון ליטע, האָט זיך דאָס שווער אָפּגערופֿן אויף דער יידישער עקאָנאָמיק פֿון שטעטל.

רבנים. — ר׳ מנחם-מענדל ליפֿשיץ (מענדל שירווינטער), אין די 1880ער. נאָך געלוואַן רבֿ אין שירווינט. ניפֿטער 1921 אין קאָוונע.

ר׳ זלמן-פּנחס הכּהן קאַפּלאַן, געבאָרן 1840 אין פּאָנעוועזש. פֿריִער רבֿ אין יעזנע. אייניקל פֿון ר׳ אַבֿרהם, ברודער פֿון ווילנער גאון. זײַן זון אפֿרים קאַפּלאַן, איינער פֿון די באַוווסטע יידישע פּובליציסטן אין אַמעריקע. ר׳ זלמן ניפֿטער 1921 אין געלוואַן.

ר׳ יהושע קלעוואַן, 1884 געבאָרן אין יאַנישאָק, 1921-1924. פֿון 1925 צען יאָר רבֿ אין בוירלינגטאָן און פֿון 1936 אין וואַשינגטאָן. פֿאַר געלוואַן רבֿ אין זאַסקאָוויץ 1909-1915; ר׳ דניאל איינשטיין, פֿון 1934, הי״ד.

ר׳ אלעזר אָסטראָווסקי, געלעבט אין אַ דערבײַק דערפֿל, פֿלעגט שבת און יום-טובֿ קומען דאַוונען אין שטעטל און לערנען מיט דער חבֿרה „עין יעקבֿ.״

צווישן 1853 און 1874 זײַנען דאָ

געווען 9 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאָמיקע. — ר׳ לייב־נוח באַס, דאָ געבאָרן 1859. 1894־1909 רבֿ אין שאַקאָטע, ווו ניפֿטער געווארן. געשריבן מאמרים אין אַ רייַ העברעישע צײַטשריפֿטן. זײַן פֿאָטער ר׳ יצחק־אײַזיק איז דאָ געווען אַ מלמד.

ר׳ יוסף בר׳ יהודה, אַ הי־געבאָרענער, איז געווען מ״מ אין מערערע קהילות, שפּעטער רבֿ אין ברוקלין.

אלחנן־לייב לעווינסקי, געבאָרן 1857 אין פּאָדבערעזע, האָט פֿון 1864 פֿאַראַכט דאָ זײַנע קינדערשע און יוגנט־לעכע יאָרן. פֿאָטער פֿון העברעישן פּובליציסטישן פֿעליעטאָן.

ח.נ. ביינאשאָוויץ, אַ געבאָרענער דאָ, האָט פֿאַרעפֿנטלעכט 1881 אַ סעריע אַרטיקלען א״ט „ווער קען די וועלט?״ אין **הישׂראלי**, מאַינץ, תּרמ״א: 41־44.

יהודה־זלמן זילב, געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס אין **הצפֿירה**, מאיר שוחט — זכרונות אין **אידישע שטימע**.

ביבליאָגראַפֿיע. — הצפֿירה, 1886: 14; אנציקלופּעדיה של הציונות הדתית, א׳, ע׳ 223; השלח, כ״א, ע׳ 175; כ״ג, ע׳ 562; תּולדות אנשי שם, ראַנד, ע׳ 116; אהלי שם, ע׳ 32; דורות האחרונים, ב׳, ע׳ 298; „ליטע״, I, ז׳ 1617; ג. קרסל, 1; ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ׳ 1729; יהדות ליטא, ג׳. Black Book.

גרוזד GRUŽDŽIAI

שאָולער קרײַז. אין 1897 האָבן דאָ געווינט 480 יידן, אַן ערך אַזוי פֿיל פֿאַרן ערשטן וועלטקריג, אין 1923 — 150 און פֿאַרן חורבן — בײַ 120. יידישע פּרנסות: קרעמערײַ, מלאכה, לאַנדווירטשאַפֿט. הינטערן שטעטל איז געווען אַ יידישע קרעטשמע.

אין 1887 זײַנען פֿאַרברענט געוואָרן 13 יידישע הײַזער מיטן בית־מדרש.

דאָס שטעטל איז געווען אַקטיוו פֿאַרן בניין הארץ שוין אין די 1880ער יאָרן. אין אַ רשימה „המתנדבֿים למען אחינו הקולונוסטים באה״ק״ פֿון 1886 וועלן אויסגרעכנט מערערע גרוזדער. דער קלײַבער: מ. שרגאי. אין אַ צווייטער רשימה פֿון 1914 זײַנען דאָ נאָך נעמען בראש מיטן רבֿ י.א. פֿרידמאַן. ניט קיין וווּנדער, אַז אַ חבֿרה אין שטעטל האָט זיך גערופֿן „חבֿצלת השרון.״

רבנים. — ר׳ משה בר׳ ישעיה רפֿאל שאַפּירא, געבאָרן אין דאָקשיץ. 24 יאָר דאָ רבֿ ביז זײַן פּטירה אין 1885.

ר׳ אַהרן וואָלקין, געבאָרן 1865, שפּעטער רבֿ אין סיאַד, אַמטשיסלאַוו, פּילווישאָק, פּינסק. מחבר פֿון מערערע ספֿרים. אומגעקומען 1942, הי״ד.

ר׳ יצחק־אײַזיק פֿרידמאַן, געבאָרן 1875 אין קאָוונע. פֿון 1905 דאָ רבֿ, פֿון 1914 אין קורשאַן, פֿון 1924 אין טאַווריק, פֿון 1935 אין נחלת־יצחק (ת״א), ווו ניפֿטער געוואָרן תּשרי תּש״ד. פֿון די הויפּטפֿירערס פֿון „מזרחי״ אין ליטע. מחבר פֿון **ישׂראל ותּורתו, אמרי בינה, הגיון יצחק, חֵקר יצחק, תּורת ישׂראל** ואַרצו.

פֿאַרעפֿנטלעכט מאמרים און חדו"ת אין העברעיִשע צײַטשריפטן.

ר' יום־טובֿ ליפּמאַן, געבאָרן 1879 אין מאָלאָדעטשנע. נאָך שאַקאָט (1908־1912) רבֿ אין גרוזד ביז 1917. 2 יאָר רבֿ מאָלאָדעטשנע, פֿון דאָרטן ווידער אין גרוזד ביז 1923, ווען אַוועק קיין אַמע־ריקע און רבֿ אין ברוקלין. איידעם פֿון ר' זיסמאַן ברוידא, אב"ד ראָזאַליע.

1876 און 1880 זײַנען דאָ געווען 27 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים [געשריבן: גרוז].

ניכבדים. — יצחק־לייב קרעטין, חיים־צבֿי פּערעצמאַן, לייב שאַפּירא, ראובֿן שאַפּירא, ישראל־בער קלאנסקי, האָט געהאָלפֿן בויען נײַעם בית־מדרש. שמואל־משה לעווין, געשריבן אין **הלבֿנון**. שלמה־מאיר בהרבֿ אַרענזאָן, קאָרעספּאָנדענט (**הפּרמל**, תרכ"א: 36).

ביבליאָגראַפֿיע. — הצפֿירה, 1885: 16; 1887: 93; המליץ, 1886: 172; חשבון הנדבות . . . 1914; תולדות אנשי שם (ראַנד), ע' 79; ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ' 1802; יהדות ליטא, ג'; Black Book

גרינקישאָק GRINKIŠKIS

קיידאַנער קרײַז. יידן זײַנען געקומען אַהער אָנהייב 19טן אָדער סוף 18טן יאָרהונדערט. זייער עקאָנאָמישער מצבֿ איז געווען אַ שוועכער. אין 1884 איז ניט געווען אַפֿילו קיין ליכט און האָלץ פֿאַרן בית־מדרש. אין יענעם יאָר האָט דער משכּיל פֿאַלק קאַנטאָראָוויטש געשאַפֿן אַ גמילות־חסד־קאַסע.

אין 1923 האָבן דאָ געווינט 235 יידן, פֿאַרן חורבן — אַרום 100.

רבנים.— ר' אַריה־ליב־דובער בר' צבֿי־הירש וואָלפּערט, געבאָרן 1840. פֿון 1876, פֿרײַער רבֿ ווילקי.

ר' מאיר־לייב מעץ, געבאָרן 1892 אין פּלונגיאַן. פֿון 1934, פֿרײַער אין גודלעווע. בעל **נתיבֿ מאיר** (קיידאַן, תרצ"א). געשריבן חידושי־תורה אין **פנסת ישׂראל** (ת"ש). 1941 אומגעקומען אין קראָק, הי"ד.

אונדז דוכט, אַז פֿאַר הרבֿ וואָלפּערט איז דאָ געווען מרא דאַתרא ר' חיים־צבֿי־הירש ברוידא, אַרום סוף 1860ער אָדער אָנהייב 1870ער. זײַנע שאלות־ותשובֿות געפֿינען זיך אין **עטרת יצחק** פֿון ר' יצחק־אײַזיק [ראַבינאָוויץ], אב"ד שאַוול, וואָס איז ניפּטער געווארן אין 1853. ר' חיים איז געווען רבֿ אין אַליטע, נעמאָקשט, שוועקשנע, זאַגער. זײַנע אַ קאָרעספּאָנדענץ איז דאָ אין **המליץ** (1883: 37).*

צווישן 1842 און 1913 זײַנען דאָ געווען 41 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

*) געווען דאָ איינער אַ רבֿ ר' יחזקאל, אָבער מיר ווייסן גאָרניט וועגן אים.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1883: 37; 1884: 68; אהלי שם, ע' 34; ד.מ. ליפמאַן, ע' 193; ספֿר הפּרענומע־ראַנטן. נומ' 1824. Black Book.

גרישקאַבוד GRIŠKABŪDIS

קליין שטעטל אין שאַקיִער קרײַז. אין 1797 האָבן דאָ געלעבט 10 יִידן (582 קריסטן). פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה זײַנען דאָ געווען 25 יִידישע מישפּחות, 1923 — 18. אין וואַלן צום ציוניסטישן קאָנגרעס אין 1933 זײַנען אָפּגעגעבן געוואָרן 18 שטימען. אין אַ רשימה פֿון יִידישע בעלי־מלאכות אין ליטע אין 1938 ווערט דערמאָנט דאָס שטעטל. ערבֿ חורבן זײַנען דאָ פֿאַרבליבן 8 יִידישע פֿאַמיליעס.

ביבליאָגראַפֿיע. — אידישער שטימע, 1933: 4187; דער אידישער האַנטווערקער . . . 1938)
A. Janulaitis, Užnemunė po Prūsais. Kaunas, 1928, p. 160; Black Book.

ד

דאַבייק DABEIKIAI

אוטיאַנער קרײַז. אַ קליינער יִידישער יִשובֿ איז געווען דאָ פֿון אַרום מיטן זיבעצנטן יאָרהונדערט. דאַבייק האָט דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע אין ערשטן וועלטקריג.

אין 1923 האָבן דאָ געווינט 175 יִידן, פֿאַרן חורבן — בײַ 240.

יִידן האָבן זיך באַשעפֿטיקט מיט מיסחר, קרעמערײַ, מלאכה און ערדאַרבעט. דער הויפּטהאַנדל איז געווען מיט פֿלאַקס, תּבֿואה, חזיר־האָר און אייער.

ר׳ אליעזר סאָלאָוויטשיק איז דאָ געווען רבֿ בײַ 50 יאָר.

דער שו״ב ר׳ צבֿי רעזניקאָוויץ, ר׳ אײזיק ראַבינאָוויץ און ר׳ יהודה־אידל כֿלבֿזאָן זײַנען געווען באַקאַנטע בעלי־תּפֿילה, וואָס פֿלעגן פֿאַרבעטן ווערן צו ימים־טובֿים אין די אַרומיקע שטעטלעך.

ירחמיאל פֿראַק, אַ הי־געבאָרענער, האָט איבערגעזעצט אויף יידיש די פּינקס מגילות און פּרקי־אָבֿות (ווילנא, 1915).

ביבליאָגראַפֿיע. — יהדות ליטא, ג׳, ד׳. Black Book.

דאוגעל DAUGAILIAI

אַ קליין שטעטעלע, אוטיאַנער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געווינט בײַ 50 יִידן, אין 1923 — 73. 1935 איז בטל געוואָרן דער יִידישער יִשובֿ.

ביבליאָגראַפֿיע. — יהדות ליטא, ג׳. Black Book.

דאַטנעווע DOTNAVA

קיידאַנער קרײַז. אין 17טן יאָרהונדערט זײַנען געקומען אַהער מאָנאַכן בערנאַרדינער, 1773 האָבן זיי דאָ געעפֿנט אַ זעקס־קלאַסיקע גימנאַזיע.

אָנהייב 18טן יאָרהונדערט איז דאָ שוין געווען אַ קענטיקער יִידישער יִשובֿ. דאָס איז צו זען פֿון דעם פֿאַקט, אַז אַרום 1720 האָט דאַטנעווע שוין געהאַט אַ רבֿ.

פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געווינט בײַ 450 יִידן, אין 1923 — 204 און פֿאַרן חורבן בײַ 60. פּרנסות:

מיסחר, קרעמערײַ, גאַרבערײַ און בײַשטאָ־
טישע ווירטשאַפֿט.

אין אַ רשימה פֿון בײַשטײַערערס
פֿאַרן ארץ־ישׂראל־בוי זײַנען דאָ דאָ־
נעוועד ייִדן. דער קלײַבער: פּסח לעווין.
עסקנים אין שטעטל: אליהו וואָלפֿע, יהודה
ליפּניק.

רבנים. — ר׳ יחיאל מיכל
דאַטנעוועד, פֿון די גדולי הדור, אַרום
1720־1730ער. וועגן אים ווערט דערציילט,
אַז אין דער נאַכט פֿון שמחת־תּורה תּצ״א
(1731) האָט אין זײַן בית־מדרש געלערנט
אַן עלף־יאָריק ייִנגל. דאָס ייִנגל האָט אַ־
געהויבן זאָגן, געלערנט מנחות און אין
דער פֿרי האָט ער געענדיקט ביידע
מסכתּות.

ר׳ יחיאל־מיכל האָט ניט
געגלייבט זײַנע אויגן, האָט ער צוגערופן
דאָס ייִנגל, אים געפֿרעגט מערערע קשיות
פון די מסכתות און ער איז פֿאַרוווּנדערט
געוואָרן — דאָס ייִנגל האָט פֿאַרענטפֿערט
אַלע זײַנע קשיות. דאָס ייִנגל איז געווען
דער שפּעטערדיקער ווילנער גאון. ר׳
ישׂראל־מיכל האָט איבערגעלאָזן אין כּתבֿ־
יד אַ „פּירוש התּורה״ און אַ פּירוש אויף
ספֿרא דצניעותא. אין ביידע כּתבֿ־ייִדן וועט
קלאָר אָנגעגעבן: יחיאל מיכל אבד״ק
דאַטנאָוואָ.

ר׳ אַבֿרהם־יהודה בר׳ חיים־אליה
פֿאָלטינאָוו, געבאָרן 1867. פֿון 1895 רבֿ
אין טראַשקון, פֿון 1900 אין דאַטנעוועד,
שפּעטער אין ווישטינעץ, הי״ד.

ר׳ אַבא־העשל בר׳ שלמה־יעקבֿ
שיין, פון 1908. פֿאָטער אב״ד לאַצקעווע.

ר׳ שמואל מאַרקוס, געבאָרן
1879. פֿון 1922 דאָ רבֿ. ניט ענגומען קיין
שׂכירות, זיך אויסגעהאַלטן פֿון זײַן ווײַבס
קראָם. ניפֿטר 1936; לעצטער רב ר׳ משה־
אַהרן קושעלעווסקי.

אין 1842 זײַנען דאָ געווען 13
פּרענומעראַנטן און 1876 — 4.

ב. איטעלמאן האָט געשיקט קאָ־
רעספּאָנדענציעס צו **הצפּירה**.

אַן אָפּשטאַמיקער פֿון דאַטנעווע
איז ר׳ יצחק רובינשטיין. דאָ געבאָרן אין
1880. 30 יאָר קאַזיאָנער ראַבינער און פֿון
1928 הרבֿ הראשי אין ווילנע. באַקאַנטע
פֿירערישע פּערזענלעכקייט אין פּוילן און
ליטע. ניפֿטר 1946 אין ניו־יאָרק.

ביבליאָגראַפֿיע. — חשבון הנדבֿות, 1914, ע׳ 35;
אידישע שטימע, 1934: 4651; י.ל. מימון, תּולדות
הגר״א. ירושלים, תּשט״ו, ע׳ ל״ג; אהלי שם, ע׳ 64,
339; ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ׳ 1824; יהדות ליטא,
ג׳; Black Book.

דאַרשונישאָק DARŠUNIŠKIS

טראָקער קרײַז. אַ גאָר אַלטער
מקום. וויטאָווט דער גרויסער האָט דאָ
געבויט די ערשטע קירך. דאָ איז געווען אַ
גרויסע פֿעסטונג. נאָך מערערע אַטאַקעס

אין 1365 דורכן דיטשישן אָרדן, האָט ער עס פֿאַרנומען אין 1381.

דער יידישער יישוב האָט זיך דאָ אָנגעהויבן אַרום סוף 18טן אָדער תּחילת 19טן יאָרהונדערט. אין דער ערשטער וועלט־מילחמה האָט דאָס שטעטל ניט געליטן. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָבן זיך יידן בעיקר פֿאַרנומען מיט קליינהאַנדל, האַנטווערקערײַ און בײַשטו־ ביקער ווירטשאַפֿט. אין 1937 זײַנען דאָ געווען 13 יידישע בעלי־מלאכות. פֿאַרן חורבן איז די צאָל יידן געווען אַרום 100.

רבנים. — ר׳ אַריה־צבי דײַכעס, רבֿ ומו״צ, פֿון 1854 דיין און ר״מ אין קאָוונע, וווּ ניפֿטער געווארן.

ר׳ פּסח בר׳ חיים פֿינפֿער, גע־ באָרן 1838 אין ראַסיין. פֿאַר דאָרשוניטשאָק רבֿ אין וועגער. פֿון 1874 מו״צ אין אַ ווילנער פֿאָרשטאָט, דערנאָך אב״ד דאָרטן. בעל **מסורת התּורה והנביאים** (ווילנא, תּרס״ו), **חקר אבֿות, ציון ומשפּט, שבֿחי ארץ החיים**. ניפֿטער 1913.

ר׳ חיים־ירמיהו פֿלענסבערג, גע־ באָרן 1842 אין קיידאַן. פֿון 1869, שפּעטער רבֿ אין באַלבירישאָק (פֿון 1873) און פֿון 1689 אין שאַקי ביז זײַן פּטירה כ״א תּמוז תּרע״ד. מחבר פון עטלעכע ספֿרים. זײַן טאָכטער אסתּר, די באַקאַנטע פֿרוי פֿון ווילנער קאַזיאָנער ראַבינער און סענאַטאָר יצחק רובינשטיין.

ר׳ זבולון בר׳ יום־טובֿ ליפּמאן ברי״ט, אב״ד דאַרשונישאָק, גודלעווע, פֿילִיפּאָווע, קראָזש, פּלונגיאַן, וווּ ניפֿטער געווארן 1903.

ר׳ שלמה זילבערשטיין, דאָ רבֿ 1867־1869. עמיגרירט קיין אַמעריקע. חיבורים: **גלוי עינים** (1881), **הדעת והתּבונה** (1887), **מציאות יהוה והעולם** (1893) און וויסנשאַפֿטלעך־טעאָלאָגישע ביכער אין ענגליש.

ר׳ חיים־אַבֿרהם ש״ס בר׳ שמואל. 1858 געבאָרן אין באָגאָסלאַווי־ שאָק. 1887־1888 דאָ רבֿ, שפּעטער אין זאָסלע, וווּ ניפֿטער געווארן.

ר׳ שמואל־יוסף שוהם, פֿון 1891, דערנאָך אין ווילקי, וווּ 1941 אום־ געקומען, הי״ד.

ר׳ יעקבֿ־בער הורוויטש, דערנאָך אין ערזוויליק. שפּעטער פֿאַרלאָזן רבנות און זיך באַזעצט אין קאָוונע.

ר׳ משה־אַריה־לייב מילעווסקי, געבאָרן 1878 אין טרעסטינע. פֿרִיער ר״מ אין מייטשעט און שאַדעווע, מו״צ אין פּרשׂ [און רבֿ זאָסלע?]. 1941 אומגעקומען דאָ, הי״ד.

אָפּשטאָמיקע. — ר׳ אַבא־ יעקבֿ באָרוכאָוויטש, געבאָרן 1848. רבֿ אין מיישעגאָלע, קופּישאָק, וועקשנע, ווילקאָ־ ווישק, פֿון 1923. בעל **חבֿל יעקבֿ**.

ר׳ ישׂראל־חיים בר׳ אַריה־צבי דײַכעס. 1885 רבֿ אין נײַשטאָט־שאַקי, 1891 אין לידס ביז זײַן פּטירה 1937. מחבר פֿון עטלעכע ספֿרים. זײַן זון ד״ר שמואל דײַכעס רבֿ אין לאָנדאָן און זון ד״ר בצלאל דײַכעס רבֿ אין סאָנדערלענד (ענגלאַנד).

ר׳ יחיאל־דובֿ, געבאָרן 1891. 1929־1932 רבֿ אין וואַלי־ספּרינג (אַמע־ ריקע), דערנאָך אין באַלטימאָר.

ביבליאָגראַפֿיע. — צום אָנדענק פֿון עזר פֿינקעל־שטיין. קאונאַס, 1938, ז׳ XII; אנציקלופּעדיה של הציונות הדתית, ע׳ 378; תּולדות אנשי שם (ראַגד), ע׳ 133; י.ד. קמזונס יהדות ליטא; יהדות ליטא, ג׳; P. Klimas, Ghillebert de Lannoy in Medieval Lithuania. N.Y., 1945, p. 50

דוביניק DUBINGAI

קליין שטעטל, ניט ווײַט פֿון געדרעוויץ, ווילקאָמירער קרײַז. אַן אַלט אָרט, נאָך פֿון די צײַטן פֿון וויטאָווט דעם גרויסן. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט בײַ 260 יידן, פֿאַרן חורבן — אַרום 90.

דויג DAUGAI

אַליטער קרײַז. גאַנץ אַלטער מקום. 1519־1530 איז דאָ געווען Seniūnas (עלטסטער) יאָן זאַבריזינסקי, פֿאַר אים — באָגאָוויטינאָוויטש.

אין 1914 האָבן דאָ געווווינט בײַ 500 יידן, אין 1923 — 363 יידן און אַן ערך אַזוי פֿיל פֿאַרן חורבן. יידישע פֿרנסות: מיסחר, קרעמערײַ, מלאכה און פֿישערײַ.

בדרך־כלל זײַנען געווען גוטע באַציונגען מיט די פּויערים. צונויפֿגעטויסן פֿלעגן אַ מאָל פֿאַרקומען צווישן אַ פּויער אַ בעל־חוב מיט זײַן יידישן מַלווה. אין מיטן די 1880 יאָרן האָט געטראָפֿן, אַז אַזאַ פּויער האָט דערהרגעט דעם יידן. געווען אַזאַ פֿאַל מיטן דויגער חיים ראַבינאָוויטש.

אין 1905 איז דאָס גאַנצע שטעטל אַראָפּ מיטן פֿײַער, צווישן זיי די צוויי בתּי־מדרשים און 8 ספֿר־תּורות. געבליבן זײַנען נאָר 2 הײַזער.

1898 זײַנען דאָ געווען 3 פּרעזנומעראַנטן אויף **זכר חיים**, חיים־נתן בר׳ משה (וואַרשא, תּרנ״ח). אין דעם יאָר איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַ לינת־הצדק דורכן יידישן דאָקטער מ.י. מיראַלס.

רבנים. — ר׳ אַבֿרהם־צבי כּץ, בײַ 40 יאָר דאָ רבֿ. 1892 ניפֿטר געוואָרן אין עלטער פֿון 80 יאָר. זײַן פֿאָטער ר׳ שמואל־איסר, 38 יאָר ר״מ אין ווילנע.

ר׳ אפֿרים־ניסן מה־יפֿית, שפּעטער רבֿ אין פּאַנעמון. זײַן זון ישראל־אַבֿרהם, יידיש־העברעיִשער שרײַבער, געשטאָרבן 1930 אין שווייץ, אין עלטער פֿון 33 יאָר.

ר׳ נחום שער, פֿון אַרום 1930. פֿריִער רבֿ אין ראָזאַליע, הי״ד.

אָפּשטאַמיקע. — בן־ציון כּץ, געבאָרן 1875, העברעיש־יידישער שרײַבער, קולטור־פֿאָרשער, היסטאָריקער. פֿון 1931 אין ארץ־ישׂראל. געשריבן אַ סך פּובליציסטישע מאמרים אין דער העברעיִשער און יידישער פּרעסע. 1903 אַרויסגעגעבן און רעדאַקטירט דעם **הזמן** (פּעטערבורג). געווען פֿון די געציילטע יידישע מלומדים, וואָס האָבן געפֿאָרשט די יידישע געשיכטע אין רוסלאַנד און פּוילן אין שפּיגל פֿון דער הלכה־ליטעראַטור און

שאלות־ותשובות. דאָס איז דאָ אין זײַן בוך **לקורות היהודים ברוסיא ופולין וליטא במאות השש־עשׂרה והשבע־עשׂרה** (ברלין, תרנ״ט). פֿריִער אַרויסגעגעבן **מזקנים אתבונן** (וואַרשא, תרנ״ה) און **אור נוגה על שמי התלמוד** (דאָרטן). אין **ישׂראל** אַרויסגעגעבן: **פרושים, צדוקים, קנאים, נוצרים** (תש״ח), **לגילוי סוד המגילות הגנוזות** (תש״י), **רבנות, חסידות, השפלה** (תשי״ט), **זכרונות.** חמישים שנה בהיס־טוריה של יהודי רוסיה (תשכ״ג). געשטאָר־בן 1958 אין תל־אָביב.

קאָרעספּאָנדענטן: יקותיאל־משה שאַפּירא (**המליץ**), א. גאָלובאָווסקי (**הצפּירה**).

אין אַ רשימה פֿון 60 דויגער מנדבֿים אין 1914 פֿאַר בניין־א״י וועלכע אָנגעגעבן דער קלײַבער ד. אילגאָווסקי.

אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים איז דאָ אַ מצבֿה פֿון מרדכי בר׳ יעקב דויגער, תר״ם.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1885: 37; עיר ווילנא, ע׳ 136; דורות האחרונים, ב׳, ע׳ 190; חשבון הנדבֿות, 1914, ע׳ 135; חלקת מחוקק, ה׳; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ׳ 1988; ג. קרסל, 2.

Black Book; Jonas Totoraitis, Sūduvijos Suvalkijos Istorija. Kaunas, 1938.

דוסיאַט DUSĖTOS

עזשערענער קרײַז. לויט דער רבנות פֿון ר׳ מנחם־מענדל, איז דאָ געווען אַ יידישער יישובֿ אין מיטן אַכצנטן יאָר־הונדערט. אין 1847 האָבן דאָ געווווינט 486 יידן, 1897 — 1158, 1923 — 704 און פֿאַרן חורבן — בײַ 300.

יידן האָבן זיך באַשעפֿטיקט מיט מיסחר, קרעמערײַ, מלאכה, קאָראַבעל־ניקערײַ און אַ צאָל יידן מיט ביישטאָ־טישער לאַנדווירטשאַפֿט.

פּסח 1905 זײַנען דאָ פֿאָרגעקו־מען פּאָגראָמען, מערסטנס דורך ווײַסרוסן. עס איז געווען אַ גרויסע שׂריפֿה אין שטעטל, אָבער יידן האָבן ווייניק געליטן, ווײַל דער ווינט איז ניט געגאַנגען אין דער זײַט פֿון די יידישע הײַזער. האָבן פּויערים געזאָגט, אַז יידן האָבן עס אונטערגעצונדן, און זיי האָבן פּאָגראָמירט יידישע קראָמען, באַפֿאַלן יידן און 70 יידן זײַנען פֿאַרוווּנדט געוואָרן. דער פּריסטאָוו און עטלעכע פּויערים האָבן פֿרײַער געראָפֿן דעם רבֿ און אים געזאָגט, אַז אויב יידן וועלן אין בית־מדרש שוועכן, אַז זיי זײַנען אומשולדיק, וועט קיין זאַך ניט פּאַסירן. יידן אין טליתים און קיטלען האָבן געשוואָרן פֿאַר די אויגן פֿון פּריסטאָוו און עטלעכע פּויערים, אַז זיי זײַנען אומשולדיק. אָבער אויף מאָרגן איז דאָך אויסגעבראָכן דער פּאָגראָם.

דער ספּעציעל־געשאַפֿענער יידישער פֿאַרטיידיקונג־קאָמיטעט אין פּעטערבורג האָט געשיקט ד״ר שלמה כאַראָנזשיצקי, אַדוואָקאַט פֿון קאָוונע, אויסצופֿאָרשן די סיבות פֿון פּאָגראָם. ער האָט אויך פֿאַרטיידיקט די יידן אין געריכט

און די פּאָגראָמשטשיקעס זײַנען פֿאָר־מישפט געווָארן אויף פֿאַרשיידענע טערמינען טורמע.

אין זעלביקן יאָר האָבן אָרטיקע ליטווינער אַוועקגעשיקט אַ פּעטיציע צום רוסישן מיניסטאָרן־קאַבינעט, אַז מען זאָל דערלויבן יידן צו ווינען איבער גאַנץ רוסלאַנד, ווײַל דעמאָלט וועלן זיי ניט זײַן אַזוי געפּאַקט אין ליטע.

אין 1875 און 1885 זײַנען געווען 41 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע סמָרים.

אין 1910 זײַנען אַ העלפֿט יידישע הײַזער און קראָמען אַראָפּ מיטן פּײַער.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿאַר בויען ארץ־ישׂראל אין 1914 זײַנען דאָ 60 דוסיאַטער.

אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים געפֿינען זיך די מצבֿות פֿון:

חיה שרה אשת ר׳ יודל מדושאַט, תרי״ט.

יהודה בר׳ אַהרן הלוי מדושאט, תרכ״ג.

רבנים. — ר׳ מנחם־מענדל, רבֿ און מ״מ, שפּעטער מ״מ אין פּאָנעוועזש, אַרום 18טן יאָרהונדערט. בעל **תמים יחדיו**, אַרויסגעגעבן דורך ר׳ אַבֿרהם בן הגר״א (ווילנא, תקס״ח). איידעם פֿון ר׳ זאבֿ־וואָלף ליפקין, אב״ד טעלז, פֿאָטער פֿון ר׳ ישׂראל־סאַלאַנטער.

ר׳ נתן־נטע זילבער, דאָ געבאָרן אַרום אָנהייב 19טן יאָרהונדערט. אייניקל פֿון הגאון ר׳ שימעלע בירזשער. ניפֿטר אָנהייב 1914.

ר׳ בונעם־צמח זילבער, דאָ געבאָרן אַרום 1844, רבֿ פֿון 1914. פֿריִער רבֿ אין אַבעל און קאַמיַי. פֿאָטער פֿון ר׳ אליעזר סילוווער, געבאָרן 1882, רבֿ אין הערישבורג (אַמעריקע), פֿון 1925 אין ספֿרינגפֿעלד אוֹן פֿון 1931 רבֿ הפּולה אין סינסינעטי.

ר׳ טוֹבֿיה־דובֿ שלעזינגער, זינט 1928. פֿריִער רבֿ אין אַבעל, הי״ד. האָט חידושי־תורה אין **בית ועד לחכמים, פנסת ישׂראל** (תרצ״ט).

פֿון 1889 איז דאָ געווען שו״ב וש״צ ר׳ משה ריבֿקינד, דערנאָך אין פּאָקראָי; ש״צ ושו״ב איז דאָ אויך געווען ר׳ חנוך־זונדל סינגער, דערנאָך אין אַבעל און צייקישאָק.

אין דער צווייטער העלפֿט פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט איז איינער פֿון די חשובֿי־העיר געווען הרבֿ הגבֿיר ר׳ שמואל־יצחק פּומפּיאַנסקי. דאָ ניפֿטר 1894.

1909 איז דאָ געבאָרן ר׳ אַבא שור, רבֿ אין וואָרנע, הי״ד.

שריבערס. — אַריה גאָל־דין, געבאָרן 1871. 1893־1900 געלעבט אין דוסיאַט, ווו געווען לערער. פֿונדאַנען געשיקט קאָרעספּאָנדענציעס און אַרטיקלען אין המליץ, **לאָדזשער טאגעבלאַט** א״א. געשטאָרבן 1918 אין לאָדזש. 1897 איז דאָ געבאָרן געוואָרן זײַן זון יצחק, פֿון 1936 אין ארץ־ישׂראל.

ישׂראל זשאָפֿער, געבאָרן 1897. אָריגינעלער נאָמען: יאָפֿע. לאַנגיאָריקער מיטאַרבעטער פֿון קאָוונער **אידישע**

שטימע. האָט אויך מיטגעאַרבעט אין דער יִידיש־ליטווישער **מוסו גאַרסאַס** (אונדזער שטימע). אומגעבראַכט 1941 דורך די נאַציס, הי״ד.

מרדכי יפֿה, געבאָרן 1899. ליטעראַרישער אַנטאָלאָגיסט, דיכטער, איבערזעצער. זײַן פֿאָטער איז דאָ געווען ראַבינער. פֿון 1927 אין קאַנאַדע, 1937 אין ניו־יאָרק, 8 יאָר אין ישׂראל און ווידער אין ניו־יאָרק. געשריבן לידער, דערציילונגען, קריטישע אַרטיקלען, איבערזעצונגען אין אַ צאָל יִידישע צײַטונגען און צײַט־שריפֿטן איבער דער וועלט, אויך אין העברעיִשע שריפֿטן. ביכער: **בילדער** (ווילנא, 1911), **פֿאַרהאַנגען** (אַדעס, 1920), **אָן אַ זײַט** (קאָוונע, 1927), **אַנטאָלאָגיע** פֿון **דער העברעיִשער פּאָעזיע** (ווילנע, 1935), **רינגען אין דער קייט** (נ״י, 1939), **ארץ־ישׂראל אין דער יִידישער ליטעראַטור** (ת״א, 1961) א״א. רעדאַקטירט: **קאָוונער טאָג** (1923), **קאָוונער לעבן** (1923), **די ריגער דער שמײַסער** און **דער שטיפער** (1925), **די אידישע וועלט** (וואַנקוווער, 1928־1935). געשטאָרבן 1961 אין ניו־יאָרק.

ביבליאָגראַפֿיע. — א.ל. פֿרומקין, תולדות אליהו. ווילנא, תר״ס, ע׳ 3; הפלס, תרס״ה, ע׳ 510; חשבון הנדבות, 1914, ע׳ 135; קריה נאמנה, ע׳ 208; חלקת מחוקק, ט׳; ד.מ. ליפמאן, לתולדות היהודים בליטא־זאמוט, ע׳ 43, 63; תולדות אנשי שם (ראָנד), ע׳ 79; לעקסיקאָן, 2, 3, 4; יעוורעיסקי ענציקלאָפּעדיא, VII, ז׳ 389; יזכור־בוך ראַקישאָק, ז׳ 336 א״וו; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 1997, יהדות ליטא, ג׳.

Black Book.

דראָביאַן DARBĖNAI

קרעטינגער קרײַז. זיך געוראָפֿן אויך דאַרביאַן. פֿון אָנהייב 19טן יאָר־הונדערט איז דאָ געווען אַ יִידישער יִשובֿ.

אין 1897 האָבן דאָ געווינט 1129 יִידן (פֿון 2050 תּושבֿים), אין 1923 — 601 און אַן ערך אַזוי פֿיל פֿאַרן חורבן.

צווישן 1835 און 1911 זײַנען דאָ געווען 83 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אין אַ רשימה מנדבֿים אין 1872 פֿאַר יִידישע הונגער־געליטענע אין ליטע זײַנען דאָ אויך דראָביאַנער.

אַזוי פֿרי ווי 1854 איז אַ דראָביאַנער עולה געווען קיין ירושלים. זײַן מצבֿה געפֿינט זיך אויפֿן אַלטן ירושלימער בית־עולם:

אליעזר דוב בר׳ דוד, תּרנ״ו (מבאי עיר הקדושה לפני מ״ב שנה)

אָנהייב 20סטן יאָרהונדערט און ווײַטער איז דאָ געווען שטאַרק סײַ די ציוניסטישע באַוועגונג, סיי די „אגודה״.

פֿון 1909 איז דאָ אַ רשימה פֿון דראָביאַנער מנדבֿים פֿאַרן א״י־בוי. דער קלײַבער: ישׂראל־לייב כּהן.

אין אַ ליסטע פֿון דראָביאַנער בײַשטײַערערס פֿאַרן „קרן האגודה״ אין 1913 ווערן אויסגערעכנט: הרב יוסף אלפּסנדר, ח.א. דאָוויִדזאָן, שמואל־איסר לעווין, שלמה־משה לוי, שו״ב, חיים־אַהרן דוידזאָן, יהושע־נחמן בערזאָן, זלמן רוף,

מנחם קאַידאַן, אליעזר גיליס, אַבֿרהם־יצחק פּעקיל, בער קיל, יוסף־יצחק לייבאָוויץ, דוד שבֿט.

בן־ציון שפּיץ, יעקבֿ־זאבֿ ערנ־שטיין, ברוך הײַלפּערין, בער געראָשאָן, נחום־משה טײַץ, יהודה גאָלאָס, שמואל פֿרײַנטיל, לייב ברוצקוס, בונעם צוקער, אליעזר שער, צבֿי קלאָמפּוס, זאבֿ עטיס, יעקבֿ יאַקאָבֿ.

די הויפּט־פֿרנסה פֿון יידן איז געווען, ווי אין די מערסטע קליינע שטעט־לעך אין ליטע: מיסחר, מלאכה און צום טייל ביישטוביקע ווירטשאַפֿט. געווען אויך אַ יידישער טאַרטאַק און עטלעכע יידישע אַרבעטשטיבער פֿאַר שטריקן און וואָל־באַארבעטונג.

רבנים. — ר׳ אַריה־לייב שאַלמען, 40 יאָר רבֿ גלײַכצײַטיק אין דרײַ קהילות: קרעטינגע, פּאַלאָנגע, דראָביאַן. זײַן זיצאָרט איז געווען אין קרעטינגע, ווו ניפֿטר געווארן. יונגערהייט געווען דיין אין ווילנע. זיידע פֿון ר׳ אָלינקע קרעטינגער.

ר׳ אליהו מרגלית, ביז 1872, ווײַל דעמאָלט איז ער שוין געווען גבאי אין ירושלימער כּולל ווילנא וזאַמוט.

ר׳ יוסף בר׳ אַבֿרהם־אַלפּסנדר; זײַן איידעם ר׳ ישׂראל־איסר לעווין; לעצטער רבֿ ר׳ ישׂראל־איסר בר׳ שלמה הלוי ווײַסבאָרד, הי״ד.

ר׳ יצחק קאָפּעלאָוויץ איז דאָ געווען דײַן 20 יאָר, אַרום 1868־1888, שפּעטערדיקע יאָרן איז געווען שו״ב ר׳ שלמה־משה לוי.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ צמח דראָביאַנער, איינער פֿון דער מישפּחה חסידים גאונים: ר׳ שימעלע בירזער, ר׳ שמואלקע טעלזער, ר׳ משה מיינעס קראָז־שער — אַלע אָפּשטאַמיקע פֿון הרבֿ החסיד ר׳ אַבֿרהם שוועקשנער. ר׳ אַבֿרהם איז ברודער פֿון הגאון ר׳ דוד, איידעם פֿון טעלזער אב״ד ר׳ זאבֿ־וואָלף ליפּקין, פֿאָטער פֿון ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער.

דוד וואָלפֿסאָן, פֿרעזידענט פֿון דער אַלוועלטלעכער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע נאָך ד״ר הערצל; יהושע בלאָך, 1890 — נ״י, 1957. לאַנגע יאָרן ביבליאָטעקאַר פֿון יידישן אָפּטייל אין ניו־יאָרקער שטאָט־ביבליאָטעק. געשריבן אין יידישע, העברעיִשע און ענגלישע אויסגאַבעס.

נתן סלאָוויט האָט געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס אין **הצפּירה** און גרשון־מיינע אַרענזאָן אין **המגיד**.

צווישן די חשובֿי־העיר אין דער צווייטער העלפֿט פֿון 19טן יאָרהונדערט זײַנען געווען א. תּלפּיות, אײזיק וואָלפֿסאָן, יעקבֿ בערמאַן, ניפֿטר 1877.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 10; המליץ, 1884, 1889: 31; הצפּירה, 1888: 87; ד. בונימאָוויטש, מכתּבֿ מאליהו. ווילנא, תּרס״ב; חשבון הנדבֿות, 1909; הדרך, פ״פ א/מ, תּרע״ג; חלקת מחוקק, חוב׳ ט׳; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 2174. Black Book.

ה

האַנושישאָק

אַ קליין שטעטל אין טראָקער קרײַז. דער רוסישער גראַף אַלסאָפּיעוו, וואָס אים האָט געהערט דאָס שטעטל, האָט 1893 געשאָנקען די אָרטיקע יִידן אַ פּלאַץ, וווּ זיי האָבן אויסגעבויט אַ בית־מדרש. קיין דאָקומענטן אויף דעם זײַנען ניט געווען און קיין דירה־געלט האָט מען אַ פּיר צעגנדליק יאָר ניט געצאָלט.

אין 1929 האָט די ליטווישע קאָמיסיע פֿאַר ערד־רעפֿאָרם אָפּגענומען פֿון גראַף זײַן גאַנצע ערד, בתוכה אויך דעם פּלאַץ פֿון בית־מדרש. נאָך דער פּאַרצעלי־רונג פֿון אָט דער ערד, איז דער פּלאַץ אַרײַנגעפֿאַלן צום האַנושישקער אָפּטייקער ווילנוס, וואָס האָט געפֿאָדערט פֿון די יִידן דעם שטח און די דירה־געלט פֿאַר אַלע פֿרִיערדיקע יאָרן. נאָך לאַנגע פּראָצעסן האָט דער העכסטער ליטווישער טריבונאַל אָפּגעוואָרפֿן די פֿאָדערונגען פֿון ווילנוסן. דער אַדוואָקאַט מצד די יִידן איז געווען לייב גאָרפֿונקל.

פֿון 1932 איז דאָ געווען רבֿ ר׳ אלחנן־יהודה בורלאַנד, פֿרִיער רבֿ אין סורווילישיק.

אָפּשטאַמיקע: יהושע בודזאָן, דאָ געבאָרן אין 1858. יִידישער ראַמאַנען־שרײַבער לויטן שניט פֿון שמ״רן. האָט אויך אָנגעשריבן אַ מאָנאָגראַפֿיע וועגן דער באַקאַנטער ווילנער ווילטעטיקער פֿרוי דבורה־אסתר העלפּער, וואָס בײַ איר פֿלעגט ער עסן „טעג״ אין זײַנע ישיבֿה־בחורשע יאָרן. נאָך ביכער: **חאַשקע די גראַפֿינע** (1889), **דער אַפֿריקאַנער חתן** (1893), **אַ מעשׂה פֿון אַ רבֿ מיט אַ רביצן** (1895), **אַ גיטראַייע וויבֿ׳ל חלעבין** (1895), **איין כדאַייע זאַך כ׳לעבן** (1913), **דער מקח טעות** (1926), **דער גליומפּישקער פֿרעזידענט** (1926), **דאָס חנופה ליכטעל** (1926) און אַ ריי אַנדערע זאַכן פֿון זעלביקן שניט. געשטאָרבן 1920 אין ווילנע.

ר׳ אַבֿרהם־דובֿ פּאָפּעל, געבאָרן דאָ 1869. פֿון 1897 רבֿ אין אַנושישאָק [אדער: האַנושישאָק?], 1905 אין הײַדוצי־שאָק, דערנאָך אין מאַריאַמפּאָל. געווען אויך סיים־דעפּוטאַט. ניפֿטער 1923.

הירש לעקערט, דאָ געבאָרן 1879, באַקאַנטער רעוואָלוציאָנער, וואָס זײַן שאָס אין ווילנער גענעראַל־גובערנאַ־טאָר פֿאָן וואָל האָט אָפּגעהילכט איבער גאַנץ רוסלאַנד. זײַן טויטשטראָף איז אויסגעפֿירט געוואָרן אין 1902. וועגן אים איז אַ סך געשריבן געוואָרן.

ביבליאָגראַפֿיע. — אידישע שטימע, 1933: 4339.

ו

וואַבאָלניק

VABALNINKAS

בירזשער קרײַז. עלטערע ייִדן פֿלעגן עס רופֿן: אַבאָלניק. ייִדן האָבן אָנגעהויבן זיך באַזעצן דאָ אַרום סוף 18טן יאָרהונדערט. בײַם דערבײַקן וואַלד פֿון וואַבאָלניק איז שוין געווען אַ ייִדישע קרעטשמע אָנהייב 19טן יאָרהונדערט — אַ ייִדישע קרעטשמע וואָלט ניט געלעגן בײַ אַ וואַלד, אויב דערבײַ וואָלט ניט געווען קיין ייִדישער ישובֿ.

מיטן דאָזיקן קרעטשמער איז זיך פֿאַרלאָפֿן אַזאַ מעשה אין 1818: אין יענעם יאָר האָט דער קייסער אַלעקסאַנדער דער ערשטער באַזוכט בירזש. ניט ווײַט פֿון וואַבאָלניק האָט זיך צעבראָכן דעם קייסערס קאַרעטע און געבליבן שטעקן אין בלאָטע. דער קרעטשמער צבי, וואָס האָט געלעבט בײַם נאָענטן וואַלד, האָט אַרויסגעראַטעוועט דעם קייסער און זײַן סווײַטע. אין חדשים אַרום איז דער קרעטשמער באַלוינט געוואָרן דורכן קייסער מיט אַ סומע געלט.

צווישן 1839 און 1911 זײַנען געווען 133 וואַבאָלניקער פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים, אין 1875 אליין — 72.

אין 1883 איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע שריפֿה. 200 משפּחות זײַנען געבליבן אָן אַ דאַך, צווישן זיי דער בית־כּנסת און 4 בתּי־מדרשים.

אין 1915 האָבן קאָזאַקן פֿאָגראָמירט דאָס שטעטל — ראַבירט, געשלאָגן, געשענדט פֿרויען, דערנאָך דורכגעפֿירט דעם גירוש־ייִדן.

אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 441 ייִדן, פֿאַרן חורבן — אַרום 400. זיי האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קליינהאַנדל, קרעמערײַ, מלאכה און ערדאַרבעט.

אין אַ רשימה פֿון מנדבֿים פֿאַר הונגער־לײַדנדיקע ייִדן אין ליטע אין 1872 זײַנען דאָ מערערע וואַבאָלניקער. די קלײַבערס: צבי ראָם, אַברהם ביילעס.

אין אַ ליסטע בײַשטײַערערס פֿאַר בניין ארץ־ישׂראל אין 1900 געפֿינען זיך אַ סך נעמען פֿון וואַבאָלניקער, פֿון 1914 — 20 מנדבֿים. קלײַבער: ישכר יפֿה.

אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים זײַנען דאָ מצבֿות פֿון די ווײַטערדיקע וואַבאָלניקער:

עטא הינדא בת ר׳ שמשון הכּהן, תּרכ״ד.

דוד בר׳ ישׂראל הלוי, תּרל״ב.

אליעזר שאול בר׳ פּסח, תּרמ״א.

אליהו בר׳ דוד לעווין, תּרמ״ח.

שמשון בר׳ יהודא ליב הכּהן, תּרמ״ט

רבנים. — ר׳ משה חריף,

געבאָרן 1781, ניפּטער 1874; ר׳ אברהם־שלמה, רבֿ אין פּאָסוואָל, פּומפּיאַן, וואַבאָלניק, אַניקשט, וווּ ניפּטער געווארן.

ר׳ דוד־יחזקאל בר׳ יקותיאל, פֿרײַער אב״ד זאַגער, שפּעטער אב״ד מיטאַווע (לעטלאַנד). ער האָט געהאַט אַן אויסערגעווײנלעכן הדרת־פּנים. די קעניגין עליזאַבעט, פֿרוי פֿון אַלעקסאַנדער דעם ערשטן, איז נתפּעל געווארן פֿון זײַן מראה־פּנים בעת איר באַזוך אין מיטאַווע, וועלן ער איז געווען צווישן אירע באַגלײטערס בײַ איר דורכפֿאָר. די קייזערין האָט אַרויס־געשטעקט איר קאָפּ פֿון קאַרעטע און געזאָגט: „מײַן הער ראַבינער, זעגנען זי מיך.״ ר׳ דוד־יחזקאל האָט אַרויפֿגעלייגט זײַנע הענט אויף איר קאָפּ און זי גע־בענטשט, דאָס איז געשען דעם 14טן יולי, 1810. אין **גדולת מרדכי** פֿון מרדכי ראַבינער (סימן י״ז) איז דאָ אַ שאלה צו אים. ר׳ דוד־יחזקאל איז ניפּטער געווארן 1823 אין מיטאַווע. זײַן זון ר׳ אליה יאַקאָבסאָן איז געווען רבֿ אין ווינדוי און מיטאַווע. ניפּטער 1854.

ר׳ גרשון; ר׳ יצחק וואַבאָל־ניקער; ר׳ פּנחס בר׳ יהודה־לייב לינטאָפּ, געבאָרן 1852 אין דווינסק. פֿון 1876, שפּעטער רב ומו״צ פֿון די חסידים אין בירזש (פֿון 1888). מחבר פֿון עטלעכע ספֿרים. אויף **דברי חיים** פֿון חיים־אורי הכהן (ווילנא, תרמ״ט) איז דאָ אַ הספּמה פֿון „דוד בנציון בר׳ אליהו מוואַבאָלניק״. ניפּטער געווארן 1914.

ר׳ שלום־אלחנן בר׳ שמעון יפֿה, געבאָרן דאָ 1858. פֿון 1879 רבֿ אין אופּינע, 1886 — זיימל. פֿון 1889 עטלעכע יאָר רבֿ דאָ, שפּעטער רבֿ אין ס״ט לוּיס און בית־מדרש הגדול פֿון ניו־יאָרק, וווּ ניפּטער געווארן אין 1924. בעל **פרי אשל** (1877) **תּפלת שלמה** (1888), **שואל כּענין** (1895), **שיח שלמה** (1896).

ר׳ יהודה־לייב בר׳ אַבֿרהם פֿאַרער, געבאָרן 1879. פֿון 1907; ר׳ זלמן ראַכלין, פֿון 1934.

אַרום 1870־1880 איז דאָ געווען מו״צ ומ״מ ר׳ דובער בר׳ עזריאל טויבער, פֿרײַער אין פּישראָסלע (סווואַלקער גובערניע), דערנאָך מו״צ אין מיטאַווע, טאַוורויק, פֿון 1896 אין ירושלים. חיבורים: **דובב שפּתי ישנים** (ירושלים, תר״ס), **שלחן המגדים** (דאָרטן), **שלחן המורים** [געדרוקט?].

אָפּשטאָמיקע. — איינער אַ „הרבֿ שמעון מאַבאָלניק״ האָט צונויפֿ־געקליבן 60 תּשובֿות פֿון הגאון ר׳ אַבֿרהם־אַבלי פּאָסוואָלער און הגאון ר׳ אַהרן־דוד שקלאָווער און צוגעגרייט דעם ספֿר **באר אַבֿרהם** [געבליבן אין כתבֿ־יד]. מיר זײַנען משער, אַז ער איז דער פֿאָטער פֿון ר׳ שלום־אלחנן יפֿה, אב״ד וואַבאָלניק.

אויף **דברי חיים** פֿון חיים־אורי הכהן (ווילנא, תרמ״ט) איז דא אַ הספּמה פֿון „דוד בנציון בר׳ אליהו מוואַבאָלניק״. האָט אויך אַ הספּמה אויף **אהל אַבֿרהם** פֿון א.ל. גאָרדאָן (נ״י, תרע״ט), וווּ דער מחבר

זאָגט, אז ר׳ דוד איז געווען רב אין וואַבאָלניק. דער מחבר פֿון **אֹהל אַבֿרהם**, אַבֿרהם־לייב בר׳ צבי הלוי גאָרדאָן, איז אַליין אַ וואַבאָלניקער. קען מען אפֿשר אַקצעפּטירן זײַנע רייד וועגן ר׳ דוד־בן־ציונס רבנות אין וואַבאָלניק, אַרום צווייטן צענדליק פֿון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט.

פּנחס שוקיאַן, דאָ געבאָרן 1856. וויכטיקע ציוניסטישע פּערזענלעכקייט אין ווילנע. געשריבן מאמרים אין **המליץ**. געשטאָרבן 1926.

ר׳ דובֿ־בער אַבראַמאָוויץ, געבאָרן דאָ 1860. רבֿ אין פֿילאַדעלפֿיע, ניו־יאָרק, ס״ט לוּיס (1905־1920). פֿון די „מזרחי״־פֿירערס אין אַמעריקע. ניפֿטר געוואָרן 1921 אין ירושלים; ר׳ אָשר־לייב באַראָן, 1912 רבֿ אין באָסטאָן.

שריבערס. — שמואל־יעקבֿ יאַצקאַן, געבאָרן 1874. געשריבן אַ סך מאמרים אין **המליץ** און אויך מיטגעהאָלפֿן אין רעדאַקציע. וועג ער איז אַריבער קיין וואַרשע איז ער געווען נ. סאָקאָלאָווס אַ געהילף אין **הצפֿירה**. 1908 האָט ער געגרינדעט די וואַרשעווער טאָגצײַטונג **הײַנט**, וואס איז גיך געוואָרן אַ גרויסע און פאָרשפּרייטע יידישע מאַסן־צײַטונג, מיט באַרימטע מיטאַרבעטערס. אין וואַרשע אַרויסגעגעבן און רעדאַקטירט נאָך שריפֿטן. פֿון מיטן די 1910ער געלעבט אין פּאַריז, וווּ אַרויסגעגעבן די טאָגצײַטונג **פּאַריזער הײַנט**. אין זײַן **פֿאַמיליען־ביבליאָטעק** און **הויז־ביבליאָטעק** זײַנען אַרויסגעגעבן געוואָרן בײַ הונדערט פּאָפולער־ווישנשאַפֿט־לעכע און היסטאָרישע בראָשורן. ביכער: **ספֿר חנוך לנער** (ווילנא, תרנ״ד), **פּניני היהדות** (ווילנא, תרנ״ה), **רבנו אליהו מווילנא** (וואַרשא, תר״ס), **מכתּבים גלויים על הנעשׂה בחיים ובספֿרות** (וואַרשא, תרס״ד). געשטאָרבן 1936 אין פּאַריז.

בנימין קרעמער, געבאָרן, 1887. פֿון 1907 אין וואַרשע. געשריבן דערצײַלונגען און אַרטיקלען אין אַ סך יידישע צײַטונגען און זשורנאַלן, צווישן זיי: **הײַנט**, **פֿאָלקס־שטימע**, **ליטעראַרישע בלעטער**, ווילנער **צײַט**, און אַנדערע. מחבר פֿון **חזיון ודמיון** (וואַרשא, 1923). אומגעקומען אין וואַרשעווער געטאָ, הי״ד.

שׂרה־לאה ראָזענטאָל האָט געשיקט קאָרעספּאָנדענציעס צום **המליץ**.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 17; המליץ, 1881; 14; הצפֿירה, 1883: 35; יודישעס פֿאָלקס־בלאַט, פּעטערבורג, 1883, ז׳ 168; המליץ, 1900: 24; חשבון הנדבֿות, 1914, ע׳ 47; ספֿר היובֿל של אגודת הרבנים האורטודוכסים בארצות־הברית וקנדה. נ״י. תרפ״ח, ע׳ קל״ח; אידישע שטימע, 1934; י. אפּל, בתוך ראשית התחיה. ת״א, תרצ״ו; קריה נאמנה, ע׳ 288; עיר ווילנא, ע׳ 4.

אהלי שם, 23, 49, 160; אנציקלופּדיה של הציונות הדתית א׳. ע׳ 21; חלקת מחוקק, מחברת ב׳, ג׳; חובֿרת ה׳, ז׳; ג. קרסל, 2; תּולדות ישׂיבֿת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 115; יזכור־בוך סוּאוואַלק, ז׳ 189; „ליטע״, I, ז׳ 108; לעקסיקאָן, 4, 8; ספֿר הפּרענומע־ראַנטן, 2528; יהדווקן, מחברת, ב׳, ג׳; חובֿ ה׳, ז׳; תּולדות ישׂיבֿת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 115; יזכור־בוך סוּאוואַלק, ז׳ 189; „ליטע״, I, ז׳ 108; לעקסיקאָן, 4, 8; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 2528; יהדות ליטא, ג׳.

Jewish Encyclopedia, Vii, p. 63; Black Book.

ווַארזשאַן VEVIRŽENAI

קרעטינגער קרײז. זיך געפֿינט אויך ווערזשאַן, ווועווערזשאַן, ווַארזשעלאַן.

ייִדן זײַנען דאָ געווען שוין אָנהייב דריטן פֿערטל פֿון זיבעצנטן יאָרהונדערט. אין אַ ליסטע פֿון 1662 ווערן אָנגעגעבן 4 ייִדישע מענער און 5 ייִדישע פֿרויען.

אין 1839 זײַנען דאָ געווען 5 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים, אין 1865 און 1898 — 10.

פֿון 1855 זײַנען דאָ צוויי מצבֿות אויף אַ ירושלימער בית־עולם:

הרב המפֿורסם יחזקאל פֿרוש

בהרב ר׳ שמואל מווערזאַן.

ישעיה בהרב הגדול יחזקאל מוירזאַן.

אויף אַ רשימה פֿון מנדבֿים צו העלפֿן קויפֿן ערד אין ארץ־ישׂראל אין 1914 געפֿינען זיך 20 ווַארזשאַנער. מוּרשה: דוד פֿאַלקאָווסקי.

אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 259 ייִדן, פֿאַרן חורבן — בײַ 200.[1] ייִדן האָבן זיך באַשעפֿטיקט מיט קרעמעריי, מלאכה און ערדאַרבעט.

ווַארזשאַן איז איינע פֿון די 19 קהילות אין ליטע, ווָאס האָבן זיך אָפּגעזאָגט צו ענטפֿערן אויפֿן „אוקאַז" פֿון דער רוסישער רעגירונג פֿון 12טן מײַ, 1843, צו פֿאַרלאָזן זייערע ווווינערטער, ווָאס זײַנען נאָענטער פֿון 50 ווייאָרסט פֿון די מערבֿדיקע גרענעצן. די רעגירונג האָט באַשטימט 8 גובערניעס אין טיף־רוסלאַנד, ווווּ זיך צו באַזעצן.

רבנים. — ר׳ דובער יפֿה; ר׳ אַבֿרהם־אַבא בר׳ בן־ציון, געבאָרן אין זעזמער. שפּעטער רבֿ אין טירקשלע, לידעוויאַן. האָט אַ תּשובֿה אין **דברי משה**, ד״ט אפֿרתי (ווילנא, תּרל״ח, ע׳ מ״ה).

ר׳ אַבֿרהם שניצער, געבאָרן 1847 אין ראַסיין. 14 יאָר רבֿ אין ראַזאַליע, דערנאָך 24 יאָר דאָ רבֿ. ניט געווואָלט אָננעמען אַן אָנגעבאָטענע רבנות אין אַמעריקע. ניפֿטער געווואָרן 1911. זײַנע זין: ר׳ משה שניצער, ש״ץ ושו״ב אין לויקעווע און ר׳ דובער שניצער, שו״ב אין שאַדעווע. זײַן ברודער ר׳ משהל פּערעס (ר׳ משהל חריף), ר״מ אין ווועקשנע, ניפֿטער 1873 צו 45 יאָר. ר׳ אַבֿרהם איז דער אָנקל פֿון ר׳ יוסף לייב בלאָך, אב״ד טעלז.

ר׳ יהושע־העשיל יפֿה, דאָ געבאָרן אין 1846. 5 יאָר דאָ רבֿ, פֿון 1891 רבֿ אין ניו־יאָרק, ווו ער איז ניפֿטער געווואָרן אין 1898. זײַן פֿאָטער ר׳ דובער איז דאָ געווען רבֿ פֿאַר אים.

ר׳ יוסף־אַבֿיגדור קעסלער, געבאָרן 1885 אין קעלם. נאָך ווַארזשאַן (אַ קורצע צײַט) פֿאַרנומען דעם פּסא־הרבנות פֿון זײַן שוועער, ר׳ זאַבֿ טורבאָוויץ, אין קראָז. פֿון 1923 אין ניו־יאָרק, ווו ניפֿטער געווואָרן אין 1956. בעל **תּפֿארת יוסף**. (נ״י, תּש״ג).

1) יהדות ליטא, ד׳, בטעות: 200 **מישפּחות**.

ר׳ שמואל בר׳ יצחק פֿאָנדילער, געבאָרן 1875. פֿון 1912 דאָ רבֿ צוויי יאָר, נאָך דעם עטלעכע יאָר אין זײַן געבוירן־שטאָט ברעזין, (ווײַסרוסלאַנד), 1921 ווידער רבֿ דאָ, 1922־1927 אין ריטעווע. עטלעכע יאָר אין ארץ־ישׂראל, אָבער 1929 זיך אומגעקערט קיין ליטע צו ריטעווער רבנות. אומגעקומען 1941 אין ריטעווע, הי״ד.

ר׳ נחום־ברוך גינצבורג, געבאָרן 1882 אין פּאָנעווועזש. פֿאַר וואַרשאַן רבֿ אין אופּינע, דערנאָך רבֿ אין קיבאַרט, יאָנעווע. בעל **מקור ברוך**. (קיידאַן, תרפ״ה־תרצ״א). 1941 אומגעקומען אין יאָנעווע, הי״ד.

לעצטער רבֿ ר׳ יוסף־נתנאל גראַז, זינט 1922. פֿרײַער רבֿ אין אוזוועלנט. שטאָמט פֿון שאַט. 1941 אומגעקומען אין וואַרשאַן, הי״ד. האָט חידושי־תורה אין **פנסת ישׂראל** (תרצ״ח).

ר׳ בנימין אַראָנאָוויץ, דאָ געבאָרן 1865, ראש־ישיבֿה אין ישיבֿה־אוניווערסיטעט אין ניו־יאָרק.

אַן אָפּשטאַמיקע איז אויך רחל לורײַע, געבאָרן 1886. פֿון 1898 אין אַמעריקע. געדרוקט דערציילונגען אין די ניו־יאָרקער ייִדישע צײַטונגען. אויטאָרין פֿון **מאָדנע מענטשן** (ניו־יאָרק, 1918), **זיבן ווײַבער און איינער** (נ״י, 1925). געשטאָרבן 1929 אין ניו־יאָרק.

ביבליאָגראַפֿיע. — חשבון הנדבֿות, 1914; א.א. פֿרידמן, ספֿר הזכרונות. ת״א, תרפ״ו, ע׳ 40; אהרן שורין, תולדותיו של הרב ר׳ שמואל פֿאַנדילער מריטובה (נ״י, תשי״ז); תולדות אנשי שם (אפֿרתי), ע׳ 59; דורות האחרונים, ב׳, ע׳ 343; לקורות עיר ראַסיין, ע׳ כ״ט; תולדות חכמי ירושלים, ע׳ 246; „ליטע״, I, ז׳ 1369; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ׳ 2659; י.ד. קמזונוס יהדות ליטא; חלקת מחוקק, מחברת ג׳, ה׳; תולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 118:

Jewish Encyclopedia, Vii, p. 62, 63; Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce. Warszawa, 1987, no. 141, p. 32; Black book.

וואַרנע

VARNIAI

טעלזער קרײַז. אַן אַלט אָרט. וויטאָוט דער גרויסער האָט דאָ באשטימט דאָס זיצאָרט פֿון בישאָף אין זאַמעט. דעמאָלט און הונדערטער יאָרן שפּעטער איז דער נאָמען פֿון אָרט געווען Medininkai און אויך Varinai. באמת זײַנען דאָס צוויי נעמען פֿון ערטער פֿון ביידע זײַטן טײַכל פֿון וואַרנע.

אין 1874 איז דאָ פֿאָרגעקומען אַ בלוט־בילבול. אַ קריסטלעך ייִנגל איז פֿאַרפֿאַלן געוואָרן, זײַנען דער גלח און אַ כאָפּטע פּויערים אַרויס אין די גאַסן מיט שטאַנגען און מעסערס און געשלאָגן ייִדן מכּות־רצח. איינער פֿון די פֿאַרוווּנדעטע ייִדן אין שפּיטאָל האָט זיך דערוווּסט, אַז דאָס ייִנגל לעבט, איז ער אַרויסגעלאָפֿן,

נאָכגעיאָגט אים און געפֿונען. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער גלח האָט אים געגעבן געלט צו אַנטלויפֿן.

אין אַ צווייטן מקור איז דאָ אַן אַנדער וועַרסיע פֿון זעלביקן פֿאַל. דער הויזקנעכט פֿון אָרטיקן גלח איז פֿאַרשוווּנדן געוואָרן. דער גלח האָט דערציילט זײַנע פּויערים, אַז זײַן קנעכט איז אים געקומען צו חלום און „דערציילט", אַז יידן האָבן אים געקוילעט און אָפּגעשיקט דאָס בלוט קיין ירושלים. דער סוף איז ווי אין דער ערשטער וועַרסיע.

דער יידישער יִשׁוּב האָט זיך דאָ אָנגעהויבן אַרום סוף 18טן יאָרהונדערט. אין 1879 האָבן דאָ געווווינט 1226 יידן, אין 1923 — 823, און 1939 — אַרום 500 (פֿון 2.500 תּושבֿים), אַזוי פֿיל אַן ערך פֿאַרן חורבן. יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמעריי, מלאכה און אַ טייל מיט ערדאַרבעט.

אַרום וואָרנע זײַנען געווען מערערע יידישע יִשׁוּבניקעס: מאָטל שייפּער, 3 וויאָרסט פֿון וואָרנע, געהאָט אַ וואַסערמיל. קינדער אין שיקאַגאָ; דוד קאַרקלאַנער, 1 וויאָרסט פֿון וואָרנע; הירש קרענגל, אַ 10 וויאָרסט פֿון וואָרנע; וועלווע שנײַדער; משה דער יאַנעפּאָלער, אַרום 9 וויאָרסט פֿון וואָרנע; שלמה קאַץ דער ווידמאַנטער.[1]

חובֿבֵי־ציון זײַנען דאָ געווען שטאַרק אַקטיוו. אויף דעם זאָגן עדות מערערע רשימות פֿון וואָרנער מנדבֿים פֿאַרן אויפֿבוי פֿון ארץ־ישׂראל אין המליץ 1898, 1899, 1900, 1903. מוּרשים אין די פֿאַרשיידענע יאָרן זײַנען געווען חיים גוטמאַן, זאַלקינד ליכט (1898), מרדכי־צבי לעווין (1899), זאַלקינד ליכט (1899), חיים לעשעם (1903). אין 1898 זײַנען דאָ געווען 100 רעגיסטרירטע חובֿבֵי־ציון, אַ דאַנק דעם עסקן און גבֿיר ר׳ שלמה פֿין.

אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים געפֿינען זיך די מצבֿות פֿון הרב ר׳ שמחה בר׳ אלי׳ מווארנא, תּרכ״ה. רבקה לאה בר׳ יחזקאל פּנחס מוורנא, תּרכ״ו.

פּעשע בר׳ יהודה, תּרכ״ט.

דושא אשת פּייוול מוורנא, תּרכ״ט.

יחזקאל פּנחס בר׳ מרדכי מוורנא, תּרל״א.

רבנים. — ר׳ משה יפֿה, פֿרִיער רבֿ אין שוועקשנע, שפּעטער אין וואָרנע, ווו ניפּטער געוואָרן 1796.

ר׳ שמואל־שמעלקע איטינגא; ר׳ בנימין וועַרבער [פֿאַרבער], פֿרִיער רבֿ אין ווײַנוטע, ניפּטער חשון תּרס״ב.

ר׳ אַהרן־שואל בהרבֿ ר׳ עזריאל; זײַן איידעם ר׳ נתן; ר׳ ישׂראל־יהושע בר׳ שמואל־אַריה סגל מלמד,[2] געבאָרן 1864, רבֿ אין קאָוואַרסק, וואָרנע (פֿון 1898), טרישיק.

ר׳ יוסף־לייב בלאָך, געבאָרן

*

1) וועגן די יִשׁוּבניקעס לויטן וואָרנער יעקבֿ שייפּער, לאָס אַנדזשעלעס.

2) לויט „אהלי שם", איז ער דער זעלביקער ווי ר׳ יהושע־העשל מלמד.

1849. פֿון 1902 ביז 1904, דערנאָך אין שאַדעווע און פֿון 1911 אב״ד וור״מ אין טעלז, ווו ניפֿטער געווָארן אין 1930 [פֿרטים — טעלז].

ר׳ שלום־יצחק בר׳ דוד בן־ציון לעוויטאַן, געבאָרן 1878 אין אייראַגאָלע. פֿון 1908 ביז 1909, דערנאָך רב אין מיסיאַד, אָסלאָ [נאָרוועגיע, אין ערשטן וועלטקריג), שוועקשנע, ווו אומגעקומען 1941, הי״ד. חיבורים: **ילקוט הדרוש** (וואַרשא, תר״פ־תרפ״ז, מיט א.ל. וויס־בלום), **דברי שלום** (בודאַפּעשט, תרפ״ד), **סופת שלום יצחק** (פּיעטרקוב, תרפ״ז), **מנחת ש״י** (קיידאַן, תרצ״ח).

ר׳ לווי שפּיץ, געבאָרן 1887 אין קול. רב אין פֿלונגיאַן, וואָרנע, טאַווריק, ווו פֿאַרברענט געווָארן תמוז תש״א, הי״ד.

ר׳ יעקב בר׳ זבולון אַבראַמאָוויטש, געבאָרן 1880. פֿרִיער רב אין סרעדניק, 1925־1937 אין וואָרנע, ווו ניפֿטער געווָארן.

לעצטער רב ר׳ אַבא שור, איידעם פֿון הרב אַבראַמאָוויטש. געבאָרן 1909 אין דוסיאַט. אומגעקומען 1941, הי״ד.

אין 1875 האָט דער שטעטלשער ר׳ נחום־ליפּא־חנניה געגרינדעט דאָ אַ ישיבֿה, וואָס האָט עקסיסטירט ביז זײַן פּטירה אין 1910. ער האָט געזאָגט אַ שיעור אין ישיבֿה.

צווישן 1839 און 1934 זײַנען געווען 21 וואָרנער פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — אַבֿרהם (אַרלאָף) בער, באַרימטער חזן אין אַ פֿאַריזער סינאַגאָגע, געבאָרן 1840 אין דערפֿל לעבן וואָרנע. ביז 22 יאָר געלערנט ש״ס ופּוסקים. דורך אַ צופֿאַל האָט אַ מבֿין געהערט זײַן שטים אין לערנען, אים געהאָלפֿן צו לערנען מוזיק און איז גיך געווָארן אַ באַקאַנטער חזן. געשטאָרבן 1913 אין פּאַריז.

ר׳ אליעזר דער וואָרנער איז דער פֿאָטער פֿון ר׳ קלמן מגיד, געבאָרן דאָ אין 1874 (לויט אַן אַנדער מקור — קאָוונע). פֿון 1902 קאַזיאָנער ראַבינער אין אַרמיאַנסק. נאָכן ערשטן וועלטקריג רב אין קראָש און וועקשנע, הי״ד.

ר׳ יהודה־לייב לאַזאַראָוו, דאָ געבאָרן 1875. באַקאַנטער דרשן אין ליטע. פֿון 1900 אין אַמעריקע. מחבר פֿון דרוש־ספֿרים: **קהילת יהודה** (שיקאַגא, תרס״ב), **דברי יהודה** (נ״י, תר״ע), **קול יהודה** (נ״י, תרע״א), **דגל יהודה** (נ״י, תרע״ד), **מטה יהודה** (נ״י, תרפ״א). ניפֿטער 1939 אין נ״י.

ר׳ משה־דוב מגיד, דאָ געבאָרן אין 1901. פֿון 1934 אין ארץ־ישראל. מיטגליד פֿון מרפּז „מזרחי״ אין לאַנד און פֿון שטאָטראַט אין תל־אָביב.

שרייבערס. — באָריס־זלמן־דוב שאַץ, געבאָרן 1866. סקולפּטאָר, מאָלער, שרייבער. תלמיד פֿון באַרימטן אַנטאָקאָלסקי. פֿון 1906 אין ארץ־ישראל, אויפֿגעשטעלט אין ירושלים די קונסטשול „בצלאל״, וואָס איז אַ ווינקלשטיין פֿון קונסט אין א״י. מערערע בילדער זײַנע געפֿינען זיך אין העברעישע שולביכער: מתתיהו, ירמיהו הנביא און אַנדערע

ביכער: **אחד מרבים** (תרס"ז), **בצלאל — תולדותיו, מהותו ועתידו** (תר"ע), **די אוטאָפּיע ירושלים הבנויה** (תרפ"ד), **על אמנות, אמנים ומבקריהם** (תרפ"ד) — אַלע ירושלים. געשטאָרבן אין דענווער, קאָלאָראַדאָ, אין 1932.

בער קאַנטאָר, געבאָרן 1880. פֿון 1900 אין אַמעריקע, שפּעטער געלעבט אין ניו־ראַשעל. געשריבן סקיצן פֿון יִידישן אַרבעטער־לעבן אין די לינקערע יִידיש־אַמעריקאַנער צײַטונגען. אויטאָר פֿון לידערבוך **דער סוף צו מלחמות** (ניו־ראַשעל).

זלמן־פּנחס נאַטהאַנס, געבאָרן 1893. יונג געקומען קיין אַמעריקע. געענדיקט דעם „ניו־יאָרק יוניווירסיטי". לערער פֿון מאַטעמאַטיק און פֿיזיק אין ניו־יאָרקער מיטלשולן. אויטאָר פֿון **נאַטהאַנס פּאָפּולער ערקלעהרונג פֿון איינשטיינס רעלאַטיוויטעט־טעאָריע** (נ"י, 1931). האָט אַרויסגעגעבן לערנביכער אין ענגליש, אין די 1930ער געלעבט אין ניו־ראַשעל.

יעקב־דוד קאַמזאָן, געבאָרן 1900. פֿון 1926 אין ירושלים. געשריבן לידער אין יִידיש, אָבער ס׳רובֿ אין העברעיִשע צײַטשריפֿטן. דער הויפּטמאָטיוו פון זײַנע לידער איז ירושלים און זײַן הויפּטבוך רופֿט זיך **ירושלים** (תש"י). האָט אויך אַרויסגעגעבן לידערביכלעך פֿאַר קינדער. **שבת שלום, חתונה ביער, ילד קטן הלך לגן** און אַנדערע. אין יִידיש: **פֿון ספֿר רזיאל המלאך** (ירושלים, תרפ"ו). אין 1959 אַרויסגעגעבן **יהדות ליטא**, אַ בוך אַלבאָם מיט בילדער פֿון אַ סך יִידישע שטעטלעך אין ליטע, געשטאָרבן 1980 אין תּל־אָבֿיבֿ.

קאָרעספּאָנדענטן: מ. גאָרדאָן (הצפֿירה), ישעיה ריצפּע (המלין).

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1874: 36; הצפֿירה, 1898: 175; המלין, 1898: 132, 153; 1899: 54, 108; 1900: 45; ברוך שץ, חייו ויצירותיו, א׳, ירושלים, תרפ"ח; א. זאַלודקאָווסקי, קולטור־טרעגער פֿון אידישער ליטורגיע, דעטראָיט, 1930. ז׳ 138.

אידישע שטימע, 1937: 5718; ילקוט החבֿרה קדישא, ת"א־יפֿו והמחוז. ת"א, תשט"ו, ע׳ י"ג; י.ד. קמזונס יהדות ליטא; לקורות עיר ראַסיין, ע׳ כ"ג; תולדות ישיבֿת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 78; תולדות חכמי ירושלים, ג׳, 82; לעקסיקאָן, 5, 8.

אהלי שם, ע׳ 53, 113, 350; ג. קרסל, 2; דורות האחרונים, ב׳, 123; יהדות ליטא, ג׳; חלקת מחוקק, חוב׳ ה׳, ז׳; מחברת ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 2674;

Allgemeine Zeitung des Judentums. Berlin, 1874, p. 676; J. Ehret, Litauen. 1900, p. 95; A. Janulaitis, Ŭznemunė po Prŭsais. Kaunas, 1928, p. 592; Black Book.

וואַשקי VAŠKIAI

בירושער קריַיז. אַ מאָל האָט דאָס שטעטל געהייסן קאָנסטאַנטינאָוואָ.

פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געווויינט אַרום 500 יִידן, אין 1923 — 267, פֿאַרן חורבן — אַרום 200. אין 1915 האָט וואַשקי דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע, ניט אַלע האָבן זיך אומקערט נאָכן קריג. יִידישע פּרנסות: קרעמערַיַי, מלאכה, פֿלאַקסהאַנדל.

1905 זײַנען רעוואָלוציאָנערן אָדער סתּם רויבערס באַפֿאַלן די „מאָנאָ־פּאָלקע" (מלוכהשע בראַנפֿן־ברויערײַ), געראַבירט און געשאָסן אויף די אָנגע־שטעלטע. יידן זײַנען אַרויסגעלאָפֿן העלפֿן און פֿאַרטריבן די אָנפֿאַלערס. אין אַ פּאָר טעג אַרום זײַנען געקומען 200 דראַגונער, געהייסן אַלע יידן אַרויסצוגיין אויפֿן מאַרק, אויסגעשטעלט 2 האַרמאַטן און ביקסן און געגעבן אַן אולטימאַטום: אָדער באַצאָלן 200 רובל פֿאַרן שאָדן אָדער טויט.

אין אַ רשימה פֿון וואַשקיַער בײַשטײַערערס אין 1914 פֿאַר בניין ארץ־ישׂראל ווערן אָנגעגעבן די קלײַבערס: שרגא יאַצקאַן, משה דאָרפֿאַן.

פֿון אירע רבנים זײַנען באַקאַנט: ר׳ יהודה־לײַב חריף; ר׳ אַבֿרהם האָפֿענבערג, געבאָרן 1853. פֿון 1883 ביז זײַן פּטירה אין 1929 דאָ געווען רבֿ. מחבר פֿון **קול ברמה**. פֿאַרעפֿנטלעכט חידושי־תורה אין **פנסת חכמי ישׂראל** פֿון א.י. אַבעלסאָן. אין **המליץ** איז געווען אַ בריוו פֿון „הרבֿ דוואָסקי" וועגן ניט עמיגרירן קיין אַרגענטינע, ווײַל אין די דאָרטיקע יידישע קאָלאָניעס היט מען ניט אָפּ קיין יידישקייט. לויט דער ציַט פֿון בריוו, איז עס הרבֿ האָפֿענבערגס.

זײַן איידעם ר׳ אליעזר לעווין, געבאָרן 1898. פֿרײַער ר״מ אין קעלמער „אור תורה", 1929־1935 דאָ רבֿ און שפּעטער אין דעטראָיט; ר׳ צבֿי־יעקבֿ יאַנ־קילעוו, לעצטער רבֿ, הי״ד.

צבֿיון (ד״ר ב. האָפֿמאַן), באַוווסטער יידישער פּובליציסט, פֿון די הויפּט־מיטאַרבעטערס פֿון **פֿאָרווערטס**, האָט דאָ פֿאַרבראַכט זײַנע קינדער־יאָרן.

פּנחס האָפֿענבערג האָט קאָרעספּאָנדירט אין **המליץ**.

אין 1911 איז דאָ געווען איין פֿרענומעראַנט אויף **אמרי יעקבֿ**, יעקבֿ פֿראַלגעווער (בילגורייא, תרע״א).

ביבליאָגראַפֿיע. — ארז, ארבעה מאמרים, פּעטערבורג, 1893. ע׳ 17; הזמן, ווילנא, 1906: 7, 16; חשבון הנדבֿות, 1914; אהלי שם, ע׳ 345; יהדות ליטא, ג׳. תּולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 78. Black Book.

ווידוקלע VIDUKLĖ

ראַסיינער קרײַז. פֿון די עלטערע יידישע קהילות. מיטן 17טן יאָרהונדערט איז דאָ שוין געווען אַ קליינער יידישער יישובֿ. אין 1662 האָבן דאָ געלעבט 2 יידישע פֿאַמיליעס, אין 1847 — 2281 יידן — פֿון די געציילטע יידישע שטעט אין ליטע אין יענער צײַט, וואָס האָבן געהאַט אַזאַ צאָל יידן. אין 1897 איז זייער צאָל שוין געווען כּמעט פֿאַרטאָפּלט — 4380. דאָס איז געשען אַ דאַנק דעם גינסטיקן געאָגראַפֿישן מצבֿ פון שטעטל מיט אַ שאָסיי און באַנסטאַנציע דערבײַ, וואָס האָט געהאָלפֿן דער יידישער עקאָנאָמיק.

אין די שפּעטערדיקע יאָרן איז די עקאָנאָמישע לאַגע פֿון שטעטל אין גאַנצן

פֿאַרגרעסערט געוואָרן און צוזאַמען דערמיט איז געוואַלדיק פֿאַרקלענערט געוואָרן די צאָל יידישע תושבים — אין 1923 האָבן געלעבט אין ווידוקלע סך־הכּל 221 יידן און אַן ערך אַזוי פֿיל פֿאַרן חורבן.

דאָס יידישע ווידוקלע האָט אַרום מיטן נײַנצנטן יאָרהונדערט געליטן פֿון אַ מאָדנעם אָנשיקעניש: 4 זין פֿון אַ געווע־זענעם שוחט מיט אַנדערע חברה־לײַט פֿלעגן טעראָריזירן פּוילישע פּריצים אין דער געגנט. זיי פֿלעגן מיט פּוח צונעמען אַ סך עסנוואַרג, קומען דערנאָך קיין ווידוקלע און אַנדערע אַרומיקע שטעטלעך און געהייסן די יידן נעמען „צדקה". די יידן האָבן ניט געווּסט, אַז דאָס איז געוויבט גוטס פֿון פּריצים. זיי האָבן געמיינט, אַז דער אָנפֿירער, „ליפּקע גנבֿ", איז אַ רײַכער יידּ, וואָס טיילט צדקה.

יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט האַנדל, קרעמערײַ, מלאכה און לאַנדווירט־שאַפֿט, מערסטנס אַרענדירטע ערד.

אין 1865 זײַנען דאָ געווען 19 פֿרענומעראַנטן אויף אַ רבנישן ספֿר, אין 1913 און 1914 — צוויי פֿרענומעראַנטן.

פֿון 1872 איז דאָ אַ רשימה פֿון ווידוקלער מנדבֿים פֿאַר הונגער־לײַדנדיקע יידישע שטעטלעך אין ליטע. דער קליבער: א.י. שלאָמאָוויץ.

אין 1879 האָט מען אײַנגעוואָר־פֿן דעם אַלטן בית־מדרש און אויפֿגעבויט אַ נײַעם פֿאַר 6000 רובל.

פֿון 1914 איז דאָ אַ ליסטע פֿון ווידוקלער בײַשטײַערערס פֿאַרן אויפֿבוי פֿון ארץ־ישׂראל. דער קליבער: זאבֿ תּלם.

רבנים. — ר׳ יחזקאל שאַפּירא. זײַן פֿאָטער ר׳ צמח, גרויסער למדן אין קיידאַן, און זײַן זיידע ר׳ אַבֿרהם שאַפּירא, אב״ד טעלז. דער פֿאָטער האָט געלעבט פֿון 1777 ביז 1838.

ר׳ יחזקאל ראַבינאָוויץ, פֿון 1879 ביז 1902; זײַן זון ר׳ משה־אַבֿרהם־שמואל, פֿון 1902. מחבר פֿון **זכרון יחזקאל**; ר׳ ידידיה גאָרניאַנסקי [גאָר־בינסקי?].

ר׳ יהושע קאַפּלאַן, געבאָרן 1873. פֿון 1919 רבֿ אין קראָקי, דערנאָך אין סוווינישאָק און פֿון 1927 ביז 1941 אין ווידוקלע, ווו אומגעקומען אין 1941, הי״ד. חיבורים: **שערי הקודש** (ווילנא, תּרס״ז), **מעיני יהושע** (ווילנא, תּר״ע), **שערי יהושע** (קיידאַן, תּרצ״ו), **ליקוטי שושנים** (קיידאַן, תּרצ״ז), **שערי הוסתות** (תּרצ״ט).

ר׳ חיים־צבֿי, בעל **ברכת חיים**, האָט אַ שייכות מיט ווידוקלע.

ביבליאָגראַפֿיע. — הצפֿירה, 1879: 40; חשבון הנדבֿות, 1914; לקורות עיר קיידאַן, ע׳ ט׳; אהלי שם, ע׳ 57; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ׳ 2725; א. דיינאַרד, זכרונות בת עמי, ע׳ 18; ספֿר זכרון קיידאַן, ע׳ 187.

Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce. no. 141, p. 32; Black Book.

ווידז[1] VIDZIAI

דער יִידישער יִשובֿ איז פֿון אַרום סוף אַכצנטן יאָרהונדערט. אַן ערך דעמאָלט איז דאָ שוין געווען אַ רבֿ. לויט אַ באַפֿעל פֿון ערשטן יאַנואַר 1800 איז ווידז געווען איינע פֿון די זיבן ערטער, וווּ עס זײַנען אויפֿגעשטעלט געוואָרן שטאָט־פֿאָר־וואַלטונגען — אַ סימן, אַז זי האָט שוין פֿאַרמאָגט אַ געהעריקן שטאָטישן מעמד.

ווידז איז געווען איינע פֿון די ערשטע פֿינף קהילות אין ליטע, וווּ חסידות האָט זיך געשאַפֿן אַ פֿעסטע פּאָזיציע. דאָס איז געשען אין דער צײַט, וועו דער ווילנער גאון האָט חסידות אַרײַנגעלייגט אין חרם.

אין 1864 האָבן דאָ געלעבט 725 יִידן, אָבער אין 1897 איז עס אויפֿגעשטיגן צו 3480 — לויט דער צאָל דעמאָלט, פֿון די גרעסערע קהילות אין ליטע.

אין 1915 זײַנען די מערסטע יִידן אַנטלאָפֿן פֿון שטעטל. אַ 50 יִידישע מיש־פּחות, פֿון די אָרעמערע, האָבן זיך באַ־האַלטן אין בית־פּנסת. די קאָזאַקן האָבן זיי דערשנאַפּט, זיך אַרײַנגעריסן אין שול, געשלאָגן די מענער מכּות־רצח און פֿרויען פֿאַרגעוואַלטיקט.

רבנים. — ר׳ חיים, אַרום סוף אַכצנטן יאָרהונדערט. מחבר פֿון גן־יה (ברעסלאו, תקצ״א); ר׳ אַריה־לייב רובין, געבאָרן 1850. עטלעכע יאָר נאָך 1910, דערנאָך אב״ד ווילקאָמיר, וווּ ניפֿטער געווען אין 1935. פֿון די פֿירערס פֿון „אגודת־ישׂראל״ אין ליטע.

זײַן איידעם ר׳ יוסף־שלמה כּהנימאַן האָט דאָ געגרינדעט אַ ישיבֿה, וואָס האָט גיך געקראָגן אַ גוטן נאָמען און איר צאָל תּלמידים איז אויסגעוואַקסן צו 175. שפּעטער רבֿ אין פּאָנעוועזש און בני־ברק.

ר׳ מרדכי פֿײַנשטיין, מו״צ אין לידע, רבֿ דאָ און דערנאָך אין עזשערעני, וווּ ניפֿטער געוואָרן אין 1903; ר׳ אליהו גאָרדאָן, געבאָרן 1865, נאָך ווידז רבֿ אין דויגעלישאָק, מיאַדל, קאַמיי, ניו־יאָרק, וווּ ניפֿטער 1913. מחבר פֿון עטלעכע ספֿרים.

ר׳ אָשר־קלמן באַראָן, איידעם פֿון ר׳ אַריה־לייב רובין, דאָ געווען ראש־ישיבֿה.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ שלמה־זלמן קוק, דאָ געבאָרן 1844. גבאי פֿון „מושבֿ זקנים הפּללי״ אין ירושלים, וווּ ניפֿטער געוואָרן 1929.

ר׳ דוד בהרבֿ יצחק־אײַזיק גינצ־בורג, דאָ געבאָרן 1862. רבֿ אין ראָטשעס־טער, ווילקסבאר, וווּ ניפֿטער געוואָרן 1921. אַ סך יאָרן וויצע־פּרעזידענט פֿון „אגודת־ישׂראל״ אין אַמעריקע.

מאיר קלומל, געבאָרן 1875, שפּעטער ארץ־ישׂראל, פֿון די גרינדערס פֿון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע אין פּוילן, דעלעגאַט צו מערערע ציוניסטישע קאָנגרעסן. געשטאָרבן 1933 אין תּל־אָביבֿ.

1) קאָוונער גובערניע, אָבער אַ צײַט געווען אין ווילנער גובערניע.

ישׂראל אהרוני, געבאָרן 1882.
זאָאָלאָג, פֿילאָלאָג. פֿון 1902 אין ארץ־ישׂראל. דאָצענט אין ירושלימער העברעישן אוניווערסיטעט וועגן זאָאָלאָגיע אין ארץ־ישׂראל און אין מיטל־מזרח. מחבר פֿון ביכער: **הארבה** (תר״ף), **תורת החי** (תרע״ח), **זכרונות זואולוג עברי** (תש״ג־תש״ו), **מגדיר לזוחלים המצויים ביותר בארץ־ישראל** (תש״א), **מגדיר ליונקים** (תש״ב), **מגדיר לבעלי כנף** (תש״ב, לעצטע דרײַ מיט זײַן טאָכטער בת־שבע). געשטאָרבן 1946 אין ירושלים.

נתן גרינבלאַט־גורן, געבאָרן 1887. העברעיש־יידישער שרײַבער און ליטעראַטור־קריטיקער. אין ליטע געווען פֿון די בולטסטע געשטאַלטן אין דער יידישער און העברעישער ליטעראַטור און פּרעסע. פֿון 1935 אין ארץ־ישׂראל.

ווישון

אוטיאָנער קרײַז. דער נאָמען נעמט זיך פֿון פּוילישן ווישיאָ — אַ שלאָנג. אַן אַלט אָרט און אַן אַלטע יידישע קהילה. אין 1406 איז שוין דאָ געווען אַ קלויסטער.

אין 1646 האָבן יידישע בעלי־מלאכות דאָ באַקומען אַרבעט־דערלויבעניש. אין אַ בריוו פֿון 1667 פֿון בריסקער קהילה צו די „קראים במדינות זאַמוט״ רעדט זיך ווען תּיכף באַצאָלן אַ חוב צו ר׳ העשל בהר״ר אליקום מוויזון — און דער געדרוקט ליטעראַריש־קריטישע אַרטיקלען אין אַ סך יידישע צייטונגען און צײַט־שריפטן, ווי אויך אין העברעישע פּעריאָדישע אויסגאבעס, צווישן זיי **השלוח, התקופה, הזמן, העולם**. פֿון זײַנע ביכער: **במדרון** (קובנה, תרפ״ט), **בערוב חייה** (קובנה, 1935), **בחיה חן** (ת״א, תרצ״ט), **מבקרים בספרותנו** (תש״ד), **פרקי ביאליק** (תש״ט). געשטאָרבן 1955 אין ת״א.

ברוך געלמאַן, געבאָרן 1910. געשריבן לידער אין דער יידישער פּרעסע פֿון ווילנע און וואַרשע. אומגעקומען 1941 בעת אַ פּאָגראָם, נאָך פֿאַרן אַרײַנקום פון דער נאַצישער אַרמיי.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1903: 145; ספֿר היובל של אגודת הרבנים בארצות־הברית וקנדה. נ״י, תרפ״ח, ע׳ ק״מ; יהדות ליטא, א׳, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 2627. ג. קרסל, 1; לעקסיקאָן, 2.

VYŽUONIAI

אוטיאַנער קרײַז. דער נאָמען נעמט זיך פֿון פּוילישן ווישיאָ — אַ שלאַנג. אַן אַלט אָרט און אַן אַלטע יידישע קהילה. אין 1406 איז שוין דאָ געווען אַ קלויסטער.

אין 1646 האָבן יידישע בעלי־מלאכות דאָ באַקומען אַרבעט־דערלויבעניש. אין אַ בריוו פֿון 1667 פֿון בריסקער קהילה צו די „קראים במדינות זאַמוט״ רעדט זיך ווען תּיכף באַצאָלן אַ חוב צו ר׳ העשל בהר״ר אליקום מוויזון — און דער יידישער שטעט איז דאָך ניט אויסגעוואַקסן איינער אליין אין שטעטל.

פֿון 1670 ווערן כסדר דערמאָנט אין די פּראָטאָקאָלן פֿון ועד ליטא רעגולערע שטײַער־אָפּרעכענונגען פֿון די דרײַ ליטווישע גלילים, וואָס איינער פֿון זיי איז דער וויזשונער גליל — און אויך דאָס וועלט דאָך ניט אין איין טאָג. און נאָך פֿריער וועלט דערמאָנט דער גליל וויזשון אין די פּראָטאָקאָלן פֿון ועד אַרבע ארצות. פֿון דעם אַלעם קען מען אָננעמען, אַז שוין

אָנהייב 17טן יאָרהונדערט איז דאָ געווען אַן אָנפאַנג פֿון אַ ייִדישן ייִשובֿ.

אין „פּנקס המדינה" ע׳ 163, סי׳ תרע״ז פֿון „תקנות ועד ת״ל" [1670] ווערט געריידט וועגן אַ חובֿ צו „גליל וויזין". וועגן חובֿות צו „וויזין והגליל" רעדט זיך אויך אין סימן תתקמח, תקנות תקי״ב [1752] און סימן תתקמט, תקנות תקכ״א [1761]. דאָס באווייזט, אַז די וויזשונער קהילה איז יענע צייטן געווען עקאָנאָמיש גוט אַרויסגעאַרבעט.

מיט וויזשון איז פֿאַרבונדן איינע פֿון די טראַגישסטע געשעענישן אין דער געשיכטע פֿון ייִדישע שטעטלעך אין ליטע. די מעשׂה איז געווען פֿאַרשריבן אין וויזשו־נער „פּנקס הקהל", וואָס איז פֿאַרפֿאַלן געוואָרן.

אַ משומד אין שטעטל האָט בײַ נאַכט אונטערגעלייגט אַ צלם אונטער אַ באַנק אין שול. געווען איז עס ערבֿ הושענא רבה. אין דער פֿרי איז ער אַוועק צום גלח און געמאָלדן, אַז ייִדן שלאָגן מיט „הושע־נות" אַ געגנבעטן צלם. פּאָליציסטן זײַנען גלײַך אַוועק און אַרומגערינגלט די שול און נאָכן אַרומזוכן אַלע ווינקעלעך געפֿונען אַ צלם אונטערן אָרון־קודש. מען האָט אַרעסטירט אַלע מענער אין שול און זיי אָפּגעפֿירט צו פּוס קיין ווילנע. אין דער צײַט איז אַ ווילדער המון פּויערים באַפֿאַלן ייִדן אין גאַס, צעשלאָגן און צעממיתט זיי, באַרויבט זייערע הײַזער און פֿאַרברענט די שול.

דאָס געריכט אין ווילנע האָט פֿאַרמישפּט אַלע אַרעסטירטע ייִדן צו תּליה. פֿלוצעם האָט זיך אויפֿגעשטעלט אַ ייִד און געזאָגט, אַז ער האט דאָס געגנבֿעט דעם צלם און עס באַהאַלטן אין שול און קיינער האָט ווען דעם ניט געווויסט און איצטער האָט ער גרויס צער, וואָס אומשולדיקע מענטשן וועלן דאַרפֿן שטאַרבן צוליב זײַן טאַט. מען האָט אָנגענומען זײַן מודה זײַן זיך, אים האָט מען פֿאַרברענט און די אַלע פּאַראורטיילטע ייִדן האָט מען באַפֿרײַט.

דאָס איז געשען שבֿעה עשׂר בתּמוז, תּק״ט (1749). דער נאָמען פֿון קדוש איז ר׳ מנחם מָן. יעדער יאָר פֿלעגט מען זאָגן „יזכּור" נאָך אים (לויט אַ צווייטער ווערסיע, איז ער פֿאַרברענט געוואָרן אין קיידאָן).

עס זײַנען דאָ פֿאַרשיידענע ווערסיעס ווען „מעשׂה ויזון". די פּרטים זײַנען אַנדערש, אָבער די קערנפּונקטן זײַנען אומעטום די זעלביקע: די צײַט, דאָס אָרט, דער בילבול פֿון משומד, דער קדוש. אין ווילנער בית־הכנסת הגדול איז געווען אַ סידור אויף פּאַרמעט, וואָס דאָרטן איז געווען אַ באַזונדערע הזכּרה „על הקדוש הרבֿ החכם והפֿילוסוף ר׳ מנחם מָן מוויזון, שנשׂרף על קידוש השם בשנת תק״ט" [1749]. אין אַנדערע ערטער איז דער נאָמען: ר׳ נאָטע מאַנע, און דער קדוש איז ניט קיין רבֿ, נאָר אַ פּשוטער ייִד „מדּלת העם."

פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט בײַ 550 ייִדן, אין 1923 — 367, 1932 — אַרום 300 און פֿאַרן חורבן

אַן ערך אַזוי פֿיל. יידישע פֿרנסות: קרעמערײַ, מלאכה און קליינהאַנדל מיט תּבֿואה, פֿלאַקס און עופֿות.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿאַר בניין האָרץ אין 1872 זײַנען דאָ מערערע ווײַזשו־נער. מורשה: בן־ציון נײַמאַרק, אַזוי אויך אין אַ ליסטע פֿון 1900. מורשה: ישׂראל־גרשון קולוויאַנסק.

אין 1896 און 1934 זײַנען געווען 6 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

רבנים. — ר׳ אָשר בר׳ שאול גינזבורג, אב״ד ויזון והגליל — פֿון 1701, שפּעטער אין פּינסק, 1714־1737. בעל **מעונות אריות**. ר׳ אָשרס חתימה איז דאָ אויף תּקנות ועד ליטא אין ת״פ [1720] און תּצ״א [1731]. אויף זײַן הספּמה אויף **נתיב הישר** (דיהרנפֿורט, תע״ב) חתמעט ער זיך: מויזון, תס״ט [1709]. האָט אויך הספּמות אויף **ברית שלום** (תע״ג), **עיר חומה** (תע״ד), **גאון צבי, מנחם אב** (תצ״ב). ער ווערט דערמאָנט אין די תּשובֿות פֿון זײַן שוואָגער בעל **פּנסת יחזקאל**, סימן מ״ט. ר׳ אָשרס פֿאָטער, אב״ד „מדינות רוסיה״.

ר׳ יצחק־אײַזיק גינזבורג, ר׳ אָשרס זון, און 1712־1715 אב״ד דובנע.

ר׳ צבי־הירש הלוי הורוויץ, אב״ד ור״מ אין די דרײַ קהילות קיידאַן, ווישון, בירזש, שפּעטער רבֿ אין זאַבלו־דאָווע. בעל **גאון צבי** (פּראַג, תצ״ו), חתמעט זיך דאָרטן: „חונה בדגל ג׳ גלילות מדינות זאַמוט קידאַן, ויזון, בירז״. זײַן פֿאָטער ר׳ יהושע משה אַהרן איז ניפּטער געווען 1649.

ר׳ מאיר בר׳ יצחק־אײַזיק גינזבורג (ברודער פֿון ר׳ אָשר), אב״ד ויזון ומדינות רוסיה [וויטעבסקער גובערניע]. זײַן הספּמה איז דאָ אויף **צמח מנחם** פֿון זײַן מחותן ר׳ מנחם־נחום בר׳ יקותיאל זיסמאַן הפּהן (זלקווא, תּקכ״א), ווי אויך אויף **בית יעקב אש** (תּקכ״ה) און **תּקנתּא דמשה** (תּקכ״ז). ר׳ מאיר איז אַוועק פֿון ווישון אין 1751.

ר׳ בנימין גינזבורג, ר׳ מאירס זון, אב״ד גליל ויזון. האָט הספּמה אויף **שער הרחמים** [סידור מיט אַ פּירוש]. פּנחס במ׳ יהודה (שקלאָוו, תּקמ״ח). אָנגענעבן: חונה ק״ק וייזון והגליל. האָט אויך חידושים אין **תּקנתּא דמשה** (אַלעקסיץ, תּקכ״ז). ר׳ בנימינס זון, ר׳ יונה, דיין ומו״צ אין ווילנא, זײַן חתימה אין פּנקס ווילנא פֿון תּקנ״ז [1797].

ר׳ אליעזר דון־יחייא, געבאָרן 1838 אין דריסע. פֿון 1864 ביז 1876, שפּעטער רבֿ אין לוצין (קורלאַנד) ביז 1926, וועו ניפּטער געוואָרן. בעל **אבן שתיה** (תרנ״ג) און **טעם מגדים** (תרצ״ט). ר׳ אליעזר איידעם פֿון ר׳ אהרן־זעליג ציוני, אב״ד דריסע.

ר׳ חיים בר׳ שבתי דון־יחייא, געבאָרן 1840. פֿון 1868 רבֿ אין האָראַ־דישץ (וויטעבסקער גובערניע), דערנאָך אין ווישון, שקלאָוו און דריסע, אויף זײַן פֿאָטערס פּסא־רבנות.

ר׳ מאיר־אליהו בר׳ יהודה־יעקבֿ ווײַנער, דאָ געבאָרן אין 1866. פֿון 1890 דאָ רבֿ, שפּעטער אין יעדוואַבנע (לאָמזשער גובערניע). מחבר פֿון **רבֿ טבֿחיא** (וואַרשא, תרע״ג).

ר׳ שמריהו בר׳ חיים כּץ, געבאָרן 1878 אין פומפיאַן. פון 1903 דאָ רבּ. דאָ ניפֿטער געוואָרן אלול תרע״ט. איידעם פֿון ר׳ אליעזר דון־יחייא.

ר׳ אַהרן־בענדעט הכּהן שמידט, פֿון 1922. 1934 נאָך געוועזן דאָ רבּ. שפּעטער געזאָגט אַ שיעור אין דער הגר״א־שול אין ירושלים, ווו ניפֿטער געוואָרן 1965 אין עלטער פֿון 106 יאָר.

ר׳ זלמן מעלצער, געבאָרן 1902 אין סלאַבאָדקע. געשריבן חדו״ת אין **פּנסת ישׂראל** (קובנה, ת״ש). אומגעקומען אלול ת״ש, הי״ד.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ אַריה־לייב בר׳ אָשר, געבאָרן 1695 אין ווישון, בעל **שאגת אריה**. רבּ אין פּינסק, ר״מ אין מינסק און פֿון 1765 רבּ אין מעץ (פֿראַנק־רײַך), ווו ניפֿטער געוואָרן אין 1785. פֿון די גאוני הדור. אויסער **שאגת אריה** (פ״פּ דאָדר, תקט״ז) נאָך חיבורים: **טורי אבן** (מעץ, תקמ״א), **גבורת ארי** (ווילנא, תרל״ד) אויף **תענית** און (פּיעטרקוב, תרפ״ז) אויף **יומא** ו**מפות**. זײַן זון — ר׳ אָשר, אב״ד קאַרלסרוּ.

אויף אַ כּתבּ פֿון תכ״ח [1668] אין טראָק איז דאָ די חתימה פֿון „נאום העשיל בן הר״ר אליקום געץ זצ״ל מווי־זון״. הלל־נח שטיינשנײַדער, בעל **עיר ווילנא**, שרײַבט, אַז ער ווייס ניט, צי ער איז געווען אַ רבּ, אָבער „נאום״ איז כּמעט אַלע מאָל אין אַ חתימה פֿון אַ רבּ. אפֿשר איז ער געווען אב״ד אין ווישון פֿאַר ר׳ אָשר בר׳ שאול?

די חתימות פֿון ר׳ שמשון בר׳ יוסף־יצחק מויזון געפֿינען זיך אויף אַ פּסק־דין אין ווילנער פּנקס פֿון תל״ח ביז תנ״ד [1678־1694]. ש״י פֿין מיינט, אַז ער איז אפֿשר געווען אב״ד ווילנע נאָך הגאון ר׳ משה קרעמער. ניפֿטער אין ירושלים.

בן־ציון בר׳ אליעזר דון־יחייא בר׳ אליעזר, דאָ געבאָרן אין 1871. פֿון 1900 רבּ אין מאַרינהויז־ווילאקי און פֿון 1926 רבּ אין לוצין, ווו אומגעקומען אב תש״א, הי״ד, געשריבן אַ סך פּאָזיציעס אין **אוצר ישראל** פֿון י.ד. אײַזענשטיין, **יעווריי־סקאיא סטאַרינא**, **פּנסת ישׂראל**, **אהל תורה** און אַנדערע. זײַן ספֿר **יחס אָבות** איז פֿאַר־לאָרן געאַנגען. עס זײַנען געבליבן נאָך עטלעכע פּרקים.

ר׳ ברוך דון־יחייא, איידעם פֿון ר׳ יוסף־שלמה, אב״ד האָזענפּוט. ר׳ ברוכס פֿרײַערדיקער פֿאַמיליע נאָמען איז שאַפּירא. זײַן פֿאָטער איז געווען אב״ד ווידז.

יוסף בר׳ אַהרן מײַזל, דאָ געבאָרן 1850. אין די 1890ער עמיגרירט קיין ענגלאַנד. איבערגעזעצט אויף העברעיש מערערע ביכער פֿון ענגליש. מחבר פֿון **שלשת שירי עם** (מנשסתר, תרנ״ט) און **דגל ציון** (דאָרטן).

ר׳ יהודה־לייב דון־יחייא, דאָ געבאָרן. רבּ אין שקלאָוו און טשערניגאָוו. זײַנע לעצטע יאָרן געלעבט אין ארץ־ישׂראל. איינער פֿון די גרינדערס פֿון „נס ציונה״ אין וואַלאָזשינער ישיבה.[1]

1) די מישפּחה דון־יחייא שטאַמט פֿון ספֿרדים, אין שלשלת הקבלה לר׳ גדליה דון־יחייא איז דאָ אין סדר־היוחסין.

חיים יפֿה, בעל **שנות חיים** (ווילנא, תּרכ״ז) און י. זעליגמאַן, בעל יד **ישׂראל** (ווילנא, תּרמ״ח) און **אוצר המספּרים** (באַלטימאָר, תּש״ב) האָבן אַ שׂיכות מיט ויזשון.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1871: 32 (מודעה); 1872; המליץ, 1893; 77, 151; 900; פ. פּעסיס, עיר דובנא ורבניה. קראקא, תּרס״ב, 20, 29; העברי א׳, פּטרוגרד, תּרע״ח, ע׳ 164; ח. לונסקי, מהגיטו הוילנאי. ווילנא, תּרפ״א, ע׳ 56; רבי אליעזר דון־יחייא. ירושלים, תּרצ״ב. חוברת לזכרו; 1000 יאָר פּינסק. נ״י, 1941, ז׳ 254.

פּרץ אלופֿי, איישישאָק, קורותיה וחורבנה. ירושלים, תּש״י, ע׳ 13; העבר, ת״א, תּשי״ד, ע׳ 55; דעת קדושים, 202; קריה נאמנה, 56, 77, 210, 235, 271; עיר ווילנא, 12, 16, 53, 210, 235; לתולדות היהודים בליטא־זאַמוט, 60, 72.

תּולדות היהודים בקורלאַנד, 75; אהלי שם, 40, 93; לעקסיקאָן, 8; אנציקלופּדיה של הציונות הדתית, 626, 632; י.ד. קמוזנס יהדות ליטא, 208, 249; יהדות ליטא, א׳, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 2746. Black Book.

וויִגעווע VAIGUVA

שאַוולער קרײַז. אין 1897 האָבן דאָ געווווינט 193 יידן, פֿאַרן ערשטן וועלט־קריג — בײַ 600, אין 1923 — 118 און פֿאַרן חורבן — אַן ערך אַזאַ צאָל. פּרנסות: מיסחר, קרעמערײַ, מלאכה (ס׳רובֿ שנײַדערײַ).

אין דער גענט פֿון וויִגעווע זײַנען געווען מערערע ייִדישע לאַנדווירטן פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה. אויך נאָך דער אַגראַר־רעפֿאָרעם אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע זײַנען נאָך דאָ געבליבן אַ קענטיקע צאָל ייִדישע פּויערים.

דער העברעיש־ייִדישער שרײַבער אליעזר־אליהו פֿרידמאַן, וואָס האָט אַ טייל פֿון זײַנע קינדער־יאָרן פֿאַרבראַכט אין וויִגעווע, שרײַבט אין זײַנע זיכרונות, אַז אין די 1860ער יאָרן האָבן דאָרטן געלעבט 10 ייִדישע משפּחות, „אַלע שנײַדערס, פֿאַרזונקען אין זייער נאָדל״. די גאַנצע שנײַדערײַ־אַרבעט ווערט געטאָן אין און פֿאַר די אַרומיקע דערפֿער. דער בית־מדרש איז אַן אַלטער, וואָס קיינער געדענקט ניט די צײַט פֿון זײַן אויפֿבוי. וועגן פֿרידמאַן איז א צווייט מאָל געקומען אין שטעטל — צענדליקער יאָרן שפּעטער —האָט ער דאָרטן געפֿונען גרויסע ענדערונגען. עס זײַנען שוין געווען אַ חזן, שוחט און מלמד און צוויי סוחרים. איינער פֿון זיי איז דער „גבֿיר ונדיבֿ״ ר׳ ברוך פֿײַוועלסאָן. ער האָט געהאַט אַ גרויסן הויף הינטערן שטעטל און אויסגעבויט אַ שיינעם בית־כּנסת.

רבנים זײַנען געווען: ר׳ יעקבֿ בר׳ יהודה־לייב פֿראַלגעווער, געבאָרן 1861. זינט 1891, שפּעטער רבֿ אין שוקיאַן, מחבר פֿון **דברי יעקבֿ** און **נחלת יעקבֿ**.

ר׳ חיים־הערש שולאָוויץ, אַ קורצע צײַט, שפּעטער רבֿ אין קורטעוויאַן; ר׳ ישעיה פֿון מויש; ר׳ אפֿרים דובער בר׳ שלמה־זלמן ברעזשינסקי, געבאָרן 1860 אין

קורשאַן. זינט 1899. בעל **פּליטי אפּרים** (וואַרשא, תרס״ג). אויפֿן דאָזיקן ספֿר זײַנען דאָ 17 וויצגעוועער פֿרענומעראַנטן; לעצטער רבֿ ר׳ משה לוריא, הי״ד.

אָפּשטאַמיקע: — די זין פֿון ברוך פֿײַוועלסאָן: ר׳ שמואל־אַביגדור, דאָ געבאָרן 1859. רבֿ אין בייסעגאָלע, שוועק־שנע, אַניקשט און פּלונגיאן. ניפֿטער געוואָרן 1929 אין בערלין; ר׳ ישׂראל־בנימין בענדעט, דאָ געבאָרן אין 1865. רבֿ אין בייסעגאָלע (פֿון 1898), שפּעטער אין שוק־יאַן, ווו ניפֿטער אין 1938; ר׳ אליהו־מאיר, דאָ געבאָרן אין 1867. רבֿ אין קראָק (פון 1897) און קופּישאָק, ווו ניפֿטער געוואָרן אין 1925.

ר׳ איצל קראָשער, 1855 האָט ער דאָ געעפֿנט אַ ספּעציעלן „חדר.״

ביבליאָגראַפֿיע. — א.א. פֿרידמאַן, ספֿר הזכרונות. ת״א, תרפ״ו, 40, 91; דגלנו, ה׳־ו, ווּרשה, תרפ״ט; היינטיקע נײַעס, קאָוונע, 1937: 1779; יאָר אײַן — יאָר אויס, קאָוונע, 1939, ז׳ 221; אהלי שם, 49, 203; „ליטע״, II. ז׳ 244; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 2764. Black Book

VEIVERIAI וויִיוועֶר

קליין שטעטל אין מאַריאַמפּאָלער קרײַז. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 137 יידן, פֿאַרן חורבן — בײַ 60.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

VAINUTAS וויִינוטע

טאַוואריקער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט אַרום 320 יידן, אין 1923 — 348 און פֿאַרן חורבן — בײַ 920.

די יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר, מלאכה און לאַנדווירטשאַפֿט, בעיקר מיט ביישטוביקער גערטנערײַ.

זעלטן אַוואַ קליין שטעטל זאָל האָבן אַזוי פֿיל ביישטייערערס פֿאַרן ארץ־ישׂראל אויפֿבוי. אין 1898 איז דאָ אַ רשימה פון וויִינוטער מנדבֿים. דער קלײַבער: ישׂראל יעבץ. אין אַ ליסטע פֿון 1903 איז דער מוּרשה: שלום־יצחק לעוויטאָוו. אין 1909 זײַנען דאָ די מוּרשים: ישׂראל יעבץ, יוסף אײַזיקאָוויטש, יהודה־אַבֿרהם אָשעראָוויטש, לייב שיינבערג. אין 1914 איז דער קלײַבער: צבֿי ראַבינאָוויץ.

אויף אַ מצבה אין אַלט־ירושלים איז דאָ: „הרבני . . . שמואל (אַניקשטער) בר׳ מנחם מאַניש מוויינוטא, תרי״ט״ [1859].

*

אין 1872 איז דאָ אַ רשימה פֿון מנדבֿים פֿאַר יידישע הונגער־לײַדנדיקע ליטווישע שטעטלעך. צווישן זיי דער רבֿ ר׳ בנימין ליפֿשיץ און דער עסקן יצחק־מאיר לעווינזאָן.

אַ קאָרעספּאָנדענט אין **המגיד** איז געווען חיים־יוסף שירענזאָן.

צווישן 1853 און 1931 זײַנען דאָ

געווען 35 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

רבנים. — ר׳ שמואל בר׳ אליעזר, בעל **פּאַך השמן**. ניפֿטער געווָארן 1866, אין **המגיד**־נעקראָלאָג ווערט געזאָגט: „מת האדם הגדול״; ר׳ בנימין ליפֿשיץ, ניפֿטער געווָארן 1871.

ר׳ בנימין פֿאַרבער, שפּעטער רבֿ אין ווָארנע. ניפֿטער געווָארן חשוון תּרס״ב.

ר׳ צבי־זאבֿ שור. דערנאָך רבֿ אין קרעטינגע, ווו ניפֿטער געווָארן אין 1929. שוועסטער פֿון ר׳ בנימין פּערסקי, אב״ד קרעטינגע.

ר׳ עזרא בר׳ יהודה־לייב אַלט־שולער, געבאָרן 1858 אין מיר. פֿריִער רבֿ אין קאָלטיניאַן, דערנאָך דאָ 35 יאָר. פֿון 1936 אין כּפֿר־סבא, ווו אומגעקומען 1938 אין אַן אויטאָ־אומגליק. חיבורים: **תּקון דרך החיים** (ווָארשא, תּרנ״ו), **תּקנת ארצות** (ווָארשא, תּרנ״ט); **גלת מים** (פּיעטרקובֿ, תּר״ע), **תּקון האדם** (קובֿנה, תּרע״ו), **תּקנות עזרא** (פּיעטרקובֿ, תּרצ״א).

ר׳ יוסף־יעקבֿ שור, זון פֿון ר׳ צבי־זאבֿ, דאָ געבאָרן אין 1878. געשריבן חידושי־תּורה אין **כּנסת ישׂראל** (ת״ש). אומגעקומען 1941, הי״ד.

אָפּשטאַמיקע: — נחום בן־ציון בר׳ שמואל־מאיר סאַנדעלאָוויץ, אַ הי־געבאָרענער. פֿון 1901 רבֿ אין טאַוויאַן. זײַן פֿאָטער איז דאָ געווען שו״ב.

יעקבֿ האָדעס, דאָ געבאָרן 1886. יידיש־ענגלישער זשורנאַליסט. פֿון 1945 אין ירושלים, ווו געשטאָרבן אין 1961.

ר׳ אליהו אַבראַמאָוויץ איז שווער פֿון ר׳ שלום־יצחק לעוויטאַן, אב״ד מײַסיאַד און שווּעקשנע.

ח.צ. ווײַנבערג, **בעל ברכת חיים**, האָט אַ שייכות מיט ווײַנוטע.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1866, 1872: 28; המליץ 1898: 132, 1903: 5, 14, 32; חשבון הנדבֿות, 1909, 1914; חלקת מחוקק, מחברת ג׳; דאָס ווָארט, ווילנע, 1939: 760; י.ד. קמזונס יהדות ליטא; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 2772; אהלי שם, 111.
Black Book.

ווילאָן VELIUONA

קאָוונער קרײַז. זיך געפֿונען אויך ווועלאָן. אַן אַלט אָרט. דער קלויסטער איז געבויט געווָארן דורך וויטאָווט דעם גרויסן.

דער יידישער יישובֿ האָט זיך אָנגעהויבן אַרום מיטן זיבעצנטן יאָר־הונדערט. אין 1686 זײַנען דאָ געווען 5 יידישע מישפּחות (סוחרים, בעלי־מלאכות).

פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט בײַ 450 יידן, אין 1923 — 355, 1935 — אַן ערך אַזוי פֿיל און אַזוי אויך פֿאַרן חורבן. יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמערײַ און מלאכה. אַ טייל האָבן זיך מפֿרנס געווען מיט טרײַבן פֿליטן איבערן ניעמאַן. אַ חיונה־צוגאָב איז געווען די ביישטוביקע וווירטשאַפֿט פֿמעט בײַ יעדער יידן אין שטעטל.

צווישן 1842 און 1934 זײַנען דאָ

געווען 34 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿאַר הונגער־געטראָפֿענע יידישע שטעטלעך אין ליטע אין 1872 זײַנען דאָ מערערע ווילאָנער.

אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים געפֿינען זיך מצבֿות פֿון:

פּייא בת הרב יוסף הכֿהן אשת הרב המפּ׳ יעקב (תּאומים) מווילאן, תּרי״ט;

הרב ר׳ יעקב בר׳ דוד תּאומים (רב דווילאן), תּרכ״ו;

שׂרה בת ר׳ העשיל מקאדאן, תּרל״ט (אלמנת הרב יעקב מווילאן).

דער גירוש־ליטע אין מײַ 1915 איז דאָ געווען זייער אַכזריותדיק. לויטן באַפֿעל האָבן אַלע יידן געמוזט זײַן אויסערן שטעטל אין משך פֿון צוויי שעה. די געבליבענע וועלן געהאַנגען ווערן.

רבנים. — ר׳ יהושע־העשיל בר׳ שאול, שפּעטער רבֿ אין ווילנע, ווו ניפֿטער געווען 1749.

ר׳ שׂמחה־צבֿי שאַפּירא, רבֿ אין ווארקלאַן (לעטלאַנד), ווילאָן, קליקאָל. ניפֿטער געווען אין ירושלים.[1]

ר׳ משה־בצלאל לוריא, געבאָרן 1835 אין סוכאָווליע (גראָדנער גובערניע). 8 יאָר דאָ, 8 יאָר אין שאַקי, פֿון 1875 אין סיביר און פֿון סוף 1907 אין סווואַלק, ווו ניפֿטער געווען כ״ו ניסן, תּרע״ד. מחבר פֿון מערערע ספֿרים. זײַן זון ר׳ צבֿי־אַריה לוריא, אב״ד קאָפּטשעווע און זשאַלודאָק.

ר׳ יעקבֿ יוסף בר׳ דובֿ, געבאָרן 1841 אין קראָז. האָט דאָ געגרינדעט אַ ישיבֿה, וואָס האָט צוגעצויגן תּלמידים פֿון גאַנץ ליטע. שפּעטער רבֿ אין יורבורג, זאַגער, פֿון 1883 מו״צ און שטאָט־מגיד אין ווילנע און פון 1888 רב הכּולל אין ניו־יאָרק, ווו ניפֿטער געווען ח׳ תּמוז, תּרס״ב. זײַן געגרינדעטע ישיבֿה אין ניו־יאָרק איז געווארן דער יסוד פֿון ישיבֿת ר׳ יצחק־אלחנן. בעל **לבית יעקבֿ** (ווילנא, תּרמ״ח).

ר׳ שמואל־מנחם פּין, געבאָרן 1887 אין זאַסלע. נאָך ווילאָן 1914־1918 רבֿ אין ראָגאַטשעוו, שפּעטער אין פּאַלאָנגע ביז 1939. פֿון 1940 רבֿ אין תּל־אָביבֿ, ווו ניפֿטער געווארן י״א תּמוז, תּשי״ד.

ר׳ ליבער מאַרוויס, פֿריִער רבֿ אין דויגעלישאָק, שפּעטער אין ווילאָן און פֿון 1922 אין לין (לעבן באָסטאָן) און דערנאָך אין ניו־יאָרק.

ר׳ צבֿי־הירש ימיני, איידעם פֿון ר׳ מעשיל, אב״ד ווישקעס; ר׳ צבֿי־לייב פּערסקי, געשריבן אין **פּנסת ישׂראל** (תּרצ״ט). אומגעקומען *1941*, הי״ד.

*

אַן אָפּשטאַמיקער איז ר׳ יהונתן אַבעלמאַן, דאָ געבאָרן 1854. שפּעטער רבֿ ומורה 20 יאָר אין ביאַליסטאָק, ווו ניפֿטער

1) לויט דער אויבן־דערמאָנטער מצבֿה פֿון יעקבֿ תּאומים קומט אויס, אַז ער איז געווען רבֿ אין ווילאָן. אויב יאָ, קען דאָס זײַן פֿאַר הרבֿ שאַפּירא.

געווארן 1903 אין מיטן לערנען גמרא אין שול. בעל **זכרון יונתן** (ווילנא, תרס"ה).

חיים ראזענבערג, קאָרעספּאָנדענט פֿון **הצפּירה** (1887).

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 16; הפּלס, תרס"ג: ל"א; חלקת מחוקק, ה'; אהלי שם, ע' 451; תולדות אנשי שם (ראַנד), ע' 83; יזכור בוך סוואַלק, 175, 193; קמזונס יהדות ליטא, 215, 218; יהדות ליטא, ג'; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 2790.

Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce. Warszawa, 1987. no. 141; Black Book.

ווילקאָווישק

VILKAVIŠKIS

קרײַזשטאָט. דער נאָמען זאָל זיך נעמען פֿון וואָרט „ווילקאָס", וואָס אין ליטוויש מיינט עס וואָלף, ווײַל אין די אַמאָליקע צײַטן פלעגן דאָ בושעווען מחנות וועלף.

ווילקאָווישק איז איינע פֿון די עלטסטע יידישע קהילות אין ליטע. די קהילה האָט געהאַט אַ וויכטיקן פּינקס, אַ 400 יאָר אַלט. ד"ר ברוצקוס האָט עס אויסגעלייענט אין 1920ער יאָרן פֿאַר פֿאָרשונגען און ער איז פֿאַרפֿאַלן געוואָרן. פֿון פּינקס איז צו זען, אַז אַ יידישער יישוב איז שוין דאָ געווען אַרום אָנהייב 16טן יאָרהונדערט.

דאָס איז קענטיק אויך פֿון אַ צווייטן היסטאָרישן פֿאַקט: אָנהייב 16טן יאָרהונדערט האָט די פּירשטין באָנאַ ספֿאָרצאַ, פֿרוי פֿון זיגמונד־אויגוסט דעם צווייטן, געשאָנקען געהילץ דער ווילקאָ־ווישקער באַפֿעלקערונג צו בויען געבעטהײַזער, בתוכם אויך צו בויען אַ שול. דעמאָלט איז געבויט געוואָרן די ביז די לעצטע טעג אַלטע שול, באַדעקט מיט אַ קופּערנעם קופּאָל. דער אָרון־קודש — פֿון לויטער זעלטענע חיות־שניצונגען, דרײַ עטאַזשן און עלף מעטער די הייך. אין שול זײַנען געווען ספֿר־תּורהס פֿון שפּאַניע מיט אַ סך אַנטיק־באַפּוצונגען.

די אַלטקייט־דאַטע וועלט אויך באַשטעטיקט פֿון טייל מצבות אויפֿן אלטן בית־עולם, וואָס זײַנען אין 1934 געווען בײַ 400 יאָר אַלט. לויט אַ מסורה אין אַ פּינקס פֿון אַ היגער חברה משניות (אַלט 175 יאָר) וועלט אַפֿילו אָנגעגעבן, אַז יידן זײַנען שוין געווען אין ווילקאָווישק סוף 14טן יאָרהונדערט, עס וועלן אָבער ניט פֿאַרצייכנט קיין באַשטעטיקנדיקע פֿאַקטן.

אין 1660 האָט די שטאָט באַקומען מאַגדעבורגער רעכט. 1795, בעת דער דריטער צעטיילונג פֿון פּוילן, איז ווילקאָווישקער געגנט צוזאַמען מיט סוואַלק אַרײַנגעפֿאַלן צו די פּרײַסן, 1807 האָט נאַפּאָלעאָן זיי פֿאַרטריבן און 1815 איז די געגנט אַריבער צו רוסלאַנד.

אַרום 1700 פֿלעגט מען ברענגען אַהער יידישע מתים פֿון קיניגסבערג, ווײַל די דאָרטיקע יידן האָבן ניט געהאַט קיין רעכט אויף אַן אייגענעם בית־עולם.

אין מיטן 18טן יאָרהונדערט איז אויסגעבראָכן אַ כאָלערע־עפּידעמיע אין ווישאַן, סווואַלקער געגנט. די אַנטלויפֿנדיקע יידן האָט מען ניט אַרײַנגעלאָזט קיין ווילקאָווישק, זײַנען זיי געבליבן אין דערבײַקן וואָסיער וואַלד, וווּהין די ווילקאָווישקער פֿלעגן זיי שיקן שפּײַז. אַ סך פֿון זיי זײַנען דאָרטן געשטאָרבן און ניקבר געוואָרן ניט ווײַט פֿון וואַלד. אוראייניקלעך פֿון די ווישאַנער זײַנען געבליבן אין ווילקאָווישק ביזן חורבן.

אין 19טן יאָרהונדערט איז דער עקאָנאָמישער מצבֿ פֿון ווילקאָווישק, ממילא פֿון אירע יידן, געווען אַ גוטער. די נאָענטקייט צו דער דײַטשישער גרענץ און דעמאָלט די אייניציקע באַליניע אין דער גאַנצער געגנט זײַנען געווען אַ גרויסער עקאָנאָמישער פֿאַקטאָר פֿאַר ווילקאָווישק. אַ פֿאַקטאָר איז אויך געווען די בערשטערײַ מיט אירע פֿאַבריקן און הונדערטער אַרבעטערס. שפּעטער, נאָכן אויסבוי פֿון אַ נײַער באַליניע אַליטע־מאַריאַמפּאָל־קאַז־לאָווע־רודע און נאָכן סאָוועטישן אָפּשטעל פֿון שיקן דוי־מאַטעריאַלן פֿאַר די בערשטערײַ־פֿאַבריקן — האָט זיך אָנגעהויבן אַן עקאָנאָמישע ירידה.

אין 1869/70 האָט זיך דאָ אָנגעהויבן אַ גרעסערע עמיגראַציע פֿון יידן. אין אַ רשימה פֿון ווילקאָווישקער יידישע עמיגראַנטן אין יענע יאָרן געפֿינען זיך: ל. אַראָנבערג, ה. וואָלקאָוויץ, א. וואַרשאַווסקי, מ. לאָנדאָן, ס. לעווי, מ.ב. ליכטענשטיין, ס. נוימאַן, ט. מעמלאָנוסקי, ס. קאַריגאַרסקי.

אין די 1880, 1890ער יאָרן, און אויך שפּעטער, פֿלעגן יידן קומען אַהער, כּדי דורכצושמוגלען די דײַטשישע גרענעץ אָן אַ פּאַס. דאָס איז געווען אַ גרויסע פּלאָגע עס זײַנען געווען אַ סך דורכפֿאַלן און אויך ווילקאָווישקער יידן האָבן געליטן דורך דעם, ווײַל זיי האָבן אָפֿט געמוזט קומען צו הילף די געכאַפּטע גרענעץ־שמוגלערס. אין 1898 האָבן יידישע מנהיגים פֿון ווילקאָווישק אַרויסגעגעבן אַ וואָרנונג אין הצפֿירה קעגן פֿרוון אַריבערגיין די גרענעץ אָן אַ פּאַס. די תּוראה איז געחתמעט פֿון: צבי־הירש מה־יפֿית [רב], ראָבינער אליהו שערעשעווסקי. דאָזאָרעס: סענדער טורבערג, אפֿרים־מענדל פּוסטאָפּעדסקי. גבאים: יחזקאל יפֿה, יהושע־ליפמאן יאַפֿע.

דער העברעישער שרײַבער אלי־הו־זאבֿ לעווין־עפּשטיין, וואָס איז דאָ געבאָרן געוואָרן אין 1863, באַשרײַבט אַ ביסל דאָס אָרטיקע יידישע לעבן אין צווייטער העלפֿט 19טן יאָרהונדערט: ווילקאָווישק ליגט נאָענט צו דער פּרײַסישער גרענעץ און דאָס האָט זיך אויסגעווירקט סײַ אויסערלעך, סײַ קולטורעל. די שטאָט איז געווען תּמיד ריין. די יידן האָבן געקענט דײַטש בעסער ווי רוסיש. אין אַ סך יידישע הײַזער האָבן זיך געפֿונען די ביכער פֿון שילער, קלאָפּשטאָק, צשאָקי. אין שטאָט

האָבן דעמאָלט געלעבט אַרום 8000 יִידן, כּמעט אַ ריין־יִידישע שטאָט.

צווישן 1833 און 1911 זײַנען דאָ געווען 128 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אין 1897 האָבן דאָ געווינט 3480 יִידן (אלג׳ צאָל תּושבֿים — 5788), פֿאַרן ערשטן וועלטקריג — אַרום 3500, 1923 — 3206, 1934 — 3600 און פֿאַרן חורבן — בײַ 3000.

יִידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר, קרעמערײַ, מלאכה און לאַנדווירט־שאַפֿט. אויסער פֿאַר בערשטערײַ האָבן יִידן געהאַט וואַרשטאַטן צו באַאַרבעטן חזיר־האָר און פֿאַבריקלעך פֿון פּאַפּיראָסן, זייף און אײַזן־גיסערײַ. די זײַדן־פֿאַבריק פֿון בנימין רוטענבערג, דאָ געבאָרן 1846, איז געווען די גרעסטע אין גאַנץ פּוילן.

וועגן ווילקאָווישק, מאַריאַמפּאָל און אַנדערע שטעט אין סוווּאַלקער גובערניע שרײַבט ד״ר ב. ברוצקוס: „דאָ האָבן אַ סך יִידן, און ניט נאָר דאָרפֿס־יידן ... מער אָדער ווייניקער באַדײַטנדיקע שטיקער לאַנד. דאָ איז אויך שטאַרק אַנט־וויקלט יִידישע געזעלשאַפֿט״.

*

אַזוי פֿרי ווי 1782 איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַ גמילת־חסד־קאַסע. תּחילת זײַנען געווען 12 מיטגלידער מיט 155 רובל. אין 1872 האָט די חברה געהאַט אַן אייגענעם גרויסן בניין און דער קאַפּיטאַל איז געווען 4600 רובל. עסקנים: יהושע־העשל אוריזאָן, יוסף הַשכל.

אין 1882 איז דאָ געווען אַ גרויסע שׂריפֿה. 180 מישפּחות האָבן געליטן. נאָך אַ גרעסערע שׂריפֿה איז געשען אין 1886 מיט 300 אָפּגעברענטע הײַזער. אין 1895 איז ווידער געווען אַ גרויסע שריפֿה. די „אַליאַנס איזראַעליט אוניווער־סאַל״ אין פּאַריז האָט געשיקט הילף, ווי אויך באַראָן הירש און באַראָן ראָטשילד.

אין 1896 האָבן פֿרויען און מיידלעך געשאַפֿן צוויי חבֿרות פֿאַר פֿרויען: „עזר דלים״ און „לינת הצדק״. אין זעל־ביקן יאָר איז געגרינדעט געוואָרן די חבֿרה „בחורי חמד״ צו העלפֿן דער תּלמוד־תּורה אין איר קריזיס.

אין 1898 איז געשאַפֿן געוואָרן אַ „ועד לתּמיכת עניים״ און 1903 א „הכנסת־אורחים״ מיט 600 מיטגלידער. דער הויפּט־עסקן איז געווען דער למדן ר׳ יוסף ראַבינאָוויטש. אין 1910 האָט מען פֿאַראייניקט די 4 גמ״חס מיט אַ קאַפּיטאַל פֿון 12.000 רובל אין איין גרויסער חבֿרה „צדקה גדולה״.

סײַ סאָציאַל־געזעלשאַפֿלעך, סײַ קולטורעל איז ווילקאָווישק געווען צווישן די רירעוודיקסטע יִידישע שטעט אין ליטע. צוליב דער נאָענטקייט פֿון דער דײַטשישער גרענעץ, איז דער השׂכּלה געווען לײַכטער אַרײַנצודרינגען. שוין אין 1865 האָט אַ גרופּע ווילקאָווישקער משׂכּילים געשיקט אַ בקשה צום „ועד מפּיצי השׂכּלה״ אין

פּעטערבורג צו שיקן זיי העברעיִשע, רוסי־
שע און דײַטשישע צײַטונגען.

1867 איז דאָ געווען אַ יידיש־
רוסישע שול. איינער פֿון אירע לערערס איז
געווען נחום־טובֿיה לאָנדאָן. 1895 איז ער
אַוועק קיין אַמעריקע. פֿאַרעפֿנטלעכט אַ סך
מאמרים אין **המודיע לחדשים, העברי,
הלאום, בית ועד לחכמים** און פֿיל אַרבעטן
אין **דזשויש ענסיקלאָפּידיאַ**. אין 1879 איז
דער לערער־מנהל פֿון אַ יידישער שול
געווען [ראַבינער] אליהו שערעשעווסקי.
1901 איז פֿאַרגעקומען אַ ליטעראַרישער
אַוונט צו שאַפֿן געלט אויף גרינדן אַ
ביבליאָטעק. די עסקנים: ח.ש. נײַהויזן,
גאָלדבערג. 1902 איז געגרינדעט געווארן אַ
חדר מתוקן.

1903 איז געשאַפֿן געווארן אַ
נײַער בית־ספֿר, מיט 3 מחלקות פֿאַר
לימודי־קודש און אַלגעמיינע לימודים. דער
איניציאַטאָר: ראַבינער שערעשעווסקי.
געהאָלפֿן מיט געלט האָבן מ. קלבר [קלע־
ווער?], י. בודינסקי. איינער פֿון די ערשטע
וועלטלעכע לערערס דאָ איז געווען הלל
שרײַבער (ווארשאַווסקי). און 1889 איז
דער אַגענט פֿאַר ביכער און ספֿרים געווען
אַברהם מאַקאָווסקי.

*

דער יידישער אַרבעטער־עלע־
מענט אין שטאָט איז פֿון אָנהייב 1890ער
יאָרן געווארן אַלץ שטאַרקער און
אָרגאַניזירטער. די יידיש־סאָציאַליסטישע
באַוועגונג איז גיך געווארן אַ גרויסער כּוח
אין יידישן געזעלשאַפֿטלעכן און עקאָנאָ־
מישן לעבן. די הויפּט־השפּעה האָט תּחילת
געהאַט דער „בונד", אָבער פֿון מיטן
ערשטן צענדליק פֿון 20סטן יאָרהונדערט
האָבן פֿאַרנומען וויכטיקע פּאָזיציעס אויך
די לינק־ציוניסטישע פּאַרטייען.

אין די בונדישע אומלעגאַלע
צײַטשריפֿטן ווערן אָפֿט געבראַכט ידיעות
ווענגן שטרײַקן, פֿרײַער פֿאַר אַ 10 שעהדיקן,
שפּעטער פֿאַר אַן 8 שעהדיקן אַרבעטסטאָג,
פֿאַר לוין־העכערונגען, רעוואָלוציאָנערע
דעמאָנסטראַציעס און אויך צוזאַמענשטויסן
מיט פּאָליציי. אויף איין מײַ־דעמאָנסטרא־
ציע איז אַרעסטירט געווארן דער 15
יאָריקער לייזער שאַכנאָוויטש. אַן אַנדערש
מאָל איז אַ בונדישע אומלעגאַלע פֿאַרזאַמ־
לונג אין אַ וואַלד באַפֿאַלן געווארן פֿון
דראַגונער. עס זײַנען פֿאַרהאַלטן געווארן
שנײַדער וואָלאָך, שמואל יפֿה, אליהו סלי־
טאָווסקי. פֿאַר רעוואָלוציאָנערער אַרבעט
איז אַרעסטירט געווארן ישׂראל
קעניגסבערג, דאָ געבאָרן אין 1883.

די חיבת־ציון־באַוועגונג איז אין
אָנהייב דאָ געווען זייער שוואַך. אויף דעם
קלאָגט זיך אויך אַ קאָרעספּאָנדענט אין
המליץ פֿון 1895. ווי דעם איינציקן טוער
גיט ער אָן דעם גבאי ר' בנימין־לייב
מאַרקוס. אָבער אין 1898 איז דאָ געשאַפֿן
געווארן די חבֿרה „ציון" מיט 60 חבֿרים
חובֿבֵי־ציון און אין 1899 איז די צאָל
געשטיגן צו 400. בראש איז געשטאַנען

פּראָוויזאָר פּײַנבערג. מען האָט פֿאַרקויפֿט 500 אַקציעס פֿון קאָלאָניאַל־באַנק.

אויף אַן אַלטן בית־עולם פֿון ירושלים זײַנען דאָ מצבֿות פֿון ווילקאָוויש־קער:

זאב־וואלף בר׳ דוד, תּרל״ח.

יצחק בר׳ משה הכּהן מווילקאָוויש, תּרמ״ח.

צבי בר׳ אהרן הכּהן מווילקאוויש, תּרנ״ט.

רבנים. — ר׳ צבי־הירש בר׳ שמחה כּץ ראַפֿאָפּאָרט. אַ הסכּמה זײַנע פֿון תּפ״ח (1728) איז דאָ אויף **דברי הברית** פֿון צבי־הירש בר׳ מאיר (זאלקווי). אַ צווייטע הסכּמה אויף **מקום שמואל** (סימן פ״ח).

ישׂראל ב״ר דוד קאַצענעלענבויגן; ר׳ יעקבֿ־יאָקל הורוויץ.

ר׳ ברוך־מרדכי ליפֿשיץ, געבאָרן 1810. רבֿ אין סעמיאַטיטש, ווילקאָוויש, נאָוואַרעדאָק, שעדלעץ, וווּ ניפֿטער געווען 1885. חיבורים: **ברית יעקבֿ** (וואַרשא, תּרל״ו־תּרל״ז), **בית מרדכי** (וואַרשא, תּרמ״א), **מנחת־בפורים**.

ר׳ אליעזר בר׳ פּנחס, געבאָרן 1791. דאָ רבֿ אַ סך יאָרן ביז 1886, וועו ניפֿטער געווען. ר׳ אליעזר איז געווען זייער געאַכּפּערט אין שטאָט, אַפֿילו בײַ קריסטן. דאָס זעט מען פֿון וויטערדיקן פֿאַל: דער רבֿ איז איין מאָל קראַנק געווען און מען האָט אים געמוזט פֿירן קיין קיניגסבערג (אַלטע יידן האָבן עס געפֿונען: גינשפּעריק). דער דערבייקער פּריץ האָט צוגעשטעלט אַ קאַרעטע מיט 4 פֿערד. צוליבן גרויסן עולם האָבן די פֿערד געמוזט ווילדעוווען, האָט מען זיי אויסגעשפּאַנט און אַ כאָפּטע מענטשן, יידן און קריסטן, האָבן זיך אײַנגעשפּאַנט און געבראַכט די קאַרעטע מיטן רבֿ צו דער באַנסטאַנציע, 4 קילאָמעטער ווײַט. נאָך ר׳ אליעזרס פּטירה האָט קהל באַשלאָסן צו בויען אַ בניין פֿאַרן „ביקור־חולים״ אויף זײַן נאָמען.

ר׳ יעקבֿ־דוד בר׳ זאב (הרידב״ז), פֿון 1887. געווען דאָ רבֿ נאָר 3 יאָר, צוליבן געזונט, אַז רבנים מוזן קענען רוסיש. פֿון 1868 רבֿ אין איזבעלין, 1876 — באָבֿרויסק, 1881 — ווילנע, 1883 — פּאָלאָצק, נאָך ווילקאָוויש 1890־1903 אין סלוצק. 1903־1905 רב הכּולל אין שיקאַגאָ. עולה געווען קיין צפֿת, ווו געגרינדעט אַ ישיבֿה. מחבר פֿון אַ רייַ וויכטיקע חיבורים. פֿון די גאוני הדור. ניפֿטער געווארן 1914 אין צפֿת.

ר׳ צבי־הירש מה־יפֿית, געבאָרן 1840 אין פּריילי. רבֿ אין ליווינהאָף, קרייַצבורג, איישישאָק און ביז 1914 אין ווילקאָוויש. ניפֿטער געווארן 1919 אין ליפּצק, טאַמבאָווער גובערניע.[1]

ר׳ אליהו גרין, געבאָרן 1875 אין

1) ר׳ יחיאל העלער איז געווען רבֿ אין וואַלקאָוויסק. ער האָט ניט געקענט זײַן רבֿ אין ווילקאָוויש (לויט יהדות ליטא, ג׳, 46), ווײַל דעמאָלט און צענדליקער יאָרן שפּעטער איז דאָרטן געווען רבֿ ר׳ אליעזר לאַנדא. — דאָ איז געווען רבֿ אויך ר׳ אבא־יעקבֿ באַראַכאָוו, בעל „חבֿל יעקבֿ״. מיר זײַנען משער: אין ערשטן צענדליק פֿון 20סטן יאָרהונדערט (פּרטים — קאַפּיטל קופּישאָק). — לויט איין מקור, איז דאָ געווען רבֿ ר׳ משה־יצחק בראַווער, פֿרײַער רבֿ אין קורקלע, דערנאָך אין קאַלוואַריע.

גרובין. אומגעקומען אָב תש״א אין פּילווי־שאָק, הי״ד.

*

ר׳ יעקבֿ ריינאָוויץ, דאָ געבאָרן 1818, דומ״ץ בײַ 30 יאָר. פֿון 1876 מו״צ אין לאָנדאָן, ווו ניפֿטער 1893. אין לאָנדאָן האָט מען אים גערופֿן ר׳ יאַנקעלעס. זײַן איידעם ר׳ צבֿי לעווין געווען רבֿ אין מאַנטשעסטער; ר׳ בערל קאַמייקאַ, מו״צ; ר׳ יהודה־יצחק סעגל, מו״צ; א. כּץ, מו״צ, ניפֿטער צווישן 1930־1934; ר׳ אַבֿרהם פֿאָלטינאָוו, מו״צ, אב״ד דאַטנעווע, ווישטיניצער (סודאַרסקי).

אין 1893 איז דער גבאי אין בית־המדרש הגדול געווען ר׳ בנימין־לייב מאַרקס. אַ ריי יאָרן איז דאָ געווען חזן ר׳ משה גרינוואַלד, געבאָרן 1843 אין קאַרעליץ. ניפֿטער געוואָרן 1910 אין טורעק. מען האָט אים אויך גערופֿן משה פֿאָקראָיער און משה ווילקאָווישקער. אַ באַקאַנטער חזן אין קאָוונע, אין מיטן 19טן יאָרהונדערט, שטאַמט פֿון ווילקאָווישק.

*

טיפֿן: אַן אויסגעדאַרטער שוסטער, וואָס מען האָט גערופֿן רבי יוחנן הסנדלר, פֿלעגט זיצן תּמיד אויפֿן קאַפֿול, אָבער בין מנחה למעריב פֿלעגט ער זאָגן אַ שיעור פֿאַר חבֿרה ש״ס.

שמעון־דוד דער טרעגער, אַן אָרעמאַן אויף זיבן פֿאָלעס, איז שבת קיין מאָל ניט געגאַנגען צו זײַן טיש אָן אַן אָרעמען אורח.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ ישׂשכר־בער מלמד ליטויער בר׳ מרדכי מווילקאָ־ווישן מארץ ליטא המתגורר באונגרן בעיר סענט פּעטער סמוך למישקאַלץ, בעל **אֹהל ישׂשכר** (פּראַג, תּקס״ה).

ר׳ זבולון חרל״פ, דאָ געבאָרן 1840. יונג עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל. דיין אין בית־דין פֿון יהודה־לייב דיסקין אין ירושלים, ווו ניפֿטער געוואָרן 1898. בעל **מאור חיים** (ירושלים, תּרנ״א. פּירוש אויף **משלי**, געדרוקט מיטן אָריגינאַל).

דזשאָרזש מרגליות, דאָ געבאָרן 1853. תּנ״ך־פֿאָרשער און אָריענטאַליסט. 1924 געשטאָרבן אין ניו־ברייטן (ענגלאַנד). זיך געשמדט, ימ״ש.

ר׳ צבֿי קראַקאָווסקי, מחבר פֿון **חמודי דניאל**.

ר׳ מנחם־מענדל בר׳ צבֿי קראַ־קאָווסקי, געבאָרן דאָ אין 1869, אב״ד טימקעוויץ, כאַסלאָוויץ, נאָוואַרעדעק און מ״מ ומו״צ אין ווילנע. ווו ניפֿטער געוואָרן אין 1930. בעל **עבֿודת המלך** און **ארזי הלבֿנון** (ווילנא, תּרצ״ו). האָט הסכּמות אויף **מטה משה** (תּרנ״ח), **תּהלה לדוד** (ירושלים, תּרס״א). שוואָגער פֿון ר׳ משה הלוי סאָלאָ־ווייטשיק, אב״ד ראַסיין און כאַסלאָוויץ.

הרבֿ ר׳ דובער ווילקאָווישקער, באַרימטער זון פֿון סווואַלקער רבֿ ר׳ אַבֿרהם־אַבלי בר׳ ברוך.

ר׳ שמואל הלוי לעווין אין ווילקָאוויש (שטאָמט פֿון ווילנע) האָט אַרויסגעגעבן אַ ריי ספֿרים פֿון ר׳ חיים וואָלאָזשינער און אַנדערע רבנים.

ר׳ עזריאל־יצחק גאָלדשמיד, בר׳ אַהרן ז״ל מווילקָאוויש, מחבר פֿון **חכימא דיהודאי** (וואַרשא, 1901).

ר׳ אַבֿרהם אפֿרתי, פֿאָטער פֿון באָקאַנטן רַבֿ ר׳ דוד־טעבלי פֿון וויטעבסק, מחבר פֿון אַ ריי ספֿרים. ר׳ אַבֿרהמס זיידע — הגאון ר׳ לייזער פֿרוזינער.

אין ניו־יאָרקער יִיווָא־אַרכיוו איז דאָ אַ גרויסער פּתבֿ־יד פֿון שמעון קאַמבער מווילקָאוויש. געווען אַקטיווער חובֿבֿי־ציון דאָ.

ר׳ אַבֿרהם פֿאָלטינאָוו, רַבֿ אין דאָטנעווע און ווישטינעץ.

ר׳ מרדכי, בר׳ צבֿי־הירש גראָדזענסקי, בעל **ילקוט מרדכי, מאמר מרדכי, בית מרדכי** (קיידאַן, 1932, 1938).

ר׳ אַבֿרהם דיסקין, בעל **לבֿ בנימין** — האָט אַ שיבֿכות מיט ווילקָאַוויש.

ד״ר נחמן ראַכמילעוויטש, דאָ געבאָרן 1876. סיים־דעפּוטאַט, וויצע־מיניסטער פֿאַר האַנדל און פֿינאַנסן אין דער ערשטער ליטווישער רעגירונג. פֿון 1935 אין ארץ־ישׂראל, ווו געווען ליטווישער קאָנסול. געשטאָרבן 1941.

שריבערס. — שמעון ראוזוק, געבאָרן 1793. געשריבן געלעגנהייט־לידער אין העברעיש. 25 יאָר ביבליאָטעקאַר אין לאָנדאָנער בית־הכּנסת. געשטאָרבן 1877.

יהודה קעניגסבערג, געבאָרן 1853. פֿון 1893 אין אַמעריקע. געשריבן אין די דאָרטיקע העברעיש־יִידישע צײַטשריפֿטן: **העברי, התקוה, הלאום, נאצ־יאָן** און אַנדערע, ווי אויך אין **הישראלי** (מאינץ, תּרל״ט).

אַבֿרהם־אליהו סאַנדלער, געבאָרן, 1857. מערסטנס געלעבט אין ווירבאַלן. פֿון די באַקאַנטסטע העברעישע לערערס אין ליטע אין משך פֿון אַ פֿופֿציק יאָר. מחבר פֿון אַ ספֿר דיקדוק. געשטאָרבן 1928 (מערער פֿרטים אין ווירבאַלן).

אליהו־זאבֿ לעווין־ עפּשטיין, געבאָרן 1863. איינער פֿון די מיטגרינדערס פֿון דער קאָלאָניע **רחובות**. פֿון 1890 אין ארץ־ישׂראל. מחבר פֿון **זכרונותי** (1932). געשטאָרבן 1932 אין **רחובות**.

לעאָן קאַמייקא, געבאָרן 1864. האָט גרויסע פֿאַרדינסטן פֿאַר דער יִידישער פּרעסע אין אַמעריקע. מיטשותּף אין אַרויסגעבן די פּיאָנעריש יִידישע צײַטונגען יודישע גאַזעטטען, **יידישעס טאָגבלאַט** — נ״י און שיקאָגער **אידישער קוריער**. זינט 1904 געווען צווישן די אַרויס־געבערס פֿון **מאָרגען־זשורנאַל**. געשטאָרבן 1957 אין מיאַמי. זון פֿון ווילקָאוויישקער רַבֿ ר׳ דובֿ־בער און איידעם פֿון פּתריאל שׂרהזאָן.

יוסף בלאָך, געבאָרן 1871. געשריבן אַרטיקלען און ביכער אויף דײַטש וועגן סאָציאַליזם. געשטאָרבן 1936 אין פּראָג.

אליהו סינטאָווסקי, געבאָרן

1880. באַקומען זײַן ד״ר־טיטל פֿאַר זײַנע דיסטערטאַציעס אין בערנער אוניווערסיטעט: **די אָנהויבן פֿון דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג בײַ די רוסישע יידן** (טייל געדרוקט) און **אַדאַם סמיט און קאַרל מאַרקס** (בערן, 1912, דײַטש). פֿון 1914 אין ניו־יאָרק. אויף יידיש געשריבן אַרטיקלען אין די בונדיסטישע צײַטונגען אין ווילנע און ניו־יאָרק. געשטאָרבן 1943 אין נ״י.

אליעזר בר׳ שמעון בלאָך, איבערגעזעצט קאַמפּעס **מעשׂה ראָבינזאָהן** (וואַרשא, תר״ט).

שרגא־פֿײַבוש בערקמאַן, אַרויס־געגעבן (מיט אָשר מרגלית) משה מענדעל־סאָנס **פֿעדאָן** (1861).

שמואל לעווין, געבאָרן 1883. 1913 באַקומען זײַן ד״ר־טיטל אין פֿילאָסאָפֿיע אין זשענעוואָר אוניווערסיטעט. 1930־1939 דירעקטאָר פֿון דער יידישער קאָמערץ־גימנאַזיע אין קאָווונע. געשריבן אַרטיקלען איבער פּסיכאָלאָגיע און פּעדאַגאָגישע פֿראַבלעמען אין קאָווונער **פֿאָלקסבלאַט**, **ווילנער טאָג** און אַנדערע. אומגעקומען בעת דער „גרויסער אַקציע״ אין קאָווונע אָקטאָבער 1941, הי״ד.

שמואל־משה מלמד, געבאָרן 1885. ד״ר־פֿילאָסאָפֿיע. פּובליציסט, פֿאָרשער, דענקער. געשריבן אין דײַטש, ענגליש, העברעיש און יידיש. פֿון 1914 אין אַמעריקע, וווּ רעדאַקטירט ענגלישע, דײַטשישע און יידישע אויסגאַבעס. אויסער פֿילאָסאָפֿישע ביכער אין ענגליש און דײַטש (צווישן זיי — **פּסיכאָלאָגיע דעס יודישען גײַסטעס**), מחבר פֿון **מהות היהדות** (מיט דוד נײַמאַרק. נ״י, 1915), **מײַן שטעטל** (שיקאַגאָ). זײַן יידיש ווערק **קאַנט, פֿלאַטאָ און די נביאים** איז געבליבן אין כּתבֿ־יד. געשטאָרבן 1938 אין ניו־יאָרק.

יעקבֿ שאַפּירא, געבאָרן 1888. געשטאָרבן 1963 אין ניו־יאָרק; מ. דעמבאָווסקי. אויטאָר פֿון **מיט די קאָזאַקן איבער בוקאָווינע און גאַליציע** (ווילקאָווישק, 1923); צבֿי פּוסטאָפּעדסקי, געבאָרן 1899. אויטאָר פֿון דראַמע **ליכט פֿון מזרח** (ווילקאָווישק, 1934). זינט 1940 ניטאָ קיין ידיעות וועגן אים.

חיים וואַרשאַווסקי, געבאָרן 1907. מיטגליד פֿון מרכז צ.ס. אין ליטע. מיטמחבר פֿון אַ שריפֿט וועגן **בער באָראָכאָוו**. אומגעקומען 1944 אין דאַכאו, הי״ד.

חיים מערימזאָן, אויטאָר פֿון **זכרונות פֿון אַ ניקאָלאַיעוואָר סאָלדאַט** (ווילנע, 1921). עס ווערט אָנגענעבן, אַז די זכרונות ווערן געשריבן פֿון אַ ווילקאָווישקער פֿעלדשער, וואָס זײַן נאָמען זאָל זײַן חיים מערימזאָן.

א.מ. פֿיליפּאָווסקי. ארויסגעגעבן און רעדאַקטירט די שריפֿטן **די וועלט** (1934) און **די יידישע וועלט** (ווילקאָווישק, 1935). אויטאָר פֿון בוך לידער **פֿון שטערן אַ קראַנץ** (ווילקאָווישק, 1932).

יאָקאָב יאַפֿע, אויטאָר פֿון

Ursachen und Verlauf der Juden-Pogrome in Oktober 1905. Bern, 1905.

משה לייבאָוויטש־מײַמון, באַ־ווּסטער רוסיש־יידישער מאָלער, דאָ געבאָרן 1860. 1883 געענדיקט פּעטער־בורגער קונסט־אַקאַדעמיע. צוויי פֿון זײַנע באַקאַנטסטע בילדער — **אנוסים** און **חשמונאים** — האָט דער **מליץ** געגעבן זײַנע לייענערס ווי אַ פּרעמיע. **האנוסים** געפֿינט זיך אויך אין מערערע העברעישע כרעסטאָמאַטיעס.

קאָרעספּאָנדענטן: המליץ — יהודה ז״ק, מנחם־מענדל איגולקאָווסקי; **המגיד** — דוד אַהרענזאָן, קאָרעס־פּאָנדענציעס פֿון סאַן־פראַנציסקא (1879), יעקבֿ שאַפּיראָ; **הצפּירה** — מ.צ. פּוסטאָ־פּעדסקי, יוסף אילילוֹן (אויך אין **הד הזמן** און נײַע **הצפּירה**), מרדכי פֿין, מאיר־שלמה ווארשאַווסקי, אָשר בר׳ פֿישל הפּהן, דינה קראַיעווסקאַ, א.ב. קרעטינגא, בנימין עטעלזאָן.

ניכבדים. — ר׳ חנוך־זונדל, ווָאָס מען פֿלעגט באַטיטלען „הגאון הקציו״ און 1733 האָט ער אויסגעקויפֿט אַ 13־יאָריק יינגל, ווָאָס איז פֿאַרכאַפּט געווָארן פֿון סאָלדאַטן אין פֿלונגיאַן און געבראַכט געווָארן קיין ווילקאָווישק. דער נאָמען פֿון יינגל איז מרדכי (יפֿה) בר׳ יוסף, געבאָרן 1721 אין פּויזן. ער האָט חתונה געהאַט מיט ר׳ חנוך־זונדלס טאָכטער. 1756 איז ער געווָארן רבֿ אין קיידאַן.

ר׳ משה בר׳ מרדכי יפֿה, ר׳ יצחק וואַלבערג, ר׳ נתן־נטע פֿרענקל, ר׳ יוסף ראוזיק, ר׳ נחום ראָזענהאָלץ — 1870, ר׳ אליעזר־דובֿ ראָטענבערג, איידעם פֿון ר׳ יעקבֿ בענדיטמאַן, מו״צ אין שאַוול; ר׳ דוד מ״ץ, ניפֿטר 1896, איידעם פֿון ר׳ יהודה־יצחק סג״ל.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1861: 38, 39; 1873: 4; 1875: 4; המליץ, 1879: 27; האסיף, תרמ״ז, ע׳ 117; המליץ, 1895: 22; הצפּירה, 1896: 75, 264; דער אידישער אַרבייטער. זשענעוו, 1896; הצפּירה, 1898; 153; המליץ, 1899: 85; דער נײַער וועג, ווילנע, 1900: 2.

הצפּירה, 1901: 6; דער וועקער, זשענעוו, 1903: 12; חכמי ישׂראל באַמעריקא. נ״י, תרס״ג, ע׳ 90; הפּדגוג, קרקוי, תרס״ג, ע׳ 184; אַלבום עבֿרי, נ״י, 1905, ע׳ 8; די לעצטע פֿאַסירונגען. 1905: 23; די שטימע פֿון בונד, סענטעמבער 1909. הד הזמן, ווילנא, 1910: 16;

י. לעווינשטיין, דור ודור ודורשיו. וואַרשא, 1914, ע׳ 40; פּנקס „יעקאָפּאָ״, ווילנע, 1922, ז׳ 361; לאַזאַר קאַהאַן׳ס יאָר־בוך פֿאַר אינדוסטריע. לאָדז 1925, ז׳ 75; א. זאַלודקאָווסקי, קולטור־טרעגער פֿון דער אידישער ליטורגיע. דעטראָיט, 1930. זז׳ 216, 217; נ. בוכבינדער, די געשיכטע פֿון דער אידישער אַרבייטער בעווענגונג אין רוסלאַנד און פּוילן. ווילנע, 1931, ז׳ 126.

אליהו־זאבֿ לעווין־עפּשטיין. זכרונותי. ת״א, תרצ״ב; די אידישע וועלט. ווילקאָווישק, 1934: 13, 14; חזנות. נ״י, 1937, ז׳ 162; ס. דובנאָוו־ערליך, גאַרבער־בונד און בערשטער־בונד. וואַרשע, 1937; אידישער שטימע, 1938, נומ׳ 5994; יאָר אײַן — יאָר אויס. קאונאַס, 1939, ז׳ 9.

בן־ציון דינור, בעולם ששקע. ירושלים תשי״ח, ע׳ 111; דעת קדושים, 34, 154; לקורות עיר נאָוואַהרדאָק, ע׳ יד; „ליטע״, I., ז׳ 861, 1567; II., ז׳ 106; קהלת משה, ע׳ 37; חלקת מחוקק, חוב׳ ה׳, ז׳; אהלי שם, ע׳ 466.

תולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 12; תולדות חבֿרת מרבי השׂכלה, ב׳, 121; דורות האחרונים, ב׳, 187; יִיווא־בלעטער, XL. ז׳ 224; יזפור־בוך סואוואַלק, זז׳ 13, 23, 124, 195; ג. קרסל, 2; לעקסיקאָן, 2־8; י.ד. קמזונס יהדות ליטא; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומע־ראַנטן, 2815.

Užnemuné po Průsais, p. 190; Sŭduvijos

ווילקאָמיר

קרײַזשטאָט. עלטערע ייִדן פֿלעגן עס רופֿן: וואַלקאָמיר. אַן אַלט אָרט, באַקאַנט שוין פֿון אָנהייב 13טן יאָרהונדערט. די שטאָט, תּחילת געבויט אויף אַ בערגל, האָט געדינט ווי אַ פֿעסטונג. אין 13טן און 14טן יאָרהונדערט זײַנען דאָ פֿאָרגעקומען פֿיל מילחמות. אָנהייב 16טן יאָרהונדערט האָט ווילקאָמיר באַקומען מאַגדעבורגער רעכט. אין 1795, נאָך דער דריטער טיילונג פֿון פּוילן, איז ווילקאָמיר אָנגעשלאָסן געוואָרן צו רוסלאַנד. פֿון 1919 איז עס אַריבער צו ליטע.

דער ייִדישער ייִשובֿ דאָ האָט זיך אָנגעהויבן אין דער ערשטער העלפֿט פֿון 17טן יאָרהונדערט. אין 1665 האָבן שוין דאָ געלעבט 622 ייִדן — זיי זײַנען דאָך זיכער ניט געקומען אַלע אין איין יאָר. אין 1766 האָבן דאָ געווווינט 716 ייִדן, אין 1864 — 4561, אין 1897 — 7287, 1914 — אַרום 10.000, 1923 — 3885 [לויט אַן אַנדער מקור — 7000], 1935 — בײַ 6000 און אַן ערך אַזוי פֿיל פֿאַרן חורבן.

1798 האָט זיך דאָ באַזעצט דער ערשטער ייִדישער דאָקטער — בער (בערנאַרד) ערליך. געווען אַ רופֿא אין פּוילישן מיליטער.

אין 1828 [1831?], ערבֿ שבֿועות, זײַנען פּוילישע אויפֿשטענדלערס באַפֿאַלן ייִדן אין ווילקאָמיר. זיי האָבן פֿאַרכאַפּט הגאון אב״ד ר׳ אַרעלע און נאָך צען בעלי־בתּים און זיי פֿאַרמישפּט צום הענגען. צווישן זיי איז געווען הנגיד יצחק בר׳ אַבֿרהם יהושע אַבעס, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסע אַכסניה. ער איז געווען גוט באַפֿרײַנדט מיט די גרעסטע פּוילישע פּריצים אַרום און יענע האָבן געפּועלט בײַ די אויפֿשטענדלערס אים צו באַפֿרײַען.

וען די אויפֿשטענדלערס זײַנען געקומען אים אַרויסנעמען פֿון תּפֿיסה, האָט ר׳ יצחק געזאָגט, אַז ער וויל באַפֿרײַט ווערן נאָר דעמאָלט, אויב אַלע איבעריקע פֿאַרהאַלטענע וועט געשאָנקען ווערן דאָס לעבן. ער האָט זיי איבערגעצײגט, אַז אַלע זײַנען אומשולדיק און עס איז אַן אמתער בלוט־בילבול.

די אויפֿשטענדלערס האָבן אַלעמען באַפֿרײַט, אַחוץ איינעם. זיי האָבן געזאָגט, אַז ער איז אַ מלשין, ער האָט

Suvalkijos Istorija, p. 104; Alliance Israelite Universelle, 1895, p. 63; Jewish Encyclopedia, VIII., p. 264, X., p. 333; Black Book; Recueil de Matériaux sur la Situation economique des Israelites de Russie, II., p. 140.

UKMERGĖ (VILKMERGĖ)

אַפֿילו געמסרט אויף זײַנע אייגענע יִידן. וועג מען האָט יענעם יִידן געהאַנגען, איז צעריסן געוואָרן די שטריק און ער איז אַראָפּגעפֿאַלן אַ לעבעדיקער. די גויים האָבן אים געזאָגט: שמד זיך און ראַטעוועט דיין לעבן! יענער האָט געזאָגט: ניין, ניין! האָט מען אים אויפֿגעהאַנגען. דערמיט איז ער געוואָרן אַ קדוש און מכּפּר געווען אויף זײַנע זינד. אין אָנדענק פֿון ר׳ יצחקס ראַטעווען די ניין יִידן, האָט מען אײַנגעפֿירט אַ יאָרצײַט פֿאַר אים אין שול, ווו ער פֿלעגט דאַוונען און לערנען.

וועגן אַ ווילקאָמירער יִידן, וואָס די פּוילישע אויפֿשטענדלערס האָבן 1831 דערשאָסן, ווערט געבראַכט אין אַ שו״ת פֿון ר׳ שבתי בר׳ אַבלי יפֿה אין 1832 (אין **עטרת יצחק**, אב״ד שאַוול).

אין די 1830ער איז געשען אַן אינטערעסאַנטע געשיכטע. אין יענער צײַט האָט דער פֿאָטער פֿון באַרימטן יהודה־לייב גאָרדאָן געהאַט אַן אַכסניה אין ווילקאָמיר. איין פֿרימאָרגן האָט זײַן פֿרוי געפֿונען 800 רובל אונטערן צוקאָפּנס פֿון אַן אורח. דרײַ טעג שפּעטער איז געקומען אַ פּאָליאַק און זיך נאָכגעפֿרעגט וועגן זײַן פֿאַרלאָרן געלט. ער איז געוואָרן פֿאַרווונדערט, ווען מען האָט אים צוגעטראָגן די 800 רובל. דער פּאָליאַק איז געווען אַ גרויסער „שישקע״ אין ווילקאָמיר און פֿלעגט אָנטאָן יִידן א סך צרות. נאָך דער מעשׂה איז ער געוואָרן גוט און פֿרום צו יִידן. די ראשי־הקהילה האָבן באַדאַנקט די בעלי־אַכסניה.

*

די יִידישע עקאָנאָמיע האָט געהאַט גוטע און שלעכטע צײַטן. אין דער ערשטער תּקופֿה האָבן יִידן פֿאַרנומען ווויכטיקע פּאָזיציעס אין האַנדל פֿון תּבֿואה, עקספּאָרט פֿון האָלץ און פֿלאַקס קיין דײַטשלאַנד. אין יִידישע הענט האָבן זיך מערסטנס געפֿונען גאָרבערײַ, טעפּערײַ, דער מיסחר פֿון טעקסטיל און בוי־מאַטער־יאַלן.

אין נײַנצטן יאָרהונדערט זײַנען די יִידיש־עקאָנאָמישע פּאָזיציעס שטאַרק צעטרייסלט געוואָרן. דער יידישער האַנדל האָט געליטן דורכן אויסבוי פֿון די באַליניעס ליבאַוע־ראָמני און פּעטער־בורג־וואַרשע און נאָך מער פֿון די אָפּטע נאַטור־אומגליקן.

אין 1831 איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע כאָלערע־עפּידעמיע, אַזוי אויך אין 1838. אין דער גרויסער כאָלערע־מגיפּה אין 1860 זײַנען געווען אַ סך קרבנות, באַוונדערס קינדער. ר׳ אַהרן קלאַצקאָ האָט געשאַפֿן אַ וועד צו העלפֿן די געטראָפֿענע. אין דעם איז געווען אַקטיוו שמואל פֿאָגע־לעוויץ.

די לאַגע איז געוואָרן ערגער צוליב דער העצע פֿון די פּויערים, אַז היות די יִידן זײַנען די מערסטע קראַנקע, מאַכן זיי (דורך ברויט וכדומה), אַז אויך די פּויערים זאָלן קראַנק ווערן. וועגן דעם האָט געשריבן מ.ל. הערלעכטסזאָן (מ.ל. לילייענבלום).

אין 1860 איז ווידער געווען אַ חלירע־עפּידעמיע פֿון 46 קראַנקע, אָבער

מען האָט עס גיך פֿאַרכאַפּט. אין דעם האָבן צוגעהאָלפֿן ד״ר ברוידע, ד״ר לעווינשטערן (לעווינשטיין?), ד״ר עלפערפֿעלט (קריסט), מרדכי פּאַלאַץ, געהילף־קרײַזדאָקטער און שמואל פֿאָגעלעוויץ.

סוף 1870 האָט ווידער געבושע־וועט 6 וואָכן אַ כאָלערע־מגיפֿה. אין הילף־קאָמיטעט זײַנען באַזונדערס געווען אָקטיוו שטאָט־דאָקטער סטאַנקעוויטש, ד״ר לע־ווינשטיין, דער יידישער קרײַזדאָקטער.

דערצו זײַנען צוגעקומען אָפּטע שרײַפֿות, עטלעכע זייער גרויסע. אין 1877 זײַנען אַראָפּ מיטן פֿײַער כּמעט אַלע יידישע הײַזער (אויסער פֿון יענער זײַט טײַך). אין אַ שריפֿה פֿון 1883 האָבן קריסטן געגעבן געלט פֿאַר די נשׂרפֿים. אַ גרויסע שריפֿה איז געווען אין 1895 און נאָך אַ גרעסערע אין 1904. אין דער לעצטער האָבן געליטן 3.067 יידן (308 קריסטן). די קריסטלעכע שכנים האָבן אַ סך געהאָלפֿן מיט שפּײַז און מיט זאַכן.

ווילקאָמיר איז אויך געווען צווישן די שווער־געטראָפֿענע קהילות אין די הונגעריאָרן 1868/70 אין ליטע. הילף איז עטלעכע מאָל געקומען פֿון מעמלער הילף־קאָמיטעט און אויך דורך אָרטיקע עסקנים. אין 1868 האָט דער אָרטיקער בעל־הבית מאיר שומאַן, אַ גוטער פֿידלער, געגעבן אַ קאָנצערט לטובת די הונגער־געליטענע. אים האָט געהאָלפֿן אַ קריסטלעכע פֿיאַניסטקע. ד״ר ברוידע איז געווען צווישן די עסקנים.

אַ בילד וועגן דעם געשלאָגענעם יידישן עקאָנאָמישן מצבֿ אין מיטן 19טן יאָרהונדערט קען מען זען פֿון ווײַטערדיקן באַריכט: אין 1846 האָט משה מאָנטעפֿיאָרי זיך אָפּגעשטעלט אין ווילקאָמיר אויף זײַן וועג קיין פּעטערבורג. גאָנץ שטאָט איז אַרויס אים מקבל־פּנים זײַן, בראש מיטן רב ר׳ אַהרן הלוי. מען האָט אים איבערגעגעבן אַן עקסטראַ שריפֿט וועגן מצבֿ פֿון די אָרטיקע יידן, צוגעגרייט פֿון איינעם פֿון די ראשי־העדה, ר׳ אַהרן קלאָצקי. אין שריפֿט איז איבערגעגעבן געווען, אַז אַ פֿערטל פֿון דער אָרטיקער יידישער באַפֿעלקערונג איז געשטאָרבן פֿון נויט און דחקות.

אויב מען זאָל אַפֿילו אָננעמען, אַז די גוזמאדיקייט פֿון באַריכט האָט געצילט צו קריגן מער געלט, באַווײַזט עס אָבער פֿאָרט, אַז די לאָגע איז געווען גענוג שלעכט. דער ראש־הקהל איז דעמאָלט געווען ר׳ בן־ציון ברוידע. צווישן די גבֿי־רים — ר׳ מאַרקיל קאַדישזאָן.

אין 19טן יאָרהונדערט זײַנען געווען מערערע הונדערט יידישע לאַנד־ווירטן אין ווילקאָמיר און בעיקר אין דער סבֿיבֿה — אויך זייער מצבֿ איז געווען ערגער. אין 1884 איז אַרויס אַ באַפֿעל צו קאָנטראָלירן די רעכט פֿון אַלע יידישע דאָרף־אײַנווינערס. אין זעלביקן יאָר האָט די רעגירונג אַרויסגעווען אַ יידישע מישפּחה פֿון איר הויז אין דאָרף. אין זעלביקן יאָר האָט אַ פויער דערהרגעט א יידישן דאָרפֿמענטש.

די אַלע געשעענישן האָבן אַרויסגערופֿן אַ גרויסע עמיגראַציע פֿון יידן

אין און אַרום ווילקאָמיר אין מיטן די 1880ער יאָרן. און די כוואַליע יִידן־פֿאָגראָמען אָנהייב אַכציקער יאָרן אין רוסלאַנד האָט נאָך פֿאַרשטאַרקט דעם דראַנג פֿון יִידן צו זוכן אַנדערע לענדער, ווו יִידן קענען רויִקער לעבן.

*

השׂפלה. — די השׂפלה האָט ניט געהאַט קיין לייכטן וועג אין ווילקאָמיר, אָבער זי איז אויך ניט אַנטלאָפֿן פֿון קאַמף מיט אירע קעגנערס.

משׂפילים אין ליליענבלומשן ווילקאָמיר, ווי אויך פֿרִיער און שפּעטער, האָבן ניט געהאַט קיין צו רויִק לעבן. אויף איינעם פֿון אַ סך שרייבט יהודה־לייב גאָרדאָן אין אַ בריוו: „התזפור את ר' חיים קאַצענעלענבאָגען, איש צדיק תמים . . . בר־אורין, ספֿרא רבא . . . הידעת את קְצו המר והנמהר, כי מת בלא יומו ברעב ממש בעיר ווילקומיר?"

אין 1866 איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַ ביבליאָטעק „אוֹסַפּת ספֿרי יְשָׁרון", האָט גלייך אויפֿגעפלאַקערט אַ גרויסער קאַמף מצד די פֿרומע. די גרינדערס זײַנען געווען: משה־לייב הערליכסטזאָן [לילינבלום], אליעזר־יצחק גינצבורג, זאַב גינצבורג. אַ צימער האָט געגעבן דער גבֿיר אוריה גינצבורג. אין זעלביקן יאָר איז שבתי בערנשטיין געווען אַ חבֿר אין פּעטער־בורגער „מקיצי נרדמים", באַקאַנטע משׂפּלישע חבֿרה. אין 1868 האָט דאָ עקסיסטירט אַ בית־ספֿר, אָבער מיט וויניק קינדער.

אָנהייב 1870ער יאָרן שרייבט אַ קאָרעספּאָנדענט אין המליץ, אַז די השׂפלה פֿאַרשטאַרקט זיך דאָ, אַ ביסל יִידישע תלמידים לערנען אויך אין דער שטאָטישער גימנאַזיע.

אין די 1870ער איז דאָ געווען אַ בית־ספֿר, ווו דער אינספּעקטאָר איז געווען כוואַטאָוו. 1875 האָט ער געשריבן אַ בריוו צום „ועד מרבי השׂפלה בישראל", אַז ער וויל עפֿענען מלאכה־קורסן בײַ זײַן שול, ווו עס זײַנען פֿאַראַן ליידיקע צימערן. עס פֿעלט אים 50 רובל. דער ועד האָט צוגעזאָגט צו העלפֿן.

אין 1885 איז געשאַפֿן געוואָרן אַ יִידישע פֿריוואַטשול, אָבער זי האָט זיך ניט לאַנג געהאַלטן. די אַנדערע יִידישע קינדער־שולן האָבן געהאַט מער מזל.

אין 1886 איז אין תלמוד־תורה אײַנגעפֿירט געוואָרן דער לימוד פֿון רוסיש און פֿוילישׁ. 100 קינדער זײַנען געוואָרן באַשוכט און באַקליידט. 40 קינדער האָבן געגעסן „טעג". דער בודזשעט האָט באַטראָפֿן 2000 רובל. די הכנסה איז געקומען פֿון קאַראָבקע און ס׳רוב פֿון נדבֿות. 1898 איז אויפֿגעבויט געוואָרן אַ נײַער בניין פֿאַר דער תלמוד־תורה. דאָרטן האָבן עטלעכע לערערס געלערנט חשבון און רוסיש.

1900 איז געשאַפֿן געוואָרן אַ יִידישע מלאכה־שול מיטן נאָמען „עֶזר

דלים". געהאָלפֿן האָבן דער קריזדאָקטער קאַצענעלענבויגן און מיכל אַראָנזאָן (קאַסירער).

דער גאַנצער קאַמף פֿאַר השׂכּלה אין ווילקאָמיר דרייט זיך אַרום דעם נאָמען ליליענבלום. היסטאָריש איז דאָס ניט קאָרעקט — עס זײַנען דאָ געווען משׂכּילים פֿאַר אים, נאָך אים און אויך אין זײַן צײַט: שבתי בערנשטיין (געשטאָרבן 1868), אַהרן קלאַצקאָ, אינזשינער נחום־דובֿ שעסאָל (געשטאָרבן 1885), יהושע־טאָדרעס אַרלאָ־וויץ, בוזאַנסקי, שמואל פֿאָגעלעוויץ. אָבער משה־לייב ליליענבלום איז פֿון די צענטראַלסטע משׂכּילישע פיגורן — סײַ אין ווילקאָמיר, סײַ אין לאַנדמאַסשטאַב, — איז דער השׂכּלה־קאַמף דאָ געווען פֿאַרבונדן מיט זײַן נאָמען.

מ.ל. ליליענבלום איז געבאָרן 1844 אין קיידאַן, אָבער געלעבט און טעטיק געווען אַ לאַנגע צײַט אין ווילקאָ־מיר. דאָ האָט ער געעפֿנט אַ קליין ישׂיבֿהלע פֿאַר 15 בחורים. ווען ס׳איז באַקאַנט גע־ווארן זײַן אַפֿיקורסות, האָבן די עלטערן אָפּגעצויגן די תּלמידים.

אין ווילקאָמיר איז רייף געווארן זײַן גאַנצע גײַסטיקע און אידעיִשע אַנט־ויקלונג און פֿון דאַנען האָט געגומען קלינגען זײַן נאָמען אין דער גאַנצער השׂכּלה־וועלט. ליליענבלום, וואָס איז געווען פֿון די הויפּטקעמפֿערס פֿאַר „תּיקונים בדת", האָט זיך געפֿילט געטרא־פֿן, ווען זײַנע קעגנערס אין רבנישן לאַגער האָבן אים באַשולדיקט אין זײַן צווישן די „מהרסי הדת". אין זײַן מאמר „פּתח תּקוה" איז פֿאַראַן אַן עמאָציאָנעלע פֿאַרטיידיקונג קעגן דעם: „כּל קוראי מאמרי יודעים, כּי קטיגור קשה אֲני לכל הרבנים בכלל, אַך מעולם לא עלה על לִבי לחשבֿם לאוהבי בצע ולמקבלי שוחד, וּבִיחוד בדבֿרים הנוגעים בדת ישׂראל, שהיא חשובֿה אצלם מכּל חיי העולם הזה וכל חיי העולם הבא יַחְדָו. ובכל לִבי הנני מאמין, כּי הרבנים הֵנם טהורי־לב ואנשי צדק, ורק אני אומר, שחסרות להם ידיעות הרבה הנחוצות לכל רבֿ."

דער באַרימטער דוד פֿרישמאַן האָט געשריבן וועגן ליליענבלומען: „הנני מַרכּין עִתּה את ראשי בִּיראת־כּבוד לנוכח אהבת־האמת הגדולה עד־בלי־קץ של הלוחם הזה. לא רבים היו כּמוֹהו, אשר לִבם היה תּמים כּל־כּך עם דבֿריהם ועם מעשׂיהם."

*

פֿון סוף 1880ער און 1890ער יאָרן — מיטן אויפֿקום פֿון חיבת־ציון, ציוניזם און „בונד" — האָט זיך דאָ אָנגע־הויבן אַ שטאַרקע ייִדיש־פֿאָליטישע טעטי־קייט.

אין 1887 איז דאָ געשאַפֿן גע־ווארן „אגודת חובבי־ציון." די הויפּטאַרבעט איז באַשטאַנען אין קלײַבן געלט פֿאַר ארץ־ישׂראל — דורך קערות אין די שולן ערבֿ יום־כּיפּור, נדבֿות פֿאַר

צענטראַלע פֿאָנדן פֿון בניין הארץ — און פֿרײַוויליקע קורסן פֿאַר לשון־קודש און יידישער געשיכטע. 1893 איז געווען מוּרשה פֿון „ועד אודיסא" רפֿאל גרושקין און 1894 — משה ווײַנער.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿון 1914 פֿאַר העלפֿן קויפֿן ערד אין ארץ־ישׂראל געפֿינען זיך בײַ 200 ווילקאָמירער. דער קלײַבער: א. זוסמאַנאָוויץ. מוסדות: בית־המדרש חומה, קלויז זבחי צדק, ביהמ"ד תּלמוד־תּורה, בימ"ד מעגלי צדק, בימ"ד עבֿר הנהר (דורך מילונציק), בית־תּפֿילה ליובאָוויץ (דורך צבי היימאַן), בית־תּפֿילה לסנדלרים (דורך מ. שילין), בית־תּפֿילה דרחובֿ מצרים (דורך פֿאַפּילסקי).

שמואל־שמעון בלום, דאָ געבאָרן אין 1860, שפּעטער אין אַמעריקע, איז געווען דעלעגאַט צום צווייטן ציוניסטישן קאָנגרעס. פֿאַר זײַן געלט איז געבויט געוואָרן דער „אהל שם" אין תּל־אָבֿיבֿ. נחום בלום איז געווען לילינבלומס לערער. משה ווײַנער, פֿון ווילקאָמיר, איז דער גרינדער פֿון חובֿבי־ציון אין יאָהאַנעסבורג אין 1897.

אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים געפֿינען זיך מצבֿות פֿון:

קדיש נפח מוואלקמיר, תּרי"ט.
זאלקינד בר׳ אליה מווילקאמיר, תּרל"א.
צבי בר׳ משה פּאריץ מווילקמיר.

*

דער „בונד" איז דאָ תּחילת געווען די שטאַרקסטע יידישע פּאָליטישע פּאַרטיי — ניט לויט דער צאָל פֿון זײַנע מיטגלידער, נאָר לויט זײַנע אַקטיוויטעטן און נאָך מער לויט זײַן קעמפּעריישקייט.

אַבֿרהם מוטניק, דאָ געבאָרן אין 1868, אַקטיוויסט בונדיסט, איז אַרעסטירט געוואָרן פֿאַר רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט. געשטאָרבן 1930 אין בערלין. זײַן פֿאָטער ישׂראל־יעקבֿ איז געווען דאָ „טשאָסני פּאָוועריני" (פּריוואָט אַדוואָקאַט).

סענדער זעלדאָוו־ניעמאַנסקי, דאָ געבאָרן אין 1873, געווען דאָ אַקטיוו רעוואָלוציאָנער. ערשטער רעדאַקטאָר פֿון דער ערשטער יידישער אונטערערדישער געדרוקטער צײַטונג „די אַרבייטער שטימע" (1897). 1924 געשטאָרבן אין לענינגראַד.

הירש באַראָן, דאָ געבאָרן אין 1880, איז פֿאַרמישפּט געוואָרן פֿאַר רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט. חיים באָרשטיין, דאָ געבאָרן אין 1883, איז אַרעסטירט געוואָרן 1903. ראָזע לעוויט, אַקטיוויסטקע רעוואָלוציאָנערקע, האָט רעדאַקטירט דעם ווילנער „דער שנײַדער" (1902). אומגעבראַכט געוואָרן דורך די באָלשעוויקעס.

רבנים. — ר׳ רפֿאל בר׳ יקותיאל זיסקינד הכּהן, זיך אויך געפֿונען ר׳ רפֿאל האַמבורגער. געבאָרן 1723. פֿון 1743 ר"מ אין מינסק, 1745 — רבֿ אין ראַקאָוו, 1747־1762 אב"ד ווילקאָמיר, 1763 — ר"מ פּינסק, 1772 — אב"ד פּויזן און 1776 — אב"ד אה"ו (אַלטונאַ, האַמבורג, וואַנדזבעק). 1799 האָט ר׳ רפֿאל

זיך אָפּגעזאָגט פֿון רבנות. דער קעניג פֿון דענעמאַרק, וואָס האַמבורג איז דעמאָלט געווען אונטער זײַן רשות, האָט אין אַ בריוו צו ר׳ רפֿאלן באַדויערט זײַן רעזיגנאַציע.

ר׳ רפֿאל איז געווען איינער פֿון די גרעסטע קעמפֿערס קעגן דער בערלינער השכּלה. הרב י.ל. מַימון שרײַבט וועגן דעם: ווען ער האָט געדאַרפֿט אָננעמען האַמבורגער רבנות, איז ער געפֿאָרן אַהין אַ קוק טאָן. דאָרטן האָט מען אים געזאָגט, אַז אויב ער וויל דאָ ווערן רב, זאָל ער פֿאָרן נאָך אַ המלצה צו משה מענדעלסאָן אין בערלין.

ר׳ רפֿאל האָט דעמאָלט נאָך ניט געהאַט געהערט אַזאַ נאָמען, איז ער געפֿאָרן. ווען ער איז געקומען צו מענדעלסאָנען, איז ער געווארן אויפֿגעציטערט: מענדעלסאָן איז געזעסן בײַ אָפּענעם תּנ״ך אין אַ בלויזן קאַפּ. ר׳ רפֿאל איז געווארן זייער אויפֿגערעגט און האַסטיק פֿאַרלאָזן דאָס הויז. מענדעלסאָן האָט אָבער אַליין געשיקט אַ בריוו קיין האַמבורג, אַז ווי באַלד ר׳ רפֿאל איז אַזאַ אויפֿריכטיקער איש־אמת, וועט ער זײַן אַ גוטער רב.

ר׳ רפֿאל האַמבורגער האָט אַרײַנגעלייגט אין חרם יעדערן, וואָס לייענט משה מענדעלסאָנס „ביאור״ אויפֿן תנ״ך. ר׳ שלמה דובנא, וואָס איז געווען איינער פֿון מענדעלסאָנס מיטהעלפֿערס אין זײַן דײַטשישן תּרגום פֿון תנ״ך, האָט איין מאָל געפֿרעגט ר׳ רפֿאלן, פֿאַר וואָס ער איז קעגן „ביאור״. אויף דעם האָט ר׳ רפֿאל געענטפֿערט צווישן אַנדערע: יעדער שם מישׂראל און יעדע וויכטיקע געשעניש בישׂראל זײַנען מרומז בתּורה, און אין פֿרשה אָמוֹר שטייט קלאָר: „משחתם בהם מום בם״ — ראשי־תיבות פֿון: משה בן מנחם ברלין. ר׳ שלמה דובנא איז זייער באַווירקט געווארן פֿון ר׳ רפֿאלס ריידן און מער ניט געקומען צו מענדעלסאָנען.

אַ תּלמיד פֿון מענדעלסאָנען, וואָס האָט געהערט די פֿריִערדיקע מעשׂה, איז געקומען צו ר׳ רפֿאלן און אים געפֿרעגט: אָבער וווּ געפֿינט איר אַ רמז אין דער תּורה צו **אײַער** תּלמוד? — איז ר׳ רפֿאלס תשובה געקומען בליץ־שנעל: אין דער תּורה שטייט: „ה׳ מסיני בא וכו׳ מימינו אש **דת למו — דת למו בסדר אחר: תלמוד.**״

ר׳ רפֿאל איז ניט געווען קיין חסיד, אָבער ער האָט ניט געגעבן זײַן חתימה אויפֿן חרם־בריוו פֿון הגר״א קעגן די חסידים. האָט מען אים געפֿרעגט: „הלא הגר״א דומה למלאך אלהים והוא חתום עליו?״ ענה: בעת שאַברהם נדרש להביא את יצחק לעולה, בא אליו הדיבור מד׳ בעצמו, אַבל כּאשר בא להצילו: „אַל תּשלח ידך אל הנער״, נשמעו הדברים רק מפּי המלאך. זהו הלֶקח: אם הדבּר נוגע להצלת נפֿשות אָז דַי דיבור של מלאך, אבל אם רוצים לשחוט אָדם, אָז אי־אפֿשר להתחשב גם עם מלאכי מעלה, אלא מד׳ בעצמו.״

הרב שאול הערשל, צוזאַמען מיטן בערלינער משכּיל דוד פֿרידלענדער, האָבן אַרויסגעגעבן אַ ספֿר „מצפּה

יקותיאל", ווּ זיי באַפֿאַלן און באַלײַדיקן שרעקלעך דעם אַלטן גאון ר' רפֿאל האַמ־בורגער און זײַן ספֿר „תּורת יקותיאל". דער ספֿר איז אַרויס אַנאָנים, אָבער מען האָט זיך גיך דערוווּסט, אַז זײַן אמתער מחבר איז ר' שאול בערלין, דער פֿראַנקפֿורטער רבֿ. די מעשׂה האָט בשעתּה אויפֿגערודערט די גאַנצע רבנישע וועלט.

ר' רפֿאלס חיבורים: **תּורת יקותיאל** (ברלין, תּקל"ב), **מרפּא לשון** (אַלטונא, תּק"ן), **ושבּ הפּחן** (אַלטונא, תּקנ"ב), **דעת קדושים** (אַלטונא, תּקנ"ז). אין אליעזר קאַצענעלענבויגענס **זכר צדיק** (אַלטונא, תּקס"ה) איז דאָ אַ הספּד אויף ר' רפֿאלן. ניפֿטר כ"ו חשון, תּקס"ד. זײַן פֿאָטער איז געווען אב"ד פֿינלאַנד. געקענט גוט פּויליש און רוסיש און נושׂא־חן געווען בײַ שׂרים און מלוכה־לײַט.[1]

*

נאָך ר' רפֿאלן איז געווען רבֿ ר' שלמה בר' נתן סג"ל, פֿון די אײַנגייערס אין הויז פֿון ווילנער גאון און איינער פֿון זײַנע גרויסע תּלמידים. זיך אויך געפֿונען ר' שלמה וואָלאָזשינער. ר' שלמהס תּלמידים זײַנען געווען ר' אַבֿרהם־אַבלי בר' לייב קיידאַנער און ר' יעקבֿ־יעקל פּומפּיאַנער. ר' שלמהס אַ הסכּמה איז דאָ אויף **זרע יעקבֿ** [מהרבֿ יעקבֿ הכּהן, אַ פּירוש אויף **תּהלים**, הוראָדנא, תּקמ"ח), ער חתמעט זיך דאָרטן „שלמה הלוי לנדא". פֿריִער אב"ד אין קאַלוואַריע. אין ווילקאָמיר אויפֿגעשטעלט אַ גרויסע ישׁיבֿה. ניפֿטר כ"ה תּמוז, תּקמ"ו. אין **ריח השׂדה** פֿון דרשן אליעזר הלוי איז דאָ אַ הספּד אויף ר' שלמה אב"ד ווילקאָמיר. זײַנע זין: ר' יוסף, אב"ד ראַגאָלע; ר' משׂה, אב"ד פּאָדזעלווע; ר' נתן, אב"ד לוקניק.[2]

ר' חיים וואָלאָזשינער (בערלין), תּלמיד פֿון ווילנער גאון, איז געבאָרן ז' סיוון תּק"ט [1749] אין וואָלאָזשין. מגאוני הדור. גרינדער פֿון וואָלאָזשינער ישׁיבֿה און מחבר פֿון וויכטיקע ספֿרים. געווארן דאָ רבֿ אין 1790 און געבליבן נאָר איין יאָר. די סיבה: ער האָט ניט געוואָלט נעמען קיין שׂכירות און אויסגעשלאָגן חיונה פֿון מאַכן וואָל. די קאָנקורענטן פֿון אָט דער פֿרנסה האָבן שטאַרק געהעצט קעגן אים און ער איז אַוועק פֿון ווילקאָמיר. ניפֿטר געוואָרן י"ד סיוון תּקפ"א [1821].

ר' יהודה־לייב בר' שלמה זאַל־קינד, רבֿ פֿערציק יאָר אין ווילקאָמיר און דווינסק. אין זײַן **זכר יהודה** (ברדיטשוב, תּרמ"ט), וואָס זײַנע זין האָבן אַרויסגעגעבן,

1) אין אוצר הספֿרים הלאומי אין ירושלים געפֿינען זיך צוויי בריוו פֿון ר' רפֿאלן צו משה מענדעלסאָן.

2) אין עיר ווילנא איז דאָ: „ר' שלמה פלק [פֿאַלק? וואלק?] הרבֿ דק"ק וואַלקמיר" (ע' 84) און אין קריה נאמנה (ע' 212): „ר' אַבֿרהם אַבלי אב"ד ווילקאָמיר". זײַן זון ר' בנימין הצדיק. די מחברים פֿון די ביידע ספֿרים זײַנען פֿון די גרעסטע מוסמכים אין דעם ענין, קען מען זיך פֿאַרלאָזן אויף זיי. ר' שלמה און ר' אַבֿרהם אבלי זײַנען זיכער צווישן די גאָר פֿריִע רבנים פֿון ווילקאָמיר, אָבער מיר ווייסן ניט מערער פּרטימדיקע ידיעות וועגן זיי.

זאָגט זיך: „מאת הרבּ יהודה ליב זאַלקינד הנודע בשם ר׳ ליב בטלן, אַשר ישבּ על כּסא הרבנות ווילקאָמיר ודינאַבורג.״ זײַן זון, ר׳ ישעיה, רבּ כאַרקאָוו, האָט דאָרטן אַ הקדמה. ניפּטר 1858 אין דווינסק.

ר׳ אַהרן בר׳ שלמה הלוי, געוואָרן ר׳ אַרעלע אָדער ר׳ אַרעלע ווילקאָמירער. געבאָרן אין ווילנע. פֿריִער רבּ אין אייראַגאָלע, דערנאָך מו״צ און אב״ד אין ווילקאָמיר. געלעבט אין גרויס אָרעמקייט, אין אַ קליינער כאַטע, אָבער שטאָט האָט זיך באַצויגן צו אים מיטן גרעסטן כּבֿוד. וועגן מען האָט געוואָלט אים דערלייגן שׂכירות, האָט ער געענטפֿערט: „איך דאַרף ניט מערער, און פֿאַר מײַנע קינדער דאַרף איך ניט זאָרגן, און נעמען פֿון דער עֶדה איבערצולאָזן פֿאַר די קינדער — דאָס איז אַ גזֵלת הרבים״. אָבער די קהילה האָט ער געפֿירט בײַד חזקה. און מעשׂה שהיה בעת אַ מחלוקה אין שטאָט, האָט ער געזאָגט צום נגיד: „געלט דאַרף איך ניט, כּבֿוד זוך איך ניט, מורא פֿאַר מענטשן האָב איך ניט — אַרויס פֿון מײַן שטוב!״

ר׳ אַהרן איז געווען אַ בקי אין הוויות העולם. אַ גרויסער קעמפֿער קעגן חסידות. ווען ער איז דאָ ניפּטר געוואָרן אין 1859, האָבן די חסידים זיך געפֿרייט מיט זײַן טויט. אַפֿילו אין די ימי הָאֵבֶל נאָך אים האָבן זיי דאָס מאָל געמאַכט זייער י״ט כּסלו נאָך רעשדיקער ווי תּמיד, אַפֿילו מיט מוזיק.

נאָך ר׳ אַהרנס פּטירה האָבן די חסידים געוואָלט אַן אייגענעם מורה־הוראה און אַפֿילו אַן אייגענעם רבּ. דרײַ רבנים זײַנען געזעסן צוויי חדשים און געזוכט אַ פּשׂרה, אָבער עס האָט גאָרניט געהאָלפֿן. נאָך פֿיל צרות האָט מען קוים זיך דערעדט וועגן אַ נײַעם רבּ. אָבער חסידים האָבן אַלץ געוואָלט שטיינער אין די פֿענצטערס פֿון רבּ און פֿאַרשפּרייט מיאוסע פּאַמפֿלעטן.

בכלל האָט די מחלוקת צווישן חסידים און מתנגדים אין ווילקאָמיר שוין פֿריִער אָנגענומען שאַרפֿע פֿאָרמען. גלײַך נאָכן אַרויסטריט פֿון ווילנער גאון קעגן חסידות האָט זיך צעפֿלאַקערט דער דאָזיקער קאַמף. עס האָט דערגרייכט צו אַזאַ מדרגה, אַז אַ חשובֿער חסיד אין ווילקאָמיר — קלאַנסקי — האָט געגעבן אַבֿרהם מאַפֿון געלט פֿאַר זײַן **עֵיט צבֿוע** און געהייסן אַלע חסידים קויפֿן דאָס בוך, ווײַל דאָרטן ווערן שטאַרק אָנגעגריפֿן די מתנגדים. קלאַנסקי האָט געהאַט אַ פּאַכט פֿון פֿאַרקויפֿן יי״ש אין גאַנצן ווילקאָמירער קרײַז.

אַנדערע רבנים: ר׳ בנימין ראַבינאָוויץ בר׳ יחיאל. געוואָלט אויך ר׳ בנימין ווילקאָמירער. געבאָרן 1812 אין שקוד. 1832־1852 רבּ אין פּיקעלן, ביז 1859 אין שילעל, איין יאָר אין אייראַגאָלע און פֿון 1861 דאָ רבּ ביז זײַן פּטירה אין 1870. אין זײַן צײַט האָט געלעבט אין ווילקאָמיר משה־לייב ליליענבלום און ר׳ בנימין האָט געפֿירט קעגן אים אַ מילחמה עד חָרמה. געלאָזן אַ סך ספֿרים אין כּתבֿ־יד. זײַן משנת ר׳ בנימין איז אַרויס 1911 אין פּאָלטאַווע. זײַנע זין: ר׳ אליהו־דוד

ראַבינאָוויץ־תּאומים (האדר"ת), אב"ד פּאָנעוועזש, מיר און פֿון 1901 אין ירוּשלים, שוועסטער פֿון ר' אַבֿרהם־יצחק הכֹּהן קוק, הרבֿ הראשי אין ארץ־ישׂראל; ר' צבי־יהודה ראַבינאוויץ, אב"ד אייראַגאָלע.

ר' יוסף בר' ישׂראל־איסר. וועגן דער צייט פֿון זײַן רבנות קען זײַן אַ פּלוגתּא. דער באַקאַנטער העברעישער ביבליאָגראַף אַבֿרהם־מאיר האַבערמאַן שרײַבט, אַז ר' יוסף איז געווען אב"ד ווילקאָמיר. ר' רפֿאל נתן נטע ראַבינאָוויץ, דער בעל **דקדוקי סופרים**, אַ צווייטער גרויסער בר־סַמכא, איז 1848 געווען זײַן תּלמיד אין ווילקאָמיר, זאָגט, אַז רבֿ איז ער דאָ געווען שפּעטער. ווען שפּעטער? דאָס איז אָפּהענגיק פֿון דער טויטדאַטע, אָבער וועגן דעם זײַנען דאָ צוויי סתּירהדיקע מקורות: לויט הרבֿ ראַבינאוויץ איז עס 1862, לויטן באַקאַנטן ביאָגראַף י. לעווינשטיין — 1873. אויב די ערשטע דאַטע איז ריכטיק, האָט ר' יוסף דאָ געקענט זײַן אב"ד צווישן 1859 און 1861 — די צייַט, ווען ס'איז אָנגעגאַנגען די גרויסע מחלוקת מיט די חסידים וועגן אַ נייַעם רבֿ. אויב די צווייטע דאַטע איז ריכטיק, האָט ר' יוסף דאָ געקענט זײַן רבֿ נאָך 1870, דאָס פּטירה־יאָר פֿון ר' בנימין ראַבינאָוויץ.

ר' רפֿאל דערציילט אין זײַן **קונטרס עִקרי העבֿודה**, אַז צו זײַן רבינס מאָס אין לערנען איז ניט געווען קיין גרענעץ. נאָך זײַן אָננעמען ווילקאָמירער רבנות האָט ער אַפֿילו אין דיני ממונות אַלע מאָל געפּסקנט אָן געלט. זײַן ווײַב האָט געהאַט אַ קרעמל, האָט ער זי אָנגעזאָגט, אַז זי זאָל גאָרניט פֿאַרקויפֿן זײַנע תּלמידים, עס זאָל ניט אויסקומען, אַז ער האָט אַ טובֿת־הנאה פֿון זײַן תּורה. אין **גאון יעקבֿ**, יעקבֿ פּהנא (לעמבערג, תּרכ"ג) איז דאָ צום סוף, „זכרון יוסף מהרבֿ יוסף בר' ישׂראל איסר מווילקאָמיר", מחבר פֿון **ביאור שיטת בין השמשות**.

ר' משה בר' יהושע־אײַזיק שאַפּירא, שפּעטער רבֿ אין ריגע. חיבורים: **פּני משה** (ווילנא, תּרל"ב), **פּני משה** (וואַרשא, תּרנ"ה), **ברכת משה** (פּיעטרקוב, תּרס"ט). זײַן פֿאָטער, ר' אײַזל חריף, אב"ד קאַלווארײַע, קוטנע, טיקטין, סלאָנים.

ר' שאול בר' ישׂראל פֿאַדווא, 1884 ביז 1910. פֿרײַער מו"צ אין וואַרשע־נאָווא, ברײַנסק, פּאָלאָצק. האָט הספּמה אויף **דבֿרי דוד**, דוד טעבֿיל (ווילנא, תּרמ"ו) און אויף **אור מתוק**, ישׂראל בנימין לבֿיא המכוּנה לעמפּערט (ווילנא, תּרמ"ח). דאָ ווערט אָנגעגעבן: „חונה פּה ווילקאָמיר." האָט הספּמה אויף **חמדת ישׂראל**, אליהו דובֿ בהרבֿ הג' ישׂראל דוד מווילקאָמיר (וואַרשא, תּרס"ב) און אויף **שם הגדולים השלישי**, מ. מאַרקאָוויץ (ווילנא, תּר"ע).

ר' אַריה־לייב יהודה רובין, געבאָרן 1850 אין ראַדושקעוויץ. פֿרײַער רבֿ אין ווידז און פֿון 1912 ביז סוף חשון תּר"צ אין ווילקאָמיר, ווו ניפֿטער געווארן. האָט „דבֿרים יקרים" אין **מקור ברוך**, נחום־ברוך גינצבורג (קידאן, תּרפ"ח־

תרצ"א) און אַ הספּמה אויף **מורה דעה**, א.צ. קוטנֶיק (קובנה, תרפ"ה), ווי אויך שו"ת אין י.י. ווײַנבערגס **שרידי אש** (ירושלים, תשכ"ו). זײַנע איידעמס: ר' יוסף כהנימאַן, אב"ד פּאָנעוועזש ובני־ברק; ר' אשר־קלמן באַראָן, ר"מ פּאָנעוועזש.

ר' יוסף בר' אָשר־דובֿ זוסמאַ־נאָוויץ, געבאָרן 1895 אין ירושלים. מו"צ אין סלאַבאָדקע, לעצטער רבֿ פֿון 1936 ביזן אומקום, הי"ד. איידעם פֿון ר' משה־מרדכי עפּשטיין, רבֿ און ר"מ אין סלאַבאָדקע. חיבורים: **חלקו של יוסף** (קיידאַן, תרפ"ו), **משפּט ירושת משרה** (קובנה, תרפ"ח), **תרועת מלך** (קיידאַן, תרצ"ז);[3]

ר' יעקבֿ רעזניק, לעצטער רבֿ „פֿון יענער זײַט טײַך", הי"ד.

ראשי־ישיבֿה: ר' ד.וו. ראַבמאַן, ר' דוד־יצחק טרויב (שפּעטער אַמעריקע), ר' לייב יאַנאָווסקי, י.ד. גראַרטמאַן, ר' אליהו קרעמערמאַן, ר' משה גראַץ, דאָ געבאָרן 1895, אומגעקומען אָבֿ תש"א, הי"ד. ר' אַלתר ברודאָ, דאָ געבאָרן 1899, אומגעקומען אבֿ תש"א, הי"ד.

מו"צ אָדער מ"מ: ר' אליעזר ליפּמאַן ליפּשיץ (ר' ליפּעלע). דאָ געבאָרן 1780. מ"מ. געלערנט **זוהר** מיט הגאון ר' יעקבֿ־יעקיל פּומפּיאַנער. ניפּטער דאָ 1843. פּאָטער פֿון ר' יעקבֿ הלוי ליפּשיץ; ר' יעקבֿ־יעקיל פּומפּיאַנער, מו"צ, שטאַמט פֿון סוועניציאַן, שפּעטער רבֿ אין פּומפּיאַן [זע: הערה פֿריִער],

ר' חיים־יצחק־אַהרן ראַפּאָפּאָרט [לויט **עיר ווילנא**: איינגלצין], געבאָרן 1809 אין סלאָנים. פֿריִער מ"מ אין איישישאָק, דערנאָך אין ווילקאָמיר. אויף דער **הגדה** (ווילנא, 1873) זײַנען דאָ „שני ביאורים מאת הרבֿ יצחק אַהרן מ"מ דק"ק ווילקאָמיר". 1882 עולה געווען קיין ירושלים, ווו ניפּטער געוואָרן 1911 [געלעבט 102 יאָר]. זיך אויך געדרוקט: ווילקאָמירער מגיד. זײַן זון ר' זאבֿ־וואָלף, 19 יאָר דיין אין ווילנע. חיבורים: **בית אַהרן** (תר"ג), **פּתר תורה** (תר"ל), **מנחת אַהרן** (תרל"ד, געדרוקט מיט דער הגדה), **עיני יצחק** (תרל"ח), — אַלע ווילנא; **זקן אַהרן** (תר"ן), **חסד ואמת** (תרנ"א), **שח יצחק** (תרנ"ד), **כליל תּפֿארת** (תרנ"ה), **מאמר קדישין** (תר"ס), **תקנות השבּים** — אַלע ירושלים.

ר' בן־ציון, ד"צ, פֿריִער אין ראַסיין. ניפּטער 1860; ר' משה־דוד כּץ, מו"צ (1872); ר' אַלכסנדר הכֿהן קאַפּלאַן, ד"צ, בעל **שלמי נדרים**; ר' מאיר פֿײַוווי־שאָק; רודניצקי; ר' דוד תּומר, אייניקל פֿון ר' יעקבֿ־דוד לוריא, ר"מ אין ביאַליסטאָק.

אַרום 1800 איז דאָ געווען אַ גרויסער בעל־תּפֿילה, ר' זלמן בער. אַפֿילו ווילנע פֿלעגט אים פֿאַרבעטן צו זײַן חזן ימים־נוראים.

ר' משה־בער טאַריפֿאַני,

3) לויט אַ פּאָר מקורות, זײַנען דאָ געווען רבנים אויך: ר' אליהו שור. זײַן זון ר' יעקב הלוי שור, אב"ד קראָשנע, וואָס איז געווען איידעם פֿון ר' יחזקאל קאַצענעלענבויגן — אויב יאָ, קען עס זײַן **פּאָר** ר' רפֿאל הכֿהן; ר' יעקבֿ סוועניציאַנער, שפּעטער רבֿ אין פּומפּיאַן. אויך ער וואָלט געדאַרפֿט זײַן צווישן די גאָר פֿריִע רבנים פֿון ווילקאָמיר.

קאַזיאָנער ראַבינער, אַרום 40 יאָר, ניפֿטער געוואָרן דאָ 1890 אין עלטער פֿון 70 יאָר.[4]

צווישן 1828 און 1914 זײַנען דאָ געווען 336 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — משה בר׳ יהודה־לייב „הרב דווילקאָמיר״. פֿון די ניכבדי ווילנע. ניפֿטער 1807; ר׳ יונה וויל־קאָמירער בר׳ יהודה הצדיק פֿון סמאַרגאָן. ניפֿטער 1826 אין ווילנע.

אויפֿן אַלטן בית־עולם אין ווילנע איז דאָ אַ מצבֿה: אריה ליב בן הרב משה אב״ד דווילקאמיר. ניפֿטער 1830; ר׳ אהרן בר׳ שלמה סג״ל, צווישן די מספּימים אויפֿן ש״ס סלאַוואָטע (תקצ״ה).

ר׳ יהודה הלוי ליפֿשיץ, געבאָרן 1829. רבֿ אין פּאָדזעלווע און מערעטש. ניפֿטער 1905. חיבורים: **דרך אמונה** (תרנ״א), **דור ישרים** (תרנ״ח), **נחל יהודה** (תרע״ג, תרפ״א). ברודער ר׳ מנחם־מענדל, אב״ד געלוואַן, שירווינט.

ר׳ יעקבֿ ליפֿשיץ, געבאָרן 1838. פֿון 1870 אין קאָווונע, ווו ניפֿטער געוואָרן 1921. בעל **זכרון יעקבֿ**.

ר׳ יואל־זעליג זאַלקינד, געבאָרן 1839, רבֿ אין אַראַן, אַליטע, רייגראַד. בעל **בית יואל** (וואַרשא, תרמ״ה). געדרוקט מיט **פחד יצחק**.

ר׳ אַבֿרהם ליכטענשטיין, רבֿ וּמ״מ אין לידע, זאַבלודאָווע א״א שטעט. בעל **פנפֿי ישרים** (תקפּ״ט).

ר׳ אלעזר קאַצענעלענבויגן, פֿרנס דק״ק האַמבורג. זיך געפֿונען ר׳ לייזער ריסער, פֿאָטער פֿון באַווסטן גבֿריאל ריסער.

ר׳ יעקבֿ חלפֿן ווילקאָמירער. געשאָנקען ווילנע אַ בית־תּפֿילה אויף זײַן נאָמען; ר׳ זאבֿ־וואָלף איינגלזין [ראַפֿאָפּאָרט], מו״צ וד״צ 19 יאָר אין ווילנע.

ר׳ שמואל גאָלדבלאַט, 20 יאָר מנהל פֿון ביידע תּלמוד־תּורהס אין פּינסק. ניפֿטער ט׳ תּמוז, תרנ״ו. ריזיקע לוויה; ר׳ צבֿי־הירש ראָם, בעל **ארץ הצבי** (ווילנא, תרל״ה).

ר׳ אפֿרים וויטעס בר׳ ישעיה רפֿאל מווילקאָמיר, בעל **אבֿל יחיד** (וואַרשא, תרמ״ז).

ר׳ יוסף בר׳ משה יפֿה, געבאָרן 1846. רבֿ אין פּאָקראָי, סאַלאַנט, גאָרזד, פֿון 1893 אין מאַנטשעסטער, ווו ניפֿטער 1897. בעל **יוסף ביאור** (ווילנא, 1881), **השכל והיצר** (מאַנטשעסטער, תרנ״ה), **אהבת ציון וירושלים** (ירושלים, תש״ז).

ר׳ צבֿי־הירש בר׳ עזריאל וואָלק, געבאָרן 1855. רבֿ אין פּאָפּעליאַן, קאָסעווע, קאָפּוּלע, פּאָלאָצק, פּינסק, ניפֿטער 1907. ברודער פֿון ר׳ אליעזר ליפּמאַן, רבֿ אין פּאָדבערעזע, דרויע.

ר׳ אליעזר־משה־צבֿי בר׳ בנ־ימין־מאיר לאַבאָ, געבאָרן 1863. רבֿ אין פּאָצינעל.

ר׳ יהודה־לייב פּינן, געבאָרן

---

4) לויט המגיד, 1861, איז ער פֿריִער געווען רבֿ, אָבער די רעגירונג האָט געמאַכט אַן אויסנאַם פֿאַר אים, ער זאָל קענען זײַן קאַזיאָנער ראַבינער. דאָס פֿאַלט ניט צונויף מיט דער כראָנאָלאָגיע פֿון ווילקאָמירער רבנים.

1871. רב אין פסעטשנע (גוב׳ מינסק), אָשמענע, סלאָנים, ווו אומגעקומען 1941, הי״ד.

ר׳ מנחם־מענדל יהושע־לייב בר׳ אַברהם לאַקשין, געבאָרן 1873. רב אין מיראַהאַד, האַדיץ, קריווא־ראָג, פון 1923 אין בראָנזוויל (נ״י).

ר׳ ישראל־יעקב בר׳ אַברהם יפה, געבאָרן 1874. פון 1897 רב אין מאַנטשעסטער (ענגלאַנד). חיבורים: **פנסת ישראל** (1910), **שופר ישראל** (קידן, תרצ״א), **הדרת ישראל, בפורי ישראל**. ניפּטר 1934, קבורה אין ירושלים.

ר׳ אפרים־יצחק בר׳ ברוך פריס־קעל, בעל **פּנוד אכסניא** (ווילנא, 1904), **עיקרי הדת** (ווילנא, תרצ״ח).

ר׳ אליהו־דוב בהרב ר׳ ישראל־דוד הילפּערין, בעל **חמדת ישראל** (וואַרשא, תרס״ב), **נשמת חיים, מקוה ישראל**.

ר׳ שמעון־דוד בר׳ אַברהם אַנאַליק. רב אין שאַקי, טיקטין, שעדליץ. מחבר פון **אמרי רש״ד, אורח משפט**.

ר׳ מענדל זילבער, געבאָרן 1882. פון 1900 אין אַמעריקע. רבֿיי און פאָרשער. אויטאָר פון ענגלישע ביכער,

ר׳ יעקב בר׳ מרדכי מעסקין, געבאָרן 1884. רב אין נאָווא פראַגא (כערסאָנער גובערניע), בוירלינגטאָן (ווערמאָנט) און פון 1933 אין ניו־יאָרק. חיבורים: **בית יעקב** (נ״י, תר״ץ), **סולם יעקב** (נ״י, ת״ש), **אבן יעקב** (נ״י, תש״ב), **משפט יעקב** (נ״י, תש״ו). **הדרת מרדכי**.

ר׳ טוביה זיסקינד מילער, געבאָרן 1884. פון 1909 אין ארץ־ישראל. ציר אין „אספת הנבחרים״. גרויסע פאַרדינסטן פאַר אויסקויפן ערד און גרינדן נייע יישובים. געשטאָרבן 1962 אין חיפה,

שמחה־יצחק ברוידא, געבאָרן 1901. עילוי פון ווילקאָמירער ישיבה. איינער פון די געהרגעטע בחורים אין חברונער ישיבה בעת די אַראַבישע פאָגראָמען אין 1929, הי״ד,

ר׳ אליהו בר׳ שמואל וואָלק, בעל **ברכת החמה**. ניפּטר אין ירושלים.

זלמן פאָמעראַנץ, איינער פון די באַרימטסטע קינסטלערס אין רוסלאַנד, איז געבאָרן אין ווילקאָמיר. ער האָט אויסגעפונען דעם מעטראָנאָם. פון דעם איז אַרויס אַ נייער זייגער און אייביקער קאַלענדאַר. דער מיניסטער גראַף אַדעלבערג האָט באַשטעלט בייַ אים 50 שטיק און פאַרבעטן דעם קינסטלער צו קומען קיין פעטערבורג.

מיט ווילקאָמיר האָבן אַ שייכות: א.ב. מאַלקאָוו, **דרך אמת** (וואַרשא, 1894) און א.נ. יפה, **ביפורי ניסן** (ווילנא, תרע״ט).

דער באַרימטער וואָפן־מיליאָנער באַזיל זאַכאַראָוו זאָל שטאַמען פון ווילקאָמיר. 1870 האָט ער חתונה געהאַט מיט דער דאָרטיקער חיה־עלקע קאַראַלינסקי. זיין אמתער נאָמען איז מאַנעל זאַכאַר. דאָס ווערט באַשטעטיקט דורך אַ דאָקומענט פון ווילקאָמירער שטאָט־פאַרוואַלטונג.

שריבערס. — משה זייפערט, געבאָרן 1851 [1845?]. פון 1886 אין אַמעריקע. תחילת געשריבן פאָפולער־ווייסנשאַפטלעכע אַרטיקלען, פעליעטאָנען און דערציילונגען אין יידיש, העברעיש

און רוסישע צייטשריפטן. שפעטער אריבער צו שרייבן פיעסעס און אפערעטעס, 47 אין צאל, וואס א טייל פון זיי זיינען געשפילט געוואָרן אויף דער ייִדישער בינע. האט אויך אנגעשריבן עטלעכע צענדליק ראמאנען, וואס א גרויסער טייל פון זיי איז געדרוקט געוואָרן אין **יידישעס טאגעבלאט** (נ"י). אין ווילנע זיינען געדרוקט געוואָרן זיינע ראמאנען **אהבה בתענוגים** (ייִדיש) און **איטעלע און גיטעלע** (1888), אין ניו־יארק: **וויכנע דוואשע די שדכנטע, מגילת דרייפוס, תחית המתים, קיובא אדער די שפאנישע אינקוויזיציאן** פון 19טן יאהרהונדערט (3 בענד), **גראף פאטאצקי** און אנדערע, געשטארבן 1922 אין ניו־יארק.

ישראל־מרדכי פייפערט, געבאָרן 1851. פון 1880 אין ענגלאנד, שפעטער אין דרום־אפריקע. אין די יאהאנעסבורגער צייטשריפטן געדרוקט טיילן פון זיין בוך **ילקוט הפנינים** אדער **געקליבענע פערל**. געשריבן אין **המליץ**, **הצפירה** א"א אויסגאבעס אין פוילן.

רפאל גרושקין. דאָ געבאָרן אַרום 1855. זיין ערשטער שרייבערישער אַרויסטריט איז געווען 1873 אין **הלבנון** מיט א סעריע אַרטיקלען וועגן צייטפראגעס (אונטערן פסעודאָנים „רב האגר"), אין זעלביקן יאָר אויך אין **הצפירה**. געשריבן אויך קריטישע אָפהאַנדלונגען, לידער, סאַטירעס, פֿעליעטאָנען, מאמרים וועגן ביבל־וויסנשאפט אין **המליץ**, **הגת**, **תלפיות** (באַרדיטשעוו), **לוח אחיאסף**, **הגורן**. שטענדיקער מיטאַרבעטער אין טעגלעכן **היום** (פעטערבורג). אַרויסגעגעבן אַ קליין ביכל: **תולדות רש"י הנגיד**. געשריבן אויך אַ ביסל ייִדיש. פֿון די ערשטע **חובבי־ציון** און אַקטיוו אין דער באַוועגונג. געווען דעלעגאַט צו דער גרויסער אַסיפֿה פֿון חובבי־ציון אין ווילנע אין 1889. זיין טאָכטער לאה איז די מאַמע פֿון אַברהם שטערן (יאיר), פֿירער פֿון „לוחמי חרות ישראל" (לח"י).

חבל הורוויץ הלוי, אַרום 1864, געבאָרן, משמעות, אין ווילקאָמיר. מחבר פֿון פֿאָלקס־מאָטיוון (לאָנדאָן, 1923). איין לידל הייבט זיך אָן:

דאָרט אין די וועלדלאַך
אַרום ווילקאָמיר
איז שבת אום זומער
דער גאַנצער שפּאַציער.

אַברהם מוטניק, געבאָרן 1868. איינער פֿון די גרינדערס און פֿירערס פון „בונד". פֿון 1894 אין ווילנע. עטלעכע מאָל אַרעסטירט געוואָרן פֿאַר רעוואָלוציאָנערער אַרבעט. רעדאַקציע־מיטגליד פֿון די בונדישע אויסגאַבעס אין זשענעוע. אַרויסגעגעבן אַנאָנים מערערע בונדישע בראָשורן. לעצטע יאָרן געלעבט אין בערלין, וווּ געשטאָרבן אין 1930.

עקיבא גאָלענפאָל. צווישן ביידע וועלט־מילחמות געלעבט אין ווילקאָמיר. דאָרטן געווען העברעיִשער לערער אין דער ייִדישער קאָמערץ־גימנאַזיע. געשריבן אויף פֿאָלקלאָריסטישע טעמעס אין קאָוונער **אידישע שטימע**, **פֿאָלקסבלאַט** און אין **הד ליטא**. מחבר פֿון **לקסיקון הפולקלור העברי** (קובנה, 1937). געשטאָרבן 1938 אין קאָוונע.

אַלעקסאַנדער זעלדאָוו־ניעמאַנ־סקי, געבאָרן 1873. האָט אַ סך געשריבן וועגן „בונד" און אַרבעטער־ענייניס אין יידיש און רוסיש. האָט רעדאַקטירט די ערשטע בונדישע געדרוקטע צײַטונג **דיא אַרבייטער שטיממע** (1897). ביכער: **די געשיכטע פֿון דער פּאַריזער קאָמונע** (זשענעוו, 1905), **ערצעהלונגען פֿון דער פֿראַנצויזישער געשיכטע** (וואַרשע, 1906), און עטלעכע בראָשורן. געשטאָרבן 1924 אין לענינגראַד.

מאיר־אַלטער גאַנצער, געבאָרן 1879. געשריבן אַרטיקלען אין העברעיִשע און יידישע אויסגאַבעס: **המליץ, הצפֿירה, העולם, דער יוד, היינט, מאָמענט** און אַנדערע. מחבר פֿון דער בראָשור **דער היסטאָריישער מאָמענט** (בערלין, 1919). געשטאָרבן 1940 אין תּל־אָבֿיב.

ס. באַרנעט, געבאָרן 1879. פּראָפֿעסאָר פֿאַר לאַנדווירטשאַפֿטלעכער כעמיע. אויטאָר פֿון ענגלישע ביכער וועגן וויטאַמינען.

מאָריס טובֿיאַש, געבאָרן, 1880. פֿון 1906 אין באָסטאָן. געשריבן אין אַנארכיסטישע צײַטונגען. אַרויסגעגעבן (מיט ז. אָסיפֿאָוו) **צוריק צום שורש** (באָסטאָן, 1948). געשטאָרבן 1951 אין באָסטאָן.

משה זעלדאָוו, געבאָרן 1901. פֿון 1923 אין פּאַריז. לאַנגיאָריקער מיטאַרבעטער און מיטרעדאַקטער פֿון דער קאָמוניסטישער טאָגצײַטונג **די נײַע פּרעסע** (פּאַריז). געשטאָרבן 1951 אין פּאַריז.

צבי טאַבאָרי, געבאָרן 1904. פֿון די 1930ער געלעבט אין אַמעריקע. זינט 1949 דירעקטאָר פֿון תּורה־דעפּאַרטאַמענט ביי דער יִידישער אַגענץ אין ניו־יאָרק, געדרוקט אַרטיקלען וועגן רעליגיעזע און יִידיש־נאַציאָנאַלע ענייניס אין יִידישע און העברעיִשע צייטונגען און צײַטשריפֿטן.

כאַצקל פֿראַקער, געבאָרן 1923. אָנגעהויבן צו שרײַבן לידער צו 13 יאָר. שוין דעמאָלט אַרויסגעווינען זײַנע פּאָעטישע כשרונות, אָבער איז דערטרונקען געוואָרן צו 16 יאָר. אין 1933 איז אַרויס אין ווילקאָמיר אַ זאַמלונג פֿון פֿראַקערס לידער א״נ **נאָכן צענטן יאָרצײַט**.

דוד־וועלוול מאיראָוויטש, געבאָרן 1908. דיכטער. געשריבן לידער אין די קאָוונער זאַמלביכער **טויערן, בלעטער** און אַנדערע. אויטאָר פֿון **אונטער דער זון** (1935), **און קומען וועט דער טאָג** (1940) — ביידע קאָוונע. אומגעקומען 1941 אין ווילקאָמיר, הי״ד.

יעקבֿ רוביק, געבאָרן 1917. יִידישער זשורנאַליסט. לעבט אין יאָהאַנעס־בורג.

רבקה באַסמאַן, געבאָרן 1925. דיכטערין. דורכגעמאַכט ווילנער געטאָ. פֿון 1949 אין ישׂראל. לידערביכער: **טויבן בײַם ברונעם** (1959), **בלעטער פֿון וועגן** (1967)), **ליכטיקע שטייגער** (1982), **צעשאָטענע קרעלן, אָנרירן די צײַט** (1988) — אַלע תּל־אָבֿיב. לעבט אין ישׂראל.

הערש דובינסקי, דאָ געבאָרן. עמיגרירט קיין באָסטאָן. געדרוקט דערצײַלונגען אין דער יִידישער פּרעסע. מחבר פֿון **דיא אידישע גאַס** (באָסטאָן, 1908).

קאָרעספּאָנדענטן, מאמריסטן. — **המליץ**: אַבֿרהם שטערמאַן, בנימין־משה בוזאָווסקי, ישׂראל בוקאַנץ, נתן־נטע גועל־ווינסקי, אליהו־יצחק דאַנציג (עמיגרירט קיין דרום־אַפֿריקע), נחום־דובֿ גאַרב, מ.ז. הורוויץ, מ. ווײַנער. משה זייפֿערט, סעריע אַרטיקלען „תּולדות חכמת הרפֿואה"; יהודה זילב, אַלכּסנדר זעלדאָוו, ישעיה טוועריסקי, א. מאירובֿיץ, יצחק נאָלמאַן, בנימין־יוסף לעווינזאָן, יהודה־זאבֿ ציפּעס, אַריה־לייב קאַמיי, שלמה־זלמן קויפֿמאַן (= ש.ז.ק, ש.זק"ן), ש.ז. סוחר (= ס־ר).

הפּרמל: משפּיל בוזאַנסקי, שמו־אל פֿאָגעלעוויץ; **הצפּירה**: אַריה־לייב פֿרידמאַן, (אַרטיקל, 1874), ב.י. לעווינסאָן, צבֿי־הירש פֿאָגעלעוויץ; **המגיד**: זאבֿ גינצ־בורג, מ.א. שוידינישקי; **יודישעס פֿאָלקס־בלאַט**: מרדכי ווײַסברוד, יצחק לאָס (1887: 18).

אויפֿן **המגיד** זײַנען געווען 30 אַבאָנענטן.

ניכבדים. — ר' אַהרן קלאַצקי. וועג ער איז ניפֿטער געווואָרן אין 1886, אין עלטער פֿון 86 יאָר, האָט מען געשריבן וועגן אים: „הרבֿ הנָשיש והנכבד ושמו יוצא לתּהלה בכל ערי ליטא וואַמוט." ער האָט זיך אײַנגעשטעלט, אַז מען זאָל לילינע־בלומען ניט יורד לחיים זײַן.

ר' אַהרן קויפֿמאַן, ערשטער שווער פֿון חנוך־העניך שערעשעווסקי, אב"ד סאַלעצניק.

ר' עזריאל וואָלק, ניפֿטער געווואָרן 1896; ר' אַברהם זילבער, געווען א „מנין" אויף זײַן נאָמען.

ר' דובער אפֿרתי, פֿון דער מישפּחה פֿון ר' מענדל ליובאַוויטשער, בעל „צמח צדק החדש."

ר' יוסף־אליהו קלאַצקי, למדן, דאָ געבאָרן. ניפֿטר 1886 אין קורסק.

ר' ברוך מוט, 1895 געהאָלפֿן בויען כּולל קאָוונע.

ר' שמואל וואָלק, זײַן טאָכטער פֿרוי פֿון הגאון ר' יצחק בלאַזער (ר' איצעלע פּאָנעווועזשער); ר' ראובֿן זילבער, אַגענט פֿון הפּלס.

אַדוואָקאַט שמעון פּאָטרוך (1899); בן־ציון שאַפּיר, ישעיהו שאַפּיר, שמואל פֿייגעלאָוויץ, ד"ר ברוידע.

ביבליאָגראַפֿיע. — זכר צדיק, אליעזר קאצענעלענ־באָגען, אַלטונא, תקס"ה); המגיד, 1859: 47, הוספֿה; 1861: 11; 1866: 22; הפּרמל, תרכ"ו: 10, 22; המגיד, 1867: 20; המליץ, 1868: 2, 26; 1871: 7; ד"ט אפֿרתי, תולדות אנשי שם. ווארשא, תרל"ה, 29, 53; הצפּירה, 1877: 28.

ש"י פּין, שפֿה לנאמנים. ווילנא, תרמ"א, ע' 138; שפ"ר־ס פּנסת ישׂראל. ווארשא, תרמ"ו, ע' 1126; י.ל. ראָזענטהאַל, תּולדות חברת מרבי השפּלה בישׂראל, א'. פּטרבורג, תרמ"ו, ע' 118; המליץ, 1886: 175, 192; המאסף, ווארשא, תרמ"ז, ע' 23; א. אפֿרתי, דור ודורשיו. ווילנא, תרמ"ט, ע' 57; המליץ, 1890: 14, 73.

ח. בראַוועראַמאַן, אנשי שם, א'. ווארשא, תרנ"ב, ע' כ"א, כ"ג; אגרות יל"ג, פּרק ב', ח' ג'. ווארשא, תרנ"ה, ע' 170; לוח אחיאָסף, תרנ"ח, ע' 342; ספֿר הזכרונות לסיר משה מונטפֿיורי. ווארשא, תרנ"ט; המליץ, 1900: 33; ש.י. יאַצקאַן, רבנו אליהו מווילנא. ווארשא, תר"ס, ע' 108; צבֿי־הירש קאַלפֿ (ליפּשיץ), מדור לדור. ווארשא, תרס"א, ע' 111, 113, 115.

המלין, 1903: 19; הצפּירה, 1904: 163; מרדכי בן הלל הכּהן, מערב עד ערב, א'. ווילנא, 1904, ע' 245; אַבֿרהם בר' אליהו, סערת אליהו, וואַרשא, 1914, ע' 40; י. לעווינשטיין, דור ודור ודורשיו. וואַרשא, 1914, ע' 40; מאַטערי־אַלי דלאָ איסטאָרי יעווריי־סקאָגאָ ראַבאָטשעגאָ דויזשאַניע וו' ראָסי, נ.א. בוכבינדער. מאָסקווע, 1923, זז' 10, 14.

יעקבֿ ליפּשיץ, זכרון יעקבֿ, פֿרנקפֿורט־קובֿנה, 1924־1930, ח"א, ע' 30, 133; ח"ב, ע' 49, 51; אידישע שטימע, 1924: 1583; קריַת ספֿר, ירושלים, תּרפ"ד־תּרפ"ה, ע' 68; ברוך עפּשטיין, מקור ברוך, ב', תּרפ"ח, ע' 1024; כּתבֿי יל"ג, ת"א, תּרפ"ח, ע' 18; יזכֿר, א.צ. ברזין, ירושלים, תּר"ץ, ע' 106; ד.מ. ליפּמאַן, לתּולדות היהודים בקובֿנה וסלבודקה, קידאַן, תּרצ"א, ע' 144. אידישע שטימע, 1933: 4296; 1934: 4838;

ישראל קלוזנר, קורות בית־העלמין הישן בווילנה. וילנה, תּרצ"ה, נומ', 15; ש. גינזבורג, היסטאָרישע ווערק, נ"י, תּרצ"ז, ב' II, ז' 191, 255; ספֿר האישים, ת"א, תּרצ"ז, ע' 80; כל כּתבֿי דוד פֿרישמַן. ורשה, תּרצ"ח, ע' ל"ה; 1000 יאָר פּינסק. נ"י, 1941. ז' 255; מ.מ. ישר, דאָס לעבן און שאַפֿן פֿון חפץ חיים. נ"י, תּש"ו, ז' 250; ערים ואמהות בישראל, ב'. ירושלים, תּש"ח. ע' 32, 42, 56;

י. שאַצקי, קולטור־געשיכטע פֿון דער השפּלה אין ליטע. ב"א, 1950, ע' 19; רפֿאל נתן נטע רבינוביץ, מאמר על הדפּסת התּלמוד. ירושלים, תּשי"ב, ע' רס"א; י.ל. מימון, תּולדות הגר"א. ירושלים, תּשט"ו, ע' קכ"ג; מוסדות תּורה באירופה. נ"י, תּשט"ז, ע' 12; דורות בונדיסטן, I. נ"י, 1956, ז' 122, 192, 335; סיני, תּמוז תּשי"ח, ע' רמ"ב; ר' משה שמואל ודורו. נ"י, תּשכ"ד, ע' 103. י.ד. קמזונס יהדות ליטא; כל כּתבי מל"ל, ע' 167;

עיר ווילנא, ע' 32, 41, 84, 107, 145, 277, 289; קריה נאמנה, ע' 158, 212, 276; תּולדות אַנשי שם (ראַגד), ע' 44, 87; אהלי שם, ע' 131, 147, 466; דורות האחרונים, ב', 15, 111, 173; שם הגדולים החדש, ע' 16; חלקת מחוקק, ט'; יהדות ליטא, ג'; ג. קרסל, 1, 2; לעקסיקאָן, 1, 2, 3, 4, 5, 7; ב. פּהנס לעקסיקאָן, ז' 54, 355; ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ' 2818.

J. Meisel, Haskalah. Berlin, 1919, p. 14; Jewish Encyclopedia, X. p. 303; Black Book.

ווילקי

קאָוונער קרײַז. דער יידישער יישובֿ האָט זיך אָנגעהויבן אַרום מיטן 18טן יאָרהונדערט. אַרום 1790 איז שוין דאָ געווען אַ רבֿ.

דעם 20סטן מערץ 1792 האָט קעניג סטאַניסלאַוו אויגוסט באַשטעטיקט די מאַגדעבורגער רעכט פֿאַר ווילקי, וואָס אירע תּושבֿים האָבן שוין געהאַט אַ צײַט פֿריִער.

צאַר פּאָוול דער ערשטער האָט 1791 אָפּגענעבן ווילקי און די אַרומיקע דערפֿער צו דער גרעפֿין מאַריאַנא זאַבעלאָ. די פּויערים האָבן זיך קעגנגעשטעלט, זײַנען געוואָרן ווידערשפּעניק, און בראש פֿון זיי האָט זיך געשטעלט אַ יִיד פֿון דער געגנט מיטן נאָמען אַבֿרהם מאַרקוס (די פּויערים האָבן אים געוווּפֿן: אַבֿרהם לייבאַ מאָרדכי־לאָוויטש).

1819 איז מאַרקוס מיט אַן אָר־טיקן פּויער אָפּגעפֿאָרן קיין פּעטערבורג זיך

VILKIJA

Kaŭnaer kreizo. Der jidiszer jiszuv hot zix onhoybn arum 18tn jorhundert. Arum 1790 iz shoyn do geven a rov.

Dem 20stn merts 1792 hot kenig stanislav ogyust bashtetikt di magdeburger rekht far vilki, vos ire toyshvim hobn shoyn gehat a tsayt fri'er.

Tsar paul der ershter hot opgegebn vilki un di umikete derfer tsu der greyfin maria zabelo. Di poyerim hobn zix gekegnshtelt, zaynen vidershpenik gevorn, un bam fun zey hot zix geshtelt a yid fun der gegnt mitn nomen abrom markus (di poyerim hobn im gerufn: abrom leybe mordkhe-lovitsh).

1819 iz markus mit an or-tiken poyer opgefohrn keyn peterburg zix

משתדל זײַן פֿאַר די רעכט פֿון די פּויערים. 1823 האָט דער סענאַט באַשלאָסן איבערצוגעבן דעם גאַנצן עניין צו דער אָרטיקער מאַכט, ווָאס האָט געשיקט פּאָליציאַנטן צו אַרעסטירן מאַרקוסן. די פּויערים האָבן זיך איינגעשטעלט פֿאַר מאַרקוסן מיט פֿלעקערנער, אפילו מיט געווער, און ניט געלאָזן אים אַרעסטירן, אָבער שפּעטער האָבן זיי אים דאָך געכאַפּט און אים פֿאַרשיקט אויף סיביר. אַבֿרהם מאַרקוס איז געווען דער ערשטער יידישער פּאָליטישער קעמפֿער פֿאַר די אינטערעסן פֿון די ליטווישע פּויערים.

מאַרקוס איז פֿריִער געווען אַ ליוועראַנט פֿאַר דער פּרײַסישער אַרמיי. 1812 האָט ער געשפּיאָנירט די פֿראַנצויזן פֿאַר רוסלאַנד. אַ דאַנק זײַנע פֿאַרבינדונגען, האָט ער 1814 באַקומען אַ בריוו פֿון גענעראַל־גובערנאַטאָר אין ווָארשע, אַז ער „שטייט אונטער דער באַזונדערער שוץ פֿון זײַן מאַיעסטעט.“ דאָס האָט אָבער ניט געהאָלפֿן אָפּצושרײַען דעם באַפֿעל אים צו פֿאַרשיקן קיין סיביר.

*

ווילקי ליגט לעבן ניעמאַן. פֿון מיטן 19טן יאָרהונדערט ביזן ערשטן וועלטקריג האָבן טייל יידן געהאַט פּרנסה פֿון איבערשיפֿן ביימער און קלעצער פֿון קאָוונער און ווילנער גובערניעס קיין דײַטשלאַנד. דאָס אָפּרײַסן ווילנע פֿון ליטע האָט זיך אָפּגערופֿן זייער שלעכט אויף דער יידישער עקאָנאָמיק אין ווילקי.

אַז די אָרטיקע יידישע עקאָנאָמיק איז ניט געווען קיין געזונטע, באַווײַזט דער פֿאַקט, אַז אין 1886 זײַנען אין אַזא קליינעם מקום געווען גאַנצע 10 טראַקטירן. דאָס האָט אויך אַרויסגערופֿן שטאַרקע פּראָטעסטן מצד דער ליטווישרוסישער אינטעליגענץ. זײַנען טאַקע אַלע יידישע טראַקטירן פֿאַרמאַכט געווָארן, אָבער פֿאַר יִדן איז דאָס געווען אַ קלאַפּ.

בדרך כּלל האָבן יידן זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר, קרעמערײַ, מלאכה, אַ צאָל יידן האָבן געניצט בײַשטובּיקע ווירטשאַפֿט — גאָרטן, עופֿות, סעדערײַ — ווי אַ צוגאָב צו חיונה.

אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 829 יידן, פֿאַרן חורבן — בײַ 400.

אין די 1880ער יאָרן זײַנען יידן באַפֿאַלן געוואָרן פֿון צײַט־צו־צײַט אויסן שטאָט. דער יידישער מילנער איז געהרגעט געוואָרן דורך פּויערים. דער רבֿ האָט אויסגערופֿן אַ תּענית אויף גאַנץ שטעטל.

אין יענע יאָרן איז דאָ געעפֿנט געוואָרן אַ ישיבֿה. תּחילת האָבן דאָרטן געלערנט אויך יינגערע תּלמידים. די ישיבֿה האָט זיך עטלעכע מאָל פֿאַרמאַכט און מען האָט זי סוף־סוף פֿאַרקלענערט און איבערגעלאָזן נאָר די עלטערע בחורים. מען האָט עס גערופֿן „קיבוץ“.

אין 1890 איז געשאַפֿן געוואָרן אַ תּלמוד־תּורה, ווו עס האָבן געלערנט 50 תּלמידים. דער הויפּט־אויפֿטוער — ר׳ דוד ראַקאָווסקי.

אין 1898 האָט א. גראָסמאַן

אײַנגעשטעלט אַ סדר אין דער מעטרי־
קאַציע. ז. קאַלענדאַר האָט אויפֿגעשטעלט
אַ „תּפֿארת בחורים", ווו ער האָט געלערנט
תּנ"ך און יידישע געשיכטע.

דער גירוש־ליטע פֿון מײַ 1915
איז דאָ דורכגעפֿירט געוואָרן מיט גרויס
אַכזריות. אַ גוססע פֿרוי, ווילענטשיק, איז
אַרויפֿגעלייגט געוואָרן אויף אַ פֿור, ווו זי
איז אַ פּאָר שעה שפּעטער אויסגעאָנגעגן.
פֿאַר אַ צווייטער יידישער פֿרוי, פּעסע
פֿישעלעוויטש, האָט איר מאַן געבעטן
פּאָליציי אים צו לאָזן כאָטש ביז איר
יציאת־נשמה — דעם מאַן האָט מען
אַרויסגעטריבן מיט אַלע יידן און די פֿרוי
איז געבליבן איינע אַליין צו שטאַרבן.

*

אין 1898 איז דאָ געשאַפֿן גע־
וואָרן „אגודת חובבי ציון," אַ דאַנק דער
דרשה פֿון אָרטיקן משפּיל אָשר אָשע־
ראָוויץ.

חיבת־ציון האָט דאָ געהאַט אַ סך
חסידים. פֿאַראַן אַ ריי רשימות פֿון ווילקי־
ער בײַשטײַערערס פֿאַר בניין האָרץ: פֿון
1898 (דרײַ), 1900, 1903 און אַנדערע
יאָרן. מוּרשים: א. יאַדלאָוויץ, אַברהם־חיים
ווערצלאָווסקי, העלמאַן, קלמן טריוואַש
(רב׳ס זון). דעלעגאַטן צו דער ציוניסטישער
קאָנפֿערענץ אין ווילנע (1900) זײַנען גע־
ווען: אָשר אָשעראָוויץ, ראובן־אַריה
העלמאַן.

ווילקיִער חובבי־ציון און ציוניס־
טן האָבן פֿאַרעפֿנטלעכט אין **המליץ** (1903)
אַ פּראָטעסט קעגן אַרײַננעמען קולטור־
אַרבעט אין דער טעטיקײט־פּראָגראַם פֿון
דער אַלוועלטלעכער ציוניסטישער
אָרגאַניזאַציע. געחתמעט: ראובן־אַריה
העלמאַן, י״מ שלום, דובער יאַדלאָוויץ,
חיים אַראָן, מרדכי ווערבלונסקי, שלמה
פֿרידמאַן, א. ווילענציק, א״ז לוטערמאַן,
י״ש בערמאַן, י״י שו״ב, יצחק ווילענציק,
ח״ר ווילענציק.

רבנים. — ר׳ דוד בר׳ משה־
מרדכי קאַצענעלענבויגן, אַרום 1790. נאָך
אים זײַן ברודער ר׳ נחום און אייניקל ר׳
מרדכי.

ר׳ יהושע־העשל עליאַשזאָן,
געבאָרן 1799 אין יאַנעווע. פֿריִער רב אין
שאַקי, יאַנעווע, זעזמער, נאָך ווילקי אין
סוועניציאַן, פֿון 1867 אין סיניי, ווו ניפֿטר
געוואָרן אין 1874. געהאַט אַ פֿענאָמענאַלן
זיפֿרון, דעריבער האָט מען אים געפֿונען „ר׳
העשל די אײַזערנע קאָפּ". געווען אַ
שאַרפֿער קעגנער פֿון דער מוסר־באַוועגונג.
ווען ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער פֿלעגט קומען
ערגעץ האַלטן דרשות וועגן מוסר, פֿלעגט
ר׳ העשל קומען אַהין און אַרויסטרעטן
קעגן, אָפּט גלײַך נאָך ר׳ ישׂראלן.

ר׳ גבֿריאל בר׳ אַריה פֿײַנבערג,
געבאָרן 1825 אין באַלבירישאָק. אין
ווילקי 6 יאָר, דערנאָך רב אין סאַלאַנט,
סלאַבאָדקע, מעמל, ווו ניפֿטר געוואָרן
1905. בעל **באר רחובות** (בערלין, תּרנ״ג,
געדרוקט מיט **חושן משפט**).

ר׳ חנוך־זונדל ראַפֿאָפּאָרט, אין
1872; ר׳ אַריה־לייב־דובער בר׳ צבי־הירש

וואָלפערט, געבאָרן 1840. פֿון 1873, שפּעטער אין גרינקישאָק.

ר׳ הלל־דוד טריוואַש, געבאָרן 1841 אין ווילנע. פֿון 1875. רעדאַקטאָר פֿון **הפּסגה**, אַ זשורנאַל צו באַקעמפֿן די השׂכּלה. 1906 איז אויך פֿאָרגעקומען אַ רבנים־אַסיפֿה אין ווילקי, פּדי צו זוכן מיטלען קעגן השׂכּלה. חיבורים: **ונגש הכּהן** (ווילנא, תּרמ״ב), **עבודת הכּהן** (וואַרשא, תּרמ״ט), **עדן גנים** (ווילנא, תּרנ״א), **פּרץ נבעה** (ווילנא, תּרנ״ט). ניפֿטער 1921 אין ווילקי. ר׳ הללס איידעם, ר׳ אַבֿרהם זאַק־היים, אב״ד לייפֿון און וואָליאַ (גראָדנער גובערניע).[1]

ר׳ אַבֿרהם־אַבא בר׳ דוד ראָזען, געבאָרן 1856. שפּעטער רבֿ אין צאַריצין, ראָסטשעסטער, ניו־היייון, וווּ ניפֿטער געוואָרן אין 1915.

ר׳ ישׂראל בר׳ יצחק איזאַקסאָן, געבאָרן אין דאָרף זיקיבראַק (לעבן מיר). אַ קורצע צייט דאָ רבֿ, פֿון 1902 — קוידע־נעוו, 1907 — ניו־יאָרק. פֿון 1909 ר״מ און משגיח אין ישיבֿה־אוניווערסיטעט אין נ״י.

ר׳ שמואל־יוסף שוהם. פֿון 1891 רבֿ אין דאַרשונישאָק, דערנאָך אין ווילקי, וווּ אומגעקומען אין 1941, הי״ד. זײַן זון ר׳ יחיאל־דובֿ, געבאָרן 1891 אין דאַרשוני־שאָק, רבֿ אין ספרינג־וואַלי, שפּעטער אין באַלטימאָר.

ר׳ אַבֿרהם בר׳ יצחק־דוד איז דאָ געווען ראש־ישיבֿה; ר׳ דוד־טעבֿיל בר׳ אלחנן דײַנאָווסקי, דאָ געבאָרן 1865, דומ״ץ אין ווילקי פֿון 1886, פֿון 1893 — ר״מ אין לאָמזשע, 1903 — אב״ד ור״מ אין מאַלטש (גראָדנער גובערניע); ר׳ דוד־טובֿיה ראַקאָווסקי, פֿון אָנהייב 1890ער דאָ מו״צ.

צווישן 1842 און 1898 זײַנען געווען 138 ווילקיער פּרעזומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

ר׳ קלמן טריוואַש, דאָ געבאָרן 1882. מו״צ אין אַ פֿאַרשטאָט פֿון מינסק, שפּעטער אין ניו־יאָרק.

שריבערס. — בנימין־נחמן סילקינער, געבאָרן 1882. פֿון 1904 אין אַמעריקע. העברעישער דיכטער. געדרוקט לידער אין אַ סך העברעישע צײַטשריפֿטן. מחבר פֿון דער פּאָעמע **מול אוהל תּמורה** (ירושלים, תּר״ע). **שירים** (נ״י, תּרפ״ז). מיטמחבר פון **מילון אנגלי־עבֿרי** (נ״י, תּרפ״ט). איבערגעזעצט אויף עבֿרית שעקספּירס **מאַקבעט** (וואַרשא, תּרצ״ט). געשטאָרבן 1933 אין נ״י.

משה ירדני, געבאָרן 1887. געשטאָרבן 1960 אין תּל־אָביב.

חיים יעלין, געבאָרן 1913. געדרוקט דערציילונגען און אַרטיקלען אין די קאָוונער **פֿאָלקסבלאַט**, **בריקן**, **בלעטער** און **ווילנער עמעס**. געווען קאָמאַנדיר פֿון די יידישע פּאַרטיזאַנער אין קאָוונער געטא

1) אין ווילקי איז געווען רבֿ ר׳ אליעזר־שאול שאולזאָן, פֿרײַער רבֿ אין ציזעווע און נאָך ווילקי אין ראָמסגייט (ענגלאַנד), אָבער מיר ווייסן ניט די צײַט פֿון זײַן היגער רבנות.

און אין וואַלד. 1944 געפֿאַלן אין קאַמף מיט געשטאַפּאָ אויף אַ קאָוונער גאַס, הי״ד.

משה־חיים פֿרענק, געבאָרן 1914. געשריבן סקיצן און דערציילונגען אין קאָוונער פֿאָלקסבלאַט. דאָרטן געדרוקט אין המשכים זײַן ראָמאַן **בײַ די ברעגן פֿון ניעמאַן** (1934). נאָכן צווייטן וועלטקריג ניטאָ קיין ידיעות וועגן אים.

קאָרעספּאָנדענטן: המליץ: אָשער אָשעראָוויטש, יוסף־טוביה קוניפמאַן, טוביה־חיים שוואַרץ, יקותיאל, ראַווי[?]. **הצפֿירה**: צ.א. שוואַרץ. **הפּסגה**: ראובן אַריה־לייב העלמאן פֿלעגט דאָרטן שרײַבן אויך מכתבים און באורי־מקרא. משה ראָזען האָט דאָרטן געשריבן חידושי־תורה.

ניכבֿדים: — שלמה מאַרקסאָן, פֿאָטער פֿון העברעיִשן פּאָעט ב.נ. סילקי־נער; לייב ראַבינאָוויטש, יוסף־אליעזר סאַמעט, יעקבֿ בר׳ מאיר שאַפּירא — אין די 1890ער.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 20; המליץ, 1898: 4, 9; הצפֿירה, 1898: 223; המליץ, 1900, 41, 1903: 36, 136; לוח אחיאסף, תרס״ג, ע׳ 37; ספֿר היובֿל של אגודת הרבנים האורטודוקסים בארצות־הברית וקנדה. נ״י, תרפ״ח, ע׳ קל״ח; קלמן טריוואַש, בעקבות הפּסגה. נ״י, תרפ״ט; בית־הפּנסת, ת״א, תש״ח, גל׳ כ״ה־כ״ז.

תולדות אנשי שם (ראַנד), נ״י, תש״י. ע׳ 133; א. צנציפּר, פּעמי הגאולה, ירושלים, תשי״ב, ע׳ 49; י.ל. מימון, למען ציון לא אחשה. ירושלים, תשט״ו, ב׳, ע׳ 2, 57, 65; היסטאָריש שריפֿטן, III. ז׳ 780; ליטע, I, ז׳ 98; ג. קרסל, 2; לעקסיקאָן, 4, 7; דורות האחרונים, ב׳, ע׳ 320; אהלי שם, ע׳ 34, 91, 114, 303, 306, 355; ד.מ. ליפּמאן, ע׳ 193; חכמי ישראל באַמריקא, ע׳ 27; עיר ווילנא, 116; יזפור־בוך סוּאוואַלק, ז׳ 174; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומע־ראַנטן, נומ׳ 2819.

P. Klimas, Ghillebert de Lahnoy in Medieval Lithuania, N.Y. 1945, p. 50; Black Book.

ווּיסאָקי־דוואָר AUKŠTADVARIS

טראָקער קרײַז. אַן אַלט אָרט אין ליטע. שוין 1516 האָט דער מקום געקראָגן רעכט פֿון אַ שטאָט. אַ מצבֿה אויפֿן בית־עולם איז פֿון תק״כ (1760), קען מען משער זײַן, אַז דער יִידישער יישוב דאָ איז פֿון אַרום אַנהייב 18טן יאָרהונדערט. אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 297 יִידן, פֿאַרן חורבן — אַרום 250.

צו די געווײַנלעכע יִידישע פֿרנסות איז צוגעקומען די בײַשטוביקע ווירטשאַפֿט, וואָס בײַ די מערסטע אָרטיקע יִידן איז דאָס געווען אַ טייל פֿון זייער באַלעבאַטישקייט.

אין די 1880ער יאָרן איז דערבײַ געווען אַ גאַרניזאָן מיט מערערע יִידישע סאָלדאַטן. דאָס איז געווען אויך אַ מקור פֿון פּרנסה פֿאַר די אָרטיקע יִידן. ערב אַ יום־טובֿ פֿלעגן די יִידישע סאָלדאַטן זײַן אורחים אין פֿאַרשיידענע יִידישע הײַזער. אין המליץ (1891) איז געדרוקט אַ דאַנק פֿון אַ סאָלדאַט פֿאַר דעם. אין פֿרִיערדיקע יאָרן, אין 1886, פֿלעגט מען אײַנאָרדענען אַן

אַלגעמיינעם מאכל פֿשר פֿאַר די יִידישע סאָלדאַטן אין גאַרניזאָן.

וועגן אָנהייב ערשטן וועלטקריג ווערט דערציילט אַן אמתע מעשׂה שהיה: וועג עס זײַנען אויסגעבראָכן די ערשטע שלאַכטן, האָבן די אָרטיקע יִידן געשיקט אַ טעלעגראַמע צום קייסער מיט אַ ווונטש, אַז רוסלאַנד זאָל האָבן אַ ניצחון איבערן שׂונא. דער רבֿ האָט דורכן גובערנאַטאָר געקראָגן אַן אָפּיציעלן דאַנקבריוו פֿון קייסער. בײַם רבֿ אין אַ צימער איז געהאַנגען דער בריוו, אײַנגעפֿאַסט אין אַ גלאַנציקער ראָם.

וועג רוסישע אָפּיצירן זײַנען געקומען סעקווסטרירן דאָס הויז פֿון רבֿ, האָט דער רבֿ געבעטן צו לאָזן אין צימער לײַדיק. די אָפּיצירן האָבן געוואָלט באַשטראָפֿן דעם „ראַבין" פֿאַר אַזאַ חוצפּהדיקער בקשה, אָבער וועג זיי האָבן געזען דעם קייסערס בריוו אויף דער וואַנט, האָבן זיי נאָכגעגעבן דעם רבֿ. די אָפּיצירן האָבן שוין ניט געצווונגען די יִידן צו פֿאַרלאָזן דאָס שטעטל. צוליב די שלאַכטן זײַנען די יִידן אַליין אַוועק, און אויף זייער וואָגלוועג האָט דעם קייסערס בריוו זיי ניט איין מאָל געהאָלפֿן.

*

די באַציונג פֿון וויסאָקי־דוואָרער יִידן צום בניין ארץ־ישׂראל אין די צײַטן פֿון חיבת־ציון און שפּעטער שפּיגלט זיך אָפּ אין די רשימות פֿון בײַשטײַערערס פֿאַר דעם: אין המליץ, 1899, 1903. רשימת הנדבֿות, 1914. ווי עסקנים אָדער מוּרשים ווערן אָנגעגעבן: אַריה־אליהו אַבראַמאָוויץ, בן־ציון קאַצענעלענסאָן, דן־ישעיה פּהן — 1899; פּ. עפּשטיין — 1914.

אין דער ציוניסטישער קריזי־קאָנפֿערענץ פֿון 1899 אין ווילנע איז ווי־סאָקי־דוואָר געווען פֿאַרטרעטן מיט איין דעלעגאַט. 1902 האָט מען·פֿאַרקויפֿט 62 שקלים.

אין מילחמת־השחרור פֿון ישׂראל אין 1948 איז געפֿאַלן אַריה־אליהו אַבראַמאָוויץ (מסתּמא אַן אייניקל פֿון אויבן דערמאָנטן), געבאָרן דאָ אין 1920.

רבנים. — ר׳ ראובֿן בר׳ שמעון ברא״ז, געבאָרן 1875. דאָ רבֿ פֿון 1900 ביז 1933, וועג עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל. דער נאָמען שטאַמט פֿון די ראשי־תּיבֿות פֿון באַווּסטן גאון פֿון דער מישפּחה ר׳ אלפּסנדר זיסקינד, בעל **יסוד ושורש העבֿודה** — ב׳ ר׳ א׳ ז׳.

ר׳ מרדכי ראַבינאָוויץ, פֿרײַער ר״מ אין טעלז; ר׳ אַהרן יעלינאָוויטש, הי״ד. פֿרײַער אין סורווילישאָק.

נתן בר׳ יואל גרינוואַלד, גבֿיר, משכּיל, עסקן אין די 1890ער.

פֿרץ בושאַצקי האָט געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס אין **הצפֿירה**.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1891: 56; 1899: 214; 1903: 32; הצפֿירה, 1897: 218; יזכּור, ירושלים, תשט״ז; פּנקס „יעקאַפּא", ז׳ 361; אהלי שם, ע׳ 63, 204; „ליטע", I. ז׳ 111; יהדות ליטא, ג׳.

Black Book.

וויסאָקע־רודע VIŠAKIO RŬDA

אַ קליין שטעטל אין מאַריאַמפּאָלער קרײַז. יידן האָבן דאָ געלעבט פֿון מיטן 1850, און גיכער נאָך פֿריִער. ר׳ שמואל בר׳ יוסף גויכבערג איז דאָ געבאָרן געוואָרן אין 1877. פֿון 1900 רבֿ אין ניישטאָט־שאַקי און שפּעטער אין קאַזלו־רודע. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 80 יידן און פֿאַרן חורבן — בײַ 60.

ביבליאָגראַפֿיע. — אהלי שם, ע׳ 63. Black Book

VIRBALIS

ווירבאַלן

ווילקאָווישקער קרײַז. נאָך אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָבן עלטערע יידן עס געפֿונען וועראשבעלאָווע. אויף אַלטע מצבֿות איז דער נאָמען: ווערבעלאָוו.

אין די דרײַסיקער יאָרן פֿון 16טן יאָרהונדערט האָט די קעניגין באָנאַ ספֿאָרצאַ, פֿרוי פֿון קעניג זיגמונד, אָנגע־הויבן דאָ בויען אַ שטעטל. אין אירע בריוו רופֿט די קעניגין דאָס שטעטל Nova Volia. דעם דאָזיקן נאָמען האָט מען נאָך געניצט אַפֿילו אין 18טן יאָרהונדערט, אָבער פֿריִער האָט עס אויך געטראָגן דעם נאָמען ווירבאַלן.

אין 1559 טרעפֿט מען צום ערשטן מאָל דעם נאָמען Verbolov. די סיבה איז ניט באַקאַנט. אין 1561 זײַנען דאָרטן געווען 160 באַלעבאָטים פֿון הײַזער. פֿון זייערע נעמען איז צו זען, אַז קיין יידן האָבן נאָך דאָרטן ניט געלעבט.

דער יידישער ישובֿ אין ווירבאַלן האָט זיך אָנגעהויבן אַרום צווייטער העלפֿט פֿון 17טן יאָרהונדערט. דאָס איז צו זען פֿון דעם באַפֿעל פֿון קעניג זיגמונד דעם דריטן, דעם 5טן יולי 1669, אַז מען זאָל ניט בויען קיין סינאַגאָגעס אין שטעטל. ווען עס וואָלטן ניט געווען קיין יידן דאָרטן, וואָלט דאָך אַזאַ באַפֿעל ניט געווען.

מיט אַ 120 יאָר שפּעטער איז זיך פֿאַרלאָפֿן אַ מעשׂה נורא מיט אַ יידן פֿון ווירבאַלן, ר׳ אלעזר בר׳ שלמה, ווָאס האָט געווווינט אין גראָדנע. אין 1790 האָט ער געפֿונען אַ טיכל אין איינעם פֿון די אַרו־מיקע בערגלעך אַרום שטאָט. היות דאָס טיכל האָט געהערט צו אַ קריסטלעך מיידל, ווָאס איז געהרגעט געוואָרן אין זעלביקן אָרט, האָט מען דעם יידן באַשולדיקט אין דערמאָרדן דאָס מיידל. עס האָט ניט געהאָלפֿן די טענה און דער באַווײַז, אַז דאָס מיידל האָט געגראָבן זאָמד פֿון באַרג און זי איז פֿאַרשאָטן געוואָרן אויף טויט. מען האָט דעם יידן פֿאַרמישפּט צו צעשנײַדן אויף 4 שטיקער.

אין אַ ספּעציעל ביכל וועגן דעם וועלט דערציילט [דאָ וועלט אָנגעגעבן דאָס יאָר: 1770], אַז די באַשולדיקונג קעגן ר׳ אלעזרן איז געווען אין ניצן קריסטלעך בלוט פֿאַר יידיש־רעליגיעזע צוועקן. דער קעניג פּאָניאַטאָווסקי איז געווען קעגן בלוט־בילבול, אָבער ער האָט ניט געהאַט געוואָג מאַכט עס צו אַנולירן. דער באַווּסטער גאון ר׳ אלכּסנדר זיסקינד, דער בעל **יסוד ושורש העבודה**, האָט באַזוכט ר׳ אלעזרן אין טורמע אין טאָג פֿון זײַן תּליה און געזאָגט מיט אים ווידוי.

אין אַן אַנדער ספּעציעל ביכל, בעסער דערציילט ווי אין דעם פֿריִערדיקן, ווערט נאָך צוגעגעבן, אַז מען האָט געוואָלט שענקען ר׳ אלעזרן דאָס לעבן, אויב ער וועט זיך שמַדן. איינער פֿון די גדולי הוראָדנא, ר׳ יוסף רובינאָוויץ, האָט געהאַט צוטריט צום קעניג פּאָניאַטאָווסקי, האָט ער געהאַט די מעגלעכקייט צו קומען צו ר׳ אלעזרן אין טורמע און אים געשטאַרקט אין זײַן אמונה.

דער זעלביקער מחבר, ש.א. פֿרידענשטיין, האָט אַ צווייט מאָל אַרויסגעגעבן דאָס ביכל **(הרֹאה ואינו נראה)** אונטערן נאָמען **ספורים** (ווילנא, תּרס״ג). וועגן דאָזיקן בלוט־בילבול רעדט זיך אויך **אין רשׁומות** (ת״א).

*

אין מיטן 1870ער און באַזונדערס אין 1880ער איז דאָ געווען אַ גרעסערע עמיגראַציע, ווי אין אַלע שטעטלעך פֿון סוּוואַלקער געגנט. דאָ האָט, משמעות, ניט אזוי שטאַרק געווירקט דער עקאָנאָמישער מאָמענט, ווי די שאַרפֿע אַנטיסעמיטישע העצע פֿון טרויעריק־באַרימטן צורר היהודים לוטאָסטאַנסקי, וואָס ער האָט פֿאַרשפּרייט בײַם דורכפֿאָרן די גאַנצע געגנט אַנהייב 1880ער יאָרן.

אין 1878 איז דאָ געבויט גע־ווָארן דער בית־הכּנסת, איינער פֿון די שענסטע אין ליטע. סוֹף די 1890ער איז די תּלמוד־תּורה געווען מאַטעריעל גוט באַזאָרגט.

אין די יאָרן 1893־1897 האָט זיך אין דער גאַנצער געגנט דורכגעטראָגן אַ כוואַליע שטרײַקן. אויך די 75 יידישע בערשטערס פֿון ווירבאַלן האָבן זיך באַטייליקט אין דעם, ווי אויך אין 1901, אין דעם שטרײַק פֿון די ווילקאָווישקער בערשטערס.

ווירבאַלן, ווי אַ שטאָט נאָענט צו דער דײַטשישער גרענעץ, האָט געליטן פֿון אַן אָנלויף פֿון מענטשן פֿון גאַנץ רוסלאַנד צו שוואַרצן די גרענעץ. אַ סך פֿון די בעלנים אויף דעם זײַנען געווען יידן. די אָנגעלאָפּענע יידן האָבן, פֿאַרשטייט זיך, געזוכט הילף בײַ די שטעטלשע יידן — און עס זײַנען געווען דורכפֿאָלן, צרות און אַפֿילו אומגליקן.

אין 1896 איז אַ יידיש מיידל געשאָסן געוואָרן בײַם אַריבערגיין די גרענעץ. די אָרטיקע יידישע פּלל־טוערס האָבן ניט איין מאָל געוואָרנט אין דער העברעישער פּרעסע ניט צו ריזיקירן מיט די גרויסע ספּנות צו שוואַרצן די גרענעץ.

*

סוף 1880ער יאָרן האָבן געלעבט אין ווירבאַלן בײַ 800 יידן, אין 1897 — 1219, 1923 — 1233 און פֿאַרן חורבן — בײַ 600.

אַ סך יידן פֿון ווירבאַלן, ווי אין אַלע שטעטלעך פֿון סוּוואַלקער געגנט, האָבן געצויגן חיונה פֿון זייערע גרעסערע און קלענערע ערד־שטחים. זייער מיסחר מיט דײַטשלאַנד האָט זיך באַזירט בעיקר אויפֿן עקספּאָרטירן אַהין אַגראַר־פּראָדוקטן. אויך געטנערײַ, סעדערײַ און בײַשטאָטישע ווירטשאַפֿט האָבן פֿאַרנומען אַ קענטיק אָרט אין די יידישע פּרנסות, אין צוגאָב צום אַלגעמיינעם יידישן האַנדל.

די מישפּחה פֿיליפּאָווסקי האָט געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אין יידישער געטנערײַ און סעדערײַ. אַזוי דער זיידע הירשל, דער טאַטע אַבע און זײַנע זין שלום און יהודה. דער דריטער זון יעקבֿ האָט אויפֿגעשטעלט אַ בוימשול (בוים־„נויר־סערי"), וואָס איז געווען באַקאַנט איבער גאַנץ ליטע. נאָכן צווייטן וועלטקריג האָט ער געלעבט אויף זײַן פֿאַרעם ניט וויַט פֿון מאָנטרעאָל.

אַרום ווירבאַלן און קאַלוואַריע זײַנען געווען די גרעסטע יידישע טאַבאַק־פֿלאַנטאַציעס אין ליטע.

איינס פון די גרויסע יידישע געשעפֿטן דאָ, הויזמאַן עט לונץ, האָט שוין אין 1865 געהאַט פֿיליאַלעס אין יורבורג און קאַלוואַריע. אָנהייב 1890ער האָבן דאָ געווווינט בײַ 800 יידן, און אינער האָט עס ריכטיק דעפֿינירט: ניט קיין גבֿירים, אָבער ניט קיין קבצנים.

ביז דער ערשטער וועלט־מילחמה איז דער עקאָנאָמישער מצבֿ פֿון די יידן אין ווירבאַלן געווען ניט קיין שלעכטער. מיטן אָפּרײַסן ליטע פֿון רוסלאַנד, איז די לאַגע פֿאַרגערט געוואָרן, אָבער אויך דעמאָלט איז ווירבאַלן געבליבן איינע פֿון די בעסער־סיטוּירטע יידישע שטעט אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע. אַ פּאַקטאָר אין דעם איז געווען די פֿאַרנעמיקע אינדוסטריאַליזאַציע פֿון מערערע אונטערנעמונגען אין שטאָט, וואָס זײַנען ס׳רובֿ געלעגן אין יידישע הענט.

*

פֿון סוף 1890ער ביזן ערשטן וועלטקריג איז דאָ געווען שטאַרק דער „בונד". זײַן הויפּט־כּוח איז געלעגן אין דעם גוט־אָרגאַניזירטן פּראָפּעסיאָנעלן פֿאַראיין פֿון די בערשטערס, בײַ 100 מיטגלידער. זיי האָבן געהאַט אָפּילו אַן אייגענע אומלעגאַלע ביבליאָטעק.

וואָס שײַך צאָל און השפּעה אויפֿן אָרטיקן יידישן לעבן האָבן די חובֿבֿי־ציון און שפּעטער די ציוניסטן שטאַרק אַריבערגעשטויגן דעם „בונד". דאָס איז אויך צו זען פֿון די מערערע רשימות פֿון ווירבאַלנער בײַשטײַערערס פֿאַר בניין האָרץ, פֿאַרעפֿנטלעכטע באַזונדערס אין המלין.

אין דער קאָנפֿערענץ פֿון חובֿבֿי־ציון אין ווילנע (1889) איז געווען באַטייליקט ר׳ דוד טעבֿלי קאָצענעלענבויגן, דעמאָלט רב אין ווירבאַלן. צו דער פֿירטער ציוניסטישער קאָנפֿערענץ אין רוסלאַנד איז דעלעגירט געוואָרן משה גליקין.

אין אַ רשימה בײַשטײַערערס פֿאַר א״י־בוי פֿון 1896 ווערן אָנגעגעבן: אפֿרים־דובֿ הכּהן לאַפֿ, אב״ד, יצחק ביילאַק, שמואל־לייב גאָרדאָן [של״ג], יחזקאל גרינגאָלד, צבי גאָלדשטיין, צבי־זעליג דאַגולייצקי, משה־אידל האָכענבערג, שמואל־דוד ווישטינעצקי, ברוך וויזאַנסקי, אַבֿרהם וועריזבעלאָווסקי, משה לאַם, ראובֿן קאַפּלאַן, אַבֿרהם־אליהו סנדלר.

אין איין ליסטע מנדבֿים ווערן אויסגערעכנט: בית־הכּנסת, קלויז דחברה תהלים, ביהמ״ד, חבֿרה ש״ס החדשה, מנין ר׳ מרדכי דאַגולייצקי, מנין ר׳ שאול גרינגאָלד.

ווי מוּרשים ווערן דערמאָנט: שוידעניסקי (1898), אַפּטייקער סאַלאָמאָן ווינדזבערג, אליהו וואַרשאַווסקי, צ.ז. דאַגו־לייצקי. ווי אַן עסקן: כּלבֿ בר׳ יהודה בלום־גאַרד, רבֿ׳ס זון (געבאָרן דאָ 1808, געשטאָרבן 1897).

די ציוניסטישע אגודה אין ווירבאַלן האָט געשיקט אַ דעלעגאַט צום פֿינפֿטן ציוניסטישן קאָנגרעס. אין 1903 האָבן די ציוניסטן געהאַט אַן אייגענע ביבליאָטעק.

אין די 1870ער זײַנען אַוועק קיין ארץ־ישׂראל אַבא בר׳ יצחק און זײַן טאָכטער רבֿקה. זיי זײַנען געשטאָרבן אין ירושלים — 1882 און 1886.

אויף אַן אַלטן בית־עולם פֿון ירושלים געפֿינען זיך די מצבות פֿון:

(יֶלֶד) יהודא בר׳ משה צבי מווערבילאוו, תּרל״ג.

מאיר אברהם סנדלר בר׳ יחזקאל מווערבאַלאָוו, תּרל״ד.

משה נחום בר׳ שאול, תּרמ״ג.

ברוך בר׳ אברהם מווערבעלאוו, תּר״ן.

אַהרן בר׳ ברוך מווערבעלאוו, תּרנ״ג.

אין איין קאָרעספּאָנדענץ פֿון 1884 ווערט אָנגעגעבן, אַז אַ סך פֿאַרשטיי־ען דאָ לשון־קודש און ריידן אַפֿילו אין דער שפּראַך. טייל פֿון זיי פֿרויען, וואָס קענען גרינדלעך דאָס לשון, ווי אסתּר־גאָלדע גאָלדבערג, ביילע־חנה יאַקאָבי.

*

ווי אַ גרענעץ־שטעטל מיט דײַטשלאַנד, האָט די השפּלה זיך דאָ אַרײַנגעריסן גאַנץ פֿרי. שוין אין 1839 האָבן 4 יידישע קינדער געלערנט אין אַ פּוילישער פּאָלקשול פֿון שטעטל — זייער זעלטן אין דער יידישער ליטע פֿון יענער צײַט.

אַרום 1875 איז דאָ געגרינדעט געוואָרן אַ „חדר מתוקן״ דורך אַבֿרהם־אליהו סנדלר, אַליין אַ געבאָרענער 1857 אין ווילקאָווישק. סנדלר, אין זײַנע איבער 50 יאָר דערציִערישער און געזעלשאַפֿט־לעכער אַרבעט אין ווירבאַלן, איז געווען דער רוח החיה פֿון דער יידישער קולטור־אַרבעט אין שטאָט. האָט פֿאַרעפֿנטלעכט אַ בוך וועגן דיקדוק און אַ סך מאמרים — באַזונדערס וועגן חינוך — אין דער העברעיִשער פּרעסע. אין זײַן „חדר מתוקן״ איז געווען אַ לערער דער באַקאַנטער העברעיִשער שרײַבער שמואל־לייב גאָרדאָן

(של״ג). אַ צווייטער לערער איז געווען פּסח שליאָמסקי, געשטאָרבן 1897. זײַנע תּלמידים האָבן געגעבן נדבֿה לזכרונו אין המליץ. נאָך לערערס: שלמה וויסטינעצקי, ישׂראל שור, מרדכי לעווין.

אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע איז סנדלר געווען אַ לערער אין דער אָר־טיקער העברעיִשער גימנאַזיע. געשטאָרבן אין 1928. זײַן פֿאָטער חיים־צבי האָט געהאַט אַ בוכגעשעפֿט.

רבנים. — ר׳ יהודה בלומגאָרד; ר׳ גרשון בר׳ משה וואַסערצוג, פֿון 1872, אפֿשר פֿריִער.

ר׳ דוד טעבֿל קאָצענעלענבויגן, געבאָרן 1850 אין טאַווריק. פֿון 1876 ביז 1894, שפּעטער רבֿ אין סוווּאַלק און פֿון 1907 אין פּעטערבורג. געווען אַ גרויסער עסקן בצרכי ציבור אין לאַנדמאַנשטאַב. אונטערן באָלשעוויסטישן רעזשים איז ער פֿאַרשיקט געוואָרן אויף סיביר.

שפּעטער איז אים דערלויבט געוואָרן זיך אומצוקערן קיין לענינגראַד. פֿונדעסטוועגן האָט ער באַוויזן אַרויסצוגעבן צוויי ספֿרים אין לענינגראַד: **מעין מי נפֿתּוח** און **דברי דוד**, אין 1924 און 1928. פֿריִער, אין 1914, איז אַרויס זײַן **בר־מצוה** אין פּעטערבורג. ניפּטער געוואָרן י״ב טבֿת, תּרצ״א.

ר׳ אפֿרים־דובֿ בר׳ אלחנן־צבי לאַפּ, געבאָרן 1859 אין ווישטינעץ. פֿון 1886 רבֿ אין זאַבלודאָוע (גראָדנער גובערניע), שפּעטער אַ פּאָר צענדליק יאָר דאָ רבֿ ביז זײַן פּטירה ט״ז חשון, תּרפ״ו. מחבר פֿון **זבֿחי אפֿרים** (פּיעטרקוב, תּרע״ד).

ר׳ יצחק אײזיק אליעזר הירשׁוויץ, געבאָרן 1871 אין ליבאַווע. פֿון 1906 רבֿ אין טילסען (קורלאַנד), שפּעטער אין איהומען און פֿון אַרום 1927 רבֿ אין ווירבאַלן. אין דער הקדמה פֿון זײַן **הליכות עם עולם** (קובֿנה, תּרפ״ט) זאָגט ער צו צו באַווײַזן, אַז יִידישע היסטאָריקערס האָבן געפֿעלשט יִידישע געשיכטע און אַז ער וועט שרײַבן „היסתּוריה עבֿרית צרופֿה ובחונה״. באַווײַזן אַרויסצוגעבן נאָר חובֿרת א׳. איידעם פֿון ר׳ לייזער גאָרדאָן, אב״ד טעלז.

זײַן זון ר׳ אַבֿרהם־שמואל איז געווען ר״מ אין באַראַנאָוויץ, אומגעקומען 1941 מיט זײַנע תּלמידים אין שקודווייל, הי״ד. זײַן צווייטער זון ר׳ נחמן איז געווען רבֿ אין יעלאָק און מו״צ אין אוטיאַן. אומגעקומען, הי״ד. ר׳ יצחק־אײזיק איז אומגעקומען 1941 אין ווירבאַלן, הי״ד. [לויט א.מ. האָבערמאַן אין קמזונס **יהדות ליטא**, איז דער לעצטער ווירבאַלנער רבֿ געווען ר׳ אַהרן דער לאָטעווער].

ר׳ ליפּע־זרח איז דאָ געווען מו״צ ושו״ב איבער דריסיק יאָר. אַן אָפּשטאַמיקער פֿון ווילנע. ניפּטער געוואָרן אין קיבאַרט אין עלטער פֿון 80 יאָר.

צווישן 1839 און 1897 זײַנען דאָ געווען 90 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — צבי־הירש (פֿיליפּ) פֿיליפּאָווסקי, [אַ צווייטער!], דאָ

געבאָרן 1816. 1839 עמיגרירט קיין לאָנ־דאָן. געלערנטער און פֿאָרשער. זײַן ווערק ווערן אַנטי־לאָגאַריטמען (ענגליש, 1849) האָט אים געמאַכט אַ נאָמען אין דער מאַטעמאַטישער וועלט. פֿרײַער אַרויס־געגעבן **מועד המועדים** — ווערן יידישן און אַנדערע לוחות. רעדאַקטירט און אַרויסגעגעבן: **האָסיף**, יאָרבוך. לאָנדאָן, תר״ז־תר״ט; **ספֿר העיבור** לר׳ אַבֿרהם בר׳ חייא (עדינבורג, תרי״א); **מבֿחר הפּנינים** (לאָנדאָן, תרי״א); **מצרף לכסף** לר׳ עזריה מן האדומים (תרי״ד); **מחברת מנחם** למנחם בג׳ יעקבֿ בן סרק (תרי״ד); **תשובות** דונש בן לברט (תרט״ו), **ספֿר היוחסין** (בנוסח אחר, תרי״ז) א״א. — געשטאָרבן 1872 אין לאָנדאָן.

איזאַק לעוויטאַן, דאָ געבאָרן 1860. באַרימטער יידיש־רוסישער מאָלער. געשטאָרבן 1900 אין מאָסקווע.

שלמה ווירבאַלנער, ווּאָס איז געקומען פֿון שקוד און מען האָט אים געוואָלט שקודסקי, איז געווען אַ גרויסער פֿינאַנסיסט אין דײַטשלאַנד. זאָל האָבן געווען איינער פֿון די געריכטס־יידן פֿון פֿרידריך דעם גרויסן. זײַן זון דוד האָט געביטן זײַן פֿאַמיליע־נאָמען אויף ראָזענטאַל.

אַרטשיבאַלד פֿרײַמאַן, דאָ געבאָרן 1880. מיטגליד פֿון ציוניסטישן אַקציאָנס־קאָמיטעט און פֿרעזידענט פֿון דער ציוניסטישער באַוועגונג אין קאַנאַדע. געשטאָרבן 1944 אין אָטאַווּאַ (קאַנאַדע).

שרײַבערס: — נחמיה

וואָלפֿיאַנסקי, דאָ געבאָרן 1877. געשאַפֿן אַ סך קאָמפּאָזיציעס צו יידישע און העברעי־שע לידער. אָנגעשריבן אַ ביכל וועגן אַ נײַער טעאָריע פֿאַר מוזיק [ניט געזען]. געשריבן פֿון צײַט צו צײַט לידער און פֿעליעטאָנען אין **אידישע שטימע** (קאָוונע). האָט אויך פֿיל שאַך־אויפֿגאַבעס דאָרטן אין אויסלענדישע שאַכזשורנאַלן. אין פּתבֿ־יד: „משלים און פּתגמים פֿון תנ״ך, תלמוד און אַנדערע מקורות״. געשטאָרבן 1937 אין קאָוונע.

יהואש (שלמה בלומגאָרטן), גע־באָרן 1872, יידישער פּאָעט און איבערזעצער פֿון תנ״ך אויף יידיש. פֿון 1898 אין אַמעריקע. אָנגעהויבן שרײַבן העברעיש לידער, דערנאָך אין גאַנצן אַריבער אויף יידיש. האָט געדרוקט לידער, לעגענדעס, פֿאַבעלן פֿאָלקסמאָטיוון אויף יידיש־נאַציאָנאַלע און סאָציאַלע טעמעס, ווי אויך איבערזעצונגען פֿון מערערע לשונות, אין גרעסטן טייל פֿון דער יידיש־אַמעריקאַנער פּרעסע און פּעריאָדיק, ווי אויך אין דער יידישער פּרעסע פֿון וואַרשע, ווילנע, קאַנאַדע, אַרגענטינע א״א. י.ל. פּרץ האָט געזאָגט, אַז „יהואש איז דער אָנהייב פֿון דער נײַער יידישער פּאָעזיע״. — פֿון זײַנע ביכער: **געזאַמעלטע לידער** (נ״י, 1907), **די נײַע שריפֿטען** (נ״י, 1910), **פֿאַבעלן** (נ״י, 1912), **אין זון און נעבעל** (נ״י, 1913), **פֿון דער ווילט און יענער** (נ״י), **פֿון ניו־יאָרק ביז רחובֿות און צוריק** (נ״י, 1917־1918), **אין געווער** (נ״י, 1919־1921, 2 בב״). אָבער דאָס גרעסטע

און פֿאַרבאַבליזשיקסטע יהואשעס ווערק איז זײַן ריזיקע, ווײַסנשאַפֿטלעך־פּראַקטיש איבערזעצונג פֿון תנ"ך אויף ייִדיש — אַן אַרבעט, וואָס ער האָט אָפּגעגעבן אַ העלפֿט פֿון זײַן לעבן (פֿון 1907 און וואָס ער האָט אַליין באַצייכנט ווי „דער חלום פֿון זײַן לעבן".

אין 1912 איז אויך אַרויס אין ניו־יאָרק יהואָשעס **די לעהרען פֿון די פֿאָטערס** (**פּרקי אָבות**). געשטאָרבן 1927 אין ניו־יאָרק.

משה עוועניעשטיין, 1905־1941, הי"ד; מרדכי־מענדל לעווין (ממ"ל) האָט דאָ געלעבט אַ סך יאָרן.

קאָרעספּאָנדענטן: אַבֿרהם־אליהו סנדלר (**המגיד, המליץ, היום** (פט"ב), מערסטנס מאמרים); יהודה עלינפּערל (**הצפּירה**); א.א. שוידינישקי (**אחיאסף, הגרן**); יהודה־לייב סעגאַלאָווסקי (**המליץ**).

ניכבדים. — הירש פֿיליפּאָוו־סקי, משכּיל און גבֿיר. אין **המליץ** (אייר תרנ"ב) דאָ זײַנע אַ מודעה: „אני מבקש לקנות ספורי מעשיות בזאַרגאַן ולה"ק ולשלחם לאַמעריקאַ."

אליהו בר׳ יצחק וואַרשאַווסקי, אייניקל פֿון ווילנער גאון. פֿון די גרעסטע עסקנים. געשטאָרבן 1886.

יהודה־לייב פֿריידענבערג, משה־אַהרן יאַקאָבי, יעקבֿ־אַריה וואָלפֿע, שמעון פֿריינקל, יחזקאל־צבי ברוידא, אַבֿרהם לאַנדמאַן.

ישׂראל־מאיר וואָלפֿקאָוויץ, ש. גרינגאָלד, מ.מ. מאַריאַמפּאָלסקי, ט. יענטעלזאָן — ביידע געשאַפֿן דעם „הכנסת־אורחים" (1879).

יהודה־לייב סעגאַלאָווסקי, שמוּ־אל־דוד ווישטינעצקי — ביידע האָבן באַנייט דעם „סומך נופֿלים" (1888) און אָנגעפֿירט מיט דעם: ל. רובינאָוויץ, פֿרידלענדער, יהודה לעווינקינד — אַלע פֿון דער צווייטער העלפֿט 19טן יאָרהונדערט.

ר׳ משה הלוי שטערמאַן, געבאָרן 1864 אין קאָבֿרין, שפּעטער ר"מ אין סוואָלק און רבֿ אין קיבאַרט. האָט דאָ געלעבט אַ סך יאָרן.

ר׳ משה בר׳ אַבֿרהם, **בַּעל אור פני משה** (אַלטונאַ, תקנ"ב), האָט אַ שׂיכות מיט ווירבאַלן; ר׳ פּסח זימאַנסקי, אין 1866 מיטגלידּ פֿון „מקיצי נרדמים".

ביבליאָגראַפֿיע. — וועגן בלוט־בילבול אויף ר׳ אלעזרן: ש.א. פֿרידענשטיין, עיר גבורים. ווילנא, תר"מ, ע׳ 28; אַ שרעקליכע געשיכטע פֿון ר׳ אלעזר הקדוש, פֿון פלוני. פּיעטרקובֿ, תרנ"ג; ש.א. פֿרידענ־שטיין, הראָה ואינו נראה. וואַרשא, תרנ"ד, און „ספּורים". ווילנא, תרס"ג; י. לעווינשטיין, דור ודור ודורשיו. וואַרשא, 1914. ז׳ 19 א"א; רשומות, ת"א, פּרק ד׳, ע׳ 283; המליץ, 1881: 2.

המליץ, 1884: 27; רשימת החבֿרים לחמיכת בני ישׂראל עובדי אדמה בסוריא וארץ ישׂראל. אַדעסאַ תרנ"ו; המליץ, 1897: 33, 166; 1898: 12, 82, 209, 228; 1899: 135; דער וועקער, זשענעוו, 1903: 12; א. דיינאַרד, זכרונות בת עמי, ב׳. נו אָרלעאַנס, תר"ף, ע׳ 67; אַכסניה של תורה, וירבלן־ברלין, 1921.

תולדות חבֿרת מרבי השכּלה, א׳, 168, 180; אידישע שטימע, 1937: 5708; מוסדות תורה באירופּה. נ"י, תשט"ז, ע׳ 178; חלקת מחוקק, חוב׳ ג׳, ה׳, ז׳, ט׳; אהלי שם, ע׳ 60; „ליטע", I, ז׳ 1006; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ׳ 2972; יזפור־בוך סוואַלק, זז׳ 147, 307.

ווישטינעץ

ווילקאָווישקער קרײַז. 1530 איז דאָ שוין געווען אַ דאָרף. 1570 האָט קעניג אויגוסט געגעבן ווישטינעץ שטאָטרעכט. אין 1797 האָבן דאָ געווווינט 1579 תּושבֿים אין 287 הײַזער.

ווישטינעץ איז פֿון די עלטסטע ייִדישע ייִשובֿים אין ליטע. שוין אין 1589 האָט דער Seniūnas (דער עלטסטער) יעסמאַן דערלויבט ייִדן זיך צו באַזעצן אין דאָזיקן מקום, אָבער די פֿאַרעם פֿון אַ ייִדישער קהילה האָט דאָס שטעטל באַקומען ערשט אַרום אָנהייב 18טן יאָרהונדערט.

אין 1758 זײַנען אַ סך ייִדישע אַרבעטערס פֿון שטעטל געווען באַשעפֿטיקט בײַם בויען בריקן, פֿאַרריכטן מילדאַמבעס, וועגן און אַנדערע אַרבעטן. ווישטיניצער „קאַהאַל" פֿלעגט צאָלן פֿישאָפּצאָל, מאַרקאָפּצאָל און אַנדערע שטײַערן. אויב אין 1758 איז שוין געווען אַן אָרגאַניזירטער „קהל", קען מען אָבער יישוב איז שוין דאָ געווען פֿיל יאָרן פֿריִער.

אין די 1870ער האָבן מערערע ייִדן פֿון ווישטינעץ, ווי בכלל פֿון שטעט אין סוּוואַלקער גובערניע, עמיגרירט קיין אַמעריקע. קלמן מרמר שרײַבט, אַז אין ניו־יאָרק ווי אין שיקאַגאָ זײַנען „די ערשטע ייִדיש־רעדנדיקע אײַנוואַנדערערס געקומען פֿון סוּוואַלקער גובערניע." אין אַ רשימה פֿון ייִדישע עמיגראַנטן קיין אַמעריקע אין 1869/70 געפֿינען זיך די ווישטיניצער ג. ברוין, ה. גאָלדבערג.

פֿון 1885 ביז 1899 האָבן דאָ געווווינט אַרום 1600 ייִדן, אין 1913 — בײַ 300, 1923 — 222 און פֿאַרן חורבן — בײַ 150. אין 1915 איז דאָס שטעטל אונטערגעצונדן געוואָרן פֿון אָפּטרעטנדיקן רוסישן מיליטער און גאָנץ ווישטינעץ איז אַוועק מיטן פֿײַער.

ווישטינעץ, ווי אַנדערע שטעטלעך אין סוּוואַלקער געגנט, האָט פֿאַרמאָגט אַ קענטיקן ייִדישן אַרבעטער־עלעמענט, בעיקר באַשעפֿטיקט אין בערשטערײַ־פֿאַבריקלעך און גאַרבאַרניעס. הונדערטער ייִדישע אַרבעטערס האָבן געצויגן חיונה פֿון דעם. באַזונדערס שטאַרק זײַנען געווען די בערשטערס. זיי זײַנען געווען באַטייליקט אין דער שטרײַקוואַליע פֿון ייִדישע בערשטערס אין 1893 — 1897, אַזוי אויך אין 1709. זיי זײַנען

VIŠTYTIS

Jewish Encyclopedia, V, p.383; X, p. 477; Augustas Janulaitis, Užnemunė po Prūsais. Kaunas, 1928, p. 190; Jonas Totoraitis, Sŭduvijos Suvalkijos Istorija. Kaunas, 1938, I., p. 104, 109, 604, 606; Black Book.

אָנגעפֿירט געוואָרן פֿון „בונד", וואָס האָט געהאַט אַ גרויסע השפּעה אויפֿן אָרטיקן יידישן לעבן פֿון סוף 19טן יאָרהונדערט ביזן ערשטן וועלטקריג.

מיטן אויפֿקום פֿון חיבת־ציון און שפּעטער פֿון ציוניזם איז די השפּעה פֿון „בונד" שטאַרק פֿאַרמינערט געוואָרן. דער „בונד" איז געווען בעסער אָרגאַניזירט, אָבער אין צאָל איז ער געבליבן אַ מינאָריטעט. דאָס איז צו זען פֿון די מערערע רשימות מנדבֿים פֿאַר א״י־בוי, מערסטנס אין המליץ. ווי עסקנים אָדער מוּרשים ווערן אָנגענעבן: אַבא־זאבֿ וואָלפּערט (מוּרשה), הרבֿ לאַפּ, יצחק קאַמינסקי, שו״ב ישעיה הפּהן, ד״ר הור־וויץ, חיים אַבעלאָוויץ, יעקבֿ ניימאַן.

אין 1899 איז פֿאָרגעקומען אַ ציוניסטישע קרײַז־קאָנפֿערענץ אין ווילנע. אַ דעלעגאַט פֿון ווישטינעץ האָט זיך באַטייליקט.

צוויי מצבֿות פֿון ווישטיניצער געפֿינען זיך אויף אַן אַלטן ירושלימער בית־עולם:

יוסף בר׳ פּסח מיטעטנטהאל, תּרנ״ד,

באשא בר׳ נח הפּהן, תּרנ״ח.

רשימות מנדבֿים פֿאַר העלפֿן הונגער־געטראָפֿענע יידישע שטעטלעך אין ליטע זײַנען דאָ אין **המגיד** (1871, 1872).

אין 1901 איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע שׂריפֿה, הונדערטער הײַזער זײַנען פֿאַרברענט געוואָרן. יענע צײַט איז קייזער ווילהעלם געווען אויף יאַכט אין דער געגנט, איז ער געקומען אין שטעטל אַרײַן און געגעבן 5000 מאַרק פֿאַר די נשׂרפֿים. שפּעטער האָט ניקאָלײַ דער צווייטער צו־געשיקט 5000 רובל.

צוליב איר נאָענטקייט צו דער דײַטשישער זײַט האָט ווישטינעץ געהאַט צרות פֿון אייגענע און פֿרעמדע, וואָס פֿלעגן קומען שוואַרצן די גרענעץ. מען האָט געשמוגלט ניט נאָר מענטשן, נאָר אויך אומלעגאַלע רעוואָלוציאָנערע ליטעראַטור פֿון אויסלאַנד, און אויסלאָזן פֿלעגט זיך דאָס אָפֿט צו יידישע קעפּ.

די דײַטשישע קולטור האָט זיך אויסגעווירקט אויפֿן היגן יידישן לעבן, דאָס האָט גורם געווען די פֿאַרשטאַרקונג פֿון דער השׂכלה. אין 1878 איז שוין דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַ בית־ספֿר פֿאַר יינגלעך און מיידלעך, וווּ מען האָט געלערנט שפּראַכן און אַנדערע לימודים. די איניציאַטאָרן זײַנען געווען המשׂכיל הנגיד מרדכי־מאיר לאַנדאָ און ר׳ יצחק ברוין, זייערע העלפֿערס: די משׂכּילים חיים פֿײַנבערג, משה קליינשמיד, פֿאַסטאָוועלסקי.

רבנים. — ר׳ יעקבֿ בר׳ חיים הפּהן, בעל **זרע יעקב**, פֿירושים צו **תּהלים** (הוראדנא, תּקמ״ח), **קהלת** (תּק״ס), **שיר־השירים** (ווילנא, תּקס״א), **רות** (תּקס״ב), **איכה** (תּקס״ד). אויפֿן תּהלים־פֿירוש איז דאָ די הספּמה פֿון משה־מרדכי קאצענעלענבויגן, חוב״ק קיידאַן.

ר׳ נתן שטערן, פֿריִער רבֿ אין ראַדזאַמין והגליל, דערנאָך אין ווישטינעץ און נײַשטאָט־שאַקי, וווּ ניפֿטר געוואָרן אין 1844.

ר׳ יוסף־משה אַהרנזאָן (משה בר׳ אַהרן), געבאָרן 1805 אין סאַלאַנט. רבֿ

וּמ״מ, שפּעטער אין ראַצק, מיר, זעלווע, מ״מ אין ניו־יאָרק, ניפֿטר געווָארן 1875 אין שיקאַגאָ, חיבורים: **פּרדס החכמה** (סדילקאָוו, תקצ״ו), **פּרדס הבינה** (אמסטר־דם, 1842 [1855?]), **מטעי משה** (ירושלים, תרל״ח).

ר׳ חיים וואַסערצוג (ר׳ חיים פֿיליפּאָוועֿר). פֿרִיער רבֿ אין טשענסטאכאָוו, רייגראַד, פֿיליפּאָווע (מערסטע יאָרן), סעריי. קעגנער פֿון חסידות און געהאַט אויסצושטיין צרות פֿון די חסידים. געווען אַ גרויסער מֶקיל עד כּדי כּך, אַז גרויסע שכנותדיקע רבנים זײַנען געקומען צום קאָוונער רב ר׳ לייבעלע שאַפּיראָ מיט אַ פֿאָרשלאָג אים מחרים צו זײַן. אויף דעם האָט קאָוונער גאון זיי געענטפֿערט: „מיר לערנען אַ וואָך וואָס ער לערנט אַ טאָג; מיר עסן אַ טאָג וואָס ער עסט אַ וואָך — ווי קענען מיר אים מישפּטן?״ ניפֿטר געווָארן 1865 אין ווישטינעץ.

ר׳ חיים בר׳ שמשון. ניפֿטר 1875; ר׳ אלחנן־צבי לאַפּ, פֿון 1868, ניפֿטר 1885 [?]. זײַן זון ר׳ אפֿרים־דובֿ, דאָ געבאָרן 1859. רבֿ אין זאַבלודאָווע, ווירבאַלן־קיבאַרט. ניפֿטר 1825 אין ווירבאַלן. בעל **זבח אפֿרים** (פּיעטרקובֿ, תרע״ד); ר׳ יצחק נידערלאַנד. ניפֿטר 1901.[1]

ר׳ דוד פֿאָלטינאָוו; ר׳ אַבֿרהם־יהודה בר׳ חיים־אליהו פֿאָלטינאָוו, געבאָרן 1880, אויך רבֿ אין דאַטנעווע און מו״צ אין ווילקאָווישק, הי״ד.

ר׳ זלמן־יהושע קאַפּלאַן; ר׳ זלמן סודעלניצקי, 1934, הי״ד.

אין 1855 און 1883 זײַנען געוואָרן 38 ווישטינעצער פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — לעאָן האָלענדערסקי, דאָ געבאָרן 1808. באַשולדיקט געווָארן אין העלפֿן די פּוילישע אויפֿשטענדלערס אין 1831 און אַנטלאָפֿן קיין פֿאַריז, ווו געשטאָרבן אין 1878. פֿאַרעפֿנטלעכט פֿאָרשונגען אין פֿילאָסאָפֿיע און געשיכטע, צ״אַ דאָס בוך **די יידן אין פּוילן** (פֿראַנצייזיש).

ר׳ משה הכּהן ווישטיניצער, זיידע פֿון ר׳ יצחק בר׳ אַבֿרהם ווישטינעצקי, בעל **דבֿרי יצחק** (ווילנא, 1868), **דבֿרי השׂכל** (וואַרשא, 1874).

ר׳ ישׂראל מיכאַלעווסקי, דאָ געבאָרן 1831. פֿון 1886 חזן אין בית־המדרש הגדול אין ניו־יאָרק, ווו ניפֿטר געווָארן 1911.

שריבערס. — יעקבֿ ראַמבערג, געבאָרן 1855. פֿון 1925 אין ארץ־ישׂראל. מחבר פֿון **מילון עברי לכל רחבי הלשון העברית** (וארשה־ת״א, תרפּ״ד־תרפּ״ז). באַוויזן אַרויסצוגעבן נאָר דרכֿי בענד (פֿון כּרך ב׳ מיט־מחבר). שוועד פֿון מיכה־יוסף בערדיטשעווסקי. געשטאָרבן 1928 אין ת״א.

אַבֿרהם־חיים חרל״פּ־היימאַן,

---

1) אַזוי לויט הצפֿירה, 1901. קומט אויס, אַז זײַן פּטירה־דאַטע 1886 אין **יהדות ליטא**, ג׳ איז ניט ריכטיק. אויך די פּטירה־דאַטע 1885 פֿון ר׳ אלחנן־צבי לאַפּ אין יהדות ליטא, ג׳, שטימט ניט מיט דער ידיעה אין הצפֿירה, 1901.

געבאָרן 1861. פֿון 1892 אין אַמעריקע. געדרוקט דערציילונגען און מאמרים אין די העברעישע צײַטשריפֿטן אין איירָאָפּע און ס׳רובֿ אין אַמעריקע — **העברי**, **הפּסגה**, **הלאום** און אַנדערע. ביכער: **זכרונות העיר פּבֿשן** (שיקאַגאָ, 1898), **בית האוצר** (שם, תרס״ב), אַרויסגעגעבן אויך לערנביכער: **מורה עברית השלם** (נ״י, תרע״א), **עברית לילדים** (נ״י, 1917) און אַנדערע. געשריבן אויך ייִדיש און איבערגעזעצט תנ״ך אויף ייִדיש. געשטאָרבן 1916 אין ניו־יאָרק.

מאָריס ריינהאַרד, געבאָרן 1872. אָריגינעלער נאָמען: משה־דוד אָפּענהיים. פֿון די 1880ער יאָרן אין אַמעריקע. געדרוקט אָריגינעלע און איבערגעזעצטע ראָמאַנען אין די ייִדישע צײַטונגען. ביכער: **אויף דעם לייטער פֿון הצלחה** (נ״י, 1895). ב. ליטאָנס אָ **וועלט אונטער דר׳ ערד** (שיקאַגאָ, 1896). געשטאָרבן אין לאָס אַנדזשעלעס.

מענדל סודאַרסקי, געבאָרן 1885. פֿון 1937 אין אַמעריקע. איינער פֿון די פֿירערס פֿון „פֿאָלקספּאַרטיי״ אין ליטע. פֿון 1921 אין קאָוונע, ווו פֿראַקטיקירט מעדיצין. פֿון 1937 אין אַמעריקע. רעדאַקטער פֿון קאָוונער טאָגצײַטונג **פֿאָלקסבלאַט** און מיטרעדאַקטער פֿון גרויסן בוך **ליטע** (נ״י, 1951). געשטאָרבן 1951 אין ניו־יאָרק.

נחמיה ראָבינזאָן, געבאָרן 1898. פֿון 1940 אין ניו־יאָרק. יוריסט. פֿאַרעפֿנטלעכט אָ ריי בראָשורן וועגן ייִדישע פֿראָבלעמען נאָכן צווייטן וועלטקריג (ענגליש): **די שפּאַניע פֿון פֿראַנקאָ און איר פּאָליטיק לגבי ייִדן** (1953), **קאָנוועניע איבערן סטאַטוט פֿון שטאַטלאָזע פערזאָנען** (1954), **אייכמאַן — דער אייבערהאַר פֿון דער נאַצי מאָרדמאַשין** (1961) — אַלע אין נ״י, און נאָך אַנדערע בראָשורן. געשטאָרבן 1964 אין ניו־יאָרק.

נתן ראָבינזאָן, געבאָרן 1904. פֿון 1930 אין ארץ־ישׂראל. פֿראָפֿעסאָר פֿון פֿיזיק און אַסטראָנאָמיע. אינטערנאַציאָנאַלע אויטאָריטעט וועגן אויסנוצונג פֿון זונשטראַלן. געשטאָרבן 1964 אין חיפֿה.

קאָרעספּאָנדענטן אין המלין: יצחק זאַלעזאָן, אַברהם־יהודה כהן, חיים־לייב מינדא, יהודה קעניגסבערג.

ביבליאָגראַפֿיע. — דוד גאָנז, צמח צדק. וואַרשא, תרל״א, ע׳ 144; המגיד 1871: 23, 42; 1872: 19, 28; 1879: 5; המליץ, 1895: 137; 1896: 172; דער אידישער אַרבייטער, 1897: 4/5; המליץ, 1898: 9; 1899: 119; 1900: 42, 43.

נ.א. בוכבינדער, די געשיכטע פֿון דער אידישער אַרבייטער־בעוועגונג אין רוסלאַנד און פּוילן. זשענעוו, 1900. זז׳ 26־33; **הצפּירה**, 1901: 195; המליץ, 1903: 39; די לעצטע פּאַסירונגען, זשענעוו, 1905: 25; די שטימע פֿון בונד, זשענעוו, 1909; חשבון הנדבֿות, 1909, ע׳ 55; ס. דובנאָוו־ערליך, גאַרבער־בונד און בערשטער־בונד. וואַרשע, 1937. זז׳ 214, 231.

י. צוזמר, בעקבי הדור. נ״י, 1957, ע׳ 71; קמזונס יהדות ליטא; קהלת משה, ע׳ 257, 274, 446; חכמי ישׂראל באַמעריקא, ע׳ 52; ייִוואָ־בלעטער, XL, ז׳ 224; ו.לקת מחוקק, חוב׳ ז׳; יזפור־בוך סוואוואלק, זז׳ 54, 184, 187; יהדות ליטא, ג׳; ליטע, I, ז׳ 1381; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 2869; קרסל, 1, 2; לעקסיקאָן, 2, 5, 8.

Aug. Janulaitis, Užnemunė, p. 190, 198, 529, 532; J. Totoraitis, Sŭduvijos Suvalkijos Istorija, I. p. 329; Black Book.

ווישיי VEISIEJAI

סיינִיער קרײז. אַן אַלט אָרט אין ליטע. אין 1501 האָט דער ברודער פֿון מיקל גלינסקי באַקומען דאָס אָרט במתּנה פֿון גרויספֿירשט אַלעקסאַנדער.

דער יִידישער יִשׁובֿ האָט זיך דאָ אָנגעהויבן אָרום אָנהייב 18טן יאָרהונדערט. אין אינווענטאַר פֿון ווישייער קלויסטער אין 1783 ווערט פֿאַרצייכנט, אַז דאָ זײַנען פֿאַראַן „יִידן, וואָס לעבן אין עטלעכע צענדליק מישפּחות נאָר אין שטעטל גופֿא. האָבן אַן אייגענע סינאַגאָגע און „קאָהאַל", באַקומענדיק די דערלויבעניש פֿון ווילנער בישאָף זיענקעוויטש אין 1748." אין 1790 איז דאָס שטעטל ווידער געוואָרן דאָרף און איז אָפּגעקומפּט געוואָרן פֿון גראַף זיניעוו.

אין 1797 זײַנען דאָ געווען 518 תּושבֿים, 85 הײַזער. דעם 5טן נאָוועמבער 1811 האָט פֿינאַנץ־מיניסטער מאַטושעוויץ געראָטן אַן אַל־מלוכהשע קאָנפֿערענץ פֿון יִידישע פֿאָרשטייערס פֿון די צען גובערניעס אין פּוילן וועגן יִידישן מיליטער־דינסט און שטײַערן. דער דעלעגאַט פֿון לאָמזשער גובערניע איז געווען סענדער אַבראַמאָוויטש פֿון ווישיי.

אין די 1870ער יאָרן איז אָנגעגאַנגען אַן עמיגראַציע קיין אַמעריקע פֿון ווישיי און דער גאַנצער געגנט אַרום. אין אַן עמיגראַנטן־רשימה פֿון 1869/70 איז דאָ דער ווישייער א. מילער.

פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה האָבן דאָ געווווינט אָרום 800 יִידן, אין 1923 — 516 און פֿאַרן חורבן — בײַ 400. ווישיי האָט דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע אין 1915.

די בײַשטאָטישע לאַנדווירט־שאַפֿט און נאָך מער די בײַשטובֿיקע ווירט־שאַפֿט (גרינס, פֿרוכטבײַמער, קו און עופֿות) זײַנען געווען גאָר וויכטיקע עלעמענטן פֿון דער יִידישער עקאָנאָמיק. מיסחר און מלאכה האָבן געטאָן דאָס איבעריקע. אין 1872 איז געווען זייער אַ גרויסע שׂריפֿה, וואָס אירע רעזולטאַטן האָבן זיך געלאָזט פֿילן יאָרן נאָכדעם.

אין אַ רשימה פֿון מנדבֿים אין 1872 צו העלפֿן נויט־ליידנדיקע יִידן ווערן אָנגעגעבן די עסקנים: אליהו קאַפּלאָווסקי, ד״ר שמואל קוקליאַנסקי, אַבא־לייב טומאַן.

אין 1891 איז דאָ געעפֿנט געווָארן אַ „בית־ספֿר לנערים", אונטער דער השגחה פֿון רבֿ ר׳ נתן־נטע קאַבאַק און דעם משׂכּיל בן־ציון ראַסטאָקאַצקי. די לערערס: מ.פּ. ווײַנשטיין, ש. איזערסקי. מען האָט געלערנט אויך רוסיש.

אין 1899 און 1903 זײַנען פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן ליסטעס פֿון ווישייער בײַשטײַערערס פֿאַר העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל. דער קלײַבער: דן ישעיה פּהן. 1899 זײַנען די היגע ציוניסטן געשטאַנען אין קאָנטאַקט מיטן מרכּז הציונים אין קעשענעוו.

אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים זײַנען דאָ מצבֿות פֿון

עטל בת ר׳ אברהם מווישיי, תּרל״ט,

יעקב יהושע בהרב צבי נכד „פּני יהושע", תּרמ״ה

רבנים. — ר׳ אליהו מרגלית,

געבאָרן 1811 אין קאַלוואַריע. רבֿ אין פּשעראָסלע (סוווּאַלקער גוב'), ווישיי, ראַדון, ראַקישאָק, ווו ניפּטר געוואָרן אין 1867.[1] אין **עמודי אור** פֿון ר' יחיאל העלער איז דאָ אַ תשובֿה צו אים. זײַן זון ר' מרדכי, אב"ד אין אַליקסט, מו"צ אין דיסנע. מחבר פֿון **סוגה בשושנים** (ווילנא, תרל"ד). זײַן זון ר' אָשר, בעל **שונה הלכות** (אויף **הלכות גדולות**, ווילנא, תרנ"ד), רבֿ אין ראַקישאָק. האָט פֿאַרעפֿנטלעכט אַ סך מאמרי־תורה אין **המגיד**.

ר' נתן־נטע בהרבֿ שלמה יצחק קאַבאַק, געבאָרן 1854 אין קרעווע. פֿון 1890 דאָ רבֿ. בעל **שָׁלמי נדבֿה** אין **תורת חטאת** להרמ"א (וואַרשא, תרס"ד). מישפּחהדיק געבונדן מיטן צווייטן ישׂראל־פּרעזידענט י. בן־צבי.

ר' נחמן קאָליאַדיצקי, שפּעטער רבֿ אין סיני און אַליטע; ר' אַבֿרהם רעזניק.

ר' יוסף גאָלדין. פֿון 1934, פֿרײַער אב"ד שאָקי, הי"ד; ר' יחזקאל גאָלדשלאָק, הי"ד.

אין 1860 און 1893 זײַנען געוווען 27 ווישייער פּרעזומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — אַהרן־אַבֿרהם קאַבאַק, דעם רבֿס זון. געבאָרן 1883 אין סמאַרגאָן, אָבער זײַנע קינדער־און יוגנט־יאָרן געלעבט אין ווישיי. פֿון 1911 אין ארץ־ישׂראל, העברעיִשער ראַמאַניסט.

מחבר פֿון אַ סך ראָמאַנען: **לבֿדה** (וואַרשא, תרס"ה), **דניאל שפּרנוב** (וארשה, תרפ"ג), די טרילאָגיע **שלמה מלכו** (פּאַריס־לונדון־ת"א, תרפ"ח־תרפ"ט, תש"ו־תשי"ב), **במשעול הצר** (ת"א, תרצ"ז), **תולדות משפּחה אחת** (ת"א, תש"ג, ניט פֿאַרענדיקט). און אַנדערע. האָט אויך פֿאַרעפֿנטלעכט מערערע דערציילונגען און אַ ריי איבערזעצונגען פֿון דער וועלט־ליטעראַטור. האָט אויך געדרוקט אין דער העברעיִשער פּרעסע עסייען וועגן דער העברעיִשער און אַלגעמיינער ליטעראַטור. האָט געשריבן אַ ביסל ייִדיש, אָבער נאָך זײַן באַזעצן זיך אין ארץ־ישׂראל אויפֿגעהערט שאַפֿן אין דאָזיקן לשון. געשטאָרבן 1944 אין ירושלים.

אַבֿרהם־מאיר מילער שטאַמט פֿון אַ מישפּחה מילנערס אין ווישיי. ער האָט דאָ געהאַט אַ וואַסערמיל. ביז דער צווייטער וועלט־מילחמה האָבן די דאָזיקע מילערס געלעבט אין ווישיי און קאָפּ־טשעווע פֿון טרײַבן מילן. אַבֿרהם־מאיר איז אַ שטיקל צײַט געווען רבֿ אין ווײַטן אָרענבורג, בײַ די קירגיזער סטעפּעס. שפּעטער אַריבער צו מיסחר און 1880 זיך באַזעצט אין מאָסקווע. דער באַקאַנטער אַדוואָקאַט אין ליטע און דעפּוטאַט אין ליטווישן סיים עוזר פּינקעלשטיין איז זײַן זון. צוליבן פּריזיוו האָט מען געביטן זײַן פֿאַמיליע־נאָמען מילער.

---

1) אין ד"ט אפֿרתיס „דברי משה" ווערט אָנגעגעבן: „ר' יעקבֿ אב"ד ווישיי" — אפֿשר פֿאַר ר' אליהון.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד 1867: 32; 1872; המליץ, 1894; 25; 1899: 214, 1903: 36; ד"ט אפֿרתי, דברי משה. ווילנא, תרל"ח, ע' 38; צום אָנדענק פֿון עוזר

פֿינקעלשטיין. קאָונאָס, 1938. ז׳ XII; בלעטער פֿאַר געשיכטע, מ. קרעמערס אַרטיקל. ווּאַרשע, 1938.

צבי שמשי, מגילת יוחסין. ירושלים, תשי״ג, ע׳ 20; יזפור־בוך סוּאוואַלק, ז׳ 188, 208; ייִוואָ־בלעטער, ב׳ XL, ז׳ 224; אהלי שם, ע׳ 64; חלקת מחוקק, חוב׳ ז׳; יהדות ליטא, א׳, ג׳; ג. קרסל, 2; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 2871; לעקסיקאָן, 8.

A. Janulaitis, Užnemunė po Prūsais, p. 191; A. Totoraitis, Sŭduvijos Suvalkijos Istorija, pp. 230, 505; Black Book.

ווישינטע VIEŠINTAI

פֿאָנעוועזשער קרײַז. דער ייִדיש־ער ייִשובֿ האָט זיך אָנגעהויבן אָנפֿאַנג 19טן יאָרהונדערט. אין 1897 האָבן דאָ געווווינט בײַ 300 ייִדן, אין 1923 — 188 און פֿאַרן חורבן — אַ ביסל ווייניקער.

אין אַ שאלה־ותשובֿה פֿון אָנהייב 1830ער יאָרן רעדט זיך וועגן אַ דין־תּורה פֿון „מחזיקי הקאַראבקע דפֿה [ראָגעווע] עם הקהל ע״א פֿאראפֿיע הנקרת וישענטא״. די שאלה געפֿינט זיך אין **עטרת יצחק** פֿון יצחק אײַזיק, אב״ד שאַוול.

ייִדישע פֿרנסות זײַנען געווען: קרעמערײַ, קליין־מיסחר און האַנטווערק־ערײַ. כּמעט יעדע ייִדישע מישפּחה האָט געהאַט אַ בײַשטוביקע ווירטשאַפֿט: גרינסן, פֿרוכטבייַמער, אַ בהמה, עופֿות.

דער ערבֿ־פּסח פֿון 1879 איז געווען פֿול מיט שרעק פֿון אַ פּאָגראָם. אַ וואָך פֿריִער איז פֿאַרפֿאַלן געווואָרן אַ פּויער, און עס האָט געבושעוועט אַ גרויסע העצע פֿון אַ בלוט־בילבול קעגן ייִדן. געשען אַ נס, אַז דער פּויער האָט זיך גיך אָפּגע־פֿונען.

אין 1879 האָט מען אָנגעהויבן בויען דעם בית־מדרש. גענעראַל קאָנסטאַנטין קאָמאַר, וואָס דאָס שטעטל האָט זיך געפֿונען אויף זײַן ערד, האָט געגעבן אויף דעם *25* רובל. ער איז בכלל געווען גוט צו ייִדן אין שטעטל און אָפֿט זיי געהאָלפֿן אויף פֿאַרשיידענע אופֿנים. דער בית־מדרש איז פֿאַרטיק געווואָרן אין 1882.

אין 1881 איז זיך פֿאַרלאָפֿן אַ געשעעניש, וואָס פֿלעגט זיך טרעפֿן זייער־זייער זעלטן אין אַ ליטוויש שטעטל: די טאָכטער פֿון אַ חסיד איז אַנטלאָפֿן מיט אַ שגץ. ווישינטע האָט געקאָכט ווי אין אַ קעסל.

ווישינטע האָט אויסגעמיטן דעם גירוש־ליטע אין 1915. אָבער יולי האָבן זיך אַרײַנגעריסן קאָזאַקן, געגאַנגען צו יעדער ייִדיש הויז, עס באַגאָסן מיט נאַפּט — און דאָס שטעטל איז אַוועק אין פֿלאַמען.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿון 1914 פֿאַרן בוי פֿון ארץ־ישׂראל געפֿינען זיך אויך ווישינטער.

רבנים. — ר׳ יחיאל־מיכל בר׳ הלל יפֿה, זינט 1872. ניפֿטר 1899. ווי אַ זכר לחורבן פֿון אַ ליטוויש שטעטל איז דאָ כּדאַי צו ברענגען אַזאַ פֿאַקט: נאָך זײַן פּטירה איז געבליבן אַ טאָכטער אַ כּלה־מיידל. האָט מען באַשטימט 4 רבנים אויס־

צוקלײבן אַ בחור, וואָס זאָל חתונה האָבן מיט איר און באַקומען די רבנות פֿון שטעטל.

ר׳ יוסף־ראובֿן בר׳ חיים כּץ, דאָ געבאָרן 1877. זינט 1903, דערנאָך רבֿ אין גלובאָק, הי״ד.

ר׳ בן־ציון בר׳ משה פֿעלדמאַן. פֿרײַער ר״מ אין פֿלונגיאַן, נאָך ווישינטע רבֿ אין אַלט־זאַגער.

ר׳ אפֿרים־דובער בר׳ שלמה־זלמן ברעזינסקי, געבאָרן 1860, בעל **פֿליטי אפֿרים**.

ר׳ יוסף־חיים בר׳ שלמה טראָפּ, געבאָרן 1872. פֿון 1898 רבֿ אין אינטוריק, שפּעטער דאָ רבֿ.

ר׳ אַבֿרהם עפּשטיין, 1934 שוין געווען דאָ רבֿ. ניפּטר געוואָרן ט״ז תּשרי תּרצ״ט, אין עלטער פֿון 60 יאָר; ר׳ יחיאל יָשפּה, הי״ד.

מ.ז. הורוויץ האָט אַ פּירוש אויף **יהושע** (ווילנא, תּרל״ג) — האָט אַ שײַכות מיט ווישינטע.

*

יהושע לעווינזאָן, דאָ געבאָרן 1843, אייניקל פֿון ר׳ יהושע־זעליג אַשפּנזי, אב״ד יורבורג. העברעישער שרײַבער. געלעבט אין מיטאַווע (לעטלאַנד), ווו געווען צענדליקער יאָרן אינספּעקטאָר פֿון אָרטיקן בית־ספֿר. געשריבן אַ סך אין דער העברעישער פּרעסע, מערסטנס וועגן דער יידישער געשיכטע און באַרימטע פּערזענלעכקייטן, ווי אויך איבער נאַטור־ווישנשאַפֿט און טעכניק — **אין המגיד, המליץ, השחר** און אַנדערע. ביכער: **ארץ רוססיא ומלאה** (ווילנא, תּרכ״ט), **יעקב קאפּל טהעבען** (ווארשא, תּרנ״ט). מיטמחבר פֿון **עברית בלשון עם ועם** (ווארשא, תּרנ״ז). האָט אויך איבערגעזעצט אויף העברעיש לידער און דערציילונגען פֿון ביַיראָן, ל. פֿיליפּסאָן א״א. געשטאָרבן 1911 אין ריגע.

דוד־יהודה פּאַריש האָט געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס אין **המליץ**. האָט זיך באַטיטלט „צלען אופּראַווא״ (מיטגליד פֿון שטאָטראַט). ער דאַנקט דעם גראַף אַנטאָן קאָמאַר פֿאַר געבן אַ שטיקל ערד פֿאַר אַ בית־עולם און שטענדיק העלפֿן ייִדישע אָרעמעלייט. איין מאָל געגעבן 60 פּוד מעל ערבֿ פּסח.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1879: 16, 25; 1895: 78; 1899: 189; ספֿר זכרון לנ. סוקולובֿ. וואַרשא, תּרמ״ט, ע׳ 64; חשבון הנדבֿות, תּרע״ד; אַשל על קברו של הקדוש אברהם איסר הלוי כּץ. ת״א, תּרצ״ט, ע׳ 70; יאָר אײַן—יאָר אויס, קאָוונע, 1939; תּולדות ישיבֿת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 126; „ליטע״, I, ז׳ 108; יהדות ליטא, ג׳; ג. קרסל, 2.
Jewish Encycl., VII., p. 68: Black Book.

וועגער VEGERIAI

מאַשייקער קרײַז. ייִדישע ייִשובֿ פֿון אָרום אָנהייב נײַנצנטן יאָרהונדערט. לויט דער צאָל רבנים איז קענטיק, אַז אַ

מאָל איז וועגער געווען אַ קליינע, פֿיינע קהילה, אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 102 ייִדן, פֿאַרן תורבן — אַרום 40.

אין 1876 און 1896 זיינען דאָ געווען 34 פּרעזנומעראַנטן אויף 2 רבנישע ספֿרים: **נאום דוד**, ב', שלום־דוד מאיראָוויץ (ווילנא, תרל"ו); **זכר חיים**, חיים־נתן בר' משה (וואַרשא, תרנ"ח).

1896 איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע שריפֿה. בייידע שולן און 9 ספֿר־תורות זיינען פֿאַרברענט געוואָרן. דער רבֿ ר' גרשון בר' יצחק און ר' מנחם־מענדל זאַק האָבן אין **המליץ** באַדאַנקט פֿאַר העלפֿן די נשׂרפֿים.

ייִדן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קליינהאַנדל, קרעמערײַ, מלאכה און לאַנד־ווירטשאַפֿט.

רבנים. — ר' שמואל העלמאַן [קווייט]. אין זיינער אַ תשובֿה פֿון תקצ"ח (1838) אין **עטרת יצחק**, פֿון יצחק־אײַזיק, אב"ד שאַוול, ווערט ער באַטיטלט אזוי: „שמואל העלמאַן בהרבֿ ר' הלל אב"ד וועגער."

ר' נחום שאַפּירא, געבאָרן 1818 אין דאָקשיץ (מינסקער גובערניע). רבֿ אין פּאָקראַי, ליגום, וועגער, טרישיק, שאַט, ווו ניפֿטער געוואָרן 1902.

פּסח פֿינפֿער, געבאָרן 1838 אין ראַסיין. שפּעטער רבֿ אין דאַרשונישאָק, קאַוואָן, מו"צ אין אַ פּאָרשטאָט פֿון ווילנע און דערנאָך דאָרטן רבֿ. ניפֿטער געוואָרן אין 1913. חיבורים: **שבחי ארץ החיים** (ווילנא, תרל"ז), **מסורת התורה והנביאים** (ווילנא, תרס"ו), **חקר אבות, חשק שלמה, מבוא מדרש ואגדה, מבין בכלי שיר, מספד רבֿ, סדור תפלת פה, ציון למשפט, שפת חכם.**

ר' אַבֿרהם־אַבא וועגער, געבאָרן 1837 אין טעלז. נאָך דער רבנות אין וועגער דיין אין טעלז און קאַזיאָנער ראַבינער, דערנאָך רבֿ הכּולל אין פֿינלאַנד און פֿון 1892 רבֿ אין לאָנדאָנער „מחזיקי הדת". ניפֿטער געוואָרן 1911 אין לאָנדאָן.

ר' שלום־דוד מאיראָוויץ. חיבורים: **אהבת דוד** (ווילנא, תרל"ב), **זמירות דוד** (ווילנא, תרל"ו), **זכרון הקיסר ... אלכסנדר ניקאָלייעוויטש** (ווילנא, תרמ"א), **שאילת שלום** (ווילנא, תרס"ד).

ר' גרשון בר' יצחק, ניפֿטער 1903. זיינע איידעמס: ר' מנחם־מענדל בר' לוי יצחק ז"ק, אב"ד קאַנדוי און ריגע, הי"ד.

ר' מרדכי שיף, מחבר פֿון **עטרת מרדכי** (סט. לואיס, תרפ"ד), **מחקרי מרדכי** (סט, לואיס, תרצ"ה).

ר' אַבֿרהם בר' צבי בעגין, געבאָרן 1876 אין כאַסלאָוויטש. זינט 1903 דאָ רבֿ.

*

אַן אָפּשטאַמיקער איז ר' ברוך חומה בר' אַבֿרהם־אַבא, דאָ געבאָרן אין 1858. רבֿ אין שיקאָגאָ, פֿון 1890 אין א"י. חיבורים: **מקור ברוך** (ירושלים, תרס"ה), **חומת אש דת או הקבלה והמסורת** (סט,

לואיס, תּרפ״ז) **על תּולדות הבית השני. אַרויסגעגעבן אויך אַ קונטרס בית ישׂראל״**, ניפּטר 1930 אין ראשון לציון.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1896: 103; תּלפּיות, נ״י, תּשט״ו, ג־ה; תּולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 136; תּולדות ישיבת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 152; אהלי שם, ע׳ 65; לקורות עיר ראַסיין ורבניה, ע׳ ל׳; ספּר הפּרע־נומעראַנטן, 2903; יהדות ליטא, ג׳.

Black Book.

וועוויע VIEVIS

טראָקער קריזיז. מען האָט עס אויך געפֿון יעוויע.[1] דער יידישער יישוב איז פֿון אַרום אָנהייב נײַנצנטן יאָרהונדערט. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט בײַ 700 יידן, אין 1923 — 304 און אַן ערך אַזוי פֿיל פֿאַרן חורבן. זיי האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמעריי, מלאכה און אַגראַר־פֿראָדוקטן — גרינסן, פֿירות, עופֿות, אייער — און עס אָפּגעזעצט אין ווילנע. נאָכן אָפּריסן ווילנע פֿון ליטע, איז די יידישע עקאָנאָמיק זייער אָפּגעשוואַכט געוואָרן.

אין 1915 האָט דאָס אָפּטרעטנדיקע רוסישע מיליטער אונטערגעצונדן דאָס שטעטל. נאָר אַ קליינער טייל יידן זײַנען שפּעטער צוריקגעקומען.

צווישן 1884 און 1898 זײַנען דאָ געווען 17 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

רבנים. — ר׳ יהושע מעשיל הכּהן צירקעל, פֿון 1861 ביז 1876. שפּעטער רבֿ אין אַלעקסאָט, 1881 אין באָריסאָוו, 1894 אין פּאָלאָצק, ווו ניפּטר געוואָרן י״ז סיוון תּרנ״ט.

ר׳ נוח בר׳ ישׂראל־יעקבֿ ווײַנער, געבאָרן 1845. פֿון 1877 ביז 1886, דערנאָך רבֿ אין נאָוואָגראָד (לאָמזשער גובערניע); ר׳ שלום־יעקבֿ ראַבינאָוויץ, פֿון 1887.

ר׳ חיים הלוי פּין, געבאָרן 1854 אין זאָסלע. 1881 רבֿ אין גודלעווע, אַ פּאָר יאָר, ביז 1889, אין וועוויע, דערנאָך ביז 1932 אין פּומפּיאַן, ווו ניפּטר געוואָרן. זײַן זון ר׳ יוסף־ראובֿן, רבֿ אין ווישינטע, גלובאָק, הי״ד. חיבורים: **עונג חיים, מסילות חיים, נתיבות חיים, ישועות חיים, אהבת חיים.**

ר׳ שלום־יצחק שצופּאָק, געבאָרן 1877 אין ביאַליסטאָק. רבֿ אין יאַשון, וועוויע, קאָשעדאָר, סעריי, ווו ניפּטר געוואָרן 1939.

ר׳ נחמיה פּײַן, פֿון 1933. אומ־געקומען 1941, הי״ד.

ביבליאָגראַפֿיע. — לוח אחיאסף, תּרנ״ו; אַשל על קבֿרו של הקדוש אַבֿרהם־איסר הלוי פּין. ת״א, תּרצ״ט, ע׳ 70; אידישע שטימע, 1939: 6204; דורות האחרונים, ע׳ 122; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 2905.

Black Book

---

1) לייב זאַמעט [יודל מאַרק] אין זײַן רשימה נעמען פֿון יידישע שטעט אין ליטע (יידישע שפּראַך, נ״י) גיט עס בטעות ווי צוויי שטעטלעך.

וועגדזיגאָלע VENDŽIOGALA

קאָוונער קרײז. אין קליינע צאָלן האָבן יידן דאָ געלעבט אין פֿריִער־דיקע צײַטן, אָבער ווי אַ קהילה איז איר אָנהייב תחילת אַכצנטן יאָרהונדערט.

אין 1915 זײַנען די יידן אַרויסגעטריבן געוואָרן פֿון שטעטל. אין 1923 האָבן דאָ געווויינט 335 יידן און פֿאַרן חורבן — בײַ 300.

יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר, קרעמערײַ און מלאכה. די בײַשטו־ביקע ווירטשאַפֿט פּמעט בײַ יעדער יידיש הויז איז געווען אַ גוטער פּרנסה־צוגאָב. אַרום שטעטל זײַנען געווען אַ סך יידישע יישובֿניקעס, וואָס האָבן געלעבט פֿון ערדאַרבעט.

אין אַ רשימה פֿון מנדבֿים פֿאַר בניין הארץ אין 1914 זײַנען געווען 20 וועגדזיגאָלער. דער קלײַבער: מ. קיידאַנ־סקי.

רבנים. — ר׳ צמח ז״קש, געבאָרן 1796 אין קיידאַן. נאָך וועגדזיגאָלע רבֿ אין אַלט־זאַגער ביז זײַן פּטירה אין 1863. פֿאָטער פֿון העברעיִשן פֿאָרשער שניאור זק״ש.

ר׳ יהושע־צבֿי ראַבינאָוויץ, אויף דער עלטער עולה געווען קיין ירושלים, וווּ ניפֿטר געוואָרן. זײַן זון ר׳ יעקבֿ־גרשון, אב״ד סוירווילישאָק.

ר׳ יעקבֿ ראָזאַליער, שפּעטער רבֿ אין שקוד.

ר׳ אַהרן זעלצער, דערנאָך זיך אָפּגעזאָגט פֿון רבנות און געוואָרן אַ קרעמער אין שטעטל.

ר׳ ניסן־עובֿדיה בר׳ יהודה־דוד ראָזענסאָן, דאָ ניפֿטר געוואָרן אין 1924. אין ווילנער ייִוואָ־אַרכיוו אין ניו־יאָרק געפֿינט זיך זײַנס אַ כּתבֿ־יד מיט חידושי־תורה. זײַן איידעם ר׳ יהודה גאָרפֿינקל האָט געגרינדעט אַ קליינע ישיבֿה אין יאַנעווע.

זײַן זון ר׳ ישׂראל־שלמה ראָזענסאָן, דאָ געבאָרן אין 1888, פֿון 1926 מו״צ וד״צ אין קאָוונע, וווּ ניפֿטר געוואָרן אין 1940. פֿון די „מזרחי״־פֿירערס אין ליטע. געשריבן אַ סך אַרטיקלען אין **אידישע שטימע** אויף יידיש־נאַציאָנאַלע טעמעס.

לעצטער רבֿ ר׳ חיים בר׳ מנחם־יהודה קליבאַנאָוו, הי״ד.

אָפּשטאַמיקע: — ר׳ מאיר ראָבינזאָן [ראַבינאָוויץ?], דאָ געבאָרן, איז געווען רבֿ אין קראָק (1878), שפּעטער סוועניצײַן (1883) און פֿון 1886 ביז 1930 אין ראַדושקעוויץ. ניפֿטר געוואָרן 1933 אין ירושלים.

עמוס לעווין, דאָ געבאָרן אין 1921. פֿון 1940 אין ארץ־ישׂראל. העברעי־שער שרײַבער. ביכער: **מחזות** (1963), **הרפּתקאותיו של מצפון** (1963).

ביבליאָגראַפֿיע. — אהלי שם, 193; דורות האחרונים, ב׳, 318; אנציקלופּדיה של הציונות הדתית, א׳, 514; ג. קרסל, 2; ב. פּהנס לעקסיקאָן, 498; יהדות ליטא, ג׳. Black Book.

ווּעקשנע

VIEKŠNIAI

מאַזשייקער קרײַז. דער יִידישער יִשובֿ האָט זיך אָנגעהויבן תּחילת 18טן יאָרהונדערט. אין 1766 האָבן דאָ געווווינט 274 יִידן, אין 1847 — 1120, 1897 — 1646, 1923 — 497 און פֿאַרן חורבן אַן ערך אַזוי פֿיל. אין 1915 האָט ווּעקשנע דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע. נאָר אַ טייל יִידן פֿון די פֿאַרטריבענע האָבן זיך אומגעקערט אין שטעטל נאָך דער ערשטער וועלט־מילחמה.

די הויפּט־פֿרנסות זײַנען געווען מיסחר, קרעמערײַ און מלאכה, טייל האָבן זיך פֿאַרנומען מיט ערדאַרבעט און וואַלדהאַנדל.

אין 1886 איז געווען אַ גרויסע שריפֿה. אַ האַלב שטעטל איז אַראָפּ מיטן פֿײַער.

*

חיבת־ציון און שפּעטער ציוניזם

האָבן דאָ געפֿונען אַ סך אָנהענגערס. דאָס איז צו זען פון די רשימות נעמען פֿון וועק־שנער יִידן צו העלפֿן דעם בוי פֿון ארץ־ישׂראל — אין **המליץ**, 1898, 1899 (פֿאַרשיידענע ליסטעס). מורשים: משה־זלמן העלער, ב. לעוונענבערג; **המליץ**, 1903, 90 נעמען; חשבון הנדבֿות, 1914, 80 מנדבֿים. מורשה: ב. לעוונענבערג.

וועקשנע איז איינע פֿון די 13 שטעט אין ליטע, וואָס זײַנען געשטאַנען אין פֿאַרבינדונג מיטן ציוניסטישן מרכז אין קעשענעוו. אין 1900 האָט זי זיך באַטייליקט אין דער קרײַז־קאָנפֿערענץ פֿון חובֿבֵי־ציון אין ווילנע. דער דעלעגאַט איז געווען הרב ר׳ אַבא־יעקבֿ באָראָכאָוו.

אויף אַ בית־עולם אין אַלט־ירושלים געפֿינען זיך מערערע מצבֿות פֿון וועקשנער:

יצחק בר׳ הגאון ר׳ אברהם־אבלי יפה, תּרכ״ג.

(יצחק אחי הגאון ר׳ שבתי מווּעקשנע)

יוסף שלמה בר׳ מענדל, תּרל״ד.

ברוך בר׳ יהודה, תּרל״ט.

ברײַנא בר׳ אליהו הלוי, תּרל״ט (אשת ברוך, גבאי ביהפ״נ הגדולה)

פּייגא לפּידות בר׳ יצחק הלוי, תּרמ״ה.

חיים צבי בר׳ יהודא ליב, תּרמ״ו, עסקן בקו״ח, גמ״ח.

גאלדא בת ר׳ ישעיה לפּידות סגל מווּעקשנע, תּרמ״ז.

חיה בר׳ לייב מווּעקסנע, תּרנ״א.

מנוחה בר׳ אברהם נחמן, תּרנ״ד.

בן ציון בר׳ שלמה שלעז, חתן הגאון ר׳ שבתי יפה מווּעקשנע, תּרנ״ו.

פּריידא מלכּה בת ר׳ שבתי יפה אב״ד, תּרנ״ו.

חיים־וואָלף בר׳ יוסף, תּרנ״ט.

מערע בת ר׳ זיסקינד תּר״ס.

רבנים. — ר׳ אַברהם־אַבלי יפֿה, דערנאָך רב אין פּאָנעווועזש, לאָטאָווע. ניפּטר 1820.

זײַן זון ר׳ שבתי יפֿה, ביז 1843. ניפֿטער 1855 אין ירושלים. מערערע שו״ת זײַנע געפֿינען זיך אין **עטרת יצחק** פֿון יצחק־אײזיק, אב״ד שאַוול. טייל שו״ת זײַנען פֿאַרבונדן מיטן פּוילישן אויפֿשטאַנד אין 1831. האָט הסכמה אויפֿן ש״ס סלאַוויטא. זײַן אייניקל ר׳ יצחק־אריה רובאָוויץ האָט דרשות תורה אין **תורה מציון** (ירושלים, תרמ״ז).

ר׳ משה שאַפּירא; ר׳ יוסף שלופּער, אין די 1880ער, דערנאָך רב אין סלאָנים.

ר׳ אַבא־יעקבֿ בר׳ יחיאל־מיכל באָראָכאָוו, געבאָרן 1848 אין דאַרשוני־שאָק, דאָ רב תר״ן־תרס״א, תרל״ג־תרמ״ו אין מיישעגאָלע, תרמ״ז־תרמ״ט אין קופּי־שאָק, תרס״א־תרס״ג אין פּאָלאָצק, תרס״ג־תרפ״ז אין וואָלקאָוויסק. בעל **חבל יעקבֿ**״. פֿון 1923 אין ארץ־ישׂראל. ניפֿטער אין ירושלים ה׳ אייר תרצ״ו.

ר׳ אריה־לייב ליפּקין בר׳ ידידיה, געבאָרן 1840 אין זאַגער. 1901־1902. פֿרײַער רב אין פּומפּיאַן (1870־1877) און קרעטינגע. א ריי חיבורים אַנאָנים: **פּללי חכמת האמת, דברי ידידיה** (תרנ״ה), **אור היום** (תרס״א), **חדושי אגדות מהרא״ל**. ניפֿטער 1903 אין וועקשנע.

זײַן איידעם ר׳ יקותיאל־זלמן סג״ל לעוויטס, 1905 דאָ געפֿינט „שיעורים לבחורים״. שפּעטער רב אין לינקעווע, הי״ד.

ר׳ אליהו־ברוך קמאי, 1840 געבאָרן אין שקוד, 1885־1888. פֿרײַער רב אין שקוד (1868־1878), קאַרעליץ (1878־1885) און נאָך וועקשנע אין טשעכאָנאָוויץ (1888־1899). שפּעטער בײַ 16 יאָר אב״ד און ר״מ אין מיר. ניפֿטער 1917 אין מינסק.

ר׳ שלמה בר׳ אַהרן־יוסף פֿײַנזילבער, געבאָרן 1871 אין יאַלאָווקע (גראָדנער גובערניע). רב אין טורעץ (ווילנער געגנט), דערנאָך וועקשנע. אין ערשטן וועלטקריג 5 יאָר אין מינסק. נאָכדעם ווידער עטלעכע יאָר אין וועקשנע און פֿון דאָרטן אין קיידאַן. דאָ האָט ער פֿונאַנדערגעוויקלט אַ גרויסע תורהדיקע און געזעלשאַפֿטלעכע טעטיקייט. חיבורים: **נשמת חיים** (תרס״ח), **השלמת המדות** (תרפ״ה), **יריעות שלמה** (תרצ״ד). 1941 אומגעקומען, הי״ד;

ר׳ משה ראַבינאָוויץ; ר׳ שלמה־אפֿרים קראָוויצקי, דערנאָך לוקניק, ציטעוויאַן, הי״ד.

ר׳ קלמן בר׳ אליעזר מגיד, געבאָרן 1874 אין קאָוונע. פֿון 1902 קאַזיאָנער ראַבינער אין אַרמיאַנסק (קרים). נאָך דער ערשטער וועלט־מילחמה רב אין קראָשׂ און וועקשנע, ווו אומגעקומען 1941 מיט זײַן עדה אין טירקשלער וואַלד, הי״ד.

*

ר׳ יוסף ראַבינאָוויץ איז געווען דיין אין קאָוונע. ער איז דאָ ניפֿטער געוואָרן

אין 1867. ס׳איז ניט קלאָר, צי ער איז געווען דיין אויך אין וועקשנע, צי ניט.

ר׳ יצחק יפֿה, זון פֿון הרב ר׳ אַבֿרהם־אַבלי, מו״צ. ניפֿטר געוואָרן 1863 אין ירושלים.

ר׳ ברוך לעווינבערג, ר״מ אין וועקשנער ישיבֿה פֿון 1898 ביז 1915, דערנאָך אין לוצין. געבאָרן 1875 אין זשידיק, ניפֿטר געוואָרן אין 1920.

ר׳ משה־זאבֿ בר׳ יוסף (ר׳ משהל חריף), ר״מ דאָ, ניפֿטר 1873 אין עלטער פון 45 יאָר. ברודער פֿון ר׳ אַבֿרהם שניצער, אב״ד ראָזאַליע און וואַרשאַן; ר׳ יוסף־לייב עפֿשטיין, שו״ב.

ר׳ בן־ציון חיים בר׳ מאיר יודעלאָוויץ, ש״ץ ושו״ב אַ סך יאָרן. ניפֿטר דאָ אין 1940.

אין די יאָרן צווישן 1828 און 1923 זײַנען דאָ געווען 101 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אין **המגיד** (1872) איז דאָ אַ רשימה פֿון וועקשנער בײַשטײַערערס פֿאַר אַ פֿאָנד צו העלפֿן יידישע שטעטלעך אין ליטע, געטראָפֿענע פֿון הונגער אין יענעם יאָר.

אָפּשטאָמיקע. — יהודה־לייב עפּל, דאָ געבאָרן 1857. פֿון די פֿירנדיקע חובֿבֿי־ציון אין ווילנע. אויטאָר פֿון **בתוך ראשית התחיה** (ת״א, תרצ״ו). געשטאָרבן 1934 אין תּל־אָביבֿ. זײַן זיידע, ר׳ ברוך הצורף (בָּרוך וועקשנער), האָט זיך איין טאָג אויפֿגעהויבן אויף אַוועקגעלאָזן קיין ארץ־ישׂראל. דאָרטן געהאָלפֿן בויען דעם בית־הכּנסת של ר׳ יהודה חסיד אין ירושלים.

ר׳ בן־ציון שלעזן, דאָ געבאָרן מיטן 1850ער. פֿון אַרום 1871 אין ירושלים, ווו ניפֿטר געוואָרן. חיבורים: **הציבי ציונים** (ירושלים, תרל״א), **פוכבי יעקבֿ** (ירושלים, תרל״ג), **דין אמונה** (וואַרשא, תרל״ו), **שארית ציון** (ירושלים, תרמ״ג), **פל הפתוב לחיים בירושלים** (ירושלים, תרמ״ו). האָט הסכּמה אויף **זכרון תנחום**, תּנחום זרחי (ירושלים, תרנ״ב).

ר׳ חיים־יוסף יפֿה („וועקשנער מגיד״). חובֿבֿי־ציון פֿלעגן אים אַרומשיקן צו האַלטן דרשות פֿאַר רעיון יישׂוב ארץ־ישׂראל, וואָס האָבן געהאַט גרויס הצלחה. איין צײַט האָט ער געדרשנט אין ווילנער שולן גאַנצע צוויי חדשים, יעדער אָוונט אין אַן אַנדער אָרט. פֿון 1893 אין ירושלים, ווו ניפֿטר געוואָרן.

ר׳ יעקבֿ בעקער, דאָ געבאָרן 1863. ראש־ישיבֿה אין קעלם, רבֿ אין נאָווּאָ אַדעס, שפּעטער אין פֿילאַדעלפֿיע.

מרים ש״ך, דאָ געבאָרן 1867. סעקרעטאַרין פֿון ד״ר הערצל. פֿון 1948 אין ארץ־ישׂראל. אויטאָרין פֿון **אשר אתם התהלכתי** (ת״א, תשי״א). געשטאָרבן 1957.

איר ברודער פֿאַביוס ש״ך, דאָ געבאָרן 1868. געשריבן אין דער דײַטשי־שער און יידיש־דײַטשישער פּרעסע ליטעראַריש־קריטישע אַרטיקלען.

ישעיה איזראַעלשטאַם, דאָ געבאָרן 1870. פֿון 1900 אין דרום־אַפֿריקע. איינער פֿון די אָרגאַניזאַטאָרן פֿון דער דאָרטיקער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי. געשטאָרבן 1950 אין יאָהאַניסבורג.

ר׳ יעקב־דוד גאָרדאָן, דאָ געבאָרן 1873. פֿון 1905 אין אַמעריקע. רבֿ אין שיקאַגאָ, נאָרפֿאָלק. בעל **דור ודורשיו**.

ר׳ זיסקינד לאָנדינסקי [לאַצינסקי?], הי״ד, ר״מ אין ישיבֿת חפֿץ־חיים אין ראַדין.

ר׳ חיים־טוביה בר׳ אַלכּסנדר מליניק מעיר וועקשנה, בעל **באר חיים** (ווילנא, תרמ״ז).

חיים דרושקאָוויץ, בעל **שערי הוראה** (קובֿנה, תרצ״ג), **הגר״א מווילנא** (קידן, ת״ש); ח. שור, **עץ חיים** (ווילנא, תרע״ד) — האָבן אַ שייכות מיט וועקשנע.

שריבערס. — אַבֿרהם אידעלסאָן, געבאָרן 1865. פֿון די ציוניס־טישע פֿירערס אין רוסלאַנד. שפּעטער געלעבט אין פּאַריז און לאָנדאָן. רעדאַקטער פֿון **ראַזסוועט** און נאָכן ערשטן וועלטקריג פֿון **העולם**, אָרגאַן פֿון דער ציוניסטישער וועלט־באַוועגונג. אַן אָפּקלייב פֿון זיינע העברעישע און רוסישע מאמרים אין העברעישער איבערזעצונג איז דאָ אין **ספֿר אידלסון** (ת״א, 1946). געשטאָרבן 1921 אין בערלין.

ישׂראל עפֿרויקין, געבאָרן 1884. פֿון 1910 אין פּעטערבורג, דערנאָך אין ווילנע, פּאַריז, אין צייט פֿון ערשטן וועלט־קריג אין מאָנטעווידעאָ און ווידער אין פּאַריז. מיטגרינדער פֿון יידישע פֿאָלקס־פּאַרטיי, יעקאָפּאָ, יידישער וועלטקאָנגרעס. געשריבן אין רוסישע צייטשריפֿטן, מיט־רעדאַקטירט — אויסער אַנדערע — די וויכטיקע זאַמלביכער **אויפֿן שיידוועג** (פּאַריז, 1939) און **קיום** (פּאַריז, 1948־1952). פֿון זיינע ביכער זעט מען, אַז ער איז געווען פֿול מיט ערנסטע מחשבֿות און טיפֿער זאָרג פּאַרן קיום פֿון יידישן פֿאָלק: **אין חלום און אויף דער וואָך** (נ״י, 1944), **חשבון־הנפֿש** (פּאַריז, 1948), **קדושה און גבֿורה בײַ יידן אַמאָל און הײַנט** (נ״י, 1949), **אויפֿקום און אומקום פֿון יידישע גלות־שפּראַכן און דיאַלעקטן** (פּאַריז, 1951). געשטאָרבן 1954 אין פּאַריז.

אַהרן־יצחק גראָדזענסקי, געבאָרן 1891. געלעבט אין ווילנע (אויסער 1914־1921). יידישער זשורנאַליסט און שרײַבער. געדרוקט אין די צייטונגען און צייטשריפֿטן פֿון ווילנע, וואַרשע, קיעוו, כאַרקאָוו און אַנדערע. 1924־1939 אַרויסגעגעבן און רעדאַקטירט די ווילנער נאָכמיטאָג־צייטונג **דער אָוונט־קוריער**, וואָס האָט גיך געקראָגן אַ הויכן טיראַזש. האָט געמאַכט אויך אַ סך איבערזעצונגען פֿון רוסישע און דײַטשישע שרײַבערס. ביכער: **איינזאַמע קלאַנגען** (ווילנע, 1914. לידער), **לעבן** (1923), **אין אַ יידישן דאָרף** (1934). אומגעקומען 1941 אויף פּאָנאַר.

זלמן יעפֿרויקין, געבאָרן 1895.

געלעבט אין ליבאַוע (לעטלאַנד) ביז 1921, ווען עמיגרירט קיין אַמעריקע. געשריבן אַרטיקלען אין רוסישע, דײַטשישע און מערסטנס אין ייִדישע שריפֿטן. געווען דירעקטאָר פון אַרבעטער־רינג־מיטלשול און געדרוקט גרעסערע אַרבעטן וועגן ייִדישער דערציִונג. ארויסגעגעבן אַ ריי לערנביכער פֿאַר דער ייִדישער שול — **אונזער וואָרט, מײַן שפּראַכבוך, דאָס ייִדישע וואָרט** (אַלע נ״י, מיט ח. בעז) און אַריי אַנדערע. געשטאָרבן 1966 אין ניו־יאָרק.

יהודה ווײַנבערג, געבאָרן 1898. פֿון 1923 אין אַמעריקע. געשריבן אין די ייִדישע צײַטונגען פֿון ניו־יאָרק. אויטאָר פֿון **קינדער־פּיעסן** (נ״י, 1929). **אמת** (העברעיִש) (נ״י, 1930). געשטאָרבן 1971 אין ברוקלין.

חנוך קלָעי, געבאָרן 1910, פֿון 1924 אין ארץ־ישׂראל. מיטאַרבעטער פֿון טאָגצײַטונג **הדור** (ת״א). פֿאַרעפֿנטלעכט לידער און דערציילונגען אין די ליטעראַרישע צײַטשריפֿטן. האָט אַרויסגעגעבן מערערע ביכער־איבערזעצונגען פֿון דײַטש, ענגליש, ייִדיש: **זורבה היווני** פֿון נ. קאַזאַנצאַקיס (תשי״ד), **טראַצקי** פֿון י. דויטשער (תשט״ו), **קורות האמנות, א. ה.** גאָמבריך (תשט״ז), **יהודים בעתות מהפכה,** (תשי״ח), **בדמייך חיי,** ל. ראָכמאַן (1961), **פני אָדם,** מ. בובער (תשכ״ב) און אַנדערע.

ניכבדים: — מרדכי נאַטאַנזאָן, „זָקן שקָנה חכמה״. 1880 געווען אַבאָנענט פֿון ווײַטן **הישׂראלי** (מינסק); יוסף גאָרדאָן, אַבא העלער, לייב גאָלדמאַן, לייב נאַטאַנזאָן, אַברהם־בער עפּל, מרדכי גאַרבעל — אַלע אין די 1880ער.

ביבליאָגראַפֿיע. — הפּרמל, תרכ״ו; חבֿצלת, ירושלים, תרל״ב: 47; המגיד, 1872: 20; המליץ, 1886: 94; המגיד, 1887: 48; המליץ, 1898: 9; 1899: 55, 223; 1903: 90; הפּלס, פּאָלטאַווע־בערלין, תרס״ג, חוב׳ כ״ו; תרס״ה, ע׳ 444; חשבון הנדבות, 1914, ע׳ 388.

ח. לונסקי, תולדות ר׳ מרדכי ווייצעל. ווילנא, תרע״ז, ע׳ 10; דאָס וואָרט, ווילנע, 1939: 600; י. ברוידס, וילנה הציונית ועסקניה. ת״א, ת״ש, ע׳ 40; וואָלקאָוויסקער יזכור־בוך, I, נ״י, 1949, ז׳ 72; ל. פֿעלדמאַן, ייִדן אין יאָהאַנעסבורג, 1956, ז׳ 137; אלה אזכרה, ב׳, נ״י, תשי״ז, ע׳ 208, 222; קרסל, 1, 2; קמזונס יהדות ליטא, ע׳ 202; לעקסיקאָן, 1, 2, 3, 4, 7.

ב. כהנס לעקסיקאָן ז׳ 305; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ׳ 2962; דורות האחרונים, ב׳, ע׳ 343; תולדות היהודים בקורלאנד, ע׳ 63, 71; שם הגדולים השלישי, ע׳ צ״ד; תולדות חכמי ירושלים, ג׳, ע׳ 230; אהלי שם, 52, 67, 302; ספֿר קיידאָן, ז׳ 189 תולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 11, 16, 70, 85; קהלת משה, ע׳ 86; חלקת מחוקק, חובֿרת ז׳, ט׳; א. צנציפּר, פּעמי הגאולה, ע׳ 26. Black Book.

ז

זאַגער

שאַוולער קרײַז. אַן אַלט אָרט — ווערט שוין דערמאָנט אין 13טן יאָר־הונדערט — און אויך פֿון די עלטערע ייִדישע קהילות אין ליטע. אַ טײַך האָט צעטיילט דאָס שטעטל אין צווייען — פֿון דעם זײַנען שפּעטער געוואָרן צוויי באַזונדערע ייִדישע קהילות: אַלט־זאַגער און נײַ־זאַגער. נײַ־זאַגער איז אַלט אַרום 250 יאָר (געראַכנט פֿון 1900) און אַלט־זאַגער מיט קרוב אַ הונדערט יאָר מערער. נײַ־זאַגער האָט גיך אַריבערגעשטויגן דעם אַלטן טייל שטאָט מיט איר ייִדישער באַפֿעלקערונג. אַלט־זאַגער האָט געהערט צום פּרינץ הייַ־מאַן, נײַ־זאַגער דער מישפּחה נאַרושקין.

אין נײַ־זאַגער איז 1817 אויפֿגע־בויט געוואָרן אַ בית־מדרש. שפּעטער זײַנען דאָ געווען 4 געמויערטע בתּי־מדרשים, ווי אויך אַ ייִדישע מיידלשול מיט 53 תּלמידות און צוויי ייִדישע פֿריוואַט־שולן. אויף שאַוולער גאַס, אין אַ שיין הויז, געבויט פֿון אַן אָרטיקן גבֿיר, איז געווען אַ חדר מיט צוויי מלמדים און 100 קינדער. ד״ר הערצבערג האָט געעפֿנט אַ בוכקראָם און אַ לייענזאַל.

לויט ידיעות פֿון דער אופֿראַווע (שטאָט־פֿאַרוואַלטונג), זײַנען אין אַלט־זאַגער געווען — אַרום סוף נײַנצנטן יאָר־הונדערט — 210 הויפֿן, פֿון זיי 52 קריסטלעכע. דאָרטן איז דעמאָלט געווען: אַ שול, אַ בית־מדרש, אַ באָד, אַ ייִדישע 2־קלאַסיקע שול פֿאר מיידלעך, עקסיסטירט פֿון 1893. פֿון די 3000 תּוש־בֿים זײַנען דרײַ פֿערטל געווען ייִדן. די איבעריקע: ליטווינער, לעטן, דײַטשן.

ייִדן פֿירן דאָ אַ גרויסן תּבֿואה־האַנדל. אין איין יאָר האָבן דרײַ אָרטיקע ייִדישע סוחרים עקספּאָרטירט 300 וואַגאָנעס תּבֿואה. ייִדן פֿאַרנעמען זיך אויך מיט האַנדלען מיט געזנדז, מילכווארג, חזיר־האָר. פֿון די 640 האַנטווערקערס זײַנען מערסטנס ייִדן. ייִדן באַשעפֿטיקן זיך אויך מיט גערטנערײַ.[1]

אין אַ באַריכט פֿון ייִק״א וועגן ייִדן אין זאַגער אין די 1898ער יאָרן זאָגט

ŽAGARĖ

1) די אַלע ידיעות זײַנען גענומען פֿון דער שריפֿט **דאָס שטעטל זאַגער** (קאָווונע, 1899, רוסיש) פֿון א. ביעלאָאָרטשיק, אַ זאַגערער לערער. איבערגעזעצט בקיצור אין ייִוואָ־**בלעטער** (באַנד XIV, נומ׳ 5).

זיך: „מיט געטנערײַ פֿאַרנעמען זיך ס׳רובֿ ייִדן. זיי דינגען אָפּ בײַ פּויערים און ניט־ייִדישע מעשטשאַנעס גאָרטנס און פֿאַר־קויפֿן די גרינסן אויף יאַרידן.“

אין 1705 האָט זאָגער שטאַרק געליטן פֿון רוסיש־שוועדישן קריג. געווען גרויסע חורבונות. ייִדישע פֿרנסות זײַנען שווער געטראָפֿן געוואָרן, אָבער די ייִדישע עקאָנאָמיק האָט זיך געשטעלט צוריק אויף די פֿיס.

זאָגער איז גיך געוואַקסן און צוזאַמען מיט איר אויך דער ייִדישער ייִשובֿ. אין 1766 האָבן דאָ שוין געלעבט 840 ייִדן — אַ גרויסע צאָל פֿאַר ענע צײַטן; אין 1847 — 2260, 1897 — 5449 (אַלט־זאָגער — 1629, נײַ־זאָגער — 3820), 1923–1928 און פֿאַרן חורבן — בײַ 1000, מיט אַ 2000 צונויפֿגעטריבענע ייִדן פֿון אַנדערע שטעטלעך.

זאָגער, ווי אַ סך אַנדערע ייִדישע שטעט פֿון רוסלאַנד, האָט שטאַרק געליטן פֿון דער „רעקרוטשינע“, דאָס כאַפּן ייִדישע קינדער פֿאַר סאָלדאַטן, לויט דער גזירה פֿון ניקאָלײַ דעם ערשטן דעם 26סטן אויגוסט, 1827. איין פֿאַראַגראַף פֿון דער גזירה זאָגט קלאָר: „די ייִדן, וואָס די קהילות שטעלן צו בעתן פּריזיוו, דאַרפֿן זײַן פֿון 12 ביז 25 יאָר.“

איין כאַפּערײַ אַזאַ אין זאָגער איז געשען בעת דער רבנות־צײַט פֿון ר׳ אליהו שיק. ער איז בכלל געווען אַ הייסער קעמפֿער פֿאַר אָרעמע און געדריקטע ייִדן — און זיי זײַנען געווען די הויפּט־געטראָפֿענע פֿענע פֿון דער קינדער־כאַפּערײַ דורך טייל רישעותדיקע „קהל“־פֿירער.

איין מאָל האָט ר׳ אליהו זיך דערוווסט, אַז אין עטלעכע ערטער געפֿינען זיך פֿאַרכאַפּטע ייִדישע קינדער. ער האָט דעמאָלט געזומען אַ האַק אין האַנט, צו־נויפֿגעזאַמלט אַ המון אָרעמע ייִדן, גע־שטורעמנט די ערטער און באַפרײַט די קינדער. אין זײַן שטוב פֿלעגט ער אויסבאַהאַלטן די קינדער, וואָס זײַנען גע־ווען בחזקת ספּנה פֿאַרכאַפּט צו ווערן.

אַ צווייטע מעשׂה ווען ר׳ אליהון און „רעקרוטשינע“ ווערט דערציילט ווען גראָדנע, ווו ער איז אויך געווען רבֿ: דאָרטן האָט ער געטראָפֿן אַ קהלשן תּקיף פֿון וואָלקאָוויסק, ווו מען פלעגט אָפּגעבן רעקרוטן ניט נאָר פֿאַרן לויפּנדיקן „נאַבאָר“ (פּריזיוו), נאָר אויך פֿאַר שפּעטערדיקע יאָרן. דער רבֿ האָט געפֿאָדערט, אַז מען זאָל עס תּיכף אָפּ־שטעלן. דער תּקיף האָט זיך קעגנגעשטעלט, האָט דער רבֿ אים געגעבן אַ פּאָר פֿײַער־דיקע פּעטש. דער תּקיף האָט אָנגעקלאָגט דעם רבֿ, וואָס איז פֿאַרמישפּט געוואָרן אויף תּפיסה. עס האָט זיך אויפֿגעהויבן אַזאַ רעש, אַז דער תּקיף אַליין האָט געהאָלפֿן צו באַפרײַען דעם רבֿ.

אַן אַנדערע מעשׂה־קאַנטאָניסטן ווערט דערציילט אין די זיכרונות פֿון באַקאַנטן העברעישן שרײַבער בשעתּו א.ש. פֿריעדבערג: איין שבת איז אין מיטן שמונה־עשׂרה אַרײַנגעלאָפֿן אַן אַלמנה אין אַ נײַ־זאָגערער שול מיט געוויינען, אַז איר

בן־יחידל איז פֿאַרכאַפּט געוואָרן אַנשטאָט אַ גבֿירס אַ זינדל און אָפּגעפֿירט געוואָרן אין קהל־שטיבל. האָט זיך אויפֿגעשטעלט דער פֿרנס־חודש און אַ געשריי געטאָן: חיים, וואַרף אַרויס די חצופֿה! דער שמש האָט געטאָן וואָס מען האָט אים געהייסן.

יענעם שבת האָט זיך געפֿונען אין שול דער באַוווסטער גאון, וואָס איז געקומען אין שטעטל און מען פֿלעגט אים רופֿן ר׳ יאַנקעלע בויסקער. נאָך דעם באַפֿעל פֿון פֿרנס־חודש איז דער רַב־אורח צוגעגאַנגען צום אָרון־קודש, אים געפֿונט און אויסגעשריען מיט אַלע כּוחות:

— הייליקע תּורה, אין דיר שטייט געשריבן אין גאָטס נאָמען: „שַׁלַּח תְּשַׁלַּח את האָם ואת הבנים תּקח לך״ [אין חומש רעדט זיך וועגן פֿייגעלעך אין אַ נעסט, וואָס מען טאָר זיי ניט צונעמען, אויב מען פֿאַרטרײַבט ניט פֿריִער זייער מאַמען]. כ׳בין שוין אַלט אַכציק יאָר און ערשט הײַנט זע איך צום ערשטן מאָל, ווי איינער — דער פֿרנס־חודש — האָט די מיצווה „מקיים״ געוואָרן. געפֿונען אַן אומגליקלעכע מאַמע, האָט ער געהייסן זי אַרויסווואַרפֿן און איר אייניציק קינד צוגענומען. הייליקע תּורה, צי האָט ער געטאָן ווי דו האָסט געבאָטן? — זאָל אים ווערן באַצאָלט אויף דער און אויף יענער וועלט.״ דער עולם דאָוונערס איז געוואָרן אויפֿגעקאָכט, אַוועק אין קהל־שטיבל און באַפֿרײַט דאָס געכאַפּטע קינד.

סוף 1840ער זײַנען 18 יידישע מישפּחות פֿון יאַנישאָק און זאַגער (בתוכם ק.ז. וויסאָצקי) אַרויס קיין דובנע, 30 ווײַרסט פֿון דווינסק, צו באַאַרבעטן די ערד פֿון אַ קאָלאָניע, וואָס די רעגירונג האָט געגעבן אומזיסט. דער עקספּערימענט איז שפּעטער דורכגעפֿאַלן.

אין 1862 איז די עקאָנאָמישע לאַגע געווען ניט שלעכט: פֿאַבריקן פֿון וועבערײַ, פלאַקס, די לעצטע פֿון משה עליאַשעוו מיט 100 אַרבעטערס, 2 פֿאַב־ריקן פֿון שאַשקאָלסקי מיט 30 אַרבעטערס.

די גרויסע שׂריפֿות אין 1864 און 1881 האָבן געגעבן אַ שטאַרקן קלאַפּ דער יידישער עקאָנאָמיק. אין 1881 זײַנען אַראָפּ 400 הײַזער, צווישן זיי 3 קלויזן, בית־מדרש און בית־פֿנסת. ד״ר הענטש, אַ קריסט, האָט שטאַרק געהאָלפֿן די נשׂרפֿים. 1902 איז כּמעט גאָנץ אַלט־זאַגער אַראָפּ מיטן פֿײַער.

סוף 1880ער און 1890ער איז דאָ געווען אַ גרעסערע יידישע עמיגראַציע, באַזונדערס קיין דרום־אַפֿריקע און אַ ביסל אויך קיין אַמעריקע. אין 1887 איז געגרינדעט געוואָרן אין פֿילאַדעלפֿיע די חברה „רודפֿי צדק אנשי זאַגער״. אין 1895 איז אין יאָהאַנעסבורג שוין געווען אַ קע־טיקע זאַגערער קאָלאָניע, אַז זי האָט געשטיצט די אַלטע היים מיט גרויסע נדבֿות. אין הצפֿירה פֿון יענעם יאָר איז דאָ אַ רשימה פֿון זאַגערער מנדבֿים אין יאָהאַנעסבורג.

אין 1898 זײַנען אין גאָנץ

קאָוונער גובערניע געווען 6010 יידישע בעלי־מלאכות, פֿון דעם אין שאָוול און זאַגער 2160.

נאָכן רעוואָלוציע־יאָר פֿון 1905 האָט זאַגער שטאַרק געליטן פֿון די שטראָף־עקספּעדיציעס פֿון דער רעגירונג. די אַרײַנגעשיקטע קאָזאַקן פֿלעגן שמײסן, שלאָגן, צינדן הײַזער. איין מאָל האָבן זיי פֿאַרשפּאַרט אַלע יידישע מאַנסבילן אין שול גאַנצע צוויי מעת־לעת, פֿאָדערנדיק אַרויסצוגעבן די ערטער פֿון די רעוואָלוציאָנערן. פֿאַר אַ גרויסער סומע געלט זײַנען די יידן באַפֿרײַט געוואָרן.

יידן אין שטאָט זײַנען געווען זייער אויפגערעגט, הלמאי יידישע פֿאַרטיי־ען מאַכן מאַסווווקעס אין אַזאַ צײַט. דער צאָרן פֿון דער רעגירונג איז באַזונדערס גרויס געווען צוליב דעם, וואָס די רעוואָ־לוציאָנערן האָבן פּראָקלאַמירט אַ „זאַגערער רעפּובליק".

*

השפּלה — זאַגער איז די איינ־ציקע שטאָט אין ליטע, וואָס אירע משפּי־לים מלומדים זײַנען געקרוינט געוואָרן מיטן נאָמען „חכמי זאַגער". פֿאַר וואָס ניט „משפּילים," ווי אין אַלע איבעריקע שטעט?

יעקבֿ דינעזאָן, אַליין אַ זאַגערער און פֿון די מיטבויערס פֿון דער יידישער ליטעראַטור, פֿרעגט די דאָזיקע שאלה און ער ענטפֿערט: די וועגן פֿון די זאַגערער השכּלה־חכמים זײַנען געווען פֿאַרשיידן פֿון די דרכים פֿון די אַנדערע מַשפּילים אין ליטע, סײַ אין זייער אויסגאַנגפּונקט, סײַ אין זייער ציל. מיט אַנדערע וועגן האָט עס געמיינט: די זאַגערער חכמים האָבן געוואָלט בלײַבן „בתוך עמם" און ניט סתּם זיך וואַרפֿן אויף אַפּיקורסות און ריזיקאַלישע וועגן פֿאַרן יידישן פֿאָלק.

דינעזאָנס רייד זײַנען ווײַט פֿון זײַן איבערצײַגנדיק. ראשית, כּמעט די גאַנצע השכּלה אין ליטע איז געווען אַנדער־שדיק אין איר נאַציאָנאַל־דענקערישער ריכטונג; והשנית, דער טיטל „חכמי זאַגער" איז ניט געקומען צוליב זייער **שיטה** אין השכּלה, נאָר צוליב דעם פּשוטן טעם, וואָס אַזאַ קליין שטעטל האָט אַרויסגעגעבן פּראָפֿאָרציאָנעל אַזאַ **גרויסע** צאָל משכּי־לים־מלומדים — און אין דעם איז זאַגער טאַקע געווען די איינציקע אין ליטע.[2]

איינער פֿון די באַקאַנטע „חכמי זאַגער" איז געווען חיים ז"ק. יעקבֿ דינעזאָן שרײַבט וועגן אים: „אַ יוד אַ גדול בישׂראל, הן אין תּורה, הן אין חכמה. דער ערשטער און אפֿשר אויך דער גרעסטער פֿון אַלע „חכמי זאַגער". יעדער דריטן יאָר האָט ער געמאַכט אַ סיום אויף ש"ס. געקענט צען שפּראַכן און שטאַרק באַהאַוונט אין פֿילאָסאָפֿיע. אָן זײַן הילף וואָלט לעאָן

2) פֿאַראַן אַ סבֿרה, אַז דער נאָמען „חכמי זאַגער" שטאַמט פֿון שניאור ז"קש — איינער פֿון די גרעסטע זאַגערער חכמים.

מאַנדעלשטאַם ניט געקענט איבערזעצן טיילן פֿון רמב״ם אויף דײַטש. אויף **מחקרי ארץ**, ישכר־בער גאָרדאָן (ווילנא, תּרכ״ה), איז איינע פֿון די המלצות פֿון „החכם הכּולל״ ר׳ חיים פ״ץ.

איינער פֿון די גרעסטע און באַקאַנטסטע „חכמי זאַגער״ איז שניאור זק״ש. געבאָרן 1815 אין קיידאַן, האָט ער לאַנגע יאָרן געלעבט אין זאַגער, וואָס זײַן פֿאָטער ר׳ צמח איז דאָרטן געווען רבֿ פֿון 1817. האָט אָפּט צוגעגעבן צו זײַן נאָמען „איש זאַגער.״ למשל: אויף זײַן אַרויסגעגעבענעם זשורנאל **היונה** אין 1851 (ברלין), שרײַבט ער זיך נאָך: „איש זאַגר חדש״.

ד״ר שמעון בערנפֿעלד, בשעתּו באַקאַנטער העברעיִשער געלערנטער, שרײַבט וועגן שניאור זק״ש, אַז „בהבָּנת הפֿילוסופֿיא הדתית בישׂראל לא קָם כּמוהו״. פֿונדעסטוועגן, גיט צו בערנפֿעלד, אַז אין בערלין איז ער געווען „מצפֿה לשלחן אחרים״, און די חכמי אַשפּנז צונץ, גייגער, יעלינעק און אַנדערע פֿלעגן אים העלפֿן. אָבער ניט אויף אַלע „חכמי אַשפּנז״ האָט מען עס געקענט זאָגן.

בן־ציון דינאַבורג, דער שפּעטערדיקער ב. דינור, בילדונגס־מיניס־טער פֿון מדינת ישׂראל, שרײַבט, אַז כאָטש שניאור זק״ש איז „בלי ספֿק אחד המופֿלאים בחכמי ישׂראל בזמנו . . . חוקר בעל אינטואיציה מדעית מבֿריקה״ — האָבן אים טייל יִידישע געלערנטע אין מערב־אייראָפּע ניט אָנערקענט ווי אַן אמתן פֿאָרשער, און ער האָט שטאַרק געליטן פֿון דעם. דער גרויסער ביבליאָגראַף משה שטיינשנײַדער פֿלעגט אים אָפּט אָנגרײַפֿן, אַפֿילו זידלען. מיכאל זק״ש האָט אים פּשוט געראַטעוועט.

אין איינעם פֿון זײַנע בריוו קלאָגט זיך שניאור זק״ש אויף גרעצן, הלמאי ער גיט ניט אַן זײַנע (שניאורס) פֿאָרשונגען וועגן אבן גבֿירול און אַנדערע, כאָטש ער באַניצט זיך מיט זיי. גראָד דער באַקאַנטער דײַטשישער פֿילאָסאָף שעלינג האָט געהאַלטן אַ וועלט פֿון אים.

זײַנע הויפּטפֿאָרשונגען זײַנען וועגן דער העברעיִשער ליטעראַטור אין מיטל־עלטער, יִידישן פֿילאָסאָפֿיש־רעלי־גיעזן דענקען אין יענער צײַט און דער העברעיִשער פּאָעזיע אין דער „גאָלדענער תּקופֿה״ פֿון שפּאַניע. אויף די דאָזיקע טעמעס האָט זק״ש אַרויסגעגעבן אַ ריי שריפֿטן.

שניאור זק״ש איז געווען שטיק־לעך פֿרײַנט מיט יהודה־לייב גאָרדאָנס פֿרוי. צו שניאורס 70 יאָר האָט יל״ג אים געבענטשט אין אַ ליד מיט „שֶׁנִי־אור״ [יאָרן פֿון ליכט]. געשטאָרבן 1892 אין פּאַריז.

*

די מישפּחה מאַנדעלשטאַם האָט אַ גרויסן חלק אין דער השׂכּלה פֿון זאַגער און נאָך מערער אין ליטע־רוסלאַנד בכלל.

דער באַקאַנטסטער איז אַריה־לייב (לעאָן) בר׳ יוסף מאַנדעלשטאַם, געבאָרן דאָ 1819, ערשטער יידישער סטודענט פֿון ליטע אין אַ רוסישן אוניווערסיטעט (מאָסקווע). אין די 1840ער יאָרן איז ער באַשטימט געווארן פֿון דער רוסישער רעגירונג אַרויסצוגעבן לערנביכער, כּדי צו העלפֿן רעפֿאָרמירן דעם יידישן חינוך.

מאַנדעלשטאַם האָט געקראָגן אויף דעם 10,000 רובל — אַ ריזיקע סומע דעמאָלט — און האָט פֿובליקירט אַ כּרעסטאָמאַטיע מיט אָפּשניטן פֿון רמב״ם, אַ לערנבוך פֿון רוסיש, אַ דיקדוק (**חנוך נערים**, 1849), איבערגעזעצט תנ״ך אויף רוסיש, אַרויסגעגעבן אַ תנ״ך מיט מענדעלסאָנס „ביאור״, אַ רוסיש־העברעיש און העברעיש־רוסיש ווערטערבוך. אין דעם האָט ער געהאַט אַ שטאַב מיטאַרבעטערס. אין 1846 האָט ער אָנגעגעבן אַ „פּראָשענייע״ (בקשה) אים צו דערלויבן אַרויסגעבן אַ מאָנאַטלעכע שריפֿט **הַיָּרֵחַ**, אָבער ס׳איז גאָרניט געווארן פֿון דעם.

מיכה־יוסף לֶבנזון האָט געווידמעט אַ לידל צו אים (**שירים**, ברלין, תרפ״ד. ע׳ רמ״ה). אַ „מכתּם לאַריה לייב מאַנדעלשטאַם״ איז דאָ אין **אשפּל הסופֿר** פֿון יצחק־בער לעווינזאָהן (וואַרשא, תרנ״א, ע׳ 56).

ס׳איז פּשוט שווער צו פֿאַרשטיין, ווי איז עס געקומען דערצו, אַז דער דאָזיקער „חכם זאַגער״, דערצו נאָך געשטיצט פֿון דער רוסישער רעגירונג, האָט געענדיקט זײַן לעבן אין נויט און דחקות און מיט אַ ביטערן סוף.

וועגן דעם דערציילט די פּעטערבורגער צײַטונג **נאָוואָסטי** (אויג׳ 31, 1890): אַן אַלטער מאַן איז געפֿאַלן טויט אויף אַ גאַס פֿון פּעטערבורג. מען האָט ניט אויסגעפֿונען ווער ער איז, האָט מען אים באַגראָבן אויפֿן קריסטלעכן בית־עולם. שפּעטער האָט מען זיך דערוווּסט, אַז דאָס איז דער באַרימטער לייב מאַנדעלשטאַם. אויף דעם האָט געשריבן דער פּאָעט משה חאַשקעס אין אַ לידּ: „מאַנדעלשטאַם החוקר, איש לב ונפֿש ברכה — מעתּיק ספֿר קדשנו — ההוא יָמות פּכה?! . . . מאַנדעלשטאַם לעת זקנה — עָרום הלך בלי בגד — ואנחנו בני רחמנים — עמדנו הָה מנגד״. געשטאָרבן איז ער סעפּטעמבער 12, 1889.

יחזקאל מאַנדעלשטאַם, געבאָרן 1812 אין זאַגער, האָט אַרויסגעהאָלפֿן דעם ברודער אַריה־לייב אין זײַנע ליטעראַרישע אַרבעטן. חיבורים: **ספֿר השמות** [נעמען אין תנ״ך]. וואַרשא, תרמ״ט; **ספֿר באורים והערות על תנ״ך** (קיִעוו, תרנ״ד). געשטאָרבן 1891 אין פּאָלטאַווע.

בנימין מאַנדעלשטאַם, עלטסטער ברודער פֿון אַריה־לייב, געבאָרן סוף 18טן יאָרהונדערט אין זאַגער, בעל **חזון למועד**, בנימין בן יוסף למַטה השקדים. (וויען, תרל״ז). דאָרטן געגעבן אַ פּראָגראַם פֿון אײַנפֿירן השׂכּלה און מלאכות בײַ יידן — מיט שטאַרקע רוסיש־אַסימילאַטאָרישע

טענדענצן. אין זײַן **פאַריז** (וואַרשא, תרל"ח) ווערט געגעבן דאָס לײַכטע לעבן פֿון גרויסשטאָט. געשטאָרבן 1856 אין סימפֿעראָפּאָל.[3]

אין 1883 איז אַרויס אין ווילנע **צוואה מאת מענדל מאַנדעלשטאַם** לבנו הדאָקטאר מעד נ. מאנדעלשטאַם.

*

די גרענעץ מיט קורלאַנד, וואָס דורך איר איז געגאַנגען די השפּעה פֿון דער דײַטשישער קולטור, האָט לײַכטער געמאַכט דעם וועג פֿון דער השׂכּלה אין זאַגער. אַ דאַנק דעם איז ביסלעכווײַז אויפֿגעקומען אַ פּראָפּאָרציאָנעל גרעסערע צאָל משכּילים, צווישן זיי אויך מלומדים, ווי אין אַנדערע שטעטלעך פֿון אַזאַ גרייס אין ליטע. פֿון זייער זײַט, ווידער, איז געקומען אַ פֿאַרשטאַרקונג פֿון דער השׂכּלה אין שטעטל. אין 1841 האָט ד"ר מאַקס לילינטאַל, באַפֿולמעכטיקטער פֿון דער רוסישער רעגירונג צו שאַפֿן אַלגעמיינע שולן פֿאַר יידן, וויזיטירט יידישע גרעסערע קהילות. זאַגער איז געווען ניט פֿון דער צו גרויסער צאָל שטעט אין ליטע, וואָס האָבן געשיקט בריוו מיט סימפּאַטיעס צו ד"ר לילינטאַל.

שוין אין 1836 האָט דער זאַגערער יחיאל־מיכל עפּשטיין אַרויסגעגעבן זײַן **דרכי החשבון**.

אין 1862 ווערט דערציילט אין אַ קאָרעספּאָנדענץ אין **המליץ** וועגן אַ קאַמף אַרום עפֿענען אַ העברעישע שול. עס ווערט אויך איבערגעגעבן, אַז צווישן זאַגערער יידן זײַנען דאָ „אנשי חכמה ומדע, בינה והשׂכל, ... ולא נופֿלים בידיעות לשונות המתהלכות בארץ".

אין 1865 גיט אַרויס ישׂכר בער גאָרדאָן, „יליד ווילנא מזאַגיר־חדש", **מחקרי ארץ**, חכמת וידיעת הגעאָגראַפֿיע, אויף צו העלפֿן די „משתוקקים לחזות בנועם החכמות", מיט המלצות פֿון אד"ם הפּהן און מרדכי פֿלונגיאן. די „מרבי השׂכּלה בישׂראל" אין פּעטערבורג האָבן געשטיצט מיט אַ סומע געלט.

אין אַ רשימה פון 1866 פֿון „חבֿרה מקיצי נרדמים" איז דאָ דער מיטגליד ברוך־בענדעט ווישאָצקי, פֿאָטער פֿון ק.ז. וויסאָצקי. אין 1871 האָט דער זאַגערער שבתי־מאיר פּערלמאַן געדרוקט אַן אַרטיקל אין **המגיד**, איבערגעזעצט פֿון אַ פּוילישער צײַטונג.

אין 1900 האָט מען אין דער תלמוד־תּורה פֿון 100 קינדער געלערנט אויך לשון־קודש, רוסיש, חשבון. ר' נתן־נטע ווײַנבערג, „רבֿ מופֿלא וחסיד", איז אַ געווייסע צײַט דאָ געווען לערער אויף לשון־קודש, רוסיש, דײַטש. די יידישע מיידלשול האָט אָנגעפֿירט אַ פֿרוי [וועגן פֿרײַערדיקע יינגל־און מיידל־שולן ווערט אויבן דערמאָנט].

1910 איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַן אָפּטייל פון דער בערלינער „יודישע

3) נעמען פֿון נאָך חכמים און משפּילים אין זאַגער אין די ווײַטערדיקע קאַפּיטלען, באַזונדערס אונטער שרײַבערס און אָפּשטאַמיקע.

ליטעראַרישע געזעלשאַפֿט". לעקציעס האָט דאָ געהאַלטן י. צימקין. אַקטיוו אין דער „געזעלשאַפֿט" זײַנען געווען: ש. יאַקובזאָן, יושבֿ־ראש, וו. יאַקובסאָן, סעקרעטאַר, און איזיק נאָוואָזענער, אַבֿרהם שיינוואַלד.

באָוועגונגען.— אין זאַגער איז געווען אַ קענטיקער יידישער אַרבעטנדיקער עלעמענט און האָט דורך זײַנע אָרגאַניזאַציעס, באַזונדערס דעם „בונד", געהאַט אַ השפּעה אויפֿן יידישן לעבן אין שטאָט. חיבת־ציון און ציוניזם זײַנען שפּעטער געווען דער גרעסערער געזעל־שאַפֿטלעכער פֿוח.

פֿאַראַן אַ ריי רשימות אין **המליץ** פֿון זאַגערער מנדבֿים פֿאַר העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל: 1897: 55; 1900: 28, 70; 1903: 8. אין 1893 און 1894 זײַנען די מוּרשים: ב. סגל, בן־ציון גאָלדבערג.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿון 1909 צו העלפֿן קויפֿן ערד אין ארץ־ישׂראל געפֿינען זיך די זאַגערער: ב. טאַנקעל, שרגא אידעלסאָן, הירש יאַקאָבסאָן, שלום־טוביה נײַווידל, בן־ציון קליין, יצחק אײַזענשטאַדט, יקותיאל קיקאָן (בביהמ"ד של הגבֿירה הינדע־גיטל זאָק), יאָוונאָוויטש, שעפּטל גרינבלאַט, ישעיה קאַנטאָר. — אַלט־זאַגער: ניסן טרוביק, לייב יאַקאָבסאָן, בן־ציון שטיין, שבתי יאַקאָבסאָן, משה־חיים קאַפּלאָן, הרא"ב בן־ציון למדן, מענדל קלאַצקין, דוד מאַלדינער.

אויך אָן אַלטן בית־עולם אין ירושלים געפֿינען זיך די מצבֿות פֿון:

הרב צבי בהרב ר' זרח מזאגער, תּרכ"א.

פרומא בת ר' שמואל א' ר' יוסף מזאגער, תּרכ"ג.

יחזקאל בר' זאב פֿיש מזאגער, תּר"ל.

ליב בר' ישראל בארי מזאגער, תּרל"ג.

ר' דובער בר' ליב מזאגער שהיה רב דמיליטעפּאל, תּרנ"ט.

פֿון זאַגער שטאַמט פּראָפֿעסאָר עמנואל מאַנדעלשטאַם, פֿון די אָנפֿירנדיקע חובֿבֿי־ציון און פֿון ציוניזם אין זײַן ערשטער תּקופֿה. ער איז דאָ געבאָרן גע־וואָרן אין 1899, שפּעטער באַוווסטער אויגן־דאָקטער. אויף דער קאַטאָוויצער קאָנפֿערענץ איז ער אויסגעקליבן געוואָרן אין „ועד מרכזי" פֿון חובֿבֿי־ציון.

דובֿ־בער פּוזרינס בוך **שבֿת אחים** איז געווידמעט אים, ד"ר הערצל און ד"ר נאָרדוי, ווי די „נושׂאי דגל הציונות" (בר־דיטשובֿ, תּרס"א). דאָס בוך **קובֿץ שירים ומאמרים** פֿון יצחק ראָזעט (קיובֿ, תּר"ע) איז געווידמעט מאַנדעלשטאַמען. אין 1903־4 איז ער אַריבער צו די טערריטאָריאַליסטן. אין 1905 איז ער אַרויס מיט **אַנ' אָפּענער בריף צו די רוסישע ציוניסטען** (ווילנא, תּרס"ה, איבערגעזעצט פֿון פּסח קאַפּלאָן) זיך ניט אָפּצוזאָגן פֿון פּלאַן צו באַזעצן יידן אין קאָלאָניעס פֿון מיזרח־אַפֿריקע.

אויך די „אגודה" איז געווען אַקטיוו. אין אַ רשימה פֿון 1914 זײַנען דאָ די יערלעכע זאַגערער בײַשטײַערער פֿאַרן „קרן האגודה": שלום־טוביה נײַווידל, דוד ברוכמאָן, נחום ראָזענפֿעלד, שלום גאָטליב, שעפּטל מילוויצקי, מרדכי ליסוס, אליעזר

מילוויצקי, צבי יאקאבזאן, עזריאל גאלדבערג, אברהם־שמעון וואלקין, פנחס קימעלפעלד, משה־אהרן טאנקעל, לייב לעוויטאס, שלום־צבי טרומפייצקי, אברהם־יעקב בלום, משה שיינינזאן, יקותיאל זאגארסקי, יוסף בלום, מרדכי ארקין, יצחק מארקושעוויץ, מיכה וואגענהיים, יהודה פרידמאן, שלום טאדעס, אלעזר שור, שלמה־משה שטיין, יצחק לאנדאן, אבא־אליעזר טאנקעל, דוד שוחט, שמואל־חנא עסזאן, חנא זלאט, יוסף בלאס, משה יאוו־נאוויץ, יעקב־משה לאן, חיים בלידון, מרדכי שאפאוו, מרדכי שאלאמאוו, יהודה־מאיר מייסטער. פון אלט־זאגער: מרדכי בלידון, שמואל הילמאן, שבתי גאווראנסקי, חיים־מענדל קאהן, הרב ר׳ צבי פשעד־מייסקי.

זאגער חדש: משה שיינינזאן, איזיק ליסוס, פרץ גיטעלסאן, מרדכי ליסוס, צבי־לייב יאנקעלסאן, יקותיאל זאגארסקי, יצחק מארקושעוויץ, א.ס. מלמד, דוד אסתרמאן, משה יאנאוויץ, לייב ראבינאוויץ, מאיר לאנדאן, יחזקאל שיקשטיין, לייב ראזענבערג, יודל קאנטאר, יוסף מאנדעלשטאם. איזיק לערמאן, יוסף ווינער, מענדל ברוקער, צבי גאלדבערג, חיים ארענאוו, בן־ציון מעלער, מענדל אפיריון, אשר העלמאן, דוד אסתרמאן, לייב אססין, צבי פערעצמאן, שכנא דוואלאיצקי, נח נוראק, אשר זעגערמאן, יוסף סאראק, ד״ר חיים יאנקעלעוויץ, שלום גאטלער, שעפטל און אליעזר מילוויצקי, צבי יאקאבסאן, יצחק לאנדאן, יעקב־משה לאן.

זאגער יָשָׁן: הרב ר׳ בן־ציון פעלדמאן, אברהם־אליה לעוויטאס, פישל פישהויט, משה־יצחק אלשוואנג, שמואל־אליהו הירשבערג.

רבנים. — ר׳ אליעזר בהג״מ אברהם, ניפטר געוואָרן 1779. אויף **עמודי בית יהודה**, יהודא איש הורוויץ (אמשטרדם, תקכ״ו) דאָ הספמה פון „אליעזר בהרב מוהר״ר אברהם נר״ו אב״ד דשלש קהלות זאגור חדש ועיר חדש ושאוויל והמדינה״. האָט הספמה אויך אויף **צל המעלות** [קיניג־שברג, תקכ״ה] פון זעלביקן מחבר.

ר׳ יהודה־לייב בר׳ שמחה טיקטינער. געלעבט אין אכצנטן יאָרהונ־דערט. בעל **שלמי שמחה** (ווילנא, תקס״ו.)

ר׳ דוד־יחזקאל בר׳ יקותיאל, פרִיער אין וואבאָלניק, נאָך זאגער אין מי־טאוע, ווו ניפטר געוואָרן 1823. געהאט אן אומגעווײנלעך הדרת־פנים [זע: קאפיטל וואבאָלניק]. זײן זון ר׳ אליהו יאקאבסאן, אב״ד ווינדוי, שאוויליאן (לעטלאנד), ניפטר 1854.

ר׳ יחזקאל. דאָ זײנער אַ פתב־יד פון 1820 א״ט **פללי דקדוק**, ז׳ שערים. י. בן־יעקב זאגט אויף אים: „אב״ד זאגער״.

ר׳ יקותיאל זלמן, פון ר׳ חיים וואָלאָזשינערס תלמידים. ניפטר געוואָרן 1848.[4]

4) יקותיאל זלמן הלוי לעוויטאס געווען אויך רב אין ווענקשנע און לינקעווע; אין **עטרת יצחק** פון ר׳ יצחק־אײזיק אב״ד שאוול דאָ שו״ת פון תקצ״ג (1833) פון יקותיאל זלמן בר׳ מרדכי סג״ל — מיר נעמען אָן, אז אַלע דריי זײנען **איין** רב. דער לעצטער האָט זײן הספמה אויפן ש״ס סלאוויטא (1835).

ר׳ אליהו שיק, געבאָרן 1809 אין וואַסילישאָק. פֿאַר נײַ־זאַגער רבֿ אין אַמסטיבאָוע, לונע, דערעטשין, לידע [לויט **עיר ווילנא**, איז דער סדר אַן אַנדערער]. אַ חודש צײַט רבֿ קאָברין, ווו ניפֿטער געוואָרן 1876.

ר׳ אליהו איז בן הקדוש ר׳ בנימין שי״ק, בהרבֿ יו״ט ליפּמאן שי״ק, בהגאון ר׳ חנוך העניך אב״ד שקלאָוו. הרבֿ שיקס ערשטע פֿרוי איז טאָכטער פֿון ר׳ יעקב אב״ד וואָלקאָוויסק, די צווייטע — טאָכטער פֿון ווילנער דיין ר׳ שלמה־זלמן זאבֿ־וואָלף.

ער האָט זיך שטאַרק אָנגענומען פֿאַר אָרעמעלײַט, אַ באַוונדערס שארפֿן קאַמף געפֿירט קעגן די „כאַפּערס״ אין דער צײַט פֿון דער „רעקרוטשינע״. אין איינער פֿון זײַנע דרשות קעגן די „כאַפּערס״ האָט ער געזאָגט: עס שטייט: „מי נתן יעקבֿ למשסה וישׂראל לבוזזים״. אייגנטלעך, האָט דאָך געדאַרפֿט שטיין „לבזה״ אזוי ווי „למשסה״. איז דער תּירוץ לויט אגדה און זוהר: „יעקבֿ״ איז דער המון־עם און „ישׂראל״ מיינט ראשיו ונכבדיו. בכן — מי נתן, אז דער המון־עם זאָל זיין „בזוז ושׁסוי״ און די ראשיהם זאָלן זײַן די בוזזים פֿון המון [נאָך מעשׂיות וועגן ר׳ אליהון און דער „רעקרוטשינע״ ווייטער].

ר׳ אליהוס טאָכטער הדס האָט געלעבט אין ראָזשינאָי. זי פֿלעגט גאַנצענע טעג זײַן פֿאַרנומען מיט העלפֿן אָרעמע, פֿלעגט אַפֿילו פֿאָרן אין אַנדערע שטעט קלײַבן געלט פֿאַר זיי. אין אַן אַנדענק־שריפֿט **עלי הדס** פון ירוחם־פֿישל פּינס (ווילנא, תּרס״א) זײַנען דאָ „צווייא הספּדים אויף די בעריהמטע וואָהלטאָטיגע פֿרוי״.

ר׳ אליהוס חיבורים: **עיני אליהו** (מיט **עין יעקב**, ווילנא, תּר״ל־תּרל״ד), **דרך אָבֿות** (ווילנא, תּרמ״ב, **עטלעכע** אויסגאַבעס). האָט הסכמה אויף **ושבֿ הפּהן**, מהרי״ץ פּהנא (וואַרשא, תּרל״ט).

ר׳ צמח בר׳ מתתיהו זק״ש, געבאָרן 1796 אין קיידאַן. דאָ רבֿ ביז זײַן פּטירה אין 1862. פֿרײַער ד״צ ומו״צ, שפּעטער אב״ד. פֿאָטער פֿון באַקאַנטן העברעיִשן געלערנטן שניאור זק״ש. האָט הסכמה אויף **יד הקטנה**, ר׳ בעריש בר׳ יעקבֿ (קיניגשבערג, תּרט״ז, תּרי״ט). הבֿיא לדפֿוס ר״ש יפֿה מזאַגער חדש, וואָס האָט דאָרטן אויך זײַנע חידושים.

ר׳ דובֿ־בער בר׳ יהודא טריווש, געבאָרן 1724, שפּעטער דיין אין ווילנע, אַזאַ חתימה דאָ אין ווילנער פּנקס פֿון תּקכ״ו־תּק״ן (1766־1790). אין ווילנע איז געווען אַ „קלויז זאַגער״ אויף זײַן נאָמען. חיבורים: **רבֿיד הזהבֿ** (הוראדנא, תּקנ״ז), **שיר חדש** (על **שיר השירים**. ווילנא, תּק״ס). ניפֿטער כ״א תּשרי תקס״ג (1802).

ר׳ אורי־דוד בר׳ יוסף אַפֿריון, אין אַלט־זאַגער. פֿרײַער רבֿ אין נעמאָקשט. מחבר פֿון **אַפֿריון דוד** (איידטקוהנען, 1872). האָט שו״ת **עטרת יצחק** פֿון יצחק־אייזיק, אב״ד שאַוול.

ר׳ יעקבֿ יוסף (ר׳ יאַנקעלע חריף), געבאָרן 1848 [1841?] אין קראָז. ר׳ ישׂראל סאַלאַנטערס מוסר־שיטה האָט

געפֿאָרעמט זײַן גאַנץ לעבן. ערשטע רבנות אין ווילאָן, וווּ געגרינדעט אַ ישיבֿה מיט אַ נייַער שיטה (ספּעציעלע שעהן פֿאַר מוסר), דערנאָך רבֿ אין יורבורג, זאַגער, פֿון 1883 שטאָט־מגיד און מורה־הוראה אין ווילנע און 1888 רבֿ הכּולל פֿון ניו־יאָרק. זײַנע דרשות פֿלעגן צוציען טויזנטער. ניפֿטער 1902 אין ניו־יאָרק. בעל **לבית יעקבֿ** (ווילנא, 1888). אַ סך חידושי־תּורה זײַנע אין יצחק רייטבאָרדס **קהלת יצחק** (ווילנא, תּר״ס).

ר׳ חיים־צבֿי־הירש ברוידא, געלעבט אין ניינצנטן יאָרהונדערט. פֿריִער רבֿ אין אַליטע, נעמאָקשט, שוועקשנע. שוועד פֿון ר׳ זעליק־ראובֿן בענגיס, אב״ד קאַלוואַריע. גרויסער קעגנער פֿון דער מוסר־שיטה. חיבורים: **שארית חיים** (תּרמ״א), **רוח והצלה** (תּרמ״ו, מיט **מגילת אסתּר**), **אוצר חיים** (תּרנ״ט), **ארחות חיים** (תּרס״ג) — אַלע ווילנע; **שיר חדש** (סט. לואיס, תּרפּ״ב, מיט **שיר השירים**). האָט הסכּמה אויף **בית ועד לחכמים**, אַהרן היימאַן (לונדון, תּרס״ב).

ר׳ יצחק־אײַזיק ברוידא, פֿריִער רבֿ אין סיאַד. זיידע פֿון ר׳ שמעון זבֿדיה, מו״צ אין שאַוול און שוועד פֿון ר׳ מרדכי מעלצער.

ר׳ חיים־יצחק בר׳ שאול קאָרב, געבאָרן 1870 אין פֿילטען (קורלאַנד). מו״צ אין פּאָנעוועזש, 6 יאָר רבֿ אין פּאַלאָנגע, מילחמה־צײַט אין פּאַוולאָגראַד (אוקראַינע), נאָכדעם 4 יאָר אין אַלט־זאַגער, 1927 אין האַרלעם (נ״י), 1928 ר״מ אין שיקאַגאָ. פֿון 1952 אין ירושלים, וווּ ניפֿטער געוואָרן 1957. בעל **נתיבֿות חיים** (נ״י, תּרפּ״ז־תּר״ץ), **טל שחקים** (סט. לואיס, 1941). אין **דברי יצחק** פֿון ר׳ איצעלע פּאָנעווועזשער דאָ תּשובֿות צו אים.

ר׳ בן־ציון בר׳ משה פֿעלדמאַן, געבאָרן 1876. 1903 רבֿ אין ווישינטע, דערנאָך אין אַלט־זאַגער.

ר׳ יהודה־לייב ריף; זײַן זון ר׳ ישׂראל, דאָ געבאָרן 1870. פֿריִער רבֿ אין קורשאַן, דערנאָך אין נײַ־זאַגער. אומגעקומען 1941 בײַ ריגע, הי״ד. איידעם פֿון הגאון ר׳ רפֿאל שאַפּירא.

ר׳ ישׂראלס זון ר׳ יצחק חנוך־זונדל, געבאָרן 1904 אין וואָלאָזשין, אב״ד אַלט־זאַגער. זײַן גרויסער אויפֿטו איז דאָס אײַנשטילן די לאַנגיאָריקע מחלוקת צווישן אַלט־און נײַ־זאַגער.

ר׳ יעקבֿ בר׳ ישׂראל כּץ, געבאָרן 1863 אין רומשישאָק. רבֿ אין קליקאָל, 1906־1914, און פֿון 1920, פֿון 1922 אין אַלט־זאַגער. ניפֿטער 1923 אין ווילדינגען (דײַטשלאַנד).

איינער פֿון די לעצטע רבנים איז דניאל זאַקס.[5]

*

5) אין אַלט־זאַגער איז געווען רבֿ ר׳ שלמה־זלמן בר׳ אליהו ראַגאָלער, דאָס האָט געקענט זײַן נאָר אין ניינצנטן יאָרהונדערט. מחבר פֿון **בית אָבות**. — אין געפּלאָנטער פֿון די ביידע זאַגערס איז געווען שוועד אויסצורעכענען דעם ענוניען כראַנאָלאָגישן סדר פֿון די רבנים.

ר״מים, מו״צים, שו״בים. — ר׳ חנוך־זונדל בר׳ ישעיה לוריא, געבאָרן 1787 אין בריסק. מגיד אין נײַ־זאָגער, מ״מ אין נאָוואַרעדעק און 1842 אין קראָטאָשין. ניפּטער אין 1847. בעל **פּנֹך רננים** (קראָטאָ־שין, 1842; פּרעסבורג, 1859; וואַרשא, 1888). זײַן **מוטות פּנפּים** געבליבן אין פּ״י.

ר׳ שמעון בר׳ שאול הורוויץ, געבאָרן 1820 אין שקוד. דאָ געגרינדעט אַ ישיבֿה. שפּעטער רבֿ ומו״צ אין לייפּציג. האָט הערות צו **הפּלאה שבערכין** לר׳ י. ברלין (וויען, 1859). אין זײַן **מהלומות לגוֹ פּסילים** (1872) פּירט ער אַ שאַרפֿן קאַמף קעגן גייגערן און אַלע רעפֿאָרמערס. זײַנע הערות צו **ברכות** (ירושלמי) האָט אַרויסגעגעבן ד״ר מ. לעהמאַן (מאַינץ, 1875). 1879 זײַנען אַרויס זײַנע ביאורים צום ספר **התּניא** (וואַרשא). האָט אַ סך געשריבן אין **המסדרונה** און **הלבֿנון**. ניפּטער 1900 אין לייפּציג.

ר׳ בן־ציון־וואָלף זאַקס, געבאָרן אַרום 1850, ר״מ. תּלמיד־חכם און משפּיל. געהאַט אַ רײַכע ביבליאָטעק מיט וויסן־שאַפֿטלעכע ביכער. פֿאָטער פֿון שרײַבער אַברהם־שמחה זאַקס.

נאָך ראשי־ישיבֿה: ר׳ קלמן פֿילווישקער, ר׳ איציק קראָקער, וואָלפֿציק חריף, ר׳ צבי פּשעדמייסקי, פֿרײַער רבֿ אין לײַזעווע.

ר׳ קלונימוס גאָלדשטיין, מו״צ, הי״ד; דער יאָנישקער ר׳ שמואל־צבֿי הערץ [לוקנייצקי], דומ״ץ, שפּעטער אין מיטאַ־ווע. איידעם פֿון ר׳ יעקבֿ בענדיטמאַן, אב״ד בויסק, און האָט חידושי־תּורה אין זײַן **זכרון יעקבֿ**. ניפּטער 1894 אין עלטער פֿון 72 יאָר; ר׳ אַריה, מו״צ, פֿון דער מישפּחה שמואל חסיד ראַסיינער.

ר׳ לייב שוחט, שו״ב, קרובֿ פֿון ר׳ ישׂראל־לייב חיימאָוויץ, אב״ד מיטאָווע; ר׳ דוד שאָחעט, שו״ב; ר׳ קלמן מאַרינענהאָף (אין יעקבֿ דינעזאָנס צײַט), מלמד „מיט אַ סך דקדוק״. עקסטרעם־פֿרומע האָבן ניט געשיקט קיין קינדער אין זײַן חדר; ר׳ יעקל בירזשער, מלמד; ר׳ יוסף אַלטשולער, חזן.

ש.ז. מגיד, **מוסר ודעת** (ווילנא, תּרכ״ח), ב. ביראָק, מנורת בצלאל (ווילנא, תּרמ״ט), א.ל. בינימינזאָהן, **מלחמה בשלום** (נ״י, תּרנ״ח), מ.י. לעכאָוויצקי, **אמרי בינה** (וואַרשא, תּר״ס) — די אַלע האָבן אַ שייכות מיט זאָגער.

צווישן 1828 און 1923 זײַנען געווען 381 זאָגערער פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — צווישן די 12 דיינים פֿון ווילנע אין 1786 זײַנען געווען ר׳ ראובֿן בן מיכאל מזאָגר און ר׳ יצחק מזאָגר.

ר׳ גרשון בר׳ שלמה הכּהן קלאַצקאָ, געבאָרן אַרום 1770, געלעבט אין ווילנע. גדול בתּורה. האָט חידושים אין **טורי זהבֿ** (ווילנא, תּקצ״ב).

ר׳ זאבֿ־וואָלף בר׳ אַריה־לייב ליפּקין, פֿאָטער פֿון ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער. מו״צ אין זאָגער, פֿון 1830 רבֿ אין גאָלדינגען (קורלאַנד), שפּעטער אין טעלז.

חיבורים: **בן־אריה**, הגהות אויפֿן ש״ס (געדרוקט אין ווילנער ראָם־ש״ס); **בן־אריה**, הגהות אויף **טורים** (ווילנא, תר״ס. געדרוקט מיטן טעקסט). ניפֿטער 1858.

ר׳ ישׂשכר־בער גאָוואָנסקי, דאָ געבאָרן אַרום 1800, רבֿ אין פּאָפּעליאַן און וועקשנע. ניפֿטער 1870.

ר׳ יחזקאל הכּהן, מגיה אין ווילנער ראָם־דרוקערײַ, און דאָרטן זײַנען די מגיהים געווען „אנשי שם ומדע.״ אויף אַ מצבֿה אין אַלט־ירושלים איז דאָ: „הרב מ׳ ר׳ יחזקאל בר׳ זאב פֿין מזאגר.״ ניפֿטער תר״ל.

ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער, געבאָרן 1810. מען האָט אים אײַנגערופֿן אויפֿן נאָמען פֿון סאַלאַנט, ווו ער האָט געלעבט אַ סך יאָרן, דאָרטן געשטיגן אין לערנען און אויך חתונה געהאַט. זײַן פֿאַמיליע־נאָמען איז ליפּקין. זײַן געשאַפֿענע מוסר־שיטה איז סײַ אין לימוד, סײַ אין התנהגות.

אַ ריי רבנים אין ליטע זײַנען אַרויסגעטראָטן קעגן ר׳ ישׂראלס שיטה, מורא האָבנדיק, אַז דאָס קען שעדיקן דעם דורות־לאַנגן דרך־הלימוד אין די ישׁיבֿות. די מוסר־שיטה האָט זיך פֿאַרשפּרייט אין אַ סך ליטווישע ישׁיבֿות, אָבער קיין מאַסן האָט עס ניט מיטגעריסן — ווי דאָס איז געשען מיט חסידות אין פּולן — ווײַל אירע פֿאָדערונגען זײַנען זייער האַרבע און צוגעפּאַסט בעיקר פֿאַר די בני־עליה און ניט פֿאַרן המון.

וועגן ר׳ ישׂראל זײַנען דאָ אַ סך ווונדערלעכע מעשׂיות. זאָל דאָ געבראַכט ווערן איינע. צו 14 יאָר האָט דער סאַלאַנטער ר׳ יעקבֿ אײַזענשטיין אים געזומען פֿאַר אַן איידעם, צוזאָגנדיק 300 רובל נדן. פֿאַר דער חתונה איז ר׳ יעקבֿ זייער אָרעם געוואָרן און האָט ניט געקענט געבן דעם נדן. אַ יִד אַ גבֿיר האָט אָנגעבאָטן 10,000 רובל דעם פֿאָרעמטן מחותן, אַז יענער זאָל אָפּלאָזן דעם שידוך און ר׳ ישׂראל זאָל חתונה האָבן מיט זײַן, דעם גבֿירס, טאָכטער. אָבער ניט ישׂראל, ניט זײַן פֿאָטער האָבן מסכּים געווען, און ר׳ ישׂראל האָט חתונה געהאַט מיטן אָרעמען מיידל.

חיבורים: **אמרי בינה** (וואַרשא, תרל״ח), **עץ פּרי** (ווילנא, תרמ״א), **אבֿן ישׂראל** (וואַרשא, תרמ״ג), **אגרת המוסר** (קיניגשבערג), **אור ישׂראל** (ווילנא, תר״ס). ניפֿטער געווען 1883 אין קעניגסבערג.

קלונימוס־זאבֿ וויסאָצקי, געבאָרן 1824 אין זאַגער. פֿון די גרויסע נדבֿנים אין רוסלאַנד בשעתו. אין 1848 געשאַפֿן אַ חבֿרה „חיי אָדם״ אין זײַן הויז און אַליין געזאָגט אַ בלאַט גמרא פֿאַר בעלי־מלאכות.

1858 האָט וויסאָצקי זיך באַזעצט אין מאָסקווע, ווו ס׳איז אים אַוועק גוט אין מיסחר. זײַן „וויסאָצקי־טיי״ איז געווען אַ שם־דבֿר. זײַן ערשטע גרויסע נדבֿה איז געווען 10,000 רובל צו גרינדן אַ בילדונג־אַנשטאַלט אין מאָסקווע. געגעבן אַ סך נדבֿות פֿאַר די ישׁיבֿות אין וואָלאָזשין (ווו ער האָט פֿריִער געלערנט), מיר, קאָוונע, לאָמזשע, ירושלים, ווי אויך פֿאַר שפּיטאָלן, מושבֿ־זקנימס און אַנדערע סאָציאַלע

מוסדות. האָט געהאָלפֿן גרינדן און אויסהאַלטן דעם זייער וויכטיקן זשורנאל **הַשָּׁלח**.

אַקטיוו און שטיצעריש פֿאַר חיבת־ציון. זיך באַטייליקט אין דער קאַטאָווין־קאָנפֿערענץ (1884) און אַרײַן אין „ועד מרכזי" פֿון **חובבי־ציון**. געגעבן גרויסע נדבות צו גרינדן דעם טכניון אין חיפֿה און פֿאַרן בית־ספֿר עבֿרי אין יפֿו.

נחמיה האָפֿמאַן ווידמעט וויסאָצקין זײַן בוך **ספורי הטבע** (וואַרשא, תרמ"ז), אַזוי אויך קלמן שולמאַן זײַן **מנחת ערב** (ווילנא, תרמ"ט) און יהודה גרזובסקי זײַן **בית־ספֿר עברי** (וואַרשא, 1902). מ.מ. דאָליצקי האָט אַ גאַנץ בוך וועגן וויסאָצקין א"נ **מופֿת לרבים** (פ"פ דמיין, תרנ"ד). עטלעכע בריוו פֿון וויסאָצקין צו יהודה־לייב גורדון געפֿינען זיך אין **אגרות יל"ג**. — געשטאָרבן 1904 אין מאָסקווע. אין דער צוואה צו זײַנע קינדער זאָגט ער זיי אָן צו זאָרגן ניט בלויז פֿאַר געלט, נאָר אויך פֿאַר מעשׂים טובֿים לטובֿת יידן.

ר' רפֿאל־נתן ראַבינאָוויץ, געבאָרן 1835, ניפֿטער געווען 1888 אין קיִעוו. צו 22 יאָר האָט ער געפֿונען אין מינכענער קייזערלעכער ביבליאָטעק אַ „קאָדעקס העבראַיקוס" — מאַנוסקריפּט פֿון תלמוד בבלי, געשריבן אין 1342, וואָס איז ניט דורכגעגאַנגען די הענט פֿון די תלמוד־צענזאָרס. נאָכן פֿאַרגלײַכן און אַנאַליזירן דעם טעקסט מיט די טעקסטן פֿון תלמוד אין אַ רײַ אַנדערע ביבליאָטעקן אין פֿארשיידענע לענדער, האָט ער אָנגעשריבן זײַן דקדוקי **סופרים** אין 16 בענד, וואָס איז איינער פֿון די גרעסטע תלמוד־פֿאָרשונגען און אים פֿאַרשאַפֿט אַ וועלטנאָמען.

נאָך חיבורים: **קונטרס עיקרי העבודה** (פּרעסבורג, 1863) — פּללים וועגן קרבנות; **גאון יעקב** — פּירוש על עירובין מרבי יעקב מווינא; **מורה המורה** (מינכן, 1871); **יחוסי תנאים ואמוראים** (ליק, 1874) — געגעאָלאָגיע אויפֿן סמך פֿון אַ כּתב־יד אין אָקספֿאָרד; **הערות ותיקונים צו עיר הצדק** פֿון י.מ. צונץ (ליק, 1875); **מאמר על הדפסת התלמוד** (מינכן, 1877) — איבערבליק איבער די תלמוד־אויס־גאַבעס זינט 1484; **אֹהל אברהם** — קאַטאַלאָג פֿון דער מערצבאַכער־ביבליאָטעק (מינכן, 1888).

ר' אַריה־לייב בר' ידידיה־ליפֿמאַן ליפּקין, געבאָרן 1840. אַ געווסיס צײַט דרשן אין שטעטל. 1870־1877 רבֿ אין פּומפּיאַן, פֿון 1878 אין קרעטינגע, 1901־1902 אין וועקשנע, ווו ניפֿטער געווארן. חיבורים: **דברי ידידיה** (ווילנא, תרנ"ה, געדרוקט מיטן **שיר השירים**), **אור היום** (ווילנא, תרס"א), **שבילי המאורות** (פּיעטרקובֿ, תרס"א), געדרוקט מיט **ברייתא דשמואל הקטן**), **חדושי אגדות מהרא"ל** (ירושלים, תרס"ו).

ר' שלמה עליאַשעוו, געבאָרן 1841. געלעבט אַ לעבן אין שאָוול. מען האָט אים געוויסן „שאָוולער מקובל". זײַן באַרימטסטער ספֿר איז **לשם שבו ואחלמה**. מבֿינים זאָגן, אַז דאָס איז איינער פֿון טיפֿסטע קבלה־ספֿרים. 1922 עולה געווען

קיין ירושלים, ווו ניפֿטר געווָארן כ״ז אדר תרפ״ח (מער פּרטים אין קאַפּיטל שאַוול).

ר׳ בנימין־שלמה בר׳ דובער ראַבינער, איידעם פֿון ר׳ אַבֿרהם ראַצקער, געבאָרן 1852. פֿון 1891 אין ניו־יאָרק, דומ״ץ בײַם רב הכּולל ר׳ יעקבֿ יוסף. האָט חידושי־תּורה אין **עין יצחק** פֿון ר׳ יצחק־אלחנן און **גדולת מרדכי** פֿון זײַן זיידן ר׳ מרדכי בויסקער.

ר׳ שאול־ידידיה שוחט, געבאָרן 1854. רבֿ אין קאַרקלאַן, קאָווילעווסק (קאַטערינאָסלאָווער גובערניע), נאָווָאַראָנ־צאָווקאַ (כערסאָנער גוב׳). שפּעטער אין אַמעריקע. 1906 רבֿ אין עמבאָי, 1908 — קענטעס סיטי, דערנאָך אין שיקאָגאָ, ווו ניפֿטר געווָארן אין 1927. חיבורים: **תּפֿארת שאול** (פּיעטרקובֿ, תּרנ״ט), **בית ידידיה** (פּיעטרקובֿ, תּרס״ז), **חכמת ידידיה**.

ר׳ מרדכי־יצחק־אייזיק ראַבי־נאָוויץ בר׳ דובער ראַבינער, געבאָרן 1856, תּלמיד פֿון ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער. רבֿ אין ליגעם, סאַלאַנט און פֿון 1917 אין מעמל. חיבורים: **שמן למנחה** (ווילנא, תּרע״ב), **תּמר דבֿורה** (ריגא, תּרפ״ט), **דעת מרדכי** (קיידאַן, תּרצ״ט). ניפֿטר 1920 אין קיניגסבערג, קבֿורה אין מעמל.

ר׳ מרדכי פּינסאָן [?], געבאָרן 1857, פֿון 1884 רבֿ אין סאַלעצניק, יאַשון, בעניקאַן (ווילנער גובערניע).

ר׳ צמח בר׳ דובער ראַבינער, געבאָרן 1864. ד״ר־פֿילאָסאָפֿיע. 30 יאָר מגיד הכּולל אין בולגאַריע. מערערע ווערק אויף נאַציאָנאַל־רעליגיעזע טעמעס. ניפֿטר 1936 אין סאָפֿיע.[6]

ר׳ יעקבֿ בר׳ מרדכי דינעזאָן. אב״ד אוזוועטע, שפּעטער „רבֿ דתי״ אין מיטאָווע, בעל **ישרש יעקבֿ**.

ר׳ שרגא יחס, מ״מ און לערער אין פֿרידריכשטאַדט (קורלאַנד). באַוווסטער מטיף.

ר׳ אהרן ש. מהריל מזיא, מחבר פֿון **פּרקי אבֿות** עם פּירוש (ירושלים, תּרפ״ט).

ליבע־מרים גאַוואָנסקי, טאָכ־טער פֿון ק.ז. וויסאָצקי. געשאַפֿן אַ ישיבֿה („קיבוץ״) אין פּאָנעווועזש פֿאַר 17 בחורים, אַלץ על חשבון הגבֿירטע.

שרײַבערס: — יחיאל־מיכל בר׳ ישׂכר בער עפּשטיין מזאַגער, **דרכי החשבון** (ווילנא והוראדנא, תּקצ״ו). אַ מין לערנביכל פֿאַר אַריטמעטיק „לתּועלת ילדי בני ישׂראל ולא יודעי חשבון, למען לא נהי׳ לבֿוז בעיני העמים״ (הקדמה).

יהושע מזח, געבאָרן 1834. פֿאַמיליע־נאָמען: סג״ל. זייער פֿיל אַרום־געוואַנדערט איבער שטעט אין רוסלאַנד, בעסאַראַביע און קרים. זײַנע לעצטע 25 יאָר געלעבט אין ווילנע. זייער פֿיל גע־שריבן אין די העברעישע צײַטונגען און צײַטשריפֿטן: **המגיד, המליץ, הצפֿירה,**

6) שמואל זאַנגער, געבאָרן 1866. שפּעטער אַמעריקע. פּראָפֿעסאָר אין בערלינער אוניווערסיטעט. אויטאָר פֿון ווייסנשאַפֿטלעכע ביכער אויף דײַטש.

השחר א״א, ווי אויך אין די יִידישע קול **מבשר, הויז־פֿרײַנד** א״א. מזח איז דער מחבר פֿון איבער 6 הונדערט ביכער און ס׳רובֿ ביכלעך אין יִידיש און העברעיִש. אַ טייל פֿון זײַנע העברעיִשע סיפּורים, שירים, מאמרים זײַנען אַרויס אונטערן טיטל **האשל** (וואַרשא, 1893־1894. 2 טיילן). די מערסטע ביכלעך זײַנען איבערזעצונגען אָדער באַאַרבעטונגען פֿון העברעיִשע ספֿרים, אויך פּאָפּולער־וויסנשאַפֿטלעכע דערציילונגען. ווי אַ משל זאָלן דאָ געבראַכט ווערן עטלעכע: **האמונה וההשפּלה** (וואַרשא, 1874), **פּערל פֿון ים התּלמוד** (וואַרשא, 1893), **עלילת דם אין ירושלים** (ווילנא, 1902); **אַבֿרהם אָבֿינו אין קאַלך־אויוונ; שלמה המלך; בת־יפֿתח; די וואַלד־מענשן, דער לייב, דער טיגער.** כאָטש זײַנע ביכלעך זײַנען פֿאַרשפּרייט געוואָרן אין הונדערטער טויזנטער עקזעמפּלאַרן, איז ער זײַן גאַנץ לעבן געווען אַן אָפּגערישענער אָרעמאַן און 1917 אויסגעגאַנגען אין מיטן גאַס אין ווילנע.

ישׂראל לעווי, געבאָרן 1842. ביז 1874 געווויינט אין ווילקאָמיר און קאָוונע, דערנאָך אין פּעטערבורג. לעוויס גרעסטער אויפֿטו איז דאָס אַרויסגעבן **יידישעס פֿאָלקס־בלאַט**, אין וועלכן עס האָבן זיך געדרוקט גרויסע שרײַבערס פֿון זײַן צײַט: שלום־עליכם, יעקבֿ דינעזאָן, שמעון פֿרוג א״א. אין 1887 האָט ער זיך געמאַכט אַליין פֿאַרן רעדאַקטער, אָנגעהויבן חוזק מאַכן פֿון יִידישן לשון, פֿון דער יִידישער ליטעראַטור און יִידישן טעאַטער. דאָס האָט אויפֿגערעגט די יִידישע שרײַבערס און די לייענערס. זײַן סוף איז געווען, אַז ער איז אַוועק קיין ווילקאָמיר, געזעסן אין קלויז און געלערנט גמרא, געפֿראַוועט תּעניתים, און 1905 געשטאָרבן אין קלויז.

יהודה בלידין, געבאָרן 1845. פֿון 1891 אין אַמעריקע. זיך באַזעצט אין שיקאַגאָ און זיך באַטייליקט אין די אָרטיקע העברעיִשע און יִידישע צײַטונגען. געשטאָרבן 1918.

אלעזר אַטלאַס, געבאָרן 1851 אין בייסעגאָלע. אַ זאַגערער איידעם, דאָ געלעבט 10 יאָר. פון 1895 אין ביאַליס־טאָק. פֿון די הויפּט־מיטאַרבעטערס אין **הצפֿירה**. זיך באַטייליקט אויך אין אַנדערע העברעיִשע צײַטשריפֿטן מיט מאמרים אין חכמת־היהדות. אַ שאַרפֿער קעגנער פון פּאָליטישן ציוניזם און אחד־העמען (זע אויך: בייסעגאָלע). מחבר פֿון **מה לפּנים ומה לאחור** (וואַרשא, תּרנ״ח), געשטאָרבן 1904 אין ביאַליסטאָק.

יעקבֿ דינעזאָן, געבאָרן 1852 (1859?). פֿון 1885 אין וואַרשע, וווּ זײַן פֿרײַנדשאַפֿט מיט י.ל. פּרץ האָט געהאָט אַ דעציידירנדיקע השפּעה אויף זײַן ליטעראַרישן שאַפֿן. האָט געשריבן תּחילת אין העברעיִש, דערנאָך אַריבער אין גאַנצן אויף יִידיש. שריפֿטן: **הנאהבים והנעימים** אָדער **דער שווארצער יונגערמאַנטשיק** (ווילנא, 1877), **אבֿן נגף** אָדער **אַ שטיין אין וועג** (ווילנא, 1890), **הערשעלע** (וואַרשא,

1891), **יאָסעלע** (וואַרשא, 1899), **קינדער־שע נשמות** (1904, ביילאָגע צום **פֿרײַנד**), **טוביהלע** (וואַרשא), **דער קריזיס** (וואַרשא, 1905), **גיטעלעס יום־כּיפּור** (וואַרשא, 1909), **אינדיע** (נ״י, 1909), **פֿאַליק און זײַן הויז** (1926), **זכרונות און בילדער** (1928), **אַלע ווערק פֿון יעקבֿ דינעזאָן** (1928־1923) — אַלע וואַרשע א״אַ. געשטאָרבן 1919 אין וואַרשע.

שרה־פֿייגע פֿונאַר־מיינקין, געבאָרן 1855, געשטאָרבן 1937 אין פּיטסבורג; יחזקאל סויבער, געבאָרן 1864. פֿון 1885 אין אַמעריקע. — נ״י, פּיטסבורג, פֿילאַדעלפֿיע. געשריבן אין דער ייִדיש־אַמעריקאַנער פּרעסע. פֿון 1916 שטענדיקער מיטאַרבעטער פֿון דער פֿילאַדעלפֿיער **אידישע וועלט**, וווּ געדרוקט לידער, דערציילונגען, פֿאַבעלן. מחבר פֿון געזאַמלטע **פֿאַבעלען און פּאַעמען** (נ״י, 1915). 1936 געשטאָרבן אין פֿילאַדעלפֿיע.

שמואל כּהן, געבאָרן 1865. געענדיקט ד״ר־מעדיצין אין דאָרפּאַט, פּראַקטיקירט אין וועלז (רוסלאַנד). געשריבן מעדיצינישע אַרטיקלען אין **המליץ**. מחבר פֿון **אות ברית**, תולדות המילה בישׂראל מימי אַבֿרהם אָבֿינו עד היום הזה (קראקא, תרס״ג).

ר׳ יהודה־לייב בר׳ יוסף יאָסע־לאָוויץ, פֿון 1875 אין ריגע. מחבר פֿון ייִדי־שע מעשׂה־ביכלעך: **הנודד אָדער דער פֿערוואָגעלטער** (1886), **דעם פּאָטערס צוואה** (1887), **דער גליק שידוך** (1888), **איין שעה אמת** (1888), **דער שוואַרצער פֿעטער** (1890), ר׳ **זונדיל חסיד** (1892) — אַלע ווילנע.

ד״ר בן־ציון זאַלצבערג. זײַן פֿרוי דאָרע־ביילע בת יצחק־יעקבֿ מאָזעסאָן איז אויך אַ זאַגערע. חיבורים: **מבֿוא לספֿר קהלת** (וואַרשא, תרנ״ה), **משיבֿ פּהלכה** (לאָנדאָן תרפ״ה) — וועגן דאָקטוירים און פּאַציענטן.

א. ביעלאָזאָרטשיק, **דאָס שטעטל זאַגער** (קאָוונע, 1899, רוסיש). אַ זאַגערער לערער; ז. גאָרדאָן (זל״ג), געלעבט אין נײַ־זאַגער. מחבר פֿון **דער בלינדער עדות** (ווילנא, 1878).

אַבֿרהם־שמחה זאַקס, געבאָרן 1876. פֿון 1901 אין וואַרשע. זינט 1908 אין ניו־יאָרק. געווען ייִדיש־סאָציאַליסטיש טעטיק. זינט 1902 פֿאַרעפֿנטלעכט אַ רײַ וויסנשאַפֿטלעכע אַרבעטן איבער סאָציאַלע און עקאָנאָמישע פֿראָבלעמען, מערסטנס אין די ייִדיש־אַמעריקאַנער צײַטונגען און זשורנאַלן. די מערסטע ביכער זײַנע באַהאַנדלען די זעלביקע פֿראָבלעמען: **דער היסטאָרישער מאַטעריאַליזם** (ווילנע, 1907), **די גרונד־פּרינציפּן פֿון פּאָליטישער עקאָנאָמיע** (ווילנע, 1914, שפּעטער אַרויס אין אַ סך פֿאַרגרעסערטער פֿאָרעם). **די לעהרע פֿון סאָציאַליזם** (נ״י, 1915) און אַ רײַ אַנדערע. אַרויסגעגעבן ביכער אויך אין ענגליש און דײַטש. געשטאָרבן 1931 אין ניו־יאָרק. 1938 איז אַרויס אַ בוך וועגן אים: **א.ש. זאקס: קעמפֿער פֿאַר פֿאָלקס־אויפֿקלערונג**, פֿון ד״ר הערמאַן פֿראַנק.

מאַרק ראַזומני, געבאָרן 1896.

פֿון קינדווײז — מיט קליינע איבערראַשן — געלעבט אין ריגע. געשריבן דערציילונגען, נאָוועלעס, נאָוועלעטן, משלים אין די ריגער ייִדישע צײַטשריפֿטן, שפּעטער אין **סאָוועטיש היימלאַנד**. ביכער: **אַראַנעא די שפּין** (1924), **הינטערגעסלעך** (1929), **דאָס לאַנד פֿון טויזנט געשטאַלטן** (1929), **איינער צווישן מיליאָנען** (1931) **די אידישע מלוכה** (1939) **מאָטקע כאַבאַד** (1940), **צפֿון-שײַן** — אַלע אין ריגע. **א וועלט מיט ווונדער** (מאָסקווע, 1986), א״א. איבערזעצונגען: ע. רעמאַרק, **אויפֿן מערב-פראָנט קיין נײַס** (1923), ל. פֿויכטוואַנגער, **אידן** (1928) און אַנדערע. 1989 נאָך געלעבט אין ריגע.

חיה פּעדלער, געבאָרן 1901. פֿון 1928 אין דרום-אַפֿריקע. געדרוקט לידער אין די אָרטיקע ייִדישע צײַטשריפֿטן, מחברטע פֿון **שטילע געזאַנגען** (1951), **בלעטער-פֿאַל** (1954) — בייִדע יאָהאַנעס-בורג, ווו געשטאָרבן 1953.

יצחק-אײַזיק לעוויטאָן, געבאָרן 1907. פֿון 1926 אין אַמעריקע. געשריבן וועגן חינוך אין **ייִוואָ-בלעטער** און אין **דערציאונגס-ענציקלאָפּעדיע** און **הדואר** (נ״י). זײַנע עטלעכע ביכער זײַנען אין ענגליש.

אפֿרים בר׳ שלום מענקין איז אַ זאַגערער. ער אליין האָט צוגעגעבן צו זײַן נאָמען „זאַגאַרסקע״ און אויף זײַן בוך: „מילידי עיר וזאַגר חדש״. **אויטאָר פֿון תורת אַל-מות**, ח׳ א׳ (וואַרשא, 1860) — „לקוטי שושנים משדמת המדעים מופתים רבים וראיות נכוחות להשארת נפֿש האדם לקוחים מצד הטבע והשכל דברי חכמים חדשים גם ישנים ... גם הראיתי מקור כמעט לרובֿ דברי חכמים באחת [באחד] המקומות מתלמוד בבלי באגדה או במדרש״. אויפֿן דײַטשישן שער-בלאַט איז דער נאָמען: E.M. Zagorske. אין בוך זײַנען דאָ „מכתּבי-תּהלה״ פון באַקאַנטע רבנים אָדער שרײַבערס: יצחק-וואָלף אָלשוואַנגער (טאַוואריק), יעקבֿ באַריט (סימנע), צבי-הירש קאַצענעלענבאָגן (ווילנע), בנימין-דוד ראַבינאָוויץ מ״מ דוואַרשאָ, קלמן שולמאַן, יעקבֿ-מרדכי לעווינזאָהן [ימ״ל, סעריי]. אַלץ איז געשריבן אין פֿאָרעם פֿון אַ דיאַלאָג אויפֿצוווײַזן דעם אמת פֿון השארת הנפֿש. אפֿרים דיינאַרד, באַקאַנטער העברעיִשער שרײַבער בשעתו, שרײַבט, אַז אפֿרים זאַגאַרסקי איז זײַנס אַ קרובֿ, „איש הוגה דעות ומופֿלג בתורה״; ער האָט אויך אָפּגעדרוקט דעם צווייטן טייל פֿון בוך, אָבער׳ האָט ניט געהאַט קיין געלט צו באַצאָלן דעם דרוקער.

קאָרעספּאָנדענטן. — **המגיד**: שבתי-מאיר פּערלמאַן, דאָ געבאָרן 1850. זײַן פֿאָטער ר׳ פּסח מו״צ אין ניו-יאָרק; מענדל עליאַשעוו, יצחק ראַקוזין, יהושע כהן, געשריבן פֿון נײַשטאָט-שירווינט.

חיים-יוסף מאַנדעלשטאַם, אויך אונטער חיי״ם; נתן רוביק, יהושע חײַמ-אָוויץ, געשריבן פֿון קרייצבורג (אויך אין **הפּרמל**), קלמן מאַריענהאָף.

המליץ. — יצחק-מאיר שמואל-אָוויץ, יליד זאַגר חדש, אַרטיקלען און

קאָרעספּאָנדענציעס געשריבן פון לאָנדאן, אין זייער פּיל נומערן פון 1897; אפּרים־אַהרן הכּהן, חיים־יוסף מאַנדעלשטאַם (אויך אין **הצפּירה**), ח.מ. עליאַשעוו, שלום־טוביה נייַווידל.

הצפּירה. — שלום־לייב ווייַנבערג, שמואל זימסער; **קול מבשר** — יהושע סגל; **יודישעס פּאָלקס־בלאַט** — ל. פּרידמאַן.

ניכבדים. — אויך י.ב. גאָרדאָנס **מחקרי ארץ** איז איינע פון די המלצות פון „הגבֿיר הנכבד" שמעון הורביץ; ר׳ שלום־טוביה נייַווידל, ר׳ יוסף זאַק.

„הרב הגבֿיר" ר׳ אליעזר פּרידמאַן, איידעם פון הרב ר׳ צבי־הירש הלוי לנדא פון ווילנע, געגעבן 2000 רובל אויף העלפֿן בויען אַ קיך; ר׳ אורי יאַקאָב פון מאָסקווע; ר׳ שרגא יאַקאָבזאָן פון ארץ־ישׂראל.

ר׳ צבי קאַהן, ר׳ חיים־יוסף מאַנדעלשטאַם, ר׳ צבי־אריה בהרב ר׳ משה־בצלאל לוריא, מנחם־מענדל עליאַשעוו, האָט בריוו צו יהודה־לייב גאָרדאָן.

ר׳ אַברהם עליאַשעוו, ניפּטר 1862; ר׳ משה עליאַשעוו, ר׳ אַלכסנדר זיסקינד הלוי, ר׳ ברוך־בענדעט וויסאָצקי, ר׳ יהושע ברוידא.

ר׳ שמואל גאָלדשמידט, ש. גאָרדאָן, י. יפֿה, ר׳ יצחק קאַדיסאָוו, בעל־מלאכה און למדן, ניפּטר 1874; ר׳ יהושע קליין.

ד״ר הערצבערג, עסקן. זון פון אַן אָרעמען מלמד אין קורלאַנד. שטודירט אין ווילנער ראַבינער־סעמינאָר און אין דער מיליטערישער מעדיצינישער אַקאַדעמיע אין פּעטערבורג. ער איז געשטאַנען בראש פון דער יידישער דעלעגאַציע אין 1886, ווען דער ברודער פון צאַר, פּירשט אַלעקסיס אַלעקסאַנדראָוויטש מיט זיין סוויטע האָט באַזוכט זאַגער. ווערט דערמאָנט אין אַ דראַמע פון ל. קוסמאַן. ער האָט געעפֿנט די ערשטע עפֿנטלעכע ביבליאָטעק אין שטאָט.

ראַבינער יהודה־לייב ברוידא (אין די 1880־1890ער יאָרן), ר׳ צבי־הירש יאַקאָבזאָן, ר׳ שרגא אידעלזאָן, ר׳ דוב מאָסענזאָן, ר׳ ישׂראל־יחזקאל גאָלדבערג.

ר׳ אפּרים ברוידע, ר׳ משה ש. גרינבלאַט, ר׳ צבי־הירש רייצעס, בן־ציון גאָלדבערג,

ר׳ צבי־הירש גאָלדבערג, ר׳ יוסף־יעקבֿ ראַזומני, ר׳ שרגא פּרידמאַן, ר׳ שמואל זימסער, ר׳ דוד בר׳ אליקום באַס־קין, ר׳ יהושע ברוידע.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1858: 22; 1862: 15; המליץ, 1862: 17; המגיד, 1872: 17; תולדות אנשי שם, ד״ט אפֿרתי. וואַרשא, תרל״ה, ע׳ 42; הצפּירה, 1879: 3; אוצר הספּרים, י.א. בן־יעקבֿ. ווילנא, 1880, ע׳ 242; המליץ, 1883: 99; עיר תּהלה, אריה ליב פֿיינשטיין. וואַרשא, 1886, ע׳ 144.

האָסיף, תּרמ״ז, ע׳ 117; תּולדות מרבי השׂכלה בישׂראל, י.ל. ראָזענטהאַל, ב׳. פּעטערבורג, תּר״ן, ע׳ 113; ח. בראָוועראַן, אַנשי שם, א׳. וואַרשא, תרנ״ב, ע׳ ל״ד; הַיקַבֿ, פּעטערבורג, תּרנ״ד, ע׳ 32; המליץ, 1894: 151; 1895: 123;

וויסאָצקי־ביבליאָגראַפֿיע: מ.י. דאָליצקי, מופֿת לרבים. פ״פ דמבין, תּרנ״ד; דרך צדקה. וואַרשא,

תרנ״ה; אגרות יל״ג. פּרך א׳, ח׳ ב׳. ע׳ 210; פּרך ב׳, חלק ג׳. וואַרשא, תרנ״ה. ע׳ 149, 161, 163, 164.

פּל שירי משה חאַשקעס, א׳. וואַרשא, תרנ״ו, ע׳ 37; המליץ, 1897: 55; 1898: 90, 167, 208; אַהרן איזגור, שלש תּקופות. נעזין, תּרנ״ח, ע׳ 46; המליץ, 1899: 55; ר. ברזינין, ד״ר עמנואל מנדלשטם. וואַרשא, תרנ״ט; יצחק בער לעווינזאָהן, באר יצחק. וואַרשא, תּר״ס. ע׳ 134.

מיכאל זקש, שמעון בערנפּעלד. ברלין, תּר״ס, ע׳ 86; המליץ, 1900: 28, 43, 70; 1903 8; חכמי ישׂראל באַמריקאַ. תּרס״ג, ע׳ 56; דּבֿרי הימים לציון, ב׳. קאַרני, תּרס״ד, ע׳ 22; השלח, תּרס״ד, ע׳ 480; ב.צ. אינזענשטאַדט, רבי קלונימוס זאַב וויסאָצקי. נ״י, תּרס״ה (זע אויך פֿרידער).

לוח אחיאָסף, תּרס״ה, ע׳ 20; אַלבום עבֿרי. נ״י, 1905, ע׳ 5 (בילד); המליץ, 1906: 43; דער נידער וועג, 1906: 6; חשבון הנדבות . . . 1909, ע׳ 59; דער פּנקס, רעד׳ ש. ניגער. וואַרשע, 1912; ש.ל. ציטרון, תּולדות חיבת ציון. אודיסה, תּרע״ד. ע׳ 252.

דור ודור ודורשיו, יוסף לעווינסאַן. וואַרשא, 1914, ע׳ 19, 127; הדרך, פּ״פ א/מ, תּרע״ד, גל׳ 8, 11; יעווריייסקאַיאַ סטאַרינאַ. 1916, ז׳ 396; אין חרובֿע וועלטן, א.ש. זאַקס. נ״י, 1917; כּתבים לתּולדות חיבת ציון וישוב א״י, א׳. אודיסה, תּרע״ט, ע׳ 104, 271, 312; פּרך ב׳, ע׳ 215, 330, 692.

ספֿר השנה, עורך: נ. סוקולוב, 1920. זכרונות פֿרידבורג; א. דיינארד, זכרונות בת עמי, ב׳. נוי ארליאַנס, תר״ף, ע׳ 53; מהגיטו הוילנאי, חייקל לונסקי. וילנה, תרפ״א, ע׳ 49; ספֿר הקונגרס, ירושלים, תרפ״ג, ע׳ 242; הפּטרה, א.ז. רבינוביץ. ת״א, תרפ״ה, ע׳ 103.

ש. זק״ש, א. ניר. ירושלים, תרפ״ח [מיט גרויסער ביבליאָגראַפֿיע]; כּתבי י.ל. גורדון. ת״א, תרפ״ח, ע׳ 125; מקור ברוך, ח׳, ב׳, ברוך שפּשטיין. וויל נא, תרפ״ח, ע׳ תפ״ג; ספֿר־היובל של אגודת הרבנים האורתודוקסים בארצות־הברית וקנדה. נ״י, תרפ״ח, ע׳ קמ״ז; א.ל. פֿרומקין, תולדות חכמי ירושלים. ירושלים, תרפ״ט, ע׳ 258.

ספֿר היובל למלאת חמשים שנה ליסוד פּתח־תקוה. ת״א, תרפ״ט, ע׳ רע״א; י. אפל, בתוך ראשית התּחיה. ת״א, תרצ״ו, ע׳ 302; ישׂראל קלוזנר, קורות בית־העלמין הישן בוילנה. וילנה, תּרצ״ח, ע׳ 116; ישׂראל קלוזנר, וילנה בתקופת הגאון. ירושלים, תּש״ב, ע׳ 151.

ד״ר ה. פֿראַנק; א.ש. זאַקס, קעמפּער פֿאַר פֿאַלקס־אויפֿלעבונג. נ״י, 1945; ל. קוסמאַן, עזרא. נ״י, 1948, זז׳ 49, 59, 221 [הערות]; י. שאַצקי, קולטור־געשיכטע פֿון דער השפּלה אין ליטע. בוענאָס־אייַרעס, 1950, ז׳ 112, 114; אלה אזכרה, א׳. נ״י, תּשט״ז, ע׳ 318; רוז׳ינוי, ספֿר זפרון. ת״א, תּשי״ז, ע׳ 54.

מ. עדעלבוים, די יידן־שטאָט מעזריטש. ב״א, 1957. ז׳ 332; אנציקלופּדיה של הציונות הדתית. ת״א־ירושלים, תּשי״ח, ע׳ 660; ידיעות פֿון ייוואָ. ניו־יאָרק, 1967: 101; חלקת מחוקק, חוב׳ ג׳, ה׳, ט׳; לקורות עיר נאָוואַהרדאָק, ע׳ י״א.

קריה נאמנה, ע׳ 200; עיר ווילנא, 88, 100, 106, 120, 126, 161, 204, 221, 313; תולדות ישיבֿת היהודים בקורלאַנד, 63, 64, 68, 95, 115, 127; חכמי ישׂראל באַמריקא, 58, 82, 92; תולדות אנשי שם (ראַנד), 46, 113; ייוואָ־בלעטער, XIV, נומ׳ 5; דורות האחרונים, ע׳ 287; אהלי שם, 363.

אוצר ישׂראל, ה׳, ע׳ 33; ו׳, ע׳ 798; קרית ספֿר, שנה ב׳, חוב׳ א׳, ע׳ 73; שנה ד׳, ע׳ 328; קהלת משה, ע׳ 295, 305; ספֿר זפרון (לסוקולוב), ע׳ 33; י. ברוידס, וילנה הציונית ועסקניה. ע׳ 73, 101, 170, 212; תולדות חברת מרבי השפּלה, ע׳ 64, 166; ג. קרסל, 1, 2; לעקסיקאָן, 1־5, 7; „ליטע״, I. זז׳ 547, 640, 775, 861; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 3027.

Paulina Wengeroff, Memoiren einer Grossmutter, B.2. Berlin, 1919, S. 146; Josef Meisel, Haskala. Berlin, 1919, S. 39; A. Margolis, The Jews in Eastern Europe. New York, 1936. p. 95 etc.; Recueil de Matériaux sur la Situation economique des Israelites de Russie, V.I, p. 276; Jewish Encyclopedia, V. VIII., p. 288, 290; Vol. X., p. 298; Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce. Warszawa, 1987, no. 141; (אַרטיקל וועגן זאַמעט) Black Book.

זאָסלע

ŽASLIAI

טראָקער קרייז. אויפֿן בית־עולם איז געפֿונען געוואָרן אַ מצבה פֿון תק״ב (1742). לויט דעם קען מען רעכענען, אַז אַ יִידישע קהילה איז דאָ געווען שוין אַרום לעצטן פֿערטל פֿון זיבעצנטן יאָרהונדערט. אָבער יִידן, ניט אָרגאַניזירט ווי אַ קהילה, זײַנען דאָ געווען אין מיטן זעכצנטן יאָרהונדערט. אין 1555 האָבן יִידן זיך באַקלאָגט אויף נגישות מצד פּויערים. דער פֿירשט האָט באַפּוילן צו באַשטראָפֿן די יעניקע, וואָס באַגייען עוולות קעגן יִידן. געווען אַן אַלטער פּינקס, וואָס איז פֿאַרברענט געוואָרן אין אַ גרויסער שׂריפֿה פֿון 1794. אין זיבעצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט אַ ביסל קאַראַימער.

אין 1847 האָבן דאָ געווווינט 836 יִידן, 1897 — 1325, 1923 — 1067 און פֿאַרן חורבן — אַרום 900. ביז דער באַנסטאַנציע (4 ק״מ פֿון שטאָט) האָט זיך אויסגעבויט אַ נײַער קוואַרטאַל פֿון מער־סטנס יִידן. זיי האָבן געהאַט אַן אייגענע שול, וואָס מען האָט גערופֿן „בית־מדרש דסטאַנציע.״

אין 1915 האָבן קאָזאַקן פּאָגראָמירט די יִידן — גערויבט, געשלאָגן פֿאַרגוואַלטיקט פֿרויען.

יִידן האָבן אויסגעשלאָגן חיונה פֿון קליינהאַנדל, מלאכה, קאָראַבעלניקערײַ און עקספּאָרט פֿון פֿרוכט קיין אויסלאַנד. אַ סך יִידן האָבן ווי אַ צוגאָב קולטיווירט אַ בײַשטוביקע ווירטשאַפֿט.

זאָסלע איז געווען איינע פֿון די שטעט אין ליטע, וואָס זײַנען געטראָפֿן געוואָרן פֿון הונגער אין די יאָרן 1868/71. דער הילף־קאָמיטעט אין מעמל פֿאַר הונגער־געליטענע יִידישע שטעט האָט 1869 געשיקט זאָסלע 30 רובל.

אין 1889 איז דאָ אויסגעבראָכן אַן עפּידעמיע פֿון קינדער־קראַנקייטן. געווען טויטפֿאַלן. די עסקנטע אַרום דעם איז געווען פֿריילן ט.מ. מישעלעניץ. אין 1896 איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַ „תּפֿארת בחורים״.

1905 האָט זאָסלע געליטן פֿון אַ גרויסער שׂריפֿה. 300 מישפּחות האָבן פֿאַרלאָרן זייערע הײַזער. עס האָט געגומען יאָרן די זאָסלער יִידן צו קומען צו זיך פֿון גרויסן פֿײַער.

זאָסלער מנדבֿים פֿאַר בניין ארץ־ישׂראל געפֿינען זיך אין עטלעכע רשימות פֿון המליץ פֿון 1898 און 1900. די מוּר־שים: משה־אַהרן כּץ, נחמיה לעווין. אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים איז דאָ אַ מצבה פֿון ליב בר׳ שמואל מזאסלע, תּרמ״ג [1883].

רבנים. — אין זיכרונות פֿון אַ ליטווישן רבֿ ווערט איבערגעגעבן, אַז אין 1788־1790 איז געווען אַ גרויסע מחלוקת צוליב אַ שוחט־מוהל, ווי אויך צוליב אַ רבֿ. דער מינסקער גרויסער גביר ר׳ ישׂראל־נוח האָט געזוכט אַ כּסא־רבנות פֿאַר זײַן איידעם, האָט ער צוגעזאָגט די זאָסלער

בעלי־בתים פֿאַרשיידענע הנחות פֿאַר קהל און קלענערע שׂכירות פֿאַרן רבֿ, אויב שטאָט וועט נעמען זײַן איידעם פֿאַרן מרא־דאַתרא. דער רבֿ זאָל דעמאָלט האָבן געווען ר׳ מנחם־נחום, וואָס האָט זיך ניט אײַנגעגעבן צו אידענטיפֿיצירן.

ר׳ יצחק בר׳ שלמה־זלמן, שפּעטער מ״מ ומו״צ אין ווילנע. זײַן ברודער ר׳ זאבֿ, שו״ב אין זאָסלע.

ר׳ דוד בר׳ שלמה זלמן, אַרום 1790־1831, ווען ניפֿטר געוואָרן.

ר׳ שאול בר׳ אַריה רובין. זײַן אָנקל ר׳ מאיר רובין, בעל **מיישר תּועי דרך**; ר׳ יצחק־מאיר ראַבינאָוויץ; ר׳ משה בר׳ יצחק קלאַצקאָ, אַרום 1840־1890.

ר׳ אליעזר־יצחק־ליפּא שערע־שעווסקי, געבאָרן 1840 אין ווילנע. רבֿ אין סילעצניק (1864), שירווינט (1869), זאָסלע, 1883־1888, נעסוויזש (פֿון 1889). ניפֿטר 1920.

ר׳ חיים־אַבֿרהם ש״ס, געבאָרן 1858 אין באָגאָסלאַווישאָק. 1887 רבֿ אין דאַרשונישאָק און פֿון 1888 אין זאָסלע, ווו ניפֿטר געוואָרן אין 1938. אין 1895 האָט ער, צוזאַמען מיט ר׳ יהודה נעוויאַזקאָ, דורכגעפֿירט אַ געלטאַקציע פֿאַר ייִדישע נישׂרפֿים אין איישישאָק. אין **כּנסת ישׂראל** (תּרצ״ח) דאָ זײַנען חידושי־תּורה.

ר׳ משה לעווין, אומגעקומען 1941, הי״ד.

אַרום 1740־1750 איז דאָ געווען מגיד־מֵישׂרים ר׳ מרדכי ראָבינזאָן (ר׳ מרדכי מערעטשער, אויפֿן נאָמען פון זײַן מערעטשער שוועגער שעוועלאָוויץ). 40 יאָר דיין בבית־דין של מעלה אין ווילנע אין דער צײַט פֿון ר׳ אַבֿרהם־אַבלי פֿאָסוואָלער. דאָס קען זײַן דער „מרדכי בר׳ צבֿי שהיה מ״מ דק״ק זאָסלע״, וואָס ווערט אָנגעגעבן ווי „איינער פֿון דרײַ״, וועלכע האָבן אַרויסגעגעבן **פּועל צדק**, עם באור אשפּנזי (ווילנא, תקפּ״ז) — תּרי״ג מצוות מיט פּירושים פֿון ש״ך און אַנדערע, איבערגעזעצט און מיט הערות.

ר׳ מנחם־מענדל בר׳ דוד איז דאָ געווען מו״צ 1834־1874.

צווישן 1854 און 1925 זײַנען דאָ געווען 97 פּרעזומפּטיוו־רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאָמיקע. — ר׳ חיים בר׳ יהודה־לייב־נוח פּין, געבאָרן 1854. רבֿ אין גודלעווע, ווועוויע [איוויע?], פּומפּיאַן (פֿון 1889). פֿון די ערשטע רבנים צו אַגיטירן פֿאַר ציוניזם. חיבורים: **עונג חיים, מסילות חיים, נתיבֿות חיים** — אויף **שלחן ערוך; ישועות חיים, אהבת חיים** — דרושים. ניפֿטר 1932. זײַנע 4 זין אַלע רבנים אין ליטע.

ר׳ יעקבֿ קלמס [קאַלמעס?], געבאָרן 1880. רבֿ אין פּושאַלאַט, סאַלאָק, באָגאָראָדסק, מאָסקווע (1926־1933). פֿון 1933 אין ארץ־ישׂראל. חבֿר פֿון רבנות הראשית. ניפֿטר 1952.

בן־ציון האַלפּער, 1884 — פֿילאַדעלפֿיע, 1924. פֿון 1901 אין ענגלאַנד, פֿון 1911 אין אַמעריקע. מומחה פֿון אַראַביש, אַשוראָלאָגיע און עגיפּ־

טאָלאָגיע. אַרויסגעגעבן העברעישע ביכער, געשריבן וויסנשאַפֿטלעכע מאמרים אין העברעישע צייטשריפֿטן, ווי אויך אין **דאָס אידישע פֿאלק**.

י.ש. ש"ס, **ישועות שמשון** (ווילנא, תרצ"ג).

ר' שמואל־מנחם פֿין געבאָרן 1887. רבֿ אין ווילאָן, ראָגאַטשאָוו (אין ערשטן ווועלטקריג), פּאָלאָנגע. פֿון 1940 אין ארץ־ישׂראל. רבֿ אין תּל־אָביבֿ, ווו ניפֿטר געוואָרן 1954.

שריבערס. — פֿייוול־יונה סאַנדלער, געבאָרן 1905. פֿון 1923 אין אַמעריקע, פֿריער אין פֿילאַדעלפֿיע, דערנאָך אין ניו־יאָרק. געווען קאָמוניסטיש אַקטיוו און געשריבן אין יידיש־קאָמוניסטישע שריפֿטן פֿון אַמעריקע און סאָוועט־רוסלאַנד. 1956 — נאָך די סטאַלין־הריגות פֿון יידישע שריבערס — אַריבער צום רעכט־סאָציאַליסטישן לאַגער און געדרוקט אין אַלגעמיין־יידישע צייטונגען און זשורנאַלן. אויטאָר פֿון **סטאַלין אין פּאָלקסליד** (וואַרשע, 1950). געשטאָרבן 1981 אין ניו־יאָרק.

אליהו פּורת, געבאָרן 1906, פֿון 1930 אין ארץ־ישׂראל. האָט אַ סך איבערזעצונגען אויף העברעיש: **אנשים, שנים, חיים** פֿון א. ערנבורג (1961), **פסיכולוגיה של האשה**, פֿון ה. דויטש (1961), **יום אחד בחיי איוואן דניסוביץ**, פֿון א. סאָלזשעניצין (1963) **פיתוח פלפלי בארצות תת־מפּותחות**, פֿון מ. ה. דוב (1964), **סוציאליזם וחברת השפע**, א. גאָרץ (1965), **אני מאמין פֿילוסופי**, י. פֿינק (1965), **פֿילוסופיית הפלפלה**, דז. ראָבינסאָן (1965) און אַ ריי אַנדערע. געשטאָרבן 1966 אין קיבוץ עין־החורש.

אהרן קלאוס, געבאָרן 1914. העברעישער זשורנאַליסט. געשטאָרבן 1961 אין תּל־אָביבֿ.

קאָרעספּאָנדענטן. — **הצפּירה:** נחמיה לעווין, ר' פּאָגעלסאָן, מרדכי גרינבערג; **המליץ:** אַברהם־יעקבֿ אַראָנזאָן; **הפּסגה:** לייב לעוויטאָן (מאמר).

ניכבדים: — אליהו שאַפּירא; שמואל־אידל שלאַפּאָבערסקי (1886), שווער פֿון ר' יוסף־מאיר דזשייקאָבסאָן, רבֿ אין אַמעריקאַנער שטעט; ר' יהודה לייב־נוח כּץ. זון ר' חיים, אב"ד גודלעווע, פּומפּיאַן.

ביבליאָגראַפֿיע. — א. אפֿרתי, דור ודורשיו. ווילנא, תרמ"ט, ע' 58; המליץ, 1895: 141; 1896: 132; 1898: 198, 232; 1900: 74; הצפּירה, 1901: 194; אידישע שטימע, 1939: 6291; שלמה־דוד מראַדושקביץ, מספּר הזכרונות של רבֿ ליטאי. פּאַריס [1951?]; י. צוזמר, בעקבֿי הדור. נ"י, 1957, ע' 112.

עיר ווילנא, ע' 84. 116, 278; חלקת מחוקק, ה'; תּולדות ישיבֿת היהודים, ע' 70; אהלי שם, 149; יזפור־בוך סוואוואַלק (אינדעקס); לקורות עיר ראַסיין, ע' כ"ו; יהדות ליטא א', ג'; ספּר הפּרענומעראַנטן, 3106; ג. קרסל, 1, 2; לעקסיקאָן, 6; ב. פּהנס לעקסיקאָן, ז' 395. Black Book.

זאַראַן ŽARENAI

א קליינטשיק שטעטל אין

טעלזער קרײז. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 174 יידן, פֿאַרן חורבן — בײַ 40.

אין די 1920ער האָט זאַראַן נאָך געקענט זיך פֿאַרגינען צו האָבן אַ רב — ר׳ יעקבֿ־משה אַבעלאָוו.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

זופֿראַן

א קליין ייִדיש שטעטל. אין דער אומאָפֿהענגיקער ליטע האָבן דאָ נאָך געלעבט מערערע צענדליק ייִדישע מישפּחות. לויט די רבנים איז צו זען, אַז אין מיטן נײַנצנטן יאָרהונדערט איז דאָ געווען אַ גרעסערער ייִדישער ישובֿ. צווישן 1880 און 1934 זײַנען דאָ געווען 17 פּרעזנומעראַנטן אויף רבנישע סמכות.

רבנים — ר׳ יעקבֿ בר׳ דוד ווילענציק, געבאָרן 1851, דאָ רבֿ פֿון 1874, שפּעטער אין פּיקעלן. אײַדעם פֿון ר׳ חיים נאַטאַנזאָן, אב״ד זשידיק.

ר׳ משה־מישל שאַפּירא, געבאָרן 1855. רבֿ אין פּאָנעווועזש, זופֿראַן (פֿון 1882), ראָגעווע. מחבר פֿון מערערע ספֿרים.

ר׳ אליהו־יעקבֿ־דובֿ בר׳ חיים שור. געבאָרן 1848 אין אַניקשט. נאָך זופֿראַן רבֿ אין לאַדי, בירזש, אַניקשט. געווען אויך ר״מ אין קראַקינאָווע. פֿון 1932 אין ירושלים, ווו ניפֿטר כ״ב אייר, 1936. בעל **נטיעות חיים** (ווילנא, תרנ״ב).

ביבליאָגראַפֿיע. — אהלי שם, 155; „ליטע״, 1; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 3173.

ŽEIMIAI זיים

קיידאַנער קרײז. זייער אַן אַלט אָרט אין ליטע. 1320 האָט געדימינאַס דאָ געקעמפֿט קעגן דײַטשישן אָרדן און מנצח געווען. קיין מאָל איז דאָ ניט אויסגעווואַקסן אַ קענטיקער ייִדישער ייִשובֿ. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט אַ 200־225 ייִדן, אין 1923 — 110 און פֿאַרן חורבן אַרום 80.

רבנים. — ר׳ מרדכי־יצחק עפּשטיין, געבאָרן 1857 אין יאַנעווע. פֿון 1893 דאָ רבֿ, 1902 אין שעיפֿעלד (ענגלאַנד). זײַן פֿאָטער ר׳ שמואל־נפֿתלי־הירש, אב״ד גירטעגאָלע, בעל **אמרי שפֿר**.

ר׳ יוסף־חיים אורינסאַן, געבאָרן 1880. זינט 1903, שפּעטער רבֿ אין סווא־דאָשטש.

ר׳ אַבֿרהם־חיים גלאַצער, געבאָרן אין קאָבֿרין. פֿון 1906 ביז 1913, שפּעטער רבֿ אין טאָלטשין (מינסקער גובערניע), 1921 — סלאָווועשנע און 1924 אין נוי־אָרק (אַמעריקע). ניפֿטר 1941. בעל **פּרי חיים**.

ר׳ חיים בר׳ מנחם־יהודה קליבאַנאָוו, דערנאָך רבֿ אין וועזדזיגאָלע, הי״ד.

פֿון זיים שטאַמט פּנחס הכֹּהן מאָרדעל. דאָ געבאָרן ט״ו שבט תרכ״א.

געלערנט אין שאַט, קאָוונע, דערנאָך געלעבט אין יעליסאַוועטגראַד. 1881 עמיגרירט קיין אַמעריקע. איינער פֿון די גרויסע מדקדקים פֿון העברעיִשן לשון. אויפֿגעשטעלט אַ רעוואָלוציאָנערע שיטה אין העברעיִשן דיקדוק. זי איז ניט אָנגענומען גאָרנישט פֿון העברעיִשע פֿילאָלאָגן. אחד־העם, ח.נ. ביאַליק, ד״ר דוד ניימאַרק א״א האָבן זיך אַרויסגעזאָגט פֿאַר זײַן שיטה. געשריבן פֿילאָלאָגישע אַרטיקלען אין **השלח**, **התורן** א״א. האָט אַרויסגעגעבן **ספר יצירה**, המיוחס לאַברהם אָבֿינו, ערוך ומסודר מחדש בנוסחא נכונה וישרה (פילדלפיא, תרנ״ה). געשטאָרבן 1934 אין פֿילאַדעלפֿיע.

ביבליאָגראַפֿיע. — י. צוזמר, בעקבֿי הדור. פֿילדלפֿיה, 1957. ע׳ 3; תּולדות ישׂראל היהודים, ע׳ 471; ג. קרסל, 2; אהלי שם, 202. .Black Book

זיימל ŽEIMĖLIS

שאָולער קריז. לויט די מצבֿות אויפֿן בית־עולם קען מען אָננעמען, אַז דער יִידישער יישוב איז אַלט געווען אַרום 200 יאָר (רעכענענדיק פֿון 1940). אָבער לויט דער געבוירן־דאַטע 1738 פֿון אַ דאָקן יִידישן געלערנטן (זע ווײַטער), דאַרף מען אָננעמען, אַז יִידן האָבן שוין געלעבט אין זיימל אין לעצטן פֿערטל פֿון 17טן יאָרהונדערט.

געווען אַ צײַט, ווען זיימל האָט געהערט צו קורלאַנד. דעמאָלט האָט דאָס שטעטל געהייסן: זעמלין אָדער זאַמעלאַן.

אין אַ ידיעה אין **המגיד** פֿון 1863 ווערט געזאָגט, אַז אין 1862 איז דאָ אויסגעבויט געווארן דער **ערשטער** בית־מדרש. עס לייגט זיך ניט אויפֿן שׂכל, אַז אַ יִידישע קהילה זאָל זײַן בײַ 150־175 יאָר אָן אַ בית־מדרש.

אין 1854 איז אין פּאָדובי (לעבן שידלעווע) געגרינדעט געווארן אַ יִידישע קאָלאָניע אויף אומזיסטן רעגירונג־באָדן. דאָרטן האָבן זיך קאָלאָניזירט אויך 7 מישפּחות פֿון זיימל, לינקעווע און באָלניק.

פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געווווינט בײַ 500 יִידן, אין 1923 — 378 און פֿאַרן חורבן — אַרום 200. יִידישע פֿרנסות: קליינהאַנדל, קרעמערײַ און מלאכה. אַ צוגאָב־חיונה פֿון כּמעט יעדער מישפּחה איז געווען בײַשטוביקע ווירטשאַפֿט.

בדרך כּלל איז דאָס צוזאַמענלעבן מיט די ליטווינער געווען גוט. אין 1891 איז געשאַפֿן געווארן אַ „לחם עניים״. דער בירגער־מײַסטער, פֿירשט ליווען, האָט יעדע צענטע וואָך צוגעשטעלט 35 פּוד מעל, 50 פֿונט צוקער, 3½ ק״ג טיי. דעם „לחם עניים״ האָט אויך געהאָלפֿן דער קריסטלעכער דאָקטער סעקטאָר. די יִידישע מנדבֿים זײַנען געווען: ר׳ צבֿי־הירש אַבראַמאָוויץ, ר׳ אליה־מתתיהו חיות (דעמאָלט ראש־הקהל). עסקן: ר׳ מרדכי עליאַשעוויץ.

אין זעלביקן יאָר איז אָבער געשען אַן אויפֿטרייסלענדיקער פֿאַל: אַ

פּויער האָט זיך אַרײַנגערישן אין בית־מדרש און מחלל געווען אַלע ספֿר־תּורות, ווי אַ נקמה פֿאַר פֿאַרלירן אַ מישפּט קעגן ייִדן.

אין 1901 איז פֿאָרגעקומען אַ פּאָגראָם־פּראָצעס. דער אָנקלאָגער מצד די יידן איז געווען דער קאָוונער אַדוואָקאַט עוזר פינקלשטיין.

אין רשימות פֿון בײַשטײַערערס פֿאַר בניין ארץ־ישראל פֿון 1900 און 1903 געפֿינען זיך אַ סך זיימלער מנדבֿים.

רבנים. — הגאון המקובל ר׳ שלמה, פֿון 1824 ביז 1864, ווען ניפֿטר געווָארן. געלעבט אין גרויס דחקות. זײַן אייניקל ר׳ משה־יהודה ראַבינאָוויטש, מחבר פֿון **מִספּד גדול ופּבד** אויפֿן זיידן.

ר׳ בנימין בר׳ דובֿ דימאַנד, פֿון 1864, שפּעטער אב״ד פּאָסווָאל און סימפֿעראָפּאָל. זײַן פֿאָטער אב״ד טאַוואריק, זשידיק.

ר׳ יצחק־מאיר בר׳ אַבֿרהם־יהודה יאָסעלזאָן, געבאָרן 1851 אין יאַני־שאָק. פֿון 1876 אין זיימל, שפּעטער רבֿ אין דובלין (אירלאַנד).

ר׳ שלום־אלחנן הלוי יפֿה, געבאָרן 1858 אין וואַבאָלניק. 1879 רבֿ אין אופּינע, פֿון 1883 אין זיימל, שפּעטער אין וואַבאָלניק, ס״ט לוּיס און ניו־יאָרק. חיבורים: **פּרי אשל** (ווילנא, תּרל״ז), **שואל בענין** (ירושלים, תּרנ״ה), **תּשובֿה פּהלכה** (ירושלים, תּרנ״ו).

ר׳ אַבֿרהם־יצחק קוק, געבאָרן 1865, דאָ אב״ד 3 יאָר (פֿון 1887), דערנאָך אין בויסק, 1903 אין יָפֿו, 1918 — ירושלים און פֿון 1921 הרבֿ הכולל פֿון ארץ־ישׂראל. איינער פֿון די גרעסטע רבנים־משפּיעים בדורו, וואָס זײַן השפּעה ציט זיך נאָך עד היום. האָט אַ סך חיבורים אויף הלכהשע, רעליגיעז־דענקערישע און נאַציאָנאַלע טעמעס. ניפֿטר 1935 אין ירושלים.

ר׳ יעקבֿ־משה פֿײַנשטיין, געבאָרן 1862. פֿון 1890 ביז 1895, שפּעטער רבֿ אין פֿאָרטלאַנד (אַמעריקע).

ר׳ יעקבֿ־דובֿ ראַפֿאָפּאָרט, געבאָרן 1860 אין אַליטע. 10 יאָר רבֿ אין רובינישאָק, 1896 אין זיימל און פֿון 1926 אין כּפֿר־סבא, ווו ניפֿטר געווָארן אין 1927. איידעם פֿון ר׳ יוסף־זכריה שטערן, אב״ד שאַוול, און שוויגער פֿון ר׳ אָשר־ניסן לעוויטאַן, ר״מ אין שאַוול. געלעבט יאָרן אין שאַוול ווי א „פּרוש״. אויף זײַן ספֿר **חקר דין** (אָדעסא, תּרמ״ז) גיט ער זיך אָן „מק׳ שאַוויל״ (אַרויס נאָר דאָס ערשטע העפֿט). ר׳ יעקבֿ־דודס זון ר׳ אַריה האָט געהאַט אַ קאָנפֿעקטן־פֿאַבריק אין שאַוול, ווו ער איז געבאָרן געווָארן אין 1888. שפּעטער עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל.

ר׳ חיים־זלמן קראָן, רבֿ אויך אין פּאָקראָי, פּיקעלן, הי״ד; ר׳ ישׂראל קרעניץ, שפּעטער רבֿ אין נעמאָקשט, הי״ד; ר׳ לייב סיגער, הי״ד; ר׳ אַריה־לייב שנײַדער, הי״ד. געשריבן אין **פּנסת ישׂראל** (ת״ש).

צווישן 1898 און 1911 זײַנען געווען 11 זיימלער פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — שלמה־זאַלקינד הורוויץ, געבאָרן 1738. יונגערהייט אַוועק קיין בערלין. געלערנט

בײַ משה מענדעלסאָן. שפּעטער זיך באַזעצט אין פּאַריז. קעמפֿער פֿאָר יִידישע רעכט. מיטגליד פֿון „סנהדרין" אין נאַפּאָלעאָנס צײַט. קאָמאַלאָגירער פֿון אָריענטאַלישע שריפֿטן אין דער פּאַריזער נאַציאָנאַל־ביבליאָטעק. פֿאַרעפֿנטלעכט ביכער וועגן פֿילאָלאָגיע. געשטאָרבן 1812 אין פּאַריז.

ר׳ צבי־יהודה בר׳ אַבֿרהם־יצחק קוק, געבאָרן 1891, איינער פֿון די ראשי־ישיבֿה אין „מרכז הרבֿ" אין ירושלים. בעל לְמִצוֹת האָרץ (ירושלים, תש״ח).

קאָרעספּאָנדענטן: — אַהרן העלירן (המגיד), בן־ציון בערמאַן, צבי־הירש ראָזענטאַל, בנימין צמחאָוויץ — המליץ.

ביבליאָגראַפֿיע.—המליץ, 1862: 50; המגיד, 1863: 1; המליץ, 1885: 33; פּנסת ישׂראל, ע״י ש״י פֿין, ווארשא, 1886, ע׳ 333; המליץ, 1891: 22; 1900: 68; 1903: 17; ד. תּדהר, אנציקלופּדיה לחלוצי הישובֿ ובוניו. תּ״א, תּשי״ב, ע׳ 157; תּולדות ישיבֿת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 33, 451; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 3286; יהדות ליטא, ג׳; חכמי ישׂראל באַמעריקאַ, ע׳ 678.
Recueil de Matériaux su la Situation economique des Israelites de Russie, II., p. 367; Black Book.

זעזמער

ŽIEŽMARIAI

טראָקער קרײַז. אין 1667 האָבן דאָ שוין געווויינט יִידן. אויף אַ פּסק־דין פֿון ה׳ סיוון תק״י (1750) אין ווילנער פּנקס איז דאָ אַ חתימה פֿון הרבֿ ר׳ הלל במוהר״ר ר׳ שמואל ז״ל מזעזמער. אין 1766 איז שוין געווען אַ קהילה פֿון 482 יִידן. בעת דער גרויסער „מחלוקת הרבֿ" אין ווילנע, אין די 1780ער, זײַנען אויך געפֿוקן געווארן עדות פֿון זעזמער. אין זיבעצנטן יאָרהונדערט האָבן זיך דאָ געפֿונען אַ ביסל קאַראַימער.

אין 1867 האָבן דאָ געלעבט 1372 יִידן, פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה — בײַ 700, 1923 — 1205 און פֿאַרן חורבן — אַרום 900. זיי האָבן מערסטנס זיך פֿאַרנומען מיט קליינהאַנדל, מלאכה, לאַנדווירטשאַפֿט, פֿישערײַ. סוחרים האָבן עקספּאָרטירט בולוועס און פֿעלן.

דער ספֿראַווניק (אַ העכערער פֿאָליציסט) זאַטשעוויטש האָט געטאָן יִידן אַ סך טובֿות. ער פֿלעגט געבן יִידן הלוואות. אַליין אַ ד״ר האָמאָפּאַטיע, פֿלעגט ער גיין אומזיסט צו אַרעמע יִידישע קראַנקע. דער פּוילישער פּריץ זיגמונט סטרומילאָ האָט פֿיל געהאָלפֿן יִידישע אָרעמעלײַט. אין זײַן צוואה האָט ער געלאָזן 200 רובל פֿאַר יִידישע קבצנים (אין די 1890ער).

1895 איז אויסגעבראָכן אַ

גרויסע שׂריפֿה. די „אַליאַנס איזראַעליט״ אין פּאַריז האָט צוגעשיקט 700 רובל. אין קאָמיטעט צו פֿאַרטיילן דאָס געלט זײַנען אַרײַן: יעקבֿ ראַצקי, נפֿתּלי הערץ שאקר [?], יצחק זרח, משה ראָזענבערג, א״מ אַנצעלאָוויץ, פּנחס פּץ, משה ביינעשאָוויץ, נפֿתּלי ביילעס, לייב אילינסקי, מרדכי ראָזענבערג.

*

ר׳ צבי־הירש זעזמערער איז געווען פֿון די „עשׂרה ראשונים״ עולים אין „עלית הגר״א״ 1804. אין פּנקס הכּולל פֿון תּקע״ו (1816) אין צפֿת ווערט ער באַצייכנט ווי איינער פֿון די נגידים אין ירושלים. אין אַ צווייט אָרט ווערט ער געפֿרוֹפֿן „הרב המופלג הנגיד המפורסם מו״ה צבי־הירש במו״ה אפרים פּץ מזעזמיר.״

עס זײַנען דאָ רשימות פֿון זעזמערער מנדבֿים פֿאַר העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל אין המליץ (1878, 1900) און פֿאַר ייִדישע שטעט אין ליטע, געטראָפֿענע פֿון הונגער אין די יאָרן 1869־1872 (המגיד, 1872). דער מוּרשה פֿאַר זאַמלען בײַ־שטײַערונגען פֿאַר א״י איז געווען אוריה ווײַנער.

זעזמער האָט זיך באַטייליקט מיט אַ דעלעגאַט אין דער אַלרוסישער קאָנפֿערענץ פֿון ציוניסטן אין 1898.

אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים געפֿינען זיך מצבֿות פֿון צוויי זעזמערער:

צביה אשת ר׳ מרדכי,
תּר״ן [1890],
ישׂראל בר׳ ראובן.

רבנים. — ר׳ יהושע־העשל עליאַשזאָן. געבאָרן 1799 אין יאַנעווע [קראָשׂ?]. פֿרײַער רבֿ אין שאַקי, יאַנעווע, דערנאָך זעזמער, ווילקי, סווענציאַן, סייני, ווו ניפֿטער געווען אין 1874. צוליב זײַן געוואַלדיקן זיפֿרון און חריפֿות אים געפֿרוֹפֿן „די אײַזערנע קאָפּ״. אַ קעגנער פֿון חסידות. האָט הספּמה אויף **יַד יצחק** פֿון יצחק צבי הכֹּהן (ווילנא, 1867).

ר׳ צבי־הירש, געבאָרן 1812. פֿאָטער פֿון ר׳ מיכעלע זעזמער און ר׳ דוד זעזמער, ביידע ניפֿטער 1868. זײַן אייניקל ר׳ יצחק בר׳ בנימין־בייניש, פֿון די ראשי ישיבֿות אין ווילנע. זײַן איידעם ר׳ דוד בר׳ יקותיאל, מו״צ אין ווילנע. ניפֿטער 1864.

ר׳ מרדכי עליאַשבערג, געבאָרן 1817 אין צעזקישאָק. פֿון 1854 ביז 1861, דערנאָך 28 יאָר אין בויסק (לעטלאַנד), ווו ניפֿטער געוואָרן 1889. איינער פֿון די ערשטע באַקאַנטע רבנים צוצושטיין צו חיבת־ציון. אחד־העם האָט אַ מאמר וועגן אים אין זײַן **על פּרשת דרכים**. ער שרײַבט, אַז ר׳ מרדכי איז „פֿון די גרויסע רבנישע חלוצים פֿאַר יִישובֿ ארץ־ישׂראל״ און אַז „זײַן ספֿר **שביל הזהב** איז מער ווערט ווי אַ קאָלאָניע אין א״י.״ חיבורים: **תּרומת יד** (ווילנא, תּרל״ה), **שביל הזהב** (וואַרשא, תּרנ״ז).

ר׳ יעקבֿ קראָשׂער, ניפֿטער 1877; זײַן זון ר׳ יקותיאל־לייב עליאָן, געבאָרן

1845. פֿון 1874 ביז 1896, **שפּעטער רבֿ** אין דאַגראַ (וויטעבסקער גובערניע), ווו ניפֿטער געווארן אַ אייר, תר״ס. זײַן איידעם: ר׳ מנחם־מענדל באַרינבוים, אב״ד יוכאָוויץ (וויטעבסקער גובערניע). זײַן שוואָגער ר׳ משה זאַקס, אב״ד נעמאָקשט. קרובֿ פֿון ר׳ שלמה־זלמן הורוויץ, בעל **זבֿר טובֿ, רחובֿות עיר** (ווילנא, תרנ״א) חיבורים: **גליון מהרי״ל** (וואַרשא, 1893), **חבת הקדש** (וואַרשא, תרנ״ט).

ר׳ יואל־יצחק קאַצענעלענבויגן, געבאָרן 1809 אין קעלם. וועך ער איז נאָך געווען יונג, האָט קעלם געוואָלט אים נעמען פֿאַר אַ רבֿ, אָבער ער איז אַנטלאָפֿן אין נאַוואַרעדקער ישיבֿה, געלערנט בײַ הרה״ג ר׳ מרדכי זיסקינד. פֿאַרן פֿאָרן צוריק אַהיים האָט ער געהאַלטן זייער אַ טיפֿע דרשה. ר׳ מרדכי איז צוגעגאַנען צו אים, אַרומגעכאַפּט און געזאָגט פֿאַר אַלע־מען אין די אויגן: נאָך זײַן פּטירה זאָל נאַוואַרעדאָק נעמען יואלן פֿאַר אַ רבֿ. צוליב פֿאַרשיידענע סיבות איז עס ניט אויס־געקומען. געווען רבֿ אין סיאַד, זעזמער, אייראַגאָלע, סעמיאַטיטש, עזשערעני. ניפֿטער געווארן 1891. בעל **זרע יצחק** (וואַרשא, תרנ״ח).

ר׳ משה בר׳ פֿײַוויש שאַפּירא, געבאָרן 1862. פֿון 1890 רבֿ אין סלאַבאָדאַ (סווואַלקער געגנט), און 1896־1930 אב״ד זעזמער. בעתן ערשטן וועלטקריג געווען פֿאַרוואָגלט אין אוקראַינע. ניפֿטער 1930.

לעצטער רבֿ ר׳ ישׂראל־תּנחום פֿאָרטמאַן, הי״ד.

צווישן 1836 און 1903 זײַנען געווען 204 זעזמערער פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ שמעון זרחי, געבאָרן 1788. געלערנט מיטן ווילנער גאונס זון משה. אב״ד יאָקאָב־שטאַדט (לעטלאַנד) און טאַווריק. ניפֿטער 1860 אין ירושלים. אין **עטרת יצחק** פֿון יצחק אײזיק [ראַבינאָוויץ] דאָ שו״ת פֿון ת״ר [1840] פֿון „שמעון בר׳ מוהרי״ז מטאַוריג״.

ר׳ חיים־יצחק שילמאַן, געבאָרן 1877, אב״ד יאַנעווע. בעל **זרע יצחק** (קיידאַן, תרצ״ד). ניפֿטער 1930.

ר׳ בנימין־ביינוש פֿליישער, געבאָרן 1885. פֿון 1914 ראב״ד אין ברוקלין, פֿרײַער מו״צ אין בוטרימאַנץ.

ר׳ אַבֿרהם־אַבלי בר׳ בן־ציון, געבאָרן 1889. רבֿ אין טירקשלע, וואַרשאַן, לידעוויאַן, ניפֿטער 1929.

ר׳ קלמן ביינושעוויטש, געבאָרן 1893. איידעם פֿון ר׳ צבֿי אָפּענהיים, אב״ד קעלם, און נאָך זײַן פּטירה אין 1926 פֿאַר־נומען קעלמער פּיסא־רבנות, אומגעקומען 1941, הי״ד.

שרײַבערס. — יצחק־משה רומש, געבאָרן 1822. געלערנט אין אַ ווילנער ישיבֿה. וועך זײַן שוועסטער, אַז ער וויל פֿאָרן שטודירן אין אויסלאַנד, האָט מען אים געבראַכט אין קייטן צוריק אַהיים. זײַן גאַנץ לעבן זיך פֿאַרנומען מיט לערערײַ אין פֿאַרשיידענע ערטער, פֿון 1853 עטלעכע

יאָר מיט יהודה־לייב גאָרדאָן אין פּאָלע־וועזש. געשריבן מאמרים און דערציילונגען אין **המליץ**, **הפרמל** א״א. זײַנע באַאַרבעטע ביכער אין העברעיש פֿון פֿאַרשיידענע שרײַבערס האָבן געהאַט גרויס הצלחה, באַזונדערס זײַן **פּור עוני** פון ד. דיפּאָס **ראָבינזאָן קרוזאָ** (ווילנא, תּרכ״ב). אַנדערע ביכער: **שלושה רשעים** (ווילנא, תּרל״ו), **מגילת אסתר השניה** (ווילנא, תּרמ״ג), **בת חיל** פון ל. פֿיליפּסאָן (וואַרשא, תּרמ״ט) און **שׂער שבאָשה** (ווילנא, תּרנ״א). געשטאָרבן 1894 אין ווילנע.

אַבֿרהם־שמואל שוואַרץ, געבאָרן 1878. פֿון 1900 אין אַמעריקע. געענדיקט ד״ר־מעדיצין. תּחילת געשריבן לידער אין **צוקונפֿט**, **מיניקעס יום־טובֿ בלעטער** (נ״י) א״א. שפּעטער געדרוקט זײַנע לידער נאָר אין העברעיש צײַטשריפֿטן. געשטאָרבן 1957 אין ניו־יאָרק.

קאָרעספּאָנדענטן. — מ.א. בן־אַהרן [אַראָנזאָן] — **הצפּירה**; אידל־יהודה שאַפּירא — **המגיד**, **המליץ**.

ח.י. סלוצקי, **נטעי נאמנים** (ווילנא, תּקצ״ו), האָט א שׂיכות צו זעזמער.

ניכבדים. — גבאי בית־המדרש הישן ר׳ מאיר בצלאל גאָלדבערג; גבאי בית־הכנסת נתן־נטע סטראָשון; גבאי בית־המדרש החדש ר׳ משה־חיים בר׳ אַהרן; פֿאַרטרעטער פֿון קאָזיאָנעם ראַבינער דוד גרינבערג. (וועגן ניכבדים זען אויך פּריעזער).

ביבליאָגראַפֿיע. — הפּרמל, תּרכ״א: 18; המגיד 1869: 9; 1872: 17; ספֿר זכרון לסוקולוב. וואַרשא, תּרמ״ט, ע׳ 107; המליץ, 1896: 40, 90; **הצפּירה**, 1898: 196, 290; המליץ, 1898: 228; 1900: 30.

לוח אחיאסף, תּרס״א, ע׳ 420; אלחנן האַרקאַווי, דור ישרים. נ״י, 1903, ע׳ 53; ש.ל. ציטרון, תּולדות חבת ציון. אודיסא, תּרע״ד, ע׳ 163; י. ניסנבוים, הדת והתחיה הלאומית, ווילנא, תּר״פ; ספֿר היובֿל של אגודת הרבנים האורטודוקסים בארצות־הברית וקנדה. נ״י, תּרפ״ח. ע׳ קמ״ח; צום יוגנט. סלאַבאָדקע, 1930: 8, 9; ישׂראל קלוזנר, וילנא בתּקופֿת הגאון. ירושלים, תּש״ב, ע׳ 109.

עיר ווילנא, ע׳ 116, 133, 215, 304; קריה נאמנה, ע׳ 122; דורות האחרונים, ע׳ 287; תּולדות חכמי ירושלים, ע׳ 143; קהלת משה, 457; תּולדות ישׂיבֿת היהודים בקורלאַנד. ע׳ 65, 73; אוצר ישׂראל, ה׳, ע׳ 213; חלקת מחוקק, חוב׳ ה׳, ז׳; יזפור־בוך סוואוואַלק, ע׳ 174; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 3225; קמזונס יהדות ליטא; ג. קרסל, 1, 2; יהדות ליטא, ג׳. Black Book.

זעלווע[1]* ZELVA

מאַריאַמפּאָלער קרײַז. אין 1923 האָבן דאָ געווויינט 350 יידן, פֿאַרן חורבן — בײַ 80. זיי האָבן זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר, קרעמערײַ, מלאכה און געטנערײַ. אין 1885 זײַנען פּויערים באַ־

1) עס איז דא אַ צווייטע זעלווע, אַ גרעסערע, אין ביאַליסטאָקער וואָיעוואָדשאַפֿט, באַקאַנט מיט אירע „זעלווער יאָריד״, וווּ עס פֿלעגן פֿאָרקומען פֿון צײַט־צו־צײַט זיצונגען פֿון „ועד ליטא״. אין דער אָנגעגעבענער צאָל פּרענומעראַנטן זײַנען געווויס די מערסטע ניט פֿון דער ליטווישער זעלווע. דאָס קען אויך חַל זײַן אויף די רבנים. זען אויך די הערה צו פֿאָדזעלווע.

פֿאַלן די יִידן, צעראַבירט און צעשלאָגן. מען האָט אַרײַנגעשיקט פּאָליציי צו היטן.

צווישן 1888 און 1934 זײַנען געווען 54 זעלוועך פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

פֿון די רבנים: ר׳ יהונתן בר׳ חיים; ר׳ אַבֿרהם־אַבא בר׳ חיים; ר׳ פּסח ראַטשקאָ (פֿרענומעראַנט אויף איינעם פֿון די פֿרענומעריטע ספֿרים); ר׳ אַריה לעווי, געשריבן חידושי־תּורה אין סלאַבאָדקער **פּנסת ישׂראל**.

אַן אָפּשטאַמיקער איז ר׳ אַריה־לייב קאָפּלאַן, רבֿ אין מערערע שטעט אין אַמעריקע. זון פֿון הרבֿ ר׳ אלחנן קאָפּלאַן פֿון זעלווע.

קאָרעספּאָנדענטן: זאבֿ קאָפּלאַן, שמעון־דובער פֿרייִדקין, נחום פֿרידמאַן, יצחק־אַבֿיגדור שערעשעווסקי — **אלע המליץ**.

ביבליאָגראַפֿיע. — תּולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 132; ספֿר הפֿרענומעראַנטן, Black Book. 51228

זשידיק ŽYDIKIAI

מאַזשייקער קרײַז. דער יִידישער יִשובֿ האָט זיך אָנגעהויבן אַרום סוף לעצטן פֿערטל פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט. אין 1897 האָבן דאָ געלעבט 914 יִידן, 1923 — 799, פֿאַרן חורבן — אַרום 300. זיי האָבן זיך באַשעפֿטיקט מיט קליינהאַנדל, קרעמערײַ, קאַראַבעלניקערײַ, מלאכה. אַ צאָל יִידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט לאַנדווירטשאַפֿט. אין 1915 האָט זשידיק דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע.

צווישן 1865 און 1898 זײַנען געווען 32 זשידיקער פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

דער צונויפֿלעב מיט גויים איז ניט געווען שלעכט. אין 1890 האָט אַ פֿריץ געגעבן 30 פֿוד מעל און 20 מעטער האָלץ פֿאַר יִידישע אָרעמעלייט.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿאַר געטראָפֿענע יִידן אין ליטע פֿון הונגער אין 1872 זײַנען דאָ מערערע זשידיקער **(המגיד)**.

פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז די „אגודה״ געווען דאָ זייער שטאַרק. אין אַ ליסטע פֿון זשידיקער מנדבֿים פֿון אַ יער־לעכן ביישטײַער פֿאַר דער „אגודה״ געפֿינען זיך די וויטערדיקע נעמען: שרגא שלעזן, הרבֿ יעקבֿ־יוסף מאַרקוס, אפֿרים כהן, אוריה כהן, אַבֿרהם יאָפֿע, אַריה־דובֿ בוים, אליעזר קאָפּעלאָוויטש, אַהרן־שמעון פֿלאָרענס, אלעזר יאָפֿע, אַבֿרהם־זאבֿ העלער, אליהו טוכמאַן, אליעזר־יצחק בערקמאַן, אַבא יאָזעף, אַבֿרהם־יצחק קאָ־לעקטאָר, ברוך בענדעט קאַמענעצקי.

דובֿ־יהודה לעווין, זעליק שיר־מאַן, זלמן לענטין, חיים־צבי יאָזעף, חיים סעגאַל, יעקבֿ־יחיאל זילבער, יעקבֿ־משה שמידט, יצחק־זאבֿ דאַווידאָוויטש, יהודה־אידל פֿלאָרענס, ישׂראל־יעקבֿ קאָפּע־לאָוויטש, יצחק־פֿרץ באָד, ישׂראל בוב,

יהודה־לייב בראַכמאַן, יעקבֿ־שרגא ציפּין, יצחק ציפּין.

יצחק גריף, יונה יאָזעף, מרדכי אַלק, מאיר פלאָרענס, מרדכי לעווין, מנחם לעווין, מאיר רוף, נפֿתּלי־הערץ מאַזור, צבי קרעמער, צבי מיכלזאָן, צבי שאָטלאַנד, צבי קאָפּעלאָוויטש, צבי ציפּין, שמריה שלעזּ, שמואל־מרדכי בריקמאַן, שמעון שפּינט־מאַן, שמואל־יעקבֿ העלפּער, שמואל בוב, יעקבֿ בוב, דוד פּהן, שרגא לעווין.

אין אַ צווייטער רשימה זײַנען דאָ: גרשון פּערעס, דובֿ פּהן, דובֿ יאָפּע, דובֿ פֿרידמאַן, יעקבֿ פּץ, מאיר קאָוונסקי, משה־לייב לוסקי, נפֿתּלי־הערץ קאַפּלינסקי, הרבֿ ר׳ זלמן סאָראָצקין, הרבֿ ר׳ אַריה־לייב זאַלצמאַנאָוויטש, צבי־מאיר חורגין, ר״מ, משה טענדער.

פּסח דוואָרעצקי, שרגא ראַבי־נאָוויטש, אליהו־דובֿ קאַמאַנעצקי, שו״ב וש״צ, אפֿרים־צבי אַלפּערט, אַברהם־משה ראַטנער, שלום פּהן, שבתי שושן, שמעון לייזעראָוויטש, יהודה זאַלצמאַן, בנימין־חיים אַלפּערשטיין, יעקבֿ ווילנער, אײַזיק לוסקי, זלמן דוניעץ, יעקבֿ־אלימלך דוואָרעצקי.

דובֿ מירסקי, יוסף און יעקבֿ מירסקי, מרדכי לייבאָוויטש, יוסף אינדעכ־שטיין, שאול שולקאָוויטש, אַבא־יעקבֿ אַבעלאָוויטש, אליעזר גאָלדשטיין, אָשר לוסקי, אַהרן קאָנדעוויק, ברוך סאָוויצקי, מאיר סאָוויצקי, יצחק שעליובסקי, מיכל קאָוונסקי, משה־זרח שנײַדער, אַברהם־יעקבֿ כאַבראָוויצקי, יעקבֿ אָסטראָווסקי, ישׂראל־אלחנן פּיקעלני, אלחנן פּיקעלני, מרדכי־אליהו קאַלבשטיין, דובֿ טורעצקי, יצחק קאָוואַלסקי, אַברהם בושל.

רבנים. — ר׳ דובֿער בר׳ צבי דימאַנד, פֿרײַער אב״ד טאָווריק און נאָך זשידיק אין פּילטען (קורלאַנד). ניפֿטר 1850. פּאָטער פֿון ר׳ באַלי בנימין, אב״ד פּאָסוואָל, סימפֿעראָפּאָל.

ר׳ משה־שלמה לעווינבערג, פֿון 1858 ביז 1896, ווען ניפֿטר געווארן. 1890 איז דאָ געווען אַ גרויסע מחלוקת צוליב אַ נײַעם דאָקטער. איין צד האָט געמסרט, אַז דעם רבֿס צוויי זין האָבן געפּעלשט זייערע מעטריקעס צום פּריזיוו. די זין זײַנען אַנטלאָפֿן, אָבער דעם רבֿ האָט מען אַרעס־טירט אַ קורצע צײַט. זײַן זון ר׳ ברוך איז געווען ר״מ אין וועקשנע און לוצין (לעטלאַנד).

ר׳ חיים בר׳ אַברהם נאַטאַנזאָן, געבאָרן 1838 אין נאַווערן. פֿרײַער רבֿ אין פּיקעלן, פֿון 1897 דאָ. אין אַ פּרענומע־ראַנטן־רשימה פֿון 1899 איז דאָ: „הרבֿ דפה ר׳ חיים נאַטאַנזאָן.״ ניפֿטר געווארן 1904 אין זשידיק. בעל **שפּתי חן** (ווילנא, תר״ס), **דברי חן** (פּיעטרקובֿ, תרס״ד). שוועסטער פֿון ר׳ יוסף בן־ציון פֿרידמאַן, ר״מ אין סלאַבאָדקע, שפּעטער אב״ד פּיקעלן.

ר׳ אַברהם־זאבֿ העלער, געבאָרן 1886 אין הלוסק. פֿון אַרום 1910, שפּעטער רבֿ אין מאַריאַמפּאָל, הי״ד.

ר׳ יוסף־יעקבֿ מאַרקוס, 1923 נאָך געווען דאָ רבֿ. שפּעטער רבֿ אין באַלטימאָר.

ר׳ יצחק ביעגון, געבאָרן 1878 אין לאָהישין. איידעם פֿון ר׳ חיים טעלזער (ראַבינאָוויץ). פֿון 1928 דאָ, שפּעטער רבֿ אין ראַדווילישאָק. נאָך דער פּטירה פֿון זײַן שווער האָט מען ניט צוגענומען צו פֿאַרנעמען ר׳ חיימס אָרט ווי אַ ראש־ישיבֿה אין טעלז, ווײַל ער איז געווען אָפֿן פֿאַרן רעליגיעזן ציוניזם. אומגעקומען אלול תש״א אין ראַדווילישאָק, הי״ד. בעל **שדה יצחק** (קיידאַן, תרצ״ב).

לעצטער רבֿ ר׳ אליהו לוצקי, געבאָרן 1898 אין קופֿישאָק. אומגעקומען אָבֿ תש״א, הי״ד.

ר׳ צבֿי־מאיר חורגין, ר״מ אין זשידיקער ישיבֿהלע; ר׳ אליהו־דובֿ קאַמענעצקי, שו״ב וש״צ — ביידע פֿאַרן ערשטן וועלטקריג.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ באַלי־בנימין דימאַנד, געבוירן 1839. רבֿ אין זיימל, פֿון 1870 אין פּאָסוואָל און פֿון 1884 אין סימפֿעראָפּאָל. ניפֿטער געווארן 1894. זײַן זון ר׳ בן־ציון, מחבר פֿון **עמק הבכא**.

ר׳ צבֿי־הירש שלעז. דאָ געבאָרן אַרום 1855. געגרינדעט מערערע ישיבֿות אין רוסלאַנד און זיי אויסגעהאַלטן מיט די הכנסות פֿון זײַנע ספֿרים: **שיחות חולין של תלמידי חכמים** (וואַרשא, תרל״ו), **נפֿלאות מתורת השי״ת** (וואַרשא, תרל״ט), **לוח ציון** (ברדיטשוב, 1891), **מיני תרגימא** (ברדיטשוב, 1891), **ביבליאָגראַפֿיע.** — המגיד, 1872; המליץ, 1891: 11; הצפֿירה, 1890; 282; 1896: 68; הדרך, פֿרנקפֿורט א/מ, תרע״ד, גל׳ 8; אנציקלופּעדיה של הציונות הדתית, ע׳ 280; תולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 133; דורות האחרונים, ב׳, ע׳ 341; יהדות ליטא, ג׳; לעקסיקאָן, 8; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 3282; תולדות ישיבֿת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 149. Black Book.

שובֿ, תרס״א), **בנפֿלאותיך אָשיחה** (פּאָל־טאַוואַ, תרס״ט). זײַן פֿאָטער ר׳ בן־ציון, מחבר פֿון עטלעכע ספֿרים, איידעם פֿון ר׳ שבתי יפֿה, אב״ד וועקשנע.

ר׳ גרשון בר׳ שלום גוטמאַן, געבאָרן 1872. דיין אין קאָוונע 30 יאָר און ר״מ אין ר׳ הערשלס ישיבֿה. ניפֿטער 1940.

ר׳ ברוך בר׳ משה־שלמה לעווענבערג, געבאָרן 1875. 1898־1914 ר״מ אין וועקשנע, דערנאָך אין לוצין (לעטלאַנד). ניפֿטער 1920.

שריבערס. — ישׂראל־הירש קליין, געבאָרן 1887. פֿון 1903 אין באָסטאָן. רעדאַקטירט זשורנאַל **העפֿטן** (נ״י, 1939). מערסטנס געשריבן וועגן קאָאָפּעראַטיוועס לאַנדווירטשאַפֿט. געשטאָרבן 1943 אין ניו־יאָרק.

נחמיה קליין, געבאָרן 1892. פֿון 1906 אין אַמעריקע. געשריבן לידער אין **צוקונפֿט, אויפֿקום, אידישער קעמפֿער, טאָג, מאָרגען זשורנאַל** א״א. געשטאָרבן 1956 אין ניו־יאָרק.

ט

טאַוויאַן TAUJENAI

ווילקאָמירער קרײז. דער אָנהייב פֿון יידישן ייִשובֿ איז אַרום סוף אַכצנטן יאָרהונדערט. לויט דער צאָל רבנים אין דער צווייטער העלפֿט נײַנצנטן יאָרהונדערט, קען מען אָננעמען, אַז דעמאָלט איז טאַוויאַן געווען אַ גרעסערע קהילה ווי אין די שפּעטערדיקע יאָרן.

פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געווווינט אַרום 150 יידן, אין 1923 — 91 און פֿאַרן חורבן בײַ 30. יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמערײַ, מלאכה און בײַשטובֿיקע ווירטשאַפֿט איז געווען אַ וויכטיקער טייל פֿון אויסקומעניש.

אין 1839, 1875 און 1908 זײַנען דאָ געווען 4 פּרענומעראַנטן אויף די ספֿרים: **הלכות רבֿ אלפֿס** (ווילנא, תקצ״ט), **ארץ צבי**, צבי־הירש ראָם (ווילנא, תרל״ה), **צבא רבֿ**, צבי־הירש לעווין (פּיעטרקובֿ, תרס״ח).

רבנים. — ר׳ חיים־צבי בר׳ מאיר, אַרום 1870־1880ער יאָרן; ר׳ נחום זונדעלאָוויץ, פּרענומעראַנט אויף איינעם פֿון די דערמאָנטע ספֿרים.

ר׳ אליהו בר׳ חיים־ירוחם סאָבעל, געבאָרן 1882. 1907 דאָ רבֿ. איידעם פֿון ר׳ מנחם־מענדל, אב״ד קרעטינגע.

ר׳ צבי ווײַנבערג; זײַן איידעם ר׳ בן־ציון בר׳ שמואל־מאיר זונדעלאָוויץ, געבאָרן 1901 אין ווײַנוטע.

אין **עטרת יצחק**, יצחק־אײַזיק [ראבינאָוויץ] דאָ שו״ת פֿון שלמה קלמן ח״ר [?] יקיר בטאַוויאַן.

1860 איז דאָ געבאָרן געוואָרן דובֿ לייבאָוויץ (אַריאל), איינער פֿון די ערשטע „בילו״־אַגיטאַטאָרן אין רוסלאַנד. פֿון 1884 אין ארץ־ישׂראל. פֿון די מתנח־לים־פּיאָנערן אין גדרה, ווו געשטאָרבן אין 1943. מחבר פֿון בראָשור **המושבֿה גדרה**. געשריבן אין דער העברעיִשער פּרעסע.

ביבליאָגראַפֿיע. — תּולדות ישיבֿת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 191; אהלי שם, 111, 191; א. צנציפּר, פּעמי הגאולה, ע׳ 53; ג. קרסל, 2; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 3327; יהדות ליטא, ג׳. Black Book.

טאַוריק

TAURAGĖ

קרײַזשטאָט. ווערט דערמאָנט אָנהייב זעכצנטן יאָרהונדערט. זי האָט מערסטנס געהערט צו פּרײַסן, וואָס טאַווריק איז געווען 8 ק״מ פֿון איר גרענעץ. אין 1793 איז די שטאָט, אין אַן אָפּמאַך פֿון יענעם יאָר, אַריבער צו רוסלאַנד.

דער־ייִדישער ייִשוב האָט זיך אָנגעהויבן אַרום מיטן אַכצנטן יאָר־הונדערט, אָבער וועגן איינצלנע ייִדן ווערט פֿאַרצייכנט שוין מיט אַ פּאָר הונדערט יאָר פֿריִער. אין מיטן זעכצנטן יאָרהונדערט האָבן ייִדן פֿון טאַווריק זיך פֿאַרנומען מיט פֿאַרם־אַרענדעס. אין 1589 איז געווען אַ ייִד אַרענדאַר.

לויט שטאָטישע כראָניקעס פֿון מעמל, זײַנען די ערשטע ייִדן דאָרטן געקומען פֿון טאַווריק. אין די מעמלער כראָניקעס פֿון 1830 ווערט דערמאָנט דער שוחט יוסף וואַלד, אַ געקומענער פֿון טאַווריק. זײַנע קינדער זײַנען שפּעטער געוואָרן גרויסע האַלץ־סוחרים. זײַן איידעם איז ר׳ יוסף וואָלגעמוט, רבֿ אין ליובעק.

אין 1845 איז דאָ אויסגעבראָכן אַ גרויסע כאָלערע־עפּידעמיע מיט אַ סך קרבנות. דאָס האָט אָפּגעשוואַכט דעם פּראָצעס פֿון ייִדישן עקאָנאָמישן וווקס. אָבער מיט עטלעכע יאָר שפּעטער, אין 1858, איז פֿאַרענדיקט געוואָרן דער שאָסיי טילזיט־טאַווריק־פּעטערבורג, וואָס האָט שטאַרק אַ שטויס געטאָן דעם עקאָנאָמישן פֿראָגרעס פֿון שטאָט. פֿון דעמאָלט ביזן ערשטן וועלטקריג איז טאַווריק געווען פֿון די רײַכע ייִדישע קהילות אין ליטע.

אין די הונגעריאָרן פֿון ליטע אין 1869/72 האָבן טאַווריקער ייִדן געשיקט הילף די הונגער־געטראָפֿענע ייִדישע שטעטלעך. אין **המגיד** פֿון 1871 און 1872 זײַנען דאָ רשימות פֿון טאַווריקער מנדבֿים.

אַרום טאַווריק זײַנען געווען דערפֿער, וווּ עס האָבן געלעבט ייִדישע מישפּחות. אין 1804 איז געקומען אַ באַפֿעל פֿון דער מאַכט אַרויסצושיקן אַלע ייִדישע אײַנווינערס פֿון די דערפֿער. די גזירה איז דעמאָלט צײַטווײַליק אָפּגעשריִען געוואָרן, אָבער שפּעטער געוואָרן דורכגעפֿירט. פֿון דאָזיקן ייִדישן דאָרף־עלעמענט שטאַמען מסתּמא די פּאָר ייִדישע פֿאַמיליעס פֿון טאַווריק, וואָס האָבן אין 1854 זיך קאָלאָניזירט אין אַ ייִדישער דאָר־פֿישער קאָלאָניע אין ראַסיינער קרײַז, וואָס איז יענעם יאָר געגרינדעט געוואָרן אויף אומזיסטער ערד פֿון דער רעגירונג.

טאַווריק איז איינע פֿון די 19 ייִדישע קהילות אין ליטע, וואָס האָבן זיך אָפּגעזאָגט צו ענטפֿערן אויף דעם רעגי־רונג־באַפֿעל פֿון 1853, אַז אַלע ייִדן, וואָס ווויינען וויניקער פֿון 50 וויאָרסט פֿון דער גרענעץ, מוזן זיך אַריבערקלײַבן אין באַשטימטע גובערניעס אין טיף־רוסלאַנד.

אין די 1880ער יאָרן איז דאָ אָנגעוואַנדערט אַ גרעסערע ייִדישע

עמיגראַציע. איינע פֿון די הויפּט־סיבות: די כוואַליע פּאָגראָמען אין רוסלאַנד אין יענער צייט. אין אַ רשימה פֿון ייִדישע עמיגראַנטן אין יענע יאָרן ווערן אָנגעגעבן די טאַוואריקער: ע. אַרכינאָוויטש, מ. ראפּאָפּאָרט.

*

די טאַוואריקער ייִדן האָבן געהאַט גוטע סאָציאַלע מוסדות. זיי האָבן זיך באַזונדערס גוט אַנטוויקלט אין 1890ער יאָרן.

1894 האָט דער ביקור־חולים געהאַט אַ הכנסה פֿון 1261 רובל און הוצאה — 1074. אין 1895 איז דער ביקור־חולים פֿאַרבעסערט געוואָרן דורך די געלטער פֿון קריסלאָווסקיס צוואה. אין 1894 איז געשאַפֿן געוואָרן דער „לינת־הַצדק" מיט 150 חבֿרים און אין 1895 די „צדקה גדולה" מיט אַ קאַפּיטאַל פֿון 485 רובל.

די עלטסטע סאָציאַלע חבֿרה איז דער „גמילת־חסדים", וואָס איז געגרינדט געוואָרן אין 1860. אין 1861 זײַנען אַרויסגעגעבן געוואָרן אַלע משפּנות. משמעות, אַז צוליב דעם איז די חבֿרה גיך אונטערגעגאַנגען. אין 1893 איז געשאַפֿן געוואָרן אַ גמ"ח פֿון דער ירושה־צוואה פֿון גביר קריסלאָווסקי.

צוליב דער נאָענטקייט פֿון פּריַיסן איז דאָ אָנגעגאַנגען אַ גרויסער גרענעץ־שמוגל, סיי פֿון סחורות, סיי פֿון מענטשן. ניט איין מאָל זײַנען די אַריבער־לויפֿערס דערשאָסן געוואָרן.

פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז כּמעט דער גאַנצער מיסחר מיט פּריַיסן געלעגן אין ייִדישע הענט: תּבֿואה, עופֿות, פּירות, האָלץ. אין 1915, צוליב די גרויסע שלאַכטן אַרום דער שטאָט, איז טאַוואריק חרובֿ געוואָרן. נאָר 4 גאַנצע הײַזער זײַנען געבליבן. 1915־1917 האָבן די דײַטשן אויסגעבויט די באַליניע פֿאַגעגן־טאַוואריק־שאַוול. דאָס האָט צוגעהאָלפֿן דעם אויפֿבוי פֿון דער חרובֿער שטאָט.

אין 1867 האָבן דאָ געווינט 3634 ייִדן (6655 אַלגעמיינע צאָל), פֿאַר ערשטן וועלטקריג — אַרום 2500, 1923 — 1777 (14 ייִדן האָבן געלעבט אויסערן שטאָט און זײַנען סטאַטיסטיש ניט צוגערעכנט געוואָרן), און פֿאַרן חורבן — בײַ 2000.

ייִשובֿ ארץ־ישׂראל. — זינט חיבת־ציון און ציוניזם האָבן טאַוואריקער ייִדן געגעבן זייערע בײַשטײַערונגען פֿאַרן א"י־בוי. אַ גרויסער פֿאַקטאָר אין דעם זײַנען די טאַוואריקער רבנים, וואָס זײַנען מערסטנס געווען אָנהענגערס פֿון בויען ארץ־ישׂראל, ניט ווי דער רובֿ רבנים אין ליטע.

שוין אין די ערשטע יאָרן פֿון חיבת־ציון, אין 1886, זײַנען געווען טאַוואריקער מנדבֿים צו העלפֿן „קולוניסטים ועובֿדי אדמה" אין ארץ־ישׂראל. זייערע נעמען זײַנען דאָ אין **המליץ** 1886. מוּרשים: י.מ. מענדעלעוויטש, ר"א סגל, ב. נאַטאַנזאָן. נאָך נעמען פֿון מנדבֿים אין **המליץ** פֿון 1898 (7 רשימות), מוּרשה: מ.י. גאָרדאָן, פֿון 1900 (2 רשימות), פֿון 1903 (2 רשימות). אין איינער פֿון זיי געפֿינען

זיך בײַ 300 נעמען. מוּרשה: לערער פּסח מאַרגאָלין.

דער ערשטער מטיף אין נײַנצנטן יאָרהונדערט פֿאַר העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל איז געווען ר׳ נתן פֿרידלאַנד, שטאָט־מגיד אין טאַווריק. מערסטנס פֿלעגט ער אַרומ־פֿאָרן דרשנען אין אַנדערע שטעט. ער איז געבאָרן 1815. אַ געוויסע צײַט האָט ער געלערנט בײַ ר׳ יוסף זונדל אין סאַלאַנט. 1860 געקומען קיין פּאַריז צו אַדאָלף קרעמיע און זיך משתּדל געווען בײַ אים צו העלפֿן דעם יידישן יִשׁוּב אין א״י. אין אַלע זײַנע דרשות פֿלעגט ער תּמיד ריידן אויך וועגן העלפֿן א״י. 1870 איז ער געוואָרן דער אָפּיציעלער משולח פֿון הרב ר׳ צבי־הירש קאַלישער און ר׳ אליהו גוטמאַכער, די פֿירערס פֿון דער „חבֿרה לישׁוּב ארץ־ישׂראל״.

אין 1854 האָט פֿרידלאַנד אַרויסגעגעבן זײַן ספֿר־דרוש **פּוס ישועות ונחמה**. שוין דעמאָלט האָט ער אַרויסגעזאָגט דעם געדאַנק פֿון שיבֿת־ציון, אַ סך יאָרן פֿאַר חיבת־ציון. ער רופֿט צו עליה און גאולת הקרקע, און איבער פֿערציק יאָר פֿאַר ד״ר הערצל רופֿט ער אַלע פֿעלקער, אַז זיי זאָלן געבן יידן רעכט צו קומען קיין ארץ־ישׂראל. ער האָט אויך אַרויסגעגעבן **סולו, סולו המסילה** (לעסלא). פֿרידלאַנד איז ניפֿטר געוואָרן 1883 אין א״י [ווײַטער — זײַן מצבֿה].

אין 1898 איז דער מוּרשה פֿון חובֿבֵי־ציון געווען משה־יוסף גאָרדאָן. אים געהאָלפֿן האָבן: גרשון עפשטיין, גבֿיר יוסף גאָרפֿונקל, דיין ומו״צ ר׳ ברוך־נתנאל נײַווידל. די דרשות פֿון פֿײַוול וואָלק זײַנען געווען אַ גרויסע אינספּיראַציע פֿאַר בניין א״י. אין 1901 האָבן די „בנות ציון״ געגעבן קורסן אין יידישער געשיכטע און געטאָן ציוניסטישע אַרבעט. געווען אַ „בית מקרא הציונים״.

מיט טאַווריק איז פֿאַרבונדן דער נאָמען פֿון פּראָפֿ׳ הערמאַן שאַפּירא, דער פֿאָטער פֿון דער אידיי פֿון קרן קיימת לישׂראל און פֿון העברעיִשן אוניווערסיטעט אין ירושלים. שאַפּירא איז געבאָרן 1840 אין ערזווילק, אַ 25 קילאָמעטער פֿון טאַווריק, אָבער דאָ איז ער אויפֿגעוואַקסן (געלעבט ביז 1866) און זײַן נאָמען איז פֿאַרבונדן מיט דער שטאָט. אין ווילנע, ווו ער האָט חתונה געהאַט, האָט מען אים גערופֿן „הירשל טאַווריקער״. אין 1868 האָט ער באַשלאָסן צו פֿאָרן שטודירן אין דײַטשלאַנד. זײַן פֿרוי איז געווען קעגן און ס׳איז געקומען צו אַ גט. אין בית־דין בײַם גט האָבן ביידע זייער געווײַנט.

אין ירושלימער „בית־הספֿרים הלאומי״ געפֿינען זיך שאַפּיראָס מערערע בריוו און שריפֿטן. איינע פֿון זיי איז אַ „מסכת היתּולים״ אין כתבֿ־יד א״נ **מסכת חסידים**, שירים מן „תּלמוד סורי״. שפּעטער האָט שאַפּירא געשריבן צו ראובֿן ברײַנין: „חלילה לי להוציא עתּה דבֿר כּזה מתּחת ידי. לפֿנים לִגלגתּי על דבֿרי חכמים, עתּה הנני עפֿר לכפות רגליהם.״ שאַפּירא האָט געהאַלטן, אַז אַלע וויסנשאַפֿטן האָבן זייערע וואָרצלען אין דער תּורה. געווען קעגן אָפּשאַפֿן דעם קלענסטן מינהג. חיים־זלמן עליאַשעוויטש, באַקאַנט אונטער זײַן

שרײַבערישן נאָמען חזא״ל, איז שאַפּיראָס שוועסטער. געשטאָרבן 1898 אין קעלן.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿאַר א״י פֿון 1909 געפֿינען זיך די ווײַטערדיקע טאָוריקער: א. בלומענטאַל, א. שלאָסבערג, הגאב״ד אַברהם־אַהרן בורשטיין, אליעזר פּהן, מרדכי האָלצבערג, יצחק־גרשון האָלצבערג, אַברהם גיטלסאָן, אַברהם גלאַט, גרשון עפֿשטיין, אַברהם־לייב שנײַדער, אַברהם־משה הורוויץ.

אוריה־יעקל פֿעליגאַל, גדליה־ראובֿן קלעניצקי, דוד־נתן בלום, יוסף זאַקס, יצחק בלומענטאַל, ליפֿמאַן שאַפּיראָ, לייב ראַבינאָוויטש, מאיר זיסלע, מרדכי הירשאָוויטש, משה לייבאָוויטש, פּנחס קרעצמער, שלמה האָלצבערג, שמואל לאַסאָס, אליהו בלומענטאַל, שו״ב, בענדעט געצמאַן, נחום־זאב ראַזינג.

נטע יאָזעף, שמואל זאָליס, אליעזר פֿישמאַן, דוד פֿרידמאַן, הלל פּהן, זוסמאַן בערמאַן, זונדל גייזעראָוויטש, יצחק מילער, יצחק בלום, יהושע באָרוכאָוויטש, יעקל לעווינזאָן, משה־לייב באַנק, מאַניש גראַף, שמואל־ראובֿן עפֿל, ישׂראל הירשאָוויטש, יחזקאל־יוסף קלמנאָוויטש, יעקל רייכמאַן, נטע שאַראָוו, אַברהם שלאָסבערג, אַברהם עפֿל.

אַהרן פֿעדער, אליהו לעוויטאַ, אַביגדור קראָם, בנימין לאַזאָווסקי, בנימין קאַנאַפּקא, בנימין עפשטיין, ברוך פֿעדער, ברוך פֿאַגרעמאַנט, דוד לעוויטאַ, זינווויל ברוידע, זאב שיפֿערן, זעליק גפֿן, יצחק אַבראַמאָוויטש, יצחק נחומאָוויטש, יצחק אַרשינאָוויטש.

ישׂראל חאַצקעלעוויטש, משה־יוסף גאַרדאָן, משה מלמדאָוויטש, צבי פֿאַיורש, נחמן שבתילזאָן, זונדל שפּיץ, יעקבֿ־יוסף סופֿר, מענדעלסאָן, מאיר באָריכאָוויטש, מאַנאַ גאָלדשמיד, נחמן הורוויץ, נפֿתּלי הילאָוויטש, נטע הורוויץ, צבי פֿאַלאַנגען, ראובֿן־דוד בלינד, שלמה זאַקס, שלמה־יצחק אַבראַמאָוויטש, שרגא הײַלפּערין, שרגא אַבראַמאָוויטש, שבתי פֿישער, אַברהם־דובֿ פֿײַט [פֿינט?], אַלטע בערשטיין, שיינע־דבֿורה שערעשעווסקי, שיינע ראָזינג, חאַשע־רבֿקה שערעשעווסקי.

בקלויז ראַבינאָוויטש, ע״י לייב פֿאָגעל: ישעיה־לייב ראַבינאָוויטש, קלמן זימאַן, דוד פֿראָפּ, צבי־מרדכי בערמאַן, ח. ביניאַמאָוויטש, שמואל גירש, דוד עפֿשטיין, משה־הלל שמאַשעוויטש, שמואל גירש, דוד עפֿשטיין, משה־הלל שמאַשעוויטש, אַברהם פֿין.

בקלויז אײַזיק ס״גל, ע״י יצחק ווערבלאָווסקי: ישׂראל־יצחק שערעשעווסקי, שלמה זיסמאַן, יצחק־מענדל נאָוויצקי, משה פֿאָגלין, שו״ב, אליהו־לייב קאַדישעוויטש, חנה ווערבלאָווסקי, קאָפּל זיוו, שמואל עפֿשטיין, שמואל ווײַנער, אַלכּסנדר דוביאַנסקי, ראובֿן וואָלפֿסאָן, יחזקאל רייף.

אלחנן הערינג, לייב־טובֿיה בלינד, משה־דובֿ פֿרידמאַן, עזריאל מאָוושאָוויטש, צבי זיוו, שלמה סג״ל, יוסף שערעשעווסקי, שמואל פֿאַגראַמאַנסקי, אליעזר תפוח, אליהו פֿאַגראַמאַנסקי, אפֿרים פֿריסמאַן, יוסף לאַסאָס, אַהרן לייזעראָוויטש, שלמה־אליהו שוחט, משה פֿאַגראַמענט.

בקלויז בלאָך, ע״י יעקבֿ הירשׁוויטש: מרדכי פֿאַלאַנגען, יעקבֿ פֿרידמאַן, משה־יצחק ביניאַמינאָוויטש, ניסן פֿיש, זלמן קאַפּלאַן, יצחק־צבי ראָזינג.

אויף אַן אַלטן בית־עולם פֿון ירושלים געפֿינען זיך די מצבֿות פֿון:

הרה״ג שמעון בהרב זרח, שהיה רב ומורה טאוריג ויקובשטאט, תר״ך.

הרבנית אסתר אשת הרה״ג ר׳ שמעון זרחי, תרכ״א.

משה בר׳ אליהו מטאוריג, תרל״ט (ממשפחת הגר״א)

נתן בר׳ יוסף פֿרידלאַנד מטאוריג, תרמ״ג.

תּנחום בר׳ הגאון ר׳ שמעון זרחי, תרנ״ב.

השׂפּלה. — טאָוריק איז איינע פֿון די ווינציקע שטעט אין ליטע, ווּוהין די השׂפּלה האָט זיך פֿרי אַרײַנגעריסן. דער הויפּטפֿאַקטאָר: די נאָענטקייט פֿון דער פּרײַסישער גרענעץ.

1850 האָט יהודה־לייב קאָוווסקי געשיקט אַ בקשה צום דירעקטאָר פֿאַר שולן אין קאָוונע, אַז מען זאָל דערלויבן עפֿענען אַ פֿריוואַטע יידישע שול. די בקשה איז באַפֿרידיקט געוואָרן. 1861 איז דאָ געווען אַ „מורה דת וּלשונות העמים״ צבי־הירש רודייצקי. ער האָט געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס אין **הפּרמל**. אַרום מיטן נײַנצנטן יאָרהונדערט האָט דאָ געגעבן „שטונדן״ פֿײַוול ראָטשטיין, באַקאַנטער משׂכּיל.

אין 1866 שרײַבט אַ לערער פֿון טאַוריק, אַז ער גרייט זיך צו פֿאַרפֿאַסן אַ בוך אין לשון־קודש וועגן דער געשיכטע פֿון רוסלאַנד און פֿרווּוט איבערזעצן **תּהלים** אויף רוסיש.

אַפֿילו אין דער תּלמוד־תּורה, וואָס מען האָט געגרינדעט אין 1884, האָט מען אַרײַנגענומען אין פֿראָגראַם דעם לימוד פֿון רוסיש און דײַטש. אין 1889 זײַנען געווען דרײַ מלמדים אין תּלמוד־תּורה און דער לערער א. קאָראַן אויף חשבון און רוסיש. דער יערלעכער בוד־זשעט איז געווען 1200 רובל — אַ גרויסע סומע אין יענער צײַט. דער גבֿיר ש. מײַזל האָט געהאָלפֿן מיט געלט.

סוֹף נײַנצנטן און אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט זײַנען דאָ געווען עטלעכע יידישע בתּי־ספֿר מיט מערערע לערערס: וו. לאַזאָווסקי, מנחם־מענדל צוקערזיס, משה־יוסף גאָרדאָן, דוד לעווין, חיים־יצחק פֿײַוול, פּסח מאַרגאָלין.

רבנים. — ר׳ אַריה־לייב בר׳ שאול, אַרום מיטן 1820ער און סוף 1830. מען האָט אים געפֿונען „ר׳ לייבעלע מהרש״א״ צוליב זײַן חריפֿות און „דער חסד״ צוליב זײַן גוטסקייט און צידקות. צוליב די אָפּטע עלילות־דם האָט ר׳ לייבעלע באַשלאָסן זיך אויסצולערנען פֿראַנצייזיש, כּדי אין אַן עת־צרה זאָל ער קענען זיך צוונויפֿריידן מיט די פּריצים און רעגירונג־לײַט. צוליב דעם האָט זײַן ווײַב זיך געגעט מיט אים.

אין איינער אַזאַ צרה (אָדער סכנה) האָט ר׳ לייבעלע זיך אַוועקגעלאָזן

פֿון טאַווריק קיין פּעטערבורג צו ניקאָלײַ דעם ערשטן. עס פֿעלן פּרטים וועגן דעם, אָבער ס׳איז באַקאַנט, אַז צוליב די גרויסע טֿילטולי־דרך אין ווינטער אויף די פֿורן, איז ער קראַנק געוואָרן און ניפֿטר געוואָרן אויף זײַן צוריקוועגס אין ווילנע ט״ז ניסן תקצ״ט (1839). צו קבֿורה איז ער געברַאַכט געוואָרן קיין טאַווריק. זײַן פֿאָטער ר׳ שאול איז געווען אב״ד זאָסלע, בן הרה״ג ר׳ אוריה־לייב אב״ד אַניקשט, איינער פֿון די פּרענומעראַנטן אין יצחק־בער לעווינזאָנס **תּעודה בישׂראל** איז ר׳ אַריה־לייב בהרבֿ שאול רבֿ בק״ק טאַווריק — און דאָס איז אין 1828.

ר׳ שמעון זרחי, געבאָרן 1788 אין זעזמער. 1835־1840 רבֿ אין יאַקאָבֿ־שטאַדט, שפּעטער אין טאַווריק. 1860 ניפֿטר געוואָרן אין ירושלים [פֿריִער — זײַן מצבֿה]. אין 1847 איז דאָ געווען אַ גרויסער הונגער. ר׳ שמעון האָט זיך באַטייליקט אין העלפֿן די געליטענע. בעתן הונגער האָט מען אין זײַן שטוב צעטיילט יעדע וואָך בײַ 1000 פֿונט ברויט פֿאַר אָרעמע. אויסער תּורה־לערנען — מער־סטנס בײַ הגאון ר׳ אַריה־לייב קאַצענעלענ־בויגן אין קיידאַן, ווו ער האָט חתונה געהאַט צו 15 יאָר — האָט ער שטודירט אויטאָדידאַקטיש אַלגעברע און אַסטראָ־נאָמיע, געלייענט ביכער אין לאַטײַן און גריכיש.

ר׳ שמעונס מאַמע איז די טאָכ־טער פֿון ווילנער דיין ר׳ אַהרן צעקהויזער. זײַן זון ר׳ תּנחום זרחי, בעל **זכרון מנחם**. זײַן איידעם ר׳ שמואל־מרדכי ראַשקעס האָט געהאַט צוויי זין: 1) ר׳ אַריה־לייב אב״ד שניפּישאָק, שפּעטער ראש־ישיבֿה „פּרי יצחק״ אין ירושלים. 2) שאול־פּנחס ראַבינאָוויץ — שפּ״ר (פּרטים זע: אָפּטייל „שרײַבערס״). בעל **נחלת שמעון** (ווילנא, תּרנ״ז). אין **עטרת יצחק**, יצחק־אײזיק [ראַבינאָוויץ], זײַנען דאָ שו״ת פֿון ת״ר (1840) פֿון שמעון בר׳ מוהרי״ז מטאַוואַראג. יהודה־לייב גאָרדאָן שרײַבט אין אַ בריוו צו שפּ״רן, אז ער האָט געהאַט די הסכּמה פֿון הרב זרחי אויף זײַן פּאָעמע „אהבֿת דוד ומיכל״.

ר׳ משה־יצחק הלוי סג״ל, גע־באָרן 1812 אין ראַסיין. פֿאַר טאַווריק (פֿון 1854) רבֿ אין ווינדאַו, גאָלדינגען—לעט־לאַנד, נאָכדעם: ליבאַוע, פּלונגיאַן, פּאַלאָנגע, אויגוסטאָוע. צוליב זײַן שארפֿן קאָמף קעגן די תּקיפֿים, זיך ניט געקענט אײַנהאַלטן לאַנג אין איין אָרט. זײַנע איידעמס: ר׳ זאבֿ־דובֿ ליפֿשיץ, רבֿ שאַוו־לאַן, שפּעטער אין סרעדניק; תּנחום־שרגא רעוועל (1838־1896), אב״ד לינקעווע, פּרענ; ר׳ פּתריאל־נתן־אהרן, אב״ד קור־שאַן, אויגוסטאָוע. ר׳ משה־יצחק ניפֿטר 1870. האָט הסכּמה אויף **תּורת העולה** להרמ״א, פֿון ישׂראל יפֿה (קעניגסבערג, תּרי״ד).

ר׳ גרשון־מענדל זיוו, אַן ערך 1880־1902, ווען ניפֿטר געוואָרן. משמעות, אַז יאָרן פֿריִער געווען נאָר מו״צ. אין 1868

געווען איינער פֿון טאַווריקער בית־דין־צדק. האָט הספּמה אויף **בני גרשון**, גרשון לידשיץ (ווילנא, תּרנ״ט). זײַן פּאָטער ר׳ יהודה־לייב, אב״ד קראָז, טעלז, פֿלונגיאַן. נאָכן באַפּעל פֿון דער צאַרישער רעגירונג אין 1904, אַז אַלע מוזן האָבן פֿאַמיליע־נעמען, האָט ער אָנגענומען דעם נאָמען זיוו. ר׳ גרשונס זיידע ר׳ עזריאל איז איינער פֿון די ערשטע רבנים אין קאָוונע (נאָכדעם ווי זיי האָבן געמעגט טראָגן דעם טיטל „רבּ״ פֿון קאָוונע).

ר׳ יצחק־זאבֿ אָלשוואַנגער, גע־באָרן ט״ז אלול תּקפ״ה (1825) אין פֿלונ־גיאַן. פֿון 1846 ביז 1878, ווען געווארן רבּ אין פּעטערבורג. געשטודירט ווי־סנשאַפֿטן. באַהערשט גוט רוסיש און דײַטש. אָנ־געשריבן אַ לויבנדיקע בראָשור אין דײַטש פֿאַר צאַר אַלעקסאַנדער דעם צווייטן, נאָך זײַן געראַטעוועט ווערן פֿון אַן אַטענטאַט אויף אים אין 1865. דעם צאַרס אַדיוטאַנט גראַף אַדעלבערג האָט 1866 אים געשיקט אַ דאַנקברייוו אין נאָמען פֿון קייזער.

לויט אַן אַנדער מקור (**הפּרמל**, תּרכ״ו), האָט הרבּ אָלשוואַנגער אָננגע־שריבן נאָר אַ **ליד** אין דײַטש לכּבֿוד יענער געשענישׂ. ער האָט שטאַרק קריטיקירט דעם „בית־מדרש לרבנים״ אין זשיטאָמיר (אין אַ בריוו פֿון 1864), וואָס גיט ניט אַרויס ניט קיין „רבּ״, ניט קיין „חכם״. האָט אַ הספּמה אויף **יסודי העקרים**, יצחק דאַנציג (ס״ט פּטרבורג, 1888). ניפּטער געווארן 1896 אין פּעטערבורג.

ר׳ אַבֿרהם־אַהרן הפּהן בורשטיין, געבאָרן 1867. 1891 רבּ אין ציטטוויאַן, דערנאָך ריטטוועט, אַניקשט, סאַלאַנט, טאַווריק. בעתן ערשטן וועלטקריג ר״מ אין ישיבֿה פֿון באָגאָראָדסק, רבּ אין טשער־קאַסי, נאָכן קריג ווידער אין טאַווריק. פֿון 1924 אין ירושלים, ווו ניפּטר געווארן אין 1926. זיך באַטייליקט אין קאַטאָוויצער אסיפּה (1912) פֿון „אגודת ישׂראל״. אין נחום־ברוך גינצבורגס **מקור ברוך** (קיִדן, תּרפּ״ח, ע׳ 25, 36, 60, 106) געפֿינען זיך זײַנע חידושי־תּורה.

ר׳ יצחק־אײַזיק פֿרידמאַן, גע־באָרן 1874 אין אַ יידישער קאָלאָניע פֿון יעקאַטערינאָסלאַווער גובערניע. רבּ אין גרוזד (גאָרזד?), קורשאַן, טאַווריק (פֿון 1927). 1935 עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל. געווען 9 יאָר רבּ אין נחלת־יצחק (תּ״א), ווו ניפּטר געווארן 1944. איינער פֿון די גרינדערס פֿון „מזרחי״ אין ליטע און פֿון זײַנע מנהיגים. חיבורים: **ישׂראל ותורתו** (וואַרשא, תּר״ע); **אמרי בינה** (וואַרשא, תּרע״ג); **טל־תּחיה** (ס״ט לואיס, תּרפּ״ד); **הגיון יצחק** (קיידאַן, תּרפּ״ז); **חקר יצחק** (קיידאַן, תּרפּ״ז); **תורת ישׂראל וארצו** (נ״י, תּרצ״ח).

ר׳ לוי־צבי שפּיץ, געבאָרן 1887 אין קוֹל. רבּ אין פֿלונגיאַן, וואָרנע, טאַווריק, ווו אומגעקומען תּמוז תּש״א, הי״ד.

מו״צ, ר״מ, מ״מ: — ר׳ שלמה פֿרידבערג, מו״צ (1868); ר׳ ברוך־נתנאל נייווידל, מו״צ. דאָ געבאָרן 1847; ר׳

בנימין בר׳ יהושע, מו״צ. איידעם פֿון ר׳ לייב שרהס [ראָסטאָווסקי] פֿון פּלונגיאַן. האָט הסכמה אויף **חרוזי המצות**, יוסף־יוזל ראַטנער (וואַרשא, תרנ״ו).

ר׳ שלמה־יעקבֿ בר׳ הלל גבֿריאל שיין, געבאָרן 1855, ר״מ. פֿאַרדעם רבֿ אין ציטעוויאַן, נאָכדעם אין לאָצקעווע.

ר׳ נתן פֿרידלאַנד, מ״מ (פּרטים — פֿרייַער); ר׳ ביינוש ראַבינאָוויץ, ד״צ. ברודער פֿון ר׳ שלום, אב״ד יאַנישאָק, שפּעטער רבֿ אין גאָלדינגען (קורלאַנד), בעל **דבֿרי שלום ואמת**.

ר׳ דובער בר׳ צבֿי־הירש דימאַנד, ראב״ד. שפּעטער רבֿ אין זשידיק, פּילטען (קורלאַנד); ר׳ דוד שערעשעווסקי, מו״צ; ר׳ יהודה־לייב קיוועלעוויץ, ר״מ.

ר׳ יוסף [?] גאָרפונקל, מו״צ, אייניקל פֿון ר׳ שמואל בר׳ יוסף סג״ל, ספֿרא ודיינא אין ביאַליסטאָק; ר׳ דובער טויבער, מ״מ ומו״צ. פֿרייַער אין וואַבאָלניק, פּשעראָסלע, מיטאָווע. ניפּטער 1896 אין ירושלים.

ר׳ דוד־שלמה עפּשטיין, מו״צ; ר׳ חיים־יצחק ביאַלאָסטאָצקי, מגיד, פֿרייַער אויך אין אַנדערע שטעט און צום סוף אין גראָדנע, וווּ ניפּטער געווארן אין 1940.

ר׳ יעקבֿ שערעשעווסקי, ראַבינער אין די 1890ער יאָרן.

יהודה־ליב, **מבֿחר הפּנינים** (ווילנא, תרל״ה); ח.ש. סליווקין **אַספֿקלריה המאירה** (וואַרשא, תרנ״ז) — האָבן אַ שייכות מיט טאָווריץ.

צווישן 1828 און 1914 זיינען געווען 213 טאָווריקער פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — שמואל־יוסף שערעשעווסקי, געבאָרן 1831. איבערזעצער פֿון תנ״ך אויף כינעזיש. לעצטע יאָרן געלעבט אין טאָקיאָ (יאַפּאַן). געשטאָרבן אין ניו־יאָרק.

איסר־בער וואָלף, געבאָרן 1844. נדבֿן און עסקן אין קאָוונע, וווּ געשטאָרבן 1935.

ר׳ מנחם־דובֿ בר׳ בנימין דאַגוצקי, דאָ געבאָרן 1846. 1886 רבֿ אין בורמינגהעם, 1891 — יאָהאַנעסבורג, 1896 — ראָטשעסטער.

ר׳ דוד־טעבֿלי קאַצענעלענבויגן, דאָ געבאָרן 1850. אב״ד ווירבאַלן, סוווּאַלק, פּעטערבורג־לענינגראַד, וווּ ניפּטער געווארן י״ב טבֿת תרצ״א. פֿון די באַקאַנטע רבנים־שתּדלנים אין רוסלאַנד בשעתּו. חיבורים: **מעין מי נפֿתּוח** (לענינגראַד, תרפּ״ד); **דבֿרי דוד** (דאָרטן, תרפּ״ח).

ר׳ ברוך ראַבינאָוויץ, דאָ געבאָרן 1880. רבֿ אין זוכאָוויץ (מאָלעווער גובערניע), 1906־1915, שפּעטער אין וויטעבסק און פֿון 1926 אין שיקאַגאָ. זון פֿון ר׳ יהושע בר׳ ישראל־דוד אב״ד פּאַיורע, איידעם פֿון ר׳ אַבא־לייב שאַפּירא, אב״ד וויטעבסק.

ר׳ יוסף־יוזל בר׳ דוד ראַטנער מטאָווריג, בעל **חרוזי המצות**, פּירוש על **הגדה** (וואַרשא, תרמ״ז, תרנ״ו) און **משלי** עפּ״י י.י. ראַטנער (וואַרשא, תרנ״ז).

ר׳ חיים־פֿישל עפּשטיין, געבאָרן

1874, רבּ אין גרוזאָווע, סיניר, דאָרפאַט, ליבאַווע און אין אַמעריקאַנער קהילות. ניפּטער 1942 אין ס״ט לוּיס.

ר׳ טוּביה בהרבּ גרשון מענדל זיוו. האָט הספּמה אויף נ. האָפּמאַנס **אוצר נחמד** (ווילנא, תּרל״ד).

שרײַבערס: — שאול פּנחס ראַבינאָוויץ (שפּ״ר), 1845[1] — פּראַנק־פֿורט־מײַן, 1911. אמתער נאָמען: ראַשקעס. ר׳ שמואל־מרדכי ראַשקעס, איידעם פֿון הרבּ ר׳ שמעון זרחי, האָט געהאַט צוויי זין: ר׳ אַריה־לייב, אב״ד שני־פּישאָק, און שאול־פּנחס. ר׳ יצחק־אײַזיק ראַבינאָוויץ, אויך אַן איידעם פֿון הרבּ זרחי, האָט ניט געהאַט קיין קינדער, האָט ער אַדאָפּטירט שאולן, וועלכער האָט זיך געדאַרפֿט שטעלן צום פּריזיוו.

ד״ר יוסף מײַזל, איידעם פֿון שפּ״רן, האָט ארויסגעגעבן אַ גרויסע מאָנאָגראַפֿיע וועגן אים. מײַזל איז אויך דער מחבר פֿון Geschichte der Juden in Polen und Russland. געשטאָרבן 1957 אין תּל־אָבֿיבֿ. שפּ״ר האָט ארויסגעגעבן מערערע ביכער: **מוצאי גולה** (וואַרשא, תּרנ״ד), **ר׳ יום טובֿ ליפּמאַן צונץ** (וואַרשא, תּרנ״ז), **ר׳ זכריה פֿראַנקעל** (וואַרשא, תּרנ״ח), **על ציון ועל מקראיה** (וואַרשא, תּרנ״ח), **רבי יוסף איש רוסהיים** (וואַרשא, תּרס״ב), אָבער זײַן גרעסטער אויפֿטו איז די איבערזעצונג פֿון גרעץ־געשיכטע מיט אַ סך הוספֿות און תּיקונים, וואָס זײַנען ווײַט ארויס פֿון די ראַמען פֿון איבערזעצונג (8 בענד, תּרמ״ח־תּרמ״ט).

וועגן שפּ״רן ווי אַ ריין־העברע־ישן שרײַבער איז פֿדאַי צו ברענגען דעם ווײַטערדיקן פֿאַקט: אונטערן נאָמען רש״ף איז ער ארויס מיט אַ פֿאָרשלאָג אין **המגיד** (1874: 9) צו גרינדן אַ בית־ספֿר, וווּ יידיש זאָל זײַן די לערנשפּראַך פֿון אַלע לימודים.

ר׳ יצחק־לייב ברוך (באָרו־כאָוויטש), געבאָרן 1873. פֿון 1926 אין ארץ־ישׂראל. פֿון 1898 געדרוקט לידער, דערציילונגען, היסטאָרישע און ליטע־ראַרישע עסייען, שפּראַכפֿאָרשונגען אין **השלוח**, **המליץ**, **הצפּירה** און אין דער ארץ־ישׂראלדיקער פּרעסע. ביכער: **סיפּורים** (תּרפ״ח), **בפּרוזדור המות**, **הגולם מפּראג** (תּש״ב), **כּתבים**. האָט אויך ארויסגעגעבן מערערע אַנטאָלאָגיעס פֿון דער אַלטער העברעישער ליטעראַטור און פֿון מיטל־עלטער. האָט ביי צוואַנציק ביכער־איבער־זעצונגען פֿון ענגליש, דײַטש און יידיש, צווישן די לעצטע: שלום אש׳ס טרילאָגיע **לפּני המבול**, **בעל התּהלים**, **על פּי התּהום** און ק. צעטניקס **סלמנדרה**. געשטאָרבן 1953 אין ת״א.

ביניש עפּשטיין, געבאָרן, 1896. פֿון 1926 אין אַמעריקע. זיך באַטייליקט מיט זשורנאַליסטישע און פּובליציסטישע אַרטיקלען אין **אונזער וועג**, **טאָג**, **מאָרגען־זשורנאַל** א״א ניו־יאָרקער אויסגאַבעס, אין וואַרשעווער **מאָמענט**, אין די העברעישע

1) לויט אַן אַנדער מקור — טאָראַנער, אוטיאַנער קרײַז.

המשקיף (ת״א), **חזית העם** (ירושלים) א״א. געשטאָרבן 1981 אין ניו־יאָרק.

נחמיה־דובֿ האָפֿמאַן, געבאָרן 1860 אין גאַוורע, האָט יאָרן געלעבט אין טאַוואריק. פֿון דאָרטן געשיקט קאָרעספּאָנדענצייעס און אַרטיקלען אין **הצפֿירה** א״א, אָפּט מיט דער צושריפֿט „יליד טאראַגען״[2]

קאָרעספּאָנדענטן: — א. פּערעלמאַן (**המגיד**); צבֿי־הירש רודייצקי, י.וו. אָלשוואַנגער — **הפּרמל**; משה־אַהרן וואָלפֿאָוויץ (**המליץ**, אויך חדו״ת אין **הפּסגה**, (תרנ״ח, ע׳ 70, תרנ״ט, ע׳ 70, תר״ס ע׳ 93, תרס״א, ע׳ 75); משה־יוסף גאָרדאָן (**המליץ**, אויך באורי מקרא אין **הפּסגה**); חיים־פֿישל עפּשטיין (שירים אין **הפּסגה**); חיים־טוביה שוואַרץ (**המליץ**); משה־דובֿ בעדער (**המליץ, הצפֿירה**); מ.א. דויד, (**הד הזמן**, 1910); יצחק־לייב ברוכאָוויץ (**המליץ**), געוועזן גובֿה לבנין א״י.

ניכבדים. — ר׳ יעקבֿ קריס־לאָווסקי, גרויסער גבֿיר און בעל־צדקה. געלאָזן אַ צוואה פֿון 40.000 רובל פֿאַר פֿאַרשיידענע מוסדות. אַליין געלעבט מיט אַ שטיקל טרוקן ברויט, געטראָגן אָרעמאַנסקע מלבושים, אָבער צדקה — אין לשער. געשטאָרבן 1887.

ר׳ יצחק־אייזיק בר׳ אַהרן סג״ל. 1861 אויסגעגעבן 2,500 רובל און אויסגעבויט אַ קלויז אויף זײַן נַחלה אין עק שטאָט פֿאַר יענע, וואָס קענען ניט ווינטערצײַט גיין אין שול אין צווייטן עק שטאָט.

ר׳ עזריאל־גרשון מענדעלאָוויץ, ר׳ יצחק־גרשון האָלצבערג — גבאים פֿון תּלמוד־תּורה (1884); ר׳ שמואל־יעקבֿ מאַן; ר׳ צבֿי־הירש גיטקין, נדבֿן; ש. מיזל, גבֿיר, עסקן; ר׳ ברוך־בענדעט בלאָך.

אַדוואָקאַטן: אַריה גאָלדבערג, זעליק לאָס, ליפּמאן שירעזאָן — 1903; ד״ר יצחק זאַמל; דוד צימבעלמאַן, אַריה־לייב בײַקאָוויטש, גבֿיר, נדבֿן. געהאָלפֿן הרבֿ י.א. פֿרידמאַן אַרויסגעבן זײַן **חקר יצחק**.

---

2) טאַווריק אויף דײַטש איז Tauragen. געוועזן אין ליטע אַ קליין שטעטל טאָראַגין, קעגן טרעפֿן, אַז אַ מאָל מישן זיך די צוויי ענלעך־קלינגענדיקע נעמען.

ביבליאָגראַפֿיע. — הפּרמל, תּרכ״א: 18; המגיד, 1871: 12; 1872: 13, 20; 1874: 9, 92; המליץ, 1884: 11; 1886: 195; האסיף, תּרמ״ז, I, ע׳ 88; המליץ, 1889: 35, 38; אגרות יל״ג, פּרק ב׳, חלק ד׳. וואַרשא, תּרנ״ה, ע׳ 440; לוח אַחיאָסף, תּרנ״ז „הזפֿרת נשמות״; המליץ, 1898: 16, 29, 55; 1900: 28, 62; 1903: 5, 132.

חשבון הנדבות, 1909, ע׳ 61, 64; א.ל. פרומקין, תּולדות אליהו. ווילנא, תּר״ס, 4, 76; התּרן, נ״י, 1917: ט״ז; י. נוסנבוים, הדת והתּחיה הלאומית. וורשה, תּר״פ, ע׳ ל״ח; אידישע שטימע, 1924: 1592; א.א. פֿרידמאַן, ספֿר הזכרונות. תּ״א, תּרפּ״ו, ע׳ 91; יוסף קלוזנר, האוניברסיטה שלנו. תּ״א, תּרצ״ב, ע׳ 8.

י. אפּל, בתוך ראשית התּחיה. תּ״א, תּרצ״ו, ע׳ 161; י. ברודס, וילנה הציונית ועסקניה. תּ״א, 1939, ע׳ 55; אידישע שטימע, 1939: 6241; יוסף מיזל, ר׳ שאול פינחס רבינוביץ. תּ״א, 1943, זז׳ 9, 10, 165; ספֿר קיידאַן, תּ״א, 1977, ע׳ 186; תּולדות אַנשי שם (ראַנד), ע׳ 120; השלח, כּרך י״ד, ע׳ 58; לעקסיקאָן, 3, 7.

ג. קרסל, 1, 2; לעקסיקאָן פֿהן, ז׳ 418; אהלי שם, ע׳ 101, 137, 464; לקורות עיר ראַסיין, ע׳ כ״ו; „ליטע״, I, ז׳ 1430; י.ד. קמזונס „יהדות ליטא״. ע׳

237; חלקת מחוקק, חוב' ג', ה', ז'; קרית ספר. ירושלים, פרך ד', ע' 181; אוצר ישראל, ה', ע' 213; תולדות חברת מרבי השפלה, ב', ע' 64, 166; יִיווֹאָ־בלעטער, XL, ז' 224; יהדות ליטא, ג'; א.ר. מלאכי, פרקים, פרך ג', ע' 195־216; ספר הפרענומעראַנטן, 3328.

Jew. Encyclopedia, X., p. 299; Black Book.

טאָראַגין TAURAGNĖ

אוטיאַנער קרײַז. 1846 און 1883 זײַנען דאָ געווען 16 פּרענומעראַנטן אויף צוויי רבנישע ספֿרים: **ארץ צבי**, **צבי־הירש** ראָם (ווילנא, תּרל"ה); **קרני צבי**, **צבי־זאבֿ** וויערניק (וואַרשא, תּרמ"ג, תּרמ"ה).

אין 1897 האָבן דאָ געווינט 596 יִידן, פֿאַרן ערשטן וועלטקריג — בײַ 450, 1923 — 477 און פֿאַרן חורבן — בײַ 300. יִידישע פּרנסות; קליינהאַנדל, קרעמערײַ, מלאכה און לאַנדווירטשאַפֿט.

רבנים. — ר' שמואל בר' אַריה־לייב אַלבין. ניפֿטר 1862 אין עלטער פֿון 64 יאָר.

ר' יוסף־יהושע בר' בער אוטיאַנער, ניפֿטר 1874.

ר' אליעזר־צבי פּינעס, פֿון 1875 ביז 1937, ווען ער איז ניפֿטר־געוואָרן כ"א טבֿת תּרצ"ג אין עלטער פֿון 94 יאָר; זײַן זון ר' יעקבֿ, הי"ד.

אין אַ רשימה מנדבֿים צו קויפֿן ערד אין ארץ־ישׂראל זײַנען דאָ טאָראַגנער. דער קלײַבער: יצחק שאַחאַטאָוויץ.

מנשה איידעלמאן מטאראגין האָט געשריבן חידושי־תּורה אין **פּנסת ישׂראל** (סלאבאדקע, תּ"ש).

רחל מאַנעשעוויטש איז געווען אַ גרויסע בעלת־צדקה אין שטעטל. יהודה־לייב גאָרדאָן האָט אַ שיר ווען איר.

ביבליאָגראַפֿיע. — פּל שירי יל"ג, חלק ה'. ווילנא, תּרנ"ח, ע' 17; הײַנטיקע נײַעס, קאונאַס, 1937; 8; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 3396; יהדות ליטא, ג'; י.ד. קמזונס יהדות ליטא. Black Book

טוּוער TVERAI

שאַוולער קרײַז. אין 1897 האָבן דאָ געווווינט 173 יִידן, אין 1923 — 102 און פֿאַרן חורבן בײַ 60. זיי האָבן זיך פֿאַר־נומען מיט קרעמערײַ, האַנטווערק און בײַשטובֿיקער וווירטשאַפֿט (אַ קו, עופֿות, אַ גאָרטן).

אין 1883 זײַנען געווען 2 טוווערער פּרענומעראַנטן אויפֿן ספֿר **קרני צבי**, צבי־זאבֿ וויערניק (וואַרשא, תּרמ"ג).

אין אַ שׂריפֿה אין 1898 זײַנען 18 יִידישע הײַזער פֿאַרברענט געוואָרן.

ר' גרשון בר' זאבֿ ליפֿשיץ, געבאָרן 1855 אין קורשאַן [באַזיליאַן?], איז דאָ געווען רבֿ פֿון 1891 ביז 1901, פֿריער רבֿ אין באַטאַק (פֿון 1879) און נאָך טוווער אין באַזיליאַן. מחבר פֿון **בני גרשון** (ווילנא, תּרנ"ט).

פֿון 1902 איז געווען רבֿ ר'

יצחק־אײזיק בר׳ יהושע טײַץ, געבאָרן 1864. האָט חידושי־תורה אין **פנסת ישראל** (סלאַבאָדקע, תּ״ש).

לעצטער רבּ ר׳ ברוך יפֿה, הי״ד.

ביבליאָגראַפֿיע. — אהלי שם, ע׳ 82, 334; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 3448; יהדות ליטא, ג׳.
Black Book.

טירקשלע TIRKŠLIAI

מאַשייקער קרײַז. יידן האָבן דאָ געווינט פֿון אַרום סוף אַכצנטן יאָר־הונדערט. זיי האָבן זיך באַשעפֿטיקט מיט קרעמעריי, מלאכה און בײַשטוביקער ווירטשאַפֿט.

אין 1865 און 1895 זײַנען געווען 4 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים:

ערי יהודה, יהודה ליב מסערהייא (ווילנא, תּרכ״ה), **זכר חיים**, חיים נתן בר׳ משה. (וואַרשא, תּרנ״ה).

אין 1897 האָבן דאָ געלעבט 242 יידן, אין 1913 — בײַ 110, 1923 — 119 און פֿאַרן חורבן עטלעכע מישפּחות.

טריקשלע האָט דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע אין 1915. דעם צענטן מײַ האָבן די יידן געקראָגן אַ באַפֿעל צו פֿאַרלאָזן דאָס שטעטל אין משך פֿון 3 שעה.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿאַר בניין ארץ־ישׂראל אין **המליץ** (1903), געפֿינען זיך די נעמען פֿון אַ ריי טירקשלער. מוּרשה: יחזקאל ציווין.

רבנים. — ר׳ אַהרן־אליהו כהנא, אַרום מיטן נײַנצנטן יאָרהונדערט. שפּעטער רבּ אין אַקמעיאַן. זיידע פֿון ר׳ יהודה־לייב דוואָרעץ, בעל **ארצות יהודה** (ווילנא, תּרמ״ז).

ר׳ יעקבֿ יפֿה, דאָ געבאָרן 1834. נאָך טירקשלער רבנות געווען דומ״ץ אין שקוד. שפּעטער רבּ אין הייוועהיל, ווו ניפֿטר געוואָרן 1913.

ר׳ טוֹבֿיה בר׳ משה בײַ, געבאָרן 1846. 1879 רבּ אין ציטעוויאַן, שפּעטער אין טירקשלע. אייניקל פֿון ר׳ שמואל, מו״צ אין טעלז. זײַן זון איידעם פֿון ר׳ מרדכי פֿישל, אב״ד יאַנישאָק.

ר׳ אַבֿרהם־אַבלי בר׳ בן־ציון, געבאָרן 1880 אין זעזמער. שפּעטער רבּ אין וואַרשאַן. לידעוויאַן. ניפֿטר געוואָרן אין 1929.

*

ר׳ בנימין מאָוושע איז געבאָרן 1887 אין טירקשלע. רבּ אין בירזש און קראַקינאָוע, ווו אומגעקומען אָבֿ תּש״א, הי״ד.

פֿראָפֿ׳ הערמאַן שאַפּיראָ, איינער פֿון די ראשונים־מנהיגים פֿון ציוניזם, האָט דאָ אויפֿגעשטעלט אַ ישיבֿהלע אַרום מיטן 1860ער און געווען איר ר״מ צוויי יאָר.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1903: 5; דורות האחרונים, ב׳, ע׳ 173; ספֿר היובֿל של אגודת הרבנים האורטו־דוכסים בארצות־הברית וקנדה. נ״י, תרפּ״ח, ע׳ קמ״ד; אהלי שם, ע׳ 83; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 3589.
Black Book.

טעלז

TELŠIAI

קרײזשטאָט. אַן אַלט אָרט אין ליטע, ווערט שוין דערמאָנט אין היסטאָ־רישע דאָקומענטן פֿון 1320. דער ערשטער קלויסטער איז דאָרטן אויפֿגעשטעלט גע־ווָאָרן אין 1536. אין 1710 האָט טעלז שטאַרק געליטן פֿון שוועדישן מיליטער, בעת זײַן אינוואַזיע אויף רוסלאַנד.

די צוויי פֿוילישע אויפֿשטאַנדן אין 1831 און 1863 האָבן געהאַמעווט דעם עקאָנאָמישן וווּקס פֿון שטאָט. 1908 איז כּמעט גאָנץ טעלז אַראָפּ מיטן פֿײַער. אין ערשטן וועלטקריג איז די שטאָט געווען אָקופּירט אַ פֿיר יאָר דורכן דײַטשישן מיליטער.

קיין געניע דאַטע וועגן אויפֿקום פֿון אַ יִידישן יִשובֿ אין טעלז איז ניטאָ. אָבער אויפֿן סמך פֿון זײַטיקע געשעענישן קען מען משער זײַן אַן ערך די צײַט, ווען יִידן זײַנען שוין דאָ געווען תּושבֿים. מיר ווייסן, אַז ליטע האָט זיך אָפּגעשפּאָלטן פֿון פֿוילישן „ועד ארבע ארצות" אין 1623. אין דעם געשאַפֿענעם „ועד ליטא" איז טעלז געווען אַ טייל פֿון קיידאַנער גליל. פֿון דעם קען מען זען, אַז אין יענעם יאָר, אָדער אַ ביסל שפּעטער, איז טעלז שוין געווען אַ קליינע יִידישע קהילה. מיט אַנדערע ווערטער: אַרום ערשטן פֿערטל פֿון זיבעצנטן יאָרהונדערט האָבן אַ צאָל יִידן שוין געלעבט אין טעלז.

קיין גרויסע קהילה איז טעלז קיין מאָל ניט געווָאָרן, אַפֿילו לויט די מאָסן פֿון יִידישע שטעט אין ליטע. אין 1939 האָט זי געהאַט כּמעט די זעלביקע צאָל יִידן ווי מיט הונדערט יאָר פֿריִער.

אָנהייב מיטן אַכצנטן יאָר־הונדערט האָט טעלז דורכגעמאַכט אַ בלוט־בילבול. ר׳ הלל טווערער האָט געהאַט אַ וואַסערמיל אויפֿן זאַראַנער וועג. אַרום 1758 איז געקומען צו אים דער „פּאַראַ־באָק" (דינער) פֿון גלח אין פּורפּלע (אַ דאָרף ניט ווײַט פֿון טעלז) אָפּנעמען וויִיב, דערנאָך איז ער געפֿאָרן צו לייזער דעם קצבֿ אָפּנעמען אַ בהמהלע. אויף צוריק־וועגס פֿון גלח האָט לייזער באַמערקט, ווי דער שטרוי אין הינטערשטן טייל פֿון זײַן וואָגן איז עפּעס צו הייך. ער שטעלט אָפּ דאָס פֿערד, הייבט אויף דאָס שטרוי, — און ווערט אַ דערציטערטער: אַרומגעוויקלט מיט שטיקער גאָלד פֿון צלָמים ליגט אַ טייטער דעם גלחס דינער.

גראָד איז דעמאָלט אָנגעפֿאָרן ר׳ הלל טווערער, און לייזער האָט אים דערציילט די שרעקלעכע מעשׂה. ביידע זײַנען גיך געפֿאָרן צוריק קיין טעלז, און נאָך אַ יִישוב־הדעת מיט די בני־בית באַשלאָסן צוצונעמען דאָס גאָלד און דעם מת אַרײַנווּאַרפֿן אין עזערע. ווען זיי זײַנען צוגעגאַנגען צום וואָגן, זײַנען זיי געבליבן פֿאַרשטיינערט: דער טייטער קערפּער איז ניטאָ דאָרטן.

גלײַך אויף מאָרגן פֿרי זײַנען געקומען צו לויפֿן דער פּורפּלער גלח, דער טעלזער אויספֿאָרשער מיט אַ סטראַזשניק (פּאָליציסט) און געפֿרעגט לייזערן: ווו איז דער קערפּער? מען האָט אים גוט צע־שלאָגן, געשמידט אין קייטן און אָפּגעפֿירט קיין ווילנע. לויט דער עצה פֿון טעלזער רבֿ, האָט מען פֿאַרקויפֿט דאָס גאָלד און גע־נומען אַ גוטן קריסטלעכן אַדוואָקאַט.

אויפֿן מישפּט האָט דער גלח געטענהט, אַז לייזער האָט אָנגערעדט זײַן דינער צוצוריבן דאָס גאָלד פֿון קלויסטער און דערנאָך אים דערהרגעט. געווען אַ שוועכער לאַגע. מיט אַ מאָל איז געקומען אַ גרויסע איבערראַשונג: דער פּראָקוראָר אַליין הייבט זיך אויף און זאָגט: „לייזער איז אומשולדיק!“ ער דערציילט, אז ער איז אין געהיים געפֿאָרן קיין טעלז, זיך צו־געקוקט ראש־השנה צום גלויבן פֿון די יידן און זייערע מינהגים און איז געקומען צום אויספֿיר, אַז אַ ייִד קען אַזאַ זאַך ניט טאָן.

דעמאָלט זאָגט לייזערס פֿאַרטיי־דיקער צום גלח: רופֿט אַרויס מיטן כּוח פֿון רעליגיע דעם טײַטן און זאָל ער עדות זאָגן, דער גלח ענטפֿערט: דאָס איז אוממעגלעך. אויך דער רבֿ ענטפֿערט דאָס זעלביקע אויפֿן אַרויסרוף פֿון אַדוואָקאַט.

אויף דעם זאָגט דער פֿאַרטיי־דיקער: אויב אַזוי וועל איך אַרויסרופֿן דעם טײַטן, און ער וועט זיך צו איינעם אַ שרעקלעך־פֿאַרבאַנדאַזשירטן מענטשן אויף די לעצטע בענק פֿון זאָל: קום דו אַהער און זאָג עדות! דער „געהרגעטער“ האָט דערציילט, אַז די משרתים פֿון גלח זײַנען אים באַפֿאַלן אין שטאַל, געשלאָגן אים מפּות־רצח, ביז ער איז אַנידערגעפֿאַלן אָן סימנים פֿון לעבן. יענע האָבן זיכער געמיינט, אַז ער איז טייט און אים אַרײַנ־געוואָרפֿן אין לייזערס פֿור, ווו ער איז ביסלעכווײַז געקומען צו זיך און אַוועק צו זײַן מאַמען. דער גלח האָט געקראָגן אייביקע תּפֿיסה און די משרתים צו 20 יאָר.

אין 1827 איז געווען אַן אָנהייב פֿון אַ בלוט־בילבול. געשען איז עס פֿאַר פּסח, די צײַט פֿון בלוט־בילבולים. אין דאָרף פֿון גוט־באַזיצער דימשאַ, אין טעלזער געגנט, איז פֿאַרשוווונדן געוואָרן דער זיבן־יאָריקער שגץ פּעטראָוויטש. דער פּאַסטעך זשוקאָווסקי האָט געזאָגט, אַז ער האָט געזען, ווי יידן האָבן פֿאַרהאַלטן דאָס יינגל און עס ערגעץ אַוועקגעפֿירט. פּאָליציי האָט אויפֿגעאַקערט די גאַנצע געגנט און טאַקע געפֿונען דעם טײַטן קערפּער פֿון שגץ, אָבער ס׳איז ניט געווען קיין שפּור, אַז יידן זײַנען די שולדיקע.

די גאַנצע מעשׂה דערציילט דער טרויעריק־באַרימטער צורר־היהודים לוטאַ־סטאַנסקי, אָבער מיט זײַן אויסגעטראַכטער הוספֿה: פֿאַר דער אויספֿאָרשונג האָבן צוויי יידן זיך מודה געווען אין דערהרגענען דעם שגץ, אָבער די צוויי זײַנען שפּעטער גע־פֿונען געוואָרן טייט — דאָס איז אַ קלאָרער וווּנק, אַז יידן האָבן דערמאָרדעט די צוויי יידן, כּדי זיי זאָלן ניט קענען זײַן קיין עדות.

אין דער צײַט פֿון אויפֿשטאַנד אין 1831 איז אין טעלז געהאָנגען געוואָרן

איינער אַ ר׳ מאָניש לוקניקער. די מאַכט האָט אים באַשולדיקט אין העלפֿן די אויפֿ־שטענדלערס. די כּלה פֿון באַקאַנטן העברעיִשן ליטעראַטור־פֿאָרשער שניאור זק״ש איז דעמאָלט געווען אין טעלז און צוגעזען די תּליה. די יִידן האָבן געליטן סיִי פֿון די מורדים, סיִי פֿון די קאָזאַקן.

טעלז האָט ניט אויסגעמיטן דעם גרויסן הונגער אין ליטע אין 1869/72. אין דער גובערנאַטאָרישער קאָמיסיע פֿאַר טעלזער יִידן זיִנען באַשטימט געווָארן: ד״ר מאַפּו, יהודה־לייב גאָרדאָן, די סוחרים לייב קאַנצעל, יל״גס שווער, און בערמאַן. שפּעטער האָבן מיטגעהאָלפֿן: ר׳ אייזיק ראַבינאָוויטש און פֿרוי, ר׳ אידל גאָרדאָן, ר׳ מאיר אַטלאַס, ר׳ יהושע־העשל מרגליות, ר׳ יצחק עליאַשעוו, ר׳ חיים ראַבינאָוויטש און זיִן איידעם ברוידע, ראַבינער חזנאָוויטש, ר׳ ישעיה בייִ, ר׳ שבתי ראַסיינסקי, ר׳ אַהרן ניימאַרק, ר׳ גרשון מאיראָוויטש. אין **המגיד** 1872 און 1874 זיִנען דאָ רשימות נעמען פֿון טעלזער יִידן, וואָס האָבן געפֿאַלן הונגער־געטראָפֿענע יִידישע שטעטלעך אין ליטע.

אין 1894 איז אויסגעבראָכן אַ כאָלערע־עפּידעמיע אין שטאָט. דער רבֿ ר׳ לייזער האָט געשאַפֿן אַ קאָמיטעט צו העלפֿן אָרעמע מיט דאָקטוירים און רפֿואות. אים האָט געהאָלפֿן ר׳ מרדכי הילפּערין. ד״ר בערנשטיין פֿלעגט באַזוכן אָרעמע קראַנקע אומזיסט.

אין 1853 איז לעבן סיאַד אויפֿ־געשטעלט געוואָרן אַ יִידישע קאָלָאָניע אויף אומזיסטער רעגירונג־ערד פֿון 127 דע־סיאַטין מיט 5 מישפּחות פֿון 38 נפֿשות. שפּעטער זיִנען צוגעקומען נאָך 11 פֿאַמיליעס פֿון טעלז און אַרומיקע שטעטלעך.

אין די 1880ער יאָרן און שפּעטער האָבן פֿיל יִידן געלעבט אין די אַרומיקע דערפֿער און דאָרטן געפֿונען זייער פּרנסה.

יִידן האָבן זיך באַשעפֿטיקט מיט קליינהאַנדל, קרעמערייִ, מלאכה. אַ צאָל יִידן האָבן געמיסחרט מיט תּבֿואה און געהילץ, טייל האָבן צוגעשטוקעוועט זייער חיונה פֿון זייער ביישטוביקער וווירטשאַפֿט (עופֿות, אַ קו, אַ גאָרטן).

אין 1797 האָבן דאָ געלעבט 1650 יִידן און קאַראַימער (זייער צאָל איז געווען אַ קליינע), אין 1847 — 2248 יִידן, 1864 — 4204, 1897 — 3088, 1923 — 1545 (103 יִידן אויסן שטאָט זיִנען סטאַטיסטיש ניט צוגערעכנט געוואָרן) און פֿאַרן חורבן — אַרום 2000 (מיט צוניפֿ־געטריבענע יִידן פֿון אַנדערע שטעטלעך).

די ישיבֿה. — די ישיבֿה איז געווען די קרוין פֿון טעלז און איר צענ־טראַלער נערוו. זי איז געשאַפֿן געוואָרן אין 1875, אָבער געבויט געוואָרן איז זי אַ סך יאָרן שפּעטער. די גרינדערס: ר׳ מאיר אַטלאַס, שפּעטערדיקער רבֿ פֿון שאַוול, ר׳ יצחק־יעקבֿ אָפּענהיים, שפּעטערדיקער רבֿ פֿון קעלם און ר׳ שלמה־זלמן אַבעל, וואָס

וועגן אים רעדט זיך ווײַטער. טעלזער ישיבֿה ווי אַ באַגריף האָט זיך אָנגענומען ערשט מיט הגאון ר׳ אליעזר גאָרדאָן.

וועגן דער באַזונדערער שיטה פֿון טעלזער ישיבֿה שרײַבט איין מחבר אַזוי: „שונה דרך הלימוד [בטלז] מישיבֿת וואָלאָזין: שם בחירה חפֿשית, בישיבֿת טלז — רק מסכת אחת לכל הבחורים ובה נבחנו בכל חודש. בה גם מוסר, חצי שעה ליום. גם דרך השיעור שונה משם: ר׳ אליעזר מבֿריק בחידושיו, מדלג מענין לענין — התחיל בנזיקין, עבר לקדשים וסיים בזרעים. הלימוד בטלז ב„חברותא״: ר״מ פֿותח, אחד שואל, שני משיבֿ, שלישי דוחה וכו׳״. די שיטה האָט אָנגעהאַלטן ביזן סוף.

אין אַן אַנדער מקור ווערט אַזוי פֿאָרמולירט טעלזער ישיבֿה: „בהירות המחשבֿה, פֿשטות התפֿיסה, פֿילוסופֿיה דתית, הזדכּות המידות לפֿי שיטת המוסר המיוחדת של טלז״, צוזאַמען מיטן פֿאַרשטיין „אויף אַן אָרט״ און ניט פֿאַרפֿילפֿלען פסוקים און מימרות.

אין דער ישיבֿה איז פֿראַקטיצירט געווָארן אַן אינדיווידועלער חינוך, צוגעפּאַסט צו די כּשרונות און נטיות פֿון יעדן בחור: האָט איינער אַרויסגעוויזן התמדה, העלפֿט מען אים צו זיין אַ בָּקי; האָט אַ צווייטער זיך אַרויסגעהויבן מיט פֿאַרטיפֿטקייט, העלפֿט מען אים זיין אַן עמקן; אין אַ דריטן האָט מען געזען אַ נטיה צו עסקנות, העלפֿט מען אים אין דעם.

ווייל מען האָבן אַ שטיקל באַגריף ווען דער גײַסטיק־תּורהדיקער השפּעה פֿון טעלזער ישיבֿה אויפֿן יידישן לעבן בכל תּפֿוצות ישׂראל, איז גענוג אַ קוק צו טאָן אויף דער ווײַטערדיקער ניט־סיסטע־מאַטיש־אָנגעוואָרפֿענער רשימה פֿון רבנים, וואָס האָבן געלערנט אין איר און שפּעטער — אין זייער גרעסטן טייל — פֿאַרשפֿרייט דעם „רוח טעלז״ אין הונדערטער יידישע קהילות איבער דער וועלט:

ר׳ אַבֿרהם־אליהו רעגענשבורג, רבֿ אין פֿאַרשיידענע קהילות פֿון פוילן און ליטע, שפּעטער אין שיקאָגאָ; ר׳ יום־טובֿ־ליפּמאן לעווין, רבֿ אין שאַקאָט, גרוזד— ליטע, מאלאָדעטשנע, ברוקלין; ר׳ יצחק לאַקס, רב אין בראָנקס, וועסטשעסטער; ר׳ שמעון גראָסבײַן, רבֿ אין ברוקלין.

ר׳ משה שאַצקעס, רבֿ אין ליפּני־שאָק, איוויע און לאָמזשע, ר״מ אין ניו־יאָרק ישיבֿה־אוניווערסיטעט; ר׳ מיכאל היגער, בעל **אוצר הברייתות**, שרײַבט, אַז טעלז און סלאַבאָדקע האָבן אויסגעפֿורעמט זײַן לעבן; ר׳ נחמיה ראָבינסאָן, רבֿ אין שיקאַגאָ, איידעם פֿון ר׳ אַבֿרהם חריף; ר׳ אַבֿרהם קאַלמאַנאָוויטש, רבֿ אין ראַקעווי, טיקטין.

ר׳ יוסף־דוד פֿיין, רבֿ אין אַ שטעטל לעבן מאָזיר, מינסקער גובערניע, דערנאָך אין פּאָרטלאַנד, אַמעריקע; ר׳ אליעזר פּופּקאָ, רבֿ אין ביעלאָווועזש, וועליזש, פֿילאַדעלפֿיע; ר׳ דובֿ רעוועל, פֿון די הויפּטגרינדערס פֿון דער יצחק־אלחנן ישיבֿה אין ניו־יאָרק, אויך ר״מ.

ר׳ משה־זאבֿ כהן, 1911 רבֿ אין פּלאָטל, דערנאָך אין אָבעל, ברעסלוי, ליווינהאָף, פֿון 1924 אין שיקאַגאָ; ר׳ נפֿתּלי צבי־הירש טראָפּ, 25 יאָר ר״מ אין ישיבֿה פֿון חפֿץ־חיים, ניפּטער 1929; ר׳ ישׂראל לעוו, רבֿ אין פּאָנעוועזש, טרענטאָן (אַמעריקע); ר׳ ברוך ראַבינאָוויטש, רבֿ אין זוכאָוויץ, וויטעבסק און פֿון תּרפּ״ו אין שיקאַגאָ.

ר׳ יצחק־אייזיק פֿרידמאַן, רבֿ אין קורשאַן, טאַוואריק. 1944 ניפּטער אין נַחלת־יצחק, ת״א; ר׳ אליעזר פּשעדמעסקי, פֿון 1923 לאַנגע יאָרן רבֿ אין בראָנקס; ר׳ משה־שמעון זיוויץ, רבֿ אין פּיקעלן, באַלטימאָר, פּיטסבורג, דאָרטן ניפּטער 1936; ר׳ משה־מרדכי שקאָפּ, ר״מ אין גראָדנער ישיבֿה, שפּעטער רבֿ אין אַמעריקע.

ר׳ משה־ברוך פֿײַוולזאָן, רבֿ אין בייסעגאָלע; ר׳ אליעזר־מאיר פּריילר, רבֿ אין לאָנדאָן, ר״מ אין ישיבֿת ר׳ יצחק־אלחנן אין נ״י; ר׳ אַהרן־דוד בוראָק, פֿון 1917 רבֿ אין ברוקלין; ר׳ אַבֿרהם־נחמן שוואַרץ, ר״מ אין קראָק, נאָווי אַדעס, באַלטימאָר; ר׳ דובֿ־צבי היימאן, ר״מ אין באַלטימאָר.

ר׳ אהרן־שלמה־זלמן זאַלמאַ־נאָוויטש, רבֿ אין סאַפּיזישאָק, דאָקשיץ, מאָנטרעאָל; ר׳ יוסף גאָלדין, לעצטער רבֿ פֿון שאַקי; ר׳ אַבֿרהם־לייב שור, רבֿ אין שאַקי, קרילאָוו, שיקאַגאָ (1929); ר׳ זאבֿ זיסערמאַן, רבֿ אין לעווקיעוו (וואָלין); ר׳ משה־חיים מירוויש, רבֿ אין קייפּטאָן (דרום־אַפֿריקע).

ר׳ משה ראָזענשטיין, משגיח אין לאָמזשער ישיבֿה; ר׳ אלחנן וואַסערמאַן, ר״מ אין אַ ריי ישיבֿות, הי״ד; ר׳ יצחק קאָסאָווסקי, רבֿ אין איוויע; ר׳ קלמן בר׳ אליעזר מגיד, רבֿ אין אַרמיאַנסק (1912); ר׳ ברוך־יצחק חדש, רבֿ אין לאַנדווערעוע (1888); ר׳ יעקבֿ־דוד גאָרדאָן, רבֿ אין נאָרפֿאָלק, ווירדשיניע.

ר׳ אַבֿרהם־יעקבֿ נייַמאַרק, רבֿ אין פּרעזן (1905); ר׳ מרדכי־זאבֿ זילבער־מאַן, רבֿ אין מאָטעלע; ר׳ אייזיק־לייב סטאָליאַר, רבֿ אין ראַצק; ר׳ צבי־יהודה אָלשוואַנג, רבֿ אין דרויע, שיקאַגאָ. דערצו דאַרף מען נאָך צוגעבן די איבער־געפֿלאַנצטע גרויסע ישיבֿת טעלז אין קליוולאַנד און איר אָפּטייל אין שיקאַגאָ.

די דערמאָנטע רשימה איז נאָר אַ קליין צעטל פֿון די הונדערטער רבנים און סתּם לומדים, וואָס האָבן געלערנט אין טעלזער ישיבֿה. אַ שאַרף וואָרט וועגן רוח טעלז האָט געזאָגט דער „מינסקער גדול״ (פּערלמאַן). וועג ער האָט באַזוכט ר׳ לייזער גאָרדאָן: טעלזער עזערע, פֿעלדער און וועלדער פֿאַרשפּרייטן דעם רוח פֿון **קצות החושן** (אַ ספֿר, וואָס מען האָט שטאַרק געניצט אין ישיבֿה)

חיבת־ציון. — די באַוועגונג צו בויען ארץ־ישׂראל האָט ניט געהאַט קיין לייכטן וועג אין טעלז, וואָס איז — באַזונדערס אין יענער תּקופֿה — געווען פֿולשטענדיק דאָמינירט פֿון דער ישיבֿה און דעם בית־הרבֿ. תּחילת האָט ר׳ לייזער, טעלזער רבֿ, געהאַט סימפּאַטיע פֿאַר חיבת־ציון, אָבער ער איז גיך געוואָרן אַ קעגנער.

חיים־יוסף יפֿה, איינער פֿון די מגידים פֿאַר חיבת־ציון, דערציילט, אַז ר׳ לייזער האָט אים ניט געלאָזן האַלטן זײַן דרשה אין בית־מדרש. פֿונדעסטוועגן האָט זיך אַלץ געפֿונען אַ קליינע גרופּע סימפּאַטיקערס פֿאַר חיבת־ציון און עטלעכע אַקטיוויסטן.

אין 1889 איז די טעלזער „חיבת־ציון״ לעגאַליזירט געוואָרן דורך דער מאַכט. טעלז איז געווען איינע פֿון די ווייניקע שטעט אין ליטע, וואָס זײַנען פֿאַרבעטן געוואָרן זיך צו באַטייליקן אין דער אסיפֿה אין אַדעס צו קלײַבן דעם ערשטן צענטראַלן ועד פֿון חובֿבֵי־ציון.

אין 1898 זײַנען פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן אין המליץ דרײַ רשימות פֿון טעלזער מנדבֿים פֿאַר בניין הארץ און אין 1899 — צוויי רשימות. פֿון די ערשטע אַקטיוויסטן חובֿבֵי־ציון זײַנען געווען גרשון עפֿשטיין און יוסף־הלל בערמאן, וואָס איז געווען קאַזיאָנער ראַבינער אין פּאַלאָנגע (1888), פֿרידריכשטאַט (1898), ראָסטאָוו אויפֿן דאָן (1907). ער איז געבליבן אין סאָוועט־רוסלאַנד און מסתּמא דאָרטן געשטאָרבן.

אין 1899 זײַנען געווען 41 רעגיסטרירטע חובֿבֵי־ציון. יענעם יאָר האָבן זיי געשיקט 340 רובל פֿאַר א״י.

אין 1910 איז פֿאָרגעקומען אַ ציוניסטישע קאָנפֿערענץ פֿון קאָוונער און סוּוואַלקער גובערניעס, איז טעלז געווען דאָרטן פֿאַרטראָטן מיט אַ דעלעגאַט. מיט דער צײַט האָט די ציוניסטישע באַוועגונג זיך אַלץ מער אַרײַנגעריסן קיין טעלז, אָבער דער דאָמינירנדיקער כּוח אין שטאָט איז ביז די לעצטע טעג געבליבן די ישיבֿה און דער בית־הרב.

דורך צעוואָרפֿענע יחידים איז טעלז געווען פֿאַרבונדן מיט ארץ־ישׂראל אַ סך יאָרן פֿאַר חיבת־ציון. אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים זײַנען דאָ מצבֿות פֿון טעלזער:

חנה אשת ר׳ אייזיק, תּרכ״ב (ע׳ מ״ה).

ליב בר׳ יעקב, תּרכ״ג (ע׳ מ״ו).

ר׳ אייזיק נגר, תּרכ״ו (ע׳ מ״ו).

ר׳ יעקבֿ בר׳ בנימין זאב, תּרכ״ח (ע׳ י״ג).

עטא גישע אשת משה יהושע בר׳ יחיאל, תּרל״ו (ע׳ ט׳).

זלאטא בר׳ משה, תּר״ן (ע׳ ט׳).

שיינא בר׳ יעקב מענדילש, תּרנ״א (ע׳ י״ט).

ר׳ אביגדור בהרה״ג ר׳ אברהם אב״ד מטעלז.

(די עמודים זײַנען פון **חלקת מחוקק**, זען צום סוף).

פֿון די אַנדערע פֿאַרטייען האָבן די ס״ס אַרויסגעוויזן דאָ אַ ביסל אַקטיווי־טעט פֿאַרן ערשטן וועלטקריג. אין 1906 זײַנען געווען דעלעגאַטן פֿון טעלז צו זייערס אַ ראַיאָן־קאָנפֿערענץ. דער „בונד״ איז געווען אַקטיווער און אויך אויף אַ לענגערער צײַט. אָבער די אויסווירקונגען פֿון די דאָזיקע צוויי פֿאַרטייען אויף דעם גײַסטיקן און סאָציאַל־געזעלשאַפֿטלעכן לעבן פֿון יידישן טעלז זײַנען געווען קנאַפּע.

*

דער וועלטלעכער חינוך האָט דאָ געהאַט נאָך אַ שווערערן וועג ווי „חיבת־ציון". אמת, אין 1859 איז שוין דאָ געפֿונט געוואָרן אַ יידישע קרוינשול. די ערשטע לערערס זײַנען געווען: אַבֿרהם־שמחה מאַפֿוּ און מאיר שאַפּירא. אין 1866 איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַ לערנשול פֿאַר יידישע מיידלעך. אָבער די איניציאַטיוו פֿאַר ביידע שולן איז געקומען מער פֿון אויסן, ניט פֿון אינעווייניק. ביידע שולן זײַנען סוּ לעגאַל, סוּ האַלב־פֿינאַנציעל געשטיצט געוואָרן פֿון דער רעגירונג — צוליב איר אינטערעסן־פּאָליטיק לגבי דער יידישער טראַדיציאָנעלער דערציִונג.

אין צווייטן פֿאַל איז דער הויפּט־איניציאַטאָר טאַקע געווען אַ ייִד, אָבער אַ פֿרעמדער — דער באַרימטער העברעיִשער פּאָעט יהודה־לייב גאָרדאָן. ער איז אויך געווען איר מנהל און איינער פֿון אירע לערערס. ער האָט געלעבט אין טעלז פֿון 1865 ביז 1872 און איז געווען דער מפֿקח אויף דער מלוכהשער „יעוורעיסקאָיע אוטשילישטשע". די מלוכהשע געלטשטיצע איז ניט געווען גענוג, האָבן די עלטערן געמוזט צוצאָלן שכר־לימוד.

געווען אויך אַ צאָל יידישע ייִנגלעך, וואָס האָבן געלערנט אין דער אַלגעמיינער שטאָטישער מלוכה־שול. דער אינספּעקטאָר פֿון דער מלוכהשער קרייז־שול האָט זיך געווענדט נאָך שטיצע פֿאַר אָרעמע יידישע קינדער פון דער שטאָטישער שול, ווי אויך פֿאַר קויפֿן ביכער פֿאַר זיי.

כאָטש עס גייט אַריבער די צײַטגרענעץ פֿון דאָזיקן בוך, איז כּדאַי צו באַמערקן, אַז נאָך די גרעסטע אָנשטרענגונגען צו עפֿענען אַ „תּורבות"־שול אין טעלז פֿון דער אומאָפּהענגיקער ליטע, האָט זיך דאָס קיין מאָל ניט איינגעגעבן.

אין 1879 איז געשאַפֿן געוואָרן אַ שול פֿאַר יידישע מיידלעך צו לערנען האַנטווערק. די גבֿירטע פֿייגע לוריע, טאָכטער פֿון טרישקער רב ר׳ קלמן־ירחמיאל, און אַנדערע פֿרויען האָבן זיך פֿאַרנומען מיט דעם.

רבנים. — אַרום די פֿרִיערדיקע רבנים איז אַ גרויס רעטענִיש. אונדזערע ידיעות וועגן די ערשטע רבנים אין טעלז גרייכן צו די זיבעציקער־אַכציקער יאָרן פֿון 18טן יאָרהונדערט. אַפֿילו אַז מען זאָל ניט רעכענען די צײַט פֿון יידישן באַזעצן זיך אין טעלז דעם ערשטן פֿערטל פֿון 17טן יאָרהונדערט, ווי מיר האָבן אויבן משער געווען, נאָר אָנהייב צווייטער העלפֿט פֿון יענעם יאָרהונדערט, — איז נאָך אַלץ דאָ אַ בלויז פֿון איבער הונדערט יאָר.

וואָס איז געשען אין משך פֿון אָט דער צײַט? עס לייגט זיך ניט אויפֿן געדאַנק, אַז אַ יידישע קהילה, אַפֿילו אַ קליינע, זאָל זײַן אַזוי פֿיל יאָרן אָן אַ רב, מיר האָבן ניט קיין תּשובֿה אויף דער שאלה, און מיר מוזן אָנהייב מיטן ערשטן רב, וואָס איז אונדז באַקאַנט, והוּא —

הרב הגאון ר׳ יחזקאל. קיין פּרטים זײַנען אויך ווײַטער אים ניט באַקאַנט. מיר ווייסן נאָר, אַז אויף אַ ספֿר פֿון 1787

איז צווישן די הספּמה־געבערס דאָ אויך „יחזקאל החוב״ק טעלז וגלילות זמוט״ (יהודא איש לבית הלוי הורוויץ, **חיי הנפש ונצחיותה**. פּאַריצק, תקמ״ז). אויף דעם סמך קען מען רעכענען, אַז ר׳ יחזקאל איז געווען מרא דאַתרא אין טעלז אין די אַכציקער יאָרן פון 18טן יאָרהונדערט, און מסתּמא אויך פֿריִער.

ר׳ יהודה־לייב בר׳ עזריאל זיוו. פֿאַר טעלז רבּ אין קראָז און דערנאָך אין פּלונגיאַן. לויטן רעגירונג־באַפֿעל פֿון 1804, אַז אַלע מוזן האָבן פֿאַמיליע־נעמען, האָט ער אָנגענומען „זיו״ פֿאַר זיין לעצטן נאָמען.

ר׳ משה טעלזער, אַ מקובל. איינער פֿון דרײַלינג „אגודת חסידי זאַמוט״, וואָס האָבן 15 יאָר זיך אָפּגע־זונדערט פֿון דער וועלט און נאָר פֿאַרטאָן אין לערנען. ניפּטר 1810. (די אַנדערע צוויי: ר׳ שמואל ראַסיינער. ר׳ מרדכי פּאָקראָיער. זייערע חידושי־תּורה אין ר׳ יעקב בענדיטמאַנס **תּורת חסידים**).

ר׳ אַבֿרהם שאַפּירא, פֿאָטער פֿון ר׳ שמעון שאַפּירא, אב״ד בירזש; זיין זון ר׳ שמואל, פֿריִער רבּ אין דרויִע. ניפּטר 1838.

ר׳ אַבֿרהם מרגליות, פֿריִער רבּ אין דריסע; זיין זון ר׳ יהודה־לייב. צווישן די מספּימים אויפֿן סלאָוויטער ש״ס (1835) איז דאָ אַ חתימה פֿון „ליב בהרבּ ר׳ אַבֿרהם״. קען זיין, אַז דאָס איז דער זעל־ביקער ר׳ יהודה־לייב מרגליות.

ר׳ זאַב־וואָלף ליפּקין, פֿאָטער פֿון ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער. געווען ר״מ אין זאַגער, פֿון 1830 רבּ אין גאָלדינגען (קורלאַנד) און פֿון אַרום 1835 ביז זיין פּטירה אין 1858 אב״ד טעלז.[1] זיינע **הגהות בן־אריה** זיינען געדרוקט אין ש״ס ווילנא און אין **טורים** (ווילנא, תר״ס). ער איז איינער פֿון די בעלי־הספּמות אויפֿן ש״ס ווילנא (1835). זיין אייניקל ר׳ אַריה־לייב ליפּקין איז געווען רבּ אין קרעטינגע. ר׳ זאַב־וואָלפֿס איידעם ר׳ מנחם־מענדל, מ״מ אין דוסיאַט און פּאָנעווועזש.

ר׳ יוסף ראָזין (רייזין), פֿון 1864 ביז 1873, שפּעטער אין סלאָנים, ווו ניפּטר געווארן אין 1885. געפֿירט אַ גרויסע מחלוקת מיט וואָלאָזשינער ישׁיבֿה פֿאַר אַרויסגעבן אייגענע צדקה־פּושקעס, געזאָגט, אַז דאָס איז גזילה לגבי די פּושקעס פֿאַר יִשׁובֿ ארץ־ישׂראל. חיבורים: **עדות ביהוסף** (ווילנא, תרכ״ו), **פּורת יוסף** (וואַרשא, תרמ״ד), **שארית יוסף** (וואַרשא, תרע״ד). האָט הספּמות אויף **אמונה והשגחה** (לקוטים מהגר״א), שמואל בר׳ אַבֿרהם מסלוצק (ליק, תרכ״ד); **אמונת**

---

1) אין איין אָרט ווערט אָנגענעבן ר׳ שאול־טובֿיה בר׳ מרדכי ווי רבּ אין טעלז. אין **עטרת יצחק** פֿון ר׳ יצחק־אייזיק אב״ד שאָוול געפֿינען זיך עטלעכע תּשובֿות צו ר׳ שאול־טובֿיהן. די שאלות זיינען פֿון טעלז אין די דרײַסיקער יאָרן פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט. דער מָגיה גיט צו „שהיה אח״כ דירתו בשאָוול ונודע לגאון ר׳ שאול־טובֿיה״. ר׳ יצחק־אייזיק רופֿט אים „ידידי המופֿלג בטעלז״, אָן די געווײַנלעכע רבנישע טיטלען. דאָס וואָרפֿט אָ שטיקל ספֿק אויף ר׳ שאול־טובֿיהס רבנות אין טעלז. עס איז אויך שווער אַרײַנצופּאַסן די צײַט פֿון זיין רבנות דאָ.

חכמים, סדר דובֿ־בער טורש (וואַרשא, 1885); **דברי שלום ואמת**, שלום בר׳ יהושע, אב״ד יאַנישאָק. ר׳ יצחק־יעקבֿ רײַנעס איז געווען זײַן איידעם, ר׳ יעקבֿ־ישעיה בר׳ אַריה־לייב ראָזענבלום, אב״ד דאַווידֿ־האָראָדאָק, זײַן אייניקל.

ר׳ יהושע העליר, געבאָרן 1814. מערערע יאָרן דרשן און מגיד אין גראָדנע, ראב״ד אין פּאָלאָנגע און 1876־1880 אב״ד טעלז. פֿאַרבעטן געוואָרן צו זײַן מ״מ אין ווילנע, אָבער אויף זײַן וועג אָפּצונעמען זײַן פֿרוי פֿון טעלז דאָרטן ניפֿטר געוואָרן, כ״ג סיוון, תר״ם. חיבורים: **דברי יהושע** (קאָניגסבערג, תר״ב), **דברי יהושע** (ווילנא, תרט״ז, מערערע אויסגאבעס), **חוסן יהושע** (ווילנא, תרכ״ב), **תולדות יהושע** (ווילנא, תרכ״ו), **מעוז הדת** (ווילנא, תרל״ג), **מעיני יהושע** (ווילנא, תרל״ט); **אוהל יהושע** (ווילנא, תרמ״ב).

ר׳ אליעזר גאָרדאָן, געבאָרן 1840 אין סוויר. אַ קורצע צײַט רבֿ אין סלאַבאָדקע, פֿון 1874 אין קעלם און פֿון 1884 אב״ד און ראש־ישיבֿה אין טעלז. געגרינדעט די גרויסע ישיבֿה און געשאַפֿן די שיטה פֿון לערנען, וואָס איז שפּעטער באַקאַנט געוואָרן ווי די „טעלזער שיטה״. 1910 איז ער געקומען קיין לאָנדאָן צו קלײַבן געלט פֿאַר ישיבה, נאָך דער גרויסער שריפֿה אין 1908, און פֿלוצלונג דאָרטן ניפֿטר געוואָרן.

ר׳ יוסף שאַפּאָטשניק, רבֿ אין לאָנדאָן, האָט שפּעטער געשריבן וועגן דער סיבה פון ר׳ לייזערס טויט אַזוי: ר׳ אליעזר גאָרדאָן איז 1910 געקומען קיין לאָנדאָן קלײַבן געלט פֿאַר טעלזער ישיבֿה. אין לאָנדאָן האָט ער זיך פֿאַרגעשטעלט ווי דער רבֿ פֿון טעלז פֿאַר דעם רבֿ־הכולל פֿון ענגלאַנד ד״ר אַדלער. דער לעצטער האָט געזאָגט צו ר׳ לייזערן, אַז ער האָט ניט געהערט פֿון אַזא רבֿ אין טעלז. בײַם שמועס אין זײַן הויז האָט ער אויך באַלײדיקט ר׳ לייזערן. פֿון גרויס עגמת־נפש איז ר׳ לייזער קראַנק געוואָרן און ניפּטר געוואָרן ד׳ אדר, תר״ע. ד״ר אַדלער איז געקומען צו ר׳ לייזערס לוויה און געבעטן מחילה בײַם ניפֿטר (קיין באַשטעטיקונג פֿאַר דער דאָזיקער ווערסיע האָבן מיר ניט אָנגעטראָפֿן). חיבורים: **תשובת רבי אליעזר** (פּיעטרקובֿ, תרע״ג), **דבֿרי רבי אליעזר** (ניו־יורק). [פֿון 1879 איז טעלז עטלעכע יאָר געווען אָן אַ רבֿ].

ר׳ יוסף־לייב בר׳ מרדכי בלאָך, איידעם פֿון ר׳ אליעזרן. געבאָרן 1849 אין ראַסיין. פֿון 1884 ר״מ און זינט 1911 אב״ד ור״מ אין טעלז. אין דער צווישנצײַט רבֿ אין וואַרנע און שאַדעווע. ער האָט אײַנגעפֿירט זײַן דרך־הלימוד און אַרײַנגעבראַכט מוסר אין טעלזער ישיבֿה, וואָס איז אין זײַן צײַט געוואָרן איינע פֿון די פֿאָר צענטראַלע ישיבֿות אין ליטע.

הרבֿ מאיר בערלין (בר־אילן) האָט אים אַזוי כאַראַקטעריזירט: „שׂוֹחֵן בֵּית דער ערשטער באַגעגעניש מיט ר׳ יוסף־לייבן האָב איך געקראָגן דעם אײַנדרוק, אַז ער גהערט צו יענע מענטשן, וועלכע ווייסן זיך אַליין אָפּצושאַצן און ווילן דאָס געבן אַנדערע צו פֿאַרשטיין. מען האָט

געזען פֿאַר זיך אַ מענטשן, וואָס איז פֿאַרפּאַנצערט אין פֿירערשאַפֿט בײַ יעדער תּנועה (. . .). יעדער וואָרט, וואָס ער האָט אַרויסגערעדט, סײַ אין תּורה און סײַ אין דבֿרי־חול, איז געווען געוויגן און געמאָסטן (. . .). די שטאַרקייט זײַנע האָט אימפּאָנירט און האָט געווירקט צו קוקן אויף אים ווי אויף אַ מנהיג." ניפּטער געוואָרן 1930 אין טעלז. חיבורים: **חומר ויצירה** (טלז, תּרצ"ב); **שעורי דעת** (ת"א, תּש"א־תּשי"ג, ב' חלקים).

זײַן זון ר' אַבֿרהם־יצחק בלאָך, געבאָרן 1891 אין טעלז. 1921־1930 ר"מ, פֿון 1930 אב"ד און גײַסטיקער מַנהיג פֿון ישיבֿה. פֿירנדיקער מיטגליד פֿון „אגודת־ישׂראל". אומגעקומען תּמוז תּש"א, הי"ד. שפּעטער אַרויס זײַנע **שעורי רבנו הגרא"י** (טוֹרונטה, תּשי"א).

מו"צ, ר"מ, מ"מ. — ר' אַבֿרהם־אַבא בר' יעקבֿ ווערנער, דאָ געבאָרן 1837, דיין. פֿרִיער רבֿ אין וועגער. נאָך טעלז רבֿ הפּולל אין פֿינלאַנד ביז 1891, דערנאָך 20 יאָר רבֿ אין לאָנדאָן, ווו ניפּטער געוואָרן אין 1911. איינער פֿון זײַנע זין אין ישׂראל האָט געביטן דעם פֿאַמיליע־נאָמען אויף „חומה".

ר' שלמה־זלמן בר' שרגא־פֿײַוו ווויש ש"ך, געבאָרן 1846 אין גאָרזד. פֿלעגט זאָגן שיעורים אין ישיבֿה אין די 1890ער יאָרן. פֿון 1904 אין ארץ־ישׂראל. דיין אין יפֿו, מגיד שיעורים אין הרבֿ קוקס ישיבֿה אין ירושלים. אומגעקומען אין די אַראַבישע פּאָגראָמען פֿון 1729, הי"ד.

ר' מאיר אַטלאַס, געבאָרן 1848. דאָ ר"מ, שפּעטער רבֿ אין ליבאַוע, סאַלאַנט, קאָבֿרין, שאַוול, ווו ניפּטער געוואָרן 1925.

ר' שמעון שקאָפּ, געבאָרן 1860 אין טוריץ (מינסקער גובערניע). ר"מ 1884־1902, שפּעטער רבֿ אין מאַלטש, ברײַנסק. פֿון 1920 אב"ד ור"מ אין גראָדנע. מיטגליד פֿון „מועצת גדולי התּורה" אין פּוילן. האָט געהאַט זײַן אייגענע שיטה אין לערנען אין ישיבֿה. חיבורים: **שערי ישׂר** (וואַרשא, תּרפ"ח), **שערי תּורה** (ירושלים, תּש"ה). ניפּטער ווילנע, 1940.

ר' חיים־שלום־טוביה ראַבי־נאָוויץ, געבאָרן 1860 אין לוקניק. 1890 ר"מ אין סלאַבאָדקע, 1892־1900 רבֿ אין מײַסיאַד, ר"מ אין טעלז ביז 1931, ווען ניפּטער געוואָרן ח' חשוון, תּרצ"א. געהאַט אַן אייגענע שיטה אין לערנען.

ר' אליהו־מאיר בר' יוסף־לייב בלאָך, דאָ געבאָרן אין 1894, ר"מ ביז 1940. מיטגרינדער פֿון טעלזער ישיבֿה אין קליוולאַנד, ווו ניפּטער געוואָרן 1955.

ר' עזריאל בר' חיים ראַבינאָוויץ, דאָ געבאָרן 1904. ר"מ פֿון 1931, אומגעקומען כ' תּמוז, תּש"א, הי"ד.

ר' ישׂראל אָרדמאַן, ר"מ, אייַדעם פֿון ר' אַבֿרהם־יצחק בלאָך, ביידע אומגעקומען 1941, הי"ד.

ר' מרדכי ראַבינאָוויץ, ר"מ; ר' טוביה בײַ, מו"צ, רבֿ אין ציטעוויאַן.

משגיחים, מנהלים: — ר'

יהודה־לייב בר׳ רפֿאל כאַסמאַן, געבאָרן 1869 אין איוויע. פֿון 1896 מנהל רוחני אין ישיבֿה, 1903 — רבֿ אין ליודווינאָווע, 1909 — רבֿ אין שטוטשין, פֿון 1927 מנהל רוחני אין חבֿרונער ישיבֿה. ניפֿטר 1936 אין ירושלים.

ר׳ פּנחס־משה גאָרדאָן, אַרום אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט, מנהל רוחני. פֿריִער ר״מ אין ביאַליסטאָק.

ר׳ שמואל פֿאָנדילער, משגיח. רבֿ אין וואַרשאַן, ריטעווע. אומגעקומען 1941 אין ריטעווע, הי״ד.

ר׳ זלמן בר׳ יוסף־לייב בלאָך, דאָ געבאָרן 1886. פֿון 1924 מנהל רוחני. אומגעקומען תּמוז תּש״א, הי״ד.

ר׳ משה אָלשוואַנג, געבאָרן 1902 אין לוקניק, משגיח. אומגעקומען כ׳ תּמוז תּש״א, הי״ד.

בן־ציון־זאבֿ קרעניץ, ערשטער משגיח מוסרי, שפּעטער רבֿ אין וועקשנע.

ר׳ יעקבֿ פּץ, מנהל רוחני, פֿון 1903 ביז 1908. שפּעטער רבֿ אין קליקאָל, ווו ניפֿטר געוואָרן 1923.

ר׳ אַבֿנר אָקליאַנסקי, געבאָרן 1883 אין טימקאָוויץ, ר״מ און מנהל פֿון מכינה לישיבה. אומגעקומען תּמוז תּש״א, הי״ד.

ר׳ פּנחס העלפֿאַן, געבאָרן דאָ 1898, ר״מ אין מכינה לישיבֿה. אומגעקומען כ׳ תּמוז תּש״א, הי״ד.

ר׳ מרדכי פּץ, מנהל פֿון מכינה לישיבֿה. מיטגרינדער פֿון טעלזער ישיבֿה אין קליוולאַנד און ר״מ דאָרטן. איידעם פֿון ר׳ יוסף־לייב בלאָך.

ר׳ אַבֿרהם־מרדכי וועסלער, געבאָרן 1892 אין סמאָלאָוויץ. מנהל רוחני פֿון „יבֿנה״ לערער־סעמינאַר, רבֿ אין אַניקשט, פּלונגיאַן. אומגעקומען 1941, הי״ד. איידעם פֿון ר׳ יוסף־לייב בלאָך.

חזנים: ר׳ אַבֿרהם בלוישטיין, אין די 1860ער; ר׳ מאיר־בער סקאָבעליאָוו, אַרום 1885, שפּעטער אין שאַוול און באָסטאָן. באַקאַנטער חזן בשעתּו. ניפֿטר 1904.

צווישן 1839 און 1923 זײַנען געווען 88 טעלזער פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — א.ל. אסתּרמאן, געבאָרן 1869. זון פֿון אַ טעלזער מלמד. געענדיקט בערלינער אוניווערסיטעט. אין ציוניזם מיטגעאַרבעט מיט ד״ר לעאָ מאַצקין, ד״ר שמריהו לעווין א״א. נאָכן ערשטן וועלטקריג שופֿט אין תּל־אָבֿיבֿ. געשטאָרבן אלול תּש״ד.

בן־שמואל מלַמד, געבאָרן 1869. מיט ד״ר לעאָ מאַצקין געשאַפֿן „יונג איזראַעל״ אין דײַטשלאַנד. פֿון די באַקאַנטע ציוניסטישע טוערס אין דײַטשלאַנד.

ר׳ יהודה זילבערט, 37 יאָר רבֿ אין נאָווגאָראָד; ר׳ ברוך חומא, אין די 1880ער יאָרן אין שיקאַגאָ. באַקאַנט אין די אָרטאָדאָקסישע קרײַזן; ר׳ בן־ציון פּעלמאַן, ר״מ אין פּלונגיאַן.

ר׳ אַבֿרהם־אליהו קאַפּלאַן, געבאָרן 1890 אין קיידאַן. זײַן מאַמע פֿראַדל האָט 1901 אַ צווייט מאָל חתונה געהאַט אין טעלז מיט ר׳ יעקבֿ ראַבינאָוויטש. געלערנט 4 יאָר אין טעלזער ישיבֿה און

שפּעטער ווידער געלעבט אין טעלז בעתן ערשטן וועלטקריג. איינער פֿון די גרינדערס פֿון דער רעליגיעזער יוגנט־אָרגאַניזאַציע „צעירי ישׂראל", איז אויך דער מחבר פֿון איר הימן „לדור". אין טעלז האָט ער געשאַפֿן „אגודת בנות ישׂראל".

פֿון 1919 געווען ר״מ אין ד״ר עזריאל הילדעסהיימערס בית־מדרש לרב־נים אין בערלין. אין בערלינער דײַטש־העברעיִשן **ישורון** פֿאַרעפֿנטלעכט טיפֿ־זיניקע לומדיש־וויסנשאַפֿטלעכע אַרבעטן. ניפֿטער געווארן צו 34 יאָר אין בערלין.

ר׳ אַבֿרהם־אליהו האָט פֿאַרמאָגט גאונישע פֿישרונות. האָט פֿלאַנירט אַ נײַעם פֿירוש אויפֿן תּלמוד. וועמ מען האָט אים אַ מאָל געפֿרעגט: און וואָס איז מפֿוח רש״ין? האָט ער געענטפֿערט, אַז רש״ים פֿירוש דאַרף שוין אויך אַ נײַעם פֿירוש. הגאון ר׳ איסר־זלמן מעלצער רופֿט אים „הענק הצעיר". סײַ ער, סײַ הגאון ר׳ יחזקאל סַרנא אונטערשטרײַכן די „עזות דקדושה" פֿון פֿלאַן מחבר צו זײַן אַ נײַעם פֿירוש אויפֿן תּלמוד. דער חפֿץ־חיים האָט געזען אין אים דעם מנהיג „שעתיד להחזיר את העטרה ליושנה." חיבורים: **בעקבות היראה.** (ירושלים, תשי״ח־תש״ל); **בעקבות היראה.** דבֿרי מחשבה (ירושלים, תש״ך). צום סוף זײַנע בריוו, ווי אויך זײַנע לידער מיט אייגענע נאָטן.

ר׳ אַבֿרהם־יצחק פּערלמאַן, געבאָרן 1890. פֿון 1913 אב״ד שקודוויל. בעל **פני אַבֿרהם** (קיידאַן, תרפ״ח). אומ־געקומען 1941, הי״ד.

ר׳ תּנחום בר׳ שמעון זרחי, בעל **זכרון מנחם** (תּרנ״א). עולה געווען קיין ירושלים.

ר׳ משה בר׳ אליהו־חיים העל־פֿאַן, געבאָרן 1905. פֿון 1938 אין אַמע־ריקע. רבֿ אין עטלעכע שטעט.

ר׳ חיים שאַכנאָוויטש, געבאָרן 1907. רבֿ אין ברעזיטשע. 1933 ר״מ אין דווינסק. פֿון (?)1945 אין שיקאַגאָ.

ר׳ אוריה־גדליה טעלזער, אַ מוסרניק אין סלאַבאָדקער ישיבֿה, אָבער אַוועק צו דער נאַוואַרעדקער ישיבה, ווײַל — לויט זײַנע רייד — אין סלאַבאָדקע האָלט מען פֿון „רוממות האָדם" און ער האָלט פֿון „כּפֿירת האדם". ער פֿלעגט זיך פֿאַרנעמען, אויסערן לערנען, מיט זעגן און האַקן האָלץ פֿאַר אָרעמע.

ישׂראל־אַבא ציטראָן (קטרוני), חבר פֿון הועד הלאומי, פֿון די „מזרחי"־פֿירערס אין א״י. געשריבן הלכה־מאמרים; ישׂראל אַהרוני, באַקאַנטער נאַטור־וויסנ־שאַפֿטלער פֿון ארץ־ישׂראל.

ר׳ חיים־זלמן שערל, רבֿ אין האָזענפּוד (לעטלאַנד), איידעם פֿון הרבֿ שיץ, אב״ד רובינישאָק.

אַ שׂיכות מיט טעלז האָבן:

ש. יאַנקעלעוויץ, אור **מתעה** (וואַרשא, תּרנ״ג); י. שאַפּירא, **תּפֿארת יעקבֿ** (ווילנא, תּרנ״ט), ש. ראָזענבערג, **ברית מלח** (ווילנא, תּרס״ז); נחום בר׳ אליעזר זק״ש מטעלז, **לקוטי תּורת אָמן** (ווילנא, תּרס״ז); ש.ז. אַבראַמאָוויץ מטעלז, **עטרת שלמה** (פּיעטרקובֿ, תּרע״ג); י. וואַרהאַפֿטיג, **דבֿרי ירוחם** (בילגוריי, תּרצ״ב); י.ג. שיין, **הפּרגוד** (נ״י, תּרצ״ז).

שרײַבערס. — אַבֿרהם זוסמאַן, געבאָרן 1831. פֿון 1856 אין ירושלים. מיטגרינדער פֿון דער ערשטער עפֿנטלעכער ביבליאָטעק אין שטאָט. מיטגרינדער פֿון דער צײַטונג **האריאל** אין די 1870ער. פֿון 1877 זיך פֿאַראייניקט מיט **החבֿצלת**. געשטאָרבן 1915 אין ירושלים.

משה קריין, געבאָרן 1892. פֿון 1920 אין יאָהאַנעסבורג, ווו רעדאַגירט **דאָס נײַע וואָרט** (1916). געשריבן לידער און אַרטיקלען. פֿון 1930 אין מאָסקווע, אויף אַ הויכן אַמט אין סאָוועטישן האַנדל־מיניסטעריום. געשטאָרבן 1933 אין בערלין.

יעקבֿ ראַבינאָוויטש, געבאָרן 1909. יִידישער זשורנאַליסט. סעקרעטאַר פֿון דער צ״ס־פֿאַרטיי אין ליטע. דורכגעמאַכט קאָוונער געטאָ. פֿון 1948 אין מאַנטרעאָל. געשריבן אין קאָוונער טאָג־צײַטונג **דאָס וואָרט, אַפֿריקאַנער אידישע צײַטונג, דרום־אַפֿריקע, קענעדער אָדלער**. פֿון 1980 רעדאַקטירט די מאַנטרעאָלער זײַט פֿון **אַלגעמיינער זשורנאַל** (נ״י). מחבר פֿון **בלעטער פֿון יידיש ליטע** (ת״א, 1974).

בערל פּהן, פֿון 1951 אין ניו־יאָרק. מחבר און רעדאַקטער פֿון מערערע ביכער.

יהודה־לייב גאָרדאָן (יל״ג) האָט געלעבט אין טעלז פֿון 1865 ביז 1872, מנהל און לערער פֿון דער רוסיש־יִידישער קרוינשול.

דער העברעישער פּאָעט יצחק ראַבינאָוויץ, אַ געבאָרענער 1846 אין קאָוונע האָט חתונה געהאַט אין טעלז און דאָ געלעבט 22 יאָר. געשטאָרבן 1900 אין ניו־יאָרק. בעל **זמירות ישראל** (וואַרשא, תרנ״א), **על נהר כּבר** (נ״י, תרנ״ט), **פרחי חורף** (נ״י, תר״ס). אין אַ בריוו צו יל״גן שרײַבט ער: „והיה לנו לזכרון הימים הרחוקים ההם, אשר בהם ישבֿנו יחד בעיר אחת.״

אויך מרדכי נאַטאַנזאָן, העברעיִשער שער שרײַבער, געבאָרן אין ווילנע, האָט געלעבט אין טעלז און דאָ געשטאָרבן אין 1864.

קאָרעספּאָנדענטן. — **המליץ**: איל״ה (אויך **הצפֿירה**), אַבֿרהם דימאַנט, זאבֿ האָלצבערג, חַנה לעווין, שלמה פֿרידמאַן, יהושע־העשיל קאַלמאַן (אויך **המגיד**, **הפּרמל**, אויך חידושי־תורה).

המגיד: אליעזר־בנימין דאָבקין (אויך **הצפֿירה**, אויך אַרטיקלען), יצחק מאַרקוס, מאיר בריק, איידל גאָרדאָן.

הצפֿירה: חיים אַהרנסאָן, זייגערמאַכער, שפּעטער אין פּעטערבורג; ברוך מרגליות.

הפּרמל: אַבֿרהם־שמחה מאַפּו, לערער אין י.ל. גאָרדאָנס שול; מאיר־אליהו שאַפּירא.

ש. זאַק — **הד הזמן**; יהושע־העשיל מרגליות — **כּבֿוד הלבֿנון** (חידושי־תורה); אַבֿרהם־יצחק פּערלמאַן — **יגדיל תורה**, 1909.

ניכבֿדים. — ר׳ יהודה־לייב חסיד. אַליין געווען אַ מילנער, אָבער זיך איבערגעשריבן אין שאלות־ותשובֿות מיט אַ

ריי רבנים. שוואָגער פֿון ר׳ אַבא חסיד פון קראָזש (אַבא אריכא, ר׳ אַבא רוזינא). אויף אים זאָגט מען, אַז דער ווילנער גאון איז איין מאָל געקומען קיין קראָזש צו הערן תּורה פֿון אים. דער ווילנער גאון האָט געזאָגט אויף ר׳ לייבן, אַז ער איז „אַ נשמה אָן אַ גוף.״

צווישן די גאונים, ווָאס שטאַמען פֿון הרב החסיד ר׳ אַברהם, ווערט אָנגענעבן ר׳ שמואלקע טעלזער. ער האָט געלעבט אַרום דער ערשטער העלפֿט פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט.

ר׳ שלמה־זלמן אַבעל, געבאָרן 1857 אין נײַשטאָט־סוגינד. איינער פֿון די גרעסטע עילויים בשעתּו. האָט אַ סך מיטגעהאָלפֿן צו גרינדן טעלזער ישיבֿה, ווו ער האָט, שוין צו אַכצן־נײַנצן יאָר, געזאָגט אַ שיעור. ניפֿטר געוואָרן צו 29 יאָר. זײַן פֿאָטער ר׳ קלמן האָט אַרויסגעגעבן דעם זונס **בית שלמה** (ווילנא, 1893). האָט אויך געהאַט גרויסע ידיעות אין וויסנשאַפֿט. אין **הלבנון** (שנה י״א) זײַנען פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן זײַנע 9 אַרטיקלען א״נ „תּולדות חיי הצמחים״. געשריבן אויך שירים אין דער דעמאָלטיקער העברעישער פּרעסע. ר׳ שלמה־זלמן איז געווען אַן אור־אייניקל פֿון ר׳ אַברהם, ברודער פֿון ווילנער גאון. פֿלעגט זיך אויך חתמענען שז״א.

ר׳ ישׂראל־מיכל טרויב, געבאָרן 1858. האָט מערסטנס געווווינט אין טעלז; ר׳ אַבֿיגדור מרגליות, אַוועק קיין ירושלים, ווו געשטאָרבן 1882; ר׳ אַברהם מרגליות, געשטאָרבן 1886.

ר׳ מיכאל קרוסקאל (מיכל וואָרנער), געשטאָרבן 1889; ר׳ צבֿי־הירש אָרדמאַן, אַרויסגעגעבן די שו״ת **עטרת יצחק** פֿון יצחק־אײזיק, אב״ד שאָוול.

ר׳ משה פּערלמאַן, געבאָרן 1862 אין סעלץ, גראָדנער גובערניע. זון פֿון ר׳ ירוחם־לייב, „דער מינסקער גדול״. בעל **מדרש הרפֿואה** (ת״א, תּרפ״ו־תּרצ״ד, דרײַ טיילן) — אַלע מאמרים פֿון תּלמוד וועגן מעדיצין און היגיענע. מבֿינים זאָגן, אַז עס איז איינער פֿון די בעסטע מחקרים אויף דער דאָזיקער טעמע. חיים־נחמן ביאַליק האָט אים שטאַרק געמוטיקט אין זײַן אַרבעט. ד״ר י.ל. קאַצענעלסאָן, אַ גרויסער בר־סמכא אין תּלמודישער מעדיצין, האָט זייער געלויבט דאָס ווערק און געשריבן הערות צו דעם. ניפֿטר געוואָרן 1935 אין קאָוונע.

ר׳ אַברהם רובינשטיין, איידעם פֿון ר׳ שמעון זרחי, אב״ד טאָוריק. געשטאָרבן 1891; ר׳ יעקבֿ ראַבינאָוויטש.

ר׳ יצחק־אײזיק ראַבינאָוויטש. געגרינדעט די ישיבֿה „פּרי יצחק״ אין ירושלים. אין טעלז איז געווען אַ קלויז אויף זײַן נאָמען (1881). געשטאָרבן 1898.

ר׳ קלמן הלוי אַבעל; ר׳ יחזקאל בערמאַן; ר׳ טוביה־גרשון זאַקס; ר׳ צאַלע נאַפֿטאַלין; ר׳ צבי בר׳ מנחם נאַפֿטאַלין.

ר׳ שמואל ליבערמאַן, גבאי פֿון קראַנקנהויז; ר׳ דוד ראַסטאָווסקי.

ר׳ דובֿ־בער רײַוויד; ר׳ מאיר בר׳ קלמן שיינזאָן; ר׳ נחמיה שבתילזאָן [שבתילבוים?]; ר׳ צבי שלעז; ר׳ יוסף

קאָפּלאָנסקי. ר׳ משולם־שאול אָרדמאַן, מחבר פֿון **מעלות התורה והמצוות** (קיִדן, תרצ״ז).

עסקנים פֿאַר ארץ־ישׂראל (1899): ראַבינער שמעון בערמאַן, ד״ר ברוידע, ד״ר זיוו, ד״ר בערנשטיין, פֿישל כּץ, שמואל ליבערמאַן, אַבֿרהם־יצחק נאַפֿטאַלין, איִזיק פֿרידמאַן.

ביבליאָגראַפֿיע. — הפּרמל, 1866: 28; המגיד, 1869: 15; 1872: 2, 3, 11; 1874: 29; הלבֿנון: 1875: 18־27; המליץ, 1879: 8, 28; קהלת, ע״י צעדערבוים. פּעטער־בורג, תּרמ״א: 11, 19; ש״י פּין, שפּה לנאמנים. ווילנא, תּרמ״א, ע׳ 160; המליץ, 1882: 16; הצפּירה, 1883: 36; 1886: 199; האסיף, תּרמ״ו, ע׳ 77; 1887: 65; המליץ, 1888: 149; הצפּירה, 1891: 3.

ח. בראַווערמאַן, אנשי שם. וואַרשא, תּרנ״ב, ע׳ ל״ז; המליץ, 1894: 32; 1898: 94, 132, 151; 1899: 75, 85, 127; הצפּירה, 1898: 27; מ.ל. לילינבלום, דרך לעבֿור גולים. וואַרשא, תּרנ״ט, ע׳ 158; א.ל. פֿרומקין, תּולדות אליהו. ווילנא, תּר״ס, ע׳ 3; דער נײַער וועג, 1906: 23; העולם, תּר״ע, ל״ד־ל״ה.

יהושע־העשיל לעווין, עליות אליהו. וואַרשא, 1914, ע׳ 36; יוסף שאַפּאָטשניק, חרות עולם. לאָנדאָן, 1928, ע׳ 30; מאיר בערלין, פֿון וואָלאָזשין ביז ירושלים. נ״י, 1933. ז׳ 203; י. אַפּל, בתוך ראשית התּחיה. ת״א, תּרצ״ו, ע׳ 61; מ. געלרן, מוסרניקעס. ריגע, 1936, ז׳ 60; ספֿר האישים, תּרצ״ז. ע׳ 24, 53, 54, 603; אידישע שטימע, 1938: 5959.

בית־הכּנסת, ת״א, תּש״ז, חוב׳ 7; תּש״ח, כ״ה־כ״ז; א.ש. הערשבערג, פּנקס בּיאַליסטאָק. נ״י, 1949, ז׳ 182; יצחק אריגור, אילן ונופֿו. ירושלים, תּשי״ב, ע׳ 50; י.ל. פּהנוביץ, מהומל עד תּל־אביב. תּשי״ב, ע׳ 77; תּלפּיות, נ״י, תּשט״ו, ג־ד, ע׳ 866; אלה אזכּרה, א׳. נ״י, תּשט״ז, ע׳ 26; ספֿר קיידאַן, ת״א, 1977, ע׳ 187; ספֿר טלז, ת״א, 1984.

לתּולדות היהודים בליטא זאַמוט, ע׳ 53; לקורות עיר קיידאַן, ע׳ 6; לקורות עיר ראַסיין, ע׳ כ״ג; אוצר ישׂראל, א׳; תּולדות ישיבת היהודים בקורלאנד, ע׳ 51, 56; תּולדות אנשי שם (ראַנד), 3, 46, 48, 59, 91, 93, 96, 98, 117, 120, 123, 127, 133, 135, 511; אהלי שם, ע׳ 39, 111, 302, 350.

אגרות יל״ג, פּרך א׳, 108; פּרך ב׳, חלק ד׳, ע׳ 440; י.ל. ראָזענטהאַל, תּולדות חבֿרת מרבי השפּלה בישׂראל, א׳, ע׳ 137, 151; ב׳, ע׳ 187; חלקת מחוקק, חוב׳ ה׳, ז׳; האנציקלופּעדיה של הציונות הדתית, ע׳ 39, 416; חכמת ישׂראל במזרח־אירופּה, ערך ש. מירסקי, ע׳ 324־337; י.ד. קמזונס יהדות ליטא; ג. קרסל, 2; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 3616; ב. פּהנס לעקסיקאַן; יהדות ליטא, א׳, ג׳.

J.J. Ljutostanski, Jüdische Ritual-Morde in Russland; Morris A. Gutstein, A priceless heritage. N.Y. 1953, p. 131; Recueil de Matériaux sur la Situation economique des Israelites de Russie, II., p. 368. Black Book.

טראַשקון TROŠKŬNAI

פֿאָנעוועזשער קרײַז. דער יִידישער שטאָט זײַט אָנגעהויבן אַרום סוף אַכצנטן יאָרהונדערט. אַ מאָל איז דאָ געווען אַ וויכטיקער צענטער. 1807 האָט פֿונקציאָנירט אַ גימנאַזיע פֿון די בערנאַרדינער.

גראַף א. קאַמער פֿלעגט אַ סך העלפֿן יִידן. 1885 האָט ער אַרײַנגעשיקט אַ לייַף [האַלבער צענטנער] ווייץ פֿאַר מעות חיטים.

אין 1887 איז געווען איין פּרעזומעראַנט אויפֿן רבנישן ספֿר **אבֿל יחיד**, אפֿרים וויטעס (וואַרשא, תּרמ״ז).

אין 1897 האָבן דאָ געווינט 779 יִידן, פֿאַרן ערשטן וועלטקריג — בײַ 500, 1923 — 424 און פֿאַרן חורבן — בײַ 150.

אין 1904 זײַנען 150 יִידישע

הײַזער אַראָפּ מיטן פּײַער. דאָס האָט זיך אָפּגערופֿן אויפֿן ייִדיש־עקאָנאָמישן ווּיקס פֿון שטעטל, ווּאָס האָט זיך באַזירט אויף מיסחר, מלאכה און בײַשטוביקער ווירט־שאַפֿט.

טראַשקון האָט דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע אין 1915. פֿאַרן גירוש, דעם 13טן יולי, האָבן קאָזאַקן געמאַכט אַ גרויסן פּאָגראָם, צעראַבירט, פֿאַרגוואַל־טיקט פֿרויען, געצונדן הײַזער.

רבנים. — ר׳ אַבאַלע גרינ־שטיין, אין די 1840ער יאָרן. ער האָט איבערגעלעבט אַ שרעקלעכע מישפּחה־טראַגעדיע. ערשט אויף דער עלטער איז אים געבאָרן געוואָרן אַ ייִנגל, עקיבֿאַלע. ער האָט אַרויסגעוויזן געוואַלדיקע פּישרונות אין לערנען און גאָר גיך האָט גאַנץ ליטע געקלונגען מיטן „טראַשקונער עילוי״. שפּעטער איז ער אַוועק לערנען אין וואָלאָזשינער ישיבֿה און אויך דאָרטן האָט ער אַלעמען איבערגעשטיגן.

ניט ווײַט פֿון שטעטל האָט געלעבט אַן אַלטער גראַף, ווּאָס פֿלעגט טאָן ייִדן אַ סך טובֿות: געבן געלט אויף יום־טובֿ פֿאַר אָרעמע ייִדן, לאָזן נעמען האָלץ פֿון זײַן גרויסן וואַלד, העלפֿן בעת אַ שריפֿה. דעם גראַפֿס זון איז געווען אַ גוטער שאַכ־שפּילער, און ווען ער האָט געהערט, אַז עקיבֿא איז אַ גרויסער קענער אין שפּילן שאַך, האָט ער אים פֿאַרבעטן צו זיך און זיי פֿלעגן אָפֿט שפּילן שאַך. דער יונגער גראַף האָט אויך געהאָלפֿן צו שיקן עקיבֿאן קיין פֿאַריז צו לערנען אַלגעמיינע לימודים. אין פֿאַריז איז עקיבֿא אויך גיך באַרימט גע־ווָארן ווי אַ גרויסער שאַכשפּילער. אַ פּאָר יאָר שפּעטער האָט ער חתונה געהאַט מיטן גראַפֿס שוועסטער און זיך געשמדט.

דער טאַטע דער רבֿ איז געקומען קיין פֿאַריז אויפֿזוכן זײַן זון, און ווען ער האָט אויסגעפֿונען, אַז יענער האָט זיך געשמדט, איז ער פֿון חרפּה שוין ניט געפֿאָרן צוריק קיין טראַשקון און איז פֿון צרות גיך געשטאָרבן אין פֿאַריז.

אַנדערע זאָגן, אַז עקיבֿא האָט שפּעטער חרטה געקראָגן אויף זײַן טאַט, איז אַנטלאָפֿן פֿון זײַן ווײַב, אָבער ער איז אַרײַן ווי אין וואַסער, און קיינער האָט ניט געווּוסט ווּו ער איז אַהינגעקומען.

נאָך רבנים: ר׳ בנימין בר׳ יהודה־לייב גיטעלזאָן, געבאָרן 1851 אין אוזוועטע. רבֿ אין אַוואַנטע, 1883־1890 אין טראַשקון און פֿון 1890 אין קליוולאַנד. אייניקל פֿון הצדיק ר׳ הירשעלע שילעלער. חיבורים: **הפּותח וחותם** (נ״י, תּרנ״ח), **נגיד ונפֿיק** (ירושלים, תּרס״ד).

ר׳ חיים־אליהו פֿאָלטינאָוו, גע־באָרן 1867. נאָך טראַשקון רבֿ אין דאָס־נעווע.

ר׳ שלום־אַריה בר׳ זוסמאַן שטאַם, געבאָרן אין סוווינישאָק, אייניקל פֿון ר׳ לייב אב״ד פּאָסווּאָל. צו 22 יאָר דאָ רבֿ, שפּעטער אין קוביליון, דונײַעווּיץ (ווילנער געגנט), האָראָדאָק (וויטעבסקער גובערניע).

ר׳ יעקבֿ־משה שמוקלער, ביז 1937, דערנאָך אין שאַנץ, הי״ד; ר׳ אליעזר שיינקמאַן, הי״ד.

אָפּשטאָמיקע. — ר׳ משה־דוב בער שלמה־דוד יפֿה, דאָ געבאָרן. בעל **זכרון דברים** (ווילנא, תרנ״ו).

אַבֿרהם קאָטליאַר, געבאָרן 1857. פֿון 1888 אין אַמעריקע. פּיאָנער פֿון דער העברעישער פּאַראָדיע און סאַטירע אין די פֿאַראייניקטע שטאַטן. מחבר פֿון מסכת **דרך ארץ החדשה** (פּיטסבורג, תרנ״ג). אין בוך האָט ער אין זייער אַ געלונגענער פֿאָרעם נאָכגעמאַכט דעם גמרא־נוסח און אויסגעלאַכט אַ רייַ דערשײַנונגען אין יידישן לעבן פֿון אַמעריקע. געשטאָרבן 1943 אין קליוולאַנד.

אַ שײַכות צו טראַשקון האָבן: ל.י. קלאַצקי, **ערך תּפֿלה** (ווילנא, תרנ״ט); ש.מ. ביימאייל, **שמן למאור** (ווילנא, תרס״ז); מאיר רובין, **מבֿשר תּועה דרך**.

קאָרעספּאָנדענטן אין **המליץ** — אַהרן קאָטליאַר, חיים יוזיפֿאָוויץ.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1887: 73; אהלי שם, ע׳ 46; ש.ל. ציטראָן, משומדים, ב׳ 3, וואַרשע, 1927. ז׳ 1147; ג. קרסל, 2; ספֿר הפֿרענומעראַנטן, 3684; חכמי ישׂראל באַמריקאַ, ע׳ 28, 87; יהדות ליטא, ג׳.

Black Book

טרישיק TRYŠKIAI

טעלזער קרײַז. איינצלנע יִידן זײַנען דאָ געווען שוין אין פֿערטן פֿערטל פֿון זיבעצנטן יאָרהונדערט. אַזוי איז באַקאַנט וועגן אַ יִיד מאיר, וואָס האָט געווווינט דאָ אין 1685. טרישיק איז אויך איינע פֿון די שטעט אין ליטע, וואָס זײַנען דאָרטן געווען אין צווייטן פֿערטל פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט. אָבער אַן אָרגאַניזירטער יִידישער יִישובֿ האָט זיך אָנגעהויבן ערשט סוף אַכצנטן יאָרהונדערט.

1868 איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע שׂריפֿה, דער גרעסטער טייל פֿון שטעטל, מיט אַלע בתּי־תּפֿילה, זײַנען אַראָפּ מיטן פֿײַער. אין דער שׂריפֿה פֿון 1887 זײַנען 100 יִידישע מישפּחות געוואָרן נשׂרפֿים. דער נײַ־אויפֿגעבויטער בית־מדרש איז אויך פֿאַרברענט געוואָרן. דער פֿריִער פּילסודסקי מיט זײַנע לײַט האָבן געהאָלפֿן לעשן. ער האָט אויך געהאָלפֿן די נשׂרפֿים.

אין די הונגעריאָרן פֿון טייל ליטע אין 1869/72 האָט דער יִידישער הילף־קאָמיטעט אין מעמל געשיקט 30 רובל.

אין 1881 איז געווען אַ בלוט־בילבול. פֿאַסטעכער האָבן געזאָגט, אַז אַ טרישקער יִיד האָט דערהרגענט אַ פֿאַסטעך. דער שקר איז גיך אויפֿגעדעקט געוואָרן.

אין 1897 האָבן דאָ געווווינט 681 יִידן, פֿאַרן ערשטן וועלטקריג — בײַ 300, 1923 — 395 און פֿאַרן חורבן — אַרום 200.

די יִידישע הויפּט־פֿרנסות זײַנען געווען: קליינהאַנדל, קרעמערײַ, האַנט־ווערק, בײַשטוביקע ווירטשאַפֿט. אין די 1890ער יאָרן איז די יִידישע עקאָנאָמיק אָפּגעשוואַכט געוואָרן און אַ סך יִידן האָבן עמיגרירט מעבֿר לים.

די הילף פֿאַר בניין ארץ־ישׂראל איז ניט אָפּגעשטעלט געוואָרן אויך אין דער צייט פֿון עקאָנאָמישער ירידה. פֿון 1899, 1903 און 1909 זײַנען פֿאַראַן רשימות פֿון טרישקער מנדבֿים צו העלפֿן קויפֿן ערד אין ארץ־ישׂראל. אין דער רשימה פֿון 1909 זײַנען דאָ די נעמען פֿון: י. קאַפּלאַן, י. גרינשפּון, א. קאַהן, א. גרינבערג, דייטש־מאַן, א. קריסטאַל, צ. גרושלאָווסקי, צ. פּיל, ר. לעווין, ל. לעווין, נ. קראָוויץ, ח. פֿרומין. מוּרשים: יצחק קוואַס, צבי מאַלק.

רבנים. — ר׳ לוי בר׳ אַריה־לייב שאַפּיראָ, שפּעטער זעקס יאָר אין עזשערעני, וווּ ניפֿטר געוואָרן 1880. זײַנע חידושי־תּורה אין **אבן הראשה**, אליהו קלאַצקאָ (וואַרשא, תּרמ״ז, דף נ״ט). מחבר פֿון **בית לוי**[1].

זײַן ברודער ר׳ שמואל־משה, געבאָרן 1843. פֿון 1869 רבֿ אין רעמיגאַלע, פֿון 1874 אין טרישיק, דערנאָך אין קורשאַן און באָברויסק (פֿון 1899), פֿאַר די אַש־כּנזים.

ר׳ נחום שאַפּיראָ, געבאָרן 1818 אין דאָקשיץ (מינסקער גובערניע). רבֿ אין פּאָקראָי, ליגעם, וועגער, טרישיק, שאַט, וווּ ניפֿטר געוואָרן אין 1902.

ר׳ חיים בר׳ משה פון, פֿון 1891 ביז 1897. ניפֿטר געוואָרן 1903 אין עלטער פֿון 85 יאָר. אין זײַן צייט איז דאָ געווען קאָזיאָנער ראַבינער משה־זאבֿ ראַקאָוו־שציק.

ר׳ ישׂראל־יהושע סג״ל, פֿון 1898.[2] פֿרייער רבֿ אין קאָוואַרסק און וואָרנע; ר׳ מרדכי־שרגא ראַבינזאָן.

ר׳ אליהו בן־ציון פון, זון פֿון ר׳ חיים, פֿון 1922 ביזן אומקום אין 1941, הי״ד.

אין 1842, 1861, 1911 זײַנען דאָ געווען 11 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים: **עטרת שאול**, שאול לוריא (ווילנא, תּר״ב); **תּאמי צבֿיה**, צבי־הירש בלאָך (קאַניגסבערג, תּרכ״א); **אמרי יעקבֿ** יעקבֿ פּראַלגעווער (בילגורייא, תּרע״א).

פֿון טרישיק שטאַמט ר׳ חיים־יעקבֿ בר׳ שעפּטל דאַווגאָווסקי, דרשן און מוסמך. איידעם פֿון ר׳ זאבֿ־וואָלף, אב״ד ערזווילליק.

שרייבערס. — זאבֿ־וואָלף קאַפּלאַן, געבאָרן 1826. באַקאַנט אונטערן נאָמען זק״ן, פֿון די באַווּוסטע משפּילים־שרייבערס. געשטאָרבן 1888 אין ריגע.

דובֿ־בער גאָלדבערג, געבאָרן 1868. פֿון 1887 אין דרום־אַפֿריקע. געדרוקט אַרטיקלען אין **המליץ**, **הצפֿירה**, **די אידישע פּאָהן** און אין אַנדערע יידישע און העברעיִשע זשורנאַלן אין דרום־אַפֿריקע. האָט איבערגעזעצט עסייען פֿון

1) פֿאַר ר׳ לוין האָט דאָ געקענט זײַן רבֿ ר׳ קלמן ירחמיאל. קען זײַן, אַז זײַן פֿאַמיליע־נאָמען איז גליקמאַן, וואָס יל״ג שרייבט וועגן אים, אַז ער איז געווען אב״ד טרישיק אין 1868. זײַן זון יוסף האָט דאָ געגעבן „שטונדן״, שפּעטער געפֿאָרן לערנען אין ווילנער ראַבינער־סעמינאַר.

2) אין **המליץ** פֿון 1898 שטייט קלאָר, אַז ר׳ ישׂראל־יהושע איז דאָ געוואָרן רבֿ אין דעם יאָר.

אחד־העם אויף יידיש. געשטאָרבן אין יאָהאַנעסבורג.

משה־יצחק סעוויץ (שאַיע־וויטש), געבאָרן 1896. פֿון 1911 אין יאָהאַנעסבורג. געדרוקט דערציילונגען, אַרטיקלען, פֿעליעטאָנען און איינאַקטערס אין די דרום־אַפֿריקאַנער יידישע צײַט־שריפֿטן. געשטאָרבן 1939 אין יאָהאַנעסבורג.

קאָרעספּאָנדענטן: — חיים־שלום בהרב ר׳ מרדכי־שרגא ראָבינזאָן (**המליץ, הצפֿירה**), א.ל. רובינשטיין (**המליץ**).

ניכבדים: — ר׳ יעקבֿ־חנוך גרינבערג, אין די 1890ער מנהל פֿון תּלמוד־תּורה; ד״ר פֿעלדשטיין, געהיילט אומזיסט אָרעמע קראַנקע און אויך געגעבן זיי רפֿואות; פֿריילנס ס. גרינשטיין און פּ. קוואַס, געהאָלפֿן באַקליידן און באַשוכן אָרעמע יידישע קינדער.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1879: 18; 1881: 14; 1891: 159; 1898: 153; 1899: 106; 1903: 103; אגרות יל״ג, כרך א׳, ח״א. ווּאַרשא, תּרנ״ד, ע׳ 24; חשבון הנדבֿות, 1909, ע׳ 64; אידישע שטימע, 1924: 1592; ג. קרסל, 2; לתולדות היהודים בליטא־זאַמוט. קידאַן, תּרצ״ד, ע׳ 53, 231, 232; ספֿר הפּרענומע־ראַנטן, 3709; לעקסיקאָן, 2; יהדות ליטא, ג׳. Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce, 1987, no. 141 (ארטיקל וועגן זאַמעט); Black Book.

י

יאַנישאָק

JONIŠKIS

שאַוולער קרײַז. פֿון די ייִנגערע יידישע יישובֿים אין ליטע. אין 1783 איז דאָ ניט געווען קיין אייִד. אַ יידישע קהילה האָט אָנגעהויבן אויפֿקומען אַרום סוף 18טן יאָרהונדערט. צוליב דער נאָענט־קייט צו דער לעטישער גרענעץ האָט זיך דאָ שטאַרק אַנטוויקלט דער מיסחר. דאָס האָט צוגעציגן יידן און זייער צאָל איז גיך געוואַקסן.

אין 1847 איז דאָ געווען אַ קהילה פֿון 1042 יידן און אין 1897 איז זייער צאָל מער ווי פֿאַרטאָפּלט געוואָרן.

נאָכן גירוש־ליטע אין 1915 איז דער יישוב שטאַרק פֿאַרקלענערט געוואָרן — אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 978 יידן און פֿאַרן חורבן — בײַ 700.

18 יידישע מישפּחות פֿון יאַני־שאָק זײַנען געווען אין דער יידישער קאָלאָניע דובינאָוע, עזשערענער קרײַז, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן 1847 אויף אומזיסטער ערד פֿון דער רעגירונג.

יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמערײַ, מלאכה און אַ קליינע צאָל מיט לאַנדווירטשאַפֿט. דער יידישער מיסחר האָט זיך קאָנצענטרירט אויף תּבֿואה, פֿערד, בהמות, געגדז, אָבער זייער הויפּטהאַנדל איז געווען מיט פֿלאַקס.

צווישן 1839 און 1923 זײַנען געווען 129 יאַנישקער פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אַן עד־ראיה, דער באַקאַנטער בנימין מאַנדעלשטאַם, מאָלט אַזוי דאָס שטעטל פֿון די 1840ער יאָרן: „ואין בנין אוֹ בית נכון בלתּי איזה סכּוֹת קטנות מצופּות תּבן, כּסכּוֹת כּלבּים.“ אָבער דאָס האָט זיך גיך געענדערט און אַנשטאָט די סוּכּות זײַנען אויסגעוואַקסן גרויסע מויערן.

יאַנישאָק האָט געהאַט אַ יידישן אַרבעטער־עלעמענט, וואָס איז שוין אין די פֿרײַע צײַטן געווען אויך פּאָליטיש אַנט־וויקלט. אין 1843 האָט אַ רוסישער אונטער־אָפֿיציר און צוויי סאָלדאַטן געפֿירט אַ יידישן אַרעסטאַנט (אַ פּאָלי־טישן) פֿון שאַוול. 16 יידן פֿון יאַנישאָק זײַנען ניט וויַט פֿון שטאָט באַפֿאַלן די סאָלדאַטן, זיי געבונדן און באַפֿרײַט דעם אַרעסטירטן.

יאַנישאָק האָט ניט אויסגעמיטן דעם גרויסן הונגער, וואָס האָט געבושעוועט אין טיילן פֿון ליטע אין 1869/72. דער הילף־קאָמיטעט אין מעמל פֿאַר די יידישע הונגער־געטראָפֿענע שטעטלעך האָט 1869 אַרײַנגעשיקט 50 רובל פֿאַר די געליטענע. פֿונדעסטוועגן זײַנען אין שטאָט נאָך געווען געוואג באַמיטלטע יידן, וואָס האָבן געהאָלפֿן ניט נאָר די אָרטיקע יידישע אָרעמע הונגער־לײַדנדיקע, נאָר אויך די געליטענע פֿון אַנדערע שטעט. אין אַ ליסטע פֿון מנדבֿים פֿאַר הונגעריקע אין 1872 זײַנען דאָ פֿיל יאַנישקער. דער קלײַבער: אַבֿרהם העליר.

די יידן זײַנען ביסלעכווײַז געקומען צו זיך. אין 1879 האָט מען אָנ־געהויבן בויען אַ בית־מדרש. אין זעלביקן יאָר האָט די קהילה אויפֿגענומען אַ דאָקטער פֿאַר 300 רובל. דער תּנאַי איז געווען: היילן אָרעמע אומזיסט. אין דעם יאָר איז אויך אָרגאַניזירט געוואָרן אַ פֿײַער־לעשער־קאָמאַנדע בראש מיט ה׳ פּער (געלט האָט מען געזאמלט פֿון קאַ־ראָבקע. די קריסטן האָבן זיך אָפּגעזאָגט צו באַטיילקן). 1881 האָבן יאַנישקער יידן געשיקט 40 פּוד מצות פֿאַר נשׂרפֿים אין פּאָקראַי און 1884 וויידער הילף פֿאַר פֿרעמדע נשׂרפֿים. 1904 איז יאַנישאָק אַליין געוואָרן אַ גרויסער נשׂרף: 200 הײַזער זײַנען אַראָפּ מיטן פֿײַער.

*

דער ציוניזם איז גלײַך אין זײַנע ערשטע יאָרן אַרײַנגעדרונגען קיין יאַני־שאָק. אין אַ רשימה מנדבֿים (**המליץ**, 1898) פֿאַר ארץ־ישׂראל זײַנען דאָ אַ סך יאַניש־קער. אין אַ צווייטער רשימה (**המליץ**, 1903) ווערן אָנגעגעבן די מורשים: מ.צ. קלאַצקין, מ. מילווי־צקי. דער סעקרעטאַר פֿון דעם ציוניסטישן פֿאַראיין אין 1900 איז געווען אליעזר־זאבֿ דוניע. זײַן טעטיקייט איז שפּעטער פֿאַרשטאַרקט געוואָרן מיט דער הילף פֿון ד״ר ב. פֿרידמאן.

אויך די „אגודה״ איז שפּעטער געוואָרן אַקטיוו. אין אַ רשימה פֿון 1913 זײַנען דאָ יערלעכע יאַנישקער בײַ־שטײַערערס פֿאַר דער „אגודה״: זלמן קאַצענעלענבאָגן, שמואל אידלזאַק, זלמן זינגערמאַן, יהודה־זאבֿ פּינסקי, הרבֿ יעקבֿ לייב, ר״מ, יעקבֿ שעווציג, יצחק בראם, יואל הענדלער, אַבֿרהם זיון, אַבא־יצחק גאָלאָמב.

הרבֿ ר׳ נחום־בצלאל דזימיט־ראָווסקי, שלום־מאיר שאַפּירא, אפֿרים־מאיר פֿלאַקס, בנימין שפּירקא, אַבֿרהם־חיים קאַפּלאַן, יוסף מילווידסקי, יוסף־שלמה כהן, נתנאל וואָלפֿסאָן, שמעון סווטניק, יהודה קימל, ברוך־צבי יפֿה, נתנאל שו״ב, בנימין שו״ב, ר״מ ר׳ יהודה.

רבנים. — ר׳ משולם־זלמן בר׳ דוד קאַצענעלענבאָגן. היות ער איז ניפֿטר געוואָרן אין 1830, דאַרף מען אָננעמען, אַז ער איז געווען רב פֿאַר ר׳ שלום ראַבי־נאָוויץ.[1]

ר׳ שלום בר׳ יהושע ראַבינאָוויץ, פֿון 1808 ביז 1847, שפּעטער רבֿ אין גאָלדינגען (קורלאַנד). תּלמיד פֿון ר׳ חיים וואָלאָזשינער. 1857 דעלעגאַט צו דער פּעטערבורגער אסיפֿה פֿון רבנים און מלומדים וועגן שאלות אין ענייני היהדות. ניפֿטר 1872 [**עיר ווילנא**: תּרכ״ב]. בעל **דברי שלום ואמת** (ווילנא, תּרל״ג), אַרויסגעגעבן דורך זײַן ברודער ר׳ ביינוש, וואָס איז געווען דיין אין ראַסיין און אַ ביסל פֿון זײַנע אייגענע חידושי־תּורה אַרײַנגעגעבן אין יענעם ספֿר. ר׳ שלומס שו״ת גענפֿינען זיך אין **עטרת יצחק** פֿון ר׳ יצחק־אײזיק, אב״ד שאַוול, און זײַנע חידושי־תּורה אין **זכרון יעקבֿ** פֿון ר׳ יעקבֿ בענדיטמאַן. זײַן פֿאָטער ר׳ משה־יהושע ראַבינאָוויץ (יהושעלע נײַשטאָטער) האָט געוואָגט שיעורים אין וואָלאָזשין, שפּעטער שיעורי אַלפֿס פֿאַר לומדים מופֿלגים אין ווילנע, ווו געווען גבאי־משגיח אין ר׳ מײַלעס ישיבֿה. דאָרטן ניפֿטר געוואָרן אין 1851. ר׳ שלום איז אייניקל פֿון ר׳ זעלמעלע (ר׳ שלמה־זלמן בר׳ יצחק), תּלמיד פֿון ווילנער גאון.

---

1) 1. לויט ש.י. יאַצקאַן, איז דאָ געווען רבֿ ר׳ מאיר בר׳ שלמה־זלמן, ברודער פֿון ווילנער גאון. אזוי אויך לויט ד.מ. ליפֿמאן, נאָר ער גיט דעם ברודערס נאָמען: משה, — ד״ט אפֿרתי און ח. ברא־ווערמאַן גיבן: „ר׳ מאיר מק״ק יאַנישאָק, אחי הגר״א״, אָבער אָן „אב־ד״. אויב יאָ, דאַרף מען משער זײַן, אַז ער איז געווען דאָ רבֿ פֿאַר ר׳ משולם־זלמן.

2. ר׳ משולמס פֿאָטער געווען אב״ד אין צוויקישאָק, סרעדניק, ווילקי.

ר׳ אַבֿרהם העלער, געבאָרן אין סוווּאַלק. פֿון אַרום 1860 ביז 1877, שפּעטער רבֿ אין האָזענפּוט (לעטלאַנד) און פֿון 1882 רבֿ ומו״צ אין ליבאַוו. ניפֿטר 1923. מחבר פֿון **יפֿה נוף** (פּיעטרקובֿ, תּרס״ח). זײַן פֿאָטער ר׳ יחיאל אב״ד סוווּאַלק א״א קהילות. זײַן זון ר׳ לייב, מו״צ אין שאַוול.

ר׳ יחיאל מיכל ווּאָלפֿסאָן, געבאָרן אין סלוצק. פֿון 1869 רבֿ אין פּאָריטש, 1875–1877 אין סעלץ, דערנאָך 22 יאָר אין יאַנישאָק, ווו ניפֿטר געווּאָרן 1900, אין עלטער פֿון 55 יאָר. איינער פֿון די ערשטע רבנים מתּיר צו זײַן דאָס ניצן אַ מאַשינקע פֿאַר מציצת מילה. מחבר פֿון **שפֿת הים**. האָט הסכמות אויף **אַמתּחת בנימין**, בנימין חעשין (ווילנא, תּרמ״ה), **זכרון חיים**, חיים פֿין בֿכרך (ווילנא, תּרמ״ט), **ברכת יצחק**, יצחק בן ציון איזעק־סאָן (ווילנא, תּרנ״ד), **בני גרשון**, גרשון ליפֿשיץ (ווילנא, תּרנ״ט), ח.נ. שאָכעט, **זכר חיים** (נ״י, תּרע״ג).

ר׳ נחום־בצלאל בר׳ יצחק הלוי דזימיטראָווסקי, געבאָרן 1871 אין אייר־שישאָק. פֿון 1900 ביז זײַן אומקום אין 1941, הי״ד.[2]

ר״מים אין יאַנישקער ישיבֿה: ר׳ יעקבֿ־לייב און ר׳ יהודה (1912); מו״צ — ר׳ אליהו־ישׂשכר יפֿה; שו״ב: ר׳ נתנאל [וואלפֿסאָן?] און ר׳ בנימין [שפּירקא?] חו״ב: ר׳ אליעזר ראַבינאָוויץ, אַ געבאָרענער אין זאַגער. ניפֿטר דאָ 1879. איידעם פֿון היגן ר׳ משה־מרדכי קאַצענעלענבאָגן.

מו״צ ר׳ אליהו־ישׂשכר יפֿה, פֿון 1889 רבֿ אין שקודוויל: מו״צ ר׳ אַהרן־שמואל בר׳ שמעון כּץ, דאָ געבאָרן 1870. פֿון 1897 דאָ 4 יאָר, שפּעטער מו״צ אין ראַסיין און דערנאָך דאָרטן אב״ד, הי״ד.

אָפּשטאָמיקע. — ר׳ אַבֿרהם־אַבלי יפֿה, אב״ד וועקשנע, פּאָנעוועזש, לאָטאָוע. ניפֿטר 1820.

ר׳ שמואל־צבֿי־הערץ [לוקנייצ־קי], דאָ געבאָרן 1822. דומ״ץ אין זאַגער, שפּעטער מיטאַוע. האָט חידושי־תּורה אין **זכרון יעקבֿ**, יעקבֿ בענדיטמאַן, זײַן שוויגער. ניפֿטר 1894.

ר׳ יצחק־מאיר בר׳ אַבֿרהם־יהודה יאָסעלזאָן, דאָ געבאָרן 1851. פֿון 1876 אב״ד זיימל, שפּעטער דובלין (אירלאַנד).

ר׳ מאיר יאַנישקער, ברודער פֿון ווילנער גאון.

ר׳ אליעזר־יעקב חוואַס דאָ געבאָרן 1850. איז דער פֿאָטער פֿון דער כּולל־אידעע: אַרײַננעמען יונגעלײַט, וועלכע זאָלן זיצן ווי פֿרושים און לערנען, באַזאָרגן זיי און זייערע מישפּחות מיט חיונה. שוין אין 1874 האָט ער געשאַפֿן

2) אָנגעטראָפֿן: „ר׳ מרדכי פֿישל אב״ד יאַנישאָק״. אין **עטרת יצחק**, יצחק אײזיק, זײַנען דאָ שו״ת פֿון מרדכי פֿישל בר׳ יהודה לייב מיאַנישאָק״, אָבער אָן טיטל; ר׳ בן־ציון גינצבורג, אב״ד יאַנישאָק, שוועגער פֿון ר׳ אהרן־שמואל כּץ, אב״ד ראַסיין.

דעם ערשטן כּולל פֿון צען יונגעלײַט אין סלאָבאָדקע. עובֿדיה לאַכמאַן, אַ פֿרומער בערלינער מיליאָנער, האָט אים שטאַרק געהאָלפֿן. ר׳ אליעזר־יעקבֿ איז דער אַנאָנימער מחבר פֿון „עץ פּרי״ (תּרמ״ה) [פֿײַערדיקע מאמרים פֿון גאונים וועגן שאַפֿן פּוללים]. דער חפֿץ־חיים האָט געזאָגט אויף אים: „ער האָט אויפֿגעהאַלטן פֿערציק יאָר תּורה בײַ יִידן״. שוועסטער פֿון ר׳ נפֿתּלי־צבי טראָפּ, ר״מ ישיבֿת ראַדין, ניפּטער 1919.

ר׳ אליהו־דוב לייזעראָוויץ, דאָ געבאָרן 1856. משגיח אין סלאָבאָדקער ישיבֿה. פֿון 1925 ר״מ פֿון סלאָבאָדקער ישיבֿה אין חבֿרון. פֿלעגט זאָגן אַ שיעור גמרא אין תּל־אָבֿיבֿ, ווו ניפּטער געוואָרן אין 1941.

ר׳ שלום בר׳ אָשר איזראַלסאָן, דאָ געבאָרן 1861, קרובֿ פֿון ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער און זײַן תּלמיד אין מעמל. פֿון 1897 אין אַמעריקע. רבֿ אין מילוואָקי און טאָראָנטאָ. חיבורים: **נוֶה שלום** (שיקאָגאָ, תּר״ס), **דברי שלום** (סט. לואיס, תּר״פ), **דרך שלום** (תּרפ״ו).

ר׳ שמואל אידלזאַק, געבאָרן 1862. פֿון 1894 ר״מ אין ראָוונע, 1899 — אין סלאָבאָדקע, איישישאָק א״אַ. פֿון 1925 אין ארץ־ישׂראל. בעל **דברי שמואל** (ת״א, תּש״א). ניפּטער 1947.

ד״ר באָריס קאַגאַן, געבאָרן דאָ 1869. יִידישער כּלל־טוער אין אַמעריקע, געווען אַל־דירעקטאָר פֿון „דזשאָינט״. קאָרעספּאָנדענט פֿון **וואָסכאָד**. געשטאָרבן אין 1929 אין אַרקאַדיע (קאַליפֿאָרניע).

ר׳ יהושע קלעוואַן, דאָ געבאָרן 1884. רבֿ אין זאַסקאָוויץ (1909־1915), געלוואַן. שפּעטער רבֿ אין בוירלינגטאָן (ווערמאָנט), פֿון 1936 אין וואַשינגטאָן.

ר׳ חיים־יוסף טראָפּ, דאָ געבאָרן 1892. פֿון 1930 ר״מ אין ישיבֿת חפֿץ־חיים אין ראַדין. 1940 אַרעסטירט געוואָרן דורך די סאָוועטן אין אוטיאַן פֿאַר אָנפֿירן זײַן וואַנדערנדיקע ישיבֿה פֿון 50 תּלמידים. 1945 באַפֿרײַט געוואָרן אין סיביר. פֿון 1947 ר״מ אין חפֿץ־חיים־ישיבֿה אין ניו־יאָרק.

ר׳ אַבֿרהם־חיים טראָפּ, דאָ געבאָרן 1897. ר״מ אין ראַדינער ישיבֿה, שפּעטער ר״מ אין ישיבֿת יצחק־אלחנן אין ניו־יאָרק.

ר׳ ראובֿן בר׳ נפֿתּלי־צבי טראָפּ. דאָ געבאָרן 1904. ר״מ אין ישיבֿת חבֿרון. ניפּטער 1953 אין ת״א.

שרײַבערס. — חיים־ישׂראל זאַקס, געבאָרן 1867. געלעבט אין שאַוול. חבר פֿון המרכז הציוני אין ליטע. געשריבן אַ סך מאמרים אין **אידישע שטימע** (קאָוונע). פֿון 1932 אין ארץ־ישׂראל. געשטאָרבן 1934 אין תּל־אָבֿיבֿ.

אַהרן באַראָן, געבאָרן 1886. עמיגרירט קיין אַמעריקע. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג געדרוקט מוזיק־רעצענזיעס אין ניו־יאָרקער **טאָג און טאָג־מאָרגען־זשור־נאַל**. געשטאָרבן 1953 אין ניו־יאָרק.

יהודה־לייב סעגאַל, געבאָרן

1910. פֿון 1915 אין פּרעטאָריע, דרום־אַפֿריקע. פֿון 1928 געשריבן לידער אין דרום־אַפֿריקע, אַרטיקלען און לידער אין דער אַפֿריקאַנער אידישע צײַטונג, האָט אויך אָנגעשריבן אַ פּיעסע חורבן, וואָס איז געשפּילט געוואָרן אין פּרעטאָריע.

אַ געוויסע צײַט האָט דאָ געלעבט דער העברעיִשער שרײַבער יהושע לעווינ־זאָן. דאָ האָט ער אָנגעשריבן אַ ליד לכבֿוד משה מאָנטעפֿיאָרי, וואָס האָט זיך דאָ אָפּ־געשטעלט אַ ווײַלע אויף זײַן וועג קיין פּעטערבורג. דער אָנהייבּ פֿון לידּ: „הקשבֿ קול הקורא מיאַנישקי אליך, שגם שם הופֿעת בהוד פּניך.“

קאָרעספּאָנדענטן. — המליץ: אליעזר בר״ש קערבל, יהושע־דובֿ פּופּקאָ, אליעזר־זאבֿ דוניע, מאיר־דוד הערץ (אויך אין הצפֿירה); ברוך ראַבינאָוויץ — **הלבנון;** פּ.סח.[?] — **היום** (פּעטערבורג).

ניכבדים. — פֿון די 1860־1880ער יאָרן: ר׳ יהודה־לייב באַראַנאָווסקי, ניפּטער צו 59 יאָר (אַ הספּד וועגן אים אין ב. וואַכשטיינס **מפתח ההספּדים**).

ר׳ יעקבֿ שלאַפּאָבערסקי. אין הונגעריאָר 1869 זײַנען דאָ געווען בײַ 300 ייִדישע געליטענע פֿון הונגער. ער האָט געהאָלפֿן שאַפֿן אַן עפֿנטלעכע קיך.

ר׳ חיים־דובֿ קלאַצקין, זון פֿון ר׳ ישׂראל־איסר, אב״ד האַנושישאָק, ליוועניהאָף (קורלאַנד); ד״ר ב. פֿרידמאַן.

ר׳ דוד קאַצענעלענבויגן, אָנהייב 1870 געלעבט אין מאָסקווע, וווּ ער האָט געפֿירט גרויסע מיסחרים. נאָכן גירוש מאָסקווע (1891־1892) זיך אומגעקערט אין זײַן היימשטאָט יאַנישאָק, וווּ געווען פֿון די חשובֿי העיר.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1869: 26; 1872: 15; ד.ט. אפֿרתי, תּולדות אנשי שם, תּרל״ה, ע׳ 42; בנימין מטּה השקדים, חזון למועד. ווין, תּרל״ז, ע׳ 6; הצפֿירה, 1879: 3; ח. בראַוועראַן, אנשי שם, א׳. וואַרשא, תּרנ״ב, ע׳ 24; המליץ, 1898: 188; 1900: 4; 1903: 90.

ש.י. יַצקן, רבנו אליהו מווילנא. וואַרשא, תּר״ס, ע׳ 23; ד״ר שמואל כהן, אות ברית. קראקא, תּרס״ג, ע׳ 211; הדרך, פּ״פּ אַ/מ, תּרע״ג: 3, 5, 11; פּנקס יעקאַפֿאָ, ווילנע, תּרצ״א, ז׳ 720; ש. גינזבורג, היסטאָריש ווערק, 1. נ״י, תּרצ״ז, ז׳ 268; משה־מאיר ישר, דאָס לעבען און שאַפֿען פֿון חפֿץ־חיים. נ״י, תּש״ו, ז׳ 159.

תּולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 60, 61, 116; ב. וואכשטיין, מפֿתּח ההספּדים, ע׳ 18; קהלת משה, נומ׳ 276; עיר ווילנא, 175; אהלי שם, 83, 91, 198, 338; לקורות עיר ראסיין, ע׳ כ״ח; ד. תּדהר, ע׳ 932; תּולדות ישׂראל היהודים בקורלאנד, ע׳ 65, 120, 451; חכמי ישׂראל באַמעריקאַ, ע׳ 12; לעקסיקאָן, 1, 6; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 3973; יזכור־בוך סוואוואַלק, ז׳ 132; לקורות עיר ראסיין, כ״ב; ספֿר היחס למשפּחת ריבלין. ע׳ 12.

J. Totoraitis, Sŭduvijos Suvalkijos Istorija. Kaunas, 1938, p. 320; Black Book.

יאַנישקעל JONIŠKELIS

בירזשער קרײַז. דער אָנהייב פֿון ייִדישן ייִשובֿ איז אַרום סוף אַכצנטן יאָרהונדערט, 1810 איז דאָ ניפּטער געוואָרן דער מקובל ר׳ מרדכי, פּאָקראָיער רבֿ, איינער

פֿון דער „אגודת חסידים שלשה חבֿרים" אין זאַמעט (די אַנדערע צוויי: ר' משה טעלזער און ר' שמואל ראַסיינער).

צווישן 1876 און 1895 זײַנען געווען 13 יאָנישקעלער פּרעזשמעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים: **זיר יצחק**, יוסף זונדל מבירז (ווילנא, תּרל"ו); **זכר חיים**, חיים־נתן בר' משה (וואַרשא, תּרנ"ה).

1889 האָט דער אָרטיקער פּוי־לישער גראַף געעפֿנט עטלעכע קראָמען צו קאָנקורירן די יידישע קרעמערס.

1905 איז דאָ געווען רבֿ ר' שרגא־פֿײַוויש בר' מרדכי טוריץ, געבאָרן 1872. פֿון 1937 האָט דאָ פֿאַרנומען דעם פּסא־רבנות ר' יהודה־לייב סידערער.

אין 1923 האָבן דאָ געווינט 162 יידן און פֿאַרן חורבן — אַרום 200, יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמערײַ און מלאכה. בײַשטוביקע ווירטשאַפֿט (אַ קו, עופֿות, גאָרטן) איז געווען אַ צוגאָב צו חיונה.

1874 איז דאָ געבאָרן געוואָרן בנימין מילער. איינער פֿון די גרינדערס פֿון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע אין אַמעריקע. געשטאָרבן 1949 אין פֿילאַדעלפֿיע.

ביבליאָגראַפֿיע. — אהלי שם, ע' 92; ספֿר הפּרט־נומעראַנטן, 3974. .Black Book

יאַנעווע

JONAVA

קאָוונער קרײַז. דער נאָמען פֿון שטאָט שטאַמט פֿון פּוילישן קעניג און ליטווישן גרויספֿירשט יאַן סאָביעסקי. אויפֿן אָרט, ווו עס געפֿינט זיך איצט יאַנעווע, איז אַ מאָל געווען אַ גרויסער הויף פֿון בישאָפֿ יאָזעף קאָרווין־קאָסאַקאָווסקי און זײַן ברודער. דער נאָמען פֿון הויף איז געווען יאַנאָווע.

אין די 1770ער יאָרן איז אויסגעבראָכן אַ קריגערײַ צווישן די ברידער קאָסאַקאָווסקי און די בעלי־בתּים פֿון דעם דערבײַקן שטעטל סקאָרולאַ, אויף דער לינקער זײַט פֿון דער וויליע, אויפֿן נאָמען פֿון דעמאָלטיקן האַר פֿון אָרט סקאָרולסקי.

אין סקאָרולאַ האָבן דעמאָלט געלעבט בײַ 300 יידן, אַ סך פֿון זיי אַרבעטמענטשן: שמידן, פּליטניקעס, פֿישערס און בעלי־מלאכות. די קאָסאַקאָווסקיס האָבן צוגערעדט די יידן פֿון סקאָרולאַ, אַז זיי זאָלן אַריבערגיין ווינען צו זיי אין יאַנאָווע, אויף דער צווייטער זײַט וויליע. די יידן האָבן מסכים געווען און געקראָגן אַ סך וויכטיקע הנחות: דאָס רעכט

צו האַקן האָלץ פֿון די וועלדער; געבויט פֿאַר זיי אַ בית־מדרש און אַ מרחץ, געגעבן אפֿילו אַ טייל שכירות פֿאַר אַ רבֿ און 3 דעסיאַטין ערד אויף אַ בית־עולם. יעדער ייִד האָט באַקומען זײַן נחלה אויף אייביק, מען האָט נאָר געדאַרפֿט געבן אַ קליינעם יערלעכן אָפּצאָל צו די פּריצים. אַלץ איז געחתמעט געוואָרן אין ספּעציעלע אָפּמאַכן. איין אָפּמאַך, פֿון 19טן נאָוועמבער, 1777, איז נאָך געפֿונען געוואָרן — ער איז געגעבן צו אַבֿרהם שמולעוויץ. די אָנהייבֿדאַטע פֿון ייִדישן ייִשובֿ אין יאַנעווע איז 1775.[1]

דער עקאָנאָמישער מצבֿ אין לעצטן פֿערטל פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט איז געווען אַ שלעכטער, מערסטנס צוליב נאַטור־קאַטאַסטראָפֿעס. אין 1877 איז געווען אַ שרעקלעכע פֿאַרפֿלייצונג, אין 1895 און 1904 — גרויסע שריפֿות. צו העלפֿן די נשׂרפֿים האָט מען געזאַמען מערערע טויזנט רובל פֿון קאַראָבקע. אין 1881 איז געשאַפֿן געוואָרן אַ „תמחוי" (אומזיסטע קיך) פֿאַר ייִדישע אָרעמעלײַט „בעת הנוראה הזאת" — אַזוי ווערט געזאָגט אין באַריכט.

אין 1884 האָבן 60 אַרומיקע פּריצים געעפֿנט אַ קאָאָפּעראַטיוו קראָם, וואָס האָט אַ סך געשעדיקט די ייִדישע קרעמערס. 1887 איז אויך געפֿאַלן דער וויכטיקער תּבֿואה־מיסחר, וואָס איז מער־סטנס געלעגן אין ייִדישע הענט. 1889 איז געווען אַ גרויסע ייִדישע עמיגראַציע. אין 1894 אַליין האָבן אויסגעוואַנדערט 150 ייִדן פֿון שטאָט.

אין אַ באַריכט פֿון 1895 זאָגט זיך, אַז דער עקאָנאָמישער מצבֿ פֿון די ייִדן איז אַ שלעכטער. די לאַגע פֿון די ייִדישע סוחרים פֿון דער ערשטער גילדע — געווען 13 אַזעלכע — איז אַ גוטע, אָבער דער מצבֿ פֿון די איבעריקע ייִדישע סוחרים איז אַ געדריקטער. דאָ אַ סך ייִדישע בעלי־מלאכות, אָבער זיי שלאָגן קוים אויס אויף אָרעמער חיונה. נאָר די גוטע ייִדישע סטאָלעריי בײַ מעבל־אויסאַרבעטונג באַצאָלט זיך גוט. די ייִדישע וואַסער־מענטשן, „סטירניקעס", וואָס זייער צאָל איז געווען אַ גאַנץ קענטיקע און זיי פֿלעגן פֿאַרדינען 10־12 רובל אַ וואָך פֿאַר לאָזן פֿליטן אויף דער וויליע, לײַדן שטאַרק פֿון דעם, וואָס מען האָט אויסגעהאַקט די וועלדער אַרום. דאָס זעלביקע האָט גע־טראָפֿן דער גרויסער צאָל בעלי־עגלות, וואָס זייער פֿרנסה איז געשעדיקט געוואָרן צוליבן בוי פֿון דער באַנליניע ליבאַוו־ראָמנע. אין די שפּעטערדיקע יאָרן איז יאַנעווע געווען פֿון די בעסער עקאָנאָמיש־סיטויִרטע קהילות אין ליטע.

יאַנעווע האָט דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע אין 1915. די אַרטיקע מאַכט האָט — אַנדערש ווי אין די איבעריקע שטעט — אַרויסגעוויזן אײַנזעעניש מיט די

1) אין איין מקור ווערט אָנגענעבן, אַז 1522 איז שוין געווען דאָ אַ ייִשובֿ. דאָרטן זײַנען געווען צוויי בית־עולמס, וואָס איינער איז שפּעטער געווָאָרן אַ פּאַשעפֿעלד. אויב יאָ, איז יענער ייִשוב חרובֿ געווָאָרן אָן שפּורן.

יִידן. דער מיליטערישער קאָמענדאַנט אין שטאָט איז אַרויסגעטראָטן קעגן די פֿאַרשפּרייטע שפּיאָנאַזש־העצעס קעגן יִידן און גענאָגט: „דאָ זײַנען ניטאָ קיין יִידן און ליטווינער, נאָר רוסישע בירגערס.“ די פֿאָליציי האָט פֿאַרגעלייגט די יִידן צו מאַגיניזירן זייערע סחורות אונטער איר השגחה.[2]

דער הויפּטנערוו אין דער יִידישער עקאָנאָמיק איז געווען דער האָלצהאַנדל, תּבֿואה־מיסחר און באַוונדערס די מעבל־פֿאַבריקאַציע, וואָס איז געווען באַקאַנט ווײַט איבער די גרענעצן פֿון ליטע. דאָס האָט באַשעפֿטיקט הונדערטער יִידישע אַרבעטערס. געווען אויך אַ סך יִידישע בעלי־מלאכות. אַ צוגאָב־חיונה — און אַ מאָל אויך די הויפּט־פרנסה — זײַנען געווען ביישטוביקע לאַנדווירטשאַפֿט און נאָך מערער ביישטוביקע געשעפֿטסלײַט און סעדערײַ. יִידן האָבן געהאַט אַ סך פֿעלדער און גערטנער אַרום פֿאַרן ערשטן וועלט־קריג און אויך נאָכדעם.

*

אין 1847 האָבן דאָ געווינט 813 יִידן, 1895 — 3070 (אַלגעמיינע צאָל — 3350), 1897 — 3975, 1923 — 2701 און פֿאַרן חורבן — בײַ 3000. האָרט לעבן שטאָט האָבן געלעבט 171 יִידן און 21 אין אַ דערבײַיִק אָרט, וואָס זײַנען סטאַטיסטיש ניט צוגערעכנט געווארן.

יאַנעווע האָט געהאַט אַ שטאַרקן יִידישן אַרבעטנדיקן עלעמענט, און דער „בונד“ האָט דאָ אויסגעבויט פֿעסטע פּאָזיציעס סוף 18טן און ערשטן צענדליק פֿון 19טן יאָרהונדערט. אין די אומלעגאַלע בונדישע אויסגאַבעס זײַנען דאָ אָפֿטע קאָרעספּאָנדענציעס וועגן דער טעטיקייט פון יאַנעווער „בונד“. ער האָט דאָ געהאַט אַ גוט־אָרגאַניזירטע חֶבֿרה, אַז אַפֿילו פֿון אַרומיקע ערטער פֿלעגט מען זיך וועגן נאָך הילף אין אַן עת־צרה. אין 1902 איז געווען אָזא פֿאַל מיט קיידאַן, ווו די פּאָליציי האָט געהאָלפֿן כוליגאַנעס ברעכן אַ שטרײַק. די געקומענע יאַנעווער האָבן אין אָוונט אַזוי צעמזיקט די פּאָליציסטן, אַז זיי זײַנען צעבלוטיקטע אַנטלאָפֿן.

דער „בונד“ האָט זיך אויך געמישט אין אַלגעמיין־יִידישע ענייניים פֿון שטאָט. אין 1902 האָט דער יאַנעווער פּריסטאָוו שטאַרק צעשלאָגן סתּם אַ יִידן, יאַנקל ראַקער. די מישפּחה האָט געפֿאָדערט פֿון די קהלשע פֿירערס אָנצוקלאָגן דעם פּריסטאָוו, וואס האָבן מורא געהאַט דאָס צו טאָן. זײַנען יִידישע אַרבעטערס געקומען שבת אין שול, מעַפּב געווען דאָס דאַוונען און געפֿאָדערט אָנקלאָגן דעם פּריסטאָוו. עס איז אויסגעבראָכן אַ גרויס געשלעג, אָבער דער סוף איז געווען, אַז דער פּריס־טאָוו איז געבראַכט געווארן צו אַ מישפּט.

מיטן אויפֿקום פֿון ציוניזם און די ציוניסטישע אַרבעטער־פּאַרטייען, איז די פּאָליטיש־געזעלשאַפֿטלעכע דאָמינאַציע אין היגן יִידישן לעבן אַריבער צו זיי. אין

2) וועגן גירוש־יאַנעווע איז דאָ אַ סך אין רשׁמות, ב׳ (ת״א).

1898 איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַן „אגודה ציונית". אין זעלביקן יאָר זײַנען אָרגאַניזירט געוואָרן די „בנות ציון". זייער פֿירערין איז געווען צבֿיה־לאה, טאָכטער פֿון ר׳ נפֿתּלי אײַזענשטאַדט, זון פֿון בעל „פּתחי תּשובֿה". זי איז געשטאָרבן אין 1899. אירע מיטהעלפֿערס זײַנען געווען די פֿריילנס סעגאַל און דאָרא בערזניצקי. אין צוויי רשימות מנדבֿים (פֿון 1898 און 1903) פֿאַרן פֿאָנד צו בויען ארץ־ישׂראל געפֿינען זיך אַ סך יאַנעווער. דער מוּרשה: שמריה שטערן.

בײַ 200 יאָר פֿאַר חיבת־ציון זײַנען יאַנעווער שוין געווען אין ארץ־ישׂראל. איינער פֿון די שליחי הקּשׁנזים אין ירושלים אין 1701 און 1712 איז געווען „האלוף כּמהו״ר אַברהם יאַנ[ע]־וועריי (יאַנעווע נאָענט צו קאָוונע), פֿון די מַנהיגי הקּשׁנזים אין ירושלים. ניפֿטר געוואָרן 1712 בדרך שליחותו. איינער פֿון יענער תּקופֿה אין ירושלים איז געווען ר׳ שׂמחה יאַניווער. האָט געמאַכט ציורים פֿון ארץ־ישׂראל.

רבנים. — ר׳ אַבֿרהם יאַנעווער [ברודא], געווען אויך רבֿ אין סעריי. אַרום 1750־1760ער. מחותן פֿון ווילנער גאון [פּרטים: סעריי, רבנים].

ר׳ יהושע־העשל בר׳ ברוך עליאַשזאָן, דאָ געבאָרן 1799. פֿרײַער רבֿ אין שאַקי, דערנאָך יאַנעווע, זעזמער, ווילקי, סוועניציאַן, און פֿון 1867 אין סיניי, ווו ניפֿטר 1871. זײַן פֿרוי איז די באָבע פֿון העברעיִשן שרײַבער אליעזר־אליהו פֿרידמאַן. צוליב זײַן פֿענאָמענאַלן זיכרון געפֿונען „ר׳ העשל די אײַזערנע קאָפּ". גרויסער קעגנער פֿון דער מוסר־באַוועגונג און געקעמפֿט קעגן איר. וועט ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער פֿלעגט קומען ערגעץ האַלטן דרשות, פֿלעגט ר׳ יהושע־העשל קומען דערנאָך מיט אַ דרשה קעגן מוסר. האָט הספּמה אויף יד יצחק פֿון יצחק צבֿי הכּהן (ווילנא, 1867). ער האָט שטאַרק געליטן פֿון קהל און סוף־סוף איז אויסגעבראָכן אַ מחלוקת צווישן זיי. איינע פֿון די הויפּט־סיבות: די רביצין איז געווען זייער אַ שיינע און דער רבֿ פֿלעגט גיין מיט איר שפּאַצירן — אַ זאַך, וואָס איז דעמאָלט ניט געווען אָנגענומען בײַ יידן.

ר׳ אַלכּסנדר־משה לפּידות, געבאָרן 1819 אין ווילנע. פֿון אַרום 1836, דערנאָך רבֿ אין אַ פּאָרשטאָט פֿון גראָדנע, שפּעטער 40 יאָר אין ראַסיין,ווו ניפֿטר געוואָרן 1906. מחבר פֿון מערערע ספֿרים (פּרטים — ראַסיין).

ר׳ חיים־יהושע הכּהן בר׳ ראובֿן בלומענטאַל, פֿון 1857 ביז 1867. פֿרײַער אב״ד מאַריאַמפּאָל און לאַזדײַ, ר״מ ומו״צ אין ביאַליסטאָק און נאָך יאַנעווע רבֿ אין קאַמעניץ דליטא ביז 1880. ניפֿטר אין בריסק דליטא. אייניקל פֿון ר׳ מענדל ראַצקער.

ר׳ יוסף זונדל, פֿרײַער רבֿ אין קראָק, דערנאָך יאַנעווע און פֿון 1887 אַ פּאָר צענדליק יאָר אין בירזש.

ר׳ יצחק ליפּקין, זון פֿון ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער, רבֿ אין קראָזש, יאַנע־

ווע, פּראָשניץ, שפּעטער עולה געווען קיין א״י.

ר׳ משה־אַריה־הלוי, פֿון אַן ערך 1874 ביז 1892, ווען ניפֿטער געווארן. האָט הסכמה אויף **חפֿץ חיים** (ווילנא, 1873). פֿאָטער פֿון ר׳ שמואל־צבי ווײַן, רבֿ אין ניו־יאָרק.

ר׳ חיים בר׳ אַברהם סג״ל (ר׳ אַברהם ראַצקער), געבאָרן 1845 אין סלאָבאָדקע. פֿרײַער רבֿ אין סודאַרג, ראַצק (סווואַלקער גובערניע) און פֿון 1892 ביז 1914 אין יאַנעווע, ווו ניפֿטער געווארן. אַ גאון בדורו און אַ סך פֿלעגן קומען נעמען סמיכה בײַ אים, בעל **אורח לחיים** (ווילנא, תרל״ט). זײַנע חידושי תורה געפֿינען זיך אויך אין **תשובֿה שלמה** פֿון חיים־פֿישל עפּשטיין (פּיעטרקובֿ, תרע״ד). ער האָט אַ סך הסכמות אויף ספֿרים: **הגיוני א״ב**, אַברהם דובער גאָלדענזאָהן (וואַרשא, תרנ״ט); **בני גרשון**, גרשון ליפֿשיץ (ווילנא, תרנ״ט); **ברית יצחק**, יצחק איזעקסאָן (ווילנא, תרס״ב); **פסקי הלכות המרדכי**, מרדכי שאַטץ (וואַרשא, תרס״ב); **נפֿש הגר**, מרדכי לעווענשטיין (פּיעטרקובֿ, תרס״ו); **מנהגי ישֻרון**, אַברהם־אליעזר הירשאָוויץ (ווילנא, 1914) און זײַן **אוצר פֿל מנהגי ישֻרון המשֻכלל** (סט. לואיס, 1917).

ר׳ חיים־יצחק בר׳ משה־יחיאל שילמאַן, געבאָרן 1877 אין זעזמער. פֿון 1918 ביז 1930, ווען ניפֿטער געווארן. בעל **זרע יצחק** (קיידאַן, תרצ״ד).

ר׳ נחום־ברוך בר׳ צמח־דוד גינצבורג, געבאָרן 1882 אין פּאָנעווועזש. רבֿ אין אופּינע, וואַרשאַן, קיבאַרט און פֿון 1930 אין יאַנעווע, ווו אומגעקומען 1941, הי״ד. געגרינדעט אַ ישיבֿה. לעצטער נשיא פֿון אגודת הרבנים בליטא. בעל **מקור ברוך** (קיידאַן, תרפ״ה־תרצ״א). האָט חידושי־תורה אין סלאָבאָדקער **פנסת ישראל**.

ר״מים: ר׳ יהודה גאַרפֿינקל; ר׳ מענדל טײַץ, הי״ד.

אַהרן יאָנאַטאַנזאָן, מחבר פֿון **כּלי שיר** (ווילנא, תרנ״ד), מלמד פֿון תנ״ך, לשון־קודש און דײַטש. אויך געפֿונען: אַהרן שקודער.

צווישן 1839 און 1913 זײַנען געווען 30 יאַנעווער פּרעזנומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ אַברהם־אַבא שלאָמאָוויץ, געבאָרן 1852. פֿון 1888 רבֿ אין אוטיאַן, 1894 — אין סוואַדאָשטש. געגרינדעט אַ ישיבֿה אין אוטיאַן. מחבר פֿון **נגה אש** (ווילנא, תרנ״ו). ניפֿטער 1906 אין ווילנע.

ר׳ מרדכי־יצחק בר׳ שמואל־נפֿתלי־הירש עפּשטיין, געבאָרן 1857. 1893 רבֿ אין זיים, פֿון 1902 רבֿ אין שעיפֿילד (ענגלאַנד). פֿאָטער געווען אב״ד גירטעגאָלע.

ר׳ שלמה־דוד כהנא, געבאָרן אין 1869. איידעם פֿון וואַרשעווער ראב״ד ר׳ שמואל־זײַנווול קלעפּפֿיש. 1895 פֿאַרנומען זײַן שוועסטער אָרט. זיך פֿאַרשאַפֿט אַ נאָמען דורך זײַנע תשובֿות, בייחוד וועגן עיניינים פֿון עגונות. האָט געשאַפֿן אַ „לשכה לעניני עגונות", וואָס האָט געהאָלפֿן טויזנטער

עגונות נאָך דער ערשטער וועלט־מילחמה. געווען נשׂיא פֿון „אגודת־ישׂראל" אין פּוילן. 1940 אַוועק קיין ירושלים, ווו געווען רבֿ און ראש־ישיבֿה.

אַבֿרהם מאירסאָן, געבאָרן 1881, פּראָפֿעסאָר אויף נוראָלאָגיע אין האָרוואַרד־אוניווערסיטעט. אויטאָר פֿון גרונטביכער אויף זײַן געביט. געשטאָרבן 1948 אין ברוקלין.

ר׳ זלמן פּערצאָווסקי, געבאָרן 1900, לעצטער רבֿ פֿון קופּישאָק, הי״ד.

ר׳ יחזקאל יאַנעווער, באַווסטער חסיד, 20 יאָר משולח פֿון רש״ז פֿון קאַפּוסט. ווען ער איז קראַנק געווארן אויף די פֿיס, האָט דער קאַפּוסטער אדמו״ר אים אויסגעהאַלטן בעתן זיצן אין גריווע, ווו ער האָט געלערנט תּלמידים, ווי צו אַרבעטן פֿאַר חסידות.

ר׳ חיים־בער בר׳ יוסף־משה וואַרשאַווסקי, רבֿ אין ברוקלין אין פֿאַרשיידענע קאָנגרעגאַציעס.

דוד פּהן, דאָ געבאָרן 1901. מאָלער פֿון יידישן רעליגיעזן לעבן און יידישע פֿאָלקסמענטשן. אומגעקומען 1941, הי״ד.

מיט יאַנעווע האָבן אַ שׂיכות: א.ד. גאָלדענאָהן, **הגיוני א״ב** (וואַרשא, תּרנ״ט); מ. לעווענשטיין, **נפֿש הגר** (פּיעטרקוב, תּרס״ו); צבֿי־הירש בר׳ יצחק מיאַנאָווע (פּיעטרקוב, תּרס״ט).

שריבערס. — מאָריס ווינטשעווסקי, אָריגינעלער נאָמען ליפּע בן־ציון נאָוואַכאָוויץ. געבאָרן 1856. געלעבט צו עטלעכע יאָר אין רוסישע שטעט, 15 יאָר אין לאָנדאָן און פֿון 1893 אין ניו־יאָרק. דער זיידע פֿון דער יידישער סאָציאַ־ליסטישער ליטעראַטור. געשריבן דער־ציילונגען, דראַמעס, אַרטיקלען, פֿעליע־טאָנען, אָבער דאָס בלײַביקסטע און השפּעהדיקסטע זײַנען זײַנע לידער, כּמעט אַלע פֿון סאָציאַלן אינהאַלט. ער האָט תּחילת געשריבן אין העברעיש, אַפֿילו נאָך אין די 1920ער יאָרן, אָבער זײַן הויפּט־שאַפֿונג און אַלע זײַנע ביכער זײַנען אין יידיש. ער האָט אויך געשריבן לידער אין ענגליש. פֿון זײַנע ביכער: **בן־נצח פֿאָלקס־געדיכטע** (לאָנדאָן, 1885), **יהי אור!** (נוּאַרק, 1890), **לידער און געדיכטע** (נ״י, 1910), **מאָריס ווינטשעווסקיס שריפֿטן** (נ״י, 1920), **קאַמפֿס־געזאַנגען** (מינסק, 1924), **געזאַמלטע ווערק** (נ״י 1927/28, 10 בענד) **געקליבענע ווערק** (מינסק, 1935) און אַנדערע. געשטאָרבן 1932 אין ניו־יאָרק.

ד״ר ישׂראל דאָוויזאָן, געבאָרן 1870. פֿון 1888 אין אַמעריקע. פּראָפֿעסאָר פֿון העברעישער ליטעראַטור אין מיטל־עלטער אין ניו־יאָרקער יידיש טעאָלאָגישן סעמינאַר. געשריבן אויך קריטישע עסייען וועגן שרײַבערס און ביכער און פֿאָר־שערישע אַרבעטן וועגן תּנ״ך. האָט אויך געפֿאָרשט די פּיוטים פֿון דער „גניזה". פֿון זײַנע ווערק: **ספֿר מלחמות ה׳** (נ״י, תּרצ״ד), **פּיוטים ושירים מן הגניזה במצרים** (נ״י, תּרפ״ח), **אוצר השירה והפּיוט**, מזמן חתימת כּתבי הקודש עד ראשית תּקופֿת ההשכּלה ושירי קודש עד זמננו (נ״י,

תרפ״ה־תרצ״ג), **אוצר המשלים והפתגמים מספרות ימי־הביניים** (ירושלים, תשי״ז). אין ענגליש אַרויסגעגעבן 1907 אַ בוך מיט איבער 500 העברעישע פּאַראַדיעס. געשטאָרבן 1939 אין ניו־יאָרק.

יעקבֿ גינצבורג, געבאָרן 1870. פֿון 1890 אין פֿילאַדעלפֿיע. בײַ 40 יאָר אַרויסגעגעבן דאָרטן די יידישע טאָגצײַטונג **אידישע וועלט** (1914־1942). מחבר פֿון העברעישן לידערבוך **פנף רננים** (פּיטסבורג, 1892). געשטאָרבן 1944 אין פֿילאַדעלפֿיע.

אַבֿרהם־שלמה וואַלדשטיין, געבאָרן 1874. פֿון 1896 אין אַמעריקע, ווו געקראָגן זײַן ד״ר־טיטל אין סאָציאַלע וויסנשאַפֿטן. פֿון 1912 ביז 1925 אין ארץ־ישׂראל און — מיט אַן איבעררײַס פֿון 4 יאָר אין נ״י — שוין פֿאַרבליבן דאָרטן ביז זײַן טויט אין ירושלים אין 1932. געשריבן אין יידיש, העברעיש און ענגליש וועגן סאָציאַלע און אַרבעטער־פּראָבלעמען. אַ צײַט געווען מיטרעדאַקטער און רעדאַקטער פֿון **אידישער קעמפֿער** (נ״י). אויטאָר פֿון צוויי ענגלישע ביכער וועגן דער מאָדערנער העברעישער ליטעראַטור (1916) און מאָדערנעם פּאַלעסטינע (1927). איז אויך מחבר פֿון ענגליש־העברעישע און העברעיש־ענגלישע ווערטערביכער.

נתן יאַנאָווויטש, געבאָרן 1892. געשריבן מאמרים אין די קאָוונער יידישע צײַטונגען וועגן דער געשיכטע פֿון יידן אין ליטע. 1941 אומגעקומען אין סלאַבאָדקער געטא.

דוב זיסלע (גזית), געבאָרן 1897. פֿון 1924 אין ארץ־ישׂראל. געווען לערער אין שולן פֿון „זרם העובדים״ און פֿון 1940 זייער מפֿקח. געדרוקט מאמרים און סקיצעס וועגן חינוך־ענייניגן. מחבר פֿון **תולדות ההתישבות החקלאית** (תשכ״ב), און **תלמי חינוך** (תשכ״ג). מיטמחבר פֿון ביכער וועגן „תורת הצומח״ און „תורת החַי״. געשטאָרבן 1960 אין גבֿעתיים.

איזי שאַפּיר (אײַזיק שליאַ־פֿאָטשניק), געבאָרן 1905. פֿון 1923 אין אַרגענטינע. פֿאַרעפֿנטלעכט דערציילונגען אין **נײַ־וועלט**, **די פּרעסע**, **דרום־אַמעריקע**, **אויפֿגאַנג**, **אין גאַנג**. זײַן פֿאָטער איז געווען פֿעלדשער אין יאַנעווע.

נוח שטערן, געבאָרן 1912. פֿון 1935 אין ארץ־ישׂראל. פֿון 1924 — שוין צו צוועלף יאָר — זײַנען געדרוקט געוואָרן זײַנע לידער און סקיצעס אין די קאָוונער **נתיבֿות** און **הד ליטא**, שפּעטער אין אַמעריקע און ארץ־ישׂראל. מחבר פֿון **בין ערפּלים** (ת״א, תשכ״ו) און צוויי ביכער איבערזעצונגען. לעצטע יאָרן געליטן פֿון מרה־שחורה און *1960* באַגאַנגען זעלבסמאָרד.

קאָרעספּאָנדענטן. — המליץ: יצחק גאַלינסקי, דוד־יצחק קאָגניסער (און אויך אַרטיקלען, טייל פֿון פּעטערבורג, י.ק.= קאָגניסער), חיים־צבֿי אַבראַמסאָן, שי״ר [?], מ.צ. ברוידע, יצחק מינץ, אַבֿרהם וויִיצשטיין (= א. וו״ש); ליפּאַ גלינסקי מיאַנאָוואַ — **פנסת ישׂראל**, תרצ״ט.

ישעיה קאָלביאַנסקי, 1892, פֿון 1950 אין פּאַריז. מאָלער.

ניכבדים. — ר׳ יעקבֿ־יאָקל

הכֹהן בר׳ יוסף־משה־שמחה ראַפאָפּאָרט; מאיר דרוגאָצער, געשטאָרבן 1872, געלאָזן נדבֹות פֿאַר אַלע סאָציאַלע מוסדות, פֿאַר תּלמוד־תּורה אַליין 1500 רובל.

יהושע־העשל מיילעכאָוויטש, נדבֹן. געשיקט נדבֹות אויך פֿון אירקוטסק (סיביר), ווו געשטאָרבן אין 1879; צבי־יהודה בראַגאָווסקי, משפּיל, למדן, עסקן.

שמואל־לייב בוראַק, נדבן; ברוך בראַמזאָן, אלימלך בראַגאָווסקי — ביידע מיטגלידער פֿון „מקיצי נרדמים".

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1874: 4; המליץ, 1879: 4; 1881: 10, 25; 1895: 75; 1898: 4; 1899: 229; פּאַסלעדניא איזוועסטיא, 1902: 22/8, 22/10; 1903: 90; א.א. פֿרידמאַן, ספֿר הזכרונות. ת״א, תרפּ״ו, ע׳ 40; א.ש. הערשבערג, פּנקס ביאַליסטאָק. נ״י, 1949, ז׳ 376; בחינות, ירושלים, תשי״ז: 11; עיר ווילנא, 116; תולדות ישיבֹת היהודים בקורלאַנד. ע׳ 69, 471; אלה אזכרה, ב׳, 149; דורות האחרונים, ב׳, 274; אנציקלופּדיה של גלויות, פֿרך ורשה, ע׳ 305; יזפור־בוך סואוואַלק, 174, 179. „ליטע", I. ז׳ 90, 1580; ד. תּדהר, 986; „ליטע", II. ז׳ 111; י.ד. קמזונס יהדות ליטא; לעקסיקאָן, 2, 3, 8; ג. קרסל, 1; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 3981; יהדות ליטא, א׳, ג׳; ב. פּהנס לעקסיקאָן, ז׳ 516. Black Book

יאַסווען JOSVAINIAI

קיידאַנער קרײַז. דער אָנהייב פֿון יידישן יישוב איז אַרום לעצטן פֿערטל פֿון 18טן יאָרהונדערט.

אין 1831 איז אויסגעבראַכן אַ גרויסע חלירע־מגיפֿה. געווען אַ סך מתים. אַזוי איז פֿאַרשריבן אין פּינקס פֿון דער חבֹרה קדישא.

אין 1896 איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַ „ביקור־חולים ולינת הצדק". דער הַכנסת־אורחים האָט גוט געאַרבעט. אין 1898 איז געווען אַ גרויסע מחלוקת צוליב אַ רב — געווען דעמאָלט צוויי רבנים.

אין 1895 האָבן דאָ געווווינט 300 יידן, 1897 — 534, 1923 — 341, פֿאַרן חורבן — בײַ 270. נאָך פֿאַרן גירוש־ליטע אין 1915 זײַנען פּויערים באַפֿאַלן די יידן, געראָובט יידישע קראָמען און דירות.

יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר, קרעמערײַ, מלאכה. אַ גרויסער טייל האָט געהאַט צוגאַב־פּרנסה פֿון בײַשטובֿיקער געטנערײַ.

רבנים. — ר׳ אליעזר הפּהן, דאָ געבאָרן אַרום סוף אַכצנטן יאָרהונדערט. רבֹ אַרום די 1830ער יאָרן. עולה געווען קיין ירושלים אין 1845 און אין זעלביקן יאָר ניפֿטר געוואָרן.

ר׳ שמואל בר׳ ישׂראל סג״ל לעווינסאָן, אַרום די 1840־1860ער. איידעם פֿון ר׳ יהודה־לייב אָפּפֿענהיים, אב״ד גיר־טעגאָלע. האָט הסכּמה (פֿון תּר״ח) אויף **הגדה** עם ביאור „תּקות ישׂראל" פֿון ברוך עלילזאָהן (וואַרשא, תּרכ״ח). אויף דער הסכּמה זאָגט זיך: „שמואל בר׳ ישׂראל סג״ל הרב דיאַסווין." ניפֿטר געוואָרן 1881. אויפֿן שער פֿון זײַן ספֿר **זכרון שמואל** (ווילנא, תּרמ״ה) זאָגט זיך: „נפֿטר זה אַרבע שנים". זײַנען זיך: ר׳ משה הלוי, אב״ד יור־בורג; ר׳ ישׂראל־צבי, אב״ד לידז (ענגלאַנד).

ר׳ נפֿתּלי אַמשטערדאַם, געבאָרן 1832 אין סאַלאַנט. 1867־1876 רבֿ אין העלסינגפֿאָרס, אַ פּאָר יאָר מו״צ אין פּעטערבורג און פֿון די 1880ער יאָרן אב״ד יאַסוועץ, שפּעטער אַלעקסאָט. 1902 עולה געווען קיין ירושלים, וווּ ער האָט פֿאַרשפּרייט תּורה־מוסר פֿון זײַנע רביים ר׳ זונדל און ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער. זײַנע אַ תּשובֿה געפֿינט זיך אין **פּרי יצחק** פֿון יצחק בלאַזער (ווילנא, תּרמ״ה, דף צ״א). ניפֿטער 1916 אין ירושלים.

ר׳ אַבֿרהם־מאיר בר׳ יעקבֿ רובינשטיין, געבאָרן 1862, אַ פֿירטער דור פֿון הגאון ר׳ רפֿאל האַמבורגער. פֿון 1892 אב״ד גירטעגאָלע, שפּעטער אב״ד יאַסוועץ, ביז אַרום 1915. אין אַ רשימה פֿון יאַסוועץ־נער בײַשטײַערערס פֿאַרן „קרן האגודה״ אין 1912 איז דאָ זײַן נאָמען. בעל **בית אַבֿרהם** (פּיעטרקובֿ, תּרס״ז, ח״ג תּרע״ג),

ר׳ יצחק־אליהו גפֿן, פֿרײַער אב״ד ריטעווע; ר׳ אַבֿרהם־דוב טירנא, לעצטער רבֿ, הי״ד. מחבר פֿון **חנוך הבנים** (קיידאַן, 1924).

אין 1874 און 1878 זײַנען דאָ געווען 7 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ יצחק־מיכל אליהו הכּהן, דאָ געבאָרן אין 1839. זון פֿון ר׳ אליעזר, אב״ד יאַסוועץ. עולה געווען מיטן פֿאָטער קיין ירושלים, וווּ ניפֿטער געווארן 1914. איינער פֿון די אַרויסגעבערס און מיטערבעטער פֿון **הלבנון** און **אַריאל**; ר׳ זאבֿ ראַפֿייקאַ, רבֿ אין ערזווילק.

יצחק אַניקשט, דאָ געבאָרן 1870. פּעדאַגאָג, ציוניסטישער עסקן, דעלעגאַט צו א פּאָר ציוניסטישע קאָנגרעסן. געשריבן מאמרים אין **המליץ**. אומגעקומען 1941 אין קאָוונער געטאָ, הי״ד.

דובֿ קאַגאַן האָט געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס אין **הצפּירה**; אַבֿרהם־שמעון ראַפֿייקאַ האָט געשריבן חידושי־תּורה אין סלאַבאָדקער **כנסת ישׂראל**.

ביבליאָגראַפֿיע. — הצפּירה, 1896: 82; המליץ, 1898; הדרך, פ״פ א/מ, תּרע״ג: 3; צבֿי־אַבֿרהם איש־שלום, רוסין [ראַסיין], תּרפ״ג, ע׳ 16; א.ל. פֿרומקין, תּולדות חכמי ירושלים. ירושלים, תּרפ״ט, ע׳ 267; ד.מ. ליפּמאן, לתּולדות היהודים בליטא־זאָמוט. קידן, תּרצ״ד, ע׳ 47; שערים, ב׳ אדר א׳ תּשכ״ה. ספֿר הפּרנומעראַנטן, 3992; יהדות ליטא, א׳, ג׳; אהלי שם, ע׳ 92; 72? לקורות עיר ראַסיין, ע׳ כ״ד; ד. תּדהר, א׳, ע׳ 373. Black Book

יורבורג

JURBARKAS

ראַסיינער קרײַז. אַנדערע פֿלעגן עס רופֿן יורבאַריק, יורבעריק. אויף אַ מצבֿה פֿון 1888 איז דאָ: יורבורג. מיט הונדערטער יאָרן פֿרײַער וועגן יור־

בורג דערמאָנט אין רבנישע ספֿרים. אין דײַטש: געאָרגענבורג. יורבורג איז איינע פֿון די עלטסטע יישובֿים אין ליטע, האָט געהערט צום קיידאַנער גליל פֿון „ועד ליטא". דאָס מיינט, אַז דאָ האָט שוין עקסיסטירט אַ קליינע ייִדישע קהילה אין ערשטן פֿערטל פֿון 17טן יאָרהונדערט (די פֿאַקטישע גרינדונג פֿון „ועד ליטא" איז געווען אין 1623). אָבער ייִדן האָבן דאָ שוין געלעבט אַ צײַט פֿריִער.

אין די שו״ת מהר״ם מלובלין (סימן ז') רעדט זיך וועגן אַן עגונה „אשת של כמר יהודה בר כתריאל אחיו של אשת כמר נתן המכונה קרפל", וואָס איר מאַן איז געהרגעט געוואָרן אין יורבורג. די ערשטע גבֿיית עדות איז פֿון שנ״ג [1593] און די צווייטע פֿון שנ״ז [1597].

דער צווייטער עדות דערציילט: „אויף דען מֶכֶס [שטײַערן־מאָנונג] צו יורבר״ג האָב איך אימר דאָרן [דאָרטן] געהערט מן כמה עפו״ם לפי תומם דר [דאָס] דער פֿאיוול [פֿאַוועל] האָט הורג גיווען כמר יודא הי״ד . . . אחיו של קרפל אונ׳ זײַן אייגנער אייד/[ים] האָט מיר געזאָגט . . . אונ׳ צו יורבר״ג איז דאָש גאַנץ מקום פול דז פֿאוויל האָט הורג גיווען כמר יודא הי״ד". פֿון דעם איז צו זען, אַז שוין אין לעצטן פֿערטל פֿון זעכצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ שוין געלעבט ייִדישע מישפּחות (די ציטירטע וועדטער זײַנען פֿון ד״ר מרדכי קאָסאָוער אין „ליטע", I.).

דער בעסטער באַווײַז אויף דער אַלטקייט פֿון יורבורגער ייִדישן ייִשובֿ וואָלט געקענט זײַן די אָרטיקע באַרימטע שול מיט איר שענסטן אָרון־קודש אין ליטע, וואָס וועט אָנגעגעבן דאָ און דאָרטן, אַז זי איז 400 יאָר אַלט (פֿון 1930). עס איז אָבער אַ שטאַרק ספֿקדיקער מקור. ס׳איז דאָ אַ מחלוקת צווישן גרויסע אַרכיטעקטן: טייל פֿון זיי האַלטן, אַז די שול איז געבויט געוואָרן אַרום סוף 18טן יאָרהונדערט. אין 1611 האָט יורבורג באַקומען רעכט פֿון אַ שטאָט. דאָס פֿאַלט כּמעט צונויף מיט די בראשיתדיקע פֿאַרמירונג־יאָרן פֿון דער יורבורגער קהילה.

אין 1650 זײַנען געווען 7 ייִדישע הײַזער, דאָס מיינט אַרום 8־10 מישפּחות. אין 1683 איז אויסגעבראָכן אַ סיכסוך צווישן ייִדן און די איבעריקע תושבֿים פֿון שטעטל וועגן דער הייך פֿון שטײַערן. ייִדן האָבן געטענהט, אַז זיי זײַנען אַ דריטל פֿון די אײַנווינערס, אָבער זייערע שטײַערן זײַנען פֿראָפּאָרציאָנעל אַ סך העכער. אין 1689 איז שוין געווען אַ שול און אַ חדר.

אין אַן אָפּיציעלן אַקט פֿון 17טן נאָוועמבער, 1714, וועדט געבראַכט דער נאָמען פֿון רבֿ אײַזיק לאַזאַרעוויץ.

יורבורגער ייִדן האָבן מיטן 17טן יאָרהונדערט געהאַט די אַרענדע פֿון מאָנען שטײַערן אין יורבורג, בירוש און אַנדערע שטעט. זיי האָבן דאָס געטאָן אונטערן דעקמאַנטל פֿון קריסטן. אין דער דאָזיקער צײַט פֿלעגן ייִדן פֿון קאָוונע קומען אַהער און פֿירן זייערע געשעפֿטן.

אַרום אָנהייב אַכצנטן יאָרהונדערט איז דאָ געווען אַ סיכסוך פֿון קהל

מיטן רבֿ. דער לעצטער האָט אָנגעקלאָגט קהל פֿאַרן וועלן נעמען אַן אַנדער רבֿ. דער רבֿ האָט אַרויסבאַקומען אַ „שוצבריוו" פֿון קעניג קעגן קהל (ענלעכע פֿאַלן זײַנען אויך געווען אין אַנדערע ערטער).

*

נאָכן אונטערדריקן דעם פּויליש־אויפֿשטאַנד אין 1831 האָבן יורבורגער יידן געהאַט אַ טראַגישן עפּילאָג. אין ראַסיינער אונטערשטן געריכט איז אַרײַנגעטראָגן געוואָרן אַן אָנקלאָג אויף עטלעכע יורבורגער יידן, אַז דורך זייערע אַ מסירה איז געהרגעט געוואָרן אַ יידּ. די אָנגעקלאָגטע זײַנען געווען: טעוול בר׳ מאיר דאַנילע־וויטש, לייזער בר׳ שמואל שערעשאָווסקי, בערל בר׳ מרדכי לייפּציקער, חיים לייבאָ־וויטש, שמערל בר׳ מאיר שערעשאָווסקי, אײַזיק שאַפּשעלעוויטש.

זיי זײַנען באַשולדיקט געוואָרן, אַז זיי האָבן געמסרט פֿאַרן קאָמאַנדיר פֿון די אויפֿשטענדלערס, סטאַראָווינסקי, אַז דער יורבורגער תּושבֿ ראובֿן ראָזענפֿעלד איז אַן אָנהענגער פֿון די רוסן. אויף דעם סמך האָבן די אויפֿשטענדלערס אַרעסטירט ראָזענפֿעלדן (מיט אַ פּאָליאַק — נאַרו־טאָוויץ) און זיי געפֿירט צו אַ געריכט, אָבער אויפֿן וועג אַהין האָט מען זיי אויפֿגעהאַנגען אין אַ וואַלד. די הויפּט־באַשולדיקונג איז געווען קעגן דאַנילע־ווישטש, אָבער נאָכן אָפּזיצן 13 חדשים אין ראַסיינער טורמע איז ער באַפֿרײַט געוואָרן, ווײַל עס איז ניט געווען קיין קלאָרער באַווײַז פֿאַר דער מסירה אויף ראָזענפֿעלדן.

*

יורבורג איז געווען איינע פֿון די נײַנצן יידישע קהילות (פֿון 33), וואָס האָבן זיך אָפּגעזאָגט אויסצופֿירן דעם באַפֿעל פֿון דער צאַרישער מאַכט אין 1843 צו פֿאַר־לאָזן זייערע ווינערטער, וואָס געפֿינען זיך ווייניקער ווי 50 וויאָרסט פֿון דער מערב־גרענעץ. אין זייער ענטפֿער צו דער מאַכט האָבן זיי געשריבן, אַז די יעניקע, וואָס באַפֿוילן אַרויסצוטרײַבן די יידן, זאָלן אויך זוכן אַן אָרט, ווּהין זיי צו באַזעצן.

דער רוסישער קראָנפּרינץ האָט באַזוכט דאַרמשטאַדט אין 1843, האָט די יורבורגער קהילה געבעטן די דאַרמשטאַד־טער קהילה צו אינטערווענירן בײַ אים וועגן דער גזירה. זי האָט עס געטאָן. אַן ענלעכע בקשה צו דער בערלינער קהילה איז געבליבן אָן אַן ענטפֿער.

אין 1862 איז דאָ געווען אַ שרעקלעכע פֿאַרפֿלייצונג פֿון ניעמאַן. 80 הײַזער זײַנען געלעגן אין וואַסער. מענטשן האָבן זיך גערעטעוועט אויף די דעכער פֿון העכערע הײַזער.

יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר פֿון האָלץ, געפֿליגל, פֿיש און אייער, וואָס זיי פֿלעגן עקספּאָרטירן קיין דײַטשלאַנד, ווי אויך מיט קרעמערײַ און האַנטווערק. אין 1865 איז דאָ געפֿונט געוואָרן אַ פֿיליאַלע פֿון איינער פֿון די

גרעסטע האַנדל־פֿירמעס אין דײַטשלאַנד „הויזמאַן עט לונץ".

דער סטאַציאָנירטער גאַרניזאָן האָט געגעבן פּרנסה אַ סך יידישע מיש־פּחות. אין אים האָבן זיך געפֿונען פֿיל יידישע סאָלדאַטן. אין 1861 האָבן זיי געגעבן געלט אויף שרײַבן אַ ספֿר־תּורה. וועז ס׳איז פֿאַרטיק געווארן, האָבן די יידישע סאָלדאַטן געטראָגן די ספֿר־תּורה אין גאַס און יידן האָבן געווארפֿן בלומען אויף זיי. די העכסטע ליט פֿון שטאָט בראש מיטן פּולקאָווניק סאַראָקין זײַנען געקומען אין שול אַרײַן צו דער שימחה.

יורבורג איז ווייניקער געטראָפֿן געווארן פֿון גרויסן הונגער, וואָס האָט פֿאַרכאַפּט גרויסע טיילן ליטע אין 1869/72. אין אַ רשימה מנדבֿים פֿון 1872 פֿאַר יידישע הונגער־לײַדנדיקע אין אַנדערע שטעט געפֿינען זיך מערערע יורבורגער. די קלײַבערס: יצחק־אײַזיק וואָלבערג, שלמה ברעסלוי.

סוף 1880ער יאָרן איז דאָ געשאַפֿן געווארן אַ יידישע קרעדיט־קאָאָפּעראַטיווע געזעלשאַפֿט. עס האָט געמומען דרײַ יאָר צו קריגן די דערלויבעניש.

די באַציונגען מיט די פּויערים אין די 1880־ער און 1890ער זײַנען געווען גוטע. קריסטן פֿלעגן געבן אַ סך נדבֿות פֿאַר יידישע אָרעמעלײַט. פֿלעגן קומען אָפֿט צום רבֿ און ברענגען הינער, אייער וכדומה פֿאַר אָרעמע יידן. דער משפּיל ל. דײַנער [באַנער?] איז 1889 געווען דער יידישער פֿאָרשטייער אין שטאָטראָט.

אין 1764/66 האָבן דאָ געווווינט 2333 יידן, 1862 — 2550, 1923 — 1887 און פֿאַרן חורבן — בײַ 2300.

*

מיטן אויפֿקום פֿון חיבת־ציון און ציוניזם האָבן יורבורגער יידן זיך באַטייליקט מיט בײַשטײַערונגען פֿאַרן א״י־בוי. אין אַ רשימה פֿון 1896 וועלן אויסגערעכנט יורבורגער מנדבֿים: לייב גוט, מרדכי גאַרזאָן, אַבֿרהם־לייב האָמלער, שמואל העלבערג, אַבֿרהם הערשעלעוויץ, דוד־שלמה יאַבלאָנסקי, חיים־נתן יאָזעפֿער, חיים יאָזעליט, אַבא לייבאָוויץ, לייב מענדעלסאָן, אַבֿרהם מיאַקינין, יעקבֿ סעגאַל, גבֿריאל פֿײַנבערג, ע.ח. פּוסטאַ־פּעדסקי, אַבֿרהם־יצחק קאָפּעלאָוו, הערץ קאַפּלין, מאַקס רובינאָוויץ, ד״ר צעזאַר ראַבינאָוויץ, שמעון רחלסאָן, דובֿ ריבקין. מורשים: צבי פֿײַן, אַבֿרהם־יצחק קאָפּע־לאָוו.

צבי פֿײַן איז געווען אַ חבר פֿון „חבֿרת תּמיכת בני ישׂראל עובֿדי אדמה" אין ארץ־ישׂראל.

אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים איז דאָ די מצבֿה פֿון רבקה גיטל בת ר׳ מרדכי מרגליות מיורבורג, תּרמ״ח.

*

יורבורג איז פֿון די ערשטע

יידישע שטעט אין קאָוונער ליטע, ווו די השׂכלה האָט אָנגעהויבן אַרײַנצודרינגען גאַנץ פֿרי. דער גרעסטער פֿאַקטאָר איז געווען די נאָענטקייט צו דער פּרײַסישער גרענעץ — אַ פֿאַקטאָר, וואָס האָט זיך אויסגעווירקט אויך אויף אַנדערע יידישע שטעטלעך, נאָענטע צו דײַטשלאַנד. שוין תּחילת נײַנצנטן יאָרהונדערט זײַנען דאָ געווען מער ווי איינצלנע משׂפּילים. אין 1832 האָט אַן אָרטיקער רײַכער ייִד אַראָפּגעבראַכט דעם באַרימטן אַבֿרהם מאָפּו צו זײַן דער הויזלערער פֿון זײַנע קינדער. ער האָט געגעבן „שטובֿנדן" אויך פֿאַר אַנדערע יידישע קינדער. ער האָט ניט נאָר געלערנט לשון־קודש, נאָר אויך אַנדערע שפּראַכן.

אין 1866 איז נתן־נטע מאַנוסשעוויץ געווען מיטגליד אין „חבֿרת מקיצי נרדמים" פֿון פּעטערבורג.

אין 1884 איז דאָ געגרינדעט געווָארן אַ תּלמוד־תּורה מיט 95 קינדער. די לערן־פּראָגראַם איז 1889 אויסגעבריייטערט געווָארן און האָט אַרײַנגענומען אויך חשבון און רוסיש. 30 יורבורגער ייִדן אין ניו־יָארק האָבן געשיקט 100 רובל אויף דעם. אין אַ רשימה פֿון 1889 וועלכע אויסגערעכנט זייערע נעמען (**המליץ**). אין 1893 זײַנען געווען צוויי לערערס אויף רוסיש. פֿון קאַראָבקע האָט מען גענומען געלט צו העלפֿן דער תּלמוד־תּורה.

אין 1889 איז געעפֿנט געווָארן אַ ייִדיש־רוסישע רעגירונג־שול פֿאַר ייִנגלעך און מיידלעך, 160 תּלמידים. 1895 האָט די שול נאָך עקסיסטירט.

דער יורבורגער בית־כּנסת איז אַזוי פֿאַרכאַפּנדיק מיט זײַן קינסטלערישער סטרוקטור, אַז דער איטאַליענישער מאָלער אַנדריולי האָט אים געמאָלן אין 1850. דער אָרון־קודש פֿון שול איז איינער פֿון די שענסטע אין ליטע.[1]

רבנים. — ר׳ אײזיק לייזער־אָוויץ, ווערט דערמאָנט אין אַן אָפּיציעלן דאָקומענט פֿון 1714.

ר׳ אַריה־יהודה־לייב, אין אַכצנטן יאָרהונדערט. ר׳ לייב אב״ד יורבאַרג ווערט דערמאָנט אין ר׳ עקיבֿא איגרס תּשובֿות. האָט הסכּמה אויף **חובת הלבבות** מיטן פּירוש פֿון משה בר׳ ראובן דיינא דיורבורג (ווילנא, 1790).

ר׳ יהושע־זעליג אַשפּנזי, געבאָרן אַרום 1780/90. געווען אויך רבֿ אין פֿילטען (קורלאַנד). ר׳ יהושע־זעליג האָט מוותר געווען אויף שׂכירות. זײַן שווער איז געווען זייער רײַך און ער האָט געלעבט אין שוערס פּאַלאַץ, אויסן שטעטל. ער פֿלעגט קומען אין אַ קאַרעטע אויף פּסקענען שאלות. לעצטע יאָרן געלעבט אין זאַגער, ווו ניפֿטר געווָארן 1831. זײַן ברודער ר׳ יצחק שילעלער. זײַן אייניקל יהושע לעווינזאָן, מחבר פֿון **ארץ רוסיא ומלאה** (ווילנא, תּרכ״ט).

ר׳ משה הלוי בר׳ שמואל לעווינזאָן, זינט 1861. זײַנע לעצטע יאָרן רבֿ אין קיניגסבערג, ווו ניפֿטר געווָארן

---

1) אין **אידישע אילוסטרירטע צײַטונג** (בערלין, 1924: 19) זײַנען דאָ צוויי בילדער פֿון דער שול.

1885. זײַן פֿאָטער, אב״ד יאַסוועון און זײַן ברודער ר׳ ישׂראל־צבי, אב״ד לידזי. האָט הסכמה אויף י.י. ראַטנערס **חרוזי המצות** (וואַרשא, תרנ״ו).

ר׳ יעקב יוסף בר׳ דוב־בער, געבאָרן 1841 [1848?] אין קראָזש. רב אין ווילאָן, יורבורג, פֿון 1883 מ״מ ומו״צ אין ווילנע און 1888 רב הכולל אין ניו־יאָרק, ווו ניפֿטר געוואָרן ח׳ תמוז, תרס״ב, בעל **לבית יעקב** (ווילנא, 1888). האָט חידושי־תורה אין **קהלת יצחק**, יצחק רייטבאָרד (ווילנא, תר״ס). זײַן ישיבה **עץ חיים** איז געווען דער יסוד פֿון ישיבת ר׳ יצחק־אלחנן אין ניו־יאָרק.

ר׳ יחזקאל בר׳ הלל־אריה ליבשיץ, געבאָרן 1862 אין ראַסיין. פֿון 1887 ביז 1891, דערנאָך אין בויסק, פֿלאָצק און 1907־1932 אין קאַליש, ווו ניפֿטר געוואָרן, י״ג אדר ב׳ תרצ״ב. געהאַט אַלגעמיינע בילדונג. לויט ש. ווינרס **קהלת משה**, האָט ר׳ יחזקאל איבערגעזעצט פֿון דײַטש די דערציילונג **גלגל החוזר** (וואַרשא, תרמ״ז) און זיך געחתמעט מיטן פּסעוודאָנים „סופֿר מהיר״. זײַן **המדרש והמעשה** (פּיעטרקוב, תרס״א, ג׳ ח׳) איז מערערע מאָל איבערגעדרוקט געוואָרן. זײַן פֿאָטער איז געווען רב אין פּאָפּעליאַן, פּלונגיאַן, סוואַלק, לובלין.

ר׳ אַברהם בר׳ אָשר דימאַנט, געבאָרן 1863 אין יאַנישאָק. עטלעכע צענדליק יאָר ביז 1940, ווען ניפֿטר געוואָרן.

ר׳ חיים־ראובן רובינשטיין, געבאָרן 1888. פֿריער דיין, דערנאָך רב. בעל **דברי ראובן**. אומגעקומען אב תש״א, הי״ד.

*

ר׳ משה בר׳ ראובן, ספֿרא ודיינא דק״ק יורבארג, האָט פֿירוש „נאדר בקודש״ אויף **חובת הלבבות** (הוראדנא, 1790). אויף זײַן זיידן איז געמאַכט געוואָרן אַ בלוט־בילבול אין אַכצנטן יאָרהונדערט. אויפֿן סמך פֿון די אויסזאָגענישן פֿון עדי־שקר איז ער פֿאַרמישפּט געוואָרן צום טויט. די מעשׂה־נורא איז אַ טעמע אין **שבט אלה** פֿון מרדכי פֿלונגיאַן.

ר׳ יצחק־דוד אַלפּערָאָוויץ איז דאָ געווען ש״ץ ושו״ב אַרום 1910. בעל **שירי דוד**.

מיט יורבורג האָבן אַ שייכות: מ.ז. גאָלדשטיין, **פתחי עולם** (ווילנא, תרמ״ג), **עלים לדוגמא** (דאָרטן); מ.ח. לעווינסאָן, **לקט המשנה** (וואַרשא, תרמ״ו); א. זלמנסקי, **דבר אַברהם** (ווילנא, תרס״ג); י.נ. פֿראַם, **ליקוטי יעקב** (גראַיעווא, תרע״ב).

צווישן 1842 און 1914 זײַנען דאָ געווען 159 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ ישׂראל יורבריגער, מ״מ אין ווילנע, אַרום 1780־1800. אייניקל פֿון הגבֿיר ר׳ משה יורבריגער (איידעם פֿון הגאון ר׳ יהודה טיקטין, בעל **באר היטב**). ר׳ ישׂראלס ברודער ר׳ דוד, ספֿרא ודיינא אין ווילנע (ניפֿטר 1798), „ממרביצי התורה בווילנא.״ מחבר פֿון **באר שבע** (חידושים על **שבת**,

עירובין, ביצה) און **אבני שוהם** (על הרמב"ם). ניפֿטר 1821.

ר' שלמה פֿײַנבערג (ר' שלמה יורבאַרגער). דאָ געבאָרן 1821. נדבֿן און עסקן. 1857 אַוועק קיין קאָוונע. חתונה געהאַט מיט באַראָנעסע ראָזאַ פֿאָן ליכטענ־שטיין פֿון ווין. פֿון 1866 אין קעניגסבערג. געהאַט טיטל פֿון צאַר: „האַנדל־ראַט־געבער." זיך באַטייליקט אין דער באַקאַנ־טער אספֿת הרבנים אין פּעטערבורג, געדו־פֿן פֿון אַלעקסאַנדער דעם דריטן דורך דעם קאַמיטעט צו העלפֿן רוסישע יידן נאָך די פּאָגראָמען אין 1881. געשטאָרבן 1893 אין קעניגסבערג.

ר' צבי ראָם, 1842־1886. ניפֿטר אין מעראָן (איטאַליע); ר' שלמה שאַכנאָוויץ, מחבר פֿון **חכמת קריאת התורה** (קיִדן, 1924).

מענדל שלאָסבערג איז דאָ געבאָרן אין 1843. שפּעטער אַוועק קיין לאָדזש צו זײַן פֿאָטער הערש, ווָאָס איז געווען אַ מלמד. מענדל האָט גרויסע פֿאַרדינסטן פֿאַר דער אַנטוויקלונג פֿון דער טעקסטיל־אינדוסטריע אין פּוילן.

ר' משה כאַסקין, דאָ געבאָרן. 1900 געוואָרן רבֿ אין קראַקינאָוע.

ר' שלום־דוד בר' מאיר מאיר־אָוויץ מיורבורג, מחבר פֿון **זמירות דוד**.

שלמה גאָלדשטיין, געבאָרן 1914. אַביטורענט פֿון דער העברעישער גימנאַזיע אין יורבורג. שטודירט אויף כעמיע־אינזשינער אין קאָוונער אוניווער־סיטעט און גראַדוִירט אויף דעם אין רוימער אוניווערסיטעט. איינער פֿון די פֿירערס פֿון „החלוץ" אין ליטע. דורכגעמאַכט קאָוונער געטאָ, ווו געווען מיטאָרגאַניזירער פֿון אומלעגאַלן ציוניסטישן „מצו"ק" — „מרכז ציוני ויליאַמפּולה קובנה". פֿון 1948 אין סקאָקי, אַמעריקע. דאָרטן אויף פֿירע־רישע פּאָזיציעס פֿון ציוניסטישע, פּראָ־ישׂראלדיקע און אַלגעמיין־יִידישע אָרגאַניזאַציעס. אָנגעפֿירט מיט דער געזעל־שאַפֿט, וואָס האָט מיט גרויסע אָנשטרענ־גונגען אָפּגעשטעלט דעם געפֿאַנטן מאָרש פֿון די אָרטיקע נאַציס. דער קאַמף אָרום דעם איז שפּעטער געווינען געוואָרן אין פֿילם „סקאָקי". געגעבן גרויסע בײַשטײַערונגען פֿאר יִידישע און ישׂראלדיקע מוסדות, צווישן זיי דער ירושלימער אוניווערסיטעט. יאָרן לאַנג מיטגליד פֿון ציוניסטישן אַקציאָנס־קאָמיטעט און זײַן פֿרעזידיום. פֿרעזידענט רעיגען האָט אים באַשטימט פֿאַר אַ מיטגליד אין אַמעריקאַנער קאָנסול צו פֿאַראייביקן דעם חורבן.

די פֿירמע „ברידער סאַמעט" איז געווען איינע פֿון די גרעסטע אונטער־נעמונגען אין לאָדזש. אירע גרינדערס און אָנפֿירערס זײַנען געווען די ברידער זלמן און טוביה סאַמעט, געבאָרן אין יורבורג 1857 און 1858.

ניכבדים. — ר' חיים־שמואל בר' אליהו־גרשון מזא"ה פּהן, גבֿיר און משפּיל. געשטאָרבן 1894; שלמה בר' ישׂראל ברעסלויִ, לַמדן, נדבֿן. מישפּחה 1879 געגעבן 500 רובל צו גרינדן אַ גמ"ח.

הירש נאָטעלעס, געשיקט העברעיִשע פּאָעמע צום צאַר. באַקומען דאַנק און אַ גאָלדענעם רינג צום אָנדענק.

זלמן פֿײַנבערג, געגעבן 60 רובל אַ חודש אויף באַקן ביליק ברויט פֿאַר אָרעמע.

ראובן וויסבראָד, ד״ר שאָלץ, דוד ראַבינאָוויץ, יהודה־לייב וואָלק, דובֿ־בער ראַבינאָוויץ.

אַריה־יוסף מאַזור, שמואל בערנשטיין, שערעשעווסקי (געווינט אין פּעטערבורג), ש. אַבעלזאָן.

טובֿיה קאַרנאָווסקי, משפּיל און גבֿיר. אים איז געווידמעט **קסת הסופֿר** פֿון יעקבֿ לאַפּין (בערלין, 1857).

קאָרעספּאָנדענטן. — המליץ: נחום־אליעזר דוסקעס, נא״ד [נחום־אליעזר דוסקעס], ש. רחלזאָן, פּנחס שאַכנאָוויץ, זעליג שאַכנאָוויץ, נ״ר בן אבנ״ר.

הצפֿירה: אליהו אַבראַמסאָן, מתתיהו לעווינזאָן, צ.א. פֿרידמאַן, שפּ״ז [שאַכנאָוויץ פּנחס זעליג?].

הפּרמל: דובֿ־נתן בר׳ יחזקאל מאיראָוויץ.

סקולפּטאָר וויליאָם זרח, געבאָרן דאָ 1887. געמאָלן אויך אַ סך בילדער פֿון יורבורג.

ביבליאָגראַפֿיע. — הפּרמל, תּרכ״א: 40, 50; ס.א. בערשאַדסקי, ליטאָווסקי יעוורעי. פּעטערבורג, 1863, ז׳ 22; המגיד, 1863: 17; 1872: 3; 1880: 18; המליץ, 1886: 92; 1889: 33, 231; 1893: 148; 1898: 107; 1899: 209; 1900: 71, 109; לוח אחיאָסף, תּרנ״ג, ע׳ 153; רשימת החבֿרים לתמיכת בני ישראל עובדי אדמה בסוריא וא״י. אָדעססא, תּרנ״ח.

שם הגדולים החדש. . . . 1903, ע׳ 79; יוסף לעווינשטיין, דור ודור ודורשיו. וואַרשא, 1914, ע׳ 125; ש.ל. ציטרון, יוצרי הספֿרות העבֿרית החדשה. וואַרשא, 1922. ע׳ 39; צבֿי־אַבֿרהם אישׁ־שלום. רוסיין, תּרפּ״ג, ע׳ 16; לאזאר קאהאַן׳ס אילוסטרירטער יאָרבוך פֿאַר אינדוסטריע. לאָדז, 1925. זז׳ 51, 78; ראובֿן ברײַנין, אַבֿרהם מאַפּו, ווילנא, תּרפּ״ח, ע׳ 35.

„ליטע״, I, ז׳ 191, 1163; אידישע שטימע, 1940, נומ׳ 6502; י.ד. קמזונס יהדות ליטא; תּולדות ישׂיבֿת היהודים, ע׳ 126, 145; אהלי שם, ע׳ 58; ש. ווינר, קהלת משה, ע׳ 101; יִיווא־בלטער, ב׳ 2, ז׳ 231; לקורות עיר ראסיין, ע׳ כ״ה; ד.מ. ליפמאַן, ע׳ 60; עיר ווילנא, ע׳ 194; קריה נאמנה, 247; ספֿר הפּרענומע־ראַנטן, 4056; יהדות ליטא, ג׳;

Allgemeine Zeitung des Judentums, Berlin, 1843, p. 748; Festschrift zu S. Dubnows siebzigsten Geburtstag. Berlin, 1930, pp. 237, 240, 245; A. Breier, M. Eisler, M. Grünwald, Holzsynagogen in Polen. Wien, 1934; G. Lukanski, Jewish Art in European Synagogues, London, 1947; (עטלעכע בילדער פֿון יורבורגער שול) Jewish Encyclopedia, 5, p. 357; Black Book; Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce. Warszawa, 1987, no. 141. (אַרטיקל וועגן זאַמעט).

יעזנע JĖZNAS

אַליטער קרײַז. ווי אַ הויף איז יעזנע באַקאַנט פֿון סוף פֿופֿצנטן יאָרהונדערט. פֿריִער געהערט צו דער קיניגין העלענאַ, וואָס האָט עס איבערגעגעבן במתּנה צום פֿירשט מיקיטינעץ. שפּעטער אַריבער צו האָלאָווצינסקי.

יעזנע איז פֿון די יינגסטע יִדישע יישובֿים אין קאָוונער ליטע — פֿון צווייטן פֿערטל נײַנצנטן יאָרהונדערט. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 286 יִידן און פֿאַרן חורבן אַן ערך 300.

אויפֿן וועג צווישן יעזנע און ווילנע — אַ מרחק פֿון אַן 80 וויאָרסט —

זיינען געווען מערערע יידישע קרעטשמעס. אין 1881 האָט געהאַלטן בײַ אַ פּאָגראָם אין שטעטל. דער גלח פּאָווטשינסקי האָט אײַנגעשטילט די אָנפֿאַלערס און זיי זײַנען זיך צעפֿאָרן אין זייערע דערפֿער.

אין די 1890ער זײַנען אין גאַרניזאָן געווען מערערע יידישע סאָל־דאַטן. ימים־טובֿים פֿלעגן זיי עסן בײַ יידן פֿון שטעטל. אין 1898 האָבן זיי זיך באַטייליקט אין דער געלטזאַמלונג פֿאַר יישובֿ ארץ־ישׂראל.

1912 האָט יעזנע נאָך ניט געהאַט קיין אייגענעם בית־עולם, געניצט דעם בית־הקבֿרות אין בוטרימאַנץ, 12 ווײַרסט פֿון שטעטל. 1915 דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע.

אויסער די געווײַנלעכע יידישע פּרנסות, האָבן טייל יידן זיך אויך פֿאַרנומען מיט לאַנדווירטשאַפֿט. געהאַט אייגענע אָדער געדונגענע ערד־שטחים, וואָס זיי פֿלעגן אַליין זייַען, אָקערן, שניידן.

אין 1894 איז געווען אַ יעזנער פּרענומעראַנט אויפֿן ספֿר **סדר הלמוד**, מרדכי־יעקבֿ האַבער (ווילנא, תרנ״ד).

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿון 1903 פֿאַר בניין ארץ־ישׂראל געפֿינען זיך מערערע יעזנער. מוּרשה: יהודה־זלמן זילבער.

רבנים. — ר׳ צבי לאָס, געבאָרן 1850 אין גירטעגאָלע. פֿון 1871 ביז 1884, שפּעטער מו״צ אין ניו־יאָרק. בעל **עטרת צבי** (נ״י, תרס״ב). זײַן אָנקל ר׳ מרדכי לאָס, אב״ד קוֹל און סיאַד.

ר׳ אַריה־לייב בר׳ שמואל־משה שאַפּירא, געבאָרן 1860 אין אַניקשט. פֿון 1881 ביז 1887, 1888 — שערשאָוו, 1900 — קהילת אַשפּנזים אין ויטעבסק. פֿאָטער אב״ד רעמיגאָלע, טרישיק, קורשאַן, באָב־רויסק.

ר׳ צבי־הירש בר׳ שמואל איש הורוויץ, געבאָרן 1864. פֿון 1884 אין יעזנע, 1890 אין קאָשעדאָר, פֿון 1903 רבֿ אין סאָנדערלענד (ענגלאַנד), 1911 — אין ליעדז (ענגלאַנד).

ר׳ זלמן־מנחם הכֹּהן קאַפּלאַן, שפּעטער אב״ד געלוואַן, ווו ניפֿטער געווארן 1921. זון אפֿרים, באַוווסטער יידישער פּובליציסט אין אַמעריקע.

ר׳ משה־שלום בר׳ שלמה־איסר שטול. פֿון 1903, פֿון 1907 אין פֿרויענבורג (קורלאַנד).

ר׳ יצחק־אַריה בר׳ גרשון־תּנחום בעליצקי, געבאָרן 1883 אין יאַסינאָווקע (גראָדנער גובערניע), פֿון 1907, פֿון 1921 — רבֿ אין מאַליאַט.

ר׳ ישׂראל־זיסל דוואָרעץ, געבאָרן 1888 אין דווינסק. רבֿ אין קאַמיי, דערנאָך אין יעזנע, און פֿון 1926 אין ארץ־ישׂראל. רעדאַקטער פֿון **תּבונה** (ירושלים).

לעצטער רבֿ ר׳ משה בר׳ נחום ליטוואַק. אומגעקומען 1941, הי״ד.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ ישׂראל שוואַרצבלאַט, געווען רבֿ אין אַדעס אין 1867; ר׳ נטע בר׳ יצחק־אײַזיק בעליצקי, דאָ געבאָרן 1908. לעצטער רבֿ פֿון מאַליאַט. אומגעקומען אב תּש״א אין אוטיאַן.

שרײַבערס. — יצחק־אײַזיק

יעלאָק YLAKIAI

פֿרץ (פּערציקאָוויטש), געבאָרן 1899. פֿון 1934 אין ארץ־ישׂראל. העברעישער פֿילאָלאָג. איינער פֿון די מיטגרינדערס פֿון אוניוועדסיטעט אין תּל־אָבֿיבֿ, דעקאַן פֿון עבֿרית־פֿאַקולטעט. פֿון די 1920ער פֿאָר־עפֿנטלעכט מאמרים און פֿאָרשונגען וועגן לשון אין דער העברעישער פּרעסע פֿון פֿוילן, ליטע און ארץ־ישׂראל. געהאַט אַ ספּעציעלן אָפּטייל וועגן עבֿרית אין **דבֿר**. ביכער: **תּחביר הלשון העבֿרית** (תּש״ג), **עיקרי התּחביר העבֿרי** (תּש״ד), **עבֿרית פּהלכה** (תּשי״ג־תּשי״ח), **דיוקי סגנון** (תּשי״ז), **עברית חיה** (תּשכ״ב). געשטאָרבן 1967 אין תּל־אָבֿיבֿ.

קאָרעספּאָנדענטן: מרדכי קו־ריצקי (המליץ), אַבֿרהם־יוסף דובין (**המודיע**, 1912), יהודה־זַלמן זילבער — דרײַ שירים אין **הנצנים** (וואַרשא, תּרנ״ה, ח׳ א׳) פֿון נ.ה. ניימאַנאָוויץ.

ניכבדים: — ר׳ ירחמיאל בר׳ שמואל, 23 יאָר געלערנט אַ פּרק משניות מיט בעלי־בתּים. ניפֿטר 1912.

גוטמאַן, ראש הקהילה, פֿאָטער פֿון שרײַבער יצחק־אײַזיק פּערציקאָוויטש; ר׳ יחיאל־מיכל קוריצקי.

מאַזשייקער קרײַז. אין 1897 האָבן דאָ געווווינט 775 יידן, אין 1923 — 409 און אַן ערך אַזוי פֿיל פּאַרן חורבן.

אויסער די געווויינלעכע יידישע פּרנסות, האָבן טײַל יידן זיך אַרויסגעהאָלפֿן אויך מיט בײַשטובֿיקער אַגראַר־ווירט־שאַפֿט.

יעלאָק איז געווען פֿון די ערשטע שטעט אין ליטע צו אָרגאַניזירן אַן „אגודה״־סניף.

אין צוויי רשימות בײַשטײַערערס פֿון 1913 און 1914 פֿאַרן „קרן האגודה״ געפֿינען זיך מערערע יעלאָקער:

אליעזר פֿיץ, אליהו־טאָדרעס לאַגשאָן, אליהו זעליקמאַן, ברוך יפֿה, ברוך־לייב לעווינזאָן, דוד מײַזל, יצחק גרין, יוסף־לייב אַרנעסט, יחזקאל פֿיץ, יוסף לעווין, יהודה־לייב פֿיץ, יהודה־לייב פּהן, מיכל שפּיץ, מאיר גראָסמאַן, קלמן באַשעס.

הרב שמואל־יעקבֿ ראַבינאָוויץ, אליעזר אידעלזאָן, חיים־צבֿי פֿײַן, דובֿ בר׳ יהודה הפּהן, יהודה־לייב גראָסמאַן, דוד לעוועזבערג, יהודה־לייב קאַבעס, יהודה־לייב לוריע, יצחק קורס, נפֿתּלי דוכן, צבֿי־לייב באַשעס, שלמה מײַזל, שמחה גליקעל־מאַן, צבֿי מײַזל, משה־מרדכי טאבאַטשניק.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿון 1903 פֿאַר בניין ארץ־ישׂראל זײַנען דאָ מערערע יעלאָקער. די קלײַבערס: ק״י זימאַן, יהודה בלומענטאַל.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1881: 41; 1903: 26; המודיע, 1912; ספֿר האישים, ת״א, תּרצ״ז, ע׳ 406; ספֿר יזנה. ת״א, 1967; תולדות ישׂבֿת היהודים, ע׳ 151; ג. קרסל, 2; אהלי שם, ע׳ 58, 347, 464; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרעסע־מאַנטן, 4077; „ליטע״, I, ז׳ 993; י. ד. קמזונס יהדות ליטא; לתולדות היהודים בליטא־זאַמוט, ע׳ 232; חכמי ישׂראל באמריקאַ, ע׳ 62. A. Janulaitis, Užnemunė po Prūsais. Kaunas, 1938, p. 47; A. Levy, History of the Sunderland Jewish Community. London, 1956, p. 178.

צווישן 1865 און 1917 זײַנען דאָ געווען 41 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

רבנים. — ר׳ שיימע לוריע, אַרום 1855־1884, שפּעטער מו״צ אין שאַוול ביז זײַן פּטירה אין 1910 (פּרטים—קאַפּיטל שאַוול). אור־אייניקל פֿון ר׳ יחזקאל לונץ, ערשטן שאַוולער רבֿ. ער איז אויך מישפּחה מיט ר׳ יוסף־זכריה שטערן, אב״ד שאַוול.

ר׳ שמואל־יעקבֿ ראַבינאוויץ, געבאָרן אין שוועקשנע. בָּל ימיו דאָ רבֿ. ניפּטער אַרום 1930. זון פֿון ר׳ ישׂשכר־בער גאַוואָנסקי, רבֿ אין פּאָפּעליאַן און שוועק־שנע. חיבורים: **המזפּיר** (ווילנא, תּרנ״ח), **מבֿצרי הדת** (ווילנא, תּרס״ד), **באר יעקבֿ** (ווילנא, תּרס״ד), **משפּטי שמואל** (ווילנא, תּרע״ד).

ר׳ נחמן הירשאָוויטש, געבאָרן 1902, שפּעטער מו״צ אין אוטיאַן, ווו אומגעקומען אין 1941, הי״ד,

ר׳ יוסף־מאיר פּאַקעלנישקי, לעצטער רבֿ, הי״ד.

ר׳ מאיר־מרדכי זילבערמאַן, מו״צ ומ״מ; ר׳ יצחק גרין, שו״ב; ר׳ יעקבֿ בר׳ יצחק, ש״צ ושו״ב.

וו. טריוואַקס, **קהלת משה** (ווארשא, תּרס״ב), כ.מ. זיוו, **גולת בָּבל** (ווארשא, תּרס״ו), טוביה ברודא, **עשׂירית האיפֿה** — האָבן אַ שיכות מיט יעלאָק.

מרדכי בן־ציון ראַטהויז, געשריבן קאַרעספּאָנדענציעס אין **המליץ**.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1903: 7; הדרך, פ״פֿ אַ/מ, תּרע״ג, תּרע״ד; ש. כהן, קורות היהודים בשיאוליאַי; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 4087; ד. תּדהר, ע׳ 396; יהדות ליטא, ג׳. Black Book

כ

כווידאַן KVEDARNA

טאַוריקער קרײַז. פֿרײַערדיקער נאָמען: קאָנסטאַנטינאָוואַ. אין 1662 האָבן דאָ געווווינט 3 יידישע מענער און 4 יידישע פֿרויען, אָבער אַ יידישער יישובֿ האָט זיך אָנגעהויבן אין צווייטן פֿערטל פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט.

אין 1765 האָבן דאָ געווווינט בײַ 650 יידן. אין ערשטן וועלטקריג זײַנען די מערסטע יידן אַנטלאָפֿן פֿון שטעטל. 1923 האָבן דאָ געלעבט 394 יידן און פֿאַרן חורבן — אַרום 350.

כווידאַן איז איינע פֿון די 19 קהילות אין ליטע, וואָס האָבן ניט געענט־פֿערט אויפֿן „אוקאַז״ (באַפֿעל) פֿון 12טן

מיט, 1843, אז אַלע יידן מוזן פֿאַרלאָזן זייערע ווינערטער, וואָס זײַנען וויניקער פֿון 50 וויאָרסט פֿון דער מערב־גרענעץ.

אין 1842, 1876 און 1911 זײַנען געווען 24 כווידאַנער פּרענומעראַנטן אויף די רבנישע ספֿרים: **עטרת שאול**, שאול לוריא (ווילנא, תר״ב), **נאום דוד**, שלום־דוד מאירובֿיץ (ווילנא, תרל״ו), **אמרי יעקבֿ** יעקבֿ פּראַלגעווער (בילגוריי, תרע״א).

פֿון 1872 איז דאָ אַ רשימה פֿון כווידאַנער בײַשטײַערערס פֿאַר געטראָפֿענע יידישע שטעט אין ליטע אין די הונגעריאָרן 1869/72.

אין צוויי רשימות פֿון 1898 און 1899 ווערן אָנגעגעבן די נעמען פֿון כווידאַנער מנדבֿים פֿאַר בניין ארץ־ישׂראל. מוּרשים: י. מישניץ, צבֿי־אליעזר מאיר־אָוויץ.

אין 1898 איז געענדיקט געווָארן דאָס בויען דעם בית־מדרש.

יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמערײַ, מלאכה, מיסחר פֿון פּלאַקס, געפֿליגל, תּבֿואה, און טייל מיט לאַנדווירט־שאַפֿט. די יידישע עקאָנאָמיק אין לעצטן פֿערטל פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט האָט שטאַרק געליטן פֿון גרויסע שׂריפֿות. אין דער שׂריפֿה פֿון 1880 איז אַ העלפֿט שטעטל אַראָפּ מיטן פֿײַער, אין 1881 זײַנען געבליבן נאָר 2 הײַזער און אין 1896 — 10 הײַזער פֿון 110.

רבנים. — ר׳ שמואל פֿרידמאַן. זײַן זון ר׳ אליעזר, אב״ד קעלם; ר׳ אַריה־לייב ראַפֿאַפּאָרט, פֿון 1872.

ר׳ יצחק־צבֿי קריגער, געבאָרן אין 1849. 4 יאָר דאָ רבֿ (אָרום 1888), 3 יאָר אין שיקאַגאָ, פֿון 1893 אין נײַשטאָט־שירווינט, ווו ניפֿטער געווָארן 1888.

ר׳ משה בר׳ יהודה־לייב ראָזין, געבאָרן 1878 אין ברײַנסק, 1900־1928, ווען אַוועק קיין אַמעריקע, ווו געווען רבֿ אין פֿאַרשיידענע קהילות פֿון ניו־יאָרק. פֿדי צו האָבן מער צײַט צום לערנען, האָט ער געשאַפֿן אַ פּריוואַטן בית־מדרש אין כווי־דאַן און האָט אויפֿגעשטעלט אַ ישׁיבֿה צוזאַמען מיטן „חזון איש״. ר׳ משהס שוועסטער איז ר׳ הלל־דוד טריווש, אב״ד ווילקי. ניפֿטער געווָארן 1957 אין ניו־יאָרק.

חיבורים: **דברי סופֿרים** (ווילנא, תרע״ב), **שאילות משה** (נ״י, ת״ש), **נזר הקודש** (אויף דרײַצן מסיכתות, מערערע חלקים. טייל ווילנע, תר״ץ. אַנדערע נ״י, תשי״ג). דער ספֿר האָט אים מפֿרסם געמאַכט אין דער רבנישער וועלט.

לעצטער רבֿ ר׳ שרגא־פֿײַוול גבֿרן, הי״ד.

1896 איז דאָ געווען דַיין ר׳ צבֿי־יהודה לייב בר׳ משה לוריא.

*

אין כווידאַן האָט געלעבט אַ ריי יאָרן דער גאון הדור ר׳ אַבֿרהם־ישעיהו קאַרעליץ, דער „חזון איש״. ער האָט חתונה געהאַט אין כווידאַן, ווו זײַן ווײַב האָט געהאַלטן אַ קרעמל און ער איז געזעסן און ווײַטער געלערנט.

אין זײַן נאָמען ווערט דערציילט ווועגן דער גרויסער אהבֿת ארץ־ישׂראל פֿון די כווידאַנער יידן. ווען אַפֿילו אַ משולח

פֿון אַ ישיבֿה פֿלעגט קומען קלײַבן געלט פֿאַר זײַן מוסד, האָט ער געמוזט דרשענען, ריידן צום עולם, דערציילן די וויכטיקייט פון דער זאַך און מיט כּוח אַרויסקריגן מאַקסימום 15 רובל פֿון די פּאָר הונדערט מישפּחות אין שטעטל. אָבער וועג עס פֿלעגט קומען אַ משולח פֿון ארץ־ישׂראל ליידיקן די קופּת ר׳ מאיר בעל נס, האָט ער ניט געדאַרפֿט דרשענען, און דורכן יאָר האָט מען ארויסגענומען פֿון די פּושקעס אַ 300 רובל — אַ ריזיקע סומע אין יענער צײַט פֿאַר אַזאַ קליינער קהילה. נײַפֿטר געוואָרן 1953 אין בני־ברק.

*

ר׳ שלמה־זלמן ש״ך, אַ גאון אין תּורה, איז געבאָרן 1847 אין גאָרזד, אָבער האָט געלעבט אַ סך יאָרן אין כווײַדאַן. שטאַמט פֿון דער מאַמעס זײַט פֿון ש״ך און פֿון טאַטנס צַד פֿון ווילנער גאון. ער האָט ניט געוואָלט אָננעמען קיין רבנות, כאָטש ער איז געווען גרויס אין תּורה. איין מאָל איז ער געקומען אין בית־מדרש פֿון לויקעווע, ווו דער אָרטיקער רבֿ האָט אין זײַן שיעור געגעבן אַ תּירוץ אויף אַ שוועריקע קשיא. ר׳ שלמה־זלמן, ניט זאָגנדיק ווער ער איז, האָט אָפּגעפֿרעגט דעם תּירוץ און געגעבן אַן אַנדערן. דער לויקעווער רבֿ האָט אים אַרומגעכאַפּט און געהאַלדזט.

ר׳ שלמה־זלמן פֿלעגט אָפֿט קומען קיין טעלז און הגאון ר׳ לייזער גאָרדאָן פֿלעגט אים לאָזן זאָגן אַ „שיעור״ אין זײַן ישיבֿה.

עס איז אים געגאַנגען גוט אין מיסחר און איז געווען אַ גרויסער בעל־צדקה. ער האָט געקענט רוסיש, פּויליש, דײַטש און געהאַט אַ גרויסע השפּעה אויף די פּריצים אַרום כווייַדאַן. נאָר איין גרויסער שׂריפֿה אין שטעטל האָט ער געפּועלט בײַ די אַרומיקע פּריצים צו ברענגען צענדליקער וועגענער האָלץ און אַנדערע מאַטעריאַלן אויפֿצובויען די פֿאַרברענטע יידישע הײַזער. 1904 איז ער עולה געווען קיין א״י. הרב קוק האָט אים באַשטימט צו זײַן אַ מגיד־שיעור אין זײַן ישיבֿה. אומגעקומען בעת די אַראַבישע פּאָגראָמען אין 1929 (אין מוצא).

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ חיים ראָזין, זון פֿון היגן אב״ד ר׳ משה, איז דאָ געבאָרן געוואָרן אַרום 1905. געווען רבֿ אין ברוק־לין. מחבר פֿון **בפּורי חיים**

שרײַבערס. — יוסף לעווינזאָן (הלוי), געבאָרן 1868. געווען פֿאַריזער שטענדיקער קאָרעספּאָנדענט פֿון **הצפֿירה**. געשריבן אויך אין **המצפֿה** און אַנדערע העברעישע צײַטשריפֿטן. געשטאָרבן 1927 אין מערסעדעס, לעבן בוענאָס־אײַרעס.

יחזקאל־יעקבֿ הדס, געבאָרן 1885. פֿון 1889 אין לאָנדאָן. געווען דער סעקרעטאַר פֿון דער ציוניסטישער עקזעקוטיווע אין ענגלאַנד. פֿון 1905 געדרוקט דערציילונגען, סקיצן, ראָמאַנען, איבער־זעצונגען אין יידישע און העברעישע צײַטונגען, לאַנגיאָריקער מיטאַרבעטער פֿון **דזשוויש קראָניקל** (לאָנדאָן), איבערגעזעצט צוויי טיילן **שולחן ערוך** אויף ענגליש. פֿון 1949 אין ישׂראל.

ד.ב. פּהנא האָט געשיקט קאָרעספּאנדענציעס צו הצפּירה.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 28; הצפּירה, 1898: 87; א.א. פֿרידמאַן, בית ארזים. ברדיטשוב, תרנ"ז, ע' 6; המליץ, 1898: 219; 1899: 229; א.א. פֿרידמאַן, ספֿר הזכרונות. תל־אביב, תרפ"ו, ע' 8; מ. ליזרוביץ, קובֿץ מאמרי הערכה לצורתו של הרב הגאון הקדוש רבנו שלמה זלמן ש"ך. ת"א, תר"ץ, ע' 15, 18.

א.צ. ברזין, יוסֿר. ירושלים, תר"ץ, ע' 58; ק. פּהנא, האי"ש וחזונו. ירושלים, תשט"ו. הקדמה, ע' 35; טאָג, נ"י, אָקט' 14, 1957; לעקסיקאָן, 3, 5; אהלי שם, ע' 349; תולדות אנשי שם (ראנד), ע' 123; יהדות ליטא, ג'; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 4145.
Allgemeine Zeitung des Judentums. Berlin, 1881, p. 482; Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce. Warszawa, 1987, no. 141, p. 32; Black Book.

ל

לאַזדיי

LAZDIJAI

סיניִער קרײז. דער גרינדער פֿון דערפֿל איז געווען לאַזדאַס און דאָס שטעטל איז שוין געבליבן אויף זײַן נאָמען. אין 1597 האָט דאָס שטעטל באַקומען מאַגדעבורגער רעכט פֿון קעניג זיגמונד דעם דריטן. פֿון דער יוריסדיקציע פֿון שטאָטראַט זײַנען אַרויסגענומען געווארן עטלעכע מענטשן [קענטיק, פּריווילעגירטע], צווישן זיי פֿון די פֿלעצער פֿון ייִדן אין קאָמכמאַ [מסתמא אַ געסל]. בכן, שוין אין 1597 זײַנען שוין דאָרטן געווען אַ ביסל ייִדן.

ייִדן האָבן אָנגעהויבן צו קומען אַהער סוף לעצטן פֿערטל פֿון 16טן יאָרהונדערט, אָבער ווי אַ קהילה איז זי פֿאָרמירט געווארן ערשט אַרום דריטן אָדער פֿירטן פֿערטל פֿון 17טן יאָרהונדערט. אונדזער מיינונג איז זיך סומך אויף די ידיעות וועגן ערשטן רבּ אין לאַזדיי.

אין דער אַלגעמיינער צאָל 1537 תּושבֿים אין 1857 זײַנען געווען אַ סך ייִדן. אין 1887 האָבן דאָ געווינט אַרום 1500 ייִדן, 1923 — 1141, 1935 — בײַ 1700 און פֿאַרן חורבן — אַרום 1500. נאָך גירוש־ליטע אין 1915 האָבן ניט אַלע לאַזדייער ייִדן זיך אומגעקערט צום שטעטל.

אין 1872, יאָר פֿון גרויסן הונגער אין טיילן פֿון ליטע, האָט מען דאָ געקליבן געלט פֿאַר די געליטענע ייִדישע שטעט. די קלײַבערס: יהודה גליקמאַן, מאיר־שמחה זילבערמאַן.

אויסער די געווײַנלעכע ייִדישע פּרנסות, האָבן אַ סך ייִדישע מישפּחות אין לאַזדיי — ווי פֿיל ייִדן אין דער אַמאָליקער סוואַלקער גובערניע — זיך פֿאַרנומען מיט לאַנדווירטשאַפֿט. פֿון מיטן נײַנצנטן

יאָרהונדערט ביזן ערשטן וועלטקריג איז לאַזדיי געווען אַרומגערינגלט מיט אַ סך יידישע פֿעלדער און געגנטער. אַפֿילו אין 1930 — אַ צייטאָפּשניט, וואָס געהערט ניט צו אונדזער דאָזיקער אַרבעט — זיינען געווען 20 יידישע לאַנדווירטן אין לאַזדיי. די יידן, וואָס אַגריקולטור איז ניט געווען זייער הויפּט־פֿרנסה, האָבן ווי אַ צוגאָב צו חיונה קולטיווירט בייַשטויבִיקע אָדער בייַשטאָטישע גערטנערייַ און סעדערייַ.

די אַלגעמיינע יידישע עקאָנאָמיק אין שטעטל האָט שטאַרק געליטן פֿון די גרויסע שריפֿות אין די 1870ער און 1880ער יאָרן. אין 1874 איז כּמעט גאַנץ לאַזדיי אַראָפּ מיטן פֿייַער. אין 1879 האָט אַ שריפֿה חרובֿ געמאַכט 200 הייַזער. דער פּוילישער פּריץ מישינסקי פֿון דערפֿל מאָטעל האָט געגעבן 3000 רובל פֿאַר יידישע און קריסטלעכע נשׂרפֿים. אויך אַרומיקע יידישע שטעטלעך זיינען געקומען צו הילף.

אין 1886 זיינען 250 הייַזער פֿאַרברענט געוואָרן. אַ יידיש מיידל איז אומגעקומען אין פֿייַער. אין 1888 איז ווידער געווען אַ גרויסע שריפֿה מיט 100 פֿאַרברענטע הייַזער. די הויפּט־סיבה פֿון די ריזיקע שריפֿות זיינען געווען די שטרוי־דעכער, וואָס כּמעט אַלע הייַזער זיינען געווען געדעקט מיט זיי. אין 1886 האָט דער מאַגיסטראַט פֿאַרבאָטן צו בויען הייַזער מיט שטרוידעכער אין צענטער שטאָט.

נאָך אַזעלכע אומגליקן איז זייער געשטיגן די יידישע אָרעמקייט. אין 1891 איז פֿאַרשטאַרקט געוואָרן דער „לחם עניים". פֿאַר יעדער אָרעמער יידישער מישפּחה האָט מען געגעבן 60 קאָפּיקעס אַ וואָך. אין 1910 איז ווידער געווען אַ גרויסע שריפֿה.

ניט געקוקט אויף די אַלע אומ־גליקן, האָבן יידן זיך געסטאַרעט ווי ווייַט מעגלעך אויפֿצוהאַלטן דאָס גייַסטיק־סאָציאַלע לעבן. אין 1887 זיינען געווען 14 מלמדים, 3 פּריוואָט־לערערס, 14 חבֿרות.

*

מיט ארץ־ישׂראל איז לאַזדיי פֿאַרבונדן פֿון 1881. אין יענעם יאָר האָט סווואַלק געשאַפֿן אַן אגודה „יסוד המעלה". דער הויפּטגרינדער און אידעאָלאָג איז געווען דער סווואַלקער אליעזר־מרדכי אַלטשולער. דער ציל: עולה זיין און גרינדן קאָלָניעס, געבויט אויף אַרבעט. אין סווואַלקער אַגודה זיינען געווען חבֿרים פֿון לאַזדיי. מען האָט געשיקט צוויי דעלעגאַציעס צו זוכן קויפֿן אַ נחלה. איינער פֿון דער צווייטער דעלעגאַציע איז געווען דער לאַזדייער מענדל בוראַק. צוליב פֿאַרשיידענע סיבות איז פֿון „יסוד המעלה" גאָרניט געוואָרן. צוויי זין פֿון אַלטשולערן, שלמה און זלמן, האָבן געלעבט אין לאַזדיי.

אין 1901 האָט זיך געפֿירט אַן ענערגישע ציוניסטישע טעטיקייט. מען האָט פֿאַרקויפֿט שקלים, זיך בייַגעשטייַערט פֿאַר פֿאָנדן פֿון ארץ־ישׂראל־בוי.

אויפֿן ירושלימער בית־עולם זיינען דאָ 3 מצבֿות פֿון לאַזדייער:

איש תּם ... עשה צדקה ... גרשון בר׳ משה מלאזדיי, תּר״ן [1890].

ראובן בר׳ יהודה פֿריד מלאזדי, תּרנ״ה.

חיה־אסתּר בת הרב ר׳ יודל ראש הגליל מלאַזדיע, תּרנ״ז.

*

פֿון די שטעטלשע מוסדות זײַנען ניט אַלע גוט געפֿירט געוואָרן. אין 1891 זײַנען געווען 50 קינדער אין דער תּלמוד־תּורה, אָבער דער מוסד האָט געליטן פֿון אָפּגעלאָזנקייט, דעריבער אויך אַזאַ קליינע צאָל תּלמידים. אין 1894 איז אונטערגעגאַנגען דער „לינת הצדק״. אין 1901 איז נאָך ניט געווען פֿאַרענדיקט דער בניין פֿון „הכנסת אורחים״, וואָס מען האָט אָנגעהויבן בויען מיט צען יאָר צוריק.

רבנים. — ר׳ צבי־הירש ברודא (ר׳ צבי־הירש לאַזדייער), געלעבט אַרום לעצטן פֿערטל פֿון זיבעצנטן יאָרהונדערט און ערשטע העלפֿט פֿון אַכצנטן יאָר־הונדערט. אב״ד זאַבלודאָווע, דערנאָך לאַזדיי, שפּעטער ראב״ד הוראָדנא. דאָ זײַנען אַ הספּמה פֿון תּפ״ח [1728] אויף **דברי הברית** פֿון אַברהם־צבי בר׳ מאיר, אב״ד לאַזדיי. אויף דער הספּמה זאָגט זיך: צבי הירש במוהר״ש ברודא החונה בק״ק זאבלודאווא אב״ד ור״מ דק״ק לאַזדיי.

ר׳ אַברהם־צבי בר׳ מאיר, בעל **דברי הברית** (זאַלקווי, 1729). מסתּמא פֿאַרנומען לאַזדייער פּסא־רבנות נאָך ר׳ צבי־הירש.

ר׳ אַברהם בר׳ יחזקאל (ניפּטר 1798), שוועד פֿון ר׳ יהודה־לייב בן הגר״א; ר׳ אַברהם־משה (ניפּטר 1825).

ר׳ חיים־יהושע הפּהן בר׳ ראובן בלומענטאַל, פֿון 1853 (אַ פּאָר יאָר), פֿרייער רבּ אין מאַריאַמפּאָל, דערנאָך ר״מ ומו״צ אין ביאַליסטאָק, 1857־1867 אין יאַנעווע, שפּעטער רבּ אין קאַמענעץ ביז 1880. ניפּטר געוואָרן אין בריסק דליטא.

ר׳ יוסף־משה בר׳ אַהרן אַהרנ־זאָן, געבאָרן 1805 אין סאַלאַנט. מו״צ ומ״מ אין מיר, זעלווע, „רב ומורה״ אין ווישטינעץ, לאַזדיי, ראַצק, פֿון 1862 אין „עדת ישורון״ אין ניו־יאָרק. צוליב שאַרפּע מחלוקתן מיט אַנדערע ניו־יאָרקער רבנים, האָט ער זיך 1875 געלאָזן אין וועג צו פֿאָרן קיין ארץ־ישׂראל, איז אָבער ניפּטר געוואָרן אין שיקאַגאָ כ״ה אלול, תּרל״ה. חיבורים: **פּרדס החכמה** (סדילקוב, תּקצ״ו), **פּרדס הבינה** אַמסטרדם, 1842 [1856!], **מטעי משה** (ירושלים, תּרל״ח).

ר׳ צבי־הירש בר׳ אַברהם כּהנא, אויך רבּ אין באַלבירישאָק. מחבר פֿון **ליקוטי רצב״א.**

ר׳ יהודה־לייב גינזבורג. 1866 געווען דאָ חבר פון פּעטערבורגער „מקיצי נרדמים״. האָט חידושי־תּורה אין **הלבנון** (שנה א׳).

ר׳ אַברהם עבר בר׳ שלום־שכנא יפֿה, געבאָרן 1823 אין קיידאַן. פֿרייער רבּ אין אייראַגאָלע און 1873/74 אין לאַזדיי, וווּ ניפּטר געוואָרן אין 1908 [ניט 1911]. בעל **מחזה אַברהם** (ווילנא, תּרנ״ב) און **פּתח אַברהם** ... זה ספֿר פּתח דברי של

חיבורי **מי באר** (וואַרשא, תרנ״ט), אָבער ניט באַווייזן אַרויסצוגעבן דעם גאַנצן ספֿר.

זײַן זון ר׳ יהודה־לייב, געבאָרן 1842 אין קיידאַן, זינט 1908. בעל **אבן לבּ** (ווילנא, תר״ס) [לויט איין גירסא, זיך נאָר פֿאַרנומען מיט מיסחר אין לאַזדיי].

לעצטער רבּ ר׳ יעקבּ־אַריה הכּהן גערשטיין, הי״ד. זײַן ברודער ר׳ יהודה־לייב ראב״ד אין אַנטוועךפן, ליאָן, ר״מ דמתיבתא ר׳ יעקבּ יוסף אין ניו־יאָרק.

*

ר׳ יוסף־משה־אַבֿרהם, מחבר פֿון **צוואה** (ניו־יארק, תשי״ב). אויפֿן שער־בלאַט: „שהיה מ״מ ומו״צ דק״ק לאַזדיי.״ (די ערשטע אויסגאַבע איז: וואַרשא, 1845)

צווישן 1855 און 1879 זײַנען געווען 29 לאַזדייער פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ שבתי, דיין אין ווילנע, אַרום 1760.

ישׂראל פֿרײַס, געבאָרן 1869. ביז 18 יאָר געלערנט אין ישיבֿות. פֿון אַרום 1890 אין אַמעריקע. פֿיאָנער פֿון חיבת־ציון־געדאַנק צווישן פֿרומע יידן. זינט 1885 געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס אין **המליץ, המגיד, הצפֿירה.** געדרוקט אַרטיקלען, ס׳רובּ אויף יידיש־היסטאָרישע טעמעס אין **טאָג־מאָרגען־זשורנאַל, אַמעריקאַנער** א״א. ביכער: **יודישע דאָקטוירים** (1898), **ציוניזמוס אין דער יודישער געשיכטע** (1900), **ילקוט ישׂראל** (1902), **תּולדות גדולי ישׂראל** (1904) — אַלע ניו־יאָרק. געשטאָרבן 1942 אין טרענטאָן.

יוסף אַחרון, דאָ געבאָרן 1886. זײַן פֿאָטער איז געווען דער מתיקות־דיקסטער הפֿטורה־זאָגער און נעילה־דאַוונער אין לאַזדיי. „אַחרונס יידישע קאָמפּאָזיציעס זײַנען פֿול מיט אָפּקלאַנגען און וויידערקלאַנגען פֿון די אַלטע ביבלישע טראָפּ־נגינות און אַנדערע סינאַגאָגאַלע נוסחאות״. אַחרון איז אויך געווען אַ גרויסער פֿידל־קינסטלער.

ר׳ יאָסל זעף, פֿון די חשובֿי העיר אין סווואַלק. הויפּט־גבאי פֿון קלויז; שמואל־באָרטן סעקלער, געבאָרן 1897, שפּעטער אין אַמעריקע. טעכניק־פֿאָרשער, געמאַכט מערערע טעכנישע אויסגעפֿינסן.

דוד כּהן, געבאָרן 1901. מאָלער. זײַן פֿאָטער געווען מלמד אין שטעטל. אומגעקומען 1941, הי״ד.

דער לאַזדייער יאַקאָב פֿאָן אידעלסאָן איז 1843 געווען רוסישער קאָנסול אין קיניגסבערג. כאָטש געשמדט, פֿלעגט ער העלפֿן יידן אין אַן עת צרה.

קאָרעספּאָנדענטן: — **המליץ** — שמריה גיסאָווסקי, צבֿי־אַריה גינצבורג, אַבֿרהם־יצחק הורוויץ, יוסף מײַערבערגער, שמואל בוראַק, זלמן־מרדכי בערנשטיין. **הצפֿירה** — אליקום לעווינזאָן, יהודה אַכראָן (אַחרון), אלי״ס. **הד הזמן** — ח.מ. רובינער.

ניכבדים: — י.ל. בערשטיין, משה גאָלדבערג, אַבֿרהם־יצחק הורוויץ, מ.

בוראַק, משה־דוב בהרב ר׳ זרח פּריד. זײַן פּרוי איז די שוועסטער פֿון ר׳ דוד טעבּלי אפֿרתי, מחבר פֿון אַ ריי ספֿרים.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 3; ד״ט אפֿרתי, תולדות אַנשי שם. וואַרשא, תרל״ה, ע׳ 38; הצפֿירה, 1887: 170, 217; א.ל. פֿרומקין תולדות אליהו. ווילנא, תר״ס, ע׳ 66; ילקוט מערבי, נ״י, תרס״ד, ע׳ 116; הד הזמן, 1908; א.ש. הערשבערג, פּנקס ביאַליסטאָק. נ״י, 1949, ז׳ 376;

י. י. גרינוואַלד, השוחט והשחיטה בספֿרות הרבנית. נ״י, תשט״ו, ע׳ 6; ספֿר קיידאן. ת״א, 1977, ע׳ 209; אהלי שם, ע׳ 197; דעת קדושים, ע׳ 12; תולדות אנשי שם (ראַנד). ע׳ 108; עיר ווילנא, ע׳ 163; „ליטע״, 2, ז׳ 559; יזפור־בוך סוואוואַלק, זז׳ 81, 86, 195; חלקת מחוקק, חוב׳ ה׳, מחברת א׳; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 4206.

Augustas Janulaitis, Užnemunė po Prūsais. Kaunas, 1928, p. 191; Jonas Totoraitis, Sŭduvijos Suvalkijos Istorija. Kaunas, 1938, p. 370; Black Book.

לאָטאָוע LOTAVA

שטעטעלע אָרום אַניקשט, אוטיאַנער קרײז. לויט דער רבנות־צײט פֿון איינעם פֿון אירע רבנים איז קענטיק, אַז דאָ איז געווען אַ קליינע קהילה ניט שפּעטער ווי אָנהייב נײַנצנטן יאָרהונדערט. דער נאָמען פֿון דאָזיקן רב איז ר׳ אַבֿרהם־אָבלי בר׳ ישׂראל יפֿה, פֿרײַער רב אין וועקשנע און פּאָנעווועזש. ניפֿטר 1820.

1875 איז דאָ געבאָרן געווען ר׳ קלמן־יצחק קאַדושעוויץ, אב״ד אַניקשט, בעל תּולדות יצחק (קיידאַן, תּרצ״ז). אומגעקומען 1941, הי״ד. מען האָט אים געהרופֿן „דער לאָטאָווער.״

ביבליאָגראַפֿיע. — א.ל. פֿרומקין, תּולדות חכמי ירושלים, ג׳, ע׳ 230.

לאַנדווערעוע LENTVARYS

אַ קליין שטעטעלע אין טראָקער קרײז. אין דער צווייטער העלפֿט פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט איז דאָ געווען אַ גרעסערער יידישער ישׂובֿ. אין 1888 האָט די קליינע קהילה געהאַט אַ רב, ר׳ ברוך־יצחק בר׳ אַבֿרהם־אליעזר חדש, געבאָרן אין 1862. ער האָט חידושי־תּורה אין „המודיע״ (1911).

אין 1894 זײַנען דאָ געווען 4 פּרענומעראַנטן אויף „בכורי ישׂראל״ פֿון ישׂראל בר׳ צבי הפּהן (ווילנא). אין די 1920־1930ער יאָרן האָבן דאָ געלעבט מערערע צענדליק יידישע משפּחות. אומגעקומען אין טראָק מיט אַ צוויי טויזנט יידן פון די אַרומיקע שטעטלעך.

ביבליאָגראַפֿיע. — דורות האחרונים, ע׳ 153; אהלי שם, ע׳ 97; „ליטע״ I, ע׳ 1870; ספר הפרענומעראַנטן, 4233.

לאַצקעווע LECKAVA

מאַששייקער קרײז. יידן האָבן אָנגעהויבן זיך דאָ באַזעצן אַרום לעצטן פֿערטל פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט.

אין 1897 האָבן דאָ געווווינט 830 יידן. אין 1915 האָט לאַצקעווע דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע. נאָכן ערשטן וועלטקריג זײַנען אַ טייל יידן ניט צוריקגעקומען אין היימשטעטל און אַ טייל פֿון די צוריקגעקערטע האָבן זיך באַזעצט אין מאַששייק.

אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָבן דאָ געלעבט אַרום 120 יידן, פֿאַרן חורבן — אַרום 40.

יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קליינהאַנדל, קרעמערײַ און קאַראַבעל־ניקערײַ.

צווישן די יאָרן 1828 און 1898 זײַנען דאָ געווען 34 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אין 1901 איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַ חבֿרה „בנות ציון" צו העלפֿן קלײַבן געלט פֿאַר ארץ־ישׂראל. די פרויען בלאָך און נחומזאָן האָבן דאָרטן געלערנט לשון־קודש.

די „אגודה" איז געווען אַקטיוו. אין אַ רשימה בײַשטײַערערס פֿון 1913 פֿאַרן „קרן התּעמולה" פֿון „אגודה" זײַנען דאָ די וויַטערדיקע לאַצקעווער:

אַהרן שימעל, בנימין צעכאַצקי, ירחמיאל קליין, שו״ב, ש.מ. שמידט, ש״ץ, יהושע מאַרקוס, חיים באַרקאַן, אַבֿרהם־מרדכי גליקמאַן, צבֿי הדס, אַהרן וואָלפֿזאָן, נחמן פּושינסקי, בן־ציון כהן.

בצלאל גרינבערג, צבֿי כהן, יצחק־יואל צינדלער, עזריאל שטיל, ל.ש. מינסטער, לייב קרופּ, נתן־משה בלאָך, דוד־יצחק פּיל, לייב גליקמאַן, טויבע קרעמער, פּעסל גליק, פֿרומע־יענטע בלעכער.

יעקבֿ נחומזאָן, אליהו פֿרישמאַן, יעקבֿ־יהודה גליק, אַהרן שפּיגלע, אהרן־שלמה אַרענשטאַם, יעקבֿ שלעזע, שלום שלעזע [לעצטע צוויי פון אַ דאָרף — פֿירז־גאַרן?].

אין **המליץ** און **הצפֿירה** האָבן געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס אליעזר גאַלאַנט און ח. באַרקאַן.

רבנים. — ר׳ אַבֿרהם הורוויץ, פֿון 1864 ביז 1898.

ר׳ שלמה־יעקבֿ בר׳ הלל שיין[1], פֿון 1898 ביז זײַן פּטירה אין 1934 אין עלטער פֿון 80 יאָר. וועג דער יישובֿ האָט זיך זייער פֿאַרקלענערט, האָט ער אויך ניט פֿאַרלאָזן זײַן קהילה. מחבר פֿון **אבֿני שיש** און קונטרס **פּקוח נפֿש**. האָט חידושי־תּורה און **המודיע** (1911: 15),

זײַן זון ר׳ אַבא־הירש קליין [!], רבֿ אין דאַטנעווע; ר׳ יעקבֿ אַבעלסאָן, לעצטער רבֿ, הי״ד. זײַן זיידע אַבֿרהם־יואל אַבעלסאָן, 15 יאָר רבֿ אין אַדעס. געווען אָנגענומען אין דער אַדעסער שרײַבער־קאָלאָניע. ביאַליק, ראַבניצקי, לילינבלום פֿלעגן אָפֿט קומען צו אים.

1) פֿרײַער רבֿ אין ציטעוויאַן און ר״מ אין טאַוורײַק.

אָפּשטאָמיקע. — ר׳ יעקבֿ־משה פֿײַנשטיין, געבאָרן 1862. רבֿ אין זיימל און פֿון 1897 אין פּאָרטלאַנד (אַמעריקע). איידעם פֿון ר׳ שלמה אַבראַמסאָן, ר״מ אין שאַוול.

ר׳ משה־צמח ליפּמאַן, געבאָרן 1866. פֿון 1895 רבֿ אין פּאַסייק (ניו־דזשוירזי). האָט חידושי־תּורה אין ירושלימער **המאסף**.

ר׳ מרדכי לאַצקעווער, מו״צ אויפֿן „גרינעם באַרג״ אין קאָוונע. זײַן איידעם ר׳ נחום־גרשון בערלין, אב״ד סוועניצײַן.

ר׳ משה־צבֿי הערשמאַן, פֿון די ניכבדי סינסינעטי (אַמעריקע). אַ הי־געבאָרענער. זײַן איידעם ר׳ יעקבֿ זיוויץ, זון פֿון פּיטסבורגער רבֿ ר׳ משה־שמעון זיוויץ.

ז. בעקער, געבאָרן 1896. מאָלער. 1941 אומגעקומען אין קאָוונער געטאָ, הי״ד.

ביבליאָגראַפֿיע. — דורות האחרונים, ב׳, ע׳ 206; אהלי שם, ע׳ 101, 197, 202, 312; חכמי ישׂראל באַמריקא, ע׳ 78; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 2487; יהדות ליטא, ג׳; הדרך, פ״פ אַ/מ, תּרע״ג; אידישע שטימע, 1934: 4651; 1938: 5901.

לודווינאָוו LIUDVINAVAS

מאַריאַמפּאָלער קרײַז. אין 1719 האָט דאָס שטעטל באַקומען מאַגדעבורגער רעכט פֿון קעניג אויגוסט דעם צווייטן. אַ מאָל זיך עס געהערט צו Trobos — אַן אָפּשטעלאָרט פֿאַר יעגערס און סתּם בײַ־נאַכטיקע פֿאַרבײַפֿאָרערס אין פּונעיר וואַלד. אַ טייל פֿון וואַלד הייסט אַזוי.

אין 1757 האָבן געווינט אין שטעטל 312 תּושבֿים, די מערהייט פֿון זיי יידן. לויט דעם קען מען זאָגן, אַז דער יידישער יישובֿ דאָ האָט זיך אָנגעהויבן אַרום ערשטן אָדער צווייטן פֿערטל פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט.

אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 85 יידן און פֿאַרן חורבן — אַרום 60.

אין 1841 און 1861 זײַנען דאָ געווען 2 פּרעזומעראַנטן אויף **תּולדות האָרץ**, יוסף שיינהאק (וואַרשא, תּר״א) און **תּאמי צבֿיה**, צבֿי־הירש בלאָך (קאָניגסבערג, תּרכ״א).

אין די הונגעריאָרן פֿון 1869/72 אין גרויסע טיילן פֿון קאָוונער ליטע האָבן מערערע היגע יידן עמיגרירט אין אַנדערע לענדער. אין 1872 האָט לודווינאָווע באַקומען 30 רובל פֿון הילף־קאָמיטעט אין מעמל פֿאַר הונגער־לײַדנדיקע יידן. אָבער אין שטעטל זײַנען נאָך געווען יידן, וואָס האָבן געקענט העלפֿן אַנדערע יידישע הונגער־געטראָפֿענע שטעטלעך. פֿון זעל־ביקן יאָר איז דאָ אַ רשימה פֿון לודווי־נאָווער מנדבֿים פֿאַר אַזעלכע שטעטלעך. דער קלײַבער: נחמן בערנשטיין. דער קאָרעספּאָנדענט פֿון יענער רשימה אין **המגיד** איז אַהרן לעוויצקי.

רבנים. — ר׳ יהושע בענין, פֿון ר׳ חיים וואָלאָזשינערס תּלמידים, אַרום

1810־1820, שפּעטער רב אין טיקטין, זאַמבראָוו, ווו ניפּטר געווָאָרן אין 1858. זײַן זון ד״ר שמואל בענין, פֿילאָלאָג און אָריענטאַליסט. פֿון 1878 אין אַמעריקע.

ר׳ יעקבֿ בר׳ פּנחס יפֿה, אַרום 1820־1840ער. פֿאָטער „שר ונגיד״ אין קאַלוואַריע. זון ר׳ חנוך־זונדל, אב״ד פּול־טוסק, ניפּטר 1891, ר׳ יעקבֿ, איידעם פֿון ר׳ שמואל, אב״ד קאַרלין און אַנטיפֿאָלע. ר׳ יעקבֿ איז ניפּטר געווָאָרן אין 1869. בעל **גופֿי הלכות**, א׳, לר׳ יעקבֿ מלודווינאָוו, (וואַרשא, תקפ״ב. חלק ב׳ איז ניט געדרוקט געווָאָרן).

ר׳ יעקבֿ בר׳ אליקום געציל הכּהן, געבאָרן 1809. פֿון אַרום 1840 ביז 1875. ניפּטר 1876.

ר׳ אַברהם־יעקבֿ גרשון בר׳ עזריאל־מאיר לעסער, געבאָרן 1835 אין מיר, אַרום 1876־1880. פֿרײַער רב ומו״צ אין אַמסטיבאָווע, האָלינקע, האָראָדאָק (ווילנער געגנט). פֿון 1882 רב אין שיקאַגאָ, 1898 אין סינסינעטי. לאַנגע יאָרן „נשיא הרבנים האורתודוקסים״ אין אַמעריקע. האָט הלכה־מאמרים אין **בית ועד לחכמים** (נ״י). איידעם פֿון ר׳ יוסף בר׳ יהודה, מו״צ קלעצק. בעל **אהל מועד** און **באחרית הימים**. ניפּטר געווָאָרן 1925.

ר׳ ישׂראל־נתן קרעניץ, רב אָדער מו״צ, אַרום 1900. שפּעטער רב אין זיימל, נעמאָקשט, הי״ד. ברודער ר׳ בן־ציון־זאבֿ, אב״ד פּרעזן און וועקשנע [שוועקשנע?].

ר׳ יהודה־לייב בר׳ רפֿאל כאַס־מאַן,[1] געבאָרן 1869 אין איוויע. פֿון 1903 ביז 1909, וועז געווָאָרן אב״ד שטוטשין ביז 1914 און פֿון 1921 (מילחמה־צײַט געווען אין רוסלאַנד) ביז 1927, וועז עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל. מנהל רוחני פֿון חבֿרונער ישיבֿה. חיבורים: **אור יהל** (ירושלים, תרצ״ח), **מחנה יהודה** (ת״א, תשכ״א). ניפּטר 1936 אין ירושלים. זײַן זון רפֿאל כאַסמאַן, העברעיש־יידישער זשורנאַליסט, רעדאַקטער און איבערזעצער.

אָפּשטאַמיקע. — איינער פֿון די ערשטע יידישע אימיגראַנטן אין שיקאַגאָ און פֿון אירע עסקנים און נדבֿנים איז דוד זעמאַנסקי, געבאָרן 1839 אין לודווינאָווע. געקומען קיין אַמעריקע אין 1860 און 1865 זיך באַזעצט אין שיקאָגאָ, דאָרטן געשאַפֿן דעם בית־המדרש הגדול.

דער לודווינאָווער נאַטאַן מאַרקס, געבאָרן 1845 אין לודווינאָווע, איז אויך געווען פֿון די ערשטע יידישע אימיגראַנטן אין שיקאָגאָ. ער האָט געהאָלפֿן זעמאַנסקין גרינדן דעם בית־המדרש הגדול. דער בית־היתומים אין שיקאָגאָ איז אויסגעבויט געווָאָרן כּמעט נאָר מיטן געלט פֿון מאַרקסן און טראָגט זײַן נאָמען.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 20; 1877: 19; הפּרמל, שנה ז׳, גל׳ 17; ספֿר היובֿל של אגודת הרבנים האורתודוקסים בארצות הברית וקנדה. נ״י, תרפ״ח, ע׳ קל״ז; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 4327; עיר ווילנא, ע׳

1) אהלי שם גיט דעם נאָמען: אָסטרינסקי, געבאָרן 1874.

178; דעת קדושים, ע' 31, 40; אוצר ישראל, כרך ו', ע' 62; חכמי ישראל באמריקא, ע' 19, 67; אהלי שם, 204, 309.

Jewish Enyclopedia, VII. p. 56, 57; History of the Jews in Chicago, edited by H.L. Meitis. N.Y., 1924, p. 114; Aug. Janulaitis, Užnemunė po Prūsais. Kaunas, 1928, p. 189; Jonas Totoraitis, Sŭduvijos Suvalkijos Istorija. Kaunas. 1938, p. 564; Black Book.

לויקעווע LAUKUVA

טאַווריקער קרײז. דער יידישער יישובֿ האָט זיך אָנגעהויבן אַרום לעצטן פֿערטל פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט. אין 1897 האָבן דאָ געלעבט 418 יידן, אין 1923 — 305 און פֿאַרן חורבן אַן ערך אַזוי פֿיל.

יידן האָבן בעיקר זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר, קרעמערײ און בײַשטוביקער ווירטשאַפֿט.

דער ערשטער אונדז באַקאַנטער רבֿ דאָ איז ר' יצחק־זאבֿ בר' יהושע אַראָנאָוויץ, אַרום 1830־1850. פֿון 1852 רבֿ אין האָזענפּוט (קורלאַנד) 24 יאָר. דאָרטן ניפֿטר געווארן אין 1876.

ר' צבי־הירש לעוויטס (לעווי־טאַס). זײַן פֿאָטער ר' יקותיאל־זלמן הלוי סג"ל (ניפּטר 1848), אב"ד זאַגער און וועקשנע.

ר' אליהו־משה בר' זילבערט, געבאָרן 1869. רבֿ פֿון 1902 ביז 1910.

פֿון 1911 רבֿ ר' חיים־זעליג קאַפּלינסקי [ניט — קאַפּלאַנסקי], אַן אָפּשטאַמיקער פֿון קנישין. זײַן זון ר' ישׂראל־הלל, וואָס האָט געלערנט אין די ישיבֿות פֿון קעלם און טעלז, איז געהרגעט געווארן 1929 בעתן גרויסן אַראַבישן פּאָגראָם אין דער סלאַבאָדקער ישיבֿה פֿון חבֿרון. ר' חיים־זעליג איז אומגעקומען 1943 אין אַ לאַגער, הי"ד.[1]

ר' משה שניצער, ש"ץ ושו"ב. זון פֿון ר' אַבֿרהם, אב"ד ראָזאַליע און ווארזשאַן. ר' משהס ברודער ר' דובֿ־בער, אב"ד סימנע און קאָווארסק. ניפֿטר געווארן 1911.

אָפּשטאַמיקע. — ר' צבי־יהודה קושעלעוויץ, רבֿ אין פּאָדזעלווע, ראַצק, טיקטין, פֿון 1908 אין סעמיאַטיטש, ווו ניפֿטר געווארן אין 1919. זײַן פֿאָטער ר' משה זאַקס איז געווען שו"ב אין לויקעווע.

ר' חיים־צבי הער, דאָ געבאָרן 1891. „לויקעווער מתמיד". תּלמיד פֿון חפֿץ־חיים. 27 יאָר פֿון די פֿירערס פֿון אָרטאָדאָקסישן יידנטום אין קאַנאדע. ניפֿטר 1957.

ביבליאָגראַפֿיע. — א.צ. ברזין, יזפור. ירושלים, תר"ץ,

---

1) דאָ איז געווען רבֿ אויך ר' שמואל־שלמה בר' אַבֿרהם, אָבער מיר ווייסן ניט געוויס ווען. האָט הספּמה אויף שיר אַקדמות, ש.ח. יעלין (פּיעטרקובֿ, תרפּ"א).

ע׳ 112; דאָס יִידישע ווּאָרט. וויניפּעג, 1957, מערץ 1; תּולדות ישיבת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 78; אהלי שם, ע׳ 104; יהדות ליטא, ג׳; לקורות עיר ראַסיין ורבניה, ע׳ כ״ט. Black Book.

לוקניק

LUOKĖ

טעלזער קרײז. פֿון די עלטערע יִידישע יִשובֿים אין ליטע. אין 1599 וועט דערמאָנט אַ יִיד אין לוקניק, אילִיאַ אַוו־דאָוויטש. אין 1662 האָט דאָ נאָך אַלץ געלעבט נאָר איין יִיד. אין ליטווישע מקומות, וווּ יִידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט אַרענדע אין זיבעצנטן יאָרהונדערט, וועט דערמאָנט אויך לוקניק. לוקניק פֿיגורירט אויך אין אַ רשימה פֿון ליטווישע שטעטלעך, וווּ יִידן האָבן געלעבט סוף זיבעצנטן יאָרהונדערט.

דאָס זײַנען אַלץ געווען יִידן־יחידים. געמומען זיך אויסקריטאַליזירן ווי אַ קהילה האָט לוקניק ערשט אין ערשטן פֿערטל פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט. אַרום 1750־1760 איז דאָ געווען אַ רבֿ — אַ סימן מובֿהק פֿאַר אַ קהילה — אוּן 1766 האָבן דאָ שוין געלעבט 566 יִידישע שטײַער־צאָלערס, וואָס קען מיינען אַרום 700 נפֿשות (קליינע קינדער, גאָר אַלטע זײַנען געווען באַפֿרײַט פֿון שטײַערן, אוּן מסתּמא זײַנען געווען אויך „נעלמים״).

אין 1847 האָבן דאָ געווינט 949 יִידן, אין 1897 — 798, אין 1923 — 513 אוּן פֿאַרן חורבן — אַרום 400.

אין 1861 איז דאָ געווען אַ גרויסע שׂריפֿה. אין דער שׂריפֿה פֿון 1887 האָבן 170 יִידישע מישפּחות פֿאַרלאָרן זייערע הײַזער. גרויסע הילף פֿאַר די נשׂרפֿים איז געקומען פֿון פּריץ פּילסודסקי.

ערבֿ פּסח 1888 איז דאָ פֿאַרפֿאַלן געווּאָרן אַ קריסטלעך מיידעלע. ס׳איז גלײַך געווּאָרן אַ שטימונג פֿון אַ פּאָגראָם. צום גליק, האָט דאָס קינד זיך אַײַנגעפֿונען אין דער לעצטער מינוט.

אין 1900 האָט ווידער געהאַלטן בײַ אַ בלוט־בילבול. בעתן בלאָנדעס־בילבול אין ווילנע האָט זיך דאָ פֿאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז אַ לוקניקער קריסטלעך מיידל, וואָס לעבט אין ווילנע, איז צעשניטן געווּאָרן דורך יִידן. פּויערים פֿון די דערפֿער האָבן שוין אָנגעהויבן צו שטראָמען אין שטאָט אַרײַן. אָבער דער סוף האָט זיך אויך דעמאָלט געענדיקט בכי־טוב.

אין די פּאָגראָמיאָרן פֿון די 1880ער אין רוסלאַנד האָבן מערערע יִידן עמיגרירט קיין אַמעריקע. אין אַן עמי־גראַנטן־רשימה פֿון 1889/90 זײַנען דאָ צוויי לוקניקער: ע. גרודזינסקי, ל. זאַלצ־מאַן. פֿאַראַן אַ פּיקאַנטער בריוו פון ר׳ ישעיה בר׳ אָשר פֿון לוקניק, וואָס שרײַבט פֿון באָסטאָן צו זײַנע קרובֿים אין שטעטל,

אַז מען זאָל ניט פֿאַרלאָזן רוסלאַנד, ווײַל אין אַמעריקע הערשט אַנטיסעמיטיזם.

צווישן די יאָרן 1898 און 1911 זײַנען דאָ געווען 19 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אין 1903 איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַ פּאָליטישע גרופּע „דורשי ציון".

לוקניק האָט געהאַט איינע פֿון די שענסטע שולן אין ליטע. אַ בילד פֿון דער שול געפֿינט זיך אין **אידישע בילדער** (ריגע, 1937: 16).

רבנים. — ר׳ יעקבֿ יעקלי בר׳ אַבֿרהם אבֿוש. אויף **עמודי בית יהודה**, יהודא ... איש הורוויץ ... (אַמשטרדם, תקכ״ו) איז דאָ אַ הספּמה פֿון „יעקב בהרב מוהר״ר אברהם נר״ו החונה בק״ק לוקניק והגליל." זײַן הספּמה איז אויך דאָ אויף **צל המעלות** פֿון יהודא הורוויץ [קיניגשבערג, תקכ״ה]. זײַן פּאָטער איז דער מחבר פֿון **קנה אַבֿרהם** והיא **ברכת אַבֿרהם** (וואַרשא, תקמ״ד). ר׳ אַבֿרהם איז זײַנע לעצטע יאָרן געווען אב״ד פֿראַנקפֿורט אַם מײַן, ווו ער איז ניפֿטר געוואָרן 1769. אויפֿן שער־בלאַט פֿון **קנה אַבֿרהם** ווערט אָנגעגעבן: „ר׳ יעקבֿ יעקלי אב״ד לוקניק **בן** המחבר", קען מען משער זײַן, אַז ער האָט געקענט זײַן דאָ רבֿ צווישן די 1750ער און אָנהייב 1780ער. אין **דור ודור ודורשיו** פֿון יוסף לעווינשטיין, דעם באַקאַנטן רבנישן געלערנטן, זאָגט זיך, אַז ר׳ יעקבֿ אב״ד לוקניק איז ניפֿטר תקמ״א (1781).

ר׳ יוסף בר׳ מאיר־יצחק סלוצקער. ווען ער איז נאָך געווען אַ יונגערמאַן, האָט לוקניק אים אַרויסגעפֿאָדערט פֿאַר אַ רבֿ. האָט שאלות־ותשובֿות אין **עטרת יצחק** פֿון ר׳ יצחק־אײַזיק [ראַבינאָוויץ], אב״ד שאַוול.

ר׳ שמואל בר׳ יוסף, פֿון אַרום 1830ער. אַרויסגעגעבן מיט אַ פּירוש דעם **אַיל משלש** להגר״א און „סֿדר אותו בסדר נכון" (ווילנא והוראדנא, תקצ״ד); ר׳ נתן בר׳ שלמה סגל, פֿאָטער אב״ד ווילקאָמיר.

ר׳ שלמה־זלמן בר׳ מאיר זק״ש, דאָ געבאָרן אין 1814. פֿון אַרום 1857. אין 1860 איז דאָ זײַן נאָמען אין אַ רשימה פֿון ייִדן, וואָס האָבן געהאָלפֿן בויען דעם פֿאַברענטן בית־מדרש. פֿרײַער רבֿ אין בירזש, לינקעווע און נאָך לוקניק אין קרעטינגע, ווו ניפֿטר געוואָרן אין 1876. מען האָט אים גערופֿן „זעלמעלע פֿרומאַק."

ר׳ יוסף־יהודה בערנשטיין. פֿרײַער רבֿ אין רודאַמין, ראָגעווע און נאָך לוקניק אין פּילטען (קורלאַנד), באַלבירי־שאָק. זײַן זון נוח־טוביה, געבאָרן 1873 אין פּילטען, רבֿ אין אַמור, יעקאַטערינאַ־סלאַווער גובערניע. מחבר פֿון **מי נח**.

ר׳ שלמה־נתן בר׳ יצחק־אַהרן קאַטלער, געבאָרן 1855 אין קאָוונע. רבֿ אין אוזווענט, אין די 1890ער יאָרן רבֿ אין ניו־יאָרקער „תּפֿארת ירושלים". 1901 זיך צוריקגעקערט קיין ליטע און געווען אב״ד קורשאַן און לוקניק. (1922 נאָך געווען דאָ רבֿ). ווידער אַוועק קיין אַמעריקע, 7 יאָר רבֿ אין דעטראָיט, שפּעטער עולה געווען קיין ירושלים, ווו ניפֿטר געוואָרן אין 1945. חיבורים: **בית שלמה** (ס״ט לואיס, תרפּ״ז),

פּרם שלמה (ירושלים, תרצ״ו). האָט חידושי־תורה אין **יגדיל תורה** (סלוצק, 1909, 1910). האָט הסכמה אויף **מעין גנים**, משה זבדיה (1914).

לעצטער רבֿ ר׳ שלמה־אפֿרים קראָוויצקי, געווען אויך רבֿ אין וועקשנע און ציטעוויאַן, הי״ד. איידעם פֿון ר׳ שלמה פֿײַנזילבער, אב״ד קיידאַן, הי״ד.

אָפּשטאַמיקע. — עמנואל באַנק, געבאָרן 1840. זיך אויפֿגעהאָדעוועט בײַ זײַן טאַנטע סאָלאָוויייטשיק אין לוקניק. פֿון די גרויסע יוריסטן אין צאַרישן רוסלאַנד. געשטאָרבן 1891 אין שווייץ.

ר׳ חיים ראַבינאָוויץ, געבאָרן 1860. ר״מ אין סלאַבאָדקער ישיבֿה, דערנאָך אב״ד מײַסיאַד און ר״מ אין ישיבֿת טעלז, ווו ניפֿטר געווארן 1931.

ר׳ אַבֿרהם־אַבא ז״ק, געבאָרן דאָ 1862. פֿון 1890 אב״ד אַלסיאַד. 1941 אומגעקומען מיט זײַן עדה, הי״ד.

ר׳ צבֿי־יהודה הירש אָלשוואַנג בר׳ נחום, דאָ געבאָרן אין 1873. 25 יאָר רבֿ אין שיקאַגאָ, 4 יאָר מנהל־משגיח אין טעלזער קליוולאַנד־ישיבֿה. 1949 עולה געווען קיין ישׂראל. משפּחהדיק פֿאַרבונדן מיט די גאונים ר׳ לייזער גאָרדאָן און ר׳ שמעון שקאָפּ.

ר׳ משה אָלשוואַנג, דאָ געבאָרן 1902. משגיח אין טעלזער ישיבֿה, הי״ד.

ר׳ דובֿ־אַריה אָלשוואַנג, רבֿ אין גראַיעווע, קראַסלאָווקע. ניפֿטר געווארן 1942 אין סאַמאַרקאַנד.

ניכבדים. — ר׳ דובֿ־מרדכי ווישיוויאַנסקי, אַ געבאָרענער אין לוקניק, איינער פֿון די באַוווסטע תּלמידים פֿון הגאון ר׳ אליהו ראַגאָלער. ער האָט געווווינט אין לוקניק, אָבער האָט ניט געוואָלט אָננעמען קיין רבנות, האָט נאָר געזאָגט אַ שיעור גמרא פֿאַר לומדים.

ר׳ משה־אליהו ריינוואַלד האָט געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס פֿאַרן **המליץ** (אָפּט אונטערן פּסעוודאָנים מאו״ר אָדער מאי״ר). אין אַן אַרטיקל האָט ריינוואַלד געבראַכט ראיות פֿון תּלמוד, רמב״ם, יורה־דעה און אַנדערע מקורות, אַז דער רעדאַק־טאָר פֿון **המליץ** אַלעקסאַנדער צעדערבוים האָט געמאַכט אַ טעות וועגן דאַרפֿן האַלטן אַ מת מער ווי איין טאָג. צעדערבוים איז אַרויס קעגן „השׂגת איש וישמו משה אליהו ריינוואַלד מלוקניק״ אין זײַן בראָשור **משלוח מנות בעד החיים אל המתים** (פּטרבורג, תּרמ״א).

ר׳ שׂמחה אָשרי און ר׳ חיים גאָלגוט — פֿון די חשובֿע בעלי־בתּים, ר׳ תּנחום בעלפֿאָרט, וואָס האָט געלעבט אין אירקוטסק, האָט צוגעשיקט געלט פֿאַר די יידישע אָרעמעלײַט אין לוקניק.

ביבליאָגראַפֿיע. — הפּרמל, תּר״ך; המגיד: 1876: 16; המליץ, 1884; 1885: 170; 1888: 63; א.ל. פרומקין, תּולדות אליהו. ווילנא, תּר״ס, ע׳ 24, 72; מ. עדעלבערג, די יידן־שטאָט מעזריטש. ב״א, 1957, ז׳ 312; אהלי שם, ע׳ 10; עיר ווילנא, ע׳ 211; לתּולדות היהודים בליטא־זאַמוט, ע׳ 62, 78; תּולדות אנשי שם (ראַנד); ייוואָ־בלעטער, XL, ז׳ 224; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 4365;

Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce. Warszawa, 1987, no. 141 (ארטיקל וועגן זאמעט); Black Book.

ליגעם LYGUMAI

שאָולער קרײַז. אין 1876 האָבן דאָ געווווינט בײַ 350 יידן, אין 1897 — 482, 1923 — 240 און פֿאַרן חורבן — אַרום 120. ביז 1701 האָט ליגעם געהאַט אַ גרעסערן יידישן יישובֿ ווי שאָוול, וואָס ביז יענעם יאָר האָט זי געניצט דעם ליגעמער בית־עולם. 1915 האָט עס דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע.

יידישע פּרנסות: קליינהאַנדל, קרעמערײַ, מלאכה און בײַשטוביקע ווירט־שאַפֿט.

אין 1876 זײַנען געווען 18 פּרעס־נומעראַנטן אויף **נאום דוד**, שלום־דוד מאיראָוויץ (ווילנא, תרל״ו).

אין 1876 זײַנען 60 יידישע הײַזער אָוועק מיטן פּײַער. אין 1887 זײַנען אויסגעבראָכן צוויי גרויסע שריפֿות אין צוויי טעג, איינע נאָך דער אַנדערער. 64 יידישע הײַזער זײַנען פֿאַרברענט געוואָרן, צווישן זיי דער בית־מדרש און בית־פּנסת. געמאָלדן וועגן דעם האָבן משה־לייב קראַקינאָווסקי, מרדכי קריגער, אַהרן ליגום.

רבנים. — ר׳ פּסח, אין די 1850־1860ער יאָרן. ניפֿטר געוואָרן 1867.

ר׳ נחום שאַפּירא, געבאָרן 1818 אין דאָקשיץ (מינסקער גובערניע). רבֿ אין פּאָקראַי, ליגעם, וועגער, טרישיק, שאַט, וווּ ניפֿטר געוואָרן 1902.

ר׳ צבֿי־יהודה בר׳ בנימין ראַבי־נאָוויץ, אויך רבֿ אין איראַגאָלע, אַ פּרע־נומעראַנט אין 1876 ווי דער אב״ד ליגעם. ניפֿטר געוואָרען צו 44 יאָר;[1] ר׳ דובֿ ראַבינאָוויץ, ביז 1887.

ר׳ מרדכי־יצחק אײַזיק ראַבי־נאָוויץ, געבאָרן 1856 אין נײַ־זאַגער, דאָ פֿון 1887, פֿון 1902 אין סאַלאַנט, 1917 אין מעמל, וווּ ניפֿטר 1920. זײַן זון ר׳ אליעזר־יהודה, לעצטער רבֿ פֿון מעמל. אומגעקומען 1941 אין קיידאַן, הי״ד. חיבורים: **שמן למנחה** (ווילנא, תרע״ב), **תמר דבֿורה** (ריגא, תרפ״ט), **דעת מרדכי** (קיידאַן־ירושלים, תרצ״ט־תשכ״ד).

ר׳ משה הורוויץ, רבֿ אין אַדעלסק (גראָדנער גובערניע), ליגעם (פֿון 1907). אַ קורצע צײַט, אונטער די סאָוועטן, רבֿ אין רוסלאַוול, שפּעטער אָוועק קיין אַמעריקע. חיבורים: **דרשות הרמ״ה** (ווילנא, תר״ע, תרע״א), **חזיונות הרמ״ה** (ווילנא, תרע״ג, תרע״ד), **הגיונות הרמ״ה** (ווארשא, תר״ץ), **הסתפּלות הרמ״ה באמ־**

1) לויט אהלי שם, זאָל 1878 דאָ האָבן געווען רבֿ ר׳ יהודה־לייב בר׳ יוסף־זעליג זאַהאַראַ, געבאָרן 1850, שפּעטער רבֿ אין וויסאָקי־ליטאָווסק, 1890 אין ברעסלוי. — ר׳ צבֿי־יהודה האָט הספּמה אויף **זכרון חיים**, חיים פֿין בכרך (ווילנא, תרמ״ט).

ריקא״ (נ״י, תרצ״ט). ניפֿטער אין ברוקלין. האָט חידושי־תורה אין **יגדיל תורה**.

ר׳ ישׂראל־ניסן טײַץ, ביז אַרום 1921; לעצטער רבֿ ר׳ יהודה־לייב לאַבאַ, הי״ד.

אָפּשטאַמיקע. — מרדכי־בצלאל שניידער, געבאָרן 1865. פֿון 1896 אין ווילנע. גאָר יונג אָנגעהויבן מיט לערערײַ. געווען דאָרטן צענדליקער יאָרן אַ צענטראַלע פּערזענלעכקייט אויפֿן געביט פֿון חינוך און ציוניזם. זינט 1888 געדרוקט אין **הצפֿירה** מאמרים וועגן חינוך־ענייניים און 1889 האָט ער אַרויסגעגעבן זײַן לערנ־בוך **בית־הספֿר** (ווילנא, אַרויס אין מערערע אויפֿלאַגעס). האָט זיך פּאַרנומען מיט פּאָרשן דאָס העברעיִשע לשון און געשריבן קריטישע מחקרים אויף באַקאַנטע דיקדוק־ספֿרים (**השלוח**, **התקופּה** א״א). זײַן וויכ־טיקסט בוך איז **תורת הלשון העברית בהתפתחותה ההיסטורית** (ווילנא, תרצ״ט־ת״ש. כרך ג׳ איז שוין געווען אויסגעזעצט, אָבער 1940 צעוואָרפֿן געווָארן דורך די אַרײַנקומענדיקע סאָוועטן). אומגעקומען 1941 אויף פּאָנאַר, הי״ד.

רפֿאל ראַבינאָוויץ, געבאָרן 1897. געווען מנהל פֿון דער העברעיִשער גימנאַזיע אין ראַסיין און פֿון העברעיִשן־סעמינאַר „תּרבות״ אין קאָוונע. פֿון 1932 אין תּל־אָביבֿ פּראַקטיקירט ווי אַן אַדוואָ־קאַט, אָנגעפֿירט מיטן אַרויסגעבן דעם „התּלמוד המנוקד״.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1876: 23; הצפֿירה, 1887: 117; לקורות עיר ראַסיין, ע׳ כ״ג; אהלי שם, ע׳ 31, 369; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 4390; ג. קרסל, 2; יהדות ליטא, ג׳; קורות היהודים בשיאולייַ; תולדות ישיבת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 50. Black Book.

ליגעמיאַן LINKMENAI

אוטיאַנער קרײַז, אויף דער פּוי־לישׁ־ליטווישער גרענעץ. אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 80 יידן, פֿאַרן חורבן — בײַ 40. זיי האָבן זיך באַשעפֿטיקט מיט קרעמעריַ, מלאכה און בײַשטוביקער וויכטשאַפֿט.

אַן אָפּשטאַמיקער פֿון ליגעמיאַן איז ר׳ יהודה בראַוער, דאָ געבאָרן אין 1891, איידעם פֿון אַרטיקן גבֿיר עקיבֿא איצקאָוויטש. פֿון 1912 אין אַמעריקע. 11 יאָר רבֿ אין עקראָן (אָהײַאָ), 21 יאָר אין קענזעס־סיטי און 1944־1948 אין מעק־סיקע־סיטי, דערנאָך אין לאָס אַנדזשעלעס. בעל גור אַריה, **דבֿרי יהודה**. זײַן פֿאָטער ר׳ משה־יצחק רבֿ אין קורקלע, קאַלווַאַריע, ווילקאָווישק און 13 יאָר אין סו־סיטי (אַיאָווא).

דאָס שטעטל האָט געהאַט דריַ שמידן, איז דער שטעטלשער צונאָמען טאַקע געווען: ליגעמיאַנער שמידן. צוויי פֿון זיי זײַנען געווען אויך לומדים: ר׳ הירשע־לייב און ר׳ יצחק נפֿחא [אַזוי גערופֿן], וואָס איז געווען אַ זוהר־ייִד, מיט אָפּטע תּיקון־חצותן. וועג ער איז ניפֿטער געוואָרן, האָט מען פֿאַרמאַכט אַלע חדרים און קראָמען.

ביבליאָגראַפיע. — ל׳ פּאַרעס, בויער פֿון אַ ישובֿ— מעקסיקע. מעקסיקע, 1947, ז׳ 16; דרום־אַפֿריקאַנער ראש־השנה יאָרבוך, יאָהאַנעסבורג, תשי״ד; תולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 12; אנציקלופּעדיה של הציונות הדתית, ע׳ 348. Black Book

לידעוויאַן LYDUVĖNAI

ראַסיינער קרײַז. אין 1662 האָבן דאָ שוין געווווינט אַ פּאָר יידישע משפּחות — 4 מענער, 4 פֿרויען און קינדער, אָבער ווי אַ יידישער יישובֿ האָט לידעוויאַן אָנ־געהויבן עקסיסטירן אַרום ערשטן פּערטל נײַנצנטן יאָרהונדערט.

אין 1854 האָבן עטלעכע יידישע פֿאַמיליעס פֿון לידעוויאַן זיך קאָלאָניזירט אין דער יידישער קאָלאָניע פּרעני (לעבן שידלעווע), וואָס איז דעמאָלט אויפֿ־געשטעלט געוואָרן אויף אומזיסטער רעגירונג־ערד.

אין 1883 זײַנען אויסגעבראָכן דרײַ גרויסע שׂריפֿות אין צוויי טעג. עס זײַנען געבליבן דער בית־מדרש און צוויי הײַזקעס. אין די שׂריפֿות זײַנען פֿאַרברענט געוואָרן אַ 70 יידישער הײַזער. רע־כענענדיק לכל־הפּחות איין משפּחה אין אַ הויז און אַ דורכשניטצאָל פֿון אַ יידישער משפּחה אויף 5, קומט אויס, אַז דעמאָלט האָבן דאָ געלעבט אַ 350 יידן. די יידישע הויפּט־פֿרנסה איז געווען ערדאַרבעט און געטנערײַ. פֿאַרן חורבן האָבן דאָ נאָך געלעבט אַ 40־50 יידן.

ר׳ אַבֿרהם־אבלי בר׳ בן־ציון, געבאָרן 1889 אין זעזמער, איז דאָ געווען רבֿ, אויך אין וואַרשאַן און טירקשלע. ניפֿטער 1929.

ר׳ מרדכי בר׳ אַריה, 40 יאָר געווען דאָ שו״ב, אַ קרובֿ פֿון למדן ר׳ שאול־טובֿיה קאַצענעלענבאָגן פֿון שאָול.

ביבליאָגראַפיע. — הצפֿירה, 1883: 21; לקורות עיר ראַסיין ורבניה, ע׳ ל״ט.

Recueil de Matériaux sur la Situation economique des Israelites de Russie. Paris, 1906, II., p. 399, 367; Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce. Warszawa, 1987, no. 141, p. 32; Black Book.

ליובאַווע LIUBAVAS

מאַריאַמפּאָלער קרײַז. אין 1757 זײַנען דאָ געווען 425 תּושבֿים אין 84 הײַזער. קיין יידן ווערן ניט דערמאָנט (ווי בײַ לודווינאָווע, וואָס איז ניט ווײַט פֿון ליובאַווע).

אין 1855 זײַנען געווען צוויי ליובאַווער פּרענומעראַנטן אויפֿן רבנישן ספֿר פּרדס הבינה, משה בר׳ אהרן [אהרנ־זאָן]. יאָהאַניסבורג [דײַטשלאַנד], תּרט״ו [געדרוקט: אַמסטרדם, 1842].

אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 90 יידן, פֿאַרן חורבן — עטלעכע משפּחות.

1895 איז דאָ געבאָרן געוואָרן אפֿרים גרינבערג. 1941 אַנטלאָפֿן קיין רוסלאַנד, ווו ער איז געשטאָרבן. רעדאַק־

טער פֿון טאָגצייטונג **דאָס וואָרט** (קאָוונע). מיטגליד פון צ.ס. מרכז אין ליטע.[1]

ביבליאָגראַפֿיע. — ספֿר הפּרענומעראַנטן, 4305.
Aug. Janulaitis, Užnemuné po Prŭsais. Kaunas, 1928. p. 190; Black Book.

לייזעווע LAIŽUVA

מאַזשייקער קרייז. דער יידישער יישובֿ האָט זיך אָנגעהויבן ערשטן פֿערטל פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט. אין דער צייט פֿון פּוילישן אויפֿשטאַנד קעגן רוסלאַנד אין 1831 האָבן לייזעווער יידן געהאָלפֿן די מורדים. פֿאַראַן אַ דאָקומענט וועגן דעם מיט די חתימות פֿון זעליג הירשאָוויץ, ישׂראל וואָלפֿאָוויץ (ביידע קהל-לייט) און ישׂראל הירשאָוויץ.

אין 1879 האָבן דאָ געלעבט 75 יידן (20 מישפּחות). אין יענעם יאָר איז אויפֿגעבויט געוואָרן אַ „נייער, שיינער בית-מדרש.“ דעמאָלט איז דאָ געווען אַ גמ״ח און אַ חברה „אַלפּס“.

אין 1883 איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע שריפֿה. אַ סך קריסטן האָבן געהאָלפֿן די יידישע און ניט-יידישע נשׂרפֿים: באַראָן פֿאָן נאַלקין, אַגענט שמערלינג, פֿאָן וויזעל, אָרטיקער גלח (פּראָטעסטאַנט), אַ גלח פֿון קליקאָל, ד״ר בוכאָוו. באַראָן נאַלקין האָט געשיקט 25 רובל און הונדערט טויזנט ציגל פֿאַר אַ זייער ביליקן פּרייז. פּויערים אין מיטן פֿעלדשניט האָבן אומזיסט געפֿירט ציגל. 1888 איז ווידער געווען אַ גרויסע שריפֿה.

אין די יאָרן 1853, 1876, 1898 זײַנען דאָ געווען 23 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿאַר יידישע הונגער-געטראָפֿענע שטעטלעך אין ליטע אין 1869 זײַנען דאָ מערערע לייזעווער.

אין 1897 האָבן דאָ געווינט 434 יידן, אין 1923 — 127 און פֿאַרן חורבן — בייַ 50.

אַרום צווייטער העלפֿט פֿון ניינצנטן יאָרהונדערט איז דאָ געווען רבֿ ר׳ מיכאל בראָד, געבאָרן 1810 אין שאַוול, דערנאָך רבֿ אין שאַוולאַן. האָט מערערע שאלות-ותשובות אין **עטרת יצחק** פֿון יצחק-אייזיק [ראַבינאָוויץ], אב״ד שאַוול. ער איז ניט געווען צופֿרידן מיטן קליינעם שטעטל. אויף עמוד מ׳ שרייבט ער צו ר׳ יצחק-אייזיקן: „אולי יוכל להיות בעזרי . . . לחלצני מהמָסגר הלזה, כי צר לי המקום מאוד הן במילי דעלמא, הן במילי דשמיא“ — און ער בעט אים העלפֿן צו קריגן אַן אַנדער מקום תורה. ער איז טאַקע שפּעטער געוואָרן מו״צ אין שאַוול, פֿון 1854 ביז זײַן פּטירה אין 1884.

2) אַ צווייטער מקור: געבאָרן אין נייַשטאָט-שאַקי.

רבנים זײַנען דאָ אויך געווען: ר׳ יצחק הורוויץ (ר׳ יצחק לײַזעווער), געווען אויך מו״צ ור״מ אין קעלם; ר׳ שבתי בר׳ יצחק גאַרב, פֿון 1884; ר׳ צבי פּשעד־מייסקי, פֿריִער ר״מ אין אַלט־זאַגער. 1922 דאָ ניפֿטער געוואָרן אין עלטער פֿון 41 יאָר.

אין 1884 איז דאָ געווען קאַזיאָנער ראַבינער ר׳ ניסן לעווין.

אַן אָפּשטאַמיקער פֿון לײַזעווע איז ר׳ מרדכי בר׳ חיים־צבי שיף. זײַן פֿרוי איז די טאָכטער פֿון ר׳ גרשון וועגער, אב״ד וועגער. האָט ניט געוואָלט אָננעמען קיין רבנות און עמיגרירט קיין אַמעריקע. גראָד דאָרטן איז ער יאָ געווען רב אין סינסינעטי 3½ יאָר — אָבער ניט געמעג קיין שׂכירות. מחבר פֿון **עטרת מרדכי** (סט׳ לואיס, תרפ״ד), **מחקרי מרדכי** (דאָרטן, תרצ״ה).

ר׳ יעקבֿ־דוד בר׳ יהודה גאָרדאָן, געבאָרן 1873 אין וועקשנע. פֿון פֿינף יאָר, נאָכן טויט פֿון זײַן פֿאָטער, זיך אויפֿגע־האָדעוועט בײַם אָנקל ר׳ יוסף גאָרדאָן אין לײַזעווע. נאָך דער גרויסער שׂריפֿה אין שטעטל (1886) איז דער אָנקל פֿאַראָרעמט געוואָרן און ר׳ יעקבֿ־דוד איז אַוועק לערנען אין פּאָפּעליאַן, טעלז און קאָוונער כולל (נאָך זײַן חתונה מיט בת השו״ב ר׳ יוסף־לייב עפּשטיין פֿון קראָזש), עמיגרירט קיין אַמעריקע און 1907 געוואָרן רב אין נאָרפֿאָלק און אומגעגנט.

קאָרעספּאָנדענטן: — מאיר שאול וויגאָדער (**הצפֿירה**), מאיר־יואל וויגאָדער (**המליץ**).

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 10; הצפֿירה, 1879: 5; המליץ, 1883: 47; אידישער לעבן, 1922: 31; אהלי שם, ע׳ 302, 312, 451; תולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 136; ייִוואָ־בלעטער, II, נומ׳ 3; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 4416. Black Book

LEIPALINGIS לייפון

סיינייַער קרייז. די עלטסטע ידיעה וועגן אָרט איז פֿון 1503, וועו יאָן פֿליוסקאָוו האָט עס געקראָגן פֿון קעניג. 1508 האָט קעניג זיגמונד איבערגעגעבן דאָס הייפֿל צו יאָן סאַפּיעגאַ. פֿריִער האָט עס געהייסן לייפוניק, דערנאָך לייפון אָדער לייפֿאַלינגען.

דער יידישער ייִשובֿ דאַטירט זיך פֿון אַרום אָנהייב ניינצנטן יאָרהונדערט. אין 1897 האָבן דאָ געווינט 134 יידן, אין 1923 — 153 און פֿאַרן חורבן אַן ערך אַזוי פֿיל.[1] אין 1915 האָט לייפון דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע.

אין 1847 איז אין אָדער בײַ לייפון אויפֿגעשטעלט געוואָרן אַ ייִדישע קאָלאָניע אויף אומזיסטער ערד פֿון דער רעגירונג, אויך מערעטשער יידן זיך דאָרטן באַזעצט.

אין פֿריִערדיקע צײַטן האָבן

1) די ציפֿער „100 מישפּחות״ — ד״ה בײַ 500 יידן — פֿאַרן חורבן אין יהדות ליטא, ד׳ — מוז זײַן אַ דרוקפֿעלער.

ס׳רובֿ יידן דאָ זיך פֿאַרנומען מיט לאַנד־ווירטשאַפֿט. שפּעטער איז זייער הויפּט־פרנסה געווען קליינהאַנדל און קרעמערײַ, מיט אַ צוגאָב פֿון געלטנערײַ.

ר׳ ישׂראל־יצחק פֿײַנבערג איז געווען רבֿ. איידעם פֿון ר׳ אַבֿרהם־אָבלי, אב״ד טירקשלע, וואַרשאַן, לידעוויאַן.

נאָך אים — אָדער פֿאַר אים — איז געווען רבֿ ר׳ אַבֿרהם זאַקהיים בר׳ משה־נתן, געבאָרן 1858 אין מאַלאָ־דעטשנע. פֿרײַער מו״צ אין קאָוונע און אב״ד ווידישאָק און נאָך לייפֿון אב״ד וואָליע, לונע, מו״צ ומ״מ אין סימפֿעראָפּאָל (קרים). איידעם פֿון ר׳ הלל הפּהן טריווש, אב״ד ווילקי. געהאָלפֿן זײַן שוועד רעדאַקטירן עטלעכע נומערן פֿון **הפּסגה** (ווילנע, 1895־1904). ניפֿטער געווען 1939 אין פּתח־תּקוה. חיבורים: **נטעי איתן** (וואַרשא, תּרס״א — ירושלים, תּרצ״ח, 8 טיילן); **התּורה והמלאכה** (ירושלים, תּרפּ״ח); **חזיון העולם** (ירושלים, תּרצ״ג)

דער לעצטער רבֿ איז געווען ר׳ יצחק־אײַזיק סטעפּנער, אומגעקומען אין 1940, הי״ד.

אין 1911 זײַנען געווען 2 לייפֿונער פֿרענומעראַנטן אויפֿן רבנישן ספּר **אמרי יעקבֿ**, יעקבֿ פֿראַלגעוועד (בילגורייא, תּרע״א).

איינער פֿון די שוחטים אין לייפֿון, יהושע־זאבֿ אַבֿנר, איז געווען פֿון די ערשטע חובֿבֿי־ציון. ער איז אויך געווען שוחט און מַגיד אין סוואַלקע, וווּ ער איז געבוירן געווארן. אַבֿנר איז געשיקט געוואָרן פֿון די סוואַלקער חובֿבֿי־ציון אײַנצוקויפֿן פֿאַר זיי אַ שטיקל נחלה אין א״י, אַן ערך אין די נײַנציקער יאָרן. ער איז פֿון די גרינדערס פֿון דער קאָלאָניע „יסוד המעלה״ פֿון די אַנשי מעזעריטש. מחבר פֿון „ציר נאמן״ (ירושלים, תּרנ״ח), וווּ ער גיט איבער פּרטים וועגן זיך אין זײַן הקדמה. געשטאָרבן 1899 אין ירושלים אין עלטער פֿון 55 יאָר.

ספֿר הַפּרענומעראַנטן, 4420; ד. תּדהר, ע׳ 78; יזכּור־בוך סוואוואַלק, ז׳ 89; יהדות ליטא, ג׳.

J. Totoraitis Sŭduvijos Suvalkijos Istorija. Kaunas, 1938, p. 507; Black Book; Recueil de Matériaux sur la Situation economique des Israelites de Russie. Paris, 1906. I., p. 366.

לינקעווע

LINKUVA

שאַוולער קרײַז. פֿאַרן ערשטן ווועלטקריג האָבן דאָ געווווינט בײַ 1200 יידן, אין 1923 — 625 און פֿאַרן חורבן — בײַ 700. זיי האָבן זיך פֿאַרנומען מיט

מיסחר (מערסטנס פֿלאַקס), קרעמערײַ, מלאכה, ביישטוביקער און ביישטאָטישער וויכטשאַפֿט.

אין 1839, 1895 און 1911 זײַנען געווען 21 לינקעווער פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אין דער ייִדישע קאָלאָניע פֿאָדובי (לעבן שידלעווע), וואָס איז 1854 אויפֿגעשטעלט געוואָרן אויף אומזיסטער רעגירונג־ערד, זײַנען געווען אויך 7 מישפּחות פֿון לינקעווע, זיימל, באָלניק.

אין אַ שריפֿה פֿון 1883 זײַנען 60 ייִדישע הײַזער און 40 קראָמען אַראָפּ מיטן פֿײַער. 150 ייִדישע מישפּחות זײַנען געוואָרן נשׂרפֿים. אין 1890 האָבן 30 ייִדישע פֿאַמיליעס פֿאַרלאָרן זייערע הײַזער אין אַ שריפֿה. אין 1889 האָט אַ פּוילישער גראַף געפֿינט אַ פּאָר קראָמען צו קאָנקורירן די ייִדישע קרעמערס.

אין 1901 איז דאָ פֿאָרגעקומען אַ פּאָגראָם־פּראָצעס קעגן צעווילדעוועטע כוליגאַנעס. די אָנקלאָגערס: די אַדוואָקאַטן עוזר פֿינקעלשטיין (קאָוונע) און צענקאָווסקי (שאָוול).

*

מיטן אויפֿקום פֿון חיבת־ציון און ציוניזם, זײַנען אויך לינקעווער ייִדן צוגעשטאַנען העלפֿן בניין ארץ־ישׂראל. אין דרײַ רשימות פֿון מנדבֿים צו קויפֿן ערד פֿאַר קאָלאָניעס אין ארץ־ישׂראל זײַנען דאָ אַ סך לינקעווער (**המליץ**, 1886, 1898, 1903). קלײַבערס: יצחק קאַפֿולער, י.מ. קאַפֿולער.

אין אַ ליסטע מנדבֿים פֿאַר ארץ־ישׂראל אין 1909 זײַנען דאָ די לינקעווער:

יצחק קאַפֿולער, זאַב פֿעלדהון, ישׂראל פֿראַנק, בנימין עווין, בצלאל בר״י באַר, בצלאל בר״ש באַר, בן־ציון הורוויץ, שמואל באַר, משה קריגער, יוסף ליפֿשיץ, אליעזר הירש, שמואל קאַן, יהודה פֿליין, אלייעזר שפּוך [?], מתתיהו קילון, פּסח אַלכּסנדראָוויטש.

אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים געפֿינען זיך די מַצבֿות פֿון:

אסתּר [מלינקעווע] בת ר׳ שלמה הכּהן מאוטיאַן, תּרל״ד;

משה בר׳ יהושע מלינקוע.

אויף אַ מצבֿה פֿון 1861 איז דאָ „אשת השוחט [אָן נעמען] מלינקובֿה.

רבנים. — ד״ר הערמאַן פֿראַנק האָט געשריבן, אַז אויפֿן פּסא־הרבנות אין לינקעווע זײַנען געזעסן צוואַנציק דורות רבנים. אונדז האָט זיך ניט אײַנגעגעבן צו געפֿינען מקורות, וואָס זאָלן באַשטעטיקן דעם דאָזיקן פֿאַקט. אויב דאָס זאָל זײַן ריכטיק, וואָלט דער לינקעווער ייִדישער ייִשובֿ געדאַרפֿט זײַן אַלט מינימום אַ 400 יאָר, און מיר האָבן ניט קיין שפּורן צו דעם. רבנים פֿון לינקעווע האָבן מיר נאָר פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט.

ר׳ יואל־יצחק בר׳ מרדכי קאַצענעלענבויגן, בעל **זרע יצחק**. אויך רב אין סיאַד, זעזמער, סעמיאַטיטש, עזשערעני (6 יאָר). שפּעטער פֿאַרלאָזן רבנות. איידעם

פֿון ר׳ אַבֿרהם־אַבא הלוי איש הורוויץ פֿון קעלם. ניפֿטר געווָארן 1891 אין עלטער פֿון 82 יאָר.

ר׳ צבֿי־הירש הכֿהן ראַבי־נאָוויץ[1]. וועגן אים זײַנען אַרומגעגאַנגען פֿאַרשיידענע קלאַנגען און ס׳איז שווער צו קאָנטראָלירן זייער הונדערט־פּראָצענטיקן אמת. ער זאָל זיך ניט האָבן געהאַלטן לאַנג אויפֿן לינקעווער פּסא־הרבנות, ווײַל מען האָט אים חושד געווען אין אַפּיקורסות. ער איז שפּעטער אַוועק קיין דווינסק. סײַ דאָס, סײַ דאָס וויטערדיקע שרײַבן מיר מיט אַ „ויש לעיין".

דער באַקאַנטער ש. אַנ־סקי האָט אים איין מאָל באַזוכט אין דווינסק און ער באַשרײַבט אים אַזוי: „אַן עלטערער ייִד מיט אַ גרויסער, שיינער, רבנישער באָרד, געקלײדט ווי אַ רבֿ און מיט אַלע מאַניערן פֿון אַ רב, פֿלעגט ער גאַנצענע טעג זיצן (אָן אַ היטל) בײַ דער גמרא און לערנען. דעם תּלמוד האָט ער געהאַלטן פֿאַר דאָס גרעסטע ווערק, וואָס די מענטשהייט האָט אַרויסגעבראַכט. ער פֿלעגט תּמיד אַנטדעקן אין תּלמוד אַלץ נײַע און נײַע וווּנדער פֿון דעם מענטשלעכן גײַסט."

צבֿיון (ד״ר ב. האָפֿמאַן), באַקאַנטער ייִדישער פּובליציסט, וואָס זײַן וואָשקי איז ניט געווען צו ווײַט פֿון לינקעווע, פֿלעגט פֿון צײַט צו צײַט האָבן שמועסן מיט ר׳ הירשלען, ווי ער רופֿט אים. לויט צבֿיונען, פֿלעגט דער רבֿ פֿאַרטראָגן זײַנע אַפֿיקורסישע רייד. אַז ער האָט איין מאָל געזאָגט צום רבֿ, אַז די ערד דרייט זיך אַרום דער זון, האָט דער רבֿ געענטפערט געלאַסן: „עס איז ניט וויכטיק, צי די זון דרייט זיך אַרום דער ערד, צי די ערד דרייט זיך אַרום דער זון, וויכטיק איז נאָר, אַז דער קאָפּ זאָל זיך ניט דרייען."

מיטן זעלביקן ענין איז אפֿשר פֿאַרבונדן אַן אַנדער מעשׂה, וואָס איז אַרויסגעקומען אין אַ פֿאַרדרייטער פֿאָרעם. אפֿרים דיינאַרד, באַקאַנטער העברעיִשער שרײַבער בשעתּו, האָט געשריבן וועגן אייניעם אַ הרבֿ טראָהוב ווי אב״ד לינקעווע. ער זאָל האָבן אַראָפּגעריסן די אַמוֹראים, האָט מען אים געוואָרפֿן צו אַ בית־דין פֿון דרײַ רבנים, וואָס האָבן געפּסקנט, אַז ער מוז פֿאַרלאָזן לינקעווע.

די גאַנצע מעשׂה האָט ניט קיין יסוֹד, ווײַל אין קיין מקור — אויף וויפּל אונדז איז באַקאַנט — ווערט ניט דערמאָנט אַ רבֿ טראָהוב ווי אַ רבֿ אין לינקעווע. אזוי ווי אפֿרים דיינאַרד איז ניט אַלע מאל פֿאַרלאָזלעך מיט זײַנע מעשׂיות — לויט די רייד פֿון באַקאַנטן ייִדיש־העברעיִשן ליטעראַטור־פֿאָרשער א.ר. מלאכי — קען געמאָלט זײַן, אז ער האָט געהערט אַן ענלעכע מעשׂה וועגן ר׳ צבֿי־הירש ראַבי־נאָוויץ און ער האָט עס פֿאַרמישט מיט אַ נאָמען טראהוב.

נאָך רבנים: ר׳ מאיר הכֿהן ראַבינאָוויץ, פֿאָטער פֿון וויסנשאַפֿטלעכן שרײַבער צבי־הירש ראַבינאָוויץ.

1) אין „יהדות ליטא", ג׳ (אינדעקס) איז ער בטעות צונויפֿגעמישט מיט אַ צווייטן ר׳ צבֿי־הירש ראַבינאָוויץ, זון פֿון ר׳ יצחק־אלחנן, קאָוונער רבֿ, און אַליין שפּעטער אב״ד קאָוונע.

ר׳ נחום־שרגא רעוועל בר׳ משולם־זלמן הלוי. געבאָרן 1836 אין ראַסיין, דאָ רבֿ 17 יאָר, אין פּרעג 12 יאר. איידעם פֿון ר׳ משה־יצחק הלוי סג״ל, אב״ד טאַוואָריק, פּאָנעוועזש א״א. שוואָגער פֿון ר׳ זאבֿ־דובֿ ליפּשיץ, אב״ד סרעדניק. ניפּטר 1896 אין קאָוונע.

ר׳ שלמה־זלמן זק״ש („זעלמעלע פֿרומאַק״), געבאָרן 1814. רבֿ אין בירזש, לינקעוועי, לוקניק און קרעטינגע (פֿון אַרום 1857).

ר׳ צבֿי־הירש לעוויטס. אין 1898 נאָך געווען רבֿ. אין י. סובֿאַלסקיס **פנסת הגדולה** (1890) דאָ זײַנס א מאמר.

ר׳ נטע־ירחמיאל ליטווין, פֿרײַער רבֿ אין שאַקאָטי, א קורצע צײַט ר״מ אין א שאָולער ישיבֿה. פֿון 1929 רבֿ אין קורשאַן, הי״ד. שטיפּברודער פֿון ר׳ אשר־ניסן לעוויטאַן, ר״מ אין שאָוול.

לעצטער רבֿ ר׳ יקותיאל־זלמן לעוויטס. פֿרײַער אב״ד וועקשנע, הי״ד. איידעם פֿון ר׳ אַריה ליפּקין, אב״ד קרעטינגע און וועקשנע.

אין 1883 איז דאָ געווען קאַזיאָנער ראַבינער אַהרן הפּהן כאַראַש.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ חיים־זאבֿ וואָלף בר׳ אַהרן קריגער, געבאָרן 1858. ניפּטר 1913. זײַן זון ר׳ ישׂראל־אַבא, אב״ד קאָשעדאַר, דערנאָך באָסטאָן.

ד״ר דובֿ רעוועל, געבאָרן 1885. ראש־ישיבֿה אין ישיבֿה־אוניווערסיטעט אין ניו־יאָרק. ניפּטר 1940. פּאָטער ר׳ נחום־שרגא, אב״ד לינקעוועי.

ר׳ יחזקאל וואָלפּערט, א הי־ געבאָרענער. רבֿ אין סעריי און נײַשטאָט־שאַקי. לעצטע יאָרן געלעבט אין ביאַליס־טאָק, ווו ניפּטר געוואָרן י״ח טבת, תר״ע.

שרײַבערס. — צבֿי הפּהן ראַבינאָוויטש, געבאָרן 1832. אַרויסגעגעבן א ריי ביכער וועגן מעכאַניק, פֿיזיק, כעמיע, מאַטעמאַטיק, דאָס באַקאַנטסטע — **המנוחה והתנועה** (ווילנא, תרכ״ז), **משפטי המגבילים** און **לוחות המגבילים** (פּעטער־בורג, 1871), **תולדות האש והמים** (ווילנא, תרל״ו), **ספֿר ההרפּבה וההפֿרדה** (דאָרטן). די ביכער זײַנען ניט קיין קאָמפּילאַטיוועי, נאָר געשריבן פֿון א מומחה אין די דער־מאָנטע וויסנשאַפֿטן. אין **המליץ** האָט ער פֿאַרעפנטלעכט צענדליקער מאמרים איבער די אַלע ענייניים. — געווען אַקטיוו אין „חבֿרה מרבי השׂכלה״ אין פּעטערבורג, אָבער קיין מאָל ניט אַרויסגעטראָטן מיט א שאַרף וואָרט קעגן די פֿרומע (אין זײַנע פּובליציסטישע אַרטיקלען). ער איז אויך ניט געווען פֿאַר דראַסטישע רעליגיעזע רעפֿאָרמען אין ייִדישן לעבן. אין א שריפֿט וועגן ייִדן האָט ער געשריבן, אז ייִדן האָט מען ניט פֿײַנט צוליב זייערע **פֿעלערן**, נאָר צוליב זייערע גרויסע **פישרונות**. דורכן משומד ניקאַנדער וואַסילעוויטש האָט ער זיך באַקאַנט מיטן מיניסטער דעליאַנאָוו און דורך אים געהאָלפֿן א סך ייִדן. א דאַנק דעליאַנאָוון איז ראַבינאָוויטש געוואָרן אַן ערן־בירגער פֿון רוסלאַנד. געשטאָרבן 1889 אין פּעטערבורג.

אַברהם לעווינסאָן, געבאָרן 1888, פֿון 1905 אין שיקאַגאָ. פּראָפֿעסאָר פֿאַר קינדער־קראַנקייטן. פֿאַרעפֿנטלעכט

אין ענגליש פַּאָרשונגען אין מעדיציז. געשריבן אין השלוח און התורן וועגן יידישע סטודענטן אין אַמעריקע. אין בערלין אַרויסגעגעבן **טוביה הרופא וספרו מעשה טוביה** (ברלין, 1924). אויף העב־רעיש זײַנען איבערגעזעצט געוואָרן זײַנע **הטיפול בילדים** (ת״א, 1933) און **הילד המפגר** (ת״א, 1954). געשטאָרבן 1955 אין שיקאַגאָ.

מיכאל גראָסמאַן, געבאָרן 1911. פֿון 1931 אין דרום־אַפֿריקע. געשריבן אין די העברעישע **רסיסים** (שאַוול), **בסד** (יאָהאַנעסבורג), פֿון 1936 אין **אַפֿריקאַנער אידישע צײַטונג**. מחבר פֿון **אין ליכט פֿון אָוונט** (ת״א, 1971). געשטאָרבן 1983 אין תּל־אָבֿיבֿ, ווּהין ער איז געקומען 1978.

פ.ב. אַלפּסנדרוביץ, מחבר פֿון **הלאומיות והעם העברי** (קיידאַן, תּרפ״ט), מאמרים אין **הד ליטא** (קאָוונע).

קאָרעספּאָנדענטן: — זאב בר׳ צבי לינקעווער (יודישעס פֿאָלקס־בלאַט, פּעטערבורג), **יצחק קאַפּולער** (= ק.ר.**המליץ**)

ביבליאָגראַפֿיע. — יודישעס פֿאָלקס־בלאַט, 1882, ז׳ 483; המליץ, 1886: 172; ספֿר הזכּרון לסוקולוב, וואַרשא, תּרמ״ט, ע׳ 103; המליץ, 1898: 9; 1903: 120; הפּלס, פֿאָלקסוווּץ, תּרס״ג, חוב׳ כ״ו; חשבון הנדבֿות, 1909, ע׳ 80; אפֿרים דיינאַרד, זכרונות בת עמי. סט. לואיס, תּר״ף, ע׳ 113.

ש.ל. ציטראָן, משומדים. וואַרשא, 1923, ז׳ 62; א.ש. הערשבערג, פּנקס ביאַליסטאָק. נ״י, 1949, ז׳ 402; חלקת מחוקק, חוב׳ ג׳, ה׳, ט׳; ש. ווינר, קהלת משה, נומ׳ 447; „ליטע״, 1, ז׳ 779, 1302; תּולדות ישיבֿת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 64, 65; לקורות עיר ראַסיין ורבניה, ע׳ י״ב; ג. קרסל, 2.

ד. תּדהר, ע׳ 131; לעקסיקאָן, 1; ב. כּהנס לעקסיקאָן, ז׳ 98; א.ל. פֿרומקין, תּולדות אליהו, ע׳ 78; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 4440; Recueil de Matériaux economique des Israelites de Russie. Paris, 1906, II., P. 367; L. Goldblatt, It was but Yesterday. Johannesburg, 1957; Jewish Encyclopedia, X., p. 303; Black Book.

לישקעווע LIŠKIAVA

אַן אַלט אָרט, ניט ווײַט פֿון לייפֿון, סיניער קרײַז. ערשטע ידיעות וועגן דאָזיקן מקום שטאַמען פֿון סוף 15טן יאָרהונדערט. גרויספֿירשט אַלעקסאַנדער האָט עס געגעבן במתּנה צו מיכאַיל גלינסקי. 1662 האָבן דאָ געלעבט 110 תּושבֿים, קיין איין יִיד ניט צווישן זיי. די דאָמיניקאַנער, וואָס זײַנען שפּעטער געוואָרן די באַלעבאַטים פֿון דעם אָרט, וועלנדיק מאַכן פֿון לישקעווע אַ שטעטל, האָבן פֿאַרבעטן יִידן צו קומען אַהין.

אין 1740 זײַנען דאָ געווען 16 הײַזקעס, האָבן 9 געהערט צו פּויערים און גאַנצע 11 צו יִידן. 1797 האָט פּריַסן צוגענומען דעם דאָמיניקאַנער מאָנאַסטיר מיט אַלע זײַנע גיטער, צווישן זיי אויך דאָס דערפֿל Vilkiantinis מיט 6 Smuklės (שענקען), באַווויזן פֿון יִידן. נאָך אָנהייב 20סטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט יידישע משפּחות.

אין די יאָרן 1890, 1895, 1908 זײַנען דאָ געווען 10 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים. אין דער אומאָפּהענגיקער

ליטע איז דאָ געווען אַ נישקשהדיקער יידישער ישובֿ. 1923 האָבן דאָ געווינט 146 יידן, דער רבֿ איז געווען ר׳ אפֿרים־צבֿי מיניבורג. אין אַ רשימה פֿון יידישע בעלי־מלאכות אין 1938 ווערט אָנגעגעבן אויך לישקעווע (דאָרטן: ליסקאָווא).

מ

מאַזשייק MAŽEIKIAI

קרײַזשטאָט. אונטערן צאַר האָט עס געהערט צו שאַוולער קרײַז. אין 1901 איז איר נאָמען געענדערט געוואָרן אויף מוראַוויאָווא, אויפֿן נאָמען פֿון ווילנער גענעראַל־גובערנאַטאָר מוראַוויאָוו. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע איז עס אָנ־גערופֿן געוואָרן מיטן אַלטן נאָמען.

מאַזשייק איז איינער פֿון די סאַמע יינגסטע יידישע ישובֿים אין ליטע. מען קען רעכענען — אַזוי קומט אויס לויט אונדזערע חשבונות — אַז יידן זײַנען געקומען אַהער ניט פֿריִער ווי אָנהייב מיטן העלפֿט פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט.

לויט אַ רעגירונג־באַפֿעל פֿון 1882 איז יידן פֿאַרוואָרט געוואָרן זיך צו באַזעצן אין מאַזשייק. דער דאָזיקער באַפֿעל איז אַנולירט געוואָרן אין 1903.

דער חֶרם־באַפֿעל פֿון 1882 האָט געווירקט נאָר לגבי נײַע יידן, ווײַל אַ יידישער ישובֿ אין מאַזשייק האָט שוין עקסיסטירט מיט עטלעכע יאָרצענדליק פֿריִער, און ס׳איז ניט באַקאַנט, אַז די רעגי־רונג זאָל האָבן אַרויסגעטריבן די אַלטע יידן פֿון שטאָט.

אַז יידן האָבן געלעבט אין מאַזשייק נאָך פֿאַר 1882, איז דעם קען ניט זײַן דער קלענסטער ספֿק, פֿונקט ווי עס קען ניט זײַן קיין צווייפֿל, אַז די אַלטע יידישע תּושבֿים זײַנען ווײַטער געבליבן אויף אַן אָרט.

די רײַסיקסטע ראיה איז דער פֿאַקט, אַז אין 1885 — דרײַ יאָר נאָכן חֶרם־באַפֿעל — האָט מאַזשייק שוין געהאַט אַ רבֿ. אין זעלביקן יאָר זײַנען 12 פֿרענומעראַנטן געווען אויף אַ רבנישן ספֿר. אין 1897 — 6 יאָר פֿאַרן מבֿטל מאַכן דעם איסור־באַפֿעל — האָבן געווינט אין

ביבליאָגראַפֿיע. — אידישע שטימע, 1922; דער אידישער האַנטווערקער, 1938; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 4453

Jonas Totoraitis, Šŭduvijos Suvakijos Istorija. Kaunas, 1938, p. 370; Black Book.

מאַזשייק 435 יִידן, לויט דער אָפּיציעלער באַפֿעלקערונג־ציילונג איבער גאַנץ רוסלאַנד. אַ פּאָר יאָר פֿריִער זײַנען דאָ געווען גאַנצע 24 פּרענומעראַנטן אויף אַ רבנישן ספֿר.

דער יונגער יִשובֿ איז גיך גע־וואָקסן, צוויי סיבות: 1. צוויי וויכטיקע באַנקנופֿן און נאָענט צו אַ גרענעץ. 2. נאָכן גירוש־ליטע אין ערשטן וועלטקריג האָבן זיך צוריקגעצויגן ניט בלויז די מאַזשייקער אַרויסגעטריבענע יִידן, נאָר אַ סך פֿאַרטריבענע יִידן פֿון די אַרומיקע שטעט־לעך האָבן זיך דעמאָלט באַזעצט אין מאַזשייק. יִידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיטן עקספּאָרט פֿון האָלץ און אַגריקולטור־פּראָדוקטן. מאַזשייק איז געווען אַ בא־מיטלטע שטאָט, און יִידן האָבן עס געראָטן „קליינע אמעריקע״.

אין 1923 האָבן געווווינט אין מאַזשייק 682[1] יידן און פֿאַרן חורבן בײַ 900 יִידן.

אין 1901 איז פֿאַרשטאַרקט געוואָרן די ציוניסטישע טעטיקייט. די פֿריִער־אָרגאַניזירטע „אגודת הציונים״ איז פֿאַרגרעסערט געוואָרן. אין די פֿריִערדיקע יאָרן איז לייב־זלמן עפּל געווען דער מורשה פֿון „ועד אודיסא לתמיכת יהודים עובֿדי־אדמה בסוריא וארץ־ישׂראל״.

אויך די „אגודה״ איז דאָ געווען אַקטיוו. אין אַ רשימה פֿון „אגודה״־בײַ־שטײַערערס אין 1913 געפֿינען זיך די מאַזשייקער: צבי־זאַב איטעלסאָן, בן־ציון יהודה טאָוו, ישׂראל פּאָרטנאָי, חיים גליק־מאַן, לייב עפּל, לייב פּוּן, שרגא מעץ, אליעזר אבֿרך, אַבֿרהם העץ, אַבֿרהם העקסט.

*

דער ערשטער רב איז געווען ר׳ זאַב־וואָלף בר׳ יצחק־אײַזיק אַברך, געבאָרן 1845 אין ריטעווע. 1873 מו״צ אין פּיקעלן, 1875 רבֿ אין סיאַד און פֿון 1885 ביז 1922 אין מאַזשייק, ווו ניפֿטר געוואָרן. בעל **רבֿיד הזהבֿ** (וואַרשא, תרנ״ח). האָט חידושי־תורה אין **יגדיל תורה** (1911, 1912). זײַן הספּמה געפֿינט זיך אויף זעליג־יוסף שנײַדערס איבערזעצונג פֿון **תהלים** (ווילנא, 1908).

1922 איז דאָ געוואָרן רבֿ ר׳ יוסף־זאַב מאַמיאָפֿע. אומגעקומען 1941, הי״ד.

אַרום 1880־1910 איז דאָ געווען שוחט ר׳ יצחק קרוגער.

ר׳ משה זאַקס, געבאָרן 1829 אין ווילנע, איז דאָ געווען ראש־ישיבֿה, שפּעטער מו״צ אין ראַסיין, רב אין פֿילי־פּאָווע (סוווואַלקער געגנט) און 21 יאָר רב אין נעמאָקשט, ווו ניפֿטר 1905. בעל **דברי משה** (ווילנא, תרל״ח).

ר׳ שמואל־משה רובינשטיין, דאָ געבאָרן אָדער געווען אַ תושבֿ. מחבר פֿון **תורת הקבלה** (1922).

צווישן 1885 און 1914 זײַנען דאָ

1) 89 יִידן בײַם ברעג שטאָט זײַנען סטאַ־טיסטיש ניט צוגערעכנט געוואָרן.

געווען 45 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע סמכות.

שרייבערס. — חיים קרוגער, געבאָרן דאָ 1875, דעם שוחטס זון. ייִדיש־העברעיִשער זשורנאַליסט. פֿון 1907 אין מאָנטרעאָל, ווו געווען שוחט, בעל־תּפֿילה, ראש־ישיבֿה. אָנגעהויבן שרייבן העברעיִש אין ווילנער הזמן (1906) און ייִדיש אין 1921. דעמאָלט געווָארן רעדאַקציע־מיט־גליד פֿון **קענעדער אָדלער**. דאָרטן געדרוקט אַרטיקלען אויף פּאָליטיש־עקאָנאָמישע ענייניִנים, דערציִילונגען, צייטונג־ראָמאַנען. מחבר פֿון **דער רמב״ם, זיין לעבן און שאַפֿן** (מאָנטרעאָל, 1933). געשטאָרבן 1933 אין מאָנטרעאָל.

לייב יודייקין, געבאָרן 1904. פֿון 1925 אין דרום־אַפֿריקע. ייִדישער זשורנאַליסט. געדרוקט דערציילונגען פֿון ייִדישן לעבן אין דרום־אַפֿריקע אין די אָרטיקע ייִדישע צייטשריפֿטן.

משה מאַרקוסאָוויץ האָט געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס אין **המליץ**.

ביבליאָגראַפֿיע. — הצפּירה, 1901: 166; הדרך, 1914: 11; לעקסיקאָן, 4, 8; יחדות ליטא, ג׳; ד. תּדהר, ע׳ 1133; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 4632. Black Book

מאַליאַט

MOLĖTAI

אַליטער קרייז. דער ייִדישער ייִשובֿ האָט זיך אָנגעהויבן אַרום צווייטן דריטל פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט. דאָס קען מען לערנען פֿון פּאַקט, אַז אין 1765 האָבן דאָ שוין געווווינט בייַ 700 ייִדן — אַזאַ קהילה ווערט ניט געבאָרן אין איין אָדער צוויי צענדליק יאָרן.

אין 1847 האָבן דאָ געלעבט 1006 ייִדן, 1897 — 1948, 1914 — בייַ 2000, 1923 — 1343 און פֿאַרן חורבן — בייַ 1100.

אין צייט פֿון פּוילישן אויפֿשטאַנד אין 1863 איז אַ מאַליאַטער ייִד, „ר׳ בערעלע מתמיד״, געזעסן אין ווילנע

על התּורה ועל העבֿודה. האָט ער באַקומען אַ ידיעה, אַז זיין ווייַב אין מאַליאַט גייט שווער צו קינד, האָט ער גלייַך געזומען אַ פויער און מיט פור־און־וואָגן זיך געלאָזן אַהיים. אויפֿשטענדלער־לעגיאָנערן זענען אים באַפֿאַלן און אַרויפֿגעליגט זייערע וואָפֿן אויף דער פֿור. עטלעכע וויאָרסט ווייטער זענען אָנגעקומען קאָזאַקן. די לעגיאָנערן זענען נישטאָפֿן, אָבער ר׳ בערעלע איז געבליבן אין וואָגן, מען האָט אים אַרעסטירט און אָפּגעפֿירט קיין ווילנע, ווו מוראַוויאָוו האָט אים פֿאַרמישפּט צום טויט. די שתּדלנות פֿון ר׳ יענקעלע ווילנער האָט ניט געהאָלפֿן.

אין 1860 האָט אויסגעבראָכן אַ גרויסע שריפֿה. 130 הײַזער זײַנען פֿאַרברענט געוואָרן, בתוכם אַלע שולן מיט 10 ספֿר־תורהס. אין דער שריפֿה פֿון 1888 זײַנען די מערסטע הײַזער אַראָפּ מיטן פֿײַער. נאָר 40 הײַזער זײַנען געווען פֿאַרזיכערט. אַן ענלעכע ריזיקע שריפֿה איז געווען אין 1906.

אין 1884 זײַנען פֿאָרגעקומען אָנפֿאַלן אויף יידן. אין 1880ער יאָרן און שפּעטער אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט איז געווען אַ גרויסע יידישע עמיגראַציע, באַזונדערס פֿון מענער און מערסטנס קיין דרום־אַפֿריקע.

סוף יולי 1915 האָט מאַליאַט דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע. אין איין טאָג זײַנען די יידן פֿון אַרויסגעטריבן געוואָרן אין פֿאַרחתמעטע פֿראַכטוואַגאָנעס קיין פּענזע.

די יידישע פֿרנסות זײַנען געווען די געווײַנלעכע: קרעמערײַ, קליין־מיסחר, מלאכה און קליינע בײַשטוביקע געטרענערײַ. דערצו זײַנען נאָך צוגעקומען אַ סך מיידלעך זאָקן־מאַכערקעס, וואָס האָבן געאַרבעט פֿאַר ווילנער פֿאַבריקלעך.

אויסערן ציוניזם, האָט אויך דער „בונד" געהאַט זײַן אַקטיוווע גרופּע. מאַליאַט האָט געהאַט אַ קליינעם יידישן אַרבעטנדיקן עלעמענט, וואָס איז געווען דער מענטשן־רעזערוו פֿון „בונד".

מיט ארץ־ישׂראל איז מאַליאַט פֿאַרבונדן פֿון די אָנהייב 1880ער יאָרן דורך דער „עליה" פֿון יידן, וואָס זײַנען געפֿאָרן אהין אויסלעבן זייערע יאָרן. אויף אַן אלטן בית־עולם אין ירושלים געפֿינען זיך מצבֿות פֿון:

ברוך בר׳ שמריה פ״ץ, תרכ״ז (ברוך אחי הגאון מאיר מאלאטער).

יוסף חנוך בר׳ יהודה ממאַלַט, תרמ״ג.

זלאַטע אשת אברהם יצחק מלאַטער, תרמ״ג.

חיה בת אברהם יצחק מלאַטער, תרמ״ט.

אברהם יצחק גארדאָן בר׳ יהודה ממַלאַט, תרנ״ב.

מיט דער פֿאַרשטאַרקונג פֿון ציוניזם האָט מאַליאַט זיך אויך אײַנגעראַייט אין עליה־שטראָם קיין ארץ־ישׂראל.

רבנים. — ר׳ מאיר־שלום בר׳ שמריהו הכֹהן גוריון, געבאָרן אין קאַרעליץ, אַרום די 1820/30ער יאָרן. 14 יאָר פֿון הגאון ר׳ חיים וואָלאָזשינערס תּלמידים. ר׳ חיים האָט געשיקט ר׳ מאירן קיין ווילנע צו זײַן דער ראש וראשון אין דער ווילנער ישיבֿה. פֿאַר מאַליאַט רב ומו״צ אין איוויע. 1837 אַוועק קיין ירושלים, וווּ ניפֿטר געוואָרן אין 1839. זײַן זון ר׳ משה־יואל גוריון אב״ד אַניקשט, בעל **ראש בשמים** (ווילנא, תרמ״ד); ר׳ אַהרן בר׳ יחזקאל (1833).

ר׳ אליהו הלוי אַלצגוט (ר׳ אליה סמאַרגאָנער) איז זײַנע לעצטע יאָרן געווען דאָ אב״ד. ר׳ אליהו איז ניפֿטר געוואָרן אין 1863, קומט אויס, אַז זײַן מאַליאַטער רבנות איז אויסגעפֿאַלן אַרום 1858־1863. פֿרײַער 39 יאָר דיין אין ווילנע. געווען פֿון די בעלי־הסכמה אויפֿן ווילנער ש״ס פֿון תקצ״ה, בעת דער גרויסער מחלוקת מיט די מדפֿיסים פֿון סלאַוויטער ש״ס. געלאָזן אַ

חיבור **יד אליהו** אין כּתבי־יד. זײַן בן־יחיד הרבּ החכם ר׳ נחום טוען [?] איז ניפּטר געווָארן 1884 אין עלטער פֿון 78 יאָר.

ר׳ נחמיה מאַלי־אַצקי; ר׳ ישׂראל־דוד הײַלפּערין, ניפּטר 1883; זײַן זון ר׳ משה הײַלפּערין.

ר׳ יעקבֿ־משה בר׳ אַהרן הפּהן יאַקאַ, געבאָרן 1868, פֿון 1901. פֿרִיִער רבֿ אין וואָזנאָסענק. בעל **תּרומת יעקבֿ**.

ר׳ אַבֿרהם־דובֿ רײַנעס, דערנאָך רבֿ אין פּרעזן און פֿון 1912 ר״מ אין לידער ישׁיבֿה, וואָס עס האָט געגרינדעט זײַן פֿאָטער הגאון ר׳ יצחק־יעקבֿ.

ר׳ יצחק־אַריה בילעצקי, געבאָרן 1887 אין יאַסינאָווקע (גראָדנער גוב׳). פֿון 1920, פֿרִיִער אב״ד יעזנע (פֿון 1907). בעל **בית יצחק**. ניפּטר ט״ז אלול תּרצ״ג. פֿאָטער ר׳ תּנחום־גרשון אב״ד יאַסינאָווקע. בעל **גנת ביתן, גנת חמד״י**.

זײַן זון ר׳ נטע־חיים, פֿון 1933 ביז 1941, ווען אומגעקומען, הי״ד. זײַן ברודער ר׳ לוי בילעצקי געווען רבֿ ברוקלין.

אַרום 1810־1820 איז דאָ געווען מו״צ ר׳ שלמה.

אין די יאָרן 1828, 1845, 1885, 1894 זײַנען דאָ געווען 36 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ ישׂראל־אידל בר׳ יהודה־לייב זרחי, מו״צ אין ווילנע (אַרום 1840־1860). ניפּטר 1862.

ר׳ יהושע פֿײַנזינגער. געבאָרן 1839. באַרימטער ווילנער שטאָט־חזן. ניפּטר 1927 אין בערלין.

ר׳ רפֿאל גאָרדאָן, געבאָרן 1847. פֿון 1901 רבֿ אין ווַאשילקאָווע און ביאַליסטאָק, ווו ניפּטר געווָארן 1931. מחבר פֿון **נחל עדן** (ווילנא, תּרנ״ח).

ר׳ אַבֿרהם־משה בורגין, רבֿ אין זאַבלודאָווע (פּוילן), פֿון 1895 ביז 1904.

ר׳ שמואל קאַגאַן, איינער פֿון די ר״מים אין סלאַבאָדקער ישׁיבֿה „אור החיים.״

שרײַבערס. — אַריה־גרונעם גאָרדאָן, געבאָרן 1826. פֿון אָנהייב 1880ער העברעִישער לערער אין וואַרשע. מחבר פֿון **אורח מישור** (וואַרשא, תּרנ״א) — דערקלערט איבער 11000 ווערטער אין תּנ״ך; **מלון תּנ״כי, עברי־ז׳רגון** (וואַרשא, תּרע״ד). איבערגעזעצט אויף העברעִיש **מפֿעלות היהודים** פֿון מ.י. שליידען (ווילנא, תּרמ״ב).

שמואל (הערץ) בורגין, געבאָרן 1870. שרײַבער און רעוואָלוציאָנער. אַנטלאָפֿן פֿון סיביר אוין 1903 געקומען קיין ניו־יאָרק, זינט 1906 ביז 1925 (מיט איבערריסן) מיטאַרבעטער פֿון **פֿאָרווערטס, צוקונפֿט** — ניו־יאָרק. נאָך זײַן ווערן אַ קאָמוניסט, געשריבן אין **פֿרײַהייט, מאָרגן־פֿרײַהייט**. מחבר פֿון **די טראָסטס און זייער בעדײַטונג** (פֿילאַדעלפֿיע, 1909), **די געשיכטע פֿון דער אידישער אַרבעטער־בעוועגונג אין אַמעריקאַ, רוסלאַנד און ענגלאַנד** (נ״י, 1915). געשריבן אַ סך אין רוסישע צײַטשריפֿטן. געשטאָרבן 1949 אין ניו־יאָרק.

יונה שאַפּירא, געבאָרן 1880. פֿון 1889 מיט עלטערן אין ווילנע. מיטגרינדער פֿון דער „יִידישער דעמקראַטישער

פֿאַרטיי", 1919־1927 איר פֿאָרשטייער אין ווילנער שטאָט־פֿאַרוואַלטונג. מיטגרינדער פֿון ווילנער טאָג, ווו געשריבן אַרטיקלען אויף עקאָנאָמישע און געזעלשאַפֿטלעכע טעמעס.

שמואל האָראָוויץ, געבאָרן 1901. פֿון 1924 אין ארץ־ישׂראל. פֿון 1953 פֿראָפֿעסאָר פֿאַר לאַנדווירטשאַפֿט אין ירושלימער העברעישן אוניווערסיטעט און פֿון 1964 דעקאַן פֿון דעם אַגריקולטור־פֿאַקולטעט. האָט פֿאַרעפֿנטלעכט פֿאָרשאַרבעטן אין העברעישע און פֿרעמד־שפֿאַסיקע ביכער. זײַנע הויפּטווערק אין העברעיש: **תורת השדה** (תשט"ז־תשי"ט) און **יסודות עבודת האדמה** (*1959*).

ניכבדים. — אַרום 1800־1850 האָט דאָ געלעבט דער גבֿיר און מקובל ר' ישׂראל הלוי הורוויץ. די מישפּחה הורוויץ איז געווען פֿאַרשפּרייט אין שטעטל: ר' מיכל הורוויץ, רבֿ און גבֿיר, ר' אליהו הורוויץ, ר' רפֿאל הורוויץ, ר' שמואל־אליעזר הורוויץ.

ר' אַהרן שאַלניק, 35 יאָר שוחט און בעל־תּפֿילה. ניפּטר אַרום 1847; ר' יעקבֿ שחר, מלמד אין תּלמוד־תּורה; ר' לייב ווילאָפֿסקי, בעל־תּפֿילה און מלמד; ר' אליהו־דוד וויידעס, עסקן.

ביבליאָגראַפֿיע. — „ספֿר זכרון" לסוקולובֿ, וואַרשא, תּרמ"ט, ע' 19; פֿון יאָר צו יאָר. וואַרשע, 1927, ז' 57; תּולדות חכמי ירושלים, ג'. ירושלים, תּרפ"ט, ע' 176; פּנקס יעקאָפֿאָ. ווילנע, תּרצ"א, ז' 802; ד.מ. ליפּמאַן, לתּולדות היהודים בקובנה וסלבודקה. קידן, תּרצ"א, ע' 57; א.ש. הערשבערג, פּנקס ביאַליסטאָק. נ"י, 1949, ז' 462.

המאור, נ"י, אלול תּשי"ט, ע' 5; „זאַבלודאָווע." בוענאס־אײַרעס, 1961, ז' 167; עיר ווילנא, 78, 114, 159; חלקת מחוקק, חוב' ה', מחברת ד'; חוב' ז', ע' ט'; חוב' ט'; ג. קרסל 1; לעקסיקאָן, 1, 8; „ליטע", I, ז' 104; אהלי שם, ע' 115, 231, 357, 380; ב.צ. אײַזענשטאַדט, דורות האחרונים, ב', ע' 331; יהדות ליטא, א', ג'; ד. תּדהר, ע' 618, 662. ספֿר הפּרענומעראַנטן, 4664. Black Book

מאַריאַמפּאָל

MARIAMPOLĖ

קרײַזשטאָט. אויף איין זײַט טײַך לעבן שפּעטערדיקן מאַריאַמפּאָל האָט זיך געפֿונען אַ גרויס דאָרף סטאַראַפֿאָלע, וואָס זײַן אָנהייב איז אין 1739. אין 1758 האָט דער מאַריאָניטן־אָרדן באַקומען דאָס רעכט אויפֿצובויען אַ מאָנאַסטיר און אַ קלויסטער אויף דער צווייטער זײַט טײַך. דאָס אָרט איז אָנגערופֿן געווען מאַריאַמפּאָל [מאַריאַ־מפּאָל, אויפֿן נאָמען פֿון מאָנאַסטיר „די הייליקע מאַריאַ"].

אין 1792 האָט מאַריאַמפּאָל געקראָגן מאַגדעבורגער רעכט, וואָס איז אויך חל געווען אויף סטאַראַפֿאָלע. פֿון דעמאָלט זײַנען ביידע ערטער געווען איין שטאָט — מאַריאַמפּאָל. אין 1797 זײַנען אין שטאָט געווען 1178 תּושבֿים אין 139

הייזער — בכּן, סוף 18טן יאָרהונדערט נאָך אַ קליינער יישובֿ, ניט קיין שטאָט, נאָר אַ שטעטל.

מיט דער דריטער צעטיילונג פֿון פּוילן אין 1795 איז מאַריאַמפּאָל, ווי גאַנץ סוווואַלקער געגנט, אַריבער צו פּרײַסן, אַ קורצע צײַט געהערט צום וואַרשעווער פֿירשטנטום און נאָכן ווינער קאָנגרעס אין 1815 איז עס אײַנגעשלאָסן געוואָרן אין די גרענעצן פון רוסלאַנד.

וועלכ איז דער בראשית פֿון יידישן יישובֿ דאָ?

מען קען מיט זיכערקייט משער זײַן, אַז דער אָנקום פֿון די ערשטע יידן קיין מאַריאַמפּאָל פֿאַלט צונויף מיטן אויפֿבוי פֿון מאַריאָניטן־מאָנאַסטיר און קלויסטער אין 1758. די דאָזיקע קריסטלעכע אַנשטאַלטן האָבן געהאַט אַן עקאָנאָמישע צוציקראַפֿט פֿאַר יידן, דער עיקר פֿאַרן יידישן קרעמער און בעל־מלאכה. אַזוי איז געווען אין אַנדערע מקומות אין ליטע און מאַריאַמפּאָל איז ניט געווען קיין אויסנאַם.

נאָך אַ שלאָגיקערע ראיה פֿאַר דער ערשטיקייט פֿון יידישן יישובֿ דאָ איז דער פֿאַקט, אז אין 1780 האָט מאַריאַמפּאָל שוין געהאַט אַ רבֿ, און עס נעמט צײַט, ביז אַ יידישע קהילה וואַקסט אויס צו אַ מדרגה פֿון קענען אויסהאַלטן אַ מרא דאתרא. מען קען דעריבער זאָגן, אַז יידן האָבן אָנגעהויבן זיך באַזעצן אין מאַריאַמפּאָל אַרום סוף צווייטן פֿערטל פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט, און אפֿשר נאָך אַ ביסל פֿריִער.

בעתן פּוילישן אויפֿשטאַנד אין 1831 האָבן מאַריאַמפּאָלער שטאַרק געליטן פֿון די אויפֿשטענדלערס. אַן אָרטיקע רײַכע מישפּחה איז געהאַנגען געוואָרן דורך זיי. 4 פּרנסים פֿון דער קהילה זײַנען אַוועקגעפֿירט געוואָרן געבונדענע אין וואַלד און נאָך זייער תּליה געבליבן דאָרט לאַנג הענגען.

אין 1897 האָבן דאָ געווינט 3268 יידן (די אַלגעמיינע צאָל — 6737), פֿאַרן ערשטן וועלטקריג — בײַ 5000, 1923 — 2545 און פֿאַרן חורבן אַן ערך אַזוי פֿיל. פֿאַר סוכּות 1915 איז געקומען אַ מיליטערישער באַפֿעל — אַזוי אויך צו אַנדערע שטעט אין סוווואַלקער געגנט — אַז אַלע יידן, יונג און אַלט, מוזן אַרויס אַרבעטן אויף די שאָסייען, ווײַל זיי ווײַזן אַרויס פֿרײַנדשאַפֿט צו דײַטשלאַנד.

אויסער קליין־מיסחר, קרעמערײַ און די פֿאַרשיידנסטע מלאכות, האָבן יידן געהאַנדלט מיט פֿלאַקס, תּבֿואה, געפֿליגל, וואָס פלעגן מערסטנס עקספּאָרטירט ווערן קיין דײַטשלאַנד. דאָ, ווי אין אלע יידישע שטעטלעך פֿון דער סוווואַלקער געגנט, האָבן יידן געהאַט אַ צוגאַב־חיונה פֿון בײַשטאָטישער און בײַשטוביקער ווירטשאַפֿט.

פּראָפּ׳ ב. ברוצקוס שרײַבט: סוווואַלקער גובערניע צייכנט זיך אויס מיטן העכסטן פּראָצענט יידן, וואָס זײַנען באַשעפֿטיקט בײַ לאַנדווירטשאַפֿט. ניט נאָר דאָרף־יידן, נאָר אויך שטאָטישע (קאַל־וואַריע, ווילקאָווישק, מאַריאַמפּאָל א״א) האָבן מער אָדער ווייניקער באַטײַטיקע

שטיקער לאַנד. דאָ איז אויך שטאַרק אַנט־וויקלט יידישע געזעלשאַפטלעכע מוסדות: סומך נופלים, 1879 — גמילת־חסד, הכנסת אורחים, 1881 — די שטאָטישע פֿײַער־לעשער־קאָמאַנדע, דער עיקר דורך יידן, 1893 — אגודת בקור־חולים, מיט אַ קאַפּיטאַל פֿון 1600 רובל, אַ גאַנץ פֿײַנע סומע פֿאַר יענער צײַט. פֿונדעסטוועגן קלאָגט זיך 1887 אַ מאַריאַמפּאָלער קאָרעספּאָנדענט אין אַ העברעישער צײַטונג, הלמאי דער בית־מדרש איז אונטערגעשפּאַרט מיט סלופּעס און מען דאַרף זאָרגן פֿאַר אַ נײַעם בית־מדרש.

אין 1893 איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע שׂריפֿה. 80 הײַזער פֿון 200 מישפּחות זײַנען אַוועק מיטן רויך. דאָס האָט פֿאַרלאַנגזאַמט דעם פּראָצעס פֿון יידישן אויפֿבוי אין שטאָט.

*

חינוך. — אַרום 1860ער איז דאָ שוין געווען אַ יידיש־וועלטלעכע שול. איינער פֿון די לערערס, משה גאָלדשטיין, גיט איבער אין אַ ראַפּאָרט וועגן היגן בית־ספֿר, אַז דאָרטן זײַנען דאָ 7 לערערס און 85 תּלמידים. 5 לערערס לערנען תּנ״ך, משנה און גמרא, 2 לערערס — רוסיש, דײַטש, חשבון, געאָגראַפֿיע. אַ זמן שׂכר־לימוד איז 10 רובל. אין אַ באַריכט צום פּעטערבורגער ועד פֿון „מרבי השׂפּלה בישׂראל״ ווערט געבעטן אַרויסצוהעלפֿן אויף דירה־געלט. דער ועד האָט שפּעטער אויסגעפֿאָרשט און געפֿונען, אז דער „בית־ספֿר נערך בטוב טעם ודעת״ און באַשלאָסן צו געבן 200 רובל אויף צוויי יאָר דירה־געלט. אין 1860 איז איינער פֿון די לערערס געווען אַבֿרהם־אַריה־לייב שאַפּירא.

מאַריאַמפּאָל האָט געהאַט אַ סך משׂכילים, און אויך די תּלמוד־תּורהס זײַנען

---

1) מאַריאַמפּאָלער יידן האָבן זיך געקענט דערלויבן דעמאָלט צו העלפֿן די הונגער־גע־טראָפֿענע יידישע שטעטלעך אין ליטע. אין אַ רשימה נדבֿות פון 1871 זײַנען דאָ זייערע נעמען. דער קלײַבער: ב. רובינזאָן.

געווען האַלבע בתי־ספֿר. אין 1871 האָבן די משכּילים געשאַפֿן אַ תּלמוד־תּורה, ווו מען האָט אויך געלערנט רוסיש, דײַטש, חשבון, געשיכטע. אין 1886 האָט די תּלמוד־תּורה געהאַט 5 מחלקות, און מען האָט נאָך דאָרטן אַלץ געלערנט אַלגעמיינע לימודים.

ביז 1879 האָט עקסיסטירט אַ בית־ספֿר „שעור", ווו מען האָט בעיקר געלערנט תּנ"ך און גמרא, אויך לימודי־חול, שפּעטער גיך אונטערגעגאַנגען.

אין 1881 — און נאָך פֿריִער — זײַנען געווען מערערע ייִדישע שילערס אין דער מלוכהשער לאַנגיאָריקער רוסישער גימנאַזיע פֿון מאַריאַמפּאָל.

ארץ־ישראל. — נאָך פֿאַרן אויפֿקום פֿון חיבת־ציון האָבן טייל מאַריאַמפּאָלער ייִדן שוין געפֿרווט עפּעס טאָן, כּדי צו קענען זיך באַזעצן אין ארץ־ישׂראל. דער אידעאָלאָג פֿון גאַנצן ענין איז געווען אליעזר מרדכי אַלטשולער, תּלמיד־חכם און משׂכּיל, וואָס איז געבאָרן געווארן 1844 אין מאַריאַמפּאל. 1862 איז ער אַריבער ווויינען אין סוּוואַלק און דאָרטן געשאַפֿן אין 1881 די חברה „יסוד המעלה", וואָס אירע מיטגלידער האָבן געוואָלט קויפֿן נחלות אין ארץ־ישׂראל און זיך דאָרטן באַזעצן. די מערסטע מיטגלידער זײַנען געווען סוּוואַלקער, די איבעריקע — פֿון מאַריאַמפּאָל, לאַזדיי און אַנדערע שטעטלעך אין סוּוואַלקער גובערניע. (מערערע פּרטים וועגן דער חברה געפֿינען זיך אין ספֿר סוּוואַלק. דאָרטן זײַנען אויך געדרוקט גרויסע טיילן פֿון אַלטשולערס אַ טאָגבוך. אַלטשולער איז 1921 געשטאָרבן אין סוּוואַלק.)

אין 1899 איז פֿאָרגעקומען אַ קאָנפֿערענץ אין סוּוואַלק פֿון אַלע ציוניסטישע אַגודות אין די אַרומיקע שטעט. צווישן די רעדנערס איז געווען „הרב זאבֿ השׂכל" [?] פֿון מאַריאַמפּאָל. אין ערשטן ציוניסטישן קאָנגרעס (1897) איז דער מאַריאַמפּאָלער דעלעגאַט געווען גדליה גיטעלעוויץ. אַבא־יצחק ראָזענטאַל איז געווען דעלעגאַט צו אַ פּאָר ציוניסטישע קאָנגרעסן.

אין זעלביקן יאָר איז געווען אַ ועידה גלילית אין ווילנע. הרבֿ אליהו קלאַצקין האָט פֿאַרטראָטן מאַריאַמפּאָל. אין דער צווייטער אַלרוסישער ציוניסטישער קאָנפֿערענץ איז דער דעלעגאַט ווידער געווען א.י. ראָזענטאַל. ער איז אויך געווען דער פֿאָרשטייער פֿון סוּוואַלקער געגנט צו דער ציוניסטישער קאָנפֿערענץ אין 1908.

אין דרײַ רשימות בײַשטײַערערס אין המליץ פֿאַר בניין הארץ אין 1900 זײַנען דאָ די נעמען פֿון מערערע מאַריאַמפּאָלער. דער קלײַבער: א.י. ראָזענטאַל. אין אַ רשימה פֿון מנדבֿים אין 1909 זײַנען דאָ אַרום 100 מאַריאַמפּאָלער: חיים־אַהרן קאַפּלאַן, נוח אַמראָוויץ, אַהרן אַגוּשעוויטש, אַבא־יצחק ראָזענטאַל, אפֿרים שאַטענשטיין, יעקבֿ איזיקאָוויטש, יעקבֿ גינזבורג, יצחק דימאַנט, זאבֿ עפּשטיין, ד"ר יעקבֿ קלאַצקין, זלמן גודינסקי, תּנחום אפֿרת, חיים־דוב בלאַזבערג.

שמואל באַנדולין, דובֿ בערענ־

שטיין, הושע ברונשטיין, אלכסנדר גינזבורג, נפתלי גליקסאן, זלמן דימענט, משה־דוב היימאן, אברהם הירשאוויטש, זלמן העכשטיין, יחיאל ווילקאזערסקי, יצחק ווייסבערג, נחום זיס, שלמה יעדוואבניצקי, יהודה־אבא לעווינזאן,

מאיר מעקלעמבורג, אברהם־חיים נאטאנזאן, מרדכי־יצחק סגל, משה סוראלסקי, חיים סלאנימסקי, יהושע פראנק, יוסף קאפלאן, בנימין רובינסקי, אבא־יצחק ראזענטאל, משה שאטענשטיין, נחמיה ברונשטיין, אייזיק אחרון, יוסף אבעלסאן, אברהם דענישעווסקי, יהושע טוטעווסקי, חנוך טראצקי.

חיים־יוסף לוריע, מרדכי־לייב לעבעדין, חיים קאפלאן, מאיר קובעלסקי, יעקב אייזיקאוויטש, זכריה אחרון, פסח אויסטערין, נחום ביאלאבלאצקי, פרץ בלאך, שמואל בערנשטיין, פנחס גאלדבערג, זלמן גארבארסקי, נחום ביאלאסטאצקי, פנחס גאלדבראנד, אבא־דוד גוטמאן, בנימין גרינשפאן, יעקב־יהושע וואלבערג, יעקב־אליעזר זימאנסקי.

אליעזר לאנדאן, אהרן־יעקב לייזעראוויטש, יעקב מישעלסקי, יצחק סטאפאוסקי, אפרים קאווין, חיים־אהרן קאפלאן, גרשון ראזוואנישקי, אברהם־אבא ראזענטאל, אליעזר־שרגא ראזענטאל, אליעזר־תנחום ראזענטאל, אליהו־תנחום ראזענטאל, שמואל־יצחק און פסח־דוד גרינשטיין, אברהם הורוויץ, יהודה וואקס־מאן,

אליהו ווישווינעצקי, נחום האראנזאן, נחום ראזענטאל, בנימין יאנע־לעוויטש, משה יאנקאווסקי, יעקב כהנא, אהרן־זעליק לאבינסקי, יעקב לייבאוויטש, אברהם־דוב מלאך, אריה־לייב מיכאלינסקי, מרדכי מעקלעמבורג, יהושע־לייב מרגליות, שלמה־יצחק מרגליות, ירחמיאל סאטניק, אברהם־משה פאמעראנץ, אברהם־יצחק קאלשטיין.

א גוטע צוגרייטונג פאר דער ציוניסטישער טעטיקייט אין מאריאמפאל איז געווען אן אקטיווע ארגאניזאציע פון חיבת־ציון. דאס איז געשען א דאנק דעם מאריאמפאלער י. יאסינאווסקי, וואס האט געשפילט א גרויסע ראל בײ די חובבי־ציון, פאקטיש געווען צווישן די אנפירערס פון דער באווגונג. אין **פתבים לתולדות חבת־ציון וישוב ארץ־ישראל** (פרך ב׳, אודיסה, תרע״ט) ווערט א סך געשריבן אים.

די ציוניסטישע באווגונג, אין אלע אירע שאטירונגען, איז גיך געוואקסן דער דאמינירנדיקער געזעלשאפטלעכער פאקטאר אין ארטיקן ייִדישן לעבן. אבער דער „בונד״ האט אויך זיך אויסגעבויט פעסטע פאזיציעס, באזונדערס אין ערשטן יארצענדליק פון 1900. מאריאמפאל, ווי אנדערע שטעט אין סווואלקער גובערניע, האט פארמאגט א קענטיקן ייִדישן ארבעטער־עלעמענט, וואס האט געגעבן דעם מענטשן־רעזערוו פאר „בונד״. דער „בונד״ פלעגט אויך אין געוויסע פאלן מיטארבעטן מיט דער אלגעמיינער רעווא־לוציאנערער באווגונג. אין רעוואלוציע־יאר פון 1905 האט פאליציי געפונען בעת

הויז־רעוויזיעס 25 רעוואָלוועךן און ביקסן. אין 1905 זײַנען אויך אַרעסטירט געוואָרן מיטגלידער פֿון ס.ס. (ציוניסטן־טעריטאָריאַליסטן). זיי זײַנען באַשולדיקט געוואָרן אין גרייטן אַן אויפֿשטאַנד. 1906 זײַנען זיי געמישפּט געוואָרן אין ווילנער קריג־געריכט.

רבנים. — אין פֿריִערדיקע צײַטן איז קאַלוואַריע געווען אַ גרעסערע קהילה פֿאַר מאַריאַמפּאָל. דעמאָלט איז מאַריאַמפּאָל געווען אונטערגעוואָרפֿן דער רבנות פֿון קאַלוואַריע. אַזוי שרײַבט איינער פֿון די מאַריאַמפּאָלער רבנים, ר׳ יהונתן עליאַשבערג.

ערשטער רבֿ ר׳ חיים בר׳ זבולון פּערלמוטער, פֿון 1780 ביז 1820. פֿרִיִער געווען דאָ מו״צ, ווי עס זאָגט זיך קלאָר אין זײַן ספֿר **אלף אומר קרא** (הוראדנא, תּקנ״ה): חיים מ״מ ומ״ץ דק״ק סטאַראָפּאָלי [מאַריאַמפּאָל] בר׳ זבולון־יעקבֿ.

אין 1819 איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע מחלוקת צווישן די בעלי־בתּים. איינער איז פּארסַמט געוואָרן, אַ סך בעלי־בתּים זײַנען אַרײַנגעזעצט געוואָרן אין קאַלוואַריער תּפֿיסה, דאָרטן געפֿינקט געוואָרן, אָבער קיינער האָט ניט אַרויסגעגעבן דעם שולדיקן. צוליב דער מחלוקת האָט ר׳ חיים פֿאַרלאָזן מאַריאַמפּאָל און 1820 געוואָרן מרא דאַתרא אין שערשאָוו, ווו ער האָט געפֿירט זײַן רבנות ביז זײַן פּטירה אין 1851, אין עלטער פֿון 88 יאָר. דעריבער איז ער מער באַקאַנט אונטער ר׳ חיים שערשאָווער. זײַן צווייטער חיבור: **שירה לחיים** (וואַרשא, תּקע״ד).

ר׳ חיימס איידעם ר׳ יהודה לייב חרל״פ, אָנקל פֿון די רבנים ר׳ אפֿרים־אליעזר חרל״פ פֿון מעזריטש, ר׳ משה־אריה־חרל״פ פֿון טרעסטינע און ר׳ אַבֿרהם־גרשון חרל״פ פֿון סוכאָוואָליע. ר׳ יהודה־לייב איז פֿריִער[2] געווען מ״מ ומו״צ אין ווילקאָווישק.

צוליב אומבאַקאַנטע סיבות זײַנען דעמאָלט אויסגעקליבן געוואָרן צוויי רבנים: ר׳ שבתי [אלטשולער?] און ר׳ יהודה־לייב לעווינזאָן. ר׳ שבתי איז ניפֿטר געוואָרן אין 1850 און זײַן אָרט האָט פֿאַרנומען ר׳ יהושע הכֹּהן, פֿון 1853 רבֿ אין לאַזדיי.

ר׳ עזריאל־אַריה־לייב ראַקאָווסקי (ר׳ לייבעלע פּלאָצקער). צוליב אַ מחלוקת אין שטאָט אין 1858, געוואָרן רבֿ אין סטאָוויסק, שפּעטער אין אַמטשיסלאָוו, פּלאָצק, מיר.

ר׳ שלמה־זלמן גאָרדאָן, פֿריִער רבֿ אין באַלבירישאָק. צוליבן כּבֿוד פֿון צווייטן רבֿ ר׳ יהודה־לייב לעווינזאָן האָט מען ר׳ שלמה־זלמן געראָפֿן מו״צ.

נאָך דער פּטירה פֿון ר׳ יהודה־לייב לעווינזאָן אין 1875 איז געקומען אויף זײַן אָרט ר׳ יהונתן עליאַשבערג. 1879 איז ניפֿטר געוואָרן ר׳ שלמה־זלמן גאָרדאָן און

2) אין „יהדות ליטא״, פֿרק ג׳, ע׳ 326, איז אָנגענומען, אַז ר׳ יהודה־לייב איז דאָ געווען רבֿ פֿון 1865 ביז 1872. לויט איין מקור, איז ער ניפֿטר געוואָרן אין 1840.

זײַן רבנות האָט איבערגענומען ר׳ יעקב־בער לעווינזאָן, זון פֿון ר׳ יהודה־לייב, אָבער געווען דאָ רב נאָר צוויי יאָר, דעמאָלט איז ר׳ יהונתן געבליבן דער איינ־ציקער רבֿ ביז 1892, ווען ער איז געוואָרן אב״ד וואָלקאָוויסק, ווו ניפֿטר געווארן אין 1899. 1892 האָט די קהילה צוריקגערופֿן איר אַלטן רבֿ ר׳ עזריאל ראַקאָווסקי, וואָס איז ניפֿטר געווארן 1894.

עד כּאן די ריידּ פֿון העברעיש־יידישן שריבער אַברהם־חיים (היימאַן) חרל״פ, געדרוקט אין **נר מערבי** (נ״י). ער איז אַליין אַן אָפּשטאַמיקער פֿון ר׳ יהודה־לייב חרל״פ און אין זײַן יוגנט געווויינט אין מאַריאַמפּאָל. צו זײַנע ריידּ זײַנען נייטיק הוספֿות סיי וועגן די פֿריִערדיקע יאָרן, סיי שפּעטער.

1. ר׳ יהונתן עליאַשבערג איז געבאָרן *1850* אין קאָווּנע. דאָ רבֿ 1879־1887. פֿאַרפֿנטלעכט אַ סעריע אַר־טיקלען אין **המליץ** (1881) וועגן חינוך־ענייניס. ניפֿטר געווארן אין וואָלקאָוויסק ח׳ כסלו, תרנ״ט. בעל **דרכי הוראה** (ווילנא, 1884).

2. ר׳ עזריאל־אריה ראַקאָווסקי איז דאָ געבאָרן אין 1821. זײַן אָנקל און רֶבי איז ר׳ יעקבֿ קאַרלינער, בעל **משפנות יעקבֿ**. האָט הספּמה אויף **אור עולם**, צבי־הירש מרגליות (אדעסא, תרנ״א). געזאָגט אויף אים, אַז ער האָט דורכגעלערנט 145 מאָל תּלמוד בבֿלי וירושלמי.

3. ר׳ חיים־יהושע הכֹּהן בר׳ ראובן בלומענטאַל בר׳ מענדל ראַצקער. נאָך לאַזדיי ערשטער ר״מ אין ביאַליסטאָק, 1857־1867 רבֿ אין יאַנעווע (פּוילן) און ביז *1880* רבֿ אין קאַמענעץ. ניפֿטר געווארן אין בריסק דליטא.

4. ר׳ אליהו קלאַצקין, געבאָרן 1852 אין אוזשפּאָל, ווו זײַן פֿאָטער ר׳ נפֿתּלי־הערץ איז געווען רבֿ. פֿון 1881 רבֿ אין קאַרטוז־בערעזע, 1892־1910 אין מאַריאַמפּאָל, דערנאָך אין לובלין, פֿון 1925 דיין ראשי אין בית־דין פֿון ר׳ חיים זאָנענפֿעלד אין ירושלים. האָט געקענט עטלעכע לשונות און געווען אַ יַדען אין אַלגעמיינע וויסנשאַפֿטן. געווען אַ מֶקיל אין ענייַן מציצה און מַתּיר געווען צו ניצן אַ מאַשינקע, דער מאָטיוו: אַמאָליקע צייטן איז ניט געווען קיין חשש פֿון אָנשטעקן דורכן מוהלס מויל, אָבער אין דער נייַער צייט איז דאָ אַזאַ געפֿאַר. ניפֿטר געווארן 1932 אין ירושלים. חיבורים: **אבן הראשה** (וואַרשא, תּרמ״ז), **אבן פּנה** (פּיעטרקוב, תּרס״ז), **דבר אליהו** (לובלין, תּרע״ה), **קונטרס לדוגמא** (לובלין, תּרפ״א), **מלואי אבן** (לובלין, תּרפ״ה) **חיבת הקדש** (ירושלים, תּרפ״ו), **דברים אחדים** (ירו־שלים, תּרפ״ט). האָט הספּמה אויף **ארץ ירדן** פֿון יצחק־יעקבֿ רחלין (וואַרשא, תּרנ״ו) און **מחזיקי הדת**, יעקבֿ ליפֿשיץ (פּיעטרקובֿ, תּרס״ג). אַרויסגעגעבן אַ בראָשור מיט דרשות און אַרטיקלען אין רוסיש **רעטשי אי סטאַטי** (קאָווּנע, 1906).

5. ר׳ אַברהם־דובֿ פּאָפּעל. געבאָרן 1870 אין האַנושישאָק, ווו געווען רבֿ 1897־1905, שפּעטער אין היידוצישאָק

און דערנאָך אין מאַריאַמפּאָל, ווו ניפּטער געווען אין 1923. געווען יושבֿ־ראש פֿון אגודת־הרבנים אין ליטע און דעפּוטאַט אין ליטווישן סיים.

6. לעצטער רב ר׳ אַבֿרהם־זאבֿ הלוי העלער, געבאָרן 1886 אין הלוסק. פֿרײַער רבֿ אין זשידיק, דערנאָך אין מאַריאַמפּאָל פֿון 1923. אומגעקומען אלול תש״א, הי״ד. געשריבן אין **פּנסת ישׂראל, תּבֿונה, צום יוגנט** (קאָוונע), **הנאמן** (טלז).

מו״צים: — ר׳ שלמה־פּנחס באָטניציקי, געבאָרן 1830 אין אַלעקסאָט. בײַ 50 יאָר דאָ ד״צ ומו״צ. געווען אַ גרויסער שווײַגער, אָבער אַ גרויסער העלפֿער פֿון מענטשן. אין דַיָינות געווען אַ שטאַרקער מָקיל. בײַ אַן אָרעמען קצבֿ איז ערב פּסח טרייף געווארן אַ בהמה, וואָס ער האָט געקויפט פֿאַרן אָפּגעלייגטן נַדן פֿון זײַן טאָכטער. דער קצבֿ איז פֿאַרצווייפֿלט, די טאָכטער האַלט אין איין חלשן. לויפֿט ער צו ר׳ שלמהן, יענער קומט אין בוינע, איז בודק די בהמה און לאָזט זיך צום רבֿ ר׳ אליהו קלאַצקין. דער רבֿ איז אויך פֿאַר־צווייפֿלט, ער זעט ניט קיין וועג לקולָא. רופֿט זיך אָפּ ר׳ שלמה צום רבֿ: רבי, לאָזט מיר נעמען די אחריות אויף זיך. דער רבֿ קוקט אים אָן מיט רחמנות און זאָגט: גוט, און ר׳ שלמה האָט געפּסקנט: כָּשר.

ר׳ יעקבֿ־מאיר גאָלד (קראָוו־טשינסקי), געבאָרן 1867 אין גרײַעווע. פֿרײַער רבֿ אין איזאַבעלין און קאַפֿולע. ניפֿטער ב׳ פּסלו, תּרע״ד אין גאָראָדיאָ (מינסקער גובערניע).

נח־נתן חיימזאָן, **אבֿן בחן** (קראָטאָשין, תּר״ג), אליהו הערץ, **אמרי שפֿר** (וואַרשא, תּרנ״ו), י.א. ווילדמאַן, **בנין יהושע** (וואַרשא, 1898), ב. שוואַרצמאַן, **תּכנית הנפֿש** (ווילנא, תּרס״ג), א.א. ריבאַק, **אמרי אבֿות** — **די אַלע האָבן אַ שײַכות** מיט מאַריאַמפּאָל.

צוויישן 1839 און 1913 זײַנען דאָ געווען 134 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ אַבֿרהם־יואל אַבעלסאָן, געבאָרן 1841. רבֿ אין סאָקאָלאָוו (גוב׳ שעדלעץ), סטאַוויסק, טוראָוו (מינסקער גובערניע) און פֿון 1913 רב ומו״צ אין אַדעס. 1893 אַרויסגעגעבן **פּנסת חכמי ישׂראל**. ניפֿטער 1903 אין אַדעס.

ר׳ אליעזר־מרדכי אַלטשולער, געבאָרן 1848. אידעאָלאָג און אָרגאַני־זאַטאָר פון סוּוואַלקער חבֿרה „יסוד המעלה״ צו קויפֿן ערד אין ארץ־ישׂראל און זיך באַזעצן דאָרטן. אויך מאַריאַמפּאָלער זײַנען געווען צווישן אירע מיטגלידער (זע אויבן וועגן אים).

ר׳ אָשר־ניסן לעווינזאָן, זון פֿון רבֿ ר׳ יהודה־לייב, רבֿ אין בירזש. חיבורים: **גן נעול** (ווילנא, תּרל״ד), **ילקוט שושנים** (תּרל״ה), **ליקוטים מספֿר אפֿיקי יהודה** (תּרל״ה), **צפֿנת פענח** (תּרל״ה).

משה־פֿיליפּ גינזבורג, געבאָרן 1862. 1885 עמיגרירט קיין שיקאָגאָ. פֿון די ערשטע ציוניסטישע טוערס דאָרטן. אַרויסגעגעבן Daily Jewish Courier.

ר׳ נחום בר׳ מאיר פּאַלטע־ראָוויטש, אב״ד סימנע, אַ הי־געבאָרענער; יוליוס גרינסטאָן, געב׳ 1873, האָט אַ סך פּאָרשונגען אין חכמת ישׂראל. געשטאָרבן 1955 אין פֿילאַדעלפֿיע.

אַהרן בראָנשטיין, געבאָרן 1874. פֿון 1940 אין ניו־יאָרק. פּאָרשער פֿון ראַק־קראַנקייט. פּראָפֿעסאָר פֿון מעדיצין אין די אוניווערסיטעטן פֿון מאָסקווע, קאָוונע, ניו־יאָרק.

יחזקאל במהור״ר יצחק זצ״ל איש מאַריאַם פּאָליאַ, **פורחת הגפֿן — יום יזרעאל** (ניו־יאָרק, תר״ע). פֿון שׁעה: „היער ווירד ערקלעהרט דער טאָג ווען השם יתברך וועט צוזאַמען נעהמען זײַן צוזייַעטע און צושפּרייטע פֿאָלק״.

שרײַבערס. — שמואל־צבי פּעלטין, געבאָרן דאָ 1831. 1855 זיך באַזעצט אין ווּאַרשע. פֿון 1865 רעדאַקטאָר־אַרויסגעבער פֿון דער וויכטיקער יידיש־פּוילישער צײַטשריפֿט **איזראַליטאַ**. ער האָט געפֿירט אַ קאַמף סײַ קעגן אַנטיסעמיטיזם, סײַ קעגן יידישע פֿעלערן און קרומקייטן. געשריבן אַ סך פֿאָרשע־רישע אַרטיקלען וועגן רעליגיע, עטיק, יידישער געשיכטע, ווי אויך דערציילונגען פֿון יידישן לעבן. געשטאָרבן כ״ה תּשרי, תּרנ״ז אין ווּאַרשע.

משה בר׳ יעקבֿ גאָלדשטיין, געבאָרן דאָ אַרום צווייטן פֿערטל פֿון נײַנ־צנטן יאָרהונדערט. איבערגעזעצט אויף רוסיש די **הגדה** און טיילן פֿון **מחזור** לערער פֿון יידישער רעליגיע אין דער מאַריאַמפּאָלער רוסישער גימנאַזיע.

אָשר בוכהאַלטער, געבאָרן 1852. פֿון 1890 אין אַמעריקע. פֿאַרעפֿנטלעכט מאמרים אין **המליץ**, **העברי** און אַנדערע העברעישע צײַטשריפֿטן.

אַבֿרהם־אַבא ראַקאָווסקי, געבאָרן 1854. אין די 1870ער האָט ער געדרוקט מאמרים און איבערזעצונגען אין דער העברעישער פּרעסע (באַזונדערס אין **הצפֿירה**). האָט איבערגעזעצט־באַאַרבעט אויף העברעיש היסטאָרישע דערציילונגען: **נדחי ישׂראל** (לויט ל. פֿיליפּסאָן, וואַרשא, תּרל״ה), **הנקמה** (וואַרשא, תּרמ״ג). באַזונדערס איז געווען באַקאַנט זײַן **חוטר מגזע ישי** (וואַרשא, תּרמ״ג), אַ באַאַרבעטע איבערזעצונג פֿון ביקאָנספֿילד **דוד אַלראי**. געווען זייער באַליבט בײַ די קינדער פֿון די העברעישע שולן אין ליטע. 1949 איז אַרויס אין ירושלים זײַן איבערזעצונג פֿון עמיל זאָלאַס **אני מאשים**. געשטאָרבן 1921 אין זאַמבראָוו.

דזש. יודעלסאָן, געבאָרן 1855. פֿון 1879 אין אַמעריקע. געשריבן אין יידיש־ענגלישע און אַלגעמיין־ענגלישע צײַטונגען. געשטאָרבן 1891.

יהודה בוכהאַלטער, געבאָרן 1860. פֿון סוף 1880 אין אַמעריקע. אַ יאָר צײַט געווען באַהעלפֿער אין נ. סאָקאָלאָווס **הצפֿירה**. שפּעטער געווען פֿון די שטענדיקע קאָרעספּאָנדענטן אין אַמעריקע פֿאַר **המליץ**, **הצפֿירה** א״א. האָט אויך געשריבן

אַרטיקלען אין דער אַמעריקאַנער העב־רעיש־ייִדישער פּרעסע. האָט צוויי בראָשורן: **נודד במקומו** און **יתרון דעת החכמה** (ניט קלאָר, אויב זיי זײַנען אַרויס אין דרוק).

אַבֿרהם פֿראַנק, געבאָרן 1884. העברעיִשער זשורנאַליסט, דערציִיִלער. צענדליקער יאָרן זיך באַטייליקט מיט דערציִילונגען אין דער העברעיִשער פּרעסע און אין די העברעיִשע קינדער־צײַטונגען פֿון פּוילן. ביכער: **ילדי המערות בבניין אבֿנים, ילדי המערות בבניין הקורות, ילדי המערות בעמק הנעלם** (דרײַ ביכער איבערזעצונגען), פֿרנקפֿורט, תרפ״ב־תּרפ״ג, ת״א, תּשי״ד). **פּנור קטן** (תּרס״ט), **שיחות ואגדות לבני הנעורים** (תּרפ״ג), **על המשואות** (תּרפ״ט) — אַלע וואַרשע. געשריבן אויך ייִדיש אין **הײַנט, מאָמענט** א״אַ. אומגעקומען אין חורבן.

אליהו גומענער, געבאָרן 1888. 1912 געענדיקט יוריספּרודענץ אין פּעטער־בורג. געשריבן אין דער רוסישער פּרעסע און אין דער ייִדישער פּרעסע פֿון דער ס״ס־פּאַרטיי. מחבר פֿון א **קאַפּיטל אוקראַינע** (ווילנע, 1921). 1942 אומגעבראַכט געוואָרן אין דוואָרעץ (ווײַס־רוסלאַנד), הי״ד.

אַלטער־יצחק אַבעלסאָן, געבאָרן 1888. עמיגרירט קיין אַמעריקע. ענגלישער פּאָעט.

ניסן פֿראַנק, געבאָרן 1889. געלעבט א לעבן אין פּאַריז. שרײַבעריש אַקטיוו אין דער פּאַריזער ייִדישער פּרעסע. רעדאַקטער פֿון **פּאַריזער לעבן**, מיט־רעדאַקטער פֿון **פּאַריזער בלעטער**. פֿון 1927 איינער פֿון די הויפּט־מיטאַרבעטערס פֿון טאָגצײַטונג **פּאַריזער הײַנט**. דאָרטן געדרוקט איבערזעצונגען פֿון פֿראַנצייִזישע דערציִילונגען און אויך געדרוקט זײַנע ראָמאַנען **ראַשעל, דאָס לעבן רופֿט, ייִדישע טעכטער** א״אַ. מחבר פֿון **דער זיג** (1911), **באָן, די געבורטסשטאָט פֿון בעטהאָווען** (1922), **פּאַריזער מאָטיוון** (1924) — אַלע פּאַריז. 1943 געשטאָרבן פֿון אַ האַרץ־אַטאַקע אין דער אונטערערדישער פּאַרטיזאַנקע אין פֿראַנקרײַך.

ד״ר אליהו סעגאַל, געבאָרן 1891. געענדיקט מעדיצין אין ווירצבורגער אוניווערסיטעט. דורכגעמאַכט קאָוונער געטאָ און דאַכאָו. פֿון 1947 אין ארץ־ישׂראל. געשריבן אַרטיקלען אין די קאָוונער **אידישע שטימע, הד ליטא, נתיבֿות** און מעדיצינישע אַרטיקלען אין **המשקיף** (ת״א) און **חרות** (ת״א). האָט איבערגעזעצט מ. דוכאָוויניס **מחקר בתולדות העם העברי בארץ־ישראל במאה החמישית לספה״נ**. געשטאָרבן 1963 אין תּל־אָבֿיבֿ.

ישׂראל יאַבלאָקאָווסקי, געבאָרן 1893. רעדאַקטער פֿון **היכל ששקע** (ת״א, 1962) — אָנדענקבוך פֿון קאָוונער העברעיִשער גימנאַזיע. געשטאָרבן 1964 אין ת״א.

ברוך בן־יהודה, געבאָרן, 1894. פֿון 1911 אין ארץ־ישׂראל. האָט פֿאַרעפֿנ־

טלעכט העברעיִשע לערנביכער פֿון מאַטע־מאַטיק און די ביכער: **תולדות הציונות** (תש״ג און ווײַטער), **הקרן המחנכת — תנועת מורים למען ציון וגאולתה** (תשי״ב). האָט איבערגעזעצט **גיאוגרפֿיה פֿיזית** פֿון א. גיקי (תרפ״ט). רעדאַקטירט דעם העברע־יִשן טייל פֿון **מילון למוסיקה** (תרצ״ח) און פון י. קרישעווסקיס **מלון פיס צרפתי־עברי** (תרצ״א און ווײַטער). מיטרעדאַקטירט די ענציקלאָפּעדיע **נעורים** (תש״ך און ווײַטער).

יהונתן באַטניצקי, געבאָרן 1899. געווען סעקרעטאַר פֿון יִידישן נאַציאָנאַל־ראַט אין ליטע. פֿון 1928 אין דרום־אַפֿריקע. רעדאַקציע־מיטגליד פֿון **אַפֿרי־קאַנער**, רעדאַקטאָר פֿון **וואָכנבלאַט די פּאָסט**, 1939־1948, און פֿון **אַפֿריקאַנער אידישע צײַטונג** — אַלע יאָהאַנעסבורג, געדרוקט אַרטיקלען אויך אין **צוקונפֿט** (נ״י), **דבֿר** (ת״א) א״א. מחבר פֿון **ישׂראל צווישן מזרח און מערב** (1950). געשטאָרבן 1980 אין יאָהאַנעסבורג.

משה גלוך, געבאָרן 1910. יִידי־שער זשורנאַליסט. פֿרִיער געאַרבעט אין טאָגצײַטונג **פֿאָלקסבלאַט**, דערנאָך אין טאָגצײַטונג **דאָס וואָרט** — ביידע קאָוונע. געפֿאַלן אין פֿראָנט קעגן די דײַטשן אין 1943; בנימין קאַמילסקי, געבאָרן 1910 — שפּעטער אין מעקסיקע, זשורנאַליסט.

שמואל־שבח קאַנטאָראָוויטש, העברעיִשער שרײַבער און מדקדק, שטאַמט פֿון מאַריאַמפּאָל. זײַן פֿאָטער זאַב בר׳ יואל האָט אַ לעבן לאַנג געווינט אין מאַריאַמפּאָל, ווו ער איז געשטאָרבן אין עלטער פֿון 64 יאָר.

שמואל־שבח האָט געשריבן אַ סך פּעדאַגאָגישע מאמרים אין **הצפֿירה** (וואַרשעווער), **העולם**, **הפּדגוג**, **קול המורה**, **השחר**, **פּנסת ישׂראל**. האָט אַרויסגעגעבן: **משלי מוסר ומכתמים** (תרמ״ח), **משלי חכמינו** (ווילנא, תרנ״ח), **דקדוק לתלמידים** (ורשה, תר״ע), **דקדוק השׂפה העברית**, **תורת הלשון העברית** (אודיסה, תרע״ד). ח.נ. ביאַליק האָט געשריבן וועגן זײַן דיקדוק־ספֿר: „איני יודע ספֿר אַחר, שהחומר הלשוני יהיה מעובד בו מכל צדדיו כספֿר הזה״. אין די לעצטע יאָרן פון זײַן לעבן איז ער געווען לערער אין „תחכמוני״ און גימנאַזיע „חנוך״ אין וואַרשע.

קאָרספּאָנדענטן: — המליץ: משה־זאַב שוחט, אפֿרים שאַטענשטיין, מרדכי־צבי הורוויץ, מרדכי־יצחק בערג־מאַן, נפֿתלי השפּל, דוד סמאָליאַר, מרדכי־יצחק געבין [?], נתן־שמואל אַווסווײַניק; **הצפֿירה**: שבח שאַפּירא, יהודה אַחרון, א. שאַפּירא, יוסף עליאַשבערג, אוריאלזאָן, ש״י ברודא (**היום**).

ניכבדים. — משה סאלניק, יעקבֿ־קאָפּל גודינסקי, נחום־יוסף מלי־נאַרסקי, אליעזר־תנחום ראָזענטאַל, זאבֿ קאַנטאָראָוויטש, יחזקאל פּריזיז [?], יצחק ווײַסבערג, יחיאל־גרשון ראָזענטאַל.

אַבא ליפֿשיץ, שמואל גינצבורג, יצחק בעלאָבלאָצקי (ניפֿטר נ״י 1929),

שמחה־זלמן פֿריד, משפחה השפּל, קלמן בלאָך, קאַנדידאַט צו די אָפּיציעלע קריזז־ראַטן אין 1862.

עטלעכע ניכבדים האָבן 1880 זיך אַבאָנירט אויף **הישׂראלי** אין מיינץ: רחל הטושקעל [השפּל?], מאיר קאַפּלאַן, מאיר פּאַלטעראָוויץ, ראַבינאָוויץ, קויפֿמאַן.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1871: 44; 1872: 12, 15; המליץ, 1879: 27; 1884: 27; הצפּירה, 1876: 49; 1886: 74; י.ל. ראָזענטהאַל, תולדות חברת מרבי השפלה בישראל. פּטרבורג, תר"ן, ח"ב, ע' 115, 125, 129; האסיף, תרנ"ד, ע' 173.

לוח אחיאָסף, תרנ"ד, תרנ"ז; המליץ, 1899: 49; 1900: 40, 43; נר מערבי, נ"י, תרס"ד, ע' 116־117 (כראָנאָלאָגיע פֿון מאַריאַמפּאָלער רבנים); דער נייער וועג, 1906: 11; יהושע לעווינזאָהן, ידיעות גלילות הארץ. ווילנא, 1908, ע' 39; חשבון הנדבות, 1909, ע' 87.

י. ניסנבוים, עלי חלדי. ורשה, תרפ"ט, ע' 145; 50 יאָהר געשיכטע פֿון אידישען לעבען אין פֿילאַדעלפֿיאַ. מ. פֿריהמאַן, 1929, ז' 27; ח.א. קפּלן, פּזורי. ורשה, 1936, ע' 221; א.ש. הערשבערג, פּנקס ביאַליסטאָק. נ"י, 1949, ז' 376; אודים, ירושלים, תש"ך, ע' 268; עיר ווילנא, 164, 292.

חכמי ישראל באַמריקאַ, ע' 15; ג. קרסל, 1, 2; י.ד. קמזון, יהדות ליטא; „ליטע", I., ז' 861, 1373; יזכור־בוך סויוואַלק, ז' 86; לעקסיקאָן, 1, 2, 7; ב. כהנס לעקסיקאָן, ז' 50; ד. תדהר, ע' 980; אנציקלופּדיה של הציונות הדתית, א', ע' 18; ייוואָ־בלעטער, XL, ז' 224; יהדות ליטא, ג'; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 4779.

Bericht der Alliance Israélita Universelle, I. Paris, 1870, p. 62; H. J, Meitis, History of the Jews in Chicago. New York, 1924; Augustas Janulaitis, Užnemunė po Prūsais. Kaunas, 1928; Jonas Totoraitis, Šūduvijos Suvalkijos Istorija. Kaunas, 1938, p. 77; Black Book.

מוסניק MUSNINKAI

ווילקאָמירער קריזז. דער יידישער שטאָט איז דאָ געווען פֿון אַרום אָנהייב אַכצנטן יאָרהונדערט. האָט איינעם פֿון די עלטסטע פּנקסים אין ליטע — דער „פּנקס דח"ק גחש"א דק"ק מושניק [339 פֿולע עמודים] משנות תצ"ד־תקפ"ו [1734־1826].

אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 351 יידן און פֿאַרן חורבן בייַ 250.

יידן האָבן זיך מפֿרנס געווען פֿון קרעמערייַ, קאַראַבעלניקערייַ און מלאכה. מערסטע פֿון זיי האָבן געהאַט אַ בייַשטוביקע ווירטשאַפֿט (גאָרטן, בהמה, עופֿות). אַ קליינע צאָל יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט עקספּאָרטירן תבואה, געפֿליגל, געהילץ.

ס'איז מאָדנע, אַז פֿון אַזאַ אַלטער קהילה זייַנען באַקאַנט נאָר צוויי רבנים, און אַפֿילו זיי אָן עפּעס אַ ביאָגראַפֿישן שטריך: הרב קאַרנאָ און ר' אברהם־יצחק בעניאַש, הי"ד. דער שו"ב, ש"ץ ומו"צ ר' שלמה־יצחק בערזאַק איז אומגעקומען 1941, הי"ד.

1857 איז דאָ געבאָרן געוואָרן דוד נוטיק. פֿערציק יאָר העברעיִשער לערער אין ווילנע. דאָרטן אויפֿגעשטעלט די ערשטע שול פֿאַר מיידלעך „יהודיה" און געווען פֿון די מיטגרינדערס פֿון ווילנער העברעיִשער גימנאַזיע. איינער פֿון די מחברים פֿון באַקאַנטן מקרא מפֿורש, אַ פּירוש צוגעגעבן אין די טעקסטן פֿון תנ"ך

(ווילנא, תרס״ט, אַ סך אויפֿלאַגעס). האָט אויך געשריבן יידיש און רוסיש. געשטאָרבן 1919 אין ווילנע.

ביבליאָגראַפֿיע. — פֿון נאָענטן עבֿר, I, וואַרשע 1937, ז׳ 25; יהדות ליטא, ג׳; ג. קרסל, 2. ד. תּדהר, ע׳ 1364. Black Book

מיסיאַד MOSĖDIS

קרעטינגער קרייז. יידן זיינען דאָ געווען שוין אין דריטן פֿערטל פֿון זיבעצנטן יאָרהונדערט. אין אַ ציילונג פֿון 1662 ווערן אָנגעגעבן צוויי יידישע מענער און אַ פֿרוי (אָן די קינדער). אָבער ווי אַ קהילה האָט מיסיאַד זיך געמומען פֿאַרמירן ערום סוף אַכצנטן יאָרהונדערט.

אין 1897 האָבן דאָ געלעבט 363 יידן, 1923 — 175 און פֿאַרן חורבן — בייַ 200.

אין 1869/71, די הונגעריאָרן אין גרויסע טיילן פֿון ליטע, האָט אויך מיסיאַד שטאַרק געליטן. דער מעמלער יידישער קאָמיטעט פֿאַר הונגער־לײַדנדיקע האָט אַ ביסל געהאָלפֿן. אין אַ רשימה פֿון יידישע עמיגראַנטן אין יענע יאָרן געפֿינט זיך דער מיסיאַדער מ. אַבראַם.

מיסיאַד איז איינע פֿון די 19 יידישע קהילות אין ליטע, וואָס האָבן זיך אָפּגעזאָגט צו ענטפֿערן אויפֿן רעגירונג־באַפֿעל פֿון 1843, אַז יידן, וואָס ווינען וויניקער פון 50 וויאָרסט פֿון דער מערב־גרענעץ, מוזן זיך אַריבערקלײַבן טיפֿער אין רוסלאַנד (אין באַשטימטע 8 גובערניעס).

אין אַ רשימה פון „אגודה״־בייַ־שטײַערערס אין 1913 זיינען דאָ די מיסיאַדער: יצחק לאָנדאָן, שמואל אַבעל, איטע הורוויץ.

יידן האָבן זיך מפֿרנס געווען פֿון קרעמערײַ, מלאכה און בייַשטוביקער געשעפֿטן.

רבנים. — ר׳ חיים ראַבינאָוויץ, געבאָרן 1860 אין לוקניק, דאָ רב 1892־1899. שפּעטער געווען ראש־ישיבֿה אין טעלז ביז זיין פּטירה ח׳ חשון, תּרצ״א. מען האָט אים אויך געפֿונען ר׳ חיים מיסיאַדער.

ר׳ אליהו־מרדכי בר׳ צבֿי־יחיאל וואָלקאָווסקי, געבאָרן 1874, פֿון 1899 דאָ רב, שפּעטער סאַלאָק. אין ערשטן וועלט־קריג רב אין פּאָדאָלסק, פֿון 1932 אב״ד קראָז. 1934 מיטגליד פֿון ירושלימער ראַבינאַט. חיבורים: מסכת **ברכות** עפּ״י א.מ. הלוי [אליהו־מרדכי וואָלקאָווסקי]. (ווילנא, 1911), **מערכת התּלמוד והפוסקים** (ירושלים, תּרפ״ט־תּש״ו. 11 בענד), **שני המאורות הגדולים** (קיידאן, תּרצ״ד), **תּורת מעשׂה בראשית בבֿיאור מדעי** (ירושלים, תּשי״א). 1962 ניפֿטר אין ירושלים.

ר׳ יקותיאל־איסר האָדעס, ניפֿטר 1924 אין ירושלים.

ר׳ שלום־יצחק בר׳ דוד בן־ציון לעוויטאַן, געבאָרן 1880 אין אייראַגאָלע. פֿרײַער רב אין וואָרנע, 1910־1915 דאָ, אין

ערשטן וועלטקריג רבֿ אין אָסלאָ (נאָרוועגיע), דערנאָך אין שוועקשנע, ווו אומגעקומען 1941, הי״ד. חיבורים: **דברי שלום** (בודאָפּעשט, תּרפ״ד), **סופֿת שלום יצחק** (פּיעטערקובֿ, תּרפּ״ז), **ילקוט הדרוש** (מיט אליעזר־ליפּא ווײַסבלום. וואַרשא, תּר״פּ־תּרפ״ז, ב׳ ח׳), **מנחת שַׁי** (קיידאַן, תּרצ״ח). חידושי־תּורה אין **ראש אלפֿי ישׂראל** (לאָנדאָן, תּרע״ז) און **יגדיל תּורה**.

ר׳ ישׁשכר־בענדעט ראַבינאָוויץ. פֿאָטער ר׳ שמואל־יעקבֿ, אב״ד יעלאָק.

ר׳ כּלבֿ־מאיר זיוו, הי״ד[1]. בעל **גולת כּלב** (וואַרשא, תּרס״ו). געוועזן רבֿ אויך אין שילעל.

אין 1876, 1839, 1911 זײַנען געווען 8 מײַסיאַדער פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — אַריה אסתּרמאַן, געבאָרן דאָ 1869. ציוניסטישער עסקן אין דײַטשלאַנד, דעלעגאַט צו ציוניסטישע קאָנגרעסן. פֿון 1920 — אין א״י. מאמרים אין העברעישער פּרעסע. געשטאָרבן 1944 אין ירושלים.

משה־צבֿי סגל, געבאָרן 1876. געלעבט אַ ריי יאָרן אין ענגלאַנד. 1906־1909 געלערנט תּנ״ך און סעמיטישע לשונות אין אָקספֿאָרד אוניווערסיטעט, ווו ער האָט פֿרײַער באַקומען זײַן ד״ר־טיטל פֿאַר סעמיטישער פֿילאָלאָגיע. פֿון 1925 אין ארץ־ישׂראל און תּנ״ך־דאָצענט, שפּעטער פּראָפֿעסאָר, אין האוניווערסיטעט העבֿרית פֿון ירושלים. געשריבן מאמרים און ביכער וועגן תּנ״ך־פֿאָרשונג, ליטעראַטור נאָכן תּנ״ך און לשון העברעיש. ביכער: **יסודי הפֿוניטיקה העבֿרית** (תּרפּ״ח), **ספֿר חכמת בן־סירא השלם** (תּרצ״ג), **דקדוק לשון המשנה** (תּרצ״ו), **פּרשנות המקרא** (תּש״ד), **מבֿוא המקרא** (תּש״ו־תּש״י), **מסורת ובקורת** (1957). אַרויסגעגעבן וועךטעךביכער: העברעיש־ענגליש, ענגליש־העברעיש. געשריבן אויך אין ענגליש.

ר׳ עזריאל ראַבינאָוויץ, געבאָרן 1904 אין טעלז. פֿון די לעצטע ראשי־ישיבֿה אין טעלז. אומגעקומען כ׳ תּמוז, תּש״א, הי״ד. זון פֿון ר׳ חיים, אב״ד וואָרנע, מײַסיאַד און ר״מ אין טעלזער ישיבה.

1) צווייטער מקור: **שילעל**.

ביבליאָגראַפֿיע. — הדרך, 1914: 11; ספֿר האישים, ת״א, תּרצ״ז, ע׳ 351; אהלי שם, ע׳ 113; ג. קרסל, 2; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 4870; יהדות ליטא, ג׳; ד. תּדהר, ע׳ 704.

Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce. Warszawa, 1987, no. 141, p. 32

מיראָסלאַוו MIROSLAVAS

אַליטער קרײַז. פֿון די ייִנגערע ייִדישע ייִשובֿים אין ליטע. אין 1897 האָבן דאָ געווווינט 240 ייִדן, אין 1923 — 124 און פֿאַרן חורבן בײַ 80. אין 1915 דורכגעמאַכט גירוש־ליטע.

יִידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר, קרעמערײ און מלאכה, מערערע מישפּחות האָבן געצויגן חיונה פֿון לאַנד־ווירטשאַפֿט.

רבנים זײַנען געווען: ר׳ משה שאַפּירא; ר׳ שמואל־אַהרן בר׳ יצחק פּלאָטקין, מיטן 1920ער רבֿ אין אַ גראָדנער פֿאַרשטאָט; ר׳ שמואל חצור.

דער הי־געבאָרענער בנימין ב. ברוידע איז געווען פֿרעזידענט פֿון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע אין אַמעריקע

ביבליאָגראַפֿיע. — „ליטע", 1, ז׳ 1480; יהדות ליטא, ג׳. Black Book

מערעטש

MERKINE

אַליטער קרײַז, ביזן ערשטן וועלטקריג געהערט צו טראָקער קרײַז. מערעטש געפֿינט זיך אויף אַ הייכן אָרט און איז פֿון אַלטע צײַטן געניצט געוואָרן ווי אַ פֿעסטונג. 1377 איז דער שלאָס (Pilis) באַפֿאַלן געוואָרן פֿון די קרייצטרעגערס. 1391 האָט וויטאָווט דער גרויסער עס צוגענומען פֿון יאָגיילאָן.

1394 האָבן די ליטווינער פֿאַרברענט דעם שלאָס, ווײַל זיי האָבן ניט געגלייבט, אַז זיי קענען עס פֿאַרטיידיקן קעגן מאַרשאַלעק ווערנער טעטינגען פֿון דײַטשישן אָרדן. 1403 האָט דער זעלביקער מאַרשאַלעק עס אָנגעהויבן אויפֿבויען צוריק.

1576 האָט מערעטש באַקומען מאַגדעבורגער רעכט. 1655 איז דאָס שטעטל אָפּגעברענט און חרובֿ געוואָרן, ווען די מאָסקאָוויטן זײַנען באַפֿאַלן ליטע. 1676 איז באַנײַט געוואָרן דער ווידעראויפֿ־בוי פֿון מערעטש. צוליב איר פֿרעכטיקער נאַטור־שיינקייט האָבן ליטווינער גערופֿן דאָס אָרט „קעניגין פֿון די קאַנאַריקס" (Lakštingalų Karalienė).

מערעטש איז פֿון די גאָר אַלטע יִידישע יישובֿים אין ליטע. אין דער צוויי־טער העלפֿט פֿון פֿופֿצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָרטן שוין געלעבט יִידן. אין 1486 האָט קאָזימיר יאָגעלאָ אויפֿגעפֿאָדערט אײַנצומאָנען שטײַערן פֿון יִידן אין מע־רעטש, פֿון אַ געוויסן ינעקא יאַצקאָוויטש און זײַנע זין. מסתּמא זײַנען דעמאָלט גע־וואָרן נאָך יִידן אין יענעם מקום, וואָס האָבן שוין געהאַט באַצאָלט זייערע שטײַערן.

אין דאָקומענטן פֿון 1539 און 1551 ווערן שוין דערמאָנט יִידן — אַ סיכסוך צווישן אַ יִידן מיט אַ קריסטלעכן בעל־חובֿ און וועגן שטײַערן. אין **פּנקס מדינת ליטא** (ברלין, תּרפ״ה) ע׳ 132, סימן תתקב, תּקנות תנ״ח [1698] ווערט

דערמאָנט ק״ק מערטש. אין 1765 זײַנען געווען 444 יידישע צאָלערס פֿון קאָפּ־שטײַער. אין 1768־1772 זײַנען אַ סך יידישע אַרבעטערס געווען באַשעפֿטיקט בײַ די גרויסע גראָבאַרבעטן צווישן מערעטש און רומשישאָק, כּדי צו פֿאַרלײַכטערן די שיפֿערײַ־אויפֿן ניעמאַן.

אין 1847 האָבן דאָ געווינט 1565 יידן, 1897—1900, 1923—1435 אין פֿאַרן חורבן — אַרום אַזוי פֿיל.

סוף 1840ער יאָרן האָבן יידן פֿון מערעטש זיך באַזעצט אין קאָלאָניעס, וואָס די רוסישע רעגירונג האָט דעמאָלט געגעבן יידן אומזיסט בתּנאַי, אַז זיי זאָלן באַאַר־בעטן די ערד. אַזאַ קאָלאָניע איז געגרינדעט געוואָרן אין 1849 אין פּאַנאַשישאָק (לעבן טראָקי). די ערשטע צען יידישע משפּחות זײַנען געקומען פֿון מערעטש. יידן פֿון מערעטש זײַנען אויך געגאַנגען אין די קאָלאָניעס דיקשנע און לייפֿון, ביידע געגרינדעטע אין 1847.

די קהילה האָט געהאַט אַ „פּנקס דחבֿרה „שלחן ערוך״ דמערעטש תּרל״ג־תּרנ״ח״ [1873־1898]. לויט די תּקנות, האָבן די חבֿרים געדאַרפֿט לערנען „שלחן ערוך״ טעגלעך בין מנחה למעריב.

אין 1893 זײַנען אויסגעבראָכן עטלעכע שריפֿות און 15 יידן זײַנען באַשולדיקט געוואָרן אין אונטערצינדן די הײַזער. אין 1897 האָט דאָ געבושעוועט אַ כאָלערע־עפּידעמיע.

די יידישע פּרנסות זײַנען געווען קליינהאַנדל, קרעמערײַ, מלאכה. דער פּראָצענט בעלי־מלאכה איז געווען זייער אַ הייכער. אַ טייל האָבן זיך פֿאַרנומען מיט טרײַבן האָלץ אויפֿן ניעמאַן קיין דײַטשלאַנד. אַ סך יידן האָבן פֿאַרמאָגט געראָטנער און פֿעלדער אַרום הויז, וואָס איז געווען אַ קענטיקער חלק פון זייער חיונה.

*

מערעטש געהערט צו דער ניט גרויסער צאָל יידישע שטעטלעך אין ליטע, וואָס האָט געהאַט אַ יידיש־וועלטלעכע שול אָנהייב 1850ער. דאָ איז אַזאַ שול געשאַפֿן געוואָרן אין 1853. פֿאַקטיש איז דאָס ניט דער פֿאַרדינסט פֿון די אָרטיקע משפּילים. די שול איז אַריבערגעפֿירט געוואָרן פֿון אַן אַנדער שטאָט, ווײַל זי האָט ניט געהאַט גענוג תּלמידים. אָבער דער עצם טראַנספֿער פֿון אַ יידיש־וועלטלעכער שול קיין מערעטש איז אַ סימן, אז דאָס שטעטל איז געווען באַקאַנט מיט זײַן השׂפּלה־גײַסט. די שול האָט אויך אין מערעטש ניט לאַנג זיך געהאַלטן.

אין 1857 האָט דאָ עקסיסטירט אַ „בית־ספֿר עבֿרי לנערי ישׂראל״ — פֿון די ערשטע פֿון דעם סאָרט אין ליטע. דער גרינדער איז געווען וואָלקאָווסקי. דער בית־ספֿר האָט זיך ניט גוט אַנטוויקלט. די סיבה: דער אינספּעקטאָר און לערער פֿון אַלגעמיינע לימודים איז געווען אַ קריסט, וואָס קען נאָר רוסיש און קען ניט געבן גוטע דערקלערונגען צו די שילערס. דאָס איז אַרויסגעבראַכט געווארן אין אַ בריוו פֿון די יידישע עלטערן צום רוסישן שולן־אינספּעקטאָר פֿאַרן ווילנער ראַיאָן.

אין 1860 איז געעפֿנט געווארן אַ

יידישע קרוינשול, געשטיצט פֿון דער רעגי־רונג. איינער פֿון די לערערס איז געווען יוסף־אליעזר עפשטיין, אַ תּלמיד פֿון ווילנער בית־מדרש לרבנים. מחבר פֿון **דברי הימים למלכי רוסיא** (ווילנא, תּרל״ג). אין דער שול איז געווען אַהרן בר׳ אָשר קאויראַנסקיא „משגיח בית הספֿר אשר להממשלה בעיר מערעץ״, אַליין אַ געענ־דיקטער פֿון רבנים־סעמינאַר אין ווילנע. אין דער הקדמה־המלצה זאָגט דער אינ־ספּעקטאָר אויף עפשטיינען: „בּבוד המשכּיל השלם העומד לשרת בקדש בבית־הספֿר מהממשלה העומד תּחת השגחתי.״

רבנים. — ר׳ יצחק במוהר״ן [במורנו הרב ר׳ צבי], אין 1835. עס איז דאָ זײַנע אַ הספּמה, צווישן אַ ריי אַנדערע הספּמות, אויפֿן ש״ס ווילנא (תּקצ״ה) בעתן גרויסן סיכסוך מיט די סלאָוויטער מדפּי־סים. דאָרטן איז ער געחתמעט: חופ״ק מערעטץ.

ר׳ דוד וואָלפֿע, געבוירן אויך ר׳ דוד מערעצער און ר׳ דודל קראָזשער. ניפֿטר געוואָרן 1884.

ר׳ אַריה־לייב שטערנפֿעלד, גע־באָרן אין מערעטש, זאָר יונג דאָ געוואָרן רבּ.

ר׳ בן־ציון בר׳ אַריה שטערנפֿעלד, געבאָרן 1835. שפּעטער רבּ אין שערשאָוו, כאַסלאָוויטש, קאַלווּאַריע, ביעלסק. חיבורים: **שערי ציון**, שו״ת (פּיעטרקובֿ, תּרס״ג), **שערי ציון** (וואַרשא, תּרפ״ג). ניפֿטר 1914.

ר׳ יהודה בר׳ אליעזר־ליפּמאן הלוי ליפֿשיץ, געבאָרן 1829 אין ווילנע. קאָמיר. פֿון 1885 ביז 1905. פֿרײַער רבּ אין פּאָדזעלווע (1864־1884). חיבורים: **דרך אמונה** (וואַרשא, תרנ״ה). אויפֿן שַׁער: חונה בק״ק מערטש; **דור ישרים** (פּיעטרקובֿ, תּרס״ח־תּר״ע, ב׳ ח׳); **נחל יהודה** (פּיע־טרקובֿ, תּרע״ג). געשריבן חידושי־תּורה אין **הפּלס** (תּרס״ב, תּרס״ג, תּרס״ה, תּמיד בא־טיטלט: חופ״ק מערטש). זײַן ברודער ר׳ יעקבֿ, מחבר פֿון **זכרון יעקבֿ** (פֿראַנקפֿורט־קאָוונא, ג׳ ח׳), צווייטער ברודער ר׳ צבי־הירש הלוי קאַלפּ לבית ליפֿשיץ מחבר פֿון **מדור לדור** (וואַרשא, תּרס״א).

ר׳ מיכל־דוד בר׳ יוחנן שטופּל, געבאָרן 1865 אין נעמענצין, ווילנער גובערניע. 1896 פֿאַרנומען דעם פּסא־הרבנות אין וויסאָלי (יעקאַטערינעסלאַוער גובערניע), שדה־לבן (בעלאַצערקאָוו), שפּעטער אין מערעטש, ווו ער איז אום־געקומען על קידוש־השם אין 1941. די ערשטע וואָכן פֿון דער נאַצי־שער אָקופּאַציע האָט הרבּ שטופּל זיך געהאַט אויסגאַהאַלטן בײַ אַ ליטווינער. די נאַציס האָבן געגעבן אַן אולטימאַטום די יידן אין מערעטש: ברענ־גען דעם רבּ אָדער אויסשעכטן אַלע יידן אין שטעטל.

עס איז געוואָרן אַ גרויסער קלאָג. וואָס זאָל מען טאָן? קיינער ווייל ניט גיין אָנזאָגן דעם רבּ די שרעקלעכע בשׂורה. אָנגעזאָגט האָט עס אים דער ליטווינער, וואָס האָט אים אויסגאַהאַלטן. דער רבּ האָט זיך אָנגעטאָן די שבתדיקע בגדים, געזומען אַ ספר־תּורה און מיט אַ געהויבענעם קאָפּ געגאַנגען צום טויט. בַּעל **באר מים חיים** (בערלין, תּרפ״ה).

אַרום 1876 איז דאָ איין יאָר געווען מו״צ ר׳ משה־זבולון מרגליות, גע־בּאָרן 1851 אין קראָשׂ. שפּעטער 12 יאָר אין סלאַבאָדקע (סוואַלקער) און פון 1889 רבּ אין באָסטאָן. ר׳ דוד וואָלפּע איז זײַן אָנקל.

צווישן 1833 און 1912 זײַנען געווען 83 מערעטשער פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספּרים.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ דוד טעבּלי אפּרתי, געבאָרן 1851. זײַן פּאָטער ר׳ אַבֿרהם, זון פון הגאון ר׳ לייזער פּרוזינער. זײַן עלטער־זיידע איז דער גאון ר׳ חנוך־הענעך פון קאַלוואַריע, זון פון גאון עולם ר׳ יהודה יסו״ד. ר׳ דוד־טעבלי איז מישפּחהדיק פאַרבונדן מיט ר׳ דוד־טעבּלי בריסקער (עלטער־זיידע), מיט ר׳ דוד־טעבּלי פון בראָדי, אב״ד האַרחוב וליסא, און מיט ר׳ דוד־טעבּלי ליפשיץ פון סלאָנים. ר׳ דוד־טעבּלי אפּרתי איז אויך באַקאַנט אונטערן נאָמען ר׳ דוד־טעבּלי מוויטעבסק, ווו ער האָט געלעבט אַ ריי יאָרן. ער איז ניפּטר געוואָרן אין פּראַנקפורט־מײַן אין זײַן עכטער בליצייט — צו 34 יאָר.

אין זײַן קורץ לעבן האָט ער דאָך באַוויזן אריסצוגעבן מערערע חיבורים, **תולדות אנשי שם** (וואַרשא, תרל״ה), **קובץ עץ החיים** (פּרעמישלא־בערלין, תרמ״א־תרמ״ד), **מטע אפרתי** (פּרעמישלא, תרמ״ב), **קהלת דוד האפרתי** (בערלין, תרמ״ד).

ר׳ דוד־טעבּלים באָבע איטע, טאָכטער פון הרבּ ר׳ מרדכי מרגלית, איז געווען מפּורסם מיט אירע ידיעות אין תּלמוד. זי איז געבאָרן אין מערעטש און דאָרטן געשטאָרבן צו 91 יאָר.

ר׳ זלמן־יעקבּ בר׳ ברוך־מרדכי פּרידערמאַן [פּרידמאן?], געבאָרן 1865. עמיגרירט 1892 קיין אַמעריקע. רבּ אין ניו־יאָרק און פון 1893 אין באָסטאָן. חיבורים: **אמת ואמונה** (נ״י, תּרנ״ה), **מנחת יעקבּ** (נ״י, תּרס״ב), **נחלת יעקב** (נ״י, תּרע״ד).

הערי פּישל, געבאָרן 1865. יונג אַוועק קיין אַמעריקע. נדבן פּאַר מערערע ייִדיש־געזעלשאפטלעכע מוסדות. אויפּ־געשטעלט דעם „מכון הרי פּישל״ אין ירושלים און דעם בניין פּאַר דער תּרבות־שול אין מערעטש. געשטאָרבן 1948 אין ירושלים.

ר׳ מרדכי בר׳ צבי מערעצער איז דאָ צוויישן די בעלי־הסכּמה אויפּן ש״ס ווילנא (תּקצ״ה).

מאַקס לעאָפּאָלד מרגלית, גע־בּאָרן 1866. פּראָפּעסאָר פּאַר סעמיטישע שפּראַכן און תּנ״כישער פּאָרשונג אין אַמעריקאַנער אוניווערסיטעטן. רעדאַקטירט די נײַע ענגלישע איבערזעצונג פון תּנ״ך. געשטאָרבן 1932 אין פּילאַדעלפּיע.

ר׳ נתן בודזינסקי, געבאָרן 1869. 1900 רבּ אין שיקאַגער שול „בני משה״.

ר׳ יעקבּ־משה בר׳ אײזיק אַבע־לאָוו, אַ הי־געבאָרענער, גערופּן „טראָקער חזן״. געווען חזן אויך אין אַנדערע שטעט פון ליטע און פון 1884 אין אַ שול פון וואַרשע, ווו ניפּטר געוואָרן 1889 אין עלטער פון 43 יאָר. אַ בקי בתּורה און פלעגט אָפּט זאָגן אַ שיעור פּאַר מתּפּללים.

פֿאַרעפֿנטלעכט מאמרים אין **הלבנון**. אַריה און רויזע, פֿון די מערעטשער אַבעלאָווס, זײַנען 1866 עולה געווען קיין ירושלים. 1876 האָבן זיי דאָרטן נאָך געלעבט.

דוד־אליהו סטאון, געבאָרן 1888. פֿון 1906 אין אַמעריקע. מיטגרינדער פֿון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע אין אַמעריקע. מיטגלידּ פֿון ציוניסטישן אַקציאָנס־קאָמיטעט. פּראָקוראָר פֿון סטייט מאַסאַטשוסעטס. זײַן ברודער לויס (1884־1957), 35 יאָר פּראָקוראָר אין באָסטאָן.

שמעון־הירש ריווקינד, געבאָרן 1901, יונג אַוועק קיין אַמעריקע. 1941 געווארן ראַיאָן־שופֿט אין ניו־יאָרק.

ר׳ אַברהם־שמואל דוביצקי, אב״ד סאָסמאָקען (קורלאַנד), שפּעטער פֿרויענקירכן (קורלאַנד).

מאיר־בער סקאָבעליאָוו, באַרימטער חזן מיט אַ העלדן־טענאָר, אין טעלז, שאַוול, פֿון 1902 אין באָסטאָן. ניפֿטר 1904 אין ניו־יאָרק.

אַ ריי יאָרן האָט געלעבט אין מערעטש ר׳ יצחק מרגלית, מחבר פֿון **מעוז התלמוד** (ווארשא, תרכ״ט). רבֿ אין דרוזגענעק, שפּעטער אין ניו־יאָרק.

י. ביינאָשעוויץ, מחבר פֿון **קול דוד** (פּיעטרקוב, תר״ע), האָט אַ שייכות מיט מערעטש.

שרײַבערס: — אַהרן פֿרענקעל, געבאָרן אין 1886. העברעיש־יידישער זשורנאַליסט און רעדאַקטאָר. פֿון 1903 אין אַמעריקע. געווען רעדאַקציע־מיטגלידּ אין **היום** און **הדואר**. וויצע־רעדאַקטאָר פֿון **התורן** (נ״י), מיטרעדאַקטאָר פֿון **דאָס אידישע פֿאָלק** (נ״י). אַרויסגעגעבן אַ העברעיש וואָכנבלאַט **האומה**. געשטאָרבן 1941 אין ניו־יאָרק.

דוד בערעזאָווסקי, געבאָרן 1896. געלעבט אין ווילנע און אַ ריי יאָרן אין גראָדנע. געדרוקט פֿעליעטאָנען, אַרטיקלען, הומאָריסטישע לידלעך אין ווילנער יידישער פּרעסע, בעיקר אין **ווילנער טאָג**. פֿון 1924 ביז מיטן 1939 רעדאַקטירט די טאָגצײַטונג **גראָדנער מאָמענט**. געשריבן רעווי־נומערן פֿאַר דער יידישער טעאַטער־טרופּע אין גראָדנע. אײַנרגעזעצט מאַקסים גאָרקיס מײַן **קינדהייט** (ווילנע, 1920) און **די מוטער** (ווילנע, 1922). פֿאַרעפֿנטלעכט די פּאָפּולער־וויסנשאַפֿטלעכע בראָשורן: **לופֿט, מצרים, ספּאַרטאַק, די פֿאַרשטערטע שמחה, דער באַזיגטער אָקעאַן** א״א. פֿון גראָדנע דעפּאָרטירט געוואָרן קיין טרעבלינקע, הי״ד.

ד״ר מנחם גלען, געבאָרן 1898. אָריגינעלער נאָמען: גלעמבאָצקי. פֿון 1914 אין אַמעריקע, ד״ר־פֿילאָסאָפֿיע. זינט 1914 געדרוקט דערציילונגען, סקיצעס און אַרטיקלען אין יידיש, העברעיש און ענגליש. ביכער: **על גדות הנימן** (ירושלים, תרצ״ז), **רש״י — דער פֿאָלקסלערער** (נ״י, 1940), **המלון המעשי** (נ״י, 1947). געשטאָרבן 1978 אין פֿילאַדעלפֿיע.

יעקבֿ גלען, געבאָרן 1905. פֿון 1923 אין אַמעריקע. ד״ר־מעדיצין. פון 1963 געדרוקט וועכנטלעך מעדיצינישע אַרטיקלען אין **פֿאָרווערטס**. אויך אַנדערע טעמעס געשריבן אין **ההד, העולם, הדואר** און אַנדערע העברעישע שריפֿטן. ביכער:

צו געזונד און צו לעבן (נ״י, 1968), **די צוקער־קראַנקייט אין אונדזער צייט** (נ״י, 1973). געשטאָרבן 1974 אין ניו־יאָרק.

קאָרעספּאָנדענטן: — הצפּירה: בנימין קאַפּלאַן, א. וויטקינד, מרדכי־צבי הורוויץ. **המליץ:** בנימין הכהן [קאַפּלאַן?], דוד זייבערג, יעקבזאָן, חיים גאָלדאָווסקי, ג. זייבערג, חיים־יצחק לאוקאַליצקי.

ניכבדים: — בער ד״צ [דיין?], בצלאל מאָנאָסאָווסקי (1886), יענעלאָוו, זייבערג. דוד זייבערג האָט געשריבן (1888) אַ גרויסן אַרטיקל וועגן ראשון־לציון, ווו ער איז אַ תּושבֿ. דאָרטן דערציילט ער, אַז ער איז געקומען קיין מערעטש צו דערפֿילן זײַן חובֿ צו מַלכות, און אויב ער וועט באַפֿרײַט ווערן „אָעופֿה פּנשר להר מרום ציון״.

ביבליאָגראַפֿיע. — יוסף־אליעזר עפשטיין, דברי הימים למלכי רוסיא. ווילנא, תרל״ג, הקדמה; דוד־טעבֿלי האפֿרתי, תּולדות אנשי שם, א׳. וואַרשא, תרל״ה, ע׳ 27; חבצלת, תרל״ח: 33; המליץ, 1888: 3; האסיף, תרמ״ט; י.ל. ראָזענטהאָל, תּולדות חבֿרת מרבי השפּלה בישׂראל, ב׳. פּטרבורג, תר״ן, ע׳ 115.

י. ליפּסקי, מכתּמים וחִדודים. וואַרשא, תרס״ב, ע׳ 23; פּנקס מדינת ליטא, ע״י שמעון דובנוב. ברלין, תרפ״ה, ע׳ 132; פֿון נאָענטן עבֿר, I. וואַרשע, 1937, ז׳ 139; י. שאַצקי, קולטור־געשיכטע פֿון דער השפּלה אין ליטע. בוענאָס־אײַרעס, 1950. ז׳ 102; אלה אזכרה, ב׳. נ״י, תשי״ז, ע׳ 29; י. צוזמר, בעקבֿי הדור. נ״י, 1957, ע׳ 119 ספֿר מרטש, ת״א, 1988; לעקסי־קאָן, 2, 3, 7.

עיר ווילנא, ע׳ 22, 26; ליטע, I, 1513, 1521; אהלי שם, 120, 295, 304; חכמי ישׂראל באַמ־ריקא, ע׳ 80, 93; ג. קרסל, 1, 2; יזפֿור־בוך סוואוואַלק, ז׳ 195; ב. כהנס לעקסיקאָן, ז׳ 163; לקורות עיר ראַ־סיין, ע׳ כ״ז; יהדות ליטא, א׳ ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 5063.

Recueil de Matériaux sur la Situation économique des Israelites de Russie. Paris, 1906, II., p. 366; Jonas Totoraitis, Sŭduvijos Suvalkijos Istorija, I., Kaunas, 1938, p. 361; Black Book.

נ

נאָווראַן NEVARĖNAI

טעלזער קרײַז. יידן האָבן דאָ געווויינט אָנהייב נײַנצנטן יאָרהונדערט, און אפֿשר אַ ביסל פֿריִער.

אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 95 יידן, פֿאַרן חורבן — אַרום 70.

די יידן האָבן געצויגן פּרנסה פֿון קרעמערײַ, מלאכה און בײַשטוביקער ווירטשאַפֿט.

1838 איז דאָ געבאָרן געוואָרן ר׳ חיים בר׳ אַברהם נאַטאַנזאָן, שפּעטער רבֿ אין פּיקעלן און זשידיק. מחבר פֿון **שפֿתי חן** (ווילנא, תר״ס), **דברי חן** (פּיעטרקובֿ,

תרס"ד). אין אַ רשימה פֿון זשידיקער פּרעסנומעראַנטן אין 1899 איז דאָ „הרבּ דפֿה ר' חיים נאַטאַנזאָן, בעל שפתי חן." ניפֿטער געוואָרן 1904 אין זשידיק.

1883 איז דאָ געבאָרן געוואָרן ישׂראל־לייב [בן־ישׂראל] פּופּס, באַקאַנטער העברעיִשער פּובליציסט בשעתּו. אָנגעהויבן מיט מאמרים אין ווילנער הזמן (1906) און שפּעטער אין השלוח. אין אַ גרויסער סעריע אַרטיקלען דאָרטן (בענד יט', כ', כ"א, כ"ד) האָט ער געשריבן וועגן דער פּראָבלעם „לאָן" (ווּהין), מיט וועלכער עס האָט דעמאָלט געשטורעמט אין דער העברעיִשער ליטעראַטור און פּובליציסטיק. מיט דער הילף פֿון אַ גרופּע העברעיִשע שרייבערס אין אַדעס, ווּו ער האָט שפּעטער געלעבט, איז ער אַוועק שטודירן אין היידלבערגער אוניווערסיטעט, דערנאָך אין בערן. ער איז באַפֿאַלן געווָארן פֿון אַ נערוון־קראַנקייט און 1912 איז ער באַגראָבן געלבסמאָרד דורך דערטרינקען זיך.

אויך אַן אַלטן בית־עולם פֿון ירושלים איז דאָ אַ מצבה פֿון משה בר' נתן נאַוועראַנער, תּרמ"א.

ביבליאָגראַפֿיע. — חלקת מחוקק; ג. קרסל, 2. Black Book

נייַ־ראַדווילישאָק

NEMUNĖLIS-RADVILIŠKIS

אַ קליינער יִידישער יישובֿ אין בירזשער קרייז. אַ געווּיסע צייט געהאַט אפֿילו אַן אייגענעם רבּ — ר' נפֿתּלי־הערץ שוצקעווער. אין 1923 האָבן דאָ געווּוינט 205 יִידן. אין אַ רשימה פֿון יִידישע בעלי־מלאכה אין ליטע אין 1938 איז דאָ דער נאָמען.

ביבליאָגראַפֿיע. — דער אידישער האַנטווערקער, *1938* Black Book.

ŽEMAIČIŲ NAUMIESTIS נייַשטאָט־טאַוריק[1]

טאַווריקער קרייז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג זיך געוווּרפֿן נייַשטאָט־סוגינד. לויט דער רשימה רבנים פֿון שטאָט, קען מען משער זיין, אַז יִידן האָבן געוווּנען זיך באַזעצן דאָ אַרום צווייטן פֿערטל פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט. אַנדערע מיינען, אַז דער יִידישער יישובֿ דאָ איז אַ סך עלטער.

אין 1923 האָבן דא געווּוינט 667 יִידן און פֿאַרן חורבן — בייַ *500. 1915* זיינען די יִידן אַנטלאָפֿן צוליב דער נאָענטקייט צום פֿראָנט.

1) אין ליטע זיינען געווען 3 נייַשטאָטס מיט אַ צווייטן נאָמען: טאַוריק (סוגינד), פּאָנעוועזש, שאַקי (שירווינט). אין אַ סך מקורות, באַזונדערס אַלטע,

אין די 1880ער יאָרן האָט זיך אָנגעהויבן אַ גרעסערע יידישע עמיגראַציע פֿון שטאָט. נאָר אין 1884 האָבן אויסגע־וואַנדערט פֿונדאַנען איבער 100 יידן. אין דעם יאָר זײַנען אויך געווען אַ סך יידישע באַנקראָטן. דער הויפּטפּאַקטאָר פֿון דער עמיגראַציע איז געווען די גרויסע פּאָגראָ־מען־כוואַליע אין די 1880ער יאָרן אין רוסלאַנד. כאָטש אין ליטע גופֿא זײַנען דעמאָלט ניט פֿאָרגעקומען קיין פּאָגראָמען, זײַנען אָבער די שרעקלעכע נײַסן וועגן זיי ניט געבליבן אָן אַן אויסווירקונג אויף די געמיטער פֿון די יידן. באַזונדערס אויפֿ־געטרייסלט די היגע יידן האָט די ידיעה, אז אין אַ פּאָגראָם אין ניזשני־נאָווגראָד איז 1884 דערהרגעט געוואָרן דער נײַשטאָט־סוגינדער ברוך בלאָך מיט זײַן ווײַב און צוויי קינדער.

אין די 1890ער און אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט האָט זיך וויידער פֿאָרגרעסערט די יידישע עמיגראַציע פֿון נײַשטאָט, און דאָס מאָל איז די סיבה געווען גאָר אַן אַנדערע. אַזוי ווי פֿריִער, אַזוי אויך איצט איז די יידישע אויסוואַנדערונג געגאַנגען מערסטנס קיין דרום־אַפֿריקע. איינער פֿון די ערשטע עמיגראַנטן אַהין איז געווען סעמי מאַרקס, אַן אָרעמער יונגער־מאַן פֿון שטעטל, וואָס איז דאָרטן געקומען אין 1898. ער איז גיך געוואָרן אַ גרויסער אינדוסטריאַליסט און אַ מאַגנאַט פֿון גאָלדמינעס און דימענטן. ער איז געוואָרן גאָר אַ נאָענטער מקורב צום בורישן פּרעזידענט קרוגער.

איין יאָר האָט סעמי מאַרקס און זײַן שוואָגער און שותף לויס געשיקט צו זייער געבוירן־שטעטל 1,000 פֿונט צו בויען אַ בית־מדרש. אַזא קאָלאָסאַלע סומע אין יענער צײַט האָט אויפֿגערודערט גאַנץ נײַשטאָט־סוגינד.

די אומגלייבלעכע הצלחה פֿון סעמי מאַרקס, וואָס די קלאַנגען וועגן איר האָבן זיך גיך פֿאַרשפּרייט אויך אין די אַרומיקע שטעטלעך, האָט אָנגעלאָקט יידן פֿון נײַשטאָט־סוגינד און אומגעגנט צו עמיגרירן קיין דרום־אַפֿריקע.

אַ קלענערע יידישע עמיגראַציע האָט זיך אָנגעהויבן נאָך פֿאַר די 1880ער יאָרן. אין דעם דערמאָנטן גרויסן עמיגראַציע־יאָר פֿון 1884 זײַנען אָנגע־קומען גרעסערע געלטסומעס פֿון **אלטע** נײַשטאָט־סוגינדער לאַנדסלײַט אין דרום־אַפֿריקע אויף בויען אַ ביקור־חולים. בראש פֿון זיי איז געשטאַנען שלמה שמוליאַן. די ערשטע צוויי ליטווישע יידן אין דרום־אַפֿריקע זײַנען טאַקע דער פֿריִער דערמאָנ־טער סעמי (שמואל) מאַרקס און זײַן ברודער אליהו.

אויף אַ ירושלימער בית־עולם זײַנען דאָ מצבות פֿון עטלעכע נײַשטאָטער: דוד בר׳ מאיר מניישטאדט סוגינד, תרכ״ז. שמואל בר׳ מרדכי מעיר חדש, תרכ״ט.

ווערט ניט אָנגענעבן דער צווייטער נאָמען. מיר האָבן געפֿרווט, ווי ווײַט מעגלעך, אויסצוווּנדערן די דרײַ שטעט. צי דאָס האָט זיך אײַנגעגעבן, איז שווער צו זאָגן. ס׳איז דערבײַבער כּדאי צו קוקן אין אַלע דרײַ נײַשטאָטס.

ר׳ מיכל בהרה״ג ר׳ אליהו [נכד ר׳ אַברהם, אחי הגר״א] מעיר חדש סגינטי, תרל״ח [צווייטער זון ר׳ לייב אויך דאָ נקבר געוואָרן, תר״ן].

*

יידן האָבן זיך באַשעפֿטיקט מיט קרעמערײַ, מלאכה און האַנדל, בעיקר מיט עקספּאָרטירן תּבֿואה און פֿלאַקס קיין דײַטשלאַנד. אַ בײַשטוביקע ווירטשאַפֿט (אַ בהמה, געפֿליגל, אַ גאָרטן) איז געווען אַ חיונה־צוגאָב בײַ טייל יידן.

נײַשטאָט־טאַווריק איז געווען איינע פֿון די 19 קהילות אין ליטע, וואָס האָבן זיך אָפּגעזאָגט אויסצופֿאָלגן דעם רעגירונג־באַפֿעל פֿון 1843, אַז יידן, וואָס ווינען ווייניקער ווי 50 ווירסט פֿון דער מערב־גרענעץ, מוזן פֿאַרלאָזן זייערע ווינ־ערטער און זיך אַריבערקלײַבן אין איינער פֿון די באַשטימטע 8 גובערניעס אין רוסלאַנד.

רבנים. — ר׳ זבֿולון יהושע, אין די ערשטע יאָרן, ווען נײַשטאָט איז געווען אַ קהילה.

ר׳ אַבֿרהם בר׳ שלמה־זלמן, ברודער פֿון ווילנער גאון, בעל **מעלות התּורה** (קאָניגסבערג, תּרי״א)[2]. פֿריִער מ״מ אין ראַגאָלע.

זײַן זון ר׳ אליהו. ר׳ אליהוס ברודער ר׳ גרשון, מו״צ אין שאַדעווע און דער צווייטער ברודער ר׳ שמואל, אב״ד שאַט.

ר׳ אליהוס זון, ר׳ שלמה־זלמן ראַבינאָוויץ, שפּעטער רבֿ אין אַלט־זאַגער, בעל **בית אָבֿות**. איינער פֿון די מספּימים אויפן ש״ס סלאַווויטע.

ר׳ אַבֿרהם בר׳ שלמה־זלמן, דאָ געבאָרן 1825, גלײַך נאָך זײַן פֿאָטערס פּטירה אין 1843. שפּעטער אב״ד שילעל און 1892־1893 אין שיקאַגאָ, ווו ניפֿטר געוואָרן.[3] בעל **זכרון אַבֿרהם**.

ר׳ שמעון בר׳ אליהו קליקאָלער, אויך רבֿ אין קליקאָל און פּילטען (קורלאַנד).

ר׳ אליעזר־יהושע־זעליג בר׳ יעקבֿ שאַפּירא, אור־אייניקל פֿון לייזער נײַשטעטער, וואָס פֿלעגט צוקומען צו די צאַרן פֿאַוול און זײַן זון אַלעקסאַנדער זיך משתּדל זײַן פֿאַר יידן. דאָ רבֿ פֿון 1898, ניפֿטר געוואָרן 1927.

ר׳ יעקבֿ־משה ליעסין, פֿריִער רבֿ אין גירטעגאָלע.

אַרום די 1820ער איז דאָ געווען מו״צ ר׳ יעקבֿ בענדיטמאַן, שפּעטער מו״צ אין שאַוול און פֿון 1832 אב״ד בויסק. ניפֿטר געוואָרן 1861. בעל **זכרון יעקבֿ** (ווילנא, תּרל״ה) און **תּורת חסידים**.

צווישן 1854 און 1931 זײַנען דאָ געווען 22 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ אליהו ראַגאָלער, דאָ געבאָרן 1794. אויך געפֿונען:

2) לויט איין מקור: נאָר מ״מ.

3) אַזוי לויט **הצפֿירה**, 1893. לויט אַן אַנדער מקור — **ניט** געווען דאָ רבֿ.

ר׳ אליה קאַלישער. רבֿ אין שאַט, אייראַגאַלע, סלאַבאָדקע און קאַליש, ווו ניפֿטער געווואָרן ב׳ חשון, תר״י [1849]. בעל **יד אליהו** (וואַרשא, תר״ס).

ר׳ אליהוס ברודער ר׳ שמואל קעלמער (פֿרומקין), דאָ געבאָרן 1797. ניפֿטער 1866 אין ירושלים.

ר׳ אליהו ראַגאָלערס פֿאָטער ר׳ יעקבֿ איז געווען מפֿורסם אין ליטע ווי אַ גאון און צדיק. מען האָט אים געפֿרעגט „ר׳ יעקעלע נײַשטעטער״ אויפֿן נאָמען פֿון זײַן שטעטל. גאָר יונג שוין געשמט ווי אַן עילוי. ווי אַ זיבן־יאָריקער ייִנגל איז ער איין מאָל געקומען מיט זײַן פֿאָטער ר׳ אליהו קיין מעמל. דער מעמלער רבֿ האָט אים פֿאַרהערט אין לערנען און געזאָגט, אַז ס׳איז דאָ צו פֿיל גוזמא וועגן ייִנגלס עילוויישקייט. האָט ער אים געפֿרעגט אַ קינדישע שאלה: אויפֿן וואָנט הענגט אַ בילד מיט אַן אונטערשריפֿט: א. ל. ש. א. ב. [ראשי־תיבֿות פֿון אַ מאמר אין בָּרכות ג׳ א׳: אוי לי שהחרבֿתי את ביתי], וואָס באַטײַטן די אותיות? — דער ייִנגל איז אין כּעס געווואָרן צוליב אַזאַ לײַכטער שאלה און געענטפֿערט: „אוי לרבנות שמקברת את בעליה״. צוליב דעם, זאָגט מען, האָט ער קיין מאָל ניט געוואָלט אָננעמען קיין כּסא רבנות. ניפֿטער 1824 אין נײַשטאָט.

ר׳ שלמה־זלמן בר׳ קלונימוס הלוי אַבעל, דאָ געבאָרן 1857, אור־אייניקל פֿון ר׳ אַבֿרהם, ברודער פֿון ווילנער גאון, פֿון די גרינדערס פֿון ישיבֿה אין טעלז, ווו געזאָגט אַ שיעור שוין צו 18 יאָר. באַשאָנקען מיט גאונישע כּישרונות, אָבער ארויסגעריסן געוואָרן צו זײַנע 29 יאָר אין 1886. זײַן **בית שלמה** (ווילנא, 1893) איז אַרויסגעגעבן דורך זײַן פֿאָטער.

ר׳ יוסף בן־ציון פֿרידמאַן, דאָ געבאָרן 1857. ר״מ פֿון סלאָבאָדקער ישיבֿה, נאָכן ערשטן וועלטקריג רבֿ אין פֿיקעלן.

ר׳ אַבֿרהם־צבֿי ערשלער, 1861. זײַן מאַמע איז פֿון ווילנער גאונס מישפּחה. פֿון 1885 אין אַמעריקע. רבֿ און מַטיף אין פֿילאַדעלפֿיע.

ר׳ יהושע נײַשטעטער, פֿאָטער פֿון ברוך־נתנאל נײַווידל, מו״צ אין טאַוו־ריק.

שרײַבערס. — אליהו נײַווידל, דאָ געבאָרן 1821,[4] פֿון ר׳ חיים וואָלאָזשינערס מישפּחה. יונגערהייט אין ראַסיין, שפּעטער קאָוונע און וואַרשע. העברעישער פֿריוואַט־לערער. מחבר פֿון **מורה שפת עבֿר** און **אָבֿ לבֿנים** (וואַרשא, תרמ״ב). געשטאָרבן 1886 אין וואַרשע. אייניקל פֿון בנימין ביינ״ש נײַשטעטער.

יעקבֿ לאַפּין, מחבר פֿון **מעיל צדקה** (בערלין, 1856) און **קסת הסופֿר** (בערלין, 1857) „מעיר חדש סוגינד״. געווען לערער, אָרעם און קראַנק אויף

4) יהדות ליטא, ג׳: געבאָרן עזשערעני. אָבער האסיף, תרמ״ז, וואָס ברענגט אויך די ערשטע ידיעה פֿון זײַן שטאַרבן, שרײַבט: נײַשטאָט. אויך ג. קרסל גיט: נײַשטאָט. זע אויך קאַפּיטל עזשערעני, הערה.

שווינדזוכט. איינציקער זון צבי־הירש הימעלפֿאַרב. געהאַט דריי ברידער אין ניישטאָט: שרגא פֿייבֿוש, לייזער־לייב און שלום־שכנא. זיין מאַמע כינע איז דאָ געשטאָרבן אין 1819. אין בוך געפֿינען זיך אַ רייַ בריוו פֿון באַקאַנטע משפּילים אין ליטע. אין אַ רשימה מנדבֿים (המליץ, 1884) דאָ זאבֿ לאַפּין פֿון ניישטאָט.

ל. ראַבינאָוויץ, קאָרעספּאָנדענט פון הצפֿירה.

ניכבדים. — ר׳ יעקבֿ ליפֿשיץ, ר׳ נחום בערנשטיין, גבאי ר׳ יהודה לייבאָוויץ, ר׳ שלמה ערזווילקער, אַזוי געראָפֿן דעם פֿאָטער פֿון פּראָפּ׳ הערמאַן שאַפּירא; ר׳ יצחק גינצבורג, ד״ר פּאול וואָלק, אַפּטייקער יוליאן ווינשטיין.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1884: 96; האסיף, תרמ״ז, ע׳ 124; הצפֿירה, 1893: 221; ד. בונימאָוויטש, מכתב מאליהו. ווילנא, תרס״א, ע׳ 12; י. לעווינשטיין, דור ודור ודורשיו. וואַרשא, 1914, ע׳ 41; סיני, תש״ך, חוב׳ ב־ג, ירושלים; ספֿר טלז, ירושלים, 1985, ע׳ 43; אוצר ישׂראל, א׳.

עיר ווילנא, ע׳ 22, 772; אהלי שם, ע׳ 80, 137, 365; ג. קרסל, 2; „ליטע״, 2, ז׳ 846. לקורות עיר קיידאַן; תולדות ישיבֿת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 95, 143, 145; לקורות עיר ראַסיין, ע׳ כ״ו; תולדות אליהו, א.ל. פֿרומקין, ע׳ 4, 10, 65; י.ד. קמזון, יהדות ליטא.

חכמי ישׂראל באמריקא, ע׳ 20; ספֿר הפּרעסנומעראַנטן, 5332; יהדות ליטא, ג׳; חלקת מחוקק, חוברת ג׳, מחברת ג׳, ע׳ ל״ו; חוב׳ ז׳, מחברת ב׳, ע׳ י״ג; חוב׳ ט׳, מחברת א׳, ע׳ ג׳; תולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 46; תולדות אנשי שם (אפֿרתי), ע׳ 42; Jewish Encyclopedia, IX p. 240; G. Saron, L. Hotz, The Jews in South Africa. Cope Town, 1955, p. 69; Black Book.

ניישטאָט־פֿאָנעווועזש[1]

NAUJAMIESTIS

קליינער יידישער שטאָטישער יישובֿ. 15 ק״מ פֿון פֿאָנעווועזש. די קלענסטע פֿון די ניישטאָטס אין ליטע. איינס פֿון די געציילטע יידישע ערטער אין ליטע, וווּ ס׳איז געווען אַ קאַראַימער יישובֿ פֿון אַלטע צייטן. אין 1658 ווערט שוין דערמאָנט דער היגער קאַראַימער־יישובֿ, וואָס איז גיך אויסגעוואַקסן.

1710 איז אויסגעבראָכן אַ מגיפֿה אין שטעטל. 1751 האָט דאָס שטעטל אָפּגעברענט און 1786/87 איז דאָ געווען אַ גרויסער הונגער.

די צאָל פֿון די קראַים איז געגאַנגען אַלץ אַראָפּ, אין 1851 האָבן זיי געציילט 1805 נפֿשות (שוין מיט פּאָסוואָל און סאַלאַט). יצחק בן אַבֿרהם איז געווען זייער רבֿ. אין דער צווייטער העלפֿט פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט איז זייער גייַסטיקער פֿירער געווען אַבֿרהם קאָפּלאַנאָווסקי.

דער ערשטער אונדז באַקאַנטער רבֿ איז ר׳ אליעזר בר׳ אַבֿרהם, אַרום מיטן אַכצנטן יאָרהונדערט. אויף **עמודי בית יהודה**, יהודא איש הורביץ (אַמשטרדם, תקכ״ו) איז דאָ אַ הספּמה פֿון „אליעזר בהרבֿ מוהר״ר אַבֿרהם נר״ו אב״ד דשלש קהֿלות זאַגער חדש, עיר חדש ושאַוויל

1) זע הערה אויף ז׳ 286.

והמדינה". האָט אויך אַ הספּמה אויף צל המעלות (קיניגשבערג, תקכ"ה).[2]

אַ צווייטער פֿון די גאָר אַלטע רבנים איז ר' שלום, אַרום סוֹף אַכצנטן יאָרהונדערט. אויף אים זאָגט זיך: „ר' שלום הרבּ דעיר חדש־זאַמוט."[3]

אין די 90־1880ער איז דאָ געווען רבּ „אַברהם בלא"א מהר' ר' משה ברוין החופ"ק עיר חדש בחבל פּאָניוועז". ער איז דער מחבר פֿון פּירוש זר זהבּ על איסור והיתר הארוּך לר' יונה גירונדי (ווילנא, תרנ"א).

אויף דעם דערמאָנטן ספֿר זײַנען דאָ 9 פּרענומעראַנטן פֿון נײַשטאָט־פּאָנעווועזש.

אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 157 יִידן, פֿאַרן חורבן — בײַ 40 עטלעכע קאָראַימער מישפּחות האָבן נאָך געלעבט ביזן סוֹף.

ביבליאָגראַפֿיע. — ספֿר הפּרענומעראַנטן, 5332; יהדות ליטא, א'. Black Book.

נײַשטאָט־שאַקי[1] KUDIRKOS NAUMIESTIS

שאַקיִער קרײַז. אין 1935 האָט נײַשטאָט באַקומען דעם צוגאָב־נאָמען קודירקאַ, ליטווישער פֿאָרעם פֿון נאַציאָנאַלן הימן, אַ געבאָרענער אין נײַ־שטאָט. אונטער די צאָרן האָט עס געהייסן וולאַדיסלאָוואָו. אָפּט זיך געראָפֿן אויך נײַשטאָט־שירווינט, צוליב דעם טײַכל שיר־ווינטאַ און דעם דײַטשישן שטעטל שירווינד אויף דער צווייטער זײַט טײַכל. נײַשטאָט איז געבויט געוואָרן אויפֿן אָרט פֿון פֿרִיערדיקן דאָרף דובילײַטשיאַי. פֿון 1866, ווען קיניגרײַך פּוילן איז אײַנגע־טיילט געוואָרן אויף 10 גובערניעס, איז נײַשטאָט געווען אַ קרײַזשטאָט.

דער יִידישער יִשובֿ אין נײַשטאָט־שאַקי איז אַ גאַנץ פֿריִיקער. אין קעניגלעכן באַפֿעל פֿון 1569 אײַנצומאָנען צינש פֿון יִידן ווערט דערמאָנט אויך וולאַדיסלאָוואָו. אין 1643 האָט וולאַדיס־לאָוואָו באַקומען מאַגדעבורגער רעכט. די אָרטיקע קריסטלעכע תושבֿים האָבן געבעטן צו פֿאַרווערן יִידן צו ווינען אין שטעטל.

2) מיר נעמען אָן, אַז דער עיר חדש איז די פּאָנעווועזשער. די „שלש קהלות" זײַנען אַ קלאָרער דרײַעק אין זאַמעט: זאָגער־שאָוול־נײַשטאָט־פּאָנע־ווועזש. נײַשטאָט־טאָווריק איז צו ווײַט, און נײַשטאָט־שאַקי איז גאָר אין סוֹ10אַלקער געגנט.

3) לויט „עיר ווילנא" — נײַשטאָט־סוגינד.

1) זען הערה אויף ז' 286.

דאָס קען זײַן אַ סימן, אַז אַ ביסל יִידן זײַנען שוין דעמאָלט געווען.

אָנהייב 19טן י״ה (נײַשטאָט האָט דעמאָלט געהערט צו פּרײַסן) האָט די פּרײַסישע רעגירונג געמאָלדן וועגן אַ פּריז פֿון 1500 מאַרק פֿאַרן בויען דעם ערשטן מויער אין שטעטל. דעם פּריז האָט געווּנען יצחק אַבעלסאָן, זון פֿון ר׳ אַבא אַבעלסאָן, דעמאָלט רבֿ דאָ. אַ שטאָט, וואָס האָט זיך געקענט דערלויבן צו נעמען אַ רבֿ, איז שוין געווען אַן אָרגאַניזירטע קהילה, וואָס איז ניט געשאַפֿן געוואָרן אין איין טאָג.

אין 1797 האָבן דאָ געווווינט 429 יִידן (קריסטן — 565). אַזוי האָט אָנגעגעבן די פֿאָליצײַ־קאָמיסיע דעם 29סטן מײַ יענעם יאָר. אין 1800 זײַנען דאָ געווען 2320 תּושבֿים, פֿון זיי בײַ 1400 יִידן. אין 1803 איז די צאָל יִידישע הײַזער געווען בײַ 125. געווען יִידן אין שטעטל, וואָס האָבן פֿאַרמאָגט פֿון 10,000 ביז 50,000 טאָלער — ריזיקע סומעס אין יענער צײַט. אין 1897 האָבן דאָ געווווינט 2091 יִידן (אַלגעמיינע צאָל — 4595), פֿאַרן ערשטן וועלטקריג — בײַ 1500, אין 1923 — 991 און פֿאַרן חורבן בײַ 800.

אין נײַשטאָט־שאַקי געפֿינט זיך דער קבֿר פֿון הרב הגאון ר׳ יהודה בן הגר״א, ווי עס ווײַזט אַ מצבֿה אויפֿן היגן בית־עולם. אַלטע לײַט האָבן דערציילט, אַז ווען ער איז געפֿאָרן קיין קעניגסבערג זיך היילן, איז ער געוואָרן קראַנק אויפֿן וועג און ניפֿטר געוואָרן דאָ אין תּקע״ו (1816).

אין 1871 איז דאָ אויסגעבראָכן אַ כאָלערע־עפּידעמיע, דאָס זעלביקע אין 1893. אין 1871 זײַנען נאָך צוגעקומען צרות פֿון נאַטשאַלניק כודיאַקאָוו, וואָס האָט טעראָריזירט די יִידן. אַ יִיד האָט איין מאָל געקויפֿט פֿיר פֿעסלעך ווײַן אויף אַ ליציטאַציע, האָט דער באַאַמטער ניט אַוועקגעגעבן ניט דעם ווײַן, ניט דאָס געלט און נאָך צעשלאָגן דעם יִידן. האָט דער נאַטשאַלניק פֿאַרשפּאַרט דעם יִידן אין תּפֿיסה, ניט דעם שלעגער.

אין 1881 האָט דער בירגער־מײַסטער קאַטושעוויץ אַרויסגעגעבן אַ באַפֿעל, אַז יִידן טאָרן ניט האַלטן קיין קריסטלעכע דינסטן, די גזירה איז גיך אַנולירט געוואָרן.

אין 1881 איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע שׂרפֿה. עס האָבן געליטן 200 יִידישע און קריסטלעכע מישפּחות. דער קריסטלעכער קאָמיטעט האָט איבערגעגעבן 473 רובל דעם יִידישן קאָמיטעט פֿאַר נשׂרפֿים. אין צוויי וואָכן פֿון 1889 זײַנען געווען צוויי שׂריפֿות. 20 הײַזער זײַנען אַראָפּ. אין 1887 זײַנען 87 הײַזער אַוועק מיטן פֿײַער.

אין 1882 זײַנען פֿאָרגעקומען אָפּטע אָנפֿאַלן אויף יִידן, דאָס האָט אַרויסגערופֿן אַ גרעסערע יִידישע עמיגראַציע.

אין 1883 זײַנען אַלע בתי־מדרשים (אויסער 2) פֿאַרמאַכט געוואָרן צוליב אַ מסירה, אַז דאָרטן איז באַהאַלטן וואָפֿן.

אין 1887 האָט די חבֿרת הפּרו־

שים אין קאָוונע אָפּגעקויפֿט אַ הויף 3-4 וויאָרסט פֿון נייַשטאָט-שאַקי פֿאַר 5700 רובל. דער ציל איז געווען צו באַזעצן דאָרטן 200 יידישע משפּחות אויף ערד. וואָס איז געוואָרן פֿונעם פּלאַן האָט זיך ניט אײַנגעגעבן אויסצוגעפֿינען.

נייַשטאָט-שאַקי איז געלעגן האָרט בײַ דער פּריַסישער גרענעץ, און די אָרטיקע יידן האָבן געליטן פֿון יידישע רעקרוטן, וואָס פֿלעגן אַנטלויפֿן פֿון זייערע פּריזיוועראַטער, כּדי צו שוואַרצן די גרענעץ. אַלע יידישע שטעטלעך אין ליטע, נאָענט צו דער פּריַסישער גרענעץ, האָבן געליטן דערפֿון.

יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר, קרעמעריַ, מלאכה און טייל אויך מיט לאַנדווירטשאַפֿט. דער הויפּטהאַנדל איז געגאַנגען אויף פּריַסן, וווהין מען האָט עקספּאָרטירט תּבֿואה, גרינסן, פֿרוכט און געפֿליגל.

אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט האָט זיך דאָ גוט אַנטוויקלט זײַדווענריַ, אין גאַנצן אין יידישע הענט. געווען 18 אַטעליעס מיט 40 אַרבעטערס, 60 לערן-יינגלעך, אויסער בעלי-בתּים. געווען אויך 4 פֿאַבריקן פֿון חזיר-האָר מיט 108 אַרבעטערס, כּמעט אַלע יידן, אָבער די אַרבעט-באַדינגונגען און דער לוין זײַנען געווען שלעכט.

טייל יידן אין נייַשטאָט-שאַקי האָבן געהאַט אייגענע פֿעלדער און גערטנער. אַ גרויסער טייל פֿון מאָדערן-געפֿירטע הויפֿן האָט געהערט צו יידן. אַ סך האָבן אויך געהאַט אַ צוגאָב-פֿרנסה פֿון זייער בײַשטובֿיקער ווירטשאַפֿט.

*

נייַשטאָט-שאַקי האָט געהאַט אַ קענטיקן יידישן אַרבעטער-עלעמענט. דער „בונד" האָט דאָ געפֿירט אַ שטאַרקע טעטיקייט און זיך אויסגעבויט פֿעסטע פּאָזיציעס אין יידיש-געזעלשאַפֿטלעכן לעבן. אין רעוואָלוציע-יאָר פֿון 1905 האָט פּאָליציי געפֿונען רעוואָלווערן אין אַ קלויז. מען האָט קיינעם ניט געכאַפּט, אָבער אויף דער קהילה איז אַרויפֿגעלייגט געוואָרן אַ קאָנטריבוציע פֿון 3000 רובל.

איינער פֿון די ערשטע, וואָס האָט אָנגעהויבן צו פֿירן אַ רעוואָלוציאָנערע פּראָפּאַגאַנדע צווישן יידן, איז געווען יאַנקל-אַבא (אפֿאָלאָן) פֿינקענשטיין (אָדער: פֿינקעלשטיין?), וואָס איז געבאָרן געוואָרן 1851 אין נייַשטאָט-שאַקי. ער האָט אײַנגעאָרדנט אַן אומלעגאַלע ביבליאָטעק אין שטאָט. געווען אַ סטודענט פֿון ווילנער ראַבינער-שול און איז אויסגעשלאָסן געוואָרן פֿאַר רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט. אַנטלאָפֿן פֿון רוסלאַנד, געלעבט אין קעניגסבערג, זשענעווע, לאָנדאָן, פּאַריז. האָט געאַרבעט אין לאָנדאָנער טיימס. שפּעטער אַריבער צו די חובֿבֵי-ציון און דערנאָך צו די טעריטאָריאַליסטן און מיטגעאַרבעט מיט זאַנגווילן אין איט"א.

מיטן אויפֿקום פֿון ציוניזם האָבן די ציוניסטישע פּאַרטייען אײַבערגענומען די דאָמינירנדיקע ראָל אין היגן יידישן געזעל-

שאַפּטלעך־פּאָליטישן לעבן. די היגע ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע איז געווען איינע פֿון די פֿינף ציוניסטישע אגודות אין סוווּאַלקער גובערניע, וואָס האָבן געשיקט אַ דעלעגאַט צום פֿינפֿטן ציוניסטישן קאָנגרעס. דער דעלעגאַט איז געווען יצחק ניסענבוים. אין די קריזיז־קאָנפֿערענצן פֿון ציוניסטן אין ווילנע 1899 און דרוזגעניק 1913 איז נישטאָט געווען פֿאַרטראָטן מיט דעלעגאַטן.

אין 1898 איז פֿאַרעפֿנטלעכט אין המליץ אַ רשימה פֿון נישטאָט־שאַקיִער מנדבֿים פֿאַר בנין־האָרץ. מוּרשה: זלמן זובישסקי. צוויי רשימות נעמען זיינען געדרוקט אין המליץ 1899. קלייבערס: עטע ראָזענבערג, חנה ווישטינעצקי. נאָך אַ רשימה נעמען געפֿינט זיך אין המליץ 1903. מוּרשה: שלמה לאַנדוי.[2]

אויף אַן אַלטן נישטעטער בית־עולם אין ירושלים איז דאָ אַ מצבֿה פֿון „הרבני יוסף צבי בר׳ משה הכהן, תרל״ט.״

*

אין 1878 האָט דאָ עקסיסטירט אַ רעגירונג־געשטיצטע יידישע קרוינשול. דער דירעקטאָר איז געווען א. יעוואָר־קאָווסקי, איינער פֿון די לערערס י. ראָזער.

אין 1879 איז דאָ געפֿעלט געווען אַ יידישע ביבליאָטעק מיט העברעיש־רוסישע ביכער. די גרינדערס און טוערס אַרום דעם זיינען געווען די צוויי דערמאָנטע לערערס.

אין 1880 איז געגרינדעט געוואָרן אַ תּלמוד־תּורה, וווּ מען האָט אויך געלערנט לשון־קודש, רוסיש, חשבון.

אין 1887 האָט די תּלמוד־תּורה פֿאַרצייכנט גוטן פֿראָגרעס. איר בודזשעט האָט באַטראָפֿן 1000 רובל אַ יאָר. אויסער דעם זיינען געווען 4 חדרים מיט 4 מלמדים.

אין 1891 האָבן פֿרויען געשאַפֿן אַן אגודה צו העלפֿן אָרעמע קינדער פֿון תּלמוד־תּורה.

הר״י [?] ברוידא פֿון וולאַדיס־לאַוואָוו האָט געשיקט צום ועד פֿון „מרבי השׂכלה בישׂראל״ אין פּעטערבורג אַ פּתקיד פֿון זיינע צוויי ספֿרים **דברי הימים** און **תּולדות בצלאל**. אין לעצטן רעדט ער אויך וועגן דער חשיבֿות פֿון מלאכה בני יידן. אינטערעסאַנט, אַז דער דאָזיקער משׂכיל האָט דעם דאָזיקן ספֿר געשריבן אין יידיש.

אין אַ קאָרעספּאָנדענץ פֿון 1880 וועגן געזאָגט, אַז נישטאָט [שאַקי] נייטיקט זיך ניט אין פֿרעמדער הילף, ווייל „עירנו עשירה היא ביחס ובעשׂר״. אַ ראיה: פֿאַרן דאָוונען איין שבת האָט מען געגעבן 60 רובל דעם באַקאַנטן חזן פֿון פּאַריז ר׳ ישׂראל.

רבנים. — ר׳ אַבא דיין, 1740־1752, שטאַמפּאָטער פֿון די אַבעלסאָנס און בערנשטיינס אין נישטאָט־שאַקי.

ר׳ מנחם־נחום חריף בר׳ דוד. מיט אים איז פֿאַרבונדן אַ מחלוקת־הרב, אַן

2) אַ ליסטע פֿון נישטאָט־שאַקיער מנדבֿים פֿאַר הונגער־לײַדנדיקע יידן אין ליטע איז געדרוקט אין המגיד, 1872.

ערך אין די 1750־1760ער יאָרן.[3] אין יענער צײַט האָבן צוויי פּרעטענדירט אויפֿן ליידיקן פּיסא־הרבנות פֿון נײַשטאָט: ר׳ נחום חריף [שאפּירא?] און ר׳ לייב אַשפּנזי, אב״ד יורבורג. די קהילה האָט באַשלאָסן, אַז ביידע קאַנדידאַטן זאָלן שבת זאָגן אַ דרשה, דערנאָך וועט מען באַשליסן. דער ערשטער בעל־דרשן איז געווען ר׳ נחום. אין מיטן פֿון זיין דרשה איז פֿלוצלונג אַרויפֿגעלאָפֿן אויף דער בימה דאָס עילוי־שע בחורל פֿון ר׳ לייבן און פֿאַרוואָרפֿן ר׳ נחומען מיט שאלות. עס איז געווען אַ גרויסער טומל און ס׳האָבן זיך געשאָפֿן צוויי צדדים. פּאָליציי האָט אַרעסטירט ר׳ נחומען, ר׳ לייבן און זײַן יינגל, און דער ראַפּאָרט איז אַוועק צו קעניג פּרידריך דעם גרויסן. יענער האָט געפּסקנט, אַז ר׳ לייב זאָל זײַן רב. ר׳ לייב האָט געוואָלט מפּייס זיין ר׳ נחומען, איז ער אַוועק צו אים, איבערגעגעבן די רבנות און אַליין אַוועק צוריק קיין יורבורג. ר׳ נחום איז ניפֿטר געוואָרן 1820.

ר׳ אליהו בר׳ שלמה, געבאָרן אַרום 1750־1770.

ר׳ אַבא אַבעלסאָן, אָנהייב נײַנ־צנטן יאָרהונדערט. אין 1809 האָט די פּרײַסישע רעגירונג אויסגערופֿן אַ פּרײַז פֿון 1500 „רײַכסטאָלער״ צו עמעצן, וואָס וועט אויפֿבויען דעם ערשטן מויער אין שטאָט. דעם פּרײַז האָט געווונען יצחק אַבעלסאָן, זון פֿון ר׳ אַבא אַבעלסאָן, דעמאָלט רב דאָ.

ר׳ נתן שטערן, פֿרִיער רב אין ראַדזאמין והגליל און ווישטינעץ. דאָ ניפֿטר געוואָרן אין 1844. מען האָט אים גערופֿן „די אײַזערנע קאָפּ״. שטאַמט פֿון דער רמ״א־מישפּחה. פֿאָטער פֿון ר׳ יוסף־זכריה, אב״ד שאַוול.

ר׳ אריה־לייב בר׳ יחיאל ברוידא.

ר׳ אליהו־יהודה דײַכעס, געבאָרן 1816. שפּעטער אַוועק קיין ירושלים, ווו ניפֿטר געוואָרן 1858 אין עלטער פֿון 42 יאָר. אויף אַ ירושלימער בית־עולם איז דאָ זײַן מצבֿה: שר וגדול בתורה . . . הרה״ג . . . ר׳ אליהו יהודא דייכעס אבד״ק נײַשטאָט־שירווינט, בן הרב הג׳ . . . דוד אבד״ק איישישאָק, בנו של הרה״ג . . . איש אלקי ר׳ אריה־ליב אב״ד לידא — תרי״ח, בן מ״ב.

ר׳ בצלאל הכהן, פֿון אַרום 1860 ביז 1868, ווען ניפֿטר געוואָרן.

ר׳ יצחק אַש. לויט אײַן מקור (דזשוויש ענסיקלאָפּידיאַ), איז דאָ געווען רב אויך ר׳ יצחקס זון ר׳ שמואל־מאיר, וואָס איז ניפֿטר געוואָרן — לויטן זעלביקן מקור — אין 1885. אין אַ קאָרעספּאָנדענץ פֿון נײַשטאָט־שאַקי אין 1881 וועלכע דערמאָנט „הרב הגאון ר׳ שמואל־מאיר אַש.״

ר׳ ישׂראל־חיים דײַכעס, ר׳ אליהו־יהודהס פֿלימעניק, געבאָרן 1851 אין דאַרשונישאָק. פֿון 1884 דאָ רב און פֿון 1900 אין לידס (ענגלאַנד). געקראָגן

3) היות די ממשלה־צײַט פֿון פֿרידריך דעם גרויסן איז געווען 1740־1786, נעמען מיר אָן די מיטלצײַט ווי די דאָטע פֿון דער מחלוקת.

שכירות 20 רובל אַ וואָך. צוליב דער שווער־געוואָרענער עקאָנאָמישער לאַגע אין ניישטאָט האָט מען שפּעטער אים ניט געקענט צאָלן אזא הייכע שכירות אין יענער צייט. האָט קהל באַשלאָסן אים אָפּ־צוגעבן דעם מאָנאָפּאָל אויף הייוון. 10 יידישע מישפחות, וואָס האָבן געלבט פֿון פֿאַרקויפֿן הייוון, האָבן געמאַכט אַ געוואַלד. ניפֿטר געוואָרן 1937 אין לידס. חיבורים: **פרחי האביב** (ווילנא, תר״ל), **קונטרס מערכות ישראל** (אין **אורח לחיים** פֿון חיים ראַצקער (ווילנא, תרל״ט), **קונטרס הערות והגהות על הריב״ש, אמרי יושר** (ווילנא, תרמ״ז), **מקוה ישראל** (לידס, תרע״ב), **דרשות מהרי״ח** (לידז, תר״פ), **טהרת הקודש** (לידס, תרפ״ט), **ילקוט מהרי״ח** (לאָנדאָן, תר״ץ). זייַן זון שמואל, געבאָרן 1878, פֿון 1905 רבֿ און מטיף אין סאַנדערלענד (ענגלאַנד), פֿון 1918 לערער פֿון תּלמוד אין לאָנדאָנער בית־מדרש לרבנים. געשריבן אַ סך מאמרים אין ענגליש־העברעיש וועגן חכמת ישראל. צווייטער זון, ד״ר בצלאל דייַכעס, רבֿ אין סאַנדערלענד. מחבר פֿון ספֿרים אין הלכה און אגדה.[4]

ר׳ יחזקאל בר׳ יצחק־אייזיק וואָלפּערט, עטלעכע יאָר פֿון 1901. לעצטע יאָרן געלעבט אין ביאַליסטאָק, וווּ ניפֿטר געוואָרן י״ח טבֿת, תר״ע.

ר׳ שמואל בר׳ יוסף גאָכבערג, געבאָרן 1877. שפּעטער רבֿ אין קאַזלו־רודע.

ר׳ סענדער ווילענסקי, פֿריִער רבֿ אין סודאַרג.

ר׳ נחמיה פֿאָרטמאַן, דאָ געבאָרן 1883, בעל **תורת חיים**. אומגעקומען מיט זייַן עדה תּמוז תּש״א, הי״ד.

ר׳ אַבֿרהם בר׳ יקותיאל איז דאָ געווען דיין. ניפֿטר געוואָרן י״ג אדר תּרנ״ג אין ירושלים.

ר׳ אליעזר ראַנין, געבאָרן 1873 אין קאָרעץ, איז דאָ געוואָרן מו״צ אין 1904. חיבורים: **שיח אליעזר** (ווילנא, תּרס״ו), **ילקוט אליעזר** (קובנה, תּרע״א)

ר׳ דוד־יצחק פרידמאן איז דאָ געווען מו״צ אַרום 1860־1870ער יאָרן. זייַן זון ר׳ אַבֿרהם, געבאָרן 1862, איז 1889 דאָ געווען ר״מ אין ישיבֿהלע, 1892 מו״צ אין „נייַעם פּלאַן״ פֿון קאָוונע, 1897 רבֿ אין לונסק, יעקאַטערינאָסלאָווער גובערניע.

צוויישן 1828 און 1933 (די מערסטע אין די פֿריִערדיקע יאָרן) זייַנען דאָ געווען 342 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים — פֿון די גרעסטע ציפֿערן אין ליטע.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ יוסף־זכריה שטערן, זון פֿון ר׳ נתן, דאָ געבאָרן 1831. פֿון די גדולי הדור אין ליטע. רבֿ אין יאַסינאָווקע (גראָדנער גובערניע), פֿון 1861

4) ר׳ יצחק־צבֿי קריגער, געבאָרן 1849, איז געווען אב״ד כווייִדאַן 4 יאָר, אַרום די 1880ער, שפּעטער 3 יאָר רבֿ אין שיקאַגאָ. 1895 געקומען קיין נייַשטאָט־שאַק, וווּ ער איז ניפֿטר געוואָרן אין 1896. צי ער איז געווען דאָ רבֿ אין דעם יאָר־צוויי, איז אונדז ניט באַקאַנט.

— 43 יאָר אין שאַוול. ניפּטער 1904 (פּרטים — שאַוול).

ר׳ שלמה בר׳ פּייטל פּוכער, דאָ געבאָרן 1833. געלערנט אין ווילנער רבנים־סעמינאַר. פֿון 1859 קאַזיאָנער ראַבינער אין מיטאַווע. דאָרטן געגרינדעט אַ תּלמוד־תּורה און פֿאַר מיידלעך אַ בית־ספֿר. רעליגיע־לערער פֿאַר יידישע מיידלעך אין דער שטאָטישער גימנאַזיע. כאָטש אַ משכּיל, האָט ער געקעמפֿט קעגן יידישע מהרסי הדת און גאָר באַזונדערס קעגן די מיסיאָנערן אין מיטאַווע. יענע האָבן געמאַכט עטלעכע פּרוּוון אים צו צו דערמאָרדן, ער איז קוים ניצול געוואָרן. 1864 איז ער געפֿאָרן צום אינערן־מיניסטער אין פּעטערבורג בעטן, אַז קורלענדער יידן זאָלן האָבן וואָלרעכט צו שאופֿאליטעטן. פֿון 1893 קאַזיאָנער ראַבינער אין ריגע, ווו געשטאָרבן אין 1899.

ר׳ משה־יהושע ראַבינאָוויץ, געוروפֿן שיעלע נייַשטעטער, איינער פֿון די פֿרנסי ווילנע אין דער ערשטער העלפֿט פֿון נייַנצנטן יאָרהונדערט. איידעם פֿון הגאון ר׳ זעלמעלע ווילנער. זיין זיידע ר׳ שלום, אב״ד נייַשטאָט; הערי לויס ראָזענטאַל, דאָ געבאָרן אַרום 1860. תּנ״ך־מפֿרש. דער־צויגן אין מאַנטשעסטער (ענגלאַנד). געקומען צוריק קיין נייַשטאָט, שטודירט העברעיש, געוואָרן סוחר. אויטאָר פֿון **סוד קדושים** (מאַנטשעסטער, 1895) — פּירוש אויף די נביאותן פֿון דניאל.

ר׳ ישעיה וואָלגעמוט, „קלויז־ראַבינער״ אין האַמבורג און מו״צ בייַם דאָרטיקן רבּ ר׳ אָשר שטערן. 44 יאָר רבּ אין מעמל. ניפּטער י״ח טבּת, תּרנ״ח, אין עלטער פֿון 81 יאָר.

ר׳ קלונימוס קלמן בהרבּ נחמן פּין ז״ל מאורלאַ בוולאַדיסלאַוואָוא. רבּ אין זאַבלודאָווע. בעל **שבּת אחים**. האָט הסכּמה אויף **פּתחי טהרה**, שמעון עפּשטיין (ווילנא, 1851).

ר׳ אליהו תּאומים, רבּ אין מאַנטשעסטער.

ר׳ ישׂראל־משה זאַקס, מגיד.

אַריה־לייב בלומענטאַל, תּל־מודיסט, מאַטעמאַטיקער.

ד״ר גאָרדאָן, דאָ געבאָרן 1874, זון פֿון בערל דער מלמד. פֿון 1892 אין אַמעריקע. געהאַט אַ גרויסע השפּעה אויפֿן יידישן חינוך אין די פֿאַראייניקטע שטאַטן. געשטאָרבן 1943 אין מיניאַפּאָליס.

ר׳ אַבֿרהם הערשמאַן, דאָ געבאָרן 1880. רבּ אין דעטראָיט. ניפּטער 1959.

מרדכי באָבטעלסקי, דאָ געבאָרן 1889. פּראָפּעסאָר פֿון כעמיע אין די הויכשולן פֿון אוראַל און וויטעבסק. פֿון 1925 אין ירושלימער אוניווערסיטעט. פֿאָרעפֿנטלעכט פֿאָרשערישע אַרבעטן אין דייטשישע און פֿראַנצייזישע זשורנאַלן פֿאַר כעמיע. געשטאָרבן 1965 אין ירושלים.

אַבא־הלל סילוווער, דאָ געבאָרן 1893. רעפֿאָרם־ראַבי. פֿון די ציוניסטישע

און יִידישע פּירערס אין אַמעריקע. געשטאָרבן 1964.

מאַקס באַנד, באַקאַנטער מאָלער. אין דער יוגנט געמאָלן שילטן אין שטאָט. אַ קורצע צײַט קונסטלערער אין דער היגער העברעִישער פּראָגימנאַזיע.

מחוץ למחנה: פֿיליפּ גאָרדאָן, געב׳ 1855, שפּעטער אין שוועדן. משומד־מיסיאָנער, ימ״ש.

שריבערס. — צבי־הירש בערנשטיין, געבאָרן 1846. פֿון 1870 אין ניו־יאָרק. איינער פֿון די פּיאָנערן פֿון דער יִידישער און העברעִישער פּרעסע אין אַמעריקע. אין 1870 האָט ער אַרויסגעגעבן אין ניו־יאָרק די ערשטע יִידישע צײַטונג אין אַמעריקע **דיא פּאָסט** און אין 1871 די ערשטע העברעִישע צייטונג **הצופּה בארץ החדשה**. ער האָט אויך אַרויסגעגעבן די **היברו־ניוס** אין 4 שפּראַכן: העברעִיש, יִידיש, ענגליש, דײַטש. ער האָט זיך אויך באַטייליקט אין דער העברעִישער פּרעסע אין אויסלאַנד מיט תּורה־מאמרים און קאָרעספּאָנדענציעס. געשטאָרבן 1907 אין ניו־יאָרק.

אַדאָלף (משה) ראַדין, געבאָרן 1848. ראַבינער אין קינסֿין (פּרײַסן). פֿון 1884 אין אַמעריקע. געווען עקסטרעמער אַסימילאַטאָר. נאָך די 1880ער יאָרן געווָארן נאַציאָנאַל־געשטימט. געווען זייער פּאָפּולער פֿאַר זײַן גרויסער אַרבעט לטובת יִידישע אימיגראַנטן פֿון רוסלאַנד. אין זײַן לוויה (1909) אין ניו־יאָרק זײַנען געווען 40 טוויזנט מענטשן. אַ רשימה פֿון זײַנע מאמרים און ביכלעך איז דאָ אין **תּלישת עשבים**.

יעקבֿ טער, געבאָרן 1861. פֿון 1891 אין אַמעריקע. געשריבן אַ סך פּיעסעס און היסטאָרישע אָפּערעטעס, וואָס זײַנען געשפּילט געוואָרן אויף דער יִידישער בינע: **אמנון ותּמר אָדער דער גליקלעכער פּאַסטעך, די זילבערנע האָכצייט, בוסתּנאי אָדער דער לעצטער פּרינץ פֿון מלכות בית־דוד, מלחמות היהודים אָדער די גערויבטע פּרינצעסין** א״א. ביכער: **נאַטור און לעבן** (ראָמאַנען, ערצעהלונגען, דראַמעס. סקיצען, אַנעקדאָטען, פּאָעזיע אונד ווִיטצען) (1898), **ביטערער טעות, דער פֿערפֿאַסער אין קינד־בעט, דער פּראָצעסנטניק אָדער די וועלט קעהרט זיך איבער** (1901), **דער גענהיימער מאָרד** (1914) — אַלע אין ניו־יאָרק. **די אידישע נשמה** (וואַרשא, 1910). געשטאָרבן 1935 אין ניו־יאָרק.

ישראל־איסר גאָלדבלום, געבאָרן 1863. שטודירט אין דײַטשלאַנד און פּאַריז, וווהין ער איז געקומען אין 1886. געשריבן פֿאַרשעריש מאמרים אין דער העברעִישע פּרעסע וועגן די אוצרות העברעישע מאַנוסקריפּטן אין די גרויסע ביבליאָטעקן פֿון אייראָפּע און צוויי ביכער אויף דער זעלביקער טעמע. פֿלעגט שרײַבן אונטערן פּסעוודאָנים יאפ״ז (ישׂראל איסר פּרח זהבֿ). געשטאָרבן 1925. אין **העפֿרי** שרײַבט ער זיך „מעיר נײַשטאָט״.

אָשר ראַדין, פֿון 1885 אין

וואַרשע, ווו געשטאָרבן אין 1895. **אָפּטער מיטאַרבעטער אין המגיד.** מחבר פֿון **גיאוגראַפֿיא קטנה** (קעניגסבערג, 1860).

הערמאַן בערנשטיין, געבאָרן 1876. פֿון 1893 אין אַמעריקע. געווען אַ קורצע צײַט אַמעריקאַנער אַמבאַסאַדאָר אין אַלבאַניע. גרינדער און ערשטער רעדאַק־טער פֿון ניו־יאָרקער טאָגצײַטונג **דער טאָג**, כאָטש אַליין האָט ער ניט געשריבן ייִדיש. זײַן עיקרדיקע זשורנאַליסטישע און ליטעראַרישע טעטיקייט איז געווען אויף ענגליש. געווען מיטאַרבעטער פֿון **ניו־יאָרק טײַמס** אין אויסלאַנד. האָט איבערגעזעצט אויף ענגליש ווערק פֿון טאָלסטאָי, טשע־כאָוו, גאָרקי און אַנדערע רוסישע שרײַבערס. אויטאָר פֿון עטלעכע ביכער אויף ענגליש, צווישן זיי: Celebrities of our Time (1924); The Truth about the Protocols of Zion (1935), ווו ער ווײַזט אויף די שקרים פֿון יענעם בילבול־בוך אויף ייִדן. געשטאָרבן 1935 אין שעפֿילד.

שמואל תּלפּיות, געבאָרן 1877. פֿון 1894 אין מאָנטרעאָל. איינער פֿון די גרינדערס פֿון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע אין קאַנאַדע. געדרוקט אַ סך מאמרים וועגן חכמת־ישׂראל, ייִדישער געשיכטע און געזעלשאַפֿטלעכע טעמעס אין ייִדישע, העברעישע און ייִדיש־ענגלישע צײַטונגען. מחבר פֿון **געקליבענע שריפֿטן** (מאָנטרעאָל, 1939). געשטאָרבן 1951 אין מאָנטרעאָל.

שלמה־יוסף הערבערג, געבאָרן 1884. פֿון 1920 אין ארץ־ישׂראל. געדרוקט לידער און דערציילונגען אין **הפּועל הצעיר, דבֿר, מאזנים** און אנדערע העברעישע שריפֿטן אין ארץ־ישׂראל. מחבר פֿון **במעגל** (ת״א, 1964). זײַן הויפּט־ליטעראַרישע אַרבעט באַשטייט פֿון איבערזעצונגען. האָט איבערגעזעצט אויף העברעיש בײַ 40 ביכער פון דײַטש, רוסיש, ייִדיש: מ. גאָרקוס **פֿומה גורדייבֿ** (1927), **מפּעל בית אַרטמונובֿ** (1934); פ.מ. דאָסטאָיעווסקיס **אידיוט** (תרפּ״ט) און **שדים** (תר״ץ); **זרמים בסוציאַליזם**, פון וו. טשערנאָוו; מ.י. בעדיטשעווסקיס **על אדמת נכר** (תרצ״ו); י. דינעזאָנס **הרשלה** (1937); י. לעשטשינסקיס **היהודים ברוסיה הסוביטית ממהפּכת אוקטובר עד מלחמת העולם השניה** (תש״ג); א. באָגדאַנאָווס **תורת הפּלפּלה המדינית** (תש״ו); מ. גאָרקיס **האוניבערסי־טאות שלי** (1954) און אַ רייַ אַנדערע.

אפֿרים גרינבערג, געבאָרן 1895. פֿון די צ.ס. פֿירערס אין ליטע. 1940 אַרעסטירט געוואָרן דורך דער באָלשעוויס־טישער מאַכט. באַפֿרײַט געוואָרן און 1941 זיך עוואַקויִרט קיין רוסלאַנד, ווו ער איז 1942 אויסגעגאַנגען פֿון הונגער. רעדאַק־טער פֿון דער טאָגצײַטונג **דאָס וואָרט**. געשריבן אַרטיקלען אויף ציוניסטישע און אַלגעמיין־ייִדישע טעמעס אויך אין די קאָוונער **די צײַט, דער וועג** און אין **הד ליטא**.

קלמן לאַנדוי, געבאָרן 1912.

אינזשינער־כעמיקער. פֿון 1935 אין מעק־סיקע. געדרוקט פּאָליטישע אַרטיקלען, ווי אויך מאמרים איבער ליטעראַטור און קונסט אין די מעקסיקאַנער **אידישע שטימען, פֿרײַוועלט, דער וועג.** פֿון 1947 רעדאַק־טירט דאָס וואָרט.

קאָרעספּאָנדענטן. — המליץ: חיים־זאבֿ סודאַווסקי, אַלכּסנדר פֿרידמאַן, אַבא וואַלערשטיין, יוסף־צבי וואַלבערג (אויך אַרטיקלען, איין סעריע „פּלאי הבריאה") שמעון־זאבֿ נאַטעלזאָן, יחיאל־שעפּטל ראַבינאָוויץ.

הצפֿירה: פֿרוי ג. דײַכעס, זלמן זובישסקי, א.ח. חרלפּ, ל. זימאַן, י.א. סודאַווסקי, חיים־זאבֿ סודאַווסקי, ג. קאַפּ־לאַן.

המגיד: אליהו בר׳ מרדכי אַבראַמזאָן, אמ״ר [?], מרדכי בערנשטיין, צבי־הירש בערנשטיין (אויך אַרטיקלען און חידושי־תּורה, ווי אויך אין **הלבֿנון** און **הפּרמל**); ישׂראל־איסר גאָלדבלום (**העברי**, 1880).

נײַכבדים. — ר׳ קלונימוס קלמן בהרבֿ נחמן כּץ ז״ל מאורלא בוואַדיסלאַוו־אָוואַ״ — אַזוי זאָגט זיך אין זײַן הספּמה אויף **זכרון יהודה** פֿון יהודה אַבעלסאָן.

ר׳ יהודה בר׳ יצחק אַבעלסאָן, דאָ געווויינט אַרום מיטן נײַנצנטן יאָר־הונדערט. מחבר פֿון **זכרון יהודה** (ווילנא, תּרי״א — אַרײַנפֿיר צו **טהרות; זכרון יהודה** (ווילנא, תּר״ך) — די סיסטעם פֿון **משנה; זכרון יהודה** (בערדיטשובֿ, תּר״ן) — **אַרײַנפֿיר צו קדשים.**

ר׳ אַריה בר׳ צבֿי בערנשטיין (ניפֿטר 1888); ר׳ יהודה מאַטלאַווסקי (ניפֿטר 1891).

ר׳ משה אייזלשטיין (ניפֿטר 1903); ר׳ מנחם אַלטמאַן, זון פֿון מו״צ [אַלטפּעלד?].

ר׳ מנחם־מענדל אַלטפּעלד, מוֹהל; ר׳ יעקבֿ־קאָפּל פּראַגער.

ר׳ יהודה־אליעזר פּסחאָוויץ, ר׳ צבי־יונה שירווינדטער.

ר׳ פּנחס מאַטלאַווסקי, ר׳ שמואל סאַלאַנסקי.

ר׳ מאיר בערקמאַן, ר׳ יצחק גערשאָנאָוויץ.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1862; 1872: 3, 18; דוד גאַנז, צמח צדק. וואַרשא, תּרל״א, ע׳ 144; העברי, בראַדי, 1880: 4; היום, תּרמ״ז: 275; ספֿר זכרון לסוקר־לוב, וואַרשא, תּרמ״ט, ע׳ 16, 84 הצפֿירה, 1895: 130; 1896: 87; המליץ, 1898: 287; 1899: 203, 207; 1903: 28; לוח אחיאָסף, תּרנ״ט, ע׳ 382; תּר״ס [וועגן שלמה פּוכער];

תּלישת עשבים על קבֿר ד״ר אדולף מ. רַדין (נ״י, תּר״ע); א.ל. פֿרומקין, תּולדות חכמי ירושלים, ג׳. ירושלים, תּרפּ״ט, ע׳ 237, 245); נ.א. בוכבינדער, די געשיכטע פֿון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג אין רוסלאַנד. ווילנע, 1931. ז׳ 20; ספֿר האישים. ת״א, תּרצ״ז, ע׳ 68; א.ש. הערשבערג, פּנקס ביאַליסטאָק, I. ניו־יאָרק, 1949. ז׳ 462;

ח.ל. פֿוקס, 100 יאָר יידישע און העברעאי־שע ליטעראַטור אין קאַנאַדע. מאָנטרעאָל, 1980, ז׳ 324; ספֿר סופֿרים, ז׳ 194, 205 עיר ווילנא, 57; 105; „ליטע", 1, ז׳ 1001; אהלי שם, 63, 126, 355, 459, 463; חלקת מחוקק, ה׳; תּולדות ישיבֿת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 126;

תּולדות חבֿרת מרבי השפּלה, ע׳ 148, 151, 187; י.ד. קמזונס יהדות ליטא; ייִוואָ־בלעטער, 1־2 (ברוצקוס); חכמי ישׂראל באַמריקא, ע׳ 20, 93; ג.

קרסל, 1, 2; לעקסיקאן, 1, 2, 4, 8; יהדות ליטא, ג'; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 5334, 5335 [ביידע צוויי גרויסע נישטאָטס].

Recueil de Matériaux sur la Situation economique des Israelites de Russie. Paris, 1906, I, p. 343; Allgemeine Zeitung des Judentums, 1871, p. 180; M. Bersohn, Dyplomatarjusz dotyczący Żydów W dawnej Polsce. Warszawa, 1910, p. 82; Augustas Janulaitis Užnemmunė po Prūsais. Kaunas, 1928, p. 160; Jonas Totoraitis, Šŭduvijos Suvalkijos Istorija. Kaunas, 1938, I., p. 116; Jewish Encyclopedia, VII., p. 56; IX., p. 239; X., p. 266, 478; Black Book.

נעמאָקשט NEMAKŠČIAI

ראַסיינער קרײַז. יידן האָבן אָנגעהויבן קומען אַהער אַרום אָנהייב דריטן פֿערטל זיבעצנטן יאָרהונדערט. אין 1662 זײַנען דאָ געווען 7 יידישע מענער און 5 פֿרויען.

אין 1847 האָבן דאָ געווינט 255 יידן, אין 1897 — 954, 1923 — 704 און פֿאַרן חורבן — בײַ 500.

די יידישע הויפּט־פֿרנסות זײַנען געווען קליינהאַנדל, קרעמערײַ און מלאכה. אַ סך יידן האָבן געהאַט צוגאָב־חיונה פֿון בײַשטוביקער ווירטשאַפֿט — אַ גאָרטן, אַ סאָד, אַ בהמה, געפֿליגל.

1890 האָט דאָס שטעטל נאָך ניט געהאַט קיין דאָקטער. נאָר אַ פֿעלדשער איז נאָך געווען יאָרן שפּעטער. 1892 איז געשאַפֿן געוואָרן אַן אַגודה פֿון מיידלעך צו העלפֿן יידישע אָרעמעלײַט.

די רוסן האָבן ניט באַווײַזן דאָ דורכצופֿירן זייער גירוש־ליטע. אין 1917 איז כּמעט גאַנץ נעמאָקשט אַוועק מיטן פֿײַער.

נעמאָקשטער יידן פֿלעגן זיך אָפּרופֿן אויף אַקציעס צו העלפֿן בניין ארץ־ישׂראל. אין רשימות פֿון 1898, 1899 1903 זײַנען דאָ נעמאָקשטער בײַשטײַערערס פֿאַר ארץ־ישׂראל. די קלײַבערס: יוסף־יצחק פּ״ץ, אַבא־אליהו אַבעלסאָן, אליעזר־יצחק זאַקס.

רבנים. — ר׳ אורי־דוד אַפֿריון בר׳ יוסף, געבאָרן אין קאַרעלין. אויף זײַנער אַ תּשובֿה פֿון תּר״ט [1849] אין **עטרת יצחק** פֿון ר׳ יצחק־אײַזיק [ראַבי־נאָוויץ] חתמעט ער זיך: חופ״ק נעמאָקשט. מען קען, בכן, רעכענען, אז ר׳ אורי־דוד איז דאָ געווען רבֿ אַרום 1840־1850ער יאָרן, שפּעטער אב״ד זאַגער. בעל **אפֿריון דוד** (איידטקוהנען, תּרל״ג).

ר׳ משה זאַקס (זק״ש), געבאָרן 1829 אין ווילנע. ר״מ אין מאַזשייק, וואָלאָזשין, מו״צ אין ראַסיין, 18 יאָר אב״ד נעמאָקשט, פֿיליפּאָוו ביז 1886 און נאָכדעם ווידער נעמאָקשט ביז זײַן פּטירה, ר״ח שבֿט, תּרס״ה. בעל **דברי משה** (ווילנא, תּרל״ח). האָט הסכּמה אויף **אמרי שפֿר**, שמואל נפֿתּלי הירש עפֿשטיין (ווילנא, תּרל״ד).

ר׳ חיים־צבי־הירש ברוידא, פֿרײַער רבֿ אין אַליטע און נאָך נעמאָקשט

אין שוועקשנע און אַלט־זאָגער. חיבורים: **שארית חיים** (ווילנא, תרמ״א), **רוח והצלה** (ווילנא, תרמ״ו, געדרוקט מיט **מגלת אסתר**), **אוצר חיים** (ווילנא, תרנ״ט), **ארחות חיים** (ווילנא, תרס״ג), **שיר חדש** (סט. לואיס, תרפ״ב (געדרוקט מיט **שיר השירים**). האָט הספּמה אויף **בית ועד לחכמים**, אַהרן הײמאַן (לונדון, תרס״ב). שוועסטער פֿון ר׳ זעליג־ראובֿן בענגיס, אב״ד קאַלוואַריע.

ר׳ בן־ציון יהודה־לייב בר׳ משה זאַקס (זק״ש), געבאָרן 1870. פֿריער רבֿ אין פּשעראָסלע און 1905־1932 אין נע־מאָקשט, ווו ניפֿטער געווארן. בעל **בפורי ציון** וענבי **ציון** (קובֿנה, תרפ״ח). האָט הספּמה אויף **המבֿאר**, חיים הערצמאַן (ביאַליסטאָק, תרע״ג). זון פֿון ר׳ משה זאַקס.

ר׳ ישׂראל קרעניץ, לעצטער רבֿ, הי״ד.

צווישן 1842 און 1913 זײַנען דאָ געווען 72 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ אליעזר־דוב לייזעראָוויטש, דאָ געבאָרן 1853. זעכציק יאָר מ״מ אין בריסק דליטא. ניפֿטער 1933.

משה מאַרקאָוויץ, דאָ געבאָרן 1855, שפּעטער געלעבט אין ראַסיין. אַ טיפּ אַן אוניקום. פֿון פֿאַך אַ שוסטער, אַ ייִד אַ קבצן, שוועסטער אויפֿן פֿעדער, פֿון 40 ערשט אָנגעהויבן אַ ביסל שרײַבן — און פֿון דעמאָלט געמאַכט אַרומפֿאָרן איבער שטעט און שטעטלעך, ווו געזאַמלט אַ סך ביאָ־גראַפֿישע מאַטעריאַלן וועגן רבנים. האָט פֿאַרמאָגט אַ געוואַלדיקן זיכרון. מען האָט אים גערופֿן „דער חיבורניק.״

דער באַקאַנטער ייִדיש־רוסישער שרײַבער מרדכי בן־עמי איז איין מאָל געקומען צו אים אַזש פֿון פּעטערבורג און שפּעטער אים באַשריבן אין **וואָסכאָד**. זאַל יעצט האָט געשריבן וועגן אים אין **הצפֿירה**, י.א. טריווש אין **הד הזמן** און אַ ריי אַנדערע באַקאַנטע שרײַבערס. חיבורים: **שם הגדולים השלישי** (ווילנא, תר״ע), **לקורות עיר קיידאַן ורבניה** (וואַרשא, תרע״ג), **לקורות עיר ראַסיין ורבניה** (דאָרטן), **לקורות עיר נאָוואַהרדאָק ורבניה** (דאָרטן). — זײַן זון ר׳ שלמה־טוביה, אב״ד אַנטאַליעפּט, און אייניקל ר׳ חיים־שמשון, בעל **דבֿר החיים**, זײַנען אומגעקומען 1942 אויפֿן נײַנטן פֿאָרט אין קאָוונע, הי״ד.

דוד־מתתיהו ליפֿמאַן, דאָ געבאָרן 1888. דיפּלאָמירטער אַפּטייקער. פֿון 1925 אין צײַקישאָק, ווו געעפֿנט אַן אַפּטייק. בעל **לתולדות היהודים בקובנה וסלבודקה** (קיידאַן, 1931). אָנגעקליבן אַ גרויסן מאַטעריאַל וועגן ייִדישע גדולים אין ליטע. איך האָב עס געזען בײַ אים אין 1930 בעת מײַן לערערײַ אין נעמאָקשט, ווּהין ער פֿלעגט אָפֿט קומען צו זײַנע עלטערן. געשריבן אַ ריי מאמרים וועגן דער געשיכ־טע פֿון ייִדן אין ליטע אין די קאָוונער **אידישע שטימע, דאָס וואָרט, הד ליטא, נתיבות**, צווישן אַנדערע: נאַפּאָלעאָן אין ליטע, דאָס לעבן פֿון ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער, פּרטים וועגן ווילנער גאון, הגאון ר׳

אַלכסנדר לפּידות א״א. אומגעקומען 1941 אין צײַקישאָק, הי״ד.[1]

וויליאָם סיגעל, געבאָרן 1893. פֿון 1906 אין אַמעריקע, יידישער אַרטיסט און דראַמאַטורג. פֿון זײַנע געדרוקטע פּיעסעס: **וואו זײַנען מײַנע קינדער?** (וואַרשע, 1926), **דאָס חופּה־קלייד** (דאָרטן), **הײַנטיקע מיידלעך** (דאָרטן), **מזל־דיקע טעג** (ניו־יאָרק, 1943), **דער גרויסער חכם** (נ״י, 1949). געשטאָרבן 1966 אין ניו־יאָרק. אַריגינעלער נאָמען: וועלוול־יצחק הערצאָג.

קאָרעספּאָנדענטן אין המליץ: דוד הלוי, יהושע־יחזקאל פֿורמאַנסקי, אליעזר־יצחק זאַקס.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1898: 132; 1899: 152; 1903: 28; אידישע שטימע, 1934: 4838; ז. זילבער־צוויג, לעקסיקאָן פֿון יידישן טעאַטער, באַנד 2, ז׳ 1470; „ליטע״, I. ז׳ 1383; אהלי שם, ע׳ 457; יהדות ליטא, ג; יזפור־בוך סואוואַלק, זז׳ 186, 187; ספֿר הפּרעסע־מעראַנטן, 5405.

Biuletyn Żydowskiego Instytutu Hystorycznego W Polsce, 1938, no. 141, p. 32 (אַרטיקל וועגן זאַמעט); Black Book.

---

1) ד. מ. ליפּמאַן האָט מיך אין נעמאָקשט איין מאָל געפֿרעגט, צי איך וויים דעם באַטײַט פֿון נאָמען Lietuva. אויף מײַן ענטפֿער „ניין״ האָט ער געזאָגט, אַז ער האָט געהערט אַ מאָל פֿון עמעצן, אַז דאָס מיינט **ליטובֿה** — לטובֿה פֿון יידן. ער האָט ניט געדענקט פֿון וועמען ער האָט דאָס געהערט.

מיט יאָרן שפּעטער האָב איך צופֿעליק אָנגעטראָפֿן דעם זעלביקן טײַטש אין רבנישן ספֿר פֿון צבי אַבֿרהם איש שלום [פֿרידמאַן] מראַסיין (רוסין, תרפּ״ג). צי דאָס איז געווען ליפּמאַנס פֿארגעסענער מקור, ווייסן מיר ניט.

נעמוניִץ NEMUNAITIS

קליינשטאָטישער יידישער יישוב אין אַליטער קרײַז פֿון מיטן נײַנצנטן יאָרהונדערט און פֿריִער. אין אַ רשימה נעמען פֿון בײַשטײַערערס פֿאַר הונגער־געליטענע יידן סוף 1860ער יאָרן זײַנען דאָ מערערע נעמוניִצער, מיט דעם קלײבער דער מו״צ יעקב פֿינקעל. אַ קליינע קאָרעספּאָנדענץ פֿון שטעטל אין 1861 איז אַ סימן פֿון אַקטיוון יידישן לעבן. אויף אַ ספֿר פֿון 1861 געפֿינען זיך 4 נעמוניִצער פֿרענומעראַנטן — **תאמי צביה, צבי־הירש בלאָך**, (קאניגסבערג, תרכ״א). שוין פֿון די 1860ער יאָרן איז דאָ געווען אַ קליינע יידישע קהילה מיט אַן אייגענעם מורה־הוראה, ר׳ יוסף ברעסץ, און זיכער מיט אַן אייגענעם בית־מדרש, אין 1892 געפֿינען מיר שוין דאָ אַ רב: ר׳ פּסח הערץ בר׳ בנימין בערמאַן, וואָס איז דאָ געבאָרן געווען אין 1871. אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 143 יידן. פֿאַרן חורבן זײַנען דאָ געווען 15 יידישע מישפּחות.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1861: 35; 1872: 20; אהלי שם, ע׳ 129; יהדות ליטא, ד׳, ע׳ 317; Black Book.

ס

סאַלאַט SALOČIAI

בירזשער קרײַז. ביז 1882 איז יידן געווען פֿאַרווערט דאָ צו ווײַנען. משמעות, אַז „שטילערהייט" האָבן יידן דאָ געלעבט אויך פֿרײַער, ווײַל אין 1883 איז שוין געווען דאָ אַ רבֿ, ר׳ יוסף בר׳ משה יפֿה[1], געבאָרן 1846 אין ווילקאָמיר. פֿרײַער רבֿ אין פּאָקראָי, פֿון 1886 אין גאָרזד און 1893 אין מאַנטשעסטער (ענגלאַנד), ווו ניפֿטר געוואָרן אין 1897. חיבורים: **יוסף ביאור** (ווילנא, 1881) און **השכל והיצר**.

1910 איז דאָ געווען רבֿ ר׳ חיים־שאול לעוויטאַן, אין 1912 — מו״צ ר׳ זאבֿ.

קאַראַימער האָבן דאָ געלעבט פֿון אַלטע צײַטן, זיי ווערן שוין דערמאָנט אין 1660. אָנהייב ניינצנטן יאָרהונדערט האָבן זיי נאָך געווויינט דאָ, אַנדערע זאָגן — אויך אין דער זעלבשטענדיקער ליטע.

1746 איז דאָ געבאָרן געוואָרן ישׂכר בעהר פֿאַלקענסאָן (אָדער: פֿאַלקענסאָן־בעהר)[2]. געהאַט אַ קליין קרעמל אין שטעטל. שפּעטער אַוועק קיין בערלין, ווו משה מענדעלסאָן און זײַנע פרײַנד האָבן אים געהאָלפֿן קריגן וועלטלעכע בילדונג. 1772 באַקומען טיטל ד״ר־מעדיצין. פּראַקטיקירט אין ברעסלוי און מאָליעוו אויפֿן דנעפּער. געשריבן לידער אין דײַטש. מחבר פֿון Gedichte eines polnischen Juden. געטע האָט געשריבן אַ רעצענזיע וועגן בוך.

מאיר־רפֿאל סעגאַל האָט געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס אין **המליץ**.

פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה האָבן דאָ געלעבט בײַ 300 יידן, אין 1923 — 194 און פֿאַרן חורבן אַרום 100.

*

דער גאַנצער היסטאָרישער קאַפּיטל פֿון סאַלאַט איז ניט קלאָר. די הויפּט־סיבה איז די גלײַך־קלינגעדיקייט פֿון די נעמען סאַלאַט — סאַלאַנט. אויך ענצי־קלאָפּעדיעס זײַנען מחולק אין ענין. הייסן הייסט עס, אַז יידן איז געווען פֿאַרווערט זיך צו באַזעצן אין סאַלאַט ביז 1882. טאָ ווי אַזוי האָט דאָרטן געקענט זײַן אַ רבֿ אין 1883? און ווי האָט דאָרטן געקענט געבאָרן ווערן אַ ייִד אַזש אין 1746? אָנגענומען, אז די ביידע זאַכן זײַנען טעותדיק, טאָ ווי

---

1) לויט „דזשוויש ענסיקלאָפּידיאַ". לויט „יהדות ליטא", ג׳ — סאַלאַנט.

2) אַזוי לויט דזשוויש ענסיקלאָפּידיאַ, מיט רעזערוו. לויט דער ליטווישער ענציקלאָפּעדיע — געבאָרן אין סאַלאַנט.

דערקלערט זיך עס, אַז אין 1879/80 האָט דער אָרטיקער גלח געפֿירט אַ העצע, אַז מען זאָל יידן ניט פֿאַרדינגען קיין דירות? נאָך שוועריקייטן איז צו פֿאַרענטפערן אַן אַנדער פראַגע. סאַלאַטער יידן פֿלעגן אָנהייב 1920ער יאָרן קומען אויף גרעסערע מערק און יאַרידן אין נאָענטן פֿאָסוואָל, צווישן זיי 60 און 65 יאָריקע, דאָס הייסט געבאָרענע אַרום 1855־1860 אין סאַלאַטן? אפֿשר איז די גזירה „ביז 1882" געווען אַ קורץ־יאָריקע און פֿריערדיקע יאָרן האָבן יידן יאָ געקענט לעבן אין סאַלאַטן.

ביבליאָגראַפֿיע. — יהדות ליטא, א', ג'.
Jewish Encyclopedia, II., p. 643; VII., p. 57; Black Book

סאַלאַנט

SALANTAI

קרעטינגער קרײַז. אַ יידישער ייִשובֿ האָט זיך אָנגעהויבן אַרום אָנהייב אַכצנטן יאָרהונדערט. אין 1765 האָבן דאָ געלעבט 279 יידן, וואָס צאָלן קאָפּשטײַער, ד"ה, אַז די אַלגעמיינע צאָל יידישע נפֿשות (אַלטע, אָרעמע, קינדער ביז 10 יאָר זײַנען געווען באַפֿרײַט פֿון שטײַערן) איז געווען נאָענט צו 400.

אין 1831 האָט דער סאַלאַנטער גבֿיר ר' אליהו גוטקין געראַטעוועט 12 יידן פֿון דער תּליה. בעתן פּויליש־אויפֿשטאַנד פֿון יענעם יאָר האָבן די מורדים געכאַפּט 12 יידן „פֿאַרבראָכענע" אין קורצאַן — דעמאָלט אַ קליינער יידישער ייִשובֿ — און זיי פֿאַרמישפּט צו הענגען. ר' אליהו איז אַוועקגעלאָפֿן אין סאַלאַנטער קלויסטער — געווען דאָרטן געפֿאַקט, ווײַל עס איז געווען „סעקמינעס" (ליטווישׁ־קאַטולישע חגא) — און געראָפֿן דעם גלח ראַטעווען די יידן. דער גלח איז אַרויס בראש פֿון אַ גרויסער פּראָצעסיע צום תּליה־פּלאַץ און גערעטעט־וועט די פֿאַרמישפּטע.

סאַלאַנט איז געווען איינע פֿון די 19 יידישע קהילות, וואָס האָבן זיך אָפּגעזאָגט אויסצופֿירן דעם קייזערלעכן אוקאַז (באַפֿעל) פֿון 1843 צו פֿאַרלאָזן זייערע ווויינערטער און זיך אַריבערקלײַבן אין 8 באַשטימטע גובערניעס אין רוסלאַנד, אויב זיי געפֿינען זיך וויניקער פֿון 50 ווײַרסט פֿון די מערב־גרענעצן.

אין 1847 האָבן געווווינט 990 יידן אין סאַלאַנט און אומגעגנט, 1880 אין סאַלאַנט — אַרום 300 יידישע מישפּחות. זיי האָבן יענעם יאָר געהאַט: 60 קראָמען, איין דאָקטער, איין פֿעלדשער, איין אַפּטייקער; איין וואַסערמיל, 20 פֿלאַקס־סוחרים, 15 שוסטערס, 7 שנײַדערס און אַנדערע בעלי־מלאכות.

ביז 1883 האָט זיך יידן געלעבט גאַנץ רויק אין סאַלאַנט. יענעם יאָר האָט

פֿירשט באָגדאַן אָגינסקי אָפּגעקויפֿט די שטאָט און אין 1885 האָט ער געפֿאָדערט זײַנע נחלות, וואָס יידן האָבן הײַזער אויף זיי. ער האָט געטענהט, אַז די יידן צאָלן ניט קיין צינש. דער פּסק־דין פֿון געריכט איז געווען: יידן דאַרפֿן צאָלן יערלעך 60 רובל פֿאַר יעדער הויז.

אין 1897 האָבן דאָ געלעבט 1106 יידן (אויף 2449 תּושבֿים), אין 1923 — 670 (אויף 8458 תּושבֿים) און פֿאַרן חורבן — בײַ 500. אין 1915 האָט סאַלאַנט דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע.

די הויפּט־פֿרנסות זײַנען געווען: קרעמערײַ, מיסחר, אַ סך מיט פֿלאַקס, און מלאכה. אַ קליינער טייל האָט צוגעשטוקע־וועט צו חיונה אַ בײַשטוביקע ווירטשאַפֿט.

*

סאַלאַנט איז געווען מישפּחהדיק פֿאַרבונדן מיט ארץ־ישׂראל אַ לאַנגע צײַט פֿאַרן אויפֿקום פֿון חיבת־ציון, אַזש פֿון די 1840ער יאָרן. עדות זײַנען די מצבֿות אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים: יוסף זונדל בר׳ בנימין ביינוש מסלאנט, תּרכ״ו. (עלה ארצה תּקצ״ט, נפֿטר בן פּ״א).

רחל רבקה בר׳ צבי מסאלאנט, תּרט״ז (אשת הרה״ג ר׳ זונדל מסלאנט).

צביה בת ר׳ יוסף זונדל מסלאנט, תּרכ״א.

משה בר׳ יצחק אייזיק מסלאנט, תּרל״ג.

רחל [מסלנט] אשת ר׳ אשר משאד, תּרל״ה.

האָדע גיטע בת ר׳ יונה מסלאנט, תּרמ״ד

בנימין בינש בהרב ר׳ שמואל מסלאנט, תּר״ס.

מיטן אויפֿקום פֿון חיבת־ציון און ציוניזם האָט סאַלאַנט צוגעטראָגן איר חלק אין העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל.

ר׳ ביינוש סאַלאַנט איז איינער פֿון די זיבן, וואָס האָבן אויפֿגעשטעלט „נחלת שבעה״ אין ירושלים.

ר׳ זאַב־וואָלף בר׳ משה לעווינ־זאָן, געווען אַ באַקאַנטער דאָקטער אין זאַמעט. אויף דער בקשה פֿון די מנהיגים פֿון די פֿרושים אין ירושלים צו זײַן דאָרטן אַ דאָקטער, איז ער עולה געווען 1846 און פֿראַקטיקירט אין ירושלים ביז זײַן טויט אין 1873. זײַן אייניקל ר׳ יעקב־לייב סאַלאַנט איז געווען מו״צ אין ירושלימער פֿאָרשטאָט מזפּרת־משה. ר׳ יעקב־לייב איז דער מחבר פֿון **שארית יעקב, שלטי הזהב** א״א.

נחום יודעלעוויץ בר׳ שלמה, דאָ געבאָרן אין 1862, גרויסער עסקן און גביר, איז געווען מורשה פֿון אַדעסער זײַד. האָט זיך באַטייליקט אין דער באַקאַנטער ציוניס־טישער אסיפֿה אין מינסק. דעלעגאַט צו ציוניסטישע קאָנגרעסן (7, 10, 11, 13). פֿון 1921 אין ריגע. 1933 עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל. געשטאָרבן אין תּל־אָבֿיבֿ. שוואָגער פֿון טעלזער ראש־ישיבֿה ר׳ חיים ראַבינאָוויטש.

יעקבֿ בר׳ יחזקאל־מאיר בער־מאָן, דאָ געבאָרן 1878. האָט געלערנט אין טעלזער ישיבֿה, שפּעטער געווען לערער אין מעמל. איינער פֿון די פֿירנדיקע „מזרחי״־פּערזענלעכקייטן. רבֿ אין באַר־דיטשעוו. דעלעגאַט צו די ציוניסטישע קאָנגרעסן (12, 13, 14). געשריבן אַרטיק־

לען אין דער יידישער פרעסע. בעל **תורת המדינה בישראל** (ירושלים, תש״ו).

דאָ קען מען נאָך צוגעבענען הגאון ר׳ יוסף־זונדל סאַלאַנטער, עולה געווען 1837, און ר׳ נפתלי אַמשטערדאַם, עולה געווען 1902. [פּרטים וועגן זיי אין קאַפּיטל „אָפּשטאַמיקע״].

אין רשימות[1] נעמען פֿון בײַשטײַערערס פֿאַר בניין ארץ־ישׂראל (**המליץ**, 1898, 1900) געפינען זיך אַ סך סאַלאַנטער. די מוּרשים: יום־טוב ליפּמאַן זיוו, ד. וואַזבוצקי.

אין אַ רשימה פֿון מיטגלידער אין דער חבֿרה צו שטיצן יידן ערד־אַרבעטערס אין סיריע און ארץ־ישׂראל אין 1896 זײַנען דאָ די ווײַטערדיקע סאַלאַנטער: יוסף אורדאַנג, חיים גיטקין, ליפּמאַן זיוו, בן־ציון כּהן, צבי כּהן, יהושע שאַרף, דוד און זלמן וואַזבוצקי.

עסקנים פֿון דער „אגודה״ זײַנען געווען: הרב ר׳ מרדכי ראַבינאָוויץ, ר׳ צבי מושקאַט, ר׳ משה מילנער. אין אַ רשימה פֿון „אגודה״־בײַשטײַערערס אין 1913 זײַנען דאָ די סאַלאַנטער: נחום יאַנקע־לעוויץ, יו״ט ליפּמאַן זיוו, נחמיה גיטקין, בענדעט זעגערמאַן, יחזקאל־מאיר בערמאַן, דובער זאגען [?], נתן־יעקב בערקאָוויץ, אַברהם־מרדכי אלשא [?], צבי־הירש גרינקער, יצחק פּאַצינקע, עזריאל זאַקש, שמואל־דוד יאָסעלאָוויץ, אַבא זילבער, שמואל ציז, משה פֿלאָטניק, אַלטער דינעס, אלחנן זאַגענקאַן, מאיר געלב, זלמן טײַץ, משה פֿריצקל, יהודה־לייב היימאַן, שאול מאָושאָוויץ, זלמן מלמד, יצחק־לייב יפֿה, דוד דאָוידאָוו, טוביה קאַנגיסער, שלמה ווײַנער, רפֿאל־צבי מאָושאָוויץ, שלמה קאַפּלאַן.

רבנים. — ר׳ צבי־הירש בר׳ אַהרן ברוידא, פֿריִער רב אין אַלסיאַד, שפּעטער לאַנגע יאָרן (אין 1780 איז ער דאָ שוין געווען רב) דאָ אב״ד. שפּעטער אַ פּאָר צענדליק יאָר אין ירושלים, ווו ניפֿטר געוואָרן אין 1865. האָט 30 יאָר געלערנט שטייענדיק בײַם שטענדער און געבליבן אַ קראַנקער אויף די פֿיס. האָט געהאַט אַ גרויסע השפּעה אויף ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער, וואָס איז געווען זײַן תּלמיד. ר׳ עקיבֿא איגר האָט זייער געהאַלטן פֿון אים. מען פֿלעגט אים רופֿן „ר׳ הערשל תּוספֿות״ אָדער „ר׳ הערשעלע סאַלאַנטער״. געווען אַ גרויסער ענוי און תּמים. אַלע יידן, אַפֿילו דעם פּשוטסטן, פֿלעגט ער באַטיטלען אין בריוו: „הגאון האמתי״. אַ סאַלאַנטער יוד האָט זיך געפֿילט געטראָפֿן, האָט ער ר׳ הירשן אָנגעפֿרעגט: רבי, היתכן? האָט דער רב געענטפֿערט מיט תּמימות: עס איז איצט אַזא מינהג, אַז יעדן יידן רופֿט מען „הגאון האמתי״, וְהָא ראיה, צו מיר שרײַבן אויך אַלע אַזוי. זײַן ברודער ר׳ בנימין אב״ד גראָדנע און ברודער ר׳ אַריה־לייב אב״ד קאַלוואַריע. זײַן איידעם ר׳ שמואל אַביגדור תּוספאה, בעל **תּנא תּוספאה**, אב״ד קאַרלין־פּינסק. האָט הסכמות אויף ש״ס סלאַוויטא, **הלכות רב אַלפֿס** (ווילנא, 1839), **טורי אבן**

1) אַ ליסט פֿון סאַלאַנטער מנדבֿים פֿאַר הונגער־לײַדנדיקע יידן אין הונגאַריאָ אין ליטע פֿון 1872 איז דאָ אין **המגיד** (1872: 17).

און **גבֿורות ארי** פֿון אַריה לייב אב"ד מיץ (ווילנא, 1835, 1862).

ר' יואל־יצחק קאַצענעלענבויגן בר' מרדכי, געבאָרן 1809. אויסער סאַלאַנט, רבֿ אין סיאַד, זעזמער, סעמיאַטיץ, נאָוואָ־אַלעקסאַנדראָווסק (עזשערעני). איידעם פֿון ר' אַבֿרהם־אַבא הורוויץ קעלמער. בעל **זרע יצחק**. ניפֿטר געווארן 1891.

ר' ישעיה בר' אליהו סאַלאַנטער. האָט געפֿירט אַ גרויסן קאַמף קעגן חסידות, צוזאַמען מיט ר' לייבעלע שאַפּירא, קאָוונער רבֿ, וואָס איז ניפֿטר געווארן אין 1853. ר' ישעיה האָט געקענט זײַן דאָ רבֿ אַרום אָנהייב מיטן נײַנצנטן יאָרהונדערט[2]. פֿרִיער מו"צ אין קראָוש.

ר' הלל מילייקאָווסקי, געבאָרן 1819 אין ווילנע. פֿרִיער רבֿ אין קרעווע און נאָך סאַלאַנט אין פּאָנעווועזש, שקלאָוו, כאַסלאָוויטש, מאַטיסלאָוו, ווו ער איז ניפֿטר געווארן כ"ג סיון, תרנ"ט (1899). מען האָט אים געפֿרעגט אויך ר' הלל חריף און ר' הלל סאַלאַנטער — אַ סימן, אַז אין סאַלאַנט איז ער געווען רב אַ לענגערע צײַט. זײַן פּאָטער ר' צבי־הירש איז געווען שו"ב אין ווילנע. ר' הלל איז געווען זייער טעטיק אין פֿאַרטיידיקן פֿאַר דער רעגירונג די פּאָליטיש־רעכטלעכע אינטערעסן פֿון די יִידן אין רוסלאַנד. 1885 האָט ער זיך באַטייליקט אין דער באַקאַנטער אספֿת הרבנים און 1894 איז ער געווען אַ מיטגליד אין רבנים־קאָמיטעט, וואָס די רוסישע רעגירונג האָט געפֿונען צו באַהאַנדלען דעם מצבֿ פֿון די רוסישע יִידן.

ר' גבֿריאל פֿײַנבערג, געבאָרן 1825 אין באַלבירישאָק. רבֿ אין ווילקי (7 יאָר), סאַלאַנט (12 יאָר), סלאַבאָדקע, מעמל, ווו ניפֿטר געווארן אין 1905, בעל **באר רחובות** (בערלין, תרנ"ג, געדרוקט מיטן **חושן משפט**).

ר' יוסף בר' משה יפֿה, געבאָרן 1846 אין ווילקאָמיר. פֿרִיער רבֿ אין סלאָנים, גאָרזד, פּאָקראָי. נאָך סאַלאַנט[3], פֿון 1893, רבֿ אין מאַנטשעסטער (ענגלאַנד), ווו ניפֿטר 1897. חיבורים: **יוסף באור** (ווילנא, תרנ"א), **עלים לתרופה, השכל והיצר** (מאנטשעסטער, תרנ"ה), **אהבת ציון וירושלים** (ירושלים, תש"ז).

ר' מאיר אַטלאַס בר' דוד, געבאָרן 1848 אין בייסעגאָלע. ר"מ טעלז, אב"ד ליבאַווע, סאַלאַנט (ביז 1899), קאָב־רין, שאַוול, ווו ניפֿטר געווארן י"ב שבט תרפ"ו. איידעם פֿון ר' לייזער גאָרדאָן, אב"ד טעלז, און שווער פֿון ר' אלחנן וואַסערמאַן, ר"מ אין בריסק און באַראַנאָוויטש.

2) ער ווערט דערמאָנט ווי סאַלאַנטער רבֿ אין „דזשוּיש ענסיקלאָפּידיע", יזפֿור־בוך סואוואַלק און בײַ יהודה־ליב מימון. אַזוי אויך „יהדות ליטא, ג' (ע' 354), כאָטש אין איר רשימה פֿון סאַלאַנטער רבנים איז דער נאָמען פֿון ר' ישעיהן אויסגעלאָזן — מסתמא אַ טעות הדפֿוס.

3) זע: סאַלאַט.

ר׳ אַבֿרהם־אַהרן בורשטיין בר׳ יהושע בלומענטאַל, געבאָרן 1867 אין קאַמעניץ דליטא. 1891־1892 רבֿ אין ציטעוויאַן, 1893־1897 אין ריטעווע, אַניקשט, סאַלאַנט (פֿון 1900), שאַדעווע, טאַוואריק. אין ערשטן וועלטקריג ר״מ אין רוסלאַנד — ר״מ אין באָגאָראָדסקער ישיבה און אונטער די סאָוועטן רב אין טשערקאַס. אין 1919 זיך אומגעקערט צו זײַן רבנות אין טאַוואריק. 1924 געוואָרן ר״מ אין הרב א.י. קוקס „מרפּז הרבֿ״ אין ירושלים, ווו ער איז ניפֿטר געוואָרן ט׳ פסלו, תרפ״ו. בעל **נר אַהרן** (ירושלים, ת״ש).

ר׳ מרדכי־יצחק־אייזיק ראַבי־נאָוויץ, געבאָרן 1856 אין נײַ־זאַגער, פֿרײַער רבֿ אין ליגעם (אין דער הקדמה פֿון זײַן **דעת מרדכי** ווערט געזאָגט, אַז ער איז געווען 33 יאָר אין ליגעם), 1902־1916 אין סאַלאַנט, און פֿון 1917 אין מעמל, ווו ניפֿטר געוואָרן סיוון 1920. זײַן זון ר׳ אליעזר־יהודה, אב״ד מעמל, בעל **עין יהודה**. אומגעקומען 1941 אין קיידאַן, הי״ד. ר׳ מרדכי איז אור־אייניקל פֿון ר׳ מרדכי אב״ד בויסק, בעל **גדולת מרדכי**. חיבורים: **שמן למנחה** (ווילנא, תרע״ב), **תמר דבֿורה** (ריגא, תרפ״ד), **דעת מרדכי** (קיידאַן, תרצ״ט; ח״ב ירושלים, תש״ט. דאָרטן דאָ זײַן פֿולע ביאָגראַפֿיע). אין זײַנע צײַטן האָבן סאַלאַנטער ייִדן, משמעות, געהאַט צרות פֿון אַרומיקע פּויערים. אין אַ שאלה אין **דעת מרדכי** (ע׳ 172) לייענען מיר „אנשים רָעים הָדרים בכפֿרים הסמוכים לסלאַנט גונבֿים את האַלנות מביה״ק [מבית־הקבֿרות] הישן ופורתים אותם לעצמם.״

ר׳ משה־יונה ווינער, הי״ד; ר׳ דובער־הירש [ר׳ מאיר־צבֿי?] קאַלף, געבאָרן 1884, הי״ד.

ר׳ יהושע־העשל בר׳ גרשון איז דאָ, געווען ש״ץ ושו״ב אין דער צײַט פֿון ר׳ צבֿי־הירש ברוידא. אין דער צײַט איז דאָ געווען שו״ב הצדיק ר׳ דוד בר אַהרן הפּהן, בָּקי אין גאַנץ אַלפֿס און שלחן־ערוך. פֿלעגט זאָגן אַ שיעור אין חבֿרה „אַלפֿס״ פֿאַר די גרעסטע לומדים. מען האָט אים געפֿונען דער „קליינער אלפֿס״. אויף זײַן „חוקי החבֿרה פּנסת ישׂראל״ דאָ אַ הספּמה פֿון ר׳ שמואל סאַלאַנטער.

מ. קאַזלאָווסקי, מחבר פֿון **נצחיות הנפֿש** (ווילנא, תרפ״ד), האָט אַ שײַכות מיט סאַלאַנט.

צווישן 1835 און 1895 זײַנען געווען 109 סאַלאַנטער פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — „הרבֿ החכם המפֿואר״ ר׳ יהודה־אָשר בר׳ מנחם גינצבורג, געבאָרן 1765. פֿאָטער פֿון מרדכי־אַהרן גינצבורג. פֿון די באַוווסטע משפּילים אין ווילנע און העברעישער שרײַבער. געלאָזן אין כּתבֿ־יד אַ חיבור וועגן דיקדוק און אַלגעברע. געשטאָרבן 1823.

ר׳ יוסף־זונדל סאַלאַנטער, דאָ געבאָרן אין 1786. פֿון די גרונטלייגערס פֿון

דער מוסר־שיטה, רבי פֿון ר׳ ישׂראל סאַ־
לאַנטער. ר׳ יוסף־זונדל איז געווען אַ
תּלמיד פֿון ר׳ עקיבֿא איגר און ר׳ חיים
וואָלאָזשינער. אַן אָפּשטאַמיקער פֿון ר׳
אורי־שרגא אַשכּנזי, וואָס איז עולה געווען
קיין ירושלים אַרום תי״ג (1653). שוועד
פֿון ר׳ שמואל סאַלאַנטער. האָט זיך
אָפּגעזאָגט פֿון רבנות. אויסער אַ פּאָר שעה
אין האַנדל, זײַן גאַנצע צײַט אָפּגעגעבן צו
לימוד־התּורה. געווען אָנגעטאָן אין די
איינפֿאַכסטע מלבושים און זיך געפֿירט מיט
אויסערגעווײַנלעכער ענווה. וועגן זײַן
דאָזיקער מידה זײַנען אַרומגעגאַנגען אַ סך
מעשׂיות, איינע פֿון זיי:

ער איז אײַן מאָל געקומען צום
ווילנער גבֿיר ר׳ גרשון אַמשטערדאַם, אים
אָפּגעבן עפּעס אַ פּעקל פֿון אַ סאַלאַנטער.
אַזוי ווי ער איז געגאַנגען אָנגעטאָן אין
איינפֿאַכע בגדים, האָט דער גבֿיר אים
אָנגענומען פֿאַר אַ בעל־עגלה און אים
געגעבן שׂכר־טירחה און אַ פּוס יי״ש. אויף
דער פֿראַגע פֿון ר׳ גרשונען: קענסטו ר׳
יוסף־זונדלען? איז דער ענטפֿער געווען
זייער געמעקעט. האָט דער גבֿיר
פֿאַרשטאַנען, אז דער „בעל־עגלה״ איז ר׳
יוסף־זונדל אַליין.

1838 איז ר׳ יוסף־זונדל עולה
געווען קיין ירושלים, ווו ער איז געווען
מורה־הוראה 3 יאָר, דערנאָך עס
איבערגעגעבן זײַן איידעם ר׳ שמואל
סאַלאַנט. ער האָט געהאַלפֿן גרינדן חבֿרות
און מוסדות, צווישן זיי דאָס אויסברייטערן
דעם בניין בית־פּנסת „די חורבֿה״. ער האָט
געלעבט אין אַ פֿינצטער צימער, די טיר איז
געווען דאָס פּענצטער, אין הויף פֿון דער
„חורבֿה״. זיך מתּפּרנס געווען פֿון מאַכן
עסיג, זיך באַגנוגענט מיט אַ קבֿ של חרובֿין,
געפֿאַסט תּעניתים, געלערנט תּורה און
מתּפּלל געווען אויף גאולה שלימה.

פיל מענטשן פֿלעגן קומען צו
אים יעדן טאָג — אַנדערע צו פֿרעגן אַ
הלכה, אַנדערע בעטן אַן עצה אָדער אַ
ברכה. ער פֿלעגט אויפֿנעמען יעדע שעה,
יעדע מינוט, ווער עס האָט נאָר געוואָלט.
פֿרײַנד פֿלעגן אים עצהנען: רבי, מאַכט
אויפֿנעם־שעהן. פֿאַר זיי האָט ער געהאַט אַ
גרייטע ענטפֿער: ער לערנט פֿון רבונו־של
עולם, וואָס מיר זאָגן אויף אים: „שאתּה
מפֿרנס אותנו תּמיד בכל עת ובכל שעה״.
ניפֿטר געווארן ג׳ חשון, תּרכ״ו. זײַן זון ר׳
יהודה־אַריה־לייב און זײַנע צוויי טעכטער
האָבן אַלע חתונה געהאַט אין סאַלאַנט און
דאָרטן געלעבט מיט זייערע מישפּחות.

ר׳ אורי סג״ל, תּלמיד פֿון ר׳
יוסף־זונדל. ס׳איז דאָ ר׳ יוסף־זונדלס אַ
בריוו „לתּלמידי ר׳ אורי סג״ל מסאַלאַנד
באיישישאָק.״

ר׳ יוסף־משה אַהרנזאָן איז דאָ
געבוירן 1805. ער איז מערערע יאָרן
געווען מ״ץ ומ״מ אין מיר, דערנאָך אין
זעלווע „ומשם נתקבל לרבֿ ומורה בק״ק
ראַצקע״, לאַזדיי, ווישטינעץ. 1862 איז ער
געווארן רבֿ אין „עדת ישורון״, ניו־יאָרק,
מיט אים איז פֿאַרבונדן אַ גרויסע מחלוקת
וועגן דער כּשרות פֿון געשטאָכענע קעלבער
(אָפּצאַפּן אַ גרויסן טייל בלוט דורך אַן
אָדער פֿון האַלדז). ער איז בכלל געווען אַ
קעמפֿער פֿאַר אַלץ, וואָס ער האָט געהאַלטן

פֿאַר הייליק. ער האָט געפֿירט אַ גרויסע מחלוקת קעגן ניו־יאָרקער רב פֿון בית־המדרש הגדול ר׳ אַבֿרהם־יוסף אש צוליב זײַן אײַנגעפֿירטן נוסח הגט; קעגן די רבנים, וואָס האָבן געגעבן אַ הכשר אויפֿן ווײַן אין קאַליפֿאָרניע; קעגן די שליחים פֿון ישיבה „עץ חיים״ אין ירושלים. ס׳איז אים גע־ווארן ענג אין נ״י און ער האָט זיך געלאָזן אין וועג קיין א״י. ער איז אָבער ניפֿטר געווארן אין מיטן וועג, אין שיקאַגאָ, כ״ה אלול תרל״ה (1875). חיבורים: **פרדס החכמה** (סדילקאָב, תקצ״ו), **פרדס הבינה** אמשטרדם, 1842 [1856]), **מטעי משה** (ירושלים, תרל״ה).

אפֿרים כהן, געבאָרן 1829. 1858 געענדיקט ווילנער ראַבינער־סעמינאַר. אין יענעם יאָר איז ער באַשטימט געווארן פֿאַרן „אינספּעקטאָר פֿון באַזונדערע אָנגעלעגן־הייטן פֿון יידן.״ ער איז אויך געוויפֿן געווארן פֿון דער רוסישער רעגירונג זיך צו באַטיילקן אין פּעטערבורגער רבנים־קאָמיסיע.

ר׳ נפֿתלי אַמשטערדאַם, איינער פֿון די בעסטע תלמידים פֿון ר׳ יוסף־זונדל סאַלאַנטער און ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער, דאָ געבאָרן אין 1832. 1867 געווארן רב אין העלסינגפֿאָרס. פֿון 1876 מו״צ און סגן צו ר׳ יצחק בלאַזער אין פּעטערבורג, שפּעטער רב אין יאַסווין און אַלעקסאָט. פֿאַרלאָזן זײַן רבנות און זיך באַזעצט אין קאָווונע און געלעבט פֿון זײַן ווײַב בעקעריי. 1902 עולה געווען קיין ירושלים, וווּ געווען טעטיק אין פֿאַרשפֿרייטן די מוסר־שיטה. דאָ זײַנען אַ תשובֿה אין ר׳ יצחק בלאַזערס פֿרי יצחק (ווילנא, תרמ״א, דף צ״א). ניפֿטר 1916 אין ירושלים.

ר׳ אַבֿרהם־אַריה־לייב, זון פֿון ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער, דאָ געבאָרן אַרום 1839, אב״ד ברעזנא. איידעם פֿון ר׳ יום־טובֿ־ליפּמאַן היילפּערין, אב״ד ביאַליסטאָק.

ר׳ אלחנן כהן (חנן סאַלאַנטער) איז געווען פֿאַרשטייער אין פּעטערבורג פֿון ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער און ר׳ אלינקע קרעטינגער, פּדי איבערצוגעבן זיי יעדע וויכטיקע ידיעה וועגן יידן. לשֵׁם זה האָבן זיי 1858 אים אויפֿגעעפֿנט אַ געשעפֿט פֿון טײַערע אַרטיקלען, בכדי צוצוציען שׂררות און זיך דערווײַסן פֿון זיי וואָס מערער פֿלענער פֿון דער רוסישער רעגירונג וועגן יידישע ענייניים. געשטאָרבן אין 1879.

ד״ר ליפּמאַן ליפּקין, זון פֿון ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער, דאָ געבאָרן 1846. געענדיקט די אוניווערסיטעטן אין ענאַ און פּעטערבורג, באַוווסטער מאַטעמאַטיקער. געשטאָרבן 1876 אין פּעטערבורג.

ר׳ צבי הירשבערג, שו״ב אין מיטאַווע, וווּ ניפֿטר געווארן אין 1857; דובער מאַנישעוויץ, 1858־1914. פֿאַברי־קאַנט פֿון די באַרימטע מצות אין אַמעריקע.

לואי לוריא, געבאָרן 1887. פֿון 1917 אין באָסטאָן. פסיכיאַטער. דאָצענט פֿון פּסיכאָלאָגיע אין סינסינעטי־אוניווער־סיטעט. מיטרעדאַקטער פֿון אַן אַמעריקאַנער זשורנאַל פֿאַר פּסיכאָלאָגיע.

וויליאָם ל. לאורענס, איינער פֿון די מיטאויסגעפֿינערס פֿון דער אַטאָם־באָמבע, איז דאָ געבאָרן געווארן 1888. 1905 פֿאַרלאָזן סאַלאַנט. זײַן יידישער

נאָמען איז: יהודה־לייב־וואָלף זיוו. זײַן פּאָטער האָט געהאַט אַן אַפּטייק אין שטאָט. איינער אַ זיוו — מסתּמא פֿון דער זעל־ביקער מישפּחה — איז געווען אַקטיוו אין חיבת־ציון און געשריבן קאָרעספּאָנ־דענציעס אין המליץ.

ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער און ר׳ שמואל סאַלאַנט זײַנען ניט קיין אָפּשטאַ־מיקע פֿון סאַלאַנט, אָבער עס וואָלט ניט געווען יושרדיק, אַז מען זאָל ניט זאָגן עטלעכע ווערטער וועגן די צוויי גאונים, ווען עס רעדט זיך וועגן דער שטאָט, וואָס זיי טראָגן איר נאָמען און האָבן דאָרטן יאָרן געלעבט.

ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער איז גע־באָרן געוואָרן ו׳ חשון, תּקע״א (1810) אין זאַגער. ער איז דער באַשאַפֿער פֿון דער מוסר־שיטה, וואָס האָט געלייגט איר חותם אויפֿן תּורהדיקן יידנטום אין ליטע און ווײַט־ווייט אויסער אירע גרענעצן. נאָך זײַן חתונה מיט אסתּר־פֿייגע, טאָכטער פֿון ר׳ יעקבֿ אײזענשטיין, אין סאַלאַנט, האָט ר׳ ישׂראל געלעבט אַ ריי יאָרן אין שטעטל. ער איז געווען איינער פֿון אַ חבֿרה גרויסע לומדים אין סאַלאַנט, וואָס האָבן געלערנט אין הויז פֿון אַ גבֿיר, וואָס האָט זיי אַלעמען אויסגעהאַלטן און באַאָרגט מיט אַלעם נייטיקן.[4] ר׳ ישׂראלס פֿאַמיליע־נאָמען איז ליפּקין. 1840 איז ער געוואָרן ר״מ אין ר׳ מײלעס ישיבֿה אין ווילנע. 1849 האָט ער אויפֿגעשטעלט אַ ישיבֿה אין קאָוונע, וואָס איז געוואָרן דער צענטער פֿון דער מוסר־באַוועגונג.

סײַ וועגן ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער און סײַ וועגן זײַן שיטה איז דאָ אַ רײַכע ליטעראַטור. געווען רבנים, וואָס זײַנען שאַרף ארויסגעטראָטן קעגן ר׳ ישׂראלס מוסר־שיטה, וויל דאָס איז געווען קעגן דעם דורותדיק־טראַדיציאָנעלן דרך־הלימוד אין די ישיבות. אינטערעסאַנט, אַז אויך אַבֿרהם מאַפּו האָט שטאַרק קריטיקירט ר׳ ישׂראלס שיטה אין זײַן ראָמאַן **עיט צבֿוע**, און ניט קיין אַנדערער ווי משה־לייב לילינבלום איז אַרויסגעטראָטן קעגן מאַפֿון, אַרויסהייבנדיק די הייך־מאָראַלישע פּערזענלעכקייט פֿון ר׳ ישׂראל און זײַן הייך־עטישע שיטה.

וועגן ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער ווערט דערציילט די באַקאַנטע מעשׂה: אין 1849 איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע כאָלערע־עפּידעמיע אין ווילנע. עס זײַנען געווען אַ סך יידישע קרבנות. צו שחרית יום־כּיפּור איז ער אַרויף אויף דער בימה אין דער גרויסער ווילנער שול און האָט אַלעמען מתּיר געווען צו עסן. פֿאַר אַלעמען אין די אויגן האָט ער געגעסן אַ בולקע און געמאַכט קידוש אויף ווײַן. צוזאַמען מיט אים זײַנען געשטאַנען אויף דער בימה צוויי מורי־הוראה. פֿאַראַן וועגן דעם זייער אַ שיינע דערציילונג פֿון דוד פֿרישמאַן.

ר׳ ישׂראל איז ניפֿטר געוואָרן כ״ה שבֿט, תּרמ״ג אין קיניגסבערג, זײַן

4) אויסער ר׳ ישׂראלן, זײַנען געווען אין דער חבֿרה: ר׳ זונדל סאַלאַנט, ר׳ שמואל סאַלאַנט, ר׳ משה־יצחק (שפּעטער אב״ד פּאָנעווועזש, פּלונגיאַן א״א), ר׳ משה צייטלין (שפּעטער אב״ד ראַסיין), ר׳ אלכסנדר־משה לפּידות (שפּעטער אב״ד יאַנעווע, ראַסיין), ר׳ דובֿ־בער ליפֿשיץ (שפּעטער אב״ד סרעדניק).

פֿרוי — 1871 אין ווילנע. חיבורים: **אמרי בינה** (וואַרשא, תּרל״ח), **עץ פּרי** (ווילנא, תּרמ״א), **אבן ישׂראל** (וואַרשא, תּרמ״ג), **אגרת המוסר** (קאָניגסבערג), **אור ישׂראל** (ווילנא, תּר״ס). אַ סך חידושי־תּורה זײַנע געפֿינען זיך אין **קהלת יצחק**, יצחק בר׳ ניסן (ווילנא, תּר״ס, ע׳ 8, 24, 54, 80, 81, 84, 118, 182), עטלעכע חידושים אין **פּרי הארץ**, אַבֿרהם בּיק (פּרעסבורג, תּר״ן), אַ ביסל חידושים אין **פּנסת ישׂראל** (ווילי־אַמפּאָלע, אדר תּרצ״ח). הספּמות: אויף **הגדה** פֿון יצחק דאַנציג (וואַרשא, תּר״ל) און אויף **הלכות רבּ אלפֿס**. הספּדים: **פּבוד ישׂראל**, דוד־שלמה סלוסטש (וואַרשא, תּרמ״ג), **הלל וזמרה**, אהרן־אליעזר קלי־ניצקי (וואַרשא, תּרמ״ה), **יורה ומלקוש**, יוסף־חיים קרא (ווילנא, 1894).

אויך ר׳ שמואל סאַלאַנט איז ניט קיין אָפּשטאַמיקער פֿון סאַלאַנט. ער איז געבאָרן געוואָרן 1816 אין ביאַליסטאָק. נאָך זײַן חתונה מיט דער טאָכטער פון ר׳ יוסף־זונדל, האָט ער עטלעכע יאָר געלעבט אין סאַלאַנט. ער איז אויך געווען איינער פֿון דער גרופּע גרויסע לומדים, וואָס האָבן געלערנט און געלעבט אויף דער סאַלקע, וואָס דער גבֿיר ר׳ אליה ר׳ נחמיהס האָט אָפּגעגעבן. 1841 איז ער מיט זײַן פרוי עולה געווען קיין ירושלים, וווּ ער איז אויסגעקליבן געוואָרן פֿון דער אַשפּנזישער קהילה. ניפּטר כ״א אָב, תּרל״ט.

שריבערס. — בער פּאַלקענסאָן, דאָ געבאָרן 1746[5]. תּחילת געווען אַ סוחר אין ליטע און פּרײַסן, שפּעטער זיך באַפּרײַנדט מיט פּראָפּעסאָרן פֿון קעניגסבערגער אוניווערסיטעט און מיט משה מענדעלסאָן און זײַנע פֿרײַנד אין בערלין, וווּ ער האָט 1772 געענדיקט אויף מעדיצין. פּראַקטיקירט אין מאָהילעוו, פּעטערבורג און האָזענפוט, וווּ געשטאָרבן אין 1781. נאָך זײַענדיק אין קעניגסבערג האָט ער אָנגעהויבן שרײַבן לידער אין דײַטש. 1772 איז אַרויס זײַן בוך לידער Gedichte eines polnischen Juden (Leipzig).

מרדכי־אַהרן גינצבורג, דאָ געבאָרן 1795. פֿאָטער פֿון דער נײַער העברעישער פּראָזע. פֿון 1835 געלעבט אין ווילנע. דאָרטן געגרינדעט, מיט שלמה־זלמן זאַלקינד, איינעם פֿון די ערשטע בתּי־ספֿר לילדי ישׂראל „על־פּי יסודי החֲנוך המתוקן״. כאָטש אַליין אַ משפּיל, איז ער אַרויס קעגן דער שיטה פֿון ד״ר מ. לילינע־טאַל, דעם רעפֿרעזענטאַנט פֿון דער רוסי־שער רעגירונג, אין די ייִדישע שולן. געשטאָרבן 1846.[6] אד״ם הכּהן לעבענזאָהן, אין **קינת סופֿרים** (ווילנא, תּר״ז), האָט געגעבן די הספּד־רעדעס אויף גינצבורגס לוויה. ער גיט צו, אַז גינצבורג „לא נספּד כּהלכה״ און אַז מען האָט אים ניט אָפּגע־געבן דעם געהעריקן לעצטן כּבוד.

אין **קול שלמה**, שלמה־זלמן זאַל־קינד (ווילנא, תּרי״ט) איז דאָ „קינה על מות

5) זע: סאַלאַט.

6) אין „קורות הספֿרות העברית החדשה״, ב׳, פֿון ד״ר נ. סלושץ (ורשה, תּרס״ה, ע׳ 107), ווערט אָנגעגעבן בטעות, אז גינצבורג איז געבאָרן געוואָרן אין ווילנע.

רמ״א גינצבורג״. אַ שיר אויף זײַן טויט פֿון מרדכי נאַטאַנזאָן געפֿינט זיך אין גינצבורגס **ימי הדור** (ווילנא, תּרכ״א). אין **המוריה** (וואַרשא, תּרל״ח) איז דאָ „סוניט אל המחבר״ פֿון י״ה סבר״י [יהושע העשיל סירקין בר״י]. בוקי בן יגלים **שירת הזמיר** (וואַרשא, תּרנ״ה) איז „לזכר נשמת מורנו הגדול בשפֿת עבֿר מרדכי־אַהרן גינצבורג.״ אַ שיר לכבֿוד מ.א. גינצבורג איז געדרוקט אין ש.ז. זאַלקינדס **שמע שלמה** (ווילנא, תּרכ״ו). חיבורים און תּרגומים: **גלות הארץ החדשה** (ווילנא, תּקפ״ג. די צווייטע אויפֿלאַגע: **מסע כריסטאף קאָלאָמבוס** אָ**גלות הארץ החדשה**. וואַרשא, תּרמ״ד), **קרית ספֿר** (ווילנא, תּקצ״ה), **תּולדות בני האדם** (דאָרטן), **המלאכות אל קיוס קאַלו־גולה** (ווילנא, תּקצ״ז), **עתּותי רוסיא** (ווילנא, תּקצ״ט) **הצרפֿתים ברוסיא** (ווילנא, תּר״ג), **מגיד אמת** (ליפּסיא, 1843). געחתמעט: יונה בן אמתּי. קעגן ד״ר מ. לילינטאַל), **דבֿיר** (ווילנא, תּר״ד), **פּי החרות** (ווילנא, תּר״ו), **חמת דמשק** (קאָניגסבערג, 1860), **ימי הדור** (ווילנא, תּרכ״א), **אביעזר** (ווילנא, תּרכ״ד), **תּקון לבן הארמי** (ווילנא, תּרכ״ד), **המוריה** (וואַרשא, תּרל״ח), **פּתבֿים נבחרים** (וואַרשא, תּרע״א, מיט אַרטשפֿיר פֿון יעקבֿ פֿיכמאַן).

שאול הורוויץ, משכיל און שריפֿט־בער. אייניקל פֿון ר׳ שאול קאַצענעלענבויגן פֿון ווילנע און ברודער־זון פֿון ר׳ לייב קאַצענעלענבויגן פֿון בריסק. געווען פֿופֿצן יאָר אַדוואָקאַט. אין זײַן בוך **מצֿמאָנידא** (רוסיש) באַהאַנדלט ער דעם רמב״מס „הלכות גזלה ואבדה״ און קלערט אויף ווען־עלכע הלכות פֿאַסן זיך מיט די געזעצן פֿון רוסישן קאָדעקס און ווען־עלכע ניט. געשטאָרבן 1827.

אלעזר שולמאַן, געבאָרן 1837. תּחילת געשריבן סיפֿורים אין **השחר, האסיף, המליץ**. באַאַרבעט און אַרויסגעגעבן ווייקטאָר הוגאָס **האוֹבדים והנדחים** (אדעסא, תּרכ״ז). שפּעטער פֿאַרעפֿנטלעכט זײַנע ווײַסנשאַפֿטלעכע מאַנאָגראַפֿיעס **תּולדות אנשי השם**, גדולי סופֿרי גרמניה וילידי ישׂראל: ווען היינע (ווינא, תּרל״ו) און בערנע (ברדיטשוב, תּרנ״ג). ער איז דער ערשטער אין העברעיש, וואָס האָט זיך פֿאַרנומען מיט פֿאָרשן ייִדיש און ייִדישע ליטעראַטור, ווי דאָס איז צו זען פֿון זײַן ווייכטיק בוך **שפֿת יהודית אשכנזית וספֿרותה** (ריגה, תּרע״ג). געשטאָרבן 1904 אין קיִעוו, ווו ער האָט געלעבט אַ לעבן.

יוסף־חיים יפֿה, געבאָרן 1865. פֿון 1892 אין ניו־יאָרק. געדרוקט לידער אין די ניו־יאָרקער ייִדישע צײַטונגען און צײַטשריפֿטן, אויך אין **יוד** (וואַרשא־קראָקע) א״א. מחבר פֿון **ליעדער** (נ״י, 1914) און **געזאַנגען** (נ״י, 1936). געשטאָרבן 1938 אין בראָנקס (נ״י).

יצחק מירקין, געבאָרן 1871. פֿון 1913 אין פּתח־תּקוה, דערנאָך אין ירושלים. לערער פֿון תּלמוד, פּסיכאָלאָגיע און פּעדאַגאָגיק אין מזרחי־סעמינאַר פֿון ירושלים. פֿאַרעפֿנטלעכט לידער, מאמרים וועגן חינוך־ענייניים און דענקערישע

אַרבעטן אין העברעיש און דײַטש (1901 געענדיקט דעם פֿילאָסאָפֿישן פֿאַקולטעט אין בערן). אויטאָר פֿון דער לידער־זאַמלונג **חזיונות ושעיפים** (יפֿו, תרע״ז), **תולדות החינוך והחוראה** (תרפ״ד), **פסיכולוגיה בכיוון פּדגוגי** (תרפ״ט). געשטאָרבן 1941 אין ירושלים.

קאָרעספּאָנדענטן. — המליץ: מרדכי בר׳ ראובֿן הורוויץ, אליעזר זיגער; **הצפּירה**: ח.ב. באלקינד, יום־טובֿ ליפּמאַן זיוו (און **המליץ**). רבֿקה עלקין (**יודישעס פֿאָלקס־בלאַט**, פּעטערבורג, 1882).

ניכבדים. — ר׳ אַלכּסנדר־סענדר בר׳ צבֿי בסאַלאַנט איז 1783 געוווען פּרנס הגליל. אַזוי איז געשריבן אין אַ בריוו פֿון ר׳ מרדכי־יצחק־אײַזיק ראַבינאָוויץ, אב״ד סאַלאַנט, צו ר׳ צבֿי־יחזקאל מיכל־זאָהן, אב״ד פּלאָנסק, דאַטירט ח׳ אלול תרע״ג, סלאַנט. אין אַן אַנדער בריוו, פֿון כ״ד תשרי, תקמ״ג [1782], געשריבן צום זעלביקן אַלכּסנדר סענדר און זײַן זון צבֿי־הירש, איז דאָ אַ שאלה וויפֿל אתרוגים ער האָט באַקומען. אין בריוו איז אויך דאָ אַ מעשׂה מיט „הגאון הגדול המפֿורסם מו׳ צבֿי הירש״ [בר׳ אַהרן ברוידא], וואָס האָט זיך אָפּגעזאָגט פֿון רבנות אין מעמל.

ר׳ לייב סיניער, גבֿיר און נדבֿן, געהאָלפֿן אַרויסגעבן מרדכי־אַהרן גינצבורגס **דבֿיר** (ווארשׁא, תרמ״ד). אין גינצבורגס **קריית־ספֿר** (ווילנא, תקצ״ה) געפֿינען זיך 11 בריוו פֿון „הר״ר יב״א סיניער״ פֿון סאַלאַנט — מסתּמא איז דאָס דער זעלביקער.

ר׳ פֿאַלק, נאמן העדה אין 1830; ר׳ יעקבֿ אײַזענשטיין, שוועסטער פֿון ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער; ר׳ בנימין־ביינוש, פֿאָטער פֿון ר׳ יוסף־זונדל סאַלאַנטער, האָט אַרויסגעגעבן פֿון כּתבֿ־יד דעם **חדושי הר״ן** אויף **ראש השנה**; ר׳ בצלאל שאַטייקער, שוועסטער פֿון ווילנער ניכבד ר׳ אליהו שטראַשון; ר׳ מאיר סג״ל און ר׳ חיים שור — ביידע מלמדים פֿון מ.א. גינצבורג; זיוו, אַפּטייקער, פֿאָטער פֿון ווילהעלם לאורענס.

ר׳ שלמה יודעלעוויטש, אין 1888 האָט ער געלאָזט רעמאָנטירן דעם בית־מדרש אויף זײַן חשבון; ר׳ אליה ר׳ נחמיהס, למדן און גבֿיר. האָט אָפּגעגעבן די סאַלקע פֿון זײַן הויז פֿאַר אַ גרופּע לומדים אין זײַן שטאָט (פּרטים — זע אויבן).

ר׳ נתן פֿרידלאַנד, משולח ליישובֿ ארץ־ישׂראל פֿון הרבֿ ר׳ צבֿי־קאַלישער און הרבֿ ר׳ אליהו גוטמאַכער, האָט אַ געוויסע צײַט דאָ געלעבט אין הויז פֿון ר׳ יוסף־זונדל.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 17; 1876: 23; ש״י פֿין, שפֿה לנאמנים. ווילנא, תרמ״א, ע׳ 148, 158; יעקבֿ בכרך, המסע לארץ הקדושה. ווארשׁא, תרמ״ה, ע׳ 102; הצפּירה, 1887: 227, 286; המליץ, 1887: 219 ו׳. גורלאנד, כּבוד הבית. ווילנא, תרמ״ח, ע׳ 59.

רשימת חבֿרים לתּמיכת בני ישׂראל. אַדעססאַ, 1896; „ר׳ מרדכי־אַהרן גינצבורג״. פּעטער־בורג, תרנ״ז (אַפֿדרוק); המליץ, 1898: 17, 246, 280; 1900: 104; אחיאסף, תרנ״ח, ע׳ 342; תר״ס, ע׳ 83; א. אפֿרתי, דור ודור ודורשיו. ווילנא, תרמ״ט, ע׳ 61; י.ה. סינגער, זכרון בספֿר. ווילנא, 1900, ע׳ 10.

ד. בונימאָוויטש, מכתּב מאליהו. ווילנא, תרס״א, ע׳ 23, 26; ש. ראָזענפֿעלד, ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער, ווארשׁא, 1910; ז. רייזען, פֿון מענדעלסאָן ביז

מענדעלע, ווילנע, 1913 (פֿון זייט 209); הדרך פּ״פ א/מ, תּרע״ג; פּנקס ייִוואָ. ווילנע 1927/28, ז׳ 47; א. ריבלין, הצדיק ר׳ יוסף זונדל ורבותיו. ירושלים, תּרפּ״ז.

ברוך עפּשטיין, מקור ברוך, ב׳. ווילנא, תּרפּ״ח, ע׳ 1012; א.ל. פֿרומקין, תּולדות חכמי ירושלים, ג׳. ירושלים, תּרפּ״ט. ע׳ 220, 264; אידישע שטימע, 1934: 4844; ספֿר האישים, ת״א, תּרצ״ז, ע׳ 114; ע.מ. ברודא, משפּחת ברודא. ורשה, תּרצ״ח. ע׳ 32; מרדכי יצחק אייזיק ראַבינאָוויץ, דעת מרדכי, קיידאַן, תּרצ״ט, הקדמה.

אידישע שטימע, 1939: 38, 6187; ליטווי־שער איד, נ״י, 1946: 7/8; ש. ראָזענפֿעלד, געקליבענע שריפֿטן. נ״י, 1947, ז׳ 88; בית־הכּנסת, ת״א, תּש״ח, גל׳ ב׳; י.ל. מימון, למען ציון לא אחשה, א׳. ירושלים, תּשי״ד, ע׳ 34 ועוד; פּרך ב׳, ע׳ 185־196; סיני, תּשי״ז, אַב, ע׳ רע״ד.

דבֿ פֿין, תּנועת המוסר. ירושלים, 1967־1970; משה־מנחם וואלדען, יכבד אָב. ירושלים, תּשכ״ח, ע׳ 56־57 (פּאָטאָסטאַט); י.ד. קמזון, יהדות ליטא; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 5538; יזפור־בוך סוּא־וואַלק, ז׳ 181, 187; קריה נאמנה, ע׳ 261; בן־ציון אייזענשטאַדט, דורות האחרונים, ע׳ 50, 221.

ג. קרסל, 1, 2; לעקסיקאָן 4, 8; תּולדות ישיבֿת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 50, 68, 122; חלקת מחוקק, חוב׳ ג׳, ע׳ י״ב, כ״ב; מחברת ג׳, ע׳ כ״ב; חוב׳ ה׳, מחברת א׳; חוב׳ ה׳, מחברת ד׳, חוב׳ ט, מחברת ד׳; ד. תּדהר, אנציקלופּדיה לחלוצי הישוב, ע׳ 108, 213; 284, שם הגדולים החדש ע׳ 28; אוצר ישׂראל א׳, ע׳ 167; ה׳, ע׳ 213. יהדות ליטא, ג׳; מ. זאַלמאַנאָוויץ, זכרון הלל.

Lietuviškoji Enciklopedija, III., p. 298; Jewish Encyclopedia, VIII., p. 96; M.G. Glenn, Israel Salanter, New York, 1953; Black Book.

סאַלאַק SALAKAS

קריזז עזשערעני, שפּעטער זיך געפֿונען זאַראַסיי. פֿון די אַלטע יִדישע יישובֿים אין ליטע.

אין 1862 איז געווען אַ גרויסע שפּאַנונג צווישן יִידן און גויים און עס האָט געדראָט מיט אַ פּאָגראָם. דער גובערנאַטאָר האָט אַרויסגעגעבן אַ שאַרפֿע וואָרענונג צו די העצעריש רעדל־פֿירערס און דער פּאָגראָם איז אויסגעמיטן געוואָרן.

אין 1886 איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע שׂריפֿה. עס זיינען פֿאַרברענט געוואָרן 70 הייזער און אַלע דריי בתּי־מדרשים.

אויסער קרעמעריי און מלאכה, האָבן יִידן זיך פֿאַרנומען מיט ערדאַרבעט, פֿישעריי און האָלץ־מיסחר. די נאָענטקייט צו דער באַנסטאַנציע און דער פּולישער גרענעץ זיינען געווען אַ גינסטיקער פֿאַקטאָר פֿאַרן יִידישן מיסחר. דאָס האָט זיך געענדערט לרעה נאָכן ערשטן וועלט־קריג, וען סאַלאַק איז אָפּגעשניטן געוואָרן פֿון דער באַנסטאַנציע און פֿון ווילנע.

פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה האָבן דאָ געווינט אַרום 1700 יִידן, אין 1923 — 917 און אַ ביסל ווייניקער קער פֿאַרן חורבן. אין 1915 האָבן קאָזאַקן געמאַכט אַ פּאָגראָם.

רבנים. — ר׳ יהודה־לייב מאָהליווער, פֿאָטער פֿון ר׳ שמואל מאָהליווער. געווען דאָ רבֿ אויף זיינע עלטערע יאָרן און דאָ ניפֿטר געוואָרן.

ר׳ מרדכי בר׳ נוח קייב (קיר?), פֿון 1880 צוויי יאָר, ווען פֿלוצעם ניפֿטר געוואָרן אין עזשערעני.

ר׳ נפֿתלי־הערץ קרעניץ (קראָניץ?), פֿון אַרום 1883.

ר׳ אליהו־מרדכי וואַלקאָווסקי, געבאָרן 1874. פֿון 1899 רבֿ אין מיסיאַד, שפּעטער אין סאַלאָק (ביז 1910), פּאָדאָלסק (רוסלאַנד), קראָשש, 1932־1934, וועג עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל. ניפּטער געווען 1962 אין ירושלים. חיבורים: **מערכת התּלמוד והפּוסקים** (ירושלים, תּרפ״ט־תּש״ו, 11 בענד), **שני המאורות הגדולים** (קיידאַן, תּרצ״ד), **תּורת מעשׂה בראשית בביאור מדעי** (ירושלים, תּשי״א).

ר׳ יעקבֿ קעלמעס, געבאָרן 1880 אין זאַסלע. פֿריִער רבֿ אין פּושעלאַט, 1910־1914 סאַלאָק, דערנאָך אין באָגאָראָדסק (רוסלאַנד) און 1926־1933 הויפּט־רבֿ אין מאָסקווע. 1933 זיך אַרויסגעריסן קיין ארץ־ישׂראל. געווען מיטגליד פֿון הרבנות הראשית אין ארץ־ישׂראל. ניפּטער געווארן 1952 אין ירושלים.

ר׳ יעקבֿ ראַלבע, לעצטער רבֿ, הי״ד. שוואָגער פֿון יעקבֿ קראָניץ, פֿון די רעוויזיאָניסטישע פֿירערס אין ליטע.

אין די 1880ער זײַנען דאָ געווען שו״בים: ר׳ דוד משה און ר׳ אשר בר׳ שניאור־זלמן.

צווישן 1875 און 1899 זײַנען דאָ געווען 32 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — אַריה בעהם, געבאָרן 1877. 1889 אַריבער מיט עלטערן קיין כאַרקאָוו. ד״ר־מעדיציז. דעלעגאַט צום פֿירטן ציוניסטישן קאָנגרעס. קעמפֿער פֿאַר אַ יידישער מדינה אין ארץ־ישׂראל. פֿון 1914 אין ארץ־ישׂראל און געשאָפֿן אין ירושלים דעם ערשטן פֿאַסטער־אינסטיטוט אין לאַנד. מיטגרינדער פֿון **הרפֿואה**, אָרגאַן פֿון „ההסתּדרות הרפֿואית״ אין א״י. פֿאַרעפֿנטלעכט פּאָפּולערע בראָשורן וועגן מעדיצין און געזונט: **המלחמה, הבריאות והמחלות המידבקות בארץ־ישׂראל** (תּרע״ה). **על הכלבת** (תּרע״ד), **על החלירע** (תּרע״ו) און אַנדערע. געשטאָרבן 1941 אין תּל־אָבֿיבֿ.

יעקבֿ קראָניץ (אָדער קרעניץ), קאָאָרדינאַטאָר פֿון די ציוניסטישע „התּחיה״־אַגודות אין ווילנער און אַנדערע גובערניעס. דעלעגאַט צו ציוניסטישע קאָנגרעסן. פֿון די פֿירנדיקע פֿיגורן פֿון דער רעוויזיאָניסטשער באַוועגונג אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע. געשטאָרבן 1939 אין קאָוונע.

ניכבדים. — ר׳ אליעזר־מתּתיהו בראָווֹ האָט אין 1878 אויפֿגעבויט דעם „בית עניים״ (חרוב געווארן אין 5 יאָר אַרום); ש. בראָווֹ און ז. בראָווֹ — פֿון די ערשטע משׂפּילים אין שטעטל; ר׳ דובֿ־אַריה ראָם, ר׳ יצחק־זאבֿ פֿין, ר׳ שאול פֿיינבלום.

קאָרעספּאָנדענטן: — אלחנן ראַפֿאַפּאָרט, גימנאַזיסט (**המליץ**), מ״י יאַפּיט (**המליץ**), .M.B־מתּתיהו בראָווֹ (**היום**).

ביבליאָגראַפֿיע. — הצפּירה, 1881: 5; לוח אחיאסף, תּרנ״ד, ע׳ 243; ספֿר שמואל. ירושלים, תּרפ״ג, ע׳ 1; „ד״ר אריה בעהם ז״ל״. חוברת זפרון. תּ״א, תּש״ב; תולדות ישיבֿת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 158; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 5543. ד. תּדהר,

אנציקלופּעדיה לחלוצי הישוב, ע' 180, 687, 1277.
Black Book

סאַלדוטישקאַ SALDUTIŠKAI

קליין שטעטל אין אוטיאַנער קרײַז. אין די 1870ער איז דאָ געווען אַ גרעסערער יִידישער יישובֿ, וואָס האָט אַפֿילו געקענט זיך דערלויבן צו האָבן אַ רבֿ. אין 1882 איז נאָך געווען רבֿ ר' אַהרן בר' אַבא שטיין, געבאָרן 1855, שפּעטער רבֿ אין שקומיאַן.

אַ קליינער יישובֿ איז נאָך געווען אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע. צו די וואָלן פֿון ציוניסטישן קאָנגרעס אין 1933 זײַנען דאָ אָפּגעגעבן געוואָרן 16 שטימען. אין אַ רשימה פֿון יִידישע בעלי־מלאכות אין ליטע אין 1938 איז דאָ דער נאָמען פֿון שטעטל.

ביבליאָגראַפֿיע. — אהלי שם, ע' 142; אידישע שטימע 1933; דער אידישער האַנטווערקער אין ציפֿערן אין ליטע. קאונאַס, 1938.

סאַפּיזישאַק ZAPYŠKIS

קאָוונער קרײַז. אַן אַלטער מקום אין ליטע. פֿריִער זיך געפֿונען סאַפּיעגישקיס, אויפֿן נאָמען פֿון פּאָווילאַס סאַפּיעגאַ, וואָס אים האָט געהערט דער הויף לעבן שטעטל. שפּעטער האָט עס געהייסן זאַפּיסגיס און צום סוף זאַפּישקיס[1]. יִידן האָבן עס גערופֿן סאַפּיזישאַק. וועג יִידן האָבן זיך אָנגעהויבן דאָ באַזעצן, איז ניט באַקאַנט. פֿון די פֿאַראַנענע ידיעות קען מען אָננעמען, אַז דאָס האָט געקענט זײַן אַרום אָנהייב נײַנצנטן יאָרהונדערט. אין 1797 איז די אַלגעמיינע צאָל אײַנווינערס געווען 107. יִידן וועלן ניט דערמאָנט.

אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 293 יִידן און פֿאַרן חורבן — בײַ 200. אין 1939 האָבן דאָ געווווינט 750 תּושבֿים. יִידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמערײַ און מלאכה, זייער הויפּטהאַנדל — שיפֿן קלעצער אויפֿן ניעמאַן (דאָס שטעטל איז געלעגן אויף דער לינקער זײַט פֿון טײַך).

רבנים.— ר' ישׂראל אַביגדור; ר' יעקבֿ ז"ק, רבֿ ומו"צ (1871); ר' חיים־זאבֿ־וואָלף בר' אַהרן קריגער, געבאָרן 1858 אין לינקעווע. ניפֿטר געוואָרן 1913.

זײַן זון ר' ישׂראל־אַבא, דערנאָך רבֿ אין קאָשעדאָר, שפּעטער אין באָסטאָן.

ר' אַהרן־שלמה זאַלמאַנאָוויץ, געבאָרן 1870 אין ריטעווע, שפּעטער רבֿ אין דאָקשיץ (מינסקער גובערניע). פֿון 1924 רבֿ אין מאָנטרעאָל ביז זײַן פּטירה אין 1941.

ר' יוחנן זופֿאָוויץ (זרחי), געבאָרן

1) לויט א.יאַנולײַטיס, האָט דאָס אָרט אין זעכצנטן יאָרהונדערט זיך גערופֿן פּאַנעמונע.

1874 אין איישישאָק. רבֿ אין מיאַדל, סימנע, סאַפּיזישאָק און ראַדווילישאָק. מיטגליד פֿון מרכז „מזרחי" אין ליטע. פֿון 1931 רבֿ אין טבֿריה, ווו ניפֿטר געוואָרן אין 1946.

ר׳ מאיר ווערזבלאָווסקי, געבאָרן 1881 אין שאַקי. רבֿ אין שימאַנץ, סאַפּיזישאָק, קראָק, ווו אומגעקומען אין 1941, הי״ד. האָט הוספֿות צו ר׳ יצחק־אייזיק חבֿרס **בית יצחק** און זײַן **גנזי מרומים** (קובֿנה, תרצ״א).

ר׳ יצחק בר׳ חיים־מאיר גרין, געבאָרן 1880, אומגעקומען מיט זײַן עדה אין 1941, הי״ד. זײַן ברודער ר׳ אליהו־אַהרן, אב״ד ווילקאָווישק.

אין 1855 זײַנען דאָ געווען 3 פֿרענומעראַנטן אויף **פֿרדס הבינה**, משה בר׳ אַהרן [יאָהאַניסבורג, תרט״ו].

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ יהודה־דובֿ בר׳ נתן בערנשטיין איז געבוירן גע־וואָרן 1863 אין אַלעקסאָט, אָבער האָט מערסטנס געלעבט דאָ. מען האָט אים גע־רופֿן „סאַפּיזישקער עילוי". איינער פֿון די גרינדערס פֿון דער ר׳ יצחק אלחנן ישיבֿה אין ניו־יאָרק. דאָרטן געווען ראש־ישיבֿה און אויך מו״צ אין ניו־יאָרק. האָט אַ סך חדו״ת אין „המאסף" (ירושלים).

ד״ר משה קריגער בהרבֿ ר׳ חיים־זאבֿ איז דאָ געבוירן געוואָרן אין 1885. איינער פֿון די גרינדערס פֿון דער ציוניסטישער אגודה אין שטעטל. 1921 עולה געווען קיין א״י. געשריבן אַ סך מעדיציניש מאמרים אין דער העברעישער פּרעסע.

יחזקאל שטרײַכמאַן, דאָ געבאָרן 1906. מאָלער. פֿון 1924 אין ישׂראל. האָט געהאַט זײַנע קונסט־אויסשטעלונגען אין איראָפּע און ארץ־ישׂראל.

ניכבדים. — ר׳ יצחק בר׳ צבי פֿראַנק, ר׳ יעקב־יוסף, שו״ב, ר׳ דובער זילבערמאַן, ר׳ טוביה פּעכמאַן, ר׳ ישׂראל־איסר מערינג.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1871: 41; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר האישים. תּ״א, תּרצ״ז, ע׳ 444; אהלי שם, ע׳ 306; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 5631; תולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 46;
Augustinas Janulaitis, Užnemunė po Prūsais. Kaunas; Jonas Totoraitis, Sūduvijos Suvalkijos Istorija. Kaunas, 1938 p. 612; Black Book.

סובאָטש SUBAČIUS

פֿאָנעוועזשער קרײַז. סובאָטש איז געווען 3 וויאָרסט פֿון דער באָנסטאַנ־ציע. מיט דער צײַט איז בײַ דער סטאַנציע אויסגעוואַקסן אַ נײַ־סובאָטש, וואָס איז גיך איבערגעשטיגן אַלט־סובאָטש און אַהין האָבן זיך איבערגעהויבן אַלע וויכטיקסטע אינסטיטוציעס. אויך דער רבֿ פֿון אַלט־סובאָטש האָט זיך אַריבערגעקליבן אַהין.

סובאָטש האָט ניט דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע. אָבער ווען קאָזאַקן זײַנען אַרײַן אין שטעטל דעם 10טן יולי, 1915, האָבן אַלע יידן אָנגעהויבן לויפֿן פון דאָרטן. זיי זײַנען באַפֿאַלן געוואָרן פֿון אַן אָנדער באַנדע קאָזאַקן, וואָס האָבן זיי באַרויבט און

געשלאָגן מפּות־רצח. די איינציקע יִידישע מישפּחה, וואָס איז געבליבן אין שטעטל, איז אַריינגעוואָרפֿן געוואָרן אין טורמע און דאָרטן גוט צעמזיקט געוואָרן.

צוליב דער נאָענטקייט פֿון דער באַנסטאַנציע איז ניט־סובאָטש גיך געוואָרן אַ וויכטיקער האַנדל־צענטער. יִידישע סוחרים און קרעמערס האָבן שטאַרק פּראָפּיטירט פֿון דעם און דער גאַנצער יִידישער עקאָנאָמישער מצב פֿון שטעטל האָט זיך געהויבן.

פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געווווינט בײַ 400 יִידן, אין 1923 — 352 און פֿאַרן חורבן — בײַ 80.

פֿון אַרום 1866 איז דאָ געווען רַבּ 40 יאָר ר׳ שלמה־זלמן. זײַן צווייטע פֿרוי איז די טאָכטער פֿון ר׳ יקותיאל זוסמאַן, אב״ד ראָזאַליע.

1904 איז דאָ געוואָרן רַבּ ר׳ שמואל בר׳ יהודה שער, געבאָרן 1878. איידעם פֿון ר׳ שלמה־זלמן (בזיווג ראשון). ר׳ שמואלס שוואָגער ר׳ ליפּמאַן, אב״ד שוקיאַן. צווייטער שוואָגער ר׳ חיים־משה אַלטמאַן, דיין ומו״צ אין סודאלק. שפּעטער פֿון די גדולי המשפּיעים אין ברוקלין.

נאָך רבנים: ר׳ משה זאַכער; ר׳ משה מילשטיין; ר׳ יעקבֿ עפּשטיין, לעצטער רַבּ, הי״ד [צווייטער מקור: ר׳ חיים בליצשטיין, הי״ד].

מערערע יאָרן פֿלעגט צו ימים־נוראים קומען דאָוונען אַ באַוווסטער חזן, ר׳ אַבֿרהם־יצחק קאַצאָוויטש (אַבעלער שוחט).

אין 1876 זײַנען דאָ געווען 4 פּרענומעראַנטן אויף זיר יצחק פֿון יוסף זונדל מבירז (ווילנאָ, תּרל״ו). [ר׳ יוסף־זונדל איז געווען 30 יאָר אב״ד בירז.]

פֿון סובאָטש שטאַמט אפֿרים פֿריש, דאָ געבאָרן 1880, געשטאָרבן 1957 אין ניו־יאָרק. רעפֿאָרם־ראַבײַ. מחבר פֿון צוויי ענגלישע ביכער.

ביבליאָגראַפֿיע. — יזכור־בוך דאָקישאָק. יאָהאַנעס־בורג, 1952. ז׳ 327; „ליטע״, I, ז׳ 107; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 5671; אהלי שם, ע׳ 201. יזכור־בוך סוואָלק, ז׳ 162. Black Book

סודאַרג SUDARGAS

קליין שטעטל אין שאַקיִער קרײַז. 1797 האָבן דאָ געווווינט 22 יִידן (176 קריסטן). שפּעטער איז דאָ אויסגעווואַקסן אַ גרעסערע יִידישע קהילה. אין 1856 איז די צאָל יִידן געווען 627, נאָכן ערשטן וועלטקריג — בײַ 300 און פֿאַרן חורבן בײַ 70. אין אַ רשימה פֿון יִידישע בעלי־מלאכות אין ליטע אין 1938 געפֿינט זיך אויך סודאַרג.

אין 1866 און 1879 זײַנען געווען 12 סודאַרגער פּרענומעראַנטן אויף צוויי רבנישע ספֿרים.

רבנים. — ר׳ חיים בר׳ אַבֿרהם סג״ל, געבאָרן 1845 אין סלאַבאָדקע, שפּע־טער רבֿ אין ראַצק, דערנאָך אין יאַנעווע, וווּ ניפֿטער געוואָרן אין 1914. בעל **אורח לחיים** (ווילנא, תּרל״ט). אין **תּשובֿה שלמה** פֿון חיים־פֿישל עפּשטיין (פּיעטרקובֿ, תּרע״ד) זײַנען פֿאַראַן זײַנע חידושי־תּורה. אַ סך געשריבן אין תּורהדיקע צײַטשריפֿטן. זײַנע הספֿמות געפֿינען זיך אויף די ווײַטערדיקע ספֿרים: **בני גרשון**, גרשון ליפֿשיץ (ווילנא, תּרנ״ט); **הגיוני א״ב**, אַבֿרהם־דובער גאָלדענזאָהן (וואַרשא, תּרנ״ט); **ברית יצחק**, יצחק איזעקסאָן (ווילנאָ, תּרס״ב); **פּסקי הלכות המרדכי**, מרדכי שאַטץ (וואַרשא, תּרס״ב); **נפֿש הגר**, מרדכי לעוונשטיין (פּיעטרקובֿ, תּרס״ו); **מנהגי ישרון** אַבֿרהם־אליעזר הירשאָוויץ (ווילנא, 1914); **אוצר פּל מנהגי ישרון המשכלל**, אַבֿרהם־אליעזר הירשאָוויץ (סט. לואיס, 1917).

פֿון די אַנדערע רבנים: ר׳ צבֿי ראָם, געבאָרן 1844, ניפֿטער געוואָרן 1886. מחבר פֿון **ארץ צבֿי** [ניט קלאָר, צי ער איז געווען נאָך הרבֿ סג״ל אָדער פֿאַר אים].

ר׳ סענדער ווילענסקי, אויך רבֿ אין נײַשטאָט־שאַקי.

ר׳ אליהו־אַבֿרהם בר׳ דוד־מנחם רעגענשבורג, פֿון 1922 אין שיקאַגאָ. נאָך אים איז ניט געווען קיין רבֿ אין סודאַרג. זײַן פֿאָטער איז געווען אב״ד סיאַד.

משה־יצחק בלאָך, דאָ געבאָרן 1893, איז 1941 דערשאָסן געוואָרן אין אַרכאַנגעלסק „בײַם אַנטלויפֿן.״ ער איז אהין פֿאַרשיקט געוואָרן פֿאַר זײַן ציוניזם.

ביבליאָגראַפֿיע. — דער אידישער האַנטווערקער אין ליטע, 1938; ספֿר היובֿל של אגודת הרבנים בארצות־הברית וקנדה; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 5673; יהדות ליטא, ג׳.

Užnemunė po Prūsais, p. 160

סוואַדאָשטש[1] SVEDASAI

אוטיאַנער קרײַז. יידן זײַנען געקומען אַהער אַרום פֿירטן פֿערטל פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט.

פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט בײַ 600 יידן, אין 1923 — 245 און אַן ערך אַזוי פֿיל פֿאַרן חורבן. פֿאַר 1914 האָבן עטלעכע יידישע קינדער געלערנט אין דער אָרטיקער רוסישער פֿאָלקשול. די חסידים און מתנגדים אין שטעטל האָבן געהאַט זייערע באַזונדערע בתּי־מדרשים, אָבער דער רבֿ איז געווען איינער, אַזוי אויך דער שוחט.

אין 1915 האָט סוואַדאָשטש ניט דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע, אָבער אַ סך יידן זײַנען אַנטלאָפֿן קיין רוסלאַנד.

יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמעריי, קאַראַבעלניקעריי, מלאכה. געווען אויך סוחרים פֿון האָלץ און פֿלאַקס.

1) אַנדערע האָבן עס אויסגעליגט אויך שוואַדאָשץ.

רבנים. — ר׳ שמואל בר׳ חיים, שפּעטער אב״ד אוטיאַן און קופישאָק. ניפֿטר געוואָרן אַרום 1822.

ר׳ יהושע־מרדכי בר׳ ישׂראל־איסר קלאַצקין, געבאָרן 1862 אין אַ דערפֿל לעבן פּאָנעווועזש. דאָ רבֿ אַרום מיטן 1880ער. שפּעטער אב״ד האָראָדאָק, קאַרטוז־בערעזע, ראַסיין, ליבאַווע, וווּ ניפֿטר געוואָרן ח׳ שבט, 1925. זײַן פֿאָטער אב״ד אוזשפּאָל, האַנושישאָק, ליווינהאָף. זײַן זיידע ר׳ נפֿתלי־הערץ קלאַצקין, אב״ד אוזשפּאָל און שימבערג (קורלאַנד).

ר׳ בנימין־בער קיניגסבערגער. נאָך זײַן פּטירה אין 1890 האָט די קהילה באַשלאָסן ניט צו נעמען קיין רבֿ און די שׂכירות אָפּגעבן דער אַלמנה און אירע קינדער. דאָס איז געווען אַ „גזירה לשעה״, אַ פּאָר יאָר שפּעטער איז דאָ שוין געווען אַ רבֿ. דער דאָזיקער רבֿ איז געווען ר׳ אַבֿרהם־אַבא בר׳ זאבֿ־מרדכי שלאָמאָוויץ, געבאָרן 1852 אין יאַנעווע און דאָ געוואָרן רבֿ אין 1894. בעל **נגה אש** אויף **באר היטב** פֿון יורה־דעה (ווילנא, תרנ״ו) און הערות צו **פתחי תשובה** פֿון ר׳ אַבֿרהם־צבי הירש אייזענשטאַדט. ר׳ אַבֿרהם־אַבא איז ניפֿטר געוואָרן אַרום 1809־1810, וויבל אויף אַ דאַנקבריוו פֿון דער קהילה פֿון 1908 איז ער נאָך געחתמעט, „החונה פּה״, וואָס איז די געווייַנלעכע צושרײַבונג פֿון אַ רבֿ[2].

ר׳ יוסף־חיים הלוי בר׳ יעקבֿ אורינסאָן, געבאָרן 1880. פֿרײַער רבֿ אין זיים. 1911 איז ער שוין דאָ געווען מרא דאַתרא. האָט חידושי־תורה אין **נגדיל תורה** (1911, 1912).

ר׳ משה־יצחק ווייציק, הי״ד; ר׳ יוסף שאַכנאָוויץ, פֿרײַער רבֿ ומו״צ אין פּלונגיאַן, הי״ד.

1895 זײַנען געווען 5 שוואַדאָש־טשער פֿרענומעראַנטן אויף **זכר חיים**, חיים נתן בר׳ משה (וואַרשא, תרנ״ה).

ניכבדים. — ר׳ אַבא־אליהו פֿייגעלסאָן האָט דאָ געלעבט לאַנגע יאָרן. 1908 האָט ער געקראָגן אַ דאַנקבריוו פֿון דער קהילה פֿאַר זאָגן „שיעורים במדרש ואגדות״. ער איז דאָ ניפֿטר געוואָרן אין 1919 און זײַן פֿרוי בלומע־טויבע — אין 1914. זייער זון שמואל האָט געלעבט אין גראָדנע. ער איז דער מחבר פֿון אַ קליינער בראָשור **אל עולם**, השׂתּלשלות האמונות והדעות (ווילנא).

אויפֿן בריוו זײַנען אויך אונטער־געשריבן: דובֿ גפֿויץ [?], אַהרן־יצחק גרו־דין, זלמן זעליקמאַן.

ביזן ערשטן וועלטקריג איז געווען שוחט ר׳ נתן פֿרידמאַן, וואָס איז אויך געווען אַ גמרא־מלמד; ר׳ זלמן נײַמאַרק, וואָס זײַן זון ר׳ שבתי איז געווען רבֿ אין ראָגעווע; משה־יעקבֿ פֿאַרבער, שוועסטער פֿון רעדאַקטאָר ראובֿן רובינשטיין; אַריה־לייב נימויטין, האָט חידושי־תורה אין **כנסת ישׂראל** (תרצ״ט, ת״ש).

ל.מ. נײַמאַרק האָט געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס אין **המליץ**.

2) געחתמעט איז „אבא שלמיץ״, אַבער דאָס איז זיכער אַ טעות־הכּתבֿ, ווײַל אָוא רבֿ איז דאָרטן ניט געווען, און עס דאַרף הייסן: שלאָמאָוויץ. — אַ געווויסע צײַט איז דאָ געווען רבֿ דער מלמד ר׳ אַבא־אליהו גאָלאָמב, פֿאָטער פֿון העברעיִשן שרײַבער צבי־נתן גאָלאָמב.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1890: 19; אַהרן חיות, ששים ושלוש שנה בירושלים, רחבֿיה, תש"ד, ע' 83; לקורות עיר ראסיין ורבניה: תולדות אנשי שם (ראַנד), ע' 137; אהלי שם, ע' 202; יזפור־בוך ראַקישאָק, ז' 356; ספֿר הפֿרענומעראַנטן, 5678; יהדות ליטא, ג'. Black Book.

סוווינישאָק SUVAINIŠKIS

ראַקישקער קרײַז. סוווינישיק ליגט אויף דער ליטוויש־לעטישער גרענעץ, נאָר אַ טײַך טיילט אָפּ ביידע לענדער. נאָך 1808, ווען מען האָט מער ניט אַרײַנגעלאָזן קיין נײַע ייִדן קיין קורלאַנד, האָבן מערערע פֿון זיי זיך באַזעצט אין סוווינישיק.

אין 1897 האָבן דאָ געווווינט 684 ייִדן, אין 1923 — 250 און פֿאַרן חורבן — בײַ 200. אין 1915 האָט דאָס שטעטל דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע.

ייִדן האָבן זיך מפֿרנס געווען פֿון קרעמעריי און מלאכה. ביזן ערשטן וועלט־קריג האָבן אַ סך ייִדן געהאַנדלט מיט תּבואה, וואַלד, בהמות און רויכווּאַרג, וואָס זייער אָפּזאַצמאַרק איז געווען ריגע. דאָס איז כּמעט אָפּגעפֿאַלן מיטן אויפֿקום פֿון אַ וועלבשטענדיק לעטלאַנד.

רבנים. — אַרום 1890 און שפּעטער איז דאָ געווען רבֿ ר' מרדכי אידל. זײַן אָנקל ר' יוסף־אליעזר בר' שמואל פֿרידמאַן, אב"ד האָדיץ (פּאָלטאַווער גובערניע).

ר' חיים־יונה בר' דובער־נחום איטקין, געבאָרן 1882, דאָ רבֿ 1908 און שפּעטער. האָרט פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָט מען אַראָפּגעבראַכט אַ נײַעם רב, אָבער ער איז אַוועק מיט אַלעמען בעתן גירוש־ליטע.

ר' יהושע בר' מאיר קאַפּלאַן, געבאָרן 1873. רבֿ אין קרוּקי, סוווינישאָק, 1920־1926 און פֿון 1927 אין ווידוקלע, ווו אומגעקומען אבֿ תש"א, הי"ד. חיבורים: **שערי הקדש** (ווילנא, תרס"ז־תר"ע), **מעיני יהושע** (ווילנא, תרע"א), **שערי יהושע** (קיידאַן, תרצ"ו), **ליקוטי שושנים** (קיידאַן, תרצ"ז), **שערי הוספֿות** (קיידאַן, תרצ"ט).

ר' אַבֿרהם־מיכל ווײַנער, געבאָרן 1888, פֿרײַער ר"מ אין ראַקישאָק. אומגעקומען מיט זײַן עדה אבֿ תש"א, הי"ד. האָט חידושי־תּורה אין **פּנסת ישׂראל** (ת"ש).

אַן אָפּשטאַמיקער איז ר' שלום־אַריה בר' זוסמאַן שטאַם, אייניקל פֿון ר' לייב, אב"ד פּאָסווּאָל. רבֿ אין טראַשקון, דונײַעווויץ, סמאָלייַן (מאָלעווער גוב'), 1898 האָראָדעק (וויטעבסקער גוב').

ביבליאָגראַפֿיע. — ילקוט משפּחות, אדעסאַ, תרנ"ג, ע' 16; יזפור־בוך ראַקישאָק, ז' 362; אהלי שם, 41, 46, 57, 205; יהדות ליטא, ג'. Black Book.

סוריווילישאָק SURVILIŠKIS

קיידאַנער קרײַז. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 104 ייִדן און פֿאַרן חורבן בײַ 50. דעם ייִדישן ישׁוב קען מען רעכע־נען פֿון אַרום אָנהייב נײַנצנטן יאָרהונדערט.

דער עקאָנאָמישער מצבֿ פֿון די ייִדן אין שטעטל איז קיין מאָל ניט געווען קיין געהויבענער. דער עיקר האָבן זיי זיך פֿאַרנומען מיט קרעמערײַ און מלאכה. ניט אַלע צײַטן איז איין מלאכה געווען גענוג אויסצושלאָגן חיונה, דערויבער האָבן אַנדערע האַנטווערקערס געהאַט עטלעכע פּראָפֿעסיעס: קצבֿים פֿלעגן אויך באַקן ברויט און אַ ביסל אונטערהאַנדלען,ווינטער פֿלעגן בעלי־מלאכה סאָרטירן פֿלאַקס, וכדומה.

אין 1842 איז דאָ געווען איין פּרענומעראַנט אויף **עטרת שאול**, שאול לוריא (ווילנא, תר״ב).

פֿון די רבנים זײַנען אונדז באַקאַנט: ר׳ חיים־מאיר בר׳ אַבֿרהם־מנחם פֿעלדבערג. 1899 שוין געווען דאָ רבֿ ביז אַרום 1914. פֿון 1915 רבֿ אין קראָקי, קיידאַנער קרײַז. אור־אייניקל פֿון ר׳ אַבֿרהם, ברודער פֿון ווילנער גאון. זײַן איידעם ר׳ דוד גאָלדבערג, אב״ד קראָקי, הי״ד.

ר׳ יעקבֿ־גרשון ראַבינאָוויץ, שפּעטער אב״ד וועגדזיגאָלע. זײַן פֿאָטער ר׳ יהושע־צבֿי, אב״ד וועגדזיגאָלע, ניפֿטר געווארן אין ירושלים. זײַן זון מיכל־יצחק ראַבינאָוויץ, העברעישער שרײַבער, געשטאָרבן 1948 אין ירושלים.

ר׳ אלחנן־יהודה בורלאַנד, ביז 1931. שפּעטער רבֿ אין האַנושישאָק, טראָקער קרײַז.

ר׳ אַהרן יעלינעוויץ, 1931־1932, דערנאָך אב״ד וויסאָקי־דוואָר, ווו אומגעקומען מיט זײַן עדה אין 1941, הי״ד; ר׳ יהודה־לייב נעמיאַטין, פֿון 1934.

אָפּשטאָמיקע. — ר׳ מאיר ראַבינאָוויץ, אב״ד קראָק און ראַדושקעוויץ און ר׳ קלמן ראַבין [אָוויץ], מו״צ אין קאַלוואַריע — ביידע זין פֿון ר׳ יעקבֿ־גרשון.

ביבליאָגראַפֿיע. — ספֿר האישים. ת״א, תרצ״ז, ע׳ 454; אהלי שם, ע׳ 204; דורות האחרונים, ב׳ 318; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 5719.

Recueil de Matériaux sur la Situation economique des Israelites de Russie, p. 215; Black Book.

סטאָקלישאָק STAKLIŠKĖS

אַליטער קרײַז. אין 1847 האָבן דאָ געווווינט 443 ייִדן, אין 1897 — 808, 1913 — בײַ 550, 1923 — 391 און פֿאַרן חורבן אַרום 280.

אין 1873 איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע שריפֿה, 97 ייִדישע הײַזער זײַנען אַראָפּ מיטן פֿײַער. אַ סך ייִדישע הײַזער זײַנען פֿאַרברענט געווארן אין 1893. דער ווילנער גובערנאַטאָר האָט צוגעשיקט 200 דאָלאָר צו העלפֿן די נשרפֿים.

אין 1885 זײַנען פּויערים באַפֿאַלן אין מיטן נאַכט אַ ייִדיש הויז, וואָס

איז אויסגעבויט געוואָרן ניט צו וויט פֿון קלויסטער און אַלץ חרובֿ געמאַכט. דאָס האָט פֿאַרגרעסערט די יידישע עמיגראַציע פֿון שטעטל, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן נאָך די פּאָגראָמען תּחילת 1880ער יאָרן אין רוסלאַנד, כאָטש סטאָקלישאָק גופֿא האָט פֿון זיי ניט געליטן. אין 1887 זײַנען יעדע וואָך אַרויסגעפֿאָרן אַ סך יידישע עמיגראַנטן. שוין פֿמעט אַ העלפט סטאָק־לישקער יידן זײַנען געווען אין אַמעריקע. צוליב דעם איז אויך יענעם יאָר געשלאָסן געוואָרן די יידישע שולע, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן אין 1877.

די יידישע הויפּט־פֿרנסות זײַנען געווען קרעמערײַ און מלאכה. טייל האָבן זיך פֿאַרנומען מיט פֿישערײַ און האָלץ־מיסחר און אויך געהאַנדלט מיט אַגרי־קולטור־פּראָדוקטן.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿאַר געטראָפֿענע יידיש־ליטווישע שטעטלעך אין הונגעריאָ פֿון 1872 געפֿינען זיך מערערע סטאָקלישקער יידן.

אין אַ ליסטע פֿון מנדבֿים אין 1900 פֿאַר העלפֿן בויען ארץ־ישראל זײַנען דאָ אַ סך סטאָקלישקער. קלײַבערין: אסתּר כּהן.

סטאָקלישקער האָבן שוין אַרום די 1850ער געווינט אין ארץ־ישראל. אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים זײַנען דאָ די מצבֿות פֿון

הרב המופלג יעקב יהודא בר׳ אריה משטאקלישאק, תּרכ״ב.

הינדע בר׳ שלמה זלמן משטאקלישאק, תּרכ״ג.

אין 1894 זײַנען דאָ געווען 20 פּרענומעראַנטן אויף **בפּורי ישׂראל**, ישׂראל בר׳ צבי הכּהן [קילמיסקי]. (ווילנא, תּרנ״ד־ה׳).

רבנים. — ר׳ שלמה־ראובֿן ראַבינאָוויטש [שאַפּיראָ?], פֿון 1872. 1894 נאָך געווען רבֿ.

ר׳ יהודה־אידל הורוויץ. זײַן פֿאָטער ר׳ אַבֿרהם, וואָס מען האָט געראָפֿן אַבֿרהם לוצינער, איז געווען ד״ץ אין ווילנע. ר׳ יהודה איז מחותן פֿון העברעיִשן שרײַבער משה־אליעזר ביילינסאָן.

ר׳ ישעיה־זעליג בר׳ משה האַלפּערין, פֿריִער רבֿ אין סופֿראָסלע, דערנאָך אין סטאָקלישאָק. אַ קורצע צײַט פֿאַר סופֿראָסלע ראש־ישיבֿה אין ביאַלי־סטאָק. מחבר פֿון **מוסדי ישׁעיה** (ווילנא, תּרנ״א־תּרנ״ה, ג״ח); זײַן זון ר׳ חנניה.

ר׳ דובֿ־צבי קראָוויצקי, 1922 דאָ רבֿ, אויך פֿריִער און שפּעטער.

ר׳ דובער בערגמאַן, געבאָרן 1881 אין לאָמזשע, פֿריִער רבֿ אין סעמי־לישאָק. אומגעקומען מיט זײַן עדה אין סטאָקלישאָק אבֿ תּש״א, הי״ד.

דאָ איז אַרום 1860 געבאָרן געוואָרן דער יידישער שרײַבער ישׂראל־זאבֿ קרייער, וואָס האָט אַלע זײַנע ביכלעך געשריבן אונטערן נאָמען י״ז בן־אַריה. סוף 1880ער געווען לערער אין ווילנער תּלמוד־תּורה. אין ערשטן וועלטקריג אַוועק צו זײַן

געבוירן־שטעטל און אָרום 1919 דאָרטן געשטאָרבן עלנט און פֿאַרגעסן. אויטאָר פֿון אַ וועלט מיט וועלטלאַך (ווילנא, 1894) — אין גאַנצן איבערגעאַרבעט אַ רוסיש ביכל וועגן אַסטראָנאָמיע און געאָגראַפֿיע; **מעשׂה בן אריה** — האָט אויסגעהאַלטן בײַ 50 אויפֿלאַגעס (די 48סטע — וואַרשא, תרנ״ט). איבערגעזעצט ש. אנ־סקיס **דיא מלחמה פֿאַר׳ן לעבען** (ווילנא, תרס״ד). האָט אויך אַרויסגעגעבן אַ **דקדוק עברי**.

א.צ. ראַבינאָוויץ האָט געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס אין **הצפירה** און **צבי באריט** אין **המליץ**.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 13; 1873: 44; הצפֿירה, 1887: 116; א.מ. בעלינסאָן, שלמי אמוני ישׂראל. אַדעססא, תרנ״ח, ע׳ 107; המליץ, 1900: 40; א.ש. הערשבערג, פּנקס בי־אַליסטאָק, I. נ״י, 1949, ז׳ 378; לעקסיקאָן, 8; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 5751; יהדות ליטא, ג׳; ד. תדהר, אנציקלופּדיה לחלוצי הישוב ובוניו, ע׳ 993. Black Book

סיאַד

SEDA

מאַזשייקער קרײַז. אַ יידישער יישׂוב האָט זיך אָנגעהויבן מיטן זיבעצנטן יאָרהונדערט. אין 1650 זײַנען דאָ געווען 15 יידישע שטייער־צאָלערס, וואָס מיינט אַ 40־50 יידן (קינדער אונטער 10 יאָר, גאָר אַלטע און קבצנים זײַנען ניט באַשטײַערט געוואָרן).

אין 1897 האָבן דאָ געווינט 1384 יידן, פֿאַרן ערשטן וועלטקריג אָרום 800, 1923 — 815 און פֿאַרן חורבן — בײַ 400.

אין 1853 איז לעבן סיאַד אויפֿ־געשטעלט געוואָרן אַ יידישע קאָלאָניע פֿון 127 דעסיאַטין אויף אומזיסטער רעגירונג־ערד. תחילת זײַנען געווען 5 מישפּחות, 38 נפֿשות (מסתּמא אַלע פֿון סיאַד). צו זיי זײַנען צוגעקומען נאָך 11 פֿאַמיליעס פֿון אָרום טעלז. משמעות, אַז די דאָזיקע קאָלאָניע האָבן דאָס די ליטווינער גערופֿן „זשידו דוואָראָס״ (יידישער הויף).

פֿון אַ שׂריפֿה אין 1885 איז אַראָפּ צוויי דריטל פֿון שטעטל, צווישן זיי די צוויי בתּי־מדרשים. דער פּריץ גראַף פּליאַטער האָט געגעבן 200 רובל פֿאַר די נשׂרפֿים. זײַנע מענטשן האָבן געהאָלפֿן לעשן דאָס פֿײַער. הילף איז אויך געקומען מצד אַנדערע קריסטן.

אין 1879 איז געשאַפֿן געוואָרן אַ גמ״ח.

יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמערײַ, מיסחר, מלאכה און קליין־לאַנדווירטשאַפֿט.

פֿון 1859 ביז 1911 זיינען דאָ געווען 60 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

פֿון די 1860ער יאָרן זײַנען דאָ

מַצבות פֿון סיאַדער אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים:

מאיר חיים בר׳ צבי סופר משאַד, תרכ״א.

הרב ר׳ אַברהם [שו״ב] בר׳ יעקב הכהן משאַד, תרכ״ג.

רחל מסאַלאַנט אשת ר׳ אשר משאַד, תרל״ה.

רבנים. — ר׳ אַברהם בר׳ ניסן לוריא, געלעבט אין אַכצנטן און ערשטן פֿערטל נײַנצנטן יאָרהונדערט. מחבר פֿון **נסיונות אַברהם** (באור דקדוקי רש״י על תנ״ך ודקדוקי הש״ס ומפֿרשים ראשונים) (ווילנא, תקפ״א). אין טיטל: אַברהם בר׳ ניסן משאַד. ש״י פֿין זאָגט אויף אים: „תורני מופֿלג ומדקדק גדול.״

ר׳ יואל־יצחק בר׳ מרדכי קאַצענעלענבאָגן, געבאָרן 1809. דאָ רבֿ אַרום 1840־1850, שפּעטער אין זעזמער, לינקעווע, סעמיאַטיטש, עזשערעני, דערנאָך פֿאַרלאָזן רבנות. בעל **זרע יצחק** (וואַרשא, תרנ״ח). ניפֿטר 1891. איידעם פֿון ר׳ אַברהם־אַבא הלוי איש הורוויץ פֿון קעלם.

ר׳ נתן־נטע בר׳ שמואל־צבי פֿויזנער ניימאַרק, אַרום 1850־1860.

ר׳ דוד רעגענשבורג, מגזע מהר״ם יפֿה. רבֿ אין ווינדוי (לעטלאַנד) און אַרום 1860־1880 אין סיאַד, דערנאָך אין פּאָפּעליאַן. אין זײַן **אגרת תהלה** (בערלין, תרפ״ה) שטייט: אב״ד שאַדי. האָט הספּמה אויף שו״ת **בית יהודה**, יהודה אָשר בר׳ אליהו אײַזערמאַן (ווילנא, תר״מ), געחתמעט: אבד״ק שאַד, תרל״ו. אייניקל פֿון הרבֿ הצדיק ר׳ מרדכי לינקעווער, תלמיד און שוואָגער [אַנדער מקור: פֿלימעניק) פֿון ר׳ אליהו ראַגאָלער. זײַן מאַמע איז געשטאָרבן אין לינקעווע. זײַן זון ר׳ מנחם־דובֿ, אב״ד זעמבראָווע, איז דאָ געבאָרן אין 1855 [קען עס אפֿשר מיינען, אַז זײַן פֿאָטער איז שוין יענעם יאָר געווען דאָ רבֿ]. זײַן זון ר׳ אליהו שלום, רבֿ אין לאָנדאָן. זײַן אייניקל ר׳ חיים־דוד רעגענש־בורג, רבֿ אין שיקאַגאָ. ר׳ דודן פֿלעגט מען רופֿן: ר׳ דודל סיאַדער. ניפֿטר 1891.[1]

ר׳ ישראל־עזרא לעווין, געבאָרן 1853, דאָ רבֿ 1892־1903, ווען ניפֿטר געוואָרן.

ר׳ אַהרן בר׳ יעקבֿ־צבי וואָלקין, געבאָרן 1865 אין שומיאַץ. פֿרײַער רבֿ אין גאָרזד, 1903־1911 סיאַד, דערנאָך אַמטשיסלאַוו, פֿילוויישאָק, פּינסק, ווו אומ־געקומען 1942„ הי״ד. חיבורים: **בית אהרן**, על בבא מציעא (פּיעטרקובֿ, תרס״ח); **מצח אהרן** (פּיעטרקובֿ־פּינסק, תרס״ח־תרפ״ו); **בית אַהרן**, על כתובות (פּיעטרקובֿ, תרע״א); **בית אַהרן**, על בבא קמא (ווילנא, תרפ״ג); **חושן אַהרן** (וואַרשא, תרפ״ז־תרצ״ח); **זקן אַהרן** (פּינסק, תרצ״ב־תרצ״ח); **סביב ליראיו** (פּינסק, תרצ״ה).

---

1) אין איין מקור (**מעין גנים**) ווערט געזאָגט, אַז ר׳ יצחק־אײַזיק ברודא איז געווען אב״ד זאָגער און סיאַד. ער איז דער שוועגער פֿון ר׳ מרדכי מעלצער און איידעם פֿון הגאון ר׳ לייב, בעל **שלמי שמחה**. מיר קענען ניט מכריע זײַן, ניט אויף יאָ, ניט אויף ניין. — אין אַ קאָרעספּאָנדענץ פֿון 1885 ווערט אַנגענומען: „רבֿ דמתא ר׳ מרדכי לאָס״. אַווי זאָגט זיך אויך אין חכמי ישראל באַמריקאַ און אין אַ רשימה פֿון ניכבדים. דאָרטן ווערט נאָך צוגעגעבן, אַז ער איז געווען רבֿ אויך אין קוֹל. זײַן פֿלימעניק ר׳ צבי לאָס, בעל עטרת צבי, איז געווען רבֿ אין יעזנע.

ר׳ מרדכי גראַף, פֿון 1912, ניפֿטער געווארן צווישן 1930 און 1934.

ר׳ מרדכי ראַבינאָוויץ, פֿון 1935. פֿרײַער ר״מ אין טעלז. לעצטער רבֿ, הי״ד.

אַרום די 1850־1860ער יאָרן איז געווען מו״צ ר׳ משה־ברוך הלוי הורוויץ. אַ שרײַבער פֿון זײַן דור, א.א. פֿרידמאַן, וואָס האָט אים געקענט, שרײַבט וועגן אים: „איש נפֿלא ... בקי פשוט בע״פ בש״ס ופּוסקים, פרוש ומובֿדל.״ געווען מפֿורסם ווי אַ צדיק אין גאַנץ זאַמעט. מגזע של״ה הקדוש. זײַן זון ר׳ יעקבֿ־מאיר איז דאָ געבאָרן געווארן [זע: אָפּשטאַמיקע].

אין די 1870־1880ער יאָרן איז דאָ געווען אַ ישיבֿה. דער ראש־ישיבֿה איז געווען ר׳ זאבֿ־וואָלף בר׳ יצחק־אײַזיק אַבֿרך, געבאָרן 1845 אין פּלונגיאַן. פֿון 1873 ר״מ אין פּיקעלן, 1875־1885 ר״מ אין סיאַד, דערנאָך אב״ד מאַששייק ביז זײַן פּטירה י״ג חשוון תרפ״ב. אין דער הקדמה פֿון זײַן ספֿר **רבֿיד הזהבֿ** (וואַרשא, תרנ״ח) זאָגט זיך: „שתּים עשׂרה שנה נהלתי ישיבֿה גדולה — שתי שנים בעיר פּיקעלין ועשׂר שנים בעיר שאַד במדינת זאַמוט.״[2] ר׳ זאבֿ־וואָלפֿס פֿאָטער, ר׳ אליעזר בר׳ טאָדרעס, איז געווען רבֿ אין ריטעווע. האָט אויך געשריבן חידושי־תורה אין **שערי תורה** (קונטרס ח׳). האָט הספּמה אויף זעליג־יוסף שנײַדערס איבערזעצונג פֿון **תהלים** (ווילנא, 1908).

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ אליהו־שלום בר׳ דוד רעגענשבורג, דאָ געבאָרן 1855. 1896 רבֿ אין לאָנדאָן. פֿון מאַמעס צד אייניקל פֿון ר׳ יעקיל, אב״ד יאַנעווע.

ר׳ יעקבֿ־מאיר בר׳ משה־ברוך הלוי הורוויץ, דאָ געבאָרן 1855. פֿון 1885 דומ״ץ אין פּינסק [וועגן פֿאָטער זע פֿרײַער].

בנימין זיוו, געבאָרן 1879. פּראָפֿעסאָר עקאָנאָמיסט. פֿון 1934 אין ארץ־ישׂראל, ווו געווארן דער דעקאַן פֿון עקאָנאָמישן פֿאַקולטעט אין דער הויכשול פֿאַר יוריספּרודענץ און עקאָנאָמיק. פֿרײַער פֿאַרפֿנטלעכט פֿאָרשאַרבעטן און ביכער וועגן עקאָנאָמיק אין רוסיש, פֿון 1934 אַלץ אין העברעיִש: **פּסף ואשראי בארץ־ישׂראל** (תרצ״ז), **תורת הפּיננסים** (תרצ״ח), **תורת הפּלפּלה המדינית** (תרצ״ט), **יסודות הסטטיסטיקה** (תש״ג) א״א. האָט אויך איבערגעזעצט אַ פּאָר גרונטביכער וועגן עקאָנאָמיק אין העברעיִש. געשטאָרבן 1947 אין תּל־אָבֿיבֿ.

שרײַבערס. — יהושע מז״ח (חײַמאָוויץ־סג״ל), געבאָרן 1834. זײַנע עלטערן לאה (געשטאָרבן 1889) און חיים בן יעקבֿ (געשטאָרבן 1882) האָבן ביידע געלעבט אין סיאַד. זאָגן אַנדערע, אַז מזח איז געבאָרן געווארן אין סיאַד, ניט אין

2) אין **יהדות ליטא**, כּרך ג׳, ווערט **סיאַד** אין דעם פֿאַל און עטלעכע אַנדערע פֿאַלן אָנגענעבן ווי שאַט. אַ קלאַרער טעות. דאָס זײַנען צוויי שטעט אין ליטע, ווײַט אַ 150 ק״מ איינע פֿון דער אַנדערער. די ליטוואָקעס, פֿידוע, זײַנען ניט געווען צו אָפּגעהיט מיטן ש׳ שמאלית, איז עס אַרויסגעקומען שאַד. אין ספֿרים אוֹן אויף מצבֿות האָט מען טאַקע ס׳רובֿ געשריבן שאַד, ווי הרבֿ אַבֿרך טוט עס אין זײַן הקדמה, אָבער ער האָט צוגעגעבן „במדינת זאַמוט״, כאָטש דאָס איז נאָך אַלץ ניט קיין זיכערער סימן, ווײַל שאַט איז אויך געווען אין זאַמעט.

זאַגער.[3] מזח איז געווען פֿון די ערשטע באַטייליקטע שריפֿטערס אין דער העברעי־שער פּרעסע פֿון אָנהייב 1860ער יאָרן, אין דער צווייטער העלפֿט פֿון נײַנצנטן יאָר־הונדערט האָט ער מיטגעאַרבעט כּמעט אין אַלע העברעישע שריפֿטן. פֿון זײַן שפּע געדרוקטע אַרבעטן איז נאָר אַ קליינער טייל אַרויס אין בוכפֿאָרעם: **האמונה והתשפּלה** (ווילנא, תּרל״ד), **האסופֿות**, מכתּבֿים משׂר של ים (ווארשא, א־ד, תּרמ״ה, תּרמ״ו, תּרמ״ז, תּרמ״ח), **טפּח מגולה** (ווארשא, תּרמ״ו) **במת ישחק** (ווארשא, תּר״ן) — וועגן יידישן טעאַטער; **ספּורי ישׂראל** (ברדיטשב, תּרנ״ב), **האשל** (ווארשא, תּרנ״ג־תּרנ״ד), **אוצר חדש** (ווילנא, תּרנ״ח), **תּומת עבֿריה** (ווילנא, תּרס״ד), **עלילת שוא** (ווילנא, 1908). אין זײַן **גן פּרחים** האָבן זיך באַטייליקט די בעסטע העברעישע שריפֿטערס און מלו־מדים. געשטאָרבן 1917 אין ווילנע.

ראובֿן מאַטיס, געבאָרן 1890.

דורכגעמאַכט שאָוולער געטאָ און דאַכאו. פֿון 1948 אין קייפֿטאָן. געדרוקט לידער און אַרטיקלען אין די קאָוונער **פֿאָלקסבלאַט, אידישע שטימע** א״א, אין די יידישע אויסגאַבעס פֿון שארית־הפּליטה אין מינכן, אין **קיום** (פּאַריז) און **צוקונפֿט** (נ״י), **דרום אַפֿריקע**. העברעישע דערציילונגען און לידער פֿאַרעפֿנטלעכט אין **העולם, דפֿים** און **ניצוץ**. געשטאָרבן 1958 אין קייפֿטאָן.

יצחק בן־דור (בינדער), געבאָרן 1893. העברעישער זשורנאַליסט. פֿון 1913 אין ארץ־ישׂראל געאַרבעט אַ צײַט אין **דבֿר** (ת״א) און רעדאַקטירט דעם עקאָנאָמישן אָפּטייל. מחבר פֿון **רבֿדים — מבֿחר פּתבֿים ואגרות** (ת״א, תּשי״א). געשטאָרבן 1948 אין ירושלים.

לאה גרינשטיין־קאַפּלאַן, געבאָרן 1907. פּאָעטעסע. געדרוקט לידער אין די קאָוונער יידישע צײַטונגען **פֿאָלקסבלאַט, אידישע שטימע** און אין די ליטעראַרישע זשורנאַלן **שליאַכן, טויערן, בלעטער, קווייטן**. 1944 לעבעדיק פֿאַרבליבן געווארן אין איר אונטערגעצונדענעם בונקער אין קאָוונער געטא.

דוד שאַפּיראָ און ישעיה בר׳ אַבֿרהם־מרדכי ראַבינאָוויץ האָבן געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס אין **המליץ**.

ניכבדים. — ר׳ מאיר זימאַן, א. קאַהאַן, ל. טיגער, א. זאַקס, ר׳ אפֿרים־אַהרן בר׳ גרשון־מענדל כּהן, האָט חידושי־תורה אין **המגיד**, 1872; ר׳ שמריה בר׳ יחיאל־מיכאל הכֿהן (ניפּטר 1878), ר׳ יחיאל בר׳ משה ברוידא, ר׳ יצחק־יעקבֿ בר׳

3) די מחלוקת סיאַד־זאַגער איז אַ פֿאַר־פֿלאָנטערטע און „יש פּנים לכאן ולכאן״. ג. קרסל, וואָס איז זייער אָפּגעהיט און פּינקטלעך אין זײַן **לכסי־קון**: שאָט [זיכער געמיינט: סיאַד]. ער האָט אַ שטאַרקע אַסמכתּא: ביידע עלטערן האָבן געלעבט אין סיאַד. אויך אין נ. סאָקאָלאָווס **ספֿר זכרון** ווערט שאַד [סיאַד] אָנגענעבן ווי מזחס געבוירן־אָרט. זלמן רייזען, וואָס מזח האָט געלעבט אין זײַן ווילנע 25 יאָר, האָט געקענט וויסן וועגן מזחן אַ סך פּרטים, גיט נײַ־זאַגער ווי זײַן אָפּשטאַם. רייזען זאָגט, אַז מזח איז אַ ראשי־תּיבֿות: מָזאגער חדש. מכריע זײַן קענען מיר ניט, אָבער אַ פּשרה קען מען מאכן: אין **זאגער** האָבן מיר בעיקר געגעבן דעם יידישן מזח, דאָ ווילן מיר געבן בעיקר דעם העברעישן מזח.

ראובן רעטאָוויץ, ר׳ אַהרן זאַקש, ר׳ אַברהם־אליעזר בינדער, ר׳ אליעזר אָרדאַנג, ר׳ שמעון־אַבא גאָרדאָן.

ביבליאָגראַפיע. — ש״י פין, שפה לנאמנים. ווילנא, תקפ״א, ע׳ 149; המגיד, 1872: 125; ד״ט אפרתי, תולדות אנשי שם. וואַרשא, תרל״ה. ע׳ 46; יידישעס פאָלקס־בלאַט, פעטערבורג, 1886: 16; הצפירה, 1891: 195; 1901: 10 (רשימה מנדבים פון סיאַדער יידן פאַר נשׂרפים)

המליץ, 1898: 169; א.ל. פרומקין, תולדות אליה. ווילנא, תר״ס. ע׳ 6, 26; משה זבדיה, מעין גנים. פיעטרקוב, 1914; א.א. פרידמאן, ספר הזכרונות. ת״א, תרפ״ו. ע׳ 114; ליטווישער איד. נ״י, 1946: 7; י.ד. קמזון, יהדות ליטא. ירושלים, תשי״ט. ע׳ 195; ספר זומברוב. 1964;

תולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 127; תולדות חכמי ירושלים, ע׳ 259; חלקת מחוקק, ה׳; חוב׳ ט׳, מחברת א׳; חכמי ישׂראל באַמריקאַ, ע׳ 62; אהלי שם, ע׳ 116, 152, 201, 457; ש. ווינר, קהלת משה, נומ׳ 447; ד. תדהר, אנציקלפדיה לחלוצי הישוב וּבוניו, 142, 367, 1149; ספר הפרענומעראַנטן, 5822; יהדות ליטא, ג׳; לעקסיקאָן, 2, 5; ג. קרסל, 2; תולדות ישיבת היהודים, ע׳ 71;

Recueil de Matériaux sur la Situation economique des Israelites de Russie, II., p. 368; Jewish Encyclopedia, VIII, p. 209; Black Book; Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce, Warszawa, 1987 (אַרטיקל וועגן זאַמעט)

סימנע

SIMNAS

אַליטער קריז. די שטאָט איז געגרינדעט געוואָרן סוף פּופּצנטן יאָר־הונדערט. 1626 האָט סימנע באַקומען מאַגדעבורגער רעכט.

דער יידישער ישׂוב האָט זיך אָנגעהויבן אַרום סוף זיבעצנטן יאָר־הונדערט. אין 1766[1] האָבן דאָ געווינט 325 יידישע קאָפּשטיצער־צאָלערס, אין 1856 — 736, 1897 — 493, 1923 —

1) לויט צוויי אַנדערע מקורות, האָבן 1797 — 30 יאָר שפּעטער — דאָ געווינט 703 תושבים אין 103 הייזער, אָבער יידן ווערן ניט דערמאָנט [יאַנוליטיס און טאַטאַריטיס]. דאָס לאָזט זיך דער־קלערן נאָר אויף אַזאַ אופן: אַ געוויסע צייט פאַר 1797 איז אַרויס אַ גזירה פאַר יידן ניט צו ווינען אין שטעטל, און ס׳איז געווען אַ גירוש־סימנע פאַר יענעקע יידן, ווָאס האָבן דאָרטן געלעבט.

662 און פאַרן חורבן אַרום 600. אין 1915 האָט סימנע דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע.

אין 1855 זיצנען געווען 8 פּרע־נומעראַנטן פון סימנע אויפן ספר פרדס הבינה [יאָהאניסבורג, תרט״ו] פון משה בר׳ אַהרן און אין 1890 — 3 סימנער חותמים אויף מפיק מרגליות, דובער הורוויץ (ווילנא, תר״ן),

אין אַ רשימה פון 1872 פאַר יידן הונגער־געליטענע אין ליטע געפינען זיך מערערע סימנער. די קליבערס: יעקבֿ־דוד לעוויט, אַבֿיגדור כהנא. אין אַ ליסטע פון 1888 (הצפירה) זיצנען דאָ די נעמען פון 420 סימנער יידן.

יידן האָבן זיך פאַרנומען מיט

מיסחר, קרעמערײַ, מלאכה און פֿישערײַ. ווי ס׳רובֿ יידן אין סוואָלקער געגנט, האָבן אויך אַ סך סימנער געהאַט אַ צוגאַב־פֿרנסה פֿון בײַשטוביקער ווירטשאַפֿט (סעדערײַ, גערטנערײַ) און בײַשטאָטישער לאַנדווירט־שאַפֿט. אַרום סימנע זײַנען געווען זעקס גרויסע ייִדישע גיטער, פֿון אַרום 1500 העקטאַר יעדער. זיי האָבן געהערט צוי: חיים פֿרייד, יצחק פֿראַנק, ישׂראל פֿראַנק, שלום ביינשטיין [ווײַנשטיין?], אַבֿרהם זימאַן, מאַקס גאָלדבערג.

אין 1860ער איז זיך פֿאַרלאָפֿן אַ מעשׂה, וואָס האָט אויפֿגערודערט דאָס שטעטל. ר׳ יעקבֿ־דוד לעוויט, שפּעטער פֿון די חשובֿי־העיר, האָט אין זײַנע יונגע יאָרן געלערנט אין לאָמזשער ישיבה. ער האָט מערסטנס געלערנט בחבֿרותא מיט אַ סוואַלקער בחורל און זיי האָבן זיך גוט צונויפֿגעלעבט. מיט אַ סך יאָרן שפּעטער, אין איין שיינעם פֿרימאָרגן, קומט צופֿאָרן אַ רוסישער סאָלדאַט מיט אַ פֿאָדערונג, אַז אייַנער, יעקב דוד לעוויט, זאָל זיך גלײַך צושטעלן צו זײַן פֿאָלקאָווניק. אין שטעטל איז געווען אַ גרויסע מהומה. דער געפֿאָרטער האָט זיך באַהאַלטן אויפֿן בוידעם פֿון שול און דעם סאָלדאַט האָט מען געזאָגט, אַז אַזאַ מענטש איז ניטאָ דאָ.

אַ קורצע צײַט שפּעטער זײַנען געקומען צוויי פֿול־באַוואָפֿנטע סאָלדאַטן און געפֿאָדערט אַרויסצוגעבן יעקב־דוד לעוויט, אין קעגנפֿאַל וועט מען פֿאַרברענען דאָס גאַנצע שטעטל. אין סימנע איז געוואָרן אַ יללה, דער רבֿ האָט געפּסקנט, אַז יעקבֿ־דוד זאָל זיך צושטעלן צו די סאָל־דאַטן. ער האָט אויסגעפֿאָלגט דעם פּסק־דין און דער רבֿ האָט אויסגערופֿן אַ תּענית פֿאַר אַלע יידן. אין דרײַ שעה אַרום איז אַרײַנגעפֿאָרן אין שטעטל אַ שיינע קאַ־רעטע, געשפּאַנט אויף פֿיר פערד, און פֿון איר איז אַרויסגעגאַנגען יעקבֿ־דוד און נאָך אים — אַ פּאָלקאָווניק, דאָס איז געווען זײַן אַמאָליקער חבֿר אין לאָמזשער ישיבֿה [דערציילט פֿון צבֿי לעוויט, ברוקלין].

רבנים. — ר׳ יוסף אַפּריון, פֿאַרן דריטן פֿערטל פֿון נײַנצנטן יאָר־הונדערט. זײַן זון ר׳ אורי־דוד, אב״ד נעמאָקשט און זאַגער.

ר׳ חיים־נחום פּאָלטעראָוויץ, ניפֿטער געוואָרן 1897, מגזע הט״ז [טורי זהבֿ]. די קהילה האָט באַשטימט שׂכירות פֿאַר דער אַלמנה מיט די קינדער.

זײַן זון ר׳ יהודה־אליה פּאָלטע־ראָוויץ, געבאָרן 1878. פֿון 1900 ביז אַרום 14־1913. האָט הסכמה אויף **גבעת פּנחס**, פּנחס פֿוריא (ווילנא, תּרע״ד), געחתמעט: אב״ד דק״ק סימנא.

ר׳ יוחנן זופֿאָוויץ (זרחי), געבאָרן 1874 אין איישישאָק. פֿריִער רבֿ אין מיאַדל, ביז אַרום 1922 אין סימנע, שפּעטער אין ראַדווילישאָק. פֿון די פֿירנ־דיקע מזרחיסטן אין ליטע. זינט 1934 אין ארץ־ישׂראל. רבֿ אין טבֿריה, ווו ניפֿטער געוואָרן אין 1946.

ר׳ דובער שניצער, פֿריִער שו״ב אין שאַדעווע, דערנאָך אב״ד סימנע און קאָוואַרסק, ווו אומגעקומען 1941, הי״ד.

זײַן פֿאָטער ר׳ אַבֿרהם, ש״צ ושו״ב אין לויקעווע.

אין די 1750ער איז דאָ געווען מ״מ ומו״צ ר׳ אַבֿרהם־אַבלי, מחבר פֿון **סדר אַבֿרהם**, „בן החסיד המקובל מהור״ר ירמיה ז״לה״ה מק״ק קלווריעא . . . פֿרנק־פֿורט דאדר [תקי״ב, 1752], און צום סוף פֿון דער הקדמה „מ״מ ומ״צ בק״ק סימנאַ.״ אויך מחבר פֿון **מדבר סין** (דאָרטן, תקכ״ט).

ר׳ אַבֿרהם לאַנדא איז דאָ געווען קאַזיאָנער ראַבינער אין די 1870ער יאָרן.

אָפּשטאַמיקע. — אויפֿן ספֿר **זכירה** (ווילמרשדארף, תפ״ט) ווערט אָנגעגעבן: מהר׳ זכריה בר׳ יעקבֿ סימנֶר . . . הנקרא ר׳ זכריה מק״ק פֿלונגייאַן,[2]

ר׳ יעקבֿ באַרי״ט, דאָ געבאָרן אין 1797. באַקאַנט אויך אונטערן נאָמען ר׳ יאַנקעלע קאָוונער און ר׳ יאַנקעלע חריף. זײַן פֿאַמיליע־נאָמען נעמט זיך פֿון זײַן חתונה האָבן מיט אַ טאָכטער פֿון אַ רײַכן יידן אין קאָוונע בֶּרי״ט [בן ר׳ יהודה טײַץ]. געווען ר״מ און מיטגליד פֿון ווילנער בית־דין. גרויסער יידישער כּלל־טוער בשעתּו. באַטייליקט אין די אַלרוסישע רבנים־אסיפֿות אין פּעטערבורג (1856, 1862, 1868) און אין אַ יידישער דעלעגאַציע צום צאַר ניקאָלײַ דעם ערשטן און צום צאַר אַלעקסאַנדער דעם צווייטן. ניפֿטר געוואָרן 1883 אין ווילנע.

אויף אַ קאָנפֿערענץ מיטן ווילנער גובערנאַטאָר פֿאָטאָפֿוו האָט יענער געזאָגט צו דער יידישער דעלעגאַציע, אַז יידישע קינדער זײַנען גע־ווָארן ניהיליסטן צוליב זייער שלעכטער דערציִונג. אויך דעם האָט הרבֿ באַרי״ט געענטפֿערט: כּל־זמן מיר אַליין האָבן דערציגן אונדזערע קינדער, זײַנען זיי בײַ אונדז ניט געוואָרן קיין ניהיליסטן, אָבער גלײַך ווי איר האָט געזומען אין אײַערע הענט די דערציִונג פֿון אונדזערע קינדער, זײַנען זיי דאָס געוואָרן.״

וועגן ר׳ יאַנקעלע קאָוונער ווערט נאָך דערציילט: איינער פֿון די רוסישע גרויסע לײַט אין פּעטערבורג האָט אים אַ מאָל געפֿרעגט: „פֿאַר וואָס האָט די תּורה געמאַכט אַ חילוק צווישן אַ גוי און אַ יִידן? דאָרטן ווערט געזאָגט (דברים כג׳, כא׳): „לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך״ — ווו איז יושר און צדק״? אויף דעם האָט ר׳ יעקבֿ געענטפֿערט: „ר׳ עובֿדיה ספֿורנו, מיט 400 יאָר צוריק, האָט דעם זעלביקן פּסוק געטײַטשט פונקט פֿאַרקערט — **לטובֿת** דעם קריסט, ניט לרעה פֿאַר אים: „לנכרי תשיך״ — **גיב** דעם קריסט די פּראָצענטן, אויב דו האָסט אים צוגעזאָגט; „ולאחיך לא תשיך״ — אַ יִידן זאָלסטו ניט געבן קיין פּראָצענטן, אויב אַפֿילו צוגעזאָגט, ווײַל פֿאַר אַ יִידן איז ניט נאָר אָסור צו **נעמען**

2) אויב אַ זון פֿון אַ סימנער יידן האָט אַרויסגעגעבן אַ ספֿר אין 1729, דאַרף מען רעכענען, אַז דער יידישער יישוב דאָ האָט זיך אָנגעהויבן אָרום סוף זיבעצנטן יאָרהונדערט. דאָס איז דער יסוד פֿון דער אינפֿאָרמאַציע אָנהייב קאַפּיטל.

פּראָצענטן, נאָר ער טאָר אַפֿילו ניט געבן קיין פּראָצענטן — אָבער בײַ אַ קריסט איז אַנדערש, אים מעג מען געבן פּראָצענטן.

ר׳ יעקבֿ האָט געקענט גוט אַסטראָנאָמיע און געווען אַ גרויסער מאַטעמאַטישער קענער. ער האָט אַ גרעסערע באַשרײַבונג מיט מערערע אַלגעבריישע פֿאָרמולעס וועגן אָרט אין די כּתבֿים פֿון ווילנער גאון.

האָט הסכּמות אויף: **בפורי יוסף**, יוסף־זונדל בר׳ חיים הוטנער (ווילנא, תרל״א); **הלכה פסוקה**, צבֿי־פנחס ליפֿשיץ (ווילנא, תרל״א); **זכרון יעקבֿ**, יעקבֿ בענדיטמאַן (ווילנא, 1874); **מבֿחר החשבון**, יחזקאל יעקבֿ לטבלא (ווילנא, 1875). ר׳ יעקבֿס זון ר׳ משה־יהודה באַריט האָט חידושי תורה אין **קהלת יצחק**, יצחק בר׳ ניסן (ווילנא, תר״ס, ע׳ מ״ט)

נגיד און מנהיג איז דאָ געווען ר׳ אברהם־יעקבֿ אָלשאַנדסקי. געשטאָרבן 1888.

מ. מירקעס און אַלכּסנדר־תּנחום פֿעלבראָווסקי האָבן געשיקט קאָרעס־פּאָנדענציעס אין **הצפֿירה** און משה־יהודה באַריט — אין **המליץ**.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 12; פּנסת ישראל, שפּ״ר, ווארשא, תרמ״ז, ע׳ 159; הצפֿירה, 1897: 235; צונזערס ביאָגראַפֿיע. נ״י, 1905. ז׳ 43; י.ל. מימון, למען ציון לא אחשה, ב׳. ירושלים, תשט״ו, ע׳ 57; קריה נאמנה, ע׳ 229; אוצר ישראל, **ב׳**, ע׳ 285; הכּרמל, נומ׳ 22; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 5861; יהדות ליטא, ג׳; ליטע, 1, ז׳ 1369, 1853; לקורות עיר ראַסיין, ע׳ כ״ט; קהלת משה, ע׳ 421; דורות האחרונים, ב׳, ע׳ 343; אהלי שם, ע׳ 137.

A. Janulaitis, Užnemunė po Prūsais. Kaunas, 1928 p. 190; J. Totoraitis, Sŭduvijos Suvalkijos Istorija, 1938, pp. 79, 472; Jewish Encyclopedia, II., p. 535; Black Book.

סמילג SMILGIAI

14 ק״מ פֿון ראָזאַליע, פּאָנעוועזשער קרײַז. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 37 יידן, פֿאַרן חורבן — עטלעכע מישפּחות.

פֿריִערדיקע יאָרן איז דאָ געווען אַ קליינע יידישע קהילה, וואָס האָט זיך געקענט פֿאַרגינען צו האָבן צוויי רבנים. איינער, ר׳ משה־יונה יפֿה איז דאָ געווען רבֿ אַרום די 1870־1880ער.

נאָך אים זײַן איידעם ר׳ זלמן־אַהרן בר׳ דובֿ דאַט, געבאָרן 1859 אין קיי־דאַן. געווען 16 יאָר רבֿ אין פּושאַלאַט, וווּ ניפֿטער געוואָרן אין 1916. ער האָט ניט געוואָלט לעבן פֿון זײַן רבנות, האָט ער געעפֿנט אין סמילג אַן אַפּטייק, וווּ זײַנע זין האָבן געאַרבעט. זײַן שׂכירות פֿון פֿיל יאָרן האָט ער אָפּגעגעבן צו בויען אַ בית־מדרש. מחבר פֿון **תולדות אהרן**. געשריבן מאמרים אין **המליץ** און אַנדערע העברעיִשע צײַטשריפֿטן.

ביבליאָגראַפֿיע. — יהדות ליטא, ג׳; אנציקלופּעדיה של הציונות הדתית, ע׳ 31, 502; ספֿר קיידאַן, ע׳ 209.
Black Book

סעמילישאָק SEMELIŠKĖS

טראָקער קריזיז. 1923 האָבן דאָ געלעבט 274 יידן און פֿאַרן חורבן בײַ 250. יידן האָבן זיך מפֿרנס געווען פֿון מיסחר, מלאכה און בײַשטוביקער ווירטשאַפֿט.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿאַר הונגער־לײַדנדיקע יידישע שטעטלעך אין 1872 געפֿינען זיך אויך סעמילישקער.

ר׳ דובער בערגמאַן, געבאָרן 1881 אין לאָמזשע, איז דאָ געווען רבֿ אַרום ערשטע צוויי צענדליק יאָר פֿון צוואַנציק־סטן יאָרהונדערט, שפּעטער אב״ד סטאָק־לישאָק, ווו ער איז אומגעקומען אָבֿ תש״א, הי״ד.

ביזן חורבן איז געווען מָרא דאַתרא ר׳ ישעיה־משה שעסקין, אומגע־קומען מיט זײַן עדה אין 1941, הי״ד. מחותן פֿון ר׳ יצחק־אַריה בעליצקי, אב״ד יעזנע און מאַליאַט.

ר׳ יעקבֿ בן צבֿי, מחבר פֿון נהורא דיעקבֿ (וואַרשא, תרנ״ט) האָט אַ שיכּות מיט סעמילישאָק. צי געווען דאָ אַ רבֿ, ווייסן מיר ניט.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 14; יהדות ליטא, ג׳.
Black Book

סעריי SEIRIJAI

אַליטער קריזיז. אַן אַלט אָרט. די ערשטע ידיעה וועגן אָרט איז פֿון 1523, וועו יאָן סאַפּיעגאַ האָט עס באַקומען פֿון קעניג זיגמונד דעם אַלטן. 1797 האָבן דאָ געווווינט 1094 תּושבֿים אין 215 הויזער. 1807 איז דאָ אויסגעוואַקסן אַ וועבערײַ־אינדוסטריע.

יידן האָבן דאָ געלעבט פֿון מיטן אַכצנטן יאָרהונדערט. 1867־1871 זײַנען געווען יאָרן פֿון הונגער און עפּידעמיעס אין גרויסע טיילן פֿון ליטע און סעריי איז גע־ווען איינע פֿון זיי[1]. אין 1881 איז געהרגעט געוואָרן אַ יִד, וואָס האָט געלעבט אין אַ דערבײַיִק דאָרף. אין זעלביקן יאָר זײַנען סעררייער יידן באַפֿאַלן געוואָרן פֿון שרעק פֿאַר אַ פּאָגראָם מצד די אַרומיקע פּוילישע

1) כאָטש סעריי איז אַליין געווען אַ געטראָפֿענע פון הונגער, האָט זי דאָך געהאָלפֿן הונגער־געליטענע יידן אין אַנדערע שטעטלעך פֿון ליטע. אין המגיד פֿון 1872 זײַנען דאָ 2 רשימות נעמען פֿון סיריִער מנדבֿים פֿאַר אַזעלכע שטעטלעך. אין אייַנער פֿון זיי זײַנען דא סיריִער יידן אין אמעריקע. אַ דריטע רשימה איז פון 1874.

ערד־אַרבעטערס (פֿאַר וואָס גראָד ערד־אַרבעטערס וועט דערקלערט ווערן שפּעטער).

אין אַ רשימה פֿון יידישע עמיגראַנטן פֿון רוסלאַנד קיין אַמעריקע אין 1869/70 געפֿינען זיך די סעריייער: ע. בערגמאַן, א. ביצקאָווסקי, ל. ברודזינסקי, ל. דושוויצקי, ג. טראָצקי, ר. לעווין, א. לאָסדאָיסקי, ס. סאַבסבערג, א. קאַץ, א. קרעפּקי, ס. שאַלמע.

אין 1912 איז אַ האַלב שטעטל אַראָפּ מיטן פֿײַער.

פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן געווווינט אין סעריי אַרום 1800 יידן, אין 1923 — 880 און פֿאַרן חורבן — בײַ 700. אין אַפּריל 1915 איז דאָ דורכגעפֿירט געווארן דער גירוש־ליטע.

יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר, קרעמערײַ, מלאכה אוּן פישפֿאַנג, אָבער אין סעריי, ווי מערסטע שטעטלעך אין סוּוואַלקער געגנט, האָבן יידן געהאַט אַ וויכטיקע צוגאָב־פרנסה — לאַנדווירטשאַפֿט. געווען יידן־פריצים מיט גרויסע מאַיאָנטקעס אויף הונדערטער העקטאַר ערד, וואָס זײַנען באַארבעט געווארן פֿון אַ סך פּויערישע אַרבעטערס. געווען אויך קלענערע יידישע מאַיאָנטקעס, וואָס האָבן אָבער אוֹיך געמוזט אָנקומען אָן גויישע אַרבעטהענט. די אַלע פּויערישע ערד־אַרבעטערס זײַנען ניט געווען צופֿרידן פון זייער לוין און די אַרבעט־באַדינגונגען, אוּן אין 1881 — די צײַט פֿון די פּאָגראָמען אין רוסלאַנד — זײַנען סיריִער יידן געווען פֿאַר אַ פּאָגראָם מצד די גויִשע ערד־אַרבעטערס, אָבער זיי זײַנען אָפּגענעקומען מיט שרעק. אויסער די גרויסע און קלענערע יידישע לאַנדווירטן, האָבן די מערסטע יידן געהאַט אַ בײַשטוביקע ווירטשאַפֿט — געטנעריי, סעדעריַי, געפֿליגל.

*

סעריי איז געווען פֿון די השׂפּלה־שטעטלעך אין ליטע נאָך אין די 1870ער יאָרן. אין 1873 האָט מען אין דער תּלמוד־תּורה געלערנט האַנטווערק — 40 קינדער פלעגן נאָך די לימודים קומען אין תּלמוד־תורה זיך לערנען אַ מלאכה. דאָס איז ניט געווען פֿון די צו אָפּטע דערשײַנונגען אין ליטע פֿון יענע יאָרן. נאָך אַ גרעסערער חידוש איז דער פֿאַקט, אַז אין 1873 האָט מען אין תּלמוד־תּורה געלערנט יידיש ווי אַ לימוד — דאָס איז פֿון די סאַמע זעלטנסטע פֿאַלן — און אפֿשר דער איינציקער — אין יענעצײַטיקער ליטע. געהייסן האָט עס: „מעט בלשון אמו".

אין 1887 איז דאָ געגרינדעט געווארן אַ מאָדערנער „חדר", אַ סאָרט „חדר מתוקן". מען האָט געקויפֿט אַ הויז מיט אַ גאָרטן אַרום. 4 לערערס האָבן געלערנט 50 תּלמידים אין 4 צימערן: מקרא, גמרא, חשבון, רוסיש. די לערערס זײַנען געווען: י.י. ווישייסקי, מ.מ. ראַגאָלסקי, י. סיינענסקי. זיי זײַנען געווען די גרינדערס פֿון נייעם „חדר". אין זעלביקן יאָר איז פֿאַרטיק געווארן אַ נייער בניין פֿאַר דער תּלמוד־תּורה און דאָרטן האָט מען

אויך צוגעגעבן רוסיש און חשבון צו דער געווייגלעכער לימודים־פּראָגראַם.

אין 1891 זײַנען פֿאַרשטאַרקט געוואָרן די חבֿרות „לחם עניים", „הכנסת־אורחים" און „מלביש ערומים". אין 1896 איז געגרינדעט געוואָרן אַ „לינת הצדק", בראש מיט הרבֿ ר׳׳י וואָלפּערט. די חבֿרה האָט געדאַרפֿט דעקן אַלע הוצאות פֿאַר דאָקטוירים און רפֿואות.

*

מיט ארץ־ישׂראל איז סעריי פֿאַרבונדן אַזוי פֿרי ווי 1810. אין „אָגרת הפּולל" מהרבנים בא״י לאחיהם בליטא וּבריסק על אדות נדבֿות א״י בכלל ולתושבי צפֿת בפֿרט (שקלאָו, תק״ע) איז איינער פֿון די חתומים שאול בר׳ שמעון משׂרהיי.

אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים איז דאָ אַ מצבֿה פֿון 1884 פֿון סיירעיער יהודה לייב בר׳ מאיר הכֿהן, תרמ״ד.

מיטן אויפֿקום פֿון חיבת־ציון און דער ציוניסטישער באַוועגונג האָט סעריי געגעבן איר חלק צום אויפֿבוי פֿון ארץ־ישׂראל. אין די רשימות מנדבֿים פֿאַר ארץ־ישׂראל סוף נײַנצנטן און אָנהייב צוואַנציקסטן זײַנען דאָ הונדערטער נעמען פֿון סיירעיער: המליץ, 1884, 1898, 1899, 1903. די מוּרשים, אין פֿאַרשיידענע יאָרן, זײַנען געווען: הרב יחזקאל וואָלפּערט, יום־טוב ליפּמאן זיוו, ד״ר קאַבאַקער, ש.ז. וואַזבוצקי, צבֿי סימסאָן, לערער רפֿאל וואָלפּיאַנסקי. ערבֿ יום־כּיפּור פֿלעגט מען אַרויסשטעלן אין די בתי־מדרשים קערות פֿאַר ארץ־ישׂראל. אין 1899 איז פֿאָרגעקומען אין ווילנע אַ ציוניסטישע ועירה גלילית פֿון 51 שטעט. דער דעלעגאַט פֿון סעריי איז געווען הרבֿ ר׳ יצחק־אײַזיק וואָלפּערט.

אין אַ רשימה פֿון נדבֿות פֿאַר א״י אין 1909 געפֿינען זיך די סעריי־ער: זלמן וואַזבוצקי, הלל קליינזאָן, דוד וואַז־בוצקי, ד״ר יעקבֿ לינסקי, איסר היימאַן, יוסף גאַרבאַרסקי, יוסף־דוד פֿרענקל, נוח פֿאגיר, צבֿי־אַריה סימסאָן, אַבֿרהם זעף, אַריה־לייב פּינקאָווסקי, יעקבֿ ראַצקאָווסקי, שמואל־פּנחס ליפּסקי, שלמה ראַצאַן, שלמה עבֿרי.

יצחק ראַצקאָווסקי, צבֿי גאַרבאַרסקי, אַבֿרהם קורסניאַנסקי, דוב צווילינג, ירוחם גאַרבאַרסקי, אליעזר זיף, חיים־יהודה פֿרוסאַק, אַריה קאָפּעלמאַן, אַלטער אירעז, צבֿי זיסקין, אַריה קש (?), שמואל־משה שאַלקאָווסקי, אַריה־דובֿ בראָ־דאָוו, אליעזר פֿרוסאַק, ישׂראל־אַהרן פֿרוסאַק, יצחק שמידט, דובֿ שאַלקאָווסקי, יהודה ראָזענצווײַג, אַהרן סעלסקי, יעקבֿ הורוויץ.

צבֿי שאַלקאָווסקי, בנימין־מאיר אַהרנסאָן, מנוחה מילער, משה קרינסקי, חיים ראַגאָווסקי, עזריאל־יצחק קאַלמאַנ־סקי, יהודה־לייב ביאַלאָסטאָצקי, אליעזר־זאבֿ פֿינקל, אליעזר־דוד סענעוויטש, דוד ראָזענבערג, מאיר־מרדכי ראַגאַלסקי, מרדכי נון.

אין אַ רשימה פֿון יערלעכע בײַשטײַערונגען פֿאַר דער „אגודה" געפֿי־נען זיך די סעריי־ער: הרבֿ ר׳ ישׂראל גאָלדין,

אַבֿרהם זעף, אַריה־לייב פּינקאָווסקי, אריה־לייב אַבֿנר, אליעזר מערעצקי, אַהרן בערנעט, אליעזר ריץ, אַבא יאַבלאָנסקי, גרשון היימאַן, דובֿ צווילינג, דובֿ סלאָווא־טיצקי, דוב־אַהרן בראָדאָו, דובֿ שקלאַ־ראָווסקי, העניע ראַץ.

זאבֿ שקלאַראָווסקי, חיים־יוסף דונישקי, חיים שולזינגער, חוה וואַזבוצקי, יחזקאל קאוואקער [קאַבאַקער?], יחזקאל עמינדבֿ, מרדכי בראָדאָווסקי, מרדכי קאַגאַן, מנחם־מענדל ש״צ ושו״ב, יהודה־לייב קריגער, ישׂראל סידער, משה שוואַרצבאָרד, משה באָגדאַנסקי, עטל ראַגאַלסקי, פנחס־זעליק סטראַוש, שמואל פֿאָרדשטיין, שבתי שראָלאָוויץ, שלמה סלאָוואַטיצקי, שמעון און תנחום אַבעלסקי.

רבנים. — ר׳ אַבֿרהם ברוידא, אַרום 1760־1770ער, חבֿר פֿון ווילנער גאון אין קבלה.[2] זײַן פֿאָטער ר׳ אַהרן, אב״ד קאַלוואַריע. זײַנע ברידער: ר׳ בנימין, אב״ד גראָדנע, קאַלוואַריע (ניפֿטר 1818); ר׳ צבֿי־הירש, אב״ד סאַלאַנט; ר׳ אריה־לייב, אב״ד קאַלוואַריע.[3]

ר׳ חיים בר׳ שמשון וואַסערצוג, מער באַקאַנט אונטערן נאָמען ר׳ חיים פֿיליפּאָווער, איז געווען רבֿ אין סעריי אַרום 1840ער און מיטן 1850ער יאָרן. פֿרײַער איז ער געווען מרא דאַתרא אין טשענשטע־כאָו, רייגראַד, פֿיליפּאָווע און נאָך סעריי אין ווישטינעץ, ווו ער איז ניפֿטר געוואָרן אין 1865.[4]

ר׳ חיים האָט געגומען שכירות נאָר אויף אויסקומעניש. אין די נעכט האָט ער מערער געלערנט ווי געשלאָפֿן. ער איז געווען אַ גרויסער מקיל און האָט אַפֿילו איין מאָל געפּסקנט קעגן אַ פסק־דין פֿון ווילנער גאון. צוליב דעם און צוליב זײַן צו פיל מקיל זײַן האָבן רבנים געוואָלט אים מעבֿיר זײַן פֿון רבנות. צווישן זיי האָבן זיך געפֿונען די גרויסע גאונים פֿון זײַנע שכנות־דיקע שטעט: ר׳ יצחק־אײזיק חבֿר פֿון סוואַלק און ר׳ משה־יצחק אַביגדור פֿון סיניי. מיט די טענות זײַנען זיי געקומען צום גאון ר׳ לייבעלע שאַפּירא פֿון קאַוונע — און דער קאַוונער רבֿ זאָל זיי האָבן געזאָגט: מיר לערנען אַ וואָך וואָס ער לערנט אַ טאָג, און מיר עסן אַ טאָג וואָס ער עסט אַ וואָך — ווי קענען מיר אים מישפּטן?

ר׳ יוסף־אלחנן הלוי, געבאָרן 1801 אין סיניי, פֿרײַער רב ומו״צ אין פֿיליפּאָווע, רייגראַד, און פֿון 1853 דאָ אב״ד ביז זײַן פּטירה ז׳ תּשרי, תּרל״ז. זון

2) מיר האָבן אָנגענטראָפֿן עטלעכע מאָל: ר׳ אַבֿרהם יאָנעווער, מחותן פֿון הגר״א; דער ווילנער גאון איז געזעסן 13 חדשים אין סעריי בײַם מחותן דעם רבֿ פֿון שטעטל ר׳ אַבֿרהם יאָנעווער; „הצדיק הגאון ר׳ אַבֿרהם מסעריי״, זײַן טאָכטער איז די פֿרוי פון ר׳ יהודה־לייב, זון פון ווילנער גאון. ס׳איז קלאָר: ר׳ אַבֿרהם יאָנעווער איז ר׳ אַבֿרהם ברוידא, אב״ד סעריי.

3) אין **ספֿר היחס למשפחת ריבלין** (ירו־שלים, תּרצ״ח) ווערן איבערגעגעבן ווי רבנים אין סעריי: ר׳ אַהרן ב״ר אַבֿרהם שיינעס, איידעם פֿון בעל „התניא״ און ר׳ זלמן־זיסל בהרב ר׳ צבֿי שיינעס. מיר האָבן ניט קיין באַשטעטיקונג אויף דעם. אפֿשר זיינען זיי פון די ברוידאס?

4) דער צוגאָב „הי״ד״ אויף ר׳ חיימען אין יהדות ליטא, ג׳, זײַט 333 איז אַ טעות. דאָרטן אויף ז׳ 47 ווערט ריכטיק אָנגעגעבן זײַן פּטירה־דאַטע — 1865.

פֿון „הרבֿ המפֿורסם" ר׳ מאיר בר׳ וואָלף הלוי, חסיד פֿון סיניי. בעל **עינות מים** (1856). יונגערהייט געשריבן שירים. האָט חידושי־תּורה אין **המגיד** (1862). צו זײַנע חידושי־תּורה פֿון 1886 אין שפּ״רס **פּנסת ישׂראל** וועלט צוגעגעבן ז״ל צום מחברס נאָמען, אין **הצפֿירה** פֿון 1877 איז געדרוקט אַ טייל פֿון זײַן צוואה.

ר׳ גרשון בהרבֿ ר׳ יוסף ראַוויניסאָן [ראַבינזאָן?], פֿון 1876, פֿון 1882 אין פּאַלאָנגע, דערנאָך טשענסטאָכאָוו, וולאַצלאַווע, 1897 אין מסטיסלאַוו, 1903 — מאַנטשעסטער (ענגלאַנד), דערנאָך קליוולאַנד, ווו ניפֿטער געווארן 1908.

ר׳ יחזקאל בר׳ יצחק וואָלפּערט, פֿון אָרום 1880ער ביז אָרום 1900. שפּעטער רבֿ אין נײַשטאָט־שאַקי, דערנאָך אין ביאַליסטאָק, ווו ניפֿטער געווארן אין 1910.

ר׳ אַבֿרהם־צבֿי־פּנחס עליאַשׁבערג, געבאָרן 1863. פֿרײַער רבֿ אין קאָפּטשעווע, 1901־1908 אין סעריי, 1909 — טיקטין. 1929 עולה געווען קיין ירושלים, ווו ניפֿטער געווארן 1943. זײַן זון ר׳ יצחק־אריה, מחבר פֿון **רגשי יצחק**.

ר׳ ישׂראל גאָלדין, געבאָרן 1874 אין לונא. פֿרײַער אין לאַפּי, 1909־1924 אין סעריי, שפּעטער אין ראָטשעסטער (אַמעריקע). זײַנע זין: ר׳ יוסף, אב״ד שאַקי, ר׳ חיים, רבֿ אין באָסטאָן, ר׳ אַהרן, רבֿ אין פּאָטאַקעט (ראוד אײַלענד). איידעם פֿון ר׳ צבֿי־הירש דירעקטאָר, אב״ד מסטיסלאַוו (רוסלאַנד), סאָקאָלקע. האָט חדו״ת אין **הפּרדס**, צוויי תּשובֿות אין **דברי מלכיאל**.

ר׳ שלום־יצחק שצופּאַק, געבאָרן אין ביאַליסטאָק 1877. רבֿ אין יאַשון, וועוויע, קאָשעדאָר, פֿון 1930 אין סעריי, ווו ניפֿטער געווארן 1939.

א. קרנא, לעצטער רבֿ, פֿרײַער אב״ד קאָשעדאָר.

סוף אַכצנטן יאָרהונדערט איז געווען „ר׳ אַריה־ברוך מ״מ ומו״צ דק״ק טשערהיי״ — אַזוי איז ער געחתמעט אין זײַן הספּמה אויף **דרך המלך**, יחיאל מיכל בר׳ יהודא־לֵיב מקאַלווריע (שקלאָוו, 1798).

ש״צ ושו״ב אין נײַנצנטן יאָרהונדערט איז געווען ר׳ ישׂראל־יעקבֿ ברוידא און אין 1913 — ר׳ מנחם־מענדל.

חיים־זאבֿ־וואָלף, מחבר פֿון **דברי חיים** (איידקוהנען, 1872) און י.ש. ש״ס, מחבר פֿון **ישועות שמשון** (ווילנא, תּרצ״ג) — האָבן אַ שײַכות מיט סעריי.

צווישן 1841 און 1911 זײַנען געווען 73 סעריייער פּרעזנומעראַנטן אויף רבנישע ספּרים.

אָפּשטאָמיקע. — ר׳ חיים בר׳ שלמה־זלמן, געראָפֿן אויך ר׳ חיים סעריייער און ר׳ חיים מגיד. געווען מ״מ ומ״ץ אין ווילנע. תּלמיד־חבֿר פֿון ווילנער גאון. אין זײַנע כּתבֿים (פ״י) רופֿט ר׳ חיים דעם הגר״א „מורי ורבי". געווען איינער פֿון די צוויי, וואָס דער ווילנער גאון האָט געשיקט מיט דער בארימטער שליחות צו אַלע יידי־

שע קהילות אין ליטע און ווײַסרוסלאַנד קעגן חסידות. הגאון ר׳ רפֿאל האַמבורגער, אב״ד אה״ו (אַלטונאַ, האַמבורג, וואַנדסבעק), האָט געוווּסט די יידישע מנהיגים צו באַשטימען ר׳ חיימען אַרומצופֿאָרן איבער יידישע ישובֿים און זאָגן פֿאַר זיי תּורה ומוסר. ש״י פֿין, דער מחבר פֿון **קריה נאמנה**, שרײַבט, אַז ר׳ חיים איז אפֿשר געווען מ״מ פֿרײַער אין סעריי און דערנאָך אין ווילנע, וווּ ער איז ניפֿטר געוואָרן אין 1804.

ר׳ יחזקאל סעריײער, געווען אויך ר׳ יחזקאל ווילנער, זון פֿון ר׳ יהודה־לייב, זון פֿון ווילנער גאון. **אין שיר השירים** עם פּירוש הגר״א וועט ער דערמאָנט. טויבע, ר׳ יחזקאלס טאָכטער, געשטאָרבן 1861, פֿרוי פֿון ווילנער גביר אַברהם עפֿרון.

ר׳ מנחם־מענדל, פֿון די ערשטע תּלמידים פֿון ווילנער גאון, עולה געווען קיין ירושלים. וועט הגר״א האָט זיך אויפֿגעהאַלטן אין סעריי, האָט ר׳ מנחם־מענדל אים משמש געווען.

ר׳ ישׂשכר־בעריש בר׳ לייב סעריײער, זון פֿון ווילנער גאון. געלעבט אין וואַרשע, וווּ ניפֿטר געוואָרן אין 1845. אויף זײַן מצבֿה איז צוגעגעבן: „מתושבי יקירי וואַרשא״.

ר׳ יהודה־ליב [בן עוזר], מחבר פֿון **ערי יהודה** (ווילנא, תּרכ״ה), גיט זיך אָן אויפֿן שער: „מילידי עיר סערהייא.״ דאָ אַ סך הסכּמות אויפֿן ספֿר.

עוז בר׳ שמעון סימן (Simon) איז דאָ געבאָרן אין 1849. 1869 געוואָרן מ״מ אין סאוטהעמפּטן (ענגלאַנד), אין 1884 — רבֿ און מטיף אין מאַנטשעסטער.

ר׳ מנחם־מענדל יהודה־לייב בר׳ יואל שלום פֿון סעריי איז געווען ד״ר־מעדיצין אין ריגע. מחבר פֿון **משיב נפֿש** (ווילנא, תּרס״ו. 3 טיילן). דער פֿאָטער איז געווען אַ גרויסער למדן, אָבער ניט געוואָלט אָננעמען קיין רבנות. ר׳ ברוך עפֿשטיין, מחבר פֿון באַקאַנטן ספֿר **מקור ברוך**, זאָגט וועגן אים: „מלא וגדוש חריפֿות ובקיאות בספֿרות התּלמודית והרבנית.״

יעקבֿ ראָבינזאָן, געבאָרן 1889. אינטערנאַציאָנאַלער יוריסט. סיים־דעפּוטאַט אין ליטע. יורידישער בעל־יועץ פֿון דער ישׂראל־דעלעגאַציע אין יו־ען אין די ערשטע יאָרן פֿון מדינת ישׂראל. האָט אָנגעפֿירט מיט אַ סעריע ביבליאָגראַפֿיעס וועגן חורבן אייראָפּע אין יידיש, העברעיש און ענגליש (14 בבֿ, 1942־1973), צווישן זיי: **ביבליאָגראַפֿיע פֿון יידישע ביכער וועגן חורבן און גבֿורה; ביבליאָגראַפֿיע פֿון אַרטיקלען וועגן חורבן און גבֿורה אין יידישער פּעריאָדיקע; והיה העקובֿ למישור** (1965) וועגן אייכמאַן־פּראָצעס. פֿון די ערשטע מיטגרעדאַקטאָרן פֿון דער קאָוונער **אידישע שטימע** און פֿון אירע מיטאַרבעטערס. געשטאָרבן 1977 אין ניו־יאָרק.

שרײַבערס. — אַלפּסנדר־זיס־קינד בר׳ משה מײַמון, געבאָרן 1809 אין קעלם. העברעישער שרײַבער. בעל **קובֿץ**

מאמרים בענינים שונים (ווילנא, תרנ"ד) [אַרויסגעגעבן דורך זײַנע ברידער שאול און צבי־הירש], געשריבן מערסטנס א"נ א"ז ברמ"מ. געדרוקט חידושי־תורה אין **המגיד** און **הלבנון**. תלמיד־חכם, נדבן, עסקן. געשטאָרבן 1887.

יעקב־מרדכי לעווינזאָן (געשריבן א"נ ימ"ל) איז טאַקע געבאָרן 1831 אין גראָדנע, אָבער ווי אַ סעריַיער איידעם האָט ער לאַנגע יאָרן געווווינט אין סעריי, ווּהין ער איז געקומען אין 1853. האָט זיך מער־סטנס געשריבן אונטער „ימ"ל מסערהייא". געענדיקט ווילנער ראָבינער־סעמינאַר, אָבער בעיקר זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר. זײַן פֿאָטער איז געווען אב"ד ומ"מ אין גראָדנע.[5] פֿאַרעפֿנטלעכט אַ סך אַרטיקלען אין דער העברעישער פּרעסע (**הלבנון, הפּרמל, המגיד**) וועגן כעמיע, זאָאָלאָגיע, עלעקטריציטעט, פֿיזיאָלאָגיע, רעליגיע א"אַ. געשריבן אַ סך אויך אין פּוילישן **יוטשענקאָ**. ימ"לס ספֿר **האָדם בצלם אלהים** (על השארת הנפש), חלק א', (קעניגסבערג, תרט"ו) איז מער ניט געדרוקט געווָארן. זײַן שווער מרדכי קויפֿמאַן, אויך אַ סעריַיער, האָט געהאַט אַ באַנק אין ווירבאַלן. געשטאָרבן 1878 אין ווּאַרשע, ימ"לס מצבֿה איז דאָ אין ש. יעוונינס **נחלת עולמים**.

אליעזר־יצחק שאַפּירא, געבאָרן, 1835. מחבר פֿון אַ ריי העברעישע ביכער, אַ סך איבערגעזעצטע, און אַרויסגעבער פֿון ביכער. אין דער הקדמה (געשריבן 1864 אין סעריי) פֿון זײַן איבערגעזעצטן **הפּודה ומציל** (וואַרשא, 1866) שרײַבט ער, אַז דאָס איז „תחלת מעשי בשדה הליטעראַטור העבֿריה". אין משך פֿון לאַנגע יאָרן געדרוקט סיפּורים, מאמרים און איבער־זעצונגען אין דער העברעישער פּרעסע. אַרויסגעגעבן **מגד ירחים**, אסופֿת ספּורים מתורגמים עם שירים מקוריים (וואַרשא, תרל"א); אַ סעריע דערציילונגען אונטערן נאָמען **בית האוצר; מכתּבים בספֿר** (וואַרשא, תרל"א); **יד חרוצים** (וואַרשא, תרל"ט) און נאָך אַ ריי ביכער פֿון אַנדערע שרײַבערס. אין **אגרות יל"ג** (וואַרשא, תרנ"ה) זײַנען דאָ בריוו צו אים פֿון יהודה־לייב גאָרדאָן. געשטאָרבן 1915 אין וואַרשע. זײַן שוואָגער יצחק גאָלדמאַן, מחבר פֿון **הפּחד בלילות** (וואַרשויא, תרל"ו).

פּאול ט. גודווין, געבאָרן 1885. אָריגינעלער נאָמען פֿון פּסח גודאַנסקי. פֿון 1907 אין אַמעריקע. אָנגעהויבן דרוקן דערציילונגען און לידער אין **פֿרײַע ארבייטער שטימע** (נ"י), אַרום 1910. אין די 1920ער פֿאַרעפֿנטלעכט דאָרטן און אין **פֿאָרווערטס** אַ סעריע אַרטיקלען וועגן שטוב־מאָלערײַ (אַליין געווען אַ שטובמאָלער).

יהושע זימאַן, געבאָרן 1898. געענדיקט 1923 דעם עקאָנאָמישן פֿאַקולטעט פֿון אוניווערסיטעט אין סאַראַטאָוו (רוסלאַנד). אַרעסטירט געווָארן פֿאַר זײַן

5) זײַן זון וולאַדימיר קאָסאָווסקי (אמתער נאָמען: נחום־מענדל לעווינסאָן), אייניער פֿון די הויפּט־פֿירערס פֿון „בונד".

אָנגעהעריקייט צו דער ציוניסטיש־סאָציאַליסטישער פּאַרטיי, אָבער דער אורטייל איז פֿאַרביטן געווארן אויף אַרויסטרײַבן אים פֿון לאַנד. פֿון 1924 אין ארץ־ישראל. געדרוקט מאמרים און פֿאָרשונגען אין דער העברעישער פּרעסע וועגן עקאָנאָמיק און דער געשיכטע פֿון דער ציוניסטישער קאָלאָניזאַציע אין ארץ־ישראל, ווי אויך אין ביכער און בראָשורן: **הפלפלה הארץ־ישׂראלית במספרים** (1929), **הפלפלה הארצי־ישׂראלית** (וואַרשא, 1932), **ששים שנות בנין הארץ** (1943), **בנין הארץ** (1945), **מחיבת ציון למדינת ישׂראל** (1952). די מערסטע ביכער זײַנע זײַנען איבערגעזעצט געווארן אויף פֿאַרשיידענע לשונות.

קאָרעספּאָנדענטן. — **המליץ:** דוד ראָבינזאָן, מרדכי־עוזר סימאַנסקי, אַבנר [?], חיים־יהודה הכהן, יש״י ברוידא.

הצפּירה: י. קאַלמאַנסקי, חיים־יהודה גאָזאַנסקי [הכהן?], י.י. ברודא מקעלם, אהרן־דוד מעלצער, אליעזר־יצחק שאַפּירא.

המגיד: י. ווײַסברעם, אליעזר־יצחק שאַפּירא, מאיר הורוויץ, אַלכסנדר מײַמון.

די יידיש־דײַטשישע זשורנאַלן אין דײַטשלאַנד האָבן געהאַט קאָרעספּאָנדענטן אין סעריי.

ניכבדים. — ר׳ יהודה־לייב, זון פֿון ווילנער גאון, איידעם פֿון סעריי׳ער רב. געווויינט אין סעריי זײַן גאַנץ לעבן נאָך דער חתונה. אויף זײַן וועג קיין קעניגסבערג צוליב זײַן קראַנקייט, איז ער ניפֿטר געוואָרן אויף דער גרענעץ מיט פּרײַסן און ניקבר געוואָרן אין נײַשטאָט־שאַקי, כ״ה שבט, תקע״ו.

ר׳ זאב בר׳־יצחק־ישראל מק״ק סעריי האָט אָפּגעפֿונען דעם כתב־יד פֿון ווילנער גאונס פּירוש אויף **שיר השירים**. געפֿונען האָט ער עס ביי ר׳ יחזקאל, ר׳ יהודה־לייבס זון.

ר׳ זונדל חלפֿן, אַ גרויסער למדן און מדקדק. וועז דער ווילנער גאון האָט זיך אויפֿגעהאַלטן אין סעריי, האָט מען ר׳ זונדלען צוגעטיילט דעם כּבוד צו לייענען פֿאַר אים צו זײַן „עליה״ בעת קריאת התורה. ר׳ זונדלס פֿאָטער האָט געהייסן ר׳ משה יפֿה.

ר׳ ישראל בורלוינער [בערלינער?], למדן און גבֿיר. בײַ אים האָט זיך אויפֿגעהאַלטן און געלערנט דער ווילנער גאון, וועז ער איז געווען אין סעריי. ר׳ ישׂראלס טאָכטער רייזל איז די פֿרוי פֿון ר׳ יהודה בַּכרך, אב״ד סיניי.

מ. הורוויץ איז געווען דער משגיח איבער אַלע צדקה־ענייניים אין גאַנצן ראַיאָן, אַרום 1860ער יאָרן.

דוד וואַזבוצקי, עסקן; יש״י ברוידא, פֿון די מנהלים פֿון תּלמוד־תּורה; מאַרקוס מערעצקי, נדבֿן, אויסגעבויט נײַעם בניין פֿון תּלמוד־תּורה, געשאַפֿן הכנסת־אורחים. ניפֿטר געוואָרן 1898 אין מעמל. זײַן פֿרוי — דבֿורה; רפֿאל וואָלפּיאַנסקי, לערער; משה שאפּירא, משפּיל; ד״ר קאַבאַקער; חיים־הערש נון.

אין פּאַרשיידענע צייטן האָבן לענגער אָדער קירצער געלעבט אין סעריי באַקאַנטע פּערזענלעכקייטן.

ראש וראשון — דער ווילנער גאון. ער האָט זיך דאָ אויפֿגעהאַלטן דרייַצן חדשים בייַ זיין מחותן ר' אַבֿרהם ברוידא [לויט אַן אַנדער מקור — וויניקער באַגלייבלעך — בייַ ר' ישראל בורלוינער]. דאָ האָט דער הגר"א פֿאַרענדיקט זיין **אדרת אליהו**.

ר' יעקבֿ איש טישטוויטש, מחבר פֿון **פּירוש חכמים** אויף **בחינת עולם** (הוראדנא, 1795), דאָנקט אין זיין הקדמה „כּל קהל עדת ישורון שבק"ק סערהייא" פֿאַרן אויסהאַלטן אים און זיין זון „בּעת המלחמות".

דוד גאָרדאָן, געבאָרן 1826 אין מערעטש, האָט 1844 זיך באַזעצט אין סעריי. ער האָט דאָ געגעבן „שטונדן" און אַליין זיך וויַיטער געלערנט. 1850 אַווענק קיין ענגלאַנד, שפּעטער קיין ליק, פּרייַסן, ווו ער האָט רעדאַקטירט דעם **המגיד**. געשטאָרבן 1886.

חיים זאַק, מלומד, פֿון די „חכמי זאַגער". האָט געהאָלפֿן לעאָן מאַנדעל-שטאַמען איבערזעצן דעם תנ"ך, פֿון רמב"ם און אַנדערע ספֿרים אויף דייַטש [זע קאַפּיטל: זאַגער]. דאָ געלעבט לאַנגע יאָרן.

ביבליאָגראַפֿיע. — הכּרמל, תּרכ"א: 41; המגיד, 1863: 57; 1872: 16, 49; 1873: 23; 1874: 34; 1876: 39; 1878: 10; הצפֿירה, 1877: 35; 1886: 31; 1887: 119, 157; כּנסת ישׂראל, שפּ"ר, וואַרשא, תּרמ"ו; ש. יעווניז, נחלת עולמים, וואַרשא, תּרמ"ו, ע' 22 (מצבּה);

המליץ, 1884: 53 (בייַ 100 נעמען); המליץ, 1891: 188; 1898: 246; 1899: 67; 1903: 97 (בייַ 80 נעמען); 1903: 39 (גרויסע ליסטע נעמען); ש.י. יאַצקאַן, רבנו אליהו מוילנא. וואַרשא, תּר"ס, ע' 156; חשבון הנדבות . . . לקניַת אדמה בא"י. 1909, ע' 106; יהושע העשיל לעווין, עליות אליהו. וואַרשא, 1914, ע' 42; הדרך, פּראַנקפֿורט/א.מ, תּרע"ד, גליון 11;

ברוך עפּשטיין, מקור ברוך, ח' ב'. ווילנא, תּרפ"ח, ע' 1012; העולם, 1934: מ"ו; אידישע שטימע, קאָוונע, 1939: 6204; י.ל. מַימון, תּולדות הגר"א. ירושלים, תּשט"ו, ע' קפ"א; אנציקלופּעדיה של הציונות הדתּית, א'. ירושלים, תּשי"ח, ע' 300; דעת קדושים, ע' 38, 39 (הערה), 40; קריה נאמנה, ע' 140, 227; ספֿר היחס למשפּחת ריבלין אליעזר ריבלין, ע' 40,20;

ספֿר היובֿל של אגודת הרבנים בארצות הברית וקנדה, ע' קל"ט; אהלי שם, ע' 141, 350, 485, 553; ש.א. פֿרידענשטיין, עיר גבורים, ע' 55; ד.מ. ליפּמאַן, לתולדות היהודים בקובנה וסלבודקה, ע' 226; חלקת מחוקק, חוב' ז'; תּולדות אנשי שם (ראַנד), ע' 14;

יעקבֿ ליפֿשיץ, זכרון יעקבֿ, ע' 178; יזפור-בוך סוּאוואַלק, ז' 61, הערה, ז' 184; ליטע, I, ז' 1521; דורות בונדיסטן, ז' 11; ג. קרסל, 1, 2; לעקסיקאַן, 2, 8; ד. תּדהר, 2142; ייִוואָ-בלעטער, XL, ז' 224; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 6066; יהדות ליטא, ג'.

A. Janulaitis, Užnemuné po Prŭsais, p. 486; Black Book

סקאָפּישאָק SKAPIŠKIS

ראַקישקער קרייַז, אין דער צאַרישער צייַט געהערט צו נאָווואָ-אַלעק-סאַנדראָווסק (עזשערעני).

אין 1847 האָבן דאָ געווינט 282 ייִדן (אויף 1010 קריסטן), האָרט פֿאַרן ערשטן וועלטקריג — בייַ 200, 1923 — 215 און פֿאַרן חורבן — ביי 160.

די יִידישע פּרנסות זײַנען געווען: קרעמערײַ, מלאכה און מיסחר (זאָמען, פֿלאָקס, וואַלד, אָזיערעס).

אין די הונגעריאָרן פֿון ליטע אין 1869/72 האָט זיך פֿאַרגרעסערט די יִידישע עמיגראַציע פֿון שטעטל. אין אַ ליסטע יִידישע עמיגראַנטן פֿון 1869/70 געפֿינען זיך צוויי סקאָפּישקעער: ס. געברעד, י. שמערל.

סוף נײַנצנטן יאָרהונדערט און ביזן ערשטן וועלטקריג פֿלעגט די קהילה געבן יעדן יִידישן אָרעמאַן 20[?] רובל אויף פּסח. סומעס צדקה אויף יִידישע ימים־טובֿים פֿלעגן קומען פֿון די פֿריצים און קאַטוילישע גלחים. די באַציִונגען מיט די קריסטן זײַנען געווען גוטע.

פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה איז דאָ געווען רבֿ ר׳ עזריאל גאָר־דאָן, נאָך אים — ר׳ מענדל און ר׳ מנחם קאָפּעלאָוויטש, הי״ד.

אָפּשטאַמיקע. — ירחמיאל פֿעלדמאַן, געבאָרן 1877. יִידישער שרײַבער. עמיגרירט קיין דרום־אַפֿריקע אין 1910. געשריבן אין די יִידישע אָרטיקע צײַטשריפֿטן און אין דער ענגלישער פּרעסע. מחבר פֿון **שוואַרץ און ווײַס** (וואַרשע, 1935) — דערציילונגען פֿון דרום־אַפֿרי־קאַנער לעבן; **טרייער** (יאָהאַנעסבורג, 1945); **שוואַרץ און ווײַס** (ניו־יאָרק, 1957). האָט איבערגעזעצט פּרצעס דערציילונגען אויף ענגליש. געשטאָרבן 1968 אין יאָהאַנעסבורג.

לייבל פֿעלדמאַן, געבאָרן 1896. פֿון 1910 אין דרום־אַפֿריקע. אויטאָר פֿון **יִידן אין דרום־אַפֿריקע** (ווילנע, 1937); **100 יאָר אינדיער אין דרום־אַפֿריקע** (יאָהאַנעס־בורג, 1956); **מאַצודי, ווי אַזוי איך בין געוואָרן אַ דימענט־גרעבער** (דאָרטן, 1964). געשטאָרבן 1975 אין יאָהאַנעסבורג.

ביבליאָגראַפֿיע. — יזכור־בוך ראַקישאַק, ז׳ 370; יהדות ליטא, ג׳; ייִוואָ־בלעטער, XL, ז׳ 224; לעקסי־קאָן, 6; ב. כּהנס לעקסיקאָן, ז׳ 448,
Recueil de Matériaux sur la Situation economique des Israelites de Russie, II, p. 214; Black Book.

סרעדניק SEREDŽIUS

קאָוונער קרײַז. דער יִידישער יִישובֿ האָט זיך אָנגעהויבן סוף אַכצנטן יאָרהונדערט. אין 1797 האָבן דאָ געלעבט סך־הכּל 8 יִידן (210 קריסטן), אין 1847 — אַרום 1090, 1897 — 1174, 1914 — אַרום 700, 1923 — 449, 1935 — זעלבי־קע צאָל און פֿאַרן חורבן — אַן ערך אַזוי פֿיל.

סוף נײַנצנטן יאָרהונדערט האָט זיך אָנגעהויבן אַן עמיגראַציע פֿון יִידן. 1912 איז אַ האַלב שטעטל אַראָפּ מיטן פּײַער. 1915 האָט סרעדניק דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע. אין ערשטן וועלטקריג כּמעט אין גאַנצן אָפּגעברענט.

יִידן האָבן זיך באַשעפֿטיקט מיט קרעמערײַ, מלאכה און מיסחר, באַזונדערס

מיט האָלצהאַנדל. אַ וויכטיקער צוגאַב צו פּרנסה זײַנען געווען זייער ביישטאָטישע לאַנדווירטשאַפֿט און ביישטוביקע ווירט־שאַפֿט (געמטנערײַ, סעדערײַ). אַן עקאָנאָ־מישער אַרויסהעלף איז אויך געווען דאָס טרײַבן פּליטן אויפֿן ניעמאַן און דוביסע קיין דיטשלאַנד. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג זײַנען דאָ געווען זייער פֿיל יידישע „וואַסערמענטשן".

אין אַ רשימה ביישטײַערערס פֿאַר בניין ארץ־ישראל אין 1895 זײַנען דאָ מערער סרעדניקער.

צווישן 1842 און 1914 זײַנען דאָ געווען 48 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

רבנים. — ר׳ דוד קאַצענעלענ־בויגן, נאָך צײַקישאָק דאָ רבֿ, דערנאָך אב״ד ווילקי.[1] זײַן זון ר׳ משולם־זלמן, אב״ד יאַנישאָק, ניפֿטר 1830.

ר׳ חיים לײַפֿשיץ, געוראָפֿן זיך אויך ר׳ חיים סרעדניקער. זײַן פֿאָטער ר׳ אליעזר איז געווען תּלמיד פֿון ווילנער גאון. פֿריער רבֿ אין זשעטל, דערנאָך אין סרעדניק ביז זײַן פּטירה אין 1865 אָדער 1866. דאָ אין די שו״ת **עטרת יצחק** פֿון יצחק־אײַזיק, אב״ד שאַוול.

זײַן זון ר׳ דובֿ־בער זאַבֿ־וואָלף לײַפֿשיץ,[2] געבאָרן 1827. זיך אויך געוראָפֿן ר׳ בער סרעדניקער. 1849 ביז מיטן 1864 רבֿ אין שאַוולאַן, אַ יאָר־צוויי אין ווינדאָ (קורלאַנד) און פֿון 1866 ביז זײַן פּטירה אין 1900 אין סרעדניק. זײַן זון ר׳ הלל־אַריה־לייב לײַפֿשיץ, אב״ד סוואַלק, לובלין. איידעם פֿון ר׳ משה־יצחק סג״ל, אב״ד טאַווריק און אַנדערע קהילות. שוואָגער פֿון ר׳ מנחם־שרגא־פֿײַוול רעוועל, אב״ד פּרעגן. אָנקל פֿון ר׳ דובֿ־אַריה לעווינטאַל, אב״ד פֿילאַדעלפֿיע. חיבורים: **מעין חיים** (ווילנא, תר״ל), **באר חיים**, פּירוש לסידור (ווילנא, תרל״ט, געדרוקט מיטן טעקסט), **רוח חיים** (ווארשא, תרמ״ד. פּירוש אויף **קהלת**, געדרוקט מיטן טעקסט).[3]

זײַן איידעם ר׳ ישׂראל בר׳ יצחק־יונה הכֹּהן געבאָרן 1878 אין קוידע־נעוו. פֿון 1900 ביז 1920. פֿון 1920 ערשטער מיליטעריש־ראַבינער אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע. האָט אַ סך הלכה־מאמרים אין העברעיש צײַטשריפֿטן. פֿון די מזרחי־פּירערס אין ליטע. זײַן פֿאָטער אב״ד האָראָדאָק.[4]

1) לויט מ. מאַרקאָוויץ, **לקורות עיר ראַסיין**, ע׳ כ״ח. מיר האָבן ניט געפֿונען קיין באַשטעטיקונג אויף דעם.

2) אָפּט ווערט דער פֿאַמיליע־נאָמען אויסגעלייגט: ליבשיץ.

3) לויט משפּחת **ברודא** איז דאָ געווען רבֿ ר׳ זאַבֿ־וואָלף ברודא. דאָס איז געוויס דער זעלביקער, ווײַל האָט מסתּמא שפּעטער געביטן זײַן פֿאַמיליע־נאָמען.

4) לויט **אהלי שם**, איז אַ קורצע צײַט דאָ געווען רבֿ ר׳ יעקבֿ־שלמה פֿיזמאַן [?], געבאָרן 1871 אין אָסטראָלענקאָ, ווו געווען מו״צ פֿון 1904.

לויט **אידישע שטימע** (קאָוונע), איז דאָ געווען רבֿ ר׳ יעקבֿ בר׳ זבֿולון אַבראַמאָוויטש, געבאָרן 1880. פֿון 1925 אב״ד וואָרנע. ניפֿטר 1937. די כראָני־קאַלע טאַבעלע פֿון סרעדניקער רבנים איז פֿאַרפֿולט ביז 1920. די ערשטע רבנות־יאָרן פֿון ר׳ משה־יונה פ״ץ זײַנען ניט קיין געווײַע, דעריבער קענען די צוויי דערמאָנטע רבנים זיך אַרײַנפּאַסן נאָר אין יענער צײַט.

ר׳ משה־יונה בר׳ חיים כּץ, פֿון די 1920ער יאָרן ביז זײַן פּטירה אין 1936. זײַן פֿאָטער איז געווען אב״ד גודלעווע און פּומפּיאַן. זײַנע ברידער: ר׳ שמריהו, אב״ד וויזשון, ר׳ שמואל־מנחם, אב״ד ווילאָן און פֿאַלאָנגע, ר׳ יוסף־ראובֿן, אב״ד ווישינטע און גלובאָק.

זײַן איידעם ר׳ זלמן אידל קאַר־בוז, לעצטער רבֿ, הי״ד. געשריבן אין סלאַבאָדקער **פנסת ישׂראל**.

אין 1894 איז דאָ געווען „קיבוץ חבֿרים״. הרבֿ יהודה־לייב מֵימון האָט דאָרטן געלערנט אַ געוויסע צײַט.

ר׳ אַבֿרהם־אליהו איישיסקי איז דאָ געווען זיבן יאָר שו״ב וש״ץ, שפּעטער שו״ב וש״ץ אין קיידאַן. ניפּטר געוואָרן 1903.

ר׳ יצחק שענקער, **עיון יצחק** (בילגורײַ, תּרצ״ה) האָט אַ שײַכות מיט סרעדניק.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ יונה־דובֿ בלומבערג־הררי, דאָ געבאָרן 1850. פֿון די ערשטע חובֿבֿי־ציון, 1907 עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל. איינער פֿון די באַגרינדערס פֿון רעליגיעז־נאַציאָנאַלן געדאַנק אין בניין ארץ־ישׂראל. געשריבן אַ סך תּורהדיקע מאמרים וועגן ארץ־ישׂראל אין **המליץ** און אין דער „מזרחי״־פּרעסע. אין זײַן ספֿר **מִצנת ישיבֿת ארץ־ישׂראל** (ווילנא, תּרנ״ח) ברענגט ער תּורהדיקע מקורות פֿאַרן חובֿ פֿון יידן צו באַזעצן ארץ־ישׂראל. אין 1914 איז אַרויס זײַן מאמר **הדבור העברי עפ״י מקורי חז״ל**. געשטאָרבן 1931 אין תּל־אבֿיבֿ.

ר׳ דובֿ־אַריה הכהן לעוועניטאַל, דאָ געבאָרן 1864. פֿון 1891 געווען רבֿ אין פֿילאַדעלפֿיע איבער 60 יאָר. איינער פֿון די באַקאַנטע רבנים אין אַמעריקע. אַיידעם פֿון ר׳ אלעזר קליינבערג, מו״צ אין ווילנע. זײַן פֿאָטער ר׳ אַבֿרהם איז געווען אַ תּלמיד פֿון הגאון ר׳ לייבעלע קאָוונער (שאַפּירא). ניפּטר געוואָרן אין 1952.

מאיר יעלין, געבאָרן 1910. יידי־שער שרײַבער. געווען מיטגליד פֿון צ״ס־מרכז אין ליטע. דורכגעמאַכט קאָוונער געטאָ און נאָכדעם געלעבט אין ווילנע ביז 1973, וועו עולה געווען קיין ישׂראל. פֿאַרעפֿנטלעכט דערציילונגען און אַרטיק־לען אין די קאָוונער **דאָס וואָרט**, **שליאַכן**, **טויערן**, **בלעטער** א״א. אויטאָר פֿון **פּאַרטיזאַנער אין קאונאַסער געטאָ** (מאָס־קווע, 1948, מיט ד. געלפּערן); **אין די פֿאָרטן פֿון טויט** (ליטווישׁ. ווילנע, 1957); **זייערע בליקן האָבן זיך באַגעגנט** (מאָס־קווע, 1972); **דער פּרײַז פֿון יענעם ברויט** (1977); **בלוט און וואַפֿן** (1978); **די מיראַזשן פֿונעם אַמאָק־לויפֿער אָסקאַר גריק** (1981); **באָרווּעס איבער שניי** (1984) — אַלע תּל־אָבֿיבֿ.

צבי פֿאָגעל האָט געשיקט קאָרעספּאָנדענציעס אין **הצפּירה**.

ביבליאָגראַפֿיע. — הצפּירה, 1895: 140 (נעמען); המליץ, 1903: 65; דער אידישער לעבן, טעלז־קאָוונע, 1935: 49; אידישע שטימע, 1937: 5718; ספֿר האישים. תּ״א, תּרצ״ז, ע׳ 252; ע.מ. ברודא, משפּחת ברודא. ורשה, תּרצ״ח, ע׳ 29; פּנקס זשעטל. תּ״א, 1957, ז׳ 50; לקורות עיר ראַסיין, ע׳ כ״ח.

„ליטע״, I., ז׳ 1613; ג. קרסל, 1;

לעקסיקאן, 4; ב. פּהנס לעקסיקאן, ז׳ 304; אהלי שם, 12, 143; תּולדות ישיבת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 89; סיני, ירושלים, פּרך מ״צ, חוב׳ ז׳; ספּר הפּרענומע־ראַנטן, 6126; חכמי ישראל באַמריקא, ע׳ 67; אנצי־קלופּדיה של הציונות הדתית, ע׳ 300; יהדות ליטא, ג׳. A. Janulaitis, Užnemuné po Prŭsais, p. 160; Black Book

ע

עזשערעני

ZARASAI

קרײַזשטאָט. פֿון 1836 האָט די שטאָט געהייסן נאָווע־אַלעקסאַנדראָווסק, אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע — עזשערעני און פֿון 1929 — זאַראַסיי. אין פֿאָלקס־לשון: די ליטווישע סיביר״ [ניט „דאָס״, פֿאַרשטייט זיך].

דער סאַמע ערשטער נאָמען איז געווען דער ליטווישער עזשראַס, צוליב די אָן אַ שיעור אָזערעס אין יענער געגנט. יידן האָבן פֿון דעם געמאַכט: עזרת. מיט דעם איז פֿאַרבונדן אַ ווײַז אָדער אפֿשר אַ מעשׂה שהיה: אַ יישובֿניק האָט אַ מאָל געדאַוונט פֿאַרן עמוד, איז ווען ער איז געקומען צו „קומה ד׳ בעזרת ישׂראל״, האָט ער צוליב מורא פֿאַר פּאָליציי אויסגעשרײַען: קומה ד׳ בעזרת נאָווע־אַלעקסאַנדראָווסק ישׂראל . . .

דער יידישער יישובֿ האָט זיך אָנגעהויבן אַרום סוף אַכצנטן יאָרהונדערט. אין 1847 האָבן דאָ געווווינט 453 יידן, אין 1897 — 3348 (לויט אַ צווייטן מקור 4277, (אויף 6370 תּושבֿים), פֿאַרן ערשטן וועלטקריג — בײַ 2500, 1923 — 1329 און פֿאַרן חורבן — בײַ 1100.[1]

אין די 1870־1880ער יאָרן זײַנען אין עזשערעני געווען מערערע יידישע רעגירונג־אנגעשטעלטע — אַ ניט צו אָפּטע דערשײַנונג אין ליטווישׂ־שטעטלעך אין יענע יאָרן. אבער אין 1884 זײַנען יידישע באַאַמטע אָפּגעזאָגט געווארן אויפֿן סמך פֿון אַ צירקוליאַר פֿונעם געהילף פֿון קאָוונער גובערנאַטאָר.

אין די 1890ער יאָרן זײַנען אַרום עזשערעני געווען גאָנצע זיבן יידישע

1) אין יהדות ליטא, ד׳, ווערט אָנגענעבן, אַז אין עזשערעני זיינען אויסגעהרגעט געווארן 467 יידישע מענער, 1112 יידישע פֿרויען און 687 יידישע קינדער — דאָ זײַנען זיכער אַרײַנגערעכנט טײל צונויפֿגעטריבענע יידן פֿון די אַרומיקע שטעטלעך. די כּמעט דרײַ מאָל העכערע צאָל פֿרויען לגבי די מענער איז אויך אַ קלאָרער באַווײַז אויף דעם.

קאָלאָניעס אויף פֿרײַ־געגעבענער ערד פֿון דער רוסישער רעגירונג. אין די קאָלאָניעס האָבן געלעבט 1037 יידן. אפֿשר די סיבה פֿון אַזאַ געריטענישׂ, וואָס איז ניט צו פֿאַרצייכענען אין אַנדערע יידישע שטעט אין ליטע מיט אַזעלכע קאָלאָניעס, איז דער פֿאַקט, וואָס אָנהייב 1890ער יאָרן איז געווען אַ גרויסע אָרעמקייט אין שטעטל, האָבן אַ סך יידן אויך פֿון עזשערני גע־פֿרוווט מזל מיט ערדארבעט אויף אייגענעם (געשאָנקענעם) באָדן. [זע: יישובֿים, דובי־נאָווע]. אין אַ קאָרעספּאָנדענץ פֿון 1891 אין המליץ רעדט זיך. אַז פֿיל יידן זײַנען פּשוט אָן ברויט און אָן געהעריקע בגדים. דער פֿאַקט, אַז בײַ 500 יידן דאַרפֿן אָנ־קומען צו מעות־חיטים, איז אַ געוגיקע ראיה אויף דעם.

בדרך כלל איז דער עקאָנאָ־מישער מצבֿ פֿון עזשערענער יידן ביזן ערשטן וועלטקריג געווען אַ גאַנץ גוטער. אַחוץ מיט קרעמערײַ, מלאכה און פֿישערײַ, האָבן זיי געמיסחרט מיט תּבֿואה און פלאַקס און שטאַרק מצליח געווען.

אַ רעכט ביסל פֿאַרערגערט האָט זיך די יידישע שטעטלשע עקאָנאָמיק פֿון 1910, ווען די ליטווינער האָבן געעפֿנט אַ קאָאָפּעראַטיוו פֿאַר קרעמען און האַנדל. אָבער דער גרעסטער עקאָנאָמישער קלאַפּ איז געקומען נאָכן ערשטן וועלטקריג, ווען עס זײַנען אויפֿגעקומען, צוזאַמען מיט ליטע, די אומאָפּהענגיקע מלוכות פֿון פּוילן און לעטלאנד. טיילן פֿון עזשערענער קרײַז זײַנען דעמאָלט אַריבער צו יענע מלוכות. דערמיט איז ניט נאָר פֿאַרקלענערט געוואָרן דער נאָנטער מאַרק פֿון די אָפּגעריסענע אַרומיקע שטעטלעך, נאָר ס׳איז אויך כּמעט אָפּגענומען געוואָרן דער גרויסער אָפּזאַצמאַרק פֿון די נאָענטע לעטישע און פּוילישע טיילן. דעמאָלט האָט זיך אָנגע־הויבן די גרויסע עקאָנאָמישע ירידה פֿון עזשערענער קהילה.

*

חיבת־ציון און ציוניזם האָבן זיך דאָ גיך פֿאַרשפּרייט. דאָס אַ דאַנק דעם רבֿ ר׳ מרדכי פֿײַנשטיין, וואָס פֿלעגט אָפֿט רעיידן וועגן בניין האָרץ אין זײַנע דרשות. און אַ רבֿ פֿאַר אים, ר׳ מאיר־שלום הכֹּהן, איז געווען צווישן די חתומים אויף אַ ציוניסטישן קול־קורא אין 1900.

אין 1896 זײַנען דאָ געווען בײַ 200 חובֿבֿי־ציון. אין אַ רשימה בײַשטײַערערס פֿון 1898 פֿאַר העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל געפֿינען זיך מערערע עזשערענער. מוּרשים: יהודה שטיין, ירחמיאל בערמאַן.

שׂרה פּלינער, דאָ געבאָרן אין 1870, איז אומגעקומען בעת די אַראַבישע פּאָגראָמען אין 1929. זי איז פֿאַרברענט געוואָרן אין עין־זיתים.

שׂרה עזריהו, געבאָרן 1873 אין דווינסק, איז 1881 אַריבערגעקומען קיין עזשערעני און דאָרטן געדונגען אַ גרויסע מיל. פֿון 1905 געלעבט אין יפֿו, ירושלים, אפֿיקים, וווּ זי איז געשטאָרבן אין 1962. העברעיִשע שרײַבערין, וואָס האָט פֿאַר־

עפֿנטלעכט אירע זיכרונות וועגן יִידישן לעבן אין שטעטל אין איר בוך **פּרקי חיים**. איר נאָמען איז העברעיִזירט.

אויך אַ ציוניסטישן עסקן איז 1903 געווען אַ מסירה, אַז ער פֿירט אַ רעוואָלוציאָנערע טעטיקייט קעגן דער רעגירונג. פֿאָליציי איז געקומען און געפֿונען אין זײַן שטוב ציוניסטישע בראָשורן, צײַטונגען, חשבונות פֿון שקלים און אַלץ אָפּגעשיקט צום קאָמיטעט גובערנאַטאָר. אין וואָכן אַרום איז אַלץ אומגעקערט געווארן מיט דער באַמערקונג, אַז עס איז ניטא קיין פֿאַרברעכן אין די אַלע זאַכן.

רבנים. — ר׳ יוסף בר׳ ישׂראל אַשפּנזי, תּלמיד פֿון ר׳ חיים וואָלאָזשינער. געבאָרן 1794. פֿרִיער ר״מ אין יאַקאָבשטאַדט (קורלאַנד), דערנאָך אב״ד עזשערעני. זײַנע זין: ר׳ משה אַשפּנזי, ר״מ יאַקאָבשטאַדט; בן־ציון אַשפּנזי, מו״צ אין דווינסק. מחבר פֿון **אֹהל יוסף** על **ספר היראה** לרבינו יונה (ווילנא, תּרכ״ה). ניפֿטר 1867.

ר׳ יואל־יצחק קאַצענעלענבויגן, געבאָרן 1809, אב״ד סיאַד, עזשערעני, זעזמער, סעמיאַטיטש [?], לינקעוו [דער כראָנאָלאָגישער סדר איז ניט געווי]. שפּעטער פֿאַרלאָזן רבנות. ניפֿטר געווארן 1891, אין עלטער פֿון 82 יאָר. זײַן פֿרוי איז די טאָכטער פֿון ר׳ אַברהם־אַבא הלוי איש הורוויץ פֿון קעלם. מחבר פֿון **זרע יצחק** (וואַרשא, תּרנ״א?). אויך **אבן שלמה** (ווילנא, תּרל״ג), פֿון שמואל מאַלצאַן, איז דאָ הסכמה פֿון תּרל״ב: יואל־יצחק בר׳ מרדכי מנאָווא אַלעקסאַנדראָווסק [דאָ רבּ פֿון 1868].

ר׳ אַהרן זאב[2]; ר׳ מאיר־שלום הכּהן, פֿרִיער רבּ אין ווידז.

ר׳ לוי בר׳ אַריה־לייב שאַפּירא, פֿרִיער אב״ד טרישיק. מחבר פֿון **בית לוי**. וועג ער איז קראַנק געווארן, האָט די קהילה אים געגעבן 1000 רובל אויף היילן זיך. נאָך זײַן פּטירה אין 1880 האָט מען געגעבן 1000 רובל זײַן מישפּחה. זײַן פֿאָטער איז ר׳ לייבעלע שאַפּירא, קאָוונער אב״ד. זײַן ברודער ר׳ שמואל־משה שאַפּירא, רבּ אין רעמיגאָלע, טרישיק, ראַסיין, באָברויסק.

זײַן ברודער ר׳ רפֿאל שאַפּירא, געבאָרן 1837 אין סמאַרגאָן, פֿון 1881 ביז 1885, 1886־1899 אין באָברויסק, דערנאָך אב״ד און ר״מ אין וואָלאָזשין (וווּ שוין פֿרִיער געווען 20 יאָר ר״מ). בעל **תּורת רפֿאל** (ירושלים תּש״ג). איינער פֿון די גדולי ישׂראל בשעתּו, מיט אייגענער שיטה אין לערנען. איידעם פֿון נצי״ב. ר׳ רפֿאלס האָט מען געוווּסט „דער גרויסער שוויגער״, פֿונדעסטוועגן פֿלעגט ער ניט פֿאַרשוויגן, וועג ער פֿלעגט באַמערקן אַ קרומע זאַך אין זײַן וועלט. לדוגמא: דער דווינסקער גאון ר׳ מאיר־שמחה הכּהן האָט אויפֿן שַׁער פֿון זײַן ספֿר **אור שמח** אָנגעשריבן: „חוּבַּר ברצון אָבִינו שבשָׁמים״. וועג ר׳ רפֿאל האָט עס איבערגעלייענט, האָט ער געפֿרעגט

2) לויט **דורות האחרונים**, ב׳ — מער פּרטים זײַנען אונדז ניט באַקאַנט.

בניחותא: „פֿון וואַנען ווייסט ער דאָס?" ניפֿטר געווארן 1921 אין מינסק. האָט הסכמות אויף **אמתחת בנימין**, **בנימין חעשין** (ווילנא, תּרמ"ה) און **דברי יצחק** (ווילנא, 1883).

ר' מרדכי פֿײַנשטיין, געבאָרן 1836. פֿריִער מו"צ אין לידע און רבֿ אין ווידז. זון פון מו"צ ר' פֿײַטל סלאָנימער. געשריבן אַ סך מאמרים אין **הלבֿנון** און **הירח**. האָט הסכמה אויף **זכר חיים**, ח.נ. שאָכעט (נ"י, תּרע"ג). נאָך זײַן פּטירה אין 1903 איז אויסגעבראָכן אַ מחלוקת וועגן אַ נײַעם רבֿ.

פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז דאָ געווען רבֿ הרבֿ בורשטיין; הרבֿ בורגין; ר' אליהו רעזניק, געבאָרן 1886 אין סווּיר. לעצטער רבֿ, אומגעקומען אלול תּש"א, הי"ד.

ר' רפֿאל־נחמן פֿון נאָווּאָ־אַלעקסאַנדראָווסק, פֿון די תּלמידים פֿון האדמו"ר ר' שניאור־זלמן שניאורסאן, איז אויף דער עלטער געווארן דאָ דיין. ניפֿטר אין דווינסק.

מיט עזשערעני האָבן אַ שײַכות: ש. מאַלצאַן, **אבֿן שלמה** (ווילנא, תּרל"ג); ד.ב. הורוויץ, **מפיק מרגליות** (ווילנא, תּר"ן); א. סגל, **בית אַבֿרהם** (ווילנא, תּרס"ח).

צווישן 1845 און 1911 זײַנען דאָ געווען 81 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאָמיקע. — אליהו נײַוווידל, דאָ[4] געבאָרן אין 1821. מחבר פֿון צוויי העברעיִשע לערנביכער: **מורה שפֿת עברית** (וואַרשא, 1874), **אם לבנים** (וואַרשא, תּרמ"ב). 1886 געשטאָרבן אין וואַרשע [זע אויך: נײַשטאָט־שאַקי].

מנחם גליקמאן, דאָ געבאָרן אין 1870. מאָלער. 1903 געענדיקט פּעטער־בורגער קונסט־אַקאַדעמיע. אָנהייב 1945 געשטאָרבן פֿון הונגער אין לענינגראַד.

יורי פּען, באַווּסטער ייִדיש־רוסישער מאָלער, דאָ געבאָרן אין די 1870ער. געענדיקט פּעטערבורגער קונסט־אַקאַדעמיע, שפּעטער געווינט אין ווי־טעבסק. געמאָלן אַ סך בילדער פֿון ייִדישן לעבן אין רוסלאַנד. עטלעכע בילדער זײַנען דאָ אין אַמאָליקע העברעיִשע לערנביכער. געשטאָרבן אין סאָוועט־רוסלאַנד.

ניכבדים. — ר' געצל־אליעזר דרויאַן, שפּעטער רבֿ אין קראַסנאָ־סעלקע. אין אַ רשימה פֿון עזשערענער מנדבֿים פֿאַר בניין ארץ־ישׂראל ווערט צוגעגעבן צו זײַן נאָמען „חונה פּה ק"ק קראַסנאָ־סעלקאָ".

דער עזשערענער פּומפּיאַנסקי איז געווען איינער פֿון די צוויי שליחים פֿון האדמו"ר בעל „צמח צדק" אין פּעטערבורג צו האַלטן אַן אויג אויף ייִדישע כּלל־ענייִנים.

---

3) אַזוי לויט שפּ"רס **פנסת ישראל**, תּרמ"ו, ע' 1128. אין ניט קיין קלענערן אויטאָריטאָטיוון מקור — **האסיף**, תּרמ"ז — ווערט זײַן געבוירן אָרט געוויסן נײַשטאָט־סוגינד, אויך ג. קרסל גיט אזוי. מיר קענען ניט מכריע זײַן.

ר׳ שמעון בערמאַן. זײַן נאָמען געפֿינט זיך אין „רשימת החבֿרים לחבֿרת מקיצי נרדמים" (ליק, תרכ״ו); יחיאל־אַהרן זאַנדבערג, געווען דאָ דאָקטער 25 יאָר. געשטאָרבן 1891; אַבֿרהם־משה צימערמאַן, פֿאָרזיצער פֿון „מעשטשאַנסקי אופֿראַוואַ״; ר׳ מענדל לעווין, 1898 געשאַפֿן ביבליאָטעק פֿון העברעיש־רוסישע ביכער; אײַזיק יפֿה, קאָזיאָנער ראַבינער.

קאָרעספֿאָנדענטן. — **המליץ**: י. פֿײַנשטיין (אויך אונטער י. אבֿן־יפֿה), צ. פֿאָליאַקאָוו, משה־עוזר לעווין, יוסף פֿרענקל, צבֿי־יעקבֿ אָפּענהיים; **הצפֿירה**: משה־מאיר הירשאָוויץ; **הד הזמן** ד. איש־אסף [יאָסעפֿזאָן?].

דובֿ קור מְזאַראַסיי האָט געשריבן דבֿרי־תורה אין סלאַבאָדקער **פנסת ישראל** (תרצ״ח, ת״ש).

אין גינזבורג־מאַרעקס **יעווריי־סקאַיאַ נאַראָדניאַ פּיעסני וו׳ ראַסיאַ** (פּעטערבורג, 1901) זײַנען דאָ מערערע געזאַמלטע ייִדישע פֿאָלקסלידער פֿון ז.מ. לעווין פֿון נאָוואָ־אַלעקסאַנדראָווסק, שפּעטער אין גראָדנע.

ביבליאָגראַפֿיע. — הצפֿירה, 1881: 5; המליץ, 1891: 68; 1898: 107, 198, 270; 1903: 145; א.צ. ברזין, יזכֿר. ירושלים, תר״ץ, ע׳ 260; מאיר בערלין, פֿון וואָלאָזשין ביז ירושלים. נ״י, 1933 ז׳ 307 א״וו; ד.מ. ליפּמאַן, לתולדות היהודים בקובנה וסלבודקה. קידאַן, תרצ״ד, ע׳ 231.

יזכור־בוך פֿון ראַקישקי און אומגעגנט. יאָהאַנעסבורג, 1952, 306, 320; שרה עזריהו, פּרקי חיים. ת״א, תשי״ז; ר׳ משה שמואל ודורו. נ״י, תשכ״ד, ע׳ 86, 89; קהלת משה, 447; תולדות ישיבת היהודים, ע׳ 97; דורות האחרונים, ב׳, ע׳ 174; ח.מ. היילמאַן, בית רבי, ג׳, ע׳ 40; ג. קרסל, 2; ספֿר הפּרעסנומעראַנטן, 6158; יהדות ליטא, א׳ ג׳.

Die Verfolgung der Juden in Russland. Berlin, 1891, p. 18; Recueil de Matériaux, I., p. 150; Jew. Encyclopedia, IX., p. 342; Black Book.

ערזווויליק ERŽVILKAS

טאַוועריקער קרײַז. אין 1897 האָבן דאָ געלעבט 144 ייִדן, אין 1923 — 222 און פֿאַרן חורבן — בײַ 200. ייִדן האָבן זיך באַשעפֿטיקט מיט קרעמערײַ, קליינהאַנדל און מלאכה. געווען אויך עטלעכע קאָאַפּעראַטיוון.

ערזווויליק איז איינע פֿון די 19 קהילות אין ליטע, וואָס האָבן זיך אָפּגעזאָגט צו ענטפֿערן אויפֿן רעגירונג־אוקאַז (באַפֿעל) פֿון 12טן מײַ, 1843, אַז ייִדן מוזן פֿאַרלאָזן זייערע ווויניערטער, וואָס זײַנען וויניקער פֿון 50 וויאָרסט פֿון די מערב־גרענעצן. עס זײַנען געווען באַשטימט 8 גובערניעס טיפֿער אין רוסלאַנד, וווהין די אַרויסגעטריבענע זאָלן זיך אַריבערקלײַבן.

רבנים. — ר׳ יוסף ערזווויליקער בר׳ ישׂראל בר׳ לייב, אַרום די 1820־1830ער יאָרן. זיידע פֿון ר׳ אליה־מאיר בר׳ ברוך פֿײַוולסאָן. ר׳ אליה־מאיר איז געווען רבֿ אין קראָקי און קופֿישאָק.

ר׳ פֿײַוול בורסקי, אין די 1870ער יאָרן.

ר׳ זאַב־וואָלף לערמאַן, ניפֿטר 1899 [1890?], איידעם פֿון ר׳ דוד ראַבי־נאָוויטש, אב״ד אייראַגאָלע און שוועד פֿון דעם דרשן און מוסמך ר׳ חיים־יעקבֿ בר׳ שעפּטל דאַוואָוסקי פֿון טרישיק.

ר׳ מנחם געדבער, מיטגליד פֿון „המכון לחֵקר התּלמוד״ אין ירושלים, בעל **הגיון התּלמוד**. איידעם פֿון ר׳ זעליג תּרשיש קעלמער, מחבר פֿון **עין תּרשיש** (קובֿנה־ירושלים, תּרצ״ב־תּרצ״ח). ניפֿטר 1946 אין בני־ברק.

ר׳ יעקבֿ־צבי הורוויטש, שפּע־טער בעל־הבית אין קאָוונע; ר׳ טובֿיה־דובֿ שלעזינגער, אין 1920ער יאָרן. שפּעטער אב״ד דוסיאַט, הי״ד.

ר׳ זאַב ראַפּייקאַ, פֿון 1933 [מסתּמא דער לעצטער רבֿ]. געבאָרן אין יאַסוועז.

אין 1878 זײַנען דאָ 2 ערזווייל־קער פּרענומעראַנטן אויף **דברי משה**, משה לוי זאַקס (ווילנא, תּרל״ח).

אָפּשטאַמיקע. — צבי־הערמאַן שאַפּירא, מאַטעמאַטיקער און ציוניס־טישער פֿירער. דאָ געבאָרן 1848 און געשטאָרבן 1898 אין קעלן. געוועז פֿון די ערשטע צו שאַפֿן אַן אגודה פון חובֿבי־ציון אין אַדעס מיט ד״ר לעאָ פּינסקער און משה־לייב ליליענבלום. ער איז דער פֿאָטער פֿון געדאַנק פֿון קרן־קיימת און פֿון אַ העברעיִשן אוניווערסיטעט אין ירושלים. נאָך אין 1882 האָט ער פֿאַרעפֿנטלעכט אַ סעריע אַרטיקלען וועגן דעם אין המליץ (נומ׳ 22, 26, 29, 33, 37). אין 1884 האָט ער זיך פֿאָרגעשטעלט דעם אוניווערסיטעט ווי אַ „בית־מדרש התּורה, החכמה והעבֿודה.״ ראובֿן ברזינין, דער באַקאַנטער קריטיקער, האָט אים אַזוי כאַראַקטעריזירט: „הוא היה איש אומלל כל ימי חייו. בהיותו רבֿ באחת הערים הקטנות [בליטא] שאף להיות פּרופֿיסור, ובהיותו פּרופֿיסור שאף לרבנות . . . במותו השאיר אחריו רק שבֿרי־לוחות, רק התּחלות, ראשי־פּרקים, לא כּתבֿ אף ספֿר אחד לפֿי כּוחותיו וכשרונותיו האמתּיים.״ אין ירושלימער „בית־הספֿרים הלאומי״ געפֿינען זיך שאַפּיראָס אַ סך בריוו און שריפֿטן, צווישן זיי אויך א „מסכת היתּולים״ אין כּתבֿ־יד מיטן נאָמען **מסכת חסידים**, שירים מן תּלמוד סורי. ער האָט אויך אָנגעשריבן סאַטיריש שריפֿן: **מסכת פּדיון, מסכת עקרות** און אַנדערע — אַלע געשריבן אין לשון תּלמוד. די אַלע שריפֿטן זײַנען פֿון שאַפּיראָס יונגע יאָרן. וועגן זיי האָט ער שפּעטער געשריבן צו ראובֿן ברזינין: „חלילה לי להוציא עתּה דבֿר כזה מתּחת ידי. לפֿנים לגלגתּי על דבֿרי חכמים, עתּה הנני עָפר לכפות רגליהם״.

נחמיה־דובֿ האָפֿמאן, געבאָרן 1857 [אנדערע: 1860] אין גאַוורע, ליטע, אָבער פֿאַרבראַכט זײַנע קינדערשע און יוגנטלעכע יאָרן אין ערזוויליק. דאָרטן געלערנט אין דער רוסישער פֿאָלקשול און 1869 אויך בײַם אָרטיקן רבֿ ר׳ פֿײַוול בורסקי. אַוועק פֿון שטעטל אין 1873. פֿון 1889 אין דרום־אַפֿריקע. יידיש־העברעי־

שער שרײַבער. האָט געשריבן אַ סך וויסנ־שאַפֿטלעכע אַרטיקלען אין העברעיִשע צײַטשריפֿטן אין אייראָפּע. אין דרום־אַפריקע פֿיאָנער פון דער יִידישער און העברעיִשער פּעריאָדישער פּרעסע. אַרויסגעגעבן אַ גרעסערע צאָל יִידישע ביכער. אין זײַנע אַרטיקלען אין **הישׂראלי** (מײַנץ) און אַנדערע צײַטשריפֿטן פֿלעגט ער צוגעבן צו זײַן נאָמען: „אויס ערזווילקען". געשטאָרבן 1928 אין קייפֿטאון.

ר׳ שמעון גלאַזער, דאָ געבאָרן אין 1877, פֿון 1923 רבּ אין ניו־יאָרק. האָט אויבערגעזעצט אויף ענגליש דעם רמב״ם׳ס **משנה תורה** (נ״י, תרפ״ז). זײַן ענגלישע „געשיכטע פֿון יִידן" (נ״י, 1930, 6 טיילן) איז באַזירט אויף גרעצן און דובנאָוון. געשטאָרבן 1939.

משה־אַריה האָפֿמאן און דובער בר׳ אַריה עפּשטיין האָבן געשריבן וויסנ־שאַפֿטלעכע אַרטיקלען אין **הישׂראלי**, צוגעגעבן צום נאָמען: „פֿאָן ערזווילקען".

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, אייר, תרמ״ב, וועגן הערמאַן שאַפּירא; השלח, תרנ״ח, ג׳, ע׳ 569; י. קלוזנר, האוניבערסיטה שלנו. ת״א, תרצ״ב, ע׳ 8; ראובן ברייניז, כל כתבי, ב׳. נ״י, תרצ״ו, ע׳ 32־42; ב.צ. דינבורג, מפלסי דרך. ת״א, תש״ו, ע׳ 62.

י. קלוזנר, דרכי לקראת התחיה והגאולה. ת״א, תש״ו; פרופיסור צבי־הרמן שפירא. נהלל, תשי״ד. רשימה אוטוביאוגרפית; קרית ספר, ירושלים, כרך ד׳, ע׳ 181; יהדות ליטא, ג׳; אהלי שם, 155, 177, 366; ג. קרסל, 1; לעקסיקאָן, 3; ספר הפרענומעראַנטן, 6233;

The Jews in S. Africa, ed. C. Sharon, L. Hotz. Cape Town, 1955, p. 43; Black Book.

פ

פּאַגיר PAGIRIAI

קיידאַנער קרײַז. אַ קליין יִידיש שטעטל. אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 83 יִידן, פֿאַרן חורבן — אַרום 40.

משמעות, אַז אין פֿרִיערדיקע יאָרן איז די צאָל יִידן דאָ געווען אַ גרעסערע, אויף אַזוי פֿיל, אַז זיי האָבן זיך געקענט דערלויבן אַפֿילו צו נעמען אַ רבּ. דאָס איז געשען אין 1880, וועו דאָ איז געוואָרן רבּ דובֿ־זונדל בר׳ אפֿרים־יצחק בעקער, געבאָרן אין 1855. 1940 איז דאָ געווען רבּ מוהרי״ק [?] יאָזעפֿאָוויץ,

מסתמא אויך אין פּרִיעדיקע יאָרן און דער לעצטער רבּ.

ביבליאָגראַפֿיע. — אהלי שם, ע׳ 144. Black Book.

פּאַיורע PAJŬRIS

טאַוריקער קרײַז. אין 1923 זײַנען דאָ געווען 296 יִידן, פֿאַרן חורבן — בײַ 120. אַ סך יִידן האָבן עמיגרירט קיין דרום־אַפֿריקע.

יִידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר, קרעמערײַ, מלאכה. ס׳רובּ יִידן האָבן צוגעשטוקעוועט צו זייער חיונה אַ בײַשטובּיקע ווירטשאַפֿט: אַ גאָרטן, אַ סאָד, עופֿות און אַ בהמה.

דער ערשטער אונדז באַקאַנטער רבּ איז ר׳ ישׂראל־דוד ראַבינאָוויץ, בערך 1850־1865, פֿון דער גזע פֿון ר׳ משה רבּקש. זײַן זון ר׳ יהושע, אב״ד זוכאָוויץ (1912). זײַן אייניקל ר׳ ברוך, אב״ד זוכאָוויץ (מאָליעווער גוב׳), 1906־1915, שפּעטער רבּ אין וויטעבסק און פֿון 1926 אין שיקאָגאָ. ר׳ ברוך איז געבאָרן 1880 אין טאַוריק. ר׳ ישׂראל־דוד איז ניפֿטער געוואָרן 1865 אין עלטער פֿון 86 יאָר. זײַן שווער ר׳ אַריה־לייב שאַפּירא, אב״ד וויטעבסק.

ר׳ דוד־אָשר צעכאַנאָוויץ, געווען אַ סך יאָרן דער מרא דאַתרא. ניפֿטער געוואָרן סעפּטעמבער 1937.

פֿאַר אים זײַנען געווען רבנים: ר׳ שלום־גרשון בר׳ משה זעליג קאַב (אָדער קעב); ר׳ אליהו בן־ציון בר׳ מרדכי־יוסף גאַרבער, געבאָרן 1882, דאָ רבּ פֿון 1908[1]. דער לעצטער רבּ פֿון 1937 איז ר׳ משה קראַווּעץ, הי״ד.

ישׂראל דוד בהר׳ ר״י [?] מפּאַיורע האָט הספּמה אויף **חרוזי המצות**, י.י. ראַטנער (וואַרשא, תרנ״ו) — וועט איז ער, ווייסן מיר ניט.

ביבליאָגראַפֿיע. — אידישע שטימע, 1937, אהלי שם, ע׳ 58, 120, 144; תולדות אַנשי שם (ראַנד), ע׳ 120; יהדות ליטא, ג׳. Black Book.

1) די כראָנאָלאָגיע פֿון די 3 פֿאַר לעצטע רבנים איז אַ צעטומלטע. **אידישע שטימע** גיט, אַז צעכאַנאָוויץ איז דאָ געווען רבּ 40 יאָר, ד״ה פֿון 1897; **יהדות ליטא**, ג׳, ע׳ 339, שרײַבט, אַז קאַבס רבנות דאָ איז 1910־1925; **אהלי שם** גיט גאַרבערס רבנות פֿון 1908. קלאָר, אַז דאָ איז אַ פֿאַרדרייענישׂ. עפּ״י שכל וואָלט מען געדאַרפֿט אָננעמען די דאַטע פֿון קאָוונער **אידישע שטימע**, וואָס גיט אויך די פּטירה פֿון צעכאַנאָוויצן און איז ריין לאָגאָל געווען די נאָענטסטע צום לעבעדיקן מקור. אָבער דאָס לאָזט זיך בשום אופֿן ניט מאַכן, סײַדן אָננעמען, אַז אין צײַטונג איז אַרײַנגעפֿאַלן אַ דרוקפֿעלער. מען קען אויך ניט קאָנטראָלירן די דאַטעס פֿון **יהדות ליטא**, ווײַל דאָרטן פֿעלן בכלל ביבליאָגראַפֿישע מקורות.

פאָדזעלווע[1] ŽELVA

ווילקאָמירער קרײז. געוואָקסן אויך זעלווע. פֿון די עלטערע יידישע יישובֿים אין ליטע, אָבער קיין מאָל ניט אויסגע־וואַקסן צו אַ גרעסערער יידישער קהילה. אין אַכצנטן יאָרהונדערט האָט פאָדזעלווע נאָך געהערט צו דער יידישער קהילה פֿון ווילקאָמיר, געניצט דעמאָלט אויך איר בית־עולם. אַרום מיטן אַכצנטן יאָרהונדערט האָט פאָדזעלווע געהאַט אַ מ״מ ומו״צ, און מען דאַרף רעכענען, אַז זי איז שוין דעמאָלט געווען אַן אָרגאַניזירטע קהילה.

אין אַ רשימה פֿאַר יידישע הונגער־לײַדנדיקע אין 1872 — אַ יאָר פֿון גרויסן הונגער אין טיילן פֿון ליטע — געפֿינען זיך בײַשטײַערערס פֿון פאָדזעלווע. דער קלײַבער: אַבֿרהם גינצבורג.

אין 8 יאָר איז דאָס שטעטל געטראָפֿן געוואָרן פֿון 3 גרויסע שריפֿות: אין 1878 זײַנען אַראָפּ מיטן פֿײַער 130 הײַזער, אין 1881 האָבן געליטן בײַ 400 יידן, אין 1887 זײַנען אַראָפּ 180 הײַזער.

יידישע פֿרנסות זײַנען געווען קרעמערײַ, קליינהאַנדל און מלאכה. אַ סך יידן האָבן זיך אַרויסגעהאָלפֿן מיט בײַ־שטוביקער ווירטשאַפֿט: אַ גאָרטן, עופֿות, מילכיקס, אַ מאָל אויך מיט דערבײַיקע סעדער.

אין 1880 האָבן דאָ געלעבט בײַ 500 יידן, אין 1923 — 364 און פֿאַרן חורבן — בײַ 300.

רבנים. — אַרום מיטן אַכצנטן יאָרהונדערט איז דאָ געווען מ״מ ומו״צ ר׳ משה בר׳ שלמה־זלמן, ברודער פֿון ווילנער גאון. זײַנע אַנדערע בריידער: ר׳ אַבֿרהם ראַגאָלער און ר׳ מאיר, אב״ד יאַנישאָק. לויט איין מקור, איז ר׳ משה דאָ געווען אב״ד.[2]

ר׳ יהודה בר׳ אליעזר־ליפּמאַן הלוי ליפֿשיץ, געבאָרן 1829 אין ווילקאָמיר. פֿון 1864 ביז 1884, דערנאָך רבֿ אין מערעטש, ווו ניפֿטר געוואָרן אין 1905. געשריבן מאמרים אין **הלבֿנון**. זײַנע בריידער: ר׳ יעקבֿ, „רעכטע האַנט״ פֿון הגאון ר׳ יצחק־אלחנן ספּעקטאָר, בעל **זכרון יעקבֿ**.

ר׳ מנחם־מענדל, אב״ד געלוואַן און שירווינט; ר׳ צבֿי־הירש, מחבר פֿון **מדור אל דור**. חיבורים: **דרך אמונה**

---

1) פאָדזעלווע האָט געהייסן אויף ליטוויש זעלוואַ. ליטוואַקעס האָבן מערסטנס געניצט פאָדזעלווע, אָבער אַ מאָל אויך זעלווע. די זעלווע איז בײַ 25 ק״מ פֿון ווילקאָמיר. 2) פֿאַראַן אַ צווייטע זעלווע 23 וויאָרסט פֿון וואָלקאָוויסק און 36 וויאָרסט פֿון סלאָנים. פֿון „ספֿר הפֿרענומעראַנטן״ גיבן מיר 2 נומערן, ווײַל עס קען געמאָלט זײַן, אז דאָ און דאָרטן האָבן די צוויי זעלווענע זיך צונויפֿגעמישט.

זע אויך: זעלווע, כאָטש לויטן אינהאַלט איז ניט קענטיק, אַז דאָס זאָל זײַן פאָדזעלווע.

2) סערת־אליהו, ע׳ 40. — אַז ר׳ משה און ר׳ מאיר זײַנען בריידער פֿון ווילנער גאון, שרײַבן ד.ט. אפֿרתי, ח. בראָווערמאַן, ש.י. יאַצקאַן (זע: ביבליאָגראַפֿיע).

(וואַרשא, תרנ"ה), **דור ישרים** (פיעטרקוב, תרס"ח־תר"ע), **נחל יהודה**, (פיעטרקוב, תרע"ג).

ר׳ נפֿתּלי־דוד בר׳ דוב־יהודה מאָסענזאָן, געבאָרן 1861. רב פֿון 1885, שפּעטער אין וואַראָנעווע.

ר׳ צבי־יהודה קושעלעוויץ בר׳ משה (זאַקס), פֿון 1890 דרײַ יאָר, שפּעטער אין ראַצק, טיקטין, סעמיאַטיטש, וווּ ניפֿטער געוואָרן 1919.

ר׳ משה־גבֿריאל לעווין, געבאָרן 1861. דאָ רב פֿון סוף 1892, שפּעטער רב אין וואַשילישאָק, סעמיאַטיטש, צאַריצין [איצט: סטאַלינגראַד].

ר׳ מנחם־נחום בר׳ מרדכי אַריה־לייב קריינעס, געבאָרן 1857 אין סמאַרגאָן. 1888 רב אין קראָנשטאַט, וואָס געמוזט פֿאַרלאָזן „מחמת המַציק". דאָ רב פֿון 1898.

ר׳ אַריה־לייב הלוי לעווי, לעצטער רב, הי"ד.

ר׳ אליעזר־אליהו דײַכעס, געבאָרן 1797. איז דאָ געווען מו"צ, שפּעטער רב אין איישישאָק און פֿופּציק יאָר מו"צ אין ווילנע, וווּ ניפֿטער געוואָרן 1881.

צווישן 1845 און 1895 זײַנען געווען 25 פּאָדזעלוווער פּרענומעראַנטן אויף צוויי רבנישע ספֿרים: **עמק הלכה**, זאַב־וואָלף בר׳ יהודה (ווילנא, תר"ה); **בפּורי ישׂראל**, ישׂראל בר׳ צבי הכּהן [קילמינסקי]. (ווילנא, תרנ"ד־תרנ"ה).

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ יצחק גראָדזענסקי, דאָ געבאָרן 1801, 7 יאָר אב"ד שירווינט, שפּעטער ר"מ אין אַנטאָקאָליע און דערנאָך מו"צ. ניפֿטער געוואָרן 1867 אין ווילנע. געפֿונען אויך ר׳ איצעלע שירווינטער. זײַן זון ר׳ אליהו־אליעזר, 15 יאָר אין ווילנע, איידעם פֿון ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער. זײַן יינגסטע טאָכטער רחל, פֿרוי פֿון ר׳ שמריה הכּהן גאָרדאָן, זון פֿון ר׳ משה־יואל, אב"ד אַניקשט.

צבי־ניסן גאָלאָמב, געבאָרן 1853. פֿון 1873 אין ווילנע. העברעיש־יידישער מחבר פֿון אַ סך ביכער, צווישן זיי לערנביכער פֿאַר געזאַנג און מוזיק. אין העברעיש: **חדר לתינוקות בבית רבן** ללמדם לשון הקודש בחוקי הדקדוק (ווילנא, תרמ"ג); **מנצח בנגינות** (ווילנא, תרמ"ג, אויך יידיש); **זמרת יה** (ווילנא, תרמ"ה, אויך יידיש); **להקת נביאים** (ווילנא, תרמ"ט); **חכמי ישׂראל** (ווילנא, תרס"א) און אַנדערע. — אין יידיש: **פֿראַקטיקע איז אַ לעהרע** (1875); **אַ יונגע טויב פֿאַר אַ קרבן** (1878); **דער פֿערבאָטענער ברית** (1878); **קול יהודה — קלענגע דער יודען** (תרמ"ז); **אויפֿפֿירונג** — וועגן היטן די געזונד אין דער צײַט פֿון חאָלעראַ (1892) און אַנדערע. אַרויסגעגעבן אויך **אַ העברעאיש־אידישעס וועדערבוך** ... אויסדריקע און תּורה־וועדערטער, וועלכע וועדרען בענוצט אין אידישען געשפּרעך און אין איהר ליטעראַטור (1910) — אַלע ווילנע. געשטאָרבן 1934 אין ווילנע. זײַן פֿאָטער אַבא אליהו איז געווען מלמד אין

שטעטל, שפּעטער רבּ אַ קורצע צייט אין סוואַדאָשטש.

שמואל פּאַפּילסקי האָט געשיקט קאָרעספּאָנדענציעס צום המגיד.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 10; ד"ט אפֿרתי, תולדות אנשי שם. וואַרשא, תרל"ה, ע' 42; הצפֿירה, 1881: 20; ספֿר זפֿרון לסוקולוב. וואַרשא, תרמ"ט, ע' 155; ח. בראַוערמאַן, אנשי שם. וואַרשא, תרנ"ב, ע' 24; ש.י. זַיצקן, רבנו אליהו מווילנא. וואַרשא, תר"ס, ע' 23; סערת אליהו. וואַרשא, 1914, ע' 40; עיר ווילנא, ע' 52, 62; תולדות ישיבת היהודים בקורלאנד, ע' 361, 371; „ליטע", 1, ז' 1528; לעקסיקאָן, 2; ג. קרסל, 1, 2; יהדות ליטא, ג'; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 3228, 6269; ספֿר היחס למשפּחת ריבלין, ע' 12.

Jewish Encyclopedia, VI. p. 40.; Black Book.

פּאַלאָנגע

PALANGA

קרעטינגער קרײז. זייער אַן אַלט אָרט. אין 1372 ווערט שוין פּאַלאָנגע דערמאָנט אין דײַטשישע כראָניקעס. פּאַלאָנגע האָט אַ מאָל געהערט צום דיס־טריקט פֿון פּילטען (קורלאַנד), ווו ייִדן איז געווען דערלויבט צו ווינען פֿון אַלטע צייַטן און צו אָרגאַניזירן קהילות (אין קורלאַנד בכלל זײַנען געווען גרויסע שטערונגען פֿאַר ביידע זאַכן).

די עלטסטע ייִדישע קהילה אין פּילטען־ראַיאָן איז געווען פּאַלאָנגע. אין פּינקס חבֿרה קדישא פֿון 1831 ווערט געזאָגט, אַז אין אַ פֿרייַערדיקן פּינקס, וואָס איז פֿאַרפֿאַלן געוואָרן, איז געווען פֿאַרשריבן, אַז דער בית־כנסת און דער בית־עולם זײַנען דאָ אויפֿגעשטעלט געוואָרן אין 1487, אָבער מען קען נישט זײַן זיכער מיט דער דאַטע.

אייַנצלנע ייִדן און אַפֿילו קליינע גרופּעס זײַנען דאָ זיכער געווען אין פֿרייַע צייַטן. דוד־מאַטעס ליפֿמאַן, היסטאָריקער פֿון ייִדישע ייִשובֿים אין ליטע, שרײַבט, אַז שוין אין די צייַטן פון קעסטוטיס (1300־1382) פֿלעגן ייִדן פון אַנדערע טיילן ליטע קומען האַנדלען אין קרעטינגע און פּאַלאָנגע. אין 1555 ווערט דערמאָנט אַ ייִדישער אַרענדאַטאָר פֿון צאָל אויף אימּפּאָרטירטע סחורות. אין 1639 איז ייִדן אין פּאַלאָנגע און גאָרזד גאַראַנטירט געוואָרן בירגערשאַפֿט. זיי האָבן געקראָגן רעכט אויף האַנדל, מלאכה און באַנוץ פֿון אַרומיקע פּאַשעפֿעלדער. די בתי־תפֿילה און דער בית־עולם זײַנען באַפֿרײַט געוואָרן פֿון שטײַערן.

אין 1662 האָבן דאָ געלעבט 16 ייִדישע מענער און 24 פֿרויען. אַז מען זאָל צוריקכענען די קינדער, וועט זיך באַקומען אַ קליינער ייִשובֿ ייִדן. אַ פּריווילעגיע פֿון אויגוסט דעם דריטן אין 1742 צו קענען אַפּעלירן צום קעניג אין געוויסע פּאַלן איז

געבליבן אין קראַפּט ביז דער רוסישער אַנעקסיע פֿון קורלאַנד אין 1795. אַ מער־ווייניקער אָרגאַניזירטע ייִדישע קהילה קען מען רעכענען פֿון אַרום סוף צווייטן דריטל פֿון זיבעצנטן יאָרהונדערט.

פּאַלאָנגע איז געפֿלאָגט געוואָרן פֿון פּיל גרויסע שריפֿות — אין 1820, 1831 (אין צייט פֿון פּוילישן אויפֿשטאַנד), אין די 1850ער יאָרן, אין 1905.

פּאַלאָנגע איז איינע פֿון די 19 קהילות אין ליטע, וואָס האָבן זיך אָפּגעזאָגט צו ענטפֿערן אויף דעם רעגירונג־באַפֿעל פֿון 1843, אַז ייִדן, וואָס ווינען ווייניקער ווי 50 ווירסט פֿון די מערב־גרענעצן, מוזן זיך אַריבערקלייבן אין באַשטימטע 8 גובערניעס טיפֿער אין רוסלאַנד.

אין 1883 האָט דער ראַיאָנער בילדונג־אינספּעקטאָר גוזר געווען, אַז די ייִדישע שילערס אין דער מלוכה־שול מוזן קומען לערנען אויך שבת. ייִדן האָבן אויפֿגעהויבן אַ גרויסן טומל און אָפּגעשריען די גזירה.

אין 1815 איז געשלאָסן געוואָרן דער אַלטער בית־עולם. גראַף טישקעוויטש, וואָס אים האָט געהערט פּאַלאָנגע און אומגעגנט, האָט נאָך פּיל פּראָצעסן צוגעגנומען דעם אַלטן בית־הקבֿרות און געגעבן ייִדן אַן אַנדער שטח ערד. די ייִדן, בראש מיטן רבֿ ר׳ יוסף־הלל בערמאַן, האָבן מספּים געווען.

אין 1897 האָבן דאָ געווווינט 1100 ייִדן. אין 1923 — 625 און פּאַרן חורבן אַן ערך אַזוי פֿיל.

ייִדן האָבן זיך פּאַרנומען מיט מיסחר, קרעמערײַ און מלאכה. פּאַלאָנגע ליגט בײַם באַלטישן ים, וואָס זײַנע ברעגעס זײַנען רײַך מיט בורשטין. ייִדן האָבן געמאַכט דערפֿון אַ גרויסע אינדוסטריע. עס זײַנען אויפֿגעשטעלט געוואָרן צענדליקער פּאַבריקלעך צו באַאַרבעטן בורשטין און מאַכן דערפֿון פּאַרשיידענע צירונגען, אָרנאַמענטן, צאַצקעס א״א. די בורשטין־פּראָדוקציע האָט געהאַט אַ גרויסן אָפּזאַצמאַרק אין אייראָפּע. געווען פּאַבריקלעך מיט 40־50 אַרבעטערס. כּמעט אַלע אַרבעטערס אין דאָזיקן פּאַך זײַנען געווען ייִדן.

זומערצײַט האָבן פּאַלאָנגער ייִדן געהאַט גוטע פּרנסה פֿון די דאַטשניקעס, וועלכע פֿלעגן קומען אַהער פֿון אַלע עקן ליטע צום באַלטישן ים. צענדליקער אויך צענדליקער זומערהײַזער זײַנען דאָ אויסגעבויט געווואָרן אויפֿצונעמען די טויזנטער געסט. געווען ייִדן, וואָס האָבן זיך גענומען צו לאַנדווירטשאַפֿט. יצחק זימאַן האָט 1873 דאָ געהאַט אַ פּאָלוואַריק און געפֿון ייִדן צו ווערן ערד־אַרבעטערס.

אין די 1880ער יאָרן האָבן מערערע פּאַלאָנגער ייִדן געווווינט אין מאָסקווע — זיכער רײַכע, ווײַל אַנדערש האָבן ייִדן ניט געהאַט קיין ווווינרעכט. איינער פֿון זיי, ה׳ בעקער, פֿון די גרעסטע בורשטין־פּאַבריקאַנטן אין רוסלאַנד.

אין 1878 איז דאָ אויפֿגעבויט געוואָרן אַ פּרעכטיקער בית־מדרש. עס האָבן געהאַלפֿן: ברכיה בריק, יהושע טויער, אַבֿרהם באָרנשטיין, די היימאן־מישפּחה.

*

סײַ אין דער צײַט פֿון חיבת־ציון, סײַ שפּעטער בײַם אויפֿקום פֿון ציוניזם, האָבן פֿאַלאָנגער ייִדן געהאָלפֿן בויען ארץ־ישׂראל. אין איין רשימה בײַשטײַערערס פֿון 1886 געפֿינען זיך די פֿאַלאָנגערס: הרב ג. ראָבינסאָן, יוסף־זאבֿ בערנשטיין, י.מ. גוטמאַן, מ.נ. שלעזינגער, ב. קאַצענעלענבויגן, פּ. רײַנוס, י. בערנשטיין, ב. היימאַן, ש. זאַנג [נאָך 15 נעמען — **המליץ**].

נאָך נעמען געפֿינען זיך אין **המליץ**, 1900, אין **חשבון הנדבֿות**, 1909. אַ לאַנגע רשימה נעמען פֿון בײַשטײַערערס אין 1896 זײַנען דאָ אין **רשימת החבֿרים לתּמיכת חבֿרת בני ישׂראל עובדי אדמה בסוריא וארץ־ישׂראל** (אָדעסאַ, תּרנ״ח):

ליבע אורסזאָן, יהושע־בער איציקסאָן, יוסף־זאבֿ בערנשטיין; גיטע, אָשר (אַדוואָקאַט), ד״ר מאיר, דובער, ד״ר ישׂראל, עלקע, אַננאַ, צעלינע — אַלע בערנשטיין. אַלע גוטמאַן: הערץ, וואָלף, ישעיה, מאַרקוס, משה, שלמה, יצחק, שמואל; ד״ר דריבין סימאָן, איזידאָר הערמער, ד״ר כעמיע לעאָן זימאַן, שמואל טענדלער.

מינע טענדלער, אַלפּסנדר יודעלמאַן, שלום כהן, אַבֿרהם לעווי, דובער לעווי, צבֿי־הירש לעווי, שמואל לעווי, הלל פֿרישמאַן, יעקבֿ פֿירשט, באָריס קאַמענעצקי, אַננאַ קאַמענעצקי, מאַקס בריק, מאַרקוס קאַפֿאַנסקי, מאיר־שלום קאַרפּוס, פּסח רײַנוס, יוליוס רײַנוס, ראובֿן שוחט. מוּרשה: יוסף בערנשטיין.

רבנים. — ר׳ יעקבֿ, 1719; ר׳ דובער עפֿשטיין, אַרום 1850־1865.

ר׳ משה־יצחק בר׳ משולם־זלמן הלוי סעגאַל (משה־איצל פֿאָנעווער), געבאָרן 1812 אין ראַסיין. דאָ רבֿ ביז 1868. פֿרײַער רבֿ אין ווינדאָו, גאָלדינגען—קורלאַנד, שוועקשנע, קרעטינגע, טאַוואָריק, ליבאָוו (קורלאַנד), פֿלונגיאַן, פֿאָנעווועזש, אויגוסטאָוו. ניפֿטר 1870. ער האָט זיך ניט געהאַלטן לאַנג אויף אַ כּסא־רבנות, ווײַל ער פֿלעגט פֿירן דעם שארפֿסטן קאַמף קעגן די תּקיפֿים פֿאַר זייער דריקן און באַוולען אָרעמעלײַט. די קהל־לײַט פֿלעגן אים שנײַדן זײַן שכירות צוליב דעם, אוּן דער רבֿ איז געווען געצוווּנגען זיך צו באַשעפֿטיקן מיט פֿאַרשיידענע מיסחרים, אַפֿילו מיט פֿערדהאַנדל — מסתּמא דער איינציקער משונהדיקער פֿאַל אין דער געשיכטע פֿון רבנים. ר׳ זאבֿ־דובֿ ליפֿשיץ, זײַן איידעם, אב״ד שאַוולאַן אוּן סרעדניק, אוּן זײַן איידעם ר׳ תּנחום־שרגא, אב״ד לינקעוווע אוּן פּרען.

ר׳ יהושע בר׳ אַהרן העליר, געבאָרן 1814. אַ סך יאָרן מ״מ אין גראָדנע. דאָ רבֿ פֿון 1869, פֿון 1874 אין ווילנע. געפֿאָרן אָפּגעמען זײַן פֿרוי פון טעלז אוּן דאָרטן ניפֿטר געוואָרן כ״ג סיוון, תּר״מ. אין פֿאַלאָנגע אוּן טעלז אײַנגעפֿירט

אַ ריי סאָציאַלע תּקנות: יידישע אַרבעטערס בײַ יידישע בעלי־בתּים זאָלן אַרבעטן האַלבע טעג ערבֿ שבת און ערבֿ יום־טובֿ. יעדער טאָג אַ האַלבע שעה אָפּרו אויף מנחה א״א. חיבורים: **דבֿרי יהושע, תּולדות יהושע, חוסן ישועה, מעוז הדת, מעיני יהושע, אהל יהושע** [פּרטים — טעלז].

זײַנע ברידער: ר׳ יחיאל, רבֿ אין הלוסק, וואָלקאָוויסק, סווואַלק, פּלונגיאַן; ר׳ מאיר, רבֿ אין טראָק, קאַשטוקאָוויץ; ר׳ ישׂראל, רבֿ אין קוידענעוו, פֿריִער ר״מ אין מינסק.

ר׳ נחום־מיכל בר׳ אַבֿרהם־דובֿ כהנא, עטלעכע יאָר ביז זײַן פּטירה אין 1880. פֿריִער רבֿ אין שוקיאַן. אויפֿן היגן אַלטן בית־עולם איז דאָ אַ מצבֿה: „ר׳ נחום מיכל בר׳ אַבֿרהם־דובֿ, בן 41״ — אָן וועלכן טיטל. נאָך אים איז אויסגעבראָכן אַ מחלוקת וועגן אַ נײַעם רבֿ.

ר׳ גרשון בר׳ יוסף ראַווינסאָן (ראבינזאָן?). פֿון 1876 רבֿ אין סעריי, 1881־1887 אין פּאַלאָנגע, שפּעטער טשענסטאָכאָוו, 1893 אין וולאָצלאַווּעק, 1897 אין מסטיסלאַוו, 1903 אין מאַנטשעסטער (ענגלאַנד), ראב״ד אין קליוולאַנד. ניפּטר 1908.

ר׳ יוסף־הלל בר׳ ישׂראל בערמאַן, פֿון 1888 ביז 1898, שפּעטער רבֿ אין פֿרידריכשטאַט (קורלאַנד) און ראָסטאָוודאָן. אור־אייניקל פֿון ר׳ חיים וואָלאָזשינער. געווען דאָ אויך קאַזיאָנער ראַבינער. ניפּטר 1928.

ר׳ צדוק בר׳ שמואל הלוי הורוויץ, געבאָרן 1869. פֿון 1898 דאָ רבֿ, שפּעטער אין וואָראָמינשטינאַ און דאַשקָווסקאַ — מאָלעווער גובערניע.

ר׳ חיים־יצחק קאָרב, געבאָרן 1870 אין פּילטען. פֿריִער מו״צ אין פּאָנעוועזש. דאָ רבֿ 1908־1914, שפּעטער רבֿ אין פּאַוולאָגראַד, אַלט־זאַגער (4 יאָר), 1930־1950 ר״מ אין שיקאַגאָ. פֿון 1952 געווינט אין ירושלים, ווו ניפּטר געוואָרן אין 1957. חיבורים: **נחיבות חיים** (נ״י, תּרפּ״ז־תּרצ״ט, 3 טיילן), **טל שחקים** (סט. לואיס, תש״א). אין **דבֿרי יצחק** פֿון זײַן שוועסטער ר׳ איצעלע פּאָנעוועזשער זײַנען דאָ תּשובֿות צו אים. זײַן זון ר׳ שלמה, דיין אין קאָוונער בית־דין.

ר׳ שמואל־מנחם הלוי פּין, געבאָרן 1887 אין זאָסלע. פֿריִער רבֿ אין ווילאָן, בעתן ערשטן וועלטקריג אין ראָגאַטשעווע, דערנאָך אב״ד פּאַלאָנגע ביז 1940, וועט עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל. ניפּטר 1954 אין תּל־אָבֿיבֿ. זײַן ברודער ר׳ משה־יונה, אב״ד סרעדניק. זייער פּאָטער ר׳ חיים, אב״ד פּומפּיאַן. ר׳ שמואל־מנחמס זון אַבֿרהם־איסר איז געפּאַלן אַ קדוש בעת די אַראַבישע פּאָגראָמען אין 1936־1939; לעצטער רבֿ ר׳ אַהרן־יצחק פּין, הי״ד.

ר׳ יחזקאל־פֿײַוול בר׳ זאבֿ־וואָלף, געבאָרן 1755 אין פּאַלאָנגע, ווו געווען מגיד־מישרים יונגערהייט, שפּעטער אין דערעטשין און פֿון 1811 מ״מ אין ווילנע 22 יאָר. באַרימטער דרשן אין זײַן צײַט. 1796 איז ער פֿינף מאָל געפֿאַנגענומען צום ווילנער גאון און געדרשנט אין זײַן בײַזײַן. ניפּטר 1833 אין ווילנע.

חיבורים: **מוסר השפל** (דהירנפורט, תק״ן), **תולדות אָדם**, תולדות ר׳ שלמה זלמן מוואלאזין (דהירנפורט, תקס״א־תקס״ט). פַּאָטער געווען פון די חשובֿי העיר אין פּאַלאָנגע.

ר׳ אַבֿרהם באָרנשטיין, מו״צ אַ סך יאָרן, אַרום אָנהייב נײַנצנטן יאָרהונדערט.

צווישן די יאָרן 1828 און 1904 זײַנען געווען 53 פּאַלאָנגער פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאָמיקע. — הרבֿ ר׳ זרח בר׳ שמואל דערעטשינער, אַ געבאָרענער אין פּאַלאָנגע, איינער פון די חסידי הדור. געלעבט אין אַ קליין דערפֿל לעבן ווילנע, וווּ זײַן פּרנסה איז געווען זעגן ברעטער. פֿלעגט קומען אין זײַנע יִשובֿניקישע מלבושים קיין ווילנע, וווּ ער האָט געקענט נאָר זײַן בן־עיר ר׳ יחזקאל־פֿײַוול, דעם שטאָטישן מגיד [וועגן אים זען פֿריִער]. ניפֿטר געוואָרן 1826.

ר׳ צבי־הירש באָרנשטיין, געבאָרן דאָ 1812. 1840־1844 מו״צ אין ליבאָוו, וווּ ניפֿטר געוואָרן צו 32 יאָר. זון פון ר׳ אַבֿרהם, פּאַלאָנגער מו״צ.

ר׳ יהודה מאַרק, אַ געבאָרענער אין פּאַלאָנגע. 1893־1895 רבֿ אין דייטאָן (אַמעריקע). געקומען צוריק קיין פּאַלאָנגע, געווען דאָ דיין ביז 1877, וועלן ניפֿטר געוואָרן.

שריבערס, געלערנטע. — יעקבֿ־יהודה מאַרק, געבאָרן 1856. פון 1920 אין אַמעריקע. שטודירט קאָמערץ־וויסנשאַפֿט אין דיטשלאַנד. געשריבן אַרטיקלען אין **המגיד**, **המליץ**, **הצפֿירה**; **יידישעס טאָגעבלאַט**, מאָרגען־זשורנאַל — נ״י. מחבר פון **גדולים פון אונזער צײַט** (נ״י, 1927). אַרויס נאָך זײַן טויט אין העברעיִש: **במחיצתם של גדולי הדור** (ירושלים, 1958). געשטאָרבן 1929 אין ניו־יאָרק.

יוליוס ברוצקוס, געבאָרן 1870. היסטאָריקער, פֿירנדיקער ציוניסט. מיטגליד פון ציוניסטישן אַקציאָנס־קאָמיטעט, מיטגרינדער פון דער רעוויזיאָניסטישער באַוועגונג. סיים־דעפוטאַט און וויצע־מיניסטער פאַר יִידישע ענייניִם אין ליטע. געלעבט אין פּעטערבורג, קאָוונע, בערלין, פּאַריז, ניו־יאָרק און פון 1946 אין ארץ־ישׂראל. מיטרעדאַקטער פון **וואָסכאָד** און **ראַזסוויעט**. געשריבן וואָגיקע היסטאָרישע אַרבעטן אין **אַלגעמיינע יידישע ענציקלאָפּעדיע**, אין **שריפֿטן פֿאַר עקאָנאָמיק און סטאַטיסטיק** (בערלין, 1928), **היסטאָרישע שריפֿטן** (וואַרשע, 1929). געדרוקט אויך אויף רוסיש און ענגליש וואָגיקע פּאָרשאַרבעטן וועגן יִידן אין רוסלאַנד, צווישן זיי **געשיכטע פון יידן אין קורלאַנד** (פּעטערבורג, 1896). געשטאָרבן 1951 אין פּתח־תקוה.

באָריס ברוצקוס, געבאָרן 1885. עקאָנאָמיסט, ספּעציאַליסט אין אַגראַר־פּראָגעס און יִידישער קאָלאָניזאַציע און סטאַטיסטיק. פּראָפֿעסאָר פאַר אַגריקולטור

און עקאָנאָמיק אין פּעטערבורגער הויכשול פֿאַר לאַנדווירטשאַפֿט און פֿון 1935 אין ירושלימער אוניווערסיטעט. געדרוקט ס׳רובֿ אין רוסיש. מיטגעאַרבעט אין **וואָסכאָד** און **יעוודעיסקאַיא זשיזן**. אויך ייִדיש געשריבן אין **די שטימע**, **לוח קדימה**, **צוקונפֿט**. מיטרעדאַקטירט **בלעטער פֿאַר ייִדישער דעמאָגראַפֿיע**, **סטאַטיסטיק און עקאָנאָמיק** (בערלין, 1923־1924). אויטאָר פֿון **די ייִדישע לאַנדווירטשאַפֿט אין מזרח־אייראָפּע** (בערלין, 1924). געשטאָרבן 1938 אין ירושלים.

יואל ברוצקוס, געבאָרן 1885. לערער פֿון מאַטעמאַטיק און פֿיזיק אין קאָוונער „גימנסיה עברית״ און פֿון העברעיִשן לערער־סעמינאַר „תרבות״. מיטגליד פֿון מרכז פֿון די אַלגעמיינע ציוניסטן אין ליטע. 1921 דעפּאָרטירט געוואָרן פֿאַר זײַן ציוניסטישער טעטיקייט קיין סיביר, ווו געשטאָרבן אין 1951.

יודל מאַרק, געבאָרן 1897. פֿילאָלאָג, פּעדאַגאָג, רעדאַקטער, מחבר. געלעבט אין ליבאַוע (לעטלאַנד), קאָוונע, פֿון 1936 אין אַמעריקע. געשריבן אַרטיקלען אין נײַעס (קאָוונע), **פֿרימאָרגן** (ריגע), **ווילנער טאָג** און אַ רייַ צײַטשריפֿטן פֿון ניו־יאָרק. רעדאַקטירט קאָוונער טאָגצײַטונג **פֿאָלקסבלאַט**. פֿאַרעפֿנטלעכט אַ סך אַרטיקלען בעטן איבער לינגוויסטיק אין **ייִוואָ־בלעטער** (ווילנע־נ״י) און **ייִדישע שפּראַך**, וואָס ער האָט רעדאַקטירט. מיטרעדאַקטער פֿון **דער גרויסער וועלטערבוך פֿון דער ייִדישער שפּראַך**. מחבר פֿון אַ סך לערנביכער פֿאַר דער ייִדישער שול: **שול־גראַמאַטיק** (קאָוונע, 1921), **איינהייטלעכע פֿאָלקשול** (קאָוונע, 1922), **אַרבעטבוך פֿאַר ייִדיש אין מיטלשול** (נ״י, 1939), **חומש פֿאַר קינדער** (נ״י, 1944) א״א. אַנדערע ביכער: **היסטאָריש געשטאַלטן** (בועאָס־אײַרעס, 1957), **שמעון דובנאָוו** (נ״י, 1962). **אַברהם סוצקעווערס פּאָעטישער וועג** (ת״א, 1974), **גראַמאַטיק פֿון דער ייִדישער שפּראַך** (נ״י, 1978). איבערגעזעצט פֿון דײַטש: וו. האָדאַן, **ייִנגל אָדער מיידל** (ריגע, 1929), טאָמאַס מאַן, **טאָניאַ קרעיגער** (ריגע, 1930). געשטאָרבן 1975 אין לאָס אַנדזשעלעס.

מענדל מאַרק, 1900. פֿון די גרינדערס פֿון די ייִדיש־וועלטלעכע שולן אין לעטלאַנד. פֿון 1938 אין קאַנאַדע און פֿון 1945 אין אַמעריקע. געשריבן אין **דער שטראָם** (ליבאַווע), רעדאַקטירט **יוגנט־בלאַט** און מיטרעדאַקטירט **ייִדישע שול־באַוועגונג אין לעטלאַנד** (ריגע, 1926). איבערגעזעצט פֿון רוסיש ד״ר ב. הערצפֿעלדס בוך **מוטער און קינד** (ריגע, 1933). געשטאָרבן 1974 אין מיאַמי־ביטש (פֿלאָרידע).

ניכבדים. — ר׳ אַברהם בערנשטיין, ראש העדה (1878), גבֿיר און בעל־טובות, ר׳ פּסח בריק, ר׳ דובֿ־צבי פּהן, ר׳ דובער פּהן, ר׳ אַלכּסנדר זאַפֿיר, ר׳ יוסף בערנשטיין, ר׳ הלל זאַנג (געווינט אין מאָסקווע).

קאָרעספאָנדענטן. — המליץ: מַשָּׂה ברוצקית, שלמה מרגלית, יצחק זימאַן, פּסח בהרה״ג מוהרי״ק [פּסח ברי״ק?]; יוסף דעסלער (**המגיד**), שמואל־דוד מאַרק (**הצפירה**).

ביבליאָגראַפיע. — הלבָּנון, 1878: 25; הצפירה, 1878: 47; המליץ, 1881: 40; 1886: 172; רשימת חברים לתמיכת בני ישראל ... אדעסא, תרנ״ח; המליץ, 1898: 24; 1900: 40, 111; חשבון הנדבות, 1909, ע׳ 108; אידישע שטימע, 1934: 4816, 4818) ספר טלז, ת״א, 1984, ע׳ 38; קריה נאמנה, ע׳ 241, 253; עיר ווילנא, ע׳ 198; תולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 113.

יזכור־בוך סוואַלק, ז׳ 132; אהלי שם, ע׳ 36, 198; תולדות ישיבת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 105, 133, 134; דורות האחרונים, ב׳, ע׳ 104; ספר היובל של אגודת הרבנים בארצות הברית וקנדה, ע׳ קל״ט; אוצר ישראל, א׳, ע׳ 279; לעקסיקאָן, 1, 4; ב׳ כּהנס לעקסיקאָן, ז׳ 368; יהדות ליטא, ג׳; ספר הפּרענומע־ראַנטן, 6346;

L. Wasilewski, Die Ostprovinzen des alten Polenreiches. Krakau, 1916, p. 54; Jewish Encyclopedia, IV, p. 311; V., p. 318; *Biuletyn Żydowskiego Instytutu* Historycznego W Polsce, 1987 nr. 141. (אַרטיקל וועגן זאַמעט) Black Book.

פּאָנעדעל PANDĖLIS

ראַקישקער קרײַז. פֿרײַער אין קרײַז פֿון נאָוואַ־אַלעקסאַנדראָווסק (עזשערעני). דער יידישער יישובֿ האָט זיך אָנגעהויבן אַרום ערשטן פּערטל פֿון אַכצנ־טן יאָרהונדערט. אין 1847 האָבן דאָ געווויינט 904 יידן, 1897 — 1131, 1914 — 800, 1923 — 611, 1935 — אַרום 500, פֿאַרן חורבן — אַרום 400.

יידישע פּרנסות זײַנען געווען מיסחר, קרעמערײַ, מלאכה. יידן האָבן עקספּאָרטירט אייער קיין ריגע, באַאַרבעטן פֿלאַקס קיין דווינסק, געהאַנדלט אויך מיט האָלץ און תּבֿואה. אַ קליינער טייל האָט אויך געהאַט אַ בײַשטוביקע ווירטשאַפֿט — אַ גאָרטן, אַ סאָד, אַ בהמה און עופֿות. מיטן אויפֿקום פֿון אַ זעלבשטענדיק לעטלאַנד, איז אָפּגעפֿאַלן דער גרויסער לעטישער אָפּזאַצמאַרק, וואָס האָט שטאַרק געטראָפֿן דער יידישער עקאָנאָמיק פֿון שטעטל.

פּאָנעדעל איז געווען אַ פּאַנאַטיש־פֿרום שטעטל. השפּלה, חיבת־ציון און ציוניזם האָבן דאָ כּמעט ניט געהאַט קיין דריסת־הרגל.

רבנים. — ר׳ חיים בר׳ שמעון ווייליער, אַ חסידישער גדול, זײַן טאָכטער איז די מאַמע פֿון היסטאָריקער אלתּר דרויאַנאָוו.

ר׳ בן־ציון יהודה־לייב גרשוני זיוו (בן־ציון פּאָנעדעלער), זון פֿון ר׳ משה בר׳ גרשון־מענדל זיוו, אב״ד קריזבורג, שאָוול.

ר׳ משה אָגינס, געבאָרן אין קווטקי, לעבן בירזש. דאָ ניפֿטער געווען צווישן 1930 און 1934; ר׳ איציק דובאָוו.

לעצטער רבֿ ר׳ מיכל פֿון. האָט דבֿרי־תּורה אין **פּנסת ישׂראל** (תּרצ״ח). אומגעקומען 1941, הי״ד.

אַ באַווּסטער דרשן און דײַן פֿון פּאָנעדעל איז געווען ר׳ אליקום־געצל

אַלטשול. ער איז פֿריִער געווען רבֿ „בק״ק לוצין והאוייעזד במדינת ליפֿלאַנד״, און נאָך פֿאָנעדעל אין דערעטשין, ראַצק, הלוסק. אין פֿאָנעדעל האָט ער געמוזט זיצן אַן ערך אין לעצטן צענדליק פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט. ר׳ אליקומס הספּמה איז דאָ אויפֿן **דרך המלך** פֿון יחיאל בר׳ יהודה מק״ק קלוורִיע [שקלאָוו, תקנ״ח]. זיצן פֿאָטער ר׳ זאבֿ־וואָלף איז דער מחבר פֿון **חמשה חלוקי אבנים** (שקלאָוו, תקנ״ד) און **זבֿד טובֿ** (שקלאָוו, תקנ״ג; ווארשא, תקע״ד). ר׳ זאבֿ־וואָלפֿס איידעם איז ר׳ אַברהם מרגליות, אב״ד טעלז, און זיצן אייניקל ר׳ משה־זבֿולון מרגליות, רבֿ אין באָסטאָן (1889) און ניו־יאָרק (1906).

אין 1876 און 1884 זיצנען דאָ געווען 6 פֿרענומעראַנטן אויף צוויי רבנישע ספֿרים: **זיר יצחק**, יוסף זונדל מבירז (ווילנא, תרל״ו); **אמתּחת בנימין**, בנימין העשין (וואַרשא, תרמ״ד).

אָפּשטאָמיקע. — ר׳ ברוך הלוי הורוויץ, דאָ געבאָרן אין 1870, אב״ד אַלעקסאָט פֿון 1900 ביז זיין פּטירה, א׳ תשרי, תרצ״ו. אין צווישן געווען אויך 20 יאָר ר״מ אין סלאָבאָדקע.

אַ געוויסע צייט האָט פֿראַקטיקירט אין פֿאָנעדעל דער דאָקטער יהודה בר׳ מרדכי הלוי הורוויץ, באַקאַנט ווי „אַססיא דווילנא״. דאָס האָט געמוזט זיין אַרום די 1750ער יאָרן.

י.ל. מאיראָוו האָט געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס אין **המליץ**.

ביבליאָגראַפֿיע. — י. שאַצקי, קולטור־געשיכטע פֿון דער השכּלה אין ליטע. בוענאָס־אײַרעס, 1950. זז׳ 21–23; תולדות ישיבֹת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 122; יהדות ליטא, ג׳; יזכור־בוך סואוואַלק, ז׳ 181; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 6394; ד. תדהר, אנציקלופּדיה לחלוצי הישוב ובוניו, ע׳ 1035. Black Book.

פֿאָנעוועזש

PANEVĖŽYS

קרײַזשטאָט. דריט־גרעסטע שטאָט אין קאָוונער ליטע (אויסער מעמל). אַן אַלט אָרט. אין פֿערצנטן יאָרהונדערט איז שוין דאָ געווען אַ קליינער ישוב. אין 1780 האָט פֿירשט ניקאָלײַ טישקעוויטש, וואָס אים האָט געהערט די שטאָט, אויסגעהאַקט אַ וואַלד צווישן אַלט־און נײַ־פֿאָנעוועזש. דערמיט האָט ער שטאַרק פֿאַרגרעסערט די שטאָט און געהאָלפֿן אויך אויסבויען די פֿאָרשטאָט ניקאָלײַ־פֿאָנעוועזש האָט זיך אַ מאָל געפֿון „פֿערמע״.

נאָך דער דריטער טיילונג פֿון פוילן (1795) איז פֿאָנעוועזש אַריבער צו רוסלאַנד און געווארן אַ קרײַזשטאָט (פֿון 1842) אין קאָוונער גובערניע. ביז 1842

איז דער הויפּט־אַדמיניסטראַטיוועטער צענטער פֿון גאַנצן ראַיאָן געווען דאָס שטעטל אופּיטע, בײַ 15 ק״מ ווײַט. דורך ווערן די קרײַזשטאָט איז פֿאָנעוועזש געוואָרן דער אַדמיניסטראַטיוועטער הויפּטצענטער פֿון גאַנצן אָרום, ווי אויך דער עקאָנאָמישער הויפּטנערוו פון דער גאַנצער סביבֿה.

די קאַראַימער האָבן זיך אָנגעהויבן צו באַזעצן אין פֿאָנעוועזש לאַנגע צײַטן פֿאַר די יידן. דער קאַראַימער חכם סולטאַנסקי שרײַבט, אַז דער גרויספירשט וויטאָוטאָס האָט אַ טייל פֿון 153 געפֿאַנגענע קאַראַימישע מישפּחות באַזעצט אין פֿאָנעוועזש. 1697 איז דאָ געווען אַ קענטיקער קאַראַימישער יישוב. אַברהם בן מרדכי קאַפּלאַנאָווסקי, איינער פֿון די קאַראַימישע מנהיגים אין יענער צײַט, האָט געלעבט אין פֿאָנעוועזש. ער איז אויך געווען אַ גרויסער סוחר פֿון זאַלץ און טאַבאַק, זײַנע געשעפֿטן האָבן געגרייכט ריגע און ווילנע. נאָך עטלעכע שרי־פֿות איז ער אַוועק קיין טראָקי, אָבער 1794 זיך צוריקגעקערט קיין פֿאָנעוועזש. ער איז געשטאָרבן אָנהייב נײַנצנטן יאָרהונדערט. זײַן ברודער איז געווען קאַראַימישער דיין אין טראָקי. אין דער העברעישער נאַציאָנאַל־ביבליאָטעק פֿון ירושלים געפֿינט זיך אַ תּעודה פֿון 1793 וועגן דעם. אין 1932 האָבן דאָ נאָך געלעבט בײַ 100 קאַראַימער.

בדרך כלל זײַנען די באַציִונגען צווישן יידן און קאַראַימער געווען ניט קיין שלעכטע, אָבער אין 1827 איז אויסגע־בראָכן אַ קאָנפֿליקט צווישן זיי. יענעם יאָר איז דער הויפּט־אַדמיניסטראַטיוועטער צענטער פֿון גאַנצן ראַיאָן געווען דאָס שטעטל אופּיטע, בײַ 15 ק״מ ווײַט. דורך ווערן די קרײַזשטאָט איז פֿאָנעוועזש געוואָרן דער אַדמיניסטראַטיוועטער הויפּטצענטער פֿון גאַנצן אָרום, ווי אויך דער עקאָנאָמישער הויפּטנערוו פון דער גאַנצער סביבֿה.

די קאַראַימער האָבן זיך אָנגעהויבן צו באַזעצן אין פֿאָנעוועזש לאַנגע צײַטן פֿאַר די יידן. דער קאַראַימער חכם סולטאַנסקי שרײַבט, אַז דער גרויספירשט וויטאָוטאָס האָט אַ טייל פֿון 153 געפֿאַנגענע קאַראַימישע מישפּחות באַזעצט אין פֿאָנעוועזש. 1697 איז דאָ געווען אַ קענטיקער קאַראַימישער יישוב. אַברהם בן מרדכי קאַפּלאַנאָווסקי, איינער פֿון די קאַראַימישע מנהיגים אין יענער צײַט, האָט געלעבט אין פֿאָנעוועזש. ער איז אויך געווען אַ גרויסער סוחר פֿון זאַלץ און טאַבאַק, זײַנע געשעפֿטן האָבן געגרייכט ריגע און ווילנע. נאָך עטלעכע שרי־פֿות איז ער אַוועק קיין טראָקי, אָבער 1794 זיך צוריקגעקערט קיין פֿאָנעוועזש. ער איז געשטאָרבן אָנהייב נײַנצנטן יאָרהונדערט. זײַן ברודער איז געווען קאַראַימישער דיין אין טראָקי. אין דער העברעישער נאַציאָנאַל־ביבליאָטעק פֿון ירושלים געפֿינט זיך אַ תּעודה פֿון 1793 וועגן דעם. אין 1932 האָבן דאָ נאָך געלעבט בײַ 100 קאַראַימער.

בדרך כלל זײַנען די באַציִונגען צווישן יידן און קאַראַימער געווען ניט קיין שלעכטע, אָבער אין 1827 איז אויסגע־בראָכן אַ קאָנפֿליקט צווישן זיי. יענעם יאָר איז אַרויס דאָס געזעץ, אַז יידן וועלן אויך געמען אין מיליטער. לויטן געזעץ האָט די קהילה געדאַרפֿט צושטעלן די רעקרוטן, אויב אין איר געפֿינען זיך מערער פֿון 500 מענער. די קאַראַימער האָבן זיך געוואָלט פֿאַר אַ באַזונדערער עדה. די צאָל פֿון זייערע מענער איז דעמאָלט געווען 78, בשעת זײַנען זיי געווען פֿרײַ פֿון מיליטער. די פֿירערס פֿון פֿאָנעוועזשער קהל האָבן געזאָגט, אַז אין פֿרט פֿון מיליטער־דינסט זײַנען יידן און קאַראַימער גלײַך, דאָס הייסט, מען דאַרף צוריקגעבן די קאַראַימער צו דער צאָל רעקרוטן, וואָס קהל דאַרף צושטעלן. איין נאַכט זײַנען די קהל־לײַט באַפֿאַלן דעם קאַראַימישן קוואַר־טאַל, פֿאַרכאַפּט 6 יונגעלײַט און אייניעם פֿון זיי אָפּגעגעבן פֿאַר אַ רעקרוט. די קאַראַימער האָבן אָנגעקלאָגט די קהילה, און נאָך אַ סך גילגולים האָבן זיי געווונען.

*

דער יִידישער יישוב האָט זיך אָנגעהויבן אַרום מיטן זיבעצנטן יאָר־הונדערט. פֿון די ערשטע פּאָר יאָרהונדער־טער האָבן מיר ווייניק ידיעות. אַרום מיטן אַכצנטן יאָרהונדערט איז דאָ געבויט גע־ווָארן אַ גרויסע הילצערנע שול מיט זייער שיינע אינעווייניקסטע באַפֿוצונגען. אָבער דער ערשטער אונדז באַקאַנטער רבֿ איז ערשט פֿון אָנהייב נײַנצנטן יאָר. אונטער דער רוסישער הערשאַפֿט איז ביז 1882 יידן פֿאַרווערט געווען צו ווינען אין גרויסע טיילן פֿון שטאָט.

אין 1766 זײַנען דאָ געווען 254

יִידישע קאָפּשטײַער־צאָלערס, אין 1847 — 1447 יִידן. אין 1865 איז די אַלגעמיינע צאָל תּושבֿים געווען 8,071, פֿון זיי 3,648 יִידן און 70 קאַראַימער, אין 1884 — 15,030 איינווינערס, פֿון זיי 7,899 יִידן, אין 1897 — 6,627 (אַלג׳ צאָל: 13,044). אין שטאָט זײַנען געווען 8 בתּי־מדרשים, איינער פֿון ציגל. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט בײַ 7000 יִידן, אין 1923 — 6845 (21 אין וועלזיס, בײַם ראַנד פֿון שטאָט), פֿאַרן חורבן — אַרום 8500. בעתן גירוש ליטע אין 1915 איז די יִידן געגעבן געוואָרן 24 שעה צו פֿאַרלאָזן די שטאָט. צווישן די פֿאַרפאַקטע אין פֿראַכטוואַגאָנעס זײַנען געווען 43 יִידן פֿון מושבֿ־זקנים אין עלטער פֿון 67 ביז 92 יאָר. פֿאַר דעם זײַנען אָנגעגאַנגען דראָענדיקע העצעס קעגן די יִידן. דער מיליטער־רישער קאָמענדאַנט האָט אַרויסגעגעבן אַ וואָרענונג, אַז פֿאַר אַ פּאָגראָם וועט זײַן אַ קריגגעריכט.

יִידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמערײַ, מלאכה און מיסחר, באַזונדערס מיט עקספּאָרטירן פֿלאַקס, תּבֿואה און געהילץ. נאָכן פּוילישן אויפֿשטאַנד אין 1863, מיט אַלע זײַנע נאָכווייענישן, איז די שטעטלשע עקאָנאָמיק אָפּגעשוואַכט געוואָרן אַ געוויסע צײַט, אָבער זי האָט זיך גיך פֿאַרבעסערט. מערערע יִידישע מישפּחות האָבן קולטיווירט בײַשטאָטישע גערטנערײַ און סעדערײַ, וואָס זײַנען געווען אַ וויכטיקער צוגאָב צו זייער פּרנסה. פֿאַר דעם פֿלעגן זיי אַרענדירן גרויסע שטחים פֿעלד אויסערן שטאָט, אַ מאָל אויך זיי אָפּקויפֿן. אין 1887 איז דאָ געעפֿנט געוואָרן אַ דרוקערײַ פֿון נ. פֿייגענזאָן, וואָס האָט זיך געהאַלטן לאַנגע יאָרן.

*

אין 1831 און 1863 האָט די שטאָט שטאַרק געליטן פֿון די פּוילישע אויפֿשטאַנדן. 1831 האָבן פּוילישע סטודענטן־מורדים פֿוןווילנע געהאַנגען דאָ אומשולדיקע יִידן. אַ פּאָר יִידן זײַנען געראַטעוועט געוואָרן אין לעצטן מאָמענט דורך צוויי אָנגעלאָפּענע פּוילישע פֿירערס.

אין 1858 האָט זיך פֿאַרשפּרייט אַ גרויסע כאָלערע־עפּידעמיע אין שטאָט און אומגעגנט.

אין 1861 איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע שריפֿה. עס זײַנען פֿאַרברענט געוואָרן כּמעט אַלע יִידישע הײַזער, בתּוכם דער בית־מדרש. הילף איז געקומען פֿון די פּוילישע פּריצים קודרעוויץ, בושינסקי, גרוזעווסקי, פֿריילן טשאַסקיאַווסקאַ.

אין אַ רשימה פֿון 1871 און 1872 ווערן אויסגערעכנט די נעמען פֿון פֿאָנעוועזשער מנדבֿים פֿאַר יִידישע הונגער־געליטענע שטעטלעך אין ליטע. דער קליִבער: זאבֿ וואָלפֿסאָן.

אין די 1880ער יאָרן איז פֿאָנעוועזש געפֿלאָגט געוואָרן פֿון נאָכאָנאַנדיקע שריפֿות. אין 1881 איז אַ האַלב שטאָט אַראָפּ מיטן פֿײַער. צווישן זיי 3 בתּי־מדרשים. קריסטן האָבן געהאָלפֿן אַלעמען, אָן אונטערשייד. דער שטאָטאָקטער מאָיגיס און מאַרשאַל פּוזינא האָבן געגעבן די יִידישע נשׂרפֿים צו 50 און 100 רובל

לכבֿוד שבת. אין דער שריפֿה פֿון 1882 זײַנען אַראָפּ 50 הײַזער, צווישן זיי אַ בית־מדרש און 2 שולן. מערץ 18, 1883 זײַנען פֿאַרברענט געוואָרן 60 הײַזער.

אין 1884 איז אַרויס אַ באַפֿעל, אַז אַלע ייִדן פֿון די אַרומיקע דערפֿער מוזן פֿאַרלאָזן זייערע ווינערטער אין משך פֿון צוויי וואָכן.

אין 1887 זײַנען דאָ סטאַציאָנירט געוואָרן ייִדישע סאָלדאַטן אין אָרטיקן גאַרניזאָן. ס׳איז געשאַפֿן געוואָרן פֿאַר זיי אַ „מאכל כשר.״

סוף 1880ער פֿלעגט דער פֿוילישער גראַף פֿון שטאָט אָנטאָן ייִדן צרות. ער האָט אויך געעפֿנט קראָמען צו קאָנקורירן מיט די ייִדישע קרעמערס. בכלל האָבן די פּאָליאַקן דאָ ניט אַלע מאָל געלעבט גוט מיט די ייִדן. אין אַ קאָרעספּאָנדענץ פֿון 1860 ווערט איבערגעגעבן וועגן אַ געוואַלדיקער שינאה זייערס צו ייִדן, באַגלייט פֿון דראָוּנגען.

אין לעצטן פֿערטל פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט און שפּעטער איז געווען אַ גרעסערע ייִדישע עמיגראַציע פֿון פּאָלעוועזש קיין דרום־אַפֿריקע. אין 1900 זײַנען געווען אין קייפּטאָן שוין אַזוי פֿיל פּאָלעוועזשער, אַז יענעם יאָר האָבן זיי דאָרטן געשאַפֿן אַ „בית המדרש דפּוני־בזש״. אין יאָהאַנעסבורג איז פּאָלעוועזש געווען איינע פון די ערשטע לאַנדמאַנשאַפֿטן. צו איר יובילייַ איז 1949 אַרויסגעגעבן געוואָרן אַ שריפֿט פֿון „בית־המדרש דחברה לינת הצדק וגמילות חסדים דפּאָניוועזש״.

מוסדות. השׂפּלה. — 1886 האָט זיך געענדיקט דער אויפֿבוי פֿון קראַנקנהויז. דער פּלאַץ און די בניינים האָבן געקאָסט 10 טויזנט רובל. די אינציאַטיוו איז געקומען פֿון גבֿיר מ.ה. קיסין. בראש פֿון אַנשטאַלט זײַנען געשטאַנען: א. דעמבאָ, י. בערלין, מ. שידערסקי, י. ספּיר, אַדוואָקאַט ד. זאַקהיים. אין 1893 איז געווען אַן אַפּטייק בײַם קראַנקנהויז, ווו מען האָט אַרויסגעגעבן אומזיסטע רפֿואות פֿאַר אָרעמע.

1890 איז דאָ אויפֿגעשטעלט געוואָרן אַ סומך נופֿלים. די גרונטסומע איז געווען משה־צבי קיסינס 500 רובל אין זײַן צוואה. אין 1898 איז אין דער קאַסע געווען 3,402 רובל. הלוואות האָט מען געגעבן אָן פּראָצענט, אָבער דער מאַקסימום איז געווען 100 רובל.

אין „הכנסת־אורחים״ האָט מען געגעבן אָרעמע דורכגייערס 3 טעג עסן, אָבער לענגער, חוץ אויסנאַמפֿאַלן, האָט מען זיי ניט געהאַלטן.

1898 איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַ „לינת־הצדק״ און איז גיך געוואָרן זייער אויפֿטוּעריש.

אין דער תּלמוד־תּורה פֿלעגן לערנען מערסטנס אָרעמע קינדער, פֿלעגט מען פֿון צײַט צו צײַט מאַכן „אָוונטן״ צו העלפֿן דעקן די גרויסע הוצאות. איין אָוונט, מיט דער באַטיילונג פֿון אליקום צונזער,

וואָס האָט געזונגען זײַנע לידער, האָט אַרײַנגעבראַכט אַ סך געלט. אין 1893 האָבן 100 קינדער געלערנט אין תּלמוד־תּורה, ווו מען האָט אויך געלערנט לימודי־חול.

דער באַרימטסטער מוסד איז געווען די ישיבֿה, וואָס מען האָט געוראָפֿן „פּאָנעווועזשער קיבוץ", געגרינדעט גע־ווָארן דורך הרבֿ ר׳ איצעלע פּאָנעווועזשער אין 1909. דער „קיבוץ" איז אויסגעהאַלטן געווָארן פֿון די געלטער, וואָס עס האָט געגעבן די גאַוואָנסקי־מישפּחה אין מאָס־קווע. אין „קיבוץ" האָבן געלערנט בחורים און פּרושים לומדים, וואָס זײַנען ספּעציעל אָפּגעקליבן געווָארן פֿאַר דעם. זיי האָבן געקראָגן אַ מאָנאַטלעכע שטיצע אויף פֿולער אויסקומעניש. טייל פֿון זיי זײַנען אָפּגעווען אין „קיבוץ" אַ סך יאָרן. דער „קיבוץ" האָט זיך געפֿונען אין „גליקעלעס קלויז."

זייער אינטערעסאַנט איז די געשיכטע פֿון גרינדן די ישיבֿה. עס זײַנען געווען דרײַ הצעות וועגן אָרט פֿון דער ישיבֿה: 1. אין בריסק דליטא, דורך ר׳ חיים סאָלאָוויטשיק (בריסקער). 2. אין ווילנע, דורך ר׳ חיים־עוזר גראָדזענסקי. 3. אין פּאָנעווועזש, דורך ר׳ איצעלע פּאָנעווע־זשער. ר׳ שלמה גאָץ, איידעם פֿון וויסאָצקין, איז געפֿאָרן קיין בריסק זיך אָנצופֿרעגן די מיינונג פֿון ר׳ חיים בריסקער. זײַן ענטפֿער איז געווען אַזאַ: וועגן בריסק קען מען זאָגן, אַז דאָס אָרט איז פֿאַסיק, אָבער דער רבֿ איז ניט פֿאַסיק [ד״ה וועגן זיך!]; אין ווילנע, איז דער רבֿ פֿאַסיק, אָבער ניט דאָס אָרט; פּאָנעווועזש? — איז דער רבֿ פֿאַסיק און דער מקום איז פֿאַסיק. האָט מען אָנגענומען זײַן דעה און אויפֿגעשטעלט די ישיבֿה אין פּאָנעווועזש.

*

דער רוח־השׂפּלה האָט זיך אַרײַנגעריסן קיין פּאָנעווועזש אַרום צווייטן פֿערטל פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט. שטאַרק פֿאַרשפּרייט אָבער האָט זיך דער השׂפּלה פֿון אָנהייב 1850ער יאָרן, מיטן אָנקום פֿון יהודה־לייב גאָרדאָן, דעם גרעסטן העברע־יִשן משורר אין זײַן דור, וואָס האָט געעפּנט אַ קרוינשול אין 1853 און דאָ געווווינט ביז 1861. אין זײַנע בריוו ווערט פּאָנעווועזש אָפֿט דערמאָנט. עס איז גוט באַקאַנט זײַן רופן פּאָנעווועזש — „פֿה־ניבֿז", אָבער ס׳איז ניט באַקאַנט זײַנס אַ צווייט ווערטערשפּיל אויף דער שטאָט: „מפּניו עז". דאָס האָט יל״ג געניצט אין אַ נוסח אויף דער מצבֿה פֿון דער פּאָנעווועזשער חנה בת תּנחום פּהנשטאָם. ער האָט אויך געשריבן דעם מצבֿה־נוסח אויף תּנחום פּהנשטאָם [אויף אים זאָגט ער אין אַ בריוו „אַבי חותנתי"].

אין יהודה־לייב גאָרדאָנס שול איז פון 1853 געווען לערער יצחק רומש, געבאָרן 1820 אין זעזמער. 1861, נאָך יל״גס אַוועקפֿאָר, האָט ער געעפֿנט אַ יִידישע מיידלשול, וואָס האָט עקסיסטירט אַ סך יאָרן, שפּעטער אויך צוזאַמען מיט

יינגלעך. אין רומשעס שול האָט מען געלערנט: רוסיש, דײַטש, פֿראַנצייזיש, עבֿרית, חשבון און האַנטאַרבעט. אין 1882 האָט די „חבֿרת מרבי השפלה בישראל" אין פּעטערבורג געשיקט 150 רובל פֿאַר רומשעס שול. די חבֿרה האָט געשיקט דאָס געלט, ווײַל אָנהייב 1880ער יאָרן זײַנען געווען עטלעכע גרויסע שריפות און אַ סך עלטערן זײַנען פֿאַראָרעמט געוואָרן. רומש האָט איבערגעזעצט און באַארבעט אַ ריי ביכער אויף העברעיִש, באַזונדערס פּאָפּולער איז געווען זײַן **כּור עוני** (ווילנא, תּרכ"ו), אַ בריײט־באַארבעטע איבערזעצונג פון **ראָבינזאָן קרוזאָ**, מיט זיינע פֿאַרשיידענע צוגעגעבענע טיילן.

יהושע־העשל סירקין, אַ געבאָרענער 1838 אין שקלאָוו, איז געקומען 1857 קיין פּאָנעווועזש, ווו ער האָט חתונה געהאַט און דאָ געלעבט ביז צען יאָר. זײַן פרוי און יל"ג פרוי זײַנען געווען שוועסטערן. אויך יל"ג האָט חתונה געהאט אין פּאָנעווועזש. סירקין האָט געשריבן אין **המגיד** וועגן חיבת־ציון און ווייסנשאַפֿט־לעכע ענייניס. מחבר פון העברעיִשע ביכער. אין **אוצר חכמה**, ע"י יוסף פּהן צדק (לעמבערג, תּרכ"ה), זײַנען דאָ הערות הרמ"א (פֿון כּתבֿ־יד) וועגן **מורה נבוכים**, מיט סירקינס תּיקונים און הערות. אין יל"גס צוואה איז סירקין איינער פֿון די צוויי אַפּוטרופּסים אַרויסצוגעבן זײַנע כּתבֿים. אין יל"גס **אגרות** געפֿינען זיך אַ סך בריוו צו סירקינען, פֿלעגט זיך שרײַבן: י.י. סירקין. געווען אַקטיוו אין דער פּאָנעווע־זשער משכּילים־גרופּע. צוזאַמען מיט יהודה־לייב גאָרדאָן האָט ער דאָ אָרגאַניזירט „אגודת המשכּילים".

אין די 1850ער האָט זיך דאָ פֿאַרנומען מיט לערערײַ אויך משה הכּהן פּראָזער, אַ העברעיִשער מאמרים־שרײַבער. ער פֿלעגט געבן העברעיִשע „שטונדן". יל"ג האָט אים געשריבן מערערע בריוו.

אין 1868 האָבן משכּילים געוואָלט עפֿענען אַ ביבליאָטעק. פֿון פֿרומען סעקטאָר האָט מען געמאַכט פאַרשיידענע שטערונגען, אָבער עס האָט זיי ניט געהאָלפֿן.

1886 האָבן יונגע משכּילים געשאַפֿן אַן „אגודה ללמד ילדים עניים תּורה ומלאכה": ליבערשטיין, טרויב, דעמבאָ, בערמאַן, גראָסמאַן, סענאַל, לעווינשטיין, דראַקין. די משכּילים האָבן געלערנט די לימודים און זיי האָבן באַצאָלט די בעלי־מלאכה צו לערנען די קינדער אַ פֿאַך. אַ צווייטע חבֿרה איז אָרגאַניזירט געוואָרן אונטערן נאָמען „שוקדי מלאכה".

אין 1890ער האָט די לערערקע טשערנע קליס געעפֿנט אַ פּריוואָטשול פֿאר מיידלעך. 1896 איז זי אַרעסטירט געוואָרן פֿאר רעוואָלוציאָנערער אַרבעט.

אין 1905 איז דאָ געגרינדעט געוואָרן אַ „יעווריייסקי אוטשילישטשע" פאַר יידישע יינגלעך און מיידלעך.

פֿאַר אַן אויפֿזעער פֿון די שולן אין פּאָנעווועזש איז 1859 דורך דער צאַרי־שער רעגירונג באַשטימט געוואָרן פּ. שטערן, אַ הי־געבאָרענער.

ארץ־ישראל. — פּאָנעווועזש

איז געווען פֿון די ערשטע שטעט אין ליטע, ווו יידן האָבן אָנגעהויבן טראָכטן וועגן עולה זײַן קיין ארץ־ישׂראל. שוין אין 1867 — צוואַנציק יאָר פֿאַר חיבת־ציון — האָבן יידן פֿון פּאָנעווועזש געשיקט בריוו צו מתּתיהו שטראַשון אין ווילנע און זיך נאָכגעפֿרעגט ווי אַזוי מען קען זיך באַזעצן אין ארץ־ישׂראל.

אין 1871 איז שוין דאָ געווען אַ מורשה פון „חבֿרת תּמיכת בני ישׂראל עובדי אדמה בסוריה וארץ־ישׂראל". זײַן נאָמען: זעליק גראַנעוויץ. אין אַ ליסטע פון 1895 צו שטיצן די דערמאָנטע חבֿרה געפינען זיך די פּאָנעווועזשער: לייב טאָדעס, בן־ציון ליבענשטיין, טוביה מעסמאַן, יצחק פלוים.

פּאָנעווועזש איז געווען פֿאַרבונדן ממש מיט ארץ־ישׂראל שוין פֿון די 1850־1860ער יאָרן, ווי עס איז צו זען פֿון די ווײַטערדיקע מצבֿות אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים, אַלע פֿון פּאָנעווועזש:

מאיר בר׳ זאב, תּרכ״ו (מגיד).
אַברהם יוסף בר׳ שלום, תּר״ל.
גיטל בת ר׳ משה, תּרל״ב.
יוסף בר׳ ליב, תּרל״ח.
נתן הלוי מפאניוועז, תּרל״ט.
מיכאל בר׳ יהודא מפאניוועז, תּר״ם.
יצחק בר׳ צבי מפאניוועז, תּרמ״ו.
יענטא בר׳ בן־ציון, תּר״ן.
איטא בת ר׳ נחמן הפּהן, תּר״ן.
שפּרינצע בת ר׳ ישׂראל אשת הרה״ג . . . ר׳ צבי פּרוש, תּר״ן.
ניסן בר׳ דוד הפּהן, תּרנ״ג.
רחל בת ניסן מפאניוועז, תּרנ״ג.
אברהם בר׳ יחיאל מיכל שובאצקי, תּרס״ב (ת״ח, עסקן, מנהל פּולל ווילנא זאמוט עד יום מותו).

[אויסגעבויט די „בית־אברהם"־הײַזער פֿאַר אָרעמע. ניפּטר בן פּ״ו]

מיטן אויפֿקום פֿון חיבת־ציון און ציוניזם איז פּאָנעווועזש געווען אַ גרייטער באָדן אויפֿצונעמען די נײַע אידייען. אין 1883 איז אַ גרופּע פֿון ביאַליסטאָק און פּאָנעווועזש עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל און זיך באַזעצט אין פּתח־תּקוה. 5 יאָר שפּעטער זײַנען דאָ שוין געווען 5 מישׁפּחות פֿון פּאָנעווועזש. אליעזר־אלחנן שאַליט, דאָ געבאָרן אין 1846, איז עולה געווען אין 1882. ער איז איינער פֿון די גרינדערס פֿון ראשון־לציון.

אין 1890ער יאָרן האָט זיך באַזעצט אין חדרה ר׳ יעקבֿ בערמאַן, קליידער־האַנדלער אין פּאָנעווועזש. דער אָרטיקער „אגוד דורשי ציון" האָט געהאַט אַ חלק אין אַ נחלה פֿון חדרה. עס זײַנען געווען טעטיק „פּרחי ציון" פֿון יינגלעך ביז 13 יאָר. זייער אָנפֿירער אַן אייניקל פֿון הרבֿ ר׳ יחיאל העליר. די טעטיקייט פֿון די חובֿבֿי־ציון איז פֿאַרשטאַרקט געוואָרן אַ דאַנק הרבֿ דמתא ר׳ יצחק־יעקבֿ ראַבי־נאָוויץ און מו״צ ר׳ מרדכי בערקאָוויץ.

רשימות פֿון פּאָנעווועזשער מנדבֿים פֿאַר א״י־בוי זײַנען דאָ אין **הצפּירה** (1895), **המליץ** (1899, 2 רשימות) **המליץ** (1900, 2 רשימות). די מוּרשים: סאָלאָמאָן קיסין, לייב טאָדעס.

אין 1899 איז פֿאָרגעקומען אין ווילנע אַ גרויסע ציוניסטישע קאָנפֿערענץ.

פֿאָנעוועזש האָט געשיקט צוויי דעלעגאַטן. איינער פֿון זיי הרבֿ ר׳ יצחק ראַבינאָוויץ. 1901 איז דאָ געעפֿנט געוואָרן א „בית מקרא לציונים״.

*

פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז דאָ געווען אַקטיוו אויך די „אגודה״, אין א ליסטע פֿון יערלעכן מיטגליד־אָפּצאָל אין 1913 געפֿינען זיך די פֿאָנעוועזשער:

דובער רובינשטיין הכֿהן, צמח ברוידא, הרב ר׳ יצחק־יעקבֿ ראַבינאָוויץ, יוסף געלאַצקי, יהושע־לייב שאַלאַמאָוו, לייב ראָזין, יצחק־יעקבֿ קלאַצקין, יצחק הורוויץ, צבי טראָצקי, אַבא פֿאַרטנאָוו, הרב ר׳ אפֿרים, מו״צ, יצחק ראָזין, שעפֿטל פֿולער, שמואל־יעקבֿ לעוויט, שבתי טובער, אליהו קורלאַנדשיק, יקותיאל שאַגאַם, מאיר־יעקבֿ גאָשקוטינסקי, בן־ציון קלאַס־טער, ניסן בוך.

*

פֿאָנעוועזש האָט געהאַט ניט קיין קליינעם יידישן אַרבעטער־עלעמענט, וואָס האָט זיך גרופּירט אַרום דעם „בונד״. דער „בונד״ האָט געפֿירט א גאַנץ אַקטיוו אונטערערדישע אַרבעט. אין 1897 איז די לערערקע טשערנע קליס אַרעסטירט געוואָרן פֿאַר בונדישער רעוואָלוציאָנערער אַרבעט. אין 1903 האָט א בונדיסט אָפּגעגאָסן א זשאַנדאַר מיט וויטריאָל. אַנהייב הײַנטיקן יאָרהונדערט, ביז נאָענט צום ערשטן וועלטקריג, האָט דער „בונד״ דורכגעפֿירט א רייַ שטרײַקן, פּאָליטישע דעמאָנסטראַציעס, אויסגעקעמפּט 8 שעה־דיקן אַרבעטסטאָג. אין פֿאָנעוועזש זײַנען געדרוקט געוואָרן אומלעגאַלע בונדישע בראָשורן ווי דער **אַרבייטער** און אַנדערע. פֿון פֿאָנעוועזש שטאַמען עטלעכע וויכטיקע בונדישע פֿירערס (זע: אָפּשטאַמיקע).

רבנים. — ר׳ אַברהם־אבלי יפֿה, אוראייניקל פֿון בעל „הלבֿושים״, א געבאָרענער אין יאַנישאָק. פֿרײַער רבֿ אין וועקשנע, דערנאָך אין לאָטעוועו. זײַנע חידושי־תּורה געפֿינען זיך אין **פּרי אָשל**, שלום־אלחנן יפֿה (ווילנא, תּרל״ו). ניפֿטער 1820. זײַן פֿאָטער ר׳ ישׂראל, אב״ד יאַני־שאָק. זײַן זון ר׳ יצחק, מו״צ אין וועקשנע (ניפֿטער ירושלים, תּרכ״ג).

זײַן זון ר׳ שבתי יפה, שפּעטער אב״ד מיטאַווע און וועקשנע. ניפֿטער 1856 אין ירושלים. זײַנס א פּתב־יד שאלות־ותשובֿות געפֿינט זיך אין ירושלימער נאַציאָנאַל־ביבליאָטעק.

ר׳ יעקבֿ בר׳ יצחק הלוי, ביז 1839.

ר׳ שאול בר׳ דובֿ שאַפּירא, געבאָרן 1797 אין קראַקינאָווע. 1829 רבֿ אין פּומפּיאַן, שפּעטער מו״צ און פֿון 1839 רבֿ אין פֿאָנעוועזש. פֿון 1853 רבֿ אין שאַדעווע, ווו ניפֿטער געוואָרן אין 1859. האָט געקענט חכמת החשבון, געאָמעטריע און אַלגעבראַ. זײַן פֿאָטער ר׳ דובֿ־בער איז ברודער פֿון ר׳ יעקבֿ שאַפּירא, מו״צ אין שאַוול. זײַן מאַמע קיילע, שוועסטער פֿון ר׳ משה־מישל לוריא, אב״ד קראַקינאָווע. בעל

חמדת שאול (אדעססא, תּרס״ג). זײַנע חידושי־תּורה געפֿינען זיך אין **אמרי משה** פֿון מ.מ. לוריא און **תּולדות משה** פֿון מ. ראַפֿאָפּאָרט (ביידע — ווַארשא, תּרמ״ט) און שאלות־ותּשובֿות אין **עטרת יצחק**, אב״ד שאָוול.

ר׳ שאול האָט קיינעם ניט נושׂא־פּנים געווען, ווען מען האָט געדאַרפֿט זאָגן דעם אמת. ער האָט מורא געהאַט, טאָמער ווערט ער גופֿא ניכשל אין ניט זאָגן דעם אמת און מענטשן וועלן דאָס פֿאַרשוויַיגן פֿאַר זײַן כּבוד וועגן, האָט ער באַשטימט צוויי ניכבדי העיר, אַז אין אַזאַ פֿאַל זאָלן זיי אים באַמערקן וועגן דעם.

ר׳ שאול שאַפּירא איז געווען זייער עקסטרעם אין זײַן קענערשאַפֿט צו די קלענסטע רעפֿאָרמען אין יִידישן לעבן. האָט זיך געפֿונען עמעצער, וואָס האָט געוואָלט פֿירן דעם השׂפֿלה־קאַמף קעגן רבֿ מיט דער הילף פֿון דער צאַרישער רעגירונג. 1849/50 איז אָנגעקומען קיין פּעטערבורג אַ מסירה פֿון פּאָנעוועזש, געשריבן אין דײַטש, קעגן רבֿ שאול בן דוד שאַפּיראָ. דאָרטן איז געזאָגט געוואָרן, אז ער איז אָבערגלייבעריש, איז קעגן די העכסטע באַפֿעלן פֿון קייזער, קעגן תּפילות פֿאַרן געזונט פֿון קייזער. ער האָט אויך געגעבן אַ קללה אויף אַ געלערנטן מאַן, ווײַל יענער איז געווען פֿאַר אַן אַלגעמיינער יִידישער דערציִונג. יענעם יִידן האָט מען צעשלאָגן און פֿאַרטריבן פֿון פּאָנעוועזש.

ר׳ שמואל בר׳ אַבֿרהם שאַפּירא, געבאָרן 1777. רבֿ אין דרויִיע, פּאָנעוועזש, טעלז. ניפֿטער געוואָרן 1838. מחבר פֿון **מעיל שמואל**. ברודער ר׳ שמעון, אב״ד בירזש.

ר׳ משה־יצחק בר׳ משולם הלוי סגל, געבאָרן 1812 אין ראַסיין (ר׳ משה־איצל פּאָנעוועזשער). רבֿ אין סאַסמאָקן, ווינדוי, גאָלדינגען — קורלאַנד; שוועקשנע, קרעטינגע, טאַוריק, ליבאַוו (לעטלאַנד), פֿלונגיאַן, פּאָנעוועזש, פֿאַלאָנגע, אויגוס־טאַוו. ער האָט זיך לאַנג ניט געהאַלטן אויף אַ רבנות־שטעלע, ווײַל ער איז געווען זייער שטרענג צו די תּקיפֿים און גבֿירים אין שטאָט, וואָס באַוווילהן די אָרעמע. צוליב דעם פֿלעגט מען אים אויך שנײַדן זײַן שׂכירות, און ער איז געווען געצוווּנגען זיך צו פֿאַרנעמען אויך מיט זײַטיקע פּרנסות. זײַנע איידעמס: מנחם־נחום שרגא־פֿײַוול רעוועל, אב״ד לינקעווע, פּרעזן; ר׳ פּתריאל נתן אַהרן, אב״ד קורשאַן, אויגוס־טאַוו; ר׳ זאבֿ־דובֿ ליפֿשיץ, אב״ד שאַוו־לאַן, סרעדניק; ר׳ משה־יצחק האָט הספּמה אויף **תּורת העולה** להרמ״א מאת ישׂראל יפֿה (קעניגסבערג, תּרי״ד) און **טורים** (קאָניגסבערג, תּרכ״א־תּרכ״ד). חידושי־תּורה אין **קהלת יצחק**, יצחק בר׳ ניסן (ווילנא, תּר״ס, ע׳ י״ב, 68). ניפֿטער 1870.

ר׳ הלל בר׳ צבֿי מילייקאָווסקי, געבאָרן 1819 אין ווילנע. פֿאַר פּאָנעוועזש רב אין קרעווע און שפּעטער אין שקלאָוו, כאַסלאָוויטש, אַמטשיסלאָוו. ניפֿטער 1899. מען האָט אים אויך געפֿרופֿן ר׳ הלל סאַלאַנטער [פּרטים אין: סאַלאַנט].

ר׳ אליהו־דוד ראַבינאָוויץ־תּאו־

מים (האדר"ת). 1842 געבאָרן אין פּיקעלן. 1871־1891 אב"ד פאָנעווזש, פּון 1891 רבּ אין מיר, פּון 1901 אב"ד עדת האש־כּנזים בירושלים, ווו ניפֿטר געוואָרן ג' אדר, תּרס"ה. זײַן צוואה געפֿינט זיך אין אליעזר שטיינמאַנס **ספֿר המעלות** (ת"א, תּשט"ז). זײַן פֿאָטער רבּ אין פּיקעלן, שילעל, אייראַגאָלע, ווילקאָמיר. זײַנע אַ שוועסטער איז געווען פֿון די פֿרויען מופֿלגות בתּורה אין איר דור, „היתה נושאת ונותנת בהלכה וחקירה." חיבורים: **זכר למקדש** (וואַרשא, תּרמ"ט), **אחרית השנים** (וואַרשא, תּרנ"ג), **שתי תּשובות בענין כלאיים ושמיטה** (ירושלים, תּרס"ו), **תּשובה מיראה** (ירושלים, תּרס"ו). — האָט מאמרים און חידושי־תּורה אין **התּבונה, המגיד, הלבנון, פּנסת הגדולה, פּנסת חכמי ישׂראל, הצופֿה, עיטור סופֿרים**, שו"ת אין **חמדת שאול**, שאול שאַפּירא (אָדעסאַ, תּרס"ג). האָט הגהות אויף **ספֿר יראים השלם** (ווילנא, תּרנ"ב־תּרס"ב) און „דבֿרים יקרים" אין נחום־ברוך גינצבורגס **מקור ברוך** (קיידאַן, תּרפ"ח־תּרצ"א). — הספֿמות אויף: **אמתּחת בנימין** (ווילנא, תּרמ"ה), **אור מתּוק**, ישׂראל־בנימין לבֿיא־לעמפּערט (ווילנא, תּרמ"ח), **זכרון חיים**, חיים בכרך (ווילנא, תּרמ"ט), **ברכת יצחק**, יצחק ב"צ איזעקסאָן (ווילנא, תּרנ"ב); **חסדי יהונתן** (פּיעטרקוב, תּרנ"ו); **אמונת התּחיה**, משה נתנאל בר' דניאל (ברדיטשוב, 1896); **נוה שלום**, שלום איזראַעלסאָן (שיקאגא, 1900); **יד אליהו**, אליהו־משה לעווין (ווילנא, 1900 — „מכתּב תּהלה"); **רבּ מלכיא**, מיכאל דײַטש (ירושלים, תּרס"ה); **מזפֿרת לגדולי אוסטרהא**, מ.מ. ביבער (ירושלים, 1907, ע' 7, אַ מין הספּמה־בריוו); **זכר חיים**, ח.נ. שאָכעט (נ"י, תּרע"ג).

דער האדר"ת איז געווען אַ גדול ומפֿורסם בדורו, דעריבער איז שטוינענדיק די מעשׂה, ווי שלעכט די רײַכע פֿאָנעווע־זשער קהילה האָט אים באַהאַנדלט. אויפֿגע־נומען האָט מען אים מיט גרויס פֿאַראַד. אויפֿן פֿײַערלעכן קבלת־פֿנים האָט מען אים באַשאָטן מיט די גרעסטע שׂבֿחים. אָבער צוליב זײַן קליינער שׂכירות האָט זײַן פֿרוי געמוזט עפֿענען אַ קראָם צו האָבן ענוג פֿרנסה. אין 1883 האָט ווילקאָמיר אים אָנגעבאָטן דעם פּיסא־הרבנות. די פֿאָנעווע־זשער קהילה האָט גלײַך צוגעשיקט צו אים דרײַ חשובֿי־העיר מיט אַ צוזאָג צו העכערן זײַן שכירות מיט 6 רובל, אָבער ניט גע־האַלטן ווָארט. ער שרײַבט אין אַ בריוו: „אָז החילותי [לסבול] מחסוֹר ודחק באופן מבהיל ... ופֿבר קרה, כי גם אַרבעים שבועות רצופֿים לא שׂלמו השכירות." צוליב דעם האָט ער געמוזט אַריבערגיין אין אַ קלענערער דירה. עס איז אים געווען אַזוי שלעכט, אז „ששה שבֿועות רצופֿים לא פּסקנו הוראות איסור והיתּר ואין עונה." דאָס אַלץ איז שווער צו גלייבן, אָבער די עדות זײַנען זײַנע אייגענע בריוו.

ר' משה־מישל־שמואל בר' יוסף שאַפּירא, געבאָרן 1855. שפּעטער רבּ אין זופֿראַן און ביז 1933 אַ פֿופֿציק יאָר אין ראַגעווע. אייניקל פֿון ר' שאול שאַפּירא. חיבורים: **הארות השמש** (אָדעסאַ,

תּרמ״ט), **תּבֿואות שמש** (קיידאן, תּרפ״ט), **מזרח שמש** און **עין השמש**, אויפֿן **ספֿר מהרי״ל** (קיידאַן, תּרצ״ב, געדרוקט מיטן טעקסט).

ר׳ יצחק־יעקבֿ בר׳ שמואל־לייב ראַבינאוויץ (ר׳ איצעלע פּאָנעוועזשער). געבאָרן 1854 אין שערשאָוו (גראָדנער גובערניע). אַ קורצע צייט רבֿ אין קאַרעליץ און ר״מ אין ביאַליסטאָק, פֿון 1889 ר״מ אין סלאבאָדקער ישיבֿה „כּנסת ישׂראל״, 1892־1894 רבֿ אין גאָרזד [גרוזד?], און פֿון 1894 [אַ פּאָר יאָר איז פּאָנעוועזש געווען אָן אַ רבֿ] אב״ד פּאָנעוועזש ביז זײַן פּטירה אין 1919. איינער פֿון די גדולי הדור און פֿון די רבנישע עסקנים אין לאַנדמאַס־שטאַב. 1910 זיך באַטייליקט אין דער רבנים־אסיפֿה אין פּעטערבורג. 1911 דאָ געשאַפֿן דעם באַקאַנטן „קיבוץ״ פֿאַר גרויסע לערנערס, וואָס גרייטן זיך צו זײַן מורי־הוראה. דער „קיבוץ״ איז רײַך געשטיצט געוואָרן פֿון מרים גאַוואָרנסקי, טאָכטער פֿון מיליאָנער ק.ז. וויסאָצקי. בחורים האָבן געקראָגן 20 רובל אַ חודש און חתונה־געהאַלט 40 רובל — אַ ניט־געהערטער אויסהאַלט אין יענער צייט. דער „קיבוץ״ האָט זיך געפֿונען אין „גליקעלעס קלויז״. [זע אויך פֿריִער]

ר׳ איצעלע איז געווען קענגן פֿילפֿול אין לערנען, נאָר פֿאַרן לאָגישן אַנאַליז פֿון ענייניִם. ער האָט מתּיר געווען מציצת מילה דורך אַ מאַשינקע, ווײַל „אין המציצה חובֿה ע״פ הלכה להיות בפה דַווקא.״ משום ענייות האָט ער ניט אַרויסגעגעבן קיין ספֿרים. זײַן תּלמיד דניאל זאַקס האָט אַרויסגעגעבן אַ קליינעם קובֿץ פֿון זײַנע חידושים אויף **קידושין** און **בבא מציעא** (ירושלים, תּש״ז) און אויך ספֿר **זכר יצחק**, שו״ת וביאורים בש״ס (ירושלים, תּש״ט). זײַנע חידושי־תּורה ווערן געבראַכט אין **מקור ברוך**, נחום־ברוך גינצבורג (קידאַן, תּרפ״ח, ע׳ 38, 48, 88, 96) און אין **דעת מרדכי**, מרדכי יצחק־אייזיק ראַבינאָוויץ (קידאן, ע׳ 6, 171). האָט הסכּמה אויף **מחזיקי הדת**, יעקבֿ ליפֿשיץ (פּיעטרקובֿ, תּרס״ג).

ר׳ חיים־יעקבֿ כווויידאַנסקי, עטלעכע יאָר אין ערשטן וועלטקריג. מחבר פֿון **דרך המלך** (קיידאַן, תּרפ״ט).

ר׳ יוסף־שלמה פּהנימאן, געבאָרן 1887 אין קול. רבֿ אין נאָוואַרעדאָק, ווידז און פֿון 1919 אין פּאָנעוועזש. דאָרטן געגרינדעט אַ ישיבֿה, תּלמוד־תּורה און אַ העברעיִשע גימנאַזיע פֿאַר מיידלעך. דעפּוטאַט אין ליטווישן סיים. פֿון 1940 אין ארץ־ישׂראל. אין בני־ברק אויפֿגעשטעלט אַ גרויסע ישיבֿה, אַ גאַנצע ריי תּורהדיקע אַנשטאַלטן, מוסדות פֿאַר יתומים און יתומות און אַנדערע סאָציאַלע אינסטיטוציעס.

מו״צ, ר״מ, מ״מ, ש״צ. — ר׳ יהושע־העשיל בר׳ גרשון בר׳ יעקב געווען דאָ ש״ץ ושו״ב (אַרום 1800). ער עלטער־עלטער זיידע פֿון יהושע־העשיל סינגער, מחבר פֿון **זכרון בספֿר** (ווילנא, 1900), מחברס זיידע ר׳ יצחק איז געווען ש״ץ אין פּאָנעוועזש, סלאַבאָדקע, טשערניגאָוו,

רוסישער שרײַבער און איבערזעצער. רע־דאַקטאָר פֿון רוסישן חודשניק **יעווריִיסקי זאַפּיסקי**. איבערגעזעצט אויף רוסיש: **תּהלים**, מיט אַ ביאור אויף לשון־קודש (וואַרשא, 1871); **משלי**, מיט אַ ביאור עבֿרי; **קובֿץ דרושים** [זײַנע דרשות אין פּאָלנישער שפּראַך] (ריגע, 1870) און זײַן דראַמע **שלמה המלך דער קלוגער** [ייִדיש? ניט גענוג דאָס ביכל] (ריגע, 1881). זײַנע **העברעיִשע** לידער **אַרויסגעגעבן א״נ שירי ציון** (ווילנא, תּרמ״ה). אין **כּבוד הבית** פֿון יעקבֿ גורלאַנד (ווילנא, תּרי״ח) איז דאָ אַ הקדמה־שיר פֿון א.א. פּומפּיאַנסקי, „תּלמיד בלשכּה התּשיעית״ [פֿון ווילנער ראַבינער־סעמינאַר]. יהודה־לייב גאָרדאָן האָט געשריבן וועגן פּומפּיאַנסקיס העברעיִשע לידער: „השירים טובֿים עד בלי די לרַבֿ, אשר שירתו לא אומנתו״. האָט אַ „מכתב־תּהילה״ אין **האמונה והחשפלה** פֿון יח״ס מז״ח (ווילנא, תּרל״ד).

די ווײַטערדיקע האָבן אַ שײַכות מיט פּאָלנישן:

י. זאבֿ, **אדרת יהודה** (וואַרשא, תּרנ״ג). מ.י. האָבער, **סדר הלמוד** (ווילנא, תּרנ״ד). צ. לעפּשיץ, **חמודי צבי** (ווילנא, תּרנ״ו). מ. נתנאל, **אמונת התּחיה** (ברדיטשובֿ, 1896). א.י. גאָלדבערג, **מקור הברכות** (בערלין, תּרס״ה). ב. שוואַרצמאַן, **משאת בנימין** (פּיעטרקובֿ, תּרס״ו). מ.י. גאָלדבערג, **מעלות הצדקה** (ווילנא, תּרע״א). א. ראָגאָווין, **באר איתן** (ווילנא, תּרע״ג).

צווישן 1828 און 1914 זײַנען געווען 377 פּאָלנישע פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — יצחק בר׳ פּינחס מפּאָלניווע [מהדורה תּניינא], **רבֿ פּעלים**, מס׳ **חידושי יצחק בן פּינחס** (ווילנא, תּרי״ז).

הרבֿ הצדיק ר׳ משה־זלמן דאָב־קין, פֿון די חשובֿי־ווילנע, איידעם פֿון ר׳ אַבֿרהם־לייב, אב״ד פּאָסוואָל.

שמואל־שרגא פֿייגענזאָן, געבאָרן 1838. אויפֿגעוואַקסן און דערצויגן אין פּאָלנישן. אַרויסגעבער פֿון ראָמס באַרימטן ווילנער ש״ס אין 1886. האָט אַ גרויסן חלק אין זײַנע אַלע הוספֿות און הידורים. ניפֿטער 1928.

ר׳ זלמן־פּינחס קאַפּלאַן, געבאָרן 1840. רבֿ אין יעזנע און געלווען, ווו ניפֿטער 1921. איידעם פֿון הגאון ר׳ מיכל שאַטער. אייניקל פֿון ר׳ אַבֿרהם, ברודער פֿון ווילנער גאון.

אַדאָלף לאַנדוי, דאָ געבאָרן אין 1842. גרינדער־אַרויסגעבער פֿון **וואָסכאָד** און **יעווריִיסקאָיאַ ביבליאָטעקא**, פֿון די בעסטע און השפּעהדיקסטע רוסיש־ייִדישע צײַטשריפֿטן אין רוסלאַנד. זייער פּראָגראַם: 1. פֿולע רעכט פֿאַר ייִדן. 2. ייִדן דאַרפֿן זיך באַטייליקן אין אַלגעמיינעם רוסישן לעבן. 3. אָפּהיטן אייגענע נאַציאָנאַל־היסטאָרישע אוצרות. געשטאָרבן 1902 אין בערלין.

מאַרק לוואָוויטש דיליאָן, דאָ געבאָרן אין 1843. 1867 גראַדוִירט פֿון יורידישן פֿאַקולטעט אין מאָסקווע. באַרימטער יוריסט אין רוסלאַנד. געווארן־

רוסישער שרײַבער און איבערזעצער. רע־דאַקטאָר פֿון רוסישן חודשניק **יעווריִיסקי זאַפּיסקי**. איבערגעזעצט אויף רוסיש: **תּהלים**, מיט אַ ביאור אויף לשון־קודש (וואַרשא, 1871); **משלי**, מיט אַ ביאור עבֿרי; **קובֿץ דרושים** [זײַנע דרשות אין פּאָנעוועזש] (ריגע, 1870) און זײַן דראַמע **שלמה המלך דער קלוגער** [ייִדיש? ניט געפֿונען דאָס ביכל] (ריגע, 1881). זײַנע העברעיִשע לידער אַרויסגעגעבן א״נ **שירי ציון** (ווילנא, תרמ״ה). אין **פּבוד הבית** פֿון יעקבֿ גורלאַנד (ווילנא, תרי״ח) איז דאָ אַ הקדמה־שיר פֿון א.א. פּומפּיאַנסקי, „תּלמיד בלשכּה התּשיעית״ [פֿון ווילנער ראַבינער־סעמינאַר]. יהודה־לייב גאָרדאָן האָט געשריבן וועגן פּומפּיאַנסקיס העברעיִשע לידער: „השירים טובֿים עד בלי די לרבֿ, אשר שירתו לא אומנתו״. האָט אַ „מכתּב־תּהילה״ אין **האמונה וההשפּלה** פֿון יח״ס מז״ח (ווילנא, תרל״ד).

די ווײַטערדיקע האָבן אַ שײַכות מיט פּאָנעוועזש:

י. זאבֿ, **אדרת יהודה** (וואַרשא, תרנ״ג). מ.י. האָבער, **סדר הלמוד** (ווילנא, תרנ״ד). צ. לישׂקער, **חמודי צבי** (ווילנא, תרנ״ו). מ. נתנאל, **אמונת התּחיה** (ברדיטשוב, 1896). א.י. גאָלדבערג, **מקור הברכות** (ברלין, תרס״ה). ב. שוואַרצמאַן, **משאת בנימין** (פּיעטרקוב, תרס״ו). מ.י. גאָלדבערג, **מעלות הצדקה** (ווילנא, תרע״א). א. ראָגאָווין, **באר איתן** (ווילנא, תרע״ג).

צווישן 1828 און 1914 זײַנען געווען 377 פּאָנעוועזשער פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — יצחק בר׳ פּינחס מפּאָניווועז [מהדורה תּניינא], **רבֿ פּעלים**, מס׳ **חידושי יצחק בן פּינחס** (ווילנא, תרי״ז).

הרבֿ הצדיק ר׳ משה־זלמן דאָבקין, פֿון די חשובֿי־ווילנע, איידעם פֿון ר׳ אַבֿרהם־לייב, אב״ד פּאָסווּאָל.

שמואל־שרגא פֿייגענזאָן, געבאָרן 1838. אויפֿגעוואַקסן און דערצויגן אין פּאָנעוועזש. אַרויסגעבער פֿון ראָמס בא־רימטן ווילנער ש״ס אין 1886. האָט אַ גרויסן חלק אין זײַנע אַלע הוספֿות און הידורים. ניפֿטער 1928.

ר׳ זלמן־פּינחס קאָפּלאַן, געבאָרן 1840. רבֿ אין יעזנע און געלווּאַן, ווו ניפֿטער געווּאָרן 1921. איידעם פֿון הגאון ר׳ מיכל שאַטער. אייניקל פֿון ר׳ אַבֿרהם, ברודער פֿון ווילנער גאון.

אַדאָלף לאַנדוי, דאָ געבאָרן אין 1842. גרינדער־אַרויסגעבער פֿון **וואָסכאָד** און **יעווריִיסקאיִא ביבליאָטעקא**, פֿון די בעסטע און השפּעהדיקסטע רוסיש־ייִדישע צײַטשריפֿטן אין רוסלאַנד. זייער פּראָגראַם: 1. פֿולע רעכט פֿאַר ייִדן. 2. ייִדן דאַרפֿן זיך באַטייליקן אין אַלגעמיינעם רוסישן לעבן. 3. אָפּהיטן אייגענע נאַציאָנאַל־היסטאָרישע אוצרות. געשטאָרבן 1902 אין בערלין.

מאַרק לוואָוויטש דיליאָן, דאָ געבאָרן אין 1843. 1867 גראַדוִירט פֿון יורידישן פֿאַקולטעט אין מאָסקווע. באַרימטער יוריסט אין רוסלאַנד. געווארן־

סעקרעטאַר פֿון רוסישן סענאַט. פֿאַרנומען אַ ריי הויכע מלוכה־פֿאָסטנס. געשטאָרבן 1903 אין פּעטערבורג.

ד״ר יצחק בר׳ אַהרן דעמבאָ, געבאָרן אין 1846. אַריבער מיט עלטערן קיין קאָוונע, געענדיקט אוניווערסיטעט אין פּעטערבורג. באַקאַנטער כּלל־טוער אין רוסלאַנד, וואָס האָט גרויסע פֿאַרדינסטן פֿאַרטיידיקן דאָרטן די יידישע שחיטה. האָט וועגן דעם אַרויסגעגעבן בראָשורן און ביכער אין עטלעכע שפּראַכן: Anatomisch-physologische Grundlagen der Viehschlachtens (Leipsie, 1894); Das Schlachten vom Standpunkte des Humanisten und Higiene (ib. 1894); **טבֿיחת הבהמה באופֿנים רבים ושונים** (ווילנא, תרנ״ג).

ר׳ שמעון־טוביה בר׳ טוביה קאַפּלאַן, דאָ געבאָרן 1858. 1881 רבֿ וּמ״מ אין בית־כּנסת „ישרי לבֿ״ אין וואַרשע, 1888 מ״מ אין קאָוונע, שפּעטער אין מאַנטשעסטער (ענגלאַנד), עדינבורג, און פֿון 1900 אין ניו־יאָרק. בעל **שביל טובֿ, שם משמעון**.

ר׳ יצחק בן־ציון איזעקסאָן, אַ געבאָרענער אין פּאָנעוועזש. מחבר פֿון **ברכת יצחק** (ווילנא, תרנ״ב). צום סוף הערות פֿון פּאָנעוועזשער רבֿ ר׳ אליהו־דוד ראַבינאָוויץ. שפּעטער געלעבט אין בירזש.

יוסף־שלמה מיל (דזשאַן מיל), 1870 — נ״י, 1952. פֿון די גרינדערס און טעאָרעטיקערס פֿון „בונד״; פֿאָוול בערמאַן, 1873 — פּעטערבורג, 1922. פֿון די אַק־טיוויסט „בונד״־טוערס.

ר׳ נחום־ברוך גינצבורג, דאָ געבאָרן אין 1882. רבֿ אין אופּינע, וואַרשאַ, קיבאַרט, און פֿון 1930 אין יאַנעוע, ווו אומגעקומען אבֿ תש״א, הי״ד. בעל **מקור ברוך** (קיידאַן, תרפ״ח־תרצ״א).

גדעון מער, געבאָרן 1894, פֿון 1913 אין ארץ־ישׂראל. באַרימט מיט זײַנע מאַלאַריע־פּאָרשונגען. געשטאָרבן 1961 אין חיפֿה.

ר׳ יצחק בר׳ קלמן סאַדין, געבאָרן אין 1897. פֿון 1897 רבֿ אין ברוקלין, 1921 — אין וויסטער און 1922 וויידער אין ברוקלין.

ר׳ שלמה בר׳ חיים־יצחק קאָרב, געבאָרן אין 1899. מו״צ אין קאָוונע, ווו אומגעקומען 1941 הי״ד.

אַדוואָקאַט שמואל לאַנדוי, דעפּוטאַט פֿון ליטווישן גרינדונג־סיים. געשטאָרבן 1940 אין ווילנע.

שרייבערס. — דוד אַפּאָטהעקער, געבאָרן 1855. פֿון 1888 אין אַמעריקע. געווינט אין פֿילאַדעלפֿיע און ניו־יאָרק. תּחילת געשריבן העברעיש, דערנאָך אַריבער אויף יידיש. געשריבן אַרטיקלען אין מערסטנס הומאָרעסקעס אין **וואַרהייט, פֿאָלקס־אַדוואָקאַט** און אַנדערע יידיש־אַמעריקאַנער אויסגאַבעס. אַרויסגעגעבן הומאָריסטיש־סאַטיריש בלעטער: **דיא בײַטש, דיא פֿלעדערמויז** און די וואָכנ־בלעטער **דיא נײַע היימאַטה, דאָס פֿאָלקס־בלאַט**. רעדאַקטירט **דיא אידישע ביהנע**

(נ״י, 1909), **דער קיבעצער, קונדס.** אַמאַטאָרן האָבן געשפילט זײַנע פיעסעס: **דער לעצטער שטרײַק, דער אַנאַרכיסט, משיחס צײַטן** און אַנדערע. אויטאָר פֿון **הנבֿל — די לייער.** צוהן שעהנע פֿאָלקס־ליעדער ... אויף העברעאיש אונד יודיש דײַטש (טשערנאָוויץ, 1881); **שולחן ערוך הלכות תיקון** (דאָרטן); **הומאָריסטישע שריפֿטען** (נ״י, 1911־1912). געשטאָרבן 1911 אין ניו־יאָרק.[1]

יעקבֿ־עזריאל דאַוידזאָן, געבאָרן אין די 1860ער. איינער פֿון די ערשטע יידישע זשורנאַליסטן אין דרום־אַפֿריקע. געשטאָרבן 1913 אין יאָהאַנעסבורג.

שלמה עפשטיין, געבאָרן 1866. פֿון 1884 אין ארץ־ישׂראל און זינט 1893 אין ניו־יאָרק. געדרוקט אַרטיקלען אין **הצפֿירה, המליץ, התּורן** (נ״י), שפּעטער אין די ניו־יאָרקער **אידישע גאַזעטטען, יידי־שעס טאַגעבלאַט** א״א. געשטאָרבן אין ניו־יאָרק.

מש״ש מפֿאָניווען — אַזוי שרײַבט ער זיך אויף זײַנ **דער רחמנות אָדער ערבאַרימונג** ... אין ליעדער ... איבער גיזעצט ערטערווײַז ... פֿון לשון קודש ... (ווילנא, 1881). זײַן אמתער נאָמען — מ. שאַלמין. האָט אויך געשריבן אין המליץ.

ניסן ראַבין, געבאָרן 1868. שפּעטער געלעבט אין ווילנע. געדרוקט מאמרים אין **המודיע.** מחבר פֿון **די ווירק־ליכע עקאָנאָמיע.** ערקלערונג איבער די עקאָנאָמישע רעכט פֿון דער תּורה אַלס פֿערגלײַך צום סאָציאַליזם (ווילנע, 1906); **די אידישע שטימע.** בילדער און ערצעה־לונגען פֿון אידישען לעבען (ווילנא, 1911). געשטאָרבן אין ווילנע. פֿאָטער ר׳ משה־יצחק געווען דאָ מו״צ.

מאיר־זלמן בר׳ בנימין־מרדכי הורוויץ, אַ הי־געבאָרענער. מחבר פֿון **תּלמוד לשון עבֿר** (ווילנא, תּרס״ב). געווען דאָ לערער מערערע יאָרן.

אליהו אָשעראָוויטש, געבאָרן 1879. געהערט צום „בונד״, פֿון 1919 אַריבער צו דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי אין רוסלאַנד. ליטעראַטור־קריטיקער, רע־דאַקטער, רעדאַקטירט **שטערן** (1919), **וועקער** (1920), **אָקטיאַבער** (ביז 1929), **פֿיאָנער** (1927) — אַלע מינסק. מיטגעאַרבעט אין אַנדערע יידישע שריפֿטן, צווישן זיי — **אַפֿן שפּראַכפֿראָנט** (קיִעוו). **רויטע וועלט** (כאַרקאָוו), **עמעס** (מאָסקווע). געשריבן זייער פֿיל ליטעראַטור־קריטישע ארטיקלען וועגן סאָוועטיש־יידישע שרײַבערס. מיטרעדאַקטירט **לעניִנ קענג בונד** (מינסק, 1935), **לינגוויסטישע זאַמלונג** (מינסק, 1933, 1934, 1936). נאָך זײַן אַרעסט אין 1937 אומגעקומען אין אַ סאָוועטישן לאַגער.

גרשון גאַרווין, געבאָרן 1885. פֿון 1898 אין אַמעריקע. זינט 1917 גע־

1) אין „לעקסיקאָן פֿון דער מאָדערנער יידי־שער ליטעראָטור״, באַנד 1 זײַנען די געבאָרן־און טויט־דאַטעס פֿאַרדרייט: 1911 און 1955. ער האָט ניט געקענט געבאָרן ווערן 1911 און אַרויסגעבן אַ בוך אין ... 1881. ער האָט אויך ניט געלעבט קיין 100 יאָר.

דרוקט לידער, דערציילונגען, הומאָרעסקעס, פּעליעטאָנען אין **מיללערס וואָכענשריפּט, יידישעס טאָגעבלאָט, דער גרויסער קונדס**. געווען רעדאַקטער פֿון עטלעכע יידישע פּאַכשורנאַלן — אַלע ניו־יאָרק.

יוסף־אליהו העלער, געבאָרן 1888. געלעבט אין רוסלאַנד, דײַטשלאַנד און פֿון 1938 אין לאָנדאָן. באַקומען זײַן ד״ר־טיטל אין בערלינער אוניווערסיטעט. פֿאַרעפֿנטלעכט דענקערישע מאמרים און שריפֿטן אין יידישער און אַלגעמיינער פֿילאָסאָפֿיע אויף דײַטש, ענגליש, העברעיִש. געשריבן אין **העולם, הדואר, בצרון, קמה** א״אַ. מיטמחבר פֿון **אחד העם, האיש, פּעלו ותורתו** (תשט״ז). אַרויסגעגעבן אַ בראָשור וועגן חיים־נחמן ביאַליק (תש״ד). איבערגעזעצט אויף העברעיש **פּל פּחבי אַפּלטון** (תרפ״ט, פּרק א׳). געדרוקט עסייען אין ענגליש וועגן דער העברעישער ליטעראַטור. געשטאָרבן 1957 אין לאָנדאָן.

הלל לוריא, געבאָרן 1890. עמיגרירט קיין דרום־אַפֿריקע. געדרוקט אַרטיקלען, דערציילונגען, פֿעליעטאָנען אין **די יודישע פֿאָהן, דער אַפֿריקאַנער** — יאָהאַנעסבורג; **יודישע גאַזעטטען, וואַרהייט** — נ״י; **דער פֿרײַנד** (וואַרשע) א״אַ.

מאיר בירמאַן, געבאָרן 1891. 1939־1949 געלעבט אין שאַנכײַ, דערנאָך אין ניו־יאָרק. געדרוקט באַשרײַבונגען וועגן יידישע פֿליטים פֿון צווייטן וועלטקריג אין סיביר, וועגן יידיש לעבן אויפֿן וויַטן מיזרח, וועגן יידן־כינעזער. רעדאַקטער פֿון דער איינציקער יידישער צײַטונג אין יענע וויַטע מקומות **דער וויַטער מזרח** (כאַרבין, 1919־1920). געשטאָרבן 1955 אין נ״י.

זלמן טראוב, געבאָרן 1896. געלעבט אין מאָסקווע, קיִעוו, פֿון 1921 אין קאָוונע און זינט 1939 אין ארץ־ישראל. געדרוקט אַרטיקלען אין **יעוורעיסקאַיאַ זשיזן** (מאָסקווע), **דאָס אידישע פֿאָלק** (קיִעוו). מיטאַרבעטער פֿון קאָוונער טאָג־צײַטונגען **אידישע שטימע** און **שפּעטער דאָס וואָרט** און פֿון די וואָכנבלעטער **ערד און פֿרײַהייט, די וועלט, אונזער רוף** א״אַ און אין **הד ליטא**. געשטאָרבן 1965 אין חיפֿה.

ד״ר אַבֿרהם קיסין, געבאָרן 1899. מיטגליד פֿון מרכז צ״ס אין ליטע. רעדאַקטער פֿון **במשעולי החנוך**, אָרגאַן פֿון די העברעישע לערערס אין ליטע. מחבר פֿון העברעישע לערנביכער פֿאַר זאָאָלאָגיע און באָטאַניק. 1945 אומגעקומען אין דאַכאו אַ קורצע צײַט פֿאַר דער באַפֿרײַונג, הי״ד.

שלומית פֿלוים, געבאָרן אַרום 1900. פֿון 1911 אין א״י. געלערנט אין די אוניווערסיטעטן פֿון רוים און ניו־יאָרק. זיך געקענט מיט ראַבינדראַנאַט טאַגאָר און געאַרבעט אין איינעם פֿון זײַנע דערציִונג־מוסדות אין אינדיע. פֿאַרעפֿנטלעכט אַרטיקלען אין העברעיש און אַנדערע לשונות וועגן חינוך־ענייניים און אינדרוקן פֿון אינדיע. ביכער: **בת ישראל נודדת** (ת״א, תרצ״ה), **רבינדרנת טגור** המשורר, הפֿילאָ־

סוף, הסופֿר, המחנך ... (ת״א, תש״ו). געשטאָרבן 1963 אין ירושלים. פֿאָטער געווען משפּיל און למדן.

דוד פֿראַם, געבאָרן 1903. יידישער פּאָעט. פֿון 1927 אין דרום־אַפֿריקע. פֿאַרעפֿנטלעכט לידער און פּאָעמעס אין די קאָוונער **אידישע שטימע**, **נייַס**, **פֿאָלקס־בלאַט** און אין די יידישע צייטשריפֿטן פֿון יאָהאַנעסבורג. ביכער: **לידער און פּאָעמעס** (ווילנע, 1931); **די פּאָעמעס דאָס לעצטע קאַפּיטל** און **אפֿשר זיינען** 1947 אַרויס אין לאָנדאָן אין באַזונדערע אויסגאַבעס; **א שוואַלב אויפֿן דאַך** (יאָהאַנעסבורג, 1985). געשטאָרבן 1988.

נתן באָלעל, געבאָרן 1905. דורכגעמאַכט קאָוונער געטאָ און קאַצעטן. פֿון 1951 אין ישׂראל. געדרוקט אַרטיקלען אין **פֿאָלקסבלאַט** (קאָוונע), **אונזער וועג**, **אונזער וועלט** — מינכען, **לעצטע נייַעס** (ת״א). געשטאָרבן 1982 אין יאָהאַנעסבורג.

הירש אָשעראָוויטש, געבאָרן 1908. פֿון 1956 אין ווילנע און זינט 1971 אין ישׂראל. יידישער פּאָעט. פֿון 1934 געאַרבעט אין טאָגצייטונג **דאָס וואָרט** און 1936־1940 אין טאָגצייטונג **אידישע שטימע** — ביידע קאָוונע. געשריבן אין **סאָוועטיש היימלאַנד** (מאָסקווע), אין די ישׂראלדיקע **גאָלדענע קייט**, **לעצטע נייַעס**, **ביי זיך** א״א. ביכער: **באַגינען** (ווילנע, 1941), **פֿונ קלעם אַרויס** (מאָסקווע, 1947), **מיין גוטער קליאָן** (מאָסקווע, 1962) און אַנדערע. פֿון זיינע לעצטע ביכער: **אין דער וועלט פֿון עקדות** (1975), **געזאַנג און לאַבירינט** (1977), **בלויע בומעראַנגען** (1979), **ביים עץ הדעת** (1981), **א לידער־היים** (1990) — אַלע תּל־אָביב, באַקומען מערערע ליטעראַטור־פּרעמיעס.

חיים מאַלטינסקי, געבאָרן 1910. געלעבט אין מינסק, פֿון 1947 אין בירא־בידזשאַן און זינט 1973 אין ישׂראל. יידישער פּאָעט, דערציילער. פֿון 1927 פֿאַרעפֿנטלעכט לידער אין **יונגער אַרבעטער**, **אָקטיאַבר**, **שטערן** — מינסק; **יונגוואַלד** (מאָסקווע) און אַנדערע יידיש־סאָוועטישע אויסגאַבעס. פֿון זיינע ביכער: **ווי דאָס לעבן איז טייַער** (כאַרקאָוו, 1931); **אָן א שאָטן** (מינסק, 1936); אויף וויַסרוסיש איז אַרויס זיינס א בוך לידער **פֿון אַקסל צו אַקסל** (מינסק, 1963); **יאָרן, יאָרן מיינע** (מאָסקווע, 1973). **די ערד פֿאַרשטייט** (1976), **מיין מאַמעס אָנבליק** (1977), **דער מאָס־קווער משפּט איבער די ביראָבידזשאַנער** (1981), **אין זיבן זונען** (1983) — אַלע ת״א. געשטאָרבן 1986 אין ת״א.

שמואל לייבאָוויטש, געבאָרן 1912. פֿון 1929 אין דרום־אַפֿריקע. געדרוקט דערציילונגען אין **אַפֿריקאַנער אידישע צייטונג**, **פֿאָרויס**, **דרום־אַפֿריקע**. געשטאָרבן 1976 אין יאָהאַנעסבורג.

יוסף שיין, געבאָרן 1915. 1945 געענדיקט די טעאַטער־אַקאַדעמיע אין מאָסקווע. פֿון 1951 אין ישׂראל, שפּעטער אין פֿאַריז. טעאַטראַל, דערציילער. גע־שריבן וועגן טעאַטער און קונסט אין

גאָלדענע קייט, לעצטע נײַעס — ת״א, **אונזער קיום, אונזער וואָרט** — פּאַריז. האָט אויך רעזשיסירט „הבימה״-פּאָר־שטעלונגען. ביכער: **אַרום מאָסקווער יידישן טעאַטער** (1964), **דער קאָמעדיאַנט אויפֿן שטיין** — ביידע פּאַריז.

מרים דיליאָן, סקולפּטאָרין. דאָ געבאָרן 1858.

קאָרעספּאָנדענטן. — **המליץ:** מרדכי בערקאָוויץ, אייזיק־מיכל טרויב, יצחק רומש, אליעזר בהרב ר׳ זאב שוואַרין, אַבֿרהם־יצחק כּץ, יוסף אַלון, איש־שלום [פֿרידמאַן], ש. ריידער (האָט דאָ בוכהאַנדלונג), דוד־ברוך בערמאַן, נטע־יעקבֿ שאַפּירא, א.א. פּומפּיאַנסקי (אַרטיקל), סענדעראָוויץ (אַרטיקל), מש״ש [מ. שאַל־מין], א. שיינזאָן, ב. שאַפּירא, א. בן־יפֿה [שיינזאָן], מ.א. רובינשטיין, נ.י. שאַפּירא.

הצפֿירה: יוסף־זלמן ריידער (סעריע אַרטיקלען, 1901), אַבֿרהם־יצחק הכֿהן, מיכל ראַבינאָוויץ. **יודישע פֿאָלקס־בלאט:** לייב־טובֿיה מעסמאַן. **המגיד:** יהושע־העשיל סירקין (אַרטיקלען).

ניכבדים. — ר׳ תּנחום אַרענשטאַם, דאָ געבאָרן 1773. שוועד פֿון יהושע־העשל סירקין. איינער פֿון די ראשי הקהילה. גבֿיר און בעל־צדק. ניפּטער 1858.

ר׳ משה־צבי קיסין, דאָ געבאָרן 1824. אויסגעבויט בית־תּפֿילה אויף זײַן נאָמען. מיטגליד פֿון שטאָטראַט. ניפּטער 1893.

ר׳ יחיאל שאַפּירא, איינער פֿון די בני־עליה, ניפּטער 1874; 1857 איז דאָ געווען ישיבֿת ר׳ מאיר שו״ב.

ר׳ חיים ברודא, למדן און נדבֿן, געבאָרן אין ווילנע, אָבער אָפּגעלעבט אַ לעבן אין פֿאָנעוועזש. זײַנע גוטע ווערט־לעך־חידושים זײַנען דאָ אין **זפֿרון בספֿר**, פֿון י. ה. סינגער (ווילנא, 1900). ניפּטער 1889. אין זײַן צוואה: 2000 רובל פֿאַר תּלמוד־תּורה. זײַנע קינדער ר׳ צמח און ר׳ נתן־נטע האָבן צוגעלייגט 1500 רובל און מען האָט געקויפֿט אַ בניין פֿאַר דער תּלמוד־תּורה. איידעם פֿון פֿאָסוואָלער רבֿ ר׳ אַבֿרהם מינץ.

ר׳ נפֿתּלי־הערץ קרעטשמער, אַ געבאָרענער אין ביאַליסטאָק, האָט חתונה געהאַט אין פֿאָנעוועזש און דאָ שוין פֿאַרבליבן. געווען ר״מ („הערצלס ישיבֿה״), גרויסער בקי און תּורה־אויטאָריטעט, אויפֿגעשטעלט חבֿרות משניות, חיי־אָדם און שלחן־ערוך. בעל **נעם המצוות** (פּיעטרקובֿ, תּרס״ה־תּרע״ב, 5 חלקים). ניפּטער 1913.[2]

ר׳ יצחק בערמאַן, אַ ייִד אַ גבֿיר, פֿלעגט אָפֿט זיצן פֿאַרשלאָסן בײַ זיך אין שטוב און לערנען. ער האָט געמיינט, אַז ער איז מגלה עמוקות. ווען מען פֿלעגט אים אויפֿוויזן זײַנעם אַ טעות פֿון אַנדערע מקורות, פֿלעגט ער מאַכן געוואַלדן. 1851 האָט ער אַרויסגעגעבן אַ ספֿר אין

2) לויט **תּולדות אנשי שם** (ראַנד), איז ר׳ הערצל געווען רבֿ אין עטלעכע שטעט פֿון אַמעריקע. מיר ווייסן ניט וועלכע וועגן איז די ריכטיקע.

קעניגסבערג אונטערן נאָמען **חדושי יצחק בן פּנחס**. י.י. סירקין (אין **רשומות**, תּ״א) רײַסט אים שטאַרק אַראָפּ און באַטיטלט אים מיט ניט פּײַנע נעמען. דער פּאַקט איז אָבער, אַז זײַן נאָמען געפֿינט זיך אין יעדער וויכטיקער געזעלשאַפֿטלעכער אַרבעט.[3]

נדבֿנים, עסקנים, משפּילים: —

נפֿתּלי פֿרידמאַן, געבאָרן 1863 אין אַ הויף לעבן שאַוול. לאַנגע יאָרן געלעבט אין פּאָנעוועזש, ווו געשטאָרבן 1921. דעפּוטאַט אין די לעצטע רוסישע דומעס; לעוו יאַקאָוולעוויטש, מישפּחה מיט יהודה־לייב גאָרדאָן; ד״ר מרדכי־משה סאָבאָל, פּאָדפּאָלקאָווניק, זיך אויסגעצייכנט אין קריג. געשטאָרבן אין פֿילאָדעלפֿיע.

ר׳ אלחנן־אַראָן אַרענשטאַם, עזריאל בערמאַן, שמואל־יצחק דוואָר־קאָוויץ, יחיאל לעווינשטיין, נחום־דוד קיסין,מאיר גוריון, זלמן העלער, יצחק ליפּקין (ר׳ ישׂראל סאָלאָנטערס זון, אַ קורצע צייט), דוד קיסין, שלום לאַנדא, יוסף ראַדין, זלמן קיסין, יצחק ראַדין, ישׂראל־נוח הורוויץ, אליעזר לעווינשטיין, נתן ברודאָ, זאב וואָלפּסאָן, בן־ציון סובאָצקי, אַהרן קעניגסבערג, יצחק ברעגאָווסקי, מרדכי קיסין, יצחק בערלין, אַהרן קעניגסבערג, בן־ציון לעווינשטיין, י. וָפּסי, ישׂראל קיסין (1888 דערטרונקען געוואָרן).

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1860: 1; 1871: 10; המגיד, 1871: 49; 1872: 13; יודישעס פֿאָלקס־בלאַט, 1883: 203; 1886: 28; הצפֿירה, 1886: 51; המליץ, 1886: 4, 41; ספֿר זכרון, ווארשא, תּרמ״ט, ע׳ 84.

אליעזר אפֿרתי, דור ודורשיו. ווילנא, תּרמ״ט, ע׳ 44; תּולדות חבֿרת מרבי השפּלה, ב׳, תּר״ן, ע׳ 24; המליץ, 1893: 188; לוח אחיאָסף, תּרנ״ג, ע׳ 53; תּרנ״ד; תּרנ״ה; האסיף, תּרנ״ד, ע׳ 166; המליץ, 1895: 137; רשימת החברים לתּמיכת בני ישׂראל . . . לשנת 1896 (אדעססא, 1898); דער אידישער ארבייטער, 1897: 2/3.

המליץ, 1898: 19, 28, 44; 1899: 217, 223; 1900: 49, 10; כל שירי יל״ג, ווילנא, תּרנ״ח. חלק ה׳, ע׳ 138, 139; יהושע־העשיל סינגער, זכרון בספֿר. ווילנא, 1900, ע׳ 136, 141; א.ל. פֿרומקין, תּולדות אליהו. ווילנא, תּר״ס, ע׳ 3, 46; יידישע פֿאָלקסלידער, גינזבורג־מאַרעק. פּעטערבורג, 1901; הפּלס, תּרס״ג; כ״ט, תּרס״ה.

שמואל כּהן, אות ברית. קראקא, תּרס״ג, ע׳ 212; שאול שאַפּירא, חמדת שאול. אדעססא, תּרס״ג (הקדמה); הדרך, פֿראנקפֿורט א/מ, תּרע״ד, גל׳ 8; א. דיינאַרד, זכרונות בת עמי, ב׳, נוי אָרלעאַנס, תּר״ף, ע׳ 71; קאַזיאַנע יעוורעסקיע אוטשיליסטשא, ס.ג. לאָזינסקי. פּעטערבורג, 1920. ז׳ 357; ברוך שפּשטיין, מקור ברוך, ד׳. ווילנא, תּרפ״ח, ע׳ תּתקעט.

א. לעווין, קאַנטאָניסטן. וואַרשע, 1934, ז׳. 23. פון אַרכיוו פֿון ווילנער געזעלשאַפֿט־גובערנאַטאָר, 1828, נומ׳ 114; שאול גינזבורג, היסטאָרישע ווערק, 1. נ״י, 1937, ז׳ 173; א.ש. הערשבערג, פּנקס ביאַליסטאָק, 1. נ״י, 1949. ז׳ 378; עבֿר הדני, חדרה. תּ״א, ע׳ 24; ל. פֿעלדמאַן, יידן אין יאָהאַנעסבורג. יה״ב, 1956, ז׳ 152.

מוסדות תּורה באירופּה. נ״י, תּשט״ז, ע׳ 143; אליעזר שטיינמַן, ספֿר המעלות. ת״א, תּשט״ז, ע׳ 146; ספֿר קיידאַן. ת״א, 1977, ע׳ 187; עמנואל אָטקס. ציון. ירושלים, תּשמ״ח: צ; ד. תּדהר, אנציקלופּדיה לחלוצי הישוב ובוניו, ע׳ 190, 323, 402, 810, 827, 1190, 1285, 1686; חלקת מחוקק, חוב׳ ג׳, ה׳, ז׳, ט׳; קריה נאמנה, ע׳ 208; רשומות, כרך 1, ע׳ 490; עיר ווילנא, 29.

ספֿר הפּרענומעראַנטן, 6395; ג. קרסל, 1, 2; „ליטע״, 1, ז׳ 90, 197; „ליטע״, II. ז׳ 106, 110, 113,

3) דאָס איז געוויס דער זעלביקער ר׳ יצחק בר׳ פּנחס מפּאָניווועז, וואָס ווערט דערמאָנט פֿריִער.

117, 74 (א.ר. מלאכי); תולדות אנשי שם (ראַנד), ע' 88, 113; לעקסיקאָן, 1, 2, 5, 7, 8; אהלי שם, ע' 367; ב. כהנס לעקסיקאָן, 52, 194; קרית ספר, ירושלים, כּרך ל"ג, חוב' ב', ע' 263; ש.ל. ציטרון, תולדות חבת ציון, ע' 63.

תולדות ישיבת היהודים. ע' 53; יהדות ליטא, א', ג'; י.ד. קמזונס יהדות ליטא; דורות בונדיסטן, 1; לקורות עיר קיידאָן ורבניה, ע' ט'; חכמי ישראל באמריקא, ע' 110; קולטור־טרעגער פון אידישער ליטורגיע, ז' 239.

Allgemeine Zeitung des Judentums. Leipzig, 1860, S. 271; Recueil de Matériaux sur la Situation economique des Israelites de Russie. Paris, 1906. p. 239; L. Hotz, G. Sharon, The Jews in South Africa. Cape Town, 1955. p. 40; Jewish Encyclopedia, IV, p. 512, 603; VII, p. 55; X., 123, 268, 303. Black Book.

פאַנעמון PANEMUNĖ

פֿאַרשטאָט פֿון קאָוונע. פֿרײַער־דיקע יאָרן האָט עס געהערט צו סוווּאַלקער גובערניע. אין 1797 האָבן דאָ געווווינט 490 תּושבים, מערסטע ייִדן, אין 51 הײַזער. אין 1923 איז די צאָל ייִדן געווען 387 און אַן ערך אַזוי פֿיל פֿאַרן חורבן.

צווישן 1855 ביז 1907 זײַנען דאָ געווען 39 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

ייִדן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר, קרעמערײַ, מלאכה, אָבער בײַ די מערסטע פֿון זיי איז די הויפּט־פֿרנסה געקומען פֿון בײַשטוביקער ווירטשאַפֿט — געדטנערײַ, סעדערײַ — און בײַשטאָטי־שער ווירטשאַפֿט — אַרענדירטע ערד, וואָס איז באַאַרבעט געוואָרן פֿון הונדער־טער פּויערים. עס זײַנען באַקאַנט די ברידער פּאַנעמונסקי, יאַנקיווסקי א"א. אַ סך ייִדישע פֿעלדער און גערטנער האָבן אַרומגעזוימט פּאַנעמון, ווי אויך די אַנדערע פֿאַרשטעט פֿון קאָוונע: סלאָבאָדקע, אַלעק־סאָט, מאַריעוויאַנקע.

אין אַ ליסטע עמיגראַנטן קיין אַמעריקע אין 1869/70 געפֿינט זיך דער נאָמען פון פּאַנעמונער י.ל. פֿרעגשטיין.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿון העלפֿן ארץ־ישראל אין 1909 זײַנען דאָ די ווײַטערדיקע פּאַנעמונער: ליפּמאן מזל, משה־חיים שלומין, עזרא שאַפּירא, לייב ראָזענטאַל, אסתּר לעווינשטיין, האַנע פֿראַנק, אליהו גאָלדשטיין.

אַרום די 1880ער איז דאָ געווען רבֿ ר' אַבֿרהם ליכטענשטיין, פֿון 1890 — ר' בנימין בר' יעקבֿ מיזל, געבאָרן 1855. פֿרײַער רבֿ אין קאָשעדאָר. איידעם פֿון ר' שמואל בר' ישׂראל האַלפּערין, אב"ד מינסק. אין די שפּעטערע יאָרן איז געווען רבֿ ר' מרדכי־דוד הענקין, געבאָרן 1882 אין נעזין (רוסלאַנד), דערנאָך אין שאַדעווע, ווו אומגעקומען אלול תּש"א, הי"ד.

אָפּשטאַמיקע. — אַבֿרהם איש־כּישור (שפּינדעלמאַן), דאָ געבאָרן 1863. האָט אַ סך געהאָלפֿן ד"ר הערצלען אין זײַנע ערשטע פּאָליטישע שריט אין לאָנדאָן. הערצל דערמאָנט אים אויך אין זײַנע טאָגביכער. פֿון לאָנדאָן אַווּעק קיין אַמעריקע, דערנאָך אין ארץ־ישׂראל, ווו

געווארן אַ רעוויזיאָניסט. 1945 געשטאָרבן אין ירושלים. זײַן פּאָטער מרדכי שפּינדעלמאַן האָט אין פּאַנעמון געהאַט אַ שוועבל־פּאַבריק.

בערנאַרד הורוויץ, געבאָרן דאָ אין 1863. איינער פֿון די באַקאַנטע עסקנים אין שיקאָגאָ. פֿון די גרינדערס פֿון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע אין אַמעריקע. דעלעגאַט צו ציוניסטישע קאָנגרעסן. זײַן ברודער הערי איז געווען דעלעגאַט צום זיבעטן ציוניסטישן קאָנגרעס.

פֿון די חשובֿי־העיר איז געווען ר׳ אַבֿרהם־גרשון פֿײַנבערג, אַ תּלמיד פֿון ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער. בָּקי בש״ס. האָט ניט אָנגענומען דאָס רבנות אין שטאָט און געלעבט פֿון מיסחר. געשטאָרבן צו 74 יאָר אין 1898.

ביבליאָגראַפֿיע. — א. אפֿרתי, דור ודורשיו. ווילנא, תרמ״ט, ע׳ 41; לוח אחיאָסף, תּרנ״ח, ע׳ 313; חשבון הנדבֿות, 1909. ע׳ 109; סיאוואלקער יזפֿור־בוך, ז׳ 238, 485; תּולדות אנשי שם, ע׳ 145; יִיווָא־בלעטער, XL. ז׳ 224; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 6397.
Aug. Janulaitis, Užnemunė po Prūsais, p. 190; H.L. Meites, History of Jews in Chicago, N.Y., 1924, p. 151, 154; Black Book.

פּאַנעמונעק PANEMUNĖLIS

אַ קליין שטעטל אין ראַקישקער קרײַז. פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה האָבן דאָ געווויינט בײַ 200 יִידן. 1915 דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע. גלײַך נאָכן קריג האָבן דאָ געלעבט בײַ 90 יִידן, אין 1923 — 102 און פֿאַרן חורבן — בײַ 80, אומגעקומען מיט די יִידן פֿון ראַקישאָק[1].

די יִידישע עקאָנאָמיק אין שטעטל האָט זיך באַזירט בעיקר אויף דער דערבײַקער באַנסטאַנציע, וואָס איז געווען געוואָרן מערסטנס פֿאַרן טראַנספּאָרטירן תּבֿואה און פֿרוכט. מיטן אויפֿקום פֿון לעטלאַנד אין 1918 איז אָפּגעריסן געוואָרן דער אָפּפֿאַצמאַרק פֿון דווינסק און דער גאַנצער לעטישער אָרום. דעמאָלט האָט זיך אָנגעהויבן די עקאָנאָמישע ירידה פֿון שטעטל.

די גרעסטע צאָל יִידן זײַנען געווען חסידים. אין שטעטל איז ניט געווען קיין יִידישער בית־עולם, די יִידן האָבן געניצט דעם בית־הקבֿרות פֿון קאָמײַ (11 ק״מ ווײַט).

1879 איז דאָ געבאָרן געוואָרן אַלטער עפּשטיין. פֿון 1908 אין אַמעריקע. אַקטיוווער בונדיסט. זינט 1910 געדרוקט סקיצעס, דערציילונגען, אַרטיקלען אין **פֿאָרווערטס, צוקונפֿט, פֿרײַע אַרבעטער שטימע** — נ״י. שפּעטער געווען שטענדיקער מיטאַרבעטער פֿון **טאָג** (נ״י). ביכער: **די קאַריערע און אַנדערע ערצעה־לונגען** (נ״י, 1921), **דער הויקער און**

1) אין **יהדות ליטא**, כּרך ד׳, זאָגט זיך, אַז פּרטים פֿון זייער אומקום זײַנען ניט באַקאַנט, אָבער אין בוך „ליטע״, באַנד 2, ווערן געגעבן אַלע איינצל־הייטן.

אַנדערע ערצעהלונגען (נ״י, 1923). „ליטע״, 2; לעקסיקאָן, 7; יהדות ליטא, ג׳. Black Book.

ביבליאָגראַפֿיע. — יזכור־בוך ראַקישאָק, ז׳ 331;

פּאָסוואָל

בירושער קריז. 1546 האָט זיגמונד אויגוסט געגעבן פּאָסוואָל שטאָט־רעכט. דער יִידישער יִשובֿ האָט זיך אָנ־געהויבן אַרום זיבעצנטן יאָרהונדערט. אין די צייטן פֿון „ועד ליטא״ ווערט פּאָסוואָל דערמאָנט ווי אַ שטעטל אין גליל בירז.

פֿון עלטערע צייטן האָבן דאָ געלעבט קאַראַימער — אַ סבֿרא, נאָך פֿאַר די יִידן. אין 1643 ווערט שוין דערמאָנט דאָ אַ קאַראַימער יִשובֿ. אייגער פֿון זייערע מנהיגים, שלמה בן אַהרן פּאָסוואָלער, האָט ביז 1719 געלעבט אין פּאָסוואָל. ביז 1805 איז נאָך געווען דאָ אַ קאָמפּאַקטער קאַראַימישער יִשובֿ, אָבער גרופּעס קאַראַימישע מישפּחות האָבן דאָ געווינט לאַנגע צייטן שפּעטער, נאָך אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע. בעת דער נאַצי־העראשאַפֿט זיינען די עטלעכע קאַראַימישע מענער (ניט די פֿרויען) דעפּאָרטירט געוואָרן צוזאַמען מיט די יִידן.

סוף נייַנצנטן יאָרהונדערט איז געווען אַ גרעסערע יִידישע עמיגראַציע פֿון פּאָסוואָל קיין דרום־אַפֿריקע. דער רעדאַקטער ש.י. יאַצקאַן, אַליין אַ ווואָל־ניקער, האָט אין 1897 געשריבן: „פּאָסוואָל בנויָה כּולה על עפֿרות זהבּ אַפֿריקאַ״.

פּאָסוואָל האָט דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטא אין מײַ 1915. די יִידן האָבן באַקומען דעם „אוקאַז״ צו פֿאַרלאָזן פּאָסוואָל אין 24 שעה. די אַרויסגעטריבענע פּאָסוואָלער יִידן זיינען אויף איין באַנסטאַנציע פֿאַרהאַלטן געוואָרן 10 טעג אין די פֿאַרחתמעטע פֿראַכטוואַגאָנעס, ביז דער עשאַלאָן איז אָפּגעשיקט געוואָרן אין דער טשערניגאָווער גובערניע.

אין 1897 האָבן דאָ געלעבט 1590 יִידן (תּושבֿים — 3050), אין 1923 — 748 און פֿאַרן חורבן — בײַ 1400 (מיט די צונויפֿגעטריבענע יִידן פֿון אַרום).

יִידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמעריי, מיסחר און מלאכה. אַ טייל האָבן געהאַט אַ בײַשטובֿיקע ווירטשאַפֿט — אַ גאָרטן, אַ בהמה, געפֿליגל.

*

מיט ארץ־ישראל איז פּאָסוואָל

PASVALYS

בירושער קריז. 1546 האָט זיגמונד אויגוסט געגעבן פּאָסוואָל שטאָט־רעכט. דער יִידישער יִשובֿ האָט זיך אָנ־געהויבן אַרום זיבעצנטן יאָרהונדערט. אין די צייטן פֿון „ועד ליטא״ ווערט פּאָסוואָל דערמאָנט ווי אַ שטעטל אין גליל בירז.

פֿון עלטערע צייטן האָבן פֿאַר גענומען קאַראַימער — אַ סבֿרא, נאָך פֿאַר די יִידן. אין 1643 ווערט שוין דערמאָנט דאָ אַ קאַראַימער יִשובֿ. אייגער פֿון זייערע מנהיגים, שלמה בן אַהרן פּאָסוואָלער, האָט ביז 1719 געלעבט אין פּאָסוואָל. ביז 1805 איז נאָך געווען דאָ אַ קאָמפּאַקטער קאַראַימישער יִשובֿ, אָבער גרופּעס קאַראַימישע מישפּחות האָבן דאָ געווינט לאַנגע צייטן שפּעטער, נאָך אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע. בעת דער נאַצי־העראשאַפֿט זיינען די עטלעכע קאַראַימישע מענער (ניט די פֿרויען) דעפּאָרטירט געוואָרן צוזאַמען מיט די יִידן.

סוף נייַנצנטן יאָרהונדערט איז געווען אַ גרעסערע יִידישע עמיגראַציע פֿון פּאָסוואָל קיין דרום־אַפֿריקע. דער רעדאַקטער ש.י. יאַצקאַן, אַליין אַ ווואָל־ניקער, האָט אין 1897 געשריבן: „פּאָסוואָל בנויָה כּולה על עפֿרות זהבּ אַפֿריקאַ״.

פּאָסוואָל האָט דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטא אין מײַ 1915. די יִידן האָבן באַקומען דעם „אוקאַז״ צו פֿאַרלאָזן פּאָסוואָל אין 24 שעה. די אַרויסגעטריבענע פּאָסוואָלער יִידן זיינען אויף איין באַנסטאַנציע פֿאַרהאַלטן געוואָרן 10 טעג אין די פֿאַרחתמעטע פֿראַכטוואַגאָנעס, ביז דער עשאַלאָן איז אָפּגעשיקט געוואָרן אין דער טשערניגאָווער גובערניע.

אין 1897 האָבן דאָ געלעבט 1590 יִידן (תּושבֿים — 3050), אין 1923 — 748 און פֿאַרן חורבן — בײַ 1400 (מיט די צונויפֿגעטריבענע יִידן פֿון אַרום).

יִידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמעריי, מיסחר און מלאכה. אַ טייל האָבן געהאַט אַ בײַשטובֿיקע ווירטשאַפֿט — אַ גאָרטן, אַ בהמה, געפֿליגל.

*

מיט ארץ־ישראל איז פּאָסוואָל

פֿאַרבונדן נאָך פֿאַר חיבת־ציון. אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים שטייען צוויי מצבֿות פֿון

אליעזר הלוי, תרכ״ט.

מרדכי בר׳ חיים מפֿאסוואל, תרל״ט.

איינער פֿון די באַשטימטע „הגבאים הכוללים״ (פֿון קהילות ירושלים וצפֿת) אויף חלוקה־געלטער איז געווען ר׳ אַבא פֿאָסוואָלער.

אין אַ „רשימת המתנדבים למען אחינו הקולוניסטים״ פֿון 1886 געפֿינען זיך די ווייטערדיקע פֿאָסוואָלער: א. פֿרידמאַן, מ. גרשון, א. טרייסטמאַן, י. באַראָן, י.ל. אוטיאַנסקי, י. זאָמען, מ. טראָטמאַן, מ.נ. הילקעוויטש, ש. פֿרידמאן.

אין 4 ליסטעס ביישטייערערס פֿון 1898־1899 פֿאַר העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל געפֿינען זיך אַ סך נעמען פֿון פֿאָסוואָלער. די מוּרשים: לערער זלמן־יעקבֿ מיכאַלעוויץ, ר״מ סגל.

רבנים. — ר׳ זאבֿ־וואָלף, ניפֿטער געווען 1779. היות דער צווייטער רבֿ האָט איבערגענומען פֿאָסוואָלער רבנות פֿון 1760 און געווען דאָ רבֿ אַ סך יאָרן שפּעטער, איז אָנצונעמען, אַז ר׳ זאבֿ־וואָלף איז דאָ געווען רבֿ פֿאַר יענעם.

ר׳ יצחק בר׳ חיים ז״ק,[1] אב״ד פֿאָסווּאָל, בירזש, פֿון 1760. זײַנע ברידער: ר׳ משולם ז״ק, אב״ד פּאָקראָי; ר׳ ישׂראל, אב״ד בירז והמדינה.

זײַן איידעם ר׳ אַבֿרהם־שלמה, חתונה געהאַט מיט ר׳ יצחקס טאָכטער דינה. האָט הספּמה אויף **שירה לדוד** לדוד בה״ג חיים סו״ד דק״ק בירז והגליל (הוראדנא, תקנ״ז). ניפֿטער תקס״ו.

זײַן זון ר׳ אַבֿרהם־אַבלי פֿאָס־ווּאָלער, דאָ געבאָרן 1864. אין די 1790ער דאָ אב״ד עטלעכע יאָר און פֿון 1802 ביז זײַן פּטירה י״ג אָבֿ, 1836, ראב״ד אין ווילנע.[2] ר׳ אַבֿרהם־אַבלי, אַ גאון בדורו, האָט ניט איבערגעלאָזן קיין ספֿרים. זײַנע חידושי־תּורה געפֿינען זיך אין: **מנחה בלולה**, שמעון בר׳ דובער (ווילנא, תקצ״ב); **יהגה חכמה**, דוב בער קדש שטנהאייזאן (ווילנא והוראדנא, תקצ״ו) — די מערסטע חידושים זײַנען פֿון זײַן רבין ר׳ אַבֿרהם־אַבלי; שו״ת **בגדי ישע**, שמואל הלוי בר׳ יוסף סג״ל (ווילנא, תר״ד. אבֿן העזר, דַף ג׳); **זכרון יעקבֿ**, יעקבֿ בענדעטמאַן ((ווילנא, תרל״ד. סי׳ כ״ב, דף כ״ב); שו״ת **עטרת יצחק**, יצחק אײַזיק, אב״ד שאַוולי ע׳ 247); **נחלת שמעון**, שמעון זרחי (ווילנא, תרנ״ז. ע׳ 44, 73־75, 128־129); **קהלת יצחק**, יצחק בר׳ ניסן (ווילנא, תר״ס. ע׳ 40); **חמדת שאול**, שאול שפּירא (אָדעסאַ, תרס״ג, ע׳ נ״ג).

1) לויט לעווינשטיינס דור ודור ודורשיו איז דאָ געווען אב״ד ר׳ זלמן בה״ג יצחק ז״ק. ער גיט אַן ר׳ זלמנס פּטירה־דאַטע אויף תק״ט (1749), קומט אויס, אַז דער זון איז געווען דאָ אב״ד פֿאַר זײַן פֿאָטער. אין אַ צווייט אָרט האָבן מיר ניט געפֿונען קיין באַשטעטיקונג פֿאַר דעם.

2) אין יהדות ליטא״, ג׳, זײַט 23, איז אַ טעות אין זײַן רבנות־צײַט — געווען דאָ רבֿ נאָר עטלעכע יאָר ביז 1802.

ר׳ אַבֿרהם־אַבלי איז געווען מראשי־המספּימים בדורו. זײַנע הספּמות געפֿינען זיך אין: **תּולדות אדם**, יחזקאל פֿייבֿל בר׳ זאבֿ־וואָלף (דהירנפֿורט, תּקס״א אָדער תּקס״ט, ב׳); **עמוד הימיני**, ח׳ א׳, אַבֿרהם בר׳ אָשר, מ״מ דק״ק מינסק (מינסק, תּקע״א); **ברית עולם**, יצחק אשפּנזי (ווילנא, 1819); **היכלות הזֹהר** (עם ביאור הגר״א). ווילנא והוראדנא, תּק״פ; **קנה חכמה**, נתן בר׳ אַבֿרהם (דאָרטן, תּקפ״א); **בית אַבֿרהם** (צוואת אַבֿרהם דאַנציג). (ווילנא, תּקפ״א); **חמדת צבי**, צבי הירש אב״ד לוקאַטש (מאָהליבֿ, תּקפ״ה); **מנחה בלולה**, שמעון בר׳ דובֿ בער (ווילנא והוראדנא, תּקצ״ב); **בית ועד**, אַבֿרהם אַהרן ברודא (ווילנא, תּקצ״ב); **יהגה חכמה** דובֿ בער קדש (ווילנא והוראדנא, תּקצ״ב); **טורי אבֿן** (ווילנא, 1835); **אֵיי הים**, יהודה הלוי עדל (אוסטרהא, 1835); **בית יצחק**, יצחק אײזיק חבֿר (סדילקאָב, תּקצ״ו); **דרך אבֿות**, מאיר בן אליהו (ווילנא, תּקצ״ו); **נחיבֿות עולם**, צבי־הירש קאַצינעלינבויגין (ווילנא, תּרי״ט); **דברי יוסף**, יוסף בכרך (ווילנא, תּרל״א).[3] געגעבן הספּמות אַפֿילו אויף משפּילישע ביכער: **גלות הארץ החדשה**, מ.א. גינצבורג (ווילנא, תּקפ״ג); **תּעודה בישׂראל**, יצחק בער לעווינזאהן (ווילנא והוראדנא, תּקפ״ח). הספּדים: **אין גליא מסכת**, ח״ב, דוד אב״ד נאָוואַרעדעק (ווילנא, תּר״ד); **דרפֿי יוסף**, ב׳, יוסף אליעזר ליבר עדל.

הגאון ר׳ יצחק וואָלאָזשינער האָט געזאָגט, אַז ר׳ אַבֿרהם־אַבלי איז געווען בבֿחינת חסד שבחסד, האָט געגעבן אַ סך צדקה אַפֿילו פֿון זײַן קליינער שׂכירות. ווי אַ קליינער בײַשפּיל פֿון זײַן גוטסקייט איז די ווײַטערדיקע מעשׂה: צוליב זײַן גוטסקייט האָט ער קיינעם ניט געקענט אָפּזאָגן צו געבן אַ הספּמה אויף אַ ספֿר — און ער האָט טאַקע געגעבן הספּמות אָן אַ שיעור. האָט זיך געטראָפֿן, אַז איין מאָל איז געקומען צו אים סתּם אַ ייִד, ניט קיין מחבר. האָט יענער דערציילט, אַז ער איז אַ גרויסער אָרעמאַן און האָט ניט אויף נדן פֿאַר זיינע צוויי טעכטער, ווײַל ער קריגן אַ המלצה־בריוו פֿון ר׳ אַבֿרהם־אַבלין, וואָס וועט אים העלפֿן אין דעם. ר׳ אַבֿרהם־אַבלי איז נאָכגעקומען זײַן בקשה.

אין עטלעכע וואָכן אָרום איז יענער ייִד געלעגן אַ שיפֿוררער אין גאַס און די המלצה האָט זיך געוואַלגערט לעבן אים. ידידים האָבן געכאַפּט די המלצה און געבראַכט צו ר׳ אַבֿרהם־אַבלין. זיי האָבן געמיינט, אַז ער וועט אויפֿטאָנצן פֿון כּעס, אָבער ער האָט זיי געזאָגט בניחותא: נו, איז וואָס? אַז יענער איז אַ שוטה, דאַרף איך זיך ניט מרַחם זײַן אויף מענטשן?

— אין אַ פּאָר וואָכן אָרום איז דער ייִד דער שיפֿור ווידער געקומען צו ר׳ אַבֿרהם־אַבלין און געבעטן אַ נײַע המלצה, ווײַל די אַלטע האָט ער פֿאַרלאָרן. אויף דעם האָט דער ווילנער ראב״ד געענטפֿערט: איצט פֿאַרשטיי איך וואָס מענטשן זאָגן: „שיפֿור ווי לוֹט״, פֿאַר וואָס זאָגן זיי ניט: „שיפֿור ווי נח״, ער האָט זיך דאָך אויך אָנגעטרונקען? איז דער תּירוץ: נח איז ניט

3) צוויי הספּמות (געבליבענע) זײַנען אַרײַן נאָך זײַן פּטירה.

שיפּור, ווײַל ער האָט געטרונקען **נאָכן** חתונה מאַכן זײַנע טעכטער, אָבער דו, לוט, ווי גייסטו שיפּורן **פֿאַרן** חתונה מאַכן דײַנע טעכטער? . . .״[4]

נאך רבנים: ר׳ אַבֿרהם־לייב בר׳ שלמה מינץ, ברודער פֿון ר׳ נטע, אב״ד טיקטין, און פֿון ר׳ יצחק־צבי (ר׳ איזיק־הירש), אב״ד קאָברין און סלאָנים. זײַנע שו״ת זײַנען דאָ אין **חמדת שאול**, שאול שאַפּירא (אָדעסאַ, תּרס״ג).

ר׳ אליהו־בנימין (באַלי) דימאַנד, געבאָרן 1839 אין זשידיק. רבֿ אין זאַמעלאַן (זיימל). 1870־1883 אין פּאָסוואָל, דערנאָך אין סימפֿעראָפּאָל, ווו ניפֿטער געווארן 1899. געהאַט אויסצושטיין גרויסע צרות פֿון קנאַים אין פּאָסוואָל, וואָס ירדו לחייו. געווען קלאַנגען אין דער פּרעסע, אַז לויט אַ פּסק־דין פֿון דרײַ רבנים (קופּישקער רבֿ ר׳ סענדער, רעמיגאָלער רבֿ ר׳ נחמיה, און אַ דריטער), איז ער דערווײַטערט געווארן פֿון פּאָסוואָלער רבנות. אין **המליץ** איז אָפּ־געדרוקט געווארן אַ הכּחשה פֿון פּאָס־וואָלער בעלי־בתּים: יהודה־לייב פֿלייישמאַן, משה־מאיר בערמאַן, שלמה בהרבֿ ר׳ שלום־דוד בן משה זאַלצמאַן, משה בר׳ יהודה־דוד בר׳ יוסף, גבאי בימ״ד, שמעון פֿרידמאַן, יחיאל־מיכל מרגלית, נפתּלי־זונדל מרגלית, יצחק בר׳ לייב ואָמען, שרגא בהרבֿ בנימין גרין. ר׳ אליהו־בנימינס זון ר׳ יוסף בן־ציון, געבאָרן 1877. רבֿ אין סימפֿעראָפּאָל פֿון 1892. מחבר פֿון **אלומת יוסף** (וואַרשא, תּרע״א), **עמק הבכא** און **אוצר נחמד**. שפּעטער רבֿ און ראָבינער אין יאַלטאַ. געשריבן וויסנשאַפֿטלעכע מאמרים אין העברעיש צײַטשריפֿטן. זײַן פּאָטער ר׳ דובער, אב״ד טאַוריק, זשידיק. זײַן ברודער, רבֿ און פּאָרשער ר׳ אליעזר דימאַנד אין מאָסקווע. זײַן שוואָגער אליעזר־ליפּמאַן זילבערמאַן, אַרויסגעבער און רעדאַקטער (מיט דוד גאָרדאָן) פֿון **המגיד**.

ר׳ בן־ציון קרעטשמער, איידעם פֿון ר׳ אליהו־בנימין, פֿון 1883 ביז 1884. שפּעטער רבֿ אין סימפֿעראָפּאָל. ניפֿטער 1930. זײַנע ברידער: ר׳ אַבֿרהם, מו״צ אין אַנטאָקאָל (פּאָרשטאָט פֿון ווילנע); ר׳ יוסף, רבֿ אין באַכמוט (רוסלאנד).

ר׳ מרדכי בר׳ משה ראַבינאָוויץ, עטלעכע יאָר ר״מ אין קיידאַן, 1864־1885 רבֿ אין ראָגעווע פֿון 1885 ביז זײַן פּטירה אין 1898 אין פּאָסווּאָל. האָט שו״ת אין **חמדת שאול**, שאול שאַפּירא (אָדעסאַ, תּרס״ג, ע׳ ס״א). שווער פֿון ר׳ משה־מישל שאַפּירא, אב״ד פּאָנעווועזש, ראָגעווע.

זײַן זון ר׳ משה ראַבינאָוויץ, געבאָרן 1863 אין קיידאַן, ווו געווען ר״מ, שפּעטער רבֿ אין ראָגעווע און סובאָט (לעטלאַנד) און פֿון 1899 ביז זײַן פּטירה 1925 אין פּאָסווּאָל. האָט שו״ת **אין חמדת**

---

4) עיר ווילנא גיט, אַז אַ ברודער פֿון ר׳ אַבֿרהם־אבלין, ר׳ חיים, איז געווען אב״ד פּאָסווּאָל. דער בעל עיר ווילנא איז אַ גרויסער נאמן אויף די ענייניס, אָבער מיר האָבן ניט געפּונען קיין באַשטעטי־קונג אויף דעם; מאַידך, „לא מצאתי — אינה ראיה״. — ר׳ אַבֿרהם־אַבלים ערשטע פֿרוי איז די טאָכטער פֿון פּאָסווּאָלער מו״צ ר׳ אליקום־געציל. די טעכטער פֿון זײַן צווייטער זיווג זײַנען די פֿרויען פֿון: ר׳ חיים ז״ק, אַ צווייטע, אסתּר מינע, פֿון הגבֿיר יצחק עליאָשעוו (געשטאָרבן 1872 אין טעלז), די דריטע פֿון ר׳ אַבֿרהם־משה פֿון בירזש.

שאול (ע׳ נ״א); ר׳ אליהו שענקמאַן, ביז 1929.

ר׳ יצחק בר׳ משה אַגולניק, געבאָרן 1897 אין קאַמיַי, איידעם פֿון ר׳ משה ראַבינאָוויץ, פֿון 1930 ביז זײַן אומקום אין 1941, הי״ד.

*

ר׳ אליקים געציל, שוועסטער פֿון ר׳ אַבֿרהם־אַבלי פּאַסוואָלער, מ״מ ומו״צ אַרום מיטן אַכצנטן יאָרהונדערט. זײַנע שאלות־ותשובֿות זײַנען דאָ אין **חמדת שאול**, שאול שאַפּירא (אָדעסא, תּרס״ג, ע׳ ל״ט).

ר׳ נוח־יעקבֿ, דיין 40 יאָר, אַרום די 1850ער אָון העכער. אָנקל פֿון ר׳ שמואל־יצחק הילמאַן, אב״ד בערעזינע, גלאַזגוי און לאָנדאָן. געווען אַ מטופּל מיט אַ סך קינדער און אַ גרויסער אָרעמאַן. זײַן מישפּחה איז די גאַנצע צייט אויסגעהאַלטן געווארן דורכן אָרטיקן גבֿיר דוד אבא׳ס (מייזעראָוויטש). קיינער האָט וועגן דעם ניט געוווסט. דער סוד איז אַרויס בעתן הספּד פֿון דיין אויף דער לוויה פון דוד־אַבאן: „ר׳ דוד־אַבא, פערציק יאָר האָסטו מיך אויסגעהאַלטן, ווער וועט מיך איצט אויסהאַלטן?״

(דערציילט פֿון זײַן אייניקל ראָזע פירסט־וואָגנער אין ניו־יאָרק, 1965)

ר׳ יהושע־זבולון בערמאַן, קאָזיאָנער ראַבינער, געהילף־ראַבינער ר׳ אליקום־געצל הירשהאָרן. ר׳ מרדכי קאָנ־טאָר־לייבאָוויץ, געווען דאָ 46 יאָר חזן. ניפֿטר 1933.

מיט פּאַסוואָל האָבן אַ שייכות: יוסף בר׳ אָשר, **כּפות זהב** (ווילנא והוראדנא, תּקצ״ו); מאיר בר׳ אליהו, **דרך אָבות** (ווילנא, תּקצ״ו); א. עמריך, **מגלה סוד** (ווילנא, תּקצ״ו); מ.ש. בערמאן, **לקוטי בשמים** (וואַרשא, תּרס״ג).

צווישן 1836 און 1911 זײַנען געווען 149 פּאַסוואָלער פּרעזומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — „ר׳ איציק בן הגבֿיר פ״ו [?] פֿהר״ר הירץ פּוסווילער״ איז געווען דיין אין מעץ (פֿראַנקרייך), אַרום 1740־1770. ער האָט געהאַלפֿן אַרויסגעבן אַ ספֿר (פֿון תּקכ״ו), ווו דער מחבר שרייבט וועגן אים אין דער הקדמה: „הרבֿ המאור הגדול יושבֿ באָהל בה״מ דק״ק מיץ והוא טובֿ ומטיבֿ לכל מבֿקשין״.

שלמה הזקן בן אַהרן טרוקי, געבאָרן אין טראָקי און געלעבט אין פּאַס־וואָל מיטן ניצנצטן יאָרהונדערט. מחבר פֿון **לחם שערים, מגדל עוז, רך וטוב** (כּללים בדקדוק), **אפריון משה** (לייפּציג, 1866). זײַנע שירים געפֿינען זיך אין סידור פֿון די קראים.

ר׳ אריה־ליפּמאן בר׳ שלום הכּהן פֿרידמאַן, דאָ געבאָרן אין 1805. געווען 45 יאָר רבֿ און קאָזיאָנער ראַבינער אין פֿרידריכשטאָט (לעטלאנד). ניפֿטר געווארן אין 1876. חתונה געהאַט מיט אַן אייניקל פֿון ר׳ יהודה־לייב, אב״ד פּאַסוואָל.

ר׳ חיים־יצחק ביאַלאָסטאָצקי, מגיד אין פּאַסוואָל, פּאָנעוועזש, קיידאַן, שירווינט, טאַווריק, גראָדנע, ווו ניפֿטר

געווָארן אין 1940. באַקאַנט אונטערן נאָמען „פּאָסוואָלער מגיד".

שאול בערנשטיין, 1872־1905. מאָלער; ר׳ שמואל־יצחק בר׳ חיים־יהודה סוגאָר, געבאָרן 1875. מגזע הגר״א. איידעם פֿון ר׳ מרדכי הילמאן, אב״ד פּאָשוועטין, אוואַנטע; בנימין־אַבֿרהם בערנשטיין, געבאָרן 1881. פֿראָפּעסאָר אויף מאַטעמאַטיק אין באַלטימאָר. אויף דער טעמע געשריבן ביכער און אַרטיקלען אין ענגליש.

יעקבֿ־מרדכי שערמאַן, געבאָרן 1885 אין אַ דערפֿל לעבן פּאָסוואָל. פֿון 1903 אין דרום־אַפֿריקע. פּאָעט, דערציילער, פּובליציסט. איינער פֿון די וועטעראַנען פֿון דער יידישער ליטעראַטור אין דרום־אַפֿריקע. באַטייליקט מיט לידער, דערציילונגען, פּובליציסטיק, ליטעראַרישע אַרטיקלען אין כּמעט אַלע יידישע שריפֿטן אין לאַנד: **די יודישע פֿאָהן, דער אַפֿריקאַנער, אונזער וועג, פֿאָרויס, דרום־אַפֿריקע** א״א. ביכער: **די אַפֿריקאַנס שפּראַך און ליטעראַטור** (1936), **אויף טראַנסוואָלער ערד** (1949), **לאַנד פֿון זון און שטיין** (1956), **אין שטילע שעהען** (1957) — אַלע אין יאָהאַנעסבורג. געשטאָרבן 1958 אין יאָהאַנעסבורג.

אַריה־לייב גלאַזמאַן, געבאָרן 1912. געלעבט אין קאָוונע. העברעיש־יידישער פּאָעט, דערציילער, זשורנאַליסט. לאַנגיאָריקער מיטאַרבעטער פֿון קאָוונער טאָגצײַטונג **אידישע שטימע**. האָט מיטגעאַרבעט אין **פּתוחים** (ת״א), אין די קאָוונער העברעישע אויסגאַבעס **פּתח, פּעם** (1933) און אין די יידישע זאַמלביכער **טויערן** (1937) און **רינגען** (1940). מחבר פֿון אַ פּענצטער צו דער וועלט (1939). 1941 אומגעקומען אויפֿן פֿירטן פּאָרט אין קאָוונע, הי״ד.

ניכבדים. — „הגבֿיר המפֿורסם ר׳ מאיר שלעזינגער מפּוסוואָל", וואָס האָט געלעבט אין לעטלאַנד און „הגבֿיר הנכבד" ר׳ ישׂשכר־בער — ביידע געווען אַבאָנענטן פֿון **הישׂראלי** (מינסק, 1880). ביידע מישפּחות נאָענטע קרובֿים צום פּאָסוואָלער ר׳ אַבֿרהם־לייב מינץ און ראַבינער ר׳ יהושע־זבֿולון בערמאַן.

ר׳ מרדכי לודען, ר׳ נטע יפֿה, תּלמיד פֿון ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער, ניפּטר 1898; ר׳ רפֿאל דער בירזשער, גמרא־מלמד, אין די 1890ער יאָרן. איינער פֿון זײַנע תּלמידים איז דער זשורנאַליסט־פּובליציסט צבֿיון (ד״ר האָפֿמאַן).

אויף אַ הפּחשה וועגן אַ שווינדל זײַנען געחתמעט די בעלי־בתּים: יעקבֿ־יצחק באַראָן, מיכל בר׳ אַבֿרהם טריישמאַן, יהודה־זונדל בר׳ אליהו סג״ל, שו״ב, משה־גרשון פֿרידמאַן, צבֿי־הירש בר׳ אַהרן טרויב, משה־מישל בר׳ נתן־נטע ביניאַמי־נאָוויץ, ראובֿן פֿירסט — אַלע חתימות באַשטעטיקט פֿון ראַבינער־געהילף הירש־האָרן.

ביבליאָגראַפֿיע. — יעקבֿ־יוסף סופֿר, א׳. מינ, תקכ״ו; המגיד, 1872: 34; ש. יעווניץ, נחלת עולמים. וואַרשא, תרמ״ב, ע׳ 58; המליץ, 1883: 62, 91; 1884: 1, 52;

1886: 172; יודישעס פֿאָלקס־בלאַט, 1889: 50; תּלפּיות, ברדיטשוב, תּרנ"ה; המליץ, 1897: 21.

המליץ, 1898: 24, 107, 216, 222; 1899: 138; צבי־הירש קאלפּ (ליפּשיץ), מדור לדור. ווארשא, תּרס"א. ע' 40; אידישע שטימע, 1933: 4265; י.ל. מימון, למען ציון לא אחשה, ב'. ירושלים, תּשט"ו, ע' 160. קריה נאמנה 244; דעת קדושים, ע' 14;

עיר ווילנא, ע' 19; אהלי שם, ע' 3; אוצר ישׂראל, ה'. ע' 34; א' ע' 88; לעקסיקאָן, 2; לתולדות היהודים בליטא־זאמוט, ע' 69; תּולדות ישׂיבת היהודים בקורלאַנד, ע' 83, 128, 132, 139, 145; יהדות ליטא (י. ד. קמזונס), ע' 195.

חלקת מחוקק, מחברת ג', ע' ל"ג; חוב' ט', מחברת א'; י. לעווינשטיין, דור ודור ודורשיו, ע' 38, 40, 125; העבר, א', פּטרבורג, ע' 163; יהדות ליטא, א' ג'; „ליטע", 1, 105, 193; ספּר הפּרענומעראַנטן, 6402. Black Book.

פּאָפּעליאַן PAPILĖ

שאָולער קריזן. אַן אַלט אָרט, אין 1359 איז עס אין גאַנצן חרובֿ געוואָרן. וועגן שפּעטער דערמאָנט אין 1493. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געווינט אַרום 300 יידן, אין 1923 — 257, אין 1924 — ביי 200, אַן ערך אַזוי פֿיל פֿאַרן חורבן. אין 1915 האָט פּאָפּעליאַן דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע.

אין 1888 איז כּמעט גאַנץ שטעטל אַראָפּ מיטן פֿײַער. אין זעלביקן יאָר האָבן יידן געשאַפֿן אַ „פּאָזאַרנע קאָמאַנדע". אין 1894 איז אויפֿגעשטעלט געוואָרן „קופּת הצדקה" צו העלפֿן אָרעמעלײַט און געפֿאַלענע בעלי־בתּים.

צווישן 1898 און 1914 זײַנען דאָ געווען 31 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

די נאָענטקייט צו דער באַנסטאַנציע איז געווען אַ גרויסער פֿלוס פֿאַר דער יידישער עקאָנאָמיק. אויסער די געווינלעכע יידישע פֿרנסות פֿון קרעמערײַ און מלאכה, האָבן יידן זיך פֿאַרנומען מיט עקספּאָרטירן תּבֿואה, פֿלאַקס און האָלץ קיין דײַטשלאַנד. אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט זיך זייער פֿאַרערגערט דער יידיש־עקאָנאָמישער מצב אין שטעטל. נאָכן ערשטן וועלטקריג האָבן אַ סך יידן זיך ניט צוריקגעקערט פֿון גירוש אין שטעטל אַרײַן. דאָס באַנוצן זיך מיט דער באַן דורך פּאָפּעליאַן איז שטאַרק געפֿאַלן צוליבן אויפֿבוי פֿון אַ נײַער באַליניע פֿון טעלז. די יידישע עמיגראַציע האָט זיך אויך פֿאַרגרעסערט.

*

אין ליסטעס מנדבֿים פֿון 1898, 1899, 1903 פֿאַר העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל זײַנען דאָ מערערע פּאָפּעליאַנער. מוּרשים: יצחק־אַהרן קאָטלער, אַבֿרהם־יעקבֿ לעמכן, שרגא לעווינסאָן.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿאַר ארץ־ישׂראל געפֿינען זיך די ווײַטערדיקע פּאָפּעליאַנער: מרדכי קאַדושין, שמשון תּמיד, שלמה ריטענבערג, יוסף איציקזאָן, אַבֿרהם־יעקבֿ לעמכן, יהודה אַרנסאָן, לייב שמוקלער, משה ציון, דוד אַראָנאָוויטש, יואל עבין, יונה פּאַק, הרבֿ יוסף למדן.

אין 1899 איז פֿאַרגעקומען אַ ציוניסטישע קריז־קאָנפֿערענץ אין ווילנע פֿון 51 שטעט. פֿאָפּעליאַן איז געווען פֿאַרטראָטן מיט איין דעלעגאַט. אין 1902 זײַנען דאָ געווען 53 שוקלים.

אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים איז דאָ די מצבֿה פֿון הענא שיינה בת ר׳ משה הכהן מפּאָפּילאַן, תּרנ״ז.

רבנים. — ר׳ שרגא־פֿײַוול בר׳ יוסף, געבאָרן 1827.

ר׳ הלל־אַריה בר׳ זאַב־דוב ליבשיץ, געבאָרן 1844 אין שאַוולאַן, נאָר עטלעכע יאָר. דערנאָך רב אין פּלונגיאַן, סוווּאַלק (1876־1893), לובלין. מחבר פֿון **בית הלל** (וואַרשא, 1881). געהאַט אויך אַלגעמיינע בילדונג. ניפּטער 1908 אין לובלין [נאָך פּרטים אין פּלונגיאַן].

ר׳ ישׂשכר־בער גאָוואָרנסקי, געבאָרן אין זאַגער. שפּעטער רב אין שוועקשנע, שוקיאַן. ניפּטער געוואָרן 1870. זײַנע זין: ר׳ אַבא־משה **ראַבינאָוויץ**, שפּעטער דאָ רב; ר׳ שמואל־יעקב ראַבי־נאָוויץ, רב אין יעלאָק; ר׳ צבי־הירש בר׳ עזריאל הכהן וואָלק, געבאָרן 1855 אין ווילקאָמיר, שפּעטער רב אויך אין קאָסאָווע, קאַפּולע, פּאָלאָצק, פּינסק, פֿון 1895, און דאָרטן ניפּטער געוואָרן אין 1907. איידעם פֿון ר׳ מרדכי גימפּל יפֿה, אב״ד דערעטשין און ראָשינאָי. זײַן שוואָגער — ר׳ יוסף־זכריה שטערן, אב״ד שאַוול. זײַן ברודער ר׳ אליעזר וואָלק, אב״ד פּאָדבערעזע, דרויע.

ר׳ דוד רעגענשבורג, געבאָרן 1819. 5 יאָר פֿריִער רב אין ווינדוי (לעטלאַנד), 25 יאָר אין סיאַד, דערנאָך בײַ 10 יאָר דאָ. ניפּטער 1891[1].

ר׳ אַבא־משה ראַבינאָוויץ בר׳ ישׂשכר־בער גאָוואָרנסקי.

ר׳ אַריה־לייב ליפקין, געבאָרן 1840 אין זאַגער, רב אויך אין קרעטינגע און וועקשנע, ווו ניפּטער געוואָרן 1903.

ר׳ יוסף בר׳ אַבֿרהם למדן, געבאָרן 1864 אין אַניפּאָל. פֿון 1889 רב אין האָשט (וואָלין), פֿון 1903 דאָ. געשריבן חידושי־תּורה אין העברעיִשע זשורנאַלן.

ר׳ אַבֿרהם הכהן לעווין, הי״ד.

אין די 1880ער איז דאָ געווען שו״ב ר׳ יוסף רעזניק. געזאָגט אויך אַ שיעור אין „קיבוץ נערים״.

אָפּשטאַמיקע. — יעקבֿ־שמואל יודעלאָוויטש, געבאָרן 1879. יִידישער זשורנאַליסט, רעדאַקטאָר. אויס־געשטודירט פֿאַר אינזשינער אין דײַטשלאַנד. פֿון 1908 אין יאָהאַנעסבורג. געשריבן אַרטיקלען אין יִידיש, העברעיִש, ענגליש אין דער אָרטיקער פּרעסע. געשריבן אויף פֿאַרשיידענע טעמעס, באַזונדערס וועגן שרײַבערס און באַרימטע מענטשן, אין **די יודישע פֿאָן**, **די נײַע היים** (רעדאַקטירט), **דער אַפֿריקאַנער**, **אַפֿריקאַנער אידישע צײַטונג** א״א. געשטאָרבן 1968 אין יאָהאַנעסבורג.

הירש בר־ל, געבאָרן 1891. פֿון 1908 אין יאָהאַנעסבורג. ד״ר־מעדיציין.

1) זײַן מאַמע פֿרומע איז געשטאָרבן אין לינקעווע.

געשריבן קורצע דערציילונגען אין **די יודישע פאָלקס** און פּיעסעס אין **דרום־אַפֿריקע**. אויטאָר פֿון **חרובֿ**, אַ בילד אין איין אַקט, און **שאול**, אַ ביבלישע דראַמע (קאָוונע, 1922) און **אויפֿן שוועל** (דריי דראַמעס. בערלין, 1924). געשטאָרבן 1925 אין יאָהאַנעסבורג.

ר׳ אהרן־דוד בוראַק, געבאָרן 1892, פֿון 1917 רבֿ אין ברוקלין. פֿון די פֿירנדיקע רבנים אין אַמעריקע. ניפֿטר 1960 אין ניו־יאָרק.

פֿון די חשובֿי־העיר: אַבֿרהם בר׳ יהודה עליאַשעוו, געשטאָרבן 1862; ד״ר י. עדעלבערג, פֿרוי שאַטענשטיין און יעקבֿ גליק זײַנען געווען אַבאָנענטן פֿון **הישׂראלי** (מינסק, 1880/81). נ. פֿינקעלשטיין האָט געשיקט קאָרעספּאָנדענציעס אין **הצפֿירה** און משה שאַטענשטיין אין **המליץ**.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1888; הצפֿירה, 1891; המליץ, 1898: 216; 1899: 138; א.ל. פֿרומקין, תולדות אליהו. ווילנא, תר״ס, ע׳ 6, 26; המליץ 1903: 7, 8; חשבון הנדבֿות . . . 1909, ע׳ 108; אידישע שטימע, 1924: 1592.

תולדות ישיבֿת היהודים בקורלאַנד, 53, 63, 71, 146; אהלי שם, 302, 457, 466; יהדות ליטא, א׳, ג׳; לעקסיקאָן, 1, 4; ב. פּהנס לעקסיקאָן, ז׳ 300; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 6425; חלקת מחוקק, ה׳. ד. תּדהר, אנציקלופּדיה לחלוצי הישובֿ ובוניו, ע׳ 273, 411, 971. Black Book.

פּאָצינעל PAČINELIAI

קיידאַנער קרײַז. אַ שטעטל האָט דאָ געוווינט אויסוואַקסן אין מיטן נײַנצנטן יאָרהונדערט. אין דער זעלביקער צײַט האָט זיך אָנגעהויבן דער יידישער יישובֿ.

סוף נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געווווינט אַרום 130 יידן, געהאַט אַפֿילו אַ רבֿ. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע איז זייער צאָל געווען אַרום 50 און פֿאַרן חורבן נאָך ווייניקער. די יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמערײַ און לאַנדווירטשאַפֿט.

1891 איז דאָ געווען רבֿ ר׳ אליעזר־משה־צבֿי בר׳ בנימין־מאיר לאָבאָ, געבאָרן 1891 אין ווילקאָמיר. זײַן זון ר׳ יהודה־לייב איז געווען דער לעצטער רבֿ פֿון ליגעם, הי״ד.

1852 איז דאָ געבאָרן געווען יוסף זעליג גליק. 1887 זיך באַזעצט אין פּיטסבורג (אַמעריקע). דאָרטן אַרויסגעגעבן יידישע צײַטונגען און יידיש־העברעיִשע ביכלעך. געשריבן אַרטיקלען, פֿעליעטאָנען, הומאָרעסקעס, דערנאָך זיי צונויפֿגעזאַמלט און אַרויסגעגעבן אין ביכער און ביכלעך. אין יידיש: **יזג׳ס ליעדער און עפּיגראַמען** (1907), **יזג׳ס פֿעליעטאָנען, קאָכלעפֿלען און וויציגע אַרטיקלען** (1907), **דער אידישער רעדנער** (1908), **יזג׳ס שריפֿטען** (1909), **יזג׳ס וויציגע ליטעראַטור** (1916) — אַלע אין פּיטסבורג. — אין העברעיִש: **קבֿוצת תּלתּלים** (תרס״ו), **תּלתּלי סחורה** (תרס״ח), **מנחת בקורים** (תרס״ט), **אַבֿני גזית** (תרע״ב) א״א. אַרויסגעגעבן 23 ביכער און ביכלעך. געשטאָרבן 1922 אין פּיטסבורג. זײַן פֿאָטער שלמה־זלמן איז דאָ געווען שו״ב אַ קורצע צײַט.

ביבליאָגראַפֿיע. — ג. קרסל, 1; לעקסיקאָן, 2; יהדות ליטא, ג׳.

פּאָקראָי

PAKRUOJUS

שאָוולער קרײַז. אין דער צײַט פֿון „ועד ליטא", אין זיבעצנטן יאָר־הונדערט, האָט פּאָקראָי געהערט צום גליל בירזש. דאָרטן פֿלעגן פֿאָרקומען די אסיפֿות פֿון די אַרומיקע קהילות. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דא געווווינט ביי 1300 יִידן, אין 1923 — 454 און פֿאַרן חורבן — ביי 350.

אין 1831 איז דאָ אויסגעבראָכן אַ גרויסע כאָלערע־עפּידעמיע. דעמאָלט איז דאָ געשטאָרבן ר׳ אורי, אייניקל פֿון שניאור זק״ש.

1879 איז געווען אַ גרויסע שׂריפֿה. די הײַזער פֿון 180 יִידישע מישפּחות זײַנען פֿאַרברענט געוואָרן. עטלעכע יאָר האָט געדויערט, ביז די יִידן זײַנען געקומען צו זיך פֿון אומגליק. נאָך אין 1881 האָט די יאַנישקער קהילה געשיקט 40 פֿוד מצות פֿאַר פּאָקראָי. אין 1886 איז ווידער געווען אַ שׂריפֿה.

דער אָדון פֿון פּאָקראָי און אומגעגנט איז געווען באַראָן ראָפּ. ער איז געווען זייער גוט צו יִידן, און ווען ער איז געשטאָרבן אין 1894, זײַנען צו דער לוויה געגאַנגען יִידן מיטן רבֿ בראש, מיט אָנגע־צונדענע ליכט, און געזאָגט ספּעציעלע פּסוקים פֿון תּהלים, אַ ביסל אויך געטראָגן די טרונע (דאָן האָט מען אַראָפּגענומען דעם צלם).

אין די לעצטע פּאָר צענדליק פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט זײַנען די פּאָקראָיער יִידן געווען צווישן די ערשטע אין ליטע צו עמיגרירן קיין דרום־אַפֿריקע און אַמעריקע.

*

מיט ארץ־ישׂראל איז פּאָקראָי פֿאַרבונדן וואָסערע 70 יאָר פֿאַר חיבת־ציון. אַ פּאָקראָיער האָט אָנגעפֿירט מיט דער עליה פֿון די תּלמידים פֿון ווילנער גאון. אין שערי צדק פֿון ר׳ אַברהם דאַנציג, בעל חיי אָדם, זאָגט זיך: הממשלה נתנה רשיון להרב ר׳ סעדיה ולהרב ר׳ חיים מפּאָקראָי וּלהרב הירש״ עולה צו זיין קיין ארץ־ישׂראל (1804). אין 1810 איז ר׳ חיים בר׳ טוּביה כּץ געשטאָנען בראש פֿון דער גרופּע עולים פֿון תּלמידי הגר״א. אין פּנקס הכּולל פֿון צפֿת וועט געזאָגט, אַז פון די „עשׂרה ראשונים" עולים מיט ר׳ מענדל שקלאָווער איז אויך געווען „הגאון ר׳ חיים בר׳ טוּביה כּץ הרבֿ דפּאָקראָי". ר׳ חיים איז געווען אַ גרויסער עושר. ער האָט פֿונאַנדערגעשיקט אַ מין פּראָפּאָגאַנדע־בריוו מיט אַ ריי אָנווײַזונגען ווי עולה צו זײַן קיין ארץ־ישׂראל. (נאָך פּרטים וועגן אים — אין קאָפּיטל רבנים).

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿאַר ארץ־ישׂראל פֿון 1903 זײַנען דאָ מערערע פּאָקראָיער. דער קלײַבער: ר. קליניצקי.

צווישן 1828 און 1914 זײַנען דאָ געווען 24 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

די יִידישע פּרנסות זײַנען געווען

קליינהאַנדל, קרעמערײַ, מלאכה, אַ קליינער טייל האָט קולטיווירט אַ קליינע בײַשטו־ביקע ווירטשאַפט.

רבנים. — ר׳ משולם־זלמן ז״ק, אַרום 1750־1770, שפּעטער מו״צ אין ווילנע, ווו ניפֿטר געווָארן אין 1800. פֿון די ראשי־הקהל אין ווילנע, יחסן און גבֿיר. אין זײַן צוואה פֿון 1799 האָט ער אָפּגעזאָגט 8000 זהובֿים פֿאַר זײַן פֿרוי, אויסער זילבער, גאָלד און אַנדערע טײַערע זאַכן, ווי אויך רײַכע ירושות פֿאַר זײַנע זין און טעכטער. זון פֿון ר׳ חיים ז״ק, אב״ד בירז והמדינה. זײַנע ברידער: ר׳ יצחק און ר׳ ישׂראל — ביידע רבנים אין בירזש.

ר׳ חיים בר׳ טוביה כ״ץ, פֿון אַרום 1770, שפּעטער דיין ומ״מ אין ווילנע. איינער פֿון די גרעסטע מגידים בדורו. דער דובנער מגיד האָט אים געהאַלטן פֿאַר זײַן רבין. מען האָט אים אויך געפֿרוּפֿן ר׳ חיים פּאָקראָיער. 1810 איז ער עולה געווען בראש אַ חבורה תּלמידים פֿון ווילנער גאון און זיך באַזעצט אין צפֿת, ווו ניפֿטר געווָארן אין 1813. האָט הספּמות אויף **גאון צבי, תּולדות אָדם**(נאָך פּרטים וועגן אים זע אויבן).

ר׳ מרדכי פּאָקראָיער (ר׳ מרדכי חסיד). איינער פֿון „אגודת שלושת חסידי זאַמוט״ (די אַנדערע: ר׳ שמואל ראַסיינער און ר׳ משה טעלזער), וואָס פּלעגן צוויי מאָל אין יאָר פֿאָרן צום ווילנער גאון. 15 יאָר האָבן זיי געלעבט ווי נזירים. געזעסן און געלערנט בחבֿרותא אין ניגלה און ניסתּר. זייערע חידושי־תּורה געפֿינען זיך אין יעקבֿ בענדיטמאַנס **זכרון יעקבֿ** (ווילנא, תּרל״ה). ר׳ מרדכי האָט זיך אויסגעלערנט טישלערײַ און געלעבט פֿון דעם. ווען פּאָקראָי האָט אים אויף דער עלטער פֿאָרגעלייגט רבנות, האָט די קהילה אָנגעגנומען זײַן תּנאי, אַז ער וועט זײַן רבֿ און גלײַכצײַטיק טישלערן. ניפֿטר געווָארן אַרום 1810 אין יאַנישקעל[1].

ר׳ אַבֿרהם־יהושע [חריף] „אב״ד ומ״צ בק״ק פּאָקראָי.״ ארום די 1850ער [?]. זײַן פֿאָטער ר׳ צבי־הירש חריף, אב״ד נעשוויז.

ר׳ יוסף בר׳ משה יפֿה, געבאָרן 1846 אין ווילקאָמיר. פֿון 1879 ביז 1883, שפּעטער סאַלאַנט, פֿון 1886 אין גאָרזד און 1892 אין מאַנטשעסטער (ענגלאַנד), ווו ניפֿטר געווָארן 1897. חיבורים: **יוסף ביאור** (ווילנא, תּרמ״א), **השׂכל והיצר** (מאַנטשעסטער, תּרנ״ה), **אהבת ציון וירושלים** (ירושלים, תּש״ז). פֿאָטער אב״ד גאָרזד.

ר׳ נחום שאַפּירא, געבאָרן 1818 אין דאָקשיץ (מינסקער גובערניע). שפּעטער רבֿ אין ליגעם, וועגער, טרישיק, שאַט, ווו ניפֿטר געווָארן אין 1902.

---

1) אין **דעת קדושים** וועט געבראַכט אַ נוסח־מצבֿה פון „שפּרינצא אשת הרבֿ דפּאָקראָי״, די טאָכטער פֿון הרבֿ שמחה כ״ץ ראַפּאַפּאָרט, ניפֿטר געווָארן 1802. **דעת קדושים** איז אַ מקור נאָמן, די פֿרעגע איז נאָר וואָס איז דער מײַן פֿון „הרבֿ״. אויב דאָס מיינט אב״ד, דעמאָלט קומט ר׳ שמחה פֿאַר אָדער נאָך ר׳ מרדכי פּאָקראָיער. עס קען אָבער אויך מיינען: מו״צ, דיין.

ר׳ שמואל־מאיר שור, ניפּטר 1898.[2]

ר׳ דובֿ־אָשר בר׳ יצחק־צבֿי צעכאַנאָווסקי, געבאָרן 1872. דאָ רבֿ פֿון 1905.

ר׳ לייב קריגער, געבאָרן 1876. זײַן אייניקל ר׳ שמואל קריגער, אב״ד קאָוואַרסק.

ר׳ חיים־זלמן קראָן, דאָ געבאָרן 1898 [?]. רבֿ אין זיימל, פּיקעלן, פּאָקראָי. אומגעקומען 1941, הי״ד. האָט געדרוקט אַרטיקלען אין דער אָרטאָדאָקסישער פּרעסע אין ליטע.

אין די 1890ער איז דאָ געווען ש״צ ושו״ב ר׳ משה ריבקינד, פֿריִער ש״צ ושו״ב אין דוסיאַט; ר׳ אַבֿרהם־אַבא בר׳ שאול הפּחן, געבאָרן 1857 איז 1905 געווָארן דומ״ץ, פֿריִער ערשטער רבֿ אין אַלט־אויף (קורלאַנד). ניפּטר 1907; ר׳ משה גרינוואלד, געבאָרן 1843, דאָ חזן. ניפּטר 1910. געהרופֿן משה פּאָקראָיער.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ יודל פּאָקראָיער איז אַרום 1810־1812 געווען מו״צ אין שאַוול, דערנאָך זיך צוריק־געקערט קיין פּאָקראָי.

יעקבֿ הלוי, זון פֿון ר׳ אפֿרים הלוי פּאָקראָיער, איז געווען ערשטער רבֿ אין טאַלסטן (קורלאַנד).

ישׂראל פֿײַן, אַ הי־געבאָרענער, מחבר פֿון אַ ביכל לידער **נגינות בן יהודה** (באַלטימאָר, תרס״ז). ער שרײַבט זיך „איש פּאָקראָי״.

יהושע לאַצמאַן, געבאָרן 1906. געלעבט אין קאָוונע, נאָכן צווייטן וועלט־קריג אין ווילנע און פֿון 1971 אין ישׂראל. געדרוקט לידער און ליטעראַרישע אַרטיקלען אין די קאָוונער צײַטונגען **אידישע שטימע, פֿאָלקסבלאַט, דאָס וואָרט**; אין קאָוונער ליטעראַרישע זאַמלביכער: **מיר אַליין** (1930), **שליאַכן** (1932), **בריקן** (1937) א״אַ. ביכער: **לידער און פּאָעמעס** (קאָונאַס, 1939), **תּהילים־געזאַנגען** (ת״א, 1979). געשטאָרבן 1984 אין ראשון־לציון.

עזריאל־אַהרן כּץ און אליעזר בר׳ צבֿי טאָדעש האָבן קאָרעספּאָנדירט אין המליץ.

ביבליאָגראַפֿיע. — ח.נ. דעמביצער, כּלילת יופֿי. קראָקאָ, תרמ״ח, ע׳ ס; המליץ, 1894: 45; 1903: 7; אחיאסף, תרנ״ח, ע׳ 342; ישׂראל קלוזנר, וילנא בתקופֿת הגאון. ירושלים, תש״ב, ע׳ 56, 65; חזנות, נ״י, 1937, נומ׳ 162; עיר ווילנא, 19, 42; קריה נאמנה, ע׳ 163.

דעת קדושים, ע׳ 38; א. יערי, אגרות א״י. ע׳ 338; תולדות ישיבֿת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 48, 62, 91, 147, 153; תולדות חכמי ירושלים, ע׳ 151, 168; לעקסיקאָן, 4; דורות האחרונים, ע׳ 278; ב. כהנס לעקסיקאָן, ז׳ 321, 490; קורות היהודים בשיאוליאַי; אהלי שם, 162; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 6438.

Jewish Encyclopedia, VII, p. 57; Black Book.

2) לויט „תולדות ישיבֿת היהודים״ (ע׳ 153) איז דאָ געווען רבֿ ר׳ אַבֿרהם [טאָביאַש?]. ניפּטר 1906.

פּאָשוועטין PAŠVITINYS

שאָוולער קרײַז. אין 1897 האָבן דאָ געווווינט 435 ייִדן, פֿאַרן ערשטן וועלט־קריג אַן ערך אַווי פיל, אין 1923 — 274 און פֿאַרן חורבן — בײַ 90.

ייִדן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמערײַ, קאָאַבעלניקערײַ און מלאכה. געווען אַ 5־6 שוסטערס, 5־6 שנײַדערס, אַ פּאָר גלעזערס, מאָלערס, 1 סטאָליער. מיט דער שטיצע פֿון קרובֿים אין דרום־אַפֿריקע, וווהין פּאָשוויטינער ייִדן האָבן אָנגעהויבן צו עמיגרירן אין די 1880ער יאָרן, האָבן זיי כּמעט אַלע זיך דורכגעשלאָגן מיט חיונה.

נאָך דער ערשטער וועלט־מילחמה איז דאָס אַלץ אַראָפּ, די ייִדישע יוגנט האָט עמיגרירט ס׳רוב קיין דרום־אַפֿריקע, עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל אָדער זיך אַריבערגעקליבן אין גרעסערע שטעט פֿון ליטע — געבליבן זײַנען נאָר די ייִדן, וואָס לעבן אויף די נײַ־געשיקטע דרום־אַפֿריקאַנער פֿונטן.

פּאָשוועטין האָט געהאַט אַ מאָדנע, ניט געווויינלעכע תּקנה: יעדע דרײַ יאָר צו קלײַבן אַ נײַעם שוחט. דאָס האָט געבראַכט צו אָפּטע מחלוקת אין שטעטל.

אין 1899 איז געווען זייער אַ גרויסע שריפֿה, אַ גרויסער טייל פֿון שטעטל איז אַראָפּ מיטן פֿײַער.

אין 1900 איז אויסגעבראָכן אַ פּאָגראָם. געווען ייִדישע פֿאַרוווונדעטע און גרויסע היזקות. ייִדן האָבן פֿאַרקלאָגט די פּאָגראָמשטשיקעס אין געריכט. 1901 איז פֿאַרגעקומען דער פּראָצעס. דער אָנקלאָגער מצד די ייִדן איז געווען דער בשעתּו באַקאַנטער אַדוואָקאַט עוזר פֿינקעלשטיין, די אָנפֿאַלערס האָבן געקראָגן פֿאַרשיידענע שטראָפֿן.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿון 1872 פֿאַר ייִדן געטראָפֿענע פֿון הונגער און שריפֿות געפֿינען זיך מערערע פּאָשוועטינער — אַזוי אויך אין אַ ליסטע פֿון 1898 פֿאַר העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל. דער קלײַבער: משה פֿלאָן.

צווישן 1876 און 1911 זײַנען דאָ געווען 18 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

רבנים. — ר׳ מרדכי הילמאַן, פֿון 1841 ביז 1879, ווען ניפֿטר געווארן. שווער פֿון ר׳ שמואל סוגאַר, אב״ד אַוואַנטע (אין דער רשימה מנדבֿים פון 1872 ווערט ער דערמאָנט ווי דער רבֿ פֿון שטעטל). אָנקל פֿון ר׳ שמואל־יצחק הילמאַן, רבֿ אין בערעזינע (מינסק), גלאַזגוי און לאָנדאָן.

ר׳ אלחנן כּהן, געבאָרן 1874 אין קופּישאָק, דערנאָך פֿון 1928 אב״ד דווינסק. דאָרטן אומגעקומען 1941, הי״ד. איידעם פֿון ר׳ מרדכי עליאַשבערג, אב״ד זעזמער און בויסק (לעטלאַנד). פֿאַרעפֿנטלעכט חידושי־תּורה אין **יגדיל תּורה** (1911).

ר׳ דובֿ־נחמן דודמאַן [רודמאן?], הי״ד. געשריבן אין סלאַבאָדקער **פּנסת ישׂראל** (תּרצ״ט).

לייזער לייבאָוויטש, געבאָרן 1906. פֿון 1927 אין דרום־אַפֿריקע און פֿון 1966 אין חולון (ישׂראל). געדרוקט לידער און פּראָזאַכן אין **אַפֿריקאַנער אידישע צײַטונג, דרום־אַפֿריקע** און **זײַאָניסט רעקאָרד**. געשטאָרבן 1982 אין חולון.

מ. ווײַנבערג האָט געשיקט קאָרעספּאָנדענציעס צום **המליץ**.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 28; המליץ, 1898: 219; המליץ 1899: 111; ב. פּהנס לעקסיקאָן; „ליטע", 1, ז' 1299; יהדות ליטא, ג'; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 6403. Black Book.

פּומפּיאַן

PUMPĖNAI

פּאָנעוועזשער קרײַז. פֿון די עלטערע יִשובֿים אין ליטע. פּומפּיאַן האָט שוין געהערט צום „ועד ליטא", גליל בירזש. אויב אַפֿילו מען זאָל אָננעמען, אַז דאָס איז ניט געשען גלײַך בײַ דער גרינדונג פֿון „ועד" (1623), מיינט דאָך דאָס אָבער, אַז יִידן האָבן געווויינט אין פּומפּיאַן אין מיטן זיבעצנטן יאָרהונדערט.

אָנהייב נײַנצנטן יאָרהונדערט איז פּומפּיאַן אויפֿגעטרייסלט געוואָרן פֿון אַ בלוט־בילבול, אַז יִידן האָבן געקוילעט אַ קליינעם שגץ. אַ סך יִידן האָט מען אַרײַנ־געוואָרפֿן אין תּפֿיסה. די גויִים האָבן גע־סטראָשעט: אָדער גיט אַרויס דעם שולדיקן אָדער מיר וועלן אויסהרגענען אַלע יִידן פֿון שטעטל. ווען די ספּנה פֿון אַ בלוטיקן פֿאָגראָם איז געוואָרן זייער גרויס, האָט דער אָרטיקער בעל־הבית ר' ישׂראל פּומפּיאַנסקי זיך פֿאַלש מודה געווען אין דערהרגענען דעם שגץ. מען האָט אים פֿאַרברענט אויפֿן הויף פֿון בית־כּנסת. אויפֿן זעלביקן אָרט האָבן יִידן שפּעטער אויפֿגעשטעלט אַ שטיינערנע מצבֿה לזכר ר' ישׂראל הקדוש.

אין 1760 זײַנען דאָ געווען 583 יִידישע קאָפּשטײַער־צאָלערס, אין 1847 — 694 יִידן, 1897 — 1007, 1923 — 372 און פֿאַרן חורבן — בײַ 300.

וועגן דעם עקאָנאָמישן מצבֿ פֿון די יִידן אין 1860 ווערט געשריבן אין אַ קאָרעספּאָנדענץ פֿון **המליץ**, אַז אין שטעטל זײַנען געווען אַ סך קאָאָבעלניקעס, וואָס „ערבֿונם על גביהם ומקליהם בידיהם . . . בזעת אף ישׂתּכר לחם חקו עד בואו הביתה על יום השבת".

צו דעם שפּלן עקאָנאָמישן מצב איז חשוון 1861 צוגעקומען אַ גרויסע שׂריפֿה. דער בית־מדרש און די מערסטע הײַזער זײַנען אַראָפּ מיטן פֿײַער. 7 יִידן זײַנען פֿאַרברענט געוואָרן. עס האָבן אַ סך געהאָלפֿן: גראַף קאַרף, מאַיאָר שטיי־נאָווסקי, דער שטאָטריכטער און אַנדערע קריסטן.

אויסער מיט קאָאָבעלניקערײַ,

האָבן יידן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמערײַ און מלאכה. אַן אַרויסהעלף איז געווען אַ בײַשטוביקע ווירטשאַפֿט: אַ גאָרטן, אַ בהמה, עופֿות. אָבער די יידישע עקאָנאָמיק אין שטעטל איז קיין מאָל ניט דערגאַנגען צו אַ מצבֿ פֿון „מפֿרנסת את בעליה". דאָס האָט געבראַכט צו אַ שטענדיקער עמיגראַציע, באזונדערס פֿון דער יוגנט, מערסטנס קיין דרום־אַפֿריקע.

אין אַכצנטן יאָרהונדערט און אַ צײַט שפּעטער איז אין פּומפּיאַן — ווי אין מערסטע יידישע שטעטלעך אַרום בירזש און פּאָנעוועזש — געווען אַ קאַראַימישער ייִשוב. אין אַ רשימה שטײַער־צאָלערס אין 1704 זײַנען דאָ קאַראַימערס.

צווישן 1836 און 1876 זײַנען געווען 23 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים געפֿינען זיך די מצבֿות פֿון טובֿה בת ר' יוסף אשת ר' יודל מפּומפּיאַן, תּרל"ה.

הרב ר' יצחק בהרב ר' חיים הרב דפּומפּיאַן, תּרל"ז.

הרב אביגדור מאיר [גארדאן] בהרה"ג ר' יצחק אב"ד פּומפּיאַן, תּרנ"ז.

רבנים. — ר' יצחק־אײַזיק בר' אליעזר, אין ערשטער העלפֿט פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט, אב"ד קראָשׁ, פּומפּיאַן, פֿון 1725 ראב"ד און דרשן אין ווילנע, אויפֿן אָרט פֿון זײַן שוועסטער ר' משה הדרשן. האָט הספּמות אויף **עמודי העבודה** פון ר' ברוך מקאַסנר און אויף **עמודי בית יהודה** פֿון יהודא איש הורוויץ (אַמשטרדם, תּקכ"ו). ווערט דערמאָנט אין **מקום שמואל** פֿון שמואל בר' אלקנה (אַלטונאַ, תּצ"ח־1738).[1]

ר' יעקבֿ סוועניצאַנער, פֿריִער רבֿ אין ווילקאָמיר; ר' אַבֿרהם־שלמה בר' גרשום, אב"ד פּומפּיאַן, פּאָסוואָל, בירזש, אַרום מיטן אַכצנטן יאָרהונדערט. פֿאָטער פֿון ר' אַבֿרהם־אבלי פּאָסוואָלער. זײַן פֿרוי דינה, טאָכטער פֿון ר' יצחק ז"ק, אב"ד פּאָסוואָל ובירזש. האָט הספּמה אויף **שירה לדוד** לר' דוד בה"ג חיים סו"ד דק"ק בירז והגליל (הוראדנא, תּקנ"ז).

ר' יחיאל, אב"ד דפּומפּיאַן והגליל, אַרום אָנהייב אָדער מיטן אַכצנטן יאָרהונדערט, אייניקל פֿון תּוספֿות יום־טובֿ. אויפֿן פּומפּיאַנער בית־עולם זײַנען געווען די מצבֿות פֿון ר' יחיאלן און זײַן פֿרוי שׂרה.

ר' משה־אליהו, דאָ רבֿ 15 יאָר.

ר' שאול בר' דובער שאַפּירא, געבאָרן 1797 אין קראַקינאָווע, פֿון 1829, דערנאָך מו"צ אין פּאָנעוועזש און פֿון 1839 אב"ד דאָרטן, פֿון 1853 אין שאַדעווע, ווו ניפֿטער געווארן אין 1859. אין זײַן צײַט

---

1) אַזוי לויט עיר ווילנא, ע' 82. — אויפֿן דערמאָנטן עמודי **בית יהודה** איז דאָ אַ הספּמה פֿון „הרבֿ המאה"ג הזקן זה שקנה חכמה אב"ד ור"מ דק"ק פּומפּיאַן ואגפי' יע"א", ניט אָנגרופֿנדיק קיין נאָמען. אָבער אין **צל המעלות** [קיניגשבערג, תּקכ"ה] פון זעלביקן מחבר איש הורוויץ, איין יאָר פֿריִער, ווערט אָנגענעבן דער נאָמען פֿון בעל־הספּמה: „**אליעזר בר' יצחק** החונ' בק"ק פּומפּיאַן". מיר נעמען אָן, אַז ביידע — מסתּמא פֿאָטער און זון — זײַנען געווען רבנים אין פּומפּיאַן [און קראָשׁ].

זײַנען געווען חסידים און קאָראַימער אין פּומפּיאַן. בשעתּו איז אויך געווען אַ גרויסע מחלוקת, ווײַל קהל האָט ניט געוואָלט עסן פֿון דער שחיטה פֿון צוויי שוחטים. די מחלוקת האָט זיך אײַנגעשטילט, ווען איין שוחט איז אַוועק. ר׳ שאול איז געווען אַ גוטער בעל־דרשן, האָט אויך געקענט חכמת החשבון, געאָמעטריע און אַלגעבּרע, און „רוּחוֹ היטיבָה למשפּילי עירו פּומפּיאַן.״ מחבר פֿון **חמדת שאול** (אָדעסאַ, תּרס״ג). אַ ביסל חידושי־תּורה זײַנען געפֿינען זיך אין **אמרי משה** פֿון זײַן אָנקל משה־מישל לוריא און אין **תּולדות משה**, משה ראַפֿאָפּאָרט (וואַרשא, תּרמ״ט). זיידע פֿון ר׳ משה־מישל שאָפּירא, אב״ד פּאָנעווועזש, זופֿראַן, ראָגעווע.

ר׳ אַריה־לייב בר׳ ידידיה ליפּמאַן ליפּקין, געבאָרן 1840 אין זאַגער. פֿון אַרום 1865 ביז 1870, דערנאָך אב״ד קרעטינגע, וועקשנע, ווו ניפֿטער געוואָרן אין 1902 [זע אויך וועקשנע].

ר׳ יהונתן בר׳ מרדכי עליאַש־בערג, געבאָרן 1850 אין קאָוונע. רײַך חתונה געהאַט אין פּומפּיאַן, געווען דאָ רבּ 1870־1877 און שׂכירות אַוועקגעגעבן פֿאַר צדקה. פֿון 1877 אב״ד מאַריאַמפּאָל, 1888 אין וואָלקאָוויסק, ווו ניפֿטער געוואָרן אין 1899. חיבורים: **דרכי הוראה** (ווילנא, תּרמ״ד), **שיבּת ציון**. צו זײַן פֿאָטערס **תּרומת יד** (ווילנא, תּרל״ה) צוגעגעבן חידושים א״נ **קסת יהונתן**. פֿון די ערשטע רבנים חובבי־ציון.

ר׳ יצחק עליאַש ציון, אין **המליץ** פֿון 1882 ווערט ער אָנגערופֿן פּומפּיאַנער רבּ.[2]

ר׳ חיים בר׳ יהודה־לייב־נוח פּץ, געבאָרן 1854 אין זאָסלע. פֿון 1881 רבּ אין גודלעווע, שפּעטער אין איוויע [וועוויע?], פֿון 1889 אין פּומפּיאַן, ווו ניפֿטער געוואָרן אין 1932. זײַנע זין: ר׳ יוסף, אב״ד ווישינטע, גלובאָק; ר׳ שמריהו, אב״ד ויזשון; ר׳ משה־יונה, אב״ד סרעדניק; ר׳ שמואל־מנחם, אב״ד ווילאָן, פּאָלאָנגע. חיבורים: **עונג חיים, מסילות חיים, נתיבות חיים, ישועות חיים, אהבת חיים**.

לעצטער רבּ ר׳ יצחק־מאיר חייט, הי״ד.

אָפּשטאָמיקע. — ר׳ יעקבּ־יעקיל פּומפּיאַנער, תּלמיד פֿון ר׳ שלמה־נתן, אב״ד ווילקאָמיר, פֿון די אײַנגייערס אין הויז פֿון ווילנער גאון.

ר׳ גרשון בר׳ בנימין פּומפּיאַנער, בעל **שמירת המצוות** (ווילנא, תּקנ״ט). געלעבט אַ סך יאָרן אין נײַשטאָט.[3]

---

2) אין יודישעס פֿאָלקס־בלאַט (פּעטערבורג) פֿון 1882 רעדט זיך וועגן אַ פּומפּיאַנער רבּ ר׳ איציק איטשע ציאָן. דאָס איז זיכער דער פֿאַרגרייזטער נאָמען פֿון הרבּ ציון. — אין איין אָרט ווערט אָנגעגעבן אַ ר׳ יצחק, פֿאָטער פון ר׳ יוסף־זונדל, אב״ד בירזש. זאָל דאָס זײַן דער זעלביקער רבּ ציון? — מיר ווייסן ניט.

3) ראובן־אָשר ברוידעס, באָקאַנטער העברעיש־יידישער שרײַבער בשעתּו, האָט אַרויסגעגעבן אַ ביכל **דאָס אומגליק** ווי דער פּומפּיאַנער רבּ האָט געוואָלט לייזן די סאָציאַלע פֿראָגע (לבוב, 1930). דער מחבר רופֿט עס אָן אַ מעשׂה, גיט אָן דעם נאָמען פֿון רבּ ר׳ נחומצע, אַ געבאָרענער אין פּומפּיאַן, אַווי ווי זײַן טאָטע. אַ רבּ ר׳ נחומצע אין פּומפּיאַן איז ניט באַקאַנט, אָבער היסטאָרישע איז אפֿשר יאָ פֿאַראַן אין דער מעשׂה.

משה־יהודה ראַבינאָוויץ. אויף זײַן ספֿר **מספּד גדול** (וואַרשא) ווערט אָנגעגעבן „איש פּומפּיאַן".

ד"ר יוסף לוריא, 1871 — ירושלים, 1937. רעדאַקטאָר פֿון וואַרשע־ווער **דער יוד**, מיטרעדאַקטאָר פֿון פּעטער־בורגער **פֿרײַנד**. פֿון 1907 אין ארץ־ישׂראל. דעלעגאַט צו מערערע ציוניסטישע קאָנגרעסן. חיבורים: **ארץ־ישׂראל** (וואַרשא, תרע"ד), **החינוך בארץ־ישׂראל** (ת"א, תרפ"א).

ר' שמריה בר' חיים כּץ, דאָ געבאָרן 1878, רבֿ אין ווישון.

ר' אליעזר דון יחייא, אב"ד לוצין. ניפֿטר אלול תרע"ט.

ר' אָשר־ניסן בר' ישׂראל־מאיר לעוויטאַן, געבאָרן 1879. 20 יאָר ר"מ ומו"צ אין שאַוול. פֿון 1928 רבֿ אין בראָנקס. זײַן פֿרוי איז אייניקל פֿון ר' זכריה שטערן, אב"ד שאַוול. איידעם פֿון ר' יעקבֿ־דוד ראַפֿאָפּאָרט, אב"ד זיימל.

בנימין־יעקבֿ ביאַלאָסטאָצקי, געבאָרן 1893. פֿון 1911 אין אַמעריקע. יידישער פּאָעט און ליטעראַרישער עסייִסט. געשריבן לידער און עסייען אין צײַטונגען און זשורנאַלן. פֿון 1922 שטענדיקער מיטאַרבעטער פֿון **פֿאָרווערטס** (נ"י). 1927־1932 מיטרעדאַקטירט דעם ליטעראַרישן זשורנאַל **אויפֿקום**. פֿון זײַנע ביכער: **בײַם ברייטן וועג** (1920), **לידער און עסייען** (1932), **פֿון די שטאַמען** (1939), **פֿון גלות בבל ביז רוים** (1949), **חלום און וואָר** (1956), **ליד צו ליד** (1958), — **משלים פֿון דובנער מגיד און אַנדערע עסייען** (1962), **יידישער הומאָר און יידישע לצים** (1963) — אַלע ניו־יאָרק.

לייב גליצמאַן, געבאָרן 1904. פֿון 1922 יידיש־העברעיִשער לערער דאָ, לינקסווּוע, פּאָנעוועזש און 1938־1941 אין קאָוונע. געשריבן לידער און פּאָעמעס אין **וויספּע, קווייטן, בריקן** א"א **יידישע זשורנאַלן** אין ליטע, ווי אויך אין די קאָוונער צײַטונגען **אידישע שטימע, פֿאָלקסבלאַט**. אומגעקומען 1941, הי"ד — ניט באַקאַנט, צי אין פּאָנעוועזש, צי בײַם לויפֿן צו דער סאָוועטישער גרענעץ.

קאָרעספּאָנדענטן; — שלום ראַבינאָוויץ (**המליץ**), י.ה. סירקין (**הכּרמל**), געצעל פֿרידמאַן, קיילע קאַהן, ליפּמאַן מאירסאָן — אין **יודישעס פֿאָלקס־בלאַט**.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1861: 13; שאול שאַפּירא, חמדת שאול. אַדעססאַ, תרס"ג, הקדמה; ד.מ. ליפּמאַן, לתולדות היהודים בליטא־זאַמוט. קידאַן, תרצ"ט, ע' 43; יַדע עם, ת"א, תשי"ב, ע' ט' קריה נאמנה, ע' 158, 212, 276; אהלי שם, ע' 149, 367; עיר ווילנא, ע' 82, 201; י.ד. קמזונס יהדות ליטא; „ליטע" 1, ז' 1205.

לקורות עיר קיידאַן, ע' ח'; ספֿר סאוואָלק, ז' 169; תולדות ישיבֹת היהודים בקורלאַנד, ע' 52; חלקת מחוקק, חוב' ג', מחברת ג', ע' כ"ט; חוב' ט', מחברת א'; לעקסיקאָן, 1, 2, 5; ב. כּהנס לעקסיקאָן, ז' 78; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 6493; יהדות ליטא, א', ג'. Black Book.

פון PUNIA

אַליטער קרײַז. אַן אַלט אָרט, באַקאַנט פֿון סוף פֿופֿצנטן יאָרהונדערט.

1536 האָט עס געהערט צו יאָן זאָבער־ זשינסקי, פֿון 1773 צו קאָנסטאַנטין בזשאָסטאָווסקי. קייסער פּאָוול דער ערשטער האָט עס איבערגעגעבן צו גענעראַל קאָראָוווסקי אויף 25 יאָר.

יידן האָבן דאָ געווינט פֿון גאָר אַלטע צייטן, אויב ניט ווי אַ קהילה, איז ווי מערערע איינצלנע מישפחות. אַן אַנטי־ סעמיטישער מחבר ברענגט צווישן זיינע פיל בלוט־בילבולים אויף יידן אויך, אַז אין 1574 האָט דער ייִד יאָאַכים סמערלאָוויץ פֿון פּון דערהרגעט אַ 7־יאָריק קריסטלעך מיידל פֿאַר פּסח. בכן, אַ ביסל יידן זיינען דאָ געווען שוין אין מיטן זעכצנטן יאָר־ הונדערט.

אַ יידישער פֿאָרשער שרייבט, אַז דער דערמאָנטער בילבול געפֿינט זיך שוין אין אַ שריפֿט פון יעזויט סקאַרגאַ (1585, Krakau) און אַז דאָס איז געשען אין פֿרונאַ לעבן ווילנע. היות דער נאָמען פֿון באַשולדיקטן איז אויך ביי אים יאָאַכים און היות אַן אָרט פֿרונאַ לעבן ווילנע איז ניט באַקאַנט און פון איז ניט צו וויסן פון ווילנע — קען מען אָננעמען, אַז דאָס איז פון, וואָס ווערט דערמאָנט ביים פֿריער דער־ מאָנטן אַנטיסעמיטישן אויטאָר.

א יידישער דיפּלאָמירטער אַרכי־ טעקט פֿון קאָוונע, מ.י. בלאָך, האָט גע־ שריבן, אַז שוין פֿאַר 1567 איז אין פון געווען אַ יידישער יישוב.

אין דער צווייטער העלפֿט פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט האָט פון געהאַט אַן אַלטן בית־מדרש און אויסגעהאַלטן אַ רַב [אין 1933 האָט די ליטווישע מאַכט באַפֿוי־ לן אַראָפּצוווּאַרפן דעם בית־מדרש, ווײַל עס איז געווען אַ הילצערנער בניין].

אין די 1880ער — און אפֿשר אויך פֿריִער — איז דאָ געווען רַב ר׳ יצחק בהרַב יו״ט ליפּמאן הר־שושן [ראָזענבערג], מחבר פֿון **יחי המלך** (דרוש אַשר דרשתי בקהל עמי ועדתי . . . כאשר נתעטר . . . אַלכּסנדר השלישי . . .). רַב בעיר מָצָער פון (ווילנא, 1883) און **ירים משה** (דרוש . . . יום מלאת 100 שנה למ. מאָנטיפֿיאָרי, (ווילנא, תרמ״ו).

אין 1933 זיינען דאָ געווען עטלעכע מנינים יידן און אַן ערך אַזוי פֿיל פֿאַרן חורבן.

ביבליאָגראַפֿיע. — אידישע שטימע, 1933: 4265;
J. Meisel, Geschichte der Juden in Polen und Russland. Berlin, 1921, S. 181; Jonas Totoraitis, Sŭduvijos Suvalkijos Istorija. Kaunas, 1938, p. 365; H. Scharan, Der jüdische Ritualmord. Berlin, 1944, S. 45.

פּושאַלאָט PUŠALOTAS

פֿאָנעוועזשער קרייז. אין 1847 האָבן דאָ געווינט 432 יידן, אין 1897 — 920, פֿאַרן ערשט וועלטקריג — בײַ 500, 1923 — 243, 1935 — בײַ 180 און פֿאַרן חורבן — בײַ 100. אין 1915 האָט דאָס שטעטל דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע.

יידן האָבן זיך באַשעפֿטיקט מיט קרעמערײַ, מלאכה און לאַנדווירטשאַפֿט. אַ סך יידן האָבן אויסגעוואַנדערט קיין דרום־אַפֿריקע.

קאַראַימער האָבן דאָ געוווינט שוין אין מיטן זיבעצנטן יאָרהונדערט. זיי ווערן דערמאָנט אין 1664. זיי האָבן געהערט צום קאַראַימישן קהל אין פּאָס־וואָל. זייער ייִשובֿ איז בטל געוואָרן אין מיטן אַכצנטן יאָרהונדערט.

רבנים. — ר׳ יהודה־אָשר אײַזערמאַן, געבאָרן 1832, שפּעטער רבֿ אין קרילאָוו און נאָוואַגראַגיעווסק (כערסאָנער גובערניע). חיבורים: **בית יהודה** (ווילנא, תר״מ); **בית לחם יהודה** (ווילנא, תרס״ד). **מטה יהודה**.

ר׳ משה־יונה יפֿה; זײַן איידעם ר׳ זלמן־אַהרן בר׳ דובֿ דאָט, געבאָרן 1859 אין קיידאַן. דאָ רבֿ 16 יאָר דערנאָך אין סמילג. געעפֿנט אַן אַפּטייק, ווו זײַנע זין האָבן געאַרבעט. זײַן שכירות אַוועקגעגעבן אויף פֿאַרשיידענע צדקה־ענייִנים. בעל **תולדות אַהרן**. ניפֿטער געוואָרן אין ערשטן וועלטקריג.

ר׳ יעקבֿ קעלמעס, געבאָרן 1880 אין זאָסלע. פֿון 1904 ביז 1910, 1910־1914 רבֿ אין סאַלאָק, דערנאָך אין באָגאָראָדסק, 1926־1933 הויפּט־רבֿ אין מאָסקווע און שפּעטער מיטגליד פֿון הויפּט־ראַבינאַט פֿון ארץ־ישׂראל. ניפֿטער געוואָרן 1952 אין ירושלים.

ר׳ יוסף פּאַגראַמאַנסקי, שפּעטער אב״ד שידלעווע, ווו אומגעקומען, הי״ד.

ר׳ צבי פּלאַקסמאַן, לעצטער רבֿ, הי״ד.

ביבליאָגראַפֿיע. — אנציקלופּדיה של הציונות הדתית. ת״א־ירושלים, תשי״ח, ע׳ 31; ספֿר קיידאַן. ת״א, 1977, ע׳ 209; יהדות ליטא, ג׳; אנציקלופּדיה ציונית דתית, ע׳ 502. Black Book.

פּילווישאָק

PILVIŠKIAI

ווילקאָווישקער קרײַז. יידן האָבן אָנגעהויבן זיך באַזעצן דאָ ארום צווייטער העלפֿט פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט. אין 1797 האָבן דאָ געוווינט 338 תושבים אין 67 הײַזער — פֿון דעם קען מען לערנען, אַז די צאָל יידן אין שטעטל האָט ניט געקענט זײַן קיין גרויסע. אין 1865 האָבן דאָ געלעבט 976 יידן, 1897 — 1242, 1923 — 961 און פֿאַרן חורבן — בײַ 700.

אין 1839 און 1855 זײַנען דאָ געווען 17 פֿרענומעראַנטן אויף צוויי רבנישע ספֿרים: **הלכות רבֿ אלפֿס** (ווילנא, תקצ״ט), **פֿרדס הבינה, משה בר׳ אהרן** [אַהראָנסאָן. יאָהאַניסבורג, תרט״ו].

אין 1876 איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַ גמ״ח מיט אַ קאַפּיטאַל פֿון 1500 רובל. פֿלעגט געבן 25 רובל אויף איין יאָר אויסצוצאָלן. אויך דער געשאַפֿענער „סומך נופֿלים״ האָט געגעבן 15 רובל אויף אויסצוצאָלן אין איין יאָר.

אין אַ ליסטע עמיגראַנטן פֿון 1869/70 געפֿינען זיך די נעמען פֿון די פֿילווישקער שׂרה גאָטשטיין, מ. סקע־שעווסקי, ביאַלאָבלאָצקי. אַ סך נעמען פֿון פֿילווישקער זײַנען דאָ אין אַ גרויסער רשימה מנדבֿים פון 1895 פֿאַר ייִדישע אָפּגעברענטע שטעטלעך.

אין 1894 האָט דאָ געטראָפֿן אַ גרויס אומגליק: רוצחים זײַנען בײַ נאַכט באַפֿאַלן אַ ייִדיש הויז און אויסגעהרגעט צוויי מישפּחות.

ייִדן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמערײַ, מלאכה און האַנדל. עס איז אָנגעגאַנגען אַ גרויסער מיסחר מיט תּבֿואה, פֿלאַקס, לאַנדווירטשאַפֿטלעכע פּראָדוקטן און עופֿות (באַזונדערס גענדז), וואָס זײַנען געגאַנגען אויף עקספּאָרט. אין 1887 איז דאָ אויסגעבראָכן אַ גרויסע שריפֿה, וואָס האָט פֿאַרלאַנגזאַמט דעם עקאָנאָמישן וווּקס פֿון שטעטל.

*

אין פֿילווישאָק זײַנען געווען מערערע משפּילים שוין אין פֿריִערדיקע צײַטן. אין 1881 האָט שמואל לעווין באַ־דאַנקט דעם „ועד מפּיצי השׂכלה״ אין אַדעס פֿאַר צוגעשיקטע ביכער פֿאַר דער ביבליאָטעק. אין 1883 האָבן פֿילווישקער משׂכּילים געשיקט אַ דאַנקבריוו צום „ועד מרבי השׂכלה״ אין פּעטערבורג פֿאַרן שיקן צײַטונגען און ביכער.

אויך חיבת־ציון און די ציוניס־טישע באַוועגונג האָבן דאָ גיך געשלאָגן וואָרצלען. סוף נײַנצנטן יאָרהונדערט זײַנען די יוגנטלעכע געווען אָרגאַניזירט אונטער „דגל ציון״, „נערות ציון״, „בנות ציון״ — לויטן עלטער.

אין 1900 איז פֿאָרגעקומען אַ גרויסע ציוניסטישע קאָנפֿערענץ מיט 168 דעלעגאַטן. דער פֿאָרשטייער פֿון פֿילווי־שאָק איז געווען דוד קאָפּילאָוויץ. 1902 זײַנען דאָ געווען 47 שוקלים. אין דער באַקאַנטער ציוניסטישער דרוזגעניק־קאָנ־פֿערענץ אין 1913 האָט פֿילווישאָק זיך באַטייליקט מיט איין דעלעגאַט.

פֿילווישקער געדענקען אַ מעשׂה מיט אַ רבין אַ בעל־מופֿת, וואָס ייִדן זײַנען געלאָפֿן צו אים נאָך קמיעות פֿאַר אַ סגולה. אַ ייִדן, וואָס איז געקומען בעטן אַ סגולה צו שותּפֿות, האָט ער געגעבן אַ קמיע מיט די אותיות א׳ ב׳ ג׳ ד׳, און ער האָט דאָס אַזוי דערקלערט: אַחדות, ברכה, גנבֿה, דלות. אַ צווייטן, וואָס האָט געבעטן אַ סגולה צו פּרנסה — 5 דלתן און האָט עס אַזוי מפֿרש געווען (אויף ליטוויש): דיעווּאַס דאַווע דאַנטיס דאָוּס דוּאַנאָס (גאָט האָט געגעבן צײַנער וועט ער גאָר ברויט).

רבנים. — ר׳ אַהרן בר׳ יעקבֿ־צבי וואָלקין, געבאָרן 1865 אין שומיאַץ. רב אין גרוזד, סיאַד, אמטשיסלאַוו, פֿילווי־

שאָק, פּינסק, ווו אומגעקומען 1942, הי״ד. חיבורים: **בית אַהרן** (פּיעטרקובֿ, תּרס״ה), **מצח אהרן** (פּיעטרקובֿ־פּינסק, תּרס״ח־תּרפ״ו), **בית אהרן** (פּיעטרקובֿ, תּרע״א), **בית אהרן** (ווילנא, תּרפ״ג), **חושן אהרן** (וואַרשא, תּרפ״ו־תּרצ״ח), **זקן אהרן** (פּינסק, תּרצ״ב־תּרצ״ח), **סביבֿ ליראיו, על ספּר יראים** (פּינסק, תּרצ״ה).

ר׳ יעקבֿ־מאיר בר׳ אַברהם לעווין, 1887 שוין געווען דאָ רבֿ.

ר׳ יחיאל־יעקבֿ ווײַנבערג, געבאָרן 1885. שפּעטער געווען ר״מ אין הילדעסהיימערס בית־מדרש לרבנים אין בערלין. געדרוקט אַ ריי פּאַרשונגען וועגן הלכה אין העברעיִשער און דײַטשישער פּרעסע. געווינט אין מאָנטרע (שווייץ), ווו געווען ר״מ. ניפּטער געווארן אין לאָזאַן (שווייץ). חיבורים: **לפּרקים, שרידי אש.**

ר׳ אַברהם־אַבא רעזניק. אומגעקומען 1941, הי״ד. געשריבן חידושי־תּורה אין סלאַבאָדקער **פּנסת ישׂראל.**

אָפּשטאַמיקע. — אליעזר־דובֿ ליבערמאַן, דאָ געבאָרן 1820. געלעבט אין ווילנע, סוואַלק און פֿון 1888 אין ביאַליסטאָק. געדרוקט אַ סך שירים, מאמרים און תּנ״ך־פּאַרשונגען אין דער העברעיִשער פּרעסע. אין בוכפּאָרעם: **מגילת ספּר** (יאָהאַניסבורג, תּרי״ד), **גיא חזיון** (וואַרשא, תּרמ״ט). איבערגעזעצט ש.ד. לוצאַטאָס **צדקה ומשפט** (ווילנא, תּרכ״ז). זײַן פּאָטער צבֿי־הירש געווען דאָ שוחט. זײַן זון, רעדאַקטער פֿון **האמת** (לאָנדאָן), ערשטע סאָציאַליסטישע צײַטשריפֿט אויף העברעיִש. געשטאָרבן 1895 אין ביאַליסטאָק.

ר׳ אַריה־לייב ביאַלאָבלאָצקי, דאָ געבאָרן 1851. רבֿ אין דערעטשין. בעל **ראש אַריה** (ווילנא, תּרנ״ב). אין ספּר זײַנען דאָ חידושים פֿון זײַן פּאָטער ר׳ שמואל־שרגא און ברודער ר׳ מרדכי, וואָס איז ניפּטער געווארן אין פילווישאָק צו 30 יאָר.

אהרן־דוד מאַרקסאָן, געבאָרן 1882. פֿון 1904 אין אַמעריקע. אומעטום אין העברעיִשער לערערײַ. חתונה געהאַט מיט זײַן בת־עיר חנה־אסתּר פּין. העברעיִשער שרײַבער. עס האָט אים תּמיד געצויגן צום שטעטל. געשריבן: „עלובֿים הם הבנים האלה שגָלו מעל שלחן אבֿותיהם הגדולים והֵנם מלקטים פּירורים יבֿשים תּחת שלחנות זרים.״ האָט פּאַרעפּנטלעכט אַרטיקלען וועגן ליטעראַטור־ענייִנים אין **התּורן, שבלים** און באַזונדערס אין זײַן מיטערדאַקטירטן **מקרן זוית** (דטרויט, תּרפּ״א). האָט איבערגעזעצט מאַרק טוויינס **בן המלך והעני** (וואַרשה, תּרפּ״ג). נאָך זײַן טויט איז אַרויס **פּתבי א.ד. מרקסון** (דיטרויט, תּרצ״ח). געשטאָרבן 1932 אין דעטראָיט.

יעקבֿ קליבאנסקי, געבאָרן 1888. פֿון 1910 אין ארץ־ישׂראל. רעדאַקטער פֿון **הד החינוך** (ת״א). געשטאָרבן 1950 אין תּל־אָביבֿ.

שמואל־שרגא ביאַלאָבלאָצקי, דאָ געבאָרן 1891. תּלמוד־פּאָרשער. דעקאַן פֿון תּלמוד־אָפּטייל אין בר־אילן אוניווערסיטעט. הויפּטרעדאַקטער פֿון **השׂ״ס הארץ־ישׂראלי השלם.** פּאָרשונגען: **ירושלים בהלכה, מרפּז התּורה בליטא, בעלי תּשובֿה בסיפּורי עגנון** און אַנדערע. זיך

באַטייליקט אין דער אשפול־ענציקלאָפּעדיע מיט מערערע גרויסע פֿאַרשאַרבעטן.

הלל בבלי, געבאָרן 1893. אָריגינעלער נאָמען: ראַשגאָלין־ראַשיגאָל־סקי. פֿון 1912 אין אַמעריקע. זינט 1937 פּראָפֿעסאָר פֿון דער מאָדערנער העב־רעישער ליטעראַטור אין ניו־יאָרקער יידיש־טעאָלאָגישן סעמינאַר. העברעישער פּאָעט און ליטעראַרישער עסייִסט. גע־דרוקט לידער און עסייען אין **האָרץ, דבֿר, הדואר** און אַנדערע העברעישע שריפֿטן אין אַמעריקע און ארץ־ישׂראל. ביכער: **נגינות ארץ** (תרפּ״ט), **שירים** (תרצ״ח), **שירים לרחלה** (תש״י), **אדרת השנים** (1955), **רוחות נפֿגשות. איבערגעזעצט אוליבֿר טוויסט** פֿון דיקענס און **אַנטוניוס וקליאו־פּטרה** פֿון שעקספּירן. רעדאַקטירט די ליטעראַרישע זשורנאַלן **נימים** (נ״י־ברלין, תרפּ״ג) און **מסד** (תרצ״ג, תרצ״ו). געשטאָרבן 1961 אין ניו־יאָרק.

ר׳ קלמן פֿילווישקער איז געווען ר״מ אין נײַ־זאַגערער ישיבֿה. מען האָט אים געראָפֿן „פֿילווישקער עילוי.״

קאָרעספּאָנדענטן: דובער בר״י שאלץ, צ.א. ביאַלאָבלאָצקי (1894: 240), אַבֿרהם לאָנדאָן, שמואל לעווין (שה״ל) — אלע **המליץ**; יש״ר [?] — **הצפֿירה**. קאָפּל פּענסינסקי, געשריבן תּורה־מאמרים אין סלאַבאָדקער **כנסת ישׂראל** (תרצ״ח, ת״ש).

פֿון די **ניכבדים:** ר׳ צבֿי עפּשטיין, ר׳ אַריה־זאבֿ בערקמאַן, ר׳ שלמה אושפּיץ.

א.ר. מלאכי, העברעיש־יידישער ליטעראַטור־פֿאָרשער, שרײַבט, אַז דאָס איז געבאָרן אָדער לאַנג געלעבט חיים־ניסן תּלם, מדקדק און חקרן. געשריבן אַ סך מאמרים אין **הזמן** (ווילנע).

אַלכּסנדר ח. לעווין שרײַבט אין זײַן **במעגלות החינוך** (יוהניסבורג, תשי״ד) אַ סך וועגן יידישן לעבן אין פּילווישאָק.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1895: 120; הצפֿירה, 1895: 113; ש.ל. ציטראָן, דרכי ליטעראַרישע דורות, 2. ווילנע, 1921, ז׳ 4; פּתבי א.ד. מַרקסון. דיטרויט, תרצ״ח; הדואר, נ״י, תש״ך: ט״ו, ט״ז; בצרון, נ״י, תשכ״א: ז׳; ספֿר זפֿרון לסוקולוב, ע׳ 57; אהלי שם, ע׳ 201; א. אַשרי, חורבן ליטע; יזכּור־בוך סנאוואַלק, ז׳ 210; ג. קרסל, 1, 2; ספֿר הפֿרענומעראַנטן, 6545; יהדות ליטא, ג׳.

Užnemunė po Prūsais, p. 190; Black Book.

פּיקעלן

PIKELIAI

מאַזשייקער קרײַז. פֿרײַער געהערט צו טעלזער קרײַז. אין 1897 האָבן דאָ געווווינט 1200 יידן, פֿאַרן ערשטן ווועלטקריג — בײַ 700, אין 1923 — 286 און פֿאַרן חורבן — בײַ 200. פּיקעלן האָט דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע אין 1915. טייל צוריקגעקומענע האָבן זיך באַזעצט אין מאַזשייק.

יִדן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמערײַ, האַנדל, קאָאָבעלניקערײַ, מלאכה. בײַשטוביקע ווירטשאַפֿט פֿון טייל יִדן איז געווען אַן אַרויסהעלף צו חיונה.

צווישן 1865 און 1903 זײַנען דאָ געווען 20 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

1870 איז דאָ געגרינדעט געוואָרן אַ ישיבה דורכן רבֿ ר׳ אַריה־לייב פֿרומקין.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿון 1898 פֿאַר העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל זײַנען פֿאַראַן מערערע פּיקעלנער. מוּרשה: חיים דרוזין.

צו דער ציוניסטישער קרײַז־קאָנפֿערענץ אין 1903 איז דער דעלעגאַט פֿון פּיקעלן געווען ז. זאַקס.

רבנים. — ר׳ בנימין בר׳ יחיאל ראַבינאָוויץ, געבאָרן 1812 אין שקוד. צו 20 יאָר דאָ געוואָרן רבֿ ביז 1847, שפּעטער אין שילעל (ביז 1859), אייראַגאָלע (2 יאָר), פֿון 1861 אין ווילקאָמיר ביז זײַן פּטירה אין 1870. מען האָט אים געפֿונען טויט אין טלית־ותּפֿילין אָנגעלענט אויף דער גמרא פֿון שטענדער, אײַנגעוויקלט אין אַ פּעלץ צוליב דער גרויסער קעלט בײַ נאַכט. געלאָזן אַ סך ספֿרים אין כּתבֿ־יד. איינער פֿון זיי, **משנת ר׳ בנימין**, איז אַרויס 41 יאָר נאָך זײַן טויט (פּאָלטאַווא, 1911). זײַנע שאלות־ותּשובֿות געפֿינען זיך אין **עטרת יצחק** פֿון יצחק־אײזיק, אב״ד שאַוול. זײַנע זין: ר׳ אליהו־דוד ראַבי־נאָוויץ־תּאומים (האדר״ת), אב״ד פּאָנע־ווע‌זש און מיר: ר׳ צבי־הירש, אב״ד ראַגאָלע.

ר׳ אַבֿרהם בר׳ צבי חריף, פֿון 1847 (לויט **המגיד**) ביז אַרום 1870, ווען ניפֿטר געווארן.

ר׳ אַריה־לייב פֿרומקין, געבאָרן 1845 אין קעלם. 1870 געשאַפֿן אַ ישׂיבֿה אין פּיקעלן, דאָ ר״מ און רבֿ עטלעכע יאָר. שפּעטער רבֿ אין אַלעקסאָט. מחבר פֿון אַ ריי ווערק, מערסטנס פֿון ביאָגראַפֿישן און נאַציאָנאַל־דענקערישן כאַראַקטער. זײַן וויכטיקסטער ספֿר איז **תּולדות חכמי ירושלים** (ירושלים, תּרפּ״ח־תּר״ץ, 3 חלקים). ניפֿטר געוואָרן 1916 אין פּתח־תּקוה. (נאָך פֿרטים אין **קעלם**)

ר׳ משה־שמעון בר׳ יחזקאל זיוויץ. געבאָרן 1858 אין ציטעוויאַן. ביז 1883, שפּעטער רבֿ אין באַלטימאָר און פּיטסבורג (פֿון 1888). חיבורים: **חקר דעת** (ירושלים, תּרנ״ח־תּרס״ב), **בית פּגא** (תּרס״ד), **פּרי יחזקאל** (תּרס״ח), **מטה אַהרן** (תּרע״ד), **המשביח** (סט. לואיס, תּרע״ח־תּר״פּ), **משבח** (תּרצ״א), **צמח השׂדה** (תּרצ״ה). ניפֿטר 1939 אין פּיטסבורג.[1]

ר׳ יעקבֿ בר׳ דוד ווילענציק, געבאָרן 1851. 1883 איז ער שוין געווען דאָ רבֿ און 1892 נאָך געווען דאָ רבֿ. איידעם פֿון ר׳ חיים נאַטאַנזאָן. חיבורים: **הגדה** (ווילנא, 1870), **דלתי תּשובה** (ווילנא, תּר״ן־תּרנ״ה). א״נ **דברי נועם** זײַנען דאָ

1) אונטערן פּסעוודאָנים מ.י. סעקשאַח־משביי״ח אַרויסגעגעבן אַ בוך שירים היומי (פּיטסבורג, תּרמ״ח) — „כל השירים שנכתבו על כל יום ויום.״ שפּעטער ווּאָלט דער מחבר זיכער ניט געדרוקט אַזעלכע שירים.

זײַנע דּבֿרי־דרוש אין אַבֿרהם חלפֿנס אמרי שפר (אָדעססאַ, תּרנ״ו).

ר׳ חיים בר׳ אַבֿרהם נאַטאַנזאָן, געבאָרן 1838 אין נאַוועראַן. שפּעטער רבֿ אין זשידיק, ווו ניפֿטער געווארן 1904. חיבורים: **שפֿתי חן** (ווילנא, תר״ס), **דבֿרי חן** (פּיעטרקובֿ, תּרס״ד).

ר׳ יוסף בן־ציון פֿרידמאַן בר׳ משה יפֿה, געבאָרן 1857 אין נישטאָט־טאַוּוריק. פֿון נאָכן ערשטן וועלטקריג ביז זײַן פּטירה אין 1929. פֿריִער ר״מ אין סלאַבאָדקער ישיבֿה אין נעווי־אַזשער ישיבֿה פֿון קאָוונע און אין איראַגאָלע.

[2]ר׳ חיים־זלמן קראָן, 1898 געבאָרן אין ריטעווע. פֿון אָנהייב 1930ער, שפּעטער אב״ד פּאָקראָי, ווו אומגעקומען 1941, הי״ד. 1925 אַ קורצע צײַט רעפֿערענט פֿאַר ייִדישע ענייניִם אין ליטווישן אינערן־מיניסטעריום. געשריבן מאמרים אין **דער אידישער לעבן** (קאָוונע), **הנאמן** (טעלז־קאָוונע).

ר׳ זאַב־וואָלף בר׳ יצחק־אײַזיק אַבֿרך, געבאָרן 1845 אין ריטעווע, איז דאָ געווען מו״צ אין 1873, אין דער צײַט פֿון ר׳ אַבֿרהם חריף. 1875 ר״מ אין סיאַד און פֿון 1885 אב״ד מאַזשייק, ווו ניפֿטער געווארן י״ג חשון, 1922. בעל **רבֿיד הזהב** (ווארשא, תּרנ״ח). האָט הספּמה אויף זעליג־יוסף שנײַדערס איבערזעצונג פֿון **תּהלים** (ווילנא, 1908).

ר׳ שלמה הורוויץ איז דאָ געווען מו״צ סוף 1870ער. 1886 — רבֿ אין באַלטימאָר, 1888 — אין פּיטסבורג. מחבר פֿון **חקר דעת, מטה אהרן, פרי יחזקאל.**

1886 איז געווען קאַזיאָנער ראַבינער ר׳ יוסף גרשון־מענדל זיוו.

ר׳ יוסף אַלטשולער, געבאָרן 1839, איז צו צען יאָר אַראָפּגעקומען קיין פּיקעלן צו זײַן מאַמעס אַ קרובֿ. דאָ האָט ער געזונגען בײַם באַרימטן חזן ר׳ שלמה דער קלוגער, וואָס אַ קורצע צײַט דאָ געווען חזן. שפּעטער אַווענט קיין באַר־דיטשעוו און געווען משורר אין כאָר פֿון באַקאַנטן חזן ירוחם הקטן. דערנאָך געווען חזן אין זאַגער און 18 יאָר אין סלאָנים. דעריבער רופֿט מען אים יאָשע סלאָנימער. געווען בקי אין ש״ס און פּוסקים.

חזן איז דאָ געווען אויך ר׳ יעקבֿ־יהודה פּרעס, שפּעטער חזן אין פֿילאַדעלפֿיע, באַלטימאָר, ניו־יאָרק.

מנחם־מענדל יהודה־לייב, **משיבֿ נפֿש** (ווילנא, תּרס״ו); ח.פ. עפּשטיין, **תּשובֿה שלמה** (פּיעטרקוב, תּרע״ד); י. לעווין, **שׂרש ישׁי** (ווילנא, תּרפּ״ח) — די אַלע האָבן אַ שׂיכות מיט פּיקעלן.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ אליהו־דוד ראַבינאָוויץ־תּאומים (האדר״ת) איז דאָ געבאָרן אין 1845. פֿון 1873 אב״ד פּאָנע־

---

2) אין **יהדות ליטא**, ג׳, ע׳ 340 ווערן געגעבן צווישן הרבֿ נאַטאַנזאָן און הרבֿ קראָן די ווייטערדיקע רבנים: ר׳ בן־ציון מלמד, ר׳ דובֿ מלמד, ר׳ טאָדרעס לאָקשין, ר׳ ישׂראל מאָסינזאָן, ר׳ ישראל פֿאַרבער, הי״ד. היות דאָרטן פֿעלן די מקורות וועגן די דאָזיקע 5 רבנים, קענען מיר נאָר משער זיין: ר׳ בן־ציון מלמד, וואָס איז **ניפֿטער** געווארן אין 1929, האָט געקענט זײַן רבֿ נאָר פֿאַר ר׳ בן־ציון פרידמאַן, דאָס זעלביקע אויך ר׳ דובֿ מלמד. די רבנים לאָקשין, מאָסינזאָן האָבן געקענט זײַן נאָר **נאָך** הרבֿ פרידמאַן (ניפֿטער 1929), פֿון 1930 ביז 1941, און הרבֿ פֿאַרבער, ווי דער אומגעקומענער, דער **לעצטער** רבֿ.

וועזש, 1893 אין מיר, פֿון 1901 אין ירושלים, ווּ ניפֿטר געווָארן אין 1905. געשריבן מאמרי־תּורה אין **התּבונה, הלבנון, המגיד, הצופֿה, פּנסת חכמי ישׂראל, עיטור סופֿרים** א״א. חיבורים: **זכר למקדש** (ווארשא, תּרמ״ט), **אחרית השנים** (וואַר־שא, תּרנ״ג), **שתי תּשובות** (ירושלים, תּרס״ב), **תּשובה מיראה** (ירושלים תּרס״ו). שוועֶר פון ר׳ אַבֿרהם־יצחק קוק, הרב הראשי פֿון ארץ־ישׂראל.

אבא־יצחק קרים, דאָ געבאָרן אין 1890. פֿון 1906 אין אַמעריקע. אַ לענגערע צייט געלעבט אין נוּאַרק. האָט ד״ר־טיטל אין פֿילאָסאָפֿיע. פֿאָרשער, איבערזעצער. פֿאַרעפֿנטלעכט פֿון צייט צו צייט איבער־זעצונגען פֿון יהודה שטיינבערג, אַנדערסען, מולטאַטולי, ווי אויך אַרטיקלען, לידער און דערציילונגען אין די אַמעריקאַנער **וואַרהייט, פֿרײַע אַרבייטער שטימע, אידישער קעמפֿער** א״א. געדרוקט אַ סעריע אַרטיקלען **דאָס יודענטום אַלס וועלט רעליגיאָן** און די **פֿאָטערס פֿון יודענטום** (אין **אידישע שטימע** און **אַמעריקאַנער**, נ״י). אין **אַמעריקאַנער** האָט ער איבערגעזעצט אַבֿרהם מאַפּוס **אהבת ציון**. האָט איבערגעזעצט פֿילאָס **דאָס בוך פֿון וועלטשעפֿונג** און דזשאַן מילטאָנס **דער פֿערלאָרענער גן־עדן**. געשריבן אַ סך אין ענגליש, בעיקר אויף טעמעס פֿון חכמת־ישׂראל. אויטאָר פֿון **הפֿילוסופֿיה של ימי הבינים** (נוּאַרק, 1925). געשטאָרבן 1962 אין נוּאַרק.

לוי בערמאַן, געבאָרן 1895. פֿון 1911 אין ווילנע און זינט 1915 אין אַמע־ריקע. געדרוקט לידער אין די **אַמעריקאַנער שריפֿטן, צוקונפֿט, פֿרײַע אַרבעטער שטימע** א״א. אויטאָר פֿון דער פּאָעמע **די ערשטע מגילה צו דער גולה** (ווילנע, 1913).

זעליק זאַקס האָט געשיקט קאָרעספּאָנדענציעס צום **המליץ**.

פֿון די ניכבדי העיר: ברוך־נתנאל נײַווידל, י.י. ברודא, שרגא ברודא, יחזקאל ריין — אַלע אין די 1870ער יאָרן.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1877: 17; המליץ, 1898; 208; י.ל. חדקל, ספֿר החזנים. בוענאס־אײַרעס, 1957, ז׳ 100; קמזונס יהדות ליטא. ירושלים, תּשי״ט; אהלי שם, 116, 155, 312; א. אפֿרתי, דור ודורשיו; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 6585; תולדות ישׂיבֿת היהודים בקורלאַנד, 53, 155, 286; לעקסיקאָן, 1, 8; תּולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 48; יהדות ליטא, ג׳; ד. תּדהר, אנציקלופּדיה לחלוצי הישוב ובוניו, ע׳ 60
Jewish Encyclopedia, X., p. 268, 303; Black Book

פּלאָטל PLATELIAI

קרעטינגער קרײַז. אין 1897 האָבן דאָ געווווינט 170 יידן, פֿאַרן ערשטן וועלטקריג — 120, 1923 — 150 און פֿאַרן חורבן — בײַ 100. 1915 האָט פּלאָטל דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע. איידער פּלאָטל איז אויסגעוואַקסן צו אַ קליינער קהילה, האָט עס געניצט דעם בית־עולם אין פּלונגיאַן.

די יידישע עקאָנאָמיק איז געווען אַ געשלאָגענע. זי האָט זיך באַזירט אויף קליינהאַנדל, קאָראַבעלניקערײַ און פּישערײַ. אַן אַרויסהעלף איז געווען אַ בײַשטוביקע ווירטשאַפֿט (גאָרטן, געפֿליגל, בהמה) בײַ די מערסטע יידן פֿון שטעטל.

*

אין 1898 איז דאָ געווען איין פּרענומעראַנט אויפֿן ספֿר **מוסדי ישעיה** פֿון ישעיה־זעליג האַלפּערין (ווילנא, תרנ״ח).

אין אַ רשימה אַגודהניקעס פֿאַרן ערשטן וועלטקריג געפֿינען זיך די פֿלאָט־לער: אָשר מײַזל, רבֿקה כּהן, שלמה ראָס־טאָווסקי, צבי יאָסעלאָוויטש, יוסף קאַרפּעל, זאב זוסמאַן, און פֿון 1913: הרב ר׳ משה־זאב כּהן, משה יאָסעלעוויץ, יחיאל ראָבינזאָן, לייב שאַפּירא, לייב קאָבערע [?], יוסף מינסטער, אַלטער מײַזל, אליעזר גוז, שלמה אַבראַמאָוויץ.

רבנים. — ר׳ אַהרן יאָמי, שפּעטער מו״צ אין ראַסיין, ווו ניפֿטער געווארן אין 1855.

ר׳ שלמה בר׳ אליעזר שקאָלניק, געבאָרן 1838. פֿון אַרום 1865. אין 1898 נאָך געווען דאָ רב. אין יענעם יאָר איז ער דער איינציקער פּלאָטלער פּרענומעראַנט אויף **מוסדי ישעיה**. מחבר פֿון **תשובה שלמה**.

ר׳ שלמה בר׳ זאב־וואָלף לערמאַן. זײַן פֿאָטער אב״ד ערזווילער.

ר׳ משה־זאב בר׳ שאול כּהן, געבאָרן 1886 אין קורשאַן. 1913 נאָך געווען דאָ רב. שפּעטער רב אין אַבעל, ברעס־לוי, ליווינהאָף (קורלאַנד), שיקאַגאָ (פֿון 1924). איידעם פֿון הרב שלמה שקאָלניק. ר׳ משהס חידושי־תורה זײַנען דאָ אין **שערי תורה, המודיע**.

א. זאַלאַנץ, לעצטער רב, הי״ד.

ר׳ משה יאָסעלעוויטש, מורה־הוראה. דאָ געבאָרן 1848. ניט געוואָלט אָננעמען קיין רבנות. ניפֿטער 1924.

אָפּשטאַמיקע. — אַבא־הלל שקאָלניק, געבאָרן 1880. פֿון 1912 אין שיקאַגאָ. געשריבן לידער און דערציילונגען, אָבער שפּעטער זיך קאָנצענטרירט אויף אַפֿאָריזמען. זינט 1910 פֿאַרעפֿנטלעכט פֿאַרעפֿנטלעכט אין די וואַרשעווער **מאָמענט, הײַנט**, שפּעטער אין די אַמעריקאַנער **דער גרויסער קונדס, דער קיבעצער, אידישער קוריער, קענעדער אָדלער** א״א. אויטאָר פֿון **אַפֿאָריזמען** (ת״א, 1974). געשטאָרבן 1969 אין שיקאַגאָ. זון פֿון פּלאָטלער רב ר׳ שלמה.

חנה־לאה כווײַדאַנסקי, געבאָרן 1902. פֿון 1925 אין אַמעריקע. געשריבן לידער אין רעליגיעזן גײַסט. מחברטע פֿון **געדיכטע אונד אַפֿאָריזמען** (פּאָנעווועזש, 1922).

מרדכי פֿרעש, אַ הי־געבאָרענער, אויטאָר פֿון **מי הוא ישוע הנוצרי?** (טבֿריה, תש״ה).

ביבליאָגראַפֿיע. — הדרך, פ״פ א״מ, תרע״ג; דער אידישער לעבן, 1924: 194; לקורות עיר ראַסיין ורבניה, ע׳ י״א, כ״ד; אהלי שם, ע׳ 155, 366, 368; לעקסיקאָן, 4, 8; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 6607. Black Book.

פלונגיאַן

PLUNGĖ

טעלזער קרײַז. פֿון די אַלטע יִישובֿים אין ליטע. אַנטלאָפֿענע פֿון די גרויסע פֿאָגראָמען אין ת״ח ות״ט (1648־1649) האָבן זיך דערשלאָגן ביז פּלונגיאַן — אַ סימן, אַז אין שטעטל איז שוין געווען אַ קליינע יִידישע קהילה. פּלונגיאַן האָט געהערט צום קיידאַנער גליל אין צײַט פֿון „ועד ליטע", ד״ה אַרום מיטן זיבעצענטן יאָרהונדערט. די מישפּחה רעסט האָט געהאַט דאָקומענטן פֿון ווויזנען אין פּלונגיאַן מיט 350 יאָר צוריק. בײַם ברוקירן נײַע געסלעך אין 1937 האָט מען זיך אָנגעשטויסן אויף זייער אַן אַלטן בית־עולם. צווישן די יִידישע קהילות אין ליטע פֿאַר 1689 איז געווען אויך פּלונגיאַן.

אין 1847 האָבן געלעבט אין פּלונגיאַן 2197 יִידן, אין 1897 — 2502 (אויף 4498 תּושבֿים), 1923 — 1815 (46 יִידן בײַם ראַנד שטאָט זײַנען ניט צוגערעכנט געווען אין דער אָפֿיציעלער סטאַטיסטיק), 1934 — אַרום 2000 און פֿאַרן חורבן — בײַ 1700.

פּלונגיאַן איז איינע פֿון די 19 יִידישע קהילות, וואָס האָבן זיך אָפּגעזאָגט צו ענטפֿערן אויף דעם רעגירונג־באַפֿעל פון 1843, אַז אַלע יִידן, וואָס ווויזנען וויניקער ווי 50 וויאָרסט פֿון דער מערב־גרענעץ, מוזן זיך אַריבערקלײַבן אין פֿאַר זיי באַשטימטע גובערניעס טיפֿער אין רוסלאַנד.

אין 1814 איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע כאָלערע־עפּידעמיע אין פּלונגיאַן און אומגעגנט.

אַרום די 1830ער יאָרן איז געמאַכט געוואָרן אַ בילבול אויף ר׳ נתן פּלונגיאַן „אַשר נמסר למלכות מאת מעלילי עלילות ברשע". ר׳ נתן איז געווען „אוהבו הגדול" פֿון בשעתו באַקאַנטן העברעישן שרײַבער מרדכי־אַהרן גינצבורג, וואָס דערציילט וועגן דעם.

אין 1861 האָט גראַף פּלאַטאָן אַלעקסאַנדראָוויטש זובאָוו מיט אַ גאַנצער סוויטע באַזוכט דעם בית־מדרש, וואָס זײַן אָנקל האָט געהאָלפֿן בויען. עס איז געווען אַ גאַנצע שימחה. מען האָט אָנגעצונדן 700 ליכט, ווי עס באַטרעפֿן די העברעישע אותיות פֿון זײַן נאָמען. הרב דמתא ר׳ יחיאל העליר האָט געהאַלטן אַ רעדע אין רוסיש.

אין 1869/72, די יאָרן פֿון גרויסן הונגער אין טיילן פֿון ליטע, האָט פּלונגיאַן געשיקט געלט פֿאַר יִידישע נשׂרפֿים דורכן הילף־קאמיטעט אין מעמל. אין אַ רשימה פֿון פּלונגיאַנער מנדבֿים אין 1872 ווערן אויסגערעכנט זייערע נעמען. די קלײַבערס: יעקבֿ מרגלית, יוסף סול [שור?].

אין אַ שריפֿה פֿון 1888 האָבן 48 יִידישע פֿאַמיליעס פֿאַרלאָרן זייערע הײַזער. די שרעקלעכסטע שריפֿה איז געווען אין 1894. עס זײַנען אַראָפּ מיטן פֿײַער 323 יִידישע און 60 קריסטלעכע

הײַזער, עס האָט אָפּגעבראַנט דער בית־כּנסת, פֿון די שענסטע אין ליטע, געבויט מיט 80 יאָר צוריק און געקאָסט 5000 רובל. עס איז אויך פֿאַרברענט געוואָרן דער בית־מדרש, וואָס איז געבויט געוואָרן דורך ר׳ יחיאל העליר. אין בית־מדרש איז געווען אַ ישיבֿה מיט הונדערט בחורים, אַ תּלמוד־תּורה און דריי קלויזן. סײַ נאָך דער ערשטער, סײַ נאָך דער צווייטער שריפֿה האָט אַ סך געהאָלפֿן פֿירשט אָגינסקי: געגעבן פֿלאַץ פֿאַר הונדערטער נשׂרפֿים אין זײַנע הויפֿן און אויך באַזאָרגט זיי מיט שפּײַז; אויפֿגעבויט 36 מויערנע קראָמען פֿאַר ייִדישע קרעמערס, אויסצוצאָלן אויף 12 אָדער 24 יאָר, אַ מרחץ און אַ גרויסע שול פֿאַר 4000 רובל.

אין 1888 איז געשאַפֿן געוואָרן אַ „חבֿרת מלמדי אומנות״ צו לערנען אָרעמע ייִדישע קינדער מלאכות: שנײַדערײַ, שוסטערײַ א״א — פֿון די געצייכנטע ייִדישע שטעט אין ליטע מיט אַזאַ חבֿרה.

אין 1895 זײַנען געווען אַרום פּלונגיאַן דערפֿער, וווּ עס האָבן געווויינט ייִדן. עטלעכע ייִדן זײַנען יענעם יאָר געהרגעט געוואָרן דורך קריסטן. אַ סך ייִדן זײַנען דעמאָלט צעלאָפֿן פֿון זייערע דערפֿער.

1901 איז דאָ אָרגאַניזירט געוואָרן אַ „ועד לתמיכת עניים״, כּדי אויסצומײַדן, אַז אָרעמעלײַט זאָלן גיין קלײַבן איבער די הײַזער. אין זעלביקן יאָר האָט מען געקויפֿט אַ הויז פֿאַר דער תּלמוד־תּורה.

ייִדישע פֿרנסות זײַנען געווען: מיסחר, קרעמערײַ, מלאכה. טייל ייִדן האָבן קולטיווירט אַ בײַשטוביקע ווירטשאַפֿט: אַ גאָרטן, געפֿלי־גל, אַ בהמה. עטלעכע צענדליק ייִדישע מישפּחות האָבן געצויגן חיונה פֿון לאַנדווירטשאַפֿט.

*

מיטן אויפֿקום פֿון חיבת־ציון און ציוניזם האָט אין פּלונגיאַן זיך אַנטוויקלט אַן אַקטיווע טעטיקייט פֿאַר ארץ־ישׂראל. אין אַ ריי רשימות מנדבֿים פֿאַר העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל זײַנען דאָ פּלונגיאַנער: **המליץ**, 1898, 1899, 1903. די מוּרשים: מאיר און משה־יצחק פֿליישער. אין **רשימת החבֿרים לתּמיכת חבֿרת בני ישׂראל עובדי אדמה בסוריא ובארץ־ישׂראל** פֿאַר 1896 געפֿינען זיך די נעמען: אַבֿרהם לענטין, הירש קאַצין, אַהרן־פֿײַוול ראַבינאָוויץ. אין **חשבון הנדבֿות** פֿון 1909 זײַנען דאָ די נעמען: פֿייגעלזאָן, דאַנישעווסקי, מאיר פֿליישער.

מיט ארץ־ישׂראל איז פּלונגיאַן פֿאַרבונדן צענדליקער יאָרן פֿאַרן אויפֿקום פֿון ציוניזם. אויף אַן אַלטן בית־עולם פֿון ירושלים געפֿינען זיך די מצבֿות פֿון:

ר׳ פּנחס מפּלונגיאַן, תּרכ״ב.
בתיה בר׳ ידידיה מפּלונגיאַן, תרכ״ח.
יוסף בר׳ עזריאל מפּלונגיאַן, תּר״ל.
זאב בר׳ מאיר מפּלונגיאַן, תּרל״ח.
שׂרה בת הר׳ זאב מפּלונגיאַן, תּרמ״ב.
גאָלדע אשת ר׳ זאב, תּרמ״ט.

די השפּעה פֿון דער „אגודה״ איז

געווען גאַנץ קענטיק אין שטעטל, ווי ס׳איז צו זען פֿון דער ווייטערדיקער רשימה נעמען אין דעם „אגודה״־אָרגאַן **הַדרך** אין פֿראַנקפֿורט:

הרב ר׳ שמואל אַבֿיגדור פֿײַוול־זאָן, הרב ר׳ יוסף שאַכנאָוויץ, בן־ציון שאַפּירא, צבי יפֿת, אהרן־דוד לוריא, אליעזר האָף, בן־ציון בערמאַן, שו״ב, חיים אַבראַמאָוויץ, ברוך שפּיץ, זלמן שלאווין, יהושע לייבאָוויץ, ישראל־אליהו איזראַע־לעוויץ, יצחק זוסמאַנאָוויץ, מרדכי עפּיל.

דוד שערעשעווסקי, ירוחם לעווינסקי, יעקבֿ פּאַצון, ידידיה גאָרנזינסקי, אליעזר גאַרב, שלמה גאַרזאַנסקי, יצחק־יוסף זאַק, בן־ציון אַלקאַנאָוויץ, אײַזיק קרעסזאַל, יעקבֿ מעץ, בנימין קלאָץ, זאבֿ געץ, שאול קריגער, יצחק סגל, משה־זעליק פֿײַן, יהושע דימאַנט, ח.ג. זינגער.

יצחק גבור, דובֿ וועריזאַנער, יצחק אָדעס, מאיר ליכטענשטיין, אליעזר ראָסטאָווסקי, מרדכי ליטווין, משה־לייב קרוסקאָל, הלל לוריא, משה פּאָזין [פּאַצון?], יצחק־לייב שער, בנימין ריטאָוו, שרגא האָווש, יחזקאל שטוצין.

אַבֿרהם ליבערמאַן, עזריאל שער, יהושע־מרדכי מעץ, יוסף יפֿה, צבי ליפּמאַן, שמעון גמזו, זלמן שער, זאבֿ ברודא, שרגא קלאָץ, יואל שער, צבי רובינשטיין, זלמן אָרליאַנסקי.

רבנים. — ר׳ יעקבֿ בן צבי, אַרום 1700־1705. אַ תּושבֿ פֿון גראָדנע. האָט הסכמה אויף אַ ספֿר פֿון יינגערן ברודער **אהלי יהודה** (יעסניץ).

ר׳ דובֿ־בער ליפּקין, אין ערשטער העלפֿט פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט. שטאַמפּאָטער פֿון ר׳ אליהו ראַגאָלעס מישפּחה. ווערט דערמאָנט אין **פּנסת יחזקאל** (שאלה ז׳. די תּשובֿה איז פֿון תּצ״ב, (1732). ר׳ דובֿ־בערס אייניקל ר׳ ישׂראל איז זיידע פֿון ר׳ זאבֿ־וואָלף ליפּקין, אב״ד טעלז.

ר׳ יהודה־לייב בר׳ עזריאל זיוו, פֿריִער אב״ד קראָזש, טעלז. וועט ס׳איז אַרויס דער רעגירונג־באַפֿעל פֿון 1809, אַז אַלע יידן מוזן האָבן פֿאַמיליע־נעמען, האָט ר׳ יהודה לייב אָנגענומען דעם נאָמען זיוו. האָט הסכמה פֿון 1790 אויף **חובֿת הלבֿבֿות**, עם פּירוש **נאדר בקודש**, פֿון משה בר׳ ראובֿן ספֿרא ודיינא דק״ק יורבורג (הוראדנא, 1791). איינער פֿון די מספּימים אויפֿן ש״ס ווילנא (תקצ״ה) איז יהודה־לייב הישיש, אב״ד פּלונגיאַן — געוויס ר׳ יהודה־לייב זיוו. זײַן פֿאָטער, איינער פון די ערשטע רבנים אין קאָוונע, וואָס האָט געמעגט אָנגעוראָפֿן ווערן „אב״ד״.

ר׳ משה צייטלין, געבאָרן 1812 אין שקלאָוו. רבֿ אין ראַסיין, שפּעטער איין יאָר אין פּלונגיאַן. ניפֿטער געוואָרן 1857.

ר׳ יחיאל העלער, געבאָרן 1814 אין קוידענעוו. 1858־1861 אין פּלונגיאַן, ווו ניפֿטער געוואָרן י״א כסלו, תּרכ״ב. פֿריִער רבֿ אין הלוסק (1836־1843), דערנאָך אין וואָלקאָוויסק און סוואלק (פֿון סוף 1853). אין **בית־יצחק** פֿון יצחק דאַנציג איז דאָ אַ הספּד איבער אים. חיבורים: **שני פּרקים** (רוסיש און דײַטש,

1852); **עמודי אור** (קעניגסבערג, תרט"ז), **קינה לדוד** (דאָרטן, תרט"ז), **אור ישרים** (דאָרטן, תרי"ז, פירוש אויף **הגדה**), **עוטה אור** (ממל, תרכ"א. אויף **שיר־השירים**, מיטן טעקסט).

ר' משה־יצחק בר' משולם־זלמן הלוי סג"ל, געבאָרן 1812 אין ראַסיין. מען האָט אים גערופֿן: משה־איצל פּאָנעוועז־זשער, פון די 1861ער. פֿריִער רב אין סאָסמאָקין, ווינדאָו, גאָלדינגען־קורלאַנד, שוועקשנע, קרעטינגע, טאַווריק, ליבאַוע — שפּעטער פּאָנעוועזש, פּאָלאָנגע, אויגוס־טאַוע. צוליב זײַן שארפֿן קאָמף קעגן די תקיפֿים אין שטאָט, פֿלעגט ער מוזן בײַטן אָפֿט זײַנע רבנות־שטעלעס. זײַן שכירות פֿלעגט אויך געשניטן ווערן, און ער איז געווען געצוווּנגען צוצוהאַנדלען, אַפֿילו מיט פֿערד. דעמאָלט פֿלעגט ער אויסטאָן זײַן רבנישע קאָפּאָטע און פֿאָרן אויף די מערק. דאָס האָט אַרויסגערופֿן פּראָטעסטן פֿון רבנים. אויף דעם פֿלעגט ער ענטפֿערן: „בעסער איך זאָל באַגראָבן די רבנות איידער איך זאָל באַגראָבן ווערן דורך איר, ווי חז"ל זאָגן: „אוי לרבנות המקברת את בעליה". ניפּטר געווארן אין 1870. האָט הספּמה אויף **תורת העולה** להרמ"א מאת ישׂראל יפֿה (קעניגסבערג, תרי"ד) און חידושים אויף **ברכות** (ש"ס שטעטין, תרכ"ג).

ר' גרשון־מענדל בר' יהודה־לייב זיוו, דערנאָך אין טאַווריק, ווו ניפּטר געווארן אין 1902 [?]. געפֿינט זיך אויף: ר' מענדל טאַוויקער.

ר' הלל־אַריה־לייב ליבשיץ, געבאָרן 1844 אין שאַוולאַן. פֿריִער רב אין פּאָפּעליאַן, דערנאָך יאָרן אין פֿלונגיאַן ביז 1876 (1874 געווען „אויסגעכאַפּט" פֿון סיני אויף אַ פּאָר וואָכן). פֿון 1876 אב"ד סוואַלק און פֿון 1893 אין לובלין, ווו ניפּטר געווארן אין 1907. בעת זײַן סוואַלק־קער רבנות האָט ער געהאַט אַ שטיקל איבערריידע מיטן חפֿץ־חיים. אין די 1880ער יאָרן איז דער גאון געקומען קיין סוואַלק, ווו ער האָט געהאַלטן אַ פֿײַערדיקע דרשה, אַז עס ליגט אַ גרויסע אַחריות אויף די בעלי־בתּים, אַז די יִידישע סאָלדאַטן אין אַרטיקן גאַרניזאָן זאָל ניט אויסקומען צו עסן טרפֿות.

ר' הלל האָט אים דערנאָך געפֿרעגט, הלמאי ער האָט אַזוי שאַרף געריידט. דערויף האָט דער חפֿץ־חיים געענטפֿערט: אַן אָבל טאָר ניט אַרבעטן, אָבער אויב ער האָט ניט וואָס צו עסן, מעג ער אַרבעטן. די חכמים אָבער האָבן געזאָגט: „תָּבֹא מארה לשכניו שהביאוהו לידי כך" (זאָל קומען אַ קללה אויף זײַנע שכנים, וואָס האָבן גורם געווען דערצו). מחבר פֿון **בית הלל** (וואַרשא, 1887). אין זײַן פֿאָטער ר' דובער־זאבֿס **מעין חיים** איז דאָ זײַנס אַ דרוש. אין זײַן זון ר' יחזקאלס **המדרש והמעשה** זײַנען דאָ זײַנע הערות. זײַנס א **הדרן** אויף **משניות** איז געבראַכט אין **חדושי יחיאל** פֿון זײַן ברודער ר' יחיאל־אידל (ווילנא, תרצ"ב). מערערע דרושים זײַנע ווערן געבראַכט אין **פרח לבנון** (ורשה, תרפ"ח), אַרויסגעגעבן דורך

אליעזר־ליפּא ווײַסבלום. עטלעכע שאלות־ותשובֿות זײַנען געפֿינען זיך אין **שערי תורה** פֿון מרדכי עפּשטיין (ווילנא, תר״ע) און זײַנע חידושי־תורה אין **קהלת משה** פֿון יצחק בר׳ ניסן [רייטבאָרד]. (ווילנא, תר״ס, ע׳ 56, 148).

זײַנע זין: ר׳ יעקבֿ, רבֿ אין סאָלטין (קורלאַנד); ר׳ יחזקאל, אב״ד יורבורג, בויסק, פּלאָצק, קאָליש. האָט הספּמות אויף: **בית אליקום**, אליקום געציל מאיר (וואַרשא, תרמ״ו); **ידות נדרים**, יהודה ראָזענבערג (וואַרשא, תרמ״ח); **שירי מוסר השפל לרב האי גאון**, משה יחזקאל פֿאָגעל (וואַרשא, תרנ״ה); **קרן יהושע**, ב׳, יהושע עפּשטיין (פּיעטרקובֿ, תרס״ו).

ר׳ הלל איז ניט געווען ווײַט פֿון מילי דעלמא. האָט איבערגעזעצט פֿון דײַטש אויף העברעיש די היסטאָרישע דערציילונג **זיס אָפּפֿנהיים** פֿון ד״ר מ. לעהמאַן (מאַינץ, תרל״ג) און אַנדערע דערציילונגען. אויף די איבערזעצונגען האָט ער זיך געחתמעט „האל״ה [הלל אריה ליב?] מפּלונגיאַן.״

ר׳ זבֿולון־לייב ברי״ט [בר׳ יום טובֿ] ליפּמאַן.[1] 1888 שוין געווען דאָ רבֿ און 1894 נאָך געווען דאָ. פֿריִער רבֿ אין דאַרשונישאָק, גודלעווע, פֿילימאָווע (סוּ־וואַלקער געגנט) קראָז. זײַנע חידושי־תורה. געפֿינען זיך אין **הלבֿנון, הפּסגה, הפּלס, יגדיל תורה** א״א. געווען אַ הייסער חובֿב־ציון. ר׳ צבֿי־הירש קאַלישער האָט געראַטן זײַנע ציון־דרשות. אין די קול־קוראס פֿון אַדעסער וועד זײַנען אָפּט דערמאָנט ציטאַטעס פֿון זײַנע מאמרים. אין א.י. סלוצקיס **שיבֿת ציון** איז דאָ זײַנס אַ גרויסער אַרטיקל בשבֿח בניין ארץ־ישראל (ע׳ 43; ח״ב — ע׳ 55). ניפֿטר געווען אָרן ב׳ סיוון, תרס״ג.[2]

ר׳ חיים־יצחק הכהן בלאָך, 1866 דאָ געבאָרן. געגרינדעט דאָ אַ ישיבֿה און געווען איר ראש־ישיבֿה. 1898־1902 דאָ רבֿ, דערנאָך אין בויסק און פֿון 1922 אין דזשוירזי סיטי ביז זײַן פּטירה אין ז׳ אדר ב׳, 1948. געשריבן אין **הצפּירה, יגדיל תורה, מגדל תורה, הפּרדס**. אין זײַנע אַרויסגעגעבענע **חדושי הריטב״א** האָט ער אַרײַנגעגעבן זײַנע הלכה־שיעורים אין פּלונגיאַנער ישיבֿה און מַראי־מקומות (נ״י, תרצ״ה־תרצ״ז); **קובץ פּללים בעניני הלכה** (ג׳וירסי סיטי, תרצ״ד); **דבֿרי חיב״ה** (נ״י, תש״א).

ר׳ שמואל־אַבֿיגדור בר׳ ברוך פֿײַוולסאָן, געבאָרן 1859 אין וויגעווע. פֿאַר פּלונגיאַן געווען רבֿ אין בייסעגאָלע (פֿון 1885), שוועקשנע, אַניקשט. ניפֿטר 1929 אין בערלין. האָט הספּמה אויף **מעין גנים** (פּיעטרקובֿ, 1914). זײַן זון ר׳ ברוך־משה, אב״ד בייסעגאָלע (פֿון 1922) און רבֿ אין ניו־יאָרק (פֿון 1938). זײַנע ברידער: ר׳ ישׂראל־בנימין־בענדעט, אב״ד בייסעגאָלע, שוקיאַן; ר׳ אליהו־מאיר, אב״ד קראָקי, קופּישאָק.

1) לויט **מכתבֿ מאליהו** (ע׳ 28), איז דאָ געווען רבֿ ר׳ לייבעלע פּלונגיאַנער. מסתּמא איז די כוונה צו ר׳ זבולון־לייב.

2) לויט איין מקור, איז געווען דאָ רבֿ אויך ר׳ דוב־משה נאַמיאָט, הרבֿ ברי״טס איידעם. מיר האָבן ניט קיין באַשטעטיקונג אויף דעם.

ר׳ שמואל־מנחם פּין, רבֿ אין ווילאָן, ראָגאָטשעוו, פּולנגיאַן. עולה געווען פֿאַרן צווייטן וועלטקריג. חבֿר פֿון הרבנות הראשית ת״א־יפֿו. ניפֿטר י״א תּמוז, תּשי״ד, אין ת״א.

ר׳ לוי־צבֿי שפּיץ, געבאָרן 1887 אין קול. נאָך פּולנגיאַן רבֿ אין וואָרנע און טאָוואָריק, ווו אומגעקומען תּמוז 1941, הי״ד.

ר׳ אַבֿרהם־מרדכי וועסעלער, געבאָרן 1892. פֿריִער רבֿ אין אַניקשט, דערנאָך אין פּולנגיאַן, ווו פֿאַרברענט געוואָרן 1941 צוזאַמען מיט קהל אין בית־כּנסת. איידעם פֿון ר׳ יוסף־לייב בלאָך, אב״ד טעלז.

מו״צים, ר״מים: ר׳ דובֿ־בער יפֿה, מו״צ. זײַנע שאלות־ותשובֿות און פּסקי־דין פֿון 1856 ביז 1881 געפֿינען זיך אין ניו־יאָרקער שטאָט־ביבליאָטעק.

ר׳ אהרן־זעליג הפּהן, ר״מ, פֿון 1898. אין המליץ פֿון יענעם יאָר איז דאָ זײַנע אַ הערה.

ר׳ שלמה־זלמן הורוויץ, מו״צ. שפּעטער אין קורטעוויאַן, פּאָנעוועזש, פֿאָטער פֿון ר׳ יוסף־יוזל, פֿון די גרויסע בעלי־מוסר אין ליטע.

ר׳ יוסף שאַכנאָוויץ, מו״צ ור״מ, 1914 נאָך געווען דאָ. געבאָרן 1907 אין טעלז. שפּעטער רבֿ אין שוואַדאָשטש, 1947 רבֿ אין שיקאָגאָ; ר׳ בן־ציון פּעלמאַן פֿון טעלז, מנהל הישיבֿה.

אַ שׂיכות מיט פּולנגיאַן האָבן:
א. לעווינזאָן, **קינת סופֿרים** (ווילנא, תּר״ז);
ג. ראַסטאָווסקי, **מורה דרך** (ווילנא, תּרמ״ח).

צווישן 1839 און 1914 זײַנען געווען 49 פּולנגיאַנער פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — „הר׳ זכריה בר׳ יעקבֿ סימנר ... הנקרא ר׳ זכריה מק״ק פּולנגייאַן״, אַזוי זאָגט זיך אויף זײַן ספֿר **זכירה**, וועגן רעליגיעזער עטיק און פֿאָלקס־מעדיצין. די ערשטע אויסגאַבע איז המבורג, תּס״ט [1709]. אויף אנדערע אויסגאַבעס איז דער טיטל **הנהגות טובֿות**, איבערגעזעצט אויף עברי־טײַטש. ניפֿטר 1715.

ניט אָפּשטאַמיק, נאָר געלעבט לאַנגע יאָרן אין פּולנגיאַן איז „האלוף המרומם והתּורני הרבני מוהר״ר אלי׳ בן הרבֿ המגיד המופֿלג והחסיד ארי׳ ליב מקאָבערין ... ואיתן מושבֿו יושבֿ אהל תּורה בק״ק פּולנגיאַן״ — אַזוי וועט אָנגערופֿן דער מחבר אויפֿן שער־בלאַט פֿון אַ ספֿר אין 1715.

אַ האַלב־פּולנגיאַנער איז ר׳ מרדכי בר׳ יוסף יפֿה, שטאַמט פֿון בעל ה„לבושים״. געבאָרן 1721 אין פּוזין. געקומען מיט זײַן פֿאָטער קיין פּולנגיאַן. צו 12 יאָר איז ער דאָרטן פֿאַרכאַפּט געוואָרן דורך סאָלדאַטן און געבראַכט געוואָרן קיין ווילקאָווישק. דאָרטן איז ער אויסגעקויפֿט געוואָרן דורכן אָרטיקן גביר ר׳ חנוך זונדל און שפּעטער חתונה געהאַט מיט זײַן טאָכטער. 1756 געוואָרן רבֿ אין קיידאַן.

ר׳ אליעזר גוטמאַן, דאָ געבאָרן אין 1772. דער פֿאָטער איז געהרגעט

געווארן פֿון די היידאַמאַקעס און די מישפּחה איז אַנטלאָפֿן און זיך באַזעצט אין פּלונגיאַן. ר׳ אליעזר איז שפּעטער אַוועק קיין קעלם, וווּ זײַן ווײַב האָט געהאַט אַ קלייטל און ער איז געזעסן און געלערנט. 1810 האָט קעלם אים גענומען פֿאַר אַ רב. ניפֿטר געווארן ו ניסן, תקצ״א (1831).

ר׳ שמעון בר׳ מנחם־נחום פּלונגיאַנער, דאָ געבאָרן אַרום 1792. בקי בנגלה ובנסתּר. יאָרן לאַנג געזעסן אין הויז און געלערנט און ניט אָנגעקוקט דאָס שטעטל. אין עלטער פֿון 35 יאָר פֿאַרלאָזן ליטע, אַרום 1827 געקומען קיין ירושלים, וווּ ניפֿטר געווארן צו 50 יאָר.

מרדכי פּלונגיאַן (פּלונגיאַנסקי), דאָ געבאָרן 1814. אמתער פֿאַמיליע־נאָמען: יפֿה, אָפּשטאַם פֿון ר׳ מרדכי יפֿה, בעל „הלבֿושים״. ער רופֿט אָן פּלונגיאַן „עיר מולדתי גן פּנואל״. געלעבט מערסטנס אין ווילנע ביז זײַן פּטירה אין 1883. פֿאָרשער פֿון תנ״ך און תּלמוד און מחבר פֿון ביכער און מאמרים אויף די דאָזיקע טעמעס. געשריבן הקדמות און הוספֿות אָן זײַן נאָמען צום **ש״ס בבלי** (א״נ „המתרגם״), מילואים צו **יורה־דעה**, הוספות צו **מדרש רבה** א״א. אויף אַ סידור פֿון האלמנה והאחים ראָם (ער איז לאַנגע יאָרן געווען דער מגיה אין זייער ווילנער דרוק), האָט ער צוגעגעבן פּירושים א״נ „כוונות פּשטיות וכוונות ישרות״, אָבער מען האָט אויסגעלאָזן זײַן נאָמען. ער האָט געשריבן הקדמות אויך צו אַלגעמיינע ביכער, מיט זײַן פֿולן נאָמען: **הילדות והשׂחרות**, ישׂראל זאַבלודאָווסקי (וואַרשא, תּרכ״ג); **המנוחה והתּנועה**, צבי־הירש ראַבינאָוויץ (ווילנא, תּרכ״ז); **ערך תּפלה**, לֵוי ירחמיאל קלאַצקי (ווילנא, תּרכ״ט); **חדר לתּיקונים בבית רבן**, צבי־ניסן גאָלאָמב (ווילנא, תּרמ״ג). די הקדמה וועט אָנגעגעבן פֿון „פּאר המשׁפּילים מפּלונגיאַן״ — קלאָר, אַז דאָס איז מ. פּלונגיאַן; אַ מכתּב־תּהלה אין פֿרידריך שילערס **דאָן קאַרלאָס**, איבערגעזעצט אויף העברעיש פֿון דוד ראַדנער (ווילנא, תּרמ״ד). אין **מדבר נאוה** פֿון נחום קאַראַסיק (ווילנא, תּרי״ח) איז אָנהייב בוך דאָ אַ שיר פון מ. פּלונגיאַן.

ר׳ יצחק אלחנן ספּעקטאָר האָט איין מאָל געזעבן פּלונגיאַנען מגיה צו זײַן זײַנס אַ ספֿר. נאָך דער הגהה האָט קאָוונער רב געזאָגט, „שלא ראה עוד מופֿלג כזה בתּורה״.

פּלונגיאַן, איינער פֿון די קענ־טיקע פֿיגורן פֿון די ליטע־משׂפּילים אין צווייטער העלפֿט פֿון ניינצנטן יאָרהונדערט, האָט זיך שטאַרק אָנגעליטן אין ווילנע. געהאַט דאָרטן אַן אָרעם, געמאַטערט לעבן און געווען פֿאַרביטערט קעגן די ווילנער משׂפּילים. דאָס איז אויך קענטיק פֿון זײַנע בריוו צו יהודה־לייב גאָרדאָן. איינער פֿון זיי איז געווען אַ קאַרטל, וויל די פּאָסט איז געווען מיט איין קאָפּיקע וויניקער. זײַן פֿאַרביטערטקייט האָט ער שאַרף אַרויסגעבראַכט אין בריוו פֿון 1862 צו זאַב קאַפּלאַן („הזקן״). ער בעט גאָט, אז „יצילני מבוא בקרית משפילי ווילנא, אשר שקר מחסם וכלי חמס מכרותיהם.״

כאָטש ער איז געווען אַ שטאַר־קער משכּיל, האָט ער אָבער געהאַלטן פֿון אמונה. אין אַ ספֿר זײַנעם האָט ער איין מאָל געשריבן: „קריאה אחר המסורה לנו מדורות עולמים היא הקריאה הנאמנה" און „הלא מפי רז"ל אנו חיים בכל דין והלכה". דער נוסח פון פּלונגיאַנס מצבֿה האָט אָנ־געשריבן יהודה־לייב גאָרדאָן.

*

ר׳ יצחק־זאבֿ בר׳ שמואל אָלשוואַנגער, דאָ געבאָרן ט"ז אלול, תקפ"ה. שטאַמט פֿון בעל „הלבֿושים". פֿון 1846 רבֿ אין טאַווריק, 1878 געווארן רבֿ אין פּעטערבורג, וווּ ניפֿטר געווארן 1897. געהאַט אַלגעמיינע בילדונג און מיטגליד פֿון ועד „מרבי השׂכלה בישׂראל" אין פּעטער־בורג. 1860 און 1868, אין זײַן טאַוריקער רבנות־צײַט, באַקומען דאַנקבריוו פֿון צאַר אַלעקסאַנדער דעם צווייטן פֿאַר זײַנע דײַטשישע דרשות.

„החכם המפֿורסם הנגיד" ר׳ בנימין בר׳ נתן־נטע מפּלונגיאַן איז דאָ געבאָרן געווארן אין 1841. געלעבט איןווילנע, וווּ ער איז געווען פֿון די חשובֿי העיר. באַקאַנט אונטערן נאָמען ר׳ בנימין נאַטאַנזאָן. מגֻזע הש"ך.

ר׳ יוסף־יוזל בר׳ שלמה־זלמן הורוויץ, דאָ געבאָרן אין 1848, פֿון די גרעסטע בעלי־מוסר אין ליטע. 1896 געגרינדעט אַן עקסטרעמע מוסר־ישיבֿה אין נאָווהרעדעק, וווּ ער האָט געלערנט זיך אָפּ־צושיידן פֿון דער וועלט און נאָר זיך אָפּ־געבן מיט תּורה־לערנען. ענלעכע ישיבֿות האָט ער אויפֿגעשטעלט אין ווילנע, סלאַבאָדקע און אוקראַינע בעתן ערשטן וועלטקריג. בעל **מדרגת האדם** (פּאָלטאַווא, תּרע"ח־ע"ט). ניפֿטר געווארן 1919 אין קיעוו. 1963 איז זײַן אָרון אַריבערגעפֿירט געווארן קיין ירושלים. זײַן פֿאָטער איז געווען מו"צ אין פּלונגיאַן.

לאַזאַרוס (אליעזר) גאָלדשמידט, דאָ געבאָרן 1871. וויסנשאַפֿטלער, איבערזעצער פֿון תּלמוד בבֿלי אויף דײַטש. געשטאָרבן 1950 אין לאָנדאָן.

ר׳ מאיר־לייב מעץ [מאָץ?], דאָ געבאָרן 1893. רבֿ אין גרינקישאָק, גוד־לעווע [?], קראָקי, וווּ אומגעקומען אין 1941, הי"ד. מחבר פֿון **נתיבֿ מאיר** (קיידאָן, תּרצ"א).

שרײַבערס. — ש. אַבעל, געבאָרן 1871. פֿון 1892 אין אַמעריקע. אַקטיווער ציוניסט. רעדאַקטאָר פֿון **דאָס אידישע פֿאָלק** (נ"י), אָרגאַן פֿון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע אין אַמעריקע. איבערגעזעצט **קאָנגרעס־רעדען** פֿון ד"ר הערצל (נ"י, 1918). געשטאָרבן 1925 אין ניו־יאָרק.

רחל קירש־האָלטמאַן, געבאָרן 1882. פֿון 1913 אין אַמעריקע. געשריבן אַרטיקלען פֿון צײַט צו צײַט אין **צוקונפֿט, פֿרײַהייט, קאַמף** — אַלע ניו־יאָרק. מחברטע פֿון **פֿיר באַרימטע פֿרויען** (נ"י, 1938), **מײַן לעבנס־וועג** (נ"י, 1948). מיטאיבערזעצערין פֿון לענינס **דער ראַדי־קאַלער קאָמוניזם** (נ"י, 1920), בוכאַרינס

דער א״ב פֿון קאָמוניזם (נ״י, 1923). געשטאָרבן אין ניו־יאָרק.

צבי־הירש בריק (ברק), געבאָרן 1905. געענדיקט יוריספרודענץ אין קאָוונער אוניווערסיטעט. מיטגליד פֿון מרכז צ״ס־התאחדות אין ליטע. דורכגעמאַכט קאָוונער געטאָ. פֿון 1949 אין ישׂראל. געשריבן אַרטיקלען אין **די צײַט**, **דאָס וואָרט** — קאָוונע, **בדרך** (רוים). מיטמחבר פֿון **בער באָראָכאָוו** (קאָוונע, 1934). מיטרעדאַקטירט **יהדות ליטא**, באַנד 4 (ת״א, 1984). לעבט אין ירושלים.

זלמן לעווי, געבאָרן 1907. געלערנט אין טעלזער ישיבֿה. פֿון 1927 אין יאָהאַנעסבורג. געשריבן פּאָליטישע אַרטיקלען אין **פּראָלעטאַרישע שטימע** (יאָהאַנעסבורג). 1948־1970 רעדאַקציע־מיטגליד פֿון **דרום־אַפֿריקע** און פֿון 1970 — רעדאַקטער. אַ סך געשריבן אין **אַפֿריקאַנער אידישע צײַטונג**. לעבט אין יאָהאַנעסבורג.

סקולפּטאָרן: לוי ראָזענטאַל, געבאָרן 1888. פֿון 1907 אין אַמעריקע. פֿון די גרויסע סקולפּטאָרן אין זײַן צײַט; ישׂראל־ליפּע לישפֿשיץ, געבאָרן 1903. עמיגרירט קיין דרום־אַפֿריקע. מאָלער.

קאָרעספּאָנדענטן. — המליץ: יעקבֿ מאַרק, דוד־משה מיצקון. **הצפֿירה:** ש. בלאַנק, איש מבית הלוי [לעווינסאָן], יואל־אליהו ראַבינאָוויץ [יא״ר]. **הפּרמל:** צבי־הירש סענעיער.

ניכבדים. — ר׳ יוסף יפֿה, ראש מדינה דפֿלונגיאַן. געחתמעט אין **פּנקס קיידאַן** צווישן די ראשי־המדינה אין ועד הגליל אין קראָזש בשנת תקל״ט [1779]. ברידער: ר׳ חנוך־זונדל, אב״ד אַלינקאַ; ר׳ טוביה, אב״ד אַמדור און 1769 מ״מ ומו״צ אין טיקטין.

ר׳ ישׂראל־אליהו איזראַלאָוויץ, שוועד פֿון ר׳ אפֿרים עפּשטיין, רבֿ אין באַקשט, ניו־יאָרק, שיקאַגאָ; ר׳ יהודה־לייב סענעיער, גרויסער בעל־צדקה. ניפּטר 1863; ר׳ חנוך־זונדל בלאָך, שו״ב, פֿאָטער פֿון היגן רבֿ ר׳ חיים־איציק; ר׳ יוסף סג״ל, שו״ב (1914) ר׳ בן־ציון בערמאַן, שו״ב (1914). האָט חידושי־תורה אין **יגדיל תורה** (1909־1912), **הפּלס** (תרס״א־תרס״ב).

ר׳ צבי פּײַן, אים געוואָרן: הירשל בלומעס. צדיק תמים. זײַן הויפּט־„פּרנסה״: ביקור חולים. אויף דער עלטער (אין 1870ער) זיך אויסגעלערנט דאָקטאָרײַע, ער זאָל קענען בעסער העלפֿן אָרעמע קראַנקע; ר׳ שמואל שלעזין; הירש קירש.

ראַבינער קראַווּעץ, פֿון די גרינדערס פֿון בית־ספֿר (1878); ר׳ ירוחם לעווינסקי, צענדליקער יאָרן מלמד אין דער תלמוד־תורה פֿאַרן ערשטן וועלטקריג.

לערערקע לינאַ אָדעס, 1891 געעפֿנט שול פֿאַר יידישע מיידלעך, ווו גערלערנט רוסיש, דײַטש, פֿראַנצייזיש און אַנדערע לימודים. געענדיקט מיידל־גימנאַזיע אין קאָוונע; לערער גוטל, 1906 געעפֿנט אַ חדר מתוקן. עקסיסטירט נאָר צוויי יאָר; ישעיהו גאַרב, אָרטיקער מאָלער און סקולפּטאָר.

ביבליאָגראַפֿיע. — אליהו ביצקאָווער, מכתּב אליהו (הַמבורג, תע״ה [1715]; הפּרמל, תּרכ״א, ע׳ 44; מ.א. גינצבורג, אַביעזר. ווילנא, תּרכ״ד, ע׳ 112; מ. פֿלונ־ גיאַן, אור בֹקר (ווילנא, תּרכ״ט); המגיד, 1872: 15; האסיף, תּרמ״ה, ע׳ 135; נ. נאַטאַנזאָהן, שפֿת אמת. וואַרשא, תּרמ״ז; המליץ, 1888: 109; 1891: 25.

חיים בר׳ יוסף מיכל, אור החיים, פ״פ א״מ. תּרנ״א, ע׳ 364; א.י. סלוצקי, שיבֹת ציון; ח״ב. וואַרשא, תּרנ״ב, ע׳ 124; רשימת החברים לתמיכת חברת בני ישראל ... ל־1896; המליץ 1894: 153; 1895: 238; 1898: 75, 90; 1899: 204; אגרות יל״ג, ב׳. וואַרשה, תּרנ״ה, ע׳ 170; לוח אחיאָסף, תּרנ״ז, ע׳ 313.

שלמה ברוך ניסענבוים, לקורות היהודים בלובלין. לובלין, תּר״ס, ע׳ 124; א.ל. פֿרומקין, תּולדות אליהו. ווילנא, תּר״ס, ע׳ 1; דוד בונימאָוויטש, מכתּב מאליהו. ווילנא, תּרס״א, ע׳ 28; המליץ 1903: 10, 32, 90; חשבון הנדבות, 1909: 111; הדרך, פ״פ א״מ, תּרע״ד, גל׳ 8; א. דיינאַרד, זכרונות בת עמי, ב׳. נוי אָרלעאַנס, תר״ף, ע׳ 65; ש.ל. ציטרון, לקסיקון ציוני, 1924, ע׳ 14.

ש. חיות, אוצר בדוּיֵי השם. וינא, תּרצ״ג, נומ׳ 3836; אידישע שטימע, 1937: 5712; ציון למשה ביילינסון. תּ״א, תּרצ״ח, מוסף ל„דבר״; משה מאיר ישר, דאָס לעבען און שאַפֿען פֿון חפץ חיים. נ״י, 1947, ע׳ 883; פֿאַראייניקטע אַרבעטער שטימע, נ״י, 1952, אויג׳ 26; תּולדות חברת מרבי השפֿלה, א׳, ע׳ 145, 149; ספר קיידאַן, תּ״א, 1977, ע׳ 209.

קריה נאמנה, ע׳ 229, 286; רשומות, כרך 1, ע׳ 490; קורות היהודים בשיאליאַי; תּולדות ישיבת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 64, 65, 156; תּולדות חכמי ירושלים, ג׳, ע׳ 232; חלקת מחוקק, חוב׳ ה׳, מחברת א׳; חוב׳ ז׳, ע׳ י; חוב׳ ט׳, מחברת א׳; י.ד. קמזונס יהדות ליטא, ע׳ 200.

יזפור־בוך סוואוואַלק, ע׳ 130, 140־143, 185; אהלי שם, ע׳ 165; „ליטע״, 1, 1159; לקורות עיר ראַסיין, ע׳ י״א; אנציקלופּדיה של הציונות הדתית, ע׳ 58, 295; תּולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 9; י. לעווינ־ שטיין, דור ודור ודורשיו, ע׳ 40; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 6617; ג. קרסל, 2; לעקסיקאַן, 1, 8; ב. פּהנס לעקסי־ קאַן, ז׳ 343; יהדות ליטא, ג׳; יהדות ליטא (קמזון)

Jewish Encyclopedia, VII, VIII, p. 95; IX, p. 398; X, p. 91; Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce, Warszawa, 1987). (אַרטיקל וועגן זאַמעט)

פּרענ

מאַריאַמפּאָלער קרײַז. דאָס אָרט ווערט צום ערשטן מאָל דערמאָנט אין 1502, ווען גרויספֿירשט אַלעקסאַנדער האָט עס איבערגעגעבן צו מיכאַיל גילינסקי. 1797 האָט פּרענ באַקומען פֿולע פּריוילעגיעס פֿון קעניג סטאַניסלאַוו אויגוסט.

דער ייִדישער ייִשובֿ האָט זיך אָנגעהויבן אַרום אָנהייב זיבעצנטן יאָר־ הונדערט. אין 1766 זײַנען דאָ געווען 597

PRIENAI

ייִדן, אין 1856 — 1497, 1897 — 1090, 1923 — 954, 1935 — אַרום 1000 און פֿאַרן חורבן — בײַ 700.

אין אַ ליסטע בײַשטײַערערס פֿון 1872 פֿאַר ייִדישע געליטענע אין ליטע אין די הונגעריאָרן 1869/71 געפֿינען זיך מערערע פּרענער. אין יענער צײַט האָבן ייִדן עמיגרירט פֿון שטעטל. אין אַ רשימה פֿון ייִדישע עמיגראַנטן אין 1869/70 זײַנען

דאָ די פּרענער יידן: ס. געלטשעווסקי, פֿרומע היינסאָן, א. זאַוורעוו, מ. לעווין, מ. מאַרלוצקי, י. סערסטוער, ע. סערסטוער, ס. קאַץ.

אין 1861 איז דאָ געשאַפֿן געווארן אַ גמ״ח, בראש מיט אַהרן ראָזענגאַרד. אין 1881 זײַנען דאָ געווען אַ סך אָרעמעלייט, איז אויפֿגעשטעלט געוואָרן א „לחם־עניים״, בראש מיט צבי השפל און א.י. רודימישקי [רודאַמינסקי].

דעם דריטן אויגוסט 1882 איז דאָ אויסגעבראָכן אַ פּאָגראָם. עס זײַנען געווען 20 פֿאַרוווּנדעטע יידן. עס איז שווער פֿאַרווונדעט געוואָרן דער גלח קראַווטשינסקי, וואָס האָט זיך אָנגענומען פֿאַר די יידן און געהייסן קלינגען אין קלויסטער פֿאַר אַן אַלאַרעם. אין אַפּריל 1884 איז פֿאָרגעקומען אין מאַריאַמפּאָלער קרײַזגעריכט דער מישפט פֿון 48 פּויערים, באַשולדיקטע אין פּאָגראָם. 26 פֿון זיי זײַנען פֿאַרמישפט געוואָרן אויף פֿאַרשיידענע טערמינען טורמע. די פֿאַרטיידיקערס מצד די יידן זײַנען געווען פֿראַנק פֿון קאָוונע און אַדוואָקאַט קאָווינסקי פֿון ווארשע. נאָכן פּאָגראָם איז געשאַפֿן געוואָרן אַ קאָמיטעט צו העלפֿן די געליטענע: אַהרן ראָזענגאַרד, אליעזר גאָלדענבערג, יעקבֿ פֿינקעלשטיין, אפֿרים שערעשעווסקי.

אין דערפֿער אַרום פּרענ האָבן געלעבט יידן — שיינקערס, קרעטשמערס, פֿאַכטערס. נאָכן פּאָגראָם זײַנען זיי אַלע אַנטלאָפֿן.

די יידישע פֿרנסות זײַנען געווען מיסחר, קרעמערײַ, מלאכה. אַ וויכטיקער חיונה־צוגאַב בײַ אַ טייל יידן איז געווען בײַשטוביקע ווירטשאַפֿט (גאָרטן, געפליגל, אַ בהמה) און בײַשטאָטישע לאַנדווירט־שאַפֿט (אייגענע אָדער אַרענדירטע פֿעלדער, סעדער).

*

ווי אין מערסטע יידישע שטעט־לער פֿון סווואַלקער גובערניע, האָט אויך אין פּרענ די השפּלה זיך גיך פֿאַרשפּרייט. אין 1881 דאַנקען היגע משפּילים די „מפּיצי־השפּלה״ אין אַדעס פּאָר געשיקטע 20 העברעישע און רוסישע ביכער: ראובֿן אַריה־לייב העלמאַן, ראובֿן מילער, זעליג פּרידבערג, הלל ראָזענגאַרד, אליהו בערג־מאַן, אַבֿרהם־יוסף רודאַמינסקי, שמשון מאַרקאָווסקי, בצלאל פּרידבערג, פּסח־משה נאַפֿטאַלין, בן־ציון גאָרפֿונקל (ביאַלי־סטאָקער).

אין 1883 איז דאָ געשאַפֿן געווארן אַ חבֿרה פֿון 30 מישפּחות פֿאַר באַזעצן זיך אין ארץ־ישׂראל. אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים זײַנען דאָ די מצבֿות פֿון

ירוחם־פֿישל בר׳ אליהו מפּרענ, תּרמ״ב.

מערא בר׳ משה מפּרענ, תּר״ן.

רבנים. — ר׳ צמח, אב״ד פּרענ והגליל. זײַן זון ר׳ אַהרן פּרענער, גערופֿן ר׳ אַהרעלע צמחס, איינער פֿון די ראשי הדיינים אין ווילנע. אין 1835 איז דאָ זײַן חתימה צווישן די מסכּימים אויפֿן ווילנער

ש״ס. ר׳ אהרלע איז ניפֿטער געווָארן 1837 אין ווילנע. לויט דעם קען מען משער זײַן, אז ר׳ צמח איז געווען דָא רַבּ אַרום דריטן אָדער לעצטן פֿערטל פֿון אַכצנטן יָאר־הונדערט.

ר׳ נתן, שוועֿר פֿון ר׳ מרדכי הלוי עפֿשטיין. ניפֿטער געווָארן 1822.

ר׳ נחום־שרגא רעוועל, געבָארן 1838 אין ראַסיין. 12 יָאר דָא רַבּ, פֿרִיִער אין לינקעווע. ניפֿטער 1896. זײַן זון ד״ר דובֿ רעוועל, פֿון די גרינדערס און ר״מס פֿון ישיבֿה־אוניווערסיטעט אין ניו־יָארק. איידעם פֿון ר׳ משה־יצחק סג״ל, אב״ד פּאָנעווועזש, טאָווריק א״א. אין די איבערגעלאָזענע כּתבֿים פון חיים טשער־נָאוויץ (רַבּ צעיר) איז דָא א הספּד וועגן אים.

ר׳ יהודה־לייב ריף, פֿון 1871. פֿרִיִער רַבּ אין שאַדעווע און זאַגער. אין 1882, בעתן פּאָגראָם, נאָך געווען דָא. פֿאַרלָאָזן פֿרעֿן אין 1883. זײַנע זין: ר׳ ישׂראל, אב״ד קורשאַן, זאַגער; ר׳ יצחק־זונדל, אב״ד אַלט־זאַגער.

ר׳ שׂמחה־דוב זילבערשטיין; ר׳ בן־ציון בר׳ אַבֿרהם־אַבא קרעניץ, געבָארן 1858. פֿרִיִער רַבּ אין ברעזניק (סוווָאלקער גובערניע), 1895־1897 אין פּשעראָסלע (סוווָאלקער גובערניע), 1898 אין פֿרעֿן און שפּעטער אין שוועקשנע.

ר׳ אַבֿרהם־דובער רײַנעס. 1903 שוין געווען דָא רַבּ. פֿרִיִער רַבּ אין מאַליאַט. פֿון 1912 ר״מ אין ברוקלין. ניפֿטער י״ט תּשרי, תּשט״ז, אין ירושלים. זון פֿון באַקאַנטן לידער רַבּ ר׳ יצחק־יעקבֿ רײַנעס.

ר׳ אַבֿרהם־יעקבֿ בר׳ יהושע ניימאַרק, געבָארן 1879 אין שומיאל (מאָליעווער גובערניע). 1909־1924 דָא רַבּ. פֿאָטער געהרגעט געווָארן 1905 בעתן פּאָגראָם אין יעקאַטערינאָסלאָוו. פֿון 1925 חבֿר הרבנות הראשית ת״א־יפֿו. בעל **אָשל אַבֿרהם** (ת״א, תּרצ״ז־תשי״ב, 10 חלקים).

ר׳ חיים פּון, פֿון 1891 רַבּ אין טרישיק, פֿון 1938 אין פּרעֿן, ווּ אומגעקומען אין 1941, הי״ד.

ר׳ נתן חיימזאָהן,[1] געבָארן אין אָרלע (רוסלאַנד), איז 1838 דָא געווָארן מ״מ ומו״צ, בעל **אבֿן בחן** (קראָטאָשין, תר״ג). אין דער הקדמה זאָגט ער: „וזה כּאַרבע שנים נתקבלתּי למ״מ ומ״צ בק״ק פּרעֿן״. מיר ווייסן ניט, צי ער איז שפּעטער געווָארן דָא אויך רַבּ.

מו״צ ומ״מ איז אויך געווען ר׳ אליהו שׂרהזאָן, געבָארן 1800 אין מיכאַלישאָק, פֿרִיִער אין סטוצין, לאָמזשע, סוווָאַלק, מישינעץ און נאָך פּרעֿן אין פּייזער. אויך זײַנע עלטערע יָארן עולה געווען קיין ירושלים, ווּ געווען אַ מגיד אין גרויסן בית־הכּנסת. ניפֿטער געווָארן אין ירושלים. חיבורים: **חבֿת ירושלים** (וואַרשא, תרמ״א), **אגדת אליהו** (נ״י, תּרס״ו), **עוגת אליהו** (ירושלים, תרע״ג).

1) אַנדערע גיבן זײַן פֿאַמיליע־נאָמען: זאָהן, אָבער אויף זײַן ספֿר שטייט: חיימזאָהן.

ר׳ מֹשה־אַריה בר׳ מתתיהו, געבאָרן 1878 אין טרעסטינע (ווײַסרוס־לאַנד), דאָ מו״צ אין די 1920ער, דערנאָך רב אין דאַרשונישאָק, ווו אומגעקומען אין 1941, הי״ד. פֿריִער ר״מ אין מייטשעט און שאַדעווע. זײַן זון ר׳ אהרן אב״ד אַליטע און מאָנטעווידעאָ; אין די 1880ער איז דאָ געווען שו״ב גוטפֿאַרב.

אין 1863 און 1913 זײַנען דאָ געווען 24 פֿרענומעראַנטן אויף 2 רבנישע ספֿרים:

תאמי צבֿיה, צבי־הירש בלאָך. קאָניגסבערג [תרכ״א], **קהלת מרדכי,** מרדכי יאָהלין. וואַרשא, תרע״ג.

אָפּשטאַמיקע. — מרדכי רודניק, געבאָרן 1893. מיטגליד פֿון צ.ס.־מרכז אין ליטע. דירעקטאָר פֿון דער העברעישער גימנאַזיע אין שאַוול. אומגעקומען 1941 אין שאַוולער געטאָ; חיים־זאַב רײַנעס, געבאָרן 1902, שפּעטער אין אַמעריקע.

יוסף גאָטפֿאַרשטיין, געבאָרן 1903. געלעבט אין פּאַריז. זינט 1926, דירעקטאָר פון אַ יִידישער טעאַטער־סטודיע אין פּאַריז. געדרוקט לידער אין **וויספּע** (קאָוונע) און מיטגעאַרבעט אין **אידישע טעאַטראַלע צײַטשריפֿט** (קאָוונע). געדרוקט אַרטיקלען וועגן טעאַטער און קונסט אין דער פּרעסע פֿון קאָוונע און פּאַריז, ווי אויך אין דער דײַטשישער און פֿראַנצייזישער פּעריאָדיק. אויטאָר פֿון בוך **די שול פֿון מאָרד** (דײַטש), שפּעטער עס אַליין איבערגעזעצט אויף פֿראַנצייזיש, ווי אויך דערצײַלונגען פֿון י.ל. פּרץ און קאַפּיטלען פֿון **ספֿר היצירה.** האָט אַ גרעסערע אַרבעט אין **יהדות ליטא** (ת״א) וועגן **פֿולקלור יהודי ליטא.** געשטאָרבן 1980 אין פּאַריז.

קאָרעספּאָנדענטן. — **המליץ:** מרדכי סראָלאָוויץ, י. הערץ גאָלדשטיין; **הצפֿירה:** יצחק גאָרפינקל (אויך דברי תורה), יהודה־לייב פּאָדזיטיוויאַנסקי, אריה העלמאַן; **יודישעס פֿאָלקס־בלאַט** (פּעטער־בורג): הלל ראָזענגאַרד.

פֿון די **ניכבדים:** מרדכי פֿינקעל־שטיין, אַהרן ראָזענגאַרד, אפֿרים שערע־שעווסקי, אלעזר גאָלדענבערג, ישׂראל־מיכל גאָלדבערג, משה־לייב הורוויץ, יצחק הכֹהן רובין, יעקבֿ פֿינקעלשטיין, ראובֿן־אריה־לייב העלמאַן, מאמר אין **אספֿת חכמים.**

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 18; ש.א. פֿרידענ־שטיין, עיר גבורים. ווילנא, תר״מ, ע׳ 72; המליץ 1881: 50; 1882: 31, 38; 1883: 18; 1884: 22, 35; 1899: 210; יִידישעס פֿאָלקס־בלאַט, 1882: 49; חלקת מחוקק, מחברת ג׳, ע׳ ל׳; עיר ווילנא, ע׳ 107; אהלי שם, ע׳ 202, 370; דורות האחרונים, ב׳, ע׳ 331.

תולדות ישיבת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 65; לקורות עיר ראַסיין ורבניה, ע׳ י״ב; יהדות ליטא (קמזון), ע׳ 227; ב. כהנס לעקסיקאָן, ז׳ 125; יזפור־בוך סואוואַלק, ז׳ 164, 189; לעקסיקאָן, 2; ספֿר הפּרענו־מעראַנטן, 6748; יִיוואָ־בלעטער, XL, ז׳ 1224 יהדות ליטא, ג׳.

J. Totoraitis, Sŭduvijos Suvalkijos Istorija, pp. 305, 398, 402; Black Book.

צ

ציטעוויאַן TYTUVĖNAI

ראַסיינער קרײַז. דער אָנהייב פֿון יידישן יִשובֿ איז אַרום סוף אַכצנטן יאָר־הונדערט. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געווינט בײַ 250 יידן, אין 1923 — 221 און פֿאַרן חורבן בײַ 200.

אַ גרויסער טייל יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט באַארבעטן אייגענע פֿעלדער אַרום שטעטל, דער רעשט — מיט קרעמערײַ און קאַראַבעלניקערײַ. ציטע־וויאַן איז געווען אַ דאַטשעאָרט און טייל יידן האָבן אויסגעשלאָגן פּרנסה פֿון די דאַטשניקעס.

רבנים. — ר׳ אליעזר לונץ, געבאָרן 1812 אין שאַוול. אַרום 1835־1848, שפּעטער מו״צ אין שאַוול בײַ 40 יאָר ביז זײַן פּטירה אין 1892. אור־אייניקל פֿון ר׳ יחזקאל לונץ, שאַוולער רב [פּרטים: שאַוול].

ר׳ יהודה־לייב משה סירקין, געבאָרן 1831. דערנאָך רבֿ אין ריטעווע, צײַקישאָק, סעלץ, וויסאָקי. געראָפֿן: ר׳ לייבציק חריף. זײַן פֿאָטער ר׳ צבי־הירש, ר״מ אין קיידאַן. ניפֿטער געווען אין 1885.

ר׳ יהודה־לייב הורוויץ, אָנגע־געבן ווי דער רבֿ־פֿרענומעראַנט אויף אַ ספֿר, אַרום צווייטער העלפֿט פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט.

ר׳ טוביה בר׳ משה בײַ, געבאָרן 1846. דאָ רבֿ ביז 1880, שפּעטער טירקשלע. אייניקל פֿון ר׳ שמואל, מו״צ אין טעלז. זײַן זון איידעם פֿון ר׳ מרדכי־פֿישל, אב״ד יאַנישאָק.

ר׳ צבי־יעקבֿ אָפּענהיים, געבאָרן 1854 אין יאַקובאָווע. צוויי יאָר דאָ רבֿ (1881־1882), דערנאָך, פֿון 1883, רבֿ 43 יאָר אין קעלם. ניפֿטער 1926. מחבר פֿון **צבי גאון יעקבֿ** (ריגה, תרפ״ט).

ר׳ שלמה־יעקבֿ בר׳ הלל גבֿריאל שיין, געבאָרן 1855 אין גירטענאָלע. פֿון 1893 ביז 1897, דערנאָך אין לאַצקעווע. פֿרײַער ר״מ אין טאַוריק. ניפֿטער 1934 אין קאָוונע. האָט חדו״ת אין **המודיע** (1911: 15).

ר׳ בן־ציון יעקבֿ בר׳ ישׂראל־מאיר לעוויטאַן, געבאָרן 1865. פֿון 1897, דערנאָך רבֿ אין שידלעווע. ברודער פֿון ר׳ אָשר־ניסן, ר״מ אין שאַוול, אב״ד שיד־לעווע.

ר׳ אַבֿרהם־אַהרן הכּהן בורשטיין בר׳ יהושע הכּהן בלומענטאַל, געבאָרן

1867, דערנאָך רבֿ אין ריטעווע, אַניקשט, סאַלאַנט, שאַדעווע, טאַווריק. בעתן ערשטן וועלטקריג ר״מ אין באָגאָראָדסק און אונטער סאָוועטישער הערשאַפֿט רבֿ אין טשערקאַסי. זיך אומגעקערט קיין טאַווריק. 1924 עולה געווען קיין ירושלים צו זײַן ר״מ אין ישיבֿה „מרפּז הרבֿ״, אָבער גיך ניפֿטר געוואָרן אין 1926.

ר׳ יצחק־יוסף זיוו, ביז 1913. האָט חידושי־תורה אין **יגדיל תורה** (1910: 5; 1913: 7/8);

ר׳ ישׂראל־יהושע סגל, אויך רבֿ אין וואָרנע און טרישיק.

ר׳ יעקבֿ קאַמענעצקי, געבאָרן 1891 אין קאָלושקאָוו (גובערניע מינסק), שפּעטער רבֿ אין טאָראָנטא, פֿון 1946 — ר״מ אין „תורה ודעת״ (נ״י).

ר׳ שלמה־אפֿרים קראָוויצקי, אויך רבֿ אין וועקשנע און לוקניק, הי״ד; ר׳ אַבֿרהם־עזריאל מדין, הי״ד.

צווישן 1842 און 1899 זײַנען דאָ געווען 34 פּרעזומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ יחיאל קעלמער, פֿון די חכמי ירושלים. עטלעכע יאָר געווען אויך מו״צ אין ציטעוויאַן. דאָ ניפֿטר געוואָרן אין 1867.

זרח באַרנעט, דאָ געבאָרן אין 1843, איינער פֿון די ציוניסטישע ראשונים און בויערס פֿון יישובֿ אין ארץ־ישׂראל. פֿון די גרינדערס פֿון פּתח־תּקוה. געשטאָרבן 1935 אין נוה שלום. צו זיין הונדערטסטן געבוירן־טאָג איז אַרויס די דענקשריפֿט **זרח ברנט** (ת״א, תש״ג).

ר׳ משה־שמעון בר׳ יחזקאל זיוויץ, דאָ געבאָרן אין 1858, רבֿ אין פּיקעלן, פֿון 1886 אין באַלטימאָר און פֿון 1888 אין פּיטסבורג, ווו ניפֿטר געוואָרן אין 1936. חיבורים: **חקר דעת** (ירושלים, תרנ״ח־תרס״ב), **בית פגא** (ירושלים, תרס״ד), **פּרי יחזקאל** (דאָרטן, תרס״ח), **מטה אַהרן** (דאָרטן, תרע״ד), **המשביח** (ס״ט לואיס, תרע״ח־תר״פּ), **משבח** (דאָרטן, תרצ״א), **צמח השדה** (דאָרטן, תרצ״ה). — אונטערן פּסעוודאָנים מ.י. סעקשאַח־משבי״ח — אַרויסגעגעבן אַ ביכל לידער **היומי** (פּיטסבורג, תרמ״ח), „כל השירים שנכתּבֿו על כל יום ויום״. שפּעטער וואָלט מסתּמא דער מחבר ניט געלאָזט דרוקן אזעלכע לידער.

ר׳ לייב חסיד (ציגלער), גאון און צדיק, געבאָרן 1824 אין וועריפּיאַן, האָט דאָ געלעבט אַ סך יאָרן און דאָ ניפֿטר געוואָרן אין 1894 [פּרטים — וועריפּיאַן].

דאָ איז געבוירן זבולון פּינעטאָ, באַרימטער מאַטעמאַטיקער. אין ווילנע האָט מען אויסגעפֿונען אין אים וווּנדערלעכע פּישרונות אין מאַטעמאַטיק און מען האָט אים אָפּגעשיקט קיין פּעטערבורג. ער האָט ניט געלערנט אין קיין גימנאַזיע און ניט געקענט קיין שום שפּראַך, אָבער ער האָט געענטפֿערט אין עטלעכע מינוט אויף געוואַלדיק־שווערע מאַטעמאַטיק שאלות פֿון די עקזאַמענירן־

דיקע פּראָפּעסאָרן. אין סתּירה צום געזעץ האָט דער פּעטערבורגער אוניווערסיטעט אים אָנגענומען פּאַר אַ סטודענט. ער האָט אויסגעפונען אַ נייַע שיטה אין לאָגאַריט־מען. צבי הכּהן ראַבינאָוויטש האָט עס שפּעטער איבערגעזעצט פֿון פֿראַנצייזיש אויף העברעיש א״נ „לוחות המגבילים״. דער רוסישער פֿינאַנס־מיניסטער האָט אים באשטימט פֿאַרן רעוויזאָר פֿון דער מלוכה־קאַסע. 1879 איז ער אַרויס פֿון הויז און נעלם געוואָרן. מען מיינט, אַז עמעצער פֿון זײַנע שונאים האָט אים דערהרגעט. געווען נאָך גאַנץ יונג.

ביבליאָגראַפֿיע. — א.א. פֿרידמאַן, ספֿר הזכרונות, ת״א, תּרפ״ו, ע׳ 91; ספֿר האישים, ת״א, תּרצ״ז, ע׳ 548; אנציקלופּעדיה של הציונות הדתית, ת״א־ירושלים, תּשי״ח, ע׳ 235; א. דיינאַרד, זכרונות בת עמי, ב׳, נוי אָרלעאנס ע׳ 65; אהלי שם, 83, 101, 204, 312.

תּולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 48, 111; ד. תּדהר, אנציקלופּעדיה לחלוצי הישוב ובוניו. ע׳ 764, 1206; חכמי ישראל באַמריקא, ע׳ 45; לקורות עיר קיידאַן ורבניה, ע׳ 6; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 6983; יהדות ליטא, ג׳. Black Book.

צייקישאָק CEKIŠKĖ

קאָוונער קרײַז. יידן זײַנען דאָ געווען שוין אין מיטן פֿופֿצנטן יאָרהונדערט. דאָס איז געבליבן, משמעות, אַ פֿאַרבײַגייענדיקער עפּיזאָד. אַנדערש וואָלט ניט מעגלעך געווען, אַז הונדערטער יאָרן שפּעטער זאָלן ניט האָבן געבליבן שפּורן פֿון זיי. די פֿאַקטישע דאַטע פֿון אַ באַשטענדיקן און זיך אַנטוויקלענדיקן יידישן ישובֿ דאַרף מען רעכענען פֿון דריטן אָדער פֿירטן פֿערטל פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט.

פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט בײַ 800 יידן, אין 1923 — 324 און פֿאַרן חורבן — אַרום 250. פֿאַרן גירוש־ליטע אין אַפּריל 1915 האָבן סאָל־דאַטן און פּויערים פֿאָגראָמירט די יידן.

יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמערײַ, קליינהאַנדל, מלאכה. געשטנערײַ און סעדערײַ זײַנען געווען אַ ווויכטיקער פּרנסה־מקור פֿון טייל צייקישקער יידן. אַ גרויסער קלאַפּ פֿאַר דער יידישער עקאָנאָמיק אין צייקישאָק איז געווען די גרויסע שׂריפֿה אין 1887, ווען גאַנץ שטעטל איז אַראָפּ מיטן פּײַער, אָחוץ דרײַ יידישע הײַזער. דער גלח א.ק. ווײַטקאָוויטש און פּריץ א. מיקוצקי האָבן געהאָלפֿן די נשׂרפֿים.

אין אַ רשימה פֿון 1871 — אין דער צײַט פֿון גרויסן הונגער אין טיילן פון ליטע — געפֿינען זיך די נעמען פֿון צײַקישקער מנדבֿים פֿאַר יידישע הונגער־לײַדנדיקע אין לאַנד, געשיקט צום יידישן הילף־קאָמיטעט אין מעמל. די קלײַבערס: נחמן שלעזינגער, ישׂראל סגל.

רבנים. — ר׳ צבי־הירש (ר׳ הירשל) בר׳ שבתי, געבאָרן אַרום 1770. דאָ רבֿ פֿון אַרום 1800. ניפֿטער געוואָרן אַרום

1840 אין צעזקישאָק. זײַן אייניקל ר׳ דובער שיינפֿעלד (ר׳ בערציק מאירס), 40 יאָר ר״מ אין ראַסיין. שיינפֿעלדן האָט מען גערופֿן „המדקדק הנפֿלא״.

ר׳ דוד בר׳ מרדכי קאַצענעלענ־בויגן, אב״ד צעזקישאָק,[1] סרעדניק, ווילקי.

ר׳ יהודה ליב־משה הלוי סירקין, אַרום 1850ער. אויך רבֿ אין ציטעוויאַן, ריטעווע, סעלץ און וויסאָקי. ניפֿטר גע־ווָארן 1885. מען האָט אים גערופֿן „ר׳ לייבציק חריף.״ מחבר פֿון **סערות תימן**. זײַן פֿאָטער ר׳ צבי־הירש, ר״מ אין קיידאן.

ר׳ אַבֿרהם בר׳ דובער הפּהן לעווינטאַל, פֿון 1869 ביז זײַן פּטירה אין 1894.[2] זײַן איידעם ר׳ ישׂראל סאָבעלמאַן.

ר׳ אַבֿרהם גאָרדין, פֿון 1903; ר׳ יעקבֿ אַבראַמאָוויץ, פֿון די 1920ער. געווען רבֿ אויך אין ווָארנע; ר׳ שמואל־זאבֿ מלמד, בעל **נחלת שמואל**, הי״ד.

מו״צ: ר׳ יוסף עליאַשבערג, אויך אין רומשישאָק. אויף די עלטערע יאָרן עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל; ש״ץ ושו״ב: ר׳ חנוך־זונדל סינגער, פֿריִער אין דוסיאַט און אַבעל.

צווישן 1842 און 1880 זײַנען דאָ געווען 29 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אויף אַ מצבֿה פֿון 1880 אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים איז דאָ: מרדכי בר׳ אברהם מצאיקישאָק, תר״ם.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ מרדכי עליאַשבערג, דאָ געבאָרן אין 1817, רבֿ אין זעזמער און בויסק (לעטלאַנד). איינער פֿון די השפּעהדיקסטע חיבת־ציון־דענקערס. הרבֿ ר׳ אַבֿרהם־יצחק קוק האָט געשריבן, אַז זײַנע „השקפֿות על עתידות האומה ותקוותיה״ זײַנען שטאַרק באַווירקט געוואָרן פֿון הרבֿ עליאַשבערגס אידייען. אחד־העם האָט געשריבן אין זײַן **על פּרשת דרכים**, אַז הרבֿ עליאַשבערג איז „איינער פֿון די גרויסע רבנישע חלוצים פֿאַר יִשובֿ ארץ־ישׂראל״ און אַז זײַן „**ספֿר שביל הזהבֿ** [וואַרשא, תרנ״ז] איז מערער ווערט ווי אַ קאָלאָניע אין ארץ־ישׂראל.״ האָט אויך אַרויסגעגעבן אַ ספֿר שו״ת **תרומת יד** (ווילנא, תרל״ה). אין **המגיד** (תרכ״ט) האָט ער געשריבן אַ רעוואָלוציאָנערן אַרטיקל (אונטערן פּסעוודאָנים מַבי״ע [מרדבי בן יוסף עליאַשבערג], אַז ניט דאָס פֿעלן פֿון השׂכּלה איז שולדיק אין יידישן מצבֿ, נאָר דאָס אומנאָרמאַלע עקאָנאָמישע לעבן פון די יידן, און געפֿונען צו שאַפֿן שולן צו

---

1) אזוי לויט משה מאַרקאָוויצעס לקורות **עיר ראַסיין ורבניה**, ע׳ כ״ח. אָבער אין **ספֿר זכרון קיידאַן** (ת״א, 1977), ווו די קאַצענעלענבויגנס ווערן געגעבן זייער ענגוי און אָפּגעהיט, איז דאָס ניטאָ.

2) אַזוי לויט **המליץ** (1894). **יהדות ליטא**, ג׳ (ע׳ 342), גיט, אַז פֿון 1872 איז דאָ געווען רבֿ ר׳ אליהו גאָרדאָן, אָבער אויף ע׳ 37 ווערט צעזקישאָק ניט אַרײַנגערעכנט אין זײַנע רבנות־שטעלעס — און דאָס איז טאַקע ריכטיק. ווי האָט ר׳ אליהו געקענט ווערן 1872 רבֿ אין צעזקישאָק, ווען ר׳ אַבֿרהם לעווינטאַל איז דאָרטן געווען רבֿ 25 יאָר ביז 1894. — איינער אַ ר׳ אליהו בר׳ יצחק איז דאָ זיכער געווען רבֿ, מסתּמא פֿאַר ר׳ אַבֿרהם לעווינטאַל. אין דער הקדמה פֿון חיים בכרך״ס **זכרון חיים** (ווילנא, תרמ״ט) זאָגט זיך: „שארי ובשׂרי ר׳ אליהו בר׳ יצחק היה רבֿ ואב״ד פה״ [צעזקישאָק].

לערנען יידישע קינדער מלאכה. ניפּטר געווָארן 1889 אין בויסק.

ר׳ דובֿ־אַריה לעווענטאַל, דאָ געבאָרן אין 1864.[3] איבער 60 יאר רבֿ הכּולל אין פּילאַדעלפֿיע. מיטגרינדער פֿון ישיבֿה־אוניווערסיטעט אויפֿן נאָמען פֿון ר׳ יצחק־אלחנן. ניפּטר 1952.

דוד־מתּתיהו ליפּמאַן, געבאָרן 1888 אין נעמאָקשט. 1925 געעפֿנט אַן אַפּטייק אין צייקישאָק, ווו געבליבן לעבן ביז זיין אומקום אין 1941, הי״ד. געשריבן אַ סך אַרבעטן וועגן דער געשיכטע פֿון יידן אין ליטע. אין די קאָוונער צייטונגען **אידישע שטימע, דאָס וואָרט, הד ליטא, נתיבֿות.** מחבר פֿון **לתולדות היהודים בקובֿנה וסלבֿודקה** (קיידאַן, תּרצ״א, תּרצ״ד) און **לתולדות היהודים בליטא־זאַמוט** (קיידאַן, תּרצ״ד). ער פֿלעגט אָפֿט קומען צו זיינע עלטערן אין נעמאָקשט, ווו איך האָב אים געטראָפֿן אין 1930, וועו איך בין דאָרטן געווען אַ לערער. ער האָט מיר געוויזן אַ טייל פֿון זיין אָנגעזאַמלטן גרויסן ביאָגראַפֿישן מאַטעריאַל וועגן גדולים אין ליטע, דאס אַלץ איז חרובֿ געוואָרן.

קאָרעספּאָנדענטן אין **המליץ** זיינען געווען: ראובֿן מילעצקי, אליהו גורלאַנד.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 12; המליץ, 1887: 152; 1894: 58; ש.ל. ציטרון, תּולדות חֶבת ציון. אודיסא, תּרע״ד, ע׳ 163; י. ניסנבוים, הדת והתּחיה הלאומית. ווילנא, תּר״פּ; ד.מ. ליפּמאן, לתולדות היהודים בקובנה וסלבודקה. קידאַן, תּרצ״א, ע׳ 164.

הרב מרדכי עלישברג. ירושלים, תּרצ״ו, ע׳ ז׳, י״א ועוד; מ.מ. ישר, דאָס לעבן און שאַפֿן פֿון חפֿץ חיים. נ״י, תּש״ו, ע׳ 128; אהלי שם, ע׳ 312; תּולדות אַנשי שם (ראַנד), ע׳ 72; חלקת מחוקק, מחברת ג׳, כ״ח; קרסל, 1; אלה אזכּרה, ה׳; לקורות עיר ראַסיין, ע׳ ו׳, כ״א, כ״ח; יַלקוט מערבֿי, שנה א׳, ע׳ 41; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 6986; יהדות ליטא, ג׳.

Jewish Encyclopedia, V., p. 111; Black Book.

3) אַזוי לויט **תּולדות אנשי שם** (ראַנד), ע׳ 72. לויט יהדות ליטא, ג׳, ע׳ 61 — געבאָרן אין סרעדניק.

ק

קאָווַארסק KOVARSKAS

ווילקאָמירער קרײז. דער אָנהייב פֿון אַ יִידישן יִשובֿ דאָ איז אַרום סוף אַכצנטן יאָרהונדערט. פֿאַרן ערשטן וועלט־קריג האָבן דאָ געווווינט בײַ 800 יִידן. אין 1915 האָבן די יִידן דורכגעמאַכט גירוש־ליטע. אַ העלפֿט פֿון שטעטל איז דעמאָלט אַראָפּ מיטן פֿײַער. אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 436 יִידן און פֿאַרן חורבן — אַן ערך 350.

אין 1883 איז דאָ געווען אַ גרויסע שׂריפֿה. דער פּריץ טשיטשינסקי האָט געהאָלפֿן די נשׂרפֿים.

צווישן 1891 און 1892 זײַנען דאָ געווען 21 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿון 1909 צו העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל געפֿינען זיך עטלעכע קאָווַארסקער: מ. לוריא, מנחם־אָשר העלמאַן, מאיר פּאַנאַווסקי, שבתי־פּנחס שמידט, יוסף שקלאַר, שניאור־זלמן שיפֿ־רין, שמואל־אליעזר לעווינסאָן.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿאַר ארץ־ישׂראל אין 1914 איז דער קלײַבער מ. לוריא.

די יִידישע פּרנסות: מיסחר, מלאכה, קאָאַפּעראַטיוון.

רבנים. — ר׳ יהודה־לייב גרינ־שטיין, פֿון אַרום 1870. געווען אויך 16 יאָר געהילף־קאָזיאָנער ראַבינער. דאָ ניפֿטר געוואָרן 1898.

ר׳ ישׂראל־יהושע סגל, פֿון מיטן 1898. נאָך דער אויסגעבראָכענער מחלוקת וועגן נײַעם רבֿ, איז ער אַ קורצע צײַט געווען רבֿ אין ציטעוויאַן און צוריקגע־קומען, וועו שטאָט האָט געגעבן הרבֿ גרינשטיינס זון 600 רובל אָפּטריטגעלט. (דאָס וועט באַשטעטיקט אין **המליץ** דורך אַ ריי חתימות). שפּעטער אב״ד וואָרנע און טרישיק.

ר׳ יוסף בר׳ אליהו־חיים קאַ־נאָוויץ, געבאָרן 1878 אין קאָשעדאָר. רבֿ אין שאַדעווע, פֿון 1907 אין קאָווַארסק, 1915 אין עליזאַבעט (אַמעריקע), 1919 אין טרענטאָן און 1924 אין ניו־יאָרק. אייִדעם פֿון רידב״ז (ר׳ יעקבֿ־דוד ווילאָווסקי), אב״ד סלוצק. בעל **דברי יוסף** (נ״י, תש״ז).

ר׳ חיים בר׳ אליעזר רודניא, גע־באָרן 1867. פֿון 1896 רבֿ אין באָלניק, 1910 שוין געווען דאָ רבֿ.

ר׳ אַברהם־אַבא קריגער, געבאָרן 1876. 1913 שוין געווען דאָ רבֿ. אייניקל

פֿון ר׳ לייב, אב״ד פּאָקראָי. אין **מאסף דרושי** פֿון ח. סאַגאַלאָוויץ דאָ זײַנען אַ מאמר.

ר׳ שלמה־זלמן־טובֿיה מאַר־קאָוויץ, געבאָרן אלול תרמ״ח אין ראַסיין, שפּעטער רבֿ אין אינטוריק (ביז 1925), לעצטער רבֿ פֿון אַנטאַליעפּט. אומגעקומען 1942 אויפֿן נײַנטן פֿאָרט פֿון קאָוונע. זון פֿון ר׳ משה, בעל **שם הגדולים השלישי**.

ר׳ דובער שניצער, פֿרײַער סימנע, דערנאָך קאָוואַרסק, הי״ד. זײַן ברודער ר׳ משה שניצער, ש״ץ ושו״ב אין לויקעווע.

ר׳ דובֿ סוקמאַנסקי, הי״ד.

1899 איז ר׳ אַבֿרהם־חיים פֿראַם דאָ געווען מו״צ ושו״ב און ר׳ יצחק־אָשר — שו״ב.

ניכבדים. — ר׳ משה־מיכל בהרה״ג דובער ראַבינאָוויץ, ר׳ ירחמיאל שמיט, ר׳ יחזקאל פרײַנד, ר׳ ברוך־דובֿ בר׳ גרשון גינצבורג, ר׳ שמואל פֿראַמער, ר׳ יעקבֿ קוואַס, ר׳ חיים לאַנד, ר׳ ישׂראל פֿראַמער, ר׳ יחיאל קלאַצקאָ, ר׳ אַבֿרהם כּץ, ר׳ שניאור יפֿה, ר׳ ישׂראל סגל, ר׳ זאבֿ ריכלינג, ר׳ יוסף לוריא, ר׳ יהודה־לייב גאָלדמאַן, ר׳ גוטמאַן קלאַצקאָ, מיטגליד פֿון „אופֿראַווע״.

דער ייִדיש־העברעיִשער שריפֿט־בער אליעזר הײַמאַן איז דאָ געבאָרן אין 1910. פֿון 1920 געלעבט אין קאָוונע. האָט שטודירט יוריספּרודענץ אין קאָוונער אוניווערסיטעט. פֿון 1926 פֿאַרעפֿנטלעכט דערציילונגען און ליטעראַרישע אַרטיקלען אין די קאָוונער צײַטונגען **די אידישע שטימע, דאָס וואָרט, פֿאָלקסבלאַט** און אין די ליטעראַרישע אויסגאַבעס אין ליטע: **מיר אַליין** (1928), **שליאַכן** (1932), **בלעטער** (1938), **רינגען** (1940) א״א. אין יאָר פֿון דער סאָוועטישער אָקופּאַציע געשריבן דערציילונגען אין **עמעס** (קאָוונע, ווילנע). הײַמאַן מאָלט מיט אַ וואָרצלדיק לשון די וואָרצלדיקע דאָרף־ייִדן אין ליטע, ווי אויך די ליטווישע פּויערים און די נאַטור. מחבר פֿון דער היסטאָרישער דערציילונג **אַבֿרהם מאַפּו** (קאָוונע, 1937). אומגעקומען 1944 אין קאָוונער געטאָ (פֿאַרברענט געוואָרן אין אַ בונקער) מיט זײַן פֿרוי צפּורה, הי״ד.

יהודה בן משה אליהו זילב האָט געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס אין **המליץ**.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1898: 108, 153; 1899: 224; חשבון הנדבות, 1909, ע׳ 114; 1914, ע׳ 47; אהלי שם, ע׳ 161, 162; תולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 111; קמזונס יהדות ליטא; לקורות עיר ראַסיין ורבניה, ע׳ כ״ט; יהדות ליטא, א׳, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, Black Book .7051

קאַזלאָוע־רודע

קליינער ייִדישער ייִשובֿ, ניט ווײַט פֿון קאָוונע. אין מיטן נײַנצנטן יאָרהונדערט און אויך אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָבן דאָ געלעבט אַ פּאָר צענדליק ייִדישע מישפּחות. אין 1894 האָבן פּויערים דערהרגעט די גאַנצע מישפּחה פֿון

שענקער יוסף לעוויטאַנסקי. אין „המליץ" איז דאָ אַ גאַנצע רשימה בײַשטײַערערס פון דאָזיקן יישובֿ פֿאַרן א״י־אויפֿבוי. אַרום 1910 איז דאָ געווען רב ר׳ שמואל יוסף גויכבערג, פֿרײַער רב אין נײַשטאָט־שירווינט און וויסאָקי־רודע. אין פּסקי הגר״א (ווילנא, 1875) איז דאָ איין פֿרעגומעראַנט פֿון שטעטל.

ביבליאָגראַפֿיע. — אהלי שם, ע׳ 63; המליץ, 1898: 68.

קאַלוואַריע

KALVARIJA

מאַריאַמפּאָלער קרײַז. יידן האָבן דאָ געלעבט אין לעצטן פֿערטל פֿון זיבעצנטן יאָרהונדערט, און אפֿשר נאָך פֿרײַער אַ ביסל. שוין אין 1713 האָבן די יידן אָנגעהויבן בויען אַ שול — אַ סימן, אַז קאַלוואַריע איז שוין געווען אַן איינגעפונדעוועטע קהילה מיט צענדליקער יאָרן פֿרײַער. אין זעלביקן יאָר האָבן יידן אויך באַקומען אַ דערלויבעניש פֿון קעניג אויגוסט דעם צווייטן פֿאַר יידישע האַנטווערקערס זיך צו אָרגאַניזירן לויט זייערע פּאַכן, ניט זײַענדיק געצוונגען צו ווערן מיטגלידער פֿון די קריסטלעכע צעכן. אין יענעם יאָר האָט ער געגעבן די יידן פֿון קאַלוואַריע אַלע רעכט פֿון די יידן אין ליטווישן פֿירשטנטום. אינעם קעניגלעכן דעקרעט ווערט אויך געזאָגט, אַז אַלע [קריסטלעכע] צעכן פֿון שנײַדערס, קירזשנעס, שלאָסערס [א״א] אין קאַלוואַריע האָבן ניט קיין רעכט צו פֿאָדערן אָפּצאָלן פֿון די יידישע בעלי־מלאכות, און עס ווערט נאָך צוגעגעבן, אז וועגן דעם „האָט זיך משתּדל געווען דער אומגלייביקער אָבער געטרײַער דינער פּנחס איזאַקאָוויטש". (פֿון די אַקטן פֿון ווילנער אַרכעאָגראַפֿישער קאָמיסיע).

סוף זיבעצנטן יאָרהונדערט טרעפֿן מיר דאָ שוין אַ רבֿ, ווָאס האָט געפֿירט זײַן רבנות צענדליקער יאָרן.

אין 1766 האָבן דאָ געלעבט 1055 יידן. אין 1797 איז די צאָל תּושבֿים געווען 2705, די מערסטע פֿון זיי יידן, אין 440 הײַזער, די גאַסן ניט ברוקירט. אין 1897 האָבן דאָ געווינט 3581 יידן, 9378 קריסטן,[1] אין 1923 — 1233 און פֿאַרן חורבן — אַרום 1000.

אין 1803 איז דאָ אויפֿגעבויט געוואָרן אַ נײַער בית־מדרש.

1810 זײַנען געקומען יידישע דעלעגאַטן פֿון כּמעט אַלע דעפּאַרטאַמענטן אין וואַרשעווער פֿירשטנטום בעטן בײַ דער מאַכט צו פֿאַרקלענערן די שטײַערן.

1) אין יהדות ליטא, ג׳, ע׳ 349, זײַנען אַרײַנגעפֿאַלן טעותן אין די ציפֿערן פֿון 1865, 1897 און 1914.

דעלעגאַט פֿון קאַלוואַריע — לייב אַראָנאָוויטש.

קאַלוואַריע ליגט גאַנץ נאָענט פֿון דער דייטשישער גרענעץ, דעריבער איז עס געווען איינס פֿון די ערשטע שטעטלעך אין ליטא פֿון יידישער עמיגראַציע. אין אַ רשימה פֿון 4 יידן אין ריטשמאָנד (וויר־דזשיניאַ) פֿון 1855 איז דאָ דער קאַלוואַריער מ. לאַזאַרוס. אין די יאָרן 1863־1865 זײַנען געקומען עטלעכע הונדערט קאַל־וואַריער קיין ניו־יאָרק. אַ טייל פֿון זיי זײַנען אַוועק קיין שיקאַגאָ, ווו זיי האָבן געשאַפֿן אַ שול, וואָס האָט זיך פֿאַראייניקט מיט אַ צווייטער שול פֿון ליטוואַקעס א״נ „בימ״ד הגדול ובני יעקב״. אין אַ רשימה עמיגראַנטן קיין אַמעריקע אין 1869 זײַנען דאָ די קאַלוואַריער: ס. איזענבערג, י.ל. איזענבערג, א. באַראַנסקי, מ. בערדאָווסקי, ה. בערנשטיין, ס. גאָרדאָן, ס. כאַמנער, ל. ווינגאָבארסקי, ג. זילבערשטיין, ר. מיטניץ, י. קאָהן, מ. ריינהאַרץ.

אין רשימות מנדבֿים פֿון 1872 און 1876 פֿאַר יידישע געליטענע אין ליטע זײַנען דאָ קאַלוואַריער (המגיד).

פֿאַר סוף 1914 — אין ערשטן וועלטקריג — האָט געוואַקסן רענעראַל רענענקאַמפֿף באַפֿוילן אַלע יידן פֿון קאַלוואַריע — אויך אַלטע און קינדער — אַרויסצוגיין אַרבעטן אויף די שאָסייען, ווי אַ שטראָף פֿון יידישן „שפּיאַנאַזש״ פֿאַר די דייטשן.

מבֿינים זאָגן, אַז די ערד אין קאַלוואַריער געגנט איז איינע פֿון די בעסטע אין דעם ווייטן אָרום און פֿלעגט געבן די בעסטע גערעטענישן. קאַלוואַריע האָט אַ מאָל (פֿון 1866) געהערט צו דער סוווואַלקער גובערניע, און וועגן איר האָט געשריבן פּראָפּ׳ ב. ברוצקוס, איינער פֿון די מומחים אין די דאָזיקע ענייניים, אַז זי „צייכנט אויס מיטן העכסטן פּראָצענט יידן, וואָס זײַנען באַשעפֿטיקט בײַ לאַנדווירט־שאַפֿט. דאָ האָבן אַ סך יידן — און ניט נאָר דאָרף־יידן — נאָר אויך שטאָטישע (קאַל־וואַריע, מאַריאַמפּאָל, ווילקאָווישק) מער אָדער ווייניקער באַטייטיקע שטיקער לאַנד. דאָ איז אויך שטאַרק אָנטוויקלט יידישע געזעלשאַפֿט־עקספּאָרט פֿון לאַנדווירטשאַפֿטלעכע פּראָדוקטן (פּוטער, קעז, עופֿות א״א) האָט פֿאַרנומען דעם אייבנאָן אין יידישן מיסחר.

אָרום קאַלוואַריע זײַנען געווען גרויסע טאַבאַק־פֿלאַנטאַציעס פֿון קראָנזאָן, סאַלאָמאָן און אַנדערע קאַלוואַריער. קריינגל און זײַנע זין האָבן געהאַט אַ בינפֿאַרעם און אַ פֿאַבריקל צו פּראָדוצירן קינסטלעכע וואַקסגעווען. אין 1897 זײַנען אַ סך יידן געווען באַשעפֿטיקט מיט אײַנברענען שטיקער ערד צו זייען גרינסן און עקספּאָרטירן עס קיין דייטשלאַנד. און די טראַדיציאָנעלע יידישע פּרנסות קרעמערײַ און מלאכה האָבן פֿאַרנומען זייער אָרט אין דער היגער יידישער עקאָנאָמיק.

דער דערבײַקער הויף זיגמונ־טאָווע האָט געהערט צום פֿאָליאַק זיגמונט גוט. ער האָט געטאָן יידן אַ סך טובֿות, געגעבן אויך יידן אַרבעט אין זײַן הויף. ווען ער איז געשטאָרבן 1881, זײַנען יידן פֿון שטעטל געקומען צו זײַן לוויה.

קאַלוואַריע איז געווען אַ פֿאַר־שיקאָרט פֿאַר משוגעים פֿון גאַנץ ליטע. אַהין זײַנען אויך פֿאַרשיקט געוואָרן פֿאַרברעכערס. די ליטווינער זאָגן, אַז דאָס קומט פֿון די צוויי ווערטער Kaltas Varyti (שולדיקע צונויפֿטרײַבן).

שולן, מוסדות. — ווי אַ שטאָט נאָענט צו דער פּרײַסישער גרענעץ, האָט די השׂכלה זיך גיך אַרײַנגעריסן אַהער. שוין אין 1842 האָט דאָ געגעבן „שטונדן" קלמן שולמאַן, באַרימטער שרײַבער און משכּיל בשעתּו. 1858 איז דאָ געעפֿנט גע־ווארן אַ יידישע קרוינשול. 1863 האָבן זיך דאָרטן געלערנט בײַ 100 קינדער, יינגלעך און מיידלעך. דער לערער־פֿאַרוואַלטער צבי לעוונטאַל. 1868 האָט וויזיטירט די שול דער בילדונג־מיניסטער גראַף טאָל־סטאָי, אין דער באַגלייטונג פֿון דירעקטאָר סאַלטאַנאָווסקי. דער מיניסטער האָט גע־געבן אַ „נאַגראַדע" (אויסצייכענונג) לע־ווענטאַלן פֿאַרן גוטן סדר אין שול. 1871 האָבן 15 יידישע קינדער געלערנט אין די גימנאַזיעס פֿון מאַריאַמפּאָל און סוואַלק.

1876 איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַ פֿריוואַטער בית־ספֿר. די גרינדערס: שניאור מ״ץ, מאיר גאָלדשטיין, אַהרן שוחט, יעקבֿ־מאיר אָליצקי, דובער פּאָקושעווסקי. הויפּטלערער: תּנחום ראָזענצוויג [ראָזענ־טאַל?], אויך תּנ״ך, לשון־קודש, דיקדוק. פֿאַר דײַטש, רוסיש — פֿייגענזאָן, בלומענ־זאָן און צוויי מלמדים.

סוף 1880ער און אָנהייב 1890ער איז דאָ געווען לערער אַבֿרהם־צבי פּאַלניצקי, פֿרײַער לערער אין סיניי. אין המליץ (1885: 38) האָט ער אַן אַרטיקל וועגן השׂכלה. אין מ.י. פֿרידס **ימים ושנים** (ז׳ 82) איז דאָ אַ לענגערע שילדערונג וועגן אים.

אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונ־דערט האָט דאָ עקסיסטירט אַן אַלגעמיינע יידישע שול. אין איר האָבן זיך געלערנט יינגלעך און מיידלעך.

אין תּלמוד־תּורה זײַנען אין 1866 געווען 8 מלמדים, אין 1884 — 9 מלמדים מיט 150 קינדער. אין 1883 האָט מען אָנגעהויבן לערנען לשון־קודש און דיקדוק אין דער תּלמוד־תּורה.

*

אויפֿן אָרט פֿון אַלטן בית־הכּנסת האָט מען פֿון 1795 אָנגעהויבן בויען אַ נײַע שול, וואָס איז פֿאַרענדיקט געוואָרן אין 1803. דאָרטן זײַנען געמאַכט געוואָרן אַ סך מאָלעריײַען פֿון חיות און פֿייגל, די קונסט־אַרבעט פֿון יעקב בן שלמה, איינער פֿון די קהילה־מנהיגים.

אין בית־הכּנסת אונטן זײַנען געווען צוויי קלויזן: פֿון חבֿרה תּהלים און חבֿרה־קברנים. אין הויף פֿון בית־כּנסת איז געשטאַנען אַן אַלטער בית־מדרש. אין 1865 האָט מען אויסגעבויט אַ מויערנעם בית־מדרש, אַ גדבֿה פֿון שרה בראָכעס, פֿרוי פֿון עזריאל סאָבעלאָוויץ. אין בית־מדרש פֿון רעכטס איז געווען אַ חבֿרה גמ״ח, לינקס — קלויז פֿון „הכנסת־כּלה". אין בית־מדרש זײַנען געווען דרײַ צימערן פֿאַר אַ תּלמוד־תּורה.

אויסער דעם זײַנען געווען נאָך קלויזן: אויפֿן נאָמען פֿון הרבֿ ר׳ לייבעלע ברווידא, וואָס ער האָט אַליין אויסגעבויט אין זײַן הויף; אויפֿן נאָמען פֿון פֿורמאַנסקי, עזריאל ווינטערבערג, מרדכי מרגליות.

חברות: סומך נופֿלים, תּהלים, מעדכען פֿאַראיין (צו העלפֿן אָרעמע קראַנקע), חבֿרה קדישא, משניות, ש״ס (נאָך געהאַט פּנקס פֿון תּקנ״ו [1796], ביקור־חולים, וואָס איז געגרינדעט געווארן אין 1886, ווו עס זײַנען טעטיק פֿרוי סאָלאָוויייטשיק און פֿריילין ראַגראָדסקי.

ארץ־ישׂראל. — קאָלוואַריע איז פֿאַרבונדן מיט ארץ־ישׂראל נאָך פֿאַרן אויפֿקום פון חיבת־ציון. דאָס איז צו זען פֿון די ווייטערדיקע מצבֿות אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים:

משה ראובן בר׳ זאב, תּרכ״ז.

רבקה בת הרב זאב מקאָלווואריא, תּרל״א.

יצחק אהרן בר׳ אברהם ליכט, תּרל״ג.

באדנע א״ר [אשת ר׳] זרח הפּהן, תּרל״ד.

שמעון בן צבי זאב מקלווריע, תּרל״ז.

גרשון נפתּלי הערץ בן לאותו צדיק מוה״ר ר׳ יעקב מקאלווריע, תּרמ״ג [אויפגע־שטעלט בימ״ד „אור החיים״].

חיים משה ליב כּהנא, תּר״ן.

אליעזר בר׳ אהרן מקלווריע, תּרנ״ד.

אין דער סוּוואַלקער אגודה „יסוד המעלה״, וואָס איר ציל איז געווען צו קויפֿן ערד אין ארץ־ישׂראל זיך צו באַזעצן דאָרטן, זײַנען אויך געווען חבֿרים פֿון קאָלוואַריע (איז אָרגאַניזירט געווארן אין 1881).

משה־צבי לעווינזאָן, פֿון די ערשטע בויערס פֿון פּתח־תּקוה, איז דאָ געבאָרן געווארן אין 1848. 1867 איז ער מיט פֿרוי און קינד עולה געווען קיין ירושלים. ער האָט אָנגעהויבן רופֿן יידן צו ערדאַרבעט אין ארץ־ישׂראל. 1878 איז ער געקומען קיין אַמעריקע פֿרייַדיקן דעם געדאַנק פֿון לאַנדווירטשאַפֿטלעכע יישובֿים אין ארץ־ישׂראל. ער איז אָבער אַוועי־טוישט געווארן אין די יידן פֿון אַמעריקע, אַז ער האָט אָנגעזאָגט זײַנע קינדער און קינדסקינדער זיי זאָלן ניט וואַנען צו עמי־גרירן אין יענעם לאַנד, און אויב עמעצער פֿון זיי וועט עובֿר זײַן אויף זײַן איסור, „וועט יענער ניט באַטראַכט ווערן ווי זײַנס אַ קינד״. ער איז אויך איינער פֿון די גרינדערס פֿון מאה שערים אין ירושלים און מחבר געווען דעם „ספֿר התּקנות״ פֿון דער דאָזיקער שכונה. געשטאָרבן אין 1910.

משה אַריה־פּהנא, געבאָרן 1814 אין קאָלוואַריע, שפּעטער געלעבט אין סוּוואַלק. אַ תּלמיד־חכם, גבֿיר און שתּדלן. ווען ניקאָלַיי דער ערשטער איז געקומען אויף אַ ווייזיט אין סוּוואַלק, האָט דער גובערנאַטאָר אים פֿאָרגעשטעלט פֿאַרן קייסער. 1881 עולה געווען קיין ירושלים.

1890 איז דאָ אָרגאַניזירט געוואָרן אַ סניף פֿון חיבת־ציון. גרינדערס: א. מרגליות, א.ל. פּאָליאַק, זב״ד ראַשיגאָלסקי. אַקטיוויסטן: שמעון לעוו, אָשר מרגליות. 1890 איז אָפּגעשיקט געוואָרן די סומע פֿון 400 רובל צום ועד אין אַדעס.

די היגע אגודת חובבֿי־ציון האָט

1896 געמאַכט א פּאָרשלאָג צו קלײַבן חתימות אין יעדער שטאָט אויף אַ קאָלעק־טיוון בריוו צו באַראָן הירש אין פּאַריז, אַז ער זאָל אָנהייבן זיך עוסק זײַן מיט יישוב ארץ־ישׂראל.

1894 איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַ חבֿרה פֿון יונגעלײַט „שוחרי תושיה" צו לערנען השׂפּלה און אַרבעטן פֿאַר ארץ־ישׂראל.

אין אַ רשימה פֿון קאָלוואַריער „למען אחינו הקולונוסטים באה"ק" געפֿינען זיך: י.י. גינצבורג, ח. לעווי, י. הורוויץ, י.מ. אוליצקי, ד. ראַטנער, ד. פּאַקושעווסקי, י.ק. ראָמבערג, צ. קאַצאַצקי, ל. פּאָליאַק, חיה־אסתּר פּאָליאַק, ל. פּאָליאַק, י.א. מאַרשאַק, י.ל. אַראָנאָוויץ, ל. לעווינזאָן. קלײַבער: י. ריטענבערג.

אין אַ רשימת חבֿרים פֿון 1896 צו העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל איז דער קלײַבער: הענעך שפּיגל.

אין אַ ליסטע בײַשטײַערערס פֿון 1909 פֿאַר א"י־בוי געפֿינען זיך 120 מנדבֿים פֿון קאָלוואַריע.

ד"ר יוסף יצחק, געבאָרן דאָ אין 1860. 1878 עמיגרירט קיין אמעריקע. פֿון די גרינדערס פֿון חובֿבֵי־ציון אין ניו־יאָרק. 1903 דעלעגאַט צום ציוניסטישן קאָנגרעס.

אײַזיק ספּעקטאָרסקי, אַ קאָלוואַריער, איז געווען אָרגאַניזאַטאָר פֿון דער ערשטער גרופּע חובֿבֵי־ציון אין אַמעריקע אין 1886.

קאָלוואַריע איז געווען איינס פֿון די בערשטער־שטעטלעך אין סוווּאַלקער גובערניע. די ייִדישע בערשטערס זײַנען געווען פֿון די בעסט־אָרגאַניזירטע אַרבעטער־פֿאַראײַנען אין ליטע. דער אויפֿטו איז געקומען אַ דאַנק דער טעטיקייט פֿון „בונד", וואָס האָט דאָרטן צוליב דעם געהאַט פֿעסטע פּאַרטייִש־געזעלשאַפֿט־לעכע פּאָזיציעס. פֿון סוֹף נײַנצנטן יאָרהונדערט ביזן ערשטן וועלטקריג האָט דער „בונד" דאָ געפֿירט אַן אונטערערדיש־רעוואָלוציאָנערע אַרבעט און האָט אויך געשפּילט אַ ראָלע אין ייִדיש־געזעלשאַפֿט־לעכן לעבן פֿון שטאָט. אין אַ קאָרעספּאָנדענץ אין דער בונדישער אויסגאַבע „פּאַסלעדניא איזווסטיא" ווערט איבערגעגעבן, אַז אין דער גרויסער שול האָט אַנשטאָט „הנותן תשועה" פֿאַרן צאַר אַן אַרבעטער איבערגעלייענט פֿון דער בימה דעם אויפֿרוף פֿון בונדישן צענטראַל־קאָמיטעט קעגן זשיטאָמירער פּאָגראָם.

רבנים. — ר' אַהרן ברודא, פֿון אַרום אָנהייב אַכצנטן יאָרהונדערט, פֿון דער מישפּחה פֿון מהר"ל מפּראָג. ניפֿטר 1798.

זײַן זון ר' אַריה־לייב ברודא, גלײַך נאָכן פֿאָטערס פּטירה. געווען אַן עושר, אָבער געגעבן צדקה בסתר דורך אַ גבֿיר. נאָך זײַן פּטירה אין 1839 האָט מען זיך דערוווּסט וועגן דעם. איינער פֿון די מספּימים אויף ש"ס סלאָוויטא (1835) און **הלכות רב אלפס** (ווילנא, 1839). זײַנע ברידער ר' דובער, אב"ד זאַבלודאָוע; ר'

*

זאבֿ־וואָלף, אב״ד סרעדניק; ר׳ בנימין, אב״ד גראָדנע.[2]

ר׳ שמואל בר׳ אליעזר, אַ הי־געבאָרענער, בעל **דרכי נועם** (קיניגסבערג, תקכ״ד),[3] מיט הספמה פֿון ווילנער גאון.

ר׳ ישׂראל בר׳ דוד קאַצענעלענ־בויגן. פֿאָטער אב״ד אייראַגאָלע, קיידאַן, אה״ו (אַלטונא, האַמבורג, וואַנדסבעק).

ר׳ שלמה לאַנדא בר׳ נתן סג״ל, עטלעכע יאָר, דערנאָך אב״ד ווילקאָמיר, פֿון די תּלמידים פֿון ווילנער גאון. ניפֿטר כ״ה תּמוז, תּקמ״ו. האָט הספמה **אויף זרע יעקבֿ אויף תּהלים**. געחתמעט: „שלמה הלוי לנדא״. זין: ר׳ יוסף, אב״ד ראַגאָלע, ר׳ משה, אב״ד פּאָדזעלווע, ר׳ נתן, אב״ד לוקניק.

ר׳ אַריה־לייב (ר׳ לייבעלע) בר׳ מנחם־זונדל שאַפּירא, געבאָרן 1789. פֿרײַער רבֿ אין וואַסילישאָק, איליע, סמאָר־גאָן און נאָך קאַלוואַריע אין קאָוונע, ווו געווען דער ערשטער רבֿ באַטיטלט צו ווערן אב״ד (די פֿרײַערדיקע האָט מען געפֿונען נאָר מו״צ). דאָרטן ניפֿטר געוואָרן י״ז שבֿט, תּרי״ד. געקראָגן 1½ רובל אַ וואָך שׂכירות. 1849 אַוועק קיין קאָוונע, ווײַל ער האָט ניט באַקומען זײַן געבעטענע הוספֿה פֿון 15 קאָפּיקעס. עטלעכע תּשובֿות זײַנען געפֿינען זיך אין **אַפֿריון דוד**, אורי דוד אַפֿריון (איידטקוהנען, תּרל״ג). הספּדים: **ציון לנפֿש**, יוסף חבֿר (יוהאַניסבורג, תּרט״ז) און **שמע יעקבֿ**, יעקבֿ בן צבֿי (ליק, תּר״ב). זײַן פֿאָטער ר׳ חיים־אַבֿרהם, אב״ד סמאַרגאָן. זין: ר׳ לוי, אב״ד טרישיק, עזשערעני; ר׳ רפֿאל, אב״ד עזשערעני, ר״מ וואַלאָזשין; ר׳ שמואל־משה, אב״ד רעמיגאָלע, טרי־שיק, קורשאַן, באָברויסק.

ר׳ יהושע־אײַזיק בר׳ יחיאל שאַפּירא (ר׳ אײַזל חריף), געבאָרן 1801 אין גלובאָק (ווילנער גובערניע), שפּעטער רבֿ אין קוטנע, טיקטין, סלאָנים. געווען דאָ רבֿ נאָר אַ פּאָר יאָר. די סיבה: ער איז נאָך געווען זייער יונג, האָט די קהילה ניט נאָכגעגעבן זײַן פֿאָדערונג, אַז ער זאָל האָבן דעם טיטל אב״ד און ניט ראב״ד. ניפֿטר ג׳ טבת, תּרל״ג. זײַן זון ר׳ משה שאפּירא, רבֿ אין ווילקאָמיר און ריגע, זײַן איידעם ר׳ יוסף שלופּער, רבֿ אין סלאָנים. חיבורים: **עמק יהושע** (וואַרשא, תּר״ב). מיט זײַן דאָזיקן ערשטן ספֿר, אָנגעשריבן אין קאַל־וואַריע, איז ער גלײַך באַרימט געוואָרן אין דער תּורה־וועלט; **נחלת יהושע** (וואַרשא, תּרי״א, 2 חלקים); **שפֿת הנחל, אבי הנחל** (ביידע קאָניגסבערג); **נועם ירושלמי** (ווילנא תּרכ״ג־תּרכ״ט, 4 חלקים); **עצת יהושע**

---

2) די ידיעות וועגן די ברודאס אין **יהדות ליטא**, ג׳, פֿאַלן ניט צונויף מיט אונדזערע, וואָס זײַנען באַזירט אויף דער מאָנאָגראַפֿיע **משפּחת ברודא**, פֿון ע.מ. ברודא.

3) צום נאָמען וועלט צוגעגעבן: „מק״ק קאַלווריע״, אָן דער געוויינלעכער רבנישער באַצייכע־נונג: „החונה בק״ק״. דער מחבר גופֿא דערציילט: „אשר בנסיעתי מכאן [מגראדנא] לדוּר בק״ק קלווריע״. „לָדוּר״ מיינט ניט דווקא רבנות. אין אָן אַנדער אָרט איז דער נאָמען: שמעון־אליעזר פֿרידענשטיין, אָבער אין ספֿר איז קלאָר: שמואל בר׳ אליעזר.

(ווילנא, תרכ״ח): **מרבה עצה** (ווילנא, תר״ל); **מרבה תבונה** (ווילנא, תרל״ב).

ר׳ אײזל איז געווען אַ געוואַל־דיקער בקי וחריף, דעריבער פֿלעגט ער אָפֿט מבֿטל זײַן אַנדערע, אַפֿילו רבנים. עס זײַנען אַרומגעגאַנגען אַ סך שאַרפֿע, אָפּט גוט־שטעכיקע, ווערטלעך זײַנע. זאָלן דאָ פֿאַרצייכנט ווערן עטלעכע.

איינער איז אַ מאָל געקומען צו אים רעידן אין תורה. ר׳ אײזל האָט גלײַך געזען, אַז יענער איז ניט קיין גרויסער למדן, האָט ער אים געפֿרעגט: זאָגט מיר וואָס איז דער טײַטש „תָּנוּ רבנן״? — יענער האָט זיך באַלײדיקט: קינדער ווייסן דאָך דאָס — די רבנים האָבן געלערנט. ענטפֿערט ר׳ אײזל: עס שטייט ניט רבנן תָּנוּ, נאר „תָּנוּ רבנן״, תחילה תָּנוּ, דערנאָך רבנן, ניט פֿאַרקערט . . .

איין מאָל האָט אַן איש נכבד געבראַכט זײַן זון צו ר׳ אײזלען אויף סמיכות. ער איז געווען זייער שוואַך אין לערנען, אָבער ר׳ אײזל זאָגט צום פֿאָטער: דײַן זון איז ממש ווי גאָטס מלאך. דער פֿאָטער איז אַוועק אַ גליקלעכער. פֿאַר די אייגענע האָט ר׳ אײזל אויפֿגעקלערט זייער שטוינונג: חז״ל זאָגן, אַז לא ניתנה תורה למלאכי השרת . . . ער פֿלעגט אַרײַנזאָגן אויך זיך אליין. זײַן שווער איז געווען ר׳ יצחק פֿײַן, האָט ער איין מאָל געזאָגט צו זײַנע באַקאַנטע: איר ווייסט פֿאַר וואָס מען רופֿט מיך „חריף״? ווײַל די ראשי־תיבֿות מאַכן: חתן ר׳ יצחק פֿײַן.

חסידים האָבן אַ מאָל געזאָגט צו ר׳ אײזלען: זעט דעם חילוק צווישן אַ מתנגדישן רבֿ און אַ חסידישן רבי, איר זײַט אַ גרויסער רבֿ, דאָך באַטראַכט אײַך קיינער ניט פֿאַר אַ בעל־מופֿת, אָבער אונדזער רבי איז באַקאַנט ווי אַ בעל־מופֿת. האָט ר׳ אײזל געענטפֿערט: עס שטייט אין „דבֿרים״: „ונתן אליך אות או מופת״, זעט מען, אַז „אות״ פֿאָרט זיך ניט מיט „מופֿת״: ווער עס ווייסט אַן **אות**, ווייסט ניט פֿון קיין מופֿת, און ווער עס ווייסט אַ **מופֿת**, ווייסט ניט קיין **אות** . . .

צוויי מחברים זיינען געקומען צו אים בעטן אַ הסכמה אויף זייער ספֿר — איינער אַ פֿירוש אויף **משלי**, איינער אַ פֿירוש אויף **איוב**. ר׳ אײזל האָט דורכגעבלעטערט די פֿירושים און האָט געגעבן זײַן הסכמה אויף **איוב**. פֿרעגט דער צווייטער: רבי, פֿאַר וואָס ניט אויף **משלי**? קריגט ער אַזאַ ענטפֿער: איוב האָט געהאַט אַזוי פֿיל צרות, וועט ער האָבן נאָך אַ צרה, אָבער וואָס האָט איר צו שלמה המלך, אַז איר ווילט אים געבן אַ פּעקל צרות?[4]

*

ר׳ מרדכי בר׳ אָשר קלאַטשקאָ (מעלצער, אויפֿן נאָמען פֿון זײַן שווער). געבאָרן 1797 אין ווילנע. אין קאַלוואַריע פֿון 1852 ביז 1864. שפּעטער אין לידע, ווו

4) לויט נפֿתלי בן־מנחם, מוסמך אין רבני־שער ביבליאָגראַפֿיע, איז דאָ געווען רבֿ ר׳ חנוך־הענוך (זיידע פֿון סלאַבאָדקער רבֿ ר׳ חנוך הענוך איטלזאָן), שפּעטער רבֿ אין זאַבלודאָווע. אונדז איז ניט קלאָר אין וועלכער צייט.

ניפֿטער געווארן 1883. בעל **תכלת מרדכי** ( ). האָט חידושי־תורה אין **קהלת יצחק**, יצחק בר׳ ניסן (ווילנא, תר״ס, ע׳ 24, 124), הספמה אויף **טורים** (הוצ׳ וואַרשא, תרכ״א).

ר׳ מרדכי הלוי האָכמאַן,[5] פֿון 1865, ניפֿטער געווארן 1872. פֿריִער ראב״ד אין פּאַריץ (אויך געפֿרופֿן: ר׳ מרדכי פּאַריצער). מחבר פֿון פּאָפּולערן ליד:

ציון, ציון, עיר אלהינו —
מה גדול שְׁברך, מי ירפּא לך.

אין **נבל עשׂור**, שירי ציון ממשוררים שונים (וואַרשא, תר״ס) איז געגעבן דער „שיר מהרה״ג ר׳ מרדכי הלוי, אב״ד קאַלוואַריע״.

ר׳ דוד־שלמה מרגליות, בעל חדושי מהרשד״ם. געווען אַ שטיקל חסיד. צוליב מחלוקת געמוזט אַוועק.

ר׳ בן־ציון בר׳ אַריה־לייב שטערנפֿעלד, געבאָרן 1835. פֿריִער אין ראָסי, מערעטש, שערשאָוו, איישישאָק, כאַסלאָוויטש, און נאָך קאַלוואַריע אין ביעלסק, ווו ניפֿטער געווארן אין 1914. בעל **שערי ציון**, שו״ת (פּיעטרקוב, תרס״ג), **שערי ציון** (וואַרשא, תרפ״ג). האָט הספמה אויף **משנה ברורה** פֿון חפֿץ־חיים (תר״ם).

ר׳ אליעזר־שמחה בר׳ מנחם־מענדל ראַבינאָוויץ, געבאָרן 1832 אין קאָוונע, רבֿ אין ראָגעווע, שאַדעווע, סוווּאַלק, לאָמזשע, קאַלוואַריע (1887־1909), ווידער אַוועק קיין לאָמזשע, ווו ניפֿטער געווארן אין 1911. וועג ס׳איז אַרויס די גזירה צו פֿאַרמאַכן אַלע חדרים אין רוסלאַנד, איז ר׳ אַברהם־שמחה געווען איינער פֿון דער דרײַ־דעלעגאַציע צו פֿאָרן קיין פּעטערבורג צו בארָאָן גינצבורג, אַז ער זאָל זיך משתדל זײַן אָפּצושרײַבן די גזירה. (די אַנדערע צוויי: ר׳ שמואל מאָהליווער און ר׳ יעקבֿ באַריט). ער האָט געקענט גוט רוסיש, געאָגראַפֿיע, היסטאָריע, אַלגעברע און אַנדערע חכמות. האָט הערות צו **הלכות ארץ־ישראל** (לאָנדאָן, תר״ס). זײַן זון ר׳ יעקב, רבֿ אין ראַדווילישאָק און עדינבורג (ענגלאַנד). האָט הספמות אויף: **ספֿר המלואים**, יוסף שיינהאק (וואַרשא, 1869); **עבודת עבד**, עזריאל זעליג בר׳ ישכר דובער (וואַרשא, תרל״ז); **מלחמת אהרן**, אַהרן פֿרידמאַן (ווילנא, תר״מ); **ונגש הפּהן**, הלל־דוד טריווש (ווילנא, תרמ״ב); **קרני אור**, אלפּסנדר זיסקינד מהוראדנא (ווילנא, 1883); **בית אליקום**, אליקום געציל מאיר (וואַרשא, תרמ״ו); **אור יצחק**, יצחק נח בהרבֿ מאיר (וואַרשא, תר״ן); **דברי נגידים**, יהודה ליב הפּהן ודוד מאיר קראַליאַוויעצקי (וואַרשא, 1894); **אגדות תלמוד בבלי**, עפ״י „פּרשת מרדכי״, א.מ. אלטשולער (וואַרשא, תרנ״ו); **תורת חטאת**, עפ״י „שלמי נדבֿה״, נתן נטע קלונימוס (וואַרשא, 1903); **חדושי אבֿ״י**, יהודה ליב אַניקסטער (שיקאַגאָ, תרס״ד).

ר׳ זעליג־ראובֿן בענגיס, געבאָרן 1864 אין ווילנע. פֿון 1894 רבֿ אין באָדקי

---

5) אין **המגיד** (1865: 19) שרײַבט יצחק ריטענבערג: ר׳ מרדכי שאַפּירא הלוי, און ריטענבערג איז אַ גרויסער קענער פֿון קאַלוואַריע, ווו ער האָט געלעבט לאַנגע יאָרן.

(גראָדנער גוב'), סמאָלענסק, 1915־1921, דערנאָך אין קאַלוואַריע ביז 1938, ווען געוואָרן אב"ד עדת החרדים האַשכנזים אין ירושלים, ווו ניפּטר 1953. חיבורים: **לפלגות ראובן**. חידושים (תרס"ו־תי"ש, 6 חלקים), **לפלגות ראובן**. פלפולים (ירושלים, תש"א־תשי"ג, 5 חלקים). זײַן שווער ר' חיים־צבי ברודא, אב"ד זאַגער א"א.

ר' משה־יצחק בראַווער. פֿון 1894 רבֿ אין קורקלי, דערנאָך אין קאַל־וואַריע, ווילקאָווישק און 13 יאָר אין סו־סיטי (אַיאָוואַ), ווו ניפּטר געוואָרן אין 1936. זײַן זון ר' יהודה, געבאָרן 1891 אין ליגעמיאַן, רבֿ אין אַמעריקאַנער שטעט עקראָן, קענזעס־סיטי, לאָס אַנדזשעלעס און אין מעקסיקע־סיטי (1944, 1948).

ר' משה מעזיגאַל, געלערנט אין טעלזער ישיבֿה. 1940 דאָ געווען רבֿ.

מו"צ, מ"מ. — ר' יוסף־שלמה בר' פּנחס־זעליג, מו"צ ומ"מ, אַרום סוף 18טן יאָרהונדערט. זײַן אייניקל ר' יהודה, מ"מ ומו"צ אין דענעבורג; ר' ברוך בר' יעקבֿ הלוי. מען האָט אים געפֿונען „ר' ברוך אַלמער ספֿרים". ניפּטר 1827.

ר' ראובן ראָבינסאָן, דיין פֿון די 1860ער ביז זײַן פּטירה. זון ר' נתן, דאָ געב' 1840, שו"ב וחזן אין טאָראָנטאָ. דאָרטן ניפּטר 1899.

ר' אַרעלע [איינער פֿון זײַנע ברידער, הלל, ראַצקער מגיד, בעל „הילל בן שחר"].

ר' יצחק בר' ישראל לאַסקעס, ר' מנשה בר' יעקבֿ כּץ, ר' יעקל בר' קלמן, ר' טוּבֿיה בר' אַהרן, ר' אליעזר; ר' הענעך [אפֿשר איז דאָס דער חנוך־העניך פֿון פֿרײַער].

ר' צבי בר' יוזל, ר' מרדכי אַבעלעס; ס'איז דאָ אַ צוואה פֿון ר' נתן נטע בר' אַבֿרהם וויטקין „שהיה דיין ומו"צ בקאַלוואַריע מדינת רוסיא". געדרוקט אונטערן נאָמען **שמן לנר**. [א"י].

ר' יעקבֿ גוטקאָווסקי, געבאָרן 1870 אין סאָפֿאָטקין, מו"צ 1896־1898, בעל **משנה לתלמידים** (לונדון, תרפ"א), **קורות עם עולם** (לודז, תרצ"ה), **קול יעקבֿ** (ת"א, תש"ו). פֿון 1937 אין תל־אַבֿיבֿ. איידעם פֿון קאַלוואַריער אליהו וויטענ־בערג; ר' צבי־הירש יורעוויץ, מורה ודיין.

אין **הוי שודד** פֿון יהודה בר' ישׂראל איז דאָ אַ דרוש פון ר' שלמה המגיד דק"ק קלווריע.

חזנים. — טאַלאַצקי (1890), פֿון 1903 ר' יצחק גאָלדשמידט, שפּעטער אין אַמעריקע, קופּער.

אַ שיכּות מיט קאַלוואַריע האָבן: י. חפֿץ, **מלאכת חרש** (ווילנא, תרל"ה); מרדכי הלוי סג"ל, **נועם אחים** (ווילנא, תרמ"ג); י.מ. טוקצינסקי, (ירושלים, תרפ"ט).

צווישן 1830 און 1911 זײַנען געווען 192 קאַלוואַריער פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — ר' אַבֿרהם־אַבעלי בר' ירמיהו, דאָ געבאָרן. געלעבט אין מיטן אַכצנטן יאָרהונדערט. מ"מ ומו"צ אין סימנע. אויפֿן שער־בלאַט פֿון זײַן ספֿר

סדר אַבֿרהם (פֿראַנקפֿורט דאדר, תקי״ב [1752] זאָגט זיך: „אַברהם אַבלי בן החסיד המקובל מהור״ר ירמיה׳ ז״ל ה״ה מק״ק קלווריעא״. אין הקדמה: „עובֿר ושבֿ ממקום למקום ומטולטל בנע ונד ... להמציא מזון וטרף״. אַ צווייטער ספֿר: **מדבר סין** (דאַרטן, תקכ״ט [1769]), אַ פּאָעמע פֿון העברעיִשע ווערטער, וואָס הייבן זיך אָן מיט שין (שמאלית).

יעקבֿ [יפֿה], בר׳ פּנחס מקל־ווריע, **גופֿי הלכות** (וואַרשא, תקפ״ב). אב״ד לודווינאָווע.

ר׳ שלמה־זלמן גוטשטאַדט, דאָ געבאָרן 1804. בעל **אמרי שלמה, דברי שלמה** (פ״פ דמיִן, 1866). געלערנט אין ווילנע און וואָלאָזשין, 1843 — לאָנדאָן, 1853 — פֿאַריז. ניפֿטר 1888.

ר׳ יחיאל־מיכל בר׳ יהודא ליב מקאַלווריע. חיבורים: **מרגניתא** (תקנ״ו), **פֿארי הלכות** (תקנ״ח), **דרך המלך** (1798) — אַלע שקלאָו. **הוי, שודד** (נאָווי דוואָהר, תקס״ה). געבאָרן אין סלוצק.[6]

ר׳ יהודה בר׳ ישׂראל מקאל־ווריעא, האָט הספּמה אויף **דרך המלך**. ער גיט זיך אָן: יושבֿ על כּסא הוראה בק״ק דענעבורג ומצ״פ [ומצודתו פרושה] במדינת איפֿלאַנד. מחבר פֿון **חבֿל יהודה** (ווילנא, תק״ס).

ר׳ אליהו מרגלית, געבאָרן 1811. אַרום די 1850ער רבֿ אין פּשעראָסלע, סווואַלקער געגנט, שפּעטער אין ווישיי, ראַדון, ראַקישאָק. ניפֿטר 1867. זיין זון ר׳ אָשר רבֿ אין ראַקישאָק, און זיין זון ר׳ מרדכי, מו״צ אין אַליקסט, מחבר פֿון **סוגה בשושנים** (ווילנא, תרנ״ד).

ר׳ חיים בייעלקעס, נדבֿן, גבֿיר. שוועסטער פֿון ר׳ יהושע־העשל לעווין (געבאָרן ווילנע 1814), אב״ד פּראַגאַ, טיקטין, רבֿ פֿון עדת רוסיא אין פּאַריז און מחבר פֿון ספֿרים.

ר׳ יצחק בר׳ אליהו מרגלית, דאָ געבאָרן 1842. געלעבט אין מערעטש און קאָוונע און סוף 1870ער רבֿ אין דרוזגעניק. פֿון 1884 רבֿ אין שול „אנשי קלבֿריה״ אין ניו־יאָרק. אַ רבֿ אַ משכּיל. פֿון סוף 1860ער געדרוקט סעריעס מאמרים וועגן נאַטור־וויסנשאַפֿט און יהדות־פֿאַרשונג אין **המגיד, המליץ, השחר** און אַנדערע אויסגאַבעס פֿון דער העברעישער פּרעסע. וועגן עס האָט זיך אָנגעהויבן דער שאַרפֿער וויכּוח אָרום „תקונים בדת״, איז ער אַרויס מיט זיין **מעוז התּלמוד** (וואַרשא, תרכ״ט), וווּ ער גרייפֿט אָן די יעניקע, וואָס ווילן אײַנפֿירן רעפֿאָרמען אין דער ייִדישער רעליגיע). די זעלביקע געדאַנקען דריקט ער אויס אין זיין **מעוז הים** (ווילנא, תרל״א). ער איז אויך דער מחבר פֿון **ספּורי ישורון** (בערלין, תרל״ו), באַשריבן אין אַ דערציילערישער פֿאָרעם די אגדות אין תּלמוד. געשטאָרבן 1887 אין ניו־יאָרק.

ר׳ מיכאל־ירמיהו אײַזענשטאַדט,

---

6) לויט **יהדות ליטא**, ג׳ (ע׳ 69), געווען דאָ רבֿ, אַבער אויף ע׳ 350 ווערט ער ניט דערמאָנט צווישן די קאַלוואַריער רבנים. אויב יאָ, קען עס זיין אין די 1840ער, וועו זיין זון ר׳ יצחק איז דאָ געבאָרן געווארן.

געבאָרן 1843. מחבר פֿון **יד מלאכי** (פּיעטרקוב, תּר״ע).

ר׳ אַבֿרהם־לייב סימאָן, געבאָרן 1845. פֿון 1890 ר״מ אין ישיבֿה „עץ חיים״, וואָס ער האָט געשאַפֿן אין שיקאַגאָ.

ר׳ טודרוס יוקיל טיקטין, רבֿ אין שול „רבֿ דעת אנשי קלבֿריה״ אין שיקאַגאָ. האָט הסכמה אויף **שומר אמונים** פֿון ח.י. אָשרי.

דובֿ־בער ראַטנער, געבאָרן 1853. געשריבן וויכטיקע פּאָרשאַרבעטן וועגן תּלמוד און יִידישער געשיכטע. זײַן הויפּטווערק איז זײַן מאָנומענטאַל ווערק **אהבת ציון וירושלים** (ווילנא, 12 בענד. תּרס״א־תּרע״ז) — וועגן די פּאָרשיידענע נוסחאות אין תּלמוד ירושלמי. האָט אויך אַרויסגעגעבן **מבוא לסדר עולם רבה** (ווילנא, תּרנ״ד) און אַ וויסנשאַפֿטלעכע אויסגאַבע פֿון **סדר עולם רבה** (ווילנא, תּרנ״ז). 1904 באַקומען אַ מעדאַל פֿון דער קייזערלעכער וויסנשאַפֿטלעכער אַקאַדעמיע אין פּעטערבורג פֿאַר זײַנע וויכטיקע פּאָרשונגען. פּסעודאָנים: אדיר איש ק״ב [אני דוב יכונה ראטנער איש קאַלוואַריע בפולין].

ר׳ זלמן־דובֿ ראַשגאָלין (ראַשגאָלסקי), דאָ געבאָרן 1866. רבֿ אין סטייטן אײַלאַנד 20 יאָר. בעל **הגיוני לבֿ** (ירושלים, תּרפּ״ז), **חקרי לבֿ** (נ״י, תּש״ז). פֿאָטער פֿון העברעישן פּאָעט הלל בבֿלי.

ישׂראל מץ, דאָ געבאָרן אין 1869. פֿון 1889 אין אַמעריקע. גרויסער פֿילאַנטראָפּ פֿאַר דער העברעישער ליטע־ראַטור און ציוניסטישער באַוועגונג. פֿון די גרינדערס פֿון דער הרצליה־גימנאַזיע אין נ״י. געשטיצט די העברעישע צײַטשריפֿטן און 1925 געשאַפֿן דעם „קרן מץ״ צו העלפֿן מאָטעריעל העברעישע שרײַבערס, וואָס האָט אויסגעגעבן אויף דעם איבער אַ האַלבן מיליאָן דאָלאַר אין איר דרײַסיק־יאָריקער עקסיסטענץ. געשטאָרבן 1950 אין נ״י.

שרײַבערס. — יצחק ריטענבערג, געלעבט אין ניצנצנטן יאָר־הונדערט. אַ געבאָרענער אין קאָוונע, אָבער געלעבט מערסטנס אין קאַלוואַריע. פֿון די ערשטע משפּילים אין שטאָט. אַ גרויסער בעל־מדקדק, געשריבן אַ ריי חידושי־לשון אין **המגיד**, **המליץ** און **הצפֿירה**. שמואל־דוד לוצאַטוס האָט געשריבן וועגן אים אין אַ ליד, אַז ער איז פֿון די „משפּילים המעמיקים בכתובֿ בדקדוקים והדבֿרים העתּיקים״. ער האָט פֿאַרטיידיקט די הבֿרה אשפּנזית. האָט אַרויסגעגעבן אַ נײַע אויפֿלאַגע פֿון רד״ק **המכלול** (ליק, תּר״ב) מיט הוספֿות און **הערות**.

יהודה־לייב בלומענזאָן, געבאָרן 1840. יִידישער זשורנאַליסט. אָנהייב 1880ער עמיגרירט קיין אַמעריקע. געווען מיטאַרבעטער פֿון די **יודישע גאַזעטטן**. געדרוקט אויך אַרטיקלען אין **טאָגעבלאַט** און **העברי** — ניו־יאָרק. געשטאָרבן 1892 אין ניו־יאָרק.

יוסף־יצחק־אײַזיק בלוישטיין, געבאָרן 1860. העברעישער שרײַבער, פֿון 1879 אין אַמעריקע. געענדיקט מעדיצין

אין ניו־יאָרקער אוניווערסיטעט. ער האָט געשאַפֿן דעם ערשטן ציוניסטישן פֿאַראיין אויפֿן אַמעריקאַנער קאָנטינענט. ער איז דער מחבר פֿון העברעִישן הימן פון „מזרחי". האָט אַרויסגעגעבן דעם ערשטן אַרגאַן פֿון די חובֿבֵי־ציון אין די פֿאַר־אייניקטע שטאַטן — **שולמית** (1889, ייִדיש). האָט געדרוקט לידער, מאמרים און עפּיגראַמען אין **המגיד** און אין די העברע־ישע צײַטשריפֿטן אין אַמעריקע — **העברי, הפסגה** א״א. אויטאָר פֿון **שירים ומשלים** (ת״א, תרצ״א). געשטאָרבן 1934 אין ברוקלין.

אפֿרים לאָנדאָן, געבאָרן 1868. מחבר פֿון ביכער אין פֿאַרשיידענע לשונות אויף וויסנשאַפֿטלעכע טעמעס. אין דער יוגנט אַרויסגעגעבן **דקדוק קצר**.

שלמה פּרעס, געבאָרן 1870. 1890ער געווויניט אין לאָנדאָן און מאַנ־טשעסטער, שפּעטער אין באָסטאָן. ייִדיש־אַנאַרכיסטישער זשורנאַליסט. שטענדיקער מיטאַרבעטער אין **פֿרײַע ארבעטער שטימע** (נ״י), ווו געדרוקט אַרטיקלען וועגן סאָציאַלע פּראָבלעמען. געשריבן אויך אין **פֿרײַע געזעלשאַפֿט, אַבענד־צײַטונג** — נ״י, און באָסטאָנער **דאָס נײַע וואָרט**. געשטאָרבן 1961 אין באָסטאָן.

מאיר־יעקבֿ פֿרייד, געבאָרן 1871. פֿון 1889 אין וואַרשע, ווו געהאַט אַ ייִדישן פֿאַרלאָג און אַ בוכגעשעפֿט. פֿון 1932 אין תּל־אָבֿיבֿ. אָנגעהויבן שרײַבן אין **הצפֿירה**, אָבער דערנאָך כּמעט אין גאַנצן אַריבער אויף ייִדיש. האָט אַרויסגעגעבן אין 5־קאָפּיקע העפֿטן **קאָפּיטאַן דריפֿוס** (באַאַרבעט פֿון דײַטש). האָט איבערגעזעצט־באַאַרבעט היינריך טשאָקעס **די גאָלדמאַכער** (1889); שעקספּירס **דער קויפמאַן פֿון ווענעדיג** (אין פּאָרעם פֿון אַ דערציילונג); ד. מאָרדאָווצעס **די העלדען פֿון ירושלים** (וואַרשא, 1899). 1910 אַרויסגעגעבן אַן אילוסטרירט וואָכנבלאַט **דער שטראַהל**. מחבר פון 5 בענד **זכרונות**. געשטאָרבן 1940 אין ת״א.

אַהרן־משה וויזאַנסקי, געבאָרן 1874. העברעִישער מחבר און לערער. געענדיקט מאַשינען־אינזשינער אין ציריכער אוניווערסיטעט. פֿון 1923 אין א״י. חיבורים: **עץ הדעת** (וואַרשא, תרנ״ג) — לערנבוך פֿאַר פֿיזיק; בראָשורן **לשאלת השפּה** (1921), **גיאומטריה תיאורית** (תרצ״ג), **פֿיסיקה** (תרצ״ח־תרצ״ז), **יסודות הטופֿוגרפֿיה** (תש״ד), **פֿיסיקה, עבֿודה מעשׂית** (תש״ט) — אַלע תּל־אָבֿיבֿ. געשטאָרבן 1948 אין ת״א.

הלל מײַמון, געבאָרן 1885. געלעבט אין לאָדזש און וואַרשע. בעתן נאַציזשן אָנפֿאַל אויף פּוילן אין 1939 אַנטלאָפֿן קיין לידע. דאָרטן אַרעסטירט געווארן דורך דער נקוו״ד פֿאַר זײַן פּועלי־ציוניזם און פֿאַרשיקט געוואָרן אין קאָמי־מידבר פֿון סאָוועט־רוסלאַנד און ווינטער 1942 דאָרטן געשטאָרבן פֿון הונגער. געווען זשורנאַליסטיש זייער אַקטיוו. געשריבן סײַ אין די פּאַרטייישע אויסגאַבעס, סײַ אין אַלגעמיין־ייִדישע: **דער פּראָלעטאַריישער געדאַנק** (ווילנע, 1906); **לאָדזער נאַכריכטן,**

לאָדזער פּאָלקסבלאַט, חבֿינט (וואַרשע), **וואַרשעווער טאָגעבלאַט, אַרבייטער־צײַטונג** (וואַרשע) א״א. האָט איבערגעזעצט בער באָראָוואָס־**די קלאַסן־אינטערעסן און די נאַציאָנאַלע פֿראַגע** (ווילנע, 1907), הערמאַן גראַטערס **היסטאָרישער נאציאָנאַליזם** (וואַרשע, 1919), ד״ר שיפּערס **אַנהויב פֿון קאַפּיטאַליזם בײַ יידן אין מערב־אייראָפּע** (וואַרשע, 1920).

אליהו גוטקאָווסקי, געבאָרן 1900. געלעבט אין לאָדזש, שפּעטער אין וואַרשע. געענדיקט וואַרשעווער פּאָלי־טעכניקום. אַקטיוויסט פּועלי־ציוניסט. אין וואַרשעווער געטאָ געווען מיטגרינדער פֿון „ענג שבת״ און אַ נאָענטער מיטאַרבעטער פֿון ד״ר רינגעלבלום אין צענטראַלן יידישן אַרכיוו. געשריבן אַרטיקלען אין **יוגנט־פֿאָן, אַרבעטער־צײַטונג, דאָס וואָרט** — וואַר־שע, **לאָדזשער אַרבעטער** א״א. אין געטאָ אָנגעשריבן מערערע וויכטיקע פּאָרש־אַרבעטן. מחבר פֿון **פּיין און גבֿורה אין דער יידישער געשיכטע** (וואַרשע, 1941, אַרויסגעגעבן אומלעגאַל). אומגעקומען בעתן וואַרשעווער אויפֿשטאַנד אין 1943, הי״ד.

ישׂראל לאָנדאָן, געבאָרן 1906. געלעבט אין ווילקאָמיר. פֿירנדיקער חבֿר פֿון דער צ״ס־פּאַרטיי אין ליטע. געשריבן אַרטיקלען וועגן ציוניזם און סאָציאליזם אין **אידישע שטימע, אונזער וועג** — קאָוונע. אומגעקומען 1941 אין ווילקאָמיר, הי״ד.

אריה־אָשר אָנקוריון, געבאָרן 1908. אָריגינעלער פּאָמיליע־נאָמען: וואַ־לאָוויצקי. יידיש־העברעישער זשורנאַליסט. געענדיקט יורידישן פּאָקולטעט פֿון קאָוונער אוניווערסיטעט. שפּעטער געלעבט אין ארץ־ישׂראל, פּאָרנומען וויכטיקע פּאָזיציעס אין מדינת ישׂראל. געדרוקט אַרטיקלען אין די קאָוונער **אידישע שטימע, דאָס וואָרט, אידישער קעמפּער** (נ״י); **דבֿר, הפּועל הצעיר, במעלה** א״א.

יעקבֿ יאָסאָדע, געבאָרן 1910. געווען אַקטיוו אין די לינקע קרײַזן פֿון קאָוונע. געשריבן דערציילונגען אין קאָוונער טאָגצײַטונג **פּאָלקסבלאַט**, אין פֿון דער סאָוועטישער אָקופּאַציע — אין עמעס (קאָוונע, ווילנע), **אייניקייט** (מאָס־קווע). זײַן פּיעסע **איציק וויטענבערג** איז ניט אַרויס אין דרוק. נאָכן צווייטן וועלט־קריג אָנגעהויבן שרײַבן אין ליטוויש (דערציילונגען, קריטיק). זינט 1958 אין ווילנע.

קאָרעספּאָנדענטן. — המליץ: זאבֿ גינזבורג, חיים בן־ציון לעווי, צבֿי־הירש הכּהן לעווינטאַל, יוסף פּרץ מושקאַט. **המגיד:** י.ד. גאָרדאָן, עקיבֿא סמאָלענסקי, דובער אײַזענשטאַדט, דבֿורה בת הרבֿ ר׳ מנחם האפֿרתי, יבא״ר [יצחק ריטענבערג], צבֿי־הירש מרגליות, צבֿי־הירש בערנשטיין [צה״ב]. **הצפּירה:** ח. כּהן, אַריה קראָנזאָן. **הד הזמן:** יוסף אַראָנאָוויץ.

ניכבדים. — ר׳ זבולון יעקבֿ, פֿאָטער פֿון ר׳ חיים מ״מ ומו״צ דק״ק סטאַרפּאָלי [מאַריאַמפּאָל], בעל **אלף אומר קרא** (הוראָדנא, תקנ״ה); ר׳ יעקבֿ בן שלמה, פֿון די קהילה־מנהיגים סוף אַכצנטן

יאָרהונדערט. ניפֿטר 1867; ר׳ נתן־נטע ריינהערץ, געבאָרן 1792. מחבר פֿון אַ פּירוש אויף תּלמוד ירושלמי. זיין זון ר׳ שמואל האָט אַרויסגעגעבן אויף דײַטש **די גרענעצבאָטע**.

ר׳ בצלאל אײַזענשטאַט, גע־שריבן מאמרים אין דער העברעישער פּרעסע. געשטאָרבן 1867. זײַן פֿרוי בלומע־רחל בת הרב ר׳ ישׂראל ראַטנער פֿון קאַלוואַריע, חכם און גבֿיר. ער איז געשטאָרבן 1874. ר׳ ישׂראלס פֿאָטער, ר׳ ירמיה ראַטנער, דיין אין ווילנע.

ר׳ בצלאלס זון ר׳ מיכאל־ירמיהו דאָ געבאָרן 1843. האָט אַ סך מאמרים און חידושי־תּורה אין **המגיד**, **הצופֿה** וכו׳. ער ווערט דערמאָנט אין **ערך תּפֿלה** לקלאַצקי, אין **פּור זהב** פֿון שערעשעווסקי, אין הקדמה פֿון **אוהל משה** פֿון משה קריינעס. ניפֿטר 1890.

עוזיאל סאָבעלאָוויץ, נדבֿן, גבֿיר, געשטאָרבן 1861 אין קעניגסבערג. אין זײַן צוואה געלאָזן געלט צו בויען אַ בית־מדרש און קויפֿן ספֿרים.

הרב ר׳ אָלינקע ר׳ יעקילס, איידעם פֿון הרב דמתא ר׳ אריה־לייב ברודא.

ר׳ דוד ריינהערץ, אין די וואָלן צום קריזראָט אין 1862 געווען אין דער רשימה קאַנדידאַטן. זײַן פֿאַרטרעטער — ר׳ באמאש סאַלאָמאָן; ר׳ זכריה ריינהערץ, איינער פֿון די ראשי הקהילה. געשטאָרבן אין 1873.

„שר ונגיד״ מקאַלוואַריע ר׳ פּנחס, פֿאָטער פֿון ר׳ יעקבֿ יפֿה, אב״ד לודווינאָווע.

ר׳ זונדעלע גראָדזינסקי; ר׳ שמואל־אַהרן בר׳ חנוך־זונדל גראָדזינסקי, תּלמיד חכם, אייניקל פֿון ר׳ אַלכּסנדר זיסקינד, בעל **יסוד ושורש העבֿודה**; ר׳ מרדכי־צבֿי גראָדזינסקי, נדבֿן, געשטאָרבן 1867; ר׳ אַהרן אַהרנזאָן, געשטאָרבן 1873; ר׳ אײַזיק אראָנזאָן, שפּעטער אין פּעטער־בורג.

ר׳ מנחם־מענדל האפֿרתי. משכּיל, נדבֿן. אָנקל פֿון ר׳ אליעזר אפֿרתי, מחבר פֿון **אבֿן ציון** (ווארשא, 1866) און **דור ודורשיו** (ווילנא, תּרמ״ט); ר׳ ישׂראל בר׳ ירמיה ראַטנער; ר׳ יצחק שטערלינג, „מליץ מפֿורסם״; ר׳ יעקבֿ ראָזענטאַל, „מליץ ומשורר״.

שלמה טאַבאַלאָווסקי, פֿריוואַט־אַדוואָקאַט אין די 1860־1870ער יאָרן. זײַן ביורא האָט זיך געפֿונען אין סוואַלק, אָבער סוף־וואָך פֿלעגט ער קומען צו זײַן מישפּחה אין קאַלוואַריע. דער רוסישער יוסטיץ־מיניסטער האָט געזאָגט, אַז אין פּוילן זײַנען דאָ צוויי אויסגעצייכנטע פֿריוואַט־אַדוואָקאַטן — פֿאָוולאָווסקי אין ווארשע און טאַבאַלאָווסקי אין סוואַלק.

„האַברך הרב״ נחום קאַלוואַריער. אַ תּשובֿה צו אים איז דאָ אין **דברי משה**, דוד־טעבלי אפֿרתי (ווילנא, תּרל״ח, ע׳ ל״ד) — משמעות, אַ שוחט.

ר׳ ישׂראל־איסר חארב [?], ר׳ יהודה־קלמן ראָמבערג, ר׳ משה בר׳ צבֿי לעווינסאָן; חיה־שׂרה זאַלקעס, געבאָרענע

אַראָנסאָן פֿון קאַלוואַריע, מאַמע פֿון בעל־מחשבֿות; ר׳ ישׂראל־מאיר עלקעס, גמרא־מלמד, פֿאָטער פֿון ד״ר אלחנן עלקעס, פֿאָרזיצער פֿון עלטסטן־ראַט אין קאָוונער געטאָ, דאָ געבאָרן 1879 און אומגעקומען 1944 אין דאַכאַו, הי״ד.

ט״ך שאַפּירא, געבאָרן אין סיניי, באַוווסטער העברעיִשער שרײַבער בשעתּו, האָט זײַנע לעצטע יאָרן געלעבט אין קאַל־וואַריע, ווו געשטאָרבן אין 1924.

די עלטערן פֿון חפֿץ־חיים האָבן געלעבט אין קאַלוואַריע. ער פֿלעגט אָפֿט קומען צו זיי.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1865: 36; המליץ, 1871: 30; המגיד, 1872: 1; 1873: 1; ד״ט אפֿרתי, תולדות אנשי שם. וואַרשא, תרל״ה, ע׳ 22, 40; המגיד, 1876: 8; 1877: 24, 29; המליץ, 1879: 26; ש.א. פֿרידענ־שטיין, עיר גבורים. ווילנא, תר״מ. ע׳ 49, 55; המליץ, 1881: 5; ספֿר זפֿרון (לסוקולוב). וואַרשא, תרמ״ד, ע׳ 20;

המליץ, 1886: 172; האסיף, תרמ״ח, ע׳ 72; ח. בראַוערמאַן, אנשי שם. וואַרשא, תרנ״ב, ע׳ 92; ד. בונימאָוויטש, מכתּבֿ מאליהו. ווילנא, תרס״ב, ע׳ 102; אלחנן האַרקאַווי. דור ישרים. נ״י, 1963. ע׳ 97; ב.צ. אײַזענשטאַדט, רבי אײַזיל חריף און זײַנע גאונישע וויטצען, נ״י, תרס״ד; ילקוט מערבֿי, נ״י, תרס״ד, ע׳ 33; הזמן, ווילנא, 1905, ע׳ 213; אַלבום עזרי, נ״י, תרס״ה, ע׳ 5;

חשבון הנדבֿות ... 1909, ע׳ 114; ש.ד. לוצאַטו, כנור נעים. וורשא, תרע״ג, ע׳ 457; יוסף לעווינסאן, דור ודור ודורשיו. וואַרשא, 1914. ע׳ 47; ב.צ. אייזנשטאַדט, דורות האחרונים, ב׳. נ״י, תרע״ד. ע׳ 172; אַבֿרהם בר׳ אליהו, סערת אליהו. ווארשא, 1914, ע׳ 40; ווילנער זאַמלבוך, 1918, ז׳ 186;

ספֿר היובֿל למלאת חמשים שנה ליסוד פּתח־תקוה. ת״א, תרפ״ט. ע׳ קל״ה; אידישע שטימע, 1934: 4816, 4818; ספֿר האישים, ת״א תרצ״ז; פֿון נאַענטן עבֿר, וואַרשע, 1937. ב׳ צ, ע׳ 205; ע.מ. ברודא, משפּחת ברודא, נרשה, תרצ״ח. ע׳ 29; בלעטער פֿאַר געשיכטע, II. וואַרשע, 1938. ז׳ 51;

מ.י. פֿרייד, ימים ושנים. ת״א, תרצ״ח, ע׳ 30; אידישע שטימע, 1939: 6186; א. ראנד, תולדות אַנשי שם, א׳. נ״י, תש״י. ע׳ 12; פּנקס שיקאגא. תשי״ב, ע׳ ט״ו; י.ל. מימון, למען ציון לא אחשה. ירושלים, א׳, ע׳ 96, ב׳, ע׳ 2; י. צוזמר, בעקבֿי הדור. נ״י, 1957. ע׳ 90;

ידע עם, ת״א, תשרי תשכ״ג; עיר ווילנא, 30, 153, 224, 265, 272, 278, 294; לתּולדות היהודים בֿליטא־זאַמוט, ע׳ 323; שם הגדולים החדש, ע׳ 34; דעת קדושים [וועגן ר׳ ישׂראל קאצענעלענבאגן]; ג. קרסל, 1, 2; לעקסיקאָן, 1, 2, 3, 4, 7, 8; ב. כּהנס לעקסיקאָן, ז׳ 195; אנציקלופּדיה של הציונות הדתית, ע׳ 462, 307; י.ד. קמזונס יהדות ליטא; „ליטע״, 1, ז׳ 861, 1002, 1010, 1501; „ליטע״, 2, 1125;

קריית ספֿר, ירושלים, ל״ד, חוב׳ ג׳, ע׳ 385; ס.א. בערשאַדסקי, ליטאָווסקי יעוורעי, ז׳ 26; ר. מאַהלער, ייִדן אין אַמאָליקן פּוילן, ז׳ 246; יזפֿור־בוך סוואוואַלק, זז׳ 78, 89, 139, 181, 188, 208; ד. תּדהר, אנציקלופּדיה לחלוצי הישוב ובוניו, ע׳ 62, 170, 389, 392, 480, 510, 1324. ספֿר הפּרענומעראַנטן, 7147; ייִוואָ־בלעטער, XL, IX, ז׳ 224; יהדות ליטא, א׳, ג׳; חלקת מחוקק, חוב׳ ה׳, מחברת א׳; חוב׳ ט׳, מחברת א׳;

Encyclopedia Judaica, IX, p. 848; Jewish Encyclopedia, I, p. 96; Užnemunė po Prūsais, p. 190, 224; Sūduvijos Suvalkijos Istorija, p. 560; Black Book; The Jews in Canada, Ed. A.D. Hart. Toronto, 1926, p. 112.

קאַלטענייאַן KALTINĖNAI

טאַוועריקער קרײַז. דער ייִדישער ייִשובֿ האָט זיך אָנגעהויבן אַרום מיטן נײַנצנטן יאָרהונדערט. פֿרִיער האָבן ייִדן דאָ ניט געטאָרט ווינען. דער ערשטער ייִד, אַ ר׳ דוד, האָט דאָ געדינט אין דער רוסישער

אַרמיי, שפּעטער געלעבט אין פּעטערבורג, וווּ ער האָט אַ סך אויפֿגעטאָן פֿאַר ייִדישע סאָלדאַטן.

אין 1872 זײַנען דאָ געווען אַ ביסל שיינע ייִדישע הײַזער, אַ בית־תּפֿילה און אַ מרחץ. אין אַ רשימה מנדבֿים פֿאַר ייִדישע הונגער־געטראָפֿענע אין ליטע אין יענעם יאָר זײַנען אויך דאָ קאָלטעניאַנער. דער קלײַבער: דוד פֿאיורס.

אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 130 ייִדן. אין 1933 איז דאָ נאָך געווען אַ קליינער ייִדישער ייִשובֿ. צו די וואָלן פֿון ציוניסטישן קאָנגרעס אין 1933 זײַנען דאָ אָפּגעגעבן געווארן 28 שטימען. פֿאַרן חורבן זײַנען געבליבן בײַ 60 ייִדן.

*

פֿון די רבנים זײַנען דאָ געווען:

ר׳ עזרא בר׳ יהודה־לייב אַלטשולער, געבאָרן 1858 אין מיר, איז דאָ געווען רבֿ 1880־1895, שפּעטער רבֿ 35 יאָר אין ווײַנוטע. פֿון 1936 אין כּפֿר־סבא, וווּ אומגעקומען אין אַן אויטאָ־קאַטאַסטראָפֿע אין 1938. חיבורים: **תּקון דרך החיים** (וואַרשא, תּרנ״ו), **תּקנת ארצות** (וואַרשא, תּרנ״ט), **גלת מים** (פּיעטרקובֿ, תּר״ע), **תּקון חשובֿ** (דאַרטן, תּרצ״א).

ר׳ יצחק־אליעזר ווישנעווסקי, פֿריִער רבֿ אין ריטעווע, שפּעטער רבֿ דאָ. אומגעקומען 1941, הי״ד.

אַן אָפּשטאַמיקער אָדער אַ רבֿ דאָ איז ד. אָלשוואַנג, מחבר פון **טל של תּחיה** (סלוצק, תּר״ע).

דער שרײַבער אליהו רודניצקי איז דאָ געבאָרן געווארן אין 1892. פֿון 1915 געלעבט אין ווילנע. האָט שטודירט מעדיצין אין היידלבערג און יוריספרודענץ אין ווילנע, וווּ געווען זייער אַקטיוו אין די געזעלשאַפֿטלעכע אינסטיטוציעס. פֿאַר דער צווייטער וועלט־מילחמה דעפֿאַרטירט געווארן קיין סאָוועט־רוסלאַנד, שפּעטער זיך דערשלאָגן קיין ארץ־ישׂראל. פֿאַרעפֿנטלעכט אַרטיקלען אין דער ווילנער ייִדישער פּרעסע. אָנגעשריבן צוויי ביכער אין ייִדיש, וואָס זײַנען אַרויס אין העברישער איבערזעצונג: **שנה ברוסיה** (ת״א, תּש״ה), **שקספּיר** (מרחביה, תּש״ט). געשטאָרבן 1951 אין תּל־אָבֿיבֿ.

נעכע באַקאַלטשוק־טאַבאַכאָוויטש איז דאָ געבאָרן געווארן אין 1908. געענדיקט די העברעישע פּעדאַגאָגישע קורסן אין ווילנע. דורכגעמאַכט שטוטהאָף־קאַצעט, דערנאָך געלעבט אין פּליטים־לאַגער לינץ (עסטרײַך). געווען אַ קורצע צײַט אין מדינת ישׂראל און עמיגרירט קיין דרום־אַפֿריקע. געשריבן אַרטיקלען וועגן דערציִונג פֿון פּליטים־קינדער אין **אויפֿגאַנג** (לינץ), **אַפֿריקאַנער אידישע צײַטונג** און **דרום־אַפֿריקע**. געשטאָרבן 1953 אין יאָהאַנעסבורג.

מרדכי מרגליות האָט געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס אין **הלבֿנון**.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872; הלבֿנון, שנה 1: 26; אהלי שם, ע׳ 50; לעקסיקאָן, 1; דאָס וואָרט (ווילנע), 1939: 760. Black Book

קאַמיַי KAMAJAI

ראַקישקער קרײַז. יידן האָבן דאָ געוווינט זינט אָנהייב אַכצנטן יאָרהונדערט. דאָס איז צו זען לויט די ערשטע רבנים אין קאַמיַי.

אין 1847 האָבן דאָ געלעבט 453 יידן, אין 1897 — 944, 1914 — אַרום 360, 1923 — 337, פֿאַרן חורבן — אַרום 250.

יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר, קרעמערײַ, מלאכה און פֿישערײַ. ביז פֿאַר 1914 געווען אַן אַ דאָקטער. דער פֿעלדשער ר׳ חיים־שלום איז שפּעטער געווארן קאַזיאָנער ראַבינער. אַפּטייקער — יאָשע־בער גאַרבער. 1915 איז כּמעט דאָס גאַנצע שטעטל פֿאַרברענט געוואָרן.

נאָכן ערשטן וועלטקריג, וען דער אָפּזאַצמאַרק אין לעטלאַנד איז אָפּ־געשניטן געוואָרן, איז די גאַנצע יידישע עקאָנאָמיק צעטרייסלט געוואָרן.

מיט קאַמיַי איז פֿאַרבונדן אַן אינטערעסאַנטע געשיכטע אין רעוואָלוציע־יאָר 1905. אין דעמאָלטיקן אַלגעמיינעם אויפֿברויז אין רוסלאַנד האָבן ליטווינער געגומען פֿאָדערן אומאָפּהענגיקייט פֿאַר ליטע. איינער פֿון זייערע פֿירערס איז געווען יורגוס סמאַלסטיס, אַ געבאָרענער אין קאַמיַי, וואָס איז געקומען פֿון שווייץ. אין שטעטל איז געווען אַ שטימונג פֿון ערב פּאָגראָם. דער רבֿ, ר׳ אליהו גאָרדאָן, האָט געראָטן אַ געהיימע זיצונג מיט גלחים, די עלטסטע פֿון די אַרומיקע דערפֿער און סמאַלסטיס. ער האָט זיי געזאָגט, אַז יידן זײַנען סימפּאַטיש צו דער אידייע פֿון אַן אומאָפּהענגיקער ליטע און אז ליטווישע פֿירערס טאָרן ניט דערלאָזן עס צו פֿאַר־פֿלעקן מיט יידיש בלוט. אין עטלעכע טעג אַרום איז דער מאַרק פֿול געוואָרן מיט אָנגעריטענע פּויערים און פֿוסגייערס. דער איספּראַוועניק איז ארויס מיט אַן אָנגע־שטעלטן רעוואָלווער. סמאַלסטיס האָט אים אַנטוואָפנט און אים געהייסן טראָגן די רעוואָלוציע־פֿאָן. און צו די פּויערים האָט ער געזאגט, אַז קאַצאַפּעס ווילן קומען אויסהרגענען די יידן און מיר וועלן זיי שיצן. אין עטלעכע טעג אַרום איז געקומען אַ שטראָף־עקספּעדיציע, צוגעפֿגענומען אָלע יידן אויפֿן מארקפּלאַץ און איר פֿירער האָט געדראָט אויסצושיסן אָלע יידן, אָבער צום סוף זיי אָפּגעלאָזן. סמאַלסטיס איז נעלם געוואָרן און די אַנטי־יידישע אַטמאָספֿער איז ווידער אזוי אָנגעהיצט געוואָרן, אַז די יידן האָבן זיך געוועגדט צו דער רעגירונג פֿאַר שוץ. אַ געוויסע צײַט זײַנען דאָ סטאַציאָנירט געוואָרן 7 קאָזאַקן צו היטן די רו.

רבנים. — ר׳ משה הכּהן, אַרום מיטן אַכצנטן יאָרהונדערט; ר׳ בן־ציון בר׳ משה הכּהן.

ר׳ דוד בר׳ אַבֿרהם, פֿון 1785, שפּעטער „מגיד שעור בבית־הכּנסת דק״ק ווילנא״ — אַזוי זאָגט זיך אין זײַן הספּמה אויף דרך המלך, פֿון יחיאל מיכל — און שפּעטער רבֿ אין סקידל.

ר׳ אַבֿרהם בר׳ יונה הירשאָוויץ, געבאָרן 1861, אָנהייב 1880ער, שפּעטער רבֿ אין רובינישאָק, סקידל.

ר׳ בונעם־צמח זילבער (סילווער), געבאָרן אין דוסיאַט, אויך רבֿ אין אַבעל, שאַט.

ר׳ אליהו בר׳ דוד גאָרדאָן, געבאָרן 1865. פֿריִער רבֿ אין דויגעלישאָק, מיאַדל, ר״מ אין ווידז, פֿון 1899 דאָ, 1910 מוּ״צ אין שניפּישאָק, פֿון 1923 רבֿ אין בית־המדרש הגדול אין ניו־יאָרק, ווּ ניפֿטר געוואָרן אין 1932. זײַן זון — שרײַבער און געלערנטער ד״ר הירש־לייב גאָרדאָן. חיבורים: **דברי אליהו** (ווילנא, תרס״ג־תרס״ה, 2 טיילן), **דמעת העשוקים** (ווילנא, תרס״ז), **ישראל בעמים** (ווילנא, תרע״ד), **מערכות ישראל** (נ״י, תרפּ״ו).

ר׳ אליעזר־זאבֿ־וואָלף בר׳ משה־נתן לופֿט, ר״מ מסטיסלאָוו, פֿון 1906 דאָ רבֿ, שפּעטער דיווינישאָק, קורצע צײַט ר״מ ישיבֿת חפֿץ־חיים אין גלות רוסלאַנד.

ר׳ ישׂראל־זיסל בר׳ בצלאל פּאַלטין־דוואָרעץ, געבאָרן 1888 אין דווינסק, שפּעטער רבֿ אין יעזנע. 1926 עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל. רעדאַקטער פֿון **תּבֿונה** (ירושלים, תּש״א־תּשי״א). מחבר פֿון **הגאון ר׳ משה־מרדכי אפשטיין**, חייו ופּעולותיו (ירושלים, תּש״ד).

ר׳ מאיר פֿײַן, שפּעטער אמעריקע; ר׳ יהודה־לייב סיגער [טיגער?], געבאָרן 1908 אין אַלונטע (אַוואַנטע). רבֿ אויך אין זיימל, הי״ד.

ר׳ בצלאל הכּהן, געבאָרן 1820 אין ווילנע, מוּ״צ. זײַן פּאָטער ר׳ משה הכּהן [אַ צווייטער, ניפּטר 1875 אין ווילנע] בר׳ בן־ציון בר׳ משה הכּהן, אב״ד קאַמײַ. ניפּטר 1878 אין ווילנע.

ר׳ יעקבֿ קאַרק, חזן־שוחט, פּאָטער פֿון ר׳ ישׂראל־ניסן קאַרק.

אָפּשטאָמיקע. — הרבֿ ר׳ אורי קאַמײַער בר׳ אריה־לייב. געבאָרן 1719 אין נאַוואַרעדעק, געלעבט לאַנגע יאָרן אין קאַמײַ.

ר׳ משה ראַפּאָפּאָרט, ניפּטר 1839. בעל **תּולדות משה** און **אמרי משה**.

ר׳ ישׂראל־ניסן קאַרק, געבאָרן דאָ אין 1867.[1] פֿון 1887 פֿערציק יאָר מוּ״צ אין קאָוונע, שטענדיקער געהילף צו הגאון ר׳ יצחק־אלחנן. פֿון 1901 מנהל „כּולל אַבֿרכים פּרושים״ אין קאָוונע. איינער פֿון די „מזרחי״־פֿירערס אין ליטע. 1926 עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל. ניפּטר 1938 אין תּל־אָבֿיבֿ.

שמואל הער, געבאָרן 1887. געווויזנט אין ריגע, ווּ זיך פֿאַרנומען מיט העברעיִשער לערעריי. פֿון 1917 אין פּעטערבורג און זינט 1927 אין תּל־אָבֿיבֿ, דאָרטן געאַרבעט אין העברעיִשע שולן. תּחילת געשריבן מערסטנס ייִדיש און שפּעטער נאָר העברעיש. מיטגעאַרבעט אין העברעישן **החבֿר** (ריגע, 1908), **יודישע שטימע** (ריגע, 1910), פּעטערבורגער **טאָגבלאַט**, מיטרעדאַקטירט **דער אידישער אַרבייטער** (וויטעבסק). געשריבן אַ סך

1) לויט „אידישע שטימע״ — 1860.

לעגענדעס און דערציילונגען אין העברעיש פֿאַר קינדער, וואָס טייל זײַנען שפּעטער אַרויס אין בוכפֿאָרעם. חיבורים: **אגדות לילדים** (ריגה), **מול הר האלהים** (1928), **לחִבּיבי** (תּר״ץ), **אסתּר המלכּה; ד.ב. בורוכוב** (תּרצ״א), **תּולדות הספֿרות התּלמודית** (תּרצ״ז) און מיט ש. שרירא **מבּוא לספֿרות הישראלית העתּיקה** (תּרצ״ב) — אַלע תּל־אָבֿיבֿ. געשטאָרבן 1950 אין ת״א.

ר׳ יצחק בר׳ משה אַגולניק, געבאָרן 1897. אב״ד פּאָסוואָל פֿון 1931. דאָרטן אומגעקומען אין 1941, הי״ד.

שמואל אַטלאַס, געבאָרן 1899. געשטודירט פֿילאָסאָפֿיע אין די אוניווערסי־טעטן פון מאָסקווע און דיטשלאַנד. לעקטאָר אין יידישער פֿילאָסאָפֿיע אין ענגלישע אוניווערסיטעטן. פֿון 1942 אין אַמעריקע, פּראָפֿעסאָר פֿאַר תּלמוד און פֿילאָסאָפֿיע אין רבנים־סעמינאר אין סינסינעטי. מחבר פֿון העברעישע, דיטשי־שע און ענגלישע ביכער און פֿאַרשאַרבעטן וועגן יידישן פֿילאָסאָפֿישן געדאַנק אין מיטל־עלטער. האָט אַרויסגעגעבן מיט זײַן אַרײַנפֿיר און הערות: טיילן פֿון **יד החזקה**, לויט אַ כּתבֿ־יד, געשריבן פון רמב״ם אַליין (לונדון, ת״ש) און **חידושי הראב״ד** אויף **בבא־קמא** (לונדון, ת״ש, ירושלים־נ״י, תשכ״ג).

בערנאַרד זאַקס, געבאָרן 1905. אויסגעוואַנדערט קיין דרום־אַפֿריקע, ווו געווען ענגלישער זשורנאַליסט.

ביבליאָגראַפֿיע. — הפּרמל, תּרל״ט: 11, 129; אידישע שטימע, 1938: 5998; קריה נאמנה, ע׳ 196; ג. קרסל, 1; לעקסיקאָן, 3; אהלי שם, ע׳ 142, 167, 371; לקורות עיר קיידאַן, ע׳ ח׳; דעת קדושים, ע׳ 160; תּולדות אנשי שם (ראַגד), ע׳ 118.

דאָס לעבען און שאַפֿען פֿון חפֿץ חיים, ע׳ 288; דמעת העשוקים [וועגן ערבֿ פּאָגראָם]; מערכות ישׂראל, הקדמה פֿון זוין; יהדות ליטא, ג׳; יזפור־בוך ראַקישאָק, 2925, 297.

H.L. Gordon, Rabbi Eliyahu Gordon. New York, 1923; Black Book.

קאָפּטשעווע

KAPČIAMIESTIS

סיינִיער קרײַז. אַן אַלט שטעטל. מיטן פֿופֿצנטן יאָרהונדערט האָט עס געהערט צו קאָפּאָטיס, סעקרעטאַר פֿון גרויספֿירשט קאָזימיר. דעמאָלט איז עס געווען אַן אָנהייב פֿון אַ דערפֿל.

יידן האָבן אָנגעהויבן זיך באַזעצן דאָ אַרום סוף אַכצנטן יאָרהונדערט. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 187 יידן און פֿאַרן חורבן אַרום 120.

יידישע פֿרנסות זײַנען געווען: מיסחר, קרעמערײַ, מלאכה. ווי אין די מערסטע שטעטלעך פֿון סוואַלקער געגנט,

האָבן אַ סך יידן דאָ פֿאַרמאָגט אייגענע פֿעלדער און גערטנער און וועלן זיי האָבן אַפֿילו צוגעהאַנדלט און צוגעקרעמערט, איז ערד געווען זייער הויפּט־חיונה.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿאַר יידישע הונגער־געליטענע אין 1871 אין **המגיד** זײַנען דאָ קאָפּטשעווער.

אין אַ ליסטע בײַשטײַערערס פֿאַר ארץ־ישׂראל אין 1899 און 1903 געפֿינען זיך אַ סך קאָפּטשעווער. מורשה: בן־ציון שימשעלעוויטש (**המליץ**). אין אַ רשימה מנדבֿים פֿאַר א״י־בוי אין 1909 זײַנען דאָ די ווײַטערדיקע קאָפּטשעווער: ב. שימשעלעוויטש, לייב קאָפּציעווסקי, יצחק קאָפּציעווסקי, יעקבֿ מענציין, ש. גוריצקי.

אין 1913 זײַנען דאָ געווען 50 מיטגלידער פֿון דער „אגודה״. אין ועד זײַנען געווען: הרב צבי־אריה לוריא, בן־ציון שימשעלעוויטש, ניסן מענטשינסקי.

צווישן 1836 און 1913 זײַנען דאָ געווען 29 פּרעזשומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

רבנים. — ר׳ צבי־הירש בר׳ שלום דירעקטאָר, געבאָרן אין ביאַליסטאָק. שפּעטער רבֿ אין סאָקאָלקע, אַמטשיסלאַוו. חיבורים: **תוספות שבת** (וואַרשא, תרמ״ט), **בנין שלום** (ווילנא, תרנ״ב).

ר׳ אַבֿרהם־צבי־פּנחס עליאַשבערג, געבאָרן 1864, פֿון 1887 ביז 1900. שפּעטער סעריי (1901־1908), פֿון 1909 אין טיקטין. 1929 עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל. ניפֿטער 1943 אין ירושלים. זײַן זון ר׳ יצחק־אריה בעל **רגשי יצחק**.

ר׳ צבי־אריה לייב לוריא, געבאָרן 1871. פֿון 1902 ביז 1913, דערנאָך רבֿ אין זאַלודאָק.[1] זײַן פֿאָטער, ר׳ משה־בצלאל, רבֿ אין ווילאָן, שאַקי, סיניי, סוואַלק. זיין ברודער, ר׳ חנוך־זונדל, רבֿ אין ווישנעוע. מחבר פֿון **קונטרס עגונה** (תרס״ז). האָט חידושי־תורה אין **בית ועד לחכמים** (לאָנדאָן, תרס״ב) און **יגדיל תורה** (1908: נומ׳ 8, 11).

ר׳ מאיר סטאָלעוויץ, געבאָרן 1871 אין איישישאָק. געווען אויך רבֿ אין זכרון משה (ירושלים) און פֿון 1942 ראש מורי־הוראה אין ירושלים. חיבורים: **מבית מאיר** (וואַרשא, תרס״ט). וויטערדיקע 3 חלקים — ירושלים, תרצ״ז, תש״א, תש״ז); **מבית מאיר**, שו״ת (וואַרשא, תרע״א).

ר׳ מנחם־מענדל שער (פֿון 1938), הי״ד.

אַ שיכות צו קאָפּטשעווע האָט ש.ז. סאָלאָוויטשיק, **תלמי חיים** (לאָס אנגעלס, 1952).

*

אַן אָפּשטאַמיקער פֿון קאָפּטשעווע איז ר׳ אַבֿרהם־מאיר מילער, דער פֿאָטער פֿון באַקאַנטן אַדוואָקאַט און געזעלשאַפּטלעכן טוער עזר פֿינקעלשטיין.

---

1) אין **יהדות ליטא**, ג׳ (ע׳ 344) שטייט, אַז ער איז געווען רבֿ אויך אין סיניי און סוואַלק. דער טעות נעמט זיך דערפֿון, וואָס זײַן פֿאָטער ר׳ משה־בצלאל איז געווען רבֿ אין יענע צוויי קהילות.

דער נאָמען איז געביטן געוואָרן צוליבן פּריזיוו. די מילערס האָבן ביזן חורבן געלעבט אין קאָפּטשעווע און ווישיי. ר׳ אַבֿרהם־מאיר האָט געהאַט סמיכות אויף רבנות און געווען רבֿ אין ווײַטן אָרענבורג, בײַ די קירגיזער סטעפּעס. 1880 אַריבער קיין קאָוונע און זיך געזומען צו מיסחר.

ר׳ שמואל גאָריצקי, פֿון די ניכבדי העיר, שוועד פֿון ר׳ חיים הכּהן שאַפּירא, אב״ד קוזניצע.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 9; המליץ, 1899: 194; 1903: 8; צום אָנדענק פֿון עזר פֿינקעלשטיין. קאָוונע, 1938. ז׳ xii; א.ש. הערשבערג, פּנקס ביאַלי־סטאָק, 1949. ז׳ 195; אנציקלופּדיה של הציונות הדתית, ע׳ 659; יזכור־בוך סיאוואַלק, ז׳ 177; אהלי שם, ע׳ 170, 350; „ליטע״, 1, ז׳ 1001; ספֿר הפּרענער־מעראַנטן, 7300; חשבון הנדבות . . . 1909, ע׳ 123; יהדות ליטא, ג׳.

Sŭduvijos Suvalkijos Istorija, p. 70; Black Book.

קאַרקלאַן KARKLĖNAI

10 קילאָמעטער פֿון קראָזש, ראַסיינער קרײַז. אַ קליינע יידישע קהילה.

1922 איז דאָ געווען רבֿ ר׳ צבֿי־נתן קאָפּלאַן, אַ געבאָרענער אין ראַסיין. זײַן פֿאָטער ר׳ דובער שיינפֿעלד (ר׳ בערציק מאירס), איז געווען 40 יאָר ר״מ אין ראַסיין. מען האָט אים געפֿונען „המדקדק הנפלא״, ניפֿטר געוואָרן אין 1907. ער איז אָנקל פֿון ר׳ צבֿי־הירש, אב״ד צײַקישאָק.

נאָך אים איז דאָ געווען רבֿ ר׳ ידידיה שוחט, שפּעטער רבֿ אין פּאָרט עמבאָ (אַמעריקע). שוועד פֿון ר׳ שמואל־יצחק הורוויץ, מו״צ קרעטינגע.

דאָ איז 1881 געבאָרן בנימין קאָליף, שפּעטער עסקן אין שיקאַגאָ. אויך פֿיליפּ קאָהן, דאָ געבאָרן אין 1884, איז געווען עסקן אין שיקאַגאָ.

ביבליאָגראַפֿיע. — לקורות עיר ראַסיין ורבניה, ע׳ כ״א; הזמן, ווילנא, 1905, ע׳ 440.

קאָשעדאָר KAIŠIODORYS

טראָקער קרײַז. דער אָנהייב פֿון אַ יידישן יישובֿ איז אַרום מיטן אַכצנטן יאָרהונדערט (אַ רבֿ איז דאָ געווען אַרום יענער צײַט).

די שטאָט האָט זיך געפֿונען צוויי קילאָמעטער פֿון דער סטאַנציע, וואָס איז געווען אַ גרויסער באַנקנוף. אַ דאַנק דעם האָט די יידישע עקאָנאָמיק ביזן ערשטן וועלטקריג געבליט. מיטן אויפֿקום פון דער אומאָפּהענגיקער ליטע, ווען עס זײַנען איבערגעריסן געוואָרן די באַליניעס צו פֿוילן און רוסלאַנד, איז געקומען אַ גרויסע עקאָנאָמישע ירידה פֿאַר די היגע יידן.

די ערשטע זיך צו באַזעצן אַרום

דער באַנסטאַנציע זײַנען געווען די מיש־פּחות פֿון דוד טקאַטש, שמואל מאָרגענ־שטערן, חיים שטראַשון און יעקבֿ חיות.

אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 596 ייִדן, פֿאַרן חורבן — בײַ 230.[1]

ייִדן האָבן זיך באַשעפֿטיקט מיט קרעמעריי און מלאכה, אַ טייל מיט וואַלדהאַנדל.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿון 1895 צו העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל געפֿינען זיך אַ סך קאָשעדאַרער (**הצפֿירה**). אין רשימות מנדבֿים פון 1898 און 1899 (**המליץ**), זײַנען אויך דאָ פֿיל קאָשעדאַרער. די מורּ־שים: הרבֿ הגאון ר׳ צבי הורוויץ, משה געלוואַן, שלמה טקאַץ.

צווישן 1894 און 1903 זײַנען דאָ געווען 23 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

רבנים. — ר׳ אליהו, אַן ערך אין מיטן אַכצנטן יאָרהונדערט. געווען באַליבט בײַם ווילנער גאון. אויך רבֿ אין קליקאָל און פילטען (לעטלאַנד).

ר׳ בנימין בר׳ יעקבֿ מײַזל, געבאָרן 1855, איז דאָ געווען רבֿ אין 1881, שפּעטער אין פּאַנעמון. איידעם פֿון ר׳ שמואל בר׳ ישׂראל האַלפּערין, אב״ד מינסק. אייניקל פֿון הגבֿיר החכם ר׳ יוסף מײַזל פֿון ויזשון.

ר׳ צבי־הירש בר׳ שמואל איש הורוויץ, געבאָרן 1864 אין ווילנע. פֿון 1884 רבֿ אין יעזנע, 1890־1902 אין קאָשעדאַר, 1903 — אין סאָנדערלענד און 1911 — אין ליעדס — ענגלאַנד, ווו ניפֿטער געווארן אין 1946. געווען הייסער אָנהענגער פֿון ציוניזם. קאָשעדאַרער דעלעגאַט צו דער ציוניסטישער קרײַז־קאָנפֿערענץ 1899 אין ווילנע.

ר׳ ישׂראל־אַבא בר׳ חיים־זאבֿ קריגער, פֿון 1903, שפּעטער רבֿ אין סאַמאַרא (רוסלאַנד) און באָסטאָן. פֿאָטער (1858, ניפֿטער 1913), רבֿ אין סאַפּיזישאָק.

ר׳ ישעיה בר׳ דובֿ־בער קאַרלינסקי, שפּעטער רבֿ אין סאַמאַרא.

ר׳ שלום־יצחק שצופּאַק, געבאָרן 1877 אין ביאַליסטאָק. רבֿ אין יאַשון, ווועוויע, 1922־1929 אין קאָשעדאַר און פֿון 1930 אין סעריי, ווו ניפֿטער געווארן אין 1939; ר׳ אַהרן־דוד יפה, פֿון 1934 [1930?] ביזן חורבן. אומגעקומען 1941, הי״ד.

ר׳ משה־שלמה ליכטענשטיין איז געווען שו״ב און חזן.

ר׳ יהודה־לייב קאָכאַנסקי, פֿון די חשובֿי העיר. ניפֿטער 1890

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ יוסף בר׳ אליהו־חיים קאַנאָוויץ, דאָ געבאָרן 1878. פֿון 1902 רבֿ אין שאַדעווע, 1907 — אין קאָוואַרסק, ר״מ אין ישיבֿת הרידב״ז אין צפֿת, 1915 — רבֿ אין עליזאַבעט (ניו־דזשוירזי), 1919 — טרענטאָן, 1924 — ניו־יאָרק. בעל **דברי יוסף** (נ״י, תש״ז). איידעם פֿון הרידב״ז (ר׳ יעקבֿ־דוד ווי־לאָווסקי, אב״ד סלוצק).

---

1) די ציפֿער 150 פֿאַמיליעס [בײַ 600 יחידים] אין **יהדות ליטא**, ד׳, ז׳ 345, מוז זײַן אַ דרוקפֿעלער.

מאָריס געשענאָוויטש (געסט), דאָ געבאָרן אין 1881. פֿון 1893 אין אַמעריקע. טעאַטער־אימפּרעסאַריאָ. געשטעלט איבער 50 גרויסע טעאַטער־פֿאָרשטעלונגען אין ניו־יאָרק.

קאָרעספּאָנדענטן. — משה־יצחק כּהנאָוויץ (קאַנאָוויץ) — **הצפֿירה**; יוסף פֿראַקער, ד. ז״ק — **המליץ**.

ביבליאָגראַפֿיע. — הצפֿירה, 1895: 131; המליץ, *1898: 12, 280; 1899: 215*; *אידישע שטימע, 1939:* 6204; תולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 145 111; אהלי שם, ע׳ 464; ספֿר הפֿרענומעראַנטן, 7416; יהדות ליטא, א׳, ג׳.

A. Levy, History of the Sunderland Jewish Community. London, 1956, p. 178, 223; Black Book.

קווטקי KVETKI

קליין שטעטל. 30 ק״מ פֿון בירזש. אין די 1870ער יאָרן איז דאָ געווען אַ קליינער יידישער יישוב. אין 1876 געפֿינען זיך גאַנצע 10 פֿרענומעראַנטן אויפֿן ספֿר „זיר יצחק" פון אַ בירזשער מחבר. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יידישע משפּחות, ווי אויך אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע. אין 1938 זײַנען דאָ געווען אַ צאָל יידישע בעלי־מלאכות. פֿאַרן חורבן זײַנען פֿאַר־בליבן געציילטע יידן.

פֿון קוועטקי שטאַמען די רבנים: ר׳ אַריה בראָטגאָלד, ר׳ אליעזר פֿאָפּעלער (פֿון יישוב פֿאָפּיל) און ר׳ משה אָגענץ, רבֿ אין פֿאָנעדעל, ווו ניפֿטער געוואָרן אָנהייב 1930ער.

ביבליאָגראַפֿיע. — ספֿר הפֿרענומעראַנטן, נומ׳ 7426; צום יובֿל. סלאָבאָדקע, 1929: 6/7; דער אידישער האַנטווערקער, 1938.

קול KULIAI

קרעטינגער קרײַז. אין 1897 האָבן דאָ געלעבט 181 יידן, 1923 — 142, 1933 — בײַ 100 און פֿאַרן חורבן — אַרום 80.

יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמערײַ, געציילטע — מיט וואָלדהאַנדל. האָט פֿאַרמאָגט בלויז אַ פּאָר יידישע בעלי־מלאכות — אַן אויסנאַם פֿון מערסטע יידישע שטעטלעך אין ליטע. דער הויפּט־מקור פֿון חיונה איז די בײַשטוביקע ווירטשאַפֿט — אַ גאָרטן, סאָד, אַ בהמה, עופֿות.

אין 1911 זײַנען דאָ געווען פֿינף פֿרענומעראַנטן אויף **אמרי יעקבֿ**, פון יעקבֿ פֿראַלגעווער (בילגורייא, תרע״א).

די עמיגראַציע מעבֿר לים פֿלעגט ביסלעכווײַז פֿאַרקלענערן די אַזוי אויך קליינע יידישע קהילה. קול האָט ניט געהאַט קיין אייגענעם בית־עולם, ניפֿטרים האָט

מען געבראַכט צום בית־הקבֿרות אין פֿלונ־
גיאַן (18 וויאָרסט ווייט). אָבער אויף
אויסהאַלטן אַ רבֿ האָט די קליינע קהילה
דאָך אָפּגעשפּאָרט.

דער ערשטער אונדז באַקאַנטער
רבֿ איז ר׳ משה־נתן שפּיץ, פֿון אַרום
1880ער יאָרן. נאָך אים איז געווען רבֿ בײַ
צוואַנציק יאָר זײַן איידעם ר׳ משה יום־טובֿ
וואַכטפֿאָגעל, געבאָרן 1879 אין מעזריטש,
שפּעטער רבֿ אין מאָנטרעאָל, וווּ ניפֿטר
געוואָרן אין 1951. זײַנע זין: ר׳ נתן־מאיר,
מנהל ישיבֿת הגר קאָטלער אין לייקוווּד; ר׳
דוד, רבֿ אין פֿילאַדעלפֿיער „לינת־הצדק״;
ר׳ חיים־יוסף, רבֿ אין קהילת „בית ישראל״
אין קעמברידזש.

דאָ איז געווען רבֿ ר׳ מרדכי
לאָס, נאָר מיר ווייסן ניט די געניוע צײַט.
שפּעטער אב״ד סיאַד. זײַן פֿלימעניק ר׳
צבֿי לאָס איז געווען רבֿ אין יעזנע; דער
לעצטער רבֿ — ר׳ דוד־גרשון רובינשטיין,
פֿריִער רבֿ אין אוזווענט, הי״ד.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ יוסף־
שלמה כהנימאַן, דאָ געבאָרן אין 1887. פֿון
1919 אב״ד פּאָנעווועזש. 1940 עולה געווען
קיין ארץ־ישׂראל. אין בני־ברק אויפֿגעבויט
אַ גרויסע ישיבֿה מיט אַ סך פֿאַרשיידענע
דערציִערישע און סאָציאַלע מוסדות.
(פּרטים — פּאָנעווועזש).

ר׳ לוי־צבֿי שפּיץ, דאָ געבאָרן
אין 1887. רבֿ אין וואָרנע, פּלונגיאַן, טאַוו־
ריק. פֿאַרברענט געוואָרן תּמוז תּש״א,
הי״ד.

ביבליאָגראַפֿיע. — תּולדות אַנשי שם (ראַנד), ע׳ 40; ספר הפּרענומעראַנטן, 7484; יהדות ליטא, ג׳; חכמי ישׂראל באַמריקא, ע׳ 62, 94. Black Book

קופּישאָק

KUPIŠKIS

פּאָנעווועזשער קרײַז. אונטער
דער צאַרישער צײַט זיך געוווּקסן סלאַוו־
יאַנסק. אַן אַלטער ייִדישער ישובֿ פֿון אַרום
300 יאָר. אַזוי איז צו זען פֿון די אַלטע
מצבֿות אויפֿן בית־עולם. אַ ראיה דערצו איז
אויך די צײַט פֿון ערשטן רבֿ.

ייִדן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט
מיסחר, קרעמערײַ און מלאכה. אין ייִדישן
מיסחר האָט אַ גרויס אָרט פֿאַרנומען
פֿלאַקס. אין 1882 איז דער פֿלאַקסהאַנדל
אַריבער אין קריסטלעכע הענט און דאָס איז
געווען אַ שטאַרקער קלאַפּ פֿאַר דער אָר־
טיקער ייִדישער עקאָנאָמיק. אין 1889 האָט
דער פּוילישער גראַף געעפֿנט קאָאָפּעראַ־
טיווע קראָמען און דערמיט זײַנען שטאַרק
אָפּגעשוואַכט געוואָרן די פּאָזיציעס פֿון די
ייִדישע קרעמערס.

אַ גרויסן טרייסל געטאָן האָט זיך

דער יידיש־עקאָנאָמישער מצבֿ אין 1895, וועַן אין דרײַ וואָכן זײַנען אויסגעבראָכן צוויי גרויסע שריפֿות. די יידישע עמיגראַציע האָט זיך שטאַרק פֿאַרגרעסערט, דאָס מאָל קיין דרום־אַפֿריקע און ניט קיין אַמעריקע, ווי אין די 1880ער יאָרן. גמ״ח איז געווען אָן אַ פרוטה. אין 1898 האָבן קופישקער פֿון דרום־אַפֿריקע כּמעט אויסגעהאַלטן דעם ביקור־חולים, גמילת־חסד און די תּלמוד־תּורה מיט אירע 4 מלמדים. זיי שטיצן אויך ערבֿ פּסח מיט געלט און זאַכן.

עס זײַנען געווען אַ בית־מדרש (פֿון מתנגדים), בית־מדרש חומה, מנין דספֿרדים, „שטיבל״ אין בית־מדרש, מנין דחסידים. די צאָל פֿון די חסידים איז געווען זייער אַ גרויסע און פֿון צײַט־צו־צײַט פֿלעגן פֿאָרקומען מחלוקתן מיט די מתנגדים.

אין 1886 האָט דער רבֿ ר׳ אַבא־יעקבֿ דאָ געשאַפֿן אַ ישיבֿה. דער משגיח אין 1888 איז געווען ר׳ חיים האַלפּערן. צוגעהאָלפֿן מיט געלט האָבן לאַנדסלײַט פֿון אַמעריקע: י. עפּשטיין, גאַפֿאַנאָוויץ.

צווישן 1834 און 1911 זײַנען געווען 90 קופֿישקער פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿון 1869 פֿאַר יידישע הונגער־געליטענע אין ליטע ווערן אָנגעגעבן די קלײַבערס: אַבֿרהם־זאבֿ בערקמאַן, יצחק פֿלענסבורג.

אין 1847 האָבן דאָ געלעבט 1350 יידן, 1897 — 2661, 1923 — 1444 [בײַם ראַנד פֿון שטאָט האָבן געווווינט נאָך 27 יידן, וואָס זײַנען ניט צוגערעכנט גע־וואָרן צו דער אָפֿיציעלער סטאַטיסטיק] און פֿאַרן חורבן — בײַ 1200.

*

נאָך פֿאַרן אויפֿקום פֿון חיבת־ציון האָבן קופישקער געקויפֿט ערד אין ארץ־ישׂראל. אין אַ גרופּע פֿאָנעוועזשער, וואָס האָט אָפּגעקויפֿט ערד בײַ יפֿו און איז אָפּגעפֿאָרן אהין אין 1883, האָט זיך געפֿו־נען דער קופֿישקער פֿעלדשער [נאָמען?].

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿאַר ארץ־ישׂראל פֿון 1896/97 זײַנען דאָ די קופֿיש־קער: העשל גפֿן, זײַנוול דאַווידאָוו, העשל יאָכילעוויטש, יעקבֿ יאַקאָבסאָן, הירש יפֿה, שלמה קאַפּלאַן, יהודה־לייב מזל, נחמיה שטיינבערג. אין 1894 איז דער מורשה פון אַדעסער וַעד געווען יהודה־לייב מַזל.

אין 1899 זײַנען דאָ געווען בײַ 100 חבֿרים אין חובֿבֿי־ציון. דער מוּרשה אין 1898 און 1899 איז געווען געצל האָפֿמאַן. הרבֿ צינאָבער האָט שטאַרק אינספּירירט די טעטיקייט פֿאַר חיבת־ציון.

אין אַ ליסטע בײַשטײַערונגען פֿאַר ארץ־ישׂראל אין 1909 געפֿינען זיך די קופֿישקער: יצחק מאָרא, ש.ז. מינקין, יהודית שטערנפֿעלד, פֿייגע האָפמאַן.

אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים געפֿינט זיך די מצבֿה פֿון רוסקה בת ר׳ יצחק מקופישאָק, תרכ״ח [1868].

*

די „אגודה" איז געווען זייער שטאַרק. אין אַ רשימה חבֿרים־בייַשטייַער־רערס אין 1913 זייַנען דאָ די וויטערדיקע קופישקער: אַבֿרהם זיגער, אַבֿרהם פֿע־לאָוויץ, אהרן־לייב פֿהן, אלחנן שאַפּירא, אליעזר־צמח קאַנטאָר, אָשר אדירים [?], בער אָשרי, בער־טוֹביה שאַפּירא, הערץ סעגאַל, זלמן ליבערמאַן, ידידיה וועלער, ידידיה יאַלאָוויץ, יהודה צינדל, יהודה ציפּ, יעקבֿ גפֿן, יצחק אָשרי, ישׂראל בר׳ משה־הלל יפֿה.

ישׂראל־משה אש, ישׂראל־משה טאַבאַצניק, מאיר־הלל עזרעכאָוויץ, מאיר קדש, מיכל פהן, מענדל בירגער, מענדל־לייב ראַבינאָוויץ, משה־הלל יפֿה, משה זונדל לייזעראָוויץ, משה טרויב, משה־מרדכי וואָלפֿאָן, משה צינדל, נחמיה שטיינבערג, נפֿתלי מאיראָוויץ, פּנחס גאַפֿאַנאָוויץ.

פּסח פהן, קלמן לעווין, שבתי יפֿה, שלמה ברענער, שמעון־משה מלמד, שמשון כיגער, ברכה־ביילע פֿייוולזאָן, חיים־אַבֿרהם פֿייוולזאָן, פֿייגע פֿייוולזאָן, יעקבֿ טראַפידא, מענדל־לייב ראַבינאָוויץ.

שלמה קאַפּלאַן, אַהרן־לייב פהן, בן־ציון קאַטלער, יהודה קרייציק, מנחם חלב, מנחם קרייציק, חיים הורוויץ, יעקבֿ גינזבורג, הרב ר׳ אפֿרים יוסף אַלפּעראָוויץ, אַלכסנדר שלעווינסקי, יעקבֿ יפֿה, משה־אליהו אַלפּעראָוויץ.

משה בלאָך, עקיבֿא־לייב ליבעדז [?], אַבֿרהם־גרשון טרויב, אליהו מרגלית, דוד שַׁחַר, טויבע יפֿה, יונה פֿיינבערג, יצחק הורוויץ, לייב־דוד זאַקס, מאיר קדש, יהודה ווין, אפֿרים־יצחק גאַפֿאַנאָוויץ, שמואל־נתן זעלבאָוויץ, אַבֿרהם עליאַש, אַהרן אָשרי, דוד־טוֹביה שאַפּירא, יעקבֿ־זעליג לעווין, יצחק מאַוושאָוויץ, לייב שוסטערמאַן, מרדכי־אידל וואַלבערג, משה שאַפּירא.

*

פֿון אָנהייב צוואַנציקסטן יאָר־הונדערט ביזן ערשטן וועלטקריג איז אויך דער „בונד" געווען אַ וויכטיקער געזעל־שאַפֿטלעכער פֿאַקטאָר אויף דער יידישער גאַס אין קופישאָק. זיין גאַנצע אַקטיוויטעט האָט זיך קאָנצענטרירט, פֿאַרשטייט זיך, צווישן די יידישע אַרבעטערס און די אַלגעמיין־רעוואָלוציאָנערע קרײַזן. האָט אָרגאַניזירט „מאַיוווקעס", געהיימע פֿאַרזאַמלוגען אין וואַלד, זיך באַטייליקט אין בשותּפֿותדיקע רעוואָלוציאָנערע אַרויס־טריטן מיט ניט־יידישע אַרבעטערס. אין 1903 איז פֿאָרגעקומען אַ גרויסע מאַניפֿעסטאַציע אין שטאָט צוזאַמען מיט ליטווישע אַרבעטערס. אין די אומלעגאַלע בונדישע צייַטונגען זיַנען פֿאַרעפֿנטלעכט געווָארן קאָרעספּאָנדענציעס וועגן דער טעטיקייט פֿון קופישקער „בונד".

רבנים. — ר׳ יצחק טריווועש. זיין פֿאָטער ר׳ שניאור איז געווען אב״ד פּראַנקפֿורט־מיין אין זיבעצנטן יאָרהונ־דערט. לויט די דאַטעס פֿון זיין מישפּחה, קען מען אויסרעכענען, אַז ר׳ יצחק איז געבאָרן געווָארן אַן ערך אָנהייב אַכצנטן און אפֿשר סוף זיבעצנטן יאָרהונדערט. זיין

אייניקל ר׳ דובֿ־בער יהודה, געבאָרן 1724, אב״ד זאַגער, דערנאָך דיין אין ווילנע, ווו ניפֿטער געווארן אין 1804. ר׳ דוב־בער איז דער מחבר פֿון **רבֿיד הזהבֿ** (הוראדנא, תקנ״ז) און **שיר חדש** (ווילנא, תק״ס). ר׳ יצחקס ברודער ר׳ שמעון, אב״ד פֿראַנק־פֿורט־מײַן.

„משה־אלעזר בר׳ שמואל זנוויל הלוי אב״ד ור״מ דק״ק קופֿישאָק״ — אַזוי איז אָנגעגעבן אויף זײַן ספֿר **בית הלוי ותורת הבית** (שקלאָוו, תקס״ט; אוסטרהא, תקע״ח). פֿרײַער מו״צ אין שאַוול. מען האָט אים געזופֿן ר׳ לייזער קופֿישקער.

ר׳ שמואל בר׳ חיים, רבֿ סווא־דאַשטש, אוטיאַן, קופֿישאָק, ווו ניפֿטער געווארן אַרום 1822.

ד׳ מאיר בר׳ אַבֿרהם סג״ל עפֿשטיין (ר׳ מאיר שניפֿישקער), פֿון 1833. פֿון 1837 מו״צ ווילנא, ווו ניפֿטער געווארן אין 1851 אין עלטער פֿון 71 יאָר. האָט הסכמות אויף ווילנער ש״ס (תקצ״ה) און **מדרש פונן**. זײַן זון ר׳ שאול, אב״ד קאָסאָווע, קאָבֿרין.

ר׳ אַלכסנדר סענדער הכהן קאַפֿלאַן, פֿרײַער רבֿ אין ווילקאָמיר און פֿון 1839 אב״ד קופֿישאָק ביז 1884, ווען ניפֿטער געווארן. מחבר פֿון **שלמי נדרים** (ווילנא, תרמ״א). האָט שאלות־ותשובֿות אין **עטרת יצחק** פֿון יצחק־אײַזיק, אב״ד שאַוול, און אין **חמדת שאול**, פֿון שאול שאַפּירא (אדעסאַ, תרס״ג, ע׳ כ״ז), חידושי־תורה אין **קהלת יצחק**, פֿון יצחק בר׳ ניסן (ווילנא, תר״ס, ע׳ 10).

ר׳ אַבא־יעקבֿ באָרוכאָוו, געבאָרן 1848 אין דאַרשונישאָק. פֿון 1886 ביז 1889. פֿרײַער רבֿ אין מיישעגאָלע, שפּעטער רבֿ אין וועקשנע, פּאָלאָצק, וואָלקאָוויסק. פֿון די ערשטע רבנים חובֿבֿי־ציון. פֿון 1923 אין ירושלים, ווו ניפֿטער געווארן אין 1938. בעל **חבֿל יעקבֿ** (ווילנא־ירושלים, תרמ״א־תרצ״ו. 3 חלקים).

ר׳ יהודה־לייב־שלום צינאַבל, פֿון 1890 ביז 1898, וועז ניפֿטער געווארן. פֿרײַער רבֿ אין רובינישאָק און אָסטראָוו.

ר׳ יהודה־לייב פֿײַן, געבאָרן 1871 אין ווילקאָמיר. פֿרײַער רבֿ אין פּיסאַטשנע (מינסקער גוב׳), 1900־1906 אין קופֿישאָק, דערנאָך אין אָשמענע, סלאָנים, ווו אומגעקומען אין 1941, הי״ד.

ר׳ אַבֿרהם־צבֿי בר׳ משה ברודנאָ, געבאָרן 1850 אין דווינסק, פֿון 1893 מורה־הוראה. דער חסידישער רבֿ פֿלעגט האָבן אַזאַ טיטל, ניט דעם טיטל אב״ד. חיבורים: **ברכת אַבֿרהם** (ווילנא, תרנ״ט), **חיי משה** (ירושלים, תרפ״ג), **קצור תניא** (תרפ״ד), **מגיני אַבֿרהם** (תרפ״ו), **חסד לאַבֿרהם** (תרפ״ח) — אַלע ירושלים.

ר׳ אליהו־מאיר פֿײַוועלסאָן, געבאָרן 1867 אין ווײַגעווע. רבֿ אין קראָק און פֿון 1907 אין קופֿישאָק. פֿון די הייסטע קעמפֿערס פֿאַר „אגודת ישׂראל״ און פֿאַנאַטישער קעגנער פֿון ציוניזם. פּראָדוקטיווער אַרטאָדאָקסישער מַאמריסט. געשריבן חידושי־תורה און מאמרים אין **שערי ציון, יגדיל תורה, המודיע, הפלס, הלבֿנון, דער יוד, דאָס פֿאָלק**. ניפֿטער כ״ה טבֿת, תרפ״א

[תרפ"ה?] האָט הקדמה אין ש.מ. אָשריס **החיים והשלום** (תרפ"ג). חיבורים: **האמת והשלום, נצח ישׂראל** (וואַרשא, תרע"ד), **פקוח נפֿש** (אָן דאַטעס].

זײַן איידעם ר' זלמן פּערצאָוו־סקי, געבאָרן 1900 אין יאַנעווע. אומגע־קומען תש"א, הי"ד.

ר' ישׂראל־נוח כאַצקעוויץ [רבֿ פון חסידים], געבאָרן 1889 אין באַכמוט (רוסלאַנד). פֿרײַער רבֿ אין פֿאַנעמונקע, אַבעל, קופּישאָק, ווו אומגעקומען אבֿ תש"א, הי"ד.

ר' נחום־גרשון אָשרי, דיין, אַרום אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט.

מ. בערזאָן, קאַזיאָנער ראַבינער (1895).

י.ש. גפֿני, **זכרון יעקבֿ** (ווילנא, תרע"ג) האָט אַ שײַכות מיט קופּישאָק.

אָפּשטאַמיקע. — ר' אלחנן בר' יהודה־לייב כּהן, דאָ געבאָרן אין 1874. רבֿ אין פֿאָשוויאַטין, פֿון 1926 אין דווינסק, ווו אומגעקומען אין 1941. האָט ארויסגעגעבן **תשובֿות לשואל**, ר' אַהרן־שאול־זעליג מאיראָוו (ווילנא, תרפ"ט) מיט אייגענע חידושים און הערות. ר' אלחנן איז איידעם פֿון ר' מרדכי עליאַשבערג, אב"ד בויסק.

אין **עטרת יצחק** פֿון יצחק־אײזיק, אב"ד שאָוול, זײַנען דאָ שאלות־ותשובֿות פֿון אַריה־ליב מקופּישאָק. די שו"ת געשיקט פֿון זאָגער חדש, פֿון תקע"ד (1814).

ר' משה בר' שמואל עטער, דאָ געבאָרן 1885. פֿון 1908 ביז 1924 רבֿ אין טשטשערסק, פֿון 1925 רבֿ אין העריסבורג (אַמעריקע). האָט חידושי־תורה אין תורה־זשורנאַלן.

יעקבֿ־שמואל יפֿה, געבאָרן 1888. פֿון 1907 אין אַמעריקע. 1922 באַקומען ד"ר־טיטל אין באָדן־כעמיע און באַקטעריאָלאָגיע. אין משך פֿון 10 יאָר געדרוקט אין **דער אַמעריקאַנער** (נ"י) אַ סעריע „פֿאָפולער־וויסנשאַפֿטלעכע שמו־עסן". געדרוקט זײַנע פּראָפֿעסיאָנעלע אַרבעטן אויך אין די ניו־יאָרקער **צוקונפֿט, מאָרגען־זשורנאַל, פֿרײַע אַרבעטער שטימע, טאָג, אידיש** א"א, אין לעמבערגער **דער אידישער לאַנדווירט** א"א. ארויסגע־געבן **ארץ־ישׂראל — דאָס לאַנד פֿון האָפֿענונג** (וועגן וואָלטער לאודערמילקס ענגליש בוך מיטן זעלביקן נאָמען). פֿון 1937 געווען פּראָפֿעסאָר פֿון פּעדאָלאָגיע, די וויסנשאַפֿט וועגן דער אַנטשטייונג פֿון דער ערד. זײַן ווערק Pedology איז אַ רעפֿערענץ־בוך פֿאַר ערד־וויסנשאַפֿטלערס. פֿון 1960 אין מדינת ישׂראל. געשטאָרבן 1963 אין חיפֿה.

ר' ברוך בר' אליהו־מאיר פֿײַוועלסאָן, געבאָרן 1895. ר"מ אין ראַדינער ישׁיבֿה. ניפֿטער געוואָרן אין עלטער פֿון 38 יאָר. האָט חידושי־תורה אין **יגדיל תורה**.

ר' אליהו לוצקי, אב"ד זשידיק, געבאָרן 1898. אומגעקומען אבֿ תש"א, הי"ד.

ר' זעליג בר' שלמה אָרעלאָוויץ,

געבאָרן 1898. לעצטער רב פֿון ראַקישאָק, הי״ד.

ר׳ אפֿרים אָשרי, געבאָרן 1909. דורכגעמאַכט סלאַבאָדקער געטא. נאָך דער באַפֿרײַונג געווען איין יאָר רב אין קאָוונע. 1946־1948 אויפֿגעשטעלט און אָנגעפֿירט די ישיבֿה „מאור הגולה״ אין רוים. פֿון 1949 אין ניו־יאָרק, ווו ער איז ביז הײַנט דער רב פֿון בית המדרש הגדול. חיבורים: **דברי אפרים** (תש״ט, תשל״ט); שו״ת **ממעמקים** (ה׳ חלקים, תשי״ט־תשל״ט. חלק ג׳ עם קונטרס **עמק הבכא**); **אמרי אפֿרים** (תשכ״ט); **אוצר הפסח** (ב׳ חלקים, תשכ״ט); **חסדי אפֿרים** (תשל״ה) — אַלע אין ניו־יאָרק; **חורבן ליטע** (מאָנטרעאָל־נ״י, 1951).

שרײַבערס. — שלמה־יהושע גרינבלוי, געבאָרן 1876. יידישער זשורנאַליסט. פֿון 1904 אין לאָנדאָן און זינט 1909 אין שיקאָגאָ. געשריבן אין **אידישער עקספּרעס, אידישער זשורנאַל**, אין שיקאָגער טעגלעכער **וועלט** און **דער אידישער רעקאָרד**, ווו געדרוקט פּובליציסטישע אַרטיקלען און הומאָרעסקעס. געשטאָרבן 1938 אין שיקאָגאָ.

שניאור יאַפֿע, געבאָרן אַרום 1885. פֿון 1906 אין אַמעריקע. געדרוקט אַרטיקלען אין **יודישער סאָציאַליסט** (נ״י), געשריבן אויך לידער. אויטאָר פֿון **עפּיזאָדן פֿון מײַן לעבן** (באָסטאָן, 1953).

נתן סוורדלין, געבאָרן 1907. געווווינט אין ווילנע, ווו שטודירט יוריספּרודענץ און פֿאָליטישע וויסנשאַפֿט אין אוניווערסיטעט. פֿון 1936 אין ניו־יאָרק. דאָ באַקומען זײַן ד״ר־טיטל. 1928־1936 שטענדיקער מיטאַרבעטער פֿון ווילנער טאָגצײַטונג **די צײַט**. זינט 1945 אינעווייניקסטער מיטאַרבעטער פון ניו־יאָרקער טאָג, שפּעטער **טאָג־מאָרגען־זשורנאַל**. דאָרטן געווען רעדאַקטער פון דער טאַטער־זײַט, ווו ער האָט געשריבן וועגן פֿילעמס, אַרטיסטן און מוזיק. געשריבן וועגן דער יידישער בינע אויך אין פֿאַריזער **טעאַטער־שפּיגל** און **צוקונפֿט** (נ״י). מיטגעארבעט אין זלמן זילבערצווײַגס **לעקסיקאָן פֿון יידישן טעאַטער**. געשטאָרבן 1981 אין ניו־יאָרק.

קאָרעספּאָנדענטן: המליץ — משה־אהרן־מיכל, בן־דוב, מרדכי קאַפּלאַן (= מ.ק.), דוד־נטע קאַדישעוויץ, מענדל מוזיקאַנט, מ״מ בר׳ קלמן, לאד״ם, צבי״ה, קבל״ן, א״ת [זעלטן, אַז קאָרעספּאָנדענטן פֿון אַ ליטוויש שטעטל זאָלן געבן אַזוי פֿיל פֿאַרשטעלטע נעמען אין אַמאָליקע העברעישע צײַטונגען. משמעות, מחמת מורא פֿאַר תקיפֿים]. **הצפֿירה** — משה כהן.

ניכבדים: ר׳ לייב מזל, ניפּטר 1897; ר׳ פּתריאל גאָרדאָן, זײַן איידעם ר׳ געצל האָפֿמאַן; ד״ר ר. יעקעלסאָן (ביז 1898). טייל ניכבדים געפֿינען זיך אין די אויבן־געברַאכטע רשימות פֿון ציוניסטן און „אגודה״.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1883: 70; רשימת החברים, 1896/97; המליץ, 1898: 102, 222, 254; 1899: 62, 224; א.ל. פֿרומקין, תולדות אליהו. ווילנא,

תר״ס, ע׳ 2; חשבון הנדבות, 1909, ע׳ 125; הדרך, פ״פ א״מ, תרע״ג;

אפֿרים אָשרי, חורבן ליטע. נ״י, 1951; מוסדות תורה באירופה. רעד׳ ש.ק. מירסקי. נ״י, תשט״ז, ע׳ 204; צבי שמשי, מגלת יוחסין. ירושלים, תשי״ז, ע׳ 17; אנציקלופֿדיה של הציונות הדתית, א׳, ירושלים, תשי״ח, ע׳ 378; בית יעקבֿ, ירושלים, כ״ה טבֿת, תשכ״ב; קריה נאמנה, ע׳ 287; עיר ווילנא, ע׳ 44, 267;

ב. פּהנס לעקסיקאן, ז׳ 401; חלקת מחוקק, חוב׳ ט׳, מחברת א׳; אוצר ישׂראל, ה׳, ע׳ 33; אהלי שם, 13, 30; תולדות אַנשי שם (ראַנד), ע׳ 92; קמזונס יהדות ליטא; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 7467; לעקסיקאן, 1, 2, 4, 6; יהדות ליטא, א׳, ג׳. Black Book

קוקטישאָק KUKTIŠKĖS

קליינטשיק שטעטעלע אין אוטיאַנער קרייז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז דאָ געווען אַ גרעסערער ייִשובֿ. אין 1923 האָבן דאָ נאָך געווינט 172 ייִדן, פֿאַרן חורבן — געציילטע ייִדישע מישפּחות.

ביבליאָגראַפֿיע. — יהדות ליטא, ד׳. Black Book

קורטעוויאַן KURTUVĖNAI

שאַוולער קרייז. אין מיטן די 1880ער יאָרן איז דאָ שוין געווען אַ ייִדישער ייִשובֿ. אין 1880 איז דאָ געווען אַ פּרענומעראַנט אויף אַ רבנישן ספֿר. אַן ערך אין דער צייט איז דאָ געווען רבֿ (אָדער דיין) ר׳ שלמה־זלמן זיוו. פֿרִיער דיין אין פּלונגיאַן, דערנאָך אין פּאָנעוועזש. זײַן זון, ר׳ יוסף־יוזל הורוויץ [דער געאַנדערשטער פֿאַמיליע־נאָמען האָט זיך באַקאַנטע סיבות]. געשאַפֿן די עקסטרעמע מוסר־שיטה. די דאָזיקע שיטה האָט ער אײַנגעפֿירט אין זײַנע געגרינדעטע ישיבֿות אין נאָוואַראַדעק, אין ווײַסרוסלאַנד און אוקראַינע. ער איז ניפֿטר געווָארן 1919 אין קיִעוו.

שפּעטער איז דאָ געווען רבֿ ר׳ חיים־הירש שולאָוויץ, בעל **דבֿרי חיים**. געווען אויך רבֿ אין ווײַגעווע.

אין 1880 און 1911 זײַנען דאָ געווען צוויי פּרענומעראַנטן אויף **בית יהודה**, יהודה־אָשר אײַזערמאַן (ווילנא, 1880) און **אמרי יעקבֿ**, יעקבֿ פּראַלגעווער (בילגוריי״א, תר״ע).

אין 1923 האָבן דאָ געווינט 103 ייִדן. זיי האָבן אויסגעהאַלטן ביזן חורבן.

ביבליאָגראַפֿיע. — הנאמן, ת״א, תש״ו, גל׳ ח׳; מוסדות תורה באירופה. נ״י, תשט״ז, ע׳ 87; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 7470. Black Book

קורקלע KURKLIAI

ווילקאָמירער קרייז. זיך געפֿונען אויך קורקיל. דער ייִדישער ייִשובֿ האָט זיך אָנגעהויבן אַרום סוף אַכצנטן יאָרהונדערט.

אין 1923 האָבן דאָ געווינט 181 יידן, פֿאַרן חורבן — אַרום 120.

יידן האָבן געציגן חיונה פון קליינהאַנדל, קרעמערײַ און קאַראַבעל־ניקערײַ.

1894 איז דאָ געווען רבֿ ר׳ יצחק־משה בראָוער, געבאָרן אין 1870. שפּעטער רבֿ אין קאַלוואַריע, ווילקאָווישק, דערנאָך 13 יאָר רבֿ אין סו־סיטי (אַמע־ריקע), ווו ניפֿטר געווארן אין 1936. זײַן זון ר׳ יהודה, געבאָרן 1891 אין ליגעמיאַן, רבֿ 11 יאָר (פֿון 1912) אין עקראָן (אָהייאָ), 21 יאָר אין קענזעס־סיטי, פֿון 1944 אין מעקסיקע און פֿון 1949 אין לאָס אַנדזשע־לעס. חיבורים: **גור אריה, דברי יהודה.**

הרבֿ דימאַנט.

דאָ איז 1885 געבאָרן געווארן בערטן מאַנטעגיו (מאַטל רובינשטיין). פֿילאַנטראָפּ. ער האָט אויפֿגעשטעלט אַ „קאַטעדרע פֿאַרן וועלט־שלום״ אין ירושלימער אוניווערסיטעט. געשטאָרבן 1952 אין ליעדס (ענגלאַנד).

ביבליאָגראַפֿיע. — ל. פֿאַרעם, בויער פֿון אַ ישובֿ־מעקסיקע. מעקסיקע, 1947. ז׳ 16; תּולדות אנשי שם (ראַנד). נ״י, תש״י. ע׳ 12. יהדות ליטא, ג׳. Black Book.

קורשאַן KURŠĖNAI

שאַוולער קרײַז. אין 1897 האָבן דאָ געלעבט 1542 יידן, אין 1923 — 841, פֿאַרן חורבן בײַ 700. יידן האָבן זיך באַ־שעפֿטיקט מיט קרעמערײַ און מלאכה. אַ סך יידן האָבן געהאַנדלט מיט תּבֿואה, פֿלאַקס און האָלץ. קורשאַן איז געווען איינע פֿון די גרעסערע פּראָדוצענטן פֿון האָלענדישן קעז, וואָס פֿאָדערט הייכע פֿאַכמענישקייט און גרויסע געלט־אינ־וועסטיציעס. מערסטנס האָבן זיך פֿאַרנומען יידן דערמיט. די גרעסטע אין קורשאַן זײַנען געווען די ברידער פּרעס.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿון 1872 פֿאַר יידישע הונגער־געליטענע אין ליטע זײַנען דאָ קורשאַנער. דער קלײַבער: אַהרן וועגער.

אין 1879 איז אויסגעבויט גע־וואָרן אַ נײַער בית־מדרש מיט אַ סך באַפֿוצונגען. די חברות „בחורי חמד״ און „מסלת ישרים״ האָבן מיטגעהאָלפֿן. דער בית־מדרש האָט אָפּגעקאָסט 7,000 רובל, דער אָרון־קודש — 500 רובל, איינער פֿון שענסטע אין ליטע.

אין 1880 האָט מען געגרינדעט אַ תּלמוד־תּורה פֿאַר 20 קינדער. מען האָט געלערנט תּנ״ך און דיקדוק. פֿאַר די גרעסערע תּלמידים האָט מען געלערנט רוסיש און דײַטש דרײַ מאָל אַ וואָך.

אין 1905 האָבן הונדערט יידישע מישפּחות פֿאַרלאָרן זייערע הײַזער אין אַ פֿײַער. 1915 האָט קורשאַן דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע.

צווישן 1876 און 1914 זײַנען דאָ געווען 68 פּרעזנומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אין רשימות מנדבֿים פֿאַר ארץ־

ישׂראל אין 1899, 1900, 1903 זײַנען דאָ אַ סך קורשאַנער. אין אַן ענלעכער רשימה פֿון 1909 געפֿינען זיך די ווײַטערדיקע קורשאַנער: מורשים: מענדל טערען, י. לעווי־טאַס; א.צ. וואָלק, הרבּ אהרן מירעלזאָן, שלום איזראָעלשטאַם, חיים־צבי העשלזאָן, דוד גרויסבאַרד, אַהרן גרויסבאַרד, יחזקאל שטיין, אליהו קרעמער, יוסף ליפֿשיץ, זוסמאַן ליפֿשיץ, יצחק ראַדזיווינישקי, יעקבֿ־משה חזן, בונם שעפּטל.

יעקבֿ־צבי פֿירמאַן, צבי פּרוס, אַבֿרהם פּרוס, יוסף מאַנצאָווסקי, חיים־צבי מהריל, לייב ליפֿשיץ, בן־ציון קאַנושיץ, יעקבֿ גאָלדוואַסער, אַבא־מאיר ליפֿשיץ, זלמן הערצמאַן, מרדכי ליפֿשיץ, גרשון ליפשיץ, נחמיה מורניק, יונה טאַבאַטשני־קאָוו, שמעון ברוידע, שמעון־יעקבֿ קצבֿ, אלחנן ראָזן, בן־ציון האָץ, ישׂראל פֿירמאַן, יוסף ליפֿאָווסקי.

רבנים. — ר׳ יחיאל־מיכל פּהנא שאַפּירא,[1] פֿון 1840 ביז 1880, ווען ניפֿטר געווארן אין עלטער פֿון 95 יאָר. די לעצטע יאָרן אויפֿגעגעבן זײַן רבנות צוליב בלינד־קייט. האָט שאלות־ותשובות אין **עטרת יצחק** פֿון ר׳ יצחק־אײַזיק, אב״ד שאַוול.

ר׳ שמואל־משה בר׳ אַריה־לייב שאַפּירא, געבאָרן 1843 אין קאָוונע. פֿון 1869 רבֿ רעמיגאָלע, שפּעטער טרישיק, קורשאַן, (פֿון 1879) באָברויסק. האָט הסכמה אויף **אנשי שם**, ח. בראַוורמאַן (וואַרשא, תּרנ״ב). אין **דרכה של תורה**, חנת דעת גדולי התורה בעניני חינוך, דאָ זײַן נאָמען (ווילנא, תּרס״ב).

ר׳ שלמה־נתן בר׳ יצחק־אַהרן קאָטלער, געבאָרן 1855 אין קאָוונע. פֿון 1875 ר״מ אין לאָמזשע, סלאָבאָדקע, רבֿ אין אוזווענט און עטלעכע יאָר רבֿ אין ניו־יאָרקער „תּפֿארת ירושלים״. פֿון 1901 רבֿ אין קורשאַן, שפּעטער לוקניק און נאָכן ערשטן וועלטקריג 7 יאָר רבֿ אין דעטראָיט (אַמעריקע). עולה געווען קיין ירושלים, ווו ניפֿטר געווארן אין 1945. חיבורים: **בית שלמה** (סט. לואיס, תּרפּ״ז), **פּרם שלמה** (ירושלים, תּרצ״ו). האָט חידושי־תורה אין **יגדיל תורה** (סלוצק).

ר׳ ישׂראל בר׳ יהודה־לייב ריף, געבאָרן 1871 אין זאַגער. נאָך קורשאַן אב״ד זאַגער. אומגעקומען יום־כּיפּור תּש״ב (1941), הי״ד. פֿאָטער רבֿ אין פּרעגן, שאַדעווע, זאַגער.

ר׳ פּתריאל־נתן־אַהרן, געבאָרן אין לאַצקעווע, בעל **פּתר המלך** אויפֿן רמב״ם. שפּעטער רבֿ אין אויגוסטאָווע. איידעם פון ר׳ משה־יצחק סגל, רבֿ קרע־טינגע, טאַוורויק א״אַ.

ר׳ יצחק־אײַזיק פֿרידמאַן (איש־שלום), געבאָרן אין 1874 אין אַ ייִדישער קאָלאָניע אין יעקאַטערינאָסלאָווער גובערניע. פֿון די גרינדערס און הויפּט־פֿירערס פון „מזרחי״ אין ליטע. געשריבן אין העברעיִשע און ייִדישע צײַטונגען. פֿון 1905 רבֿ אין גרוזד [גאָרזד?], 1914־1924 אין קורשאַן, פֿון 1927 אין טאַוורויק און פֿון 1935 רבֿ אין נחלת יצחק (תּ״א) ביז זײַן

1) **יהדות ליטא**, ג׳, ע׳ 344, גיט זײַן פֿאַמיליע־נאָמען: גאָלד. אין זײַנע שו״ת שטייט קלאָר: יחיאל־מיכל שאַפּירא.

פּטירה אין 1944. חיבורים: **ישראל ותורתו** (וואַרשא, תר״ע), **אמרי בינה** (תרע״ג), **טל תחיה** (סט. לואיס, תרפ״ד), **הגיון יצחק** (קידַן, תרפ״ז), **חקרי יצחק** (קידַן, תרפ״ט), **תורת ישראל וארצו** (נ״י, תרצ״ח), **לקח אבות**.

ר׳ ירחמיאל ליטווין, לעצטער רבּ, הי״ד.

ר׳ שלמה־אַבא גאָרדאָן, שו״ב; ר׳ אַברהם־צבי קובאָוויצקי, חזן וסופר סת״ם. פֿאָטער פֿון ד״ר אַריה קובאָווי.

מ. קרעמער, **לדובר מישרים** (פּיעטרקובּ, תרס״א), האָט אַ שייכות מיט קורשאַן.

אָפּשטאָמיקע. — ר׳ אפֿרים־דובּ בר׳ שלמה־זלמן ברעזינסקי, געבאָרן דאָ אין 1860. פֿון 1902 אב״ד ווייגעווע [ווישינטע?]. מחבר פֿון **פּליטי אפֿרים** (וואַרשא, תרס״ג). האָט אויך געשריבן אין **הצפּירה**.

ר׳ משה־זאבּ בר׳ שאול הכּהן, דאָ געבאָרן אין 1886. רבּ אין פּלאָטל, אַבעל, ברעסלויי, ליווינהאָף (קורלאַנד). האָט חידושי־תורה אין **שערי תורה** און **המודיע**.

ר׳ מאיר איסערמאַן. אַ ריי יאָרן געוואָגט אַ בלאַט גמרא אין שנייַדערשן בית־מדרש אין קאָוונע. אין באַרדיטשעוו געשאַפֿן אַ ישיבֿה מיט דער הילף פֿון בערלינער גבֿיר לאַכמאַן. דאָרטן ניפֿטער 1898.

שמואל קאָטלער, געבאָרן אַרום 1885. יִדישער דיכטער. יונג עמיגרירט קיין אַמעריקע. אָנגעהויבן שרייבן לידער אין דוד פֿרישמאַנס **הדור** און אין **פֿאָר־ווערטס**. פֿאַרטראָטן אין פֿאַרשיידענע לידער־זאַמלונגען: **פֿרייהייט** (לאָנדאָן), **דיא פרייַע שטונדע**, מ. באַסינס **פֿינף הונדערט יאָהר אידישע פּאָעזיע** א״א. איבערגעזעצט מאַקסים גאָרקיס **אַמעריקאַ** (באָסטאָן, א״י). גיך אַוועק פֿון ליטעראַטור און געוואָרן אַ סוחר אין דעטראָיט.

ד״ר אַריה קובאָוויצקי (קובבי), געבאָרן 1896. געקראָגן זײַן טיטל ד״ר־יורי אין בעלגיע. אַ פֿירנדיקער מיטגליד פֿון דער ציוניסטישער אַרבעטער־באַוועגונג. חבֿר פֿון ציוניסטישן אַקציאָנס־קאָמיטעט און דעלעגאַט צו ציוניסטישע קאָנגרעסן. רעדאַקטער פֿון צייטונג **התקוה**, **פֿאָלק און אַרבעט** און **לה טריבון זשואיף**. געווען ישׂראל־אַמבאַסאַדאָר אין טשעכאָסלאָוואַקיע און אַרגענטינע. פּרעזידענט פֿון „יד ושם״ אין ירושלים. געשטאָרבן אין ירושלים.

ניכבדים. — הרב אַהרן מירעלזאָן, ר׳ יעקבֿ העשעלזאָן, ישׂראל־יונה שאַהאַם, דובער הירשזאָן, ראובֿן מאַר־קאָוויץ (אַרטיקל אין **הפּרמל**, תרכ״ו: 6), ר׳ ברוך בר׳ מרדכי, תּלמיד־חכם, באַהערשט עטלעכע שפּראַכן. ניפֿטער 1887. ר׳ יוסף גאָלד. געשאַפֿן תּלמוד־תּורה. געהאָלפֿן אויך גרינדן אַ „מלבישׁ־ערומים״. ר׳ יצחק־מענדל שטערן, סופֿר סתּם.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 15; הצפּירה, 1879: 12; 1881: 6; יודישעס פֿאָלקס־בלאַט, 1883: 282; המליץ, 1899: 91; 1900: 56; 1903: 120; חשבון

הנדבֿות, 1909, ע׳ 114; בעקבֿות הפּסגה, נ״י, תּרפ״ט; „ליטע״, 1, ז׳ 1009; אהלי שם, ע׳ 49, 333, 368; לעקסיקאָן, 8; יהדות ליטא, ג׳; אנציקלופּעדיה של הציונות הדתית, ע׳ 31; ספֿר הפּרעסע־אראָנטן, 7481. Black Book

קיבאַרט KYBARTAI

ווילקאָווישישקער קריז. פּמעט אַ צווילינגשטאָט מיט וועלטלעכער בילדונג (ווירבאַלן). עקאָנאָמיש געקניפּט און געבונדן, אַזוי אויך געזעלשאַפֿטלעך, געווען ציטן, וועו ביידע שטעט האָבן געהאַט איין רבֿ.

פֿון די סאַמע יינגסטע יישובֿים אין ליטע. יידן האָבן אָנגעהויבן זיך באַזעצן דאָ ערשט אין מיטן די 1860ער יאָרן. ביז 1912 ניט געהאַט קיין אייגענעם בית־עולם.

וויי אַ שטאָט בייַם סאַמע גרענעץ מיט דייַטשלאַנד, איז דאָ אָנגעגאַנגען אַ גרויסער מיסחר, וואָס איז מערסטנס געלעגן אין יידישע הענט. יידן האָבן אויך געהאַט אַ סך פֿעלדער און גערטנער, וואָס זייַנען געווען אַ קענטיקער הכנסה־צווייַג. די יידישע עקאָנאָמיק איז געווען אַ גוטע.

אין 1897 האָבן דאָ געווינט 533 יידן, פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה — בייַ 800, 1923 — 1253 (61 יידן בייַם ראַנד שטאָט זייַנען סטאַטיסטיש ניט צוגערעכנט געווארן) און פֿאַרן חורבן — בייַ 1000.

*

אין 4 רשימות מנדבֿים פֿאַר יידישע הונגער־געליטענע אין ליטע פֿון 1872 און 1874 געפֿינען זיך מערערע קיבאַרטער. קלייַבערס: יהושע־דוד פֿרידמאַן, ברידער גראָדזענסקי, אַבֿרהם־יצחק גאָלדבערג, צבי שידאַרסקי.

אין 1880 האָט קיבאַרט באַקומען אַ דערלויבעניש צו עפֿענען אַ יידישע פֿאָלקשול, אָבער אָן שטיצע פֿון דער רעגירונג. דער לערער — ה. מלמד. „חבֿרת מַרבי השכלה בישׂראל״ האָט געהאָלפֿן מיט 150 רובל.

חיבת־ציון און ציוניזם זייַנען דאָ גיך אַרייַנגעדרונגען. די ציוניסטישע אגודה איז דאָ געווען שטאַרק. אַ גרויסער בעל־השפּעה אין דער היגער ציוניסטישער אַרבעט איז געווען שמעון־יחיאל גאָלדבערג, דאָ געבאָרן אין 1873, חבֿר פֿון אחד־העמס „בני משה״ אין קיבאַרט אין 1893. געווען דעלעגאַט צו אַ ריי ציוניסטישע קאָנפֿערענצן. געהאָלפֿן גרינדן חברות צו קויפֿן ערד אין ארץ־ישׂראל. געשטאָרבן 1940 אין תּל־אָבֿיבֿ. קיבאַרט איז געווען אייניע פֿון די 6 שטעט אין סווואַלקער געגנט, וואָס האָבן געגעבן אַ מאַנדאַט צום ציוניסטישן קאָנגרעס דעם באַקאָנטן ציוניסטישן פֿירער י. ניסענבוים. אין 4 רשימות מנדבֿים צו העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל אין 1898 און 1899, זייַנען דאָ אַ סך קיבאַרטער. דער מורשה: א. לאַנדמאַן.

פֿון 1865 ביז 1885 זייַנען דאָ געווען 50 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

רבנים. — א ר׳ מרדכי, ארום 1860־70ער יאָרן.

ר׳ משה הלוי שטערמאַן, געבאָרן 1874 אין קאָברין, ארום 1897־1900. שפּעטער ראש־ישיבה אין סווואַלקער תּלמוד־תּורה וישיבה. פֿון 1906 אין ניו־יאָרק, רב אין ישיבה דהאַרלעם. ניפּטר געוואָרן ט״ז כּסלו, תּרצ״ט.

ר׳ אפֿרים־דוב בר׳ אלחנן־צבי כּהן, געבאָרן 1859 אין ווישטינעץ. רב אין זאַבלודאָווע, קיבאַרט און ווירבאַלן, ווו ניפּטר געוואָרן אין 1925. חיבורים: **זבח אפֿרים** (פּיעטרקוב, תּרע״ד), **גליון אפֿרים**, פּירושים און הערות אין תּלמוד ירושלמי (ווילנא, ראָם־אויסגאַבע).

ר׳ משה־אַברהם־שמואל ראַבי־נאָוויץ, פֿריִער רב אין ווידוקלע. בעל **זכרון יחזקאל** (וואַרשא, תּרע״ב).

ר׳ נחום־ברוך גינצבורג, געבאָרן 1882 אין פֿאָנעוועזש. רב אין אופּינע, וואַרשאַן, קיבאַרט (1920־1930), יאַנעווע, ווו אומגעקומען אב תּש״א, הי״ד. בעל **מקור ברוך** (קידן, תּרפּ״ה־תּרצ״א); מ. ראבינאָוויץ. ניפּטר 1940.

ר׳ יהושע־דוד פֿרידמאַן, שו״ב (1874).

ר׳ ליפּא זרח, שטאַמט פֿון ווילנע, שו״ב ומו״צ פֿון 1875 ביז זײַן פּטירה אין 1898, אין עלטער פֿון 80 יאָר.

ר׳ יוסף־נחמיה בר׳ צבי־הירש גאָלדמאַן, געבאָרן 1867, מו״צ, פֿון 1900.

אָפּשטאַמיקע. — אין 1896 איז אַרויס אין ווילנע **צוואת ר׳ ליב גאָלדבערג מקיבאַרט**. ער האָט עס אָנגעשריבן אין עלטער פֿון 76 יאָר.

יצחק (איזאַק) לעוויטאַן, געבאָרן דאָ 1860. געענדיקט קונסטשול אין מאָסקווע. פֿון די גרעסטע מאָלערס פֿון דער רוסישער לאַנדשאַפֿט. געשטאָרבן 1900.

יעקב מעסענבלום, דאָ געבאָרן אין 1895. באַקאַנטער מאָלער אין ליטע. געשטאָרבן 1933 אין קאָוונע.

רחבֿיה מאָגיליוקער, געבאָרן 1913. מיטגליד פֿון דער העברעישער דראַמאַטישער סטודיאָ אין קאָוונע. פֿון 1946 אין אַמעריקע. געלעבט לאַנגע יאָרן אין לאָס אַנדזשעלעס. געשריבן לידער אין יידישע צײַטונגען פֿון קאָוונע, וואַרשע און פּאַריז. געשטאָרבן אין ישׂראל.

אַברהם פֿינקעלשטיין, א היסטאָריקער. פֿון 1923 אין מעקסיקע. געווען מיטגליד פֿון מעקסיקאַנער יידישן צענטראַל־קאָמיטעט. געשריבן אַרטיקלען וועגן טעאַטער אין דער יידישער פּרעסע פֿון מעקסיקע. געשטאָרבן 1964.

משה בן־ישׂראל זילבער, אַברהם לאַנדמאַן (חדו״ת), ח.ט. ש־ץ האָבן געשריבן אין המליץ.

ר׳ אַברהם־אַבא קלוגמאַן, בעל־צדקה.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1870: 14; 1872: 1, 17, 47; 1874: 35; המליץ, 1898: 19, 167; 1899: 206, 207, 209; ש. טשרנוביץ, בני משה. ורשה, תּרע״ד, ע׳ 93; י. ניסנבוים, עלי חלדי. ורשה, תּרפּ״ט, ע׳ 150; תּולדות חברת מרבי השׂפלה, ע׳ 168, 180; אהלי שם, 179; יזפֿור־בוך סוואַלק, ז׳ 307; י.ד. קמזונס יהדות

ליטא; לעקסיקאָן, 7, 8; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 7486; ספֿר קיבאַרט (חיפֿה, 1988) יהדות ליטא, ג׳.
Black Book.

קידול KIDULIAI

שאַקיִער קריַיז. נאָענט צו סודאַרג. אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 307 יִידן — בכֿן, אַ קליינע יִידישע קהילה. נאָך אַלע מײַנע נאָכזוכענישן און נאָכפֿרעגענישן האָט זיך ניט אײַנגעגעבן צו געפֿינען עפּעס פּרטים. [אפֿשר האָט עס געהאַט אַ יִידישן נאָמען, וואָס מיר ווייסן ניט].

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book.

קיידאַן KĖDAINIAI

קיידאַן איז איינע פֿון די עלטסטע מקומות אין ליטע, באַקאַנט פֿון אַרום מיטן פֿערצנטן יאָרהונדערט. תּחילת אַ קליינער פֿישערדאָרף, איז עס גאַנץ גיך אויסגעוואַקסן צו אַ שטעטל. אין היסטאָרישע דאָקומענטן פֿון אָנהייב פֿופֿצנטן יאָרהונדערט ווערט עס שוין אָפטער דערמאָנט. אין 1590 האָט קיידאַן באַקומען מאַגדעבורגער רעכט. אָבער שטאַרק אויסגעוואַקסן און געוואָרן אַ וויכטיקער אַדמיניסטראַטיווער און האַנדל־צענטער האָט זיך קיידאַן זינט 1614, ווען ס׳איז אַריבער אין רשות פֿון קריסטאָפֿאָר ראַדזיוויל, גרויספּירשט פֿון ליטע און זי איז געוואָרן דאָס ווויניאָרט פֿון די ראַדזיווילס. נאָך דער דריטער טיילונג פֿון פּוילן (1795) איז גאַנץ ליטע אַריבער צו רוסלאַנד. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע איז קיידאַן געווען אַ קרײַזשטאָט.

יִידן האָבן אָנגעהויבן זיך באַזעצן דאָ אַרום מיטן זעכצנטן יאָרהונדערט. אין 1495 האָט גרויספּירשט אַלעקסאַנדער אַרויסגעטריבן די יִידן פֿון קיידאַן, — אַ סימן, אַז יִידן האָבן דאָ געלעבט מערערע יאָרן פֿריִער. אין 1503 האָט ער מבֿטל געמאַכט די גירוש־גזירה. אונטער די ראַזיווילס האָבן די קיידאַנער יִידן געקראָגן אַ סך בריִיטע רעכט. זייערע ווויניערטער אין שטאָט זײַנען, אמת, באַגרענעצט געוואָרן צו געוויסע קוואַרטאַלן, אָבער אַזעלכע באַגרענעצונגען זײַנען געווען חַל, אין אַ געוויסער מאָס, אויך לגבי קריסטן.

אין 1624 געפֿינען מיר דאָ אַ יִידישן אַרענדאַר פֿון אַ קרעטשמע און פֿון

בריקן־אָפּצאָל — איזאַק לאוקאָוויטש. אַ צווייטער יִידישער אַרענדאַר אין יענער צייט איז געווען איינער אַ ר׳ שמואל. אין 1652 האָט פּירשט ראַדזיוויל געגעבן דער יִידישער קהילה אַ פּריווילעגיע צו קענען פֿאַרקויפֿן שאַרפּע געטראָנקען און קאָכן י״ש און ביר. אין 1666 האָבן יִידן געדונגען שענקען און געהאַנדלט מיט שפּיזיז. 1667 איז דאָ געווען אַ יִידישער יִשובֿ פֿון עטלעכע הונדערט יִידן. אין 1685 האָבן די יִידן אויסגעמאַכט 11% פֿון דער אַלגעמיינער צאָל יִידישע הײַזער איז געווען 42 אויף 337 קריסטלעכע הײַזער. איין שבת אין 1707 איז געקומען אַ קריסט, וואָס די יִידן האָבן אים געקומט געלט, און האָט פֿאַרזיגלט די שול מיט אַלע יִידן אינעווייניק און געהאַלטן זיי דאָרטן אַ האַלבן טאָג.

*

אין 1623 איז געשאַפֿן געוואָרן דער „ועד המדינות הראשיות דליטא״ און קיידאַנער יִידן האָבן גאָר גיך געהאַט דאָרטן זייערע פֿאַרטרעטערס. שפּעטער איז קיידאַן געוואָרן דער גרעסטער פֿון די דרײַ גלילים (די אַנדערע: בירזש, וויזשון) פֿון „ועד״ אין זאַמעט. זי איז אויך געווען איינע פֿון די רײַכע קהילות אין „ועד״. דאָס קען מען זען פֿון עטלעכע תּקנות אין „פּנקס מדינת ליטא״. אין סימן תּרע״ז, תּקנות ת״ל [1670] רעדט זיך וועגן חובֿות צו קיידאַן. אין סימן תּשע״ט, תּקנות תּמ״ד [1684]: אַ חובֿ „להאַלוף מהר״ר וואָלף מקיידאַן״ וגם „להאַלוף הר״ר אַבֿרהם בר׳ חיים מִן קיידאַן״.

אין סימן תתקמ״ח [תתקנ״ח], תּקנות תּקי״ב [1752] [חוב] „ק״ק קידאן והגליל״ ארבעה אלפי׳ שלשה מאות שלשים זהו[בים], כּמעט צוויי מאָל מערער פֿון וויזון והגליל און מער ווי צוויי מאָל פֿון בירז והגליל.

סימן תתקנב [תתקסב — תיקון אין „פּנקס״], תּקנות תּקכ״א [1761] אין חובֿות: סיכסוך צווישן גליל קיידאַן און הוראדנא „בדבֿר הישובים שאחורי הנהר ניעמאן, געפּסקנט ועד סלוצק, אַז זיי געהערן „לגליל קידאַן הנ״ל לחלוטין ולצמיתות עולמין״. וועגן סיכסוך סלאַבאָדקע האָט ועד סלוצק באַשטעטיקט די פּשרה, וואָס גליל קידאַן און הוראדנא זײַנען פֿרײַער דורכגעקומען, אז רח״ש [רבנים, חזנים, שמשים] געהערט צו קיידאַן, איבעריקע זאַכן — צו הוראַדנא.

צום קיידאַנער גליל האָבן געהערט: יורבורג, ראַסיין, פֿלונגיאַן, סלאַבאָדקע, פּאַלאַנגע, קעלם, קראָז, שאַוול, שקוד, טעלז, ריטעווע.

אין 1655 האָט קיידאַן שטאַרק געליטן פֿון דער רוסיש־שוועדישער מילחמה. 1657 איז דאָ אויסגעבראָכן די „שוואַרצע מגיפֿה״. 1681 איז אַ גרויסער טייל פון שטאָט חרובֿ געוואָרן דורך אַ ריזיקער שׂריפֿה. 1710 איז קיידאַן און איר סבֿיבֿה געטראָפֿן געוואָרן פֿון דזשומאַ־מגיפֿה. דאָס האָט אַ טרייסל געטאָן דאָס היגע יִידישע לעבן, אָבער ניט צעבראָכן.

אין 1721 זעען מיר קיידאַן ווי די דריט־גרעסטע קהילה אין ליטע־זאַמעט אין אָפּצאָל פֿון קאָפּשטיַיער, גרעסער פֿאַר ווילנע און מינסק.

מיטן אַריבערגאַנג פֿון ליטע־זאַמעט צו רוסלאַנד, אין 1795, הייבט זיך אָן פֿאַרגרערן דער יִידישער רעכטלעכער מצבֿ אין קיידאַן. די יִידן פֿאַרלירן אַלע זייערע פֿריִערדיקע בריִיטע רעכט. די רוסי־שע רעגירונג פֿירט אַיַין מיט אַ גיכן טעמפּ די אַלע דיסקרימינירנדיקע געזעצן קעגן יִידן, ווי אין רוסלאַנד. איינע פֿון די ערשטע גזירות איז געקומען אין 1804: אַלע יִידן מוזן אַרויס פֿון זייערע דאָרפֿישע יישובֿים. די אַלע אַרויסגעטריבענע יִידן פֿון די אַרו־מיקע דערפֿער זײַנען געקומען קיין קיידאַן. אין 1807 איז צוגעקומען אַ נאַטור־אום־גליק: אין טייל זאַמעט איז 1807 אויסגעבראָכן אַ גרויסע כאָלערע־עפּידע־מיע, וואָס האָט אויך ניט אויסגעמיטן קיידאַן. יענעם יאָר האָבן די היגע יִידן פֿאַרלאָרן 397 נפֿשות. דאָ דאַרף אויך דערמאָנט ווערן, אַז 1809 איז אין קיידאַן עפּנטלעך פֿאַרברענט געוואָרן מנחם מַן בן אַריה פֿון וויזשון פֿאַר אַריבערפֿירן דעם ווילנער גראַף פּאָטאָצקי צום יִידישן גלויבן (געשען איז עס י"ז תמוז, תקס"ט).

די יִידישע עקאָנאָמיק אין קיידאַן האָט זיך גראָד ניט שלעכט אַנטוויקלט אין די שפּעטערדיקע יאָרן פֿון דער רוסישער הערשאַפֿט. פֿון 1868 האָבן דאָ סטאַציאָנירט צוויי אַרטילעריע־איינהייטן, וואָס איז געווען אַ מקור פֿון פּרנסה פֿאַר יִידישע קרעמערס און בעלי־מלאכות. אַ פּאָר יאָר שפּעטער איז דאָ אויסגעבויט געוואָרן אַ באַנליניע, וואָס האָט פֿאַר־שטאַרקט די פֿאַרבינדונג צווישן קיידאַן און רוסלאַנד. פֿון דעם האָבן פֿראָפֿיטירט יידישע קרעמערס און בעלי־מלאכות, נאָר גאָר באזונדערס יִידישע סוחרים און פּאָד־ריאַטשיקעס (קאָנטראַקטערס). אין די 1830ער יאָרן זײַנען אַ סך יִידישע סוחרים פֿון קיידאַן שוין געפֿאָרן אויף גרויסע יאַרידן אין רוסלאַנד.

אין 1868 האָט געגעראָל באָראָן פֿאָן ראָזען זיך אַנטשולדיקט פֿאַר די יִידן אין קיידאַן פֿאַר לאָזן זײַנע סאָלדאַטן שפּילן „די יודענפּאָלקע", ווײַל דאָס איז באַלייי־דיקנדיק פֿאַר יִידן. ער האָט צוגעזאָגט דאָס ווײַטער צו פֿאַרוועהרן.

אַ שטיקל ליכטפונקט אין לעבן פֿון די יִידן אין ליטע בכלל און פֿון די יִידן אין קיידאַן בפֿרט איז געווען די צײַט פון פּירשט טאָדטלעבן, וואָס איז 1863 גע־וואָרן געגראָל־גובערנאַטאָר פֿון ליטע. אין הונגעריאָר 1868 האָט ער געהאָלפֿן אָרעמע. יִידן ווי קריסטן אין קיידאַן האָבן באַקומען אַ סך אַרבעט דורך די סאָלדאַט־סקע מאַגאַזינען, דורך בויען קאַזאַרמעס, אַ פּרעכטיקן הויף און גאָרטן און אַנדערע אונטערנעמונגען.

אין 1867 איז ווידער אויסגעבראָכן אַ כאָלערע־עפּידעמיע. אין 4 וואָכן האָט מען צונויפֿגעקליבן 800 רובל פֿאַר די געטראָפֿענע.

אין אַ רשימה פֿון מנדבֿים אין

1871 פֿאַר יידישע געליטענע פֿון הונגער אין אַ טייל ליטע זײַנען דאָ מערערע קיידאָנער.

די כוואַליע גרויסע פּאָגראָמען אין רוסלאנד אָנהייב 1880ער יאָרן האָט ניט אָנגעריירט קיידאָן און גאָנץ ליטע. דאָס איז צו פֿאַרדאַנקען גראַף טאָדטלעבען, ווָאס האָט בײַ צײַטנס אַרײַנגעשיקט אַ ספּעציעלע בריגאַדע קאָזאַקן צו שיצן די יידן. פֿונדעסטוועגן האָבן די שרעקלעכע פּאָגראָמען אין רוסלאַנד זיך אויסגעווירקט אויך אויף דער שטימונג פֿון די יידן אין קיידאן, און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ גרעסערע עמיגראַציע צו די לענדער מעבר לים. אין די יאָרן 1883־1886 האָבן עמיגרירט בײַ 600 יידן פֿון קיידאָן. פֿאַרגרעסערט די עמיגראַציע האָט דער גרויסער הונגער, ווָאס האָט געהערשט אין קיידאָן אין די 1880ער יאָרן. יידישע אָרעמעלײַט זײַנען געלאָפֿן איבער די גאַסן, געטומלט, געבראָכן פֿענצטערס אין די גבירישע הײַזער און געדראָט מיט ערגערס, אויב מען וועט זיי ניט העלפֿן.

אין די יאָרן 1887, 1888 און 1900 האָבן דאָ געבושעוועט דרײַ גרויסע שריפֿות.

*

אין 1878 איז געענדיקט געוואָרן דער בוי פֿון דער נײַער קלויז פֿון חברה קדישא. צום חנוכּת־הבית האָט מען אַראָפּגעבראַכט אַ חזן מיטן כאָר פֿון נאָווָאָ אַלעקסאַנדראָווסק (עזשערעני). אַן ערך אין דער צײַט האָט „חברה בית־מדרש" פֿאַרענדיקט דעם בוי פֿון אַ נײַעם בית־מדרש (דעם אַלטן האָט מען אַראָפּגעוואָרפֿן). צו דער חגיגה האָט מען געבראַכט דעם חזן פֿון קעלם מיט זײַן כאָר.

אין 1884 איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַ תּלמוד־תּורה א״נ „אהל משה", אין אָנדענק פֿון משה מאָנטעפֿיאָרי. אין טאָג פֿון זײַן פּטירה זײַנען אַלע יידישע קראָמען געווען פֿאַרמאַכט אַ האַלבן טאָג.

אין 1888 האָבן אַ סך יידישע קינדער געלערנט אין דער אַלגעמיינער רוסישער פֿאָלקשול. אין זעלביקן יאָר האָט מען געלערנט רוסיש און חשבון אין דער תּלמוד־תּורה.

אין 1895 איז דאָ געגרינדעט געוואָרן „תּפֿארת בחורים".

אין 1898 זײַנען דאָ געווען: בית־הכּנסת הגדול, בית־הכּנסת קברנים, בית־מדרש דעבֿר הנהר, קלויז הגדול, קלויז „שבּעה קרואים", קלויז חיי אדם, קלויז עין יעקבֿ.

אין 1899 האָבן כּוליגאַנעס צעבראָכן און צעשטאָכן טייל אויסערלעכע וועגט פֿון אַלטן בית־הכּנסת. דער גלח האָט געזאָגט, אַז ער שעמט זיך פֿאַרן וואַנדאַליזם. דער אַלטער בית־הכּנסת איז געווען אייגנער פֿון די שענסטע אין ליטע. די מאָלעריי־ען אינעווייניק זײַנען געווען פֿרעכטיק. פֿאַרשיידענע באַצירונגען האָבן באַפֿוצט די וועגט. דער אָרון־קודש איז געווען אַ קונסטווערק. דער סוֹפֿיט איז געווען פֿול מיט אַ ריי ווונדערלעך שיינע

בילדער. איינס פֿון זיי איז געווען: הולכי גולה על נהרות בבל.

די ישיבֿה האָט עקסיסטירט שוין פֿון אָנהייב אַכצנטן יאָרהונדערט. דער ווילנער גאון האָט דאָרטן געלערנט אַ קורצע צײַט. מיט קליינע איבעררײַסן האָט די ישיבֿה זיך געהאַלטן ביזן חורבן.

1764 האָבן דאָ געלעבט 501 ייִדן, 1847 — 4987, 1897 — 3733, 1908 — ביי 5000, 1923 — 4028, פֿאַרן חורבן — בײַ 3700 (צו דער אָפּיציעלער סטאַטיסטיק אין 1923 זיינען ניט צוגערעכנט געווארן די 100 ייִדן, וואָס האָבן געלעבט ביים ברעג שטאָט). 1915 האָט קיידאַן דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע.

די ייִדישע עקאָנאָמיק אין קיידאַן האָט געהאַט פֿאַרשיידענע פֿאַזעס, אָבער סך־הכּולדיק קען מען זאָגן, אַז די קהילה איז מערסטנס געווען צווישן די בעסער־סיטוירטע ייִדישע שטעט אין ליטע. אַ דאַנק גינסטיקע אומשטאַנדן איז איר עקאָנאָמישער געבוי געווען אַנדערש. שוין אָנהייב נײַנצנטן יאָרהונדערט האָט אַ קענטיקע צאָל ייִדן געצויגן חיונה פֿון געטנערײַ און סעדערײַ. אין אַן אָפּיציעלן ראַפּאָרט פֿון סטאַטיסטישן אַמט פֿון קאָוונער גובערניע פֿאַר די 1890ער יאָרן ווערט געזאָגט: „אַ גרויסער טייל ייִדן אין קיידאַן זײַנען זיך מפֿרנס פֿון גרינסגאָרטנס און פֿרוכטסעדער, כּמעט אַלע גרינס־געטנירער זײַנען ייִדן". די הצלחה אין די שפּעטערדיקע יאָרן פֿון די קיידאַנער אוגערקעס האָט איר וואָרצל אין יענע פֿרײַע יאָרן, אַזוי אויך די האָניק־ווירטשאַפֿט. דער עקספּאָרט פֿון תּבואה, עופֿות, אייער, רויע פעלן האָבן אויך געשטאַרקט די ייִדישע עקאָנאָמיע. וועבערײַ איז מערסטנס געווען אין ייִדישע הענט, שוין פֿון אָנהייב נײַנצנטן יאָרהונדערט. די לאַנדווירטשאַפֿטלעכע פּראָדוקטן זײַנען געגאַנגען — אויסער ליטע — קיין לעטלאַנד, ענגלאַנד, דײַטשלאַנד.

*

דאָ איז כּדאַי איבערצוגעבן וועגן אַ ספּעציעלן אינצידענט צווישן ייִדישע בעלי־מלאכות און קהל אין קיידאן. סיכּסוכים צווישן קהל און ייִדישע אַרבעטנדיקע מענטשן זײַנען ניט געווען קיין זעלטנקייט אין ליטע אין יענע צײַטן, אָבער די סיבה פֿונעם אינצידענט אין קיידאַן אין 1815 איז מסתּמא איינציק־אַרטיק.

אין קיידאַן האָט לאַנגע יאָרן עקסיסטירט אַ צעך פֿון שנײַדערס, קירזשנערס און שמוקלערס. האַנטווערקערס זײַנען פֿון קהל באַהאַנדלט געווארן ווי מענטשן פֿון אַ נידעריקערן קלאַס. געווען אַן אַלטער מינהג אין קיידאַן, אַז פֿײַנע בעלי־בתּים טראָגן שבת און יום־טובֿ סאַמעטענע יאַרמלקעס און שטרײַמלעך אין שול, בעת די האַנטווערקערס טראָגן מאַנטשעסטער־יאַרמלקעס און קלאַפּאָווע היטלען. איין פֿרײַטיק־צו־נאַכט זײַנען צוויי שנײַדערס געקומען אין שול מיט סאַמעטענע יאַרמלקעס. די גבאים האָבן געהייסן זיי אַרויספֿירן פֿון שול. דעם קומענדיקן

שבת זײַנען געקומען מערערע שנײַדערס אין שול מיט סאַמעטענע יאַרמלקעס און שטרײַמלעך. קהל האָט דעמאָלט באַשלאָסן צו געבן מַלקות יעדע שנײַדערס. די עקזע־קוציע איז דורכגעפֿירט געוואָרן דורך פּריצישע משרתים, דאָס האָט אויפֿגעבראַכט אַלע יִידישע בעלי־מלאכות אין שטאָט, וואָס האָבן געהאָלפֿן דעם יידישן צעך פֿון שנײַדערס און קירזשנערס פֿאַרפֿירן אַ פּראָצעס קעגן קהל. דער פּראָצעס האָט אָפּגעקאָסט די האַנטווערקערס און קהל טויזנטער רובל. די האַנט־ווערקערס האָבן אויך באַשלאָסן צו נעמען דעם מישפט אין זייערע אייגענע הענט, און ווו ס׳איז נאָר געווען אַ געלעגנהייט אויסערן שטאָט געלערנט אַ „פּרשה בָּלק״ מיט אָנגעטראָפֿענע פּאָרשטייערס פון קהל. דער סוף איז געווען, אַז קהל האָט געוווּן צו פֿאַרהאַנדלונגען. די האַנטווערקערס האָבן אַרויסגעשטעלט צוויי תּנאים: 1. די האַנט־ווערקערס מעגן טראָגן סאַמעטענע יאַרמל־קעס און שטרײַמלעך; 2. בעת אַ מישפט צווישן אַ בעל־מלאכה און אַ בעל־הבית, מוז זײַן אין בית־דין אויך אַ דיין מצד די בעלי־מלאכות. קהל האָט מסכּים געווען און ס׳איז געוואָרן שלום.

אין ש. דובנאָוס אַרכיוו האָט זיך געפֿונען דער „פּנקס של חבֿרת פּועלי צדק דק״ק קיידאַן״, בעיקר פֿון שנײַדערס, ס׳רובּ פֿון 1804, אָבער מען האַלט, אַז דער צעך איז אַ סך עלטער. די מעשה מיט די געשמיסענע שנײַדערס צוליב די סאַמעט־ענע יארמולקעס ווערט אָנגעגעבן פֿון אַן אַלטן קיידאַנער חושבֿ, שלמה בערנשטיין.

*

די באַציונגען מיט די ליטווינער זײַנען בדרך כּלל געווען גוטע. 1909 איז דאָ געווען אַ קרײַז יִידיש־ליטווישע אינטעלי־גענטן פּאַר באַפֿרײַען ווילנע. דער יִידישער אַפּטייקער הורוויץ האָט אָפּגעדרוקט רעצעפּטן אויף ליטוויש. ער האָט באַקומען אַ שטרענגן אויסרייד פֿון דער אופּראַווע, אָבער ער האָט ווײַטער געטאָן זײַנס. דער ליטווישער דאָקטער אינדעראָויטש פֿלעגט צאָלן 6 רובל אַ חודש פֿאַרן ביקור־חולים. צו יעדער יִידישן יום־טובֿ פֿלעגט ער געבן יִידישע אָרעמעלײַט טיי, צוקער, געלט. האָט אויסגעהאַלטן אויף זײַן חשבון די דערציונג פֿון אַ יִידישן יתום. ער איז געשטאָרבן אין 1879. געווען אויך אַ סך אַנדערע פֿאַלן פֿון העלפֿן יִידן מצד ליטווי־שע אינטעליגענטן און רײַכע לײַט.

יִישוּב ארץ־ישׂראל. ——

קיידאַנער יִידן זײַנען פֿאַרבונדן מיטן אויפ־בוי פֿון ארץ־ישׂראל מיט איבער 80 יאָר פֿאַר חיבת־ציון. וועגן איינעם פֿון זיי וויסט מען גענוי, אַז אין 1813 האָט ער זיך באַזעצט אין ירושלים. געקומען קיין ארץ־ישׂראל איז ער אין 1810 מיט אַ גרופּע תּלמידים־עולים פֿון ווילנער גאון. געווען איז ער אַ גאָלדשמיד — אָדער אַזוי איז געווען זײַן נאָמען — וואָס ער האָט העברעיזירט אויף צורף, אַבֿרהם שלמה זלמן. דאָ געבאָרן אין 1786. ער האָט

גרויסע פֿאַרדינסטן פֿאַר דעם דעמאָלטיקן קליינעם יִישובֿ. ער האָט אויסגעלייזט דעם ירושלים־צענטער און די חורבֿה פֿון ר׳ יהודה חסיד. געשטאָרבן 1851.

זײַן זון, מרדכי סָלומון, איז אויך געווען טעטיק בײַם העלפֿן יִידן אין ארץ־ישׂראל. ער פֿלעגט פֿאָרן אין שליחותן פֿון יִישובֿ קיין אויסלאַנד. בײַם דײַטשישן קיסר האָט ער אויסגעפּועלט שוץ פֿאַר קליינעם יִישובֿ. באַזונדערס גרויסע אויפֿטוען קען מען צושרײַבן דער טעטיקייט פֿון מרדכיס זון, יואל־משה סלומון — איינער פֿון די גרונטבויערס פֿון יִישובֿ ארץ־ישׂראל.

איינער פֿון די עשׂרה ראשונים צו בויען ראשון לציון איז זאבֿ אַבראַמאָוויץ, דאָ געבאָרן אין 1843. געקומען קיין ארץ־ישׂראל פֿון פּעטערבורג ווי אַ רײַכער סוחר. געשטאָרבן אין 1915.

אין 1844 האָט אַ קיידאַנער יִיד, ישׂראל־חיים הכֿהן, אַרויסגעגעבן **חבת ירושלים** פֿון חיים הלוי הורוויץ. גיט זיך אָן: „מתּושבֿי ירושלים״, בכֿן, געקענט דאָרטן לעבן שוין צענדליקער יאָרן.

אין דער צווייטער העלפֿט נײַנ־צנטן יאָרהונדערט זײַנען קיידאַנער יִידן געפֿאָרן קיין ארץ־ישׂראל, ווי דאָס ווײַזן די ווײַטערדיקע מצבֿות אויף אַן אַלטן ירושלימער בית־עולם:

יחיאל מיכל בר׳ משה מקאדאן, תּרכ״ב.
דבורה אשת יחיאל מיכל מקאדאן, תּרכ״ב.
רחל בת הרה״ג יהודא ליב כּהנא שפּירא א״ב [אב״ד?] דקידאן, תּרכ״ג.
שפּרה בת ר׳ מאיר (אשת יחיאל נפֿח מקי־דאן), תּרל״ח.
שׂרה בת ר׳ העשיל מקאדאן (אלמנת הרב יעקב מווילאן), תּרל״ט.
שלמה בר׳ מרדכי רפֿאל, תּרל״ט.
הענע בת ר׳ ירמיהו מקידאן, תּרמ״ה.

מיטן אויפֿקום פֿון חיבת־ציון און ציוניזם איז קיידאַן געוואָרן זייער טעטיק אין העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל. פֿון די ערשטע אַקטיוויסטן־חובבי־ציון איז געווען ר׳ שמריה מערקל, אין 1886.

אין אַ „רשימת חבֿרים לתּמיכת בני ישׂראל עובֿדי אדמה בסוריא ובארץ־ישׂראל״ פֿון 1896 געפינען זיך די קיידאַנער: קאָפּל אַבראַמאָוויץ, יוסף בלומ־זאָן, זונדל גינצבורג, לייב גאָלאָמביק, יהושע־צבֿי הורוויץ.

אין אַ רײַי רשימות מנדבֿים פֿאַר בניין ארץ־ישׂראל געפֿינען זיך אָפּט אַ סך קיידאַנער: 1898 — 6 רשימות, 1879 — 3 רשימות, 1900 — 3 רשימות. 1909 — 1 רשימה, 50 מנדבֿים. מוּרשה 1899 — ישׂראל פּטאַשקין.

אין „פּרחי ציון״ זײַנען 1899 געווען: אַהרן איינהאָרן, דוד באַווילסקי, חיים־יוסף ראַטנער, מאיר פֿרידגוט, מאיר־יוסף ווילנער, יצחק ראַטנער. גבאי: זאבֿ טובער. אין „בני ציון״ 1899 איז דער מוּרשה יצחק דאָם.

דער ועד אגודת חובבֿי־ציון אין 1903 איז באַשטאַנען פֿון: זונדל גינצבורג, יושב ראש, זלמן פֿראַנק, סגן, אליעזר

וואָלפּערט, גזבר; יוסף וואָלפּערט, צבי הורוויץ, יצחק דאָם, יעקבֿ וואָלפּערט. מוּרשה: יוסף בלומזאָן. דער ועד פּראָטעס־טירט קעגן דעם צו שאַרפֿן וויכוח צווישן אחד־העם און ד״ר נאָרדוי וועגן ד״ר הערצל.

אַהרן־זלמן דאַט, דאָ געבאָרן אין 1859, אַ הייסער חובֿבֿי־ציון, פֿון די „מזרחי״־אַקטיוויסטן, איידעם פֿון ר׳ משה־יונה יפֿה, אב״ד סמילג, פּושאַלאַט, ווו אַהרן־זלמן איז געשטאָרבן.

רבנים. — ר׳ יהודה־זונדל בר׳ עוזר, אב״ד קיידאַן והגליל. האָט אַ המלצה פֿון 1670 אויף **באר אַבֿרהם** און **מי באר**, אַבֿרהם ליסקער (פֿרנקפֿארט, תמ״ג).

ר׳ הלל בר׳ נפֿתּלי־הירץ, געב׳ 1615 אין זאָלקעווע.[1] דאָרטן רבֿ, 1650־1666 דיין אין ווילנע, 3־4 יאָר אב״ד קיידאַן, 1670־1679 אין אה״ו (אַלטונאַ, האַמבורג, וואַנדזבעק) און פֿון 1680 ווידער אין זאָלקעווע, ווו ניפֿטר געוואָרן כ״ב טבֿת 1690. פֿון די חשובֿע רבנים בדורו. בעל **בית הלל**, אויף די פיר טיילן **שלחן ערוך**, אַרויסגעגעבן דורך זײַן זון ר׳ משה (דיהרנפֿורט, תנ״א). האָט הסכמות אויף **באר אַבֿרהם**, אַבֿרהם בר׳ חיים ליסקער (פֿפֿד״א, תמ״ג), **אור חדש**, **ילקוט דוד**, **עולת תּמיד** (אַמשטרדם, תמ״א).

ר׳ אליקים געצל בר׳ שלמה הלוי, פֿרײַער רבֿ אין בראָדי (גאַליציע). זײַן חתימה אויף אַ תּקנה פֿון 1699 איז דאָ אין קיידאַנער פּנקס „חבֿרא קדישא גמילות חסדים של אמת״. וועגן דערמאָנט אין די **תּשובֿות החכם צבי**, סימן קכ״ח. ניפֿטר געוואָרן 1702 אין קיידאַן. אייניקל פֿון ר׳ יהושע בר׳ יוסף (געבאָרן 1578), בעל **מגיני שלמה** און **פני יהושע**. זײַן פֿאָטער, אב״ד ווילנא. זײַן זון ר׳ יהושע־העשיל האָט אַ חתימה אין „פּנקס חבֿרה קדישא״. ניפֿטר געוואָרן דאָ אין 1720.

ר׳ פּנחס בר׳ אלעזר. אַ מקובל. מחבר פֿון **אבֿן הראשה**, **אבֿן השׁהם**, **אבֿן פּינה**, **אבֿן שתיה** א״א (מערסטנס פּתבֿ־יד). ניפֿטר דאָ אין 1730.

ר׳ צבֿי־הירש הורוויץ רבֿ אין ג׳ קהילות קיידאַן־ווישׂון־בירזש. ווינאָרט אין קיידאַן. פֿון די ערשטע רבנים אין זאַמעט. האָט געקענט זײַן דאָ רבֿ אַן ערך נאָך ר׳ אליקים־געצל אָדער ר׳ יהושע־העשיל. די טירדות הרבנות האָבן אים געשטערט אין לערנען, איז ער אַוועק קיין זאַבלודאָוע (פּוילן) און דאָרטן געזעסן על התּורה ועל העבֿודה. חיבורים: **גאון צבי** (פּראָג, תצ״ו), **אַספֿקלריה המאירה** (פֿיורדא, תקל״ו).[2]

1) לויט רש״י פֿין און אַנדערע מקורות — אין בריסק.

2) און אפֿשר איז ר׳ צבֿי־הירש דער הערשל הירשאָוויטש, וואָס ס.א. בערשאַדסקי גיט אים אָן ווי דער רבֿ פֿון קיידאַן אין 1714? אין רוסלאַנד האָט אַפֿט געטראָפֿן, אַז פֿון ערשטן יידישן נאָמען האָט מען געמאַכט דעם פֿאמיליע־נאָמען און פֿון הירש איז געוואָרן הירשאָוויטש. — דאָ איז כּדאַי צוצוגעבן, אַז לויט קריה נאמנה איז איינער אַ ר׳ חיים־יהודה־לייב אב״ד לבֿוב און גליל קיידאַן, און עס קען זײַן, אַז דאָס איז דער ר׳ חיים־יהודה הלוי עטינגער, וואָס אין שם

ר׳ משה בר׳ שמעון מרגלית, דאָ געבאָרן אין 1710. פֿאַראַן אַ סבֿרא, אַז יונגערהייט האָט דער ווילנער גאון געלערנט בײַ אים. איינער פֿון די גרעסטע מפֿרשים אויפֿן **ירושלמי**. זײַן **פני משה** האָט פֿשוט געעפֿנט דעם **ירושלמי** פֿאַר די לומדים. ער האָט געזוכט אין פֿאַרשיידענע אוניווערסיטעטן מאַנוסקריפֿטן, אין איין אוניווערסיטעט האָט ער פֿשוט געלערנט באָטאַניק, כּדי בעסער צו פֿאַרשטיין דעם סֵדר **זרעים** אין **ירושלמי**. אין 1766 איז ער געווען דיין אין אַוויניאָן (פֿראַנקרײַך). אויף זײַן וועג קיין ארץ־ישׂראל צו פֿאַרענדיקן אַלע זײַנע פֿלענער וועגן ספֿר, איז ער ניפֿטר געוואָרן י״ב טבֿת 1871 אין בראָדי. דאָס ערשטע האָט ער געדרוקט דעם ספֿר **נשים** (אַמשטרדם, תּקט״ו). ערשט 15 יאָר שפּעטער סדר **נזיקין** (ליוורנו, תּק״ל). **ברכות** איז דאָרטן אַרויס אָן אַ שֵׁער. אויף **דברי דוד**, דוד בהר׳ ר׳ רפֿאל מילדולה (אמשטרדם, תּקי״ג), איז דאָ „הספּמת משה מרגליות מקידאן, שהיה אב״ד בכמה קהלות זאַמוט ולע״ע באמ״ד״.

ר׳ יחזקאל בר׳ אַבֿרהם קאַצענעלענבויגן, געבאָרן 1668 אין בריסק. פֿון אים הייבט זיך אָן די דינאַסטיע קאַצענעלענבויגן אין קיידאַן. פֿלעגט זיך חתמענען אב״ד ור״מ קידאן וּבירז והגלי־לות. פֿאַר דעם רבֿ אין זשעטל. פֿון 1713 אב״ד אה״ו (אַלטונאַ, האַמבורג, וואַנזבעק) ביז זײַן פּטירה כ״ג תּמוז, 1749. איינער פֿון די חשובֿע רבנים אין זײַן צײַט. חיבו־רים: **פנסת יחזקאל** (אַלטונא, תּצ״ב), **מים יחזקאל** (פּאַריץ, תּקמ״ו). לויט מ. שטיינ־שנײַדער, איז ר׳ יחזקאל דער מחבר פֿון אַנאָנימען ספֿר **מעורר זפרון**, מראה מקומות מן הש״ס (אַלטונאַ, תּפ״ז).

קיידאַנער רבנות איז געווען אַ גוט־באַצאָלטע, איז פֿאַרשפּרייט געוואָרן אַ קלאַנג, אַז ר׳ יחזקאל האָט געגעבן דערפֿאַר אַ גוטע סומע געלט. אָבער דער קלאַנג איז געקומען דער עיקר פֿון ניט קיין נייטראַלן צד — פֿון ר׳ יעקבֿ עמדין, וואָס איז געווען זייער אַ שׂרפֿער בר־פלוגתּא פֿון ר׳ יהונתן אייבעשיץ, וועמען ער האָט באשולדיקט אין שבתי־צבֿי׳איזם. היות ר׳ יחזקאל איז געווען אויפֿן צד פֿון ר׳ יהונתן, האָט ר׳ יעקבֿ געגוצט דעם קלאַנג פֿון דער געקויפֿ־טער רבנות.

ר׳ יחזקאל איז געווען אַ גרויסער קעגנער פֿון קבלה אין די שפּעטערדיקע יאָרן. שבת שובֿה תּפ״ו (1726) האָט ר׳ יחזקאל מזהיר געווען יידן, זיך צו דערווײַטערן פֿון יעדער ספֿר קבלה, וואָס איז געדרוקט נאָכן יאָר תּכ״ו (1666). ער האָט בכלל געפֿירט אַ שׂרפֿן קאָמף קעגן מקובלים משום חשש פֿון שבתי־צבֿי׳איזם. ער איז געווען קעגן רמח״ל (ר׳ משה חיים לוצאטו) און געוואָלט אויסרופֿן אַן איסור

הגדולים השלישי וועדט ער אָנגעגעבן ווי „אב״ד ור״מ קידאן, קראָקא, לבֿוב והגליל״. ער איז דער שוואָגער פֿון ר׳ חיים הכֹּהן ראַפּאָפּאָרט, וואָס איז ניפֿטר געוואָרן אין 1791, קען מען משער זײַן, אַז עטלינגער איז דאָ געווען רבֿ ווען עס איז אין דער צווייטער העלפֿט פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט.

אויף אים און אויף ספֿרי קבלה, אָבער אַנדערע רבנים האָבן זיך קעגנגעשטעלט.

אין נאָמען פֿון ר׳ יחזקאל ווערט דערציילט: „ציון״ בגימטריא איז „יחזקאל״ און אויף אים איז מקויים געוואָרן דער פּסוק: „כּי בחר ד׳ בציון [= יחזקאל] אִוָּה למושׁב לו״ — אִוָּה = אלטונא, נזכּק, המבורג, ווו ר׳ יחזקאל איז געווען רבּ.

וועגן עצם נאָמען קאַצענעלענ־בויגן זאָל האָבן פֿאַרגעקומען אַ מחלוקת. די אָפּשטאַמיקע פֿון שׂר ר׳ שאול וואָהל האָבן אָנגעקלאָגט די עלטערן פֿון ר׳ יחזקאל פֿאַר רופֿן זיך מיט אַזאַ פֿאַמיליע־נאָמען, בעת זיי קומען ניט אַרויס פֿון די **זקנים** פון שאול וואָהלס נאָכווויקס. דער מישפּט איז פאָרגע־קומען אין ועד ארבע ארצות און זיין פּסק־דין איז געווען: אַלע קאַצענעלענבויגנס, וואָס שטאַמען ניט פֿון שאול וואָהלס מישפּחה, זאָלן זיך חתמענען מיט אַ פּ אָנשטאָט אַ ב: קאַצענעלענפּויגן. מיר האָבן טאַקע געזען אין אַ סך ערטער אַזוי גע־שריבן, אָבער אַנדערע לייקענען אָפּ די גאַנצע מעשׂה.

ר׳ יחזקאל האָט געגעבן אַ סך הסכמות: **אורי וישעי, אַבֿרהם** כּהן בר׳ אליעזר משעברעשין (ברלין, 1714); **חובות הלבבות** (אמשטרדם, תע״ו); חדו״ת **ברית שלום** פּנחס בן מוה״ר פילטא (פֿרנקפֿורט דמאין, תע״ח); **תיקוני הזהר** (אמשטרדם, תע״ט, הוצאה ג׳); ספֿר **רבּ אלפס** (אַמשטר־דם [1720]); **יד פל בו** (פֿרנקפֿורט דמאין, תפּ״ז); **חבצלת השרון**, שמואל ווילריא (וואַנזבעק, תפּ״ז); ספֿר **הזהר** (אמשטרדם, תפּ״ח. הוצאה ו׳); **זרע ברוך**, מנחם מנלי (וואַנזבעק, [ת״ץ]); **זרע ברך**, ברכיהו ברוך בר׳ יצחק אייזיק (אַמשטרדם, ת״ץ, הוצאה ב׳); **זרע ישׂראל**, ישׂראל בר׳ בנימין מפּרעמישלא (ווילהרמשדאָרף, ת״ץ); בית לוי, לוי בר׳ שלמה מק״ק בראד (זאלקווי, תצ״ב); **אגרת שלמה** לר׳ זלמן דעסויא (וואַנזבעק, תצ״ב); **זרע ישׂראל** [על המגילה], יעקבּ בר׳ יוסף (אַלטונא, תצ״ה); **מצודות דוד**, דוב בר׳ משה (אַלטונא, תצ״ו); **באר טוב**, דובער מפּ״ב בר׳ א״ש פּייבּל (אַלטונא, תצ״ז); **חדושי הלכות**, יואל בהרבּ משה גד (אלטונא, תצ״ו); **השתערות מלך הנגבּ עם מלך הצפֿון** (אַמשטרדם [תצ״ז]); **בית דוד**, דוד חיים קורינאַלדו (אַמשטרדם, תצ״ח־ט׳); **ים של שלמה**, רבנו שלמה לוריא (אַלטונא [ת״ק]); **אשל אַבֿרהם**, אבֿרהם ברודא, פּ״פּ דמאין [תק״ז]); **שאלות ותשובות**, אליעזר בר׳ שלמה זלמן ליפּשיץ (נייאוויט, תק״ט); **טורי זהב** על **אבן העזר** (זאלקווא, תקי״ד); **אגדת מרדכי**, מרדכי בר׳ יוסף יוזפּא הענא (אַמשטרדם, תקכ״ד); **זבח שמואל**, שמואל בר׳ משה [נאָווי דוואָהר, תקמ״ד]; **אדני פז** (נאָווי דוואָהר, תקמ״ט); **משחת אַהרן**, אהרן זעליג בר׳ יואל פּיזווש . . .

אַ יאָר נאָך ר׳ יחזקאלס פּטירה איז אַרויס אין דרוק „**צוואת** אדונינו מורינו ורבינו הישיש המפֿורסם מהור״ר יחזקאל . . . ונדפּס פעם ראשון באמשטרדם תק״י ועתה מחדש . . . האמבורג, תרפ״ד.

דער נוסח פֿון זײַן מצבֿה איז געדרוקט אין **אגדת פרחים**, יוחנן וויט־קאָווער (אלטאנא, תר״מ, ע׳ 285).

אין **יערות דבֿש** (ח׳ ב׳) פֿון ר׳ יהונתן אייבשיץ זײַנען דאָ צוויי הספדים אויף ר׳ יחזקאלען.

ר׳ יחזקאלס זיידע, ר׳ אַבֿרהם־יוסף־יעקבֿ בר׳ יואל קאַצענעלענבויגן, איז געבאָרן 1549 און ניפֿטער געוואָרן 1637 אין לעמבערג. וועגן ר׳ אַבֿרהמען ווערט דערציילט אַזאַ מעשׂה: ער איז איין מאָל געקומען קיין לוואָוו, ווו דער מרא דאַתרא איז געווען ר׳ משה חריף. ר׳ אַבֿרהם האָט דעמאָלט געהערט אַ פּסק טריפֿה פֿון ר׳ משהן, וואָס ער האט געהאַלטן פֿאַר אַ טעות. האָט ער זיך אָנגעטאָן אַ שבתדיק היטל און אַוועק צו ר׳ משהן. דער שמש האָט אים ניט אַרײַנגעלאָזן, וויײל ס׳איז געווען אַ מינהג, אַז נאָר דער אב״ד פון ועד אַרבע אַרצות מעג טראָגן שבת־בגדים אין דער וואָכן. ר׳ משה האָט געהערט אַ טומל בײַ דער טיר, איז ער געגאַנגען זען וואָס טוט זיך דאָרטן. ער האָט אַרײַנגערופֿן ר׳ אַבֿרהמען צו זיך, און נאָך אַ וויפּוח וועגן דעם פּסק טריפֿה, האָט ר׳ משה מודה געווען אין זײַן טעות. ער האָט אַרײַנגערופֿן די פֿרנסים פֿון לוואָוו און זיי געזאָגט: ר׳ אַבֿרהם איז מערער ראוי צו זײַן דאָ רב ווי איך — און האָט זיך אָפּגעזאָגט פֿון לעמבערגער רבנות.

נאָך ר׳ יחזקאלס פּטירה איז געוואָרן אב״ד קיידאַן והגליל זײַן זון ר׳ דוד קאַצענעלענבויגן. פֿריִער רבֿ אין אייראַגאָלע,[3] ווערט דערמאָנט אין פּנקס פֿון דער דאָרטיקער חברה קדישא. ווערט אויך דערמאָנט אין פּנקס קיידאַן פֿון תע״ח־תק״ט (1718־1749). אין דער מחלוקת אייבשיץ־עמדין איז ער געווען אויף דער זײַט פֿון ערשטן, האָט אויסגערופֿן 1751 אַ חרם אויף די קעגנערס פֿון ר׳ יהונתן אייבעשיץ. ניפֿטר 1756. האָט הסכּמה אויף **אור עולם קטן**, יהודא ליב בר׳ משה. ר׳ דוד איז איידעם פֿון ר׳ שלום ז״ק, אב״ד בירזש. זײַן שוועסטער איז די פֿרוי פֿון ר׳ יעקבֿ הלוי שור, אב״ד קראָוש, פֿאָטער פֿון ר׳ אַבֿרהם הלוי, אב״ד עמדין. זײַן ברודער איז ר׳ יעקבֿ קאַצענעלענבויגן, פֿרנס ה„ועד״, פֿאָטער פֿון ר׳ יואל קאַצענעלענבויגן פֿון קיידאַן, פֿאָטער פֿון ר׳ משה מרדכי ק״ב (דאָ רבֿ 1782), פֿאָטער פֿון ר׳ אַבֿרהם קילעס [קיילעס?] פֿון קיידאַן, פֿאָטער פֿון ר׳ שאול קאַצענעלענבויגן, וואָס איז ניפֿטר געוואָרן 1868 אין ווילנע. ר׳ דודס זין: ר׳ ישׂראל קאַצענעלענבויגן, אב״ד קאַלוואַריע; ר׳ אַבֿרהם קאַצענעלענבויגן, געבאָרן 1720. אב״ד סלוצק, בריסק. גרויסער קעגנער פֿון חסידות. האָט געהתמעט אַ חרם אויף חסידות אין 1772. די ערשטע חתימה פֿון תקכ״א [1761] אין „פּנקס המדינה״ איז ר׳ אַבֿרהמס. ניפֿטר 1776. ר׳ אַבֿרהם האָט הסכּמות אויף: שו״ת

3) לויט איין מקור, געווען רבֿ אויך אין אה״ו.

בית אַבְרהם, אַבְרהם כּהן (ברלין, תקי״ג), **מים עמוקים, מנחת אהרן, כּוכבי יעקבּ** (על אבן העזר), **גט פשר, סדר הדורות, תּפארת ישׂראל זוטא, באר מים**, מרדכי בר׳ חיים מטיקטין, **בית מדות**, אַבְרהם כּהן (פּראג מתו״ק [1786]).

1758 איז דאָ געווען אב״ד קיי־דאָן והגליל ר׳ משולם־זלמן קאַצענעלענ־בויגן, זון פֿון ר׳ דוד, פֿריִער רבּ אין אייראַגאָלע. האָט הספּמות אויף **בית יעקבּ א״ש** (פ״פ א/מ, תקכ״ה), **תּפארת ישׂראל** (שקלאָבּ, תקל״ג). ניפֿטר דאָ 1770.

ווייטערדיקע רבנים:

זײַן זון ר׳ מנחם־נחום קאַצענעלענבויגן, פֿון 1770 ביז 1778. ניפֿטר דאָ 1790.

ר׳ משה־מרדכי קאַצענעלענ־בויגן, פֿון 1780[4] ביז 1795. פֿריִער רבּ אין אייראַגאָלע. ניפֿטר דאָ 1810. האָט הספּמות אויף **זרע יעקבּ**, יעקבּ הכּהן. פי׳ על **תּהלים** (הוראדנא, תקמ״ח), סידור **שער הרחמים**, פּנחס בר׳ יהודא (שקלאָוו, תקמ״ח) [מקור שני: **שער הרחמים**. זאלקווא, תקמ״ח]. חיבורים: **דבּרי משה** (האַמבורג, תרי״א), **ממשל פּח מלכים רצון ה׳** (תרי״ד), **והפנעני אז בארץ** (פֿראַנקפֿורט־מאין, תרי״ז), **שאלות ותשובות** (פֿראַנקפֿורט־מאין), **על איסור תּספורת בחול־המועד** (ראטרדם, תרי״ז), **מעיני ישועה** (פֿראַנקפֿורט־מאין, תרי״ט), **התּורה והמצוה** (האַנובֿר, תרכ״ג).

ר׳ אַריה־לייב הכּהן, תּלמיד פֿון מקובל ר׳ שלמה לאַנדא, אב״ד ווילקאָמיר.

ר׳ ראובן בר׳ צמח זק״ש, פֿריִער רבּ אין וואָלפּע. האָט הספּמה אויפֿן ש״ס סלאַוויטא (תקצ״ה). ניפֿטר דאָ 1852.

ר׳ בנימין־זאבּ וואָלף, אייניקל פֿון ר׳ יחזקאל קאַצענעלענבויגן. צוליב זײַן חריפֿות אים געפֿונען „די אײַזערנע קאָפּ״. ניפֿטר דאָ 1865.

ר׳ רפֿאל יום־טוב ליפֿמאן בר׳ ישׂראל האַלפּערין, געבּאָרן 1816 אין ראָזשינאָי (גראָדנער גוב׳). געפֿונען אויך ר׳ ליפּעלע. רבּ אין קרעווע, 1841־1846 אב״ד קיידאַן, שפּעטער אין טשעכאַנאָווצע, מעזריטש, ביאַליסטאָק (פֿון 1859), ווו ניפֿטר געוואָרן 1879.

ר׳ רפֿאל איז געווען אַ גרויסער קעמפֿער קעגן די תּקיפֿים אין אַ קהילה, באַזונדערס קעגן די „כאַפּערס״ פֿון קינדער אין דער צייט פֿון די קאַנטאָניסטן. בעת זײַן רבנות אין קיידאַן זײַנען איין ראש־השנה אַריינגעפֿאַלן אין זײַן שטוב צוויי ווײַבער מיט קולי־קולות, אַז מען האָט פֿאַרכאַפּט זייערע צוויי קינדער. דער רבּ האָט תּיכף געפֿונען קהל אין בית־מדרש, געמוסרט, געווײַנט, געדראָט מיט חֶרם, אויב אין אַ האַלב שעה וועלן די קינדער ניט זײַן צוריק. וכך הווה. צוליב די תּקיפֿים האָט ער געמוזט פֿאַרלאָזן קיידאַן. אויך אין די אַנדערע קהילות האָט ער געהאַט אויסצו־שטיין צרות פֿון די תּקיפֿים. בעת זײַן ביאַליסטאָקער רבנות האָט מען געמַסרט

4) אזוי אין הספּמה.

אויף אים, אַז ער איז אַ פֿאַרעטער. געווען אַ קורצע צייט אַרעסטירט. חיבורים: **עונג יום־טובֿ**, שו״ת (ווילנא, תר״מ), **עונג יום־טובֿ** (פּיעטרקובֿ, תרס״ו). האָט הסכמות אויף **אבֿן משה**, **אהל יעקבֿ**, פֿון דובנער מגיד.

ר׳ אַבֿרהם־שמעון בר׳ יצחק־אייזיק טרויב, דאָ געבאָרן 1814, שטאַמ־פֿאָטער פֿון דער דינאַסטיע טרויב אין קיי־דאַן. געהאַט אַ הויף מיט אַ סך ערד, וואָס פֿויערים פֿלעגן באַאַרבעטן. וועג ער האָט ניט מצליח געווען אין דעם, האָט ער 1852 אָנגענומען קיידאַנער רבנות. תּחילת איז ער געווען פֿאַר אַ געוויסן דורכקום מיט די משפּילים, נאָר וועג יענע זײַנען געוואָרן עקסטרעם און גענומען פֿאָדערן תּיקונים בדת, איז ער אַרויס קעגן זיי מיט שאַרפֿע מאמרים אין דער העברעישער פּרעסע. ניפֿטר געוואָרן דאָ כ״ח טבֿת, תּרל״ו. האָט שאלות־ותשובֿות אין **עטרת יצחק**, אב״ד שאָוול. חיבורים: **שונה הלכות** [פּי׳ על **הלכות גדולות**] (וואַרשאָ, תּרל״ה), **באר אַברהם** (פּיעטרקוב, תּרס״ח), **נטעי נאמנים** (ירושלים, תּרפּ״ה).

ר׳ שלמה־זלמן־שמחה טרויב, געבאָרן 1829. פֿרײַער רבֿ אין דערבייַקן קראָק און פֿון 1876 ביז זײַן פּטירה 1911 אין קיידאַן. האָט געקענט פֿרעמדע לשונות און מאַטעמאַטיק. האָט הסכמה אויף **באר יעקבֿ** (ווילנא, תּר״מ). זײַנע חידושי־תּורה (פֿון כּתבֿ־יד) זײַנען געדרוקט אין **ישֶׁרון** (ברלין, תּרפּ״ג, ב׳). שווער פֿון ר׳ יצחק־אליהו גפֿן, אב״ד ריטעווע. אין זײַן צייט איז דאָ געווען רבֿ שני דער ווילנער ר׳ מאיר דובער בר׳ משה אלעזר פֿאגער, פֿרײַער רבֿ אין רומשישאָק, וואָס איז ניפֿטר געוואָרן 1906 אין אַמעריקע. מחבר פֿון יד **מאיר**, **ליקוטי יעקבֿ**, **פּסקי הלכות**.[5]

ר׳ אַבֿרהם בר׳ אליהו־ברוך קאַמאַי, געבאָרן 1860 אין שקוד. נאָך 4 יאָר רבנות איז ער געוואָרן אב״ד ור״מ אין מיר. בעת דער צווייטער וועלט־מילחמה איז ער ניט מיטגעלאָפֿן מיט זײַן ישיבֿה קיין ווילנע און פֿון דאָרטן קיין קיידאן און איז אומגעקומען אין מיר ח׳ חשוון, תּש״ב, הי״ד.

ר׳ שלמה בר׳ אהרן־יוסף הלוי פֿײַנזילבער, געבאָרן 1871 אין יאַלאָווקע (גראָדנער גובערניע). פֿרײַער רבֿ אין טורעק (ווילנער גוב׳), פּאַראַזאָווע (גראָדנער גוב׳), פֿון 1896, וועקשנע, 1904־1914, מינסק, 1914־1919, פֿון 1920 ווידער וועקשנע און זינט 1924 אב״ד און ראש־ישיבֿה אין קיידאַן, ווו אומגעקומען אלול תּש״א, הי״ד. איינער פֿון די צענטראַלע רבנים אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע. חיבורים: **נשמת חיים** (ירושלים, תּרס״ח), **השלָמת המִדות** (קיידאַן, תּרפּ״ה), **יריעות שלמה** (קיידאַן, תּרצ״ד). איידעמס: ר׳ אַהרן גאָלין,

5) אין **המליץ** (1898: 110) ווערט געזאָגט, אַז פֿאַר ר׳ שלמה־זלמן איז דאָ געווען רבֿ ר׳ שמואל־מאיר שור.

דיין, הי״ד; ר׳ אפֿרים־שלמה קראַוויצקי, אב״ד לוקניק, הי״ד.[6]

מו״צ, ר״מ, שו״ב. — ר׳ צמח בר׳ אורי זק״ש, „ספרא ודיינא״ אין דער רבנות־צייט פֿון ר׳ משה־מרדכי קאַצענעלענבויגן;[7] ר׳ יהודה יודיל בר׳ פּסח, דיין, אין דער רבנות־צייט פון ר׳ ראובֿן זק״ש. זײַן פֿאָטער איז דאָ געווען מו״צ.

ר׳ בנימין־זאבֿ בר׳ ישׂשכר, מו״צ, אין דער רבנות־צייט פֿון ר׳ אַבֿרהם־שמעון טרויב, אַרום 30 יאָר. שפּעטער אַ דיין פֿון די אַשפּנזים אין ירושלים, ווו ניפֿטר געוואָרן 1891.

ר׳ הלל בר׳ אַבֿרהם הפּהן בישקאָ (הלל העשילס), מו״צ, אין דער צייט פֿון ר׳ בנימין זאבֿ וואָלף. צווייטע ווערסיע: גרויסער גבֿיר, נדבֿן און למדן. אַ העלפֿט פֿאַרנומען מיט מיסחר און העלפֿט מיט תּורה לערנען. ראב״ד אין ראַצק (סוּוואַל־קער געגנט). ווי עס איז צו זען פֿון מערערע פּרענומעראַנטן. האָט ער ניט אָנגענומען דעם רבנות־אָנבאָט פֿון מאָסקווער קהילה. „ראש וראשון בכל ענייני הציבור״. ניפֿטר געוואָרן דאָ אין 1868. אייניקל פֿון ר׳ הלל בר׳ זאבֿ וואָלף, מ״מ ומו״צ ראַצק, בעל „הילל בן שחר״ [בישקאָ]. ווערט דערמאָנט אין עמודי א״ש, אַבֿרהם שמואל מראַסיין (ווילנא, תּרל״ה), **נחלת שמעון**, שמעון זרחי (ווילנא, תּרנ״ז).

ר׳ צבֿי־הירש הלוי (סירקין), ר״מ, אין דער רבנות־צייט פֿון ר׳ בנימין־זאבֿ וואָלף. זײַן זון ר׳ יהודה־ליב משה, געבאָרן 1831, רבֿ צייטעוויאַן, ריטעווע.

ר׳ שאול בר׳ משה, שו״ב ומנקר דק׳ קידאַן, בעל **לחם שערים** (הוראדנא, תּקמ״ח). דאָרטן דאָ אויך זײַן צוואה.

ר׳ משה בר׳ מרדכי ראַבינאָוויץ, ר״מ, דאָ געבאָרן אין 1863, שפּעטער רבֿ אין סובאָטש, 23 יאָר רבֿ אין ראָגעווע, 13 יאָר אין פּאָסווּאָל, ווו ניפֿטר געוואָרן אין 1925.

ר׳ אלכּסנדר הכֿהן, ר״מ, אַרום 1890; ר׳ בן־ציון אַבראַמאָוויץ, „קראָזשער עילוי״, דאָ געזאָגט שיעורים.

ר׳ יעקבֿ־טוביה גאָלדבערג, אַ קורצע צייט. אין די 1850ער רבֿ אין פּונסק (סוּוואַלקער געגנט).

ר׳ חיים־יצחק ביאַלאָסטאָצקי, „פּאָסווּאָלער מגיד״, אַ רייַ יאָרן דאָ מגיד.

ר׳ שמעון דוביאַנסקי, ר״מ, אומגעקומען אין דאַכאו, הי״ד.

אין 1878 זײַנען געווען אין שטאָט צוויי חזנים. איינער פֿון זיי, ר׳ אַבֿרהם־אליהו איישישקין, איז דאָ געווען

---

6) אין **יהדות ליטא**, ג׳, ע׳ 349, און ספֿר־יזפֿור **קיידאַן** ווערט געזאָגט, אז ר׳ אַהרן־שמואל קיידאַנובר (1614־1676) איז געבאָרן אין קיידאַן. דער ניט־ריכטיקער אויסלייג פֿון זײַן נאָמען האָט געפֿירט צום טעות. זײַן לעצטער נאָמען איז ניט קיידאַנאָווער, נאָר קוידענאָווער, פֿון דער ווייסרוסישער שטאָט קוידענעוו. אין זײַנע ביאָגראַפֿישע שטריכן זײַנען ניטאָ קיין שפּורן פֿון אַ שייכות צו קיידאַן.

7) אַזוי לויט ספֿר **זפֿרון קיידאן**. לויט **יהדות ליטא**, ג׳ און ד.מ. ליפֿמאַן (ע׳ 167) **לתולדות היהודים בקובנה וסלבודקה** — וואָס ביידע ספֿרים האָבן געזאָמען פון אים די ידיעות — איז ר׳ צמח דערנאָך געוואָרן מ״צ ואב״ד זאַגער (פֿון 1815), — אָבער דאָס איז **ניט** ר׳ צמח בר׳ אורי, נאָר ר׳ צמח בר׳ **מתתיהו**. **יהדות ליטא**, ג, גיט צו, אַז מתתיהו איז געווען **אב״ד** קיידאן, און עס זעט זיך ניט קיין באַשטעטיקונג פֿאַר דעם.

לאַנגע יאָרן שו״ב וש״צ, פֿרִיער אין סרעדניק. פֿון 1907 אין אַמעריקע.

קאַזיאָנע ראַבינערס: יונה בערגעל [בערגער?], אויך פֿאַרטרעטער פֿון ייִקאָ פֿאַר עמיגראַציע־עניינים; יוֹנה גאָלדבערג, י.ח. זיסלע — אלע פֿון אַרום אָנהייב 1880ער ביזן סוף יאָרהונדערט.

פֿון 1828 ביז 1914 זײַנען דאָ געווען 211 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ אַריה־לייב קאַצענעלענבויגן, אב״ד בריסק, אוראייניקל פֿון „כּנסת יחזקאל״. האָט הסכּמות אויף **חדושי הלכות** למהר״ם שיף (פּאַריצק [תק״ע]), סידור **תּפֿלת נהורא השלם** (סלאַוויטא, תקע״ט), **חק לישׂראל** לרבי חיים וויטאַל (סלאַוויטא, תקפ״ה). ניפֿטר י״ב אייר, תקצ״ז. דאָ אַ הספּד אויף אים אין **הוי אַריאל** (ווילנא, תקצ״ח) און אין **גזע ישישים** לר׳ דוד אב״ד נאָוואַהרדאָק (ווילנא, 1845).

ר׳ יחיאל העליר, געבאָרן 1814. רבּ אין הלוסק, ווילקאָווישק, סוואַלק, פֿלונגיאַן, ווו ניפֿטר געוואָרן 1863. חיבורים: **עמודי אור** (קעניגסבערג, תרט״ו), **קינה לדוד** (שָׁם, תרט״ז), **אור ישרים** (שם, תרי״ז), **עוטה אור** (מעמל, תרכ״א, מיטן טעקסט פֿון **שיר השירים**). הלכה־מאמרים אין **התּבונה**.

שניאור זק״ש, דאָ געבאָרן 1815. 1817 זײַנען זײַנע עלטערן אַריבער קיין זאַגער. אויטאָדידאַקטיש זיך דערוואָרבן השׂכּלה אין ווילנע, דובנע און בראָד. האָט בהתמדה שטודירט די העברעיִשע פֿילאָסאָפֿישע ליטעראַטור און זיך געלערנט לשונות, אַלטע און נײַע. פֿון 1840 געווען אַ פּאָר יאָר פּריוואַט־לערער אין זאַגער, דערנאָך צוויי יאָר אין ראַסיין. פֿון 1844 אַ פֿרײַער צוהערער אין בערלינער אוניווער־סיטעט צו די לעקציעס פֿון פּראָפּ׳ שעלינג און אַנדערע. לאַנגע יאָרן געווען „מצפּה לשולחן אחרים״, ביז באַראָן יוסף גינצבורג האָט 1856 אים געמומען קיין פּאַריז פֿאַר אַ לערער צו זײַן זון און אייניקל און דאָ איז ער געבליבן ביזן סוף פֿון זײַן לעבן. געזעסן רויִק, געפּאָרשט און געשריבן זײַנע פֿאָרשערישע אַרבעטן. זײַנע פֿאָרשונגען נעמען אַרום פֿאַרשיידענע אַספּעקטן פון דער העברעיִשער ליטעראַטור אין מיטל־עלטער, בעיקר דעם רעליגיעז־פֿילאָסאָפֿישן גדאַנק און די העברעיִשע פּאָעזיע אין שפּאַניע. געשריבן אין אַלע העברעיִשע צײַטשריפֿטן פֿון די 1840ער יאָרן און אין זײַנע אייגענע זשורנאַלן. ד״ר שמעון בערנפֿעלד שרײַבט וועגן אים: „בהבנת הפֿילוסופֿיא הדתית בישׂראל לא קם כּמוהו״. געשטאָרבן 1892 אין פּאַריז. מיכה־יוסף לעבענזאָן ווידמעט אים אַ ליד (**התּחיה**, ברלין, תר״י). זײַן סדר היוחסין: שניאור בן הרבּ צמח, בן רבי מתתיהו, בן הרבּ צמח, בן הרבּ אורי, בן הרבּ אַברהם זק״ש, המכוּנה אַברהם טײַץ.

ר׳ אַברהם עבֿר־יפֿה, געבאָרן 1823. רבּ אין אייראַגאָלע, לאַזדיי, ווו ניפֿטר געוואָרן אין 1908. בעל **מחזה אַברהם** (ווילנא, תרנ״ב).

ר׳ נתן בר׳ משה לעווין, געבאָרן אין 1825. אב״ד אַליטע, אַבעל, דערנאָך

ניקאָפאָל (רוסלאַנד), ווו ניפֿטער געוואָרן 1898. אייניקל פֿון הגאון ר׳ רפֿאל האַמבורגער.

ר׳ מאיר־מיכל ראַבינאָוויץ, געבאָרן אין 1830. 20 יאָר אב״ד אין שאַט, דערנאָך 20 יאָר מורה־הוֹראה אין ווילנע, ווו ער פֿלעגט אויך זאָגן אַ שיעור פֿאַר למדנים. ניפֿטער 1902.

ר׳ יהודה־לייב בר׳ אַבֿרהם עבֿר־יפֿה, געבאָרן 1842. געלעבט אין לאַזדיי. מחבר פֿון **אבֿן לבֿ** (ווילנא, תר״ס).

ר׳ חיים־ירמיהו פֿלעקנסבערג, געבאָרן אין 1842, רבֿ אין שאַקי. געשריבן אַ סך מאמרים אין דער העברעישער פּרעסע. זײַן טאָכטער אסתּר איז די פֿרוי פֿון באַקאַנטן הרבֿ רובינשטיין פֿון ווילנע. חיבורים: **בזֶר הנצחון** (ווילנא, תרמ״ג), **שאלות חיים** (ווילנא, תרנ״ח), **דבֿרי ירמיהו**, דרושים (ווילנא, תרנ״ח), **אוצר חיים**, פּירוש על **אור להֿ׳** לר׳ חסדאי קרשקש [מיטן טעקסט] (ווילנא, תרס״ה־תרס״ט), **מרפּבות עמי**, על **שיר השירים** [מיטן טעקסט] (ווילנא, תר״ע), **דבֿרי ירמיהו** (ווילנא, תר״ע־תרפ״ז).

ר׳ שמואל בר׳ ניסן ראַפֿאַפּאָרט, געבאָרן 1842 [1852?]. רבֿ אין אייראַגאָלע, פֿון 1900 אין ספּרינגפֿילד (אַמעריקע). ניפֿטער געוואָרן 1938 אין ירושלים. אין **המאסף** (ירושלים) דאָ זײַנע חידושי־תורה.

ר׳ אַריה־לייב בר׳ עקיבֿא לוריא (ר׳ לייבעלע אַנטאָקאָליער). מען האָט אים געפֿרופֿן „קיידאַנער עילוי״, אַ סימן, אַז ער שטאַמט פֿון קיידאַן. אין די 1860ער יאָרן געווען רבֿ ומו״צ אין ווילנע. געווען רעליגיע־לערער אין ווילנער ראַבינער־סעמינאַר.

ר׳ זלמן מגיד קיידאַנער, מחבר פֿון **מנחת מרחשת** (וועגן משה מאַנטע־פֿיאָרי).

ר׳ זלמן־אַהרן דאַט (דת), געבאָרן 1859. רבֿ אין פּושאַלאַט און סמילג, ווו געעפֿנט אַן אפֿטייק. זײַנע זין האָבן דאָרטן געאַרבעט און ער איז געזעסן על התּורה ועל העבודה. זײַן שכירות פֿון אַ סך יאָרן האָט ער אָפּגעגעבן אויף בויען אַ בית־כּנסת. בעל **תּולדות אַהרן**. פֿאַרעפֿנטלעכט מאמרים אין די העברעישע צײַטונגען.

ר׳ בנימין־אליהו רעמיגאַלסקי, געבאָרן 1871. רבֿ אין פּילטען, ווינדאו־קורלאַנד, טרעסטינע, סטאַוויסק, גראַיעווע, סעמיאַטיץ, ווו ניפֿטער געוואָרן אין 1930. מחבר פֿון **הדרת־בנימין** (וואַרשא, תר״ץ).

בנימין שלעזינגער, געבאָרן 1876. פֿון 1891 אין אַמעריקע, ווו געווען באַקאַנטער אַרבעטער־טוער.

שמואל שלאָפּאָבערסקי, געבאָרן 1882. מיטגליד פֿון שטאָט־פֿאַרוואַלטונג אין קאָוונע און פֿון ציוניסטישן מרכז אין ליטע. פֿאַרעפֿנטלעכט אַרטיקלען אין **אידישע שטימע** וועגן עקאָנאָמיק. געשטאָרבן 1949 אין פּתח־תּקוה.

ר׳ אַבֿרהם־אליהו בר׳ אַבֿרהם־אליהו קאָפּלאַן, דאָ געבאָרן 1890 קורץ נאָך זײַן פֿאָטערס פּטירה און אָנגעוואָרפֿן געוואָרן מיט זײַן נאָמען. ער איז ניט געווען קיין רבֿ און קיין דיין, אָבער זײַן גײַסטיקע השפּעה אויפֿן אַרטאָדאָקסישן יידנטום אין ליטע און דײַטשלאַנד איז געווען אַ גרויסע. האָט

מיטגעהאלפֿן בויען דעם אָרטאָדאָקסישן חינוך אין ליטע. ער איז אויך דער מחבר פֿון „לַדור", הימן פֿון „צעירי ישׂראל", און געווען זייער גייַסטיקער מנהיג.

1919 איז ער פֿאַרבעטן געוואָרן צו לערנען תּלמוד אין ד"ר הילדעסהיימערס בית־מדרש לרבנים אין בערלין. ר' אַבֿרהם־אליה האָט פֿאַרמאָגט גאונישע פּשרונות, האָט זיך אַפֿילו אַרומגעטראָגן מיט אַ געוואָגטן גראַנדיען פּלאַן פֿון אַ נייַעם פּירוש אויפֿן תּלמוד בבֿלי. וועז מען האָט אים אַ מאָל געפֿרעגט: און וואָס איז מפוח רש"ין? האָט ער געענטפֿערט: רש"ס פּירוש דאַרף שוין אויך האָבן אַ נייַעם פּירוש. הגאון ר' איסר־זלמן מעלצער רופֿט אים „העזק הצעיר". סיַי ער, סיַי הגאון ר' יחזקאל סרנא אונטערשטרייַכן די „עזות דקדושה" פֿון פּלאַן מחבר צו זיַין אַ נייַעם פּירוש אויפֿן תּלמוד. דער חפֿץ־חיים האָט געזען אין ר' אַבֿרהם־אליהו דעם מנהיג, „שעתיד להחזיר את העטרה ליושנה". זיַין „המבֿוא" צו זיַין געפּלאַנטן פּירוש אין בערלינער ישׁורון איז אַ טיפֿע, ברייט־פֿאַרמאַסטענע פֿאַרשונג פֿאַר זיך אליין.

שרייבערס. — משה פּראזער, דאָ געבאָרן 1840. געלעבט אין פּאָנעוועזש, ווילנע, קאָווונע און פֿון 1870 אין פּעטערבורג. אומעטום זיך פֿאַרנומען מיט לערערייַ און געבן „שטונדן". אין פּעטערבורג געווען דער פּריוואַט־לערער פון באַראָן גינצבורגס קינדער. פֿון 1865 געשריבן פֿיל מאמרים אין **המליץ**, ווו געווען שטענדיקער מיטאַרבעטער. געשטאָרבן 1895 אין פּעטערבורג. זיַינע פּסעוודאָנימען אין **המליץ** — בן עמרם הפּרוזי, אני הגבֿר, הר"ן.

משה־לייב לילינבלום, דאָ געבאָרן 1843. צוליב זיַין חתונה אין ווילקאָמיר — צו 16 יאָר — זיך באַזעצט דאָרטן. אַ בקי אין תּלמוד און אַפֿילו געגרינדעט אַ ישׁיבֿה, ווו ער איז געווען ראש־ישׁיבֿה. דורך לייענען אַ סך השׂפּלה־ביכער און וועלטלעכע פֿאַרשונג־ליטעראַטור, איז אָפּגעשוואַכט געוואָרן זיַין אמונה בדת ישׂראל. האָט אָנגעהויבן דרוקן אַרטיקלען אין דער העברעישער פּרעסע קעגן תּלמוד און געפֿונען צו תּיקונים אין שלחן־ערוך. דאָס האָט געבראַכט צו גרויסע רדיפֿות אויף אים מצד ווילקאָמירער רעליגיעזע קנאים, ביז אַפֿילו ספּנות־נפֿשות פֿאַר אים. לילינבלום איז געווען אַ גרויסער אידעיִשער קעמפֿער און האָט אויסגעאַלטן אַ פּאָר צענדליק יאָר, ביז ער איז סוף־סוף אַוועק קיין אַדעס, ווו ער איז געשטאָרבן אין 1910. לילינבלום איז געווען איינער פֿון די צענטראַלע פֿיגורן אין דער השׂפּלה און השׂכלה־ליטעראַטור, שפּעטער אויך אין חיבת־ציון, וואָס איז געווען אַן איבערבֿרוך אין זיַין גאַנצער נאַציאָנאַל־אידעיִשער קאָנצעפּציע. זיַנע אלע אידעיִשע גילגולים שפּיגלען זיך שאַרף אָפּ אין זיַנע ווערק: פֿון זיַין **ארחות התּלמוד** — דורך זיַין גרויסן ווידוי אין **חטאת נעוּרים** — ביז זיַין **דרך לעבֿור גולים** און **דרך תּשובֿה** — גייט דורך איין גרויסע רעוואָלוציע פֿון אַן ערלעכער, קעמפֿנדיקער נשמה [נאָך פּרטים — ווילקאָמיר].

יוסף סמילג, 1848. געהאַט

סמיכה אויף רבנות. ד״ר פֿילאָסאָפֿיע. פֿון 1880 יידישער רעליגיע־לערער אין דרײַ דײַטשישע גימנאַזיעס אין פּעטערבורג. האָט פֿאַרעפֿנטלעכט אַ סעריע אַרטיקלען אין **המליץ**, אַ טייל וועגן „יסוד פֿון עטישן חינוך״, וואָס זײַנען שפּעטער געדרוקט געוואָרן אין באַזונדערע בראָשורן. געשטאָרבן 1900 אין פּעטערבורג.

ישׂראל־מיכל טרויב, געבאָרן 1858. געשריבן מאמרים אין **המגיד** און **המליץ**. 1903־1908 אַרויסגעגעבן אין יאָהאַנעסבורג אַ העברעיש־יידיש וואָכנבלאט **הפּוכב — דער אידישער שטערן**. זיך אומגעקערט קיין רוסלאַנד און זיך באַזעצט אין ליבאַוע, דערנאָך אין טעלז. געשטאָרבן 1926 אין בערלין. אייניקל פֿון ר׳ אַבֿרהם־שמעון טרויב.

איסר־יוסף איינהאָרן, געבאָרן 1866. אין 1891 געענדיקט שטודירן אַגראָנאָמיע אין פֿראַנקרײַך. עטלעכע יאָר געווען אין ארץ־ישׂראל און פֿון 1912 אין וואַרשע. מיטאַרבעטער אין דער יידישער פּרעסע פֿון וואַרשע און אויטאָר פֿון ביכער וועגן זאָאָלאָגיע, פֿיזיק און כעמיע. אין העברעיש מחבר געווען אַ סעריע לערנביכער וועגן נאַטור־וויסנשאַפֿט און לאַנדווירטשאַפֿט: **ספֿר תּורת־עבודת האדמה** (לאנדאן, תר״ע), **בעלי־החיים** (וואַרשה, תרפ״ב־תרפ״ד), **האדם** (וואַרשה, תרפ״ב), **למודי הטבע לבתי־ספֿר מתחילים** (דאָרטן, תרפ״ב). האָט איבערגעזעצט אויף העברעיש **גבורים ועבודת גבורים** פון ט. קאַרלייל (וואַרשה, תרע״ט) און **הפֿילוסופֿיה של אמנות** פֿון ה. טען (דאָרטן, תרפ״א־תרפ״ג). האָט אויך געשריבן פֿראַנצייזיש און רעדאַקטירט צײַטונגען אין דאָזיקן לשון. געשטאָרבן 1925 אין וואַרשע.

איסר־משה רובין, געבאָרן 1871. אָריגינעלער פֿאַמיליע־נאָמען: ראַבינאָוויטש. יידישער זשורנאַליסט. פֿון 1891 אין אַמעריקע. איינער פֿון די פּיאָנערן פֿון דער יידישער פּרעסע אין אַמעריקע. שטענדיקער מיטאַרבעטער פֿון **טעגליכער העראָלד**, שפּעטער **וואָרהייט** און **טאָג**, וווּ געשריבן יאָרן לאַנג לייט־אַרטיקלען. אויטאָר פֿון **מענשען און לעבען** (מיאָמיביטש, 1953). איבערגעזעצט אויף יידיש די ראָמאַנען **וויסע שקלאַפֿינס** (נ״י, **וואָרהייט**) און **איבער גראָב אויף עהרע** (נ״י). געשריבן אויך אין רוסיש און אין די העברעיִשע **הפּסגה** און **העברי**. געשטאָרבן 1957 אין ניו־יאָרק.

אַהרן פּיק, געבאָרן 1872. ד״ר־מעדיצין. פּראַקטיקירט אין שאַוול. אין קאָוונער **אידישע שטימע** געדרוקט אַ סך מאמרים וועגן מעדיצינישע ענייַנים. אומגעקומען 1942 אין שאַוולער געטאָ, הי״ד.

אַבֿרהם שלעזינגער, געבאָרן 1874. פֿון 1895 אין לאָדזש. געשריבן „קליינע פֿעליעטאָנען״ אין **לאָדזער טאָגעבלאַט**, שפּעטער אין **לאָדזער פֿאָלקסבלאַט**. זינט 1925 געדרוקט פּעריאָדיש אין לאָדזשער נייעס **פֿאָלקסבלאַט** איבערזעצונגען פֿון חז״ל־מאמרים אונטערן טיטל **אַ קראַנץ פּערל פֿון תּלמוד און מדרש**. געשטאָרבן 1938 אין לאָדזש.

גרשון (בערנאַרד) ריטשאַרדסקיידאַנסקי, געבאָרן 1877. אין 1891

עמיגרירט קיין אַמעריקע, זינט 1902 אין ניו־יאָרק. געשריבן אין ענגליש־ייִדישע צײַטשריפֿטן. אויטאָר פֿון אַן ענגליש בוך. ביז 1903 אַ ביסל פֿאַרבונדן מיט ייִדיש: געווען רעדאַקטער פֿון באָסטאָנער **איזראַעליט**, מיטאַרבעטער פֿון ווינטשעווסקיס **אמת** און באָסטאָנער קאָרעספּאָנדענט פֿון ניו־יאָרקער ייִדישע צײַטונגען. געשטאָרבן 1971 אין ניו־יאָרק.

אַהרן איינהאָרן, געבאָרן 1884. ייִדישער זשורנאַליסט. זינט 1912 שטענדיקער מיטאַרבעטער אין וואַרשעווער הײַנט. דאָרטן געדרוקט פּובליציסטישע אַרטיקלען און טעאַטער־קריטיק, ווי אויך איבערזעצונגען פֿון רוסיש, דײַטש, פֿראַנצייזיש. איבערזעצונגען אין בוכפֿאָרעם: **געטער זײַנען דורשטיק** פֿון אַנאַטאָל פֿראַנס (וואַרשע, 1918), **דער קאַרגער**, פֿון מאָליער (וואַרשע, 1921). 1942 אומגעקומען אין אָטוואָצק. הי״ד.

הירש בלאָשטיין, געבאָרן 1895. פֿון 1925 אין אַרגענטינע און זינט 1931 אין סאָוועט־רוסלאַנד. געדרוקט לידער, דערציילונגען, רעצענזיעס, פּובליציסטישע אַרטיקלען אין דער ייִדישער פּרעסע פֿון ליטע, אַרגענטינע, אַמעריקע און מערסטנס אין די ייִדיש־סאָוועטישע אויסגאַבעס. מחבר פֿון **אַרבשולאָג** (בוענאָס־אײַרעס), **לידער פֿון קאַמף** (דאָרטן, 1930), **באַרי־קאַדעס אונטער פּאַלמעס** (כאַרקאָוו־קיִעוו, 1933), **איכ בין יונג** (כאַרקאָוו, 1934), **קינדער פֿון איין קלאַס** (1935), **נײַע לידער** (1938), **ביראָבידזשאַנער פּאַרטייכענונגען** (קיִעוו, 1939), **צוויישן וועלפֿ** (קיִעוו, 1939), **באַם לירישן קוואַל** (1977) און אַנדערע.

דוד וואָלפֿע, געבאָרן 1908. דיכטער, ליטעראַרישער עסייִיסט. פֿון 1930 אין ארץ־ישׂראל. 1937 צוריק אין ליטע, וווּ דורכגעמאַכט סלאַבאָדקער געטאָ און שפּיטער דאַכאו־לאַגער. פֿון 1951 אין יאָהאַנעסבורג. געשריבן לידער, דערציילונגען, פּובליציסטיק און ליטעראַרישע קריטישע אַרטיקלען אין די מינכענער **אונזער וועג**, **ייִדישע צײַטונג**, **באַפֿרײַאונג** א״א; **אַפֿריקאַנער אידישע צײַטונג**, **די גאָלדענע קייט**. 1955־1970 רעדאַקטירט **דרום־אַפֿריקע**. ביכער: **א וואָלקן און א וועג** (1978), **א וואָרט אין זײַן צײַט** (1984), **מיט אַבֿרהם סוצקעווער איבער זײַן לידערוועלט** (1985) **היימען, חלומות, קאָשמאַרן** (1989) — אַלע יאָהאַנעסבורג.

נתן בערגער, געבאָרן 1910. פֿון 1930 אין יאָהאַנעסבורג. אויטאָר פֿון פֿיר ביכער אויף ענגליש, מערסטנס וועגן ייִדיש־געשיכטלעכע עפּיזאָדן. געשטאָרבן 1987 אין יאָהאַנעסבורג.

קאָרעספּאָנדענטן. — המליץ: שלמה־לייזער זילבערשטיין, יוסף בלומזאָן, לעווינזאָן, איסר איינהאָרן, יעקבֿ ר״ן, מ. דושקין, יר״ח בן יומ״ו [?], יעקבֿ ראנדאָר, זאבֿ־וואָלף ראנדאָר, איש־שלום [פֿרידמאן], יהודה־לייב בהרבֿ מהרי״ז ראַבינאָוויץ, מ.א. שוידינישקי [יורבורגער], יצחק דאָם, ד.ס., י״ז.

הצפּירה: משה־זאבֿ קאַנטאָר [= מזוקק שבעתים?], ליפּמאן שור, מ.מ. פֿרידמאַן, י״א שישיאַנסקי.

המגיד: יעקבֿ ליפֿשיץ, אויך גרויסע מאמרים, י.מ. טרויב (ישׂראל־מיכל), יה"ל [?]. **הד הזמן:** פ.ר. **הפרמל:** יוסף־שלמה זאַלצבערג, געשריבן אויך פֿון דווינסק.

ניכבדים. — דער ערשטער באַקאַנטער גרויסער למדן אין קיידאַן איז אַן אַרײַנגעקומענער, ווי עס ווײַזט זײַן נאָמען ר' יאָסל קאָבערינער. אַ בקי בש"ס ופֿוסקים, אָבער ניט געוואָלט אָננעמען קיין רבנות. מחבר פֿון אַ קינה אין 1698 אויף ת"ח־ות"ט און אַנדערע יִידישע צרות. די קינה פלעגט געלייענט ווערן אין אַלע קהילות פֿון ליטע און זאַמעט.

ר' יצחק־אײזיק בר' פּתריאל טרויב, אין דער רבנות־צײַט פֿון ר' משה־מרדכי קאַצענעלענבויגן, מחבר פֿון **גאון עולם** (אַלטונאַ, תקנ"ז) — וועגן ווילנער גאון; **יקרא דשכבי**, מהר' יצחק אייזיק בר' פּתריאל מהמבורג, נכד הרבֿ סענדר טרויב בהר' ר' בנימין טרויב, בשׂרפֿת עיר קידאַן נשׂרפֿו „ספֿרים הקדושים עם כל פּתבֿי קודש שלי" ונשאר רק ההספד (אַלטונא, תקנ"ט).[8]

ר' משה חסיד קיידאַנער (ר' משה הינדעס), אין דער רבנות־צײַט פֿון ר' משה־מרדכי קאַצענעלענבויגן, זון פֿון ר' אַבֿרהם, רבֿ אין קראָוש, אייראַגאָלע, ברודער פֿון ווילנער גאון.

ר' צמח שאַפּירא, געבאָרן 1877. אין דער רבנות־צײַט פֿון ר' ראובֿן זק"ש. זײַן פֿאָטער ר' אַבֿרהם, אב"ד טעלז. ברודער פֿון הרבֿ ר' משה שאַפּירא קראָזשער, ר' שמעון אב"ד בירזש, ר' שמואל, אב"ד דרויע, פּאָנעוועזש, טעלז.

ר' משה בר' אוריה ראַפּאָפּאָרט (ר' משה ר' אורי"ס קיידאַנער). למדן און נדבֿן. אין דער רבנות־צײַט פֿון ר' אַריה־לייב הכּהן. דער ערשטער אויפֿגעדעקט די גאונות פֿון ר' יצחק־אלחנן, קאָוונער רבֿ. מחבר פֿון **תּולדות משה** [אַ פּירוש אויף דער **הגדה**, מיטן טעקסט] (וואַרשא, תרמ"ט), **אמרי משה** [אויף **מגילת אסתר**] (וואַרשא, תרמ"ט). אין פּתבֿ־יד: משה בר' אורי מקידאַן, **אור הבוקר, אורי ויִשעי.** ניפֿטער 1839 [1830?] אין קיידאַן.

ר' אַבֿיגדור, אין דער רבנות־צײַט פון ר' אַריה־לייב הכּהן. אייניקל פֿון ר' אורי פֿײַוושׁ, רבֿ אין ווילנע, שפּעטער געלעבט אין ירושלים, ווו מען האָט אים געפֿונען ר' פֿײַוושׁ אַשכּנזי. ר' אַבֿיגדור איז פֿאָטער פֿון ר' יצחק, אב"ד פּומפּיאַן.

ר' יעקבֿ, באַקאַנט אונטערן נאָמען יעקל קיידאַנער. אין דער רבנות־צײַט פֿון ר' ראובֿן זק"ש, מחבר פֿון **וויכּוחא רבא.** האָט אויך אַרויסגעגעבן אַ זאַמלונג אגדות **סיפּורים נפֿלאים.** מקובל און חסיד.

ר' אַבֿרהם־אליהו קאַפּלאַן, געבאָרן אין ראַקעוו (וויַסרוסלאַנד) אין 1854. חתונה געהאַט מיט ר' זלמן טרויבס טאָכטער און זיך באַזעצט אין קיידאַן. זײַנע

8) ר' יצחק האָט האַנט־געשריבענע הערות אויפֿן בויגן פֿון פּתבֿ־יד „מורה העם ב' שמי" פֿון יהונתן אייבעשיץ.

אָריגינעלע פּירושים אויפֿן תּלמוד און רמב״ם זײַנען כּמעט אַלע פֿאַרבּרענט געוואָרן אין דער גרויסער שׂריפֿה פֿון 1887 אין קיידאַן. ניפֿטער געוואָרן צו 35 יאָר.

[9]ר׳ בנימין נאַטאַנזאָן, גבֿיר און בעל־צדקה. איידעם פֿון ר׳ראש ניכבדי העיר ר׳ מאיר פֿראַדלס, אַרום אָנהייב נײַנצנטן יאָרהונדערט.

ר׳ צדוק הכּהן, מלמד. עלטערזיידע פֿון משה לייב ליליענבלום. שוין דעמאָלט האָט ער געלערנט זײַנע תּלמידים תּנ״ך און דיקדוק. ניפֿטער 1868.

ר׳ לייב־זלמן לעווינזאָן, 50 יאָר פֿון די מנהיגי העדה. געהאָלפֿן בויען די גרויסע קלויז, געשאַפֿן די פֿײַער־לעשער קאָמאַנדע. ניפֿטער 1899.[10]

ר׳ נחום ראַבינאָוויץ, מזקני העדה. ניפֿטער 1900. ברודער ר׳ חיים ליפֿשיץ [!], רבֿ אין סרעדניק. זײַן זון ר׳ הלל ליפֿשיץ, אב״ד לובלין.

ר׳ אליעזר וואָלפֿערט, רבי פֿון ר׳ שמואל־נתן ראַפֿאָפּאָרט. גרויסער למדן און בעל־צדקה. געהאַלטן פֿון מתּן בסתר, אָפֿט געגעבן צדקה בײַ נאַכט, קיינער זאָל ניט זען.

ר׳ משה מערקיל, ר׳ עוזר קאַנטאָר, רב״ל שאַפּירא — ראשי הקהל; ר׳ ישׂראל בר׳ יהודה ראַבינאָוויץ, ר׳ לייבזלמן זיסקינד, רפֿאל ראָם, רומשישקי, ר׳ זלמן בר׳ העשל דײַטש, שוואָגער פֿון ר׳ הלל בישקאָ, ר׳ שמואל־יעקבֿ יפֿה, ר׳ מ. ראַטנער, ר׳ אליעזר גאדניק, ר׳ יוסף וואָלפֿערט, פֿרידלאַנד, ליכטמאַכער, ר׳ בן־ציון פֿײַנגאָלד.

אַדוואָקאַט אַבראַמאָוויץ, רעגירונג־לערער אַבֿרהם פּטאַשקין.

*

קיידאַן האָט זיך געגרייסט, וואָס זי האָט געהאַט אַ שׂיכות מיטן ווילנער גאון. איין וועגרסיע איז, אַז ר׳ דוד קאַצענעלענבויגן זאָל אים האָבן געבראַכט פֿון ווילנע קיין קיידאַן אין עלטער פֿון פֿינף יאָר און ער זאָל האָבן געלערנט ביי הרבֿ דמתא ר׳ משה מרגליות, דער בעל „פּני ירושלמי״. דער גאון איז אַ קיידאַנער איידעם — האָט חתונה געהאַט מיט חנהן, טאַכטער פֿון ר׳ יהודה־לייב אין קיידאן. ווי לאַנג ער האָט געלעבט דאָ נאָך דער חתונה ווייסן מיר ניט.

עטלעכע יאָר האָט דאָ אויך געלעבט צבֿי־הירש יאָנאַטענזאָן, געבאָרן 1841 אין ווילנע. שרײַבער און נדבֿן. מחבר פֿון שירי ציון (וואַרשא, תּרנ״ג). אין 1868, ווען דער נײַער גובערנאַטאָר פֿון ליטע איז געקומען קיין קיידאָן, האָט יאָנאַטאַנזאָן אים באגריסט אין רוסיש, אין נאָמען פֿון די קיידאַנער ייִדן.

9) ניט געווען מעגלעך אויסצוגעפֿינען דעם כראָנאָלאָגישן סדר פֿון טייל ווײַטערדיקע ניכבדים, אָבער לא המקום מכבד את האדם. אַוודאי און אַוודאי זײַנען אין דער גאַנצער רשימה ניטאָ אַלע חשובֿי־העיר ביז 1918, נאָר די צופֿעליק אָנגעטראָפֿענע נעמען אין מײַנע געזוכטע שריפֿטן, דאָס איז חַל אויף די ניכבדים פֿון אַלע שטעט און שטעטלעך.

10) דאָ אַ לעוועזאָן „צלען אופֿראָוא״ און קאָרעספּאָנדענט פֿון המליץ — קען זײַן דאָס איז דער זעלביקער.

ביבליאָגראַפֿיע. — התחיה, ברלין, 1850; ספֿר התגין, פּאַריז, 1866, הקדמה; הפּרמל, 1866/67; המגיד, 1868: 17; 1869: 11; 1871: 8; המליץ, 1868: 39; קול מבשר, אָדעס, 1868: 36; ד"ט אפֿרתי, תּולדות אנשי שם. וואַרשא, תּרל"ה. ע' 22; הצפֿירה, 1879: 3; המליץ, 1879: 7.

בן־יעקבֿ, אוצר הספֿרים. ווילנא, תּר"מ, ע' 310, 458; יוחנן וויטקאָווער, אגדת פּרחים. אַלטאַנאַ, תּר"ם, ע' 285; פּנחס שוואַרטץ, זכרון צדיקים. קלווש, תּרמ"ג, ע' 85, 104, 108; א.ל. פֿינשטיין, עיר תּהלה. וואַרשא, 1886, ע' 157; ח.נ. דעמביצער, פּלילת יופי, ב'. קראָקא, תּרמ"ח, ע' צ"ג; המליץ, 1888: 4; לוח אחיאסף, תּרנ"ה, ע' 409.

י. עמדן, מגילת ספֿר. וואַרשא, תּרנ"ז, ע' 125; המליץ, 1898: 8, 17, 20, 21, 26, 33, 110; 1899: 203, 216; 1900: 40, 56, 74; י.ה. סינגער, זכרון בספֿר. ווילנא, 1900, ע' 150; אחיאָסף, תּרס"א, ע' 423; צ"ה קאלפֿ (ליפֿשיץ), מדור לדור. וואַרשא, תּרס"א, ע' 115, 116.

ש. באבער, קריה נשגבה. קראָקא, תּרס"ג, ע' 23; שם הגדולים החדש, תּרס"ג, ע' 13, 47; י. דוקקעס, חכמי אה"ו. המבורג, תּרס"ח. ע' 55; חשבון הנדבות . . . 1909, ע' 126; דוד כהנא, תּולדות המקובלים, השבתאים והחסידים, ב'. אודיסה, תּרע"ג, ע' 12, 104, 138; י. לעווינסאָן, דור ודור ודורשיו. וואַרשא, 1914, ע' 13, 19, 37, 40, 41, 83.

ב. גאָרין, די געשיכטע פֿון אידישען טעאַטער, I. נ"י, 1918, 235; ברוך קאהן, ספֿר הזכרון. נ"י, תּר"פ, ע' 14; מ. קאַסאָווער, „ציון", ירושלים, תּרפ"ו, א', ע' 71; פ.ז. גליקסמאן, עיר לסק וחכמיה. לודז, תּרפ"ו, ע' מ"ט; א. ניר, שניאור זק"ש. ירושלים, תּרפ"ח; נ. ליפֿשיץ, לעבנסגעשיכטע פֿון וועלט־גאון ר' יצחק־אלחנן. סלאָבאָדקע, 1929; ד.מ. ליפּמאן, לתולדות היהודים בקובנה וסלבודקה. קידאָן, תּרצ"א, ע' 164, 167; ד.מ. ליפּמאן, לתולדות היהודים בליטא־זאמוט. קידאָן, תּרצ"ד, ע' 47, 60; א. יערי, באהלי ספֿר. ירושלים, תּרצ"ט, ע' 38; וואַכשטיין־בוך. ווילנע, 1939, ז' 25; ראשון לציון, תּש"א, ע' 37.

מ. סלומון, שלשה דורות בישוב. ירושלים, תּש"ב; פ. לחובר, תולדות הספֿרות העברית החדשה, ספֿר שני, חלק שני. ת"א, תּש"ז, ע' 187; א.ש. הערשבערג, פּנקס ביאַליסטאָק, I. נ"י, 1949, ז' 195; אלה אזכרה, ב'. נ"י, תּשי"ז, ע' 222; אנציקלופּדיה של הציונות הדתית. ת"א־ירושלים, תּשי"ח. ע' 31; קיידאָן, ספֿר זכרון. ת"א, 1977. דעת קדושים, ע' 11, 15, 29; קריה נאמנה, ע' 129, 133, 158; עיר ווילנא, ע' 78, 161; תּולדות ישיבת היהודים בקורלאַנד, ע' 145; אהלי שם, 75, 310; אוצר ישראל, ד', ע' 239; לקורות עיר קיידאָן, ע' 6.

לקורות עיר ראַסיין, ע' 3; חלקת מחוקק, חוב' ג', מחברת ג'; חוב' ז', מחברת ב'; חוב' ט', מחברת א'; מחברת ג'; ראובֿן מרגליות, סיני, ירושלים, חוב' ו־ז; „ליטע", I, ז' 861, 979, 1004, 1588; דורות האחרונים, ע' 324; היסטאָריש שריפטן, ייִוואָ., II., ז' 518.

יזכור־בוך סוואַלק, ז' 181; חכמי ישראל באַמריקאַ, ע' 94; ד. תּדהר, 45, 47, 56, 162, 316, 818; שם הגדולים השלישי, ע' 76; יוסף כהן־צדק, שם ושארית; יעקבֿ ליפֿשיץ, זכרון יעקבֿ, ב', ע' 46.

אנציקלופּדיה של גלויות, ב', ע' 97; עליות אליהו, מהדורה ד', ע' כ"א; ליטאָווסקי יעוורעי, ז' 22; ג. קרסל, 1, 2; ב. כהנס לעקסיקאַן, ז' 87, 228; יהדות ליטא, ג'; י.ד. קמזונס יהדות ליטא; ספֿר הפּרענומע־ראנטן, 7503; לעקסיקאַן, 1, 5, 8.

P. Šimkŭnas, Kėdainių miesto istorija. Kaunas, 1928, p. 48-53; Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce, 1987 (אַרטיקל וועגן זאַמעט); Jewish Encyclopedia, Vol VI, p. 401; VII., pp. 57, 61, 62, 453; Black book.

קליקאָל KLYKOLIAI

מאַשייקער קרייז. אַ יידישער יישוב פֿון אַרום מיטן אַכצנטן יאָרהונדערט. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט בײַ 500 יידן. אויסער מלאכה און קאַראַבעלניקערײַ, האָבן יידישע קרעמערס און סוחרים געהאַנדלט בעיקר מיט ריגע און ליבאַווע. אין 1915 האָט קליקאָל דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע.

אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָבן דאָ געווויינט אַ פּאָר הונדערט יידן. אין וואַלן צום ציוניסטישן קאָנגרעס אין 1933 זײַנען נאָך געווען 17 שטימען, אָבער אין 1939 איז עס שוין געווען כּמעט אויסגעליידיקט פֿון יידן.

אין אַ קאָרעספּאָנדענץ פֿון מיטן 1939 ווערט געמאָלדן אַזאַ בילד פֿון שטעטל: „קליקאָל איז געווען אַ מאָל אַ פֿײַן שטעטל, מיט למדנים, ניכבדים, איצט איז דאָ קוים אַ מנין אויף שבת. אַלץ צעלויפֿט. אַפֿילו אָפּיציעל ווערט עס שוין באַצייכנט ווי אַ דאָרף".

רבנים. — ר׳ אליהו קליקאָלער, דאָ רבֿ כּמעט זײַן גאַנץ לעבן. געווען באַליבט בײַם ווילנער גאון. מען האָט אים אויך געפֿרוּפֿן „אליהו דער גרויסער". געווען אויך רבֿ אין פּילטען (קורלאַנד) און קאָשעדאָר. עס זײַנען אַרומגעגאַנגען וועגן אים פֿאַרשיידענע לעגענדעס. זײַן זון ר׳ אַברהמל בויער, רבֿ אין ליבאַווע.

ר׳ שמעון בר׳ אליהו קליקאָלער, אויך רבֿ אין פּילטען.

ר׳ שלום־צבי שאַפּירא, אויך רבֿ אין ווארקלאַן און ווילאָן. זײַן אייניקל ר׳ אלחנן־אליעזר בר׳ שלמה גאַוואָראָנסקי דאָ געבאָרן אין 1862.

ר׳ משה בר׳ יקותיאל־זיסל, געבאָרן 1816, ניפֿטער 1897.

ר׳ אַברהם־אַבא ראַבינאָוויץ, חידושי־תורה אין **הפּלס** (1901, ווי חופ״ק).

ר׳ אַברהם־אַבא בר׳ שאול הכּהן (פֿון ווילנע), אויך רבֿ אין אַלט־אויף (קורלאַנד) און 1905־1907 דומ״ץ אין פּאָקראָי.

ר׳ יצחק־ראובֿן בר׳ משה, דערנאָך רבֿ אין ריגע.

ר׳ צבי־הירש בר׳ יהודה־לייב פֿאַרבער, געבאָרן 1883 אין סלאַבאָדקע, פֿון 1914 רבֿ אין לאָנדאָן. חיבורים: **פּרם הצבי** (וינה, תר״פ), **מחנה יהודה** (תרפ״ח), **אשת חיל** (תרצ״ד), **שבֿיל הצבי** (תרצ״ו), **ברור הלכה** (תרצ״ז), **הגיוני המועדים** (תש״י), **קרית חנה דוד** (תש״י), **הגיונות צבי** (תשי״ב), **שבֿיל הצבי** (תשי״ג), חמודי צבי (תשי״ג) — אַלע לאָנדאָן.

ר׳ יעקבֿ בר׳ ישׂראל כּץ, געבאָרן 1863 אין רומשישאָק. ר״מ אין ר׳ הירשלס ישיבֿה אין סלאַבאָדקע. דאָ רבֿ 1906־1914. אין ערשטן וועלטקריג ר״מ אין האָמעל (אַריבערגעפֿירט אַהין די ישיבֿה פֿון ריגע) און פֿון 1920 ווידער דאָ רבֿ ביז 1923, ווען ניפֿטער געווארן.[1] [דער כראָנאָלאָגישער סדר פון די רבנים קען זײַן ניט פּינקטלעך].

צווישן 1875 און 1898 זײַנען געווען 27 קליקאָלער פֿרעמדע־אַנטוויקלטע רבנישע ספֿרים: **מים חיים**, יחיאל מיכל לוריא (וואַרשא, תרל״ה); **נאום דוד**, שלום־דוד מאיראָוויץ (ווילנא, תרל״ו); **זכר חיים**, חיים נתן בר׳ משה (וואַרשא, תרנ״ח); **תּפֿארת שאול**, ידידיה שאָחעט (וואַרשא, תרנ״ח).

---

1) אין יהדות־ליטא, ג׳, ז׳ 350, ווערט געזאָגט בטעות, אַז 1920־1923 איז ער געווען רבֿ אין זאַגער.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿון 1872 פֿאַר יידישע הונגער־געליטענע אין ליטע זײַנען דאָ מערערע קליקאָלער.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ צבֿי־אַריה גרינבלאַט, דאָ געבאָרן אין 1874, זון פֿון אָרטיקן שוחט. געקראָגן סמיכה און ניט געוואָלט אָננעמען קיין רבנות. געווען אַ מגיד־שיעור, אין שאָוול (חינם). איידעם פֿון ר׳ ראובֿן־יצחק איליאן, הרב הראשי פֿון ריגע. ניפֿטער געוואָרן 1955 אין יאָהאַנעס־בורג.

ד״ר אַבאַלע ליין, דאָ געבאָרן אין 1846, פֿון 1876 אין אַמעריקע. האָט איבערגעזעצט **עדות ביהוסף** פֿון ר׳ יוסף ראָזען. געשריבן אויך אַרטיקלען אין יידישע צײַטונגען.

ישעיה שערקסני האָט געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס אין **יודישעס פֿאָלקס־בלאַט**.

פֿון די ניכבדים — ר׳ געצל גאָוואָנסקי.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 10; אידישע שטימע, 1933: 4187; 1939: 57, 6203; ברקאי, יוהניסבורג, תשט״ו, גל׳ קע״א; אהלי שם, 451; תולדות ישיבֿת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 38, 48, 62, 104; ספֿר הפּרעס נומעראַנטן, 7661; לעקסיקאָן, 5; יהדות ליטא, ג׳.

קעלם

KELMĖ

ראַסיינער קריזז. יידן האָבן געלעבט אין קעלם אָנהייב זיבעצנטן יאָרהונדערט. האָט געהערט צו קיידאָנער גליל, וואָס איז געשאַפֿן געוואָרן אין 1623. אין **פּנקס המדינה** פֿון ועד מדינת ליטא, סימן תק״פ, ווערט דערמאָנט קעלים אין תקנות תכ״ד [1664]. דאָרטן רעדט זיך אויך וועגן אַ בלוט־בילבול אויף די יידן.

אין 1847 האָבן דאָ געווווינט 759 יידן (אויף 3918 תושבֿים), אין 1897 — 2710, 1923 — 2000 און פֿאַרן חורבן — אַן ערך 1800.

אויסער קרעמערײַ און מלאכה, וואָס ביידע האָבן פֿאַרנומען אַ חשובֿ אָרט אין דער היגער יידישער עקאָנאָמיק, איז דאָ געווען שטאַרק אַנטוויקלט דער האַנדל מיט תּבֿואה, פֿלאַקס, בהמות, זאָט, בערשטלהאָר.

אָנהייב 1870ער יאָרן איז דער היגער יידיש־עקאָנאָמישער מצבֿ שטאַרק פֿאַרבעסערט, ווײַל דעמאָלט איז קעלם געוואָרן אַ צענטראַלער טראַנספֿערפונקט פֿון סחורות־טראַנספּאָרט פֿון פּריַסן קיין שאָוול און ריגע. אין 1880 האָט דער פּוי־לישער פּריץ געעפֿנט עטלעכע גרויסע געשעפֿטן מיט אַלערליי סחורות. אויסצו־קאָנקורירן יידישע קרעמערס — אָבער ער

איז גיך אַראָפּ. אין 1887 זײַנען דאָ געווען 28 תּבֿואה־הענדלערס און 85 גרויסע ייִדישע קרעמערס. ווינטער צײַט פֿלעגן טייל ייִדישע בעלי־מלאכות בייטן זייער פּאַך. אַזוי ווערט איבערגעגעבן אין אַן איקאַציילונג פֿון 1904, אַז ייִדישע האַנט־ווערקערס פֿאַרנעמען זיך מיט רייניקן פֿלאַקס און מוליאַרעס ווערן גלעזערס.

אָנהייב 1880ער יאָרן האָבן ווילדע באַנדעס געגרייט אַ פּאָגראָם אויף קעלם. דער אָנפֿירער פֿון זשעמיטער (זאַמעטער) ביסקופּאַט מ.ק. בערעסנע־ווישיוס האָט געמאַכט אַלע אָנשטרענגונגען, אַז ליטווינער פֿון זײַן ביסקופּאַט זאָלן ניט צושטיין צו די פּאָגראָמשטשיקעס.

*

אין אַ רשימה פֿון חבֿרים אין 1896 צו שטיצן ייִדישע פּויערים אין ארץ־ישׂראל געפֿינען זיך די ווייטערדיקע קעלמער: בער־מנשה אַבראַמאָוויץ, פֿייוול געץ, אליעזר־בער הירשאָוויץ, אַבֿרהם־משה הורוויץ, פּסח יאַנאָווער, מאיר קאַלמאַנאָוויץ, משה־אליהו ראָם, שלמה ראָם.

אין אַ ליסטע מנדבֿים פֿון 1898 זײַנען דאָ אַ סך קעלמער און פֿון 1909 — 70 קעלמער.

אין 1899 איז פֿאָרגעקומען אַ גרויסע ציוניסטישע קריז־קאָנפֿערענץ אין ווילנע מיט 71 דעלעגאַטן, איין דעלעגאַט פֿון קעלם. אין דער ציוניסטער קאָנפֿערענץ פֿון 1908 אין גראָדנע האָט זיך באַטייליקט קעלם מיט איין דעלעגאַט.

אין 1909 האָט קעלמער חבֿרה „קדימה" געפֿלאַנצט ביימער אין יער־הרצל צום אָנדענק פֿון אירע חבֿרים יוסף־ראובֿן שניץ און זעליג פּהן.

מיט ארץ־ישׂראל איז קעלם פֿאַרבונדן מיט אַ פּאָר צענדליק יאָר פֿאַר חיבת־ציון. אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים זײַנען דאָ די מצבֿות פֿון די ווייטערדיקע קעלמער:

האָדע א׳ [שת] ר׳ יחיאל מקעלם, תּרכ״ג.

הלל מקעלם, תּרכ״ו.

שמואל בהרב ר׳ יעקב מקעלם, תּרכ״ז

(אחי הגאון ר׳ אליה ראגאָלער).

בת שבע בת ר׳ הלל מקעלם, תּרל״ד.

לאה בר׳ אליה מקעלם, תּרל״ט.

יצחק בר׳ יהודא, תּלמיד ר׳ זאבֿ מקעלם.

ברוך בר׳ יעקב ברודא, תּרנ״ו (הרביץ תּורה בכמה ישיבֿות, בעל „בית יעקבֿ", „מקור ברוך").

*

די „אגודה" האָט געהאַט שטאַרקע פּאָזיציעס אין קעלם. אין אַ רשימה מנדבֿים פֿאַר „קרן האגודה" אין 1913 זײַנען דאָ די קעלמער: צבֿי ברודא (זצ״ל), נחום־זאבֿ זיוו, רפֿאל גרינבערג, ישׂראל־זאבֿ סתּם, אײזיק און מאיר מאָרדעכאָוויץ, אליהו לאַפּיאַן, יעקבֿ־מאיר שמולעוויץ, מרדכי לעוויטאַן, שמואל זאַכער, בן־ציון אַשרי, משה־יצחק וויטשיק, אַבֿרהם

אַבראַמאָוויץ, מאיר לייבאָוויץ, יוסף גאָלדבערג, מנחם דאַנילעוויץ.

אויך דער „בונד" האָט געהאַט פֿעסטע פּאָזיציעס אין שטאָט, אָבער זיין השפּעה איז געווען באַגרענעצט בעיקר צו די יִידישע אַרבעטער־קרייזן. די פּאַרטייִישע און רעוואָלוציאָנערע טעטיקייט פֿון „בונד" קומט צום אויסדרוק אין די קאָרעספּאָנדענציעס אין די פּאַרשיידענע אומלעגאַלע בונדישע אויסגאַבעס.

*

אין מיטן נײַנצנטן יאָרהונדערט איז געגרינדעט געוואָרן אין קעלם אַ מוסר־ישיבֿה מיט אַן אייגענעם דרך אין לערנען, און מיט דעם האָט זיך אָנגעהויבן אַ נײַ קאַפּיטל אין יִידיש־גײַסטיקן לעבן פֿון שטאָט.

דער גרינדער פֿון דעם נײַעם סאָרט ישיבֿה איז ר׳ שמחה־זיסל זיוו (ברוידא), אַן אָפּשטאַמיקער פֿון אַ דורות־דיקער מישפּחה אין קעלם. ר׳ שמחה־זיסל איז דאָ געבאָרן געוואָרן אין 1824. ער איז געוואָרן אַ הייסער תּלמיד און פֿרײַנד פֿון ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער און מיט דער צײַט אַליין געוואָרן פֿון די גדולי־המוסר אין ליטע. מיט דער הילף פֿון רײַכע אָנהענגערס האָט ער אויסגעבויט אַ גרויסע ישיבֿה, וואָס איז געגאַנגען אונטערן נאָמען „די גרויסע תּלמוד־תּורה", וווּ אויסער גמרא האָט מען אַ סך צײַט אָפּגעגעבן צו לערנען מוסר און פּערסָנעקציאָנירונג פֿון די מידות. זײַן דרך אין מוסר האָט מען גערופֿן „קעלמער שיטה". אין ישיבֿה האָט ער אויך אָנגענומען אַ לערער צו לערנען רוסיש די תּלמידים. אין 1872 זײַנען געווען איבער 80 לערנערס.

ר׳ שמחה־זיסלס נײַער דרך־הלימוד און די הנהגה פֿון זײַן מוסר־שיטה האָבן אַרויסגערופֿן שאַרפּע פּראָטעסטן מצד אַ סך רבנים און אויך די התנגדות פון קעלמער בעלי־בתּים. ער האָט זיך געזען געצוווּנגען אַריבערצופֿירן זײַן ישיבֿה קיין גרובין. דאָרטן האָט ער אויך אָנגעשטעלט אַ לערער אויף דײַטש און אפֿילו אַ לערער אויף גימנאַסטיק. אָבער אויך אין גרובין האָט ער ניט געקענט זיך לאַנג האַלטן, איז ער געקומען צוריק קיין קעלם, וווּ ער האָט גענלערנט מיט אַ קליינעם „קיבוץ" דערוואַקסענע בחורים. ער איז ניפֿטר געוואָרן ח׳ אָב, תּרנ״ח.

אויסער דער „גרויסער תּלמוד־תּורה" זײַנען אויך געווען א „קליינע תּלמוד־תּורה" און אַ „ישיבֿה גדולה", אָנגעפֿירט פֿון גרויסע למדנים, ניט פֿון בעלי־מוסר.

אין קעלם איז געווען איינע פֿון די שענסטע שולן אין ליטע. אין 1820 איז אויפֿגעהאָנגען געוואָרן אַ גרויסע קונסט־מנורה אין בית־מדרש. די שטאָט האָט באזונדערס שטאָלצירט מיט איר אָרון־קודש. יעקבֿ בן שלמה פֿון ראַסיין האָט צוויי יאָר געשניצט מיט אַ האַנטמעסערל דעם אָרון־קודש. זײַן אַרבעט איז פֿאַר־ענדיקט געוואָרן 1775. אַ צווייטע ווערסיע זאָגט, אַז דער קינסטלער פֿון אָרון־קודש

איז געווען איינער אַ צבי ברוידא — אפֿשר זײַנען געווען צוויי.

רבנים. — ר׳ אליעזר גוטמאַן, געבאָרן 1772 אין פֿלונגיאַן.[1] די מישפּחה איז אַן אַנטלאָפֿענע פֿון די היידאַמאַקישע רציחות אין אוקראַינע. פֿון 1810 דאָ רבֿ ביז זײַן פּטירה ו׳ ניסן, תקצ״א. האָט שאלות־ותשובֿות אין **עטרת יצחק** פֿון יצחק־אײַזיק, אב״ד שאַוול. זײַן זון ר׳ שמואל, אב״ד כוויידאַן.

ר׳ יחזקאל. צוליב זײַן גוטסקייט האָט מען אים גערופֿן ר׳ חאַצקאַלע. ער האָט געמאַכט אַ וווּנדערלעכן זייגער, באַפוצט מיט שניצערײַען, וואָס איז געהאַנגען אין שול. דער זייגער האָט געוויזן ניט נאָר שעהן און מינוטן, נאָר אויך דעם טאָג פֿון חודש און דעם „יום״ פֿון די „מעמדות״. אין **עטרת יצחק** פֿון יצחק־אײַזיק, אב״ד שאַוול, זײַנען דאָ שו״ת פֿון „יחזקאל במוהריע״ז מקעלם״. ניפֿטר 1855.

ר׳ אליקים־געצל הורוויץ, אַ הי־געבאָרענער. מען האָט אים גערופֿן „דער שלחן־ערוך״, ווײַל ער האָט עס געקענט כּמעט אויף אויסוויניק. ניפֿטר געוואָרן 1873. זײַן פֿאָטער ר׳ יצחק, אב״ד ראַד־ווילישאָק.

1) אַזוי לויט נפֿתלי בן־מנחם אין י.ד. קמזונס „יהדות ליטא״. זײַן פֿאָטערס נאָמען, לויט „יהדות ליטא״, ג׳ — צבי, לויט אַן אַנדער מקור — יוסף בר׳ פּסח. זאָל אויך האָבן געלעבט אין פֿלאָטל. — אין אַ יחוס־בריוו פֿון דער ברוידא־מישפּחה אין ירושלים איז אַ צייט פֿאַר אים געווען רבֿ אין קעלם ר׳ יוסף ברוידא.

ר׳ אליעזר בר׳ אַבֿרהם־שמואל גאָרדאָן, געבאָרן 1840 אין סווּיר (ווילנער גובערניע). פֿון די בעלי־המוסר אין ליטע. ר״מ אין ר׳ ישׂראל סאַלאַנטערס ישיבֿה אין קאָוונע. שפּעטער רבֿ אין קעלם, פֿון 1874, דערנאָך אין טעלז, פֿון 1884, ווו ער האָט געגרינדעט די באַקאַנטע ישיבֿה, וואָס ער איז געווען איר ראש־ישיבה, ווי אויך אב״ד טעלז 26 יאָר. ניפֿטר געוואָרן 1910 אין לאָנדאָן, בעת זײַן שליחות צו זאַמלען געלט פֿאַר טעלזער ישיבֿה. זײַן מיטגעשאַפֿענע „כּנסת ישׂראל״ איז געווען די באַזע, וואָס אויף איר איז שפּעטער געגרינדעט געוואָרן „אגודת ישׂראל״. חיבורים: **תשובֿת רבי אליעזר** (פּיעטרקובֿ, תרע״ג), **דבֿרי רבי אליעזר** (נ״י). [נאָך פּרטים — טעלז]

ר׳ צבי־יעקבֿ אָפּענהיים, געבאָרן 1854 אין יאַקובאָווע (לעטלאַנד). יונגערהייט ר״מ אין ר׳ שמחה־זיסלס מוסר־ישיבֿה אין קעלם, 1881־1882 רבֿ אין ציטעוויאַן און פֿון 1887 ביז זײַן פּטירה כ״ז שבֿט תרפ״ו אב״ד קעלם. געווען אויך פֿון די מיטגרינדערס פֿון טעלזער ישיבֿה. זײַן איידעם ר׳ ישׂראל־יהושע סגל, רבֿ אין וואַרנע. בעל **צבי גאון יעקבֿ** (ריגא, תרפ״ט). האָט חידושי־תורה אין **יגדיל תורה**.

ר׳ קלמן בר׳ יחזקאל ביינאָ־שעוויץ, איידעם פֿון הרבֿ אָפּענהיים. געבאָרן 1893[2] אין זעזמער. דאָ רבֿ פֿון

2) אַזוי לויט נפֿתלי בן־מנחם אין י.ד. קמזונס „יהדות ליטא״. לויט „יהדות ליטא״, ג׳ — 1886.

1926 ביז זײַן אומקום אָב תש״א, הי״ד.

ראשי־ישיבֿה. — ר׳ נטע־צבי הירש פֿינקל (דער „אַלטער״ פֿון סלאָבאָדקע), פֿון די הויפּט בעלי־מוסר אין ליטע, איז דאָ אַ צייט געווען פֿון די ראשים אין ר׳ שמחה־זיסלס מוסר־ישיבֿה.

ר׳ שמואל־יעקבֿ בר׳ ישׂראל פּעקער, ר״מ. געבאָרן 1863. שפּעטער רבֿ אין נאָווי אַדעס, דערנאָך אין פֿילאַדעלפֿיע.

ר׳ צבי־הירש ברודא, געבאָרן 1865 אין שקוד און איידעם פֿון ר׳ שמחה־זיסל. נאָך זײַן שווערס פּטירה האָט ער איבערגענומען די פֿירערשאַפֿט פֿון דער „גרויסער תּלמוד־תּורה״. ער פֿלעגט לערנען שטייענדיק 18 שעה אין מעת־לעת. אויפֿגעשטעלט אַ סך תּלמידים. ניפֿטער 1913 אין קעלם.

ר׳ ירוחם לייבאָוויץ, געבאָרן 1874, איז 1900־1907 דאָ געווען משפּיע רוחני, שפּעטער מנהל רוחני אין דער ישיבֿה פֿון חפֿץ־חיים אין ראַדין און פֿון 1909 — אין מירער ישיבֿה. אויפֿגעשטעלט הונדערטער תּלמידים. ניפֿטער 1936.

ר׳ אליהו בר׳ יעקבֿ לופֿיאַן, געבאָרן 1878 אין גראָדנע. 1904 געשאַפֿן אַ ישיבֿה אין קעלם, וווּ געווען ר״מ ביז 1926. שפּעטער ר״מ אין לאָנדאָן, זכרון־יעקבֿ (ירושלים). לופֿיאַנס ישיבֿה האָט זיך געפֿרופֿן „ישיבֿה קטנה״. דאָרטן זײַנען געווען ראשי־ישיבֿה: ר׳ שלמה פֿיאַנקאָ, געבאָרן 1887, אומגעקומען אָב תש״א; ר׳ שלמה קרעמערמאַן; ר׳ פּסח סאַדאָווסקי; ר׳ אליהו דושניצער. ניפֿטער 1949 אין פּתח־תּקוה.

ר׳ דניאל מאָוושאָוויץ, געבאָרן 1887. אין די יאָרן פֿאַרן חורבן דער ר״מ פֿון דער מוסר־ישיבֿה. זײַנע „שמועסן״ פֿלעגט מען איבערזאָגן אויך אין ישיבֿות אויסער די גרענעצן פֿון ליטע.

ר׳ שבתי בר׳ יצחק גאַרב [גראַב?], ר״מ, שפּעטער אין לײַזעווע; ר׳ אליעזר הלוי לעווין, ר״מ אין קעלמער ישיבֿה „אור תּורה״. 1929 רבֿ אין וואַשקי און דעטראָיט.

ר׳ יצחק הורוויץ, מו״צ, אין די זיבעציקער יאָרן. איידעם פֿון רבֿ ר׳ אליקים־געציל. געפֿאַלן „יצחק לײַזעווער״.

משגיחים: ר׳ אליהו־דובֿ לייזער־אָוויץ, געבאָרן 1856 אין יאַנישאָק (אין ר׳ שמחה־זיסלס ישיבֿה); ר׳ יעקב־מאיר שמולעוויטש, משגיח 30 יאָר. דאָ ניפֿטער געוואָרן אין עלטער פֿון 61 יאָר.

ר׳ גרשון מיעדניק, מנהל פֿון תּלמוד־תּורה. ער פֿלעגט אויך זאָגן „שמועסן״.

*

ר׳ משה־יצחק דרשן איז געווען דאָ נאָר דרײַ יאָר, אָבער געווען באַרימט ווי „קעלמער מגיד״, וואָס פֿלעגט דונערן איבער יידישע שטעטלעך מיט זײַנע פֿײַער־דיקע דרשות קעגן השׂפּלה, קעגן ניט־פֿרומע און תּקיפֿים אין שטאָט. געווען אַן אויסערגעווײַנלעכער דַרשן און געהאַט גרויסע פֿעיִקייטן צו שילדערן זײַנע ריידּ

מיט קינסטלעריש בילדער און פֿאַנטאַס־טיש סצענעס. פֿאַר זײַנע שאַרפֿע רייד קעגן גרויסן גביר און תקיף אין שטאָט משולם ליבערמאן, איז ער — לויט דער השׂתּדלות פֿון גבֿיר בײַם פּריץ פֿון שטאָט גראַשעווסקי — גלײַך אַרויסגעטריבן געוואָרן פֿון קעלם.

אין דער אַלטער שול פֿון קראָקע פֿלעגט מען ניט לאָזן דרשענען פֿרעמדע מגידים, אָבער דעם קעלמער מגיד האָט מען איין מאָל געגעבן רשות צו זאָגן אַ דרשה. די שול איז געווען געפּאַקט. מען איז געשטאַנען אויף די קעפּ. דער קעלמער האָט אָבער מרמז געווען אויך אויף די פּאַראַנדקעס פֿון קראָקעווער קהל. האָבן די גבֿירים זיך געפֿילט געטראָפֿן און געהייסן דעם שמש דאַוונען מעריב און דער קעלמער איז געבליבן אין מיטן דרשה.

צווישן 1839 און 1914 זײַנען געווען 109 קעלמער פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ שמואל קעלמער. געבאָרן 1797 אין נײַשטאָט־טאַווריק, האָט ער אָבער לאַנגע יאָרן געלעבט אין קעלם, ווי עס ווײַזט אויך זײַן ביינאָמען. אין קעלם איז אויך געבאָרן געוואָרן זײַן זון ר׳ אַריה־לייב פֿרומקין (זע ווײַטער). זײַן ברודער איז הגאון ר׳ אליהו ראַגאָלער. געלאָזן אַ סך חידושי־תּורה אין כתבֿ־יד.[3]

ר׳ יחזקאל לונץ, געבאָרן 1731, איז געווען רבֿ אין שאַוול פֿון 1766. ס׳קען זײַן, אַז פֿריִער איז ער געווען דאָרטן מו״צ פֿון די מיטן 1750ער. ניפֿטר געוואָרן 1808 אין שאַוול. זײַן פֿאָטער, ר׳ מאיר, אַ מופֿלג בתּורה, איז אויך געבאָרן אין קעלם (1709). [מער פּרטים אין שאַוול].

ר׳ משהל קעלמער, געבאָרן דאָ אין 1812 און געוווינט זײַן גאַנץ לעבן אין ווילנע. געווען אַ גרויסער גבֿיר און נדבֿן. מיטגרינדער פֿון ווילנער מושבֿ־זקנים. ניפֿטר 1892. זײַן זון, ר׳ מרדכי ראַבי־נאָוויטש, פֿון די ניכבדי ווילנע. מחבר פֿון **שלום מרדכי, מר דרור, דבֿרי חן, רבֿ חסד.**

ר׳ אַהרן ברוידא, דאָ געבאָרן 1843. פֿון 1888 מ״מ אין פֿילאַדעלפֿיע, נואַרק, ברוקלין און פֿון 1902 רבֿ ומטיף אין בית־כּנסת „עץ חיים דאנשי וואַלאָזין״.

ר׳ יחיאל־מיכל האָווּשאַ, דאָ געבאָרן 1845. רבֿ אין פּערנו (עסטלאַנד)[4] און פֿון 1880 ביז זײַן פּטירה 1919 אין שקוד. חיבורים: **וימת שמואל** [מאָהליווער] (וואַרשא, תּרנ״ח), **מיכל מים, בבֿל, אמונת העתיד.**

ר׳ אריה־לייב פֿרומקין, דאָ געבאָרן 1845. האָט געגרינדעט אַ ישיבֿה אין פּיקעלן. שפּעטער געווען רבֿ אין אַלעקסאָט. פֿון 1868 געוווינט עטלעכע מאָל אין ארץ־ישׂראל, אָבער צוליב פֿאַרשיידענע סיבות געמוזט פֿאַרלאָזן דאָס

3) זײַן אמתער נאָמען איז פֿרומקין, ווי זײַן זון שרײַבט, און ניט יאָסעלאָוויץ.

4) לויט ל. אָווצינסקי — פּערנאָוו, קורלאַנד.

לאַנד. 1911 ענדגילטיק זיך באַזעצט אין פּתח־תּקוה, וווּ ניפּטער געווען 1916. מחבר פֿון אַ ריי פּאָרשערישׁ־ביאָגראַפֿישע ספֿרים און וועגן יישובֿ ארץ־ישׂראל. זײַן וויכטיק־סטער ספֿר איז **תּולדות חכמי ירושלים** (ירושלים, תּרפּ״ח־תּר״ץ, 3 חלקים).

ר׳ יואל־יצחק קאַצענעלנבויגן, דאָ געבאָרן אַרום סוֹף 1840ער יאָרן. וועג ער איז געווען נאָך גאָר יונג, האָט קעלם אים געוואָלט נעמען פֿאַר אַ רבֿ. איז ער אַנטלאָפֿן אין דער נאַוואַרעדקער ישׁיבֿה, וווּ ער האָט געלערנט ביים מרא דאַתרא ר׳ מרדכי זיסקינד. פֿאַרן פֿאַרלאָזן נאַוואַרעדעק האָט ער געהאַלטן אַ טיפּע דרשה אין בית־מדרש. נאָך דער דרשה איז הרבֿ זיסקינד צוגעגאַנגען צו אים, אַרומגעכאַפּט פֿאַר אַלעמען אין די אויגן און געזאָגט בקול רם, אַז נאָך זײַן (ר׳ מרדכיס) פּטירה זאָל מען ר׳ יואל־יצחקן נעמען פֿאַרן אב״ד פֿון שטאָט. צוליב פֿאַרשיידענע סיבות איז עס שפּעטער ניט אַרויסגעקומען. געווען רבֿ אין זעזמער, לינקעווע, סיאַד. ניפּטר געווען אין עלטער פון 83 יאָר. איידעם פֿון ר׳ אַריה־לייב ברוידע פֿון קעלם. מחבר פֿון **זרע יצחק. שוועד** פֿון ר׳ אַבֿרהם־אַבא הלוי איש הורוויץ קעלמער.

ר׳ אליקים־יהודה גאָלדבערג, דאָ געבאָרן 1855. געלערנט תּורה אין קעלם און ריטעווע. באַקאַנט אונטערן נאָמען „קעלמער עילוי״. ר׳ יצחק־אלחנן, קאָוונער רבֿ, האָט אים אַרײַנגענומען אין שטוב צו לערנען בחבֿרותא מיט זײַן זון. שפּעטער אויסגעשטודירט אויף דאָקטער־מעדיצין. באַדאָן ראָטשילד האָט אים געשיקט קיין זכרון־יעקבֿ צו זײַן דער אינספּעקטאָר אויף די דאָקטוירים אין ארץ־ישׂראל. צוליב זײַן טעטיקייט צו פֿאַרשטאַרקן דת אין לאַנד, האָט ער געמוזט עמיגרירן קיין אַמעריקע. אין ניו־יאָרק איז ער געווען זייער אַקטיוו אין פֿאַרשיידענע רעליגיעזע אינסטיטוציעס. געשריבן מאמרים אין תּורהדיקע צײַטשריפֿטן און אַרויסגעגעבן אַ ספֿר **פּוחא דהתּירא**.

ר׳ שמואל־יעקבֿ ראַבינאָוויץ, דאָ געבאָרן 1857. רבֿ אין איוויע, אַלעקסאָט, סאַפּאָצקין, ליוועךפּול (ענגלאַנד, פֿון 1905), וווּ ניפּטער געווען 1921. פּראָפּאַגאַנדירט פֿאַר חיבת־ציון און ציוניזם. פֿון די „מזרחי״־פֿירערס אין ענגלאַנד. חיבורים: **הדת והלאומיות** (ווילנא, תּר״ס), **אורח ישר** (ווילנא, תּרס״ד), **לתּקופת הימים** (לאָנדאָן, תּרע״ח), **ישרש יעקבֿ** (ליוועךפּול, תּרפּ״ה).

ר׳ יהודה בר׳ מאיר־בער זאַקס, דאָ געבאָרן 1860. רבֿ אין „בימ״ד אנשי זאַמוט״ אין ליבאַווע און 1894 רבֿ ודרשן אין „שערי־תּורה״ אין ניו־יאָרק. האָט חידושי־תּורה אין ירושלימער **המאסף**. זײַן פֿאָטער איז אַן אור־אור־אייניקל פֿון ר׳ אליעזר גוטמאַן, פֿון די ערשטע רבנים אין קעלם.

ר׳ חיים־יחיאל אָשרי, זון פֿון ר׳ יצחק־מרדכי קעלמער, דאָ געבאָרן 1871. רבֿ אין באַלטימאָר. חיבורים: **שומר אמונים** (באַלטימאָר, 1896), **מגיד משנה** (נ״י,

1920), **החיים והשלום** (באַלטימאָר, 1933).

ר׳ אליעזר־יהודה פינקל, זון פֿון ר׳ נטע־צבי־הירש, „הסבא מסלבודקה״. דאָ געבאָרן 1881. איידעם פֿון מירער ראש־ישיבֿה ר׳ אליהו־ברוך קמאי, פֿערציק יאָר אָנגעפֿירט מיט מירער ישיבֿה. פֿון 1941 אין ירושלים, ווו אויפֿגעשטעלט אַ מירער ישיבֿה. ניפֿטר געוואָרן 1965.

ר׳ יוסף־אַבֿיגדור קעסלער, דאָ געבאָרן 1885. אַ קורצע צייט רבֿ אין וואַרשאָן, שפּעטער אין קראָשׂ און פֿון 1923 אין ראַקאָוויי (אַמעריקע). איידעם פֿון קראָשׂער רבֿ ר׳ זאַבֿ־וואָלף טורבאָוויץ.

ר׳ אליהו־אליעזר דעסלער, דאָ געבאָרן 1891. פֿון די השפּעהדיקע בעלי־המוסר. 1927 רבֿ אין אַ גרויסער שול אין לאָנדאָן. אין גייטסהייד (ענגלאנד) געגרינדעט אַ „כולל אַברכים״ פֿאַר תורה־לערנערס. פֿון 1948 משגיח רוחני אין פּאָנעווזשער ישיבֿה פֿון בני־ברק, ווו געזאָגט אויך שעורים אין מוסר. דאָרטן ניפֿטר געוואָרן 1954. זײַנע תּלמידים האָבן אַרויסגעגעבן זײַן ספֿר **מכתּבֿ מאליהו** (לונדון, תּשט״ו) — אַן אָפּקלײַב פֿון זײַנע שריפֿטן וועגן מוסר.

ר׳ יוסף־טובֿיה מקעלם, מחבר פֿון **יד יוסף** (ירושלים, תּרפּ״ח).

שרײַבערס. — אַדאָלף קורלענדער, דאָ געבאָרן 1816. פֿון 1870 אין ווין. חיבורים: **דברי אגדה ודברי שיר** (1867), **ש.ל. ראַפּאָפּאָרט** (ווין, 1878, דײַטש).

אַריה־לייב גאָרדאָן, 1845. געהאָט סמיכה פֿון ר׳ יצחק־אלחנן, אָבער זיך פֿאַרנומען מיט פֿאָרשן העברעיש און כעמישע עקספּערימענטן. געהאָלפֿן יהושע שטיינבערגן אין מחבר זײַן רוסישן וועלטערבוך צום תּנ״ך. 1878 באַקומען אין בערלין אַ דיפּלאָם פֿון אַ כעמישן אינזשינער. פֿון 1891 אין ארץ־ישׂראל. געשריבן אַ סך מאמרים אין דער העברעישער פּרעסע וועגן שפּראַכפֿאָרשונג. ביכער: **משפטי הלשון העברית** [וועגן דיקדוק פֿון הגר״א] (ווילנא, תּרל״ד); **מסלול ודרך לדקדוק שפת עבר** (ווילנא, תּרנ״א); **חזון האמונה וההשגחה** (תּרנ״ט); **אוצר התּפּלה** ... עם באורים, שינויי נוסחאות ... ומבוא גדול. (ווילנא, תּרפּ״ג); **ספֿר חמשה חומשי תורה**, בצירוף באור קצר והערות בעניני לשון ודקדוק (תּש״ד). געשטאָרבן 1912 אין פּתח־תּקוה.

אליעזר־אליהו פֿרידמאַן, 1857 — ת״א, 1936. פֿון 1926 אין תּל־אָבֿיבֿ. האָט אַ סך געשריבן אין דער העברעישער פּרעסע פֿון סוף נײַנצנטן יאָרהונדערט וועגן חיבת־ציון. ער גופֿא דערציילט, אַז נאָך פֿאַר ד״ר פּינסקער האָט ער מיט 5 חברים געשאַפֿן די ערשטע גרופּע טוערס פֿאַר ציון אין ווילנע — אין 1882 אונטערן נאָמען „הנצנים״. האָט אַרויסגעגעבן זײַן **ספֿר הזכרונות** (ת״א, תּרפּ״ו). אַ וויכטיקער אויפֿטו איז געווען זײַן אַרויסגעבן די העברעישע טאָגצײַטונג **הצופֿה** (וואַרשע, 1903־1905), וואָס אין אים האָבן זיך באַטייליקט די בעסטע העברעישע שרײַבערס אין יענער צייט. זײַן זון ד״ר

יהושע פֿרידמאַן, דירעקטאָר פֿון די העברעישע גימנאַזיעס אין ווילקאָווישק און קאָוונע. געשריבן ליטעראַרישע אַרטיקלען אין העברעיש, ייִדיש, רוסיש. איבערזעצער אויף העברעיש פֿון דער רוימישער פּאָעזיע. געשטאָרבן 1934 אין תּל־אָבֿיבֿ.

זבולון לעווין, געבאָרן 1877. פֿון 1893 אין אַמעריקע. געשריבן סקיצעס אין די ניו־יאָרקער **פֿרײַע אַרבעטער שטימע, אַבענד בלאַט, צוקונפֿט.** זינט 1912 מערסטנס געשריבן אין **פֿאָרווערטס** — דערציילונגען, נאָוועלעס, איינאַקטערס, וואָס זײַנען אויך געשפּילט געוואָרן אויף דער ייִדישער בינע אין אַמעריקע. ביכער: **זיי זענען מאַן און ווײַב און אַנדערע דערציילונגען** (1919), **קאַפּלאָוויץ און אַנדערע דערציילונגען** (1919), **קאָמעדיען** (1920), 20 **דערציילונגען** (1923), **אין לעבעדיקן** (1926) — אַלע ניו־יאָרק. געשטאָרבן 1935 אין ניו־יאָרק.

שפֿרה ווײַס, געבאָרן 1889. פֿון 1905 אין אַמעריקע. פֿרײַער אין „בונד", דערנאָך בײַ די קאָמוניסטן. געלעבט אין פּיטסבורג, שיקאַגאָ און זינט 1917 אין לאָס־אנדזשעלעס. עדרוקט לידער און אַרטיקלען אין די ניו־יאָרקער **פֿרײַע אַרבעטער־שטימע, אידישע אַרבעטער וועלט, פֿרײַהייט, ייִדישע קולטור** א״א. לידערביכער: **אין גאַנג** (1932), **צו דער וועלט** (1943), **צום מאָרגענדיקן טאָג** (1953) — אַלע לאָס אַנדזשעלעס. געשטאָרבן 1955.

ראובן כאַסמאַן, געבאָרן 1895. געשטודירט פֿילאָלאָגיע און נאַטור־ווייסנשאַפֿט אין דאָרפּאַטער אוניווערסיטעט. פֿון 1935 אין ארץ־ישׂראל. עדרוקט אַרטיקלען אין די קאָוונער **אידישע שטימע, נײַס, הד ליטא.** הויפּט־מיטאַרבעטער פֿון דער צײַטשריפֿט **וועלט־שפּיגל** (קאָוונע, 1927־1928) און רעדאַקטער פֿון וואָכנבלאַט **דאָס אידישע וואָרט** (קאָוונע, 1931־1935). שפּעטער מיטרעדאַקטער פון די בענד **יהדות ליטא** (ת״א) און רעדאַקציע־מיטגליד פֿון **האָרץ, הצופֿה.** איבערגעזעצט ביכער אויף העברעיש פֿון דײַטש, ענגליש, רוסיש, ייִדיש.

ח.ל. סײַמאָן, געבאָרן 1896. זײַן זיידע איז געווען דער לוקניקער רבֿ. פֿון 1910 אין שיקאָגאָ. עדרוקט לידער אין **אידישער רעקאָרד, אידישער קוריער, אידישער קעמפֿער,** זשורנאַל **שיקאגאָ** א״א. מחבר פֿון **לידער** (1934), **אַ ווינקל אין דער וועלט** (1946) — ביידע אין שיקאָגאָ, וווּ געשטאָרבן אין 1945.

אַבֿרהם־מרדכי שימאָנאָוו און יש״י ברודא האָבן געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס אין **הצפֿירה.**

ניכבדים. — ר׳ לייב (לייבעלע) חסיד (ציגלער), געבאָרן 1824 אין אַ דערבײַיִק שטעטעלע, אָבער כּל ימיו פֿאָרבונדן מיט קעלם. גרויסער בעל־מידות, איש חסד ואמת. בעת אַ כאָלערע־עפּידעמיע האָט ער זיך מטפּל געווען מיט אַלעמען, אויך קריסטן. אויף זײַן קבֿר האָט דער

אָרטיקער קריסטלעכער דאָקטער געגעבן אַ נדר: היילן אומזיסט אָרעמע קראַנקע אַ יאָר צייט. גרויסער למדן, אָבער זיך געבייזערט פֿאַר רופֿן אים „רבי". ניפֿטער געווען כ״א תּמוז תּרנ״ד אין ציטעוויאַן. דאָ זײַנע אַ הספּמה אויף **אוצר כּל מנהגי ישורון**, א.א. הירשאָוויץ (תּרנ״א).

ר׳ נחום־זאבֿ זיוו, דאָ געבאָרן 1846, זון פֿון ר׳ שמחה־זיסל. האָט געלעבט און געלערנט לויט דער מוסר־שיטה פֿון זײַן פֿאָטער. אָנגעפֿירט מיטן מוסר־מוסד „בית־התּלמוד". ניפֿטער 1916 אין קעלם.

ר׳ זעליג תּרשיש, דאָ געבאָרן 1862. כּל ימיו פֿאַרזונקען אין תּורה־לערנען, אַ גאַנצן טאָג אַרומגעגאַנגען מיטן טלית. געווען זייער אָרעם. זײַן הנהגה האָט אַרויסגערופֿן יִראת־הכּבוד אויך בײַ ניט־יִדן. בײַ אַלעמען באַטראַכט געווען ווי אַ צדיק. 1933 עולה געווען מיט מישפּחה קיין ירושלים, ווו ניפֿטער געווען 1938. **חיבור: עין תּרשיש** (קובֿנה־ירושלים, תּרצ״ב־תּרצ״ח, 3 טיילן).

ר׳ ישׂראל זיוו־ברוידא, פֿאָטער פֿון ר׳ שמחה־זיסל. געזאָגט אַ „בלאַט" גמרא פֿאַר בעלי־בתּים. אין דער יוגנט געלערנט תּנ״ך און דײַטש.

ר׳ ברוך ברוידא בר׳ יעקבֿ, האָט דבֿרי־תּורה אין ירושלימער **תּורה מציון** (תּרמ״ז, ע׳ ל״א).

ר׳ מאיר שוסטער, פֿון ר׳ שמחה־זיסלס מישפּחה. שוועד פֿון ר׳ ראובֿן פּופּקאָ, רבֿ אין פֿילאַדעלפֿיע; ר׳ יוסף עליאָש; ר׳ שלמה למדן, פֿאָטער פֿון שרײַבער אַריה־לייב גאָרדאָן.

ר׳ שלום זיוו, געלאָזן זײַן פֿאַרמעגן צו שאַפֿן פּולל אין קעלם; ר׳ רפֿאל גרינבערג, ר׳ אַברהם זעלצער, ר׳ אַברהם יבֿנה, ר׳ יהודה־לייב לעווינטאַל, ר׳ אַברהם הורוויץ, ר׳ שמואל־יצחק שאַפּירא.

ר׳ חיים־שאול לונץ, ר׳ אַברהם־מנחם מאַן, ר׳ יוסף ברוידא, ר׳ רפֿאל־זאבֿ זאַקס, ר׳ מיכל גיימער, ר׳ דוב־משה אַבראַמאָוויץ, ר׳ בנימין־זאבֿ תּרשיש, ר׳ משה־זלמן תּרשיש — ביידע געשריבן אין פּנסת ישׂראל.

צבֿי־יעקבֿ סאָבאָל, יידיש־העב־רעיִשער שרײַבער, 1853 דאָ חתונה געהאַט און עטלעכע יאָר געווען גמרא־מלמד מיט אַ צאָל קינדער.

ביבליאָגראַפֿיע. — הצפּירה, 1887: 275; אליעזר אפֿרתי, דור ודורשיו. ווילנא, תּרמ״ט. ע׳ 64; י.ל. לונץ, קובֿץ שושנים. וואַרשא, תּרנ״א, ע׳ 88 א״וו; לוח אחיאָסף, תּרנ״ד, תּרנ״ה, ע׳ 399; רשימת חבֿרים . . . ל־1896. אדעססאַ, תּרנ״ח; המליץ, 1898; א.ל. פֿרומ־קין, תּולדות אליהו. ווילנא, ..ב״ס, 67;

אלחנן האַרקאַווי, דור ישרים. נ״י, 1903, ע׳ 53; העולם, 1909, גל׳ ל׳; חשבון הנדבֿות . . . 1909, ע׳ 128; הדרך, פ״פ אַ/מ, תּרע״ג; העבֿר, פּטרוגרד, תּרע״ח, א׳ ז׳, 102, 107; ספֿר היובֿל של אגודת הרבנים דארצות הברית וקנדה. נ״י, תּרפּ״ח. ע׳ קמ״א;

ברוך שפּשטיין, מקור ברוך, ב׳. ווילנא, תּרפּ״ח, ע׳ תּק״ט; ספֿר היובֿל למלאת חמשים שנה ליסוד פּתח־תּקוה, תּל־אָבֿיב, תּרפּ״ט. ע׳ פ״א; אידישע שטימע, 1938: 5900; 1939: 6203; ב. יהלום, מזכרו־נותי. תּ״א, תּש״י; גרשון באַדער, מײַנע זכרונות, I, ב״אַ, 1953. ז׳ 58;

ידע עם, ת״א, תשי״ד, ב־ג; אליעזר שטיינ־
מן, ספֿר המעלות, ת״א, תשט״ז, ע׳ 175 אור המזרח,
נ״י, תשכ״ה, תמוז־אלול; תולדות ישיבֿת היהודים
בקורלאַנד, ע׳ 153; ג. קרסל, 1, 2; דורות האחרונים, 1,
ע׳ 19, 141; תולדות אנשי שם (ראנד), ע׳ 10, 11, 97,
118

ספֿר הפּרענומעראַנטן, 7714; אהלי שם,
124; „ליטע״, 2, ז׳ 1449, 1451; „ליטע״, 1, ז׳ 1445;
חכמי ישׂראל באמריקא, ע׳ 23, לעקסיקאַן, 5, 6; חלקת
מחוקק, חוב׳ ה׳, ז׳, ט׳; י.ד. קמזונס יהדות ליטא; יהדות
ליטא, א׳, ג׳.

Guardian of our heritage, Ed. L. Jung. New York, 1958, p. 675. Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce, Warszawa, 1987, nr. 1 (141) (אַרטיקל וועגן זאַמעט). Black Book.

קראָזש

KRAŽIAI

ראַסיינער קרײַז. פֿון די עלטסטע מקומות אין ליטע, באַקאַנט נאָך פֿון איר געצנדינערישער תּקופֿה אין צענטן יאָרהונדערט. אָנהייב פֿופֿצנטן יאָרהונדערט האָט וויטאָווט דער גרויסער אויסגעבויט אַ קאַטוילישן קלויסטער מיט אַ מאָנאַסטיר. אַ פּאָר הונדערט יאָר שפּעטער האָבן די יעזוּיִטן אויפֿגעשטעלט אַ נייעם קלויסטער און אַ גימנאַזיע, וואָס איז געווען זייער רעס־ פּעקטירט אין גאַנץ ליטע. אין 1893 איז דאָ פֿאַרגעקומען די באַקאַנטע „קראָזשער שחיטה״ — אָבער דאָס מאָל ניט איבער יִידן, נאָר איבער קאַטוילישע. די רוסישע רעגירונג האָט דעמאָלט געהאַט פֿאַרמאַכט אַלע קאַטוילישע אינסטיטוציעס אין שטאָט, האָבן די ליטווינער אין זייערע קלויסטערס זיך צעבונטעווען און געשטעלט אַ ווידער־ שטאַנד די קאָזאַקן, וואָס זײַנען געקומען

ראַסיינער קרײַז. פֿון די עלטסטע מקומות אין ליטע, באַקאַנט נאָך פֿון איר געצנדינערישער תּקופֿה אין צענטן יאָרהונדערט. אָנהייב פֿופֿצנטן יאָרהונדערט האָט וויטאָווט דער גרויסער אויסגעבויט אַ קאַטוילישן קלויסטער מיט אַ מאָנאַסטיר. אַ פּאָר הונדערט יאָר שפּעטער האָבן די יעזוּיִטן אויפֿגעשטעלט אַ נייעם קלויסטער און אַ גימנאַזיע, וואָס איז געווען זייער רעס־ פּעקטירט אין גאַנץ ליטע. אין 1893 איז דאָ פֿאַרגעקומען די באַקאַנטע „קראָזשער שחיטה״ — אָבער דאָס מאָל ניט איבער יִידן, נאָר איבער קאַטוילישע. די רוסישע רעגירונג האָט דעמאָלט געהאַט פֿאַרמאַכט אַלע קאַטוילישע אינסטיטוציעס אין שטאָט, האָבן די ליטווינער אין זייערע קלויסטערס זיך צעבונטעווען און געשטעלט אַ ווידער־ שטאַנד די קאָזאַקן, וואָס זײַנען געקומען

איבערגעבן איין קלויסטער צו די פֿראַוואָ־ סלאַוון. געווען אַ סך פֿאַרוווּנדעטע און געהרגעטע. די יִידן, ווי אַן אויסנאַמפּאַל, האָט מען דאָס מאָל ניט געטשעפּעט און זיי האָבן געהאָלפֿן ראַטעווען אַנטלויפֿנדיקע ליטווינער.

קראָזש איז אויך איינע פֿון די עלטסטע יִידישע קהילות אין ליטע. ערשטע שפּראָצונגען פֿון אַ יִידישן יִשובֿ זײַנען שוין געווען אין זעכצנטן יאָרהונדערט. אָנהייב זיבעצנטן יאָרהונדערט איז זי שוין געווען אויסגעוואַקסן צו אַן אָרגאַניזירטער קהילה. אין דער צײַט פון „ועד ליטא״ האָט זי געהערט צום גרעסטן גליל קיידאַן, אָבער ווי אַ גרעסערע קהילה האָט זי גלײַכצײַטיק געהאַט — מיט וויניקער רעכט — איר אייגענעם גליל. זי איז געווען אַ צענ־ טראַלער מקום, ווו עס פלעגן זיך צונויפֿ־

קומען די דעלעגאַטן פֿון גליל. צווישן 1675 און 1687 זײַנען דאָ געווען 40 הײַזער מיט ייִדן.

ביז מיטן נײַנצנטן יאָרהונדערט איז קראָש געווען די גרעסטע ייִדישע שטאָט אין דער גאַנצער אומגעגנט. לאַנגע צײַט האָבן אַרומיקע קהילות געניצט דעם קראָשער בית־עולם. אין דער צווייטער העלפֿט פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט הייבט זיך אָן די ירידה פֿון דער שטאָט. אין 1846 זײַנען אַריבערגעפֿירט געוואָרן קיין קאָוונע דער טעאָלאָגישער סעמינאַר און די יעזו־ ייטישע גימנאַזיע מיט אירע 800 שילערס און הונדערטער אָנגעשטעלטע. זיי זײַנען געווען אַ קוואַל פֿון פרנסה פֿאַרן שטעטל און זייער טראַנספּער איז געווען אַן עקאָנאָמישער אָנווער פֿאַר אַלע אײַנ־ וווינערס. אין 1849 איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע שׂריפֿה, וואָס האָט רוינירט הונדער־ טער תּושבֿים. און דער גרעסטער עקאָנא־ מישער קלאַפּ איז געקומען אין 1880, וועו ס׳איז אויסגעבויט געוואָרן די באַלינייע ליבאַוו־ראָמני, וואָס האָט געלאָזן קראָש אָן אַ זײַט. און ס׳איז ניט קיין צופֿאַל, וואָס פֿון 1881 זײַנען אין זיבן יאָר אויסגעוואַנ־ דערט פֿון דאָנען בײַ 300 ייִדן.

אין אַ בוך זיכרונות פֿון אַ קראָ־ שער שרײַבער וועלן געגעבן עטלעכע פּרטים וועגן ייִדישן קראָש אָנהייב 1890ער יאָרן: קיין מלוכה־פּאָסט איז נאָך ניט געווען אײַנגעפֿירט, איז דאָס שטעטל באַאָרגט געוואָרן מיט בריוו דורך אַביגדור דער פּאָצטער און זלמן דער פּאָצטער. דער גרעסטער גבֿיר איז דעמאָלט געווען חיים־ נטע זאַקס. בײַ 20 אַרבעטערס האָבן זיך פֿאַרנומען בײַ אים מיט סאָרטירן חזיר־ האָר. די פֿערדהענדלערס האָבן געמאַכט גרויסע געשעפֿטן. די רײַכערע צווישן זיי פֿלעגן אַפֿילו צוליב דעם זיצן אין קנעניגסבערג, בערלין, לאָנדאָן. דערצו דאַרף מען צוגעבן, אַז די ייִדן האָבן זיך פֿאַרנומען אויך מיט אַנדערע מיסחרים, און קרעמערײַ און מלאכה זײַנען אויך געווען אַ וויכטיקער פּרנסה־צווײַג. טייל ייִדן האָבן געדונגען סעדער און גערטנער צו דערשטוקעווען זייער חיונה.

אין 1766 זײַנען דאָ געווען 1048 ייִדישע צאָלערס פֿון קאָפּשטײַער, אין 1897 — 1125 ייִדן (אויף 3500 תּושבֿים), 1923 — 660, פֿאַרן חורבן — בײַ 500. קראָש האָט אויסגעמיטן דעם גירוש־ליטע אין 1915.

צווישן 1828 און 1914 זײַנען דאָ געווען 70 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אין צוויי רשימות מנדבֿים פֿון 1872 פֿאַר ייִדישע הונגער־געליטענע אין ליטע זײַנען דאָ מערערע קראָשער.

*

חיבת־ציון און ציוניזם האָבן דאָ תּחילת ניט געהאַט קיין גרויס הצלחה. אמת, 1888 איז דאָ שוין געגרינדעט געוואָרן די חבֿרה „דורשי ציון" מיט 60

חבֿרים, אָבער די ווײַטערדיקע טעטיקייט צו העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל איז געווען ניט צו אַקטיוו. דאָס האָט זיך געענדערט אַ צײַט שפּעטער, בעיקר אין דער תּקופֿה פֿון דער אומאָפּהענגיקער ליטע. אָבער שטאַרבן אין ארץ־ישׂראל זײַנען קראָשער געפֿאָרן נאָך פֿאַר חיבת־ציון. אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים געפֿינען זיך די ווײַטערדיקע מצבֿות:

הרבני אשר בר׳ משה מקראָז, תּרכ״ט.

אברהם בהרב יצחק מקראז, תּרכ״ט [שו״ב, געלעבט לאַנג אין לאָנדאָן].

מענדל אהרן בר׳ יצחק־צבי שו״ב מקראז, תּרמ״ד.

די „אגודה״ האָט געהאַט אַ בעסערן גײַסטיקן באָדן צו וואַקסן אין קראָשׂ. אין אַ רשימה מנדבֿים פֿאַר „קרן האגודה״ אין 1912 זײַנען דאָ די ווײַטער־דיקע קראָשׂער: ר׳ זאַב־וואָלף טורבאָוויץ, אליעזר הכֿהן יודיקין, צבי דאַנילאָוויץ, אורי־לייב אַבֿנר, אַריה־לייב עדעלמאַן, שמואל וואָלפֿערט, אַבֿרהם־משולם קליינ־מאַן, פֿאַלק מאָזעס, יוסף־לייב עפֿשטיין, אַביגדור ראַבינאָוויץ, משה־צבי בעקער, ירחמיאל ליאַקאָווסקי, אָשר אָשערמאַן, זלמן־יצחק קלוגמאַן, אָשר שאַפּירא, כּתריאל־ניסן לייבאָוויץ, גרשון שאַפּירא, מאיר אַבראַמאָוויץ, יעקבֿ בערעלאָוויץ, אליעזר ווידעס, צבי־יעקבֿ פֿרידמאַן, רייזע הירשאָוויץ, משה פֿלאַקס, רחל פֿרידמאן, פּעסע־לאה פֿוימער.

רבנים. — ר׳ יעקבֿ בר׳ אליהו הלוי שור, אב״ד קראָשׂ והגליל, אַרום ערשטע יאָרצענדליקער פֿון אַכצנטן יאָר־הונדערט. איידעם פֿון ר׳ יחזקאל קאַצענעלענבאָגען, בעל „כּנסת יחזקאל״. ר׳ יעקבֿס איידעם איז ר׳ יוסף־שמחה הכֿהן ראַפֿאָפּאָרט, אב״ד אונץ דאָרף (אונגאַרן), זמיגראַד, לענטשנע און תּחילת אין לוּבטש. בעל **בגדי הקדש** (לעמבערג, תּקס״ו). זײַן פֿאָטער ר׳ אַבֿרהם [אליהו?] הלוי אב״ד עמדין[1].

ר׳ יצחק־אײַזיק בר׳ אליעזר, פֿרײַער רבֿ אין פּומפּיאַן. פֿון 1725 ראב״ד און דרשן אין ווילנע אויפֿן אָרט פֿון זײַן שווער ר׳ משה הדרשן. האָט הספּמות אויף **עמודי העבודה** לר׳ ברוך מקאַסנר און **עמודי בית יהודה** (אמשטרדם, תּקכ״ו).

ר׳ יצחק הלוי הורוויץ; ר׳ אליעזר בר׳ יצחק־אײַזיק, ניפֿטר געוואָרן 1769 אין ווילנע. אויף זײַן מצבֿה שטייט: „פּה צפֿון תּ״ח ונבון הרב המאור הגדול המפורסם חריף ובקי . . . מוהר״ר אליעזר אב״ד ור״מ דק״ק קראז״. זײַן טאָכטער אסתּר איז 1804 דערהרגעט געוואָרן אין ווילנע.

ר׳ יהודה־לייב בר׳ עזריאל, שפּעטער רבֿ אין טעלז און פֿלונגיאַן. ווען ס׳איז אַרויס דער רעגירונג־באַפֿעל אין 1804, אַז אַלע מוזן האָבן אַ פֿאַמיליע־נאָמען, האָט ער אָנגענומען דעם נאָמען זיוו. האָט הספּמה אויף **חובת הלבבות עם** פּירוש „נאדר בקודש״, משה בר׳ ראובֿן

1) אַזוי לויט **דעת קדושים**. לויט **עיר ווילנא**, איז זײַן פֿאָטער געווען אב״ד ווילקאָמיר.

ספֿרא ודיינא דק״ק יורבורג (הוראדנא, 1791). זײַן זון ר׳ גרשון־מענדל, אב״ד פֿלונגיאַן, טאַווריק, ווו ניפֿטער געוואָרן 1900 [1902(?)].

ר׳ אַבֿרהם ראַגאָלער, ברודער פֿון ווילנער גאון. בעל **מעלות התורה**; ר׳ אורי, ברודער פֿון ר׳ שלמה עליון; ר׳ יום־טוב ליפּמאַן.

ר׳ אַבא רוזינאָ. באַקאַנטער גדול אין דער צײַט פֿון ווילנער גאון. האָט דאָ געלעבט לאַנגע יאָרן. מען האָט אים געוופֿן אַבא חסיד און אַבא אַריכא (צוליב זײַן הייך). אין קראָזש האָט ער געמאַכט אַ לעבן פֿון מאָלן קערנער מיט אַ דריימאַשינקע. די ווײַבער האָבן אים דעריבער געוופֿן אַבא קרופֿניק. שפּעטער איז ער נתגלה געוואָרן מיט זײַן לומדות און אָנגעהויבן מרביץ תורה זײַן ברבים. איינער פֿון זיינע תּלמידים איז ר׳ רפֿאל הכֹּהן, אב״ד אה״ו (אַלטונא, האַמבורג, וואַנזבעק). ניפֿטער געוואָרן אין 1792.[2] זײַן זון ר׳ צבי־הירש איז ניפֿטער געוואָרן אין 1810. שוואָגער פֿון ר׳ לייב טעלזער. זיינע אוראיניקלעך: ר׳ יצחק בר׳ חיים פֿינפֿער, מחבר פֿון **דברי יצחק** (בודאַפּעשט, תּרפ״ג); ר׳ חיים פֿינפֿער, רבֿ אין וועגער, דאַרשונישאָק און מו״צ אין ווילנע.

ר׳ מרדכי ראַבינאָוויץ, אָנהייב נײַנצנטן יאָרהונדערט. זײַן פֿלימעניק איז ר׳ יקותיאל־לייב עליאָן, לאַנגע יאָרן אב״ד זעזמער.

ר׳ יעקבֿ בר׳ מנחם, בײַ 40 יאָר. איידעם פֿון ר׳ אליהו בר׳ מאיר, פֿון קראָ־זשער ניכבדים און שוואָגער פֿון ווילנער גאון בזיווג שני — זײַן שוועסטער איז געווען דאָס צווייטע ווײַב פֿון גאון. איינער פֿון ר׳ אליהוס זין, ר׳ יחזקאל, איז געווען אב״ד שאַוול. ר׳ יעקבֿ איז ניפֿטער געוואָרן אין ירושלים.[3]

ר׳ שמחה הלוי הורוויץ, געבאָרן 1830 אין סטאָלין, שפּעטער רבֿ אין שאַ־דעווע און ליאַכאָוויץ. ניפֿטער געוואָרן ו׳ אלול, תּרנ״ד.

ר׳ זבֿולון־לייב בר׳ יום־טוב ליפּמאַן, אב״ד דאַרשונישאָק, גודלעווע, פֿיליפּאָווע (סווואַלקער געגנט), קראָזש, פֿלונגיאַן. זײַנע חידושי־תּורה זײַנען גע־דרוקט אין **הלבֿנון, הפּסגה, הפּלס, יגדיל תּורה**. הייסער חובֿבֿי ציון, ידיד פֿון ר׳ צבי־הירש קאַלישער. אין די קול־קוראס פֿון אַדעסער ועד זײַנען אָפֿט דערמאָנט ציטאַטן פֿון זײַנע מאמרים. אין א.י. סלוצקים **שיבֿת ציון** איז דאָ זײַנס אַ גרויסער מאמר בשבֿח ארץ־ישראל. דוד־מתּתיהו ליפּמאַן, היסטאָ־ריקער פֿון ליטע, איז זײַן אייניקל.[4]

---

2) אַזוי לויט י. לעווינסאָנס **דור ודור ודורשיו; יהדות ליטא**, ג׳, ע׳ 24 — 1771; לויט אַן אַנדער מקור — 1883 אין קאָוונע. — אונדז איז ניט קלאָר, צי ער איז טאַקע געווען אב״ד קראָוש.

3) לויט **הלבֿנון**, איז דאָ געווען רבֿ 25 יאָר אַ ר׳ אליקום געציל. היות ער איז ניפֿטער געוואָרן אין 1873, קומט אויס, אַז זײַן היגע רבֿנות־צײַט איז אַרום 1850־1873. מיר ווייסן ניט, ווי דאָס פּאַסט זיך אַרײַן אין דער כראָנאָלאָגיע פֿון די קראָושער רבֿנים. מיר האָבן ניט קיין באַשטעטיקונג פֿאַר דעם.

4) לויט איין מקור, איז דאָ געווען רבֿ אויך זײַן איידעם ר׳ דובֿ־משה בר׳ יחיאל־מיכל נאַמיאָט.

ר׳ יצחק ליפקין, זון פֿון ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער. שפּעטער רבֿ אין יאַנע־ווע און פּראָשניץ. עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל.

ר׳ זאבֿ־וואָלף בר׳ אַהרן־יהושע טורבאָוויץ, געבאָרן 1846 אין קאַרלין. רבֿ אין סוויסלאָץ (ווייסרוסלאַנד), קלעצק, וואָלפּע (גראָדנער גובערניע) און פֿון 1885 אין קראָשׂ ביז זײַן פּטירה אין 1921. 1897 פֿאַרעפֿנטלעכט מאמרים וועגן מוסר אין **המליץ** און **הצפֿירה**. חיבורים: **שיר ידידות** (ווילנא, תרל״ח), **ראש פּינה** (ווילנא, תרל״ט), **עטרת זיו** (וואַרשׂא, תר״ן), **תּפֿארת זיו** (וואַרשׂא, תרנ״ו), **זיו משׂנה** (וואַרשׂא, תרס״ד). זײַן זון ר׳ **צבֿי־הירש**, מחבר פֿון **ארזי הלבֿנון**.

זײַן איידעם ר׳ יוסף־אַבֿיגדור בר׳ יום־טובֿ ליפּמאן קעסלער, געבאָרן 1885 אין קעלם, פֿרײַער אָ קורצע צײַט רבֿ אין וואַרזשאַן. פֿון 1923 רבֿ אין ראַקאָווי (אַמעריקע). בעל **תּפֿארת יוסף** (נ״י, תש״ג). אַרויסגעגעבן זײַן שוועסטער **תּפֿארת זיו** (ברוקלין, תּרצ״ט) מיט זײַנע הערות.

ר׳ קלמן בר׳ אלעזר, געבאָרן 1874 אין קאָוונע. פֿון 1902 קאַזיאָנער ראַבינער אין אָרמיאַנסק (קרים). נאָכן ערשטן וועלטקריג רבֿ אין קראָשׂ און וועקשנע. אומגעקומען אין טירקשלער וואַלד אבֿ תש״א, הי״ד. האָט חידושי־תורה אין **בית ועד לחכמים** (סאַטמאַר, תרפ״ז, תרפ״ח);

ר׳ אליהו־מרדכי בר׳ צבֿי־יחיאל, געבאָרן 1874. פֿון 1899 רבֿ אין מיסיאַד, סאַלאַק. אין ערשטן וועלטקריג רבֿ אין פּאָדאָלסק (רוסלאַנד). אב״ד קראָשׂ פֿון 1932 ביז 1934, ווען עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל. 1962 ניפֿטר געוואָרן אין ירושלים. חיבורים: **מערכת התּלמוד וה־פּוסקים** (ירושלים, תּרפ״ט־תש״ו, 11 בענד), **שני המאורות הגדולים** (קיידאַן, תּרצ״ד), **תּורת מעשׂה בראשית בביאור מדעי** (ירושלים, תּשי״א).

ר׳ אליהו קרעמערמאַן, ר״מ אין קעלם. פֿון מיטן 1930ער רבֿ אין קראָשׂ, ווו אומגעקומען 1941, הי״ד.

ר׳ משׂה חאַנעס [מיינעס?], ר״מ (אַרום 1860ער); ר׳ ישׂעיה בר׳ אליהו, דיין, שפּעטער רבֿ אין סאַלאַנט; ר׳ אַבֿרהם־בער האַמבורג, דיין, אין די 1890ער; ר׳ יוסף־לייב עפּשטיין, דיין און חזן, אַרום סוף ניינצנטן יאָרהונדערט, שוועסטער פֿון ר׳ יעקבֿ־דוד גאַרדאָן, רבֿ אין נאָרפֿאָלק (אַמעריקע). אין 1888 זײַנען דאָ געווען צוויי שו״בים און צען מלמדים.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ יהושע־העשל עליאַשזאָן, דאָ[5] געבאָרן 1799. רבֿ אין יאַנעווע, זעזמער, שאַקי, ווילקי, סוועניציאַן, סייני. האָט געהאַט אָ פּענאָמענאַלן זיכרון, דעריבער האָט מען אים געוופֿן „די אײַזערנע קאָפּ״. אָ שאַרפֿער קעגנער פֿון דער מוסר־באַוועגונג. וועו ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער פֿלעגט קומען ערגעץ האַלטן דרשות וועגן מוסר, פֿלעגט ר׳ יהושע־העשל קומען אַהין און אַרויס־

5) יהדות ליטא, ג׳ — יאַנעווע.

טרעטן קעגן, אָפּט גלײַך נאָך ר׳ ישׂראלן. ניפּטר געווָארן 1874 אין סיניי.

ר׳ משה בר׳ יצחק הלוי הורוויץ, „מילידי קראָז ומבאי ביתו של הגר״א ומורה ומלמד להועיל לבניו״. צום סוף מ״מ און דיין אין ווילנע, ווו ניפּטר געווָארן אין 1821.[6]

ר׳ איצעלע קראָשער, גדול בתורה. האָט 1855 געעפֿנט אַ ספּעציעלן „חדר״ אין לײַזעווע.

ר׳ חיים קראָשער, מו״צ אין קאָוונע. האָט שאלות־ותשובות אין **עטרת יצחק** פֿון ר׳ יצחק־אײַזיק, אב״ד שאָוול.

ר׳ יקותיאל־לייב בר׳ יעקבֿ עליאָן, געבאָרן 1845. אב״ד זעזמער און דאגרא (וויטעבסקער גובערניע). ניפּטר א׳ אייר, תר״ס. חיבורים: **גליון מהרי״ל** (וואַרשא, תרנ״ג), **חבת הקודש** (וואַרשא, תרנ״ט). קרובֿ פֿון שלמה־זלמן הורוויץ, בעל **רחובות עיר**.

ר׳ יעקבֿ יוסף (ר׳ יאַנקעלע חריף), דאָ געבאָרן אין 1848. ר׳ ישׂראל סאַלאַנטערס מוסר־שיטה האָט געפֿאָרעמט זײַן גאַנץ לעבן. ערשטער רבנות אין ווילאָן, ווו ער האָט געשאַפֿן אַ ישיבֿה מיט ספּעציעלע שעהן פֿאַר מוסר. שפּעטער אב״ד יורבורג און זאַגער און פֿון 1883 מו״צ און שטאָט־מגיד אין ווילנע. 1888 געווָארן רבֿ הכּולל פֿון ניו־יאָרק. זײַנע דרשות פֿלעגן צוציען טויזנטער. צו זײַן לוויה, ח׳ תּמוז, תּרס״ב, זײַנען געקומען צענדליקער טויזנטער יידן. מחבר פֿון **לבית יעקב** (ווילנא, 1888).

ר׳ משה־זבולון מרגליות, דאָ געבאָרן אין 1851. אַ קורצע צײַט צוגעהאָלפֿן אין ענייני הוראה דעם קראָ־זשער רבֿ ר׳ שמחה הלוי הורוויץ. אַרום 1876 רבֿ אין מערעטש, שפּעטער 12 יאָר אין סלאַבאָדקע (סווואַלקער געגנט) און פֿון 1899 אין באָסטאָן, ווו ניפּטר געווָארן אין 1935.

ר׳ דוד וואָלפּע (ר׳ דוד קראָ־זשער), אב״ד מערעטש, אָנקל פֿון קראָ־זשער ר׳ משה־זבולון מרגליות, רבֿ אין מערעטש און באָסטאָן. ר׳ דוד ניפּטר 1884.

ר׳ משה־יונה ברוידע, אַ געבאָרענער דאָ. האָט געענדיקט קע־ניגסבערגער קאָנסערוואַטאָריע. האָט געזונגען בײַ ווילנער חזנים. דערנאָך 5 יאָר חזן אין באַלטימאָר און שפּעטער אין סיראַקיוז. אין קובֿץ **שירי ציון** פֿון מאָגיל־ניצקי זײַנען דאָ זײַנע לידער.

שרײַבערס. — יהושע דאָוויד־דאָוויץ, דאָ געבאָרן 1868. העברעישער פּאָעט. געשטאָרבן צו 28 יאָר אין אַדעס. זײַנע לידער זײַנען געדרוקט געווָארן אין **פּרדס, ממזרח וממערבֿ, לוח אחיאָסף,**

---

6) ש.י. יַצקן, אין זײַן **רבנו אליהו מווילנא**, שרײַבט, אז ער איז געווען אויך רבֿ אין קראָזש. מיר האָבן ניט געפונען קיין באַשטעטיקונג אויף דעם. — פֿונקט אין דער זעלביקער צײַט איז געווען אַ ר׳ משה הלוי הורוויץ בר׳ אהרן סג״ל, אויך זײַן פּטירה־יאָר איז 1821. אויב דאָ איז ניטאָ קיין צעמישענישׂ אין פֿאָטערס נאָמען, איז דאָס **איין** מענטש. אין פּנקס הגר״א פֿון תּקע״ב [1812] איז דאָ זײַן חתימה בראש הדיינים. ער איז מחבר פֿון **לוח על ששת אלפּים** (הוראדנא, תּקמ״ט) אין פּתבֿ־יד — **הלכה למשה**.

הזמן, השלוח, ווּ אחד־העם האָט אים מספּיד געווען אין פּרק א׳. פּאַרטראָטן מיט לידער אין המקהלה (לאָנדאָן, תּרס״א).

בערנאַרד אַברהמס, געבאָרן 1880. געלערנט אין ליטווישע ישיבֿות. נאָך אַ פּאָר יאָר זיין אין לאָנדאָן עמיגרירט קיין יאָהאַנעסבורג, זיין אָריגינעלער נאָמען: אַברהם־בֿער שמולאָוויץ. געווען זייער רײַך און געשטיצט ביד רחבֿה ייִדישע צדקה־מוסדות אין דרום־אַפּריקע און אין ישׂראל. אָנגעשריבן אַן אויטאָביאָגראַפֿיע **מײַנע זיבעציק יאָר** (יאָהאַנעסבורג, 1953). געשטאָרבן 1957 אין יאָהאַנעסבורג.

משה־שלמה זק״ש און יוסף־לייב בן צבֿי־נפֿתּלי עפּשטיין האָבן געשיקט קאָרעספּאָנדענציעס אין **המליץ**.

ניכבדים. — ר׳ אליהו בר׳ מאיר (ר׳ אליהו קראָשער), שוואָגער (פון צווייטער פֿרוי) פֿון ווילנער גאון. גדול בתּורה און גרויסער גבֿיר. מען האָט אים געשאַצט אין 80.000 רובל — אַ ריזיקע סומע אין יענער צײַט.

ר׳ משה מיינעס קראָשער האָט געהערט צו דער משפּחת החסידים הגאונים, וואָס איז אויסגעוואָקסן פֿון הרבֿ החסיד ר׳ אַברהם שוועקשנער — ר׳ שימעלע בירזער, ר׳ שמואלקע טעלזער און ר׳ צמח דראָבֿיאַנער.

ר׳ יוסף שמולאָוויטש, מיטגליד אין „אופֿראָווע״; ר׳ שמואל ברײַנעס, גבאי פֿון בית־מדרש; ר׳ אליהו פֿרידמאַן, פּאָטער פון נַפֿתּלי פֿרידמאַן, דעפּוטאַט אין דומע און אין ערשטן ליטווישן סיים; ר׳ אײַזיק פֿרידמאַן.

ר׳ יצחק סלאָבעדמאַן; ד״ר אַברהם גרינבערג; אורי דער אַפּטייקער; הירשע־יעקל פֿרידמאַן — ער, זיידע, עלטער־זיידע זײַנען שוין געוואָרן אויפֿן לאַנד אַרום קראָש איבער 200 יאָר; ר׳ צבֿי־הירש דאַנילעוויטש, שוועסטער פֿון הרבֿ ר׳ קלמן מגיד.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 10, 16; הלבֿנון: 1873; המליץ, 1878: 26; 1882: 41; 1897: 11, 201; ש.י. פֿין, שפֿה לנאמנים. ווילנא, תּרמ״א, ע׳ 135; הצפֿירה, 1888: 173; אחיאסף, תּרנ״ה, ע׳ 149; ש.י. זַצקן, רבנו אליהו מווילנא. וואַרשא, תּר״ס, ע׳ 130.

א.ל. פֿרומקין, תּולדות אליהו. ווילנא, תּר״ס, ע׳ 3; לוח אחיאסף, תּרס״א, ע׳ 420; הדרך, פּ״פ א/מ, תּרע״ג; ברוך קאָהן, ספֿר הזפֿרון. נ״י, תּר״פ, ע׳ 15; חזנות, נ״י, 1937, ז׳ 15; דעת קדושים, ע׳ 111; עיר ווילנא, ע׳ 19, 32, 82, 86, 304;

אהלי שם, 15, 161, 186, 302, 304; קריה נאמנה, 119, 247; ד.מ. ליפּמאן, ע׳ 72; יזפֿור־בוך סוואָאַלק, ז׳ 174, 185; י. קלוזנר, קורות בית העלמין הישן בוילנה, ע׳ 67; חלקת מחוקק, חוב׳ ז׳, ט׳; לקורות עיר קיידאַן, ע׳ ג׳; „ליטע״, 2, ז׳ 1159; קמבונס יהדות ליטא; תּולדות אנשי שם (ראנד), ע׳ 118; אלה אזפֿרה, ב׳, 208;

קהלת משה, ע׳ 135, 457; י. לעווינסאן, דור ודור ודורשיו, ע׳ 13, 37; תּולדות ישיבֿת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 65; א. דייַנאַרד, זכרונות בת עמי, ע׳ 32; חכמי ישׂראל באַמריקאַ, ע׳ 93; ג. קרסל, 1; ב. פּהנס לעקסיקאן, ז׳ 3; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 7801; יהדות ליטא, ג׳.

Jewish Encycl., vii, p. 578; Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce. (אַרטיקל וועגן זאַמעט) Black Book.

קרָאָן KRUONIS

קאָוונער קרײַז. פֿון מיטן צוויי־טער העלפֿט 17טן יאָרהונדערט איז דאָ געווען אַ קליינער יידישער ישובֿ. אין דער זעלביקער צײַט האָבן דאָ געלעבט אויך קאַראַימער. געווען גרויסע סיכסוכים צווישן זיי און די יידן. 1706 האָט דאָ געווינט אַ רײַכער קאַראַימער יוסף בן יצחק, דערנאָך אַוועק קיין טראָק און שפּעטער קיין שאַט.

1751 האָט אַ פּויער געמאַכט אַ בילבול אויפֿן יידישן אַרענדאַטאָר, וועמען מען האָט אַרײַנגעזעצט אין טורמע. דעם מוסר האָט מען שפּעטער פֿאַרמישפּט.

איינס פֿון די ליטווישע שטעט־לעך, ווו די רוסישע מאַכט האָט סוף מײַ 1915 גענומען יידישע ערבֿותניקעס קעגן „שפּיאָנירן" פֿאַר די דײַטשן.

1923 האָבן דאָ געווינט 241 יידן, מיט אַ רבֿ, בית־מדרש און שוחט. פֿאַרן חורבן זײַנען געבליבן בײַ 120 יידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

קראָק[1] KRAKĖS

קיידאַנער קרײַז. אין 1897 האָבן דאָ געלעבט 450 יידן, פֿאַרן ערשטן וועלט־קריג — בײַ 800, 1923 — 659 און פֿאַרן חורבן — בײַ 400. אין 1915 האָט קראָק דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע.

אין 1884 איז דאָ אויסגעבראָכן אַ גרויסע שריפֿה. 40 יידישע משפּחות זײַנען געבליבן נשׂרפֿים. נאָר 8 יידישע הײַזער זײַנען געבליבן גאַנץ.

צווישן 1839 און 1911 זײַנען דאָ געווען 49 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

רבנים. — ר׳ שלמה־זלמן טרויב, געבאָרן 1830 אין קיידאַן, פֿון 1863 ביז 1876, ווען געווָארן רבֿ אין קיידאַן, אויפֿן אָרט פֿון זײַן פֿאָטער ר׳ אַבֿרהם־שמעון. האָט הספּמה אויף **באר יעקבֿ** (ווילנא, תר״מ). ניפֿטר 1911.

ר׳ מאיר בר׳ יהושע־צבֿי ראַבי־נאָוויץ [פֿאַמיליע־נאָמען פֿון זײַן זון ד״ר מרדכי, העברעיִשער שרײַבער, איז ראָבינ־זאָן]. געבאָרן 1849 אין וועגדזיגאָלע. פֿון 1880 אַ פּאָר יאָר דאָ, 1883 רבֿ אין סוועג־ציאַן, 1886 אין ראַדושקעוויץ, ווו געווען רבֿ איבער פֿערציק יאָר. 1933 ניפֿטר געווָארן אין ירושלים. מחבר (מיט יהונתן אַבעלמאַן) פֿון **הערות וחידושים על הנודע ביהודה** (ווילנא, תרנ״ט).

---

1) אין ליטע זײַנען געווען 3 שטעטלעך, וואָס מען פֿלעגט שרײַבן זייער נאָמען קרוק אָדער קרוקי. איינס פֿון זיי, פֿון קיידאָנער קרײַז, פֿלעגט מען בעל־פֿה רופֿן קראָק אָדער קראָקי, אָבער אין די ספֿרים פֿלעגט עס פֿמעט אַלע מאָל געשריבן ווערן: קרוק. היות ס׳איז ניט תמיד געלונגען זיי צו דיפֿערענצירן, דאַרף מען קוקן אין אַלע 3 און זיי פֿאַרגלײַכן.

ר׳ יהושע־יוסף בר׳ אלחנן פּריילּ, געבאָרן 1858 אין בירזש. דאָ רבּ 10 יאָר. זײַן ברודער ר׳ אליעזר־מאיר רבּ אין מאַנטשעסטער, ברוקלין, ר״מ אין ניו־יאָרקער ישיבה־אוניווערסיטי. דער העברעיִשער דיכטער גבֿריאל פּריילּ איז זײַן אייניקל. חיבורים: **מועצות ודעת** (אדעסא, תּרנ״ז), **אגלי טל** (וואַרשא, תּרס״א), **פּתבֿים נבֿחרים** (נ״י, תּרפ״ד). געווען פּתבֿא רבא אין העברעיִשע צײַטשריפֿטן. נאָך זײַן פּטירה אין 1896, האָט די אָרטיקע קהילה באַשלאָסן אַ יאָר צײַט ניט צו נעמען קיין נײַעם רבֿ און דעם אַלטן רבֿס יערלעכע שכירות צו צאָלן דער אלמנה. וועגן דעם איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אַ מעלדונג, געחתמעט פֿון די ווײַטערדיקע עסקנים: יהודה געל, אַריה־לייב אוויעשאָוויץ (סגן פֿון קאַזיאָנעם ראַבינער), פֿאַלק ביניאָמין־אָוויץ, חיים־זעליק גרוסקאָ, מ.מ. מאיר־אָוויץ, יוסף־זונדל רעק, צדוק ווײַנשטיין.

ר׳ אליהו־מאיר פֿײַוועלזאָן, געבאָרן 1867 אין ווײַגעווע. פֿון 1897 ביז 1907, דערנאָך רבֿ אין קופישאָק. ניפֿטר געוואָרן כ״ה טבֿת, תּרפ״ד. איינער פֿון די פּראָדוקטיוואָסטע אגודה־סופֿרים אין ליטע. פֿאַרעפֿנטלעכט מאמרים און חידושי־תּורה אין **המודיע** (פּאָלטאַווע), **הפּלס, יגדיל תּורה, הלבֿנון, דער יוד, דאָס פֿאָלק** א״א. (נאָך פּרטים זען: קופישאָק).

ר׳ חיים בן־ציון בר׳ משה נאַטאָלאָוויטש, געבאָרן 1886 אין ווילנע. 1907־1915 דאָ רבֿ, 1915־1922 אין גענעזיס־שעק, אַ יאָר־צווײַ אין שאַדעווע און פֿון 1923 אין אַמעריקע. רבֿ אין העריסבורג, לויסוויל און פֿון 1942 אין ברוקלין. האָט חידושי־תּורה אין **יגדיל תּורה**.

ר׳ יהושע קאַפּלאַן, געבאָרן 1873. פֿון אַרום 1917, שפּעטער רבֿ אין סווויניישאָק און פֿון 1927 אין ווידוקלע, ווו אומגעקומען אין 1941, הי״ד. חיבורים: **שערי הקדש** (ווילנא, תּרס״ז־תּר״ע), מעיני יהושע (ווילנא, תּרע״א), **שערי יהושע** (קיידאַן, תּרצ״ו), **ליקוטי שושנים** (קיידאַן, תּרצ״ז), **שערי הוסתות** (קיידאַן, תּרצ״ט).

ר׳ חיים־מאיר פֿעלדבערג, פֿון אַרום 1920; זײַן איידעם ר׳ דוד גאָלדבערג, האָט חידושי־תּורה אין **פּנסת ישׂראל** (תּרצ״ט), אומגעקומען 1941, הי״ד.[2]

פֿון 1820 איז דאָ געווען „הרבֿ החריף ובקי ר׳ שמעון בר׳ שבתי מ״מ ומו״צ קראק ע״י קיידאַן נפטר תּקפּ״ב״ [אַזוי מצבֿה אויף ווילנער בית־עולם]; ש״ץ ושו״ב, ר׳ יצחק־יעקבֿ בר׳ יהודא; ר״מ אין דער קליינער ישיבה (1895־1897), ר׳ אַבֿרהם־נחמן שוואַרץ, געבאָרן 1872 אין לענץ, דערפֿל לעבן קראָק. שפּעטער רבֿ אין נאָווי אַדעס (אוקראַינע), 1898־1905, ניו־לאָנדאָן (אַמעריקע), באַלטימאָר, ווו ניפֿטר

2) לויט אַן אַנדער מקור, איז דער לעצטער רבֿ געווען ר׳ מאיר־לייב מעץ, פֿרײַער רבֿ אין גרינקישאָק. אומגעקומען 1941 אין קראָק [און אפֿשר אין אַ צווייטער קראָק?]. בעל **נתיבֿ מאיר** (קיידאַן, תּרצ״א). — דאָ איז געווען רבֿ אויך ר׳ יוסף־זונדל בירזשער, אָבער אונדז איז ניט קלאָר די צײַט פֿון זײַן היגער רבנות.

געוואָרן 1937; ר׳ שבתי פֿאַרבער, דיין (1922).

אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים געפֿינען זיך די מצבֿות פֿון יצחק־יעקבֿ בר׳ יהודא ש״ץ ושו״ב דקרוקי, תּרל״ט,

עזר בר׳ ישעיה חיים מקרוק, תּרס״ב.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1896: 95, 96; 1899: 217; 1903: 104; ישׂראל קלוזנר, קורות בית העלמין הישן בוילנה. וילנה, תּרצ״ד, ע׳ 67; י. ד. קמזון, יהדות ליטא. ירושלים, תּשי״ט. ע׳ 227; בית יעקבֿ, ירושלים, כ״ה טבֿת תּשכ״ב; ג. קרסל, 2; קריה נאמנה, ע׳ 263; אהלי שם, 177, 187; תּולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 87, 133; ספֿר הפֿרענומעראַנטן, 7839; חלקת מחוקק, ה׳; יהדות ליטא, ג׳. Black Book.

קראַקינאָוע

KRAKINAVA

פֿאָנעוועזשער קרײַז. דער אָנהייב פֿון ייִדישן ייִשובֿ איז געווען אַרום מיטן זיבעצנטן יאָרהונדערט.

אין 1880 און 1881 זײַנען 100 ייִדישע הײַזער אַראָפּ מיטן פֿײַער. אין 1897 זײַנען אויסגעבראָכן צוויי שריפֿות. אין דער ערשטער, אָנהייב יאָר, זײַנען פֿאַרברענט געוואָרן 70 הײַזער און אין דער צווייטער — דער גרעסטער טייל פֿון שטעטל, בײַ 200 הײַזער, צווישן זיי: דער גרויסער בית־מדרש, צוויי קליינע בתּי־תּפֿילה, די תּלמוד־תּורה פון צוויי עטאָזש. אין 1898 איז געווען אַ קליינע שריפֿה.

צווישן 1842 און 1911 זײַנען דאָ געווען 86 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אין צוויי רשימות מנדבֿים פֿאַר העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל אין 1903 זײַנען דאָ מערערע קראַקינאָווער. קלײַבער: דוד גערשאַטער.

אין אַ רשימה בײַשטײַערערס פֿאַר „קרן האגודה״ זײַנען דאָ די קראַקינאָווער: יוסף מאַן, יחזקאל־יעקבֿ קליוואַנסקי, מיכל רעזקין, דובֿ זאַקס, זאבֿ זיוו, שלמה קריגער, קלמן־שלמה גינגער.

אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים געפֿינט זיך אַ מצבֿה פֿון הרב המופלג בתו״י אליה שמריהו בהר״ר צבי ז״ל מקרעקינאווא, תּר״ך [1860]

פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט בײַ 1200 ייִדן, אין 1923 — 527 און פֿאַרן חורבן — בײַ 250. אין 1915 האָט קראַקינאָווע דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע. כּמעט דאָס גאַנצע שטעטל איז דעמאָלט פֿאַרברענט געוואָרן.

ייִדן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט

קרעמערײַ, מלאכה און האַנדל, וואָס איז געגאַנגען בעיקר מיט פֿלאַקס. אין די 1880ער יאָרן איז דאָ געווען אַ גרויסע קאָנקורענץ פֿון די געשאַפֿענע קאָאָפּעראַטיוועס קראָמען פֿון די קריסטן. אין דער צײַט זײַנען אויך געווען גרויסע צרות פֿון דעם פּריסטאָוו, וואָס האָט זיך אָנגעזעצט אויף די יידן אין די אַרומיקע דערפֿער צו פֿאַרלאָזן זייערע ערטער.

רבנים. — ר׳ משה־מישל לוריא, פֿון אַרום 1800, ביז 50 יאָר דאָ רבֿ. איינער פֿון די מספּימים אויפֿן ש״ס סלאַוויטא (תקצ״ה). זײַנע שאלות־ותשובֿות זײַנען דאָ אין **עטרת יצחק** פֿון ר׳ יצחק־אײַזיק [ראַבינאָוויץ], אב״ד שאָוול און אין **חמדת שאול** פֿון שאול שאַפּירא (אדעסא, תרס״ג, ע׳ נ״ז־נ״ח).

זײַן זון ר׳ נתן־נטע פֿלאום־[לוריע], אַ הי־געבאָרענער. דאָ רבֿ פֿון אַרום 1850 ביז זײַן פּטירה אין 1885. זײַנע שאלות־ותשובֿות אין **חמדת שאול**, שאול שאַפּירא (אדעסא, תרס״ג, ע׳ י״ט־ל״ז). שוואָגער פֿון ר׳ מרדכי גימפּל יפֿה (1820־1892), אב״ד דערעטשין, ראָשינאָי.

ר׳ שלמה־זלמן שניאורסאָן.[1]

ר׳ משה בר׳ אפֿרים כאַסקין, געבאָרן 1874 אין טשערניגאָוו. 1900־1915 דאָ רבֿ, שפּעטער אין פּרילוקי. פֿון 1933 אין ירושלים, ווו ניפֿטר געווארן אין 1950. בעל **פּלפּלת שבֿיעית** (ירושלים, תּרצ״ח).

ר׳ מרדכי פּעטשעניק.

ר׳ בנימין מאָווישע, געבאָרן 1887 אין טירקשלע. פֿריִער רבֿ אין בירזש. אומגעקומען אבֿ, תּש״א, הי״ד.

ר׳ אליהו־דובֿ שור, ר״מ אין היגער ישיבֿה. געבאָרן 1848 אין אַניקשט. רבֿ אין זופֿראַן, לאַדי, בירזש. אויף דער עלטער עולה געווען קיין ירושלים, ווו ניפֿטר געווארן אין 1936. שווער פֿון ר׳ נתן־נטע לוריא־פֿלאום. בעל **נטיעות חיים** (ווילנא, תּרנ״ב).

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ שאול בר׳ דובער שאַפּירא, דאָ געבאָרן אין 1797. פֿון 1839 אב״ד פּאָנעווועזש און פֿון 1853 רבֿ אין שאַדעווע, ווו ניפֿטר געווארן אין 1859. בעל **חמדת שאול** (אדעסא, תּרס״ג). אַ ביסל חידושי־תּורה זײַנען אין **אמרי משה** פֿון מ.מ. לוריא און **תּולדות משה** פֿון מ. ראַפּאָפּאָרט (וואַרשא, תּרמ״ט).

ר׳ שאול בר׳ משה־מישל לוריא, דאָ געבאָרן אַרום ערשטן פֿערטל פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט. רבֿ אין שאַוולאַן. מחבר פֿון **עטרת שאול** (ווילנא, תּר״ב).

רבקה־ליפּא קאַמייקאַ, געבאָרן 1823 [?]. איר פֿאָטער, ר׳ משה־מישל לוריא, אב״ד פֿון שטעטל. 1862 זיך באַזעצט אין ירושלים מיט איר מאַן און קינדער. זי האָט זיך עוסק געווען אין העלפֿן אָרעמע, יתומים, הכנסת־כלה און מען האָט

1) לויט איין מקור, געווארן דאָ רבֿ אין 1886. אין 1897 נאָך געווען דאָ רבֿ.

זי געוראָפֿן „ליפּעלע די גבאיטע". זי ווערט דערמאָנט אין משה מאָנטעפֿיאָריס רײַזע־באַשרײַבונג פֿון זײַן באַזוך 1875 אין ירושלים. האָט מחבר געווען דאָס ביכל **זכר עולם**, ייִדיש און העברעיש (ירושלים, 1882, שפּעטער נאָך אויסגאַבעס) — דאָס איז אַ מין בריוו, געשריבן צו איר מישפּחה אין קראַקינאָוו. זי איז די באָבע פֿון ד״ר יוסף לוריא, רעדאַקטער פֿון **יוד**. געשטאָרבן 1893 אין ירושלים.

ר׳ יוסף־אליהו פֿריד, אַ הי־געבאָרענער אין מיטן נײַנצנטן יאָרהונ־דערט. אב״ד שוקיאַן 16 יאָר, פֿון אַרום 1875. פֿון 1891 מו״צ אין ניו־יאָרק. זײַן פֿאָטער ר׳ יהודה־לייב, זון פֿון ר׳ משה־מישל לוריא, אב״ד קראַקינאָוו.

דוד־אַהרן ווישנעוויץ, געבאָרן 1866. געהאַט סמיכות אויף רבנות, אָבער זיך פֿאַרנומען מיט פּעלדשערײַ. פֿון 1896 אין יאָהאַנעסבורג. מחבר פֿון: **מַטה אַהרן** (ווילנא, 1899), **אמרי דעת** (נ״י, 1918, לעצטע אויפֿלאַגע), **פּנינים יקרות** (ירו־שלים, 1930, לעצטע אויפֿלאַגע). ניפֿטר אין ארץ־ישׂראל.

ר׳ מאיר האַנדעלסמאַן, געווען רבּ אין קאָנסטאַנטינאָגראַד (פּאָלטאַווער גובערניע). ניפֿטר געוואָרן אין 1903.

ר׳ יעקבֿ בר׳ יהודה לעווינסאָן, דאָ געבאָרן אין 1875. פֿון 1905 אין אַמע־ריקע. רבּ אין שיקאַגאָ, בראָנזוויל, איסטערן פּאַרקוויי. מחבר פֿון **מחקרי אבות, שויון הנשים, רעיונות וחומר לדרוש, התורה והמדע, שלשים הספּדים, תּולדות ר׳ ישׂראל רוקח**. ניפֿטר 1955.

ר׳ אליעזר־יהודה ראַבינאָוויץ, דאָ געבאָרן אין 1880. 19 יאָר אב״ד מעמל, ווו זײַן פֿאָטער ר׳ מרדכי־יצחק־אײזיק איז פֿריִער געווען רבּ. האָט געשריבן חידושי־תּורה און מאמרים אין תּורה־זשורנאַלן. מחבר פֿון **עין יהודה**. אומגעקומען 1941 אין קיידאַן, הי״ד.

שרײַבערס. — ס. מאַרקאָוו־סקאַיאַ, געבאָרן 1881. אויטאָרין פֿון **געשיכטע פֿון אַנ אַרבעטאָריִנ** (מאָסקווע, 1934). דערציילט ווענגן שטעטל און אירע אייגענע רעוואָלוציאָנערע יאָרן. איבער־געזעצט פֿון רוסיש.

לוי־חיים געשאַטער, געבאָרן 1907. פֿון 1926 אין יאָהאַנעסבורג. ענג־ליש־ייִדישער זשורנאַליסט. אָנגעהויבן זײַן זשורנאַליסטישע אַרבעט אין **הצפּירה** (וואַרשע). 1927־1930 שטענדיקער מיטאַרבעטער פֿון **דער אַפֿריקאַנער**, ווו געשריבן לייטאַרטיקלען און פֿעליעטאָנען. געווען קאָרעספּאָנדענט פֿון **הארץ** (ת״א) און **מאָרגן־זשורנאַל** (נ״י). זינט 1943 רעדאַקטער פון יאָהאַנעסבורגער Zionist Record. אויטאָר פֿון בוך־**דרײַסיק טעג אין ישׂראל** (ענגליש). געשטאָרבן 1959 אין יאָהאַנעסבורג.

אַבא שאַבאַן, געבאָרן 1908. פֿון 1927 אין דרום־אַפֿריקע. געשריבן אַר־טיקלען און רעפּאָרטאַזשן. רעדאַקטער און אַרויסגעבער פֿון די יאָהאַנעסבורגער

וואכנבלעטער **אַפֿריקאַנער אידישע צײַטונג, דער עקספּרעס** און 1938 די **טאָגצײַטונג אידישע שטימע** (אַ האַלב יאָר). **אויטאָר פֿון היימלאָזע טעג** (יאָהאַנעסבורג, 1934). **זינט** די 1940ער זיך דערוויטערט פֿון **שרײַבערײַ**. **געשטאָרבן** 1978 **אין יאָהאַנעסבורג.**

בנימין הלוי, געבאָרן 1913. פֿון 1934 אין ארץ־ישׂראל. **העברעישער שרײַבער.** געשריבן פֿעליעטאָנען און הומאָרעסקעס, דערציילונגען פֿאַר קינדער און יוגנט, ווי אויך פֿאַרשונגען אין תנ״ך. חיבורים: **גשמים ואור** (1952), **שוכני האלון פולם** (1954) **סיפורים במקרא** (1959), **אורי וערן** (1960), **השליט והמשורר** (1960), **הנבואה** (1960), **אדם וגורלו בספרות החכמה** (1962), **ניצת אביב** (1965).

קאָרעספּאָנדענטן. — **המליץ:** אהרן פֿלוים, יעקבֿ אליהו שלום [פֿרידמאַן], נחמה חרנס, מ. סגל, משה־אַהרן מיכעל. **הצפֿירה:** יוסף רעזניק, ישׂראל־מרדכי פֿייפֿערט (**המליץ**). מנחם־מענדל גאָלד־ציק, מאמרים אין **המודיע.** חיים מאַרקוס, האָט אַ „שיר פֿתיחה״ אין **הפּסגה** (תרנ״ח, ע׳ 4).

עסקנים, ניכבדים. — מאיר יאַשפּאַן, זאבֿ־זעליג ליבערמאַן, זאבֿ־וואָלף זאַקס, חייקל פֿײַוועש, דוד טוווערסקי, ירוחם־יצחק לעווינסקי, מיכה רעזניק, רעזניק, אָרגאַניזירט די פֿײַער־קאָמאַנדע אין 1897.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1885: 12; 1897: 71; 1898: 136; שאול שאַפּירא, חמדת שאול. אדעסא, תרס״ג, הקדמה; הדרך, פֿראַנקפֿורט אַ/מ, תרע״ג; עיר ווילנא, 32; חכמי ישׂראל באמריקא, ע׳ 79; תולדות ישיבֿת היהודים בקורלאַנד, 139; אהלי שם, 188; „ליטע״, 1, ז׳ 1601;

י.ד. קמזונס יהדות ליטא; ג. קרסל, 2; א.ל. פֿרומקין, תולדות חכמי ירושלים, ע׳ 258; דורות האחרונים, ב׳, ע׳ 130; חלקת מחוקק, חוב׳ ט׳, מחברת א׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 7843; לעקסיקאָן, 2, 8; ב. כּהנס לעקסיקאָן, ז׳ 166; יהדות ליטא, א׳, ג׳.

Black Book.

קרוק[1] KRIŬKIAI

שאַוולער קרײַז. אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט אַרום 700 יידן, אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע — אַרום 400, פֿאַרן חורבן — בײַ 200. אין 1915 דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע.

צווישן 1898 און 1911 זײַנען דאָ געווען 20 פּרענומעראַנטן אויף 3 רבנישע ספֿרים:

זכר חיים, חיים נתן בר׳ משה (וואַרשא, תרנ״ח); **תּפֿארת שאול**, שאול ידידיה שאָחעט (פּיעטרקובֿ, 1898); **אמרי יעקבֿ**, יעקבֿ פּראַלגעווער (בילגורייא, תרע״א).

1) זע הערה צו: קראָק.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿאַר העלפֿן בויען ארץ־ישראל אין 1899 און 1903 זײַנען דאָ מערערע קרוּקער. קלײַבער: יעקבֿ בורלאַנד.

רבנים. — ר׳ דובער בר׳ שלמה־זלמן קוק, געבאָרן 1872 אין גראַ־יעווע. שפּעטער רבֿ אויך אין יעליזאַוועט־גראַד, עפֿולה. ברודער פֿון הרבֿ הראשי אין ארץ־ישׂראל ר׳ אַבֿרהם־יצחק קוק. ניפֿטר 1950 אין ירושלים.

ר׳ מאיר בר׳ בנימין־דובֿ ווערזש־בלאָווסקי, געבאָרן 1881 אין שאַקי. רבֿ אין שימאַנץ, דאַווידאָווקע, סאַפּיזישאָק, קרוק, ווו אומגעקומען אין 1941, הי״ד. אַרויסגעגעבן מיט זײַנע הערות ר׳ יצחק־אײזיק חבֿרס **בית יצחק** און **מסכת אצילות**. מחבר פֿון קונטרס **תוספֿות מאיר** (קובֿנה, תרפ״א).

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1899: 217; 1903: 104; תולדות ישיבֿת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 54; ספֿר הפּרע־נומעראַנטן, 7859; יהדות ליטא, ג׳. Black book.

קרוק[1] KRIŮKIAI

שאַקיִער קרײַז. אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 184 יידן. זומערצײַט האָבן זיי געהאַט פּרנסה פֿון דער גרויסער צאָל דאַטשניקעס, אַ גרויסער צוגאָב צו זייער קרעמערײַ און מלאכה. דער איינציקער גבֿיר — שולמאַן. פֿאַרן חורבן זײַנען געבליבן בײַ 80 יידן.

עס איז געווען איין שול, אָבער ניט קיין רבֿ. שאלות האָט מען געפֿרעגט בײַם רבֿ פֿון סרעדניק, וואָס איז געווען עטלעכע וויאָרסט פֿון קרוק.

אין 1861, 1874 זײַנען געווען 3 פּרענומעראַנטן אויף 2 רבנישע ספֿרים: **תאמי צבֿיה**, צבֿי הירש בלאָך (קאניגסבֿערג, תרכ״א), **שיר השירים** (ווילנא, תרל״ד).

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1894: 153; ספֿר הפּרע־נומעראַנטן, 7860. Black Book.

1) זע הערה צו: קראָק.

קרעטינגע KRETINGA

קרײַזשטאָט. איינער פֿון די אַלטע מקומות אין ליטע. אין 1260 איז שוין דאָ געווען אַ Pilis (פֿעסטונג), וואָס מיינט, אַז דאָ איז געווען אַ ווינאָרט. פֿון 1572 איז עס איבערגאַנגען פֿון האַנט־צו־האַנט פֿון די אַדל־פֿאַמיליעס קאַטקעוויטש, סאַפּיעגאָ, מאַסאַלסקי, פּאָטאָצקי, די גראַפֿן זובאָוו און טישקעוויטש.

דער אָנהייב פֿון יִידישן יִישובֿ איז פֿון אָרום מיטן זיבעצנטן יאָרהונדערט. אין אַ ציילונג פֿון 1662 ווערן אָנגעגעבן 2 יִידישע מענער און איין יִידישע פֿרוי (פֿון אַן „עין־הרע" וועגן פֿלעגן יִידן אַ מאָל זיך ניט לאָזן „ציילן" . . .). אָבער קומען קיין קרעטינגע פֿלעגן יִידן שוין מיט אַ פּאָר הונדערט יאָר פֿריִער. לויט דוד־מאַטעס ליפּמאַן, היסטאָריקער פֿון יִידישע שטעט אין ליטע, פֿלעגן שוין אין דער צייט פֿון קעסטוטיס (מיטן פֿערצנטן יאָרהונדערט) קומען יִידן פֿון אַנדערע טיילן פֿון דער ליטווישער אימפּעריע האַנדלען אין קרעטינגע און פּאַלאָנגע — האַנדלען, אָבער זיך ניט באַזעצן. באַשטעטיקונגען פֿאַרן אויבן געזאָגטן זײַנען אונדז ניט באַקאַנט. מען מעג אָבנעמען אויף זיכער, אַז יִידן האָבן זיך געוומען דאָ באַזעצן אָרום ערשטן פֿערטל פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט (אין 1765 איז דאָ געבאָרן בערעק יאָסעלעוויטש — וועגן אים זע וויטעער).

צווישן 1828 און 1904 זײַנען דאָ געווען 119 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

קרעטינגע איז איינע פֿון די 19 קהילות אין ליטע, וואָס האָבן ניט געענטפֿערט אויף דעם רעגירונג־באַפֿעל פֿון 1853, אַז אַלע יִידן מוזן פֿאַרלאָזן די ערטער, וואָס זײַנען ווייניקער ווי 50 וויאָרסט ווײַט פֿון די מערב־גרענעצן.

אין 1855 איז אין אַ שריפֿה אויך פֿאַרברענט געווָארן דער בית־הכּנסת. דער שאָדן האָט באַטראָפֿן 7000 רובל. אין 1860 איז די שול ווידער אויפֿגעבויט געווָארן. אין דער גרויסער שריפֿה פֿון 1889 זײַנען אַ סך יִידישע הײַזער אַראָפּ מיטן פֿײַער. אין הצפֿירה איז אָפּגעדרוקט געווָארן אַ קול־קורא צו יִידן צו שיקן הילף. אין דער שריפֿה פֿון 1908 זײַנען פֿאַרברענט געווָארן 150 הײַזער, צווישן זיי דער בית־מדרש הגדול און צוויי קלויזן.

אין 1869־1871 איז קרעטינגע געטראָפֿן געווָארן פֿון גרויסן הונגער, וואָס האָט דעמאָלט געבושעוועט אין אַ גרויסן טייל ליטע. פֿונדעסטוועגן זײַנען נאָך געווען גענוג באַמיטלטע יִידן, וואָס זײַנען דעמאָלט געווען ביכולת זיך צו באַשטײַערן פֿאַר דעם הילפֿאָנד פֿון דעם מעמלער קאָמיטעט פֿאַר הונגער־געליטענע. דער קלײַבער: שב״י שאַפּירא. אַ רשימה נעמען פון מנדבֿים איז געדרוקט אין המגיד 1871.

אין די 1870־1880ער איז אָנגעגאַנגען א גרויסע יִידישע עמיגראַציע פֿון מעמל־געביט, בתוכה אויך פֿון קרעטינגע, קיין סאנדערלענד ((ענגלאַנד). דער ערשטער קרעטינגער דאָרטן איז געווען ב. בערנשטיין, אַן אָנטלאָפֿענער פֿון דער צאַרישער אַרמיי, געקומען אַהין אָרום 1859. אין אַ רשימה עמיגראַנטן פֿון 1869/70 זײַנען דאָ די קרעטינגער: ה. בנציון, י. בער, ה. בערנשטיין, ע. דרובין, צ. האָנדעלמאַן, י. לעווין, ס. מאַרקוס. אין 1889, וועו דאָס פֿײַער האָט אָפּגעווישט אַ טייל פֿון קרעטינגע, האָט דער קאָמיטעט פֿון „קרעטינגער רעליף־פֿאָנד" אין סאנדערלענד געשיקט אָהער דעם

רעווערענד א. גרין צו פֿאַרטיילן שטיצע פֿאַר די .יידישע נשׂרפֿים. די עסקנים אין יענעם קאָמיטעט זײַנען געווען: ישׂראל יאַקאָבס, ב. בערנשטיין, ס. גאַלעווסקי, מ. שערגיי, ד.א. אָלסוואַנג, ישׂראל העריס, טש. גילים, י. פּערלמאן.

1895 איז געשלאָסן געוואָרן דער אַלטער בית־עולם. גראַף טישקעוויטש, וואָס אים האָט געהערט קרעטינגע און אומגעגנט, האָט צוגענומען דעם בית־עולם. געווען אַ ריי פּראָצעסן, סוף־סוף האָט דער גראַף געגעבן אַן אַנדער שטיקל ערד, און די יידן, בראש מיטן רבֿ ר׳ הלל בערמאַן, האָבן מסכּים געווען דורכצוקומען.

אין 1847 האָבן דאָ געווינט 1738 יידן, 1897 — 1203, 1923 — 904 און פֿאַרן חורבן — בײַ 700.

די נאָנטקייט צו דער פּרײַסישער גרענעץ און די פּאָר באַלינייעס זײַנען געווען די הויפּט־סיבה פֿאַרן שטאַרק־צעווואַקסענעם יידישן מיסחר אין שטאָט. אַ גרויסע ראָלע אין דער היגער עקאָנאָמיק האָבן געשפּילט די יידישע וואַרשטאַטן, וואָס האָבן אויסגעאַרבעט פֿאַרשיידענע זאַכן פֿון בורשטין מיט זייער גוטן אָפּזאַצמאַרק אין ליטע און דײַטשלאַנד. יידן האָבן זיך אויך פֿאַרנומען מיט קרעמערײַ און מלאכה.

*

דער געדאַנק פֿון יישובֿ ארץ־ישׂראל האָט דאָ פֿרי אַרײַנגעדרונגען, אפֿילו פֿאַר חיבת־ציון. יואל בר׳ אליעזר דרובין, דאָ געבאָרן אין 1857, איז געווען פֿון די ערשטע בילויִים. 1882 האָט ער געענדיקט גימנאַזיע און אין זעלביקן יאָר עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל. תּחילת איז ער געווען אַ לאַנדווירטשאַפֿטלעכער אַרבעטער, דערנאָך אַן איבער אין ראשון־לציון, 1911 האָט ער זיך באַטייליקט אין אַ דעלעגאַציע צו באַראָן ראָטשילד אין פּאַריז צו באַנײַען דעם אָפּמאַך מיט די קאָלאָניעס ראשון־לציון און זכרון־יעקבֿ. יואלס פֿרוי, חנה פֿון שקוד, איז געווען אין אַ דעלעגאַציע צו דער באַראָנעסע ראָטשילד צו העלפֿן ראשון־לציון.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿון 1896 צו העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל געפֿינען זיך די קרעטינגער: מיכל בערמאַן, ישׂראל גליק־מאַן, מיכל דרובין, העשל לעווי, יהודה־לייב הירשאָוויטש, חנניה לייב.

אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים זײַנען דאָ די מצבֿות פֿון

הינדע בר׳ צדוק מקראָטינגאַ, תּרל״ט.

ר׳ דוב בר׳ אברהם מקראָטינגא, תּר״מ.

די „אגודה״ האָט אויך געהאַט אירע סימפּאַטיקערס, אָבער אין אַ סך קלענערער צאָל ווי די ציונים. אין אַ רשימה מנדבֿים פֿאַרן „אגודה״־פֿאַנד אין 1913 זײַנען דאָ די קרעטינגער: אַהרן פֿירמאַן, בענדעט וועריבלאָוו, דובער פֿײַוועש־שאָויץ, שרגא שאַפּירא, ישׂראל גליקמאַן, שלמה צוקער, רפֿאל זאַלקאָוו, שלמה וועריבלאָוו, שלמה טוביאַנסקי, דובֿ־משה דאַוויד, יצחק אַראַנאָויץ, יעקבֿ גילים, זאבֿ הילקאָוויץ, ברוך שפּיץ, יהודה־לייב זימאַן,

אַבֿרהם שפּיץ, הענעך שער, זלמן דאַווי־דאָוו, שבתי מאַרקוס, יוסף אַבֿיגדור, אַהרן זאַקש, צבֿי־הירש גלאַז, זכריה שמיד, שמעון בורשטיין, אלחנן פֿרידמאַן, שמואל פֿײַוועשאָוויץ, אליהו־מאיר קאַצענעלענ־בויגן.

*

אין 1860 האָט דאָ עקסיסטירט אַ ייִדישע קינדערשול, ווו אויסער ייִדישע לימודים האָט מען געלערנט אויך חשבון, רוסיש און דײַטש. דער לערער: אַבֿרהם אַריה־לייב שאַפּירא, אַן אָפּשטאַמיקער פֿון סאַלאַנט.

אין 1902 איז דאָ געשאַפֿן גע־וואָרן אַ חדר מתוקן.

רבנים. — ר׳ אַריה־לייב (ר׳ לייבטשיק), זיידע פֿון ר׳ אֶלינקע קרע־טינגער, 46 יאָר רבֿ גלײַכצײַטיק אין קרעטינגע, דאַרבֿיאַן, פּאַלאַנגע. געווינט אין קרעטינגע, ווו ניפֿטער געווארן. פֿריִער דיין אין ווילנע.

ר׳ אַהרן קראַטינגער (ר׳ אַרעלע קראַטינגער). רבֿ אין שילעל, עטלעכע יאָר דאָ, פֿון 1843 אין פּינסק, ווו ניפֿטער גע־ווארן אין 1845[1]. בעל **תּוספֿות אהרן** (קעניגסבערג, תּרי״ח, אַרויסגעגעבן דורך זײַנע זין). האָט הספּמה אויף **טורי אבן** (ווילנא, תּקצ״ה).

ר׳ שלמה־זלמן בר׳ מאיר זקש („זעלמעלע פֿרומאַק״), געבאָרן 1814. פֿריִער רבֿ אין בירזש, פֿון מיטן 1850ער אין קרעטינגע (אין 1860 איז דאָ זײַן נאָמען אין אַ רשימה ייִדן, וואָס האָבן געהאָלפֿן בויען דעם פֿאַרבערנטן בית־מדרש), לוקניק, לינקעוועע. ניפֿטער געוואָרן אין 1876.

ר׳ משה־יצחק בר׳ משולם־זלמן הלוי סג״ל, געבאָרן 1812 אין ראַסיין, דאָ רבֿ פֿון אַרום 1854. פֿריִער רבֿ אין סאַס־מאָקן, ווינדאו, גאָלדינגען—קורלאַנד, שוועקשנע; נאָך קרעטינגע אין טאַוורין, ליבאַוע, פּלונגיאַן, פּאָנעוועזש, פּאַלאָנגע, אויגוסטאָוע (סוווּאַלקער געגנט). האָט הספּמה אויף **תּורת העולה** (קעניגסבערג, תּרי״ד). האָט חידושים אויף **ברכות** (ש״ס שטעטין, תּרכ״ג). ניפֿטער 1870 [נאָך פּרטים — פּלונגיאַן].

ר׳ אַריה־לייב בר׳ ידידיה ליפּמאַן ליפּקין, געבאָרן 1840 אין זאַגער, פֿון 1878 ביז 1900, פֿריִער 8 יאָר אין פּומפּיאַן און 1901־1902 אין וועקשנע, ווו ניפֿטער גע־ווארן אין 1902. חיבורים: **דברי ידידיה** [געדרוקט מיטן **שיר השירים**] (ווילנא, תּרנ״ה), **אור היום** (ווילנא, תּרס״א), **שבילי המאורות** (געדרוקט מיט **ברייתא דשמואל הקטן**. (פּיעטרקובֿ, תּרס״א), **חדושי אגדות מהרא״ל** (ירושלים, תּרס״ו). פֿלימעניק פֿון ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער.

ר׳ מנחם־מענדל, האָט חידושי־תּורה אין **פנסת חכמי ישׂראל, בית ועד לחכמים, שדי חמד**. שוויגער פֿון ר׳ אליהו סאָבעל בר׳ חיים־ירוחם, אב״ד טאַוויאַן.[2]

ר׳ צבֿי־זאבֿ שור, פֿון 1903.

זײַן איידעם ר׳ חיים־בנימין

1) אַן אַנדער מקור — 1842.

2) האָט געקענט זײַן רבֿ פֿאַר ר׳ משה־יצחק סג״ל.

פּערסקי, געבאָרן 1882 אין איוועניץ. אומגעקומען תּמוז תּשּ״א, הי״ד.

„קרעטינגער רבילע״ — אַזוי האָט מען גערופֿן דעם מורה־הוראה, וואָס איז דאָ געווען בײַ 50 יאָר; ר׳ שמואל־יצחק הורוויץ, מו״צ, שוועך פֿון ר׳ ידידה שוחט, אב״ד קאַרקלאַן, דערנאָך רבּ אין פּאָרט אַמבאָי (אַמעריקע); ר׳ אַהרן בר׳ צבי, שו״ב; ר׳ אַהרן יאַך, שו״ב; ר׳ אַריה פֿעפּערמאַן, ש״צ ושו״ב.

אָפּשטאַמיקע. — בערעק יאָסעלעוויטש, לעגענדאַרער פּוילישער העלד. דאָ געבאָרן אין 1765. געווען אַ פֿאַקטער בײַם מאָגנאַט מאָסאַלסקי און אַנדערע פּוילישע אַדלעכע. צוזאַמען מיט אַראָנאָוויטשן אַרגאַניזירט 1794 אין וואַרשע דעם יידישן רײַטערפּאָלק אין קאָסטושקאָס אַרמיי, אָבער נאָך איר גרויסער מפּלה אַנטלאָפֿן קיין אויסלאַנד. געקומען צוריק אין 1806, אַרײַנגעטראָטן אין דער נײַ־אָרגאַניזירטער פּוילישער אַרמיי ווי אַ פּאָדפּאָלקאָווניק. 1809 געפֿאַלן אין דער שלאַכט בײַ קיעלץ. זײַן זון יאָזעף בערקאָוויטש איז אין פּולישן אויפֿשטאַנד פֿון 1831 באַשטימט געוואָרן פֿאַרן קאָמפּיטאַן פֿון רײַטערפּאָלק. ער איז געשטאָרבן אין ענגלאַנד.

ר׳ אליהו־בער (ר׳ אָלינקע) לעווינזאָן, דאָ געבאָרן חוה״מ סוכות תּקפ״א. גדול בתּורה און גרויסער גבֿיר. ער איז געוואָרן דורך די מַנהיגי הדור צו די וויכטיקסטע לאַנד־קאָמפּערענצן אין רוסלאַנד. אין די הונגעריאָרן פֿון 1868/70 אין ליטע זיך באַטייליקט אין מעמל־קאָמיטעט צו העלפֿן געליטענע יידן. תּלמיד פֿון ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער און פֿאַרבראַכט אין לערנען מיטן חפֿץ־חיים, וואָס האָט אַליין דערציילט וועגן דעם. געגעבן אַ סך צדקה, בגלוי ובסתר. געהאָלפֿן ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער, געשיקט יערלעך 200 רובל צו ר׳ לייב חסיד פֿון קעלם און 200 רובל צו ר׳ זונדל סאַלאַנטער, וועמען יענער איז געוואָרן אַ יורד מנכסיו. געווען דער גרעסטער מפֿורסם פֿון אַלע יידישע קרעטינגער פֿערזענלעכקייטן בדורו, אָבער אַ גרויסער עניו. ד״ר הירש הילדעסהיימער האָט בײַם ערשטן טרעפֿן זיך אים געפֿרעגט, צי ער איז ניט וויט פֿון קרעטינגע און צי ער קען דאָרטן איינעם אַ רבי אליהו לעווינזאָן. ר׳ אָלינקע האָט געענטפֿערט: איך בין אַליין פֿון קרעטינגע און היים אליהו לעווינזאָן, אָבער מען רופֿט מיך בטעות **רבי** אליהו. ר׳ אַריה־לייב, אב״ד אין די דרײַ קהילות פֿון קרעטינגע, דאָרבײַ און פֿאַלענגע, איז זײַן זיידע. ר׳ יחיאל העלער, אב״ד סווואַלק, איז זײַן שוואָגער (ר׳ אָלינקעס טאָכטער פּעסע איז די ערשטע פֿרוי פֿון ר׳ יחיאלן). ר׳ אליהו האָט געהאָלפֿן אַרויסגעבן ר׳ יחיאלס ספֿר עמודי אור. אַזוי זאָגט זיך אין דער הקדמה. ר׳ אליהוס צוואה איז געדרוקט אין **אוסף מאמרי מוסר וחכמה** (וואַרשא, תּרנ״ו). ניפֿטר י״ח אייר, תּרמ״ח. אין ראַסיין.

ר׳ שאול אליעזר [פֿאַמיליע־נאָמען], געבאָרן 1823. צען יאָר רבּ אין אַ דערבײַיק שטעטל פֿון קרעטינגע, דערנאָך רבּ אין טשיזעווע (פּוילן), שפּעטער אין מאַנטשעסטער (ענגלאַנד), ווו ניפֿטר 1893.

געשריבן אין **המגיד** (א.ל. זילבערמאַן איז זײַן שוואָגער). חיבורים: **תולדות הלוי** (לאָנדאָן), **חיי משה** (לאָנדאָן, תרמ״ה. וועגן מאָנטעפֿיָארין), אַ קונטרס פֿון אַ גרויס בוך אין כתב־יד **בעלי אסופות** (לאָנדאָן, תר״ן) — אַ זאַמלונג אין אַלפֿאַבעטישן סדר פֿון אַלע מאמרים פֿון תנאים און אמוראים אין ביידע ש״סן און מדרשים.

ר׳ חאַצע, דאָ געבאָרן אין 1843. מחבר פֿון **ילקוט יחזקאל**. עמיגרירט 1888 קיין ענגלאַנד. ניפֿטר 1926 אין סאַנדערלענד (ענגלאַנד).

ר׳ ישראל־זלמן הלוי טעפּליץ, דאָ געבאָרן אין 1848. מו״צ אין שקוד, שפּעטער אין ליבאַוו. 1905 עמיגרירט קיין אַמעריקע.

ר׳ שמריה־יצחק בר׳ שבתי־משה בלאָך, געבאָרן דאָ אין 1863. 1888 געווארן רבֿ אין דרוזגעניק, 1894 — אין סאַנדערלענד, 1902 — אין בירמענגהעם (ענגלאַנד).

ר׳ מענדל־יצחק בר׳ משה־אַבֿרהם בערמאַן, אַ הי־געבאָרענער. 1904 געווארן רבֿ אין גרימסבי (ענגלאַנד) און 1907 אין מידלסברא (ענגלאַנד). מישפּחה מיט ר׳ מיכאל האָווישאַ, אב״ד שקוד.

שמואל יאָסעף, געבאָרן 1881. עמיגרירט קיין אַמעריקע. פּראָפֿעסאָר פֿון סאַציאָלאָגיע אין ניו־יאָרקער קאָלאָמביאַ־אוניווערסיטעט. אויטאָר פֿון ענגלישע ביכער וועגן יידישער עמיגראַציע קיין אַמעריקע.

שרײַבערס. — אלעזר שולמאַן, געבאָרן 1837. געלעבט אין קיעוו, אַדעס, וואַרשע. תחילת זיך פֿאַרנומען מיט בעלע־טריסטיק און שפּעטער מיט ליטעראַרישע פֿאַרשונגען. האָט איבערגעזעצט אויף העברעיש וויקטאָר הוגאָס **האובֿדים והני־דחים** (אדעסא, תרכ״ז). געדרוקט אַ סעריע דערציילונגען אין **השחר** און **האסיף** אין צוויי ביכער־דערציילונגען: **אוצר ספּו־רים** (וואַרשא, תרנ״ד) און **זכרונות עיר מולדתי** (פּעטערבורג, תרנ״ד). שולמאַן גופֿא האָט באַטראַכט זײַן שרײַבערישן בראשית ערשט פֿון זײַנע וויסנשאַפֿלעך־ליטעראַרישע מאַנאַגראַפֿיעס: **תולדות אנשי השם**, גדולי סופֿרי גרמניה וילידי ישראל — וועגן היינריך היינע (ווינא, תרל״ו) און לודוויג בערנע (ברדיטשוב, תרנ״ג). האָט געדרוקט פֿאַרשונגען אין **השלח**, **לוח אחיאָסף**, סאַקאַלאָווס **ספֿר השנה** א״א. דער ערשטער אין העברעיש, וואָס האָט גע־פֿאַרשט יידיש לשון און יידישע ליטעראַטור און ארויסגעגעבן אַ וויכטיק בוך וועגן דעם: **שפֿת יהודית אשפנזית וספֿרותה** (ריגא, תרע״ג, דורך י.ח. טבֿיוב). געשטאָרבן 1904 אין קיעוו.

אַרנאָלד לעווי, געבאָרן 1886. עמיגרירט קיין ענגלאַנד. אויטאָר פֿון בוך History of the Sunderland Jewish Community (London, 1956).

גיטל־רבֿקה קושעלעוויטש, גע־באָרן 1891. רביצין. טאָכטער פֿון הרבֿ בן־ציון לעוויטאַן. פֿון 1927 אין בראַנקס. מחברטע פֿון **מיטנאַכטיגע געדאַנקען** (נ״י, 1976). געשטאָרבן 1980 אין בראַנקס.

אליעזר־ליפּמאן זילבערמאן, אַ געבאָרענער 1819 אין קיניגסבערג, האָט

אָבער פֿון 1823 געלעבט 15 יאָר אין זײַן מאַמעס פֿאַמיליע אין קרעטינגע. 1838 זיך באַזעצט אין דער רוסיש־פּרײַסישער גרענעצשטאָט ליק. דאָ האָט ער אויפֿ־געשטעלט די ערשטע העברעישע צײַטונג **המגיד**, וואָס האָט שפּעטער ווי אַ וואָכנבלאַט עקסיסטירט כּמעט פֿופֿציק יאָר. דער **המגיד** איז אויך די ערשטע העברעישע צײַטונג, ווו ס׳איז פּראָפּאַגאַנדירט געוואָרן די אידייע פֿון חיבת־ציון. געשטאָרבן 1882 אין ליק.

אַבֿרהם אַריה־לייב בהרב ישׂראל שאַפּיראָ האָט געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס אין **הפּרמל** און אַהרן בערמאַן אין **הצפּירה**.

ניכבדים. — ר׳ יודל הורוויץ, ר׳ זאב־וואָלף בערמאַן, ר׳ משה בערמאַן, ר׳ שמריה בערמאַן, ר׳ זאב בערמאן, ר׳ יוסף בר׳ אַבֿרהם — אַלע אין די 1860ער יאָרן.

ביבליאָגראַפֿיע. הפּרמל, תר״ך: 11; המגיד, 1869: 10; 1871: 21; 1876: 16; רשימת החברים לחברת תמיכת בני ישׂראל . . . 1896; ד. בונימאָוויטש, מכתבֿ מאליהו. ווילנא, תרס״ב; שם הגדולים החדש, תרס״ג, ע׳ 19; הדרך, פֿראַנקפֿורט א/מ, תרע״ג; יעקבֿ מאַרק, גדולים פֿון אונזער צײַט. נ״י, 1927;

אידישע שטימע, 1934: 4816, 4818, 4844 (ד.מ. ליפּמאַן); 100 יאָר פּינסק, נ״י, 1941, ז׳ 266; ראשון לציון. עורך: ד. יודלביץ, ת״א, תש״א, ע׳ 98; א. אָשרי, חורבן ליטע. נ״י, 1951, ז׳ 292; א. צנציפּר, פּעמי הגאולה. ירושלים, תשי״ב, ע׳ 49; י. לוין, היהו־דים והמרד הפולני. ירושלים, תשי״ג; אהלי שם, ע׳ 298; לעקסיקאָן, 8; ספֿר היחס למשפּחת ריבלין, ע׳ 26;

י. שאַצקי, געשיכטע פֿון יידן אין וואַרשע, I, ז׳ 114; תולדות ישיבֿת היהודים, ע׳ 63, 65, 449, 468; ג. קרסל, 1, 2; י.ד. קמזונס יהדות ליטא; ייווא־בלעטער, ב׳ XL, ז׳ 224; י. לוינסון, דור ודור ודורשיו, ע׳ 21; נחלת עולמים, ע׳ 63; חלקת מחוקק, חוב׳ ז׳, מחברת ב׳; א.ל. פֿרומקין, תולדות אליהו, ע׳ 72; סוא־וואַלקער יזכור־בוך, ז׳ 130; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 7901; יהדות ליטא, ג׳.

Jewish Encycl., III. p. 55, 68; Lietuviš-koja Encyclopedija, III., p. 552; A. Levy, History of the Sunderland Jewish Community. London, 1956; Black Book; Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce. Warszawa, 1987, p. 32.

ר

ראָגעווע RAGUVA

פֿאָנעווועזשער קרײַז. אַ מאָל איז דאָ געווען אַ הויף פֿון דער פּריצטע ראָגאָוו. לעבן הויף האָט זי געשטעלט אַ מצבֿה אירס אַ געהרגעטן זון און געוروפֿן אַרומיקע יידן זיך צו באַזעצן אויף דעם אָרט. אין אַ קורצער צײַט איז דאָ אויסגעוואַקסן אַ יידי־

שער יִישובֿ. אין די ערשטע צייטן האָבן פּאָנעוועזשער יִידן געניצט דעם ראָגעווער בית־עולם. דער יִידישער יִישובֿ איז אַלט אַרום 250 יאָר. אין 17טן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט אַ ביסל קאַראַימער.

אין 1766 האָבן דאָ געווינט 1187 יִידן קאָפּשטייער־צאָלערס, אין 1847 — 852 יִידן, 1897 — 1223, 1923 — 593 און פֿאַרן חורבן — אַרום 500.[1] אין 1915 האָט ראָגעווע דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע. געשען איז עס ערבֿ שבֿועות און דער באַפֿעל איז געווען צו פֿאַרלאָזן דאָס שטעטל אין משך פֿון 24 שעה.

יִידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר, קרעמערײַ און מלאכה. געווען אַ גרויסע צאָל קאַראַבעלניקעס. פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה האָט פֿייוול פּראָם דאָ אויפֿגעשטעלט אַ גרויסע גאַראַרניע, וואָס האָט באַשעפֿטיקט בײַ 50 אַרבעטערס.

אין שטעטל זײַנען געווען אַ פּאָר טשיקאַווע טיפּן. איינער, אַלטער דער מגיד, האָט זיך איין פֿרימאָרגן פֿון ערגעץ אַראָפּגעלאָזן אין בית־מדרש און שוין דאָרטן געבליבן אַ תּושבֿ. שבת נאָך מינחה פֿלעגט ער אָפּט האַלטן זײַנע פֿייערדיקע דרשות מיט וווּנדערלעכע משלים. דער עולם פֿלעגט זיצן מיט אַ פֿאַרכאַפּטן אָטעם און די ווײַבער אויבן פֿלעגן ניט אויפֿהערן כליפּען. אָבער וועמען ער פֿלעגט אַראָפּ פֿון דער בימה, פֿלעגט ער מאַכן ווילדע שטיק:

פֿלעגט אויסברעכן אין געוויין, זיך אויס־ציען אויפֿן דיל פֿון בית־מדרש, זיך מושטירן: רעכטס, לינקס, רעכטס. פֿלוצלונג איז ער אין טאָג נעלם געוואָרן. אויף דער בימה האָט מען געפֿונען זײַנס אַ פּאַפּירל קעגן די מנהיגי העדה:

אוי, ווייַ צו די יאָרן
וואָס פֿון ראָגעווע איז געוואָרן!
אַז ווו מען גיט אַ דריי דעם קאָפּ,
זעט מען אויבן שמואל דעם טאָפּ

(טעפּער)

און אַז מען קוקט אויף דער טאַבליצע

(מיזרח)

זיצט דער „רבֿ" דאָרטן פּאַן פּינע איצע

(מלמד)

און דער שוחט איז ישׂראל־איצע

(קצב),

און נאָך די אַלע צרות
איז דער גבאי פֿייוע שׂרהס

(אַ וועבער).

אַ צווייטער משונהדיקער טיפּ איז אויך געווען אַ געקומענער פון ערגעץ־ווו. ער איז געווען אַן עלעגאַנט־געקלייד־טער יונגערמאַן און זיך פּאָרגעשטעלט ווי . . . משיח בן דוד. ווי אַ באַשטעטיקונג פֿאַר דעם, האָט ער באַווּיזן אַ רינג אויפֿן פֿינגער, אויסגראַווירט „משיח בן דוד". פֿון סתּם נײַגעריקייט וועגן האָט מען אים גלאָזן האַלטן אַ דרשה אין בית־מדרש. קיינער האָט אים ממילא ניט געגלייבט. ער האט געפֿונען דעם עולם פּאָרן קיין ארץ־ישׂראל

1) טייל ציפֿערן אין יהדות ליטא, ג', זײַנען גוזמאדיק.

און ברענגען די גאולה, און כדי די ראָגע־ווער ייִדן זאָלן ניט פֿאַרזאַמען די גאולה, האָט ער געבעטן צו שאַפֿן אַ סומע געלט אויף טראַנספֿערירן די ראָגעווער אַהין. אַז ער האָט עקראָגן אַ ביסל מזומן, איז ער גיך נעלם געוואָרן . . .

אין ראָגעווע איז געווען אַ גרופּע ייִדישע יוגנטלעכע מיט ראַדיקאַלע אידייען. אָבער אין די אומרויִקע יאָרן 1903־1905 איז דער איינציקער רעוואָלוציאָנערער אַרויסטריט פֿאָרגעקומען 1905 אַ שבת אין בית־מדרש: אַ בונדיסט איז אַרויף אויף דער בימה אין מיטן דאַוונען, אַרויסגענומען אַ רעוואָלווער און געהאַלטן אַ פֿייערדיקע רעדע קעגן צאַר. אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָבן די אָרטיקע ציוניסטישע פֿאַרטייען וויִט אַריבערגעשטיגן דעם „בונד".

אין 1905 איז געווען אַ גרויסע שׂריפֿה. 100 מישפּחות זײַנען געוואָרן נשׂרפים.

נאָך פֿאַרן אויפֿקום פון חיבת־ציון זײַנען ראָגעווער ייִדן געפֿאָרן קיין ארץ־ישׂראל. אויף אַן אַלטן בית־עולם פֿון ירושלים געפֿינען זיך די מצבות פֿון:

אליעזר־מרדכי יפֿה בר׳ שלמה־זלמן מראָגעווע, תרכ״ד [1864].

מרדכי יפֿה בר׳ ישׂראל מראָגעווע, תרמ״א [1881].

אין אַ רשימה פֿון 1872 זײַנען דאָ מערערע ראָגעווער מנדבֿים פֿאַר ייִדישע הונגער־געליטענע אין גרויסע טיילן פֿון ליטע. דער קלײַבער: יהודה גענ.

צווישן די יאָרן 1839 און 1908 זײַנען דאָ געווען 21 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

רבנים. — ר׳ בנימין ראַבי־נאָוויץ; ר׳ שניאור־זלמן הירשאָוויץ בר׳ אַבֿרהם, געבאָרן 1818, שפּעטער אב״ד גאָלדינגען פֿון 1853 ביז זײַן פּטירה אין 1904. אַרויסגעגעבן ר׳ ישׂראל סאַלאַנטערס **אבֿן ישׂראל**, צוזאַמען מיט זײַן אייגענעם ספֿר **אבֿן בחן** (וואַרשא, תרמ״ג, א״א). אין ווילנער ש״ס האָט ער חידושים אויפֿן רי״ף א״נ „גליון אַלפֿס". אין **עטרת יצחק**, ר׳ יצחק־אייזיק אב״ד שאַוול, איז דאָ זײַנע אַ שו״ת וועגן אַ דין־תּורה פֿון „מחזיקי הקאַראַבקע דפֿה עם הקהל ע״א פֿאַראַפֿיע הנקראת וישענטאַ". זײַנע אַ שו״ת געפֿינט זיך אויך אין **חמדת שאול**, שאול שאַפּירא (אָדעסאַ, תרס״ג, ע׳ ט״ו).

ר׳ אליעזר־שמחה בר׳ מנחם־מענדל ראַבינאָוויץ, געבאָרן 1832 אין קאָוונע. זײַן רבנות אין ראָגעווע האָט ער אָנגענומען מיט אַ תּנאי: נאָר אויף דרײַ יאָר און דאָס שׂכירות־געלט אויף העלפֿן בויען אַ נײַעם בית־מדרש. שפּעטער רבֿ אין שאַדעווע, סוואַלק (1868־1874), לאָמזשע און קאַלוואַריע, פֿון 1887 ביז 1909, ווען ער האָט זיך באַזעצט אין לאָמזשע, ווו ניפֿטר געוואָרן אין 1911. געווען אַ תּקיף בדעתו ניט בלויז לגבי די מנהיגי העדה, נאָר אויך קעגן „נאַטשאַלסטוואָ". צוליב אַ סיכסוך מיטן גובערנאַטאָר איז ער געצוווּנגען גיין געוואָרן צו פֿאַרלאָזן זײַן רבנות אין לאָמזשע. האָט הערות צו **הלכות ארץ־ישׂראל** פֿון ר׳ יעקבֿ בן אשר (לאָנדאָן,

תר״ס). געווען אַ רַבּ מיט וועלטלעך וויסן און אַ מֻקיל. האָט אַ סך הספמות: **ספֿר המלואים**, יוסף שיינהאַק. וואַרשא, 1869; **עבֿודת עבֿד**, עזריאל זעליג בר׳ ישכר דובער (וואַרשא, תרל״ז); **מלחמת אַהרן**, אַהרן פֿרידמאַן (ווילנא, תר״ם); **ונגע הכֹהן**, הלל־דוד טריווש (ווילנא, תרמ״ב); **קרני אור**, אַלכּסנדר זיסקינד מהוראָדנאָ (ווילנא, תרמ״ג); **בית אליקום**, אליקום געציל מאיר (תרמ״ו); **אור יצחק**, יצחק־נח בהרבֿ מאיר (תר״ן); **דבֿרי נגידים**, יהודה־ליב הכּהן (תרנ״ד); **אגדות תלמוד בבֿלי**, א.מ. אַלטשולער (תרנ״ו) — אַלע וואַרשא; **חדושי אב״י**, יהודה־ליב אניקסטער (שיקאַגאָ, תרס״ד). זײַן זון ר׳ יעקבֿ, רבֿ אין ראַדווילישאָק און עדינבורג (ענגלאַנד).[2]

ר׳ מרדכי ראַבינאָוויץ, פֿון 1864 ביז 1885, שפּעטער אין פּאָסוואָל, ווו ניפֿטר געווארן אין 1898. זײַן זון ר׳ משה האָט איבערגענומען די פּאָסוואָלער רבנות.

ר׳ משה־מישל־שמואל בר׳ יוסף שאַפּירא, געבאָרן 1855. רבֿ אין פּאָנעווועזש (תרל״ט), זופֿראַן (תרמ״ב) און פֿון 1887 ביז זײַן פּטירה 1933 אין ראָגעווע. אייניקל פֿון ר׳ שאול שאַפּירא, אב״ד שאַדעווע און ר׳ מנחם־מענדל, אב״ד קרעטינגע. זײַן איידעם ר׳ אליהו סאָבעל, אב״ד טאַוויאַן. געשריבן חידושי־תורה אין **בית ועד לחכמים** (תרס״ב). אין **שלמי אמוני ישראל** (אָדעסאַ, תרנ״ח, חוב׳ א׳, ע׳ 22, 56, 136) זײַנען דאָ זײַנע הערות און אַ בריוו. געשריבן אויך אין **יגדיל תורה, פנסת חכמי ישראל** א״א. חיבורים: **הארות השמש** (אָדעסאַ, תרמ״ט), **שכיות החמדה** — געדרוקט אין **חמדת שאול** פֿון זײַן זיידן ר׳ שאול שאַפּירא (אָדעסאַ, תרס״ג); **תבֿואות שמש** (קיידאַן, תרפ״ט); **מזרח שמש, עין השמש** אויפֿן **ספֿר מהרי״ל** (קיידאַן, תרצ״ב) — געדרוקט מיטן טעקסט; **חידושי מהר״ם מ״ש; תולדות משפּחת שפּירא.**

ר׳ יוסף־יהודה בערנשטיין, רבֿ אין רודאַמין, ראָגעווע, לוקניק, פּילטען (קורלאַנד), באַלבירישאָק (זײַן רבנות־צײַט אין ראָגעווע איז אונדז ניט באַקאַנט). זײַן זון ר׳ נוח־טוביה, רבֿ אין אַמור (יעקאַטאָרינאָסלאַוו) אין 1899. מחבר פֿון **מי נח.**

ר׳ ישראל מעל, לעצטער רבֿ, הי״ד. איידעם פֿון ר׳ אַבֿרהם־בנימין טײַץ (ראַבינאָוויץ), רבֿ אין סובאָט און ליווינהאָף—קורלאַנד, ווו 1941 זיך געראַטעוועט קיין אַמעריקע. ר׳ אַבֿרהמס זין ר׳ פּנחס און ר׳ אלחנן־זאבֿ טײַץ, רבנים אין אַמעריקע. ר׳ אַבֿרהמס מאַמע איז די טאָכטער פֿון ר׳ בנימין ראַבינאָוויץ, אב״ד ווילקאָמיר, זײַן פֿאָטער ר׳ דובער, בעל **דבֿרי אמת.**

1871 איז דאָ געווען ש״ץ ושו״ב ר׳ אַבֿרהם־שמעון ראַבינאָוויץ.

אַ שׂיכות צו ראָגעווע האָבן: ד. הורוויץ, **קול צהלה** (ווילנא, 1911) און ש.

---

2) צווישן די בעלי־הספמה אויף ש״ס סלאַוויטא (תקצ״ה) איז דאָ „אַריה ליב חופ״ק דק״ק ראָגעווי״, אָבער מיר האָבן ניט קיין פּרטים וועגן אים.

קאראָטקין, **מבשׂר צדק** (ווילנא, תרע״ג).

אָפּשטאָמיקע. — יהושע פּעל־לאָוויץ, דאָ געבאָרן 1875. 1906 אַוועק קיין אַמעריקע. געשריבן לידער, דערציילונגען אין דער ייִדיש־אַמעריקאַנער פּרעסע. מחבר פֿון דעם פּועלי־ציוניסטישן הימן „די שבֿועה״:

ידינו לצד מזרח נרים ונשָבע
בציון, בדגלה ובארצה היקרה.
מיר הייבן די הענט קעגן מיזרח
און שוערן
בײַ ציון, בײַ איר פֿאָן, בײַ איר
הייליקער ערד.
זײַנע אַנדערע העברעישע לידער
האָט ער אַליין געהאַלטן פֿאַר שוואַך.
געשטאָרבן צו 62 יאָר אין באַלטימאָר.

ר׳ מיכאל היגער, דאָ געבאָרן 1898. מחבר פֿון קריטישע אויסגאַבעס פֿון דער תּלמודישער ליטעראַטור: **אגדות החכמים** (תּרפ״ט), **מסכתות זעירות** (תּרפ״ט), **שבע מסכתות קטנות** (תּר״ץ), **מסכת שמחות** (תּרצ״א), **הלכות ואגדות** (תּרצ״ג), **מסכת דרך ארץ** (תּרצ״ה), **מסכתות כלה** (תּרצ״ה), **מסכתות סופֿרים** (תּרצ״ז). **אוצר הברייתות** (תּרצ״ז־תּש״ח, 10 בענד) — אַלע ניו־יאָרק.

הענעך שטיין, געבאָרן 1910. פֿון 1929 אין באַלטימאָר. געשריבן אַרטיקלען, דערציילונגען, לידער אין די קאָוונער טאָג־צײַטונגען **דאָס וואָרט**, **אידישע שטימע**, פֿאָלקסבלאַט; אין די ניו־יאָרקער **טאָג־מאָרגן־זשורנאַל**, **אמעריקאַנער**, **אַלגע־מיינער זשורנאל** און אַ פּאָר היסטאָרישע אַרטיקלען אין זאַמלבוך **ליטע** (נ״י, 1951; ת״א, 1965). דראַמעס געשריבן אין ענגליש. מחבר פֿון **אַף ביידע זײַטן אַטלאַנטיק** (באַלטימאָר, 1937).

ב. וואָלק האָט געשיקט קאָרעס־פּאָנצי׳עס אין **הצפֿירה** און שחי״ף [?] אין **המלין**.

פֿון די ניכבדים: י.מ. בארוכאָוו, י. יפֿה, מ. בלומבערג, מרדכי יפֿה.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1865: 26; 1872: 2; יאָר אײַן־יאָר אויס. קאונאָס, 1938, ז׳ 187; מ. זינגר, בראשית הציונות הסוציאַליסטית. חיפֿה, 1959, ע׳ 240; עיר ווילנא, 23; תּולדות אַנשי שם (ראַנד), ע׳ 8, 46, 59; לעקסיקאָן, 8; תּולדות ישיבֹת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 65, 191; „ליטע״, 1, ז׳ 1523־1534; „ליטע״, II, ז׳ 807; חלקת מחוקק, מחב׳ ג׳; חוב׳ ט׳; יזפור־בוך סוואוואַלק, ז׳ 138; ספֿר קיידאַן, ע׳ 211; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפֿרענומעראַנטן, 7937; אהלי שם, 10. Black Book.

ראַדווילישאָק RADVILIŠKIS

שאַוולער קרײַז. אײַנער פֿון די ייִנגסטע ייִדישע ייִשובֿים אין קאָוונער ליטע. אין 1783 איז דאָרטן נאָך ניט געווען קיין איין ייִד. ביז 1870 איז ראַדווילישאָק בכלל געווען קליין, אַ „באַזניטקײַמיס״ (אַ דאָרף מיט אַ קלויסטער). יענעם יאָר איז דאָ אויסגעבויט געוואָרן די באַלינייע, וואָס

פֿאַרבינדט בערלין מיט פּעטערבורג. שפּעטער זײַנען צוגעצויגן געוואָרן נאָך באַליניעס, און ראַדווילישאָק איז געוואָרן אַ וויכטיקער באַנקנוף. דאָס שטעטל איז גיך געוואַקסן און צוזאַמען מיט דעם אויך דער יידישער ייִשובֿ. אין 1883 איז געווען איין יידישער אָנגעשטעלטער אויף דער באַנסטאַנציע — אליהו־זאב שלאָמאָוויץ.

אין די 1880ער יאָרן איז דאָ סטאַציאָנירט געוואָרן אַ גרויסער מיליטער־רישער גאַרניזאָן. יידישע סאָלדאַטן אַליין זײַנען געווען 45. אויך דאָס האָט געשטאַרקט דעם יידיש־עקאָנאָמישן וווּקס פֿון שטעטל. דאָס איז צײַטווײַליק אָפּגעשוואַכט געוואָרן עטלעכע יאָר נאָך דער גרויסער שׂריפֿה אין 1890.

אין 1884 האָבן ראַדווילישקער יידן איבערגעלעבט פּאָגראָמשרעק. עס האָבן זיך פֿאַרשפּרייט קלאָנגען, אַז יידן האָבן געהרגעט אַ סאָלדאַט פֿאַר פּסח. דער בלוט־בילבול האָט זיך געענדיקט בכי־טוב.

צווישן 1885 און 1902 זײַנען געווען 38 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אין אַ רשימה מנדבֿים פון 1898 און 1900 צו העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל זײַנען דאָ מערערע ראַדווילישקער. מורשה: משה כּהן.

אין 1910 האָבן ראַדווילישקער יידן אָנגעגעבן אַ בקשה צו דער רעגירונג צו לאָזן גרינדן אַ יידישע לײַ־און־שפּאָר־קאַסע, מיט די חתימות פֿון 13 קרעמערס און 12 האַנטווערקערס. די רעגירונג האָט געפֿאַדערט אַרויסנעמען די קרעמערס און צוגעבן דרײַ האַנטווערקערס. אין 1912 איז געגעבן געוואָרן די דערלויבעניש.

אין 1885 האָבן דאָ געלעבט בײַ 400 יידן, 1897 — 680, 1923 — 847 און פֿאַרן חורבן — בײַ 800. *1915* האָט ראַד־ווילישאָק דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע. יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר, מערסטנס פֿון האָלץ און תּבֿואה, קרעמערײַ און מלאכה.

רבנים. — ר׳ ראובֿן־יוסף גאָרדאָן („ר׳ יאָסעלע הצדיק״). אין מיטן די *1860*ער געוועזן מלמד אָדער אַ מנהל פֿון אַ קליין ישיבֿהלע אין שאָוול. 1882 האָט דאָס דערבײַיקע ראַדווילישאָק אים צוגענומען פֿאַר אַ רבֿ. צוליב ענינים האָט ער אַ פּאָר יאָר שפּעטער זיך אָפּגעזאָגט פֿון דער רבנות. געבליבן לעבן אין ראַדווילישאָק, ווו ניפֿטר געוואָרן 1887. צו קבֿורה געבראַכט געוואָרן קיין שאָוול, וויבל ראַדווילישאָק האָט דעמאָלט נאָך ניט געהאַט קיין אייגע־נעם בית־עולם. „מען האָט אים אָנגעטאָן אַ גרויסן כּבוד דורך טראָגן אים אויף די פֿלייצעס די גאַנצע 21 וויאָרסט ביז זײַנע עלטערן־קבֿרים אין שאָוול״ — אַזוי דערציילט אַ פֿרײַנד פון זײַנעם אַ זון. זײַן זון ר׳ אַבֿרהם־זאב, געבאָרן 1857 אין שאָוול, האָט 1891 זיך באַזעצט אין ירו־שלים און האָט פֿאַרדינסטן פֿאַרן בניין הארץ. ניפֿטר 1931 אין תּל־אָבֿיבֿ.

ר׳ יצחק הלוי בר׳ ברוך־שמריה

הורוויץ, פֿון 1884 ביז 97־1896.[1] זײַן זון ר׳ אליקים־געצל איז געווען מורה־הוראה אין קעלם און דאָרטן ניפּטר געוואָרן 1873.

ר׳ יעקבֿ בר׳ אַבֿרהם־שמחה ראַבינאָוויץ, געבאָרן 1869. דאָ רבֿ ביז 1899, שפּעטער אין עדינבורג (ענגלאַנד) און לאָנדאָן. ניפּטר 1932. זײַן פּאָטער רבֿ אין סוואָלק, לאָמזשע, קאָלוואַריע. אַרויסגעגעבן **הלכות א״י** לרבנו יעקבֿ בן אָשר (לאָנדאָן, תר״ס). דאָרטן געפֿינען זיך אויך ר׳ יעקבֿס פּילפּולים און דעם פּאָטערס הערות. חיבורים: **קול יעקבֿ, שם יעקבֿ, בפּורי יעקבֿ** (לאָנדאָן, תרנ״ט); **שפֿחי יעקבֿ** (לאָנדאָן, תרס״ו) — אויף דער **הגדה**, מיטן טעקסט.

ר׳ מאיר מאַלץ, ניפּטר צו 61 יאָר אין שאַוול.

ר׳ דניאל זאַקס, שפּעטער ר״מ אין בית־יתומים דיסקין, ירושלים.

ר׳ יוחנן זופֿאָוויץ־זרחי, געבאָרן 1874 אין איישישאָק, רבֿ אין מיאַדל, סימנע, ראַדווילישאָק און פֿון 1934 רבֿ אין טבֿריה, ווו ניפּטר געוואָרן אין 1946. מיטגליד פון מרכז „מזרחי״ אין ליטע.

ר׳ יצחק בעגון, פֿרײַער רבֿ אין זשידיק. אומגעקומען 1941, הי״ד. בעל **שדה יצחק** (קיידאַן, תרצ״ב).

אָפּשטאַמיקע: ר׳ אלעזר־ביינוש פֿרידלענדער, דאָ געבאָרן 1891. פֿון דער רבנישער גזע אַטלאַס און פֿײַוולזאָן. 1924 עמיגרירט קיין אַמעריקע. רבֿ אין עטלעכע בתּי־כּנסת פֿון באַלטימאָר.

ניכבדים: אליהו־זאבֿ שלאָ־מאָוויץ, מאיר זאַליוואַנסקי, זאבֿ קופּער, ליבער ליבערמאַן, משה־יעקבֿ ריכמאַן, שלום־דובֿ בערסאָן, יונה ווײַנשטיין — אַלע געחתמעט אויף אַ רוף צו שטערן אָפּנאַרעס פֿון לאָטעריי־בילעטן.

קאָרעספּאָנדענטן: ברוך־בענדעט סגל (**המליץ**), מאיר זאַליוואַנסקי (**המליץ**), רובינשטיין (**הצפּירה**).

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1884: 37; 1885: 15; 1898: 208; 1900: 43; היום, פט״ב, 1887: 33; מ. דייטש, רבֿ מלכיא. ירושלים, תרס״ה; תולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 103; ד. תּדהר, ת״א, 1947, ע׳ 1875; לתולדות היהודים בליטא־זאַמט, ע׳ 42; יזכּור־בוך סוואָלק, ז׳ 138־140; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 7956; אהלי שם, ע׳ 193; יהדות ליטא, ג׳.
Antanas Totoraitis, p. 320; Black Book.

1) אין אַ קאָרעספּאָנדענץ אין **המליץ** זאָגט זיך, אז 1895 איז דאָ אויסגעבראָכן אַ גרויסע מחלוקת וועגן צוויי רבנים. אייגנער, ר׳ יצחק הלוי הורוויץ, איז דאָ שוין רבֿ איבער 10 יאָר. — מערערע בריוו זײַנע געפֿינען זיך אין ר׳ **אלעזר ליפּמאן פּ׳ פּרינץ**, פֿון ע.פּ. פּוזנר (ירושלים, תרצ״ט).

ראָזאַליע ROZALIMAS

פּאָעוועזשער קרײַז. אַ קליין שטעטל, 9 קילאָמעטער פֿון פּאָקראָי, שאָולער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג

האָבן דאָ געלעבט בײַ 200 ייִדן, אין 1923 — 173 און פֿאַרן חורבן בײַ 120. די ייִדן האָבן זיך באַשעפֿטיקט מיט מיסחר, קרעמעריי און מלאכה.

אין די 1880ער איז געווען רַבּ ר׳ יקותיאל־זוסמאַן ברוידא. שווער (בזיווג שני) פֿון ר׳ שמואל בר׳ יהודה שער, אב״ד סובאָטש. זײַן איידעם ר׳ יום־טובֿ ליפּמאַן, רַבּ אין שאַקאָטש, מאַלאָדעטשנע, גרוזד און פֿון 1923 רַבּ אין ברוקלין.

14 יאָר איז דאָ געווען רַבּ ר׳ אַבֿרהם שניצער, אַ געבאָרענער 1847 אין ראַסיין, שפּעטער 24 יאָר אב״ד וואַרזשאַן. אָנקל פֿון ר׳ יוסף־לייב בלאָך, אב״ד טעלז. ניפּטער 1911.

רבנים זײַנען דאָ געווען אויך ר׳ נחום שער, שפּעטער אב״ד דויג, הי״ד, און ר׳ אליעזר גאָלדבערג, דאָ אומגעקומען 1941, הי״ד.

אין ראָזאַליע איז געבאָרן געוואָרן ר׳ מרדכי דימענט. געלערנט אין פּאָנעווועזשער „קיבוץ״, שפּעטער רַבּ אין סוראַזש, וויטעבסקער גובערניע.

אין 1891 איז דאָ געווען איין פֿרענומעראַנט אויף **איסור והיתר הארוך** לר׳ יונה גירונדי.

ביבליאָגראַפֿיע. — אהלי שם, ע׳ 201; לקורות עיר ראסיין, כ״ד, כ״ז, כ״ט; דורות האחרונים, ב׳, ע׳ 343; תולדות אנשי שם, א׳, ע׳ 79; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 7928; יהדות ליטא, ג׳. Black Book.

ראַטניצע RATNICA

קליין שטעטל, טראָקער קרײַז. דער ייִדישער ייִשובֿ האָט זיך אָנגעהויבן אַרום סוף ערשטן פֿערטל פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט. די עלטסטע מצבֿה אויפֿן בית־עולם איז תק״ט [1749]. אַ טײַכל האָט צעטיילט ראַטניצע אין צוויי־ען: דער גרעסערער ייִדישער טייל איז געווען ווילנער גובערניע, דער קלענערער טייל גראָדנער גובערניע.

אַ מאָל האָבן דאָ געוווינט בײַ 80 ייִדישע משפּחות, שפּעטער — בײַ 50־60. מערסטע ייִדן זײַנען געווען בעלי־מלאכות, עטלעכע קרעמערס און קאַראַבעלניקעס. יעדער ייִדיש הויז האָט געהאַט אַ גאָרטן, אַ מאָל אויך עופֿות און אַ ציג.

איין צײַט האָט ראַטניצע געהאַט אַ רבֿ, זײַן נאָמען — ר׳ אהרן רובינסאָן. מיט אים איז פֿאַרבונדן אַן אינטערעסאַנטע געשיכטע. אין דערבײַקן דאַטשעאָרט דרוזגענעק האָט זיך איין זומער באַקאַנט מיט אים אַ פּריצטע, אַן אַלמנה פֿון אַ רוסישן גענעראַל. זי איז געווארן אַנטציקט פֿון רבֿ. ווען זי איז געשטאָרבן דעם זעלביקן זומער, איז דער רבֿ געגאַנגען צו איר לוויה, וואָס האָט אַרויסגערופֿן גרויס שטוינונג בײַ די ייִדן. אָבער עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די גענעראַלשע אַלמנה האָט געלאָזן פֿאַרן רבֿ איר גאַנצן מאַנטעק און וועלט פֿון אַ פֿערטל מיליאָן רובל.

ער איז נאָך יאָרן לאַנג געבליבן דאָ רבֿ און ערשט אָנהייב ערשטן וועלטקריג אַוועק קיין רוסלאַנד.

אין נאָוועמבער 1942 זײַנען די נאַציס אין מיטן נאַכט באַפֿאַלן די ייִדן, וואָס זײַנען שפּעטער אָפּגעפֿירט געוואָרן קיין טרעבלינקע.

ביבליאָגראַפֿיע. — „ליטע", I. ז׳ 1553־1559.

ראַסיין

RASEINIAI

קרײַזשטאָט פֿון 1796, פֿרִיער אין ווילנער גובערניע, שפּעטער אין קאָוונער גובערניע. איינע פֿון די עלטסטע שטעט אין ליטע. ווערט דערמאָנט אין דאָקומענטן פֿון דרײַצנטן יאָרהונדערט. אין 1251 האָט פֿירשט מינדאוגאַס עס אָפּגענעבן דעם ליוואָנישן אָרדן. 1421 האָט ווִיטאָוטאַס דער גרויסער דאָ אויסגעבויט א הילצערנע קירך. סוף פֿופֿצנטן יאָרהונדערט באַקומען מאַגדעבורג־רעכט. נאָך דער פֿאַראייניקונג פֿון פּוילן און ליטע (1559) איז ראַסיין געוואָרן א שטיק צײַט די חשובֿסטע שטאָט אין זאַמעט, געווען אויך איר הויפּטשטאָט.

אויך די ייִדישע קהילה איז פֿון די עלטערע אין ליטע. אין 1639 האָבן ייִדן אָנגעהויבן זיך באַזעצן דאָ. אין 1662 האָבן דאָ געלעבט 50 ייִדישע מענער און 61 פֿרויען — דאָס איז אַרום 200 ייִדן. אין מיטן זיבעצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געווויינט מערער ייִדן. אָבער איינצלנע ייִדן האָבן זיך דאָ פֿאַרנומען מיט אַרענדע אַ סך יאָרן פֿריִער. צווישן די ייִדישע קהילות פֿאַר 1689 ווערט דערמאָנט ראַסיין. די שטאָט האָט געהערט צו קיידאָנער גליל פון „ועד ליטא" (געשאַפֿן 1623). אין „פּנקס מדינת ליטא", סימן תתקמח [תתקנח], אין די תּקנות פֿון תּקי״ב (1752), ווערט דערמאָנט ק״ק ראַסין.

אין 1842 האָבן דאָ געלעבט 7455 אײַנווינערס, די מערהייט ייִדן, 1897 — 3484 ייִדן, פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה — בײַ 4000 ייִדן אויף 6000 קריסטן, אין 1923 — 2035 און פֿאַרן חורבן — בײַ 1900. ראַסיין האָט אויסגעמיטן דעם גירוש־ליטע אין 1915.

צו דער ייִדישער קאָלאָניע פּרעני (לעבן שידלעווע), געגרינדעט אויף אומזיסטער רעגירונג־ערד אין 1854, זײַנען אויך צוגעקומען 8 מישפּחות פֿון ראַסיין און לידעוויאַן. עטלעכע מישפּחות פֿון ראַסיין זײַנען אויך געווען אין דער ייִדישער

קאָלאָניע באַלטמישקי, לעבן שידלעווע. אין די 1860ער האָבן אַ סך יידן געלעבט אין די אַרומיקע דערפֿער.

ראַסיין האָט שטאַרק געליטן פֿון דעם, וואָס די שטאָט האָט לאַנגע צייטן ניט געהאַט קיין שאָסייען, וואָס זאָלן זי פֿאַרבינדן מיט דער גרויסער וועלט. אויך די באַנסטאַנציע איז געווען ווייט פֿון איר. דער עקאָנאָמישער מצבֿ האָט זיך נאָך מער פֿאַרערגערט, ווען זאַמעט איז איבערגעגאַנגען צו רוסלאַנד (1795). קלאָר, אַז דאָס האָט זיך שאַרף אָפּגערופֿן אויף דער יידישער עקאָנאָמיק אין שטאָט.

אין ערשטן פּויליש־אויפֿשטאַנד פֿון 1831 האָבן יידן געליטן פֿון ביידע זייטן — פֿון די פּוילישע אויפֿשטענדלערס און פֿון די צאַרישע קאָזאַקן.

צווישן 1836 און 1911 זײַנען געווען 580 ראַסיינער פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים — די גרעסטע צאָל פֿון גאַנץ ליטע.

ראַסיין איז איינע פֿון די 19 קהילות, וואָס האָבן זיך אָפּגעזאָגט אויס־צופֿירן דעם רעגירונג־באַפֿעל פֿון 1843, אַז יידן, וואָס ווינען וויניקער ווי 50 ווייַרסט פֿון דער מערב־גרענעץ, מוזן פֿאַרלאָזן זייערע הײַזער און זיך באַזעצן טיפֿער אין רוסלאַנד.

1865 האָט אַ גרויסע שריפֿה אָנגעמאַכט חורבונות אין שטאָט. שריפֿות זײַנען געווען אין 1883, 1886 — 200 מישפּחות זײַנען געוואָרן נשׂרפֿים. מען האָט דורכגעפֿירט פֿאַר זיי אַן אָוונט. הילף איז אויך געקומען פֿון יידישן פֿרויען־פֿאַראיין בראש מיט סאָפֿיאַ ראַכאָוויצקאַ. פֿון דרום־אַפֿריקע איז אָנגעקומען געלט פֿאַר די געליטענע דורך די ברידער לאַק־ניצקי. אין דער שריפֿה פֿון 1888 זײַנען אַראָפּ מיטן פֿייער 30 יידישע הײַזער. מיניסטער מוראָוויאָוו האָט געשיקט 800 רובל פֿון רעגירונג־קאַסע.

אין די הונגעריאָרן איבער גרויסע טיילן פֿון ליטע אין 1869־1871 האָט דאָ עקסיסטירט אַ קאָמיטעט צו העלפֿן יידישע אָרעמעלײַט. גרויסע טישן זײַנען געווען אויסגעשטעלט לעבן בית־מדרש פֿאַר 1500 מענטשן. יעדער נייטיקער האָט אויך געקראָגן אַ פֿונט ברויט אַ טאָג. די „תּומכי עניים" האָבן געגעבן 500 רובל און דער צענטראַלער הילף־קאָמיטעט אין מעמל האָט אַ סך געהאָלפֿן. כאָטש דאָס יידישע ראַסיין האָט געדאַרפֿט באַזאָרגן די אייגענע הונגער־לײַדנדיקע, האָט מען געשיקט הילף אויך פאר הונגעריקע יידן אין אַנדערע שטעטלעך פֿון ליטע. אין אַ גרויסער רשימה פֿאַר דאָרטיקע הונגער־געטראָפֿענע יידן פון 1871 זײַנען דאָ אַ סך ראַסיינער. די קלײַבערס: י. בירמאַן, י.א. דוואָרקאָוויץ.

1878 האָט מען אויסגעבויט דאָס קראַנקנהויז. 1879 איז געשאַפֿן געוואָרן דער ביקור־חולים.

1879 איז אַ שרעק באַפֿאַלן יידן צוליב אַ פֿאַרפֿאַלן קריסטלעך מיידל. עס זײַנען פֿאַרשפּרייט געוואָרן פלוגבלעטלעך אין שטאָט, אַז מען גרייט זיך באַפֿאַלן יידן

און פֿאַרברענען יידן. אַ דאַנק דער גיכער אינטערוועניע פֿון קרייזשעף איז אויסגע־מיטן געוואָרן אַ פּאָגראָם.

1880־1881 איז אויפֿגעשטעלט געוואָרן אַ גמ״ח מיט אַ גרונט־קאַפּיטאַל פֿון 500 רובל. דער הויפּטגעבער — ר׳ אַבֿרהם־עבער לוריע. צוליב דער הונגער־נויט האָט מען אײַנגעפֿירט וואָכערס, בראש מיט דער פֿרוי פֿון גבֿיר יוסף ראַכאָוויצקי. מען האָט אויסגעגעבן 80 רובל אַ חודש. זי און נאָך פֿרויען דאָ האָבן אײַנגעאָרדנט אַן אומזיסטע קיך פֿאַר 40 משפּחות. 70 פּאָר שיך האָט מען פֿאַרטיילט אָרעמעלײַט. האָלץ האָט מען פֿאַרקויפֿט ביליק.

1884 איז געוואָרן אַ בלוט־בילבול צוליב אַ קריסטלעך ייִנגל, וואָס האָט געגנבעט אַ הון בײַ אַ ייִדן, וואָס האָט אים נאָכגעיאָגט צו כאַפּן. קוים־קוים האָבן די צעבושעוועטע פּויערים זיך באַרויקט.

1893 האָט זיך פֿאַרשפּרייט אַ כאָלערע־עפּידעמיע. געווען מערערע טויט־פֿאַלן. אַ סך האָבן געהאָלפֿן ד״ר לונץ, ד״ר אַבֿרהם באַנער. הילף איז אויך געקומען פֿון אַנדערע שטעט, טייל פֿון זיי ראַסיינער אָפּשטאַמיקע: אליהו מאַנאָוסקי (פּעטער־בורג), ד״ר גוסטאַוו גאַוואַלאָוויץ (מינסק), א. רובנאָוסקי (מאָסקווע), ברידער לוריע (שאַוול).

צוליב דער עפּידעמיע האָט זיך שטאַרק פֿאַרגרעט דער עקאָנאָמישער מצבֿ פֿון שטאָט. אין געשאַפֿענעם קאָמי־טעט צו העלפֿן קראַנקע און אָרעמע זײַנען אַרײַן: קאַזיאָנער ראַבינער אַבֿרהם־אַבלי יפֿה, משה־יצחק קאַמבער, פֿרוי פֿון ד״ר מאַנקאָווסקי. ניט געקוקט אויפֿן שלעכטן מצבֿ, האָט מען אויפֿגעקליבן 260 רובל פֿאַר נשׂרפים פון אַנדערע שטעטלעך. די אָרגאַניזאַטאָרן: אַדוואָקאַט כאַנאַק, מ.י. קאַמבער, מו״צ וד״צ ר׳ אַבֿרהם־יצחק ראַבינאָוויץ, מאיר סטאָלעוויץ.

אין 1894 האָט מען געגעבן אָרעמע ייִדן האָלץ צווישן מאָל אַ וואָך. דאָס פֿלעגט דורכפֿירן רפאל־אָשר־יאָסל, וואָס האָט געזאַמלט אויף דעם 700 רובל.

ייִדן האָבן זיך באַשעפֿטיקט מיט קרעמעריי, מלאכה און מיסחר, מערסטנס מיטן עקספּאָרט פֿון תּבֿואה און האָלץ. אַ צאָל ייִדן זײַנען געווען לאַנדווירטן. אין 1887 האָט דער פּוילישער פּריץ געפֿונט 3 גרויסע קראָמען מיט פֿאַרשיידענע סחורות, וואָס האָבן געשעדיקט ייִדישע קרעמערס. זיי האָבן אָבער לאַנג זיך ניט געהאַלטן.

השׂכלה, שולן. — זאָגער און ראַסיין זײַנען די ערשטע שטעט אין ליטע, וווּהין די בערלינער השׂכלה איז אַרײַנ־געדרונגען (קאָוונע איז אַ קאַפּיטל פֿאַר זיך). ד״ר יצחק פֿיינבערג פֿון קאָוונע, פֿון אַבֿרהם מאַפּוס תלמידים, האָט געשריבן: „שני מקורים נאמנים, שׁמהם היו מֵי החכמה מפּכים: ראַסיין וזאָגער״. וועלכע פֿון די צוויי איז געווען די ערשטע?

וועגן דער השׂכלה אין ראַסיין זײַנען דאָ אינטערעסאַנטע זיכרונות אין השׁלח, דעם וויכטיקסטן העברעישן זשורנאַל בשעתו. דער שרייבער איז יונדב פֿראַנק, און כאָטש ער איז ניט קיין

ראַסיינער (געבאָרן 1860 אין קאָוונע), איז קענטיק פֿון זײַנע זיכרונות, אַז זיי זײַנען געווען פֿון פֿאַרלאָזלעכע מקורות. ער האָט געמוזט זײַן אין ראַסיין אַ סך יאָרן, ווי דאָס ווײַזט דאָס קומען צו אים פֿון שניאור זק״ש און מאַנדעלשטאַם.

פֿראַנק דערציילט, אַז נאָך נאַפּאָלעאָנס מפלה אין רוסלאַנד (1812), זײַנען אַ צאָל מיליטער־לײַט פֿון זײַן אַרמיי געבליבן אין ליטע. איינער אַזאַ, אַ יידישער אָפּיציר פֿון עלזאַס, וואָס ער האָט פֿאַרגעסן זײַן נאָמען, איז געבליבן אין ראַסיין. ער האָט זיך געווען פֿירן אַן אַנימאַציע צו פֿאַרבעסערן די דערציִונג פֿון די יִידישע קינדער און די אַלגעמיינע בילדונג פֿון דערוואַקסענע יִידן. ער אַליין האָט געלערנט אומזיסט מיט אַלע, וואָס האָבן געוואָלט, דײַטש, פֿראַנצייזיש, חשבון, געאָגראַפֿיע און אַנדערע לימודים. בײַ אים האָט זיך געלערנט אַבֿרהם שאַפּירא, יאָרן שפּעטער אַ דאָקטער אין קאָוונע, הירש שאַפּיר (אָדער ספֿיר), שפּעטער פֿאַרמאַצעווט. פֿון זאַגער זײַנען געקומען צו אים די שפּעטער באַרימטע אַריה־לייב מאַנדעלשטאַם און שניאור זק״ש. ערשט קומענדיק צוריק פֿון ראַסיין קיין זאַגער האָט מאַנדעלשטאַם דאָרטן אָנגעהויבן צו פֿאַרשפּרייטן די השפּלה. לויט יונדבֿ פֿראַנק קומט אויס, אַז דער יִידישער אָפּיציר פֿון עלזאַס איז געווען איינער פֿון די ערשטע צו פֿאַרשפּרייטן השפּלה אין ליטע און אַז זאַגער האָט עס אָנגעהויבן נאָך ראַסיין.

וועגן דער השפּלה־ערשטקייט פֿון ראַסיין האָט קלאָר געשריבן אפֿרים דיינאַרד: „בימים מקדם הצטינה העיר הזאת [ראַסיין] בחכמה והשפלה **ראשונה** לכל ערי רוסיא״ — אָבער דיינאַרד, באַקאַנטער העברעישער שרײַבער אין זײַן צײַט, איז בדרך כלל ניט געווען צו אָפּגעהיט אין דער פּינקטלעכקייט פון זײַנע רייד. שוין די גוזמא פֿון „לכל ערי רוסיא״ איז אַ ראיה פֿאַר דעם.

אַ גרויסער פֿאַקטאָר אין פֿרִיען אויפֿקום פֿון דער השפּלה אין ראַסיין איז דער פֿאַקט, וואָס דאָרטן האָבן צענדליקער יאָרן אין פֿאַרשיידענע צײַטן געלעבט באַרימטע משפּילים, מלומדים און שרײַבערס. פֿון דער אַנדערער זײַט, אויב דער צוצִיונג־כּוח פֿון ראַסיין איז געווען אַזוי גרויס צו לאָקן אַהין משפּילישע פּערזענלעכקייטן פֿון אַנדערע ערטער, איז דאָס אַ סימן, אַז די שטאָט גופֿא איז שוין געווען גײַסטיק רייף זיי אויפֿצונעמען.

איינער פֿון די ערשטע אויסנשטאָטישע באַרימטקייטן איז געווען אַבֿרהם מאַפֿו, וואָס איז געקומען אַהער אין 1835 און דאָ אָפּגעווען זיבן יאָר. ער האָט געזאָגט אויף ראַסיין: „עיר חכמי לבֿ, אוהבֿי עמם ושפֿת קדשו״. האָט אָפּט געבענקט נאָך דער ראַסיינער תקופֿה. מאַפֿו האָט שוין געפֿונען אין ראַסיין לערער־משפּילים מיט איראָפּעִישער בילדונג.

אַ צײַט מיט אים איז דאָ געווען שניאור זק״ש, וואָס האָט, מיט זײַן גרויסן אינטעלעקט, געהאַט אַ געוואַלדיקע השפּעה אויף מאַפֿון. געווען אין ראַסיין 1842־1843

פּריוואַט־לערער אין גאָלדבערגס הויז.

אין דער חבֿרה פֿון שניאור זק״ש איז געווען אליהו נײַווידל, מחבר פֿון **מורה שפֿת עבֿר** (וואַרשא, 1874), **אם לבנים** (וואַרשא, תרמ״ב). געבאָרן 1821 אין נײַשטאָט־טאַווריק, געשטאָרבן 1886 אין וואַרשע, ווו געווען לערער 30 יאָר.

אין ראַסיין האָבן אויך געלעבט אין פֿאַרשיידענע צײַטן פּראָפֿ׳ הערמאַן שאַפּירא, עמנואל סאָלאָוויייטשיק. מאַרקוס וואָלפּערט און אַנדערע געלערנטע. סאָלאָ־וויייטשיק האָט אין די 1850ער זיך באַזעצט אין אַדעס, ווו אַרויסגעגעבן, צוזאַמען מיט ד״ר לעאָ פּינסקער, די צײַטשריפֿט **ציון** (רוסיש). געשטאָרבן אין פּעטערבורג.

*

אין 1853 איז דאָ געשאַפֿן גע־וואָרן אַ ייִדיש־רוסישע שול (קרוינשול). 1865 האָט נאָך עקסיסטירט די שול. נײַן ייאָר איז דאָ געווען לערער זלמן גינצבורג. ער איז אויך געווען לערער פֿון ייִדישער רעליגיע אין דער רוסישער גימנאַזיע. יעדער ייאָר האָבן זיך געלערנט 70־80 תּלמידים אין דער קרוינשול. די לימודים: תּנ״ך, דיקדוק, רוסיש, דײַטש, מאַטע־מאַטיק, געאָגראַפֿיע. ערשטער אינספּעק־טאָר — לאַשקעוויטש, זײַנע געהילפֿן — גבֿיר גאָלדבערג, יבֿנה. אין 1865 איז געווען אינספּעקטאָר רובינאָוויץ. רײַכערע ייִדן האָבן געשיקט זייערע קינדער אין אַלגעמיינע שולן, אויך קיין אויסלאַנד.

אין 1864 האָט דוד מאיראָווסקי, אַ ראַסיינער בעל־הבית, אַוועקגעשיקט אַזאַ פֿאַרשלאָג צו דער פּעטערבורגער „חבֿרה מרבי השפּלה בישׂראל״: קינדער, וואָס ווערן אָנגענומען אין ייִדישע שולן, זאָלן ראשית־פֿול עקזאַמינירט ווערן, אויב זיי האָבן פֿעיקייטן צום לערנען; אויב ניט, זאָלן זיי גלײַך אָפּגעגעבן ווערן צו אַ בעל־מלאכה אויף 4־5 יאָר. קהל דאַרף צאָלן פֿאַר דעם, די קינדער דאַרפֿן געשטיצט ווערן, און מען דאַרף זיי אויך לערנען דת און שרײַבן. מאיראָווסקי האָט נאָך צוגעגעבן, אַז אָנשטאָט זיך צו סטאַרען צו שאַפֿן אַלגעמיינע מלוכה־שולן פֿאַר ייִדן, זאָל מען בעסער גרינדן ייִדישע מלאכה־שולן, ווו אַ דריטל צײַט זאָל אָפּגעגעבן ווערן פֿאַר ייִדישע לימודים.

אין זעלביקן יאָר האָט מאיר־אָווסקי געבעטן די „מרבֿי השפּלה״ אין אַ בריוו צו העלפֿן די ייִדישע ערד־אַרבעטערס אין קאָוונער גובערניע. אַ קאָפּיע פֿון דעם בריוו, געשיקט צום ווילנער גובערנאַטאָר נאַזימאָוו, איז לויט זײַן באַפֿעל אָפּגעדרוקט געוואָרן אין **ווילנסקי ווויעסטניק**. אין יענעם בריוו ווערט די רעגירונג געבעטן, אַז בײַם צעטיילן די רעקווויזירטע ערד פֿון פּוילישע פּריצים, זאָל מען געבן ערד אויך צו ייִדן און דורך דעם ראַטעווען פֿיל ייִדישע מישפּחות פֿון הונגער.

אין 1863 האָט דאָ גוט פֿונק־ציאָנירט אַ תּלמוד־תּורה מיט 42 קינדער. געווען צוויי מלמדים. מען האָט געלערנט חומש מיט רש״י, אַ ביסל גמרא, דיקדוק. מערערע קינדער האָבן געליטן הונגער.

פֿירשט אָגינסקי, דער אָדון פֿון ריטעווע, האָט שוין 14 יאָר געגעבן יערלעך 100 רובל פֿאַר דער תּלמוד־תּורה, ווי אויך באַקליידט און באַשוכט די קינדער. לויט דעם קומט אויס, אז די תּלמוד־תּורה האָט שוין עקסיסטירט אין 1849. אין 1889 האָט פֿאָליציי פֿאַרמאַכט די תּלמוד־תּורה, ווײַל מען לערנט ניט די נייטיקע וועלטלעכע לימודים. געווען אַ קלאָרע מסירה. נאָך לאַנגע שתּדלנותן האָט מען עס ווידער אויפֿגעעפֿנט אין 1891.

אין 1888 האָבן יִידן געעפֿנט אַ שול צו לערנען יִידישע קינדער מלאכות. דער ערשטער אָפּטייל — שלאָסערײַ.

אין די 1890ער יאָרן זײַנען דאָ געווען אַרום 50 מלמדים מיט אַ 500 תּלמידים. אין מערסטע חדרים האָט מען געלערנט אויך רוסיש און חשבון. שׂכר־לימוד איז געווען 4 רובל אַ יאָר [אַ „זמן"?].

אין 1910 איז דאָ געגרינדעט געוואָרן אַ סניף פֿון דער העברעיִשער ליטעראַטור־געזעלשאַפֿט אין פּעטערבורג. מען האָט געוואָלט שאַפֿן אַ העברעיִשע ביבליאָטעק — אַ יִידישע איז שוין געווען.

ארץ־ישׂראל. — ראַסיין איז פֿאַרבונדן מיט ארץ־ישׂראל שוין פֿון די 1860ער יאָרן. אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים זײַנען דא מצבֿות פֿון ראַסיינער אין די 1870ער:

יוסף הכֹּהן מראַסיין, תּרל"א.

אברהם בר׳ יהודה סג"ל מראסיין, ש"ץ, תּרל"ט.

משה בר׳ יהושע פֿאלק מראַסיין, תּרנ"א.

אין 1886 האָט שוין דאָ עקסיס־טירט אַ סניף חובבֿי־ציון. אין 1890 איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן די אגודה „בנות ציון ושׂפה ברורה". אין דער אגודה זײַנען אָרגאַניזירט געוואָרן 40 מיידלעך, וואָס לערנען דרײַ מאָל אַ וואָך עבֿרית און יִידישע גע־שיכטע. די אָנפֿירערין איז געווען נחמה לפּידות, טאָכטער פֿון רבֿ ר׳ משה־אַלכסנדר. איר בײַהילפֿיק זײַנען געווען פֿרל׳ הורוויץ און דער משפּיל טאָוו. די לערערס, אין פֿאַרשיידענע צײַטן, זײַנען געווען: א.ש. זאַקס, אַלבערט מאַנקאָווסקי, יוסף־יוזל מאָגילניצקי.

אין אַ ריי רשימות (אָבער אין המליץ) פֿון מנדבֿים צו העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל געפֿינען זיך זייער פֿיל ראַסיינער: פֿון 1898 — מורשה חיים־ישׂראל זאַקס; 1899 — מורשים אַבֿרהם־אַבא קליוואַנ־סקי, יצחק אַגושעוויץ, ח.י. זאַקס; 1900 — מורשה יהודה וויגאָדסקי, אַקטיוו יהודה זילבערשטיין. אין דער רשימה פֿון 1903 זײַנען דאָ בײַ 250 נעמען.

אין **חשבון הנדבֿות** פֿון 1907 ווערן אויסגערעכנט די וויטערדיקע ראַסיינער: יעקבֿ וויַנשטאָק, ב.מ. אַבראַ־מאָוויץ, חיים־צבֿי פֿרידמאַן, אַבֿרהם־לייב בערמאַן, מאיר זיסמאַנאָוויץ, ברוך לעוו־יאַש, משה מוזיקאַנסקי, צמח וואָלפֿע, אַבא לעווין, אַבא קליבאַנסקי, העשל מאַני־שעווסקי, אַגושעוויץ, אַבֿרהם פּאַסעל.

אויך די „אגודה" האָט געהאַט אַ גרעסערן קרײַז מיטגלידער און שטיצערס.

אין איין ליסטע פֿון 1913 בײַשטײַערערס וועלן אויסגערעכנט: הרב מוהרי״מ קלאַצ־קין, הרב מוהרא״ש פּין, הר״מ שמואל־זלמן אָסאָווסקי, שמעיה דאָרפֿמאַן, משולם־פֿישל בער, עזריאל זיוו [?], אוריה זאַכער, אַבֿרהם־אליהו פֿאַסעל, עזריאל אהרנסאָן, לייב שמאָלאָוויץ, אָשר צירלין, שמואל־יצחק געער, לייב קאַפּלאַן, חיים־משה וואָלאָזנסקי, יעקבֿ שראָלאָוויץ, משה בערנשטיין.

*

דער „בונד״ איז געווען אַקטיוו אין זײַן אונטערערדישער אַרבעט. די מערסטע חבֿרים זײַנען זײַנען געווען אַרבעטערס. אין די אומלעגאַלע גאַסן־דעמאָנסטראַציעס פֿון ערשטן מײַ פֿלעגט דער „בונד״ זיך באַטייליקן צוזאַמען מיט די קריסטלעכע רעוואָלוציאָנערע אַרבעטערס. וועגן איינער אַזא ערבֿ־דעמאָנסטראַציע וועלן איבערגעגעבן: אין אַלע שולן און קלויזן זײַנען אויסגעקלעפּט געוואָרן מודעות פֿון רבֿ און דעם גאנצן בית־דין מיט אַזאַ אינהאַלט: „אַזוי ווי אין ראַסיין וויל מען אַ רעוואָלוציע (דאָס הייסט, מענער און פֿרויען וועלן אַרויס אין גאַס מיט רויטע פֿענער), בעטן מיר די עלטערן אַכטונג געבן אויף זייערע קינדער, אַז זיי זאָלן דאָס ניט טאָן, ווײַל דער הער איספּראָוויניק איז דער־פֿון זייער געווארגערט״.

דער „בונד״ איז געווען זייער אַגרעסיוו קעגן ציוניזם, באַזונדערס אין זײַנע ערשטע יאָרן. אזוי, למשל, האָבן בונדיסטישע אַקטיוויסטן, צוזאַמען מיט סיימיסטן, אין 1906 זיך אַרײַנגעריסן אויף אַ ציוניסטישער פֿאַרזאַמלונג, אַוועק־געשטופּט דעם ציוניסטישן רעדנער פון דער פּלאַטפֿאָרם און אַרויפֿגעשטעלט אַ בונדישן רעדנער.

אין די פֿאַרשיידענע אומלעגאַלע אויסגאַבעס פֿון „בונד״ געפֿינען זיך קאָרעספּאָנדענציעס וועגן זײַן טעטיקייט אין ראַסיין און אַנדערע שטעט.

רבנים. — ר׳ אַבֿרהם בר׳ חיים ליסקער, אַרום מיטן זיבעצנטן יאָרהונדערט. געבאָרן אין פּוזן,[1] שפּעטער אַ תּושבֿ אין בריסק. ניפֿטער געוואָרן 1684 בײַם דורכ־פֿאָרן האַנאָוער. מחבר פֿון די פּירושים **באר אַבֿרהם** און **מי באר** אויף משניות **זרעים** (פ״פ דאדר, תּכ״ה) און **מועד ונשים** (דאָרטן, תּמ״ג; אַמשטרדם, תּפּ״ו). אויף **באר אַבֿרהם** איז דאָ די הספּמה פֿון ר׳ יהודה זונדל אב״ד קיידאַן והגליל און ר׳ הלל בר׳ נפֿתּלי [הירץ] אב״ד קיידאַן. זײַנע חידושי־תּורה געפֿינען זיך אין **ברכת אַבֿרהם** (זלקווא, תּקי״א) פֿון זײַן אייניקל אַבֿרהם זבאַרזער, מ״מ אין זאַמאָשטש. איינער פֿון די ערשטע רבנים אין זאַמעט. לויט זײַן אור־אור־אייניקל ר׳ ברוך קאָהן, איז דער שלשלת־היוחסין פֿון ר׳ אַבֿרהמען אַזאַ: זײַן (קאָהנס) באָבע בת־שבֿע, פֿרוי פֿון הגאון ר׳ נתן־נטע אב״ד ראַסיין, בן הגאון

1) אַזוי לויט זײַן אור־אור־אייניקל ברוך קאָהן. — אין **יהדות ליטא**, ג׳, ע׳ 360: געבאָרן אין ראַסיין.

ר׳ מרדכי [ראַבינאָוויץ] אב״ד ראַסיין, בן הגאון ר׳ זאַב־וואָלף אב״ד ראַסיין, בן הגאון ר׳ אַברהם ליסקער.

זײַן זון ר׳ זאַב־וואָלף, ניפֿטער געוואָרן 1720. זײַן מצבֿה האָט זיך געפֿונען אויפֿן אַלטן ראַסיינער בית־עולם. אין **בן אורי** לר׳ אוריה מווילנא (זלקווא, תפ״ט, דף ל״ג) וועט דערמאָנט ר׳ זאַב וואָלף אב״ד ראַסיין.

זײַן זון ר׳ משה־מרדכי ראַבינאָוויץ, ניפֿטער 1760 אין ראַסיין. ער האָט געזאָגט: „ממנו י״א דורות רבנים פסדר״ אין ראַסיין, ווו זיי זײַנען אַלע ניפֿטער געוואָרן. „עיר ווילנא״ איז זייער אָפּגעהיט וועגן די דאָזיקע ריידן און זאָגט: „אם קבלה היא נקבל״. אָבער אָן קבלה מוז מען זאָגן, אַז עס לאָזט זיך בשום אופֿן ניט אויסשטעלן כראָנאָלאָגיש 11 דורות רבנים־ראַבינאָוויץ אין ראַסיין פֿאַר ר׳ משה־מרדכין.

זײַן זון ר׳ נוח־נתן־נטע ראַבינאָוויץ, ניפֿטער געוואָרן 1805 [?] אין ראַסיין. איידעם פֿון ר׳ משולם־זלמן קאַצענעלענבויגן, אב״ד אייראַגאָלע און קיידאַן והגליל. ר׳ נוח איז דער פֿאָטער פֿון הגאון ר׳ אליהו ראַגאָלערס מאַמען.

זײַן זון ר׳ דובער ראַבינאָוויץ, ניפֿטער געוואָרן 1843 אין ראַסיין. האָט הסכמה אויף **פרי יצחק** (ווילנא, תקצ״ד) פֿון ר׳ יצחק אב״ד שקוד און אויף ש״ס ווילנא (תקצ״ה, בעת דער גרויסער מחלוקת מיט סלאָוויטע).

ר׳ משה בר׳ יעקבֿ צייטלין, געבאָרן 1812 אין שקלאָוו. פֿון 1848 ביז 1856. אין לעצטן יאָר זײַנען סטראַזשניקעס געקומען אין בית־כנסת און געשמידט דעם רבֿ מיט קייטן. געשען איז עס צוליב אַ מסירה פֿון צוויי יידן. מען האָט ר׳ משהן אָפּגעפֿירט מיטן עטאַפּ, אָבער אויפֿן וועג באַפֿרייט געוואָרן אין פֿלונגיאַן. ניפֿטער 1857 אין גאָרזד. האָט חידושי־תורה אין **קהלת יצחק**, יצחק בר׳ ניסן (ווילנא, תר״ס, ע׳ 166).

ר׳ אַברהם־שמואל בר׳ יהודה ראַבינאָוויץ, געבאָרן 1809. רבֿ אין סקידל (גראָדנער גובערניע), איישישאָק, ראַסיין, דערנאָך ווידער אין איישישאָק. געווען אַ געדריקטער ארעמאַן, אָבער זײַן שטוב איז תמיד געווען אָפֿן פֿאַר ארעמעלײַט. זיך געגרייט עולה צו זײַן קיין ארץ־ישראל, אָבער ניפֿטער געוואָרן 1869 אונטערוועגס אין פֿאַלאָנגע (גאָרזד?). בעל **עמודי אש** (ווילנא, תרל״א). האָט תשובֿות אין **עמודי אור**, יחיאל העליר, סימן צ״ה; **דברי משה**, *משה זאקס* (ווילנא, תרל״ח, ע׳ מ״ז, נ״ו). הסכמות אויף: **זכרון אברהם** (ווילנא, תרי״ט, אויף **הגדה**), **ערי יהודה** (ווילנא, תרכ״ח, אויף **שיר השירים**), **אבן שלמה** (ווילנא, תרל״ז).[2]

ר׳ אלכסנדר־משה אבֿן לפידות, געבאָרן 1819 אין ווילנע. רבֿ אין יאַנעווע, אין אַ פֿאַרשטאָט פֿון גראָדנע און פֿון 1866 ביז זײַן פּטירה י״א אדר תרס״ו אין ראַסיין.

---

2) אין מ.י. עדעלמאַנס **חכם ושר** איז בטעות אָנגענעבן: ניפֿטער 1906. דאָס זעלביקע אין **יהדות ליטא**, ג׳, ע׳ 360, אָבער אויף עמוד 88 — מער־וויניקער ריכטיק: 1868.

האָט אַ סך געשריבן דברי־תּורה און אַר־
טיקלען אין די מערסטע העברעיש־רעלי־
גיעזע צײַטשריפֿטן: **הלבָּנון, התּבוּנה, הפּלס, יַגדיל תּורה, הינֶרַת, עץ חיים** א״א. אַנדערש
מאָל געחתמעט זײַנע אַרטיקלען: אמבצה״ל
(אַלכסנדר משה בן צבי הירש לפּידות). פֿון
די הייסטע אָנהענגערס פֿון ר׳ ישׂראל
סאַלאַנטערס מוסר־שיטה. גרויסער
שטיצער פֿון חיבת־ציון. זיך באַטייליקט
1885 אין דער קאָנפֿערענץ פֿון חובֵּבי־ציון
אין דרוזגעניק. האָט שאַרף געקעמפֿט קעגן
די משׂכּילים, אָבער האָט געפֿאָדערט פֿון די
רבנים סַבלנות כּלפּי זיי, כּדי אָפּצוהיטן די
אַחדות פֿון פֿאָלק. א רמז אויף דעם איז דאָ
אין דעם בשעתּו באַקאַנטן ראָמאַן **הדת והחיים** פֿון ראובֵן־אָשר ברוידס (חלק ג׳,
60־61, 76). אין זײַן גרויסן וויכּוח מיט
משה־לייב ליליענבלום (אין **המליץ**) וועגן
מינהגים, וואָס יענער זאָגט, אַז זיי זײַנען
ניט מן התּורה, האָט ער פֿונדעסטוועגן
געפֿונען פֿאַר נייטיק צוצוגעבן וועגן ראש־
המשׂכּילים: „לא בחרפֿות וגדופֿים ישׂמיע
קולו״. אויף דער עלטער איז ער געווָאָרן
כּמעט בלינד. אין דיינות האָט אים געהאָלפֿן
דער מורה־הוראה ר׳ אַהרן־שמואל פּין. זײַן
שוועסטער (בזיווג שני), ר׳ יעקבֿ בענדיטמאַן,
אב״ד בויסק, און (בזיווג שלישי) שוועסטער ר׳
חיים־יהודה־לייב טיקטינסקי, ר״מ מיר. —

חיבורים: אבֵני זפרון (וואַרשא, תרנ״ז). **דברי אמת** (ווילנא, תר״ע), [אָן
מחברס נאָמען]. א סך חידושים און פּירו־
שים זײַנען געבליבן אין כּתבֿ־יד. אין **זכרון יעקבֿ**, ר׳ יעקבֿ בענדיטמאַן, (ווילנא,
תרל״ד) געפֿינען זיך זײַנע חידושי־תּורה.
הסכּמות: **בית יצחק** (ווילנא, תרכ״ו),
אַמתּחת בנימין (ווילנא, תרל״ג), **דברי משה**, משה זאַקס (ווילנא, תרל״ח), **באר יעקבֿ** יעקבֿ ווילענציק (ווילנא, תר״מ), **דור ודורשיו**, אליעזר אפֿרתי (ווילנא, תרמ״ט),
דברי יצחק (ווילנא, תרמ״ג), **ברכת יצחק**,
יצחק איזאַקסאָן (ווילנא, תרנ״ב), **חרוזי המצוֹת**, יוסף־יוזל ראַטנער (וואַרשא,
תרנ״ב), **חמדת שחל**, אליהו־דובֿ בר׳
ישׂראל־דוד (וואַרשא, תרס״ב), **אמרי שפֿר**,
מנהגי ישֻׁרון, שמואל־נפֿתּלי עפּשטיין, א.א.
הירשאָוויץ (ווילנא, תרע״ו). א מכתּבֿ־
המלצה אויף **בינה לעתּים**, משה זאַק.

ר׳ משה הלוי סאַלאָווייטשיק,
געבאָרן 1878 אין וואָלאָזשין, צו זײַן
פֿאָטער הגאון ר׳ חיים בריסקער. דאָ רבֿ פֿון
1908, שפּעטער רבֿ אין כאַסלאָוויטש און
אַנטאָפּאָל (גראָדנער גובערניע), פֿון 1931
ר״מ אין דער ישׁיבֿה א״נ פון ר׳ יצחק־
אלחנן אין ניו־יאָרק, וווּ ניפֿטר געווָאָרן אין
1941. מען האָט אים אויך געפֿונען ר׳ משה
ראַסיינער. אין ראַסיין האָט ער געשאַפֿן א
„קיבוץ״ פֿון תּלמידים בעלי־כּשרונות. ר׳
מנחם־מענדל קראַקאָווסקי, אב״ד
נאָווואַרעדאַק, בעל **עבֹודת המלך**, זײַן
שוויגער.

ר׳ יהושע־מרדכי בר׳ ישׂראל־
ניסן קלאַצקין, געבאָרן 1862 אין דאָרף
טאַלון, לעבן פּאָנעווועזש. רבֿ אין סווא־
דאַשטש, האָראָדאָק, קאַרטוז־בערעזע,
ראַסיין און ליבאַווע, וווּ ניפֿטר געווָאָרן אין
1925. א ביסל חידושים זײַנען זײַנען גע־

דרוקט אין **עמודי שש** (וואַרשא, תרע"ב). שוועד פֿון ר' דובֿ־אַריה חייט, מחבר פֿון **אוצר הרעיון והמחשבה**.

ר' אַהרן־שמואל בר' חיים־שמעון כּץ, געבאָרן 1870 אין וואָלאָזשין. פֿון 1897 מו"צ אין יאַנישאָק, פֿון 1901 אין ראַסיין — תּחילת מו"צ, פֿון 1906 אב"ד. שוואָגער פֿון ר' א.מ. לפּידות. לעצטער רבֿ, הי"ד. איידעם פֿון ר' בן־ציון גינצבורג, אב"ד יאַנישאָק. מחבר פֿון **גחלי אש** און **אמרי אש**.[3]

מו"צים, ד"צים, ר"מים: —

ר' ביינוש בר' משה־יהושע ראַבינאָוויץ, ד"צ, אַרום 1700. זיין אייניקל ר' שלום־טוביה ראַבינאָוויץ, אב"ד סוועניציאַן.

ר' אַריה־לייב בר' יצחק, אַרום סוף אכצנטן און אָנהייב נײַנצנטן יאָר־הונדערט, ראב"ד. ניפֿטר 1810 צו 82 יאָר.

ר' טאָדרעס [בר' אַריה?], מו"צ, ניפֿטר 1818. אור־אייניקל פֿון ר' יוסף־לייב בלאָך, אב"ד וואָרנע, שאַדעווע, טעלז.

ר' שמואל לעווין, ד"צ. ניפֿטר 1840. געווען אויך קאַזיאָנער ראַבינער אין 1830.

ר' אַהרן יאַמי, מו"צ. פֿריִער אב"ד פּלאָטל. ניפֿטר 1855.

ר' בן־ציון, ד"צ, שפּעטער ווישנעווע, ווילקאָמיר. ניפֿטר 1860.

ר' ברוך ברוידאָ, ר"מ, בעל **מקור ברוך** (ווילנא, תּרל"ה).

ר' יהודה־לייב אָפּענהיים, מו"צ, פֿון 1866, פֿריִער רבֿ אין גירטעגאַלע. ניפֿטר 1878. איידעם פֿון ר' שמואל לעווינסקי, אב"ד יאַסוועון.

ר' אַבֿרהם־יצחק ראַבינאָוויץ, דיין ומו"צ 23 יאָר. ניפֿטר 1905 אין עלטער פֿון 55 יאָר. האָט חידושי־תּורה אין **יגדיל תּורה**.

ר' משה זאַקס, ר"מ, ניפֿטר 1905. געווען רבֿ אין פֿיליפּאָווע, נעמאָקשט (21 יאָר).

ר' אַהרן־שמואל כּץ, מו"צ, פֿון 1901, דערנאָך אב"ד, הי"ד. זיין שוויגער ר' בן־ציון גינצבורג, אב"ד יאַנישאָק.

ר' חיים־זאבֿ־וואָלף יפֿה, ר"מ, שפּעטער אב"ד שקוד, ווו ניפֿטר געווען 1909. פֿאָטער ר' צבֿי־הירש אב"ד שקוד.

ר' יהודה־לייב גאָרדאָן, מו"צ, אָנקל פֿון ר' שלמה גאָרדאָן, אב"ד יעלי־נאָווע (סיווּאַלקער געגנט) און דרוזגעניק.

ר' ניסן יאַבלאָנסקי, געבאָרן 1876 אין סטאַוויסק, ר"מ, דערנאָך מו"צ אין סלאַבאָדקע, 1922 ר"מ אין שיקאָגער „בית־מדרש לתּורה", בעל **דבֿר בעתּו**. ניפֿטר 1928.

ר' ברוך בר' צבי גאָרפונקל, מ"מ, דערנאָך אין שאַוול און פֿילאַדעלפֿיע.

ר' שלמה־זלמן אָסאָווסקי, ר"מ

---

3) אין **תּולדות ישיבֿת הייהודים בקורלאנד** (ע' 56) זאָגט זיך, אַז דאָ איז געווען רבֿ אייניער אַ ר' לייב, זון פֿון ר' יצחק־אייזיק [בר' אליעזר?], אב"ד קראָזש און פּומפּיאַן. אונדז איז ניט אויסגעקומען זיך אָנצוטרעפֿן אויף אַזאַ נאָמען. — אין **המגיד** 1865 זאָגט זיך, אַז ר' אַבֿרהם־שמואל דוביצקי איז רבֿ אין ראַסיין. עס דאַרף זײַן: ר' אַברהם־שמואל ראַבינאָוויץ.

(1913), שפּעטער רבּ אין סלאַבאָדקע, הי״ד.

ר׳ דובער שיינפּעלד, 40 יאָר ר״מ, ניפּטער 1907.

ר׳ מנחם־מענדל זיוו, שו״ב, קרובֿ פון ר׳ מנחם־מענדל, אב״ד טאַוואריק.

חזנים: ר׳ ישׂראל־יעקבֿ בר׳ יצחק פֿײַנזינגער, באַקאַנט א״נ „ר׳ ישׂראל שקודער״. דאָ ניפּטער 1847 אין עלטער פֿון 37 יאָר; נאָך אים — ר׳ לייב סטויבצער; ר׳ מרדכי שלאָסבערג, דערנאָך חזן אין סוועניציאן, ווו ניפּטער געווארן 1893; 1881 דאָ געבאָרן באַוווסטער חזן ר׳ יעקבֿ־יוסף סימאָנאָף, געזונגען בײַ אַברהם ראַסיינער, שפּעטער בײַ קופּער אין ווילנע, דערנאָך חזן אין אַטלאַנטאַ (אַמעריקע).

קאַזיאָנע ראַבינערס: —ר׳ שלמה־זלמן בענדעט און פֿון 1862 קאַזיאָנער ראַבינער אין ביאַליסטאָק, ווו ניפּטער געווארן ח׳ אייר תּרכ״ח.[4] פֿאָטער ר׳ שמואל חסיד, פֿון זאַמעטער דרײַלינג חסידים [**מתנגדישע** חסידים].

ר׳ אַברהם־אַבעלי יפֿה, געבאָרן 1837 און דאָ געווען 38 יאָר ראַבינער. ניפּטער דאָ 1902. זון פֿון ר׳ שמואל, ר״מ אין ראַמײַלעס ישיבֿה אין ווילנע.

ר׳ בער־מנשה אַבראַמאָוויץ, פֿון 1904 אַ ריי יאָרן. שפּעטער פֿון די פֿירנ־דיקע מזרחים אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע. 1942 ניפּטער געווארן אין שאַוולער געטאָ. פֿאָטער ר׳ דוד טעלזער.

איינער מיטן פֿאַמיליע־נאָמען יבנה.

אַ שײַכות מיט ראַסיין האָבן: דובֿ־אריה חייט, **אוצר הרעיון והמחשבה**. רבּ אין ליבאַווע, לאָנג ביטש, באָסטאָן. איידעם פֿון ר׳ יהושע־מרדכי קלאַצקין, ראַסיינער רבֿ; א. שושן, **מעשה שושן** (ווילנא, תּרס״ג); חיים־טובֿיה מליניק, **לב החיים** (וואַרשא, תּרס״ג).

אָפּשטאַמיקע, I, רבנישע פערזענליכקייטן. — ר׳ ישׂראל בר׳ דוד פֿרידמאַן. פֿון 1823 רבֿ אין מיטאַווע. פֿאַר זײַן געלט איז דאָרטן אויפֿגעבויט געווארן אַ בית־כּנסת. פֿלעגט זיצן ביז האַלבן טאָג אין טלית און תּפֿילין און לערנען. געווען מלוכה־צענזאָר. אין זכרון **יעקבֿ**, י. בענדיט־מאַן (ווילנא, תּרל״ה) זײַנען דאָ צוויי תּשובֿות זײַנע.

ר׳ משה בר׳ רפֿאל לערנבלאַט, אב״ד סאָסמאָקין, מיטאַווע און ווידער סאָסמאָקין. 54 יאָר אין רבנות. ניפּטער געווארן 1887 אין ריגע.

הגאון ר׳ דוד ראַסיינער, ברודער פֿון ר׳ אַברהם שאַפּירא, אב״ד טעלז.

ר׳ משה־יצחק בר׳ משולם־זלמן סג״ל הלוי, דאָ געבאָרן אין 1812. אב״ד טאַוואריק, פֿאָנעוועזש און אַנדערע ייִדישע קהילות אין ליטע. ניפּטער 1870.

„החכם ר׳ אַבא, רבֿ לעדת

---

4) אַזוי הערשבערגס **פּנקס ביאַליסטאָק. לויט יהדות ליטא**, ג׳ — ניפּטער 1857. הערשבערגס ווערסיע איז די ריכטיקע.

ראַסיין".[5] זון פֿון ר׳ יעקבֿ־דוד פּיעסקין. בעל **יַד הַחזקה** (ווילנא, תקצ״ה, תרכ״ג) און **תּומת ישרים** (תרכ״ג).

ר׳ מאיר ראַסיינער, צו זײַנע אַכציק יאָר איינער פֿון דער חבֿרה „לומדי תּורה״ אין בית־הכּנסת פֿון ווילנער גאון. קלמן שולמאַן, איז שטאַרק מושפּע געוואָרן פֿון אים; „המיוחס הגדול ר׳ זאבֿ־וואָלף מראַסיין״.

ר׳ יעקבֿ בענדעטמאַן, מו״צ אין טאַווריק, שאַוול און דרײַסיק יאָר אב״ד בויסק (לעטלאַנד). ניפֿטר 1861. בעל **זכרון יעקבֿ** (ווילנא, תּרל״ה, דורך זײַן איניקל ליקניצקי). זײַן זיידע ר׳ שמואל חסיד ראַסיינער.

ר׳ חיים בר׳ שמחה מראַסיין. בעל **רצון יראים** (ווילנא, תּרי״ט). חלק א׳ פֿון זײַן 4־בענדיקן חיבור צו באַווײַזן, אַז אַלץ ווערט געפֿירט דורך השגחה פּרטית.

ר׳ פּסח פֿינפֿער, דאָ געבאָרן 1838. רבֿ אין וועגער, דאַרשונישאָק, פֿון 1874 מו״צ אין אַ ווילנער פֿאָרשטאָט, שפּעטער דאָרטן רב. ניפֿטר 1913.

ר׳ מנחם־נחום שרגא־פֿײַוול בר׳ דוד רעוועל, דאָ געבאָרן 1838. אב״ד לינ־קעווע, פּרעזע. איידעם פֿון ר׳ משה־יצחק סג״ל.

ר׳ בנימין פֿרידמאַן, געבאָרן דאָ 1839. 1865 רבֿ אין טראָק, 1870 — רבֿ אַנטאָקאָל. ניפֿטר 1916.

ר׳ נטע־צבֿי הירש פֿינקל, געבאָרן דאָ 1849. „הסבא מסלבודקה״, איינער פֿון די גרינדערס פֿון דער מוסר־באַוועגונג און אירע הויפּטפֿירערס. אויפֿ־געשטעלט אין סלאַבאָדקע די ישיבֿה „כּנסת ישׂראל״ און געווען איר מַנהיג 50 יאָר. 1925 איז ער עולה געווען מיט אַ גרופּע פֿון זײַנע תּלמידים, וואָס האָבן געגרינדעט אַ ישיבֿה אין חבֿרון. כ״ט טבֿת תּרפּ״ז ניפֿטר געוואָרן אין ירושלים. חיבורים (אַלע אַרויסגעגעבענע דורך אַנדערע): **אור הצפֿון** (קובֿנה, תרס״ז־תּרפּ״ח, אין פֿאָרעם פֿון חוברות), **שערי מוסר** (קובֿנה, תּרפּ״א), **שיחות הסבא מסלאבודקה** (תּל־אָביב, תּשט״ו).

ר׳ יוסף־לייב בלאָך, דאָ געבאָרן 1859. 1884 — ר״מ ישיבת טלז, 1902 — אב״ד וואָרנע, 1901 — אב״ד שאַדעווע, און פֿון 1911 — אב״ד ור״מ טעלז. ניפֿטר ז׳ חשון, תר״ץ אין טעלז. די זין האָבן אַרויסגעגעבן זײַנע **שעורי דעת** (ת״א, תש״א־תּשי״ג) [פּרטים — טעלז].

ר׳ ברוך קאָהן, דאָ געבאָרן 1861. רבֿ אין האַרלעם, נ״י. חיבורים: קונטרס **תּועבֿת ציון וואורשט** (1903), **שבֿיל זהבֿ** (1918), **ספֿר הזכּרון** (נ״י, תר״פ), **משמיע שלום**. פֿאָטער ר׳ מאיר־שלום הכּהן, רבֿ אין בריסק, ווו ניפֿטר געוואָרן אין 1884.

ר׳ יחזקאל ליבשיץ, געבאָרן

---

5) אַזוי ווערט געזאָגט אין עיר ווילנא. יענע צײַטן פֿלעגט מען אַזוי באַצײכענען אַ קאַזיאָנעם ראַבינער. מיר נעמען אָן, אַז דאָס איז אַבֿרהם־אַבא יפֿה, וואָס מיר האָבן פֿריִער אַרײַנגעשטעלט צווישן די ראַסיינער קאַזיאָנע ראַבינערס.

1862. אב״ד יורבורג, בויסק, פּלאָצק, קאַליש, ווו ניפּטער געווארן 1932 [פּרטים — יורבורג].

ר׳ אַבֿרהם שניצער, 14 יאָר רבֿ אין ראָזאַליע, 24 יאָר אין ווארזשאַן. ניפּטער 1911.

ר׳ חנוך־הענך אייגעש, דאָ געבאָרן אין 1864. 40 יאָר מו״צ אין ווילנע. זײַנע הערות און חידושים דאָ אין **עולת שמואל**, שמואל זיבערטאַנסקי (ווילנא, תרס״א, אונטערן „קאָפּ״: **מנחת חנוך**). מחבר פֿון **מרחשת** (בילגורייא, תרצ״א־תרצ״ה). אומגעקומען 1941 אין ווילנע, הי״ד. פּאָטער **שמחה־ראובן** עדעלמאַן.

ר׳ משה־אַבֿרהם, מ״מ אין אַניקשט, זון פֿון ר׳ צבֿי־יהודה, אב״ד שידלעווע.

ר׳ צבֿי־נתן קאַפּלאַן, אב״ד קאַרקלאַן. זון פֿון ר׳ דובער שיינפּעלד, מו״צ ראַסיין.

ר׳ צבֿי־הירש בר׳ אַהרן נוראָק. 17 יאָר רבֿ אין האָזענפוט, פֿון 1899 אין מיטאַווע. זײַנע זין: ד״ר אַהרן־דובער נוראָק, רבֿ אין ליבאַווע, און ר׳ מרדכי נוראָק, פֿון די „מזרחי״־פֿירערס אין לעטלאַנד און דעפוטאַט אין לעטישן סיים

ר׳ שלמה־זלמן טוביה מאַר־קאָוויץ, זון פֿון „ר׳ משה דער חיבורניק״, דאָ געבאָרן אין 1888. רבֿ אין קאָוואַרסק, אינטוריק, אַנטאַליעפּט. אומגעקומען אין קאָוונער געטאָ, הי״ד.

צבֿי־אַבֿרהם איש־שלום [פּרידמאַן], געלעבט 20 יאָר אין יורבורג פֿון 1914. מחבר פֿון **דרכי שלום** (רוסין, תרפּ״ג). זײַן פּאָטער ר׳ שלמה־מרדכי בר׳ אליעזר איז 1915 געשטאָרבן אין ראַסיין אין עלטער פֿון 75 יאָר.

אָפּשטאַמיקע, II, שרײַבערס. — שלמה וועריבלונער, אַ הי־געבאָרענער. אויפֿן באַקאַנטן ספֿר פֿון יוסף כספי **עמודי כסף ומשפיות פּסף** (פּ״פּ דמאין, תר״ח), שני פּירושים על המורה להרמב״ם — איז צוגעשריבן: „העתקתים מכתבי יד אשר בבתי אוצר הספרים במינכען ולייפּציג והוצאתים לאור עם הגהות ותוספות שונות, אנכי שלמה זלמן וועריבלונר מראַסיין״. אין הקדמה דערציילט ער, אַז ער שטאַמט פֿון אַ מיוחסדיקער און רײַכער משפּחה, נאָר אים איז אַוועק שלעכט, האָט ער איבערגעלאָזן זײַנע קינדער און איבערגעוואַנדערט קיין האַמבורג, שפּעטער פֿראַנקפֿורט, מינכן, וויען. אומעטום געזוכט כּתבֿ־יַדן. לויט דער דאַטע אויף **עמודי כסף**, קען מען משער זײַן, אַז וועריבלונער האָט געלעבט אין ראַסיין אַרום 1800־1820. געשטאָרבן 1854 אין פּראַג.

אַבֿרהם־יעקבֿ ברוק, געבאָרן 1820. מיטגעאַרבעט אין **קול מבֿשר** און **יודישעס פּאָלקס־בלאַט**. איבערגעזעצט אויף ייִדיש **חתן דמים או פתם הדם** (לעמבערג, 1878). זײַן טאָכטער ראָזאַליאַ האָט איבערגעזעצט פֿון פֿראַנצייזיש: **דיא שול אונטער דער ערד** אָדער **די יודען אינ שפּאַניען אין נײַנצעהנטען יאָהרהונדערט**

(אין **קול מבשר**, נומער 19־37). געשטאָרבן 1893 אין יעקאַטערינאָסלאַוו.

שמחה־ראובן עדעלמאן,[6] דאָ געבאָרן 1821. באַקאַנט אונטערן נאָמען „שר העדולמי". איינער פֿון די באַקאַנטע אין דער העברעישער פּאָרשונג־ליטעראַטור אין דער צווייטער העלפֿט פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט. צוליב פּרנסה וועגן איז ער געווען נע־ונד איבער שטעט אין ליטע, אַ קורצע צייט אין מאָליעוו און זײַנע לעצטע יאָרן אין וואַרשע. אַ משפּיל און פֿרומער ייִד. אַרויס קעגן ביבל־קריטישע פּירושים און באַזונדערס קעגן די מתקני־הדת. פֿאַרעפֿנטלעכט פֿאָרשונגען אין תּנ״ך און תּלמוד אין **הפּרמל**, **האסיף**, **המגיד** א״א. ביכער: **השושנים** (קאניגסבערג, תּר״ך) **המסילות** (ווילנא, 1875), **התּירוש** (וואַרשא, א־ב, 1891־1901) — דערקלערונגען אויף **מדרש רבה**, **דורש רשומות** (וואַרשא, תּרנ״ג) — קעגן א.ה. וויִס. איבערגעלאָזן אַ סך אין כּתבֿ־יד. טיילן פון דעם האָט זײַן זון מרדכי־יצחק געדרוקט אין זײַנע ביכער **מערת עדולם** (ביאַליסטאָק, 1912) און **טובֿים השנים** (ביאַליסטאָק, תּרע״ג). געשטאָרבן 1893 אין וואַרשע.

משה־זאבֿ וואָלפֿסאָן, געבאָרן 1823. איינער פֿון די פֿאָרויסגייערס פֿון דער „פּוילישער" השפּלה. געלעבט לאַנגע יאָרן אין וואַרשע, וווּ געשטאָרבן אין 1865.

דער רבי ר׳ יעקבֿ טוב, אָדער ווישעוויאַנסקי דער ראַסיינער, איינער פֿון די מאָליעווער משפּילים, וואָס האָבן אַרויסגעגעבן אַ געשריבענעם העברעישן זשורנאַל א״נ **הפּרחים**. ר׳ יעקבֿ האָט דאָרטן איבערגעזעצט ביראָנס אַ ליד.

יחזקאל־פֿײַוול ראָטשטיין, פֿון דער גרופּע משפּילישע שרײַבערס אין ראַסיין אין די 1840ער יאָרן. לערער אין קיניגסבערג, האַמבורג, טאָוואריק. אָנגעשריבן אַן אָדע **קול ששון לכּבֿוד קייזער** אַלעקסאַנדער דעם צווייטן, צו זײַן קומען 1856 אין טאָוואריק (קעניגסבערג, 1856). געשריבן אין ש״י פּינס **פּרחי צפֿון** (ווילנא, 1841). האָט אַרויסגעגעבן **ים ויבשת** פֿון משה־חיים לוצאַטא, מיט ביאָגראַפֿיע און הערות (קעניגסבערג, 1873); **נזיר אלהים** — וועגן שאַפֿן פֿון רמח״ל (פ״פ א״מ, 1875); **מודע לבני הנעורים**, (קעניגסבערג, 1884 — העברעיש־דײַטש). אין אַ „מכתּבֿ לריב״ל מראַסיין" פֿון 1844 שרײַבט ראָטשטיין: „כּי לא על המדעים בלבֿד יחיה האיש הישׂראלי, כּי אם על כּל מוצא פּי ה׳". ער איז געווען זייער שאַרף קעגן ראַדיקאַלן מַשפּיליזם. ראָטשטיינס אַ בריוו פֿון זעלביקן יאָר איז געדרוקט אין יצחק־בער לעווינזאָהנס **ספֿר הזכרונות** (וואַרשא, תּרל״ו, ע׳ 74) — אַ קורצע אָפּשאַצונג פֿון ריב״לס **תּעודה בישׂראל**. דאָס באַווײַזט אויפֿן חשובֿן מלומדישן מעמד פֿון ראָטשטיינען.

---

6) ג. קרסל: געבאָרן אין ווילנע. בכל־אופֿן געלעבט אַ סך יאָרן האָט ער אין ראַסיין. דאָ האָט ער חתונה געהאַט און געטריבן געשעפֿטן מיטן ראַסיינער גבֿיר גאַוואַרעלאָוויץ. זײַן זון מרדכי־יצחק איז דאָ געבאָרן געווארן, אַזוי אויך זײַן זון חנוך־הענוך אייגעש (1864) — דאָס אַלץ מאַכט אויס ניט קיין קליינע צייט.

אַדאָלף לאַנדוי, דאָ געבאָרן 1841. איינער פֿון די השפּעהדיקסטע פּובליציסטן אין דער ייִדיש־רוסישער פּרעסע. ארויסגעגעבן 9 בענד פֿון **יעווריי־סקאַיאַ ענציקלאָפּעדיא** און לאַנגע יאָרן רעדאַקטאָר פֿון וויכטיקן ייִדיש־רוסישן וואָכנבלאַט **וואָסכאָד**. געקעמפֿט פֿאַר דער גלייכבאַרעכטיקונג פֿון ייִדן אין צאַרישן רוסלאַנד. געשטאָרבן 1902 אין פּעטער־בורג.

אַריה־לייב גאָרדאָן, כאָטש געבאָרן 1845 אין קעלם, איז זײַן נאָמען פֿאַר־בונדן אויך מיט ראַסיין, ווו געלעבט מערערע יאָרן. פֿון 1891 אין ארץ־ישראל. זיך פֿאַרנומען מיט פֿאָרשן כעמיע און לשון־קודש. מחבר פֿון עטלעכע ביכער (זען: קעלם). אויף זײַנע אַרטיקלען אין **הלבנון** פֿלעגט ער זיך חתמענען: אַריה־לייב בן שלמה קעלמער מראַסיין. אויף **הגדה למלמדים**, ל.ר. זימלין (אדעסאַ, 1882) איז דאָ אַ מכתּב־המלצה פֿון א.ל. גאָרדאָן מראַסיין.[7] געשטאָרבן 1912 אין פּתח־תקוה. (נאָך פּרטים אין קעלם.)

יצחק־אײַזיק בן־טובֿים (אָריגינעלער נאָמען — בענדיט), דאָ געבאָרן אין 1852, אייניקל פֿון ר׳ שמואל חסיד. באַטייליקט אין די קאָנפֿערענצן פֿון חובֿבֵי־ציון אין 1889, 1890. געפֿאָרן 1890 מיט ר׳ שמואל מאָהליווער אין שליחות פֿון ועד חובֿבֵי ציון אין אַדעס קיין ארץ־ישראל און דאָרטן שוין פֿאַרבליבן. געשטאָרבן 1926 אין ירושלים. געשריבן אַ סך אַרטיקלען אין **חבֿצלת** און אַנדערע ארץ־ישראל־דיקע צײַטונגען. חיבורים: **עצת שלום** (וואַרשא, תרמ״ב — וועגן השׂפֿלה־ענינים), **הגיוני אָבֿ** (ירושלים, תרנ״ט), **גאון יעקבֿ** (ירושלים, תרס״ג); **הנֶגֶף** (ירושלים, תרס״ז — איבערגעזעצטע אַראַבישע לעגענדע).

מרדכי־יצחק עדלמאַן, מחבר פֿון רעליגיעז־פֿאָרשעריש ספֿרים: **חכם ושר** (וואַרשא, תרנ״ו, ביאָגראַפֿיע פֿון זײַן פֿאָטער שמחה־ראובֿן), **ידות המדות** (תר״ע), **מלון השתים** (תר״ע), **השקפֿות התּלמוד בהעולם** (תרע״א), **מערת עדולם** (תרע״ב), **טובֿים השנים** (תרע״ג), **אַרבעתּים** (תרע״ג), **מערכת המצוות** (תרע״ה), **משלי התּלמוד** (תר״ץ), **תּלמוד המצוות** (תרצ״א), **התּורה והמסורה** (תרצ״ז) — אַלע ביאַלי־סטאָק; **פּתגמי התּלמוד** (לאָמזע, תרע״ב). געשריבן מאמרים אין **הפּסגה**. האָט חתונה געהאַט מיט דער טאָכטער פֿון ראַסיינער יוסף בר׳ מאיר גאָרפֿינקל.

חיים הלוי הערצמאַן, פֿון דער גרופּע שרײַבערישע משפּילים אין דער צווייטער העלפֿט נײַנצנטן יאָרהונדערט. חיבורים: **אחרית ישרים** (ספּור מתּורגם חפּשי מאַשכנזית). (ווילנא, תרנ״ז), **אצבע אלהים** (וואַרשא, תרנ״ח), **דבֿרי הפּורים**. געשריבן מאמרים אין שפּ״רס **פנסת ישׂראל** (תרמ״ו). **העבֿרי** (בראָד, 1880). הערות אין **המליץ** (1903), **הבוקר אור, הצפּירה**. געשטאָרבן 1909.

7) ג. קרסל האָט אויסגעלאָזן דעם ראַסיינער מאָמענט.

מאיר־פֿײַוול געץ, דאָ[8] געבאָרן 1853. געענדיקט דעם פֿילאָסאָפֿישן פֿאַקול־טעט פֿון אוניווערסיטעט אין דאָרפּאַט. געלעבט אין פּעטערבורג, ווילנע, ריגע. האָט געהאָלפֿן אָפּשרײַבן אַ סך גזירות פֿון דער רוסישער רעגירונג, באַוונדערס אין חינוך־ענייניס. לאַנגע יאָרן געווען דער רעפֿערענט פֿאַר יידישע ענייניס בײַם מיניסטעריום פֿאַר דערציִונג אין רוסלאַנד. פֿון 1920 געווינט אין קאָוונע, ווו אָנגעפֿירט מיטן לערער־סעמינאַר „יבנה". געווען אַ פֿרוכפּערדיקער פּובליציסט אין העברעיִש, רוסיש, דײַטש. בעיקר געפֿירט אַ קאַמף קעגן יידישע שונאים, ווי אויך פֿאַר די טראַדיציאָנעלע ווערטן פֿון יהדות. פֿון סוף 1860ער ביזן אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט זיך באַטייליקט אין דער העברעיִשער פּרעסע. חיבורים: **הדת והחינוך** (ווילנא, תרנ״ו), **עלומי עולם** (ווילנא, 1903), **מהות היהדות** (ריגה, תרפ״ו), **המשטר החברתי והפלפלי ביהדות העתיקה עפ״י התורה והעתיד שלו** (פֿרנק־פֿורט דמאין, תרפ״ו), **החינוך העברי בספנה** (ריגה, תרצ״א), **מזכרונותיו של שתדלן**. געשטאָרבן 1932 אין ריגע.

משה בר׳ שלמה־זלמן מאַרק־קאָוויץ, געבאָרן 1855 אין נעמאָקשט און פֿון 1867 געווינט אין ראַסיין. אַ טיפּ אַן אוניקום. אַ פּראָסטער ייִד, אַ שוסטער, גאַנץ שוועך אויפֿן שרײַבן,[9] אָבער באַשאָנקען מיט אַ פֿענאָמענאַלן זיפֿרון, פֿלעגט ער אַרומפֿאָרן איבער שטעט און שטעטלעך און קלײַבן מאַטעריאַלן וועגן רבנים און רבנישע מחברים. פֿון דעם זײַנען אויסגעוואַקסן די ווײַטערדיקע זייער וויכ־טיקע היסטאָרישע און ביאָ־ביבליאָגראַ־פֿישע ספֿרים, וואָס זײַנען צוגעגרייט גע־וואָרן צום דרוק פֿון זײַן זון און אַנדערע: **שם הגדולים השלישי** (ווילנא, עת״ר. **שני חלקים**: מערכת גדולים, מערכת ספֿרים. נײַע אויפֿלאַגע — קיידאַן, תרע״ג), **לקורות עיר ראסיין ורבניה** (וואַרשא, תרע״ג), **לקורות עיר קיידאַן ורבניה** (דאָרטן), **לקורות עיר נאָוואַהרדאָק ורבניה** (דאָרטן). אין ירושלימער „בית־הספֿרים הלאומי

8) ג. קרסל גיט בטעות: ראָשינאָ.

9) עס איז דאָ אַ מחלוקת וועגן דעם. ג. קרסל האָט געשריבן אין **דבר** (ת״א, פֿעב׳ 2, 1976), אַז ער איז געווען אַן אַנאַלפֿאַבעט. שלמה שונמי האָט — אַ פֿאַר וואָכן שפּעטער אין **דבר** — געשריבן, אַז מאַרקאָוויץ האָט יאָ געקענט שרײַבן. דוב בן־ליש, פֿון קיבוץ דפֿנה, האָט אין אַ בריוו אין **דבר** דערציילט, אַז ער האָט אים געטראָפֿן אין טעלז און אַז יענער האָט ניט געקענט שרײַבן. ד״ר צמח־משה צמריון, אַליין אַ ראַסיינער, שרײַבט צו מיר, אז ער איז ניט געווען קיין אַנאַלפֿאַבעט. אַזוי אַ ריי אַנדערע: יאָ און נײַן. וואָלט געווען אוֹיף אַן אָרט דאָ צו ברענגען עטלעכע שורות זײַנע וועגן זיך, אין אַ צעקאָליעטשעט לשון־קודש: „ואני עסקתי בו [אין זײַן **שם הגדולים השלישי**] זה שמונה ושלשים שנה. ואני אֵיני יכולתי לכתוב אפילו תיבה אחת . . . על כן אני צריך לבקש בכל יום ויום מהילדים בבית־המדרש הגדול, אשר הם יכתבו לי מעט והם עשו לי . . . זה כשבעה או שמונה שנה, עד אשר עברו הימים עד כי בני הגדול נתגדל והוא החל לכתוב אתי״. [געברַאכט אין קמזונס **יהדות ליטא**].

והאוניבערסיטאי״ געפֿינט זיך אַ קאָלעקציע פֿון מאַרקאָוויצעס געניצטע ספֿרים, מיט זײַנע הערות אויף די מאַרגינעס. מען האָט אים אויך געראָפֿן „משה דער חיבורניק״. געשטאָרבן 1935 אין גאָרזד.

אלחנן זאַלצבערג, געבאָרן 1857. פֿון 1881 אין לאָנדאָן, 1883 אין ניו־יאָרק און שפּעטער אין פֿילאַדעלפֿיע. מיטגרינדער פֿון דער אַנאַרכיסטישער צײַטונג **די וואָרהייט**. דאָרטן געדרוקט זײַנע איבערגעזעצטע קאַפּיטלען פֿון קאַרל מאַרקסעס **קאַפּיטאַל**. שפּעטער אַ צײַט מיטגעאַרבעט אין דער פֿילאַדעלפֿיער אויסגאַבע פֿון ניו־יאָרקער **מאָרגען־זשורנאַל**. געשטאָרבן 1924 אין פֿילאַדעלפֿיע.

ישׂראל־יצחק וואָלף, געבאָרן 1861. פֿון 1893 אין קליוולאַנד. דאָרטן געפֿינט די ערשטע יידישע דרוקערײַ און געוואָרן דאָרטן דער פּיאָנער פֿון דער יידישער פּרעסע. אַרויסגעגעבן און רעדאַקטירט דער **אידישער שטערן**, מערסטנס אויסגעפֿילט מיט זײַנע אייגענע מאמרים, לידער און אַ הומאָריסטישן אָפּטייל. מחבר פֿון ביכלעך און בראָשורן אויף פֿאַרשיידענע טעמעס. 1901 געפֿינט אַ דרוקערײַ אין ניו־יאָרק און אַרויסגעגעבן **וואָלפֿס אידישע ביבליאָטהעק**, וווּ געדרוקט זײַנע ביכלעך און ביכער פֿון אַנדערע מחברים. מיטגרינדער פֿון דער פֿי־לאַדעלפֿיער טאָגצײַטונג **דיא אידישע וועלט** (1902־1904) און דאָס **אידישע וואָכנבלאַט. האָט זיך אויך באַטייליקט אין דאָס אידישע פֿאָלק** (נ״י). מחבר פֿון דער בראָשור **ציוניזמוס אין וואָרט און טהאַט** (נ״י, 1902).

יוסף־יוזל מאָגילניצקי (מאָגיל), געבאָרן 1870. פֿון 1892 אין פֿילאַדעלפֿיע. דאָרטן אַרויסגעגעבן און רעדאַקטירט דאָס **וואָכנבלאַט יודעשעס פֿאָלקס בלאַט**. געשריבן אַרטיקלען אין **דער ליטעראַרי־שער שטראַהל** (פֿילאַדעלפֿיע) און **ניו־יאָרקער יודישע פֿאָלקס־צײַטונג** א״א. אַרויסגעגעבן לערנביכער פֿאַר שולן און תּלמוד־תּורהס: **ליניען סקול חומש, המכין לחומש, ליניען רע הילדים, ליניען מגלת אסתּר, ליניען הגדה לפּסח, קובֿץ שירי ציון** — אַלע פֿילאַדעלפֿיע און אַלע הייבן זיך אָן מיט **מאָגילניצקיס** אין טיטל. געשטאָרבן 1945 אין פֿילאַדעלפֿיע. זײַן פֿרוי, רבֿקה־רחל לעשעם, אויך אַ ראַסיינער, האָט אים געהאָלפֿן לערנען עבֿרית אין די שולן.

אַבֿרהם־שמואל זאַכער, געבאָרן 1880. פֿון 1909 אין שיקאַגאָ און פֿון 1911 אין מאָנטרעאָל. געשריבן אַרטיקלען וועגן יידישער געשיכטע, דערציִונג און רעליגיִעזע פֿראָבלעמען אין **דער וועג, קענעדער אָדלער** — מאָנטרעאָל, **דער יודישער זשורנאַל** (טאָראָנטאָ) א״א, אין די העברעישע תּורן, **העבֿרי**. מחבר פֿון לערנ־בוך **אידישע געשיכטע אין פֿראַגן און ענטפֿערס** (מאָנטרעאָל, 1933). געשטאָרבן 1970 אין מאָנטרעאָל.

חיים ראַפֿאַלאָוויטש, געבאָרן

1882. פֿון 1920 אין קאָוונע. גרינדער פֿון פֿאַרלאַג „ליכט", וואָס האָט אַרויסגעגעבן מערערע יִידישע ביכער, עטלעכע פֿאַר די יִידישע שולן אין ליטע. מיטאַרבעטער פֿון דער פֿאָלקיסטישער **נייַס** (קאָוונע), רעדאַק־טער פֿון דער טאָגצייטונג **אונזער צייט** (קאָוונע, 1920). מחבר פֿון **צום ערשטן מאָל** (ווילנאָ, 1914), **און ראָזע** (קאָוונע, 1923). געשטאָרבן 1927 אין קאָוונע.

זאב קאַפּלאַן, א הי־געבאָרענער. מחבר פֿון **המסורת והמקרא** (רוסיין, 1918) **און החֲרות**, הגיונות וזכרונות (רוסיין, 1922).

צמח־משה האַלפּערין, העב־רעיִזירטער נאָמען: צמריון. פֿון 1936 אין ארץ־ישׂראל. 1946 געשיקט געוואָרן פֿון דער רעוויזיאָניסטישער באַוועגונג צו די באַפֿרייַטע יִידן אין בערגען־בעלזען. 1949 געשטודירט זשורנאַליסטיק און געשיכטע אין מינכענער אוניווערסיטעט און באַקומען זייַן ד״ר־טיטל. געשריבן אַרטיקלען אין **ווידערגעבורט**, **ישורין** — מינכן, **אונזער פֿראָנט**, **וואָכנבלאַט** — בערגען־בעלזען. רעדאַקטירט **אונזער וועלט** (מינכן); **אין הבוקר**, **הארץ**, **המשקיף**, **חֲרות**, **ידיעות אחרונות**, **בצרון** (נ״י). אויטאָר פֿון **וועג־וויַזער** (מינכן, 1949) — צען אָפּהאַנ־דלונגען וועגן העברעיִשע שרייַבערס און ציוניסטישע פֿירערס; **פּרקי שואה ושארית** (ת״א, תשל״ה). געשטאָרבן 1988 אין חיפֿה.

דער באַקאַנטער שרייַבער אפֿרים דיינאַרד האָט דאָ געלעבט לענגערס אין זייַנע יונגע יאָרן. ער דערמאָנט ראַסיין אין זייַנע שריפֿטן.

קאָרעספּאָנדענטן. — **המליץ**: מרדכי מרגלית, ישראל־יעקבֿ גאָרדאָן, שלמה הלוי הורוויץ, זלמן־אלימלך טעלעם, יעקבֿ בראַנד המכונה מרגלית, צבי־אליעזר ליפֿשיץ, יוזל־ניסן מאָגילניצקי, נ.מ. שאַפּירא, אַברהם־שמואל גאַר, העשיל מאָגילעווסקי, צבי־אַברהם פֿרידמאַן.

הלבנון: אַריה־לייב בן שלמה גאָרדאָן, און אַ סך חידושי־תורה, דובֿ שאַפּירא, חיים בר׳ ישעיה, יעקבֿ ראַפֿאַל־קעס מווילנא, שלום־טובֿיה נייַווידל (מאמר), א. דוואָרקאָוויץ, מלפּה לפּידותזאָן (מאמר).

הצפּירה: ש״פ וואַרשאַווציק, שמואל־אַברהם זאַכער, דב״ק [?]. **המגיד**: צבי־הירש מרגליות, יצחק מרגליות.

יודישעס פֿאָלקס־בלאַט: העשיל־מיכל מאָגילעווסקי (אויך מאמרים), יעקבֿ בראַנד, א.ה.ק. [?], חנה מאָגילניצקי, זי פֿלעגט שיקן אָפּטע קאָרעספּאָנדענציעס. ווי אַ קוריאָז איז דאָ כּדאי צו ברענגען אַ צושריפט פֿון רעדאַקטער לעווי צו אירס אַ קאָרעספּאָנדענץ פֿון 1889: „אַך, דו טהיַערע בת־ציון! ווי וואָלט איך דיר אומאַרמען פֿאַר די גאַנצע וועלט אין די אויגען, דענן אין דיר וואָלט איך אומגעאַרעמט דאָס יודענטהום".

חיים הערצמאַן (היום), זלמן גינצבורג (הפרמל), ג. זאַחיר (הד הזמן, 1910), מ. פערילמאַן (הישראלי).

ניכבדים. — פֿון די 1730ער יאָרן האָט דאָ געלעבט הגאון החסיד ר׳ דוד ראַסיינער, ברודער פֿון ר׳ אַבֿרהם שוועק־שנער, אב״ד טעלז. ניפֿטר געוואָרן 1800 אין ראַסיין.

ר׳ שמואל חסיד, געבאָרן 1751 אין גאָרזד, אָבער זײַנע מערסטע יאָרן אָפּגעלעבט אין ראַסיין. מען האָט אים טאַקע געוראָפן אויך „ר׳ שמואל ראַסיינער״. מקובל און גדול בתורה. איינער פֿון זאַמע־טער דרײַלינג „אגודת שלושה חסידים״, וואָס האָבן פֿופֿצן יאָר זיך אָפּגעזונדערט פֿון דער וועלט און געלערנט צוזאַמען. די אַנדערע צוויי ר׳ משה (שפּעטער אב״ד טעלז) און ר׳ מרדכי (שפּעטער אב״ד פּאָקראָי). פֿלעגן צוויי מאָל אַ יאָר פֿאָרן צום ווילנער גאון. שוועד פֿון ר׳ זאַב־וואָלף ראַסיינער. ניפֿטר געוואָרן 1824.

ר׳ מרדכי בצלאל בהרב אַהרן לעווינסאָן. ניפֿטר 1862; צדיק און פּרוש ר׳ צבי־אָשר; ר׳ יוסף בר׳ מאיר גאָרפֿינקל, פֿון דער מישפּחה פון בעל „סדר הדורות״; ר׳ ברוך־מנחם און משה־אַבֿרהם, זין פֿון ר׳ צבי־יהודה, אב״ד שידלעווע.

ר׳ מרדכי מרגלית. יהודה־לייב גאָרדאָן רופֿט אים אין אַ בריוו „הרב הנכבד״ און בעט אים קלײַבן חותמים פֿאַר אַ חומש מיט רוסישער איבערזעצונג.

ר׳ יחיאל סאָלאָוויטשיק, ראַסיינער גבֿיר אין פּעטערבורג, געגעבן 2000 רובל פֿאַרן ביקור־חולים. זײַן זון, ד״ר עמנואל, פֿון די ראַסיינער משפּילים, אַרויסגעבער פֿון ציון־זשורנאַל.

ר׳ אַבֿרהם קליין (1879), ר׳ יעקבֿ אַבעלמאַן, פֿישל בער (האָט אַ מאמר אין בערלינער ישורון), זלמן לנדא (אַרויסגעגעבן אַ ספֿר אור לישרים, שאַרף קעגן ציוניזם), רובינשטיין, ל. סאָקאָלסקי (1880), חנה־ליבע ראַכאָוויצקי, גרויסע בעלת־צדקה (געשטאָרבן 1881), פֿרוי פֿון לייזער, ר׳ מרדכי ראַבינאָוויטש, ר׳ מיכל עדעלמאַן, ר׳ יוזיל גאָורילאָוויץ.

ר׳ מאיר־אליעזר לונץ, נגידה־צדקנית יענטע וואָלפּע, (געשט׳ 1872), ר׳ יחיאל־מיכל מערקעל, ד״ר חאָנאָך, יוריסט חאָנאָך, ד״ר לונץ, ד״ר באָנער, דובער באָנק. אַפּטייקער היימאַן, ט. וואָלפּע, אַדוואָקאַט א. טוביאַנסקי, א. ראָזענבערג (1884).

ר׳ יוסף ראַכאָוויצקי. אויסגע־בויט מויער, וואָס זײַן הכנסה גייט פֿאַרן ביקור־חולים. געגעבן 600 רובל פֿאַר גמ״ח און אַנדערע צדקות. געשטאָרבן 1887.

דער גירטענאָלער שו״ב ר׳ מנחם־מענדל איז געווען אַ צדיק און מקובל. צוואַנציק יאָר פֿאַרן שטאַרבן האָט ער אויפֿגעגעבן זײַן שחיטה, אַוועק קיין ראַסיין, וווּ ער איז געזעסן און געלערנט תורה יומם ולילה.

מ. לעווי, געווען דער פֿאָרשטייער פֿון ראַסיין צו דער וועידה פֿון 1909 אין קאָוונע צו באַטראַכטן די טעטי־קייט פֿון די יידישע קהילות אין ליטע.

ר׳ אַבֿרהם־שמואל דוביצקי (1865), ר׳ משה נון [?], 500 רובל פֿאַר גמ״ח; זאַלקינד זק״ש, מנחם בר׳ זאב בערמאַן, יוסף אבן־זהב [גאָלדשטיין?].

ר׳ אליהו בר׳ ראובן וואָלפע, ביז 1884. עטלעכע יאָר נאָטאַר, פֿון די קהל־פֿירערס. געשטאָרבן 1888; ראָזענבלום, שאַפּירא.

ר׳ יעקבֿ מאַנקאָווסקי, שוואָגער פֿון אַבֿרהם מאַפּו. געהאָלפֿן גרינדן די ביבליאָטעק „בית מקרא״. ביי דעם איז געווען בייהילפֿיק דער ראַסיין־אָפּשטאַמי־קער באַנק, אַדוואָקאַט אין פּעטערבורג. געשטאָרבן (ר׳ יעקבֿ) 1889 אין עלטער פֿון 69.

ר׳ יהושע־העשיל מאָגילעווסקי, למדן און משפּיל. געשריבן אַרטיקלען וועגן רבנים און סופֿרים אין דער יידישער פּרעסע. געשטאָרבן 1938 אין ראַסיין.

דער שניצער פֿון באַרימטן אָרון־קודש אין קעלם איז יעקבֿ בן שלמה דאַסיינער. ער האָט געאַרבעט אויף דעם איבער צוויי יאָר, ניצנדיק בלויז אַ האַנט־מעסערל, און עס פֿאַרענדיקט אין 1775. באַרימטע קינסטלערס האָבן זיך ניט געקענט אָפּוווּנדערן פֿון דער קונסט.

ביבליאָגראַפֿיע. — ש.ז. זאַלקינד, קול שלמה. ווילנא, תרי״ט, ע׳ 36, 60; הפרמל, תרכ״ב: 22; המגיד, 1865: 34; 1869: 33; 1871: 47; משה זאַקס, דברי משה. ווילנא, תרל״ח. ע׳ מ״ז, נ״ו; ד.ב. נאַטאַנזאָהן, ספֿר הזכרונות. וואַרשא, תרל״ח, ע׳ 74; העברי, בראַדי, 1880: 10. המליץ, תרמ״א: 22; 1886: 4, 41; אפֿרים דיינארד, מסע באירופּה. פּרעסבורג, תרמ״ה; פּנסת ישראל, שפּ״ר, תרמ״ו, ע׳ 1128; הצפֿירה, 1886: 51; 1887: 275; האסיף, תרמ״ז, ע׳ 124; המליץ, 1888: 109, 141;

הצפֿירה, 1888: 87; א. אפֿרתי, דור ודורשיו. ווילנא, תרמ״ט. ע׳ 59, 64; יודישעס פֿאָלקס־בלאַט, פּט״ב, 1889: 22; תולדות חברת מרבי השפּלה בישראל. פּט״ב, תר״ן, ע׳ 50, 84, 93; המליץ, 1890: 251; 1894: 9; 1895: 154; הצפֿירה, 1891: 5.

ח.ז. סלאָנימסקי. וואַרשא, תרנ״ד, ע׳ 130; אגרות יל״ג, פּרק ב׳, ח׳ ד׳. וואַרשא, תרנ״ה, ע׳ 434; מ.י. עדעלמאַן, חכם ושר. וואַרשא, תרנ״ו, ע׳ 18, 24, 29; המליץ, 1898: 208, 273; 1899: 152, 218; צ.ה. קלאפּ (לידשיץ), וואַרשא, תרס״א, ע׳ 112; המליץ, 1903: 98; 1906: 45.

חשבון הנדבות, 1907, ע׳ 140; הדרך, פ״פ א״מ, תרע״ד: 11; י. לעווינשטיין, דור ודור ודורשיו. וואַרשא, 1914, ע׳ 22; אפֿרים דיינארד, זכרונות בת עמי. ארלעאַנס, 1920. ע׳ 26, 62; ברוך קאָהן, ספֿר הזפֿרון. נ״י, תר״פ, ע׳ 18, 20 און מערער; רויטער פּנקס, II. וואַרשע, 1921, ז׳ 114;

דער אידישער לעבן, קאָוונע, 1922: 46; ראובן ברזינין, אברהם מאַפּו. ווילנא, תרפ״ח, ע׳ 35, 36; א. ניר, ש. זקש. ירושלים, תרפ״ח; ספֿר היובל של אגודת הרבנים האורתודוקסים דארצות הברית וקנדה. נ״י, תרפ״ח, ע׳ קמ״ו; יאָר־איין־יאָר־אויס. קאָוונע, 1938.

א.ש. הערשבערג, פּנקס ביאַליסטאָק, נ״י, 1949, ז׳ 412; אלה אזכרה, III. נ״י, תשי״א, ע׳ 262; מוסדות תורה באירופּה. נ״י, תשט״ז, ע׳ 137; בחינות, ירושלים, תשי״ז: 11; סיני, ירושלים, תשי״ח, ע׳ קי״ט; עיר ווילנא, ע׳ 12, 175, 190, 259.

דורות האחרונים, ב׳, 343; לקורות עיר ראסיין ורבניה, ע׳ ו׳, ז׳, י״ג, י״ד, כ״א־כ״ד, כ״ז, כ״ח, ל״ט; בן־יעקבֿ, אוצר הספרים, ע׳ 550; ד.מ. ליפמאן, לתולדות היהודים בליטא־זאמוט, ע׳ 42; אנציקלופּדיה של הציונות הדתית, 78, 321; אהלי שם, ע׳ 60, 350, 377.

ח.ל. פֿוקס, 100 יאָר יידישע און העברעישע ליטעראַטור אין קאַנאדע, ז׳ 115; ד״ר י. שאַצקי,

געשיכטע פֿון ייִדן אין וואַרשע, III., ז׳ 286; תולדות ישיבת היהודים בקורלאנד, ע׳ 65, 116, 117, 131 סיאוואלקער יזכור־בוך, ז׳ 191; „ליטע", II., ז׳ 1383; תולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 52

חכמי ישראל באמריקא, ע׳ 68 85; השלח, אודיסה, כרך ל״ד, ע׳ 384; לעקסיקאן, 1, 2, 3, 4, 5, 8; יהדות ליטא, ג׳; קמזונס יהדות ליטא (אַ סך וועגן משה מאַרקאָוויץ); ג. קרסל, 1, 2; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 8077.

Bibliotheca Hebraica Post-Mendelssoh niana II, William Zeitlin. Leipzig, 1884; Recueil de Matériaux, II., p. 367; Jewish Encyclopedia, X., p. 487, 609; Black Book; Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce, 1987. (אַרטיקל וועגן זאַמעט)

ראַקישאָק ROKIŠKIS

קרײַזשטאָט. פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה געהערט צו קרײַז נאָוואָ־אַלעקסאַנדראָווסק (עזשערעניי). וועגן די ערשטע אָנהייבן פֿון ייִדישן ישוב אין ראַקישאָק וועט דערציילט אַ שרעקלעכע מעשׂה.

אַרום 1730 האָט אַ ייִדיש ייִנגל זיך געהרגעט מיט זײַן ליטווישן חבֿר און אים שטאַרק צעשלאָגן. דער פֿאָטער פֿון שגץ האָט דאָס פֿאַרקלאָגט בײַ דער גרעפֿין טיטושעוונאַ, וואָס ראַקישאָק האָט דעמאָלט געהערט צו איר. די גרעפֿין האָט געפֿונען דעם פֿאָטער פֿון ייִנגל, אַ שנײַדער, און אים אָנגעזאָגט, אַז ווען זײַן ייִנגל וועט גיין צו דער חופּה, זאָל ער לאָזן זי ווײַסן, אין קעגנפֿאַל וועט ער שטרענג באַשטראָפֿט ווערן. דעם טאָג, ווען דאָס ייִנגל האָט צו דרײַצן יאָר געדאַרפֿט גיין צו דער חופּה, האָט דער שנײַדער געמאָלדן וועגן דעם דער גרעפֿין. יענע איז געקומען מיט אירע באַדינערס און אַ וואָגן מיט טרוקענע וויצקעס, אַרויסגענומען חתן־כּלה פֿון אונטער די חופּה־שטענגלעך און זיי פֿאַרברענט פֿאַר אַלעמען אין די אויגן.

די ייִדן זײַנען געוואָרן אויפֿ־געקאָכט, אויסגערופֿן אַ חרם אויף דער שטאָט, אַז אַלע ייִדן זאָלן אַוועק פֿון אָרט. די ייִדן האָבן זיך אַריבערגעהויבן אײַן וויאָרסט ווײַטער פֿון זייערע ווינערטער און דאָרטן האָט זיך אויסגעבויט דער ייִדי־שער ישובֿ.

אין 1847 האָבן דאָ געווווינט 593 [453?] ייִדן, אין 1897 — 2067, 1923 — 1,1013 אין די 1930ער — בײַ 2300 און פֿאַרן חורבן — בײַ 3000 (מיט עטלעכע הונדערט ייִדישע פּליטים פֿון פּוילן).

ראַקישאָק האָט אויסגעמיטן דעם גירוש־ליטע פֿון מײַ 1915 אין דער ערשטער וועלט־מילחמה, אָבער דעם 27סטן יולי איז דאָרטן פֿאָרגעקומען אַ פּאָגראָם אויף ייִדן. לויט דער עצה פֿון פּריסטאָוו, האָבן אַ סך ייִדן שׂונ כּרייַער פֿאַרלאָזט די שטאָט. די גבֿירים האָבן באַהאַלטן זייער גאָלד און זילבער און

1) 197 ייִדן, וואָס האָבן געווווינט בײַם ראַנד שטאָט, זײַנען ניט צוגערעכנט געוואָרן צו דער אָפּיציעלער סטאַטיסטיק.

אַנדערע וועלטזאַכן אין אַ קעלער אויפֿן הויף פֿון אָרטיקן גלח. דאָרטן האָט מען אויך באַהאַלטן אַלע ספֿר־תּורהס. די פֿאָגראָמירנדיקע קאָזאַקן האָבן זיך דערוווּסט וועגן באַהעלטעניש, צערעבירט די טייערע חפֿצים און חרובֿ געמאַכט די הייליקייטן.

יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמערײַ, קאַראַבעלניקערײַ, מלאכה. אין יידישע גאַרבאַרניעס און פֿאַבריקלעך האָבן געאַרבעט יידישע אַרבעטערס. דער יידישער שטאָט מיסחר האָט זיך מערסטנס קאָנצענטרירט אויפֿן עקספּאָרט פֿון האָלץ, תּבֿואה און פֿלאַקס. די נאָענטקייט צו דער באַנסטאַנציע (3 קילאָמעטער פֿון שטאָט) איז געווען אַ גרויסער פּאַקטאָר אין וווּקס פֿון דער שטעטלשער עקאָנאָמיק, וואָס ביז דער ערשטער וועלט־מילחמה איז זי מערסטנס געווען אַ יידישע. אין 1905 איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַ ליקאַסע און אַ קרעדיט־באַנק דורך זלמן אידעלסאָן. שפּעטער איז אויפֿגעשטעלט געוואָרן אַ סוחרים־באַנק, אונטער דער פֿירערשאַפֿט פֿון מאָטל מעלער. ביידע בענק זײַנען ליקווידירט געוואָרן אָנהייב ערשטן וועלטקריג.

אין די 1890ער יאָרן איז אויסגעבראָכן אַ כאָלערע־עפּידעמיע. דאָס האָט גורם געווען מערער צו פֿאַרשטאַרקן דעם „ביקור־חולים", וואָס איז געגרינדעט געוואָרן אין 1889. אין 1900 זײַנען די הכנסות פֿון ביקור־חולים געווען 1200 רובל, זײַן אָנפֿירער — זלמן אידעלסאָן. 1906 איז געשאַפֿן געוואָרן א „מלביש ערומים" דורך די פֿריילנס שפּריגאַט, רובין, זילבערשטיין. דער ציל: צו באַקליידן קליינע אָרעמע קינדער.

אין 1910 האָבן די פֿריילנס גורעוויץ און ראַבינאָוויץ געעפֿנט אַ 4־קלאַסיקע רוסישע פֿראָגימנאַזיע פֿאַר יידישע קינדער. אַ צאָל יידישע שילערס האָבן זיך געלערנט אין דער רוסישער גימנאַזיע.

רבנים. — ראַקישאָק האָט געהאַט אַ סך חסידים, דערייבער זײַנען דאָ אָפֿט געווען צוויי רבנים אין איין צײַט — אַ חסידישער רבֿ און אַ מתנגדישער. עס איז אויך געווען אַ שוחט פֿאַר חסידים און אַ שוחט פֿאַר מתנגדים.

ר׳ אליהו מרגליות, געבאָרן 1811 אין קאַלוואַריע. פֿון סוף 1830ער רבֿ אין פּשעראָסלע (סוווּאַלקער געגנט), ווישיי, ראַדין און פֿון אַרום 1860 ביז 1867 אין ראַקישאָק, ווו ניפֿטר געוואָרן. אין **עמודי אור** פֿון ר׳ יחיאל העליר איז דאָ אַ תּשובֿה צו אים. זײַנע זין: ר׳ מרדכי, רבֿ אין אילוקסט (קורלאַנד, 1875־1884), מו״צ אין דיסנע, בעל **סוגה בשושנים, ליקוטי שושנים**; ר׳ זרח־אַבֿרהם, האָט פּירושים און הגהות אויף צוויי פּרשיות אין **קול אומר קרא** לר׳ יוסף־חיים קרא; ר׳ יצחק, דער באַוווסטסטער פֿון זײַנע זין, געבאָרן 1842 אין קאַלוואַריע, רבֿ אין דרוזגעניק, נ״י. געווען אויך אַ שרײַבער אַ משפּיל. זײַנע ספֿרים: **מעוז התּלמוד** (וואַרשא, 1868), **מעוז הים** (ווילנא, 1870), **סופֿרי ישורון** (בערלין, 1876).

ר׳ אשר מרגליות, ר׳ אליהוס זון.

זײַנע הערות געפֿינען זיך אויף **הלכות גדולות** (ווילנא, תרנ״ד). האָט מערערע מאמרים אין **המגיד** — ביידע, פֿאָטער און זון, זײַנען פֿון די מתנגדים.

ר׳ בצלאל בר׳ יוסף פּין, לאַנגע יאָרן רבֿ פֿון חסידים. ניפֿטר אין עלטער פֿון 96 יאָר.

ר׳ יצחק גור, פֿון 1907 ר״מ אין ירושלים, ווו ניפֿטר געוואָרן אין 1910. זײַן זון ר׳ מנחם־מענדל, איינער פֿון די גרינדערס פֿון „מזרחי״ אין לעטלאַנד, הי״ד.

ר׳ אַבֿרהם מאיראָוויץ, איידעם פֿון ר׳ בצלאל פּין. פֿון 1928 רבֿ אין אַבעל, ווו אומגעקומען אין 1941, הי״ד.

ר׳ שמואל לעוויטין, איידעם פֿון ר׳ אָשר מרגליות. געגרינדעט אַ ישיבֿה, וואָס האָט עקסיסטירט ביזן ערשטן וועלט־קריג.

ר׳ זעליק אַרלאָוויץ, לעצטער רבֿ, הי״ד.

מו״צים: ר׳ בנימין־וואָלף ליפּשיץ, אַרום 50־1840. געבאָרן אַרום 1810. זײַן פֿאָטער, ר׳ נחמן־דובער, רב ומו״צ אין לוצין (לעטלאַנד). ר׳ בנימינס זון ר׳ ישׂראל אַנטיקאָלער, דײַן אין ווילנע; ר׳ אַבֿרהם־מיכל ווײַנער, געבאָרן 1888, מו״צ, שפּעטער רב אין סוווינישאָק, ווו אומגעקומען אָב תש״א, הי״ד.

אָפּשטאַמיקע. — אַבֿרהם שאַפּירא, געבאָרן 1884. פֿון 1907 אין אַמעריקע. מיטגרינדער פֿון בראַנדייס־אוניווערסיטעט. געשטאָרבן 1947 אין האָליווּד.

ר׳ שמואל־אַבא סניעג, מילי־טערישער ראַבינער אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע.

ר׳ שמואל־לייב יאַלאָוו, געבאָרן 1892. פֿון 1914 אין אַמעריקע. בײַ 50 יאָר רבֿ אין סיראַקיוז.

יעקבֿ שמושקאָוויטש, געבאָרן 1902. שעף פֿון סאָוועטישן לופֿטפֿלאָט. אומגעבראַכט בעת סטאַלינס „רייניקונגען״.

ניכבדים. — ר׳ יודל ראַקישקער (צוזאַמען מיט פֿומפּיאַנסקי פֿון עזשרעני), שטענדיקער פֿאָרשטייער פֿון אדמו״ר בעל „צמח צדק״ פֿון ליובאָוויטש אין פּעטערבורג צו האָבן השגחה אויף די עסקי הכלל; ר׳ זלמן אידעלסאן, ר׳ י. יחזקאלזאָן.

קאָרעספּאָנדענטן: יצחק מרגליות **(המגיד)**, בנימין־הלל איידעלמאַן **(המליץ, הצפֿירה)**.

ביבליאָגראַפֿיע. המגיד, 1867: 32; אנציקלופּעדיה של הציונות הדתית. ת״א־ירושלים, תשי״ח, ע׳ 489; הדואר, נ״י, תשל״ה, גל׳ 4; עיר ווילנא, ע׳ 37; תולדות אַנשי שם (ראַנד), ע׳ 62; ג. קרסל, 2; „אשל אַבֿרהם״, פ״ו, ייוואָ־אַרכיוו, נ״י [וועגן אַבֿרהם מרגליות]; יזכּור־בוך סוואַלק, ז׳ 188, 208; תולדות ישיבֿת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 46; „ליטע״, 1, ז׳ 109, 1591; יהדות ליטא, ג׳; יזכּור־בוך ראַקישאָק. Black Book

רודאַמין RUDAMINĖ

סיינייער קרייז, 7 קילאָמעטער פֿון לאַזדיי. יידן האָבן געוווינט זיך באַזעצן דאָ אַרום מיטן אַכצנטן יאָרהונדערט. צו ערשט זײַנען געקומען יידישע בעלי־מלאכות, שפּעטער איז צוגעקומען אַ רבֿ, וואָס האָט געלעבט אין אַ קרעטשמע. מען האָט אויסגעבויט אַ קלויז, אָפּגעדונגען אַן אָרט פֿאַר אַ בית־עולם. די פֿלעצער אין רודאַמין האָבן געהערט צו די גאַוואָרנסקיס, אַ פּוילישע פּירשטן־מישפּחה. זיי האָבן ניט פֿאַרקויפֿט זייער ערד, נאָר פֿאַרפּאַכט צו יידן און יעדע פּינף יאָר האָט מען געמוזט באַנײַען דעם פּאַכט־קאָנטראַקט. שפּעטער האָבן די גאַוואָרנסקיס געגומען אָנטאָן פֿאַרשיידענע שיקאַנעס די יידן, אָפּחוזקן פון זייערע מלבושים, אָפּילו פֿאַרווערן זיי צו ניצן דאָס וואַסער פֿון טײַכל רודאַמינעלים, וואָס שטראָמט דורכן שטעטל.

פֿון די 1850ער איז דאָ געווען מורה־הוראה ר׳ דוד דאַווידזאָן, וואָס איז ניפֿטר געוואָרן אין 1879. זײַן זון ר׳ אַבֿרהם־אַבא איז געווען ש״ץ ושו״ב אין אַ דערבײַקער קליינער קהילה.

אַרום די 1870ער איז דאָ געווען רבֿ ר׳ יוסף־יהודה בערנשטיין, שפּעטער רבֿ אין ראָגעווע, לוקניק, פּילטען (קורלאַנד), באַלבירישאָק. זײַן זון ר׳ נוח־טוביה 1899 רבֿ אין אַמור ((יעקאַטערינאָסלאַוויער גובערניע). בעל **מי נח**.

פֿון אַרום 1902 איז דאָ 18 יאָר געווען רבֿ ר׳ דוד סווירסקי, פֿון 1922 רבֿ אין שיקאַגאָ.

ר׳ מרדכי הכהן איז דאָ געווען רבֿ ביזן חורבן. אומגעקומען 1941, הי״ד.

סוף נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט אַרום 50 יידן. 1899 האָט איין יִד אָפּגעקויפֿט דעם גאַנצן שטח. פֿון דעמאָלט הייבט זיך אָן די אויפֿבלי־תקופֿה פֿון יידישן רודאַמין. יידן האָבן זיך פֿאַר־נומען מיט מיסחר, מיט מלאכה: שנײַדערס, שוסטערס, סטאָליאַרעס, שינדלערס און שינדל־דעקערס, רימערס, אַ טייל האָט געצויגן זייער חיונה פֿון ערדאַרבעט.

נאָך דער ערשטער וועלט־מילחמה איז זייער גוטער מצבֿ געוואָרן זייער שלעכט. אין 1923 זײַנען דאָ נאָך געווען 98 יידן, אין 1935 — אַרום 20־30, און אַזוי פֿיל פֿאַרן חורבן.

אין אַ דאָרף לעבן רודאַמין איז 1910 געבאָרן געוואָרן הענעך זימאַן (פֿון דער רײַכער רודאַמין־מישפּחה). זינט 1933 פֿון די אָנפֿירערישע קאָמוניסטן אין ליטע, רעדאַקטער פֿון זייער אָרגאַן Tiesa (נאָך דער מילחמה). אַ קורצע צײַט רעדאַקטירט דעם קאָוונער **עמעס** (שטאָט דער פֿאַרמאַכ־טער אידישע שטימע). מחבר פֿון **די סאָוועטישע יידן — פּאַטריאָטן פֿון זייער סאָציאַליסטיש היימלאַנד**. (מאָסקווע, 1984). געשטאָרבן 1985 אין ווילנע.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1879: 46; ליטע, I, ז׳ 1624; יהדות ליטא, ג׳; ב. פּהנס לעקסיקאָן, ד׳ 263; אהלי שם, 10. תולדות אנשי שם (ראָנד), ע׳ 91. Black Book.

רומשישאָק RUMŠIŠKĖS

קאָוונער קרײַז. גאָר אַן אַלט אָרט. ווערט שוין דערמאָנט אין דאָקומענטן פֿון 1381. 1760 האָט עס געהערט צו פּירשט ברוינאָף און 1775 צו באַראָן מאָט זיניעוו.

צווישן 1842 און 1880 זײַנען געווען 24 רומשישקער פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אין אַ רשימה מנדבים פֿון 1872 פֿאַר ייִדישע הונגער־געליטענע אין גרויסע טיילן פֿון ליטע געפֿינען זיך מערערע רומשישקער. די קלײַבערס: מיכל־שרגא קאַדישאָן, טובֿיה סגל.

אין צוויי רשימות בײַ־שטײַערערס פֿון 1899 פֿאַר העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל זײַנען דאָ רומשישקער. די מוּרשים אין איין רשימה: צמח פֿעלדשטיין, נחום־אליה יאָג, אין אַ צווייטער: הרה״ג ר׳ אליהו לעווין.

פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה האָבן דאָ געלעבט בײַ 450 ייִדן, אין 1923 — 288 און פֿאַרן חורבן — אַרום 200. ייִדן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט האַנדל, קרעמערײַ און מלאכה.

רומשישאָק האָט דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע אין מײַ 1915. פֿאָליציי האָט געוואָרנט די פּויערים ניט צו פֿאַרדינגען ייִדן קיין פֿורן. טייל ייִדן האָט זיך דאָך איינגעגעבן צו קריגן פֿורן פֿאַר עלטערע און קליינע קינדער און אַ ביסל זאַכן. וועג דער פֿאָליציי־הויפּט האָט געזאָגט, האָט ער ענומען גוואַלדעווען אויף די פּויערים, הלמאי זיי העלפֿן „זשידאָווסקע פֿאַרעטערס״. די פּויערים זײַנען זיך צעפֿאָרן, און די ייִדן מיט זייער געפּעק און אַלטע לײַט האָבן זיך געמוזט שלעפּן צו פּוס ביז אַ צווייט אָרט. פֿאַרן גירוש זײַנען די ייִדן פֿאָגראָמירט געוואָרן דורך קאָזאַקן.

רבנים. — ר׳ מאיר דובער בר׳ משה־אלעזר פֿאַגיר, פֿון 1866 ביז 1891, שפּעטער ווי אַ רבֿ שני אין קיידאַן. עמיגרירט קיין אַמעריקע, ווו ניפֿטר געוואָרן 1906. בעל **יד מאיר, ליקוטי יעקבֿ, פּסקי הלכות.**

ר׳ אליהו בר׳ שמואל הכּהן לעווין, אין די 1890ער און אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט.

ר׳ אַהרן־בענדעט הכּהן שמידט, שפּעטער רבֿ אין ווייזשון. ניפֿטר געוואָרן 1965 אין תּל־אָבֿיבֿ אין עלטער פֿון 106 יאָר; ר׳ ישׂראל גאָלדמאַן.

ר׳ אַהרן גראָזאָווסקי, ניפֿטר געוואָרן 1937, אין עלטער פֿון 44 יאָר.

פֿון אַרום צווייטן פֿערטל נײַנצנטן יאָרהונדערט איז דאָ געווען מו״צ ר׳ יוסף עליאַשבערג, פֿריִער מו״צ אין צײַקישאָק און זײַנע לעצטע יאָרן עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל. פֿאָטער פֿון ר׳ מרדכי עליאַשבערג, געבאָרן 1817 אין צײַקישאָק, אב״ד זעזמער און בויסק (לעטלאַנד). באַקאַנטער חובֿבֿי־ציוניסטישער בעל־מחשבֿה. זײַנע ספֿרים זײַנען פֿון די גרונדביכער פֿון רעליגיעזן ציוניזם. הגאון ר׳ אַבֿרהם־יצחק קוק האָט געזאָגט,

אַז זײַנע „השקפות על עתידות האומה ותקוותיה" זײַנען באַווירקט פֿון ר׳ מרדכיס ספֿרים.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ יהודה־לייב בר׳ יצחק כּץ (ר׳ לייבעלע רומשיש־קער), חריף ובקי, איינער פֿון חשובֿי העיר אין ווילנע. פֿאַר אים און אַ צווייטן ניכבד פֿון ווילנע האָט מען 1798 געבראַכט אַ ירידן פֿאַר האַלטן מיט די חסידים פֿון שטאָט [כידוע, האָט דער ווילנער גאון געהאַט ארויסגעגעבן אַ חרם אויף חסידים]. ניפֿטר 1906. ש״י פֿין שרײַבט, אַז ער איז געווען איינער פֿון די חריפֿים אין דור פֿון הגר״א.

ר׳ חיים־אלחנן צאַדיקאָוו (באַקאַנט אונטערן נאָמען ר׳ חיים רומשישקער), געבאָרן 1813, איז געווען איינער פֿון די באַווּסטסטע מגידים בדורו. פֿון די אײַנגייערס בײַם ווילנער גאון, וואָס האָט געזאָגט אויף אים, אַז ער איז ראוי צום טיטל „גאון". אב. קאַהאַן, רעדאַקטאָר פֿון פֿאָרווערטס, האָט געשריבן אין זײַנע זיכרונות, אז ר׳ חיים רומשישקער איז געווען די אינטערעסאַנטסטע פֿיגור צווישן די מגידים אין זײַן צײַט. ער פֿלעגט מאָלן זײַנע משלים בילדלעך, מיט גרויסער פֿאָרשטעלונג־קראַפֿט, באַהויכט מיט הומאָר. אין **עץ פּרי**, א׳, פֿון ש.א. פֿרידענ־שטיין, ווערט דערציילט אין זײַן נאָמען אַ מעשׂה מיט הגאון „שאגת אריה" און דעם לעצטן ווילנער רבֿ ר׳ שמואל. מחבר פֿון **מורה חיים** (ווילנא, תרל״ג. פּירוש אויף **איוב**, מיטן טעקסט). ניפֿטר 1883.

ר׳ יוסף בר׳ יהודה רומשישקער, איינער פֿון די אַשפּנזישע תּלמידי־חכמים אין ירושלים. דאָרטן ניפֿטר געוואָרן אין 1870.

ר׳ יעקבֿ בר׳ ישׂראל כּץ, געבאָרן אין 1863. ר״מ אין ר׳ הירשלס ישיבֿה אין סלאַבאָדקע. פֿון 1906 רבֿ אין קליקאָל, בעתן ערשטן וועלטקריג רבֿ אין האָמעל און שפּעטער אין זאַגער. פֿון 1920 ביז זײַן פּטירה אין 1923 אין ווילדינגען (דײַטשלאַנד).

שמעון גענס, געבאָרן 1907. געשטודירט פֿילאָסאָפֿיע אין קאָוונער אוניווערסיטעט. פֿון 1935 אין ארץ־ישׂראל. געשריבן אין **גלים, נתיבֿות** — קאָוונע, **פּתוחים, טורים, הארץ, על המשמר, דבֿר** — תּל־אָביבֿ. געדרוקט אַרטיקלען וועגן ליטעראַטור און טעאַטער אין די קאָוונער טאָגצײַטונגען: **אידישע שטימע, דאָס וואָרט, פֿאָלקסבלאַט**. רעדאַקטירט די זשורנאַלן **פּתח** און **פּעם** — קאָוונע. מחבר פֿון **היטלער קורא בתנ״ך** (ת״א, 1940). האָט איבערגעזעצט אויף העברעיש וואָראָפּיאַנאָוס **פּאָליוס — טייסי הקוטבֿ** (ת״א, 1940).

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 11; המליץ, 1899: 62, 213; ש.י. זײַקן, רבנו אליהו מווילנא. וואַרשא, תר״ע, ע׳ 120; אב. קאַהאַן, בלעטער פֿון מײַן לעבן. נ״י, 1926, ז׳ 164; ישׂראל קלוזנר, קורות ביה״ע הישן בוילנה. וילנה, תרצ״ה; „הרב מרדכי עלישברג". ירושלים, תרצ״ו, ע׳ ז׳, י״א ועוד.

ישׂראל קלוזנר, וילנה בתקופֿת הגאון. ירושלים, תש״ב, ע׳ 28; ספֿר זכרון קיידאַן. ת״א,

1977, ע׳ 189; לקורות עיר קיידאַן, ע׳ י״א; א.ל. פֿרומקין, תּולדות חכמי ירושלים, ג׳. ירושלים, 246; קריה נאמנה, 204; תּולדות ישיבת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 54; עיר ווילנא, 125; לעקסיקאַן, 2; ספֿר הפּרע־נומעראַנטן, 8153; אהלי שם, 113; „ליטע״, 2, ז׳ 99; יהדות ליטא, ג׳.

J. Totoraitis, Sŭduvijos Suvalkijos Istorija, p. 393; Black Book.

ריטעווע

RIETAVAS

טעלזער קרײז, פֿון די עלטערע יידישע קהילות אין ליטע. אין צווייטן פֿערטל פֿון זיבעצנטן יאָרהונדערט האָט דאָ עקסיסטירט אַ קליינע קהילה. אין 1662 זײַנען דאָ געווען 200 יידישע מאַנסבילן, 201 יידישע פֿרויען, מיט 9 יינגלעך און 11 מיידלעך. אין די צײַטן פֿון „ועד ליטא״ געהערט צו קיידאַנער גליל. איינע פֿון די דרײַ שטעט, ווו עס זײַנען פֿאָרגעקומען צוזאַמענפֿאָרן פֿון גליל (אַנדערע צוויי: קראָזש, שקוד).

אין 1897 האָבן דאָ געווווינט 1397 יידן, אין 1914 — בײַ 1800, 1923 — 868 און פֿאַרן חורבן — בײַ 500. מערסטע יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר, בעיקר מיט פֿלאַקס, טייל מיט מלאכה און עטלעכע מישפֿחות מיט לאַנד־ווירטשאַפֿט.

דער גרעסטער טייל פֿלעצער אין שטעטל האָט געהערט צו גראָף אָגינסקי, צווישן זיי די ערד פֿון בית־מדרש. אין 1878 איז געווען נאָר איינער. עס פֿלעגן פֿאָרקומען אָפּטע שטרײַטן און מישפּטים מיטן גראָף אָדער זײַן מישפּחה. איין מאָל האָט ער אַרײַנגעשיקט אין בית־מדרש זײַנע דינערס אויף פֿערד צו מאָנען דירה־געלט, אַ צווייט מאָל איז דער גראָף געקומען (אין 1872) מיט אַ כאָפּטע פֿויערים, אַרויס־געוואָרפֿן פֿון בית־מדרש אַלץ, אויך דעם אָרון־קודש, און אַרײַנגעזעצט דאָרטן קריסטן.

וועגן אַ צווייטן אָגינסקי, וואָס האָט אויך אין די פֿרײַערדיקע יאָרן אָנגעטאָן צרות יידן אין שטעטל, דערציילט דער ריטעווער גבֿריאל גראָד. דער אָגינסקי איז געווען רשעדיק ניט נאָר לגבי יידן, נאָר אויך כּלפּי גויים. ער האָט זיך באַטייליקט אין אויפֿשטאַנד פֿון 1863 קעגן צאַר. ער איז אַרעסטירט געוואָרן, אָבער האָט זיך געסמט פֿאַרן מישפּט. יידן — און גויים האָבן צוגעהאָלפֿן — האָבן לפּבֿוד דעם געפֿראָווען אַ פּורים־שׂימחה אין די גאַסן, וואָס אין פּנקס הקהל ווערט עס באַצייכנט ווי „פּורים ירבֿעם בן נבֿט״. בראש פֿון דער פּורים־דעמאָנסטראַציע איז געגאַנגען דער מלמד פֿון תּלמוד־תּורה, ווי אויך משה־אַהרן, יחיאל־ברוך דער שוחט, דער חזן און זײַן געהילף לייבע באַס (לייבע קאַפּעל־

מײַסטער). לייבע האָט געלעבט אין פּלונג־ יאַן, ווו ער האָט געהאַט אַ קאַפּעלע פּלי־ זמרים. צו אַ חתונה אין ריטעווע פֿלעגט מען ס׳רוב אַראָפּברענגען לייבן מיט זײַן חבֿרה, וואָס פֿלעגן אָנפֿירן מיטן גאַנצן צערעמאָניאַל, און אין רעפּערטוּאַר זײַנען געווען אויך לייבעס לידער. לייבע איז גע־ ווען באַרימט מיט זײַנע פּלי־זמרים אין דער גאַנצער אומגעגנט.

ניט אַלע אָגינסקיס זײַנען געווען רשעים. אין איין העברעישער צײַטונג־ קאָרעספּאָנדענץ פֿון 1893 ווערן געגעבן אַ סך שבֿחים דעם „אדון ריטעווע" אָגינסקי. אין אַ צווייטער העברעישער קאָרעס־ פּאָנדענץ ווערט איבערגעגעבן, אַז די מישפּחה אָגינסקי איז גוט צו יידן. איינער פֿון די אָגינסקיס האָט אַראָפּגעברענט צו זיך מערערע יידישע נישׂרפֿים פֿון פּלונגיאַן און זיי געהאָלפֿן אויך מיט געלט.

אין 1881 האָבן זיך פֿאַרשפּרייט קלאַנגען ווען אַ געגרייטן פּאָגראָם. די יידן זײַנען אָפּגעקומען מיט שרעק.

סוף 1880ער יאָרן זײַנען מערערע יידישע קינדער קראַנק געוואָרן נאָך דער מילה. עס האָט זיך אַרויסגע־ שטעלט, אַז דאָס איז די שולד פֿון אָרטיקן מוהל. פֿון דעמאָלט פלעגט מען אַראָפּברענגען דעם מוהל פֿון פּלונגיאַן.

אין 1888 האָט די תּלמוד־תּורה זיך געפֿונען אין אַ בידנעם מצב, סײַ פֿינאַנציעל, סײַ מיט דער דירה, וואָס איז געווען אויף דער סאַלקע פֿון בית־מדרש.

אין 1898 זײַנען דאָ געגרינדעט געוואָרן „בנות ציון". אין דרײַ רשימות מנדבֿים צו העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל פֿון 1898 און 1903 אין המליץ זײַנען דאָ אַ סך ריטעווער. די קלײַבערס: אלחנן אַהרנסאָן, שמואל זאַקס, פּרץ יאָכעלסאָן, ג.ה. קלע־ ניצקי. פֿערציק נעמען ווערן דערמאָנט אויך אין חשבון הנדבֿות. אין 1863 איז געווען אַן עסקן אין „כּולל הפּרושים" פֿון ירושלים ר׳ אַבֿרהם ליכט מריטאָווע.

אין אַ רשימה פֿון בײַשטײַערערס פֿאַר יידישע הונגער־געליטענע אין בעסאַראַביע אין 1900 געפֿינען זיך די ריטעווער: מ. איצקאָוויץ, ד״ר לינדא, לייב לעוויטע, זאַב גראַד, איסר הירשבערג, א. זאַקס, י.ב. זאַקס, נחמן אַוועךבוך, טויבע־ דבֿורה נאָכימאָוויץ, מ.ד. לעוויטע, מאיר האן, מ.ז. פֿרידמאַן, י.ב. הירשאָוויץ, ה.י. מאַזעסזאָן, מ.ל. מאָושאָוויץ, י.ל. פּאַ־ ליקשט, דוד לעווינזאָן, יחיאל זאַקס, י.מ. אַוועךבוך, מ.א. היימאַן, נחמן זאַקס, זאב קאַהן.

בענדעט גראל [גראַד?], משה שוואַרץ, יוסף סטראַז, זיסמאן אַוועךבוך, ד. תּלמוד, הינדע טובילעס, קיילע זאַקס, רחל־ לאה שנײַדער, מאיר אַוועךבוך, יצחק־ גרשון בערמאַן, אליהו זינגער, ש.ו. אַראַנ־ זאָן, ש. קלוגמאַן, מ. גאָרין, ניסן ווינן, י.ב. שאַפּירא, זוסמאַן יערוסלאַימסקי, מאיר זאַקס, רחל־לאה דאַווידאָוויץ (באָבע פֿון הרבֿ אַהרן שורין), שׂרה־פֿייגע רודעצקי, שׂרה בײַ, יחזקאל גראל [גראד?], אַהרן

צעלקער, יצחק יעבץ, ברוך שאַפּירא, פּ. ל. יעבץ, ש.ר. שאַפּירא, לאה לעוויטע, פּ. אורווין, חיה זאַקס.

נטע לעוויטע, חנה זאַקס, אסתּר גראַף, משה סג״ל, דובּ־וואָלף בירַאַקי, יעקבּ זאַקס, מ.י. סעגאַל, משה אוועַרבוך, הש״ך [הש״צ?], י.מ. טובילעס, מיכאל בר׳ יעקבּ, י.ד. מילנער, פּ. פּמאלע, לאה מילער, זאבּ טאַלמאַן, אַריה־לייב קראָם, לאה סערגיי, י.ד. הירשאָוויץ, שמחה זאַקס, ב. הענדלער, מ. מאַרקוס, יצחק גלויז, שכנא זאַק, מאנע וואָלף, גיטל אַבעלעוויץ, אליעזר מאיראָוויץ, נחמן־לייב בר׳ יחזקאל, שׂרה גלוגמאן [קלוגמאן?], דבורה יאַנקעלעוויץ, יצחק גראַץ [גראַד?].

ישׂראל טײַץ, יוסף סג״ל, ביילע קאַן, אַבא ראַבינאָוויץ, ה.ק. פּריסמאַן, ש. לעוויטע, אַברהם געניס, ליפּמאן סירָאָט, מאיר לאַסאָווסקי, א.ב. אַוועַרבוך, יצחק מאירָאָוויץ, פּ. מאירָאָוויץ, זלמן קלעוואַנסקי, א.ג. מונדעל, צבי פּיג, מייטע זאַקס, בצלאל בוכמאן, דובּ זאַקס, יצחק בר׳ מאיר, אַהרן זאַקס, פּ.מ. פּישעלעוויץ, יחיאל־ברוך כהן, פּ.מ. מאַרקוס, משה אַוועַרבוך, חיים לעוויטע, אַלטע הערינג, אליהו־דובּ מאַרקוס.

אין אַ ליסטע בײַשטייערונגען פֿון 1913 פֿאַר דער „אגודה״ זײַנען דאָ די ריטעוועער: בערע־לייב דיסין, אליעזר פּריסמאַן, בן־ציון בערעלאָוויץ, אַלטער ריק, שלום־טוביה הורוויץ, יצחק־צבי גערטלער.

צווישן 1842 און 1913 זײַנען געווען 48 ריטעווער פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספּרים.

רבנים. — ר׳ מרדכי יפֿה, אַרום 1750/60. ניפֿטר געוואָרן אַרום 1774/75.

ר׳ אליהו ריטעווער, איידעם פֿון ר׳ זאבּ־וואָלף ליפּקין, אב״ד טעלז, און שוואָגער פֿון ר׳ שמואל, שוואָגער פֿון ר׳ שמואל חסיד ראַסיינער, איינער פֿון די „שלשה חסידי זאַמוט״, ווי דער ווילנער גאון האָט זיי געפֿונען. ניפֿטר 1810.

ר׳ נפֿתּלי־הערץ ריטעווער, געבאָרן ז״א 1783. חיבורים: **מי ניוור** [קאָניגסבערג], תּר״ך; „נדבת המשכן״, פּירוש אויף דער **הגדה** [מיטן טעקסט]. (ווילנא, תּרל״א. הבּיא לדפֿוס בנו ר׳ אַהרן); **אילה שלוחה** (וואַרשא, תּרמ״ו). אין **אחרית לשלום**, פֿון יצחק אליהו לנדא, איז דאָ ר׳ נפֿתּלים ביאור **לחם עני**. ר׳ יצחק רופֿט אים: „הרבּ המקובל״. ניפֿטר 1828.

ר׳ אליעזר בר׳ טודרוס, אייניקל פֿון ר׳ אליהו ריטעווער.

ר׳ ברוך־בענדעט גראַד, 1842 דאָ רבּ. זײַן זון ר׳ יואל האָט געזאָגט אַ שיעור אין דער חבּרה ש״ס.[1]

ר׳ יהודה־לייב־משה הלוי סיר־

1) אין **אידישע שטימע** (קאָוונע) רעדט זיך וועגן אַ „בּאַרימטער ריטעווער רבּ ר׳ ברוך־בענדעט״ — מסתּמא דער זעלביקער. אין **רשׂמות** (תּ״א) ווערט געזאָגט, אַז גבֿריאל גראַדס זיידע ר׳ יואל איז געווען רבּ אין ריטעווע — דאָס קען גיכער זײַן דער מגיד־השיעור.

קין, געבאָרן 1831. פֿרייַער רַבּ אין צייקי־שאָק און נאָך ריטעווע אין סעלץ, וויסאָקי. בעל **סערות תּימן**. מען האָט אים געוואָלן „ר׳ לייבציק חריף״. ניפֿטר 1885. זײַן פֿאָטער ר׳ צבי־הירש, ר״מ אין קיידאַן. זײַן שוויגער — ר׳ שלמה הורוויץ, רַבּ אין באַל־טימאָר, פּיטסבורג.

ר׳ אַבֿרהם־אַהרן בורשטיין בר׳ יהושע בלומענטאַל [!], געבאָרן 1867 אין קאַמענעץ דליטא. 1891 רַבּ אין ציטעוויאַן, 1893־1898 אין ריטעווע, דערנאָך אין אַניקשט, סאַלאַנט, שאַדעווע, טאַווריק. אין ערשטן וועלטקריג, ווען ער האָט זיך אויפֿגעהאַלטן אין שאַוול, האָט מען אים אַרעסטירט פֿלומרשט ווי אַ דיַיטשישן שפּיאָן און די רוסן האָבן אים פֿאַרמישפּט צום הענגען. אַ דאַנק דער שתּדלנות פֿון אָרטיקן גלח, האָט מען אים באַפֿרייַט מיטן תּנאי תּיכף צו פֿאַרלאָזן שאַוול. געווען ר״מ אין דער ישיבֿה פֿון באָגאָדסק, שפּעטער אַ קורצע צייַט רַבּ אין טשערקאַס און נאָך דער *מילחמה* ווידער אין טאַוריק. פֿון 1924 ר״מ אין ישיבֿה פֿון „מרכז הרבּ״ אין ירושלים ביז זײַן פּטירה ט׳ כּסלו, תּרפּ״ו. אין נר אַהרן, וואָס זײַן איידעם ר׳ משה פֿרענקל האָט אַרויסגעגעבן (תּ״א, תּ״ש), זײַנען דאָ זײַנע שאלות־ותּשובֿות, חידושים און עטלעכע שיעורים זײַנע אין באָגאָדסקער ישיבֿה. זײַן זון ראובֿן ברקת איז געווען ישׂראל־אַמבאַסאַדאָר אין נאָרווועגיע.

ר׳ יצחק־אליהו גפֿן, דערנאָך רַבּ אין יאַסוועון. איידעם פֿון ר׳ שלמה־זלמן טרויב, אב״ד קיידאַן. אין בערלינער יְשׁרון (תּרפ״ב, חוב׳ א׳) זײַנען געבראַכט עטלעכע חידושי־תּורה זײַנע. עס ווערט צוגעגעבן: ז״ל, — אַ סימן, אז ער איז ניפֿטר געוואָרן פֿאַר 1922. די רעדאַקציע גיט צו: „אחד מגאוני רוסיה״.

הרבּ שור, געווען אויך רַבּ אין שאַקי.

ר׳ שמואל בר׳ יצחק פֿונדילער, געבאָרן 1875 אין בערעזינאַ (מינסקער גובערניע). אַ „משפּיע״ אין די ישיבֿות פֿון מיר, סלוצק, טעלז, סלאַבאָדקע. 1912־1914 רַבּ אין ווארשאַן, 1914־1920 אין בערעזינא, 1921 ווידער אין ווארשאַן, 1922־1927 אין ריטעווע, איין יאָר אין ארץ־ישׂראל, און פֿון 1929 ווידער אין ריטעווע. אין 1941 איז ער ספּעציעל געפֿינקט געוואָרן אין פֿאַרשפּאַרטן בית־מדרש מיט אַלע יידן. די רוצחים האָבן אים געהייסן רײַסן ספֿר־תּורות. ער האָט געקראָגן אַ האַרץ־אַטאַקע, געפֿאַלן אַ טייטער און פֿאַרברענט געוואָרן מיט אַלע יידן אין בית־מדרש, הי״ד.

ר׳ בערל ריטעווער איז געווען אַ מגיד. פֿלעגט אַרומפֿאָרן איבער שטעטלעך דרשענען, מערסטנס קעגן השׂכּלה.

דיינים: ר׳ יצחק בר׳ מנחם אַראָנאָוויץ, מען האָט אים געוואָלן: ר׳ איצע דער דיין. אין זײַן **קשׂר תּורה** (ווילנא, תּרס״ז) זאָגט זיך: „איתן מושבי בק״ק ריטאָווע״; ר׳ שלמה־עזרא מער. נאָך זײַן ריטעווער דיינות ר״מ אין פֿאָנעוועזש.

ר׳ משה שורין (מישורית), געבאָרן 1890 אין טורטשין (וואָהלין). איידעם פֿון ריטעווער ר׳ משה־אַהרן דאָוידאָוויץ.

געווען רבֿ אין נאַוועראַן. פֿון מיטן ערשטן וועלטקריג ר״מ אין ישיבֿה, וואָס ער האָט געגרינדעט. 1928 רבֿ אין קעמברידזש (אַמעריקע), בראָנקס און ניו־יאָרק, וווּ ניפּטר געווארן 1841. איינער פֿון זײַנע זין הרבֿ ר׳ אַהרן בן־ציון (זע: ווײַטער).

אַ צווייטער ראש־ישיבה איז געווען ר׳ יצחק־אלעזר ווישנעווסקי, שפּעטער רבֿ אין קאָלטענײַן, הי״ד.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ מנחם־מענדל שערהיי, דאָ געבאָרן אַרום אָנהייב מיטן נײַנצנטן יאָרהונדערט. אַ בקי בש״ס ופּוסקים. געלעבט אין ריגע, וווּ געווען באַרימט ווי אַ גרויסער דאָקטער. מחבר פֿון **משיבֿ נפֿש** (ווילנא, תּרס״ב, 3 טיילן) — אויסער רעליגיעז־מעדיצינישע ענייַנים, זײַנען דאָ אין ספֿר אויך שאלות־ותשובֿות.

ר׳ זאבֿ־וואָלף בר׳ יצחק־אײַזיק אַבֿרך, דאָ געבאָרן 1845. מו״צ אין פּיקלען, ר״מ אין שאַט און פֿון 1885 אב״ד מאַזשייק. בעל **רבֿיד הזהבֿ** (וואַרשא, תּרנ״ח). ניפּטר געווארן 1922.

געצל זעליקאָוויטש, דאָ געבאָרן 1863. געשטודירט אַלטע אָריענטאַלישע שפּראַכן און 1879 געקראָגן דעם טיטל עגיפּטאָלאָג אין פּאַריזער סאָרבאָנע. פֿון 1887 אין אַמעריקע. אַ קורצע צײַט געווען פּראָפֿעסאָר פֿון עגיפּטאָלאָגיע אין פּענסילוועניע־אוניווערסיטעט. אָנגעהויבן שרײַבן אין **המגיד, המליץ, פנסת ישראל;** אין אַמעריקע: **יידישעס טאָגעבלאַט, יודישע גאַזעטטן, וואָרהייט, דער טאָג** א״א; אין די העברעישע **הדואר, התורן, נר מערבֿי, העברי** א״א. ביכער: **ליטעראַרישע בריף** (נ״י, 1909), **אַראַביש אידישער לעהרער** (נ״י, 1918), **געקלײבענע שריפֿטען** (נ״י, 1932), **די בראָשור די פֿעראייניקטע שטאָטען אויפֿן שיידווג** (וואַרשע, 1921). ארויסגעגעבן אויך עטלעכע לײַכטע ראָמאַנען, וואָס זייערע „קעפּ״ זאָגן אַלץ: **מאַדאַם יצר הרע, דיא נקמה פֿון אַ בר־מינן, דער בערויבטער קבֿר, דיא ביטערע נקבֿה** (נ״י, צווישן 1907 און 1912). אין העברעיש: **ציורי מסע** (וואַרשא, 1910), **תּורת בודהא** (נ״י, 1922, איבערגעזעצט פֿון סאַנסקריט), דעם אַלט־עגיפּטישן **ספֿר המתים.** האָט אויך איבערגעזעצט אויף ענגליש **מענה לשון** (נ״י, 1910). געווען מיטאַרבעטער פֿון **דזשוּיש ענסײַקלאָפּידיא** און אײַזענשטאַדטס **אוצר ישראל** (לאָנדאָן־נ״י). געשטאָרבן 1926 אין ניו־יאָרק.

ר׳ ברוך מאַרקוס בר׳ מאיר פּאַלק, דאָ געבאָרן 1870 [1866?]. פֿון 1891 אין ארץ־ישׂראל. ר״מ פֿון **ישיבֿת חיים** אין ירושלים. פֿון 1906 אין חיפֿה, וווּ געווען רבֿ ביז זײַן פּטירה אין 1961. בעל **אמרי ברוך** (חיפֿה, תּר״ץ).

ר׳ אַהרן־שלמה־זלמן זאַלמאַנאָוויץ, דאָ געבאָרן 1871. רבֿ אין סאַפּיזשאָק, דאָקשיץ (מינסקער גובערניע) און פֿון 1924 אין מאָנטרעאָל ביז זײַן פּטירה אין 1941. זײַנע חיבורים זײַנען געבליבן אין מאַנוסקריפּט. אייניקל פֿון ר׳ שלמה־זלמן, אב״ד נײַשטאָט־סוגינד, וואָס איז אייניקל פֿון ר׳ אַבֿרהם, ברודער פֿון ווילנער גאון.

גבֿריאל גראַד, דאָ געבאָרן 1890. פֿון 1924 אין ארץ־ישׂראל. קאָמפּאָזיטאָר, פּאָרשער פֿון יידישן פֿאָלקלאָר. פֿאַרפֿאַסט

אַ 500 מוזיקאַלישע קאָמפּאָזיציעס און הונדערטער מעלאָדיעס צו העברעישע לידער. ס׳איז דאָ זיינע אַ באַשרײַבונג פֿון אַ ברוגז־טאַנץ און שלום־טאַנץ פֿון ריטעוואר יידישע פֿרויען. געשטאָרבן 1951 אין תּל־אָבֿיבֿ. זיין פֿאָטער ר׳ צבֿי־זאַב איז געשטאָרבן 1920.

ר׳ שמואל־מנחם פֿיין, געבאָרן 1880. רבֿ אין וולאַדימיר־וואָלינסק, מאָס־קווע, טוווער. נאָכן ערשטן וועלטקריג אין אַמעריקע. פֿון 1928 רבֿ אין דעטראָיט. מחבר פֿון **ילקוט שמואל, איתן שמואל, זכרון שמואל**. אין יידיש: **פֿון אייביקן קוואַל** (ס״ט לואיס, 1933־1935), **די זיכערע וועג** (דאָרטן, 1938). ניפּטער אין ס״ט לוים.

ר׳ ישׂראל מאַרקוס, געבאָרן 1884. אויסגעוואַנדערט קיין אַמעריקע. מיטאַרבעטער און אַ צײַט אויך רעדאַקטער פֿון שיקאַגער טאָגצײַטונג **אידישער קורייער**, וווּ געדרוקט אויך וועגן דער סדרה פֿון דער וואָך. געשריבן אויך אין **שיקאָגאָער וואָכענבלאַט** און **דער אידישער קעמפּפֿער** (פֿילאַדעלפֿיע, 1906־1907). מחבר פֿון **געקליבענע פּערל פֿון אונזער קולטור־אוצר** (שיקאָגא־נ״י, 1942־1947). געשטאָרבן 1946 אין שיקאָגאָ.

ר׳ חיים־זלמן קראָן, געבאָרן אָרום 1898. איינער פֿון די גרינדערס פֿון „צעירי ישׂראל״ אין ליטע, מיטגרינדער פֿון דער מיידל־גימנאזיע „יבֿנה״ אין טעלז. 1925 אַ קורצע צײַט רעפֿערענט פֿאַר יידישע ענייניִם אין ליטווישן אינערן־מיניס־טעריום. אין די דרײַסיקער יאָרן רבֿ אין פּיקעלן און פּאָקראָי, וווּ אומגעקומען מיט זײַן קהילה אין 1941, הי״ד. פֿון 1921 מיטגעאַרבעט אין אָרטאָדאָקסישן **דער אידישער לעבן** (קאָוונע). געשריבן וועגן חינוך און געזעלשאַפֿטלעכע פּראָבלעמען אויך אין **הנאמן** (טעלז־קאָוונע).

ר׳ דובֿ־צבֿי היימאַן בר׳ משה־אַהרן, געבאָרן 1902. פֿון 1931 אין אַמעריקע. רבֿ אין מיניאַפּאָליס, ר״מ אין ישיבֿה „עץ־חיים״ אין באַלטימאָר. געשריבן אַ סך מאמרים אין העברעישע צײַטשריפֿטן. אייניקל פֿון דרשן ר׳ ישׂראל־שלום פֿון שאַדעווע.

ר׳ יואל־דובֿ זאַקס, געבאָרן 1909. משגיח אין טעלזער ישיבֿה. געשריבן אַרטיקלען אין וואָכנבלאַט **הנאמן** (טעלז). לעצטער רעדאַקטער פֿון **דער אידישער לעבן** (טעלז־קאָוונע). זיך אויך באַטייליקט אין ווילנער **דאָס וואָרט**. רעדאַקטער פֿון תּורה־זשורנאַל **פּרי עץ חיים** (טעלז, 1935־1940). אומגעקומען 1941, הי״ד.

ר׳ אַהרן בן־ציון שורין, געבאָרן 1913. געקומען 1936 קיין ארץ־ישׂראל, וווּ באַקומען סמיכה. פֿון 1940 אין ניו־יאָרק. רבֿ אין ברוקלין און פֿון 1956 לעקטאָר אין תּנ״ך און משנה אין ניו־יאָרקער שטערן־קאַלעדזש. האָט פֿאַרעפֿנטלעכט מאמרים אין דער יידישער און העברעישער פּרעסע פֿון ארץ־ישׂראל, אַמעריקע און אַנדערע לענדער. זינט 1944 שטענדיקער מיטאַרבעטער פֿון **פֿאָרווערטס** (נ״י), וווּ ער שרײַבט וועכנטלעך אויף נאַציאָנאַל־רעליגיעזע טעמעס. מחבר פֿון **קשת גיבורים** (ירושלים, 1964) — ביאָגראַפֿישע שטודיעס וועגן

גרויסע יִידישע פּערזענלעכקייטן אין נײַנ־צנטן יאָרהונדערט; **בין יהודי ארצות־הברית** (ירושלים, 1981). סעפּאַראַט־אָפּדרוקן: **יחסו של ר׳ יצחק אלחנן זצ״ל לישוּב החדש בארץ ישראל** (נ״י, תש״ז); **תּולדותיו של הרבּ ר׳ שמואל פונדילר מריטובּה** (נ״י, תשי״ז).

ניכבדים. — ר׳ משה־מרדכי סג״ל, ר׳ משה מאירָאוויץ (1880), ר׳ נחמיה מאירָאוויץ (1880), ר׳ ישׂשכר־בער ראַבינָאוויץ, משׂכּיל משה איציקָאוויץ (1891), ר׳ ברוך קריינעס, ר׳ אַלטער לעווי־טע, סוֹף 1920ער אַוועק קיין אַמעריקע און שפּעטער קיין ארץ־ישׂראל.

קָאָרעספּאָנדענטן. — **המליץ**: יצחק־גרשון בערמאן (שטאַמט פֿון ראַסיין), קנ״ן [?]. **הלבָּנון**: מרדכי מרגליות.

ביבליָאָגראַפֿיע. — הלבָּנון, 1872: 31; המליץ, 1878: 16, 1879: 41; 1894: 159; הצפֿירה, 1898: 66; המליץ, 1898: 24, 132; 1900: 128; 1903: 19; הדרך, פ״פ דמאין, תרע״ד ע׳ 11; אידישע שטימע, 1920: 391.

יָדַע עם, ת״א, תש״ח, ב׳; תש״ט, ג־ד; תשי״א, ז־ח; אפֿרים אשרי, חורבן ליטע. נ״י, 1951; הפּרדס, נ״י, תּמוז תשכ״א; עיר ווילנא, ע׳ 96; חשבון הנדבֿות, ע׳ 140; רשׁמות, ת״א, סדרה חדשה, פֿרק ג׳; א.ב. שורין, תּולדותיו של הרבּ ר׳ שמואל פֿונדילר מריטובֿה; תּולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 46.

לקורות עיר ראַסיין, ע׳ י׳; לקורות עיר קיידָאן, ע׳ 6, י״א; אהלי שם, ע׳ 116 204; מאיר בערלין, פֿון וואָלָאזשין ביז ירושלים, II, ז׳ 276; י.ד. קמזונס יהדות ליטא; לעקסיקָאן, 3, 5, 7; ב. פּהנס לעקסיקָאן, ז׳ 490; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומע־ראַנטן, 8200.

Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce. Warszawa, 1987, no. 141, p. 32 (אַרטיקל וועגן זאַמעט); Black Book.

רעמיגָאָלע RAMIGOLA

פֿאָנעווועזשער קרײז. אין 1766 האָבן דאָ געלעבט 225 יִידן קאָפּשטײַער־צאָלערס (בכן, אַרום 300 יִידן), אין 1847 — 190 יידן, 1897 — 650, 1923 — 480 און פֿאַרן חורבן — בײַ 400. רעמיגָאָלע האָט דורכגעמאַכט דעם גירוש ליטע אין 1915.

די יִידישע פּרנסות זײַנען געווען: מיסחר, קרעמערײַ, קאָאַבעלניקערײַ, מלאכה.

אין 1842 און 1911 זײַנען דאָ געווען 6 פּרעזומערַאַנטן אויף צוויי רבנישע ספֿרים: **עטרת שאול**, שאול לוריא (ווילנא, תר״ב); **אמרי יעקבֿ**, יעקבֿ פּראַל־געווער (בילגורייא, תר״ע).

רבנים. — ר׳ שמואל־משה שאַפּירָא, געבָּאָרן 1843 אין קאָוונע. פֿון 1869 דאָ רבֿ, שפּעטער אין טרישיק, קורשאַן, באָברויסק (אַשכנזישע קהילה). ניפֿטר 1908. זײַנע זין: ר׳ אַבא, אב״ד יעזנע, שערשאָוו, ווִיטעבסק; ר׳ חיים־צבֿי הירש, אב״ד לאַפּיטש און באָברויסק. זײַן ברודער ר׳ לוי שאַפּירָא, אב״ד טרישיק, עזשערני, מחבר פֿון **ספֿר לוי**.

ר׳ נחמיה, אין די 1880ער. איינער פֿון די דריי רבנים־פּוסקים אין דער מחלוקת פֿון פּאָסווָאַלער רבֿ ר׳ באלי דימאַנט מיט זײַן קהילה.

ר׳ מאיר בר׳ יוסף ראַבינָאוויץ, פֿון 1888 ביז 1891, דערנאָך אין לאָהישין, ווו זײַן פֿאָטער איז געווען רבֿ 30 יאָר. ר׳

מאיר איז 1853 געווען מו״צ אין סאָפאָט־קין (סווואַלקער גובערניע).

ר׳ יואל בר׳ ישראל־עוזר כאַטאָווסקי, געבאָרן 1861. דאָ רבּ פֿון 1892.

ר׳ זיסל שטיינפֿעלד, לעצטער רבּ, הי״ד.

1895 איז דאָ געווען מ״ץ וד״צ ר׳ אַבֿרהם־יצחק בר׳ יעקבֿ־יוסף ראַבי־נאָוויץ [ברודער פֿון ר׳ מאיר?].

אָפּשטאַמיקע. — יצחק־אייזיק בן־יעקבֿ, געבאָרן 1901. באַקאַנטער העברעישער ביבליאָגראַף. איינער פֿון די השפּלה־פּיאָנערן אין ליטע. פֿון 1806 אין ווילנע. צוליב זײַנע ביבליאָגראַפֿישע פֿאָרשונגען געלעבט לאַנגע יאָרן אין לײַפּציג און 1848 זיך צוריקגעקערט קיין ווילנע. פֿאַרעפֿנטלעכט לידער, איבער־זעצונגען, פֿאָרשונגען פֿון העברעיש לשון און העברעישער ליטעראַטור אין **בפּורי העתּים, פּרחי צפֿון, פּרם חמד, מגד ירחים** א״א. האָט אַרויסגעגעבן מיט הוספֿות און הערות אַ ריי וויכטיקע ספֿרים, ווי י.ד. אַזולאיס **שם הגדולים** (ליפּסיה, 1844). האָט אויך אַרויסגעגעבן — מיט א.ב. לעווינזאָהן און י. בהק — דעם תנ״ך מיטן „באור״ און דײַטשישער איבערזעצונג פֿון מענדעלסאָן, מיט „באורים חדשים וגם ישנים״, אונטערן נאָמען **מקראי קודש** (ווילנא, תר״ח־תרי״ג). דער דאָזיקער תנ״ך האָט געהאַט אַ גרויסע השפּעה אויף דער השכּלה אין ליטע. דער גרעסטער און אָריגינעלסטער אויפֿטו בן־יעקבֿס איז זײַן **אוצר הספֿרים** (ווילנא, תרל״ז־תר״ם) — זייער פֿינקטלעכע און בקיאותדיק־גרינדלעכע פֿאַרצייכענונגען פון אַרום 17 טויזנט העברעישע ביכער, געדרוקטע און געפֿתיבֿהטע. געשטאָרבן 1863 אין ווילנע. זײַן זון י. בן יעקבֿ האָט עס שפּעטער אַרויסגעגעבן מיט אַ סך הוספֿות.

ר׳ יודל רעמיגאָלער, זיידע פֿון ר׳ יצחק גראָדזענסקי, אב״ד שירווינט. איינער פֿון ר׳ יודלס זין איז הרבּ הצדיק ר׳ אליהו שירווינטער.

ביבליאָגראַפֿיע. — עיר ווילנא, 52; אהלי שם, 97, 333, 378; ג. קרסל, 1; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 8293; יהדות ליטא, ג׳; ד.מ. ליפּמאַן, לתולדות היהודים בליטא־זאַמוט, ע׳ 230. Black Book.

ש

שאַדעווע ŠEDUVA

פֿאַנעווע‌זשער קרײַז. איינער פֿון די עלטסטע ייִדישע ייִשובים אין ליטע. אין מיטן פֿופֿצנטן יאָרהונדערט האָט דאָ שוין געלעבט אַ באַקאַנטער רבֿ, ר׳ משה הגולה אָדער ר׳ משה קיִעווער [פּרטים — אין קאַפּיטל: אָפּשטאַמיקע].

1766 האָבן דאָ געווינט 508 ייִדן קאָפּשטײַער־צאָלערס, 1847 — 1211 ייִדן, 1864 — 676, 1897 — 2695, 1914 — בײַ 2000, 1923 — 916 און פֿאַרן חורבן — אַרום 800. אין 1915 דורכגעמאַכט גירוש־ליטע.

ייִדן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר, קרעמערײַ און מלאכה. אַ סך ייִדן פֿלעגן אָפּדינגען געריטנער און סעדער בײַ פויערים און פֿאַרקויפֿן גרינסן און פֿרוכט. 1866 זײַנען דאָ געווען פֿיל ייִדישע בעלי־מלאכות: שנײַדערס, שוסטערס, טישלערס, שלאָסערס, גלעזערס, מוליאַרעס. מערסטע פֿון זיי שפּאָרן אָפּ געלט אין משך פֿון יאָרן און שטעלן אויף אייגענע הײַזקעס. זייער חבֿרה האָט אַן אייגענע שול, מיט אַ בעל־תּפֿילה און מגיד. אין אַ באַריכט פֿון מלוכהשן סטאַטיסטישן אַמט אין קאָוונע פֿון די 1890ער יאָרן ווערט געזאָגט, אַז אין שאַדעווע פֿאַרנעמען זיך די ייִדן מיט אַרענדירן געריטנער און סעדער פֿון די פויערים און פֿאַרקויפֿן די פּראָדוקציע אין און אויסערן שטאָט.

צווישן 1842 און 1890 זײַנען געווען 138 שאַדעווער פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אין 1860 האָט שוין דאָ עקסיס־טירט אַ ייִדישע קינדערשול. דער לערער איז געווען יואל־זוסמאַן מאַריק, פֿאָטער פֿון פֿאָלקלאָריסט פּסח מאַרעק. שפּעטער לערער אין שאַוול, ווו געשטאָרבן אין 1887. אין 1878 האָט די קהילה זיך מתחייב געווען אויסצוהאַלטן א בית־ספֿר פֿון 4 מחלקות, וואָס מען פֿלאַנט צו גרינדן. סוף נײַנצנטן יאָרהונדערט איז דאָ גרינדער און מנהל פֿון אַ נײַער ייִדישער שול שכנא בר׳ מרדכי שטיין, מחבר פֿון ביכל **הטובע במצולה רוחחת** (ווילנא, תּרס״ד). ער פּרייַ־דיקט דאָרטן השׂפּלה און ציוניזם אין אַן אַלעגאָרישער פֿאָרעם. ער קלאָגט, וואָס „העם קרוּע לגזרים״ און רבנים זאָגן נאָר: „גאָט וועט העלפֿן״.

אין 1864 האָט חבֿרה קדישא אויסגעבויט אַ שיינעם בית־מדרש. 1886 איז פֿאַרענדיקט געוואָרן דער בוי פֿון אַ נײַעם בית־מדרש. 1895 איז אַרײַנגע־שטעלט געוואָרן אין אים אַ נײַער אָרון־קודש, איינער פֿון די שענסטע אין ליטע.

שאַדעווע האָט געליטן פֿון די גרויסע הונגערייאָרן אין ליטע פֿון 1868/70. אין 1869 האָט דער מעמלער הילף־קאָמיטעט פֿאַר הונגעריקע געשיקט אַהער 30 רובל. פֿונדעסטוועגן האָבן היגע יידן נאָך געקענט אַליין העלפֿן יידיש־געליטענע שטעטלעך פֿון הונגער. אין המגיד 1871 און 1872 זײַנען דאָ צוויי גרעסערע רשימות פֿון שאַדעווער מנדבֿים פֿאַר געליטענע יידן פֿון הונגער אין אַנדערע מקומות.

דעם 5טן יולי 1871 איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע שריפֿה. 150 הײַזער זײַנען אַראָפּ מיטן פֿײַער. 300 יידי־שע משפּחות זײַנען געוואָרן נשרפֿים. אין אַ שריפֿה פֿון 1884 זײַנען 200 יידן געבליבן אָן אַ דאַך. באַראָן פֿאָן ראָפּ האָט געהאָלפֿן יידישע נשרפֿים מיט געלט און מאַטעריאַלן זיך אָפּצובויען. אַ גרויסע שריפֿה איז געווען אין 1908 און נאָך אַ גרעסערע אָנהייב ערשטן וועלטקריג, וועו גאַנץ שטעטל איז פֿמעט אַראָפּ מיטן פֿײַער.

די פּאָגראָמען אין רוסלאנד פֿון 1881 האָבן אַרויסגערופֿן אַ גרויסע יידישע עמיגראַציע אויך פֿון שאַדעווע. תּחילת איז דער עמיגראַציע־שטראָם געגאַנגען קיין דרום־אַפֿריקע (פֿון 1884). דער ערשטער געשטאָרבענער יִיד אין יאָהאַנעסבורג אין 1895 איז געווען — לויטן פּנקס פֿון חברה קדישא — יצחק שוואַרץ פֿון שאַדעווע. פֿון 1886 האָבן היגע יידן געזומען אויסוואַנ־דערן אויך קיין אַמעריקע. אַ סיבה פֿון עמיגראַציע איז אויך געווען דער פֿאַרער־געדטער עקאָנאָמישער מצב.

אין 1887 האָט דאָ געהאַלטן ערב אַ פּאָגראָם. אַ משוגענער יִיד פֿון שאַדעווע איז אַרײַן אין קלויסטער פֿון דערבײַקן דאָרף ציקאַנץ, ווו עס האָבן געלעבט יִידן, און אָנגעטאָן אַ טלית־קטן אויף אַ געץ. דער פּריץ קאָמער האָט געהאָלפֿן אויסמײַדן אַ פּאָגראָם. ער האָט אויך געגעבן 6.000 רובל צו בויען אַ בית־מדרש בתּנאי, אַז זײַן נאָמען זאָל זײַן אויפֿן אַרײַנגאַנג פֿון שול. די גבאים האָבן מורא געהאַט אָפּצוזאָגן דעם פּריץ קאָמערס פֿאָדערונג, האָבן זיי זיך געגעבן אַן עצה און אויפֿגעהאַנגען אויפֿן אַרײַנגאַנג פֿון שול דעם פּסוק: „בָּאָמוּר לדוד ברכי נפשי את ד׳״.

1902 איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַ „סומך נופֿלים״, 50 חברים האָבן געגעבן צו 5 רובל יעדערער. פֿאַר דער חברה זײַנען געבליבן צוואות פֿון א. פֿאַזורער, פֿרוי טיקאָצער, שלאַפֿאָבערסקי.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿון 1899 פֿאַרן אויפֿבוי פֿון ארץ־ישׂראל געפֿינען זיך מערערע שאַדעווער. מוּרשה: י. סגל. אויף אַן אַלטן בית עולם פֿון ירושלים איז דאָ די מצבֿה פֿון

מנחם מֶן בר׳ שואל נחמיה משאַדעווע, תּרל״ד [1874].

דער „בונד״ איז דאָ געווען טעטיק זינט זײַן גרינדונג אין 1897, באַזונדערס אין די רעוואָלוציע־יאָרן און ביז דער ערשטער וועלט־מילחמה. אויסער זײַן דירעקטער פֿראָפֿאַגאַנדע־אַרבעט אין די יידישע אַרבעטער־קרײַזן, פֿלעגט ער פֿירן זײַן אונטערערדישע טעטיקייט אויף פֿאַרשיידענע אופֿנים. פֿלעגט אויך דורכ־פֿירן ערשטע־מײַ דעמאָנסטראַציעס —

אַליין אָדער בשותפות מיט אַנדערע. אין די אומלעגאַלע בונדישע אויסגאַבעס זײַנען דאָ קאָרעספאָנדענציעס וועגן דער אַרבעט פֿון „בונד" אין שאַדעווע.

רבנים. — ר׳ גרשון קרעמער, זון פֿון ר׳ אַבֿרהם, ברודער פֿון ווילנער גאון. רבֿ (אָדער מו״צ) אין שאַדעווע. זײַנע ברידער: ר׳ אליהו, אב״ד נײַשטאָט־טאָווּריק; ר׳ שמואל אב״ד שאַט; ר׳ משה קיידאַנער. ניפֿטר געווארן 1831. חיבורים: **עבודת הגרשוני** (וואַרשא, תרכ״ו); **שיר השירים** (חמ״ד, תרכ״ו, מיטן טעקסט); באור על **אסתר** מגרשון משאַדאָוו (כ״י).[1]

ר׳ אליעזר־שמחה ראַבינאָוויץ, געבאָרן 1832 אין קאָוונע. פֿאַר שאַדעווע רבֿ אין ראָגעווע, ווו ער האָט אָנגענומען אויף 3 יאָר די רבנות בתנאי, אַז פֿאַר זײַן שכירות זאָל מען אויסבויען אַ נײַעם בית־מדרש. שפּעטער רב אין סווואַלק, לאָמזשע, קאַלוואַריע און ווידער לאָמזשע, ווו ער איז נאָך צוויי וואָכן צײַט ניפֿטר געווארן אין 1911. זײַן זון ר׳ יעקב, אב״ד ראַדווילישאָק און עדינבורג (ענגלאַנד), האָט אַרויסגעגעבן דעם פֿאָטערס הערות אויף **הלכות א״י** לרבנו יעקבֿ בן אָשר (לאָנדאָן, תר״ס).

ר׳ שאול בר׳ דובֿ שאַפּירא, געבאָרן 1797 אין קראַקינאָוו. פֿון 1829 רבֿ אין פּומפּיאַן, מו״צ און פֿון 1839 רבֿ אין פּאָנעווועזש, פֿון 1853 ביז זײַן פּטירה 1859 אין שאַדעווע. געקענט חכמת החשבון, געאָמעטריע, אַלגעברע. אין פּתבֿ־יד זײַנען געבליבן אַ סך חידושים זײַנע. אַרויס אין דרוק איז נאָר זײַן **חמדת שאול** (אָדעססאַ, תרס״ג).

ר׳ שמחה הלוי הורוויץ, געבאָרן 1830 אין סטאָלין. רבֿ אין קראָזש, פֿון 1871 אין שאַדעווע און שפּעטער אין ליאַכאָוויטש, ווו ניפֿטר געווארן ו׳ אלול, תרנ״ד.

ר׳ יהודה־לייב ריף, רבֿ אין פּרעמישלאַן (1871), שאַדעווע, פֿון אַרום סוף 1870ער. 1884 איז ער נאָך געווען רבֿ דאָ. שפּעטער אב״ד זאַגער־חדש. זײַן זון ר׳ ישראל, אב״ד קורשאַן, זאַגער־חדש, הי״ד.

ר׳ נוח בר׳ יחיאל־מיכל ראַבי־נאָוויץ, געבאָרן 1839 אין זשעטל (ווילנער גוב׳). פֿון 1870 רבֿ אין טוריץ, 1873 — סלאָנים, 1880 — טימקאָוויץ, און פֿון 1890 ביז 1901 אין שאַדעווע, ווו ניפֿטר געווארן. איינער פֿון די ערשטע רבנים, וואָס האָבן געשטיצט חיבת־ציון. חיבורים: **מֵי נח** (ווילנא, תרמ״א), **תולדות נח** (ווילנא, תרמ״ט־תרס״ב, 4 טיילן), **התורה והמצוה** (ווילנא, תרצ״ד). האָט חידושי־תורה אין **הפסגה** (תרנ״ו, ע׳ 45).

ר׳ אַבֿרהם־אַהרן בורשטיין בר׳ יהושע הכהן בלומענטאַל [!], געבאָרן 1867 אין קאַמעניץ דליטא. רבֿ אין ציטעוויאַן, ריטעווע, אַניקשט, סאַלאַנט, שאַדעווע, טאַווריק. בעתן ערשטן וועלטקריג און עטלעכע יאָר שפּעטער (אונטער די סאָוועטן) ר״מ אין ישיבֿה פֿון באָגאָראָדסק און דערנאָך רבֿ אין טשערקאַס. זיך אומגעקערט קיין ליטע צו טאַווריקער רבנות. פֿון 1924

1) אין קריה נאמנה זאָגט זיך, אַז דער פֿאָטער פֿון ר׳ דובֿ־בער ראַבינער, אב״ד זאַגער, איז דאָ געווען רבֿ. מיר האָבן ניט אָנגעטראָפֿן מערער וועגן אים.

ר״מ אין ישיבֿה פֿון הרבֿ קוקס „מרכז הרבֿ״ אין ירושלים, ווו ניפֿטר געווָארן ט׳ כּסלו, תּרפּ״ו. בעל **נר אַהרן** (ת״א, ת״ש). זײַן זון ראובֿן ברקת, געווען ישׂראל־אַמבאַסאַדאָר אין נאָרווועגיע.

ר׳ דובֿ־יוסף בר׳ אליהו־חיים קאַנאָוויץ, געבאָרן 1878 אין קאָשעדאָר. פֿון 1902 דאָ רבֿ, שפּעטער אין קאָוואַרסק. ר״מ אין ישיבֿת הרידב״ז אין צפֿת, 1915 — רבֿ אין עליזאַבעט, 1919 — אין טרענ־טאָן, 1924 — ניו־יאָרק. בעל **דברי יוסף** (נ״י, תּש״ז). איידעם פֿון הרידב״ז — ר׳ יעקבֿ־דוד בר׳ זאבֿ ווילעווסקי.

ר׳ יוסף־לייב בלאָך, געבאָרן 1849. פֿון 1884 ר״מ אין טעלזער ישיבֿה, שפּעטער רבֿ אין וואָרנע, שאַדעווע (1905־1910), און פֿון 1911 אב״ד ור״מ אין טעלז. האָט איינגעפֿירט מוסר אין ישיבֿה און אַן אייגענעם דרך אין לערנען. ניפֿטר 1930. בעל **שעורי דעת** (ת״א, תש״א, ח״א; תשי״ג, ח״ב).

(מערער פֿרטים אין פֿרק **טעלז**)

ר׳ אַהרן באַקשט, געבאָרן 1867 אין איוויע. פֿון 1897 רבֿ אין בייסעגאָלע, אַרום 1906־1915 (ביזן גירוש) אין שאַדעווע. אין צייט פֿון ערשטן וועלטקריג רבֿ אין טולאַ און פּאָלטאַווע—רוסלאַנד. 1921־1925 רבֿ אין סווואַלק, 1925־1929 אין לאָמזשע, און פֿון 1930 אב״ד שאַוול, ווו אומגעקומען אין 1941, הי״ד. פֿון די גרינדערס פֿון „אגודת ישׂראל״ אין ליטע.

ר׳ חיים בן־ציון נאָטעלעוויץ, געבאָרן 1886 אין ווילנע. ביז 1915 רבֿ אין קראָק (קיידאַנער קרייז), דערנאָך אין געניצשעק (קליינע קהילה אין ליטע?) און פֿון 1922 עטלעכע יאָר אין שאַדעווע. שפּעטער רבֿ אין הערישבורג (אַמעריקע). האָט הספּמה אויף **תורת ירוחם**, ירוחם־זאבֿ צרנוביץ (לאָמזא, תּרצ״ז). אין דער הספּמה ווערט צוגעגעבן: „הרבֿ דשקובא ועתּה לוּאיוויל״ [אַמעריקע].

ר׳ מרדכי־דוד הענקין, געבאָרן 1882 אין נעזין (רוסלאַנד). רבֿ אין פֿאַנע־מון, שפּעטער אין שאַדעווע, ווו אומגע־קומען אלול תּש״א, הי״ד. זײַן רבנית מ. הענקין געשריבן אין **בית־יעקבֿ** (קאָוונע, תּרצ״ה) און **אידישער לעבן** (קאָוונע, 1935).

*

ר׳ משה־אַריה־לייב מילעווסקי, געבאָרן 1878 אין טרעסטינע, מו״צ, דערנאָך אין פּרעגן. פֿרײַער ר״מ מייטשעט און אב״ד דאַרשוניסקאָק. איידעם פֿון ר׳ יוסף־יעקבֿ ראָזענבערג, אב״ד אַליטע.

ר׳ דובער שניצער, שו״ב. ברודער פֿון ר׳ משה שניצער, ש״צ ושו״ב אין לויקעווע. ביידע זײַן פֿון ר׳ אַבֿרהם שניצער, אב״ד ראָזאַליע און וואַרשאַן. ר׳ דובער איז געווען רבֿ אין קאָוואַרסק און סימנע, הי״ד.

ר׳ ישׂראל־שלום היימאַן, דַרשן. זײַן זון ר׳ דוב־צבֿי רבֿ אין מיניאַפּאָליס, ר״מ אין באַלטימאָר.

מיט שאַדעווע האָבן אַ שייכות:

ז. קאַפּלאַן, **ברומו של עולם** (ווילנא,

תר״ע); ברוך בר׳ משה, **מעלת האדם** (בילגוריי״א, תרפ״ו).

אָפשטאַמיקע. — ר׳ משה בר׳ יעקבֿ, באַקאַנט אונטערן נאָמען משה מקיובֿ אָדער משה הגולה. דאָ געבאָרן 1449. מחבר, פּייטן. געלערנט תורה אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל (1480). צוויי מאָל פֿאַרכאַפּט געוואָרן דורך טאַטאַרן. איין מאָל געקומען צוריק קיין שאַדעווע (1895), אַ צווייט מאָל געבליבן אין פֿעאָדעסיא. אין אַנדריאָנאָפּאָל חתונה געהאַט מיט דער טאָכטער פֿון זײַן רבין אַבֿרהם הצרפֿתי. שפּעטער זיך באַזעצט אין קיִעוו (אַנדערע מיינען, אַז געווען דאָרטן רבֿ). זײַן וויכטיקסטער ספֿר איז **אוצר נחמד**. ניפּטר געוואָרן 1529 אין כּפֿא (פֿעאָדעסיא, קרים). — ד״ר אַבֿרהם־אליהו הרפּבי זאָגט, אַז ר׳ משה מקיובֿ איז דער ערשטער באַווויסטער מחבר אין ליטע. ד״ר מאַרק ווישניצער גלייבט ניט, אַז ער איז געבאָרן געוואָרן אין שאַדעווע, אָבער פֿון דעם עפּילאָג פֿון זײַן **אוצר** נחמד איז צו זען, אַז ער איז אַ געבאָרענער אין שאַדעווע.

אין 1837 האָט די מאַכט איןווילנע איבערגעגעבן צו צענזורירן ייִדישע ספֿרים דעם „ראַבינער פֿון שאַדעווע״, ר׳ לייב בר׳ שלום. אויף זײַנע צענזורירטע ספֿרים פּלעגט ער אַרויפּלייגן דעם שטעמפּל מיט דער חתימה: ל. געראָשאָנאָוויץ.

אליעזר ראָבינסאָן, געבאָרן 1851. געדרוקט מאמרים אין **הלאם** (נ״י). מנהל פֿון תּלמוד־תּורה אין ניו־יאָרק.

ר׳ אליעזר־מאיר ציהאַן־פֿרייל, אַהי־געבאָרענער (אַרום 1860). 1911 געוואָרן רבֿ אין טרענטאָן (אַמעריקע). זײַן ברודער ר׳ יהושע־יוסף פֿרייל, רבֿ אין קראָקי, מחבר פֿון עטלעכע ספֿרים.

ר׳ שמואל־יצחק בר׳ חיים הילמאַן, דאָ געבאָרן 1868. רבֿ אין בערעזינאָ (מינסקער גובערניע), גלאָזגאָ, לאָנדאָן. ר״מ פֿון ישיבֿה **אהל תורה** אין רחֲביה (א״י). שוועסטער פֿון ר׳ יצחק הערצאָג, רב הכּולל פֿון ארץ־ישראל, שפּעטער נשׂיא מדינת ישׂראל. מחבר פֿון **אור הישר** (לונדון־ירושלים, 20 פּרכים). ניפּטר 1953 אין ירושלים.

ר׳ חיים־מרדכי קאָץ, דאָ געבאָרן אין 1894. מנהל פֿון מכינה לישיבֿת טלז און פֿון 1924 מנהל „כּולל האַברכים״ בײַ טעלזער ישיבֿה. איינער פֿון די גרינדערס פֿון „צעירי ישׂראל״ אין ליטע. 1940 זיך גערעטעוועט קיין אַמעריקע. צוזאַמען מיט זײַן שוואָגער ר׳ אליהו־מאיר בלאָך אויפֿגעשטעלט אַ גרויסע ישיבֿה אין קליוולאַנד. ניפּטר 1965 אין וויקליף. איידעם פֿון ר׳ יוסף־לייב בלאָך, אב״ד טעלז.

שריבערס. — פּסח מאַרעק, געבאָרן 1862. געענדיקט דעם יורידישן פֿאַקולטעט פֿון מאָסקווער אוניווערסיטעט. פֿאָרשער פֿון דער ייִדישער קולטורגעשיכטע אין רוסלאַנד, בעיקר אין דער רוסיש־ייִדישער פּעריאָדיק: **וואָסכאָד, יעוורייסקאַיאַ סטאַרינאַ, פּערעזשיטאָיע** א״א. וועגן ייִדישער פֿאָלקסבילדונג גע־שריבן אין זײַן רוסיש בוך **סקיצן אויס דער געשיכטע פֿון דער ייִדישער בילדונג אין**

רוסלאַנד. צווייערליי דערציאונגען (מאָסקווע, *1909*). האָט זיך באַזונדערס אינטערעסירט מיט דער געשיכטע פֿון „ועד ארבע ארצות". זײַנע רײַכע באַאַרבעטע מאַטעריאַלן וועגן **די געשיכטע פֿון דער יידישער אינטעליגענץ, די אַנטשטייונג פֿון חסידיזם און דער רעליגיעזער קאַמף אין 18טן יאָרהונדערט** זײַנען געבליבן אין מאַנוסקריפּט. זײַן מאַנומענטאַל ווערק איז **די אידישע פּאָלקס־לידער אין רוסלאַנד**. וואָס ער האָט אַרויסגעגעבן צוזאַמען מיט שאול גינזבורג. געשטאָרבן 1920 אין מאָסקווע.

לאַזאַרוס מאָנפֿריד, געבאָרן 1885. יידישער שרײַבער און קאָמפּאָזיטאָר. נאָך 1903 אין דרום־אַפֿריקע און פֿון 1907 אין אַמעריקע. געדרוקט לידער, דערציילונגען און פּובליציסטישע אַרטיקלען אין **דער יוד, דער פֿרײַנד; הפּוכּב, דער אַפֿריקאַנער** — יאָהאַנעסבורג; רעדאַקטירט: **די אידישע שטימע** (סינסינעטי), **די מוזיקאַלישע וועלט** און **טעאַטער־זשורנאַל** (נ״י) א״א. ביכער: **פֿרייליכקייטען** (נ״י, 1944), **אונטער איין דאַך** (נ״י, 1949), **זײַט איר באַליבט צווישן מענטשן?** (נ״י, 1960). געשטאָרבן 1955 אין ניו־יאָרק.

ישׂראל־אַבֿרהם מה־יפֿית, געבאָרן 1897. יונג געוואָרן קראַנק אויף שווינדזוכט, 1924־1928 געלעבט אין די סאַנאַטאָריעס פֿון דײַטשלאַנד און שווייץ און 1930 געשטאָרבן אין קעלן. געשריבן לידער, הומאָרעסקעס, פֿאָראָדיעס, איינאַקטערס, מאָנאָלאָגן, פֿעליעטאָנען אין גראָמען אין אַ סך יידישע צײַטונגען אין דער וועלט, אָבער מערסטנס אין קאָוונער **אידישע שטימע**, וווּ ער איז געווען אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער פֿון 1920 ביז זײַן טויט. זײַנע געגראָמטע פֿעליעטאָנען און די פּאָליטישע **קלינג־קלאַנגען** האָבן זייער אויסגענומען בײַם יידישן לייענער־עולם אין ליטע. דאָרטן אויך געדרוקט איבערזעצונגען פֿון העברעיש (ביאַליק, אבן גבירול, יהודה הלוי), רוסיש (קרילאָווס משלים), דײַטש, פּויליש. זײַן איבערזעצונג פֿון אַ טייל ח.נ. ביאַליקס **שירי עם** איז מערער געווען אַן איבערדיכטונג און איז געווען אַזוי גוט, אַז ביאַליק האָט אַפֿילו ניט געדארפֿט דאָ אָדער דאָרט אויסבעסערן (לויט דער עדות פֿון אַהרן צייטלין). אַן אָפּקלײַב פֿון זײַנע הומאָרעסקעס איז אַרויס א״נ **הומאָריסטישע דערציילונגען** (בערלין־קאָוונע, 1931), אַ צאָל פֿון זײַנע דראַמעס און קאָמעדיעס זײַנען אויפֿגעפֿירט געוואָרן אין יידישן טעאַטער אין קאָוונע און אין אַנדערע ערטער. צווישן זיי: **ווער גיט מער?** (1921), **אין בלוט און גיפֿט** (1922), **דער פּוח פֿון געלט** (1923), **צו שפּעט** (1924), **געסט צו דער סעודה, די קליינע חלוצים** — ביידע 1924.

זאב קאַפּלאַן, אַ הי־געבאָרענער. מחבר פֿון **ברומו של עולם** (ווילנא, תר״ע). קאָנסערוואַטיווער משׂכּיל, וואָס רימט דעם „מאור שביהדות".

אליעזר פֿליישמאַן, אַ שאַדעווער. אויטאָר פֿון **די נאַציאָנאַלע מגילה** (Des Moines, Iowa, 1905), זון פֿון ר׳ גרשון בר׳ ישׂראל־איסר. ווייל באַווײַזן, אַז ארץ־ישׂראל געהערט צו עם ישׂראל.

ראובן־אָשר ברוידס האָט דאָ געלעבט עטלעכע יאָר. געשריבן פֿון דאַנען אין העברעיִשע צייטונגען.

קאָרעספאָנדענטן. — המליץ: אַבֿרהם־יוסף פֿריזגוט, שלמה צוויבאַק, אַריה־יוסף שינדלער, יהודה־לייב ריף (רבֿ), יעקבֿ חַי [?], מאיר גאָרדאָן, ברוך בן דוד שלאַפֿאָבערסקי, יואל־זוסמן מאַריק [פאָטער פֿון פּסח].

הצפֿירה: נתן־נטע פֿריד, שלום בעקער, זאבֿ קאַפֿלאַן, ח״י קליבאַנסקי; ראובן אבי״ב (**הלבֿנון**, חידושים)=ראובן אָשר ברוידס; יואל־זוסמאַן מאַריק (**השחר**, תרמ״ג, ע׳ 349); צה״ב בן אבי״ב (**הפּרמל**); יהושע־אליעזר הענקין משאַדעווע (**פּנסת ישׂראל**, ת״ש, חדו״ת, מסתּמא משפּחה פֿון רבֿ הענקין).

ניכבדים. — חזן ש. קאַנטאָר (1895), אַבֿרהם בערמאַן, ניפֿטר 1874 (**המגיד**, נומ׳ 31), ד״ר גינזבורג, אַבֿרהם פֿאַלק, נחמיה אַבראַמזאָן, דבֿורה שלאַפֿאָבערסקי, אשת חיים־יצחק (1895), משפּילה, בעלת־צדקה; יצחק לעוויטאַן, הערמאַן לעוויטאַן, געשיקט הילף פֿון קאַראָטשעוו.

שכנא עפֿשטיין, געבאָרן אין קרעווע. האָט דאָ געשאַפֿן אַ חדר מתוקן. מחבר פֿון לערנביכער: **גנתנו** (1911), **דרך קצרה** (1912), **ינוקא** (1919), **שחרית, חבֿר קטן**.

ביבליאָגראַפֿיע. — הפּרמל, תר״ך, 12, 13; תרכ״ד: 5; תרכ״ו: 21; המגיד, 1871: 25; 1872: 9; 1874: 31 המליץ, 1878: 5; 1885: 29; 1887: 37; 44; לוח אחיאָסף, 1895, ע׳ 149; אגרות יל״ג. ווילנא, תרנ״ט (בריוו 38, 40); המליץ, 1899: 17.

האשפול, א׳, קראקא, תר״ס; הצפֿירה, 1901: 272; יגדיל תורה, 1709: 11; 1911: 25; י׳. אפל, בתוך ראשית התּחיה. ת״א, תרצ״ו, ע׳ 106; ד.מ. ליפּמאן, אידישע שטימע, 1937: 7271; י׳. צינבערג, די געשיכטע פֿון ליטעראטור בײַ יידן, באַנד 5, נ״י, 1941.

הדאר, נ״י, תשי״ח, גל׳ ט׳; יזפור־בוך סוא־וואַלק, 1961, ז׳ 138, 148, 149; ספֿר קיידאָן, 1977, ע׳ 186; ספֿר טלז, ת״א, 198; קריה נאמנה, ע׳ 284; לתולדות היהודים בליטא־זאמוט, ע׳ 26; חלקת מחוקק, חוב׳ ה׳; חכמי ישׂראל באמריקא, ע׳ 93; לקורות עיר ראַסיין, ע׳ כ״ט; ד. תדהר, 1796.

דורות האחרונים, ע׳ 343; תולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 111; אוצר ישׂראל, ג׳, ע׳ 183; לעקסיקאָן, 5; ב. כהנס לעקסיקאָן, ז׳ 550; ספֿר הפֿרענומעראַנטן, 8324; יהדות ליטע, ג׳; א. דיינאַרד, משא קרים, 180 וכו׳; י.ד. קמזונס יהדות ליטא.

Jewish Encyclopedia, IX, p. 71; Black Book.

שאודינע ŠIAUDINĖ

קליין שטעטל, שאַקיִער קריזי. אין 1931 זײַנען דאָ געווען 120 יִידן און פֿאַרן חורבן בײַ 100. אויסער מיסחר, האָבן אַ טייל יִידן זיך פֿאַרנומען מיט לאַנדווירט־שאַפֿט. די ערשטע שול איז געבויט געוואָרן אין 1920. שאודינע האָט ניט געהאַט ניט קיין רבֿ, ניט קיין בית־עולם. אין ביידע זאַכן איז דאָס שטעטל אָנגעקומען צום דערבייַקן סודאַרג. 1908 איז דאָ געבאָרן געוואָרן זלמן לייבוש, אַרטיסט און רעזשי־סאָר פֿון קאָוונער „העברעיִשער טעאַט־ראַלער שטודיע״.

ביבליאָגראַפֿיע. — יהדות ליטא, ג׳.

שאַוול

ŠIAULIAI

קרײַזשטאָט. ווי אַן אָרט ווערט שאַוול דערמאָנט אין דרײַטשישע היסטאָריע דאָקומענטן שוין מיטן דרײַצנטן יאָרהונדערט. די אמתע אַנטוויקלונג פֿון שאַוול ווי אַ שטאָט האָט זיך אָנגעהויבן מיט 500 יאָר שפּעטער — אין אַכצנטן יאָרהונדערט. אין 1775 האָט די שטאָט באַקומען מאַגדעבורגער רעכט. דער קאָשטשושקאָ־אויפֿשטאַנד קעגן רוסלאַנד האָט זיך אָנגעהויבן אין שאַוול. דעם 13טן יולי, 1867, האָבן די פּויערים פֿון שאַוול, יאַנישאָק און זאַגער אויפֿגעהויבן אַן אויפֿשטאַנד קעגן עקאָנאָמישער פֿאַרשקלאַפֿונג, ווײַל די „פֿאַנשטזינע" איז פֿאַקטיש ניט אָפּגעשאַפֿט. „אין 1812 איז שאַוול באַשטאַנען פֿון איין לאַנגער גאַס, מיט אַ סך הילצערנע הײַזער, איינס ענלעך אויף אַ צווייטס, אַז עס כאַפּט אַ געלעכטער". אַזוי שרײַבט אין זײַנע טאָגנאָטיצן Julius von Hartwitz, לייטענאַנט פֿון לייבגראַנאַדירן־פּולק פֿון נאַפּאָלעאָנען, וואָס האָט דעמאָלט דורכגעמאַרשירט שאַוול.

דער ייִדישער יישוב דאָ הייבט זיך אָן פֿון אַרום מיטן זיבעצנטן יאָרהונדערט. אין די 1660ער יאָרן האָבן דאָ געלעבט ייִדן, אָבער אין זייער אַ קליינער צאָל. פֿון 1681 האָבן דאָ געווויינט געציילטע ייִדן, וואָס האָבן באַקומען אַ ספּעציעלע דערלויבעניש דערצו. ריין־פֿאַרמעל הייבט זיך אָן דער ייִדישער יישוב אין שאַוול פֿון 1701, ווען די ייִדן האָבן באַקומען, אויפֿן נאָמען פֿון אָרע טעאָדאָראָוויטש, רשות זיך צו באַזעצן אין שטאָט.

קיין גרויסער אָנגעלאַף פֿון ייִדן נאָך 1701 איז, משמעות, ניט געווען. שאַוול האָט נאָך דעמאָלט ניט געהאַט קיין געוואַלדיקע צוציקראַפֿט פֿאַר ייִדן. אָבער אַ ביסל ייִדן זײַנען דאָך אַרײַנגעקומען נאָכדעם. דאָס איז צו זען פֿון אַ ראַפּאָרט אין 1738, אַז מען זאָל צוריקברענגען די ייִדן פֿון שאַוול, וואָס זײַנען אַרויסגעטריבן געוואָרן דורכן ביסקאָפֿ אַנדזשיי זאַליצקי. דאָס איז געשען נאָך 1737, ווען אויגוסט דער דריטער האָט דערלויבט — אָדער באַשטעטיקט די דערלויבעניש — אַז ייִדן מעגן זיך באַזעצן אין שאַוול. פֿון 1738 איז דאָ אַ סטאַטיסטיק פֿון נאָר 4 ייִדן: קאָפּל, אָרע [געוויס: טעאָדאָראָוויטש], מאיר, וועלוול. אָט דער וועלוול איז זיכער יוזעפֿאָוויטש, וואָס האָט געהאַט א „פּראָטעקציע־בריוו ווי „שאַוולער בירגער" פֿון ליטווישן פּירשט, און האָט דאָ געלבט אין 1726 און פֿרײַער.

פֿאַקטיש איז אויסגעוואַקסן דאָ אַ ייִדישער קיבוץ ערשט מיט יאָרן שפּעטער. ביז אַן ערך די פֿערציקער יאָרן פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט האָט די קהילה ניט געהאַט קיין אייגענעם בית־עולם. זי האָט זיך באַנוצט מיטן בית־הקבֿרות פֿון ליגעם אָדער שאַוולאַן.

*

אין 1731 האָט קעניג סאָביעס־קיס זון, דער בעל־הבית פֿון שאַוול, געגעבן שאַוולער ייִדן אַ רעכטשרײַבט צו בויען אַ שול און צו קריגן ערד אויף אַ בית־עולם. די ערשטע קרקע איז געקויפֿט געוואָרן פֿון ישׂראל נוראָק אין 1748 (געשטאָרבן 1796). אין 1749 איז אויסגעבויט געוואָרן דער ערשטער נישקשהדיקער בניין פֿאַר אַ בית־מדרש. אין די 1740ער האָט שאַוול ניט געהאַט קיין איין איינציקן פּהן. דער ערשטער אָפּשטאַמיקער פֿון אַהרן פּהן גדול איז געקומען אַהער ערשט אין יענער צײַט, און דאָס איז געווען דער עלטער־עלטער זיידע פֿון אַ שאַוולער מחבר, דוד־אליעזר קאַפּלאַן.

אין דער צײַט פֿון „ועד מדינת ליטא״ האָט שאַוול געהערט צו קיידאַנער גליל. דער גרויסער און גיכער עקאָנאָמישער און קולטורעלער אויפֿשטײַג פֿון דער שטאָט און פֿון דער ייִדישער קהילה האָט זיך אָנגעהויבן אין דריטן פֿערטל פון נײַנצנטן יאָרהונדערט.

*

אין פּוילישן אויפֿשטאַנד פֿון 1831 האָבן די ייִדן געהאַט אויסצושטיין גרויסע צרות פון די אויפֿשטענדלערס. ווען זיי האָבן פֿאַכאָפּט די שטאָט, האָבן זיי געראַבעוועט ייִדיש האָב־און־גוטס. זיי האָבן געסטראָשעט די ייִדן מיט טויט, אויב מען וועט זיי ניט העלפֿן שפּיאָנירן קעגן דער רוסישער אַרמיי. אַ צאָל ייִדן האָבן די מורדים אויפֿגעהאָנגען צוליב אַ פּאַרדאַכט, אַז זיי העלפֿן די רוסן. אין נאָמען פֿון דער „דערוויילִיקער רעגירונג פון קיניגרײַך פּוילן״ האָבן זיי אַרויסגעגעבן אַן אויפֿרוף צו דער ייִדישער באַפֿעלקערונג צו העלפֿן זיי אין קאַמף קעגן צאַר. אין זעלביקן יאָר איז אַ גאַנצע פֿור מיט שאַוולער ייִדן געפֿאָרן אויף אַ חתונה. אונטערוועגס זײַנען מורדים זיי באַפֿאַלן און אַלעמען — מענער, פֿרויען און קינדער — אויסגעהרגעט. ר׳ שלמה־זלמן דאַמיע, אַ מלמד פֿון שאַוול, האָט אָנגשריבן אַלע פּרטים אין זײַן שריפֿט ענבי רוש.

צווישן די יאָרן 1835 און 1914 זײַנען געווען 198 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

בעתן באַזון פֿון ניקאָלײַ דעם ערשטן און דער קייסערינע אין 1838 האָט דער שאַוולער קבלת־פּנים־קאָמיטעט געבעטן די ייִדן צו שיקן זייער פֿאָרשטייער צו זײַן צווישן די געהויבענע געסט. אין אַ יאָר אַרום האָבן די ייִדן אין שאַוול באַקומען וואָלרעכט צו קלײַבן שטאָטראָטן.

שאַוול האָט אין נײַנצנטן יאָרהונדערט שטאַרק געליטן פֿון כאָלערע־עפּידעמיעס. זיי זײַנען אויסגעבראָכן אין 1838, 1850, 1853, 63־1860, 1866, 1868, 1872, 1892. אין 1868 און 1872 אַליין האָבן ייִדן פֿאַרלאָרן איבער 300 נפֿשות.

אין 1854 איז ניט ווײַט פֿון שאַוול אויפֿגעשטעלט געוואָרן אַ ייִדישע קאָלאָניע אויף פֿרײַער ערד פֿון דער רעגירונג. אויף אַ שטח פֿון 217 דעסיאַטין האָבן

זיך באַזעצט 103 יידן, צווישן זיי 9 יידישע משפחות [ד"ה אַרום אַ דריטל] פֿון שאַוול.

*

אין דער צווייטער העלפֿט פון נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן שאַוולער יידן איבערגעלעבט עטלעכע בלוט־בילבולים. אין 1861 זײַנען דער רַבּ און די חשובֿי־העיר אַרעסטירט געוואָרן צוליב אַ בלוט־בילבול. אויף דער בקשה פֿון ווילנער קהילה, האָט דער גענעראַל־גובערנאַטאָר נאַזימאָוו זיך משתּדל געווען צו אַנולירן דעם בילבול. פֿונדעסטוועגן האָט זיך עס געצויגן גאַנצע 5 יאָר, ביז די יידן האָבן פֿרײַער אָפּגעאָטעמט.

אין 1868 האָט אויסגעבראָכן אַ כאָלערע־עפּידעמיע אין שאַוול און אין דער סבֿיבֿה. עס זײַנען פֿאַרשפּרייט געוואָרן קלאַנגען. אַז צווויי יידישע קינדער האָבן פֿאַרסמט די בריניצער. זייערע עלטערן זײַנען אַרעסטירט געוואָרן און אין דער לופֿטן האָט געשמעקט מיט אַ פּאָגראָם, אָבער מען איז אָפּגעקומען מיט שרעק. אין 1881 איז געווען אַ בילבול, אַז יידן האָבן געקוילעט אַ קריסטלעך מיידעלע, אָבער דאָס קינד האָט זיך גיך אָפּגעפֿונען לעבעדיק. אַן ענלעכער פֿאַל איז געשען אין 1883. אין 1889 איז פֿאַרפֿאַלן געוואָרן אַ קריסטלעך יינגל. גויים האָבן געשריען, אַז אַ יידישע פֿרוי האָט אים דערהרגעט. עס האָט זיך געענדיקט בכי־טוב. אין 1900 האָט מען געפֿונען אַן אָפּגעשניטענע האַנט לעבן בית־מדרש „זוכֿחי־צדק". אין שטאָט האָט זיך אויפֿגעהויבן אַ טומל — באַגלייט מיט סטראַשונקעס — אַז יידן האָבן דערהרגעט אַ גוי. דער טומל האָט זיך אײַנגעשטילט נאָך אַ דערקלערונג פֿון אַ דערבײַיקן דאָקטער, אַז ער האָט די האַנט אָפּגעשניטן צוליב אַ גאַנגרענע אין יענעמס קערפּער און זײַן באַדינער האָט דאָ אַוועקגעוואָרפֿן. אַ בלוט־בילבול איז אויך געמאַכט געוואָרן אויף קאַראַימער, וואָס 3 פֿון זיי זײַנען פֿאַרברענט געוואָרן עפֿנטלעך. דאָס איז געשען מיט אַ צוויי הונדערט יאָר פֿריִער — אין 1679 [אַ סימן, אַז קאַראַימער האָבן דעמאָלט געלעבט אין שאַוול].

אין 1868/71 האָבן גרויסע טיילן פֿון ליטע געליטן פֿון אַ גרויסן הונגער, בתוכם אויך שאַוול. עלווירע ווילקיעוויטש, פֿריצטע פֿון דערבײַיקן דאָרף פּאַשאַטאַ, האָט געשיקט פֿאַר יידישע אָרעמעלײַט ווייץ, קאַרטאָפֿל, הינער. דער אולאַנער קאַפּיטאַן אוהלאַן האָט געגעבן 20 רובל אויף פּסח פֿאַר אָרעמע, גלח סטאַרקאָוויטש — 3 רובל. דער קריסטלעכער גבֿיר קאַרפּ האָט צוגעזאָגט צו בויען אַן הכנסת־אורחים פֿאַר יידן.

צו מגיפֿות און הונגער זײַנען צוגעקומען שריפֿות. אין 1872, אין יאָר פֿון דער גרויסער כאָלערע־עפּידעמיע, איז אויסגעבראָכן אַ ריזיקע שריפֿה. געווען איבער 700 נשרפֿים. גראָף זובאָוו האָט שטאַרק געהאָלפֿן. דער „קנייגסבערגער הויפּט גרענעץ־קאָמיטעט" האָט געשיקט שאַוולער יידן 5000 טאַלער. פֿונדעסטוועגן

האָט שאַוולער קהילה נאָך געהאַט געגוג פּוח צו שיקן הילף אַנדערע געליטענע יידישע שטעטלעך אין ליטע. אין אַ רשימה מנדבֿים פֿון 1872 צו העלפֿן יידישע הונגער־געטראָפֿענע אין ליטע זײַנען דאָ מערערע שאַוולער. אין אַ שריפֿה פֿון 1884 זײַנען אַראָפּ 50 יידישע הײַזער. אין 1915 איז פֿאַרברענט געוואָרן דער צענטער שטאָט, וואָס איז געווען באַווינט ס׳רובֿ פֿון יידן. עס איז אונטערגעצונדן געוואָרן פֿון אָפּטרעטנדיקן רוסישן מיליטער.

אין די 1880ער יאָרן, נאָך דער כוואַליע גרויסע פּאָגראָמען אין רוסלאַנד, האָט זיך אָנגעהויבן אַ שטאַרקע יידישע עמיגראַציע פֿון שאַוול. די עמיגראַציע איז געווען אַזוי גרויס, אַז איק״א האָט באַשטימט אַ ספּעציעלן פֿאַרטרעטער אין שטאָט, דעם ד״ר ז. ווײַנטרויב. אַ צווייטע בהֿלה פֿון יידישער אויסוואַנדערונג איז געווען אין 1897. די עמיגראַציע איז מערסטנס געגאַנגען קיין דרום־אַפֿריקע.

אין 1901, דעם 12טן מערץ, איז פֿאַרגעקומען אַ מישפּט קעגן 16 פּויערים־מעשטשאַנעס, וואָס זײַנען באַפֿאַלן יידן, געשלאָגן און באַרויבט און אין דערבײַקן דאָרף צעשטערט אַ שול. די כוליגאַנעס זײַנען באַשטראָפֿט געוואָרן צו עטלעכע יאָר תּפֿיסה.

אין 1909 איז געגרופֿן געוואָרן אַ קאָנפֿערענץ אין קאָוונע וועגן אויפֿשטעלן אַ צענטראַלע יידישע אינסטאַנץ פֿאַר גאַנץ רוסלאַנד. עס האָבן זיך באַטייליקט 120 דעלעגאַטן פֿון 46 גרויסע שטעט. פֿון שאַוול: דומע־דעפּוטאַט נפֿתּלי פֿרידמאַן, י. כאַראַנאָזשיצקי, חיים פֿרענקל.

*

שאַוול איז פֿון די געציילטע יידישע שטעט אין ליטע, ווו עס זײַנען געווען ניט בלויז די געווויינלעכע יידישע פֿרנסות פֿון קרעמערײַ, קליינהאַנדל און האַנטווערק, נאָר ווו עס האָט זיך אַנטוויקלט אַ יידישער גרויסהאַנדל אויף אַ ברייטן פֿאַרנעם און אַ באַטײַטיקע יידישע אינדוסטריע.

די הויפּטפֿיגור אין דעם איז געווען חיים פֿרענקל, אַ געבאָרענער 1857 אין ווילקאָמיר. 1877 האָט ער דאָ אויפֿגעשטעלט אַ גאַרבערײַ און צוויי יאָר שפּעטער אַ פֿאַבריק פֿון לעדער־אויסאַרבעטונג. ער האָט דער ערשטער דאָ אײַנגעפֿירט דאַמפּקעסלען און עלעקטריע אין זײַן פֿאַבריק און גיך געוואָרן איינער פֿון די גרעסטע לעדער־פֿראָדוצענטן אין רוסלאַנד. שפּעטער אויפֿגעשטעלט אויך וועב־און שטריק־פֿאַבריקן, שוכפֿאַבריק אין ריגע און אַנדערע אינדוסטריע־אונטערנעמונגען. אין 1914 איז זײַן פֿאַרמעגן געשאַצט געוואָרן אויף 25 מיליאָן רובל.

ח. פֿרענקל איז אויך געווען אַ נדבֿן. ער האָט אויסגעבריטערט דאָס יידישע קראַנקנהויז, באַשפּײַזט און באַקלײדט 250 תּלמידים אין דער תּלמוד־תּורה, אויפֿגעשטעלט אַ נײַע קינדערשול פֿאַר 150 תּלמידים און זיי אויסגעהאַלטן אויף זײַן חשבון. געשטאָרבן 1920 אין האַמבורג.

פֿון די גרויסע היגע אינדוסטריי־
אַליסטן זײַנען געווען אויך די ברידער
נוראָק. אויך זיי האָבן געהאַט אַ גרויסן
אָפּזאַצמאַרק אין רוסלאַנד פֿאַר זייערע
לעדער־אויסאַרבעטונגען. די גאַרבערײַען
פֿון פֿרענקל און נוראָק האָבן זיך אַזוי
צעבליט פֿאַרן ערשטן וועלטקריג, אַז ס׳איז
געווען אַ קאָנקרעטער פּלאַן דורכצופֿירן אַ
קאַנאַל פון האַפֿן אין ליבאַווע, וווּ גאַנצע
שיפֿן מאַטעריאַלן פֿלעגן גיין פֿון און צו
שאַוול.

געווען אויך אַנדערע יִידישע
אינדוסטריאַליסטן, וואָס האָבן געהאַט
פֿאַבריקן פֿון טאַבאַק, פֿון איזינגגוס, פֿלאַקס־
באַאַרבעטונג, זייף, שאָקאָלאַד; גרויסע
עקספּאָרטערן פֿון פֿלאַקס, לעדער און
תּבֿואה.

*

אין 1764/66 זײַנען דאָ געווען
687 יִידישע שטײַער־צאָלערס. אין 1847
האָבן דאָ געלעבט 2565 יִידן, אין 1864 —
3787, 1897 — 6990, 1902 — 9847,
1923 — 5338, פֿאַרן חורבן — בײַ 7000.
אין 1915 האָט שאַוול דורכגעמאַכט דעם
גירוש־ליטע. די צײַט צו פֿאַרלאָזן די שטאָט
איז געווען 8 שעה און מען האָט קוים
געפּועלט צו פֿאַרלענגערן עס אויף 24
שעה.[1]

1) אַ גרויס אַרטיקל וועגן גירוש־שאַוול איז
דאָ אין רשמות (ת״א), כּרך ב׳, ע׳ 213 און כּרך ה׳, ע׳
228.

השׂכּלה, מוסדות, א״י. —
ד״ר יעקבֿ שאַצקי האָט געשריבן, אַז „די
ערשטע שפּראָצן פֿון געלײַטערטן העברע־
יִשן וואָרט״ אין ליטע קומען פֿון שאַוול.
דאָס איז צוצושרײַבן דעם פֿאַקט, וואָס אַ
גרופּע העברעיִשע לערערס און שרײַבער־
משׂכּילים זײַנען דאָ געבאָרן געווָאָרן און
סופֿרים־משׂכּילים פֿון אַנדערע מקומות
זײַנען דאָ געווען לערערס. שוין אין די
1840ער יאָרן האָט די השׂכּלה אין שאַוול
אָנגענומען אָרגאַניזאַציאָנעלע פֿאָרמען
דורך גרינדן די חבֿרה „קנה בינה״, וואָס
האָט עקסיסטירט איבער אַ פֿערטל יאָר־
הונדערט.

1853 איז דאָ געעפֿנט געווָאָרן אַ
„בית־ספֿר לעבֿרים מטעם הממשלה״ — אַ
קרוינשול. דער לערער־גרינדער איז געווען
יוסף־אליעזר עפּשטיין, געבאָרן דאָ אין
1821. מחבר פֿון העברעיִשע ביכער. געווען
דאָ לערער ביז 1867 [1874?]. פֿון 1854
איז געווען רעליגיע־לערער (אין עפּשטיינס
אָדער אין אַ שטאָטישער־שול) אַבֿרהם
העלמאַן בהרבֿ צמח זק״ש. [וועגן עפּשטיין
זע וויטער.]

יהודה־לייב גאָרדאָן (יל״ג) האָט
1860 דאָ געגרינדעט אַ יִידישע מלוכה שול,
שפּעטער אַ יִידישע מיידלשול. פֿאַרלאָזן
שאַוול 1865. פֿלעגט אויפֿטרעטן אויף
שטאָט־פֿײַערונגען מיט רוסישע רעדעס.

זוסמאַן מאַריק, דאָ געבאָרן
1842, איז געווען לערער ביז 1887, ווען ער
איז געשטאָרבן. געווען לאַנג קראַנק,

געליטן הונגער, כאָטש די ראשי־חקהל האָבן אים געשטיצט.

אין 1887 איז דאָ געפֿונט געוואָרן אַ מלאכה־שול פֿאַר אָרעמע יידישע קינדער.

אין 1894 איז דאָ געפֿונט געוואָרן אַ העברעישע מיידלשול דורכן לערער אַש (אַבראַמזאָן).

פֿרוי ד"ר סאַמעט האָט 1898 געגרינדעט אַ שול פֿאַר דערוואַקסענע אויף איין מאָל אַ וואָך. מען האָט דאָרטן געלערנט רוסיש, חשבון, געשיכטע. עס האָבן זיך פֿאַרשריבן 200 יידן אין עלטער פֿון 16 ביז 25 יאָר, עטלעכע זיבנען געווען אין עלטער פון 30־45 יאָר. צוליב מאַנגל אין אָרט האָט מען אָנגענומען נאָר 110. אין דעם יאָר איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַ „בית מקרא", אַ ביבליאָטעק.

סוף 1890ער האָבן געלערנט 185 תּלמידים (מסתמא יידישע) אין שטאָטישע שולן און 108 אין יידישע שולן.

1908 א. גאָלדשטיין האָט געעפֿנט אַ העברעישע מיידלשול, ווו מען האָט געלערנט תנ"ך, געשיכטע, העברעיש. די שיטה איז געווען עבֿרית בעבֿרית. אין זעלביקן יאָר איז געשאַפֿן געוואָרן אַן אָפּטייל פון „חברת מרבי השפּלה בישראל" אין פּעטערבורג.

1913 איז געעפֿנט געוואָרן אַ לערנשול פֿון צוויי קלאַסן ווי אַ צוגרייטונג צו גימנאַזיע. עס האָבן זיך פֿאַרשריבן 70 קינדער.

אין 1906 איז געעפֿנט געוואָרן אַ בוכהאַנדלונג פֿון ה. ברעוודא. דאָרטן זיבנען געווען אויך העברעישע צייטונגען.

*

אין 1861 איז אויסגעבויט געוואָרן אַ שיינער בית־הכּנסת אנשטאָט דעם אַלטן.

אין 1867 האָט מען געשאַפֿן די חבֿרה „סומך נופֿלים" מיט אַ קרן פֿון 300 רובל. די סיסטעם פֿון געלט איז געווען „וואָכערס".

1878 האָט מען אָנגעהויבן בויען דאָס יידישע קינדערהויז. 1888 איז דאָ געבויט געוואָרן אַ קראַנקנהויז. דאָרטן האָבן געאַרבעט די דאָקטוירים ווייַנטרויב, דאַטנאָווסקי, לונץ. 1897 איז אויפֿגעבויט געוואָרן אַ נייַער פּרעכטיקער בית־חולים. פֿון אַלטן קראַנקנהויז האָט מען געמאַכט אַ „מושב זקנים".

1889 איז אויפֿגעבויט געוואָרן אַ נייַער, שיינער בניין פֿאַר דער תּלמוד־תּורה. 1891 איז עס געשלאָסן געוואָרן דורך פּאָליציי, ווייַל מען האָט ניט געהאַט קיין דערלויבעניש צו בויען. 1908 איז געבויט געוואָרן אַ תּלמוד־תּורה. פֿרענקל און כאַראַנאַזשיצקי זיבנען געווען די גרעסטע מנדבֿים.

1895 איז געשאַפֿן געוואָרן אַ „לינת הצדק" און ס'איז אָרגאַניזירט געוואָרן א „מאכל כּשר" פֿאַר די יידישע סאָלדאַטן אין שאָוולער גאַרניזאָן. אין 1896

איז אויפֿגעשטעלט געוואָרן א „מלביש ערומים" מיט אַ 200 חבֿרות.

גראַף ניקאָלײַ זובאָוו האָט שטאַרק געהאָלפֿן די אָרטיקע יידישע צדקה־מוסדות. אין זײַנע הויפֿן האָבן אַ סך יידן געהאַט חיונה. וועג ער איז געשטאָרבן אין 1898, האָט מען אין שול געמאַכט אַ הספּד אויף אים. נאָכן הספּד האָט זובאָווס זון געגעבן 500 רובל פֿאַר אָרעמע יידן.

אין 1898 זײַנען געווען אין שאַוול די ווײַטערדיקע בתּי־תּפֿילה: בית־המדרש הגדול, בית־הכּנסת, בית־מדרש זוּבחי־צדק, בית תּפילה אַלשיך, בית־תּפֿילה חייטים, בית־תּפֿילה לקברנים, בית־תּפֿילה גחש״א [חבֿרה של אמת], בית־כּנסת תּפֿארת בחורים, קלויז סוחרים, קנה בינה שטיבל, מְניינים: פֿרענקל, חבֿרה תּהלים, פֿריקאַשציקעס, מאַשייקער [?], קצבֿים, סנדלרים, לאַנדקרעמער, מושבֿ זקנים, העשיל קעסל, קלמן קעסל, וואַלאָוו.

1909 איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַ ישיבֿה. דער הויפּט־מנדבֿ — שלמה גאָץ, ליטווישער גבֿיר אין מאָסקווע.

*

גלײַך מיטן אויפֿקום פֿון חיבת־ציון האָט שאַוול זיך אָנגעשלאָסן אָן דער באַוועגונג פֿון בויען ארץ־ישראל. אין אַ רשימה פֿון „המתנדבֿים למען אחינו הקולו־ניסטים באה״ק" זײַנען דאָ די שאַוולער: יב״א זיוו, מ.י. ליכץ [ליפּעץ], י. כאָראָנאָזשיצקי, י. אַראָן, ז. יאַקובי, ח.א. לעוויטאַן, מ. רויז, ב. לעוויטאַן.

1895 האָבן יוגנטלעכע געשאַפֿן „חובֿבֿי שפֿת קדש" און אַ ביבליאָטעק. זיי פלעגן אויך דורכפֿירן רעפֿעראַטן אויף עבֿרית.

1896, אויף אַ פֿײַערונג פֿון חיבת־ציון, האָבן געהאַלטן דרשות ישׂראל כאָראָנאָזשיצקי און הרבֿ [מו״צ] שיימא לוריא. דער ערשטער מורשה איז געווען וו.א. מיכל, איצט ד״ר זאבֿ ווײַנטרויב. אַקטיוו איז געווען דער משפּיל זאַגאָרסקי.

די ערשטע פֿראַקטישע אַרבעט צו זאַמלען געלט פֿאַר ארץ־ישראל אויף אַ קאָנצענטרירטן אופֿן איז געווען צו פֿאַרקויפֿן משה מאָנטעפֿיאָריס בילדער [שפּ״רס פּלאַן]. שאַוול האָט אָפּגענומען 75.

מיטן אויפֿקום פֿון דער ציוניס־טישער באַוועגונג איז דאָ אָרגאַניזירט גע־ווָארן „האגודה הציונית המעשׂית". אין 1899 איז פֿאָרגעקומען אין ווילנע אַ וְעידה גלילית. צווישן די 51 באַטיילִיקטע שטעט איז געווען אויך שאַוול. אין אַ ציוניסטישער קאָנפֿערענץ פֿון די קאָוונער און סוּוואַלקער גובערניעס איז געווען איין דעלעגאַט פֿון שאַוול.

צו די אַקטיוו ציוניסטן ביזן ערשטן וועלטקריג דאַרף מען צורעכענען: אלחנן גאָלדבערג, בצלאל שאַפּירא, ירחמיאל ליפֿקין, נחמיה גיסעלעוויץ, שלמה קווינט, עקיבֿא פּעסקין, חיים זאַקס, שכנא שטיין, ד״ר בערנאַרד ראָם, אַבֿרהם הירשאָוויץ.

אין 1903 איז דאָ געגרינדעט

געווארן „מזרחי". זייער אגודה האָט זיך געגרופֿן „שערי ציון". אין 5 רשימות מנדבֿים צו העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל פֿון 1898, 1899, 1900, 1903 זײַנען דאָ שאָוולער. אין דער ליסטע פֿון 1909 געפֿינען זיך 70 שאָוולער.

אויף אַן אַלטן בית־עולם פֿון ירושלים זײַנען דאָ די מצבֿות פֿון פּערע משאָוויל (אשת יהושע מראַגאָלע), תרכ"ג.

פּעשע רבקה אשת מנחם חנני (משאָוויל), בת ר' יצחק מווילנא), תרל"ד.

יהושע העשיל (קעסטעל) בר' אַהרן מסאָוול, תרנ"ג.

*

די „אגודה" האָט געהאַט אירע חבֿרים צווישן די בית־מדרש־יידן, ניט ווייניק אין צאָל. אין אַ רשימה בײַשטײַערערס פֿון 1913 פֿאַרן „קרן האגודה" זײַנען דאָ די וויכטערדיקע שאָוולער:

הרב מאיר אַטלאַס, יהושע שאַפּירא, מרדכי אַרנשטאַם, פּסח פֿילי־פּאָווסקי, ישׂראל־יצחק שאַפּירא, משה אָרדמאַן, שלמה מלמד, אשר־ניסן לעווי־טאַן, משה־דוד קווינט, ברוך פֿרידמאַן, אַבֿרהם כּץ, אליהו טאָדער, מרדכי קאַרעליץ, משה־שמואל איזראַעלשטאַם, אַלכסנדר ליפּקין, מאיר קאַלמאַנאָוויץ, יעקבֿ שאַיאַרסקי, יצחק לאָפּאַטע, זאבֿ קאַנטאַראָוויץ, שרגא פּאָטרוך, מרדכי קאַמעראָ, בן־ציון פּסחאָוויץ, שבתי ליפֿשיץ, מרדכי עפּשטיין, חנוך בוז, ישעיהו עליאַשזאָן, יהושע זאַגאַר, אַריה ראַבי־נאָוויץ, שמעון ראַשקעס, לייב קראָן, דוד קאַפּלאַן, צבי ראַשקעס, אליהו מאַרקעוויץ, מאיר־יצחק יודעלעוויץ, גדליהו קובאָ־וויצקי, שמחה מאָסטאָווסקי, זלמן־יצחק האָפֿענבערג.

*

דער „בונד" האָט געהאַט פֿעסטע פּאָזיציעס גלײַך עטלעכע יאָר נאָך זײַן אויפֿקום אין 1897. דער סאָציאַלער צוזאַמענשטעל פֿון דער יידישער עדה אין שאָוול האָט באַגינסטיקט זײַן גיכן וווּקס. אין פֿרענקלס, נוראָקס און אין אַנדערע יידישע גרויסע פֿאַבריקן האָבן געאַרבעט זייער אַ סך יידן. די צאָל יידישע בעלי־מלאכות איז אויך געווען אַ גרויסע. פֿון דעם דאָזיקן באַטײַטיקן יידישן אַרבעטנדיקן עלעמענט האָבן גיך רעקרוטירט די בונדישע „קעמערלעך".

דער „בונד" איז געווען באַזונדערס אַקטיוו אין די רעוואָלוציע־יאָרן פֿון אָנהייב אונדזער יאָרהונדערט ביזן ערשטן וועלטקריג. אין די אומלעגאַלע בונדישע בלעטלעך ווערט אָפֿט דערמאָנט דער שאָוולער „בונד". דער „בונד" פֿלעגט אַ מאָל אַרויסגעבן בשותּפֿותדיקע פּראָקלא־מאַציעס מיט דער ס"ס־פּאַרטיי אָדער דורכפֿירן צוזאַמען שטרײַקן וועגן רעכט אויף אַרבעט.

שבת, דעם נײַנטן אָקטאָבער, 1904, איז דאָ פֿאַרגעקומען אַ דעמאָ־

סטראַציע פֿון 300 יידישע אַרבעטערס, אָרגאַניזירט פֿון „בונד", קעגן דער שחיטה אויף יידן אין ביאַליסטאָק.

רבנים. — ר׳ אליעזר בר׳ אַבֿרהם. אויף אַ ספֿר פֿון 1766 איז דאָ זײַן הסכמה, ווו ער חתמעט זיך: „אב״ד דשלש קהלות זאגור חדש ועיר חדש ושאַוויל והמדינה".[2] די זעלביקע חתימה איז דאָ אויף צוויי אַנדערע ספֿרים פֿון זעלביקן מחבר.[3] ר׳ אליעזרס אַ ברודער, ר׳ יעקבֿ, איז געווען „אב״ד בק״ק לוקניק והגליל", ווי עס איז זײַן חתימה אויף די ציטירטע ספֿרים. ניפֿטר געווָארן 1781.[4]

פֿון די הסכמות אויף הורוויצעס ספֿרים קען מען קריגן אַ שטיקל פֿאָר־שטעלונג וועגן דער פּערזענלעכקייט פֿון ר׳ אליעזרן. יהודה הלוי הורוויץ האָט שטודירט מעדיצין — מיט אַ 200 יאָר צוריק! — אין פּאַדוּאַ (איטאַליע). דערנאָך האָט ער פּראַקטיקירט דאָקטאָריע אין ווילנע און גראָדנע. ער האָט געקענט עטלעכע לשונות, געלייענט זשאַן זשאַק רוסאָ און געהאַלטן, אַז דאָס לערנען אַלגעמיינע לימודים קען יידישקייט ניט ברענגען קיין שאָדן. אין **עמודי בית יהודה** איז דאָ אַ מין הסכמה־בריוו פֿון משה מענדעלסאָן. און אויף ספֿרים פֿון אַזאַ מחבר האָט דער ערשטער שאַוולער רב געגעבן זײַנע הסכמות — הייסט עס. אַז ער איז ניט געווען, לויט די דעמאָלטיקע באַגריפֿן, קיין מתנגד פֿון געוויסע חידושים אין יידישן לעבן.

*

ר׳ יחזקאל לונץ, געבאָרן 1731

אין קעלם, דאָ געווען רב פון 1767/68 ביז זײַן פּטירה אין 1808, ס׳קען גרײַלעך זײַן, אַז פֿון 1749 איז ער געווען דאָ מו״צ. זײַן פֿאָטער ר׳ מאיר, אַ געבאָרענער אין קעלם 1709, אַ מופֿלג בתורה. ר׳ מאירס פֿאָטער, ר׳ אליהו קעלמער, אב״ד קעלם. ר׳ יחזקאל איז געבענטשט געוואָרן מיט רײַכקייט און זיינע קינדער האָט ער אָנגעזאָגט אויס־

---

2) **עמודי בית יהודה**, יהודא מצעירי הלוים איש הורוויץ אַסי׳ דק״ק ווילנא. אמשטרדם, בשנת עומדות [תקכ״ו] היו רגלינו בשעריך. — אונדזער מיינונג איז אין סתירה צו די צוויי הויפּט־מקורות וועגן שאַוולער רבנים: **קורות היהודים בשיאוליאי** פֿון שמעון פּהן און **קובץ שושנים** פֿון י.ל. לונץ. ש. פּהן שרײַבט, אַז איינער אַ ר׳ אליעזר איז געווען מו״צ אין שאַוול און אַז דער ערשטער רב דאָ איז געווען ר׳ יחזקאל לונץ און צוואַמען מיט י.ל. לונץ פֿירט ער אויס, אַז ר׳ יחזקאל איז געווָארן אב״ד שאַוול אין 1749. ביידע מחברים גיבן ניט אַן קיין מקור צו זייערע רייד. אָבער פֿון דער הסכמה אויף **עמודי בית יהודה** איז קלאָר, אַז אין 1766 איז אין שאַוול געווען אב״ד ניט ר׳ יחזקאל, נאָר ר׳ אליעזר. מען קען אויך ניט זאָגן, אַז ר׳ אליעזר איז געווען רב נאָך ר׳ יחזקאל׳ען, ווײַל דער לעצטער איז געווען אב״ד שאַוול איבער פּערציק יאָר נאָך 1766. די איינציקע השערה, וואָס מען קען דאָ צולאָזן, איז, אַז ר׳ יחזקאל איז אפֿשר אין אָדער פֿון 1749 געווען מו״צ אין שאַוול, בעת ר׳ אליעזר איז דאָרטן געווען אב״ד.

3) **צל המעלות** און **פרם עין גדי**, ביידע: קעניגסבערג, 1765.

4) יוסף לעווינשטיין, דור ודור ודורשיו. וואַרשא, 1914. ע׳ 72.

צומיזדן צו ווערן רבנים, וויזל „הרבנות מקברת את בעליה".[5]

די יִחוס־קייט פֿון די שאַוולער און קעלמער לונץ־מישפחות ציט זיך ביז אַ 500 יאָר צוריק. תּחילת איז דער נאָמען געווען לוֹאַנץ, שפּעטער איז דער „א" אַרויסגעפֿאַלן. דער שטאַמפֿאָטער איז ר' גרשון פֿון פֿראַנקרייך, וואָס האָט דערנאָך געלעבט אין שווייץ און לסוף אין דייטשישן ראָסהיים. דאָרט איז אויסגעוואַקסן ר' יוסף ראָסהיים, וואָס האָט געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אין ייִדיש־דייטשישן לעבן. פֿון דער משפּחה לוֹאַנץ שטאַמט הגאון ר' יעקבֿ עמדין.

ר' יחזקאל איז אַ שוואָגער פֿון ווילנער גאון, וויזל זיין שוועסטער גיטל איז געווען די צווייטע פֿרוי פֿון הגר"א.[6] ר' יחזקאלס פֿרוי מלכה איז די טאָכטער פֿון הצדיק ר' יוסף פֿון מינסק. זיין טאָכטער פֿריידע האָט חתונה געהאַט מיטן שאַוולער ר' אליעזר לונץ, דעם זיידן פֿון שפּעטער־דיקן מו"צ אין שאַוול ר' אליעזר לונץ. ר' יחזקאלס צווייטע טאָכטער חנה איז דאָס וויזב פֿון פּאָקראָיער רבֿ.

איין ברודער יחזקאלס איז געווען אב"ד סאַלאַנט, אַ צווייטער ברודער — ר' אליהו קראָשער, אַ גדול בתּורה און אַ גרויסער גביר. מען האָט געשאַצט זיין עשירות אויף 300.000 רובל. געבאָרן 1723 און ניפֿטר געוואָרן 1814 אין ירושלים. ר' יעקבֿ בר' מנחם, אב"ד קראָזש, איז ר' אליהוס איידעם.[7] ר' יחזקאל ניפֿטר י"ד שבֿט תּקס"ח.

ר' יחזקאלס זין: ר' משה, ר' געצל, ר' צבֿי־הירש. ר' משה, איינער פֿון די אַקטיוו פּלל־טוערס אין ייִדישע און אַלגעמיין־ייִדישע ענייִנים. פֿאַר זיבֿנע גענעראַלשאַפֿטלעכע פֿאַרדינסן האָט דער איספּראַוויניק אים באַשטימט אויף אַן אָנפּירנדיקן אַמט אין שטאָט־פֿאַרוואַלטונג.[8] ר' משה איז ניפֿטר געוואָרן 1806 אין זיבֿנע פֿופֿציקער יאָרן.

ר' געצל האָט אויך געלעבט אין שאַוול, ווו געווען חזן־שוחט און דרשן. געבאָרן דאָ 1765 און ניפֿטר געוואָרן 1825. ר' צבֿי־הירש האָט תּחילת זיך באַשעפֿטיקט מיט מיסחר, אויף דער עלטער געוואָרן דיין אין שאַוול, ווו ניפֿטר געוואָרן 1839.

---

5) יהודה־ליב לונץ, **קובֿץ שושנים**. וואַרשא, תּרנ"א. ע' 58 א"וו. — אין דער רבנות־צייט פֿון ר' יחזקאלען, אין 1790, איז אויסגעבראָכן אַ בונט קעגן רבֿ און קהל. אין אַ שריפֿט צו דער מאַכט ווערן זיי באַשולדיקט אין נעמען הייבט פֿריזיזן פֿאַר חתונות און בריתן, פֿאַר אָנווענדן אָפּט דעם חרם, פֿאַר ניט מקבר זיין מתים פֿון זייערע קעגנערס.

6) אַזוי קומט אויס לויט **קובֿץ שושנים**, דאָס איז אין הספּם מיט שטיינשניידערס אַרטיקל אין **הצפֿירה** (1888, נומ' 173). אָבער אין **ספֿר היחס** פֿון א. ריבלין (ירושלים, תּרצ"ה, ע' 12, 120) זאָגט זיך, אַז דער ווילנער גאון האָט אַ צווייט מאָל חתונה געהאַט מיט דער טאָכטער פֿון ר' יחזקאלס זון ר' צבֿי־הירש.

7) **הצפֿירה**, 1888, נומ' 175; **קובֿץ שושנים**.

8) **קובֿץ שושנים**. דער מחבר שרייבט, אַז זיי האָבן אים אויסגעקליבן פֿאַר אַ „בורגמייסטער".

זינט דער צייט פֿון ר׳ יחזקאל ביזן חורבן האָט די לונץ־מישפּחה געהערט צו דער יִידישער אַריסטאָקראַטיע פֿון שטאָט. זי איז אויך געבונדן מיט די אַנדערע נגידישע פֿאַמיליעס אין שטאָט און מיט די דאָרטיקע רבנים און דיינים. ר׳ יצחק־אייזיק שטערן איז ר׳ יחזקאלס אַ קרובֿ (דורך זײַן פֿרוי מלכּה). ר׳ שיימאַ לוריע דער דיין, אור־אייניקל פֿון ר׳ געצל לונץ, וואָס איז איידעם פֿון ר׳ ישׂראל נוראָק. דער זון פֿון חשובֿן ר׳ אַבֿרהם ראָם, אָפּ־שטאָמיקער פֿון ווילנער גאון, האָט זיך מתחתן געווען מיט אַן אייניקל פֿון ר׳ מאיר לונץ. די בת־יחידה פֿון ר׳ אליעזר האפֿרתי איז די פֿרוי פֿון אַן אייניקל פֿון ר׳ בן־ציון־אַבֿרהם לונץ.[9] ר׳ ישׂראל כאָראָנאָזשיצקי, איידעם פֿון ר׳ משה־יעקבֿ לונץ. מורה־הוראה ר׳ זאבֿ זיוו, איידעם פֿון ר׳ יוסף לונץ, אַן אייניקל פֿון ר׳ יחזקאל. ר׳ אליהו־יעקבֿ ראַבינאָוויץ, זיידע פֿון ר׳ מרדכי ראַבינאָוויץ, אב״ד אין קעלם, פּלימעניק פֿון ר׳ יחזקאל.[10]

נאָך דער פּטירה פֿון ר׳ יחזקאל לונץ איז שאָוול געבליבן אַ צען יאָר אָן אַן אב״ד. מען האָט זיך באַנוגנט מיט מורי־הוראה.

פֿון אַרום 1817/18 איז 11־12 יאָר געווען מרא דאַתרא ר׳ בנימין־זאבֿ בר׳ יקותיאל טרויב, געבאָרן 1789. ער איז קינדווײַז פֿאַרקנסט געווארן מיט אַ מיידל פֿון שאָוול, ווו ער האָט זיך באַזעצט נאָך דער חתונה. שפּעטער אַוועק קיין קיידאַן, ווו ניפּטר געווארן 1869. האָט הספּמה אויף ש״ס סלאַוויטא (תקצ״ה).[11]

*

אַרום די 1830ער איז געווארן אב״ד ר׳ יצחק־אייזיק בר׳ אַהרן ראַבי־נאָוויץ. געבאָרן 1785 אין שאָוול.[12] תּחילת

---

9) אין עיר ווילנא (ע׳ 196) ווערט ער אָנגע־רופֿן „הגבֿיר המיוחס משאָוול״. זײַן פֿרוי דבֿורה איז טאָכטער פֿון ר׳ ישׂראל גאָרדאָן, רבֿ אין ווילנע נאָך הגאון ר׳ אַבֿרהם־אַבעלי פּאָסוואָלער. ר׳ בן־ציון־אַבֿרהם לונץ, אַ „בעל תּורה ומדעים״, איז ניפּטר געווארן 1862 אין ראַסיין. יל״ג, וואָס האָט דעמאָלט געלעבט אין שאָוול, האָט אָנגעשריבן דעם נעקראָלאָג אויף זײַן מצבֿה (אין נחלת עולמים פֿון ש. יעוונין).

10) ביז ר׳ יחזקאלען האָט די מישפּחה זיך גערופֿן ראַבינאָוויץ. — אַבֿרהם־משה לונץ, באַווּוסטער פּיאָנער אין פֿאַלעסטינאָגראַפֿיע, האָט ניט קיין שׂיכות צו די שאָולער לונצעס — אַוודי האָלט דער מחבר פֿון קבֿץ שושנים. דאָס איז אין סתּירה צו דער מיינונג פֿון ש. פֿהן, בעל קורות היהודים בשיאוליאי. משמעות, אַז דער ערשטער איז געווען, ווײַל אין די פֿאַרשיידענע ספֿרים פֿון א.מ. לונץ איז ניטאָ קיין שפּור פֿאַר זײַן אָנגעהעריקייט צו די שאָולער לונצעס.

11) יעקבֿ לידשיץ, זכרון יעקבֿ, חלק ב׳, ע׳ 46; המגיד 1869: 10. אין דער קאָרעספּאָנדענץ ווערט געזאָגט, אַז ר׳ בנימין־זאבֿ איז געווען רבֿ [און מו״צ] 11 יאָר. זי איז געשריבן פֿון זעלביקן יעקבֿ לידשיץ, וואָס אין זײַן „זכרון יעקבֿ״ דערציילט ער, אַז ר׳ בנימין־זאבֿ איז דאָרטן געווען רבֿ [און מו״צ] נאָר עטלעכע יאָר. אַ ציפֿער פֿון 12 יאָר דיינות זײַנען אין שאָוול גיט אָן מאַרקאָוויץ אין זײַן „לקורות עיר קיידאן ורבניה״, ע׳ י״א. 12 יאָר רבנות אין שאָוול ברענגט ספֿר קיידאן (ת״א, 1977, ע׳ 188).

12) אַזוי לויט דער עדות פֿון מיכאל דייטש אין רב מלכי״א (ירושלים, תּרס״ה): „אאדמו״ר הגאון ז״ל הורתו ומולדתו עיר שאָוויל״.

געווען מו״צ, דערנאָך ראש בית־דין.[13] צוליב אַ שאלה־תּשובה איז איין מאָל געקומען צו אַ שאַרפֿן איבעררייד צווישן אים און ר׳ יצחק־אלחנן, וועלכער איז נאָך געווען רבֿ אין ברעזי. צווישן די ביידע רבנים איז געווען אַ וויכוח מפּוח אַ גט־ענין. ר׳ יצחק־אײזיק האָט נאָכן וויכוח זיך אויסגעדריקט, אַז ר׳ יצחק־אלחנן האָט ניט קיין השׂגה אין דינים פֿון גט. ברעזער רבֿ האָט זיך דערווויסט וועגן דעם טאַקע פֿון שאַוולער רביצין. האָט ער אָנגעשריבן אַ שאלה־תּשובה צו ר׳ יצחק־אײזיקן און אויפֿגעקלערט זײַן מיינונג. ר׳ יצחק־אײזיק האָט שפּעטער מודה געווען זײַן טעות און געבעטן מחילה בײַ ר׳ יצחק־אלחנן.[14]

פֿון **עטרת יצחק** דערוויסן מיר זיך, אַז אָנהייב 1840ער האָט זיך צעפֿלאַקערט אַ געוואַלדיקע מחלוקת אין דער קהילה. אַ צאָל יידן האָבן ניט אָנגענומען וויכטיקע תּקנות פֿון קהל און בית־דין. עס איז געקומען צו גרויסע סקאַנדאַלן. מען האָט פֿאַרשפּרייט מיאוסע פּאַסקווילן קעגן יחידים און קעגן בית־דין. ר׳ יצחק־אײזיק און זײַנע דיינים האָבן אויסגערופֿן אַ „חרם חָמור״[15] אויף די וויידערשפּעניקע. פֿינף יאָר האָט געדויערט ביז די מחלוקת האָט זיך אײַנגעשטילט.

ר׳ יצחק איז דער מחבר פֿון: **דבֿרי יצחק** (פּיעטרקוב, תּר״ע), **עטרת יצחק** (ירושלים, תּרפ״ה), **דבֿרי נאמנים**. האָט הסכּמות אויף: **שאגת אריה** (סלאַוויטער הוצאה, תּקצ״ג);[16] ש״ס סלאַוויטא פֿון תּקצ״ה; **פּנֿי רבֿנים**, חנוך־זונדל בר׳ ישעיה לוריא (נאווהרדאָק, 1842). די הסכּמה איז פֿון 1838, געחתמעט „חונה פּק״ק שאַוול״. ניפֿטער געוואָרן כ״ג אייר, תּרי״ג. אויף דער מצבֿה ווערט צ״אַ געזאָגט: „ל״ח שנה ישבֿ על כּסא הדּין והוראה״.

*

נאָך ר׳ יצחק־אײזיק ראַבינאָוויץ איז געוואָרן רבֿ ר׳ יוסף־זכריה שטערן, געבאָרן 1831 אין נײַשטאָט־שאַקי. פֿרײַער רבֿ אין יאַסינאָווקע (גראָדנער גובערניע) און פֿון 1861 ביז זײַן פּטירה י״א תּשרי, תּרס״ד (1903) אין שאַוול. איידעם פֿון ר׳ מרדכי־גימפּל יפֿה, שוויגער פֿון ר׳ יעקבֿ־דוד ראַפֿאָפּאָרט, אב״ד זיימל.

13) פֿון ר׳ יצחק־אײזיקס **עטרת יצחק** זעט מען, אַז ביז אָנהייב 1830ער יאָרן רופֿט אים קיינער ניט „אב״ד דק״ק שאַוול״. געווען אַזעלכע, ווָאס האָבן אים ניט געגעבן דעם געוויינלעכן רבנישן טיטל אַפֿילו אין די 1840ער יאָרן. טאַווריקער רב ר׳ שמשון זרחי זאָגט וועגן אים אין 1840: „ותהי המשרה על שכמו מורה צדק לעדתו״, און דער וועקשנער רבֿ ר׳ שבתי יפֿה אין 1843: „דיינא רבא דק״ק שאַוול״. אָבער אלע רבנים, ווָאס האָבן ניט געלעבט אין זײַן צײַט, האָבן אים באַטיטלט מיט „אב״ד שאַוול״.

14) נטע הלוי ליפֿשיץ, לעבנס־געשיכטע פֿון ר׳ יצחק־אלחנן. סלאָבאָדקע, 1929, ז׳ 7.

15) **עטרת יצחק**, סימן מ״ז: „. . . והסכימו לגזור בחרם חָמור נידון פּתבי עמל ופּוחבי פּלסתר אשר קמו מתפּרצים לבזות אנשים נקיים וּלביישם בדבֿרי חרופים וגדופים והוצאת ש״ר [שם רע] גם שלחו ידם בבית־דין לבזותם והשליכו פּתבי עמל בחוצות ושווקים״.

16) די דאַטע פֿון דער הסכּמה איז תּצ״ג [1733] — אַ קלאַרער טעות־הדּפּוס.

חיבורים: **באור חדש מהריז"ש** (ווילנא, תרל"ה, מיטן טעקסט פֿון **שיר השירים**), **באור חדש מהריז"ש** (ווילנא, תרל"ו, אויף די אַנדערע פֿיר מגילות), **זכר יהוסף** (ווילנא, תרנ"ט, מיטן הגדה־טעקסט), **זכר יהוסף**, שו"ת (וואַרשא־ווילנא, תרנ"ט־תרס"ב, 4 ח'), **תהלוכות האגדות** (וואַרשא, תרס"ב). האָט הספּמות אויף: **יד של שלמה**, שלמה בר' יצחק הכּהן ממעזריטש (וואַרשא, תרכ"ט), **אמתחת בנימין**, בנימין חעשין (ווילנא, תרמ"ה), **בפּורי שלמה**, שלמה אַבֿרהם בר' דניאל זאַבֿ רזעכטע (פּיעטרקובֿ, 1894). אין צענדלי־קער נומערן פֿון **הלבֿנון** האָט ער תּורהדיקע „הערות".[17]

ר' יוסף־זכריה האָט געלעבט אויף קליינער שכירות און בשום אופֿן ניט געוואָלט נעמען קיין העכערונג. די גבאים האָבן איין מאָל זיך געקליגלט און געגעבן דער רביצין אַ גרעסערע סומע פֿאַר שכירות. וועז דער רבֿ האָט זיך דערוווּסט וועגן דעם, האָט ער געהייסן גלײַך אומקערן דאָס איבעריקע געלט.

יהודה־לייב גאָרדאָן, וואָס איז געווען זעקס יאָר לערער אין שאַוול, איז געווען אַ גרויסער קעגנער פֿון ר' יוסף־זכריה. אין זײַן פּאָעמע „נֿפֿסי הפּוזרי" מאָלט יל"ג אַ בילד פֿון אַ האַרט־האַרציקן, פֿינצטערן מחמיר, וואָס איז געווען אַ קלאָרער פּראַקטיפֿ פֿון שאַוולער רבֿ („הפּוזרי" האָט די מערסטע אותיות פֿון „נֿפֿסי"). ד"ר אליעזר ירושלמי, וואָס האָט אַ סך יאָרן געלעבט אין שאַוול, שרײַבט, אַז נֿפֿסי איז אַ פֿאַלסיפֿיצירט כאַראַקטער־בילד פֿון ר' יוסף־זכריהן. ווי אַ משל ברענגט ער אַזאַ פֿאַקט: שאַוולער ראשי־הקהל האָבן איין מאָל באַשלאָסן צו העכערן דעם פֿליישאָפּצאָל און אויף אַן אַסיפֿה האָט מען עס באַשטעטיקט. דאָס לעצטע וואָרט האָט געהאַט ר' יוסף־זכריה, האָט ער אַזוי געזאָגט: דו, ר' חיים פֿרענקל, צאָל טאָפּלט, און דו, ר' אַריה גאָלדן, צאָל טאָפּלט (און אַזוי צו די איבעריקע גבירים), און די אָרעמעלײַט לאָזט האָבן אַ שטיקל פֿיש אויף שבת.

פֿאַר וואָס איז יהודה־לייב גאָר־דאָן געוואָרן אַזא שׂונא פֿון שאַוולער רבֿ? דערציילן עדי־ראיה אַזאַ מעשׂה: די דינסט פֿון יל"ג האָט איין מאָל געפֿונען אַ נאָדל אין קראָפּ פֿון אַ הון. זײַן פֿרוי האָט דאָס אים איבערגעגעבן. האָט יל"ג געזאָגט: די הון קאָך אָפּ און דעם רבֿ פֿרעג וועגן קראָפּ. די פֿרוי האָט אַזוי געטאָן. פֿרעגט דער רבֿ: וווּ איז די הון גופֿא? האָט די פֿרוי בתּמימות דערציילט דעם אמת. האָט דער רבֿ געזאָגט מיט אַן ערנסטן טאָן; דײַן מאַן האָט גוט געטאָן, וויבל אַזוי שטייט טאַקע אין פּסוק: „כּל נבֿלה וּטריפֿה לכֿלבֿ תּשליכון".

ר' יוסף־זכריה איז תּחילת געוועז אַן אָנהענגער פֿון חיבת־ציון, שפּעטער האָט ער געביטן זײַן מיינונג. הרבֿ יהודה־לייב

17) אין הלבֿנון, שנה ו': 26 איז דאָ „מגלת היחש" פֿון זײַן משפּחה.

מַימון האָט אים געפֿרעגט די סיבה, איז זײַן ענטפער געווען: „איך בין ניט קיין **חובֵּב ציון**, איך בין אַ **אוהֵב** ציון. אויף דער פֿראַגע: וואָס איז דער חילוק? איז געקומען דער ענטפער: **ליבהאָבערי** איז אַ נידערי־קערע מדרגה, זי איז אויך על־פּי תּנאַי און קען זיך לײַכט בײַטן; **אהבה** איז אָן תּנאים, טיף אין האַרצן און לעולם וָעד.

ר׳ יוסף־זכריה איז געווען אַ גרויסער קעמפֿער קעגן השׂפּלה, ער האָט אָבער געהאַלטן, אַז בײַ געוויסע באַדינגונ־גען קען זײַן האַרמאָניע צווישן אמונה און השׂפּלה. ער האָט מודה געווען אין דער וויכטיקייט פון קענען די מלוכה־שפּראַך און געוויסע צוויגן פֿון דער וויסנשאַפֿט.[18]

*

פֿון 1905 ביז 1926 איז געווען רַבּ ר׳ מאיר אַטלאַס, געבאָרן 1848 אין בייסעגאָלע. פֿרײַער ר״מ אין טעלז, רַבּ אין ליבאַווע, סאַלאַנט, קאָבערין. הגאון ר׳ אלחנן וואַסערמאַן, הי״ד, האָט זיך אָפּגעזאָגט צו ווערן דער ממלא־מקום פֿון זײַן שוועער, וואָס איז ניפֿטר געוואָרן י״ב שבט, תּרפ״ו.

האָט הספֿמות אויף **דברי משה**, משה נאַמיאָט (תּרס״ו), **שם הגדולים השלישי**, משה מאַרקאָווויץ (תּר״ע), **מעין גנים**, משה זבדיה (1914) — אַלע ווילנא.

לעצטער רַבּ — ר׳ אַהרן באַקשט, געבאָרן 1867 אין איוויע. רַבּ אין בייסעגאָלע, סעמיאַטיץ, צאַריצין און פּאָל־טאַווע (בעתן ערשטן וועלטקריג), שאַדע־ווע, סווואַלק און פֿון 1930 אין שאָוול. איינער פֿון די גרינדערס פֿון „אגודת ישׂראל״. זײַנע שאלות־ותשובות זײַנען דאָ אין **שרידי אש**, י.י. ווײַנברג (ירושלים, תּשכ״ו). אומגעקומען תּמוז תּש״א, צו־זאַמען מיט זײַן איידעם ר׳ אײזיק ראַבי־נאָוויץ פֿון טעלז, הי״ד.

מו״צים, דיינים, ר״מים. — ר׳ יודל פּאָקראָיער, ערשטער מו״צ נאָך דער פּטירה פון ר׳ יחזקאל לונץ, אַן ערך פֿון 1810־1812. אָפּגעפֿאָרן אין זײַן גע־בוירן־שטעטל פּאָקראָי.

אַן ערך אין דער זעלביקער צײַט איז געווען מו״צ ר׳ אליעזר קופּישקער. אין 1815 איז ער שוין געווען אין זײַן קופּי־שאָק. געווען דאָרטן אב״ד און ראש־ישיבֿה. דאָס איז צו זען פֿון זײַן **בית הלוי ותורת הבית**, משה אלעזר בר׳ שמואל זײַנוויל הלוי (אוסטראָה, תּקע״ח).

נאָך ר׳ אליעזרן איז געווען מו״צ ר׳ יעקבֿ בר׳ יוסף שאַפּירא ביז 1828. זײַן ברודער, ר׳ דובער שאַפּירא, איז פֿאָטער פֿון חוקר ומקובל ר׳ שאול שאַפּירא, אב״ד פּאָנעוועזש און שאַדעווע. ר׳ דובערס פֿרוי,

18) אויף דרך אמת, אײגדור מאַלקאָוו (וואַרשא, תּרנ״ה) געפֿינט זיך צווישן די הספֿמות פֿון ר׳ שמואל מאָהליווער, ר׳ יצחק אלחנן און אַנדערע גאונים. די חתימה פֿון איינעם „שמעון שאול חונה פק״ק שאַוויל״. מיט „חונה״ טיטלט זיך אָן אב״ד. אין די 1890ער איז געווען אב״ד שאָוול ר׳ יוסף־זכריה שטערן. אונדז איז ניט באַקאַנט, אַז אין שאָוול זאָלן דעמאָלט האָבן געווען צוויי שטאָט־רבנים. תּיקוּ.

קיילע, איז די טאָכטער פֿון ר׳ שאול לוריא, וואָס „הורה צדק ומישרים לעדת ד׳ בשאַוויל״.[19] ר׳ יעקבֿ האָט הספּמה אויף ש״ס סלאַוויטא פֿון תקצ״ה.

אַרום 1816 איז געוואָרן חבֿר אין שאַוולער בית־דין ר׳ משה בר׳ גרשון־מענדל זיוו, פֿרײַער אב״ד קריזבורג. ער האָט, משמעות, שוין פֿרײַער געלעבט עטלעכע יאָר אין שאַוול. זײַנע שאלות־ותשובֿות, געבראַכט אין **עטרת יצחק**, זײַנען דאַטירט פֿון שאַוול 1813. דיין אין שאַוול זיבן־אַכט יאָר און דאָ ניפֿטר געוואָרן אין 1828.[20] מחבר פֿון **מחשבֿת משה** (ווילנא, תרכ״ו), אַרויסגעגעבן דורך זײַן זון ר׳ בן־ציון יהודה־לייב גרשוני זיוו „מילידי שאַוועל, מיושבֿי ריגה הנקרא רן [?] בן־ציון פֿאָנדעלער״. ר׳ משהס יינגערער זון ר׳ זאבֿ־וואָלף, אַ געבאָרענער אין שאַוול, איז דאָ געווען דיין עטלעכע און צוואַנציק יאָר, פֿון אַרום 1840ער יאָרן, און דאָ ניפֿטר געוואָרן 1864, אין עלטער פֿון 48 יאָר.[21] ר׳ משהס אַ ברודער, ר׳ עזריאל זיוו, אב״ד בירז והגליל. עטלעכע „מכתּבֿי הלכה״ זײַנען געפֿינען זיך אין **מחשבֿת משה**. געהאַט נאָך צוויי ברידער: הרבֿ ר׳ ראובֿן זיוו פֿון שקוד און ר׳ שמואל זיוו פֿון פֿאָנעוועזש, וועמען מען האָט געפֿונען ר׳ שמואל פֿינחאָסעס.[22]

אין דער צײַט פֿון ר׳ בנימין־זאבֿ איז געווען אַ דיין און מגיד־מֵישרים מיטן נאָמען ר׳ בנימין־ביינוש. אונדז איז נאָר באַווּוסט, אַז זײַן טאָכטער רחל איז די מאַמע פֿון באַקאַנטן השפּלה דענקער שניאור זק״ש.[23]

אין יענער צײַט איז געווען מו״צ ר׳ בן־ציון אַהרן אַראָן, וואָס האָט געלעבט אין שאַוול ביז זײַן פּטירה אין 1860, אָבער ער האָט זיך פֿאַרנומען אויך מיט אַנדערע פּרנסות.[24]

1825־1832 איז געווען מו״צ ר׳ יעקבֿ בר׳ יהודה בענדיטמאַן. פֿרײַער מו״צ אין נײַשטאָט־סוגינד און שפּעטער איבער דרײַסיק יאָר אב״ד בויסק, ווו ניפֿטר געווארן 1861.[25] געפֿונען געוואָרן ר׳ יאַנקעלע בויסקער. חתונה געהאַט מיט דער טאָכטער

19) אַזוי שטייט קלאָר אין דער הקדמה פֿון **חמדת שאול**, שאול שאַפּירא (אָדעסאַ, תרס״ג). בכן, ר׳ שאול לוריא איז אויך געווען מו״צ אָדער דיין אין שאַוול. — אין **יהדות ליטא**, ג׳, זאָגט זיך, אַז ר׳ שאול לוריא איז געווען רבֿ אין שאַוולאַן.

20) י׳. לעווינשטיין, דור ודור ודורשיו. וואַרשא, 1914, ע׳ 96, לויט שמעון פּהן — אין 1823.

21) לויטן מחבר פֿון **קורות היהודים בשיאוליאי**, איז ר׳ זאבֿ־וואָלף געוואָרן דיין אין שאַוול נאָך זײַן פֿאָטערס טויט. אָבער דער טעות איז אַ קלאָרער, ר׳ זאבֿ־וואָלף איז געבאָרן געוואָרן אין 1816 און בעת זײַן פֿאָטערס פּטירה (1823) איז ער געווען 7 יאָר אָדער לויט **דור דור ודורשיו** (1828) — 12 יאָר.

22) יעקבֿ זבֿדיה, מעין גנים, פּיעטרקובֿ, 1914, הקדמה.

23) יוסף קלוזנר, אין זײַן „היסטוריה של הספֿרות העבֿרית החדשה״ (ירושלים, תשי״ב, פֿרק ב׳, ע׳ 129), שרײַבט, אַז ר׳ בנימינס **טאָכטער** איז די פֿרוי פֿון שניאור זק״ש, אָבער שניאור זק״ש אַליין שרײַבט: „לזכר אמי בת הרבֿ הצדיק ר׳ בנימין ביינוש״ (התּחיה, ברלין, תר״י).

24) „קורות היהודים בשיאוליאי״.

25) זכרון יעקבֿ, הקדמה; יהדות לטביה, ת״א, תשי״ג, ע׳ 255.

פֿון אַ גבֿיר אין שקוד. מחבר פֿון שו״ת זכרון יעקבֿ (ווילנא, 1874), אַרויסגעגעבן דורך זײַן אייניקל יהודה בר׳ שמואל־צבי ליקניצקי פֿון יאַנישאָק, ווי אויך **תורת חסידים**, חידושים פֿון דער „אגודת חסידים שלושה חבֿרים״. האָט הספּמה אויף ש״ס סלאַוויטא פֿון תקצ״ה.

ר׳ יעקבֿ איז געווען טעטיק אויך אין די שטאָטישע חבֿרות, באַזונדערס אין ביקור־חולים. האָט ניט דורכגעלאָזן קיין געפֿעלעכן קראַנקן מבֿקר חולה צו זײַן. געווען אַ מסופּנער אָרעמער קראַנקער, וואָס פֿלעגט יעדער אָוונט באַזוכט ווערן פֿון ר׳ יעקבֿן און זײַן שמש. האָט זיך געטראָפֿן אַן אָוונט, ווען עס האָט געבושעוועט אַזאַ זאַוועראכע, אַז דער שמש איז ניט געקומען אָפּגעמען דעם רבֿ, ווי זײַן מינהג איז געווען, און אַליין געגאַנגען צום חולה. אָבער גייענדיק האָט ער באַגעגנט ר׳ יעקבֿן מיט אַ בינטל האָלץ אויף זײַן פּלייצע, וואָס ער האָט געטראָגן צום קראַנקן.[26]

אַן אָנקל פֿון ר׳ יעקבֿן איז אַ שאַולער תּושבֿ, ר׳ ברוך בענדעט, זון פֿון באַווּסטן ר׳ שמואל חסיד ראַסיינער. ר׳ ברוך איז אַן אור־אור־אור־אייניקל פֿון הצדיק ר׳ בענדעט פּאָדקעווע. וועגן לעצטן ווערט דערציילט, אַז ער איז איינער פֿון די אַנטלאָפֿענע פֿון די הריגות ת״ח ות״ט. דער גבֿיר פֿון שטעטל, ווו ער האָט זיך באַזעצט, האָט אים געגומען פֿאַר אַן איידעם. מען האָט געמאַכט אַ חתונה ווי עס פּאַסט פֿאַר אַן עושר. אָבער האָרט פֿאַר דער חופּה האָט ר׳ בענדעט, דעמאָלט נאָך אַ יונגערמאַנטשיק, פֿלוצעם דערקענט צווישן די אָרעמעלײַט זײַן פֿלה, וואָס ער האָט געמיינט, אַז זי איז אומגעקומען פון כמעלניצקיס באַנדעס. עס האָבן ניט געהאָלפֿן קיינע תּחנונים פֿון גבֿיר, ער האָט זיך תּיכף אָפּגעזאָגט פֿון שידוך און חתונה געהאַט מיט זײַן אָרעמער ערשטער פֿלה.

ר׳ שמואל חסיד, ר׳ יעקבֿס זיידע, איז איינער פֿון דער „אגודת חסידים שלשה חברים״, וואָס זײַנען 15 יאָר געזעסן אין ראַסיין אָפּגעזונדערט פֿון דער וועלט און זיך מתעסק געווען אין תּורה לערנען. די אַנדערע צוויי זײַנען: דער מקובל ר׳ משה, שפּעטער רבֿ אין טעלז (ניפּטער 1810), און דער מקובל ר׳ מרדכי, אויף דער עלטער רבֿ אין פּאָקראָי, ניפּטער געווארן 1810 אין יאַנישקעל.

ר׳ יעקבֿס איידעמס: ר׳ שמואל צבי־הירש, מו״צ אין נײַ־זאַגער, שפּעטער אין ליבאַוע; ר׳ אלכּסנדר־משה לפּידות, אב״ד ראַסיין; ר׳ דוד בר׳ אַבֿרהם אַבֿרהם־אַבלי פֿון זאַגער; ר׳ יוסף ראַכאָוויצקי פֿון ראַסיין און ר׳ אליעזר רוטנבֿערג פֿון ווילקאָוויש.

*

נאָך דער פּטירה פֿון ר׳ יצחק־אײַזיק אין 1853 איז שאַוול 8־9 יאָר געווען אַן אַ רב. געווען נאָר אַ בית־דין פֿון דרײַ־

26) לקורות עיר ראַסיין ורבניה, וואַרשא, תרע״ג, ע׳ 26.

ר׳ חיים ראַבינאָוויץ, ר׳ מיכאל דײַטש, ר׳ אליעזר לונץ. זיי זײַנען געבליבן דיינים אויך נאָך 1861, וועו ר׳ יוסף־זכריה איז געווארן אב״ד.

ר׳ חיים ראַבינאָוויץ, געבאָרן 1831, זון פֿון ר׳ יצחק־אײַזיק. געווען דיין ביז זײַן פּטירה ז׳ שבט, תרל״ו. מחבר פֿון **דברי חיים** (פּיעטרקוב, תר״ע) און **הפּלאה שבערכין**. זײַנע ספֿרים זײַנען אַרויסגעגעבן געווארן דורך זײַן איידעם ר׳ משה־צבי בר׳ משולם־שאול אַרדמאַן.[27]

דער צווייטער אין בית־דין, ר׳ מיכאל דײַטש, געבאָרן 1810 אין שאַוול, איז שוין פֿריער געווען רב אין לײַזעווע און שאַוולאַן.[28] אין אַ בריוו פֿון 1838 אין לײַזעווע צו ר׳ יצחק־אײַזיקן שרײַבט ער, אַז ס׳איז אים ענג דאָרטן צו לעבן און בעט דעם שאַוולער רב אים אַרויסצואַטעווען „פֿון דער פֿאַרשפּאַרעניש״. ניפֿטר געווארן 1884.[29] ר׳ מיכאל איז אַן אייניקל פֿון „הרב המפורסם בדורו״ ר׳ מיכאל, זון פֿון ר׳ ברוך דײַטש, וואָס „מצודתו פֿרושה על ד׳ ארצות ואיתן מושבו בטילזיט״. ר׳ מיכאל דער זיידע איז איידעם פֿון ר׳ צמח סו״ד (ספֿרא ודיינא) אין קיידאַן.

ר׳ מיכאלס פֿאַמיליע־נאָמען איז אָפּט באַצייכנט מיט בראָד און אויך קיטאַי. פֿונוואַנען עס קומט צו אים „קיטאי״, ווייסן מיר ניט, אָבער דער נאָמען „בראד״, וואָס איז אָפּט געשריבן מיט ראשי־תיבֿות — ברא״ד, באַטייט: בר׳ אליהו דוד, ווי זײַן פֿאָטער האָט געהייסן. זײַן פֿאַמיליע־נאָמען דײַטש שטאַמט פֿון זײַן עלטער־זיידן אין טילזיט. ר׳ מיכאל איז אויך געווען אַ מלומד, דעריבער איז אים דערלויבט געוואָרן צו זײַן ראָבינער אין שאַוול. אין זײַנע 6־7 יאָר ראָבינערײַ האָט ער זיך אויסגעצייכנט און געקראָגן אַ גאָלדענעם מעדאַל פֿון דער רעגירונג.[30]

אין דער דעמאָלטיקער העברעיִשער פּרעסע האָט זיך אַ ביסל געטומלט מיט אַ געלט־סיכסוך, פֿאַרמישט מיט ר׳ מיכאלס נאָמען. אַ שאַוולער ייִד, מרדכי־יוסף בר׳ צמח קווייט, האָט זיך באַקלאָגט אויף ר׳ מיכאלן, אַז ער גיט ניט אַף דאָס געלט (1700 רובל) פֿון זײַן פֿאָטער, וואָס ער, ר׳ זאַב בר׳ אַבֿרהם לעוויטאַן און ר׳ אַבֿרהם ראָם זײַנען די אַפּוטרופּסים אויף דעם.[31] גאָר גיך איז געקומען אַ הפּחשה פֿון אַ גרופּע שאַוולער בעלי־בתים, וואָס

27) מיט ר׳ חיימען איז אַ שטיקל פּלאָנטער. ס׳איז אַ פּאַקט, אַז נאָך זײַן פֿאָטערס פּטירה איז ער געווארן איינער פֿון די דרײַ דיינים. אָבער ווי דערקלערט מען די אויפֿשריפֿט אויף זײַן מצבֿה: „הרב הגאון מ׳ חיים זצ״ל אשר מלא מקום אביו הגאון מ״ר יצחק אייזיק זצ״ל״? צוויי פֿאַקטן, וואָס זײַנען זיך סותר. איין זאַך איז קלאָר: ווי עס זאָל ניט זײַן, קיין 15 יאָר רב אין שאַוול — ווי עס גיט אָן יהדות ליטא, ג׳, ע׳ 90 — איז ר׳ חיים זיכער ניט געווען, ווײַל פֿון זײַן פֿאָטערס פּטירה (1853) ביז ר׳ יוסף־זכריהס רבנות (1861) איז נאָר 8 יאָר.

28) רב מלכיא מיכאל דײַטש. ירושלים, תרס״ה, הקדמה פֿון אַרויסגעבער.

29) עטרת יצחק, ע׳ 4. דאָרטן זײַנען דאָ אויך עטלעכע שאלות־ותשובות זײַנע.

30) יעקבֿ וואָלבערג אין המליץ, 1884: 15.

31) הלבֿנון, 1872: 56;

פֿאַרזיכערן, אַז ר׳ מיכאל איז געוועכט, מיט די חתימות פֿון: אביגדור מײַזלש, יואל־דוד הורוויץ, אַבֿרהם־ישׂשכר גיטלזאָן, יחזקאל פֿרידענזאָן, לייב בר׳ שמעון, אליעזר האפֿרתי, אַהרן לונץ, לייב בר׳ בן־ציון נוראָק, שמעון גראָסמאַן,

ר׳ מיכאל איז דאָ געווען דיין בײַ 30 יאָר און ניפֿטר געווארן 1884 אין עלטער פֿון 74 יאָר.[32] זײַן פֿרוי שיינע־רבֿקה בת ר׳ צמח איז געשטאָרבן אין 1855.

זײַנע חיבורים: **חיזוק מדת הבטחון** (ניו־יאָרק, תּרס״ב), **רב מלכי״א** (ירושלים, תּרס״ה). זײַנע חידושי־תּורה געפֿינען זיך אין **שואל ומשיב** פֿון לעמבערגער רבֿ ר׳ שאול נאַטאַנזאָן, **ערוגת הבושם** פֿון מהרי״ל באַלחובר, **עין יצחק** פֿון ר׳ יצחק־אלחנן אב״ד קאָווּנאָ. האָט אַ הסכמה אויף **אבני זפרון**, אַבֿרהם פֿירקאָ־וויץ (ווילנא, תּרל״ב) און אויפֿן רבנישן קובֿץ **יגדיל תורה** (אדעסא, 1879). ביידע ספֿרים האָט אַרויסגעגעבן זײַן זון מרדכי דײַטש. ער האָט חידושי־תּורה אין **עברי אנכי** (בראָדי, 1871: 22, 1873: 10).

דער דריטער אין בית־דין נאָך ר׳ יצחק־אײַזיקס פּטירה איז ר׳ אליעזר לונץ — אַן אור־אייניקל פֿון ר׳ יחזקאל לונץ — געבאָרן 1812 אין שאָוול. פֿריִער געווען רבֿ אין ציטעוויאַן. געווען דיין 39 יאָר (נאָך פֿון 1851) און דאָ ניפֿטר געווארן אין 1892.[33]

אין דער צײַט פֿון דערמאָנטן בית־דין האָט אַ ריי יאָרן אָנגעהאַלטן אַ גרויסע מחלוקת צווישן די דיינים און שוחטים און דעם אב״ד ר׳ יוסף־זכריה. עס איז דערגאַנגען אַזוי ווײַט, אַז וואָס דער רבֿ האָט געמאַכט כשר האָבן די חברי הבית־דין געמאַכט טרייף, און פֿאַרקערט. עס זײַנען געפֿאַלן די הכנסות פֿון די פֿאַרשיידענע חבֿרות. אַלע השתּדלותן פֿון די אָרטיקע חשובֿע בעלי־בתּים האָבן זיך אויסגעלאָזט מיט גאָרנישט. די רבנים פֿון זאָגער און ראַסיין זײַנען ספּעציעל געקומען קיין שאָוול צו מאַכן אַ סוף צו דער מחלוקת און אויך גאָרניט אויפֿגעטאָן. נאָך אַ ריי יאָרן האָט זיך קוים איינגעשטעלט אַ שטיקל שלום־בית צווישן רבֿ און זײַנע דיינים.[34]

אין 1884 איז געווארן מו״צ ר׳ שיימע לוריא, אור־אייניקל פֿון דער טאָכ־טער פֿון ר׳ געצלען, זון פֿון ר׳ יחזקאל לונץ. געווען מישפּחה אויך מיט ר׳ יוסף־זכריהן. האָט זיך ניט באַנוגנט נאָר מיט דיינות. געווען אַקטיוו אין אַלע שטאָטישע חבֿרות. אַ הייסער חובֿבֿי־ציון און פֿלעגט אָפֿט אַרויסטרעטן לטובֿת בנין האָרץ.[35] ניפֿטר געווארן 1910 אין שאָוול.

ר׳ אַהרן־לייב העלער, מו״צ. זײַן פֿאָטער ר׳ אַבֿרהם, רבֿ אין יאַנישאָק, האָזענפּוט און ליבאָוו. אייניקל פֿון ר׳ יחיאל העלער, אב״ד סוווּאַלק און אַנדערע

32) המליץ, 1884: 15.
33) המליץ, 1885: 29.
34) הפּרמל, תּרכ״ו, נומ׳ 33.
35) המליץ, 1896: 211.

קהילות.[36] זאָל האָבן אומגעקומען 1944 אין דאַכאו, הי״ד.

ר׳ אַבֿרהם־יצחק נחומאָווסקי, געבאָרן 1887, לעצטער מו״צ. אומגעקומען אָבֿ תש״א אין שאַוול, הי״ד.

ראשי־ישיבֿה: ר׳ יהודה שאַפּירא, איידעם פֿון ר׳ מאיר אַטלאַס; ר׳ ירחמיאל לעוויטאַן; ר׳ אליעזר־יעקבֿ הירשאָוויץ (ניפֿטער אין ישׂראל); ר׳ שלמה בראַמסאָן (1892), שוועֿר פֿון ר׳ יעקבֿ־משה פֿיינ־שטיין, רבֿ אין זיימל.

ר״מ ומו״צ ר׳ אָשר־ניסן לעוויטאַן, געבאָרן 1879 אין פּומפּיאַן. 1905 דאָ געגרינדעט אַ ישיבֿה, זיין סגן — ר׳ יודל שאַפּירא, איידעם פֿון ר׳ מאיר אַטלאַס. *תּחילת* באַקומען אַ יערלעכע שטיצע פֿון 600 רובל פֿון שאַוולער גבֿיר אין מאָסקווע רפֿאל־שלמה גאָץ. אַ געוויסע צייט האָט עקסיסטירט אַ צווייטע ישיבֿה פֿון זעלביקן ר׳ יודל און ר׳ ירחמיאל לעוויטאַן, שטיפֿ־ברודער פֿון ר׳ אָשר־ניסן. שפּעטער האָבן ר׳ אָשר־ניסן און ר׳ יודל זיך ווידער פֿאַראיניקט און געפֿירט זייער ישיבֿה אין דער לאַנדקרעמער־קלויז. דער ישיבֿה האָבן אַ סך געהאָלפֿן: ר׳ עוזר מאָרגענשטערן, צווייטער ר״מ, ר׳ לייבטשיק קראָן, ר׳ שואל פֿעלדמאַן, ר׳ מאָטל עפּשטיין, ר׳ מאָטל אַרנשטאַם, ר׳ העשל שאַפּירא (האָט געהאַט אין כּתבֿ־יד דרײַ חיבורים), ר׳ יאַנקל שטיין און ר׳ אַלכּסנדר ליפּקין, פּלימעניק פֿון ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער. 1915 איז ר׳ אָשר־ניסן אַוועק אין גירוש מיט אַלע שאַוולער יידן קיין רוסלאַנד. צוריקגע־קומען 1921 און אויפֿגעשטעלט זיין ישיבֿה. 1928 עמיגרירט קיין אַמעריקע און געווען רבֿ אין בראָנקס. אין סלאַבאָדקער **פּנסת ישׂראל** און אין די אַמעריקאַנער **שערי ציון, הפּרדס, המאור** זיינען דאָ זײַנע מאמרים. זיין ברודער ר׳ בן־ציון לעוויטאַן, אב״ד ציטעוויאַן, זיין שוועֿר — ר׳ יעקבֿ־דוד ראַפֿאָפֿאָרט, אב״ד זיימל.[37]

*

ר׳ משה־דובֿ קווינט, געבאָרן 1858 אין סוואַלק. פֿון 1892 ביז 1938 שו״ב אין שאַוול, ווו ניפֿטער געווארן; ר׳ צבֿי־אריה גרינבלאַט, אַ מגיד־שיעור אומזיסט. געבאָרן 1874 אין קליקאָל, ניפֿטער געווארן 1955 אין יאָהאַנעסבורג.

ר׳ ברוך בר׳ צבֿי גאָרפֿונקל, מגיד מישׂרים. פֿריִער מ״מ אין ראַסיין, נאָך שאַוול אין פֿילאַדעלפֿיע.

חזנים: ר׳ משה־וועלוול, פֿון אַרום 1830 בײַ פּערציק יאָר; זיין זון ר׳ נתן־דוד, בײַ צוואַנציק יאָר ביז 1885;[38] ר׳

36) יזכּור־בוך סוואַלק, ז׳ 132.

37) טיילן זיינען דערציילט פֿון ר׳ אשר־ניסנען גופֿא.

38) וועגן זיין חזנות אין די לעצטע יאָרן האָט זיך אָפּגעטומלט אין קאָרעספּאָנדענציעס פֿון המליץ (1885: 26, 29, 37).

שאול־מאיר־בער סקאָבעליאָוו, אַ חזן מיט אַ העלדן־טענאָר. פֿרײַער אין טעלז, דערנאָך אין שאַוול און פֿון אַרום 1901 אין באָס־טאָן. ניפֿטר געוואָרן 1904 אין ניו־יאָרק.

קאַזימֶענע ראַבינערס: אַבא אַבעלסאָן, פֿון 1861. זײַן ממלא־מקום יעקבֿ גליק, פֿון סוף אַכציקער יאָרן אין שאַט.[39]

שאַוולער „פּולל", וואָס האָט זיך געפֿונען אין „קלויז דלאַנדקרעמער", האָט אַרויסגעגעבן מערערע רבנים: ר׳ זעליג־ראובֿן בענגיס, אב״ד באדקי און קאַלוואַ־ריע; ר׳ אַבא שאפּער, רבֿ און באַלטימאָר, ר׳ יעקבֿ לעווינסאָן, רבֿ אין שיקאַגאָ (געבאָרן 1876 אין קראַקינאָוו), ר׳ שמואל־משה רובינשטיין, מחבר פֿון מערערע ספֿרים.[40]

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ ראובֿן־יוסף גאָרדאָן, דאָ געבאָרן אין 1851. פֿון 1882 רבֿ אין ראַדווילישאָק, ווו ניפֿטר געוואָרן 1887. „מען האָט אים געטראָגן אויף די פֿלייצעס 21 וויאָרסט צו זײַנע עלטערן־קבֿרים אין שאַוול".[41]

אַבֿרהם־זאבֿ גאָרדאָן, דאָ געבאָרן 1857. למדן, איידעם פֿון שרגא־פֿײַוול יאַקאָבזאָן אין מאָסקווע, ווו געווען גרויסער סוחר. פֿון 1891 אין ארץ־ישׂראל. האָט פֿאַרדינסטן פֿאַר בניין האָרץ. פֿון די הויפּטגרינדערס פֿון בית־הפּנסת הגדול אין תּל־אָבֿיבֿ אין 1922.[42]

ר׳ מאיר מאַלץ, אַ הי־געבאָרענער, רבֿ אין ראַדווילישאָק. אין זײַן צײַט זײַנען דאָרטן געווען צוויי רבנים, צוליב אַ גרויסער שטעטלשער מחלוקת. ניפֿטר 1905.

ר׳ חיים כּץ בֿכֿך, געבאָרן אין קאָוונע, אָבער לאַנגע יאָרן געלעבט אין שאַוול. פֿון די שאַוולער נגידים, אָבער נאָך אַ גרויסער שׂריפֿה אין שטאָט געוואָרן אַן אָרעמאַן. אויף זײַן ספֿר **זכרון חיים** (ווילנא, תּרמ״ט) שרײַבט זיך: „מגורתי בשאַוועל". האָט הספּמות פֿון די רבנים אין שאַוול, פֿאַנעוועזש, ליגעם און יאַנישאָק. זײַן מאַמע איז טאָכטער פֿון ר׳ חיים רומשיש־קער. זײַנס אַ קרובֿ, ר׳ אליהו בר׳ יצחק, אב״ד צײַקישאָק.

ר׳ יעקבֿ־דוד ראַפֿאָפּאָרט, אַ געבאָרענער אין אַליטע אין 1860, אָבער געלעבט אַ סך יאָרן אין שאַוול. איידעם פֿון ר׳ יוסף־זכריה שטערן און שוועסטער פֿון ר׳ אָשר־ניסן לעוויטאַן. אויף זײַן ספֿר **חקר דין** (אדעסאַ, תּרמ״ז) שטייט: „מק״ק שאַוויל". געווען 12 יאָר רבֿ אין רובינישאָק (וויטעבסקער גובערניע) און שפּעטער אין

39) המליץ, 1889: 154.

40) דורות האחרונים, ב׳, ע׳ 130; קורות היהודים בשיאוליאי.

41) היום, פּטרבורג, 1887: 33; רבֿ מלכי״א, מ. דײַטש.

42) לויט זײַן געבוירן־דאַטע קען ער ניט זײַן זון פֿון ר׳ ראובֿן־יוסף גאָרדאָן, ווי ד. תּדהר גיט עס אין זיין „אנציקלופּדיה"; בית־הפּנסת, תּ״א, תּש״ו, גל׳ ה׳.

זיימל. פֿון 1926 רבֿ אין כּפֿר סבא, ווו ניפֿטר געווָארן אין 1928. זײַן זון, אַריה, דאָ געבאָרן אין 1888. געהאַט אַ קאָנ־פֿעקטן־פֿאַבריק. שפּעטער עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל.[43]

ר׳ גרשון ליפֿשיץ, געב׳ אַרום 1865. אָפּשטאַמיקער אָדער לאַנגיאָריקער תּושבֿ. 5 יאָר רבֿ אין באַזילאַן, שפּעטער אין באַטאָק. דערנאָך זיך באַזעצט אין שאַוול. מחבר פֿון **בני גרשון** (ווילנאָ, תּרנ״ט), מיט הספּמות פֿון די רבנים אין טאַוריק, יאַני־שאָק, יאַנעווע.

ר׳ יוסף־מרדכי קריגער, תּושבֿ אָדער אָפּשטאַמיקער. רבֿ אין שאַוולאַן און ראַדווילישאָק. ניפֿטר 1907.[44]

ר׳ אַבֿרהם בר׳ מאיר ריין, דאָ געבאָרן 1876. געווען רב ומטיף אין הײַ־ספּרינגס. פֿאַרעפֿנטלעכט ביכער און אַר־טיקלען אין ענגליש.[45] געשטאָרבן 1941.

ר׳ שמעון זבֿדיה. אין זײַן ספֿר **מעין גנים**[46] באַצייכנט ער זיך אַליין „מעיר שאַוויל״. האָט די הספּמות פֿון די רבנים אין שאַוול, פּלונגיאַן — ר׳ מאיר אַטלאַס, ר׳ שמואל־אַבֿיגדור פֿײַוועלזאַן, ש.נ. קאָטלער. פֿון גרויס־רבנישן ייִחוס. מצד זײַן פֿאָטער ר׳ נתן־ישעיהו אָפּשטאַם פֿון ר׳ שמחה הכּהן ראַפּאָפּאָרט, שטאַמפּאָטער פֿון דער דינאַסטיע גאונים פֿון וואָלאָזשין; מצד זײַן מאַמען — ביזן רמ״א, ב״ח און מהר״ל פֿון פּראָג. ר׳ שמעון איז אייניקל פֿון ר׳ יצחק־אײַזיק ברוידא, אב״ד ניי־זאַגער און סיאַד. מישפּחה־פֿעדעם פֿון די ברוידאס ציען זיך אויך צום קיידאַנער רבֿ ר׳ אַבֿרהם־שמעון טרויב.

רפֿאל־שלמה גאָץ, אַ הי־געבאָ־רענער. גרויסער מעצענאַט און לערנער. זײַן ש״ס איז פֿול מיט זײַנע הערות. עטלעכע חידושי־תּורה זײַנע זײַנען אַרײַן אין **דבֿר אַבֿרהם** פֿון א.ד. שאַפּיראָ. איידעם פֿון ק. וויסאָצקי. געגעבן אַ סך נדבֿות פֿאַר ישיבֿות. געהאָלפֿן אויפֿשטעלן אַ „קיבוץ״ אין פּאָנעווועזש (1910) פֿאַר פּרושים. אויסגעהאַלטן שאַוולער ישיבֿה. 1917 איז אויף זײַן חשבון אויפֿגעשטעלט געווָארן די ערשטע העברעיִשע גימנאַזיע אין מאָסקווע. האָט שטאַרק געשטיצט די טעטיקייטן פֿון חובֿבי ציון. מיט זײַן געלט און מיט דער הילף פֿון קרן־קיימת איז אויפֿגעשטעלט געווָארן דער טכניון אין חיפֿה. געשטאָרבן 1920 אין יאַלטע.[47] האָט געלאָזן גרויסע צוואות פֿאַרן קרן קיימת.

וויקטאָר־דוד ברענער, דאָ גע־באָרן אין ...187. באַקאַנטער סקולפּטאָר און גראַווירער, מעדאַליסט אין אַמעריקע.

43) ד. תּדהר, ע׳ 157.
44) המליץ, 1898: 235.
45) דורות האחרונים, 1, ז׳ 325.
46) פּיעטרקובֿ, 1914, ח׳ ד׳. די איבעריקע טיילן ניט געזען.
47) אנציקלופּדיה של הציונות הדתית, א׳, ע׳ 484.

גראָווירט די „לינקאָלן־פּעני". די ערשטע ציטיט אַפּילו מיט זײַנע איניציאַלן וו.ד.ב. אויף דער מטבע. געהאַט גרויסע אויס־שטעלונגען אויף דער וועלט. געשטאָרבן 1924 אין ניו־יאָרק.

שלמה כאָראָזשיצקי, דאָ געבאָרן 1879. פֿון 1927 אין קאָוונע. באַקאַנטער אַדוואָקאַט. מיטגרינדער פֿון דער „פֿאָלקספּאַרטיי" (מיט ש. דובנאָוו א"א). אין פ"י: „וועגן דער קולטור־היסטאָריישער באַדײַטונג פֿון ייִדישע נעמען און פֿאַמיליע־נעמען".

טובֿיה דאַנציג, דאָ געבאָרן 1884. פֿון 1900 אין אַמעריקע. פּראָפֿ׳ פֿון מאַטעמאַטיק אין די אוניווערסיטעטן אינדיאַנא, קאָלאָמביע, מערילענד. מחבר פֿון ענגלישע מאַטעמאַטיק־ביכער.

סוזאַנא אָרלאָווסקי, געבאָרן 1889, באַוווסטע אַרטיסטין אין קאָוונער אָפּערע.

יוליוס בערגער, דאָ געבאָרן. ראַבײַ אין מאַנטרעאָל. ציוניסטישער און אַלגעמיינער עסקן.

יוסף זק"ש, געבאָרן 1896, שפּעטער אַוועק קיין דרום־אַפֿריקע. מחבר פֿון ענגלישע ביכער וועגן ייִדן.

אַבראַם לייב, געבאָרן 1896. פֿון די אַקטיוויסטן בונדיסטן, שפּעטער פֿון די פֿירערס פֿון דער „ייִדישער קאָמוניסטישער פּאַרטיי" אין רוסלאַנד. 1948 אַרעסטירט געוואָרן אין סאָוועט־רוסלאַנד און מער האָט מען ניט געהערט פֿון אים.

צבי קעסל, געבאָרן 1898, נדבן פֿון דער חשובֿער „צבי קעסל פּרעמיע" פּאַר ייִדיש־העברעישע שרײַבערס. 1926 עמיגרירט קיין מעקסיקע.[48]

ר׳ בצלאל לעווין, אב"ד מערב־אַליטע, געבאָרן 1908, הי"ד.[49]

ר׳ ישׂראל אָרדמאַן, געבאָרן 1909, ראש־ישיבֿה אין טעלז. איידעם פֿון טעלזער רב ר׳ אַברהם־יצחק בלאָך. ביידע אומגעקומען, הי"ד.

שרײַבערס. — יוסף־אליעזר עפּשטיין, דאָ געבאָרן אין 1821.[50] נאָכן אָפּזײַן בײַ צוואַנציק יאָר לערער אין שאַוולער „בית־ספֿר עברי" [זע קאפּיטל: השׂכּלה], האָט ער פֿון 1867 פּאַרנומען אַ לערער־שטעלע אין אַ ייִדישער מלוכה־שול אין מערעטש. צום סוף פֿון זײַן בוך **דברי הימים למלכי רוסיא** (ווילנא, תרל"ב), וואָס איז אַ קאָמפּילאַטיווע איבערזעצונג פֿון רוסישע שרײַבערס, איז דאָ אַ בריוו פֿון אַהרן בן אָשר קאויראַנסקי, „משגיח בית־הספֿר לממשלה בעיר מערעץ". דאָרטן שרײַבט ער צ"א אויף עפּשטיינען: „כּבֿוד המשׂכּיל השלם העומד לשרת בקודש בביה"ס מהממשלה העומד תחת

48) ל. פֿאָרעם, בויער פֿון אַ ייִשובֿ. מעקסיקע, 1947.

49) א. אָשרי, דברי אפֿרים. נ"י, 1951. אינדעקס.

50) לויט אַן אַנדער מקור, ניט געבאָרן אין שאַוול, נאָר געלעבט דאָרטן אַ סך יאָרן.

השגחתי".[51] עפשטיינס ליטעראַרישע טעטיקייט איז בעיקר באַשטאַנען אין איבערזעצונגען. אַזוי ווי **דברי הימים**, זײַנען אויך ניט קיין אָריגינעלע שאַפונגען זײַן **מרים החשמונאית** (ווילנא, 1863) פֿון ל. פֿיליפּסאָן און **יד לזהב** (תרמ"ד). עפשטיין איז דער ערשטער העברעישער ביאָגראַף פֿון אייבערהעם לינקאָלן. ער האָט אויך געשריבן ביאָגראַפישע נאָטיצן וועגן מנשה בן ישׂראל און מ. יאָסט. געדרוקט אויך **תולדות גריבאַלדי** (הפרמל, תר"ך, המשכים). געשטאָרבן 1885 אין קאָוונע.[52]

*

יעקבֿ־צבי סאָבעל, דאָ געבאָרן אין 1831. זײַן פֿאָטער ר' יצחק איז געווען דיין אין שטאָט. שפּעטער אין קאָוונע, ווו געווען ראש־ישיבֿה, דערנאָך אויך רבֿ אין סלאָבאָדקע. אַ געוויסע צײַט זיך געלערנט אין זשיטאָמירער ראַבינער־סעמינאַר, דערנאָך געשטודירט מאַטעמאַטיק אין אַדעסער אוניווערסיטעט.[53] 1875 געקומען קיין אַמעריקע[54] זײַן הויפּטווערק איז **החזיונות באַרבעה עולמות** (אדעסאַ, 1872), וואָס האָט אַ קנאַפּן ליטעראַרישן וואַרט, אָבער איז אַ וויכטיקער קולטור־היסטאָרישער מקור פֿון יידישן לעבן אין זײַן צײַט. ער פֿירט דאָרטן אַ קאַמף קעגן מקובלים און חסידים, אָבער שוינט אויך ניט זײַנע אייגענע משפּילים. ער רופֿט זיי זיך אַראָפּצונעמען אַ מוסטער פֿון די פֿרומע יידן, וואָס אין אַ קליין שטעטל פֿון ליטע גיבן זיי אויס אין איין יאָר אויף תּורה־לערנען מערער, ווי די גאַנצע „חברת מרבי השפּלה" אין פּעטערבורג גיט אויס אין זעקס יאָר אויף השפּלה. אין זײַן צווייט ווערק **שיר זהב לכבוד ישׂראל הזקן** (נ"י, 1847) רײַסט ער פֿאַסן פֿון די צבועקעס און „אָלרײַטניקעס" אין אַמעריקע, וואָס ווילן וואָס גיכער פֿאַרגעסן זייער נעכטן, זייער שפּראַך און מינהגים.[55] געשטאָרבן 1913 אין שיקאַגאָ.

*

ר' אליעזר אפֿרתי, אַן אַרײַנגעקומענער, אָבער אָפּגעלעבט אַ לעבן אין שאָוול, ווו געווארן איינער פֿון די גרײַסטיקע אַריסטאָקראַטן אין שטאָט. געשריבן אָפּט אין העברעיש צײַטונגען. פֿאַרעפֿנטלעכט

---

51) עפשטיין האָט עטלעכע מאָל זיך געווענדט צו „חברת מרבי השפּלה" וועגן העלפֿן אַרויסגעבן דאָס דאָזיקע בוך, אָבער סוף־סוף געקרעגן אַן אָפּוואָג (תולדות חברת מרבי השפּלה בארץ רוסיא, חלק ב'. פּטרבורג, תר"ן, ע' 181, 186, 204).

52) הפרמל, תר"ך: 12, 13; תרכ"ב: 34־36; תרכ"ג: 8, 9 א"א; הצפּירה, 1885: 16; המליץ, 1885: 23, 29. זײַנע ביכער און וויכטיקע אַרטיקלען געפֿינען זיך אין Biblioteca Hebraica Post Mendelssoniana.

53) ז. רייזען, 2; לעקסיקאָן, 6; פּנקס, 1. נ"י, 1928. ק. מרמרס אַרטיקל.

54) לויט אפֿרים דיינאַרד, קלמן מרמר מיינט 1871.

55) וועגן דער באַציונג פֿון חסידים צו ליטוואַקעס האָט ער אַ ווערטערשפּיל: די „ליטאים" זײַנען בײַ די חסידים „טלאים" [שעפּסן, אויך לאַטעס].

פֿון צייט־צו־צייט אַ לידּ,[56] אָבער זיין הויפּט־פֿוח איז געלעגן אין חידושי־לשון, פֿאַרבונדן מיט תנ״ך און תּלמוד. שמואל־דוד לוצאַטו, די קרוין פֿון לשון־קודש בשעתּו, הייבט אָן איין בריוו צו אים אַזוי: „שלום, שלום לרַך בשנים וטעמו טעם זקנים, החוּפּשׁ אמת פֿמטמונים ומוציא ממצולות החכמה פּנינים, איש בריתי, אליעזר האפֿרתי״.[57] וועז מען האָט געדאַרפֿט האָבן אַ שיין־געקינצלטע בקשה פֿאַר די „הייכע פֿענצטער״, איז מען אָנגעקומען צו אים. אַ דאַנקבריוו פֿון דער קהילה צו משה מאָנטעפֿיאָרי האָט ער אָנגעשריבן.[58] אליעזר האפֿרתי איז געווען גוט אויפֿגעטראָגן מיט יהודה־לייב גאָרדאָן בעת זיין לערערײַ־צייט אין שאָוול. אפֿרתי האָט זיך אָנגענומען יל״גס קריוודע, וועז יענער איז אַטאַקירט געווארן אין אַ באַווופֿסטן וואָלפֿסאָהן־אַרטיקל אין **הלבנון**. האפֿרתי שטאַמט פֿון סווואַלקער געגנט, ווו עס איז געווען פֿאַרשפֿרייט די אפֿרתי־מישפּחה. זיין פֿאָטער ר׳ מנחם־מענדל האָט אַ געוויסע צייט געלעבט אין שאָוול און איז דאָרטן ניפֿטר געוואָרן. אליעזרס אָנקל, ר׳ דוד טעבֿלי אפֿרתי, איז געווען רב אין וויטעבסק און איז דער מחבר פֿון **תּולדות אנשי שם** (וואַרשׁא, 1875) — דאָרטן איז דאָ דער גאַנצער שלשלת־היוחסין פֿון דער אפֿרתי־מישפּחה.[59]

*

יואל־זוסמאַן מאַריק, געבאָרן 1842 אין שאַדעווע, איז געווען לערער אין שאָוול עטלעכע צענדליק יאָר. צווישן פֿון מאַריקס ביכער זיינען איבערזעצונגען: **שתי חרבות** פֿון ל. קאמפּערט און **רחל היהדיה** פֿון נ. סקריב. דאָס דריטע בוך **ענות עמי** (ווין, תּרמ״ד) איז אַ פּאָעמע, וואָס האָט דעמאָלט אויסגענומען בײַ די העברעישע לייענערס.[60] האָט אויך פֿאַרעפֿנטלעכט אַרטיקלען און לידער אין די העברעישע צייטונגען און זשורנאַלן.[61] געווען פֿיזיש אַ שוואַכער און אַ לאַנגע צייט אָפּגעלעגן קראַנק אין שאָוול. אין דער הקדמה צו זיין **רחל היהדיה** שרײַבט ער: „פֿאַר אַזאַ מאַן ווי איך, וואָס טוט זיין אַרבעט אויפֿן געביט פֿון ליטעראַטור ... און קוים וואָס זיין

56) הפּרמל, תּרכ״א: 45.

57) אוצר נחמד, ווין, תּרי״ו, ע׳ 144.

58) הפּרמל, תּרכ״א: 30–33; הפּרמל, השרון־בײַלאָגע, תּרכ״ב, ע׳ 336 א״א; המגיד, 1869: 11; המליץ, 1884: 82.

59) געווען אַ צווייטער אליעזר האפֿרתי, דעם שאָוולערס אַ שוועסטערקינד, אויך אַ סופֿר, דער מחבר פֿון **אבן ציון** און דור ודורשיו. יענעמס פֿאָטער האָט געהייסן בן־ציון.

60) די פּאָעמע („שיר ספורי״) איז געווידמעט קלונימוס וויסאָצקין, דעם באַקאַנטן טיי־מיליאָנער און נדבֿן, וואָס האָט געהאָט אַן איידעם אין שאָוול מיטן נאָמען יבֿנה, איינע פֿון די חשובֿע מישפּחות אין שטאָט. אַן אָפּשטאַמיקע פֿון אָט דער פֿאַמיליע האָט חתונה געהאַט מיט חיים ווארשאָווסקי, חבֿר פֿון צ״ס־מרפּז אין ליטע. ביידע אומגעקומען דורך די נאַצי־רוצחים, הי״ד.

61) הצפֿירה 1877: 32, גן פּרחים (ווילנא, 1881), השחר, תּרמ״ג און אַנדערע.

נשמה האַלט זיך אין אים". געשטאָרבן 1887 אין שאַוול.[62] זײַן זון פּסח מאַרעק האָט פֿאַרדינסטן פֿאַר פּאָרשן יידישע געשיכטע און פֿאָלקלאָר.

*

צבי־הירש ראַבינאָוויטש, געבאָרן אין 1863. 1893 באַקומען זײַן טיטל ד"ר־מעדיצין אין בערלינער אוניווערסיטעט. פֿון 1895 אין ניו־יאָרק. פֿאַרעפֿנטלעכט אַר־טיקלען אין די ריגער דײַטשישע צײַטונגען, אין וואָסכאָד און אין די ניו־יאָרקער יידי־שע צײַטונגען. אויטאָר פֿון **פאָפולערע עלעקטריציטעט** (קיִעוו, 1894, רוסיש).

יב"א זיוו, אַן אָפּשטאַמיקער פֿון שאַט. געלעבט אַ צײַט אין שאַוול און געשיקט קאָרעספּאָנדענציעס פֿונדאַנען אין העברעיִשע צײַטונגען. מחבר פֿון **אספֿת שירים** (ווילנא, תרל"א), **אספֿת שירים** (וואַרשא, תר"מ) און עטלעכע יידישע ביכלעך.

*

יהודה־לייב בר׳ זאַב־וואָלף לונץ, אַן אָפּצווייג פֿון דער ערשט־תושבֿימדיקער מישפּחה לונץ אין שאַוול. זײַנע ברידער בנימין און דוד האָבן אויך געלעבט אין שאַוול. מחבר פֿון **קובֿץ שושנים** (וואַרשא, תרנ"א), וואָס מיר האָבן שוין ציטירט אַ סך מאָל. אין דאָזיקן ספֿר ווערט געגעבן די יִחוס־קייט פון דער לונץ־מישפּחה. דער גאַנצער ספֿר איז אַ „גרויסער מאמר וועגן דער נאַציאָנאַלער מיסיע („הֵיעוד הלאו־מי"). אין איין אָרט שרײַבט ער וועגן חיבת־ציון: „עת לעשות ולהתעורר מתּרדמתנו העזה לעשות השתּדלות בפֿועל כפּים לא בדבר שפֿתים על דבֿר יִשובֿ א"י". געווען אויך אַ גרויסער חסיד פֿון דער השׂכלה און פֿאַר איר געטאָן אויך פֿראַק־טישע אַרבעט. געווען איינער פֿון די גרינדערס פון דער חבֿרה „חובֿבֿי שפֿת קדש", וואָס האָט זיך אײַנגעשאַפֿן אַן אייגענע ביבליאָטעק, ווו מען האָט אויך געהאַלטן לעקציעס וועגן יידיש־נאַציאָנאַלע פֿראַגעס.[63] אין **קובֿץ שושנים** זײַנען אויך דאָ חידושי־תורה. האָט געשריבן אַ סך קאָרעספּאָנדענציעס אין **המליץ** און **הצפֿירה**. האָט אויך אַרויסגעגעבן **גאולה וישועה** (פּיעטרקוב, תרס"ח) — וועגן ציוניזם, משיח, תּחית־המתים.

*

וויליאַם קײַזער, געבאָרן 1872. פֿון 1893 אין אַמעריקע, ווו געענדיקט אויף אַפּטייקער. אָריגינעלער פֿאַמיליע־נאָמען: איזראַעל. יידישער פּאָעט, פֿון די דיכטער־פּיאָנערן אין אַמעריקע. געדרוקט לידער

62) היום, פּטרבורג, תּרמ"ז: 57; המליץ, 1887: 45.

63) המליץ, 1895: 278; הצפֿירה, 1888: 139.

און איבערזעצונגען פֿון רוסיש, דײַטש, ענגליש אין די ייִדיש־אַמעריקאַנער צײַטונגען און זשורנאַלן: **יודישע גאַזעטטען, צוקונפֿט, דיא אידישע ביהנע, אַרבייטער־צײַטונג** א״א. געווען אַ צענדליק יאָר שטענדיקער מיטאַרבעטער פֿון **פֿאָרווערטס**, אויטאָר פֿון **ליעדער און פּאָעזיע** (נ״י, 1895). געשטאָרבן 1940 אין ניו־יאָרק.[64]

דוד איציקאָוויטש, געבאָרן 1874. פֿון 1907 אין אַמעריקע. אַקטיוואר אַנאַרכיסט. איבערגעזעצט און אַרויסגעגעבן מערערע ביכער וועגן אַנאַרכיזם אויף ייִדיש. געשטאָרבן 1949 אין ניו־יאָרק.

פ. אַבראַמאָוויץ, דאָ געבאָרן און געלעבט. מחבר פֿון ביכל **רעליגיאָן און פֿילאָסאָפֿיע** (ווילנא, תרע״ב). דאָרטן איז דאָ אַ צושריפֿט: „צו דער ערעפֿנונג פֿון ביבליאָטהייק פֿון דעם אידישען ליטעראַרישען געזעלשאַפֿט, געפֿיערט אין שאָוועל פּורים תרע״א״. ער וויל אויפֿווייזן, אַז אַלע פֿילאָסאָפֿישע שיטות זײַנען שוין דאָ אין תּורת־משה.

*

יעקבֿ־ישעיה פֿרידמאַן, געבאָרן 1880. פֿון 1899 אין אַמעריקע. געדרוקט נאָוועלן, פֿעליעטאָנען, הומאָרעסקעס, ראָמאַנען (אייגענע און איבערגעזעצטע),

64) נ.ב. מינקאָוו, פּיאָנערן פֿון דער ייִדישער פּאָעזיע. נ״י, 1956. זז׳ 9־49.

פּובליציסטישע אַרטיקלען אין די ניו־יאָרקער **פֿאָרווערטס**, **פֿרײַע אַרבעטער שטימע**; **דער יוד** (קראָקע), **הצפֿירה** (וואַרשא) א״א. פֿון 1903 אינעווייניקסטער מיטאַרבעטער פֿון **דער טעגלעכער העראָלד**. שפּעטער פֿון **מאָרגען־זשורנאַל**. רעדאַקטאָר פֿון **דיא אידישע פֿאָהן**. פֿון 1908 ביז 1925 איינער פֿון די הויפּט־מיטאַרבעטערס און ראָמאַנען־שרײַבערס פֿון **ייִדישער טאָגעבלאַטט**. אויטאָר פֿון **פֿרידמאַנס מעשׂה׳לעך** (נ״י, 1904) — „זאַמלונג פֿון לעגענדען איבער ביידע וועלטען״. געשטאָרבן 1962 אין ניו־יאָרק.[65]

אַהרן בערגמאַן, געבאָרן 1890. פֿון 1910 זיך באַטייליקט אין דער פֿראָווינצער רוסישער פּרעסע פֿון ליבאַוע, טאַגאַנראָג און טולע, לעמבערג און פֿון 1927 אין בראַזיל. 1921־1922 רעדאַקטאָר פֿון דער פּועלי־ציוניסטישער וואָכנשריפֿט **דאָס אַרבעטער־וואָרט**. רעדאַקטאָר פֿון דער ערשטער ייִדישער צײַטונג אין בראַזיל **אידישע פּרעסע** (פֿון 1930 ביז 1950). געשטאָרבן 1953 אין סאַן־פּאולאָ.

*

ווילי אַם אייבראַמס, געבאָרן 1894. פֿון 1912 אין אַמעריקע. אָנגעהויבן דרוקן אין קאָמוניסטישע בלעטער. 1924־1943 שטענדיקער מיטאַרבעטער פֿון

65) לעקסיקאָן, 7.

פֿרײַהייט (נ״י). געדרוקט אויך אין **האַמער** (נ״י), **עמעס** (מאָסקווע), **שטערן** (כאַרקאָוו) און אַנדערע לינקע צײַטונגען אין דער וועלט. ביכער: **די יִידישע אַרבעטער־באַוועגונג אין די פֿאַראײניקטע שטאַטן פֿון צפֿון־אַמעריקע** (כאַרקאָוו, 1930), **אַ פּאַטש** (נ״י, 1933), **איך נײַ און נײַ** (נ״י, 1936) **הירש לעקערט** (נ״י, 1938). מיטרעדאַקטירט **סיגנאַל, מיר** — נ״י.

שמואל גאָזן, געבאָרן 1895. פֿון 1935 אין דרום־אַפֿריקע. געשריבן אַרטיקלען אין די יִידישע צײַטונגען פֿון קאָוונע, ריגע, יאָהאַנעסבורג. געשטאָרבן 1983 אין דרום־אַפֿריקע.[66]

ישׂראל־יצחק בר׳ יעקבֿ קאַפּלאַן. אַ הי־געבאָרענער. געלעבט אין ווינדאָ, דאָרפּאַט. באַקומען זײַן ד״ר־טיטל אין דאָרפּאַטער אוניווערסיטעט. מחבר פֿון **חזון ליל** (דארפּאַט, תרס״א) — אַ שאַרפֿע דיסקוסיע מיט רײַכע אַסימילאַטאָרן, וואָס זײַנען קעגנערס פֿון ציוניזם.[67]

מרדכי ליטווין, געבאָרן 1906. געשטודירט הומאַניסטישע וויסנשאַפֿטן אין קאָוונער אוניווערסיטעט. פֿון 1939 אין פּאַריז. יִידישער זשורנאַליסט, ליטעראַרישער עסייִיסט און איבערזעצער. געדרוקט ליטעראַריש־קריטישע מאמרים און טעאַטער־רעצענזיעס, איבערזעצונגען פֿון דער פֿראַנצייזישער, רוסישער און דײַטשישער ליטעראַטור און לידער אין די פֿאַריזער נײַע פּרעסע, **פֿאַריזער שריפֿטן, אויפֿסנײַ**, פֿאַריזער צײַטשריפֿט; **די גאָלדענע קייט** (ת״א), **יִידישע קולטור** (נ״י) א״א. מיטרעדאַקטירט **דאָס בוך פֿון לובלין** (פּאַריז, 1952). זײַן הויפּטגעביט זײַנען איבערזעצונגען פֿון פֿראַנצייזישע שרײַבערס — פֿון הייכער ליטעראַרישער קוואַליטעט. אויטאָר פֿון **פֿראַנצייזישע פּאָעזיע** (פּאַריז, 1968) און **פֿראַנצייזישע פּאָעזיע** (ב׳ 2, פּאַריז, 1986).

יחיאל זאַקס, געבאָרן 1916. דורכגעמאַכט געטאָ און קאַצעט. געשריבן אַרטיקלען אין יִידיש־רעוויזיאָניסטישע צײַטשריפֿטן און אויך אין **אונזער וועג**, אָרגאַן פֿון שאירית־הפּליטה אין מינכן. לעבט אין יאָהאַנעסבורג.

*

מ. יאַנאָווער, אַ הי־געבאָרענער. פֿון 1928 אין וואַרשע. געדרוקט לידער אין וויַסענבערגס **אינזער האָפֿענונג** (וואַרשע). מחבר פֿון **געדאַנקען און פּאַראַדאָקסן** (שאָוול, 1925).

שמואל דעמבאָווין־אַלוני. פֿון 1927 אין בולגאַריע, שפּעטער אין ישׂראל. געשריבן מאמרים וועגן חינוך־ענינים. אויטאָר פֿון **המשמעת והעונש בחינוך** (תשט״ז), **הילד, סביבתו וחינוכו** (תשכ״א). געשטאָרבן 1960 אין גבֿעתיים.[68]

66) ב. כּהנס לעקסיקאָן, ד׳ 144.

67) יהדות לטבֿיה. ת״א, תשי״ג, ע׳ 302.

68) ג. קרסל, 1.

שמעון בר׳ יעקבֿ־ישעיה פּהן, אַ הי־געבאָרענער. מחבר פֿון **ספֿר הפּרעות** (שבֿלי, תּרצ״ג) און **קורות היהודים בשיאוליאַי**, דאָס איינציקע געשיכטע־בוך וועגן יידן אין שאַוול אין העברעיִש אָדער ייִדיש.

אסתּר קל, געבאָרן 1930. פֿון 1935 אין ארץ־ישׂראל צוזאַמען מיט איר מישפּחה. געענדיקט די לאַנד־ווירטשאַפֿטלעכע שול אין עיינות. העברעישע שרייבערין פֿון קורצע דערציילונגען פֿאַר דערוואַקסענע און קינדער: **לבת וגם לבן לא יזיק לדעת** (1956), **רסיסים** (תּש״ך), **לילות חמים** (1962), **לאַט** (1963), **הרחובֿ הקטן** (1963), **דורון ואני** (1966), **החצי הקטן** (1966) — אַלע ת״א. געווען רעדאַקציע־מיטגליד פֿון **הארץ שלנו**.[69]

קאָרעספּאָנדענטן. — אַבֿרהם־אַבא אַבעלסאָן, פֿון 1861 דאָ צווייטער קאָזיאָנער ראַבינער.[70] האָט גוט באַהערשט רוסיש און אויך אַלע „קאָזיאָנע״ געלעגנהייטן געווען דער בעל־דרשן. אין 1863, אין טאָג פֿון דער קייזער־קרוינונג, אויפֿגעטראָטן צוזאַמען מיט יהודה־לייב גאָרדאָן מיט רוסישע רעדעס. סוף אַכציקער יאָרן נאָך געווען דאָ ראַבינער און, משמעות, אויך דאָ אויסגעלעבט די יאָרן.

מרדכי דײַטש, זון פֿון שאַוולער מו״צ ר׳ מיכאל דײַטש, האָט געשריבן ס׳רובֿ חידושי־תּורה אין די צײַטונגען, ניט קיין אַרטיקלען. געווען צענדליקער יאָרן סוחר אין וואַרשע און מאָסקווע. אויף דער עלטער אַוועק קיין ירושלים „צו פֿאַרברענגען מײַנע לעצטע טעג און יאָרן על התּורה והעבֿודה״.[71]

אויף איין אַרטיקל אין אַנטי־משפּילישן **הלבֿנון** (1863: 5) דאַרף מען זיך באַזונדערס אָפּשטעלן, מיט דעם האָט זיך געטומלט דעמאָלט אין שאַוול. דער אַרטיקל־שרײַבער גיט אָן זײַן נאָמען: משה־דוד וואָלפֿסאָהן, איש ווילנא, יליד שאַוול. אין אַרטיקל וועלכן זייער שאַרף קריטיקירט יהודה־לייב גאָרדאָן, וואָס האָט דעמאָלט געלעבט אין שאַוול. שאַוולער בעלי־גימטריא (ציפֿער־אויסרעכענערס לויט וועלכער־אותיות) האָבן אויס־געחשבונט, אַז די אותיות־צאָל פֿון אַרטיקל־שרײַבער (15) איז גלײַך צו דער אותיות־צאָל פֿון שאַוולער רבֿ ר׳ יוסף־זכריה שטערן. עס איז דעריבער פֿאַרשפּרייט געוואָרן אַ קלאַנג, אַז דער אַרטיקל־שרײַבער איז שאַוולער רבֿ, וואָס באַהאַלט זיך אונטער אַ פֿרעמדן נאָמען. דער ערשטער צו מאַכן אַזאַ השערה איז געווען דער אָרטיקער משפּילישער נגיד

69) ג. קרסל, 2.

70) המגיד, 1861: 11; 1863: 43; המליץ, 1885: 37; 1889: 2.

71) עברי אנכי, בראדי, 1871: 22; 1873: 10; הפּרמל, תּרכ״ב: 41, תּרכ״ד: 23; רבֿ מלכי״א, הקדמה.

אליעזר אפֿרתי. יל״ג, אין אַ בריוו צו אפֿרתין, שרײַבט, אַז ער גלייבט ניט אין דעם און אַז אויך משה־לייב לילינבלום האַלט ניט פֿון דער השערה.[72] אַוודאי האָט די השערה ניט קיין גרונט, ווײַל אויב יאָ, וואָלט דאָך אויסגעקומען, אַז שאַוולער רבֿ, איינער פֿון די גאונים אין זײַן דור, וואָלט געזאָגט אַ קלאָרן שקר מיטן אונטערשרײַבן זיך „יליד שאַוול״, בעת ער איז דאָך אַ געבאָרענער אין נײַשטאָט־שאַקי.

יעקבֿ־יהושע בר׳ ניסן וואָלבערג, פֿון די פֿראָדוקטיוויסטע שאַוולער קאָרעספּאָנדענטן.[73] פֿון צײַט־צו־צײַט פֿאָרעפּנטלעכט אויך אַרטיקלען.[74] וואָל־בערג האָט דורכגעמאַכט דעם גירוש־שאַול אין 1915 מיט אַלע נאָכווייענישן פֿון הונגער און מישפּחה־אומגליקן אין רוסלאַנד. ער באַשרײַבט דאָס אין זײַן ביכל **זכרונות המלחמה** (קאָוונא, תרפ״ד). פֿון 1924 אין קאָוונע און דאָרטן געשטאָרבן.

נאָך קאָרעספּאָנדענטן — **המליץ**: מ.ק. קימל, א.ל. רובינשטיין (האָט איבערגעזעצטע אגדות אין **גן שעשועים**. ליק, תרנ״ט), שמואל יפֿה, מרדכי קריגער, בנימין מילווידסקי, א. פּלאָנסקי, משה־דוד קווינט, בצלאל וועלער, שיימא בהרה״ג מרדכי מליניק, משה־לייב קראַקינאָווסקי, מאיר זאַליוואַנסקי, יב״א זיוו, יל״ל [יהודה־לייב לונץ], יוסף־זוסמאַן מאַריק, עטע לעווינזאָן.

הצפֿירה: שמואל קעסל, יהודה־לייב לונץ, שמעון פּהן.

הפּרמל: מרדכי דײַטש, מרדכי בר׳ שלמה־זלמן שאַפּירא, יוסף־אליעזר עפּשטיין.

הלבֿנון: שמואל־משה לעווין, ב. סגל, מרדכי־יוסף בר׳ צמח קווייט [קווינט?]. — בן־עקיבֿא (**הד הזמן**), יהושע איסליס (**היום**), יה״ל לעוויטאַן (**יודישע פֿאָלקס־בלאַט**, פּעטערבורג, ז׳ 598).

אַבאָנענטן פֿון וויטן **הישראלי** (מינסק, 1880) זײַנען געווען: רחל דײַטש, פֿרוי ראָטהויז, ה׳ קראַנץ.

*

מרדכי־אַהרן גינצבורג, דער שפּעטער באַקאַנטער העברעיִשער שרײַבער, האָט יונג חתונה געהאַט מיט אַ שאַולער און פֿון 1810 ביז 1816 געלעבט אין הויז פֿון זײַן שוויגער. ער האָט דאָרטן געהאַט געברענטע צרות, וואָס ער האָט באַשריבן אין זײַן אויטאָביאָגראַפֿישן **אַביעזר**. זײַן רבי, ר׳ דובֿ־לוי, אַ קרובֿ פֿון גינצבורגס מאַמען, האָט זיך מיט גרויס ליבע מטפּל געווען מיטן יונגן מרדכי.[75] אַן אַרטיקן אַלטער מעדיצינער האָט אים אַרײַנגעבראַכט אין זײַן רײַכער ביבליאָטעק

72) אגרות יהודה ליב גורדון, א׳, ווארשא, תרנ״ד, ע׳ 152.

73) המליץ, 1885, 1889 א״א.

74) הפּסגה, תרנ״ו, ע׳ 45.

75) דוד מגיד, ספֿר תולדות משפּחות גינצבורג. פּעטערבורג, תרנ״ט, ע׳ 87.

און די געלייענטע ביכער האָבן אין אים דערוועקט אַ חשק צו אַלגעמיינע וויסנ־שאַפֿטן, אין יענער צײַט האָט ער גרינטלעך זיך אויסגעלערנט דײַטש.[76] די 6 יאָר שאַוול האָבן געהאַט אַ השפּעה אויף גינצבורגס גײַסטיקער פֿאָרמירונג. [וועגן יל״גן איז שוין געשריבן אין אַן אַנדער אָרט אין דאָזיקן בוך].

סוף אַכציקער און אָנהייב נײַנ־ציקער יאָרן האָט דאָ געהאַט אַ חדר מתוקן מרדכי־בצלאל שניידער. זײַנע העברעיִשע לערנביכער זײַנען זיך צעגאַנגען אין צענ־דליקער טויזנטער עקזעמפּלאַרן. דעם ערשטן טייל פֿון זײַן **בית הספֿר** — פֿאַרן לימוד פֿון העברעיִש, תנ״ך און ביבלישער געשיכטע — האָט ער געשריבן אין שאַוול. אין זײַן חדר מתוקן האָט נאָך געלערנט הערש־פּסח ליבמאַן, פֿון די שפּעטערדיקע פֿירערס פֿון „בונד״.[77]

פֿון 1891 האָט דאָ געלעבט חיים קרוגער. אין שאַוול איז ער געוואָרן אַ משפּיל און ציוניסט, זיך אויסגעלערנט דײַטש און רוסיש און שפּעטער — באַ־וווסטער אַגיטאַטאָר פֿאַרן **ציוניזם**. אַוועק קיין קאַנאַדע, וווּ געוואָרן מיטאַרבעטער פֿון **קענעדער אָדלער**.[78]

אַברהם־שמחה זאַקס, באַקאַנטער יִידיש־סאָציאַליסטישער שרײַבער און אויטאָר פֿון אַ פּאָר צענדליק ביכער וועגן סאָציאַל־פּאָליטישע פֿראָבלעמען, איז געקומען קיין שאַוול אין 1894. האָט דאָ געלערנט ש״ס און פּוסקים און זיך אויך געגרייט צו מאַטורע. 1899 געענדיקט שאַוולער רוסישע גימנאַזיע און שפּעטער שטודירט אין אויסלענדישע אוניווערסי־טעטן. אין שאַוול צוגעשטאַנען צו די רעוואָלוציאָנערע קרײַזלעך און געווען איינער פֿון די גרינדערס פֿון אָרטיקן „בונד״. אין שאַוול האָט זאקס אָנגעהויבן איבערזעצן א. באָגדאַנאָווס **פּאָליטישע עקאָנאָמיע**, וואָס אויף איר האָבן זיך דער־צויגן טויזנטער יִידישע יוגנטלעכע. וועגן די פּאָליטיִי איז געפֿאַלן אויף די שפּורן פֿון זײַן רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט, האָט ער עוקר געווען קיין וואַרשע.[79]

ניכבדים. — ר׳ שואל־טוביה קאַצענעלענבויגן, האָט נאָך געלעבט אין דער צײַט פֿון ר׳ יצחק־אײַזיק ראַבינאָוויץ. עטלעכע שאלות־ותשובות זײַנע געפֿינען זיך אין ר׳ יצחק־אײַזיקס **עטרת יצחק**. דער לוקניקער רב ר׳ נתן קאָטלער דערמאָנט אין זײַנע הגהות צו **עטרת יצחק**, אַז ר׳ שואל־טוביה האָט פֿריִער געלעבט אין טעלז און שפּעטער „היה דירתו בשאַוולי״. געהערט צו די שאַוולער גבירים. ניפּטר געוואָרן אין

76) ז. רייזען, פֿון מענדעלסאָן ביז מענדעלע. וואַרשע, 1925. ז׳ 213; ש.ל. ציטרון, יוצרי הספֿרות העברית, ע׳ 117.

77) ז. רייזען, I., ז׳ 875.

78) ז. רייזען, III, ז׳ 185.

79) ד״ר הערמאַן פֿראַנק, א.ש. זאקס — קעמפֿער פֿאַר פֿאָלקס־אויפֿלעבונג. ניו־יאָרק, 1945. זז׳ 36-39.

1852. אַ קרובֿ זײַנס, ר׳ מרדכי בר׳ אַריה, איז געווען שו״ב אין לידעוויאַן.[80]

ר׳ אַבֿרהם־גרשון בר׳ דניאל קאַפּלאַנסקי, אַ בן־תּורה און בעל־צדקה. ניפֿטער געווואָרן 1863 אין בערלין. די אויפֿ־שריפֿט אויף זײַן מצבֿה איז פֿון יהודה־לייב גאָרדאָן. צ״אַ וועט דאָרט געזאָגט: שאול תּזעק: ראשי, ראשי ... והעניים והאביונים מבקשים משיב נפש ואין.[81]

אין אַ פּרענומעראַנטן־רשימה פֿון 1853 זײַנען דאָ: בן־ציון אַבֿרהם לונץ [ניפֿטער 1862 אין ראַסיין], אַהרן בר׳ בן־ציון לונץ, זאַלקינד בר׳ מאיר לונץ, משה־יעקבֿ לונץ[82]

ר׳ אַריה געץ [גאָץ?], געבאָרן 1849 און ניפֿטער געווואָרן 1932 און שאַוול. געווען 50 יאָר רבי אין חבֿרה ש״ס פֿון גרויסן בית־מדרש. אין שטאָט און אין קאָרעספּאָנדענציעס האָט מען אים געוויפֿן „הרב הגאון״. איז אַליין אַ קעלמער איידעם (זינט די צײַטן פֿון ר׳ יחזקאל לונץ האָבן שאַוולער יידן געהאַט אַ שוואַכקייט צו קעלמער). ר׳ אַריה איז געווען אַ גוטער דרשן און אַן אַקטיוואַר ציוניסט. 1902 האָט ער געשאַפֿן אין שאַוול די ערשטע „מזרחי״־אָרגאַניזאַציע. די נײַע פּאַרטיי, אונטערן נאָמען „שערי ציון״, האָט ניט געלעבט בשלום מיט דער „האגודה הציונית המעשׂית״ פֿון די אַלגעמיינע ציונים. וועגן דעם האָט מען געשריבן אין די העברעיִשע צײַטונגען, כאָטש די פֿירערס פון דער „האגודה״, א. לעווינזאָן און א. פּעסקין, האָבן עס אָפּגעלייקנט.[83]

אַ קעלמער איידעם איז אויך געווען ר׳ אליקום־יהודה גאָלדבערג, וואָס איז שפּעטער אַוועק קיין אַמעריקע און דאָרטן געוואָרן אַ באַוווסטער דאָקטער. זײַן שוועסטער איז ר׳ יעקבֿ בר׳ מרדכי כּהן, פֿון די חשובֿי שאַוול.[84]

ר׳ שמואל העלמאַן קווייט, אָנהייב 1890ער נאָך געלעבט. גרויסער קעגנער פֿון חיבת־ציון. איין מאָל איז געקומען קיין שאַוול דער בשעתו באַווווּסטער קאָמענדאַנט פֿון גרודשנט וועגן שטיצן בניין הארץ, איז העלמאַן אַרויס־געטראָטן קעגן אים. אין קאָרעספּאָנדענציעס רופֿט מען אים „הרב הגאון״.

אַבֿרהם העלמאַן זק״ש (זאַקס). שטאַמט פֿון זאַגער, זון פֿון ר׳ צמח זק״ש, אב״ד זאַגער. מסתּמא געהאַט אַ נאָמען פֿון אַן איש משכּיל, ווײַל אויף **אבני זפרון** (ווילנא, תּרל״ב) פֿון קאָראַימישן פּאָרשער אַבֿרהם פֿירקאָוויץ איז דאָ זײַנס א „מכתּבֿ תּהלה״. פֿון דאָרטן איז צו זען, אַז העלמאַן האָט אַ געוויסע צײַט געלערנט בײַ פֿירק־קאָוויצן, ווײַל „רוח אהבֿתי אל דורשי קדמו־

80) לקורות עיר ראַסיין ורבניה, ע׳ ל״ט.

81) ש. יעוונין, נחלת עולמים, ע׳ 7. — יל״גס אַ מצבֿה־נוסח איז אויך דאָ אויף זײַן שוויגער רחל בת תּנחום אהרנשטאָם הכּהן, ווָאס שטאָמט פֿון זאַגער און איז 1864 געשטאָרבן אין שאַוול.

82) מִשלי (ווילנא, תּרי״ג).

83) המליץ, 1902: 279; 1903: 3, 9.

84) דורות האחרונים, I., ע׳ 35.

ניות התנוססה גם בי הצעיר". אונטערן „מכתב תהלה" שרייבט ער זיך אונטער: „מורה יסודי הדת בבית־הספר בשאַוועל". דער ערשטער אַגענט פֿון המגיד" אין 1856 איז געווען „רעליגיאָנסלעהרער העלמאַן זאַקס".

ר׳ דוד אליעזר קאַפּלאַן, סוחר, וואָס האָט געהאַט צייט אויך אויף לערנען תורה. מחבר פֿון **דמשק אליעזר** (ווילנא, תרס״ז).[85] אויפֿן ספֿר זײַנען דאָ די הספּמות פֿון ר׳ מאיר אַטלאַס און ר׳ שמעון־שיימא לוריא. זײַן מאַמעס פֿאָטער איז געווען דיין און שו״ב אין לינקעווע. קאַפּלאַן איז איינע פֿון די עלטסטע פֿאַמיליעס אין שאַוול. ר׳ דוד־אליעזרס זיידע האָט געלעבט אין שאַוול, ווען זי איז נאָך געווען אַ קליינ־טשיק שטעטל און ער איז געווען דער ערשטער כּהן דאָ. ער איז אויך געווען פֿון די ערשטע שדכנים אין שאַוול.[86]

ר׳ שמואל־משה רובינשטיין, אַליין אַ בויסקער, האָט ער אַ סך יאָרן געלעבט אין שאַוול. מחבר פֿון **אבני שהם** ווען ש״ס און פּוסקים (וואַרשא, תרס״ב), **תורת הקבלה** (וואַרשא, תרע״ב), **קדמוניות ההלכה** (קאָווונע, 1926). ער קלערט אויף „דעם אָנהייב פֿון די הלכה־מקורות לויט די כּתבי־הקדש און וויסנשאַפֿטלעכע קוועלן". די הקדמה איז געשריבן אין שאַוול. פֿאָטערס נאָמען יצחק, דער מאַמעס — שיינע מערע.

ר׳ אַריה ראַבינאָוויץ, געבאָרן און געלעבט אין שאַוול. מחבר פֿון **זכרון אביר או אנציקלופּדיה תלמודית** (ווילנא, 1911). דעם ספֿר פֿאַרענדיקט 1910 שרייבן און מסדר זײַן אין שאַוול. האָט די הספּמה פֿון ר׳ יצחק־יעקבֿ ריינעס, אב״ד לידע. אין דער הקדמה זאָגט זיך, אַז ער איז פֿריִער געווען דיין אין יאָהאַנעסבורג [פֿון דייטשלאַנד]. זײַנע עלטערן האָבן אויך געווווינט אין שאַוול. ר׳ יצחק איז דאָ געשטאָרבן אין 1907 און זײַן מאַמע סלאַווע־חסיה — 1910 אין ווילנע.

אין ערשטן צענדליק פֿון איצ־טיקן יאָרהונדערט האָט דאָ געלעבט ר׳ יחזקאל־שאול בעניאַש, מחבר פֿון **אמרי יחזקאל** (ווילנא, תרע״ג). פֿלעגט זאָגן אַ שיעור אין סוחרישן בית־מדרש.

ר׳ שלמה בר׳ חיים־חײַקל עליאַ־שעוו, די אָריגינעלסטע לומדישע פּער־זענלעכקייט אין שאַוול. אַליין אַ צדיק און אַ מקובל, פֿלעגט ער זיצן טאָג און

85) דעם מחברס אדרעס: שאַוול, סאָבאָרני אוליטשאַ, קאָנפֿעקט־פֿאַבריקאַ.

86) אין ספֿר וועדט איבערגעגעבן אַ וויץ וועגן דער שדכנות פֿון קאַפּלאַנס זיידע. ער האָט אײַן מאָל פֿאַרשדכנט אַ בחור מיט דער טאָכטער פֿון אַ חשובֿן שאַוולער בעל־הבית. דער צוקינפֿטיקער שוויר האָט געפֿרעגט דעם שדכן, צי דער בחור איז אַ מופֿלג און פֿאַרשטייט זיך אין אַ מהרש״א. דער שדכן האָט געענטפֿערט: אני ערב בעדו (איך גאַראַנטיר פֿאַר אים). וועגן דער מחותן האָט בײַ אַ צווייטער געלעגנהייט אַ פֿרעג געטאָן דעם חתן אַ שטיקל מהרש״א, האָט יענער ניט געוווסט וואָס צו ענטפֿערן. איז דער מחותן געקו־מען מיט אַ טענה צום שדכן, האָט דער שדכן אים אַזוי

געענטפֿערט: איך האָב אײַך געזאָגט, אַז איך גאַראַנטיר פֿאַר אים, און דער דין איז, אַז אויב דער לווה האָט ניט מיט וואָס צו צאָלן, דאַרף דער זשיראַנט צאָלן, בכן — איך וועל אײַך פֿאַרענטפֿערן דעם מהרש״א.

נאַכט און לערנען. אויף אויסקומעניש האָט אים געגעבן מיט אַ ברייטער האַנט דער שאָולער גבֿיר בן־ציון נוראָק — יאָרן אויף יאָרן 40 רובל אַ חודש. ר׳ שלמה האָט זיך ניט געמישט אין שטעטלשע ענינים. מען האָט קוים געווויסט, אַז אַזאַ ייִד לעבט אין שטאָט. ער האָט זיך געלאָזט הערן נאָר דעמאָלט, וועז ר׳ יוסף־זכריה האָט געזומען ריידן קעגן קבלה. עס איז אַנגעגאַנגען אַ שטילע מחלוקת צווישן זיי, אָבער אַלץ לשם שמים און אין די גרענעצן פֿון תּלמיד־חכמשן קעגנזײַטיקן דרך־ארץ. יעדערער פֿון זיי האָט שטאַרק געהאַלטן פֿון דער בקיאות און חריפֿות פֿון צווייטן — אַזוי דערציילט ר׳ אָשר־ניסן לעוויטאַן, מו״צ אין שאַוול.

ר׳ שלמה האָט זיך בעיקר אָפּגעגעבן מיט קבלה. געווען אַ גרויסער מקובל שוין אין שאַוול, אָבער זײַן אמתע גדלות אין חכמת־הנסתּר איז באַקאַנט געוואָרן ערשט נאָך זײַן באַזעצן זיך אין ארץ־ישׂראל אין 1909, נאָכן דערשײַנען פֿון זײַן באַוווּסטן קבלה־ספֿר **לשם שבו ואחלמה**.[87] עטלעכע טיילן פֿון ספֿר זײַנען אַרויס בײַ זײַן לעבן, די איבעריקע נאָך זײַן פּטירה אין 1926. דער דריטער טייל האָט אַ הקדמה פֿון זײַן איידעם אַבֿרהם עליאָשעוו אין ירושלים. מבֿינים זאָגן, אַז זײַן ספֿר איז איינער פֿון די טיפֿסטע ספֿרים אין קבלה און אַז ער האָט דאָרטן מחדש געווען טיפֿזיניקע חידושים. ר׳ שלמה האָט אויך געהאַלפֿן אַנדערע אַרויסצוגעבן ספֿרים פֿון מקובלים, ווי עס זאָגט עדות ר׳ שמואל לוריא, דער מוציא לאור פֿון קבלה־ספֿרים.[88].

*

נאָך ניכבדים:

ר׳ יעקבֿ בר׳ דובֿ בערמאַן, משגיח אויף דער תּלמוד־תּורה (1861), ביקור־חולים, בית־ספֿר עברי. גבֿיר און בעל־צדקה, שטאַמט פֿון דראָבּיאַן. ניפֿטר אַרום 1877.

ר׳ זאבֿ בר׳ אַבֿרהם לעוויטאַן, ניפֿטר אַרום 1872); ר׳ אַבֿרהם־יוסף לעווינזאָן (אין פּרענומעראַנטן פֿון 1871); ר׳ דוד עליאָשעוו, געזאַמלט 1000 רובל און געשאַפֿן דעם גמ״ח (1878); ר׳ משה־ברוך לונץ, למדן און גבֿיר. ניפֿטר 1879; ר׳ ניסן וואָלבערג (1888); ר׳ בנימין לונץ (1888). נדבֿנים: א. קאָהן, פּאָדלאָשוק, ר׳ יצחק שלעז, ר׳ אַבֿרהם ראָם, אור־אייניקל פֿון ווילנער גאון — 1890; ר׳ יעקבֿ גלעזער (ניפֿטר 1895), ר׳ בן־ציון אַבֿרהם בר׳ אַלכּסנר לונץ.[89]

ר׳ מאיר־דוד הערש, פֿאָטער פֿון פּראָפּ׳ ליבמאַן הערש. פֿלעגט לערנען אַ

87) אין 4 טיילן. די ערשטע 2 טיילן פּי־עטרקובֿ, תּרע״ב, דער דריטער — ירושלים, תּרפ״ו. איין אויסגאַבע איז געדרוקט אין תּרס״ט, אָבער מיר האָבן זי נישט געזען, דאָס זעלביקע מיטן פֿירטן חלק. זיין חיבור חלק **הביאורים** איז געווען גרייט צום דרוק — צי ס׳איז אַרויס, ווייסן מיר ניט.

88) שיר השירים, עם פּי׳ האר״י, הו״ל ע״י שמואל לוריא, וואַרשא, 1886.

89) אַ מצבֿה־ליד פֿאַר אים איז דאָ אין פּל שירי יל״ג, ה׳, ווילנא, תּרנ״ח, ע׳ 143.

פּרק משניות מיט בעלי־מלאכות. האָט אויך געשריבן אין **המליץ**, **הצפירה**. פֿון די ערשטע חובֿבי־ציון אין שאָוול.

ר׳ מאָטל ווײַנשענקער, א מין ר׳ נחום הוראָדנער, אין אַ קלענערן פֿאָרמאַט, מיט אויסערגעווײַנלעכע מעשׂים טובֿים.

ר׳ יצחק־אַריה גאָלדבערג, די גאַנצע מישפּחה אויסגעהרגעט געוואָרן אין 1913; ר׳ מיכאל זילבער, ר׳ נתן בלאָק, ר׳ אַלכּסנדר ליפּקין, פֿון די אײַנגעיערס בײַ ר׳ יוסף־זכריהן; ר׳ זאבֿ גאָלדבערג; ר׳ משה־יהודה אַבראַמאָוויץ, בעל **מספּד גדול ובֿבֿד** (וואַרשא, תּרמ״ד) — על ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער.

מיכאל צימקאָווסקי, דאָ געבאָרן 1861, אַדוואָקאַט און עסקן אין מאָסקווע, קאָוונע. מיטגליד פֿון שאָוולער שטאָטראַט. געשטאָרבן 1928 אין קאָוונע.

שמעון גראָסמאַן, שלמה מאַנדעל, יחזקאל פֿרידבערג; ישׂראל־זאבֿ קאַפּלאַן, יוסף זאַק, אַריה יאָכעלזאָן, יוסף יודעלענסקי; אַבֿיגדור מײַזלש, יואל־דוד הורוויץ, אַבֿרהם־ישׁשכר גיטעלזאָן, לייב בר׳ שמעון ראָטהויז, אַהרן לונץ, לייב בר׳ בן־ציון נוראָק, רפֿאל יבֿנה, ישׂראל כאַראָשיצקי.[90]

ביבליאָגראַפֿיע. — הפּרמל, תּרכ״א; תּרכ״ו: 18, 40; המליץ, 1862: 30; 1868: 12; הלבֿנון, 1869: 31, 36, 49; 1870: 3; 1878: 9; המגיד, 1872: 10, 32; 1873: 47; המליץ, 1881: 2, 29; 1883: 82; 1884: 15; 1886: 16, 172 (רשׁימת המתנדבֿים); 1887: 56.

היום, פּטרבורג, תּרמ״ז: 57; הצפּירה, 1898: 57; המליץ, 1898: 12, 16, 21, 26, 29, 36, 39, 208, 219, 235, 285; 1899: 212; 1900: 56; 1903: 28; לוח אחיאָסף, תּרס״ג, תּרס״ה: 16.

מיכאל דײַטש, רבֿ מלכי״א. ירושלים, תּרס״ה. חשבון הנדבֿות, 1909, ע׳ 144; אפֿרים דיינאַרד, קהלת אמריקא. סט. לואיס, תּרפ״ו; מאַסליאַנסקיס דרשות. נ״י, 1927, ז׳ 82; שלמה־יצחק שיינפֿעלד, ציונים בדרך החיים, ב׳, נ״י, 1928. ע׳ 254; אידישע וועלט, קאָוונע־בערלין, 1932: 10.

ד.מ. ליפּמאַן, לתּולדות היהודים בליטא־זאַמוט. קידאַן, תּרצ״ד, ע׳ 54; שמעון פּהן, קורות היהודים בשיאוליאַי. קאוונאַס, תּרצ״ח; יאָר אײַן־יאָר אויס. קאָוונע, 1939. זאבֿ־אַריה רבינר, הרבֿ יוסף־זכריה שטרן. ירושלים, תּש״ג; רפֿאל מאַהלער, די ייִדן אין פּוילן, I, נ״י, 1946.

יעקבֿ שאַצקי, קולטור־געשיכטע פֿון דער השׂפּלה אין ליטע. בוענאָס־אײַרעס, 1950, ז׳ 21; יָדע עם, ת״א, תּשי״ד, ב־ג.; י.ל. מימון, למען ציון לא אחשה, ב׳. ירושלים, תּשט״ו, ע׳ 13; ברקאי, יוהנס־בורג, תּשט״ו, גל׳ קע״א. זכרון יעקבֿ [ליפּשיץ], ב׳, ע׳ 47; אהלי שם, 178; חלקת מחוקק, חוב׳ ה׳, ט׳.

לקורות עיר ראסיין ורבניה, ע׳ כ״ו; קהלת משה, 423; יזכור־בוך סואוואַלק, ז׳ 132, 149; איסקרא, 1904: 77; לעקסיקאָן, 1־8; ג. קרסל, 1, 2; צײַטשריפֿט, מינסק, ז׳ 350; ייוואָ־בלעטער, II. נומ׳ 3; דורות בונדיסטן, II. ז׳ 32; „ליטע״, I, זז׳ 942־970; יהדות ליטא, א׳, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 8333.

Bericht der Alliance Israelite, II. 1872, p. 38; Recueil de Matériaux sur la Situation economique des Israelites de Russie. Paris, 1906, H., p. 330, 368; Julius von Hartwitz, 1812, Der Feldzug in Russland. Berlin, 1910; The Jew in Canada. Toronto, 1926, p. 167; A. Janulaitis, Užnemuné po Prŭsais. Kaunas, 1928; J. Totoraitis, Sŭduvijos Suvalkijos Istorija. Kaunas, 1938. Biuletyn Żydowskiego Institutu Historycznego W Polsce, 1987, nr. 141; Jewish Encyclopedia, VIII, p. 209; Black Book.

90) דער גרעסטער טייל ביבליאָגראַפֿישע נאָטיצן וועגן שאָוול איז דאָ אין טעקסט גופֿא.

שאַוולאַן

ŠIAULĖNAI

שאַוולער קרײַז. סוף פֿופֿצנטן יאָרהונדערט איז שאַוולאַן געווען אַ הויף, וואָס האָט געהערט דעם זאַמעטער Seniŭ-nas (עלטסטן) קינגסגאַלאַ. יידן האָבן אָנגעהויבן דאָ זיך באַזעצן ערום מיטן זיבעצנטן יאָרהונדערט. דער אַלטער בית־מדרש שטאַמט פֿון יענער צײַט. דער אָרון־קודש איז געווען זייער שיין געשניצט און געווען איינער פֿון די שענסטע אין ליטע.

ווען שאַוול איז נאָך געווען אין די ווילקעלעך, איז שאַוולאַן שוין געווען אַ קהילה. 1701 האָט שאַוול נאָך געניצט דעם שאַוולאַנער בית־עולם.

1766 האָבן דאָ געווווינט 331 יידן און 1847 — 535.

אָנהייב 1860ער יאָרן איז דאָ געווען אַ גרויסער בלוט־בילבול, וואָס האָט אויפֿגעשטורעמט די יידן אין רוסלאַנד. געשען איז דאָס דעם 26סטן יאַנואַר, 1861. אין דערבײַקן דאָרף דירווינישאָק האָט אַ בחור, וואָס האָט זיך צעקריגט מיט זײַן פֿאָטער איציקזאָן, געזאָגט די פּויערים, אַז יידן האָבן געקוילעט אַ קריסטלעך קינד צו ניצן זײַן בלוט ערבֿ פּסח. אַ ראייה איז געווען אַ פֿלאַש ווײַן אין אָרון־קודש, וואָס יענער האָט דאָרטן אַליין פֿאַרשטעקט. דער פֿאָטער איז גלײַך אַרעסטירט געוואָרן און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַן אויספֿאָרשונג. אין דער לופֿטן האָט געשמעקט מיט אַ פֿאָגראָם.

אין הפֿרמל פֿון זעלביקן יאָר (1861) ווערט די מעשׂה דערציילט אַזוי: דעם 26סטן יאַנואַר, 1861, איז אַ דרײַ־יאָריק קריסטלעך מיידעלע פֿאַרפֿאַלן געוואָרן אין דאָרף דירווינישקי, ניט ווײַט פֿון שאַוולאַן. עס האָט זיך גלײַך אָנגעהויבן אַ העצע, אָנגעפֿירט פֿון גלח און געשטיצט פֿון גראָף שעמיאַט, אַז יידן האָבן געהרגעט דאָס קינד. יענעם טאָג זײַנען גראָד געווען אין דאָרף צוויי שאַוולאַנער יידן — ר׳ ישׂראל און ר׳ זונדל — האָט מען זיי באַשולדיקט אין מאָרד און זיי זײַנען גלײַך אַרעסטירט געוואָרן. אין עטלעכע טעג ערום איז דאָס קינד געפֿונען געוואָרן טויט־פֿאַרשאָטן פֿון אַן אַראָפּגעגליטשטן באַרג שניי. איצט האָט עס געהייסן, אַז די יידן האָבן אויסגעזויגן דאָס בלוט פון קינד און עס אַוועקגעוואָרפֿן. איינער אַ משומד, איציקזאָן, האָט געזאָגט עדות, אַז ער האָט אַליין געזען, ווי דער רבֿ פֿון שאַוולאַן און עטלעכע בעלי־בתּים האָבן עס געטאָן. נאָך פֿיל בקשות פֿון אַלע זײַטן, האָט דער ווילנער גובערנאַטאָר נאַזימאָוו געשיקט אַהין אַ קאָמיסיע אין באַשטאַנד פֿון טאָל־סטאָי און דעם באַקאַנטן יידיש־רוסישן שרײַבער לעוואַנדע [די מעשׂה קאָמיסיע איז אויך דאָ אין דער פֿריִערדיקער ווועדיסיע]. דער משומד האָט זיך מודה געווען אין זאָגן ליגן.

אין די זיכרונות פֿון אפֿרים

דיינאַרד ווערט נאָך אָנגענעבן דער נאָמען פֿון מיידל: דאָראָטי געלאַשעס, אַזוי אויך דער נאָמען פון העצעריש גלח: סטאַקאָווסקי. די צוויי דורכפֿאָרנדיקע יידן זײַנען געווען שאַוולאַנער קאַראַבעלניקעס.

יהודה־לייב גאָרדאָן, וואָס איז 1861 געווען לערער אין נאָענטן שאַוול, שרײַבט אין המליץ, אַז איינער פון די צוויי דורכפֿאָרנדיקע איז געווען ר׳ ישׂראל, ראש־הקהל פֿון שאַוולאַן, און ר׳ זונדל, דער שטײַערן־זאַמלער אין שאַוולאַן. אין אַן אַנדער מקור ווערט דער מוסר אָנגערופֿן „ליפּקע דער משומד״.

אין 1897 האָבן דאָ געלעבט 547 יידן, אין 1923 — 237, 1935 — בײַ 200 און פֿאַרן חורבן בײַ 90.

יידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמערײַ, קליינהאַנדל און מלאכה. אַ קענטיקער טייל יידן האָבן געצויגן זייער חיונה פֿון געדינגערײַ און סעדערײַ, אָדער דאָס איז געווען אַ צוגאָב צו אַן אַנדער פּרנסה־צוויג זייערן.

צווישן 1842 און 1891 זײַנען דאָ געווען 87 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים (אין 1842 — 48).[1]

אין הונגעריאָר 1869 איבער ליטע האָט שאַוולאַן געקראָגן 30 רובל פֿון יידישן הילף־קאָמיטעט אין מעמל. אין 1872 האָט די קליינע קהילה אַליין געשיקט הילף פֿאַר הונגער־געטראָפֿענע יידישע שטעטלעך אין ליטע. די רשימה פֿון די מנדבֿים איז דאָ אין המגיד. אין דער צײַט פֿון די הונגעריאָרן האָט אַ סך געהאָלפֿן דער גלח מישקאָווסקי. אַליין געגעבן צדקה פֿאַר יידן און גערעדט אין קלויסטער, אַז מען מוז העלפֿן אלעמען.

אין גרויסן פֿאָגראָם פֿון ניזני־נאָווגראָד אין 1884 איז אומגעקומען דער שאַוולאַנער ישׂראל בלאָך מיט זײַן מישפּחה.

אין אַ רשימה מנדבֿים פון 1899 פֿאַר העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל זײַנען דאָ מערערע שאַוולאַנער.

רבנים. — ר׳ שאול לוריא, געבאָרן אין קראַקינאָווע. זײַן פֿאָטער ר׳ משה־מישל און זײַן ברודער ר׳ נתן־נטע פֿלאום (לוריא), ביידע רבנים אין קראַקינאָווע. בעל **עטרת שאול** (ווילנא, תר״ב). אין כתב־יד: **ערוגת הבשם**, שאול משאַוולאַן.

ר׳ מיכאל קיטאַי־דײַטש, געבאָרן 1810 אין שאַוול. רבֿ אין ליזעווע און שאַוולאַן, אָנהייב פֿערציקער יאָרן. ער האָט זיך געפֿילט שלעכט אין די צוויי קליינע שטעטלעך, האָט אים שאַוולער רבֿ ר׳ יצחק־אײַזיק ראַבינאָוויץ אַראָפּגעבראַכט פֿאַר אַ מו״צ אין שאַוול.

ר׳ מרדכי־אורי בר׳ אַהרן סאַמאָנאָוו, געבאָרן 1809 אין שווענקשנע. נאָך שאַוולאַן רבֿ אין ווינדוי, מיטאַווע, ווו ניפֿטר געווען אין 1864.

---

1) שאַבֿילין — אַ גרעסערע יידישע קהילה אין לעטלאַנד — האָט 75 פֿרענומעראַנטן. איין און דער זעלביקער ספֿר (**נאום דוד**) האָט חותמים סײַ פֿון שאַבֿילין, סײַ פֿון שאַוולאַן. איז כּדאַי צו קוקן אין ביידע שטעט אין **ספֿר הפֿרענומעראַנטן**.

ר׳ זאַב־דוב ליבשיץ, געבאָרן 1827. פֿון 1849 ביז 1860, שפּעטער אין סרעדניק, ווו ניפֿטער געוואָרן 1900 (געראָפֿן אויך בערעלע סרעדניקער). פֿאָטער ר׳חיים אב״ד סרעדניק, זון ר׳ הלל־אריה אב״ד סוווּאַלק, לובלין. חיבורים: **מעין חיים** (ווילנא, תר״ל), **שיר החיים, פּירוש ל׳פּרק שירה** (ווילנא, תר״ל, געדרוקט מיטן אָריגינאַל); **באר חיים, פּירוש לסידור** (ווילנא, תרל״ט, געדרוקט מיטן טעקסט); **רוח חיים, פּירוש על קהלת** (וואַרשא, תרמ״ד, געדרוקט מיטן טעקסט).

ר׳ שמואל ראַבינאָוויץ. שאלות־ותשובות פֿון ר׳ שמואל אב״ד שאָוולאַן געפֿינען זיך אין שאול שאַפּיראָס **חמדת שאול** (אָדעסאַ, תרס״ג, ע׳ כ״ה).[2]

ר׳ יוסף־מרדכי קריגער. ניפֿטער 1907. מיר ווייסן נאָר, אַז 1899 איז ער געווען דאָ רבֿ.

ר׳ זאַב־וואָלף ברוידא. האָט חידושי־תורה אין **דעת מרדכי**, י.א. ראַבי־נאָוויץ (קיידאַן, תרצ״ט, ע׳ 8).

ר׳ מנחם־העניך בר׳ אַהרן־אליהו סינגער, געבאָרן אין קאַמענץ־ליטאָווסק. נאָך שאָוולאַן געווען רבֿ אין וואַסילראָק (רוסלאַנד), שפּעטער אין לאָס־אַנדזשעלעס. מחבר פֿון **לויט חן**.

ר׳ ישׂראל ראָזענדאָרף; ר׳ עקיבֿא בערלין, הי״ד.

2) יהודה־לייב גאָרדאָן איז 1860־1865 געווען לערער אין דערבייקן שאָוול ער שרייבט, אַז בעתן בלוט־בילבול אין שאָוולאַן איז דאָרטן געווען רבֿ ר׳ שמואל׳קה [זיכער, דער ר׳ שמואל] — בכן, אין 1861.

ר׳ הלל־אַריה־לייב בר׳ זאַב־דוב ליבשיץ, דאָ געבאָרן אין 1844. רבֿ אין פּאָפּעליאַן, פּלונגיאַן, סוווּאַלק, לובלין, ווו ניפֿטער געוואָרן 1907. געהאַט אַלגעמיינע בילדונג. בעל **בית הלל** (וואַרשא, תרנ״ח). געשריבן איבערזעצונגען און דערציילונגען אין **הלבֿנון**, אונטערן פּסעוודאָנים „האל״ה״.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1860: 26; הפּרמל, תרכ״א: 38, 39; המגיד, 1868: 45; 1872: 17; המליץ, 1899: 216; יהושע העשיל סינגער, זכרון בספֿר. ווילנא, 1900, ע׳ 164; הצפֿירה, 1901: 10; מיכאל דיטש, רבֿ מלכיא. ירושלים, תרס״ה, הקדמה; פּתחי יל״ג, ת״א, תרפּ״ח, ע׳ 17; ד״ר דינה יפֿה, אידישע שטימע, 1940: 6544.

עיר ווילנא, ע׳ 46; שם הגדולים החדש, ע׳ 59; שמעון פּהן, קורות היהודים בשיאוליאַי, ע׳ 18; יזכור־בוך סוואוואַלק (אינדעקס); עטרת יצחק, ע׳ מ׳; תולדות ישיבת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 39; **אהלי שם**, ע׳ 193 [זאָגט, אַז אין שאָוולאַן איז געווען רבֿ ר׳ יצחק בר׳ ברוך־שמריה הורוויץ, שפּעטער ראַדוויליישאָק]; תולדות אַנשי שם (ראנד), א׳ 86; א. דיינאַרד, זכרונות בת עמי; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 8335; יהדות ליטא, ג׳, ז

A. Totoraitis, Sŭduvijos Suvalkijos Istorija. Kaunas, 1938; Black Book

שאַלקענע[1] SALKENĖ

קליין שטעטל. אין די 1920ער האָבן דאָ געווווינט מערערע צענדליק ייִדישע מישפּחות. אין וואַלן צום ציוניסטישן קאָנגרעס אין 1933 זיינען דאָ אָפּגעגעבן געוואָרן 73 [?] שטימען — אַזוי לויט „אידישע שטימע״.

1) קומט נאָך שאַט.

שאַט

ŠETA

קיידאַנער קרײז. אין מיטן ויבעצנטן יאָרהונדערט איז דאָ שוין געווען אַ יידישע קהילה. אין 1679/80 איז אויסגעבראָכן אַ בלוט־בילבול אויף יידן פֿון אַ קריסטלעכן אַרבעטער און זײַן פֿרוי. די גלחים האָבן אים געשטיצט. די געפּײניקטע יידן זײַנען שפּעטער באַפֿרײט געוואָרן. אין דער צײַט פֿון „ועד ליטא" האָט שאַט געהערט צו קיידאַנער גליל.

שאַט איז איינע פֿון די געציילטע שטעט אין ליטע, ווו קאַראַימער האָבן געווויינט לאַנגע יאָרן. אין אַכצנטן יאָרהונדערט איז דאָ געמאַכט געוואָרן אַ בלוט־בילבול אויף אַ קאַראַימער.

1847 האָבן דאָ געלעבט 802 יידן, 1897 — 1135, 1923 — 440, 1935 אַרום 400 און פֿאַרן חורבן — אַן ערך די זעלביקע צאָל.

וויכט פֿון אַ באַן און שאָסיי, איז די יידישע עקאָנאָמיק פֿון שטעטל געווען אַ שוואַכע. די יידישע פֿרנסות זײַנען געווען: קרעמערײַ, מלאכה, פֿורמאַנערײַ.

דעם דרײַצנטן מײַ, 1832, האָט שאַטער ראש־הקהל אַנגעגעבן אַן אָנקלאגע צום ווילנער געזעראַל־גובערנאַטאָר, הלמאי די גובערניע־פֿאַרוואַלטונג האָט אָנגענומען פֿאַר רעקרוטן צוויי יידישע קינדער פֿון שאַט, ווואָס זײַנען פֿאַרכאַפּט געוואָרן דורך ווילקי און שאַדעווע: יאַנקל קורלאַנדשיק און פּסח שטיין.

צווישן 1842 און 1911 זײַנען דאָ געווען 93 פֿרעמדע־מעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אין 1860 איז דאָ געווען אַ גרויסע שריפֿה. אין דער שריפֿה פֿון 1878 זײַנען אַראָפּ 100 הײַזער, צווישן זיי דער בית־מדרש און בית־כּנסת (3 יאָר געבויט, אָפּגעקאָסט 4000 רובל). פֿריִער מאָנטוויל האָט געהאַלפֿן נשׂרפֿים, האָט אויך צוגעזאָגט אָפּצובויען דעם בניין פֿון הכנסת־אורחים, ווואָס ער האָט אויפֿגעבויט אין 1876. אין דער שריפֿה פֿון 1892 זײַנען אָפּגעברענט געוואָרן 115 הײַזער.

אין די הונגעריאָרן פֿון 1868/69 אין ליטע האָט דאָ אַ סך געהאָלפֿן דער פֿריִער מאָנטוויל.

1889 האָט מען אויסגעבויט אַ נײַעם מרחץ, ווואָס האָט אָפּגעקאָסט 3000 רובל. אין 1890, צו דער לוויה פֿון פֿריִער מאָנטווילס פֿרוי, איז די גאַנצע קהילה געגאַנגען אָפּוואַרטן 4 וויאָרסט פֿון שטאָט. חזן יוסף עליאָוויץ מיטן כאָר האָבן געזאָגט תּהלים. שוין 15 יאָר, ווי מאָנטוויל האָט געשיקט יעדער חודש געלט פֿאַר אָרעמע. יעדער ערבֿ־פּסח פֿלעגט ער שיקן 25 רובל פֿאַר מעות־חיטים. אויך דער פֿוילישער פֿריִער קליאָטקאָ פלעגט העלפֿן יידן.

די יידן האָבן אין דער לעצטער מינוט זיך דערווויסט, אַז דעם 29סטן יוני, 1903, דאַרף אויסברענען אַ פּאָגראָם. דער

רַבּ ראַבינאָוויץ האָט אום שבּועות אָנגע־ שריבן אַ בריוו צום גובערנאַטאָר און געבעטן מַציל זײַן די יִידן — און ער האָט גערַאַטעוועט.

*

1900 איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַן אגודה ציונית, בעיקר דורך אלחנן־יעקבּ ריטענבערג און בצלאל מייטקיס. דער יושבּ־ראש איז געווען וונדל ראָבינזאָן.

אין רשימות מנדבֿים פֿון 1900 און 1903 צו העלפֿן בויען ארץ־ישראל געפֿינען זיך מערערע שאַטער. די קלײַבערס: א.י. ריטענבערג און בצלאל־ הירש מייטקיס און (1903) יצחק קורלאַנד־ טשיק.

אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים איז דאָ אַ מצבּה פֿון „דובער בר׳ אַבֿרהם סג״ל משאַט, תּרל״א.״

אָנהייב צוואַנציקסטן יאָר־ הונדערט איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן דער „בונד״. אין 1903 איז אויפֿגעשטעלט געוואָרן דער „קליינער בונד״, וואָס זײַנע יִינגלעך זײַנען אַ שבת יאָרצײַט פֿון קעשע־ נעוואָר פּאָגראָם אַרויף אויף דער בימה און ניט געלאָזן דעם חזן זאָגן דעם „הנותן תּשועה״ פֿאַרן קייזער.

רבנים. — ר׳ יוסף, עלטער־ זיידע פֿון ר׳ מאיר־יעקבּ גינצבורג, וואָס האָט געמאַכט טיפֿע הגהות אויף **ביאורי הגר״א** וועגן שולחן ערוך חושן משפט. ר׳ מאיר איז געבאָרן 1820, קען מען אָננעמען, אַז ר׳ יוסף איז געבאָרן אַרום 1770־1780.

ר׳ שמואל („ר׳ שמואל הקטן״), זון פֿון מקובל ר׳ אַבֿרהם, ברודער פֿון ווילנער גאון.

ר׳ אליהו בר׳ יעקבּ ראַגאָלער, געבאָרן 1794 אין נײַשטאָט־טאַוריק. געהאַלטן ווי דער ווילנער גאון, אַז תּנ״ך דאַרף מען לערנען פֿאַר תּלמוד און מען דאַרף עס לערנען מיט פּירוש רש״י. נאָך זײַן רבנות אין שאַט רבּ אין ראַגאָלע, שפּעטער 16 יאָר אין סלאַבאָדקע, ווו ער האָט אויפֿגעשטעלט די ערשטע גרויסע ישיבֿה, דערנאָך 10 יאָר אין קאָליש (דערִיבער זיך געפֿונען אויך „ר׳ אליהו קאָלישער״). ניפֿטר געוואָרן 1849. זײַן זון, ר׳ דוד הלוסקער, האָט אָפּגעדרוקט דעם פֿאָטערס יד **אליהו** (וואַרשא, תּר״ס, ב׳ חלקים).

ר׳ נפֿתּלי בר׳ אפֿרים. אין **חמדת שאול**, שאול שאַפּירא (אדעסא, תּרס״ג, ע׳ כ״ה) דאָ אַ תּשובֿה פֿון ר׳ נפֿתּלי . . . אב״ד שאַט). אויף ש״ס סלאָוויטאַ (1835) דאָ הסכמה פון ר׳ נפֿתּלי בהרבּ ר׳ אפֿרים, אב״ד שאַט.[1]

ר׳ מאיר־מיכל בר׳ שלום ראַבי־ נאָוויץ (ר׳ מיכל שאַטער), געבאָרן 1830 אין

1) בנֵי בן־יעקבּן איז דאָ: „**שער הלכות**, נפֿתּלי בר׳ **אַבֿרהם** אב״ד שאַט. חיבור גדול על האלפסי. כתבּ־יד״. קען עס זײַן, אַז עס זײַנען געווען צוויי נפֿתּליס אָדער איז אַרײַנגעפֿאַלן אַ טעות אין פֿאָטערס נאָמען? בן־יעקבּ איז אַ גרויסער דײַקן און מיר האָבן געפֿונען דעם נפֿתּלי בר׳ **אפֿרים** אין צוויי ספֿרים, וצריך עיון.

קיידאַן. צוואַנציק יאָר דאָ רבֿ. זיך אָפּגעזאָגט אָנצונעמען רבנות אין גרויסע שטעט. נאָך לאַנגע בעטנישן פֿון גדולי ווילנע איז ער געוואָרן דאָרטן מורה־הוראה, בתּנאי, ער זאָל ניט דאַרפֿן פּסקענען קיין דינים. ר׳ ישׂראל סאַלאַנטערס איידעם, ר׳ אליהו־אליעזר גראָדזענסקי, האָט געשיקט אַ שליח צו מאיר־מיכלען מיט דער בקשה אָנצונעמען די רבנות אין דווינסק, יענער האָט אָבער אָפּגעזאָגט. אחד הגדולים אין זײַן דור. זײַן דירה אין ווילנע איז געווען צווישן אַלע אָרעמע הײַזקעס, געווען פּשוט שוועך צו געפֿינען דאָרטן זײַן אַדרעס. ניפֿטר געוואָרן 1902 אין ווילנע. איידעם פֿון ר׳ זלמן־פּנחס הכֹּהן, אב״ד יעזנע און געלוואַן.

ר׳ נחום שאַפּירא, געבאָרן 1818 אין דאָקשיץ. פֿרײַער רבֿ אין פּאָקראָי, ליגעם, וועגער, טרישיק. ניפֿטר 1902 אין שאַט.

ר׳ בונים בר׳ נתן־נטע סילווער, געווען אויך רבֿ אין דוסיאַט (ווו׳ גענבאָרן), אַבעל, קאַמיי.

ר׳ זאַב־וואָלף אַבֿרך, געבאָרן 1845 אין ריטעווע. פֿון 1875. פֿרײַער ר״מ אין פּיקעלן און פֿון 1885 אב״ד מאַזשייק. בעל **רבֿיד הזהבֿ** (וואַרשא, תּרנ״ח). ניפֿטר 1922 אין מאַזשייק.

ר׳ שלמה־דובֿ הכֹּהן שפּרינץ, געבאָרן 1846 אין מעזריטש, דאָ רבֿ אַרום די 1890ער יאָרן. פֿרײַער רבֿ אין סידרע (גראָדנער גובערניע, פֿון אַרום 1870). עטלעכע יאָר אין סופֿראַסלע (סוווּאַלקער גובערניע), פֿון 1880 אין טראַלע (לובלינער געגנט). שפּעטער מו״צ אין אַ ריגער פֿאַרשטאָט און פֿון נאָך 1897 רבֿ אין מאָנטראָל. בעל **לשד השמן** (וואַרשא, תּרל״ט).

ר׳ אַבֿרהם דרושקעוויץ, פֿון 1897 ביז 1902. שפּעטער 10 יאָר משגיח אין וואָלאָזשינער ישׁיבֿה. בעל **שעורי הוראה** (קובנה, תּרצ״ג).

ר׳ שלמה בר׳ מאיר־מיכל ראַבינאָוויץ, פֿון 1903. ניפֿטר געוואָרן צווישן 1930 און 1934.

ר׳ אלחנן ווינער, לעצטער רבֿ, הי״ד.

אָפּשטאָמיקע. — ר׳ יהושע בר׳ אליהו ראַבינאָוויץ, דאָ געבאָרן 1818. פֿון 1847 ראש־ישׁיבֿה אין קלעצק און פֿון 1867 אויך אב״ד דאָרטן. זון פֿון הגאון ר׳ אליהו ראַגאָלער. ניפֿטר 1887 אין נעס־וויזש.

ר׳ משה־יצחק ראַבין, דאָ געבאָרן 1834. 40 יאָר מו״צ אין פּאָנעווועזש און מערערע יאָרן דאָרטן ר״מ. בעל **מילואים למשה** (ווילנא, תּרס״ט). ניפֿטר 1902.

ר׳ בן־ציון שאַטער, ר״מ אין ווילנע, אַרום די 1880ער יאָרן.

מרדכי־מאַנעס מאַנאַסאָוויץ, געבאָרן 1857. פֿון 1880 אין ליבאַווע, וווּ אויפֿגעשטעלט אַ בית־ספֿר, וואָס האָט עקסיסטירט 38 יאָר. פֿון 1919 אין אַמעריקע, לערער אין פֿאַרשיידענע שטעט און צום סוֹף אין ניו־יאָרק. פֿון 1870ער גע־

דרוקט לידער און דערציילונגען אין **המלין, הצפירה, השחר, האסיף** א״א. אַרויסגעגעבן די דערציילונג **חטאת הורים או מרים הזקנה** (וואַרשא, תרמ״ד) און זײַן איבערגעזעצטע דערציילונג פֿון פּ. האָפמאַן **נחלה מבוהלת** (ווילנא, תרמ״ז). געשריבן דראַמקעס פֿאַר קינדער: **נשף פורים, מנחה חדשה, חנה** (קראקא־וואַרשא, תרס״ג־תרס״ז). שפּעטער אין גאַנצן זיך אָפּגעגעבן מיט מחבר זײַן העברעיִשע לערנביכער: **הדקדוק המעשי** (וואַרשה, תרס״ה. אַ סך אויסגאַבעס. געווען זייער פּאָפולער אין די העברעיִשע שולן פֿון פּוילן און ליטע), **מראה עינים** (ווילנא, תרס״ו), **החבר הטוב** (וואַרשה, תרע״א), **דקדוק קצר לתלמידים** (וואַרשה, 1928), **דקדוק שפתנו** (דאָרטן, 1929) א״א. אויטאָר אויך פֿון **משלי הזמן** (נ״י, תרפ״ה). — האָט אויך געשריבן אין די יִידישע צײַטונגען: **הײַנט** (וואַרשע), **יידישעס טאָגעבלאַט, דער אידישער עמיגראַנט** — נ״י. האָט אויך מחבר געווען מערערע יִידישע קינדער־פּיעסעס. איינע פֿון זיי: **די רײַכע ירושה** איז געשפּילט געווָארן דורך דער „ווילנער טרופּע״ אין 1916. געשטאָרבן 1927 אין ניו־יאָרק.

ר׳ שמואל בהרב ר׳ מאיר־מיכל ראַבינאָוויץ, רב אין פּאָרט אַמבאָי (אַמעריקע). אין **הצפירה** געדרוקט קאָמפּלימענטן געאָמעטרישע פּראָבלעמען. ניפּטער געווָארן 1926.

ר׳ מאיר־יצחק בר׳ ישראל גאָלדבערג, דאָ געבאָרן אין 1871. פֿון 1899 רב אין אָסטראָווונע (מאָלעווער גובערניע) און פֿון 1907 רב ומו״צ אין ווִיטעבסק. זײַן שווער ר׳ יהושע־זעליג היילפּערן, אב״ד סטאָקלישאָק.

אפֿרים קאַפּלאַן, דאָ געבאָרן אין 1879. פֿון 1904 אין ניו־יאָרק. געשריבן אין פֿאַרשיידענע צײַטונגען פּובליציסטישע אַרטיקלען און היסטאָרישע אָפּהאַנדלונגען. רעדאַקטער פֿון ניו־יאָרקער **מאָרגען־זשורנאַל**. חיבורים: **מפלגות וכיתות בישראל לפנים, ראשי הגולה, מוחמד והקוראַן, הפילוסופיה היהודית הדתית**, א״א. געשטאָרבן 1943.

יב״א זיוו, אַ יִידישער מחבר, וואָס זײַן ערשטער נאָמען איז ניט אויפֿגעקלערט געווָארן. געלעבט אין דער צוויי־טער העלפֿט נײַנצנטן יאָרהונדערט. אויף זײַנע ביכלעך פלעגט ער צוגעבן: משאַט. חיבורים: **דאָקטאָר יוסף אַלפֿסי** (וואַרשאָ, 1883), **דיא אונגליקליכע אָדער דיא גליק־ליכע אסתר**, איבערזעצט (ווילנא, 1894), **דער ישיבֿה בחור אָדער דיא ליעבע און דיא פֿײַנטשאַפֿט** (ווילנא, 1898). געדרוקט אויך לידער אין העברעיִשע צײַטשריפֿטן.

ניכבדים: ר׳ יעקבֿ גליק, קאָזיאָנער ראַבינער, ר׳ שאול קאַצענעלענבאָגען, חזן יוסף עליאָוויץ, זלמן־יהודה וויגושין, נחום גדיא.

קאָרעספּאָנדענטן: המלין: ש. ראַבינאָוויץ, יעקבֿ גליק. **הצפירה:** מאיר שקאָרולסקי איש קאָוונא, ישעיה ז״ן. **הלבנון:** יב״א זיוו.

רבנים זײַנען דאָ געווען:

פֿון 1894 ר׳ לייב־נח באָס, געבאָרן 1859 אין געלוואַן, ווילקאָמירער קרײַז. מחבר פֿון **תּבֿת נח**. געשריבן מאמרים אין **המגיד**, **המליץ**, **הצפֿירה**, **הדגל**, **תּורה מציון** (ירושלים, תרמ״ח־תרמ״ט). דאָ ניפֿטר געוואָרן אין 1909.

ר׳ יום־טובֿ ליפּמאַן לעווין, געבאָרן 1879 אין מאָלאָדעטשנע, ביז 1912. פֿון 1913 ביז 1917 רבֿ אין גרוזד, צוויי יאָר אין מאָלאָדעטשנע, ווידער רבֿ אין גרוזד ביז 1923, ווען עמיגרירט קיין ברוקלין, ווו געווען רבֿ. איידעם פֿון ר׳ זוסמאַן ברוידא, אב״ד ראָזאַליע. פֿאָטער ר׳ אַריה־לייב, ר״מ פֿון ישיבֿה קטנה אין וואָלאָזשין (1889־1891).

ר׳ נתן־ירחמיאל ליטווין, שפּעטער רבֿ אין לינקעווע און פֿון 1929 אין קורשאַן, ווו אומגעקומען 1941, הי״ד. שטיפֿברודער פֿון ר׳ אָשר־ניסן לעוויטאַן, ר״מ אין שאַוול.

ביבליאָגראַפֿיע. — תּולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 79; אננציקלופּעדיה של הציונות הדתית, א׳, 223; דער אידישער האַנטווערקער אין ציפֿערן, 1938.

Recueil de Matériaux sur la Situation economique des Israelites de Russie, p. 368; Jüdische Statistik. Berlin, 1903, p. 181.

ביבליאָגראַפֿיע. — הצפֿירה, 1876: 40; הלבנון, 1878: 50; המליץ, 1890: 51, 218; 1899: 41; 1900: 17, 34; 1903: 31; הפּלס, תּרס״ג: כ״ט; די לעצטע פּאַסירונגען, זשענעוו, 1904: 2; ספֿר היובֿל של אגודת הרבנים האורתודוכסים בארצות־הברית וקנדה. נ״י, תּרפ״ח, קמ״ח;

א. לעווין, קאַנטאָניסטן. וואַרשע, 1934. ז׳ 94; **בית יעקבֿ**, ירושלים, שבֿט תּשכ״א; ספֿר קיידאַן. ת״א, 1977, ע׳ 186, 211; עיר ווילנא, ע׳ 196, 277; בן־יעקבֿ, אוצר הספֿרים, ע׳ 598; אהלי שם, ע׳ 58, 293; דורות האחרונים, ב׳, 298;

חכמי ישראל באמריקא, ע׳ 108; לעקסיקאָן, 8; ג. קרסל, 2; יעווריִיסקאַיאַ סטאַרינאַ, xi, ז׳ 228־233; לתולדות היהודים בליטא־זאַמוט, ע׳ 26; לקורות עיר קיידאַן ורבניה, ע׳ ג׳; חלקת מחוקק, חוב׳ ז׳; ספֿר הפּרעסמעראַנטן, 8335; יהדות ליטא, ג׳.

Jewish Encyclopedia, V, 10, p. 5, 302; Black Book; Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce. no. 141, p. 32.

שאַקאָט[1] ŠAUKOTAS

שאַוולער קרײַז, ניט ווײַט פֿון שאַוולאַן. פֿון מיטן די 1850ער איז דאָ געווען אַ ייִדישער יישובֿ. 1879 איז נאָך ניט געווען קיין דאָקטער אין שטעטל. אין 1938 זײַנען דאָ געווען ייִדישע בעלי־מלאכות, אַ סימן פֿון אַ ייִדישן יישובֿ.

1) אין שאַוולער קרײַז איז אונטערן נאָמען שאַווקאָט געווען אַ ייִדישע קאָלאָניע, געגרינדעט געוואָרן 1854 אויף אומזיסטער ערד פֿון דער צאַרישער רעגירונג, 217 דעסיאַטין. שפּעטער זײַנען צוגעקומען 9 ייִדישע פֿאַמיליעס פֿון שאַוול. אין 1898 האָט די קאָלאָניע נאָך עקסיסטירט. אונדז שײַנט, אַז דאָס איז איין אָרט — בכל־אופֿן אַזוי נאָענט צו שאַקאָט, אַז ביידע האָבן געהאַט די זעלביקע רבנים.

שאַקי

ŠAKIAI

קרײַזשטאָט (נאָר אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע). אַן אַלט אָרט, ווערט שוין דערמאָנט אין כראָניקעס פֿון פּערצנטן יאָרהונדערט. אין דער צווייטער העלפֿט פֿון זעכצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט פֿינף פֿאַמיליעס מיטן נאָמען Šakaičiai. אַזוי האָט דאָס דערפֿל געהייסן אויך פֿריִער. שאַקי האָט געקראָגן שטאָטרעכט אין 1776.

יִידן האָבן אָנגעהויבן זיך באַזעצן דאָ, ווען דער מקום איז נאָך געווען אַ דערפֿל. זיי האָבן געבראַכט אַהער דעם וואַלדהאַנדל. די יִידישע באַזעצונג האָט אָנגענומען אַ גרעסערן פֿאַרנעם סוף לעצטן פּערטל פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט, ווען פֿירשט מיקאָלײַ טשאַרטאָריסקי האָט געגעבן די יִידן גרעסערע רעכט (דאָס שטעטל און די סבֿיבֿה אַרום האָבן געהערט דער טשאַרטאָריסקי־דינאַסטיע).

דער פּנקס הקהילה איז פֿון תּקכ״ח־תּקל״ו (1768־1776). אין פּנקס זײַנען געווען 248 עמודים, אויסגעפֿילטע נאָר 132.[1]

אין 1797 האָבן דאָ געווווינט 574 תּושבֿים, מערסטנס יִידן, אין 65 הײַזער. אין 1856 האָבן דאָ געלעבט 1473 יִידן, 1897 — 1638, 1923 — 1267 (14 יִידן בײַם ראַנד שטאָט זײַנען ניט צוגערעכנט געווארן), פֿאַרן חורבן — בײַ 800.[2]

יִידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר, באַזונדערס תּבֿואה־האַנדל מיט דײַטשלאַנד, קרעמערײַ, מלאכה. אַ גרויסער פּראָצענט אין היגן יִידישן לעבן זײַנען געווען די גרויסע ערד־שטחים אַרום שטאָט, וואָס האָבן געהערט צו יִידן. די צאָל פֿון אַזעלכע יִידישע פֿריצים מיט זייערע פֿולווערײַקס איז געווען אַ קענטיקע. נאָך גרעסער איז געווען די צאָל יִידן, וואָס האָבן געצויגן חיונה פֿון זייער בײַשטאָטישער און בײַשטובֿיקער וווירטשאַפֿט — סעדעריי און גערטנערײַ. דאָס איז געווען דער סימן מובֿהק פֿון גרעסטן טייל יִידישע שטעטלעך אין סוווואַלקער געגנט.

צווישן 1841 און 1913 זײַנען דאָ געווען 115 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אין די הונגעריאָרן פֿון סוף 1860ער האָט דער „קעניגסבערגער הויפּט גרענץ־קאָמיטעט" געזאָרגט פֿאַר יִידישע קינדער אין די מערב־רוסישע קאַנטן. טייל

1) אויסער דעם פֿריִער געזאָגטן וועגן יִידישן באַזעצן זיך אין שאַקי, איז די אַנהייבצײַט פֿון פּנקס אַ ראיה, אַז יִידן זײַנען געקומען אַהער אַ סך יאָרן פֿריִער ווי אין די זיבעציקער פֿון אַכצנטן יאָרהונדערט. יִידן האָבן ניט אָנגעהויבן שרייבן אַ „פּנקס" דעם ערשטן טאָג פֿון זייער קומען אין אַן אָרט. זיי האָבן געהאַט גרעסערע דאגות. ס׳האָבן געדאַרפֿט אָוועקגיין צענדלי־קער יאָרן, ביז יִידן זאָלן אָנהייבן טראַכטן וועגן אַ פּנקס.

2) די ציפֿער 3000 אין יהדות ליטא, ד׳, איז אַ טעות הדּפוס.

פֿון די קינדער זײַנען געשיקט געוואָרן אויף פּראָדוקטיוויזאַציע אין דײַטשלאַנד. איינס פֿון די 7 קינדער אין Aachen איז געווען הירש פּערלמאַן פֿון שאַקי. דער קאָמיטעט צו העלפֿן יידישע הונגער־לײַדנדיקע שטעטלעך אין מעמל האָט געשיקט קיין שאַקי 30 רובל.

אָבער דאָס יידישע שאַקי איז יענע יאָרן שוין געווען גענוג פֿעסט עקאָנאָמיש, אַז עס האָט אַליין געקענט שיקן הילף צו די יידישע הונגער־שטעטלעך אין ליטע. דאָס ווײַזן קלאָר די 3 ליסטעס פֿון שאַקיִער מנדבֿים אין 1871, מיט די קלײַבערס מו״צ זאב גלאַזבערג, פֿײַבוש־מרדכי שור, יצחק סג״ל; פֿון 1872, מיט די קלײַבערס קלמן בלאָך, יצחק עפּעלבוים, און (2טע ליסטע), מיט די קלײַבערס צ.י. בלומגאַרטן, יחיאל־יעקבֿ עטעלזאָן.

אין אַ רשימה פֿון יידישע עמיגראַנטן פֿון 1869/70 קיין אַמעריקע זײַנען דאָ די שאַקיִער: מ. גיטעלמאַן, רויזע לעווין, ב. עדעלמאַן, מ. קאָהן, ס. שנײַדער.

אין 1879 האָבן שוין געלעבט אין מאַנטשעסטער (ענגלאַנד) אַ פּאָר צענדליק יידישע אימיגראַנטן פֿון שאַקי. יענעם יאָר, ווי אין די פֿרִיערדיקע יאָרן, האָבן 20 שאַקיִער אַרײַנגעשיקט 100 רובל פֿאַר דער תּלמוד־תּורה. דער אָנפֿירער פֿון דער גרופּע: גרשון שאַפּיר.

שאַקי, אַ ניט צו־ווײַט ליגנדיקע שטאָט פֿון פּרײַסן, האָט ווי אַ סך גרענעץ־שטעטלעך אין ליטע געליטן פֿון דער מפּה פֿון „שוואַרצן״ די גרענעץ. אין 1883 איז אַרויס אַ „קול קורא לרבני פֿלך סוּבאַלק״. דער מחבר פֿון קול קורא איז געווען אַבֿרהם־דובער אײַזענדאָרף, אינספּעקטאָר פֿון דער יידישער רעגירונג־שול אין שאַקי. ער ווָארנט ווען דער ספּנה, ווָאס איז פֿאַר־בונדן מיט דעם פֿאַר אלעמען, און בעט די רבנים צו פֿירן אַן אויפֿקלערונג ווען דעם צווישן די יידן פֿון גאַנצן אָרום.

אין 1910 האָט אַ גרופּע ליטווינער דאָ געעפֿנט אַ קאָאָפּעראַטיווע קראָם פֿון פֿאַרשיידענע סחורות. דאָס איז געווען אַ שטאַרקער קלאַפּ פֿאַר די יידישע קרעמערס.

סוף 1914 האָבן די אָפּטרעטנדיקע רוסישע חיילות געמאַכט אַ גרויסן פּאָגראָם: געבּרענט ספֿר־תּורות, געריבּט קראָמען און הײַזער און געשלאָגן מפּות־רצח. די מערסטע יידן זײַנען אַנטלאָפֿן.

*

אין 1869 איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַ יידישע קרוינשול, ווָאס איז בעיקר אויסגעהאַלטן געוואָרן אויף קהלשע געלט־ער. די יערלעכע בײַשטײַערונג פֿון דער מלוכה איז געווען 175 רובל. אַ יאָר. אין 1877 איז די יידישע קרוינשול פֿאַראײניקט געוואָרן מיט דער עוואַנגעליקער־שול. פֿון די 126 תּלמידים זײַנען 94 געווען יידישע. דער אינספּעקטאָר — אַבֿרהם דובער אײַזענדאָרף. לאַנגע יאָר דאָ פֿאַרנומען די דאָזיקע שטעלע. געווען אויך קאַזיאָנער ראַבינער.

אין די 1870ער איז געווען לערער אין דער קרוינשול יאַוואָרקאָווסקי. ער איז אויך דער גרינדער פֿון דער ביבליאָטעק. אַ בריוו מיט 12 חתימות איז געשיקט געוואָרן צו דער „חברת מרבי השכלה בישׂראל" אין פּעטערבורג, מיט דער בקשה צו שטיצן די ביבליאָטעק.

*

אין אַ ליסטע מנדבֿים פֿאַר בְּניין הארץ אין 1899 זײַנען דאָ מערערע שאָקיִער. דער קליִבער: שמעון שמואלאָוויץ.

אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים זײַנען דאָ מצבות פֿון:

באשא רייזיל בר׳ אליהו משאקי, תרנ״ג;

יעקב צבי בר׳ משה משאקי, תרנ״ה.

רבנים. — ר׳ יהושע־העשיל עליאַשזאָן, געבאָרן 1799 אין יאַנעווע. געווען זייער יונג בעת זײַן ערשטער רבנות אין שאָקי, אַרום 1820־1825. שפּעטער רב אין יאַנעווע, זעזמער, ווילקי, סווענציאַן, סיניי, וווּ ניפֿטער געוואָרן אין 1874. זײַן פֿרוי איז די באָבע פֿון העברעיִשן שריִבער אליעזר־אליהו פֿרידמאַן. האָט געהאַט אַ פֿענאָמענאַלן זיכרון, דעריבער האָט מען אים געוווּפֿן „ר׳ העשל די אײַזערנע קאָפּ". געווען אַ שאַרפֿער קעגנער פון מוסר־באַוועגונג. וועג ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער פֿלעגט קומען ערגעץ האַלטן דרשות וועגן מוסר, פֿלעגט ר׳ יהושע־העשיל קומען אַהין און אַרויסטרעטן קעגן, אָפּט גלײַך נאָך ר׳ ישׂראלן.

ר׳ שמואל מאָהליווער, געבאָרן 1804 אין גלובאָק (ווילנער גובערניע). פֿון 1854 ביז 1860. פֿרִיער (פֿון 1848) רב אין גלובאָק און נאָך שאַקי אין סווואַלק (1860־1868), ראָדעם, ביאַליסטאָק, וווּ ניפֿטער געוואָרן אין 1898. איינער פֿון די צענטראַלע רבנישע פֿערזענלעכקייטן אין זײַן צײַט, פון די הויפּט־מַנהיגים פֿון חיבת־ציון. מחבר פֿון **שיבת ציון**. זײַנע חידושי־תורה און תשובֿות זײַנען אַרײַן אין ספֿר **חקרי הלכה** וּ**שאלות** וּ**תשובֿות** (ירושלים, תש״ד). האָט איבער פֿערציק הספּמות אויף רבנישע ספֿרים:

ספֿר קהלת, עם פירוש ... אפֿרים בר׳ צבי הלוי (תרל״א); **מדרש רבה** על שיר השירים, עפּ״י ברוך עטילזאָהן (תרל״ו); **דברי חכמים**, מרדכי צבי הלוי (תרל״ו); **שואל אמת**, אַברהם־צבי שילעל (ווילנא, תרמ״ד); **שאירית יעקב**, זלמן־יעקב האַבערמאַן (ווילנא, תרמ״ד); **דבר אליהו** אליהו יוזפא (תרמ״ד); **סניגור**, אליעזר צווייפֿל (תרמ״ה); **עתים לבינה**, יוסף גינצבורג (1885); **בית אליקום**, אליקום געציל (תרמ״ו); **מעון אריה**, אַריה־ליב בינקאָוויטש (1886); **דברי משה** [הרמב״ם], ע״י יעקב מהרש״ק (1886); **דורש לציון**, חיים־יעקב קרעמער (תרמ״ו), **הגדה**, אַברהם אבוש (מגנצא, תרמ״ז); **חיי אדם**, אַברהם דאַנציג, מיט הוספֿות משולם פינקלשטיין (1888); **זכר למקדש**, פלא״י (תרמ״ט); **דברי חיים**, חיים אוריה הפּהן (ווילנא, תרמ״ט); **אור יצחק**, יצחק נח בר׳ מאיר (תר״ן); **חדושי ריי״ח**, יהושע חיים

עפּשטיין (ווילנא, תּר״ן); **ילקוט ארץ־ישׂראל**, יהודה ציזלינג (ווילנא, תּר״ן); **זרע יצחק**, יואל יצחק קאַצינעלינבויגן (תּר״ן); **גן יוסף עדן דוד**, יוסף חיים פּראַגער (תּרנ״א); **חידושי מהרמ״י**, משה יחזקאל (1893); **ספֿר ההשלמה**, ע״י מנחם מנדיל שחור (ברלין, תּרנ״ג); **משנת יהודה**, יוסף שרגא בר׳ איסר יהודה (תּרנ״ה); **פּף המאזנים**, אלפּסנדר זיסקינד גבריאלוב (תּרנ״ז); **אשל ברמה**, אפֿרים הלוי [סמאָלענסקי] (תּרנ״ז); **מצות ישיבת ארץ־ישׂראל**, ע״י יונה דוב בלומבערג (ווילנא, תּרנ״ח); **זכרון בספֿר ואבן ספּיר**, יוסף ספּיר שטיין (ברדיטשוב, תּרנ״ח); **בני גרשון**, גרשון ליפּשיץ (ווילנא, תּרנ״ט); **הוד תּהלה**, אפֿרים אליעזר צבי חרל״פּ (תּרנ״ט); **חבת הקדש**, יקותיאל עליאן (תּרנ״ט); **נהורא דיעקב**, יעקב אהרן בר׳ צבי הירש (תּרנ״ט); **דובב שפֿתי ישנים**, דוב בער טויבער (ירושלים, תּר״ס); **נזיר מן תּלמוד בבלי . . .** ע״י י.ש. סימיאַטיצקי (ווילנא, תּרס״א); **קהלת משה**, ע״י משה חיים טריוואַקס (תּרס״ב); **אמרי חיים**, חיים זונדל מפּבי (תּ״א, תּרפּ״ט). אַלע אויסגעלאָזענע שטעט זײַנען — ווארשע.

אין 1898 איז אַרויס **מספּד מר על ש. מאָהליווער**, מאת מרדכי שאַטץ (פּיעטרקוב) און אין 1923 **ספֿר שמואל** (ירושלים).

*

ר׳ משה־בצלאל לוריא, געבאָרן 1835 אין סוכאָוואָליע (גראָדנער גובערניע). רב אין ווילאָן, שאַקי (1868־1875), סיני און פֿון סוף 1907 אין סוואַלק, ווו ניפֿטר געווארן כ״ו ניסן, תּרע״ד. געווען אַ גרויסער חסיד פֿון יישוב ארץ־ישׂראל. חיבורים: **נהורא שרגא** (ווילנא, תּרל״ב), **נפֿש חיה** (ווארשא, תּר״מ), **פּוגע ישועה** (וואַרשא, תּרמ״ח), **מעשׂה בצלאל** (פּיעטרקוב, תּרנ״ד), **מעשׂה חושב** (וואַרשא, תּרנ״ה), **תּורת הקנאות** (וואַרשא, תּרנ״ט), **שבעת הנרות** (וואַרשא, תּרס״א), **מלאכת חושב** (וואַרשא, תּרס״ב), **כתר ישועה** (פּיעטרקוב, תּרע״ג), **מצבת משה** (ווילנא, תּרפּ״ד), **מלאכת בצלאל** (וואַרשא, תּרצ״ה).

האָט הסכמות אויף אַ סך ספֿרים:

אור זרוע, יצחק בר׳ משה (זיטאָמיר, תּרכ״ב); **מדרש רבה**, על שיר השירים, עפּ״י ברוך עטילזאָהן (תּרל״ו); **עטרת צבי**, אפֿרים אליעזר חרל״פּ (תּרנ״ז); **תּפֿארת אַבֿרהם**, פּנחס משה גאַרדאַן (תּרנ״ז); **מבית מאיר**, מאיר סטאָלעוויץ (תּרנ״ט); **נהורא דיעקב**, יעקב אַהרן בר׳ צבי־הירש (תּרנ״ט); **אבן לב**, יהודה ליב יפֿה (ווילנא, 1900); **תּהלות חיים**, חיים דוב מאסטראָלענקא (תּרס״ב); **דבר אַבֿרהם**, אַבֿרהם זלמנסקי (ווילנא, תּרס״ג); **חדושי אב״י** יהודה־ליב אַניקסטער (שיקאַגאָ, תּרס״ד); **עבודת הקודש**, חיים יוסף דוד אַזולאי (ווילנא, תּרס״ז); **בית יעקב**, יעקב יאַקימאָווסקי, (פּיעטרקוב, 1907); **שנות חיים**, חיים דובר מאַנושעוויץ (תּרס״ח); **תּוצאות חיים**, חיים שלמה כהנא (פּיעטרקוב, תּרס״ט); **ידי משה**, יעקב בנימין

יאַקימאָווסקי (גראַיעווע, תרס״ט); **מעיל שמואל**, שמואל הלל גימפּל (גראַיעווע, תרע״א); **דגול מרבבה**, דובֿ גראָסמאַן (ווילנא, תרע״א); **הועד**, עורך: ראובֿן לעווינבוק (פּיעטרקובֿ, תרע״ד); **מיטבֿ הגיוני היהדות**, ראובֿן לעווינבוק (דאָרטן); **ילקוט ספורים ומדרשים**, ע״י זאבֿ וואָלף גרינוואַלד (תּרפּ״ג) — אַלע אויסגעלאָזענע שטעט זײַנען: וואַרשע.

*

ר׳ צבי בר׳ פּלטיאל (פּאַלטע־ראָוויץ), שפּעטער רבֿ אין יאַנעווע, נאָוויגראָד. זײַן זון ר׳ שמחה, דרשן ומו״צ אין ניו־יאָרק.[3]

ר׳ שמעון־דובער בר׳ אַבֿרהם אַנאָליק, פֿרִיער רבֿ אין שעדלעץ, אָסטראָ־ווע, טיקטין. שוועסטער פֿון ר׳ יצחק־דובֿ בר׳ דוד־יהונתן, אב״ד לאָמזע. **בעל אמרי רש״ד** (וואַרשא, תרע״ב). דאָרטן דאָ אַ הספּד אויף אים. האָט הספּמה אויף **אלומת עולמים** לר׳ איזיק ליב בר׳ שרגא עזרא ויעקבֿ בר׳ שלמה זלמן (ווילנא, תרמ״ב).

ר׳ חיים־ירמיהו פֿלענסבערג, געבאָרן 1842 אין קיידאַן. פֿון 1869 רבֿ אין דאַרשונישאָק, 1873 אין באַלבירישאָק און פֿון 1889 אין שאַקי ביז זײַן פּטירה כ״א תמוז, תרע״ד. געדרוקט אַ סך מאמרים אין פֿרשנות און חקירה אין די העברעישע צײַטונגען פֿון זײַן צײַט. אין **הלבנון** פֿאַרעפנטלעכט אַ לאַנגע סעריע מאמרים אונטערן נאָמען „מורה נבוכי הזמן החדש״, וואָס איז אַ גאַנצער ספֿר. אסתּר רובינ־שטיין, די באַקאַנטע ווילנער רביצין, איז זײַן טאָכטער. חיבורים: **נזר הנצחון** (תרמ״ג), **שאלות חיים** (תרנ״ח), **דברי ירמיהו** (תרנ״ח), **אוצר חיים** (תרס״ה־תרס״ט, געדרוקט מיטן אָריגינאַל פֿון **אור ה׳** פֿון קרשקש), **מרפּבֿות עמי** (תר״ע), **דברי ירמיהו** (תר״ע־תרפּ״ז) — אַלע אין ווילנע.

ר׳ אַבֿרהם־לייב שור, געבאָרן 1893 אין וואַרשע. פֿרִיער רבֿ אין אַ פּאָרשטאָט פֿון פּעטערבורג (1917־1918), קרילאָוו (רוסלאַנד), 1922־1926 אין שאַקי און פֿון 1929 רבֿ אין שיקאַגאָ. רעדאַקטער פֿון **שיקאַגער אידישע שטימע**. אייניקל פֿון ר׳ מאיר גיטעלסאָן, רבֿ אין סלאַבאָדקע.

ר׳ משה [אַהרן?] פֿרידמאַן, פֿון 1926. ניפּטער געוואָרן 1934.

ר׳ יוסף גאָלדין, אויך רבֿ אין ווישיי, אומגעקומען 1941, הי״ד. זײַנע זין: ר׳ חיים, רבֿ אין באָסטאָן; ר׳ אַהרן רבֿ אין פּאטאקעט (ראוד אײלענד). זײַן פֿאָטער ר׳ ישׂראל, אב״ד סעריי. ר׳ יוסף מחבר פֿון **נעכטן, הײַנט און מאָרגן**. (קאונאַס, 1939).

ר׳ יוסף אָנאָאָוויץ, הי״ד.

ר׳ זאבֿ גאָלדבערג, מו״צ אין די 1870ער.

3) דער כראָנאָלאָגישער סדר פֿון דאָזיקן רבֿ איז אונדז ניט צו זיכער. אויף דער הגדה עם ביאור **תּקות ישׂראל**, ברוך בר״י עטילזאָהן (וואַרשא, תרכ״ח) איז דאָ אַ הספּמה פֿון ר׳ צבי בר׳ פּלטיאל, החופּק שאַקי (תר״ח). לויט דעם קומט אויס, אַז ער איז געווען דאָ רבֿ אין 1848, אַ צײַט פֿרִיער פֿאַר ר׳ שמואל מאָהליווער. וצריך עיון.

נ. גינזבורג, **שארית נחמיה** (ווילנא, תרס"ב); ט. סעגאל, **עין טובה** (פיעטרקוב, תרע"ד) — האָבן אַ שׂיכות מיט שאַקי.

אָפשטאַמיקע. — ר' ברוך בר' יונה עטעלזאָהן, דאָ געבאָרן 1806. פֿון 1880 אין שיקאַגאָ, ווו ניפֿטער געוואָרן אין 1889. בעל **הגדה** מיט ביאור **תקות ישראל** (וואַרשא, תרכ"ח); **מדרש רבה** על שיר השירים עם ביאור **פנפי יונה** (וואַרשא, תרל"ו); **תאמי צביה** (שיקאַגא, תרנ"א).

ר' שלמה גאָרדאָן, געבאָרן 1850. רב אין יעלינעווע, סווואַלקער געגנט, אַן ערך 10 יאָר פֿון 1872. שפּעטער רב אין דרוזגעניק, כּמעט ביז דער צווייטער וועלט־מילחמה. בעל **בנין שלמה וזכרון יעקב** (גראַיעווע, תרס"ח).

ר' אַהרן פרידמאַן, דאָ געבאָרן 1855. באַקאַנטער חזן. 1882־1932 חזן אין בערלין. די דייטשישע רעגירונג האָט אים געגעבן אַ ספּעציעלן טיטל פֿאַר זײַנע מוזיקאַלישע פֿאַרדינסטן. געשריבן דייטשישע ביכער: **געזאַנג אין שול** און **פּאָרטרעטן וועגן באַרימטע חזנים**. געשטאָרבן 1932 אין בערלין.

ר' אײַזיק־לייב סטאָליאַר־ספֿיר, דאָ געבאָרן אין 1858. פֿון 1887 רב אין אַדעלסק, 1892 אין קוזניצע, 1903־1921 אין ראַצק (סווואַלקער געגנט). שפּעטער מו"צ אין פּתח־תּקוה ביז זײַן פּטירה אין 1935. האָט העברעיזירט זײַן נאָמען אויף ספּיר. זײַן פֿרוי איז די טאָכטער פֿון שאַקיער אלחנן בר' דוב בערקאָווסקי. מחבר פֿון **נס פּח השמן** (תרמ"ג), **שרגא טובא** (תרנ"ב), **ציון לנפש יקרה** (תרנ"ג), **לקוי המאורות** (תרנ"ד), **שרגי נפישי** (תרנ"ט), **אַקלידא דרחמי** (תרע"ג), **שרגא נהורא** (תרע"ד), **שפּך שיח** (תרע"ד) — אַלע ווילנע. אַ בראַשור **פּגוד מלכים** (ווילנא, 1896) אַרויסגעגעבן לכבוד דעם קרוינונגטאָג פֿון ניקאָלַיי דעם צווייטן.

יצחק־לייב בר' אַלפּסנדר גאָלדבערג, געבאָרן דאָ אין 1860. פֿון די פּיאָנעריש־ציוניסטישע עסקנים אין רוסלאַנד און העברעיִשער נדבֿן. איינער פֿון די ערשטע חובֿבי־ציון אין ווילנע אין 1882 און פֿון די גרינדערס פון דער קאָלאָניזאַציע־חבֿרה „גאולה". פֿון 1890 מורשה 25 יאָר פֿון אַדעסער ועד. דעלעגאַט פֿון ווילנע צום ערשטן ציוניסטישן קאָנגרעס. האָט אַ סך געשטיצט דעם **העולם**, מאָסקווער **העם** און געגרינדעט דעם **הארץ**, וואָס איז געוואָרן איינע פֿון די פֿאַרשפּרייטסטע צײַטונגען אין א"י־ישׂראל. אַ העלפֿט פֿון צוואה געלאָזן פֿאַר קרן־קיימת. דער העברעיִשער אוניווערסיטעט אין ירושלים געפֿינט זיך אויף זײַן ערד. געשטאָרבן 1935 אין שווייץ.

באָריס גאָלדבערג, דאָ געבאָרן אין 1866. פֿון די פֿירנדיקע ציוניסטן אין אַמאָליקן רוסלאַנד. רעדאַקציע־מיטגליד פֿון **ראַזסוויעט, העולם, דאָס אידישע פֿאָלק**. פֿאַרפֿנטלעכט אַ סך מאמרים אין לאָנדאָנער **די וועלט**. פֿון 1920 אין א"י. געשטאָרבן 1921 אין יפֿו.

ד"ר שמואל כהן, מחבר פֿון **אות**

ברית [וועגן מילה], אַ שאַקיִער. ער דערציילט דאָרטן: „מעשה שהיה בעירנו, עיר שאַקי", אַרום 1880, מיט מערערע יידישע קינדער, וואָס זײַנען קראַנק געוואָרן פֿון מוהלס מציצה בעת מילה, עטלעכע קינדער זײַנען געשטאָרבן.

יהודה פֿין, דאָ געבאָרן 1866. איינער פֿון דִי אַרבעטער־פֿירערס אין ענגלאַנד און אַמעריקע. געשטאָרבן 1945 אין לאָנדאָן.

ר׳ מאיר ווערזבלאָווסקי, דאָ געבאָרן אין 1881. רבֿ אין שימאַנץ (לעבן קופישאָק), דאַווידאָווקע (לעבן רעזשיצע, לעטלאַנד), סאַפּיזישאָק, קרויז (קראָק?), וווּ אומגעקומען 1941, הי״ד. האָט הוספֿות צו ר׳ יצחק־אייזיק חבֿרס **בית יצחק** און אַ קונטרס **תוספֿות מאיר** (קובנה, תרפ״א) צו יענעמס **מסכת אצילות**. אַליין אַ קרוב צום מקובל חבֿר, אב״ד סווואַלק.

אסתּר רובינשטיין, דאָ געבאָרן 1885, פֿרוי פֿון ווילנער ראַבינער און סענאַטאָר יצחק רובינשטיין און טאָכטער פֿון רבֿ ר׳ ירמיהו פֿלענסבערג. געהאַט טיפֿע ידיעות אין תנ״ך און תּלמוד. יונגערהייט געשאַפֿן „בנות ציון" אין שאַקי. געהאָלפֿן גרינדן העברעיִשע שולן אין ווילנע.

יוסף־אוירווינג פּאַסקאַל, געבאָרן 1890. עמיגרירט קיין אַמעריקע. האָט אויסגעפֿינסן אין אָפּטלמאָלאָגיע און האָט ענגלישע ביכער וועגן דעם.

יעקבֿ אָלייסקי, געבאָרן 1901. אַגראָנאָם. אָנגעפֿירט מיט די „אָרט"־שולן אין ליטע. פֿון 1949 אין ישׂראל, וווּ געווען 17 יאָר אָנפֿירער פֿון „אָרט". געשטאָרבן 1981 אין תּל־אָביבֿ.

שרײַבערס. — נחמן־בער עטעלזאָן, דאָ געבאָרן 1828. פֿון די פּיאָנערן פֿון דער יידישער פּרעסע אין שיקאַגאָ און ניו־יאָרק. 1870 ארויסגעגעבן **די ערשטע יידישע צײַטונג אין שיקאַגאָ די איזראַעליטישע פּרעסע**, מיט אַ העברעיִשער הוספֿה **היכל העבֿריה**. שפּעטער זי אַריבערגעפֿירט קיין ניו־יאָרק, וווּ ער איז געשטאָרבן אין 1920.

חנה ווורצעל, דאָ געבאָרן 1872. פֿון 1902 אין אַמעריקע. געדרוקט לידער אין **פֿאָרווערטס**, **טאָגעבלאַט**, **מאָרגן־זשורנאַל** א״א. אויטאָרין פֿון **הונדערט לידער**. (ניו־יאָרק, 1927).

חיים זאַקס, דאָ געבאָרן 1887. זשורנאַליסט, געשריבן פֿעליעטאָנעס און אַרטיקלען אין קאָוונער יידישער טאָגפּרעסע. באַזונדערס זײַנען באַקאַנט זײַנע אַרטיקלען אונטערן פּסעוודאָנים ד״ר סימפּלטאָן אין **פֿאָלקסבלאַט**. אומגעבראַכט געוואָרן 1941, הי״ד.

יוסף אבֿן־אודם, דאָ געבאָרן 1907, זון פֿון ווילנער ראַבינער און סענאַטאָר יצחק רובינשטיין. פֿון 1933 אין ארץ־ישׂראל. ד״ר־מעדיצין. האָט וויכטיקע ביכער — גאַנצענע בענד — וועגן דער העברעיִשער טערמינאָלאָגיע אין מעדיצין און נאַטור־וויסנשאַפֿט: **ילקוט קצר** (ת״א, תשי״ב־תשי״ז, 4 בענד) — אַ מין קיצור פֿון זײַן גרויסן בוך **על מונחי הרפֿואה**

והטבֿע בעבֿרית; פֿון זײַן עקציקלאָפּעדישן בוך **לשון לימודים** אַרויסגעגעבן נאָר צוויי בענד (תשי״ב־תשי״ט). אַנדערע ביכער: **על שפֿת לשון** (תש״ו), **בשוט לשון** (תשי״ט), **ספֿר הישר של מלחמות ה„סלע״ העבֿרית** (תשי״ט). געשטאָרבן 1962 אין הרצליה.

קאָרעספּאָנדענטן. — המליץ: יעקבֿ גאָרפֿינקל, חיים־צבֿי באלק, שמעון־יהודה שמולאָוויץ, שמעון בר׳ הלל גראָל, יוסף וויניעצקי. **הצפֿירה**: אַבֿרהם דובֿ בער כהן אײַזנדאָרף. **הד הזמן**, 1910: ש.ב.

ניכבדים. — ר׳ ברוך סג״ל, אין 1866 געשאַפֿן אייגענע ביבליאָטעק, וואָס האָט אַרויסגעגעבן ביכער צו לייענערס. געווען אויך אַ קלויז אויף זײַן נאָמען.

ר׳ שמריהו־יונה לעווינשטיין, פֿון די ראשי הקהילה. ניפֿטר 1891 אין עלטער פֿון 51 יאָר.

ח.ב. אייזענדאָרף, דאָזאָר (1895); ר׳ יחיאל־מיכל ווערזבלאָווסקי, ברודער [?] פֿון הרבֿ מאיר ווערזבלאָווסק; יצחק גאָרפֿינקל, משפֿיל, געבעטן „חבֿרת מרבי השכֿלה״ אין פּעטערבורג צו שיקן רוסישע צײַטונגען.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1866: 13; 1871: 46; 1872: 12, 30; המליץ, 1879: 20; 1883: 12; **הצפֿירה**, 1886: 39; המליץ, 1899: 146; שמואל כהן, אות ברית. קראקא, תרס״ג, ע׳ 213; ענציקלאָפּעדיע פֿאָושעכנא. וואַרשע, 1903, ז׳ 14; הד הזמן, 1910: 54;

א.א. פֿרידמן, ספֿר הזכרונות. ת״א, תרפ״ו, ע׳ 26; ישראל קלוזנר. ספֿר יובֿל העשרים של הגימנסיה העבֿרית בוילנא. וילנא, תרצ״ו, ע׳ 73; דובער וואַכ־שטיין, מפֿתח ההספּדים. ווילנא, תרפ״ז, ע׳ 43; **פֿון נאָענטן עבֿר**, I. וואַרשע, 1937, ז׳ 24; III., ז׳ 203; אידישע שטימע, 1937: 7271;

פּנקס שיקאגו. שיקאגו, תשי״ב, ע׳ ל׳; י. פּוגרמינסקי, ספֿר גאולה. ת״א, תשט״ז, ע׳ 231; ספֿר קיידאן, ת״א, 1977, ע׳ 210; חלקת מחוקק, חוב׳ ז׳; אגרות יל״ג, ב׳, ע׳ 435; ספֿר זפֿרון (לסוקולובֿ), ע׳ 83; תולדות חברת מרבי השכֿלה, א׳, 142, 155, 165; תולדות אנשי שם (ראנד), ע׳ 14, 135; יזפֿור־בוך סוא־וואלק, ז׳ 58, 129, 133, 174, 175, 179, 190.

ייִוואָ־בלעטער, XL, ז׳ 224; ד. תדהר, 293, 299, 483; דורות האחרונים, א׳, ע׳ 15; ב׳, ע׳ 111, 274; י.ד. קמזונס יהדות ליטא; ב. כהנס לעקסיקאָן, ז׳ 27; לעקסיקאן, 2, 4, 6; ג. קרסל, 1; ספֿר הפּרענומע־ראַנטן, 8408; יהדות ליטא, ג׳.

Bericht der Alliance Israelite, 11. Semester, 1872, p. 88; A. Janulaitis, Užnemunė po Prūsais. Kaunas, 1928, p. 112; A. Totoraitis, I., Sūduvijos Suvalkijos Istorija. Kaunas, 1938. p. 214, 622; Black Book.

שוועקשנע

ŠVEKŠNA

טאַוואריקער קרײַז. פֿון די עלטערע ייִדישע ייִשובֿים אין ליטע. אין פּנקס **מדינת ליטא**, סימן תשצ״ט, תקנות תמ״ד [1684] וועט דערמאָנט „ר׳ משה בה״ק מוהר״ר אלי׳ כּץ משוועקשין״. ניט געווען קיין אַנדער אָרט אין ליטע מיט אַן ענלעכן נאָמען („וועקשנע״ פֿלעגט מען אין אַמאָליקע פּתבֿים כּמעט אַלע מאָל שרײַבן

מיט אַ „ס"). ר׳ משה וועלט דערמאָנט ווי איינער, וואָס די מדינה קומט אים געלט. אַ מענטש וועלט ניט אַ גבֿיר אין איין טאָג, קען מען משער זײַן, אַז ער האָט געלעבט אין שוועקשנע אַ גוטע פּאָר צענדליק יאָר פֿאַר 1684. דער „בה"ק" קען מיינען „בהקדוש", אַ קרבן פֿון אַ בלוט־בילבול.

אויסער די הויפּט־גלילים אין ליטע זײַנען געווען קלענערע מיט ווייניקער רעכט. איינע פֿון זיי איז געווען שוועקשנע והגליל.

סוף 1640ער איז שוין געווען דאָ אַ רבֿ — און אַ קהילה פֿון אַ מניין ייִדן נעמט ניט קיין רבֿ.

אין 1766 זײַנען געווען אין שוועקשנע 420 ייִדישע קאָפּשטיִיער־צאָלערס — מיט אָן אַלטע און קינדער אונטער 12 יאָר, וואָס זײַנען געווען באַפֿריִט פֿון קאָפּשטיִיער, קען דאָס זײַן איבער 500 ייִדישע נפֿשות. אין 1847 האָבן דאָ געווווינט 534 ייִדן, 1897 — 794, 1923 — 519 און פֿאַרן חורבן — בײַ 400.

די ייִדישע פֿרנסות זײַנען געווען די געווויינלעכע: מיסחר, קרעמעריִי, מלאכה. אַ צאָל ייִדן האָבן צוגעשטוקעוועט צו זייער חיונה אַ גאָרטן אָדער אַ קוּ.

צווישן 1828 און 1913 זײַנען דאָ געווען 23 פּרענומעראַנטן אויף רבֿנישע סֿפֿרים.

אין 1858 און 1861 זײַנען אויסגעבראָכן גרויסע שריפֿות. 130 הײַזער זײַנען אַראָפּ מיטן פֿיִער, געבליבן זײַנען 23.

אין אַ רשימה נעמען פֿון מנדבֿים אין 1872 פֿאַר ייִדישע הונגער־געליטענע אין ליטע זײַנען דאָ מערערע שוועקשנער. קליִיבערס: בן־ציון קאַמענעץ, עזריאל ראָכעס.

אין דרײַ ליסטעס — 1898, 1899, 1903 — מנדבֿים צו העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל געפֿינען זיך אַ סך שוועקשנער. אין 1898 זײַנען די מורשים: אב״ד שמואל־אַבֿיגדור פֿיִוולזאָן, משה יאָקאָבֿ. אין אַלע דרײַ ליסטעס איז דער מורשה אויך משה יאַנאָווסקי.

אויף אַן אַלטן בית־עולם אין ירושלים געפֿינען זיך די מצבֿות פֿון:

המופלג נפתּלי בר׳ אלעזר ליפּשיץ משוועקשנע, תּרט״ז [1856].

עלקע בת הרב ר׳ יוסף משוועקסנע, תּר״ל.

אריה בר׳ משה משוועקשנע, תּרנ״ה (שו״ב).

אין די לעצטע טעג מײַ פֿון 1903 האָט דאָ געהערשט אַ שטימונג פֿון ערבֿ־פּאָגראָם. 5 טעג האָבן ייִדן געלעבט אין טויטשרעק. אַ באַרויִקונג איז געקומען נאָכן אַרײַנקום פֿון 3 פּריסטאַוון, 4 אוריאַדניקעס און 24 סאָלדאַטן.

רבנים. — ר׳ מנחם־מענדל הורוויץ, פֿון סוף 1640ער רבֿ שוועקשנע והגליל. געקומען אַהער פֿון פּאָלי̈ע אין ת״ח (1648), ער מיט 5 ברידער און אַ שוועסטער.

ר׳ יוסף הלוי הורוויץ, ר׳ מנחם־מענדלס אייניקל. געווען אויך רבֿ אין האָזענפּוד און רבֿ הגליל במדינת קורלאַנד.

זײַן זון ר׳ אַהרן הורוויץ, אב״ד שקוד, איז ניפֿטר געווָארן 1779 אין בערלין.

ר׳ יוסף יפֿה, מקובל. זײַן זון ר׳ צבי־הירש יפֿה, אב״ד שקוד.

ר׳ ישׂשכר־בער גאַוואָנסקי, געבאָרן אין זאַגער. רבֿ אין שוקיאַן, פּאָפּעליאַן, שוועקשנע. ניפֿטר געווָארן אין 1870. זײַנע זין: ר׳ אַבא־משה ראַבינאָוויץ [!], אב״ד פּאָפּעליאַן; ר׳ שמואל־יעקבֿ ראַבינאָוויץ, אב״ד יעלאָק.

ר׳ משה־יצחק בר׳ משולם־זלמן הלוי סג״ל, געבאָרן 1812 אין ראַסיין. רבֿ אין ווינדוי, גאָלדינגען—קורלאַנד, שוועק־שנע, קרעטינגע, טאַוריק, ליבאַוע (לעטלאַנד), פּלונגיאן, פּאָנעוועזש, פּאַלאָנגע, אויגוסטאַוע (סוווּאַלקער גוב׳). הספּמות אויף **תורת העולה** להרמ״א, מאת ישׂראל יפֿה (קעניגסבערג, תרי״ד); **אמונה והשגחה**, שמואל מסלוצק (1864).

ר׳ יקותיאל סאַלאַנטער [פּהן?]; ר׳ משה יפֿה, דערנאָך אב״ד וואָרנע. ניפֿטר 1896.

ר׳ אליהו הפּהן, אויסער שוועק־שנע רבֿ אין אַנדערע שטעט אין ליטע. שפּעטער מ״מ אין ווילנע, פֿון 1876 מ״מ אין ירושלים, וווּ אויך געהאַט אייגענע ישיבֿה. ניפֿטר ירושלים [1878?] אין עלטער פֿון 57 יאָר.

ר׳ חיים־צבי בר׳ יהושע ברוידא, רבֿ אין אַליטע, נעמאָקשט, שוועקשנע, זאַגער. האָט שאלות־ותשובֿות (פֿון תרכ״ז) אין **עטרת יצחק** פֿון יצחק־אייזיק אב״ד שאַוול. חיבורים: **שארית חיים** (ווילנא, תרמ״א), **רוח והצלה** (ווילנא, תרמ״ו. געדרוקט מיט **מגילת אסתר**), **אוצר חיים** (ווילנא, תרנ״ט), **ארחות חיים** (ווילנא, תרס״ג), **שיר חדש** (סט. לואיס, תרפ״ב, געדרוקט מיט **שיר השירים**). שוועד פֿון ראובן־זעליג בענגיס, אב״ד קאַלוואַריע, און פֿון 1938 אב״ד האשפּנזים אין ירושלים.

ר׳ שמואל־אַבֿיגדור בר׳ ברוך פֿיַוולזאַן, געבאָרן 1859 אין ווייַגעווע. רבֿ אין בייסעגאָלע (פֿון 1885), שוועקשנע (ביז 1901), אַניקשט, פּלונגיאַן. ניפֿטר 1929 אין בערלין. זײַנע בריידער: ר׳ ישׂראל־בנימין, אב״ד בייסעגאָלע, שוקיאַן; ר׳ אליהו־מאיר, אב״ד קראָק, קופּישאָק.

ר׳ בן־ציון־זאבֿ בר׳ אַבֿרהם־אַבא קרעניץ, געבאָרן 1858. פֿון 1885 רבֿ אין ברעזניק, 1894 אין פּשעראָסלע — ביידע סוווּאַלקער געגנט, 1898 אין פּרעזן און פֿון 1903 אין שוועקשנע[1], וווּ ניפֿטר געווָארן אין 1913. אָנגעפֿירט מיט אַ קיבוץ מופֿ־לגים. זײַן ברודער ר׳ ישׂראל־נתן רבֿ (אָדער מו״צ) אין ליודווינאָווע. זייער פֿאָטער רבֿ אין טירקשלע, וואַרשאַן, לידעוויאַן.

ר׳ ישׂראל־תּנחום פֿאָרטמאַן, נאָך שוועקשנע רבֿ אין זעזמער, וווּ אומגעקומען 1941, הי״ד.

ר׳ שלום־יצחק לעוויטאַן, גע־באָרן 1880 אין אייראַגאָלע. 1908־1909 ממלא־מקום פֿון רבֿ אין וואָרנע,

1) יהדות ליטא, ג׳, ע׳ 311, רבֿ אין וועקשנע — טעות?

1910־1915 רבֿ אין מײַסיאַד. אין צײַט פֿון ערשטן וועלטקריג רבֿ אין אָסלאָ (נאָרוועגיע), שפּעטער אין שוועקשנע, ווו אומגעקומען אין 1941, הי״ד. חיבורים: **ילקוט הדרוש** (וואַרשא, תר״פ־תרפ״ז, מיט אליעזר־ליפּא ווײַסבלום); **דבֿרי שלום** (בודאַפּעשט, תרפ״ד); **סופֿת שלום יצחק** (פּיעטרקוֹבֿ, תרפ״ז); **מנחת ש״י** (קיידאַן, תרצ״ח). מיטרעדאַקטאָר פֿון חודשניק **המגיד** (פֿאַר דרוש).

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ מרדכי־אורי בר׳ אַהרן סאַמאָוו, דאָ געבאָרן 1809. זײַן מאַמע חווה, טאָכטער פֿון גביר ר׳ יוסף שוועקשנער. 1840 רבֿ אין שאַווי־לען [גיכער קורלאַנד, ניט שאַוולאַן], 1847 ווינדוי און פֿון 1855 רבֿ און קאָזיאָנער ראַבינער אין מיטאַווע, פֿון 1859 ווידער אין ווינדוי, ווו ניפֿטער געווארן 1864.

פֿון הרבֿ החסיד ר׳ אַבֿרהם שוועקשנער איז אויסגעוואַקסן די מישפּחת החסידים הגאונים ר׳ שימעלע בירזער, ר׳ שמואלקע טעלזער, ר׳ משה מיינעס פֿון קראָזש און ר׳ צמח דראָביאַנער. ר׳ אַבֿרהם איז ברודער פֿון הגאון ר׳ דוד, איידעם פֿון ר׳ זאַבֿ־וואָלף ליפּקין, אב״ד טעלז.

ר׳ שמואל־יעקבֿ ראַבינאָוויץ בר׳ ישׂשכר־בער גאָוראָנסקי. דאָ געבאָרן אין מיטן נײַנצנטן יאָרהונדערט. זײַן גאַנץ לעבן רבֿ אין יעלאָק. ניט געוואָלט אָננעמען קיין רבנות אין אַ גרעסערער שטאָט, עס זאָל אים ניט שטערן אין לערנען. זײַן ברודער ר׳ אַבא־משה ראַבינאָוויץ, רבֿ אין פּאָפּע־ליאַן. חיבורים: **המזפּיר** (ווילנא, תרנ״ח), **מבֿצרי הדת** (ווילנא, תרס״ד), **באר יעקבֿ** (דאָרטן), **משפּטי שמואל** (ווילנא, תרע״ד).

ברוך־בענדעט גאָוראָנסקי, דאָ געבאָרן 1851 אָדער 1852. פֿילאָנטראָפּ אין מאָסקווע, איידעם פֿון ק.ז. וויסאָצקי. אויטאָר פֿון **אוצר לשון המקרא והתלמוד** (מוסקבֿה־פּאַריס, תרפּ״ד). געשטאָרבן 1908 אין מאָסקווע. פּאָטער ר׳ ישׂשכר־בער דאָ אב״ד.

„הרבֿ הגדול החכם המדיני״ ר׳ אלחנן בר׳ יקותיאל סאַלאַנטער קאַהאַן. דאָ געבאָרן. חתונה געהאַט אין סאַלאַנט. תּלמיד־חבֿר פֿון ר׳ זונדל סאַלאַנטער און ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער. געלעבט 32 יאָר אין פּעטערבורג, ווו געפֿירט גרויסע מיסחרים. למדן, בעל־צדקה, בעל־מידות. ניפֿטער 1879 אין ווילנע.

משה ראָבינסאן, דאָ געבאָרן 1885. באַווּסטער דאָקטער, שפּעטער אין ברוקלין. רעדאַקטער פֿון ענגלישן אָפּטייל אין **די ברוקלין־בראַנזוויל פּאָסט**.

אין שוועקשנע איז געווען אַן איידעם פֿון ר׳ אַבֿרהמעלען, ברודער פֿון ווילנער גאון.

שלמה שטיינבערג, געבאָרן דאָ 1891. פֿון 1903 אין פֿילאַדעלפֿיע. יידישער פּיעסן־שרײַבער און אַקטיאָר. אָנגעשריבן ביי אַ צוויי צענדליק פּיעסן, וואָס זײַנען ניט געדרוקט געווארן, אָבער אַלע זײַנען געשפּילט געוואָרן אויף דער יידישער בינע אין אַמעריקע: **סודות פֿון ליבע, גאָט פֿון ליבע, אַ חבֿר אין לעבן** — 1918; **וואָס יעדער מיידל דאַרף וויסן** (1919); זײַן

ברודערס וויב, ווי מיידלעך ליבן — 1920; **בלינדע פֿרויען** (1921), **פֿאַרגעסענע מאַמעס** (1922); **חיקע אין זיבעטן הימל** (1923); **דעם רבינס חשק** (1924); **אַ לעסאָן אין ליבע** (1926); **אַ חזנדל אויף שבת** (1927); **זיין ערשטע פֿרוי** (1928); **אַ וויבעלע ווי מיין מאַמע** (1930); **מינקע פֿון בראָדווי** (1936); **די פֿריילעכע זינגערין** (1937) א״אַ. געשטאָרבן 1938 אין ניו־יאָרק.

א. בלאָך האָט געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס אין **הצפֿירה** און מנחם־אליה פֿאַכמאַן אין **הפּרמל**.

דאָ האָט אַ ציַיט געווויינט ר׳ יוסף־יוזל הורוויץ מיט זיין גרויסער מישפּחה. אויף אויסצוהאַלטן זי האָט ער זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר, געהאַנדלט מיט סחורה פֿון דערבייַקן מעמל. דאָרטן זיך געטראָפֿן איין מאָל מיט ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער און געוואָרן אַ גרויסער בעל־מוסר, מיט אַ גאָר עקסטרעמער שיטה. געשאַפֿן כּוללים און ישיבֿות אין רוסלאַנד, וויַיס־רוסלאַנד און אוקראַינע. געהאַט טויזנטער תּלמידים. געבאָרן געוואָרן אין פּלונגיאַן 1848 און ניפֿטר געוואָרן 1919 אין קיַיוו. 1963 איז זיין אָרון אַריבערגעפֿירט געוואָרן קיין ירושלים.

זילבערצוויג, לעקסיקאָן פֿון ייִדישן טעאַטער. נ״י, 1963. באַנד 4;

עיר ווילנא, 263; חלקת מחוקק, חוב׳ ז׳, חוב׳ ט׳; תּולדות ישיבֿת היהודים בקורלאַנד, 64, 87, 156; לקורות עיר ראַסיין, י״א, כ״ג, כ״ו; אהלי שם, 202; דורות האחרונים, 123, 316; לתּולדות היהודים בליטא־זאַמוט, 42; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 8461; יהדות ליטא, א׳, ג׳.

Black Book; Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce. no. 141, p. 32.

שוקיאַן ŠAUKĖNAI

שאַוולער קריַיז. איינער פֿון די אַלטע ייִשובֿים אין ליטע. דער בית־כּנסת איז איינער פֿון די עלטסטע שולן אין לאַנד. סיַי די שול, סיַי איר אָרון־קודש זיַינען פֿון די שענסטע אין ליטע[1].

אין 1766 זיַינען דאָ געווען 177 ייִדישע קאָפּשטייער־צאָלערס. אין 1847 האָבן דאָ געווויינט 569 ייִדן, 1897 — 624, 1914 — אַרום 500, 1923 — 324 און פֿאַרן חורבן — בייַ 250.

ייִדן האָבן זיך באַשעפֿטיקט מיט קרעמערייַ, מלאכה און אַ סך מיט קאָראַבעלניקערייַ. טייל האָבן צוגעשטוקט־וועט צו חיונה פֿון בייַשטובֿיקער ווירט־שאַפֿט.

---

1) זיַין בילד געפֿינט זיך אין בוך פֿון G. Lukomski, Jewish Art in European Synagogogues. London, 1947. p. 144. געפֿינט זיך אויך אין **אידישע בילדער** (ריגע, 1937; 16). באַקאַנטער פּוילישער מאָלער דאָבזשינסקי האָט געמאָלן דעם בית־כּנסת.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1863: 44; המגיד, 1872: 26; 1879: 27; החבצלת, תּרל״ט: 7; המליץ, 1898: 180; 1899: 216; 1903: 60, 120; א.ל. פֿרומקין, תּולדות אליהו, ווילנא, תּר״ס, 3; מ. גערץ, מוסרניקעס. ריגע, 1936, ז׳ 21; אידישע שטימע, 1937: 7271; קהלת שקוד, ספֿר זכרון. תּל אביב, תּשי״ח; זלמן

אין אַ רשימה בײַשטײַערערס פֿאַר יִידישע נויט־לײַדנדיקע אין הונגעריאר פֿון 1870 אין ליטע געפֿינען זיך מערערע שוקיאַנער. קלײַבער: זאבֿ זאַקס.

אין 1891 איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע שריפֿה, וואָס האָט אָפּגעשוואַכט די אזוי אויך בידנע יִידישע פֿרנסות אין שטעטל.

צווישן 1898 און 1928 זײַנען דאָ געווען 48 פֿרעמדע־אַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

רבנים. — ר׳ ישׂשכר־בער גאַוואָנסקי, געבאָרן אין זאַגער. פֿרִיער רבֿ אויך אין פּאָפּעליאַן, שוועקשנע. זײַנע זין: ר׳ שמואל־יעקבֿ ראַבינאָוויץ, אב״ד יעלאָק; ר׳ אַבא־משה ראַבינאָוויץ, אב״ד פּאָפּע־ליאַן.

ר׳ יצחק־יעקבֿ ריינס, געבאָרן 1840 אין קאַרלין. פֿון 1867 ביז 1869 דאָ, שפּעטער רבֿ אין סווענציאַן און פֿון 1884 אין לידע, ווו ניפֿטער געוואָרן אין 1915. איידעם פֿון ר׳ יוסף ראָזין, אב״ד טעלז. פֿון די גרונטלייגערס פֿון דער „מזרחי״־אידיי און גרויסער קעמפֿער פֿאַרן ציוניזם. אין זײַן ספֿר **אור חדש על ציון** ווײַזט ער אויף, אַז די אַלע טענות פֿון פֿרומע יִידן קעגן ציוניזם האָבן ניט קיין יסוד אין דער תורה און אין לאָגיק. אין לידע האָט ער אויפֿ־געשטעלט אַ ישיבֿה, ווו מען האָט געלערנט תורה מיט אַלגעמיינע לימודים, אַ רעוואָ־לוציאָנערע אידיי אין יענער צײַט. מחבר פֿון צענדליקער ספֿרים, וואָס נאָר אַ טייל זײַנען געדרוקט: **עדות ביעקבֿ** (ווילנא, תרל״ב, דרוש), **עדות ביעקבֿ** (דאָרט, שו״ת), **דרך בים** (מאַגענצאַ, תר״מ), **שערי אורה** (ווילנא, תרמ״ו), **אורים גדולים** (ווילנא, תרמ״ז), **נאד של דמעות** (ווילנא, תרנ״א), **אור שבעת הימים** (ווילנא, תרנ״ב), **אורה ושמחה** (ווילנא, תרנ״ח), **אור חדש על ציון** (ווילנא, תרס״ב), **קול יעקבֿ** (לידא, תרס״ח), **משפנות יעקבֿ** (לידא, תר״ע), **אור לאַרבעה עשר** (פּיעטרקובֿ, תרע״ג), **שני המאורות** (דאָרט).

ר׳ נחום־מיכל פּהנא. 1872 נאָך געווען דאָ רבֿ. געווען רבֿ אויך אין פּאַלאָנגע. נאָך אים איז אויסגעבראָכן אַ מחלוקת וועגן אַ נײַעם רבֿ.

ר׳ יוסף־אליהו פֿריד, געבאָרן אין קראַקינאָווע. דאָ רבֿ פֿון 1875 ביז 1891, וועו עמיגרירט קיין אַמעריקע. מו״צ אין ניו־יאָרק. זײַן פֿאָטער ר׳ יהודה־לייב, זון פֿון ר׳ משה־מישל לוריא, אב״ד קראַקי־נאָווע. חיבורים: **אהל יוסף** (נ״י, תרס״ג), **אלומות יוסף** (ירושלים, תרס״ט).

ר׳ יעקבֿ בר׳ יהודה־לייב פּראַל־געווער, געבאָרן 1861. פֿון 1890 רבֿ אין ווײַגעווע, שפּעטער אין שוקיאַן. מחבר פֿון **דברי יעקבֿ, נחלת יעקבֿ.**

ר׳ ישׂראל־בנימין־בענדעט פֿײַוולסאָן, געבאָרן 1865 אין ווײַגעווע. פֿון 1898 רבֿ אין בייסעגאָלע, בעתן ערשטן וועלטקריג אין אַלעקסאַנדראָווסק (אוקראַינע) און דערנאָך אין וואַרשאַן און שוקיאַן. פֿון די גרינדערס פֿון „אַגודת ישׂראל״ אין ליטע. ניפֿטער געוואָרן ה׳ סיוון, תרצ״ז אין שאַוול. זײַן איידעם ר׳ יעקבֿ

וואָלפּע, אב"ד אוזוועגט. חיבורים: **לבני ישׂראל**. דרושים. (גראַיעווא, תרס"ח), **סגולת ישׂראל** (וואַרשא־קובנה, תרע"א־תרפ"ט), **צרור החיים** (וואַרשא, תרע"ד), **מוסר ישׂראל** [מיטן טעקסט פון **פרקי־אבות**] (קובנה, תרפ"ג).

ניכבדים. — ש"צ ושו"ב ר' אַבֿרהם־שמואל בר' שלמה; ר' אַריה־לייב בר' צבי־ברוך־אַבֿרהם („טשלען אופֿראַווא" — מיטגליד פֿון שטאָט־פֿאַרוואַלטונג); ר' זוסמאַן פֿיינבערג („פֿאַוועריניע קאַראָב־קאַ" — קאַראָבקע־משגיח); ר' שמואל לעווין, ר' הירש רעזניקאָוו, ר' צבי בר' יהושע מאַלקין, געהילף־ראַבינער.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 18; המליץ, 1891: 169, 190; אידישע בילדער, ריגע, 1937: 16; היינטיקע נייס, 1937: 779; יאָר־אײַן, יאָר־אויס, קאונאַס, 1939, ז' 221; אהלי שם, 203, 356; חכמי ישראל באַמריקא, ע' 79; דורות האחרונים, ב', 104; ספֿר הפּערנומע־ראַנטן, 8477; יהדות ליטא, ג'.

Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce. Warszawa, 1987. nr. 141. (אַרטיקל וועגן זאַמעט) Black Book.

שידלעווע ŠILUVA

ראַסיינער קרײז. יידן האָבן דאָ געלעבט פֿון אַרום אַכצנטן יאָרהונדערט. זיי האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קליינהאַנדל, קרעמעריי, מלאכה און לאַנדווירטשאַפֿט. שידלעווע איז געווען אַ הייליק אָרט פֿאַר קאַטאָליקן. איין וואָך אין יאָר פֿלעגט דאָ זײַן אַ צונויפֿקום פֿון צענדליקער קאַטוי־לישע „עולי־רגלניקעס", און דאָס איז געווען אַ גוטע „אײַנשפּריצונג" פֿאַר דער ייִדישער עקאָנאָמיק.

אין די 1850ער יאָרן זײַנען לעבן שידלעווע געגרינדעט געווארן עטלעכע ייִדישע קאָאָפּעראַטיוון, וואָס האָבן באַקומען אומזיסט ערד פֿון דער צאַרישער רעגירונג. אין זיי האָבן זיך קאָאָפּעראַטיוון מערערע ייִדישע מישפּחות פֿון שידלעווע.

אין 1847 האָבן דאָ געווווינט 245 ייִדן, אין 1897 — 506, 1923 — 365 און פֿאַרן חורבן — בײַ 250. 1915 האָט דאָס שטעטל דורכגעמאַכט גירוש ליטע.

צווישן 1842 און 1913 זײַנען דאָ געווען 36 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אין 1899 איז דאָ געשאַפֿן געווארן אַן אגודה ציונית. אין דרײַ רשימות מנדבֿים פֿון 1899, 1900 און 1903 צו העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל געפֿינען זיך מערערע שידלעווער. די מורשים: אליעזר־אַריה קאַפּלאַן, יעקבֿ מאיראָוויץ, משה מאָוושאָוויץ, נטע שיין.

אויף אַן אַלטן ירושלימער בית־עולם איז דאָ אַ מצבֿה פֿון הרבֿ שמואל בר' ברוך משידלעווע, תרל"ח.

רבנים. — ר' צבי־יהודה, אין די 1840־1850ער יאָרן. ניפֿטר געווארן 1856. פֿאָטער ר' אַבֿרהם־אַבלי ראָזאַנוס, מחבר פֿון **זכרון אַבֿרהם** (אויף **הגדה**), אַן אייניקל פֿון אַבֿרהם־אבלי, חסיד פֿון קראָזש. זין פֿון ר' צבי: ר' ברוך־מנחם און ר' משה־אַבֿרהם פֿון ראַסיין.

ר׳ יוסף פּאַגראַמאַנסקי, נאָך שידלעווע רבּ אין פּושאַלאָט, ווו אומגעקומען אין 1941, הי״ד.

ר׳ בן־ציון־יעקבֿ בר׳ ישׂראל לעוויטאַן, געבאָרן 1865. פֿון 1899 רבּ אין ציטעוויאַן און פֿון 1903 36 יאָר אין שידלעווע, ווו ניפֿטר געוואָרן י״ב כּסלו, תּרצ״ט. האָט הסכּמה אויף **שם הגדולים השלישי**, משה מאַרקאָוויץ (ווילנא, תּר״ע).

אָפּשטאַמיקע. — אַהרן פֿראַנק, דאָ געבאָרן אין 1889. געלעבט מערסטנס אין שאַוול. געשריבן סיפּורים און מאמרים אין העברעיש און יידיש, אויך קינדער־דראַמקעס. איבערגעזעצט ביכער פֿאַרן שטיבל־פֿאַרלאַג. אומגעקומען 1945 אין דאַכאָו.

ר׳ מנחם־מענדל־יוסף זאַקס בר׳ יעקבֿ־מרדכי, דאָ געבאָרן אין 1898. אידעם פֿון חפֿץ־חיים. 1926־1940 ר״מ ונשיא פֿון „כּולל קדשים״ פֿון חפֿץ־חיים, 1941 זיך געראַטעוועט קיין אַמעריקע. אין ניו־יאָרק געשאַפֿן „ישיבת חפֿץ־חיים מראַדין״. פֿון 1946 איינער פֿון די הויפּט־ר״מים אין ישיבֿת ר׳ יצחק־אלחנן אין ניו־יאָרק (אין אַ ליסטע נדבֿות פֿאַר כאַלערע־געטראַפֿענע אין רוסישע שטעט אין 1891 איז דאָ דער נאָמען נתן־יוסף זאַקס פֿון שידלעווע).

משה בערמאַן משידלובֿה האָט געשריבן חידושי־תּורה אין סלאַבאָדקער **פּנסת ישׂראל** (תּרצ״ט).

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1899: 137; 1900: 35; 1903: 60; יאָר־אײַן, יאָר־אויס, קאָוונע, 1939; אהלי שם, 204; תּולדות אנשי שם, 46, 111; חלקת מחוקק; במשעולי החֻנוך, ט׳, ע׳ 35, קובֿנה; ספֿר הפּרענומע־ראַנטן, 8534; יהדות ליטא, ג׳.

Recueil de Matériaux sur la Situation economique des Israelites de Russie. Paris, 1906, II. p. 367; Black Book.

שילוטע (היידעקרוג)

שטעטל, טאַווריקער קרײַז, האָרט בײַ דער פּרײַסישער גרענעץ. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג און אויך אין דער נײַער ליטע איז דאָ געווען אַ נישקשהדיקער יידישער ישובֿ. אין 1938 זײַנען דאָ געווען מערערע יידישע בעלי־מלאכות — אַ סימן, אַז דאָ האָבן געלעבט ניט־וויניק יידישע מישפּחות. דאָ זײַנען אומגעקומען ניט נאָר די אָרטיקע יידן, נאָר אויך יידן פֿון אַרומיקע שטעטלעך.

ביבליאָגראַפֿיע. — דער אידישער האַנטווערקער, 1938.

שילעל ŠILALĖ

טאַווריקער קרײַז. יידן האָבן דאָ געווויינט זינט דריטן פֿערטל פֿון זיבעצנטן יאָרהונדערט. אין 1662 זײַנען דאָ געווען צוויי יידישע מענער מיט צוויי פֿרויען און קינדער. אין 1847 האָבן דאָ געלעבט 747

יידן, 1897 — 786, 1923 — 670 און פֿאַרן חורבן — ביי 350.

יידישע פֿרנסות: קרעמעריי, מלאכה, קאַראַבעלניקעריי. אַ צאָל יידן האָבן געהאַנדלט מיט פֿלאַקס און וואָלד.

צווישן 1839 און 1876 זיינען דאָ געווען 49 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

אין הונגעריאָר 1869 האָט שילעל באַקומען 50 רובל פֿון יידישן הילף־קאָמיטעט אין מעמל. אין 1871 האָבן שילעלער יידן אַליין געהאָלפֿן יידישע שטעטלעך אין ליטע, וואָס זיינען געטראָפֿן געווארן פֿון הונגער, ווי עס וויזט אַ רשימה מנדבֿים פֿון יענעם יאָר.

אין דריי ליסטעס מנדבֿים פֿון 1898 צו העלפֿן בויען ארץ־ישׂראל געפֿינען זיך מערערע שילעלער. מוּרשים: יעקבֿ לעווינזאָן, יעקבֿ כּהן, זיסל נאָוויץ.

1906 האָט אַ שריפֿה חרובֿ געמאַכט אַ גרויסן טייל שטעטל.

רבנים. — ר׳ אַהרן פּינסקער (ר׳ אַרעלע קרעטינגער), דערנאָך רבֿ אין קרעטינגע און פּינסק. בעל **תּוספֿות אַהרן** (קאָניגסבערג, תּרי״ח). ניפֿטר 1842 אין פּינסק.

ר׳ בנימין בר׳ יחיאל ראַבינאָוויץ, געבאָרן 1812 אין שקוד. 1832־1852 רבֿ אין פּיקעלן, 1853־1859 אין שילעל, צוויי יאָר אין אייראָגאלע און פֿון 1861 ביז זיין פּטירה 1870 אין ווילקאָמיר. זין: ר׳ אליהו־דוד ראבינאָוויץ־תּאומים (האדר״ת), אב״ד פּאָנעווועזש און מיר; ר׳ צבי־יהודה ראַבי־נאָוויץ, אב״ד אייראַגאָלע. געלאָזן אַ סך ספֿרים אין כּתבֿ־יד.

ר׳ דובֿ־בער ראַבינאָוויץ, אַרום 1859־1863. פֿאָטער פֿון ר׳ אליהו־עקיבֿא ראַבינאָוויץ, פּאָלטאַווער רבֿ. מחבר פֿון **דבֿר אמת** (פּאָלטאַווא, תּרע״ג).

ר׳ אַבֿרהם בר׳ שלמה־זלמן ראַבינאָוויץ, געבאָרן 1825 אין נייַשטאָט־טאַווריק. 20 יאָר רבֿ אין נייַשטאָט־טאַווריק, פֿון 1864 ביז 1889 אין שילעל, פֿון 1890 ביז זיין פּטירה 1893 אין שיקאָגאָ. ר׳ אַבֿרהמען געפֿונען „שילעלער עילוי״. בעל **זכרון אַבֿרהם**[1].

ר׳ שאול (שמואל?) בר׳ אַבֿרהם קאַצענעלענבויגן, געבאָרן 1841. פֿון 1890 ביז זיין פּטירה אין 1903. אָפּצוויג פֿון „פּנסת יחזקאל״.

ר׳ יוסף־יהודה דרויאַ, 1914־1920; ר׳ כּלבֿ־מאיר זיוו, דערנאָך רבֿ אין מייסיאַד, הי״ד; הרבֿ ברוי, אין די 1930ער .

אָפּשטאָמיקע. — ד״ר שמואל מענדעלסאָן, דאָ געבאָרן 1850. ראַביי אין נאָרפֿאָלק און ווילמינגטאָן—אַמעריקע. אויטאָר פֿון אַ פּאָר ענגלישע ביכער, איינס וועגן קרימינעלער יוריספּרודענץ ביי די אַלט־העברעער.

---

1) אויף אַ מצבֿה אין ירושלים — פֿון אַרום 1880ער יאָרן — איז אָנגענעבן: אברהם צבי בר׳ יעקב יעקיל שהיה אב״ד דשילעל, בעל **שואל אמת ומשאת יעקב**. — אַ מצבֿה איז דער באַגלייבטסטער עדות, אָבער עס האָט זיך ניט איינגענעבן צו געפֿינען פּרטים וועגן אים.

ר׳ ישׂראל בר׳ נחמן קאַפּלאַן, דאָ געבאָרן 1857. פֿון 1889 מו״צ אין בית־דין פֿון הרב ר׳ יעקב יוסף אין ניו־יאָרק, ווו ניפֿטער געוואָרן 1917.

ר׳ אליהו־עקיבֿא ראַבינאָוויץ. דאָ געבאָרן 1861. רב אין פּיאָנטניצע (לאָמזער גובערניע), קנישין (גראָדנער גובערניע), פּאָלטאַווע. אַ סך תּורהדיקע מאמרים אין העברעישער פּרעסע. גרויסער קעגנער פֿון ציוניזם, געפֿירט אַ קאַמף קעגן דעם אין זײַנע רעדאַקטירטע **הפּלס** און **המודיע**, ווי אויך אין זײַנע שריפטן: **ציון במשפט** או **השקפּה רעיונית על הציונות** (ווילנא, תּרנ״ח) און **ועתה בי צדקתי** (וואַרשא, תּר״ס).

ד״ר יהודה בר׳ מנחם מענדעל־סאָן, דאָ געבאָרן 1869. פֿון 1890 רב וּמטיף אין פֿאַרשיידענע קהילות אין ענגלאַנד און צום סוף אין לאָנדאָן.

ר׳ זכריה־לייב בר׳ זלמן לאורענץ, דאָ געבאָרן. יונג אַוועק קיין ענגלאַנד. רב און מגיד אין סאנדערלענד און פֿון 1904 אין בלומפֿאָנטיין.

הצדיק ר׳ הירשעלע שילעלער, זיידע פֿון ר׳ בנימין גיטעלזאָן, אב״ד אוז־וועגט, טראַשקון, קליוולענד.

ר׳ יצחק שילעלער, ברודער פֿון ר׳ יהושע־זעליג אַשכנזי בר׳ לייב, אב״ד יורבורג און פּילטען (קורלאַנד).

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1871: 25; א. אפֿרתי, דור ודורשיו. ווילנא, תּרמ״ט. ע׳ 57; הצפֿירה, 1893: 221; המליץ, 1898: 102, 132, 250; תּולדות ישׂיבת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 53, 145.

דורות האחרונים, ב׳, 299; ספֿר היובל של אגודת הרבנים, ע׳ קמ״ה; אהלי שם, 204, 367, 458, 482; חלקת מחוקק, חוב׳ ז׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 4545; יהדות ליטא, ג׳.

Jewish Encyclopedia, viii, p. 475; X. pp. 268, 303; M. Gutstein, A Priceless Heritage. N.Y., 1953, p. 129; Biuletyn Żydowskiego Instytutu historycznego W Polsce. Warszawa, 1987, no. 141, p. 32; Black Book.

שימאַנץ (שימאַנצע)

ŠIMONIS

אַ קליין שטעטעלע לעבן קופּישאָק, פּאָנעוועזשער קרײַז. פֿון מיטן נײַנצנטן יאָרהונדערט האָט דאָ עקסיסטירט אַ קליינע קהילה. אין **זכר חיים** פֿון חיים־נתן בר׳ משה (1898) איז דאָ אַ רשימה פֿון 11 פּרענומעראַנטן פֿון שימאַנצע.

אין 1915 האָט שימאַנץ אויסגעמיטן דעם גירוש־ליטע, אָבער איז פּאָגראָמירט געוואָרן פֿון קאָזאַקן.

1923 האָבן דאָ געווינט 79 יידן.

אין 1938 זײַנען דאָ געווען עטלעכע בעלי־מלאכות, אַ סימן פֿון יידישע מישפּחות. אויסגעהאַלטן ביזן חורבן.

1904 איז דאָ געווען רב ר׳ שמעון בר׳ אַבֿרהם ראָזאָווסקי, געבאָרן 1875 אין קאָפּולע (מינסקער גובערניע).

1) אין **יהדות ליטא**, ד׳, רעדט זיך וועגן אַ שטעטל לעבן קופּישאָק, וואָס איין מאָל וועט עס אַנגערופֿן שימונאַי, אַ צווייט מאָל שימאַנאַי.

שפּעטער רבֿ אין קאָפּולע, פֿון 1920 אין איישישאָק, ווו אומגעקומען 1941, הי״ד. געשריבן אַ סך מאמרים אין ציוניסטיש־רעליגיעזע צײַטונגען.

פֿון 1910 איז געווען רבֿ ר׳ חיים־דובֿ בר׳ יהודה־צבי האָלאַנד.

אַרום צווייטן צענדליק פֿון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט איז דאָ געווען רבֿ ר׳ מאיר ווערזבלאָווסקי, געבאָרן 1881 אין שאַקי. דערנאָך רבֿ אין דאָווידאָווקע (לעבן רעזשיצע, לעטלאַנד), סאָפּיזישאָק, קראָק, ווו אומגעקומען 1941, הי״ד. האָט הוספֿות צו ר׳ יצחק־אײַזיק חבֿרס **בית יצחק**. אַרויסגעגעבן **מסכת אצילות מיט** חבֿרס פּירוש **גנזי מרומים** און זײַן אייגענעם קונטרס **תוספֿות מאיר** (קובֿנה, תרצ״א).

ביבליאָגראַפֿיע. — דער אידישער האַנטווערקער, 1938; אהלי שם, 205, 379; יהדות ליטא, ג׳; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 8555.

שירווינט

ווילקאָמירער קרײַז. יידן האָבן אָנגעהויבן זיך באַזעצן דאָ אָנהייב אַכצנטן יאָרהונדערט. תּחילת זײַנען דאָס געווען אַרענדאַטאָרס פֿון פּריצישער ערד, שענקערס און בעלי־אכסניות, מיט דער צײַט האָט די שטעטלשע עקאָנאָמיק זיך באַזירט אויף די געווײַנלעכע יידישע פּרנסות: קרעמערײַ, מלאכה און קליינהאַנדל. עטלעכע מישפּחות האָבן געצויגן חיונה פֿון לאַנדווירטשאַפֿט.

אין 1847 האָבן דאָ געווווינט 216 יידן, 1897 — 1413, 1923 — 1053 און פֿאַרן חורבן — בײַ 700. אין 1915 האָט שירווינט דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע.

צווישן 1834 און 1895 זײַנען דאָ געווען 44 פּרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

ŠIRVINTAI

Iš 1881 m. čia veikė žydų maldos namai, kuriuose buvo laikomos Senosios Įstatymo knygos. Pirmosios žydų šeimos čia apsigyveno XVIII a. pabaigoje. Iš pradžių jos daugiausia nuomojo žemę iš dvarininkų, vertėsi smulkiu verslu ir amatais. Iki 1847 m. čia gyveno 216 žydų, 1897 m. — 1413, 1923 m. — 1053, o prieš pat Antrąjį pasaulinį karą — apie 700. 1915 m. Širvintų gyventojus ištrėmė į Rusijos gilumą.

Nuo 1834 iki 1895 m. čia veikė 44 spaustuvės, spausdinusios religinius leidinius.

כשר" פֿאַר זיי איז אויסגעבריטערט גע־ווארן. אַ פֿאַרגרעסערטע צאָל סאָלדאַטן האָט זיך גוט אָפּגערופֿן אויף די היגע יידי־שע פֿרנסות.

אין 1893 איז אָרגאַניזירט גע־ווארן אַ חברה „רפֿואה שלמה", ווייל עס האָט זיך פֿאַרשפּרייט אַ קראַנקייט מיטן נאָמען קריליאָווקע.

צוליב דער נאָענטקייט פֿון גרענעץ איז אָנהייב צוואַנציקסטן יאָר־הונדערט אָנגעגאנגען אַ גרויסע קאָנטראַ־באַנדע מיט רעוואָלוציאָנערער ליטעראַטור. שירווינט איז געווען פֿון די הויפּטנעסטן פֿאַר דעם.

רבנים. — ר' יצחק בר' אריה גראָדזענסקי, געבאָרן 1801 אין פּאָדזעלווע. 7 יאָר דאָ רבֿ, שפּעטער ר"מ אין אַנטאָ־קאָליע און מו"צ אין ווילנע, ווו ניפֿטר געווארן אין 1867. באַקאַנט אונטערן נאָמען „ר' איצעלע שירווינטער". זײַן זון ר' אליהו־אליעזר מו"צ אין ווילנע. ר' יצחקס זיידע ר' יהודה רעמיגאַלער.

ר' יצחק־אליעזר־ליפּא שערע־שעווסקי, געבאָרן 1840 אין ווילנע. פֿון 1864 רבֿ אין סילעצניק, 1869־1882 אין שירווינט, 1883 אין זאָסלע און 1889 אין נעסווישז. ניפֿטר 1920.

ר' שלמה־ראובֿן בר' דוד [ראַבי־נאָוויץ?], 1883 ביז 1886, ווען ניפֿטר גע־ווארן. געווען רבֿ אין נאָך פֿינף קהילות.

ר' יעקבֿ בלאַזער. אין **פרי יצחק** (ווילנא, תרמ"ט) פֿון ר' יצחק בלאַזער (איצעלע פּעטערבורגער) איז דאָ אַ תשובֿה פֿון „ר' יעקבֿ אב"ד שירווינט". (בײַ מיר איז פֿאַרצייכנט, אז ר' יעקבֿ איז אַ ברודער פֿון ר' יצחקן, אין אַ צווייט אָרט — אַ זון.)

ר' מנחם־מענדל בר' אליעזר ליפּמאן הלוי לישפֿשיץ[1] (ר' מענדל שירווינ־טער), ארום די 1890ער, פֿרײַער רבֿ אין געלוואַן. בעל **ברכת מנחם**. ניפֿטר 1912. זײַנע ברידער: ר' יעקבֿ לישפֿשיץ, בעל **זכרון יעקבֿ**; ר' יהודה לישפֿשיץ, אב"ד פּאָדזעלווע און מערעטש.

ר' אַברהם־אַריה גראָסבאַרד, געבאָרן 1870 אין גאַוורע. פֿרײַער רבֿ אין פֿיליפּאָוע (סוואַלקער גובערניע) און פֿון 1913 ביזן חורבן אין שירווינט, איינער פֿון די מיטגרינדערס פֿון „מזרחי" אין ליטע. פֿאָטער ר' ברוך, רבֿ אין גאַוורע, פֿילי־פּאָוע, באַלבירישאָק. סיוון תש"א פֿאַרברענט געווארן מיט זײַן איידעם ר' זונדל קרוק און דער גאַנצער עדה אין בית־מדרש, הי"ד. ר' זונדל איז געבאָרן 1910 אין געדרעוויץ און געווען די לעצטע יאָרן רבֿ אין שירווינט, הי"ד.

די באַקאַנטע מגידים אין ליטע, ר' חיים־יצחק ביאַלאָסטאָצקי און ר' דוד קרעטינגער, זײַנען דאָ געוויסע יאָרן געווען די שטאָט־מגידים. ר' חיים־יצחק איז ניפֿטר געווארן 1940 אין גראָדנע.

י. ביינאָשאָוויץ, מחבר פֿון **קול דודי** (וואַרשא, תרס"א), האָט אַ שייכות מיט שירווינט.

---

1) אין **הצפירה** (1898) ווערט זײַן פֿאַמיליע־נאָמען אָנגעגעבן בטעות: ביינושעוויץ.

אָפּשטאָמיקע. — סוף אַכצנטן יאָרהונדערט האָט דאָ געלעבט יהודה בר׳ יצחק אַבעלסאָן. סוחר, וואָס האָט מערסטע צייט אָפּגעגעבן תורה לערנען. מחבר פֿון **זכרון יהודה**. טייל פֿון דעם, **פתחי טהרות** (ווילנא, תרי״א). זײַן **הוחק לזכר** אַרויס אין ווילנא, 1860[2].

ר׳ אליהו־אליעזר גראָדזענסקי, געבאָרן דאָ אין 1831. 1856 געוואָרן מו״צ אין ווילנע, שפּעטער איינער פֿון בית־דין הגדול דאָרטן. אַקטיוואר עסקן אין כּלל־ענייניס פֿון יידן אין רוסלאַנד. ניפּטר געוואָרן 1887 אין ווילנע. איידעם פֿון ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער.

ר׳ אליעזר בר׳ אליהו (ר׳ לייזער שירווינטער). פֿון די חשובֿי העיר אין ווילנע. גרויסער בעל־צדקה. ניפּטר געוואָרן 1864 אין שירווינט.

ר׳ חיים בר׳ שמואל מעדניק, דאָ געבאָרן 1878. רבֿ אין מעדוועדיץ (1909־1916), פּאָהאָסט (לעבן סלוצק), פֿון 1925 אין אַמעריקע. רבֿ אין שיקאַגאָ. מאמרים בהלכה אין **יגדיל תורה** (סלוצק), **שערי ציון, הפרדס, המסלה, פנסת ישראל**.

דער „שירווינטער מגיד״ איז געווען פֿון די באַקאַנטע מגידים אין ליטע אין זײַן דור. וועגן אים ווערט דערציילט: „אַ ייד מיט ברייטע פּלייצעס, האָט געהאַט אין זיך עפּעס רעוואָלוציאָנעריש־קייט. ער האָט געהאַט טענות צום עולם, אָבער ער פֿלעגט אויך אַרויסקומען מיט טענות צום בורא עולם, פֿאַר וואָס יידן לײַדן אַזוי פֿיל. דער עולם פֿלעגט זײַן פֿאַרגאַפּט פֿון זײַנע דרשות. שפּעטער האָט ער ליב באַקומען דעם ביטערן טראָפּן, איז אַרײַנגעפֿאַלן אין שיפֿרות און דאָס האָט אים געטריבן צו אַ מין משוגעת. איך האָב אים געזען ליגן אין אַ זײַטיק חדרל פֿון דער שול אין שירווינט. אַ מאָל פֿלעגט זיך אין אים אויפֿכאָפֿן דער אַמאָליקער מגיד, פֿלעגט אויפֿפֿלאַמען אין אים אַן אַמאָליקע דרשה, און ער פֿלעגט לויפֿן צו דער בימה און נעמען זאָגן מיט אַ ניגון. אים האָט ניט געקימערט, צי דער בית־מדרש איז פּוסט, צי ניט. אין יענעם קאַמערל פֿון שירווינטער שול איז ער אויסגעאַנגען״.

אַזוי דערציילט בנימין־יעקבֿ ביאַלאָסטאָצקי, אָבער יהודה־לייב גאָרדאָן, וואָס איז געשטאָרבן אין 1892, וועט ביאַלאָסטאָצקי איז געבאָרן געוואָרן, און געלעבט אַ סך יאָרן אין ווילנע — האָט זיכער געווּסט מערער וועגן דאָזיקן מגיד. ער האָט אויך געווּסט, אַז זײַן ערשטער נאָמען איז ר׳ יצחק שירווינטער, „הנקרא המגיד מסירווינט״. יל״ג זאָגט אויך, אַז ר׳ יצחק איז געווען דיין אין ווילנע. עס רעדט זיך דאָ זיכער וועגן איין און דעם זעלביקן מגיד, נאָר יל״ג האָט אים געקענט פֿון זײַן גלאַנץ־תקופֿה אין מגידות און ביאַלאָס־טאָצקי האָט אים געזען אין זײַן טראַגישער ירידה פֿון שיפֿרות.

2) אַזוי לויט דזשוויש ענסיקלאָפּידיאַ. לויט יהדות ליטא, ג׳ — געלעבט אין נײַשטאָט־שאַקי.

דוד בונימאָוויטש, אַ הי־געבאָ־רענער, מחבר פֿון **מכתּבֿ מאליהו** (ווילנא, תּרס״ב). איידעם פֿון ר׳ הלל סאַלאַנטער, אב״ד אַמטשיסלאָוו.

אַבֿנר טאַנענבוים, דאָ געבאָרן 1848. אַריבער מיט די עלטערן אין קאַמענץ־פּאָדאָלסק, דערנאָך אין קעשע־נעוו, שפּעטער אַליין אַוועק קיין אַדעס און פֿון 1887 אין ניו־יאָרק. יידישער שרײַבער און זשורנאַליסט. געאַרבעט אין יידישע און העברעישע צײַטונגען: **יודישע גאַזעטטען, די יודישע וועלט, די יודישע פּרעסע, מבֿשרת ציון, הלאָם** א״א. האָט מחבר געווען צענדליקער יידישע ראָמאַנען אין פֿאָלקסטאָן און הונדערטער מאמרים אין נאַטור־ווישנשאַפֿט, געשיכטע און געאָגראַפֿיע, ווי אויך ביאָגראַפֿיעס פֿון יידי־שע גדולים. טאַנענבוימס ביכער זײַנען בשעתּו געווען די בעסט־געלייענטע פֿון יידישן לייענער־עולם אין אַמעריקע, באַזונ־דערס זײַנע איבערגעזעצטע ראָמאַנען — מערסטנס „פּריַ בעאַרבייטעט״. זייער פּאָפּולאַריטעט איז געווען אַזוי גרויס, אַז זיי זײַנען געווארן אַ שטאַרקע קאָנקורענץ פֿאַר די יידישע צײַטונגען, וואָס האָבן גע־נומען ווי אַ קעגנמיטל דרוקן זײַנע ראָמא־נען אין המשכים. — פֿון זײַנע איבערגע־זעצטע ראָמאַנען: **קאָלט און וואַרם** (לאָנ־דאָן, 1895, 4 טיילן); **דיא פֿראַנצויזישע רעוואָלוציאָן** (1896); **דאָקטאָר און צויבערער** (1899), **דאָס אײַזמעער** (1899), **אין ווילדען אַפֿריקאַ** (1900), **צווישען הימעל און וואַסער, דעם פּאַשאַס ירושה** (1912) און פֿיל אַנדערע — אַלע אין ניו־יאָרק. עטלעכע ראָמאַנען זײַנען אַרויס אין ווילנע: **איזאַבעללאַ — די פֿאַריאָגטע קעניגין פֿון שפּאַניען** (1895), **דער לעצטער אידישער קרבן** און זײַן המשך **לאה׳לע** (1896־1897), **דער געטויפֿטער איד** (1902). פֿון זײַנע ווישנשאַפֿטלעכע ארבעטן זײַנען אַרויס אין ביכער: **אידען אין פּרס און מדי, גאַריבאַלדי, ערקעלטונג און קאַטאַר, די געשיכטע פֿון אידען אין אַמע־ריקאַ, אידישע געשיכטע** פֿון ה. גרעטץ א״א. געשטאָרבן 1913 אין ניו־יאָרק.

לעאָן כאַזאַנאָוויץ, דאָ געבאָרן אין 1882, פֿון די ערשטע פּועלי־ציוניס־טישע טעאָרעטיקערס און פֿירערס. גע־שריבן אַ סך מאמרים אין דער פּרעסע. רעדאַקטירט פּאַרטיי־צײַטונגען, פֿאַרעפֿנ־טלעכט ביכער אויף דײַטש וועגן דער יידן־פֿראַגע. אויף יידיש: **דער קריזיס פֿון דער יידישער קאָלאָניזאַציע אין אַרגענטינע און דער מאָראַלישער באַנקראָט פֿון דער איק״א־אַדמיניסטראַציע** (סטאַניסלאָוו, 1910); **דער אידישער חורבן אין אוקראַינע** (בערלין, 1920). געשטאָרבן 1925 אין אַ סלאָוואַקיש דאָרף. זײַן אַריגינעלער נאָמען: כּתריאל שוב. זײַן פֿאָטער איז טאַקע געווען שו״ב אין שירווינט.

בלומע ביינאָשאָוויץ, אויטאָרין פֿון **בת רוחמה** (וואַרשא, תּרנ״ט). אַ הי־געבאָרענע.

פֿון די ניכבדים: ר׳ דוד אַבראַ־

מאַוויץ, ר׳ דוד בונימאָוויץ, ר׳ שמואל גרשון.

קאָרעספּאָנדענטן: י. גארפּינקל, יוסף־מרדכי שולמאַן — **המליץ**. חיים רודנער — **היום**; משה ויטקין — **יודישעס פּאָלקס־בלאַט** (1884).

ביבליאָגראַפּיע. — הצפירה, 1886: 9; 1898: 261; המליץ, 1887: 81; יודישעס פּאָלקס־בלאַט, פּעטער־בורג, 1889, ז׳ 108; א. אפֿרתי, דור ודורשיו. ווילנא, תרמ״ט, ע׳ 58; ח. בראַווערמאַן, אנשי שם, א׳. וואַרשא, תרנ״ב, ע׳ כ׳; רויטער פּנקס, II. וואַרשע, 1921, ז׳ 89; ד. תדהר, 188.

כתבי יל״ג, ת״א, תרפ״ח, ע׳ 20; עיר ווילנא, 52, 222; ז. רייזען, לעקסיקאָן פֿון דער יידישער ליטעראַטור, פּרעסע און פֿילאָלאָגיע, I (ווילנע, 1926), ז׳ 1159; תולדות אנשי שם (ראַנד); סוואוואַלקער יזכור־בוך, ז׳ 186; יִיווא־בלעטער, XL, ז׳ 224; „ליטע״, I, ז׳ 1215; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 8578; יהדות ליטא, ג׳; י.ד. קמזונס יהדות ליטא.

Jewish Encyclopedia, I., p. 52; Black Book.

שעשאָל ŠEŠUOLIAI

קליין שטעטל, 15 ק״מ פֿון ווילקאָמיר. 1895 זײַנען דאָ געווען צוויי פּרעזונומעראַנטן אויף **זכר חיים** פֿון חיים־נתן בר׳ משה. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט בײַ 160 יִידן, אין 1923 — 129. דאָס שטעטל האָט געהאַט אַ רבֿ און אַ שוחט. אין אַ רשימה פֿון יידישע בעלי־מלאכות אין ליטע פֿון 1938 געפֿינען זיך עטלעכע שעשאָלער. אין 1902 איז דאָ געבאָרן געוואָרן דער שרײַבער אַבֿרהם־ישעיה קאָרבמאַן־חייט. פֿון 1923 אין מעקסיקע. מחבר פֿון **אין ליריש געמיט** (מעקסיקע, 1972).

ביבליאָגראַפּיע. — דער אידישער האַנטווערקער, 1938; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 8667; ב. כהנס לעקסיקאַן, ז׳ 478. Black Book

שעשיק SIESIKAI

קליין שטעטעלע, אַרום זיים, קיידאַנער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג און יאָרן שפּעטער האָבן דאָ געווווינט עטלעכע צענדליק יידישע משפּחות, אין 1923 — 125 יִידן. דאָ אין דער רשימה מקומות פֿון אידישן נאַציאָנאַל־ראַט אין ליטע (1922). 1924 איז דאָ געווען אַ קליינע יידישע קהילה.

ביבליאָגראַפּיע. — Black Book

שקוד

SKUODAS

קרעטינגער קרײז. יִידן האָבן אָנגעהויבן זיך באַזעצן דאָ אין זיבעצנטן יאָרהונדערט. אין 1694 זײַנען דאָ געווען 38 יִידישע קאָפּשטײַער־צאָלערס. אין דער צײַט פון „ועד מדינת ליטא" האָט שקוד געהערט צום קיידאָנער גליל. אָנהייב אַכצנ־טן יאָרהונדערט איז די קהילה שוין געווען מערער אויסגעקריסטאַליזירט, און פֿון 1725 הייבט זיך אָן דער אַלטער שקודער פּינקס. פֿון דעם פּינקס איז צו זען, אַז די יִידן האָבן יענע יאָרן געליטן פֿון רדיפֿות. עס ווערט דערמאָנט איינער פֿון די קהילה־פֿירערס — שלמה בן הקדוש (1725) און פֿון 1753 שלמה בן הקדוש שבּח. דער מנהיג הקהל אין יענער צײַט, הרב מיכאל, איז אַרעסטירט געוואָרן, ווײַל די קהילה האָט ניט געקענט באַצאָלן אַ חוב פֿון 1000 גילדן.

אין 1766 זײַנען דאָ געווען 576 יִידישע קאָפּשטײַער־צאָלערס, אין 1847 האָבן דאָ געווווינט 1872 יִידן, אין 1888 — בײַ 1500[1] (צווישן אַנדערע — 11 מלמ־דים, 1 מו״צ, 200 קאָראָבעלניקעס), 1894 — בײַ 2200, 1897 — 2292 (אויף 3814 תּושבֿים), 1921 — 3853[2], פֿאַרן חורבן — בײַ 1400[3].

שקוד איז געווען צעטיילט אין צוויי טיילן דורך דעם טײַך, וואָס האָט דורכגעשניטן דאָס שטעטל — אַלטשטאָט און נײַשטאָט. דאָס יִידישע נײַשטאָט איז גיך אַריבערגעוואַקסן דאָס יִידישע אַלט־שטאָט. יאָרן לאַנג זײַנען געווען רײַבונגען צווישן ביידע טיילן, מיט דער צײַט האָט זיך דאָס אויסגעגליכן.

דער אַלטער בית־פּנסת, געבויט פֿון האָלץ, איז געווען בײַ 15 מעטער די הייך אינעווייניק. דער אָרון־קודש האָט וווּנדערלעך־קינסטלערישע האָלץ־אויסשני־צונגען.

יִידן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר, קרעמערײַ, מלאָכה, קאַראַבעל־ניקערײַ, טראַנספּאָרט. עטלעכע יִידישע מישפּחות האָבן געצויגן חיונה פֿון לאַנד־ווירטשאַפֿט. ביז דער ערשטער וועלט־מילחמה איז דער הויפּטהאַנדל געגאַנגען מיט ריגע און ליבאַווע, ווײַל דעמאָלט זײַנען ניט געווען קיין גרענעצן צווישן

1) אין אַ קאָרעספּאָנדענץ פֿון **המליץ** ווערט די צאָל אָנגעגעבן: 800 **מישפּחות**, מער ווי טאָפּלט, משמעות, טעותדיק. די ציפֿער 1500 קומט פֿון ישׂראל שאַף, אַ גוט־באַגלייבטער מקור, אַליין אַ שקודער.

2) אין דער אָפּיציעלער ציילונג פֿון 1923 ווערט די צאָל אָנגעגעבן אויף 1310, כּמעט אַ דריטל. דאָס איז געוויס די קאָרעקטע ציפֿער. די ערשטע ציפֿער איז אין קהילת שקוד, ספֿר זכּרון און אין **יהדות ליטא**, ג׳.

3) אזוי אַן ערך אויך **יהדות ליטא**, ד׳, און י.ד. קמזונס **יהדות ליטא**.

ליטע און לעטלאַנד. מיטן אויפקום פֿון אומאָפּהענגיקן לעטלאַנד איז די דאָזיקע עקאָנאָמישע פֿאַרבינדונג פּמעט איבערגעריסן געוואָרן.

*

בעתן קאָשטשושקאָ־אויפֿשטאַנד אין 1794 האָבן יידן געליטן אויך פֿון די אויפֿשטענדלערס. אין אַ בריוו פֿון איינעם פֿון די אויפֿשטאַנד־קאָמאַנדירן (יולי 21, 1794), געוואָרן טאָמאַש ווירזשעזיצקי, ווערט צ״א דערמאָנט, אַז דער ריטמײַסטער שוסקאָ און אַנדערע מיליטער־לײַט האָבן אַרויסגעפֿרעסט געלט פֿון דער שקודער באַפֿעלקערונג (קלאָר, אַז די מערסטע געליטענע זײַנען געווען יידן).

דעם 12טן מײַ 1843 האָט די רוסישע רעגירונג אַרויסגעגעבן אַן אוקאַז (באַפֿעל), אַז אַלע יידן, וואָס וווינען וויניקער פֿון 50 וויאָרסט פֿון דער פֿרײַסישער און עסטרײַכישער גרענעץ, מוזן פֿאַרלאָזן זייערע ערטער. די געטראָפֿענע יידן האָבן געדאַרפֿט מודיע זײַן אין וועלכע גובערניעס, וואָס זײַנען באַשטימט געוואָרן פֿון דער רעגירונג, זיי ווילן זיך באַזעצן. ווי אַ פֿראָטעסט קעגן דעם אוממענטשלעכן באַפֿעל, האָבן 19 יידישע קהילות אין ליטע אָפּגעזאָגט צו ענטפֿערן. איינע פֿון זיי איז געווען שקוד.

צווישן 1853 און 1911 זײַנען דאָ געווען 101 פֿרענומעראַנטן אויף רבנישע ספֿרים.

1891 זײַנען פֿון 110 יידישע פֿריזיור־פֿליכטיקע געקומען זיך שטעלן נאָר 35. דאָס האָט געשאַפֿן אַן אָנגעשטרענגטע שטימונג מיט די אָרטיקע רעגירונג־אָרגאַנען.

אין 1892 זײַנען אַראָפּ 115 הײַזער אין אַ גרויסער שׂריפֿה. אין זעלביקן יאָר איז אויפֿגעשטעלט געוואָרן אַ „קופּת־צדקה״. אין די ערשטע חדשים זײַנען געוואָרן 600 רובל בײַשטײַערונגען.

*

אין 1879 האָט דער משפּיל סאָלאָוויייטשיק דאָ געגרינדעט אַ יידישע שול מיט רוסיש די לימודים־שפּראָך. דער ועד „מרבי השׂכלה בישׂראל״ אין פּעטערבורג האָט געגעבן 100 רובל אויף דעם. סאָלאָוויייטשיק איז געווען מנהל און לערער.

אין 1884 איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַ חדר מתוקן. דער לערער — ישׂראל שאַף, משגיח — לוריא. האָט זיך גוט אַנטוויקלט, 1894 נאָך עקסיסטירט.

1892 האָט י. שאַף אויפֿגעשטעלט אַ העברעיש־יידישע ביבליאָטעק. י. שאַף איז דער הויפּט־משפּיל פֿון שקוד (וועגן אים רעדט זיך ווײַטער).

פֿײַוול שלעז איז 1880 געווען אַבאָנענט פון **הישׂראלי** אין מינסק.

אין 1910 האָבן די 12 („צוועלפֿ־טלעך״) פֿירערס פון דער קהילה געהאָלפֿן שאַפֿן אַ רוסישע שול. די יידישע לימודים

פֿלעגן די קינדער דערנאָך לערנען אין די „חדרים".

*

אין 1897 איז דאָ אָרגאַניזירט געוואָרן אַן אגודה ציונית. 1898 איז פֿאָר־געקומען אַן אַלציוניסטישע קאָנפֿערענץ אין רוסלאַנד, עס האָבן זיך באַטייליקט 160 דעלעגאַטן פֿון 93 שטעט. איינע פֿון זיי איז געווען שקוד.

שקוד האָט געהאַט אַ פֿאַרבינדונג מיט ארץ־ישׂראל נאָך פֿאַרן אויפֿקום פֿון חיבת־ציון און ציוניזם. אויף אַן אַלטן בית־עולם פֿון ירושלים געפֿינען זיך די מצבֿות:

יֶלֶד ... בן מאיר שמש משקוד, תרי"ז.

מאיר בר' משה משקוד, תרכ"ו.

קלמן בר' שלמה משקוד, תרל"ז.

שׂרה בת ר' קלמן משקוד, תרל"ז.

חיה בת ר' מאיר משקוד, תרל"ז.

חנה פֿון שקוד איז די פֿרוי פֿון יואל דרובין, וואָס איז עולה געווען קיין ארץ־ישׂראל אין 1882. איינער פֿון די ערשטע בילויים דאָרטן. חנה האָט זיך באַטייליקט אין אַ דעלעגאַציע צו באַראָנעסע ראָטשילד אין פּאַריז מיט אַ בקשה צו העלפֿן ראשון־לציון.

רבנים. — ר' אַהרן בר' יוסף הלוי הורוויץ, אין די 1760ער יאָרן. אין פּנקס הקהל פֿון תק"ך (1760) חתמעט ער זיך „חופ"ק שקוד והאָזענפּוט". אויף **עמודי בית יהודה**, יהודא ... איש הורוויץ (אַמשטרדם, תקכ"ו), איז דאָ הספּמה פֿון „אהרן בלא"א ה"ה כמוהר"ר יוסף הלוי הורוויץ החונה פּה ק"ק שקוד ובכל מדינת קורלאַנד". האָט הספּמות אויך אויף: **צל המעלות** פֿון הורוויץ (קיניגשבערג, תקכ"ה); **ספֿר המדות** פֿון יצחק סטאַנאָוו (ברלין, תקמ"ד); **חיי הנפֿש ונצחיותה** לר' יהודא איש הורוויץ, אויף **חקי חיים** און **מרפּא לנפֿש**. האָט חידושים **בסוגיות הרא"ש** (פ"פ, תק"ל). ר' אַהרן איז געווען אויך אַלגעמיין געבילדעט. 1771 האָט זיך געוועלדט צו אים משה מענדעלסאָן וועגן געבן אַ הסכּמה אויף זײַן באור אויף **קהלת**. ר' אַהרן האָט שפּעטער געלעבט אין קיניגסבערג, דערנאָך אין בערלין, ווו ער איז געווען ראב"ד אָדער מו"צ און דאָרטן ניפֿטר געוואָרן אין 1779. זײַן זיידע ר' מנחם־מענדל, געקומען קיין ליטע אין ת"ח (1648) און געוואָרן אב"ד שוועקשנע.

ר' צבי־הירש ז"ק, פֿון 1779 ביז 1788, ווען ניפֿטר געוואָרן. פֿרײַער רבֿ אין פּלאָנצק; זײַן זון ר' יצחק, פֿון 1788 ביז 1801. בעל **פּרי יצחק** (ווילנא והוראדנא, תקצ"ד). די ז"קס שטאַמען פֿון די ראָזע־נויער קדושים [ז"ק — זרע קדושים]; ר' חיים־זאבֿ הורוויץ.[4]

4) אַזוי לויט **יהדות ליטא**, א'. לויט פּרך ג', איז דער פֿאַמיליע־נאָמען: וואָלף, און דאָס איז אַ טעות. „וואָלף" איז טאַקע אַ לעצטער נאָמען אויך, אָבער אין פֿאַל פֿון זאב־וואָלף איז דער „וואָלף" נאָר דער ייִדיש־שער צונאָמען פֿון „זאבֿ". ר' חיים־זאבֿ האָט דאָ געקענט זײַן רבֿ אַרום די 1850ער — און אפֿשר אויך פֿרײַער — אָבער ניט שפּעטער פֿון 1868, ווײַל דעמאָלט איז שוין געווען רבֿ זײַן איידעם.

זײַן איידעם ר׳ אליהו־ברוך קאַמאַי, געבאָרן 1840 אין טעלז.[5] פֿון 1868 ביז 1879, קאַרעליץ (ביז 1883), וועקשנע (ביז 1888), טשעכאַנאָוויץ (ביז 1899), דערנאָך אב״ד ור״מ אין מיר. געווען ניט נאָר אַ גדול בתורה, נאָר אויך אין מוסר און עטיק. פֿאַר זײַן קומען קיין מיר איז דער מינהג פֿון שטיצן אויסנשטאָטישע ישיבֿה־בחורים געווען אַזאַ: אַ בחור, וואָס זײַן שטאָט איז געווען צווישן די גרעסערע מנד־בֿים פֿאַר דער ישיבֿה, האָט געקראָגן אַ גרעסערע שטיצע פֿאַר זײַן אויסהאַלט, ווי אַ בחור, וואָס זײַן שטאָט האָט געגעבן וויניקער נדבֿות פֿאַר דער ישיבֿה. דער רעזולטאַט פֿון אַזאַ סיסטעם איז געווען, אַז מען האָט זיך ניט געריכט ניט מיט דער גדלות און התמדה פון אַ בחור, ניט מיט דעם סאָציאַלן מעמד פֿון זײַנע עלטערן, און ס׳איז אויסגעקומען, אַז די געליטענע זײַנען גראָד געווען די אָרעמע בחורים, וואָס האָבן צום מערסטן זיך געניטיקט אין שטיצע. ר׳ אליהו־ברוך האָט דאָס אָפּגעשאַפֿט און אײַנגעפֿירט דעם פרינציפּ, אַז יעדער אויסנשטאָטישער בחור קריגט שטיצע לויט זײַן **באַדאַרף** און ניט לויט דער גריס נדבֿות פֿון זײַן **שטאָט**. ניפּטער געווען 1917 אין מינסק.

ר׳ יחיאל־מיכל האָושא, געבאָרן 1845 אין קעלם. 1872־1879 רבֿ אין פּערנאָ (עסטלאַנד) און 1880־1917 אין שקוד, וווּ ניפּטער געווארן. איידעם פֿון ר׳ צבי־הירש ראָלבע, אב״ד שאַווילען (קורלאַנד). 1912 זיך באַטייליקט אין דער גרינדונג־קאָנפֿערענץ פֿון „אגודת־ישראל״. וועג ר׳ יצחק־אלחנן האָט געפֿונען אַ גרויסע אסיפה וועגן עניין שחיטה, האָט ער פֿאַר־בעטן אויך הרבֿ האָושאַ. געשריבן אַ סך מאמרים אין העברעישע צײַטונגען. האָט חידושי תורה אין **קהילת יצחק**, יצחק בר׳ ניסן (ווילנא, תר״ס, ע׳ ס״א, פ״ד). חיבור־רים: **וימת שמואל** (וואַרשא, תרנ״ח), **מיכל מים, אמונת העתיד, בבֿל**, קענען דעליטשעס בוך **ביבל און באַבעל**.[6]

זײַן איידעם ר׳ יעקבֿ־חיים טערושקין, געבאָרן 1883 אין פּאַהאָסט. פֿון

5) אַזוי **יהדות ליטא**, א׳. לויט פֿרך ג׳ — שקוד.

6) אין משה מאַרקאָוויצעס **לקורות עיר ראַסיין ורבניה** ווערן אָנגעגעבן ווי שקודער רבנים: ר׳ צבי־הירש בר׳ יוסף יפֿה און זײַן זון ר׳ חיים־זאבֿ־וואָלף, וואָס איז ניפּטער געווארן 1909 אין שקוד. פֿרייער ר״מ אין ראַסיין. מיר האָבן ניט קיין השגה וועגן זייער מעגלעכער רבנות־צײַט אין שקוד. פֿון 1868 ביזן חורבן איז שקודער רבנות אַ באַזעצטע. אַזוי אויך די בערכ־דיקע צײַט פֿון 1850־1860ער. אָבער, אַז די יפֿה׳ס זײַנען דאָ געווען רבנים נאָך פֿרייער, קען מען ניט צוליבן פֿאַקט, אַז דער זון איז ניפּטער געווארן 1909 בעת זײַן רבנות אין שקוד. תיק״ו. — נאָך אַ שאלה, ניט אַזאַ שווערע, האָבן מיר וועגן נאָך אַ רבֿ. מען ווייסט, אַז דאָ איז געווען אַ רבֿ ר׳ בן־ציון הפּהן, שפּעטער רבֿ אין אַמעריקע. שוועסטער פֿון ר׳ שמעון־פּרץ יפֿה הלוי, בעל **אמרי שפֿר**, וואָס איז ניפּטער געווארן 1911 אין ירושלים. מיר קענען ניט משער זײַן געווייע רבנות־צײַט אין שקוד. אויך נפֿתלי בן־מנחם און ר׳ אפֿרים אַשרי דערמאָנען זײַן נאָמען ווי אַ שקודער רבֿ.

1917 ביזן חורבן, ווען אומגעקומען 1941, הי״ד.[7]

*

ר׳ ישׂראל־זעליק בר׳ יהודה־לייב טעפּליץ, געבאָרן 1848 אין קרעטינגע, איז פֿון 1875 דאָ געווען 7 יאָר מו״צ אָן געלט (געווען אַ רײַכער סוחר), שפּעטער 23 יאָר מו״צ אָן געלט אין ליבאַווע. פֿון 1905 רבֿ אין דולוט, מיניסאָטאַ (אַמעריקע).

ר׳ יעקבֿ יפֿה, פֿרײַער אב״ד טירקשלע, איז דאָ געווען דומ״ץ. פֿון 1899 אין אַמעריקע. רבֿ אין הייווערהיל, ווו ניפּטער געווען 1913 אין עלטער פֿון 78 יאָר.

ר׳ שלמה וועסמאַנסקי איז געווען חזן־שוחט. געמאַכט אייגענע קאָמפּאָזיציעס.

משה שעפּטעל, **דרש משה** (ווילנא, תרס״ג), האָט אַ שׂײכות מיט שקוד.

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ יוסף בן מאיר פיימער, דאָ געבאָרן 1796. 35 יאָר רבֿ אין סלוצק, ווו ניפּטער געווען 1864. פֿון די וויכטיקסטע תּלמידים פֿון ר׳ חיים וואָלאָזשינער. גרויסער קעגנער פֿון פּילפֿול. זײַן זון נאָך אים רבֿ אין סלוצק.

ר׳ ישׂראל־יעקבֿ בר׳ יצחק פֿײַנזינגער (ר׳ ישׂראל שקודער), דאָ געבאָרן 1810. באַקאַנטער חזן אין ליטע. פֿאַרפֿאַסט אויך לידער, וואָס זײַנען געזונגען געוואָרן בײַם פֿאָלק. צוויי בדחנות־לידער פֿון ישׂראלקע סקודער ווערן דערמאָנט אין **ייִוואָ־בלעטער** און צוויי לידער אין **יִדע עם**. געווען אויפֿגייענדיקער שטערן אין חזנות, אָבער ניפּטער געוואָרן אין ווילנע אין עלטער פֿון 37 יאָר.

ר׳ בנימין ראַבינאָוויץ, דאָ געבאָרן 1812. רבֿ אין פּיקעלן (1832־1852), שילעל (ביז 1859), אַ פּאָר יאָר אין אייראַגאָלע און פֿון 1861 אין ווילקאָמיר, ווו ניפּטער געוואָרן 1870. געלאָזן א סך ספֿרים אין כּתבֿ־יד. זײַן זון, ר׳ אליהו־דוד (האדר״ת), אב״ד פּאָנעווועזש און מיר.

ר׳ שמעון בר׳ שאול הורוויץ, דאָ געבאָרן 1820 [1810?]. מו״צ אין לייפּציג, ר״מ אין נײַ־זאַגער, ווו געגרינדעט אַ ישיבֿה מיט אַ סך תּלמידים, דערנאָך ווידער אין לייפּציג, רבֿ ומו״צ. האָט פֿיל מאמרי־תּורה אין **המסדרונה** און **הלבֿנון**, הערות צו **הפּלאה** **שבערכין** לר״י ברלין (וויען, 1859, מיטן טעקסט); **מהלומות לגוֹ פּסילים** (לייפּציג, 1871) — קעגן גייגערן און אַלע רעפֿאָרמערס; הערות צו ד״ר לעהמאנס אויסגאַבע פֿון **ברכות** (ירושלמי. מאַינץ, תּרל״ט); ביאור צום **התּניא** (וואַרשא, תּרל״ט, מיטן טעקסט); ביאורים צום **מחזור** **ויטרי** (ברלין, תרנ״ג, מיטן טעקסט); **מפּתח ומבֿוא למחזור ויטרי** (ברלין, תּרנ״ו־נ״ז). ניפּטער 1900 אין לייפּציג.

אַלעקסאַנדער ערסלער, דאָ געבאָרן 1854. באַקאַנטער חזן. געלערנט

---

7) לויט דער **דזשויש ענסיקלאָפּידיאַ**, איז איינער פֿון די באַרימטע קאַצענעלענבויגנס, יוסף, אַ געקומענער פֿון בריסק, געווען דאָ רבֿ. מיר האָבן ניט קיין צווייטן מקור פֿאַר אַוא ידיעה.

חזנות און מוזיק אין קיניגסבערג און בערלין. 10 יאָר חזן אין קאָליש, צווייטער חזן אין לאָדזשער גרויסער סינאַגאָגע, איין יאָר אין מיטאַווע און שטאָט־חזן אין וולאָצלאַווענק. אויטאָר פֿון **מנגינות לתּפלות ר״ה ויוה״כ** און **תּהלה וזמרה** — מוזיקאַלישע קאָמפּאָזיציעס. געשטאָרבן 1923 אין וואַרשע.

ר׳ יהודה־אידל ציזלינג, דאָ געבאָרן 1855. מחבר פֿון **קול אומר קרא** (דרוש), **ילקוט ארץ ישׂראל** (קבּץ דברי חז״ל בעניני א״י). יהודה־אידל בר׳ יוסף ציזלינג מאָשמינא יליד עיר שקוד, ארויסגעגעבן ר׳ מרדכי ווייצעלס **הדרת מרדכי** מיט זײַן הקדמה. (ווילנא, 1890), ניפֿטר געוואָרן 1937 אין ווילנע.

אין **קהלת יצחק** פֿון יצחק בר׳ ניסן (ווילנא, תר״ס) געפֿינען זיך אַ סך חידושי־תּורה פֿון „בן־ציון אריה בר׳ יוסף ציזלינג מעיר שקוד״. געדרוקט אויך „שקודער מגיד״. ברודער פֿון ר׳ יהודה־אידל ציזלינג.

שלמה פֿון ווירבאַלן, וואָס איז געקומען פֿון שקוד און מען האָט אים געדרוקט שלמה שקודסקי, איז געווען אַ באַווונדערטער פֿינאַנסיסט אין דײַטשלאַנד. איינער פֿון די געריכט־יוּדן פֿון קייזער פֿרידריך דער גרויסער. זײַן זון דוד האָט אָנגענומען זײַן נאָמען ראָזענטאַל.

ר׳ אַברהם־צבי קאַמאַי, דאָ געבאָרן 1860. רבּ אין קיידאַן און פֿון 1938 אב״ד ור״מ אין מיר. אומגעקומען 1941, הי״ד. זײַן פֿרוי שׂרה־ביילע און טאָכטער האָבן שפּעטער פֿאַרברענט זײַנע כּתבים. עפּעס איז געבליבן בײַ זײַן איידעם ר׳ דובֿ סאָקאָלאָווסקי אין ירושלים. זײַן פֿאָטער ר׳ אליהו־ברוך, שקודער רבּ.

ר׳ צבי־הירש בר׳ לייב ברוידא, דאָ געבאָרן 1865. איידעם פֿון ר׳ שמחה־זיסל זיוו און זײַן תּלמיד. מנהל פֿון דער באַרימטער קעלמער תּלמוד־תּורה. ניפֿטר געוואָרן 1913 אין קעלם.

ישׂראל שאַף, דאָ געבאָרן אין 1865. העברעישער דערציילער, פּאָעט, איבערזעצער. אָנהייב יאָרהונדערט געלעבט אין וואַרשע מערערע יאָרן. זיינע ביכער זײַנען היסטאָרישע דערציילונגען פֿאַר יידישער שוליוגנט וועגן ביבלישע געשטאַלטן: **עכסה בת כּלב** (וואַרשא, תּר״ע), **אהוד בן גורא** (פֿרנקפֿורט, תּרפּ״ג), **היתד או יעל אשת חבר** (ת״א, 1936) און אַנדערע. אין כּתבֿ־יד זײַנען געבליבן: **יותם בן ירובעל, יפֿתּח ובתּו, שׂנאת אחים, מחזיר גרושתו.** אַרויסגעגעבן די ביאָגראַפֿיע פֿון ווילנער גאון **הגאון מווילנא** (וואַרשא, תּרס״ו). איבערגעזעצט אַ סך פֿון דער קינדער־ליטעראַטור אין אַנדערע שפּראַכן. געשטאָרבן 1938 אין ליבאַוו (לעטלאַנד).

אויך **מעצות ודעת** (ברדיטשוב, תּרנ״ט) פֿון משה צבי גרינבערג ווערט צוגעגעבן: „מעיר שקוד״.

לואי־נתנאל יפֿה, דאָ געבאָרן 1883. האָט געשאַפֿן דאָס יידישע קינסטלעריש טעאַטער אין ניו־יאָרק, ווו געשטאָרבן אין 1944.

הערי לאַנג, דאָ געבאָרן 1888.

יידישער זשורנאַליסט און רעדאַקטער. פֿון 1904 אין אַמעריקע. געווען דער ערשטער רעדאַקטער פֿון סאָציאַליסטישן **דער וועקער** (נ״י) און פֿון 1917 שטענדיקער מיטאַרבעטער פֿון **פֿאָרווערטס**. דאָרטן געדרוקט סעריעס וויכטיקע אַרטיקלען וועגן דער ערשטער שפּאַנישער רעוואָ־לוציע, אַנטוויקלונג פֿונעם יישובֿ אין ארץ־ישׂראל און זײַנע אויפֿדעקונגען פֿונעם אמתן מצבֿ פֿון שטעט, דערפֿער און קאָלכאָזן אין סאָוועט־רוסלאַנד, וואָס ער האָט באַזוכט אין 34־1933, און זיי זײַנען איבערגעדרוקט געווארן אין עלף שפּראַכן. דאָרטן אויך פֿאַרעפֿנטלעכט מערערע דערציילונגען פֿון דער שפּאַנישער אינקווי־זיציע, באַזירט אויף אַרכיוו־מאַטעריאַלן; דערציילונגען וועגן די יידישע געטאָס פֿון מיטל־עלטער אין אייראָפּע, ווי אויך וועגן די צוזאַמענשטויסן צווישן יידן און ניט־יידן אין דער צײַט פֿון אַמעריקאַנישן בירגער־קריג. אויסער די פֿאַרשיידענע פּובליציס־טישע און היסטאָרישע אַרבעטן, געדרוקט צוויי ראָמאַנען אין **פֿאָרווערטס: די אייבי־קע פּלה פֿון סאָפֿאָלק סטריט** און **דער קאָמף פֿאַר אַ מאַמע** — ביידע ראָמאַנען זײַנען אינסצעניזירט און געשפּילט געווארן אויף דער יידישע בינע אין אַמעריקע. אין בוכפֿאָרעם: אויף **אַמעריקאַנער וועג** (נ״י, 1925); **פיר דורות** (נ״י, 1974). געשטאָרבן 1970 אין לאָס אַנדזשעלעס.

אַהרן יאָנאַטאַנזאָן, געבאָרן 1815 אין ווילנע, האָט דאָ געלעבט אַ סך יאָרן זינט 1847. מען האָט אים אויך גערופֿן אַהרן שקודער. אַ באַקאַנטער משפּיל בשעתו. יהודה־לייב גאָרדאָן איז אַ קורצע צײַט געווען זײַן תּלמיד. אין אַ היגן חדר געלערנט תּנ״ך אין דײַטשישער איבער־זעצונג, ווי אויך לשון־קודש און דײַטש. אין שקוד זיך אויך פֿאַרנומען מיט מיסחר. פֿון 1859 לערער־מלמד אין יאַנעווע און קאָוונע. מחבר פֿון **פּלי שיר** (ווילנא, תּרכ״ד). 1868 געשטאָרבן אין קאָוונע.

קאָרעספּאָנדענטן. — הצפּירה: ח.ב. באלקינד, יוסף־מרדכי יפֿה. **המליץ:** י. שאַף, יצחק מירקין (אַרטיקל), יק״ל אבֿן־שׂהם, משה ציזלינג, שמואל־דוד בר׳ זאבֿ זקש, ח״י בעלמאַן.

א. קאָזיבאַ, ג. גאַלפּערן — זייערע געזאַמלטע יידישע פֿאָלקסלידער זײַנען געדרוקט אין **יעוורעסקאַיאַ נאַראָדניאַ פּיעסני** (פּעטערבורג, 1901, זז׳ 204, 216).

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1863: 44; 1868: 34; 1869: 23; המליץ, 1879: 7, 22; ש״י פֿין, שפֿה לנאמנים. ווילנא, תּרמ״א. ע׳ 138; הצפּירה, 1888 (דאָ לאַנגע סטאַטיסטיק וועגן יידן); ספֿר זפֿרון [לסוקולובֿ]. וואַרשא, תּרמ״ט. ע׳ 33; המליץ, 1898: 97;

המודיע, 1912: 27; ספֿר היובֿל של אגודת הרבנים האורתּודוכסים בארצות הברית וקנדה. נ״י, תּרפּ״ח. ע׳ קמ״ד; קולטור־טרעגער פֿון דער אידישער ליטורגיע. דעטראָיט, 1930, ז׳ 26, 245; ד״ר ע. רינגעלבלום, די פּוילישע יידן אין אויפֿשטאַנד פֿון קאָשטשושקאָ 1794. וואַרשע, 1937. ז׳ 139;

דאָס וואָרט, ווילנע, 1937: 643; יאָר־אײַן, יאָר־אויס, קאָוונע, 1938, ז׳ 188; ראשון לציון. עורך: ד. יודילביץ, ת״א, תּש״א, ע׳ 98; יָדע עם. ת״א, תּשי״ד, ב־ג; קהילת שקוד. ת״א, תּשי״ח; עיר ווילנא, 175; זכרון יעקבֿ, ג׳, 211;

דורות האחרונים, ב׳, 173, 174; לקורות עיר ראסיין ורבניה, ע׳ י״ג, כ״ג, כ״ו; אלה אזפרה, ג׳, 37; תולדות ישיבת היהודים בקורלאַנד, 42, 73, 74, 127, 153; אהלי שם, 298; לתולדות היהודים בליטא־זאַמוט, 42, 72.

חלקת מחוקק, מחברת ג׳; חובֿרת ה׳, ט׳; א. אפֿרתי, דור ודורשיו; תולדות חבֿרת מרבי השפּלה בישׂראל, א׳, 142; יִיווֹא־בלעטער, xxvii, ז׳ 403; ג. קרסל, 2; לעקסיקאַן, 4; ב. פּהנס לעקסיקאַן; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 8675; יהדות ליטא, א׳, ג׳.

Die Juden in Russland, Hamburg, 1844, S. 62; Jewish Encyclopedia, III., p. 292; X, p. 303, 477; XI., p. 299; Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce. Warszawa, 1987, nr. 141; (אַרטיקל וועגן זאַמעט) Black Book.

שקודווּיל SKAUDVILĖ

טאַווריקער קרײַז. פֿון די ייִנגערע ייִדישע ייִשובֿים אין ליטע. אָנהייב נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן אין דער סביבֿה געלעבט מערערע ייִדישע ייִשובֿניקעס. פֿון זיי האָט זיך אָנגעהויבן אויסבויען די שקודווילער קהילה. זי האָט זיך גיך אַנטוויקלט, און אַרום די 1820ער יאָרן שוין געווען אַן אָרגאַניזירטער געזעלשאַפֿטלעכער אָרגאַניזם.

אין 1847 האָבן דאָ געווינט 204 ייִדן, 1897 — 1012, 1923 — 1017 און פֿאַרן חורבן — בײַ 900. שקודווּיל האָט ניט דורכגעמאַכט דעם גירוש־ליטע אין מײַ 1915.

צווישן 1842 און 1914 זײַנען דאָ געווען 27 פּרענומעראַנטן אויף 5 רבני־שע ספֿרים.

אויף שקודווּיל איז חל געווען דער רעגירונג־אוקאַז (באַפֿעל) פֿון מײַ 1843, אַז אַלע ייִדן, וואָס ווינען וויניקער ווי 50 ווערסט פֿון די מערב־גרענעצן, מוזן פֿאַרלאָזן זייערע ערטער און זיך באַזעצן אין אָנגעוויזענע גובערניעס טיפֿער אין רוסלאַנד. עס איז געגעבן געוואָרן די מעגלעכקייט אויסצוקלײַבן די גובערניע. 19 קהילות האָבן זיך צונויפֿגערעדט און ניט געענטפֿערט אויף אַזאַ אוממענטשלעכן און דערנידערנדיקן באַפֿעל, צווישן זיי די שקודווילער קהילה.

די ייִדן האָבן זיך פֿאַרנומען מיט מיסחר, קרעמערײַ, מלאכה און קאַראַבעל־ניקערײַ. דער האַנדל איז געגאַנגען מיט תּבֿואה, בהמות און געפֿליגל. עטלעכע מישפּחות האָבן געצויגן זייער חיונה פֿון ערדאַרבעט.

אין אַ רשימה מנדבֿים פֿון 1871 פֿאַר ייִדישע הונגער־געליטענע אין שטעטעלעך פֿון ליטע [געווען דעמאָלט אַ הונגעריאָר] געפֿינען זיך מערערע שקודווילער.

אין אַ רשימה בײַשטײַערערס פֿון 1913 פֿאַר דער „אגודה״ זײַנען דאָ די וויטערדיקע שקודווילער: הרב ר׳ אַבֿרהם־יצחק פּערלמאַן, משה־ברוך ברוידא, אליהו־דוד קאַץ, חיים־צבֿי־ליפֿשיץ, זאַל־קינד רײַכל, הלל זילבער, נטע זאַקס, אידל אָשעראָוויץ, ישׂראל־משה פֿרידמאַן, מרדכי

מאַראַם, זאַכ קראָם, בן־ציון לוריע, בצלאל זינגער, יוסף בעקער, דוכ לוריא, מרדכי מילנער, אַהרן אַראָן, שאול זאַקס.

צווייטע ליסטע: הרכ שאול קאצענעלענבויגן, אַהרן גראָלמאַן [?], הרכ ר׳ יוסף־אידל, זאַכ מילנער, אליהו־יהודה סגל, אַהרן גליק, חיים־יצחק ליבערמאַן, בן־ציון קליינאָוויץ, יוסף בערמאַן, ישׂראל ראַבינאָוויץ, ישׂראל טאַרלאָוו, שלמה וואָלפאָוויץ, אַהרן־יהודה ראָמבערג, יעקכ פּין, שמואל בלאָך.

ליסטע 1914: בצלאל פּרידמאַן, אַכרהם שאַפּירא, חיים מילנער, שלמה לוריא, מנחם לייזעראָוויץ, צבי־יעקכ טויב, בצלאל בעקער, יוסף יעפּין, קלמן קאַפּלאַן, משה לוריא, יעקכ דאָרפמאַן, יהושע פּרידמאַן, שמואל קראָם, אַכרהם־מיכה בלום, אַכרהם־נחמן פּרידמאַן, אליהו־ראובן שיין, בצלאל פּייטש, פּרייִדל דוק, ישעיהו פּרידמאן, ברוך רייכל, בנימין שטיין, ניסן קורזנער.

אלחנן בעקער, יעקכ־לייב לוריא, טאָדרעס פּראָפּ, צבי קליין, יודל שו״ב אייִדעלזאָק, משה דוק, דוד טון, צבי פּראָפּ, אליקום גאָדין, משה־לייב שערפּאַלק, משה־יצחק סגל, זעליג דוק, יצחק־אליעזר קירזנער, משה זאַקס.

יצחק שאַלאָמא, הרכ אַכרהם־יצחק פּערלמאן, משה־ברוך ברוידא, אליהו־דוכ קאַץ, הלל זילבער, חיים־צבי ליפּשיץ, ישׂראל־משה פּרידמאַן, זאַכ קראָם, קלמן־מאיר ברוידא, מרדכי מאַראַם, זאַל־קינד רייכעל, נאָטל זאַקס, משה לוריא, שמואל מאַראַם, מיכה קושעווסקי, אידל אָשעראָוויץ, שאול זאַקס, אַכרהם שאַפּירא.

שלמה לוריא, יעקכ גראַב, מנחם לייזעראָוויץ, יוסף קאַשין, שמואל קראָם, בצלאל זינגער, יעקכ שטיין, לייב־יעקכ פּאַק, צבי נאַמאָקסט, אַכרהם שנייִדער, העניע פּאָגלין, שבע גרינבערג, יעקכ שמש, יהודה זאַק, ישעיה־מנחם פּרידמאַן, חיים־צבי ליפּשיץ.

רבנים. — ר׳ משה לוריא, אַרום 1820ער און 1830ער יאָרן. ניפּטר געווען 1835. זון פון ר׳ טאָדרעס בר׳ אַריה לוריא. ר׳ טאָדרעס איז געווען ספּרא ודיינא אין ראַסיין און ניפּטר געווען אין 1818.

ר׳ משה בר׳ אליעזר יפּה, פּון 1859 ביז זיין פּטירה אין 1889.

זיין זון ר׳ אליהו־יששכר־בער, ביז 1913. פּרייַער דיין אין יאַנישאָק.

ר׳ אַכרהם־יצחק פּערלמאַן, געבאָרן 1890 אין טעלז. מחבר פּון **פּני אַכרהם** (קידאַן, תרפ״ח). געשריבן חידושי־תורה אין **בית ועד לחכמים** (סאַטמאַר, 1926) און סלאַבאָדקער **פּנסת ישׂראל** (ת״ש). רכ פּון 1913 ביזן חורבן, הי״ד.

פּאַרן ערשטן וועלטקריג זיינען דאָ געווען צוויי קליינע ישיבות. איינע האָט נאָך שפּעטער עקסיסטירט. אין איינער איז געווען ר״מ ר׳ שמואל זאַקס און משגיח (און אפֿשר אויך ר״מ) ר׳ אליהו־דוכ קאַץ[1],

1) אין יזכור פּון א.צ. ברזין זאָגט זיך, אז ער איז געווען דאָ אב״ד אין 1920, אָבער אין יענעם יאָר

אין דער צווייטער — ר״מ ר׳ יעקבֿ לוי.

ר׳ שלום צאַדיקאָוו, שו״ב וחזן (1879). אַגענט פֿון **הישׂראלי** (מינסק); ר׳ יודל אידעלזאָק, שו״ב (1914).

אָפּשטאַמיקע. — ר׳ שלמה־יצחק שיינפֿילד, דאָ געבאָרן 1860. פֿון 1891 אין אַמעריקע. עטלעכע יאָר רבֿ אין לוּוויל (קענטאָקי) און איבער 40 יאָר אין מילוואָקי, ווו ניפֿטער געוואָרן אין 1943.

שמעון פֿישמאַן, דאָ געבאָרן 1878. שפּעטער אין אַמעריקע. האָט געמאַכט וויכטיקע אויסגעפֿינסן פֿאַר דער אַמעריקאַנער אַגריקולטור.

ר׳ שרגא־פֿייוול שאַפּירא, דאָ געבאָרן 1900. ר״מ אין אַ ישיבֿה אין בעלגיע. געלערנט אין טעלז און אַנדערע ישיבֿות אין ליטע. אומגעקומען 1940 אין אַ נאַצישן לאַגער, הי״ד.

משה זילבערג, דאָ געבאָרן 1900. שופֿט אין העכסטן געריכט פֿון ישׂראל. לעקטאָר אין העברעיִשן ירושלימער אוניווערסיטעט. פֿאַרעפֿנטלעכט אַ סך אַרבעטן אין דער ישׂראל־פֿרעסע וועגן יוריספּרודענץ. מחבר פֿון **המעמד האישי בישׂראל** (ירושלים, תשי״ח).

פֿון די ניכבדים: ר׳ חיים־מאיר גרינבערג, תּלמיד־חכם, מיטגרינדער פֿון ישיבֿה און אַ ריי חבֿרות. זיין פֿאָטער משה־צבי האָט מען געוואָרפֿן „שקודער מגיד״ [שקודווילער?]. ניפֿטער געוואָרן 1912.

ש.ב. צאַדיקאָוו האָט געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס אין **הצפֿירה**.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 17; הצפֿירה, 1889: 46; המודיע, 1912: 27; הדרך, פ״פ א/מ תּרע״ג, תּרע״ד: 11; יזפור, א.צ. ברזין. ירושלים, תּר״ץ, ע׳ 182; דער ליטווישער איד. ניו־יאָרק, 1943: 2; אלה אזכרה, ב׳. נ״ר, תּשי״ז, ע׳ 315; לקורות עיר ראַסיין ורבניה, ע׳ כ״ג; ד. תּדהר, ז׳ 1027; ספֿר הפּרענומע־ראַנטן, 8676; יהדות ליטא, א׳, ג׳.

Die Juden in Russland. Hamburg, 1844, p. 62; Black Book.

שקומיאן SKIEMONYS

אוטיאַנער קרײַז. 1923 האָבן דאָ געלעבט 128 יידן. געמאַכט אַ לעבן פֿון מלאכה און קרעמערײַ. פֿאַרן חורבן זײַנען געבליבן בײַ 50 יידן.

ניט געקוקט אויף דער קליינקייט פֿון יישוב, האָט שקומיאַן געהאַט עטלעכע רבנים.

אין 1882 איז דאָ געווען רבֿ ר׳ אַהרן בר׳ אַבא שטיין, געבאָרן 1855. פֿרײַער רבֿ אין סקאַדוצישאָק.

ר׳ אַבֿרהם בר׳ משה מאיר־אָוויטש, געבאָרן 1874 אין קאַרעליץ, איז דאָ געווען רבֿ זינט 1909.

— און 7 יאָר פֿרײַער און 21 יאָר שפּעטער — איז דאָ געווען אב״ד הרבֿ אַבֿרהם־יצחק פּערלמאַן, הי״ד.

ביבליאָגראַפֿיע. — אהלי שם, 142, 365.

Black Book.

דאָרפֿישע יישובֿים

דאָרפֿישע יישובֿים

אין אונדזער רשימה געפֿינען זיך 369 יישובֿים. יעקבֿ ראַסיין דער אַגראָנאָם, אַ מומחה אין די דאָזיקע ענייניים, האָט געשאַצט, אַז אין ליטע זײַנען געווען איבער 200 יידישע דאָרפֿישע יישובֿים. מײַן געפֿונענע צאָל איז פֿאַר מיר אַליין די גרעסטע איבערראַשונג, און מען דאַרף ניט פֿאַרגעסן, אַז איך האָב געוויס פֿאַרזען וואָסערע 100–150 — אויב ניט מער — אַזעלכע יישובים. דאָס וואַרפט אויך אַ נײַ ליכט אויף דער יידישער דעמאָגראַפֿיע אין ליטע.

די יידישע נעמען פֿון אַ צאָל דאָרפֿישע יישובֿים זײַנען געבליבן ניט באַקאַנט. עס האָבן ניט געהאָלפֿן די פֿיל נאָכפֿרעגענישן. מיר מיינען, אַז טייל פֿון זיי האָבן קיין מאָל ניט געהאַט קיין יידישן נאָמען. פֿאַר וואָס? — די נעמען פֿון שטעט און שטעטלעך אין ליטע זײַנען גענומען אין די מײַלער פֿון טויזנטער יידן, זײַנען זיי אין משך פֿון יאָרן יידישיזירט געוואָרן אין אַזאַ אָדער אַנדער פֿאָרעם. דער פֿאַרשפּרייט־ראַדיוס פֿון די דאָרפֿישע יישובֿים איז געווען זייער אַ באַגרענעצטער, וואָסערע עטלעכע מײַל, אַזוי אויך די צאָל יישובֿניקעס אין מקום, ממילא האָבן געפֿעלט די טויזנטער יידישע מײַלער צו פֿאַריידישן די נעמען.

אין די יישובֿים איז די דאַטע „ביז 1918" ניט גילטיק.

א

אַבעלינאַ ABELINA

אַ יִישובֿ אין ליטע. אין 1876 איז דאָ געווען איין פּרענומעראַנט אויף נאָום דוד פֿון שלום דוד מאיראָוויץ (ווילנא, תּרל״ו).

ביבליאָגראַפֿיע. — ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ׳ 25.

אַבעלניק ABELNIKAS

אַ הויף אין אומגעגנט פֿון לאַזדיי, סיינִיער קרײַז. געהערט צו אַבֿרהם זימאַן.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1879: 37.

אובילאַ UBILA

הויף לעבן ווײַגעווע. 1903 איז דאָ געווען אַ פּרענומעראַנט אויף אַ ספֿר — **פּליטי אפֿרים** פֿון אפֿרים דובער בערזינסקיא.

ביבליאָגראַפֿיע. — ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ׳ 79.

אַוואַנאַסטע AVANASTĖ

דערפֿל, 6 ווירְסט פֿון סאַלאַק, קרײַז עזשערעניי. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז דאָ געווען אַ קליינער יִידישער יִשובֿ.

אוזשוגאָסטיס UŽUGUOSTIS

דאָרף אַרום קאָוונע. צו די סיים־וואַלן אין 1922 זײַנען דאָ געווען 5 יִידישע שטימען.

ביבליאָגראַפֿיע. — אידישע שטימע, 1922.

אונגאַרינע UNGARINĖ

דאָרף, ניט ווײַט פֿון מאַריאַמפּאָל. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע איז דאָ געווען אַ לאַנדווירטשאַפֿט־שול פֿון „אָרט״. דאָ האָבן געלעבט אַ פּאָר יִידישע מישפּחות.

אופּיטע

אַ קליין שטעטעלע, 14 ק״מ פֿון פּאָנעווועזש. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז דאָ געווען אַ קליינער יִידישער יִשובֿ. עטלעכע יִידישע מישפּחות האָבן נאָך דאָ געווווינט אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע. מיט אַ 150 יאָר צוריק איז אופּיטע געווען דער צענטראַלער מקום פֿון פּאָנעווועזשער קרײַז.

IMBRADAS אימבראַד

אַ קליינטשיק שטעטעלע. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 50 יידן.

ביבליאָגראַפיע. — Black Book

אָזווינץ

דערפל, ניט ווייט פון סאַלאָק, עזשערענער קרייז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יידישע מישפּחות.

INDRIONIŠKIS אינדריאָנישיק

דאָרף. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 35 יידן.

ביבליאָגראַפיע. — Black Book

IGLIAUKA איגלאָווקע

קליין שטעטעלע צווישן מאַריאַמפּאָל און באַלבירישאָק. 1723 איז דאָ אויפֿגעשטעלט געוואָרן אַ קלויסטער. דאָ האָבן געלעבט 51 יידן (געמויע צייט אומבאַקאַנט).

ביבליאָגראַפיע. — A. Totoraitis, Sŭduvijos Suvalkijos Istorija, p. 466.

OLOVA אָלאָווע

קליין שטעטעלע, ניט ווייט פון דויג, אַליטער קרייז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז דאָ געווען אַ גרעסערער יידישער ישוב, 1923 האָבן דאָ געלעבט 78 יידן.

ביבליאָגראַפיע. — Black Book

ALVITAS אַלוויט

קליין שטעטעלע, 12 ק״מ פון ווילקאָווישק. 1923 האָבן דאָ געלעבט 31 יידן, אויף 283 תושבֿים. אַמאָליקער נאָמען: Paširvintis. אָרט באַקאַנט פון 1617.

ביבליאָגראַפיע. — Lietuvos Encyclopedija; Black Book.

ILGUVA אילגוווא

דאָרף אין שאַקיער קרייז. אין 1797 האָבן דאָ געווווינט 10 יידן (272 קריסטן).

ביבליאָגראַפיע. — A. Janulaitis, Užnemunė po Prŭsais, p. 160.

אַליטע, 2

אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָט דאָ געווווינט אַ גרופּע פֿון 15 יִידן, וואָס איז סטאַטיסטיש ניט צוגערעכנט געוואָרן אין דער ציילונג פֿון 1923.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

אָלינאָוע OLINOVA

הויף לעבן גודלעווע, קאָוונער קרײַז. אַ פּאָר יִידישע מישפּחות אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע. יִידישער פּריץ — יוסף שוואַרץ.

אַלעקסאַנדראָבאָל ALEKSANDROBOLIS

קליינער יִידישער יִשובֿ. ראַקיש־קער קרײַז. דאָ האָבן געלעבט בײַ 50 יִידן, פֿאַרן חורבן — בײַ 25.

ביבליאָגראַפֿיע. — ראַקישקער יזפֿור־בוך.

אָלשישאָק

דאָרף אַרום וויסאָקידוואָר, טראָקער קרײַז. עטלעכע יִידישע מישפּחות פֿאַרן ערשטן וועלטקריג.

אַנדרעיאַווע ANDRIEJAVA

קליין שטעטעלע, 14 ווערסט פֿון ריטעווע, טעלזער קרײַז. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָבן דאָ נאָך געלעבט עטלעכע צענדליק יִידישע מישפּחות, אין 1923 — 66 יִידן. אין רעליגיעזע ענייַנים געווען פֿאַרבונדן מיט דער קהילה אין ריטעווע.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

אַנטאַזאַווע ANTUZAVA

דאָרף, 10 ק״מ פֿון דוסיאַט, קרײַז עזשערעני. 1923 האָבן דאָ געלעבט 15 יִידן אויף 101 קריסטן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book; Lietuviškoji Enciklopedija, I

אַנטאַנאַווע ANTANAVA

קליין שטעטל. 1923 האָבן דאָ געווווינט 192 יִידן [?].

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

אַנטניעמאַן ANTNEMUNIS

דערפֿל. אין 1923 האָבן דאָ נאָך געלעבט 6 יידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

אַקוניק

דערפֿל אַרום קאָוונע. אין 1922 האָבן דאָ געווינט ייִדן.

ביבליאָגראַפֿיע. — נ״ס, קאָוונע, 1922.

אַשמינטע AŠMINTĖ

דאָרף און הויף, 5 ק״מ פֿון פּרענ, מאַריאַמפּאָלער קרײַז. אויף 278 ניט־ייִדן האָבן אין 1923 דאָ געלעבט 14 ייִדן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

ב

באָבּרי BOBRI

דאָרף, 12 ווייאָרסט פֿון סערײַ, אַליטער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז דאָ געווען אַ קליינער ייִדישער ייִשובֿ.

באַטשקיניקל

דאָרף, אין געגנט פֿון דאַרשוני־שאָק, טראָקער קרײַז. אַרום 1900 האָט דאָ געהאַט זײַן הויף דער ייִדישער פֿאַמעש־טשיק (פּריץ) נחום קראַסאָווסקי. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע איז דאָ נאָך געווען אַ קליינער ייִדישער ייִשובֿ. אומגעבראַכט געווארן מיט די ייִדן פֿון דאַרשונישאָק.

באַלטושאָווע BALTUŠOVA

אַ ווויינאָרט פֿון אַן איינציקער ייִדישער מישפּחה אין אַ פּוסטן אַרום (Viensėdis). עטלעכע וויאָרסט פֿון שקימיאַן, אוטיאַנער קרײַז. דאָ האָט געלעבט ר׳ איצע באַלטושאָווער מיט זײַן פֿאַמיליע. די אַלע אַרומיקע פֿעלדער האָבן געהערט צו אים. זײַנע חתונה־געהאַטע קינדער פֿלעגט ער אויך אײַנאָרדענען אין זײַן פֿילצימערדיקן הויז. זײַן הויפּט־חיונה האָט ער געצויגן פֿון מאַשינען, וואָס רייניקן וואָל און גרייטן עס צו צום שפּינען. בײַ די וואָלמאַשינען האָבן געאַרבעט פּויערים, ער גופֿא איז געזעסן אין אַווינקל און געלערנט, מערסטנס קבלה. האָט געגעבן אַ גרויסע נדבֿה צו העלפֿן בויען אַ בית־כּנסת אין דערבײַקן שקימיאַן.

ביבליאָגראַפֿיע. — מערער פּרטים אין „ליטע״, 1, ז׳ 1375.

באַלטמישקי BALTMIŠKIS

אַ ייִדישע קאָלאָניע לעבן שיד־לעווע, ראַסיינער קרײַז, אויפֿגעשטעלט

געוואָרן 1854 אויף אומזיסטער רעגירונג־ערד.

ביבליאָגראַפֿיע. — Recueil de Matériaux sur la Situation economique des Israelites de Russie, II., p. 367.

באַלטשישאָק

דאָרף, ניט ווײַט פֿון לייפֿון, סיינִיער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געווווינט מערערע יִידן.

באַלש (באַלאַש?)

דאָרף, ניט ווײַט פֿון שילעל, טאַווריקער קרײַז. איז אַ מאָל געווען אַ גרעסערער יִידישער יִשובֿ.

באַראָווע BAROVA

דערפֿל אַרום מאַריאַמפּאָל. סוף נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ נאָך געלעבט יִידישע מישפּחות. אין אַ מאַריאַמפּאָלער רשימה נדבֿות פֿון 1899 פֿאַר יִשובֿ א״י וועט אויך דערמאָנט באַראָווע.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1899: 49.

באַראַן BARANAS

דאָרף, אַרום פּאָסווּאָל. עטלעכע יִידישע מישפּחות צווישן ביידע וועלט־מילחמות. איינע פֿון זיי איז געווען אַכצער. זײַן זון חנא האָט געלעבט אין פּאָסווּאָל.

ביבליאָגראַפֿיע. — אַרי גלאַזמאַן, רינגען, קאונאַס, 1940.

באָרווּוקע

דערפֿל, ניט ווײַט פֿון ווילקאָמיר. דאָס פֿעלד אַרום האָט געהערט צו אַ יִידן, וואָס פֿלעגט עס אַליין באַאַרבעטן, צוזאַמען מיט זײַן מישפּחה. ער האָט אויך אויסגע־בויט זומער־דירות, וואָס שטאָטישע יִידן פֿלעגן קומען אַהין אויף אָפּרוּ

אינפֿאָרמאַציע פֿון בנימין באַסמאַן, ווילקאָמיר־חדרה.

באַרטינינק BARTININKI

דאָרף און הויף אין ווילקאָוויש־קער קרײַז. 1923 האָבן דאָ געלעבט 93 יִידן אויף 683 קריסטן.

אַ צווייטער דאָרף מיטן זעלביקן נאָמען איז דאָ אין טאַווריקער קרײַז.

ביבליאָגראַפֿיע. — Lietuviškoji Enciklopedija, 2; Black Book.

באַרשאַן

דאָרף אין ראַקישקער געגנט. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָבן דאָ נאָך געווווינט עטלעכע יִידישע מישפּחות.

איינער פֿון זיי, מיכאל־וועלוול מיכאַלעוויץ, האָט פֿריִער געלעבט אויף לאַנד לעבן גוי־ישן הויף **שטאַנישאָק**.

ביבליאָגראַפֿיע. — ראַקישקער יזכור־בוך, ז׳ 355.

באַרשטיץ BARŠTYČIAI

אַ גרויסער דאָרף. די אָרטיקע יִידן האָבן געהאַט אַ נאָענטע פֿאַרבינדונג מיט דער קרײַזשטאָט טעלז. אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 87 יִידן. כּמעט אַלע זיך פֿאַרנומען מיט לאַנדווירטשאַפֿט. אויסגע־האַלטן ביזן חורבן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

בובעל BUBELIAI

דאָרף. 1923 האָבן דאָ געלעבט 29 יִידן.

בודאָוויץ BUDVIETIS (?)

דאָרף לעבן ווילקאָווישק. אין די 1840ער האָבן דאָ געלעבט מערערע יִידישע משפּחות. אין די 1880ער איז זייער צאָל שוין געוואָקסן פֿאַרגרעסערט. אין 1882 זײַנען צען יִידישע הויזער אַראָפּ מיטן פֿײַער. באַזונדערס באַקאָנט איז די פֿאַרצווײַגטע פֿאַמיליע פֿון די כהנס. איינער פֿון זיי, ר׳ צבֿי־הירש כּהן, געבאָרן דאָ 1862, איז 1890 געוואָרן רבֿ אין מאָנטרעאָל, ווו ער איז לאַנגע יאָרן געווען דער זקן־הרבנים און דאָרטן ניפֿטר געוואָרן אין 1950. האָט געשריבן אין קאַנאַדער יִידישע צײַטונגען.

זײַן עלטערער ברודער, אליעזר קאָהען, געבאָרן דאָ אין 1844, האָט 1869 אויסגעוואַנדערט קיין קאַנאַדע. ער און באַזונדערס זײַן זון לעאָן האָבן גרויסע פֿאַרדינסטן פֿאַרן יִידיש־קאַנאַדישן קיבוץ. אליעזר איז געשטאָרבן 1914 אין מאָנ־טרעאָל. ר׳ צבֿיס און אליעזרס פֿאָטער, ר׳ חיים, איז דער זון פֿון הרבֿ ר׳ יהודה בודאָ־ווויצער און אייניקל פֿון הגאון ר׳ ניסן שאַפּירא פֿון ווילקאָוויטש. אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 20 יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — הצפירה, 1882: 23; דורות האחרונים, ב׳, ע׳ 187; ש.ל. ציטרון, לקסיקון ציוני. ורשה, תרפ״ד, ע׳ 99; א.ז. לוין־אפשטין, זכרונותי, א׳, ת״א, תרצ״ב. ע׳ 10, 284; אהלי שם, ע׳ 302; תולדות אנשי שם (ראַנד), ע׳ 66; ב.י. קאַץ, „ליטע״ 2, ז׳ 817.

בודעוואָני

הויף פֿון יודל קאַגאַנסקי, 12 ק״מ פֿון ווילקאָוויטש. די עקאָנאָמישע הויפּטבאַזע איז געווען מילכווירטשאַפֿט. עקסיסטירט נאָך אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע.

בויד BŬDA

קליין שטעטעלע, מאַריאַמפּאָלער קרײַז. אַרום 70 יִידן האָבן דאָ געלעבט, אַן

ערך אַזוי פֿיל פֿאַרן חורבן. האָבן זיך פֿאַר־נומען מיט קרעמערײַ און קאַראַבעל־ניקערײַ, געווען אויך אַ פּאָר יִידישע לאַנד־ווירטן. דער אָרטיקער שוחט ר׳ אַבֿרהם־אליהו שטיינפֿעלד האָט אויך געפּסקנט דינים.

ביבליאָגראַפֿיע. — יהדות ליטא, ג׳, ד׳.

בוצקון

יִידישער דאָרף אין סוואַלקער געגנט. סוף 19טן און אָנהייב 20סטן יאָר־הונדערט האָבן דאָרטן געלעבט מערערע צענדליק יִידן, וואָס האָבן געהאַט אַ בית־מדרש. אונטערגעגאַנגען אין די 1930ער יאָרן.

ביבליאָגראַפֿיע. — „ליטע״, I, ז׳ 1000.

בוקאַנץ

דאָרף ניט ווײַט פֿון שאַט, קיידאַנער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט מערערע יִידישע מיש־פּחות. אין 1903 איז דאָ געווען איין פּרענו־מעראַנט אויפֿן ספֿר „המאיר לעולם״ פֿון מאיר־מיכל ראַבינאָוויץ.

ביבליאָגראַפֿיע. — ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ׳ 1165.

בוראַקאָוע

דערפֿל. אין 1922 האָבן דאָ געלעבט יִידן. ווערט דערמאָנט בײַ פּסח מאַרקוס.

ביבליאָגראַפֿיע. — „נײַס״, 1922.

בורבישקי BURBIŠKIS

דערפֿל אין מאַריאַמפּאָלער קרײַז. אין מיטן נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יִידישע מישפּחות. 1884 איז דא געבאָרן געוואָרן אַבֿרהם־וואָלף נאָוויניצקי, וואָס איז פֿאַרמישפּט געוואָרן פֿאַר רעוואָלוציאָנערער אַרבעט.

בורגיאַני

דערפֿל לעבן פּאָסוואָל, בירזשער קרײַז. 1885 איז דאָ געבאָרן געוואָרן דער שרײַבער יעקבֿ־מרדכי שערמאַן, 1903 עמיגרירט קיין יאָהאַנעסבורג, ווו געשטאָר־בן 1958.

ביבליאָגראַפֿיע. — לעקסיקאָן, ב׳ 8.

בורזשעוויץ

דערפֿל, 2־3 וויאָרסט פֿון פּלונג־יאַן. אַ יִיד האָט דאָ געהאַט אַ שענק פֿאַרן

ערשטן וועלטקריג. עטלעכע יִידישע מישפּחות האָבן דאָ געלעבט אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע.

ביצון

דאָרף, 9 וויאָרסט פֿון אַבעל, עזשערענער קרײַז. צווישן ביידע וועלטמילחמות האָבן דאָ געלעבט אַ ביסל יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — ראַקישקער יזכּור־בוך, ז׳ 483.

בלענאַרנע

הויף אַרום קעלם. פּריץ משהלייב מענדעלאָוויטש. ער מיט מישפּחה אומגעקומען 1941.

ביבליאָגראַפֿיע. — לייב קאָניוכאָווסקיס פּתבּ יד.

בענדזינג BENDZINGAI

דאָרף, נאָענט צו דויג, אַליטער קרײַז. עטלעכע יִידישע מישפּחות האָבן דאָ געלעבט.

בערזאָלע

דערפֿל לעבן פּלאָטל, שאַוולער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געווווינט עטלעכע יִידישע מישפּחות. אין אַ רשימה פֿון פּלאָטל אין 1914 איז דאָ טאָדרעס פֿיש פֿון בערזאָלע.

ביבליאָגראַפֿיע. — הדרך, פ״פ א/מ, תּרע״ד, גל׳ 8.

בערזינאַ

קרעטשמע לעבן טאַוויאַן, נאָענט צו ווילקאָמיר. דאָ האָבן געלעבט אַ פּאָר יִידישע מישפּחות. פֿון איינעם פֿון זיי, שלמה קלמן ת״ר (?) יקיר, דאָ שו״ת אין „עטרת יצחק״, יצחק־אייזיק אב״ד שאַוול. אַרום מיטן נײַנצנטן יאָרהונדערט.

בערעזאָווקע

דערפֿל, נאָענט צו יאַנישאָק, שאַוולער קרײַז. אין לעצטן פֿערטל פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יִידישע מישפּחות.

ברעזינסק

דאָרף לעבן דאַטנעווע, קיידאַנער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז דאָ געווען אַ קליינער יִידישער יישוב.

ג

גאודעלישאָק GAUDELIŠKĖ

„אַ קליין שטעטעלע אויף דער לינקער זײַט פֿון אַלעקסאָט, אויפֿן וועג קיין פּרעזן" — אַזוי באַשרײַבט עס קלמן מרמר אין זײַנע זיכרונות פֿון 1892. געווען דאָרט אַ שיין בית־מדרשל.

ביבליאָגראַפֿיע. — מײַן לעבנס־געשיכטע, I. נ״י ז׳ 264.

גאורע GAURĖ

דאָרף, 16 ק״מ פֿון ערזווילִיק, טאַוורִיקער קרײַז. אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 17 יִידן, אַזוי אויך ביזן חורבן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

גאַלגוידישאָק GALGAUDIŠKIS

דערפֿל אָרום נײַשטאָט־שאַקי. אין 1799 האָבן דאָ געלעבט 6 יִידן אויף 318 קריסטן. אין די 1870ער האָבן זיך דאָ געפֿונען עטלעכע יִידישע מישפּחות און אין 1930 — 3־4 יִידישע פֿאַמיליעס.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1871: 41; A. Janulaitis, Užnemunė po Prūsais, p. 160

גאָרישקי GORIŠKIS

יִידישער איינצלהויף אין דיסטריקט פֿון פּאַדוביסע, קאָוונער קרײַז. 1933 האָט דאָ געלעבט די מישפּחה נאָיִק.

ביבליאָגראַפֿיע. — אידישע שטימע, 1933: 4297.

גודזשון GUDŽIŪNAI

קיידאָנער קרײַז, 13 קילאָמעטער פֿון בייסעגאָלע. לויט איר צאָל יִידן אין 1923 — 103 — איז דאָס געווען אַ קליין יִידיש שטעטעלע. פֿאַרן חורבן האָבן נאָך געלעבט דאָ אַ צאָל יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — יהדות ליטא, ד׳. Black Book

גודנאָווע

דאָרף, ניט ווײַט פֿון אַלסיאַד, טעלזער קרײַז. פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה איז דאָ געווען אַ קליינער יִידישער יִישובֿ.

גודעל, 2 GUDELIAI

אין ליטע זײַנען געווען 3 מקומות מיטן זעלביקן נאָמען לעבן

רעמיגאָלע, פּאָפּעליאַן, שקודויל. איינער פֿון זיי האָט געהאַט 22 יִידן אין 1923 — מיר ווייסן ניט וועלכער. אַ פּערט אָרט מיטן זעלביקן נאָמען איז געווען אַ קליין יִידיש שטעטעלע (זע אָפּטייל: שטעט).

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

גודעליאַי GUDELIAI

אַ דערפֿל מיט אַוואַ נאָמען געפֿינט זיך אין דרײַ מקומות אין ליטע — לעבן פּאָפּעליאַן, רעמיגאָלע, שקודויל. איינס פֿון זיי האָט געהאַט 22 יִידן אין 1923, מיר ווייסן ניט וועלכע.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book זע אויך שטעט — גודעליאַי.

גיוויאַי — סקרודזשיאַי

דערפֿל. אין די 1920ער האָבן דאָ געלעבט יִידישע מישפּחות.

ביבליאָגראַפֿיע. — ידיעות פֿון אידישן נאַציאָנאַל־ראַט אין ליטע, 1922.

גיטעלישקע

איין וויאָרסט פֿון סאַלאַנט, קרײַז קרעטינגע. דאָ איז געווען אַ גרויסע קרע־טשמע.

ביבליאָגראַפֿיע. — „ליטע", I, ז׳ 770.

גינטאַלישאָק GINTELIŠKĖ

דאָרף, ניט ווײַט פֿון פּלאָטל, קרעטינגער קרײַז. 1810 איז דאָ געווען אַ קליינער יִידישער יִשובֿ, אַזוי אויך פֿאַרן ערשטן וועלטקריג. פֿון יענער צײַט איז נאָך געבליבן אַ בית־מדרש, וואָס דאָס ביסל פֿאַרבליבענע יִידן אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע פֿלעגן ניצן. וועדט דערמאָנט אין מ.א. גינצבורגס **אבֿיעזר**.

ביבליאָגראַפֿיע. — מרדכי־אהרן גינצבורג, אבֿיעזר. ווילנא, תרכ״ד, ע׳ 68 (לעצטע צוויי שטענען צו זײַן די זעלביקע).

גליון

אַ יִידישער הויף לעבן גודלעווע, קאָוונער קרײַז. עטלעכע יִידישע מישפּחות. פּריץ — יצחק סעגאַלאָווסקי, שפּעטער זײַן זון דוד.

געגוזשין GEGUŽINĖ

דערפֿל, טראָקער קרײַז. אַ ביסל יִדן האָבן דאָ געלעבט אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע. צו די סיים־וואָלן אין 1922 זײַנען דאָ געווען 11 יִידישע שטימען.

ביבליאָגראַפֿיע. — נײַס, קאָוונע, 1922.

געלגודישקיס GELGUDIŠKIS

דערפֿל אין יורבורגער געגנט, ראַסיינער קרײַז. אין 1666 איז דאָ געווען

איין יידּ. עטלעכע יִידן האָבן דאָ געווינט נאָך אין 1938.

ביבליאָגראַפֿיע. — דער אידישער האַנטווערקער אין ליטע אין צײַטן, קאונאַס, 1938.
Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce (אַרטיקל וועגן זאַמעט).

געלעז GELAŽIAI

דערפֿל, ניט ווײַט פֿון סובאָטש, פּאָנעוועזשער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלט־קריג האָבן דאָ געווינט עטלעכע יִידישע משפּחות, ווי אויך אין דער נײַער ליטע. אין אַ רשימה פֿון יִידישע יִשובֿים אין ליטע אין 1938 איז דאָ אויך געלעז (א״נ געלאַזשיאַי).

ביבליאָגראַפֿיע. — דער אידישער האַנטווערקער אין ליטע אין צײַטן, קאונאַס, 1938.

געלצין

אַ קרעטשמע. האָט אַפֿילו איין פּרענומעראַנט אויף אַ ספֿר — **ונגש הפּהן** פֿון הלל־דוד טריווש, 1882.

ביבליאָגראַפֿיע. — ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ׳ 1735.

גראָזישק GRAŽIŠKIAI

דערפֿל, ווילקאָווישקער קרײַז. אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 16 יִידן. ניט באַקאַנט, אויב פֿאַרן חורבן זײַנען דאָ נאָך געווען יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

גראָסווילקי

דאָרף, נאָענט צו דראָביאַן, קרעטינגער קרײַז. אָנהייב 19טן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יִידישע מישפּחות.

גרודזון GRUDZŬNAI

דאָרף אין שאָולער געגנט. אין 1922 האָבן דאָ געווינט יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — נײַס, קאָווע, 1922.

גריבקעלע

דערפֿל לעבן סאָלאָט, בירזשער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יִידישע מישפּחות.

גרימז

הויף לעבן קעלם, ראָסיינער קרײַז. אַ פּאָר יִידישע מישפּחות האָבן דאָ

געלעבט אין מיטן נײַנצנטן יאָרהונדערט. דער דאָרטיקער מאיר גרימזער איז געוואָרן באַשולדיקט, אז ער האָט געמאַכט יד אחת מיט זײַן פּוילישן פּריץ בעתן אויפֿשטאַנד אין 1863. דער בילבול איז אַנולירט געוואָרן.

ביבליאָגראַפֿיע. — א.א. פֿרידמאן, ספֿר הזכרונות. ת״א, תרפ״ח. ע׳ 38.

ד

דאַביקינע DABIKINĖ

דערפֿל, ניט ווײַט פֿון אַקמעיאַן, מאַזשייקער קרײַז. עטלעכע יידן האָבן דאָ געלעבט.

דאַוויען

דאָרף, ניט ווײַט פֿון פּאָסוואָל, בירזשער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט מערערע יידן, אין 1923 — 25.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

דאוקשישאָק DAUKŠIŠKIS

דאָרף. אין די 1870ער יאָרן האָבן דאָ געלעבט יידן. אין 1879 איז דער אָרטיקער יהודה מילנער געשאָסן געוואָרן פֿון אַ פּויער.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1879: 22.

דובינאָווע

יידישע קאָלאָניע ניט ווײַט פֿון עזשערעני. די קאָלאָניע פֿון 599 דעסיאַטין ערד, פֿרײַ געגעבן פֿון דער רוסישער רעגירונג, איז געגרינדעט געוואָרן אין 1847. דאָרטן האָבן זיך באַזעצט 37 יידישע משפּחות (281 נפֿשות), 18 פֿאַמיליעס פֿון יאַנישאָק און אַ סך פֿון עזשערעני. אין 1911 זײַנען דאָ געווען מנדבֿים פֿאַר בנין ארץ־ישׂראל. קלײַבער: אליעזר רודניק.

ביבליאָגראַפֿיע. — חשבון הנדבֿות, 1911, ז׳ 35. Recueil de Matériaux sur la Situation economique des Israelites de Russie, II., p. 366.

דוביניק DUBININKUS

דאָרף, בײַ 8 וויאָרסט פֿון יאַנישאָק, שאַוולער קרײַז. אין די 1890ער — און אויך שפּעטער — האָבן דאָ געלעבט

עטלעכע יִידישע מישפּחות, צווישן זיי דער זיידע, אַ פֿישער, פֿון קלמן מרמר.

ביבליאָגראַפֿיע. — ק. מרמר, מבֿין לעבנס־געשיכטע, 1. נ"י, 1959, ז' 264.

דובראָוויצי

אין די 1870ער האָבן דאָ געווווינט מערערע יִידישע מישפּחות. דעם דריטן אויגוסט, 1884, איז דאָ פֿאָרגעקומען אַ פּאָגראָם. יִידן האָבן געשטעלט אַ ווידער־שטאַנד. די טעלעגראַפֿן־אַגענטור „רויטער" גיט צוּ: „לעבן קאָוונע".

ביבליאָגראַפֿיע. — דער פּוילישער אידעל, לאָנדאָן, 1884: 6, 7.

דוואָרוקאַ DVORUKA

דערפֿל. אין 1922 האָבן דאָ געווווינט יידן. איין מישפּחה האָט געהייסן עגובער.

ביבליאָגראַפֿיע. — „נייס", קאָוונע, 1922.

דוואָרנאָוע DVORNOVA

דערפֿל אין קאָוונער געגנט. אין 1922 האָבן דאָ געלעבט יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — נייס, קאָוונע, 1922.

דיטקעמע

דערפֿל אַרום טאַווריק. אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט האָבן דאָ נאָך געלעבט עטלעכע יִידישע מישפּחות.

דילאָן

דאָרף לעבן באָבט, קאָוונער קרײַז. דאָ האָט געלעבט דער קרעטשמער אַהרן־דוד מיט נאָך עטלעכע יִידן.

דיקשנע

דאָרף, טראָקער קרײַז. 1847 איז דאָ געשאַפֿן געוואָרן אַ יִידישע קאָלאָניע אויף אומזיסטן באָדן פֿון דער רוסישער רעגירונג. טייל קאָלאָניסטן זײַנען געקומען פֿון מערעטש. אויסגעהאַלטן ביזן חורבן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Recueil de Matériaux sur la Situation economique des Israëlites de Russie,II., p. 330.

דירווינישאָק

אַ דערפֿל לעבן שאַוולאַן, שאַוולער קרײַז. אין די 1860ער האָבן דאָ געווווינט מערערע יִידישע מישפּחות. דעם 26סטן יאַנואַר, 1861, האָט זיך אָנגעהויבן אַ גרויסער בלוט־בילבול אויף יִידן אין דערפֿל און שאַוולאַן, ווײַל יענעם טאָג זײַנען גראָד צוויי יִידן פֿון שאַוולאַן געווען אין דאָרף. אַרויסגערופֿן די העצע האָט אַ יִידישער בחור פֿון דערפֿל, וואָס האָט זיך

צעקריגט מיט זײַן פֿאָטער איציקזאָן, און געזאָגט די פּויערים, אַז יידן האָבן געקוילעט אַ קריסטלעך קינד צו ניצן זײַן בלוט ערבֿ פּסח (מער פּרטים אין קאַפּיטל שאַוולאַן).

ביבליאָגראַפֿיע. — הפּרמל, תּרכ״א: 38, 39.

דעוואַנגאָלע DEVANGOLĖ

דערפֿל לעבן סמילג, פֿאָנעווע־זשער קרײַז. אין די 1880ער יאָרן האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יידישע משפּחות. אין 1882 איז דאָ דערשאָסן געוואָרן דורך אַ פּויער דער שוחט פֿון סמילג.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1882: 15.

דעוועלטאָוו

דאָרף אַרום ווילקאָמיר. אין צווייטער העלפֿט פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ גענעווינט יידישע מישפּחות. 1872 איז דאָ געבאָרן געוואָרן דער יידישער געלערנטער, מחבר פֿון אַ ריי ביכער, ד״ר איסר גינזבורג. געשטאָרבן 1947 אין ניו־יאָרק.

דעמבאָוו־בודע

דאָרף לעבן מאַריאַמפּאָל. סוף נײַנצנטן יאָרהונדערט איז דאָ נאָך געווען אַ גרעסערער יידישער ישובֿ. אין 1899 איז דאָ געווען אַ ציוניסטישע אַגודה „מוקירי ציון״ און איר נאָמען ווערט דערמאָנט אין אַ רשימה נדבֿות פֿאַר ארץ־ישׂראל [זאָל אויך האָבן געהאַט אַ רב אָדער דיין משה־יהודה גינצבורג]. אין די 1920ער יאָרן האָבן דאָ נאָך געלעבט יידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1899: 46; ידיעות פֿון אידישן נאַציאָנאַל־ראַט אין ליטע, 1922.

וו

וואַלייִשישאָק VALEIŠIŠKIS

דאָרף לעבן וואַבאָלניק, בירזשער קרײַז. עטלעכע יישובניקעס האָבן דאָ געלעבט אין צווייטער העלפֿט אַכצנטן יאָרהונדערט. איינער פֿון זיי איז דערמאָרדעט געוואָרן אין 1876. אַ ביסל יידן האָבן דאָ געלעבט ביזן חורבן.

ביבליאָגראַפֿיע. — הצפֿירה, 1876: 18.

וואַסילישקי VASILIŠKIS

הויף לעבן קעלם, ראַסיינער קרייז. אַ פּאָר יִידישע פֿאַמיליעס האָבן דאָ געווווינט אין מיטן נײַנצנטן יאָרהונדערט. איינער פֿון זיי, איזיק פֿרידמאַן, זיידע פֿון העברעיִשן שרײַבער א.א. פֿרידמאַן.

ביבליאָגראַפֿיע. — א.א. פֿרידמאַן, ספֿר הזכרונות. ת״א, תרפ״ח, ע׳ 8.

וואַרעסצינע

דאָרף, 6 ק״מ פֿון ראַקישאָק. אַרום סוף נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט עטלעכע מנינים יידן, אַלע ערד־אַרבעטערס. אַפֿילו אין אָט דעם קליינעם קיבוץ יידן זײַנען געווען מתנגדים און חסידים. פֿון די חשובע מישפחות: כּיי־טאָוויץ, שמשון שוואַרצבערג און די קרוקס —שמחה, אַבא־בערציק און זײַן זון מענדל. די לעצטע צוויי זײַנען געווען, איינער נאָכן אַנדערן, די סטאַראָסטעס פֿון דאָרף. אַבא־בערציק האָט זיך אויך פֿאַרנומען מיט אַדוואָקאַטור אין דאָרף און אים איז אָנגעגעבן פֿאַרטרויט געוואָרן דער מלוכה־שטעמפּל. אַ דאַנק דעם דאָזיקן שטעמפּל זײַנען געווען אַ סך „נכתּבים״ (צוגעשריבענע צו וואַרעסצינע) אידער גאַנץ רוסלאַנד . . .

ביבליאָגראַפֿיע. — יזפור־בוך ראַקישאָק, ז׳ 146, 178.

ווידישאָק VIDIŠKIAI

דערפֿל, ווילקאָמירער קרײַז. דאָ האָבן געווווינט אַ ביסל יידן.

ווידמאַנט

דאָ האָט געווווינט שלמה דער ווידמאַנטער מיט אַ גרויסער מישפּחה. א זון און אַן אייניקל לעבן אין ישׂראל. פלעגט אָפֿט קומען קיין וואָרנע. אויך אים דערציילט מען, אַז אויף אַ פּסוק אין „אתה הראית״, וואָס מען האָט אים מכבד געווען שׂמחת־תּורה בײַ הקפֿות, זאָל ער האָבן געזאָגט: „מלכותך מלכות כּל עולמים״ און אַנשטאָט: „וממשלתך בכל דור ודור״ איז אַרויסגעקומען: „אומעמלאַשטעכאָ בכאָלדער וואָלדער״.

אינפֿאָרמאַציע פֿון וואָרנער יעקב שייפֿער, לאָס אַנדזשעלעס.

ווידנישאָק

דאָרף, ניט ווײַט פֿון מאַליאַט, אוטיאַנער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז דאָ געווווען אַ יִידישער ישׁוב.

ביבליאָגראַפֿיע. — יהדות ליטא, ג׳, ע׳ 324.

ווּיזנִיץ

דאָרף, פֿינף קילאָמעטער פֿון גראָדזד, קרעטינגער קרײַז. אַ מאָל געווען אַ שטעטל מיט אַ קהילה און אַ בית־מדרש. ביז דער ערשטער וועלט־מילחמה זיך נאָך געהאַלטן „מיעסטעטשקאָ". די ייִדישע קהילה איז חורבֿ געוואָרן אין צײַט פֿון ערשטן פּוילישן אויפֿשטאַנד (1831). קיין אייגענער בית־עולם איז ניט געווען, די מתים האָט מען געפֿירט אויפֿן גראָדזדער בית־החיים.

ר׳ אַברהמלע, דער „מעלות התּורה", ברודער פֿון ווילנער גאון, האָט געהאַט אַן אייניקל אין ווּיזנִיץ, וואָס ער פֿלעגט אָפֿט קומען צו אים.

ביבליאָגראַפֿיע. — היסטאָריש שריפֿטן, חיים שויס, ניו־יאָרק, 1956. ז׳ 281.

ווייִדז VEIDŽIAI

אַ גוט, 10 ק״מ פֿון קעלם, ראַסיינער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָרטן געלעבט עטלעכע ייִדן. איינער פֿון זיי איז געווען הרבֿ ר׳ צבֿי־הירש, אַ בעל מקובל און עושר, זיידע פֿון ר׳ מיכאל האָושאַ, אב״ד שקוד. דער אייניקל פֿון ר׳ צבֿי־הירש, ר׳ מענדל־יצחק בערמאַן, איז געווען רבֿ אין ענגלאַנד. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע איז דער פּריץ פֿון הויף געווען אַברהם זאַקס מיט זײַן מישפּחה.

ביבליאָגראַפֿיע. — תּולדות ישיבֿת היהודים בקורלאַנד, ע׳ 468; לייב קוניאָכאָווסקיס פּתבֿ־יד.

ווילקיוטין VILKIAUTINIS

אַ קליין דערפֿל, לעבן לישקעווע, סיניִער קרײַז. פֿרִיער האָט עס געהערט צום דאָמיניקאַנער מאָנאַסטיר און 1797 האָט עס צוגענומען פּרײַסן. דעמאָלט זײַנען דאָ געווען 6 smukleś (שענקען), באַווויינט פֿון ייִדן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Jonas Totoraitis, Sŭdu-vijos Suvalkijos Istorija. Kaunas, 1938, p. 370.

ווירסטיניק

הויף, לעבן פּאַלאָנגע, קרעטינגער קרײַז. אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט עטלעכע ייִדישע מישפּחות. אין אַ רשימה פֿון 1903 ווערן אויסגערעכנט מנדבֿים פֿון דאָזיקן מקום.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1903: 102.

ווישעוויאַן VIŠEVIENAI

דאָרף אין טעלזער קרײַז. דאָ האָבן געלעבט עטלעכע מישפּחות פֿאַר דער

ערשטער וועלט־מילחמה, אַזוי פֿיל אויך פֿאַרן חורבן. זייער הויפּט־פֿרנסה איז גע־ווען ערדאַרבעט.

ביבליאָגראַפֿיע. — אידישע שטימע, 1933: 4187. Black Book

וועסולאָווע

הויף אַרום קאָוונע. לאַנגע יאָרן געהערט צום יידישן פּריץ דימענדשטיין. דורך פּאָליטישע מאַנעווערעס אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע אַריבער צום גלח וואָלאָקיטיס. 1935 זײַנען שוין דאָ ניט געווען קיין יידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — „ליטע", I, ז׳ 1000; צום אויפֿקום פֿון ארבעט. קאונאס, 1935.

וועפּער VEPRIAI

גרויסער דאָרף, ווילקאָמירער קרײַז, 10 ק״מ פֿון באָגאָסלאָווישיק. פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה האָבן דאָ געלעבט מערערע יידישע משפּחות. אין 1923 — 18 יידן. אין וואַלן צום ציוניס־טישן קאָנגרעס אין 1933 זײַנען דאָ אָפּגעגעבן געווארן 13 שטימען.

1883 איז דאָ געבאָרן געווארן משה גוטמאַן. רעוואָלוציאָנערער טוער. דעפּוטאַט אין צײַטווײַליקן פּאַרלאַמענט אין קערענסקיס תקופֿה. פֿון 1924 קאָמוניסט. 1939 אומגעבראַכט געווארן בעת די „רייניקונגען" אין סאָוועט־רוסלאַנד.

וועפּינאַי VERPĖNAI

דאָרף, נאָענט צו קעלם, ראַסיינער קרײַז. 1824 איז דאָ געבאָרן געווארן ר׳ לייב ציגלער (ר׳ לייב חסיד). צו זײַן משפּחה האָט געהערט די מיל. גרויסער למדן, אָבער פֿלעגט פּראָטעסטירן פֿאַר רופֿן אים „רבי". געווען אָנגענומען אויך בײַ קריסטן. געלעבט אין קעלם. ניפֿטער געווארן כ״א תמוז, תרנ״ד, אין ציטעוויאַן. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָבן דאָ נאָך געלעבט אַ פּאָר יידישע פֿאַמיליעס.

ביבליאָגראַפֿיע. — „ליטע", I, ז׳ 1450.

וועשווענס

דאָרף, ניט ווײַט פֿון קאָוונע. דאָ האָבן געלעבט אַ פּאָר צענדליק יידישע משפּחות. בײַם ראַנד פֿון דאָרף האָט געווווינט אַ יידישער קרעטשמער. 1878 איז ער מיט זײַן גאַנצער משפּחה אויסגע־קוילעט געווארן.

ביבליאָגראַפֿיע. — הישראלי, מאינץ, תרל״ט: 20.

ז

זאַגריני

הויף, ניט ווײַט פֿון סאַלאָק, עזשערענער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יידישע מישפּחות.

זאַלאַנץ

דערפֿל. אין 1903 איז דאָ געווען איין פֿרענומעראַנט אויפֿן ספֿר **המאיר לעולם**, מאיר־מיכל ראַבינאָוויץ (ווילנא, תּרס״ג).

זאַלאָסיאַ ŽALOSIA

דאָרף. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 24 יידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

זודז

דערפֿל, ניט ווײַט פֿון רעמיגאָלע, פֿאָגעוועזשער קרײַז. אין 1880ער יאָרן האָבן דאָ געווווינט עטלעכע יידישע מישפּחות. געלעבט בשלום מיט די ליטווינער. אָבער איין נאַכט האָבן זיי ארויסגעשלעפּט די פּוּפּצן־יאָריקע טאָכטער פֿון אַ יידיש הויז, אַוועקגעשלעפּט צום גלח זי צו שמדן. פֿאָליציי האָט זי געראַטעוועט אין עטלעכע טעג ארום.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1889: 79.

זווילון

דערפֿל, אַ פֿאָר וויאָרסט פֿון סובאָטש, פֿאָגעוועזשער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יידישע מישפּחות.

זיידעקאַן

אַ דערפֿל מיט אַ וואַלד, 4 ק״מ פון פּאָסוואָל, בירזשער קרײַז. ביזן חורבן האָבן דאָ געלעבט אַ פּאָר יידישע מישפּחות. אין וואַלד זײַנען 1941 אויסגעהרגעט געוואָרן אַלע יידן פֿון פּאָסוואָל און פֿון די אַרומיקע שטעטלעך.

זײַקינײַ

דערפֿל אַרום שאַוול. אַרום 1922 האָבן דאָ געלעבט יידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — „נייס״, קאָוונע, 1922.

זשווינג

דערפֿל, עטלעכע וויאָרסט פֿון פּאַיורע, טאַווריקער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז דאָ געווען אַ קליינער יידישער יישוב. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָט דאָ געלעבט איין יידישע לאַנדווירטן־מישפּחה. אומגעקומען 1941.

זשווירבלאַנץ

דערפֿל, אַרום קאָוואַרסק, קרײַז ווילקאָמיר. עטלעכע יידישע מישפּחות. וועדט דערמאָנט אין אליעזר הײמאַנס סקיצע אַבֿרהם מאַפֿו. שוין אין די 1920ער זײַנען דאָ געווען גאָר ווייניק יידן.

זשידאַווישקיס ŽYDAVIŠKIS

אַ הויף לעבן באַלבירישאָק, אַליטער קרײַז. אין די 1860ער יאָרן האָבן דאָ געלעבט יידן. דער נאָמען אַליין ווײַזט אויף אויף דעם.

זשידדוואָריס ŽYDDVARIS

[יידישער הויף]. איין וויאָרסט פֿון סיאַד, מאַזשייקער קרײַז. דאָ האָבן געלעבט יידישע מישפּחות, וואָס האָבן זיך מפֿרנס געווען פֿון באַאַרבעטן זייער ערד. אומגעקומען מיט סיאַדער יידן.

זשידקײַמיס[1] ŽYDKAIMIS

[יידיש דאָרף]. שאַוולער קרײַז. ביז אָנהייב 1920ער געהאַט אַ פֿאָר צענדליק יידישע פּויערים.

ביבליאָגראַפֿיע. — „ליטע", I, ז׳ 1001.

זשיידיני

דערפֿל. אין וואַלן צום ליטווישן סיים אין 1922 זײַנען דאָ פֿאַרצייכנט געווארן דרײַ יידישע שטימען.

ביבליאָגראַפֿיע. — נײַס, קאָוונע, 1922.

זשעמײַטקיעמיס[1] ŽEMAITKIEMIS

דערפֿל לעבן נײַנטן פֿאָרט פֿון קאָוונע. ביזן חורבן האָבן דאָ געלעבט אַ פֿאָר יידישע מישפּחות.

---

1) פֿאַנאַסישאָק־זשידקײַמיס, זע: פֿאַנאַסישאָק.

1) אין ווילקאָמירער קרײַז איז אויך דאָ אַ זשעמײַטקיעמיס, אָבער אונדז איז ניט באַקאַנט, צי יידן האָבן דאָרט געלעבט.

Black Book גיט אַ זשעמײַטקיעמיס מיט 207 יידן אין 1923. אַזאַ צאָל יידן איז דאָך שוין אַ קליינע קהילה, און מיר האָבן דאָס ניט געפֿונען פֿאַרצייכנט ניט אין די „ידיעות" פֿון יידישן נאַציאָנאַל־ראַט אין ליטע (1922); ניט אין די 211 שטעט פֿון יידי־

ט

טאָבין (טובין)

דאָרף, ניט ווײַט פֿון שילעל, טאַוורִיקער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט מערערע ייִדישע מיש־פּחות. אומגעקומען אין חורבן.

טאַוראָוואַ TAVROVA

אַ הויף, ניט ווײַט פֿון שאַוול. דאָ איז 1870 געבאָרן גריגאָרי געשוני, באַוווסטער רעוואָלוציאָנער פֿון דער ס״ר־פּאַרטיי אין רוסלאַנד. געלערנט אין חדר אין שאַוול און דאָרטן געענדיקט די רוסישע גימנאַזיע. 1908 געשטאָרבן אין ציריך.

ביבליאָגראַפֿיע. — גריגאָרי געשוני, רעד׳ וויקטאָר טשערנאָוו. נ״י, 1934.

טאַלון

דאָרף לעבן פּאָנעוועזש. 1862 איז דאָ געבאָרן געוואָרן ר׳ יהושע־מרדכי בר׳ ישׂראל־ניסן קלאַצקין. רבֿ אין סווא־דאָשטש, האָראָדאָק, קאַרטוז־בערעזע, ראַסיין און ליבאַווע, וווּ ניפּטר געוואָרן אין 1925. אַ ביסל חידושים זײַנען זײַנען געדרוקט אין עמודי שש (וואַרשא, תרע״ב). שוועסטער פֿון ר׳ דובֿ־אַריה חייט, מחבר פֿון **אוצר הרעיון והמחשבה**.

שע האַנטווערקער אין ליטע (1938); ניט אין די 224 אומגעקומענע קהילות, אויסגראַווירטע אויף דעם מאָנומענט פֿון איגוד ליטא אין נחלת־יצחק; אויך ניט אין יודל מאַרקס רשימה פֿון ייִדישע שטעט אין ליטע. — אפֿשר האָט עס געהאַט אַ ייִדישן נאָמען און מיר ווייסן ניט.

טאָלקעווע

אַ הויף אין טראָקער קרײַז. די מישפּחה פֿון נוח זייגער האָט זיך דאָ באַזעצט אַרום 1870. ער האָט דאָ אויס־געבויט אַ גרויסע פֿאַרעם, וווּ זײַנען געדונגען פֿויערים פֿלעגן באַאַרבעטן די ערד. מיטן טויט פֿון עטלעכע מיטגלידער פֿון דער מישפּחה איז די פֿאַרעם ליקווידירט געוואָרן סוף 1930ער.

דערציילט: שוירלי סעגאַל, נ״י.

טאָמאַשעווע

אַ הויף, לעבן וויסאָקידוואָר, טראָקער קרײַז. אַרום די 1880ער יאָרן ביזן ערשטן וועלטקריג. דאָ האָט געלעבט זעליק אַבראַמאָוויטש מיט זײַן מישפּחה אויף דער אַרענדירטער ערד. ער איז געווען דער פֿולער בעל־הבית, האָט אויסגעבויט הײַזער און שטאַלן, געדונגען פֿויערים צו באַ־אַרבעטן די ערד און אויף אַרבעטן אין דער ווירטשאַפֿט. זעליק איז דער פֿאָטער פֿון

שרײַבער הירש אַבראַמאָוויטש. וואָס איז דאָ געבאָרן געוואָרן אין 1881.

אינפֿאָרמאַציע פֿון דינה אַבראַמאָוויטש, נ״י.

טאַרפֿון

מאַריאַמפּאָלער געגנט. אין 1844 איז דאָ אויפֿגעשטעלט געוואָרן אַ יִידישע קאָלאָניע אויף אומזיסטן באָדן פֿון דער רוסישער רעגירונג.

טורזשען TURŽĖNAI

דאָרף, 15 ק״מ פֿון קאָוונע. אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 12 יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

טורישאָק

דאָרף. פֿון אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט יִידישע מישפּחות. אין 1910 און 1922 זײַנען דאָ געווען צוויי דורכגעפֿאַלענע בלוט־בילבו־לים. 1922 האָבן דאָ געווינט דרײַ יִידישע פֿאַמיליעס.

טורמאַנט TURMANTAS

אַ קליינער יִידישער יִשובֿ. ניט ווײַט פֿון עזשערעני. יִידן האָבן דאָ געלעבט ביזן חורבן. זיי זײַנען אומגעבראַכט געוואָרן 1941 צוזאַמען מיט די עזשערענער יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — ראַקישקער יזכור־בוך. ד׳ 313; יהדות ליטא, ד׳.

טימעגאָלע

דאָרף אין ליטע. אין 1922 האָבן דאָ נאָך געלעבט יִידן.

טענען TENĖNAI

דאָרף, 8 ק״מ פֿון פּאַיורע, טאַווריקער קרײַז. פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה איז דאָ געווען אַ קליינער יִידישער יִשובֿ. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע ביזן חורבן האָבן דאָ געלעבט צוויי יִידישע מישפּחות. אומגעקומען אין 1941.

ביבליאָגראַפֿיע. — ל. קאָניוכאָווסקיס פּחבֿ־יד.

טעסטאַלוויטשנע

דערפֿל,ניט ווײַט פֿון קאַלוואַריע [לויטן נאָמען פון דערפֿל, די סוווּאַלקער]. אין 1898 איז דאָ געווען אַ בלוט־בילבול אויפֿן יִידישן פֿאַכטער, אַז ער האָט פֿאַרכאַפּט אַ קריסטלעך מיידעלע. דער שקר איז גיך אויפֿגעדעקט געוואָרן.

ביבליאָגראַפֿיע. — הצפֿירה, 1898: 85.

טערפּין

דערפֿל אַרום מאַריאַמפּאָל. אין די 1870ער און שפּעטער האָבן דאָ געלעבט עטלעכע ייִדישע מישפּחות. אין אַ רשימה פֿון מאַריאַמפּאָלער מנדבֿים פֿאַר געליטענע ייִדן וועלכע דערמאָנט דער טערפּיצער זיס־קינד גאָלדמאַן.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1871: 44.

טראַסקאָוע

דאָרף, פֿופֿצן ק״מ פֿון שאַט, קייִדאַנער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז דאָ געווען אַ קליינער ייִדישער ייִשובֿ.

טרייפּ (טראָפּ) TRAUPIS

אַ קליין ייִשובֿל, 10 ק״מ פֿון טראַשקון, ווילקאָמירער קרײַז. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָבן דאָ נאָך געווינט בײַ אַ צענדליק ייִדישע מישפּחות, וואָס האָבן זיך באַשעפֿטיקט מיט לאַנד־אַרבעט. אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 62 ייִדן. געהאַט אַ שול, אָבער נאָר מיט אַ שמש. אַ פּאָר מאָל אָנגעטראָפֿן אויפֿן אויסדרוק: טרייפּער שמש. וועלט דערמאָנט אין אליעזר הײַמאַנס **אַברהם מאַפּו.** ביסלעכווײַז האָט זיך דער ייִשובֿ אויסגעלײַדיקט און פֿאַרן חורבן איז שוין דאָ קיין איין ייִד ניט געווען.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

טרעפּקאַלניס TREPKALNIS

דאָרף, 2 ק״מ פֿון וואַרזשאַן, קרעטינגער קרײַז. אין דאָרף איז געווען אַ הויף פֿון ישׂראל בעלאַגורסקי. אָנהייב צווייטן וועלטקריג איז עס פֿאַרברענט געוואָרן פֿון די פֿאַלנדיקע באָמבעס.

ל. קאָניוכאָווסקיס פּתב״יד.

טשאַביסקי

דאָרף, 15 ק״מ פֿון קאָשעדאַר, טראָקער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז דאָ געווען אַ קליינער ייִדישער ייִשובֿ.

טשיסליווקע

דאָרף, ניט ווײַט פֿון ראָגעווע, פּאָנעווועזשער קרײַז. עטלעכע ייִדישע מישפּחות, וואָס זייער פּרנסה איז געווען לאַנדווירטשאַפֿט, האָבן דאָ נאָך געלעבט אין דער צײַט פֿון דער אומאָפּהענגיקער ליטע.

י, כ

יאָדאוּפיס JUODUPIS

בלעק בוק גיט אָן, אַז אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 194 יִידן. ניט מיר ווייסן ווו עס געפֿינט זיך, ניט זײַן יִידישן נאָמען. אַלע נאָכפֿרעגענישן האָבן גאָרניט געגעבן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

יאַוואַראָווע JAVARAVAS

דערפֿל אין מאַריאַמפּאָלער קרײַז. אין 1924 האָבן דאָ געלעבט 29 יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

יאַנאָפּאָלע

דאָרף, צווישן טעלז און לוקניק. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט צען יִידישע משפּחות, אין 1924 — נאָר צוויי.

ביבליאָגראַפֿיע. — אידישע שטימע, 1924: 1592.

יאַנישאָק

דאָרף אין אוטיאַנער קרײַז. אין אַ רשימה פֿון יִידישע בעלי־מלאכה אין ליטע אין 1938 איז דאָ דער מקום.

ביבליאָגראַפֿיע. — דער אידישער האַנטווערקער אין ליטע אין ציפֿערן. קאוונאָס, 1938.

יאַנק JANKAI

דאָרף, 16 ק״מ פֿון פּילווישאָק, קרײַז ווילקאָווישק. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 8 יִידן (אויף 148 תּושבֿים).

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

יאַסטאַניק

דערפֿל לעבן קופּישאָק, פּאָנע־ווועזשער קרײַז. אין 1882 איז דאָ דערהרגעט געוואָרן אַ יִידישער תּושבֿ. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געווווינט עטלעכע יִידישע משפּחות.

יאַקובענץ

דאָרף, קרײַז ווילקאָמיר. פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה עטלעכע יִידישע משפּחות.

יאַשטייק

דאָרף אין ליטע. 1911 געהאַט איין פּרענומעראַנט אויף אַ ספֿר — אמרי יעקבֿ, פֿון יעקבֿ פּראַלגעווער. בילגורייא, תּרע״א.

ביבליאָגראַפֿיע. — ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ׳ 4034.

יוזדאָ

הויף לעבן שאָוול. דאָ איז 1863 געבאָרן נפֿתלי פֿרידמאַן. דעפּוטאַט פֿון די פּיר דומעס אין רוסלאַנד, שפּעטער פֿון ליטווישן סיים. געשטאָרבן אין קיניגסבערג.

יוזינט JUŽINTAI

דאָרף אין ראָקישקער קרײַז, 12 ק״מ פֿון קאַמײַ. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 55 יידן. זיי האָבן זיך פֿאַרנומען מיט קרעמערײַ און מלאכה. פֿאַרן חורבן זײַנען פֿאַרבליבן אַ פּאָר יידישע מישפּחות.

ביבליאָגראַפֿיע. — יהדות ליטא, ג׳, Black Book.

יולינאָוע

הויף, אַרום קאָוונע. געהערט צום יידישן פּריץ שוואַרץ. דורך פּאָליטישע מאַנעווורעס אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע אַריבער צום געווועזענעם מיניסטער פּעטרוליס. 1935 זײַנען שוין דאָ ניט געווען קיין יידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — „ליטע״, I, ז׳ 1000.

יוסטיניק

אָרט לעבן ווילקאָמיר. 1862 איז דאָ אויפֿגעשטעלט געוואָרן די יידישע קאָלאָניע יוסטיניסקי. עס זײַנען באַזעצט געוואָרן 4 מישפּחות, 24 נפֿשות.

Recueil de Matériaux sur la Situation Economique des Israelites de Russie. Paris, 1906. ,II טאַבעלעס וועגן — **ביבליאָגראַפֿיע.** יידישע קאָלאָניעס.

יוקנישקי

דערפֿל אין טאַווריקער קרײַז. אין מיטן העלפֿט זײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יידישע פֿאַמיליעס. זאַב־וואָלף האָפֿמאַן איז געווען אַרענדאַטאָר מיטן 1860ער יאָרן. זײַן זון, דער שפּעטערדיקער יידיש־העברעישער שרײַבער נחמיה־דובֿ, האָט דעמאָלט געלעבט דאָ מיטן טאַטן.

יורדזיקע

דאָרף, ניט ווײַט פֿון ראָקישאָק. סוף זײַנצנטן יאָרהונדערט און פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יידישע מישפּחות. פֿון זיי זײַנען באַקאַנט דרײַ ברידער, וואָס מען האָט גערופֿן „בני זיסע״.

ביבליאָגראַפֿיע. — ראָקישקער יזכור־בוך, ז׳ 167.

יעגלישאָק JEGLIŠKIS

אַ דערפֿל ניט ווײַט פֿון מאַריאַמפּאָל. אין לעצטן פֿערטל פֿון זײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָרטן געלעבט

יִידן. אין אַ רשימה פֿון חותמים אויף „בית האוצר" איז דאָ דער נאָמען פֿון יצחק־לייב גינצבורג פֿון יעגלישאָק.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1876: 10.

יענין

דאָרף, עטלעכע וויאָרסט פֿון סעריי, אַליטער קרײַז. פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה איז דאָ געווען אַ קליינער יִידישער יִישוב.

יענציקעס

גוט, לעבן סימנע, אַליטער קרײַז, פֿון 1500 העקטאַר ערד. געהערט צו יצחק און זון יהודה פֿראַנק. אין די 1920ער יאָרן איז דער הויף פֿאַרצעלירט געוואָרן, געבליבן זײַנען נאָר 150 העקטאַר.

ביבליאָגראַפֿיע. — „ליטע", 1, ז׳ 1853.

כאַבאָדקי

דערפֿל, לעבן זשידיק, מאַזשייקער קרײַז. עטלעכע יִידישע מישפחות. פֿון דאַנען שטאַמט הרב ר׳ אַריה־לייב זאַלצמאַן, וואָס זײַן נאָמען געפֿינט זיך אויף אַ רשימה פון זשידיקער מנדבים אין 1914.

ביבליאָגראַפֿיע. — הדרך, פ״פ א/מ. תרע״ד, גל׳ 8.

ל

לאַבאַנאָווע LABINAVA

הויף פֿון אַ פּוילישן פּריץ, ניט ווײַט פֿון קיידאַן[1]). פֿון אַרום 1865 האָבן אין דעם הויף און אין דאָרף געלעבט צען יִידישע מישפחות. זיי האָבן געהאַט אַ „שטיבל" און אַ שוחט. 1888 האָט דער פּריץ זיי אַלעמען אַרויסגעטריבן. יאָרן אַרום האָבן יִידן זיך ווידער באַזעצט אין דאָרף. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע זײַנען דאָרטן געווען עטלעכע יִידישע פֿאַמיליעס ביזן חורבן. 20 אָנגעלאָפּענע יִידן זײַנען דאָ דורך אַ פּויער אויסבאַהאַלטן געוואָרן און זײַנען געבליבן לעבן.

1) אַזוי לויט „המליץ". יהדות ליטא, ד׳, גיט: שאַוולער קרײַז.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1888: 104; יהדות ליטא, ד׳, ע׳ 420.

לאַבינאַק

יִשובֿ לעבן אוטיאַן. האָט געהאַט אַ פּרענומעראַנט אויף אַ ספֿר פֿון 1845 — עמק הלכה, פֿון זאבֿ־וואָלף בר׳ יהודה.

ביבליאָגראַפֿיע. — ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ׳ 4178.

לאוקעלישאָק LAUKELIŠKIAI

דאָרף. אין 1923 האָבן דאָ נאָך געלעבט 17 יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

לאַזדנאַ

דערפֿל אַרום טאַוריק. אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט האָבן דאָ נאָך געווינט עטלעכע יִידישע משפּחות.

לאַל

דאָרף לעבן ראַסיין. אין נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָרטן געלעבט מערערע יִידישע משפּחות. אין 1883 האָט דער פּוילישער פּריץ פון דאָרף אַרויסגעטריבן צוואַנציק יִידישע משפּחות, וואָס האָבן דאָרטן געלעבט צענדליקער יאָרן. פֿאַרן חורבן האָבן דאָ געווינט פֿינף יִידישע לאַנדווירטן־משפּחות. אַלע אומגעקומען.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1883: 41; לייב קאָניר־כאָווסקיס כּתב־יד.

לאַפּי LAPIAI

דאָרף, ניט ווײַט פֿון מאַריאַמפּאָל. אין 1923 האָבן דאָ געווינט 39 יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

לויקזים

דאָרף, נאָענט צו דראָביאַן, קרעטינגער קרײַז. אָנהייב 19טן יאָרהונדערט איז דאָ געווען אַ יִידישער יִשוב. שפּעטער האָט מען די יִידן אַרויסגעטריבן פֿון דאָרטן.

ביבליאָגראַפֿיע. — יהדות ליטא, ג׳.

לוצינאָוע LUCINAVA

דערפֿל אין מאַריאַמפּאָלער קרײַז. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע איז דאָ געווען אַ הויף פֿון דער מישפּחה נון.

לוצינאָוע LUCINAVA

דערפֿל אין קעלמער געגנט. דאָ איז געווען אַ הויף פֿון יאַנקל כאָלאָשין.

לייב קאָניוכאָווסקיס כּתב־יד.

לוקאָדעם LUKODĖMĖ

דערפֿל אין קעלמער געגנט, ראַסיינער קרײַז. דאָ געווען אַ הויף פֿון משה געלמאַן אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע.

ל. קאַניוכאָווסקיס פּתב־יד.

לוקשי LUKŠIAI

קליין שטעטעלע, ניט ווײַט פֿון גרישקאָבוד, שאַקיִער קרײַז. 1797 האָבן דאָ געלעבט 51 יִידן (559 קריסטן). אין די 1870ער יאָרן און שפּעטער האָבן דאָ געווווינט מערערע יִידישע מישפּחות. אין אַ רשימה פֿון שאַקיִער מנדבֿים פֿון 1872 פֿאַר נויטלײַדנדיקע יִידן געפֿינען זיך נעמען פֿון לוקשיע. אין 1923 זײַנען דאָ געווען 42 יִידן. אין אַ ליסטע פֿון יִידישע בעלי־מלאכות אין ליטע אין 1938 ווערט אָנגעגעבן דאָס שטעטעלע.

ביבליאָגראַפֿיע. — דער אידישער האַנטווערקער, 1938.

Augustinas Janulaitis, Užnemunė po Prūsais. Kaunas, 1928, p. 160; Black Book.

ליובאָווע LIUBAVAS

אַ קליין שטעטעלע אין מאַריאַמפּאָלער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלט־קריג איז דאָ געווען אַ קליינער יִידישער יישובֿ. דאָ איז 1869 געבוירן געוואָרן דער פּאָעט און דראַמאַטורג אַבֿרהם־מיכל שאַרקאַנסקי, געשטאָרבן 1907 אין ניו־יאָרק. זײַן פֿאָטער בערל שאַרקער האָט געהאָלפֿן בויען דעם בית־מדרש אין שטעטל. 1923 האָבן דאָ געווווינט 90 יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — ידיעות פֿון אידישן נאַציאָנאַל־ראַט אין ליטע, קאָווונע, 1922; לעקסיקאָן, 8; חכמי ישראל באַמריקאָ, ע׳ 102. Black Book.

לייבושאָק

יִידישער יישובֿ, 6 ווירסט פֿון ווילקאָמיר. אין די 1840ער יאָרן שפּעטער האָבן דאָ געלעבט עטלעכע מניינים יִידן.

ניט ווײַט פֿון ווילקאָמיר האָט געלעבט אַ יישובֿניק, וואָס מען האָט אים גערופֿן „לייבע דער מיאוסער", ווײַל אויסערלעך האָט ער אויסגעזען מגושמדיק און גראָב. דער ווילקאָמירער אב״ד ר׳ שלמהלע הגדול, איינער פֿון די גרעסטע תּלמידים פֿון ווילנער גאון, איז דאָ איין שבת געבליבן שטעקן בײַ לייבן, ווײַל זײַן פֿור איז צעבראָכן געוואָרן. ר׳ שלמהלע האָט דערקענט, אַז דער יישובֿניק איז אַן אמתער למדן, אָבער לייבע האָט אים גע־בעטן עס ניט צו דערציילן קיינעם. איין מאָל האָט ר׳ שלמהלע געזען אַ לוויה, האָט ער געפֿרעגט ווער איז געשטאָרבן, האָט מען אים געזאָגט: לייבע דער מיאוסער. ר׳ שלמהלע האָט תּיכף געריסן קריעה, געהייסן אַרײַנפֿירן דעם מת אין שול אַרײַן און דאָרטן אים מספּיד געווען פֿהלכה.

ביבליאָגראַפֿיע. — זכרון יעקב, א׳, ע׳ 133.

ליפלאַווקע LIEPLAUKĖ

אַ קליין שטעטעלע, 7 ווירְסט פֿון אַלסיאַד, טעלזער קרײַז. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָבן דאָ געלעבט בײַ 15 יידישע משפּחות. אין 1923 האָט דאָס יישובֿל נאָך געהאַט אַן אייגענעם שוחט, אין 1924 איז שוין ניט געווען קיין מניין.

ביבליאָגראַפֿיע. — אידישע שטימע, 1924: 1592.

ליקסעל

אַ הויף, ניט ווײַט פֿון שאַוול. אין 1898 האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יידישע משפּחות.

לעליון LELIŬNAI

דאָרף, ניט ווײַט פֿון אוטיאַן. 1923 האָבן דאָ געווווינט 63 יידן. אויך פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז דאָ געווען אַ קליינער יידישער יישובֿ.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

לענץ

דערפֿל לעבן קראָק, קיידאַנער קרײַז. מיטן פֿופֿציקער פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט און שפּעטער האָבן דאָ געווווינט עטלעכע יידישע מישפּחות. 1872 איז דאָ געבאָרן געוואָרן ר׳ אַבֿרהם־נחמן שוואַרץ, ר״מ אין קראָקער קליינער ישיבֿה, שפּעטער רבֿ אין נײַ־אַדעס (אוקראַינע), 1898־1905, ניו־לאָנדאָן (קאָנעטיקוט), באַלטימאָר, ווו ניפֿטר געוואָרן אין 1937.

ביבליאָגראַפֿיע. — תולדות אַנשי שם (ראַנד), ע׳ 133.

לעקעטש LEKĖČIAI

דאָרף, שאַקיִער קרײַז. אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 24 יידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

מ

מאַדזשון MADŽIUNAI

דערפֿל, אין קעלמער געגנט, קרײַז ראַסיין. דאָ איז געווען אַ הויף פֿון שמעון אָשער.

מאַזאַן

דערפֿל אַרום טאַוריק. אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יידישע פֿאַמיליעס.

מאַורוטש MAURUČIAI

גרויסער דאָרף, ניט ווײַט פֿון גוד־לעווע, קאָוונזער קרײַז. אין דער צווייטער העלפֿט פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ שוין געלעבט יִידן. 1851 איז דאָ געווען אַ פֿרענומעראַנט אויף אַ משכּילישן בוך: **הנצנים**, .אַבֿרהם־בער גאָטלאָבער (ווילנא, תּרי״א). פֿון די 1880ער האָט דאָ עקסיס־טירט אַ קליינער יִידישער יִשובֿ. 1885 איז אויסגעמאַרדעט געוואָרן אַ יִידישע מישפּחה. פֿאַרן חורבן האָבן דאָ געווווינט עטלעכע יִידישע מישפּחות. אומגעקומען 1941.

ביבליאָגראַפֿיע. — דער פּוילישער אידעל לאָנדאָן, 1885: 4; יהדות ליטא, ד׳, 308; „ליטע״, 1, ז׳ 1842; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 4627.

מאַנטווידאָווע

דאָרף, נאָענט צו דאַטנעווע, קיידאַנער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז דאָ געווען אַ קליינער יִידישער יִשובֿ.

מאַרלישאָק (מאַראַלישאָק?)

דאָרף, ניט ווײַט פֿון אַנטאַלעפּט, עזשערענער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט מערערע יִידישע מישפּחות.

מאַרסייקי

דערפּל אין שאַוולער קרײַז. פֿון אַנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט אַ פּאָר יִידישע מישפּחות.

ביבליאָגראַפֿיע. — אידישע שטימע.

מאַרעוויאַנקע

אַ דאָרף אַרום קאָוונע. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט מערערע יִידישע פֿאַמיליעס. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָבן די אָרטיקע יִידן דאָ געהאַט אייגענע פֿעלדער און גערטנער.

ביבליאָגראַפֿיע. „ליטע״, I, ז׳ 1005.

מוראָוואַני פּאַנעמון

גרויסער דאָרף אין פּאָנעוועזשער קרײַז. פֿון 1882 געווען יִידן פֿאַרוווערט זיך דאָ צו באַזעצן. 1903 האָבן זיי באַקומען די דערלויבעניש דאָ צו ווווינען.

ביבליאָגראַפֿיע. — אידישע שטימע.

מיזשוק

דערפֿל. אין נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יִידישע

מישפּחות, צווישן זיי דער עלטער־זיידע פֿון באַקאַנטן יידישן שרייבער קלמן מַרמר.

ביבליאָגראַפֿיע. — ק. מרמר, מיין לעבנס־געשיכטע, I, ז׳ 28.

מיכאַלען

מאַריאַמפּאָלער געגנט. אין 1844 איז דאָ אויפֿגעשטעלט געוואָרן אַ יידישע קאָלאָניע אויפֿן אומזיסטן באָדן פֿון דער רוסישער רעגירונג.

מיכעלמאָנט

אַ גוט לעבן קיידאַן, באַזירט אויף לאַנדאַרבעט. 1920 האָבן דאָ געווווינט יידן.

מילונצע

דאָרף אַרום קופֿישאָק, פּאָנעווועזשער קרייז. סוף נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יידישע מישפּחות. אַ פּאָר וויאָרסט פֿון דאָרף איז געווען אַ „מָניין".

ביבליאָגראַפֿיע. — ש. יאַפּפֿע, עפּיזאָדן פֿון מיין לעבן. באָסטאָן, 1953. ז׳ 31.

מינצאַ

דאָרף אין אוטיאַנער קרייז. פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה האָבן דאָ געווווינט מערערע יידישע מישפּחות.

מיצינצקאַס

דאָרף, עטלעכע קילאָמעטער פֿון פּאָשוויאַטין, שאַוולער קרייז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג זײַנען דאָ געווען מערערע יידישע פֿאַמיליעס.

מישנון

דאָרף, קאָוונער געגנט. יידן האָבן דאָ געווווינט פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט. 1883 איז דאָ געבאָרן געוואָרן די יידישע שרייבערין ראָזע מישנון. 1898 עמיגרירט קיין אַמעריקע. געדרוקט אַ סך איבערזעצונגען פֿון ענגליש אין **פֿאָרווערטס, פֿרײַע ארבעטער־שטימע, צײַט־גײַסט** א״א.

ביבליאָגראַפֿיע. — לעקסיקאָן, 5, ז׳ 674.

מלינאָווער הויף

9 וויאָרסט פֿון יעזנע, אַליטער קרייז. דאָ האָבן געלעבט עטלעכע יידישע מישפּחות. איינע פֿון זיי — ישראל זילבער.

מעדינגיאַן

דערפֿל אין טעלזער קרייז. די עטלעכע יידישע מישפּחות זײַנען אומגעקומען אין 1941.

מעטעל METELIAI

יִישובֿ לעבן סימנע, אַליטער קרײַז. אין 1797 האָבן דאָ געווווינט 297 תּושבֿים אין 66 הײַזער. צי דאָרטן האָבן דעמאָלט געלעבט יִידן, ווייסן מיר ניט, אָבער אין 1923 זײַנען דאָרטן געווען 62 יִידן. אין אַ רשימה פֿון יִידישע בעלי־מלאכה אין ליטע פֿון 1938 איז דאָ מעטעליאַי.

ביבליאָגראַפֿיע. — דער אידישער אַנטוווערקער אין ציפֿערן, קאָווונע, 1938; Black Book; Užne-muné po Prūsais, p. 190.

מערגעלופּקע

גוט, לעבן סימנע, אַליטער קרײַז, פֿון 1500 העקטאַר ערד. געהערט צו בער גאָלדבערג און זײַנע זין אַברהם און מאַקס. אין די 1920ער איז דער גוט פֿאַרצעלירט געוואָרן. געבליבן זײַנען נאָר 150 העקטאַר. מאַקס גאָלדבערג איז 1941 אַרויסגעפֿירט געוואָרן דורך די סאָוועטן קיין סיביר.

ביבליאָגראַפֿיע. — ליטע, 1, ז׳ 1853.

מעשק MEŠKAI

דערפֿל. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 15 יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

מעשקוץ MEŠKUČIAI

דאָרף, 5 ק״מ פֿון מאַריאַמפּאָל. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 8 יִידן. אויסגעהאַלטן ביזן חורבן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

נ

נאַמיון

דאָרף, ניט ווײַט פֿון יעזנע, אַליטער קרײַז. אין צווייטער העלפֿט פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט מערערע יִידישע משפּחות. אין 1882 איז דאָ אויסגעמיטן געוואָרן אַ פּאָגראָם, אַ דאַנק דעם גלח, ווָאס האָט אײַנגעשטילט די באַפֿאַלערס.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1882: 3.

נאַציאָנישאָק

אַ ריין־יִידישער דאָרף. ניט ווײַט פֿון יוזינט, ראַקישקער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט פֿופּצן יִידישע משפּחות. יעדע פֿון זיי האָט פֿאַרמאָגט 5־10 אַקער ערד און פֿון דעם אויסגעשלאָגן חיונה. געווען דאָרטן אַ בית־מדרש, אַ חדר, און דער רבֿ איז געווען אויך שוחט און מלמד. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע איז

דער יישוב געווָארן אַלץ שיטערער, און פֿאַרן חורבן איז שוין דאָ קיין יידּ ניט געווען.

ביבליאָגראַפֿיע. — יזפור־בוך ראַקישאָק, ז׳ 353.

נאַקאַן

דאָרף לעבן פֿאָסווָאל. צווישן ביידע וועלט־מילחמות האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יידישע משפּחות. אין פֿאָסווָאל איז געווען אַ פֿאַרצוויגטע משפּחה מיטן פֿאַמיליע־נאָמען נאַקאַן.

ביבליאָגראַפֿיע. — ארי גלאַזמאַן, רינגען, קאוונאָס, 1940.

נאָרייקישאָק

הויף, אַרום קאָוונע. יאָרן לאַנג געהערט צום יידישן פּריץ פֿראַנק. דורך פּאָליטישע מאַנעווערס אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע אַריבער צום געווינען מיניסטער קאַרוויאַליס. 1935 זײַנען שוין דאָ ניט געווען קיין יידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — „ליטע״, I, ז׳ 1000.

ניקליסיק

דאָרף, ניט ווײַט פֿון יוזינט, ראַקישקער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט מישפּחות. איין טאָג איז אַ יידישע טאָכטער פֿון אַ יישובֿניק פֿאַרכאַפּט געווָארן אָן אַ שפּור. וועג מען האָט אויסגעפֿונען איר אָרט אין אַ קלויסטער, האָט איר פֿאָטער אַרויסגעקראָגן אַ פּסק־דין פֿון געריכט אומצוקערן די טאָכטער.

נירַאַק

דאָרף, ווילקאָמירער קרײַז. 1838 איז דאָ געבאָרן געוואָרן שמואל־שרגא פֿייגענזאָן. האָט גרויסע פֿאַרדינסטן דורך ברענגען צום דרוק אַ סך זעלטענע מאַנוסקריפּטן פון געוואַלדיק־וויכטיקע ספֿרים. אָן אויסערגעווײַנלעכער אויפֿטו איז זײַן ראָם־אויסגאַבע פֿון ווילנער ש״ס.

נעדזינג NEDZINGĖ

דערפֿל לעבן מערעטש, אַליטער קרײַז. ביזן חורבן האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יידישע משפּחות, אין 1923 — 49 יידן. אין וואַלן צום ציוניסטישן קאָנגרעס אין 1933 זײַנען דאָ אָפּגעגעבן געוואָרן 4 שטימען. אין אַ רשימה פֿון יידישע בעלי־מלאכות אין ליטע אין 1938 איז דאָ דער נאָמען.

ביבליאָגראַפֿיע. — אידישע שטימע, 1933: 4187; דער אידישער האַנטווערקער, 1938; Black Book

נעוויאַראָווע

יִידישע קאָלאָניע אין עזשערענער ראַיאָן, וואָס איז 1862 געגרינדעט געוואָרן אויף 91 דעסיאַטין ערד, געגעבן פֿרײַ פֿון דער רוסישער רעגי־רונג. דאָרטן האָבן זיך באַזעצט 9 יִידישע משפּחות (47 נפֿשות).

ביבליאָגראַפֿיע. — Recueil de Matériaux sur la Situation economique des Israelites de Russie, II., p. 366.

נעטשיני

יִידישע קאָלאָניע אין עזשערענער קרײַז, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן אין 1849 אויף 127 דעסיאַטין ערד, פֿרײַ געגעבן פֿון דער רוסישער רעגירונג. דאָרטן האָבן זיך באַזעצט 13 יִידישע מישפּחות (83 נפֿשות).

ביבליאָגראַפֿיע. — Recueil de Matériaux, II., p. 366.

נעמונעליס־ראַדווילישקיס,

זע: נײַ־ראַדווילישאָק (שטעט).

נעקינישקי

דערפֿל אין שאַוולער געגנט. 1922 האָבן דאָ געלעבט יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — „נײַס", 1922).

ס

סאָלאָמינקע

דאָרף, בײַ 12 קילאָמעטער פֿון קאָוונע, האָרט בײַם באַרג, וואָס אויף אים איז געשטאַנען דאָס שטעטעלע ראודאָנ־דוואַריס (רויטער הויף). פֿון סוף נײַנצנטן יאָרהונדערט ביז 1924 האָבן דאָ געלעבט אַ פּאָר צענדליק יִידישע משפּחות. פֿון יענעם יאָר איז סאָלאָמינקע אָנגעשלאָסן געוואָרן צו ראודאָנדוואַריס און פֿאַרלאָרן איר נאָמען.

סאָסנאָווע SASNAVA

דאָרף, קרײַז מאַריאַמפּאָל. אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 15 יִידן (אויף 330 תּושבֿים).

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

סוואַבאָדא SVABODA

דערפֿל, לעבן רודאַמין, 7 קילאָמעטער פֿון לאַזדיי, סיניִער קרײַז. דאָ

האָבן געלעבט אַ פּאָר יִידישע לאַנדווירטן ביזן חורבן. איינער פֿון זיי, קאַלוואַריסקי, האָט זיך גערעטעוועט.

ביבליאָגראַפֿיע. — יהדות ליטא, ד׳.

סווואַלעצק

דאָרף לעבן קאַלוואַריע, סווואַל־קער געגנט. אָנהייב צוואַנציקסטן יאָר־הונדערט איז דאָ געווען אַ יִידישער יישוב. אין אַ רשימה בײַשטײַערערס פֿאַר בניין־האָרץ אין 1903 זײַנען דאָ מערערע דאָרטי־קע יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — המלין, 1903: 31.

סוויאַטי־אָזערא

זע: שוועטעזעריס.

סטראַווענינק

דערפֿל אין טראָקער קרײַז. אין די 1880ער יאָרן איז דאָ געווען אַ יִידישער יִשובֿ. דעמאָלט איז דאָ געווען שוחט יהודה־לייב גאָלאָמב, פֿאָטער פֿון באַקאַנטן יִידישן שרײַבער אַברהם גאָלאָמב. 1920 אַוועק קיין א״י. געווען שוחט אין עזה, דערנאָך אין גדרה. אין אַ רשימה פֿון יִידי־שע בעל־מלאכות אין ליטע אין 1938 איז דאָ דער נאָמען.

ביבליאָגראַפֿיע. — פּנקס „יעקאָפּאָ", ווילנע, תרצ״א, ז׳ 725; דער אידישער האַנטווערקער, . . . 1938.

סיאין

דערפֿל לעבן ראַסיין. דאָרטן האָבן געלעבט עטלעכע יִידישע מישפּחות סוף אַכצנטן און מיטן נײַנצנטן יאָרהונ־דערט. צווישן זיי הגאון המקובל ר׳ אַבֿרהם בר׳ שלמה, וואָס איז ניפֿטער געווואָרן אין 1810. זײַן זיידע איז ר׳ אַבֿרהם חריף, אב״ד פּיקעלן.

ביבליאָגראַפֿיע. — לקורות עיר ראסיין, ע׳ ז׳.

סינטאָווטע (שינטאָווטי)
SINTAUTAI

גרויסער דאָרף אין שאַקיַער קרײַז. אין 1797 האָבן דאָ געלעבט 80 יִידן. אין אַ רשימה מנדבֿים פֿאַר בניין ארץ־ישׂראל אין 1899 ווערט אויך דערמאָנט שינטאָווטי מיטן אָרטיקן געלטזאַמלער יוסף פֿינקעלשטיין. אין 1923 זײַנען דאָ געווען 10 יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — המלין, 1899: 146.
A. Janulaitis, Užnemunė po Prūsais, p. 160; Black Book.

סלאָבאָר

דערפֿל אַרום קאָוונע. אין 1923 איז איינע פֿון די פֿאַמיליעס געווען פֿון ירחמיאל בערזין.

ביבליאָגראַפֿיע. — נײַס, קאָוונע, 1923: 1926.

סלאַוויק

דאָרף אין שאַקיִער קרײַז. 1797 האָבן דאָ געלעבט 5 יידן (226 קריסטן), שפּעטער, משמעות, איז דער קליינטשיקער יידישער יישוב אונטערגעגאַנגען.

ביבליאָגראַפֿיע. — Užnemunė po Prūsais, p. 160.

סמאַלווא SMALVOS

דערפֿל, עזשערענער קרײַז. אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 13 יידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

סמאַלינינק SMALININKAI

דאָרף. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָבן דאָ געלעבט יידישע פֿאַמיליעס. אין אַ רשימה פֿון יידישע בעלי־מלאכה אין ליטע אין 1938 איז דאָ דער נאָמען.

ביבליאָגראַפֿיע. — דער אידישער האַנטווערקער, 1938.

סמילג SMILGIAI

קליינער יידישער יישוב פֿאַרן ערשטן וועלטקריג, פֿאָנעוועזשער קרײַז. ווײַזט אויס, אַז שוין אָנהייב אָדער מיטן נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט מערערע יידישע מישפּחות. איינער פֿון זיי איז באַקאַנט: ר׳ משה־יונה יפֿה, וואָס מען האָט געשריבן וועגן אים, אַז ער איז „מגדולי התורנים בדורנו", אָבער ער האָט ניט אָנגענומען קיין רבנות. ער איז געשטאָרבן 1895 צו 82 יאָר אין סמילג, וווּ ער האָט געלעבט אַ לאַנגע צײַט.

אין די לעצטע יאָרצענדליק פֿון 19טן יאָרהונדערט און אָנהייב 20סטן איז דאָ געווען שוחט ר׳ יהודה־לייב בר׳ גרשון. פֿריִער איז דאָ געווען שוחט איינער אַ ר׳ בנימין און דערנאָך דער שאַדעווער שוחט ר׳ מאיר, וואָס ר׳ יהודה־לייב האָט געוואַלדעווען, אַז יענער איז אים מסיג גבֿול. מען קען אָננעמען, אַז דער שוחט איז ניט געווען נאָר פֿאַר סמילג, נאָר פֿאַר מערערע יידישע יישובֿים אַרום, אָבער דער צענטראַלער פֿונקט, משמעות, איז געווען סמילג. אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 37 יידן.

1903 איז דאָ געבאָרן בערל רעזניקאָוויטש, מיטערדאַקטאָר פֿון דער ערשטער יידישער טאָגצײַטונג אין אורוג־ווײַ **דער טאָג** (1931) און פֿון וואָכנבלאַט **אונזער לעבן** (1926). איינער פֿון די ערשטע יידישע פּיאָנערן אין אורוגווײַ, וואָס איז געקומען אַהין אין 1924.

ביבליאָגראַפֿיע. — שאול שפּירא, חמדת שאול, אָדעסאַ, תרס״ג, ע׳ ט״ז; לוח אחיאָסף, תרנ״ה, ע׳ 397; לעקסיקאָן (ב. כּהן), Black Book

סערפּיץ

דאָרף, איין ק״מ פֿון וואָרנע. דער וועג אַהין האָט געפֿירט פֿאַרבײַ דעם בית־עולם. אויף אַ געשטאָרבענעם ייִד פֿלעגט מען זאָגן: ער איז שוין אין סערפּיץ. געווּוינט האָט דאָרט איין ייִד מיטן נאָמען דוד קאַרקלאַנער.

לויט יעקבֿ שייפֿער, וואָרנע—לאָס אַנדזשעלעס.

ספֿערנע

אַ הויף לעבן סימנע, אַליטער קרײַז, פֿון 1500 העקטאַר ערד. געהערט צו חיים און זײַן זון משה פֿרייד. אין די 1930ער איז דער הויף פֿאַרצעלירט געוואָרן, געבליבן זײַנען נאָר 150 העקטאַר. חיים פֿרייד און זײַן מישפּחה זײַנען 1941 אַרויסגעפֿירט געוואָרן קיין סיביר.

ביבליאָגראַפֿיע. — ליטע, 1, ז׳ 1853.

סקײַסטגיר SKAISTGIRIS

דאָרף, צען וויאָרסט פֿון זאַגער. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז דאָ געווען אַ קליינער ייִדישער ייִשובֿ. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 3 ייִדן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

סקירסנעמונע (סקירסטימאָן) SKIRSNEMUNĖ

דערפֿל אַרום יורבורג, קרײַז ראַסיין. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָבן דאָ געווווינט ייִדישע מישפּחות. אין 1938 זײַנען דאָ געווען ייִדישע האַנטווערקערס, בכּן אויך אַנדערע ייִדן.

ביבליאָגראַפֿיע. — דער אידישער האַנטווערקער אין ליטע אין ציפֿערן, 1938.

סקריפּסטאָווע

אַן אָפּרואָרט אויפֿן ברעג ניעמאַן, אַנטקעגן קאָלאָטאָווע, קאָוונער קרײַז. דאָרטן האָבן געלעבט די דרײַ ברידער ישׂראל, דוד און יוסף סטראַשונער מיט זייערע מישפּחות. זיי האָבן געהאַט אַ טאַרטאַק. אומגעקומען אין פֿאַרשיידענע געטאָס אין ליטע.

ביבליאָגראַפֿיע. — ידיעות פֿון צבֿי יעגלין, חולון, ישׂראל.

פּ

פּאַבויסק PABAISKAS

דאָרף, 10 ק״מ פֿון ווילקאָמיר. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 22 ייִדן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

פּאַבירזע PABIRŽĖ

דאָרף, 8 ק״מ פֿון בירזש. פֿריִער האָבן דאָ געלעבט מערערע ייִדישע מישׂ־פּחות, פֿאַרן חורבן — נאָר צוויי.

פּאַגעגן

אויף דער ליטווישער זײַט פֿון דער דײַטשישער גרענעץ. עטלעכע ייִדישע מישפּחות צווישן בויידע וועלט־מילחמות.

פּאַגרימאַנט (פּאַגרימאַנץ?)

קליינטשינקער ייִשובֿ אין ליטע. אין לעצטן פֿערטל פֿון נײַנצנטן יאָר־הונדערט האָבן דאָ געלעבט עטלעכע ייִדי־שע מישפּחות. אויף אַ ספֿר פֿון 1876 איז דאָ איין פֿרענומעראַנט פֿון פּאַגרימאַנט — נאָום דוד, שלום־דוד אַבראַמאָוויץ (ווילנא, תּרל״ו).

פּאַדאָשטראָווע

דערפֿל, נאָענט צו זעזמער, טראָקער קרײַז. אין די 1870ער האָבן דאָ געלעבט אַ פּאָר ייִדישע מישפּחות. אין אַ ליסטע מנדבֿים פֿון זעזמער אין 1872 זײַנען דאָ אויך נעמען פֿון דאָזיקן דערפֿל.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 14.

פּאַדבערעזע

דאָרף לעבן קראַקינאָווע, פּאָנע־ווועזשער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז דאָ געווען אַ קליינער ייִדישער ייִשובֿ. ר׳ שלמה־לייב בלאָך, אַן אָפּשטאַמיקער פֿון קראַקינאָווע, איז דאָרטן געווען שוחט אַ לענגערע צײַט. מען האָט אים דעריבער געפֿרוֹפֿן ר׳ שלמה פּאָדבערעזער. ויידע פֿון שרײַבער ברוך שילמאַן.

ביבליאָגראַפֿיע. — „ליטע״, I, ז׳ 1537.

פּאָדובי

לעבן שידלעווע, ראַסיינער קרײַז. 1854 איז דאָ אויפֿגעשטעלט געווארן אַ ייִדישע קאָלאָניע אויף אומזיסטן רעגי־רונג־באָדן. אויסער אַנדערע זײַנען דאָ

געווען 7 יידישע משפחות פֿון באָלניק, לינקעוויע, זיימל.

ביבליאָגראַפֿיע. — Recueil de Matériaux sur la Situation economique des Israelites de Russie, II., p. 367.

פּאָדוביסע

דאָרף, ניט ווײַט פֿון לידעוויאַן, ראַסיינער קרייז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט אַ צווויי צענדליק יידישע משפחות, אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע — נאָר אַ פּאָר פֿאַמיליעס.

פּאָדוביסע

דאָרף, ניט ווײַט פֿון סרעדניק, קרײַז קאָוונע. נאָך אין דער צײַט פֿון דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָבן דאָרטן געלעבט עטלעכע יידישע משפחות.

פּאָדושע

גוט לעבן סימנע, אַליטער קרײַז, פֿון 1500 העקטאַר ערד. געהערט צו וואָלף און זון אַבֿרהם זימאַן. אין די 1920ער יאָרן פּאַרצעלירט געוואָרן, געבליבן זײַנען נאָר 150 העקטאַר. דער געוועזענער הויפּט־פּראָקוראָר פֿון ליטע אַדוואָקאַט זימאַן שטאַמט פֿון פּאָדושע.

ביבליאָגראַפֿיע. — ליטע, 1, ז׳ 1853.

פּאָדמערעטש

דערפֿל לעבן מערעטש, אַליטער קרײַז. אָנהייב נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט מערערע יידן. דאָ איז 1826[1]) געבאָרן געוואָרן דוד גאָרדאָן, פֿאַקטישער רעדאַקטאָר פֿון המגיד, וואָס האָט גרויסע פֿאַרדינסטן פֿאַרן אויפֿקלערן און פּאַרשפּרייטן דעם חיבת־ציון־געדאַנק.

פּאָוואַנדינע

דאָרף, ניט ווײַט פֿון סאַלאַנט, קרעטינגער קרײַז. אָנהייב נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יידישע משפחות. אין 1820 איז דאָ געווען אַ בלוט־בילבול קעגן יידן. מרדכי־אהרן גינצבורג שרײַבט, אַז ער איז אַליין געווען אַן עד־ראיה.

ביבליאָגראַפֿיע. — אין זײַן „אבֿיעזר". ווילנא, תרכ״ד, ע׳ 42.

פּאָווידאַק

אַ הויף לעבן מיישעגאָלע, ווילנער געגנט. אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט אַ פּאָר יידישע משפחות.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1903: 112.

---

1) די דאַטע איז געזומען פֿון „הצפֿירה", 1880: 31, 6 יאָר נאָך גאָרדאָנס טויט. ג. קרעסל און אַנדערע גיבן: 1831.

פָּאוויגעווע POVAIGUVA

אַ קרעטשמע לעבן ווִיגעווע, שאַוולער קרײַז, מיט אַ פּאָר ייִדישע מישׂ־פּחות אַרום 1880־1890.

פּאָוּפּינע PAUPINĖ

דערפֿל אין עזשערענער קרײַז. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 7 ייִדן אויף 74 תּושבֿים.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

פּאַטשינעל PAČINELIS

אַ קליינטשיק שטעטל אין קראָ־קער געגנט, קיידאַנער קרײַז. אַ מאָל איז דאָ געווען אַ גרעסערער ייִדישער ייִשובֿ. געהאַט אַ רבֿ, אַ שוחט און אַ שיינעם בית־מדרש. אומגעקומען אין קראָק מיט די ייִדן פֿון די אַרומיקע שטעטלעך. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָבן דאָ געווווינט אַרום 10 ייִדישע פֿאַמיליעס, וואָס האָבן זיך באַשעפֿטיקט מיט ערדאַרבעט און קרעמערײַ.

ביבליאָגראַפֿיע. — יהדות ליטא, ג', ד'.

פּאַיאַוואָניס PAJAVONIAI

דאָרף, ווילקאָווישקער קרײַז. באַקאַנט פֿון צווייטער העלפֿט זעכצנטן יאָרהונדערט. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 10 ייִדן.

פּאַלאָווע PALOVA

דאָרף, שאַקיִער קרײַז. עטלעכע ייִדישע משפּחות ביז נאָכן ערשטן וועלט־קריג.

פּאַלאָנישאָק PALONIŠKI

דאָרף. אַ פּאָר וויאָרסט פֿון פּאַשווועטין, קרײַז שאַוול. אין די 1880ער האָבן דאָ געלעבט מערערע ייִדן. 1885 זײַנען דאָ געווען 5 פּרענומעראַנטן אויפֿן ספֿר קרני צבי, צבי וויערניק (וואַרשא, תּרמ"ה). פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געווווינט עטלעכע ייִדישע משפּחות.

ביבליאָגראַפֿיע. — ספֿר הפּרענומעראַנטן, 6356.

פּאַלוצי

ייִדישע קאָלאָניע אין עזשערענער רײַאָן, געגרינדעט געווען אין 1853 אויף 71 דעסיאַטין ערד, געגעבן פֿרײַ פֿון דער רוסישער רעגירונג. דאָרטן האָבן זיך באַזעצט 4 ייִדישע משפּחות.

ביבליאָגראַפֿיע. — Recueil de Matériaux, II., p. 366.

פאַלעוועג

דאָרף אַרום קופישאָק, קרײז פּאָנעוועזש. סוף נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט עטלעכע ייִדישע מישפּחות, אָזוי אויך אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע. אומגעקומען מיט די ייִדן אין קופישאָק.

פאַמושע PAMUŠA

ייִדישער דאָרף, ניט ווײַט פֿון לינקעווע, שאַוולער קרײז. מערערע ייִדישע מישפּחות האָבן דאָ געווויינט אין די 1880ער יאָרן, און גיכער אויך פֿריִער. אַלע אמחע ייִדישע פּויערים. יוני 1901 זײַנען זיי אַטאַקירט געוואָרן פֿון די אַרומיקע קריסטן. די ייִדן האָבן אָנגענקלאָגט די אָנפֿאַלערס און מערץ 1902 געווונען דעם מישפּט קעגן זיי. דער אָנקלאָגער איז געווען דער קאָוונער אַדוואָקאַט עוזר פֿינקעלשטיין. אין 1897 האָבן דאָ געלעבט 79 ייִדן. פאַמושע איז איינס פֿון די ווייניקע ייִדישע דערפֿער אין ליטע, וואָס האָבן אויסגעהאַלטן מיט אַ גרעסערער צאָל אײַנווויינערס ביזן חורבן. אויף אַ בילד נאָך פֿון 1937/38 זעט מען בײַ 70 ייִדישע דאָרפֿלײַט פֿון פאַמושע.

דאָ איז 1882 געבאָרן געוואָרן דער ייִדישער וויסנשאַפֿטלער און בונדיס־טישער טעאָרעטיקער פּראָפּ׳ פּסח־ליבמאן הערש, מחבר פֿון אַ ריי פֿאָרשעריש ביכער. געשטאָרבן 1955 אין זשענעווע.

זײַן ברודער בן־ציון זונדל איז דאָ געבאָרן 1883, ייִדישער זשורנאַליסט, וואָס איז געשטאָרבן 1935 אין יאָהאַנעסבורג. זייער פֿאָטער מאיר־דוד, העברעיש־ייִדישער זשורנאַליסט, געשטאָרבן אין דרום־אַפֿריקע.

ביבליאָגראַפֿיע. — ד.מ. ליפּמאן, לתולדות היהודים בליטא־זאַמוט. קידאן, תרצ״ד, ע׳ 63; ארי גלאַזמאַן, רינגען. קאונאַס, 1940; יהדות ליטא, ג׳, ע׳ 341 (בילד); קמזונס יהדות ליטא, ע׳ 173 (בילד).

פאַנאָטעריי PANOTERIAI

דערפֿל, ווילקאָמירער קרײז. באקאַנט פֿון 1441. אין 1923 האָבן דאָ געווויינט 15 ייִדן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

פאַנאַסישאָק[1] PANOŠIŠKĖS

לעבן טראָק. אין 1849 איז דאָ געגרינדט געוואָרן אַ ייִדישע קאָלאָניע אויף אומזיסטער ערד פֿון דער רוסישער רעגירונג. אויף אַ שטח פֿון 41 דעסיאַטין האָבן זיך תחילת באַזעצט 10 מישפּחות, מערסטנס פֿון מערעטש. זייער הויפּט־פרנסה

1) יהדות ליטא, ג׳, גיט: שאַוולער קרײז, אָבער פֿרך ד׳ און דער מומחה אַגראַנאָם ראַסיין גיבן: טראָקער קרײז.

איז געווען אַגראָנ־וויִרטשאַפֿט. אין אַ רשימה פֿון יִידישע בעלי־מלאכה אין ליטע אין 1938 וועט דאָס אָרט דערמאָנט. דער יִישובֿ האָט עקסיסטירט אויך אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע, מיט אַ פּאָר צענדליק פֿאַמיליעס, ביזן חורבן. אין ליט־וויש וועט נאָך צוגעגעבן צום נאָמען: זשידקיִמיס.

ביבליאָגראַפֿיע. — דער אידישער האַנטווערקער, 1938. Recueil de Matériaux, p. 336.

פּאַנעמון PANEMUNĖ

בירזשער קרײַז. אין די 1870ער איז דאָ געווען אַ קליינער יִידישער יִשובֿ. אין 1876 זײַנען דאָ געווען 2 פֿרענומע־ראַנטן אויפֿן ספֿר זיר יצחק, יוסף־זונדל מבירז (ווילנא, תרל״ו). ר׳ יחיאל־מיכל, פֿאָטער פֿון העברעיִשן שרײַבער י.ל. זאָסניץ, איז דאָ געווען שוחט. פֿאַרן חורבן האָבן דאָ געלעבט אַ פּאָר יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — ב״צ אײַזענשטאַדט, חכמי ישראל באַמריקא. נ״י, תרס״ג, ע׳ 43; אינפֿאָרמאַציע פֿון בירזשער.

פּאַסאַוואָן PASAVONA

דערפֿל. אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 10 יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

פּאַסאַסעוווע PASASVA

דאָרף אַרום וויסאָקידוואָר, טראָקער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יִידישע משפּחות.

פּאַסויריישאָק

הויף לעבן סימנע, אַליטער קרײַז, פֿון 1500 העקטאָר ערד. געהערט צו שלום ביינשטיין [ווײַנשטיין?]. אין די 1920ער יאָרן פֿאַרצעלירט געוואָרן. געבליבן זײַנען נאָר 150 העקטאָר.

ביבליאָגראַפֿיע. — „ליטע״, 1, ז׳ 1853.

פּאַסעיק

הויף לעבן סימנע, אַליטער קרײַז, פֿון 1500 העקטאָר. געהערט צו ישׂראל פֿראַנק. אין די 1920ער פֿאַרצעלירט געוואָרן, געבליבן זײַנען נאָר 150 העקטאָר.

ביבליאָגראַפֿיע. — ליטע, 1, ז׳ 1853.

פּאַסעלאַ

דאָרף לעבן וועקשנע, מאַזשייקער קרײַז. מיטן נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יִידישע משפּחות, אַ געוויסע צייט אויך דער באַקאַלטער ר׳ אֶלינקע קרעטינגער און זײַן פֿאַמיליע.

ביבליאָגראַפֿיע. — ד. בונימאָוויטש, מכתב מאליהו. ווילנא, תרס״א, ע׳ 49.

פּאַעזערע PAEŽERIAI

דאָרף אַרום סאַלאָק, עושערענער קרייז. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 24 יידן. די געבליבענע עטלעכע יידישע משפּחות זײַנען דאָ אומגעקומען מיט געבראַכטע טייל יידן פֿון סאַלאָק.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

פּאַעזערעל PAEŽERĖLIAI

קליין שטעטל. אין 1923 איז דאָ געווען אַ קליינער יישובֿ פֿון 155 יידן, שפּעטער געוואָרן שטאַרק אויסגעלייקט.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

פּאַפּאָוועסע

דאָרף, ניט ווײַט פֿון פּאָסווּאָל. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט 7–8 יידישע משפּחות, אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע ביזן חורבן — נאָר 3.

פּאַפּאָרטשי

דערפֿל. צו די סיים־וואָלן אין ליטע אין 1922 זײַנען דאָ געווען 3 יידישע שטימען.

פּאַפּיל PAPILYS

קליינער יישובֿ, בירושער קרײַז. אין די 1870ער יאָרן האָבן דאָ געווווינט אַרום 70–80 יידן. מיר זאָגן דאָס אויפֿן סמך פֿון די 12 פּרענומעראַנטן אויפֿן ספֿר זיר יצחק, יוסף זונדל מבירז (ווילנא, תּרל״ו). 12 חותמים מיינט 12 משפּחות (בײַ 50 נפֿשות), און געוויס זײַנען דאָך געווען אויך ניט־פּרענומעריטע פֿאַמיליעס. אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 47 יידן. אין אַ רשימה פֿון יידישע בעלי־מלאכות אין ליטע אין 1938 איז דאָ דער נאָמען.

ביבליאָגראַפֿיע. — דער אידישער האַנטווערקער, 1938; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 6419. Black Book

פּאָפּעטיטש

יידישער דאָרף אין סוווּאַלקער געגנט אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט. געווען דאָרטן אַ בית־מדרש און עטלעכע מנינים יידן. דער יישובֿ איז אונטערגעגאַנגען אין די 1930ער יאָרן.

ביבליאָגראַפֿיע. — „ליטע״, I, ז׳ 1000.

פּאַקאָן PAKUONIS

אַ קליינער יידישער יישובֿ אין קאָוונער קרײַז פֿון אַרום מיטן נײַנצנטן יאָרהונדערט. דאָ האָבן געלעבט 8–10 יידישע משפּחות. אין 1923 זײַנען געווען 51

יידן און פֿאַרן חורבן נאָר עטלעכע מיש־פּחות. די פֿאַמיליעס זײַנען מערסטנס געוואָרן פֿאַרקרובטע איינע מיט דער אַנדערער: כ״ץ, קאָזלאָווסקי, דינער, לעווינשטיין, פֿרייַנקעלשטיין. זייער פּרנסה איז געקומען פֿון קליינע קראָמען און פֿון האַנדל מיט די אַרומיקע דערפֿער.

יעקבֿ קאָזלאָווסקי איז שפּעטער געווואָרן אַ באַקאַנטער קינסטלער אין פּאַריז. נחום דינער און לייזער לעווינשטיין זײַנען געווען באַווּסטע אַדוואָקאַטן אין קאָוונע.

דאָ איז געבאָרן 1907 מרדכי פּין, איינער פֿון די פֿירנדיקע רעוויזיאָניסטישע פּערזענלעכקייטן, פֿריִער אין ליטע און שפּעטער אין וועלטמאַסשטאַב. רעדאַקטער פֿון קאָוונער **מאָמענט** (1935־1936) און מיטאַרבעטער פֿון אַנדערע רעוויזיאָניסטישע צײַטשריפֿטן אין ייִדיש און העברעיִש. פֿון 1966 אין ישׂראל. זײַן ברודער אַבֿרהם־משה, שפּעטער אַ מיליאָנער אין טעקסאַס, איז געווען אַ גרויסער נדבֿן פֿאַר ישיבֿות און אַנדערע ייִדישע חינוך־אינסטיטוציעס אין ישׂראל און אַמעריקע.

ביבליאָגראַפֿיע. — לעקסיקאָן, 4; אינפֿאָרמאַציעס פֿון מרדכי פּ״ץ; Black Book.

פּאָקיפּינע

דערפֿל אין ראַקישקער קרײַז. צווישן ביידע וועלט־מילחמות האָבן דאָ געלעבט ייִדן. געווען דאָ אַ רבי, וואָס די ייִנגלעך פֿון די אַרומיקע ייִשובֿים פֿלעגן קומען לערנען בײַ אים.

ביבליאָגראַפֿיע. — ראַקישקער יזכּור־בוך, ז׳ 483.

פּאָקעלנישאָק

דאָרף אַרום נײַשטאָט־סוגינד, טאַווריקער קרײַז. אין די 1870ער יאָרן איז דאָ געווען אַ קליינער ייִדישער ייִשובֿ. אין 1871 האָבן צוויי ייִדן אויסגעבויט אַ קליינע שול — יוסף אַלעקסאַנדראָוויץ, זאַבֿ אַלטמאַן.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1871: 41.

פּאָקעסנע

אַ הויף אין אומגעגנט פֿון לאַזדיי, סיינִיער קרײַז. געהערט צום פּריץ זאַבֿ זימאַן.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1879: 37.

פּאָראָזשניע

אַ ייִשובֿל לעבן נײַשטאָט־שאַקי. עטלעכע ייִדישע משפּחות האָבן דאָ געלעבט אין די 1880ער יאָרן. דער נאָמען פֿון איין ייִשובֿניק: זוסמאַן פֿרישמאַן.

ביבליאָגראַפֿיע. — יהודישעס פּאָלקס־בלאַט, פּעטערבורג, 1882, ז׳ 476.

פּאַרופּע

דאָרף לעבן דראָביאַן, קרעטינ־
גער קרײַז. אין לעצטן פּערטל פֿון נײַנצנטן
יאָרהונדערט האָבן דאָ געווווינט יידישע
מישפּחות. אין 1899 איז דאָ געווען אַפֿילו
אַ פּרענומעראַנט — אויף תּפֿארת שאול,
שאול ידידיה שאָחעט (פּיעטרקובֿ, תּרנ״ט).

פּאַשושוע PAŠUŠVIS

דאָרף לעבן גרינקישאָק,
קיידאַנער קרײַז. יידישע מישפּחות האָבן
דאָ געלעבט פֿאַרן ערשטן וועלטקריג און
אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע. אין 1923
זײַנען דאָ געווען 100 [??] יידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 15. Black Book

פּאַשיאושיס PAŠIAUŠIS

דערפֿל. אין 1923 זײַנען דאָ
געווען 5 יידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

פּאַשעלאַ

דאָרף לעבן לאַבאַנאָווע,
קיידאַנער קרײַז. דער גראַף פֿון דאָרף האָט
1888 אַרויסגעטריבן די פּאָר יידישע מיש־
פּחות, וואָס האָבן דאָרטן געווווינט מערערע
יאָרן. געווען אויך אַ פּאַשאַלע אין בירזשער
קרײַז, ווו יידן האָבן געלעבט.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1888: 146.

פּון PUNIA

קליין שטעטל, ניט ווײַט פֿון
בוטרימאַנץ, אַליטער קרײַז. אַ קליינער
יידישער יישובֿ שוין פֿון די 1880ער יאָרן.
אַן אָפּשטאַמיקער פֿון פּון זאָל זײַן י. ליפּ־
מאַן הר־שושן [ראָזענבערג?]. מחבר פֿון
יחי המלך (ווילנא, תּרמ״ג). פֿאַרן חורבן
האָבן דאָ געלעבט אַרום 60־70 יידן. אומ־
געקומען מיט די יידן פֿון בוטרימאַנץ.

ביבליאָגראַפֿיע. — יהדות ליטא, ד׳.

פּוסיוסקעלי PUSIAUSKELY

דאָרף, לעבן גרישקאָבוד, קרײַז
שאַקי. עטלעכע יידישע מישפּחות ביז
האַרט נאָכן ערשטן וועלטקריג.

פּוסקעלני PUSKELNI

דערפֿל לעבן מאַריאַמפּאָל. ביזן
ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט
עטלעכע יידישע מישפּחות. אין אַ ליסטע
מנדבֿים פֿאַר א״י אין 1909 איז דאָ אויך
דוד יצחק זעל [?] מפּוסקעלני.

ביבליאָגראַפֿיע. — חשבון הנדבות 1909, ע׳ 87.

פורפלע

דערפֿל אין טעלזער קרײַז.
דאָרטן האָבן געלעבט עטלעכע יידישע מישפחות נאָך אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע. מיטן אָרט איז פֿאַרבונדן אַ בלוט־בילבול (זע: קאַפּיטל טעלז).

פּיוואַשון PIVAŠIŪNAI

דאָרף אַרום בוטרימאַנץ, קרײַז אַליטע. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 18 יידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

פילניקאַלי

דאָרף, לעבן שאַט, קיידאַנער קרײַז. האָט אַ פּרענומעראַנט אויף אַ ספֿר פֿון 1903 — **המאיר לעולם** פון מאיר־מיכל ראַבינאָוויץ.

ביבליאָגראַפֿיע. — ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ׳ 6555.

פיניאַווע (פּינעווע)

PINIAVA

דאָרף לעבן פּאָנעווועזש. 1923 האָבן דאָ געווווינט 58 יידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

פלאָקשטש (בלאָגאָסלאַווענסטווע)

PLOKŠČIAI

דאָרף אין שאַקיער קרײַז. אין 1797 האָבן דאָ געווווינט 5 יידן (192 קריסטן), אין 1923 — 39.

ביבליאָגראַפֿיע. — A. Janrlaitis, Užnemunė po Prūsais, p. 160; Black Book.

פלוסי

אַ יידישע קאָלאָניע אויף אומזיסטער ערד פֿון דער רוסישער רעגירונג. לויט אַן אַנקעטע פֿון יק״א, האָבן דאָ 1898 געלעבט 4 יידישע מישפּחות (56 נפֿשות) אויף 71 דעסיאַטין ערד.

ביבליאָגראַפֿיע. — Jüdische Statistik. Berlin, 1903, p. 181.

פעזינטע

דאָרף אין קאָוונער געגנט. אין 1922 האָבן דאָ געווווינט יידישע מישפּחות.

ביבליאָגראַפֿיע. — „נייס״, קאָוונע, 1922.

פערלאַי (פּאַרליי)

דאָרף לעבן אַראַן, אַליטער קרײַז. פּאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ

געלעבט בײַ 25 ייִדישע מישפּחות. אין 1909 איז דאָ געווען אַ קליינע גרופּע טעטיק פֿאַרן בניין ארץ־ישׂראל. אירע עסקנים: שמעון קאָטשוק, אַלטער קלי־פֿאַצקי, איסר דעמקינסקי. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָט דאָ נאָך געושיפּעט אַ קליינטשינקער ייִדישער ייִשובֿ. אין 1938 זײַנען דאָ געווען עטלעכע ייִדישע בעלי־מלאכות — אַ סימן, אַז ביזן חורבן האָבן דאָ געווווינט עטלעכע ייִדישע פֿאַמיליעס.

ביבליאָגראַפֿיע. — חשבון הנדבות . . . ע׳ 18, אונטער: אַראַן; דער אידישער האַנטווערקער, 1938.

פּערנאַראַווע PERNARAVA

דערפֿל אין קיידאַנער קרײַז. אין 1923 איז דאָ געווען איין ייִד.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

פּראַטקון

דערפֿל ניט ווײַט פֿון סאַלאָק, עושערענער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט עטלעכע ייִדישע מישפּחות.

פּראַסטשי

דאָרף, 8־9 וויאָרסט פֿון פֿלונג־יאַן, טעלזער קרײַז. אַרום סוף נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט עטלעכע ייִדישע מישפּחות. אַ ייִד האָט געהאַט אַ מיל.

פּרימוסאַ PRIMUSA

דאָרף, לעבן ווילקאָמיר. 1878 זײַנען דאָ געווען 2 פּרענומעראַנטן אויפֿן ספֿר ארץ צבי, א׳, ב׳, צבי הירש ראָם (ווילנא, תרל״ח).

ביבליאָגראַפֿיע. — ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ׳ 6740.

פֿ, צ

פֿערעטשאַן

ייִדישער דאָרף אין סוווּאַלקער געגנט. סוף 19טן און אָנהייב 20סטן יאָר־הונדערט האָבן דאָרטן געלעבט עטלעכע מנינים ייִדן, מיט אַן אייגענעם בית־מדרש. אונטערגעגאַנגען אין די 1930ער יאָרן.

ביבליאָגראַפֿיע. — „ליטע״, I, ז׳ 1000.

פֿראַדאַ

גרויסער הויף אַרום קאָוונע. יאָרן לאַנג געהערט צו דער פֿרענקל־מישפּחה. דורך פּאָליטישע מאַנעווערס אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע אומפּאַר־צעלירט און פֿאַרקויפֿט צו פֿאַרשיידענע ליטווישע גרויסע לײַט.

ביבליאָגראַפֿיע. — „ליטע״, I, ז׳ 1000.

ציקאַנץ

דאָרף לעבן שאַדעווע, קרײז פּאָנעווועזש. אין די 1880ער יאָרן האָבן דאָרטן געלעבט מערערע יִידישע מישפּחות. אין 1887 האָט געהאַלטן ערבֿ א פּאָגראָם צוליב א משוגענעם יִיד פֿון שאַדעווע, ווָאס האָט אָנגעטאָן א טלית קטן אויף א געץ אין קלויסטער.

ביבליאָגראַפֿיע. — המלין, 1887: 37, 44. נאָך פּרטים אין קאַפּיטל שאַדעווע.

ק

קאָווּעלי

דערפֿל נאָענט צו זעזמער, טראָקער קרײז. אין א ליסטע מנדבֿים פֿון זעזמער אין 1872 דאָ אויך א נאָמען פֿון דאָזיקן דערפֿל.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 14.

קאָונאָטאַווע KAUNOTAVA

דערפֿל, 12 ק״מ פֿון לוקניק, טעלזער קרײז. דאָ געלעבט לייזער זיוו און מישפּחה. 1941 דערשאָסן געוואָרן דורך ליטווישע פּאַרטיזאַנער.

ביבליאָגראַפֿיע. — ל. קאָניוכאָווסקיס פּתבֿ־יד.

קאַזאַקישאָק KAZAKIŠKIS

דאָרף לעבן דוביניק, ווילקאָמירער קרײז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג א קליינער יִידישער יישובֿ.

קאָזלאָווע KOZLOVA

דאָרף לעבן פּילווישאָק, ווילקאָווישקער קרײז. סוף 1880ער יאָרן אוּן אויך אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָבן דאָ געלעבט א צענדליק יִידישע מישפּחות. דאָ איז געבוירן אַלפּסנדר ח. לעווין, ווָאס האָט עמיגרירט קיין דרום־אַפֿריקע אוּן דאָרטן אַרויסגעגעבן „במעגלות החינוך״ (יוהניס־בורג, תשי״ד).

קאַטאָוטעשיק KATAUTIŠKĖ

דאָרף, א צען ק״מ פֿון ווָארנע, קרײז טעלז. דאָ האָט געלעבט דער יישובֿניק הירש קרענגל.

אין א דאָרף נענטער צו כווידאַן, טאַווריקער קרײז, האָט געווינט וועלווע שנײדער דער אוזגערער (נאָמען פֿון א דערפֿל). זײַנע קינדער האָבן געלערנט אין ווָארנע.

דערציילט פֿון ווָארנער יעקבֿ שייפֿער, לאָס־אַנדזשעלעס.

קאָטבישאָק

דערפֿל, דרייצן וויאָרסט פֿון סעמילישאָק, טראָקער קרייז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט עטלעכע ייִדישע מישפּחות.

קאַטלאָווערנע KATLOVEIRNĖ

דערפֿל אין קעלמער געגנט, ראַסיינער קרייז. די מישפּחה בערמאַן האָט דאָ געהאַט אַ הויף.

ביבליאָגראַפֿיע. — ל. קאַניוכאָווסקיס פּתב"ד.

קאָלאָטאָווע KULAUTUVA

אַ דאַטשעאָרט, ניט ווייט פֿון קאָוונע. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג פּלעגן דאָ זומערצייט קומען אַ סך ייִדישע דאַטשניקעס. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע איז דאָ געווען אַ שטענדיקער ייִדישער ייִשובֿ פֿון אַ 10 מישפּחות.

קאַלוואַריע־זאַמעט ŽEMAIČIŲ KALVARIJA

קליינטשיק שטעטעלע, 7 ק"מ פֿון אַלסיאַד, אין טעלזער געגנט. אַן אַלט אָרט. אַ מאָל זיך געפֿונען Naujoji Jeruzalė (נייַע ירושלים, מסתּמא דערפֿאַר, וואָס דאָרטן זײַנען געווען קבֿרים פֿון קאַטוילישע הייליקע און קריסטן פּלעגן שטראָמען אַהער פֿון אַלע עקן). אַ צייט פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט בײַ 30 ייִדישע מישפּחות. 1923 זײַנען דאָ געווען 25 ייִדן און 1924 בלויז 13־14 ייִדן. דאָ האָט געלעבט ר' אליעזר ברודא, בקי בנגלה ובנסתּר, וואָס האָט דאָ געהאַלטן די אַרענדע. ער איז דער פֿאָטער פון ר' יצחק־אייזיק [ראַבינאָוויטש?], אב"ד זאַגער און סיאַד.

ביבליאָגראַפֿיע. — משה יעקב זבדיה, מעין גנים, ח' ד'; אידישע שטימע, 1924: 1463־1592; Black Book.

קאַליאַן

3 ק"מ פֿון יורבורג, ראַסיינער קרייז. אַ דאַטשעאָרט. דאָ האָט געווווינט איין ייִדישע מישפּחה.

אינפֿאָרמאַציע: שלמה גאָלדשטיין, יורבורג־שיקאָגאָ.

קאַלינאָווע KALINOVA

דאָרף אָרום קאָוונע. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע איז דאָ געווען אַ לאַנדווירטשאַפֿט־שול פֿון „אָרט". אַ פּאָר ייִדישע מישפּחות האָבן דאָ געלעבט.

קאַלעלישאָק

דאָרף אָרום שאַדעווע, פּאָנעווועזשער קרייז. שוין פֿון די 1840ער יאָרן איז דאָ געווען אַ קליינער ייִדישער ייִשובֿ.

אין 1845 געפֿינען מיר אַ פּרענומעראַנט אויפֿן ספֿר עמק הלכה און 1894 און 1897 — 13 חותמים. 1886 איז דאָ געבאָרן געווָארן דער יִידישער שרײַבער אַהרן־לייב באַראָן, געשטאָרבן 1954 אין ניו־יאָרק. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָבן דאָ נאָך געלעבט עטלעכע יִידישע מישפּחות.

ביבליאָגראַפֿיע. — ספר הפּרענומעראַנטן, נומ׳ 7178; לעקסיקאָן, 1.

קאָמיאַן

דערפֿל, 7 ק״מ פֿון סאַלאַט, קרײַז בירזש. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז דאָ געווען אַ יִידישער יִשובֿ.

ביבליאָגראַפֿיע. — יהדות ליטא, ג׳.

קאָמירינצע

דאָרף, ניט ווײַט פֿון לייפּון, סיניִער קרײַז. אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט האָבן דאָ נאָך געלעבט יִידישע מישפּחות.

קאָפּליצע

דאָרף לעבן זיים, קיידאַנער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז דאָ געווען אַ יִידישער יִשובֿ מיט מערערע יִידישע מישפּחות.

קאַרטענאַ KARTENA

דאָרף, קרעטינגער קרײַז. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 35 יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

קאָרצי

10 וויאָרסט פֿון יאַנעווע, קאָוונער קרײַז. אין די 1920ער איז דאָ געווען אַ יִידישע קאָלאָניע.

קאָרציאַן (קורציאַן)

יִידישער יִשובֿ ניט ווײַט פֿון סאַלאַנט, קרעטינגער קרײַז. 1662 האָבן דאָ געלעבט 4 יִידישע מענער און 4 יִידישע פֿרויען. אין דער ערשטער העלפֿט פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט איז דאָ געווען אַ קליינע קהילה. אין צײַט פֿון ערשטן פּוילישן אויפֿשטאַנד (1831) איז דאָ אויסגעבראָכן אַ שרעקלעכע פּאַניק פֿון די יִידן. די מורדים האָבן פֿאַרכאַפּט 12 יִידן און זיי פֿאַרמישפּט צו הענגען פֿאַר העלפֿן דער רעגירונג. דער סאַלאַנטער גבֿיר אליהו גיטקין איז אַוועקגעלאָפֿן אין סאַלאַנטער קלויסטער — געווען דאָרטן געפּאַקט צוליב דער חגא „סעקמינעס״ — און גע־

רופֿן דעם גלח צו ראַטעווען די 12 יִידן. דער גלח איז אַרויס מיט אַ גרויסער פּראָצעסיע צום תּליה־פּלאַץ און געראַטע־וועט די פֿאַרמישפּטע.

קאָרציאַן האָט אַ פּרענומעראַנט אויף אַ ספֿר פֿון 1898 — **תּפֿארת שאול** פֿון שאול־ידידיה שאָחעט. אין 1934 האָבן דאָ נאָך געווווינט עטלעכע יִידישע מישפּחות.

ביבליאָגראַפֿיע. — אידישע שטימע, 1934: 4844; ספֿר הפּרענומעראַנטן, 7395.

Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego W Polsce. Warszawa, 1987, no. 141, p. 32 (אַרטיקל וועגן זאַמעט)

קאַרקלאַן KARKLĖNAI

דאָרף, ראַסיינער קרײַז. פֿאַרן חורבן האָבן דאָ נאָך געלעבט עטלעכע יִידישע מישפּחות. אָרט באַקאַנט פֿון 1527.

קובילון

דערפּל לעבן סאַלאַט, בירזשער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יִידישע מישפּחות.

קוועטישעק KVIETIŠKIS

דאָרף, עטלעכע ק״מ פֿון מאַריאַמפּאָל. נאָכן ערשטן וועלטקריג האָט די צאָל יִידן דאָ זיך פֿאַרגרעסערט און אין 1923 דערגרייכט ביז 97. אויסגעהאַלטן ביזן חורבן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

קושי KUŽIAI

דאָרף, ניט ווײַט פֿון שאַוול. אין ערשטן וועלטקריג, דעם 30סטן אַפּריל 1915, האָט די רוסישע אַרמיי־קאָמאַנדע אויף יענעם פֿראָנטאָפּשניט אַרויסגעגעבן אַזאַ טאָגבאַפֿעל: דעם 28סטן אַפּריל האָבן די דײַטשן געשטורעמט קושי, צפֿון־מערב פֿון שאַוול. דאָס האָט באַוויזן דעם פֿאַרראַט פֿון די אָרטיקע אײַנווינערס, באַזונדערס די יִידן. נאָך אײַדער די רוסישע חיילות זײַנען אַרײַן אין שטעטל, האָבן יִידן באַהאַלטן דײַטשישע סאָלדאַטן אין זייערע הײַזער, וואָס האָבן אַטאַקירט דאָס הויז, וווּ עס האָט סטאַציאָנירט פּולקאָוווניק דאַוויליעוו. דעריבער מוז מען זײַן זייער אויסגערעכנט אין ערטער, וווּ ס׳ זײַנען דאָ אַ סך יִידן. די רוסישע צײַטונגען האָבן איבערגעדרוקט דעם טאָגבאַפֿעל, און ס׳איז געווען אַ גרויסער רעש קעגן יִידן. קערענסקי, דעפּוטאַט פֿון דער פֿירטער דומע, איז אַליין געקומען אויספֿאָרשן דעם ענין, און עס האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז ס׳איז אַ בילבול. סך־הכּל האָבן געווווינט אין קושי 6 יִידישע מישפּחות, און ווען די דײַטשישע האַרמאַטן האָבן געגומען אָנגרײַפֿן קושי,

זײַנען אַלע אײַנווינערס, ליטווינער און יִידן, אַנטלאָפֿן.

ביבליאָגראַפֿיע. — רשָמות, כּרך ב׳, ע׳ 211; נאך פּרטים: „ליטע״, 1, ז׳ 94.

קוטשון KUČIUNAI

דאָרף, 13 ק״מ פֿון לאַזדיי, קרײַז סיינע. אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 20 יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

קולבעס

אַ דערפֿל לעבן פּאָנעוועזש. דאָרטן האָבן געלעבט אַ פּאָר יִידישע משפּחות. דער דיכטער דוד פֿרעאָם באַשרײַבט עס אַ ביסל אין זײַן פּאָעמע „בײַם זיידן״ — דאָרטן האָט געלעבט זײַן זיידע.

ביבליאָגראַפֿיע. — „די וואָך״, ריגע, 1927: 1.

קופּרעלישיק

דאָרף אַרום שאַוול. 1922 האָבן דאָ געווווינט יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — „נײַס״, קאָווּנע, 1922.

קורדימקסטיי

דאָרף. ביז 1914 האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יִידישע משפּחות. 1910 איז דאָ געבאָרן דער יִידיש־ליטווישער קאָמוניסטישער זשורנאַליסט הענריק זי־מאַן.

ביבליאָגראַפֿיע. — ב. כּהנס לעקסיקאָן, ז׳ 263.

קורקלען

יִידישע קאָלאָניע, ניט ווײַט פֿון אַבעל, ראַקישקער קרײַז. געגרינדעט אין 1844 אויף אומזיסטער רעגירונג־ערד. דאָ האָבן זיך באַזעצט 12 משפּחות פֿון 92 נפֿשות. צווישן ביידע וועלט־מילחמות האָבן דאָ געווווינט עטלעכע יִידישע משפּחות.

ביבליאָגראַפֿיע. — ראַקישקער יזכּור־בוך, ז׳ 502 Recueil de Matériaux sur la Situation economique des Israelites de Russie, II., p. 360.

קײַמעליס KAIMELIS

דאָרף אין שאַקיִער קרײַז. 1797 האָבן דאָ געלעבט 8 יִידן (175 קריסטן), שפּעטער געוואָרן אויס.

ביבליאָגראַפֿיע. — Užnemuné po Prūsais, p. 160.

קינדערישקי

הויף, אַרום קאָוונע. געהערט צום פּריץ גאָלדבערג. אין דער אומאָפּ־ הענגיקער ליטע אַריבער — דורך פּאָליטי־ שע מאַנעווערס — צום גלח וואָלאָקיטיס. 1935 זיצנען שוין דאָ ניט געווען קיין יידן.

ביבליאָגראַפּיע. — „ליטע", I., ז׳ 1000.

קירסנע

אַ הויף אין לאַזדייער אומגעגנט, סיינייער קרייז. געהערט צום פּריץ שבּח זימאַן.

ביבליאָגראַפּיע. — המליץ, 1879: 37.

קלאָוויאַן KLOVAINIAI

דאָרף, עטלעכע ק״מ פֿון ראָזאַליע, פּאָנעווועזשער קרייז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז דאָ געווען אַ קליינער יידישער ייִשובֿ. אין 1923 האָבן דאָ געווינט 21 יידן. אויסגעהאַלטן ביזן חורבן.

ביבליאָגראַפּיע. — Black Book

קלוביאַן KLUBIANIS

דאָרף, 7 ק״מ פֿון פּאָקראָי, קרייז שאַוול. עטלעכע יידישע פֿאַמיליעס האָבן אויסגעהאַלטן ביזן חורבן.

ביבליאָגראַפּיע. — יהדות ליטא, ד׳.

קלעבישק KLEBIŠKIS

דאָרף, 8 ק״מ פֿון פּרענ, מאַריאַמפּאָלער קרייז. אין 1923 האָבן דאָ געווינט 10 יידן.

ביבליאָגראַפּיע. — Black Book

קיעטאָווישקי KIETAVIŠKIAI

דאָרף. צו די וואַלן אין סיים אין 1922 האָבן דאָ געשטימט 7 יידן. אין 1923 זיצנען דאָ געווען 12 יידן.

ביבליאָגראַפּיע. — „נייס", 1922 .Black Book

קעטוروואַלאַקי KETURVALAKIAI

דערפֿל, ווילקאָווישקער קרייז. 1923 האָבן דאָ געווינט 6 יידן.

ביבליאָגראַפּיע. — Black Book

קערנאָוע KERNAVA

אַ הויף ניט ווייט פֿון מיישע־ גאָלע. אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט אַ פּאָר יידישע מישפּחות. יידן האָבן דאָ געווינט אויך אין דער נייער ליטע. 1938 זיצנען דאָ געווען אַ צאָל יידי־

שע בעלי־מלאכות — אַ סימן, אַז דאָ האָבן געלעבט עטלעכע יִידישע פֿאַמיליעס.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1903: 112; דער אידישער האַנטווערקער, 1938.

קראָניע KRIAUNIAI

דערפֿל. אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 13 יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

קראַסנע־סעלקע

אַ קליינער יִידישער יישובֿ אַרום עזשערעני. אין די 1890ער איז דאָרטן געווען אַ רבֿ — אַ סימן אויף אַ יִידישער קהילה. זײַן נאָמען געפֿינט זיך אויף אַ רשימה מנדבֿים פֿאַר בניין הארץ: „הרבֿ ר׳ געצל אליעזר דרויאַן, חונה פּה ק״ק קראַסנא־סעלקא״. ר׳ געצל איז געווען פֿון די חשובֿי העיר אין עזשערעני, נעמען מיר אָן, אַז קראַסנע־סעלקע איז געווען ניט ווײַט פון דאָרטן. אין דער רשימה ווערן אָנגעגעבן נאָך עטלעכע נעמען: ר׳ דובער מלמד, ר׳ פּנחס דאַווידאָוו, ברוך שאַלטאַן.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1898: 270.

קראָפּ KRUOPIAI

אַ דערפֿל אין שאַוולער קרײַז. פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה איז דאָ געווען אַ קליינער יִידישער יישובֿ. 1923 האָבן דאָ געווינט 3 יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

קריוליאַן

סוף אַכצנטן, גאַנצן נײַנצנטן און אָנהייב צוואַנציקסטן יארהונדערט איז געוואָרן דאָ אַ יִידישע אָרגאַניזירטע קהילה. אַ באַווײַז פֿאַר דעם איז דער „פּנקס דק״ק קריוליאַן״ פֿון תק״ע־תרס״ו (1810־1906). אין ווילנער [?] געגנט.

ביבליאָגראַפֿיע. — פֿון נאָענטן עבֿר, וואַרשע, 1937, א.י. גאלדשמידטס אַרטיקל וועגן פּנקס שאַקי.

קרינצין KRINČINAS

אַ גרויסער דאָרף, נײַן וויאָרסט פֿון פּאָסוואָל, בירזשער קרײַז. פֿון די עלטערע קהילות אין ליטע. האָט שוין עקסיסטירט אין דער צײַט פֿון „ועד ליטא״. דאָ זײַנען געווען אַ סך יִידישע גאַרבערס. אין 1897 האָבן זיי דורכגעפֿירט אַ פּראָטעסטשטרײַק אין שול, פֿאַרנומען די

„מזרח"־ערטער פֿון די רײַכע און גבאים און געפֿאָדערט, אַז מען זאָל זיי אויך געבן „גוטע" עליות. מען האָט אַרויסגערופֿן פֿאָליציי. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז דאָ געווען אַ גרעסערער יִידישער יִשובֿ[1]). אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 37 יִידן און פֿאַרן חורבן — אַ דרײַ־פֿיר יִידישע מישפּחות.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

קרעווע

דאָרף, ניט ווײַט פֿון אַבעל, עזשערענער קרײַז. פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה איז דאָ געווען אַ קליינער יִידישער יִשובֿ.

ביבליאָגראַפֿיע. — י.ה. סינגער, זכרון בספֿר. ווילנא, 1900, ע' 138.

1) אין יהדות ליטא, ג', פֿונוואַנען מיר נעמען די גאַנצע ידיעה, ווערט געזאָגט, אַז פֿאַרן ערשטן וועלטקריג איז דאָ געווען א קהילה פֿון אַרום 300 יִידישע מישפּחות, ד"ה אַ 1200־1300 יִידן. מיר האָבן זיך נאָכגעפֿרעגט בײַ עלטערע יִידן פֿון דערבײַקן פֿאָסוואָל און זיי אַלע האָבן געריידט נאָר וועגן אַ 150־200 יִידן אין קרינצין פֿאַר 1914. וצריך עיון.

ר

ראָגאָוויקע

קליינער יִידישער יִשובֿ, 10 ק"מ פֿון ראָגעווע, פֿאָנעווועזשער קרײַז. אין די 1870ער יאָרן האָבן דאָ געלעבט יִידן. אין 1872 האָבן זיי זיך בײַגעשטײַערט צו העלפֿן יִידן הונגער־געטראָפֿענע אין ליטווי־שע שטעטלעך. אַ רשימה מיט זייערע נעמען איז דאָ אין „המגיד". אין 1876 איז דאָ געווען אַ פֿרענומעראַנט אויפֿן ספֿר „זיר יצחק" פֿון יוסף זונדל מבירז.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 10; ספֿר הפּרע־נומעראַנטן, נומ' 7928.

ראַדוטע RADUTĖ

אָפּגערוקט פֿון ראַקישאָק ס"ה איין וויאָרסט, פֿאַקטיש איר פֿאָרשטעטל. שוועך צו זאָגן פֿאַר וואָס זיך אָפּגעזונדערט פֿון שטעטלשן קיבוץ יִידן. געהאַט אַן אייגענע שול, אַ שוחט, אָבער ניט קיין רבֿ.

ביבליאָגראַפֿיע. — יזכור־בוך ראַקישאָק, יה"ב, 1952. ז' 36.

ראַדזאַן RODZANAI

דאָרף אין זאַמעט. פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה האָט דאָ געלעבט

אַ מניין יִידן. אין 1924 זײַנען קיין יִידן שוין דאָ ניט געווען.

ביבליאָגראַפֿיע. — אידישע שטימע, 1924: 1592.

ראַדייק RADEIKIAI

דאָרף, 10 ק״מ פֿון אוטיאַן. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט אַ 50־60 יִידן. 1874 איז דאָ געבאָרן גע־ווָארן ר׳ אַבא־דוד גאָלדפֿײַן, מו״צ אין דווינסק און הויפּט־רבֿ אין מאָסקווע, ווו ניפֿטר געווָארן אין 1934. איידעם פֿון ראָגאָטשאָווער גאון ר׳ יוסף ראָזין. אין אַ נדבֿות־רשימה פֿאַר א״י אין 1909 זײַנען דאָ בײַשטײַערערס פֿון ראַדייק. דער קלײַבער: אַהרן ליס. פֿאַרן חורבן האָבן דאָ נאָך געווויינט בײַ 8 מישפּחות.

ביבליאָגראַפֿיע. — חשבון הנדבות . . . 1909.

ראודאָנדוואַריס (רויטער הויף) RAUDONDVARIS

פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה האָבן דאָ געווויינט אַ דרײַ צענדליק יִידן, אין 1923 — 55. זיי האָבן געצויגן חיונה פֿון קרעמערײַ, לאַנדווירטשאַפֿט, געדטנערײַ. פֿאַר רעליגיעזע ענייַנים האָט מען זיך געוועלט צום רבֿ אין סלאָבאָדקע.

ראודאָנע RAUDONĖ

קליינער יִישובֿ, 20 ק״מ פֿון יור־בורג. 1923 האָבן דאָ געלעבט 80 יִידן, פֿאַרן חורבן — בײַ 40.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

ראודענאַי RAUDĖNAI

דאָרף אין שאַוולער קרײַז. אָרט באַקאַנט פֿון אָנהייב זיבעצנטן יאָרהונדערט. אין 1923 האָבן דאָ געווויינט 38 יִידן. אין 1940 האָבן זיך דאָ געפֿונען 240 תּושבֿים.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

ראודענים RAUDENIS

דאָרף. אין 1923 האָבן דאָ געווויינט 55 יִידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

פֿאַרן חורבן זײַנען געבליבן עטלעכע מישפּחות.

ביבליאָגראַפֿיע. — יהדות ליטא, ג׳. Black Book

ראָמאַנאָוע ROMANOVA

דערפֿל, ניט ווײַט פֿון סובאָטש, פֿאָנעווועזשער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלט־קריג איז דאָ געווען אַ קליינער יידישער ייִשובֿ.

ראַנישק

דאָרף, פּלונגיאַנער געגנט. פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יידישע משפּחות.

ביבליאָגראַפֿיע. — יהדות ליטא, ג׳.

ראַקישעציק

דאָרף אין ראַקישקער געגנט. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָט דאָרטן געלעבט אַ יידישער פּאַכטער, מיכה רוך, מיט נאָך אַ פּאָר יידישע פֿאַמיליעס.

ביבליאָגראַפֿיע. — ראַקישקער יזכּור־בוך.

ראַקעץ

דערפֿל, ניט ווײַט פֿון סאַלאָק, עזשערענער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט מערערע יידישע משפּחות.

רודני

דאָרף לעבן אַראָן, אַליטער קרײַז. אין אַ ליסטע פֿון 1909 וועלן דערמאָנט אָרטיקע עסקנים און מנדבֿים פֿאַר בנין־האָרץ: צבי גראָזניק, יצחק קאַנאָווסקי, רפֿאל לובאָצקי, ש״ג ראַבינאָוויטש, זאב קראַסקי, שמואל סאָלאָוויטשיק, ח״ג זאַביטשאַנסקי, נחום־לייב קאָטשוק. פֿון דעם איז געדרונגען, אַז אַרום סוף 19טן י״ה ביזן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָרטן געלעבט אַ 10־15 יידישע משפּחות.

ביבליאָגראַפֿיע. — חשבון הנדבות . . . 1909, ע׳ 18.

ריבוק (ריבאָק?)

יידישע קאָלאָניע אין ראַסיינער קרײַז, וואָס איז אויפֿגעשטעלט געוואָרן אָנהייב 1880ער יאָרן אויף אומזיסטער ערד פֿון דער רוסישער רעגירונג. תּחילת האָבן זיך דאָ באַזעצט בײַ 300 יידן. אין 1887 האָבן דאָ געלעבט בײַ 250 יידן, 1923 — בײַ 200 און פֿאַרן חורבן — בײַ 150. כּמעט אַלע האָבן זיך באַשעפֿטיקט מיט לאַנדווירטשאַפֿט. זיי האָבן ניט געהאַט קיין רבֿ און קיין בית־מדרש. וועגן רעליגיעזע הצטרכותן פֿלעגן זיי זיך וועגדן צו לידע־וויאַן אָדער שידלעווע.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

רייטעראַדע

אַ קליין שטעטעלע אויף דער מיזרח־זײַט אָזערע פֿון אינטוריק, אוטיאַנער קרײַז. אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָבן דאָרטן געלעבט 70־80 יידן. פֿאַקטיש געווען איין שטעטל מיט אינטוריק.

ביבליאָגראַפֿיע. — יהדות ליטא, ג׳.

רימשאַני RYMŠANIAI

אַ קליינער יידישער ישובֿ, ניט ווײַט פֿון עזשערעני. אין ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט מערערע יידישע משפּחות. פֿון 1903 ביז 1914 איז דאָרטן געווען רבֿ ר׳ אליעזר בר׳ יעקבֿ פּשעדמעסקי, עילוי פֿון טעלזער ישיבֿה. ער איז געבאָרן אין 1880. פון 1923 געווען רבֿ אין בראָנקס.

ביבליאָגראַפֿיע. — אהלי שם, 200; תּולדות אַנשי שם (ראַנד), 105; דאַקישקער יזכּור־בוך, ז׳ 313.

ש

שאַדוויגע ŠIAUDVIGĖ

דאָרף, נאָענט צו גרישקאָבוד, קרײַז שאַקי. עטלעכע יידישע משפּחות ביז נאָכן ערשטן וועלטקריג.

שאודינישקי

דאָרף, 3 ק״מ פֿון ווירבאַלן. אין דער נײַער ליטע איז דאָ געווען אַ הויף פֿון דער מישפּחה אַפּריל.

שאַטייק ŠATEIKIAI

דאָרף, פּלונגיאַנער געגנט, טעלזער קרײַז. פֿאַרן ערשטן וועלטקריג האָבן דאָ געלעבט עטלעכע יידישע מישפּחות.

שאַטקין

דערפֿל, אַרום בירזש. 1876 איז דאָ געווען איין פּרענומעראַנט אויף אַ ספֿר — זיר יצחק, יוסף זונדל מבירז.

ביבליאָגראַפֿיע. — ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ׳ 8341.

שאָסטאַקאָווע ŠEŠTOKIAI

אַ באַנסטאַנציע, 13 ק״מ פֿון לאַזדיי, סיינִיער קרײַז. אַרום דער סטאַנציע האָבן געלעבט מערערע יידישע משפּחות אין דער נײַער ליטע. אין אַ רשימה פֿון יידישע בעלי־מלאכות אין 1938 ווערט אָנגעגעבן שעשטאַקיאַי — מיר נעמען אָן, אַז דאָס איז דער זעלביקער מקום.

ביבליאָגראַפֿיע. — דער אידישער האַנטווערקער, 1938.

שאַקאַלינע ŠAKALYNĖ

דערפֿל אַרום טאַווריק. אין נײַנ־ציקער יאָרן פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט מערערע יידישע מישפּחות. אין רשימות פֿאַרן אויפֿבוי פֿון ארץ־ישׂראל (1898) געפֿינען זיך נעמען פֿון יידן אין שאַקאַלינע.

ביבליאָגראַפֿיע. — המליץ, 1898: 198; 1899: 127.

שאַקי

דאָרף, ניט ווײַט פֿון דער קרײַז־שטאָט שאַקי. 1797 האָבן דאָ געווווינט 30 יידן (196 קריסטן), 1923 — 14 יידן.

ביבליאָגראַפֿיע. Užnemunė po Prūsais, p. 160; Black Book.

שאַקינע ŠAKYNĖ

דאָרף, 25 ווערסט פֿון זאַגער, שאַוולער קרײַז. פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה האָבן דאָ געלעבט מערערע יידישע מישפּחות.

שוואַבעשיק

דערפֿל, לעבן לינקעווע [?], שאַוולער קרײַז. 1895 איז דאָ געווען איין פּרענומעראַנט אויף **א ספֿר — זכר חיים** פֿון חיים־נתן בר׳ משה.

ביבליאָגראַפֿיע. — ספֿר הפּרענומעראַנטן, נומ׳ 8446.

שוועטעזעריס[1] ŠVENTEŽERIS

אַ גרויסער דאָרף, ניט ווײַט פֿון סעריי, אַליטער קרײַז. אָרט איז באַקאַנט פֿון צווייטער העלפֿט פֿופֿצנטן יאָרהונדערט. שוין אַזוי ווי אין 1663 האָט דאָ געלעבט אַ יִיד אַן אַרענדאַטאָר. אַ פּאָר הונדערט יאָר זײַנען דאָ קיין יידן ניט געווען, אָבער פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה און אין דער אומאָפּהענגיקער ליטע איז דאָ געווען אַ קליינינקער יידישער ישובֿ. אין 1923 האָבן דאָ געווווינט 23 יידן.

ביבליאָגראַפֿיע. A. Totoraitis, Sŭduvijos Suvalkijos Istorija, p. 344; Black Book.

שומסק ŠUMSKAI

דאָרף. אין 1923 האָבן דאָ געלעבט 9 יידן.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

שוקישקיס ŠUKIŠKIS

יידישער הויף, 3 ק״מ פֿון שוק־יאַן, שאַוולער קרײַז. געהערט צו צוויי ברידער ראָזענטאַל. אַרום האָבן געלעבט בײַ צען יידישע מישפּחות ביזן חורבן.

ביבליאָגראַפֿיע. — יהדות ליטא, ד׳.

---

1) רוסיש: סוויאַטי־אָזערא. דעם יידישן נאָמען ווייסן מיר ניט.

שטאַנישאָק

הויף אין ראַקישקער געגנט. אַ ייִד פֿון דאָרף באַרשאן, מיכאל־וועלוול מיכאַלעוויץ, האָט פֿריִער געלעבט אויף לאַנד לעבן גויִשקן דאָרף שטאַנישאָק.

ביבליאָגראַפֿיע. — שאול שפּירא, חמדת שאול, אָדעסא, תרס״ג, ע׳ ט״ז.

שטאַרינקע

דערפֿל, 3 מײַל פון שאַוול. דאָ איז געווען אַ ייִדישע קרעטשמע אין וואַלד אין די 1870ער. בנימין מאַנדעלשטאַם דערציילט וועגן איר זײַן „חזון למועד״. 1876 איז דאָ געווען איין פֿרענומעראַנט אויף **נאום דוד** פֿון שלום דוד מאיראָוויץ (ווילנא, 1876). דער אָרטיקער קרעטשמער ישׂראל איז 1878 דערהרגעט געוואָרן אויפֿן וועג.

ביבליאָגראַפֿיע. — חזון למועד. וויען, תרל״ז, ע׳ 9; המליץ, 1878: 6.

שטאַרקענע

אַ קרעטשמע ניט ווײַט פֿון סמילג, פּאָגעוועזשער קרײַז. סוף נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ געלעבט עטלעכע ייִדישע מישפּחות. צוליב אַ מחלוקת מיטן סמילגער שוחט ר׳ יהודה־לייב האָט מען אַרײַנגעזעצט אַ שוחט אין שטאַרקענע.

שטײַצעסיק

לעבן הײַדוצישאָק. 1862 האָבן דאָ געווווינט בײַ 25 ייִדישע מישפּחות.

ביבליאָגראַפֿיע. — הפּרמל, תרכ״ב: 38, 39.

שטראַוניקי

דערפֿל, נאָענט צו זעזמער, טראָקער קרײַז. אין אַ רשימה מנדבֿים פֿון זעזמער אין 1872 דאָ אויך נעמען פֿון דאָזיקן דערפֿל.

ביבליאָגראַפֿיע. — המגיד, 1872: 14.

שיל

דאָרף, ניט ווײַט פֿון ראָגעווע, פּאָגעוועזשער קרײַז. אין דער צײַט פֿון דער אומאָפּהענגיקער ליטע האָבן דאָ נאָך געלעבט עטלעכע ייִדישע מישפּחות, וואָס האָבן געצויגן זייער חיונה פֿון ערדאַרבעט.

שילאַן (שילען)

דאָרף אַרום בירזש. אין מיטן 1860ער יאָרן האָבן דאָ געווווינט ייִדישע מישפּחות. אין אַ רשימה פֿון ייִדישע עמיגראַנטן פֿון ליטע אין 1869/70 געפֿינען זיך צוויי ייִדן פֿון שילאַן: א. הירשטיין, א.

מענדעלסאָן. אין זיר יצחק פֿון יוסף זונדל מבירז (ווילנא, 1876) איז דאָ איין פֿרענו־מעראַנט פֿון שילען.

ביבליאָגראַפֿיע. — ייוואָ־בלעטער, XL, ז׳ 224; ספֿר הפֿרענומעראַנטן, 8547.

שימאַק

דערפֿל אַרום מאַריאַמפּאָל. סוף נײַנצנטן יאָרהונדערט האָבן דאָ נאָך געלעבט ייִדישע מישפּחות. אין אַ ליסטע פֿון מאַריאַמפּאָלער מנדבֿים אין 1899 פֿאַר ייִשובֿ א״י ווערט אויך דערמאָנט שימאַק.

ביבליאָגראַפֿיע. — המלי׳ץ, 1899: 46.

שימקיַין ŠIMKAIČIAI

דאָרף אין ראַסיינער קרײַז. צו די סיים־וואָלן אין 1922 זײַנען דאָ פֿאַרצייכנט געווואָרן 11 ייִדישע שטימען. 1923 האָבן דאָ געלעבט 41 ייִדן, פֿאַרן חורבן — אַ פּאָר ייִדישע מישפּחות.

ביבליאָגראַפֿיע. — Black Book

שיקלי

דאָרף, עטלעכע וויאָרסט פֿון פּאַשווועטין, שאַוולער קרײַז. פֿאַר דער ערשטער וועלט־מילחמה האָבן דאָ געלעבט עטלעכע ייִדישע מישפּחות.

שלאַשטע

דערפֿל, אַרום בירזש. אין 1876 איז דאָ געווען איין פֿרענומעראַנט אויף אַ ספֿר — זיר יצחק פֿון יוסף זונדל מבירז.

ביבליאָגראַפֿיע. — ספֿר הפֿרענומעראַנטן, נומ׳ 8585.

שמידהאַן

ייִשובֿ, אַרום בירזש. 1876 איז דאָרטן געווען איין פֿרענומעראַנט אויף אַ ספֿר — זיר יצחק, פֿון יוסף זונדל מבירז.

ביבליאָגראַפֿיע. — דאָרטן, נומ׳ 8594.

שנאַרגלין

קרעטשמע, צווישן זאַגער און אַקמעיאַן. אין ערשטער העלפֿט פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט איז דאָס אָרט געווען באַרימט מיט זײַן תּושבֿ ר׳ אַהרן שנאַרגלינער, אויף וועמען מען האָט געזאָגט, אַז ער איז איינער פֿון די ל״ו. ער איז דער העלד פֿון ל. קוסמאַנס דראַמע „דאָס געזאַנג פֿון דער ערד״.

ביבליאָגראַפֿיע. — ל. קוסמאן, עזרא, נ״י, 1948. ז׳ 22, 221.

שקרעבשיק

דאָרף אַרום בירזש. 1876 איז דאָ געווען איין פֿרענומעראַנט אויף אַ ספֿר — זיר יצחק פֿון יוסף זונדל מבירז.

ביבליאָגראַפֿיע. — ספֿר הפֿרענומעראַנטן, 8679.

וואָס איז אַ ליטוואַק?*)

פֿון מרחקים־פֿון־יאָרן טויכט אויף
פֿאַר מיר מײַן פֿאַרשניטן היימלאַנד.
און איר שטומער בליק איז געווענדט צו מיר,
ווי ער וואָלט פֿון מיר געמאָנט:
לאָז מיך ניט פֿאַרגיין אין פֿאַרגעסנקייט.
ניט קיין געשיכטע־שרײַבער בין איך
פֿון דער פֿאַרשוווּנדענער וועלט,
נאָר בלויז אָפּגעהאַקטע שטריכן,
עפעס פֿון דעם און עפעס פֿון דאָרט —
דאָס וועט מײַן האַנט בײַטראָגן.
און אויב אַ ציטער טאָן וועט די האַנט
פֿון באַריר מיטן אַמאָל —
זאָל אויך דער ציטער אירער
פֿאַרבליבן אויפֿן פּאַפּיר.

אַבֿרהם קריבֿ

---

*) אויף אַ בוך וועגן אלע שטעט און שטעטלעך אין ליטע וואָלט מען געדאַרפֿט זיך אָפּשטעלן באריכות וועגן דער גײַסטיקער סבֿיבֿה פֿון ליטוואַק און וועגן מהות פֿון זײַן באַוונדערער ייִדישער וועלט. איז וועט קען עס מאַכן בעסער און שאַרפֿער ווי דער באַקאַנטער דענקעריישער העברעישער שרײַבער אַבֿרהם־יצחק קריבֿ [קריוואָרוטשקא] אין זײַן טײַער ספֿרל **ליטא מכורתי?** — גיבן מיר דעריבער גרויסע טיילן פֿון דער דאָזיקער האַרציקער און פּראַכטיקער ליטע־יצירה אונטער אונדזער געאַנדערשטן נאָמען „וואָס איז אַ ליטוואַק?", אין דער איבערזעצונג פֿון אליעזר רובינשטיין.

א

אַ קאָמפּאַקטער ייִדישער מאַסיוו האָט זיך אויסגעשפרייט איבער מיזרח־איראָפּע און אַן אינטעגראַלער טייל פֿון אים איז געווען ליטע. פֿונדעסטוועגן איז ליטע געווען אין אים אַ וועלט פֿאַר זיך מיט אירס אַן אייגנאַרטיקן דרך אין ייִדישקייט, מיט אַן אייגענער וואָג. אויף דער מאַפּע פֿון די אַמאָליקע ייִדישע צעשפרייטקייטן האָט ליטע פֿאַרנומען אַ בולט אָרט און איר השפּעה האָט געגרייכט ווייט מחוץ פֿון אירע גרענעצן.

די מערהייט ליטווישע ייִדן, באַווינערס פֿון די שטעט און שטעטלעך, זענען געווען אַרבעטסמענטשן. זיי האָבן זיך פֿאַרנומען מיט אַלע סאָרטן מלאכות, וואָס האָבן אַרומגענומען די לעבנס־באַדערפֿענישן אין יענער צייט, זייערע אייגענע באַדערפֿענישן און די באַדערפֿענישן פֿון דער קריסטלעכער באַפֿעלקערונג אין שטאָט און אין דאָרף. זיי זענען געווען די מילנערס און די בעקערס, די שנײדערס און די רימערס, די מוליערס און די גלעזערס, די שמידן און בעלי־עגלות, די טרעגערס און אַלע אַנדערע. ייִדן האָבן זיך דאָרט באַשעפטיקט מיט וואָלדאַרבעט, מיט וואָסער־אַרבעטן. זיי זענען געווען די, וואָס האָבן געבונדן די טראָטוועס און די, וואָס האָבן זיי געפֿירט איבער וואָסערן. אויך גרינסנצוכט איז געווען בײַ ייִדן. אָבער אויך דאָס קרעמערײַ איז געווען אַ פֿאַרעם אַזאַ פֿון שווערער אַרבעט און די האָרעוואָניע בײַ דעם איז ניט געווען קיין קלענערע, ווי בײַ די פֿאַרשיידענע מלאכות. דער ייִדישער קיבוץ אין ליטע איז אין גרעסטן טייל געווען אַ שטאָט פון אָרעמקייט.

ב

ליטע, בײַם אויסבראָך פֿון ערשטן וועלטקריג איז געווען מער אַ קעניגרײַך פֿון שולחן־ערוך ווי אַ קעניגרײַך פֿון צאַר ניקאָלײַ.

אין דעם דאָזיקן צפֿון־מערבֿדיקן לאַנדגעביט, וואָס איז געאָגראָפֿיש נאָענט צו דײַטשלאַנד און איז אָבער געווען אײַנגעשלאָסן אין דער רוסישער אימפּעריע ביז צו די ענדערונגען אינעם איצטיקן יאָרהונדערט, האָבן ייִדן זיך אויסגעבויט אַן אייגענע וועלט, אַ כּמעט־ריינע פֿון פֿרעמדן צומישׁ. נשמהדיק און גײַסטיק האָט זיך דאָרט דער ייִד געפֿילט ווי אין זײַן נאַטירלעכן לעבנסרוים, אויף וויפֿל דאָס איז בכלל מעגלעך אויף פֿרעמדער ערד, אונטער דער נאָז פֿון אַ פּײַנטלעכער מאַכט.

ניט בלויז אויפֿן רעליגיעזן און גײַסטיקן געביט האָבן זיי געלעבט פֿאַר־זיך, אויך דער האַנדל־וואָנדל צווישן ייִדן האָט זיך אין גרעסטן טייל געפֿירט אָן דער פֿאַרמיטלונג פֿון די מלוכישע אָרגאַנען. אין אַ גאָר קליינער מאָס האָבן זיך דאָרט די ייִדן באַנוצט מיט דער מלוכה־שפּראַך און מיט דער שפּראַך פון דער דאָרטיקער באַפֿעלקערונג, און אויב אַפֿילו ייִדן האָבן געוואָלט די פֿרעמדע שפּראַך, האָט זי אין גרעסטן טייל געדינט זיי נאָר פֿאַר זייער פֿאַרקער מיטן פּויער, אָדער מיטן שטאָטישן גוי, אָבער זי איז ניט געווען די שפּראַך פֿון בון, די שפּראַך פֿון נשמה־שפּײַז און גײַסטיקער יניקה. די גײַסטיקע יניקה האָבן זיי געפֿונען אין די פֿירקאַנטיקע אותיות אונדזערע.

דער לעבן־שטייגער, דער לעבנס־ריטעם, אין דער היים און אין גאַס, אין קודש און אין חול, איז געווען דורך־און־דורך אַ ייִדישער. מען האָט געהאַט דאָס געפֿיל, אַז אַפֿילו דער נאַטורגאַנג, דער גאַנצער סדר פֿון דער וועלט, פֿירט זיך לויטן ייִדישן לוח. די ייִדישע ימים־טובֿים זענען געווען ממשותדיקע מחיצות צווישן די צײַטן פֿון יאָר און ווי געבונדן די מיט די. עס האָט אויסגעזען, למשל, אַז דעם וועטער באַשטימט דאָס ראש־חודש־בענטשן. מען האָט געזען און געפֿילט באַשײַמפּערלעך, אַז ווען מען בענטשט ראש חודש שבֿט, פֿאַרשטאַרקט זיך דער פֿראָסט, און ווען מען בענטשט ראש־חודש תּמוז, שטאַרקט זיך די היץ. אין חודש אלול האָבן אָנגעהויבן בלאָזן קאָלטע ווינטן און אַן ערנסטע שטימונג האָט זיך געלייגט

אויפֿן געמיט, און דער דרויסן האָט זיך צונויפֿ־
געגאָסן מיט דער אינעווייניקסטער שטימונג, ווי זיי
וואָלטן ביידע אַרויסגעקומען פֿון איין און דעם
זעלבן מקור — די נאָענטקייט פֿון די ימים־
נוראים.

אויך די סדרות פֿון דער וואָך האָבן
געטיילט דאָס יאָר אויף קליינע רינגעלעך און יעדן
איינעם פֿון זיי געגעבן אַ באַזונדערן קאָלאָריט. עס
איז, למשל, ניט צום פֿאַרגלייכן פּרשת נח צו
פּרשת לך לך, אָדער פּרשת קורח צו דער פּרשה
בלק. עס האָט זיך געביטן דער העלד פֿון דער וואָך
אין שול, אין חדר און טיילווײַז אויך אין שטוב,
און עס האָט זיך מיט עפּעס אין גאַנצן געביטן די
לופֿט אין דרויסן. אַנדערע פּסוקים האָבן אָנגעהויבן
אין אים אַרומשוועבן. די בריוו האָבן זיך אָנגע־
הויבן מיט אַן אַנדער „לסדר". די סדרה פֿון דער
וואָך האָט געדינט ווי אַ דאַטע ניט בלויז אין
פּריוואַטע בריוו, נאָר אויך אין פֿלערליי דאָקו־
מענטן.

דער הויפּט־תּענוג, מיט וועלכן דער ייִד
האָט זיך דאָרט אָנגעזאָפּט איז געווען: אַ בלאַט
גמרא, אַ פּרק משניות, אַ שטיקל עין יעקב,
עטלעכע סעיפֿים „חיי אדם", אָדער פּשוט תּהילים־
זאָגן. יעדער איינער לויט זײַן מדרגה און לויט דער
חברה צו וועלכער ער האָט געהערט: חבֿרה ש״ס,
חברה משניות און אַנדערע. יעדער איינער האָט זיך
אַריינגעפּאַסט אין דער ראָם, וואָס פּאַסט אים, און
האָט באַקומען זײַן באַפֿרידיקונג, ניט בלויז אַ
נשמהדיקע, נאָר אויך אַ באַפֿרידיקונג פֿון הנאה און
תּענוג פּשוטו כּמשמעו. ייִדן האָבן זיך באַנײַט און
אָפּגעפֿרישט אין די דאָזיקע שעהען, האָבן זיך
דערקוויקט דאָס האַרץ, און אויב עס איז יענעם
טאָג געווען אַ דרשה פֿון אַ מגיד, איז די הנאה
געשטיגן גאָר הייך. און סײַ מענער, סײַ פֿרויען און
אויך קינדער — אַלע האָבן זיי הנאה געהאַט פֿון
הערן אַ שיינע דרשה. אַ שיינע דרשה האָט פֿײַכט
געמאַכט אויגן אין דער מענערשול און
אַרויסגעבראַכט אַ טרער אין עזרת־נשים. אין
ליטע, וואָס ווערט באַטראַכט פֿאַר אַ מוחדיקע, אַ
טרוקענע, האָט שטיל געצאָפּלט אַ פֿילנדיק האַרץ.
ווער עס האָט ניט באַנומען די דאָזיקע תּכונה, האָט
ניט געפּונען דעם שליסל צום דאָרטיקן טיפּ ייִד.

די וועלט פֿון ייִדישקייט אין ליטע איז
ניט געווען אײַנגעהילט אין מיסטיק, דער זוהר
האָט אַהין ניט געשיקט זײַנע סודות־שטראַלן,
אָבער יעדן ערבֿ שבת, פֿאַרנאַכט־צו, זענען אין
ליטווישן שטעטל געווען מינוטן, וועלן עס איז ווי
אַנטשוויגן געוואָרן די גאַנצע וועלט אַרום און מיט
ציטערניש זיך צוגעהערט צום אָנקומען פֿון שבת.
און אין שטוב איז ביסלעכווײַז פֿאַרשווונדן
ס׳מלכות פֿון וואָך און פֿרײַ געמאַכט דעם חלל
פֿאַר דער מלכּה, וואָס וועט קומען מיט די
פֿלעמלעך פֿון די ליכט. אין רעליגיעזן לעבן בײַ
ייִדן איז די פֿרוי אַ ביסל געווען אָפּגערוקט אין אַ
זײַט, אָבער די דאָזיקע שטילע עבודת־הקודש, וואָס
מאַכט קיניגן דעם שבת אין שטוב, איז געגעבן
געוואָרן דער פֿרוי, דער בעל־הביתטע. איר נשמה
האָט געציטערט מיטן שפּטשען פֿון אירע ליפּן
און די נשמה פֿון דער שטוב האָט מיטגעציטערט
מיט איר. דאָס ליכטבענטשן פֿון דער פֿרוי, בעת די
הענט פֿאַרשטעלן איר דאָס פּנים. אויף וועלכן עס
פֿלעגט דאַן זייער אָפּט אַראָפּרינען אַ טרער —
דאָס איז געווען איינע פֿון די הייליקסטע מינוטן
אין דער ייִדישער שטוב.

אויף וואָס האָט די מאַמע געלאָזט פֿאַלן
אַ טרער אין דער פֿאַרכטיקער־פֿײַערלעכער מינוט
פֿון צינדן די שבת־ליכט? ניט אַנדערש, אַז דאָס
וואָס זי אַליין האָט ניט פֿאַרויסגעפֿילט, האָט
פֿאַרויסגעפֿילט איר מול — אַז דער הייליקער
שבת איז אַנגעקומען אין אַ שטוב, וואָס איז שוין
געווען פֿאַרמישפּט אויף אונטערגאַנג, אַז די
קינדער וועלן פֿאַרלאָזן די שטוב און וועלן זיך
צעשפּרייטן איבער דער וועלט, ווער אויף
געהרגעט צו ווערן, ווער אויף שבֿעה מדורי
פּורענויות, ווער אויף וואַגלענישן, ווער אין לענדער
הינטער אײַזערנע פֿאַרהאַנגען און ווער אויף צום

לייגן אַ ציגל צו אַ נײַער יִידישער וועלט, וואָס זי קען זי ניט משיג זײַן. . . די מאַמע איבער די שבת־ליכט איז געווען אַ שטילע מיסטעריע, וואָס האָט באַהאַלטן אין זיך די סודות פֿון דער יִידישער עקסיסטענץ.

ג

די תּורה איז געווען דער עטער, וואָס האָט דורכגענומען די וועלט פֿון די ליטווישע יִידן; דאָס תּורה־לערנען — זייער נשמה־דערהייבונג; דאָס דערציען קינדער צו תּורה — דער לעבנס־באַגער פֿון טאַטע־מאַמע. דאָס פֿאַרשפּרייטסטע וויגלידּ איז געווען דאָס ליד וועגן ווײַסן ציגעלע און וועגן קליינעם זונעלע, וואָס וועלן אײַנטיילן צווישן זיך דאָס גוטס פֿון דער וועלט: דעם — ראָזשינקעס מיט מאַנדלען און דעם — תּורה. אַז דאָס קינד איז איבערגעטראָטן דאָס זעקסטע לעבנסיאָר, האָט עס אָנגעהויבן מקיים זײַן דאָס, וואָס ווערט געזאָגט אינעם לידּ, וואָס די מאַמע האָט אים געזונגען בײַם וויגעלע. און אַז דאָס קינד איז געווען אַ קײַלעכיקער יתום און ניט געווּסט דעם טעם פֿון אַ וויגעלע און פֿון אַ וויגלידּ, איז שוין געווען ווער עס זאָל זאָרגן אויך פֿאַר אים, ער זאָל, חלילה, ניט וואָקסן אָן תּורה. צווישן דער גאַנצער באַפֿעלקערונג פֿון גרויס רוסלאַנד אין יענער צײַט איז געווען אַלגעמיין בילדונג אין די קינדער־אָרן בלויז בײַ דער געוועדפֿטער און שטיפֿמוטעריש־באַהאַנדלטער מינאָריטעט — בײַ די יִידן. ליטווישע יִידן האָבן ניט געווּסט פֿון קיין לוקסוס־לעבן, נאָר אין איין זאַך בלויז האָט דער ליטווישער יִיד איבערגעשריטן די גרענעץ פֿון זײַנע מעגלעכקייטן — אין שכר־לימוד. צי איז דען שייך חשבון בײַ אַ זאַך, וואָס איז דער יסוד פֿון לעבן?

אין ליטע האָט מען געלערנט ניט בלויז אין די יוגנטיאָרן, נאָר אויך אין די מיטעלע יאָרן און מען האָט ניט אויפֿגעהערט לערנען אויך אין די עלטערע יאָרן און ביז אין טיפֿער עלטער. מען האָט געלערנט ביחידות און מען האָט געלערנט בציבור. און אויב מען האָט געלערנט אין די זעקס וואָכעדיקע טעג, איז דאָך לא כל שכן שבת און יום־טובֿ. אַ פֿאָלק לערנט! איז דען אַ וווּנדער, וואָס עס זענען געווען אַזוי פֿיל תּורה־קענערס אין ליטע? און אַפֿילו פּשוטע פֿאָלקסמענטשן, אויב זיי האָבן ניט פֿאַרמאָגט קיין תּורה, האָבן זיי אָבער געהאַט אין זיך דעם ריח פֿון תּורה. אהבת־תּורה און דרך־ארץ פֿאַר תּורה האָבן זיי אָוודאי געהאַט, צוזאַמען מיט אַ קלאָר געפֿיל, אַז די תּורה פֿון די דאָזיקע יִידן איז אויך זייער תּורה; זי שטייט אײַן בײַ די למדנים, אָבער יעדער יִיד האָט די זעלבע שײַכות מיט איר. די תּורה־קענערס זענען געווען די אַריסטאָקראַטיע, אָבער דער דאָזיקער שטאַנד איז געווען אָפֿן און יעדע מישפּחה האָט זיך געקענט אין אים אײַנגלידערן.

ד

די פּראַכט און דער גלאַנץ פֿון ליטע זענען געווען די ישיבֿות. צו אירע ישיבֿות גדולות האָבן געשטראָמט יִידישע בחורים פֿון נאָענט און ווײַט; ניט בלויז פֿון פֿאַרשיידענע געגנטן אין ליטע גופֿא און פֿון דעם שכנותדיקן ווײַסרוסלאַנד, נאָר אויך פֿון אוקראַינע, פּוילן און די אַנדערע געגנטן פֿון רוסלאַנד, און פֿיל אַכסניות של תּורה אין ליטע זענען באַרימט געווארן איבער דער גאַנצער יִידישער וועלט.

אמת, ניט אַלע, וואָס זענען אַרויס פון די ישיבות, האָבן זייער תּורה געמאַכט פֿאַר זייערן אַ באַרוף און דאָס איז אויך ניט געווען די איינציקע באַשטרעבונג פֿון די ישיבֿות. ניט ווייניק ישיבֿה־בחורים האָבן נאָך דער חתונה זיך פֿאַרנומען מיט געווייגלעכע פֿרנסות, אָבער דער שטעמפּל פֿון דער ישיבֿה האָט געלאָזט זײַן צייכן אויף זיי. זיי האָבן זיך אַלע אויסגעצייכנט מיט זייער גײַסטיקן פֿאַרמעגן און מיט זייער אופֿן פֿון אומגיין זיך מיט מענטשן. אין יעדער שטאָט און שטעטל פֿון אָט די ערטער האָבן זיך געפֿונען געוועזענע ישיבֿה־לײַט,

וואָס זענען איצט געווען בעלי־בתּים, למדנים, מענטשן מיט גוטע מידות — די עליטע פֿון זייער קהילה. אַ באַטײַטיקער טייל פֿון אונדזער אמתער אינטעליגענץ אין די לעצטע דורות — געלערנטע, שריפֿטשטעלערס, פֿאָלקספֿידערס — קומען אַרויס פֿון ישיבֿות. און ליטע איז געווען דאָס קלאָסישע לאַנד פֿון ישיבֿות — גײַסטיקע ציכטערײַען פֿאַר די בעסערע כּוחות פֿון פֿאָלק.

אין ביאַליקס „המתמיד", וואָס איז געשריבן געוואָרן אין יאָר תּרנ״ד, ווערן מיר אַרײַנגעפֿירט אין איינער אַ ישיבֿה, און אַזוי זעט זי אויס אין דער דאָזיקער פּאָעמע:

און ווו־ניט־ווו רויכן זיך ווי האָלאָוועשקעס /
נשמות פֿאַרשניטענע, שטילע, פֿאַרקלעמטע /
וואָס טריקענען, דאַרן ווי גראָז אין דעם מידבר, /
פֿאַרעלטערטע אָן צײַט, פֿונעם לעבן פֿאַר־שעמטע.

דאָס אָ אומעטיקע בילד, וואָס דער דיכטער האָט געמאָלן לויט זײַנע זכרונות פֿון די קינדעריאָרן, אויב עס איז גילטיק ווי אַן עדות, געהערט עס צו אַ פֿאַרגעסענעם עבֿר און עס איז אין אים ניט פֿאַראַן קיין שאָטן פֿון דער ווירקלעכ־קייט אין דער אויפֿבליצײַט פֿון די ליטווישע ישיבֿות. דאָס איז זכות ליטע, וואָס זי האָט אויפ־געשטעלט פֿרעמטיקע ישיבֿות און זי האָט אַרויס־באַקומען פֿון זיי אַ פֿרעמטיקע ייִדישע יוגנט. האָסט אין זיי ניט געפֿונען יענע „נשמות פֿאַר־שניטענע, שטילע, פֿאַרקלעמטע", נאָר הונדערטער יוגנטלעכע אין זייער בליצײַט, וואָס זייערע אויגן לײַכטן ממש און זיירע פּנימער דריקן אויס מחשבֿה און טיפֿזיניקייט. די ליטווישע ישיבֿה איז בכלל ניט אויסן געווען צו דערדריקן אין אירע תּלמידים דעם יוגנטגײַסט, זי האָט אים נאָר געגעבן אַן ערנסטע ריכטונג. ערנסטקייט מיינט ניט דערשלאָגנקייט. די תּלמידים זענען דאָרט ניט אַלט געוואָרן פֿאַר דער צײַט, וויל זייערע לעבנס־באַדינגונגען זענען געווען גאַנץ לײַטישע; אָן לוקסוס, פֿאַרשטייט זיך, אָבער אויך אָן נויט. אַפֿילו אויף די מלבושים האָט מען דאָרט מקפּיד געווען, אַז זיי זאָלן אויסזען לײַטיש (מיטן אויסנאַם פון דער נאָוואַרעדקער ישיבֿה, וואָס האָט מיט כּוונה זיך באַצויגן מיט זילזול צו די ענינים פֿון אויסערלעכקייט, כּדי זיך מתגבר צו זײַן אויף דעם, וואָס מענטשן זאָגן). שוין דער ישיבֿה־בנין איז געווען אַ געריימער לויט די באַגריפֿן פֿון יענער צייַט, פֿול מיט ליכט און לופֿט און גוט באַלויכטן אין די נעכט.

די ריכטונג אינעם לערנען און די חשיבֿות זײַנע איז ניט געווען דווקא אײַנצושאַפֿן זיך בקיאות, נאָר בעיקר אין באַנעמען און פֿאַרשטיין — דאָס, וואָס מען האָט דאָרט געפֿון „שטײַגן אין לערנען" — אַ באַגריף פֿון איכות, וואָס איז דאָרט געשאַפֿן געוואָרן און אויף וועלכן עס איז דאָרט געלייגט געוואָרן דאָס הויפּטגעוויכט. דער לערנער האָט זיך ניט באַטראַכט ווי אַ מין כּלי אָנצופֿילן זי מיט גמרא־דפּים און סוגיות, נאָר מיט זײַן וואַכיקן מוח האָט ער זיך ווי באַטייליקט אין דעם משא־ומתּן פֿון די תּנאים און אַמוראים, רש״י און תּוספֿות. וואַכיקייט האָבן געבראַכט אויך יענע תּורה־שמועסן (דאָס „רעדן אין לערנען"), וואָס זענען געווען פֿאַרשפֿרייט אין די ישיבֿות — דאָס מבֿרר זיין אַן ענין דורך אַ מיינונג־ און סבֿרא־אויסטויש, דאָס אַרויסברענגען אַ סבֿרא קעגן אַ סבֿרא, און אַ סברא מתוך אַ סברא, ווי אַ מין ווייטער המשך פֿון דער גמרא גופֿא, וואָס איז טאַקע געבויט אין אַזאַ פֿאָרעם.

די למדנישע ליטע האָט דערווײַטערט פֿון זיך דעם פֿילפֿול לשם פֿילפֿול, וואָס איז ניט מער ווי מוח־פֿײַערווערק, און האָט געפֿלאַסטערט דעם וועג פֿון טיפֿער הבֿנה. די ליטווישע גדולים האָבן ניט גורס געווען קיין שום דריידלעך און פֿאַרדרייענישן און האָבן ניט געוואָרפֿן קיין לופֿט־בריקן צווישן ווײַטע ענינים. זייער לאָגיק איז געווען שאַרף און גראָדליניק און זיי זענען מיט איר אָוועק אין די טיפֿקייטן פֿון יעדן ענין. בעצם

האָט מען דאָרט גורס געווען נאָר פֿשט, אָבער ניט דעם אויבערפֿלעכלעכן פֿשט, וואָס געהערט צו די פּראָסטאָקעס. דאָרט האָט מען זיך אַראָפּגעוויכט אין די טיפֿע ברונעמס פֿונעם פֿשט, מען האָט זיך דורכגעשלאָגן צו דער טיפֿסטער טיפֿעניש, און דעריבער האָט קיינער ניט געזאָגט: עס איז מיר ענג אין די תּחומים פֿון פֿשט.

די ליטווישע גדולים, די ראשי ישיבֿות, האָבן פֿאַרוועבט צוזאַמען חריפֿות מיט אַחריות, טיפֿקייט מיט קלאָרקייט. דער יידישער מוח האָט זיך בײַ זיי וווּנדערלעך אויסגעשליפֿן און געלויכטן מיט אַ העל ליכט. אַז דאָס ליכט איז געפֿאַלן אויף די אַלטע גמרא־בלעטער, האָבן זיי זיך אויפגע־פֿרישט, אויפֿגעבליט. ווי אַ געטרײַער לאַמטערן האָט די שיטה פֿון הבֿנה געפֿירט אין די לאַבירינטן זייערע, באַלויכטן זייערע שטענגן, און די עניינים זענען געוואָרן פֿרײַלעכע און שײַנענדיקע, אַז די לערנערס איז אַזש ליכטיק געוואָרן אין די אויגן. די חז״ל האָבן געזאָגט: „במחשפים הושיבני — זה תּלמודה של בבל״. אין ליטע האָט מען ווידער אַ מאָל מגלה געווען אין תּלמוד בבלי דאָס ליכט פֿון זײַנע טיפֿענישן.

און עס איז אַ מערקווערדיקע זאַך, אַז די דאָזיקע מוח־קעפ האָבן ניט דערלויבט זייער מוח צו חקרנען און גריבלען זיך אין צו־חײַכע ענייניס. אָט אַזוי ווי דער ים, וואָס פֿירט זײַנע שטאַרקע כוואַליעס נאָר ביז צו זייער גרענעץ, אַזוי אויך האָט דער ליטווישער מוח זיך געכוואַליעט אין די הוויות פֿון אַביי און רבא, רב און שמואל, ר׳ יוחנן און ריש לקיש, און ער איז ניט אַריבערגעטראָטן די גרענעץ. ניט דער **מורה נבוכים**, נאָר דער **יד החזקה** האָט דאָרט באַשעפֿטיקט די מוחות, ווײַל די ליטווישע למדנים האָבן בכלל ניט געווּסט פֿון קיין ספֿקות אין אמונות ודעות. וואָס שייך אמונה, זענען די דאָזיקע שאַרפֿע קעפ געווען תּמימותדיקע מענטשן, גאַנץ מיט זיך און גאַנץ מיט גאָט. אויף יעדן איינעם פֿון זיי איז מקויים געוואָרן דער פּסוק „וצדיק באמונתו יחיה״. און די־אַ תּמימות און שלימות האָבן זיי אויפֿגעבן בירושה פֿון דור צו דור. די שופֿרות פֿון דער צײַט האָבן מיט געשאַל מבֿשר געווען די נצחונות פֿון מענטשלעכן ראַציאָנאַליזם. דאָרט האָט מען זיך פֿאַר זיי ניט אײַנגעבראָכן; ווײַנטן האָבן געשטורעמט, האָבן אָנגעוואָגט אויפֿרעקרעניש און רעוואָלוציעס, און אין חלל פֿון ליטע האָט זיך ווי תּמיד ווײַטער געטראָגן דער אומעטיקער־זיסער ניגון:

— **תּנו רבנן!**

ה

אָבער אויך אין דער למדנישער ליטע האָט מען זיך ניט אָפּגעשלאָסן בלויז אין די ד׳ אמות של הלכה. אויב דאָס האָרץ האָט זיך ניט געעפֿנט ניט פֿאַר דער פֿילאָסאָפֿיע פֿון איין זײַט און ניט פֿאַר קבלה און חסידות פֿון דער אַנדערער זײַט, האָט זיך עס בריייט צעעפֿנט פֿאַרן מוסר.

דער פֿאָטער פֿון דער מוסר־באַוועגונג, וואָס איז אויפֿגעקומען און זיך צעבליט אין ליטע, איז ווי באַווּסט ר׳ ישראל סאַלאַנטער און אויך ער האָט געהאַלטענע וואָרצלען אין דעם עצם יידישן טיפּ, וואָס האָט זיך במשך פֿון הונדערטער יאָרן געשטאַלטיקט אויף דער ליטווישער ערד. דער יידּ נוסח־ליטע איז ניט געגאַנגען מיט אַ פֿאַרריסענעם קאָפּ און ניט דוחק געווען די רגלי השכינה. דער יצר פֿון מבֿליט זײַן זיך און אַרויסהייבן זיך פֿון אַנדערע האָט ניט געהאַט קיין שטאַרקע שליטה אויפֿן ליטווישן יידּ — פֿאַרשטייט זיך, אַז דאָס ווערט געזאָגט לגבי דעם **טיפּישן** ליטווישן יידּ. גרויסע רבנים זענען עניוותדיק געזעסן אין קליי־נינקע שטעטעלעך און ניט אַרומגעטראָגן זיך מיט אַ באַגער צו אַ גרעסערער שטול. אין אַלע קרײַזן האָט מען דאָרט געטראָפֿן מענטשן, וואָס האָבן זיך געהאַלטן נידעריקער און ניט העכער ווי זיי זענען געווען. בעלנים אויף כּבֿוד זענען פֿאַראַן אומעטום, — אין ליטע זענען געווען ניט ווייניק בעלנים אויף אויף נחיתות דרגא.

דעם ליטווישן יידְ האָט אָפּט באָומ־
רויקט אַ סּפֿק, אַז ער איז עמעצן עפּעס שולדיק און
ניט אַז עמעצער איז אים עפּעס שולדיק. ער איז
ניט געווען להוט נאָך „פֿאַרברענגען" די צייט, נאָר,
אַדרבא, עס איז אים געווען אַ שאָד, וואָס די צייט
ווערט פֿאַרברַכט. „אדם דואג על איבוד דמיו
ואינו דואג על איבוד ימיו" — אַ מענטש באַ־
דויערט דאָס פֿאַרלירן זײַן געלט און באַדויערט ניט
דאָס פֿאַרלירן זײַן ווערט — פֿלעגן זינגען די
מוסרניקעס, ציִענדיק דעם גראָם מיט זײַן טרויע־
ריקן ניגון, כּדי אַזוי אַרום אויסצושעפּן ביזן גרונט
דעם חשבון־הנפֿש, וואָס שטעקט אין די דאָזיקע
ווערטער.

ניט געקוקט אויף דעם איז אויך די אָ
באַוווּגונג אויפֿגענומען געוואָרן מיט קעגנער־
שאַפֿט. און מצד ווּעמען? — דווקא מצד באַרימטע
רבנים. אין אַ קליינעם מאַסשטאַב האָט זיך אין
ניינצנטן יאָרהונדערט איבערגעאָהרט אין ליטע די
פּרשה פֿון דער קעגנערשאַפֿט צו חסידות אין
אַכצנטן יאָרהונדערט. די שרעק פֿאַר סעקטעס האָט
געהויערט אויף די רבנים, די גײַסטיקע פֿירערס פֿון
פֿאָלק, און יעדער מינדסטער חשד פֿון אַ „כת"
האָט זיי באַאומרויקט. אָבער צום סוף האָט זיך
דער מוסר אײַנגעוואָרצלט אין די מערסטע תּורה־
צענטערס פֿון ליטע; ער איז געוואָרן דער יסוד פֿון
די ליטווישע ישיבות גופֿא און אויך פֿון די, וואָס
האָבן זיך פֿונאַנדערגעצווײַגט פֿון זיי מחוץ פֿון
אירע גרענעצן.

די מוסר־שיטה איז אי די פֿילאָסאָפֿיע
פֿון יענער הלכה־יידישקייט, וואָס האָט זיך
פֿונאַנדערגעבליט אין ליטע, און אי איר חסידות.
אָבער זי איז ניט קיין אָפּצווײַג ניט פֿון דער
פֿילאָסאָפֿיע פֿון מיטל־עלטער און ניט פֿון קבלה
און חסידות, נאָר זי איז לעבן זיי אַ דריטער צווײַג
פֿון יהדות און אין גאַנצן — פֿון היימישן אָפּ־
שטאָם, אָן וועלכער עס איז השפּעה פֿון שטרע־
בונגען און געדאַנקען־געגנג פֿון דרויסן. דער קוואַל
פֿון איר יניקה און איר לעבנסרוים איז — תּורת
ישׂראל.

די פֿילאָסאָפֿיע האָט זיך באַשעפֿטיקט
מיט פֿאָרשן די גאָטהייט און די יסודות פֿונעם
באַשאַף; די קבלה האָט געזוכט דעם סוד פֿון די
וועלטן; דער מוסר איז באַשיידענער פֿון זיי ביידע;
ער האָט ניט געריסן זיך צו די וועלטן פֿון מיסטיק,
ער האָט ניט געחקרנט וואָס איז אויבן און וואָס איז
אונטן, נאָר ער האָט זיך פֿאַרטיפֿט אין דער פֿראַגע:
וואָס איז די אויפֿגאַבע פֿונעם מענטש אויף דער
וועלט? און דער מוסר איז ניט געקומען מחדש זײַן
עפּעס וואָס שייך דער אויפֿגאַבע פֿון מענטש, נאָר
געשטרעבט קלאָר צו מאַכן און צו באַנעמען, דורך
טיפֿער אַרײַנטראַכטונג און דורך אַלע האָרץ־און
נשמה־כּלים, וואָס די תּורה פֿאַרלאַנגט פֿונעם
מענטש.

און דער מוסר האָט ניט אויסגעטײַטשט
די תּורה — ניט די תּורה שבכתב און ניט די תּורה
שבעל פּה — אַלעגאָריש, נאָר געלערנט די עצם
ענייַנים, אָבער ניט דעם פֿלאַכן ניגלה, נאָר די
טיפֿענישן פֿונעם ניגלה, וואָס מוזן אַנטפֿלעקט
ווערן. מיט יענער גרויסער עמקות, וואָס איז אין
ליטע דערגרייכט געוואָרן אין די הלכה־סוגיות,
האָבן די מוסרניקעס זיך אַראָפּגעלאָזט אין די
לאַבירינטן פֿון דער אגדה, פֿון תּלמוד און מדרשים,
אין די חז"ל־פֿירושים צו די תנ"ך־פּסוקים, מיט
זייערע באַמערקונגען און באַלײַכטונגען אויף די
תנ"ך־העלדן, מיט ספּורי־מעשׂים וועגן די חכמים
גופֿא און זיי האָבן אַנטפֿלעקט, אַז די אַלע זענען
כּולל אין זיך מוסר־לערע, אַלגעמיינע ליניעס און
פּרטים פֿון אַ לעבנסוועג, צוימען און באַוואָרענישן
קעגן געפֿאָרן, וואָס לויערן אויפֿן מענטש, און
אַנדײַטונגען פֿאַר אים ווי דורכצוגיין געלײַטערט
דורכן לעבן. די מוסר־שיטה איז ממילא אַ נייַע,
אַדער באַנייַטע, טעאָרעטישע שיטה אין די יידישע
מקורות. די גאַנצע ריזיקע ליטעראַטור פֿון דער
גמרא און מדרשים איז פֿאַר זיי, די מוסרניקעס,
געווען איין גרויסער פּרקי אבות פֿון יידישער
עטיק.

ראשית־דבר האָבן די מוסרניקעס פֿון
דאָס נײַ באַטאָנט און אונטערגעשטראָכן די מיצוות

שבין אָדם לחבֿרו, וואָס מחמת קטנות המוחין זענען די מענטשן מער מזלזל אין זיי ווי אין מיצוות שבין אָדם למקום. עניינים צווישן מענטש און מענטש — האָבן געלערנט די בעלי־מוסר — זיי זענען עס די הויפּט־ענייַנים צווישן מענטש און גאָט. דורך די באַציִונגען צווישן אים און זיין חבֿר דערנענטערט זיך דער מענטש צו זיין באַשעפֿער אָדער דערווייַטערט זיך פֿון אים, און אַפילו פּשוטע גשמיות ווערט אַזוי אַרום פֿאַרוואַנדלט אין גאָר הייכער רוחניות. און עס האָט שוין געזאָגט ר׳ ישראל: די גוף־באַדערפֿענישן פֿון אַ צווייטן זענען מײַנע. אייגענע נשמה־באַדערפֿענישן.

און די ספֿערע שבין אָדם לחבֿרו איז ברייט פֿונאַנדערגעצווײַגט, און די ייִדישע עטיק — אין ליכט פֿון די ליטווישע בעלי־מוסר — דרינגט אַרײַן אין די גאָר דינסטע קעמערלעך ווי מיט אַ געטלעכן מיקראָסקאָפּ. לאָזן דווקא, אַז מען הרגעט אַ מענטש איז מען עובֿר אויף שפּיכות דמים, גאָר אויך, אַז מען פֿאַרשעמט אַ חבֿר מיט אַ וואָרט; און אַזוי אויך גזילה, למשל, מיינט ניט נאָר די ברוטאַלע טאַט פֿון באַוואָפֿנטן רויב, נאָר עס איז אויך פֿאַראַן אַ גזילה, וואָס איז אַזוי דין ווי אַ האָר, און אַזוי אויך אין יעדן אַנדערן ענין — איז ניט אַ מאַקראָקאָסמאָס, נאָר אַ מיקראָקאָסמאָס און דער דאָזיקער גאַנצער מיקראָקאָסמאָס גייט אַדורך די מוסר־קאָנטראָל, וועמענס ציל איז צו לײַטערן דעם מענטש, אויסווואַרצלען פֿון אים דאָס שלעכטס, אײַנפֿלאַנצן אין אים דאָס אַבסאָלוט גוטע. און וואָס מער אַ מענטש איז מער מענטשלעכער צום צווייטן, אַלץ מער געטלעכער איז ער.

וו

גוטס און שלעכטס שטעקן ניט בלויז אין די באַציִונגען צווישן מענטש און מענטש.

דער מענטש פֿאַר זיך גופֿא איז דער השפּעה־געביט פֿונעם גוטס און שלעכטס. יעדע נשמה־וויבראַציע זײַנע קומט אַרויס פֿון גוטס אָדער פֿון שלעכטס. און ניט בלויז דאָס, נאָר אויך אַלע זײַנע באַציִונגען מיטן צווייטן וואָרצלען אין זיין אינערלעכער ספֿערע. דערִיבער האָט דער ליטווישער מוסר אַוועקגעשטעלט אין צענטער פֿון זײַן שיטה דעם ענין מידות, וואָס זייער וואָרצל שטעקט אינעם מענטש אינעווייניק און זיי האָבן זייער אויסווויר־קונג כלפּי חוץ, און יעדער עטישער תיקון שטעקט אין תיקון המידות.

די השגות פֿון די ליטווישע חכמי המוסר אין די דאָזיקע אַלע ענייַנים האָבן דערגרייכט צו וווּנדערלעכע מדרגות אַזוי אין דער הייך און אַזוי אין דער טיף. אין זייערע בתי־מדרשים האָט דער ייִדישער גייסט זיך אַ הייב־געטאָן צו איינעם פֿון די העכסטע הייכן זײַנע אין די לעצטע דורות. גרויסע און טיפֿזיניקע מחשבֿות האָט מען דאָרט דורכגעטראַכט איבער דעם מענטשנס וועג — איבער דעם וואָס עס מיינט זײַן אַ מענטש. די אַלגעמיינע מסקנה פֿון זייער שיטה איז געווען, אַז ניט כּך וכך מיצוות האָט די תּורה אַרויפּגעלייגט אויפֿן מענטש — און פֿאַרטיק, נאָר איר ציל איז אויפֿצוהייבן אים צו דער העכסטער הייך פֿון זײַן די קרוין פֿונעם באַשאַפֿן, וואָס צו דעם איז ער באַשאַפֿן געוואָרן.

ר׳ נתן פֿינקל, דער „אַלטער״ פֿון סלאָבאָדקע — זײַן מחשבה האָט זיך בעיקר אָנגעהאָנגען אין אָדם הראשון, ווי ער ווערט געשילדערט פֿון די חז״ל, אַז די מלאכי השרת האָבן זיך טועה געווען און געוואָלט צו אים זינגען שירה. דאָס איז, בכן, דער מקורותדיקער צלם אלקים, דאָס איז זײַן וייַטער, באַהאַלטענער שורש. עס איז אַ ספֿק, צי אין וועלכן עס איז אַנדערן פֿלאַץ אויף דער וועלט, — סיַ אין די תּחומים פֿון ייִדנטום און סיַ מחוץ זיי — האָט זיך אין די לעצטע דורות אויפֿגעהויבן אַ בליק צו אַזאַ הייך, כּדי צו דערזען פֿון וואָנען עס קומט־אַרויס דעם מענטשנס שורש.

דער עניין צלם אלקים איז געווען אַ גרונט־יסוד אין דער מוסר־לערע און אויף אים האָט זי באַזירט די באַציִונגען צווישן מענטש און

מענטש, ווײַל יעדער איינער מענטש איז אַ סך מער ווי בלויז אַ מענטש און דעם מענטשנס כּבוד איז גאָטס כּבוד.

אָבער אַן אַנדער צווײַג פֿון ליטווישן מוסר דערנענטערט זיך שטאַרק צו דער מאָדערנער וועלט. די דאָזיקע בעלי המוסר, וואָס זענען אויך געווען די דערציִערס און מדריכים אין די ישיבֿות, האָבן פֿאַרשטאַנען, אַז כּדי צו ווײַזן דעם מענטשן אַ וועג, דאַרף מען גוט דערקענען דאָס וויטאַלע און קאָמפּליצירטע באַשעפֿענישן, וואָס הייסט — מענטש. און ניט נעמענדיק צו הילף די פּסיכאָלאָגישע תּורות, האָבן זיי אַנטוויקלט אַ מין אָריגינעלע וויסנשאַפֿט אין דער פֿאַרשונג פֿון דער נשמה מיט אירע שטאַרקייטן און שוואַכקייטן. און עס איז געווען אַ פֿאַל מיט איינעם, אַ מוסרניק פֿון קעלעם, וואָס איז אַוועק הערן לעקציעס פֿון פּסיכאָלאָגיע אויף אייגער פֿון די בּאַרימטסטע אוניווערסיטעטן אין דײַטשלאַנד, און צום סוף האָט ער אַ זאָג געטאָן: דאָרט פֿאַרנעמט מען זיך מיט קלייניקייטן.

די ליטווישע מוסר־שיטה, וואָס האָט זיך אויך פֿונאַנדערגעצווײַגט אויף עטלעכע אָפּצווײַגן, איז געווען גלײַכצײַטיק אַ טעאָרעטישע שיטה און אַ הגשמה־שיטה. טעאָריע איז דאָרט ניט געווען קיין ציל פֿאַר זיך, נאָר זי האָט אין גאַנצן געשטרעבט צו אַ פּועל־יוצא. דער גאַנצער שטייגער פֿון די ישיבֿות האָט געהאָט אַ מאָראַלישן אָרביט. שלעכטע מידות זענען ווי פֿון זיך אַליין פֿאַרדאַמט און באַזײַטיקט געוואָרן; עס איז געווען אוממעגלעך, אַז בּײַ עמעצן פֿון די תּלמידים זאָל זיך, למשל, אַרויסווײַזן די מידה פֿון גאווה, אָדער די מידה פֿון שקר, געניט אַזוי ווי עס איז אוממעגלעך געווען, אַז אַ נאָרמאַלער מענטש זאָל אָנטאָן זײַנע מלבושים אויף דער פֿאַרקערטער זײַט. די פֿון די מיטעלע מדרגות זענען שוין אויך דערגאַנגען צו אַ הײַכער מדרגה אין עניין מידות, אָפשיטא שוין, אַז זייערע גײַסטיקע משפּיעים גופֿא זענען געשטאַנען אויף הײַכע מדרגות און גלײַכ־צײַטיק מיטן מחנך זײַן זייערע תּלמידים האָבן די דאָזיקע נשמה־יסוד־ווײַל־ירן ניט אויפֿגעהערט ס׳גאַנצע לעבן זייערס צו אַרבעטן איבער זיך אַליין און זיך פֿאַרפֿולקומען אין די מדרגות פֿון מוסר, וואָס האָט קיין גרענעץ ניט, און זיי האָבן זיך געלײַטערט פֿון יעטוועדן שטויבעלע אין טויִנג און אין ווארט, אין ווילן און אין מחשבֿה. גאונים אין מידות זענען זיי געווען, אַ מוסטער פֿון רייַנקייט, פֿון אַדלקייט, פֿון שלימות. ווער האָט עס געאַנט אין דער גרויסער וועלט, אַז אין יענע איינגעפֿאַלענע שטעטלעך זענען אַרומגעגאַנגען אַזעלכע מענטשן פֿון אַ העכערער וועלט?

די לעצטע בעלי־מוסר דאָרט, מענטשן פֿון געטלעכער רייַנקייט, זענען אומגעבראַכט געוואָרן צוזאַמען מיט אַלע זייערע ברידער דורך די טמאדיקסטע הענט פֿון מענטשלעכן מין. האָט זי געפֿילט, די טומאה, אַז דאָרט, אין די ליטווישע שטעטלעך, האָט זי אָנגעטראָפֿן אויף איר גרעסטן שונא — דעם מוסר פון דער ריינסטער פֿראָבע?

ז

ליטע איז געווען די פֿעסטונג פֿון מתנגדות, די פֿעסטונג פון ווילנער גאון. דאָס חסידות, וואָס האָט אײַנגענומען די מערהייט יידישע פּראָווינצן אין מיזרח־אייראָפּע, איז פֿאַראַלטן געוואָרן בײַ אָט דער פֿעסטונג. די אַרומיקע יידישע וועלט האָט זיך וווּנדערלעך באַזײַט. הימל און ערד האָבן זיך קעגנזײַטיק דערנענטערט, און זי, ליטע, האָט נאָך מער באַהאַלטן איר קאָפּ — און מיט נאָך מער טיפֿקייט און מיט נאָך מער מתיקות — אין די אַלטע בלעטער פֿונעם תּלמוד בבֿלי. פֿון יענער זײַט ליטע האָט מען געריטן אויף מלאכים און מען האָט זיך געריסן צו די הימלען; ליטע האָט זיך ניט געריסן צו די הימלען און זיך ניט געחבֿרט מיט מלאכים, ניט געבויט זיך קיין נעסט אין די הייכן — זי איז געזעסן אין באַשיידענער פֿאַרבאָרגענישׂ און זיך אָפּגעגעבן מיט **מסילת ישרים**, מיט **חובת הלבבות**

— מיט דער פליכט פונעם מענטשן אויף דער וועלט.

צוויי נשמהדיקע וועגן זענען זיי — חסידות און מתנגדות — און דער אונטערשייד צווישן די ביידע איז ווי דער אונטערשייד צווישן אַ ליכט און אַ שיטער.

דאָס פֿלעמל פֿון ליכט, אויב עס וועט ניט געשטערט פֿון אַ ווינט, ציט זיך עס אין גאַנצן אַרויף־צו, אָבער עס שטרעבט ניט אָפּצורײַסן זיך פֿון זײַן קנויט און רײַסט זיך ניט צו דערגרייכן די הײַכקייטן. עס קען זײַנע גרענעצן און קאָנצענטרירט זיך אין זיי מיט זײַן גאַנצן פּוח פֿון ליכט. אַזוי ווירקט עס אויך אויף דער נשמה, שענקט טיפֿקייט דעם געפֿיל, לויטערקייט דער מחשבה און באַרויקט די כוואַליעס, וואָס שטורעמען־אויף דאָס האַרץ. און קיין מאָל וועט דעם מענטשן ניט אײַנפֿאַלן צו לאָזן זיך אין אַ טאַנץ בײַם שײַן פֿון אַ ליכט, אָבער די ליכט איז גוט פֿאַר פֿאַרטיפֿן זיך אין אַ ספֿר און פֿאַר אויסשמועסן זיך פֿונעם מענטש מיט זײַן נשמה — פּדי צו מאַכן זײַן חשבון־הנפֿש.

דאָקעגן דער שיטער גיט אַרויס פֿײַער־צונגען, איינע נאָך דער אַנדערער און איינע לעבן דער אַנדערער, און לאָזט זיי שפּרינגען אַרויף־צו. יעדע איינע פֿון זיי און אַלע צוזאַמען רײַסן זיך צו דערגרייכן דעם הימל. דאָס ליכט פון שיטער האָט ניט קיין באַשטימטע גרענעץ און ניט קיין באַשטימטע פֿאָרעם; עס פֿאַרווישט די קאָנטורן פֿון דעם אָרום און נעמט־צו בײַ זיי זייער איגנאָרטי־קייט. די פֿײַערצונגען חבֿרן זיך מיט די שאָטנס און שפּרינגען צוזאַמען מיט זיי. דאָס אַ ליכט וועט זיך ניט פּאַסן צו דעם אַלעם, צו וואָס עס טויג דאָס לויטערע פלעמל, אָבער דער שיטער פֿאַרבעט אַוועקצולאָזן זיך אין אַ טאַנץ אָרום אים און צו לאָזן־פֿרײַ אויך די נשמה, זיך אָפּצורײַסן פֿון אירע קייטן און אַוועקפֿליען מיט די פֿײַערצונגען צו די הײַכע הימלען.

חסידות און מתנגדות האָבן זיך אונטער־שיידט איינע פֿון דער אַנדערער מער מיטן נשמה־געמיט ווי מיט כוונות און באַגריפֿן. דער כּוח פֿון חסידות איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס עס האָט דער נשמה ניט געלאָזט זיך אויסניכטערן, דאָקעגן די קראַפֿט פון מתנגדות — בפרט אין ליטווישן — איז, וואָס זי האָט דער נשמה ניט געלאָזט זיך פֿאַרשיפֿורן. און אַזוי האָבן עקסיסטירט איינע לעבן דער אַנדערער צוויי וועלטן — ביידע אַ קיניגרייך פֿון שלימותדיקער ירידישקייט און גלײַכ־צײַטיק — צוויי היפּוכים: אַ וועלט פֿון אַ נשמה־שיפֿרות פֿון איין זײַט און אַ וועלט פֿון נשמה־ניכטערקייט פֿון דער אַנדערער זײַט.

ניט אַליין מיט דערהויבענע באַגריפֿן קאָן מען פֿאַרשיפֿורן די נשמה בײַ פֿאָלקסמאַסן. אונטער די פֿליגלען פֿון תורהס און שיטות, וואָס ציען זיך צו הימלישע הייכן, איז אומגעריכט אויסגעוואַקסן דעם רבינס „הויף" און דער טיש מיטן כאַפּן שיריים, נעמען קוויטלעך אדג"ל; עס זענען אויפֿגעקומען אַן אַ שיעור ניגונים און ריקודים און וווּנדערלעכע מעשׂיות; מען האָט אַפֿילו אָנגעהויבן „מאַכן אַ שנאַפּס" בײַ יעדער געלעגנהייט — עס איז אויסגעוואַקסן אָט יענער גאַנצער רעליגיעז־„באַהעמישער" שטייגער, וואָס האָט אַרויסגעשלעפּט דעם יִד פֿון זײַנע טאָג־טעגלעכע קלאַמערן, פֿונעם זומפּ פֿון אַ גרויער און טרויעריקער מציאות און האָט געשפּרודלט מיט אַ געפֿילפֿול לעבן, אַ לעבן מיט סודות, מיט איבער־ראַשונגען און וווּנדער יונגעלײַט, וואָס דער יוגנט־טוי איז נאָך ניט אָפּגעווישט געוואָרן פֿון זיי, און יִדן אין די מיטעלע יאָרן און העכער, באַלאָדענע מיט אַ שוועכן פֿרנסה־עול, מטופֿל מיט בוגרתן, וואָס דאַרפֿן חתונה האָבן — אַלע זענען זיי געווען באַהערשט פֿון אַ שיכּרות, וואָס האָט די איינע געגעבן פֿליגל און בײַ די אַנדערע אַראָפּגענומען פֿונעם לאָסט פֿון יאָרן און צרות.

דאָס חסידות האָט זיך געהאַלטן בײַ צוויי עקן. אין דער זעלבער צײַט, וען דאָס אויג האָט זיך געריסן אַרויף־צו, צו הייכע ספֿערן, וואָס זענען ניט פֿאַר דער השׂגה פֿון אַ פּשוטן בשר־ודם, איז דער צווייטער עק געווען געוועזן צו די

חושים און צו דער פֿאַנטאַזיע, האָט אויפֿגעוועקט די רעשטלעך פֿון דער קינדהייט אין דער נשמה, האָט באַפֿרייט די שטיפֿערישקייט, וואָס האָט געדרעמלט אין דער נשמה, און דאָס גאַרן צו וווּנדערלעכקייט.

דאָקגען די מתנגדישע ליטע האָט געפֿונען איר אָנהאַלט דווקא אין מיטלסטן תּחום, וואָס דאָס חסידות האָט אים אויסגעמיטן — דער תּחום פֿון דער לייכטנדיקער און באַליכטנדיקער מחשבֿה, דער תּחום פֿונעם געפֿיל, וואָס דערוואַרעמט דאָס האַרץ, אָבער וועבט ניט קיין פֿאַנטאַזיעס. אין דער חסידות־וועלט האָט מען זיך געטוליעט צום בין־השמשות, די שעה, וואָס פֿאַר־ווישט אַלע גרענעצן צווישן ווירקלעכקייט און אומווירקלעכקייט. ליטע האָט אירס דערגרייכט בײַם שײַן פֿון דער ליכט, ווייל דאָס קליינע פֿלעמל, וואָס לייכט אין דער נאַכט, ברענגט צו פֿאַרטיפֿטער קאָנצענטרירונג. דאָס חסידות האָט זיך אָפּגעקערט פֿון דער ווירקלעכקייט און געגעבן די אייבערהאַנט דער לעגענדע; אין ליטע, דאָקגען, איז דער נשמה־באַגער געווען צו לייטערן די ווירקלעכקייט, ניט אַוועקצוזעצן אויף איר טראָן די לעגענדע.

אמת טאָקע, אַז פֿאַלקס־לעגענדעס האָבן געשפֿראָצט אויך אין ליטע, אָבער זייערע הויפּט־געבריכערס זענען געווען חדר־קינדער און ניט קיין דערוואַקסענע מענטשן. אָבער באַליבט איז אין ליטע געווען דער יורש און ממשיך פֿון די אַלטע בעלי האגדה — דער מגיד, פון וועמענס מויל עס זענען געפלויגן פּסוקים און מאמרי חז״ל און די האָניק־זיסקייט פֿון זיינע רייד איז זיך „צעגאַנגען אין אַלע איבערם״. דאָס מגידות, וואָס האָט געבליט אין ליטע און אין די אַרומיקע פּראָווינצן, איז געווען אַ קונסטווערק פֿאַר זיך גופֿא, וואָס איז דורך און דורך יידיש. אַ ליטווישע דרשה איז געווען דורכגעפלאָכטן מיט חכמה און מיט אַ מוסר־השכל, מיט אַ זיסן משל און מיט אַ נוצלעכן נמשל, מיט אַמאָליקע פּאַסירונגען און מיט רמזים אויף דעם הווה, און שטראָפֿרייד צוזאַמען מיט טרייסטרייד — אַ דערקוויקענישפֿאַרן האָרץ!

עס איז ניט קיין וווּנדער וואָס דער גוטער דרשן, וואָס האָט צייטנווײַז אויך געהאַט אַ באַהאַרצטן ניגון, איז פֿאַר דעם ליטווישן ייִד געווען אַ קוואַל פֿון גרויסן נשמהדיקן גענוס, אַזש ביז צום צענגין זיך פֿון הנאה, אָבער דאָס איז געווען פֿון אַן אַנדער מין און אויף אַן אַנדער דרך פון דעם צענגין זיך פֿונעם חסיד פֿון זײַן רבינס תּורה, פֿונקט אַזוי ווי די „דרשה״ האָט זיך אונטערשיידט פון דער „תּורה״: די האָט זיך געשמאַק צעלייגט אין האַרצן און האָט אַרויסגע־רופן מתיקות, און די — איז שארף אָפּגעלענקט געווארן פֿונעם האָרץ צו אַ וויַטן האָריזאָנט און האָט אַרויסגערופֿן התּפעלות.

אַנדערש איז אויך געווען די באַציִונג פֿונעם אויער, וואָס האָט זיך צוגעהערט צו די ווערטער פון דער „דרשה״ און צו די ווערטער פון דער „תּורה״. דער דרשן, אָדער דער מגיד אין ליטע, ווי באַרימט ער זאָל ניט זײַן, האָט געדאַרפט יעדעס מאָל געווינען פֿון דאָס נײַ דעם צוהערער פֿון יעדער איינער דרשה. דאָרט איז מען באַאײַנ־דרוקט געווארן פֿון די ווערטער גופֿא און ניט פון דעם וואָס זאָגט זיי, זאָל ער אַפֿילו זײַן אַ גדול הדור. דאָס ליטווישע אויער האָט ווי געזאָגט: פֿל הפּבֿוד צו דעם וואָס רעדט דאָ, אָבער די ווערטער, במחילה מכבֿודם, דאַרפֿן זײַן ווערטער.

אין דער חסידות־וועלט איז געווען פֿאַרקערט, די וויכטיקייט פֿון די רייד האָט זיך געמומען קודם כל פֿון דעם, וואָס פֿון זײַן מויל קומען זיי אַרויס — פֿון רבין. נאָך מער, אָפּגע־האַקטע און פֿאַרנעפּלטע ווערטער, וואָס זייער גאַנצער קיום איז נאָר אין זכות פֿונעם רבין, וואָס האָט זיי געזאָגט, זענען געווען חשובֿער פֿון קלאָרע און פֿאַרענדיקטע ווערטער, וואָס האָבן אַן אייגע־נעם ווערט. און דאָ זענען מיר דערגאַנגען צום הויפּט־אונטערשייד צווישן די צוויי דערמאָנטע וועלטן — דעם אונטערשייד פֿון האָבן אָדער ניט האָבן אַ רבין, וואָס שטעקט אויך אינעם אונטער־

שייד צווישן פֿאַרשיפֿורטקייט און ניכטערקייט פֿון דער נשמה.

באמת, דאָס גאַנצע חסידות האָט מער ווי פֿון איר שיטה באַקומען איר עיקר באַטײַט און קאָלאָריט פֿונעם רבין — און ניט אַזוי פֿון זײַנע אויפֿטוען אין תּורה; פֿון אים גופֿא — אַפֿילו ניט דווקא פֿון זײַן פֿערזענלעכקייט, נאָר בלויז פֿון זײַן עצם זײַן. דער רבי — דאָס איז דער גרויסער אויפֿטו פֿונעם חסידות, אין אים ליגט דער סוד פֿון איר כּוח און באַשייד פֿון איר פֿוח. מיטן געבן הונדערטער טויזנטער יִדן אַ רבין, האָט חסידות געענדערט זייער וועלט פֿון אונטן ביז אַרויף. אַ מענטש, וואָס האָט אַ רבין, איז ער אין גאַנצן אַן אַנדער טיפּ מענטש פֿון דעם, וואָס האָט ניט קיין רבין אויף דער וועלט. פֿירן זיך מיטן חסידישן דרך איז נאָך ניט געגוג צו זײַן אַ חסיד; אַ חסיד איז קודם כּל דער, וואָס האָט דעם מקור פֿון אויס־שטראַלונג, אָט די פֿעסטונג פֿאַר דער נשמה און דעם פֿעלדז צווישן כּוואַליעס, דעם אַנקער און אָנהאַלט אין דער ספֿערע פֿון קדושה, וואָס הייסט — רבי. אין דער געשטאַלט פֿונעם רבין האָט חסידות אויסגעדריקט איינע פון אירע עיקר־הנחות, אַז עס זענען ניט פֿאַראַן קיין צוויי תּחומים — רעליגיע און וועלטלעכקייט, הימל און ערד — נאָר אַלץ איז איין תּחום און איין צענטראַלער פוח גייט־דורך פֿון עק צו עק — דער פוח פֿון קדושה, און אין איר פֿאַרשטייגערטן דרך האָט זי דעם דאָזיקן כּוח געזען קאָנצענטרירט אינעם רבין. דאָס גלייבן אין רבין איז אין דער חסידות־וועלט דערגאַנגען צו אַזא מדרגה, אַז אפֿילו די, וואָס זענען קאַליע געוואָרן אין פּרט פון פֿרומקייט, איז ניט אויסגעוועפט געוואָרן דעם רבינס מאַכט איבער זיי. זיי זענען געבליבן אָן אַ גאָט אין הימל, אָבער דער רבי אויף דער ערד איז זיי פאַרבליבן! די שיף איז געזונקען אין די אָפּגרונטן, און זיי האַלטן זיך נאָך אָן מיט אַ האַנט ביי איר אַנקער־שטריק. . . דער עניין רבי מיט דער גאַנצער גדלות, וואָס איז אין אים פֿאַראַן, און מיט אַלע שאָטנס, וואָס זענען פֿון אים אַרויסגעוואַקסן אין די ירידה־טעג, איז געווען מעגלעך נאָר אין אַ וועלט פֿון נשמה־שיפֿרות, וואָס האָט געגערט די דאָזיקע דערשײַנונג און אַליין זיך געגערט פֿון איר.

אין דער וועלט פֿון ניכטערקייט, די מתנגדות־וועלט, איז בכלל ניט געווען דער אָ גרויסער פֿענאָמען, וואָס הייסט רבי, ניט בלויז אין יענער חסידישער פֿאַרשטייגערטקייט, נאָר אויך אַפֿילו ניט אין זײַן מער־בצימצומדיקער פֿאָרעם (אַחוץ די קרײַזן פֿון די בעלי־מוסר, וואָס אין דעם האָבן זיי זיך אַ ביסל דערנענטערט צו חסידות). אַ ייִד אַ מתנגד האָט ניט געהאַט קיין רבין צו באַהעפֿטן זיך אין אים, נאָר בלויז אַ רב צו לערנען פֿון אים. דער רב איז בדרך כּלל געווען אָנשטאָט אַ ספֿר, אָדער אַ המשך און דערגאַנצונג צום ספֿר, און ניט קיין צענטער פֿון עמאָציעס, פֿון איבערלעבונ־גען און השראה. צווישן די רבנים זענען געווען פֿערזענלעכקייטן, וואָס רופֿן אַרויס יראת־הכּבֿוד, זייערע שטאָטלײַט האָבן זיי באַוווּנדערט, האָבן שטאָלצירט מיט זיי, אָבער זיי האָבן זיך ניט געהאַלטן ביי זייערע פֿאָלעס, פּדי צוזאַמען מיט זיי דערהויבן צו ווערן. זיי זענען ניט באַשטראַלט געוואָרן מיט די שטראַלן פֿון זייער גרויסקייט און זענען ניט בטל געוואָרן אין זיי.

דער מתנגדישער ייִד איז געשטאַנען קעגן גאָט און מענטש אַזאַ ווי ער איז, גרויס צי קליין, און ניט אונטער עמעצנס טלית. דער ליטווי־שער גאון און דער ליטווישער פּראָסטאַק זענען געווען צוויי גרייסן פֿאַר זיך גופֿא, יעדער איינער לויט זײַן ווערט, עס האָט גאָרנישט געשטאָמט פֿון איינעם צום אַנדערן. דאָקעגן דער חסיד — אויף אים האָט געדרוט די שטראַלונג פֿון זײַן רבין, אַזוי, אַז זיין אייגענע שטראַלונג, אויב ער האָט אַזאַ פאַרמאָגט, איז בטל געוואָרן אין איר, אָבער אויך דער רבי האָט צובאַקומען אַ הוספֿה פֿון שטראַלונג פֿון די חסידים, וואָס האָבן זיך געטוליעט צו אים. אַלע האָבן באַקומען אַ מערווערט, וואָס איז ניט געווען לויט יעדן איינעמס ווערט באַזונדער און די קריטעריע פֿון אַ מענטש האָט ניט געשטעקט אין אים גופֿא.

דער ווערט און כּבוד פֿון אַ חסיד זענען געווען גענאָסטן לויט דער מאָס פֿון זײַן נאָענט־קייט צום רבין — דער צענטער פֿון ווערט און כּבוד. קומט אויס, דער אייגענער יש פֿונעם חסיד איז געווען ווייניקער פֿונעם אייגענעם יש פֿון מתנגד, צי ער האָט דורך דעם געווינען אָדער פֿאַרלוירן. אַ חוק ולא יעבֿור איז אין ליטע געווען די צורת־הדיבור „איר", אַפֿילו כּלפי דעם מינדער־ווערטיקסטן, און יעדער יִיד, וואָס זײַנע אָבֿות זענען געשטאָנען בײַם בּאָרג סיני, האָט מען אים אין די אויגן געוואָלט ר׳ יִיד; דאָקעגן צווישן חסידים האָט מען זיך באַניצט מיט „דו" און עס איז אָפּגעפֿאַלן דער טיטל ר׳, כּביכול דער גרויס־טיטל פֿון דעם איין און איינציקן, פֿונעם רבין, וואָס האָט פֿאַרשלונגען אין זיך די פֿריוואָטע טיטלען פֿונעם רבים. אין דער אמתן איז בײַ די חסידים געווען איין יחיד — דער רבי — און אַרום אים איין יַחַד. דאָקעגן אין דער מתנגדים־וועלט איז געווען ניט קיין אמתער „יַחַד", נאָר אַ באַהעפֿטונג פֿון אַ סך יחידים.

אָבער אַ חבורה פֿון חסידים איז טאָקע געווען ווייניקער פֿונעם סכום פֿון די יחידים, ווײַל דער יחיד פֿלעגט דאָרט אַרונטערוואַרפֿן זײַן „איך" און אים פֿאַרשלונגען אינעם כּלל פֿון דער חבורה, אָדער האָט אים געלאָזט ווערן־אויס אין דעם רבינס אויסשטראַלונג. אָבער פֿון דער אַנדערער זײַט, איז די חבורה אויך געווען מער ווי אַ סכום פֿון יחידים: אַן עלעקטרישער שטראָם פֿלעגט דורכגיין אין דער חבורה און שאַפֿן די הֵיכע שפֿאַנונג — די שפֿאַנונג פֿון חברותא. די נשמות פֿון די חסידים האָבן זיך געפּפֿלט.

עפּעס ענלעכס איז ניט פֿאַראַן געווען אין דעם לאַנד פֿון בּפֿירושן מתנגדות — אין ליטע. דאָרט איז אויך אין מינוטן פֿון התרוממות, ווי בעתן הערן אַן איינדרוקפֿולע דרשה, דער קהל צוהערערס נאָר געווען איין יִיד לעבן אַנדערן און ניט איינער געפּפֿלט אויפֿן צווייטן. אַ חברותא־איבערלעבונג מיט דער באַרײַכערונג, וואָס באַקומט זיך דורך איר, איז דאָרט ניט געווען.

הכּלל, דער ליטווישער דרך האָט אויפֿגעהיט די אינדיווידואַליטעט פֿונעם יחיד, האָט אים ניט געלאָזט צעשמאָלצן ווערן אַפֿילו צוליב „ריווח". דער ליטווישער מוסר, וואָס איז געווען דער העכסטער שטאַפּל פֿון ליטווישער יִידישקייט, האָט נאָך מער פֿאַרטיפֿט די דאָזיקע אייגנשאַפֿט פֿון אינדיווידואַליטעט. דער מוסרניק — ניט בלויז וואָס ער פֿאַרוואַרפֿט ניט זײַן „איך" און לאָזט אים ניט פֿאַרשלונגען ווערן, נאָר אַדרבא — ער לאָזט ניט זײַן פּנימיותדיקן „איך" ער זאָל זיך אַרויסדרייען פֿון אים. דער מוסרניק איז שטענדיק מטופּל מיט זײַן אייגענעם „איך", אָבער ניט פֿדי צו פּיעשטשען אים, נאָר פֿדי אים צו לײַטערן. זײַן „איך" האָט פֿאַרלאַנגט דאָס אַרײַנלייגן פֿוחות, גוטע השגחה, אַ כּסדרדיק שטיין אויף דער וואַך, ווײַל פֿאַר דעם־אָ פּיקדון, וואָס איז אים אָנגעפֿאַר־טרויט געווארן, איז ער פֿאַראַנטוואָרטלעך פֿאַרן הימל, ער אַליין.

וועלכע איז די גרויסע מינוט פֿונעם חסיד? וועלכע איז פֿאַרגעסט זיך. וועלכע איז די גרויסע מינוט פֿונעם מוסרניק? וועלכע ער געפֿינט זיך. ביידע זענען געגאַנגען מיטן וועג, וואָס פֿירט צו גאָט, אָבער די וועגן זייערע האָבן געפֿירט אין פֿאַרקערטע ריכטונגען: דעמס וועג איז געווען דורך זײַן אייגענער פּנימיותדיקייט און דעם אַנדערנס וועג — זײַן פֿון זיך וואָס ווײַטער.

ניטאָ קיין וועלט אָן קיין ניגון. די אַלטע פּאַטריאַרכאַלישע ליטע, וועגן וועלכער עס רעדט זיך דאָ, איז געווען אײַנגעטיילט צווישן עטלעכע ניגונים. צווישן די פּשוטע פֿאָלקסמענטשן האָט געהערשט דער תּפילה־ניגון. אייַנע פֿון די גרעסטע הנאות פֿונעם ליטווישן יִיד איז געווען דאָס דאָוונען פֿון אַ גוטן חזן און באַזונדערס פֿון אַ חזן מיט אַ האַרציקער שטימע — דאָרט האָט מען דאָס געהערט אַ „מאַראַלישער קול". און יִידן, וואָס האָבן „געהאַט אַ שטימע", פֿלעגן דערנאָך באַזיסן זייער אַרבעט מיט „שטיקלעך" פֿונעם דאָוונען אין נוסח פֿון דעם אָדער יענעם חזן. די זיך פּיעשטשענדיקע דריידלעך פֿון „הבן יקיר לי אפֿרים" און ענלעכע

„שטיקלעך" זענען געווען אָפּטע באַגלייטערס פֿון דער נאָדל, נאָל און הובל אין גאַנץ ליטע. אָבער דער ניגון איז אײַנגעשטאַנען אויף די ליפּן פֿונעם בעל־מלאכה און ער איז נאָר געווען אַ מאַנאָלאָג פֿון זײַן נשמה, ניט קיין דיאַלאָג אירער מיט עמעצן.

און עס איז דאָרט געווען דער ניגון פֿון די תּלמידי־חכמים — דער ניגון פון גמרא־לערנען, אין וועלכן דער ליטווישער לערנער האָט אַרײַנגעלייגט אַ שטיק נשמה זײַנע. און אויך אָט דער ניגון איז געווען אַ ניגון פֿון אַ יחיד, אַ ניגון פֿון הונדערטער יחידים, וואָס ער האָט זיי ניט אַרויסגעפֿירט פֿון זייער יחידות. אויך דער מוסר־לימוד האָט געהאַט זײַן אייגענעם ניגון, אַן אומע־טיקער ניגון, פֿון חשבון־הנפֿש, און אויך ער האָט געלעבט אַן אייגן יחידותדיק לעבן אַפֿילו בציבור און האָט ניט צונויפֿגעבונדן צוזאַמען קיין סך ליפּן און קיין סך הערצער. אין דער חסידות־וועלט איז דער ניגון געווען אַן עקסטאַטישער און זײַן לעבנס־רוים זענען געווען די ליפּן פֿונעם רבים; אין ליטע איז דער ניגון געווען עמאָציאָנעל, לירישׁ, און זיין לעבנסרוים — די ליפּן פֿונעם יחיד.

חסידות, ווי באַווּסט, האָט שטאַרק געהאַלטן פֿון שׂימחה, און פֿון איר גופֿא, פֿון אירע תּורות און דרכים האָט געשפּרודלט מיט שׂימחה. דאָס „צוזאַמען" פֿון איין זײַט און דער רבי פֿון דער צווייטער זײַט — אויך זיי זענען געווען צוויי קוואַלן פון שׂימחה. דאָקעגן יחידות — שוין פֿון איר נאַטור אויס, קוואַלט זי ניט מיט שׂימחה, הגם זי איז אויך ניט אין סתּירה צו איר. און אין ליטע האָט מען טאָקע בכלל ניט גורס געווען די הנחה פֿון חסידות, אַז נאָר די שׂימחה איז אַנגענומען ביים אייבערשטן. די רעליגיעזע ליטע האָט ניט געפֿאַוועט סתּם שׂימחה, נאָר בלויז שׂימחה של מצוה, און אויך די איז געווען אַ צוריקגעהאַלטענע און זיך געהאַלטן אין אַ ראַם. נאָר צוויי טעג אין יאָר מעג מען זיך אַ ביסל פֿרײַלאָזן: פּורים און שׂימחת־תּורה — און געגנט! און אויך אין די דאָזיקע צוויי טעג איז דער ליטווישער ייִד געווען דער פּנימיותדיקער אויסדרוק פֿון ליטווישן ייִד, אירע קוואַלן האָבן ניט געשפּרודלט אין אים; זײַן האַרץ האָט זיך אויסגערעדט מיט דער שפּראַך פֿון אומעט און די שפּראַך פֿון אומעט האָט אויך געריבן צו זײַן האַרצן, און ממילא האָט ער ניט געצווייפֿלט, אַז די דאָזיקע שפּראַך איז אויך כּשר צו דינען מיט איר דעם בורא.

ניט קיין שמייכלענדיק פּנים האָט געהאַט די ייִדישע ליטע. אַן ערנסט פּנים האָט זי געהאַט. איך מיין, אַז וועגן איר האָט מען ניט געקענט אָנשרײַבן אַזאַ ספֿר ווי **הכנסת כּלה**. אָט די גאַנצע אַוואַנטוריסטישע תּמימות, אָט יענע נשמה־לייכטקייט פֿון אַ ניט־וויסן־זיך מאַכן פֿון דער גאַנצער וועלט, אָט די שפּיל מיטן לעבן, וואָס קומט פֿון גרויס יראת־שׂמים, דאָס פֿאַרוואַנדלען די ערנסטסטע ענייניס אין אַ מדרש־אַגדה, — דאָס אַלץ איז בכלל ניט געווען מעגלעך דאָרט, אין ליטע, מיט איר ערנסטער באַציִונג צו די ענייניס פֿון לעבן, וואָס לייגט אַוועג אויף איר וואָגשאָל שוועריע און גוט קאָנטראָלירטע געוויכטער.

מתנגדות איז געווען ווי אַ מין עלטערע שוועסטער פֿון חסידות, וואָס אירע וועגן, אויף וויפֿל זיי זאָלן ניט פֿאַגגען דאָס האַרץ, זענען שוין מער ניט פֿאַסיק פֿאַר איר. דאָס אינעווייניקסטע לעבן אין דער יידישער ליטע איז געווען פֿול, אָבער געצוימט. דאָס געפֿיל, וואָס האָט פֿאַרפֿולט דאָס האַרץ, האָט זיך ניט אַרויסגעריסן אין דרויסן, האָט זיך ניט צעברויזט, איז ניט אויפֿגעגאַנגען אויפֿן חשבון פֿון פֿאַרשטאַנד. דער שכל און דאָס געפֿיל זענען דאָרט געווען אַ געטרײַע פּאָר און באַליבט איינער בייַ דער אַנדערער. אַ שיינער בײַשפּיל דערויף איז ווידער דאָס לערנען גמרא מיטן באַזונדערן דערצו ניגון, וואָס דעמאָלט האָט דער מוח געטראַכט און דאָס האַרץ האָט זיך באַוועגט אין איין אָטעם, אין איין ריטעם.

אין דער יידישער ליטע האָט מען ניט גערן געהאַט דאָס מבֿליט זײַן זיך כּלפּי חוץ. די וויכטיקייט פֿונעם מענטש איז דאָרט געווען אינע־ווייניק. אַ חסיד לאָזט זיך גלײַך דערקענען מיט זײַן

עצם אויסערלעכקייט; דאָקעגן אין דער מתנגדי־שער ליטע, אַפֿילו אירע גרויסע אין תּורה און אין מוסר, אויב זיי זענען ניט געווען רבנים, האָבן זיי ניט געהאַט קיין שום אויסערלעכן סימן, סיִדן דאָס, וואָס זייער גייַסטיקע פּערזענלעכקייט האָט באַשיינט זייער פּנים. עס איז פֿאַראַן אַן עדות, אַז ר׳ ישׂראל סאַלאַנטער אַליין, וואָס איז געווען איינער פֿון די גדולי הדור, האָט ניט געטראָגן קיין רבנישן מלבוש. און די צוויי גרויסע פּערזענלעכ־קייטן, וואָס האָבן אין דער לעצטער תּקופֿה פֿאַרקערפּערט דאָס ליטווישע יִידישקייט בשלימות — דער חפֿץ חיים און דער חזון איש — אויך זיי האָבן ניט געטראָגן קיין רבנישן מלבוש.

ליטע האָט געבויט איר גייַסטיקע וועלט אָן „שויפּענצטער״. די ליטווישע רוחניות האָט ניט געזוכט צו גלאַנצן, צו פֿאַרבלענדן, צו איבערראַשן. קיין שום זאַך אין איר איז ניט געווען פֿאַר אויסערלעכן עפֿעקט, נאָר בלויז לשם אינערלעכן איכות. אַ לאַנד פֿון פֿרוכט איז געווען ליטע און ניט קיין לאַנד פֿון בלומען. אויך איר גוטע פֿרוכט האָט ניט געלאָקט מיט צויבערנדיקע פֿאַרבן — אַזוי אויך אירע יִידן.

אַ פֿרעמדער, אַז ער איז געקומען צו חסידים, איז ער געווען זיכער, אַז עס וועט זיך פֿאַר אים אַנטפּלעקן אַ סך פֿון דער אייגנאַרטיקייט פֿון זייער וועלט. דאָקעגן אין ליטע האָט ער געדאַרפט פֿאַרמאָגן אַ שאַרף אויג, ער זאָל זיך ניט אומקערן מיטן ליידיקן. פּונקט אַזוי ווי מען האָט אין ליטע געלערנט תּורה און מוסר טויכנדיק זיך אין די טיפֿענישן, אַזוי האָט מען אויך געדאַרפֿט פֿאַרטיפֿן דאָס געהער און דעם בליק, פּדי צו באַנעמען די באַזונדערקייט פֿון ליטווישן יִיד.

אַ סך האָט דער ליטווישער יִיד אַרויס־געקוואָלט פֿון זיך אין דער יִידישער וועלט, אָבער גאָר אַ סך פֿון זײַנע געהויבענע מעלות איז אַוועק־געקומען מיטן חורבן פֿון דער יִידישער ליטע.

מיַן האַרץ וויינט אין מיר, ווען איך דערמאָן זיך אין דיר, מיַן היימלאַנד ליטע.

החינוך העברי בליטא העצמאית*)

בתקופה שבין שתי מלחמות העולם זכתה ליטא העצמאית לתואר הנעלה ביותר, שניתן אי־פעם לאחת מארצות הגולה והוא: „ארץ־ישראל השנייה", כשם שבירתה הקדומה זכתה לתואר הכבוד המרומם ביותר, שניתן אי פעם לעיר גלותית: „ירושלים דליטא".

מבחינת הסדר ההיסטורי והכרונולוגי קיבלה ווילנא את תואר־הכבוד האמור הרבה שנים לפני ליטא, הרי מבחינה היסטורית־תרבותית הסדר הפוך: ווילנא לא היתה נעשית „ירושלים דליטא", אלמלא היתה ליטא תחילה ל„ארץ ישראל שנייה".

השם „ארץ ישראל השנייה" בא לה לליטא בעיקר בשל הרשת המסועפת של החינוך העברי במדינה. חינוך זה לא נפל מן השמים. הוא היה קיים ועומד עוד לפני היות החינוך העברי החדיש בישראל. קדם לו, כמובן, החינוך **התורני** של יהדות ליטא שפותח משך דורות רבים. אלמלא חינוך תורני זה לא היתה ליטא היהודית מגיעה לרשת חינוכית עברית עצומה כל כך.

בין לשון־הקודש של הלימוד התורני, לפנים בישראל דליטא, ובין החינוך הלאומי העברי החדיש, עמדה תנועת ההשכלה הליטאית, קודמתה הישירה של התנועה העברית ושל התחיה הלאומית.

המשכיל היהודי בליטא לא היה „ברלינאי", מאנשי בעל ה„ביאור", אף כי יריביו הכתירו גם אותו בשם זה לגנאי. וודאי שאף הוא היה שואף לתקן את החיים היהודיים, אבל הוא נזהר בתכלית לבלי לספן אותם. העיקר היה אצלו קיום הלאום, וכל השאר — רק פרפראות. אנשי ההשכלה בליטא לא ביקשו להוסיף לריפורמה קצת יהדות, כי אם ביקשו להוסיף ליהדות קצת ריפורמה. הם לא באו לקרוע חלון בביתו של עולם אל היהדות, כי אם לקרוע חלון בבית־היהדות אל העולם. המשכיל היהודי בליטא היה קודם כל משכיל־„ליטוואק", ששאל לעצמו את לבושה החיצון של ההשכלה הגרמנית. במובן זה ניתן לומר עליו היפוכו של המאמר על אחר: „קליפתה אכל תוכה זרק". אותו משכיל יהודי ליטאי, ששר שירי הלל לשפה העברית — „השפה היחידה", דחה ביודעים ובלא־יודעים את הגרמנית החמרנית ככלי המחזיק ברכה של „חכמת ישראל", אף על פי שאת השפה הגרמנית כשלעצמה הוקיר בשעתו כשפת תרבות. הוא רצה להוסיף ולא לגרוע. ומה היה יותר יקר לו ויותר קרוב ללבו מאשר לשון ה„תנ"ך" — לשון הנביאים וספרי הקודש, נחלת האומה וקניין הדורות?

מרדכי בן הלל הכהן כתב על המשכילים בליטא כדברים האלה:

„לא בעינים עצומות הלכו בני ליטא אחרי נביאי ההתבוללות ובכל אופן לא הרחיקו ללכת. המה לא הניחו את ידם מתורת ישראל גם בעת אשר שלחו את ידיהם אל עץ הדעת וההשכלה" — והוא מוסיף בצדק, שהם הצטיינו „בדעתם הרחבה בתורת ישראל ובשפתנו"[1]).

משכילים ליטאים אלה יצרו בתי־ספר עבריים, או בתי־ספר, שהלשון העברית תפסה בהם מקום בראש, כשמונים שנה ויותר לפני שנוסדו בתי־הספר העבריים החדישים בליטא העצמאית.

בראשית שנות הארבעים של המאה שעברה או באמצעיתה כבר היה בית־ספר כזה קיים בשאוול, וכעבור שנים אחדות — בעוד

---

*) מאמר זה מוקדש בעיקר לחינוך של בי"ס „תרבות" שבליטא. עיין גם בסוף ההקדמה באידיש בראשית הספר.

1) „מערב עד ערב", חלק א', ווילנא, 1904, ע' 103.

מקומות של ליטא הקובנואית. כעבור עשרות שנים אחדות כבר היתה רשת של בתי־ספר כאלה, כמובן — בנוסח הזמן ההוא. מורים ומלמדים מליטא הגיעו בשנות השבעים והשמונים של המאה הי״ט לא רק אל עיירות־הגבול הסמוכות, אלא אף לווארשה, אודיסה, חרסון, ושאר מקומות רחוקים[1].

עם עליית קרנה של „חיבת ציון״ התחילו אגודות רבות — כגון: „פרחי ציון״, „בנות ציון״, „שפה ברורה״, וכיו״ב, — עוסקות בהפצת הלשון העברית, היו עורכות הצגות בעברית והיו מכנסות אסיפות, שהיו מדברים בהן רק עברית.

בסוף שנות התשעים של המאה שעברה נוסדה בקובנה ספריה עברית־רוסית גדולה על ידי ארגון חשאי של צעירים יהודים, גומרי הגימנסיות הרוסיות. הם יסדו גם כן „פלוגות ללימוד השפה העברית״[2].

על אותה תקופה, בקירוב, מספר לנו נתן גרינבלאט (גורן): „גם הלשון העברית היתה נפוצה בליטא. בעיקר עסקו בטיפוחה בחורי הישיבות, שהיו מייסדים ספריות עבריות חשאיות[3].

ד״ר סלושץ, שביקש לציין תכונותיה האופייניות של ארץ ליטא בראשית המאה הכ׳, כותב בין השאר, כי ליטא היא „ארץ העברים . . . ואולי גם האחת והמיוחדת, שנשארה לנו לפליטה בדורותינו״[4].

הצצה חטופה זו על פני יהדות ליטא המשכלת הלמדנית וחובבת שפת עבר, משך תקופה של מאה שנה, בקירוב, מראה לנו, כי „ארץ־ישראל השנייה״, משנות העשרים והשלושים של המאה הכ׳, לא באה כמאורע מפתיע, כי אם כהמשך למסורת ארוכה. במובן זה — ואם גם ללא הפרזה כזו — נכון התיאור שניתן על ידי אחד מבוני בית־הספר העברי החדיש בליטא:

„[בתי הספר העבריים בליטא] נוסדו מתוך הכרח־חיים, ולא על פי החלטות מגבוה, ולא על פי צו מאיזה מרכזים לשם פרוגרמה לאומית . . . לאב היהודי, לבעל הבית הליטאי, הלמדן והמשכיל, היתה הרגשה טבעית, שחינוך יהודי אפשרי רק בשפתנו הלאמית״[5].

עם סופה של מלחמת העולם הראשונה כבר היה בית הספר העברי בליטא מסועף כעץ עבות ורב־ענפים. עץ זה כבר גדל במידה כזאת, שלא היתה דרושה אלא שעת כושר בשביל שיתן פירות. שעת כושר כזאת באה עם תקומתה של ליטא העצמאית.

תקופת בראשית

החזית החיצונית

את תולדות החינוך העברי בליטא, כחלק ממפעל החינוך היהודי הכללי, אפשר לחלק לשלוש תקופות:

1) תקופת בראשית, 1919־1922, תקופת התקוות והנחת היסודות.

2) תקופת הייצוב — 1923־1940 — היא התקופה של ההסתערות העזה יותר ויותר של הלשון הליטאית על הלשונות הזרות והמאבק של החינוך היהודי על העמדות שכבש[6].

---

1) ראה, „די געשיכטע פון יידן אין וואַרשע״, ד״ר י. שאַצקי, באַנד 3, וגם: מלחמות יהודי פולין, י. גרינבוים, ורשה תרפ״ב, עמ׳ 61, וכן ספרי הזכרונות של מרדכי בן הלל הכהן, אפרים דיינאַרד, ואחרים.

2) „הד ליטא״, תרפ״ו, גליון 16, מאמרו של י.נ. שפירא.

3) „בצרון״, חוברת ג׳, עמ׳ 190, ניו־יורק, תש״ח.

4) „קורות הספרות העברית החדשה״, וארשה, תרס״ה.

5) „הד ליטא״, קובנה, תרפ״ו, גליון 20; ד״ר מ. ירדני — „עת כנס״.

6) שתי התקופות הראשונות אינן קבועות ומסוימות כל כך. אבל למען הבהירות והקיצור אנו נמנעים מחלוקות אחרות (למשל, הפיכת סמיטאנה ב־1926, ששינתה יסודית את משטר המדינה).

3) תקופת החיסול — היא תקופת המשטר הבולשביסטי (יוני, 1940 — יוני, 1941).

שנות ייסודה של מדינת ליטא העצמאית אחרי מלחמת העולם הראשונה היו שנות תקוות־זוהר וחלומות־פז. כמה אומות קטנות בינוניות זכו לקבל עצמאותן, בחסד המעצמות, ומנהיגיהן דיברו גבוהה־גבוהה על צדק ויושר ועל חרות לאומית אף למען המיעוטים היושבים בתוכן. כמה מאומות אלה היתה להם סיבה מספקת להכיר טובה דווקא ליהודים שסייעו בידן, במלחמתן על עצמאותן ועל זכויותיהן הלאומיות בזירה הבינלאומית, כגון— במקרה ליטא. נוספו לזה יחס השכנות הטובה בין היהודים והליטאים, שטופחו משך שנים רבות, וכן השתתפותם של צעירי היהודים בליטא בקרבות עם הפולנים והבולשביקים כאחד, שחיזקה את הרגשת הבטחון בקרב היהדות הליטאית, כי הקיבוץ היהודי בליטא רשאי לצפות למיטב האפשרויות של התפתחות כלכלית, תרבותית ולשונית.

ואמנם בתחלה — כן היה. אביבה של ליטא היה גם אביבו של המיעוט היהודי. המדיניות של ליטא היתה אז ליברלית. כמה מראשי המדינה והחברה בליטא היו בשעתם מראשוני הלוחמים למען זכויות הליטאים, לשונם ותרבותם.

בזמן ההוא עדיין חי בליטא המנהיג של תנועת התחיה הלאומית הליטאית, ד"ר באסאנאוויטשיוס, הוא „הרצל הליטאי", והיה ידיד היהודים ודורש שלומם. מלבד זאת יש לזכור, כי בשטח התרבותי־לשוני היתה ליהודים וגם לליטאים, מיד לאחר מלחמת העולם הראשונה, מטרה משותפת רבת־חשיבות: כאלה כן אלה ניהלו מלחמה עזה עם הלשון הרוסית המטמיעה, שכבשה עמדות חזקות גם במחנה האינטליגנצה היהודית וגם במחנה האינטליגנציה הליטאית.

מטעמים אלה קיווה הציבור היהודי בליטא, כי המדינה החדשה שנוסדה באיזור הבאלטי תמלא בכנות את כל ההתחייבויות, שנטלה על עצמה, לגבי יהודיה — כאחד המיעוטים שבמדינה. התחייבויות אלה — היה להן בסיס משפטי־בינלאומי בהצהרה על זכויות המיעוטים הלאומיים והדתיים בליטא, שנחתמה בידי נציגי העם הליטאי בז'נבה. בהסעיפים 5 ו־6 ו־7 מדובר על חובות הממשלה כלפי **בית הספר** של המיעוטים. בסעיף 6 נאמר:

„מה שנוגע למערכת החינוכית, תיתן הממשלה הליטאית לכל הערים והמחוזות, שבהם יושב חלק ניכר של האזרחים הליטאים שאין לשונם ליטאית — הקלות מסויימות, שמטרתן לערוב לכך, כי בבתי־הספר העממיים ילמדו ילדי האזרחים הליטאים בלשון־האם שלהם . . . בערים ובמחוזות, שבהם גר חלק ניכר של אזרחים ליטאים, המשתייכים למיעוטים, מבחינה אתנית, דתית, או לשונית תינתן למיעוטים האלה חלק צודק מן הסכומים הנועדים למטרות חינוכיות."

אמנם, לשונם של המשפטים דלעיל היא מעורפלת, ויש מקום לפירושים שונים. מה, למשל, פירושו של „חלק צודק", בנידון זכותם של המיעוטים ליהנות מתקציבי החינוך הממשלתיים והעירוניים? לא פחות מטושטש הוא הסעיף, המדבר על „הערים והמחוזות, שבהם יושב חלק ניכר של האזרחים הליטאים, **שאין** לשונם ליטאית" ועל הערובה שתינתן לכך, שילדיהם ילמדו בבתי־הספר בלשון האם שלהם". מה פירושן של המלים „חלק ניכר"? — והלא אפשר לפרשן במאה דרכים.

אף חוק החינוך הליטאי, ששימש יסוד לבתי־הספר הבלתי־ליטאים, אינו מצטיין ביתר בהירות. בסעיפיו העיקריים„ 9, 11, 12, על בתי הספר של הבלתי־ליטאים, לא מדובר למעשה על בית־ספר **לאומי** למיעוט, כי אם על בי"ס של מיעוטים סתם[7].

ד"ר יוסף ברגר, מנהל המחלקה לתרבות שליד המועצה הלאומית בליטא, דיבר ברוח זו בהרצאתו בועידה השניה של קהילות ליטא בקובנה. הוא אמר, שאין הבטחה וודאית מאת

7) מאמר ד"ר י. רובינזון ב„דער יודע", XI, חוב' ב', ברלין, 1926.

ממשלת ליטא ליצור בתי־ספר יהודיים במדינה, אין כאן — הדגיש ד"ר ברגר — אלא רמזים לכך: א) ההסכם בין המיניסטריון היהודי ובין מיניסטר החינוך הליטאי והמחייב, שלמורים היהודיים נקבעו בחינות נוספות באידיש, עברית ותולדות ישראל; ב) בתעודות של בתי־הספר באידיש ובעברית יהיו גם ציונים לעברית (ולאידיש), לתולדות ישראל ולדת. (ציונים אלה אפשר לרשום לא רק בליטאית אלא אף בלשון השניה — בעברית או באידיש)[8].

בדרך עקיפין כזו הובטח גם קיומם של בתי־הספר התיכוניים בעברית ובאידיש, כשל יתר המיעוטים בליטא.

אבל, על אף כל אי־הבהירות שבחוק החינוך הליטאי בנידון בתי־הספר למיעוטים, הקימו בכל זאת יהודי ליטא רשת מסועפת כזאת של בתי־ספר עבריים, שנועדה לשם ולתפארת בכל העולם היהודי. המשימה הזאת עלתה בידם בזכות ההכרה הלאומית העמוקה של כל החברה היהודית בליטא ובזכות ההבנה, שגילו כל המפלגות הציוניות בליטא בנידון הנחיצות לבנות ערכי־תרבות במקום. המשימה הצליחה גם כן בזכות ההשתתפות הפעילה של ההורים והמסירות היתרה של המורים, בעברית ובאידיש, שניהלו כולם בעקשנות מיוחדת את המאבק לבניין בית הספר היהודי בליטא והרחבתו.

מאבק זה למען זכויות בתי־הספר היהודים־הלאומיים בליטא ולמען הרחבתם — ראשיתו כבר בזמן הראשון של „תור הזהב" לאבטונומיה היהודית. ד"ר מ. סולובייטשיק, המיניסטר לעניינים יהודיים, הציע לממשלה, בחדשים הראשונים לכניסתו לתפקידו, תכנית מקיפה על מערכת בתי־הספר היהודיים וההשגחה עליהם. ביסודה של התכנית הונח הרעיון, שיש להקים **מוסד מרכזי** למען בתי־הספר היהודיים ליד המועצה הלאומית היהודית ולהעניק למוסד מרכזי זה זכויות נרחבות ביותר. מוסד זה ינהל את כל ענייני בית הספר היהודי בליטא, ואפילו בנידון מינויו או פיטורו של מורה — יהא הוא הקובע, — גם אם בית־הספר הכפוף למוסד מרכזי זה הוא כולו מוחזק על חשבונה של הממשלה. מובן מאליו, כי זה חייב גם מינוי **חבר־מפקחים יהודיים** ואף יישוב סכסוכים בין ההורים והמורים. ואין צריך לומר שהמוסד המרכזי הוא הקובע, כמובן, את תכנית הלימודים בבתי־הספר היהודיים. קיצורו של דבר, בית הספר היהודי בליטא היה נעשה יהודי מן היסוד ועד הטפחות. המוסד המרכזי היה נהפך — למעשה — **למיניסטריון ההשכלה היהודי בליטא**, ובין בתי־הספר היהודיים הפרטיים והממשלתיים מזה ושלטונות החינוך הליטאים הכלליים מזה לא היו נקודות־מגע אלא מועטות ביותר.

היה זה ניתוח נכון של צרכי בית־הספר היהודי־הלאומי בליטא ואף מבט מעמיק־ראות בדרך התפתחותו בעתו. ד"ר סולובייטשיק חזה באצטגנינות שלו את הסכנות הנשקפות לגרעין הלאומי של בית־הספר היהודי מצד מורים, שאינם אלא פקידי־ממשלה ושאינם אחראים בעיקר אלא בפני המפקח הליטאי. ואמנם, מצבים כאלה נוצרו אחר כך. ועוד נעמוד עליהם להלן באריכות. אבל אחרי ככלות הכל היתה התכנית כולה נאה מדי, משתוכל לזכות להגשמה.

מיניסטר החינוך הליטאי בזמן ההוא יואָזיס טוביאליס השיב ב„לאוו" מוחלט לכל תזכיריו של המיניסטר היהודי. הוא לא הסכים לכך, שהמוסד המרכזי יהא גוף של קבע. הוא העיר באחד התזכירים שלו, כי המוסדות והגופים היהודיים יכולים להימלך מזמן לזמן בשאלות החינוך היהודי ולהציע הצעות למיניסטריון החינוך הליטאי. אבל היתר זה היה לו כמובן ערך מועט. הוא לא הסכים בשום פנים ואופן לכך, שמינוייהם ופיטוריהם של מורים יהודיים יהיו נתונים בידי מוסד מרכזי יהודי והדגיש, כי מורים אלה מוכרחים להיות כפופים לתקנות הכלליות של חוקי־החינוך במדינה. והוא הדין בנוגע לפיקוח על

8) „אידישע שטימע", קובנה, 1924, גליון 1264, הרצאתו של ד"ר ברגר.

בתי הספר. הוא רק ביקש מאת המיניסטר היהודי, „להכין הצעה של לוח השיעורים ללימודים היהודיים הנלמדים בהם [בבתי הספר] ושל תכניות הלימודים הללו"[9].

נסיון שנעשה לקבוע לפחות מרצה לענייני החינוך היהודי ליד מיניסטריון החינוך הליטאי — נכשל אף הוא. בשנת 1919 מילא תפקיד כזה ד"ר ל. דויטשלנדר, שהועבר למנגנונה של ממשלת ליטא — יחד עם כל בתי־הספר היהודיים — מתקופת הכיבוש הגרמני במלחמת העולם הראשונה. אבל במקומו לא מונה איש אחר למילוי תפקיד נכבד זה.

מוסדות האבטונומיה היהודית הלאומית ניהלו קרב כבד להנהיג שעות־לימוד יותר מרובות ללימודים יהודיים בבתי הספר היהודיים.

לפי החלטת ועידת הקהילות השנייה בשנת 1922, דרשו ממיניסטריון החינוך הליטאי, כי בבתי־הספר היהודיים ילמדו לפחות שלושה מן המקצועות דלקמן: עברית, אידיש, תנ"ך, תולדות ישראל, תלמוד ודינים. ואמנם הושגו הצלחות חלקיות פה ושם, אלא שפרטיהן שייכים לפרק הבא על החזית היהודית **הפנימית**. הוא הדין בנוגע למאבק על סמינריון למורים לרשת החינוך היהודי, שיוקם על חשבון המדינה.

אך ההישג היסודי והמכריע של החינוך העברי (והיהודי) בליטא בימי האביב של תקופת התחיה הליטאית מיד לאחר מלחמת העולם הראשונה — זוהי רשת בתי הספר העממיים העבריים (והיהודיים) שהיו מוחזקים לחלוטין על ידי השלטונות הליטאים.

בתי־ספר אלה היוו את הבסיס האסטרטגי של רשת החינוך העברי בליטא. הם שאיפשרו את המלחמה נגד הגזירות הרעות השונות, שהיו מכוונות לטשטוש פרצופם הלאומי־היהודי של מוסדות החינוך העבריים השונים בגדולה שבארצות הבאלטיקום.

תקופת הייצוב

החזית הפנימית

בחזית החינוכית הפנימית של היהדות הליטאית פעלו שלושה כוחות עיקריים בחיי הציבור, שגרמו להתהוותם של שלושה זרמים חינוכיים:

א) „תרבות",

ב) „יבנה",

ג) „קולטור ליגע".

רשת בתי הספר „תרבות" היתה לאומית־חילונית. שפת הלימודים היתה עברית, בהדגשת ארץ־ישראל והציונות. היה זה בית־ספר ציוני, שנתמך על ידי כל המפלגות הציוניות החילוניות שבמדינה.

בית הספר „יבנה" היה בית ספר דתי חדיש ומתוקן מבחינה פדגוגית — לעומת ה„חדר" הישן. המטרה היתה: חינוך דתי והכשרתו של חלק — לפחות — מן התלמידים, שימשיך בלימודי גפ"ת בישיבות קטנות וגדולות. היה זה בית הספר של ה„אגודה" בליטא, שנתמך על ידי כל חוגי האגודה בארץ ואף על ידי חלק מאנשי „המזרחי". מבחינה לשונית היה זה בי"ס עברי בעיקרו.

בית הספר של „קולטור ליגע" היה פרוליטארי־אידישיסטי ושלל את העקרון הציוני־הלאומי ואת לימוד העברית כמקצוע ראשי. כל זה נחשב בעיני אנשי זרם זה כמגמה ריאַקציונית. אך זרם זה ירד חיש־קל מזירת החיים הציבוריים היהודיים: משנת 1926 ואילך ייצגה את הזרם החינוכי השלישי „החברה החינוכית היהודית", שהיתה אידישיסטית ופולקיסטית.

בתי־הספר משני הזרמים הראשונים — לא תמיד היו מובדלים ומותחמים כל־כך זה מזה. בעיירות ליטא הקטנות, שלא היתה להן זכות אלא

9) „במשעולי החינוך", קובנה, תש", חוב' י', עמ' 8-9; מאמרו של ד"ר קיסין, זהו גם המקור של התזכיר של ד"ר סולובייטשיק ושל תשובת המיניסטר הליטאי טוביאליס.

לבית־ספר ממשלתי יהודי אחד — היו מקימים לעתים קרובות בית־ספר מטיפוס מעורב. הועד הלאומי היהודי מצא לנכון ליטול בתי־ספר כאלה תחת כנפי חסותו הישירה. בשנים מאוחרות יותר נעלמו לגמרי בתי־הספר המעורבים מסוג זה. כל זה אמור בנוגע לבתי־ספר עממיים, ואילו בתי־ספר תיכוניים של „תרבות" ושל „יבנה" היו שונים זה מזה ונבדלים לחלוטין באופיים.

בזמן הראשון לקיומה של המדינה הליטאית עוד מילאו תפקיד מסויים בערים הגדולות בתי־הספר היהודיים, שבהם היתה הלשון הגרמנית, או הרוסית, לשון הלימודים הראשית. בתי הספר מהסוג הראשון היו ירושת תקופת הכיבוש הגרמני בליטא. בתי־הספר היהודיים־רוסיים היו ירושת התקופה רבת־השנים, כשליטא היתה חלק הממלכה הרוסית.

המלחמה החריפה ביותר בין שני הזרמים העיקריים של החינוך העברי בליטא נטשה במיוחד בענין הפרוגרמה של בית־הספר (על הלימודים העבריים הכתוב מדבר) ורוחה. המלחמה הזאת התנהלה בעקשנות יתרה. דבר זה השפיע, כמובן, על המערכה הקשה, בה עמד בית־הספר היהודי למען זכויותיו החוקיות. בפרט בתקופה הראשונה לקיום המדינה הליטאית, שעה שהונחו היסודות המשפטיים־חוקתיים של הממשל והמשטר.

תחילה החליטו הגופים והמוסדות העליונים של האבטונומיה היהודית בליטא שלא להתערב לחלוטין בענייני תכניות בתי־הספר. המנהיגים האחראים של האבטונומיה היהודית בליטא ידעו ידוע, כי אם לא יהיו נייטראליים במאבק זה על תכניות הלימודים, המתנהל בין זרמי החינוך השונים — סופה של כל האבטונומיה לעבור ולהיבטל מן העולם, עוד בטרם יגיעו לגמר בניינה.

באותו תזכיר על „המוסד המרכזי", שהוצע ע"י ד"ר מ. סולובייטשיק, נאמר בפירוש, כי נציגות של כל זרמי־החינוך היהודיים תוקם על יסודות של שוויון, וכל זרם וזרם חינוכי יחליט לחוד ובפני עצמו בשאלות תכנית בתי־הספר שלו.

אבל הנייטראליות השלמה בכל מאת האחוזים מצד הגופים והמוסדות של האבטונומיה היהודית בליטא לגבי תכניות בתי־הספר של הזרמים השונים — לא האריכה ימים. כבר בועידת הקהילות השניה, בשנת 1922, נתקבלו ברוב דעות ההחלטות, מס' 3 ומס' 4, דלקמן:

„בבתי הספר העממיים היהודיים נלמדים: השפה העברית וספרותה, השפה האידית וספרותה, היסטוריה ישראלית, ידיעת העם, תנ"ך, תלמוד ולימוד הדת (תפלה ודינים).

„מספר המקצועות היהודיים יוכל להיות מופחת עד שלושה, שהם חובה לכל בתי־הספר. הזכות לבחור במקצועות היהודיים, הנלמדים בבית־הספר הוא בידי אלה, שברשותם נמצא בית הספר"[10].

מסביב לנושא זה התלקחה מחלוקת עזה בועידת הקהילות. כמתנגדים חריפים ביותר התבלטו הצירים של „קולטור ליגע". אבל נציגי הרוב בועידה הדגישו, שיש לקבוע לפחות „מינימום חובתי" מסויים, בשביל לשמור על אופיו של בית־הספר היהודי. אכן, זו היתה טענה צודקת בהחלט, אבל אין להכחיש, שזוהי, מכל מקום, התערבות בשאלות התכניתיות של בית הספר.

בשנים הראשונות לעצמאותה של ליטא היתה קיימת הצעה, שכל הזרמים הנפרדים בחינוך היהודי יחוסלו, ושבמקומם יונהג בית־ספר יהודי אחיד. הצעה זו באה מצד החוגים, שיצרו אחר כך את „החברה היהודית להשכלה". נציגם של חוגים אלה בועידה הלאומית בקובנה, יודל מארק, ביסס את ההצעה בהרצאתו[11].

---

10) „במשעולי החינוך", קובנה 1940, חוב' ז', מאמר ד"ר א. קיסין.

11) בה בשנה הופיעה בקובנה אף חוברת מיוחדת, שכתב על נושא זה, בשם: „איינהייטליכע שול", קאָוונע, 1922.

אנשי הזרם החינוכי העברי „תרבות" לא התנגדו לעקרון של בית ספר יהודי אחיד. אבל טענו, כי בתנאים הנתונים אין זה מציאותי כלל לחשוב על זה. עמדה זו הוסברה בועידה ע"י ד"ר ברגר וחבריו.

בתוך המאבק הפנימי הזה על צורות החינוך היהודי ומגמותיו אבד ליהדות ליטא אחד המוסדות החינוכיים החשובים ביותר — הסמינריון למורים. הממשלה הבטיחה להקים למען יהודי ליטא סמינריון ממשלתי למורים יהודיים. ובשנת 1922 כבר אושרה על ידי ה„סיים" (הפרלמנט) הליטאי הצעת חוק בנידון זה. אבל היהודים לא יכלו להסכים ביניהם, מה תהא צורתו של סמינריון יחיד זה, והעניין נתבטל. מאבידה זו סבל אחר כך במיוחד זרם החינוך העברי החילוני.

הזרם החינוכי של „קולטור ליגע" — לא היו לו סיכויים כלשהם להיות לכוח חשוב במערכת החינוכית של יהודי ליטא. זרם זה, שהכריז על עצמו בתכניתו, כי הוא „מייצג ארגון תרבות של הפרוליטאריון היהודי, הרואה כתפקידו להילחם למען בניינו של בית־הספר הפרוליטארי האידישיסטי"[12], לא היתה לו אחיזה בליטא היהודית, האמיתית והמשורשת ביהדותה. תהליך שקיעתו של זרם זה הוחש עם הגברת הרדיפות מצד השלטונות כלפי עסקניו ומוריו. אבל גם בית־הספר ה„פולקיסטי אידישיסטי של „החברה היהודית להשכלה", שירש את מקומו של הזרם האמור ואת רוב מוסדות־החינוך שלו, לא הספיק להיות לכוח גדול במערכת החינוכית היהודית בליטא. כוח זה היוו — עד סוף קיומה של יהדות ליטא המפוארת — בתי־הספר העבריים של הזרם החינוכי „תרבות" ושל הזרם החינוכי „יבנה".

מנהיגי הזרם החינוכי „יבנה", שהיו, בליטא, אף מנהיגיה של „אגודת ישראל", לא רצו בעצם בכלל בבית־הספר „יבנה". בלבם עדיין ראו את ה„חדר" כמוסד החינוכי המתאים ביותר לילד היהודי. הם הם קיבלו את בית־הספר „יבנה" בבחינת „הרע במיעוטו". עמדה זו באה, לא פעם, לידי ביטוי בועידות ובבטאוניו של הזרם הזה. אחד מעסקני החינוך של „יבנה" ניסח זאת פעם כך: „יש לנו מורים של „יבנה", אבל אין לנו הרבה מורים יבנאים" . . .[13]).

כשעמדו להנהיג לימוד־חובה במדינת ליטא כולה, התריע בטאונה של „צעירי אגודת ישראל" על „הסכנה הנשקפת לחינוך החברה במדינתנו על ידי הנהגת חובת הלימוד הכללית . . . המצב רציני מאד מאד . . . ההתבוללות רובצת לפתחנו[14]). הבטאון הזה הביע אז חרדתו לגורל החדרים המעטים, שהיו עדיין קיימים בליטא, כי — לדעתו — לא השיגו בתי־ספר „יבנה" בשטח היהדות החרדית אלא מעט מאוד. דברים אלה נכתבו מקץ עשר שנים לקיומם של בתי־ספר „יבנה" בליטא.

כל העניין כולו של לימוד השפה העברית והדיבור העברי לא היה בעיני מנהיגי החינוכי „יבנה" הותיקים בעל חשיבות יתרה. הרב י.א. הירשוביץ, אב"ד דק"ק וירבאלן, מראשי האידיאולוגים של החינוך הדתי בליטא ובמשך תקופה מסוימת יו"ר של מרכז „יבנה", כותב: „בתכנית הממשלה נכנס הדיבור העברי והוקצבו לזה שעות. ובאמת, הדיבור העברי — לפי מצבנו עתה — הוא מן המותרות" . . . לפיכך הוא מייעץ: „נחליף את הלימודים הבטלים (שפה עברית וכו') בלימוד סידור וחומש ונ"ך[15]).

בין זרמי „יבנה" ו„תרבות" התנהל מאבק עז על נפש התלמיד ברחוב החינוך היהודי בליטא. שני הזרמים יחדיו תפסו 90% בקירוב מכל

12) „די נייע צייט", קובנה, 1920, גל' 5. —

13) „הנאמן" טלז, תרפ"ו גליון ה', עמ' 2. —

14) שם.

15) שם. תרצ"א, גליון כ"ז: „על מצב החינוך".

מוסדות החינוך היהודיים בליטא (ראה להלן). במאבק חפשי ובתנאי שוויון יצאה תנועת „תרבות" כשידה על העליונה. תנועת „יבנה" פיגרה הרבה, מבחינת מספר מוסדותיה, לגבי מספר מוסדות „תרבות", והיא פיגרה לאין שיעור, לעומת „תרבות", בשטח בתי־הספר התיכוניים.

והנה, הסופר והפדגוג י.י. גלאס לא דק פורתא, שעה שכתב: בנוגע ללשון ההוראה, הרי לשון זו היא הלשון העברית בין בבתי־ספר „יבנה" ובין בבתי־ספר „תרבות"[16]. והנה מה שכותב בנידון זה עסקן פעיל של זרם „יבנה" בליטא:

„די לו לנוער יהודי, כשמלמדים אותו עברית כלימוד (של מקצוע) וכשנותנים לו לימודי־חול — וגם זה בכמה בתי־ספר „יבנה" רק בכיתות העליונות בלבד — בלשון זו"[17].

אמנם, משנה לשנה נתפתחו והלכו בתי־ספר „יבנה" והיו לבתי־ספר עבריים גמורים. התפתחות זו באה, ראשית כל, בהשפעתה של רשת בתי־ספר „תרבות", שהסתעפה וגדלה בינתיים וקיבלה משקל רב בציבור. ושנית, בהשפעת הדור הצעיר של מנהיגי „יבנה", ובפרט המחנכים והמורים של רשת זו, שלא ראו עוד את „יבנה" כתחליף בלתי־משובח ל„חדר" הישן.

אפילו אחרי מהפכת דצמבר, 1926, בליטא, כשהונהג בליטא משטר כמעט טוטאליטארי, וחוגי ה„אגודה" נעשו יותר מקובלים על השלטון, הצליחה בכל זאת תנועת „תרבות" לקיים בידיה לחלוטין את עמדותיה החינוכיות. בתקופה ההיא קיבלה תנועת „יבנה" זכויות מיוחדות מסוימות. כך, למשל, קיבלה „אגודת הרבנים" בשנת 1929 מאת הממשלה זכיון מיוחד לקבוע את כל מורי התנ"ך בבתי־הספר היהודיים. בשנת 1936 ניתן לתנועת „יבנה" רשיון לפתוח סמינריון יהודי יחיד למורים. ואילו תנועת „תרבות", אשר הסמינריון שלה נסגר קודם בפקודת השלטונות, לא הצליחה לקבל רשיון לפתיחתו מחדש. אבל למרות המצב הבלתי־נוח כל עיקר, הוסיפה השפעת בית־הספר העברי והציוני של „תרבות" בליטא להיות המכרעת עד הסוף. ואולם היה לה לתנועת „תרבות" מאבק רציני גם בתוך שורותיה היא, ולא פעם היו הדברים מגיעים לידי משבר רציני.

כאמור לעיל, היו בתי־ספר „תרבות" בליטא נתמכים על ידי המפלגות הציוניות החילוניות שבמדינה. ואף על פי שהמפלגה הציונית הסוציאליסטית שבליטא, שלא כחברתה בפולין, לא יצרה במדינה בית־ספר עצמאי משלה, אף שהיוותה גורם מדיני־חברתי חזק, היו בה רבים שהתנגדו לבית־ספר „תרבות", שהלשון העברית שלטה בו שליטה שלמה ותבעו למצוא מזיגה נאותה בין הלשון העברית ולשון אידיש בבית־הספר היהודי.

בועידת הציונים הסוציאליסטים בקובנה, ב־19 בדצמבר, 1924, דרש הסופר והמחנך נתן גרינבלט, מראשי המפלגה בזמן ההוא, להנהיג בכל בתי־ספר „תרבות" שבמדינה אידיש כלימוד של חובה. לא כל משתתפי הועידה הסכימו לדעתו, אך הרוב תמך בו. הגיעו העניינים לידי כך, שהציונים־הסוציאליסטים פרשו ממרכז „תרבות", וכבר דיברו בגלוי על ייסודה של תנועת „תרבות עובדת". פירושו של דבר היה: הם ביקשו להקים רשת חינוכית משלהם ולגרום לקרע ברשת החינוכית של „תרבות" כולה.

בבטאון הציונים־סוציאליסטים מדבר „אלף" (אחד ממנהיגי מפלגתם — אפרים גרינברג) על הסכסוך הזה וגומר, שצ"ס יתחילו להקים בתי־ספר ברוח ארץ־ישראל העובדת[17*].

המפלגה הציונית הסוציאליסטית השנייה „התאחדות" היתה מוניסטית בנידון היסוד הלשוני של בית הספר העברי. אבל גם בשורותיה של

16) „די אידישע גאזעטען", אווגוסט, 19, ניו־יורק, 1927.

17) „אידישע וועלט", נומער 10, קובנה 1931.

17*) „אונזער וועג", 1925, נומער 2.

מפלגה זו נמצאו כאלה, שתבעו להתרחק מדוגמטיות בענין זה. אחד ממנהיגי המפלגה, זלמן טרויב, אמר בועידתה כי המעבר לעברית צריך להיות מודרג וכי גן הילדים של „תרבות" צריך להיות דו־לשוני — באידיש ובעברית[18].

הקרע הזה בין מפלגת הציונים הסוציאליסטים ובין „תרבות" לא נמשך זמן רב. היות „מרכז תרבות" נתמך על ידי כל המפלגות הציוניות החילוניות, ללא יציאה מן הכלל, היתה רשת החינוך של „תרבות" לרשת המרכזית ורבת־ההשפעה ביותר, שבמערכת החינוך היהודי בליטא.

בתי־הספר העממיים וגני הילדים העבריים

בית הספר העממי של „תרבות" בליטא היה כולו עברי־לאומי. הערכים הלאומיים הקדושים של עם ישראל ניטעו בלבבות התלמידים. קשר אמיץ ביותר נתהווה בין תנועת „תרבות" ובין תנועת ארץ ישראל העובדת והיישוב הפועלי בתוכה. (רובם של מורי בתי־ספר „תרבות" בליטא היו חברי המפלגה הציונית־סוציאליסטית — „צ.ס.־התאחדות"). התלמידים חונכו מנעוריהם למצוות מעשיות של בניין הארץ, לעבודה למען הקרנות (הקופסה הכחולה של הקהק"ל, תמונות מן הארץ, בולי הקה"ק וכיו"ב). אגב, כך מילאה תפקיד מסויים „מחלקת בתי־הספר והנוער" שע"י הלשכה הארצית של הקרן הקיימת בליטא, שהתנהלה בשנים 1933/4 על ידי אפרים גרינברג, ובשנת 1936 נתחדשה בהנהלתו של המורה ישראל דימנטמאן.

בית־הספר „יבנה" היה כולו דתי, לפי רוחו. המטרה היתה: לחנך יהודי אדוק וירא שמים. תנועת התחייה הלאומית וארץ־ישראל החדשה — היו בעיני אנשי החינוך של „יבנה" בבחינת „טריפה־פסול". ביחוד השגיחו אנשי האגודה והקפידו על כך, שהמורים של „יבנה" לא יחטאו חלילה ב„אפיקורסות" ציונית זו. במשך הזמן הונהגו בבתי־הספר של „יבנה" קופסאות „קרן היישוב" של האגודה, שהיו צריכות לשמש מעין תשובה לקופסת „הקרן הקיימת" הנהוגה בבתי־הספר של „תרבות".

בתי־הספר העממיים של זרמי „תרבות" ו„יבנה" — אף שלא היו שווים מבחינת מידת עבריותם — שימשו בסיס איתן ויציב לכל מערכת החינוך העברי בליטא. הם מילאו תפקיד זה, קודם כל, בזכות העובדה שהיו מוסד ממשלתי מוסמך. גם בית הספר עצמו וגם מוריו היו מוחזקים על חשבון המדינה. מלבד המשכורת מקופת הממשלה, היה המורה מקבל מקופות העיריה והמחוז סכומים מסויימים לצרכי אור, שיכון והסקה. אפילו הבניינים של בתי־הספר היהודים נבנו על חשבון הקופה הכללית. אמנם, במקרה זה לא הקפידו כל־כך השלטונות הליטאים על שמירת „התור הצודק" בכל הקפדנות הראוייה.

העובדה הזאת, שלא היה צורך לדאוג ל„קמח" של בית הספר העברי, גרמה שאפשר היה להקדיש את כל שימת־הלב הראוייה ל„תורה".

היסוד החוקי להקמתו של בית־ספר חדש היה המספר המינימאלי של 32 ילדים. פירושו של דבר היה, שאם היו בבית ספר רק 60 תלמיד, לא היתה רשות לקבל מורה שני. הגבלה זו לא היתה מן הקלות אף בשביל בית־הספר הליטאי הכללי. (אגב, כאן היו השלטונות נוהגים מנהג יוצא מן הכלל, לעתים קרובות למדי — בפרט בכפרים). ואולם, לבית־הספר היהודי בליטא, שהיה עמוס, מלבד הלימודים הכלליים, אף תכנית מקיפה של לימודי מקצועות יהודיים, היה בהגבלה זו משום גזירה חמורה, המכבידה מאוד על הקיום. נוסף על כך, היה חוק־לימודיו של בית־הספר הממשלתי העממי בליטא — משך חמש עשרה שנה בערך — ארבע שנים בלבד, והיא תקופת־זמן קצרה מדי כדי להגשים את תכנית־הלימודים הכללית והיהודית כאחת של בית הספר העממי. ואולם, מכיון שדאגת הפרנסה והקיום החמרי לא היתה מכבידה על בתי־ספר אלה, בשל כיסוי תקציבים על ידי הממשלה, היו ההורים והארגונים (ובפרט ההורים) מבקשים

18) „אידישע שטימע", 1924, נומער 1419, עמ' 8.

להקל על הגשמת תכנית הלימודים היהודית בשני אופנים אלה: א) הם שכרו מורה נוסף אחד או שניים (הכל לפי האפשרויות והדרישות) שהיו מלמדים בבית־הספר באורח לא־רשמי (אם תמצא לומר — אף לא־חוקי). מורה כזה היה נעלם כרגיל בשעת ביקורו של המפקח הליטאי על בתי־הספר, שאלמלא כן היה הדבר כרוך בתוצאות בלתי־נעימות ביותר בשביל המנהל הרשמי של בית־הספר. מורה כזה היה מלמד, על הרוב, את המקצועות היהודיים בבית־הספר; ב) בבתי־ספר רבים, עבריים ואידישיים כאחד, היתה קיימת „מכינה", או כיתה ה' — כזו כן זו לא היו — כמובן — רשומות ומוכרות אצל השלטונות.

הוצאות נוספות אלה לצורך מורים שלא־מן המניין וכיתות בלתי־רשומות לבתי־הספר העבריים היו מתכסות בדמי שכר־לימוד, שהיו אסורים בגבייה עפ"י החוק. אף על פי כן, אפשר לומר ללא היסוס, שלא היה בליטא כולה אפילו בית־ספר עממי אחד, שלא היה נאלץ לגבות שכר־לימוד על חשבון ההוצאות לצרכי הלימודים היהודיים המיוחדים.

שהרי המאבק בין בתי־הספר העממיים האלה בין היהודים (ואף של הגמנסיות בכלל זה) ובין הממשלה הליטאית, התנהלה, בעיקרו של דבר, על **היקפה** של תכנית הלימודים היהודיים, ובתקופה יותר מאוחרת — על הרחבת תחומי הלימודים הכלליים הנלמדים גם הם בעברית (או באידיש). בתקופה הראשונה הצליחו היהודים יותר בשתדלנותם, ואחר־כך — פחות. אבל חשובה מכל היתה, כמובן, **הרוח** של בית־הספר. כי ניתנה האמת להיאמר, שמבחינת היסודות הכספיים של בית־הספר היהודי — כיסוי התקציב על ידי השלטונות — לא נגעה בהם ממשלת ליטא עד היום האחרון לעצמאותה של המדינה.

המאבק העיקרי על שמירת הרוח היהודית של בית־הספר היהודי החל בחמש השנים האחרונות לקיומה של ליטא החדשה. אמנם, גם זמן רב קודם לכן כבר נעשו נסיונות — פה ושם — להחליש את אופיו היהודי של בית־הספר העממי. נסיונות אלה נעשו הן בשטח האדמיניסטראטיבי והן בשטח התחוקתי. בדרך האדמיניסטראטיבית היו נשמעות תביעות תכופות מצד כמה מן המפקחים הממשלתיים, בשעת ביקוריהם בבתי־הספר היהודים, שהתלמידים יענו לשאלותיהם בליטאית — גם באותם המקצועות שלא נלמדו בבתי־ספר אלה בלשון המדינה. מצד אחד, לא היתה תביעה זו מוצדקת מבחינה חוקית. מן הצד השני, הועמד המורה היהודי במצב בלתי־נוח, שכן תלמידיו לא ענו — **ולא יכלו** לענות — תשובות נכונות לשאלותיו של המפקח הליטאי.

נסיון הרבה יותר מסוכן נעשה מצד השלטונות הליטאיים להעביר בעיירות הקטנות את בתי־הספר היהודיים להנהלתו של בית־הספר העממי **הליטאי** שבמקום. לעתים קרובות היה פירושו של דבר, שהכיתות של בית־הספר היהודי היו לומדות בבניין ביה"ס העממי הליטאי. אף על פי שלא פגעו לרעה בתכניתו של ביה"ס היהודי, היה ברור, כי משכנם של שני בתי־הספר השונים בכפיפה אחת, ובהשגחתו של המנהל הליטאי — לא יביא לביה"ס היהודי רוב טובה.

בשנת 1925 נעשה נסיון תחוקתי לקצץ את שורשי בית־הספר היהודי. הוכנסה אז ל„סיים" הליטאי הצעת־חוק, שלפיה היתה הלשון הליטאית צריכה לשמש כלשון הלימודים בכל בתי־הספר הממשלתיים בליטא. אילו אושרה הצעת חוק זו — סופה שהיתה מביאה כלייה על בית־הספר העממי היהודי בליטא — בעברית ובאידיש כאחת. אך הרוב במוסד המחוקק העליון של מדינת ליטא דחה את הצעת־החוק הזאת.

אכן, התקופה הקשה ביותר ורבת־הנסיונות המרים בתולדות בית הספר העברי בליטא לא החלה אלא ביולי, 1936, כשנתאשר על ידי הסיים חוק־החינוך החדש, שסכנות רבות היו גלומות בו בשביל הרוח היהודי.

על אותה תקופה מסופר בבטאונה של הסתדרות המורים העברים לאמור:

„נשתנו הזמנים והגיעו ימים קשים לבית הספר העברי בליטא, הנלחם על מר קיומו בשל

המצוקה הכלכלית, בה נתון הקיבוץ היהודי במדינתנו. המורה העברי נתון בתנאים קשים, כשמעורפל יום המחרת ואפור ההווה. נוסף למצוקה הכלכלית מכבידים עוד גורמים שונים על עבודת המורה, המביאים לפעמים לידי טשטוש צורתו של בית־הספר[19]).

מה טעם עורר חוק־יולי חרדה כזאת בלבבות הפעילים בשדה החינוך העברי והאידישאי? — טעמו של דבר הוא, שחוק זה פגע ביסודות של כל בתי־הספר היהודיים. בשביל לתת מושג ברור יותר על המצב, נפרט להלן את תכנית־הלימודים של בית־הספר העברי העממי למקצועות: עברית, תנ"ך, חשבון, גיאוגרפיה, היסטוריה (יהודית וליטאית) מדע הטבע, ליטאית, שרטוט וציור, התעמלות, מלאכת־יד, זמרה.

לפי חוק החינוך הקודם היו צריכים להנהיג את חובת הלימוד של השפה הליטאית בשנת הלימודים השנייה בכל בתי הספר העממיים של המיעוטים. אבל, מלבד מקצוע זה — היו כל שאר המקצועות נלמדים בכל הכיתות בלשון ההוראה של ביה"ס הנידון. ואולם סעיף 26 של חוק החינוך החדש — והוא המסוכן שבכל סעיפי החוק — נקרא כך: „בבתי הספר, ששפת ההוראה בהם אינה ליטאית, ילמדו המקצועות הללו, החל משנת הלימודים השלישית, ובליטאית: ידיעת המולדת, היסטוריה וגיאוגרפיה"[20]). ביצועו של סעיף זה היה מביא לידי הפיכה שלמה בכל תכנית הלימודים של בית־הספר העברי, אשר לפי תכנית־הלימודים הממשלתית היו צריכים ללמוד בו בליטאית דווקא 25% מכל המקצועות.

אבל גם הניסוח היסודי הכללי בנידון מהותו של בית־הספר למיעוטים נשתנה לרעה. בחוק החינוך הישן נאמר, כי בבתי־הספר למיעוטים ילמדו בלשון האם של התלמידים — דברים ברורים ומפורשים. לא כן בחוק החדש, שנוסחו היה: „שפת ההוראה בבתי־הספר העממיים היא ליטאית. אם ימצאו בגליל של בית ספר עממי לא פחות משלושים ילד, בני לאום אחר, לא־ליטאי, יוכל להיווסד בית־ספר, ששפת ההוראה בו אינה ליטאית". בית־ספר בלשון האם של בני־המיעוטים שוב אינו איפוא בגדר חובה אלא בגדר רשות, **ויוכל** להיווסד".

וכן היו מקרים, שלבתי־הספר העבריים שבהם כבר למדו מורים אחדים, ולא מורה אחד בלבד, היו נשלחים גם מורים שאינם שומעים עברית: שהרי אם 25% ויותר מכל הלימודים נלמדים בליטאית, הרי שהמורים יכולים לעסוק בחלק זה של תכנית־הלימודים[21]). מוסדות החינוך העבריים היו מוחים על כך ומבטלים את הגזירה, אבל עצם האפשרות הזאת העידה, כי כן מנשבות הרוחות בבירת ליטא, אחרי פירסומו של החוק החדש.

סעיף 26 של חוק־חינוך זה העמיד את המורה העברי במצב קשה למדי. המפקח הליטאי על בתי־הספר היה הממונה הישיר עליו והוא היה בא ובוחן את התלמידים בליטאית. מכמה וכמה טעמים היה המורה מעוניין, שתהא למפקח דעה טובה עליו ועל הכיתות שבהן הוא מלמד. אך כיצד יעשה, שתלמידי בי"ס, המתחילים ללמוד את הלשון הליטאית רק בכיתה ב' של בית הספר (סעיף זה של חוק־החינוך הישן נשאר גם להבא בתקפו) יוכלו כבר לענות בליטאית לשאלות המפקח בידיעת המולדת ובהיסטוריה[22]) או בגיאוגרפיה?

ומכיוון שהיו מורים שסברו, כי ההכרח לא יגונה — והלא כל אדם יש בו לפעמים חולשה אנושית — קמו והתחילו גורעים קצת שעות מן

19) „במשעולי החינוך", קובנה, תרצ"ו, חוברת א', הקדמה.

20) התרגום מליטאית ניתן ב„משעולי החינוך" תרצ"ו חוב' ג', במאמרו של ד"ר א. קיסין: „לאחר הריפורמה של ביה"ס בליטא". אף יתר ההבאות מחוק־החינוך הזה הן לפי א. קיסין.

21) שם, תרצ"ח, חוברת ה', עמ' 14.

22) ידיעת המולדת והיסטוריה של מדינת ליטא.

הלימודים היהודיים הטהורים, שלא היה עליהם פיקוח כלל ועיקר. ונמצאו כאלה שהתחילו ללמד ליטאית בעוד מועד — כבר בכיתה א'. יתר על כן, היו גם שהנהיגו קצת מונחים ליטאים אפילו במקצועות שבהם לא היו נחוצים לגמרי לפי החוק, כי מפקחים אחדים התחילו שואלים שאלות ותובעים תשובות בליטאית גם במדעי־הטבע ובחשבון, מקצועות שאף לפי החוק החדש היו מותרים בהוראה שכולה בעברית. אכן צלה של לשון המדינה הליטאית התחיל מאפיל יותר ויותר על בית־הספר העממי העברי בליטא.

והנה נתווסף עוד עניין, שהרע הרבה את מצבו של בית־הספר העברי העממי בליטא.

במשך עשר שנים בקירוב היתה תקופת הלימודים בבית הספר העממי הליטאי — ארבע שנים. המוסדות היהודיים הסבירו מיד, כבר בשנים הראשונות לעצמאות ליטא, לפקידי מיניסטריון־החינוך של המדינה, כי ארבע שנים אינן מספיקות להקיף את כל תכנית הלימודים הכלליים והיהודיים ביחד. כבר בשנים ההן תבעו איפוא אישורה של תקופת־לימוד בת שש שנים לבתי־הספר העממיים. אבל, משום מה, דווקא לאחר שהונהגה בליטא תקופת לימוד של שש שנים בבית־הספר העממי — התחילו הצרות של בית־הספר העממי העברי והאידישאי מתרבות והולכות.

מה היה טעמו של דבר? — לפי החוק החדש, הקובע שש שנות למודים בבית־הספר העממי, נדרש מינימום של 30 תלמיד לפתיחת כיתה ה' או כיתה ו'. והנה, הרבה בתי־הספר העממיים העבריים היו נמצאים בעיירות ליטא הקטנות, ושם לא היה מספר התלמידים רב כל כך. לכן היתה זו גזירה, שאין הציבור יכול לעמוד בה. אבל מכיוון, שכיתות ה'־ו' של בית־הספר העממי נעשו חלק בלתי־נפרד מלימוד־החובה הכללי, נאלצו ההורים היהודיים, שלא היתה ידן משגת לשלוח את בניהם לבית־ספר תיכון עברי, למסור את ילדיהם לכיתה ה'־ו' של בית הספר העממי **הליטאי** שבמקום. לשם כך היו דרושות בחינות־כניסה.

מובן מאליו שלא כל התלמידים של בי"ס עברי עממי, שתקופת הלימוד בו היא רק ארבע שנים, והוראת לשון־המדינה בו היא רק שלש שנים, היו יכולים לעמוד בבחינות בליטאית ולהיכנס לביה"ס הליטאי. דבר זה גרם לכך, שכמה מן ההורים, שביקשו שבניהם יהיו פטורים מצרת בחינות הכניסה בליטאית, התחילו שולחים את בניהם לביה"ס העממי **הליטאי מכיתה א'** ואילך. וכך נוצר לביה"ס העברי מצב מיוחד, שאין לו כמעט תקנה. אלא שמסירותם ועקשנותם הרבה של ההורים היהודיים בליטא, בדובם המכריע, שהיו מוכנים להקריב כל קרבן על מזבח החינוך היהודי־הלאומי, כעברי־חילוני כחרדי, היא שעמדה להם לבתי־הספר העממיים היהודיים והיא שמנעה את הרחקת הבנים מצור־מחצבתם, באופן שלא היו מבקרים בבתי־הספר הליטאים כלל, או שהיו ממעטים מאוד לבקר בהם.

לפי החוק היתה רשות בידי מיניסטר־החינוך הליטאי להתיר פתיחתן של כיתות ה'־ו' של בתי־ספר עממיים גם אם לא יהיה בהם המינימום הדרוש של ילדים, אם היתה התערבות מיוחדת מצד הורי הילדים. מובן מאליו, כי בעיקר נתכוונו המחוקקים ליישובים הכפריים הליטאים וכי בהם בעיקר נהגו מנהג יוצא מן הכלל. אכן, בשביל בתי־הספר העבריים העממיים שבערי ליטא הגדולות.לא היה בכך משום בעיה כלל ועיקר. ולא עוד אלא שהם נהנו הרבה מהגדלת בית־הספר העממי על חשבונה של קופת הממשלה. אמנם, הכיתות החדשות של ביה"ס העברי הביאו אתן דאגות חדשות, אלא שאופיין של דאגות אלה היה שונה לחלוטין מהנ"ל.

קודם כל, הורגש מחסור ניכר במורים לכיתות החדשות. זה אירע דווקא בזמן שבו נגעלו שערי הסמינריונים הפרטיים למורים, והלא הסמינריונים העבריים למורים היו כולם פרטיים. התחיל מאבק על תכנית־לימודים מורחבת למען הלימודים היהודיים בכיתות אלה. בעיה מיוחדת היתה כרוכה בהגדלה הניכרת של תכנית הלימוד בליטאית (טבע, היסטוריה, וכו'). כן נתעוררה בכל

חריפותה בעיית ספרי־הלימוד בשביל הכיתות החדשות. אבל כל השאלות האלה לא היה בהן בכל זאת כדי לערער יסודותיו של ביה"ס העברי העממי, והן נפתרו בעתן בצורה זו או אחרת.

חוק החינוך מיולי, 1936, שפתח תקופה חדשה בתולדות בית־הספר היהודי, כבתולדות בתי־הספר של יתר המיעוטים, היה לו גם יתרון מסויים. לפי חוק קודם היתה זכות לבני מיעוט לפתוח ב"ס במקום־מושבם בתנאי, שאין מספרם מועט מחמש מאות. בחוק החדש הושמט סעיף זה ולא נאמר בו אלא, שבשביל 30 ילד יש להקים בי"ס; והואיל ויהודי ליטא עדיין לא היו נאמנים לשיטת הגבלת הילודה והעמדת המשפחה על שני ילדים בלבד, נמצא שאף בעיירה של כמה מאות נפשות בלבד היה תמיד המינימום הדרוש של ילדים בגיל ביה"ס, וכך היה לו לחוק החדש יתרון רב לגביהם.

אבל הסעיף האמור של החוק החדש איבד את כל ערכו החיובי עד מהרה, בשל שינוי שנעשה בסעיף 26 של חוק־יולי, וזה דבר השינוי:

„בגליל ביה"ס, שיש בו לא פחות מחמשים ילדים בלתי־ליטאים, יכולים להורות בבית־הספר גם לא בליטאית".

הגזירה על הגדלת המספר המינימאלי של ילדים בני מיעוטים, שיש להם זכות לתבוע לעצמם בי"ס מיוחד משלהם, והעמדתו על חמשים במקום 32 קודם ואח"כ 30 בלבד — היתה עלולה להיות מהלומה כבדה לביה"ס העממי העברי בליטא.

אמרנו: היתה עלולה להיות — מפני שתיקון החוק האמור לא נתפרסם אלא בסופה של שנת 1939, היינו: במחצית השנה לפני שקיעתה של ליטא העצמאית בכלל[23]).

הוא הדין בנוגע לשינוי הבלתי־רצוי בסעיף 14 של חוק־החינוך לבתי הספר העממיים, והוא: „בבית ספר עממי, ששפת ההוראה בו ליטאית, אפשר ללמד לילדי המיעוט הלאומי את שפתם בתור מקצוע מיוחד — אם מספר הילדים הוא לא פחות מ־32[24]) (קודם — 20). גם שינוי־סעיף זה לא היתה לו כבר שהות לפעול את פעולתו הלכה למעשה.

ההתקפות על בתי־הספר של המיעוטים, שאת ביטויין החריף ביותר אתה מוצא בחוק החינוך משנת 1936, גרמו לליכוד השורות של פעילי כל הזרמים במערכת החינוך היהודי בליטא. „יבנה", „תרבות" ו„בילדונגס־געזעלשאפט" (החברה להשכלה) כינסו במשותף ועידות גדולות אחדות, ואף התערבו ביחד אצל השלטונות למען ביטולן של גזירות. אמנם, לידי יצירת חזית מאוחדת יציבה בשדה החינוך היהודי לא הגיעו הדברים, אף לא לנוכח הסכנות הקשות שנשקפו לכל בתי־הספר היהודיים בליטא — באשר הם שם.

*

בתולדות ביה"ס העממי העברי בליטא העצמאית היו זמנם קשים, ברב או במעט. אך הציבור היהודי, בעל ההכרה הלאומית העמוקה, לא חדל מלבנות, בהתמדה ובעקשנות, את בניין החינוך העברי בליטא, שגדל ונתרחב בלי הרף, כפי שמוכיחים המספרים המובאים להלן:

בראשית 1920 נשלח שאלון אל 116 קהילות יהודיות מטעם המיניסטריון היהודי והמועצה הלאומית בדבר מצב בתי־הספר ומספר תלמידיהם. לפי התשובות לשאלון זה היה מספרם הכללי של הילדים בגיל 7־14 שנה — 13.430. מהם ביקרו בבי"ס רק 8.300. ב־45 קהילות מבין 116 הנ"ל לא היה שום בי"ס[25]) מכיוון שבשאלון הנ"ל מדובר על הגילים: 7־14 שנה יש להניח, כי מספר הילדים בגיל 7־11 שנה היה 10.000 בערך. רובם למדו, כפי שניתן לשער, ב„חדרים", ומספר ניכר של בתי־הספר הרשומים בשאלון לא היו

23) Vyriausybės Žinios (ידיעות המדינה), 21 בנובמבר, 1939; מובא ב„משעולי החינוך", 1940, חוב' י', עמ' 2.

24) שם.

25) ב„משעולי החינוך", חוברת י', עמ' 8.

כנראה בתי־ספר במובן המודרני של המלה. מספר בתי־הספר העבריים היה נמוך ביותר.

לפי הסטטיסטיקה הרשמית של משרד־החינוך למדו בשנת 1920 ב־55 בתי ספר יהודיים 4.870 תלמידים, ומספר מוריהם היה 108[26].

בשנת 1923 עבדו בבתי־הספר היהודיים, לפי מספרים רשמיים, 185 מורים. המספר הכללי של בתי־הספר היהודיים במדינה כולה היה, לפי המשוער, 95, ומספר בתי הספר היהודיים בעברית — 80. מספר בתי־הספר של „תרבות" היה 60, ומספר תלמידיהם — 5.023[27].

בשנת 1924 כבר היו קיימים בליטא 72 בתי־ספר עממיים של „תרבות" בלבד ומספר תלמידיהם היה 5.873[28].

בשנת 1926 היו קיימים בליטא 93 בתי־ספר עממיים עבריים ובהם 9.316 תלמיד. (מספר בתי הספר, ששפת אידיש שפת־לימודם, היה 14, ומספר תלמידיהם — 1400 בקירוב). באותה שנה היו בליטא 50 „חדרים" ומספר ניכר של בתי „תלמוד־תורה"[29].

בשנת 1931 היו בליטא, לפי דו"ח של ד"ר ח.נ. שפירא, 85 בתי ספר עממיים של „תרבות"[30].

בשנת 1932 למדו ב־139 בתי הספר היהודיים 10.075 ילדים, ומספר בתי הספר העממיים של „תרבות" היה 84. בשנת 1933 היה מספר בתי הספר היהודיים 107, מלבד 45 „קומפלקטים" (קבוצות־לימוד) של ילדים יהודים בבתי־הספר העממיים הליטאים[31].

בתחלת שנת 1936 היו קיימים בליטא 108 בתי־ספר עממיים יהודיים ובהם 13.607 תלמידים ו־329 מורים. 43 מבין המורים הנ"ל עבדו ב„קומפלטים" היהודיים (43 במספר) שליד בתי־הספר העממיים הליטאים. בבתי־הספר עבדו עוד 101 מורי־דת. מבין 186 בתי־ספר כלליים היו רק 7 בתי־ספר יהודיים, שהיו בני תקופת־לימוד של שש שנים. בתי־הספר היהודיים היוו 5% מכלל בתי־הספר הליטאים, והמורים היהודים — 7%[32].

באחד בינואר, 1937, היה מספר בתי־הספר העממיים היהודיים 109 עם 306 „קומפלקטים", מלבד 46 „קומפלקטים" יהודיים נוספים ליד בתי־הספר הליטאים. בכל בתי־הספר האלה עבדו 352 מורים. מספר התלמידים היה 15.863, ומהם 2.099 שלמדו ב־46 ה„קומפלקטים" היהודיים הנ"ל[33].

---

26) שם, תרצ"ו, חוברת ב', עמ' 14־16. גם במקרה דנן גם במקרים הבאים יש להעמיד את מספר בתי־הספר העבריים על 85% ואת מספר תלמידיהם על 90% בקירוב, ביחס לבתי־הספר היהודישאיים.

27) „דאָס אידישע פאָלק", נומער 34, ניו־יורק, 1923.

29) ד"ר י. רובינזון: חוברת 2, XI, 1926, ב„דער יודע", ברלין. ב„שבילי החינוך", ניו־יורק, תרפ"ו, חוב' א', נמסר בטעות, כי מספר התלמידים באותה שנה היה 12.000. —

30) „הכנסיה העברית בברלין", ברלין תרצ"א, עמ' 38.

31) „תולדות החינוך בישראל", צ. שרפשטיין, כרך ג', עמ' 229, ניו־יורק תשי"ג. — כל המספרים הסטטיסטיים ממקורות חוץ־לארץ על בתי־ספר בליטא העצמאית יש בהם ליקוי יסודי אחד, שאינם מוסרים את מספר ה„קומפלקטים" בבתי־הספר. כך, למשל, אין אנו מקבלים מושג ברור, לפי המספר „107 בתי־ספר בשנת 1933", מהו ההיקף האמיתי של החינוך היהודי בליטא באותה שנה: 107 בתי ספר — אפשר שהם רק 107 „קומפלקטים" בלבד, ואפשר שהם 300 „קומפלקטים". ההבדל הוא עצום, כמובן. אגב, היו שתירגמו את המושג „קומפלקט" לעברית בן **ארבע** כיתות ושיהא כולו „קומפלקט **אחד** בלבד. מכיון שאין לנו כיום גישה אל החומר הממשלתי הרשמי בליטא ואנו נאלצים להישען על מקורות אחרים, לקו אף מספרינו בחוסר דיוק. אם נרצה לקבל מושג ברור על מספר ה„קומפלקטים", נהיה קרובים לאמת אם **נכפל** את מספר בתי־הספר **בשלוש**. המספרים משנת 1937 ואילך מובאים בשם ד"ר א. קיסין, יו"ר מרכז „המורה" בליטא עד הסוף, והם המדויקים ביותר בשטח זה. —

32) „במשעולי החינוך", חוב' ב', מאמרו של ד"ר א. קיסין. —

33) שם, תרצ"ז, חוב' ד', עמ' 2.

באחד בינואר, 1938, היו בליטא 107 בתי־ספר עממיים יהודיים, עם 320 „קומפלקטים" (6,2% מן המספר הכללי) ונוסף על כך — עוד 45 „קומפלקטים" יהודיים ליד בתי־הספר העממיים הליטאים. ובסך הכל — 365 „קומפלקטים", כמספר המורים המועסקים בכל בתי־הספר האלה. בכל הקומפלקטים של בתי־הספר היהודיים למדו 13.856 תלמידים, וב„קומפלקטים" שליד בתי־הספר הליטאים — 2.106 תלמידים, ובסך הכל — 15962 תלמידים[34].

מספרם של בתי־הספר העממיים היהודיים פחת כדי שניים — לעומת השנה הקודמת, אך מספר הקומפלקטים עלה ב־13, והיא העובדה החשובה יותר.

בשנת 1939 לא חל שינוי במספרם של בתי־הספר היהודיים — 109. מספר התלמידים היה 17.942, ומהם 1.969 שלמדו ב־48 ה„קומפלקטים" היהודיים, שליד בתי־הספר העממיים הליטאים. מספר המורים היה — 383[35]. ומכאן אתה לומד על המספר הכללי של ה„קומפלקטים" היהודים. כזה היה מצב הגידול וההסתעפות של החינוך היהודי בליטא באותה שנת אימים ומגור, שנת 1939, בימי נצחונותיו הגדולים של היטלר ימ"ש, שכבר פגעו במישרים אף בליטא הקטנה, שמחוז ממל כבר נותק ממנה.

השנה 1940 החלה במספר כולל של 109 בתי־ספר יהודיים עם 335 (345?) „קומפלקטים", ועוד 43 (53?) „קומפלקטים" יהודיים ליד בתי־הספר העממיים הליטאים. בכל אלה עבדו 390 מורים, מלבדם היו פעילים במוסדות־חינוך אלה 127 מורים לדת, ובס"ה — 510 מורים ומלמדים יהודיים[36].

מספר הילדים המתלמדים היה בקירוב 18.000 ובכללם תלמידי בתי־הספר העבריים בלבד — יותר מ־16 אלף.

אכן, על אף כל המכשולים הוליכה דרך ההתפתחות של ביה"ס העממי העברי בליטא כל הזמן במעלה ההר, קדימה.

*

גן הילדים לא היה מוסד רווח ביותר בליטא היהודית. היה זה, בדרך כלל, מוסד חינוכי פרטי, וההורים היהודיים לא גילו עניין מיוחד בקיומו. כמעט כל גני הילדים, שהיו קיימים בליטא, היו עבריים מייסודה של „תרבות". הם גם גני הילדים הראשונים, שנוסדו על ידי „מרכז התרבות" והוחזקו על ידו בזמן הראשון.

בשנת 1922 היו בליטא 4 גני־ילדים: בקובנה (40 ילד), בניישטאט־שאקי (35), בפוניוויז' (42) ובלינקובה (35)[37].

בשנת 1923 היו בליטא 5 גני־ילדים ובהם 187 ילדים[38] ואף בשנת 1924 לא הוגדל מספרם[39]. בשנת 1926 היו בליטא 7 גני־ילדים ומהם אחד ששפת־הלימוד בו היא אידיש[40].

בשנת 1937/8 היה מספרם של גני־הילדים — כמעט כולם בעברית — 25 ובהם למדו 719(?) ילדים ועבדו 31 גננות. שרפשטיין מוסר. שמספר גני־הילדים בשנת 1932 היה 42, ובהם למדו 460 ילדים[41].

האסיפה המכוננת של הגננות העבריות נתקיימה בשנת 1929 בקובנה. שם החלט לייסד „הסתדרות גננות עבריות", שיוקם ליד „מרכז תרבות".

---

34) שם, 1938, חוב' ז', מאמר ד"ר א. קיסין.

35) שם, חוב' ט', עמ' 44־54, וחוב' ז'־ח', עמ' 18. המספרים הנמסרים במאמרו של ש. זאב ב„הד החינוך", ירושלים, תרצ"ג, גל' ו'־ז' הם מטושטשים ולא תמיד מדויקים.

36) שם, חוב' ז'־ח', עמ' 18.

37) „הצופה", גליון 9, קובנה, 1922.

38) „תולדות החינוך בישראל", צ. שרפשטיין, כרך ג', עמ' 228.

39) „תרבות", ורשה, תרפ"ד, חוב' ה'.

40) במאמר המובא של ד"ר י. רובינזון.

41) „תולדות החינוך", ג', עמ' 224.

מורים וספרי־לימוד

בתקופת בראשית של הקמת בתי הספר העבריים בליטא הורגש מחסור עצום במורים. הממשלה הליטאית תבעה הכשרה מסויימת בשטח ההשכלה הפדגוגית, וחלק ניכר מן המורים העבריים לא היה יכול לספק תביעה זו. המצב הוחמר עוד יותר בשל כך, שממשלת ליטא תבעה מן המורים מינימום של ידיעת הלשון הליטאית (בבתי־הספר העממיים היו המורים היהודיים צריכים ללַמד בעצמם ליטאית לתלמידים).

המוסדות היהודיים העליונים השתדלו אז אצל השלטונות, שבחינות המורים תידחינה לזמן מסויים, כדי שיוכלו להתכונן, ובינתיים יוכלו ללמד בבתי־הספר. כשמורה נכשל בבחינות — היה משיג על הרוב רשות לחזור ולהיבחן כעבור זמן מה. הממשלה הליטאית לא נהגה תחילה *בחומרה* — ולו *מטעם זה בלבד, שעניין הכשרת* המורים היווה בעייה חמורה גם אצל רוב המורים הליטאים.

הדרך הטובה ביותר לפתרון בעית חוסר המורים היתה להקים סמינריון למורים. אבל ראשי זרמי־החינוך השונים לא יכלו להידבר בנוגע לתכנית לסמינריון אחד, שיהא מוחזק כולו ע"י הממשלה. אבל לא סמינריון כזה ולא הסמינריונים של זרמי *החינוך* השונים היו יכולים לפתור אפילו חלקית את בעיית המורים לעברית הדחופה, וזה — משני טעמים: א) עוברות שנים עד שיוצא מחזור ראשון של גומרי סמינריון; ב) מספר הגומרים אינו רב.

על כן אולצו לחפש דרכים אחרות. לעזר רב היתה יזמתה של המועצה הלאומית, שמחלקתה התרבותית פתחה כמה קורסים קיציים להשלמת ידיעותיהם של המורים. קורסים אלה נתקיימו כמה שנים. בחוזר מספר 33 משנת 1922, שפורסם על ידי מחלקת התרבות שליד המועצה הלאומית, נמסרת התכנית כולה של לימודי המורים. נביא כאן את פרטי התכנית כדי לתת מושג עליה.

בקורסים היו שלוש מחלקות. לימדו בהם בשתי עונות קיץ (6 שבועות כל עונה). שתי המחלקות הראשונות היו צריכות להקנות את תעודת־ההשכלה הנחוצה מטעם השלטונות, ואילו הקורס השלישי היה לשם השתלמות.

במחלקה א' למדו: ליטאית (6 שעות לשבוע) בוטניקה וזואולוגיה (3־4 שעות) מדעי־טבע בלתי־אורגניים (6 שעות) האדם (3־4 שעות) היגינה של ב"ס (2 שעות) ציור ושרטוט (4 שעות) הדבקה (4 שעות) מלאכת־יד (4 שעות).

במחלקה ב': ליטאית (6 שעות) חשבון (4 שעות) גיאומטריה (3 שעות) פדגוגיה (4 שעות) תולדות ליטא (2 שעות) גיאוגרפיה (2 שעות) פסיכולוגיה (4 שעות) שירה (3 שעות).

מחלקה ג': אידיש וספרותה, תולדות היהודים, מלאכת־יד, ציור ושירטוט, זמרה, התעמלות, סמינריון פסיכולוגי־פדגוגי, ספרות עברית חדשה, מיתודיקה של התנ"ך[1]).

מאליו מובן, כי הקורסים של קיץ, שאורגנו הן על ידי המועצה הלאומית והן על ידי „תרבות" ו„יבנה" — לא היו אלא לשעת הדחק. הגרעין העיקרי של המורים העברים לא התפתח אלא בסמינריונים העבריים ובקורסים למורים.

הסמינריון הראשון של „תרבות" בקובנה נפתח בשנת 1922. בתחילה לא היה ל„תרבות" סמינריון שלם, כי אם קורס אינטנסיבי *של שנה אחת*, ואחר־כך — של שנתיים. במחזור הראשון גמרו את הקורס, בשנת 1923, 42 מורים.

וזו רשימת הלימודים בסמינריון „תרבות": עברית, תנ"ך, הספרות העתיקה, הספרות החדשה, היסטוריה, מתימתיקה, פיסיקה, חימיה, היגיינה, גיאוגרפיה, ידיעת עמנו, פסיכולוגיה, פדגוגיה, ליטאית, ספרות ליטאית, גרמנית, התעמלות, זמרה, מלאכת־יד, ציור[2]).

בעתון עברי בקובנה נמסרה תכנית־הלימודים בסמינריון „תרבות" בצורה קצת שונה,

---

1) „ידיעות פון אידישן נאַציאָנאַל־ראַט אין ליטע", קובנה, 1922, נומער 1 עמ' 3, 22 (מספר שנות הלימוד במחלקה ג' — לא נמסר שם).

2) „עתידנו", חוב' ב', ברלין, 1924.

ומקור אחד ממלא את החסר בשני: השפה העברית והסגנון, תנ"ך, ספרות חדשה, היסטוריה עברית וכללית, פדגוגיה, פסיכולוגיה, לוגיקה, מיתודיקה תולדות הפדגוגיה, חשבון, טבע, ציור ומלאכת־יד, ליטאית[3]).

המורים הראשונים בסמינריון זה היו: ד"ר י.ל. ברוך, ד"ר י.ש. טשרנא, נ. גרינבלאט, ד"ר מ. שוואבה, פרופ. גוטמאן, ד"ר א. ברמן, ד"ר י. ברגר, נ. פרוכובניק, רודניק, לובמן־חביב[4]).

המנהל הראשון של הסמינריון „תרבות" למורים היה ד"ר י.ש. טשרנא, השני — יהושע מרגולין, אחריו שימשו כמנהלים ד"ר א. סגל וד"ר רפאל רבינוביץ.

הסמינריון למורים „תרבות" נאבק קשה על קיומו. דמי החזקתו באו ממרכז „תרבות", וכשליש מהתקציב הוצא בשנים הראשונות לתמיכה בתלמידי המוסד[4*]).

הסמינריון למורים „יבנה" בטלז היה במצב כלכלי יותר טוב. עד שנת 1929 היה מקבל קיצבה חדשית מ„קרן העזרה המרכזית" באמריקה. ב־1929 הופסקה התמיכה ומצבו של המוסד הורע.

בשנת 1933 הוחמר המצב מבחינת הדאגה למורים בעתיד, כי הממשלה גזרה על נעילת שערי הסמינריונים הפרטיים. הסמינריון למורים „יבנה" שהיה לו קורס מלא למורים, בן ארבע שנים, ניתנה לו האפשרות להמשיך בהכשרת משתתפי הקורס, שעמדו באמצע תקופת למודיהם. בשנת 1936 ניתנה שוב רשות לסמינריון „יבנה" — היחיד מבין שלושת הסמינריונים היהודיים למורים — להוציא מחזור נוסף (4 שנים).

מרכז „תרבות" הרבה בהשתדלויות, שהממשלה הליטאית תקים לפחות קאתידרה ללימודים עבריים על־יד „הפדגוגיון הממשלתי" בקלייפדה (ממל). השתדלויות אלה היו לשוא, ורק בשנת 1939 נתמלאה הבקשה. ומתוך רצון לתקן את העוול המשווע כלפי „תרבות" — נתמנה כמרצה לקאתידרה זו מועמדה של „תרבות" ד"ר ז. זילבר. הלה היה קודם מנהל הגימנסיה העברית בראסיין והיה מוסמך לבלשנות שמית ומוסמך ביה"ס הגבוה למדעי היהדות בברלין. הממשלה הסכימה גם כן לכך, כי מרכז „תרבות" יציע רשימה של מועמדים לקאתידרה וכי רק גומרי הלימודים העבריים יהיו בעלי זכות הוראה בבתי־ספר עבריים.

היה זה הישג ניכר. קאתידרה זו כללה את לימוד השפה העברית, המיתודיקה של השפה והיסטוריה עברית[5]).

מה רב היה הדכאון בחוגי פעילי „תרבות", בשעה שלא התירה הממשלה להקים שום קאתידרה ללמודי העברית ליד המכון הפדגוגי הליטאי בממל, אפילו לאחר נעילת שעריו של הסמינריון למורים של „תרבות" — יעיד מכתבה של סטודנטית יהודיה מאותו מוסד ממשלתי. היא מוסרת: „במכון נמצאים שלושים וחמשה סטודנטים יהודיים, מהם — גמרו 16 גמנסיונים עבריים. והשאר — ליטאיים. כל אחת (מאתנו), גם מבין אלה שגמרו גמנסיון ליטאי, היתה שבעת רצון להיות חוליה קטנה בשרשרת חוג עברי. לכל אחת — ידוע גורלה בעתיד הקרוב ומאליה נשאלת השאלה: מה נותנים לנו כל הלימודים, אם כל יום ויום מרחיק אותנו מתפקידנו האמיתי לחנך דור עברי בריא . . . כל אחד שקוע בדאגותיו . . . ובלי משים הוא נמשך לאיזה כיוון־חיים אחר, כיוון אשר תוצאותיו נראה בעוד שנים אחדות . . . .[6]).

כל זה אמור לגבי בתי־הספר העממיים. לא כן הגמנסיות העבריות בשנות השלושים שבהן לא היתה בעיית המורים חריפה כל כך: ראשית, משום שמספר המורים החדשים הנדרשים לא היה גדול ביותר, ושנית — מפני שלצורך קבלת תעודת

3) „הצופה", קובנה, 1922, מס' 9.

4) שם.

4*) „דרכו של מחנך עברי", י. מרגולין, מרחביה, 1948, עמ' 97.

5) „במשעולי החינוך", חוב' ח' וי'.

6) „במשעולי החינוך", חוברת ה־ו', עמ' 73.

הוראה בגימנסיה אפשר היה להיבחן באוניברסיטה או לפני ועדות ממשלתיות מיוחדות. שלישית, מה שנוגע ללימודים היהודיים — אפשר היה ללמוד במחלקה ללשונות השמיות ליד האוניברסיטה הליטאית, שהתנהלה על ידי ד"ר חיים נחמן שפירא.

ציבור המורים העברים בליטא, כחבר אנשי־מקצוע אחד, היה צריך לטפל לא לבד בהכשרה הפדגוגית של חבריו ולהאבק לא לבד לזכויות בית־הספר העברי, אלא אף לדאוג לענייניו החמריים של המורה העברי. וכל כמה שלא יראה מוזר — דווקא בשטח זה גילו יכולת מועטה ביותר, ואף הצליחו בו פחות מביתר שני השטחים.

עוד בתקופה ראשונה נעשו נסיונות לארגן את המורים העברים בארגון מקצועי: נסיון ראשון כזה נעשה בשנת 1920 מצד מורי הגימנסיות בלבד.

בשנה ההיא נוסד במאריאמפול „מרכז הגמנסיות", אלא שמרכז זה לא גילה אחר כך סימני־חיים מרובים מדי.

רק בשנת 1924 נוסדה הסתדרות המורים העבריים שכללה בשורותיה את המורים **מכל סוגי** בתי־הספר. מדוע לא נוצר איגוד מקצועי כללי כזה קודם? — בנידון זה משיב ד. ליפץ, ששימש אז מנהל „תרבות" בליטא, כי בזמנים הראשונים עדיין לא היה עצם קיומם של בתי־הספר העבריים מובטח, וכל העניין כולו נראה „תרבותי ורוחני לבד", אבל אחר כך נעשה ביה"ס העברי לשאלה סוציאלית כפולה — שאלת התלמידים ושאלת המורים. נתווסף עוד גורם אחד חשוב, שבתחלה היה רב מספרם של המורים **המקריים**. והנה „מורי־שעה" אלה כמעט שעזבו את בית־הספר לגמרי ונשאר קיבוץ של מורים, שבדעתם להמשיך בעבודתם בשדה החינוך"[7]).

אחד הגורמים העיקריים, שנתנו בשנת 1924 אפשרות להקים ארגון מורים משותף היה ההסכם בין מורי הגמנסיות ובה"ס העבריים העממיים בעניין המכינות. זו היתה בעייה כאובה. כמעט ליד כל הגימנסיות נוצרו, תחלה, מכינות, ולעתים — אף 3-4 מכינות. מכינות אלה היו — ואם גם שלא במתכוון — למפגע ולמכשול בדרך התפתחותו של **ביה"ס העממי**. סביב שאלה זו נתעוררו ויכוחים חריפים והיו חיכוכים. רק בועידה של שנת 1924 הושגה פשרה, באופן שנתאפשרה הקמתה של הסתדרות המורים. הפשרה כלולה בהחלטה דלקמן, שנתקבלה בועידה: „המרכז (של המורים) צריך לאחוז באמצעים, שבאותם המקומות ששם מתקיימות על יד הגמנסיות מכינות, המקפחות את קיומו של ביה"ס העממי, שהמכינות האלה תיסגרנה עוד לפני התחלת שנת הלימודים הבאה"[8]).

תפקידיו של מרכז המורים היו: א) לשכה לאינפורמציה; ב) קופה לעזרה הדדית; ג) לתת ארכא למורים, שנכשלו בליטאית; ד) תיווך בין וועדי הורים ומורים[9]).

לפי הדו"ח של ד"ר לוינהארץ יו"ר מרכז המורים, בועידת המורים בשנת 1925, כבר היו רשומים בשנה הראשונה 220 חברים. מרכז המורים אף הוציא בטאון בשם „המורה — כלי מבטאה של הסתדרות המורים העבריים בליטא". בסך־הכל הופיעו 6-7 גליונות של בטאון זה.

וודאי, ארגון זה לא היה איגוד מקצועי גרידא. אחרי ככלות הכל, המורה עדיין לא היה „פקיד־סתם" בביה"ס, כי אם — ובעיקר — בעל־הבית ובעל המפעל, המסור בלב ונפש לביה"ס ונאבק כארי למען קיומו וזכויותיו. אכן, צדק ד"ר א. קיסין כשכתב „המצב אצלנו הוא כזה, שאין אנו באים ליצור רק ארגון פרופסיונאלי של מורים עבריים. עלינו ליצור את הכוח המאורגן, שיעמוד על משמר בית הספר העברי בליטא, שישמור על שאירית פליטתנו זו"[10]).

---

7) „הד ליטא", נומר 13, קובנה, תרפ"ה.

8) שם, עמ' 5.

9) „המורה" גל' 3, מאריאמפול, תרפ"ה.

10) „במשעולי החינוך", חוב' א'.

אבל, „הכוח המאורגן" הזה לא החזיק מעמד זמן רב. למעשה לא נותר ממנו לפליטה אלא צל־צלו. ורק בשנת 1936 הוקמה הסתדרות־מורים חדשה, בשם „המורה". לנשיאות ההסתדרות הזאת נבחרו: ד"ר א. קיסין, יו"ר, ישראל דימנטמן, גזבר, א. פינטשוק, גזבר, וי. שוחטמן, י. חריט ושלומוביץ[11]).

ארגון „המורה" הוקם בה בשנה, שבה יצאה הגזירה של חוק־החינוך החדש, המחייב הרחבת לימודי הליטאית בתכנית בית הספר היהודי. ואמנם, ארגון „המורה" היה פעיל מאוד במאבק נגד חוק זה ולא פסק מלפעול למען ביטולו או שינויו של החוק — עד הסוף.

על אף העובדה, שהמורים לא היו מאורגנים בצורה טובה כל־כך, היה מצבם הכלכלי משופר למדי. המורה של ביה"ס העממי היה רשום כפקיד־ממשלה ומשכורתו היתה מובטחת לו, וכן זכה בכל הוספות, קיבל פנסיה לימי זקנה, וכו'. המורה בביה"ס התיכון העברי לא נהנה מכל הזכויות האלה. אבל לעומת זאת היתה משכורתו גבוהה הרבה מזו של המורה בביה"ס העממי ובדרך־כלל היה מקבל משכורתו בעתה.

תפקיד עצום היה לו למורה העברי בליטא בתחום החברתי והלאומי. בעיירות הקטנות היה משמש, למעשה, כמרכז תרבותי וציוני. הסתדרויות הנוער הלאומיות והציוניות לא היו גדולות ומתפשטות כל כך, אלמלא עזרתם הפעילה של המורים. המורה העברי הוא גם שניהל בצורה עקבית ובכל המרץ הראוי את המאבק למען טיפוח רוח היהדות בביה"ס העברי. אמנם, היו אחדים יוצאי דופן — אך היו מעטים, ואם מורה עברי נכשל והגדיש את הסאה — זכה מיד לגינוי חריף. כך, למשל, קם מורה אחד והוציא (בשנת 1939?) ספר־לימוד למדעי הטבע וידיעת המולדת (הליטאית) בלשון הליטאית למען בה"ס העבריים במדינה, אף על פי שלפי החוק משנת 1936 מותר היה ללמוד מקצועות אלה בעברית[12]).

בערים רבות לעשרות אורגנו שיעורי־ערב, שביקרו בהם רבים. בשנת 1922 היו שיעורי־ערב של תרבות בערים ובעיירות אלה: מזשייק (30) פרן (45) קופישוק (20) קיידאן (40) קובנה (225) ראדווילישוק (41) פלונגיאן (30) ויזון (15) אוטיאן (70) פומפיאן (15) זאגר (50) קלם (21) מאריאמפול (50) ראקישוק (65) בירז, אניקשט ורוגובה[13]).

בשנה ההיא היו שיעורי־ערב של „תרבות" בעוד 13 מקומות, שאין בידינו שמותיהם. הוראת העברית למבוגרים נמשכה ונתרחבה גם בשנים שלאחר כן, אף כי מנקודת־ראות הפירסומת והידיעות על הפעולות נתקפח שטח זה ביותר.

לבסוף, עלינו להזכיר עוד, כי הסתדרות המורים הוציאה, משנת 1936 ועד שנת 1940 — ואם בצורה לא־סדורה — בטאון בשם „במשעולי החינוך", המשמש כיום כמקור הטוב ביותר לידיעות על הפעולות בשדה החינוך העברי בליטא.

הוצאת בטאון זה תבעה מאמץ מיוחד, ובטאונה של הסתדרות המורים העברים בארץ־ישראל ידע להעריך את גודל המאמץ במלים אלה:

„פולין הגדולה לא הגדילה לעשות מליטא הקטנה ונתנה במשך שנת תרצ"ז רק שתי חוברות „מסלות" . . . ליטא הקטנה — חזרה תורה לאכסניא שלה — החלה להוציא ברוב מאמצים „במשעולי החינוך" . . . והצליחה כבר להוציא שתי חוברות ראשונות בשעה טובה[14]).

---

11) „עם וספר", תל־אביב, תרצ"ו, סיון, עמ' 14. — חברי „מרכז המורים" בשנת 1924 היו: ד"ר לוינהרץ (מאריאמפול) י. מרגולין (קובנה) פינקל (שאדובה) גב' יעקבסון. חברי הועד הפועל היו: יוסלביץ, דימנטמן, בן־כלב. חברי „משפט החברים": ד"ר י. פרידמאן, ליפשיץ, מנס, סטרליץ וקריבושיב.

12) „במשעולי החינוך", 1940, חוב' י'.

13) „הצופה", נומ' 9, קובנה, 1922.

14) „הד החינוך", גל' א־ב', תל־אביב, תרצ"ז.

והרי לפניך חלק מכלל קרוב לחמש מאות המורים העברים בגמנסיונות, בבתי־הספר העממיים ובגני־הילדים בליטא:

אבנשטיין (סאלנט)
אברמוביץ (דוריאן)
אורצקין (מרימפפול)
אירוב, צ.ה. (מרימפול)
אלטמאן, ז.י. (מרימפול)
אלטמאן, י. ד״ר (קובנה)
אנוך, ח.
אפשטיין, צ. (ווילקומיר)
ארש (בירזש)
באלין, מ. (רוטובה)
באבוש, שלמה (זוסלה)
באק, שרה
בוכוב, א. (קובנה)
בייגל, אברהם (פוסבול)
ביליס, א. (קובנה)
בלוך, מ.י. (מרימפול־קובנה)
בלכמן, א. (פוניבז)
בן־כלב, י. (מרימפול)
בן־שחר, י. (קובנה)
מ. בנד (ווילקומיר, ניישטאט)
בנימינוביץ, ד״ר (קובנה)
בקין, ישראל (פוניבז)
ברוידה, ח. (שבלי)
ברוצקוס, י. (קובנה)
ברמן, א. ד״ר (קובנה)
ברמסון, ד״ר (וירבאלן)
ברקל, מתתיהו (אוטיאן)
ברקמן (קובנה)
גאנדז (נמוקשט)
גוטמן, מרגלית (קיבארט)
גולבורט (שאקי)
גולדברג, חיה (שאוולי)
גולדין (שאוולי)
גולדשטיין, א.
גוליס, ש. (רדבילישקי)
גורשיין
גיטלזון, ג. (קובנה)
גרטנר, י. (וילקי)
גרבר, י. (קובנה))
גרין, נחמה
גרינבלאט, ח.
גרינבלאט, נ. (קובנה)
גרינברג, אפרים (קובנה)
גרינברג, יהושע (שאוולי)
גרשטר, חנן (נמוקשט)
דוביצקי, י. (קרטינגה)
דומבליאנסקי, י. (קובנה)
דימנטמן, י. (קובנה)
דראזנין, יעקב (ווילקומיר)
הולצברג, רפאל ד״ר (טלז)
הירש (ראקישוק)
הלפן, שרה (טלז)
הנין, א. (שאוולי, פלונגיאן)
וטרין, א. (קובנה)
וילנסקי
וולפסון (סיאד)
וינשטוק י. (קובנה)
ולוצקי, קופל (קובנה)
מרת ורזשבולובסקי
זופוביץ, ש. (קובנה)
זילבר, ר. ד״ר (ראסיין)
זילברשטיין, י.
זיסלה, ד.
זלצברג, י., ד״ר (קובנה)
זקהיים, מ.
חבס, חיה (קובנה, טלז)
מרת חדקל, ד״ר (מרימפול)
חייטין, חנה (מרימפול)
חייטין, ליב (שבלי)
חמליבסקי
חריט, י. (קובנה)
טבכוביץ, א. (מרימפול)
טבכוביץ, נ.

טרפידו, יטה (קלם)
טשרטוק, א. (וילקובישיק)
טשרנו (בלבירישיק)
יבלוקובסקי (מרימפול)
יואל, א. ד״ר (מרימפול)
יוסמן, מ. (זרסיי)
ינקילביטש (קופישוק)
ינקיליביטש, יצחק, ד״ר (קובנה)
יעבץ, ש.
יעקבסון, ל. (קובנה)
יפה, אבא (רוסיין)
יפה, ג.
יפה, מ.
יפה, רחל (וילקומיר)
ירושלמי, אליעזר (שאוולי)
כהן, ב. (פוסבול)
כהן, ד.ב. (ויזין)
כהן, שלמה (פרן)
כץ, לאה (טלז)
לובין, מ. (וילקומיר)
לובמן־חביב, יעקב (קובנה)
לוי, ב. (ויסוקידבור)
לוי, ש. (קובנה)
לויטס, זלמן (יגישקל)
לוין (בלבירישוק)
לוין, א.מ. (מאריאמפול)
לוין, אוריה (קרטינגה)
לוין, ראובן (בירז׳)
לוין, צפורה (ראמיגיילה)
לוינהרץ, א., ד״ר (מאריאמפול)
לוינסון, ד״ר (קובנה)
לוריה, ח.י.
לחם, ה. (קובנה)
ליאמפרט, ל. (וילקומיר)
ליבוביץ, ד״ר (קובנה)
ליבוביץ, צבי (ורנה)
ליבזון (בלבירישיק)
ליבשין, י. (קובנה)
לידסקי, נ. (קובנה)
לייפציגר, א. (פוניבזש)
ליס (קלם)
ליפשיץ, י. (מאריאמפול)
לנדסברג, חנה (קיידן)
לצמן, ח.
מדינסקי, מ. (קובנה)
מורשן, א. (קובנה)
מרת מילר (גורזד)
מילר, רחל (קושדר)
מינדלין, י. (בירזש)
מינצובסק, אבא (טלז)
מרת מיצקון (קובנה)
מלמן, י. ד״ר (פוניבזש)
מסנבלום, י. (קובנה)
מרגלית, לאה (ראסיין)
מריאַש, י.מ. (קובנה)
נוחומוביץ (מזשייק)
ניימרק, פ. (קובנה)
סביצקי, דב (אליטה)
סופר, חיה (אקמיאן)
סטרליץ, י. (קובנה)
סידרר, שמואל (זזמר)
סיסיצקי, י. (קובנה)
פאץ, חנוך (פוסבול)
פוטשניק, מ.
פילוינסקי, י. (מרימפול)
פלוטניק, א. (טרישיק)
פרוכובניק, נ. (קובנה)
פונק, א. (שאוולי)
פורמן, צ.
פייגנזון (פוניבזש)
פיינשטיין, ד.
פיש, ישראל (קובנה)
פלדברג, ד. (ינובה)
פלדשטיין, צבי, ד״ר (קובנה)
פקטור, צ. (מרטש)
פראנק, אהרן (שאוולי)

פראנק, משה
פרומקין, ד"ר (קובנה)
פרידמן, יהושע, ד"ר (קובנה)
פרנקל, צבי (שאוולי)
צנטקובסקי, י.
קווינט, משה (רוסיין)
קופלביץ, י. (קובנה)
קוריאן, בילה (פרן)
קיזל, ש. (קובנה)
קיסין, אברהם, ד"ר (קובנה)
קירש, צ. (קובנה)
קירשנבוים, צפורה (ראקישוק)
קלטון, אברהם (קובנה)
קליפ, י. (קופישוק)
קלן, דוד (בירזש)
קנטורביץ, ח.
קסלר, ג.ב. (קובנה)
קפיט, ש. (קובנה)
קפלן, א. (אוטיאן)
קפלן, ישראל (קובנה)
מרת קפלן, ל. (קלם)
קרבץ, מ. פרופ., (שאוולי)
קרון, ח.ז. (קובנה)
מרת קריצביץ
רדובסקי, חנן
רודי, צ. (קובנה)
רודין, ח.ש.
רודניק, יוסף (פוסבול)
רודניק, מרדכי (שאוולי)
רוזיק, שמעון (מרימפול)
רוזנבוים (מרימפול)
רוזנבלט, ישכר (קובנה)
רוזנפלד, א., ד"ר. (קובנה)
רוזנצווייג, צבי (קובנה)
רוזנצווייג, תנחום (וילקומיר)
רוזנשטיין, מ.ד. (ראקישוק)
רוזנשטיין, שרה (ראקישוק)
רוכמאן, א. (ויזון)
רייכל (קובנה)
רימר, ל. (פרן)
שבתלבוים, בנימין (שאוולי)
שוב, מ. (שאוולי)
שובה, מ., ד"ר. (קובנה)
שוחטמן, י.ל. (קובנה)
שור, רחל (קלם)
שטיין, שרה
שיין, מ.
שיינקר, ש. (בירזש)
שילנסקי, ז. (פוניבזש)
שירר, צ. (קלבריה)
שלומוביץ, מרים (קובנה)
מרת שליאכטר (אליטה)
שניידר, ש. (יסבין)
שפירא, נ., ד"ר (קובנה)

*

המחסור בספרי לימוד היה לא פחות ניכר מאשר המחסור במורים עברים. כדי לקבל מושג ברור על גודל המחסור בספרי־לימוד עבריים נאותים בתקופה הראשונה לעצמאותה של ליטא — די לנו אם נזכיר, כי היו גימנסיות עבריות שלימדו גיאוגרפיה לפי „שבילי עולם" לשמשון הלוי בלאך ומתמתיקה לפי ... „איל משלש" להגאון מווילנא[1]).

הסופר והמבקר נתן גרינבלאט, שהיה בין המורים הראשונים של הגימנסיות העבריות בקובנה, כותב על התקופה ההיא בזה הלשון:

„... וגם ספרי־לימוד — הס מלהזכיר! יושבים מורים על מדוכה זו, מתחבטים בה, עד שיתחילו ב„משמרות"־לילה, יתרגמו שאלות בחשבון, יעבדו ספרי טבע וגיאוגרפיה, „ידפיסו כל מיני תקצירים, וככה יספקו הנלהבים והנאמנים לתחיית עם ולשונו — חומר־לימוד[2]).

1) „אכסניא של תורה", ברלין־וירבאלן, 1921.

2) „בצרון", חוב' ג', עמ' 190, ניו־יורק, תש"ח.

מתקצירים אלה התפתחו אחר כך כמה וכמה ספרי לימוד בשביל בתי־הספר העבריים בליטא. להלן נמסור רשימת ספרי־לימוד, שעלה בידנו לחבר על יסוד החומר שהגיע לידנו או שנשתמר אצלנו. כמה מן הספרים חסרים ציונים ביבליוגרפיים מדוייקים, הואיל ולא עלה בידנו להשיגם:

1־3) אלגברה — ש. קפיט (ג׳ חלקים) קובנה.

4) אלפון עברי — א. וטרין, י. קפלן. קובנה, תרצ״ט.

5־9) בעיות החשבון, (חלק א׳ — מעובד ע״י י. סטרליץ לפי ק. קפצינוס, י. טרינקונס, י. קלנינס, קובנה, תרצ״ט. כן ראו אור חלק ב׳, ג׳, ד׳ וה׳).

10) גיאוגרפיה של ליטא — י. ליבשין, קובנה, תרפ״ד; (מהדורא שניה, קובנה, תרפ״ז).

11) גיאוגרפיה קצרה של ארץ־ישראל, ד״ר י.ש. טשרנא, קובנה, תרפ״ו.

12־13) גיאומטריה, ש. קפיט (שני חלקים), קובנה.

14) דברי ימי ליטא, נ. לידסקי, קובנה 1923.

15) דקדוק לשון רומא, חלק א׳, י. לויטן, קובנה, תרפ״ג.

16) חריסטומטיה לטינית, י. לויטן, קובנה.

17) הטבע, חלק א׳, ד״ר א. קיסין וא. פינטשוק, קובנה 1938.

18) הטבע, חלק ב׳, ד״ר א. קיסין וא. פינטשוק, קובנה 1939.

19) הטבע, חלק ג׳, ד״ר א. קיסין וא. פינטשוק, קובנה

20) הטבע, חלק ד׳, ד״ר א. קיסין וא. פינטשוק, קובנה

21) טריגונומטריה, ש. קפיט, קובנה.

22) ידיעת עמנו, ד״ר י. רבינזון (תחלה הקטוגרפית, אח״כ דפוס) ברלין 1923(?).

23) יסודות הבוכהלטריה הכפולה, ש. קפיט, קובנה.

24) מונחי הבוטניקה, ד״ר א. ברמן, קובנה, 1923.

25) נצנים, ספר־למוד ומקרא לשנות־הלמודים החמשית והששית . . . קאונס, תרצ״ט.

26) סטיריאומטריה, ש. קפיט, קובנה.

27) סנטכסיס הלשון העברית, ספר־לימוד בשביל בתי־ספר תיכוניים ולומדים מעצמם, נ. לידסקי, קובנה, תרפ״ד.

28־32) ספר החשבון לבתי־ספר עממיים, ש. קפיט, קובנה (חמשה חלקים).

33־34) פסיעות ראשונות, דקדוק למתחילים, י. דומבליאנסקי, קובנה (שני חלקים).

35) צעדים ראשונים בהרצאה שבכתב, ספר־עזר בשביל בתי־הספר העממים קאונס, (קובנה) ת״ש.

36) קבץ שאלות החשבון, חלק א׳, ש. קפיט וי. סיסיצקי, קובנה, 1919.

37) קבץ שאלות החשבון, חלק ב׳, קובנה.

38) קבץ שאלות הנדסיות, נ. ריבקין, מתרגם ומעבד ע״י יצחק נשיא, קובנה, 1924.

39) קבץ שאלות טריגונומטריות, ע. אברמוביץ, קובנה.

40) קורות הליטאים, ספר למוד לבתי־ספר תיכונים ועממיים, בצרוף סקירה כללית על חיי היהודים בליטא, י. ליושין, קובנה, תרפ״ח.

41) קורס אלמנטרי של הנהלת הפנקסים הכפולה, ש. קפיט, קאונס (קובנה).

42) קצור תורת החי, י. אהרוני, קובנה, תר״פ.

43) שאלון גיאומטריה, י. לויטן, קובנה, תרפ״ג.

44) שאלון גיאומטריה, א. לונדון (?), קובנה, תרפ״ג.

45) שאלון לפיסיקה, חלק א׳, ד״ר ל.ח. יפה, קובנה, 1930.

46) שאלות החשבון, מ. סילמן, עפ"י בהמה, שנת הלימודים השניה, קובנה, תר"פ.

47) שאלות החשבון, מ. סילמן, עפ"י בהמה, שנת הלימודים השלישית, קובנה, תרפ"א.

48) שאלות לגיאומטריה, י. לויטן וא. שניידר, קובנה, 1922.

49-51) שחר, י. דומבליאנסקי וי. קפלן (3 חלקים), קובנה.

52) שחר, י. דומבליאנסקי וי. קפלן חלק ד' קאונס, תרצ"ט.

53) שפת עמי, ח.א. קפלן, י. ברקמן, י. קצנלסון, ריגא, 1930, הוצאת א. פטשק, קובנה.

54) תורת החשבון ושאלות לבתי־ספר תיכוניים ש. קפיט, קובנה.

55) תורת הלשון הליטאית, י. לויתן, קאונס (קובנה).

56) תורת התיבה, נ. לידסקי, קובנה.

בהזדמנות זו נרשום כאן את הבטאונים החשובים בעברית, שיש להם שייכות לחינוך העברי ולשאלות החינוך:

1) אכסניא של תורה, ברלין־וירבלין, 1921.

2) בית ספרנו, הו"ל ע"י מרכז הגימנסיות, בעריכת ד"ר י.ש. טשרנו, מרימפול, 1920 (חוברת אחת).

3) במשעולי החינוך, קובנה, עשר חוברות, (1936—1940).

4) דבר עברית, קובץ לשאלות הדבור העברי והפצת הספר העברי, י"ל ע"י ד"ר מ. ירדני תוברת א', הוצאת מסדר בן־יהודה, קובנה, תרפ"ט.

5) דין־וחשבון, גמנסיון עברי מריאמפול, תרע"ט — תר"פ, מאריאמפול, תרפ"א.

6) תוברת ליובלו של א. פראנק, הוצאת הגמנסיון העברי בשאוולי, שאוולי.

7) יובלנו, גמנסיון עברי מאריאמפול, מאריאמפול, תרפ"ד.

8) „מוסף לילד" של העתון היומי „דאָס וואָרט" (הופיע כשנה וחצי).

9) המורה, הוצאת הסתדרות המורים העברים, מאריאמפול, 1922 (עשר חוברות).

10) נתיבתנו, קובנה, 1925.

11) עולם הילד, מוסף לעתון היומי „די אידישע שטימע" (הופיע כשנתיים).

12) עולם הפוך, י. דומבליאנסקי, קובנה, תרצ"ו (ספור לילדים).

13) עולמנו, דו־שבועון של „תרבות", קובנה, 1922.

תקופת הליקוידציה

בשנת 1939 נזדעזעו אשיות בית הספר העברי בליטא ושל רשת החינוך העברית כולה, שעלתה בעבר כפורחת. ליטא עדיין היתה מדינה רבונית, אבל ברקיע שמיה כבר נראו אותות מבשרי שואה. הסכנה האיומה — כאלו היתה מורגשת באויר.

אכן, צלה של השואה העולמית כבר היה מאפיל על הועידה השביעית של הסתדרות „המורה" בקובנה, שנתקיימה באפריל, 1939. רבים מצירי הועידה כבר היו שרויים בהרגשה קשה של אבדן עצות וחוסר ישע. בחלל אוירו של אולם־הועידה היתה מרחפת השאלה המרה: „מאין יבוא עזרי"? — ותשובה לא היתה לשאלה זו.

אחד המורים העבריים סיפר באותה ועידה: „תלמידינו המבוגרים ביותר נמצאים במצב־רוח פסימי; יש לעודדם ברעיון של „נצח ישראל לא ישקר, ויש **לבאר, שהיו לנו תקופות קשות יותר, שהתגברנו עליהן, ושאף להבא נתגבר על כל הקשיים**. (ההדגשה — שלי)[1].

נואם שני הדגיש, כי — **„יאוש ומגור מסביב"**. הכל הרגישו כאילו הם מתקרבים אל עברי פי תהום.

מקץ ששה חדשים אחרי הועידה — כבר לא היתה הרגשה סתומה של שואה מתקרבת,

---

1) „במשעולי החינוך", חוב' ט', עמ' 49.

כי אם של עמידה על עברי־פי־תהום ממש. רוסיה הסובייטית „קיבלה רשות", באוקטובר, 1939, ליצור בליטא כמה בסיסית צבאיים ולהציב בהם חילות־מצב חזקים של הצבא האדום. הכל הבינו, מה פירושו של דבר. אף על פי כן, יש לציין, כי ברגע שקיבלה ליטא מידי הסוביטים את העיר ווילנא, שהיתה כבושה בידם, משעת מלחמת גרמניה־פולין, התחילו מיד מרכז „תרבות" ומרכז „המורה" בקובנה לתכנן תכנית — עם עסקניה של ווילנא —, להגברת הפעולה החינוכית העברית.

היתה תכנית להוצאת עתון־ילדים, מאסף ספרות עברי, ועוד. כן הרשתה הממשלה הליטאית להפוך את ה„קורסים הפדגוגיים של „תרבות" בווילנא לסמינריון למורים, בעל זכויות מלאות.

אחרי ככלות הכל — לא התייחס איש ברצינות לתכניות האלה. הכל הבינו כי חיילות־המצב של הצבא האדום לא יצאו עוד מליטא וכי ימי העצמאות הליטאית — ספורים. והכל ידעו, מה יכולה יהדות ליטא הלאומית לצפות מידי המשטר הסוביטי.

ואמנם עד מהרה באה החמורה. ב־14 ביוני, 1940, נכנסו חיילות הצבא האדום לליטא, שהפסידה עצמאותה, ובשביל החינוך העברי, כבשביל החיים הציבוריים היהודיים בכלל, החלה תקופה חדשה — תקופה של חיסול, שהיתה קצרה למדי.

לאחר שנהייתה ליטא ל„רפובליקה העממית הסוביטית ה־16" ביקש „ועד ההשכלה" האידישאי בווילנא, בברכתו לממשלה החדשה, להכיר בו כ„נציג היחיד של החינוך היהודי הפרוגרסיבי". הועידה של „המורים הפרוגרסיביים" האידישאים בקובנה כבר לא ביקשה אישור אלא הכריזה על עצמה בפשטות „כנציגות יחידה של „החינוך היהודי הפרוגרסיבי".

מאז היו „מרכז „תרבות" ומרכז „המורה" נתונים במצב קשה למדי: אם לא להגיד כלל ולא לברך את הממשלה החדשה — יתפרש הדבר כמעשה עויין, ואם לדבר ולהצהיר הצהרות, יהא המצב עוד יותר גרוע. אחרי התיעצויות ממושכות החלט איפוא לשלוח משלחת אל הממשלה החדשה, שמתפקידה היה למלא שלשה תפקידים: 1) למסור ברכה ל„ממשלה העממית"; 2) לבקש על ביטול הגזירות על בתי־הספר העבריים, המצוות על לימוד מקצועות שונים בליטאית דווקא; 3) בירור זהיר בעניין הלשון העברית כלשון־הלימודים.

בסעיף ג' לא נגעו אח"כ כלל, הואיל והבולשוויזציה של ליטא התקדמה בצעדים מהירים ונמרצים ביותר וסיכויי ההצלחה של „שיחה" כזאת — היו כמעט אפסיים[2]).

התחילה פרשת „אסיפות הורים" מאורגנות ומבויימות על־ידי השלטונות הקומוניסטים. באסיפות אלה נשמעה התביעה הנמרצת להנהיג מיד את שפת אידיש כלשון־לימודים יחידה בכל בתי הספר היהודיים.

מבין הראשונים שכינסו אסיפה כזאת היתה הנהלת הגימנסיה הריאלית העברית. המנהל ד"ר צ. פלדשטיין כינס אסיפה (כמובן — לפי „בקשה" שבאה „מלמעלה") שבה הציע, שהגימנסיה תעבור ללימוד באידיש. בו בזמן ביקש ממיניסטריון החינוך להרשות לימוד העברית 4 שעות בשבוע, כמקצוע. לבקשה צנועה זו ניתנה קודם הסכמתה של המפלגה הקומוניסטית. כל אלה הנוטים להאחז ב„קש של תקווה" — ראו בויתור זה „נחמה פורתא".

גם נאום־הרדיו המתון של י. זימאן — ששימש בתפקיד ראש לשכת־המיעוטים קצרת־הימים — היה בו כדי להטעות ולהרדים לשעה קלה. הוא טען, כי „אין המפלגה הקומוניסטית שונאת שום שפות כשהן לעצמן, וממילא אינה שונאת גם את (השפה) העברית. אילו היו המוני היהודים בליטא מדברים עברית — היינו דורשים בתי־ספר בלשון ההוראה העברית[3]) . . .

---

2) שם.

3) „הד החינוך", גליון י"ב־י"ד, ירושלים תש"ו, נ. פלנטובסקי: על חורבן ביה"ס העברי בפולין ובליטא". —

אבל עד מהרה נתפזרו ונתנדפו כל האשליות בנוגע להמשך כלשהו לחיים יהודיים־לאומיים ולחינוך עברי־לאומי בליטא הסוביטית; החלה תקופה חדשה, שבה הקיץ הקץ על אותו בנין־פאר, שהוקם על ידי תנועות חינוך העברית והאידיש בתקופה שבין שתי מלחמות העולם.

ראוי עוד להזכיר כאן, כי בזמן הראשון של „*הרפובליקה העממית הליטאית*" היו מקרים של הפגנות מחאה מצד כמה צעירים יהודיים בליטא, חניכי בתי־הספר העבריים לשעבר. הפגנות אלה נערכו בכמה מקרים של „התפרצות ספונטאנית" מצד תלמידים בשעות הלימודים בבתי־הספר העממיים והתיכוניים של תרבות לשעבר, בפרסום כרוזים עבריים חשאיים, בהוצאת עתונים הקטוגרפיים; בדיבור עברי בין כתלי בתי־הספר האידישאי הסוביטי, ואפילו בשעות שיעורים לאידיש; בהתאגדויות של סטודנטים לדיבור ולקריאה עברית, באיסוף ספרים עבריים, בייסוד חוגים ללימוד וקריאה עברית על ידי מורים בבתי־ספר עבריים לשעבר; באיסוף ספרי הלימוד העבריים, שהשתמשו בהם קודם בבתי־הספר, בשיעורים פרטיים לעברית, ביצירות של סופרים עבריים בודדים, ועוד[4]).

אך מובן מאליו, כי בתנאי השלטון הסוביטי — אין תופעות כאלה מתמידות זמן רב. ואמנם, הן נעלמו עד מהרה. כל אלה שביקשו לשמור על גחלת היהדות, על ניצוץ הלשון והתרבות העברית — התחילו עוברים את תהליך הכפייה העצום ולחיות חיי אנוסים.

חורבנה הרוחני של יהדות **ליטא** מידו של סטאלין התחיל שנה אחת קודם חורבנה הגופני על ידי תלייניו של היטלר ימ"ש.

בשנים האחרונות לעצמאותה של ליטא למדו בבתי הספר העבריים מכל הטיפוסים והסוגים למעלה משמונה־עשר אלף תלמידים בשנה, ובממוצע — משך כל אותה תקופה — כחמשה־עשר אלף תלמיד לשנה. אם נזכור, כי המספר השנתי של התלמידים בבתי־הספר העממיים ובפרו־גימנסיות נתקיים בעין כארבע שנים (כל מחזור ומחזור) בגימנסיות — 8 שנים (כל מחזור ומחזור), וכי קרוב לעשרים אחוז מבין תלמידי בתי־הספר העממיים למדו אחר־כך בגימנסיות העבריות — נגיע לידי המסקנה, כי מספר התלמידים שלמדו בכל תקופת העצמאות הליטאית שבין שתי המלחמות, בבתי־ספר עבריים בליטא מכל הסוגים והדרגות — עלה על **חמשים אלף!**

מחנה גדול ורב זה של בני־נעורים שקיבלו חינוך עברי־לאומי הטביע את חותמו על היישוב היהודי הקטן בליטא, שלא היו בו אלא 160.000 נפש.

במחנה זה גדלו וממנו יצאו לרחוב היהודי אנשי השכבה הצעירה של מנהיגים ציוניים מכל המפלגות והזרמים בליטא ועסקנים מסורים לכל הפעולות הכלליות, שנתבעה להן התנועה הציונית. מנהיגי הסתדרויות הנוער הציוניות נתגייסו על הרוב מבין חניכי בתי־הספר העבריים, שמהם באו גם כן אנשי השורה בהסתדרויות אלה. מעניין לציין מה גבוה היה אחוז המשתתפים מביניהם בתנועה החלוצית. לפי משאל שנערך בשנת 1934 היו 47% (533 חברים) מבין החלוצים הנמצאים בהכשרה, בחוות חקלאיות, בליטא, **יודעי עברית**. ברור, שהיו אלה גומרי בתי־ספר עבריים, תיכוניים ולפחות עממיים[5]).

מבחינה פדגוגית עמדו בתי־הספר העבריים על רמה נאה למדי. נתן ביסטריצקי כתב, לאחר ביקורו בליטא, כך: „בדקתי ומצאתי שחניכי בתי־הספר בליטא מצטיינים בכתיב העברי יותר מילידי הארץ ... בנוגע לצד הלימודי, מצאתי בליטא הרבה בתי־ספר, הן עממיים הן תיכוניים,

4) שם.

5) „די צייט", נומער 92, עמ' 6, קובנה, 1934.

5*) שם.

שהם יכולים לשמש מופת ממש, יש גימנסיות בקובנה וגם בערי השדה, שהן עומדות, מבחינת טיב ההשכלה הניתנת בהן לחניכים — במדרגה גבוהה"[6]).

העולם היהודי התחיל מתגאה בחינוך העברי בליטא לא רק בזכות הרמה הפדגוגית שלו, אלא גם בשל ההשפעה המבורכת ומעיינות החיים החדשים שהקר לתוך הפעולות הציוניות והתרבותיות השונות של ליטא היהודית. בטאונה של הסתדרות המורים העברים בארץ־ישראל כתב: „החינוך העברי בליטא עלה ופרח, עד שהיה לתפארת ליהדות הליטאית ולמופת גם לקיבוצים יהודיים אחרים בתפוצות . . . וליטא העברית זכתה לתואר הכבוד ארץ־ישראל השנייה[7]).

ליטא היהודית היתה החלוץ העובר לפני המחנה בשדה החינוך העברי החדיש בגולה.

במאמר ראשי, לרגל יום מלאות חמש שנים לקיומה של הגימנסיה העברית הראשונה בליטא, נאמר במכ"ע קובנאי: „היהדות הליטאית . . . זכתה בזכות ההסטורית להיות **המתחילה** בבנין בית האולפנא הלאומי הטהור בגולה[8]).

אבל ליטא היהודית היתה לא לבד **המתחילה** כי אם גם **הממשיכה**. על אף כל המכשולים והמעצורים, שנערמו בדרכה של היהדות הליטאית העברית־הלאומית, לא פסקה, בעוז רצון ובעקשנות עצומה, מלבנות ולבצר את בתי־הספר העבריים במדינה. אשר על כן היה מורה ומחנך עברי, שפעל בשדה־החינוך כעשרים שנים רצופות, רשאי להעיד על גידולים שגידלו הוא וחבריו, מורי ביה"ס־העברי בליטא, כדברים האלה:

„במשך עשרים שנה נתחנכו על ברכי התרבות העברית אלפי צעירים עבריים, חושל דור עברי חדש, בריא בגופו ואיתן ברוחו, דור בעל השקפה מסויימת על החיים, חדור הכרה לאומית־ציונית, דור היודע להילחם על זכויותיו בגולה ושהקים מתוכו את החלוץ, העובר לפני המחנה"[9]).

דור עברי־לאומי זה של חניכים מופלאים ניספה יחד עם מחנכיו עם כל בית ישראל בליטא בשריפה הגדולה, ששרף ה' בגיטאות ליטא ובמחנות־הריכוז של חיות־אדם.

---

6) „אפקים", וורשה, 1932/33, עמ' 406/7.

7) „הד החינוך", גל' ו'־ז', ירושלים, תרצ"ט, מאמר ש. זאק: „ביה"ס העברי בליטא".

8) „הד ליטא", נומ' 4, קובנה, תרפ"ד.

9) „במשעולי החינוך", חוב' י', עמ' 12.

אינדעקסן

שטעט

א

אַבעל, 1, 2, 18, 71, 198, 409, 426, 447, 457, 462, 547, 607

אַדעלסק, 251, 613

אַדעס, 11, 12, 79, 199, 234, 244, 273, 286, 351, 420, 433, 481, 503, 529, 628

אה"י, 13, 47־53, 108, 339, 435, 472, 475, 501 [זע אויך: האַמבורג]

אַוואַנטע, 2, 3, 209, 388, 396, 447

אוזוועגט, 3־5, 42, 79, 162, 209, 249, 453, 461, 621, 624

אוזשפּאָל, 5, 6, 28, 272, 322

אוטיאַן, 2, 5, 6־10, 129, 216, 222, 235, 236, 322, 456

אויגוסטאווע, 187, 358, 371, 413, 461, 617

אופּינע, 11, 12, 76, 79, 173, 222, 376, 464

אָטאָווע, 130

אָטוואָצק, 488

אַטלאנטאַ, 535

איוויע, 22, 42, 59, 197, 198, 204, 246, 264, 399, 494, 562, 579

איוועניץ, 515

איזאַבעלין, 98, 273

איירגאַגאָלע, 12־16, 81, 110־112, 176, 241, 251, 252, 278, 288, 351, 372, 406, 407, 435, 475, 476, 479, 480, 484, 532, 604, 617, 623, 634

איישישאָק, 31, 61, 98, 113, 168, 169, 216, 295, 310, 319, 355, 437, 449, 523, 532

אילית, 435

אינטוריק, 17־19, 24, 139, 429, 537

אירקוטסק, 225, 250

אַלונטע, זע: אַוואַנטע

אַליטע, 1, 17־19, 31, 64, 114, 137, 158, 173, 301, 422, 479, 562, 585, 587, 617

אַלסיאד, 21־22, 250, 307

אַלעקסאָט, 22, 141, 226, 273, 311, 319, 363, 382, 406, 493, 494

אַלעקסאַנדראָווסק, 620

אַמדור, 38, 418

אַמור, 520, 548

אַמטשיסלאָוו, 50, 57, 63, 271, 327, 371, 403, 449, 628

אַמסטיבאָווע, 157, 246

אַנטאַליעפּט, 17, 23, 24, 36, 302, 429, 537

אַנטאָפּאָל, 533

אַנטאָקאָליע, 355, 387, 536, 626

אַנטווערפּן, 242

אַנטיפּאָלע, 1, 18, 246

אַניפּאָל, 391

אַניקשט, 24־28, 38, 42, 49, 76, 91, 171, 187, 188, 204, 234, 243, 264, 309, 355, 414, 451, 424, 508, 537, 554, 561, 617

אַנישאָק, 28, 29, 74

אַסטראָווע, 606

אַסטראָוועג, 612

אַסטראָלענקאָ, 344

אַסלאָ, 15, 81, 279, 618

אַקמעיאַן, 29, 30, 193

אַראַן, 19, 30, 31, 114

אַרכאַנגעלסק, 321

אַרלע, 297, 300

אַרמיאַנסק, 81, 144, 198, 502

אַרענבורג, 450

אַשמענע, 115, 456

ב

באַבט, 33

באַברויסק, 98, 211, 234, 348, 435־460, 557

באַגאַסלאַווישאָק, 33, 34, 68, 168

באַגאַראַדסק, 169, 188, 317, 402, 424, 454, 561

באַדקי, 437, 585

באַזילאַן, 34, 192, 586

באַטאַק, 34, 192, *586*

באַכמוט, 387, 456

באַלבירישאָק, 35־37, 39, 54, 68, 121, 241, 249, 271, 308, 520, *548*, *612*, *626*

באַלטימאָר, 22, 42, 68, 122, 179, 198, 388, 406, 407, 424, 492, 503, 506, 521, 554, 556, 562, 585

באַלטמישקי, 428

באַלניק, 37, 172, 257, 428

באַסטאַן, 77, 117, 180, 204, 248, *259*, 283, 284, 259, 283, 284, 311, 318, 338, 363, 441, 451, 503, 535, 585, 612

באַקשט, 418

בארַאַנאָוויטש, 50, 129, 308

בארדיטשעוו, 306, 407, 462

בּאָריסאָו, 141

בוטרימאַנץ, 26, 36, 38, 43, 176, 234

בויסק, *50*, *159*, *173*, *175*, 231, 288, 309, 396, 414, 426, 427, 457, 533, 536, 537, 549, 580

בוירלינגטאַן, 62, 115, 216

ביאַליסטאָק, 8, 36, 39, 42, 93, 113, 141, 163, 189, 204, 221, 241, 265, 272, 296, 311, 312, 325, 338, 369, 373, 380, 404, 449, 451, 476, 535, 574, 610

בייסעגאָלע, 4, 26, 41־44, 91, 163, 198, 308, 414, 562, 579, 617, 620

ביעלאָוועזש, 197

ביעלסק, *282*, 437

בירזש, 26, 44־51, 75, 76, 88, 171, 193, 201, 218, 221, 227, 249, 259, 273, 376, 385, 387,

393, 394, 398, 399, 466, 472, 475, 484, 506, 508, 514
בירמינגהעם, 189, 516
בני־ברק, 85, 238, 351, 373, 453, 495
בעטיגאָלע, 53
בעניקאָן, 162
בערלין, 12, 26, 42, 91, 108, 109, 116, 152, 173, 204, 205, 228, 265, 304, 360, 375, 404, 414, 481, 482, 495, 596, 613, 617, 632, 635
בערעזינע, 388, 396, 554, 563
בערן, 286, 315
בראָדי, 472
בראָנזוויל, 39, 115
בראָנקס, 2, 197, 198, 517, 584
ברוקלין, 11, 50, 63, 64, 176, 197, 198, 223, 238, 251, 265, 320, 376, 392, 421, 441, 506, 524, 556, 607
ברײַנסק, 112, 203, 237, 536
בריסק, 14, 47, 48, 50, 86, 221, 272, 302, 308, 314, 367, 473, 475, 479, 530
ברעזין, 79
ברעזניק, 421, 617
ברעסטאָוויץ, 8
ברעסלוי, 2, 198, 252, 304, 409, 462

ג

גאָורע, 4, 36, 54, 55, 191, 351, 626
גאָלדינגען, 159, 187, 189, 201, 214, 358, 371, 413, 517, 617
גאָרזד, 55־59, 114, 203, 238, 304, 308, 327, 356, 373, 394, 532, 541
גבֿעתיים, 224
גדרה, 181
גודלעווע, 59, 60, 68, 141, 169, 170, 345, 414, 417, 501
גודעל, 60
גירטענאָלע, 60, 61, 171, 222, 225, 226, 234, 228, 423, 534, 543
גלאָזגאָו, 50, 388, 396, 563
גלובאָק, 60, 139, 141, 345, 399, 435, 610
געדרעוויץ, 61, 626
געלוואָן, 62, 63, 114, 216, 234, 354, 375, 605, 607, 626
גענישעשק, 506, 562
גראָדנע, 8, 18, 43, 374, 388, 149, 189, 202, 221, 241, 284, 307, 322, 337, 340, 350, 358, 412, 435, 466, 626
גראָיעווע, 250, 273, 480, 492, 511
גרובין, 98, 490
גרוזאָווע, 190
גרוזד, 57, 63־65, 188, 403, 524, 607
גריווע, 223
גרינקישאָק, 42, 60, 64, 65, 122, 417, 506
גרישקאָבוד, 65

ד

דאָבייק, 66
דאָגראָ, 176, 503
דאוגעל, 66
דאָוויד־האָראָדאָק, 202
דאָווידאָווקע, 511, 614, 625
דאָטנעווע, 66, 99, 100, 134, 209, 244
דאָכאו, 40, 101, 329, 378, 444, 478, 622
דאָקשיץ, 63, 140, 198, 211, 251, 318, 394, 555, 605
דאָרמשטאָדט, 228
דאָרפאָט, 164, 190, 592
דאָרשונישאָק, 19, 33, 36, 59, 67־69, 122, 140, 144, 168, 295, 414, 422, 456, 501, 536, 562, 612
דובינאָווע, 213
דוביניק, 69
דובלין, 173, 215
דובנע, 5, 88, 150
דוואָרעץ, 275
דווינסק, 5, 39, 48, 76, 110, 111, 205, 234, 258, 347־349, 383, 396, 438, 439, 447, 456, 457, 484
דויג, 69, 524
דויגעלישאָק, 34, 85, 93, 447
דונײַעוויץ, 209, 323
דוסיאָט, 1, 2, 71, 75, 81, 201, 351, 374, 395, 426, 447, 605
דיווינישאָק, 447, 600
דיסנע, 546
דיקשנע, 281
דעטראָיט, 4, 29, 83, 249, 297, 374, 404, 461, 462, 492, 556
דענווער, 83
דערעטשין, 9, 157, 359, 360, 363, 391, 404, 508
דראָבײַן, 49, 72, 73, 514, 515, 598
דרוזגעניק, 284, 294, 435, 516, 534, 546, 613
דרויע, 48, 114, 198, 201, 371, 391, 484
דריסע, 88, 201

ה

האָדיץ, 115, 323
האָזענפוט, 89, 205, 215, 247, 537, 583, 616
האָלינקע, 246
האָמבורג, 109, 114, 297, 538, 569 (זע אויך: אה״ו)
האָמעל, 487, 550
האָנושישאָק, 2, 5, 28, 74, 272, 322, 324
האָראָדאָק, 31, 209, 246, 322, 344
האָראָדישץ, 88
האָראָדעק (וויטעבסק), 322, 533
האָשט, 391
הײַדוצישאָק, 29, 74, 272
היידעלבערג, 286, 445
הלוסק, 179, 272, 358, 363, 412, 479
העלסינגפֿאָרס, 22, 224, 331
העריסבורג, 2, 71, 457, 506, 562
הרצליה, 615

וו

וואַבאָלניק, 11, 48, 75־77, 156, 173, 189

וואָזנאָסענק, 265
וואָלאָושין, 21, 27, 89, 158, 160, 214, 301, 348, 435, 439, 533, 534, 586, 607
וואָליאָ, 122, 256
וואָלפּע, 476, 502, 621
וואָלקאָוויסק, 26, 144, 157, 272, 358, 399, 412, 456
וואָסילישאָק, 157, 355, 435, 602
וואָראָנאָוע, 112, 355
וואָרושאָן, 4, 11, 42, 78, 79, 145, 176, 193, 204, 222, 247, 253, 256, 376, 464, 495, 502, 524, 536, 554, 562, 617, 620
וואָרנע, 15, 71, 79-81, 92, 202, 207, 211, 278, 344, 415, 424, 428, 453, 491, 534, 537, 562, 617
וואַרקלאָן, 93, 487
וואַרשע, 11, 42, 120, 163, 164, 265, 274, 275, 283, 289, 299, 339, 340, 349, 376, 420, 441-443, 482, 529, 538, 592, 612, 635
וואַשילקאָוע, 265
וואַשינגטאָן, 62, 216
וואַשקי, 29, 82, 83, 258, 492
וויידוקלע, 83, 84, 323, 464, 506
ווידז, 85, 86, 89, 112, 348, 349, 373, 447
ווידישאָק, *256*
ווישאָן, 95
ווישון, 23, 24, 44, 47, 60, 86-90, 345, 399, 400, 451, 466, 472, 549
וויטעבסק, 27, 100, 189, 198, 234, 283, 297, 353, 557, 589, 606
וויטגעוע, 26, 42, 90, 91, 414, 456, 459, *462*, *506*, 617, *620*
וויינוער, 91
וויינוטע, 80, 91, 92, 181, 445
ווילאָן, 60, 92, 93, 158, 170, 231, 345, 359, 399, 415, 449, 487, 503, 611
ווילנע — אויף די מערסטע זײַטן
ווילקאָווישק, 14, 68, 94-103, 126, 134, 253, 266, 271, 319, 415, 431, 438, 460, 479, 496, 581
ווילקאָמיר, 2, 14, 15, 19, 26, 31, 43, 57, 85, 103-119, 163, 249, 282, 304, 308, 354, 372, 391, 392, 394, 398, 399, 406, 435, 442, 456, 476, 501, 520, 534, 569, 623, 634
ווילקי, 37, 64, 68, 119-123, 175, 214, 221, 237, 256, 308, 344, 426, 502, 603, 610
ווילקסבאַר, 85
ווינדוי, 76, 187, 327, 358, 371, 391, 413, 480, 592, 602, 617, 618
וויסאָקי, 423, 426, 554
וויסאָקי־דוואָר, 122-124, 324
וויסאָקי־ליטאָווסק, 252
וויסאָקי־רודע, 125, 431
ווירבאַלן, 100, 125-132, 134, 340, 464, 635
ווישטינעץ, 67, 99, 100, 129, 132-136, 241, 294, 310, 337, 464
ווישיי, 136-138, 439, 450, 546, 612
ווישינטע, 16, 60, 138, 139, 158, 345, 399, 519
ווישנעווע, 449, 534
ווישקעס, 93
וולאָדימיר־וואָלינסק, *556*
וולאָצלאָווע, 338, 359
וועגער, 68, 139-141, 203, 213, 251, 255, 394, 501, 536, 605
וועוויע, 141, 169. 338. 451
וועליזש, 164, 197
וועננגראָוו, 1, 18
וועננדזיגאָלע, 142, 171, 324, 505
וועקשנע, 143-147, 156, 160, *161*, 179, *180*, *204*, *215*, *243*, 246, 247, 250, 255, 259, 370, 391, 399, 424, 456, 477, 502, 514, 633
וועראפּיאָן, 424

ז, ח

זאָבלודאָווע, 26, 47, 48, 88, 114, 129, 134, 265, 434, 464, 472
זאָגער, 19, 64, 76, 93, 139, 142, 144, 148-168, 201, 215, 230, 247, 251, 255, 288, 290, 301, 302, 309, 312, 327, 329, 331, 359, 391, 399, 405, 407, 421, 438, 456, 461, 479, 514, 527, 550, 561, 574, 581, 586, 596, 617, 620, 634
זאָלקעווע, 472
זאַמאָשטש, 531
זאַמבראָוו, 246, 274
זאָסלע, 26, 33, 59, 68, 93, 141, 168-170, 317, 359, 399, 402, 626
זאַסקאָוויץ, 62, 216
זאַראָן, 170
זוכאָוויץ, 189, 198, 353
זופראָן, 26, 49, 171, 372, 399, 508, 520
זיגמונטאָווע, 431
זיים, 61, 171, 172, 222, 322
זיימל, 11-13, 19, 37, 76, 172-174, 180, 215, 245, 246, 257, 387, 400, 447, 577, 584, 586
זמיגראַד, 500
זעזמער, 15, 78, 121, 175-177, 193, 221, 222, 253, 257, 308, 327, 348, 367, 396, 426, 491, 494, 501, 502, 503, 549, 610, 617
זעלווע, 134, 177, 178, 241, 310, 354
זעמבראָווע, 327
זשאָלודאָק, 93, 449
זשידיק, 42, 54, 145, 171, 173, 178-180, 189, 273, 285-287, 407, 457
זשיטאָמיר, 188
זשעטל, 344, 473, *561*
זשענעווע, 100, 116, 293

*

חבֿרון, 22, 50, 115, 116, 204, 216, 246, 247, 536
חדרה, 369
חולון, 397

חיפּה, 40, 115, 135, 160, 376, 378, 457, 542, 555, 586

ט

טאוויאַן, 92, 181, 515, 520
טאוריק, 26, 54, 57, 61, 63, 76, 81, 129, 173, 176, 179, 182־192, 207, 244, 259, 289, 309, 358, 371, 387, 388, 413, 415, 419, 421, 423, 424, 453, 461, 501, 535, 538, 554, 561, 586, 617
טאלטשין, 171
טאלטען, 129, 395
טאראגין, 192
טאראנטא, 216, 424, 438
טבריה, 319, 331, 523
טוער, 34, 192, 193, 556
טוריץ, 8, 203
טורעק, 99, 149, 477
טילזיט, 582
טימקאוויץ, 99, 204, 561
טיקטין, 112, 115, 197, 246, 247, 338, 355, 387, 418, 435, 439, 449, 612
טירקשלע, 30, 40, 49, 78, 176, 193, 253, 256, 423, 508, 617, 634
טעלז, 26, 42, 48, 58, 71, 78, 80, 84, 124, 129, 140, 159, 180, 188, 193־208, 238, 247, 250, 255, 278, 279, 284, 289, 306, 308, 328, 358, 363, 371, 374, 387, 412, 415, 418, 423, 466, 482, 484, 491, 500, 534־536, 543, 553, 554, 556, 562, 563, 579, 581, 585, 587, 595, 618, 620, 633, 638, 639
טראק, 89, 243, 359, 364, 374, 388, 505, 536
טראשקון, 3, 4, 67, 208־210, 323, 624
טרישיק, 80, 140, 210־212, 234, 251, 348, 351, 394, 424, 428, 435, 460, 557, 558, 605
טרענטאן, 28, 50, 198, 242, 428, 451, 562, 563
טרעסטינע, 68, 271, 422, 480, 562
טשיזעווע, 516
טשעכאנאוויץ, 15, 144, 633
טשענסטאכאוו, 336, 338, 359
טשערניגאוו, 89, 377
טשערקאס, 309, 424, 508, 554, 561

י, כ, כ

יאהאנעסבורג, 12, 108, 117, 146, 150, 164, 189, 206, 212, 276, 366, 377, 379, 388, 391, 392, 418, 445, 483, 488, 504, 509, 510, 560, 584, 592, 597
יאלאווקע, 144, 477
יאנישאק, 62, 150, 159, 173, 189, 193, 202, 212־217, 231, 344, 370, 393, 423, 492, 534, 581, 583, 586, 638
יאנישקעל, 217, 218, 394, 581
יאנעווע (פוילן), 272
יאנעווע, 9, 11, 48, 79, 121, 142, 171, 175, 176, 218־225, 241, 312, 321, 322, 328, 376, 457, 464, 502, 592, 586, 610, 612, 636
יאסווען, 22, 61, 225, 226, 231, 311, 351, 534, 584
יאסינאווקע, 234, 265, 296, 577
יאקאבשטאדט, 176, 186, 187, 348, 374
יאקובאווע, 423, 491
יארושאוו, 14
יארטשעוו, 47
יאשון, 141, 162, 338, 457
יוכאוויץ, 176
יורבורג, 93, 126, 139, 156, 226־233, 295, 412, 414, 466, 501, 503, 537, 624
יעדוואבנע, 88
יעזנע, 27, 61, 62, 233, 265, 327, 334, 375, 447, 451, 453, 557, 605
יעלאק, 9, 21, 129, 234־236, 279, 391, 617, 618, 620
יעלינעווע, 534, 613
יעקאטערינאסלאוו, 249, 421, 538
יפו, 58, 160, 173, 346, 454, 613
ירושלים — אין מערסטע זייטן

*

כפר סבא, 19, 92, 173, 445, 586
כאסלאוויץ, 61, 99, 140, 282, 308, 371, 437, 533
כארקאוו, 111, 317
כווירדאן, 236־239

ל

לאדוש, 71, 232, 441, 442, 482
לאדי, 26, 49, 171, 508
לאהישין, 180, 558
לאודיי, 15, 40, 221, 239, 271, 272, 310, 479, 480, 548
לאטעווע, 26, 143, 215, 243, 270
לאמזשע, 4, 42, 122, 160, 197, 198, 325, 334, 421, 437, 461, 519, 523, 561, 562, 612
לאנדאן, 37, 68, 98, 130, 140, 146, 166, 198, 202, 203, 223, 238, 372, 378, 382, 388, 396, 417, 439, 441, 458, 487, 495, 500, 504, 523, 541, 563, 614, 624
לאנדוועראווע, 198, 243
לאס אנדזשעלעס, 58, 135, 253, 361, 438, 464, 602, 636
לאפי, 338
לאפיטש, 557
לאצקעווע, 61, 67, 189, 244, 245, 423, 461
לובלין, 5, 28, 47, 56, 231, 272, 344, 374, 391, 485, 602
לודווינאווע, 204, 245, 246, 251, 439, 443, 617
לויבטש, 8, 10, 500
לויקעווע, 78, 247, 332, 429, 562
לונע, 157, 256, 338
לוצין, 81, 145, 179, 180, 363, 400, 547
לוצק, 46, 110
לוקניק, 4, 21, 36, 48, 110, 144, 196, 203, 204, 248, 278, 424, 435, 461, 478, 514, 520, 548, 574

ליבאָוע, 4, 9, 26, 42, 129, 146, 187, 190, 203, 215, 308, 322, 358, 360, 371, 413, 482, 487, 492, 516, 533, 535, 537, 579, 581, 583, 605, 617, 630, 634, 635

ליגעם, 140, 162, 211, 251, 252, 309, 351, 392, 394, 566, 605

ליגעמיאַן, 253, 438, 460

לידז, 68, 225, 231, 234, 295, 451, 460

לידע, 49, 85, 114, 157, 265, 295, 349, 436, 441, 597, 620

לידעוויאַן, 78, 176, 193, 253, 254, 256, 525, 596, 617

ליובאָוע, 251

ליווינהאָף, 1, 2, 5, 18, 29, 98, 198, 217, 322, 409, 462, 520

ליווערפול, 22, 492

ליזעוע, 159, 254, 255, 492, 503, 582, 601

לייפון, 122, 255, 256, 260, 281

לינקעוע, 37, 48, 144, 156, 172, 187, 249, 256־260, 318, 327, 348, 358, 371, 391, 400, 421, 494, 514, 536, 597

ליפנישאָק, 197

ליפצק, 98

ליק, 54, 517

לישקעוע, 260, 261

לענטשנע, 500

לענינגראַד, 108, 117, 129, 349

מ

מאַזשייק, 244, 261־263, 301, 328, 407, 555, 605

מאָטעלע, 198, 240

מאָלאָדעטשנע, 64, 197, 256, 524, 607

מאַלטש, 122, 203

מאַליאָט, 26, 234, 263־266, 334, 421

מאָנטעוויידעאָ, 19, 146, 422

מאָנטרעאָל, 2, 198, 263, 298, 318, 453, 541, 555, 587, 605

מאָנטשעסטער (אַמעריקע), 20, 26, 50, 99, 506

מאַנטשעסטער (ענגלאַנד), 114, 115, 297, 304, 308, 338, 339, 359, 376, 394, 441, 516, 609

מאָסקווע, 11, 130, 136, 160, 161, 166, 169, 206, 217, 274, 317, 361, 375, 378, 379, 387, 402, 464, 527, 556, 564, 584־586, 599, 618

מאַריאַמפּאָל, 5, 29, 36, 48, 74, 96, 179, 221, 241, 260־277, 399, 431, 433, 442

מאָרעווי־אַנקע, 382

מויש, 90

מוסניק, 277, 278

מיאַדל, 85, 319, 331, 447, 523

מיטאָוע, 76, 139, 156, 158, 162, 189, 215, 297, 311, 370, 535, 537, 602, 618

מיטשעט, 68, 422, 562

מיסיאַד, 15, 92, 203, 250, 278, 279, 317, 502, 618, 623

מיישעגאָלע, 68, 144, 456

מיכאָלישאָק, 421

מיניאַפאָליס, 297, 556, 562

מינסק, 9, 31, 50, 89, 108, 122, 144, 168, 359, 379, 382, 457, 467, 477, 527, 575

מיר, 4, 43, 92, 134, 144, 160, 241, 246, 271, 372, 374, 406, 408, 445, 477, 533, 633־635

מיראָסלאָוו, 279

מישינעץ, 421

מישקאָלץ, 99

מעזריטש, 271, 453, 476, 605

מעמל, 37, 56, 121, 162, 168, 182, 213, 216, 245, 251, 288, 289, 297, 306, 308, 309, 315, 341, 425, 509, 608, 619, 623

מעץ, 47, 89, 308, 388

מערעטש, 114, 169, 255, 280־285, 342, 354, 437, 439, 503, 587, 626

נ

נאָווא־גראַגיעווסק, 402

נאָווא־פראַגא, 115

נאָוואָגראַד, 141, 612

נאָוואַרעדאק, 10, 98, 99, 158, 176, 205, 373, 374, 417, 447, 459, 494, 533

נאָווגאָראָד, 204

נאָווי אַדעס, 145, 198, 492, 506

נאָוואַראַן, 179, 285, 286, 407„ 555

נאָרפֿאָלק, 146, 198, 255, 502, 623

נחלת יצחק, 57, 63, 188, 198, 461

ניו־ברייטאַן, 99, 237

ניו־הייוון, 122

ניו־יאָרק — אויף פֿיל זיצטן

ניו־ראַשעל, 82

ניי־ראַדווילישאָק, 286

ניישטאָט־טאַוריק, 13־15, 61, 156, 207, 286, 407, 492, 529, 555, 561, 580, 604, 623

ניישטאָט־פֿאַנעוועזש, 291

ניישטאָט־שאַקי, 68, 125, 133, 259, 291־301, 321, 338, 341, 577

ניישטאָט־שירווינט, 165, 237, 431

ניקאָפאָל, 1, 18, 480

נעמאָקשט, 19, 64, 157, 158, 173, 176, 246, 262, 301־303, 427, 534, 540, 617

נעמוניץ, 303

נעמענצין, 282

נעסוויזש, 168, 394, 605, 626

ס, ע

סאָלאָט, 44, 290, 104

סאָלאָנט, 21, 22, 26, 37, 42, 50, 57, 114, 121, 160, 162, 184, 188, 203, 226, 241, 251, 305־316, 374, 394, 424, 502, 514. 554, 561, 575, 579, 618

סאָלאָק, 169, 278, 316, 317, 402, 502

סאָנדערלענד, 68, 234, 276, 516

סאָלדוטישאָק, 318

סאָסמאָקין, 284, 371, 413, 535

סאָפאָצקין, 22, 438, 494, 558

סאָפיזישאָק, 198, 318, 319, 451, 511, 555, 614, 625

סאָקאָלאָוו, 273

סאָקאָלקע, 338, 559
סובאָטש, 319, 320, 387, 478, 520, 524
סודאָרג, 222, 296, 320, 321, 565
סוואָדאָשטש, 9, 15, 171, 222, 321, 323, 356, 456, 533
סוואָלק, 2, 42, 189, 215, 231, 242, 256, 269, 320, 322, 337, 344, 359, 391, 404, 412, 413, 415, 421, 432, 433, 437, 443, 449, 479, 519, 523, 561, 562, 579, 583, 584, 602, 610, 614
סוויניסיאָק, 84, 209, 323, 506, 547
סוויר, 202, 349
סוועניציאָן, 113, 121, 142, 175, 221, 245, 502, 505, 534, 535, 610, 620
סוכאָוואָליע, 93, 271, 611
סופּראָסלע, 325, 605
סוראָווילישאָק, 74, 124, 142, 323, 324
סטאָוויסק, 19, 271, 272, 480, 534
סטאָלין, 501, 561
סטאָקלישאָק, 324־326, 334, 606
סטאראָפאָלע, 266
סיאָד, 15, 63, 158, 176, 196, 234, 262, 308, 321, 326־330, 348, 391, 403, 407, 453, 494, 586
סיניר, 19, 23, 121, 137, 175, 190, 221, 337, 413, 432, 444, 449, 502, 503, 610, 611
סימנע, 274, 319, 330־339, 249, 429, 438, 523, 562
סימפֿעראָפּאָל, 154, 173, 179, 180, 256, 387
סלאָבאָדקע, 4, 14, 15, 23, 37, 57, 113, 121, 197, 202, 203, 216, 222, 224, 250, 265, 288, 289, 308, 321, 363, 373, 382, 461, 466, 487, 534־536, 550, 604, 612
סלאָנים, 57, 60, 113, 115, 144, 201, 283, 308, 387, 407, 435, 456, 561
סלוצק, 14, 48, 98, 215, 428, 439, 451, 466, 475, 634
סמאָלענסק, 438
סמאַראָגאָן, 114, 137, 348, 355, 435
סמילאָוויץ, 26, 50
סמילע, 331, 402, 472, 480
סעלץ, 207, 215, 423, 462, 554
סעמיאָטיטש, 2, 15, 98, 176, 247, 257, 308, 327, 355, 480, 579
סעמילישאָק, 325, 334
סעריי, 134, 141, 193, 221, 259, 334־342, 359, 449, 451, 612
סקאָדוצישאָק, 639
סקאָפישאָק, 342
סקאָראָלאָ, 218
סקידעל, 446, 447, 532
סרעדניק, 60, 81, 187, 214, 259, 312, 343־346, 358, 359, 371, 399, 426, 427, 435, 479, 485, 602

ע

עדינבורג, 376, 437, 520, 522, 561
עליזאָבעט, 50, 428, 451, 562
עזשערעני, 85, 176, 211, 257, 308, 316, 327, 346־350, 435, 468
ערזווילין, 68, 184, 211, 226, 350־352, 409

פ

פאָגיר, 352
פאָדאָלסק, 278, 317, 502
פאָדבערעזע, 63, 114, 391
פאָדובי, 37, 172, 257
פאָדזעלווע, 110, 177, 247, 282, 354, 355, 356, 435, 626
פאָהאָסט, 617, 620, 633
פאָוולאָגראַד, 158, 359, 374
פאיורע, 189, 353
פאלאָנגע, 60, 73, 93, 158, 170, 187, 199, 202, 338, 356־362, 371, 374, 399, 413, 466, 514, 515, 617, 620
פאלאצק, 98, 112, 114, 141, 144, 391, 456
פאלטאָווע, 111, 153, 579, 624
פאנאר, 146, 251, 252
פאנאשישאָק, 281
פאנעדעל, 22, 362, 452
פאנעווועזש, 4, 8, 11, 48, 52, 57, 62, 71, 79, 85, 112, 143, 158, 162, 170, 177, 198, 201, 215, 222, 243, 259, 308, 312, 358, 359, 363־382, 388, 398, 400, 407, 413, 415, 421, 435, 453, 454, 459, 464, 481, 484, 508, 520, 554, 561, 579, 580, 586, 605, 617, 623, 634
פאנעמון, 69, 382, 383, 451, 562
פאנעמונקע, 383, 457
פאסווא, 3, 44, 48, 52, 76, 173, 179, 180, 209, 290, 323, 375, 384־390, 398, 402, 448, 478, 520
פאסיק, 245
פאפיל, 29, 452
פאפעליאן, 114, 160, 231, 236, 255, 327, 390־392, 413, 602, 617, 618, 620
פאצינעל, 114, 392, 393
פאקראי, 44, 57, 71, 99, 114, 140, 173, 211, 213, 251, 304, 308, 389, 393־395, 407, 429, 487, 543, 556, 575, 579, 581, 605
פאראָוואוע, 477
פאריז, 47, 81, 117, 134, 146, 152, 174, 175, 184, 209, 224, 268, 298, 360, 379, 380, 422, 434, 439, 479, 592, 632
פאשוועטין, 3, 388, 396, 397, 457
פומפּיאן, 44, 48, 59, 76, 89, 113, 141, 144, 160, 169, 170, 345, 359, 370, 397, 484, 500, 514, 534, 561, 584
פון, 400, 401
פונסק, 478
פורפלע, 194
פושאלאט, 169, 317, 333, 401, 472, 480, 622
פיאנטניצע, 15, 624
פיטסבורג, 164, 198, 245, 392, 406, 407, 424, 496, 554
פייזער, 421
פילווישאָק, 57, 63, 98, 327, 402־405

פֿילטען, 36, 54, 158, 179, 189, 230, 249, 356, 359, 374, 451, 480, 487, 520, 548, 624
פּינסק, 57, 63, 89, 108, 114, 327, 328, 391, 404, 514, 623
פּיקעלן, 15, 111, 170, 173, 179, 198, 262, 285, 328, 372, 395, 405־408, 493, 555, 556, 605, 623, 634
פּלאָטל, 2, 198, 408, 409, 462, 491, 534
פּלאָנסק, 315
פּלאָצק, 48, 231, 271, 414, 537, 632
פּלונגיאַן, 4, 26, 42, 59, 60, 64, 68, 81, 91, 102, 139, 187־189, 200, 204, 231, 312, 322, 328, 332, 358, 359, 371, 374, 376, 391, 408, 410־419, 453, 459, 466, 479, 491, 500, 501, 552, 586, 602, 617, 619
פּעטערבורג, 11, 38־40, 70, 97, 104, 106, 115, 119, 129, 146, 153, 154, 163, 166, 187־189, 230, 206, 214, 217, 224, 236, 259, 294, 297, 302, 311, 313, 332, 349, 360, 368, 371, 373, 417, 424, 437, 440, 443, 445, 471, 481, 482, 527, 529, 539, 543, 544, 610, 612, 615
פּראג, 49, 100, 537, 586
פּראָשניץ, 26, 222, 502
פּריײל, 98
פּרילוקי, 508
פּרען, 19, 37, 68, 187, 198, 246, 259, 265, 344, 358, 371, 419־422, 461, 562, 617
פּרעני, 253, 525
פּשעראָסלע, 76, 136, 189, 302, 421, 439, 546, 617
פּתח־תּקוה, 9, 49, *256*, *369*, *406*, 424, 433, 480, 492, 494, 495, 539, 613

פֿ, צ

פֿילאַדעלפֿיע, 52, 77, 145, 150, 164, 169, 170, 172, 197, 224, 283, 284, 289, 344, 345, 376, 407, 427, 453, 492, 493, 497, 534, 540, 584, 618
פֿילי־פּאָוועי, 36, 54, 59, 68, 134, 262, 274, 301, 337, 414, 501, 534, 626
פֿילי־פּאָפּאָל, 381
פֿעאָדעסיע, 563
פֿראַנקפֿורט־מיין, 190, 248, 283, 455, 456
פֿרויענבורג, 234
פֿרויענקירכן, 284
פֿרידריכשטאַדט, 162, 198, 359, 388

צאַריצין, 42, 122, 355, 579
ציטעוויאַן, 26, 61, 144, 188, 189, 193, 203, 244, 250, 309, 406, 423, 424, 426־428, 478, 497, 554, 561, 583, 584, 622
צייקישאָק, 91, 175, 214, 302, 344, 423־426, 450, 549, 554, 585
צפֿת, 98, 175, 385, 393, 394, 451

ק

קאָברין, 42, 130, 157, 171, 203, 387, 415, 456, 464, 579
קאָוואַרסק, 17, 24, 37, 80, 211, 247, 331, 395, 428, 429, 451, 537, 562
קאָוונע, 2, 4, 20, 22, 37, 50, 62, 63, 68, 70, 99, 100, 114, 116, 118, 130, 142, 144, 160, 172, 180, 186, 188, 189, 206, 207, 232, 245, 249, 252, 256, 258, 259, 272, 274, 289, 293, 299, 302, 308, 311, 332, 337, 351, 360, 376, 378, 379, 388, 395, 399, 401, 407, 412, 418, 420, *423*, *429*, *435*, *437*, *439*, *442*, 447, 450, 458, 461, 462, 464, 480, 481, 491, 496, 502, 517, 527, 528, 540, 542, 544, 557, 561, 564, 569, 585, 587, 588, 594, 599, 636
קאָזלאָוו־רודע, 125, 296, 429, 430
קאָלוואַריע, 14, 110, 112, 127, 137, 158, 246, 253, 267, 270, 282, 283, 302, 307, 324, 332, 337, 338, 430־444, 460, 475, 519, 523, 546, 561, 585, 617
קאָלושקאָוו, 424
קאָלטעניאַן, 92, 444־446, 555
קאָליש, 14, 231, 288, 414, 537, 604, 635
קאָמיי, 1, 71, 85, 234, 383, 388, 446, 605
קאָמענץ דליטא, 26, 221, 241, 272, 309, 554, 561, 602
קאָמענץ פּאָדאָלסק, 628
קאָסעווע, 114, 391, 456
קאָפּולע, 26, 114, 273, 391, 625
קאָפּוסט, 223
קאָפּטשעווע, 61, 93, 136, 338, 448־450
קאַרטוז־בערעזע, 5, 28, 272, 322, 533
קאַרלין, 246, 307, 502, 620
קאַרעליץ, 8, 10, 57, 99, 144, 264, 301, 373, 633, 639
קאַרצאַן, 205
קאַרקלאַן, 162, 450, 515, 537
קאַשעדאַר, 141, 234, 259, 318, 338, 382, 428, 450־452, 487, 562
קובילון, 209
קוועטקי, 362, 452
קוזניצע, 450, 613
קוטנע, 112, 435
קוידענעוו, 344, 359, 412, 478
קויל, 4, 188, 234, 327, 373, 415, 452, 453
קופּישאָק, 68, 91, 144, 180, 223, 322, 350, 387, 396, 414, 453־459, 506, 579, 617
קורטעוויאַן, 90, 374, 415, 459
קורסק, *118*
קורקלע, 98, 253, 438, 549
קורשאַן, 2, 4, 34, 57, 63, 91, 158, 187, 188, 192, 198, 211, 234, 249, 259, 371, 409, 421, 435, 460־463, 557, 561
קיבאַרט, 11, 79, 129, 131, 222, 376, 463־465

קידול, 465
קיידאַן, 1, 13־15, 18, 33, 36, 44, 47, 68, 84, 86, 88, 102, 106, 133, 142, 144, 152, 159, 187, 204, 220, 241, 242, 250, 309, 345, 387, 388, 402, 415, 423, 426, 435, 465־486, 505, 531, 549, 554, 576, 582, 605, 612, 635
קייפטאַן, 54, 198, 329, 352, 366
קיניגסבערג, 8, 22, 54, 95, 98, 160, 162, 230, 232, 242, 292, 293, 312, 443, 517, 538, 632, 635
קיעוו, 378, 417, 459, 516, 563, 619
קליוולאַנד, 3, 4, 198, 203, 204, 209, 210, 359, 374, 541, 563, 624
קליקאַל, 93, 158, 204, 254, 288, 451, 486, 487, 488, 550, 584
קלעצק, 246, 502, 605
קעלם, 13, 22, 29, 78, 83, 145, 176, 196, 202, 237, 247, 255, 258, 327, 339, 348, 416, 423, 466, 468, 488־498, 502, 523, 539, 544, 574, 576, 633, 635
קעלן, 185, 351, 564
קראַזש, 26, 49, 59, 68, 78, 81, 93, 113, 144, 157, 188, 201, 206, 221, 231, 255, 278, 283, 308, 317, 398, 414, 418, 450, 466, 475, 484, 495, 498־534, 561, 575, 621
קראַטאַשין, 158
קראַן, 505
קראַסלאַווקע, 250
קראַסנא־סעלקא, 349
קראַק, 48, 49, 60, 84, 91, 142, 198, 221, 319, 324, 350, 414, 456, 504־507, 562, 563, 625
קראַקינאַווע, 26, 27, 171, 193, 232, 370, 398, 507־510, 561, 585, 601, 620
קרוק, 323, 510, 511, 614
קרייצבורג, 26, 98, 165
קרעווע, 137, 308, 371, 476
קרעטינגע, 48, 73, 92, 144, 161, 181, 201, 249, 559, 358, 371, 391, 399, 413, 450, 461, 511־517, 520, 617, 623, 634

ר

ראַגאַטשעוו, 93, 170, 359, 415
ראַגאַלע, זע: אייראַגאַלע
ראַגעווע, 36, 138, 170, 249, 322, 372, 387, 399, 437, 478, 517־521, 548, 560
ראַדווילישאַק, 180, 319, 331, 437, 491, 520, 568, 521־523, 561, 585, 586
ראַדושקעוויץ, 112, 142, 324
ראַדן, 50, 137, 146, 216, 439, 492, 546
ראַזאַליע, 64, 69, 78, 142, 144, 247, 320, 523, 524, 537, 562, 607
ראַזשינאַי, 9, 47, 49, 157, 391, 476, 508
ראַטניצע, 524
ראַטשעסטער, 85, 122, 189, 338
ראַסטאַוו־דאַן, 198, 359
ראַסי, 437
ראַסיין, 9, 24, 25, 27, 56, 61, 68, 78, 99, 113, 140, 187, 202, 214, 215, 221, 231, 252, 258, 262, 289, 301, 312, 322, 348, 358, 371, 409, 412, 413, 421, 426, 429, 450, 466, 479, 490, 514, 516, 525־544, 557, 576, 581, 584, 596, 617, 621, 633, 638
ראַצק, 134, 198, 222, 241, 247, 310, 321, 355, 363, 478, 613
ראַקישאַק, 2, 49, 137, 323, 383, 439, 458, 545־548
ראַקעוו, 197, 484
ראשון לציון, 141, 285, 369, 395, 471, 513
רובינישאַק, 19, 173, 205, 447, 456, 585, 632
רודאַמין, 36, 249, 520, 548
רוים, 378, 458
רומשישאַק, 25, 158, 426, 477, 487, 548, 549, 550
רוסלאַוול, 251
ריגע, 36, 39, 51, 52, 58, 111, 139, 140, 158, 165, 211, 297, 339, 374, 435, 447, 487, 488, 535, 540, 555, 630
ריטעווע, 79, 188, 204, 226, 262, 309, 318, 328, 407, 423, 426, 445, 446, 477, 478, 494, 530, 551־557, 561, 605
רייגראַד, 19, 31, 114, 134, 337
רעזיצע, 24
רעמיגאַלע, 211, 234, 348, 387, 435, 460, 557־558

ש, ת

שאַדעווע, 13, 19, 26, 34, 42, 68, 78, 80, 81, 202, 288, 309, 331, 370, 382, 398, 421, 422, 424, 428, 437, 451, 506, 508, 519, 520, 534, 536, 556, 559־565, 579, 589, 603
שאודינע, 565
שאַווילען, 156, 158, 160, 162, 618, 633
שאַוול, 4, 16, 19, 42, 48, 50, 64, 102, 104, 138, 150, 156, 173, 196, 203, 210, 213־216, 236, 245, 249, 254, 259, 284, 288, 290, 295, 297, 308, 344, 362, 370, 391, 395, 400, 422, 423, 456, 457, 466, 482, 488, 491, 493, 501, 522, 523, 527, 534, 559, 562, 566־599, 601, 620, 622
שאַוולאַן, 187, 254, 344, 358, 371, 391, 413, 508, 566, 582, 586, 600־602
שאַט, 13, 14, 57, 79, 140, 172, 211, 251, 288, 374, 394, 447, 460, 480, 505, 555, 584, 590, 603־607
שאַלקענע, 609
שאַקאַט, 63, 64, 197, 259, 524, 607
שאַקי, 36, 68, 93, 115, 121, 137, 175, 198, 221, 319, 338, 449, 480, 502, 511, 554, 608־615, 625
שוועקשנע, 15, 19, 26, 42, 58,

64, 80, 81, 91, 92, 158, 236,
279, 302, 358, 371, 391, 413,
414, 421, 601, 615-619, 632
שומיאַץ, 57, 327, 403
שוקיאַן, 42, 90, 91, 320, 359,
391, 414, 509, 617, 619-621
שטוטשין, 204, 246
שידלעווע, 26, 27, 172, 253, 257,
402, 423, 537, 543, 621, 622
שילוטע, 622
שילעל, 15, 111, 209, 279, 288,
372, 406, 514, 622-642, 634
שימאַנץ, 319, 511, 614, 624
שימבורג, 5, 47, 49, 52, 322
שיקאַגאָ, 2, 4, 12, 27, 58, 80, 98,
132, 134, 140, 146, 158, 162,
163, 189, 197, 198, 204, 205,
237, 241, 246, 250, 259, 260,
273, 288, 296, 311, 321, 327,
359, 374, 383, 409, 415, 418,
430, 440, 450, 458, 496, 541,
548, 556, 585, 588, 612-614,
623, 627
שירווינדט (פריַיסן), 291
שירווינט, 36, 54, 62, 114, 168,
354, 355, 388, 558, 625-629
שניפישאָק, 187, 190, 447
שעביז, 19
שעדלעץ, 98, 115, 612
שעיפֿילד, 61, 71, 222, 299
שערשאָוו, 19, 27, 57, 234, 270,
282, 273, 437, 557
שעשאָל, 629
שעשיק, 629
שקוד, 54, 111, 130, 144, 159,
193, 406, 466, 477, 492, 513,
516, 532, 534, 580, 617, 623,
630-639
שקודוויל, 129, 142, 205, 215,
637-639
שקומיאַן, 318, 639
שקלאָוו, 4, 13, 88, 89, 157, 308,
368, 371, 412, 532

*

תל־אביב, 10, 81, 82, 85, 86, 93,
108, 117, 122, 134, 145, 170,
190, 204, 216, 235, 252, 260,
306, 317, 328, 359, 379, 404,
421, 438, 441, 445, 447, 448,
462, 496, 522, 549, 556, 585,
614

מענטשן*

א

אַבעל, קלמן, 207
אַבעל, שלמה־זלמן, 196, 207, 289, 417
אַבעלאָוו, אַריה, 284
אַבעלאָוו, יעקבֿ־משה, 171, 283
אַבעלאָוו, רויזע, 284
אַבעלאָוויץ, אבא, 179
אַבעלאָוויץ, גיטל, 553
אַבעלאָוויץ, חיים, 133
אַבעלזאָן, ש., 233
אַבעלמאָן, יהונתן, 93
אַבעלמאָן, יואל, 58
אַבעלמאָן, יעקבֿ, 543
אַבעלניצקי, פסח, 32
אַבעלסאָן, אַבא, 234, 252, 295, 585, 593
אַבעלסאָן, אברהם, 244, 273
אַבעלסאָן, אַלטער, 275
אַבעלסאָן, יהודה, 300, 627
אַבעלסאָן, יוסף, 270
אַבעלסאָן, יעקבֿ, 244
אַבעלסאָן, יצחק, 292
אַבעלסקי, תנחום, 337
אַבראַמאָוויץ, אַבֿרהם, 490
אַבראַמאָוויץ, אליהו, 92
אַבראַמאָוויץ, אריה, 124
אַבראַמאָוויץ, בן־ציון, 478
אַבראַמאָוויץ, בער, 77, 489, 530, 535
אַבראַמאָוויץ, דובֿ, 497
אַבראַמאָוויץ, דוד, 628
אַבראַמאָוויץ, זאבֿ, 471
אַבראַמאָוויץ, חיים, 412
אַבראַמאָוויץ, יעקבֿ, 344, 426
אַבראַמאָוויץ, יצחק, 185
אַבראַמאָוויץ, מאיר, 500
אַבראַמאָוויץ, משה, 599
אַבראַמאָוויץ, סענדער, 136
אַבראַמאָוויץ, פ., 591
אַבראַמאָוויץ, צבֿי־הירש, 172
אַבראַמאָוויץ, קאָפּל, 471
אַבראַמאָוויץ, שלום, 39
אַבראַמאָוויץ, שלמה, 409
אַבראַמאָוויץ, שרגא, 185
אַבראַמזאָן, אליהו, 233, 300
אַבראַמזאָן, נחמה, 565
אַבראַמסאָן, חיים, 224
אַבראַמסאָן, שלמה, 244
אַבֿיגדור, ישראל, 318
אַבֿיגדור, משה־יצחק, 337
אַבֿנר, אריה, 337, 500
אַבֿנר, יהושע, 256
אַבֿרהם־אַבלי, 39, 76, 385־387, 398
אַבֿרך, אליעזר, 262, 329
אַבֿרך, זאבֿ, 262, 329, 407, 555, 605
אַגולניק, יצחק, 388, 448
אַגושעוויטש, אַהרן, 269
אַגושעוויטש, יצחק, 530
אַגינס, משה, 362, 452
אַדעס, יצחק, 412
אַדעס, לינא, 418
אַהרוני, ישׂראל, 86, 205
אַהרנזאָן, אַהרן, 241
אַהרנזאָן, אלחנן, 552
אַהרנזאָן, בנימין, 336
אַהרנזאָן, חיים, 206
אַהרנזאָן, יוסף, 133, 310
אַהרנזאָן, עזריאל, 531
אַווסווזניק, נתן, 276
אַווערבוך, א.ב., 553
אַווערבוך, זוסמאָן, 552
אַווערבוך, מאיר, 552
אַווערבוך, משה, 552, 553
אַווערבוך, נחמן, 552
אומרו, דוד, 20
אורווין, פ., 553
אוריזאָן, יהושע, 96
אוריזאָן, ליבע, 358
אוֹרינסאָן, יוסף, 171, 322
אושפּיץ, שלמה, 405
אַזור, שמעון, 8
אחד־העם, 43, 172, 175, 472, 504
אַחרון, אייזיק, 270
אַחרון, זכריה, 270
אַחרון, יהודה, 242, 276
אַחרון, יוסף, 242
אַטלאַס, (מישפחה), 523
אַטלאַס, אליעזר, 42
אַטלאַס, דוד, 41
אַטלאַס, יוסף, 41

---

*) אין אינדעקס גייען אַריין נאָר ייִדישע נעמען פֿון מענטשן.

מענטשן אָן פֿאַמיליע־נעמען וועלן אויסגעלאָזן, אויסער אין אויסנאַמפֿאַלן.

פֿאַראַן מענטשן, וואָס זייערע ערשטע און לעצטע נעמען זײַנען די זעלביקע. אין אינדעקס זײַנען זיי אָפֿט ניט דיפֿערענצירט, אָבער אין טעקסט פֿון דער אָנגעגעבענער זײַט וועלן זיי קלאָר אַרויסגעבראַכט.

פֿאַראַן מענטשן, וואָס זייערע פֿאַמיליע־נעמען זײַנען די זעלביקע, נאָר זיי וועלן אָנדערש אויסגעלייגט (למשל: אַראָנזאָן, אַראָנסאָן, אַהרנזאָן, אַהרנסאָן) — זיי וועלן געגעבן אין פֿאַרשיידענע ערטער. פֿילצאָליקע נעמען פֿון דעם סאָרט האָבן מיר געגעבן באָזונדער: יאָפֿע, יפֿה.

צוזאַמען מיט די ערשטע נעמען אין טעקסט, וואָס זײַנען דאָ ניט אינדעקסירט, איז דאָ פֿאַראַן אַ גרויס עשירות פון ייִדישער, ספּעציעל ליטוואַקישער, גענעאַלאָגיע, און אַ רײַכער מקור פֿאַר דער פֿאָרשונג פון ייִדישע נעמען בכלל.

די אינדעקסן גייען צו ביז ז׳ 639.

אַטלאַס, מאיר, 42, 50, 196, 203, 308, 573, 578, 584
אַטלאַס, שמואל, 448
איגולקאָווסקי, מנחם, 102
אידלזאָק, שמואל, 216
אידעלזאָן, אליעזר, 236
אידעלזאָן, שרגא, 166
אידעלסאָן, אַבֿרהם, 146
אידעלסאָן, זלמן, 546, 547
אידעלסאָן, יעקב פֿאָן, 242
אידעלסאָן, שרגא, 155
איזאַקאָוויץ, איזראַל, 46
איזאַקסאָן, אידל, 45
איזאַקסאָן, יצחק, 52, 376
איזאַקסאָן, ישראל, 122
איזערסקי, ש., 136
איזראַעלסאָן, שמואל, 216
איזראַעלעָוויץ, ישראל, 412, 418
איזראַעלשטאַם, ישעיה, 146
איזראַעלשטאַם, משה, 573
איזראַעלשטאַם, שלום, 461
איטינגאַ, שמואל, 80
איטעלזאָן, חנוך, 436
איטעלזאָן, צבי, 262
איטעלמאָן, ב., 67
איטקין, חיים־יונה, 323
אייבעשיץ, יהונתן, 15, 473
אייגעש, חנוך, 537
איידעלמאן, בנימין 547
איידעלמאן, מנשה 192
איידעלשטיין, משה, 300
איזיקאָוויטש, אהרן, 269
איזיקאָוויטש, יוסף, 91
איזיקאָוויטש, יעקבֿ, 270
איזענבערג, י.ל., 431
איזענבערג, ס., 431
איזענדאָרף, אַבֿרהם, 609, 615
איזענשטאָדט, אַבֿרהם, 8
איזענשטאָדט, בנימין, 10
איזענשטאָדט, בצלאל, 443
איזענשטאָדט, דובער, 442
איזענשטאָדט, יצחק, 154
איזענשטאָדט, מאיר, 7
איזענשטאָדט, מיכאל, 439, 443
איזענשטאָדט, נפֿתלי, 221
איזענשטאָדט, צבֿיה, 221
איזענשטיין, יעקבֿ, 160, 312, 315
איזענשטיין, פֿייגע, 312
איזערמאָן, יהודה, 402, 459
איזנהאָרן, אַהרן, 471, 483
איזנהאָרן, איסר, 482
איישישקי, אַבֿרהם, 345, 478
אילגאָווסקי, א., 70
אילינסקי, לייב, 175
אינגעל, י.פ., 31
אינדעכשטיין, יוסף, 179
איסערליס, גרשון, 26
איסערמאָן, מאיר, 462
איציקאָוויץ, דוד, 591
איציקאָוויץ, משה, 557
איציקאָוויץ, צבֿי, 13
איציקזאָן, יהושע, 358
איציקזאָן, יוסף, 390
איצעלעוויטש, אַבֿרהם, 45
איצקאָוויץ, מ., 552
איצקאָוויץ, עקיבֿא, 253
אירען, אַלטער, 336
אַלבין, שמואל, 193
אַלבערט, יעקבֿ, 40
אַלגאַזי, אליעזר, 36
אַלון, יוסף, 380
אַלטמאָן, חיים, 320
אַלטמאָן, מנחם, 300
אַלטפֿעלד, מנחם, 300
אַלטשול, אליקום, 362
אַלטשול, זאבֿ, 363
אַלטשולער, אליעזר, 240, 263, 273
אַלטשולער, יוסף, 159, 407
אַלטשולער, עזרא, 92, 445
אליהו קליקאַלער, 487
אליהו ראַגאַלער, 14, 15, 250, 288, 327
אַלייסקי, יוסף, 614
אליעזרסאָן, אַבֿרהם, 39
אַליצקי, יעקבֿ, 432, 434
אַלכסנדראָוויטש, פּסח, 257, 260
אַלפּעראָוויץ, אפֿרים, 455
אַלפּעראָוויץ, יצחק, 231
אַלפּעראָוויץ, משה, 455
אַלפּערט, אפֿרים, 179
אַלפּערשטיין, בנימין, 179
אַלצגוט, אליהו, 264
אַלק, מרדכי, 179
אַלקאַנאָוויץ, ב״צ, 412
אַלקוסקי, מ., 22
אַלשאַנדסקי, אַבֿרהם, 333
אַלשוואַנג, דוב, 250, 513
אַלשוואַנג, משה, 126, 204, 250
אַלשוואַנג, צבֿי, 198, 250
אַלשוואַנגער, יצחק, 191, 165, 188, 417
אַמאַלסקי, שבתי, 13
אַמראָוויץ, נוח, 269
אַמשטערדאַם, גרשון, 310
אַמשטערדאַם, נפֿתלי, 22, 226, 307, 311
אָנאָכאָוויץ, יוסף, 512
אַנאַליק, שמעון, 115, 612
אַניקשט, יצחק, 226
אַנצעלאָוויץ, א.מ., 175
אַנקורין, אריה, 442
אַראַנבערג, ל., 95
אַסאָוסקי, שלמה, 534
אַסאָוסקי, שמואל, 531
אַסטראָוסקי, אליעזר, 62
אַסטראָוסקי, יעקבֿ, 179
אסתרמאָן, א.ל., 204
אסתרמאָן, אריה, 279
אסתרמאָן, דוד, 156
אַפּאַטהעקער, דוד, 376
אַפּענהיים, יהודה, 60, 225, 534, 625
אַפּענהיים, יצחק, 196
אַפּענהיים, צבֿי, 176, 350, 423, 491
אַפּריון, אורי, 157, 301, 331
אַפּריון, יוסף, 331
אַפּריון, מענדל, 156
אַפּענבערג, אַבֿרהם, 29
אפֿרתי, אַבֿרהם, 100
אפֿרתי, אליעזר, 443, 576, 583, 588, 594
אפֿרתי, דבֿורה, 442
אפֿרתי, דוד־טעבֿלי, 100, 243, 283, 588
אפֿרתי, מנחם, 443, 588
אפֿרתי, תנחום, 269
אַקליאַנסקי, אַבֿנר, 204
אַראָן, חיים, 121
אַראָן, בן־ציון, 580
אַראָן, י., 572

אַראַנאָוויטש, בנימין, 79
אַראַנאָוויטש, דוד, 390
אַראַנאָוויטש, זלמן, 412
אַראַנאָוויטש, זעליק, 457
אַראַנאָוויטש, יוסף, 442
אַראַנאָוויטש, יצחק, 247, 513, 554
אַראַנאָוויטש, לייב, 430
אַראַנזאָן, אַבֿרהם, 170
אַראַנזאָן, אַהרן, 443
אַראַנזאָן, אײַזיק, 443
אַראַנזאָן, דוד, 102
אַראַנזאָן, יהודה, 57, 59, 390
אַראַנזאָן, מיכל, 106
אַראַנזאָן, שלמה, 64
אַרדאַנג, אליעזר, 330
אַרדאַנג, יוסף, 306
אַרדמאַן, ישׂראל, 203, 587
אַרדמאַן, משה, 573, 582
אַרדמאַן, משולם, 208
אַרדמאַן, צבֿי, 207
ארזשאַלקאָווסקי, ס., 625
אַרכינאָוויטש, ע., 183
אַרלאָוויץ, זעליק, 547
אַרלאָוויץ, יהושע, 107
אַרלאָווסקי, סוזאַנאַ, 587
אַרנעס, יוסף, 235
אַרענאָוו, חיים, 156
אַרענשטאַם, אַהרן, 244
אַרענשטאַם, מרדכי, 573, 584
אַרענשטאַם, רחל, 596
אַרענשטאַם, תּנחום, 380
אַרקין, מרדכי, 156
אַש, אַבֿרהם, 311
אַש, יצחק, 295
אַש, ישׂראל, 455
אַש, שמואל, 36, 295
אַשכנזי, בן־ציון, 348
אַשכנזי, יהושע, 139, 230, 624
אַשכנזי, יוסף, 348
אַשכנזי, יצחק, 230, 624
אַשכנזי, לייב, 295
אַשכנזי, משה, 348
אָשעראָוויטש, אַבֿרהם, 91
אָשעראָוויטש, אידל, 637
אָשעראָוויטש, אליהו, 377
אָשעראָוויטש, אָשר, 121, 123
אָשעראָוויטש, הירש, 379
אָשערמאַן, אָשר, 500
אָשרי, אַהרן, 455
אָשרי, אפֿרים, 458
אָשרי, בן־ציון, 489
אָשרי, בער, 455
אָשרי, חיים, 494
אָשרי, יצחק, 455
אָשרי, נחום, 457
אָשרי, שׂמחה, 250

ב

באָבטעלסקי, מרדכי, 297
באָגדאַנסקי, משה, 337
באָד, יצחק, 178
באָווילסקי, דוד, 471
באַטניצקי, שלמה, 273, 276
באָלעל, נתן, 379
באָלק, חיים, 615
באָלקינד, ח.ב., 315, 636
באָנד, מאַקס, 298
באָנער, ד״ר, 543
באָנער, אַבֿרהם, 527
באָנק, 544
באָנק, דובער, 543
באָנק, משה, 185
באָנק, עמנואל, 250
באָס, יצחק, 63
באָס, לייב, 63, 607
באָסמאַן, רבֿקה, 117
באָסקין, דוד, 166
באָק, בצלאל, 8
באָק, מענדל, 7
באָקאַלטשוק, נעכע, 445
באָקשט, אַהרן, 42, 562, 579
באָר, בצלאל, 257
באָר, שמואל, 257
באַראַילסקי, חיים, 8
באַראָנאָוו, אַבא, 98, 142, 144
באַראָנאָוו, בער, 58
באַראָן, אַהרן, 216
באַראָן, אָשר, 77, 374
באַראָן, יעקבֿ, 385, 389
באַראָנאָווסקי, יהודה, 217
באַראָנסקי, א., 431
באָרוכאָוו, אַבֿרהם, 532
באָרוכאָוויטש, יהושע, 185
באָרוכאָוויטש, יעקבֿ, 68
באָרוכאָוויטש, יצחק, 190, 191
באָרוכאָוויטש, מאיר, 185
באַריט, יעקבֿ, 165, 332
באַריט, משה, 333, 437
באַרינבוים, מנחם, 176
באַרנעט, זרח, 424
באַרנעט, ס., 117
באָרנשטיין, אַבֿרהם, 358, 360
באָרנשטיין, צבֿי, 360
באַרקאַן, חיים, 244
באָרשטיין, חיים, 108
בוב, יעקבֿ, 179
בוב, ישׂראל, 178
בוב, שמואל, 179
בובטעלסקי, ט., 625
בודזאַן, יהושע, 74
בודזאַן, ישעיה, 31
בודזינסקי, נתן, 283
בודינסקי, י., 97
בוז, ברוך, 7
בוז, חנוך, 573
בוזאָווסקי, בנימין, 118
בוזאַנסקי, 107, 118
בוים, אַריה, 178
בויער, אַבֿרהם, 487
בוך, ניסן, 370
בוכהאַלטער, אָשר, 274
בוכהאַלטער, יהודה, 274
בוכמאַן, בצלאל, 353
בונימאָוויץ, דוד, 628, 629
בוקאַנץ, ישׂראל, 118
בוראַק, אַהרן, 198, 392
בוראַק, זלמן, 240
בוראַק, מענדל, 240, 243
בוראַק, שלמה, 240
בוראַק, שמואל, 225, 242
בורגין, אַבֿרהם, 265
בורגין, שמואל, 265
בורלאַנד, אלחנן, 74, 324
בורלאַנד, יעקבֿ, 511
בורלוינער, ישׂראל, 341, 342
בורלוינער, רייזל, 341
בורסקי, פֿײַוול, 351
בורשטיין (רבֿ), 349
בורשטיין, אַבֿרהם, 26, 185, 188, 309, 423, 554, 561
בורשטיין, יהודה, 60

בורשטיין, יצחק, 38
בורשטיין, יצחק, 38
בורשטיין, משה, 33
בורשטיין, שמעון, 511
בושאַצקי, פּרץ, 124
בושל, אַבֿרהם, 179
ביאַלאָבלאָצקי, 403
ביאַלאָבלאָצקי, אַריה, 404
ביאַלאָבלאָצקי, יצחק, 276
ביאַלאָבלאָצקי, מרדכי, 404
ביאַלאָבלאָצקי, נחום, 270
ביאַלאָבלאָצקי, צ.א., 405
ביאַלאָבלאָצקי, שרגא, 404
ביאַלאָסטאָצקי, ב.י., 400
ביאַלאָסטאָצקי, חיים, 189, 374, 388, 478, 626
ביאַלאָסטאָצקי, יהודה, 336
ביאַלאָסטאָצקי, נחום, 270
ביאַליק, ח.נ., 172, 207, 244
ביי, טובֿיה, 193, 423
ביי, ישעיה, 196
ביילאָק, יצחק, 128
ביילינסאָן, משה, 325
בייסאייל, ש.מ., 210
ביינאָשאָוויץ, בלומע, 628
ביינאָשאָוויץ, ח.נ., 63
ביינאָשאָוויץ, י., 284, 626
ביינאָשאָוויץ, משה, 175
ביינאָשאָוויץ, קלמן, 491
בייסקאוויטש, אריה, 191
בייראַק, ב., 159
בילעצקי, יצחק, 234, 265
בילעצקי, לוי, 265
בילעצקי, נטע, 234, 265
בילעצקי, תּנחום, 265
בינדער, שלמה, 40
ביניאַמאָוויטש, ח., 185
ביניאַמאָוויטש, יוסף, 186
ביניאַמינאָוויטש, משה, 389
ביניאַמינאָוויטש, פּאָלק, 506
בינימינזאָן, א.ל., 159
ביעגון, יצחק, 180
ביעלאָוואַרטשיק, א., 164
בירגער, מענדל, 455
בירמאַן, י., 126
בירמאַן, יצחק, 13
בירמאַן, מאיר, 378
בירמאַן, משה, 553
בישקאָ, הלל, 478, 485
בכרך, יהודה, 341
בלאָזבערג, חיים, 269
בלאָזער, יעקבֿ, 626
בלאָזער, יצחק, 118, 311
בלאָך, אַבֿרהם־יצחק, 587, 203
בלאָך, אליהו־מאייר, 563, 203
בלאָך, אליעזר, 101
בלאָך, ברוך, 191
בלאָך, זלמן, 204
בלאָך, חיים, 414, 418
בלאָך, חנוך, 418
בלאָך, יהושע, 73, 80
בלאָך, יוסף, 100
בלאָך, יוסף־לייב, 78, 202, 203, 204, 415, 524, 534, 536, 562, 563
בלאָך, משה־יצחק, 321, 401
בלאָך, נתן, 244
בלאָך, פּרץ, 270
בלאָך, קלמן, 277, 607
בלאָך, שמריה, 516
בלאַנק, ש., 418
בלאַס, יוסף, 156
בלאָק, ניסן, 599
בלאָשטיין, הירש, 483
בלאָשטיין, משה, 6
בלוישטיין, אַבֿרהם, 204
בלוישטיין, יוסף, 440
בלום, אַבֿרהם, 156
בלום, דוד, 185
בלום, יוסף, 156
בלום, יצחק, 183
בלום, שמואל, 108
בלומבערג, ידידיה, 16
בלומבערג, יונה, 345
בלומבערג, לייב, 3
בלומבערג, מ., 521
בלומגאָרד, יהודה, 129
בלומגאָרד, פּלב, 128
בלומגאָרטן, צ.י., 609
בלומזאָן, יוסף, 471, 472, 483
בלומענזאָן, 432
בלומענזאָן, יהודה, 440
בלומענטאַל, אליהו, 185
בלומענטאַל, אַריה, 297
בלומענטאַל, זלמן, 18
בלומענטאַל, חיים, 221, 241, 272
בלומענטאַל, יהודה, 236
בלומענטאַל, יצחק, 185
בלידון, חיים, 156
בלידון, מרדכי, 156
בליימאַן, צבי, 31
בלינד, לייב, 185
בלינד, ראובֿן, 185
בליצשטיין, חיים, 320
בלעכער, פֿרומע, 244
בלעכאַראָוויטש, משה, 31
בן־יהודה, ברוך, 275
בענגין, אַבֿרהם, 140
בענגין, יצחק, 523
בעדער, משה, 191
בעהם, אַריה, 317
בעלמאַן, ח.י., 636
בענגיס, זעליק, 158, 437, 585, 617
בענדיטמאַן, יעקבֿ, 102, 159, 288, 508, 533, 536
בענדעט, שלמה, 535
בעניאַש, אַבֿרהם, 277
בעניאַש, יחזקאל, 597
בענין, יהושע, 245
בענין, שמואל, 246
ברי״ט, זבֿולון, 68, 418
בעקער, 357
בעקער, ז., 245
בעקער, יעקבֿ, 145
בעקער, משה, 500
בעקער, רחבֿעם, 31
בעקער, שלום, 565
בער, אַבֿרהם, 81
בער, י., 512
בער, משולם, 531
בער, פֿישל, 543
בערגמאַן, אַהרן, 591
בערגמאַן, דובער, 325, 334
בערגמאַן, מרדכי, 276
בערגמאַן, ע., 335
בערגער, וליוס, 587
בערגער, יונה, 479
בערגער, יצחק, 50
בערגער, נתן, 482
בערדאָווסקי, מ. 431

בעדיטשעווסקי, מ.י., 134
בערזאָן, יהושע, 72
בערזאָן, מ., 457
בערזאָק, שלמה, 277
בערזניצקי, אבא, 221
בערלין, זאבֿ, 8
בערלין, יצחק, 366, 381
בערלין, מאיר, 12, 203
בערלין, נחום, 245
בערלין, שאול, 110
בערמאַן, אַבֿרהם, 530, 565
בערמאַן, אַהרן, 517
בערמאַן, אליעזר, 31
בערמאַן, בן־ציון, 174, 412, 481
בערמאַן, דוד, 380
בערמאַן, הלל, 357, 358, 513
בערמאַן, זאבֿ, 517
בערמאַן, זוסמאַן, 185
בערמאַן, י.ש., 121
בערמאַן, יהושע, 288, 389
בערמאַן, יחזקאל, 207
בערמאַן, יעקבֿ, 73, 306, 369, 598
בערמאַן, יצחק, 380, 552, 557
בערמאַן, ירחמיאל, 347
בערמאַן, לוי, 408
בערמאַן, מ.ש., 388
בערמאַן, מיכל, 513
בערמאַן, מנחם, 544
בערמאַן, מענדל, 516
בערמאַן, משה, 387, 517, 622
בערמאַן, עזריאל, 381
בערמאַן, פסח, 303
בערמאַן, צבֿי, 185
בערמאַן, שמעון, 208, 350
בערמאַן, שמריה, 517
בערנעט, אַהרן, 337
בערנפּעלד, שמעון, 152
בערנשטיין, ד״ר, 196, 208
בערנשטיין, אַבֿרהם, 361
בערנשטיין, אַנאַ, 358
בערנשטיין, אַריה, 300
בערנשטיין, אָשר, 358
בערנשטיין, בנימין, 389, 513
בערנשטיין, גיטע, 358
בערנשטיין, דובֿ, 269
בערנשטיין, ה., 512
בערנשטיין, הערמאַן, 299
בערנשטיין, זלמן, 242
בערנשטיין, יהודה, 49, 319
בערנשטיין, יוסף, 249, 358, 361, 520, 548
בערנשטיין, ישראל, 358
בערנשטיין, מאיר, 358
בערנשטיין, מלכּה, 358
בערנשטיין, מרדכי, 300
בערנשטיין, משה, 531
בערנשטיין, נוח, 249, 548
בערנשטיין, נחמן, 245
בערנשטיין, צבֿי, 298, 300, 442
בערנשטיין, שאול, 389
בערנשטיין, שבתי, 107
בערנשטיין, שלמה, 470
בערנשטיין, שמואל, 233, 270
בערסאָן, שלום, 523
בערעזאָווסקי, דוד, 284
בערעלאָוויץ, ב״צ, 553
בערעלאָוויץ, יעקבֿ, 500
בערקאָוויטש, לייב, 7, 27
בערקאָוויטש, מרדכי, 369, 374, 380
בערקאָוויטש, נתן, 307
בערקאָווסקי, אלחנן, 613
בערקמאַן, אַבֿרהם, 454
בערקמאַן, אליעזר, 178
בערקמאַן, אַריה, 405
בערקמאַן, מאיר, 300
בערקמאַן, שרגא, 101
בערשטיין, אַלטע, 185
בערשטיין, שלמה, 8
בראַגאָווסקי, אלימלך, 225
בראַגאָווסקי, צבי, 225
בראָד, מיכאל, 251
בראָדאָו, אַריה, 336
בראָדאָו, דובֿ, 337
בראָדאָווסקי, מרדכי, 337
בראָוואָ, אליעזר, 317
בראָוואָ, ז., 317
בראָוואָ, ש., 317
בראָוער, יהודה, 253, 438, 460
בראָוער, משה, 98, 253, 438, 460
בראָ״ז, ראובֿן, 124
בראָטגאָלד, אַריה, 452
בראַכמאַן, יהודה, 179
בראַמזאָן, ברוך, 225
בראַמסאָן, שלמה, 584
בראַנד, יעקבֿ, 542
בראָנשטיין, אַהרן, 274
ברודזינסקי, ל., 335
ברודנאָ, אַבֿרהם, 456
ברוידא, אַבֿרהם, 21, 337, 342
ברוידא, אַהרן, 337, 434, 493
ברוידא, אפֿרים, 166
ברוידא, אַריה, 295, 307, 337, 433, 434, 443
ברוידא, בנימין, 307, 337, 435
ברוידא, ברוך, 497, 534
ברוידא, דובער, 434
ברוידא, זאבֿ, 412, 435, 602
ברוידא, זוסמאַן, 64, 607
ברוידא, חיים־צבֿי, 19, 64, 158, 301, 307, 380, 438, 617
ברוידא, י., 294
ברוידא, י.י., 341, 408
ברוידא, יואל זעליג, 19
ברוידא, יחיאל, 329
ברוידא, יהודה, 166
ברוידא, יהושע, 166
ברוידא, יוסף, 497
ברוידא, יחזקאל, 131
ברוידא, יצחק־אייזיק, 61, 158, 327, 586
ברוידא, יקותיאל, 524
ברוידא, יש״י, 341
ברוידא, משה־ברוך, 637
ברוידא, נתן, 380, 381
ברוידא, צבי־הירש, 21, 241, 309, 315, 337, 374, 489, 492, 635
ברוידא, צמח, 370, 380
ברוידא, שמחה, 115, 276
ברוידא, שרגא, 408
ברוידע, ד״ר, 104, 118, 208
ברוידע, בן־ציון, 105
ברוידע, זינוול, 185
ברוידע, מ.צ., 224
ברוידע, משה, 503
ברוידע, שמעון, 461
ברוין, אַבֿרהם, 291
ברוין, יצחק, 133
ברוכמאן, דוד, 155
ברונשטיין, הושע, 270
ברונשטיין, נחמיה, 270

ברוצקוס, ב., 94, 96, 267, 360, 431
ברוצקוס, יוליוס, 360, 361
ברוצקוס, לייב, 73
ברוצקית, מאַשאַ, 362
ברוק, אַבֿרהם, 537
ברוק, ראָזאַליע, 537
ברוקער, מענדל, 156
בריל, הירש, 391
בריגקער, דוד, 9
בריגקער, יעקבֿ, 10
בריגקער, צבֿי, 10
בריסק, אָשר, 27
בריק, ברכיה, 358
בריק, מאיר, 206
בריק, מאַקס, 358
בריק, פּסח, 361, 362
בריקמאַן, שמואל, 179
ברעגאָווסקי, יצחק, 381
ברעזוּדאַ, ה., 571
ברעזשינסקי, אפֿרים, 90, 139, 462
ברענער, וויקטאָר, 586
ברענער, רפֿאל, 7
ברענער, שלמה, 455
ברעסטאָוויצקי, אַהרן, 10
ברעסלוי, ישׂראל, 232
ברעסלוי, שלמה, 229

ג

גאדאָווסקי, חיים, 283
גאַדניק, אליעזר, 485
גאָווירלאָוויץ, יאָסל, 543
גאָוואַנסקי (פֿאַמיליע), 367
גאָוואַנסקי, אלחנן, 487
גאָוואַנסקי, ברוך, 618
גאָוואַנסקי, ישׂשכר, 160, 391, 617, 618, 620
גאָוואַנסקי, מרים, 373
גאָוואַנסקי, שבתי, 156
גאָזאַנסקי, חיים, 341
גאָטליב, ס., 22
גאָטליב, שלום, 155
גאָטלער, שלום, 156
גאָטפֿאַרשטיין, יוסף, 422
גאָטשטיין, שׂרה, 403
גאָלאָמב, אַבא, 322, 355
גאָלאָמב, צבֿי, 322, 355
גאָלאָמבאָק, לייב, 471
גאָלאָמבאָק, צבֿי, 50
גאָלאַנט, אליעזר, 244
גאָלאָס, יהודה, 73
גאָלד, יוסף, 462
גאָלד, יעקבֿ, 273
גאָלד, שלום, 7
גאָלדבלאַט, שמואל, 114
גאָלדבלום, ישׂראל, 298, 300
גאָלדבערג, א.י., 375
גאָלדבערג, אַבֿרהם, 463
גאָלדבערג, אלחנן, 572
גאָלדבערג, אליעזר, 524
גאָלדבערג, אליקום, 494, 596
גאָלדבערג, אסתּר, 128
גאָלדבערג, אריה, 191
גאָלדבערג, באָריס, 613
גאָלדבערג, בן־ציון, 155, 166
גאָלדבערג, דובער, 211
גאָלדבערג, דוד, 324, 506
גאָלדבערג, זאבֿ, 599, 612
גאָלדבערג, יונה, 478
גאָלדבערג, יעקבֿ, 37, 478
גאָלדבערג, יצחק, 599, 613
גאָלדבערג, ישׂראל, 166
גאָלדבערג, לייב, 464
גאָלדבערג, מאיר, 177, 606
גאָלדבערג, משה, 242
גאָלדבערג, נפֿתּלי, 42, 43
גאָלדבערג, ס., 22
גאָלדבערג, עזריאל, 156
גאָלדבערג, פּנחס, 270
גאָלדבערג, צבֿי, 156, 166
גאָלדבערג, שמעון, 463
גאָלדבראַנד, פּנחס, 270
גאָלדוואַסער, יעקבֿ, 461
גאָלדין, אַהרן, 338, 612
גאָלדין, אריה, 71
גאָלדין, חיים, 338, 612
גאָלדין, יוסף, 137, 198, 338, 612
גאָלדין, יצחק, 71
גאָלדין, ישׂראל, 336, 338, 612
גאָלדמאַן, יהודה, 429
גאָלדמאַן, יוסף, 464
גאָלדמאַן, יצחק, 118
גאָלדמאַן, ישׂראל, 549
גאָלדמאַן, לייב, 147
גאָלדענבערג, אליעזר, 420, 422
גאָלדפֿיין, חיים, 7
גאָלדצין, מנחם, 510
גאָלדשטיין, א., 571
גאָלדשטיין, אליהו, 382
גאָלדשטיין, הערץ, 422
גאָלדשטיין, יוסף, 544
גאָלדשטיין, מ.ז., 231
גאָלדשטיין, מאיר, 432
גאָלדשטיין, משה, 268, 274
גאָלדשטיין, צבֿי, 128
גאָלדשטיין, קלונימוס, 159
גאָלדשטיין, שלמה, 232
גאָלדשלאַק, יחזקאל, 137
גאָלדשמידט, יצחק, 438
גאָלדשמידט, לאַזאַרוס, 417
גאָלדשמידט, מאַשאַ, 185
גאָלדשמידט, עוריאל, 100
גאָלדשמידט, שמואל, 166
גאָלוב, שמחה, 31
גאָלובאָווסקי, א., 70
גאָלינסקי, יצחק, 224
גאָלענפֿאָל, עקיבֿא, 116
גאָלפֿערן, ג., 636
גאָלפֿערן, קאָפּל, 31
גאָנבאַך, בנימין, 52
גאָנצער, מאיר, 117
גאַפֿאַנאָוויץ, אפֿרים, 455
גאַפֿאַנאָוויץ, פּנחס, 454, 455
גאָץ, רפֿאל, 584, 586
גאָץ, שלמה, 367, 572
גאָץ, שמואל, 592
גאָר, אַבֿרהם, 542
גאָרב, אליעזר, 412
גאָרב, ישעיה, 418
גאָרב, נחום, 118
גאָרב, שבתי, 255, 492
גאָרבאַרסקי, זלמן, 270
גאָרבאַרסקי, יוסף, 336
גאָרבאַרסקי, ירוחם, 336
גאָרבאַרסקי, צבֿי, 336
גאָרבעל, מרדכי, 147
גאָרבער, אל., 353
גאָרבער, יאָשע, 446
גאָרדאָן, אַבֿיגדור, 398
גאָרדאָן, אַבֿרהם, 77, 264, 522, 585

גאָרדאָן, איצל, 197
גאָרדאָן, אליהו, 42, 85, 426, 446, 447
גאָרדאָן, אליעזר, 196, 197, 203, 308, 491
גאָרדאָן, אריה, 265, 497, 538, 542
גאָרדאָן, דוד, 342
גאָרדאָן, הירש, 447
גאָרדאָן, ז., 164
גאָרדאָן, י.ד., 442
גאָרדאָן, יהודה־לייב, 106, 161, 166, 177, 187, 192, 196, 200, 206, 340, 367, 368, 375, 381, 416, 417, 570, 578, 589, 593, 594, 636
גאָרדאָן, יוסף, 147, 255
גאָרדאָן, יעקבֿ־דוד, 146, 198, 255
גאָרדאָן, ישׂראל, 542, 576
גאָרדאָן, ישׂשכר, 154
גאָרדאָן, פּתריאל, 458
גאָרדאָן, מאיר, 565
גאָרדאָן, מרדכי, 31
גאָרדאָן, משה, 183־186, 191
גאָרדאָן, ס., 431
גאָרדאָן, עזריאל, 343
גאָרדאָן, פּנחס, 204
גאָרדאָן, ראובֿן, 522, 585
גאָרדאָן, רפֿאל, 265
גאָרדאָן, שלמה, 534, 613
גאָרדאָן, שלמה־אַבא, 462
גאָרדאָן, שלמה־זלמן, 36, 271
גאָרדאָן, שמואל (של״ג), 128
גאָרדאָן, שמעון, 7, 330
גאָרדאָן, שמריה, 355
גאָרדין, אַבֿרהם, 426
גאָרוויץ, גרשון, 377
גאָרזאָן, מרדכי, 229
גאָרזאָנסקי, שלמה, 412
גאָרטמאָן, י.ד., 113
גאָריץ, מ., 552
גאָריצקי, שמואל, 449, 450
גאָרנזינסקי, ידידיה, 412
גאָרניאָנסקי, ידידיה, 84
גאָרפֿינקל, בן־ציון, 420
גאָרפֿינקל, ברוך, 534, 584
גאָרפֿינקל, יהודה, 142, 222
גאָרפֿינקל, יוסף, 184, 189, 539, 543
גאָרפֿינקל, יעקבֿ, 615, 629
גאָרפֿינקל, יצחק, 422, 615
גאָרפֿינקל, לייב, 74
גאָשקוטינסקי, מאיר, 370
גבאי, אפֿרים, 36
גבור, יצחק, 412
גבֿרן, שרגא, 11, 237
גודאָנסקי, פּסח, 340
גודאָק, א.ד., 31
גודינסקי, זלמן, 269
גודינסקי, יעקבֿ, 276
גור, אליעזר, 409
גוט, לייב, 229
גוטמאַכער, אליהו, 184, 215
גוטמאַן, אַבא, 270
גוטמאַן, אליעזר, 415, 416, 491, 494
גוטמאַן, הערץ, 358
גוטמאַן, חיים, 86
גוטמאַן, יצחק, 358
גוטמאַן, ישעיה, 358
גוטמאַן, מאַרקוס, 358
גוטמאַן, משה, 358
גוטמאַן, שלמה, 358
גוטמאַן, שמואל, 358, 491
גוטקאָווסקי, אליהו, 442
גוטקאָווסקי, יעקבֿ, 438
גוטשטאָדט, שלמה, 439
גויכבערג, יוסף, 430
גויכבערג, שמואל, 125, 296, 430
גומענער, אליהו, 275
גור, 49
גור, יצחק, 547
גור, מנחם, 547
גוריון, חיים, 264
גוריון, מאיר, 28, 381
גוריון, משה, 24, 26, 264
גורלאַנד, אליהו, 427
גורעוויץ, 546
גורעל, יעקבֿ, 31
גורשעווסקי, דוד, 31
גיטעלזון, בנימין, 4, 209
גיטעלזון, פֿרץ, 156
גיטעלמאַן, מ., 609
גיטעלסאָן, אַבֿרהם, 185, 583, 599
גיטעלסאָן, מאיר, 612
גיטעלעוויץ, גדליה, 269
גיטעלעוויץ, נחמיה, 532
גיטקין, חיים, 307
גיטקין, נחמיה, 307
גיטקין, צבֿי, 191
גייזעראָוויטש, זונדל, 185
גיימער, מיכל, 497
גילינסקי, ברוך, 8
גילים, אליעזר, 73
גילים, טש., 513
גילים, יעקבֿ, 513
גימפּעל, מרדכי, 6
גינזבורג, זע אויך: גינצבורג
גינזבורג, ד״ר, 565
גינזבורג, אָשר, 52, 88
גינזבורג, אַלפּסנדר, 270
גינזבורג, בנימין, 88
גינזבורג, זאבֿ, 442
גינזבורג, חיים, 52
גינזבורג, יהודה, 241
גינזבורג, יונה, 88
גינזבורג, יוסף, 479
גינזבורג, יעקבֿ, 269, 455
גינזבורג, יצחק, 88
גינזבורג, מאיר, 88
גינזבורג, נ., 613
גינצבורג, אַבֿרהם, 354
גינצבורג, אוריה, 106
גינצבורג, אליעזר, 106
גינצבורג, דוד, 85
גינצבורג, בן־ציון, 534
גינצבורג, ברוך, 429
גינצבורג, זאבֿ, 118
גינצבורג, זונדל, 471
גינצבורג, זלמן, 529, 543
גינצבורג, י.י., 434
גינצבורג, יהודה, 309
גינצבורג, יוסף, 604
גינצבורג, יעקבֿ, 224
גינצבורג, יצחק, 289
גינצבורג, מאיר, 604
גינצבורג, מרדכי־אַהרן, 309, 313, 315, 410, 594
גינצבורג, נחום, 11, 79, 188, 222, 376, 464
גינצבורג, צבֿי, 242

גינצבורג, שמואל, 276
גיסאָווסקי, שמריה, 242
גירש, שמואל, 185
גירשאָוויץ, חיים, 27
גלאַז, צבי, 511
גלאָזבערג, זאב, 609
גלאָזמאַן, אַרי, 389
גלאָזמאַן, יוסף, 20
גלאָזמאַן, ישראל, 18
גלאָזער, שמעון, 352
גלאָט, אַברהם, 185
גלאַצער, אַברהם, 171
גלוין, יצחק, 553
גלוך, משה, 276
גלינסקי, ליפע, 224
גליצמאַן, לייב, 400
גליק, יוסף, 392
גליק, יעקב, 244, 585, 606
גליק, פּעסל, 244
גליק, שלמה, 392
גליקין, משה, 127
גליקמאַן, אַברהם, 244
גליקמאַן, ב., 268
גליקמאַן, בן־ציון, 7, 10
גליקמאַן, חיים, 262
גליקמאַן, ישראל, 513
גליקמאַן, לייב, 244
גליקמאַן, מנחם, 284
גליקסאַן, נפתּלי, 270
גליקעלמאַן, שמחה, 236
גלעזער, יעקב, 598
גלען, יעקב, 284
גלען, מנחם, 284
גמזו, שמעון, 412
געבין, מרדכי, 276
געל, יהודה, 506
געלאַצקי, יוסף, 370
געלווינסקי, נתן, 118
געלמאַן, ברוך, 86
געניס, אַברהם, 553
געניס, שמעון, 550
געץ, אריה, 596
געץ, העשל, 89
געץ, זאב, 412
געץ, מאיר, 540
געץ, פּייוול, 489
געצמאַן, בענדעט, 185
געצער, הירש, 52
געצער, שמואל, 531
געצרב, מאיר, 307
געצרבער, מנחם, 351
געצרבער, ס., 343
געצרטלער, יצחק, 553
געצשאַטער, לוי, 509
געצשאַן, בער, 73
געצשאָוויץ, יצחק, 300
געצשאָוויץ, ל., 563
געצשטיין, אריה, 342
געצשטיין, יהודה, 242
געצשמאַן, באָריס, 12
גפּן, העשל, 954
גפּן, זעליק, 185
גפּן, יעקב, 2, 455
גפּן, יצחק, 226, 477, 554
גפּני, י.ש., 457
גראָד, בענדעט, 552, 553
גראָד, גבריאל, 556
גראָד, יואל, 553
גראָד, זאב, 552
גראָד, צבי, 556
גראָדזינסקי, אליהו, 355, 626, 627
גראָדזינסקי, זונדל, 443
גראָדזינסקי, יצחק, 355, 558, 626
גראָדזינסקי, מרדכי, 106, 443
גראָדזינסקי, שמואל, 443
[קען אויך זײַן: גראָדזענסקי]
גראָדזענסקי (בריידער), 463
גראָדזענסקי, אַהרן, 146
גראָדזענסקי, חיים־עוזר, 367
גראָדזענסקי, רחל, 355
גראָז, יוסף, 4, 79
גראָזאָווסקי, אַהרן, 549
גראָל, שמעון, 615
גראַנעוויץ, זעליק, 369
גראָסבײַן, שמעון, 197
גראָסבאַרד, אַברהם, 626
גראָסבאַרד, אַהרן, 461
גראָסבאַרד, אַריה, 36, 54
גראָסבאַרד, ברוך, 36, 54, 626
גראָסבאַרד, דוד, 461
גראָסמאַן, א., 120
גראָסמאַן, יהודה, 236
גראָסמאַן, מאיר, 235
גראָסמאַן, מיכאל, 260
גראָסמאַן, שמעון, 583, 599
גראַף, אסתּר, 533
גראַף, מרדכי, 329
גראַף, מאניש, 185
גראַפּמאַן, שאול, 40
גראַץ, יצחק, 553
גראַץ, משה, 113
גרודזינסקי, ע., 248
גרודין, אַהרן, 322
גרוסקאָ, חיים, 506
גרושלאָווסקי, צ., 211
גרושקין, אַברהם, 42
גרושקין, לאה, 116
גרושקין, רפֿאל, 43, 108, 116
גרין, אליהו, 98, 319
גרין, יצחק, 235, 236, 319
גרין, שרגא, 387
גרינבלאַט, משה, 166
גרינבלאַט, נתן, 86
גרינבלאַט, שעפּטל, 154, 155
גרינבלאַט, צבי, 488, 584
גרינבלוי, שלמה, 458
גרינבערג, א., 211
גרינבערג, אפֿרים, 251, 299
גרינבערג, בן־ציון, 215
גרינבערג, בצלאל, 241
גרינבערג, ד., 22
גרינבערג, דוד, 177
גרינבערג, יעקב, 212
גרינבערג, מרדכי, 170
גרינבערג, משה, 635
גרינבערג, רפֿאל, 489, 497
גרינגאָלד, יחזקאל, 128
גרינגאָלד, שאול, 128, 131
גרינוואָלד, משה, 99, 395
גרינוואָלד, נתן, 124
גרינקער, צבי, 307.
גרינשטיין, אַבא, 209
גרינשטיין, יהודה, 428
גרינשטיין, לאה, 329
גרינשטיין, ס., 212
גרינשטיין, עקיבֿא, 209
גרינשטיין, פּסח, 270
גרינשפּאַן, בנימין, 270
גריף, יצחק, 179
גרעוולער, מרדכי, 13

דאַבקין, אליעזר, 206
דאַבקין, משה, 375
דאַגולייצקי, זעליק, 128
דאַגוצקי, מנחם, 189
דאַווגאָווסקי, חיים, 211, 351
דאַוויד, דובֿ, 513
דאַוידאָו, דוד, 207
דאַוידאָו, זיינווּעל, 454, 514
דאַוידאָוויץ, יהושע, 503
דאַוידאָוויץ, יצחק, 178
דאַוידאָוויץ, משה, 555
דאַווידזאָן, אַבֿרהם, 548
דאַווידזאָן, דוד, 548
דאַווידזאָן, חיים, 72
דאַווידזאָן, יעקבֿ, 377
דאַט, זלמן, 402, 472, 480
דאָליצקי, מ.מ., 161
דאָם, יצחק, 471, 472, 483
דאַמיע, שלמה, 567
דאַנילעוויטש, איצל, 45
דאַנילעוויטש, טעוול, 228
דאַנילעוויטש, מנחם, 490
דאַנילעוויטש, צבֿי, 500
דאַנישעווסקי, 411
דאַנישעווסקי, אַבֿרהם, 270
דאַנציג, אליהו, 118
דאַנציג, טובֿיה, 587
דאָרפֿמאַן, משה, 83
דאָרפֿמאַן, שמעיה, 531
דובאָו, איציק, 362
דוביאַנסקי, שמעון, 478
דובין, אַבֿרהם, 235
דובינאָווסקי, א.א., 10
דובינסקי, הערש, 117
דובינסקי, ש.מ., 21
דוביצקי, אַבֿרהם, 284, 534, 544
דוואָלאָיצקי, שכנא, 156
דוואָרעץ, ישׂראל, 447
דוואָרעצקי, יעקבֿ, 179
דוואָרעצקי, ישׂראל, 234
דוואָרעצקי, פּסח, 179
דוואָרקאָוויץ, י.א., 526, 542
דויד, מ.א., 191
דוכן, נפֿתּלי, 236
דון־יחיא, אליעזר, 88, 89
דון־יחיא, ברוך, 89
דון־יחיא, יהודה, 89
דוניע, אליעזר, 217
דוניץ, זלמן, 179
דונישקי, חיים, 337
דוסקעס, נחום, 233
דושוויצקי, י.ל., 335
דושניצער, אליהו, 492
דזימיטראָווסקי, נחום, 215
דזשייקאָבסאָן, יוסף, 170
דייטש, ברוך, 582
דייטש, זלמן, 485
דייטש, מיכאל, 582, 593, 601
דייטש, מרדכי, 593, 594
דייטש, רחל, 594
דייטש, שיינע, 583
דייכעס, אליהו, 295
דייכעס, אליעזר, 355
דייכעס, אריה, 68
דייכעס, בצלאל, 68
דייכעס, ג., 300
דייכעס, ישׂראל, 68, 295
דייכעס, שמואל, 68, 296
דיינאָווסקי, דוד, 122
דיינאַרד, אפֿרים, 165, 258, 528, 542
דיינער, 229
דילאָן, מאַרק, 375
דילאָן, מרים, 380
דימאַנד, אליהו, 179, 180, 387, 558
דימאַנד, אליעזר, 387
דימאַנד, דובער, 54, 173, 179, 189
דימאַנט, אַבֿרהם, 206, 231
דימאַנט, יהושע, 412
דימאַנט, יצחק, 269
דימאַנט, יוסף, 387
דימענט, זלמן, 270
דימענט, מרדכי, 524
דינעזאָן, יעקבֿ, 4, 150
דינעס, אַלטער, 307
דיסין, בער, 553
דיסקין, אַבֿרהם, 100
דיסקין, יהודה, 99
דירעקטאָר, צבֿי, 449
דעמבאָ, יצחק, 366, 368, 376
דעמבאָוויץ, שמואל, 592
דעמבאָוסקי, ג., 101
דעסלער, יוסף, 362
דראַקין, 368
דרובין, יואל, 513, 632
דרובין, מיכל, 513
דרובין, ע., 512
דרוזין, חיים, 406
דרויאַ, יוסף, 623
דרויאַן, געצל, 349
דרויאַנאָו, אַלתּר, 462
דרוק, יחיאל, 7
דרושקאָוויץ, אַבֿרהם, 605
דרושקאָוויץ, חיים, 146
דרשן, צבֿי, 20

ה

האַבער, מרדכי, 234, 375
האַבערמאַן, א.מ., 112
האָדעס, יעקבֿ, 92
האָדעס, יקותיאל, 278
האָווּשאַ, יחיאל, 493, 633
האָווּשאַ, מיכל, 516
האָווּשאַ, שרגא, 412
האָכמאַן, מרדכי, 437
האָכענבערג, משה, 128
האָלאַנד, חיים, 625
האָלענדערסקי, לעאָן, 134
האָלפֿער, ב"צ, 169
האָלפֿערין, חנניה, 325
האָלפֿערין, ישעיה, 325
האָלפֿערין, צמח־משה, 542
האָלפֿערין, רפֿאל, 476
האָלפֿערין, שמואל, 382, 451
האָלצבערג, זאבֿ, 206
האָלצבערג, יצחק, 185, 191
האָלצבערג, מרדכי, 185
האָלצבערג, שלמה, 185
האָלצמאַן, ה., 22
האָמבורג, אַבֿרהם, 502
האָמלער, אַבֿרהם, 229
האָן, מאיר, 552
האַנדעלמאַן, מאיר, 509
האַנדעלמאַן, ע., 5512
האָפֿמאַן, געצל, 454, 458
האָפֿמאַן, משה, 352
האָפֿמאַן, נחמיה, 52, 54, 160, 191, 351

האָפּמאַן, פֿייגע, 454
האָפּענבערג, אַבֿרהם, 83
האָפּענבערג, זלמן, 573
האָפּענבערג, פּנחס, 83
האָץ, אליעזר, 412
האָץ, בן־ציון, 461
האָראָוויץ, שמואל, 266
האָרענזאַן, אליהו, 270
הדס, יחזקאל, 238
הדס, צבי, 244
הורוויץ, ד״ר, 133
הורוויץ, א., 62
הורוויץ, אַבֿרהם־אַבא, 258, 308, 327, 348
הורוויץ, אַבֿרהם־יצחק, 242, 244
הורוויץ, אַבֿרהם־משה, 185, 489
הורוויץ, אַהרן, 617, 632
הורוויץ, אליהו, 266
הורוויץ, אליקום, 491, 523
הורוויץ, בן־ציון, 251
הורוויץ, בערנאַרד, 383
הורוויץ, ברוך, 22, 363
הורוויץ, ד.ב., 349
הורוויץ, הענרי, 40
הורוויץ, חבֿל, 116
הורוויץ, חיים, 62, 455, 632
הורוויץ, י., 434
הורוויץ, יהודה, 290, 325, 363, 423, 517, 574
הורוויץ, יהושע, 88, 471
הורוויץ, יואל, 583, 599
הורוויץ, יוסף, 415, 417, 459, 616, 619
הורוויץ, יעקבֿ, 68, 98, 329, 336, 351
הורוויץ, יצחק, 255, 451, 492, 500, 522
הורוויץ, ישׂראל, 266, 381
הורוויץ, מ.ז., 118, 139
הורוויץ, מאיר, 341, 377
הורוויץ, מיכל, 266
הורוויץ, מנחם, 616
הורוויץ, מרדכי, 285, 315
הורוויץ, משה, 36, 252, 276, 329, 423, 503
הורוויץ, נטע, 185
הורוויץ, צבי, 47, 88, 451, 472
הורוויץ, צדוק, 359
הורוויץ, ראובֿן, 37
הורוויץ, רפֿאל, 266
הורוויץ, שאול, 314
הורוויץ, שלום, 553
הורוויץ, שלמה, 173, 176, 407, 374, 415, 542, 554
הורוויץ, שמואל־אליעזר, 260
הורוויץ, שמואל־יצחק, 450, 455, 515
הורוויץ, שמחה, 501, 503, 561
הורוויץ, שמעון, 159, 166, 634
הורוויץ, שרגא, 22
היגער, מיכאל, 521
הילפּערין, ברוך, 73
הילפּערין, יו״ט ליפּמאַן, 311
הילפּערין, ישׂראל, 191, 265
הילפּערין, משה, 265
הילפּערין, שרגא, 185
הילפּערין, יהושע, 606
היימאַן, 543
היימאַן, איסר, 330
היימאַן, אליעזר, 429
היימאַן, גרשון, 337
היימאַן, דובֿ, 198, 270, 556, 562
היימאַן, יהודה, 307
היימאַן, ישׂראל, 562
היימאַן, מ.א., 552
היימאַן, צבי, 108
היימאַן, צפורה, 429
היינסאָן, פֿרומע, 420
הילאָוויטש, נפֿתלי, 185
הילדעסהיימער, עזריאל, 205
הילמאַן, מרדכי, 4, 389, 396
הילמאַן, שמואל, 156, 388, 396, 563
הילקאָוויץ, זאבֿ, 513
הילקאָוויץ, מ.נ., 385
הירש (באַראָן), 96, 434
הירשאָוויץ, אַבֿרהם, 129, 270, 447, 572
הירשאָוויץ, אליעזר, 489, 584
הירשאָוויץ, הירשל, 472
הירשאָוויץ, זעליג, 254
הירשאָוויץ, ו.ב., 552
הירשאָוויץ, י.ד., 553
הירשאָוויץ, יהודה, 513
הירשאָוויץ, יעקבֿ, 186
הירשאָוויץ, יצחק, 129
הירשאָוויץ, ישׂראל, 185, 254
הירשאָוויץ, מרדכי, 185
הירשאָוויץ, משה, 350
הירשאָוויץ, נחמן, 9, 129, 236
הירשאָוויץ, רייזע, 500
הירשאָוויץ, שניאור, 519
הירשבערג, איסר, 552
הירשבערג, צבי, 311
הירשבערג, שמואל, 156
הירשהאָרן, אליקום, 388
הירשזאָן, דובער, 462
העכשטיין, זלמן, 270
העלבערג, שמואל, 229
העליר, זע אויך: העלער
העליר, 174
העליר, אַהרן, 583
העליר, יהושע, 203, 358
העליר, יחיאל, 98, 215, 358, 369, 410־412, 479, 515, 573
העליר, ישׂראל, 43, 358
העליר, לייב, 215
העליר, מאיר, 358
העלמאַן, אַבֿרהם, 570
העלמאַן, אָשר, 156, 428
העלמאַן, ראובֿן־אַריה, 121, 123, 420, 422
העלמאַן, שמואל, 140
העלער, זע אויך: העליר
העלער, אַבֿרהם, 178, 213, 215, 273, 583
העלער, זלמן, 381
העלער, יוסף, 378
העלער, משה, 142
העלפֿאַן, משה, 205
העלפֿאַן, פּנחס, 204
העלפֿער, אליעזר, 8
העלפֿער, דבֿורה, 74
העלפֿער, שמואל, 179
הענין, ב., 553
הענין, שלמה, 31
הענקין, יהושע, 565
הענקין, מרדכי, 382, 562
העקסט, אַבֿרהם, 263
הער, חיים, 247
הער, שמואל, 447

הערינג, אלחנן, 185
הערינג, אַלטע, 553
הערים, ישׂראל, 513
הערץ, אליהו, 273
הערץ, מאיר, 217
הערצבערג, ד"ר, 148, 166
הערצמאַן, זלמן, 461
הערצמאַן, חיים, 539, 543
הערש, מאיר, 598
הערש, ליבמאן, 598
הערשמאַן, אַבֿרהם, 297
הערשמאַן, משה, 245
הערשעלעוויץ, אַבֿרהם, 229
העשעלזאָן, חיים, 461
העשעלזאָן, יעקבֿ, 462
השפּל, (סאַמיליע), 277
השפּל, זאבֿ, 269
השפּל, יוסף, 96
השפּל, נפֿתּלי, 276
השפּל, צבֿי, 420

וו

וואַגענהיים, מיכה, 156
וואָהל, שאול, 474
וואַזובוצקי, דוד, 307, 341
וואַזובוצקי, זלמן, 307, 336
וואַזובוצקי, חוה, 337
וואַכטפֿאָגעל, 453
וואָלאָזענסקי, חיים, 531
וואָלאָך, 97
וואַלבערג, יוסף, 300
וואַלבערג, יעקבֿ, 270, 594
וואַלבערג, יצחק, 102, 229
וואַלבערג, מרדכי, 455
וואַלבערג, ניסן, 598
וואָלגעמוט, יוסף, 182
וואָלגעמוט, ישעיה, 297
וואַלד, יוסף, 182
וואַלדשטיין, אַבֿרהם, 224
וואָלסאָן, משה, 455
וואַלערשטיין, אַבא, 300
וואָלפּיאַנסקי, נחמיה, 130
וואָלפּיאַנסקי, רפֿאל, 336, 341
וואָלפּע, אליהו, 66, 544
וואָלפּע, דוד, 282, 483
וואָלפּע, דוד (רבֿ), 503
וואָלפּע, ט., 543
וואָלפּע, יעזעטע, 543
וואָלפּע, יעקבֿ, 5, 42, 131, 621
וואָלפּע, צמח, 530
וואָלפּערט, אַבא, 133
וואָלפּערט, אליעזר, 472, 485
וואָלפּערט, אַריה, 64, 121
וואָלפּערט, יוסף, 472, 485
וואָלפּערט, יחזקאל, 259, 296, 336, 338
וואָלפּערט, יעקב, 472
וואָלפּערט, יצחק, 336
וואָלפּערט, מאַרקוס, 529
וואָלפּערט, שמואל, 500
וואָלף, איסר, 189
וואָלף, ב., 521
וואָלף, ישׂראל, 540
וואָלף, מאַנע, 553
וואָלפֿאָוויטש, 16
וואָלפֿאָוויטש, ישׂראל, 254
וואָלפֿאָוויטש, משה, 191
וואָלפֿסאָן, אַהרן, 244
וואָלפֿסאָן, אײזיק, 73
וואָלפֿסאָן, דוד, 73
וואָלפֿסאָן, זאבֿ, 365, 381
וואָלפֿסאָן, יחיאל, 215
וואָלפֿסאָן, משה, 538
וואָלפֿסאָן, ראובֿן, 185
וואָלפֿקאָוויטש, ישׂראל, 131
וואָלק, א.צ., 461
וואָלק, אליהו, 115
וואָלק, אליעזר, 391
וואָלק, יהודה, 233
וואָלק, עזריאל, 118
וואָלק, פֿײַוול, 184, 289
וואָלק, צבֿי, 114, 391
וואָלק, שמואל, 118
וואָלקאָוויץ, ה., 95
וואָלקאָווסקי, 281
וואָלקאָווסקי, אליהו, 278, 317
וואָלקין, אַבֿרהם, 156
וואָלקין, אַהרן, 57, 63, 327
וואָלקין, צבֿי, 403
וואַסערמאַן, אלחנן, 50, 198, 308, 579
וואַסערצוג, גרשון, 129
וואַסערצוג, חיים, 134, 337
וואַקסמאַן, יהודה, 270
וואַרהאַפֿטיג, י., 205
וואַרשאַווסקי, א., 95
וואַרשאַווסקי, אליהו, 128, 131
וואַרשאַווסקי, חיים, 101, 589
וואַרשאַווסקי, חיים־בער, 222
וואַרשאַווסקי, מאיר, 102
וואַרשאַוויציק, ש"פ, 542
וואַרצעל, חנה, 614
וויגאָדסקי, יהודה, 530
וויגאָדער, מאיר־יואל, 255
וויגאָדער, מאיר־שאול, 255
וויגושין, זלמן, 606
ווידעס, אליהו, 266
ווידעס, אליעזר, 500
וויזאַנסקי, אַהרן, 441
וויטענבערג, אליהו, 438
וויטעס, אפֿרים, 114
וויטקין, משה, 529
וויטקין, נתן, 438
וויטקינד, א., 285
וויטקינד, אַבֿרהם, 39
וויטשיק (ווייציק), משה, 15, 322, 489
ווינגדער, אײזיק, 29
ווייַלער, חיים, 362
ווין, אַבֿרהם, 9
ווין, ישעיה, 7
ווין, משה, 222
ווין, ניסן, 552
ווין, שמואל, 222
ווינבערג, ח.צ., 92
ווינבערג, יהודה, 147
ווינבערג, מ., 397
ווינבערג, נתן, 154
ווינבערג, צבֿי, 181
ווינבערג, שלום, 166
ווינטרויב, זאבֿ, 569, 572
ווינינשקער, ראובֿן, 7
ווייניק, א., 61
ווינער, אַבֿרהם, 323, 547
ווינער, אוריה, 175
ווינער, מ., 118
ווינער, מאיר, 88
ווינער, משה, 108
ווינער, נוח, 141
ווינער, שלמה, 306
ווינער, שמואל, 185

ווײַנשטאָק, יעקבֿ, 530
ווײַנשטיין, יולי׳אַן, 289
ווײַנשטיין, יוסף, 523
ווײַנשטיין, מ.פ., 136
ווײַנשטיין, צדוק, 506
ווײַנשענקער, מאָטל, 599
ווײַס, שפֿרה, 496
ווײַסבאַרד, ישׂראל, 73
ווײַסבלום, אליעזר, 414
ווײַסבערג, יצחק, 270, 276
ווײַסבראָד, ראובֿן
ווײַסברוידּ, מרדכי, 118
ווײַסברעם, י., 341
ווייצעל, מרדכי, 60
ווײַצשטיין, אַבֿרהם, 224
ווילאָווסקי, יעקבֿ, 428
ווילאָפֿסקי, לייב, 266
ווילדמאַן, י.א., 273
ווילנער גאון, 56, 62, 67, 109, 110, 111, 131, 207, 214, 215, 221, 288, 289, 302, 324, 333, 339, 341, 342, 354, 359, 375, 389, 393, 399, 435, 451, 469, 484, 485, 501, 504, 543, 575, 598
ווילנער, יעקבֿ, 179
ווילנער, מאיר, 471
ווילנסקי, סענדער, 296, 321
ווילענציק, 120
ווילענציק, א., 121
ווילענציק, יעקבֿ, 171, 406
ווילענציק, יצחק, 16, 121
ווילקאָזערסקי, יחיאל, 270
ווילקישקי, יוסף, 31
ווינגאָבאַרסקי, ל., 431
ווינדובערג, סאַלאָמאָן, 128
ווינטערבערג, עזריאל, 433
ווינעצקי, יוסף, 615
ווינער, יוסף, 156
ווינער, משה, 309
ווינקעלשטיין, יהושע, 37
וויסאָצקי, ברוך, 154, 166
וויסאָצקי, ק.ז., 150, 154, 160, 161, 367, 372, 589
וויסלינעצקי, שלמה, 129
ווישווינעצקי, אליהו, 270
ווישטינעצקי, אַבֿרהם, 134
ווישטינעצקי, חנה, 294
ווישטינעצקי, משה, 134
ווישטינעצקי, שמואל, 131
ווישייסקי, י.י., 335
ווישנעוויץ, דוד, 509
ווישנעווסקי, יצחק, 445, 555
ווישעוואַנסקי, יעקבֿ, 538
וועגער, אַהרן, 460
וועגער, גרשון, 255
וועלער, בצלאל, 594
וועלער, ידידיה, 455
וועסמאַנסקי, שלמה, 634
וועסעלער, אַבֿרהם, 26, 204, 415
וועקסלער, אַבֿרהם, 31
ווערבלאָוו, בענדעט, 513
ווערבלאָווסקי, חנה, 185
ווערבלאָווסקי, יצחק, 185
וועררבלונסקי, מרדכי, 121
וועררבלונער, שלמה, 537
וועררבער, בנימין, 80
וועזרבלאָווסקי, אַבֿרהם, 128
וועזרזבלאָווסקי, יחיאל, 615
וועזרזבלאָווסקי, מאיר, 319, 511, 614, 615, 625
וועזרנער, אַבֿרהם, 140, 203
וועזרצלאָווסקי, אַבֿרהם, 121

ז

זאבֿ, י., 375
זאַגאַר, יהושע, 573
זאַגארסקי, 572
זאַגארסקי, אפֿרים, 165
זאַגארסקי, יקותיאל, 156
זאַגען, דובער, 307
זאַהאַראַ, יהודה, 252
זאַחיר, ג., 543
זאַכער, אַבֿרהם, 541
זאַכער, אוריה, 531
זאַכער, משה, 320
זאַכער, שמואל, 489, 542
זאַלאַנץ, א., 409
זאַליוואַנסקי, מאיר, 523, 594
זאַלים, שמואל, 185
זאַלמאַנאָוויץ, אַהרן, 198, 318, 555
זאַלמאַנאָוויץ, מאָוטס, 46
זאַלעזאָן, יצחק, 135
זאַלצבערג, אלחנן, 540
זאַלצבערג, בן־ציון, 164
זאַלצבערג, י.ש., 10
זאַלצבערג, יוסף, 484
זאַלצמאַן, יהודה, 179
זאַלצמאַן, ק., 248
זאַלצמאַן, שלמה, 387
זאַלצמאַנאָוויטש, אַריה, 179
זאַלקאָוו, רפֿאל, 513
זאַלקינד, זלמן, 36
זאַלקינד, יהודה, 110
זאַלקינד, יואל, 31, 114
זאַלקינד, ישעיה, 111
זאַלקינד, שלמה, 313
זאַמל, יצחק, 191
זאַמען, יצחק, 385, 387
זאַנג, הלל, 361
זאַנג, ש., 358
זאַנדבערג, יחיאל, 350
זאַסניץ, יוסף, 50, 53
זאַפֿיר, אַלכּסנדר, 361
זאַק, זע אויך: ז׳ק
זאַק, אליהו, 7
זאַק, בנימין, 2
זאַק, הינדע, 155
זאַק, חיים, 151, 342
זאַק, יוסף, 166, 599
זאַק, יצחק, 412
זאַק, מנחם, 140
זאַק, שכנא, 553
זאַק, שמעון, 22
זאַקהיים, אַבֿרהם, 122, 256
זאַקהיים, ד., 366
זאַקהיים, חנוך, 36
זאַקהיים, יעקבֿ, 36
זאַקס, זע אויך: זק״ש
זאַקס, א., 329, 552
זאַקס, אַבֿרהם, 159, 164, 530, 595
זאַקס, אַהרן, 514, 553
זאַקס, אליעזר, 303
זאַקס, בן־ציון, 159, 302
זאַקס, דובֿ, 507
זאַקס, דניאל, 523
זאַקס, זאבֿ, 510, 620
זאַקס, זעליק, 406, 408
זאַקס, חיה, 553
זאַקס, חיים, 216, 499, 530, 572, 614

זאַקס, חנה, 553
זאַקס, טובֿיה, 207
זאַקס, י.ד., 552, 556
זאַקס, יהודה, 494
זאַקס, יוסף, 185
זאַקס, יחיאל, 552, 592
זאַקס, יעקבֿ, 553
זאַקס, ישראל, 297
זאַקס, לייב, 455
זאַקס, מאיר, 552
זאַקס, מנחם, 622, 637
זאַקס, משה, 176, 262, 301, 302
זאַקס, נחמיה, 11
זאַקס, נחמן, 552
זאַקס, נתן, 622, 637
זאַקס, עזריאל, 307
זאַקס, קיילע, 552
זאַקס, רפֿאל, 497
זאַקס, שלמה, 49, 185
זאַקס, שמואל, 552
זאַקס, שׂמחה, 553
זאַקענקאַן, אלחנן, 307
זאַקשטיין, איידל, 1
זאַקשטיין, משה, 1
זבֿדיה, נתן, 586
זבֿדיה, שמעון, 158, 586
זובישקי, זלמן, 294, 300
זונדעלעוויטש, בן־ציון, 181
זונדעלעוויטש, מאָזעס, 46
זונדעלעוויטש, נחום, 181
זוסמאַן, אַבֿרהם, 206
זוסמאַן, אליעזר, 31
זוסמאַן, זאבֿ, 409
זוסמאַן, יקותיאל, 320
זוסמאַן, שלמה, 320
זוסמאַנאָוויץ, א., 108
זוסמאַנאָוויץ, זישע, 56
זוסמאַנאָוויץ, יוסף, 113
זוסמאַנאָוויץ, יחזקאל, 57
זוסמאַנאָוויץ, יצחק, 412
זוסמאַנאָוויץ, מאיר, 530
זופֿאָוויץ, יוחנן, 318, 331, 523
זורער, חיים, 8
זיגער, אַבֿרהם, 455
זיגער, אליעזר, 315
זיוו, ד״ר, 208
זיוו, בן־ציון, 362, 580
זיוו, בנימין, 328
זיוו, גרשון, 187, 413, 501, 535
זיוו, זאבֿ, 507, 576, 580
זיוו, טובֿיה, 190
זיוו, יב״א, 572, 590, 594, 606
זיוו, יהודה, 188, 201, 312, 412, 500
זיוו, יום־טוב, 22, 307, 315, 336
זיוו, יצחק, 424
זיוו, פ.מ., 236
זיוו, פֿלב, 279, 623
זיוו, ישׂראל, 497
זיוו, משה, 49, 534, 580
זיוו, נחום, 489, 497
זיוו, נתן, 57
זיוו, עזריאל, 49, 188, 412, 580
זיוו, צבֿי, 185
זיוו, קאָפֿל, 185
זיוו, ראובֿן, 49, 580
זיוו, שלום, 497
זיוו, שלמה, 459
זיוו, שמואל, 49, 580
זיוו, שׂמחה־זיסל, 490, 635
זיוויץ, יעקבֿ, 245
זיוויץ, משה, 198, 245, 406, 424
זייבערג, ג., 285
זייבערג, דוד, 285
זיידפֿערט, משה, 115, 116, 118
זילב, יהודה, 63, 118, 429
זילבער, אַבא, 307
זילבער, אַבֿרהם, 118
זילבער, בונעם, 1, 2, 71, 447
זילבער, הלל, 637
זילבער, יהודה, 234, 235
זילבער, יעקבֿ, 175
זילבער, מיכאל, 599
זילבער, מענדל, 115
זילבער, משה, 464
זילבער, נתן, 71
זילבער, ראובֿן, 118
זילבערט, אליהו, 247
זילבערט, יהודה, 204
זילבערמאַן, א.ל., 516, 517
זילבערמאַן, אליעזר, 387
זילבערמאַן, דובער, 319
זילבערמאַן, זלמן, 455
זילבערמאַן, מאיר, 236
זילבערמאַן, מרדכי, 198
זילבערשטיין, 546
זילבערשטיין, ג., 431
זילבערשטיין, יהודה, 530
זילבערשטיין, שלמה, 68, 483
זילבערשטיין, שמחה, 421
זימאַן, הענעך, 548
זימאַן, י., 236
זימאַן, יהודה, 513
זימאַן, יהושע, 340
זימאַן, יצחק, 357
זימאַן, לעאָן, 358, 300
זימאַן, מאיר, 329
זימאַן, קלמן, 185
זימאַנסקי, יעקבֿ, 270
זימאַנסקי, פּסח, 131
זימסער, שמואל, 166
זינגער, אליהו, 555
זינגער, ח.ג., 412
זינגער, חנוך, 2
זיס, נחום, 270
זיסלע, דובֿ, 224
זיסלע, י.ח., 479
זיסלע, מאיר, 185
זיסמאַן, מנחם, 88
זיסמאַן, שלמה, 185
זיסערמאַן, זאבֿ, 198
זיסקין, צבֿי, 336
זיסקינד, לייב, 485
זיסקינד, מרדכי, 176, 494
זלאָט, חנא, 156
זעגערמאַן, אָשר, 156
זעגערמאַן, בענדעט, 307
זעלדאָוו, משה, 117
זעלדאָוו, סענדער, 108, 117, 118
זעליגמאַן, י., 90
זעליכאָוו, זעליג, 18
זעליקמאַן, אליהו, 235
זעליקמאַן, זלמן, 322
זעלכאָוויטש, שמואל, 455
זעלעזניק, דוד, 28
זעלצער, אַבֿרהם, 497
זעלצער, אַהרן, 142
זעמאַנסקי, דוד, 246
זעף, אַבֿרהם, 336
זעף, יאָסל, 242
ז״ק, אַבֿרהם, 21, 250
זילבערמאַן, בנימין, 198

ז״ק, ד., 452
ז״ק, דינה, 385, 398
ז״ק, זלמן, 385
ז״ק, חיים, 48, 385, 387, 394
ז״ק, יהודה, 102
ז״ק, יעקבֿ, 318
ז״ק, יצחק, 48, 385, 394, 398, 632
ז״ק, ישׂראל, 47, 48, 385, 394
ז״ק, משולם, 385, 394
ז״ק, צבי, 632
ז״ק, שלום, 47, 475
זק״ש, אַבֿרהם, 596
זק״ש, זאַלקינד, 544
זק״ש, יוסף, 587
זק״ש, מיכאל, 152
זק״ש, משה, 504
זק״ש, צמח, 142, 157, 478, 596
זק״ש, ראובֿן, 476, 478, 484
זק״ש, שלמה, 249, 259, 514
זק״ש, שמואל, 636
זק״ש, שניאור, 151, 152, 157, 196, 479, 528, 580
זרחי, אסתר, 186
זרחי, אריה, 190
זרחי, ישׂראל, 265
זרחי, שמעון, 176, 186, 187, 190
זרחי, תנחום, 186, 187, 205
זשאַפֿער, ישׂראל, 71

ח

חאַדאַב, דוד, 7
חאַנאַק, ד״ר, 543
חאַזאַנאָוויטש, פּסח, 31
חאַזאַנאָוויטש, שלמה, 31
חאַצקעלעוויטש, ישׂראל, 185
חבס, ברכה, 20
חבס, ישׂראל, 20
חבֿר, יצחק, 337, 614
חדש, ברוך, 198, 243
חדש, ישׂראל, 10
חוואַס, אליעזר, 215
חומא, ברוך, 140, 204
חורגין, צבי, 179, 180
חזן, יעקבֿ, 461
חיות, אליהו, 172
חיות, יעקבֿ, 451
חייט, איסר, 9
חייט, דובֿ, 7, 9, 535
חיטאָוויץ, צבי, 8
חיימאָוויץ, יהושע, 165
חיימאָוויץ, ישׂראל, 159
חיים וואַלאָשינער, 52, 100, 110, 264, 310, 348, 358
חיימזאָן, נוח, 273, 421
חלפֿן, יעקבֿ, 114
חפֿץ־חיים, 32, 50, 198, 205, 216, 247, 413, 444, 481, 515, 622
חפֿץ־חיים, י., 438
חצור, שמואל, 280
חריף, משה, 75
חרל״פ, אַבֿרהם, 134, 272
חרל״פ, אפֿרים, 271
חרל״פ, זבולון, 99
חרל״פ, יהודה, 271
חרל״פ, יעקבֿ, 4

ט

טאַבאַטשניק, ישׂראל, 455
טאַבאַטשניק, משה, 236
טאַבאַטשניקאָוו, יונה, 461
טאַבאַלאָווסקי, שלמה, 443
טאַבאַרי, צבי, 117
טאָדעס, אליעזר, 395
טאָדעס, לייב, 369
טאָדעס, שלום, 156
טאָדער, אליהו, 513
טאָוו, 530
טאָוו, בן־ציון, 262
טאָטעליס, חיים, 31
טאַלעאַן, זאב, 553
טאַנענבוים, אַבֿנר, 628
טאַנקעל, ב., 156
טאַנקעל, משה, 156
טאַריפֿאַי, משה, 113
טוביאַנסקי, א., 543
טוביאַנסקי, שלמה, 513
טוביאַש, מאַריס, 117
טובילעס, הינדע, 552
טובילעס, י.מ., 553
טובער, זאב, 471
טובער, שבתי, 370
טוערסקי, דוד, 510
טוערסקי, ישעיה, 118
טויבער, דובער, 76, 189
טויער, יהושע, 358
טוכמאַן, אליהו, 178
טומאַן, אַבא, 136
טוקצינסקי, י.מ., 438
טורבאָוויץ, זאבֿ, 78, 500, 502
טורבאָוויץ, צבי, 502
טורבער, סענדער, 95
טוריץ, שרגא, 218
טוריעצקי, דובֿ, 179
טיגור, ל., 379
טײַץ, אַבֿרהם, 50, 479, 520
טײַץ, אלחנן, 520
טײַץ, זלמן, 307
טײַץ, יהודה, 332
טײַץ, יצחק, 193
טײַץ, ישׂראל, 252, 553
טײַץ, מענדל, 222
טײַץ, נחום, 73
טײַץ, פּנחס, 520
טיקטין, יהודה, 231
טיקטינסקי, חיים, 533
טיראַצקי, שמואל, 10
טירנא, אַבֿרהם, 226
טישטוויטש, יעקבֿ, 342
טעאַראַאָוויץ, אַרע, 566
טעלעם, זלמן, 542
טענדלער, מינע, 358
טענדלער, שמואל, 358
טענדער, משה, 179
טעפּליץ, ישׂראל, 516, 634
טער, יעקבֿ, 298
טערושקין, יעקבֿ, 633
טערען, מענדל, 461
טקאַטש, דוד, 450
טקאַטש, שלמה, 451
טראָטמאַן, מ., 385
טרייסטמאַן, א., 385
טראָפּ, אַבֿרהם, 216
טראָפּ, יוסף, 16, 139, 216
טראָפּ, נפֿתּלי, 198, 216
טראָפּידאָ, יעקבֿ, 455
טראָצקי, ג., 335
טראָצקי, צבי, 370
טרוביק, ניסן, 155
טרויב, 368

[illegible], 478, 482, 505, 586
טרויב, אייזיק, 380
טרויב, בנימין, 484, 576
טרויב, דוד, 113
טרויב, יהודה, 28
טרויב, יצחק, 484
טרויב, ישׂראל, 28, 207, 482, 484
טרויב, משה, 455
טרויב, סענדער, 24, 29, 484
טרויב, צבי, 389
טרויב, שלמה, 477, 484, 505, 554
טרומפייצקיי, שלום, 156
טרוקי, שלמה, 388
טריוואָקס, וו., 236
טריוואש, דוב, 157
טריוואש, הלל, 122, 237, 256
טריוואש, יצחק, 455
טריוואש, קלמן, 121, 122
טריוואש, שמעון, 456
טשארנע, יצחק, 27
טשייס, עזריאל, 20

י

יאבלאנסקי, אבא, 337
יאבלאנסקי, דוד, 229
יאבלאנסקי, יהודה, 19
יאבלאנסקי, ניסן, 534
יאבלאקאווסקי, ישׂראל, 275
יאדלאוויץ, א., 121
יאדלאוויץ, דובער, 121
יאוארקאווסקי, 610
יאזעליט, חיים, 229
יאזעף, אבא, 178
יאזעף, חיים, 178
יאזעף, יונה, 179
יאזעף, נטע, 185
יאזעפאוויץ, י.ק., 352
יאזעפער, חיים, 229
יאכילעוויטש, העשל, 454
יאכעלסאן, אריה, 599
יאכעלסאן, פרץ, 552
יאלאוו, שמואל, 547
יאלאוויץ, ידידיה, 455
יאמי, אהרן, 534
יאנאוויץ, משה, 155, 156
יאנאווסקי, לייב, 113
יאנאווער, מ., 592
יאנאטאנזאן, אהרן, 222, 636
יאנאטאנזאן, צבי, 485
יאנאסאוויטש, נתן, 224
יאנעלעוויטש, בנימין, 270
יאנקאווסקי, משה, 270
יאנקיווסקי, 382
יאנקילעוו, צבי, 83
יאנקעלעוויץ, דבורה, 553
יאנקעלעוויץ, חיים, 156
יאנקעלעוויץ, יוסף, 39
יאנקעלעוויץ, נחום, 307
יאסאדע, יעקב, 44
יאסעלאוויץ, יהודה, 164
יאסעלאוויץ, משה, 409
יאסעלאוויץ, צבי, 409
יאסעלאוויץ, שמואל, 407
יאסעלזאן, אברהם, 215
יאסעלזאן, יצחק, 173
יאסעלעוויטש, אראן, 45
יאסעלעוויטש, בעריק, 515
יאסעלעוויטש, יאזעף, 515
יאסעלעוויטש, יוסף, 1
יאסעף, שמואל, 516
יאסעפזאן, ד., 350
יאפיט, מ.י., 317
יאפע, זע אויך: יפה
יאפע, אברהם, 178
יאפע, אלעזר, 178
יאפע, דוב, 178
יאפע, יאקאב, 101
יאפע, יהושע, 95
יאפפע, שניאור, 458
יאצקאן, ש.י., 49, 77, 83, 384
יאק, אהרן, 515
יאקא, יעקב, 265
יאקאב, אורי, 166
יאקאב, יעקב, 73
יאקאב, משה, 616
יאקאבזאן, צבי, 156
יאקאבזאן, שרגא, 166
יאקאבי, ביילע, 128
יאקאבס, ישׂראל, 513
יאקאבסאן, אליהו, 76, 156
יאקאבסאן, הירש, 155
יאקאבסאן, יעקב, 454
יאקאבסאן, משה, 516
יאקאבסאן, לייב, 155
יאקאבסאן, שבתי, 155
יאקאבסאן, שרגא, 585
יאקובזאן, וו., 155
יאקובזאן, ש., 155
יאקובי, ז., 572
יאשונסקי, שמעון, 15
יאשפאן, 36
יאשפאן, מאיר, 510
יבנה, 529
יבנה, רפאל, 599
יודייקין, אליעזר, 500
יודייקין, לייב, 263
יודעלאוויטש, בן־ציון, 144
יודעלאוויטש, יעקב, 391
יודעלאוויטש, שלמה, 315
יודעלמאן, אלכסנדר, 358
יודעלסאן, דוש., 274
יודעלעוויטש, זיידל, 13
יודעלעוויטש, מאיר, 573
יודעלעוויטש, נחום, 306
יודעלעווסקי, יוסף, 599
יוזעפאוויטש, וועלוול, 566
יוזעפאוויטש, חיים, 210
יוסף, יעקב, 157, 231
יוסף, יצחק, 434
יורעוויץ, צבי, 438
יורשעוויץ, אהרן, 18
יחזקאלזאן, י., 544
יחייא, אליעזר, 400
ימיני, צבי, 93
יעבץ, יצחק, 553
יעבץ, ישׂראל, 91
יעבץ, פיל., 553
יעוארקאווסקי, א., 294
יעזעווסקי, אברהם, 31
יעלין, חיים, 122
יעלין, מאיר, 345
יעלינאוויטש, אהרן, 124, 324
יענטילזאן, ט., 131
יעפרויקין, זלמן, 147
יעקבסאן, שמואל, 8, 10
יעקעלסאן, ר., 458
יערוסלאימסקי, ז., 552
יערשאנסקי, יוסף, 31
יפה, זע אויך: יאפע
יפה, אברהם, 11, 15

יפה, אברהם־אבלי, 215, 243, 370, 535
יפה, אברהם־עבר, 241, 479, 480
יפה, אהרן, 451
יפה, איזיק, 350
יפה, אליהו, 215
יפה, אליעזר, 519
יפה, אשר, 59
יפה, ברוך, 133, 235
יפה, דובער, 8, 10, 78, 415
יפה, חיים, 90
יפה, חיים־זאב, 54, 534
יפה, חיים־יוסף, 144, 198, 314
יפה, חנוך, 246, 341, 418
יפה, טוביה, 418
יפה, טויבע, 455
יפה, י., 166
יפה, יהודה, 242
יפה, יהושע, 78
יפה, יוסף, 57, 114, 304, 308, 394, 412, 617
יפה, יחיאל, 138
יפה, יחזקאל, 95
יפה, יעקב, 54, 246, 439, 455, 457, 634
יפה, יצחק, 11, 143, 144, 309, 370
יפה, ישכר, 75
יפה, ישראל, 115, 370, 455
יפה, לואי, 635
יפה, מרדכי, 72, 102, 415, 519, 521, 553
יפה, מרדכי (גימפעל), 9, 10, 49, 391, 508, 577
יפה, משה, 57, 80, 102, 211, 341, 402, 617
יפה, משה־הלל, 455
יפה, משה־יונה, 472
יפה, נטע, 389
יפה, צבי, 454, 534, 617, 633
יפה, שבחי, 104, 143, 144, 370, 455
יפה, שלום, 11, 76, 173
יפה, שמואל, 97, 485, 594
יפה, שמעון, 633
יפה, שניאור, 429
יפת, צבי, 412
ירדני, משה, 122
ישראל סאלאנטער, 49, 59, 71, 73, 121, 157, 159, 160, 161, 201, 216, 221, 226, 302, 311־313, 315, 355, 383, 389, 584, 699, 605, 610, 626
יָשפה, יחיאל, 139

כ, כ

כהן, אברהם, 135
כהן, אורי, 178
כהן, אלחנן, 311, 396, 457
כהן, אליעזר, 185
כהן, אסתר, 325
כהן, אפרים, 166, 178, 311, 329, 404
כהן, אריה, 52, 455
כהן, בן־ציון, 244, 307
כהן, בערל, 206
כהן, דוב־צבי, 361
כהן, דובער, 179, 236, 361
כהן, דוד, 179, 223, 243
כהן, דן, 124, 136
כהן, הלל, 185
כהן, ח., 442
כהן, יהודה, 235
כהן, יהושע, 165
כהן, יעקב, 623
כהן, ישראל, 8, 72
כהן, מיכל, 455
כהן, משה, 198, 409, 522
כהן, פסח, 455
כהן, צבי, 307
כהן, רבקה, 409
כהן, שלום, 31, 179, 358
כהן, שמואל, 164, 613
כהן, שמעון, 593
כהנא, דוד, 16
כהנא, חיים, 433
כהנא, יעקב, 270
כהנא, משה, 433
כהנא, נחום, 358, 620
כהנא, צבי, 36, 241
כהנא, שלמה, 222
כהנאוויץ, אבא, 13
כהנאוויץ, יהושע, 13
כהנימאן, יוסף, 85, 373
כהנשטאם, חנה, 367
כהנשטאם, תנחום, 367
כלבזאן, יהודה, 66
כץ, א., 99
כץ, אברהם, 185, 359, 380, 429, 473, 531, 533
כץ, אהרן, 215, 359
כץ, אליעזר, 235
כץ, אריה, 31
כץ, בן־ציון, 69
כץ, בצלאל, 2, 547
כץ, ברוך, 264
כץ, חיים, 59, 141, 169, 171, 345, 359, 399, 534, 563
כץ, יהודה, 171, 235, 550
כץ, יוסף, 60, 139, 345, 399
כץ, יחזקאל, 155, 160, 235
כץ, יעקב, 7, 158, 179, 204, 487, 550
כץ, יצחק, 317
כץ, ישראל, 7
כץ, מנשה, 438
כץ, מרדכי, 102, 204
כץ, משה, 8, 60, 113, 168, 345, 359, 399
כץ, נחום, 7
כץ, עזריאל, 395
כץ, פנחס, 175
כץ, פישל, 208
כץ, צבי, 175
כץ, קלמן, 300
כץ, שמואל, 60, 93, 170, 345, 359, 399, 415
כץ, שמריה, 60, 89, 345, 399, 400
כאטאווסקי, יואל, 558
כאמנער, ס., 431
כאנאק, 527
כאסמאן, יהודה, 246
כאסמאן, ראובן, 496
כאסמאן, רפאל, 204, 246
כאסקין, משה, 232, 508
כאצקעוויץ, ישראל, 456
כאראבראוויצקי, יעקב, 179

כאַראָנאָוישיצקי, ישׂראל, 569, 571, 572, 576, 599
כאַראָנאָזשיצקי, שלמה, 70, 587
כאַראַש, אַהרן, 259
כאַרשאַנסקי, 60
כווייד־אַנסקי, חיים, 373
כווייד־אַנסקי, חנה, 409
כענקין, וועלוול, 52

ל

לאַבאָ, 252
לאַבאָ, אליעזר, 114, 392
לאַבאָ, יהודה, 392
לאַבינסקי, אַהרן, 270
לאַבעצקי, יצחק, 32
לאַגשאַן, אליהו, 235
לאוקאָוויטש, איזאַק, 466
לאוקאַליצקי, חיים, 285
לאורענץ, זכריה, 624
לאָזאָווסקי, בנימין, 185
לאָזאָווסקי, וו., 186
לאָזאַראָוו, יהודה, 81
לאָזאַראָוויץ, איזראַעל, 46
לאָזאַרוס, מ., 430
לאַכמאַן, עובֿדיה, 216
לאַם, משה, 128
לאַמפערט, צבי, 59
לאַן, יעקבֿ, 156
לאַנג, הערי, 635
לאַנדאָ, אַבֿרהם, 332
לאַנדאָ, אליעזר, 98
לאַנדאָ, זלמן, 543
לאַנדאָ, יוסף, 110, 435
לאַנדאָ, מרדכי, 133
לאַנדאָ, משה, 110, 435
לאַנדאָ, נתן, 110, 435
לאַנדאָ, צבי, 166
לאַנדאָ, שלום, 381
לאַנדאָ, שמואל, 376
לאַנדאַן, אַבֿרהם, 405
לאַנדאַן, אליעזר, 270
לאַנדאַן, אפֿרים, 441
לאַנדאַן, יצחק, 156
לאַנדאַן, ישׂראל, 442
לאַנדאַן, מ., 95
לאַנדאַן, מאיר, 156
לאַנדאַן, נחום, 97
לאַנדוי, אַדאָלף, 378, 538
לאַנדוי, צבי, 166
לאַנדוי, קלמן, 299
לאַנדוי, שלמה, 110, 294, 435, 476
לאַנדמאַן, אַבֿרהם, 131, 463, 464
לאָס, זעליג, 191
לאָס, מרדכי, 327, 453
לאָס, צבי, 60, 234, 327, 453
לאַסאָווסקי, מאיר, 553
לאסאס, יוסף, 185
לאסאס, שמואל, 185
לאַסקעס, יצחק, 438
לאַפּ, אלחנן, 133, 134
לאַפּ, אפֿרים, 128, 129, 134
לאָפּאַטע, יצחק, 573
לאַפּין, 12
לאַפּין, זאבֿ, 289
לאַפּין, יעקבֿ, 289
לאַצמאַן, יהושע, 395
לאַקניצקי (ברידער), 526
לאַקס, יצחק, 197
לאַקשין, טאַדרעס, 407
לאַקשין, מנחם, 115
לובעצקי, צבי, 31
לודען, מרדכי, 389
לוטערמאַן, א.ז., 121
לוי, שלמה, 72, 73
לונץ (משפחה), 575
לונץ, ד״ר, 527, 543
לונץ, אַהרן, 583, 596, 599
לונץ, אליעזר, 423, 575, 582, 583
לונץ, בן־ציון, 576, 596, 598
לונץ, בנימין, 590, 598
לונץ, געצל, 575, 576
לונץ, דוד, 590
לונץ, זאַלקינד, 596
לונץ, חיים, 497
לונץ, יהודה, 590, 594
לונץ, יוסף, 576
לונץ, יחזקאל, 236, 423, 493, 574, 579, 583
לונץ, מאיר, 493, 543, 574, 576
לונץ, משה, 575, 576, 596
לונץ, צבי, 575
לוסקי, אייזיק, 179
לוסקי, אָשר, 179
לוסקי, משה, 179
לופּיאַן, אליהו, 489, 492
לופּט, אליעזר 447
לוצאַטו, משה, 473
לוצקי, אליהו, 180, 457
לוקנייצקי, שמואל, 159, 215
לוריע־לוריא
לוריע, (ברידער), 527
לוריע, אַבֿרהם, 327, 527
לוריע, אַהרן, 412
לוריע, אַריה, 480
לוריע, הלל, 378, 412
לוריע, חיים, 270
לוריע, חנוך, 159, 449
לוריע, יהודה, 236
לוריע, יוסף, 400, 429, 509
לוריע, יעקבֿ, 113
לוריע, לוי, 311
לוריע, לייב, 27
לוריע, מ., 428
לוריע, משה־בצלאל, 93, 166, 611
לוריע, משה־מישל, 370, 399, 508, 620
לוריע, צבי, 93, 237, 449
לוריע, רחל, 79
לוריע, שאול, 508, 601
לוריע, שייא, 236, 572, 576, 583
ליאַקאָווסקי, יחזקאל, 536
ליאַקאָווסקי, ירחמיאל, 500
ליבמאַן, צבי, 10
ליבענשטיין, 368
ליבענשטיין, בן־ציון, 369
ליבערמאַן, אַבֿרהם, 412
ליבערמאַן, אליעזר, 404
ליבערמאַן, זאבֿ, 510
ליבערמאַן, ליבער, 523
ליבערמאַן, שמואל, 207, 208
ליבשיץ, 536
ליבשיץ, הלל, 231, 413, 602
ליבשיץ, זאבֿ, 602
ליבשיץ, יחזקאל, 231
ליגום, אַהרן, 251
ליטוואַק, משה, 234
ליטווין, ירחמיאל, 259, 462
ליטווין, מרדכי, 412, 592
ליטווין, נתן, 607
ליטווין, רויזע, 609

לייבאָוויץ, אַבא, 229
לייבאָוויץ, אַהרן, 185
לייבאָוויץ, דובֿ, 181
לייבאָוויץ, חיים, 228
לייבאָוויץ, יהודה, 289
לייבאָוויץ, יהושע, 412
לייבאָוויץ, יוסף, 73
לייבאָוויץ, ירוחם, 4, 474, 492
לייבאָוויץ, פּתריאל, 5500
לייבאָוויץ, לייזער, 397
לייבאָוויץ, מאיר, 490
לייבאָוויץ, מרדכי, 179
לייכאָוויץ, משה, 101, 185
לייבאָוויץ, שמואל, 379
לייבוש, זלמן, 565
לייזעראָוויטש, אַהרן, 270
לייזעראָוויטש, אייזיק, 230
לייזעראָוויטש, אליהו, 216, 492
לייזעראָוויטש, אליעזר, 302
לייזעראָוויטש, יעקבֿ, 270
לייזעראָוויטש, משה, 455
לייזעראָוויטש, שמעון, 179
ליין, אַבא, 488
לייפציקער, בערל, 228
ליכט, זאַלקינד, 80
ליכט, יצחק, 433
ליכטמאַכער, 485
ליכטנשטיין, 26
ליכטנשטיין, א.י., 40
ליכטנשטיין, אַבֿרהם, 39, 114, 282
ליכטנשטיין, אליעזר, 39
ליכטנשטיין, מ.ה., 95
ליכטנשטיין, מאיר, 412
ליכטנשטיין, משה, 451
ליכטנשטיין, קלמן, 39
לילינענבלום, מ.ל., 104, 106, 107, 111, 312, 481, 484
לינדא, ד"ר, 552
לינסאָפּ, פנחס, 40, 76
לינסקי, יעקבֿ, 336
ליסוס, אייזיק, 156
ליסוס, מרדכי, 155, 156
ליסקער, אַבֿרהם, 531
ליפֿאָווסקי, יוסף 461
ליפמאַן, אליעזר, 114
ליפמאַן, דוד, 302, 427
ליפמאַן, זבולון, 501
ליפמאַן, יום־טובֿ, 64, 501, 524
ליפמאַן, משה, 244
ליפמאַן, צבֿי, 412
ליפמאַן, ראובֿן, 59
ליפניק, יהודה, 66
ליפסקי, שמואל, 336
ליפקאַן, אַלכסנדר, 573, 584, 599
ליפקאַן, לייפמאַן, 311
ליפקין, אַבֿרהם, 259, 311
ליפקין, אַריה, 145, 161, 201, 391, 399, 514
ליפקין, דובער, 412
ליפקין, זאבֿ, 71, 73, 159, 201, 374, 412, 553, 618
ליפקין, יצחק, 221, 381, 502
ליפֿשיץ, אַבא, 276, 461
ליפֿשיץ, אַבֿרהם, 42
ליפֿשיץ, אליעזר, 113
ליפֿשיץ, אַריה, 414
ליפֿשיץ, בן־ציון, 7, 282
ליפֿשיץ, בנימין, 91, 92, 547
ליפֿשיץ, ברוך, 98
ליפֿשיץ, גרשון, 34, 192, 586
ליפֿשיץ, דובער, 10, 312, 344
ליפֿשיץ, דוד, 283
ליפֿשיץ, הלל, 344, 391, 485
ליפֿשיץ, זאבֿ, 187, 259, 358
ליפֿשיץ, זוסמאַן, 461
ליפֿשיץ, חיים, 344, 442, 485, 637
ליפֿשיץ, יהודה, 114, 354, 626
ליפֿשיץ, יוסף, 257, 461
ליפֿשיץ, יחזקאל, 414
ליפֿשיץ, יעקבֿ, 38, 39, 113, 114, 289, 414, 484, 626
ליפֿשיץ, ישׂראל, 418, 547
ליפֿשיץ, לייב, 461
ליפֿשיץ, מנחם, 62, 114, 626
ליפֿשיץ, מרדכי, 461
ליפֿשיץ, משה, 39
ליפֿשיץ, נחמן, 547
ליפֿשיץ, נפֿתּלי, 616
ליפֿשיץ, צבֿי, 28, 282, 375, 542
ליפֿשיץ, צדוק, 7
ליפֿשיץ, שבתי, 573
ליפֿשיץ, שמואל, 10
ליפֿשיץ, שניאור, 8
ליפֿשיץ, שרגא, 43
ליקניצקי, יהודה, 581
למדן, ב"צ, 155
למדן, יוסף, 390, 391
לעבעדיק, מרדכי, 270
לעבענזאָן, מיכה, 479
לעוו, ישׂראל, 198
לעוו, שמעון, 433
לעווי, אַבֿרהם, 358
לעווי, אַריה, 178, 355
לעווי, אַרנאָלד, 517
לעווי, דובער, 358
לעווי, העשל, 513
לעווי, זלמן, 418
לעווי, ח., 434
לעווי, חיים, 442
לעווי, מ., 544
לעווי, ס., 95
לעווי, צבֿי, 358
לעווי, שמואל, 358
לעוויאָש, ברוך, 530
לעוויט, חיים, 7
לעוויט, ראָזע, 108
לעוויט, שמואל, 370
לעוויטאַ, דוד, 185
לעוויטאָוו, שלום, 91
לעוויטאַן, איזאַק, 130, 464
לעוויטאַן, אַשר, 173, 259, 400, 423, 573, 607, 584, 585
לעוויטאַן, ב., 572
לעוויטאַן, בן־ציון, 423, 584, 622
לעוויטאַן, גוטמאַן, 13
לעוויטאַן, דובֿ, 13
לעוויטאַן, הערמאַן, 565
לעוויטאַן, זאבֿ, 582, 598
לעוויטאַן, ח.א., 572
לעוויטאַן, חיים, 304
לעוויטאַן, יצחק, 565
לעוויטאַן, ירחמיאל, 584
לעוויטאַן, לייב, 170
לעוויטאַן, מרדכי, 489
לעוויטאַן, צבֿי, 32
לעוויטאַן, שלום, 15, 81, 92, 278, 617
לעוויטאַן, שמואל, 13
לעוויטאַנסקי, יוסף, 430
לעוויטאַס, אַבֿרהם, 156

לעוויטאָס, י., 461
לעוויטאָס, יקותיאל, 156
לעוויטאָס, לייב, 156
לעוויטאַץ, יצחק, 165
לעוויטין, שמואל, 547
לעוויטס, יקותיאל, 144
לעוויטס, צבי, 247, 259
לעוויטע, אַלטער, 557
לעוויטע, חיים, 553
לעוויטע, לאה, 553
לעוויטע, לייב, 552
לעוויטע, מ.ד., 552
לעוויטע, נטע, 553
לעווין, אַבא, 530
לעווין, אַבֿרהם, 24, 391
לעווין, אליהו, 75, 515
לעווין, אליעזר, 29, 83, 452
לעווין, אַלפּסנדר, 405
לעווין, בצלאל, 19, 587
לעווין, ד., 335
לעווין, דובֿ, 178
לעווין, דוד, 186
לעווין, ז.מ., 350
לעווין, חיים, 1, 18, 24, 29
לעווין, חנה, 206
לעווין, י., 512
לעווין, יהודה, 24
לעווין, יהושע, 439
לעווין, יום־טוב, 197, 607
לעווין, יוסף, 235
לעווין, יעקבֿ, 404, 455
לעווין, ישׂראל, 73, 327
לעווין, ל., 211
לעווין, מ., 420
לעווין, מאיר, 58
לעווין, מאָניש, 7
לעווין, מנחם, 179
לעווין, מענדל, 350
לעווין, מרדכי, 31, 125, 131, 179
לעווין, משה, 350, 355
לעווין, נחמיה, 168, 171
לעווין, ניסן, 255
לעווין, נתן, 479
לעווין, עמוס, 142
לעווין, פּסח, 66
לעווין, קלמן, 455
לעווין, ר., 211
לעוויץ, שמואל, 64, 72, 100, 101, 405, 403, 496, 534, 594, 621
לעווין, שמריהו, 204
לעווין, שרגא, 4
לעווין־עפֿשטיין, א., 75, 100
לעווינבוק, נוח, 19
לעווינזאָן, א., 415
לעווינזאָן, אַבֿרהם, 31, 598
לעווינזאָן, אליהו, 515
לעווינזאָן, אָשר, 48, 273
לעווינזאָן, אליקום, 242
לעווינזאָן, בנימין, 118
לעווינזאָן, ברוך, 235
לעווינזאָן, דוד, 552
לעווינזאָן, זאבֿ, 306
לעווינזאָן, יהודה, 270, 271, 272
לעווינזאָן, יהושע, 139, 217
לעווינזאָן, ל., 434
לעווינזאָן, לייב, 485
לעווינזאָן, מפּתיהו, 233
לעווינזאָן, יעקבֿ, 165, 185, 272, 340, 623
לעווינזאָן, יצחק, 91
לעווינזאָן, מנחם, 48
לעווינזאָן, משה, 433
לעווינזאָן, פּעסע, 515
לעווינטאַל, אַבֿרהם, 426
לעווינטאַל, דובֿ, 344, 345, 427
לעווינטאַל, יהודה, 497
לעווינטאַל, צבי, 442
לעווינסאָן, 418
לעווינסאָן, א., 596
לעווינסאָן, אַבֿרהם, 259
לעווינסאָן, חיים, 19
לעווינסאָן, יעקבֿ, 509, 585
לעווינסאָן, ישׂראל, 225, 231
לעווינסאָן, מ.ה., 231
לעווינסאָן, מרדכי, 543
לעווינסאָן, משה, 225, 230, 443
לעווינסאָן, עטע, 594
לעווינסאָן, ראובֿן, 19
לעווינסאָן, שמואל, 225, 230, 428
לעווינסקי, אלחנן, 63
לעווינסקי, ירוחם, 412, 418, 510
לעווינסקי, שמואל, 61, 534
לעווינקינד, יהודה, 131
לעווינשטיין, ד״ר, 105
לעווינשטיין, אליעזר, 381
לעווינשטיין, אסתּר, 382
לעווינשטיין, בן־ציון, 381
לעווינשטיין, יוסף, 240
לעווינשטיין, יחיאל, 368, 381
לעווינשטיין, שמריה, 615
לעוויצקי, אַהרן, 245
לעוועבערג, ברוך, 142, 145, 179, 180
לעוועבערג, דוד, 236
לעוועבערג, משה, 179
לעמכען, אַבֿרהם, 390
לענטין, אַבֿרהם, 411
לענטין, זלמן, 178
לעסער, אַבֿרהם, 246
לעקערט, הירש, 74
לערינמאַן, יעקבֿ, 9
לערמאַן, אייזיק, 156
לערמאַן, זאבֿ, 351
לערמאַן, שלמה, 409
לערנבלאָט, משה, 535
לעשעם, חיים, 80
לפּידות, אַלפּסנדר, 221, 303, 312, 530, 534, 581
לפּידות, גאָלדע, 143
לפּידות, מלכּה, 542
לפּידות, נחמה, 530
לפּידות, פּייגע, 143

מ

מאָגיליוקער, רחבֿיה, 464
מאָגילניצקי, חנה, 542
מאָגילניצקי, יוסף, 530, 541, 542
מאָגילעווסקי, העשל, 542
מאָגילעווסקי, יהושע, 544
מאָהליווער, יהודה, 317
מאָהליווער, שמואל, 316, 437, 610
מאָושאָוויטש, אַלטער, 13
מאָושאָוויטש, דניאל, 492
מאָושאָוויטש, יצחק, 455
מאָושאָוויטש, מ.ל., 552
מאָושאָוויטש, עזריאל, 185
מאָושאָוויטש, רפֿאל, 307
מאָושאָוויטש, שאול, 303, 307
מאָושע, בנימין, 49, 193, 508
מאָזור, אַריה, 233
מאָזעס, פֿאָלק, 500

מאָזעסאָן, ה.י., 552
מאָזעשאָוויץ, ישׂראל, 46
מאַטיס, ראובֿן, 329
מאַטיס, שמואל, 20
מאַטלאָווסקי, יהודה, 300
מאיראָוו, י.ל., 363
מאיראָוויץ, א., 118
מאיראָוויץ, אַבֿרהם, 2, 547
מאיראָוויץ, אליעזר, 553
מאיראָוויץ, גרשון, 196
מאיראָוויץ, דובֿ, 233
מאיראָוויץ, דוד, 117
מאיראָוויץ, יעקבֿ, 621
מאיראָוויץ, יצחק, 553
מאיראָוויץ, מ.מ., 506
מאיראָוויץ, מאיר, 2, 232
מאיראָוויץ, משה, 557
מאיראָוויץ, נפֿתלי, 455
מאיראָוויץ, פ., 553
מאיראָוויץ, צבֿי, 237
מאיראָוויץ, שלום, 140
מאיראָוויטש, דוד, 529
מאירסאָן, אַבֿרהם, 223
מאירסאָן, ליפּמאָן, 400
מאַלטינסקי, חיים, 379
מאַלאַצקי, נחמיה, 265
מאַלץ, מאיר, 523, 585
מאַלצאָן, ש., 349
מאַלקין, צבֿי, 211, 621
מאָן, אַבֿרהם, 497
מאָן, יוסף, 507
מאָן, שמואל, יעקבֿ, 191
מאַנאָוסקי, אליהו, 527
מאַנאַאָוסקי, מ., 31
מאַנאַאָוויץ, מרדכי, 605
מאַנאַאָוסקי, בצלאל, 285
מאַנדעל, שלמה, 599
מאַנדעלשטאַם, אריה, 528
מאַנדעלשטאַם, בנימין, 153, 212
מאַנדעלשטאַם, חיים, 165, 166
מאַנדעלשטאַם, יחזקאל, 153
מאַנדעלשטאַם, לעאָ, 152, 153, 342
מאַנדעלשטאַם, מענדל, 154
מאַנדעלשטאַם, נ., 154
מאַנדעלשטאַם, עמנואל, 155
מאַנהיים, מ., 625
מאַנטעפֿיאָרי, משה, 6, 105, 217, 466, 589
מאַנישעוויץ, דובער, 311
מאַנישעוויץ, נתן, 230
מאַנישעוויץ, רחל, 192
מאַנצאָווסקי, יוסף, 461
מאַנקאָווסקי, יעקבֿ, 547
מאַנקאָווסקי, אַלבערט, 530
מאָסטאָווסקי, שמחה, 573
מאָסענזאָן, דובֿ, 166
מאָסענזאָן, ישׂראל, 407
מאָסענזאָן, נפֿתלי, 355
מאַפּו, ד"ר, 196
מאַפּו, אַבֿרהם, 111, 230, 312, 528
מאַפּו, אַבֿרהם־שמחה, 200, 206
מאַץ, אַלטער, 7
מאַץ, אַריה, 10
מאַץ, צבֿי, 7
מאַקאָווסקי, אַבֿרהם, 97
מאַרא, יצחק, 454
מאַראָן, משה, 31
מאַרגאָלין, פּסח, 184, 186
מאַרגענשטערן, עוזר, 584
מאַרגענשטערן, שמואל, 451
מאַרדכאָוויץ, איזיק, 489
מאַרדכאָוויץ, מאיר, 489
מאַרדעל, פּנחס, 171
מאַרוויס, ליבער, 93
מאַריאַמפּאָלסקי, מ.מ., 131
מאַריענהאָף, קלמן, 159, 165
מאַריק, יואל, 559, 565, 589, 594
מאַריק, פּסח, 559, 563
מאַרלוצקי, מ., 420
מאַרק, יודל, 12, 141, 361
מאַרק, יעקבֿ, 360, 418
מאַרק, מענדל, 361
מאַרק, שמואל, 362
מאַרקאָוויץ, אַהרן, 45
מאַרקאָוויץ, אליהו, 573
מאַרקאָוויץ, חיים, 24, 302
מאַרקאָוויץ, משה, 302, 537, 540
מאַרקאָוויץ, ראובֿן, 462
מאַרקאָוויץ, שלמה, 16, 24, 45, 302, 429, 537
מאַרקאָווסקי, שמשון, 420
מאַרקאָווסקי, ס., 22
מאַרקוס, אַבֿרהם, 119, 120
מאַרקוס, אליהו, 553
מאַרקוס, חיים, 510
מאַרקוס, יהודה, 97
מאַרקוס, יהושע, 244
מאַרקוס, יוסף, 42
מאַרקוס, יעקבֿ, 178, 179
מאַרקוס, יצחק, 206
מאַרקוס, ישׂראל, 556
מאַרקוס, מ., 553
מאַרקוס, שבתי, 512, 514
מאַרקוס, שמואל, 67
מאַרקושאָוויץ, יצחק, 156
מאַרקושאָוויץ, משה, 263
מאַרקס, אליהו, 287
מאַרקס, בנימין, 99
מאַרקס, סעמי, 287
מאַרקסאָן, אַהרן, 404
מאַרקסאָן, ס., 22
מאַרשאַק, י.א., 434
מגיד, משה, 81
מגיד, קלמן, 81, 144, 198
מה־יפֿית, ישׂראל, 564
מה־יפֿית, צבֿי, 95, 98
מהריל, חיים, 461
מוזיקאַנט, מענדל, 458
מוזיקאַנסקי, משה, 530
מוט, ברוך, 118
מוטניק, אַבֿרהם, 108, 116
מוטניק, ישׂראל, 108
מורניק, נחמיה, 461
מושקאַט, יוסף, 442
מושקאַט, צבֿי, 307
מושקין, אליעזר, 12
מזא"ה, חיים, 233
מז"ת, יהושע, 328, 329
מזל, יהודה, 454, 458
מזל, ליפּמאָן, 382
מיאָקינין, אַבֿרהם, 229
מיטענטהאָל, יוסף, 133
מיזל, אַלטער, 408
מיזל, אָשר, 408
מיזל, בנימין, 382, 451
מיזל, דוד, 235
מיזל, יוסף, 89, 190, 451
מיזל, צבֿי, 236
מיזל, ש., 191
מיזלש, אַבֿיגדור, 583, 599

מייזעראָוויטש, דוד, 604
מייטקיס, הירש, 604
מיילאכאָוויטש, יהושע, 225
מײַמון, אַלפּסנדר, 339, 341
מײַמון, הלל, 441
מײַמון, י.ל., 109
מיינעס, משה, 49, 73
מײַסטער, יהודה, 156
מײַערבערגער, יוסף, 242
מיכאַלינסקי, אריה, 270
מיכאַלעווסקי, ישׂראל, 134
מיכל, מ.א., 572
מיכעלזאָן, אַהרן, 461, 462
מיכעלזאָן, צבי, 179, 315
מיכעלסאָן, ברוך, 52
מיל, דושאַן, 376
מילווידסקי, בנימין, 594
מילוויצקי, אליעזר, 156
מילוויצקי, שעפּטל, 155
מילונציק, 108
מילייקאָווסקי, הלל, 308, 371
מילייקאָווסקי, צבי, 308
מילנער, י.ד., 553
מילנער, משה, 307
מילעווסקי, משה, 19, 68, 562
מילעצקי, ראובן, 427
מילער, אַבֿרהם, 137, 449
מילער, בנימין, 218
מילער, טוביה, 115
מילער, יצחק, *185*
מילער, ירחמיאל, 7
מילער, לאה, 553
מילער, מנוחה, *338*
מילער, ראובן, 420
מילשטיין, משה, 320
מינדא, חיים, *135*
מיניבורג, אפֿרים, 261
מינסטער, יוסף, 409
מינסטער, ל.ש., *244*
מינץ, אַבֿרהם, 387, 389
מינץ, יצחק, 224, 387
מינץ, נטע, 387
מינקאָווסקי, הערמאַן, 22
מינקין, ש.ז., 454
מיעדניק, גרשון, 492
מיצקון, דוד, 418
מירוויש, משה, 198
מירסקי, דובֿ, 179
מירסקי, יוסף, 179
מירסקי, יעקבֿ, 179
מירקין, יצחק, 414, 636
מירקעס, מ., 333
מישאַנאָוויץ, אַבֿראַם, 46
מישניץ, י., 237
מישעלסקי, יעקבֿ, 270
מישעלעניץ, ט.מ., 168
מלאך, אַבֿרהם, 270
מלאַמדאָוויטש, משה, 13
מלינאַרסקי, נחום, 276
מליניק, מרדכי, 594
מלמד, א.ס., 156
מלמד, בן־ציון, 407
מלמד, דובֿ, 407
מלמד, זלמן, 307
מלמד, יוסף, 49
מלמד, ישׂראל, 80
מלמד, שלמה, 573
מלמד, שמואל, 101, 204, 426
מלמד, שמשון, 455
מעדניק, חיים, 627
מעזיגאַל, משה, 438
מעל, ישׂראל, 520
מעלער, ב״צ, 156
מעלער, זלמן, 52
מעלער, מאָטל, 546
מעלער, מענדל, 7
מעלצער, אַהרן, 341
מעלצער, איסר, 89, 205, 481
מעלצער, מרדכי, 49, 136, 158, 327
מענדעלאָוויץ, עזריאל, 191
מענדעלסאָן, 185
מענדעלסאָן, יהודה, 624
מענדעלסאָן, לייב, 229
מענדעלסאָן, משה, 109, 110, 304, *632*
מענטשינסקי, ניסן, 449
מענקין, אפֿרים, 165
מעסמאַן, טוביה, 369, 380
מעסקין, יעקבֿ, 115
מעץ, יהושע, 412
מעץ, יוסף, 412
מעץ, יעקבֿ, 412
מעץ, מאיר, 64, 417
מעץ, שרגא, 262
מעקלענבורג, מאיר, 270
מעקלענבורג, מרדכי, 270
מער, גדעון, 376
מער, שלמה, 554
מערינג, ישׂראל, 319
מערעצקי, אליעזר, 337, 341
מערעצקי, דבֿורה, 341
מערקעל, יחיאל, 543
מערקעל, משה, 485
מערקעל, שמריה, 471
מ״ץ, אריה, 7
מ״ץ, דוד, 102
מ״ץ, שניאור, 432
מרגלית (מרגוליות)
מרגלית, אַבֿיגדור, 207
מרגלית, אַבֿרהם, 201, 207, 363
מרגלית, איטע, 283
מרגלית, אליהו, 73, 136, 439, 546
מרגלית, אָשר, 137, 433, 547
מרגלית, דוד, 437, 547
מרגלית, יהודה, 201
מרגלית, יהושע, 196, 206, 270
מרגלית, יחיאל, 387
מרגלית, יעקבֿ, 410
מרגלית, יצחק, 284, 439, 542, 546, 547
מרגלית, מאָקס, 283
מרגלית, מרדכי, 283, 433, 445, 542, 543, 557
מרגלית, משה, 283, 363, 473, 485, 503
מרגלית, נפֿתלי, 387
מרגלית, צבי, 442, 542
מרגלית, רבֿקה, 229
מרגלית, שבתי, 10
מרגלית, שלמה, 270, 362

נ

נאָוואָזענעץ, אײַזיק, 155
נאָוויץ, זיסל, 623
נאָוויצקי, יצחק, 185
נאַטאַנזאָן, אַבֿרהם, 208
נאַטאַנזאָן, ב., 183
נאַטאַנזאָן, בנימין, 417, 485
נאַטאַנזאָן, חיים, 171, 179, 285, 406, 407

נאַטאַנזאָן, לייב, 147
נאַטאַנזאָן, מרדכי, 147, 206
נאַטעלאָוויץ, חיים, 506, 562
נאַטעלזאָן, שמעון, 300
נאָכימאָוויץ, טויבע, 552
נאַמיאָט, דוב, 501
נאַפּטאָלין, אַבֿרהם, 208
נאַפּטאָלין, פּסח, 420
נאַפּטאָלין, צאָלע, 207
נאַפּטאָלין, צבי, 207
נון, חיים, 341
נון, מרדכי, 336
נוראָק (ברידער), 570
נוראָק, בן־ציון, 598
נוראָק, ישראל, 567, 576
נוראָק, לייב, 583, 599
נוראָק, נוח, 156
נוראָק, צבי, 537
נחומאָוויץ, יצחק, 185
נחומאָווסקי, אַבֿרהם, 584
נחומזאָן, 244
נחומזאָן, יעקבֿ, 244
נידערלאַנד, יצחק, 134
נײַווידל, אליהו, 289, 349, 529
נײַווידל, ברוך, 184, 188, 289, 408
נײַווידל, שלום, 155, 166, 542
נייַמאַן, יעקבֿ, 133
נייַמאַרק, אַבֿרהם, 198, 421
נייַמאַרק, אַהרן, 196
נייַמאַרק, דוד, 172
נייַמאַרק, זלמן, 322
נייַמאַרק, ל.מ., 322
נייַמאַרק, נתן, 327
נייַמאַרק, שבתי, 322
ניסענבוים, יצחק, 294, 463
נעוויאַזקי, יהודה, 169
נעמיאַטין, אַריה, 322
נעמיאַטין, יהודה, 324

ס

סאָבאָל, מרדכי, 381, 413
סאָבאָל, צבי, 497
סאָבעל, אליהו, 181, 515
סאָבעל, יעקבֿ, 588
סאָבעל, יצחק, 588
סאָבעלאָוויץ, עוזיאל, 443
סאָבעלמאַן, ישראל, 426
סאַדאָווסקי, פּסח, 492
סאַדין, יצחק, 376
סאָוויצקי, ברוך, 179
סאָוויצקי, מאיר, 179
סאָטניק, ירחמיאל, 270
סאָלאָווייטשיק, 250, 433, 631
סאָלאָווייטשיק, אליעזר, 66
סאָלאָווייטשיק, חיים, 367, 533
סאָלאָווייטשיק, יחיאל, 543
סאָלאָווייטשיק, משה, 99, 533
סאָלאָווייטשיק, עמנואל, 529
סאָלאָווייטשיק, ש.ז., 449
סאָלאָמאָן (פּאָמילע), 431
סאָלאָמאָן, באָמאָש, 441
סאָלאָמאָן, יואל, 471
סאָלאָמאָן, מרדכי, 471
סאָלאַנט, ביינוש, 306
סאָלאַנט, יוסף, 306
סאָלאַנט, זונדל, 312, 313, 315
סאָלאַנט, שמואל, 312, 313
סאָלאַנסקי, שמואל, 300
סאָלניק, משה, 276
סאָמאָנאָוו, חוה, 618
סאָמאָנאָוו, מרדכי, 601, 618
סאָמעט, ד״ר, 571
סאָמעט, זלמן, 232
סאָמעט, טוביה, 232
סאָמעט, יוסף, 123
סאַנדלער, אַבֿרהם, 100, 128, 131
סאַנדלער, חיים, 129
סאַנדלער, מאיר, 128
סאַנדלער, פֿיוול, 170
סאַנדעלאָוויץ, נחום, 92
סאָקאָלסקי, דובֿ, 635
סאָקאָלסקי, ל., 543
סאָראָצקין, זלמן, 179
סאָראָק, יוסף, 156
סג״ל, זע אויך: סעגאַל
סג״ל, א., 349
סג״ל, אַבֿרהם, 530
סג״ל, אורי, 310
סג״ל, אייזיק, 185, 191
סג״ל, ב., 155, 594
סג״ל, ברוך, 523, 615
סג״ל, דובער, 604
סג״ל, זלמן, 1
סג״ל, חיים, 222, 320
סג״ל, טוביה, 549
סג״ל, י., 560
סג״ל, יהודה, 102, 389
סג״ל, יהושע, 166
סג״ל, יוסף, 418, 553
סג״ל, יצחק, 413, 609
סג״ל, יקותיאל, 247
סג״ל, ישראל, 211, 424, 428, 429, 491
סג״ל, מאיר, 315
סג״ל, מרדכי, 270, 438
סג״ל, משה, 553, 557
סג״ל, משה־יצחק, 187, 259, 421, 461, 514, 535, 536, 617
סג״ל, משולם, 79
סג״ל, נתן, 249
סג״ל, צבי, 47
סג״ל, ר.א., 183
סג״ל, שלמה, 185
סג״ל, שמואל, 61
סוגאַר, שמואל, 389, 396
סודאָווסקי, חיים, 300
סודאָווסקי, י.א., 300
סודאַרסקי, מענדל, 135
סודאַרסקי, משה, 99
סודעלניצקי, זלמן, 134
סווירסקי, דוד, 548
סווערדלין, נתן, 458
סופֿר, חיים, 327
סופֿר, שבתי, 4
סוקמאַנסקי, דובֿ, 429
סוראַלסקי, משה, 270
סטאַלאַרסקי, חיים, 18
סטאַליאַר, אייזיק, 198, 613
סטאַלעוויץ, מאיר, 61, 449, 527
סטאַפּאָווסקי, יצחק, 270
סטיל, מרדכי, 38
סטעפּנער, יצחק, 256
סטראָש, יוסף, 552
סטראָש, פּנחס, 337
סטראַשון, נתן, 177
סיגאַר, שמואל, 3
סיגער, יהודה, 447
סיגער, לייב, 173
סידער, ישראל, 339
סילווער, אַבא, 297
סילווער, בונעם, 605

סילווער, אליעזר, 1, 2, 71
סילווער, דוד, 2
סילקינער, בנימין, 122, 123
סימאָן, אַבֿרהם, 440
סימאָן, ד., 358
סימאָנאוו, יעקבֿ, 535
סימאָנסקי, מרדכי, 341
סימסאָן, צבֿי, 336
סינגאַלאָווסקי, ברוך, 39
סינגער, חנוך, 71
סינגער, יהושע, 373, 371
סינגער, מנחם, 602
סינטאָווסקי, אליהו, 100
סיראָט, ליפּמאן, 553
סירקין, י.ה., 400
סירקין, י.י., 368, 380
סירקין, יהודה, 423, 426, 478, 553
סירקין, צבֿי, 426, 478, 554
סלאָוואַטיצקי, דובֿ, 337
סלאָוואַטיצקי, שלמה, 337
סלאָוויט, נתן, 73
סלאָנימסקי, חיים, 270
סלוצקי, ח.י., 177
סמאָלענסקי, עקיבֿא, 442
סמילג, יוסף, 481
סניעג, שמואל, 547
סעגאַל, זע אויך: סג״ל
סעגאַל, 221
סעגאַל, אליהו, 275
סעגאַל, הערץ, 455
סעגאַל, חיים, 178
סעגאַל, ט., 613
סעגאַל, יהודה, 216
סעגאַל, יעקבֿ, 229
סעגאַל, מאיר, 304
סעגאַל, משה־יצחק, 358, 371, 553
סעגאַל, ע., 625
סעגאַל, צבֿי, 16
סעגאַלאָווסקי, יהודה, 231
סעלסקי, אַהרן, 336
סענדעראָוויץ, 380
סענעוויטש, אליעזר, 336
סערגיי, לאה, 553
סערדאַצקי, יענטע, 23
ספּיר, י., 366
ספּעקטאָר, יצחק־אלחנן, 354, 416, 484
ספּעקטאָרסקי, אײזיק, 434
סקאָבעליאָוו, מאיר, 204, 281
סקאָבעליאָוו, שאול, 585
סקעשעווסקי, מ., 403
סתּם, ישׂראל, 489

ע

עבֿרי, שלמה, 336
עדעלבערג, י., 392
עדעלמאַן, אַריה, 500
עדעלמאַן, ב., 609
עדעלמאַן, מיכל, 543
עדעלמאַן, מרדכי, 538, 539
עדעלמאַן, שמחה, 537, 538
עווין, בנימין, 257
עווין, יואל, 390
עוועגשטיין, משה, 131
עזריהו, שׂרה, 347
עזרעכאָוויץ, מאיר, 435
עטינגער, חיים, 472
עטיס, זאבֿ, 73
עטעלזאָן, בנימין, 102
עטעלזאָן, ברוך, 613
עטעלזאָן, יחיאל, 607
עטעלזאָן, נחמן, 614
עטער, משה, 457
עליאָוויץ, יוסף, 603, 606
עליאַש, אַבֿרהם, 455
עליאַש, יוסף, 497
עליאַשבערג, אַבֿרהם, 338, 449
עליאַשבערג, יהונתן, 271, 272, 399
עליאַשבערג, יוסף, 276, 426, 549
עליאַשבערג, יצחק, 338, 449
עליאַשבערג, מרדכי, 175, 396, 426, 457, 549
עליאַשזאָן, יהושע, 121, 175, 221, 502, 610
עליאַשזאָן, ישעיה, 573
עליאַשעוו, אַבֿרהם, 166, 392, 598
עליאַשעוו, אסתּר, 387
עליאַשעוו, דוד, 598
עליאַשעוו, יצחק, 196, 387
עליאַשעוו, ח.מ., 166
עליאַשעוו, מענדל, 165, 166
עליאַשעוו, משה, 150, 166
עליאַשעוו, שלמה, 161, 597, 598
עליאַשעוויץ, דוד, 46
עליאַשעוויץ, חיים, 185
עליאַשעוויץ, ליפּקא, 46
עליאַשעוויץ, מרדכי, 172
עליון (אילי̈אָן), אורי, 501
עליון, יקותיאל, 501
עליון, ראובֿן, 488
עליון, שלמה, 501
עלינפערל, יהודה, 131
עלפֿמאַן, זאבֿ, 31
עלפֿערפֿעלד, 105
עלקין, רבֿקה, 315
עלקעס, אלחנן, 444
עלקעס, ישׂראל, 444
עמדין, יעקבֿ, 26, 473, 575
עמינדבֿ, יחזקאל, 337
עסזאָן, שמואל, 156
עפיל, מרדכי, 412
עפּל, אַבֿרהם, 147, 185
עפּל, אליעזר, 185
עפּל, יהודה, 145
עפּל, לייב, 262
עפּל, שמואל, 185
עפּעלבוים, יצחק, 609
עפּשטיין, אַבֿרהם, 139
עפּשטיין, אַהרן, 7
עפּשטיין, אַלטער, 383
עפּשטיין, בנימין, 185
עפּשטיין, גרשון, 184, 185
עפּשטיין, דובער, 352
עפּשטיין, דוד, 185, 189
עפּשטיין, זאבֿ, 269
עפּשטיין, חיים, 16, 189, 191
עפּשטיין, י., 454
עפּשטיין, יוסף, 255, 282, 500, 504, 570, 587, 594
עפּשטיין, יחיאל, 154
עפּשטיין, יעקבֿ, 320
עפּשטיין, מאיר, 456
עפּשטיין, מרדכי, 171, 222, 421, 573, 584
עפּשטיין, צבֿי, 405
עפּשטיין, שאול, 456
עפּשטיין, שכנא, 565
עפּשטיין, שלמה, 377
עפּשטיין, שמואל, 61, 222, 171
ערליך, בער, 103

ערשלער, אַבֿרהם, 289
ערשלער, אַלעקסאַנדער, 634

פ

פֿאגיר, מאיר, 549
פֿאגראָווקע, אַבֿרהם, 28
פֿאגראַמאַנסקי, אליהו, 185
פֿאגראַמאַנסקי, יוסף, 402, 622
פֿאגראַמאַנסקי, שמואל, 185
פֿאגראַמענט, ברוך, 185
פֿאגראַמענט, משה, 185
פֿאדזיטיוויאַנסקי, יהודה, 422
פֿאדלאָשוק, 598
פֿאזין, משה, 412
פֿאטרוך, שמעון, 118
פֿאטרוך, שרגא, 573
פֿאיורש, דוד, 445
פֿאיורש, צבי, 185
פֿאלאַנגען, מרדכי, 186
פֿאלאַנגען, צבי, 185
פֿאלאַץ, מרדכי, 105
פֿאלטינאָוו, אַבֿרהם, 67, 99, 100, 134
פֿאלטינאָוו, דוד, 134
פֿאלטינאָוו, חיים, 209
פֿאלטעראָוויץ, חיים, 331
פֿאלטעראָוויץ, יהודה, 331
פֿאלטעראָוויץ, מאיר, 274, 277
פֿאלטעראָוויץ, צבי, 612
פֿאלטעראָוויץ, שמחה, 612
פֿאליאַק, א., 433
פֿאליאַק, חיה, 434
פֿאליאַק, ל., 434
פֿאליקשט, י.ל., 552
פֿאלניצקי, אַבֿרהם, 432
פֿאמעראַנץ, אַבֿרהם, 270
פֿאמעראַנץ, זלמן, 115
פֿאנאָווקי, מאיר, 428
פֿאנעמונסקי, 382
פֿאסקאַל, יוסף, 614
פֿאפילסקי, 108
פֿאפילסקי, שמואל, 356
פֿאפעל, אַבֿרהם, 29, 74, 272
פֿאצנר, יעקבֿ, 412
פֿאצינקע, יצחק, 307
פֿאק, יונה, 390
פֿאקושעווסקי, דובער, 432, 434
פֿארטנאָוו, אַבא, 370
פֿארטנאַי, ישראל, 262
פֿארטנאַי, מ., 29
פֿאריץ, צבי, 108
פֿאריש, דוד, 139
פוזרין, דובער, 155
פוכער, שלמה, 297
פומפיאַנסקי, 349
פומפיאַנסקי, אַבֿרהם, 374, 380
פומפיאַנסקי, ישראל, 397
פומפיאַנסקי, שמואל, 71
פון, אליהו, 211
פון, חיים, 211, 421
פון, לייב, 262
פון, מיכל, 362
פוסטאָפעדסקי, אפֿרים, 95
פוסטאָפעדסקי, מ.צ., 102
פוסטאָפעדסקי, ע.ח., 229
פופס, ישראל, 286
פופקאָ, אליעזר, 197
פופקאָ, יהושע, 217
פופקאָ, ראובֿן, 497
פושינסקי, נחמן, 244
פטאַשקין, אַבֿרהם, 485
פטאַשקין, ישראל, 471
פיימער, יוסף, 634
פייפערט, ישראל, 116
פיל, יצחק, 244
פיל, צ., 211
פינעטאַ, זבולון, 424
פינעס, אליעזר, 192
פינעס, יעקבֿ, 192
פינקאָווסקי, אריה, 336
פיק, אַבֿרהם, 33
פיק, אַהרן, 482
פיקעלני, ישראל, 179
פלאָטניק, משה, 307
פלאָטניק, שמואל, 280
פלאַן, משה, 396
פלאָנסקי, א., 594
פליין, יהודה, 257
פלונגיאַן, מרדכי, 416, 417
פלינער, שרה, 347
פסחאָוויץ, ב"צ, 573
פסחאָוויץ, יהודה, 300
פעדלער, ח.ה., 165
פעטשעניק, מרדכי, 508
פעלאָוויטש, יהושע, 521
פעלטין, שמואל, 274
פעליגאַל, אוריה, 185
פענסינסקי, קאָפּל, 405
פעסקין, א., 596
פעסקין, יעקבֿ, 536
פעסקין, עקיבֿא, 572
פעקער, חיים, 20
פעקער, שמואל, 492
פער, 213
פעריל, אַבֿרהם, 7
פערלמאַן, א., 191
פערלמאַן, אַבֿרהם, 205, 206, 637
פערלמאַן, י., 513
פערלמאַן, מ., 543
פערלמאַן, משה, 207
פערלמאַן, פסח, 165
פערלמאַן, שבתי, 154, 165
פערלמוטער, חיים, 271
פערסקי, בנימין, 92
פערסקי, חיים, 515
פערסקי, צבי, 93
פערעס, גרשון, 179
פערעצמאַן, צבי, 156
פערעצמאַן, חיים, 64
פערצאָווסקי, זלמן, 223, 456
פערציקאָוויטש, אַהרן, 40
פערציקאָוויטש, יצחק, 235
פראָגער, יעקבֿ, 300
פראָזער, משה, 368, 481
פראַלגעווער, יעקבֿ, 90, 620
פראָפּ, דוד, 185
פרוס, אַבֿרהם, 461
פרוס, צבי, 461
פרוסאַק, אליעזר, 336
פרוסאַק, חיים, 336
פרוסאַק, ישראל, 336
פריל, אליעזר, 50, 198, 506, 563
פריל, גבֿריאל, 506
פריל, יהושע, 49, 506, 563
פריס, ישראל, 242
פריסמאַן, אפֿרים, 185
פריסמאַן, ה.ק., 553
פריסקעל, אפֿרים, 115
פרענאָוויץ, יוסף, 23
פרעס, יעקבֿ, 407
פרעס, שלמה, 441

פּשעדמייסקי, אליעזר, 98
פּשעדמייסקי, צבי, 156, 159, 255

פּ

פּאגלין, משה, 185
פּאגעל, לייב, 185
פּאגעל, צבי, 345
פּאגעלסאן, ר., 170
פּאגעלעוויץ, צבי, 118
פּאגעלעוויץ, שמואל, 105, 107, 118
פּאגער, מאיר, 477
פּאגער, נורי, 336
פּאלק, אברהם, 565
פּאלק, ברוך, 555
פּאלק, דן, 59
פּאלק, משה, 530
פּאלקאווסקי, דוד, 78
פּאלקענסאן, ישכר, 304, 313
פּאנדילער, שמואל, 79, 204, 554
פּאסעל, אברהם, 530
פּארבער, בנימין, 92
פּארבער, משה, 322
פּארבער, צבי, 487
פּארבער, שבתי, 509
פּארדשטיין, שמואל, 337
פּארטמאן, ישראל, 176, 617
פּארטמאן, נחמיה, 296
פּולער, שעפּטל, 370
פּוקסמאן, צבי, 2
פּורמאנסקי, יהושע, 303
פּיג, צבי, 553
פּייגעלסאן, 411
פּייגעלסאן, אבא, 322
פּייגעלסאן, בלומע, 322
פּייגעלסאן, שמואל, 322
פּייגענאן, 432
פּייגענאן, שמואל, 375
פּייגענסאן, נ., 364
פּינוישאק, מאיר, 113
פּינוולזאן (פּאמיליע), 523
פּינוולזאן, אליהו, 91, 350, 414, 456, 506, 617
פּינוולזאן, ברוך, 42, 90, 91, 198, 414, 457
פּינוולזאן, ברכה, 455
פּינוולזאן, חיים, 455
פּינוולזאן, יוסף, 42, 350
פּינוולזאן, ישראל, 4, 42, 91, 414, 617, 620
פּינוולזאן, שמואל, 26, 42, 91, 412, 414, 616, 617
פּינט, אברהם, 185
פּינטעלעוויטש, יוסף, 13
פּינן, זעליק, 412
פּינן, יהודה, 456
פּינן, יוסף, 197
פּינן, ישראל, 395
פּינן, מאיר, 447
פּינן, נחמיה, 141
פּינן, צבי, 229, 236, 418
פּינן, שמואל, 556
פּיינבלום, שמואל, 317
פּיינבערג, 98
פּיינבערג, אברהם, 383
פּיינבערג, גבריאל, 37, 121, 229, 308
פּיינבערג, זוסמאן, 621
פּיינבערג, זלמן, 233
פּיינבערג, חיים, 133
פּיינבערג, יונה, 455
פּיינבערג, יצחק, 36, 256, 527
פּיינבערג, שלמה, 232
פּיינגאלד, ב"צ, 485
פּיינזילבער, שלמה, 144, 250, 477
פּיינזיגער, יהושע, 265
פּיינזיגער, ישראל, 535, 631
פּיינשטיין, י., 350
פּיינשטיין, יעקב, 173, 244, 581
פּיינשטיין, מרדכי, 347, 349
פּיליפּאווסקי, א.מ., 101
פּיליפּאווסקי, אבע, 127
פּיליפּאווסקי, הירש, 127, 129, 131
פּיליפּאווסקי, יהודה, 127
פּיליפּאווסקי, פסח, 573
פּיליפּאווסקי, שלום, 127
פּין, יהודה, 614
פּין, ש"י, 36, 89
פּינפער, חיים, 501
פּינפער, יצחק, 501
פּינפער, פסח, 68, 140, 536
פּינק, אליהו, 36
פּינקל, אליעזר, 336
פּינקל, יעקב, 303
פּינקל, נטע, 492, 536
פּינקל, שמעון, 8
פּינקעלשטיין, אברהם, 464
פּינקעלשטיין, יעקב, 420, 422
פּינקעלשטיין, נ., 392
פּינקעלשטיין, ס., 22
פּינקעלשטיין, עוזר, 137, 173, 257, 396, 449
פּינקעלשטיין, צבי, 18
פּירמאן, אהרן, 513
פּירמאן, יעקב, 461
פּירמאן, ישראל, 461
פּירשט, יעקב, 358
פּירשט, ראובן, 389
פּירשט, ראזע, 388
פּיש, ניסן, 186
פּישהויט, פישל, 156, 283
פּישמאן, אליעזר, 185
פּישעלעוויטש, 553
פּישעלעוויטש, פעסע, 121
פּישער, שבתי, 185
פּלאקס, משה, 500
פּלאקסמאן, צבי, 402
פּלאראנסק, אהרן, 178
פּלאראנסק, יהודה, 178
פּלאראנסק, מאיר, 179
פּלוים, אהרן, 510
פּלוים, יצחק, 369
פּלוים, נתן, 508, 601
פּלוים, שלומית, 378
פּליישמאן, אליעזר, 564
פּליישמאן, גרשון, 564
פּליישמאן, יהודה, 387
פּליישער, בנימין, 39, 176
פּליישער, מאיר, 411
פּליישער, משה, 411
פּלעכטער, דוב, 13
פּלענסבערג, אסתר, 68
פּלענסבערג, חיים, 36, 68, 480, 612, 614
פּלענסבערג, יצחק, 454
פּעדער, אהרן, 185
פּעדער, ברוך, 185
פּעכמאן, טוביה, 319
פּעלדבערג, חיים, 324, 506

פֿעלדהון, זאבֿ, 257
פֿעלדמאַן, ב״צ, 139, 156, 158, 204, 415
פֿעלדמאַן, לייבל, 343
פֿעלדמאַן, צבֿי, 28
פֿעלדמאַן, שואל, 584
פֿעפֿערמאַן, אַריה, 515
פֿעסטענשטיין, אוריה, 31
פֿראַם, אַבֿרהם, 429
פֿראַם, דוד, 379
פֿראַם, י.נ., 231
פֿראַמער, ישראל, 429
פֿראַמער, שמואל, 429
פֿראַנק, אַבֿרהם, 275
פֿראַנק, אַהרן, 622
פֿראַנק, האַנע, 382
פֿראַנק, זלמן, 471
פֿראַנק, יהושע, 270
פֿראַנק, יונדבֿ, 527
פֿראַנק, יצחק, 319
פֿראַנק, ישׂראל, 257
פֿראַנק, משה, 31
פֿראַנק, ניסן, 275
פֿראַק, ירחמיאל, 66
פֿראַקער, כאַצקל, 117
פֿרומין, ח., 211
פֿרומקין, א.ל., 16, 406, 493
פֿרומקין, שמואל, 288
פֿריד, יהודה, 620
פֿריד, יוסף, 509, 620
פֿריד, משה, 243
פֿריד, נתן, 565
פֿריד, ראובֿן, 241
פֿריד, שמחה, 277
פֿרידבערג, זעליק, 420
פֿרידבערג, יחזקאל, 599
פֿרידבערג, שלמה, 188
פֿרידגוט, מאיר, 471
פֿרידלאַנד, 485
פֿרידלאַנד, נתן, 184, 186, 189, 315
פֿרידלענדער, 131
פֿרידלענדער, אלעזר, 523
פֿרידלענדער, דוד, 109
פֿרידמאַן, א., 31, 385
פֿרידמאַן, א.א., 610
פֿרידמאַן, אַהרן, 613
פֿרידמאַן, איציק, 208, 504
פֿרידמאַן, אלחנן, 514
פֿרידמאַן, אליהו, 504
פֿרידמאַן, אליעזר, 90, 166, 221
פֿרידמאַן, אַלכסנדר, 300
פֿרידמאַן, אַריה, 52, 118, 388
פֿרידמאַן, ב., 217
פֿרידמאַן, בנימין, 536
פֿרידמאַן, ברוך, 573
פֿרידמאַן, געצל, 400
פֿרידמאַן, דובֿ, 179
פֿרידמאַן, דוד, 185, 296
פֿרידמאַן, ח.ד., 61
פֿרידמאַן, חיים, 504, 530
פֿרידמאַן, יהודה, 156
פֿרידמאַן, יהושע, 463, 464, 496
פֿרידמאַן, יוסף, 15, 289, 323, 407
פֿרידמאַן, יעקבֿ, 186, 510, 591
פֿרידמאַן, יצחק, 57, 63, 188, 191, 198, 461, 483
פֿרידמאַן, ישׂראל, 535, 637
פֿרידמאַן, ל., 166
פֿרידמאַן, מ.ז., 552
פֿרידמאַן, מ.מ., 483
פֿרידמאַן, מרדכי, 10
פֿרידמאַן, משה, 185, 389, 612
פֿרידמאַן, נחום, 178
פֿרידמאַן, נפֿתּלי, 381, 504, 569
פֿרידמאַן, נתן, 322
פֿרידמאַן, צבֿי, 233, 500, 537, 542
פֿרידמאַן, רחל, 500
פֿרידמאַן, שלמה, 121, 206
פֿרידמאַן, שמואל, 237, 374
פֿרידמאַן, שמעון, 385, 387
פֿרידמאַן, שרגא, 166
פֿרידענאַן, יחזקאל 583
פֿרידענשטיין, ש.א., 126
פֿרידערמאַן, זלמן, 283
פֿרידקין, קלמן, 10
פֿריזגוט, אַבֿרהם, 565
פֿריטצל, משה, 307
פֿריידענבערג, יהודה, 131
פֿריינד, יחזקאל, 429
פֿריינטיל, שמואל, 73
פֿריש, אפֿרים, 320
פֿרישמאַן, אליהו, 244
פֿרישמאַן, הלל, 358
פֿרישמאַן, מ.ב., 12
פֿרענשטיין, י.ל., 382
פֿרענק, משה, 123
פֿרענקל, אַהרן, 281
פֿרענקל, חיים, 569־572
פֿרענקל, יוסף, 336, 350
פֿרענקל, ישׂראל, 11
פֿרענקל, משה, 554
פֿרענקל, נתן, 102
פֿרענקל, שמעון, 131
פֿרעש, מרדכי, 409

צ

צאַדיקאָוו, חיים, 550
צבֿין, (האָפֿמאַן), 83, 258, 389
צוויבאַק, שלמה, 565
צווילינג, דובֿ, 353
צוקער, שלמה, 513
צורף, אַבֿרהם, 470
ציגלער, לייב, 424, 496
ציון, יצחק, 399
ציוני, אַהרן, 88
ציז, שמואל, 307
ציזלינג, ב״צ, 635
ציזלינג, יהודה, 635
ציטראָן, ישׂראל, 205
צייטלין, משה, 312, 412, 532
צימבעלמאַן, דוד, 191
צימערמאַן, אַבֿרהם, 350
צימקאָווסקי, מיכאל, 599
צימקין, י., 155
צין, שאול, 7
צינאַבעל, יהודה, 456
צינאַבער, 454
צינדלער, יצחק, 244
צינדעל, יהודה, 455
צינדעל, משה, 455
ציפּ, יהודה, 455
ציפּין, יעקבֿ, 179
ציפּין, יצחק, 179
ציפּין, צבֿי, 179
ציק, יהודית, 58
צירקעל, יהושע, 141
צמחאָוויץ, בנימין, 174
צעכאַנאָוויץ, דוד, 353
צעכאַנאָווסקי, דוד, 395
צעכאַצקי, בנימין, 244

צעלקער, אַהרן, 553
צעקהויזער, אַהרן, 187
צפּנת, מרדכי, 32
צפּתמאן, משה, 374

ק

קאַב, ב״צ, 7
קאַב, גרשון, 34, 353
קאַב, ישעיה, 7
קאַבאַצניק, דוד, 31
קאַבאַק, אַהרן, 137
קאַבאַק, נתן, 136
קאַבאַקער, ד״ר, 336, 341
קאַברע, לייב, 409
קאַגאַן, באַריס, 216, 226
קאַגאַן, מרדכי 337
קאַגאַן, שמואל, 265
קאַדושין, מרדכי, 390
קאַדישאַן, יצחק, 166
קאַדישאַן, מיכל, 549
קאַדישזאַן, מערקיל, 105
קאַדישעוויץ, אַבֿרהם, 28
קאַדישעוויץ, אַריה, 185
קאַדישעוויץ, דוד, 458
קאַדישעוויץ, קלמן, 26, 243
קאַדער, בנימין, 27
קאַהאַן, א., 329
קאַהאַן, אלחנן, 618
קאַהן, א., 211, 598
קאַהן, ברוך, 531, 536
קאַהן, זאבֿ, 552
קאַהן, חיים, 156
קאַהן, י., 431
קאַהן, מ., 609
קאַהן, מאיר, 536
קאַהן, פֿיליפּ, 450
קאַהן, צבֿי, 166
קאַהן, קיילע, 400
קאַהנע, א.ב., 50
קאַוואַלסקי, יצחק, 179
קאַווין, אפֿרים, 270
קאַוונסקי, מאיר, 179
קאַוונסקי, מיכל, 179
קאויראַנסקי, אַהרן, 587
קאַויבאַ, א., 636
קאַטליאַר, אַבֿרהם, 210
קאַטליאַר, אַהרן, 210
קאַטלער, ב״צ, 455
קאַטלער, יצחק, 390
קאַטלער, נתן, 595
קאַטלער, שלמה, 4, 249, 461
קאַטלער, שמואל, 35, 462
קאַכאַווסקי, יהודה, 186
קאַכאַנסקי, יהודה, 451
קאַלאַדיצקי, אליהו, 19
קאַלאַדיצקי, יצחק, 19
קאַלבינסקי, ישעיה, 224
קאַלבשטיין, מרדכי, 179
קאַלווַריסקי, מאיר, 32
קאַלין, בנימין, 450
קאַלמאַן, יהושע, 206
קאַלמאַנאַוויטש, אַבֿרהם, 197
קאַלמאַנאַוויטש, מאיר, 489, 573
קאַלמאַנסקי, י., 341
קאַלמאַנסקי, עזריאל, 336
קאַלעקטאָר, אַבֿרהם, 178
קאַלשטיין, אַבֿרהם, 270
קאַמבער, מ.י., 527
קאַמבער, שמעון, 100
קאַמיי, אַבֿרהם, 635
קאַמיי, אליהו, 144, 633, 635
קאַמיי, אַריה, 118
קאַמיי, שׂרה, 635
קאַמייקאַ, בערל, 99
קאַמייקאַ, זלמן, 27
קאַמייקאַ, לעאַן, 100
קאַמייקאַ, מאיר, 27
קאַמייקאַ, רבֿקה, 27, 508
קאַמילסקי, בנימין, 276
קאַמינסקי, יצחק, 133
קאַמענעצקי, אליהו, 179, 180
קאַמענעצקי, אַנאַ, 358
קאַמענעצקי, ברוך, 178, 358
קאַמענעצקי, חיים, 52
קאַמענעצקי, יעקבֿ, 424
קאַמעראַז, ב״צ, 572
קאַן, ביילע, 553
קאַן, שמואל, 257
קאַנאַוויץ, 452
קאַנאַוויץ, דובֿ, 562
קאַנאַוויץ, יוסף, 428, 451
קאַנאַפֿקאַ, בנימין, 183
קאַנגיסער, דוד, 224
קאַנגיסער, טובֿיה, 307
קאַנדעוויק, אַהרן, 179
קאַנוואַנט, דוד, 24
קאַנושיץ, ב״צ, 461
קאַנטאַר, אלחנן, 7
קאַנטאַר, אליעזר, 455
קאַנטאַר, בער, 83
קאַנטאַר, יודל, 156
קאַנטאַר, ישעיה, 155
קאַנטאַר, מרדכי, 388
קאַנטאַר, משה, 483
קאַנטאַר, עזר, 485
קאַנטאַר, ש., 565
קאַנטאַר, שמואל, 10
קאַנטאַראָוויטש, 64
קאַנטאַראָוויטש, זאבֿ, 573
קאַנטאַראָוויטש, מאַריס, 9
קאַנטאַראָוויטש, שמואל, 276
קאַסאָווסקי, וו., 340
קאַסאָווסקי, יצחק, 198
קאַפּולער, יצחק, 257, 260
קאַפּלאָווסקי, אליהו, 136
קאַפּלאַן, אַבֿרהם, 215
קאַפּלאַן, אַבֿרהם־אליה, 204, 205, 480, 481, 484
קאַפּלאַן, אלחנן, 178
קאַפּלאַן, אליעזר, 567, 573, 599, 621
קאַפּלאַן, אַלכּסנדר, 113, 456
קאַפּלאַן, אפֿרים, 62, 606
קאַפּלאַן, אַריה, 4, 178, 269, 270
קאַפּלאַן, בנימין, 285
קאַפּלאַן, ג., 300
קאַפּלאַן, דוד, 40
קאַפּלאַן, הלל, 16
קאַפּלאַן, זאבֿ, 178, 211, 416, 542, 564, 565, 599
קאַפּלאַן, זלמן, 62, 134, 186, 234, 375
קאַפּלאַן, חיים, 269, 270
קאַפּלאַן, י., 211
קאַפּלאַן, יהושע, 84, 323, 506
קאַפּלאַן, יוסף, 270
קאַפּלאַן, ישראל, 32, 592, 624
קאַפּלאַן, לייב, 531
קאַפּלאַן, מ., 29
קאַפּלאַן, מאיר, 277
קאַפּלאַן, מרדכי, 458
קאַפּלאַן, משה, 155
קאַפּלאַן, נתן, 29, 450, 537
קאַפּלאַן, פֿראַדל, 204

קאַפּלאַן, ראובן, 128
קאַפּלאַן, שלמה, 307, 454, 455
קאַפּלאַן, שמעון, 376
קאַפּלאַנאָווסקי, אַבֿרהם, 290
קאַפּלאַנסקי, אַבֿרהם, 596
קאַפּלאַנסקי, יוסף, 208
קאַפּלאַנסקי, מאַרקוס, 358
קאַפּלינסקי, חיים, 247
קאַפּלינסקי, נפֿתלי, 179
קאַפּליץ, הערץ, 229
קאַפּעלאָוו, אַבֿרהם, 229
קאַפּעלאָוויץ, אליעזר, 178
קאַפּעלאָוויץ, דוד, 403
קאַפּעלאָוויץ, יצחק, 73
קאַפּעלאָוויץ, ישׂראל, 178
קאַפּעלאָוויץ, מנחם, 343
קאַפּעלאָוויץ, צבי, 179
קאַפּעלמאַן, אריה, 336
קאַפּציעווסקי, יצחק, 449
קאַפּציעווסקי, לייב, 449
קאַץ, א., 335
קאַץ, אליהו, 637
קאַץ, ס., 420
קאַץ, שלמה, 80
קאַצאַוויטש, אַבֿרהם, 320
קאַציץ, הירש, 411
קאַצענעלענבויגן, 107
קאַצענעלענבויגן, אַבֿרהם, 14, 23, 475, 500
קאַצענעלענבויגן, אליהו, 514
קאַצענעלענבויגן, אריה, 187, 479
קאַצענעלענבויגן, ב., 358
קאַצענעלענבויגן, בן־ציון, 124
קאַצענעלענבויגן, דוד, 13, 14, 121, 127, 129, 217, 344, 426, 475, 476, 485
קאַצענעלענבויגן, חיים, 106
קאַצענעלענבויגן, יואל, 47, 151, 176, 189, 257, 308, 327, 348, 475, 494
קאַצענעלענבויגן, יחזקאל, 48, 473, 474, 500
קאַצענעלענבויגן, יעקבֿ, 475
קאַצענעלענבויגן, ישׂראל, 14, 98, 435, 475
קאַצענעלענבויגן, לייב, 314
קאַצענעלענבויגן, מנחם, 48, 121, 476
קאַצענעלענבויגן, משה, 14, 133, 215, 475, 476, 479
קאַצענעלענבויגן, משולם, 14, 214, 344, 476, 532
קאַצענעלענבויגן, צבי, 165
קאַצענעלענבויגן, שאול, 254, 314, 475, 595, 606, 623
קאַרב, חיים, 158, 358
קאַרב, שלמה, 358, 374, 376
קאַרבוז, מאיר, 358
קאַרבמאַן, אַבֿרהם, 629
קאַרלינסקי, ישעיה, 451
קאַרנאָווסקי, טובֿיה, 233
קאַרעלין, אַבֿרהם, 237
קאַרעלין, מרדכי, 573
קאַרפּוס, מאיר, 358
קאַרפּעל, יוסף, 409
קאַרק, יעקבֿ, 447
קאַרק, ניסן, 447
קובאָוויצקי, אריה, 462
קובאָוויצקי, גדליה, 573
קובישסקי, יוסף, 18
קובעלסקי, מאיר, 270
קוואַס, יעקבֿ, 429
קוואַס, יצחק, 211
קווייט, מרדכי, 582, 594
קווייט, שמואל, 596
קווינט, משה, 573, 584, 594
קווינט, שלמה, 572
קוטאַסאָוו, ישׂראל, 28
קויפֿמאַן, 277
קויפֿמאַן, אַהרן, 118
קויפֿמאַן, יוסף, 123
קויפֿמאַן, שלמה, 118
קולווייאַנסקי, ישׂראל, 88
קוסמאַן, ל., 166
קופּער, זאב, 523
קוק, א.י., 112, 173, 238, 408, 511, 549
קוק, דובער, 511
קוק, צבי, 71
קוק, שלמה, 85
קוקליאַנסקי, שמואל, 136
קור, דוב, 350
קוראַן, דוד, 31
קוריצקי, יחיאל, 235
קוריצקי, מרדכי, 235
קורלאַנדשיק, אליהו, 370
קורלאַנדשיק, יאַנקל, 603
קורלאַנדשיק, יצחק, 604
קורסניאַנסקי, אַבֿרהם, 336
קושעלעוויץ, צבי, 247, 355
קושעלעווסקי, משה, 67
קיוועלעוויץ, יהודה, 189
קייב, מרדכי, 316
קיידאַנסקי, גרשון, 482
קיידאַנסקי, מ., 142
קיל, בער, 73
קילון, מתתיהו, 257
קימל, יהודה, 214
קימל, מ.ק., 594
קימעלפֿעלד, פּנחס, 156
קיסין, זלמן, 381
קיסין, ישׂראל, 381
קיסין, מרדכי, 381
קיסין, משה, 366, 380
קיסין, נחום, 378, 381
קיסין, סאַלאָמאַן, 369
קירש, רחל, 417
קל, אסתר, 593
קלאוס, אַהרן, 170
קלאַמפּוס, צבי, 73
קלאַנסקי, 111
קלאַנסקי, ישׂראל 64
קלאַסטער, ב״צ, 370
קלאָץ, בנימין, 412
קלאָץ, שרגא, 412
קלאַצקאָ, אַהרן, 104, 105, 107, 118
קלאַצקאָ, גוטמאַן, 429
קלאַצקאָ, גרשון, 159
קלאַצקאָ, יחיאל, 429
קלאַצקאָ, ל.י., 210
קלאַצקאָ, משה, 169
קלאַצקין (פֿאַמיליע), 49
קלאַצקין, אליהו, 5, 29, 269, 272
קלאַצקין, חיים, 217
קלאַצקין, יהושע, 9, 29, 323, 531, 533, 535
קלאַצקין, יעקבֿ, 5, 269, 370
קלאַצקין, ישׂראל, 2, 29, 217
קלאַצקין, מ.צ., 214
קלאַצקין, מענדל, 2, 155
קלאַצקין, נפֿתלי, 5, 48, 49, 272, 323
קלוגמאַן, אַבֿרהם, 464

קלוגמאַן, זלמן, 500
קלוגמאַן, שרה, 553
קלומל, מאיר, 85
קליבאַנאָוו, חיים, 171, 142
קליבאַנסקי, ח״י, 565
קליבאַנסקי, יעקבֿ, 404
קליוואַנסקי, אַבא, 530
קליוואַנסקי, אַבֿרהם, 530
קליוואַנסקי, יחזקאל, 507
קליוואַנסקי, זלמן, 553
קליין, אַבא, 244
קליין, אַבֿרהם, 543
קליין, בן־ציון, 155
קליין, ז., 22
קליין, יהושע, 166
קליין, ירחמיאל, 244
קליין, ישׂראל, 180
קליין, נחמיה, 180
קליינבערג, אליעזר, 345
קליינזאַן, הלל, 336
קליינמאַן, אַבֿרהם, 500
קליינשטיין, ראובֿן, 52
קליינשמיד, משה, 133
קליס, שטערנע, 368, 370
קלמנאָוויטש, יחזקאל, 185
קלעווזאַן, יהושע, 62, 216
קלָעי, חנוך, 147
קלעניצקי, ג.ח., 552
קלעניצקי, גדליה, 185
קלעניצקי, ר., 393
קלעפפֿיש, שמואל, 222
קעלמעס, יעקבֿ, 317, 402
קעניגסבערג, אַהרן, 381
קעניגסבערג, יהודה, 100, 135
קעניגסבערגער, בנימין, 323
קעסטין, יעקבֿ, 16
קעסל, העשל, 572
קעסל צבֿי, 587
קעסל, קלמן, 572
קעסל, שמואל, 594
קעסלער, יוסף, 78, 502
קערבל, אליעזר, 217
קראָוויצקי, אפֿרים, 144, 478
קראָוויצקי, דובֿ, 325
קראָוויצקי, שלמה, 250, 424
קראָוועץ, 408
קראָוועץ, משה, 353
קראָוועץ, נ., 211
קראַיעווסקי, דינה, 102
קראָם, אַביגדור, 185
קראָם, אַריה, 553
קראָן, חיים, 173, 395, 407, 556
קראָן, לייב, 573, 584
קראָנזאָן, 431
קראָנזאָן, אַריה, 442
קראָנץ, 594
קראָקאָווסקי, מענדל, 99, 533
קראַקאָווסקי, צבֿי, 99
קראַקינאָווסקי, משה, 251, 594
קרוגער, חיים, 595
קרוגער, יצחק, 262
קרוסקאָל, מיכאל, 207
קרוסקאָל, משה, 412
קרופ, לייב, 244
קרוק, זונדל, 62, 626
קריגער, אַבֿרהם, 259, 428
קריגער, חיים, 259, 318
קריגער, יהודה, 337
קריגער, יוסף, 586, 602
קריגער, יצחק, 237
קריגער, ישׂראל, 318, 451
קריגער, לייב, 395
קריגער, מרדכי, 251, 594
קריגער, משה, 257, 319
קריגער, שאול, 412
קריגער, שלמה, 507
קריגער, שמואל, 395
קריין, משה, 206
קריינער, חיים, 32
קריצער, ישׂראל, 325
קרייציק, יהודה, 455
קרייציק, מנחם, 455
קריסטאָל, א., 211
קריסלאָווסקי, יעקבֿ, 191
קרעטין, יצחק, 64
קרעטינגאַ, א.ב., 102
קרעטינגאַ, בן־ציון, 387
קרעטינגאַ, יוסף, 387
קרעטינגאַ, נפֿתּלי, 380
קרעטשמער, אַבֿרהם, 387
קרעמער, אליהו, 461, 561
קרעמער, בנימין, 77
קרעמער, גרשון, 561
קרעמער, טויבע, 244
קרעמער, מ., 462
קרעמער, משה, 561
קרעמער, צבֿי, 179
קרעמער, שמואל, 561
קרעמערמאַן, אליהו, 113, 502
קרעמערמאַן, שלמה, 492
קרענגאַל, הירש, 80
קרעניץ, אַבֿרהם, 21, 617
קרעניץ, בן־ציון, 204, 421, 617
קרעניץ, ישׂראל, 173, 302, 617
קרעניץ, נפֿתּלי, 316
קרעסזאַל, אייזיק, 412
קרעפקי, א., 335
קרעצמאַן, חיים, 28
קרעצמער, פּנחס, 185

ר

ראַבין, משה, 374, 377, 605
ראַבין, ניסן, 377
ראַבין, קלמן, 324
ראַבינאָוויץ, א.ד., 112, 288, 371, 372, 406, 407, 623, 634
ראַבינאָוויץ, א.צ., 326
ראַבינאָוויץ, אַבא, 391, 487, 553, 617, 618, 620
ראַבינאָוויץ, אַביגדור, 500
ראַבינאָוויץ, אַבֿרהם, 520, 527, 532, 534, 558, 561, 623
(פֿאַרשיידענע, מענטשן)
ראַבינאָוויץ, אַהרן, 411
ראַבינאָוויץ, אייזיק, 66, 196, 579
ראַבינאָוויץ, אליעזר, 215, 252, 309, 437, 509, 519
ראַבינאָוויץ, אַריה, 573, 597
ראַבינאָוויץ, ביינוש, 189, 534
ראַבינאָוויץ, בנימין, 111, 165, 406, 519, 520, 623, 634
ראַבינאָוויץ, ברוך, 189, 198, 217, 353
ראַבינאָוויץ, גרשון, 288
ראַבינאָוויץ, דובער, 233, 251, 532, 623
ראַבינאָוויץ, דוד, 233
ראַבינאָוויץ, זאבֿ, 180, 196, 512
ראַבינאָוויץ, חיים, 69, 203, 250, 278, 279, 306
ראַבינאָוויץ, חיים (שאָול), 582

ראַבינאָוויץ, יהודה, 483
ראַבינאָוויץ, יהושע, 142, 353
ראַבינאָוויץ, יואל, 418
ראַבינאָוויץ, יוסף, 96, 144, 558
ראַבינאָוויץ, יחזקאל, 84
ראַבינאָוויץ, יחיאל, 300
ראַבינאָוויץ, יעקבֿ, 324, 523, 561, 576
ראַבינאָוויץ, (רבֿ), 437, 520
ראַבינאָוויץ, (פֿאָטער), 204, 207
ראַבינאָוויץ, (זון), 206
ראַבינאָוויץ, יצחק, 57, 169, 181, 190, 206, 207, 369, 370, 576, 582, 597
ראַבינאָוויץ, ישעיה, 185, 329
ראַבינאָוויץ, ישׂראל, 353
ראַבינאָוויץ, ישׂשכר, 279, 557
ראַבינאָוויץ, ל., 289
ראַבינאָוויץ, לייב, 52, 122, 156, 185
ראַבינאָוויץ, מאיר, 258, 324, 380, 480, 505, 558, 604
ראַבינאָוויץ, מיכל, 324
ראַבינאָוויץ, מענדל, 455
ראַבינאָוויץ, מרדכי, 124, 203, 252, 307, 309, 315, 329, 387, 433, 501, 509, 532, 543, 576
ראַבינאָוויץ, משה, 84, 144, 173, 214, 297, 400, 429, 464, 478
ראַבינאָוויץ, נוח, 561
ראַבינאָוויץ, נחום, 485
ראַבינאָוויץ, נחמיה, 557
ראַבינאָוויץ, נתן, 531, 532
ראַבינאָוויץ, סלאָווע, 597
ראַבינאָוויץ, עזריאל, 203, 279
ראַבינאָוויץ, צבֿי, 91, 112, 251, 258, 259, 406, 590, 623
ראַבינאָוויץ, רפֿאל, 112, 161, 252
ראַבינאָוויץ, שאול, 187, 190
ראַבינאָוויץ, שלום, 39, 141, 214, 400, 534
ראַבינאָוויץ, שלמה, 288, 605
ראַבינאָוויץ, שמואל, 22, 235, 236, 279, 291, 494, 602, 606, 617, 618, 620
ראַבינאָוויץ, שרגא, 179
ראַבינזאָן, זונדל, 604
ראַבינזאָן, חיים, 212
ראַבינזאָן, יחיאל, 409
ראַבינזאָן, יעקבֿ, 339, 341
ראַבינזאָן, מרדכי, 169, 211, 505
ראַבינזאָן, נחמיה, 135, 197
ראַבינזאָן, נתן, 135, 438
ראַבינסאָן, גרשון, 338, 358
ראַבינסאָן, משה, 618
ראַבינסאָן, אליעזר, 563
ראַבינסאָן, ראובֿן, 438
ראַגאָוו, משה, 374
ראַגאָווא, א., 375
ראַגאָווסקי, אליהו, 31
ראַגאָווסקי, חיים, 336
ראַגאלסקי, מ.מ., 335
ראַגאלסקי, מאיר, 336
ראַגאלסקי, עטל, 337
ראַדין, אָשר, 298
ראַדין, אַדאָלף, 298
ראַדין, יוסף, 381
ראַדין, יצחק, 381
ראוזיק, יוסף, 102
ראוזיק, שמעון, 100
ראָזאָווסקי, שמעון, 624
ראָזאָנאָוו, אַבֿרהם, 31
ראָזאָנוס, אַבֿרהם, 621
ראָזוואַנישקי, גרשון, 270
ראָזומני, יוסף, 166
ראָזומני, מאַרק, 164, 165
ראָזין, חיים, 238
ראָזין, יוסף, 620
ראָזין, יצחק, 370
ראָזין, משה, 236
ראָזינג, יצחק, 186
ראָזינג, נחום, 185
ראָזען, אַבֿרהם, 122
ראָזען, אלחנן, 461
ראָזען, משה, 122
ראָזענבלום, אריה, 203
ראָזענבערג, א., 543
ראָזענבערג, דוד, 336
ראָזענבערג, חיים, 94
ראָזענבערג, יוסף, 562
ראָזענבערג, יצחק, 401
ראָזענבערג, לייב, 156
ראָזענבערג, מרדכי, 175
ראָזענבערג, משה, 175
ראָזענבערג, עטע, 294
ראָזענבערג, ש., 205
ראָזענגאַרד, אַהרן, 420, 422
ראָזענגאַרד, הלל, 420, 422
ראָזענדאָרף, ישׂראל, 602
ראָזענהאָלץ, נחום, 102
ראָזענטאָל, אַבא, 269, 270
ראָזענטאָל, אליהו, 270
ראָזענטאָל, אליעזר, 270, 276
ראָזענטאָל, דוד, 130, 635
ראָזענטאָל, יחיאל, 276
ראָזענטאָל, יעקבֿ, 343
ראָזענטאָל, לוי, 418
ראָזענטאָל, לייב, 382
ראָזענטאָל, נחום, 270
ראָזענטאָל, צבֿי, 174
ראָזענטאָל, שׂרה, 77
ראָזענסאָן, ישׂראל, 142
ראָזענסאָן, ניסן, 142
ראָזענפֿעלד, נחום, 155
ראָזענפֿעלד, ראובֿן, 228
ראָזענצווייג, יהודה, 336
ראָזענצווייג, תּנחום, 432
ראָזענשטיין, מרדכי, 37
ראָזענשטיין, משה, 198
ראָזער, י., 294
רחלסאָן, שמעון, 229, 233
ראָטהויז, 594
ראָטהויז, לייב, 599
ראָטהויז, מרדכי, 236
ראָטנער, אַבֿרהם, 179
ראָטנער, בלומע, 443
ראָטנער, דובער, 434, 440
ראָטנער, חיים, 471
ראָטנער, יצחק, 471
ראָטנער, ירמיהו, 443
ראָטנער, ישׂראל, 443
ראָטנער, מ., 485
ראָטענבערג, אליעזר, 102
ראָטשטיין, יחזקאל, 538
ראָטשקאָ, פּסח, 178
ראָכאָוויצקי, חנה, 543
ראָכאָוויצקי, יוסף, 543, 581, 527
ראָכאָוויצקי, סאָפֿיע, 526
ראָכלין, זלמן, 76
ראָכמילעוויטש, נחמן, 100
ראַלבע, יעקבֿ, 317

ראַלבע, צבי, 633
ראָם, אַבֿרהם, 576, 582, 598
ראָם, אַריה, 317
ראָם, בערנאַרד, 572
ראָם, משה, 489
ראָם, צבי, 75, 114, 321
ראָם, רפֿאל, 485
ראָם, שלמה, 489
ראָמבערג, י.ק., 434
ראָמבערג, יהודה, 443
ראָמבערג, יעקבֿ, 134
ראָמבערג, ישראל, 443
ראַנדאַר, זאבֿ, 483
ראַנדאַר, יעקבֿ, 483
ראַנין, אליעזר, 296
ראָסהיים, יוסף, 575
ראַסטאָווסקי, אליעזר, 412
ראַסטאָווסקי, ג., 415
ראַסטאָווסקי, דוד, 207
ראַסטאָווסקי, לייב, 189
ראַסטאָווסקי, שלמה, 409
ראַסטאַמאַצקי, ב"צ, 136
ראַסיינסקי, שבתי, 196
ראַפּאַפּאָרט, אלחנן, 317
ראַפּאַפּאָרט, אַריה, 173, 236, 586
ראַפּאַפּאָרט, זאבֿ, 113, 114
ראַפּאַפּאָרט, חיים, 113, 473
ראַפּאַפּאָרט, חנוך, 121
ראַפּאַפּאָרט, יוסף, 500
ראַפּאַפּאָרט, יעקבֿ, 173, 224, 400, 577, 584, 585
ראַפּאַפּאָרט, מ., 183
ראַפּאַפּאָרט, משה, 447, 484
ראַפּאַפּאָרט, צבי, 98
ראַפּאַפּאָרט, שמואל, 480, 485
ראַפּאַפּאָרט, שמחה, 394, 586
ראַפּייקאַ, אַבֿרהם, 226
ראַפּייקאַ, זאבֿ, 226, 351
ראַפּאַלאָוויטש, חיים, 541
ראָץ, העניע, 337
ראָצאָן, שלמה, 336
ראַצקאָווסקי, יעקבֿ, 336
ראַצקאָווסקי, יצחק, 336
ראַצקי, יעקבֿ, 175
ראַקאָווסקי, אַבֿרהם, 274
ראַקאָווסקי, דוד, 120, 122
ראַקאָווסקי, משה, 211
רוטענבערג, אליעזר, 581
רוטענבערג, בנימין, 96
רויז, מ., 572
רומש, יצחק, 176, 367, 368, 380
רוף, זלמן, 72
רוף, מאיר, 179
ריבאַק, א.א., 273
ריבֿקין, דובֿ, 229
ריבֿקינד, משה, 71, 395
ריווקינד, שמעון, 284
ריטאָוו, בנימין, 412
ריטענבערג, אלתנ, 604
ריטענבערג, י., 434
ריטענבערג, יצחק, 39, 440, 442
ריטענבערג, שלמה, 390
ריידער, יוסף, 380
רייזוויד, דובער, 207
רייכל, זאַלקינד, 637
רייכמאַן, יעקל, 185
ריין, יחזקאל, 408
ריין, מאיר, 586
ריינאָוויץ, יעקבֿ, 99
ריינהאַרץ, מ., 431
ריינהערץ, דוד, 443
ריינהערץ, זכריה, 443
ריינהערץ, נתן, 443
ריינהערץ, שמואל, 449
ריינוואַלד, משה, 250
ריינוס, יהודה, 358
ריינוס, פּסח, 358
ריף, יחזקאל, 185
ריכלינג, דוד, 429
ריכמאַן, משה, 523
ריף, יהודה, 158, 421, 561, 565
ריף, יצחק, 158, 421
ריף, ישׂראל, 158, 421, 561
ריף, אליעזר, 337
ריצפּע, ישעיה, 83
רעגענשבורג, אַבֿרהם, 197
רעגענשבורג, אליהו, 321, 328
רעגענשבורג, דוד, 321, 327, 391
רעגענשבורג, חיים, 327
רעוועל, דובֿ, 197, 259, 421
רעוועל, מנחם, 344, 536
רעוועל, נחום, 187, 259, 421
רעז, מיכה, 510
רעזניק, אַבֿרהם, 137
רעזניק, אליהו, 349
ראַקאָווסקי, עזריאל, 271, 272
ראַקוזין, יצחק, 165
ראַשגאַלין, זלמן, 440
ראַשיגאַלסקי, זב"ד, 433
ראַשקעס, צבי, 573
ראַשקעס, שמואל, 187, 190
ראַשקעס, שמעון, 573
רובאָוויץ, יצחק, 144
רובין, 546
רובין, איסר, 482
רובין, אַריה, 85, 112, 113
רובין, יצחק, 422
רובין, מאיר, 169, 210
רובין, שמואל, 169
רובינאָוויץ, 229
רובינאָוויץ, ל., 131
רובינזאָן, ב., 268
רובינסאָן, אַהרן, 524
רובינסקי, בנימין, 270
רובינער, ח.מ., 242
רובינשטיין, 543
רובינשטיין, א.ל., 212, 594
רובינשטיין, אַבֿרהם, 61, 207, 226
רובינשטיין, אסתר, 480, 614
רובינשטיין, דוד, 453
רובינשטיין, חיים, 231
רובינשטיין, יוסף, 614
רובינשטיין, יצחק, 67, 68, 597, 614
רובינשטיין, מ.א., 380
רובינשטיין, מערע, 597
רובינשטיין, צבי, 412
רובינשטיין, ראובֿן, 322
רובינשטיין, שמואל, 262, 585, 597
רוביק, יעקבֿ, 117
רוביק, נתן, 165
רודאַמינסקי, א.י., 420
רודין, חיים, 36
רודמאַן, דוב, 396
רודניאַ, חיים, 428
רודניצקי, אליהו, 445
רודניק, מרדכי, 422
רודנער, חיים, 629
רודעצקי, צבי, 191
רודעצקי, שׂרה, 552
רוזינא, אַבא, 501

רעזניק, יוסף, 391, 510
רעזניק, יעקבֿ, 113
רעזניקאָוו, הירש, 621
רעזניקאָוויץ, צבי, 66
רעזקין, מיכל, 507
רעטאָוויץ, יצחק, 330
רעמיגאַלסקי, בנימין, 480
רעק, יוסף, 506
רפֿאל האמבורגער, 108־110

ש

שאַבאַן, אַבא, 509
שאַבאַשעוויץ, חיים, 46
שאַבאַשעוויץ, מאיר, 16
שאַגאַם,יקותיאל, 170
שאַדאָווסקי, משה, 15
שאַדור, לייב, 8
שאַהאַם, ישׂראל, 462
שאַטלאַנד, צבי, 178
שאַטענשטיין, 392
שאַטענשטיין, אפֿרים, 269, 276
שאַטענשטיין, משה, 270, 392
שאַיאַרסקי, יעקבֿ, 573
שאַיעוויטש, משה, 212
שאַכאַטאָוויטש, חיים, 205
שאַכאַטאָוויטש, יצחק, 192
שאַכנאָוויטש, זעליק, 233
שאַכנאָוויטש, חיים, 205
שאַכנאָוויטש, יוסף, 322, 412, 415
שאַכנאָוויטש, לייזער, 97
שאַכנאָוויטש, פּנחס, 233
שאַכנאָוויטש, שלמה, 232
שאַכעט, נתן, 2
שאַכעט, שבתי, 2
שאַלאַמאָוו, יהושע, 370
שאַלאַמאָוו, מרדכי, 156
שאַליט, אליעזר, 369
שאַלמאַן, אַריה, 73
שאַלמין, מ., 377
שאַלמעס, ס., 335
שאַלניק, אַהרן, 266
שאַלץ, ד״ר, 233
שאַלץ, דובער, 405
שאַלקאָווסקי, דוד, 336
שאַלקאָווסקי, צבי, 336
שאַלקאָווסקי, שמואל, 336
שאַפּאָוו, מרדכי, 156
שאַפּיר, ב״צ, 118
שאַפּיר, גרשון, 609
שאַפּיר, ישעיה, 118
שאַפּיראָ, א., 276
שאַפּיראָ, אַבא, 7, 189, 557
שאַפּיראָ, אַברהם, 201, 484, 528, 535, 547
שאַפּיראָ, אלחנן, 455
שאַפּיראָ, אליהו, 170
שאַפּיראָ, אליעזר, 61, 288, 340, 341
שאַפּיראָ, אריה, 27, 234, 268, 353, 435, 514, 517
שאַפּיראָ, אשר, 500
שאַפּיראָ, ב., 380
שאַפּיראָ, בן־ציון, 413
שאַפּיראָ, בער, 455
שאַפּיראָ, ברוך, 553
שאַפּיראָ, גרשון, 500
שאַפּיראָ, דובער, 370, 542, 579
שאַפּיראָ, דוד, 329, 535
שאַפּיראָ, הערמאַן, 184, 185, 193, 289, 351, 529
שאַפּיראָ, העשל, 585
שאַפּיראָ, חיים, 435, 450, 557
שאַפּיראָ, ט״ף, 444
שאַפּיראָ, י., 205
שאַפּיראָ, י.ב., 552
שאַפּיראָ, יהודה, 11, 177, 585
שאַפּיראָ, יהושע, 50, 58, 112, 435, 436, 573
שאַפּיראָ, יונה, 265
שאַפּיראָ, יחזקאל, 87
שאַפּיראָ, יחיאל, 380
שאַפּיראָ, יעקבֿ, 101, 102, 123, 370, 579
שאַפּיראָ, יקותיאל, 70
שאַפּיראָ, ישׂראל, 573
שאַפּיראָ, לוי, 211, 348, 435, 558
שאַפּיראָ, לייב, 64, 308, 345, 348, 409
שאַפּיראָ, ליפמאַן, 185
שאַפּיראָ, מאיר, 200
שאַפּיראָ, משה, 21, 58, 63, 112, 144, 176, 280, 341, 455
שאַפּיראָ, משה־מישל, 171, 372, 387, 399, 484, 520
שאַפּיראָ, נ.י., 380
שאַפּיראָ, נ.מ., 542
שאַפּיראָ, נחום, 140, 211, 251, 295, 394, 605
שאַפּיראָ, נטע, 380
שאַפּיראָ, עזריאל, 382
שאַפּיראָ, צבי, 374
שאַפּיראָ, צמח, 84, 484
שאַפּיראָ, קיילע, 370, 580
שאַפּיראָ, ראובן, 64
שאַפּיראָ, רחל, 471
שאַפּיראָ, רפֿאל, 158, 348, 435
שאַפּיראָ, ש.ר., 553
שאַפּיראָ, שאול, 370־372, 378, 508, 561, 579, 580
שאַפּיראָ, שבתי, 58
שאַפּיראָ, שבֿח, 276
שאַפּיראָ, שלום, 487
שאַפּיראָ, שלמה, 289, 594
שאַפּיראָ, שמואל, 48, 201, 211, 348, 371, 435, 461, 484, 497, 557
שאַפּיראָ, שׂמחה, 93
שאַפּיראָ, שמעון, 48, 201, 484
שאַפּיראָ, שרגא, 512, 513
שאַפּשעלעוויטש, אייזיק, 228
שאַף, ישׂראל, 630, 631, 635, 636
שאַפּיר, איזי, 224
שאַפּיר, הירש, 528
שאַפּער, אַבא, 585
שאַץ, באָריס, 81
שאַצקעס, משה, 197
שאַקער, נפֿתלי, 175
שאַראָוו, נטע, 185
שאַרף, יהושע, 307
שאַרפֿשטיין, יוסף, 7, 10
שבֿט, דוד, 73
שבתילזאָן, נחמיה, 207
שבתילזאָן, נחמן, 185
שוואַוואַל, ישׂראל, 13
שובאַצקי, אַברהם, 369
שוהם, יחיאל, 122
שוהם, שמואל, 68, 122
שוואַבסקי, אַבא, 7
שוואַרץ, אַברהם, 177, 198, 506
שוואַרץ, טובֿיה, 123
שוואַרץ, יצחק, 560

שוואַרץ, משה, 552
שוואַרץ, צ.א., 123
שוואַרצבאַרד, משה, 337
שוואַרצבלאַט, ישׂראל, 234
שוואַרצמאַן, ב., 273, 375
שוואַרין, אליעזר, 380
שוחט, אַהרן, 432
שוחט, דוד, 156, 159
שוחט, ידידיה, 450, 515
שוחט, לייב, 159
שוחט, מאיר, 63
שוחט, משה, 276
שוחט, ראובֿן, 358
שוחט, שלמה, 185
שוידינישקי, מ.א., 118, 128, 131, 483
שוֹס, חיים, 56, 58
שוֹס, לייב, 58
שולאַוויץ, חיים, 90, 459
שולזינגער, חיים, 337
שולזינגער, טובֿיה, 351
שולמאַן, אלעזר, 314, 516
שולמאַן, זלמן, 7
שולמאַן, יוסף, 625
שולמאַן, ישׂראל, 39
שולמאַן, קלמן, 165, 432
שולקאַוויטש, שאול, 179
שומאַכער, משה, 31
שומאַן, מאיר, 105
שוסטער, מאיר, 497
שוסטערמאַן, לייב, 455
שוצקעוויר, נפֿתלי, 286
שחר, דוד, 455
שחר, יעקבֿ, 266
שוקיאַן, פּנחס, 77
שור, אַבא, 71, 81
שור, אַבֿרהם, 612
שור, אליהו, 26, 49, 113, 171, 508
שור, אלעזר, 156
שור, זאבֿ, 9
שור, חיים, 315
שור, יעקבֿ, 26, 92, 113, 475, 500
שור, ישׂראל, 129
שור, ליפּמאַן, 483
שור, פֿייוויש, 609
שור, שמואל, 395, 477
שור, צבֿי, 92, 515
שורין, אַהרן, 552, 555, 556
שורין, משה, 554
שושן, שבתי, 179
שטאַם, שלום, 209, 323
שטול, משה, 234
שטופּעל, מיכל, 282
שטוצין, יחזקאל
שטיל, עזריאל, 235
שטיין, אַהרן, 323
שטיין, ב״צ, 155
שטיין, הענעך, 521
שטיין, יהודה, 347
שטיין, יחזקאל, 461
שטיין, יעקבֿ, 585
שטיין, פּסח, 603
שטיין, שכנא, 559, 572
שטיין, שלמה, 156
שטיינבערג, נחמיה, 454, 455
שטיינבערג, שלמה, 618
שטיינפֿעלד, זיסל, 558
שטערלינג, יצחק, 443
שטערמאַן, אַבֿרהם, 118
שטערמאַן, משה, 130, 464
שטערן, אַבֿרהם, 116
שטערן, אָשר, 237
שטערן, יוסף־זכריה, 19, 173, 296, 400, 577, 578, 585, 593, 598
שטערן, יצחק, 576
שטערן, מענדל, 462
שטערן, נוח, 224
שטערן, נתן, 133, 295
שטערן, פ., 368
שטערן, צבֿי, 16
שטערן, שלום, 31
שטערן, שלמה, 13
שטערנפֿעלד, אַריה, 282
שטערנפֿעלד, בן־ציון, 437
שטראַשון, אַבֿרהם, 9
שטראַשון, אליהו, 315
שטראַשון, אליעזר, 38, 39
שטראַשון, חיים, 451
שטראַשון, מתתיהו, 369
שטרייכמאַן, יחזקאל, 319
שידאַרסקי, מ., 366
שידאַרסקי, צבֿי, 463
שיין, אַבא, 67
שיין, ג., 205
שיין, הלל, 189
שיין, יוסף, 379
שיין, נטע, 621
שיין, שלמה, 61, 244, 423
שיינבערג, לייב, 91
שיינוואַלד, אַבֿרהם, 155
שיינזאַן, א., 380
שיינזאַן, חיים, 28
שיינזאַן, ישׂראל, 24, 28
שיינזאַן, מאיר, 207
שיינינזאַן, משה, 156
שיינפֿעלד, דובער, 426, 450, 535, 537
שיינקמאַן, אליעזר, 209
שייפֿער, מאַטל, 80
שילין, מ., 108
שילמאַן, חיים, 176, 222
שימאַנאָוו, אַבֿרהם, 496
שימעל, אַהרן, 244
שימשעלעוויטש, 449
שינדלער, אַריה, 565
שיף, מרדכי, 140, 255
שיפֿערן, זאבֿ, 185
שיפֿרין, שניאור, 428
שיץ (רבֿ), 205
שיצקוס, חיים, 36
שיק, אליהו, 149, 157
שיק, הדס, 157
שיקאַוויץ, אליהו, 13
שיקשטיין, יחזקאל, 156
שירמאַן, זעליק, 178
שירענזאַן, חיים, 91
שירענזאַן, ליפּמאַן, 191
שישיאַנסקי, י״א, 483
ש״ך, מרים, 145
ש״ך, פֿאַביוס, 145
ש״ך, שלמה, 59, 203, 238
שלאַוויץ, זלמן, 412
שלאַמאַוויץ, א.י., 84
שלאַמאַוויץ, אַבֿרהם, 9, 222
שלאַמאַוויץ, אליהו, 522, 523
שלאַמאַוויץ, זאבֿ, 323
שלאַמאַוויץ, מאַרעק, 45
שלאַסבערג, אַבֿרהם, 185
שלאַסבערג, הירש, 232
שלאַסבערג, מענדל, 232
שלאַסבערג, מרדכי, 535
שלאַסבערג, שלמה, 26
שלאַפּאַבערסקי, 561

שלאָפאָבערסקי, דבֿורה, 565
שלאָפאָבערסקי, חיים, 565
שלאָפאָבערסקי, יעקבֿ, 217
שלאָפאָבערסקי, שמואל, 170, 480
שלומין, משה, 382
שלופער, יוסף, 144, 435
שלעווין, יוסף, 32
שלעז, ב״צ, 143, 144, 180
שלעז, יעקבֿ, 244
שלעז, יצחק, 598
שלעז, פֿייוול, 631
שלעז, צבי, 180, 207
שלעז, שלום, 244
שלעז, שמריה, 179
שלעז, שרגא, 178
שלעזינגער, אַבֿרהם, 482
שלעזינגער, טובֿיה, 2, 71
שלעזינגער, מ.ל., 358
שלעזינגער, מאיר, 389
שמאָלאָוויץ, לייב, 531
שמאָשעוויטש, משה, 185
שמואל סאָלאָנטער, 309, 310
(זע אויך: סאָלאָנט)
שמואלאָוויץ, יצחק, 165
שמואלאָוויץ, שמעון, 610, 615
שמואלזאָן, מ., 268
שמולאָוויץ, אַבֿרהם, 504
שמולאָוויץ, יוסף, 504
שמולײַן, שלמה, 287
שמולעוויטש, יעקבֿ, 492
שמוקלער, יעקבֿ, 209
שמוקלער, שמואל, 27
שמושקאָוויטש, יעקבֿ, 597
שמיד, זכריה, 514
שמידט, אַהרן, 89, 549
שמידט, יעקבֿ, 178
שמידט, יצחק, 336
שמידט, ירחמיאל, 429
שמידט, ש.מ., 244
שמידט, שבתי, 428
שניידער, 38
שניידער, א., 609
שניידער, אַבֿרהם, 185
שניידער, אַריה, 173
שניידער, מרדכי, 253, 595
שניידער, משה, 179
שניידער, רחל, 552
שניידערמאַן, 5
שנײַדערמאַן, שלום, 52
שניץ, יוסף, 12
שניצער, אַבֿרהם, 78, 145, 524, 537, 562
שניצער, דובער, 78, 247, 331, 429, 562
שניצער, משה, 78, 247, 562
ש״ס, אַבֿרהם, 33, 68
ש״ס, חיים, 169
ש״ס, י.ש., 171
שעווועלאָוויץ, 169
שעליובסקי, יצחק, 179
שענקמאַן, אליהו, 388
שענקער, אַבֿרהם, 22
שענקער, יהושע, 22
שענקער, יצחק, 345
שעסאָל, נחום, 107
שער, אליעזר, 73
שער, הענעך, 514
שער, זלמן, 412
שער, יואל, 412
שער, יצחק, 412
שער, נחום, 524
שער, מנחם, 449
שער, עזריאל, 412
שער, שמואל, 320, 524
שערהיי, מנחם, 555
שערל, חיים, 205
שערמאַן, יעקבֿ, 389
שערעשעווסקי, 233
שערעשעווסקי, אליהו, 95, 97
שערעשעווסקי, אליעזר, 169
שערעשעווסקי, אפֿרים, 420, 422
שערעשעווסקי, דוד, 189, 413
שערעשעווסקי, חאַשע, 185
שערעשעווסקי, יוסף, 185
שערעשעווסקי, חנוך, 118
שערעשעווסקי, יעקבֿ, 189
שערעשעווסקי, יצחק, 178, 626
שערעשעווסקי, ישׂראל, 185
שערעשעווסקי, לייזער, 228
שערעשעווסקי, שיינע, 185
שערעשעווסקי, שמואל, 189
שערעשעווסקי, שמערל, 228
שערקסני, ישעיה, 488
שפיגל, אַהרן, 244
שפיגל, הענעך, 434
שפינדעלמאַן, אַבֿרהם, 382
שפינדעלמאַן, מרדכי, 383
שפינטמאַן, שמעון, 179
שפיץ, אַבֿרהם, 514
שפיץ, בן־ציון, 73
שפיץ, ברוך, 412, 513
שפיץ, דוד, 453
שפיץ, זונדל, 185
שפיץ, חיים, 453
שפיץ, לוי, 81, 188, 415, 453
שפיץ, מיכל, 235
שפיץ, משה, 453
שפיץ, נתן, 453
שפריגאַט, 546
שפרינץ, שלמה, 605
שצופּאַק, שלום, 141, 338, 451
שקאָלניק, אַבא, 409
שקאָלניק, שלמה, 409
שקאָפּ, משה, 198, 203
שקאַרולסקי, מאיר, 606
שקודסקי, שלמה, 130, 635
שקלאַר, יוסף, 428
שקלאַראָווסקי, דובֿ, 337
שקלאַראָווסקי, זאַב, 337
שראָלאָוויץ, יעקבֿ, 531
שראָלאָוויץ, שבתי, 337
שרגאי, מ., 63
שרהזאן, אליהו, 421
שרהזאן, דובער, 100
שרהזאן, פּתריאל, 100
שרײַבער, הלל, 97
שרײַבערג, חיים, 10

ת

תאומים, אליהו, 297
תאומים, יעקבֿ, 93
תאומים, פֿייא, 93
תומר, דוד, 113
תלמוד, ד., 552
תלם, זאב, 84
תלם, חיים, 405
תלפיות, א., 73
תלפיות, שמואל, 299
תמיד, 390
תרשיש, בנימין, 497
תרשיש, זעליק, 351, 497
תרשיש, משה, 497

It was because of all these new materials, as well as the additions to other materials that we decided to publish this work.

* * *

In the last stages of preparing the manuscript for the printer and bringing all the materials on any one subject together in one place, contradictions sometimes emerged between one source and another, or between one item and another. In such cases it became our practice that if the preponderance of the evidence was one hundred percent clear, we became the "third judge" and made the decision. If it was not entirely clear to us which side was correct, we concluded that the most equitable course was to give both sources (sometimes more than two), contradictory though they might be. In cases where we ourselves had doubts about a date or a fact, we added a questionmark or the traditional "conjecture necessary." (וצריך עיון)

* * *

The title of this book contains the words "until 1918." In histiography, however, periodization is often artificial; in our case this is certainly true. Should we *not* list the date of death of a rabbi or a writer because it occurred *after* 1918? Should we interrupt the statistical chain of Jews in a town when a date falls *after* 1918? Certainly not. The overall description of Jewish communal, cultural, religious and socio-economic life after 1918 stops, of course, at that point, but that is hardly applicable to single episodes such as the two aforementioned instances.

There is one thing in this book that most certainly does deal *entirely* with the period *after* 1918. We are referring to the section about the Hebrew schools in Independent Lithuania. This is not connected, however, with the other sections of the book and is given for the sake of adding information to an important chapter in the life of the Jews of Lithuania after 1918.

them there would have remained many gaps, especially in the history of Jewish settlements in Lithuania.

* * *

After Dr. Mendl Sudarski's great book *Lithuania* (1951) and after the four massive volumes *Yahadut Lita* (1960 and after), especially Volume 3, which is similar in its thematic framework to ours (except for the period of Independent Lithuania), I began to have doubts about my plan to publish a book on the same theme. My materials at that time were still disorganized, unsystematic. So, over a period of weeks, I pulled out items—at random—about places, personalities, events. When their number reached 75 I began comparing them with the same material in Volume 3 of *Yahadut Lita* and it turned out that in most instances my notes contain much supplementary data, sometimes also more accurate information, and very often also brand new material.

As to the new material, I should mention particularly those dealing with Jewish village communities in Lithuania. The social status of a "yishuvnik" (a village Jew) among Jews in Lithuania was very low. It was almost as though he were an outsider. When he came into town on a Sabbath or holiday and entered the synagogue, he would be given a seat near the stove, and if they ever did honor him with an *aliya,* it would be the least important part of the service. Yishuvniks were often objects of denigrating anecdotes but seldom of serious social research or attention.

It should not be forgotten, either, that the number of Jewish village settlements in Lithuania was not insignificant. The 1867 census in the province of Kovno reveals that there were 62,195 Jews living in larger cities, 117,269 in towns and 33,202 in villages, which is a considerable number in a small country like Lithuania. Yet research on this subject is still "virgin territory."

The beginnings of such a study—and perhaps it is more than a beginning—will be found in the present book, in a separate section. The data comes from books and also some oral testimony from Jews who still remembered something about this or that village in their neighborhood. The total of such villages is quite high — 369.

An extremely important historical contribution was made by the maximum use of subscription lists in Hebrew books. This is pure pioneering work. On a few occasions these lists have been used in cultural-historical studies, but this is the very first time that this sociological, demographic and geneological material should be given in such broad scope. There is almost no city or town studied in this book that was not enriched by the use of the subscription lists.

Foreword

During many years of working in the great libraries of YIVO and the Jewish Theological Seminary in New York, I have looked through thousands of books. Names of cities and individuals in my native Lithuania passed before my eyes and at first I was content merely to read them cursorily, but then I began noting down facts about the names, sometimes briefly and sometimes at greater length.

This process began only out of curiosity, but when the notes started piling up, it occurred to me that they might constitute important material for a history of "Jewish" towns and cities in Lithuania and personalities who were prominent there. At that point, not only did my note-taking become more systematic but I found myself actively looking for materials about Lithuania in books and newspapers.

Insofar as the latter are concerned, I am referring mainly to Hebrew newspapers published in the second half of the 19th century. This is so for two reasons: (1) in this period there were in Russia four Hebrew dailies (published intermittently): *Ha-Magid* (The Narrator), *Ha-Melitz* (The Advocate), *Ha-Tzefira* (The Dawn), and *Ha-Yom* (The Day). In Yiddish there was not even one daily newspaper; (2) The Hebrew publications lasted longer than the Yiddish. The Yiddish weekly *Kol Mevaser* (Voice of the Messenger) existed for ten years (1862–72) and the weekly *Judisches Folksblat* for nine. The Hebrew magazines in that period also lasted longer than the Yiddish.

Apart from their historical significance for the study of Jewish towns and cities in Lithuania in the second half of the 19th century, the correspondences in the Hebrew press of that time have considerable biographical-geneological value. It also contains lists of contributors to funds for the upbuilding of Eretz Israel, for relief funds to assist victims of hunger, fires, etc. in other Lithuanian localities. The contributors lists often contain hundreds of names of individuals.

It is a pity that the editors of about fifteen of the larger and smaller memorial (yizkor) books of cities in Lithuania, published in Israel in recent years, did not find a way to use that impressive geneological material. They could have offered their readers tens and often hundreds of names of Jews in towns and cities, many of which might have been family or friends.

We also made efforts to use the Yiddish and Hebrew memoir literature. The problem here is that there is no thematic guide to that literature. In a number of instances we helped ourselves to certain reminiscences in explaining contradictory data about an event or the name of a person in a town. Materials in the Lithuanian language were a great help. Without

Dedicated to

my beloved wife

Raya

Her goodness and support since our youth

has helped sustain me through the most difficult times of our life

My dear:

Daughter **Miriam** and husband **Martin Lieber**

Daughter **Ada-Ann**

Grandchildren **Yocheved-Judy** and **Kalman-Kenneth Lieber**

Sister-in-Law **Nechama Himl**

In Loving Memory:

Parents **Aharon** and **Braine**

Son **Yeheskel-Aharon,**

who was severed from my life at the early age of 25

Brother **Yaakov-Michel,** הי"ד

Jewish Cities, Towns and Villages in Lithuania

until 1918

Historical-Biographical Sketches

by

Berl Kagan

New York, 1991